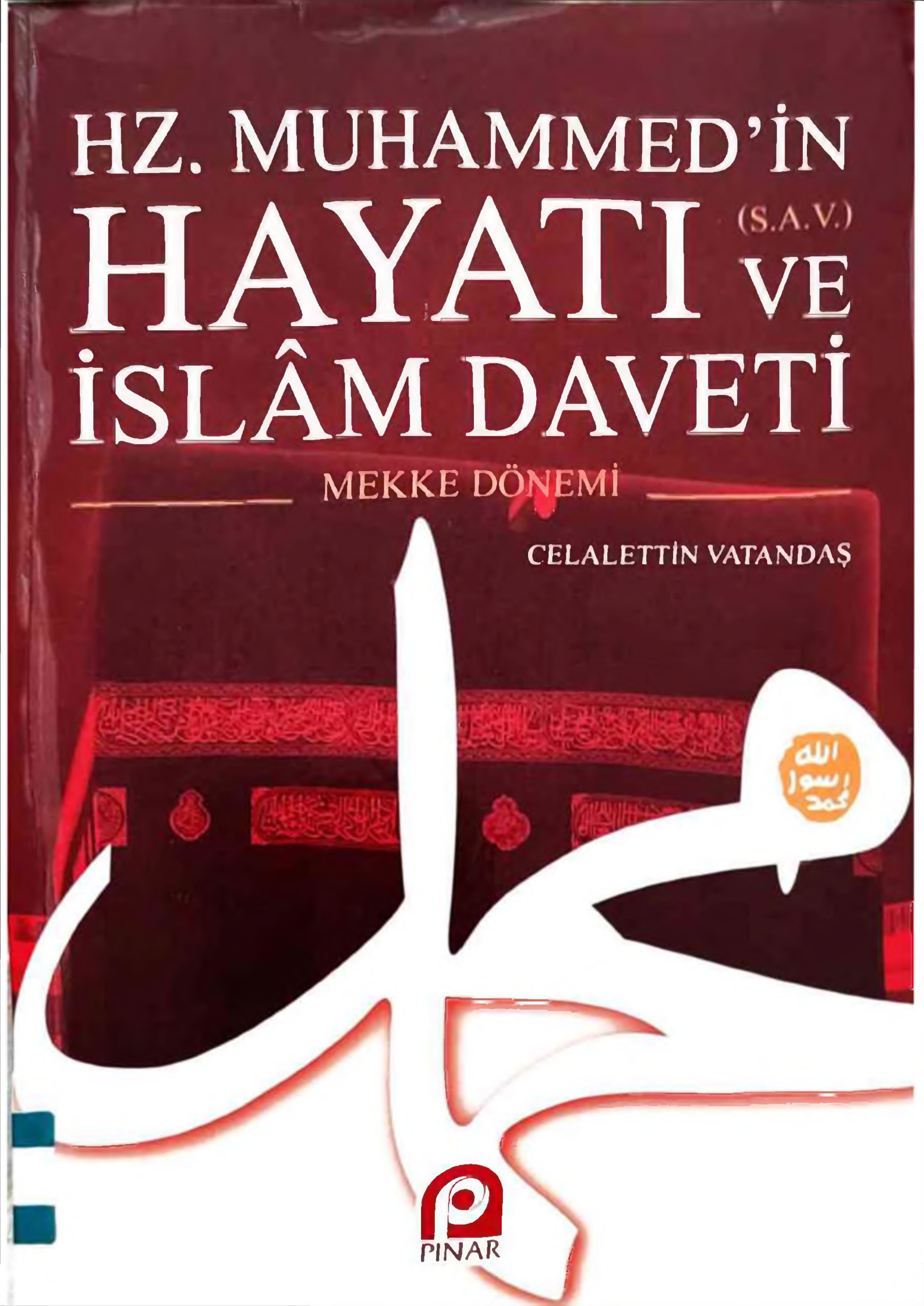
HZ. MUHAMMED'İN HAYATI (S.A.V.) VE İSLÂM DAVETİ

MEKKE DÖNEMİ

CELALETTİN VATANDAŞ

PINAR

CELALEDDİN VATANDAŞ

Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslâm Daveti

Mekke Dönemi

PINAR

pınar yayınları
alemdar mah. çatalçeşme sk.
defne han no: 27/2 cağaloğlu -istanbul
tel: 0212 520 98 90
www.pinaryayinlari.com
pinaryayinlari@gmail.com
yayınevi sertifika no:16148

hz. muhammedin hayatı ve islâm daveti (mekke dönemi)
celaleddin vatandaş

pınar yayınları: 198
kaynak eserler: 5

(tk) isbn 978-975-352-229-0
(1. cilt) isbn 978-975-352-230-4

birinci basım: ekim 2005
onüçüncü basım: mart 2017

kapak / iç düzen: murat bülbül

baskı-cilt: ravza matbaacılık
davutpaşa cd. kale iş merkezi no:51-52 topkapı/istanbul
matbaa sertifika no: 31896

İÇİNDEKİLER

Giriş **11**

Bölüm 1: Risâlet Öncesi **19**

Abdülmuttalib'in Yetimi 21

Farklı Bir Çocuk 29

Faziletliler Birliği 35

Ticaret ve Evlilik 41

En Güvenilir Kişi 47

Fikri Uyanış 53

İlahi Seçim ve Görev 61

Bölüm 2: Bireysel Davet Yılları **75**

İlk Talimatlar 77

İlahî Görev Başlıyor 80

Müşrik Arapların Allah İnancı 81

İlk Talimatlar 85

Davete Bireysel Hazırlık 93

İlk Müminler 99

Vahyin Korunması ve Doğru Anlaşılması 103

Kur'an'ın Bütünlüğünün Korunması 103

Kur'an'ın İlahîliğinin Korunması 107

Kur'an'ın Doğru Anlaşılması 108
Bir Tevhid Eylemi: Namaz 111
İlk Tepkiler 119
Geleneksel Rekabetler ve Kişisel Husumetler 127
Davetin Zorlukları 139
İman Kardeşliği 145
İnancın ve Hayatın Referansı 155
Safların Ayrılışı 163
Evrensel Ölçüler 166
İnsanların Durumu 175
Davetin Yöntemi 183
Hikmete Dayanan Bir Davet 185
Güzel Öğütle Yapılan Bir Davet 189
En Güzel Mücadeleyle Sürdürülen Bir Davet 191
Davetin Merkezileşmesi 195

Bölüm 3: Kitlesel Davetin Başlaması 199
Kitlesel Davetin Başlaması 201
Yakın Akrabaları Davet 203
Mekkelileri Davet 208
Şaşkınlığın Girdabında 211
Mekke Şehir Devleti 217
Siyasî Görevler 219
Malî Görevler 221
Adlî Görevler 222
Askerî Görevler 222
Dinî Görevler 223
Sorumluluktan Kaçış 225
Ahiret İnancı ve Dünya Hayatının Önemi 225
Müşrik Araplarda Ahiret Bilgisi ve İnancı 228
Sorumluluktan Kaçış 230
Sorumsuzluğu Erdem Kabul Edenler 233
Yolcu ve Rehberi 237
Çölün Rehberleri 237
Bilinmezlikler Karşısında İnsan 238
'Allah'tan Başka İlâh Yoktur' Çağrısı 241

İslâm Davetinin Muhalifleri ve Muhatapları 243
Davetin Muhalifleri ve Bazı Özellikleri 244
Davetin Muhatapları ve Bazı Özellikleri 255
Büyük Korku 261
Kitlesel Davetin İlk Günleri 265
Zandan İlme - Kuşkudan Güvene 269
Derin ve Kapsamlı Bir Ayrışma 269
Zannın Adamları 272
İlmin Adamları 275
Din ve Gelenek 281
Putçu Zihniyet ve Putları 289
Putperestliğin Bazı Sebepleri 292
Kur'an'ın Putperestliği Değerlendirişi 295
Putlar ve Müstekbirler 299
Hz. İbrahim'in Örnek Daveti ve Nemrut 303
Hz. İbrahim'in Çağı ve Toplumu 304
Hz. İbrahim'in Çağrısı 307
Öfke ve Sorgu 309
Yakmayan Ateş 312

Bölüm 4: İslâm Daveti ve İtirazlar 315
Organize Tepkiler 317
Ahlâk İsyanı 323
İnsan ve Değeri 331
Düşmanlığın Toplumsal Nedenleri 335
Müşriklerin İnsan Anlayışı 336
İslâm ve İnsan 342
Zorba Bir Sistem ve Akıbeti 347
Türünün Bir Örneği Olarak Firavunlar Dönemi Mısır'ı 348
Hilelere Dayanan Bir Sistem 350
Mısır'ın Müstez'afları 352
Tevhid-Şirk Çatışması 354
Değişmeyen Suçlama 357
Akıbet 358
Bâtılın Korkaklığı 361
Akletmeye Davet 362
Bâtılın Acziyeti 363

Dengeyi Korumak 365
Allah'ın Rahmetini Paylaştırmaya Kalkışanlar 367
Peygamberin Görevi 367
İtiraz 369
İftira ve İtirazların Cevapları 371
Bir Yanlıştan Diğerine 375
Kur'an'a Yönelik İtirazlar 377
İftiralar 378
Eleştiriler 381
Teklifler 383
Engeller 384

Bölüm 5: Şiddet Yılları 387
Güneş ve Ay 389
Baskı ve İşkence 393
Resûlullah'a Yönelik Baskı ve Zorbalıklar 394
Hür ve Zengin Müslümanlara Yönelik Baskı ve İşkenceler 396
Köle ve Güçsüzlere Yapılan İşkenceler 398
Baskı ve İşkencelerin Kazandırdıkları 401
Eskinin İşkencecileri 403
Ateş Çukurunda Yakılanlar ve Zorbalar 404
Sihirbazlıktan Müminliğe Dönenler ve Firavun 405
Şiddete Rağmen Davet 411
Ebû Zerr el-Gıfarî 412
Amr b. Abese 415
Birinci Habeşistan Hicreti 417
İkinci Habeşistan Hicreti 425
Ebû Bekir'in Hicret Girişimi 427
Mekke Eşrafının Yeni Bir Girişimi 428
Bir Mucize 435
İslâm'a Yeni Katılanlar 441
Hamza b. Abdülmuttalib'in İslâm'a Girişi 441
Değişmeyen Özellikler 443
Ömer b. Hattab'ın İslâm'a Girişi 445
Müşriklerin Anlaşma Çabaları 451
Utbe b. Rebi'a'nın Anlaşma Girişimi 452
Velid b. Muğire'nin Anlaşma Girişimi 456

Teklif – Tehdit - İftira 457
Tehdide Tehdid 463
Sizin Dininiz Size, Benim Dinim Bana 467

Bölüm 6: Zorluk Yılları ve Hicret 473
Boykot Yılları 475
İlahî Yardım 481
Boykot Yıllarındaki İslâm Daveti 491
Hayatın Kitabı: Kur'an 495
Müşriklerin Kur'an Hayranlığı 503
Hüzün Yılı 507
Taif Yolculuğu 511
Miraç 519
Akâbe Görüşmeleri 523
Hicret 533
İndeks 541

(Ey Muhammed! İnsanlara) de ki:*
'Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana,
İlâhınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor.
Her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve
Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.'
(Kehf sûresi, 18:110)

* Allah'ın Resûlü için salât ve selâmda bulunmak, Müslümanlar için bir sorumluluktur. Allah bu konuda mümin kullarını şöyle uyarmıştır: 'Allah ve O'nun melekleri Peygamber'e hep salât ederler. Ey müminler, siz de O'na salât (ve dua) edin ve samimiyetle selâm verin' (Ahzab, 33:56). Okuyucu bu sorumluluğunun bilincine sahip olarak bu metni okumalıdır.

Giriş

> (Bir peygamber), insanlara iyi olan şeyleri emredip, kötü olan şeyleri yasaklar. Kendilerine, temiz ve hoş şeyleri helâl; murdar ve kötü şeyleri de haram kılar. Sırtlarındaki (hayatlarını zorlaştıran) ağır yükleri indirir, üzerlerindeki (zorluk) bağlarını ve (maddî-manevî bütün esaret) zincirlerini kırıp atar. (A'raf sûresi, 7:157)
>
> Benim durumum, bir ateşin yanındaki kişinin durumuna benzer. Ateş yanıp etrafını aydınlattığı zaman, pervaneler ve diğer bazı böcekler kendilerini ateşe atmaya başlarlar. Adam yanmamaları için onları ateşten uzaklaştırmaya çalışır, fakat onlar buna rağmen kendilerini ateşe atarlar. Aynı şekilde ben de sizleri eteklerinizden tutup cehennem çukuruna düşmekten alıkoymaya çalışıyorum; '*Buraya gelin, ateşten uzaklaşın, buraya gelin, ateşten uzaklaşın*' diye bağırıyorum. Ama ne var ki, sizler elimden kurtulup doğruca cehennem çukuruna koşmaya devam ediyorsunuz. (Hz. Muhammed (s))

Zaman: Geçmişin anlarından bir an.

Yer: Çöllerle kaplı bölgedeki dağlardan birisinde bulunan küçük bir mağara.

Kişi: Mağaranın alacakaranlığında derin düşüncelere dalmış bir münzevî.

Her şey son derece sıradan; ne zamanıyla, ne mekânıyla ve ne de mensubuyla dikkat çeken özel bir durum söz konusu değil.

O, özellikle son birkaç yıldır alışkanlık edindiği üzere, yine aynı mağaraya gelmiş ve bir süreliğine inzivaya çekilmiş bulunuyor. İki kişinin ancak sığabileceği küçük mağaradan bazen gökyüzünü, bazen uzaklarda görünen şehri seyrediyor. Bazen evreni, yıldızları, güneşi, ayı düşünüyor; bazen yeryüzünü, toplumları, hemşehrilerini, insanları, kendisini. Hâlinden, zihnini istila eden düşüncelerden kurtulup, her gün sayısı biraz daha artan sorularına cevaplar bularak kendisini son derece rahatsız eden mevcut durumundan bir çıkış yoluna ulaşmaya çalıştığı açıkça belli oluyor. Ama nafile; ne zihninde fırtınalar estiren düşüncelerden kurtulabiliyor, ne de düşüncelerini her gün biraz daha derinleştirip karmaşıklaştıran sorularına cevaplar bulabiliyor. Son birkaç yıldır, içine düştüğü düşünce labirentinden bir çıkış noktası bulamamanın neden olduğu çaresizlikle, kendisini bu mağaranın küçük boşluğuna mahkum etmekten başka yapabildiği bir şey yok.

Fakat O, o anda bilmiyordu ama mağaraya bu gelişi öncekilerden çok farklı bir şekilde sonuçlanacaktı; hiç ummadığı, beklemediği ve düşünmediği bir olay gerçekleşecekti. O, sadece içindeki fırtınadan sıyrılmaya çalışırken, birazdan daha

önce hiçbir şekilde zihninden geçirmediği, düşüncesinde yer almayan bir durumla karşılaşacaktı. Sadece kendisini ilgilendiriyor görünen bir olay yaşayacak; ancak bu olay, sonucu itibarıyla, tüm insanlığı ilgilendirecekti. Çünkü, söz konusu olay, insanlığın kaderini etkileyen önemli bir süreci başlatacaktı. O ise, gerçekleşecek olayı takiben, tüm gelişmelerin faili ve öncelikli muhatabı olacaktı.

Kırk yaşındaydı. Zihinsel ve bedensel olgunluğunun zirvesindeydi. Fakat, mağaraya bu son gelişine kadarki kırk yıllık hayatında önemli birisi değildi; ismi tarihe geçecek birisi hiç değildi. Ülkeler fetheden bir komutan, düşünceye yeni ufuklar açan bir filozof, orijinal icatların sahibi bir mucit, maddenin sırlarını çözen bir bilim adamı... değildi. Üstelik bunlardan birisi olmayı ne arzulamış ve ne de düşünmüştü. Dolayısıyla, eğer şehrin dışındaki o mağarada gerçekleşecek olayın başlatacağı yirmi yılı aşkın süreyi yaşamayacak olsaydı, zamanındaki hemşehrilerinin dışında hiç kimse tarafından bilinmeyen birisi olarak kalacaktı. İnsanlık tarihinin ismi bilinmeyen sayısız fertlerinden birisi olarak yaşayacak ve bir-iki nesil sonra yeryüzünde hiç bileni ve hatırlayanı olmayan bir kişi olarak ölüp gidecekti. Belki de birkaç kuşak sonrası torunları bile ismini hatırlamayacaktı. Arkasında ne bir isim, ne bir ün ve ne de bir eser bırakacaktı. Ancak mağaradaki olayı takiben O, insanlığın en önemli şahsiyeti oldu.

İnsanlığın veya toplumunun tarihinde ismi anılacak kadar önemli birisi değildi; ama sıradan birisi de değildi. Çevresindeki insanlara göre bazı farklı özelliklere sahipti. Eğer önemli bir farklılık sayılırsa öksüzdü, yetimdi, tüccardı; fakat daha da önemlisi hakka-hukuka önem veren birisiydi, yalandan nefret ederdi, mal düşkünü değildi, yardımseverdi... Mağarada yaşadığı olaya kadar O'nu çevresindeki insanlardan ayıran en önemli özelliği, sahip olduğu bu bazı bireysel özellikleri ve ahlâkî erdemleriydi. Arkadaşları ve hemşehrileri O'nu bu bazı bireysel özellikleri ve ahlâkî erdemleriyle biliyor ve tanıyorlardı. Özellikle de ahlâkî erdemleri nedeniyle tanınıyordu. O'nun ahlâkî erdemleri ise, erdem denen şeylerden oldukça uzak bir toplumda, herkesten farklı bir hayat tarzı edinmesine yol açmıştı. Erdemleriyle yalnız olduğu gibi, yaşantısıyla da yalnız olmayı tercih etmiş; son birkaç yıldır toplumundan büyük oranda uzaklaşmıştı. Yalnızlığı sever hâle gelişi, sıklıkla inzivaya çekilmeyi hayatının özelliklerinden birisi hâline getirmişti. Özellikle son birkaç yıldır, bir süreliğine toplumundan uzaklaşıp, yaşadığı şehrin yakınındaki dağda bulunan bir küçük mağarada inzivaya çekilmeyi alışkanlık edinmişti. İnzivayı bir kaçış olarak görüyordu. Çünkü, kişiliğinin bir parçası olan ahlâkî erdemlerine karşılık, her türlü kötülüğün, ahlâksızlığın olabildiğince yaygın olduğu bir toplumun ferdiydi. Daha da önemlisi, sadece toplumu değil, yaşadığı dünyanın durumu da kötüydü. Kötülükler, ahlâksızlıklar, zulümler, sömürüler, haksızlıklar, zorbalıklar... akla gelebilecek her türlü olumsuz durumlar ve özellikler insanlığın ayrılmaz parçası olmuştu. Kendi toplumunda ve ticaret ama-

cıyla gittiği diğer bazı toplumlarda hep benzer şeyleri görmüştü. Dünyanın içinde debelendiği bütün bu kötülükleri, yanlışlıkları aklı kabul etmemiş, yüreği kaldırmamıştı. Dünyanın kapıldığı akıntıya kapılmamış; kötülükler içinde boğulan dünyanın bir parçası olmamıştı. Kötülüklerin ve ahlâksızlıkların ele geçirdiği dünyanın dışına kaçmış, bir münzevî olarak hayatını sürdürmeyi tercih etmişti.

Elbette ki insanlığın sorunlarına duyarlı her insan gibi, O da bir çözüm aramaktaydı; kötülüklerin ve ahlâksızlıkların olmadığı bir dünyanın özlemini taşıyordu. İnsanlığın gidişatının yanlışlığı karşısında, bir kurtuluş yolu arıyordu. Fakat bulamamıştı ve bulamıyordu. Büyük komutanların, devlet adamlarının, bilim adamlarının, filozofların, ahlâkçıların, din adamlarının çaresiz kaldığı problemler, O'nun için de çözümü imkânsız bir problemler yumağına dönüşmüştü. Varlığı, hayatı, varlığın amacını, varoluşu ve ölümü, evreni, insanı, toplumu... anlamaya çalışıyor ama anlayamıyordu; anladığını zannettiği şeylerin doğruluğundan da emin olamıyordu. Bu nedenle dünyasını küçültmüştü. Kendisini ve ailesini merkeze almış; ailece temiz kalmanın, kötülüklere ve ahlâksızlıklara bulaşmamanın çabasını yürütür olmuştu. Belki bazen hemşehrilerini de düşündüğü; onların da ahlâksızlıklar, kötülükler, yanlışlıklar bataklığında boğulmalarını önleyecek çıkış yolları, çözüm yöntemleri üzerinde kafa yorduğu oluyordu. Düşünüyordu, ne var ki, şahit olduğu tüm ahlâksızlıkların, kötülüklerin, yanlışlıkların yerine inşa edeceği iyilikleri, güzellikleri, doğruları bilemiyor; bildiklerini ise uygulayabilecek güç ve imkâna sahip bulunmuyordu.

O sene yine aynı mağaraya gelmiş ve birkaç günlüğüne inzivaya çekilmişti. İnsanla ilgili her şeye hakim olmuş kötülük ve yanlışlıkları fark eden, ancak doğrunun ne olduğunu bilememenin sıkıntısını yaşayan bir kişi neler düşünürse, O da, o mağaranın sessizliğinde, yalnız başına benzer düşüncelere dalmıştı. Tüm insanlığın kaderini etkileyecek olayı işte böylesi bir anda yaşadı. Mağaraya bu son kapanışında, derin düşüncelerin ve cevapsız soruların girdabında zihnini toplamaya çalışırken, aniden karşısında daha önce hiç görmediği bir varlık belirdi. Varlık kendisine yaklaşıp '*Oku*' dedi. Şaşırdı, '*Ben okuma bilmem*' dedi. Varlık, tekrar '*Oku*' dedi. Yine okuma bilmediğini söyledi ve ikisi arasındaki konuşmalar bu şekilde devam etti. Mağarada olup bitenleri bizzat kendisi daha sonra şöyle anlattı:

> '*Oku*' dedi. '*Ben okuma bilmem*' dedim. Bunun üzerine beni tuttu ve gücüm kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve tekrar '*Oku*' dedi. Ben yine '*Okuma bilmem*' dedim. Beni tutup gücüm kesilinceye kadar tekrar sıktı. Sonra bırakarak, yine '*Oku*' dedi. Ben yine '*Okuma bilmem*' dedim. Nihayet beni tutup gücüm kesilinceye kadar bir kez daha sıktı. Sonra bıraktı ve şunları söyledi; '*Yaratan Rabb'inin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabb'in nihayetsiz Kerem sahibidir; O, kalem ile öğretendir. İnsana bilmediğini O öğretti.*'[1]

Çok korktu. Kendisini mağaradan dışarıya attı. Korkudan titreyerek şehre doğru hızla koşmaya başladı. Evine geldi. Kendisini karşılayan eşine, korkudan titreyerek *'Beni örtün! Beni örtün!'* dedi ve yattı. Yaşadığı garip durum karşısında bir başka yalnızlığı tercih etti ve yatağına sığındı. Üzerine aldığı örtünün altında, bir türlü anlam veremediği mağaradaki olay nedeniyle şaşkın bir halde, zihnini terk etmeyen düşüncelerin kıskacında kıvrandı, kıvrandı... Görüp, işittiklerini anlamaya çalıştı.

O, Allah'ın, insanlara, dünya ve ahiret hayatlarını *'esenlik yurdu'* (Yunus, 10:25) kılacak yolu göstermek için gönderdiği elçilerinin sonuncusu Hz. Muhammed (s)'den başkası değildi. Söz konusu olay ise, O'nun, Allah'ın elçisi olarak seçildiğini bildiren ve böylelikle insanlara mutlak hakikâtleri bildirme sürecini başlatan vahiyle ilk defa muhatap oluşuydu. Bu olayı, yani ilk vahyin gelişini takiben, kıyamete kadar ki zaman içerisinde yaşayacak bütün insanlar için gerçek mutluluğun, adaletin, huzurun, güvenin, iyiliğin, güzelliğin... yolunu gösterecek ilâhî bilgiler yirmi yılı aşkın süreyle vahyolundu. Vahyolunan her ayetle bireysel ve toplumsal hayatın olması gereken en mükemmel şekli, en güzel muhtevası bildirildi, açıklandı, gösterildi. Vahyolunan ayetler ve o ayetlerin oluşturduğu Kur'an önce elçisini eğitip yetiştirdi. O'nun ilâhî talimatlarıyla mükemmelleşen ve tüm insanlık için en güzel model haline gelen uygulamaları ve yaşantısı ise ilâhî bilginin pratiğe aktarılışı olarak anlam kazandı. Böylelikle, insanlığa sunulan dosdoğru ve en güzel hayat tarzı, teorik esaslar halinde insanlara bildirilen bir bilgi yığını olmaktan çıktı; ilâhî bilgi O'nun şahsında en mükemmel modelini buldu; insanlık O'nun şahsında bir insanın ulaşabileceği en mükemmel aşamaya erişti.

***

İnsanlığa hidayet rehberi olarak gönderilen peygamberlerin sayısını bilmiyoruz. Bir kısmının ilâhî rehberlik hikayeleri, Kur'an'da, insanlara örnek veya ibret olması için anlatılmış bulunuyor. Bu peygamberlerin hayat hikayelerinden öğrendiğimize göre, şartlar gerektirdiği, insanlık kendi imkân ve gücüyle yanlış gidişatların mensubu olmaktan kurtulamadığı zamanlarda ilâhî yardım devreye girmiştir. İnsanların arasından seçilen bir kişi, ilâhî bilgiyi insanlığa bildiren ve en doğru hayat tarzını öncelikle kendi şahsında insanlığa sunan önder olarak görevlendirilmiştir. Her elçi, toplumuna hakim olmuş, insanları kuşatıp avucuna almış yanlışlıkları birer birer göstérip, onların yerinde olması gereken doğruları bütün açıklığıyla sunmuş ve uygulamaya aktarılması gerekenlerin uygulanma biçim ve yöntemini de öncelikle kendi şahsında veya çevresinde yer alan müminler topluluğunun üzerinde göstermiştir. Hz. Musa (s) bunlardan birisidir. O, Mısır toplumunu iki gruba bölen ve bu gruplardan birisini oluşturan İsrail topluluğunu en zor şartlarda saltanat idaresinin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla çalıştıran, saltanatla-

rının potansiyel tehlikesi olarak gördükleri İsrail topluluğunun erkeklerini öldüren veya kısırlaştıran Firavun yönetimini tüm bu zorbalıklarında vazgeçirmek ve oradaki zayıf, aşağılanmış, yoksul insanları başlarındaki zorbaların her türlü kötülüğünden kurtarmakla görevlendirilmişti. Daha başkaları da var. Saçma-sapan bir inancı din olarak kabullenmiş, zalim, vicdansız, günahkâr bir topluma hakikati bildirmek ve hayatlarını dosdoğru tarzda yeniden inşa etmelerini sağlamak için görevlendirilmiş Hz. Nûh (s); putlarla meşrulaştırılan ve kutsanan bir sömürü sistemini yok etmekle görevlendirilen Hz. İbrahim (s); cinsel sapkınlığı hayat tarzlarının odağı kılan bir topluma güzel ahlâkın yüceliklerini hatırlatmak ve göstermekle görevlendirilen Hz. Lût (s); ticarî dalaveryi, soygunculuğu bireysel ve toplumsal hayatlarının temeli kılmış Semud toplumunu adalete, hakka, iyiliğe, dürüstlüğü, doğruluğa çağıran Hz. Salih (s); güç ve zenginlikleri nedeniyle şımarıp büyüklenen, zorbalığı, insanlara zulmetmeyi kendileri için doğal bir hak kabul eden Ad toplumunu yanlış durumlarından uzaklaştırıp hakkı, hukuku, adaleti, iyiliği inşa etmek için görevlendirilen Hz. Hûd (s) söz konusu peygamberlerden diğer bazılarıdır. Daha birçok örnek var; bir kısmı yanlış gidişatı doğru kılmak için, bir kısmı ise doğru gidişatın sürekliliğini sağlamanın bilgi ve ilkelerini sunmak ve uygulamak için görevlendirilmişti. Hepsi de görünüşte birbirine oranla farklı bazı yanlışlıkları, sapıklıkları, haksızlıkları insanlığın inanç ve hayatından uzaklaştırmakla görevlendirilmiş olmalarına rağmen; hepsinin gayret ve çalışmasının esasını, insanların yaratılış hakikatinden uzaklaşmasını önlemek, uzaklaşanlara mutlak gerçeği hatırlatıp, buna uygun bir inanç sistemi ve hayat tarzını sunmak oluşturuyordu. Aynen son peygamber Hz. Muhammed (s)'de olduğu gibi. O, '*insanların elleriyle kazandıkları şeyler yüzünden, karada ve denizde fesat çıktığı*' *(Rum, 30:41)* bir zamanda, hem o zamanın hem de sonraki zamanların insanları için en güzel ve mükemmel rehber ve model olarak gönderildi. İnsanların şaşkınlık içerisinde; '*Ne olacak bu durumumuz? Bu binbir türlü kötülük ve yanlışlıklardan nasıl kurtulacağız?*' diye sordukları, çaresizlikten ne yapacaklarını bilemez duruma geldikleri bir anda ilâhî iradenin sesi duyuldu ve insanlar arasından seçtiği elçisine '*ikra*' talimatını verdi. Yüce Allah, O'na '*bildir, duyur, ilan et, açıkla*' dedi. Neleri? Elbette ki kendine bildirilecek olan doğruları, güzellikleri, iyilikleri, güzel ahlâkın en güzel ölçülerini... Niçin? Tüm dünya '*esenlik yurdu*' *(Yunus, 10:25)* olsun diye.

> Ey iman edenler! Sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah ve Resûlünün çağrısına koşun. (Enfal, 8:24)
>
> Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Muhammed'i apaçık ayetlerle gönderen O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. (Hadid, 57:9)
>
> Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor. (Yunus, 10:25)

***

Allah, son elçisiyle insanlığa hidayet rehberleri olan ilâhî kitaplar dizisinin sonuncusunu takdim etti. Önceki kitaplar, daha çok gönderildikleri toplumla sınırlı kalmalarına karşılık; bu sonuncusu, hem toplumlar üstü ve hem de zamanlar üstü kılındı. Diğer kitaplarda, daha çok belirli bir bölgedeki ve zamandaki insanların sahip oldukları problemlerin çözüm yolları gösterilmişti. Belirli bölgenin ve zamanın insanları, bireysel ve toplumsal hayatlarını doğru ve güzel kılacak, hem dünyalarının ve hem de ahiretlerinin '*esenlik yurdu*' olmasını sağlayacak bilgi ve ilkeleri kendi özel şartları dahilinde elde etmişlerdi. Ancak bu son kitapta durum değişti. O, tüm insanlığa hitap etti ve ediyor. İnsanlığın bireysel ve toplumsal hayatında her zaman açığa çıkabilen temel problemlerin çözümlerini verdi ve veriyor. Dosdoğru ve güzel bir hayat tarzının özelliklerini açıkladı ve açıklıyor. Üstelik verdiği bilgi ve cevaplarında sadece teoriyle yetinmedi; hayatın kendisine yöneldi ve bildirdiklerinin, açıkladıklarının doğruluğunu bizzat hayatın içinde yer alarak gösterdi, gösteriyor. Bunu ise herkesten önce '*Elçi*'sini eğiterek, O'nu '*alemlere rahmet*' *(Enbiya, 21:107)* bir şahsiyet yaparak, insanlık için '*en güzel örnek*'*(Ahzâb, 33:21)* kılarak gerçekleştirdi. Fakat bu istisna bir durum olmadı. Cehalet bataklığına saplanmış diğer bazı insanları da, o bataklıktan kurtarıp, her türlü erdemin yer aldığı ve insanlığın kendi çaba ve çalışmalarıyla bir kısmına dahi ulaşamadığı, ulaşamayacağı zirvelere çıkardı: Zorbalardan adaletin sembollerini, azgınlardan hayırlıların önderlerini, bilgisizlerden alimlerin liderlerini, hayasızlardan güzel ahlâkın en güzel örneklerini... çıkardı ve çıkarmaya devam ediyor. Zira O, herhangi bir kitap değil, Kur'an'dır; Allah'ın insanlara lütfettiği hidayet rehberidir, insanlığın tutunabileceği en sağlam ve en güzel tutamaktır:

> İşte bu Kur'an, bizim indirdiğimiz, hürmete layık, kutlu bir kitaptır. Öyleyse Kur'an'a uyun ve yolunuzu Kur'an'la bulun ki, Allah'ın merhametine layık olabilesiniz. Onu size indirdik ki, '*Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudi ve Hıristiyanlara) indirilmişti de, biz onların eğitim ve öğretimlerinden habersizdik*' demeyesiniz diye; yahut '*Eğer bize de bir kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk*' demeyesiniz diye. İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim Allah'ın ayetlerini yalanlayıp, insanları ona yönelmekten engeller ve kendisi de ondan yüz çevirirse, ondan daha zalim kim olabilir? (Bilmiş olun ki) mesajlarımızdan yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri yüzünden, azabın en kötüsüyle cezalandıracağız! (En'am, 6:155-157)
>
> Ey insanlar! İşte Rabbinizden size bir öğüt; kalplerde olabilecek her türlü sıkıntı, şüphe ve hastalıklar için bir şifa ve ona inanan herkes için hidayet ve rahmet olan Kur'an geldi. (Yunus, 10:57)
>
> Gerçek şu ki, bu Kur'an insanları dosdoğru yola iletir. (İsra, 17:9)

Dipnot

1- Buhari, *Bed'ül-Vahy* 3,7; Müslim, *Iman* 252,255; Tirmizi, *Menâkıb* 13; Ahmed, *Müsned* VI/232,233.

Mekke Dönemi

Bölüm: 1
Risâlet Öncesi

Abdülmuttalib'in Yetimi

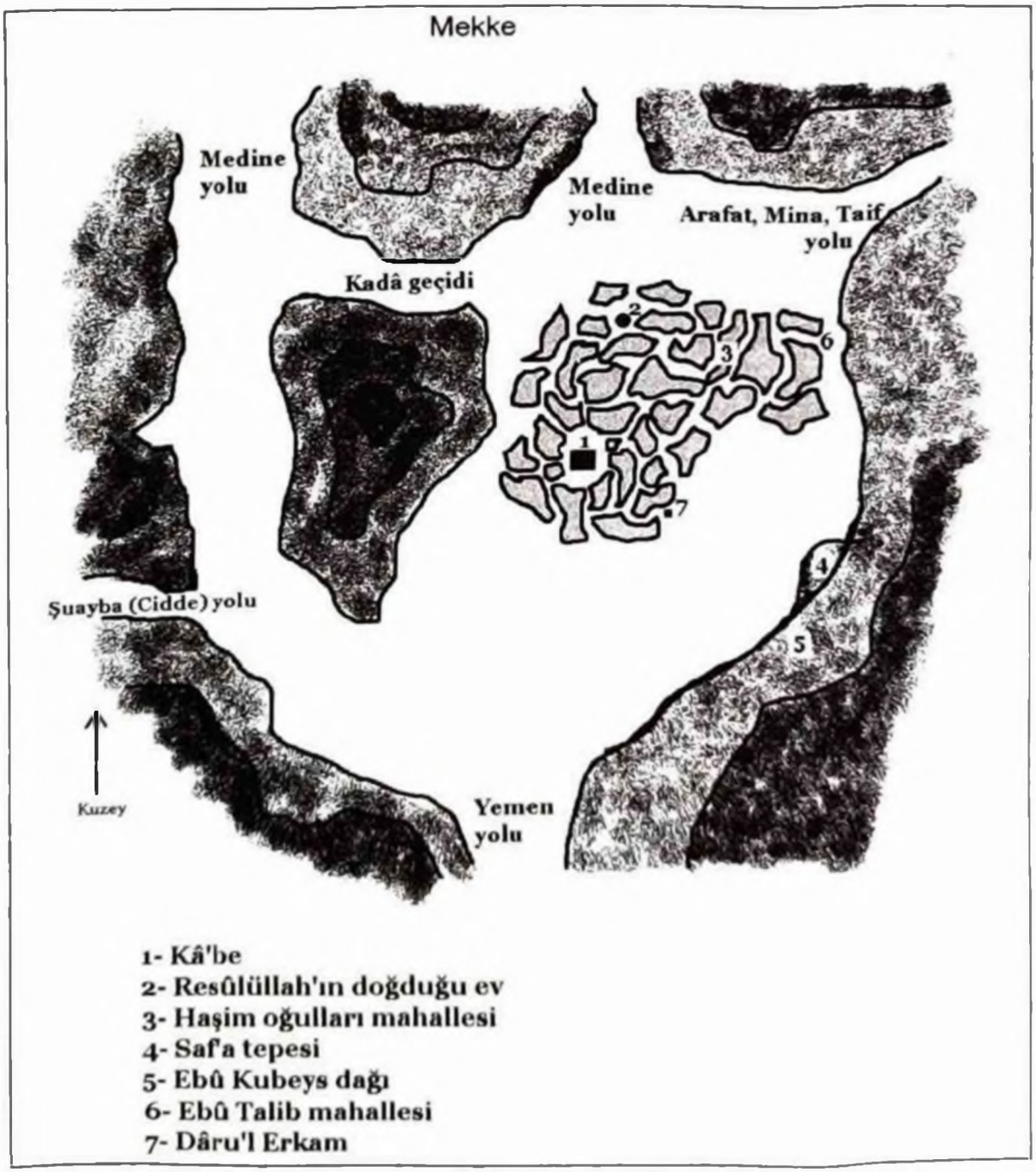
> O'na Muhammed ismini verdim; çünkü arştaki Allah'ın ve yerdeki insanların övgüsüne layık birisi olmasını istiyorum. (Abdülmuttalib)

Abdülmuttalib, toplumunda ismi saygıyla anılan, tüm Arap yarımadasında ve hatta komşu bölgelerde bile itibarı yüksek olan birisiydi. Zengin değildi. Buna rağmen, ekonomik gücün toplumsal prestij için vazgeçilmez ölçü kabul edildiği bir çağda ve toplumda, takdirle anılan ve kendisine saygı duyulan bir şahsiyetti. Zira, Kâbe'nin hatırasına saygı duymayan ve hacılara eziyet eden Huzâalıları Mekke'den uzaklaştırıp, Kureyş kabilesinin mensuplarını bir siyasal organizasyon etrafında toplamış Kusayy'ın torunlarındandı. Kıtlık zamanlarında Mekkelileri doyuran, Bizans ve Habeşistan idarecileriyle anlaşıp, Kureyşlilerin güven içerisinde bu bölgelerde ticaret yapmalarına imkân sağlayan Haşim'in oğluydu. Ataları gibi, Abdülmuttalib de güvenilir, cesur ve cömert birisiydi. Açlara, yoksullara ve yolculara yönelik harcama ve ziyafetleri nedeniyle, kendisine babasından miras kalan zenginliğini kaybedecek kadar eli açıktı. Atalarından devraldığı şerefli ve masraflı bir iş olan hacılara yiyecek (rifâde) ve su (sikâye) ikramında bulunmayı aksatmadan yerine getirmişti. Aynı zamanda Mekkelilere, hacılara ve Mekke'ye uğrayan tüccarlara büyük zorluklar yaşatan susuzluk problemini Zemzem kuyusunu bularak çözüme kavuşturmanın şerefine sahip olmuştu. Mekke'nin büyük ve saygın ailelerinden Haşim soyunun lideriydi. Tüm bunlar ve diğer bazı özellikleri nedeniyle son derece saygı duyulan birisiydi.

Araplar için unutulmaz bir hadise olan ve milat kabul edilen Fil olayına yakın bir zamanda Abdülmuttalib'in bir torunu oldu.* Abdülmuttalib'in çok sayıda toruna sahip olduğu dikkate alınırsa, bu yeni çocuğun kayda değer bir öneme sahip olmasını beklememek gerekirdi. Fakat öyle olmadı. Bu çocuk, Abdülmuttalib'in yanında, onun diğer torunlarına oranla, çok ayrıcalıklı bir değere ve konuma sahip oldu. Dedesi tarafından diğer tüm çocuklardan daha çok sevildi. Diğer çocuklara oranla, dedesinin çok ayrıcalıklı bir ilgi ve ihtimamına muhatap oldu. Zira yetimdi; babası Abdullah daha o doğmadan ölmüştü. Abdülmuttalib'in, diğer torunlarından ayırarak O'na özel bir ilgi ve sevgi duymasının nedeni de buydu. Abdülmuttalib bu torunuyla hem oğlu Abdullah'a olan özlemini gideriyor, hem de yetim doğmasının verdiği hüzünle kalbini O'na daha yumuşak ve ihtimamlı buluyordu. Anlaşılan o ki, bu torunu hakkında özel beklentilere de sahipti. Haşim

* Okur-yazar olanların üç-beş kişiyi geçmediği, dolayısıyla bilginin saklanmasında ve naklinde sadece hafızanın geçerli olduğu bir toplumda, geçmişte yaşanmış olayların tarihini kesin olarak belirlemek çok zordur. Bu zorluk sadece çok önemli olaylar veya şahsiyetler için geçerli olmayabilir. Resûlullah doğduğu zaman ayrıcalıklı, önemli bir kişi değildi. Sadece Abdülmuttalib'in yetimi idi. İşte bu nedenle Resûlullah'ın doğum tarihini tespitte zorlukla karşılaşılmasını beklemek gerekir. Öyle de olmuştur. Ancak buna rağmen, güvenilirliği her zaman tartışmalara açık bazı rivayetlerle de olsa, doğum tarihini yaklaşık olarak tespit etmek mümkün olabilmiştir. Konuyla ilgilenenlerin ulaştıkları ağırlıklı kanaat, Resûlullah'ın *'Fil yılı*'nda doğduğudur; Fil olayından 50-55 gün kadar sonra doğduğu görüşü yaygın bir kabul görmüştür. Mekkelilerin hatıralarında derin iz bırakan Fil olayının tarihinin yaklaşık biliniyor olması, O'nun doğum tarihini tahmin etme imkanı sağlamıştır. Konu hakkında araştırmalar yapan Astronom Mahmut Felekî Paşa, Resûlullah'ın doğum zamanıyla ilgili rivayetleri, rivayetler arasındaki irtibatları ve rivayetlerdeki astronomik unsurları dikkate alarak doğum tarihini 571 yılının 20 Nisan Pazartesi günü olarak belirlenmiştir. Bazı istisnalar dışında bu tarih, belirsizliği giderme adına, araştırmacıların çoğu tarafından doğru kabul edilmiştir. Ancak, Resûlullah'ın ilk vahyi alışı sırasındaki yaşı, risâlet sürecinin bazı olayları, vefat yaşı gibi daha kesin bilinen tarihler dikkate alınıp geriye doğru gidildiğinde, 571 tarihinin doğruluğu konusunda önemli kuşkular açığa çıkmaktadır. Bu konuda hicret tarihi ve Resûlullah'ın hicret sırasındaki yaşı bir örnek olarak dikkate alınabilir. Kesin olarak biliniyor ki Hicret M.622 tarihinde gerçekleşmiştir. Resûlullah, Hicret sırasında 53 yaşındaydı. Buna göre Resûlullah'ın M.569 yılında doğmuş olması gerekmektedir. Bu tarihlendirmeyi Alâk sûresinin ilk vahyolunuş zamanını dikkate alarak da gerçekleştirmek mümkündür. Resûlullah Alâk sûresinin ilk ayetlerini 40 yaşındayken almıştı; bu M. 609 yılına tekabül etmektedir. Dolayısıyla geriye doğru gidildiğinde yine M. 569 tarihine ulaşılmaktadır. Tüm bu ve benzeri bilgiler dikkate alındığında, esasen yaygın kabul görmemiş olan M. 569 tarihinin Resûlullah'ın doğum tarihi olduğu bize daha doğru gelmektedir. Konu bağlamında Muhammed Hamidullah da aynı görüşü desteklemekte ve Haziran 569'u Resûlullah'ın doğum tarihi kabul etmektedir.

oğullarının şerefli geçmişinin diğeriyle değil, bu torunuyla geleceğe taşınmasını umuyordu. Bu nedenle, torununun doğumundan yedi gün sonra bir ziyafet düzenledi ve '*övgüye layık özellikleri çok olan kimse*' anlamına gelen '*Muhammed*'i torununa isim olarak seçtiğini ilan etti. '*Muhammed*', Araplar arasında pek kullanılmayan bir isim olduğu için dostları büyük bir merakla '*Torununa atalarından veya ailenden birisinin ismini vermek yerine, niçin daha önce kimsenin kullanmadığı Muhammed ismini seçtin?*' diye sordular. Onun böylesi bir soruya cevabı hazırdı: '*O'na Muhammed ismini verdim; çünkü arştaki Allah'ın ve yerdeki insanların övgüsüne layık bir şahsiyet olmasını arzuluyorum.*'

Yeni doğmuş çocuklarla ilgili olmak üzere Mekke'de geleneğe dönüşmüş yaygın bir uygulama vardı. Mekke'nin ikliminin, yeni doğmuş çocuklar için uygun olmadığına inanıldığından, yeterli ekonomik imkâna sahip aileler, iklim şartları Mekke'ye oranla daha iyi olan diğer bölgelerden bakıcı aileler seçer ve çocuklarını bu ailelere teslim ederlerdi. Süt annenin yanında bir kaç yıl kalan çocuk, Mekke iklimi için uygun yaş ve fiziksel gelişime sahip olunca, öz ailesinin yanına dönerdi. Mekkeliler, Mekke'nin güneyinde yaşayan Hevazinlileri çocukları için özellikle tercih ederlerdi. Çünkü onların hem yaşadıkları bölgenin iklimi daha iyi, hem de Arap toplulukları içinde Arapça'yı en düzgün konuşan bir topluluk idiler. Mekkeliler dili önemsiyorlardı, zira şiirle uğraşmanın büyük bir erdem kabul edildiği Arap toplumunda dilin iyi kullanılması büyük önem ifade ediyordu.

Diğer bazıları gibi, Hevazin kabilesine mensup Sa'd b. Bekr boyu da geçimlerini, büyük oranda, Mekkeli zengin ailelerin çocuklarına bakarak sağlıyorlardı. Her yıl olduğu gibi, o yıl da Sa'd b. Bekr boyuna mensup birçok kimse Mekke'ye geldi. Kendileri için bol imkânlara vesile olacağına inandıkları zenginlerin çocuklarını kapma yarışına giriştiler. Çoğu, zengin bir ailenin çocuğuna bakıcı olma şansını elde etti. Ancak, zengin ailelerin çocuklarını kapma esası üzerine kurulu bu rekabette, diğer yoksul insanların çocukları gibi Abdülmuttalib'in iki aylık torunu da ilgi görmedi. Hiç kimse, yetim ve velisi zengin olmayan bir çocuğa bakıcı aile olmak istemedi. O da diğer birçok çocuk gibi, bünyesine uygun olmadığına inanılan Mekke ikliminde kalacaktı. Sevgili torununun en iyi şekilde yetişmesini isteyen Abdülmuttalib, torununu uygun bir bakıcı aileye verememenin acısıyla hüzünlendi, fakat yapabileceği bir şey yoktu. Bakıcı ailelerin ilgisini çekecek kadar zengin değildi; şeref ve saygı ise bu aşamada işe yaramıyordu.

Mekke'ye gelen, fakat zengin bir ailenin çocuğuna bakıcı olma yarışında başarı elde edemeyen Halime, köyüne eli boş dönmek gibi kendisi için onur kırıcı bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Eli boş dönüp kabilesinin diğer mensuplarına karşı mahcup olmaktansa, zengin olmayan ailelerden birisinin çocuğunu almayı tercih etti. Durumu kocasıyla görüştü ve onun da onayını aldıktan sonra, herhangi bir ailenin çocuğuna süt anneliği yapmak yerine, saygınlığıyla tanınan Abdülmuttalib'in yetimine süt anne olmak istedi. Gidip çocuğu dedesinden istedi. Bu istek her iki ailenin de onurunu kurtarma çabasında aynı karşılığı buldu. Abdülmuttalib, torununu Halime'ye vermekte tereddüt etmedi.

Abdülmuttalib'in torununa bakıcılığı kabul eden Halime ve ailesinin çocuğu yanlarına alışlarıyla kendileri için oldukça farklı yıllar da başlamış oldu. Bu farklılığı Halime şöyle anlatmıştır: *'Çocuğu aldıktan sonra yol arkadaşlarımın yanına gittim. O'nu, istediğim gibi bir çocuk bulamadığım ve evime ellerim boş dönmemek için almıştım. Arkadaşlarımın yanına vardıktan sonra O'nu emzirmeyi denedim. Lakin sütü az olan birisiydim ve sütüm kendi çocuğuma dahi zor yetiyordu. Hatta yeter-*

li sütüm olmadığı için, kendi çocuğum doyuncaya kadar ememediğinden bir önceki gece ağlayıp bizi uyutmamıştı. Ancak bu yeni aldığım çocuğu emzirdiğim zaman, sütümün çoğalmış olduğunu fark ettim. Hem O'nun karnı, hem de kendi çocuğumun karnı bir güzel doydu. Daha sonra, kocamla birlikte, yaşlı ve sütsüz devemizin yanına gittik. Şaşılacak bir şekilde devemizin memelerinin sütle dolu olduğunu gördük. Kocam ve ben bu sütten doyasıya içtik ve o gün karınlarımız doymuş halde rahat bir gece geçirdik. Sabah olduğu zaman hayırlı ve bereketi bol bir çocuk aldığımıza inandık. Hayvanlarımıza binerek yola çıktık. Kabilemizin mensubu olan yol arkadaşlarımız bizden önce yola çıkmışlardı. Arkadaşlarımıza yetişmeye çalıştık. Kısa bir süre sonra onlara yetiştik. Halbuki bineğimiz olan hayvanlar zayıf ve yaşlıydılar. Ancak bindiğim eşek öylesine güçlenmiş ve hızlanmıştı ki arkadaşlarım şaşkın bir halde 'Ey Ebû Züeyb'in kızı! Biraz yavaş olsana. Bu eşek, senin daha önceki bindiğin eşek değil mi?' diye sesleniyorlar, ben de 'Evet bu, o eşektir' diye cevap veriyordum. Sonra evimize geldik. Sa'd b. Bekr yurdu kurak bir yerdir. Yeteri kadar ot olmadığı için hayvanlarımız çoğu zaman aç kalırdı. Fakat çocuğu yanımıza aldıktan sonra hayvanlarımızın karnı doymaya, memeleri sütle dolmaya başladı. Halbuki köyümüzün diğer hayvanları eve karınları tam doymadan dönüyor, sahipleri içecek süt bulmakta zorlanıyorlardı. Hatta bu nedenden dolayı, çobanlarına 'Ebû Züeyb'in hayvanları nerede otluyorsa sizde hayvanlarımızı orada otlatın' diye tembih ediyorlar ve böyle yapmadıklarını düşünerek onlara kızıyorlardı. Vallahi yüce Allah bize, O'nun yüzünden hayır ve bereketini hep artırdı durdu.'[1]

Süt anne ve ailesi, doyasıya yaşadıkları bereketin, yanlarına yeni aldıkları çocukla ilgili olduğunun farkındaydılar. Bu nedenle, *'hayırlı ve bereketi çok olan'* çocuğu ailesine verme zamanı geldiğinde isteksiz davrandılar. Ama çaresizdiler; anlaşma gereği, zamanı gelince çocuğu Mekke'ye götürdüler. Fakat çocuğu ailesine teslim etmemenin bir yolunu düşünüyorlardı. Halime o anı şöyle anlatıyor: *'O'nu, annesine götürdük ama gördüğümüz uğur ve bereket dolayısıyla O'nu teslim etmek istemiyorduk. 'Müsaade edin büyüyünceye kadar yanımızda kalsın. O'na Mekke vebası bulaşmasından korkuyoruz dedik.'*

Abdülmuttalib ve gelini Amine, Halime ve kocasının ısrarına rağmen çocuğu yanlarında bıraktılar. Çocuk bir süre Mekke'de anne ve dedesinin yanında kaldı. Fakat, kısa bir süre sonra, birkaç yıl daha Sa'd b. Bekr bölgesinde kalması için tekrar süt annesine verildi. Anlaşıldığı kadarıyla, Mekke iklimine intibak edememesi veya Halime'nin çocuğu vermemek için ileri sürdüğü veba bahanesi, çocuğu bir süreliğine tekrar süt anneye vermeleri için anne ve dedeyi ikna etmeye yetmişti. Çocuk bir süre daha Sa'd b. Bekr bölgesinde kaldı ve zamanı gelince annesine teslim edildi. Annesine teslim edildiği zaman dört veya beş yaşındaydı.

Kocası Abdullah öldükten sonra genç yaşta dul kalan ve bir daha evlenmeyen Amine, yıllardır görmediği Neccar oğullarına mensup akrabalarını, kardeşlerini

görmek ve sevgili kocasının kabrini ziyaret etmek için yanına oğlu Muhammed'i ve hizmetçisi Ümmü Eymen'i de alarak Yesrib'e (Medine) gitti. Bir ay kadar Yesrib'de kaldılar. Ticarî bir yolculuğu sırasında, doğumuna birkaç hafta kalan çocuğunu göremeden ölen Abdullah'ın kabrini ziyaret ettiler. Amine kocasının, Muhammed ise babasının hasreti ile üzüldü; göz yaşı döktüler. Sonra Mekke'ye dönmeye karar verdiler. Ancak dönüş yolculuğu sırasında Amine hastalandı ve Ebvâ köyüne geldiklerinde öldü. Küçük Muhammed, Ümmü Eymen tarafından Mekke'ye getirilerek dedesine teslim edildi. Annesine kavuşalı henüz bir veya bir buçuk yıl olmuştu ve öksüz kaldığı zaman altı yaşındaydı.

Muhammed, artık tamamıyla dedesinin himayesindeydi. Yetim ve öksüz oluşu, küçük kalbinde derin bir hüzün oluşturmasına rağmen, dedesinin yanında benzeri zor bulunur sevgi dolu sıcak bir ortamda yaşamaya başladı. Dedesinin özel ilgisiyle güçlü bir öz benliğin, sağlam bir kişiliğin temellerine sahip oldu. Yaşadığı zorluklardan dolayı herkesin kendisine acıdığı herhangi bir çocuk olmanın ötesinde, dedesinin katkısıyla güçlü karaktere sahip bir birey olarak yetişti. Bunda ise dedesiyle olan ilişkileri ve dedesinin kendisine davranışları başlıca belirleyici faktördü. Zira Arap toplumunda çocuklarla yaşlıların ilişkilerini düzenleyen katı saygı kuralları, Abdülmuttalib ile torunu arasında geçerli olmadı. Zamanın Arap geleneğine göre bir çocuğun, babasının veya dedesinin sohbet toplantılarına katılması, dinlenirken yanına gitmesi ve özel minderine oturması yadırganan bir durum olmasına rağmen, Abdülmuttalib torununu her zaman yanında bulundurdu, minderine oturttu, O'nunla sohbet etti. Mekke eşrafının toplantılarına yanına torununu da alarak katıldı. Yemekte olmadığı zaman O'nu aratıp buldurdu ve O yemeden kendisi yemedi. Fakat yeni bir üzüntü, çok geçmeden Muhammed'i tekrar buldu; bu sefer de dedesini kaybetti. Küçük kalbi, dedesini kaybetmekle bir kez daha sarsıldı. Dadısı Ümmü Eymen, dedesini kaybeden Muhammed'in o yürek dağlayan durumunu şöyle anlatmıştır: *'Dedesini kaybettiği gün Muhammed'i dedesinin divanının yanında ağlarken gördüm. İçini çeke çeke ağlıyordu.'*[2] Yıllar sonra bizzat kendisi *'Deden Abdülmuttalib'in ölümünü hatırlıyor musun?'* diye soranlara *'Evet hatırlıyorum. O zaman sekiz yaşındaydım'*[3] cevabını vererek, kalbinde silinmez bir iz bırakan o acılı günü unutmadığını söyledi. Muhammed, çok sevdiği dedesinin cenazesini mezarlığa kadar ağlayarak takip etti. Tüm bu yaşadıkları O'nun duygusal ve hassas kişilikli birisi olmasını sağladı.

Abdülmuttalib seksen yaşına ulaşıp, sağlık durumu bozulunca oğullarını yanına toplayarak vasiyetini bildirdi. En önemli isteği torunuyla ilgiliydi. Kendisinden sonra sevgili torununa sahip çıkılmasını istedi. Bu isteğini özellikle de oğlu Ebû Talib'e bildirdi. Çünkü o, oğlu Abdullah'ın anne bir kardeşiydi ve torununa en ilgili çocuğuydu. Ebû Talib, kardeşinin emaneti olan yeğenini, babasının da isteği üzerine, tereddüt etmeden himayesine aldı.

Ebû Talib, yeğenine yönelik ilgi ve sevgisini hiç eksik etmedi. O'nu kendisine emanet edilmiş bir yetim ve öksüz olmanın da ötesinde, ayrı bir ilgi ve takdirle sevdi. Yaşının küçüklüğüne rağmen sahip olduğu ahlâkî olgunluğu, akıllılığı ve güçlü kişiliği nedeniyle yeğenine her zaman büyük bir ilgi, sevgi ve ihtimam gösterdi. O'nu sevgi ve takdirle bağrına bastı. Yeğeninden büyük bir gururla *'O büyük adam olacak'* diye bahsederdi. O'nu yaşının küçüklüğüne rağmen kendisine yol arkadaşı olarak seçmekte tereddüt etmedi. Ticarî amaçla Filistin'e giderken yeğenini de yanında götürdü.

Muhammed, amcasının evinde sıcak bir yuvanın mensubu oldu; hem amcasının ve hem de yengesinin sağladığı sevgi dolu ortamda, ruh ve beden sağlığı güçlü şekilde gelişip, olgunlaştı. Yengesi Fâtıma'dan her zaman öz anne şefkati gördü. Fâtıma, O'na, annesizlik duygusunu hissettirmemeye çalıştı; O'nu çocuklarından ayrı tutmadı. Bundan dolayıdır ki, Fâtıma öldüğü zaman, *'Bugün annem vefat etti'* [4] diyerek ağladı ve onu gömleğiyle kefenledi.

DİPNOTLAR

1-Ahmed, *Müsned*, IV/184, 185; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/1169-173; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/111; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, I/460, 461; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, III/246-248; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* II/126, 127.

2- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/119; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/84.

3- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/119.

4- Hakim, *Müstedrek*, III/108; Köksal, *İslâm Tarihi-Mekke Devri*, II/81, 82.

Farklı Bir Çocuk

> (Ey Muhammed!) Rabb'in sana verecek ve sen razı olacaksın. O, seni yetim bulup barındırmadı mı? O, seni şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi? (Duhâ sûresi, 93:5-7)

Arap toplumunun çoğunluğu putperestti. Put, kâhin, fal ve cin, Arap putperestliğinin temel unsurlarını teşkil ediyordu. Putlara tapıyor, işlerini kâhinlerin görüşlerine göre yürütüyor, falı karar ve gidişatlarının dayanağı kılıyor, beğenmedikleri işlerin cinlerin etkisiyle gerçekleştiğine inanıyorlardı. Mekkelilerin inanç ve yaşantısı da, Hz. İbrahim'den kalan ve geleneklerinde hâlâ yaşamaya devam eden tevhidî unsurlara rağmen, Arap putperestliğinin söz konusu tipik özellikleriyle aynıydı. Resûlullah'ın akrabaları da bundan istisna değildi. Çocukluk yıllarında en önemli sığınağı olan dedesi de hayatının büyük çoğunluğunda Mekke toplumunun diğer bireyleriyle benzer durumdaydı. Bu konuda babası Abdullah'la ilgili bazı olaylar, dedesinin de Mekke toplumunun putperest adet ve uygulamalarının büyük oranda dışında olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki: Suyun hayat olduğu gerçeğini en iyi bilenler çölde yaşayanlardır. Bir çöl yerleşiminde yaşayan Mekkeliler için de su hayat demekti. Zira su kaynakları son derece kısıtlıydı ve ihtiyaçlarını son derece güç şartlarda karşılayabiliyorlardı. Bazı küçük su kaynakları ve sarnıçlarda topladıkları yağmur suları ile ihtiyaçları olan suyu karşılamaya çalışırlardı. Yağmur ise çok az yağardı. Kısacası, susuzluk önemli bir problemdi. Ama susuzluğu bahane ederek Mekke'yi terk edemezlerdi; çünkü Mekke, taparcasına bağlı oldukları atalarının yurduydu. Belki daha da önemlisi Mekke, en önemli gelir kaynaklarından Kâbe'nin bulunduğu yerdi. Zira hac nedeniyle büyük gelirler elde ediyorlardı. Ayrıca Kâbe nedeniyle, ikinci önemli gelir kaynakları olan ticaretlerinde büyük imtiyazlar elde etmişlerdi.

Esasen eskiden Mekkelilerin ihtiyacını fazlasıyla karşılayacak bir su kaynağı vardı. Ne var ki, bir ara Mekke'ye hakim olan ve herkese çok kötü davranan Huzâalıların, Kureyş'in atalarından Kusayy'ın girişimleriyle Mekke'den kovuldukları zaman, Hz. İbrahim zamanından kalan ve Zemzem olarak isimlendirilen bu su kaynağını yeri bilinmeyecek şekilde doldurup, kaybetmişlerdi. O zamandan beri de, yüz yıla yakın süredir, su sıkıntısı Mekkeliler için büyük bir problem olmuştu. Hemen her Mekkelinin en büyük özlemi olan Zemzem'i tekrar açığa çıkarmak Abdülmuttalib'e nasip oldu. Abdülmuttalib, bulduğu kaynağın kullanım hakkının sadece kendi soyunda kalmasını arzuladı. Geleneksel bir görev olarak atalarından devraldığı hacıların su ihtiyacını karşılama (sikâye) sorumluluğunun gereği olarak, bulduğu bu kaynağın ticaretini yapmayacak; ihtiyacı olan insanların kullanımına vererek, yaptığı işin sadece şerefiyle yetinecekti. Ancak Abdülmuttalib'in lideri olduğu Haşim oğulları soyunun en güçlü rakibi durumundaki Ümeyye oğulları başta olmak üzere Mekke'nin diğer büyük aileleri, Abdülmuttalib'in bu düşüncesine karşı çıktılar. Zemzemin, geleneksel olarak Mekke'nin tüm ailelerine ait olduğunu ve öyle kalmaya da devam etmesi gerektiğini söyleyerek, Abdülmuttalib'i kararından vazgeçirmeye çalıştılar. Amaçları; insanların su ihtiyacını karşılama şerefinden kendilerine de bir pay sağlamaktan ibaretti. Bu şerefin, kendilerine diğer soylar, kabileler ve toplumlar indinde önemli bir itibar kazandıracağına ve hatta başta ticarî faaliyetler olmak üzere bazı ekonomik konularda önemli imtiyazlar sağlayacağına emindiler. Abdülmuttalib kararından vazgeçmedi ve bu konuda muhtemel her zorluğu göğüsleyecek kararlılıkta olduğunu ifade etti. Abdülmuttalib ile diğer aile temsilcileri arasında tartışma çıktı, küçük çaplı da olsa bazı itiş-kakışlar yaşandı. Her an büyük bir kavga patlak vermek üzereydi. Abdülmuttalib daha önce hiç fark etmediği bir eksikliğini ilk kez o zaman fark etti. Canları pahasına kendisini koruyacak oğulları yoktu; sadece bir oğlu vardı. Üstelik, diğer ailelerin temsilcileri Abdülmuttalib'in tercihine karşı çıkışlarını, onun üzüntüsünü artıracak, kalbini yaralayacak bir görüşle desteklemişlerdi. Alaycı bir üslûpla *'Senin sadece bir oğlun var. Bu suyu bırakacağın soyun hani nerede?'* demişlerdi.

Çölün oldukça zor hayat şartlarında ve üstelik her an bir düşman baskını ihtimalinin bulunduğu bir toplumda, çok sayıda erkek çocuğa sahip olmak çok önemliydi. Bir ikisi ölse veya öldürülse bile, diğerleri ailenin korunması ve devamı için büyük önem ifade ederdi. Halbuki Abdülmuttalib'in birçok kızına karşılık sadece bir oğlu vardı. Abdülmuttalib, Mekkeli aile temsilcilerinden duyduğu gerçek karşısında bir şey diyemedi. Tek oğlu Hâris'le soyunun devam etmesinin çok zayıf bir ihtimal olduğunu, soyu devam etse bile çok sayıdaki oğulların sağladığı güvene sahip olamayacağını o tartışma sırasında bizzat yaşayarak öğrendi. Ellerini kaldırıp Allah'a dua etti. Duasında, Mekkelileri de şahit tutarak, bir söz verdi; bir adakta bulundu. Eğer yüce Allah kendisine on oğul bahşederse, birisini şükür

için Allah'a kurban edecekti. Aradan yıllar geçti. Abdülmuttalib'in on oğlu oldu.

Abdülmuttalib sözün değerini bilen birisiydi. Söz onun için namustu ve bu nedenle sözünden dönmeyi düşünmedi. Üstelik Allah'a karşı söz vermişti. Fakat, sözünü tutma zamanı gelince ne yapacağını bilemedi, yapmaya söz verdiği işi gönlü kaldırmadı; ama sözünü tutması ve bir oğlunu kurban etmesi gerektiğini biliyordu. Hepsi de büyümüş olan oğullarını yanına çağırdı. Yıllar önce verdiği sözü bildirdi. Oğulları, babalarının sözünü önemli buldular. Hepsi de, verilen sözün yerine getirilmesi gerektiğini söyledi. Sözün şeref olduğu bir toplumda, sözünü tutmayan bir babanın evladı olma düşüklüğüne razı olmayacaklarını ifade ettiler. Bunun üzerine, Arap putperestliğinin bir gereği olarak, kimin kurban edileceğini fal aracılığıyla belirlemeye karar verdiler. Falda kim çıkarsa, o kurban olacaktı. Abdülmuttalib, oğullarını yanına alarak, bir puthaneye dönüşmüş olan Kâbe'ye gitti. Âdet gereği, üzerinde her bir oğlunun özel işaretinin kazındığı on oku Kâbe'nin falcısına vererek, kurban olması gereken oğlunu belirlemesini istedi. Falcı, Kâbe'nin içinde duran Hübel putunun önüne gitti, fal için gerekli töreni yaptı ve Hübel adına oku çekti.

Abdülmuttalib, oğullarının hepsini de çok seviyordu, hiçbirisine kıyamazdı. Fakat özellikle sekizinci oğlu Abdullah'ın kalbindeki yeri çok başkaydı; ona hiç kıyamazdı. Ne var ki falcının çektiği ok, kurban edilmesi gereken kişi olarak Abdullah'ı gösterdi. Abdülmuttalib üzüldü, ancak inancı gereği yapabileceği bir şey yoktu; çaresiz sonuca razı oldu. En sevdiği oğlunu kurban etmek için gerekli hazırlığa başladı. Bu sırada birçok Mekkeli Kâbe'nin yakınında toplanmış, kurbanın kim olacağının belirlenmesini bekliyorlardı. Abdullah'ın oku çekilince kalabalıktan bir hoşnutsuzluk uğultusu yükseldi. Zira Ebû Talib ve Zübeyr'le birlikte Abdullah'ın annesi olan Fâtıma, Abdülmuttalib'in diğer kadınlarının aksine, Mekkeliydi. Mekke'nin ileri gelen ailelerinden Mahzûm soyuna mensuptu. Abdullah'ın kurban edilecek olması anne tarafından akrabalarını; dayılarını, teyzelerini, kuzenlerini üzdü. Fal sonucuna itiraz edemediler; ama Abdullah'ın kurban edilmesini de istemediler. Abdülmuttalib'den sözünden dönmesini isteyemezlerdi. Böylesi bir istek, yapabilecekleri bir şey değildi. Herkesin ne diyeceğini, ne yapacağını bilemez bir halde donup kaldığı sırada, derde derman olacak arayışı ifade eden bir ses duyuldu. Konuşan Abdullah'ın dayısı Abdullah b. Muğire'ydi; '*Ey Abdülmuttalib! Abdullah'ı kurban edemezsin. Onu kurtarmak için her şeyimizi harcamaya hazırız. Bunu bir başka şekilde halletmenin yolunu düşünelim*'. Bir başkasının sözleri ise çözüm olabilecek bir öneriyi dile getirdi; '*Bu durumu bir de Yesrib'teki kâhine soralım, o belki bize bir çıkış yolu gösterir*'. Teklif, kalabalık tarafından makûl bulundu. Yapılan teklif Abdülmuttalib'in de gönlüne hoş geldi. Abdullah'ın kurban edilmesi kararını erteleyerek, o gün ismi Yesrib olan Medine'ye gitmeye karar verdi. Oğullarından ikisini yanına alarak Yesrib'e gitti. Aradıkları ünlü kadın kâ-

hinin Hayber'de olduğunu öğrence, vakit kaybetmeden Hayber'e gidip kâhini buldu ve durumu anlattı. Kâhin, Mekke toplumunda bir kişinin fidyesinin ne olduğunu sordu. Abdülmuttalib, bir kişinin can bedelinin on deve olduğunu söyledi. Kâhin, on deveyi ve kurban edilmesi gereken çocuğu alarak Kâbe'nin falcısına gitmelerini ve develerle çocuk arasında kura çekmelerini bildirdi. Eğer kurada Abdullah çıkarsa, her seferinde fidye olacak develerin sayısını on tane artırarak, kura develere çıkıncaya kadar çekilişe devam etmelerini söyledi. Abdülmuttalib bu çözüme sevindi. Mekke'ye dönünce hemen kâhinin söylediklerini uygulamaya koydu. Kâbe'nin falcısı, Hübel'in önünde durup biri develeri, diğeri Abdullah'ı gösteren oklardan birisini çekti. Çekilen ok Abdullah'ı gösterdi. Fidye on deve artırılıp ok tekrar çekildi. Yine Abdullah'ın oku çıktı. Fidye on deve artırılıp çekiliş tekrarlandı. Çekilen ok yine Abdullah'ı gösteriyordu ve bu durum tam on kez tekrar etti. Ancak onuncu çekilişte çekilen ok develeri gösterdi. Abdullah'ın yüz deve karşılığında bağışlandığına inanıldı. Fakat Abdülmuttalib'in içi rahat etmedi; çekilişi tekrar ettirdi. Fal oku yine develeri gösterdi. Çekiliş bir kez daha tekrarlandı ve yine develerin oku çıktı. Başta Abdülmuttalib olmak üzere, herkes yüce Allah'ın Abdullah'ın yerine develerin kurban edilmesine razı olduğuna inandı. Yüz deve Hübel'in önüne yatırılarak teker teker kurban edildi.[1]

Her şey Mekkelilerin putperestliğinin gereklerine göre gerçekleşmişti. Bu uygulamada, Mekkelilerin ve Muhammed'in akrabalarının sahip oldukları şirk her haliyle açığa çıkmıştı; Allah'a dua edilmiş, ondan erkek evlat istenmiş, hatalar nedeniyle ondan bağışlanma dilenmiş, ancak tüm bunları yaparken Hübel putu, kâhin, falcı, fal, tüm bu sürecin vazgeçilmez unsurları kılınmıştı. Fakat bütün bunlara rağmen, özellikle ömrünün son yıllarında Abdülmuttalib ayrıcalıklı bir özelliğe sahip oldu. O, Mekke'de yaşayan hemen herkese göre geleneksel tevhidî unsurlara daha çok bağlanan birisi haline geldi. Oğlu Abdullah'ı kurban etme girişiminden yıllar sonra gerçekleşen Fil olayı sırasında bizzat kendisinin şahit olduğu ilâhî yardım nedeniyle tevhidî unsurlara daha çok bağlandı. Mevcut bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Abdülmuttalib ömrünün son yıllarında, Allah inancıyla putlar inancını bir türlü bağdaştıramadı, şirki bir türlü içine sindiremedi. Arapların yapageldikleri Kâbe'nin çıplak tavaf edilmesini yasakladı ve bu yasağının geçerli olması için çabaladı. Ayrıca, bilinçli bir tercih ve değişim adına içkiyi terk etti. En önemlisi, ahiret inancı daha belirgin hale geldi, hayatın temelinin sorumluluk olduğuna inanmaya başladı. Mevcut inançlar ve hayat tarzlarından rahatsız olduğu için sıklıkla inzivaya çekilmeye başladı. Kesindir ki, kendisini diğer Mekkelilerden ayıran inançlarını, yeri geldikçe sevgili torununa anlatıyordu. Resûlullah henüz 12 yaşında bir çocukken, ticarî bir yolculuk sırasında yaşananlar, zihninde dedesinden dinlediklerinden hangilerinin daha baskın yer edindiğini göstermesi açısından önemlidir.

Resûlullah henüz çocuk yaştayken amcası Ebû Talib'in refakatinde Şam'a giden bir kervana katıldı. Kervan, Şam ile Kudüs arasındaki Busrâ isimli bir yerleşim merkezinde mola verdi. Mola verilen yerin yakınında, Mekkelilerin ticaret için bölgeden geçerken görüşüp konuştukları, Arami dilinde *'seçilmiş'* anlamına gelen Bahira sıfatıyla tanınan Rahip Segius'un manastırı vardı. Hakkında bugüne ulaşmış bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, o dönemde bölgede yaygın olduğu üzere, Bahira, Hz. İsa'nın tebliğ ettiği ilâhî hakikatlerden büyük oranda haberdar birisiydi. Bahira, manastırın yakınına konaklayan eskiden tanıdığı kervan mensuplarına ev sahipliği yaptı, onları yemeğe davet etti. Yemek sırasında, kervanın mensupları arasında yer alan ve 12 yaşında bir çocuk olan Muhammed ilgisini çekti. O'nunla sohbet etti. Konuşmanın bir aşamasında, konu gereği, çocuktan taptığını düşündüğü Lât ve Uzza putları adına yemin etmesini istedi. Çocuğun yüz hatlarından bu iki isimden hoşlanmadığını fark edince sebebini sordu. Hiç ummadığı bir cevapla karşılaştı: *'Lât ve Uzza'dan nefret ederim. Onlardan nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmem.'* [2] Bahira, putperestler arasında putlar hakkında ileri-geri konuşanların hiç eksik olmadığını biliyordu. Fakat bu çocuğun söz konusu iki put hakkındaki olumsuz sözlerinin, başka putlara bağlılık adına söylenmiş şeyler olmadığı anlaşılıyordu. Biraz daha konuşunca fark etti ki, çocuk tüm putlar hakkında olumsuz inanç ve düşünceye sahipti. Üstelik, bir çocuk çekinmezliğiyle, putperestliğe aykırı düşüncelerini açıkça ifade ediyordu. Bahira, çocuğun yakınının kim olduğunu sordu. Ebû Talib çocuğun amcası olduğunu ve yanında Şam'a götürdüğünü söyleyince, bölge insanlarının inançlarını ve durumlarını yakından bilen Bahira, bunun doğru bir karar olmadığını, bu çocuğun sözleri nedeniyle zarar görebileceğini, O'nu Mekke'ye göndermenin daha doğru olacağını söyledi.*

* Rahip Bahira'nın ismi etrafında şekillenen rivayetler maalesef çok fazla süslenip değiştirilerek, asıl içeriğinden tamamen uzaklaştırılmıştır. İyi niyetli ama saf bazı tarih yazarları, Resûlullah'ın peygamberliğini çocukluk dönemlerine de taşımanın çabalarını yürütürlerken, O'nu yüceltme sevdasıyla, Rahip Bahira olayını bir yığın olağanüstü olayların yer aldığı bir masala dönüştürmüşlerdir. Bahira'nın, üzerinde yer alan ve onu sürekli gölgeleyen bulut, sırtında yer alan peygamberlik mührü gibi aklın ve tarihin kabul edemeyeceği hayal ürünü şeylerden hareketle, Bahira'nın o küçük çocuğun geleceğin peygamberi olacağını anladığını ifade etmişlerdir. Rivayetlerdeki garipliker sadece bunlarla da kalmamaktadır. Yine aynı kaynaklardan bazılarında geçtiği üzere, Ebû Talib, Bahira'nın tavsiyesi üzerine yeğenini Ebû Bekir ve Bilâl ile birlikte Mekke'ye göndermiştir. Bu hiçbir şekilde gerçeği yansıtmayan bir rivayettir. Çünkü kesinlikle biliyoruz ki, Ebû Bekir, Resûlullah'tan iki yaş küçüktü. Dolayısıyla bu olay sırasında Ebû Bekir, Resûlullah'a koruyuculuk yapamayacak kadar küçüktü. Bilâl ise henüz doğmamıştı. Zaten söz konusu rivayetler, rivayet tekniği açısından *'mürsel'* olma özelliğine sahiptir. Yani bu haberlerin rivayet zincirinde çok ciddi problemler vardır. Bir rivayetin mürsel olma nedeni, rivayeti yapan kişinin kaynağını belirtmeden doğrudan Resûlullah'tan dinlemiş gibi nakilde bulunmasıdır. Mürsel rivayetler dinde delil olmadığı gibi, tarih açısından da itimat edilir nitelikte değildir.

***

Esasen, Resûlullah'ın henüz bir çocukken bile putperestliğe mesafeli olduğuna dair bilgiler, sadece Rahip Bahira ismi çevresinde nakledilen rivayetlerde yer almamaktadır. Kuvvetle muhtemeldir ki, dedesinin etkisiyle putlara karşı mesafeli durmayı daha çocuk yaşlarındayken bir davranış olarak benimsediği için, bazı geleneksel putperest törenlerine katılmaktan da kaçınmıştır. Buvâne isimli putun yanında yapılan geleneksel törene katılmak istemeyişi bunun örneklerinden birisidir. Resûlullah, amcasının yanında kalmaya başladığı yıllarda, akrabalarından bazılarının ısrarına rağmen, Buvâne isimli putun yanında gerçekleştirilen geleneksel törene katılmayı reddetmişti. Akrabalarının ısrarlı davetlerine, daha ısrarlı bir tarzda karşı koymuştu. Tüm bunlar, yaşının küçüklüğüne rağmen, yaşadığı hayatla, farklı kader çizgisiyle erkenden olgunlaşmaya başlayan Muhammed'in, daha küçük yaşlardayken, geleneksel bazı yanlışları fark etmeye başladığını, düşünce dünyasında bazı şeyleri sorgulamaya başladığını gösteren önemli bilgilerdir. Fakat tüm bunlar, yanlışlardan tamamıyla uzakta olduğunu ve yine aynı şekilde tamamıyla tevhidî bir çizgide yer aldığını ifade etmemektedir. İki ayet bunun en önemli ve konuyu tartışmalara kapatan delillerini teşkil etmektedir: *'Sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin' (Şura, 42:52). 'Rabb'in sana verecek ve sen razı olacaksın... Seni şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi?' (Duhâ, 93:5,7).*

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/162-164; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* II/174; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/ 89.

2- İbn İshak, *Siyer*, 127; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/154; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*

Faziletliler Birliği

> Ben, Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde öyle bir anlaşmaya mensup oldum ki, onu en güzel kızıl develerle dahi değişmem. İslâm çağında dahi böyle bir anlaşmaya çağırılsam, tereddüt etmeden kabul ederim. (Hz. Muhammed (s))

Arap yarımadası büyük oranda çöldür. Çölün yaşamayı zorlaştıran şartları, eski çağlarda, çölde yaşayanlar arasında acımasız rekabete dayanan bir hayat tarzının oluşmasına yol açmıştı. Çöl, sadece hayat tarzını değil, duyguları da etkileyip şekillendirmişti. Çöl halkının duyguları da, doğup hayatlarını sürdürdükleri çöl gibi çok çabuk ve kolaylıkla değişebilen bir özelliğe sahipti. Çok basit nedenlerden dolayı birbirleriyle kanlı kavgalara tutuşuyorlar, hatta yarımadanın önemli kısmını etkisi altına alan savaşlara girişiyorlardı. İki kişi arasında başlayan küçük bir çekişme, kolaylıkla aileler ve hatta kabileler arasında gerçekleşen savaşların açığa çıkmasına sebep olabiliyordu. Ayrıca, Arap yarımadasının güçlü bir siyasî ve askerî iradenin altında bulunmaması, farklı bölgelerde, birbirinden büyük oranda bağımsız toplulukların iradesini geçerli kılmıştı. Bu ise seyahat ve ticaret güvenliğini ciddi düzeyde tehdit ediyordu. Sebebi ne olursa olsun, insanların can ve mal güvenliği ile seyahat etmelerini engelleyecek yığınla olumsuz şart ve durum vardı. Halbuki çöl halkının en önemli gelir kaynağı ticaretti ve ticaret, ancak seyahat güvenliğinin olduğu ortamlarda, can ve mal güvenliğinin sağlandığı şartlarda gerçekleştirilebilirdi.

Yarımadanın bu genel durumuna karşılık, Mekke ve yakın çevresinin durumu daha da özel bir öneme sahipti. Mekkelilerin en önemli gelir kaynaklarını, ticaretin yanı sıra, hatta daha fazlasıyla, Kâbe ve Kâbe'deki putlar nedeniyle diğer bölgelerdeki insanların hac ve dini ziyaret amaçlı olmak üzere Mekke'ye gelişleri

oluşturuyordu. Kâbe'nin ve putların koruyuculuğunu yaptıkları için elde ettikleri itibar Mekkelilerin ticarî faaliyetlerine önemli katkılar sağlıyordu. Bu nedenle, Mekke'ye ulaşan yolların güvenliği Mekkeliler için büyük önem taşıyordu. Yolların güvenliğini tehlikeye sokacak durumlar, Mekke'nin hayat damarlarının kesilmesi anlamına geliyordu. Mekke dışındaki putperest Araplar ise putlarını ziyaret edebilmek için Mekke'ye gitmek zorundaydılar. Bu ise çölden geçen uzun yolculukları gerektiriyordu. Seyahatin amacına ulaşabilmesi ve herhangi bir zarara uğramadan tekrar evlerine dönebilmeleri için yolculuklarının güvenlik içerisinde gerçekleşmesi önemliydi. Tüm bu ve benzeri sebeplerden dolayı, genelde yarımadanın tüm sakinleri, özelde ise Mekkeliler güvenlik probleminin önemini kavramış ve ilk defa ne zaman başladığını bilmediğimiz çok eski tarihlerden itibaren belirli zamanları barış ve güvenlik dönemleri olarak kabul etmişlerdi. Bu barış ve güvenlik dönemlerinde (Haram Aylar: Eşhuru'l-Hurum) mevcut kavga ve savaşlar sona eriyor, yeni kavga ve savaş çıkmasına en azından dönem sonuna kadar hiçbir şekilde izin verilmiyordu. Haram ayların gereğine uygun davranmayanlar tepkiyle karşılanıyor ve elbirliğiyle mütecavizlerin girişimlerine engel olunuyordu. Bu barış ve güvenlik aylarının tahsisi, belki de Hz. İbrahim ve sonrasında bir süre tevhid inancının merkezi olan Mekke'ye diğer bölgelerdeki müminlerin gelişini kolaylaştırmak için Hz. İbrahim veya O'nun muvahhid halefleri tarafından gerçekleştirilmişti. Belki de daha sonraları, şartların zorlamasıyla oluşturulmuştu. Ancak başlatıcısı her kim olursa olsun, yılın belirli aylarında geçerli olan *'barış ve güvenlik dönemi'* uygulaması, yarımadanın tüm insanlarının çıkarlarının gerektirdiği bir uygulamaydı. Ve bu uygulama, yerine getirdiği işlevin önemi nedeniyle Araplar arasında son derece anlamlı ve değerli bulunuyordu.

Yılın 11., 12. ve 1. aylarını teşkil eden ve birbirini takip eden Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem ayları ile, 7. ay olan Recep olmak üzere toplam dört ay, Mekke-Medine-Taif üçgeni arasında yaşayan toplulukların barış ve güvenlik aylarını oluşturuyordu. Bu aylarda Mekke civarında Ukâz, Zülmecâz, Mina ve Mecenne panayırları kurulur, ticarî faaliyetler güvenlik içerisinde yürütülür, ticaret kervanları can ve mal güvenliği açısından herhangi bir endişe söz konusu olmadan yollarına devam edebilir, hacılar herhangi bir güvenlik sıkıntısı yaşamadan Mekke'ye gelip gidebilirlerdi.

Barış ve güvenlik aylarından herkes memnundu ve ihlâli genel bir tepkiye neden oluyordu. Güvenlik döneminde insanların can ve mal güvenliğini tehlikeye sokacak her türlü girişim veya davranış *'doğru yoldan ayrılmak'*, *'yanlış bir işe kalkışmak'* olarak değerlendiriliyor, bu nedenle böylesi bir işe kalkışanlar *'fâcir'* olarak niteleniyorlardı. Ancak buna rağmen, bildiğimiz kadarıyla, dört defa olmak üzere barış ve güvenlik dönemlerinin gerektirdiği barışa uyma ilkesi çiğnendi. Son derece önemsiz nedenlerden kaynaklanan bölgesel savaşlar patlak verdi. *'Fâ-*

cirlerin' çıkardığı '*ficar*' savaşları bazı bölgelerde güvenliği yok etti. İnsanlar, güvenlik döneminin ilkelerini çiğneyen fâcirler yüzünden, dört defa olmak üzere seyahat, ticaret, hac faaliyetlerini yapamaz hale geldiler. Bu savaşlardan sonuncusu Kureyş ile Kays kabilesi arasında gerçekleştiğinden, bir Kureyşli olarak, henüz gençliğinin ilk yıllarında olan Muhammed de amcalarının yanında savaşa katıldı. Savaş sırasında düşman tarafının attığı okları toplayıp kendi tarafının savaşçılarına vererek, onlara savaş malzemesi ikmalinde bulundu.

Savaş zamanlarında; kin ve düşmanlıkla, intikam duygularıyla hareket edilen anlarda akıl etkisini büyük oranda yitirir; insanlar doğru düşünmekte zorlanırlar. Dördüncü Ficar savaşında da böyle oldu. Savaş günlerinde birbirlerine acımasızca saldıran, birbirlerine karşı ölüm çığlıkları atanlar; canları, malları büyük zararlara uğramış bir halde sürecin sonuna ulaşınca, yaptıkları işin ne kadar yanlış olduğu düşünmeye başladılar. Savaş sebebiyle bölgenin güvenliği yok olduğu için, insanların ticaret yapamaz hale gelişleri, yolculuk yapamamaları, düşünüp gerçeği fark edebilenleri üzdü. Barış ve güvenlik döneminin, can ve mal güvenliği açısından öneminin anlaşılmasının yanı sıra, geleneğe büyük değer veren bu insanların en önemli geleneksel değerlerini çiğnemiş olmaları, daha da üzülmelerine, bir daha böylesi fâcirce durumun gerçekleşmesini önlemenin hâl çarelerini düşünmelerine yol açtı. Dördüncü Ficar savaşının zararlarının insanları etkilediği, maddî ve manevî yaraların iyileşmediği, '*facir*'ce kalkışmaların önlenmesi gerektiği düşüncelerinin herkesin zihnini meşgul ettiği günlerin birisinde yaşanan bireysel bir olay ise, önemli bir adımın atılmasına yol açtı. İnsanların güvenliğini tehlikeye sokacak girişim ve davranışların önlenmesi amacına sahip bir birliğin doğmasına imkân sağladı. Dördüncü Ficar savaşı sonrasında yaşanan bireysel olay ve bu olayı takiben haksızlıklara engel olmayı hedeflemiş birliğin doğmasını sağlayan süreç şu şekilde gerçekleşti.

Sehm'li bir tüccar, satmak amacıyla Mekke'ye bir miktar mal getirmişti. Mekke'nin ileri gelen ailelerinden birisine mensup olan Âs b. Vâil, tüccarın malını aldı ama bedelini vermeye yanaşmadı. Anlaşıldığı kadarıyla, dördüncü Ficar savaşının etkilerinin henüz canlı olduğu o günlerde, Âs b. Vâil zorbalıkla adamın malına el koyduğu zaman hiç kimsenin böylesi bireysel bir duruma müdahale etmeyeceğini düşünmüştü. Tüccar parasını istedi, rica etti, yalvardı ama As'ın bunlara kulak asmak gibi bir niyeti yoktu. Çaresiz kalan tüccar, kendisine yardımcı olmaları ve Âs b. Vâil'den hakkını almaları için Abdüddâr, Cümah, Sehm, Mahzûm ve Adiyy soylarının ileri gelenlerine başvurdu. Fakat her kime başvurduysa, Âs b. Vâil'e karşı yapacakları bir şey olmadığı cevabını aldı. Hatta bazıları, böylesi bir duruma müdahil olmak istemedikleri için, tüccarı yanlarından kovdular. Tüccar son bir çare olarak, Mekke'ye hakim noktadaki Ebû Kubeys dağına çıktı ve Kâbe'nin gölgesinde oturan Mekke eşrafının da duyabileceği bir şekilde, uğradığı haksızlı-

ğı bağırarak anlatıp, yardım istedi: *'Ey insanlar! Yurdundan ve kabilesinden uzakta kalan, Mekke'de malı elinden alınan ve hâlâ geçtiği yolların tozu üzerinde duran bu mazlum adama yardım edin. Ey Kâbe'nin gölgesinde oturan adamlar! Bilesiniz ki Mescid-i Haram onuru tam olan insanlara aittir; hainlik ve günahkârlık elbisesini giyenlere değil'.*

Sehm'li tüccarın bu girişimi etkisini o anda gösterdi. Abdülmuttalib'in oğlu Zübeyr ayağa kalkarak, hakkı gaspedilmiş bu adama yardım etmenin üzerlerine düşen bir sorumluluk olduğunu söyledi. Zübeyr'in görüşü anında destek buldu. Hemen gerekli girişimlere başlandı. Fâcirce davranışlara müsaade edilmemesi gerektiği görüşünde olanlar Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde toplandılar. Bu toplantı için, gençliğinde her türlü haksızlığı, zorbalığı bir hayat tarzı olarak benimsemiş, ama bilmediğimiz nedenlerden dolayı gidişatını tamamıyla değiştirip Mekke'nin yardımsever, dürüst, cömert insanlarından birisi haline gelmiş olan Abdullah b. Cüd'ân'ın evinin seçilmiş olması ise manidardır. Herhalde fâcirliği bizzat kendi hayatında en ayrıntılı şekilde yaşayan ve yaptıklarına pişman olan Abdullah b.

Cûd'ân, fâcirleri engelleyecek hayırlı bir girişimin aktif mensuplarından birisi olmayı arzulamıştı. Toplantıya katılanlar arasında Kureyş'i temsilen Haşim, Muttalib, Muhammed'in anne tarafından akrabası olan Yesrib'in önemli ailelerinden Zühre ve Kureyş'in müttefiklerinden Teym, Esed, Ehâbiş soy ve kabilelerinin temsilcileri vardı. Temsilciler hep birlikte Kâbe'ye giderek Hacerü'l-Esved'i yıkadılar. Hacerü'l-Esved'i yıkamakta kullandıkları suyu bir kaba topladılar. Yapılacak anlaşmanın kutsal bir yönünün olmasını arzuladıkları için bu suyu içip, yemin ettiler. Faziletli kimselerin anlaşması anlamına gelen Hilfu'l-Fûdûl birliğinin oluşumunu başlatan yemin şöyleydi:

> Allah'a yemin ederiz ki, zulme uğrayanın yanında, zalim olanın karşısında yer alacağız. Mazlumun hakkını zalimden alma konusunda hepimiz birlik ve beraberlik içinde olacağız. Bu birlik ve beraberlik, denizin bir kılı aşındırıp yok etmesine, Hirâ ve Sabir dağlarının yeryüzünde yok olmasına kadar devam edecek; herkes verdiği söze, yaptığı yemine sadık kalacak.[1]

Birliğin üyeleri, ilk iş olarak, Âs b. Vâil'in zorbalığına engel oldular; Sehm'li tüccarın hakkını iade ettiler. Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde temeli atılan ve sonraları, haksızlığa uğrayanları koruma konusunda önemli işler yapan bu birliğin üyeleri arasında o sıralar yirmi yaşında olan Muhammed de vardı. O, böyle bir birliğin üyesi olmaktan hep onur duydu ve bunu yıllar sonra *'Ben Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde öyle bir anlaşmaya dahil oldum ki, onu en güzel kızıl develerle dahi değişmem. İslâm çağında dahi böyle bir anlaşmaya çağırılsam tereddüt etmeden kabul ederim'*[2] diye dile getirirdi. Söz konusu birlik üyelerinin ve özellikle de bu topluluğun önde gelen üyelerinden Muhammed'in, birlik oluşmasını sağlayan amacı layıkıyla yerine getirdikleri kaynaklardaki bazı rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Bunun örneklerinden birkaçı şöyledir:

Yemen'li bir tüccar, kızı ile birlikte Mekke'ye gelmişti. Mekke'nin nüfûzlu ve zorba şahsiyetlerinden Nübeyh b. el-Haccac, kızı zorla babasından alıp evine kapattı. Durumdan haberdar olan Hilfu'l-Fûdûl üyeleri, birlikte giderek Nübeyh'in evini kuşattılar ve kızı alıp babasına teslim ettiler.

Sümale kabilesinden bir tüccar mal satmak için geldiği Mekke'de Ubeyy b. Halef'in oyununa geldi ve satışını yaptığı malın bedelini alamadı. Tüccar, ismini duyduğu Hilfu'l-Fûdûl üyelerine başvurdu. Başvurduğu üye veya üyeler tüccara, Ubeyy'e gitmesini ve Hilfu'l-Fûdûl üyelerinin durumdan haberdar olduğunu, parasını vermesini, yoksa birlik üyelerinin işe karışacağını söylemesini bildirdiler. Tüccar denileni yaptı. Ubeyy hiç itiraz etmeden adamın parasını ödedi.

Zübeyd kabilesinden bir tüccar mallarını satmak üzere Mekke'ye geldi. Tüccarın mallarını ucuz bir fiyata almayı tasarlayan Ebû Cehil, o malları alması muhtemel kişilerle görüşerek, diğer tüccarları söz konusu kişinin mallarını almaktan

vazgeçirdi. Hiç kimse Ebû Cehil nedeniyle o adamın mallarını almaya yanaşmadı. Tüccar oynanan oyunu fark ederek, yardımını isteyecek birisini aramaya başladı. Kendisine Hilfu'l-Fûdûl üyeleriyle görüşmesi tavsiye edildi. Görüşebileceği en uygun kişinin Muhammed olacağı özellikle söylendi. Çünkü birliğin amacını en çok önemseyen O idi. Tüccar, Muhammed'i bularak durumu anlattı. Muhammed, tüccardan mallarının gerçek bedelini sordu. Tüccar mallarının gerçek bedelini söyleyince, Muhammed parayı çıkarıp tüccara verdi ve bütün malı satın aldığını bildirdi. Ebû Cehil durumdan haberdar olunca öfkelendi; o öfke ile yanına gelerek Muhammed'e sataştı. Fakat yapacağı bir şey yoktu. Haksızlığı açığa çıkmış birisi olarak oradan uzaklaşmak zorunda kaldı.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/141; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/128; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/41.

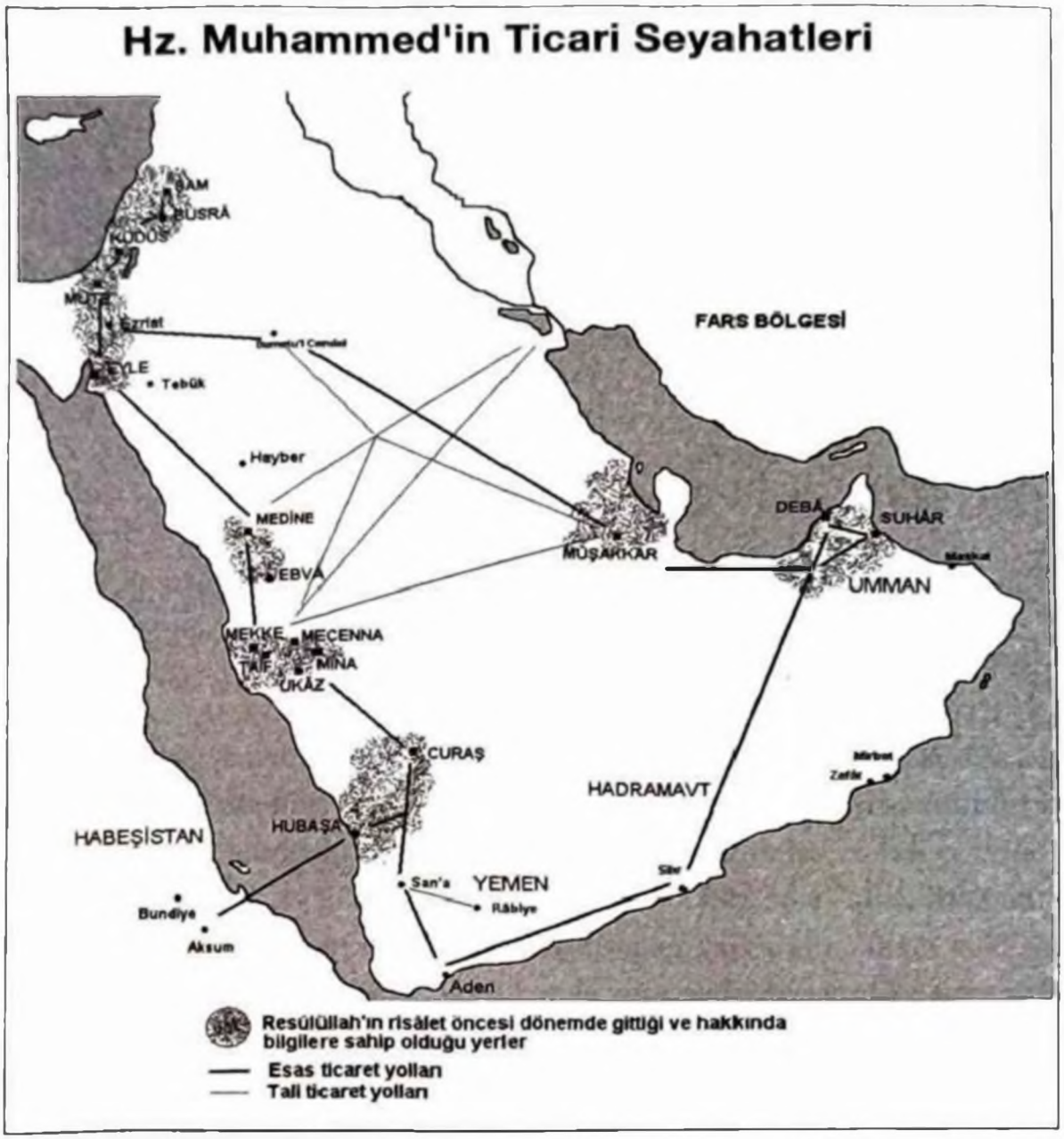
2- Ahmed, *Müsned*, I/90; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/142; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/129.

Ticaret ve Evlilik

> Muhammed! Seninle, insanlar arasındaki şerefin, güvenilen bir kimse olu-şun, iyi huyların ve doğruluğun nedeniyle evlenmek istiyorum. (Hatice binti Hüveylid)

Ebû Talib zengin değildi. Babasından devraldığı hacılara yemek (rifâde) ve su (si-kâye) ikramında bulunma görevlerinden yemek verme işini dahi sürdüremiyordu. Hatta bu nedenle, bakımını üstlendiği ve bir evlat gibi bağrına bastığı yeğeni Mu-hammed aile bütçesine katkıda bulunmak için çobanlık yapıyordu. Ücreti karşılı-ğında bazı Mekkelilerin hayvanlarını otlatıyordu. Çocukluk yıllarında bir süre ço-banlık yapan Muhammed yaşı ilerleyip, gençlik çağına erişince, Mekkelilerin ço-ğunun yaptığı gibi ticarete başladı. Esasen ticarete yabancı değildi. Küçük yaştay-ken amcası Ebû Talib'le birlikte Suriye bölgesine, daha sonra da diğer amcası Zü-beyr veya Abbas'la Yemen'e gitmesi, ticarette tecrübeye sahip olmasına imkân sağ-lamıştı. Sermayesi olmadığı için, ticaret işini emanet yöntemine göre yapıyordu. Bir süre Mekke'nin zenginlerinden Hüveylid'in kızı Esma'nın adına ticarî faaliyet-te bulundu.

Esma, becerikli ve dürüst birisi olan Muhammed nedeniyle, adına yürütülen ticaretten iyi gelir elde etti. Ayrıca Muhammed'i yakından tanıma imkânı elde et-ti. O'nu, güvenilir bir tüccar arayan fakat aradığı gibi birisini bulamayan ablası Ha-tice'ye tavsiye etti. Hemşehrileri tarafından, iffeti ve namusu nedeniyle '*Tâhire*' olarak isimlendirilen Hatice, kocasının ölümü üzerine ticarî faaliyetleri ücret kar-şılığı, kiraladığı kişiler aracılığıyla yürütmekteydi. Fakat görevlendirdiği şahısla-rın hilekârlıkları Hatice'ye zarar ettirmişti. Güvenilir, hilekâr olmayan birisini arı-yordu. Kardeşi Esma'nın tavsiyesi üzerine, ismini sıklıkla duyduğu, dürüstlüğü nedeniyle insanların kendisinden övgüyle bahsettikleri Muhammed'le görüşmeye karar verdi.

Muhammed, Esma adına yürüttüğü işlerden elde ettiği gelirle ihtiyaçlarını karşılayamadığı veya Esma bir süre ticarî faaliyetlerini askıya aldığı için, daha iyi gelirli veya yeni bir iş arıyordu. Ebû Talib de Hatice'nin güvenilir bir adam aradığını duymuştu. Bu durumu yeğeniyle görüştü; *'Yeğenim! Biliyorsun ben yoksul bir adamım. Bir süredir devam eden kıtlık ve sıkıntılar dayanılmaz bir hâl aldı. Sen Hüveylid'in kızı Hatice'nin yanına git. O, bazı adamları kervanında ücret karşılığı görevlendiriyor. Ondan iş iste. Senin gibi dürüst ve güvenilir bir adama çok ihtiyacı var. Herhalde seni geri çevirmeyecektir'* dedi.

Muhammed iş istemek için Hatice'ye gitti ve görüştü. Mekke toplumunda saygıyla anılan Ebû Talib gibi birisinin ve Esma'nın referanslarının yanı sıra, Mekke gençleri arasında akıllılığı ve dürüstlüğü ile ün yapmış olması, Muhammed'i Hatice için tercih edilir bir şahıs kıldı. O'nu, Mekke'de yürürlükte olanın üstünde bir ücretle ticarî faaliyetlerinden sorumlu kişi olarak işe aldı. Muhammed, Hatice adı-

na ilk ticaret yolculuğunu Şam'a yaptı. Hatice, bu yolculuk sırasında kölesi Meysere'yi de Muhammed'in yanına verdi ve muhtemeldir ki geçmişteki olumsuz tecrübelerinden dolayı Meysere'den adamını gözetlemesini istedi. Muhammed, Hatice adına çıktığı bu ticarî yolculuktan beklenenin çok üstünde bir kârla Mekke'ye döndü. Doğruca patronuna gidip faaliyetlerini rapor etti ve gerekli ödemeleri yaptı. Hatice güvenilir ve becerikli bir adam bulduğu için çok sevindi. Bu nedenle de ücreti anlaştıklarından daha fazla verdi. Sonra Meysere ile görüştü. Meysere'nin anlatacağı çok şey vardı; saatlerce Muhammed'in ne kadar becerikli, dürüst, faziletli bir kişi olduğundan bahsetti. Meysere, aylarca süren yolculuğu sırasında yakından tanıma imkanı bulduğu Muhammed'den büyük övgülerle bahsetmekten kendisini alamıyordu.

Muhammed, Hatice adına yürüttüğü ticarî faaliyetleri sırasında doğudan batıya birçok yere gitti. Gittiği yerler arasında, en az ikişer kez olmak üzere Suriye ve Yemen bölgeleri vardır. Suriye bölgesinden Busrâ, Şam ve Kudüs, Yemen bölgesinden de Hubaşa ve Curaş gibi şehirleri gördü. Ayrıca Umman bölgesindeki Muşakkar, Debâr ve Suhâr'a gitti. Buralardaki panayırlara katıldı. Her ne kadar kaynaklarda Umman bölgesine bir kez gittiği belirtiliyorsa da, kuvvetle muhtemeldir ki bu bölgeye birçok kez gitti. Çünkü risâletin son yıllarında İslâm'a girdiklerini bildirmek için Medine'ye gelen Abdü'l Kays kabilesinin temsilcileriyle yaptığı sohbet sırasında oldukça ayrıntılı şekilde Muşakkar, Debâr ve Suhâr bölgelerinden bahsetmesi üzerine şaşıran ve bunları nereden bildiğini soran heyet temsilcilerine '*Sizin topraklarınızda çok gezdim*'[1] demiştir. Hatta, muhtemeldir ki, deniz ötesi seyahate çıktı ve Habeşistan'a gitti; veya bazı aracılar yardımıyla Habeşistan'la ticarî ilişkileri oldu. Tüm bu ticarî faaliyetleri sırasında farklı kültürleri, toplumları, insanları tanıma imkânı elde etti. Ticarî faaliyetlerinde başarılı oldu. Dürüstlük, işlerini yürütürken O'nun sahip olduğu değişmez özelliklerinden birisiydi. Hatice, Muhammed sayesinde daha da zenginledi. Zaman geçtikçe birbirlerinin ahlâkî meziyetlerini ve mükemmel şahsiyetlerini yakından tanıma imkânına sahip oldular.

Hatice, zenginliği nedeniyle gözde bir duldu. Birçok kimse kendisiyle evlenme girişiminde bulunmuş, ama zenginliği veya gücü değil, ahlâkı ön planda tutan Hatice, bütün bu isteklere olumsuz karşılık vermişti. Zira, önceki evlilikleri sırasında mal-mülk zenginliğinin değil, güzel ahlâkın önemli olduğunu anlamıştı. Dul olmanın sıkıntılarından kurtulmak ve sıcak bir yuva sahibi olmak için evlenmeyi o da düşünüyordu, ama ne var ki, aradığı gibi birisiyle karşılaşmamıştı. Hatice, ilk zamanlar hiç aklında olmadığı halde, zaman geçtikçe yakından tanıdığı ve ahlâkına hayran kaldığı Muhammed'in aradığı hayat arkadaşı olabileceğini düşünmeye başladı. O'nun bu düşüncesi kavminin kendisi için bir sıfat olarak kullandığı '*tahire*' isminin gereğine uygundu. '*Tahire*'ye uygun olan ancak bir '*tahir*'di ve '*tahir*' de Muhammed'den başkası değildi.

Ahlâkî erdemlerle donanmış bir kadın olan Hatice, Muhammed gibi *'en güvenilir kişi'yi** hiç tereddüt etmeden herkese tercih etti. Ancak zihnini kurcalayan bir soru vardı: *'Acaba Muhammed kendisiyle evlenmek ister miydi?'* Bunu anlamak için Nufeyse ismindeki bir kadın dostundan yardım istedi. Nufeyse'den Muhammed'in ağzını aramasını rica etti. Nufeyse, Muhammed'in ağzını aramalı ama kendi düşüncesinden hiçbir şekilde haberdar etmemeliydi. Bunu sıkıca tembih etti; zira mahcup olmak istemiyordu. Nufeyse birgün Muhammed'le konuşabileceği uygun bir ortam yakaladı ve hemen konuya girdi. Gördüğü kadarıyla evlenme konusunda ağır davrandığını, halbuki yaşının geçtiğini söyleyip; akıllı, dürüst birisi olmasına, Mekke'nin saygın bir ailesine mensup olmasına rağmen niçin evlenmediğini sordu. Muhammed, henüz bir evi geçindirecek imkâna sahip olmadığını söyledi. Açıkça anlaşılıyordu ki, Muhammed'in evlenmeme nedeni, yeteri kadar ekonomik imkâna sahip olmamasından başka bir şey değildi. Eğer karşısına ekonomik yetersizliğin söz konusu olmadığı uygun bir aday çıkacak olursa evlenmeye hazırdı. Nufeyse duymak istediğini duymuştu. Hemen bir teklifte bulundu ve zengin olduğu kadar güzel ve ahlâklı bir kimse ile evlenmek isteyip istemeyeceğini sordu. Muhammed, Nufeyse'nin dilinin altında bir isim olduğunu anladı; onun kim olduğunu öğrenmek istedi. Nufeyse hiç gizleme ihtiyacı hissetmeden Hatice'nin ismini verdi. Muhammed şaşırdı, onu hiç düşünmemişti. Şaşkınlıkla *'Nasıl olur? Mekke'nin bütün zenginlerinin evlenmek için can attığı Hatice benimle evlenir mi? O kendisine talip olan herkesi reddetti'* dedi. Nufeyse *'Neden olmasın! Sen bunu bana bırak. Ben bu işi hallederim'* diyerek ayrıldı.[2]

Hatice'nin evliliğin kesinleşmesi aşamasındaki sözleri, Resûlullah'ı niçin tercih ettiğini dile getirmesi açısından önemlidir. Hatice hayat arkadaşı olacak işçisine şunları söyledi: *'Muhammed! Seninle insanlar arasındaki şerefin, güvenilir bir kimse oluşun, iyi huyların ve doğruluğun nedeniyle evlenmek istiyorum.'*[3] Sonuçta, iki tarafın da tanıdığı Nufeyse'nin girişimleri, Ebû Talib, Varaka b. Nevfel gibi bazı büyüklerin devreye girmesiyle evlilik gerçekleşti. Maddî veya fizikî özelliklerin geri plana itildiği, iffet ve şerefin ön plana alındığı bu evlilikten eşine rastlanmaz mutlu bir beraberlik doğdu** *'Tahire'* ve *'Emin'*in beraberlikleri, evleneceklere örnek gösterilecek kadar mükemmel oldu ve bu şekliyle Hatice'nin vefatına kadar yaklaşık 25 yıl devam etti.

* Resûlullah'ın risâlet öncesinde, hemşehrileri arasındaki sıfatı *'el-emin'* idi; bu *'en güvenilir kişi'* anlamına geliyordu.

** Muhammed ve Hatice evlendikleri zaman kaç yaşındaydılar? Bu konuda kaynaklar arasında bazı ihtilaflar vardır. Genel kabule göre, evlendikleri zaman Muhammed 25, Hatice ise 40 yaşındaydı. Fakat diğer bazı rivayetler bu bilgilerin sanıldığı kadar doğru olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Hatice'nin Muhammed ile evliliği sırasında 40 yaşında olamayacağı ile ilgili tıbbî deliller de ileri sürülmüştür. Çünkü, genel kabule göre, Muhammed'in Hatice'den altı, diğer bir rivayete göre sekiz çocuğu olmuştur.

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned*, IV/206; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*,II/272.

2- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/131.

3- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/201; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* II/197.

Çocuk sayısı olarak altı esas kabul edilse dahi, Hatice eğer Muhammed'le evlendiği zaman 40 yaşında ise, bu yaşın altı çocuk doğurmaya müsait olmayacak kadar yüksek olduğu savunulmuştur. Fakat imkânsız olmadığı da açıktır.

Resûlullah'ın Hatice'den doğan çocuklarının sayısı konusunda da ihtilaf vardır. Ancak, Hicri 8. yılda Mısırlı Mariye'den olan İbrahim'in dışında, diğer bütün çocuklarının Hatice'den olduğu kesindir. İlk çocuğunun kim olduğu konusunda da ihtilaf varsa da, ilk çocuğun Kasım olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Arap geleneklerine göre Kasım'ın ismiyle künyelenerek *'Ebû'l-Kasım'* (Kasım'ın babası) olarak anılmıştır. Fakat Kasım çok yaşamamış, küçük yaşta ölmüştür. Kaynaklar, Kasım'ın ölüm yaşı konusunda birbirlerine oranla kısmen farklı bilgiler naklediyorlarsa da yaklaşık iki yaşında ölmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Bazı kaynaklar, Resûlullah'ın Hatice'den doğan üç erkek çocuğundan daha bahsetmektedirler. Bunların isimleri Abdullah, Tayyib ve Tahir olarak ifade edilmektedir. Ancak genel kanaate göre Tayyib ve Tahir, Abdullah'ın diğer isimleri olup; buna göre Kasım'la birlikte Resûlullah'ın Hatice'den iki erkek ve dört kızı olmuştur. Yaş sırasına göre kız çocukların isimleri şöyledir: Rukayye, Zeyneb, Ümmü Gülsûm, Fâtıma. Bu dört kız da risâlet dönemine kadar yaşamışlar ve Müslüman olmuşlardır. Fâtıma hariç diğer üçü Resûlullah'ın sağlığında vefat etmiştir. Fâtıma ise Resûlullah'tan altı ay sonra vefat etmiştir.

En Güvenilir Kişi

> Muhammed, emin birisidir; O'na güvenilir. O en doğru kararı verir. O'nun her türlü kararına razıyız. (Mekkeliler)

Kâbe, her ne kadar, Hz. İbrahim ve İsmail'in inşa ediş gayesinden tamamen uzaklaştırılıp, şirkin bir sembolüne dönüştürülmüş olsa da hâlâ ayaktaydı. İlk inşasından bu yana birçok kez onarılmıştı. Resûlullah'ın gençlik yıllarına denk düşen zamandaki en son durumu ile, yaklaşık iki metre yüksekliğinde, harçsız şekilde taşlardan inşa edilmiş ve üstü açık bir yapı durumundaydı. İçi putlarla doluydu. Ayrıca, içerisinde, Kâbe'ye bağışlanan değerli eşyaların ve değerli küçük heykellerin muhafaza edildiği bir kuyu vardı.

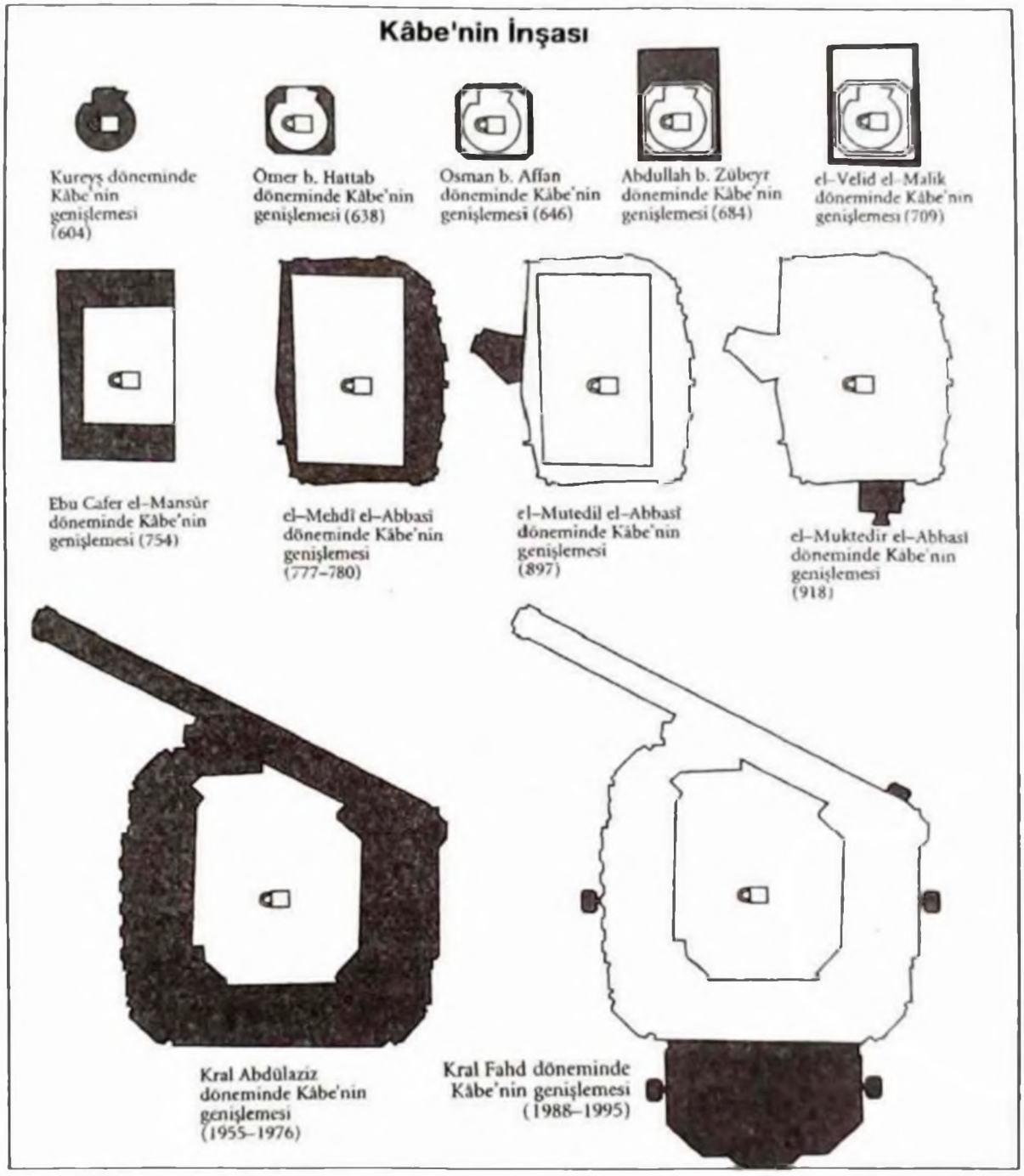
Mekkeliler için Kâbe kutsal bir yapıydı. Onu büyük bir saygıyla koruyorlardı. O, en önemli kutsallarıydı. Fakat buna rağmen içindeki kuyuda muhafaza edilen değerli eşyalar hırsızların ilgisini çekmekten geri kalmıyordu. Duvarlarının fazla yüksek olmaması ve üstünün açıklığı, kötü niyetli bazı kimselerin düşüncelerini uygulamaya dönüştürme imkânı sağlıyordu. Daha önce de benzerleri görüldüğü üzere, son olarak Resûlullah'ın gençlik yıllarında, birisi Kâbe'ye girerek kuyudaki bütün değerli eşyaları çalmıştı. Bu durum Mekke'de büyük bir çalkantıya neden olmuştu. Gerçekleşen olay sadece hırsızlık gibi adî bir suç değil, aynı zamanda Mekke toplumunun geleneğine ve inançlarına hakaret niteliği taşıyan bir olaydı. Elbirliğiyle suçlu aranmış ve bulunarak ağır şekilde cezalandırılmıştı. Bu arada, Kâbe'nin duvarlarının yükseltilmesinin ve üstünün örtülmesinin hırsızlığı önlemek için yegâne çare olduğu düşünülmüş, fakat gerekli girişimde bulunulmamıştı. Bir süre sonra, Kâbe'nin tütsülenmesi amacıyla kullanılan buhurdanlıklardan

sıçrayan kıvılcımdan çıkan yangın, Kâbe'nin içindeki kumaş ve ahşap eşyaların tamamının yanmasına yol açtı. Kâbe, bu yangın sırasında büyük zarar gördü ve duvarları yarıldı. Bir süre sonra yağan şiddetli yağmurların oluşturduğu sel Kâbe'ye daha da büyük zarar verdi. Bütün bunların sonunda her an yıkılacak bir duruma geldi. Büyük bir onarımı zorunlu oldu.

Mekke toplumunu ilgilendiren bütün önemli kararlarda olduğu üzere, Mekke eşrafı toplanarak Kâbe'nin onarılması konusunu aralarında görüştüler. Onarımın niteliğini ve yapılacak harcamaların kaynağını belirlediler. Toplantıda alınan kararlar Velid b. Muğire tarafından halka ilan edildi: *'Ey Kureyş topluluğu! Beyt'in onarımı için herkes imkânı dahilinde bağışta bulunsun. Fakat bağışlar faiz, kumar, fuhuş ve zorbalıkla elde edilen gelirlerden olmasın. Bu tür kötü kazançlar Beyt'in onarım masrafına bulaştırılmasın. Bağışlarınızı hanımlarınızın mehirlerinden ve babalarınızdan kalan miraslardan yapın. Çünkü sizin kazançlarınız şaibelidir.'*[1] Bu karardan da anlaşıldığı üzere, Kâbe gibi kutsal bir binanın faiz, kumar, fuhuş ve zorbalıkla elde edilen mallarla onarılmasının, onun saygınlığına zarar vereceği düşünülüyordu. Bu ise Kâbe'ye gösterilen saygının derecesini göstermesi açısından önemlidir. O günlerde Kızıldeniz'de gerçekleşen bir gemi kazası, Kâbe'yi onarma kararının bir an önce uygulamaya konmasına imkân sağladı. Mısır'dan yüklenen inşaat malzemelerini inşa edilecek bir kilise için Yemen'e taşıyan gemi, Mekke'ye en yakın noktadaki Şuayba'ya geldiği zaman fırtınaya yakalanmış ve sürüklenerek karaya çarpıp, parçalanmıştı. Mekke toplumu adına birkaç kişi Şuayba'ya gittiler. Gemideki inşaat malzemelerini satın aldılar. Gemide bulunan bir inşaat ustasını da yanlarına alarak Mekke'ye döndüler.

Artık Kâbe'nin onarımı için gerekli malzeme de, usta da mevcuttu. Ancak bu sefer bir başka problem açığa çıktı. Onarım işi, Kâbe'yi temelden itibaren yeniden inşa etmek biçiminde karara bağlandığından, bu kararı uygulayabilmek için, büyük oranda harap olmuş Kâbe'yi yıkmak gerekiyordu. Fakat hiç kimse buna cesaret edemiyordu. Böylesi bir girişimin, ilâhî cezaya neden olmasından korkuluyordu. O günlerde büyük bir yılanın gelip Kâbe'ye girmesi, Mekkelilerin korkularını iyice artırdı. Ne yapacaklarını bilemez bir hale geldiler. Allah'a dua ettiler. Dualarında, niyetlerinin iyilik olduğunu, hiçbir şekilde kötü niyet taşımadıklarını, yılanın kendilerinden uzaklaştırmasını istediler. Bir süre sonra, büyük bir kuş gelerek yılanı kapıp götürdü. Bu durumu dualarının kabul edildiğinin işareti saydılar. Ancak herkes, Kâbe'yi yıkmaya yönelik ilk girişimde bulunan kişi olmaktan hâlâ ısrarla kaçınmaktaydı. İlk andan itibaren işleri organize eden Velid b. Muğire, bu duruma da bir çözüm bulmakta gecikmedi. Kendisinin çok yaşlı olduğunu, eğer Kâbe'yi yıkmak bir ilâhî cezaya neden olacaksa, zaten ecelinin yaklaştığını söyledi. Sonra Kâbe'nin duvarına tırmanıp yıkım işini başlattı. İki gün süreyle Kâbe'yi tek başına yıkan Velid b. Muğire'nin herhangi bir belaya uğramamış olması, diğer

Mekkelileri de cesaretlendirdi. Elbirliğiyle Kâbe'yi yıktılar. Oldukça büyük taşlardan sağlam bir şekilde inşa edilmiş temele ulaşınca da yıkım işini durdurup, bu temel üzerinde binayı tekrar inşaya karar verdiler.

Kâbe'nin yeniden inşası, Mekkeliler için şerefli bir iş olduğu kadar, aynı zamanda masraflı ve emek gerektiren bir işti. Bu nedenle soylar arasında görev taksimatı yapıldı ve her bir soya binanın bir kısmını inşa etme görevi verildi. Şuayba'dan getirilen malzemelere ek olarak, gerekli olan taşlar çevre dağlardan toplandı. Taş toplayanlar arasında o sıralarda 35 yaşında olan Muhammed de vardı. Gerekli olan taşların toplanmasıyla inşaata başlandı. Fakat eldeki mevcut malzemenin Kâbe'yi planlanan yükseklikte inşa etmeye yetmeyeceği anlaşıldı. Binanın boyunu küçültmek yerine, alanını küçültmeye karar verildi. Bir tarafın duvarı, eski

temelinden biraz içeriden inşa edilen yeni temel üzerinde yapıldı. Binanın yüksekliği eski boyunun iki katına çıkarıldı, üstü eskisi gibi açık bırakılmayıp kapatıldı. Ayrıca Velid b. Muğire'nin tavsiyesi üzerine, Kâbe'nin anahtarını elinde tutan ailenin Kâbe'ye girişlerde ücret almasını kolaylaştırmak ve sel sularının içeriye dolmasını önlemek için, geleneksel biçimine aykırı olarak, kapı birkaç basamaklı bir merdivenle ulaşılacak yükseklikte inşa edildi.*

Mekkeliler için Kâbe'nin inşasına katılmak şerefli bir işti. Fakat bir başka şey daha vardı ki o daha da büyük şerefti. Bu, Kâbe'yi tavafın başlama noktasını gösteren ve Kâbe'nin duvarında bulunan siyah taşın (Hacerü'l-Esved) yerine konması işiydi. Duvar biraz yükseltilip sıra Hacerü'l-Esved'i yerine koymaya gelince, herkes bu işin şerefinin sadece kendi soyuna ait olmasını istedi. İstekler çatışınca kavgalar çıktı. Kavganın boyutu büyüdü ve savaş çığlıkları yükseldi. Hatta, kanlı bir savaşı göze almanın işareti olarak, bir kap içerisinde bir miktar kan getirerek ellerini bu kana bulayıp savaş yeminleri edenler oldu. Durum kötüydü. Mekke'yi kana bulayacak bir savaş her an patlak vermek üzereydi. Vakit kaybetmeden Şehir Meclisi (Dâru'n-Nedve) toplandı. Problemi çözmenin yolları düşünüldü. Görüşmeler sonunda bir karara varıldı. Karar şuydu: Meclis toplanmış durumda Safâ tarafından Kâbe'nin avlusuna ilk giren kimse, her kim olursa olsun, hakem tayin edilecek ve onun kararına herkes itirazsız uyacaktı. Kararı veren aile temsilcileri büyük bir merakla beklemeye başladılar. Herkes kendi ailesinden, soyundan birisinin gelmesini istiyordu. Ama bu istek *'Başka aileden birisi gelirse ne olacak?'* sorusunu da düşündürüyor ve tedirginliğe yol açıyordu. Böylesi bir durumda Hacerü'l-Esved'i yerine koyma şerefinden hiç pay alamazlardı. Herkesin umut ve korku içerisinde bekleştiği anda, belirlenen taraftan Muhammed'in geldiği görüldü. Herkes sevindi. Sevinçle *'Muhammed emin birisidir; O'na güvenilir. O en doğru kararı verir. O'nun her türlü kararına razıyız'*[2] demeye başladılar. Durum Muhammed'e bildirildi. Muhammed büyükçe bir örtü istedi. Örtüyü yere serip Hacerü'l-Esved'i üzerine koydu. Aile temsilcilerinden örtünün bir uzundan tutmalarını istedi. Bu şekilde yerleştirileceği yere kadar taşınan Hacerü'l-Esved'i, bizzat kendisi

* Resûlullah, bu inşa ile ilgili olarak eşi Hz. Aişe'ye şunları söylemiştir: *'Mekkelilerin Kâbe'nin kapısını niçin yüksekten yaptıklarını biliyor musun? Bunu yapmalarının nedeni; istediklerini içeriye almak, istemediklerine de engel olmaktı. Güya bununla da Kâbe'nin şerefini gözetmiş oluyorlardı. Bazen istemedikleri birisi içeri girmek isterse onu merdivenden aşağıya itiverirlerdi'* (Abdürrezzak, *el-Musannef*, V/311; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/I/147). Resûlullah'ın belirttiği bu durumu, bir tanık ise şöyle anlatmıştır: *'Kureyşliler, cahiliye döneminde Kâbe'yi pazartesi ve perşembe günleri açarlardı. Görevliler kapının önünde dururlardı. Eğer istemedikleri birisi Kâbe'ye girmek isterse onu itip, aşağıya düşürürlerdi. Öyle ki, bu düşenlerden sakatlananlar, hatta ölenler olurdu'* (İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/I/163; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/36).

alarak yerine koyup, çevresini sağlamlaştırdı. Bunu takiben işe devam edildi ve Kâbe'nin inşası tamamlandı.

Hacerü'l-Esved'i yerine koyma şerefinden pay elde etme çekişmesi vesilesiyle yaşanan olaydan anlaşılıyor ki, o sıralar olgunluk dönemine girmiş olan Muhammed, herkesin sevdiği, güvenilen, kararlarına uyulan, bilgi ve görüşlerine itimat edilen birisiydi. Özellikle dürüstlüğü, doğru sözlülüğü her zaman açıkça gözlenmiş; hiçbir şekilde güven sarsıcı söz söylememiş, yanlış iş yapmamış birisiydi. Bu nedenle hemşehrileri tarafından asıl ismi olan '*Muhammed*' yerine '*el-emin*'* sıfatıyla anılıyordu. Bu isimlendirmeyle de O, emin kimselerden birisi değil, emin kimselerin en eminiydi; hemşehrileri kendisine '*emin*' değil, '*el-emin*' diyorlardı. Bu, Resûlullah'ın o yıllardaki kişilik ve ahlâkını anlamamızı sağlayan önemli bir bilgidir. Bunun yanı sıra, Resûlullah'ın o yıllardaki kişiliğini, ahlâki durumunu gösteren önemli bir olay daha vardır. Bu, kölesi Zeyd ile ilgili olaydır.

Kabileler arası savaşların birisinde Hârise'nin çocuk yaştaki oğlu Zeyd, rakip kabile mensupları tarafından esir alınıp, köle olarak satılmıştı. Zeyd bir kaç el değiştirdikten sonra, Hakim b. Hizam tarafından satın alındı. Hakim, onu, çok sevdiği halası Hatice'ye hediye etti. Hatice'ye hediye edilmesiyle Zeyd'in hayatının en önemli dönemi de başlamış oldu. Hatice o sıralar '*el-emin*' olan Muhammed ile evliydi. Zeyd yeni mensubu olduğu evde özgürlüğüne kavuştu; Muhammed onu kölelikten azat etti ve istediği yere gitmekte serbest olduğunu söyledi.

Zeyd, Muhammed tarafından azat edildi; fakat bilmediğimiz bir nedenden dolayı, köle olarak girdiği evden, azat edilmiş olmasına rağmen ayrılmadı. Belki de çalışarak, memleketine dönmesini sağlayacak kadar bir birikime sahip olmayı arzulamıştı. Fakat, gün geçtikçe köle olarak girdiği eve ve özellikle de Muhammed'e daha çok bağlandı. Öyle ki, babası ve amcası uzun araştırmaların sonunda yerini tespit edip, bedelini vererek kendisini kölelikten kurtarmak için Mekke'ye geldiklerinde, onlarla birlikte gitmedi. Bir köle bile olsa köle olarak girdiği evde kalmaya razı olduğunu bildirdi. Muhammed'in; '*Sen tamamıyla serbestsin. İstersen babanla gidebilirsin. Ama istersen benimle kal*' sözlerine, '*Ben senin yanında kalacağım. Seni hiç kimseye tercih etmem. Sen benim için anne ve babam gibisin; hatta onlardan daha değerlisin*'[3] karşılığını verdi. Muhammed de azat ettiği için Mekke geleneğine göre köle statüsünde olmayan Zeyd'i kendisine evlatlık olarak kabul etti. Evlatlık işlerinin bir gereği olarak da Zeyd'i Kâbe'ye götürerek, çevrede bulunanların duyabileceği şekilde kararını ilan etti; '*Ey insanlar! Şahit olun Zeyd benim oğlumdur. Ben ona varisim, o da bana varistir*'. Zeyd, bu ilandan sonra, asıl babası Hârise'ye değil, Muhammed'e atfen tanınmaya başlandı; '*Zeyd b. Muhammed*' olarak isimlendirildi.

* Resûlullah sadece '*güvenilir kişi*' değil, '*En güvenilir kişi*' idi.

Ebû Talib ve eşi Fâtıma'nın Muhammed açısından son derece değerli, saygın kimseler olduklarında kuşku yoktur. Çünkü, yukarıda açıklandığı üzere, bu iki insan öksüz ve yetim olarak yanlarına aldıkları Muhammed için, öz anne ve babayı aratmayacak derecede iyi ve yakın kimseler olmuşlardı. Muhammed'i bütün sevgi ve şefkatleriyle bağırlarına basmışlardı. O'na anne-baba eksikliğini hiçbir şekilde hissettirmemeye çalışmışlardı. Dolayısıyla Muhammed'in onlara karşı büyük bir sevgi ve saygı içerisinde olduğu kesindir. Bu nedenle onlara yardım etmek, onların sıkıntılarını azaltmak, onları sevindirmek Muhammed için çok büyük önem ifade ediyordu. Böylesi bir fırsatı da Hatice ile evlendikten, ticarî faaliyetleri nedeniyle ekonomik rahatlığa kavuştuktan sonra buldu. Mekke ve çevresinde kuraklığın had safhaya ulaştığı, büyük bir kıtlık baş gösterdiği yıl, Ebû Talib'e yardımda bulunma imkânını elde etti.

Anadolu, Habeşistan ve Fars gibi uzak bölgelerle ticarî ilişkide bulunacak kadar ekonomik güce sahip olanlar Mekke ve çevresini saran kuraklıktan çok fazla etkilenmemişlerdi. Ancak, Ebû Talib gibi kayda değer bir ekonomik güce sahip olmayan, ticaretten ziyade Mekke ve yakın çevresinde yürüttüğü işlerle ailesini geçindirmeye çalışanlar için kuraklık ve kıtlık, yoksulluğun çaresizliğe dönüştüğü zamanları oluşturmuştu. Söz konusu kıtlık senesinde Ebû Talib ve ailesi büyük sıkıntılar çekiyorlardı. Ekonomik durumu iyi olan Muhammed, ekonomik durumu çok iyi olan diğer amcası Abbas'a gitti ve bir teklifte bulundu: '*Kardeşin Ebû Talib'in çocuğu çok. Halkın başına şu gördüğün kıtlık sıkıntısı çöktü. Hadi gel, gidelim de onun kalabalığını biraz olsun azaltalım. Oğullarından birini sen, birini de ben yanıma alayım da bakımlarını üstlenelim*'. Bu teklif Abbas tarafından uygun bulundu ve hemen Ebû Talib'e gidip kararlarını bildirdiler. Ebû Talib'in cevabı '*Bana Akil'i bırakın da ne yaparsanız yapın*' [4] oldu. Muhammed amcasının bu sözü üzerine henüz çocuk yaşta olan Ali'yi, Abbas da Cafer'i yanlarına alarak evlerine döndüler. Böylelikle Muhammed ile Ali'nin beraberlikleri başlamış oldu. İnsanlar için dünya ve ahiret saadetinin yegâne teminatı olan İslâm'ın en önemli temsilcisi ve müdafiî olacak Ali, mübarek bir yuvanın ferdi olup, o mübarek yuvanın, kelimelerin tanımlamakta aciz kaldığı güzel, mükemmel ortamında büyüyüp, olgunlaştı.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/206; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* II/20; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/44.

2- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/209; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* II/201; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/45; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/146; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/99.

3- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/265; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/42; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/468, 469; .

4- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/263; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* II/II/213.

Fikri Uyanış

> Ey Hatice! Vallahi ben hiçbir zaman Lât ve Uzza'ya ibadet etmeyeceğim. (Muhammed b. Abdullah)

Ukâz panayırı, her yıl olduğu gibi bir kez daha, yarımadanın dört bir yanından ve hatta Habeşistan, Anadolu ve İran bölgesinden gelen tüccarların, şairlerin, Kâbe'yi veya Kâbe'deki putunu ziyaret etmek isteyenlerin, dinine taraftar arayan misyonerlerin, aylakların ve daha başka kişisel amaç taşıyanların katılımıyla açılmıştı. Mekke ve çevresi her yıl aynı zamanda olduğu gibi, bir kez daha büyük bir canlılığa kavuşmuştu. İnsanlar gruplar halinde toplanmışlar ya alışveriş yapıyorlar, ya da şiirini okuyan bir şairi veya inancını açıklayan kimseleri dinliyorlardı. İnsanlara, gidişatlarının yanlış olduğunu, yanlış şeylere inanıp, yanlış bir hayat tarzı takip ettiklerini hatırlatan konuşmacılardan birisinin etrafı oldukça kalabalıktı. Çünkü o yetenekli bir şair, usta bir konuşmacı ve belki de hepsinden önemlisi düşünceleriyle insanların doğrudan kalbine etkide bulunabilen özel birisiydi. Bu seferki konuşması daha çok ölüm üzerineydi; dinleyicilerine ölümü düşünmelerini, ölümün son olmadığını, ölümün bir doğuş olduğunu, bu doğuşa iyi hazırlanılması gerektiğini hatırlatıyor ve anlatıyordu. Etkileyici bir konuşma olduğu, çevresini saran kalabalığın fazlalığından ve onu can kulağıyla dinlemelerinden belliydi. Esasen onu ilk kez dinlemiyorlardı. O, yakından tanıdıkları birisiydi. O, hayatını, inançları ve hayat tarzları konusunda insanları uyarmaya adamış birisiydi. Kûs b. Saide denildi mi neredeyse yarımadadaki herkes onu tanır, herkes kendisine saygı duyardı.

Kûs b. Saide'nin Ukâz panayırında yaptığı konuşmayı dinleyenlerin arasında, bir süredir ticarî faaliyetlerini askıya almış, o zamana kadar gerçekleştirdiği maddî birikimlerini harcayarak hayatını sürdüren ve gittikçe kendisini inanç, varoluş, yaratılış, ölüm gibi konulara daha fazla ilgili bulan Muhammed de vardı. O, bu ünlü hatibin konuşmasını dikkatli bir şekilde dinleyenlerden birisiydi. Çünkü, işittikleri, son zamanlarda zihnini kurcalayan, aklına takılan bazı soruların cevapları olabilecek şeylerle ilgiliydi. Konuşmayı ezberlercesine dikkatle dinledi ve hatta büyük oranda ezberledi. Bu nedenle, Kûs b. Saide'nin konuşması onlarca yıl hafızasında kaldı. Öyle ki, risâletin Medine döneminde Kûs'un mensubu olduğu İyâd boyunun başkanı Carud b. Abdullah İslâm'a girdiği gün Kûs b. Saide'den bahsedince, Resûlullah, Kûs'a olan takdirini dile getirdi. Ukâz panayırındaki konuşmasından bahsetti. O konuşmayı tamamen hatırlayacak birisinin bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine, Hz. Ebû Bekir aynı konuşmanın bir dinleyicisi olarak, o konuşmayı hatırladığını belirtti ve Kûs b. Sâide'nin sözlerini tekrarladı.

Araplar putperesttiler, ama putperestliğe mensup olmayan, hatta bu yaygın inancı eleştirip karşısında yer alanlar da vardı. Kûs b. Saide bunlardan birisiydi. Daha da önemlisi bizzat putperestliğin merkezi konumundaki Mekke'de yaşayan bazı kimseler Kûs ile benzer durumdaydılar. Bunların içerisinde Varaka b. Nevfel örneğinde olduğu gibi ya halkın yanlış inancına ve hayat tarzına müdahale etmeden kendi şahıslarında ve ailelerinde kendilerine özgü, putperestlik karşıtı bir inancı sürdürenler veya Zeyd b. Amr örneğinde olduğu gibi bazen putperestliğe açıkça eleştiri yöneltenler de vardı. Zeyd b. Amr bir şiirinde durumunu şöyle dile getirmişti:

> İşlerimi yaparken bir Rabbe mi, yoksa bin rabbe mi boyun eğeyim!
> Lât'ı da Uzza'yı da; hepsini terk ettim
> Kuvvetli ve sabırlı olan böyle yapar.
> Bundan böyle ne Uzza'ya ne de onun iki kızına inanıyorum,
> Ne Amr oğullarının ne de Ğunem'in iki putuna giderim.
> Hübel'i de ziyaret etmem,
> Ki o, aklımın ermediği bir çağda bana İlâh'tı.[1]

Klasik kaynaklarca *'Hanîf* ismiyle anılan ve sayıları konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadığımız bu şahısların en önemli özellikleri, putları ve onlarla ilgili bütün inançları reddetmeleri ve toplumlarında geleneksel bir değer olarak bazı unsurları yaşamaya devam eden Hz. İbrahim'in dinine mensup olma gayreti içerisinde bulunmalarıydı. İçlerinde, putperestliğe oranla daha doğru bulduğu Hıristiyanlığa veya Museviliğe girenler veya meyledenler eksik değildi. Ancak Varaka b. Nevfel, Kûs b. Saide, Zeyd b. Amr, Osman b. Huveyris, Ubeydullah b. Cahş,

Suveyd b. Amr el-Müstalikî, Vakî b. Selâme b. Zübeyr el-İyadî, Amr b. Cündüb el-Cühenî, Ebû Kays Sermc b. Ebî Enes, Amir b. ez-Zerb el-Advanî, Allaf b. Şehab et-Temimî, El-Mütelemmis b. Ümeyye el-Kinanî, Züheyr b. Ebî Sülmâ , Halid b. Sinan b. Gays el-Absî, Abdullah b. Kudaî, Ümeyye b. Ebi's-Salt'tan teşekkül eden bu kimselerin çoğu kendilerine has bir tarzda inanmaya ve bu inançlarına göre yaşamaya devam ediyorlardı. Bunların ekseriyeti, o gün kitleler tarafından bilinen, taraftarı olan belirli bir dinin mensupları değillerdi.

Bir rivayete göre; Mekke müşrikleri her yıl tekrarladıkları bir tören gereği Buvâne adlı putlarının etrafında toplanıp kurban keserek ve puta saygı ifade eden davranışlarda bulunarak putperestliklerinin gereğini yerine getirmeye çalışırlarken, dört kişi gizlice bir araya gelerek toplandılar. Bunlar kendi aralarında, kavimlerinin yaptıkları bu davranışlara karşı tepkilerini dile getirdiler ve ortak bir karara vardılar. Zeyd b. Amr, Varaka b. Nevfel, Osman b. Huveyris ve Ubeydullah b. Cahş ismindeki bu dört kişinin toplantılarının sonunda vardıkları karar şöyleydi: '*Birbirimize dost olup, birbirimizi koruyalım ve bu durumumuzu da gizli tutalım. Kavmimiz yanlış bir yolda. İbrahim'in dinini terk ettiler ve ona muhalif oldular. Yanlış bir din edindiler. Ne zarar ne de fayda vermeyen bu taşlara ibadet edilmez. Kendimize yeni bir din arayalım.*'[2] Bunlar hak dini bulmak için uzun yolculuklara çıktılar. Varaka b. Nevfel, Zeyd b. Amr ile birlikte Şam'a gitti. Burada karşılaştıkları bir Yahudi din adamının tavsiyeleri üzerine Varaka Musevî oldu. Fakat Zeyd çekimser kaldı. Daha sonra birlikte Hıristiyan bir din adamıyla görüştüler. Varaka, bu sefer Hıristiyan olmaya karar verdi. Ancak Zeyd yine çekimser kalmayı tercih etti. Varaka, Hıristiyanlık'tan etkilenmiş birisi olarak Mekke'ye döndü. Hayatının sonraki döneminde Tevrat ve İncil'i okuyarak, Musevilik ve Hıristiyanlık konusundaki görüşlerini geliştirdi. Zeyd b. Amr ise ne Hıristiyanlığı ne de Museviliği hak din olarak gördü. Tanıştığı Hıristiyan ve Musevilere '*Sizin dininizle, kavmimin dini arasında önemli bir fark yok. Sizler de Allah'a şirk koşuyorsunuz. Sizin tek farkınız Allah'ın ismini anıyor olmanızdır*'[3] diyerek, Hıristiyan veya Musevî olmama gerekçesini açıkladı.

Zeyd b. Amr putperestliğe kesinlikle karşıydı. Mevcut dinlerin hepsinin de yanlışlarla dolu olduğunu düşünüyordu. Hak dinin Hz. İbrahim'in bildirdiği din olduğuna inanıyor, ama o dinin bilgilerine ulaşamıyordu. Çaresiz bir şekilde mevcut doğrularıyla yetinmeye karar verdi. Bu arada, düşünce ve sözleriyle putperestleri rahatsız etmekten geri durmadı. Kâbe'nin yanında sıklıkla dile getirdiği '*Ey Kureyş! Zeyd'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, benden başka sizden hiç kimse İbrahim dininde değil*'[4] sözleriyle, geleneklerinin doğruluğuyla övünen Kureyşlilerin geleneklerini sorguladı; onları eleştirdi. Bu sözleri ve dozajı gittikçe artan eleştirileri problemlere neden olmakta gecikmedi. Mekke dışına sürüldü. O da ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Mekke'ye girdiği zamanların dışında,

Mekke yakınındaki bir dağda yaşamayı tercih etti. Daha sonra, gittiği Şam bölgesinde saldırıya uğradı ve öldürüldü.

Osman b. Huveyris, diğer üç arkadaşıyla aralarında geçen hak dini arama konusundaki kararlarından sonra birçok yerleri gezdi. Son olarak İstanbul'a kadar gitti ve İmparatorla görüştü. İmparatorun takdirini kazandı. Kısa sürede imparatorun gözdelerinden birisi oldu. Yüksek bir makama getirildi. Hıristiyan oldu. Sonraki durumu, Hıristiyanlığa girişinde samimiyetten ziyade, kişisel menfaatinin ve bu menfaati elde etme konusundaki hırsının etkin olduğunu gösterir niteliktedir. Hicaz bölgesinin yöneticisi olmayı arzuladı ve bu amaçla Bizans İmparatorunu Hicaz bölgesini işgale teşvik etti. Her ne kadar Osman b. Huveyris'e imparator tarafından sembolik bir taç giydirildiği rivayet olunuyorsa da, İmparator Hicaz'ı işgale kalkışmadı. Osman b. Huveyris bilmediğimiz bir sebepten dolayı zehirlenerek öldürüldü. Bu suikastın Hicaz bölgesi ileri gelenlerince planlanıp gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Çünkü, onun Bizans İmparatorunu Hicaz'ı işgal etmesi konusundaki teşvikinden haberdar olanlardan Esved b. Esed, onu bu teşvikinden ve Hicaz'ın yöneticisi olma sevdasından vazgeçmesi için sert şekilde ihtar ettiği kaynaklarda yer almaktadır.

Ubeydullah b. Cahş da diğer arkadaşları gibi hak dini bulma arzusuyla birçok yerler gezdi. Aradığı şeyle ilgili olarak birçok kişiyle görüştü. Bu görüşmelerinin sonrasında Hıristiyan olmaya karar verdi. Resûlullah'ın İslâm davetine başlamasıyla Müslüman oldu. Mekke müşriklerinin baskı ve zulümleri üzerine gerçekleşen ikinci Habeşistan hicretine katılarak, Ebû Sûfyan'ın kızı olan eşi Ümmü Habibe ile birlikte Habeşistan'a gitti. Halkı Hıristiyan olan Habeşistan'da kaldığı süre içerisinde, tekrar Hıristiyan olmaya karar verdi. Onun bu durumunu Ümmü Habibe şöyle anlatmıştır: *'Bir defasında kocam olan Ubeydullah b. Cahş'ı yüzü kapkara ve kötü bir vaziyette rüyamda görmüştüm. Bu durum beni korkuttu. Onun kötü bir durumla karşı karşıya olduğunu düşündüm. Konuşunca 'Daha önce dinleri incelemiştim. Hıristiyanlığı hepsinden iyi bulmuştum. Ancak sonradan Muhammed'in dinine girdim. Fakat şimdi Hıristiyanlığa dönüyorum' dedi. Gördüğüm rüyayı kendisine anlattım. Fakat gidişatını değiştirmedi. Sonra içkiye düştü ve çok geçmeden de öldü'.*[3] Kocasının bu olumsuz durumu karşısında imanında sebat eden Ümmü Habibe, Resûlullah tarafından eşliğe kabul edildi. Resûlullah'ın ilgili mektubu üzerine Necaşi, gıyabında onun Resûlullah'la nikahını kıydı. Böylelikle Resûlullah'ın eşi ve müminlerin annesi olmak gibi yüce bir şerefe erişti.

Putperest olmayan kişiler, özelde Mekke halkının, genelde ise tüm Arapların yabancısı olmadıkları kimselerdi. Zaten Mekkeliler, ticarî faaliyetleri nedeniyle Yahudilerle ve Hıristiyanlarla yakın ilişkileri olan kimselerdi. Mekke'nin tüccarları yaz ve kış kuzeye ve güneye yaptıkları ticarî seyahatleri sırasında Yahudi ve Hıristiyanlarla görüşüp konuşur; onların manastırlarına, evlerine, köylerine, kasabalarına

misafir olurlardı. Muhammed de, Mekkeli bir tüccar olarak, bu din mensuplarının varlıklarından haberdardı. Ancak O'nun durumu hemşehrilerinkinden önemli bir nokta da ayrılıyordu. O, diğer dinlerin mensuplarını kendi içindeki fikri fırtınalara çözüm olacak bir bakış açısıyla dinlememişti. Bu konuda belki de Zeyd b. Amr'ın etkisi altındaydı. Zira onunla görüşüyor ve konuşuyordu. Bu görüşmeleri sırasında Zeyd'den Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili olumsuz kanaatlerini dinlemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum Resûlullah'ı Yahudi ve Hıristiyan inançlarına ilgisiz kılmış olmalıdır. Veya başka nedenlerin de etkisiyle, hiçbir şekilde Yahudilerin ve Hıristiyanların inançlarına ilgi duymamış ve bu ilgisizliği onların inançları konusunda büyük oranda bilgisiz kalmasına yol açmıştı. Her nedense kalbi ve aklı ticarî seyahatleri sırasında gördüklerine ve duyduklarına kapalı kalmıştı. Ayrıca, şu da var ki oldum olası kavminin inançlarına bir türlü yakınlık duyamamış, onlara büyük oranda ilgisiz, kısmen de olsa karşıt olmayı tercih eder olmuştu. Bir defasında kendisine peygamber olmadan önce putlara tapıp tapmadığı ve içki içip içmediği sorulduğunda şu cevabı vermişti: *'Ben kitap ve iman nedir bilmezken dahi müşriklerin yaptıklarından uzak kalınması gerektiğini biliyordum.'*[6] Bireysel farklılığını ailesinin üyelerine de yansıtmış ve onların da putperestliğe yönelmemesini sağlamaya çalışmıştı. Bu konuda evlatlığı Zeyd şunları anlatmıştır: *'Bir defasında Muhammed ile birlikte Kâbe'yi tavaf etmeye gitmiştik. Orada iki put vardı. Kureyşliler onları meshederek saygılarını ifade ederlerdi. Resûlullah Kâbe'yi tavaf etti, fakat putların yanına gitmedi. Ben diğerlerinin yaptığı gibi putları meshetmeye başladım. Resûlullah bana 'Ey Zeyd onları meshetme!' dedi. O'nun bu sözlerine şaşırdım. O'nun bu konudaki tutumunu daha iyi anlayabilmek için putu bir defa daha meshettim. Bunun üzerine kızgın bir tarzda 'Hâlâ bırakmadın mı?' dedi. 'Şimdi bıraktım' diyerek o davranışımı terk ettim.'*[7] Konuyla ilgi bir başka rivayet ise Hatice ile evli olduğu yıllardaki komşularından birisine aittir. Komşusu şahit olduğu bir durumu şöyle anlatmıştır: *'Bir defasında ben Muhammed'in Hatice'ye şunları söylediğini duydum; 'Ey Hatice! Vallahi ben hiçbir zaman Lât ve Uzza'ya ibadet etmeyeceğim'. Buna karşılık Hatice de şunları söyledi; 'Doğrusunu yaparsın; Lât'ı ve Uzza'yı bırak.'*[8]

Yaşı 30'lı yılların sonuna yaklaştığında bilinçli bir şekilde olmak üzere, Muhammed'in putperestliğe uzak ve hatta bazı zamanlar karşıt konumda yer almasını sağlayan bilgi ve davranışlarının nedenlerinden birisi, muhtemeldir ki, çok sevdiği dedesi Abdülmuttalib idi. Ayrıca, ticarî faaliyeti gereği gittiği yerlerdeki diğer dinlerin mensuplarından etkilenmemiş olsa bile, o din mensuplarını tanıyınca insanlığın tek dininin putperestlik olmadığını fark ettiği de kesindir. Sorgulayan aklının ve parlak zekasının, diğer din mensuplarından edindiği bilgi kırıntılarıyla putperestliğe karşı bir tavır geliştirmesine neden olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Varaka b. Nevfel'i ve Zeyd b. Amr'ı yakından tanıyordu. Özellikle kalbinde

Zeyd b. Amr b. Nufeyl'in özel bir yeri vardı. Onu severdi. Onu Mekke dışındaki ikamet yerinde ziyaret etmekten ve ihtiyacını karşılamaktan hoşlanırdı. Ona özel bir yakınlık hissediyordu. Onun sözlerine ve davranışlarına önem veriyordu. Birgün evlatlığı Zeyd ile birlikte Zeyd b. Amr b. Nufeyl'i ziyarete gitmişti. Ziyareti sırasında putperestlik hakkında konuşmuşlar ve Zeyd b. Amr b. Nufeyl'den putperestliğin saçma bir inanç olduğuna, bu nedenle putlardan uzak olunması gerektiğine dair şeyler dinlemiş ve tavsiyeler almıştı. Bir ara Kureyşliler tarafından yiyecek takdim edilmiş, fakat yiyecekler arasında bulunan et Muhammed'i rahatsız etmiş ve sofraya yanaşmamıştı. Zeyd b. Amr b. Nufeyl, takdim edilen etin putlar adına kesilen bir hayvana ait olduğunu öğrenince: '*Ben putlar adına kesilen hayvanların etini kesinlikle yemem. Ben sadece Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanların etini yerim*'[9] demişti. Niçin böyle yaptığı sorulduğunda ise '*İlahım İbrahim'in ilâhıdır, dinim İbrahim'in dinidir*' sözlerini işitmişlerdi. Bunlar Muhammed'i etkileyen şeylerdi. Ama sevdiği ve değer verdiği Zeyd'den şunu da işitmişti: '*Ey Allahım! Kullarının sana nasıl ibadet etmelerini istediğini bilmiyorum. Eğer doğru ibadet şeklini bilseydim sana öyle ibadet ederdim.*'[10]

Bugün putperest Arapların tek tanrı inancını ilk kez Kur'an aracılığıyla duydukları biçimindeki yaygın kabul nedeniyle, çoğu kimseye garip gelebilecek bu bilgiler, esasen o insanların son derece alışık olduğu şeylerdi. Daha da önemlisi, Allah inancı bizzat Arap putperestlerinde güçlü sayılabilecek bir şekilde vardı. Bu konuda bizzat Kur'an'ın şahitliğiyle biliyoruz ki onlar, gökleri ve yeri yaratanın, güneşi ve ayı kontrol edenin[11]; yağmuru yağdıranın ve bitkileri yetiştirenin[12]; dünya ve içindekilerin sahibinin[13]; göklerin ve arşın rabbinin[14]; bütün mahlûkları yönetip, kontrol edenin[15]; bizzat kendilerini (insanı) yaratanın[16] Allah olduğunu biliyor ve bunu açıkça ifade etmekten de geri durmuyorlardı. Hatta, çok önemli durumlarda bir şey için yemin edecek olurlarsa yeminlerini Allah adına yapıyorlardı[17]; dualarıyla Allah'a yöneldikleri zamanlar da eksik değildi[18]; elde ettikleri ürünlerinden Allah için pay ayırıyorlardı[19]; Allah'ın iradesini değiştirecek güce sahip olmadıklarına inanıyorlardı[20]; Allah'ın en yüce ve her şeyi bilen olduğuna inanıyorlardı[21]; çok zor durumda kaldıkları zaman sadece Allah'a yöneliyor ve sadece O'ndan yardım diliyorlardı.[22] Tüm bunlar nedeniyle, Zeyd b. Amr, Varaka b. Nevfel veya tüm diğer mutlak gerçeği arayan kimseler için temel problem, doğrularla yanlışları ayırt edememe problemiydi. Onlar, doğru düşünebilen akıllarıyla bazı doğruları fark edebiliyorlar, fakat bunlardan emin olamadan ve eksikleri gideremeden şaşkın bir halde çabalayıp duruyorlardı. Resûlullah'ın peygamber olmadan önceki durumu da bundan çok farklı değildi.

DİPNOTLAR

1- İbn İshak, *Siyer*, 172; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/247; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/301

2- İbn İshak, *Siyer*, 171; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/237, 238; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/47.

3- İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, II/616; Hıristiyanlık ve Yahudiği olumsuz buluşuyla ilgili olarak ayrıca bkz: İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/297, 298.

4- İbn İshak, *Siyer*, 171; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/240; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/380, 381; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, IX/24; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/299

5- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/97; Hakim, *Müstedrek*, IV/20, 21.

6- Halebî, *İnsanü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn*, I/204; Köksal, *İslâm Tarihi-Mekke Devri*,II/119.

7- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/351

8- Ahmed, *Müsned*, IV/222.

9- Buharî, *Menakibu'l-Ensar 24, Zebâih ve Sayd 16*

10- İbn İshak, *Siyer*, 171; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/48; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/240.

11- Lokman sûresi, 31:25; Ankebût sûresi, 29:61; Zümer sûresi, 39:38; Zuhruf sûresi, 43:9.

12- Ankebût sûresi, 29:63.

13- Mü'minun sûresi, 23:84,85.

14- Mü'minun sûresi, 23:86,87.

15- Mü'minun sûresi, 23:88,89.

16- Zuhruf sûresi, 43:87.

17- Fatır sûresi, 35:42.

18- Enfal sûresi, 8:32; Nahl sûresi, 16:53,54; İsra sûresi, 17:67; Ankebût sûresi, 29:65; Rum sûresi, 30:33; Zümer sûresi, 39:8.

19- En'âm sûresi, 6:136.

20- En'âm sûresi, 6:148; A'raf sûresi, 7:28; Nahl sûresi, 16:35; Saffat sûresi, 37:167-169.

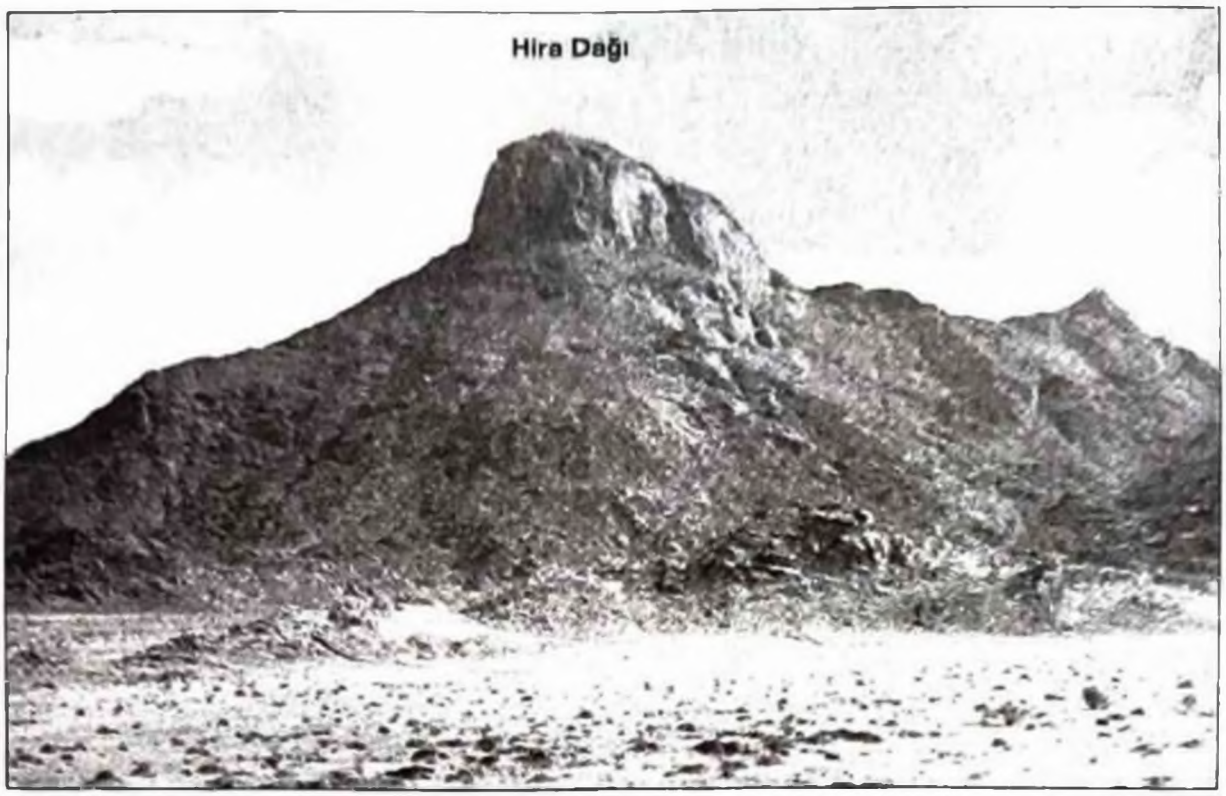
21- Zuhruf sûresi, 43:9; Alak sûresi, 96:14

22- Lokman sûresi, 31:32; Ankebût sûresi, 29:65; Yunus sûresi, 10:12

İlahi Seçim ve Görev

> Sen, Kitab'ın sana verileceğini ummazdın... (Kasas sûresi, 28:86)
> Sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen (daha önce) Kitap nedir, iman nedir bilmezdin... (Şura sûresi, 42:52)

Muhammed b. Abdullah için otuz beş yaşından sonra çok özel bir dönem başlamış oldu. Önceden de varlıkların ve özellikle de insanın yaratılışına, yaratılış amacına, insanların karşı karşıya oldukları bin bir türlü problemlerin çözüm yollarının neler olabileceğine, mensubu olduğu toplumun inanç ve yaşantı tarzının özellik ve saçmalıklarına ilişkin birçok şeyi düşündüğü olurdu. Ama artık daha fazla düşünüyordu. Hatta istemese de düşünüyor; kendisi düşüncelerini değil, zihninde fırtınalar koparan düşünceler kendisini yönlendiriyordu. Peş peşe sıralanan sorular tüm benliğini sarmaya başlamış, sonu gelmez sorular selinin önünde sürüklenir olmuştu. Çocukluğundan bu yana gittiği farklı yerlerde gördükleri, dinledikleri ve düşündükleri işine yaramıyor; sorularını cevaplamakta bir fayda sağlamıyordu. Düşünüyor, düşünüyor ama iç dünyasında fırtınalar estiren, beynini çatlatan, benliğini sarıp hayatı kendisi için problemler yumağına çeviren sorularına cevap veremiyor; derdine derman olacak şeyi bulamıyor ve daha da önemlisi, onun ne olduğunu da bilemiyordu. Belki de düşünüşleri ve arayışları sırasında problemlerine çözüm olacak şeylerle karşılaşmıştı. Ama onları bilmiyor, tanımıyordu. Aradığı doğrularla karşılaşmışsa bile, bir yığın yanlışlıklara bulanmış bu doğruları ayırt etme imkânı yoktu. Çünkü doğru ile yanlışı ayırt edecek ölçüye sahip değildi. Her yeni günle birlikte zihnini kurcalayan, aklına takılan soruların sayısı hızla artıyor, ama hiçbirine ikna edici cevaplar bulamıyor; sağlam bir bilgi elde edemiyordu. Bu nedenle de iç dünyasındaki fırtınalar gün geçtikçe daha da şiddetleniyor; düşüncesi karıştıkça karışıyordu.

Hira Dağı

Sıkıntılıydı; dayanılmaz ağırlıkların altında ezildiğini ve üzerindeki tanımlayamadığı yükün gün geçtikçe daha da ağırlaştığını hissediyordu. Geçen son birkaç yıl içerisindeki bütün çabalarına rağmen hiçbir şey elde edememiş, beynine batan soruların hiçbirisine doğruluğuna emin olduğu bir cevap bulamamıştı. Neyi aradığını bilmeden gerçekleştirdiği arayışları, en ufacık şekliyle bile olsa işe yaramamıştı. Bu süre içerisinde fark ettiği tek bir şey vardı; yalnızlığı sever olmuştu. İnsanların dünyalarından uzaklaştığında sıkıntılarının biraz olsun azaldığını, içinde esen fırtınaların biraz olsun sakinleştiğini fark etmişti. Bu nedenle de yalnız kalmaya derin bir tutkuyla bağlanmıştı. Artık O, insanların arasında gezen, ticaretle uğraşan birisi değil; daha çok bir münzevîydi. Yaşadığı dış dünyayı değil, kendisini yönlendiren içindeki dünyayı tanımak daha çok hoşuna giden birisiydi. Bunu da dedesinin bir alışkanlığından hareketle fark etmişti. Dedesinin özellikle Ramazan ayında insanlardan uzaklaşıp, yalnızlığı tercih ettiğine birçok kez şahit olmuştu. Otuzlu yaşların sonuna doğru kendisi de böyle yapmaya başladı; evine kapanmaktansa, evine birkaç kilometre uzaklıktaki Hira dağının sarp yamacındaki küçük mağaraya gidip, yiyeceği bitene kadar orada kalmayı tercih eder oldu. Bu konuda yalnız da değildi; bazen, eşi Hatice de kendisine eşlik ediyordu. Yalnız veya eşiyle birlikte günlerce mağarada kalıyor ve bu süre içerisinde içindeki fırtınalar biraz olsun diniyor, biraz olsun rahatlıyordu.

Esasında, belirli zamanlarda belirli bir süre için toplumdan uzaklaşıp, inzivaya çekilmek, Mekke toplumunun yabancısı olmadığı bir uygulamaydı. Sadece Abdülmuttalib'in veya torununun yaptığı bir şey değildi. Bazı zamanlar, özellikle de Ramazan ayında inzivaya çekilmek, Mekke toplumunda birçok kişinin tercih

ettiği geleneksel bir uygulamaydı. Daha çok yaşı kemale ermiş kimseler, insanların yolu üzerinde yer almayan vadilerde, dağlardaki mağaralarda inzivaya çekilir, bu süre içerisinde '*tahannüs*' ederlerdi. '*Arınma*', '*iyileşme*' anlamlarına gelen '*tahannüs*', düşünce ve ibadet ağırlıklı bir durumu ifade ediyordu. Bu nedenle Muhammed'in inzivayı tercihi hemşehrileri için orijinal bir durum olarak anlam kazanmıyordu. O'nun bu konudaki tek farklılığı, her yıl '*tahannüs*' süresini biraz daha artırmasından ibaretti.

Muhammed'in, Hira dağındaki mağarada neler düşündüğünü ve nasıl '*tahannüs*' ettiğini açıklayan açık ve kesin bilgilere sahip değiliz. Fakat o zamana kadar sahip olduğu ve mahiyetinden az-çok haberdar olduğumuz inancından veya toplum içerisinde yaygın şekilde bilinen hayat tarzından ve kişiliğinden hareketle, bilhassa Hanifler gibi Hz. İbrahim'den kalan bazı inanç ve davranışlara göre Allah'a ibadet ettiğini söylemek mümkündür. Tahannüs yaparken tercih ettiği ibadet biçiminin ise namazın esaslarından olan '*kıyam*', '*rükû*' ve '*secde*' gibi hareketlerden oluştuğunu tahmin etmek zor değil. Bunlar, Mekkelilerin bildiği ve yapageldikleri şeylerdi; geleneklerinde yer alan İbrahimî unsurlardı. Geçmişte farklı olaylar nedeniyle açığa çıkan bazı söz ve davranışlarından hareketle biliyoruz ki, Muhammed, mevcut inançların ve bu inançlara bağlı şekillenen hayat tarzlarının yanlışlarını biliyordu; ama aynen Haniflerde olduğu gibi '*doğru*'yu bilmiyordu. '*Yanlış*'ı biliyor veya fark ediyor olmasına karşılık, '*doğru*'yu bilememenin sıkıntısını yaşıyordu. Sevgili dostu Zeyd b. Amr'dan ve diğerlerinden hareketle aramakla bulunamayacağını öğrendiği '*doğru*'ları, düşünerek bulmaya çalışıyordu. Bunu ise bir ibadet şuuru içerisinde gerçekleştirdiği inzivaları eşliğinde yapıyordu.

Artık kırk yaşındaydı. Son iki yıldır şiddeti gittikçe artan bir düşünce fırtınasına yakalanmış durumdaydı. Bu süre içerisinde iç dünyasını rahatsız eden soruların sayısı büyük bir hızla arttı. Artık cevapsız sorular yığınının altında eziliyordu. Üstelik bunlar yetmiyormuş gibi son altı aydır daha önce hiç yaşamadığı bazı garipliklerin kendisini kuşattığını fark etmeye başladı. Gerçekleşen bazı garipliklerle problemi daha da büyüdü, ama bütün bunlara rağmen gidişatını değiştirmedi. Hâlâ yalnızlığı tercih ediyor, düşünüyor, soruyor, sorguluyor, sorularına cevap bulmaya çalışıyordu. Kim veya ne olduğunu bilmiyordu, ama adeta görünmeyen bir elin kontrolüne girdiğini hissediyordu.

Bazı gariplikler olmasa belki işi biraz olsun kolaylaşacaktı. Fakat ne var ki yaşadığı ve anlamlandırmakta çaresiz kaldığı gariplikler her yeni günle birlikte daha güçlü bir şekilde kendisini rahatsız etmeye başlamış; sıkıntılarına, akıl sağlığına ilişkin korkuları da ilave olmuştu. Artık, zihnini kurcalayan sorulardan bazıları tamamen kendi akıl sağlığıyla ve durumuyla ilgili olmaya başlamıştı. Sürekli denecek sıklıkta durumunu sorgular hale gelmişti: Yoksa aklını mı kaybediyordu? Belki de kâhin oluyordu?!

Elbette ki peygamberlik öncesi son iki yılda ve özellikle son altı ayda yaşadıklarının neler olduğunu, eğer kendisi anlatmasa bilme imkânına sahip olmamız mümkün değil. Onlar, tamamıyla bireysel ve kimsenin şahit olmadığı şeylerdi. Ama, son derece akıllı ve her şeyi bilme arzusu taşıyan eşi Aişe, bir gün, kendisine peygamber olarak görevlendirilmeden önceki durumunu sormuş ve O da ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Özellikle de son altı ay üzerinde durmuştu.[1] Söylediğine göre, altı ay devam ederek vahyin gelmesiyle sonuçlanan dönemde birçok ilginç ve garip durumla karşılaşmıştı. Sıklıkla, göremediği birisi tarafından kendisine *'Ey Muhammed'* diye seslenildiğini veya kendisine selâm verildiğini işitmişti. Sesin geldiği tarafa yöneldiğinde çevresindeki taşlardan veya ağaçlardan başka bir şey görememişti. Halbuki duyduklarının gerçek olduğundan emindi. Bir algı yanılmasına sahip olmadığını kesinlikle biliyordu. Eğer şahit olduğu gariplikler sadece bu işittiklerinden ibaret olsaydı, onları algı yanılması olarak nitelemek mümkün olabilecekti. Fakat diğer bazı gariplikler var ki, onlar, duyduklarının bir algı yanılması olmadığını en küçük bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde kesin bilgiye dönüştürüyordu. Garip rüyalar görüyordu. Gariplik, rüyaların kendisinde değil, takip eden günlerde yaşayacaklarını rüyasında daha önce aynen görmesinden kaynaklanıyordu. Herhangi bir olayı önce rüyasında görüyor, sonra da onu gerçek hayatında en ufak değişikliğe uğramaksızın aynen yaşıyordu. İşte bu rüyalar algı yanılması olamazdı. Bu algı yanılması değilse, diğerleri de değildi. Bu nedenle durumuna ilişkin korkuları iyice arttı. Zihnini yoğun bir şekilde bu yaşadıklarını meşgul etmeye başladı. Durumunu ve korkusunu kendisini en iyi anlayacak kişi olan eşine şöyle açıkladı: *'Garip şekilde bazen bir ışık görüyorum, bazen bir ses duyuyorum. Bunlar beni korkutuyor; cinlerin etkisine maruz kalmaktan, cinnet geçiriyor olmaktan korkuyorum.*[2]

Hatice, kocasının anlattıklarının yalan veya hayal ürünü şeyler olmadığından emindi. On beş yıldır eşi olması nedeniyle herkesten daha iyi tanıdığı eşinin yalan söylemek gibi bir ahlâksızlığı hiçbir şekilde tercih etmeyeceğini, eşinin hayalperest birisi olmadığını biliyordu. Üstelik niçin böylesi bir şey uydurma ihtiyacı hissetsin ki! Böyle bir şeyde amacı ne olabilirdi ki! Her geçen gün eşinin daha da eridiğini, hayattan koptuğunu, perişan bir hâle geldiğini görüp duruyordu. Hatice, kocasının söylediklerini anlamaya çalıştı, ama o da tutarlı bir değerlendirme yapamadı. Yalnız, kocasının aksine, şundan emindi ki bütün bunlar kocasının korkuyla dile getirdiği gibi bir akıl probleminin veya kâhin olmanın işaretleri değildi. Büyük erdemlerle donanmış muhteşem bir şahsiyet olan eşinin tanıdığı insanların en akıllısı olan sevgili kocasının, cinlerin etkisine girmeyeceğinden, aklına bir zarar gelmeyeceğinden emindi. Fakat buna rağmen, gerçekleştiğinden emin olduğu garipliklere de bir manâ verebilmiş değildi. Bilmekteydi ki, bütün bunlar normal şeyler değildi. Kocasının durumu anlamak için, aile dostları ve Muham-

med'in en yakın arkadaşı Ebû Bekir'e ve bilgisine güvendiği akrabası Varaka b. Nevfel'e gitti. Kocasının söylediklerini anlatıp, ne düşündüklerini sordu. Ne Ebû Bekir ve ne de Varaka, çocukluğundan beri çok yakından tanıdıkları sevgili dostlarının yaşadığı gariplikleri açıklayabilecek bir görüş ifade edemediler. Varaka, Kâbe'yi tavaf ederken karşılaştığı Muhammed ile konuşarak, O'nu yatıştırmaya çalıştı; sakin olmasını, korkacak bir şey olmadığını söyledi.

Ne var ki, Muhammed'in yaşadığı garipliklerin bir türlü sonu gelmedi. Hatta artarak devam etti. Muhammed'in korku ve şaşkınlığı da yaşadıklarına bağlı olarak arttı. Yapabileceği hiçbir şey yoktu. Bir ara Varaka ile tekrar karşılaştı, korku ve sıkıntılarını ona tekrar açtı. Varaka, bu sefer daha önceki görüşmelerinde yaptığından farklı olarak, bir şeyler sordu. Bu sefer, daha önce hiç bahsetmediği bir kanaatini dile getirdi. Varaka, bütün bu garipliklerin, kendisinde anormal herhangi bir durum gözlenmemiş bir şahısta gerçekleşiyor olmasına şaşırdığını belirterek, böylesi garip durumların, daha önce gelmiş peygamberlerde görülmüş şeylere benzediğini söyledi. Varaka'nın sözleri Muhammed için hiçbir anlam ifade etmedi. O'nun o sıralar kendisi için düşündüğü şeyler çok daha başkaydı. Eşi ve dostları aksini iddia etseler bile, Arap toplumundaki yaygın bir inançtan hareketle, cinlerin etkisine girdiğini ve bir kâhin olmaya başladığını düşünüyordu.

Yaşadığı gariplikler nedeniyle kâhin olmaya başladığını düşünmesi Muhammed'i daha da tedirgin etti. Halbuki O'nun yerine bir başkası olsa, böylesi bir ihtimalden dolayı çok sevinirdi. Çünkü kâhinler, insanların korkuyla karışık büyük saygı duydukları, sözleri herkes tarafından dinlenen ve yaptıkları iş nedeniyle iyi bir gelire sahip olan kimselerdi. Araplar arasında kâhinlik, aşağılanan veya sevilmeyen bir durumu değil, son derece itibarlı bir statüyü temsil ediyordu. Fakat bütün bunlara rağmen, Muhammed yaşadıklarından ve şahit olduklarından hareketle kâhin olmaktan korkuyordu. Kâhin olmayı istemiyor, böylesi bir şeyi şiddetle reddediyordu. Çünkü kâhinlikle putperestliğin arasında sıkı bir ilişki vardı. Kâhinler işlerini yürütürken, bir putu kendilerine dayanak olarak kullanırlardı. Yaygın inanışa göre, putun içerisinde bir cin bulunuyor ve bu cin o puta hizmet eden kâhinin bilgi kaynağını teşkil ediyordu. Muhammed'in kâhin olmakla ilgili korkusunun nedeni de bu idi. O, putperestliğin ve onun gereklerinden olan kâhinliğin, falcılığın yanlış şeyler olduğuna inanan birisiydi. Muhammed, toplumda saygın bir yeri olsa dahi, kendi inanç ve düşünceleri açısından kabul edemediği, hatta karşı çıktığı işleri yapan bir statünün mensubu olmak istemiyor; kendi iradesi dışında böyle bir statüye mensup olmaktan fazlasıyla korkuyordu. Derdini kendisini en iyi anlayacak eşine açtı ve şunları söylemekten kendisini alamadı: *'Ben bir kâhin olacağım diye korkuyorum. Vallahi şu putlardan ve kâhinlerden nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmiyorum'.*[3]

Günler böylesine geçip giderken, birgün gördüğü bir rüya korkularını daha da

artırdı. Rüyayı yanına eşi Hatice'yi de alarak[4] Hira mağarasında inzivaya çekildiği bir sırada gördü. Rüyasında daha önce hiç görmediği bir varlık yanına geldi ve '*İkra*' sözcüğüyle başlayan bir şeyler söyledi. Görünüşte yaşadığı şey sadece bir rüya idi, ama o bu rüyadan çok etkilendi. Çünkü, rüyasında gördüğü ve duyduğu şeyleri uyandığı zaman sanki gerçekten yaşamış gibi hissetti. Özellikle de o varlığın sözlerinin, olanca netliğiyle hafızasına kaydolduğunu fark etti. Sözlerin tamamı ezberindeydi. Eşini uyandırarak rüyasını anlattı: '*Uyandığımda o sözlerin, sanki kalbime yazılmış gibi hatırımda olduğunu fark ettim*'[5] dedi. Fakat bu rüya da diğerleri gibi gelip geçti; üzerinde fazla durmadı. Aylardır yaşadığı garipliklerin içerisinde bu durumun çok da önemli olmadığını düşündü. Ancak, bir süre sonra yaşadığı bir durum, o ana kadar tüm yaşadıklarının ve şahit olduklarının ötesinde bir şey oldu. Neye uğradığını şaşırdı, adeta aklı durdu, düşüncesi dondu.

Yine Hira mağarasında inzivaya çekildiği bir zamandı. Ramazan ayının son günlerinden birisiydi. Yalnızdı. Mağaranın loş ortamında derin düşüncelerin girdabına kapılmış, zihnini her zaman kurcalayan bazı soruların cevabını düşünüyordu. Bir ara mağarada yalnız olmadığını hissetti. Kafasını kaldırdı ve karşısında daha önce karşılaştığı birisinin durduğunu gördü. Şaşırdı, çünkü o, bir süre önce rüyasında gördüğü ve kendisine bazı sözler söyleyen varlıktı. Korktu, ne diyeceğini, ne soracağını bilemez bir halde kalakaldı. O varlık kendisine yaklaştı ve '*İkra*'* dedi. Muhammed korku ve şaşkınlıkla '*Ben ikra bilmem*' dedi. Bunun üzerine o varlık kendisini tuttu ve güçlü bir şekilde sıktı. Nefesi kesildi; maruz kaldığı şiddetten öleceğini hissetti. Varlık sıkmaktan vazgeçip tekrar '*İkra*' dedi. Tekrar aynı cevabı verdi: '*Ben ikra bilmem*'. Bunun üzerine o varlık bir kez daha öncekine göre daha da şiddetli bir şekilde sıkıp bıraktıktan sonra isteğini tekrarladı. Ama cevap yine değişmedi. Bu sefer o varlık, bir süre önce rüyasında işittiği sözleri aynen söylemeye başladı: '*Yaratan Rabb'inin adıyla ikra. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. İkra, Rabb'in nihayetsiz Kerem sahibidir; O, kalem ile öğretendir. İnsana bilmediğini O öğretti*'. Sonra, o varlık kaybolup gitti.

O anda durumunu açıklayacak bir tek kelime vardı; korku. Korkudan donmuş bir haldeydi, bacakları titriyor, ayakları kendisini taşımakta zorlanıyordu. Acaba yaşadıkları, daha öncekiler gibi sadece bir rüya mıydı? Kendisine öncelikle bunu

* '*İkra*'nın yaygın anlamı '*okumak*'tır. Ancak bu, terimin ifade ettiği yaygın anlam olmasına karşılık, tek anlam değildir. '*İkra*' '*iletmek*', '*ilan etmek*', '*duyurmak*', '*açıklamak*', '*taşımak*' anlamlarını da kapsamaktadır. Örneğin bir kişiden, bir başkasına selâmını götürmesini isteyen kişi '*Iqra selâmî alâ fulân*' (Filan kişiye selâmımı oku/ilet/bildir) der. Esasen bu Türkçe'de de mevcut olan bir anlamdır. Türkiye'de, kırsal kesimde, geleneksel bir uygulama olarak, akraba ve tanıdıkları nişan veya düğün törenine davet etmek için görevlendirilen kişiye '*okuyucu*', yapılacak davete de '*okuyucu çıkarmak*' denilir.

sordu; ama cevap açıktı, bu bir rüya değildi. Şiddetle sıkılmasının neden olduğu ağrıyı hâlâ vücudunda hissediyordu. Anlaşılan o ki, o varlık bu durumun bir rüya olmadığını hissettirmek için kendisini sıkmış ve böylelikle daha önce rüyada karşılaşmalarının bu sefer hayatta gerçeğe dönüştüğünü anlatmak istemişti. Zaten son altı aydır yaşadıkları da bundan farklı mıydı ki?! Birçok şeyi önce rüyasını görmekte, sonraki günlerde rüyada gördüğünü yaşamakta idi. Peki o kimdi? Hakkından hiçbir bilgisi yoktu. Cevabını veremediği yeni soruların ve tüm benliğini saran korkunun eşliğinde, kendisini mağaradan dışarı attı; adeta yuvarlanırcasına dağdan aşağı inerek evine gitti.

***

Muhammed'in mağarada yaşadığı son durum, peygamber olarak seçildiğini bildiren ilk ayetlerin vahyolunuşundan başka bir şey değildi. Bu aşamada özellikle iki konunun üzerinde durmak gerekmektedir. Bunlardan birisi ve en önemlisi; kendisinden istenen ve fiziksel bir şiddet eşliğinde üç kez tekrarlanan şeyle ilgilidir: Niçin ısrarla '*ikra*' etmesi istenmişti? Diğeri ise, son altı aydır yaşadığı garipliklerle ilgilidir.

Kendisinden istenen '*ikra*'nın ve bu konuda ısrar edilmesinin sebebini anlamak için, Muhammed'in o ana kadar ki tüm hayatı boyunca mensubu olduğu ve son iki yıldır güçlü şekilde kendisini açığa vuran bir özelliğini dikkate almak gerekmektedir. Muhammed ilk vahyi aldığı zaman, yıllardır '*arayan*' ama aradığını bulamamış birisiydi. İlahî bir sevk ile yıllardır sormuş, sorgulamış, ama bütün çaba ve gayretlerine rağmen tatmin olacağı cevaplara ulaşamamıştı. O, Hira mağarasında ilk vahyi aldığı zaman bilmiyordu ama, sadece kendisinin aradıkları değil, tüm insanlığın aradığı şeyler kendisine vahiyle bildirilecekti. İnsanî çaba ve gayretle elde edilemeyecek bilgiler kendisine takdim edilecekti. Bu aşamada, ilk vahye muhatap olduğu zaman, aradıkları konusunda hiçbir şekilde mesafe kaydedemediğini, insanlara okuyacağı, bildireceği bir şeyleri olmadığını, bizzat kendisine hissettirmek ve hatırlatmak gerekiyordu. Bir diğer ifadeyle, ilâhî bilginin Muhammed'in şahsında beşerî bir temelinin bulunmadığını açıkça göstermek gerekiyordu. Muhammed, en ufak şüphesi olmadan bilmeliydi ki, kendi çabalarıyla ulaştığı ve bulduğu, insanlara okuyacağı herhangi bir şeyi yoktu. Yıllardır gerçekleşen arama ve düşünmelerine rağmen ilan etmeyi gerektirecek herhangi bir doğruya sahip değildi. İşte bunu bizzat kendisine ikna olacağı şekilde kabul ettirmek, olur ki ileri de '*acaba*' diye başlayan bir kuşkuya kapılmamasını temin etmek gerekiyordu. Bu nedenle, sahip olduğu ve insanlara okuyacağı/bildireceği bir şeyler varsa onları söylemesi ısrarla ve hatta fiziksel bir şiddet aracılığıyla istendi. Elbette ki cevabı '*yok*' idi. Ama buna rağmen yine de ısrarla soruldu. Böy-

lelikle *'Sana vahyolunanları sen çabalarınla elde etmedin. Sen sadece seçildin'* mesajı verilmiş oldu. Bu mesajın arkasından da, O yine farkında değildi ama, *'okuma bilmeyen'* birisi olarak girdiği mağaradan *'okuma bilen'* birisi olarak çıktı. O ummadığı, beklemediği bir zamanda, Allah tarafından bütün insanlara hitap eden bir davanın rehberi olarak tayin edildi ve Kureyş kabilesinden Abdullah'ın oğlu, Abdülmuttalib'in torunu ve iffetiyle tanınmış Hatice'nin kocası Muhammed olarak girdiği mağaradan; Allah'ın, o zamanın ve sonraki zamanların bütün insanları için seçip gönderdiği önder bir şahsiyet olarak çıktı. Artık O, Allah'ın insanlar arasındaki elçisiydi, yani Resûlullah idi. Bunu sağlayan ise kendisine vahyolunan ayetlerdi.

İlk vahiy öncesinde altı ay süreyle devam eden garipliklere gelince; vahyin birden değil de, böylesi garip bir süreci takiben başlamasının bir maksadı vardı. Bu maksadı bilmek ise hiç zor değildir. Bazı garipliklerin Muhammed'e yaşatılması, tamamıyla insanla, insan oluşun gerektirdiği özelliklerle ilgilidir. Çünkü, risâlet görevinin temelini oluşturan vahiy hadisesi beşerî yapının özelliklerinin dışında bir durumdur. ilâhî bilginin insanlar arasından seçilmiş bir şahsa intikali olan ve bir boyutuyla ilâhî diğer boyutuyla beşerî nitelikteki bu bilgi intikali için bir ön hazırlığa gerek vardır. Zira daha önce hiç bilmediği bir durumla karşılaşması insan için dayanılmaz zorluklara neden olur. Madem ki vahiy hadisesi bir boyutuyla beşerîydi, o halde bu olayın muhatabı olan insanın öncelikle psikolojik olarak vahiy hadisesine hazırlanması, bu yönüyle güçlendirilmesi gerekmekteydi. İşte bu nedenle Muhammed özellikle risâlet öncesi hayatının son aylarında yavaş yavaş vahiy olayına hazırlandı. İlahî nitelikli bir olayı kolaylıkla kabul edecek olgunluğa erişdirildi. Bütün bunlar ise yukarıda açıkladığımız ve o şartlar içerisinde Muhammed'e garip, şaşırtıcı gelen olay ve durumlarla sağlandı.

***

Resûlullah, ilk vahyi alışını takiben, büyük bir korkuyla evine koştu. Peygamberliğini başlatan ilk vahyi almıştı, ama hâlâ gerçekleşenlerin asıl mahiyetinden habersizdi; gerçekleşmesinden korktuğu şeyin başına geldiğine inanıyordu; kâhin olduğunu düşünüyordu. Mağarada yaşadığı olayı veya önceki garip durumları peygamber oluşunun işaretleri ve delilleri olarak değerlendirmiyordu. Zira peygamberliğin ne olduğunu bilmiyordu. Kendisi o sıralar *'Kitap nedir, iman nedir bilmeyen' (Şura, 42:52)* birisiydi. Dolayısıyla kendisine Kitab verileceğini, peygamber olarak seçileceğini hiçbir şekilde ummuyor ve düşünmüyordu (Kasas, 28:86). Hatta, ilk vahiy gelmeden önceki olaylar sırasında durumunu anlamak için görüşüne müracaat ettiği Varaka'nın sözlerine rağmen, peygamber olduğunu küçük bir ihtimal olarak dahi düşünmemişti.

Kocasının korkusu karşısında, Hatice'nin bütün çabası O'nu yatıştırmaya çalışmaktan ibaret oldu. Yaşadıkları nedeniyle aklı karmakarışık bir durumda olan sevgili kocasına; *'Hakkında kötü şeyler düşünme, sevin! Yemin ederim ki, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların yardımına koşarsın, yoksullara destek olur, onlara kimsenin yapmadığı iyilikleri yaparsın. Hak yolunda gerçekleşenler karşısında insanlara yardım edersin'*[6] dedi. Hatice de, kocasının peygamber oluşuna yönelik bir bilgiye veya düşünceye sahip değildi. O, bu sözleriyle, böylesi olumlu özelliklerle donanmış bir şahsiyetin aklını yitirmeyeceğini, kâhin olmayacağını açıklamaya çalışmaktan başka bir amaç taşımıyordu. Buna rağmen, durumu daha net olarak anlamak için, kocasını da yanına alarak, bilgisine güvendikleri Varaka b. Nevfel'e gitti. Zira, olup bitenlerin hiçte normal şeyler olmadığının farkındaydı. Varaka'yla görüşmeleri sırasında ilk defa olmak üzere, daha önce hiç bilmedikleri ve düşünmedikleri bir konu gündeme geldi. Varaka, kendilerini şaşkınlığa sevk eden şeyler söyledi; *'Muhammed! Bu gördüğün Musa'ya gelen Namus-u Ekber'den başkası değil. Sen peygamber olacaksın. Ah keşke senin davet günlerinde genç olsaydım. Keşke kavminin seni Mekke'den çıkaracakları gün hayatta bulunsaydım.'*[7]

Varaka, Hıristiyanlığı bilmesi ve Tevrat okuması nedeniyle peygamberlik hakkında bilgilere sahip birisi olarak, Resûlullah'ın karşılaştığı durumların peygamberlik işaretleri olduğunu anlamıştı. Daha da önemlisi, mahiyetini bildiği peygamberliği Muhammed'e layık görmekte şüphe etmemişti. *'Bu durumlar bir peygamberlik işareti taşıyor ama, sen peygamber olmaya layık birisi değilsin'* dememişti. Çünkü, doğduğu günden beri çok yakından tanıdığı, son on beş yıla yakın süredir yeğeninin kocası olması nedeniyle daha da yakından tanıma imkânına sahip olduğu Muhammed'in peygamberliğin gerektirdiği ahlâk temizliğine, akıl sağlığına, üstün zekaya sahip olduğunu biliyordu.

Zaten, *'Allah elçiliği nereye vereceğini bilir' (En'âm, 6:124)* ayetinin de açıkladığı üzere, risâletin (elçiliğin, peygamberliğin) konulabileceği belli bir yeri vardır. Her kim risâletin verilmesine uygun özelliklere sahip ise, işte ancak o kimse peygamber olabilir. Peygamberliğin bir kimseye verilebilmesi için gerekli olan en temel özellikler; O kimsenin, aldatma, zulüm, ahlâksızlık, kötülük gibi özelliklere sahip olmaması, İslâm üzere yaratılmış olan fıtratının şirk ve küfür gibi şeylerle bozulmamış olmasıdır. Zira, Allah'ın elçisi olmak gibi yüce, ilâhî bir görevi üstlenmek basit bir durum değildir. Böylesi yüce bir göreve aday şahsiyetin sıradan birisi olmayacağı açık ve kesindir. O'nun mükemmel bir kişiliğe, üstün bir zekâya, derin anlayış gücüne, engin düşünce kabiliyetine, bozulmamış fıtrî özelliklere ve yüksek ahlâkî erdemlere sahip olması, üstleneceği görev gereği zorunludur. Peygamber olacak kişi böylesi olumlu özelliklere sahip olmalıdır ki, Peygamber olmak gibi yüce bir sıfatı üstlenip gereklerini yerine getirirken zorlanmasın; gü-

zel, olumlu, iyi şeyleri doğal yapısının bir gereği olarak zorlanmadan yerine getirebilsin. Bütün bu özellikler ise Peygamber olmadan önceki haliyle, yani sadece Abdullah'ın oğlu Muhammed olduğu zamanda dahi, Resûlullah'ın sahip olduğu ve çevresindeki insanların her zaman görüp bildikleri özelliklerdi. O'nun şahsiyetini yücelten, ahlâkını güzelleştiren özelliklerin bazıları, elbette ki çevresindeki bazı insanlarda da mevcuttu. Ancak O, bir insanı yücelten meziyet ve faziletlerin diğer insanlar gibi sadece bir kısmına değil, hepsine sahip olan birisiydi. İnsanlar arasında müstesna bir şahsiyetti. İşte bu nedenle, Varaka hiç tereddüt etmeden *'Sen peygamber oluyorsun'* demiş ve konuyla ilgili özel bir bilgi de vermişti: *'Keşke senin davet günlerinde genç olsaydım. Keşke kavminin seni Mekke'den çıkaracakları gün hayatta bulunsaydım'*. Varaka'nın bu son sözleri karşısında Muhammed şaşırdı ve sordu: *'Kavmim beni Mekke'den çıkaracak mı?'* O, risâletten ve gereklerinden, tevhid-küfür mücadelesinin değişmez özelliklerinden haberdar olmadığı için, duyduğu şey karşısında şaşırmıştı; niçin memleketinden sürülsün ki!? Varaka'nın cevabı gayet açıktı: *'Evet çıkaracaklar. Çünkü senin getirdiğin şeyi getirip de sıkıntı ve işkencelere uğramamış hiç kimse yoktur.'*[8]

Garip olaylar karşısında, olayları bizzat yaşamadığı için, kocasına göre daha sakin olabilen Hatice, Varaka'nın sözlerine rağmen kocasının hakkında bazı şüphelere sahip olmaktan kurtulamadı. Daha doğrusu, durumdan emin olmak istedi. Yapabileceği bir tek şey vardı; kocasına görünen varlığın cin mi yoksa bir melek mi olduğunu anlamak. Varaka'nın bahsettiği Namus-u Ekber'in özellikleri hakkında bir başkasından da bilgi alma ihtiyacı hissetti. Utbe b. Rebi'a'nın kölesi Addas'a gitti. Hıristiyan olan Addas'ın, Namus-u Ekber hakkında bilgi sahibi olabileceğini düşünüyordu. Addas'a, Namus-u Ekber hakkında bir şey bilip bilmediğini sordu. Hatice'nin bu sorusu, putperest bir toplumda Namus-u Ekber'den bahseden birisinin bulunması nedeniyle, Addas'ı şaşırttı. Addas, Namus-u Ekber'in bir melek olduğunu, peygamberlere Allah'ın vahyini getirdiğini, peygamberlerden başka kimseye gelmediğini söyledi.

***

Mevcut bilgilerden ve iki ayetten hareketle, Resûlullah'ın risâlet öncesi hayatında peygamberlik beklentisi içerisinde bulunmadığını ve peygamberlikle ilgili bilgisinin de olmadığını her türlü şüpheden uzak şekilde biliyoruz. Söz konusu ayetler şöyledir: *'Sen Kitab'ın sana verileceğini ummazdın...'* (*Kasas, 28:86*), *'Sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin...'* (*Şura, 42:52*). Muhammed ve Hatice, Varaka ve Addas'dan aldıkları bilgileri takiben, peygamberlik hakkında az da olsa bir şeyler öğrenmiş oldular. Muhtemeldir ki takip eden günlerde konu hakkında biraz daha bilgi edindiler. Muhammed b. Abdullah, kor-

ku ve panikle başlayan bir süreci takiben peygamber olduğunu anlamasıyla, kendisini önemli bir görevin beklediğini öğrenmiş oldu. Mahiyetini çok iyi bilemediği, ancak yüceliği ve büyüklüğü konusunda şüphe etmediği bir davanın mensubu, ondan da öte önderi olduğunu artık biliyordu. Artık O, Varaka'nın söylediklerinden hareketle daha da iyi biliyordu ki, yurdundan çıkarılmasını gerektirecek kadar büyük sıkıntılara neden olacak bir davanın mensubuydu. Fakat ne var ki davanın ayrıntıları konusunda hâlâ bir bilgisi yoktu. Gerçi ilk ayetler bu davanın temelini oluşturan bazı şeyler bildirmiş olsa da, bir davanın bu kadar bilgiye dayanmayacağı açıktı. Sonuç itibarıyla görevinin ne olduğunu genel hatlarıyla bilen Resûlullah, yüce bir davanın lideri olarak davanın özelliklerini ve kendisinin de ne yapması gerektiğini bildirecek ayetleri beklemeye başladı. Mutluydu. Yıllardır aradığı şeyi bulmuş, tüm sorularının cevabına kavuşacağını anlamıştı.

Resûlullah, görevi dahilinde ilâhî bilgilerin vahyolunmasını beklemeye başladı. Ama bir türlü yeni vahiy gelmedi. Günler geçti; haftalar, aylar geçti, fakat vahiy gelmedi.* Yeniden büyük bir şaşkınlığa sürüklendi. Ne olmaktaydı? Yoksa Allah kendisini terk mi etmişti? Peygamberlik görevi iptal mi edilmişti? Cevabını bir türlü veremediği sorularla şaşkın ve perişandı. Bu durum o kadar uzadı ki, ilk vahyin gelişi öncesi ve sonrasındaki olaylar konusunda kocasına oranla son derece rahat olan, kocasını yatıştırmaya çalışan Hatice dahi, bu son durumla korkuya kapılmaktan kendisini alamadı. Kocasının mükemmel bir insan olmasına rağmen, peygamberlik konusunda aceleci olmak gibi bir zaafa sahip olduğunu düşünmeye başladı; '*Senin bu sabırsızlığını gördüğünden, Rabb'in sana darıldı*' [9] diyerek düşüncesini ifade etti. Ayrıca, Hira mağarasında gerçekleşen ve Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunmasıyla sonuçlanan durumdan ve bu ilk ayetlerden haberdar olan Mekkelilerin de bir daha ayet vahyolunmamasını alay konusu edinmeleri, Resûlullah'ın sıkıntılarını iyice artırdı.

Bütün bunlar ağır ve yüce bir davayı gönül hoşluğuyla kabullenmiş Resûlullah için katlanılması zor şeylerdi. İlk vahyi dağda almış olması nedeniyle olsa gerek, sık sık dağlara çıktı; şuursuz denebilecek bir halde gezdi ve

* Kaynaklarda ittifakla anlatıldığı ve bizim de bunlardan hareketle yukarıda açıkladığımız üzere, Resûlullah için oldukça sarsıcı ve korkutucu olan ilk vahyi takiben '*belirli bir müddet*' vahiy kesildi. '*Fetret*' olarak isimlendirilen bu dönemin ne kadar devam ettiği konusunda kaynaklar arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Bazı rivayetlerde fetret döneminin süresi '*bir müddet*' ifadesiyle açıklanırken, diğer bazı rivayetlerde '*uzun bir süre*' ifadesi yer almaktadır. Ayrıca, bu sürenin iki veya iki buçuk yıl devam ettiği de söylenmiştir. Bunların yanı sıra Şabî'den naklolunan bir rivayette bu sürenin üç yıl olduğu ifade edilmektedir. Konu hakkındaki rivayetler arasındaki farklılığı giderecek ve doğruluğu daha muhtemel olan sonuca ulaşma gayreti taşıyan araştırmalar yapılmıştır. Mevdudî'nin ki bunlardan birisidir ve en çok kabul edilen

Rabb'inin hoşnutluğunu kazanamadığı düşüncesiyle bir uçurumdan aşağıya atlayarak intihar etmeyi dahi düşündü. Bu arada eskiden olduğu gibi Hira mağarasına gitmeyi de ihmal etmedi. İnzivaya çekilerek olup bitenleri anlamaya çalıştı. Garip durumlar hâlâ devam ediyordu. İlk vahiy gelmesinden önce olduğu gibi, görmediği birilerinin kendisine selâm verdiğini duyuyordu. Bu durum, hâlâ sönmemiş olan umutlarını devam ettirmesi için önemli bir nedendi. Fakat böylesi durumlarla çoktan beri sıklıkla karşılaşıyor olmanın verdiği alışkanlıkla olacak, fazla etkilenmiyordu. Ancak bir seferinde Hira'dan evine dönerken Meleği tekrar gördü. Başını ne tarafa çevirse Melek o taraftaydı. Bütün gökyüzünü kaplamış durumdaydı. Melek kendisine *'Sen Allah'ın Resûlüsün'* diye hitap etti. Yine korktu, dizlerinin üstüne çöktü, donup kaldı. Korkudan vücudunu titreme aldı. Kendi anlatımıyla olay şöyle gerçekleşti:[10]

Hira'ya inziva için gitmiştim. İnzivamı sona erdirip evime gitmek için mağaradan çıktım. Vadinin içinde bulunduğum sırada bana seslenildiğini duydum. Hemen önüme, arkama, sağıma soluma baktım, fakat hiçbir kimse göremedim. Sonra yine seslenildiğini duydum, baktım ama bu sefer de kimseyi göremedim. Sonra yine seslenildi. Bu defa başımı yukarı kaldırdım. Bir de baktım ki melek havada duruyor. Çok korktum, hatta yere yuvarlandım. Hemen evime koştum. Hatîce'ye *'Beni örtüp bürüyün'* dedim. Beni örtüp, bürüdüler. Sonra üzerime su döktüler. Bunun üzerine yüce Allah *'Ey bürünen! Kalk ve uyar. Rabb'ini yücelt,*

görüşü yansıtmaktadır. O, Şabî'nin, güvenilir ravî ve hadisçi olduğu ve onun bu rivayeti Ahmed b. Hanbel gibi bir imamın naklettiğini belirterek, Şabî'den nakledilen fetret döneminin üç yıl devam ettiği rivayetini diğerlerine oranla daha güvenilir bulur. Bu bizim de doğru olduğuna inandığımız bir görüştür. Bu konuda diğer bazı deliller de mevcuttur. Şöyle ki; yaygın kanaate göre Resûlullah'ın risâlet görevi 40 yaşında başlamış ve toplam 23 yıl sürmüştür. Bu sürenin 13 yılı Mekke'de, 10 yılı da Medine'de geçmiştir. 40 yaşında, Hira mağarasında Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşunu esas alarak yapılan bu tespitlerin doğruluğundan kuşkulanmayı gerektirecek bir şey yoktur. Buna göre fetret dönemi üç yıl sürdüyse Mekke döneminin esasen on yıl olması gerektiği anlaşılır. Bunun ise tarihi bir delile sahip olduğunu tespitte zorlanmıyoruz. Buhârî (*Kitabu'l Menâkıb*, 23) ve Müslim'in (*Kitabu'l Fedail*, 113) Enes b. Mâlik'ten naklettikleri bir rivayetin konumuzu ilgilendiren bir kısmı şöyledir: *'Allah Resûlü 10 yıl Mekke'de 10 yıl Medine'de kaldı.'* Ayrıca, İslâm ulemasından birçok kimse, risâletin başlangıcı olarak Hira mağarasında Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşunu değil, fetret dönemini takiben Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşunu esas almışlardır. Bu konuda Buhârî (*Kitabu'l Tefsir*, 74) ve Müslim'in (*Kitabu'l İman*, 73) Yahya b. Ebû Kesir'den rivayetleri şöyledir: *'Ebû Seleme'ye Kur'an'ın vahyolunan ilk ayetinin hangisi olduğunu sordum, 'Ey elbisesine bürünen' ayetidir' dedi. Ben de 'Rabbinin adıyla oku' ayetinin ilk vahyolunan ayet olduğu söyleniyor' dedim. Ebû Seleme, 'Senin bana sorduğunun aynısını Cabir'e sordum. O ise şöyle dedi: 'Ben size ancak Resûlullah'ın bize haber verdiğini haber veriyorum.'*

elbiseni temiz tut' ayetlerini indirdi.*

Resûlullah'ın, dağda Meleği gördüğü gün, Hatice'de eve gelişi oldukça geciken kocasını aramaları için birkaç kişiyi Hira'ya göndermişti. Adamlar Resûlullah'ı ararlarken, O, korku içinde evine geldi. Olup biteni eşine anlattı. Hatice duydukları karşısında bir şeyden iyice emin oldu ve bunu da korku ve tereddütler içerisindeki kocasına açıkladı: *'Sana müjdeler olsun. Allah sana hayırdan başkasını vermez. Sebat et. Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sen bir peygambersin.'*[11] Böylelikle terkedilmiş olma korkusu sona erdi ve yüce davanın ilk adımı atılmış oldu.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Bed'ül-Vahy* 7; Müslim, *Iman* 252-254; Ahmed, *Müsned* VI/153,232

2- Ahmed, *Müsned* I/312; Buharî, *Bed'ül-Vahy* 23; Tirmizî, *Menâkıb* 13; İbn İshak, *Siyer*, 177, 178.

* Risâletin Mekke dönemiyle ilgili olarak çoğu zaman göz ardı edilen ve birçok kimsenin pek farkına varmadığı önemli bir problem vardır. Kaynaklarda, Mekke dönemindeki olayların tarihleri arasında çoğu zaman üç yıla varan bir farklılık ve karışıklık bulunmaktadır. Bunun nedeni *'fetret'* dönemini hesaba katılıp-katılmamasıdır. Ağırlıklı görüşe göre fetret dönemi üç yıl sürmüştür ve doğal olarak fetret dönemini hesaba katanlarla katmayanların veya fetret dönemini daha kısa süre kabul edenlerle üç yıl kabul edenlerin verdikleri tarihler arasında üç yıllık bir farklılık açığa çıkmaktadır. Bu ise olayların sıralamasında ve o olayın risâletin hangi aşamasında gerçekleştiğine ilişkin ciddi karışıklıklara yol açmaktadır. Hatta bazen, hiç ihtilaf yok görünen olayların tarihinde bile önemli karışıklıklar açığa çıkmaktadır. Bunu somut bir örnekten hareketle açıklarsak konu daha iyi anlaşılacaktır. Örnek olarak klasik kaynakların tamamının ittifak ettikleri bir tarihi dikkate alabiliriz. Bu, kitlesel davete geçişin tarihidir. Kaynakların tamamı da kitlesel davete geçişin tarihini risâletin 3. yılı olarak bildirmektedirler. Görünüşte bu konuda hiçbir karışıklık yoktur. Ancak esasen bu tarihin arka planında önemli bir karışıklık vardır. Şöyle ki, risâletin başlangıcının hangi tarih kabul edildiğinin bilinmesi bir zorunluluktur. Risâletin başlangıcı olarak Hira mağarasında Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşun kabul edilmesiyle, Müddessir sûresinin ilk ayetlerini kabul etmek söz konusu 3. yıl bilgisinde tam üç yıllık bir sapmaya neden olmaktadır. Zira arada 3 yıllık fetret dönemi vardır. Eğer risâlet sürecinin başlangıcı olarak Hira mağarasında Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşu kabul edilirse, kitlesel davete geçiş öncesinde hiçbir şekilde davet dönemi yaşanmadığını, Resûlullah'ın kitlesel davete Müddessir sûresini vahyoluşuyla başladığını anlamak gerekecektir. Buna göre risâletin Mekke dönemi 13 yıl olmaktadır. Yok eğer risâlet sürecinin başlangıcı olarak Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyoluşu kabul edilirse, buna göre esasen kitlesel davete Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşundan 6 yıl sonra geçildiği anlaşılmak zorundadır. Dolayısıyla *'fetret'* dönemi, risâlet görevine hazırlık aşaması olarak ele alındığı zaman risâletin Mekke dönemini 10 yıl olarak değerlendirme zorunluluğu vardır. Bu da yukarıdaki dipnotta ele aldığımız ve fetret döneminin süresi bağlamında zikrettiğimiz Buharî ile Müslim'in Enes b. Mâlik'in tespitiyle örtüşmektedir. Biz araştırmamızda, çoğu zaman söz konusu üç yıllık karışıklığı dikkate almayan bütün rivayetleri bir yana bırakarak, mevcut bilgiler dahilinde yeni bir tarihlendirme yapacağız. Bizim Mekke dönemiyle ilgili tarihlendirmemiz, Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunmasını risâletin başlangıç tarihi kabul eden anlayışa göre şekillenecektir. Buna göre, Resûlullah bir peygamber olarak seçildiğini 40 yaşında iken öğrenmiş ve ilâhi görevine 43 yaşındayken başlamış olmaktadır.

3- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/195; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/351; İbn İshak, *Siyer*, 177,178.
4- İbn İshak, *Siyer*, 176; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/206; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/252.
5- İbn İshak, *Siyer* 177; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/297; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/7, 18
6- Buharî, *Bed'ü'l-Vahy* 3; Ahmed, *Müsned*, VI/233; İbn İshak, *Siyer* 178; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/63; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/205.
7- Buharî, *Bed'ü'l-Vahy*, 21, Tefsir, *Alâ- Ta'bir* 1; Müslim, *İman* 252; Tirmizî, *Menâkıb* 13.
8- Buharî, *Bed'ü'l-Vahy*, 21, Tefsir, *Alâk Ta'bir* 1; Müslim, *İman* 252; Tirmizî, *Menâkıb* 13.
9- İbn İshak, *Siyer*, 193; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/296.
10- Müslim, *İman* 73; Buharî, *Kitabu'l Tefsir-Müddessir* 74; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/252, 253; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/207.
11- İbn İshak, *Siyer*, 178; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/72, 73; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/254; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/207.

Bölüm: 2
Bireysel Davet Yılları

İlk Talimatlar

Ey elbisesine bürünen!
Kalk ve uyar.
Rabb'ini yücelt.
Elbiseni temiz tut.
Pis şeylerden uzak dur.
Yaptığın iyilikleri çok bularak başa kakma.
Rabb'in için sabret. (Müddessir sûresi, 74:1-7)

Resûlullah, Hira mağarasında ilk ayetlerin vahyolunmasıyla bir peygamber olarak seçildiğini öğrenmişti. '*İkra*', peygamberlik görevini başlatan ilk ayetlerin ilk kelimesi ve aynı zamanda ilâhî talimatların ilkiydi. Bu kelime ile Resûlullah'a '*okuması*' emredildi. Resûlullah'ın insanlara '*okuyup*' bildireceği şey ise, varlığı, hayatı, varoluşu anlamayı sağlayacak ebedî hakikatler, ilkeler, bireysel veya toplumsal hayatı düzenleyip en güzel şekline kavuşturacak emirler ve yasaklardı. İnsanların inanç yanlışlıklarını düzeltecek bilgilerin birkaçı da '*ikra*' yı takiben verildi. Bu ilk ayetlerde, insanların rabb kabul ederek kendisine sığındıkları, emir ve isteklerine itaat ettikleri, ancak esasında rabb oluşla herhangi bir ilgileri bulunmayan şeylerin aksine; mutlak ve gerçek rabbın, insanı yaratan, sonsuz güce/kudrete sahip olan, insana bilgiyi öğreten Allah olduğu bildirildi.

Resûlullah, vahyolunan ilk ayetlerle birlikte, görevinin gereklerini yerine getirmesinin hiç de kolay olmayacağını anladı. Daha ilk ayetlerde emredilen ve yerine getirmesi istenen şeyler bile, Mekke toplumunun bazı inançlarıyla çatışıyordu. Bunların ilanının tepki göreceği kesindi. Biliyordu ki insanlara, inandıkları şeylerin ve yaşadıkları hayat tarzının yanlış olduğunu bildirerek, halihazırdakinden farklı bir inanç sistemi ve hayat tarzı sunmak kolay bir iş değildir. Böylesi bir işe kalkışmak, zorlukları, sıkıntıları, tepkileri peşinen kabul etmek demektir. Hatta Varaka b. Nevfel'in dediği doğru ise, ilâhî görevi dahilinde, düşündüğünün çok

daha ötesinde büyük zorluklara muhatap olmayı kabullenmesi ve evinden, yurdundan sürülmeye hazır olması gerekmektedir. Bu nedenle, peygamberliğinin daha ilk günlerinde, bir insan olarak ilâhî görevinden kaynaklanan bazı sıkıntılara sahip oldu. Karşılaşacağı tepkiler nedeniyle *'okuması'* emrolunan ayetleri insanlara *'okumakta'* zorlandı. *'Ne yapayım! Bunları kavmime nasıl söylerim!'*[1] diyerek en yakın dostu ve destekçisi eşine korku ve sıkıntılarını açtı. Ancak, yıllarca hakikati aramış, hayatının önemli bir kısmını hakikate ulaşma çabalarıyla geçirmiş birisi olarak, şimdi kendisine verilen hakikat bilgisini terk etmesi veya insanlara bildirmekten vazgeçmesi mümkün değildi. Önünde tek seçenek vardı: Görevinin gereğini yapmak. Başka bir seçeneği yoktu. Bu nedenle, göreceği tepkilerden çekinmesine rağmen, Hira'da vahyolunan ayetleri Mekkelilere, özellikle de çoğu zaman görüşüp konuştuğu Mekke eşrafına *'okudu'*. Onları kendisine vahyolunanlardan haberdar etti. Dinleyenler kulaklarına inanamadılar; şaşırdılar.

Mekke eşrafının dikkatini çeken ve şaşırmalarına neden olan asıl şey, Resûlullah'ın Mekke'deki mevcut inançlardan farklı bir inanca mensup olması değildi. Onlar, Resûlullah'ın, Mekke halkının genel inancıyla çatışan bir inanç sistemini insanlara bildirmekle görevli olduğunu söylemesine şaşırdılar. Durumu değerlendirmeye ve anlamaya çalıştılar, fakat zorlandılar. O güne kadar kendisiyle ilgili herhangi bir şikayetleri bulunmayan, son zamanlarda ise münzeviliği tercih ederek adeta dünyadan el etek çeken ve *'en güvenilir kişi'* olarak andıkları hemşehrilerinin, kendileri için oldukça farklı ve yeni bir söylemle karşılarına geçmesi, yakın geçmişte yaşadıkları bazı sıkıntıları hatırlamalarına neden oldu. Zeyd b. Amr nedeniyle yaşananların tekrarlanmasından korktular. Zeyd'in, Kâbe'nin putlar tapınağına dönüşmesini protesto etmesi ve putperestliği reddetmesi nedeniyle tüm Araplar katında itibar kaybına uğrayarak, birçok ekonomik imkân ve avantajlarını kaybetme tehlikesi yaşadıkları günleri hatırladılar. Bu sefer de Muhammed nedeniyle aynı durumla karşılaşmamayı temenni ettiler. Fakat takip eden günler endişelerini artırdı. Resûlullah, üyelerini Mekke eşrafının teşkil ettiği ve hemen her gün Kâbe'nin yanındaki Dâru'n-Nedve'de toplanan şehir meclisine eskiden sıklıkla uğrayıp görüşme ve sohbetlere katılmasına rağmen, artık hiç uğramıyordu. Mekke eşrafı, O'nun Meclise uğramamasını, muhtemel bir ayrılığın ilk işaretleri olarak değerlendirdiler.

Şehir meclisindeki sohbet toplantılardan birisinin gündemini, yıllardır *'en güvenilir kişi'* olarak andıkları hemşehrileri Muhammed'in kendilerine *'okuduğu'* sözler ve kendilerinden uzak durması oluşturdu. İki yıla yakın süredir garip bir tutum sergileyen, günlerinin büyük bir kısmını dağdaki mağarada veya şehre indiği zaman da evinde geçiren, ticareti terk eden, insanlarla ilişkilerini seyreltten Muhammed'in, topluma çok farklı bir misyonla dönüşünün sebep ve sonuçlarını konuştular. Kâhin olduğunu veya olmayı planladığını düşündüler. Fakat bu iddia

kendilerine de gerçekçi gelmedi ve ikna olacakları bir değerlendirme yapmakta zorlandılar. Toplantı sonunda her şeyi kendisiyle açıkça görüşmeye ve bu görüşme sonunda edinecekleri bilgi ve kanaate göre bir tavır almaya karar verdiler. Resûlullah kendi yanlarına ve özellikle Meclis'e gelmediği için, Meclis'i temsilen kendilerinden birisinin onunla görüşmesini kararlaştırdılar. Bu amaçla, Meclis'in saygın üyelerinden ve Nizâret işlerinden sorumlu Ebû Bekir'i görevlendirdiler. Muhammed'in düşüncesini doğru şekilde ancak Ebû Bekir aracılığıyla öğrenebilirlerdi. Zira o, Muhammed'in en yakın arkadaşıydı.

Ebû Bekir, hem Meclis'in temsilcisi sıfatıyla ve hem de kişisel bir merakla yakın dostunun evine gitti. Arkadaşına, hakkında yapılan dedikoduları bildirdi. Kendisiyle ilgili duyduklarının doğru olup olmadığını sordu. Oturup konuştular. Ebû Bekir, arkadaşını, ne söylediğini ve ne yaptığını bilen birisi olarak buldu. O'nu, geçici bir hevesin peşinde koşturan bir maceraperest veya zihinsel bir problemi nedeniyle ne yaptığını bilmeyen birisi olarak görmedi. Değerli dostu, kendisine, ilâhî bir görevle sorumlu olduğunu, görevinin cinlerle bir ilgisinin bulunmadığını söylüyordu. Söylediklerıyle, hâl ve hareketleriyle, tutum ve davranışlarıyla karşısında son derece normal, akıllı, bilinci yerinde birisi vardı. Zaten çocukluğundan beri yakından tanıdığı dostu hep böyle birisiydi.

Ebû Bekir, Meclise dönerek sevgili arkadaşı ile ilgili gördüklerini ve işittiklerini bildirdi, kanaatini açıkladı. Eşraf, düşündükleri şeyin doğru olduğunu duymaktan rahatsız oldu. Siyasî açıdan hassas bir denge üzerinde bulunan Mekke'nin seçkin aileleri arasında problem olabilecek bir durumla, Mekke'deki siyasî dengenin bozulmasına yol açabilecek bir süreçle karşı karşıya kalınacağının ilk işaretlerini fark etmiş olmanın sıkıntısıyla *'başımıza büyük bir iş açıldı'*[2] demekten kendilerini alamadılar. Fakat buna rağmen umutlarını koruyup, Muhammed'in durumunun geçici bir heves olmasını temenni ettiler. Hatta son yıllarda münzevî kimliği ön plana çıkması nedeniyle duygusal patlama yaşıyor olabileceğini düşündüler. Bu temenni ve düşünceler o an için kendilerine daha makûl geldi. Yapılması gereken en uygun davranış, bekleyip görmekti. Mevcut şartlar açısından Muhammed'in durumunun geçici bir heves veya problem olmaktan öteye geçmemesini ummaktan ve beklemekten başka yapacakları herhangi bir şey yoktu. Bu kararlarının doğru olduğunu gösteren bir durumu da kısa süre içerisinde görüp, sevindiler. Muhammed'den, uzun bir süre, mağarada kendisine bildirildiğini söylediği sözlerin dışında yeni bir şey duymadılar, hatta meleğin kendisine gelmemesi nedeniyle sıkıntı içerisinde olduğunu öğrendiler. Vahyin kesintiye uğraması mutluluklarını artırmaya fazlasıyla yetti. Sevinç içerisinde *'Eğer Muhammed'e gelen şey, gerçekten Allah katından olsaydı, devam ederdi'*[3] diyerek rahatladılar. Sevincini bizzat Resûlullah'ın yüzüne *'Cininin seni terk ettiğini görüyorum'*[4] diyerek kaba ve aşağılayıcı bir tavırla dile getirenler de oldu. Bazıları ise *'Muhammed'e veda edildi'*[5]

diyerek yeni durumu sevinç içerisinde çevrelerindeki insanlara bildirdiler.

Karşılaştığı bu ilk tepkiler, düşündüğü zorlukların sadece zihninde yer alan hayali şeyler olmadığını anlaması açısından Resûlullah için önemliydi. Daha dûne kadar kendisine büyük saygı gösterenlerin, hatırını kırmaktan kaçınanların, henüz birkaç ayette kendisine karşı dostane olmayan tavırlar geliştirmeye başladıklarını görünce biraz korktu, biraz üzüldü. Vahiy devam ettikçe, *'okuması'* gereken bilgiler arttıkça durumunun ne olacağını düşündü. Bunları düşündükçe korku ve tedirginliği daha da arttı. Bu korku ve tedirginliğe, vahyin kesilmesi nedeniyle yaşadığı terkedilmiş olma korkusu da eklenince, durumu hepten kötüleşti. İntihar etme düşüncesiyle sarp dağların zirvelerine çıktı. Fakat bunun yanlış bir tercih olduğunu anlayarak, düşüncesini uygulamaya koymadı. Mekke'ye döndüğü zamanlar evine kapandı. Kimselerle görüşmedi. Daha önce yalnızlığa eğilimli hayatını hepten yalnızlığa hapsetti. Günler zor geçiyordu, fakat yıllar geçti. Üç yıl sonra Müddessir sûresinin ilk yedi ayetinin vahyolunmasıyla, kaygılarının en önemli nedeni olan terk edilmiş olma düşüncesinden tamamıyla kurtuldu.

İlahî Görev Başlıyor

Fetret dönemi ile bir durum değerlendirmesi yapmasına, ilk vahyin neden olduğu şoktan kurtulmasına ve durulmuş bir vaziyette peygamberlik görevine hazır duruma gelmesine imkân sağlanan Hz. Muhammed, Müddessir sûresinin ilk ayetleri ile birlikte, insanları *'esenlik yurdu'*na ulaştıracak yegâne inanç sistemini ve hayat tarzını tebliğe başlamaya çağırıldı. Kırk üç yıldır devam eden kendi halinde, hiçbir yanlışa müdahale etmeyen tavrını terk etme zamanının geldiği bildirildi. Artık üzerindeki örtüleri atmalı ve hakikati ilan etmeliydi. Artık O, şirkin hakim olduğu bir toplumda, kendi halinde yaşayan ve her türlü inanç ve yaşantı yanlışından uzak kalmaya çalışan Abdullah'ın oğlu Muhammed olmamalıydı. O, sadece kendisini ve ailesini, belki biraz da kâbilesini veya hemşehrilerini düşünen birisi olarak kalmamalıydı. O artık Resûlullah idi; tüm insanların kurtuluş önderiydi.

Müddessir sûresinin ilk ayetinde, Hz. Peygamber'e görevi dahilinde verilen ilk emir *'Kalk ve uyar' (Müddessir, 74:2)* oldu. Bu, henüz işin başında olunduğu için kapsamı bilinmeyen son derece genel bir emirdi. Resûlullah çevresindeki insanları, hangi konularda uyaracaktı? Uyarma konusunu belirlemek kendisine mi bırakılmıştı? Nasıl uyaracaktı? Soruları daha da artırmak mümkündür. Fakat insanları uyarma talimatını veren ayetin hemen arkasından, bu soruların oluşmasına imkân vermeyecek gerekli açıklama yapıldı: *'Rabb'ini yücelt' (Müddessir, 74:3)*. Niçin? Bu, Resûlullah'ın zihninde yer bulmayan, ama ondan bin dört yüz yıl sonra yaşayan bizler için son derece önemli bir sorudur. O elbette ki, mensubu olduğu

toplumun inancını çok ayrıntılı bir şekilde bilen birisi olarak '*Rabb'ini yûcelt*' emrinin neyi gerektirdiğini anlamıştı; ne yaparsa '*Rabb'ini yûcelteceğini*' biliyordu. O'nun neyi anladığını tespit edebilmek için, o günün Mekke toplumunun '*Rabb*' konusundaki inançlarının neler olduğunu dikkate almak gerekmektedir.

Müşrik Arapların Allah İnancı

Bugün yaygın bir şekilde, Resûlullah'ın bir peygamber olarak gönderildiği ve İslâm'a davet ettiği Arapların, Allah'ın varlığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları zannedilmekte, bu nedenle Allah'ın varlığına inanmadıkları düşünülmektedir. Bu ise, Resûlullah'ın görevini ve dolayısıyla İslâm'ı anlama çabalarını, daha ilk adımda yanlış bir istikamete yönlendirmektedir. Çünkü bu yaygın ve yanlış kanaat, Resûlullah'ın görevinin, zamanının insanlarını '*Allah'ın varlığına*' ve '*varlığının birliğine*' inanmaya çağırmaktan ibaret olduğu gibi bir düşüncenin oluşmasına yol açmaktadır. Halbuki konuyla ilgili mevcut bilgiler çok daha başka şeyleri ifade eder niteliktedir.

Mevcut bilgilerden hareketle, Mekke ve çevresinde yaşayan putperest Arapların, '*Allah*' ismine ve daha da önemlisi, '*Allah'ın var olduğu ve varlık olarak bir olduğu*' inancına yabancı olmadıkları biliniyor. Müşrik Arapların bir ve muktedir Allah inancına sahip oldukları konusunda günümüzün Müslüman araştırmacıları kadar, müsteşrikler de hem fikirdir. Konuyla ilgili oldukça önemli çalışmalar yapmış olan Izutsu'nun bir tespiti konunun bir örneği olarak dikkate alınabilir. Izutsu, '*Araplar arasında bulunan Allah kavramı, mahiyet itibarıyla İslâm'ın Allah kavramına şaşırılacak derecede yakındır*'[6] tespitini dile getirmektedir. Bu tespit, ilk anda, bazıları Mekke'de ikamet eden ve Allah inancına sahip olan '*Hanif*'leri düşündürebilir. Fakat bu yanlıştır. Arapların Allah inancına sahip oldukları ifade edilirken kastedilenler, Hanif ismiyle anılan istisna şahsiyetler değildir. Söz konusu inancın sahipleri, Resûlullah'ın karşısına şirkin temsilcisi olarak çıkan Mekke eşrafı ve dindaşlarıdır. Yani, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Velid b. Muğire, Âs b. Vâil, Utbe b. Rebi'a... gibi Dâru'n-Nedve'nin üyeleri ve yandaşları.

Birçok bakımdan kesin olarak biliniyor ki, Resûlullah, İslâm'ı tebliğe başladığı zaman, Araplara, daha önce hiç duymadıkları ve bilmedikleri yüce bir varlığın isminden ve sıfatlarından bahsetmedi. Müşrik Arapların '*Allah*'ı bildikleri, O'nun varlığına ve varlık olarak birliğine inandıkları konusunda yığınla delil var. Cahiliye devri Arap şiiri bu konuda önemli bir kaynaktır. Bu şiirlerde, Allah'ın mutlak yaratan oluşu, Allah'la ilgili inancın en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Ünlü Şair Antere'nin bir şiiri bu konunun önemli örneklerindendir. Antere bir şiirinde şöyle demektedir:

Ey erâk (ağacı) üzerine konan kuş,
Seni yaratan Rabb'in hakkı için (onların nereye gittiklerini) söyle.
Herhalde sen nereye gittiklerini biliyorsun.

Antere, bir başka şiirinde de Allah'tan '*Nefisleri yaratan*', bir diğerinde ise '*Gögü ve Ayı kontrol eden*' olarak bahsetmektedir. Ayrıca, İslâm öncesi Arap şiirleri üzerinde yapılan araştırmalarda, müşrik Arapların inandıkları Allah'ın isimleri arasında '*Rabbu'l-Beyt*' (Evin [Kâbe'nin] sahibi, efendisi), '*Rabbu'l-Kâbe*' (Kâbe'nin sahibi, efendisi), '*Rabbu'l-Mekke*' (Mekke'nin sahibi, efendisi) isimlerinin sıklıkla geçtiği tespit edilmiştir. Siyer ve Tarih'lerde çok miktarda bulunabilecek ve İslâm öncesi dönemdeki Arapların, Allah inancına sahip olduklarına delil olabilecek şiirlerden bazıları bizzat Resûlullah'ın dedesi Abdülmuttalib'e aittir. Abdülmuttalib'e ait bazı şiirlerde şu tür ifade ve tanımlara rastlanmaktadır: '*Rabbime söz verdim, ben ahdimi gözetirim*', '*Evet, örtüler örtülen Beyt'in Rabbine yemin ederim*', '*Takatsiz yük develerinin de Rabbi olan Allah'a yemin ederim*', '*Korkarım Rabbimden, şayet emrine isyan edersem. Vallahi, hiçbir şey onun hükmüne güç yetiremez*', '*Allah'ım şüphesiz sen istediğini yaparsın. Dilersen, doğruyu ve sevabı ilham edersin.*'[7] Konuyla ilgili olmak üzere Velid b. Muğire gibi İslâm'ın en katı düşmanlarından nakledilen benzer sözler ve şiirler de önemlidir. Resûlullah'ın 35 yaşında olduğu yıl, Mekkeliler onarmak maksadıyla Kâbe'yi yıkarlarken, Allah'ın azabına uğrama korkusunu yaşayan Velid'in sözleri benzerlerinin sadece bir örneğini teşkil etmektedir: '*Allahım! Mani olma. Şüphesiz biz, ancak hayır dileriz.*'[8]

Müşrik Araplar, Enfal sûresinin 32. ayetin de geçtiği gibi, '*Allahümme*' (Allah'ım) sözcüğünü dualarında yaygın bir şekilde kullanırlardı. Resûlullah'ın babasında olduğu üzere, çocuklarına '*Abdullah*' (Allah'ın kulu) ismini verenler pek çoktu. Önemli yazışma ve anlaşmalarına '*Allah'ın adıyla*' cümlesiyle başlarlardı. Hatta, Resûlullah'a ve Müslümanlara yönelik boykotlarıyla ilgili metne de Allah'ın ismiyle başlamışlardı. Daha da önemlisi, Enfal sûresinin söz konusu ayetinde geçtiği üzere, Resûlullah'ın peygamberliği ve Kur'an'ın ilâhîliği karşısında Allah'a hitaben şöyle seslenmişlerdi; '*Allahım! Eğer bu, senin yanından gelmiş gerçekse, başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver*' (*Enfal*, 8:32). Onlar bu yakarışlarıyla, Allah'a inandıklarını, fakat inandıkları Allah'ın Muhammed gibi bir öksüz ve yetimi peygamber olarak göndermeyeceğini, Kur'an gibi bir kitabı vahyetmeyeceğini dile getirmişlerdi. Bu inançlarının doğruluğu konusunda en ufak kuşkuları yoktu. Eğer bu inançlarında bir yanlışlık varsa azaba razıydılar. Konuyla ilgili olarak ayrıca Fil olayını hatırlamakta yarar var. Yemen valisi Ebrehe, güçlü ordusu ve fiiliyle birlikte Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye geldiğinde, Ebrehe'nin güçlü ordusunu durduracak imkâna sahip olmayan Mekke'nin saygın lideri Abdülmuttalib, Kâbe'nin kapısındaki halkaları tutarak, bütün samimiyetiyle Allah'a şöyle

dua etmişti: *'Ey Allah'ım! Onlara karşı senden başka kimseden yardım istemiyorum. Ey Rabbim! Kendi himayende olan evi, onların zararından koru. Kâbe'ye düşman olan, senin de düşmanındır. Bizlere bir ihsanın olan bu evi onlara karşı koru.'*[9] Ayrıca ve daha da önemlisi, Kâbe'yi tavaf ederken söyledikleri telbiye, müşrik Arapların Allah inancını açığa çıkaran önemli bir delildir. Telbiyeleri şöyleydi:

> Buyur! Allahım buyur!
> Buyur! Senin ortağın yoktur!
> Ancak bir ortağın vardır; o da senin emrindedir.[10]

Esasında, İslâm'ın insanlar arasındaki ilk muhatapları olan müşrik Arapların, Allah inancına sahip olduklarıyla ilgili deliller, sadece İslâm öncesi dönemden kalan şiirler veya Müslümanlar tarafından yazılan tarih kitapları değildir. Kur'an, konunun tartışılmaz en önemli kaynağıdır. Diğer tarihi bilgilerin aksine, Kur'an konusunda ileri sürülebilecek herhangi bir muhalif görüş de yoktur. Zira Kur'an sadece Resûlullah'a veya o zamanki müminlere değil, aynı zamanda müşrik Araplara da hitap ediyor ve bu hitapları sırasında bizzat müşriklerin sahip oldukları inançlara değiniyordu. *'Andolsun ki onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim (sizin yararınıza çalışmak için) boyun eğdirdi?' desen: 'Allah' derler... Onlara: 'Kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti?' diye sorsan: 'Allah' derler' (Ankebut, 29:61,63); 'De ki: 'Biliyorsanız (söyleyin) dünya ve içinde bulunanlar kimindir?' 'Allah'ındır' diyecekler...'* (Mü'minun, 23:84,85) gibi çok sayıda ayet, Allah inancına sahip olduklarını müşriklerin bizzat yüzlerine karşı ifade etmiş ve sahip oldukları inancın temelini oluşturan Allah inancını açığa vurmaları gerektiği konusunda uyarmıştı. Bu ve benzeri ayetlere karşılık müşriklerden hiç kimse, kendilerinin Kur'an'da geçen anlamıyla Allah inancına sahip olmadıklarını, Kur'an'ın yanlış veya yalan söylediğini iddia edememişlerdir. Üstelik Kur'an'ı yalancı çıkarmak gibi bir fırsatı yakalamayı sürekli bekleyip, gözettikleri halde. Dolayısıyla Kur'an'ın konumuz dahilindeki bildirdikleri, reddi imkânsız tarihî değere de sahip olmuştur*

* Kur'an da, özellikle Mekke müşrikleri başta olmak üzere Arapların Allah'a olan inançlarıyla ve inandıkları Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bilgiler veren çok sayıdaki ayetten bazıları şunlardır:
Başta Mekke müşrikleri olmak üzere Arap müşrikleri, gökleri ve yeri yaratanın, güneşi ve ayı kontrol edenin Allah olduğuna inanıyorlardı: *'Andolsun onlara 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, mutlaka 'Allah' derler...'* (Lokman, 31:25 ayrıca bkz: Ankebût, 29:61; Zümer, 39:38; Zuhruf, 43:9)
Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, yağmuru yağdıranın ve bitkileri yetiştirenin Allah olduğunu biliyorlardı: *'Onlara: 'Kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti?' diye sorsan: 'Allah' derler..'* (Ankebût, 29:63)
Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, Allah'ın en yüce ve her şeyi bilen olduğuna inanıyorlardı: *'Andolsun onlara: 'Gökleri ve yeri*

Tüm bu delillerden açıkça anlaşıldığı üzere, Mekke ve çevresinde yaşayan insanların ekseriyeti ilâhî bir iradenin varlığına inanıyorlardı. O'nu *'Allah'* olarak isimlendiriyorlardı. Dolayısıyla, bütün bunlardan hareketle, Resûlullah'ın kendisine vahyolunan ayetler dahilinde olmak üzere risâletin ilk gününden itibaren, Allah'a ve O'nun birçok sıfatına inanan insanlara karşı Allah'ı yüceltmekle işe

kim yarattı?' diye sorsan elbette diyecekler ki: 'Onları, çok üstün, çok bilen (Allah) yarattı.' (Zuhruf, 43:9 Ayrıca bkz: Alâk, 96:14)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, dünya ve içindekilerin sahibinin Allah olduğuna inanıyorlardı: *'De ki: 'Biliyorsanız (söyleyin) dünya ve içindekiler kimin?' 'Allah'ındır' diyecekler...'* (Mü'minun, 23:84,85)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, göklerin ve arşın rabbinin Allah olduğuna inanıyorlardı: *'Yedi göğün Rabb'i ve büyük arşın Rabb'i kimdir?' de. '(Bunlar) Allah'ındır diyecekler...'* (Mü'minun, 23:86,87)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, bütün mahlûkları yönetip kontrol edenin Allah olduğuna inanıyorlardı: *'Biliyorsanız (söyleyin) her şeyin melekûtu (mülkü ve yönetimi) elinde olan, koruyup kollayan fakat kendisi korunup kollan(maya muhtaç ol)mayan kimdir?' de. '(Her şeyin yönetimi) Allah'a aittir' diyecekler...'* (Mü'minun, 23:88,89)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, bizzat kendilerini (insanı) yaratanın Allah olduğuna inanıyorlardı: *'Andolsun ki onlara 'Kendilerini kim yarattı?' diye sorsan, elbette 'Allah' derler...'* (Zuhruf, 43:87)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, çok önemli durumlarda bir şey için yemin edecek olurlarsa yeminlerini Allah adına yapıyorlardı: *'Yeminlerinin bütün gücüyle Allah'a yemin ettiler: 'Andolsun kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklar' diye. Fakat kendilerine uyarıcı gelince bunun, onlara Hak'tan uzaklaşmaktan başka bir katkısı olmadı.'* (Fatır, 35:42)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşriklerinin dualarıyla Allah'a yöneldikleri zamanlar eksik değildi: *'Ve 'Allah'ım, eğer bu senin yanından gelmiş gerçekse, başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver!' demişlerdi.'* (Enfal, 8:32; ayrıca bkz: Nahl, 16:53,54; İsra, 17:67; Ankebût, 29:65; Rum, 30:33; Zümer, 39:8)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, elde ettikleri ürünlerinden Allah için pay ayırıyorlardı: *'Allah'ın yarattığı ekin(ler)den ve hayvanlardan Allah'a pay ayırdılar...'* (En'am, 6:136)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, Allah'ın iradesini değiştirecek güce sahip olmadıklarını ve O'nun iradesine tabi olduklarına inanıyorlardı: *'(Allah'a) ortak koşanlar diyecekler ki: 'Allah isteseydi ne biz ne de babalarımız ortak koşmazdık, bir şeyi de haram yapmazdık..'* (En'am, 6:148 ayrıca bkz: A'raf, 7:28; Nahl, 16:35; Saffat, 37:167-169)

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, çok zor durumda kaldıkları zaman sadece Allah'a yöneliyor ve sadece O'ndan yardım diliyorlardı: *'(Denizde) onları, gölgeler gibi dalga(lar) sardığı zaman, dini yalnız kendisine has kılarak Allah'a yalvarırlar...'* (Lokman, 31:32 ayrıca bkz: Ankebût, 29:65; Yunus, 10:12). Çünkü böyle zamanlarda kendilerine Allah'tan başka yardım edecek hiç kimse olmadığını biliyorlardı: *'Denizde bir sıkıntı (boğulma korkusu) dokunduğu zaman O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolur...'* (İsra, 17:67)

başladığı anlaşılmaktadır. Neden? Risâlet sürecinin doğru anlaşılması açısından asıl bilinmesi ve dikkate alınması gereken konu budur.

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere İslâm davetinin muhalifi olan Arap müşrikleri, Allah'a inanıyorlardı ama, özellikle Rabb sıfatıyla ilgili olmak üzere bazı yanlışlıklara sahiptiler. Telbiyelerinden de anlaşıldığı üzere, bu sıfatın bazı gereklerini Allah'tan başkalarına ait kılmışlar ve bunu yaparken Allah'ın rabblık sıfatını bazı açılardan daraltıp küçültmüşlerdi. Zanlarınca, her şeyi yaratan ve evreni kontrol eden yüce Allah, bazı işlerini bazı yaratıklarına devretmişti. Özellikle de insanın yaşadığı ortamı ve bu ortamda şekillenen hayatın ilkelerini belirleme işlerini, yüce Allah'ın şanına uygun olmayan basit işler olarak kabul ediyorlardı. Bu tür işlerle ilgilenmenin Allah'ın şanını aşağılamak olacağını düşünüyorlardı. Bu nedenle de, Allah'ın, bu tür işleri bazı aracılara, şefaatçilere, yardımcılara devrettiğini düşünüyorlardı. Bunlar cinler, cinleri sembolize eden nesneler ve varlıklar, putlar ve cinlerle irtibat kurduğuna inanılan kâhinlerdi.

İlk Talimatlar

Müddessir sûresi ile bildirildiği üzere, Resûlullah'ın ilâhî görevi dahilinde ilk yapması gereken şey '*Rabb'i yüceltmek*' ten ibaretti. Fakat bu '*Rabb olan Allah yücedir*' veya '*Allah yücedir*' biçiminde meydanlarda bağırmakla yapılacak bir iş değildi. Belki zamanla o da gerekecekti, ancak '*Rabb'i yüceltme*' işi öncelikle ve asıl muhtevasıyla Rabb sıfatını,* her türlü eksiklikten, ortaktan ayıklayıp, sadece ve sadece Allah ait kılmak biçiminde olmalıydı. Resûlullah, Allah'ın yegâne Rabb olduğunu, insanlar üzerinde O'na rağmen hiç kimsenin sözü dinlenen, kendisine itaat edilen, iradesine boyun eğilen olmadığını ve olamayacağını anlatmalıydı. Rabb'la ilgili mevcut yanlışlıkları tashih etmeliydi. Zaten, Alâk sûresinin ilk ayetleriyle mevcut yanlışlardan bazılarını tashih etmeyi sağlayacak bilgilerden bir kısmı verilmişti. Bazı doğru inançlarla perdelenen yanlış inanç ve kabullerin yerinde bulunması gereken doğrular açıklanmıştı. İnsanların dikkatleri, bu ilâhî yöntemle, hem doğruların gerçek yönlerine ve bütünlüğüne, hem de akledilmediği için fark ettirilmeyen yanlışlıklara çekilmişti. '*Oku! Yaratan Rabb'in adıyla*' (*Alâk, 96:1*) ayeti bunlardan birisi ve ilkiydi. Ayet kısa ama çok önemli bilgi ve mesajlar içeriyordu. Bu ayet '*Yaratanın adıyla*' veya '*Allah'ın adıyla*' biçiminde değildi; eğer böyle olsaydı mesaj çok değişirdi. Bu iki ifadeyle de müşriklerin yanlış inançlarına müdahale söz konusu olmazdı. Çünkü, müşrikler '*Yaratan*'a ve yaratan olarak '*Allah*'a

* Kur'an'ın vahyolduğu zamanın Arap toplumunda rabb, '*itaat olunan efendi*', '*herhangi bir durumu düzelten kimse*', '*terbiye eden kişi*', '*bir şeyin sahibi olan kimse*', '*yöneten*', '*kemale erdiren*', '*emretme ve yasaklama iradesine sahip olan*' anlamlarına gelen bir isimdi.

inanıyorlardı. Yine aynı ayet '*Rabb'ın adıyla*' biçiminde olsaydı, bu da müşrik inancındaki yanlışlığı, en azından ilk planda anlaşılan muhtevasıyla tashih etmeyecekti. Çünkü müşrikler arasında yaygın kullanılan ve anlaşılan biçimiyle rabb olan(lar), Allah'tan başka şey(ler) veya kişi(ler) olduğuna göre, eğer ayet '*Rabb'ın adıyla*' biçiminde olsaydı, müşrikler bununla kendi inançlarının tasdik edilmiş olduğunu düşüneceklerdi. Rabb olarak kabul ettikleri şeyler ve kişiler adına hareket edilmesi gerektiğini anlayacaklardı. Ancak ayet daha farklı biçimdeydi. Ayette, '*Yaratan Rabb'in adıyla*' deniliyordu. Bu mevcut inancı toptan değiştiren bir ifadeydi. Müşriklere göre, yaratan irade rabb değildi, rabb olanlar da yaratan değillerdi. Zira, inandıkları rabblerin yaratma özelliği yoktu. O halde bu ayetin kendilerini, kendi insan rablerini ifade etmediği açıktı. Ayette '*Yaratma*' sıfatı '*Rabb*'e değil, '*Rabb*' sıfatı tamamıyla '*Yaratan*'a ait kılınıyordu; bir diğer söyleyişle kendilerinin de inandıkları Allah'a. '*Rabb*' vasfı tamamıyla '*Yaratan*'a ait kılındığı zaman da müşriklerin inandıkları yanlış rabb anlayışları tamamıyla reddediliyor; '*yaratan*'dan başkasına rabb sıfatından herhangi bir pay verilmemiş oluyordu. Bu da demekti ki; Allah, her şeyin Rabb'dir. Hiçbir şey O'nun egemenliğinin dışında değildir. Takip eden ayetler ise, Allah'ın rabb oluşunun insanla ilgili kısmına değinmesi açısından daha da önemliydi: '*O, insanı alâktan yarattı. Oku Rabb'in büyük kerem sahibidir*' (Alâk, 96:2,3).

Müşrik inancına göre Allah'ın insanlarla olan ilgisi, sadece ve sadece hayatın başındaki (doğum) ve sonundaki (ölüm) müdahaleden ibaretti. Allah'ın, insanı yarattıktan sonra artık onun işlerine karışmadığına inanıyorlardı. Bu açıdan fiilen '*Allahsız*' yaşıyorlardı. Ancak çok hayatî problemlerle karşılaştıklarında Allah'ı hatırlıyor; diğer zamanlar işlerini istedikleri gibi yürütüyorlardı. İhtiyaç hissederlerse fal okları aracılığıyla putlarına veya kâhinlerine başvuruyorlardı. İnandıkları Allah, çocuklarının hiçbir işine karışmayan sorumsuz bir baba gibiydi. Alâk'ın ilk ayetleriyle mevcut yanlışlıklar tashih edilirken, müşriklerin kabul ettikleri bir doğru öncelikle ifade olundu. Söz konusu doğru; insanı yaratanın Allah olduğu gerçeğiydi. Bu gerçeğe bağlı olarak da müşriklerin bir yanlışı daha tashih edildi; '*Allah'ın keremi sonsuzdur.*' Yani, insanı yaratması nasıl O'nun keremi ise, daha başka şeylerde de O kerem sahibidir. Ayette, O'nun, her şeyi keremiyle kuşatmış olduğu bildiriliyordu. Kereminin bir sınırı veya kereminin dışında kalan bir alan ve konu olmadığı açıklanıyordu. Dolayısıyla, Allah'ın kereminin insanların yaşantı tarzlarını, bireysel ve toplumsal hayatlarını da kapsadığı açıklanıyordu. Buna göre, insanın da her şeyi ile Allah'ın keremine dahil olduğu ifade edilmiş oldu. Bir sonraki ayet ise bunu açıkça ifade etti: '*O, kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretti*' (*Alâk, 96:4,5*). Bu ayetlerle şirkin en önemli dayanağı ve önemli bir müşrik bakış açısı daha iptal edildi. Müşrik kanaate göre; yüceliği sonsuz olan Allah, insan gibi bayağı, aşağı bir varlıkla/yaratıkla ilgilenmezdi; aksini iddia etmek Allah'ın şa-

nını düşürmekti. Halbuki bu ayetlerde, insanî bir eylem olan '*kalemle yazmak*' ve '*öğrenmek*' durumlarının müsebbibi olarak Allah zikrediliyordu. Tamamıyla insanla ilgili olduğu düşünülen '*yazmak*' ve '*öğrenmek*' işinin de Allah'ın güç ve kontrolü dahilinde olduğu açıklanıyordu. Zannedildiği gibi, Allah'ın sadece doğuma ve ölüme müdahale edip, hayatı süresince insanı serbest bırakmadığı; Allah'ın insanla olan irtibatını hiçbir zaman kesmediği bildiriliyordu. Risâlet sürecinin ilk günlerinde vahyolunan Kalem sûresinin ilk ayetinde ise (68:1) kaleme yemin edilmiş olması, insanla ilgili bir şeyin Allah katında aşağı sayılmadığını, insanlar ilgili her şeyin Allah'ın ilgi ve takdiri dahilinde olduğunu ifade etmesi nedeniyle önemliydi.

'*O, kalem ile öğretendir. İnsana bilmediğini O öğretti*' (*Alâk, 96:4,5*) ayetleri '*Yaratan Rabb'inin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabb'in nihayetsiz Kerem sahibidir*' (*Alâk, 96:1-4*) ayetleriyle birlikte düşünülünce önemli bir anlam açığa çıkıyordu. Buna göre, Allah büyük kerem sahibidir, ancak insanî alanlarla ilgilenmek onun yüceliğine bir leke değil, aksine kereminin yüceliğine bir işaret ve gerekliliktir. Dolayısıyla Allah'ın güç ve kudreti, ilk ayette geçtiği biçimiyle Rabb'liği, insanî alanları da kapsamaktadır. Hiçbir şey, O'nun Rabb'liğinin dışında yer almamaktadır

Resûlullah, mevcut şartlardan ve Hira mağarasında vahyolunan ayetlerin bildirdiklerinden hareketle Müddessir ile verilen '*uyarmak*', '*Rabb'i yüceltmek*' emirlerinin gereklerini her türlü şüphenin ötesinde olanca açıklığıyla anlamakta zorlanmadı. Yine aynı şekilde, Mekke'nin müşrik eşrafı da bu ayetleri anlamakta zorlanmadılar. Bu ayetlerle mevcut inançlarının temelden reddedildiğini, yanlışlandığını gördüler.

Resûlullah vahyolunan ayetlerden hareketle hakikati ilan etmeye başladı. Ancak şurası son derece önemliydi ki, sadece doğruyu söylemek yeterli değildi. Hemen herkes bilir ki, doğruyu doğru kişinin söylemesi, en az söylenenin doğru olması kadar önemlidir. Bir yalancının doğruluk söylevi, bir ahlâksızın ahlâk çağrısı, bir bencilin fedakârlık isteği muhataplarının kafalarında ve gönüllerinde hiçbir şekilde olumlu karşılık bulmaz. Bireysel ve toplumsal tecrübeler göstermektedir ki, bir sözün, bir düşüncenin, bir bilginin insanlar tarafından kabul edilebilmesi için o söz, düşünce veya bilginin doğru olması veya doğruluğunun açıkça ispatlanması yeterli olmamaktadır. Eğer doğru olma durumu bir söz veya bilginin kabul edilmesi için yeterli olsaydı, yeryüzünde hemen hiçbir kötülük görülmezdi; cinayetler işlenmez, hırsızlıklar gerçekleşmez, zulüm, işkence, baskı, aldatma... yeryüzünden ebediyen silinirdi. Çünkü, bütün bunların yanlış olduğunu hemen herkes bilmektedir. Bir söz veya bilginin kabulünde doğruluğunun yanı sıra onu söyleyen veya bildirenin kimliği ve özellikleri de önem kazanmaktadır. İnsanlar güvendikleri, sevdikleri insanların söz ve bilgilerine itimat ederler; güvenmedikleri, sevmedikleri kimselerin değil; üstelik doğru söylüyor ve doğru bilgi veriyor olsalar bile. Dolayısıyla, insanları yanlışları nedeniyle '*uyarmak*' ve '*Rabb'i yüceltmek*' görevinin başarıya ulaşması, bu işi yapacak kişinin bu göreve kişiliğiyle, ahlâkıyla uygun olmasını gerektiriyordu. Söylenenlerin etkili olması, kabul görmesi için, gerçeğin elçisinin de saygın ve sözlerine itimat edilir bir konumda olması gerekiyordu. Resûlullah peygamber olmadan önce de güvenilir, dürüst, edepli birisi idi; ama bu olumlu özellikleri şimdi daha da büyük önem ifade ediyor ve bu nedenle her türlü noksanlıktan, lekeden tamamıyla uzak olması gerekiyordu. Bu nedenle ilâhî görevin ilk talimatlarının verildiği ilk ayetlerden bir kısmı hakikat davetçisinin özelliklerine ayrıldı. Böylelikle, Resûlün eğitilmesi ve insanlığın zirvesi kılınması süreci de başlatılmış oldu. Müddessir sûresinin ilgili ayetlerinden ilki şöyleydi:

Elbiseni temiz tut. (Müddessir, 74:4)

'*Elbiseyi temiz tutmak*', Resûlullah'ın veya herhangi bir Arap'ın anlamını kolaylıkla anladığı bir sözdü. Bu söz, Araplar arasında sıklıkla kullanılan ve Türkçe'deki '*Alnı açık olmak*'la, '*Yüzü ak olmak*'la aynı anlama gelebilecek bir deyimdi. Araplar, yalan söyleyen veya sözünde durmayan kimse için '*elbisesini kirletti*' derlerdi. Yine aynı şekilde olmak üzere, iffetli kimseler için de '*eteği/elbisesi temiz*' derlerdi. İlgili ayetle, Resûlullah'a, her türlü ahlâksızlıktan, fuhuştan, yalandan, kötü sözlerden, yüz kızartıcı diğer her türlü davranışlardan uzak durması emredildi. Yalancı, sahtekâr, hilekâr, hain olmaktan kaçınması; kişiliğini bu tür olumsuz sıfatlarla kirletmemesi gerektiği bildirildi. Takip eden ayet ise '*elbiseyi temiz tutma*' emrinin önemli bir gereği açıklandı ve gereğinin yerine getirilmesi istendi:

Pis şeylerden uzak dur. (Müddessir, 74:5)

Resûlullah'a pis şeylerden uzak durması emredilirken, bir önceki ayetin konusu olan ve en genel manâda '*ahlâkî temizlik*' olarak tanımlanabilecek özellikleri de kapsayan daha genel bir emir verilmiş oluyordu. Resûlullah kabalık, sefihlik, ahlâksızlık, terbiyesizlik gibi her türlü ahlâkî pislikten uzak durmanın yanı sıra, şirkin nesnesi olan putlardan ve taraftarlarının her türlü yanlış ve iğrenç hâl ve hareketlerinden de uzak durmalıydı. Bir başka ifadeyle, sonu azap olan ahlâk, düşünce, inanç, yaşantı pisliklerine hiçbir şekilde bulaşmamalıydı. Her haliyle temiz ve pak olmalıydı. Çünkü ayette geçen '*rics*' teriminin sözlük anlamı '*pis şey*' olmasına karşılık, kavramsal çerçevesinde maddî-manevî her türlü pislik, put, şirk, küfür yer almaktadır. Ayrıca daha sonra vahyolunan ayetlerin birisinde (Hacc, 22:30) '*put*' ile '*pis oluş*' birlikte ifade edilerek ikisi arasındaki ilişkiye özellikle dikkat çekilmiş, bir diğer ayette de (Tevbe, 9:95) müşriklerin pis olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca akılsız ve imansızlığın, sahibini '*pis*' yapan şeyler olduğu açıklanmıştır (Yunus, 10:100). Allah, böyle kimselerin kalpleri zamanla tamamen kirlendiği ve hakikati anlayamaz hale gelecekleri için pislik üstüne pisliğe gireceklerini bildirmiştir (Tevbe, 9:125). Diğer bazı ayetlerde ise '*pis*' kimselerden uzak durulması emredilmiştir: '*Ey Peygamber! Allah'tan kork ve kafirlere, münafıklara uyma*' *(Ahzâp, 33:1)*; '*Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: 'Benden sonra kavmim içinde benim yerime geç. Onları ıslah et ve sakın fesatçıların yoluna uyma"(A'raf, 7:142).* Ve zamanla vahyolunan ayetlerle daha iyi anlaşıldı ki, Allah, insanları her türlü '*pislikten*' temizleyip, '*tertemiz*' (mutahhar) kılmak için Resûlünü göndermiştir, Kur'an'ı indirmiştir, İslâm'ı bildirmiştir.*

* Konu dahilindeki bazı ayetler şöyledir:
'O kimse ki, Allah yolunda malını harcayarak, temizlenir.' (Leyl,92:18)
'Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarabilirsin. Kim temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.' (Fatır, 35:18)
'Doğrusu feraha ermiştir temizlenen; Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden.' (A'la, 87:14,15)
'Ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.' (Cuma, 62:2)
'Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (iftiracıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.' (Nûr, 24:26)
'Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: '*Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya' derler.*' (Zümer, 39:73)

Müddessir sûresinin bu iki ayetiyle Resûlullah'a hâl ve hareketleriyle, duygu ve düşünceleriyle, inanç ve yaşantısıyla nasıl olmaması bildirildiği gibi, ilâhî görevi dahilinde dikkat etmesi gereken bir konuya da dikkat çekilmiş oldu. Kötü, yanlış, pis özelliklerin, herhangi bir insana yakışmadığı gibi, Allah'ın elçisine hiçbir surette yakışmayacağı ifade edildi. Öyleyse Resûlullah bu konularda herkesten daha çok dikkatli olmak zorundaydı. Ayrıca, Resûlullah eğer inanç ve ahlâkta olumsuz, yanlış ve kötü özelliklere sahip olursa *'Rabb'i yüceltmek'* gibi asli görevini yerine getirmesi mümkün olmayacaktı. Mümkün görünse bile, açıktı ki yapılan işlerin, gösterilen çabaların bir anlamı ve değeri olmayacaktı.

Risâletin ilk aşamasında Resûlullah'ın kişiliği ve ahlâkı ile ilgili olmak üzere verilen emir sadece söz konusu iki ayetle sınırlı kalmadı. Bir başka ayetle, Resûlullah'a görevi dahilinde özel bir emir daha verildi:

Yaptığın iyilikleri çok bularak başa kakma! (Müddessir, 74:6)

Peygamberlik her açıdan fedakârlıkta bulunmayı gerektiren yüce ve ağır bir görevdir. Ayetle emredildi ki, risâletin gerektirdiği fedakârlıklar hiçbir surette insanlara karşı tepeden bakma, yapılanlardan dolayı insanları mihnet altında bırakma gibi davranışlara neden olmamalıdır. Hak davanın önderi sıfatıyla Resûlullah veya takipçileri bu yüce ve ağır görevi insanların takdirlerini kazanmak, insanlar tarafından övülmek, beğenilmek, sevilmek, mal, makam elde etmek için değil; sadece ve sadece Allah için yapmalıdırlar. O halde fedakârlıklara karşılık, insanlardan menfaat niteliğinde bir şeyler beklememelidirler. Yapacakları şeyler nedeniyle kendini beğenme, gururlanma, iyilikleri başa kakma gibi yanlışlıklara sapmamalıdırlar. Zira bunlardan hiçbiri, hiçbir şekilde hak davanın mensubuna yakışmaz. Bu olumsuzluklara sahip olmak hak dava ile bir arada bulunmaz. Davayı yüceltecek olan şey, insanlardan karşılık beklemeden yapılacak fedakârlıklardır. Eğer bazı fedakârlıklarda bulunuluyor ve bu fedakârlıklara karşılık insanlardan bazı menfaatler umuluyorsa, bu tutum davayı yere batırır.

Müddessir sûresinin ilk ayetlerinde verilen diğer emirler bir yana, ilk iki emirle, yani insanları *'uyarmak'* ve *'Rabb'i yüceltmek'* ile, Resûlullah'a, yanlış inançlara sahip insanlara mutlak hakikatleri bildirme sorumluluğu yüklendiği gibi; takip eden ayetlerde davranış tarzına, tutum ve tavırlara ilişkin verilen emirlerle de nasıl olunması gerektiğinin yanı sıra, nasıl olunmaması ve insanlara hangi ahlâki ilkeleri aktarmak gerektiğinin talimatı da verilmiş oldu. Bu, Resûlullah'ın, kötülükler ve ahlâksızlıklar üzerinde şekillenen hayat tarzlarına ve mensuplarına karşı bir tavır alması gerektiği anlamına geliyordu. Putperest bir toplumda, her türlü ahlâksızlığın, kötülüğün, yanlışın bir hayat biçimi haline geldiği insanlar arasında, bu talimatın gereğini yapmak ise elbette ki bazı problemlere neden olacaktı. Her hâl ve durumlarını iyi ve doğru zanneden insanların, neredeyse her şeyleriyle yan-

lışlar içerisinde oldukları uyarısıyla karşı karşıya kalmaları, elbette ki kaçınılmaz bir biçimde bazı husûmetlerin oluşmasına neden olacaktı. Bu durumda insanlar arasında yalnız olan Resûlullah ne yapacaktı? Tepkilere nasıl cevap verecekti? Bu ve benzeri soruların cevabı verilen talimatları takiben ayetle açıklığa kavuşturuldu:

Rabb'in için sabret. (Müddessir,74:7)

Yani, yanlışlıklar içerisinde olduklarını kabul edemedikleri için tepki gösteren putperestlere, kötülere, yanlış gidişatı hayat tarzı edinmişlere, zalimlere, zorbalara; yanlış, baştan çıkarıcı istek ve arzuları nedeniyle nefsine karşı diren; hak davayı gerileten veya saptıran geri adım(lar) atma, zorluklara teslim olma, dosdoğru olan yolunda ilerlemekte bıkkınlık gösterme, her türlü olumsuz söz ve davranışa karşı dirençli ol; tam bir kararlılık içerisinde, vahiyle bildirilen yol üzere, verilen ilâhî talimatların gereğini aynen yerine getir ve tüm bunları yaparken sadece Allah'a güven.

DİPNOTLAR

1- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/24
2- İbn İshak, *Siyer* 261; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/35
3- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/22
4- Buharî, *Fedailü'l Kur'an* 1, *Teheccüd* 4, *Tefsir* 93/1; Müslim, *Salât* 82, 84, 91, *Cihad* 115; Ebû Davud, *Salât* 68; Neseî, *Sehv* 11; İbn Mâce İkâmet 144; Ahmed, *Müsned* III/344, IV/312.
5- İbn İshak, *Siyer*, 263; İbn Kesir, *Tefsiru İbn Kesir*, IV/523; Kurtubî, *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, X/347; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, X/336
6- Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 96.
7- İbn İshak, *Siyer*, 86-90.
8- İbn İshak, *Siyer*, 158; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/207.
9- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/52; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/285, 286; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, I/444.
10- Müslim, *Hacc* 22; el-Kadî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 298; el-Kelbî, *Kitab el-Asnâm*, 27; İbn İshak, *Siyer*, 175, 149; İbn Teymiyye, *Külliyat*, I/230; Fahreddin Razi, *Tefsîr-i Kebîr*, XIII/362.

Davete Bireysel Hazırlık

> Ey örtüsüne bürünen! Az bir kısmı hariç olmak üzere geceleyin kalk. Gecenin yarısında kalk; yarısından biraz eksilt veya bunu biraz artır ve ağır ağır Kur'an oku. Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz indireceğiz. Gece kalkışı hem daha etkili, hem de söz bakımından daha sağlamdır. Gündüz senin için uzun bir meşguliyet olacak. Rabb'inin adını an ve bütün gönlünle O'na yönel. O, doğunun ve batının Rabb'idir. O'ndan başka ilâh yoktur. O halde yalnız onu vekil tut. Başkalarının diyeceklerine sabret, güzellikle onlardan ayrıl. (Müzzemmil sûresi, 73:1-10)

Resûlullah, Alâk sûresinin ilk ayetleriyle peygamber olarak seçildiğini, Müddessir sûresinin ilk ayetleriyle de ilâhî görevi dahilinde neler yapması, nasıl davranması gerektiğini öğrenmişti. Müddessir sûresinin söz konusu ayetlerinden kısa bir süre sonra Müzzemmil sûresinin ilk ayetleri vahyolundu. Resûlullah, bu ayetlerde, ilâhî görevini başarılı şekilde yürütmesini sağlayacak bireysel ve ruhsal hazırlık yapmaya çağrıldı. Ayrıca, Müddessir sûresinin ilk ayetleriyle verilen talimatların gereklerini yerine getirirken karşılaşacağı sıkıntı ve zorlukları aşabilmesinin yöntemini öğrendi.

Müzzemmil sûresinin ilk ayetinde Resûlullah'a '*Ey örtüsüne bürünen!*' diye hitap edildi. Hitabı teşkil eden '*müzzemmil*'in yaygın anlamı '*örtüsüne bürünüp, oturan*' demektir. Ayetteki '*örtünüp oturmak*', Türkçe'deki '*Eve kapanmak*', '*Dünya ile ilişiği kesmek*', '*İşlerden eli-eteği çekmek*' deyimlerinin çağrıştırdığı anlamlarla büyük oranda benzerlik taşımaktadır. Bu örtünüp-oturma davranışı, birisinden gizlenmek, kaçmak, düşüncelere dalmak, rahata meyletmek gibi çok farklı nedenlerden dolayı gerçekleşebilir. Ayetteki bu hitapla, insanlardan uzak durmayı, evine kapanıp derin düşüncelere dalmayı tercih edip, görevinin gereklerini yerine getirmekte ağır davranan Resûlullah'ın mevcut durumunu gözden geçirmesi ve durumunu değiştirmesi emrediliyordu. ilâhî emir gereği Resûlullah '*korku/endişe elbi-*

sesine' bürünmekten vazgeçmeliydi. Zira, Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunuşunu takiben insanlara bildireceği şeylerin sert tepkilere neden olacağını düşünmüş, bu da korkmasına/endişelenmesine neden olmuştu. Şu sözleri, o günlerdeki durumunu açıklaması açısından önemlidir: *'Rabb'imden bana peygamberlik geldi. Bunun sebebiyle sıkıntıya maruz kaldım. Bana, insanların beni yalanlayacakları bildirildi. 'Sen bildiğini yapacaksın, onlar da sana bildiklerini yapacaklar' denildi.'*[1] Müzzemmil ile verilen emir gereği artık evine, düşüncelere kapanmaktan vazgeçmeli ve yanlış inançları, cehaletin şekillendirdiği hayat tarzları nedeniyle şaşkın, sefaletler içerisinde bocalayan insanları, vahyolunan mutlak doğrularla uyarıp bilgilendirmeliydi.

Ayrıca, *'Ey örtüsüne bürünen!'* hitabının risâlet sürecini anlamaya katkı sağlayacak özel bir anlamı vardır. Geleneğe göre, bir Arap, birisine sitem etmeden, korkutmadan hitap edip, bu hitabıyla da o kişiden bir şey yapmasını isterse, o kişiye içinde bulunduğu duruma ve ortama göre hitap ederdi. Bunun örneğini Resûlullah'ın, yeğeni ve damadı Hz. Ali'ye hitabında görmek mümkündür: Hz. Ali, birgün eşi Hz. Fâtıma ile tartıştıktan sonra evden ayrılarak gitmiş ve bir köşede toprağın üzerine yatıp uyumuştu. Durumdan haberdar olan Resûlullah, Hz. Ali'nin yanına gelmiş ve onu üstü başı toprak içinde görünce *'Kalk ey toprağın babası'* (Ey üstü başı topraklı)[2] diye hitap etmişti. Resûlullah, bu hitabıyla, Hz. Fâtıma'yla olan tartışması nedeniyle Hz. Ali'ye kırgın olmadığını; sitem etmeyeceğini, kınamayacağını bildirmiş olmaktaydı. Bundan da anlaşıldığı üzere, Resûlullah'a *'Ey örtüsüne bürünen!'* diye hitap edilerek, yatağından, evinden, zihnini kurcalayan yersiz düşüncelerden, gereksiz şekilde kapıldığı sıkıntılardan uzaklaşıp, artık görevine fiilen başlaması gerektiği, bunun yanısıra korkusu ve işini ağırdan alması nedeniyle ilâhî katta kınanmadığı, durumunun anlayışla karşılandığı bildirilmiş oldu.

> *Az bir kısmı hariç olmak üzere geceleyin kalk. Gecenin yarısında kalk; yarısından biraz eksilt veya bunu biraz artır ve ağır ağır Kur'an oku.* (Müzzemmil, 73:2-4)

İlahî eğitim gereği, insanların uykuda oldukları bir zamanda Resûlullah uyanık olmalıydı. Uyanık kalınması gereken sürenin gecenin tam yarısı kadar olması zorunlu değildi; biraz eksik veya fazla olabilirdi. Süreyi kendisi ayarlamalıydı. Ancak, uyanık kalmak için gecenin yarısı kadar bir süreyi tercih etmesi uygun olacaktı. Çok az veya çok uzun bir süre uygun değildi. Uyanık kalmasının sebebi, Kur'an okumak içindi. Kur'an okuyarak nelere inanmak ve nasıl yaşamak gerektiğini öğreneceği gibi; insanlara neleri, nasıl ulaştıracağının yöntem ve tekniklerini de öğrenecekti. Zira, inancının, hayatının ve görevinin yegâne kaynağı Kur'an'dı. O halde her gün Kur'an'la irtibatlı olmalıydı. Fakat, Kur'an'ın ihtiyaçlara cevap verebilmesi, ancak onu doğru yöntemle okunmasıyla mümkün olabile-

cekti. Bunun en önemli şartı ise '*tertîl*' üzere okumaktı. Yani, okunanı anlamak için, okuma işi yavaş yavaş, tane tane, düşüne düşüne, gerekli yerlerde durarak yapılmalıydı. Bu yapılmalıydı, çünkü okumaktan maksat sadece kelimeleri telaffuz etmek değildi. Anlamadan okumaktan hayır ummak hiç değildi. Amaç, okunan şey üzerinde düşünüp sözden manâya, manâdan gayeye ulaşmaktı. Kur'an'ın, inancın ve hayatın yegâne kaynağı olduğunu olanca açıklığıyla anlayıp, kavramaktı.

Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz vahyedeceğiz. (Müzzemmil, 73:5)

Verilen ilâhî emir gereği Resûlullah geceleri kalkıp Kur'an okumalı ve gece okuyup öğrendiği şeyleri gündüz hem tutum ve davranışlarına aktarmalı ve hem de insanları bu ilâhî bilgilerden haberdar etmeliydi. Ancak elbette ki bunlar kolaylıkla bir çırpıda yapılacak şeyler değildi. İnsanın hem kendisini eğitip geliştirmesi ve hem de diğer insanları bilgilendirip eğitmesi zor şeylerdir. İnsanla uğraşmak, insanı değiştirmek, eğitmek, yetiştirmek zor iştir. Bunlar bütün eğitimcilerin yakından bildiği özelliklerdir. Ancak daha da önemlisi, Resûlullah insanları günlük hayatlarında herhangi bir konuda bilgilendirip eğitmeyecek; inançlarını ve hayat tarzlarını neredeyse tamamen değiştirmelerini gerektirecek bir sürecin lideri olacaktı. Bu ise zorlukları, sıkıntıları, baskı ve işkenceleri sürecin adeta ayrılmaz gereği kılacaktı. Zira ebedî hakikatler nedeniyle haksız menfaatlerinin sona ereceğini anlayanlar, özel ve haksız konumlarını terk etmek zorunda kalacaklarını fark edenler her türlü zorbalığa başvuracaklardı. Bu ve daha başka nedenlerle, yüce Allah risâletin ilk günlerinde elçisini uyardı; zorluklara hazırlıklı olmasını istedi. Bu uyarıyı ise Kur'an okumanın tekniğini bildirdiği ayetlerin arasında yaptı. Böylelikle zorlukların üstesinden gelmenin yöntemini de göstermiş oldu. Yöntem öncelikle zihnen ve ruhen güçlü olmakla ilgiliydi. Bunu gerçekleştirecek olan ise Kur'an'dı.

Gece kalkışı hem daha etkili, hem de söz bakımından daha sağlamdır. (Müzzemmil, 73:6)

Kur'an'ı tam anlayabilmek için tertîl üzere okumak çok önemliydi. Okumanın olmazsa olmaz şartıydı. Fakat okunanı anlayabilmek ve anlaşılan şeyin hafızada kalmasını sağlamak için, okumanın gerçekleştiği zamanın ve şartların da uygun olmasına dikkat etmek gerekmekteydi. Okunanları doğru şekilde anlamanın ve hafızaya kaydetmenin en uygun zamanı ise geceydi. İnsanın dikkatini dağıtacak dış etkilerin olmaması, geceyi okunanı anlamada avantajlı kılıyordu. Üstelik gece okuması, psikolojik açıdan da çok önemliydi. Eğer bir kişi tatlı uykusunu bölüp, sıcak yatağını terk ederek bir iş için kalkıyorsa, bütün benliğiyle o işe motive ol-

muş demektir. Bir şeye motive olmak ise, o şeyin daha kolay anlaşılmasını ve öğrenilmesini sağlar. Tüm bunlar nedeniyle, bilgilenmek ve kişiliğini Kur'an'la inşa edebilmek için Resûlullah ve ilâhî görevindeki varisleri Kur'an okuma işini özellikle gece yapmalıdırlar. Gece okuması, Kur'an'dan azami yararlanmayı sağlayacaktır*

Gündüz senin için uzun bir meşguliyet olacak. (Müzzemmil, 73:7)

Kur'an'ı anlayıp, öğrenmek için en uygun zaman geceydi. Ama bu, okuma işi gündüz yapılamaz anlamına gelmiyordu. Psikolojik açıdan şartlar gece kadar uygun olmasa dahi, Kur'an'ı okuyarak anlamını, hükmünü, amacını anlama işi gündüz de yapılabilirdi. Fakat, eğer gündüzler Allah'ın emir ve isteklerini anlayıp, öğrenmeye ayrılırsa, insanları hidayete sevk edecek tebliğ görevi ne zaman yapılacaktı? Halbuki, insanlara mutlak hakikâtleri bildirip, bu hakikatlerin gereklerini kabule ve uygulamaya davetin zamanı hemen her zaman gündüz vaktiydi. İnsanlarla ancak gündüzleri birlikte olacaktı. O halde, bilgilenme işini gece, bilgileri insanlara ulaştırma işini ise gündüz yapmalıydı. Gündüzün meşguliyetleri arasında bilgilenme işine zaman ayırmak hem çok zor, hem de öğrenmeyi yeterli düzeyde verimli kılmaktan uzaktı.

Rabb'inin adını an ve bütün gönlünle O'na yönel. O, doğunun ve batının Rabb'idir. O'ndan başka ilâh yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut. (Müzzemmil, 73:8,9)

* Resûlullah ve risâletin o ilk günlerindeki diğer müminler, Müzzemmil sûresinin ilk ayetlerinde ifade edilen, gece kalkıp Kur'an okunması ile ilgili talimatı düzenli şekilde uyguladılar. Gecenin yarısını hatta daha fazlasını uyanık bir şekilde geçirerek bu talimatın gereğini yerine getirme konusunda oldukça titiz davrandılar. Ancak ağır ve zor bir görevin başında verilen ve görevin failini görevin zorluğuna, ağırlığına hazırlamaya yönelik bu talimatların gayesi gerçekleşip de Resûlullah ve yanındaki müminler dinlerinin gerektirdiği bir kişiliğe ve bilgiye sahip hale geldiklerinde, ilâhî talimatta değişiklik yapılarak, gecenin büyük bir kısmında uyanık kalıp, bu süre içerisinde ilâhî talimatları öğrenip, üzerlerinde düşünmek emri hafifletildi: *'Rabb'ın senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında veya üçte birinde kalktığını, seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Gece ve gündüzü ölçüp, takdir eden sadece Allah'tır. O, bu durumunuzun sizi zorlayacağını biliyor; bu nedenle size rahmet gösterdi. O halde bundan böyle Kur'an'dan size kolay gelen miktarda okuyun. Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lûtfunu arayan kimseler ve Allah yolunda çalışıp-çabalayacak (cihad edecek) daha başka insanlar olacağını bilmekte... Bu nedenle Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadarını okuyun, namazınızda sürekli ve dikkatli olun ve Allah için harcayarak (zekat/sadaka vererek) Allah'a güzel bir borç verin. Yaptığınız her iyiliği, Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah'tan bağış dileyin. Kuşkusuz Allah bağışlayandır, esirgeyendir.'* (Müzzemmil, 73:20)

Neredeyse tüm gece ve gündüzleri dolduracak kadar yoğun ve ağır çalışmaların son derece yorucu olacağı açıktır, kesindir. Allah'a teslimiyet ve sahip olunan ilâhî görev basit ve kolay bir şey değildir. *'Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz vahyedeceğiz'* ayetiyle yüce Allah bu uyarıyı zaten yapmıştı. Bu durumda, insanın güç depolayabilmesi, iradesini sağlam kılabilmesi, zorlukların üstesinden gelebilmesi, bıkkınlık ve yılgınlık rüzgarına kapılmaması için azamî derecede dikkatli ve gayretli olması gerekmektedir. Bunları yaparken sadece Allah'a güvenmeli, O'na rağmen başka bir sığınak ve destekçi aramamalıdır. Her şeyi O'nun istediği şekilde yapmalı ve sonucunu O'na havale etmelidir. ilâhî görev dahilinde gerçekleşen yorgunluk ve sıkıntıların karşılığını sadece Allah'tan beklemelidir. Söz konusu yorgunluk ve sıkıntıları kolaylığa ve dinlenmişliğe çevirecek olan sadece Allah'dır. Bunları uygulamada gerçekleştirebilmek için ise, Allah'la olan irtibat hiç kesilmemeli, yüce görevin/kulluğun şuuruna varmış bir halde, her an Allah'ı anıp, sadece O'na bağlanıp, sadece O'na yönelinmelidir.

Başkalarının diyeceklerine sabret, güzellikle onlardan ayrıl. (Müzzemmil, 73:10)

Dolaylı bir şekilde bildirildi ki, sadece Allah'a teslim olmayı ve ilâhî görevin gereklerini yerine getirmeyi engelleyecek şeyler veya kişiler çıkacaktır. Birileri, kendi yanlış gidişatlarını devam ettirmek için, farklı bir gidişata sahip olanların bulunmasından ve onlar nedeniyle durumlarının deşifre olmasından rahatsız olacaklardır. Ayrıca, yanlışlıklarda menfaatleri olanlar herkesin kendileri gibi olması için çaba sarf ederler. Amaçlarına ulaşmak için her şeye başvurur, her yolu ve yöntemi meşru görürler. Resûlullah bu gibi kimselerle karşılaştığında, onların neden olduğu sıkıntı ve zorluklara sabretmelidir. Eğer sabretmezse görevini yerine getirmesi ve başarıya ulaşması mümkün değildir. Fakat yanlış durumlarda, ortamlarda bulunmaya çalışmak, yanlışlıkları ilke edinmiş kişilerle hakikati bildirme zamanının dışında bir arada olmak sabrı bozacaktır, gidişatı problemli hale getirecektir. Hakikatin elçisi söyleyeceğini söyleyip, bildireceğini bildirdikten sonra güzel bir ayrılışla bu tür kişilerden ayrılıp, uzaklaşmalı; onları aşağılık, rezil durumlarıyla baş başa bırakmalıdır. Ancak, bu ayrılış, o kişiler açısından tebliğ görevini terk etmek, hakikatleri bildirmekten kaçınmak anlamına gelecek bir ayrılış olmalıdır. Bu ayrılıştan maksat, onların aşağılık durumlarına muhatap olup, onlar gibi aşağı konuma düşmemek, saçma, anlamsız, kaba, kötü söz ve davranışlarına dahil olmamak içindir.

***

Kur'an risâlet sürecinin her aşamasında bildirdi ki, mümin hakkın temsilcisidir. Onun hakkın temsilcisi olması ise, hakkın düşmanlarını rahatsız eder. Bir mümin düşmanlarını iyi tanımalıdır. Bir müminin düşmanı, başta İblis ve onun çağrılarına

olumlu cevap verme eğiliminde olan kendi nefsidir. Mümin bunları aşmalıdır. Onlara meyletmemeli, teslim olmamalıdır. Bir müminin başka düşmanları da vardır; onlar ise İblis'in temsilcisi olan insanlardır. Onların isimleri veya görünümleri toplumun veya zamanın değişimine bağlı olarak farklılaşabilir. Bazen Firavun, bazen Nemrut, bazen da Ebû Cehil, Ebû Leheb, Velid b. Muğire, Âs b. Vâil.... vs isimler alabilirler. Ve bunlar her toplum ve her çağda değişik görünüm ve isimler altında muhakkak bulunurlar. Bunların temel özellikleri, yaratılış gayelerini unutarak yaratanlarına asi olmaları; heva ve heveslerine göre yaşamaları; Allah'tan başka rabbler, ilâhlar, melikler... edinmeleri; kendilerini her türlü sorumluluktan müstağni kabul etmeleridir. Onlar, mal, evlat (taraftar) ve bilgi gibi imkânlar nedeniyle kendilerini yeterli bulup, zorbalaşan, zalimleşen kişilerdir (Alak, 96:6,7; Müddessir, 74:12-17; Kalem, 68:14; Tebbet, 111:2; Leyl, 92:11,18; Hümeze, 104:2-3). Onların zulme uğrayan, yoksul, güçsüz, çaresiz, mazlum insanların durumlarını düşünmek gibi bir kaygıları yoktur; zaten bu olumsuz durumların doğrudan veya dolaylı failleridirler. Kur'an, İblis'in adamlarını tanıtırken, müminlere yönelik doğrudan veya dolaylı mesajlar, emirler de vermiştir. Müminlerin, haksızlıkların, kötülüklerin, ahlâksızlıkların, zulümlerin faili olan bu şahıslara karşı tavırlarını net bir şekilde belirlemeleri gerektiğini; onların safında yer almaktan kaçınmaları, daha da önemlisi bazı gizli hesaplar nedeniyle onların yanında, safında görünmemeleri gerektiğini bildirmiştir (Müzzemmil, 73:10,11). Bu nedenledir ki, müminler müşriklerle bir arada olmaktan, onlarla aynı evlerde, eğlence ortamlarında, sohbet toplantılarında bulunmaktan özenle kaçındılar. Çünkü daha sonra vahyolunan birçok ayet hep bu ayrılığı emretti:

> Zalimler topluluğu ile oturma. (En'am, 6:68)
> Zalimler topluluğunun içinde bulunma. (Mü'minun, 23:94)
> Zalimlerden olma. (En'am, 6:52)
> De ki: '*Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım*'. (Şuara, 26:216)
> Kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme. (Kehf, 18: 28)
> Dinlerini oyuncak ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bir tarafa bırak. (En'am, 6:70)

Ancak müminlerin gerçekleştirmeleri zorunlu olan söz konusu ayrım elbette ki sadece mekânları veya binaları ayırmakla değil, daha çok ve özellikle tavır ve tutumlarla ilgilidir. Emredilen şey bir ahlâk farklılaşmasıdır. Zaten ahlâklar farklılaştığı için diğer ayrımlar gerçekleşmektedir. Yoksa mekân ayrılığı sırf ayrı durmak adına girişilmiş bir eylem değildir.

DİPNOTLAR

1- Buhari, *İlâhî Kelamın Savunulması*, 99.
2- Buhari, *Salât* 58, *Edeb* 113; Müslim, *Fezailu's Sahabe* 38.

İlk Müminler

> Bu din Allah'ın, meleklerin ve peygamberlerin dinidir. Atamız olan İbrahim'in dinidir. Allah, beni bu dini tebliğ için bütün insanlara gönderdi. (Hz. Muhammed (s))

Resûlullah, ilk ilâhî talimatları alışını takiben, daveti nasıl gerçekleştireceğiyle ilgili bazı sıkıntılar yaşasa dahi, bir süre sonra görevinin gereğine uygun olarak harekete geçti. Tanıdıklarını, kendisine vahyolunan ebedî hakikatlere iman etmeye davete başladı. Resûlullah'ı çok yakından tanıyan, O'na güvenen, saygı ve sevgi duyan birkaç kişi, daha ilk günlerde, olumlu cevap verdiler. Daveti olumlu cevaplayarak ilk günlerden itibaren Resûlullah'ın yanında yer alanlar; eşi Hatice, evlatlığı Zeyd, yeğeni Ali ve yakın dostu Ebû Bekir'di. Bunlar, hiç tereddüt etmeden, Resûlullah'ın kendilerine bildirdiği ilâhî hakikatleri tasdik ettiler, Resûlullah'ın peygamberliğine iman ettiler.

Davete olumlu cevap veren ilk kişi Hz. Hatice oldu. O, eşinin peygamber olarak görevlendirildiğini, bizzat eşiyle aynı anda ve herkesten önce anlamıştı. Hiç tereddüt etmeden de eşinin peygamberliğini kabul etti. İmkânı ve gücü dahilinde eşine yardımcı olmaya çalıştı. Zira o, insanlar içerisinde Allah'ın elçisine en yakın olan ve O'nu herkesten daha iyi tanıyan kişiydi. Resûlullah onbeş yıldır kocasıydı.

Hz. Hatice'den sonra Resûlullah'ı ilk tasdik edenin kim olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Konuyla ilgili farklı rivayetler, farklı kimselerin isimlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu ihtilafın en önemli nedeni, birkaç kişinin aynı zamanda denecek kadar kısa süre içerisinde daveti kabul etmiş olmalarıdır. Fakat eğer bir sıralama yapmak gerekirse, bazı rivayetlerin şahitliğiyle, Hz. Ali'nin diğerlerine oranla daveti biraz daha önce kabul etmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Buna göre, İslâm'ın, risâletin ilk günlerinde, Resûlullah, Hz. Hatice ve Hz. Ali'den ibaret üç mensubu bulunmaktaydı. Bu sırada Hz. Ali 10 veya 12 yaşında bir çocuktu.

İslâm davetinin ilk günleriyle ilgili bir rivayet, ilk müminler hakkında bilgiler vermesi açısından önemlidir. Bu, bir tüccar olan ve ticarî işleri nedeniyle İslâm davetinin ilk günlerine rastlayan bir zamanda Mekke'ye gelen Yahya b. Afif'in anlattıklarıyla ilgili rivayettir. Yahya b. Afif, daha önceki ziyaretlerinde Mekke'de rastlamadığı ve duymadığı, fakat bu son ziyareti sırasında gördüğü yeni bir durumdan bahsetmiştir. Afif şunları anlatmıştır: *'Ben Cahiliye çağında Mekke'ye geldiğimde Abbas b. Abdülmuttalib'in evine gitmiş ve misafiri olmuştum. Sabahın erken bir saatiydi. Güneş henüz yeni doğmuştu. Kâbe'yi seyretmeye başladım. Bu sırada Kâbe'ye bir adam geldi, gözünü göğe diktikten sonra yüzünü Kâbe'ye yönelterek ayakta durdu. Çok geçmeden bir çocuk geldi onun sağ yanında durdu, onun arkasından da bir kadın gelerek yanlarında durdu. Adam secde ederken onunla birlikte çocukla, kadın da secdeye kapandılar. Ben bunu görünce: 'Bu büyük bir hadise' dedim. Abbas da: 'Evet, büyük bir iştir. Sen bunun kim olduğunu biliyor musun?' diye sordu. Ben de 'Bilmiyorum' diye cevap verdim. O, 'İşte bu şahıs kardeşimin oğlu Muhammed'dir' dedi. 'Yanındaki çocuğun kim olduğunu biliyor musun?' diye sorduğunda, ben; 'Hayır bilmiyorum' dedim. O, 'Bu çocuk, kardeşimin oğlu Ali'dir' cevabını verdi. 'Onların arkalarında duran kadının kim olduğunu biliyor musun?' diye sordu. Ben yine, 'Hayır' dedim. O, 'Bu kadın, Muhammed'in eşi Hatice'dir. Muhammed bana, senin bu gördüğün ibadetlerin Allah tarafından emredilmiş olduğunu söyledi. Allah adına yemin ederim ki yeryüzünde bu üç kişiden başka bu dine mensup olan başka kimse bulunmamaktadır' dedi.'*[1]

Hz. Ali'nin İslâm'a girişi, risâletin o ilk günlerindeki davetin niteliğiyle ilgili bazı önemli bilgilere ulaşma imkânı da sağlamaktadır. Ebû Talib, küçük oğlu Ali'nin, yeğeni Muhammed'le birlikte yeni bir dini kabul ettiğini ve birlikte ibadet ettiklerini duyduğunda, Resûlullah'la görüşerek duyduklarının doğruluğunu tetkik etmek istedi. Resûlullah'a gelerek *'Yeğenim, duyduğuma göre yeni bir din edinmişsin. Bu dinin özelliği nedir?'* diye sordu. Resûlullah'ın bu soruya cevabı kısa ve açık oldu; *'Ey amca! Bu din Allah'ın, meleklerin ve peygamberlerin dinidir. Atamız olan İbrahim'in dinidir. Allah, bu dini tebliğ için beni bütün insanlara gönderdi. Ey Amca! sen bu dine, tebliğ edeceklerimin hepsinden daha layıksın.'*[2] Resûlullah bu sözleriyle İslâm'ın türedi bir din olmadığını, diğer bin bir türlü dinlerden birisi olmadığını; İslâm'ın insanlığın asıl ve ilk dini olduğunu açıklıyordu. Hz. İbrahim'in ismini zikrederek, insanları Mekke'nin şirkinde hâlâ mevcut bulunan bazı hakikat kırıntılarının asıllarına ve tamamına davet ettiğini bildiriyordu. Ebû Talib, yeğeninin davetine olumlu cevap vermedi. Durumunu değiştirmeye yanaşmadı ve bu konudaki kararlılığını da açıkça ifade etti. Fakat oğlu Ali'ye, yeğeni Muhammed'e uymaya devam etmesini söylemeyi de ihmal etmedi. Ayrıca, görecekleri tepkilere karşı uyararak, dikkatli olmalarını istedi.

Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşuna gelince; Resûlullah ve Ebû Bekir risâlet

öncesi dönemde çok yakın arkadaştılar. Bundan dolayı, Resûlullah'ın kendisinin bir peygamber olarak seçildiğini ve görevlendirildiğini Mekkelilere bildirmeye başlaması üzerine, Mekke ileri gelenleri, Resûlullah'la görüşmesi ve durumu anlaması için Ebû Bekir'i görevlendirmişlerdi. Ebû Bekir, kendisine verilen görev gereği arkadaşıyla görüşmüştü. Görüşme sırasında Resûlullah'tan İslâm'la ilgili ilk bilgileri almış, Alâk sûresinin ilk ayetlerini dinlemişti. Bazı rivayetlere göre, Ebû Bekir o ilk görüşme sırasında İslâm'a girdi. Bazı rivayetlere göre ise Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunmasını takiben gerçekleşen bir görüşme sırasında İslâm'a girdi. Bu ikinci görüş olayların gelişimi açısından daha doğru gözükmektedir. Çünkü, Resûlullah Hira'da vahyolunan Alâk sûresinin ayetleriyle peygamber olduğunu öğrenmiş, peygamberliğin gereklerine göre tebliğe başlaması Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunması ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle Hz. Ali ve Hz. Zeyd'de de olduğu üzere, Hz. Ebû Bekir'in İslâm'a girişi vahyin kesintiye uğradığı fetret devrini takiben gerçekleşmiş olmalıdır. Mevcut bilgilerden anlaşıldığına göre Hz. Ebû Bekir'in İslâm'a girişi şu şekilde gerçekleşmiştir: Resûlullah, görevinin gereği olarak insanları İslâm'a davet etmeye başladığında, en yakın dostu Ebû Bekir Mekke'de bulunmuyordu. Bir ticaret kervanıyla Yemen'e gitmişti. Yemen dönüşü, Mekke ileri gelenlerinden bir grup, Resûlullah ile ilgili yeni haberi kendisine aktardılar. Bu, Ebû Bekir'in ilgisini çeken bir haberdi. Kendisine anlatılanların mahiyetini anlamak için hemen değerli dostunun yanına gitti. '*Ey Ebû'l-Kasım, duyduklarım doğru mu?*' diye sordu. Resûlullah, ne duyduğunu sorduğunda, Ebû Bekir; '*Sen, Allah'a davet ediyor ve kendinin de Allah'ın elçisi olduğunu söylüyormuşsun, bunlar doğru mu?*' dedi. Resûlullah '*Evet*' dedi. Konuştular. Resûlullah, yakın arkadaşına İslâm'ı ve kendi durumunu anlattı. Ebû Bekir, bütün özellikleriyle çocukluğundan itibaren çok yakından tanıdığı Resûlullah'ın söylediklerine inanmakta hiç tereddüt etmeden, hemen orada söz konusu davete olumlu cevap vererek müminlerin ilklerinden oldu. Resûlullah, Ebû Bekir'in İslâm'a girişini anlatırken, onun bir farklılığını şöyle ifade etmiştir: '*İslâm'a davet ettiğim herkes önce muhakkak tereddüt etmiş; düşünüp-taşınmıştır. Fakat Ebû Bekir hiç tereddüt etmeden davetimi kabul etti.*'[3]

İslâm daveti kısa sürede birçok kişinin ilgisini çekti ve bazı kimseler daveti kabul ettiler. Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Zeyd, Hz. Ebû Bekir gibi ilk müminleri takiben Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avvam, Osman b. Affan, Sa'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Ammar b. Yasir, Bilâl-i Habeşî müminlerin safına katılan kimseler oldular. Bunlardan Ammar ve Bilâl-i Habeşî hariç diğerleri Mekke'nin varlıklı ve güçlü ailelerine mensup gençlerdi. Hepsi de İslâm öncesi hayatlarında ahlâken erdemli olma çabası içerisinde bulunan kimselerdi ve ahlâkî erdemleriyle tanınan Resûlullah'ın ve Ebû Bekir'in davetleri karşısında tereddüt etmeden Müslüman oldular. Ammar ile Bilâl-i Habeşî ise köleydiler ve Resûlullah'ın haki-

kat çağrısını gönülden kabullendiler. Bu çağrının, gasp edilen insanlıklarını kendilerine iade edeceğini anlamakta zorlanmadılar.

Risâlet sürecinin ilk haftaları, ayları denecek kadar erken bir dönemde Müslüman olanlar sadece bunlar değildi. Yukarıda isimleri geçenlere göre bir sonraki aşamada, ama davet sürecinin ilk zamanlarında iman eden daha başkaları da vardı. Bunlar ve öncekiler dikkate alındığı zaman ilk müminlerin bazı ortak özelliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu özelliklerin başında, Resûlullah'ın bizzat şahsına güvenlerinin imanlarının en önemli gerekçesi olduğu anlaşılmaktadır. Başta eşi, evlatlığı, yeğeni ve yakın arkadaşı olmak üzere, öncelikle yakınlarından bazı kimselerin daveti ilk kabul eden kimseler olmalarının nedeni budur. Daha da önemlisi ve dikkat çekeni, akrabalarından özellikle de kadınların risâletin ilk zamanlarında iman etmiş olmalarıdır. Bunlar arasında halası Safiyye, Ervâ, Umeyme ve Âtike, İslâm davetinden önce ölen diğer halası Ümmü Hakim'in kızları Sa'da binti Kureyz ve Ervâ binti Kureyz, halası Umeyme'nin kızları Hamne binti Cahş, Zeyneb binti Cahş, amcası Abbas'ın hanımı Lubâne binti el-Hâris vardır. Risâletin ilk zamanlarında İslâm davetini kabul eden kadınlar arasında Hz. Ebû Bekir'in, Abdurahman b. Avf'ın, Osman b. Affan'ın, Talha b. Ubeydullah'ın, Ammar b. Yasir'in anneleri de ayrıca dikkat çekmektedir. Ağırlıklı olarak kadınların henüz birkaç ayetin vahyolunduğu ve İslâm'ın nasıl bir din olduğunun çok fazla bilinmediği bir zamanda iman etmeleri üzerinde özellikle durmayı gerektiren önemli bir husustur. Burada şu söylenebilir ki, söz konusu kadınlar elbette ki o aşamada Resûlullah'ın şahsına güvenleriyle hareket etmişler ve samimi bir şekilde Resûlullah'ın davetini kabul etmişlerdir. O'nun şahsında, insan oluşlarının gerektirdiği değere kavuşacaklarını hissetmiş veya görmüş olmaları da ayrıca dikkate alınması gereken bir özellik olarak anlam kazanmaktadır. Onlar, iman etmeleriyle, sadece çocuklarının değil, aynı zamanda toplumun, daha yerinde bir tespitle İslâm ümmetinin de anası olmuşlardır. Bu konuda Hz. Hatice önemli bir örnektir. O, peygamber olan kocasının insanlar arasındaki en önemli yardımcısı ve ilk müminlerden birçok kimsenin de iman etmelerine vesile olan özel ve önemli bir şahsiyet kimliğiyle çok önemli bir konumda yer almıştır. İlk müminlerden Hz. Hatice'nin vesilesiyle iman edenler arasında, önceki eşi Atik b. Abîd'den olan kızı Hind, yeğeni Umeyme, yakın akrabalarından Esved b. Nevfel, Amr b. Ümeyye, Halid b. Hizâm vardır.

DİPNOTLAR

1- İbn İshak, *Siyer*, 195; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/212; İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, III/1243; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/17, 18.

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/263; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/213; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/58.

3- İbn İshak, *Siyer*, 178.

Vahyin Korunması ve Doğru Anlaşılması

> (Ey Muhammed!) Sana vahyedileni ezberlemek için çabalayıp durma. Kuşkusuz onu hafızanda toplamak ve gerektiğinde okutmak bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun sadece okunuşunu takip et. Onu açıklamak da bize aittir. (Kıyamet sûresi, 75:16-20)

Müddessir ve Müzzemmil sûrelerinin ilk ayetlerinin vahyolunmasını takiben, yeni ayetler peş peşe vahyolunmaya başladı. İnsanlar için gerekli olan ebedî hakikatleri bildirmek, mevcut inanç ve hayat tarzlarının yanlışlarını göstermek, doğru inanç sistemini ve hayat tarzını takdim etmek ve Resûlullah'ı görevi konusunda bilgilendirmek amacında olan yeni ayetler gün geçtikçe daha da yoğun bir şekilde vahyolundu. Resûlullah bu süreci *'Müddessir'den sonra vahiy hızlandı; bir biri ardınca gelmeye başladı'*[1] diyerek açıklamıştır.

O zamana kadar vahyolunmuş ayetlerin gereklerini yerine getirmek için çaba sarf eden ve her yeni ayetle işi biraz daha ağırlaşıp, yoğunlaşan Resûlullah, kısa sûre sonra mevcut ayetlerle ilgili bazı önemli sıkıntılara sahip olmaya başladı. Bu sıkıntılarını;

1- Vahyolunan ayetlerin bir kısmının unutulması veya kaybolması nedeniyle Kur'an'ın tamamının muhafaza edilememesi ihtimali,

2- Ayet olmayan sözlerin Kur'an'a karışması ihtimali,

3- Ayetlerin doğru anlaşılıp-anlaşılmaması konuları oluşturuyordu.

Kur'an'ın Bütünlüğünün Korunması

Esenliğin, hakikatin, adaletin, aydınlığın, iyiliğin, güzelliğin rehberi olan Kur'an'ın tüm bu özelliklerini her zaman yerine getirebilmesi, her ayetinin korunmasıyla, Kur'an'ın tamamının muhafazasıyla mümkündür. Onun bir kısmının

unutulması veya kaybolması, insanlığın ebedî saadet özlemini gerçek kılacak yolun değişmesi veya zorlaşması demektir. Sıkıntıların, kötülüklerin, haksızlıkların, ahlâksızlıkların, çirkinliklerin, karanlığın insanlık için değişmeyen bir kader haline gelmesi demektir. Bu nedenle Kur'an korunmalıydı; bir kelimesinin dahi kaybı önlenmeli; kaybını, eksilmesini önleyecek tedbirler titizlikle alınmalıydı. Risâlet sürecinde Kur'an'ın kaybedilmesi veya unutularak eksilmesi, öncelikle ve hatta sadece Resûlullah'ın hatasının sonucu olabilirdi. Özellikle de risâletin ilk zamanlarını dikkate alarak ifade etmek gerekirse, henüz müminlerin sayısının birkaç kişi olduğu bir zamanda, Resûlullah'ın bir ayeti unutması durumunda onu kim hatırlayabilirdi ki? Bu nedenle Resûlullah, ayetlerin bir kısmının unutularak kaybedilmesini önlemek için gerekli tedbirleri alması gerektiğini ve bu tedbirlerin alınmasının tamamıyla kendi sorumluluğunda olduğunu düşündü. Zira, Kur'an, kendisine vahyolunuyordu; insanlık katına indiği yer kendisiydi. Vakit geçirmeden Kur'an'ı korumak için alınması gereken tedbirleri almalıydı; ama nasıl? Ayetleri yazıyla kaydetmenin, onu korumak amacına hizmet eden en uygun yöntem olduğunu biliyordu. Fakat risâletin ilk günlerinin şartlarında bunu yapamazdı. Çünkü kendisi okur-yazar değildi. Yanında okur-yazar olan kimse de yoktu. Bu durumda yapabileceği tek şey, ayetleri hatasız ve eksiksiz bir şekilde ezberlemekten ibaretti. Üstelik mevcut durum buna imkân sağlıyordu. Yeni bir ayet vahyolunduğu zaman, o ayeti vahyolunmasının hemen arkasından zihninde olanca orijinalliğiyle hazır buluyordu. Biraz gayret sarf ederse, o ayetleri en doğru biçimde ezberleyebilirdi. Düşündüğünü uygulamaya koydu. İlk günden itibaren vahyolunan ayetleri titiz ve yorucu bir çabayla ezberlemeye; daha doğrusu, unutmamak için sıklıkla tekrar etmeye çalıştı.

Henüz bilmiyordu ama, O'nun bir insan olarak düşündüğü çözüm ve çözümü gerçekleştirmek için giriştiği çabalar tamamıyla gereksizdi. Ayetleri ezberlemek için özel bir çaba sarf etmesine hiç gerek yoktu. Esasen her ayet, hiçbir zaman unutmayacağı bir şekilde hafızasına kaydedilecekti. Bu durum yüce Allah'ın kendisine bir lütfu idi; ama o bundan habersizdi. Ancak çok geçmeden, farklı zamanlarda vahyolunan üç ayeti takiben, ayetleri ezberleyerek koruma çabalarına gerek olmadığını anladı. Konuya ilişkin ilk ayet A'lâ sûresindeki bir ayetti. Ayet şöyledir: '*Bundan böyle sana Kur'an'ı okutacağız ve unutmayacaksın*' (*A'lâ*, 87:6). Muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla bu, Resûlullah'ın ezberlemeye yönelik çabalarının yorucu düzeye erişmediği bir zamanda vahyolunmuş bir ayettir. Söz konusu ayette, Resûlullah'a, kendisine vahyolunanları insanlara '*okuma*' sorumluluğu olduğu bildiriliyordu. Resûlullah, ayetteki '*unutmayacaksın*'dan '*ayetleri ezberle*' talimatını anlamış olmalı ki, yoğun bir şekilde ezberleme çabasına girdi. Zaten ayetleri ezberleme düşüncesine sahipti ve öyle de yapıyordu. Oysa A'lâ sûresinin ilgili ayetiyle, vahyolunan ayetlerin kendisine hiçbir zaman '*unutturulmayacağı*' bildiril-

mişti; O, bunu o zaman fark edemedi; anlayamadı. Bu nedenle, takip eden günlerde, Kıyamet sûresindeki ayetler vahyolundu: *'(Ey Muhammed!) Sana vahyedileni ezberlemek için çabalayıp durma. Kuşkusuz onu hafızanda toplamak ve gerektiğinde okutmak bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun sadece okunuşunu takip et' (Kıyamet, 75:16-19).* Bu yeni ayetle, Resûlullah'ın ayetleri ezberlemek için çabalamaması, kendisini yormasına gerek olmadığı açıkça bildirildi. Resûlullah'ın yapması gereken tek şey, ayetler kendisine vahyolunurken sükûnet içerisinde dinlemekten ibaretti. Yüce Allah O'nun Kur'an'ı ezberlemesini sağlayacaktı. Hiç kuşkusuz bu Resûlullah için her açıdan sevindirici bir haber, önemli bir müjdeydi. Nede olsa özel bir çabası olmaksızın tüm Kur'an'ı ezbere bilecekti. Fakat nedendir bilinmez, daha sonraları, Kur'an'ı ezberlemek konusuyla ilgili bir ayet daha vahyolunarak, konu kesin bir ifadeyle tekrar bildirildi: *'Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan acele ederek Kur'an'ı okumağa kalkma: 'Rabb'im ilmimi artır' de' (Tahâ, 20:114).* Böylelikle Resûlullah açısından sıkıntılara neden olan ayetlerin unutulması ve bu unutma nedeniyle ebedî hakikatin rehberi olan Kur'an'ın bir kısmının kaybedilmesi problemi kesin olarak ortadan kalktı. Bu konudaki sıkıntıları giderildi.

Ancak bir süre sonra, risâletin ileri yıllarında, bir başka problem gündemine geldi. Resûlullah, Kur'an'ın eksiksiz bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasının imkân ve şartlarını düşündü. Eğer kendisi ölürse –ki bu birgün muhakkak olacaktı- o zaman Kur'an insanlık katında var olmaya nasıl devam edecekti? Gerçi, ezberleme işini sonuna kadar sürdüren ve ezberlerini sık sık Resûlullah'a okuyarak kontrol ettiren müminler eksik değildi. Bunlardan Ebû Bekir, Osman b. Affan, Ali b. Ebî Talib, İbn Mes'ud, Talha b. Ubeydullah'ın oluşturduğu beş kişilik grup, risâletin daha ilk zamanlarında İslâm'a girmişlerdi. Bunlara daha sonraları başkaları da eklendi. Fakat ilk zamanlarda vahyolunan ayetlerin tamamının müminler tarafından ezberlenmiş olmasına karşılık, yeni vahyolunan ayetlerle birlikte, ayetlerin hepsini ezbere bilenlerin sayısı gün geçtikçe azalmaya başladı. Bu durumda, Kur'an'ın, şahısların hafızalarına muhtaç olmadan sürekliliğini sağlayacak bir tedbir alınmalıydı. Kur'an'ın korunabilmesi ve bu haliyle gelecek nesillere devredilebilmesi için yazı önemli bir araçtı. Mevcut şartlar da buna müsaitti; çünkü Mekke'nin okur-yazar gençlerinden Osman b. Affan, Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Talha b. Ubeydullah İslâm'a girmiş, himayesindeki Ali b. Ebî Talib ise okuma yazmayı öğrenmişti.

Ayetlerin yazıyla muhafazası konusunun risâletin hangi aşamasında gündeme geldiğini kesin olarak bilmiyoruz. Mevcut şartlar ve konuya ilişkin bazı bilgiler, yazıyla muhafaza işinin erken bir dönemde başladığını göstermektedir. Şöyle ki; risâletin 3. yılında kitlesel daveti başlatan ayetlerin (Şuara, 26:214 ve Hicr, 15:94) vahyolunmasına kadar, tamamına yakınını kısa sürelerin oluşturduğu 50 civarında

sûre vahyolunmuştu. Bu da, Resûlullah hariç, diğer mûminler için ayetlerin ezberlenerek hafızalarda muhafazasının erken bir dönemde zorlaşmaya başladığını göstermektedir. Bu dönem içinde ayetlerin sayısı artınca, Resûlullah, mûminlerden okuma-yazma bilenleri çağırarak ayetleri yazdırmaya başladı. Yazılanları sıklıkla okutturarak yazım hatalarını düzeltti ve yazılan metinleri kendi evinde muhafaza altına aldı. Ayetleri yazma işinin risâletin erken bir döneminde başlandığını göstermesi açısından Ömer b. Hattab'ın İslâm'a girişiyle ilgili rivayetlerdeki bir bilgi önemlidir. Ömer, kız kardeşinin evinde Tâhâ sûresinin yazılı olduğu sayfaları okuduktan İslâm'a girmeye karar vermiştir. Konuyla ilgili delillerin bir diğeri ve daha da önemlisi bir ayettir. Mekke döneminin ilk yıllarında vahyolunan bir ayet, Kur'an'ın erken bir dönemde yazılmaya başlandığına ve ayrıca Resûlullah'ın sahabelerine yazdırdığı ayetleri okutturarak tashih ettiğine şahitlik etmektedir: *"(Müşrikler) dediler ki: '(Bu Kur'an) Evvelkilerin masallarından başka bir şey değil. Onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor" (Furkan, 25:5).* Vahyolunan her ayetin yazılarak muhafaza edildiğiyle ilgili bir başka delil ise, Mekke döneminin sonlarına aittir. Zübeyr b. Bekkâr, Akabe'deki biat sırasında Resûlullah'la görüştüğü zaman, Resûlullah'ın, o zamana kadar vahyolunan bütün ayetleri yazılı olarak kendisine verdiğini ve kendisinin de bu ayetleri Râfi'ye verdiğini, Râfi'nin ise onları Medine'ye götürerek Medinelilere okuduğunu bildirmiştir. Bütün bunlar Kur'an'ın erken bir dönemde yazıyla tespit edildiğine şahitlik eden önemli delillerdir.

Ayetlerin yazılarak muhafazası, hakkında ilâhî bir talimatı gerektirmeyen, kolaylıkla düşünülebilecek bir tedbir olmasına karşılık, önemi nedeniyle, Allah'ın, Resûlü'ne bir hatırlatma veya talimatta bulunmuş olması ihtimali düşünülebilir. Risâlet sûresinin tamamında ne kadar ayetin vahyolunacağının Resûlullah tarafından bilinmediği dikkate alınırsa, ayetleri ezberleyerek muhafazasının sahabeler açısından iyice zorlaşmaya başlamasından da önce, Resûlullah'ın ayetleri yazdırmaya başlamış olmasının ilâhî bir hatırlatma veya talimata dayanıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Böylesi bir ayet mevcuttur. Söz konusu ayet açık bir tarzda '*yaz*' talimatı vermez; daha ziyade hatırlatma, düşündürme niteliğine sahip bir ayettir. Bu, risâletin ilk günlerinde vahyolunan '*Kaleme ve yazdıklarına andolsun*' *(Kalem, 68:1)* ayetidir. Böylesine erken bir dönemde, yazı işlerinin yegâne aracı olan kalemin ayetle belirtilmesinin ve daha da önemlisi, kalemle yazılanlar üzerine yemin edilerek dikkatlerin yazıya, yazıların teşkil ettiği kitaplara çekilmesinin önemli bir hatırlatma olduğu açıktır. Ayrıca, ilk zamanlar vahyolunan birçok ayette Kur'an, '*Kitab*' olarak nitelenmiştir. Bir şeyin kitap olması, o şeyin yazılmasını gerektirir. Resûlullah'ın, Kur'an'dan '*Kitab*' olarak bahsedilmiş olmasından hareketle '*ayetleri yaz*' emrini anlamış olduğunu düşünebiliriz.

Kur'an'ın İlahîliğinin Korunması

Ebedî saadetin kaynağı ve teminatı olan Kur'an'da çeşitli nedenlerden kaynaklanabilecek bir eksilme önemli bir problemdi. Açıklandığı üzere, bu problem, daha açığa çıkmadan ilâhî hatırlatma ve yardımla hiçbir zaman gündeme gelmeyecek şekilde çözüme kavuşturuldu. Ancak ayetleri yazarak koruma tedbirini takip eden günlerde muhtemel bir başka problem için gerekli tedbiri alma zorunluluğu açığa çıktı. Bu, Kur'an'a Kur'an dışı bir şeyin karışması, Kur'an'ın ilâhîliğinin lekelenmesi ihtimaliydi.

Resûlullah, risâletin ilk zamanlarında, beşerî ifadelerin karışması nedeniyle Kur'an'ın tahrif olması ihtimalini düşünmemişti. O'nun zihninde böyle bir problem yoktu. Fakat ilâhî bir uyarı, bu ihtimali Resûlullah'a düşündürttü ve en kısa zamanda tedbir almaya yöneltti. Uyarı, Resûlullah'ın açıklama ve yorumlarının Kur'an'a karışması ihtimaliyle ilgiliydi. Allah, müşriklerin Kur'an'la ilgili bir şüphelerini cevaplarken, aynı zamanda Resûlü'ne de konuyla ilgili gerekli mesajı verdi: *'Bu Kur'an elbette şerefli bir Peygamberin Allah'tan aldığı sözüdür. O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Alemlerin Rabb'inden indirilmiştir. Eğer o Peygamber bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, elbette ondan gücünü, kuvvetini alırdık. Sonra onun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı' (Hakkâ, 69:40-47).* Ayetteki açık ve sert ifade, müşriklerin Kur'an'ın ilâhî oluşuyla ilgili tereddütlerini yok etmeyi amaçlıyordu. Fakat Resûlullah'a da dolaylı bir mesaj veriliyordu. Resûlullah'ın böylesi olumsuz bir duruma tevessül etmesini beklemek elbette ki mümkün değildir. Allah, O'nu insanlar arasından seçip görevlendirmiştir. Eğer O, ilâhî emanete sadık birisi olmasaydı, risâlet için seçilmezdi. Ancak buna rağmen, Resûlullah'a verilen dolaylı mesajda, vahyi, kendi ifadelerinden koruması gerektiği de bildirilmiştir. Resûlullah gerekli tedbirleri almalı ve âyetlere kendisine ait beşerî ifadelerin karışmasına izin vermemelidir.

Kur'an'a beşerî bir şeyler karıştırmak, Kur'an'ı tahriften başka bir şey değildir. Böylesi bir şeyi, bilerek ne Resûlullah, ne de diğer müminler yaparlardı. Fakat bu durum, risâlet süreci itibarıyla problemin muhtemel varlığını yok etmeye yetmiyordu. Herhangi bir kasıt olmadan da Kur'an'a beşerî unsurların karışması mümkün olabilirdi. Kur'an'a beşerî unsurların karışmasının en muhtemel biçimi ise, Resûlullah'ın bir resûl sıfatıyla Kur'an'ı teşkil eden âyetler dışında sarf ettiği sözlerinin (Kavlî Sünnet) müminler tarafından ayet zannedilerek Kur'an'a dahil edilmesiydi. Gerçi Resûlullah'ın ayetlerle, kendi sözlerini birbirinden ayırt edilecek şekilde sunduğunda kuşku yoktur. Fakat okur-yazar olan müminler Kur'an'dan ayrı olarak Resûlullah'ın açıklama, hatırlatma, teşvik, yorum, ihtar, tavsiye niteliğinde olan sözlerini de yazıyorlardı. Bu, ayetlerle sünnetin birbirine karışması açısından gözardı edilemeyecek önemde bir tehlikeydi. Bu konuda Hâkka süresinin

ilgili ayeti önemli bir hatırlatma oldu. Resûlullah hemen tedbirini aldı ve Kur'an'dan başka hiçbir şeyin yazılmamasını açık ve kesin ifadeyle emretti: *'Benden Kur'an'dan başka bir şey yazmayın. Kim Kur'an'ın dışında bir şey yazmış ise onu yok etsin'*[2] dedi. Bu yasak bir süre devam etti. Bazı istisnaları hariç, Kur'an'ın dışında olan şeylerin ve elbette ki özellikle de kavli sünnetin yazılmasına müsaade edilmedi. Ne zaman ki Kur'an'ı ezberleyenlerin ve okur-yazarların sayısı çoğaldı, Kur'an metinleri derli toplu biraraya getirilmeye başlandı, ancak ondan sonra kontrollü bir şekilde sünnetin de yazılmasına izin verildi. Bu ise ancak risâletin Medine döneminin sonlarına doğru mümkün olabildi.

Ayetlerin unutulmasını veya Kur'an'a beşerî unsurların karışmasını önleyecek tedbirlerin alınması ve daha da önemlisi, sonraki dönemlerde, Kur'an'ın yüce Allah tarafından korunacağının bildirilmesi* Resûlullah'ın sorumluluk yükünü hafifletmişti. Görevini rahat bir şekilde yürütecek olmanın huzurunu kavuşmuştu. Ahlâkına ve kişiliğine güvendiği kimselere ayetleri tebliğ işini daha şevkle yerine getiriyordu. Fakat bu arada bir başka sıkıntı gündeme geldi. Bu Kur'an'ın doğru anlaşılıp-anlaşılmamasıyla ilgili bir sıkıntıydı.

Kur'an'ın Doğru Anlaşılması

Resûlullah vahyolunan her ayeti insanlara bildiriyordu. Ayetler açıktı, anlaşılırdı. Ama bazen, duydukları ayetlerle veya ayetlerde açıklanan konularla ilgili birşeyler soranlar oluyordu. Her soru Resûlullah için bir zorluktu; düşünüyor, sorulara ayetler ışığında en uygun ve doğru cevabı vermeye çalışıyordu. Bazen ise, ek bilgi gerekmese bile, okuduğu ayeti muhatabına anlayacağı bir dille, örneklendirerek açıklaması gerekiyordu. Bu ise, zihninde, açıklama ve örneklerinin doğru olup olmadığı sorusunun doğmasına neden oldu. Zaman geçip ayetler çoğaldıkça, açıklaması gereken konular da hızla arttı. Bunun hep böyle gideceği belli olmuştu. Bu sırada zihnindeki soru büyüdü, ağırlaştı. Kur'an'ın mutlak ve evrensel olmasına karşılık, insan hayatını teşkil eden bireysel ve toplumsal durum ve konular değişken ve izafîydi. Mutlak olanla, değişken olan; evrensel olanla, izafî olan arasındaki bağlantının kurulması; yani Kur'an'ın bireyin ve toplumun hayatına hitap edip, rehberlik yapmasını sağlamak gerekiyordu. Üstelik, her ayet, kolaylıkla herkesin aynı şeyleri anlayabileceği şekilde ayrıntılı bir anlatım tarzına sahip değildi. Bazılarının anlamı kısmen de olsa kapalı veya geneldi. Bu durumda, o ayetle emredilen veya istenen şeyin açıklanıp anlaşılır hale getirilmesi gerekiyordu. Elbette ki ayetleri ilâhî murada uygun şekilde doğru anlamak ve uygulamaya yönelik olanları doğru uygulamak öncelikle Resûlullah'ın göreviydi. O sadece ilâhî hakikatle-

* 'Zikri (Kur'an'ı) biz indirdik, O'nu biz koruyacağız.' (Hicr, 15:9)

ri bildirmekle değil, aynı zamanda herkesin anlayabileceği şekilde açıklamakla da sorumluydu. Zira, kendisine vahyolunan ebedî bilgileri tebliğ ve beyan sorumluluğuna sahipti. Daha sonraları vahyolunan bir ayet de bu konuyu olanca açıklığıyla net bir şekilde ifade etmiştir: *'Ey Peygamber! Sana, insanlara beyan edesin diye Kur'an'ı indirdik. Belki düşünürler' (Nahl, 16:44).*

Hz. Peygamber, ayetleri açıklamak zorundaydı. Bunu tecrübelerine, mevcut bilgilerine, aklına, sezgilerine güvenerek yapabilirdi. Fakat, ayetleri doğru anlayıp-anlamadığını nasıl bilecekti? Önemli olan sadece açıklamak değil, açıklamaları doğru yapmaktı; ilâhî muradı ifade edebilmekti. İşte bu, risâletin ilk günlerinde Resûlullah için bir sıkıntı nedeni oldu. Fakat, bu konuda da ilâhî yardım hiç gecikmeden Resûlullah'a müjdelendi. Böylelikle, bu konuyla ilgili problem de çözülmüş oldu. Konuyla ilgili ayet şöyleydi: *'Onu (Kur'an'ı) açıklamak bize (Allah'a) aittir' (Kıyâmet, 75:19).* Bu ayetle, gerek Resûlullah ve gerekse diğer müminler bütün tereddütlerden uzak şekilde anladılar ki, ayetlerin doğru anlaşılmasını sağlayacak bilgiler bizzat Allah tarafından Resûlü'ne bildirilecekti. Söz konusu açıklayıcı, tamamlayıcı bilgiler bir başka ayetle verilebileceği gibi, daha başka yollarla da olabilirdi. Kur'an'a dahil olmayan vahiy veya ilham, sezgi gibi özel durumlar ise diğer yollardan bazılarıydı. Ayrıca, Peygamberin aklını, düşüncesini yönlendiren ilâhî müdahale veya Resûlullah'ın kendi beşerî bilgi ve tecrübelerinden hareketle yaptığı açıklamaların ve uygulamaların doğruluk veya yanlışlığının ayetle bildirilmesi de bilgi verme yolu olabilirdi. Bunlardan hangisi olursa olsun, önemli olan şu idi: Resûlullah'ın görevi dahilinde yaptığı açıklamalar, yorumlar, tavsiyeler veya getirdiği yasaklamalar, verdiği izinler... tamamıyla ilâhî kontrol altında gerçekleşecekti. Kur'an'la ilgili açıklamalarının yanlış olmasına hiçbir şekilde izin verilmeyecekti.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Tefsir (Müddessir)* 74/4,5; Müslim, *Iman* 255-258; Ahmed, *Müsned* III/ 306, 392.

2- Müslim, *Zühd* 72; Ebû Davud, *Ilim* 3; Ahmed, *Müsned* III/12,21,39,56; Darimî, *Sünen* I/119.

Bir Tevhid Eylemi: Namaz

> Müminler o kimselerdir ki, namazı gerektiği gibi kılarlar. (Enfâl sûresi, 8:3)
> (Cehennem görevlileri) suçlulara sorarlar; '*Sizi bu yakıcı ateşe ne sürükledi?*' (Onlar da) derler ki; '*Biz namaz kılanlardan değildik...*' (Müddessir sûresi, 74:41-43)

Namaz, risâlet sürecinde emredilen ilk özel* ibadet oldu. Namaz, yaygın kanaate göre, risâletin ilk günlerinde ve hatta doğruluğu tartışmalara açık bazı rivayetlerde yer aldığı üzere, Resûlullah'ın Hira mağarasında Cebrail'le ilk kez karşılaştığı sırada emredildi. Yine söz konusu kanaate göre, namazın nasıl kılınacağını bizzat Cebrail öğretti. Bu rivayetlerin doğruluk durumları tartışmalara açık olmakla birlikte, önemli olan şudur ki; namaz müminler tarafından risâletin ilk günlerinde kılınıyor olmasına rağmen, o ilk zamanlarda vahyolunan ayetler arasında namaz kılmayı emreden ve namazın nasıl kılınacağını bildiren bir ayet bulunmamaktadır. Mevcut ayetler, daha çok, namazın önemine dikkat çeker niteliktedir. Bu durum, konuyla ilgilenen araştırmacılara, tarihçilere namazın Kur'an dışı bir yolla emredilmiş ve öğretilmiş olabileceğini düşündürmüş gözükmektedir. Cebrail'in bizzat bildirmesi ve öğretmesi ise en makul görüş olarak anlam kazanmıştır. Ancak, çoğu zaman hesaba katılmayan, fakat sağlam tarihsel dayanakları da bulunan bir başka ihtimal dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bu, namazın Cebrail tarafından

* İslâm'a göre bütün bir hayat ibadet şuuru içerisinde yaşanmalıdır. Sorumluluk bilinci ve sorumluluğun gereğine göre olmak ise söz konusu şuuru sağlar. Böyle olunca, yapılan her iş ibadet niteliği kazanır. Ancak şu da önemlidir ki, sorumluluk bilincine sahip bir şekilde sürdürülen hayat süresi içerisinde yerine getirilmesi zorunlu olan, hayat tarzının teminatı olan özel ibadetler vardır. Bunlar, belirli şartlar dahilinde olmazsa-olmaz niteliğinde ibadetlerdir. Namaz, zekat, oruç, hac bu ibadetlerden bazıları ve en yaygın olarak bilinenleridir. Namaz, bu ibadetlerden ilk emredilen olma özelliğine sahiptir.

emredilmesine ve nasıl kılınacağının öğretilmesine gerek kalmadan müminler tarafından kılınmaya başlanmış olmasıdır. Zira, namaz, Mekkelilerin İbrahimî geleneğin bir unsuru olarak bildikleri ve inziva dönemlerinde veya Kâbe'yi ziyaret sırasında, ara sıra da olsa yapageldikleri bir ibadetti.* Durum böyle olunca, namazı emreden bir ayetin veya ayet dışında ilâhî bir emrin verilmesi gerekli olmayabilir. Namazın önemine dikkat çekilmiş olması, kılınması gereğinin anlaşılmasına yeter. Hatırlanmalıdır ki, Resûlullah, risâletin ilk gününden itibaren, İslâm'ı insanlara ilk kez sunulan yeni bir din olarak değil, Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dinin kendi şahsında yeniden insanlığa sunulması olarak takdim etmişti.

Ne aracılığıyla ve nasıl emredildiğini bir yana bırakarak ifade etmek gerekirse, önemli olan risâlet sürecinde namazsız bir dönemin ve hatta günün bulunmuyor olmasıdır. Bu konuda karşıt bir rivayet veya bilgi mevcut değildir. Resûlullah başta olmak üzere ilk müminlerin, mümin sıfatını üstlenişlerinin ilk anından itibaren namaz kıldıkları kesin olarak bilinmektedir.** Bu son derece manidar bir durumdur. Çünkü bu, öncelik tevhid hakikatine imanda olmakla birlikte, tevhide iman etmek ile namaz ibadetinin aynı zamanda emredildikleri anlamına gelen bir durumdur.

Namazın, imanın diğer birçok şartından bile önce emredilmesinin nedenini ve hikmetini anlamak için, İslâm'ın insanlara bildiriliş yöntemiyle ilgili temel özelliklerden birisini dikkate almak gerekmektedir. İslâm, risâlet süresinde, hiçbir zaman sadece inançla ilgili bazı esasları kapsayan bir din olmamıştır. Risâlet sürecinin ne ilk gününde ve ne de son gününde böylesi bir durumun varlığı söz konusu değildir. İnanç konuları İslâm'ın temelini oluşturmakla birlikte, sadece bir kısmını teşkil etmiştir. Dinin temelini inanç konuları, binasını ise bireysel ve toplumsal hayatı çepeçevre kuşatan hayat tarzıyla, hâl ve hareketlerle, davranış biçimleriyle ilgili esaslar oluşturmuştur. Risâlet sürecinin tamamında, inanç esasları ile, gerek bireysel ve gerekse toplumsal hayata bir istikamet tayin eden emirler ve tavsiyeler birbirleriyle bağlantılı ve birbirlerini tamamlayacak tarzda vahyolun-

* Pek tabii ki müşriklerin '*salât*' yani Türkçe'de kullanılan anlamıyla namaz ismini verdikleri bir ibadetleri vardı. Bu ibadet Hz. İbrahim'e emrolunan namazın zaman içinde şekil, anlam ve fonksiyon değiştirmiş şeklinden başka bir şey değildi. Bu nedenledir ki, Kur'an'da, müşriklerin Kâbe yanında kıldıkları namaz şöyle tanımlamıştır: '*Onların Beyt (Kâbe)in yanında kıldıkları salâtları (namazları) ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka birşey değildir*' (*Enfâl*, 8:35).

**Namazın vakit ve rekat sayısı, Mirac'ı takiben değişikliğe uğramıştır. Mirac'a kadar devam eden süre içerisinde kılınan namazın iki rekattan ibaret olduğu tarihsel kaynaklardaki bilgilerden (Mâlik, *Kasru's-Salât*, 8; Buharî, *Salât*, 1; Müslim, *Müsafirin*, 1; Ahmed, *Müsned*, VI, 272), iki vakitten ibaret olduğu da ayetten anlaşılmaktadır. Bu ilk zamanlardaki namazın vaktiyle ilgili bir ayet şöyledir: '*Sabah akşam Rabb'inin adını an*' (*İnsan*, 76:25).

muştur. Bu açıdan, tevhid hakikatinin bildirilmesini takiben, tevhid hakikatinin yaşantıda yer alması gereken boyutunu temsil eden bir ibadet olarak namazın emredilmiş olması oldukça önemlidir.

Namaz önemlidir; olmazsa olmaz ibadettir. Çünkü, Allah'ı tevhid etmenin eyleme dönüşmüş biçimini temsil etmektedir. Bütün özellikleriyle tevhid hakikatinin davranışlara, duygu ve düşüncelere yansıyan boyutu olarak anlam kazanmaktadır. Allah'ı tekbir etmek, tesbih ve tazim eylemek; O'na hamd etmek, şükür ve senada bulunmak; O'ndan yardım dilemek, günahlar için tevbe ve istiğfar etmek; dua etmek, niyazda bulunmak, yalvarmak, tevâzu, huşû, zikir, tefekkür etmek.... tüm bunlar tevhidin insanlar için gerekli boyutunu ve gereğini ifade etmektedir. Böyle olunca da, namaz tevhid hakikatine iman etmiş kulun tevhidî bir eylemi olarak anlam kazanmaktadır. Allah, vahyi ile insanlara yönelirken; hakikate iman etmiş kulları da dua ile, duanın sistemleşmiş ve yoğunlaşmış halini temsil eden namaz ile yegâne rableri olan Allah'a yönelmiş olmaktadırlar.

Namaz, önemi nedeniyle, bizzat Resûlullah tarafından *'dinin direği'*[1] olarak nitelenmiştir. Farklı zamanlarda vahyolunan bazı ayetlerle de namazın önemine tekrar tekrar dikkat çekilmiştir. Bu konuda şu ayetler örnektir:

> Felaha ulaştı o müminler ki, onlar namazlarına saygılıdırlar. (Müminûn, 23:1,2)
> Rabb'ini hamd ile tesbih et ve secde edenlerle ol. (Hicr, 15:98)
> Bu, kendisinde şüphe olmayan, muttakiler için de kılavuz olan bir kitaptır; ki onlar, gayba inanır, namazı dosdoğru kılarlar. (Bakara, 2:1-3)
> İşte bu (Kur'an) önündekileri doğrulayıcı ve şehirlerin anası (Mekke) ile çevresindekileri uyarıp korkutman için indirdiğimiz kutlu bir kitaptır. Ahirete iman edenler buna inanırlar. Onlar namazlarını (özenle) korurlar. (En'am, 6:92)

Tüm bu nedenlerden dolayı, diğer ibadetlerden belirli durumlarda sorumluluğun kalkmasına rağmen, yetişkin ve akıl hastası olmayan bir müminden namaz sorumluluğunun kalkması hiçbir şartta kabul edilmemiştir. Savaşın en kızgın anında dahi onu terk etme izni verilmemiştir.*

* 'Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır. Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki, siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.' (Nisa, 4:101,102)

Namaz, risâlet sürecinde birçok özelliği ve işlevi bünyesinde toplamış bir ibadettir. İmandan hayata, bireyden topluma kadar birçok konu ve alan onunla şekillenmiş; onunla anlam kazanmıştır. Hatta daha da önemlisi, iman-küfür farklılığı namazın görünür hale getirdiği önemli konulardan birisini teşkil etmiştir. Müminlerle müşriklerin/kafirlerin inanç ve hayat tarzlarındaki farklılıkların bir kimlik unsuru olarak açığa çıkışı, özellikle risâletin ilk yıllarında namaz sayesinde mümkün olmuştur. Bu nedenledir ki, Resûlullah namazın önemine ve iman-şirk ayrımındaki işlevine her fırsatta dikkat çekmiştir. Önemi nedeniyle müminlerin namaz konusunda çok titiz olmalarını istemiştir. Namazın iman ile şirki/küfrü[2] veya daha sonraki dönemlerde de müminlerle münafıkları[3] birbirinden ayıran bir ibadet olduğunu bildirmiştir. Namazın terkinin imandan uzaklaşmaya[4] ve hatta Karun'la, Firavunla, Hâman'la ve Übey bin Halef'le benzeşmeye[5] gidişin sebebi olabileceğine dikkat çekmiştir. Resûlullah'ın bu açıklama ve uyarıları ise bir ayetle vahyi temeline sahip olmuştur. Söz konusu ayet şöyledir: *'Yalnız Allah'a yönelin ve O'ndan korkun; namazı kılın ve müşriklerden olmayın' (Rûm, 30:31).**

Belirtildiği üzere, namaz, risâlet sürecinde, hem risâlet sürecinin ve hemde iman eden kimselerin iman edişlerinin ilk anından itibaren günlük yaşantının değişmez temel unsuru oldu. Resûlullah ve yanındaki müminler ilk günden itibaren hayatlarını namazla tanzim ettiler. Günlerini namazla planlayıp programladılar. Günleri namazla başladı. Günün başında Rabbleri olan Allah'a, O'nun istediği ve emrettiği gibi olacaklarına söz verdiler. Ve tüm günü bu sözün gölgesinde sürdürdüler. Yine aynı sözleri tekrar ederek günlerini bitirdiler ve günün değerlendirmesini yaptılar. Gün içinde beş ayrı zamanda (risâletin ilk yıllarında iki zamanda) namazlarına *'Allahu ekber'* diyerek başladılar. Bu ilanlarıyla da risâletin ilk günü emredilen *'Rabb'ini yücelt' (Müddessir, 74: 3)* emrinin sözlü gereğini yerine getirdiler. Bu söz ebedî bir hükmü ifade etti; tevhid hakikatinin sembolü oldu. Namazlarının içinde tekrar tekrar *'Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım isterim'(Fatiha, 1:4)* diyerek sadece Allah'a olan kulluklarını ve bu kulluklarından tavizsiz ısrarlarını dile getirdiler. Böylelikle bütün bir günü, insanı yanlış şeylere sürükleyecek, zulüm, baskı, haksızlık, kötülük gibi her türlü yanlışlıklardan uzak tutacak bir tarzda yaşadılar.

Müminler namaz aracılığıyla Rabb'leri olan Allah'a yöneliyorlardı. O'nun emir ve isteklerini namaz aracılığıyla öğreniyorlar veya unuttuklarını onunla hatırlıyor-

* Risâlet sürecinde iman-küfür veya mümin-kafir farklılığını belirlemede ölçü elbette ki sadece namaz değildi. Zamanla emredilen daha başka ibadetlerle, davranış tarzlarıyla, ahlâkî ilkelerle, hayat tarzına ilişkin ölçülerle hak-batıl, iman-küfür ayrılığını ifade eden, açığa çıkaran durum ve özellikler çoğalıp, sistemleşmiştir. Ancak buna rağmen namaz, ilk günden itibaren tüm sürecin temel unsuru olmuş, diğerleri ancak daha sonra sürece dahil edilmiştir.

lardı. Çünkü, namazda, Rabb'inin emir ve yasaklarının bulunduğu Kur'an ayetlerini okuyorlardı. Okudukları ayetler vasıtasıyla bir kul olarak nasıl inanıp, nasıl yaşanılması gerektiğini sürekli gözden geçiriyor; inançlarına ve hayatlarına ilişkin yanlışlarını düzeltme imkânı buluyorlardı. Mümin kişi imanı gereği namaz kılmak zorunda olduğu için, her mümin hiçbir özel eğitimden geçmese dahi, sadece namazı aracılığıyla Allah'a kulluğunun gerektirdiği esasları en doğru biçimiyle öğrenme imkânını elde ediyordu. Hayatını tanzim edecek ölçüleri öğreniyordu. Müminler, daha sonraları ezan ve kametlerde ilan olunmaya başlanacağı üzere, *'felah*'ın, yani gerçek saadet ve kurtuluşun yolculuğunu namazla başlatıyor, namazla devam ettiriyorlardı. Günahlarını namazla temizliyorlardı. Namaz insanları pisliklerden (rics)* temizleyen bir ibadetti. Bu nedenledir ki, Resûlullah günde beş defa (risâletin ilk yıllarında iki defa) kılınan namazı pisliklerden temizlenmek için yıkanmaya benzetmiş ve *'Düşünün, birisi kapısının önündeki nehirde günde beş kez yıkansa o kimse de hiç kir kalır mı?'*[6] demişti. Su maddî kirleri temizlerken, namaz ise maddî, manevî her türlü pisliği (rics) temizliyor; müminleri arındırıyordu.

Namaz, risâlet sürecinde, hiçbir zaman, sadece bireyin şahsını ilgilendiren, tamamıyla bireysel olan bir ibadet olarak anlam kazanmadı. O, bireyde açığa çıkan bir davranış olmakla birlikte, etkileri doğrudan toplumsal hayata yansıyan bir ibadetti. Toplumsal hayat içerisinde bireylerin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarında kilit bir konumda yer alıyor ve önemli bir işlev üstleniyordu. Zira, insanlarla olan ilişkilerin yönünü ve biçimini tayinde namaz ölçü işlevini üstleniyordu. Bireyler arasındaki olumlu ilişkinin dayanağı olan yakınlığın (dostluğun) oluşup gelişmesinde namaz temel ölçüydü. Müminler, dostlarını namazı dikkate alarak belirliyorlardı. Güvenip, zor zamanlarında sırtlarını dönebilecekleri insanları, namazı dikkate alarak tayin ediyorlardı. Çünkü hayatın kitabı olan Kur'an bunu emrediyordu: *'Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi ve namazlarını kılan, zekatlarını veren, rükûya varan müminlerdir'* (*Maide, 5:44*). *'Eğer onlar tevbe edip, namaz kılarlarsa ve zekatı da verirlerse, artık onlar sizin dinde kardeşlerinizdir'* (*Tevbe, 9:11*). Diğer bazı ayetlerde ise Allah'ın mümin olarak niteleyip, dost edinilmesini istediği kişiler şöyle tanımlanmaktaydı:

> Müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman (o ayetler onların) imanlarını artırır ve (onlar) Rabb'lerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için ihtiyaç sahiplerine) verirler. İşte gerçek müminler onlardır. (Enfâl, 8:2-4)
>
> İnanan erkek ve kadınlar birbirlerinin dostudurlar. Birbirlerine iyiliği emreder, kötülükten men ederler. Namazı kılarlar, zekatı verirler, Allah ve Resûlü'ne itaat ederler. (Tevbe, 9:71)

* Bkz: Müddessir, 74:5 ayetinin tefsirine

> Felaha ulaştı o müminler ki, onlar namazlarına saygılıdırlar. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekat verirler. Ve onlar namuslarını korurlar. (Mü'minûn, 23:1-5)

Namazın toplumsal hayata yansıyan birçok yönünden birisini ve en önemlisini, toplumdaki iyiliklerin çoğalmasına, kötülüklerin azalıp, yok edilmesine katkıda bulunması oluşturuyordu. Namaz insanı kötülüklerden alıkoyan bir ibadet olarak anlam kazanıyordu. Bu onun insanı pisliklerden (rics) arındırma özelliğinin bir gereğiydi. Bu durum, ayetlerden birisinde, temel bir özellik ve hatta olmazsa olmaz bir özellik olarak şöyle açıklandı: *'Kitab'dan sana vahyolunanı oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden alıkoyar' (Ankebut, 29:45).* Bu, eğer bir kişi kıldığı namaza rağmen kötülüklerden uzak durmuyorsa, bu haliyle imanı veya gidişatı konusunda bir probleme sahip olduğunu ifade eden önemli bir uyarıydı. Böylesi durumda olanların imanlarını ve gidişatlarını gözden geçirmeleri isteniyordu. İmanlarını ve gidişatlarını gözden geçirmeyip durumlarını düzeltmeyenler ise acı bir azapla uyarıldılar: *'Şu namaz kılanların vay haline! Ki onlar namazları konusunda gafildirler' (Mâ'un, 107:4-5).* Bu durumda olanların yapmaları gereken şeyin, namaz olarak isimlendirilen fakat kötülüklerden alıkoymayan şeyi tamamen terk etmek değil, o davranışlar dizisini gerçek namaza dönüştürmek olduğu da bildirildi. Zira namaz kılmamak insanı Allah'ın azabına sürüklerdi: *'Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki, namazı terk ettiler, şehvetlerine uydular. Bunlar da azgınların cezasına uğrayacaklardır' (Meryem, 19:59). '(Cehennem görevlileri) suçlulara sorarlar; 'Sizi şu yakıcı ateşe ne sürükledi?' (Onlar da) derler ki; 'Biz namaz kılanlardan değildik....' (Müddessir, 74:41-43).* Vahyin tebliğ ve beyanı ile görevli olan Resûlullah ise *'gereği gibi namaz kılmayanların'** umduklarına erişmeye-

* Kur'an'daki ismi *'salât'* olan ve Türkçe'ye Farsça'dan hareketle *'namaz'* ismiyle geçmiş bulunan bu özel ve önemli ibadetin, sadece ismi değil, emrediliş biçimi de büyük oranda anlam değişikliğine uğrayarak Türkçe'ye geçmiştir. Bu ise söz konusu ibadetle ilgili bazı temel özelikleri görmeye engel olabilmekte, onun tevhidî boyutunda bazı yozlaşma veya tahriflere yol açabilmektedir. Şöyle ki: Ayetlerde namaz emri verilirken veya namaz kılanlar övülürken *'salât edin/edenler'* ifadesi değil, *'salâtı ikâme edin/edenler'* ifadesi geçmektedir. Bu iki ifade arasında önemli anlam farklılığı vardır. *'Kılmak'* emredilen, istenen davranışı yapmak, uygulamak manasına gelmesine karşılık; *'ikame etmek'* o ibadetle amaçlanan şeyleri gerçekleştirmek manasına gelmektedir. İkâme etmek, maddî ve manevî, bireysel ve toplumsal hedeflerin gözetilmesini ve gereklerinin yerine getirilmesini kapsamaktadır. Namazın ikâme edilmesi iki temel özelliğin yerine getirilmesini gerektirmektedir. Birincisi namazın doğrudan biçimiyle ilgilidir. Yani *vakit, temizlik, örtünmek, kıbleye dönmek, niyet, tekbir, kıyam, kıraat, rükû, sücût, secde* gibi *'kılınış'* şartlarına, formuna ilişkin şeylere uymayı ifade etmektedir. Ancak bu namazın ikâmesinin sadece bir kısmıdır. Namazın ikâme edilmesinin gerektirdiği ikinci özellik ise tevhidî anlamıyla, manevî derinliğiyle, ahlâkî boyutuyla ilgilidir. Bu özellikler yerine gelirse ancak o zaman namaz ikâme edilmiş olmaktadır.

ceklerini ve hatta daha da önemlisi, Allah ile aralarının açılacağına dikkat çekmiştir. *'Kim namaz kılar da, namazı nedeniyle gizli veya açık kötülüklerden uzak durmazsa, o namazı ile Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir şey yapmış olmaz'*[7] demiştir. Bu hatırlatma ve uyarılarla, müminlere, hem yanlışa düşmemeleri ve namazlarını olması gereken işleviyle kılmaları (ikame etmeleri) gerektiği, hem de mümin görünen ama aslında imanları zayıf olan veya imanla ilgisi olmayanların tanınmasında namazın bir ölçü olduğu bildirilmiştir. Namazı alışılagelen bir dizi hareketlere dönüştürmenin bir fayda sağlamayacağı açıklanmıştır. Gerçek mümin *'namazı gereği üzere ikame eden kimse' (Enfâl, 8:3)* olarak tanımlanmıştır.

DİPNOTLAR

1- Tirmizî, *Iman* 8.

2- Buharî, *Iman* 134; Müslim, *Iman* 35; Ebû Davud, *Sünnet* 10, 15; İbn Mâce, *Salât* 77; Tirmizî, *Salât* 9.

3- Tirmizî, *Iman* 9; Neseî, *Salât* 8; Ahmed, *Müsned* V/346

4- Tirmizî, *Salât* 9; Müslim, *Iman*, 134

5- Ahmed, *Müsned* II/169

6- Buharî, *Salât* 1,6,134; Müslim, *Mesacid* 51; Neseî, *Salât* 7; Tirmizî, *Emsal* 5; Ahmed, *Müsned* II/379

7- Celaluddîn es-Suyutî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II/187; Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, VI/221; İmam Şafii, namazı şöyle tanımlar: *'Namaz söz, amel ve yasaklanan şeylerden uzak durmaktan ibarettir'* (Şafii, *er-Risale*, 90)

İlk Tepkiler

> Rabbimden bana peygamberlik geldi. Bu sebeple sıkıntıya maruz kaldım. Bana insanların beni yalanlayacakları söylendi; '*Sen bildiğini yapacaksın, onlar da sana bildiklerini yapacaklar*' denildi. Ya Rabbi! Kalbime güven verecek ve benden bu kederi giderecek yolu göster. (Hz. Muhammed (s))

Hz. Peygamber'in daha önce hiç beklenmeyen bir şekilde, birdenbire çevresindeki insanlara inançlarının ve hayat tarzlarının yanlış olduğunu söylemeye başlaması, daha ilk andan itibaren tepkilere neden oldu. Kırk üç yıllık bir dönemi kapsayan hayatı boyunca hemşehrilerinin tamamının saygı ve takdirini kazanmış birisi olarak, söylediklerivle neredeyse bütün tanıyanlarını önce şaşkınlığa sürükledi. Mekkeliler, saygıyla andıkları Abdülmuttalib'in torunu, Hatice'nin kocası olan ve münzevî hayatını tercih edip adeta dünyadan el etek çeken Muhammed'de gerçekleşen değişime bir anlam veremediler. Gerekçesini anlamakta zorlandılar. Büyük bir şaşkınlıkla Muhammed'in durumunu aralarında görüşüp, konuşmaya başladılar. O'nun, Mekke'deki mevcut inançlara yönelik eleştirilerinin dozajının gün geçtikçe artması karşısında öfkelendiler. Gidişatın hiç de hafife alınacak nitelikte olmadığını şaşkınlık ve öfke içerisinde izlediler. Yakın gelecekte Mekke sistemini sarsacak ciddi bir problemle karşı karşıya olduklarını düşündüler. Fakat çocukluğundan beri yakından tanıdıkları ve hiç kimsenin sahip olamayacağı olumlu sıfatlarla takdir ettikleri hemşehrilerine karşı fiilî bir tepkide bulunmayı akıllarına getirmediler. Zira, O'na yönelik bir sataşma veya saldırının, mensubu olduğu Haşim oğulları soyu ile diğer soy ve aileler arasında büyük problemlere neden olacağını biliyorlardı. Aile bağlarının son derece güçlü olduğu Arap toplumunda bir ferde saldırının onun tüm ailesine, akrabalarına saldırı anlamına gelmesi, içlerinden geçeni uygulamaya koymalarına engel oluyordu. Haşim oğullarının, Resûlullah'ın

davetine katılmasalar dahi, zor durumda O'nu desteklemekten kaçınmayacaklarını, Arap kavmiyetçiliğinin değişmez bir gereği olarak biliyorlardı. Kendilerini biraz olsun rahatlatan tek şey, Resûlullah'ın tebliğ ettiği yeni dini sadece bireysel görüşmelerinde dile getirmesiydi. Bu durumu, yeni dinin toplumsallaşma ihtimalinin zayıflığına yönelik önemli bir işaret olarak düşündüler. Bu nedenle de tepkilerini daha çok alay etme biçiminde açığa vurdular. Resûlullah'la *'Abdülmuttalib oğullarının gökten haber alan oğlu'*[1] diye alay ettiler. Bu alaylarıyla da, üçüncü şahıslara yönelik olmak üzere, *'Muhammed'in sözleri kabul edilecek ve katlanılacak şeyler değil; aklını yitirmiş birisini dikkate almaya gerek yok'* demek ister gibiydiler.

Ancak her yeni günle birlikte durum biraz daha değişti. İlk zamanlar eşi ve çocuk yaştaki Ali ile sabah vakti Kâbe'de namaz kılan ve başka taraftarı olmayan Resûlullah, kısa süre sonra Ebû Bekir gibi toplumda önemli statüye sahip bir şahsiyetin desteğini aldı. Ebû Bekir, Mekke'nin eşrafından, Dâru'n-Nedve'nin önemli üyelerinden birisiydi. Resûlullah'a Mekke sisteminin bir temsilcisi olarak giden Ebû Bekir, yeni dinin taraftarı olarak döndü ve o da kısa süre sonra Meclis'le olan bağlarını kesti. Üstelik, Ebû Bekir hiç çekinmeden ilk günden itibaren Resûlullah'ın söylediklerini kabul ettiğini açıkça her yerde ilan etti; bıkıp usanmadan yeni dine taraftar aramaya başladı. Ebû Bekir'in İslâm'a girmesi, Mekke'de ciddi bir sıkıntıya neden oldu. Mekke eşrafı önceleri sadece Resûlullah'ı kaybetmiş olmanın sıkıntısına sahiplerken, şimdi buna Ebû Bekir'de eklenmişti. Şaşkınlıkları artıkça arttı. Şaşkınlıklarının sonu bir türlü gelmedi; her şaşkınlığı bir başkası izledi. Her gün daha başkalarının da Resûlullah'ın yanında yer aldığını, O'nun söylediklerini kabul edip desteklediğini duydular veya gördüler. Kendileri açısından en ilginç gelişme, Mekke toplumunun aşağılayıp, değer vermediği Bilâl-i Habeşî, Habbab b. Eret, Süheyb, Ammar b. Yasir ve Sümeyye'den oluşan bazı kölelerin de yeni dine mensup olmalarıydı. Ebû Bekir gibi eşraftan birisi ile bu kölelerin arasındaki her türlü farklılığın reddedilerek, birbirlerini eşit kabul etmeleri ise şaşkınlıklarının asıl nedenini oluşturdu. Bu, Mekke değerlerini alt üst eden toplumsal bir hareketin doğmakta olduğunun ilk, fakat aynı zamanda tehlikeli bir işaretiydi.

Mekkelilerin ve özellikle de eşrafın en çok düşündükleri ve cevabını bulmaya çalıştıkları konu, Resûlullah'ın bir anda böylesi bir işe kalkışma nedeniydi. Aklı başında birisi küçük bir işe dahi amaçsız kalkışmayacağına göre, Muhammed gibi toplumun takdirini kazanmış son derece akıllı birisinin, toplumun tamamına cephe almayı gerektirecek bir işe kalkışmanın nedensiz olamayacağını düşündüler. Nedeni bulmaya çalıştılar. Fakat kendileri açısından makul bir neden bulamadılar. Zengin olmak, makam elde etmek gibi gaye ve düşünceleri bulunmayan birisi olduğunu bildikleri Resûlullah'ın, böylesi bir işe kalkışmasını bizzat kendilerinin de inanmadıkları bir sebebe dayandırmak zorunda kaldılar: *'Aklını yitirmiş*

olmak'. Ne düşünürlerse düşünsünler, hiçbir şekilde başka bir gerekçe bulamadılar. İddialarını bazen '*mecnun*' veya '*meczup*' sözleriyle, bazen da '*çıldırdı*' sözleriyle ifade ettiler. İnsanların İslâm'a girişini önlemek için bu kanaatlerini propaganda malzemesi olarak kullandılar. Hatta zamanla propagandaları öylesine etkili olmaya başladı ki, Resûlullah'ı bu menfi propagandanın etkisinden korumak için ayet vahyolundu. Söz konusu ayetle, ilk ayetler vahyolunduğu zaman durumu kabullenmekte zorluk çeken Resûlullah'ın tekrar aynı tür şüpheye düşmemesi için gerekli önlem önceden alınmış oldu. Ayette, Mekkelilerin kanaatinin yanlışlığı yüzlerine vurulurken, Resûlullah'a da bir mesaj verilerek kalbi pekiştirildi; gidişatını sürdürmesi sağlandı: '*Sen, Rabb'inin nimeti sayesinde bir mecnun değilsin. Senin için kesintisiz bir ödül var; çünkü sen büyük bir ahlâk üzeresin. Zamanı gelince kimin fitneye tutulup çıldırmış olduğunu sen de göreceksin, onlar da görecekler. Gerçek şu ki, yalnızca senin Rabb'in, kimin kendi yolundan şaşırıp saptığını, daha iyi bilendir. Kimin hidayete erdiğini daha iyi bilen de O'dur*' (*Kalem, 68:2-7*). Fakat daha sonra konuyla ilgili bir ayet daha vahyolundu. Bu sefer de muhatap doğrudan Resûlullah'tı. Bu ayette şöyleydi: '*(Ey Muhammed!) eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, (vahyin ve risâletin mahiyetini) senden önceki kitap okuyanlara sor. Andolsun sana Rabb'inden hak geldi. Sakın kuşkulananlardan olma. Ve sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma, yoksa ziyana uğrayanlardan olursun*' (*Yunus: 10: 94,95*). Bu ayet vahyolunduğu zaman, Resûlullah'ın ilk tepkisi '*Ey Rabbim! Ben şüphe etmiyorum. Ehl-i kitabın sözünden bir delil de istemiyorum. Aksine, indirdiğin apaçık deliller bana yeter*'[2] oldu. Esasen, bu ayetle Resûlullah'ın peygamberliğini tasdik ve pekiştirmek amaçlanıyordu. '*Diyelim ki, farzedelim şüphe ettin, o zaman bil ki...*' anlamına gelen ve Resûlullah'ın düşünmesi dahi mümkün olmayan bir konuda, vahyin sıhhati konusunda kuşkuya mahal olmayacağı açıklanıyordu. Ayrıca mezkûr ayet ile Resûlullah'ı davasına ruhen ve aklen hazırlamakla kalınmayıp, diğer müminlerin de kalpleri pekiştiriliyor veya vahiy konusunda az da olsa kuşkuları bulunanlara cevap veriliyordu. Verilen mesaj açıktı, deniliyordu ki: '*Aranızda bir ömür yaşamış ve bu nedenle çok yakından tanıdığınız Muhammed, ilâhî bir silsilenin devamıdır. Kendiliğinden bir şey uyduruyor veya icat ediyor değil. O'nun durumunun tanıkları yanı başınızdaki Yahudi ve Hıristiyanlardır. Onlarla sürekli görüşüyor ve ticarî ilişkiler içerisinde bulunuyorsunuz. Onlara sorun ve peygamberliğin mahiyetini anlayın. Sorduğunuz zaman öğreneceksiniz ki Muhammed'in bildirdiği ve sizleri şaşkınlığa sürükleyen şeyler ilk defa O'nun şahsında açığa çıkan şeyler değil*'. Böylelikle müminler muhtemel bir kuşkudan uzaklaştırılırlarken, müşrikler ise muhtemel iftiralarına başvurmadan cevaplandırıldılar; iftira girişimleri peşinen önlendi.

Resûlullah'ı davasına zihnen hazırlayan ayetler zaman zaman vahyolunmaya devam etti. Ruhunu destekleyip güçlendirmek için geçmişteki elçilerden örnekler

verildi: *'Andolsun biz senden önce de elçiler gönderdik. Onlardan kimini(n hayatını) sana anlattık. Kimini de anlatmadık'* (*Mümin, 40:78*) ayeti ile Resûlullah'ın risâlet gibi bir görevin ilk ve tek temsilcisi olmadığı, insanlık tarihi boyunca sürekli ve hatta her topluluğa (Nahl, 16:36) gönderilmiş hakikat önderlerinden sadece birisi olduğu; dolayısıyla temsil ettiği davanın, diğer bütün davalardan daha sürekli ve köklü olduğu bildirildi. Bu ayetlerle, Resûlullah'ın şahsında peygamberliğini pekiştirmek amacının yanı sıra, davetin muhataplarına da önemli mesajlar verildi. Resûlullah'ın bir türedi olmadığını açıklayan ayet ise konunun en önemli örneklerinden birisini teşkil etti: *'De ki; 'Ben peygamberlerden bir türedi değilim. (Yani peygamberlik gibi bir özelliğe ilk defa ben sahip oluyor değilim). Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum ve ben apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim'* (*Ahkâf, 46:9*).

Fakat, biraz daha geç dönemde olmakla birlikte, Mekke'de kulaktan kulağa yayılan, toplantı ve sohbetlerin başlıca konusu haline gelen Resûlullah'ın akıl sağlığıyla ilgili dedikodular, bazı müminleri veya İslâm'a girmeyi düşünenleri kısmen de olsa etkiledi. Veya böylesi bir ihtimal belirmeye başladı. Bunların kimler olduğunu bilmiyoruz, ancak şu ayetler bu durumda bulunanların varlığından haberdar olmamızı sağlıyor: *'Battığı zaman yıldıza andolsun. Arkadaşınız (olan peygamber) şaşırıp sapmadı ve azmadı. O hevadan konuşmaz. O (nun söyledikleri) kendisine vahyolunan vahiyden başka bir şey değildir'* (*Necm: 53,1-4*). Aslında, müşriklerin Resûlullah'la ilgili söz konusu kanaatlerinin ve Resûlullah'a inanmış veya yakınlık duyan bazı şahısların şüpheci tavırlarının nedeni sadece Mekke ileri gelenlerinin bir anlamda organize ettiği karşıt propaganda değildi. Başka durumların da söz konusu tavır ve kanaatlerin oluşmasında etkisi vardı. Özellikle de Resûlullah'ın bir vaadi, bazılarını ciddi düşüncelere sevk ediyordu. Resûlullah, risâletin daha ilk günlerinden itibaren insanlara o gün için akılları şaşırtacak bir vaatte bulunuyordu: *'Ey Kureyşliler, bana itaat edin ki kıyamete kadar bütün insanlar sizin ardınızdan yürüsün'*[3] veya *'Benimle birlikte La ilâhe illallah deyin. Allah'a yemin ederim ki, Kisra'nın ve Kayser'in hazinelerine sahip olacaksınız'* [4] diyordu. Resûlullah bu ve benzeri sözleriyle Müslüman olacaklara, dönemin iki süper devleti olan Bizans ve Fars devletlerinin mülkünü ve servetlerini vaat ediyordu.* Bu

* Hz. Ömer'in hilafeti döneminde, İslâm ordusu Fars sınırlarına dayandığı zaman, teslim olmasını teklif etmek için Fars komutanı Rüstem'e elçi olarak giden Muğire b. Şube, Rüstem'e karşı şunları söylemişti: *'Allah bize, bizim aramızdan, şeref ve nesep bakımından en iyimiz, en doğrumuz olan bir peygamber gönderdi. Bu peygamber bize birçok şeyleri haber verdi. Söyledikleri aynen vuku buldu. Onun bize haber verdikleri arasında bizim bu memleketleri alacağımız, buralara hakim olacağımız da yer almakta idi. Ben burada arkamda bu söylediklerime inanan bir topluluğu temsil ediyorum'* (Ebû Yusuf, *Kitabu'l Haraç*, 70).

İslâm'ın evrenselliğinin gereğiydi. Mekke ileri gelenleri Resûlullah'ın bu vaadinin akıl harcı şeyler olmadığını düşündüler; alay ve hakaretlerinde bu durumu malzeme olarak kullanmaktan geri kalmadılar. Resûlullah'ı veya İslâm'a mensup olduğunu bildikleri şahısları gördükleri zaman birbirlerine göstererek *'Bunlar yeryüzünün kralları ymışlar. Kisra'nın mülküne konacaklarmış'*[5] veya Resûlullah'ı gördükleri zaman *'Ya Muhammed! Bugün de gökten bir kimse seninle konuştu mu?'*[6] diyerek alay ettiler.

İlk vahyi takip eden aylarda, alay ve aşağılama biçiminde de olsa İslâm Mekke'nin gündemindeydi. Bu süreçte peş peşe gelen ayetler yeni konuları açıklamakta veya bir problemi çözmekte gecikmedi: *'Rabbine andolsun ki, onların bütün bu söz ve yaptıklarının hesabını soracağız. Sen sana açıklaman emredilen şeyi açıklamaya devam et ve Allah'tan başkasına yönelip sığınanları içinde bulundukları durumla baş başa bırak. Çünkü o alay edenlere karşı biz sana yeteriz. Allah ile beraber başka ilâh tutanlar yakında yaptıklarının sonucunu bilecekler. Andolsun onların söylediklerı şeylerden dolayı canının sıkıldığını biliyoruz. Fakat sen yine de Rabbinin yüceliğini, sınırsız kudret ve kemalini övgüyle an; tam bir teslimiyetle O'na secde edenlerden ol. Ölüm sana gelinceye kadar Rabbine kulluk et' (Hicr, 15:95-97).*

Müşrik liderler, Resûlullah'ın söylediklerine, eleştirilere ne kadar sabrederlerse sabretsinler içten içe büyük bir kinle doluydular ve kinleri katlanarak büyüyordu. Bilhassa Ebû Cehil kinini kontrol edemez hale geldi; öfkeden ne yapacağını şaşırmış durumdaydı. O, kendilerinin de Kâbe'de ara sıra yaptıkları *'salât'*larına benzeyen, ancak bu geleneksel ibadetlerinden görünüş olarak bazı farklılıklara sahip olan bir ibadetin Resûlullah tarafından Kâbe'de sık sık gerçekleştirilmesinden rahatsız oldu. Resûlullah'tan işittikleri ve *'eskilerin masalları'* veya *'meczup sözleri'* olarak niteledikleri sözlere karşılık, bu ibadetin açıkça bir tepki davranış ve protesto eylemi olduğunu düşünerek, Resûlullah'tan bu ibadeti yapmaktan vazgeçmesini istedi. Eğer vazgeçmeyecek olursa tepkisinin çok sert olacağını bildirdi. Arkadaşlarına ise, Resûlullah'ı eğer namaz kılarken görürlerse kendisine bildirmelerini, o namazda iken *'boynuna basıp, yüzünü yere süreceğini'* söyleyip, bunu yapacağına dair Lât ve Uzza putları adına yemin etti. Nihayet birgün Resûlullah'ı Kâbe de namaz kılarken gördü ve sözünü tutmak için hemen harekete geçti. Resûlullah'a yaklaştı. Ancak aniden düşüncesini uygulamaya koymaktan vazgeçti. Bu girişiminin kendisine pahalıya mal olacağını; Resûlullah'a yönelik fiilî bir girişimin kendisini Haşim oğullarının hedefi haline getireceğini, başına büyük bir dert alacağını düşündü. Böylesi bir girişim ateşe girmek gibi bir şeydi; ateşe girip yanmamak mümkün müydü? Üstelik çok iyi biliyordu ki, yakın sayılabilecek bir geçmişte böylesi bireysel kavgalar nedeniyle Fıcar savaşları patlak vermiş, Mekke ve çevresi kana bulanmıştı.

Ebû Cehil sözünde duramadı; Resûlullah'ı namaz kılmaktan engelleyemedi.

Onun zorba düşüncesi ise bir ayete konu oldu. Onun örnekliğinde tüm zamanların insanlarına zorbaların, zalimlerin kimlikleri açıklanıp gösterildi. Bir insana, sırf namazından veya benzer bir ibadetinden dolayı zulmedenlerin bir temsilcisi olarak Ebû Cehil'den ve söz konusu girişiminden bahsedildi. Bu zorbaların kimlik ve kişilikleri gözler önüne serildi: *'Hiç düşündün mü, bir kulu namaz kılmaktan engellemeye çalışanı? Hiç düşündün mü, o bunu yaparken doğru yolda veya kötülüklerden sakınmayı emreden birisi mi? O zorba adam, Allah'ın kendisini gördüğünü hiç bilmiyor mu? Hayır! Hayır! Eğer o, bu davranışından vazgeçmezse, and olsun ki, Biz onu perçeminden, o günahkar ve yalancının perçeminden tutup cehenneme sürükleriz' (Alâk, 96:9-16).* Bu ayetlerle, o günün insanlarına, yakından tanıdıkları Resûlullah'ın doğru yolda olmaktan, insanları kötülüklerden sakındırmaktan başka bir amaç taşımadığı bildirilirken, Ebû Cehil ve arkadaşlarının hiç kimseye bir zararı olmayan bir kişiye zorbalık yapmakla, kötülüklerle meşgul oldukları ilan edildi. O zorbaların kişilik ve karakterleri deşifre edildi. Durumlarının açığa vurulması, Resûlullah ile aralarındaki problemlerin kaynağını gösteren açıklamalar, eşrafı daha da rahatsız etti; kişiliklerinin deşifre olmasından dolayı öfkeleri bir kat daha arttı. Bu günlerde yaşanan bir başka olay ise başta Ebû Cehil olmak üzere eşrafı çok daha fazlasıyla utandırdı, gidişatları konusunda sıkıntılara yol açtı. Halkın gözünde rezil oldular. Olay şu şekilde gerçekleşti: Araş kabilesine mensup bir tüccar Mekke'ye mal satmaya gelmişti. Ebû Cehil onun mallarını satın aldı, ancak bedelini ödemedi. Tüccar ne yapacağını şaşırmış bir halde kendisine yardımcı olacak birilerini aradı. Kâbe'nin yanında oturan eşraftan bazı kimseleri bularak derdini anlattı. Resûlullah ile Ebû Cehil'in arasının son derece gergin olduğunu ve Ebû Cehil'in Resûlullah'ı zor durumda bırakacak bir fırsat kolladığını bilen bu kişiler, Resûlullah'ın güçsüz, çaresiz durumda kalacağını, sevinip güleceklerı bir fırsat yakaladıklarını düşünerek tüccara Muhammed'e gitmesini, Hilfu'l-Fudûl üyesi olarak ancak onun Ebû Cehil'in hakkından gelebileceğini söylediler. Kendi üzerinde oynanan oyundan haberdar olmayan tüccar, Resûlullah'ın evine gitti ve durumu anlattı. Resûlullah eşrafın niyetini anladı. Adamı yanına alarak Ebû Cehil'in evine gitti ve kapıyı çaldı. Ebû Cehil kapıyı açtığı zaman, hiç ummadığı bir şekilde Resûlullah'ı karşısında gördü. O'nun son derece kararlı bir tavırla tüccardan aldığı malın bedelini vermesi gerektiğini ifade eden sözleri karşısında dili tutuldu, bir şey diyemedi. Bu hiçbir şekilde beklemediği veya ummadığı bir durumdu. Muhammed'in kendisinden korkup kaçacağını düşünürken, şimdi O'nu karşısında ve üstelik son derece kararlı bir şekilde bulmuştu. Sesini çıkaramadı. Tam bir teslimiyetle söyleneni yaptı ve tüccardan aldığı malın bedelini ödedi. Tezgahladıkları oyunun nasıl sonuçlanacağını merakla uzaktan izleyen eşraf ise pişman ve mahcup bir halde oradan uzaklaştılar; Resûlullah'ı mahcup etmeyi hayal ederlerken, kendileri rezil ve mahcup olmuşlardı.

Ebû Cehil'in Kâbe'de namaz kılarken gerçekleştirmeye kalkıştığı girişim, Resûlullah'ı tedbir almaya sevk etti. Resûlullah da dahil olmak üzere tüm müminler namazlarını kapısı kilitli evlerde, gözden uzak vadilerde ve dağlarda kılmaya başladılar. Toplantıları sırasında bazılarını nöbetçi olarak görevlendirdiler. Fakat Sa'd b. Ebî Vakkas, Ammar b. Yasir, İbn Mes'ud, Habbab b. Eret, Said b. Zeyd'den oluşan bir grup mümin gizlice namaz kıldıkları bir zamanda müşrikler tarafından fark edildiler. Durumdan rahatsız olan müşrikler, müminleri engellemeye çalıştılar. Çıkan kavgada Sa'd b. Ebî Vakkas eline aldığı bir deve kemiğiyle müşriklerden birisinin kafasına vurarak yaralanmasına yol açtı. Böylelikle risâlet sürecinin ilk kanı da akmış oldu.

Elbette ki bütün bunlar en başta Resûlullah için büyük sıkıntıların nedeniydi. Bir insan olması nedeniyle, Resûlullah kavminden gördüğü olumsuz tutum ve tavırlar karşısında sıkıntı duydu ve hatta çekindi. Vahyolunan her yeni ayetle yeni talimatların verilmesi, bütün Mekke toplumunun boy hedefi olmasına zemin hazırladı. Alayların, hakaretlerin, aşağılamaların, rencide edici sözlerin muhatabı oldu. Resûlullah, yeni tepkilere neden olacak ayetler karşısında *'Ne yapayım. Bunu kavmime nasıl söylerim'*[7] sözlerinde açığa çıkan sıkıntılar yaşadı. Ancak hiçbir zaman geri adım atmadı. Görevini hiçbir zaman aksatmadı. Çok sıkıntılı veya üzüntülü zamanlarında şehirden uzaklaşarak dağa çıkıp, gözlerden uzak bir yerde, bütün içtenliğiyle *'Ya Rabbi! Kalbime kuvvet verecek ve benden bu kederi giderecek yolu göster'*[8] diye yakardı. Yegane sığınağı olan Rabb'inin yardımını talep etti. Bu sıralarda insanlar arasında en büyük yardımcısı eşi Hatice'ydi. Sıkıntılı, üzüntülü bir halde evine gittiği zaman, kendisini tasdik edenlerin ilki ve insanlar arasında en önemli yardımcısı olan sevgili eşinin yatıştırıcı, rahatlatıcı sözleriyle sıkıntıları kısmen de olsa dağıldı. Her şeye rağmen, oluşacak her türlü tepkiye rağmen görevini büyük bir sadakatle sürdürdü. İbn-i İshak'ın şu tespiti, o zamanlardaki Resûlullah'ın durumunu resmetmesi ve durumunu anlamamızı sağlaması açısından oldukça önemlidir; *'Allah'a iman ve kendisine geleni tasdik etmekten hiçbir zaman ayrılmadı. Kendisine vahyolunanları tam kabul etti. O yüzden Allah'ın yüklediği şeylere katlandı. İnsanların hoşnutluğuyla da, hoşnutsuzluğuyla da karşılaştı; onlara tahammül etti. Peygamberlik vazifesinin öyle ağır yükleri ve zorlukları vardır ki, onları, ancak Allah'ın yardımı ve tevfikıyla kuvvet ve azim sahibi olan peygamberler taşıyabilir ve katlanabilirler.'*[9]

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/199; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/24.

2- Fahruddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, XII/470; İbn Kesir, *Tefsir*, II/433.

3- İbn İshak, *Siyer* 269; Taberi, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/231.

4- İbn İshak, *Siyer*, 195; Kadî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 67,209; Buharî, *İlâhî Kelamın Savunulması* 133.
5- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/72
6- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/72
7- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III /20
8- İbn İshak, *Siyer*, 336.
9- İbn İshak, *Siyer*, 187, 188.

Geleneksel Rekabetler ve Kişisel Husumetler

> Bizler Abdümenaf soyu ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar; *'Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var'* diyorlar. Biz bunu nasıl kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz O'na asla inanmayacağız; O'nu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdümenaf soyuna itaat etmemiz olacak şey değil? (Ebû Cehil)

Müşriklerin, özellikle de Mekke'nin müşrik eşrafının, davetin daha ilk günlerinden itibaren Hz. Peygamber'e veya İslâm'a düşmanca tepkiler vermeleri birbirine oranla çok farklı durumlarla veya konularla irtibatlandırılabilir. Söz konusu tepkilerin doğrudan veya dolaylı bir çok gerekçesinden bahsedilebilir. Elbette ki Hz. Peygamber'in şahsına yönelik tepkilerle, İslâm'a yönelik tepkilerin gerekçeleri tamamıyla birbirlerinden ayrı değildir. Zira, Resûlullah İslâm davetinden veya risâlet sürecindeki İslâm daveti Resûlullah'ın şahsından ayrı değildi. Fakat buna rağmen, bazen İslâm'a göre Resûlullah'ın şahsı veya Resûlullah'ın şahsına göre İslâm daha öncelikli olmak üzere, müşriklerin düşmanca tutum ve tavırlarının hedefi olabilmiştir. Mekke eşrafının, davetin bir aşamasında, Resûlullah'a *'Biz, seni değil, getirdiğin şeyi reddediyoruz'*[1] demeleri, bu durumun bir delili ve örneği olarak anlam kazanmaktadır. Hatta şu da kesindir ki, risâlet sürecinin ilk yıllarındaki tepkilerin öncelikli nedeni çoğu zaman bizzat Resûlullah'ın şahsı olmuştur. Mekke eşrafı, geleneksel nitelik kazanmış bazı rekabet ve husumetlerini Mekke toplumunun tarihsel bir problemi olmaktan çıkarıp, Resûlullah'ın şahsına yönelik olmak üzere, risâlet sürecindeki düşmanlıklarının temel konusu ve gerekçesi haline getirebilmişlerdir. Mekke toplumunun söz konusu geleneksel rekabet ve husumetleri ile kastedilen şey, Mekke toplumunu teşkil eden boylar ve soylar arasındaki, geçmişi kuşaklar öncesine dayanan bazı problemlerden başkası değildir. Buna ilaveten, bazı kişisel husumetler de, Resûlullah'a yönelik bireysel tepki ve düşmanlıklara kaynaklık yapabilmiştir.

Mekke halkının tamamına yakınını temsil eden Kureyş kabilesi, farklı soya mensup insanlar topluluğunun ortak ismiydi. Kureyş, Resûlullah'ın mensubu olduğu ve Resûlullah'tan bir süre önce Abdümenaf ve Abdüddâr boylarına bölünen Kusayy soyu ile Teym, Adiyy, Esed, Zühre, Mahzûm, Sehm, Amîr, Hâris, Cumah, Muhârib soylarından oluşuyordu. Mekke'de yaşıyan bu soyların mensupları arasında geleneksel nitelik kazanmış bir husumet ve o husumetten beslenen bir rekabet vardı. Geçmişte birbirleriyle ilişkilerinde açığa çıkan ve arada bir tekrarlanan bazı olaylar, aralarındaki husumet ve rekabetin sebebiydi. Sahip oldukları bu özellik, İslâm davetini değerlendirmelerinde de etkili olmuş; gerek Resûlullah'a ve gerekse İslâm'a tepkileri birçok bakımdan söz konusu husumet ve rekabetten kaynaklanmış veya güç almıştır. Bunun nasıl ve niçin olduğunu anlamak için tarihin sayfalarını karıştırmak ve biraz gerilere gitmek gerekiyor.

Resûlullah'ın doğumundan yüzyıl kadar önce Mekke'nin yönetimi Huzâaların elindeydi. Huzâalar, Mekke'nin ve Kâbe'nin geleneksel saygınlığına uygun olmayan tutum ve davranışlara sahip kimselerdi. Bu durumdan en çok rahatsız olanlar ise Huzâalara göre Mekke'nin daha eski sakinleri olan Kureyşlilerdi. Kureyş'e mensup soyların büyük çoğunluğu, gördükleri kötü muameleler nedeniyle Mekke'den uzaklaşmışlardı. Fakat tekrar Mekke'ye yerleşmek hepsinin ortak arzusuydu. Bunun gerçekleşmesini sağlamak ise Resûlullah'ın büyük dedesi Kusayy b. Kilab'a nasip oldu.

Kusayy, Arap yarımadasının farklı bölgelerine dağılmış olan Kureyş'e mensup adamlardan oluşturduğu silahlı birliklerle Huzâalara karşı mücadeleye girişti ve onları Mekke'den attı. Başarılı ve ileri görüşlü bir yönetici olan Kusayy, Mekke'nin ve Kâbe'nin bir daha, onların geleneksel saygınlığına değer vermeyen kimselerin eline geçmemesi için, gerekli sosyal ve siyasal tedbirleri aldı. Özellikle bölge dışında yaşayan Kureyşlileri Mekke'de topladı. İmar çalışmaları yaparak, Mekke'yi Kureyşliler için uygun bir yerleşim merkezi haline getirdi. Yaptığı işler nedeniyle de Kureyşliler arasında nesiller boyunca hep saygıyla hatırlanan, toplayıcı/birleştirici manasında olmak üzere '*mücemmî*' sıfatıyla anılan birisi oldu.

Kusayy'ın Abdüddâr, Abdümenaf, Abdüluzza ve Abdükusay isminde dört oğlu vardı. Kusayy yaşlanınca, Mekke'nin yönetimi ve Kâbe ile ilgili görevleri büyük oğlu Abdüddâr'a devretti. Kusayy'ın hayatta olduğu zamanlarda, bu görev devri ile ilgili herhangi bir ihtilaf açığa çıkmadı. Kardeşler ve çocukları, Kusayy'ın kararına saygı gösterip, gereğine itirazsız uydular. Ancak Kusayy'ın ölümünden sonra (tahminen M.S.480) özellikle kardeş çocuklarının işe karışmasıyla, Mekke ve Kâbe ile ilgili görevlerin sadece Abdüddâr'ın elinde olmasına itiraz sesleri yükselmeye başladı. Kâbe ile ilgili görevler itirazın esas konusunu teşkil ediyordu. Zira bunlar Mekke'nin yönetiminden bile önemli görevlerdi. Sahibine diğer topluluklar katında büyük itibar kazandıran görevlerdi. İtiraz daha çok Abdümenaf'tan ve

çocuklarından geldi. Abdüddâr ile Abdümenaf kardeşlerle, bu iki kardeşin çocukları arasında, dostça olmayan tutum ve davranışlar görülmeye başladı. Bu bölünmeyi takiben, Kusayy'ın diğer çocukları ve torunları da kendi aralarında bölündüler. Bir kısmı babalarının tercihine saygı gösterip Abdüddâr'ı desteklerken; diğer bir kısmı ise kendilerinin de Kusayy'ın çocukları olduklarını, Mekke, Kâbe ile ilgili işlerde kendilerinin de payları olması gerektiğini söyleyip, Abdümenaf'ın itirazına destek verdiler. Bölünme sadece Kusayy'ın çocukları arasında kalmayıp, diğer soylara da yansıdı. Mahzûm, Sehm, Cumah, Adiyy soyuna mensup olanlar Abdüddâr'ı desteklerken; Esed, Zühre, Hâris soyuna mensup olanlar ise Abdümenaf'ı destekliediler. Görüş ayrılıkları gittikçe büyüdü ve Kureyş kabilesi birbirine düşman iki kampa ayrıldı. Birgün her iki tarafın da erkekleri ayrı yerlerde toplanarak savaş için hazırlıklara başladılar. Tarafların adamları, sonuna kadar birbirlerini destekleyeceklerine ve ölümleri pahasına davalarından vazgeçmeyeceklerine yemin ettiler. Silahlı çatışmanın patlak vermek üzere olduğu bir anda Abdüddâr ve taraftarları, Mekke'yi kana boyayacak bir savaşı önlemek için, Kusayy'ın kendilerine verdiği bazı görevlerden vazgeçip, Kâbe ile ilgili görevlerden hacılara yemek (rifâde) ve su (sikâye) verme işlerini Abdümenaf'ın çocuklarına devretmeye razı oldular. Abdümenaf'ın çocukları ve taraftarları bu yeni görev dağılımını kabul ettiler. Taraflar bir araya gelip dostluk anlaşması yaptılar. Ancak bu olay, hatırası her zaman canlı kalan bir husumetin de kaynağını teşkil etti. Bu husumet, soylar ve aileler arasında bir üstünlük rekabetine dönüşerek varlığını sürdürmeye başladı. Gerek Abdümenaf ile Abdüddâr'ın çocukları arasında, gerekse bunların çevresinde toplanmış aileler arasında ve özellikle de Kusayy b. Kilab soyu ile Kureyş'in diğer soyları arasında çoğu zaman örtük, bazen de açık bir husumet hep varoldu. Bir sonraki kuşakta, Abdümenaf'ın çocukları arasında gerçekleşen bir başka bölünme ise, aileler arası rekabete yeni bir boyut kazandırdı.

Abdümenaf, kardeşi Abdüddâr'la çekişme ve kavgaları sonrasında elde ettiği görevleri başarıyla yerine getirdi. Mekke toplumu ve putları Mekke'de olan diğer kabileler Abdümenaf'tan fazlasıyla memnun kaldılar. Abdümenaf'ın itibarı ve gücü her geçen gün arttı. Her ne kadar Mekke'nin idarî yapısıyla ilgili bazı işler Abdüddâr'ın çocukları tarafından yürütülüyor olsa bile, Abdümenaf Mekke'nin lideri konumuna erişti.

Abdümenaf'ın Abdüşems, Hâşim, Muttalib ve Nevfel isminde dört oğlu vardı. Abdümenaf ölünce yerine oğlu Haşim geçti. Diğer kardeşler, babalarının işlerini devralan Hâşim'e yönelik herhangi bir muhalefette bulunmadılar. Çünkü babalarının tercihi böyleydi. Ancak Abdüşems'in çocuklarından Ümeyye, amcası ve Kureyş'in lideri Haşim'le geçinemedi. Mekke ve Kâbe ile ilgili görevlerden bazılarına sahip olmak istedi. Ticaretten kazandığı büyük sermayesine güvenerek rifâde görevine talip oldu. Çekişme, bir süre sonra, ilgili görevleri nesepçe daha üstün

olanın yerine getirmesi gerektiği iddiasına dönüştü. Anlaşılan o ki zenginliği ve uzak kabilelerle olan ilişkileri nedeniyle Ümeyye bu yarıştan galip çıkacağını ummuş ve bu nedenle söz konusu çekişmeyi özellikle gündeme getirmişti. Münafereye* karar verildi. Kureyş'in diğer soyları ve aileleri, Abdümenaf'ın çocukları arasında her an bir kavganın ve hatta savaşın patlak vereceğini, bunun ise Mekke'nin güvenliğini tehlikeye sokacağını hissettikleri için, münafere öncesinde bir şart ileri sürdüler. Münafereyi kaybeden on yıllığına Mekke'yi terk edecekti. Taraflar bu şartı kabul ettiler ve münafere için Usfanlı ünlü kâhin Huzaî'yi hakem olarak seçtiler. Hakem, şerefçe üstün olanın Haşim olduğuna karar verdi.

Ümeyye iddiayı kaybedince, iddianın şartı gereği Mekke'den ayrılıp on yıllığına Şam'a yerleşti. On yıl sonra Mekke'ye döndüğünde Haşim ölmüş ve Abdülmuttalib Kureyş'in lideri olmuştu. Ümeyye, kuzenine muhalefet etti. Amcası Nevfel'in de yardımıyla Abdülmuttalib'in bazı arazilerini gasp etti. Abdülmuttalib ise Medine'de yaşayan Neccar oğullarına mensup dayılarının yardımlarıyla ve Mekke dışındaki diğer bazı kabilelerle yaptığı siyasî anlaşmaların sağladığı imkânlarla, kuzenine karşı direndi. İki taraf arasında, fiilî kavgaya dönüşmeyen bir çekişme hayatlarının sonuna kadar devam etti. İki kuzen arasındaki çekişmeler, çocuklarına geçti. Haşim oğullarının yeni lideri Ebû Talib ile Ümeyye oğullarının yeni lideri Ebû Süfyan, babalarından aldıkları kin ve düşmanlığı aynen devam ettirdiler. Bu, köklerini öylesine derinlere salmış bir kin ve düşmanlıktı ki, bazı zamanlar etkisini kaybediyor gibi gözükse bile, hep varoldu. Hatta Resûlullah'ın risâlet görevi sırasında ve sonrasında bile fırsatını buldukça açığa çıktı. Resûlullah'ın vefatından sonra gerçekleşen iktidar mücadelelerinin arka planında da bu rekabetin etkisi güçlü şekilde hep hissedilmiştir.

Abdülmuttalib ile Ümeyye'nin çocukları arasındaki husumet ve çekişmeler, İslâm dönemine de yansıyacak şekilde yaşamaya devam etmiş olsa da, taraflar hep aynı konumda kalmadılar. Abdülmuttalib'den sonra güç büyük oranda el değiştirdi ve Ümeyye'nin çocukları bir çok bakımdan güçlü konuma geldiler. Bu yeni süreçte, bir taraf gücünü kaybetmemeye çalışırken, diğer taraf ise elde ettiği gücü korumanın ve devam ettirmenin çabasını yürütüyordu. Resûlullah ise, tüm Kureyş'i etkileyen geleneksel rekabete ilaveten, kendi zamanında gerilimi oldukça şiddetli şekilde hissedilen gücün el değiştirme sürecinde İslâm davetine başladı ve davetin karşılaştığı tepkiler mevcut şartlardan etkilenerek şekillendi. Risâlet dönemine çok yakın zamanda başlayan ve risâlet sürecinde de devam eden Mekke liderliğiyle ilgili gücün el değiştirmesi süreci şu şekilde gerçekleşti:

Haşim'in çalışkan ve başarılı bir yönetici olmasına, Kureyşlilere sağladığı ticarî imtiyazlar, sikâye ve rifâde görevlerini yerine getirirken gösterdiği üstün gayret

* Şerefçe kimin daha üstün olduğunun hakemce belirlenmesi yöntemi

ve cömertlik ile oğlu Abdülmuttalib'in Zemzem kaynağını bularak halkı su sıkıntısından kurtarması da eklenince, Haşim ailesinin itibarı iyice arttı. Haşim oğulları, tartışmasız bir şekilde Mekke'nin en itibarlı ailesi oldular. Ancak Abdülmuttalib'in ölümüyle durum büyük oranda değişmeye başladı. Kureyş liderliğinin gerektirdiği harcamaları karşılayacak ekonomik güce sahip olmaması nedeniyle Ebû Talib babasından devraldığı görevleri devam ettiremedi. Ebû Leheb, Abdülmuttalib'in yaş itibarıyla liderliğe aday ikinci oğluydu. Fakat Ebû Leheb son derece düşük ahlâklı birisiydi. Bu olumsuz özelliği, onun liderliğine engel oldu ve Haşim oğulları Kureyş'in siyasî ve askerî liderliğini Ümeyye oğullarına kaptırdılar. Bu nedenledir ki, dördüncü Ficar savaşı sırasında Kureyş'in askerî lideri Ümeyye oğullarından Harb b. Ümeyye idi. Takip eden yıllarda da Ümeyye oğulları Kureyş topluluğunda sivrildiler ve itibarlarını iyice artırdılar. Haşim oğulları ise Ebû Talib'in şahsında geleneksel itibarlarını devam ettirmekle birlikte, siyasî, ekonomik güçlerini büyük oranda kaybettiler. Ümeyye'nin çocukları, Haşim'in çocuklarının tüm itibarlarını kaybedecekleri günü gözlüyor ve bunun gerçekleşmesi için ellerinden geleni yapıyorlardı. İşte böylesi bir aşamada Haşim oğullarının mensuplarından birisi olarak Resûlullah İslâm davetine başladı. Başta Ümeyye'nin çocukları olmak üzere, Kureyş'in diğer aileleri ve soyları bu işe şaşırıp kaldılar. Bu, kendileri açısından, aralarındaki geleneksel rekabetin yeni aşamasını temsil eden bir durumdu; başka bir şey değil.

***

Kusayy zamanında başlayan ve Resûlullah'ın peygamberliğine kadar devam eden süreç bütün olarak değerlendirildiğinde anlaşılan şudur: Resûlullah'ın büyük dedesi zamanında başlayan soylar ve aileler arası rekabet, son derece hassas bir denge üzerinde yer alan toplumsal, siyasî, ekonomik bir yapının inşasına neden olmuştu. Mekke ve Kâbe ile ilgili görevler soylar ve aileler arasında paylaşılmıştı. Bunlardan *Sidâne, Ukab (Kıyâde), Nedve* başkanlığı Abdüddâr soyunun; *Sikâyet, Rifâde* görevleri de Abdümenaf soyunun elindeydi. Bu son iki görev Abdümenaf'ın soyundan Haşim oğulları ailesinde olmasına karşılık, ikinci kanadı temsil eden Ümeyye oğulları herhangi bir göreve sahip değillerdi. Abdülmattalib'den sonra Ümeyye oğulları Kureyş'in liderliğine yükselmişler, ancak *Sikâyet, Rifâde* görevlerini ellerine geçirememişlerdi. Bu iki görev Haşim oğulları adına Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib tarafından yürütülüyordu. Ümeyye oğullarının lideri Ebû Sûfyan ise bir idarî görev ele geçirme hayalleri kurup duruyordu. Buna ise ancak daha sonraları kavuştu. Abdüddâr'ın soyuna mensup olanların elinde bulunan *Ukab (Kıyâde)* görevini ele geçirdi; ancak o sene İslâm ordusu Mekke'yi fethettiği için Ebû Sûfyan bu görevin imkanlarından yararlanamadı ve keyfini

sürdüremedi. Mekke ve Kâbe ile ilgili diğer görevler ise şu şekilde paylaşılmıştı: *Meşveret* Esed soyundan, *Sifâre* ve *Hükûmet* Adiyy soyundan, *Nizâret* Teym soyundan, *Kubbe* Mahzum soyundan, *İsâr ve Ezlâm* Cumah soyundan gelen ailelerin elindeydi.

Resûlullah ilâhî görevine başladığında, Mekke'deki aileler arasında üzeri genellikle örtük olmakla birlikte kökleri çok derinlere uzanan bir itibar savaşı vardı. Bazı zamanlar Mekke, Kâbe ve Hac ile ilgili görevlerin dağılımında gerçekleşen el değiştirmeler, fiilen kavga ve savaşlara neden olmasa bile, aileler arası rekabeti hep canlı tutmuştu. Her bir soyun veya ailenin mensupları, Habeşistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş coğrafyadaki ticarî, siyasî ilişkilerinde kendilerine itibar ve imtiyazlar kazandıran geleneksel görevlere sahip olabilmenin veya sahip olduklarını koruyabilmenin çabasını yürütüyorlardı. Hiç kimse rakip soydan veya boydan geri kalmayı istemiyordu. Gizli rekabet herhangi bir olay nedeniyle kolaylıkla açığa çıkabiliyor ve kavgaya varan çekişmelere yol açabiliyordu. Bunun son örneklerinden birisi Kâbe'nin onarımı sırasında yaşanmıştı. Hiçbir soy veya aile Hacerü'l-Esved'i yerine koyma şerefini rakiplerine kaptırmak istememişti. Ancak, '*el-emin*' olan Muhammed b. Abdullah'ın akıllı çözümü, savaşa yol açacak olan problemi sona erdirmişti.

Çoğunlukla üstü örtük bir şekilde hep varolan soylar ve aileler arası rekabet, Resûlullah'ın ilâhî görevine başlamasıyla yeni bir boyut kazandı ve tekrar canlandı. Ne var ki bu sefer rekabet savaşında tarafların yapacağı pek bir şey yoktu. Bu gerilimi azaltacak geleneksel veya siyasî bir yöntem mevcut görünmüyordu. Çünkü, irade ve güçlerinin dışında bir durum oluşmuştu. Haşim oğulları Ümeyye oğullarına karşı; her iki ailenin dahil olduğu Abdümenaf soyu Abdüddâr soyuna karşı; Kusayy'ın çocukları olan bu iki soyun mensupları, Kureyş kabilesinin diğer soylarına karşı; Kureyş kabilesinin mensupları ise Hicaz bölgesindeki diğer tüm kabilelerin mensuplarına karşı, kabul etmeseler ve hatta bazen alaydan fiilî müdahaleye varan tepkiler verseler bile, kendilerinden bir peygamber çıkmış olmakla övündüler. Aralarından bir peygamber çıkmasıyla övünen bu insanların ekseriyeti, başka gerekçelerle geleneksel inançlarını terk etmeye yanaşmayıp gidişatlarını devam ettirmekte inat ederlerken; diğer aile ve soyların mensupları ise, rakiplerinin adamına bağlanma, rakiplerinin üstünlüğünü kabullenme gibi '*onur kırıcı*' bir davranışa mesafeli durmayı tercih ettiler. Tüm bunlar nedeniyle de, İslâm daveti, özellikle ilk zamanlar geleneksel bir rekabetin gölgesinde kalıp, tepkilerin odağı haline geldi. Ebû Cehil'in fiilî tepkisi bunun önemli örneklerinden sadece birisini temsil etmiştir. Resûlullah'ın şahsında Müslümanlara ve İslâm'a yönelik ilk fiilî tepkinin faili olan Ebû Cehil'in davranışları, büyük oranda, söz konusu geleneksel rekabetin etkisini taşımıştır. Mahzum soyuna mensup olan Ebû Cehil veya aynı soya mensup olan ve '*Ben Kureyş'in büyüğü ve efendisi olduğum halde peygam-*

berlik bana değil de sana verildi öyle mi?'[2] diyen Velid b. Muğire'nin söz ve tutumlarında geleneksel rekabetin etkisi her zaman güçlü şekilde görülmüştür. Peygambere niçin düşmanlık yaptığı sorulduğunda, Ebû Cehil'in söyledikleri, tüm açıklamalarımızın özeti olacak şekilde, şunlar olmuştur: '*Bizler Abdümenaf soyu ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar; 'Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var' diyorlar. Biz buna nasıl kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz, O'na asla inanmayacağız; O'nu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdümenaf soyuna itaat etmemiz olacak şey değil?*'[3] Konuyla ilgili bir başka rivayet ise, esasen Hicaz bölgesindeki tüm Arap kabileleri arasında mevcut olan rekabetin, İslâm daveti nedeniyle tekrar canlanışına tanıklık yapmaktadır. Söz konusu rekabet, İslâm daveti vesilesiyle, Kureyş'e mensup olmayan bir Arap'ın sözlerinde şu şekilde ifadesini bulmuştur: '*Vallahi ben Muhammed'in söylediklerinin hak olduğunu biliyorum. Bu konuda herhangi bir şüphem yok. Fakat Kureyşliler 'Hicabet bizde olsun' dediler. 'Peki' dedik. 'Nedve bizde olsun' dediler 'Peki' dedik. 'Liva bizde olsun' dediler 'Peki' dedik. 'Sikaye bizde olsun' dediler 'Peki' dedik. Şimdi ise 'Peygamber bizden' diyorlar. Hayır vallahi yapamam; onların adamına kesinlikle bağlanamam.*'[4]

Soylar ve boylar arası rekabetin etkisi, sadece risâletin ilk günlerinde değil, sonraki dönemlerinde de açıkça görüldü. Bedir hariç Resûlullah'a ve İslâm'a karşı açılan savaşların hemen hepsinde aktif rol oynayan Ebû Süfyan, Müslümanlara yönelik eza ve işkencede en acımasızlardan olan Hanzala b. Ebî Süfyan ve Ukbe b. Ebî Muayt, Bedir savaşında müşrik ordunun komutanlarından Utbe ve Şeybe kardeşler Ümeyye oğullarına mensuptular. Resûlullah'a ve diğer Müslümanlara yönelik işkence, baskı ve zulümlerde ismi ön plana çıkan Ebû Cehil, Velid b. Muğire, Esved b. Abdülmuttalib, Zübeyr b. Ebû Ümeyye, Hübeyre b. Ebû Vehb Mahzûm oğullarına mensuptular. İslâm düşmanlığını hayatlarının ilkesi haline getirenlerden Âs b. Vâil, Münebbih ve Nübeyh b. Haccac, Amr b. Âs Sehm oğullarına; Ümeyye b. Halef Cumah oğullarına; Ebû'l-Buhterî, Zem'a b. Esved Esed oğullarına; Ömer b. Hattab Adiyy oğullarına mensuptu. Kötülük önderlerinden Resûlullah'ın ailesine mensup olan sadece bir kişi vardı; o da amcası Ebû Leheb idi.

***

Soylar ve aileler arası üstünlük rekabetinin ve bu rekabetin beslediği husumetlerin risâlet sürecinde kendisini güçlü bir şekilde açığa vuran etkilerine karşılık;

bireysel bazı husumetlerin de İslâm'ı reddetmede, Resûlullah'a yönelik tepkilerin açığa çıkmasında önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun tipik örneklerini Ebû Cehil, Ebû Leheb ve Ümeyye b. Ebu's-Salt oluşturmaktadır.

Resûlullah ile Ebû Cehil yaşıttılar. Resûlullah, asıl ismi Amr b. Hişam, lakabı Ebû'l-Hakem olan, ancak İslâm'a düşmanlığı nedeniyle '*Cahiliyenin babası*' sıfatıyla andığı Ebû Cehil ile aynı muhitte büyümüştü. Mekke'de geçen çocukluk ve gençlik yıllarında sürekli görüşmüşler, oyun oynamışlar ve hatta kavga etmişlerdi. Bir defasında, her ikisinin de çocuk yaşta olduğu bir zamanda, aralarında tartışma çıkmış ve tartışmaları kavgaya dönüşmüştü. Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde gerçekleşen kavgada, Muhammed, Ebû Cehil'i yere çarptı. Bu çarpma, Ebû Cehil'in hayatı boyunca izini taşıyacağı bir yaralanmaya neden oldu. Bu olayı takiben Ebû Cehil'in kendisini kaptırdığı kin ve düşmanlık ise, hayatı boyunca Resûlullah'a muhalif olmasına katkı sağladı. Resûlullah'a olan husumeti, geleneksel soylar arası rekabetin etkileriyle güçlenip kuvvetlendi. Ayrıca, her ikisinin kişilik ve karakterlerinin farklı olması da yollarının tamamen ayrılmasına neden oldu. Resûlullah'ın '*en güvenilir kişi*' sıfatını hak ederek kazanmasına, herkesin takdirle andığı kişilik ve karaktere sahip olmasına karşılık; Ebû Cehil hep haksızlığın, kötülüğün, zorbalığın, hile ve aldatmanın tarafında yer aldı. Bu farklılık risâlet döneminden bir süre önce gerçekleşen bir gerilimin de yaşanmasına yol açtı. Daha önce bahsedildiği gibi, Ebû Cehil'in Zübeyd kabilesine mensup tüccarın mallarını ucuza alabilmek için düşündüğü oyun, Hilfu'l-Fûdûl üyesi olan Resûlullah tarafından bozuldu ve Ebû Cehil amacına ulaşamadı.

Resûlullah'ın amcası olan Ebû Leheb, babası Abdülmuttalib'in ölümünden sonra, diğer kardeşlerinin aksine son derece sefih bir hayatı tercih etmişti. Babasından kendisine kalan sermayeyi şarapla ve ahlâksız kadınlarla yiyip bitirmişti. Onun bu sefih yaşantısı, Abdülmuttalib ailesi için yüz kızartıcı bir durumdu. Soylarının onurlu ismini, babalarının saygın mirasını devam ettirmek isteyen kardeşler arasında özellikle Ebû Talib son derece hassas birisiydi ve kardeşi Ebû Leheb'in durumu kendisini hep düşündürüyordu. Bir ara Mekke'de çalkantıya neden olan Kâbe'ye ve Kâbe'deki putlara adanmış değerli eşyaların çalınması suçuna Ebû Leheb'in isminin de karışmış olması, Ebû Talib'in kardeşinden kaynaklanan üzüntü ve utancını dayanılmaz boyutlara ulaştırdı. Çoğu zaman yaptığı üzere, bir kez daha kardeşiyle konuşarak, durumunu gözden geçirmesini istedi. Ancak herhangi bir ahlâkî ölçü tanımayacak kadar sefihleşmiş, hatta risâlet sürecinde açığa çıkacağı üzere, Araplar için en kutsal bağ olan akrabalık bağlarını hiçe sayacak kadar değerlerine yabancılaşmış birisi olan Ebû Leheb, ağabeyinin nasihatlarına lakayt kaldı. İki kardeş arasındaki konuşma kısa sürede kavgaya dönüştü. Alt-üst kavga etmeye, birbirlerini yumruklamaya başladılar. O sırada kavgayı izlemekte olan genç Muhammed, sevgili amcası Ebû Talib'in altta kalıp Ebû Le-

heb'den dayak yediğini görünce dayanamadı ve kavgaya karıştı. Yıkıp altına aldığı Ebû Leheb'i yumruklamaya başladı. Bu olay Ebû Leheb için hayatı boyu sürdüreceği bir düşmanlığın başlangıcını oluşturdu. O dayak olayından sonra Ebû Leheb ömür boyu sürecek düşmanlığının kararını dile getirdi: *'Muhammed! Ben de Ebû Talib gibi senin amcanım. Ama bana farklı, ona farklı davrandın. Vallahi kalbim seni hiç sevmiyor ve seni hiçbir zaman da sevmeyecek.'*[5]

Burada kişisel husumet ve ihtiraslar nedeniyle Resûlullah'a ve İslâm'a karşı çıkanların önemli bir örneği olarak Ümeyye b. Ebu's-Salt'ı özellikle hatırlamak gerekiyor. Ümeyye b. Ebu's-Salt, Taif bölgesinde ikamet eden Sakîf kabilesine mensup ünlü bir şairdi. O, Hanif oluşu ve diğer bazı özellikleri nedeniyle zamanında olduğu kadar, sonraki dönemlerde de ününü sürdürmüştür. Ümeyye b. Ebu's-Salt, Allah'ın varlığına ve birçok sıfatına inanan birisiydi. Üstelik bu inancı büyük oranda İslâm'la da uyumluydu. Ancak bunlara rağmen Resûlullah'ın en önemli düşmanlarından birisi oldu. İnanç ve fikirleri tevhid hakikatiyle büyük oranda örtüşmesine rağmen, Müslüman olmayı kabul etmedi ve eskiden beri inançlarını reddettiği putperestleri destekleyip, İslâm'a karşı putperestlerin sözcülüğünü yaptı.

Ümeyye b. Ebu's-Salt, şiirlerinde dile getirdiğine göre, putperestliğe karşıydı. Ahiret hayatına inanıyor, zinayı haram sayıyor, Allah'ın varlığı ve sıfatlarıyla tek olduğunu kabul ediyordu. Daha da önemlisi, tüm insanlığı kuşatmış mevcut olumsuz şartlardan hareketle, insanlara Allah'ın mesajlarını bildirecek bir elçinin gelmesinin yakın olduğuna inanıyordu. Bu özelliklerinin yanı sıra, bütün hayatını etkileyen ve Resûlullah'ın karşısında, putperestlerin yanında yer almasına sebep olan bir özelliği daha vardı. O, dünyanın içinde debelendiği olumsuz şartlardan dolayı gelmesinin zorunluluğu ve yakınlığı konusunda kuşku duymadığı ilâhî elçinin (peygamberin) kendisi olacağını umuyordu. Ancak Allah'ın elçisi olma umut ve hayalleri, bir ümmî olan ve kendisi gibi bir umut ve beklentisi bulunmayan Muhammed b. Abdullah'ın elçi olmasıyla alt üst oldu. Çok derin bir hayal kırıklığına uğradı. Haset duyguları kabardı. Hayal kırıklığının etkisiyle şiirlerinde savunduğu inançlarına rağmen, Resûle düşman oldu; bunun yanı sıra şiirlerinde reddettiği inançların mensupları olan putperestlerin yanında yer almayı tercih etti. Üstelik bunu yaparken inançlarından uzaklaşmış da değildi. Onun bu çelişkisini Resûlullah *'Ümeyye'nin şiiri iman etti, ama kalbi yalanladı'*[6] diye açıkladı. Ümeyye'nin bizzat kendisi ise şu sözleriyle durumunu ve düşmanlığının gerekçesini ifade etmiştir: *'Bu hastalığın beni öldüreceği muhakkak. Ben hanif dininin doğru olduğunu biliyorum. Ama Muhammed'e karşı içimdeki kin Müslüman olmama engel oluyor.'*[7]

Ümeyye'nin şiirleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde şaşkınlığa sürüklenmemek mümkün değildir. Onun şiirlerinde, Allah'ın sıfatları konusunda Kur'an'da bildirilenlerle uyumlu ve oldukça ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu konuda örnek

olarak şunlar hatırlanabilir: *'Allah her şeyin yaratıcısıdır, bütün yaratıkların hepsi isteyerek O'nun kulu, kölesidirler, O Allah, kullarının rabbidir, Bütün insanlar Allah'ın halkıdır; arz üzerinde tek hükümran olan yalnız O'dur. O tanrı ki yaratıklar O'nun hükümranlığında hak iddia edemezler (O'nun hükmüne karışamazlar), Kullar O'nu birlemese de O birdir'.*[8] Ayrıca, Ümeyye b. Ebu's-Salt şiirlerinde sıklıkla *'bismike'llahümme'* ifadesine yer vermiştir. Onun tüm bu özellikleri ise, düşünce ve inançlarının kaynağının ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Çünkü bu inançların kaynağının sadece Hz. İbrahim'den kalan geleneksel bazı unsurlar olmadığı açıktır. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı, aynı inançları dile getiren başkalarının da bulunması gerekirdi. Her ne kadar Zeyd b. Amr'da da benzer özellikler varsa da, onun inancındaki tevhidî unsurların Ümeyye'ninki kadar ayrıntılı ve çok olmadığı kesindir. Bu nedenle Ümeyye'nin inançlarının kaynağını araştırmak ayrıcalıklı bir önem ifade etmektedir.

Kaynakların bildirdiğine göre Ümeyye, Süryanice'yi bilen birisiydi ve Tevrat ile İncil'i okuyordu. Bu nedenle Tevrat ve İncil'den oldukça önemli oranda etkilenmiş olmasını beklemek gerekir. O, Tevrat ve İncil'den elde ettiği bazı bilgileri Hanif süzgecinden geçirerek inancının unsuru haline getirmiş; teslis gibi şirk unsurlarına iltifat etmemiş, tevhidî unsurları seçerek almış olmalıdır. Ancak Tevrat ve İncil, onun sahip olduğu tevhidî unsurların hepsini açıklamaya yetmemektedir. Araştırmamız dahilinde etkisinde kalabileceği başka bir kaynağın zikredildiğine rastlamadık. Fakat bizzat Kur'an'ın, onun kaynaklarından birisi olması bize oldukça kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmektedir. Zira o, Resûlullah'a vahyolunan ayetlerden haberdardı. Resûlullah'ın insanlara okuduklarını yakından takip ediyordu. Bu durumda, isteyerek veya istemeyerek çevresindeki insanlardan duyduğu Kur'an ayetlerinin, tevhidî konularda ufkunu genişlettiğini söylemek mümkündür. Eğer bu doğru ise, Ümeyye'nin durumu daha da ilginç bir nitelik kazanmaktadır. Buna göre o, Kur'an'a iltifat etmesine, Resûlullah'ın bildirdiklerine yakınlık hissetmesine rağmen, İslâm'a ve Resûlullah'a düşmanlığı tercih etmiş olmaktadır.

Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın Resûlullah'a karşı duyduğu kin, Bedir'de Mekke müşrikleri saflarında Müslümanlara karşı savaşan iki yeğeninin Müslümanlar tarafından öldürülmesi üzerine hepten arttı. Resûlullah'a yönelik kinini, edebî değeri nedeniyle dillerden düşmeyen şiirlerinde açık ve zehirli ifadelere dönüştürdü. Bedir savaşı sırasında Şam'da bulunduğu için, dönüşte ilk iş olarak yeğenlerinin mezarlarını ziyaret etti. Daha sonra Yemen'e gitti. Böylelikle, yıllarca hayaliyle yaşadığı umutlarının yıkıcısı olarak gördüğü Resûlullah'tan uzak olmayı tercih etti. Bazı müfessirlerin A'raf sûresinin 174. ve 175. ayetlerinin hakkında indiğini belirttikleri Ümeyye b. Ebi's-Salt, Müslüman olma şerefine erişemeden 624 yılında keder ve hasetinden öldü. Ölürken dahi şiirlerinde ifade ettiği hakikatlerden bir şeyler

dile getirerek, kanayan yüreğinin acısını bastırmaya çalışmayı ihmal etmedi: *'Ne kadar uzarsa uzasın bir hayat, sonunda bitip gidecektir. Hakikatleri öğrenmeden keşke dağ başlarında geyikler arasında hayvan gibi yaşasaydım. Ölümü daima göz önünde bulundur. Zamanın saldırışından çekin; çünkü zamanın bir saldırışı vardır.*[9]

DİPNOTLAR

1- Zuhruf sûresi, 43:23,24

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/387

3- İbn İshak, *Siyer*, 250; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/337, 338; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/93.

4 İbn İshak, *Siyer*, 271; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/72, 73.

5- Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/263.

6- Buharî, *Menakibu'l-Ensar* 28, 45, *Meğazi* 85, *Fedailü'l Kur'an* 1

7- Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 108

8- Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 110; Ümeyye b. Ebu's-Salt'ın benzer sözleri ve tevhidî düşüncelerinin ayrıntıları için ayrıca bkz: İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/287, 288; İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, 146, 412; Çağatay, *Cahiliye Çağı*, 167.

9- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/285.

Davetin Zorlukları

> Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz bırakacağız. (Müzzemmil sûresi, 73:5)
> Sen de peygamberlerden azim sahiplerinin sabrettiği gibi sabret. (Ahkâf sûresi, 46:35)

İnsanların karşılarına dikilip, isteyerek veya istemeyerek, neşeyle veya ıstırapla takip ettikleri hayat tarzlarının yanlış olduğunu, bu hayat tarzını ve dayanağı olan inançları terk etmeleri gerektiğini ilan etmek kolay değildir. Üstelik insanlara inançlarının ve hayat tarzlarının yanlışlığını bildirmekle kalmayıp, hayatları boyunca sahip olduklarından çok farklı bir inanç sistemini ve hayat tarzını sunarak, buna göre inanıp yaşamaları gerektiğini ilan etmek hiç kolay değildir. Böylesi bir çıkış; yanlışları hiç eğip bükmeden açıkça ilan etmek, büyük tepkilere neden olur. Bu her zaman böyle olmuştur. Sosyal bilimciler ve psikologlar çok iyi bilirler ki, insanlar, doğruluğundan bir yığın şüpheleri olsa dahi inana geldikleri şeyleri, memnun olmasalar dahi alışageldikleri hayat tarzını terk etmeye yanaşmazlar. Az bir miktarda bile olsa, mensubu oldukları hayat tarzını terk ederlerse pişman olacaklarını, onu da arar duruma geleceklerini zannederler. İnsanlığın bu garip durumunu ifade etmesi açısından bir sosyal bilimcinin şu tespitleri oldukça ilginç ve önemlidir:

> Yoksul olan herkes hayal kırıklığına uğramış değildir. Şehirlerin kenar mahallelerinde yaşayan yoksullardan bazıları, kendi uyuşmuş hayatlarından şikayetçi değildirler. İçinde bulundukları çukurun dışındaki bir hayatın düşüncesi onların tüylerini ürpertir... Açlıktan ölmenin sınırında yaşayan yoksulların hayatı gayeli bir hayattır. Yiyecek ve yatacak yer bulmanın amansız mücadelesine girişmiş olanlar boşuna çaba harcamış olma hissine hiçbir zaman yakalanmaz-

lar. Varılacak amaçları maddî ve acildir. Her yenen yemek onlar için bir amacın gerçekleşmesidir; tok karnına yatağa girmek bir zaferdir ve açıktan gelen her beleş şey bir mucizedir... Köle hayatı yaşayanlar yoksuldurlar; buna rağmen köleliğin yaygın olduğu ve uzun süre devam ettiği yerlerde bir kitle hareketinin doğması zayıf bir ihtimaldir. Köleler arasındaki mutlak eşitlik ve köle mahallelerindeki samimi sosyal ilişkiler ferdin hayal kırıklığını önler. Köleliğin yerleşmiş âdet haline geldiği bir toplumda başkaldıranlar, yeni köle olanlarla kölelikten hür bırakılanlardır.[1]

Bu durumu, peygamberlerin insanlığa sundukları ilâhî hakikatler ve gerçekleştirmeye çalıştıkları değişim açısından ele alırsak; bütün peygamberlerin insanlığa aynı mesajla geldiklerini biliyoruz. Kur'an bunu şöyle açıklamıştır: *'Andolsun biz her kavme, 'Sadece Allah'a kulluk edin ve tağuta kulluktan kaçının' diyen peygamberler gönderdik' (Nahl, 16:36).* Peygamberlerin davetlerinin değişmeyen bu ilkesi üzerinde düşünülürse, ilâhî irade tarafından inanç ve hayat tarzının değiştirilmesinin hedef olarak seçildiği ve bu iki alanda köklü değişikliğin öngörüldüğü anlaşılır. Peygamberlerle insanlara sunulan ilâhî davetin ilk plandaki hedefini, insanların sahip oldukları ve yanlışlıklarla dolu inançlarını terk etmelerini ve merkezine Allah'ı alan bir inanç sistemine sahip olmalarını sağlamak oluşturmuştur. Bu inanç sisteminin ismi *'tevhid'*dir. Peygamberlerin davetinin ikinci kısmını ise tevhid inancı üzerinde şekillenen bir hayat tarzına sahip olunması oluşturmuştur. İşte bu durum tepkilere neden olmuştur. İnsanlar, kendilerine ilâhî hakikatleri sunan, anlam ve gereklerini en güzel tarzda açıklayan elçilere tepki göstermişlerdir. Davet olundukları şeyin güzelliğini, doğruluğunu ve iyiliğini görmemişler veya görmezlikten gelmeyi tercih etmişlerdir. Özellikle de toplumun inanç, düşünce ve yaşantısında söz sahibi olanlar veya bir diğer ifadeyle statükonun sahibi ve temsilcisi olanlar hakikat çağrısının en katı muhalifleri olmuşlardır. Kur'an, onların ilâhî daveti gerçekleştirenleri davalarından alıkoyabilmek için var güçleriyle çalıştıklarını ve çalışacaklarını bildirmektedir. İslâm davetini durdurmak için, sahip oldukları mal ve mülklerini dahi harcamaktan çekinmediklerini (Enfal, 8:36) söylemektedir. Onların, peygamberin şahsına veya davetine yönelik tepkileriyle ilgili olmak üzere Kur'an'ın zikrettiği bazı davranışları şunlardır: ilâhî daveti gerçekleştiren(ler)le alay etmişler (Ra'd, 13:32), peygamberin büyüklendiğini (İsra, 17:47,101), cinlendiğini (Hicr, 15:6), delirdiğini (Mü'minun, 23:25), şair olduğunu (Saffat, 37:36), büyücü olduğunu (Zuhruf, 43:49), öğretilmiş olduğunu (A'raf, 7:66), uydurduğunu (Ahkâf, 46:8), sapıttığını (A'raf, 7:60), yalancı olduğunu (A'raf, 7:66) iddia etmişler ve bu iddialarını topluma yaymışlardır. ilâhî davayı yok etmek veya değiştirmek için çeşitli tuzaklar/hileler kurmuşlar (Ra'd, 13:42), peygamberi ve inananları yurtlarından kovmakla tehdit etmişlerdir (Muhammed, 47:32). Taşlamak suretiyle (Şuara, 26:116) fiziki zararlar vermeye, öldürmeye ve-

ya yakmaya karar vermişlerdir (Ankebut, 29:24). Korkutmak için bağırıp, çağırmışlar (Zuhruf, 43:57,58), eziyet etmişler (Muhammed, 47:32), yalanlamışlar (Kamer, 54:9), aşağılamışlar (Kamer, 54:24,25), *'eskilerin masallarını anlatıyor'* diyerek gerçeği çarpıtmışlar (Kalem, 68:15), insanlarla olan irtibatını kesmeye çalışmışlardır (En'am, 6:26). Başlarına gelen her türlü kötülüğün sorumlusu olarak hakikat davetçilerini görmüşlerdir (A'raf, 7:131). Bütün bunları yaparken de rastgele bir tavır içerisinde olmadıklarını, kendi bilgi ve tecrübelerine güvenip, dayandıklarını ifade etmişlerdir (Mümin, 40:83).

Dolayısıyla Resûlullah da, yüce görevinin gerektirdiklerini bildirmeye ve açıklamaya başlayınca, dozajı gittikçe artan tepkilerle karşılaştı. Fakat bu, habersiz yakalandığı ve kendisini hayal kırıklığına uğratan bir durum değildi. Çünkü, her akıllı insan gibi, O da biliyordu ki, bir toplumdaki tüm insanların inanç ve hayat tarzlarını hedef alan, statükoyu baştan sona reddeden her söylem tepki görecektir. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir. İlk ayetlerin vahyolunmasıyla, çevresindeki bazı insanların tepkisiyle karşılaşacağını düşünmesi, hatta korkuyla evine kapanması, söz konusu tepkileri aklı ile öngörmesinden kaynaklanmıştı. Ayrıca, risâletin daha ilk gününde, Varaka b. Nevfel'den peygamberlerin insanlığa sundukları mesajların sert tepkilere neden olduğunu duyması, düşüncesindeki haklılığın gerekçesi olmuştu. Fakat Müddessir sûresinin bir ayeti ile (74:1) görevini yapabilmesi için *'korku ve endişe elbisesini'* terk edip, insanların karşısına geçmesi gerektiği bildirildi. Resûlullah, o aşamada, alemlerin yaratanı ve sahibi olan Allah'ın elçisi oluşu nedeniyle, Allah tarafından kendisine hep yardım edileceğini, hiçbir sıkıntıyla karşılaşmayacağını, davetinin her zaman büyük bir memnuniyetle kabul edileceğini düşünebilirdi. Fakat, O böylesi bir düşünceye veya kanaate hiçbir şekilde sahip olmadı. Böylesi bir kanaate sahip olduğuna dair en küçük bir bilgi kırıntısı bile mevcut değildir. Çünkü makul şekilde düşünebilen herkes kolaylıkla fark eder ki, eğer ilâhî irade, insanların inanç ve hayat tarzlarıyla dosdoğru bir çizgi üzerinde olmalarını kendi iradelerine bırakmadan takdir edip kabul ettirirse; aynen meleklerde olduğu gibi insanların da ilâhî bilgiye kayıtsız şartsız teslimini irade ederse, bu durumda peygamber görevlendirmenin ne anlamı vardır? Üstelik eğer peygamber insanlardan seçilecek ve o hiçbir tepkiyle karşılaşmadan, insan oluşun gerektirdiği herhangi bir sıkıntıya katlanmadan görevini hep başarıyla yürütecekse, bu durumda o elçinin insanlık için örnekliğinden nasıl bahsedilebilir? Makul olanı, peygamberin herhangi bir insan gibi olmasıdır; daveti karşısında aşağılanmalı, alaya alınmalı, tepki görmeli ve bütün bunlara rağmen görevini yürütmelidir ki risâletin beşerî boyutu gerçekleşsin. Fakat elbette ki bütün bunlar söz konusu sıkıntılar karşısında ilâhî irade, elçisine hiç yardım etmeyecek anlamına da gelmemektedir. Birçok ayetle, tekrar tekrar, ilâhî görev emredilen tarzda yerine getirilirse, davetin şartları eksiksiz olarak gerçekleştirilirse,

ilâhî yardımın her zaman söz konusu olabileceği bildirilmiştir. Risâletin 23 yıllık seyri de bunu açıkça göstermiştir. Ayrıca, asıl yardım olağan üstü destekler biçiminde değil, peygamberi ve diğer müminleri gelişmeler karşısında sürekli bilgilendirmek, zorlukların aşılmasının beşerî şartlarını açıklamak biçiminde gerçekleşmiştir. Bunun gereği olarak da Resûlullah risâletin daha ilk günlerinde muhtemel tepkiler karşısında uyarılmış, alması gereken tedbirlerin neler olduğu konusunda bilgilendirilmiştir. Dolayısıyla, karşılaştığı zorluklar ve tepkiler, Resûlullah için hayal kırıklığına neden olmamıştır, *'ben bir peygamberim, bana her şey istediğim zaman istediğim şekilde verilecek'* türünden anlamsız, temelsiz kanaatlere sahip olmasına imkân sağlanmamıştır.

İslâm davetin karşılaştığı değişmeyen tepkilerin neler olduğuna ilişkin bu genel açıklamaları takiben, risâletin ilk yıllarını dikkate alarak, Resûlullah'ın davetin seyri konusunda nasıl bilgilendirildiğini ve uyarıldığını biraz daha ayrıntılı olarak tespit etmeye çalışalım. Risâlet sürecinde hem bir peygamber, hem de bir insan olarak öğretilip eğitilen Resûlullah, kendisinden insanlara ilan etmesi istenen mesajın ayrıntılarını vahiyle öğrendikçe, görevi en güzel şekilde yerine getirdi. Görevini yapmak veya yapmamak gibi bir seçeneği olmadığını biliyordu. İlk zamanlar için, *'Kalk ve uyar'* (Müddessir, 74:2) emri bunun en açık deliliydi. Kendisi seçilmişti ve bu seçime uygun olarak sorumluluğunu yerine getirmesi gerekiyordu. İlahî görevi kabul edip etmeme konusunda serbest bırakılmadığı gibi, devam edip etmeme konusunda da bir serbestliği yoktu. Risâlet sürecinin daha çok ileriki yıllarında vahyolunan ayetlerde bu açıkça bildirildi. Şu ayet bunun örneklerinden sadece birisi oldu: *'O yolunu şaşırmış kimseler, bizim sana vahyettiğimizden, başka bir şey ortaya atasın diye seni ayartarak, seni vahyettiğimiz gerçeklerden uzaklaştırmaya çalışmaktalar. Öyle ki, bunu başarabilselerdi, seni hemen kendilerine dost edinirlerdi. Eğer senin imanında sebat etmeni sağlamamış olsaydık, belki de az kalsın onlara biraz olsun eğilim gösterecektin. Eğer bunu yapsaydın, hayatın acısını da iki kat olarak tattıracaktık sana, ölümün acısını da; sonra bize karşı hiçbir yardımcı da bulamayacaktın kendine'* (*İsra, 17:73-75*).

Ancak şu var ki, Resûlullah risâlet gibi yüce bir sorumluluğu kabul etmede isteksizlik göstermedi. O, alemlerin Rabb'i olan Allah tarafından seçilmiş bir şahsiyetti ve bu seçilmişlik diğer insanlarda olmayan birçok erdeme dayanıyordu. Erdemlerle donatılmış birisi olarak tüm insanlığa erdemler sunacak görevi isteyerek, zorluklarını kabullenerek yüklendi. Rabb'ine teslim oldu ve gelecek her talimatın gereğini, bir beşer olarak zorlansa dahi, isteyerek yerine getirdi; getirmeye çalıştı. Allah ise O'nu İslâm'ın insanlığa sunuluşunun her aşamasında bilgilendirdi, destekledi, korudu. Bu itibarla ilk vahyolunan ayetlerin birisinde Resûlullah'a İslâm davasının niteliğiyle ilgili en temel özelliklerden birisi açıkça bildirildi: *'Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz bırakacağız'* (*Müzzemmil, 73:5*). Bu ayetin davanın

özelliklerinin ve gereklerinin henüz açıklanmadığı bir zamanda, yani Resûlullah'ın peygamberliğinin ilk günlerinde vahyolunduğu bilinince, önemi daha da artmaktadır. Sadece bu ayetle bile, dinin özelliklerinin ve gereklerinin henüz bildirilmediği bu dönemde, Resûlullah başta olmak üzere iman edenlere ilan olundu ki; mümin olmak ve İslâm'ı başkalarına ulaştırmak gayesiyle özel çalışmalar yapmak kolay bir iş değildir. Yine bu ayetle denilmiş oldu ki; *'Ey müminler! Bilin ki, mümin olmakla diğer insanların üstlenmek istemeyecekleri bir yükün altına girdiniz. Kan, gözyaşı, yalanlama, kötü muamele, işkence, zulüm, baskı, yoksulluk, aşağılanma, alay, hakaret... sizlerin karşılaşacağı zorluklar olacak. Çünkü, sizler haksızlığın, zorbalığın, sömürünün, baskının, zulmün, işkencenin, sahtekarlığın, dalaverenin, kötülüğün, ahlâksızlığın, sapıklığın... hakim olduğu bir dünyada, bütün bunlara meydan okuyan ve en güzel ahlâk üzere yaşayan şahsiyetler olacaksınız. Meydan okumanız sadece sözle değil, daha ziyade ve bilhassa tutum ve davranışlarınızla olacak; yaşantınızla gerçekleşecek. Bütün bu olumsuz özelliklere karşı hakkın, adaletin, iyiliğin, ahlâkın, doğruluğun... temsilcileri olacaksınız ve üstelik çoğu zaman sayı itibarıyla insanların arasında azınlık olacaksınız. Elbette ki bütün bunlar kolay şeyler değildir.'*

Haber verilen zorlukları aşmanın, onları kolaylığa dönüştürmenin yöntem ve şartları da yine ayetlerle bildirildi. Esenlik yolunun rehberi olan Resûlullah öncelikle psikolojik açıdan eğitildi. Zira ilâhî görev dahilinde önemli olan, bir insan olarak Peygamberin risâlet gibi ilâhî bir görevi yerine getirecek iç donanıma sahip olmasıydı. Konuyla ilgili olmak üzere geçmişten ve geçmişin davetçilerinden örnekler verildi. Geçmişteki hakikat rehberleri gibi olması istendi. *'O halde sen de peygamberlerden azim sahiplerinin sabrettiği gibi sabret'(Ahkâf, 46:35)* denildi. Eğer risâlet görevi önceki resûllerin yaptığı gibi, ilâhî davet yönteminin gereklerince yürütülürse, Allah'ın büyük yardımlarına tanık olacağı ve böylelikle zorlukların müjdelere ve mükafatlara dönüşeceği de müjdelendi. Hz. İbrahim'in davetini anlatan ayetler bu konunun bir örneğiydi: *'Onlar İbrahim'i ateşe atınca biz: 'Ey ateş! İbrahim'e karşı soğuk, serin ve selâmet ol!' dedik. Bu arada onlar, İbrahim'e tuzak kurmaya çalıştılar, ama biz onların bütün yapıp ettiklerini boşa çıkardık' (Enbiya, 21:69,70).*

Böylelikle, başta Rasulüllah olmak üzere, zorluklarla, sıkıntılarla dolu yolun mensubu olan diğer müminler, âlemlerin Rabb'i olan Allah'ın koruması ve gözetimi altında olduklarını, O'nun yardım ve ihsanları ile muhatap olacaklarını bildiler ve bunu akıllarından çıkarmadılar. Bütün engellemelere rağmen yollarına devam ettiler. Biliyorlardı ki, diğer insanlar tarafından aşağılansalar, onların kötü muamelelerine muhatap olup, çirkin saldırılarıyla karşılaşsalar dahi hakikatı kendileri, batılı ise muhalifleri temsil ediyordu. Hak olan ise her zaman güçlü olandı; galip gelecek taraftı; batıl olan ise kaybedecek ve her zaman pişman olacak taraf-

ti. *'Senin için kesintisiz mükafat vardır. Ve sen büyük bir ahlâk üzeresin. Sonunda, hanginizin fitnelenmiş olduğunu sen de göreceksin, onlarda görecekler. Şüphesiz Rabb'in, kim(ler)in kendi yolundan saptığını ve kimlerin yolda olduğunu bilmektedir'* (*Kalem, 68:3-7*). *'Rabb'ın sana verecek ve sen razı olacaksın'* (*Duha, 93:5*).

DİPNOT

1- Hoffer, *Kesin İnançlılar*, 48.

İman Kardeşliği

> Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlü'ne itaat ederler. Allah onlara rahmet edecektir. (Tevbe sûresi, 9:71)
> Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. (Yunus sûresi, 10:62)

Güvenlik, insan için her zaman önemli bir konu olmuştur. Çünkü, insanın doğası güvenlik arar; insan canının, malının ve değerli bulduğu şeylerin güvende olmasını ister. İnsan, en az diğer doğal ihtiyaçları kadar, hatta çoğu zaman onlardan da çok güvenliğe ihtiyaç hisseder. Kendisini güvende hissetmezse ve bu güvensizlik durumu uzun bir süre devam ederse, yaşama düzeni bozulur, kişiliği problemli hale gelir. Güvenlik duygusu, insanın özüne ait bir şey olduğundandır ki, insanlar arası ilişkilerde de güvenlik duygusunun etkisi kendisini her zaman güçlü şekilde hissettirir. İnsanın özü, güvenliğin olduğu tarafa meyleder; güvenlik her zaman önemli bir çekim merkezidir.

İnsan için en önemli güvenlik unsurlarından ikisini canı ve malıyla ilgili olanlar oluşturmaktadır. Can ve mal güvenliği her çağdaki ve her toplumdaki bütün insanlar için önemli olmakla birlikte, Cahiliye devri Arapları için çok daha önemliydi. Arap yarımadasının özel durumu, Arapların güvenlik ihtiyacını en üst düzeye çıkarmıştı. İklim şartları ve coğrafî özellikleri nedeniyle ziraat ve hayvancılık gibi zamanın en önemli gelir kaynaklarından büyük oranda mahrum olan Arap yarımadası, geçimini daha çok ticaretle ve kısmen de yağmacılıkla sağlayan bir insan kitlesini barındırıyordu. Tarım ve hayvancılık, ancak Taif ve Medine gibi çok özel bazı yerleşim alanlarındaki insanların gelir kaynaklarıydı. Ticaret ise genel olarak tüm Arapların en önemli gelir kaynağıydı, ama zordu. Ticarî faaliyete katılmak için önemli miktarda sermayeye sahip olmak gerekiyordu. Ticaretin ancak

çok uzak mesafelere giden kervanlar aracılığıyla gerçekleştiriliyor olması, küçük sermaye sahipleri için büyük bir dezavantajdı. Az bir sermayeyle ticaret yapmak çok zor, hatta büyük sermaye sahibi birisinin yardımı olmasa imkânsızdı. Üstelik can ve mal güvenliğinin her zaman risk altında olduğu Arap yarımadasının toplumsal şartlarında, ticaret kervanına yönelik bir saldırı nedeniyle sahip olunan bütün sermayeyi kaybetmek her an ihtimal dahilindeydi. Zira, ikinci yaygın geçim kaynağı olan yağmacılık, kervanların güvenliğini tehdit eden önemli bir problemdi. Büyük veya küçük gruplar halinde bir araya gelen yağmacılar, yerleşim birimlerini basar, kervanlara saldırır; insanları köle alır, malları yağmalarlardı. Bu işte ün yapmış birçok kişi vardı. Hilfu'l-Fudûl örgütünün oluşumuna önemli katkı sağlamış Abdullah b. Cüd'ân eski ve ünlü bir eşkıyaydı. Abdullah b. Cüd'ân, köle edindiği insanları satarak çok büyük sermayeye sahip olmuştu. Tevbekarlığı tercih edip hak din arayışına girmiş Ebû Zerr el-Gıfarî de ünlü eşkıyalardan bir diğeriydi.

Yağmacılığın yaygınlığı nedeniyle, İslâm'ın tüm Arap yarımadasına egemen olduğu zamanlara kadar, bir kişinin herhangi bir yerleşim merkezinden diğerine yolculuk etmesi, eşkıya gruplarının eline geçip köle olması anlamına gelirdi. Çölde yolculuk eden birisini ele geçirip köle edinmek, bedevi Arap kültürünün en bildik yasalarındandı. Grup halinde bile yolculuk yapmak büyük oranda imkânsızdı. Bu tür yolculukların sonu ya köle olmaktı, ya da ölmek. Bir kişinin uzun mesafeler arasında yolculuk yapması, imkânsıza örnek verilecek bir durumu ifade ederdi. Bu nedenledir ki, İslâm davetinin zor günlerinde, Mekke'nin müşrik eşrafının bazı müminlere en acımasız baskı ve işkenceler uyguladıkları, müminlerin her türlü can ve mal emniyetini yok ettikleri bir zamanda '*Bunlar ne zaman bitecek?*' diye soran Habbab b. Eret'e, Resûlullah'ın cevabı, Arap yarımadasındaki bir imkânsızı mümkün kılacak durumun Allah'ın yardımıyla yakın zamanda gerçekleşeceğinin müjdesini vermek olmuştu. Arap yarımadasında güvenliği en zayıf bölgelerden birisini ifade ederek şunu söylemişti: '*Allah'a yemin ederim ki, İslâm kesinlikle kemale erecektir. Öyle ki, bir atlı tek başına San'a'dan Hadramut'a kadar gidecek, bu yolculuğu sırasında Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacaktır. Fakat, dostlarım, ne var ki siz acele ediyorsunuz*'.[1]

Yarımadada can ve mal güvenliğini tehdit eden unsurlar çok fazla ve yaygın olduğu için, bir kişinin veya kendisini yağmacı gruplara karşı koruyamayacak birkaç kişilik küçük bir grubun yolculuğu için uygun tek zaman, bazı risklerine rağmen, ancak '*Haram Aylar*'dı (Eşhuru'l-Hurum). Daha önce ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği üzere, Haram Aylar, Arap yarımadasındaki insanların ticarî faaliyetlerinin yanı sıra, Hicaz bölgesinin özel gelir kaynağı olan hac ve panayır faaliyetlerinin devamını ve güvenliğini sağlamak için tahsis edilmiş geleneksel bir uygulamaydı.

İslâm'ın egemenliğine kadar Arap yarımadasında güvenliği sağlayacak herhangi bir askerî, siyasî organizasyon olmamıştı. İslâm'ın egemen olduğu döneme kadar bölgesel egemenlik alanlarının ötesinde tüm Arap yarımadasını kuşatan bir irade yoktu. Bu durum kuralsızlığı, haksızlığı, yağmacılığı halkın hayatında adeta doğal özellikler kılmıştı. Zaten ikinci önemli gelir kaynağı olan yağmacılık da Arap yarımadasında egemen olan bir iradenin bulunmamasından güç alıyordu. Zira, canı veya malı zarar görmüş bir kişinin veya yakınının, mağduriyetini giderecek, hakkını aramasına imkân sağlayacak herhangi bir irade bulunmuyordu. Saldırıya uğramak, öldürülmek, köle edilmek, malların yağmalanması her an beklenen şeylerdi. Hilfu'l-Fudûl gibi örgütler yok denecek kadar azdı ve bunlar şartların zorlamasıyla ve bazı gönüllülerin girişimleriyle kurulmuş lokal güvenlik birimleri olmaktan öteye geçmiyordu.

Can ve mal güvenliği önemli olduğu, bunları temin etmeden hayatın işleyişi normalleşemediği için; canları veya malları güvenlikte olmayan insanlar şartları zorlar ve bir güvenlik ortamı tesis etmeye çalışırlar. Bu her zaman böyle olmuştur. Bu insanın değişmez çabasıdır. Yoksa hayatı sürdürmek gittikçe imkânsızlaşır. Araplar da böyle yapmış, can ve mal güvenliğini tehdit eden olumsuz şartlara ve güçlere karşı bir güvenlik alanı inşa etmişlerdi. Haram aylar, Hilfu'l-Fudûl gibi örgütler problemi bütün boyutlarıyla çözmede etkili olamadığı; güvenlik açısından hâlâ büyük açıklar olduğu için; güvenliği tehdit edecek unsurlara karşı güç birliğine gitmek yegâne çözüm olarak görülmüştü. O günün şartları içerisinde herkes bir başkası için tehdit unsuruydu. Hiç kimse başkası için tehdit unsuru olmaktan rahatsız olmuyordu. Ama hiç kimse tehdit edilmek istemiyordu. Bu ortak noktadan hareketle, güvenlik sistemini inşa etmek zor olmamıştı. Güvenliği yok eden yaygın olumsuz şartlarda, bir güvenlik sisteminin inşası için dayanak kılınan unsur güç birliğiydi. Güç birliğinin kaynağı ise soy bağıydı. Akrabalık bağlarına atfedilen ve kutsanan değerlerle son derece sağlam bir güç birliği sağlanmıştı. Soy bağı esas alınarak doğal bir dayanışma sistemi inşa edilmişti. Asabiyet olarak isimlendirilen ve en genel anlamıyla kabile ruhu olarak tanımlanabilecek olan bu dayanışma/yardımlaşma, diğer toplumlardakiyle kıyaslanamayacak kadar güçlüydü.

Dolayısıyla her bir fert, Arap yarımadasının olumsuz şartlarında, kendisini ölümleri pahasına koruyacak akrabalarının desteğini arkasına alarak; asabiyet* şemsiyesinin koruyuculuğuna sığınarak ticaret yapabiliyor, yolculuk edebiliyordu.

* Asabiyet, ünlü Müslüman düşünür İbn Haldun'un üzerinde durduğu ve ayrıntılı olarak ele aldığı bir konudur. İbn Haldun *'asabiyet'*in *'yardımlaşma ve birbirini korumaya hizmet eden'* bir bağ olduğunu belirtmektedir. Onun açıklamalarına göre asabiyet, akrabalık ilişkileri üzerinde şekillenir. Geçim şartlarının zorlukları ve bu zorluklar içerisinde hayatı sürdürme zorunluluğundan doğmuştur. (İbn Haldun, *Mukaddime*, I/323, 324, 331)

Bir kişinin başına bir sıkıntı gelse soydaşları koşulsuz destek verecekleri, onun hakkını sonuna kadar arayacakları için; insanlar, gücün tek yasa olduğu o topraklarda kendilerini ancak soy bağının tesis ettiği koruma kalkanı ile güvenlikte hissedebiliyorlardı. Bu nedenledir ki, en önemli gelir kaynağı durumundaki ticaret kervanlarını koruyan asıl unsurlar kervanın yanındaki muhafızlar değil, o kervanın hangi soya veya kabileye ait olduğunun bilinmesiydi. Güçlü bir soya veya kabileye ait kervana saldırmaya hiç kimse cesaret edemezdi. Tabi ki, her soy veya kabile aynı derecede güçlü değildi. Güçlü olmak doğrudan sahip olunan insan sayısıyla ilgiliydi. Kim daha çok adama sahipse o daha güçlüydü ve adamı az olanın güvenliği her an tehlike altındaydı. Bu durumda küçük aileler, soylar diğerleriyle aralarında akrabalık bağları kurarak, büyük kabileler oluşturmayı tercih ediyorlardı. Güvenliklerini ancak böyle sağlayabiliyorlardı.

Bin yılların tecrübesi, bir kişinin güvenlik içerisinde yaşamasının ancak akrabalarının destek ve yardımlarıyla mümkün olabileceğini göstermiş ve soya dayalı güvenlik anlayışı sistemleştirilip, kurumsallaştırılmıştı. Sosyal yapının en önemli unsuru olan ve kökü çok eskilere dayanan her kabile, iç içe girmiş akrabalık ilişkilerinden oluşurdu. En içte bir baba ve onun çocuklarından oluşan *'fasile'* vardı. Bu tipik bir aileydi. Birkaç fasilenin birleşmesiyle gerçekleştirilen akrabalık bağlarından bir *'fahz'* oluşuyordu. Birkaç fahzın birleşmesi bir *'batın'*ı, batınlar *'ammâre'*yi, ammâreler de *'kabile'*yi oluştururdu. Örneğin; Ebû Talib ve çocukları bir fasile idi. Ebû Talib, Ebû Leheb, Abbas, Hamza fasilelerinin oluşturduğu Haşim oğulları bir fahz idi. Haşim oğulları ile Ümeyye oğullarının teşkil ettiği Abdümenaf soyu ise bir batın idi. Abdümenaf, Mahzum, Zühre, Teym... batınları ise bir ammareyi oluşturuyordu; bu Kureyş ammaresiydi. Kureyş ve Kinâne ise bir kabileyi oluşturuyordu.* Arap yarımadasında ki sosyal yapı bu şekilde dizayn olmuştu.

Fasileden kabileye uzanan süreçte soy bağının mesafesi uzuyordu; bir kişi 8-10 kuşak öteden bir diğeriyle akraba olabiliyordu. Ancak buna rağmen dayanışma her zaman son derece güçlüydü. İster fasile kardeşliği, isterse kabile kardeşliği olsun, bir kişi en küçük sıkıntısında tüm akrabalarının desteğini yanında bulurdu. *'Haklı da olsa haksız da olsa kardeşine yardım et'* sözü bu dayanışmanın amentüsü haline gelmişti. Risâletin ileri yıllarında, İslâm davetini kabul etmeyen Haşim oğullarına mensup kimselerin, Resûlullah'ı desteklemeye devam etmelerinin ve hatta boykot yıllarında müminlerle birlikte her türlü zorluğa üç yıl katlanmalarının nedeni işte bu kutsanan bağ idi.

Akrabalık dayanışması biçiminde şekillenen sosyal organizasyon kişilerin ira-

* Ancak daha sonraki yaygın kullanımla Kureyş bir kabile kabul edilmiş; ammare ile kabile aynı manaya gelecek şekilde kullanılmıştır.

delerinin çok üstündeydi. Herhangi bir kimsenin, bu yapının dışında yer alarak can ve mal varlığını koruması imkânsızdı. Böylesi bir durumda başına her an her şey gelebilirdi. Risâlet sürecinde bunun tek istisnası Ebû Leheb olmuştur. Ancak şu da var ki, Ebû Leheb geleneğe aykırı davranıp fahz bağının dışında kalarak güvenliğini tehlikeye sokarken; batın, ammare, kabile bağına sığınmıştı. İslâm davetinin karşıtlığından kaynaklanan ve bu noktada Mekke'nin diğer eşrafıyla aynı davanın adamı haline gelmesi, onun bu istisna durumunu kolaylaştırmış ve özel bir statüde yer almasına imkân tanımıştı.

Tüm bu ilişkiler ağının, konumuzu teşkil eden '*iman kardeşliğiyle*' ilgisi şudur: Putperestlik, kanun/nizam tanımazlık, ahlâksızlık, zorbalık, yağma, talan gibi olumsuz özellikler her ne kadar Cahiliye çağı Araplarının ve Arap yarımadasının bildik temel özelliği olsa da; bu olumsuzlukları paylaşmak istemeyen, yaşanan hayat tarzının ve sosyal sistemin dışında kalmak isteyen kimseler eksik değildi. Bazıları mevcut inançlardan ve hayat tarzından ciddi anlamda rahatsızdı. Zeyd b. Amr, Kûs b. Saide başta olmak üzere Hanifler veya risâlet öncesi hayatıyla Resûlullah bunlardan bazılarıydı. Bunlar, mevcut inançlardan ve uygulamalardan kaynaklanan rahatsızlıklarını söz ve davranışlarında ortaya koymuşlardı. Ancak bu hiçbir zaman, mevcut inanç ve hayat tarzına açıkça ve doğrudan muhalefet biçiminde gelişmemişti. Onlar mevcut yapıya açıkça eleştiri yöneltmek yerine, mevcut inanç ve hayat tarzının kenarında muhalefetsiz bir şekilde durmayı tercih etmişlerdi. Bütün tepkileri bundan ibaretti. Üstelik duruşlarıyla dışında olduklarını hissettirdikleri inanç ve hayat tarzına karşı ileri sürdükleri alternatif bir şeyleri de yoktu. Bu nedenle tepki görmüyorlar ve hayatlarını herhangi bir zorlukla karşılaşmadan sürdürüyorlardı. Bu konuda tek istisna Zeyd b. Amr idi. O, toplumunun gidişatına açıkça muhalefet etmiş ve bu nedenle yalnız kalmıştı. Yalnız kaldığı, soy bağının sağladığı güvenlik alanının dışına atıldığı için de bir yolculuğu sırasında eşkıyaların saldırısına uğrayarak öldürülmüştü. Ancak, elbette ki bu ismen bilinen şahısların dışında, genel gidişattan memnun olmayan başkaları da vardı. Fakat onlar soy bağına dayanan güvenlik çemberinin aynı zamanda mahkum edici çelik duvarını kısmen de olsa aşamamışlardı. Soy bağının teşkil ettiği güvenlik ortamının dışında kalma riskini göze alarak, düşünce ve kanaatlerini ifade etme ve mevcut hayat tarzının karşısında bir duruş sergileme cesaretini gösterememişlerdi. Bu da normaldi. Çünkü, toplumun genel gidişatını paylaşmamanın, mevcut sisteme, hayat tarzına eleştiri getirmenin akrabalık ilişkilerine zarar veren bir tutum olarak algılanması kaçınılmazdı. Bu durumda da o kişinin en önemli güvenlik garantisi bitmiş olurdu. Farklı bir yol tercih ettiği için, zorluklar karşısında akrabalarının desteğini yanında bulamazdı. Hatta böyle kimseler, akrabalık bağlarını çiğnedikleri için başta kendi akrabaları olmak üzere herkes tarafından aşağılanır, dışlanırlardı. Bu ise her an her türlü yağmanın, talanın, saldırının nereden

geleceğinin bilinmediği bir coğrafyada ve toplumda ölmek demekti, köle olmak demekti; yaşamamak demekti. İşte tüm bu nedenlerle, gidişattan, mevcut inanç ve hayat tarzından memnun olmayanlar kendilerini açığa vuramıyorlardı. Seslerini çıkaramıyorlardı. Mevcut yapının içerisinde sessizce hayatlarını sürdürüyorlardı. İslâm daveti başladığı zaman bu hâl üzerine olan bir çok kimse vardı; Ebû Bekir, Osman b. Maz'ûn, Osman b. Affan, Abdurahman b. Avf, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah... bu kimselerden bazılarıydı.

İslâm davetiyle genel gidişat köklü bir değişiklikle karşı karşıya kaldı. İslâm daveti mevcut bütün inanç ve hayat tarzlarını bir yana koyan ve sadece kendisini kabule layık bulan bir hareketi temsil ediyordu. Tepkisel bir hareket değildi; varlığını sırf tepkisel söylemlere göre oluşturmuyordu. Misyonu gereği mevcut her türlü inancın ve hayat tarzının muhalifiydi. Fakat, bir çok toplumsal harekette olduğu üzere, gücünü, statükonun kötülük ve yanlışlıklarına karşıt propagandadan almıyordu. İşte böylesi bir hareketin mensubu olmak, başta can ve mal güvenliği olmak üzere her türlü güvenliğin garantisi olan soy bağının dışında kalmayı gerektiriyordu. Açıklandığı üzere, bir kişinin fasilesine, fahzına, batınına, ammaresine ve kabilesine rağmen bir işe kalkışması, onların sağladığı can ve mal güvenliğini geri iterek yeni bir hareketin mensubu olması ise tehlikelere davetiye çıkarmaktan başka bir anlama gelmezdi. Böylesi bir kişi tehlikeler denizinin ortasında yapayalnız kalacak demekti. Dolayısıyla, soy bağının oluşturduğu güvenlik ortamının dışında yeni bir güvenlik ortamı oluşturmadan İslâm davetine taraftar bulmak mümkün değildi. İşte bu nedenledir ki İslâm, ilk andan itibaren, mensuplarının güvenlik sorununu ele aldı. Her türlü tehlikeyi göze alarak geleneksel güvenlik kuşağından ayrılıp gelecekler için yeni bir güvenlik kuşağı oluşturdu. İslâm'ın inşa ettiği bu güvenlik kuşağı, o güne kadar Arapların bilmediği bir yakınlık ilişkisine dayanıyordu. Bu *'iman kardeşliği'*ydi.

İslâm'ın inşa ettiği güvenlik kuşağının temel unsuru *'iman'*dı. İslâm için elbette ki soy bağı da önemliydi, ama asıl olan soy bağı değil, iman bağıydı. İman bağı hep güçlü tutuldu ve daha da güçlenmesi sağlandı. Bundan dolayıdır ki, risâletin ilk günlerini takiben, vahyolunan birçok ayette, yeni inşa edilen iman bağının önemine sürekli vurguda bulunuldu. İslâm'a mensup olanların karşılıklı hak ve sorumluluklarının, soy bağının geleneksel hak ve sorumluluklarından da ileri düzeyde olduğu bildirildi. İman kardeşini desteklemek, savunmak, onun için gerekirse canını, malını vermek temel bir *'imanî'* sorumluluk olarak ifade edildi. İman bağının öneminin dünya hayatının sınırlarını da aştığı açıklandı. İman kardeşliğinin, soy kardeşliğine göre daha sürekli olduğu belirtildi. İman bağının, hesap günü geçerliliğini sürdüren tek bağ olmasına karşılık, soy bağının hiçbir öneminin bulunmadığı bildirildi. Bu durum birçok ayetin ısrarla açıkladığı bir konu oldu. Birçok ayette, konuya ilişkin çok çarpıcı örnekler verildi. Şu ayetlerde olduğu gibi:

> O gün gökyüzü, erimiş maden gibi olur. Dağlar da atılmış yüne döner. Dost, dostu sormaz. Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdindedir). Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtulmak için), oğullarını, karısını ve kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın. Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir... Ancak şu kimselerin durumu farklıdır: Namaz kılanlar ki, onlar namazlarında titizdirler; ihtiyacından dolayı açıkça isteyen veya istemeyenler için mallarından belirli bir pay ayıranlar; ceza (ve hesap) gününün doğruluğuna inananlar; Rab'lerinin azabından korkanlar, ki Rab'lerinin azabı(na karşı) emin olunamaz; Irzlarını koruyanlar... Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler; şahitliklerini (dosdoğru) yapanlar; namazlarını koruyanlar; işte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar. (Mearic 70: 8-15, 22-29, 32-35).

Bunlar hem iman kardeşliğinin gereklerini ifade eden, bu kardeşliği destekleyip bağı daha da güçlendiren açıklamalardı; hem de Arap toplumunun en önemli kurumunu temelden sarsan açıklamalardı. Kur'an yeni bir güvenlik kuşağı oluşturmakla kalmıyor, birçok yanlışlıklara kaynaklık yapması nedeniyle mevcut soy bağı anlayışını, belirli istisnaları hariç, yerle bir ediyordu. Çünkü, yüceltilip, kutsanan bir soy bağı, çoğu zaman olmaması gereken olumsuz etkilere sahip olabiliyordu. Mevcut soy bağı anlayışının en önemli olumsuz etkisi ise bireysel düşünceyi, bilinci engellemek, geleneği dinleştirmek biçiminde açığa çıkıyordu.

Akrabalık ilişkilerinin koruyucu şemsiyesi altında yer alarak can ve mal emniyetinin elde edilebildiği Arap toplumunda, statükodakilerden farklı bir inanç ve hayat tarzını seçerek akrabalık ilişkilerinin dışında kalmanın getireceği tehlikelerden korunabilmek için '*iman kardeşliği*' çok önemli bir emniyet alanı oluşturdu. Resûlullah'ın '*Her kim Müslüman kardeşinin ırz ve şahsiyetini korursa, Allah onun yüzünü kıyamet gününde cehennem ateşinden uzak tutar*'[2] sözü bu emniyet alanının önemini ve gereğini açıklaması açısından önemlidir. Pek tabiîdir ki, özellikle de risâletin ilk yıllarında, müminlerin sayısının az olduğu dönemde '*iman kardeşliği*'nin önemi daha da yüksekti. O yıllarda '*iman kardeşliği*' öylesine önemliydi ki, bu yeni güvenlik ortamının ismi olan '*iman*' bile, risâletin sonraki yıllarında üstlendiği anlamının ötesinde olmak üzere, daha çok '*güvenliği*' ifade ediyordu. Risâletin ilk yıllarında '*iman etmek*' bir inanca ve hayat tarzına mensubiyetten de önce, yeni bir güvenlik ortamına mensubiyet anlamına geliyordu. O ilk zamanlarda '*iman*', daha çok sosyolojik bir anlama sahipti. '*Iman*'ın sözlük anlamı bunu açıkça ortaya koymaktadır. Iman, '*emn*' kökünden gelir ve bu da esasta '*emniyet*'i ifade eder. Ayrıca, '*emn*' ile aynı kökten türemiş diğer terimler imanın anlam dairesini anlamakta önemli katkı sağlamaktadır. '*Iman*'la aynı anlam dairesine ait diğer bazı terimler şunlardır: '*emniyet*', '*eman*', '*emanet*', '*emin*'. Dolayısıyla, kişi '*iman*

etmekle' kendisini bir varlığa, nesneye veya eyleme karşı güvenliğe almış olmaktadır. Üstelik bu, birçok ayetin ayrıntılı bir şekilde dile getirdiği bir durumdur.*

Anlaşıldığı üzere '*iman*', kavramlaşma sürecinin başlangıcında, daha çok sözlük anlamıyla bir işlev üstlenmişti, emniyette olmayı ifade ediyordu. Her türlü kişisel çıkarın üzerinde birbirlerini gözetip kollayan, birbirlerine yardımcı olan bir topluluğun temsil ettiği güvenlik alanını dile getiriyordu. Fakat kavramlaşma sürecinde anlamı gittikçe genişledi ve bir kişinin kendisini Allah'ın azabına karşı güvende hissetmesini sağlayacak bir inanç sistemine ve hayat tarzına mensubiyeti ifade eder oldu. Buna rağmen, ilk zamanlarda ağırlıklı biçimde sahip olduğu ve insanlar arası ilişkilerle ilgili olan bazı anlamlara sahip olmaya sonraları da devam etti. İlk zamanlardaki anlam, kavramlaşmanın ileri aşamalarında da anlam dairesinin dışında kalmadı. Bu durum Resûlullah'ın sözlerinde karşılığını bulmaya devam etti. Resûlullah'ın, mümin kimseyi, '*İnsanların canları ve malları konusunda kendilerini şerrinden emin hissettikleri*'[3], '*komşularının, şerrinden emin olduğu*'[4], '*elinden ve dilinden gelebilecek tehlikelere karşı emin olunan*'[5] kişi olarak tanımlaması bunun bazı örneklerini oluşturmaktadır. '*Hiçbiriniz kendi nefsiniz için arzu ettiğinizi kardeşiniz için de arzu etmedikçe iman etmiş olmaz*'[6] ise bir zorunluluğu dile getiren bir uyarıydı. Konu dahilince uyarı ve hatırlatmalar pek çoktur. Örneğin bir hadiste şöyle denmiştir: '*Emaneti olmayanın imanı yoktur, ahde vefası olmayanın dini yoktur.*'[7] Bir başka hadis ise İslâm ile inşa olunan iman kardeşliğinin mahiyetine dikkat çekmektedir: '*Müminler, birbirlerini sevmede, birbirlerine acımada ve birbirlerine şefkat göstermede bir beden(in organları) gibidirler. Organlardan birisi sıkıntı çekerse, diğer organlar onun sıkıntısına ortak olurlar.*'[8] Konuyla ilgili diğer iki hadis ise şöyledir: '*Birbirinizle ilginizi kesmeyin, sırt dönmeyin, kin tutmayın ve haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun. Bir Müslümanın din kardeşini üç günden fazla terk edip küs durması helâl değildir.*'[9] '*Müslüman Müslümanın kardeşidir; ona haksızlık etmez, onu haksızlığa da bırakmaz. Kim kardeşinin bir ihtiyacını*

* 'Kötülük tuzakları kuranlar, Allah'ın, kendilerini yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular? Yahut onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular? Onlar (Allah'ı) âciz bırakacak değillerdir.' (Nahl, 16:45,46)
'Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!' (Mülk, 67:16,17)
'Yoksa o ülkelerin halkı, geceleyin uyurken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular? Ya da o ülkelerin halkı kuşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldu? Allah'ın azabından eminler mi? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz.' (A'raf, 7:97-99)

karşılarsa Allah da onun ihtiyacını karşılar. Kim kardeşini bir üzüntü veya sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da onu kıyamet günü üzüntü ve sıkıntıdan kurtarır. Kim Müslümanın bir hatasını görmeyip, örterse, Allah'da onun hatasını görmeyip, örter.'[10]

'*İman*'ın, İslâm davetine karşı gelenlere karşı müminin güvenliğini sağlayacak bir yapıyı ifade etmesi açısından özel bir anlamı ve değeri vardı. Bu yapı daha sonra daha başka kavramlarla da desteklenip güçlendirilmiş ve böylelikle '*iman kardeşliği*' nin gerektirdiği güvenlik alanı daha da pekiştirilmiştir. Bu süreçte konu bağlamında karşımıza çıkan terimlerden birisi '*biat*'tır. Biat sayesinde imanın gerektirdiği güvenlik özel bir anlaşmayla şarta bağlanıyor ve daha özel şartlarda karşılıklı yardımlaşma bağı oluşturuluyordu. Bu anlamda olmak üzere Resûlullah'ın iman eden kadın-erkek herkesten biat aldığını biliyoruz. Biat aldığı konular zamana, şartlara ve şahıslara göre değişebilmiştir. '*Sadece Allah'a ibadet etmek ve Allah'a hiçbir şeyi eş koşmamak, beş vakit namazı kılmak, Allah ve Resûlünün emirlerine kulak verip itaat etmek*'[11], '*Canları ve malları pahasına kendilerine gelen müminleri korumak*'[12], '*Gerekirse ölümleri pahasına savaşmak*'[13], '*Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, iftira atmamak, maruf işlerde yardımcı olmak*'[14], '*Namaz kılmak, zekat vermek ve Müslümanlara nasihatlarda bulunmak*'[15] gibi konularda alınan biatlar konunun bazı önemli örneklerini oluşturmaktadır.

'*Dostluk/dost*' (valeyet/velî) da iman kardeşliğinin inşasında önemli işlev yüklenmiş konulardan bir diğeridir. Dostluk son derece işlevsel bir kavram olarak sadece müminler arasında değil, Allah ile müminler ve müminler ile melekler arasında da bir yakınlık, dayanışma bağının ifadesi olarak da anlam kazanmıştır. Böylelikle '*iman kardeşliğinin*' alanı ve derinliği iyice artırılmıştır. '*İman kardeşleri*' sadece bazı insanlarla değil, başta Allah olmak üzere meleklerle de bir dayanışma bağına sahip olmuşlardır. Bu konuda, Mekke döneminde vahyolunmuş konuya ilişkin birkaç ayet örnek olarak ifade edilebilir:

> Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Halbuki gerçek dost yalnız Allah'tır... (Şura, 42:9)
>
> Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi! (Ankebut, 29:41)
>
> Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. (Yunus, 10:62)
>
> Şüphesiz, 'Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: 'Korkmayın, üzülmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin dostlarınızız. Orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır' derler. (Fussilet, 41:30,31)

Şurası kesindir ki, toplumda yaygın ve baskın soy bağı ilişkilerine rağmen,

'iman kardeşliği' adı altında yeni bir güvenlik kuşağı oluşturulmamış olsaydı, risâletin ilk zamanlarında ve hatta büyük çoğunluğunda bazı bireysel istisnaları hariç, insanlar İslâm davetine olumlu cevap veremezlerdi. Veya iman etmiş olanlar imanlarını sürdürme konusunda dirençli olamazlardı. İman kardeşliği, davetin ilk günlerinden itibaren öylesine güçlü ve işlevsel olmuştur ki, İslâm bir çekim merkezi haline gelmekte zorlanmamıştır. Putperestliği saçma, mevcut hayat tarzlarını yanlış bulanlar, İslâm dairesine dahil olmakta tereddüt etmemişlerdir. Doğruluğu, dürüstlüğü, namusu ile isim yapmış ve toplumundaki yanlışlıklardan rahatsız olan Ebû Bekir, ahlâkî meziyetleriyle tanınan ve şirk inançlarına veya müşriklerin *'pis'* (rics) hayat tarzlarına uzak kalmaya çalışan Osman b. Affan, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebî Vakkas, Zübeyr b. Avvam, Zeyd b. Amr'ın oğlu Said b. Zeyd gibi gençlerin daveti kabul etmelerinde ilk andan itibaren tesis edilen *'iman kardeşliği'* anlayışının ve bunun sağladığı güvenlik ortamının etkisi büyüktür. Zaten Ebû Bekir gibi zengin müminlerin, bütün servetlerini işkenceye uğrayan mümin köleleri satın alarak onları özgürleştirmeye harcamaları, güçlü-kuvvetli müminlerin canları pahasına diğer müminleri korumaları tamamıyla iman kardeşliğinin gereğine göre gerçekleşmiştir. İman kardeşliği Medine döneminde ise sosyal bir organizasyonun temeli kılınarak açılımını en yetkin düzeye eriştirmiştir.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Menâkıb* 25, *İkrâh* 1; Ahmed, *Müsned* V/110, 111; Hakim, *Müstedrek*, III/383.
2- Tirmizî, *Birr* 20; Ahmed, *Müsned* VI/449
3- Tirmizî, *İman* 12; Nesei, *İman* 8; İbn Mâce, *Fiten* 2; Ahmed, *Müsned* II/206,215,379, III/145, V/224, VI/21,22.
4- Tirmizî, *Kıyamet* 60.
5- Nesei, *İman*, 8; Buharî, *İman* 4, 5; Müslim, *İman* 66.
6- Buhârî, *İmân*, 7; Müslim, *İman* 72.
7- Ahmed, *Müsned* III/135, 154, 210.
8- Müslim, *Fezailu's Sahabe* 13.
9- Buhârî, *Edeb*, 57, 58, 62; Müslim, *Birr*, 23, 24, 28.
10- Buharî, *Mezâlim ve Gasb* 3, *İkrah* 7; Müslim, *Birr ve Sıla* 58.
11- Müslim, *Zekat* 108; İbn Mâce, *Cihad* 41.
12- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/159; Heysemî, *Mecma'ü z-Zevâid*, VI/46.
13- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/39.
14- Buharî, İman 11, *Meğazi* 12, *Tefsir-Mümtehine* 3; *Hudûd* 8, 14, *Diyât* 3, *Fiten* 4, *Ahkâm* 43, 49, *Tevhid* 31; Müslim, *Hudûd* 41; Mâlik, *Bey'at* 2; Nesei, *Bey'at* 18.
15- Buharî, *İmam* 43; *Zekat* 2.

İnancın ve Hayatın Referansı

> Kavmin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, horlanan ve zayıf görülen müminlere dediler ki: '*Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğuna emin misiniz?*' Onlar da '*Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona iman ediyoruz*' dediler. (A'raf sûresi, 7:75)

Risâletin ilk yıllarında İslâm davetini kabul edenler, müminlerin ilklerinden olmalarının yanı sıra, ayırıcı ve önemli bir özelliğe daha sahiptiler. Onlar, kendilerine sunulan daveti, davetin konusu nedeniyle kabul etmediler. Davet edildikleri şeyin mutlak hakikat olması, ilâhî olması, insanlığın inanç ve hayat tarzını en doğru ve en güzel tarzda inşa edecek olması, onların iman edişlerinde belirleyici unsur değildi. İslâm'ın bu özelliklerinin, davetin ilk yıllarında iman edenlerin bu kararlarındaki etkisi çok azdı. Hatta daha da erken bir zamanda, risâletin daha ilk günlerinde, iman edenler için mensubu oldukları dinin özelikleri hiçbir şekilde kararlarının belirleyici unsuru olmadı. İlk müminler, Kur'an'ın insanı şaşkınlıklara sürükleyen üslûp mükemmelliğini duyarak veya sahip olduğu mükemmel mesajı kavrayarak İslâm'a girmediler. İnancı ve hayat tarzını dosdoğru, en güzel kılan İslâm ile diğer inanç ve hayat tarzlarını karşılaştırıp, birbirlerine göre eksikliklerini ve yanlışlarını tespit edip, bu inceleme ve araştırmaların sonunda İslâm'ın en doğru ve en güzel din olduğuna karar vererek Müslüman olmadılar. Zaten isteseler de bunu yapamazlardı. Çünkü henüz çok az sayıda ayet vahyolunmuştu. Ne Kur'an'ın tamamı indirilmiş, ne de bir inanç sistemi ve hayat tarzı olarak İslâm tamamlanmıştı. Tarihsel bir gerçek olarak biliyoruz ki, ilk müminlerin İslâm'a girmeleri için Resûlullah'ın '*Ben Allah'ın elçisiyim*' demesi yetmişti. Onlar öncelikle ve hatta sadece Resûlullah'ın şahsına güvenerek mümin olmuşlar, daha sonra da aşama aşama vahyolunan ayetleri okuyup İslâm'ı öğrenmişlerdi. Onlar için önem-

li olan tek şey neye davet edildikleri değil, kimin davet ettiğiydi. Davet edene güvenleri, davet edildiklerine de güvenmelerine vesile olmuştu. Bu açıdan onların bir çoğundan rivayet edilen şu söz oldukça anlamlıdır; *'Biz önce güvenmeyi, sonra Kur'an'ı öğrendik ve güvenimiz daha da arttı'.** İlk müminler, işte bu özellikleriyle, ilâhî mesajı duyup, düşünüp, bu mesajla insanlığa sunulan ebedî saadetin yolunu fark ederek İslâm'a mensup olan sonraki müminlerden ayrıldılar. Ve bu durum onlar için bir kusur veya eksiklik değil, erdem oldu. Bu nedenledir ki, risâletin son yıllarında veya raşit halifeler zamanında müminler erdemlerine göre tabakalara ayrıldığında, bu ilk müminler erdem piramidinin en üstünde yer aldılar; tüm Müslümanların takdirlerini ve övgülerini kazandılar.

İlk müminlerin iman edişlerindeki özel durumun sebeplerine ve süreç içerisinde nasıl eğitildiklerine geçmeden, onların sırf Resûlullah'ın şahsına olan güvenleri nedeniyle daveti kabul edip İslâm'a girdikleri tespitinin somut dayanaklarını hatırlamakta fayda var. Bu açıdan öncelikle dikkate alınması gereken kişi Hz. Hatice'dir. O, Resûlullah'ın dahi kendi durumu ve görevi konusunda bazı tereddütler içerisinde olduğu bir zamanda, kocasının elçiliğini tasdik edip, hiç kuşku duymadan ve tereddüt etmeden mümin oldu. Zira, daha önceleri bir komşusu, hemşehrisi olarak yakından tanıdığı Muhammed b. Abdullah, 15 yıldır da kocasıydı. O'nun yanlış bir yolda veya kötü bir gidişatta olabileceğine hiçbir şekilde ihtimal vermedi, böylesi bir düşünceye hiçbir şekilde sahip olmadı. Böylesine mükemmel bir şahsiyetin yanlışların aracısı veya aleti olacağını düşünmedi. Bu nedenlerle, insanların en mükemmeli olarak tanıdığı kocasına inanmakta bir an dahi tereddüt etmedi. Üstelik bizzat kocası elçiliğiyle ilgili bazı kuşkulara sahip olmasına rağmen, onun elçiliğini tasdik edip, bu kararının gerekçesini de açıkça ifade etti: *'Böyle yanlış şeyler düşünme, sevin! Allah'a yemin ederim ki, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların yardımına koşarsın, fakire verir, onlara kimsenin yapmadığı iyilikleri yaparsın. Hak yolunda gerçekleşenler karşısında insanlara yardım edersin.'*[1]

Hz. Peygamber'in çocukluğundan itibaren yakın arkadaşı olan Ebû Bekir, Mekkelilerin şikayetleri üzerine durumu anlamak için görüşmeye gelip

* Sözün kelime tercümesi *'Biz önce îmanı, sonra Kur'an'ı öğrendik ve imanımız arttı'* (İbn Mâce, *Mukaddime*, 61; İbn Teymiyye, *Külliyat*, IV/45; Hakim, *Müstedrek*, I/35; Taberanî, *Mecmaü'z-Zevaid*, I/65; Kettânî, *Et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, III/42, 94) biçimindedir. Ancak burada metindeki biçimiyle tercüme edilmiştir. Çünkü ilgili sözde geçen *'iman'* terimi, özellikle risâletin ilk günlerinde, bugün yaygın olarak kullanılan *'dini'* anlamından daha öte bir anlama sahipti. Bu, gerek cahiliye şiirindeki ve gerekse ilk ayetlerdeki kullanımından anlaşılmaktadır. Buna göre *'iman'*ın anlamı *'güvenmek', 'tereddütten uzak olmak', 'haber verenin doğruluğu konusunda kuşku duymamak', 'güven ve emniyet içinde olmak'*tı.

olup/bitenlerin mahiyetini sorduğunda, '*Ben Allah'ın elçisiyim. Beni, bazı şeyleri tebliğ etmem için gönderdi. Seni bu şeyleri kabule davet ediyorum. Vallahi bu bir gerçektir. Seni, bir olan, kendisine ibadet edilmeye tek başına layık olan, ortağı ve benzeri bulunmayan Allah'a iman etmeye; O'na itaat etmeye davet ediyorum*'[2] sözleri karşısında, hiç tereddüt etmeden sevgili arkadaşının elçiliğini tasdik etti. Resûlullah ise onun bu durumunu daha sonraları şöyle açıkladı ve güveninden dolayı takdirlerini ifade etti: '*Her kimi İslâm'a davet ettimse duraklamış ve tereddüt edip bir bahane göstermiştir. Yalnızca Ebû Bekir, İslâm'a davet edildiği zaman kabulde gecikmedi ve tereddüt etmedi.*' Öyle de olması gerekiyordu, çünkü Ebû Bekir, bizzat sahabelerin ifadesiyle Resûlullah'ı en iyi tanıyanlardan birisiydi.

Zeyd b. Hârise de, Resûlullah'ı çok yakından ve iyi tanıyanlardan birisiydi. O'nu yıllardır tanıyordu. O'nu babasına dahi tercih etmekte tereddüt etmemişti. Önceleri efendisi, şimdi babalığı olan Resûlullah'ın, '*Ben Allah'ın elçisiyim*' sözlerini hiç tereddüt etmeden tasdik etti.

Burada Hz. Ali'den bahsetmek, konunun mahiyeti açısından önemli olmayabilir. Çünkü o Müslüman olduğu zaman henüz bir çocuktu. Onun bu durumunu diğer Müslümanlardan daha farklı değerlendirip, bir çocuğun tercih ve onayının çok fazla önem ifade etmediği düşünülebilir. Fakat yine de bilinmelidir ki, onun da, kuzeni olan Resûlullah'ın elçiliğini tasdik etmesinin öncelikli nedeni, O'na olan sevgi ve güveniydi.

Her ne kadar risâlet dönemine kadar yaşamamış ve İslâm davetine muhatap olmamışsa da burada Varaka b. Nevfel'den de bahsetmek gerekiyor. Risâletin ilk günlerine şahit olan Varaka b. Nevfel'in tutumu, konu dahilinde son derece önemlidir. Varaka, tereddüt ve korkular içerisinde yanına gelen Muhammed b. Abdullah'ın anlattığı şeyleri dinledikten sonra, '*Yalan söylüyorsun*', '*Hastasın*' veya '*Bu anlattıkların Tevrat ve İncil'de bahsedilen Peygamberlerin durumlarına benziyor, fakat sen peygamber olamayacağına, peygamberliğin gerektirdiği sıfatlara sahip olmadığına göre, sana ancak cinler musallat olmuş olabilir*' demedi. Böylesi veya benzeri bir kanaat dile getirmedi. En ufak kuşku duymadan ve hiç tereddüt etmeden şunları söyledi; '*Bu gördüğün Musa'ya gelen Namus-u Ekber'dir.*'[3] Çünkü, Resûlullah'ı doğduğu günden beri çok yakından tanıyor, O'nun ne kadar mükemmel bir şahsiyet olduğunu çok iyi biliyordu. O'nun yalan söylediğini, açık veya gizli planlara sahip olduğunu, bazı oyunlar kurguladığını düşünmedi. Bunları en küçük ihtimal olarak dahi aklına getirmedi. Hatta daha da önemlisi, Muhammed'in söylediklerinde doğru olduğunu söyledi ve cinlerin etkisi altına girmiş olabileceğini dahi düşünmedi. Böylesi bir ihtimali de, aynen Hz. Hatice'de olduğu üzere, hiçbir şekilde mümkün görmedi. Halbuki yaşadıkları toplumun cinlerle ilgili inançları böyle düşünmelerine müsaitti. O, hiç tereddüt etmeden Muhammed b. Abdullah'ın anlattıklarının gerçek olduğunu tasdik etti. Ve hatta bu tasdikinin

neden olacağı zorluklara ortak olmayı büyük bir özlemle dile getirdi: '*Ah keşke senin davet günlerinde genç olsaydım. Keşke kavminin seni Mekke'den çıkaracakları gün hayatta bulunsaydım*'[4] dedi. Ancak ne var ki, kısa süre sonra vefat etti.

Bütün bunlardan anlaşılan odur ki, ilk müminlerin iman edişlerinin tek nedeni, Resûlullah'ın şahsına duydukları sevgi ve güven idi. Gerçi zaman ilerledikçe ve vahiy arttıkça iman edişte vahyin bizzat kendisi etkili olmaya başlamışsa da, başlangıçta vahyin iman ediş üzerinde etkisi olmamıştır. Bu konuda farklı bir görüş ileri sürmek mümkün değildir. İlk müminlerden Osman b. Maz'ûn'un İslâm davetini kabul edişiyle ilgili açıklaması konunun delillerinden birisi olarak önemlidir. Osman, İslâm davetini kabul ediş nedenini şöyle açıklamıştır: '*Ben başlangıçta yalnız Muhammed'den utandığım için Müslüman olmuştum. Esasen İslâm kalbime yerleşmemişti.*'[5]

Şurası açık ve kesindir ki, eğer elçi olarak Muhammed b. Abdullah değil de bir başkası seçilseydi, onun kendisine vahyolunan birkaç ayeti okuması ve '*Ben Allah'ın elçisiyim*' demesi karşısında en yakınları bile '*Senin söylediklerinin doğru olduğuna nasıl inanalım*?' derlerdi. Hatta bir çoğu bunu bile demeden '*zavallı aklını kaybetti*' veya '*saçmalıyor*' diye tepki gösterirdi. Olaya biraz daha olumlu yaklaşanlar bile, elçi olduğunu söyleyen kişinin doğru söylediğine, insanları aldatmadığına ikna olmaya çalışırlardı. Elçiliğin delili için delil isterlerdi. Davete çok daha olumlu yaklaşanlar ise en azından yemin ettirirlerdi. Ama bunların hiçbirisi Muhammed b. Abdullah için söz konusu olmadı. Kendisini tanıyanlardan bir kısmı, en ufak bir kuşkuya kapılmadan, sorup sorgulamadan O'nun durumunu kabul edip, bildirdiklerini tasdik ettiler. Çünkü güvensizlik ifade eden bir durumun Resûlullah'la hiçbir şekilde bağdaşmayacağını çok iyi biliyorlardı. Zaten O'nu tasdik etmeyenler ve bildirdiklerini reddedenler, O'na güvenmediklerinden veya O'nu yalancı bulduklarından değil, bizzat kendileriyle ilgili nedenlerden dolayı bunu yaptılar. Kendi kişisel veya toplumsal bazı durum ve özellikleri daveti reddetmelerinde etkili oldu.

Risâlet sürecinin her aşamasında o kutlu elçinin ahlâken mükemmel, kusursuz, güzel, doğru bir kişi olduğunu sadece O'nu gönderen yüce Allah veya sevenleri değil, O'nun en katı, en acımasız düşmanları bile gerektiğinde ifade etmekten kaçınamadılar. Onlar, aralarında yaşadığı için çok yakından tanıdıkları O büyük şahsiyeti, o insanlık zirvesini tüm düşmanlıklarına rağmen övmekten başka bir şey yapamadılar. Zihinlerini, kapkara kalplerini ne kadar zorlarlarsa zorlasınlar O'nun hakkında hayırdan başka bir şey söyleyemediler. Hiçbir kötü huyu, davranışı, tutumu O'nun sıfatları arasında sayamadılar. O'nu '*en güvenilir kimse*' olarak anmaktan kendilerini alamadılar. Bu konuda Ebû Süfyan'la ilgili rivayet önemli bir örnektir. Zaman, risâletin Medine yıllarıdır. Şam'da bulunan Bizans imparatoru Herakliyus, Resûlullah'ın İslâm'a davet mektubu kendisine ulaşınca, mektubun

sahibi hakkında bilgi edinmek ister. Şam'da bulunan bir Mekkelinin kendisine getirilmesini emreder. İslâm'ın büyük düşmanı Ebû Sûfyan, o günlerde ticarî faaliyetleri nedeniyle Şam'dadır. Ebû Sûfyan, görevliler tarafından Herakliyus'un huzuruna çıkarılır. Kral kendisine Muhammed'in nasıl birisi olduğunu, yalancı olup olmadığını sorar. Ebû Sûfyan bir süre ne diyeceğini düşünür, fakat kendisine düşman edindiği şahsiyet öylesine mükemmel birisidir ki yalan söyleyemez. *'Onun hiç yalanını işitmedik'* der ve hakkında olumlu, övücü sözler söyler.[6] Bir başka örnek ise Sâib b. Ebî Saib ile ilgilidir. Hz. Osman ve Zübeyr, Müslüman olmasını arzuladıkları Sâib'e Resûlullah'ı anlatır, O'nu överler. Övgülerin sonu gelmeyince Sâib müdahale ederek onları susturur ve şunları söyler; *'Sizler O'nu bana tanıtıp sevdirmek için uğraşmayın. Ben O'nu iyi tanırım. O, eskiden benim ortağımdı. O, hayırlı ve iyi bir ortaktı! Ne fitne ve fesat yollarına sapar, ne de boş, yararsız bir davranışta bulunurdu. Şayet kendisine ticarî seyahati sırasında satması için bir miktar mal versem, dönüp geldiğinde beni tamamen memnun edecek şekilde hesabı görmeden evine gitmezdi. Ben ticarî seyahate çıktığımda şayet satmam için O bana mal vermişse, döndüğümde, diğer bütün arkadaşlar öncelikle kendi işleriyle ilgili şeyler sormalarına karşılık, O bana sadece sağlığımı ve halimi sorar, iyi olup olmadığımı anlamaya çalışırdı.'*[7]

Bütün bunlar da gösteriyor ki, risâlet öncesi hayatında hem kendisi ve hem de çevresindeki insanlar farkında değillerdi ama Muhammed b. Abdullah risâlete hazırlanmış, ilâhî müdahalelerin etkisiyle kişiliğiyle, mizacıyla, ahlâkıyla, karakteriyle insanların en seçkini kılınmıştı. Zaten bu nedenle toplumunun *'en güvenilir kişisi'* olmuştu. Kendisine verilecek ilâhî göreve ilk anından itibaren layık bir şahsiyet kılınmıştı. Bu açıdan *'Allah elçiliği nereye vereceğini bilir' (En'am, 6:124)* ayeti önemli bir tespitte bulunmuştu.

Muhammed b. Abdullah'ın *'en güvenilir kişi'* ve kendisini tanıyan herkesin koşulsuz itimat edeceği bir şahsiyet olması önemliydi. Çünkü insanların Kur'an'a yönelişlerinin başlangıç noktası O olacaktı. Zira bir bilginin doğru olması insanlar tarafından kabulü için yeterli değildir. Önemli olan doğru şeyi doğru kişinin sunmasıdır. Hatta başlangıç itibarıyla doğru kişi, doğru bilgiden daha fazla önem ifade eder. Ancak şu da önemlidir ki, Muhammed b. Abdullah'ın *'en güvenilir kişi'* olması, insanlık için *'en güzel örnek' (Ahzâb, 33:21)*, *'alemlere rahmet' (Enbiya, 21:107)* bir şahsiyet olmasına yeterli değildi. O'nun *'en güvenilir kişi'* olması, *'en güzel örnek'* ve *'alemlere rahmet'* olmasına uzanan süreçte sadece bir başlangıçtı. O bir toplumun gözünde *'en güvenilir kişi'* idi. Halbuki ilâhî irade, O'nu insanlığın modeli kılmasını murad etmişti. İlahî plan, O'nu insanlık için *'en güzel örnek'* , *'alemlere rahmet'* kılacaktı. O'nu kurtuluşun, esenliğin rehberi yapacak olan ise vahiydi. O insanlığın esenliğe ulaşmasını sağlamak için kendisine vahyolunanla eğitilip yetiştirilecekti.

Elçinin kişiliği, karakteri, ahlâkı, aklı, zekası... tüm bu bireysel özellikleri, ebedî hakikatin insanlar tarafından kabul edilişinde önemli bir referanstı. O'nun erdemleri davetin olumlu seyri için olmazsa-olmaz niteliğinde önemli bir şarttı. Ancak şu da var ki, inanç sistemini ve hayat tarzını en doğru ve en güzel kılacak, insanları esenliğe ulaştıracak olan şey vahiydi; vahyin son elçinin şahsında kitaplaşmış biçimi olan Kur'an'dı. Bu nedenle insanların mutlak referansları Kur'an olmak zorundaydı. Hatta, Resûlullah'la ilişkilerinde; O'na karşı tutum ve tavırlarında da ölçüleri Kur'an olmalıydı. Hiç kimse vahyin/Kur'an'ın üzerinde yer almamalıydı. Zira vahiy tamamıyla ilâhîydi, Resul ise ilâhî hakikatleri bildiren bir beşerdi. Resûlullah ahlâkıyla '*yaşayan vahiy*' olsa bile, vahyin kendisi değildi. Dolayısıyla mutlak olanla izafi olanı, ilâhî olanla beşerî olanı ayırmak gerekiyordu. Birçok ayetin konusunu bu ayrım teşkil etti. Şunlar söz konusu ayetlerden bazı örneklerdir:

> De ki: 'Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerîm. (Tek farkım) bana, İlâh'ınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.' (Kehf, 18:110)
> De ki: 'Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu Kur'an, Rabbinizden gelen ve kalp gözlerini açan beyanlardır; inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir' (A'raf, 7:203)
> 'Ben ancak, bu şehrin (Mekke'nin) Rabbine -ki O burayı dokunulmaz kılmıştır- kulluk etmekle emrolundum. Her şey O'na aittir. Bana Müslümanlardan olmam emredildi.' (Neml, 27: 91)

Hz. Salih'in davetini konu edinen bir ayet ise, konuyu çok daha açık bir şekilde takdim etmiştir. Söz konusu ayette, vahiy ile elçinin şahsının birbirinden ayrılması gerektiği dile getirilmiştir. Şöyle ki, Hz. Salih'in kavminden olan müşrik eşraf, kibir ve gururla, '*ayak takımı*' olarak niteledikleri müminlerin kalbinde Hz. Salih'le ilgili bir kuşku oluşturarak imanlarından dönüşlerini sağlamak için '*Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğuna emin misiniz?*' diye sorarlar. Bu sorularıyla Hz. Salih'in yalan söyleyebileceğini veya psikolojik bir problemin sonucunda kendisini Allah'ın elçisi kabul etmiş olabileceğini veya gizli amaçların etkisi altında olabileceğini ima ederler. Fakat müminlerin bu soruya cevapları Hz. Salih'in şahsına olan güvenleriyle ilgili olmaz. Elbette ki Hz. Salih de Hz. Muhammed gibi veya diğer elçiler gibi toplumunun '*en güvenilir kişisi*' idi. Ama o müminler, imanlarının asıl nedeninin Hz. Salih ile kendilerine sunulan ebedî hakikatler olduğunu bildirirler. Böylelikle hem şeytanî sorunun amacına ulaşmasını önlerler ve hem de imanın asıl konusunun ne olduğunu ifade etmiş olurlar. Kendilerine yöneltilen soruya '*Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona iman ediyoruz*' (*A'raf, 7:75*) cevabını verirler. Ayetin bildirdiği bu somut örnekle de anlaşıldı ki, sadece Resûlullah'a olan itimatları nedeniyle iman etmiş kimselerin gerçek mümin olabilmeleri ve örnek Kur'an nesli haline gelebilmeleri için, bireysel itimattan ebedî ha-

kikatlere itimada yönlenmeleri gerekmektedir. Bu yönlendirme süreç içerisinde, Kur'an'ın özelliklerini ön plana çıkaran ayetlerle, adım adım gerçekleştirildi. Şu bazı ayetler, müminlere asıl referanslarının ne olması gerektiğini gösterdi ve öğretti:

> Şüphe yok ki, Kur'an, hak ile bâtılı ayıran bir sözdür. (Târık, 86:13)
> Onlar artık bundan (Kur'an'dan) sonra hangi söze inanacaklar. (Mürselât, 77:50)
> Doğrusu o (Kur'an), Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar (takvâ sahipleri) için bir öğüttür. (Hâkka, 69:48)
> Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz o nûra (Kur'an'a) inanın. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. (Teğabun, 64:8)
> Andolsun ki, biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu? (Kamer, 54:17)

Sonuçta, inancın ve hayat tarzının mutlak referansının vahiy olduğu, insanlara ve özellikle de örnek Kur'an nesline bildirilmiş oldu. İlk müminlerin imanları Resûlullah'a güvenden vahye güvene yönlendirildi. Elbette ki ikinci aşamada Resûlullah'a güven azalmadı; aksine arttı. İlk aşamada bizzat Resûlullah'ın kişisel özellikleri iman kararının nedeniyken, ikinci aşamada vahiy Resûlullah'a yönelik güvenin referansı oldu. Dönüşüm öylesine mükemmel tarzda gerçekleştirildi ki, sonraki yıllarda özellikle de Medine döneminde, Resûlullah'a tarif edilemez bir sevgi ve güven duyan müminler, Resûlullah'ın kendilerine bildirdiği bir şey karşısında, Allah'ın olmasını istediği imanın gereğine uygun bir şekilde *'Bu senden mi yoksa Allah'tan mı?'* diye sormayı ihmal etmez oldular. Bunu yaparken *'Eğer söylediğin şey kişisel kanaat ve tercihinse bunu seninle konuşur, bu konuda kendi görüşlerimizi de söyleriz. Ancak eğer bunu Allah bildiriyorsa bize düşen 'işittik ve itaat ettik' demektir'* demiş oluyorlardı. Resûlullah'ın *'benden'* dediği durumlarda da görüşlerini bildirmekten çekinmediler. Bedir'de ordunun düzenlenmesine, Uhud'da savaş yerinin belirlenmesine, Hudeybiye'de müşriklerle yapılan anlaşmaya, Resûlullah'ın münafıkların reisinin cenaze namazını kılmasına itirazları konuyla ilgili akla gelen örneklerden sadece bazılarıdır.

DİPNOTLAR

1- Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy* 3; Ahmed, *Müsned*, VI/233; İbn İshak, *Siyer* 178; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/63; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/205.
2- İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gabe*, III/313.
3- Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 21, Tefsir, *Alâ- Ta'bir* 1; Müslim, *İman* 252; Tirmizî, *Menâkıb* 13.
4- Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 21, Tefsir, *Alâ- Ta'bir* 1; Müslim, *İman* 252; Tirmizî, *Menâkıb* 13.
5- Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, XIV/320; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V/254.
6- Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy* 6; Müslim, *Cihad* 74; Ahmed, *Müsned* I/262.
7- Ebû Davud, *Edeb* 17; İbn Mâce, *Ticaret* 63; Ahmed, *Müsned* III/425.

Safların Ayrılışı

> Asra yemin ederim ki!
> İnsan hüsran içindedir.
> Ancak, iman edip, iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler istisna. (Asr süresi, 103:1-3)

Risâletin ilk günlerindeki İslâm davetinin niteliğini ve seyrini anlamak için dikkate alınması gereken temel konulardan birisi, vahyin insanları değerlendiriş tarzıdır. Bir başka söyleyişle, vahyin insanları hangi açıdan olumlu veya olumsuz değerlendirdiği dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan dönemin ayetleri incelendiğinde dikkat çeken özelliklerden birisi ve belki de en önemlisi, bugün kullanılan anlamıyla salt '*inanan-inanmayan*' ayrımının yapılmamış, böylesi bir ayrımın hiçbir şekilde kayda değer bir ölçü olarak nitelenmemiş olmasıdır. Kur'an, esasen hiçbir zaman insanları değerlendirişinde, onların sadece '*inandıkları*' veya '*inanmadıkları*' söylemini dikkate almamıştır. Sadece inanan olmak, hayat tarzında vahye ilgisiz olup sadece zihinsel kabul gerçekleştirmek, Kur'an'ın önem verdiği veya olumlu değerlendirdiği bir durumu ifade etmemiştir. Yine risâletin ilk zamanlarıyla ilgili olmak üzere dikkat çeken konulardan bir diğeri de, risâletin ileri aşamalarında anlam kazanan muhtevasıyla mümin-kafir veya Müslüman-müşrik isimlendirmelerinin vahyin pek iltifat etmediği konular olmasıdır. Bu terimlerin kavramlaşması daha sonraları gerçekleşmiş ve kavramsal inşaları tamamlanınca da sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. İnsanların davet karşısındaki konumlarını ifade etmek için ilk zamanlar kullanılan terimler, sonraki zamanlardakinden çok daha başkadır. Bu ilk zamanlar '*Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olmayı*' ifade eden '*takvâ*' ayrıcalıklı bir öneme ve yere sahiptir. İlk ayetlerde '*takva*' sıklıkla geçer. Bir çok ayette, insanların '*takva*' sahibi olmaları istenir. Ayrıca '*hakikati onaylamak*'

(tasdîk), *'Allah'tan çekinmek; O'ndan sevgi ve saygıyla korkmak'* (haşyet) *'yüksek ahlâklılık, iyilik'* (birr) de ebedî hakikatler karşısında olumlu hâl ve gidişata sahip olanların tanımlanmasında kullanılan diğer bazı terimlerdir. Bu terimler *'mümin/müslüman'* teriminin kavramsal inşasında önemli bir işlev yerine getirmelerine karşılık; *'küfür/şirk'*in kavramlaşma sürecine katkıda bulunan terimler ise daha çok *'azgınlık'* (şakâvet), *'hayasızlık'* (fücûr), *'ölçü, kural tanımamak* (icrâm), *'yalanlamak'* (tekzîb), *'haddi aşmak'* (tuğyân), *'büyüklenmek'* (istiğnâ), *'kibirlenmek'* (istikbâr) ve benzerleridir. Tüm bunlar, mümin-kafir karşıtlığını ifade etmek için ayetlerde sürekli yer bulan kavramları oluşturmuşlardır. Hepsi de sadece *'inanmak-inanmamak'* söylemiyle değil, doğrudan eylemlerle, tutum ve davranışlarla ilgilidir. Risâletin ilk yıllarında daveti kabul edenleri *sorumluluğunun bilincinde olan, hakikati onaylayan, Allaha karşı sevgi ve saygısı nedeniyle bir yanlışlık yapmaktan çekinen, hakikate uymakta samimiyet gösterip ahlâkını yüksek kılan, kendini her türlü yanlıştan, kusurlardan arındırmaya çalışan, hâl ve davranışlarında, tutum ve tavırlarında dengeli, iyiliklere, nimetlere müteşekkir, mevcut olumlu, doğru özelliklerini koruma konusunda dirençli, sabırlı, ahlâklı...* kimseler olarak tanımlayan Kur'an; davetin muhaliflerini ise hakikate/doğruya/güzel ahlâka *uzak duran, sırt dönen, yüz çeviren;* hakikat konusunda *kuşkucu, kararsız, kendisini sorumlu kabul etmeyen, azgın, hayasız, hakikati yalanlayan, iyilik ve nimetlere karşı nankör, büyüklenen, kibirli, günahkâr, suçlu, zalim, fasık, şımarık, cimri, müsrif, küstah, hoyrat, menfaatperest, saldırgan, taşkın, boş işlerle uğraşmayı seven, insanları aşağılayan, yetime, fakire, yardımcı olmayan, hayra engel olan...* kimseler olarak tanımlamıştır. Burada dikkat çeken ve önemli olan şey, insanların bu ayrışmasının, hakikat karşısındaki tutum ve tavırları nedeniyle gerçekleşmiş olmasıdır. İnsanlara sırf *'inandıkları'* veya *'inanmadıkları'* için bazı olumlu veya olumsuz sıfatlar atfedilmemiştir.

Kur'an için öncelikle önemli olan, *'inanmak-inanmamak'* değil; nasıl olunduğu ve ne yapıldığıdır. Özellikle ilk ayetler için bu son derece önemli ve sürekli vurgulanan bir ölçüdür. Kur'an'da eylem, her zaman söylemden önce gelmiştir. Bu açıdan, davetin ilk günlerinde vahyolunan bir ayet önemli ve dikkat çekicidir. Meleklerin cehennemdeki bir grup insana *'Sizi şu yakıcı ateşe (cehenneme) sokan nedir?'* sorusuna, cehennemdekilerin verdiği cevap şöyledir: *'Biz (insanı kötülüklerden alıkoyan) namazı kılmadık; yoksulu/aç kalmışı koruyup/kollamadık, doyurmadık; yanlış/kötü işlere dalmış olanlara arkadaşlık ettik, onlarla birlikte yanlışlıklara kötülüklere dalıp durduk; tüm yaptıklarımızdan sorumlu olacağımızı kabul etmedik. Sonunda işin aslını anladık; ölüm bize gerçeği gösterdi ama artık yapacak bir şey yok'* (*Müddessir, 74: 42-47*). Yine şu ayetler de, aynı merkezde olmak üzere, konuyu *'inanma-inanmama'* veya ismen *'mümin/müslüman-kafir/müşrik'* ayrımından ziyade; tutum ve tavır, hâl ve gidişat ekseninde ele almışlardır:

O cehennem ateşine, ancak iflah olmaz azgın kimse girer. Öyle ki, o kimse yalanlayıp hakikatten yüz çevirmiştir. Ama Allah'a karşı sorunluluğunun bilincinde olan (müttaki) o ateşten uzak tutulur. O ki, sorumluluk bilinciyle (takva) arınmak için malını Allah yolunda harcar. (Leyl, 92:15-18)

Hakikati yalanlayanı hiç düşündün mü? İşte o, yetimi itip kakan, imkânı olduğu halde yoksulun ihtiyacını karşılama düşünce ve arzusuna sahip değildir. Yazıklar olsun şu namaz kılan bazı kimselere ki, onlar namazlarının gereğine uyma konusunda lakayttırlar. Onların yaptıkları sadece gösterişten ibarettir. Hayırlı işlere yardımcı olmazlar. (Maûn, 107:1-7)

Ona iyiliğin ve kötülüğün, hakikatin ve yanlışın yolunu gösterdik. Ama buna rağmen sarp bir yokuşa tırmanmaya benzeyen zor bir işe girmeyi denemedi. O sarp yokuşa tırmanmaya benzeyen zorluk nedir bilir misin? O, insanları tutsaklık zincirlerinden kurtarmaktır; kendisi ihtiyaç içindeyken bile başkasının ihtiyaç içinde olduğunu düşünüp bencillik yapmamak, açları doyurmaya çalışmaktır; yakınlığı olan bir yetime veya herhangi bir yakınlık bağı olmayan yabancı yoksula yardım etmektir; iman edenlerden ve birbirlerine sabrı, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır. (Beled, 90:8-17)

Gayesi huzur ve rahatlık olan yolu senin için kolaylaştıracağız. O halde, kabul ederek faydalansın veya faydalanmasın, hakikati başkalarına hatırlatmaya devam et. Allah'tan korkan, öğüt alıp faydalanacaktır. Kötü kimse ise öğütten faydalanmaktan kaçınacaktır. O kendisine yapılan öğütten faydalanmadığı için ateşe gider; orada ne ölür ne de yaşar. Doğrusu her türlü kötülükten, yanlışlıktan arınan kimse kurtuluşa erer; mutlu olur. O, Rabbinin adını anıp O'na gereken biçimde kulluk eden kimsedir. (A'lâ, 87:8-15)

Şunların hiçbirine taraftar olma, hâl ve gidişatları konusunda kendilerine uyma: Yemin edip duran aşağılık kimselere; dedikodu yapana, iftira atana; iyiliğe engel olana, ölçü tanımayana, zorbaya; ihtiras ve tutkularının esiri olmuş zalime, kötüye. O sermayesi ve kendini destekleyen oğulları, adamları nedeniyle azıp durur. Ona hakikati açıklayan âyetlerimiz okunduğu zaman onları, *'Öncekilerin masalları!'* diyerek reddeder; değerini küçümser. (Kalem, 68:10-15)

Yetime sakın haksızlık etme; maddî veya manevî açıdan ihtiyaç içinde olan ve el açıp yardım isteyeni sakın eli boş çevirme. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an. (Duha, 93:9-11)

Kur'an'ın hakikati sunuş yöntemi ve insanları değerlendiriş tarzı, risâlet sürecini doğru anlayabilmek ve bütün zamanlar için örneklik çıkarabilmek açısından önemlidir. Konu dahilinde dikkate alınması gereken ayet sayısı ise pek çoktur. Burada, risâlet sürecini anlamaya katkı sağlaması için sadece bir-iki ayet grubu ele alınarak, konu, bu örnekler dahilinde incelenecektir. Fatiha ve Asr süreleri ise, bazı ayrıcalıklı özellikleri nedeniyle önemli ve konuyu anlamaya katkı sağlamaları açısından yeterlidirler.

Evrensel Ölçüler

Risâletin ilk aylarıydı. Henüz çok az sayıda ayet vahyolunmuştu. Müminler, imanlarının şartlarını, gereklerini ve durumlarını, bunlara ilaveten Resûlullah da bir elçi olarak ilâhî görevinin gerektirdiği sorumlulukları mevcut ayetlerden hareketle anlamaya ve uygulamaya çalışıyorlardı. Geceleri gerçekleştirilen tertil üzere Kur'an okumalarıyla imanlarını, düşüncelerini, hayatlarını, kişiliklerini sapasağlam ve tertemiz bir şekilde inşa ediyor, yaratılış gayesine uygun birer mümin olabilmenin çabasını yürütüyorlardı. Ancak özellikle mensubu oldukları dinin genel ilkeleri, gidişatlarının temel özellikleri, insanlara karşı halleri ve davranışları konusunda ek bilgilere ihtiyaçları vardı. Zira, mevcut ayetler, bazı sorularını cevaplamakta yetersizdi. İşte böylesi bir zamanda bir grup ayet vahyolundu. Bunlar, müminlere, durumlarının ve gidişatlarının nasıl olması gerektiğiyle ilgili en genel ölçüleri açıklayan, yollarını çok daha ileri noktalarını görebilecek şekilde aydınlatan ayetlerdi. Bu ise, hiç kuşku yok ki, gerek inanç ve yaşantı tarzı ve gerekse insanlara yapılan çağrının gayesini bilme imkânı sağlaması açısından oldukça önemliydi. Bu ayet grubuyla, esenlik yurdunun rehberi ve hayatın kitabı olan Kur'an'ın özeti kendilerine verildi. Bu özelliği nedeniyle de söz konusu ayetler, Resûlullah tarafından, *'Benzeri ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ve ne de Kur'an'da bulunmayan'*[1] diye tanımlandı. Hz. Hüseyin ise, çok sonraları, kutlu elçi dedesinin bu sözlerini daha da açarak, söz konusu ayetleri kim doğru şekilde anlarsa *'Allah'ın indirdiği bütün kitapları bilen; sanki Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkan'ın tamamını okumuş gibi olacağını'*[2] söyledi. Bundan da anlaşılıyor ki, ilgili ayetler, Hz. Davud, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed ile insanlığa sunulan ilâhî bilginin özetiydi. İnsanın yaratılış gayesini, hayat tarzında uyulması gereken ilkeleri ve bütün bunların temelini oluşturan inanç esaslarını açıklamak gibi geniş kapsamlı bir özelliğe sahipti. Bu ayetler Fatiha sûresinin ayetleriydi. Bilindiği üzere sûre şöyledir: *'Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd âlemlerin Rabb'i olan Allah'adır. O, Rahman ve Rahimdir. Din gününün sahibidir. '(Ya Rabb!) Sadece sana ibadet eder, sadece senden yardım dileriz. Bizi dosdoğru olan yola (Sırat-ı müstakîm'e) ilet; Nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazap edilmiş ve sapmışların yoluna değil' (Fatiha, 1:1-7).* Şimdi bu sûre ile bildirilen ilke ve ölçüleri, verilen bilgileri imkânlarımız dahilinde tespit etmeye çalışalım.

*Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla**

* Besmele ayet midir, değil midir? Dolayısıyla Kur'an'a dahil midir, değil midir? Bu, İslâm üleması tarafından çok tartışılmış bir konudur. Tartışmaların özeti kısaca şudur; Kur'an'da iki tür besmele vardır. Bunlardan birinci gruba dahil olanı Neml sûresinin 30. ayetindeki besmele olup, bu besmelenin bir ayet ve dolayısıyla Kur'an'a dahil olduğunda ihtilaf söz konusu değildir. İkinci gruptaki besmeleye gelince, bu besmeleler

Sûre, tevhid hakikatinin temel özelliklerinden birisini ifade ederek ve aynı zamanda dönemin insanlarının bu hakikatle ilgili genel yanlışlıklarından birisini düzeltecek bir cümleyle başlıyordu. Ayrıca, Fatiha'nın takip eden ayetlerinde de tekrarlanarak Allah'ın '*Rahman*' ve '*Rahim*' olduğu bildiriliyordu. Bununla, müşrik Araplar tarafından bilinen ve yaygın olarak kullanılan '*bismike'llahümme*' (Allah'ım senin adınla) ifadesinde söz konusu edilen Allah'ın iki temel sıfatına değiniliyordu. Bu farklılık ile de iki ayrı inanç sisteminin; tevhid ve şirkin farklılığı gösteriliyor, şirkin yanlışlarından birisi tashih edilip, doğrusu ifade ediliyordu. Önceki bölümlerde yer alan açıklamalardan hatırlanacağı üzere, müşrik Araplar, Allahın varlığını ve birçok sıfatlarını kabul ediyor; ama o tahayyül ettikleri Allah'ın yaratma işini tamamladıktan sonra varlıklarla irtibatını büyük oranda kestüğini düşünüyorlardı. Onlara göre Allah evrenin ve insanın yaratanıydı; evrenin Rabbı sıfatıyla her türlü tabiat olaylarını yönetip kontrol edendi ama insanın rabbı değildi; insanın işlerine karışmazdı. Müşrikler bu inançları gereği Allah'ı birçok sıfatıyla biliyor, inanıyor; ama fiilen Allah'sız yaşıyorlardı. Fatiha'da, rahman ve rahîm sıfatları ifade edilerek Allah'ın genel olarak tüm yarattıklarıyla, özel olarak da insanlarla ilgisini kesmediği bildirildi. Allah'ın yaratıklarına rahmetle yaklaşan, onların isteklerini dikkate alan, her şeyi bilen ve yöneten olduğu açıklandı. Daha sonraları vahyolunan bir ayet ise bu durumu daha da açıklığa kavuşturdu: '*Kullarım sana beni sorarlarsa (onlara söyle ki): Ben onlara yakınım. Bana dua edince dua edenin duasına karşılık veririm. O halde onlar bana karşılık versin (benim çağrıma uysunlar), bana iman etsinler ki, doğru yolu bulsunlar*' (*Bakara, 2:186*).

Sûrenin daha ilk cümlesinde (besmelede), müşriklerin şirklerine dayanak kıldıkları temel yanlışlarından birisi düzeltilip, Allah'ın yaratıklarıyla ilgisini kesmediği açıklanıyordu. Ayrıca, tüm insanların, hayatlarının her anındaki her bir işi neye göre ve niçin yapacakları; her bir işin hangi şartlarda doğru ve meşru olabileceği de bildiriliyordu. Böylelikle tüm bir hayata temel olması gereken ölçü gösteriliyordu. Buna göre, insanlar işlerine '*Allah'ın adıyla*' başlamalı, bireysel ve toplumsal işlerini Allah'ın adıyla ve Allah için yapmalıydılar. Bir işe Allah'ın adıyla

sûrelerin başlarında bulunmaktadır. Bir kısım ülema bu besmelelerin Kur'an'a dahil olmayıp, süreleri birbirinden ayırmak amacıyla Kur'an'a yazıldığını iddia ederler ki İmam Mâlik bu görüştedir. Said b. Cübeyr, Zührî, Atâ, İbn Mübarek, İmam Şafiî ve kuvvetli bir görüşe göre Ebû Hanife bu besmelelerin de ayet olduğu kanaatindedirler. Bu görüşlerini destekleyecek bazı hadisler de naklederler. Fakat bu tartışmalar bir yana, besmele, yani bir işe, faaliyete, eyleme Allah'ın adıyla başlamak, gerek ayetlerle ve gerekse hadislerle açıkça ifade olunmuştur. Bir Müslüman ise, Allah ve Resûlü tarafından emredilen şeyi yapmakla sorumludur. O halde besmelenin Kur'an olup olmadığı teoride kalan bir tartışma olup, besmele pratikte Müslüman'ın hayatının ayrılmaz parçası ve gereğidir.

başlamak ise, o işin Allah'ın yapılmasına izin verdiği bir iş olduğunu ve Allah'ın belirlediği ölçüler dahilinde yürütüleceğini gösterecekti. Zaten, özü itibarıyla, Peygamberlerin gönderiliş amacı ve insandan istenen de buydu.*

Hamd âlemlerin Rabb'i olan Allah'adır. (Fatiha, 1:1)

Fatiha sûresi ile, insanın sahip olduğu ve olabileceği şeylerin hepsini yaratanın Allah olduğu, onları Allah'tan başka herhangi bir varlık veya iradenin vermediği; veremeyeceği bildirildi. Bu, Allah'tan başka böyle bir iradeye sahip olan bulunmadığını ifade eden bir açıklamaydı. Tevhid hakikatinin gereklerinden olmak üzere, Allah'ın, her şeyin sahibi ve efendisi olduğu; herhangi bir ayırım yapmaksızın insanlara sayısız nimetler verdiği ve ayrıca insanlığın hep aradığı ve özlemini taşıdığı '*esenlik yurduna*' götüren yolu gösterdiği de bildirildi. Allah'ın emir ve yasaklarının, tamamıyla insanların iyiliği için olduğu; bu emir ve yasakların insanların dünya ve ahiret hayatlarını '*esenlik yurdu*' kılacağı ifade edildi. Daha sonra vahyolunan ve konuyu daha ayrıntılı ifade eden bir başka ayet ise bunu şöyle açıkladı: *'Ey insanlar! İşte Rabbinizden size bir öğüt, göğüslerde olabilecek her türlü (hakka, hakikate, ahlâka aykırı şeylerden kurtuluş) için bir şifa ve (O'na) inanan herkes için bir yol gösterici ve rahmet (olan Kur'an) gelmiştir' (Yunus, 10:57).* Bu ve benzeri ayetlerle açıklandı ki, eğer Allah bir şey emretmişse o insanların yararınadır; eğer bir şeyi yasaklamışsa o da insanların zararınadır. Yine açıklandı ki, Allah hayırlı işlerde yardımlaşmayı emreder, kulları arasında sevgi ve dostluk güçlenip kuvvetlensin, birbirlerine destek olsunlar diye; Allah zulmü yasaklar, hiç kimse zulme uğramasın diye; Allah iyiliği emreder, kulları hep iyilikle karşılaşsın diye; Allah kötülüğü yasaklar, kulları hiçbir zaman kötülük bataklığına saplanmasın diye; Allah kolaylığı emreder, kulları zorlanmasın diye.... Ve bütün bunlar nedeniyle Allah'ın herhangi bir çıkarı, menfaati yoktur. Çünkü, O'nun için çıkar, menfaat söz konusu değildir; zira, O'nun bir karşılığa, bedele ihtiyacı yoktur. O, sadece kullarının iyiliğini ister ve önlerindeki seçeneklerden doğrusunu tercih etmeleri için yardım eder. O'nun bu lütufları karşısında insanlara düşen sorumluluk ise sadece ve sadece '*hamd*'** etmek ve bütün bir hayatı hamd üzerine ikame etmekten iba-

* 'Andolsun biz, her kavme *'Allah'a kulluk edin, Tağuttan kaçının'* diyen elçiler gönderdik. Onlardan kimine Allah hidayet etti. Onlardan kimine de sapıklık hak oldu. İşte yeryüzünde gezin de bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuş!' (Nahl, 16:36)
'Tağuta kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelenlere müjde var. Müjdele kullarımı. Onlar ki, sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın, kendilerini doğru yola iletiği kimselerdir ve onlar aklı selim sahipleridirler.' (Zümer, 39:17,18)

** *'Sizde olan her nimet Allah'tandır'(Nahl, 16:53), 'Allah'ın nimetlerini saymakla bitiremezsiniz'(Nahl, 16:58)* gibi ayetlerin de işaret ettiği gibi Allah, insana sayısız nimetler bahşetmiştir ve bu nimetlerden bir tanesini dahi alacak olsa, onları geri verecek herhangi bir kimse veya irade yoktur. Dolayısıyla, insanın da kendisinden alınan nimeti geri almaya veya yaratmaya gücü yoktur. Allah insana sayısız nimetler vermiş

rettir. Zira, insan aciz bir yaratık olmasına karşılık, Allah tüm âlemlerin sahibi, yönetip, kontrol edenidir. Kur'anî ifadeyle âlemlerin* Rabb'idir.

(Allah) din gününün sahibidir. (Fatiha, 1:3)

Kur'an'ın önemli bir terimi ilk defa bu ayette gündeme geldi. Bu *'din'*di. Din, daha sonra birçok ayette geçen en temel terimlerden birisi oldu. Her geçtiği yerde, içinde bulunduğu ayet bağlamında özel sayılabilecek bir anlam kazandı. Bazen *'hükmetmek'*, bazen *'hak ve hukuk'*, bazen de *'yönetmek'*, *'ceza ve ödül'*, *'boyun eğmek'*, *'hesaba çekmek'*, *'örf/âdet'*, *'sakındırmak'* , *'hayat tarzı'* gibi anlamlara geldi. Hepsinin varıp dayandığı manâ ise inanılan ve yaşanılan boyutuyla bütün bir hayat tarzı ve dayandığı ilkelerdir.

Din terimi, Kur'an'da ilk defa geçtiği Fatiha'daki ayette, *'karşılık verme/hesabı görme'* anlamına geliyordu. Yani mahşerde gerçekleşecek olan hesapların görülmesi anını; bütün bir hayatın muhasebesinin yapılacağı anı ifade ediyordu. Bu ayetle Allah'ın *'karşılık verme'* gününün, ahiretteki hesap görme gününün yegâne sahibi olduğu bildiriliyordu. Ancak şu çok önemli bir ayrıntıydı ki, bu ayette bildirilmek istenen asıl konu, Allah'ın hakimiyet alanlarının birisinden daha insanları haberdar etmek değildi. Asıl amaç daha başkaydı. Asıl amacın ne olduğunu ve Allah'ın *'din gününün'* yegâne sahibi olmasının ne anlama geldiğini anlamak için, insanlığın genel durumuna bakmak gerekiyor.

İnsanlık tarihinde, insanların hak yoldan ayrılıp yanlış yollara sapmalarının ve

ve bunu karşısında sadece bir şey istemiştir; şükür. Ancak bu özel bir şükürdür. Yani bütün hayatı kuşatacak, bütün bir hayatı etkileyip, yönetecek, kuşatacak bir şükür. Şükrün bu anlamıyla kullanımındaki işlevini anlamak açısından, şükrün karşıtı olan nankörlüğün, Kur'an'da sıklıkla küfr anlamında kullanıldığını bilmekte fayda vardır (Örneğin bkz: İbrahim, 14:29; Nahl, 16:112-114; Bakara, 2:152; İsra, 17:66,67; Şura, 42:48; Ankebût, 29:65,66). Kur'an'ın bildirdiği üzere, şükür mutlak anlamda sadece Allah'a yapılmalıdır. Kalpten gelerek, içten bir saygı ile şükretmek ise Kur'an'da özel bir durum olup *'hamd'* olarak ifade olunmuştur. Açıklanmıştır ki, hamd sadece Allah'adır. Çünkü hamde layık olan sadece Allah'tır; *'O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. Başta ve sonda hamd O'nadır....'(Kasas, 28:70).*

* İnsanların bireysel ve toplumsal hayatlarında söz sahibi olan veya olmaya çalışan, bu özellikleriyle de Kur'anî bir ifade olarak rablik davasına kalkışmış olan kişi veya kişiler ancak yeryüzünün bir kısmında sözlerini geçirebilirler. Sultaları ancak yeryüzündedir. Dolayısıyla onların rablik davasına kalkışmalarına neden olan güçleri ve imkânları sınırlıdır. Halbuki Allah böyle değildir. O sadece yeryüzünün bir kısmında veya tamamında veya güneş sisteminde veya Samanyolunda veya maddî varlıkların tamamı üzerinde değil, bütün bunların yanı sıra madde dışı varlıklar üzerinde de güç sahibidir. Çünkü hepsinin yaratıcısı ve sahibidir. Bu ve diğer başka nedenlerle tüm bunlar üzerindeki yegâne otorite O'dur. O bütün bu âlemlerin rabbidir. (bkz: Bakara, 2:131; Haşr, 59:16; Maide, 5:28; En'âm, 6:164...).

bunun sonunda hem dünya hayatlarını ve hem de ahiretlerini cehennem kılmalarının birbiriyle irtibatlı birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin ortak noktasını, Allah'a, varlığında veya sıfatlarında eş koşulması oluşturmaktadır. Bunun en yaygın biçimini ise, eş koşulan varlığın Allah ile insan arasında aracı kabul edilmesidir. Bu nedenledir ki, Mekke müşrikleri de putlara taparlarken, esasında putlara tapmadıklarını; onları istek ve arzularını Allah'a ileten aracılar olarak gördüklerini söylüyorlardı. Putlar için *'Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir' (Yunus, 10:18), 'Onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye itaat ediyoruz' (Zümer, 39:3)* diyorlardı. Bu *'aracı'* inancı, hemen her zaman, kendisine bağlananın günahlarını Allah katında şefaatiyle affettiren varlık/kişi inancına dönüşmüştür. Allah ise, Fatiha ile her türlü kuşkuyu yok edecek bir tarzda açıkladı ki, *'din gününde'*, yani insanların hesaba çekilerek bütün hayatları boyunca yaptıklarının karşılığının verileceği o önemli günde şefaatçiler, aracılar olmayacaktır. O günün yegâne sahibi, yegâne hakimi Allah'tır. Bu, yine o günlerde vahyolunan bir başka ayette şöyle açıklandı: *'Evet, bilir misin? Nedir acaba o hesap günü? O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah'a kalmıştır' (İnfitâh, 82: 18,19).** Dolayısıyla, o önemli günde herhangi bir gücü ve iradesi bulunmayan sözde aracıların reddedilmesi gerekmektedir.** Onlar, o sözde aracılar, şefaatçiler, inananlarına bir fayda sağlamadıkları gibi, hesap gününün yegâne sahibi olan Allah'ın şanına, yüceliğine bir iftira oldukları için azabın da nedenidirler. İnsanlar inançlarında ve yaşantılarında da sadece ve doğruca Allah'a yönelmeli; O'nun emir ve yasaklarına göre yaşamalıdırlar.

Ayrıca, *'hesap günü'* Allah'ın tek ve mutlak egemen olduğu gerçeği bildirilirken, müşriklerin belirli bir kesiminin azıp sapmasına neden olan gerekçeler ayaklar altına alınıyor, onların gerçek anlamda bir değer ve önem ifade etmedikleri bildiril-

* 'Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden şefaat kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden sakının.' (Bakara, 2:48)
'(O gün) ne alışverişin, ne dostluğun, ne de şefaatin olmadığı gün(dür).' (Bakara, 2:254)
'(O gün) kimsenin kimseye yardım edemeyeceği birgündür. O gün emir yalnızca Allah'a aittir.' (Mü'min, 40:16)
'De ki 'Bütün şefaat Allah'ındır.' (Zümer, 39:44)

** Müfessir Reşid Rıza konuyla ilgili önemli bir noktaya dikkati çekerek, özetle şu açıklamayı yapmaktadır: 'Sahip oldukları bazı imkânlar nedeniyle insanları peşlerinden sürükleyen, baskı ve zulümleriyle insanları sindirenler geçici bir süre için otorite sahibi olabilirler. Otoriteleriyle insanları iyice korkutup sindirebilirler. Bu durumu içinde yaşadığımız toplumda veya diğer toplumlarda sürekli görüyoruz. Ancak Allah bu ayetle bildirir ki geçici olan bu otoriteleri bırakın, onların gerçekte bir güçleri yoktur. Asıl otorite sadece Allah'a ait olup, o mahşerdeki hesapla da ebedî gelecek belirlenecektir' (Reşid Rıza, *Tefsir el Menâr*, I/54,55).

miş oluyordu. Bunlar çok sayıda erkek çocuğa veya taraftara sahip olma veya zengin olma durumlarıydı. Elbette ki bu tür şeyler toplumdan topluma değişir. Ancak Arap toplumu için bu ikisi çok önemli bir ayrıcalık nedeniydi; adeta ebedî saadetin teminatıydı. Fakat Kur'an bunların hiçbirisinin hesap günü işe yaramayacağı bildirdi. Hatta daha da önemlisi bunların birer hesap nedeni olduklarını açıkladı; onlar, doğru kullanılmadıkları takdirde, azabın nedeniydiler: *'Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz' (Tekasür, 102:8).*

(Ya Rabb!) Sadece sana ibadet eder, sadece senden yardım dileriz. (Fatiha, 1:4)

Mekke'de ve çevre bölgelerde yaşayan müşriklere göre, Allah yüceliği nedeniyle aşağı/değersiz olan yaratıklarından uzak durur; durmalıydı. Dolayısıyla, bir yaratık olması nedeniyle aşağı konumda olan insan, yüce Allah'a ibadet edemezdi; istek ve arzularını O'na doğrudan bildiremezdi. Bir insanın yapabileceği, bir kul olarak sorumluluklarını gerçekleştirebileceği tek yol/yöntem, Allah ile insanlar arasında irtibatı sağlayan veya bir başka ifadeyle Allah'ın, bazı sıfatlarını devrettiği aracılara yönelmekten ibaretti. Müşrikler, insanların söz konusu aracılara ibadet etmeleri durumunda Allah'a ibadet etmiş olabileceğine inanıyorlardı. Zanlarınca böyle de olmak zorundaydı; çünkü, yine zanlarınca, insanlarla ilgilenenler Allah değil, Allah'a vekillik yapan aracılardı. Bu inancın etkisi risâletin daha ilk gününden itibaren kendini açığa vurmuş ve hakikatin dile getirildiği her zaman da açığa çıkmaya devam etmiştir. Fatiha sûresinde ise *'yalnızca'* Allah'a ibadet edilmesi gerektiği açıklandı. Müşrikler, *'yalnızca Allah'a ibadet etmenin'* ne anlama geldiğini anlamakta zorlanmadılar ve bununla sahip oldukları *'aracılar'* inancının reddedildiğini fark etmekte gecikmediler. Bu nedenle Resûlullah'ı ve ailesini Kâbe yakınında, putları aracı kılmadan, doğrudan Allah'a ibadet ediyor görünce şaşırmaktan ve öfkelenmekten kendilerini engelleyemediler. Halbuki onlar namaz (salât) nedir bilen ve bunu bir oranda gerçekleştiren insanlardı; fakat elbette ki aracılar ile.

Fatiha sûresindeki talimat/mesaj *'Allah'a da ibadet edin'* türünden müşriklerin kendi lehlerine yorumlayabilecekleri bir talimat/mesaj değildi. Ayette açıkça *'Sadece Allah'a'* ibadet edilmesi gerektiği bildiriliyordu. Bu son derece açık ve kesin bir ifadeyle; şirk inançlarını alt-üst eden, şirk sistemini temelden sarsan bir çağrıydı. Bu çağrı risâletin özüydü, esasıydı.* Söz konusu ayet, Fatiha'nın diğer ayet-

* İbn Kesir, ûlemadan bazı şahsiyetlerin *'Fatiha Kur'an'ın sırrıdır. Fatiha'nın sırrı da 'Sadece sana ibadet eder, sadece senden yardım dileriz' ayetidir'* dediklerini nakleder.' İbn Kayyım ise *'Yalnızca sana ibadet eder, yalnızca senden yardım isteriz'* ayetinin altı özelliği kapsadığını belirtir: 1- Yalnızca Allah'a kulluk etmek, 2- O'nun emrine ve insanlar için tayin ettiği yaşama tarzına uymak, 3- Heva ve hevese kul olmamak, 4- Beşerî görüşlere, fikirlere, onların hükümlerine ve izlerine tabi olmamak, 5- Allah'a kulluk hususunda yalnız O'ndan yardım istemek, 6- Bu hususta ne kendisinin, ne de başkasının güç ve kuvvetinden yardım istememek' (İbn Kayyım, *Medaric*, I/54).

leriyle birlikte incelendiğinde şu ilkeleri dile getiriyordu: Yalnızca Allah'a kulluk edilmelidir; O'nun emrine ve insanlar için tayin ettiği ilkelere uyulmalıdır; heva ve hevese kul olmaktan kaçınılmalıdır. Allah'a kulluk hususunda da yalnız O'ndan yardım istenmelidir.

(Ya Rabbi!) Bizi dosdoğru olan yola (Sırat-ı müstakîm'e) ilet; Nimet verdiğin kimselerin yoluna. (Fatiha, 1:5,6)

Bir kulun Rabbinden en önemli isteğinin ne olması gerektiği, Fatiha sûresinde bir kulun sözleri olarak ifade edildi. Kulun, Rabb'inden '*sırat-ı müstakim*' talep etmesi ve '*sırat-ı müstakim*'de yolcu olma çabası içerisinde bulunması gerektiği açıklandı.

'*Sırat*' yol demektir, '*müstakîm*' ise kendisinde bir eğrilik ve sapma bulunmayan şey anlamına gelmektedir. İki terim bir arada kullanılınca '*dosdoğru olan yol*'u ifade etmektedir. İnsanlar tecrübeleriyle bilirler ki, çok değişik yollar vardır; kısa, uzun, dar, geniş, eğri, dolambaçlı, düz, yolcusuna sıkıntı veren, rahat yolculuk sağlayan, hedefe götüren, hedeften uzaklaştıran... Fakat bütün bu yolların içerisinde hiç itirazsız hedefe gitmeye en uygun olanı, düz (kısa), geniş, rahat ve yolculukla amaçlanan hedefe götürme özelliklerine sahip olandır. Fatiha'nın bu ayetiyle iman ve hayat tarzı yol ile sembolize edildi ve yolun dosdoğru olması gerektiğine dikkat çekildi.* Üzerinde yürünen yolun herhangi bir yol değil '*dosdoğru bir yol*' olması gerektiği açıklandı. Zaten yolculuktan amaç da bir yere gitmek değil midir? O halde kim yolunun dar, uzun, dolambaçlı ve bozuk olmasını ister? Kim varacağı yere gitmeyen bir yolda veya çıkmaz sokakta yolcu olmak ister?

'*Dosdoğru*' yol, hedefe ulaştıran en kısa yoldur; yolcuları için rahat yoldur; amaca götürücü olduğunu her zaman belli eden yoldur. Bu yol Resûlle bildirilen ve O'nun uygulamalarıyla gösterilen yoldur. Kur'an açıkladı ki, insanlar dosdoğru yolun yolcusu olmak istiyorlarsa, Allah'ın insanlar arasından seçtiği ve '*dosdoğru yol*'un özelliklerini, gereklerini bildirdiği elçisine, elçisi ile verdiği kitaba uymalıdırlar: '*Yol gösterme ancak Allah'ın yol göstermesidir*' *(En'am, 6:71)*, '*Bu Kur'an, insanları gerçekten en doğru yola iletir*' *(İsra, 17:9)*.

Fatiha sûresinde, insanlar için gerekli olan şeyin herhangi bir yol olmayıp, sadece sırat-ı müstakim olduğu bildirildikten sonra, konu daha da somutlaştırılarak, bu yolun yolcularının ortak vasıfları da açıklandı; onların, kendilerine 'nimet

* '(Gerçek) yol gösterme ancak Allah'ın yol göstermesidir.' (En'am, 6:71)
'Asıl doğru yol, Allah'ın yoludur.' (Bakara, 2:120)
'Yolu doğrultmak Allah'a aittir.' (Nahl, 16:9)
'Semud'a gelince; Biz onlara doğru yolu gösterdik, Fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.' (Fussilet, 41:17)
'Biz ona hayır ve şerri, her iki yolu da göstermedik mi?' (Beled, 90:10)
'Onları (peygamberleri) emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık.' (Enbiya, 21:73)

verilen/verilecek' kimseler olduğu bildirildi. Bu, hem kulun istemesi gereken şeyi ve hem de sırat-ı müstakime mensup olmanın insana neler kazandıracağını açıklayan bir ayetti. Nimet mutluluktu, sevinçti, huzurdu, rahatlıktı, ödüldü, zenginlikti, özgürlüktü, iyilikti, ahlâktı, güzellikti.... Nimete sahip olanların kimler olduğu ise, daha sonraları vahyolunan bir başka ayette şöyle açıklandı: *'Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimete eriştirdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar. Bu, Allah'ın büyük lütfudur' (Nisa, 4:69,70).*

Kendilerine gazap edilmiş ve sapmışların yoluna değil. (Fatiha, 1:7)

Sûre, örnek alınmaması veya kendileri gibi olunmaması gereken kişi veya kişiler konusunda bir uyarı ile bitiyordu. Fatiha'nın son ayetinde dosdoğru yoldan ayrılanların durumu hatırlatılıyor ve onlar gibi olunmaması gerektiği bildiriliyordu. Bu olumsuz durumun mensuplarının iki önemli özelliği vardı: Onlar; '*azaba uğramış*' ve '*sapmış*' kimselerdi. Bu kategorilere yanlış yolda olan herkes dahildi. Çünkü sırat-ı müstakimin dışı azaptı, sapmaktı. Bildirildi ki, sırat-ı müstakimin dışında doğruluk, iyilik, ahlâklılık, güzellik... olmazdı, olamazdı.

'*Azaba uğramış*' ve '*sapmışların*' kimler olduğu Fatiha'da somut bir örnekle açıklanmadı. '*Azaba uğramış*' ve '*sapmışların*' kimler olduğu ancak daha sonraları isimleriyle örneklendirildi. Onların örneği geçmiş ümmetlerin yanlış yolu tercih edenleriydi; Nûh'un, Hûd'un, Salih'in, Şuayb'ın, Lût'un, İbrahim'in... kavimleriydi. Yakın zamanda ise Musa'nın ve İsa'nın kavimleriydi. Resûlullah ise örneklerle ilgili olmak üzere şunları söyledi: '*Yahudiler, kendilerine gazap edilmiş, Hıristiyanlar ise sapmış olanlardır.*'[3]

Allah, müminleri, ismi bildirilen veya bildirilmeyen tüm '*azaba uğramış*' ve '*sapmış*' olanların herhangi birisi gibi olmaktan sakındırıyordu. Bunu ise risâletin daha ilk günlerinde vahyettiği Fatiha sûresi ile yaptı. Bu, konunun önemine binaendi. Ayrıca, Fatiha sûresinin risâletin ilk günlerinde vahyolunduğu dikkate alınacak olursa, Resûlullah'ın ve diğer müminlerin '*Kitap Ehli*' ile karşılaşmadıkları, onlarla olan ilişkilerinde problemler açığa çıkmadığı bir zamanda, Allah, müminleri onlar gibi olmaktan sakındırmak suretiyle, onlarla olan irtibat dönemine hazırlamış da oluyordu.* Daha sonra vahyolunan şu bir kaç ayet ise, bu sakındırmanın açıkça emredildiği diğer bazı ayetlerdir:

* Daha sonra vahyolunan ayetlerde Yahudi ve Hıristiyanların '*azmış*' ve '*sapmış*' olma nedenleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre her iki topluluğun yanlışlıkları şunlardır:

Yahudiler:

Allah'a karşı nankör oldular. Kendilerini yaratan, varlıklarını devam ettiren, rızıklarını veren, durumlarını gözeten ve kendilerine nimetler bahşeden, sıkıntılarını sona erdiren, Firavun'un zulmünden kurtaran... Allah olmasına rağmen; Allah'a değil, başkalarına müteşekkir oldular; Allah'ın belirlediği ilkelere rağmen, başkalarının belirlediği hayat tarzlarına göre yaşamayı tercih ettiler; Allah'ın hükümlerini dikkate almadılar: Bakara, 2:61; A'raf, 7:160-162.

Allah'a verdikleri söze sadık kalmadılar. Allah'ın hükümlerine göre yaşayıp, sadece Allah'a kul olma ve böylelikle sadece Allah'a ibadet etme sözlerini yerine getirmediler: Duha, 93:246; Maide, 5:12,13; A'raf, 7:165.

Allah'a kul olmanın gereklerinden olan '*İyiliği emretme, kötülüğe engel olma*' sorumluluğunun gereğini yerine getirmediler: Maide, 5:79.

Allah'a itaat konusunda hainlik yaptılar; Allah'a itaatı terk ettiler: Maide, 5:13,32

Dost olunması yasaklanan kafirlerle dostluk kurdular; onları kendilerine yoldaş ve sırdaş edindiler: Maide, 5:80,81.

İmandan yüz çevirdiler: Bakara, 2:63,64,74; A'raf, 7:148; Casiye, 45:16,17.

Peygambere asi oldular; başka rehberler edindiler: Maide, 5:20,26; A'raf, 7:138-140.

Puta taptılar: Bakara, 2:51,52,92,93; A'raf, 7:148-152,155-156; Tâhâ, 20:83-97.

Peygamberleri yalanladılar veya öldürdüler: Maide, 5:70,71; Isra, 17:4.

Allah'ın emirlerine karşı lakayt kalıp, ilâhî emirlere uymamak için kaytarmanın yollarını aradılar: Bakara, 2:67-73.

Faiz yediler: Nisa, 4:161.

Fitne ve fesat çıkardılar: Maide, 5:64.

Allah'ın kendilerine verdiği nimetler üzerinde hak sahibi olanların haklarını vermeyerek cimrilik yaptılar; yoksulu, düşkünü, öksüzü, yetimi, güçsüzü, sakatı... gözetmediler, korumadılar: Nisa, 4:53.

Sadece dünya hayatını dikkate alıp, ahireti dikkate almadılar. Böylelikle sadece maddeyi ölçü kabul ettiler ve ahireti hesaba katmadıkları için sorumsuzca yaşadıkları bir hayat tarzına sahip oldular: Bakara, 2:96; Nisa, 4:53.

Haksız şekilde insanların mallarını gasp ettiler, sahtekârlıklarla, hilelerle insanları sömürdüler: Al-i Imran, 3:75; Nisa, 4:161; Tevbe, 9:34.

Dinlerine karşı lakayt davrandılar; kendilerini esenliğe götürecek olan dini ciddiye almadılar: Nisa, 4:137.

Allah hakkında yanlış ve kötü zanlarda bulundular: Al-i Imran, 3:181; Maide, 5:64.

Bütün olumsuz özelliklerine rağmen kendilerini Allah'ın seçkin kulları olarak nitelediler; bütün sapkınlıklarına, yanlışlıklarına rağmen cennetlik olduklarını iddia ettiler: Bakara, 2:94,111,112; Nisa, 4:49,50; Maide, 5:18; Cuma, 62:6-8.

Peygamberden inanmayacakları ve yapmayacakları şeyleri istediler: Nisa, 4:153

Bazı meleklere düşman oldular: Bakara, 2:97.

Din adamlarını kendisine itaat edilmesi zorunlu kişiler (Rabb) edindiler: Tevbe, 9:31.

Allah'a olan ahitlerine veya insanlarla olan antlaşmalarına uymadılar: Enfal, 8:56,57.

Allah'ın seçkin kullarından birisi olan Hz. Meryem'e iftira attılar: Nisa, 4:156,157; Meryem, 19:27-34.

Kendilerine sırat-ı müstakimi gösteren kitaplarını tahrif ettiler; kelimelerin anlamlarını değiştirdiler. Böylelikle yanlış gidişlerini meşru gösterecek şeyler yaptılar: Bakara, 2:75,79,95,174; Al-i Imran, 3:78,93; Nisa, 4:46; Maide, 5:13,41-43.

Hıristiyanlar:

Hz. İsa'yı bir kul olarak değil, yüce bir varlık olarak niteleyerek şirke girdiler: Al-i Imran, 3:79,80; Maide, 5:17,75,116,117; Meryem, 19:37-39.

Teslis inancını oluşturarak, Allah'ın birden fazla olduğunu iddia ettiler ve buna inandılar: Nisa, 4:171; Maide, 5:7374,116,117.

Allah'ı bir yaratık, bir insan gibi düşünerek, ona çocuk isnat ettiler: Bakara, 2:116; Al-i Imran, 3:171; Maide, 5:18; Tevbe, 9:30; Nahl, 16:71.

Allah'ın kendilerine bildirdiği ve üzerlerindeki yükleri atıp hayatlarını kolaylaştıran dinle yetinmeyip, dini kendileri için zorlaştırdılar; ruhbanlığı oluşturdular: Hadid, 57:27.

Allah'a olan sözlerine sadık kalmadılar: Maide, 5:14.

Çeşitli usûllerle insanların mallarını gasp ettiler: Tevbe, 9:34.

Din adamlarını kendisine itaat edilmesi zorunlu kişiler (Rabb) edindiler: Tevbe, 9:31.

Allah tarafından kendilerine lütfedilmiş sırat-ı müstakimin rehberi olan kitaplarını tahrif ederek, yanlış olan gidişatlarını tahrif ettikleri kitapla meşru gösterdiler: Al-i Imran, 3:78; Maide, 5:13.

Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır. (Al-i İmran, 3:105)
Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra kim peygambere karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir. (Nisa, 4:115)
Ey iman edenler! Yahudiler ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirlerinin dostudurlar. İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez. (Maide, 5:51)
Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir. (En'am, 6:159)

Fatiha sûresinin ne gibi anlamlar ifade ettiğini, insanlara neler bildirdiğini ve ne talimatlar verdiğini kendi dillerinde inmiş olan bu ayetleri Mekke'de yaşayan müminler ve müşrikler; işiten herkes, gayet açık bir tarzda ve doğru bir şekilde anladılar. Daha da önemlisi, müşrikler onu anlamakta hiç zorlanmadılar. Onlar, bu kısa sûreyi daha ilk duyduklarında, sahip olduğu ilâhî mesajları anında kavradılar ve kendilerinin temsil ettiği inanç ve hayat tarzlarındaki yanlışlıklarının gözler önüne serildiğini, reddedildiğini görerek, büyük bir öfkeyle tepkide bulundular. *'Allah ağzını kırsın'*[4] diyerek Resûlullah'ı protesto ettiler.

İnsanların Durumu

Resûlullah'ın İslâm davetine başladığı ve davetin konusu olan esasların, olumlu veya olumsuz yankılar bulduğu, fakat olumsuz tepkilerin henüz fiilî tepkilere dönüşmediği bir zamanda, Fatiha sûresinin vahyolunuşundan sonra, Asr sûresi vahyolundu. Asr, metin olarak son derece kısa, fakat oldukça geniş ve derin anlamlı bir sûredir.* Bu özeliği nedeniyle sahabeler, birbirleriyle karşılaştıkları zaman, ebedî hakikatleri hatırlatmak ve yanlışlıklar nedeniyle uyarıda bulunmak için birbirlerine bu sûreyi okurlardı. Sûre şöyledir: *'Asra yemin ederim ki! İnsan hüsran içindedir. Ancak iman edip, salih işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler istisna' (Asr: 103:1-3).* Şimdi bu sûre ile bildirilen ilke ve ölçüleri, verilen bilgileri tespit etmeye çalışalım.

Asra yemin ederim ki! İnsan hüsran içindedir. (Asr: 103:1,2)

Sûre yeminle başlıyordu. Yemin eden, herhangi birisi değil, alemlerin yaratanı ve rabbı olan Allah'tı. Bu dikkat çeken bir durumdu. Allah niçin yemin etmişti?

* İmam Şafiî, anlayabilenler için, bu sûreyi; *'Sadece bu sûre vahyolunsa ve başka hiç bir sûre vahyolunmasaydı dahi, idrak edebildikten sonra insanların hakkı ve batılı ayırt etmeleri için yeterdi'* biçiminde tanımlamıştır (Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, VII/417; Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VII/223).

Üstelik sûrenin daha ilk cümlesi yemindi. Neden? Allah'ın yemin etmesi her açıdan önemlidir. Fakat risâlet zamanının Arapları için daha da önemliydi. Onlar için yeminle başlanan bir sözün önemi büyüktü. Yemin, yeminden sonra söylenecek şeyin çok önemli ve doğru olduğunun ifadesiydi. Böylesi bir sözü işiten kişi anlardı ki, kendisine çok önemli bir şey söylenecek. Bunun için sonraki ifadeler dikkatle dinlenmeli ve anlaşılmalıdır.

Allah, Asr sûresinde, asıl bildireceği şeylerden önce yemin ederek dikkatleri yemin sonrasında bildireceklerine çekiyordu. Yeminin hemen arkasından da bir gerçeği bildiriyordu: *'İnsanlar hüsrandadır'*. Bu kısa, fakat bir o kadar çarpıcı ifade, yaşayan veya gelecekte yaşayacak herkesin hüsran içinde olduğunu ve olacağını ilan ediyordu. Ayet genel anlama sahipti. Ayette açıkça bildiriliyordu ki, tüm insanlar ziyandadır, zarardadır, kaybetmektedir, kaybedeceklerdir. Bir ömür yaşamakla bir şey elde edemediler, edemeyecekler. Ne bilgi imkânları, ne de güçleri mutlak kurtuluşu elde etmelerine yetti; yetmeyecek de. Felsefeleri, siyasetleri, ekonomileri, bilimleri, sanatları, inançları... kurtuluşu sağlamadı; sağlamayacak da. Peki bu hiç mi değişmeyecek? İnsanlık hep hüsran için de mi kalacak? Hüsrandan kurtuluşun yolu ve yöntemi hiç olmayacak mı?

Ancak iman... edenler istisna. (Asr: 103:3)

Asr sûresinde tüm insanlığın hüsranda olduğunu açıklayan ve insanı korkutup, çaresiz bırakan ihtar ve bilgilendirmenin hemen arkasından bir istisna getirildi: *'Ancak'* deniyordu. Buna göre bazıları, hüsrana uğrama konusunda istisnaydı. Yalnız şurası çok önemliydi ki, istisna olanlar belirli cins, ırk, soy gibi bazı özelliklere sahip kişi veya kişiler değildi. Halbuki insanlığın genel eğilimi, istisnaları hep böyle belirli cins, ırk, soy gibi ölçülere göre gerçekleştirmek biçimindedir. Dolayısıyla, insanlığın hüsranda olduğunu yemin ederek bildiren Allah, istisnaları belirtirken insanlığın bireysel ve toplumsal hayatında yaygın olan ölçüleri dikkate değer bulmadığını da bildirmiş oldu. Evet bazıları hüsrana uğramayacaktı, ancak bunlar belirli cinsin, ırkın, statünün adamları değil; bazı özellikleri kendisinde bulunduran herkesti. Bu özellikler, hiç kimsenin tekelinde değildi. Kim bu özelliklere sahip olursa, hüsran içindeki kimselerden ayrılacak ve hüsran içinde olmayanların safına geçecekti. Kimdi bunlar? Bunların birinci ve temel vasfı *'İman eden'* olmalarıdır. Hüsrana uğrayanlardan olmamak için öncelikle ve muhakkak *'iman eden'* olmak gerekmektedir.

Mensuplarını hüsrana uğramaktan kurtaracak *'iman'* neye ve nasıl bir imandı? Asr sûresinden önce vahyolunmuş ayetlerden anlaşıldığı üzere, Kur'an açısından salt iman etmek bir değer ifade etmiyordu. Çünkü herkes muhakkak bir şeylere iman etmektedir. Herkes iman ettiği şeyin etkisi ve kontrolü altındadır. Kimileri paranın, makamın, şanın, şöhretin, kimileri kadının veya erkeğin, kimileri yemenin-içmenin, kimileri kılığın-kıyafetin, kimileri ise Allah'ın kudretine iman etmiş

ve iman ettiğinin etki ve kontrolünde hayatını tanzim etmektedir. İşte böylesi oldukça farklı boyutta iman unsurlarının olduğu bir ortamda, vahiy ile bildirildi ki, insanların imanlarının esasını sadece Allah bildirir. Diğerleri, yani para, makam, şan, şöhret, kadın-erkek, yeme-içme, kılık-kıyafet... birer metadır, araçtır. Onlar hiçbir zaman gaye haline dönüşmemeli ve eğer gaye haline dönüşürse anında reddedilip araç haline getirilmelidir. Resûlullah bir konuşmasında bunu şöyle açıkladı: *'Paraya-pula tapan yok olsun. Giyim-kuşam hastası olan yok olsun. Çünkü varsa ne alâ, ne hoş; yoksa kızar, köpürür. Böylesinin burnu sürtülsün, başı devrilsin. Ayağına diken batarsa çıkmasın.'*[5] Yanlış imanın bu unsurları terk edilmeli ve iman olması gereken mecrasına döndürülmelidir. Yoksa reddedilmedikleri takdirde, insanlar için en korkulan şey açığa çıkar: Küfür, şirk.

İmanın önemli olması ve doğru olan imanın da mutlak hakikâtlere, Allah'ın bildirdiği bilgi ve esaslara dayanması nedeniyledir ki, vahiy iman üzerinde, doğru imanın özellikleri üzerinde ısrarla durdu. İnsanları mutlak hakikâtlere uygun bir imana sahip olmaya çağırdı. Bu iman ise, tevhid hakikâtine dayanan ve bu esasın çevresinde şekillenip gelişen imandı. İşte bu iman, yani Allah'ın bildirdiği, Resûlünün açıkladığı tarzda ve anlamdaki iman, insanların hüsrana uğramamaları için yegâne teminattı.

Tevhidî anlamda Allah'a iman etmek, bu imana bağlı olarak da ayette bildirilen diğer şeylerin hak olduğuna iman etmek önemli ve iman eden için güzel, iyi sonuca götürücüdür. Ama bu iman kişinin bütün inanç ve hayatını kuşatıp, sarmalıdır; sadece sözde kalmamalıdır. Tabiî ki hüsrana uğrayanlardan olmak istenmiyor ve ebedî saadete ulaşmak kararına sahip bulunuluyorsa. Kur'an'ın üzerinde durduğu ve açıkladığı temel konulardan birisi, hep budur. Resûlullah da açıkladı ki, doğru bir imanın özellikleri üç aşamada açığa çıkar: *'Kim Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı ve Resûl olarak ta Muhammed'i kabul ediyorsa imanın tadına varmış demektir.'*[6] Bir başka seferinde de bu esasları şöyle açıkladı: *'Üç özellik vardır ki, bunlar kimde bulunursa o imanın tadına varmıştır; Allah ve Resûlü kendisine başkasından daha sevgili olan kimse, bir kulu yalnız Allah için seven kimse, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak kadar kötü, kaçınılması gereken şey olarak gören kimse.'*[7]

Asr sûresinde, hüsrana uğrayanlardan olmamanın birinci ve temel şartı olarak iman ifade edilerek, imanın önemine dikkat çekilmişti. İmanın cennete, imanın karşıtını ifade eden küfrün ise cehenneme götürücü olduğu açıklanmıştı. Mümin sahip olduğu sorumluluk bilinciyle hareket ederken yanlış yapmaktan, sapmaktan, iyi işler yaparken tökezlemekten korkarken; kafirin geçici zevklerin peşinde, sorumluluğunu göz ardı etmiş bir halde hayatını sürdürdüğü açıklanmıştı. Bu durum daha sonraları vahyolunan bir ayette daha da açıklığa kavuşturuldu: *'İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar, cennette nimetlere ve sevince mazhar olacaklardır.*

İnkâr edenler, âyetlerimizi ve ahiret buluşmasını yalan sayanlar ise, işte onlar azapla yüzyüze bırakılacaklardır' (*Rûm, 30:15,16*). Asr sûresinden sonra vahyolunan bir başka ayet ise imanın önemini, onun niteliğini ortaya koyarak açıkladı. Onun sadece bir sôylem, salt '*inanmışlık*' hali olmadığını bildirdi: '*İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece 'İman ettik' demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?*' (*Ankebut, 29:2*). Salt sôylem imanın gerçekliğine tanık olmak açısından yeterli olmadığı için Kur'an her '*iman ettim*' diyeni mümin kabul etmedi: '*Bedeviler 'iman ettik' dediler. De ki: 'Siz iman etmediniz, ama 'Boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir*" (*Hucurât, 49:14*). Zira '*iman ettim*' sôzü gerçeği yansıtabileceği gibi, aslı olmayan bir durumu da ifade edebilirdi. Bu nedenle salt sôylem önemli olmadığının açıklanmasının yanı sıra, '*iman ettim*' sôyleminin hakikati ifade edip etmeyeceğinin ôlçütü de açıklandı. İman sôyleminin hakikati ifade edip etmeyeceğini ortaya çıkaracak ôlçü imtihandı; ama kapsamlı bir imtihan; tüm hayatı kuşatan bir imtihan: '*O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır*' (*Mülk, 67:2*).

Ancak iman edip, salih işler yapanlar... istisna. (*Asr: 103:3*)

İman, esenliğe ulaşmak için olmazsa olmaz bir şartı; kurtuluş yolunun başlangıcıydı. Ancak onun, tutum ve davranışlarda; hâl ve gidişattaki etkileriyle kendisini gôstermesi gerekiyordu. Bu ise amelle ilgili bir durumdu. Asr sûresi bu gerçeği risâlet sürecinin daha ilk anlarında açıkladı.

Allah, Asr sûresiyle, hüsrana uğrayan insanlar arasından bazılarını istisna ederken, bu istisna ettiklerinin özelliklerini ayrı ayrı değil, birbirine bağlı olarak ifade etti. Yani, '*iman edenler veya salih amel işleyenler*' demedi. '*İman edenler ve salih amel işleyenler*' dedi. '*Kurtuluşun*' gereklerini birbirine bağlı olarak ifade etti ve hepsine birden sahip olanların hüsrana uğramayacaklarını bildirdi. Bu durumda, hüsrana uğrayanlardan olmamak için temel özellik olan '*iman*'a bağlı olmak üzere ikinci özellik olan '*amel*'in bulunması gerekiyordu. Davranış, iş, eylem, çaba, emek, çalışma, aksiyon anlamlarına gelen '*amel*', bilinçli ve maksatlı olarak bir davranışta bulunmayı ifade etmektedir. Bilinçsiz ve maksatsız yapılan davranışlar amel kategorisinde yer almaz. Fakat bir amel sadece olumlu değil, olumsuz da olabilir. Bu nedenle emredilen ve sahibini kurtaracak '*amel*', herhangi bir şekilde olmamalı, sadece ve sadece '*salih amel*' olmalıdır. Kurtuluşa ermek için şart olarak belirlenen '*amel*' değil, '*salih amel*'dir. Önemi nedeniyle, Kur'an, amelin salih olması ve salih bir amelin imanla ilişkisi üzerinde o kadar çok ve ısrarla durmuştur ki, bu ikiliyi birbirinden ayırmanın mümkün olmayacağını gôstermiştir:

İman eden ve salih amel yapanlar, insanların en hayırlılarıdırlar. Onların Rabbleri katındaki mükafatları, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan (gördükleri mükafatlar nedeniyle) razı olmuşlardır. Bu Rabb'ine saygı gösterene mahsustur. (Beyyine, 98:7,8)

Yalnız iman edip salih ameller yapanlar hariç. Onlar için ardı arkası kesilmez bir mükâfat vardır. (Tin, 95:6)

İman eden ve salih amel yapan kimseler için de altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur. (Bürûc, 85:11)

Ancak iman edip salih amel yapan kimseler için ardı, arkası kesilmez bir mükâfat vardır. (İnşikak, 84:25)

'*Salih amel*' neydi, nasıldı? Bu da diğer bazı ayetlerle açıklandı. Bu konuda örnek olarak, inanıp '*salih amel*' yapanların cennetle mükafatlandırılacağını bildiren ayeti takiben, '*salih amel*'in ne(ler) olduğunu açıklayan ayet önemli bir örnektir: *'İyilik, yüzlerinizi doğu veya batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki: Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır; yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, ihtiyaç sahiplerine ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekat verir; antlaşma yaptığı zaman sözünü yerine getirir; sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır' (Bakara, 2:177).* Fakat bu, risâletin sonraki yıllarında vahyolunmuş bir ayettir. Acaba, Asr sûresi vahyolunduğu zaman Resûlullah ve diğer müminler '*salih amel*'den ne anladılar? Bunu tespit etmek için, Asr sûresinden önce vahyolunan Kalem sûresinin bazı ayetleri dikkate alınabilir. Zira, Kalem sûresinde, hem iman etmenin nasıl olması gerektiği ve hem de salih amelin ne olduğu bir örnek üzerinde açıklamıştı.

Kalem sûresinde, bir grup insanın başından geçen bir olay anlatılmıştı. Sahip oldukları bahçelerinde yetişmiş bulunan ürünleri toplamak arzusunda olan bu kişilerin bir problemi vardı; ürünleri toplamaya giderken yoksulların kendilerini görmesinden ve böylelikle o yoksullara da topladıkları üründen bir şey (pay) vermek zorunda kalmaktan çekiniyorlardı. Halbuki mallarından hiç kimseye bir şey vermek istemiyorlardı. Sahip oldukları şeylerden, yoksullara bir şeyler vermek zorlarına gidiyordu. Bu nedenle aralarında görüşüp, sabahın oldukça erken bir saatinde, hiç kimsenin görmeyeceği bir vakitte bahçelerine gitmeye karar verirler. Kararlaştırdıkları gibi de yaparlar ve bol ürün toplama umuduyla bahçelerine vardıkları zaman, bahçelerinin yanıp, harap hale geldiğini görürler. Şaşırıp, perişan olurlar; bütün zenginliklerini kaybederler.

Sûrede, söz konusu topluluğun hikayesi, hangi topluma mensup oldukları veya nerede ve ne zaman yaşadıkları konusunda herhangi bir bilgi verilmeden, başlarından geçen olay sadece genel hatlarıyla anlatılmıştı. Çünkü Kur'an açısından

önemli olan olayın ayrıntıları değil, bu olayın gösterdiği amaçtı. Kıssada dikkat çeken birçok özellik vardı. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi, söz konusu zenginlerin inançlarına/imanlarına hiç değinilmemiş olmasıydı. Onların mümin mi yoksa müşrik mi oldukları dolaylı bir şekilde dahi belirtilmemişti. Ayete konu olacak kadar önemli bir yanlışlığa sahip olduklarına ve ürünlerini kaybetmekle cezalandırıldıklarına göre mümin olmadıkları düşünülebilirdi. Buna karşılık, bela başlarına geldiği zaman içlerinden birisinin *'Ben size, 'Rabbinizi tesbih etmeniz gerekir' dememiş miydim?' (Kalem, 68:28)* demesinden ve diğerlerinin de hatalarını fark edip; *'Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz... Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) Rabbimizi (O'nun rızasını) arzuluyoruz, (Onun istediği gibi olacağız)' (Kalem, 68:29,31,32)* demelerinden de, bu kişilerin mümin olduğunu çıkarmak mümkündür. Fakat, aslında onların mümin olup olmadıkları konusundaki çaba ve araştırmalar, onların hikayesini nakleden ayetlerin amacını anlamamanın en önemli göstergesidir. Bu ayetlerde, kişiler bir inanç sistemine sahip olmaya veya inançlarındaki bazı yanlışlıkları terk etmeye çağırılmıyorlardı. Verilmek istenen mesaj çok daha farklıydı; toplumun iki kesiminin ilişkilerinden hareketle *'salih amel'*in niteliği açıklanıyordu. Verilen örnekte, zenginlerin sahip oldukları şeylerden yoksullara bir pay vermesi gerekirken buna yanaşmayıp, bencil davranmalarına dikkat çekiliyordu. Allah'ın zenginlere yüklediği yoksullara yardım sorumluluğunun gereklerini yerine getirmeyen ve bu sorumluluğu bilinçli bir şekilde terk eden bir topluluktan ve onların bu yaptıklarının büyük bir yanlışlık olduğundan bahsediliyordu. Kur'an açısından bunu yapanların ismen mümin veya müşrik olması ise hiç önemli değildi. Söylem olarak Allah'a, Allah'ın varlık olarak birliğine ve diğer sıfatlarına inanmaları veya inanmamaları önem ifade etmiyordu. Çünkü bunlar sadece birer söylemdi. Uygulamada açığa çıkan ise yanlış olandı ve Allah onları, o tamamına sahip olmayı planladıkları bütün ürünlerini mahvederek cezalandırmıştı. Halbuki onlar eğer gerçekten Allah'a iman ediyor olsalardı, ekonomik durumlarına bağlı olarak imanlarının gerektirdiği sorumluluklarına uygun davranırlardı; iyi bir iş yapar ve yoksulların hakkını verirlerdi. Demek ki salih amel, imanın gerektirdiği doğru işlerdi ve bu işler kişilerin durumlarına göre değişiyordu; her iman edenin yapacağı salih iş muhakkak vardı.

Daha sonraları vahyolunan diğer bazı ayetlerde (Kehf, 18:110; Bakara, 2:277) Allah'a kulluk etmek, namaz kılmak, zekat vermek özellikle emredilen ameller arasında yer almıştır. Fakat bu arada bir ayette önemli bir hususa dikkat çekilmiştir. Nasıl ki sadece iman etmiş olmak, daha doğrusu hiçbir amel olmaksızın iman etmiş olmak iddiası bir anlam ifade etmiyorsa, yine aynı şekilde doğru bir imana sahip olmadan ayetlerde belirtilen (ana-babaya iyilik, fakirlere yardım, yetime

yardım vs) iyi işler de bir önem ifade etmeyeceği açıklanmıştır.* Çünkü doğru iman ile salih amel bir arada bulunduğu zaman bir anlam ifade etmektedirler. Bunun nedeni ise ayette çarpıcı bir örnekle şöyle açıklanmıştır: *(Allah) gökten su indirdi dereler kendi ölçüsünce (o su ile) çağlayıp aktı. Sel(ise), üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü. (Biliyorsunuz) süs yahut eşya yapmak için ateşte yak(ıp erit)ilen madenlerde de bunun gibi bir köpük vardır. Allah, hak ile batılı böyle bir benzetme ile anlatır. Köpük yok olup gider. İnsanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. İşte Allah, (her şey daha iyi anlaşılsın diye) böyle örnekler verir'* (*Ra'd, 13:17*).

Ancak iman edip, salih işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ... istisna. (*Asr: 103:3*)

Doğru imana sahip olmak ve salih amel işlemek, hüsrana uğramamak için olmazsa olmaz şartları oluşturmaktaydı. Ancak, bu aşamada bir problem açığa çıkıyordu. Kişi bu temel özelliklere sahip ise, fakat toplumdan uzakta, tamamıyla denecek kadar kendi bireyselliği içerisine hayatını sürdürüyorsa ne olacak? Böylesi bir durum mu daha doğru ve hatta takdire değerdi; yoksa söz konusu temel özelliğe toplumun içerisinde yaşayarak sahip olmaya çalışmak mı? Kur'an bu sorunun da cevabını verdi. Asr sûresinde açıklandığı üzere, iman ve salih amel hüsrandan kurtulmanın teminatı olmaya yeterli değildi. Üçüncü bir özellik daha gerekmekteydi. O da, doğru iman ve salih amel özelliğine sahip kişilerin, sahip oldukları bu doğruları (ilahî hakikati) başkalarına tavsiye etme sorumluluğuydu. Elbette ki bir şeyin haklılığının veya bâtıllığının yegâne ölçüsü; Resûlün insanlara ilettiği vahiy bilgisidir; yani Kur'an'dır. Dolayısıyla bu bilginin bildirdiklerine iman eden ve kişisel olarak gereklerini yerine getiren bir kişinin, aynı zamanda topluma da yönelmesi ve insanları, Kur'an'ın bildirdiği doğrulardan haberdar etmesi gerekmektedir. Her mümin, sözleriyle, yaşantısıyla, tutum ve tavırlarıyla, insanlarla olan ilişkilerinde hakkı temsil etmekte olabildiğince aktif olmalıdır.** Hakikatten habersiz olan veya yeteri kadar haberi olmayanlara hakikati bildirmeli ve tavsiye etmelidir. Onları hakka uymaları için zorlamamalı, öncelikle ve çoğu zaman sadece tavsiye etmelidir. Tavsiye ise anlatmakla, yaşayıp göstermekle ve hatta daha çok da yaşamakla ilgilidir.

* *'Amelsiz iman kabul edilmez; imansız amel de kabul edilmez'* (Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, I/3). Bu hadisi destekleyen ve daha ayrıntılı, somut örnekler veren diğer hadisler için bkz: Buharî, *Cezau's-Sayd* 10, *Mezalim* 30, *Eşribe* 1, *Hudûd* 1; Müslim, *Iman* 100-103.

** 'Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan adil şahitler olun.' (Maide, 5:8)
'(İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?' (Fussilet, 41:33)
'İçinizden hayra çağıran, marufu emredip, münkerden men eden bir topluluk olsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.' (*Al-i Imran, 3:104*)

Ancak iman edip, salih işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler istisna. (Asr: 103:3)

Fakat şu da önemlidir ki, insanlara hakkı tavsiye etmek her zaman kabul görmez. Özellikle yanlış yollardan menfaat elde edenler ve menfaatlerinin devamı yanlışın devamına bağlı olanlar, hakikat karşısında tepkide bulunurlar; hakikatı tavsiye edenleri susturmanın, durdurmanın yöntem ve çarelerini ararlar. Onların bu yöndeki yöntem ve çareleri de hemen her zaman zora başvurmak, zorbalıklarını göstermek biçimindedir. İşte bu aşamada, hüsrana uğramamak gibi ayrıcalıklı bir özellik taşıyan kişi yol ayrımındadır. Ya o ana kadar ki düşünce ve hareketlerinde, iman ve hayat tarzındaki hakka uygunlukta ısrar edip direnecek; ya da bulunduğu hâl üzerinden gerisin geri dönüp hüsrana uğrayanların safına katılacak. Olması gereken birincisidir. Bu ise sabretmeyi, yani olumsuz etki ve tepkiler karşısında sebat ve kararlılıkla direnmeyi gerektirmektedir. Bu hüsrana uğrayanlardan olmamanın yegâne çaresidir. Zaten sabır müminin olmazsa olmaz özelliğidir.

Sabır önemlidir, gereklidir, fakat Asr sûresinde sabırla ilgili bir özelliğe bilhassa dikkat çekiliyordu: Hakikate davet eden şahsiyetler birbirleriyle yardımlaşmalıdırlar. Kendi aralarında organik bir bütünlük sağlamalıdırlar. Bu organik bütünlük ise aynı veya yakın evlerde oturmakla, aynı yerlerde çalışmak ve toplanmakla değil; hakkı temsil etmek yönünde organize bir faaliyet yürütmek ve bu faaliyetin neden olacağı zorluklar karşısında kararlı direniş konusunda birbirlerine yardımcı olmakla mümkündür. Bu alandaki zorunlu olan kararlılık ise, ancak ve ancak sabrı sürekli ve karşılıklı olarak hatırlatıp, tavsiye etmekle mümkün olabilir. Fakat bu, iş olsun türünden bir tavsiye değil, gereken sorumlulukları yerine getirdikten, eldeki bütün imkânları kullandıktan sonra gelişmelerin sonucunu Allah'a bırakıp bu sonucu büyük bir kararlılıkla beklemek için yapılan bir sabırdır. Resûlullah'ın ifadesiyle '*Zafer*' ise '*sabırdadır.*'[8]

DİPNOTLAR

1- Nesei, *İftitah* 25; Tirmizi, *Fedailu'l-Kur'an* 1.
2- Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir*, I/253.
3- Tirmizi, *Tefsiru'l Kur'an*, 1,2.
4- Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir*, I/252.
5- Buhari, *Cihad* 70, *Rikak* 10; İbn Mâce, *Zühd* 8.
6- Ahmed, *Müsned* III/470,471; Darimi, *Sünen*, I/441.
7- Buhari, *Iman* 14; Müslim, *Iman* 10; Nesei, *Iman* 2.
8- Ahmed, *Müsned*, I/307.

Davetin Yöntemi

> Rabb'inin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. (Nahl sûresi, 16:125)

Resûlullah bir ümmi idi; okuma-yazması yoktu; o günün felsefelerinden, bilimlerinden habersizdi. Seçilip de ilâhî görevle sorumlu kılındığı zaman ne görevinin gereklerini ve ne de kendisine verilen ilâhî bilgiyi insanlara nasıl, hangi yöntemle sunacağını biliyordu. Fakat ilâhî irade bunu özellikle tercih etmiş ve kendisine o toplumun ölçüleri dahilinde ahlâkının güzelliği dışında, entelektüel birikimleri olmayan birisini seçmişti. Zira O'nu risâlet sürecinde aşama aşama yetiştirip, insanlığın zirvesi yapacaktı. İlahî bilgi, değiştirici, dönüştürücü gücünü, hedeflediği insan tipini önce elçisi üzerinde gerçekleştirecek ve örnek olarak gösterecekti. Her vahyolunan ayetle de bu gerçekleştirildi. Vahyolunan her bir ayet Resûlullah'ı hem bilgilendirdi, hem de yetiştirip, geliştirdi; öğretti, eğitti. O'nu *'alemlere rahmet' (Enbiya, 21:107)* bir şahsiyet, insanlık için *'en güzel örnek' (Ahzâb, 33:21)* kıldı.

Resûlullah'ın insanlara neyi sunacağı ne kadar önemliyse, nasıl sunacağı da en az o kadar önemliydi. Zira tecrübeyle sabittir ki, doğrular sırf doğru oldukları için kabul edilmezler. Doğruların kabul edilmesi için aynı zamanda doğru tarzda sunulmaları gerekir. Sunuştaki yöntem o kadar önemlidir ki, doğru yöntemle sunulan şey yanlış olsa bile kabul edilebilir ama, yanlış yöntemle sunulan şey doğru olsa bile kolaylıkla reddedilebilir. Bu nedenle *'İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum' (Yusuf, 12:108), 'Ey insanlar! Ben sizler için apaçık uyarıcıyım' (Hac, 22:49)* demesi ve *'kötülüğü en güzel bir tutumla savması' (Müminûn, 23:96)* istenen

Resûlullah, risâlet sürecinin ilk günlerinden itibaren İslâm davetinin yöntemi konusunda titizlikle bilgilendirilip, yetiştirildi. Özellikle de ilk ayetlerde, yönteme ilişkin bilgi ve açıklamalar hiç eksik olmadı. Şunlar, risâlet sürecinin ilk zamanlarında vahyolunan ayetlerden, davetin yöntemini konu edinenler arasından rastgele seçilmiş sadece bazı örneklerdir:

> Müşriklerin sözlerine katlan, onlardan güzellikle ayrıl. (Müzzemmil, 73:10)
> Sen onlara aldırış bile etme, güzel bir bağışlama ile bağışla. (Hicr, 15:85)
> Şimdi sen, onlardan yüz çevir ve '*size selâm olsun*' de. (Zuhruf, 43:89)
> Boş kaldın mı hemen başka bir işe koyul! Yalnız Rabbine yönelip, güven. (İnşirah, 94:7,8)
> '*Ben, peygamberlik görevime karşılık sizden bir ücret istemiyorum*' de. (En'am, 6:90)
> Kalpleri azim ve kararlılıkla doldurulmuş olan bütün peygamberler gibi, her türlü sıkıntı ve zorluklara karşı sabırlı ve dirençli ol. Zorluklara katlan; onlar için azabın çarçabuk getirilmesini isteme. (Ahkaf, 46:35)
> Sen onların söyledikleri her şeye, sabırla katlanıp vazifene devam et. (Sâd, 38:17)
> Kur'an'ı yalan sayanı bana bırak. Kendini üzme. (Kalem, 68:44)
> Sakın kafirlere arka çıkma. (Kasas, 28:86)
> Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. (Fussilet, 41:36)
> Bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabanıza karşı olsa da, adaletli olun. (En'am, 6:153)
> Kötü arzularına uymuş, işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme. (Kehf, 18:28)
> O zalimler topluluğu ile oturma. (En'am, 6:68)
> Müminlere karşı alçak gönüllü ol. (Hicr, 15:88)
> Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam dua edenlerle birlikte candan sebat et! Dünya hayatının süsünü isteyerek, yüzünü onlardan çevirme. (Kehf, 18:28)
> De ki: '*Ben olduğundan başka görünenlerden değilim!*' (Sâd, 38:86)
> Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona yalvaranları huzurundan kovma!... Onları kovup, zalimlerden olma! (En'am, 6:52)
> Bil ki Allah'ın vaadi gerçektir. Buna inanmayanlar sakın seni gevşekliğe sevk etmesin. (Rûm, 30:60)
> Dünya malına göz dikme. (Hicr, 15:88)
> Resûlüm sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir. (A'raf, 7:199)
> Muhtaç olanı, el açıp isteyeni sakın azarlama. (Duhâ, 93:10)
> Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir. (Zariyat, 51:55)
> Kur'an'la öğüt ver. (Kaf, 50:45)

Bütün bunlar davetin seyrini belirleyen, karşılaşılan zorlukları aşmanın, daveti ileri bir aşamaya taşımanın yol ve yöntemini bildiren ayetlerdi. Benzerleri

çokça bulunabilecek bu ayetler içerisinde özellikle bir tanesi vardı ki, bunun davet sürecinde özel bir yeri olmuştur. Davetin erken bir döneminde vahyolunan bu ayet, Resûlullah'ı İslâm davetini gerçekleştirme yöntemiyle ilgili olarak bilgilendiren ayetlerden birisi ve belki de en önemlisi olmuştur. Ayet şöyledir: *'Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel tarzda mücadele et' (Nahl, 16:125)*. Ayet, üç temel özelliğe değiniyor ve İslâm davetinin bu özelliklere dayanması gerektiğini bildiriyordu. Bunlar *'hikmet'*, *'güzel öğüt'* ve *'en güzel tarzda mücadele'* idi. Bunları bilmeden davet görevini uygun şekilde yerine getirmenin mümkün olmadığı açıklanıyordu.

Hikmete Dayanan Bir Davet

Hikmet, yirmi farklı ayette geçen ve kullanılış yerine, gayesine göre kısmen farklı anlamlara gelebilen, Kur'an'ın önemli ve davet sürecinin işlerlikli bir terimidir. Geniş bir anlam yelpazesine sahip olan* hikmetin sahip olduğu bütün anlamları iki noktada toplamak mümkündür:

1- Bir şeyi yerli yerine koymak,

2- İnançta, sözde ve yaşantıda olması gereken bütünlüğü gerçekleştirmek.

Ancak dikkat edilirse bu iki anlamın da birbiriyle büyük oranda örtüştüğü, örtüşebilecekleri anlaşılmaktadır. Zaten bir şeyi yerli yerine koymadan inançta, sözde ve yaşantıda olması gereken bütünlüğü gerçekleştirmek mümkün değildir. Bu itibarla hikmetin en temel anlamının *'bir şeyi yerli yerine koymak'* olduğu söylenebilir. Bu ise söz, düşünce, inanç, iş, davranış, tavır ve tutum gibi insanî her alanda olabilir. Fakat burada şöyle bir ayrım noktası vardır. En azından Kur'an buna dikkat çekmiş ve hikmetin ayrılmaz özelliği olarak bunu ifade etmiştir: Hikmetin ifade ettiği *'bir şeyi yerli yerine koymak'* özelliği kişilere, toplumlara ve zamana göre değişebilen göreceli (izafî) bir özellik değil, mutlak anlamda doğru ve dolayısıyla

* *'Hikmet'*, geçtiği ayetlere göre, *'sefihlik, fesat ve cehaletten men etmek'*, *'söz, davranış ve anlayışta isabetli olmak'*, *'ilme uygun olmak'*, *'akıllı olmak'*, *'doğru, isabetli karar vermek'*, *'ifrat ve tefritten uzak olmak'*, *'gerçeği kavrama gücü'* gibi anlamlara gelmektedir. Hikmetle aynı anlam dairesine dahil olan diğer bazı kavramlar ise şunlardır: Hükm, adalet, basiret, nüha, hicr, fıkıh, fehm, furkan, kevser, marifet, hayr, tedebbür, şuur, takva, firaset. Şunlar ise bu kavramların karşısında yer alan anlam dairesinin bazı önemli kavramlarını oluşturmaktadırlar: sefeh, zulüm, cehalet, gaflet, zann, lağv, ifrat, bağy, israf, tebzir, buhl, fahşa. Kur'an'da *'hikmet'*in karşıtını temsil eden kavram *'sefeh'*tir. Sefeh, beyinsizlik, akılsızlık, hafiflik, ahmaklık, cahillik, dangalaklık gibi anlamalara gelen bir terimdir. Sefih kişi, sevinç veya öfke nedeniyle doğru düşünemeyen ve doğru davranamayan, hâl ve hareketlerinde dengeyi tutturamayan, görüşlerinde isabetli olamayan, budalaca davranan kişidir.

değişmeyen bir özelliktir. Eğer '*bir şeyi yerli yerine koymak*'la kastedilen, insanların kendiliklerinden oluşturdukları ve gerek toplumlara ve gerekse zamana göre sürekli değişen esaslar olsaydı, insanların hiçbir zaman mutlak anlamda doğruya ulaşamayacakları muhakkaktı. Bu nedenle lütfu sonsuz olan Allah, Resulleri ile insanlar için '*bir şeyi yerli yerine koymanın*' şartlarını bildirmiş ve bunlara göre inanılmasını ve yaşanmasını istemiştir. Emredilen bu şeyler daha mükemmeli olamayacak kadar mutlak hakikatle uyumlu ve mutlak anlamda yerli yerindedir. İşte bu hikmettir, Kur'an'dır, İslâm'dır, hidayettir, esenliktir...

Konunun İslâm davetini ilgilendiren tarafına gelince, Allah, hikmeti emretmek suretiyle, öncelikle Resûlü'ne ve O'nun şahsında bütün müminlere, diğer insanları İslâm'a davet ederken hakka uygun, dikkatli, titiz, sebep-sonuç ilişkisini göz önünde bulunduran, amaçlanan faydayı gözeten, ortamın gereklerini dikkate alan bir tavır ve tutum içerisinde bulunulması gerektiğini bildirdi. Böylelikle muhatabın, içinde bulunulan şartların ve zamanın özelliklerini göz önünde bulunduran, akleden, akletmeyi sağlamayı gözeten, düşünen ve düşündüren, duyguların esiri olmaktan kaçınan fakat duygulara da hitap eden, doğruyu hiçbir şekilde gizlemeyen ve değiştirmeyen bir İslâm davetinin gerçekleşmesi gerektiğini ifade etti. Bu yapılırken ne aceleci olunacak, ne de çok ağır ve ihmalkâr davranılacaktı. Söz ve davranışlar, tutum ve tavırlar, soru ve cevaplar, ilgi ve tepkiler, sevgi ve nefretler... hepsi yerli yerinde olmalıydı. Eğer böyle yapılmaz ise davetin başarılı olacağını söylemek güçtü, hatta imkânsızdı. Şu hadisler ise, vahiyle öğretilip eğitilen Resûlullah'ın ulaştığı hikmet düzeyinin gereğine uygun açıklamalardan bazılarıdır:

> İnsanların idrak seviyelerine göre konuşmakla emrolundum.[1]
> İnsanlara durumlarına göre hitap edin.[2]
> Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin.[3]

Bir şeyi doğru tarzda sunmak davet açısından çok önemlidir. Bir şeyi doğru tarzda sunmak o kadar önemlidir ki, '*yanlış*' şeyler doğru bir tarzda sunuldukları için insanlar tarafından kabul görebilmekte, fakat buna karşılık doğru tarzda sunulmayan '*doğru*'lar ise kolaylıkla reddedilmektedir. Küfrün ve şirkin yaygınlık sebeplerinden birisi de budur. O halde hiçbir mümin '*Benim dinim doğru, diğerleri ise yanlıştır. Bu nedenle İslâm'ı insanlara istediğim gibi sunarım, kabul ederlerse etsinler, eğer reddederlerse kendilerinin bileceği iş*' deme hakkına sahip değildir. '*Hakkı ayakta tutan şahitler olma*'* sorumluluğu bu anlayışı reddetmektedir. İnsanlara hakkı sunmak, onları her türlü batıl şeyden uzaklaştırmak belirli ve doğru yöntemlerle yapılmalıdır. Bunun en temel şartı ise, her şeyi yerli yerinde söylemek

* 'Ey insanlar! Allah için Allah için adaletle şahitlik yapın. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten uzaklaştırmasın.' (Maide, 5:8)

ve yapmaktır. Bu nedenle Resûlullah, müminleri muhtemel yanlışlıklardan sürekli sakındırmış, davetin bu önemli özelliğine dikkat çekmiştir. Örneğin, *'Bir kavme, akıllarının almayacağı şeylerden bahsetmek doğru değildir. Eğer böyle yaparsanız bazıları için fitneye sebep olursunuz'*[4] demiştir.

Davetin olmazsa-olmaz şartlarından *'hikmet'*in emredilmesiyle anlaşıldı ki, İslâm daveti hiçbir zaman tekdüze, sadece biçimi dikkate alan, olay ve şartların arka planlarını, sebep sonuç ilişkilerini göz önünde bulundurmayan bir anlayışla gerçekleştirilmemelidir. Kişilerin idrak durumları, düşünme kabiliyetleri, becerileri, işleri, problemleri, içinde bulundukları şartlar ve diğer özellikler sürekli göz önünde bulundurulmalı ve İslâm bütün bunların dahilinde yanlış, eksik anlamalardan uzak bir şekilde sunulmalıdır. Yoksa yapılan çalışmaların, sahip olunan gayretlerin bir yararı olmayacaktır. Ayrıca, hikmetin baskın ikinci anlamı gereği, bir işin gerçek anlamda hikmetli olabilmesi için, inançta, sözde ve yaşantıda açığa çıkan bir bütünlüğe sahip olunması gereklidir. İnancın, sözün ve yaşantının uyumsuz veya birbirlerinden farklı olduğu yerde hikmetten bahsedilemez.* Zaten üçü arasında bütünlük olmadan, hikmetin birinci özelliği olan *'bir şeyi yerli yerine koymak'*tan da bahsetmek mümkün değildir. Mümin, insanları kabule davet ettiği şeyi önce kendi kabul eden ve yine yaşanmaya davet ettiği şeyi önce kendisi yaşayan kişi olmak zorundadır. Önemli olan da yaşamaktır. Yaşamak, doğru olduğu belirtilen şeyin doğruluğunun en önemli delili, davetteki samimiyetin en belirgin işareti ve başkalarının iyiliğini düşünmenin en açık göstergesidir. Eğer Müslüman, insanları davet ettiği şeye kendisi sahip değilse, yaşantısında göstermiyorsa, davet edilenlerin bu davete olumlu cevap vermesini beklemek boşuna bir beklentiden ibaret olur. Bu aşamada Hz. Şuayb kıssası ile Resûlullah'a yapılan dolaylı

* Fahreddin Razi'nin, Lokman sûresinin 12. ayetinde geçen hikmet terimi için yaptığı şu açıklama, dikkate alınması gereken önemli bir açıklamadır: *'Biz Lokman'a...hikmet verdik' (Lokman, 31:12)* ifadesi, amelin ilme uygunluğundan ibarettir. Binâenaleyh kendisine, amel-ilim uygunluğu nasip edilen kimseye, hikmet verilmiş demektir. Binâenaleyh o hikmeti, kendisine Allah'ın hikmetinin dahil olduğu konularda tarif etmek istersek, 'Hikmet, amelin (işin, fiilin), malum olana (yani Allah'ca bilinenlere) uygun olarak gerçekleşmesi, yapılmasıdır' deriz. Bu tarife şu da delâlet etmektedir: Bir kimse bir şeyi öğrenir, ama onun faydalı ve faydasız yönlerini bilmezse, o kimseye hakim [hikmet sahibi] denilmez. Bu kimse olsa olsa, şanslı olmuş olur. Baksana, bir kimse kendisini yüksek bir yerden atsa, bir yere düşüp batsa ve kendisini bir şey olmaksızın, karşısına orada bir hazine çıksa, her ne kadar kendini aşağı atması neticesi bir menfaat elde etmiş olması, ölmesi gibi bir neticeden kurtulmuş olsa bile, o bunu baştan hesap etmediği için, ona hakim [hikmet sahibi] denilmez. Oraya kişinin kendisini atmasının ölümüne sebep olacağını bile bile oradan atlasa, böylece bir tarafı kırılsa, o, bu hareketi neticesinde olacakları hesap etmiş olmasına rağmen, buna da hakim denmez' (Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir* XVIII/152).

bir hatırlatma son derece önemlidir. Hz. Şuayb *'Ey kavmim! Yalnızca Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka gerçek ilâhınız yok! Rabbinizden apaçık bir duyuru geldi size. Öyleyse bütün işlerinizde ölçüyü, tartıyı tam olarak gözetin. İnsanların eşyasında haksızlık edip, onları mahrum etmeyin. Yeryüzünde düzen sağlanmışken, bozgunculuk etmeyin. Eğer inanıyorsanız, bütün bunlar sizin iyiliğiniz içindir. Allah'a iman edenleri tehdit ederek ve Allah'ın yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermeye çalışarak doğruya götüren her yolun kıyısında pusuya yatmayın. Düşünün ki, vaktiyle siz pek az idiniz de Allah sizi çoğalttı ve bakın ki, bozgunculuk çıkaranların sonu nasıl oldu' (A'raf, 7:85,86)* diyerek kavmini İslâm'a davet edince, kavminin sert tepkisiyle karşılaştı. Kavminin ileri gelenleri işittikleri şeyler gelenekleriyle çatıştığı, inanç ve hayat tarzlarını değiştirmeye aday olduğu için öfkeyle ağır sözler söyleyip, tehdit ettiler;: *'Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden kesinlikle çıkaracağız veya dinimize döneceksiniz' (A'raf, 7:88) 'Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni cidden zayıf (âciz) görüyoruz! Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlayarak öldürürüz. Sen bizden üstün değilsin' (Hûd, 11:91).* Bu tehditlerin amacı, Şuayb'ı kendi inanç ve hayat tarzlarına çekmekti. İstiyorlardı ki, Şuayb'da kendileriyle birlikte olsun, kendilerinin kanaat, düşünce ve hayat tarzını paylaşsın. Bunu ise tehditlerinin arkasından yumuşak bir ifadeyle dile getirdiler: *'Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!' (Hûd, 11:89).* Ancak bu tehdit ve tekliflerin amacını kavramakta zorlanmayan Hz. Şuayb yapabileceği veya yapamayacağı şeyi açıkça ifade etti: durunu hiçbir gerekçeyle gizlemedi, gerçeği olduğundan farklı göstermeye çalışmadı: *'Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz' (A'raf,7:89) 'Ben sizi men ettiğim şeyleri kendim yaparak size (bildirdiklerime) aykırı davranmak istemiyorum. Sadece gücümün yettiğince sizi düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum' (Hûd, 11:88).*

O halde hikmetli bir davet, bizzat daveti yapanın davet ettiği şeyleri pratiğe aktarması, kendi uygulamasında göstermesiyle mümkün olabilir. Bu nedenledir ki *'Hikmet, hakkı bilmek, onu söylemek ve onunla amel etmek'* [5] olarak da tanımlanmıştır. Hikmet'e ağırlıklı olarak verilen bu anlam ise, kuşku yok ki ayetlerde üstlendiği fonksiyondan kaynaklanmaktadır. Çünkü hikmet terimi hemen her zaman, emir ve yasakları konu edinen ayetleri takiben geçmiş ve bu emir ve yasakların ilâhî hikmetin eseri olarak gönderilmiş olduğuna işaret edilmiştir.*

* Bu konuda en önemli örnek İsra suresindeki bir grup ayettir:
'Allah'la beraber başka sahte ilâh tanıma, sonra kınanmış bir halde ve tek başına, yardımdan mahrum olarak çöker kalırsın. Çünkü Rabbin, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi ve anaya-babaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ererse, onlara *'öf'* bile deme, azarlama onları ve onlara gü-

Güzel Öğütle Yapılan Bir Davet

Davet yönteminin ikinci şartı olan '*öğüt*'e gelince; öğüt de, aynen hikmette olduğu üzere, Kur'an'da sıklıkla geçen önemli kavramlardan birisidir. Kur'an terminolojisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu, çok sayıdaki ayette geçmesinden ve daha da önemlisi bizzat Kur'an'ın ismi olmasından anlaşılmaktadır.*

> zel ve iyi söz söyle. İkisine karşı da merhametle kol kanat ger, mütevazî ol ve '*Ya Rabbi! Onlar çocukluğumda beni nasıl büyütüp yetiştirdilerse, sen de onlara öylece merhamet et!*' de. İçinizde olanı en iyi Rabbiniz bilmektedir. Eğer düzgün ve temiz kişiler olursanız, şüphe yok ki O, tevbe edip, hakka dönenlerin suçlarını örter. Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver ve israfta ileri giderek boş yere, haksız yere malını saçıp savurma. Gerçekten de, malını boş yere saçıp savuranlar, şeytanlarla kardeş olurlar ve şeytan da Rabbine karşı çok büyük nankördür. Eğer elin dar olduğu için, Rabbinden umduğun bir rahmeti bekleyerek, o hak sahiplerinden yüz çevirecek, onlara birşey veremeyecek olursan, güzel sözler söyle onlara, gönüllerini al. Ve ne elini boynuna bağlayıp cimri ol ve ne de sonuna kadar açıp, varını yoğunu ortaya dökûp savurgan ol. Eğer cimri veya savurgan olursan, kınanan ve yapayalnız bir durumda ve hiçbir şeye gücün yetmez, pişman bir halde çöker kalırsın. Şüphesiz senin Rabbin, rızkı dilediğine bolca verendir ve dilediğine de ölçülü verendir. Kullarının durumunu, bütün açıklığıyla görerek haberdar olan da O'dur. Öyleyse artık, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de doyurup rızıklandıran biziz. Şüphe yok ki, onları öldürmek pek büyük bir suçtur. Ve sakın zinaya da yaklaşmayın; çünkü bu son derece yüz kızartıcı, azgınca bir davranış ve çok kötü bir yoldur. Ve yine sakın haklı bir gerekçeye dayanmaksızın, Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bu konuda haksız yere öldürülen kimsenin velisine, adil bir karşılıkta bulunma yetkisi tanımışızdır, böylelikle o öldürülenin hakkını arar. Ancak o da öldürmede aşırı gitmesin, katil yerine, katilin akrabalarını veya onunla birlikte bir başkalarının ölümünü de istemesin. Çünkü o, kendisine bir yetki verilmekle, zaten yardım görmüştür. Yetimin malına, kendisi ergenlik çağına varıncaya kadar, onu değerlendirmek amacı dışında, sakın yaklaşmayın. Verdiğiniz her sözü yerine getirin; çünkü verdiğiniz her sözden, hesap gününde mutlaka sorguya çekileceksiniz. Ve ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun, tartıyı da doğru terazi ile yapın. Böylesi sizin için iyi, yararlı ve sonuç olarak da güzel olacaktır. Bilmediğin şeyin üstüne durup ısrar etme; çünkü kulak, göz ve kalp hepsi yaptıklarından sorumludur. Kıyamette yaptıklarından sorguya çekilecektir. Yeryüzünde kibirlenerek yürüme; çünkü ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin. Bunların hepsi de kötüdür ve Rabbinin katında hoşa gitmeyen şeylerdir. İşte tüm bu söylenenler, doğru ile eğrinin ne olduğuna dair Rabbinin sana vahyettiği şeylerdir. Öyleyse ey insanoğlu! Allah'la beraber, sakın başka bir ilâh edinme, yoksa kınanmış ve kovulmuş vaziyette cehenneme atılırsın. (İsra, 17:22-39)

* 'O, bütün alemlere öğüttür. Aranızdan doğru hareket etmek isteyenler için.' (Tekvir, 81:27, 28)
'Bu Kur'an bir hatırlatmadır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Abese, 80:11, 12)
'Hayır (iyi bilsinler ki) o (Kur'an) bir ikazdır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Müddessir, 74:54, 55)
'O (Kur'an) korunanlar için bir öğüttür.' (Gaşiye, 69:58)

Kur'an öğüttür,* Resûlullah'ın görevi de öğüttür.** Resûlullah'ın veya bir başka Müslümanın, hiç kimseyi zorlamaya, zorla Müslüman yapmaya hakkı ve yetkisi yoktur. Yapılması gereken güzel bir öğütle mutlak doğruları sunan ilâhî bilgiyi aktarmak ve ondan sonra insanları akılları ve vicdanlarıyla baş başa bırakmaktır.

'*Öğüt*'ün nasıl güzel olacağını tespit edebilmek için hikmetin anlamını tekrar dikkate almak gerekiyor. '*İlim*', '*hilm*' ve '*teenni*' hikmetin özelliklerindendir. Buna göre, bir söz veya davranışın hikmetli olabilmesi için ilme, fakat gerçek ilme yani mutlak ilim olan vahye dayanıyor olması gerekir. Sadece ilim ise çok fazla bir şey ifade etmez. Önemli olan onu pratiği de aktarmaktır. Pratiğe aktarmak ise, mutlak hakikatin muhalifi olan bütün iç ve dış güçlere karşı sabretmeyi gerektirir. Sabrın acelecilikle bağdaşmayacağı, ancak ağırbaşlılıkla birlikte olabileceği ise unutulmamalıdır. Mutlak ilme sabır ve ağırbaşlılıkla sahip olmak ve gereklerini yerine getirmek ise hilmdir. Hilmin karşıtı taşkınlık olup, bir Müslümanın her zaman uzak olması gereken bir özelliktir. Ve elbette ki bütün bunların gerçekleşmesi için ne gibi tedbir (teenni) gerekiyorsa muhakkak alınmalıdır. Tedbir, davetin neden olabileceği muhtemel tepkilere karşı alınabileceği gibi; davetin daha iyi gerçekleşmesi için gayret sarf etme biçiminde de olabilir. Bütün bunlar ise cehalet, taşkınlık ve acelecilikten uzak olmayı gerektirmektedir. Çünkü ilim, hilm ve teenni bunlara zıttır. '*Güzel öğüt*' ise bütün bu özellikleri kendisinde bulunduran öğüttür. '*Güzel öğüt*' ilmi ifade eder, hilmin gerektirdiği sabır ve ağırbaşlılığa sahip olmayı gerektirir, arzulanan sonucun gerçekleşmesi için her türlü tedbirin alınmasını zorunlu kılar. Bu özelliklerin ayrıntıları ise şu şekilde oluşur: Bir öğütün güzel olması ifade olarak hoşa gider nitelikte olmasıyla doğrudan ilgilidir. Teenninin gerektirdiği bu özellik nedeniyle kalplere hitap edip, kalpleri kuşatma özelliğine sahip olur. Davetlerine '*güzel öğüt*' niteliği kazandırmak zorunda olan davetçiler, yumuşak ve güzel bir tarzda hitap etmeli, muhatabın kalbi davetin muhatabı kılınmalı, güzel duygular hiçbir şekilde incitilmemelidir. Kabalık, azarlama,

* 'O, bütün alemlere öğüttür. Aranızdan doğru hareket etmek isteyenler için.' (Tekvir, 81:27, 28)
'Bu Kur'an bir hatırlatmadır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Abese, 80:11, 12)
'Hayır (iyi bilsinler ki) o (Kur'an) bir ikazdır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.' (Müddessir, 74:54, 55)
'O (Kur'an) korunanlar için bir öğüttür.' (Gaşiye, 69:58)

** 'Ey peygamber! Onlara öğüt ver, senin görevin yalnızca öğüt vermektir. Sen onları inanmaya zorlayıp zorla imana getirebilecek değilsin. Artık kim haktan yüz çevirip inkâra saparsa, Allah da onu dünya ve ahirette en büyük azapla azaplandırır. Şüphe yok ki, onların dönüşleri bizedir. Sonra onların hesabını görmekte bize düşer.' (Gaşiye, 88: 21-26)

sertlik, zorlama gerek ilimle, gerek hilmle ve gerekse teenniyle çatışan, dolayısıyla *'güzel öğüt'*e ters düşen durumlardır. Hakkın davetçisi, davetine hiçbir şekilde bu olumsuz özellikleri yaklaştırmamalıdır. Kötü niyet sonucu olmayan ve bilgisizlikten kaynaklanan hatalar yüze vurulmamalı, bu hatalar gerektiği şekilde belirtilip, hatırlatılmalı ve sona ermesi sağlanmaya çalışılmalıdır. Fakat bunlar yapılırken, muhatap alınan kimse kesinlikle incitilmemelidir. Akla hitap ederek hatanın nasıl bir hata olduğu vurgulanırken, kalbe hitap ederek de o hatadan uzaklaşmanın şartları hazırlanmalıdır. Ayrıca kötü şeyleri, yanlışlıkları, olmaması gerekenleri belirtmek muhataba sıkıntı verebilir. Bunları doğrudan ifade edip, muhatabın yüzüne vurmak yerine; güzel, olması gereken, iyi ve doğru olan şeyler ifade edilerek muhatabın yanlışlıklarını, onurunu incitmeden, aşağılamadan düşünmesini sağlamak gerekir. Aynı zamanda muhataba, kendisinin iyiliği, yararı düşünüldüğü mesajı da verilmelidir.* Bunun şartı ise samimi olmak, yapmacık söz ve tavırlardan, öğünme ifade eden durumlardan tamamıyla kaçınmakla mümkün olabilir. Zaten davetçinin davetinin karşılığını isteyeceği ve bekleyeceği yegâne makam Allah'tır. O halde kendisine davet ulaştırılanlardan hiçbir şekilde menfaat ve karşılık beklentisi olamaz, olmamalıdır. Elbette ki bütün bu önemli ayrıntılar, *'yerli yerinde'* gerçekleştirilmelidir. Davetçi, davet ettiklerini öncelikle kendi üzerinde göstermeli, onları uygulamaya aktarmalıdır. Bunlar bir öğütün güzel ve başarılı olmasının zorunlu şartlarıdır. Ve aynı zamanda hikmetin de gerekleridir. Dolayısıyla *'güzel bir öğüt'* hikmetle birliktedir. Hikmetten uzak bir öğüt güzel olamayacağı gibi, güzel olmayan bir öğüt de hikmetli değildir.

En Güzel Mücadeleyle Sürdürülen Bir Davet

'Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel tarzda mücadele et' (Nahl, 16:125) ayetinde belirtildiği üzere, İslâm'a davet yönteminin önemli özelliklerinden bir diğeri de, *'en güzel tarzda mücadele etmek'*tir. Ayette geçen *'mücadele'* terimi ilk planda karşılıklı çatışma, çekişme, kavga gibi olumsuz durum ve özellikleri çağrıştırıyorsa da, ayette ifade olunan mücadelenin bu özelliklerle bir ilgisi yoktur. Konu, fiziksel bir gücün gerektirdiği mücadele değildir. Konu, İslâm'ı bilmeyen veya yanlış ve eksik bilene İslâm'ı doğru ve tam anlatmak çabasıyla ilgilidir. Muhatabı, mutlak hakikat olan İslâm'ı kabul eden ve yaşayan birisi

* 'Ey peygamber! Onlara öğüt ver, senin görevin yalnızca öğüt vermektir. Sen onları inanmaya zorlayıp zorla imana getirebilecek değilsin. Artık kim haktan yüz çevirip inkâra saparsa, Allah da onu dünya ve ahirette en büyük azapla azaplandırır. Şüphe yok ki, onların dönüşleri bizedir. Sonra onların hesabını görmekte bize düşer.' (Gâşiye, 88: 21-26)

kılmak yönünde gayret sarf etmeyi ifade etmektedir. Bu ise muhatabı aklen ve kalben ikna etmekle mümkün olabilir. Bu ikisi gerçekleşince sonuç Allah'a havale edilir ve yeryüzünde Hakkı temsil ediyor olmanın sorumluluğu yerine getirilmiş olur.

Davetçi açısından muhatabın soruları cevaplanırken iki değişik hareket noktası söz konusu olabilir: 1- Doğru ve anlaşılır delillerden hareket ederek konuyu doğru ve tam olarak anlatmak, 2- Yanlış ve çelişik delillerden hareketle tartışmadan üstün çıkma gayreti taşımak. İslâm davetinde uygun olan şey birinci gruba mensup olmaktır. İkinci gruba mensup olmaktan uzak durulmalıdır. Eğer bu başarılırsa muhatap en azından, karşısındaki kişinin kişisel bir çıkar peşinde koşmadığını, arzu ve düşüncesinin gerçekten tamamıyla kendi iyiliği ve saadetiyle ilgili olduğuna inanacaktır. İtiraf etmese dahi kalbinin bir köşesinde olumlu kıvılcımlar parlayacaktır. İşte istenilen mücadele budur. Fakat dikkat edilirse istenilen herhangi bir '*mücadele*' değil '*en güzel mücadele*'dir. Davetçinin karşısındaki muhatap her kim olursa olsun, Firavun'dan daha şerli olacak değildir. Halbuki Allah, Hz. Musa'ya azmış olan Firavun'a gidip hakkı tebliğ etmesini isterken şu talimatı vermişti '*O'nunla yumuşak bir dille konuşun, o zaman belki aklını başına toplar, yahut da olur ki korkar*' (*Tâhâ, 20:44*).

Elbette ki davet sırasında karşıdan sorular gelecek veya itirazlar yükselecektir. İşte bu sorulara en uygun ve doğru cevaplar verilmeli, itirazlar karşısında öfkelenmemeli, sabredilmeli, anlayış gösterilmeli ve şüpheleri giderecek, yanlışları yok edecek önlemler alınmaya çalışılmalıdır. Bu ise, davet sırasında açığa çıkacak tartışmalarda, kişisel bir üstünlük gayretinde olmaktan özenle kaçınarak, dinin doğru ve tam olarak anlatılması gerektiğinin önemli olduğunu bilerek ve buna uygun davranarak gerçekleşir. Eğer tartışmadan üstün çıkma arzusu taşınırsa, konu daha başlangıçta rotasından sapar ve İslâm davetiyle olan ilişkisi kopar. Artık dava kişisel üstünlük davasına dönüşmüş demektir. Olması gereken şey bu değildir. Elden geldiğince tartışmadan uzaklaşmaya çalışılmalı, muhatap tartışma, çekişme arzusu taşısa dahi bu yanlışa gelinmemeli, sakin, bilinçli, aklı selim sahibi birisi olarak sorular cevaplandırılmalı ve bu arada da muhatabın yanlışlarını açığa çıkaracak sorular '*hikmet*' ve '*güzel öğüt*' ilkelerine uygun şekilde sorulmalıdır.

Ancak bütün bunlar kolay değildir. Hem de hiç kolay değildir. Nasıl Müslüman olmak basit ve ciddiyetten uzak bir durum değilse, İslâm daveti de sıradan ve ciddiyetten uzak yöntemlerle gerçekleşmez. Müslüman olmak birçok olumsuz etkilere karşı koymakla, birçok olumsuz arzu ve isteklere engel olmakla ve tamamıyla olumlu, yani Allah'ın bildirdiği esaslara (Hududullah) göre inanmak ve yaşamakla mümkündür. O halde Müslüman olmanın gereklerinden olan İslâm daveti de rastgele ve sıradan bir iş değildir, olmamalıdır. Öncelikle bazı zorluklara katlanmak gerekmektedir; zira Müslümanlık sorumluluk temeli üzerinde yükse-

lir. Sorumluluk esası üzerinde yükseldiği içindir ki, müşriklerin sözleri ve sataşmaları karşısında sabredemeyip, kendisinden izin isteyen sahabelere Resûlullah'ın cevabı sabır olmuştur: Mekke döneminin ilk yıllarından birisinde, Müşriklerin müminleri aşağıladığı, sataştığı, baskı ve işkencelere uğrattığı bir zamanda Abdurrahman b. Avf ile birlikte birkaç Müslüman Resûlullah'a gelerek; '*Ey Allah'ın Resûlü! Biz müşrikken izzetli ve saygı gören kimselerdik. Mümin olduktan sonra zelil duruma düştük. Müsaade et karşılık verelim. İzzetimizi koruyalım*' dediler. Henüz savaşa izin verilmeyen bu dönemde Resûlullah'ın cevabı; '*Ben afla emrolundum. Vuruşmaya kalkmayın*' oldu.[6] Henüz İslâm kendisine doğru ve tam olarak ulaşmamış birçok insanın bulunduğu o dönemde ilâhî yönteme dayanan sorumluluğun gereği buydu.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *İlim* 49.
2- Ebû Davud, *Edeb* 22, 23.
3- Buharî, *İlim*, 12; Müslim, *Eşbiye* 70,71.
4- Müslim, *Mukaddime* 5.
5- Zemahşerî, *el-Keşşâf*,I/152; Isfehanî,, *el-Müfredât*, 127.
6- Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an* V/234; Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I/257.

Davetin Merkezileşmesi

> Musa ile kardeşine şöyle vahyettik: '*Kavminiz için Mısır'da birtakım evler hazırlayın. Evlerinizi kıbleye karşı yapın, namazı kılın ve mü'minlere müjde verin*'. (Yunus sûresi, 10:87)

Risâletin ilk günlerinde peş peşe vahyolunan ayetlerden açıkça anlaşıldı ki, İslâm daveti ve bu davetin oluşturduğu dava, basit bir toplumsal ıslahat hareketi veya toplumda yaygın olan bazı ahlâkî problemlere çözüm önerileri getiren bölgesel bir hareket değildi. Toplumsal ve ahlâkî problemler İslâm'ın doğrudan ilgilendiği konulardı. Fakat İslâm, tamamıyla İslâm dışılıktan ve hatta İslâm karşıtlığından kaynaklanan bu problemlere karşı ıslahatçı bir yaklaşım sergilemiyordu. Mevcut yapıyı esas alıp, o yapıyı koruyarak problemleri çözmek gibi bir yaklaşıma sahip değildi. Problemlerle ilgileniyordu, fakat problemlerin asıl sebebi olan yapıyı da gösteriyor ve onun değiştirilmesini hedefliyordu. Ayetlerde, İslâm'ın hakimiyeti veya bir diğer ifadeyle Allah'ın bildirdiği ölçü ve ilkelerin bireysel ve toplumsal hayatta esas olması, problemlerin köklü çözümünün tek çaresi olarak takdim ediliyordu. Bireysel ve toplumsal yapıda hakim olan hayat biçiminin temel dayanakları, ebedî hakikate göre inşa edilmediği sürece, problemlerin devam edeceği, bu nedenle problemlere kısa vadeli ve geçici çözümlerin çok önemli olmadığı, asıl yapılması gerekenin bu problemlerin nedeni olan inanç ve hayat tarzının dayandığı esasların değiştirilmesi ve insanların kendilerinden oluşturdukları ölçülerin yerine ilâhî ölçülerin ikame edilmesi gerektiği bildirilmişti. Risâletin ilk günlerinde vahyolunan ayetlerle Mekke'deki insanların şahsında tüm insanlığa, insanlardan bazılarının oluşturduğu ve diğer tüm insanlara bir şekilde kabul ettirdikleri ölçüleri, ilkeleri reddedip, ilâhî ölçülerin dikkate alınması gerektiğinin mesajı verilmişti.

Böylesine köklü ve evrensel çözümler getiren, tüm insanlığı ilgilendiren mesajlar sunan bir davanın sistemden, organize faaliyetlerden uzak olmasını düşünmek mümkün değildir. Böylesi bir davanın mensuplarını, davanın geleceği ve mesajlarının gerçekleşmesi açısından davanın esasları ve hedefleri yönünde eğitmek, bilgilendirip, bilinçlendirmek zorunluluğu vardır. Daha da önemlisi ilâhî iradenin istediği örnek insanların ve örnek toplumun oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenledir ki, davanın önderi konumundaki Resûlullah, Allah tarafından kendisine vahyolunan ayetlerle eğitildi, bilgilendirildi. Fakat bu durum Resûlullah'ın yanındaki Müslümanlar için aynı oranda geçerli değildir. Bu safhada yapılması gereken, sistemli, organize bir eğitim faaliyeti sürdürmek, böylelikle İslâm'ın adamlarını, kendi dinleri ve diğer dinler konusunda bilgilendirip, kendi dinlerinin gerekleri konusunda eğitmektir. Bu sorumluluğun Resûlullah'ın omuzlarında olduğu ise açıktır. Bu aşamada gündeme gelen durum, böylesi sistemli bir eğitim faaliyetini sürdürme imkânı sağlayacak bir mekânın tesisi veya tespiti olmuştur. Risâletin ilk günlerinde İslâm davetini kabul eden Erkam b. Erkam'ın evi söz konusu faaliyet için uygun bulundu. Şehrin dışında, fakat şehri, özellikle de Mekke ileri gelenlerinin toplantı yerlerini gözetleme imkânı sağlayacak bir kesimde olan bu ev, uzun yıllar* İslâm davetinin üssü, İslâmî eğitimin merkezi olarak kullanıldı.

Zamanı konusunda kesin bilgi bulunmamasına karşılık, mevcut rivayetlerden anlaşıldığına göre, Resûlullah'ın davetin üssü olarak Erkam'ın evini seçip, daveti bu evden hareketle gerçekleştirmeye başlama tarihi risâletin ikinci yılında gerçekleşmiştir. Dâru'l-Erkam'daki faaliyet ise alenen gerçekleşmemiştir. En azından, Resûlullah orada kaldığı müşrikler tarafından bilinmiyordu. Çünkü belli oranda gizliliğe dikkat ediliyordu. Bu konuda Ammar b. Yasir ve Suheyb b. Sinan'ın, Dâru'l-Erkam'da karşılaşmalarıyla ilgili rivayet önemlidir. Dâru'l-Erkam'a, Resûlullah'ın yanına İslâm'ı öğrenmek ve eğer uygun bulursa Müslüman olmak niyetiyle gidenlerden birisi Ammar b. Yasir'di. Kendisi, o zamanki durumunu şöyle anlatmıştır: *'Dâru'l-Erkam'ın kapısında Süheyb b. Sinan'la karşılaştım. Süheyb'e burada ne yaptığını sordum. O da bana aynı şekilde 'Sen niçin buradasın?' diye sordu. Muhammed'le görüşüp, konuşmak için geldiğimi söyledim. Süheyb 'Ben de aynı nedenle geldim' dedi ve sonra Muhammed'in yanına girdik. O, bize İslâm'ı anlattı ve Müslüman olmaya davet etti. Müslüman olduk ve o gün akşama kadar Resûlullah'ın yanında kaldık.'*[1] Konuyla ilgili bu ve diğer rivayetler titiz bir tarzda tetkik edildiğinde anlaşılmaktadır ki, Dâru'l-Erkam'ın İslâm davetinin üssü olarak kullanılmaya başlanmasının nedeni, daha çok ve hatta tamamıyla, organize olmuş, sistemli

* Derveze, Dâru'l-Erkam'daki eğitimi ve kadrolaşma çalışmalarının üç yıl devam ettiğini belirtirken, Hamidullah *'birkaç yıl'* ifadesini kullanır. Mevdudî ise Dâr'ul Erkam'daki faaliyetin Mekke müşriklerin Müslümanlara yönelik ambargosuna kadar devam ettiği kanaatindedir.

bir faaliyet yürütme amacını gerçekleştirmek içindi. Dikkat çekmemek için, Erkam'ın evi, şehrin kısmen dışında olması nedeniyle daha müsait bulunmuş ve gerekli eğitim çalışması orada yürütülmüştü.

İslâm davetinin ileri safhalarında daha açık olarak görüleceği üzere, Resûlullah'ın risâlet sürecindeki faaliyetleri ve uygulamaları tamamıyla vahyî esaslara dayanmıştır. Her bir ayet, Resûlullah için davetin o an ki konumuyla veya bir sonraki safhasıyla ilgili talimatlar vermiştir. Kur'an, tamamıyla hayatın içinde yer almış ve hayata yön vermiştir. Dolayısıyla bu bölümdeki konu açısından dikkati çeken husus şudur; İslâm davetinde önemli fonksiyonlar üstlenmiş ve uzun bir zaman davetin merkezi olmuş Dâru'l-Erkam gibi bir yerin belirlenip kullanılmasının nedeni nedir? Acaba böylesi bir merkezin oluşturulması Resûlullah'ın beşerî tasarrufunun bir sonucu muydu, yoksa ilâhî bir talimatın gereği mi? Elbette ki her ikisi de olabilir. Fakat davetin safhalarını ve temel özelliklerini belirleyen esaslar hep vahiyle bildirildiğine göre, davetin eğitiminin merkezileşmesi gibi davetin önemli bir safhasının vahiyle belirlenmiş olması daha muhtemel gözükmektedir. Bu açıdan Kur'an'a bakıldığında, böylesi bir uygulamaya temel olacak ayeti bulmakta zorlanılmıyor. Diğer başka nedenlerin yanı sıra, aynı zamanda Resûlullah'a veya müminlere bazı talimatlar vermek için anlatılan geçmiş toplumlara veya şahıslara ait kıssalardan birisi olan İsrail oğullarıyla ilgili bir kıssada, davetin ve eğitimin merkezileşmesiyle ilgili bir talimat mevcuttur. Hz. Musa ve Harun'un tevhid mücadelesinden bahseden Yunus süresinde, Hz. Musa ve Harun'a, Firavun'un takibinden kurtulabilmenin de ötesinde, müminlerin bir arada olmaları, bilgilenmeleri ve birlikte ibadet edebilmeleri için bazı evlerde toplanmaları talimatı verilmiştir: *'Biz Musa ile kardeşine şöyle vahyettik: 'Kavminiz için Mısır'da birtakım evler hazırlayın. Evlerinizi kıbleye karşı yapın, namazı kılın ve müminlere müjde verin'* (*Yunus, 10:87*). Bu talimatın gerekçesi bir yana, dikkati çeken bir husus, talimatın gereğinin yapılmasını takiben, bu talimata uyan müminlere müjde verilmesidir. Acaba neyin müjdesi? Doğrusunu elbette ki sadece Allah bilir fakat bu müjdenin, böylesi müşrik bir toplumdan mekân ayrılığının yanı sıra, müşriklerinkinden ayrı, müminlere özgü mekânlardaki İslâmî davet ve eğitim faaliyetinin neden olacağı başarılar ve zaferlerle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Allah, müminlere başarıyı, sadece inanç alanında değil, yaşantıda da müşriklerle ayrımı gerçekleştirmedikçe vermemiştir. Yaşantıdaki ayrılık ise, elbette ki zorunlu olarak yaşanılan ortamların da ayrımını gerektirmektedir.

DİPNOT

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/247; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/158; İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, II/728.

Bölüm: 3
Kitlesel Davetin Başlaması

Kitlesel Davetin Başlaması

> (Ey Muhammed!), yakın akrabalarını uyar. (Şuara sûresi, 26:214)
> Sen emrolunduğun gibi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma. (Hicr sûresi, 15:94)

Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunup, Hz. Peygamberin İslâm davetine başlamasının üzerinden üç yıl geçmişti. Bu süre içerisinde, risâletin takip eden yıllarında eğitimi tamamlanacak ve tüm zamanlar için model olacak örnek Kur'an neslinin çekirdek kadrosu inşa olunmuştu. Ayrıca, davet konusunda her ne kadar belirli oranda gizliliğe dikkat ediliyor olsa bile,* her şey gizli değildi. Mekke eşrafı, İslâm davetinin seyri hakkında genel anlamda da olsa bilgi sahibiydi. Zira, ilk üç yıl içindeki İslâm daveti gizli bir örgütün faaliyetlerine ve gelişme seyrine sahip olmamıştı. Birçok şey açıktı; Mekkelilerin önemli bir kısmına davet ulaştırılmıştı. Kabul eden etmiş, etmeyenler ise ya düşüneceklerini, ya da kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi.

Mekke'de, risâletin ilk üç yılı boyunca, iki farklı topluluk oluştu. Topluluklardan birini müminler, diğerini ise şirke dayanan inançlarıyla ve hayat tarzlarıyla müşrikler oluşturuyordu. Namaz, müminlerle müşrikler arasındaki ayrılığın

* Genelde risâlet sürecinin ilk üç yılının tamamıyla '*gizli*' olduğuna yönelik yaygın bir kanaat vardır. Bu durum hem Kur'an'ın döneme ilişkin ayetleriyle ve hem de '*gizlilikten*' bahseden yazarların döneme ilişkin verdikleri bilgilerle çelişmektedir. Doğrusu, risâletin ilk üç yılının daha çok '*bireysel davet dönemi*' olduğudur. Bu dönemde müşrikler ve özellikle de eşraf davetten ve konusundan haberdardı. Ancak davet güvenilir, daveti kabul etmesi muhtemel görünen şahıslara yapılıyor ve herşey ulu-orta ilan edilmiyordu.

görünen en önemli boyutunu teşkil ediyordu. Müminlerin, tüm engellemelere rağmen, namazlarına devam etmeleri ve şehir dışındaki tenha yerlerde gizlice buluşup namazlarını kılmaları müşriklerle bazı ufak çatışmalara yol açmıştı. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın bir müşriki yaralaması, söz konusu çatışmaların en sert gerçekleşenlerinden birisiydi. Yine bu zaman zarfında, müminlerin sayısı arttığı ve İslâm davetinin ayrıntıları daha da belirginleştiği için, İslâm daveti müşrik eşrafın gündeminde hemen her zaman yer alan önemli bir konu haline gelmişti. Müşrik liderler İslâm daveti nedeniyle öfkeliydiler. Özellikle ismen bilip, tanıdıkları bazı şahısların İslâm'a girdiğinden haberdar olmaları, İslâm'ın ve müminlerin gündemlerinden hiç düşmemesine ve hatta daha çok gündemlerinde kalmasına sebep olmuştu. Müşrik eşraf öfkeli olmanın yanısıra, endişeliydi de. İslâm her geçen gün çok değişik kesimlerden daha fazla kimsenin ilgisini çeker hale geldiğini görüyorlardı. Hatta eşraf ailelerinden bazı kimseler de İslâm'ın çekiciliğine kendisini kaptıranlar arasında yer alıyorlardı. Üstelik bunlar birkaç kişi de değillerdi. Eşraf ailelerinden bir grup teşkil edecek kadar çok sayıda kimse İslâm davetini kabul etmişti. Risâletin yaklaşık ilk üç yılı içerisinde Mekke eşrafının yakınlarından İslâm davetini kabul edenler şunlardı:

Abdüluzzâ (Ebû Leheb)'nın kardeşi Safiyye, yeğeni Ali ve Cafer b. Ebi Talib
Ebû Cehil'in ağabeyi Seleme b. Hişâm, kız kardeşi Ümmü Gülsûm, üvey kardeşi Ayyâş b. Ebî Rebi'a ve karısı, yakın akrabası Ebû Seleme ve karısı
Utbe b. Rebi'a'nın oğlu Ebû Huzeyfe, gelini Süheyle binti Süheyl b. Amr
Ömer b. Hattab'ın ağabeyi Zeyd b. Hattab, kardeşi Fatıma, enişteşi Said b. Zeyd, damadı Huneys b. Hüzâfe
Âs b. Vâil'in oğlu Hişam
Velid b. Muğire'nin oğlu Halid b. Said, torunu Amr b. Said, yeğeni Ayyâş b. Ebi Rebi'a.

Fakat bütün bunlara rağmen, eşrafın henüz kayda değer fiilî bir tepkisi görülmemişti. Geçen zaman içerisinde, İslâm davetini kabul eden ve önemli bir kısmını kadınların, kölelerin ve yoksulların oluşturduğu müminlerle daha çok alay etmişler; onları pek ciddiye almamışlardı. İslâm, her ne kadar Mekke ileri gelenlerinin çok farklı gerekçelerle kabul edemeyecekleri özelliklere sahip olsa bile, müminlerin Mekke toplumsal yapısına yönelik açıkça bir eylemlerinin gerçekleşmemiş olması, müşrik eşrafın tepkilerini dizginleyen önemli bir nedendi. Ayrıca, herhalde, İslâm davetini inançlar mozaiği durumundaki Mekke'de gelip geçici bir hevesin neden olduğu bir inanç hareketi olarak düşünüyor veya böylesi olmasının umutlarını taşıyor olmalıydılar. Muhtemeldir ki, bu hevesin geçmesini ve İslâm davetinin mevcut yapıyla uyumlu hale gelmesini bekliyorlardı. Ancak Hicr sûresinin 94. ayetinin vahyolunması ile risâlet sürecinin önemli ve yeni bir dönemi başlamış oldu.

Yakın Akrabaları Davet

Resûlullah'ın Dâru'l-Erkam merkezli yürüttüğü davet faaliyetinin yüzü aşan mensubu vardı.* Ancak davetin hedefi sadece Mekke halkına ulaşmak değildi. Daha

* İslâm davetinin ilk üç yılını oluşturan dönem kendi içerisinde nevî şahsına münhasır özelliklere sahiptir. Bu dönem Hicr sûresinin 15. ayetinin veya Şuara sûresinin 214-216. ayetlerinin vahyedilmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde davete olumlu karşılık vererek İslâm'a girenlerin sayısı, çoğu zaman zannedilenlerin aksine, bir kitle oluşturacak kadar çoktu. Kaynaklar, söz konusu dönemde İslâm'a girenlerin listesini ayrıntılı şekilde nakletmektedirler. Gerçi listeler arasında bazı ufak sayı ve isim farklılıkları vardır; ancak yine de risâletin bu ilk yıllarında Müslüman olanların listesini kesin değilse dahi, kesine yakın bir doğrulukta tespit etmek mümkün olabilmektedir. Kaynaklardaki söz konusu listeler bir düzenlemeye tâbi tutulduğu zaman, şu şahsiyetlerin risâletin bu ilk döneminde İslâm davetini kabul ettiklerini söylemek mümkün olabilmektedir: 1- Hz. Hatice, 2- Ali b. Ebî Talib (Resûlullah'ın yeğeni, 10 veya 12 yaşında bir çocuk), 3- Zeyd b. Hârise (Önceleri köle sonra Resûlullah'ın evlatlığı), 4- Ebû Bekir b. Kuhâfe (Dâru'n-Nedve'nin üyelerinden ancak cahiliye döneminde de şirk pisliğine bulaşmaktan uzak durmaya çalışmış birisi), 5- Esma binti Ebû Bekr (Hz. Ebû Bekir'in kızı), 6- Cafer b. Ebû Talib (Resûlullah'ın yeğeni), 7- Esma binti Umeys Has'amiyye (Hz. Cafer'in eşi), 8- Safiyye binti Abdülmuttalib (Hz. Peygamber'in halası ve Hz. Zübeyr'in annesi), 9- Ervâ binti Abdülmuttalib (Hz. Peygamber'in halası), 10- Ubeyde b. el-Hâris b. Muttalib, 11- Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebi'a, 12- Sühcyle binti Süheyl b. Amr (Ebû Huzeyfe'nin eşi), 13- Osman b. Affan, 14- Ervâ binti Kureyz , 15- Hâlid b. Sa'id b. el-Âs b. Ümeyye, 16- Ümeyye binti Halef el-Hüza'iyye (Hâlid b. Sa'id'in eşi, bazı kaynaklar adını Umeyne olarak vermişlerdir), 17- Ümmü Habibe binti Ebû Süfyan (Daha önce Ubeydullah b. Cahş ile nikahlı iken daha sonra Müslümanların annesi oldu), 18- Abdullah b. Cahş b. Rıab, 19- Ebû Ahmed b. Cahş, 20- Ubeydullah b. Cahş, 21- Ümmü Ruman (Hz. Ebû Bekr'in eşi ve Hz. Ayşe ile Abdurrahman'ın annesi), 22- Hâris b. Halid, 23- Reyta binti Hâris (Hâris b. Halid'in eşi), 24- Suheyb b. Sinan er-Rumî, 25- Zübeyr b. el-Avvam (Hz. Hatice'nin yeğeni ve Hz. Peygamber'in teyze oğlu), 26- Halid b. Hizam (Hakim b. Hizam'ın kardeşi ve Hz. Hatice'nin yeğeni), 27- Esved b. Nevfel, 28- Amr b. Ümeyye, 29- Yezid b. Zeme'a b. el-Esved, 30- Abdurrahman b. Avf, 31- Şifâ binti Avf (Abdurrahman b. Avf'ın annesi), 32- Müttalib b. Ezher (Abdurrahman b. Avf'ın amca oğlu), 33- Sa'd b. Ebî Vakkas (Ebû Vakkas'ın asıl adı Melik b. Ubeyd idi), 34- Remle binti Ebû Avf Sehmiyye (Sa'd b. Ebî Vakkas'ın eşi), 35- Umeyr b. Ebû Vakkas (Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kardeşi), 36- Amir b. Ebû Vakkas (Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kardeşi), 37-Tuleyb b. Ezher, 38- Abdullah b. Şihab, 39- Abdullah b. Mes'ud (Huzeyl kabilesine mensup olup Mekke'de Beni Zühre'nin müttefiki olarak kalırdı), 40-Utbe b. Mes'ud (Abdullah b. Mes'ud'un kardeşi), 41- Mikdâd b. Amr el-Kindî, 42- Habbâb b. Eret, 43- Şurahbil b. Hasene el-Kindî, 44- Câbir b. Hasene (Şurahbil'in kardeşi), 45- Cünâbe b. Hasene (Şurahbil'in kardeşi), 46- Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl (Ömer b. Hattab'ın enişte si), 47- Fatma binti el-Hattab (Said b. Zeyd'in eşi, Ömer b. Hattab'ın kızkardeşi), 48-Zeyd b. el-Hattab (Ömer b. Hattab'ın ağabeyi), 49- Amir b. Rebi'a el-Anzî, 50- Leyla binti Ebû Hasme (Amir b. Rebi'a'nın eşi), 51- Ma'mer b. Abdullah b. Nadle, 52- Nuaym b. Abdullah el-Lehhâm, 53- Adiy b. Nadle, 54- Nüman b. Adiyy (Adiy b. Nad-

le'in oğlu), 55- Urve b. Ebî Usâse (Amr b. El-As'ın üvey kardeşi), 56- Mes'ud b. Süveyd b. Hârise b. Nadle, 57- Vakıd b. Abdullah, 58- Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî, 59- Iyâs b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî (Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî'nin kardeşi), 60- Amir b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî (Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî'nin kardeşi), 61- Akil b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî (Halid b. Bukeyr b. Abd Yâlil el-Leysî'nin kardeşi), 62- Mus'ab b. Umeyr, 63- Ebû'r-Rûm b. Umeyr (Mus'ab'ın kardeşi), 64- Firâs b. en-Nadr, 65- Cehm b. Kays, 66- Harmele (Hureymile)? (Cehm b. Kas'ı eşi), 67- Osman b. Mâzûn, 68- Kudâme b. Mâzûn (Osman b. Mâzûn'un kardeşi), 69- Abdullah b. Mâzûn (Osman b. Mâzûn'un kardeşi), 70- Sâid b. Osman b. Mâzûn, 71- Ma'mer b. el-Hâris b. Ma'mer, 72- Hâtib b. el- Hâris, 73- Fatma binti Mücellil el-Amiriyye (Hâtıb b. el- Hâris'in eşi), 74- Hattâb b. el- Hâris (Ma'mer'in kardeşi), 75- Fukeyle binti Yesâr (Ma'mer b. el-Hâris'in eşi), 76-Sûfyan b. Ma'mer, 77- Nûbeyhe b. Osman, 78- Abdullah b. Hüzâfe, 79- Kays b. Hüzafe (Abdullah b. Hüzafe'nin kardeşi), 80- Huneys b. Hüzâfe (Ömer b. Hattab'ın damadı, Mü'minlerin annesi Hz. Hafza'nın ilk kocası), 81- Hişam b. Âs b. Vail, 82- Hâris b. Kays, 83- Beşir b. Hâris (Hâris b. Kays'ın oğlu), 84- Ma'mer b. Hâris (Hâris b. Kays'ın oğlu), 85- Ebû Kays b. el-Hâris, 86- Abdullah b. el-Hâris, 87- Sâid b. el-Hâris, 88- Haccâc b. el-Hâris, 89- Beşir b. el-Hâris, 90-Sa'id b. el-Hâris, 91- Umeyr b. Ri'âb, 92- Mahmiyye b. el-Cez, 93- Ebû Seleme Abdullah b. Abdûl Esed (Hz. Peygamber'in teyze oğlu ve süt kardeşi), 94- Ümmü Seleme (Ebû Seleme Abdullah b. Abdûl Esed'in eşi. Bu kadın ve kocası Ebû Cehil'in yakın akrabasıydı), 95- Erkam b. Ebû el-Erkam, 96- Amr b. Said, 97- Fâtıma binti Safvan (Amr b. Said'in eşi), 98- Halid b. Said (Amr b. Said'in kardeşi Halid b. Velid'ın amcası), 99- Talha b. Ubeydullah (Halid b. Said'in oğlu), 100- Ümeyne (Hümeyne) binti Halef (Halid b. Said'in eşi, Talha b. Ubeydullah'ın annesi), 101- Ayyâş b. Ebû Rebi'a (Ebû Cehil'in üvey kardeşi, Halid b. Velid'in amca oğlu), 102- Esmâ binti Selâme, 103- Velid b. Velid b. Muğire, 104- Hişâm b. Ebû Hüzeyfe, 105- Seleme b. Hişâm, 106- Haşim b. Ebû Huzeyfe, 107- Habbar b. Süfyan, 108- Abdullah b. Süfyan (Habbar b. Süfyan'ın kardeşi), 109- Yasir (Ammar b. Yasir'in babası), 110- Ammâr b. Yasir, 111- Abdullah b. Yasir (Ammâr b. Yasir'in kardeşi), 112- Ebû Sebre b. Ebû Ruhm (Hz. Peygamber'in teyzesi, Beze binti Abdülmuttalib'in oğlu), 113- Ebû Sebre'nin eşi, Ümmü Gülsûm binti Süheyl b. Amr (Ebû Cehil'in kız kardeşi), 114- Abdullah b. Süheyl b. Amr, 115- Hatıb b. Amr (Süheyl b. Amr'ın kardeşi), 116- Selit b. Amr (Süheyl b. Amr'ın kardeşi), 117- Sekran b. Amr (Süheyl b. Amr'ın kardeşi, mü'minlerin annnesi Hz. Sevde binti Zema'anın ilk kocası), 118- Sevde binti Zema'a (Sekran'ın eşi, Sekran'ın ölümünden sonra Hz. Peygamber'in eşi oldu), 119- Mâlik b. Zema'a (Hz. Sevde'nin kardeşi), 120- Yakaze binti Alkame, 121- Ibn Ümmü Mektûm, 122- Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, 123- Süheyl b. Beydâ, 124- Said b. Kays, 125- Amr b. el- Hâris b. Zübeyr, 126- Osman b. Abdi Ganem (Abdurrahman b. Avf'ın teyze oğlu), 127- Hâris b. Said, 128- Tuleyb b. Umeyr (Hz. Peygamber'in halası Erva binti Abdülmuttalib'in oğlu), 129- Ümmü Eymen Bereke binti Sa'lebe (Çocukluğunda Hz. Muhammed'e bakma şerefine nail olmuştu) , 130- Zinnire Rûmiye (Amr b. el-Mueınmil'in serbest bıraktığı hizmetçisi), 131- Bilâl b. Rehâh (Ümeyye b. Halef'ın kölesi) 132- Hamâme (Bilâl'in annesi, cariye), 133- Ebû Fukeyhe Yesârü'l-Cehmî (Köle), 134- Lebîbe (Müemmil b. Habîb'in hizmetçisi), 135- Ümmü Ubeys (Beni Teymi b. Mürre veya Beni Zühre'nin hizmetçisi), 136- Amir b. Fuheyre (Tufeyl b. Abdullah'ın kölesi), 137- Sümeyye (Aminâr b. Yâsir'in annesi ve Ebû Huzeyfe b. Muğire Mahzumî'nin hizmetçisi), 138- Miheen b. el-Edra el-Eslemî, 139- Mes'ud b. Rebi'a b. Amir (Beni el-Hün b. Huzeyne'nin kabilesi olan Kare'ye mensuptu).

ilk vahyolunan ayetlerle, İslâm'ın bütün insanlara hitap eden bir kapsayıcılığa sahip olduğu Resûlullah ve mûminler tarafından açıkça anlaşılmıştı. Bu nedenle, daveti canları pahasına devam ettirmeye ve birbirlerine destek olmaya kararlı bu küçük kitle, asıl hedefleri tüm insanlık olmakla birlikte, öncelikle Mekke'deki herkese ulaşmaya çalışıyor, birebir görüşme ve sohbetlerinde Mekkelileri İslâm'a davet ediyorlardı. Zaman risâletin üçüncü yılının sonlarıydı. İşte bu zamanda vahyolunan bazı ayetler, davetin yeni bir safhasını haber verdi. Bu ayetler, o güne kadar kısmen gizli yürütülen ve bireysel gerçekleştirilen davetin, kitlesel davete dönüştürülmesi talimatını veriyordu. Söz konusu ayetler şöyleydi: *'Yakın akrabalarını uyar' (Şuara, 26:214)*, *'Sen emrolunduğun gibi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma' (Hicr, 15:94)*. Bu iki ayetten hangisinin daha önce vahyolunduğu tartışmaların konusu olmuşsa da, esasen, *'Yakın akrabalarını uyar'* ayetinin diğerinden daha önce vahyolunduğunu söylemek daha doğrudur. Zira, yakın akrabaları uyarmak, diğer insanları uyarmaktan daha kolaydır. Davet ise zordan kolaya doğru değil, kolaydan zora doğru ilerler.

'Yakın akrabalarını uyar' ayeti vahyolunduğu zaman, bu talimatın gereğini yerine getirmek Resûlullah'a ağır geldi. Bir süre ilâhî talimatın gereğini yapamadı. Emrolunduğu görevi layıkıyla yapamama düşüncesi tedirginliğini ve korkusunu büyüttü. Çoğunluğu müşriklerden hatta müşriklerin ileri gelenlerinden oluşan akrabalarını, İslâm'a davet etmekte zorlandı. Resûlullah, o günlerdeki sıkıntılı durumunu şöyle anlatmışır: *'Akrabam olan kimselere İslâm davetini yaptığım takdirde, onlardan hoşuma gitmeyecek davranışlar göreceğimi bildiğim için sustum, davette bulunmadım. Ama Cebrail bana gelerek şöyle dedi; 'Ya Muhammed! Eğer Rabb'inin sana emrettiği şeyleri yapmazsan, Rabbin sana azap eder.'*[1] Resûlullah için davetin bu yeni aşamasının gereklerini yerine getirmek zordu. Bu zorluk nedeniyle adeta hastalandı. Evine kapanıp kaldı. Davetin ilk günlerinde olduğu gibi, üzerine yine *'korku ve endişe elbisesini'* aldı. Halaları, hastalandığı düşüncesiyle kendisini ziyaret ettiler.[2] Ancak yeğenlerini sağlıklı görünce, son günlerdeki sıkıntılı ve garip durumunun nedenini sordular. Onların bu sorusuna Resûlullah'ın cevabı, her zaman olduğu gibi, sadece gerçeği dile getirmek oldu: *'Benim hiçbir rahatsızlığım yok. Hastalanmadım. Allah, akrabam olan kimseleri azabıyla uyarmamı emretti'*. Bunun üzerine halaları *'Sen yakınlarını çağır, fakat Abdüluzzâ [Ebû Leheb]'yı çağırma. Çünkü o senin davetini kabul etmez'*[3] diyerek, bazı tavsiyelerde bulundular.

Resûlullah, her ne olursa olsun kendisine vahyolunan emri yerine getirmekle yükümlüydü. Bunun bilgisine ve bilincine sahipti. Fazla gecikmeden verilen talimatın gereğini yerine getirmeye koyuldu. Bir yemek ziyafeti verdi. Akrabalarına İslâm'ı tebliğ etmeyi ve davetini gerçekleştirmeyi bu ziyafet sırasında yapacaktı. Dostça bir ortamda gerçekleşen davetin göreceği tepkinin sert olmayacağını düşünüyordu.

Resûlullah İslâm'ı tebliğ etmek için akrabalarını evine davet etti. Yaklaşık 40 kişi davete icabet etti. Ev davetlilerle dolup taştı. Davetliler hazırlanmış olan yemekleri yiyip, içeceklerini içtiler. Resûlullah fırsatını bulup da İslâm davetini gerçekleştireceği bir an kollayıp durdu. Ancak göreceği tepkilerden çekiniyor, hatta biraz da korkuyordu. Zaman ilerledi. Resûlullah davetini gerçekleştiremedi. Kendisine vahyolunan mutlak hakikatleri açıklayamadı. Karınları doyan davetliler bir müddet sonra kalkıp evlerine gittiler.

Resûlullah ertesi gün akrabalarını tekrar davet etti. Aynı şekilde yine yiyecek ve içecek ikram etti. Fakat bu sefer görevini yerine getirdi ve davetini gerçekleştirmeyi başardı. *'Ey Abdülmuttalib oğulları! Vallahi ben, benim size getirdiğimden daha iyisini getirmiş başka bir Arap genci bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiretle ilgili bir şey getirdim'* diyerek, öncelikle davetinin konusuyla ilgili genel nitelikte bir açıklamada bulundu. Sonra diğer konulara geçti. Misafirlerine Allah'ın sıfatlarından bahsetti. Allah'ın insanların yegâne rabbı ve ilâhı olduğunu söyledi. Kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu bildirdi. Söyledikleri, toplantıda bulunanların ilgisini çekti. Vahyin muhtevası hakkında bir şeyler sordular. Daha çok da vahyi alış tarzını merak ediyorlardı. Resûlullah, akrabalarının meraklarını gideren gerekli açıklamaları yaptı ve iman edip, şirkten ayrılmalarını istedi.

Davet edilmemiş olmasına rağmen, yüzsüzlük yaparak toplantıya katılan Ebû Leheb, yeğeni ile akrabaları arasındaki konuşmaları dinleyince, küstahça bir tavır takındı. Kendisini Abdülmuttalib oğullarının sözcüsü gören bir tavırla Resûlullah'a çıkıştı. Yaptığı iş nedeniyle yeğenini suçlayıp, aşağıladı. Öfke içerisinde: *'Bunlar senin amcaların ve amca çocukların. Yaptıklarınla onlara zarar veriyorsun. Yanlış yapıyorsun. Bir an önce atalarının dininden sapmış kimseleri yanından uzaklaştırıp, bu yanlış işini terk et. Şunu bil ki, senin kavmin, seni tüm Araplara karşı koruyacak güçte değil. Sen kavminin başına büyük bir bela açıyorsun. Bu nedenle Arap kabileleri bütün güçleriyle üzerimize çullanmadan önce bizler ellerimizi çabuk tutup seni hapsetmeliyiz. Bu seni tüm Araplara karşı korumaktan daha kolaydır. Ben, akrabalarına senin gibi şer ve kötülük olacak böylesi bir şey getirmiş başka birisini tanımıyorum'* dedi.

Ebû Leheb'in sözlerinden de açıkça anlaşılıyor ki, aralarında kendisinin de bulunduğu Mekke eşrafı, Mekke toplumunun inanç ve hayat tarzına ters düşen bir grup insanın Resûlullah'ın çevresinde toplamış olduğundan haberdardı. Bu nedenle Ebû Leheb konuşmasında dikkatleri öncelikle bu noktaya çekti. Yeğenine, çevresindeki insanlardan uzaklaşması gerektiğini söyledi. Ayrıca, Mekke eşrafının, Resûlullah'ın ve çevresindeki müminlerin dile getirdikleri inanç ve hayat tarzının sadece Mekke'deki insanların değil, eğer duyulursa diğer bölgelerdeki insanların da tepkisini çekecek nitelikte olduğunu düşündükleri ve bunu aralarında konuştukları Ebû Leheb'in sözlerinden anlaşılmaktadır.

Ebû Leheb, ısrarlı bir şekilde, yeğeninin durumu devam ettirmesi halinde Abdülmuttalib oğullarının büyük bir problemle karşı karşıya kalacağını söylüyordu. Amcasının bu tepkisi karşısında Resûlullah'ın tavrı görevinin gereğini yerine getirmekten başka bir şey olmadı ve şunları söyledi: '*Hamd Allah'a mahsustur. Ben sadece O'na hamdeder, O'ndan yardım ister, O'na iman eder ve yalnız O'na tevekkül ederim. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka herhangi bir ilâh yoktur. O, birdir ve hiçbir ortağa sahip değildir. Kesinlikle bilin ki ileriye gönderilen bir gözcü, kendisini görevlendirmiş kimselere karşı asla yalan söylemez. Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki ben sadece sizlere değil, bütün insanlara gönderilmiş bir elçisiyim. Allah'a yemin ederim ki uyur gibi öleceksiniz ve uyanır gibi diriltileceksiniz. Hepiniz hesaba çekileceksiniz. Daha sonra da ebedî olarak Cennete ya da Cehenneme konacaksınız.*'[4]

Klasik siyerlerden birisinin yazarı olan İbn Kesir'in naklettiğine göre,[5] Resûlullah risâletin bu günlerinde görevini tamamlayamadan müşrikler tarafından öldürüleceğini düşünüyordu. Davetinin yarım kalacağı kaygısına sahipti. Eğer öldürülecek olursa kendisine yardımcı olacak ve İslâm davetini devam ettirecek birisinin olmasını arzuluyordu. Bu isteğini akrabalarına açıkça ifade etti: '*Bu işte kim kardeşim, vasim ve halifem olacak?* dedi. O'nun bu sorusu karşısında akrabalarından hiç kimsenin sesi çıkmadı. Herkes şaşkın bir halde birbirine bakıştı. Resûlullah sorusunu bir kez daha tekrarladı. Kimseden yine ses çıkmadı. O sırada henüz on iki-on üç yaşlarında bir çocuk olan Ali'nin sesi duyuldu. Ali, Resûlullah'ın sorusuna olumlu cevap veren tek kişiydi: '*Ey Allah'ın elçisi! Bu işte ben senin yardımcın ve destekçinim*'[6] dedi. Ali'nin bu tavrı babasını etkiledi. Daha sonraki dönemlerde de, iman etmediği halde, yeğenini korumayı, O'nu desteklemeyi ihmal etmeyen Ebû Talib, kardeşi Ebû Leheb'in aksine, o gün o toplantıda Resûlullah'ı koruyup destekleyeceğini bildirdi: '*Yeğenim! Bizler senin yakınlarınız. Sana yardım etmek bizim için şereftir. Sen emrolunduğun şeyi yapmaya devam et. Seni koruyup, kollamaktan hiçbir zaman geri kalmayacağım. Ancak atam Abdülmuttalib'in dininden ayrılmak nefsime zor geliyor. Bu nedenle davetini kabul etmeyeceğim*'[7] dedi. Bu sözler Ebû Leheb'in öfkesini artırdı. Ağabeyine karşı çıkıp, '*Bu çok büyük bir musibettir. Başkaları O'nu engellemeden, bizler O'nu engellemeliyiz. Yoksa iş çok büyüyecek*'[8] diyerek tekrar korku ve endişelerini dile getirdi. Ancak Ebû Talib kardeşiyle aynı düşüncede değildi. '*Hayatta kaldığım sürece O'nu korumaya devam edeceğim*' diyerek nihai kararını söyledi.

Ağabeyinin kararı karşısında ne yapacağını bilemeyen Ebû Leheb, İslâm'a girmiş bulunan kız kardeşi Safiyye'nin sözleriyle daha da öfkelendi. Safiyye, Resûlullah'ı korumalarının üzerlerine düşen bir akrabalık sorumluluğu olduğunu söylüyordu. Ebû Leheb bu görüşe karşı çıkıp, '*Zaten siz kadınların sözleri erkekler için hep ayak bağı olmuş, erkekleri hep yanlışa sevk etmişsinizdir*' diyerek tepkisini

devam ettirdi. Sonra, toplantının başında ifade ettiği korkusunu tekrar dile getirdi: '*Kureyş'in diğer aileleri yanlarına bütün Arapları alarak üzerimize geldikleri zaman, onlara hangi güçle karşı koyacağız? Vallahi biz onlara ancak bir lokma oluruz*'. Ebû Talib, Ebû Leheb ile Safiyye arasında devam eden tartışmayı kesti ve: '*Ey korkak adam! Vallahi biz sağ oldukça O'na kimse dokunamayacak. Gerekirse savaşacak ve O'nu koruyacağız*' dedi. Ebû Talib daha sonra sevgili yeğenine dönüp, '*Ey Yeğenim! Rabbına davet etmek istediğin zamanları bize söyle silahlarımızla seni korumak için hazır olalım*'[9] diyerek, her ne olursa olsun yeğenini korumaya devam edeceğini dile getiren bir konuşma yaptı. Tartışmalı ortamı takiben toplantı sona erdi ve davetliler kalkıp evlerine gittiler.

Mekkelileri Davet

Yakın akrabaları uyarmayı emreden ayeti takiben, açık ve kitlesel daveti emreden diğer ayet vahyolundu. Bu '*Sen emrolunduğun gibi açıkça söyle*' *(Hicr, 15:94)* ayetiydi. Fakat bunu yapmak hiç de kolay değildi. Akrabalarını bile ikna edememiş olan Resûlullah, Kureyş'in diğer mensuplarından göreceği tepki nedeniyle daha da ağır bir sıkıntı hissetti. O'nu bu sıkıntılarından kurtarmak gerekiyordu. Bu nedenle, Resûlullah'ı görevinin gereklerini yapma konusunda cesaretlendiren; işini yapmaya teşvik eden bazı ayetler vahyolundu:

> Müşriklere aldırma. O alaycılara karşı muhakkak ki biz sana yeteriz. (Hicr, 15: 94)
>
> Ey Peygamber; Rabb'ından sana indirileni tebliğ et. Eğer (böyle) yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah, seni, insanlardan (gelecek her türlü tehlikelere karşı) korur. (Maide, 5:67)

Resûlullah Hicr sûresinin 94. ayeti ile verilen talimatın gereğini yerine getirmek için en uygun yer olarak şehrin hemen yanındaki Safâ tepesini seçti. O zamanın Mekke'sinde herkesin bildiği bir uygulamayı daveti için araç olarak kullanmaya karar verdi. Birgün sabahın erken bir vaktinde Safâ tepesine çıktı. Düşman baskını gibi önemli bir tehlikeyi duyurmak için yapılan uygulamaya benzer şekilde olmak üzere, kelime olarak; '*Vah kötü sabahım!, Vah kara sabah!*' anlamlarına gelmekle birlikte, esasen '*Düşman tarafından kuşatıldık, sarıldık. Hemen savaşa hazırlanın*' anlamlarında kullanılan, '*Ey sabâhâh! Ey sâbâhâh!*' sözleriyle bağırmaya ve sonra da Mekkelileri boy, soy, aile isimleriyle teker teker çağırmaya başladı. Kendilerine seslenildiğini duyan Mekkeliler büyük bir heyecanla Safâ tepesinin eteğinde toplandılar. Herkes birbirine merak ve korkuyla söz konusu çağrının nedenini soruyordu. Hiç kimse ne olduğunu bilmiyordu. Herkesin gözü Resûlullah'ın üzerindeydi. Çağrının sahibi olarak O'nun bir şeyler söylemesini

bekliyorlardı. Mekkelilerin önemli bir kısmının yanına geldiğini gören Resûlullah, ilâhi görevinin gereği olarak davetine başladı. Ancak, davetini güven temelinde gerçekleştirmek için, öncelikle bu insanların yanındaki durumunu açığa çıkarmak ve kendisine yönelik güvenlerini hatırlatmak istedi: '*Benimle, sizin durumunuz düşmanı görünce ailesini haberdar etmek üzere koşarak düşmandan önce ailesinin yanına gelmeye çalışan ve bu arada 'Ey sabâhah' diye bağıran adamın durumu gibidir. Şimdi söyleyin, ben size 'Şu dağın arkasındaki vadiden size zarar vermek, mallarınızı yağmalamak üzere gelen bir takım düşman atlıların bulunduğunu söylesem, bana inanır mısınız?*'. Kalabalıktan birçok kişi '*Inanırız, sen yalan söylemezsin. Sen her zaman en güvenilenimiz oldun*' dediler. Resûlullah istediği cevabı almıştı. Sözlerine devam etti:

> O halde beni iyi dinleyin!
> Sizi şiddetli bir azapla uyarıyorum. Sizleri Allah'tan başka ilâh olmadığını söylemeye ve buna göre inanıp, yaşamaya davet ediyorum. Eğer bu davetimi kabul ederseniz gideceğiniz yer Cennettir. Eğer Allah'tan başka ilâh olmadığını kabul etmezseniz, uğrayacağınız azaptan sizleri kurtaramam.
> Ey Kureyş halkı! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın.
> Ey Kâ'b b. Lüeys oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın.
> Ey Mürre b. Kâ'b oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın.
> Ey Abdüşems oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın.
> Ey Abdümenaf oğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın.
> Ey Abdülmuttalib oğulları!
> Ey Muhammed'in kızı Fâtıma!
> Ey Resûlullah'ın halası Safiyye! Kendinizi Allah'tan satın alın.
> Eğer durumunuzu düzeltmezseniz sizleri Allah'ın azabından kurtaramam. Malımdan isteyin, istediğinizi vereyim. Fakat kıyamet gününde akraba olmuşumuza güvenirseniz yanılırsınız. Akrabalık bir tarafta, ben bir taraftayım. O gün insanlar amelleriyle gelecekler. Bütün yaptıklarınızı boyunlarınızda taşıyarak getireceksiniz. İşte o zaman ben sizden yüzümü çeviririm. Yardım etmem için bana seslenir '*Ey Muhammed!*' dersiniz; fakat ben çağrınıza cevap vermem, şöyle yaparım (Bu sırada başını yana çevirdi). Yine '*Ey Muhammed!*' dersiniz; ben yine böyle yaparım (Ve başını diğer tarafa çevirdi).[10]

Mekkeliler duydukları şeyler karşısında şaşkına döndüler, adeta donup kaldılar. Şaşkınlığı en şiddetli yaşayanlar aile temsilcileriydi, yani Mekke'deki gelenleri. Onlar yıllardır haberdar oldukları ve çoğu zaman önemsemedikleri veya alay etmekle yetindikleri şeyle karşı karşıya gelmişlerdi. Yakından tanıdıkları ve olumlu özellikleri nedeniyle sevip, güvendikleri; her türlü takdirin üstünde gördükleri Muhammed b. Abdullah'ın artık sadece küçük bir grupla muhatap olmayıp, bizzat kendileriyle de muhatap olduğuna çarpıcı şekilde şahit olmuşlardı. Hiç kimse ne diyeceğini bilemedi. Kalabalık arasından sadece bir kişinin sesi işitildi; konuşan

Ebû Leheb'di. Çevresindeki akrabalarına ve hemşehrilerine *'Endişelenmeyin!'* diyordu; *'Eğer yeğenimin söyledikleri doğru ise, ben ahiret günü mallarımı ve çocuklarımı sizin için feda ederim. Sizi O'nun bahsettiği azaptan kurtarırım'*. Herkes bir Resûlullah'a bir de O'nunla açıkça alay eden amcasına baktı. Bazıları Ebû Leheb'i desteklediğini belli eder tavırlarla çevresindekilere bir şeyler söylerken, diğer bazıları ise gerçekleşenlerden memnun kalmadığını gösterir bir ifade ile geri dönüp evlerine doğru yürümeye başladılar. Kalabalık dağılmak üzereydi. Son birkaç yıldır, meraklı bir şekilde kendisinden yeğenini soranlara *'O'nu ciddiye almayın. O delidir, ne yaptığını bilmiyor'*, *'O sihirbazdır'* diyen Ebû Leheb eline bir taş alarak öne çıktı ve *'Muhammed! Yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi topladın?'* diyerek bağırmaya, hakaret etmeye başladı. Elindeki taşı yeğenine fırlattı. Amca ile yeğen arasındaki bu kavga üzerine geri kalanlar da dağıldılar. Hiç kimse bir aile problemine karışmak istemiyordu.

DİPNOTLAR

1- İbn İshak, *Siyer*, 201; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/52.
2- Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/118; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/61.
3- Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/118; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/61.
4- Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/118; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/61.
5- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/53
6- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/187.
7- Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/119; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/61.
8- Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/119; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/61.
9- Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/119.
10- Buhari, *Menâkıb* 13; Müslim, *İman* 89; Tirmizî, *Tefsir* 27; Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, XVII/385.

Şaşkınlığın Girdabında

> Ebû Leheb'in iki eli kurusun (yok olsun); zaten yok oldu ya. Ne malı, ne de kazandığı, onu (Allah'ın lânet ve gazabından) kurtaramadı. (O) alevli bir ateşe girecektir, karısı da odun hamalı olarak. Onun boynunda hurma lifinden (örülmüş) bir ip (bulunacak). (Tebbet sûresi, 111:1-5)

Bir sabah vakti Safâ tepesinin eteğinde işitip gördükleri şeyler, Mekkeliler için sürpriz sayılmazdı. Birkaç yıldır Abdülmuttalib'in torununun bazı insanları çevresinde toplayıp, onlara Mekke'deki mevcut inançların çok dışında bir şeyler anlattığını, kendisini Allah tarafından görevlendirilmiş bir elçi olarak takdim ettiğini işitip duruyorlardı. Bu topluluğun ise tam bir sadakatle O'na bağlanıp itaat ettiğini, aralarında toplanıp sohbetler ettiklerini, namaz kıldıklarını da işitmiş veya görmüşlerdi. Hatta içlerinden bazıları ya Muhammed'in bizzat kendisinden veya O'nun yanındakilerden yeni dinle ilgili bir şeyler dinlemişler; iman topluluğunun mensubu olmaya davet edilmişlerdi. Bu daveti kabul edenler Muhammed'in yanındaydı; kabul etmeyenler ise merak ve şaşkınlık içerisinde olup-biteni anlamaya çalışıyordu.

Fakat şu var ki O'nun işi bu kadar ileri götüreceğine ve birgün tüm Mekkelilere hitap edip, bir lider gibi kendi etrafında toplanmalarını isteyeceğine ihtimal vermemişlerdi. Aslında gidişatın buraya doğru olduğu belliydi, ama bu kaçınılmaz görünen şeyin gerçekleşmesini istemediklerinden, Safâ tepesinde karşılaştıkları şey nedeniyle şaşırdılar, ne diyeceklerini bilemediler. Duydukları ve gördükleri olacak şey değildi. Kararları belli ve kesindi. Nesiller boyu süren geleneksel itibar çekişmelerini bir yana bırakıp, ataları arasında gerçekleşen çekişmeleri unutup Abdülmuttalib'in yetimini kendilerine bir önder olarak kabul etmeleri,

O'nun etrafında toplanıp, O'nun adamı olmaları, O'nun emirlerine itaat etmeleri yapabilecekleri bir şey değildi.

Mekke ileri gelenleri esasında ne yapacaklarından çok, neler olduğunu düşünüyorlardı. Bir türlü anlayamadıkları bir şey vardı: Muhammed'in kendilerine bildirip inanmaya çağırdığı, gereklerini uygulamaya davet ettiği şeyler geleneklerinde yer almayan şeylerdi. Muhammed'in kendisiyle ilgili söylediği ve inanmaya davet ettiği şeyleri geçmişlerinde ne duymuş, ne de görmüşlerdi. Ayrıca, daha önceleri Muhammed'den Kureyş'in lideri olmak istediğini ifade eden veya ima eden bir söz duymamışlar veya böylesi bir eğilim içinde olduğunu gösteren bir tutum veya davranışına hiçbir şekilde şahit olmamışlardı. Fakat şimdi durum değişmişti. Herhalde amacı Kureyş'in lideri olmaktı. Büyük dedesi Kusayy gibi tek başına Mekke'nin lideri olmayı hayal ediyor olmalıydı. Mekke eşrafı İslâm davetini böyle anlıyor ve bunu kabul edemiyorlardı.

Mekke liderleri, Abdülmuttalib'in torununun krallığını kabul edemeyeceklerini düşündüler. Sehm, Adiyy, Esed, Zühre, Mahzûm, Muhârib, Cumah, Âmir, Teym ve Hâris soyuna mensup olan kendilerinin, nesiller boyu devam eden tüm iddialarını terk edip, ideallerine sırtlarını dönüp Kusayy'ın soyuna itaat etmeleri mümkün değildi. Yüzyılı aşkın süredir Kâbe ve Mekke ile ilgili birçok görev zaten Kusayy'ın soyundaydı. Kendileri, diğerlerine göre pek de önemli olmayan *Aşnâk, Kubbe, Hükûma, Sifâre, Meşvere (Maşure)* gibi ikinci dereceden öneme sahip görevleri yürütüyorlardı. Bunların sağladığı küçük itibarlar ve imtiyazlarla yetinmeye çalışıyorlardı. Zira, sahip oldukları bu görevlerin hiçbiri, sahibine ve yakın çevresine büyük itibarlar ve imtiyazlar kazandıran Kâbe ile ilgili görevler gibi değildi. Şimdi nasıl olur da ellerindeki görev alanlarını da terk ederlerdi? Ayrıca, Abdüddâr'ın soyuna mensup olanlar da Abdümenaf'ın soyuna mensup olanlarla aralarında beş kuşaktır devam eden çekişmeleri ve savaşa kadar uzanan kavgaları unutmamışlardı. Abdüddâr'ın torunları büyük dedeleri Kusayy'ın kendilerine verdiği görevlerin bir kısmını, babası Kusayy'ın kararına saygı göstermeyip haince başkaldırarak ellerinden alan Abdümenaf'ın soyuna kaptırmalarının acısını hâlâ yüreklerinde olanca canlılığıyla hissediyorlardı. Şimdi nasıl olur da tüm bunları unutabilir ve Abdümenaf'ın soyundan birisini Mekke'nin tek lideri olarak tanıyabilirlerdi? Ümeyye oğullarının ise, Abdülmuttalib'in yetiminin liderliğini tanımaları hiçbir şekilde mümkün değildi. Çünkü, diğer soy ve ailelere göre yüreklerindeki yaraları en yeni olanlar kendileriydi. Üç kuşaktır devam eden çekişme ve kavgalar hâlâ hatıralarında olanca canlılığıyla yaşamaya devam ediyordu. Haşim'in soyuna karşı tüm hissettiklerini unutup, Haşim'in torununu liderleri olarak kabul edemezlerdi. Dedeleri Ümeyye'nin soy üstünlüğünü kaybedip Mekke'den sürgün edilmesini, itibar kaynağı görevlerin Haşim'in soyuna kalmasını nasıl unutabilirlerdi?

Mekkeliler, çocukluklarından beri hikayelerini dinleyerek büyüdükleri dedelerinin kavgalarını, diğer boy, soy ve ailelerin mütecaviz tutum ve davranışlarını nasıl olur da bir anda yok sayabilirlerdi! Gerçi Abdülmuttalib'in torunu *'en güvendikleri'* kişiydi. O'ndan hiçbir kötülük görmemişlerdi. Herhangi bir yalanını işitmemişlerdi. Şimdiye kadar zengin olmak, lider olmak istediğine delil olabilecek en küçük bir sözünü, tutum ve tavrını ne işitmişlerdi, ne de görmüşlerdi. O'nun herhangi bir kötülük planladığını da düşünmüyorlardı. Ama kendilerinin arzusu veya çabası iyi bir yöneticiye sahip olmak değildi ki! Amaçları, sahibine itibar ve zenginlik kazandıran Mekke ve Kâbe'yle ilgili görevlerden bir şeyler kapmaktı. Fakat şuna bak ki, Abdülmuttalib'in torunu yıllardır pek de gizli olmayan bir şekilde etrafına adam toplamış, bu adamlardan yeni bir kitle teşkil etmiş ve bu gün karşılarına geçip, *'bana itaat edin'* demişti. Üstelik Muhammed'in bu isteği sadece geleneksel arzularına aykırı olmakla kalmıyor, yanındaki adamların tutum ve tavırları geleneksel değerlerle de çatışıyordu. Bunlar kutsal değerlerine ters düşmekten kaçınmayan kimselerdi. Çiğnedikleri en önemli kutsallardan birisi ise, kendi aralarındaki *'iman kardeşliğini'*, soy bağından daha değerli bulmalarıydı.

Abdülmuttalib'in torunu Safâ tepesindeki konuşmasında öldükten sonra dirilmekten, o dirilişte dünyadayken yapılan tüm işlerden hesaba çekilmekten bahsetmişti. Bu, özellikle Mekke eşrafı için kesinlikle kabul edilemeyecek bir şeydi. Zaten zor-bela sürdürdükleri hayatlarının hesabını vermek, hayatın hesabını vermek için gidişatlarını değiştirmek zorunda kalmak, kesinlikle yapabilecekleri bir şey değildi. Kazandıkları, sahip oldukları her şeyi dişleriyle, tırnaklarıyla kazıyarak elde etmişlerdi; aylarca yolculuk edip ticaret yapmışlardı; gerekirse köy, kervan basmışlardı; büyük emekler ve paralar harcayıp köleler edinmişlerdi... Şimdi kendilerinden tüm bunların muhasebesini yapmaları isteniyordu. Bu olacak şey miydi! Yalan söylemeden ticaret yapılabilir miydi! Zor kullanmadan, aldatmadan yaşanabilir miydi! Ara sıra hoş vakit geçirmek için, sohbetlerine konu olsun diye yaptıkları dedikoduların, birilerini arkasından çekiştirmenin ne sakıncası olabilirdi! Hem, herkesin aynı haklara sahip olması, kölelerin de insan kabul edilmesi ve haklarının gözetilmesi olacak şey miydi!

Mekke eşrafının kafası karışmıştı. Bir yığın sorunun cevabını düşünüyorlardı. *'En güvendikleri kişi'* olan Muhammed'e ne olmuştu da böylesi akıl almaz bir işe kalkışmıştı? Zavallı belki de aklını yitiriyordu! Belki de kâhin olmak istiyordu! Kâhin olmak istediğini açıkça söyleyemediği için, *'bana vahyolunuyor'* diyerek, asıl isteğini dolaylı bir şekilde bildirmek istiyor olabilirdi. Ama kâhin olmak herkese kısmet olacak bir şey değildi ki! Zaten Haşim'in soyundan veya daha geriye gitmek gerekirse Kusayy'ın soyundan kâhin çıkmazdı. Mekke'de kâhin olmak, Hübel adına iş yapmak, Hübel'in konuşan dili olmak demekti. Hübel'in adına konuşanlar Cumah'ın soyundan çıkardı; bu *'ilahî'* görev onların hakkıydı. Hübel'in

yardımıyla fal bakmak, kaderi bilmek, gaybdan haber vermek işlerini ifade eden '*Isâr ve Ezlâm*' işini yüzyıllardır Cumah'ın torunları yapıyordu. Bu işi halihazırda yürüten kişi Safvan b. Ümeyye idi ve işinden iyi gelir elde ediyordu. Çünkü bir fal sormanın bedeli yüz dirhem para veya bir genç deve idi. Dolayısıyla Safvan b. Ümeyye ve akrabaları böylesi bir işi Muhammed'e kaptırmazlardı.

Mekke eşrafının Safâ tepesinden geri dönüp evlerine veya Kâbe'nin yakınındaki sohbet alanlarına varıp oturduklarında düşünceleri karmakarışıktı. Bazıları Kâbe'nin yanında oturup, aralarında konuşarak şahit oldukları ve işittikleri şeylerin kritiğini yaptılar. '*Başımıza büyük bir iş geldi*'[1] dediler. Abdülmuttalib'in torunu nedeniyle gerçekleşen şeyler hoşlarına gitmemişti, gitmiyordu. Karşılaşılan bu durum Mekke'nin başını ağrıtacağa benziyordu. Kendilerini sevindiren ve biraz olsun rahatlatan tek şey, Ebû Leheb'in yeğeni karşısındaki tutumuydu. Ebû Leheb'in yeğenine tepkisi çok fazlasıyla hoşlarına gitmişti. Ebû Leheb'in bu tutumu açıkça gösteriyordu ki ortada Haşim oğullarının gizli bir oyunu yoktu. En azından Haşim oğulları bölünmek üzereydi. Ebû Leheb'i destekleyip teşvik ederlerse, hem Haşim oğullarının gücünü kırabilir ve hem de Muhammed nedeniyle başlarına gelmesinden korktukları şeylerin gerçekleşmesini önleyebilirlerdi.

Eşraftan birçok kimse, Safâ tepesinden gerçekleşen davetten birkaç gün sonra Muhammed'den işittikleri yeni bir sözün işlerine fazlasıyla yarayacağını düşündüler. Muhammed'in çevresindeki insanlara okuduğu bazı sözlerde amcası Abdüluzzâ (Ebû Leheb) ve karısını eleştirip, aşağıladığını duydular. Onların aşağılanmış bir halde cehenneme gideceklerinden, cehennemde sonsuza kadar azap göreceklerinden bahsettiğini işittiler. İşte bu sözleri, amca ile yeğenin arasını iyice açmak için malzeme olarak kullanabilirlerdi.

Mekke eşrafının, Resûlullah'ın amcasını aşağılamak için söylediğini zannettiği sözler Tebbet sûresinin ayetleriydi. Bilindiği üzere sûre şöyledir: '*Ebû Leheb'in iki eli kurusun (yok olsun); zaten yok oldu ya. Ne malı, ne de kazandığı onu (Allah'ın lânet ve gazabından) kurtaramadı. (O) alevli bir ateşe girecektir, karısı da odun hamalı olarak. Onun boynunda hurma liifinden (örülmüş) bir ip (bulunacak)*' (*Tebbet, 111:1-5*). Ayette Ebû Leheb ve karısı açıkça lânetleniyordu. Ebû Leheb'in '*Eğer yeğenimin söyledikleri doğru ise, ben ahiret günü mallarımı ve çocuklarımı sizin için feda ederim. Sizi azaptan kurtarırım*' demesinin cevabı veriliyordu. Onun mallarının ve çocuklarının kendisine bir fayda sağlamayacağı bildiriliyordu. Bu, esasen son derece genel bir bildirimdi. Ebû Leheb'in şahsında her dönemin şımarık ve zorba zenginlerine mallarının gerçekte kendilerine bir hayır sağlamayacağı, dünyada sürdürdükleri zevk ve sefa dolu yaşantılarını ahirette devam ettiremeyecekleri, ahirette azabın en şiddetlisine uğrayacakları bildiriliyordu. Ayrıca, Ebû Leheb bu ayetlerin vahyolunması üzerine, o güne kadar Abdüluzzâ olarak tanınırken, '*alevin/ateşin babası*' (Ebû Leheb) anlamına gelen lakapla anılmaya başlandı. Bu onun

cehennemdeki halini tasvir eden bir benzetmeydi. Müminler ve şımarıklığı, ahlâksızlığı, zorbalığı nedeniyle kendisini sevmeyenler *'Ebû Leheb'* ismini pek sevdiler. Bu ise Ebû Leheb için katlanılacak bir şey değildi. Yeğenine olan kini büyüdü ve daha da derinleşti.

Mekke eşrafı fırsatı kaçırmadı. Yeğenine karşı kinle dolu Ebû Leheb'e yeğeninin yaptıklarının büyük bir ayıp olduğunu, Mekke'de hiç kimsenin akrabalık bağlarına bu kadar ihanet etmediğini söylediler. Ebû Leheb'in kini kabardıkça kabardı. Yeğeninin yaptıklarına nasıl karşılık verebileceğini düşündü. Aslında yeğeninin hakkından gelmek çok kolaydı; O'nu bizzat kendisi dövebilir ve hatta öldürebilirdi. Ama bunların hiçbirini yapamıyordu. Çünkü akrabalarının önemli bir kısmı, kardeşleri ve özellikle de kız kardeşleri, hatta Haşim boyundan olup şirkinde ısrar edenler bile, Muhammed'in yanında yer alıyorlardı. Kendisi ise akrabalarının bu genel tutumunun dışında kaldığı, yeğenine muhalefet ettiği, yeğenine muhalefette diğer boy ve ailelerle birlikte hareket ettiği için akrabaları tarafından eleştiriliyor; onların aşağılayıcı bakış ve sözlerini sürekli görüp, işitiyordu. Bunlar elini kolunu bağlıyor, yeğenine, yeğeninin bu son yaptığı şeye karşı hiçbir şey yapamıyordu. Ebû Leheb düşündü, düşündü ve sonunda sıkıntısını azaltacak bir çare buldu; yeğenine fiilen bir şey yapamıyordu, ama O'na verebileceği bir zarar, yaşatacağı bir acı vardı. Oğlu Uteybe, yeğeninin kızlarından Ümmü Gülsüm ile, diğer oğlu Utbe ise yine yeğeninin kızlarından Rukayye ile evliydi. Ebû Leheb iki oğlundan da karılarını boşamalarını istemeye karar verdi. Konuyu oğullarıyla konuştu. İki oğlu da ilk zamanlar bir şey demediler; zira eşlerinden memnundular. Ancak babalarının isteğini kırmak da istemiyorlardı. Üstelik eş boşamak, bir kadını boşayıp bir diğeriyle evlenmek o toplumda son derece kolay, herkesin hemen her zaman yaptığı bir şeydi. Uteybe babasının görüşüne destek verdi. Eşini boşayacağını söyledi. Ancak Utbe eşini boşamaya yanaşmadı. Ebû Leheb her ne kadar Utbe'ye öfkelendiyse de, Uteybe nedeniyle biraz olsun rahatladı; Uteybe ile yeğenine yaşatacağı ıstırabı düşündü ve sevindi.

Ebû Leheb yeğenine karşı kırgın ve kızgındı, ama asıl kızgın olan karısıydı. Ebû Leheb'in karısı, Ümeyye soyunun lideri olan Ebû Süfyan'ın kardeşiydi. Asıl ismi Arvâ, yaygın lakabıyla Ümmü Cemil olan bu kadın, öfkeden ne yapacağını bilemez bir haldeydi. Ayette kendisi odun hamalına benzetilmişti. Bu benzetme iki açıdan önemliydi ve ikisi de Ümmü Cemil'in utancını artırıyordu. *'Odun hamalı'* Araplar arasında yaygın olarak bilinen ve kullanılan bir deyimdi. Araplar, insanların arasını açmak için söz getirip-götüren kimselere *'odun hamalı'* derlerdi. Bu deyim ile Ümmü Cemil aşağılanıp, ahlâksızlığı deşifre ediliyordu. Ayrıca, söz konusu ayet, Ümmü Cemil'i sonsuza kadar kendisine azap verecek ateşin odununu elleriyle taşıyan kişi olarak resmediliyordu. Boynunda liften örülmüş urgan ise Ümmü Cemil'in aşağılık, perişan durumunu resmeden sahnenin bir

diğer unsuruydu; aynen hayvanlar gibi boynunda urganla bir yere çekilip götürülen birisi görünümünde tasvir ediliyordu. Ümmü Cemil kendisinden bahseden ayeti duyunca öfkeden çılgına döndü. Öfke içerisinde eteğine taş toplayıp Resûlullah'ı aramaya çıktı. Kararını vermişti; O'nu taşlayıp, yaralayacak, rezil edecekti. Resûlullah'ı tüm Mekke'de aradı, ama bulamadı. Kâbe'nin yakınlarında olacağını düşünerek oraya gitti. Gözleri öfkeden yuvalarından fırlamış bir haldeydi. Resûlullah Kâbe'nin yanındaydı ama O'nu göremedi. Gidip evine kapandı. Zira, ortalarda gezinerek alaylı bakışlara daha fazla muhatap olmak istemiyordu.

DİPNOT

1- İbn İshak, *Siyer*, 261.

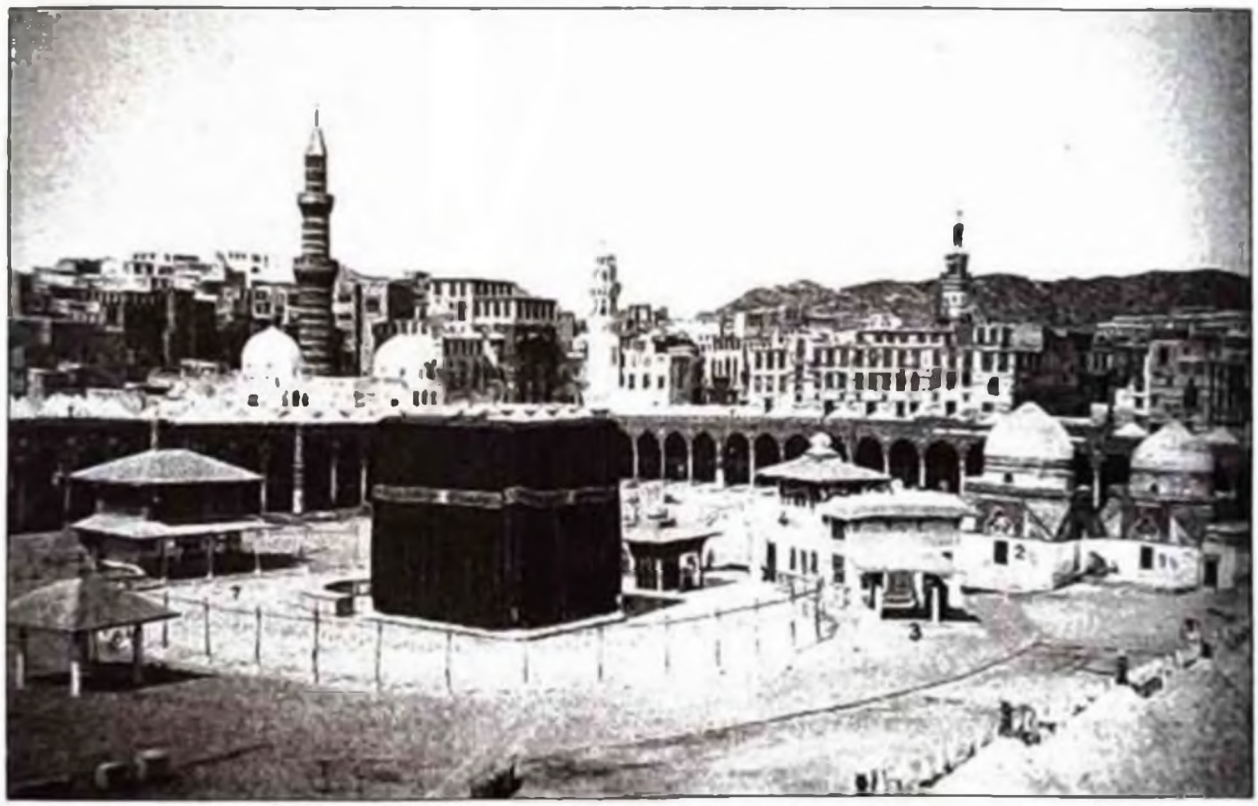
Mekke Şehir Devleti

> Hayır! Eğer o bu yaptığı işten vazgeçmezse onu perçeminden yakalarız. O yalancı, günahkar perçeminden. O zaman o gitsin de nâdiyesini çağırsın. (Alâk sûresi, 96:15-17)

Resûlullah'ın Safâ tepesinde kendilerine doğrudan ve açıktan hitap etmesi ve İslâm davetini kabul etmelerini istemesi üzerine Mekke eşrafının ilk düşündüğü şey, Resûlullah'ın bu yaptığının kişisel egemenlik çabasının bir gereği olduğuydu. Mekke'deki soylar arası geleneksel rekabetin Resûlullah'ın şahsında farklı ve yeni bir görünümde açığa çıktığını, Haşim oğullarının da, Ebû Leheb hariç, bu duruma destek vererek Mekke'nin egemeni olmayı arzuladıklarını zannetmişlerdi. Aralarında, ellerinde bulundurdukları yetkileri terk etmenin ve geleneksel ideallerinden vazgeçmelerinin mümkün olmadığını konuştular. Birbirlerine, Abdülmuttalib'in torununun oyununu bozmaları ve oyununa gelmemeleri gerektiğini tembihlediler. Yoksa her şey değişir ve seçkinliklerini, itibarlarını, imtiyazlarını kaybederlerdi.

Mekke'de bir kişinin veya ailenin otoritesine dayanan bir yönetim tarzı yoktu. Tarihinde de bir kişinin veya bir ailenin otoritesinin geçerli olduğu bir yönetim tarzı tesis olmamıştı. Gerçi bir ara krallığa yakın bir ortam oluşmuştu. Resûlullah'ın dedelerinden Kusayy, özellikle Kureyş kabilesi üzerinde mutlak otoriteye sahip durumu gelmişti. Herkes ona itaat etmişti. Fakat Kusayy'ın kral olmak gibi bir düşünceye sahip olmaması nedeniyle, onun zamanında da krallık türü bir yönetim oluşmamıştı. Kusayy, krallığın değil; bir tür aristokratik yönetimin başlatıcısı olarak tarihe geçmişti. Bu nedenle diğer toplumlarda yönetim piramidinin en üstünde genellikle bir kişi veya bir aile bulunmasına ve altta bulunanlar

üsttekinin otoritesine boyun eğmesine karşılık, Mekkeliler için durum oldukça farklıydı. Mekke yönetiminde, yönetim piramidinin en üstünde bir kişi yoktu. Yönetimde, Mekke nüfusunu teşkil eden soylar adına, o soyun en yaşlı üyeleri bulunuyordu. Bu nedenle hiç kimse bütün toplumu kuşatacak bir otoriteye sahip değildi. Kararlar aile temsilcileri arasında alınıyor ve uygulaması da birlikte gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla yönetim kadrolarını işgal edenler açısından bir başkasının otoritesine boyun eğmek gibi bir durum söz konusu değildi. Ancak bu anlayışın hürlerin teşkil ettiği kesim için geçerli olduğu, hür olmakla birlikte mensubu az, güçsüz aileye dahil olanlarla, mevâli, köle kesimi açısından durumun daha farklı olduğu açıktı.

Mekke, İslâm davetinin başladığı yıllarda, yaklaşık on bin civarındaki nüfusunun büyük çoğunluğunu Kureyş kabilesine mensup Arapların teşkil ettiği bir şehir devleti konumundaydı. Bir ticaret ve din merkeziydi. Bu iki farklı özelliği nedeniyle oldukça değişken bir nüfusa sahipti. Mekke'de farklı ırklara ve dinlere mensup kişilere sıklıkla rastlanırdı. Ayrıca Rum ve Fars kökenli bazı tüccar ve sanatkârlar Mekke'de ikamet ediyorlardı. Mekke'deki yabancılar arasında Irak, Mısır, Habeş ve Süryani kökenli kimseler de vardı. Bir Kıptî olan ve Kâbe'nin tavanını ağaçla örten marangoz Begûm Naccâr; Rum kökenli demirci Erzâk, tüccar Kımta, Cüveyriye bintü Vebre isimlerindeki kadın, Abdullah b. Cüd'ân'ın azatlısı olan Süheyb, Yemenli Yasir, Rum veya Türk kökenli Sümeyye, Kâbe'nin tamiri sırasında çıkan Süryanice bir kitâbeyi okuyan ve ismini bilmediğimiz Yahudi şahıs Mekke'de

ikamet eden yabancılardan bazılarıydı. Ayrıca bir kısmının ismi bize kadar ulaşmış olan çok sayıda Rum, Fars, Habeş, Yemen kökenli köle de vardı.

Mekke, bölgenin kalabalık ve hareketli bir şehir devleti olduğu için, sistemli ve işlevsel idarî, malî, askerî ve dinî kurumlara sahipti. Bunların hicâbe, sikâye, rifâde, nedve, livâ ve riyâset isimlerini taşıyan altı tanesi Resûlullah'ın büyük dedesi Kusayy tarafından tesis edilmişti. Hayatta olduğu dönemde Kusayy tarafından yürütülen bu görevler, Kusayy'ın ölümünden sonra bir süre oğlu Abdüddâr tarafından yürütülmüş, fakat daha sonra rifâde, sikâye ve riyâset Abdümenaf'ın çocuklarına geçmişti. Takip eden yıllarda yeni görevlerin eklenmesiyle siyasî, malî, adlî, askerî, dinî görev birimlerinin sayısı birkaç kat artmıştı. Resûlullah İslâm davetine başladığı zaman, bir tür bakanlık sayılabilecek her bir görev alanı faal durumdaydı. Siyasî, malî, adlî, askerî ve dinî kurumlar başlıkları altında toplanabilecek olan söz konusu görev alanları şunlardı:

Siyasî Görevler

Riyâset (Liderlik): Kusayy, Mekke'de ve dışarıda yaşayan Kureyş kabilesinin gençlerinden bir askerî birlik oluşturup Huzâalıları Mekke'den kovduktan sonra Mekke'nin lideri olmuştu. Hiç kimse onun liderliğine itiraz etmemişti. Ancak Kusayy, soyuyla devam eden bir krallık tahsis etmedi. Ölümünden sonra Mekke yönetimini büyük ailelerin temsilcileri üstlendiler. Gerçi bunların içerisinde özellikle Kusayy'ın soyunun ayrıcalıklı bir yeri olmuş ve özellikle de soyundan Abdümenaf, Haşim, Abdülmuttalib gibileri doğal liderler olmuşlarsa da, yönetim tarzı aristokratik bir nitelikte devam etmişti. Soyların temsilcileri olan kimseler Mekke yönetiminden sorumluydular. Soyların temsilcilerinin nasıl seçildiklerini bilmiyoruz, ama muhtemelen hayatı boyunca akıllılığını, kahramanlılığını ve takdir edilen özel yeteneklerini ispatlamış yaşlı bir kimse soyunun doğal temsilcisi oluyor ve soyunun tüm üyeleri ona itaat ediyorlardı. Fakat bu itaat, hiçbir zaman bir kölenin efendisine veya tebanın kralına itaati biçiminde değildi. Daha çok ve hatta tamamıyla saygı, sevgi temelinde şekillenen bir itaatti.

Soy temsilcileri Mekke'nin yönetim işini aralarında paylaşmışlardı. Herkes öncelikle kendi sorumluluk alanında olan görevini yapar, bu görevlerin dışında Mekke'yi ilgilendiren herhangi bir problemde durumu birlikte görüşüp, birlikte karar alırlardı. Her soy temsilcisi, Mekke'yi ilgilendiren bir konuyu öncelikle kendi soyuna ait meclisde görüşüp-konuşur, sonra da Mekke şehir devletinin en üst meclisi olan Dâru'n-Nedve'de karara bağlarlardı.

Meclisler ve Dâru'n-Nedve: İnsanların bir yerde toplanmasını veya toplantı yerini ifade eden '*nedy*' Mekkelilerin meclislerini ifade eden bir isimdi. Her soyun bir meclisi vardı. Her soyun yaşlıları, saygın şahsiyetleri, Kâbe civarında inşa ettikleri

bir binada veya gölgelikte toplanırlardı. Bu meclisler birer istişare merkezleriydi. Soy mensuplarının bir konuya ait genel kararı burada oluşurdu. Meclisler, özellikle akşamları çok hareketli yerlerdi. İnsanlar gruplar halinde toplanırlar, aralarında sohbet ederler, eğlenirlerdi. Bolca içki içilirdi. Şairliği olan veya güzel şiir okuyanlar, okudukları şiirlerle, hikaye bilen ve güzel anlatanlar anlattıklarıyla kalabalığı eğlendirirlerdi.

Mekke'nin asıl meclisi Dârü'n-Nedve idi. Dârü'n-Nedve bir asiller meclisiydi. Dârü'n-Nedve'yi ilk kez tesis eden kişi Kusayy'dı. İlk zamanlar Kusayy'ın evi Mekke'nin idarî binası olarak kullanılmış, ancak daha sonra, yaklaşık 440 yılında, Kâbe'nin kuzeyine, tavafa başlanan yerin arka tarafına bir bina inşa edilerek burası Mekke şehir devletinin meclis binası olarak kullanılmaya başlanmıştı. Kureyş'e mensup olan ve yaşı 40'ı geçmiş olan her erkek meclisin doğal üyesiydi. Ancak yaşı küçük olmasına rağmen, Meclis toplantılarına katılan, kararlarda etkili olan kişiler de vardı. Ebû Cehil 28, Haşim b. Haşim 20 yaş civarında Meclis'in üyesi olmuştu. Çünkü bunlar zekalarıyla, yaptıkları işlerle, beceri ve yetenekleriyle '*olgunluklarını*' ispatlamış kimselerdi.

Bütün idarî işlerin yanı sıra, Mekke kızları için çocukluktan evlenilebilecek çağa geçtiğinin ilanı olan tören, evlilik merasimleri, elçilerin kabulü, büyük ticaret kervanlarına ait kararlar, ticarî faaliyetlerle ilgili konular Dârü'n-Nedve'de yürütülen mutad işlerdendi. Dârü'n-Nedve İslâm davetinin başlamasıyla bir şehir devletinin gerçek meclisi olma özelliğini kazandı. Daveti durdurma kararları orada alındı, konuya ilişkin planlar hep orada yapıldı.

Risâlet döneminin ilk ayetlerinden birisi Dârü'n-Nedve'nin işlevini tespit etmek açısından oldukça önemlidir. Ayette, Resûlullah'ın İslâm davetine engel olmak isteyen ve bunu da zorbaca yapan Mekke eşrafından birisinin durumundan bahsedilip, yaptığı zorbalığa karşılık azapla uyarılırken önemli bir terim ifade edilmiştir. Ayet şöyledir: '*Hayır! Eğer o bu yaptığı işten vazgeçmezse onu perçeminden yakalarız. O yalancı, günahkar perçeminden. O zaman o gitsin de nâdiyesini çağırsın*' (*Alak, 96:15-17*). Ayette geçen '*nâdiye*', toplantıların yapıldığı meclis, toplumun şura merkezi, önemli anlarda toplum adına önemli kararların alındığı '*temsilciler meclisi*' anlamlarına gelmektedir. İşte bu terim, Mekke'deki idarî yapı konusunda ipuçları verdiği gibi, aynı zamanda daha risâletin ilk günlerinden itibaren Resûlullah'ın Mekke şehir devletinin en üst kurumu olan Meclis ile karşı karşıya kaldığını da ifade etmektedir. Resûlullah tarafından İslâm davetinin başladığı yıllarda Dârü'n-Nedve'nin sorumlusu Abdüddâr soyunu temsilen Esed b. Abdüluzza idi. Esed b. Abdüluzza'nın üstlendiği sorumluluk, herhalde bir tür Meclis başkanlığı idi.

Meşvere (Maşura): Meşvere, kaynaklarda hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan bir idarî birimdi. Bu konuda en ayrıntılı bilgiyi İbn'ül Kelbî'nin kitabında buluyoruz.

Onun verdiği bilgiye göre, Meşvere (Maşura), Dâru'n-Nedve'de alınan kararları onaylayan bir üst meclisti. Bu durumda Meşvere'nin yetki itibarıyla Dâru'n-Nedve'nin de üstünde bir idarî birim olduğu anlaşılmaktadır. Bu idarî birim adına Esed oğullarından Zem'a b. Esved Esed, Dâru'n-Nedve toplantılarına katılırdı. Her ne kadar bu idarî birim hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değilsek de, Dâru'n-Nedve'nin üyeleri dikkate alındığı zaman, İslâm davetini durdurmak veya yok etmek için Kâbe'de yahut Dâru'n-Nedve'de yapılan bütün toplantılara Dâru'n-Nedve'nin üyelerinden ziyade Velid b. Muğire, Utbe b. Rebi'a, Ebû Cehil b. Hişam, el-Âs b. Esved, Vâil b. el-Esved, Ebû Leheb gibi şahısların katıldığı tespit edilmektedir. Bu durumda Meşvere'nin üyelerinin Mekke'nin en yaşlı ve sözü geçen bu şahsiyetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Meşvere'yi Mekke şehir devletinin senatosu olarak isimlendirmek mümkündür.

Sifâre: Tam yetkili siyasî temsilcilik veya elçilik olarak tanımlanabilecek olan sifâre görevi, Adiyy oğullarının sorumluluğunda olup, İslâm'ın ilk yıllarında Adiyy soyu adına bu görevi Ömer b. Hattab yürütüyordu. Mekkeliler ile yabancılar arasında açığa çıkan problemlerin çözümü için Mekke şehir devleti adına, karşı tarafla görüşmeleri yürütme işi sifârenin sorumluluk alanında yer alıyordu. Ömer b. Hattab'ın İslâm'a girmesiyle Sifâre'nin Sehm soyuna geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira müminlerin Habeşistan'a hicreti üzerine onları Habeş kralından Mekke'ye iade etmesini istemek için giden heyetin başına Sehm soyuna mensup Amr b. Âs getirilmişti.

Malî Görevler

Rifâde: Tamamen Mekke'ye özgü bir kurumdu. Hacca gelenlerin yiyecek başta olmak üzere maddî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerekleri yerine getirilen bir görev alanıydı.

Kusayy, Mekke'yi bir cazibe merkezi haline getirebilmek için, önemli masraflar yaparak, Mekke'ye gelen hacıların yiyeceklerini karşılama sorumluluğunu üstlenmişti. Buna, sonradan, Mekke'nin yoksullarının yiyecek ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu da eklenmişti. Ancak bu tamamen kişisel bir tasarruftu. Rifâde görevini üstlenmiş soyun lideri hac döneminde çok sayıda deve ve koyun keser, bunlardan genellikle tirit ismi verilen ve içine ekmek doğranarak yapılan bir et yemeği pişirtir ve hacılara dağıtırdı. Rifâde görevi her zaman Kusayy'ın çocuklarında kaldı. Resûlullah'ın İslâm'ı tebliğe başladığı yıllarda bu görevi Haşim'ın soyundan Ebû Talib yürütüyordu. Daha sonra, kardeşi Abbas bu görevi yürütmüştür.

Sikâye: Sikâye, hac sırasında hacıların ihtiyacı olan suyu tedarik etme ve dağıtma görevlerinin yanı sıra, Beytü'l-Haram'ın idaresi ve bakımı işlerinin yürütüldüğü bir görev alanıydı. Mekke, suyu az bir bölge olduğu için, Kusayy hacıların

su ihtiyacını karşılamak amacıyla Kâbe'nin yakınına deriden havuzlar yaptırmış ve bu havuzları çevredeki kuyulardan taşınan sularla doldurmuştu. Abdülmuttalib'in Zemzem'in yerini bulması ise, Mekke'deki su sıkıntısını sona erdirmesi açısından çok önemli bir gelişme olmuştu. Haşim'in soyundan gelenlerin sorumluluğunda bulunan sikâye görevi, İslâm'ın ilk yıllarında Abbas b. Abdülmuttalib tarafından yürütülüyordu.

Emvâlü'l-Muhâcere: Kâbe'nin içinde, Kâbe'ye ve putlara bağışlanan değerli eşyaların saklandığı bir kuyu vardı. Buranın birkaç kez hırsızların yağmasına uğraması nedeniyle, değerli eşyaların korunması problemi açığa çıkmıştı. Söz konusu değerli eşyaların korunması sorumluluğunu Sehm soyundan gelen kimseler üstlendiler. Eşyalar, Dâru'n-Nedve'nin hemen yanına inşa edilmiş bir depoda saklanırdı. Risâlet çağında bu görevi Hâris b. Kays yürütüyordu.

Adlî Görevler

Aşnâk: Adlî işlerin yerine getirildiği bir sorumluluk alanıydı. Kan davalarının çözümlenmesi, kan diyeti başta olmak üzere zarar/ziyanın tespiti ve gereğinin yapılmasının sağlanması Aşnak dahilinde yürütülen en önemli görevlerdi. İslâm'ın ilk yıllarında Teym soyuna mensup Ebû Bekir (veya asıl ismiyle Abdullah b. Osman) bu görevi yürütüyordu.

Hükûma: Meclisin kararlarının uygulanmasını kontrol eden bir görev alanıydı. İslâm'ın ilk yıllarında Sehm oğulları adına Hâris b. Kays bu görevi yürütüyordu.

Askerî Görevler

Kıyâde: Bir anlamda başkomutanlık göreviydi. Meclis muhafızlığı, savaşa katılacakların teçhizat durumları ve ordu komutanlığı Kıyâde dahilinde yer alan görevlerdi. Bu görev Ümeyye oğullarının sorumluluğundaydı. Ebû Süfyan son Kıyâde sorumlusu veya bir diğer isimlendirmeyle son başkomutan olmuştur.

Livâ: Savaşa karar verildiği zaman bir görevli savaş için toplanılacak yeri belirler ve oraya bir sancak dikerdi. Livâ görevi bunu ifade ediyordu. Bu görev Abdüddâr'ın soyundan gelenlerin sorumluluğundaydı. Uhud'da tüm Livâ görevlileri ölünce, çoktandır bir görev alanını daha uhdesinde toplamanın çabasını yürüten Ebû Süfyan bu sorumluluğu da üstlendi.

Ukab: Ukab, Kureyş'in sancağının ismiydi. Muhtemelen üzerinde kartal resmi vardı. Ukab görevi ise, Mekke şehir devletini temsil eden ukab (kartal) isimli sancağı muhafaza altında bulundurmak ve savaş sırasında çıkarıp, taşımakla ilgiliydi. Bu görev başkomutanlık (Kıyâde) görevini de üstlenmiş olan Ümeyye oğullarına aitti. Ebû Süfyan veya onun görevlendirdiği birisi bu işi üstlenirdi.

Kubbe ve Einnâ: Araplar savaşa çıktıkları zaman en büyük putlarını da yanlarına alırlardı. Böylelikle onun yardımına mazhar olacaklarına inanırlardı. Savaşçılar, putun görüş alanında savaşırken, düşmandan korkup geri çekilmekten veya savaş alanından kaçmaktan çekinirlerdi. Kubbe savaş karargahının ismiydi. Einna ise süvari birliğinin ismiydi. Putu taşıma işi bu süvari birliğinin sorumluluğundaydı. Put savaş sırasında karargahta bulunurdu. Süvari birliğinin komutanlığı ve putun taşınması sorumluluğu, risâlet yıllarında Mahzûm soyundan Halid b. Velid tarafından yürütülüyordu.

Dinî Görevler

İsâr ve Ezlâm: Fal okları ile yürütülen bir görev idi. Mekkeliler günlük hayatlarındaki birçok işi Kâbe'nin içinde bulunan Hübel putunun önündeki fal oklarını çekerek, çekilen okun ifade ettiği şeye göre yürütürlerdi. İsâr ve Ezlâm daha çok inançla ilgili bir görev alanı gibi görünüyorsa da esasında idarî bir niteliğe de sahipti. İslâm davetini durdurabilmek için yapılacak işlerin fala bırakılmayıp, Dâru'n-Nedve'deki yoğun geçen görüşmelerle kararlaştırılması ise İslâm'ın Mekke siyasî, hukukî ve ekonomik yapısı için ifade ettiği tehlikeyi göstermesi açısından önemlidir.

Sidâne: Kâbe'nin korunması göreviydi. Sidâne çok şerefli bir işti. Bu görev, sahibine büyük itibar sağlardı. Risâlet yıllarında bu göre Abdüddâr soyu adına Osman b. Talha üstlenmişti.

Hicâbe: Hicâbe, Kâbe'nin kapıcılığı göreviydi. Belirli zamanlarda Kâbe'nin kapısını açmak ve ziyaretçilerin içeri girip çıkmasını düzenlemek, bu işin karşılığında ücret almak hicâbe görevi dahilindeydi. Hiç kimse bu görevi üstlenmiş kişinin izni olmadan Kâbe'ye giremezdi. Risâlet yıllarında bu görevi Abdüddâr soyu adına Osman b. Talha yürütüyordu. Osman b. Talha, sidâne görevini de üstlendiği için, birçok araştırmacı sidâne ve hicâbe görevinin aynı olduğunu zannetmiştir, ancak esasen bunlar ayrı görevlerdi.

Nesî: Takvimi düzenleme göreviydi. Bir diğer ifadeyle, ay takvimi nedeniyle gerçekleşen on günlük kaymaları düzenleyerek, hac zamanını istenen zamana getirme görevini ifade ediyordu. Nesî görevini yapana nasî denirdi. Nasî, takvimde bir düzenlemeye gittiği zaman Kâbe'nin kapısı önünde durur ve kararını ilan ederdi. Bu görevi, risâlet yıllarının ilk zamanlarında, Kinâne kabilesinden Huzâfe b. Fukaym yürütüyordu. Daha sonra Ebû Sümame ismiyle bilinen Cünâbe b. Avf üstlenmişti. İslâm, diğer birçok görevi olduğu gibi bu görevi de kaldırdı.

İfâze: Hac ibadetinin yürütülmesini ifade eden ifâze görevi, risâlet yıllarında Temim soyundan birisi tarafından yürütülüyordu. Bu görevi yapana sûfe denirdi.

Safer, hacca başladığını ilan eder, o Mina'dan inmeden kimse Mina'dan inmez, ondan önce kimse cemreleri taşlayamazdı.

İcaze: Hacla ilgili bir görevdi. Hac ibadetinin Müzdelife'deki kısmının yürütülmesi icazenin sorumluluk alanı dahilindeydi. Bu görev, risâlet yıllarında, Advan b. Amir boyu adına Ebû Seyyâre lakaplı Umeyle b. El-Azel tarafından yürütülüyordu. Esasen nesî, ifâze ve icâze görevleri, ilk zamanlar Kusayy tarafından yürütülmüştü. Ancak, Kusayy, başka kabilelerin desteğini alarak Kureyş'in gücünü artırmak için bu görevleri Mekke dışında yaşayan diğer bazı kabilelere vermişti. İcâze, sembolik değere sahip bir görev alanıydı.

Sorumluluktan Kaçış

> O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğerek '*Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık*' diyecekleri zamanı bir görsen! (Secde sûresi, 32:12)
> Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, yoksa size yardım edilmez. Farkında olmadan, başınıza ansızın azap gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'an'a) tâbi olun. (Zümer sûresi, 39:54,55)

Ahiret İnancı ve Dünya Hayatının Önemi

Yaşanan ve yaşanacak boyutuyla tüm hayatı iki kısma ayırıp, halihazırda dünyada yaşananı hayatın sadece bir kısmı kabul etmek İslâm'da imanın şartlarından birisini oluşturur. İmanın bu olmazsa-olmaz şartına göre ölüm son değildir; iki hayatı birbirinden ayıran bir aşamadır, sınırdır. Ölüm, dünya hayatının sonunu ve Kur'an'ın '*Çıkış günü*' (Yevmü'l-huruc) (Kâf, 50:42), '*Diriliş günü*' (Yevmü'l-ba's) (Rûm, 30:56), '*Toplanma günü*' (Yevmü'l-cem') (Şûra, 42:7), '*Sonsuza kadar sürecek gün*' (Yevmü'l-huld) (Kâf, 50:34), '*Kesin karar günü*' (Yevmü'l-fasl) (Mürselat, 77:13,14), '*Pişmanlık günü*' (Yevmü'l-hasre) (Meryem, 19:39), '*Bilinen gün*' (Yevmü'l-ma'lûm) (Burûc, 85:2), '*Gerçek olan*' (el-Hâkka) (Hâkka, 69:1-3), '*Yaklaşan gün*' (Yevmü'l-âzife) (Necm, 53:57)... gibi farklı isimlerle andığı ahiret hayatının başlangıcını oluşturur. Dünya hayatı son derece kısa, ahiret ise sonsuzdur. Süreleri dikkate alındığında ahiret hayatı daha önemli görünmektedir. Çünkü sonsuz ahiret hayatı insan için sonsuz cehennem veya sonsuz cennettir. Fakat buna rağmen kısa ve sonlu olan dünya hayatı çok önemlidir; hatta amaç/işlevi açısından sonsuza uzanan ahiret hayatından da önemlidir.

İslâm'ın hayatı iki ayrı bölümde değerlendirmesi, sadece mekân ve süre açısından gerçekleşen bir ayrıma dayanmaz. Hayatın '*dünya hayatı*' ve '*ahiret hayatı*' biçiminde ikiye ayrılmasının asıl önemi, ahiretin dünyada kazanılmasından; ahiretin niteliğinin dünyada belirlenmesinden kaynaklanır. İnsanların ebedi hayatlarının niteliğini belirleme açısından ahirette yapacakları bir şey yoktur; her şey

dünyada olup bitmektedir. Dünyada sahip olunan ilkeler ve sürdürülen hayat tarzına göre bir ahiret hayatı oluşmaktadır. Dünya hayatının veya daha doğru ifadeyle dünyada sahip olunan ilkelerin ve sürdürülen hayat tarzının önemi de buradan kaynaklanmaktadır.* Eğer dünyada doğru bilgiye sahip olunur ve inanılır, doğru şeyler ilke edinilir ve tüm bunlara göre güzel bir hayat tarzına sahip olunursa, öbür taraf sonsuz mutluluktur, huzurdur, sevinçtir, esenliktir, cennettir. Ama dünya hayatında yanlış şeylere inanılır ve ilke edinilir, bunların etkisini taşıyan yanlış, kötü bir hayat tarzına sahip olunursa, öbür taraf ıstıraptır, sıkıntıdır, azaptır, cehennemdir.

Esasen, dünya hayatı çabucak biten '*oyun*' ve '*eğlence*'den başka bir şey değildir.** Fakat buna rağmen dünya hayatı önemlidir. Belirtildiği üzere dünya hayatının önemi ise ahiretin dünyada inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır; yoksa dünya hayatının kendine ait özel bir değeri yoktur. Sahip olunan ilkelerin ve hayat tarzının veya daha teknik isimlendirmeyle '*din*'in ne ve nasıl olduğu ise konunun özüdür, esasıdır. Kur'an'ın yöneldiği ve inşasını hedeflediği şey de budur. Bu, risâletin ilk günlerinden itibaren, üzerinde ısrarla durulan bir konu olmuş ve insanlar için çözümü bilinemez, bulunamaz bir problem olmaktan çıkarılmıştır. Zira insanlık tarihinin ve özellikle de felsefenin şahitliğiyle biliniyor ki, insanın mevcut bilgi kaynakları ve imkânları doğru dinin belirlenmesinde; hayatı doğru kılacak ilke ve ölçülerin belirlenmesinde yetersiz kalmaktadır. Risâletin ilk günlerinden itibaren bildirildi ki, dünya hayatını yaratılış amacına uygun bir hayat kılmanın araçlarının, imkânlarının ve ilkelerinin kaynağı vahiydir; Allah'ın elçisi ile bildirdiği ilâhî hakikatlerdir. Bu ilâhî hakikatlere uymak hem dünya hayatını her türlü kötülükten, ahlâksızlıktan, yanlışlıktan uzak tutacaktır; hem de sonsuz ahiret hayatını cennet kılacaktır. Fakat insan, yaratanı olan, varlığını en

* *İlk Kur'an neslinin en önemli temsilcilerinden birisi olan Hz. Ali şöyle der:* 'Dünya arkasını dönmüş gidiyor. Ahiret yüzünü dönmüş geliyor. Her birinin kendine has çocukları var. Siz ahiret çocuklarından olun; dünya çocuklarından olmayın! Bugün çalışma günüdür, hesap günü değil. Yarın hesap günüdür, çalışma günü değil' (*Buhari*, Rikak, 4)

** 'Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?' (En'am, 6:32).

Cahiliye dönemi şairlerinden Iyâs ibn El-Eret bir şiirinde tamamen hedonist bir dünya görüşünün etkisiyle eğlence ve oyunla dertlerden kurtulmaktan bahseder. Ona göre hayat oyun ve eğlence kılınmalıdır; sorumsuzca günü yaşamalı ve başka bir şey düşünmemelidir. Ancak şu ilginç ve son derece anlamlıdır; Iyâs'ın şiirinde kullandığı oyun (le'ib) ve eğlence (lehv) kelimeleri burada zikrettiğimiz ayette aynen tekrarlanmaktadır. Ancak bir farkla, Kur'an'ın bu kelimelerle anlattığı şeyle, şairin anlattığı ve savunduğu şeyin hedefleri birbirine tamamen farklıdır.

uygun şartlarda sürdürmesinin iç ve dış imkânlarını sonsuz lütfuyla sunan, dosdoğru bir hayat tarzının ilkeleri konusunda yardımını esirgemeyen yegâne rabbine karşı lakayt olursa, nankör davranırsa; yanlışlarla, kötülüklerle, ahlâksızlıklarla, sıkıntılarla dolu bir dünya hayatını kendi elleriyle inşa etmiş olur. Ve bu hayatın sonu da kendisi gibi sıkıntı ve azaptır; ancak çok daha şiddetli ve elbette ki sonsuz bir şekilde.

Ahiret inancı çok önemlidir. Onun önemi, insanların zihinlerine yerleştirilecek bir inanç ilkesi olmasından kaynaklanmamaktadır. Önemini, *'esenlik yurdu'*nun kaynağı olan dünya hayatını düzenlenmesinden ve yönlendirmesinden almaktadır. Buna göre, dünya hayatı önemlidir, ahiret hayatının niteliğini belirlediği için; ahiret hayatı önemlidir, dünya hayatını etkileyip şekillendirdiği için. Ahiret inancı ise daha da önemlidir, dünya hayatını düzenlediği ve bunun sonucunda ahireti *'esenlik yurdu'* kıldığı için. Ahiret inancının dünya hayatını etkileyip, şekillendiren özelliğini somut şekilde görmek için *'din'* dikkate alınmalıdır. Din, bir boyutuyla, dünya hayatını yönlendiren bazı yol işaretlerinin ortak ismidir. Yolcular işaretlere uymayıp, istedikleri gibi davranırlarsa, söz konusu işaretlerin yapabileceği bir şey yoktur. O halde yolculara sorumluluk duygusunu, yol işaretlerine uyma bilincini kazandırmak gerekmektedir. Bunu sağlayan ise ahiret inancıdır. Ahiret inancı yok sayılsa, hayatı düzenlemek, insanlığı esenliğe ulaştırmak adına bildirilen tüm ilkeler, tüm bilgiler, tüm açıklamalar, verilen tüm emirler ve getirilen tüm yasaklar temelsiz kalır. Bu nedenle ahiret inancının imanın şartları arasında bulunma amacının, dünya hayatını sorumlulukla yaşanan bir hayat kılmaktan ibaret olduğunu dile getiren birçok ayet vahyolunmuştur. Şu ayet bunlardan sadece birisidir: *'Mutlak hükümranlık sahibi olan Allah yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O güçlüdür, O'nun gücüne hiçbir güç erişemez ve tek bağışlayan da O'dur' (Mülk, 67:1,2).*

Ahiret inancı, sorumluluk temelinde şekillenen bir hayat tarzını inşa etmeyi sağladığı için, risâlet sürecinde üzerinde en çok durulan üç konudan birisini oluşturmuştur. Önemi nedeniyle, Resûlullah'ın kitlesel davete geçişinin başlangıcını teşkil eden Mekkelilere Safâ tepesinden seslenişinde üzerinde bilhassa durduğu konu ahiret inancı olmuştur. Risâlet sürecinde diğer iki temel konuyla birlikte, ahiret inancının ve gereklerinin üzerinde hemen her zaman durulmaya da devam edilmiştir. Diğer önemli iki konuyu ise, ebedî hakikatin temel konusu ve kaynağı olan *'tevhid'* ile, insanları ebedî hakikat konusunda bilgilendirmenin ve uyarmanın kurumlaşmış ismi olan *'risâlet'* oluşturmuştur. Ahiret, bu ikisine inanmanın ve gereklerine uymanın bireysel karşılığını, bireydeki sorumluluk duygusunun kaynağını teşkil etmektedir. Bu nedenle hemen her birkaç ayetten birisinde, ya doğrudan ya da dolaylı olarak ahirete muhakkak değinilmiş; ona ilişkin gerekli

bilgiler verilmiş, önemine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. İslâm davetindeki merkezi konumu nedeniyle, kendilerine ebedî hakikat sunulan insanların en çok dikkatlerini çeken ve daveti kabul etmeyenlerin en çok üzerinde durdukları, en sert tepkiler verdikleri, tartışma ve alaylarına malzeme kıldıkları konu da ahiret inancı olmuştur.

Risâlet sürecinde, İslâm davetinin muhalifleri daha ilk andan itibaren kolaylıkla fark etüler ki, kendilerine sunulan ve kabul edip gereklerini uygulamaya davet edildikleri ebedî ilkelerin temelini, hedefini, birleştirici unsurunu ahiret inancı oluşturuyordu. Bu nedenle diğer ilkeler ve konularla ilgili tepkilerini de ahiret inancına yönlendirmekten geri kalmadılar. Ahiret inancını veya bir başka söyleyişle ölümün son olmadığını kabul etmediler. Kesin bir dille kendilerine bildirilen hakikati reddettiler. Örneğin şunları söylediler: *'Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir; biz, bir daha diriltilecek değiliz' (En'am, 6:29). 'Allah, ölen bir kimseyi diriltmez' (Nahl, 16:38). 'Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder' (Casiye, 45:24).*

Müşrikler, ahiret inancını ve onun dahilinde anlam ve önem ifade eden *'dirilme günü'*nü (yevmu'l-ba's), *'kıyamet'*i (yevmu'l-kıyâme), *'hesap günü'*nü (yevmu'l-hesâb), *'ceza ve mükafat günü'*nü (yevmu'd-dîn), *'kavuşma günü'*nü (yevmut-telâk), *'ebedilik günü'*nü (yevmu'l-hulûd), *'pişmanlık günü'*nü (yevmu'l-hasre), *'cennet'*i, *'cehennem'*i şiddetle reddettiler. Böylesi bir inancın doğru olabileceğini düşünmediler; düşünmek istemediler. Hatta, aşağıda açıklanacak sebeplerden dolayı, yeniden dirilmenin ve ahiret hayatının gerçek olmamasını temenni ettiler. Ahiret inancını ve bu inancın dahilinde yer alan kıyamet, hesap, cennet, cehennem gibi şeyleri *'eskilerin masalları' (Mutaffifin, 83:13), 'karmakarışık rüyalar' (Enbiya, 21:5)* şeklinde niteleyerek reddettiler ve eğer olur ki bunların varlığına şahit olunacak olsa, bunun *'büyü'*den; *'algı yanılması'*ndan *(Hûd, 11:7)* başka bir şey olmayacağını savundular. Onların bu inkârları da, burada verilecek bazı örneklerde olduğu üzere, birçok olaya ve duruma kaynaklık yaptı.

Müşrik Araplarda Ahiret Bilgisi ve İnancı

Ahiret inancına sahip olmayan ve ahireti inkâr eden risâlet çağı Arapları ve özellikle de Mekkeliler esasen ahiret bilgisinden haberdar kimselerdi. Onlar, içlerinden bazı istisna kişiler hariç, ahiret inancına sahip değillerdi; ama ahiret inancını biliyorlardı. Ticarî faaliyetleri nedeniyle sürekli görüştükleri; alışveriş yaptıkları; evlerine, köylerine, şehirlerine misafir oldukları Hıristiyanlardan ve Yahudilerden ahiret inancını duydukları ve hatta bir şeyler sorup öğrendiklerinde kuşku yoktur. Bunun yanı sıra, bazı tarihi bilgiler de İslâm davetine karşı çıkan müşrik liderlerin ahiret bilgisine sahip olduklarını belgeler niteliktedir. Bu konuda Cahiliye

dönemi şiiri önemli bir referanstır. Sakifli şair Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerinin ve Kûs b. Saide'nin şiir ve söylevlerinin ağırlıklı konusu ahirettir. Onların bu bilgilerinin ve hatta inançlarının kaynağının ne olduğu önemli değildir; ister Hıristiyanlar ve Yahudiler olsun, isterse Hz. İbrahim geleneğinin son kalıntıları olsun. Önemli olan, ahiret inancına sahip kimselerin müşrik Araplar arasında yaşamış olmaları, müşriklerin de ahiret inancından haberdar olmalarıdır. Üstelik müşrik Arapların inanç ve kültürlerinde silikleşip, etkisizleşmiş bir ahiret inancı da vardı. Bu konuda Cahiliye devri şiiri önemli bir tanıktır.

Cahiliye devri şiirinde *'dünya hayatı'* ifadesine sıklıkla rastlanmaktadır. Elbette ki *'dünya hayatı'* ifadesinin anlam kazanması için *'dünya dışı'* hayatın bulunması gerekir. Ancak söz konusu şiirlerde *'dünya hayatı'* ifadesine sıklıkla rastlanmasına rağmen, ahiret terimine pek rastlanmaz. Bu da gösteriyor ki, dünya hayatı inancı, ahiret hayatı inancından koparak risâlet dönemine kadar gelmişti. Ahiret terimi dilden adeta silinip gitmişti. Buna karşılık Cahiliye şiirinde özellikle cennet terimiyle karşılaşmak çok kolaydır. Örneğin; Ünlü şair Antere, sevgilisi Able'ye karşı duygularını anlattığı bir şiirinde, sevgilisine kavuşmanın mutluluğunu cennet mutluluğuna benzetmiştir. Yine aynı şiirinde, sevgilisinden uzakta olmayı ise *'her şeyi yakan, geride bir şey bırakmayan ateşe'* benzetmiştir. Bu nitelemenin cehennemi hatırlatması önemlidir. Eğer cennetten bahsedilmemiş olsa, *'her şeyi yakan, geride bir şey bırakmayan ateş'* ifadesi gönül sıkıntısıyla veya salt ateşle açıklanabilirdi, ancak görülüyor ki Antere'nin bu ifadesinde acı ve ıstıraplarını benzettiği şey cehennemin acı ve ıstıraplarıdır. Antere bir başka şiirinde ise *'cehennem'* terimini açıkça kullanmıştır. O, söz konusu şiirinde *'Zilletle (içilecek) hayat suyu (ab-ı hayat) cehennem gibidir. Şeref ile (oturulacak) cehennem ise en güzel evdir'* demiştir. Cahiliye çağının ünlü şairlerinden Züheyr b. Ebî Sülmâ 'nın bir şiirinde ise ahiret inancının yanı sıra, hesap gününden, dünya hayatında sahip olunması gereken sorumluluğundan bahsedilmektedir. Züheyr bir şiirinde şöyle demiştir: *'Göğüslerinizde olanı Allah'tan gizlemeye çalışmayın, ne kadar gizleseniz de Allah onu bilir. (Yaptığınız şeylerin karşılığı) ertelenir, bir kitaba kaydedilir, ya hesap gününe kadar saklanır veya (hesabı) çabuk görülür; hemen intikamı alınır.'*

Bu bireysel örneklerin yanı sıra, ölümle ilgili yaygın bir inancın gerektirdiği uygulamada da ahiret inancının etkisinden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Müşrik Arapların *'beliyye'* ismini verdikleri inançları ve bu inançlarının gerektirdiği uygulamaları şöyleydi: Özellikle ünlü bir adam ölünce onun devesinin gözlerini çıkarıp, mezarın yakınına bağlarlardı. Aç bırakılan deve bir süre sonra ölürdü. İnançlarına göre, ölen kişi zamanı gelince dirilecekti; dirildiğinde yaya kalmaması için deveyi ona sunuyorlardı.

Tüm bunların yanı sıra, ahiret bilgisinin cahiliye dönemi Araplarının geleneklerinde yer aldığına bizzat Kur'an şahitlik yapmaktadır. Kur'an'ın müşriklerin

inançlarıyla ilgili konularda yaptığı şahitlik ise, salt tarihsel açıdan bile her türlü kuşkudan uzaktır. Çünkü, daha önce başka vesilelerle de ifade ettiğimiz gibi, Kur'an'ın şahitlik yaptığı konulardaki açıklamalardan bizzat müşrikler haberdardılar ve onun bu şahitliklerini yalanlayamamışlardır: *'Dediler ki: 'Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi? İşin doğrusu, gerek bize, gerekse daha önce de atalarımıza böyle bir (ahiret) tehdidinde bulunuldu; (fakat) bu geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir!"* (*Mü'minun, 23:82,83*). Ayette dikkat çeken şey, müşriklerin bizzat kendi kültürlerinde, toplumsal hafızalarında ahiretle ilgili bir bilginin bulunduğunun ifade edilmiş olmasıdır. Üstelik bu, müşriklerin bizzat kendi ifadeleri olarak nakledilmiştir. Ancak ne var ki onlar bu bilgiyi bir inanca dönüştürüp kabul etmekte zorlandılar. Bu, daha önce ayrıntılı olarak ele alınıp incelendiği üzere, onların Allah'ı reddetmeleriyle büyük oranda benzerlik taşıyan bir durumdu. Biliyoruz ki onlar esasen Allah'ın varlığını ve hatta varlık olarak birliğini biliyorlardı, ama işlerine Allah'ı karıştırmak istemiyorlardı. Teorik olarak Allah'ı kabul ediyorlar ama fiilen *'Allah'sız'* yaşıyorlardı. Bu açıdan, müşriklerin ahiret inancına verdikleri sert tepki asıl niyetlerini ortaya koyar niteliktedir. Onlar ahireti biliyor ama ahiret inancının hayatlarında belirleyici unsur olmasını istemiyorlardı. Bir başka söyleyişle, yaşadıkları hayatın hesabını vermek işlerine gelmiyordu. Ahiret inancının gereğine göre hareket etmek istemiyorlardı. Sahip oldukları ahiret bilgisi, onlar için son derece işlevsiz, adeta silinip yok olma aşamasına gelmiş bir bilgiden başka bir şey değildi.

Sorumluluktan Kaçış

Müşrikler ahiret inancını şiddetle reddettiler. Hayatlarını etkileyecek böylesi bir inanca sahip olmak istemediler. Sorumsuz hayatlarını sürdürme ve hesabını vermeme isteği ahiret inancını reddetmelerinin asıl nedeniydi. Ancak bunu açıkça söyleyemedikleri için, ahiretin olamayacağının delillerini bulmaya çalıştılar. Kör bir inatla, ölenin dirilmesinin, ölüp çürüyen bedenin tekrar bir araya gelmesinin mümkün olamayacağını savundular. Bu konuda nakledilen bir rivayet şöyledir: Mekke eşrafından ve davetin katı düşmanlarından Ubeyy b. Halef birgün eline aldığı büyük oranda çürümüş bir kemikle Resûlullah'ın yanına geldi. Amacı öldükten sonra dirilmenin *'imkânsızlığını'* ispatlayarak, İslâm'ın *'saçmalığını'* gözler önüne sermekti. O şunun farkındaydı; eğer bir konuda İslâm'ın *'yanlış'*, *'saçma'* olduğu ispatlanabilirse; diğer ilkeleri ve esasları konusunda da ciddi bir kuşku oluşturmak ve böylelikle Resûlullah'ın yürüttüğü daveti sonra erdirmek ya da en azından Mekke için tehlikeli bir hareket olmaktan çıkarmak mümkün olacaktı. Öldükten sonra tekrar dirilme inancını ise amacına en uygun konu olarak gördü. Bu düşüncelerle Resûlullah'ın yanına gelince, elindeki kemiği parmaklarının arasında

ufalayıp, tozlarını Resûlullah'ın yüzüne üfleyerek; *'Sen bu çürümüş kemiklerin tekrar diriltileceğini söylüyorsun, öyle mi?'* dedi. Aslında bu bir soru değil, soru formunda ifade edilen karşıt görüştü; ahireti reddeden bir yaklaşımın soru biçiminde dile getirilişiydi. Resûlullah tereddüt etmeden *'Evet'* dedi; *'Allah tüm ölmüşleri diriltecek ve seni de günahlarından dolayı o gün cehennemine koyacak'*. Ubeyy b. Halef görünüşte istediği cevabı almıştı; Resûlullah tekrar dirilmenin gerçekleşeceğini söylüyordu. Ama aldığı cevap Ubeyy b. Halef'in işine yaramadı. Hatta oyununu bozdu. Zira, Peygamber sadece o çürümüş kemiğin tekrar diriltileceğini söylememiş, Ubeyy'in cehenneme gideceğini de söyleyerek, çevredeki insanların ilgi ve dikkatini Ubeyy'in cehenneme gidişine neden olan günahlarına, kötülüklerine, zorbalıklarına çekmişti. Ubeyy b. Halef öfkelendi, suçlanıp utandırılmış birisi olarak oradan uzaklaştı. Bu olayı takiben ahiret inancını tekrar ele alan ve bu konuda ilâhî hükmü bildiren şu ayetler vahyolundu: *'İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve 'Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?' diyor. De ki: 'Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir'' (Yasin, 36:77-79).*

Mekke'nin müşrik eşrafı, bir defasında, kendilerince son derece tutarlı bir görüşle, ölenlerin tekrar dirilemeyeceğini, tekrar dirilme olmayınca hesap gününün, mahşerin, cennetin, cehennemin *'hayal ürünü şeyler'* olduğunun ispatlanabileceğini düşündüler. Görüştükleri bazı müminlere de bu konuyu açtılar. Amaçları ahiret inancının *'saçmalığını'* ispatlayarak, görüştükleri o müminleri İslâm'dan uzaklaştırmak ve böylelikle İslâm davetinde bir çözülmeyi başlatmaktı. Görüşme sırasında Resûlullah'ın hakkında ileri-geri konuştular; O'nun akla uymayacak saçma sapan şeyler dile getirdiğini, gidişatının iyi olmadığını, muhtemelen aklını yitirdiğini iddia ettiler. Bu iddialarını ise tekrar dirilme inancını delil göstererek ispatlamaya çalıştılar: *'Vücudumuz tamamıyla çürüdükten, toprağa karışıp yok olduktan sonra nasıl olur da tekrar diriliriz! O eriyip kaybolmuş parçaları, değil diriltmek, bir araya getirmek bile mümkün değildir'* dediler. Sonra da amaçlarının gereklerdiği asıl düşüncelerini dile getirip; *'Aklınızı başınıza toplayın. Durumunuzu tekrar gözden geçirin. Peşinden gittiğiniz, düşüncelerini kabul ettiğiniz adam aklını yitirmiş zavallıdan başka birisi değil'* dediler. Onların bu itirazları ve oyunları kısa süre sonra bir ayette karşılığını buldu ve hiç ummadıkları bir cevapla karşılaştılar; *'Biz, onların seni ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırlarken de o zalimlerin (bazı müminlere): 'Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!' dediklerini biliyoruz. Baksana, onlar senin için ne kötü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, (öyle bir) saptılar ki, artık doğru yolu bulamazlar. Dediler ki: 'Sahi biz, bir kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuş iken, yeniden diriltileceğiz, öyle mi; (Bu olacak şey mi)!' De ki: 'İster taş olun, ister demir. İsterse aklınıza yeniden dirilmesi imkânsız gibi*

görünen herhangi bir şey! (Bunların hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, Allah'ın sizi yeniden diriltmesini güçleştirmez. Bu durumda) diyecekler ki: 'Bizi tekrar (hayata) kim döndürecek?' De ki: 'Sizi ilk kez yaratan (kim ise hayata da tekrar o döndürecek). Bunun üzerine onlar sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve 'Ne zamanmış o?' diyecekler. De ki: 'Yakın olsa gerek! (Şunu bilin ki) Allah'ın sizi (tekrar dirilmeniz için) çağıracağı gün, kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız ve (ölüm halinde) çok az kaldığınızı sanırsınız" (*İsra, 17:47-52*).

Müşriklerin İslâm'a muhalefet ederken en çok üzerinde durdukları ve imkânsız olduğunu düşündükleri konu yeniden dirilmekti. Kur'an, ahirete geçişin şartı olan yeniden dirilmenin Allah için bir zorluk olmadığının örneklerini verdi. Örneğin ilk yaratılışa dikkat çekti. Müşrikler bunu kabul ediyorlardı (Zuhruf, 43:87). Kur'an bunu esas alarak, ölümden sonra dirilişin de Allah için hiç zor olmadığını belirtti. Şu iki ayet bunun örneklerini teşkil etti: *'Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?' (Vakıa, 56:62). 'İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler' (Kaf, 50:15).* Müşrikler, tabiattaki oluşumların, çekirdekten bitkinin çıkmasının, ölü toprağın canlanmasının Allah'ın ilmi ve iradesi ile olduğunu biliyorlardı (Ankebut, 29:63). Kur'an bu bilgiye bağlı olarak, yeniden dirilmenin Allah için zor olmadığını açıkladı. İnsanın yeniden dirilişi, çürüyüp bir şeylere karışmış olsa bile, bir tohumdan bitkinin yetişmesi gibiydi: *'Ölü toprak onlar için mühim bir delildir. Biz ona yağmurla hayat verdik ve ondan dane çıkardık' (Yasin, 36:33). 'Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kadirdir' (Rum, 30:50). 'Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır' (Nahl, 16:65).* Uyku da, yeniden diriliş için verilen örneklerden bir diğeriydi. Çünkü herkes uykunun ne olduğunu bilirdi ve uyku büyük oranda ölüme benziyordu. Uyuyan kişi uyanmasa bu ölüm olurdu ve uyanma insanın iradesinde olan bir şey değildi: *'Allah, bazılarının canlarını ölümleri anında, diğer bazılarınınkini ise uykularındayken alır. Sonra uykudakilerin canını iade eder. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir toplum için ibretler vardır' (Zümer, 39:42).* Ancak inkârcıların ahiretin mümkünlüğünü ispatlayan bu delillere ilgi ve iltifatları olmadı. Zaten ahireti biliyorlardı. Ama inkârlarının asıl nedenini söyleyemezlerdi. Çeşitli gerekçelerle inkârlarını sürdürmeye devam ettiler. Fakat ne var ki vahyolunan her ayet durumlarını biraz daha gözler önüne serdi. Her ayet öfkelerini biraz daha artırdı. Çünkü bu ayetlerde hem ahireti inkârlarının gerekçesi olan sorumsuz hayat tarzlarının ve kişiliklerinin olumsuz, kötü, ahlâksız, aşağı özellikleri deşifre ediliyor ve hem de gidecekleri yerin özellikleri, oradaki durumları gözler önüne seriliyordu. Şu bazı ayetler bu durumu dile getirmekteydi:

Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: *'Eyvah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik, Peygamber'e de itaat etseydik!'* derler. (Ahzâb, 33:66)
O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırıp şöyle der: *'Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke (bâtıl gidişatın mensubu olan) falancayı dost edinmeseydim! Çünkü zikir (Kur'an) bana gelmişken o kişi beni ondan saptırdı. Zaten şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.'* (Furkan, 25:27-29)
Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür ne de yaşar! (Tâhâ, 20:74)
İnkâr edenlere cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız. (Fâtır, 35:36)
Şüphesiz, cehennem pusuda beklemektedir. Orası azgınların barınacağı yerdir. Onlar orada nice çağlar boyu kalacaklar. (Nebe, 78:21-23)
O ateşe ancak kötü olan girer. Öyle kötü ki, (hakikati) yalanlayıp yüz çevirmiştir. (Sorumluluğunun bilincinde olup, kötü ve yanlış şeylerden) korunan ise ondan (ateşten) uzak tutulur. (Leyl, 92:15-17)

Sorumsuzluğu Erdem Kabul Edenler

Sorumsuzluk, Cahiliye dönemi Arab'ının en temel özelliğiydi. Bu nedenle İbn Haldun, cahiliye dönemi Araplarını *'çöllerde dolaşan, vahşi hayvanların tabiatında, kaba kılıklı, gururlu, himmetleri büyük, başkanlık veya baş olmak için birbirleriyle yarışan ve çekişen bir kavim'*[1] biçiminde tanımlamıştır. Onlar, mensup oldukları coğrafyanın sık değişen özellikleri ve sınırsızlığı nedeniyle hoyratça, sorumsuz ve başıboş bir hayat tarzını kendilerine ilke edinmişlerdi. Çöl şartlarında tabiata karşı her an verilen mücadele, müsamahayı tanımayan, boyun eğmeyi aşağılanma kabul eden bir kişiliğin oluşumuna ve bunun gelenekselleşerek süreklilik kazanmasına neden olmuştu. Söz konusu geleneğe göre bireysel ve sosyal *'şeref'* in anlamını oluşturan boyun eğmemek, kendini serbest hissetmek, sınır ve ölçü tanımamak yaşantının olması gereken özelliklerini teşkil etmeliydi. Böyle de olmuştu. Çöl ortamının zorluklarıyla baş edebilmenin etkisiyle gurur, büyük zorlukların üstesinden gelebilmenin değişmez şartı olarak hoşgörüsüzlük, her türlü şarta ve zorlamaya karşı itaatsizlik gibi bir dizi özellik Arap kişiliğinin temel özellikleri olmuştu. Onlar, tabiat ile kişilik arasında doğrudan etkileşimin en tipik örneklerini teşkil ediyorlardı. Cahiliye Arapları için özellikle itaatsizlik ve boyun eğmeme önemli bir özellik, bir erdem olarak anlam kazanıyordu. Sadece kendilerinin belirlediği şartlarla (esaslarla/ilkelerle) yaşamayı normal, başkasına itaati en büyük *'şerefsizlik'* kabul eden bir anlayış Arap kişiliğinin en karakteristik özelliği haline gelmişti. Bütün bunların sonucu olarak da, başkasına karşı sorumluluk hissine sahip

olunmayan bir yaşantı tarzını sürdürüyorlardı. Herkes için önemli olan öncelikle kendisiydi; kendisini takiben de ailesiydi, soyuydu, kabilesiydi. Başkalarını dikkate almak, başkasına acımak, Arap karakterinin tanımadığı, bilmediği bir duyguydu, temel bir özellikti. Bu nedenledir ki, Kur'an birçok ayetinde İslâm davetine muhatap olan risâlet çağının insanlarının bu sorumsuzluk duygusuna doğrudan veya dolaylı bir şekilde değinmiştir.*

Cahiliye Araplarındaki sorumsuzluk duygusu, sonunda hesabı verilmeyecek bir hayat anlayışına sahip olmaya yol açmıştı. Dünya hayatının boş olduğu, insanın bu anlamsız dünyada anlamlı bir şeyler yapmasının, ancak sorumsuzluğa dayalı bir yaşantı ile mümkün olabileceği inancı Cahiliye düşünce ve yaşantı tarzında önemli bir bakış açısı haline gelmişti. '*Bu hayatın sonu vardır ve o sonun sonrası yoktur*' anlayışı yaşantının bütün alanlarında hakim özellik olmuş ve diğer olumsuzlukları doğurmuştu. Bununla ilgili olarak Cahiliye devri şairi el-Muhabbel'in karısı, müsrifliği nedeniyle kocasına sitem ederek; '*Şüphesiz zenginlik ebedî hayattır ve yoksulluk insanın günlerini kısaltır*' demesi, Cahiliye insanının hayata bakış tarzını ve sahip olduğu sorumsuzluğun kaynağını göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Gerçi, birbirlerine oranla çok farklı şeylere inanan, farklı inanç mensuplarının bir arada yaşadığı Arap toplumunda ve özellikle de Mekke'de bazı kimselerin ölümden sonra dirilmekten bahsetmeleri, müşriklerin tepkilerine neden olmayabilir ve hatta zevk ve sefalarını sınırlı dünya hayatının ötesine de taşıma arzusuyla ilgi bile gösterebilirlerdi. Fakat böyle olmadı. Çünkü İslâm, ahiret inancını salt bir inanç unsuru olarak sunmuyordu. Diğer inanç unsurlarında da olduğu gibi bu inancı da hayatın merkezine koyuyor, hayatın her şeyini etkileyecek bir konuma yerleştiriyordu. Ahiret inancı demek, sorumluluk demekti; ahiret inancı demek, hesaba çekilmek demekti. Kur'an için ahiret hayatı her ne kadar süre ve mekân olarak ölüm sonrasında tekrar dirilmeyle/kıyametle başlıyorsa da esasen nitelik olarak şimdiden başlıyordu. Şu ayet bunu ifade eden ayetlerden birisiydi: '*Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar. Onlar düşünmezler mi ki, tekrar diriltilecekler! Büyük birgünde. Öyle birgün*

* 'Ahirete inanmayanlar hâlâ: '*Bu dünyadaki hayatımızdan başka bir şey yoktur, yaşarız, ölürüz. Bizi ancak zaman yok eder*' derler. Fakat onların bu hususta gerçek bir bilgileri yoktur, onlar sadece zanna kapılmışlardır.' (Casiye, 45:24)
'İnançsızlardan bir kısmı dediler ki; '*Bu dünyadaki hayatın ötesinde başka bir şey yoktur, öldükten sonra da dirilmeyeceğiz.*' (En'am, 6:29)
'İçlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar. O Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler: '*Bu ne tuhaf şey!*' dediler. '*Ölüp bir yığın toprak olduktan sonra mı tekrar dirileceğiz? Bu gerçekleşmesi mümkün ve muhtemel olmayan bir dönüştür.*' (Kâf, 50:2,3)

ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır. Doğrusu günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn'de olmaktır. Siccîn nedir, bilir misin? (O) Amellerin sayılıp yazıldığı bir kitaptır.O gün vay haline yalancıların! Ki onlar, ceza gününü yalan sayarlar. Onu ancak hükümleri çiğneyen ve günaha dalan kimseler yalanlar' (*Mutaffifin, 83:1-12*). Bu ve benzeri ayetlerde açıkça ifade ediliyordu ki, yaşanan şu an ve takip eden zamanlar ahireti inşa etmektedir. Yaşanan şu an ve yaşanacakların niteliği ahiretin niteliğini belirlemektedir. Müşriklerin ve elbette ki özellikle zengin, şımarık eşrafın alışageldikleri sorumsuz, başıbozuk hayat tarzlarını değiştirmek gibi bir niyetleri yoktu. Onlar bu hayat tarzının kendileri için olumsuz bir karşılığa neden olacağını bilmek veya duymak istemiyorlardı. Bu yönde bir bilince sahip olmak işlerine gelmiyordu; zira gidişatlarından memnundular; her şeyiyle ölçülerini kendilerinin belirlediği bir hayatı yaşıyorlardı; ezilenler, sömürülenler, aç kalanlar, mağdur edilenler, güçsüzler, yoksullar, çaresizler... ise başkalarıydı.

Tüm bunlar dikkate alındığında özellikle Mekke eşrafı İslâm'ı kabul edemezdi. Çünkü İslâm Allah'ın vahyettiği ilâhi bilgiye göre inanıp, Allah'ın hükümlerine göre yaşanması gerektiğini ilan ediyordu. İnsanı sorumluluk sahibi olmaya çağırıyordu. Birçok ayetin konusu insanın sorumluluğuyla ilgiliydi. Şu ayetler ise bunun örneklerinden sadece bazılarıydı: *'İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor!'* (*Kıyâmet, 75:36*), *'Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?'* (*Mü'minun, 23:115*), *'Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir.'* (*Müddessir, 74:38*), *'Gerçekten de insan, ancak çalıştığını elde eder.'* (*Necm, 53:39*). Ayrıca yine birçok ayette *'taat'* (itaat), *'kunut'* (tevazu içerisinde itaat), *'huşu'* (tevazu içerisinde teslimiyet), *'tadarru'* (kendini Allah karşısında küçültme) içinde olmak emrediliyordu. Bu ise, bilhassa Mekke eşrafı için, sürdürdükleri sorumsuz hayat tarzlarını terk edip, Allah'ın tayin ettiği sorumluluklara göre yaşamaları gerektiğini ilandan başkası değildi. Onlar, elbette ki Allah'ın varlığına inanıyor, evrendeki otoritesini kabul ediyorlardı. Ancak Allah bile olsa, yaşantılarına hiç kimsenin müdahale etmesini istemiyorlardı. Hayatlarının hesabını vermek istemiyorlardı. *'Ben özgürüm ve özgürlüğüme kimseyi dokundurmam'* diyorlardı. Zira, o bazılarının *'özgürlüğü'* sorumsuzluklarının meşruluğunu sağlıyordu. Bu sayede insanlar üzerinde sultalarını istedikleri gibi kurabiliyorlardı.

DİPNOT

1- İbn Haldun, *Mukaddime*, I/384, 386.

Yolcu ve Rehberi

> Allah, sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitabın etkisinden tüyleri ürperir; hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz. (Zümer sûresi, 39:23) Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kafirlerin dostları da tağutlardır. (O da) onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. Onlar ateş halkıdır, orada ebedi kalacaklardır. (Bakara sûresi, 2:257)

Çölün Rehberleri

Çöl, risâlet çağının Arapları için, içinde yaşanılan coğrafyanın en önemli özelliğini oluşturuyordu. Çöl, onlar için, hayatlarının tamamını etkileyen ve yaşantılarının birçok özelliğini kendisine göre ayarlamak zorunda kaldıkları temel unsurdu. Çöl demek, her şey demekti. Zira onlar çölde doğar, çölün her türlü özelliklerini bizzat yaşayarak hayatlarını sürdürür ve çölde ölürlerdi. Çölün en önemli özelliği, sürekli değişen yapısı gereği, kalıcı hiçbir şeye imkân sağlamamasıdır; izler silinir, yollar kaybolur, yönü tayin etmede kullanılan tepeler yok olur ve her an her şey değişir. Çöl, doğru yolu bulmada işe yarayacak sabit bir şeyi kendisinde bulundurmaz. Orada her yer aynıdır; her tarafta birbirinin aynısı tepeler ve uçsuz bucaksız kum denizi vardır. Bütün bu özellikler nedeniyle çölde yaşayan insanlar için, çölden geçmek zorunda olan doğru yolu bilmek veya bulmak, sürekli sahip oldukları, hiç değişmeyen bir problemi teşkil ediyordu. Yerleşim merkezlerinin hemen yanında bulunan ve oldukça dar bir alanı kapsayan bölgeler hariç bütün çöl, doğru yolu bulabilme ve menzile ulaşabilme probleminin yegâne kaynağını ve zeminini oluşturuyordu.

Çölün korkutan, doğru yolu bulmayı neredeyse imkânsızlaştıran özellikleriyle iç içe yaşayan risâlet çağı insanları için '*hâdi*' çok önemliydi; hayatî bir öneme sahipti. Bu nedenle de günlük hayatlarında sık kullandıkları ve anlamını çok iyi bildikleri bir kavramdı. Zira onlar hâdileri aracılığıyla çölün bilinmezlikleri içerisindeki doğru yollarını buluyorlardı. Hâdi, sıcaktan ve susuzluktan ölmeye neden olacak sayısız çöl yollarının arasından doğru olanını bulup, böylelikle gereksiz sı-

kıntılara katlanmayı engelleyerek menzile varmayı sağlayan rehberin ismiydi. Hâdi, Araplar için çölde geçen hayatları süresinde paha biçilmez bir değeri ve önemi ifade ediyordu; onsuz bir yere kıpırdayamazlardı. Kıpırdayacak olsalar, kaybolup çölün sıcağında ve susuzluğunda helâk olurlardı. Kıpırdamayacak olsalar, bu sefer de açlıktan ölürlerdi. Çünkü en önemli geçim kaynaklarını ticarî faaliyetleri oluşturuyordu ve ticaretlerini yürütebilmeleri için çölü aşmaları gerekiyordu.

Risâlet çağındaki Araplar için hâdi önemliydi; özellikle de Mekkeliler için. Onların hem günlük hayatlarının gereği olan yolculukları için, hem de ekonomilerinin, siyasetlerinin, toplumsal konumlarının ve toplumlar arası imtiyazlarının selâmeti için çölü iyi bilen rehbere ihtiyaçları vardı. Zira zenginliklerinin kaynağı olan ticaret kervanlarının menziline gidebilmesi için '*yolu bilen*' gerekliydi, ekonomik gelirlerin ve toplumsal prestijlerin kaynağı olan hacc ve panayırlar için diğer insanların Mekke'ye gelebilmeleri '*yolu bilen*'lere bağlıydı. '*Yolu bilen*'ler olmayacak olsa, her şeyleri alt-üst olurdu. Yol bilenler Mekkelilerin her şeyiydi. Zira her şeyleri onlara bağlıydı.

Fakat bütün bunlara rağmen, hâdilerin de yollarını şaşırdıkları olurdu. Çölün her yerinde hâdilere güvenmek mümkün değildi. Sonuçta onlar da birer insandı ve çöl çok büyük olmasının yanı sıra, ayrıca sürekli değişen bir yapıya sahipti. Bu durum çöl rehberleri için en büyük problemi teşkil ederdi. Ayrıca çölde birçok '*yehmâ*' vardı. Buralar yolculuk etmeye korkulan bölgelerdi. O bölgelerin uzmanları yoktu. Hâdiler dahi yehmâlarda yolculuk edemezlerdi. Zira o bölgeler yön tayin etmeyi imkânsız kılacak kadar hızlı değişkenliğe ve çok daha fazla tekdüzeliğe sahipti. Bazen birisi yehmâda yolculuk yapmaya kalkardı da kendisinden bir daha haber alınamazdı. Ancak küçük çocukların, aptalların ve bunakların kalkışabileceği böylesi bir yolculuğun akıbeti baştan belliydi; kaybolmak. Çölde kaybolmak ise ölüm demekti.

Bilinmezlikler Karşısında İnsan

Çöl insanlarının yaşadıkları coğrafya ile ilgili problemleri bir yana, esasen insanın bireysel ve toplumsal hayatı da çöl gibidir; bilinmezliklerle doludur. Her insan bu bilinmezlikleri aşmak ister; bunu gerçekleştirebilmek için de bilgiye ihtiyaç hisseder. İnsan, her şeyden önce biyolojik varlığına uygun olan ve olmayan şartları bilmek ve uygun şartlarda varlığını devam ettirmek ister. İnsan sadece biyolojik varlığı için değil, başka şartlar ve durumlar için de bilgiye muhtaçtır. Psikolojik dünyasını dengede tutacak, kişiliğini her türlü olumsuz etkilerden koruyacak imkân ve şartları da bilmek ister. Toplumun bir üyesi sıfatıyla, diğer insanlarla olan her türlü ilişkisini en uygun, en güzel, en doğru şartlarda ve biçimde sürdürmeyi arzular. Bunların yanı sıra insan, düşünen, inanan, soran ve sorgulayan, varoluş nedenini bilmek isteyen, geçmişi ile geleceği arasında irtibat kuran bir varlıktır. Bu

konularda da bilgi sahibi olmak, bu alanlarda açığa çıkan problemlerini çözmek, sorularını cevaplamak, durumunu anlamak, gidişatını doğru kılmak; kişiliğini, karakterini en güzel, en doğru şekilde inşa etmek ister.

İnsan sadece bu konularda bilgi edinmek istemez. Ayrıca varlığı ve hayatı anlamak ister. Varlığın ve hayatın failini, amacını bilmek ister. Bu nedenle de, *Evrende sürekli gözlenen mükemmelliğin faili kimdir?, Ben niçin varoldum?, Eğer bir amaç için varoldumsa, bu amaç nedir?, Varlığımın bir amacı yoksa, neden varım ve amaçsızım?, Varlığımın oluşmasının bir amacı olabileceği gibi, ölümün de bir amacı olabilir mi?, Eğer doğumun ve ölümün bir amacı varsa bunlar birbirleriyle ilgili midir?...* gibi uzayıp giden yığınla soru, her insanın düşüncesinde bazen bir şekilde de olsa açığa çıkar. İnsan bu soruların cevabını bilmek ve buna göre varlığına anlam kazandırmak, gidişatını amaçlı kılmak ister. Bu sorular cevaplanmadığı veya cevaplansa dahi doğruluğundan emin olunamadığı zaman, *En iyi yaşama biçimi hangisidir?, Gerçek saadet ne tür bir yaşantı sonucunda elde edilebilir?, Bir yaşantı tarzının doğruluk veya yanlışlığının ölçüsü ne olmalıdır?, Doğru bir yaşantı tarzı hangi ilkelere dayanmalıdır?...* şeklindeki diğer bazı soruların doğru cevabına ise hiçbir şekilde ulaşılamaz. Bu soruları cevaplayamamak, hayatı çekilmez kılar; hayat anlamını yitirir.

Geçmişe dönüp bakıldığında, insanlığın bilgi edinmeyle ilgili serüveninin çok uzun ve karmaşık olduğu görülür. İnsanlar ihtiyaçları olan bilgiyi çok değişik kaynaklardan edinmişler ve edindikleri bilgiye göre hayatlarını inşa etmişler, kişiliklerini oluşturmuşlar, inanç ve düşüncesini şekillendirmişlerdir. Fakat, insanlığın edindiği sayısız tecrübeler göstermiştir ki her bilgi '*doğru*' değildir; bilginin iç tutarlılığa sahip olması, manuga uygun gelmesi onu '*doğru*' kılmaya yetmemektedir. Yine aynı tecrübeler '*görece doğru veya doğru olduğu varsayılan*' bilgilerin, insanların '*varoluş gayelerine*' ve '*doğru hayat tarzına*' ilişkin temel '*insani*' problemlerini ya çözemediğini yada çözüyor görünümü altında sonu pişmanlık olan aldanışlara sürüklemekten başka bir şey sağlamadığını ortaya koymuştur. Bilhassa iki bin beş yüz yıllık tarihi ayrıntılı olarak bilinen felsefe şahitlik etmektedir ki, insanın, hayatını sürdürmek ve anlamlandırmak için gerekli bilgi arayışı hiç son bulmamıştır. İnsanların mevcut bilgi kaynakları bu soruları cevaplamada yetersiz kalmıştır. Akıl başta olmak üzere diğer tüm insanî güç ve yeteneklere dayanılarak getirilmeye çalışılan bütün çözüm gayretleri, bilinmezleri çoğaltmaktan başka bir şey sağlamamıştır.

'İnsan niçin varoluş amacını tespitte aciz kalıyor ve saadet içinde yaşayacağı bir dünyayı inşa edemiyor?' Çünkü, '*İnsan*'ı anlamak, '*İnsan*'ı bütün varlığıyla doğru tanımlamak ve buna göre '*İnsan*'a uygun bir hayatın planını sunmak, '*İnsan*'ın kapasitesini aşıyor. Zira, ne '*İnsan*' basit bir varlık, ne de '*Hayat*' tekdüze. Her ikisi de, birbirlerinin sebep ve sonucu olacak şekilde, ifade edilemeyecek kadar çok çeşitli ve farklı özelliklerin odaklaştığı merkez konumundalar. '*Karmaşıklık*' ve '*çok yönlülük*' ise her ikisinin de özelliklerinden en önemlilerini teşkil etmektedir.

'*Karmaşık*'lar, çünkü; bireysel yapıdan toplumsal yapıya, psikolojik özelliklerden biyolojik özelliklere, madde dışı âlemden maddeye... kadar uzanan alanların kesiştiği noktada yer alan ve hepsinin etkilerini taşıyan bir özelliğe sahipler. '*Çok yönlü*'ler, çünkü; bu kadar birbirinden tamamıyla farklı görünen şeylerin hepsiyle ve hepsinin her bir özelliğiyle irtibatlılar. Kısacası, '*insan*' ve '*hayat*' derinliklerine inildikçe tam anlamıyla bir '*muamma*' olarak anlam kazanmaktadır; ikisi birleşip '*insan hayatı*' denen şey ifade edilince bilinmezlik daha da büyümekte ve derinleşmektedir. Problemin çözümüne imkân sağlamayan insanî yetersizliklere, bir de birileri tarafından bilinçli şekilde gerçekleştirilen aldatmalar, engeller eklenince, problem insanlar için hepten içinden çıkılmaz hale gelmektedir.

Fakat bütün bunlara rağmen insanlık çaresiz değil. Umutsuzluğu bir kader olarak kabullenmesi gerekmiyor. Çünkü, yüce Allah, insanlığı çaresizliklerin içinde bırakmadı ve bırakmıyor. Gönderdiği '*Elçi*'leri ve elçileriyle sunduğu '*Kitap*'larıyla insanlığın yaşanabilir bir dünya, dosdoğru inanç ve hayat tarzı özleminin gerçekleşmesini engelleyen problemlerin çözümü için gerekli bilgiyi ve yöntemini bildirdi. Kur'an ise ilâhî yardımın son kitabını oluşturdu.

İslâm davetiyle ilan edildi ki, insan için bütün bir hayat yolculuğunda gerçek anlamda rehber/hâdi olan sadece Allah'tır (Leyl, 92:12). Çünkü O, yaratılış ve varoluş gereklerini kendi başına bilme imkânına sahip olmayan insana, dünyadan ahirete uzanan yolculuğu sırasında en doğru tarzda rehberlik yapar (Furkan, 25:31). Yardım ederek yolların en doğrusunu, '*Sırat-ı Müstakim*'i gösterir.* Yalnız şurası son derece önemlidir ve bu nedenle ayetlerle birçok kez bildirilmiştir ki, Allah, Araplar için hayatî önem ifade eden kendi aralarından çıkmış insan hâdiler gibi değildir. İnsanların inanç ve hayat tarzları için rehberlik yapan filozoflar, bilim adamları, düşünürler, devlet adamları... isimlerine sahip olan fakat insanlar için rehber oldukları iddialarına rağmen doğru yolu bilmeyen ve kendileri de doğru yolu bilenin rehberliğine ihtiyacı olanlar gibi hiç değildir. Onların binlerce yıldır yapageldikleri gibi insanları sıkıntıların, zorlukların, bilinmezliklerin içerisinde bırakmaz. Zira Allah öyle bir hâdidir ki hiçbir şeyi şaşırmaz. Zira O'nun bilemediği hiçbir şey yoktur. O'nun için hiçbir şekilde '*yehmâ*' veya '*muamma*' söz

* 'İşte benim doğru yolum bu. Ona uyun, (başka) yollara uymayın ki, sizi O'nun (dosdoğru olan) yolundan ayırmasın! (Azabından) korunmanız için (Allah) size böyle tavsiye ediyor.' (En'am, 6:153)
'Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kafirlerin dostları da tağutlardır. (O da) onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. Onlar ateş halkıdır, orada ebedi kalacaklardır.' (Bakara, 2:257)
'Yalnız (iyi bilin ki) size benden bir hidâyet (hûda) geldiği zaman, kimler benim hidâyetime (hûdama) uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.' (Bakara, 2:38)

konusu değildir. Çünkü O her şeyi yaratan ve yönetendir. O'nun bilgisi dışında var olan bir şey yoktur, olamaz. Zira O, eşi, ortağı, benzeri olmayan yegâne Hâlık, İlâh, Rabb, Melik...dir. O'nun bu sıfatları ise, insanlar için inançta, düşüncede ve hayat tarzında gerçek hâdinin sadece O olduğunun bir başka ifadesi ve teminatıdır. İnsanlar O'nun hâdiliğinde doğru yol üzerinde olurlar. *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* (Lâ İlâhe İllallâh) çağrısı ise bu mutlak rehberin (el-Hâdi) varlığını ve sıfatlarını formüle eden bir söz, o mutlak rehberi kabulü tasdik eden bir ifade olarak anlam kazanmaktadır.

'Allah'tan Başka İlâh Yoktur' Çağrısı

Kur'an, peygamberlerin insanlara sundukları ilâhî hakikatlerin özünün *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* çağrısı olduğunu bildirmiştir.* Bu çağrı, insanların inançları için hâdilik yapmaya kalkan/niyetlenen bütün kâhinleri, büyücüleri, muskacıları, ideologları, entellektüelleri, din adamlarını reddeden, bunların tamamının sahte hâdilikleriyle elde ettikleri menfaat kapılarını kapamak için insanları uyanmaya ve harekete geçmeye davet eden bir çağrıdır. Bu çağrı, insanlar için hayat tarzı tayin eden, bireysel ve toplumsal hayat için ölçüler belirleyen ve bunu değişik usüllerle zorunlu veya gerekli kılan zenginlere, yöneticilere, komutanlara, *'Sizler de Allah'ın hâdiliği karşısında diğer insanlardan farksızsınız'* diyen bir çağrıdır. Yine bu çağrı *'İnançta ve hayat tarzında hâdilik sizin değil, ancak ve ancak Allah'ındır'* demenin evrensel ifadesidir. Ve bu çağrı, yanlışların, kötülüklerin, ahlâksızlıkların, aldatmaların, baskıların, zulümlerin, hilelerin, sömürülerin, işkencelerin oluşturduğu bütün sistemleri ve toplumsal yapıları; isimleri ne olursa olsun, failleri kimler olursa olsun, bunların tamamını reddeden bir çağrıdır. Kur'an ise bu çağrının kaynağı, hakkın, hukukun, huzur ve saadetin, iyilik ve güzelliğin teminatı olan yegâne *'hûda'*dır. Bir diğer ifadeyle *'doğru yolun'* yegâne aracı ve işaret levhasıdır; *'hidâyet'* kitabıdır. İnsanları dalâletten hidâyete, bâtıldan hakka sevk eden *'hûda'*ların en önemlisidir. Gerçek ve tek Hâdi'nin insanlara sunduğu hidayetidir:

> Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet

* 'O, gökte de, yerde de ilâh olandır.' (Zuhruf, 43:84)
'Egemenlik yalnız Allah'a mahsustur. O, sırf kendisine kul olmayı emretti. Dosdoğru din ancak budur.' (Yusuf, 12:40)
'Eğer yerle gökte Allah'tan başka ilâh olsaydı, ikisi de bozulurdu. Arşın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir.' (Enbiya, 21:22)

rehberidir. Allah kimi saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz. (Zümer, 39:23)
İşte bu Kur'an bir hidayettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlara en kötüsünden, elem verici bir azap vardır. (Casiye, 45:11)
Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler. (Isra, 17:9)

Mekke'nin müşrik liderleri, *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* çağrısını duydukları zaman, üstesinden gelemeyecekleri büyük problemlerlerin hemen yanıbaşlarında oluşmaya başladığını düşündüler. Korku ve endişelerini *'Başımıza büyük bir şey geldi'* diyerek ifade ettiler. Zira *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* çağrısı, ilâhlığın, mülkiliğin, rabblığın Mekke eşrafına veya haleflerine değil, sadece ve sadece Allah'a ait olduğunu ilan ediyordu. Allah'ın insanlara sunduğu ilke ve ölçülere rağmen ilke ve ölçüler belirlemeye kalkışmanın *'yehmâ'*ya dalmak anlamına geldiğini söylüyordu. İnsanları *'yehma'*lara sürükleyenlerin reddedilmeleri ve gerçek ve tek *'hâdi'*ye itaat edilmesi gerektiğini bildiriyordu. Ve tüm bunlar Mekke eşrafının kabul edemeyeceği şeylerdi. Çünkü her ne kadar kendileri de *'yehmâlar'*la dolu bir hayatın mensubu olsalar da, aynı zamanda insanların geneline göre çok ayrıcalıklı bir hayatın da mensubuydular. Mekke'deki putlar nedeniyle imtiyazlı ve üstlerinde hiçbir otoritenin etkisini hissetmedikleri serbest bir hayat tarzını yaşamaya alışmış kimselerdi. Mekke'de idarî yapının gerektirdiği otoriteyi aralarında paylaşarak başka birisinin boyunduruğuna girmeden hayatlarını sürdürüyorlardı. Üstelik başkalarını boyundurukları altına almışlardı. Otoritelerini herhangi bir kayıt tanımaksızın istedikleri gibi belirleyip, gereklerini istedikleri gibi uygulayabiliyorlardı. Kişisel veya ailevî çıkarlarının gereğine uygun olarak en önemli malî kaynakları olan hacla ilgili kararları istedikleri gibi değiştirebiliyor veya iptal edebiliyorlardı. Mekke'de ve civarında her istediklerini serbest, her istediklerini yasak kılabiliyorlardı. Kısaca istedikleri gibi davranıp, istedikleri gibi emredip ve emirleri altındaki insanları istedikleri gibi yönetiyorlardı. *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* çağrısı ise tüm bunları yerle bir edecek, herşeyi tepeden tırnağa değiştirecek nitelikte bir çağrıydı. Bu çağrı, yaşantılarındaki sorumsuzluğu kayıt altına almaya aday olduğu gibi, insanlar üzerindeki hakimiyetlerini de gayri meşru ilan eden bir çağrıydı. Açıkça görüyor ve kuşku duymaksızın anlıyorlardı ki, bu çağrıyı kabul etmeleri, sorumsuz yaşantılarını ve dolayısıyla haksızlık temeline oturmuş menfaatlerini terk etmekten başka bir şey olmayacaktı; onlar ise bunu istemiyorlardı. Tüm bu nedenlerle, asılsız itibarlarının, haksız gelirlerinin, zulüm ve sömürüye dayanan menfaatlerinin teminatı olan mevcut inançlarının ve sistemlerinin devamı için, temelini *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* ilkesinin teşkil ettiği İslâmi davetini yok etmeyi zorunlu buldular. Her yeni ayetle de, korktuklarının başlarına gelme zamanının biraz daha yaklaştığını hissettiler. Buna bağlı olarak da tepkilerini artırdıkça artırdılar.

İslâm Davetinin Muhalifleri ve Muhatapları

> Kafir olanlar dediler ki: '*Biz hiçbir zaman bu Kur'an'a ve bundan önce gelen kitaplara inanmayacağız*'. Sen o zalimleri Rabblerinin huzurunda tutuklanmış bir halde birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar (Müstez'aflar), büyüklük taslayanlara (müstekbirlere) derler ki: '*Siz olmasaydınız, biz inanan insanlar olurduk*'. Büyüklük taslayanlar zayıf sayılanlara derler ki: '*Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik. Bilakis siz suç işliyordunuz*'. Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara derler ki: '*Hayır! Gece gündüz (işiniz-gücünüz) tuzak kurmaktı. Çünkü siz daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz*'. (Onlar) artık azabı gördüklerinde, için için yanarlar; biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkaları takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar. (Sebe sûresi, 34:31-33)

Mekke şehir devletinin liderleri konumundaki aile temsilcilerinin veya yaygın isimlendirmeyle eşrafın çok farklı girişimlerle İslâm davetini durdurma veya İslâm'ı istedikleri yönde değişikliğe uğratma çabalarının risâlet sürecinde güçlü bir şekilde hissedilmeye başlanmasıyla, tüm bu tepkilerin nedenini ve niteliğini açıklamak, davetin muhaliflerini tanıtmak ve müminlere ne yapmaları gerektiğini bildirmek için peş peşe birçok ayet vahyolundu. Söz konusu ayetlerde, İslâm davetine yönelik tüm tepkilerin temelinde '*Allah'tan başka ilâh yoktur*' (Lâ İlâhe İllallâh) çağrısının bulunduğu bildirildi. Geçmişte yaşanmış örneklerden hareketle, her nerede '*Allah'tan başka ilâh yoktur*' çağrısı gerçekleşmişse, orada bu çağrıyı susturmaya, eğer bunu başaramamışlarsa çarpıtmaya çalışanların bulunduğu ve bunların her zaman bazı ortak özelliklere sahip kişiler oldukları açıklandı. Failleri değişse bile, tepkilerin nedeninin ve faillerin bazı özelliklerinin hemen hiç değişmediği bildirildi. Ayrıca, İslâm davetinin Mekke'de karşılaştığı tepkinin özel bir durumu temsil etmediği, Mekke'de yaşananların, '*Allah'tan başka ilâh yoktur*' çağrısının gerçekleştiği her çağda ve toplumda açığa çıkan tevhid-şirk çatışmasının Mekke'deki tezahüründen başka bir şey olmadığı açıklandı. İslâm davetine muhalif olanlar kişilik ve karakterleriyle, ahlâk ve düşünceleriyle ayrıntılı bir şekilde tanıtıldı. Tüm bu bilgilendirme, açıklama ve hatırlatmaları yapılırken de bazı kavramlara özellikle vurguda bulunuldu. Ağırlıklı olarak '*istikbar*', '*tegâ*', '*tağut*', '*teref*', '*bağy*', '*müstekbir*', '*istiz'af*' gibi kavramların üzerinde duruldu. '*Allah'tan başka ilâh*

yoktur' çağrısına verilen tepkiler söz konusu kavramlar bağlamında açıklığa kavuşturuldu. '*Müstez'af*' ise tüm diğer kavramlarla özellikleri açıklanan kimselerin tutum ve davranışlarının etkisini taşıyan, ama davetin de muhatapları olan kesimin tanıtılmasında öncelenen bir kavram oldu. Burada önemli olan, Kur'an'ın, insanları salt isimlerinden hareketle '*inanan-inanmayan*' veya '*mümin-kâfir*' biçimde kategorize etmemesi, insanları ayrımda onların hakikat karşısındaki durumlarını dikkate almasıydı. Şimdi davetin muhaliflerini ve muhataplarının kimler ve özelliklerinin neler olduğunu Kur'an'ın esas aldığı bazı temel kavramlardan hareketle tespit etmeye çalışalım:

Davetin Muhalifleri ve Bazı Özellikleri

İstikbar: İstikbar, Kur'an'da isim ve fiil haliyle birçok defa geçen, '*kibir*' kökünden türemiş bir terimdir. Kısaca, kişinin kendisini '*büyük görmesi*', '*kibirlenmesi*', '*böbürlenmesi*' anlamlarına gelmektedir. Bu durumdaki kişinin, kendinden başkasına '*tepeden bakmasını*' ifade etmektedir. İstikbarı anlayabilmek için, İblis'in durumu önemli bir örnektir. İstikbar, Kur'an'da İblis'in bir vasfı olarak ifade edilmiştir. '*Ademe secde edin*' (*Bakara, 2:34*) ilâhî emrine uymayan İblis'in, ilâhî emrin gereğini yapmak yerine, '*Beni ateşten, onu çamurdan yarattın. Ben ondan üstünüm*' (*Sâd, 38:76; A'raf, 7:12*) diyerek '*böbürlenmesi*' (*Bakara, 2:34*) ile istikbarının açığa çıktığı ifade edilmiştir. O bu durumuyla da bir yaratık olduğunu ve gerek yaratılışının ve gerekse varlığının '*bütün yükselme derecelerinin sahibi olan Allah'ın* (*Meâric, 70:3*) iradesine bağlı olduğunu unutmuş bir halde, böylesi asılsız ve saçma bir üstünlük iddiasında bulunmuştur. Bu nedenle de ilâhî huzurdan kovulmuştur. Yüce Allah, ona '*Büyüklük taslamak senin haddin değildir. Defol, çünkü sen aşağılardansın*' (*A'raf, 7:13*) demiştir. Zira yaratıklardan hiç kimsenin, kendinden başkalarına tepeden bakacak bir üstünlüğü söz konusu değildir. İblis de dahil bütün yaratıklar, Allah'a kul olan ve kullukta diğer kullara oranla daha fazla bir ayrıcalığı olmayan aciz yaratıklardır. Bu nedenledir ki, İblis şu ilâhî ihtarın da muhatabı olmuştur: '*Ey İblis! ...Büyüklük tasladın. Yoksa sen yücelerden mi oldu(ğunu sanıyorsu)n?*' (*Sâd, 38:75*).

Kur'an açıkladı ki, yaratılıştaki farklılığından dolayı, kendisinden aşağı gördüğü Adem'e yönelik '*secde et*' ilâhî emrine itiraz eden İblis'in bu itirazcı tavrı, insanlardan olan dostlarında da aynı şekilde açığa çıkar. İnsanlardan bazıları, bir kul olduklarını, her halleriyle ve durumlarıyla, tamamıyla Allah'ın iradesine bağlı olduklarını dikkate almayarak veya unutarak, sahip oldukları bazı imkânlar ve farklılıklar nedeniyle kendilerini tüm insanlar üzerinde, onlardan daha büyük ve yetkili görürler. Allah'ın mülkünde ve Allah'ın bir mülkü olan kendilerini Allah'tan müstağni görme cüretkârlığını gösterirler. Allah'ın, insanın bireysel ve toplumsal

hayatında geçerli olması gereken otoritesini reddetmede bir sakınca görmezler. Böylelikle Firavun, Nemrut ve Dâru'n-Nedve üyeleri örneklerinde olduğu gibi, sahip oldukları siyasî, ekonomik, askerî güç ve imkânlara dayanarak, insanların inanç ve yaşantılarına müdahale etme hakkına sahip olduklarına inanır ve iddia ederler. Üstelik bu müdahalelerinin en doğal hakları olduğunu, kendilerince ilâhî bir gerekçeye de dayandırırlar. Zanlarınca ve bu zanlarına dayanan iddialarınca, eğer kendileri kötü, yanlış yolda bulunan kişiler olsalar böylesi bol ve büyük imkânlara sahip olamayacaklarını; sahip oldukları mevcut imkânların kendilerinin doğru, iyi yolda olduklarını gösterdiğini ifade ederler. Yine yaygın iddialarına göre, mevcut durumları, kendilerinin ilâhî katta onaylandığını, beğenildiğini göstermektedir. Üstelik bu kimselerin suçları bununla da kalmamakta, insanların hayat tarzlarına müdahale ederken, onların iyiliğini en ufacık şekilde bile olsa düşünmezler. Çoğu zaman gizlemeye çalışsalar da, bütün gayretleri ve gayeleri sadece kendi çıkarlarıdır. Gerçi bazen, çevrelerindeki insanların iyiliğini düşündüklerini dile getirdikleri olabilmektedir,* fakat esasında sadece ve sadece kendilerini düşünürler. Gizlice veya açıkça, insanları aşağılayıp sömürmekten bir an olsun geri durmazlar. Azgınlıkları da sahip oldukları güç ve imkânlarla bağlantılı olarak artıkça artar.

İstikbar, kişiliklerinin parçası, saltanatlarının gerekçesi ve hayat tarzlarının ilkesi kılan bu şahıslar, durumlarının ilâhî gerçeği ifade etmediğini, kendilerinin de ancak bir kul olduklarını ve Allah'a karşı diğer insanlar gibi sorumlu olduklarını bildiren peygamberlerin karşısına muhalif kimseler olarak çıkmışlardır. Bu muhalefetlerini ise kendileri için zorunlu bulmuşlardır. Çünkü, çok iyi bilmektedirler ki, statükoyu oluşturan şirk dininin değişmesi kendi *'üstünlüklerinin'* ayaklar altına alınmasına yol açacaktır. Bu itibarla şirkin/küfrün savunucuları olma vasfını hiçbir zaman terk etmezler. Bütün haksız menfaatlerini bitirecek ilâhî çağrıyı sona erdirebilmek, çarpıtıp kendi çıkarlarına uygun hale getirmek için bütün imkânları kullanmaktan geri kalmazlar. Şu bazı ayetler bu durumu, geçmişteki örneklerden hareketle şöyle anlatmıştır:

> (Salih'in) kavminin büyüklük taslayan önderleri, hakir görülerek zayıf bırakılan müminlere dediler ki: *'Salih'in gerçekten Rabb'i tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?'* (Onlar): *'Doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız'* dediler.

* 'Firavun dedi: *'Bırakın, Musa'yı öldüreyim de Rabbine yalvarsın bakalım. O Musa'yı kurtaracak mı? Dikkat edin, ben O'nun dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum!'* (Mü'min, 40:26). Firavun'un bu tavrı esasen İblis'in tavrının aynıydı: 'İblis onlara (Adem ve eşine): *'Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyen birîyim'* diye de yemin etti' (A'raf, 7:21).

> Büyüklük taslayanlar dediler ki: *'Biz sizin inandığınızı inkâr edenleriz'*. (A'raf, 7:75,76)
>
> (Firavun ve adamları Musa'ya) dediler ki: *'Bizi büyülemek için ne kadar mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz'*. Biz de onların üzerine ayrı ayrı mucizeler olarak Tufan, Çekirge, Kımıl (haşerat), Kurbağalar ve Kan gönderdik. Ama yine de büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular. (A'raf, 7:132,133)
>
> Onlara *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* denildiği zaman büyüklük taslarlardı. *'Cinlenmiş bir şair için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz'* derlerdi. (Saffat, 37:35,36)

İstikbar suçunu işleyen ve böylelikle azgınlaşan kişilerin böylesi bir suça yönelmelerini sağlayan özelliklerini ve suçlarının seyrini takip edebilmek için Kur'an'ın konuyla ilgili olarak temel aldığı diğer bazı kavramları da dikkate almak gerekmektedir. Tegâ bunlardan birisidir.

Tâgî: İnsanın, Allah'ın belirlediği ilke ve kurallara uymamasının nedenleri çok farklı biçimlerde açığa çıkabilmektedir. Ancak elbette ki bütün farklılıklara rağmen ortak bir özellik de mevcuttur. Bu ortak özelliğin ne olduğunu ise Kur'an bildirmiştir. Resûlullah'a risâletin ilk günlerinde vahyolunan bir ayette, insanın azmasının nedeni şöyle açıklanmıştır: *'İnsan azar; kendisini zengin (kendisine yeterli) gördüğü için'* (*Alak, 96:6,7*). Ayette geçen ve Türkçeye *'azma'* olarak tercüme edilen terim *'tegâ'* dır. Tegâ, Kur'an terminolojisinde, önemli işleve sahip olan ve bu nedenle birçok ayette geçen önemli bir kavramdır.

Tegâ, engel ve sınır tanımamayı ifade eden bir terimdir. Tegâ halindeki (tâgî) kişi, hiçbir şeyin kendi kişisel düşünce ve davranışlarına müdahale etmesine, sınırlamalar getirmesine razı olmaz. Böylesi bir sınırlamaya hiçbir şekilde müsaade etmez. Çünkü istikbar olarak açığa çıkan düşünce ve davranışlarında, kendisinin üstünde bir makam tanımaz. İnanç ve yaşantısı ile ilgili konularda kendisini yetkili, yeterli gördüğü için, Allah'ın hükümlerini dikkate almayıp, sadece kendisini, kendi arzu ve isteklerini dikkate alır ve böylelikle azar. Açığa çıkan azgınlığın ilk plandaki tezahürleri ise kibir, nankörlük, asilik, bencillik (Müddessir, 74:44), gurur (Kıyâmet, 75:31-33), şüphecilik (Kaf, 50:25), cimrilik (Leyl, 92:8), yetime, düşküne, ihtiyacı olana yardım etmeme (Fecr 89:17; Mâ'ûn, 107:2,7), aşırı mal sevgisi (Fecr, 89:20), hayra engel olma, saldırganlık, kabalık, itaatsizlik, günahkârlık, minnet etmeme, kabadayılık (Kalem, 68:13) gibi özelliklerdir.

Tâgî olan bir kişinin, kendisini yeterli (inanç, düşünce ve yaşantıda yegâne merci) görmesinin dayanakları, sahip olduğu imkânlar ve yeteneklerdir. Kur'an'da açıklandığı biçimiyle, özellikle de sahip olunan mal zenginliği veya taraftar çokluğu, azgınlığın dayanakları arasında asıl unsur olarak açığa çıkmaktadır (Müddessir, 74:12-17; Kalem, 68:14; Tebbet, 111:2; Leyl, 92:11,18). Şunlar konuya değinen ve açıklamalarda bulunan ayetlerden bir kısmıdır: *'Arkadan*

çekiştirip duran, kaş göz hareketleriyle alay eden her kişinin vay haline ki o, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır. Malının kendisini gerçekten ebedî kılacağını sanmaktadır. Hayır! Andolsun ki o hutameye atılacaktır. Hutamenin ne olduğunu sana bildiren nedir? Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir; ki o yüreklerin üstüne tırmanıp çıkmaktadır. O, onların üstüne kilitlenecektir. (Kendileri de) dikilip yükseltilmiş sütunlara (bağlanacaklardır)' (Hümeze, 104:1-9).

Tuğyan: Tuğyan, esas itibarıyla '*tegâ*'nın masdarıdır. '*Tagva*' olarak da ifade edilir. Tuğyan, birey veya toplum esas alınarak ifade edildiğinde hak ve hukuk tanımamak, sınırı aşmak ve dolayısıyla Allah'ın insanlar için belirlediği ilke ve ölçülere karşıt veya lakayt olmak halini ifade eder. Tegâ ile tuğyan arasında çok fazla bir farklılık olmamakla birlikte, şöylesi bir farkın mevcut olduğu da açıktır: '*Tuğyan*' hali, '*tegâ*'ya oranla, toplumsal alanla daha çok ilgilidir. '*Tegâ*'daki bireysellik, '*tuğyan*'a oranla daha baskındır. Dolayısıyla '*tuğyan*', '*tegâ*' halinin bir üst basamağı durumundadır.

Kur'an'da tuğyana kalkışanların halleri ve özellikleri, risâletin ilk günlerinden itibaren ayrıntılı olarak bildirilmiştir. İnsanlardan bazılarının tuğyana kalkışmasının neden olduğu davranış ve tutumların başlıca özellikleri şöyle açıklanmıştır: Onlar, kendilerinin çok güçlü olduğunu zannederler. Kanaatlerince kendilerini alt edecek hiç kimse yoktur (Enfâl, 8:48). Zenginliklerine güvenirler (Yunus, 10:88). Kendi üstünlükleri konusunda hiçbir şüpheleri yoktur (Mü'minûn, 23:47). Kuvvetlerine güvenirler (Fussilet, 41:15). Bu nedenlerden dolayı şımarıp, böbürlenirler (Mumin, 40:75). Çalım satarak, gösteriş yaparak gezerler (Enfâl, 8:47). Zayıf, güçsüz kimseler, (siyasî ve ekonomik gücü olmayanlar) peygambere bağlanıyor diye, peygamberle alay ederler (Hûd, 11:27). Bozgunculuk yaparlar (İsrâ, 17:16). Kendi izinleri olmadan halkın, yoksulların, güçsüzlerin inançlarını, hayat tarzlarını değiştirmelerine razı olmazlar (Tâhâ, 20:71). Kısacası onlar velî/dost edindikleri şeytanın taraftarıdırlar (hizbidirler) (Mücâdele, 58:19). Onlar bütün bu ve benzeri özellikleri nedeniyle de '*tağutlaşırlar*'. İnsanlar üzerinde sultalarını kurarak, onlar hakkında istedikleri gibi kararlar alırlar. İnanç, düşünce, yaşantı biçimleri (din) oluşturup, insanların bunlara uymasını isterler. Bunu gerçekleştirebilmek için de her yola başvururlar.

Tuğyan bir azgınlaşma halidir. Allah'ın mülkünde Allah'a başkaldırma ve bu başkaldırıyı fiilen devam ettirme durumudur. Bu özelliğe sahip olanlar ise elbette ki müşriklerden/kafirlerden herkes değil, sahip oldukları imkân ve yetenekler nedeniyle azgınlaşanlardır. Bunlar, Allah'ın mülkünde, O'nun belirlediği hududu ölçü kabul etmeme sapkınlığına sahip oldukları gibi, sapkınlıklarını açıklayan ve yok olmasını hedefleyen ilâhî bilgiye ve bu ilâhî bilginin nakledicileri olan peygamberlere ve haleflerine de büyük bir düşmanlık içerisinde bulunurlar. Hakikatleri açıklayan ilâhî bilgiler karşısında tuğyanlarını daha da artırırlar. Şu ayet bu

durumu açıklamıştır: '*Andolsun, Rabb'inden sana indirilen onların çoğunun azgınlığını artıracaktır...*' (*Maide*, 5:64).

Kur'an'daki açıklamalardan öğreniyoruz ki, bütün tuğyanlarına rağmen, bu kişilere tuğyanlarını artırmalarına ve devam etmelerine izin verilmesi ilâhî bir planın ve hesabın gereğidir: '*İnsanların hayrı acele istemeleri gibi, Allah da onlara şerri acele verseydi, süreleri hemen bitirilmiş olurdu. Ama biz, bize kavuşmayı ummayanları bırakırız. Azgınlıkları içinde bocalar dururlar*' (*Yunus*, 10:11). '*Artık kim azarsa ve dünya hayatını tercih ederse, (onun için) gidilecek yer cehennemdir*' (*Naziat*, 79:37-39).

Tağut: Tağut, Kur'an'da oldukça sık geçen, tevhid-şirk karşıtlığının ve mücadelesinin kilit kavramlarından birisidir. Tağut, Allah'ın mülkü olan insanın, üstelik Allah'ın mülkünde yer alarak Allah'ın emir ve yasaklarına itiraz etme, karşı koyma azgınlığının en üst aşamadaki durumunu ifade etmektedir. Bundan da anlaşıldığı üzere, '*tegâ*' ve '*tuğyan*' haliyle '*tağut*' arasında bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. İnsan önce '*tâğî*' olur ve bu hali devam ettirdiği sürece azgınlığı gittikçe artar (tuğyan) ve sonunda tağutlaşır.

Kur'an, ilâhî hakikatlere iman etmeyi, tağutu reddetme şartına bağlamıştır.* Kelime-i tevhid (Lâ İlâhe İllalâh) de bunu formüle etmektedir. Kelime-i tevhidde önce bütün sahte ilâhlar reddedilir, bunların hepsinin otoritesinin kabul edilmediği, hiçbirisine boyun eğilmeyeceği ilan edilir: (lâ ilâhe). Sonra da gerçek ve yegâne ilâh olarak Allah tasdik edilir; sadece Allah'a boyun eğileceği, sadece O'nun emir ve yasaklarına göre hayat tarzının düzenleneceği kabul ve ilan edilir: (illallah). Bundan da anlaşılmaktadır ki; insan için inanç ve hayat tarzıyla içinde yer alabileceği iki alan vardır; Allah'ın tayin ettiği ve içinde yer alınmasını istediği alan, tağutların oluşturup içinde yer alınmasını istedikleri ve bu amaçla insanları zorladıkları alan. Bunlardan birincisi, gerçek aydınlığa ulaşmanın yegâne yoludur, ikincisi ise zifiri karanlıkta yolunu kaybedip kalmanın, azaba sürüklenmenin yoludur. Bu durum, risâletin Medine döneminde vahyolunan bir ayette şöyle açıklanmıştır: '*Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kafirlerin dostları da tağutlardır. (O da) onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. Onlar ateş halkıdırlar, orada ebedi kalacaklar*' (*Bakara*, 2:257).

Tağut, Türkçeye çoğu zaman '*put*' veya '*şeytan*' olarak tercüme ediliyorsa da, bu oldukça eksik bir manâdır. İster tegâ anlamıyla, isterse tağutlaşmak anlamıyla olsun bu iki kavram ve ara durumları ifade eden diğer kavramlar, bir varlığı veya sadece bireysel yapıyı değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da ifade etmektedirler. Tağutta bunu daha net olarak görmek mümkündür. Tağutun bütün tanımlarında,

* 'Kim tağutu reddedip, Allah'a inanırsa, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.' (Bakara, 2:256).

toplumsal hayata yansıyan ve insanları İslâm'dan uzaklaştırıp, dünya ve ahiret karanlıklarına sürükleyen özellikleri görmek mümkün olmaktadır. Nisa süresindeki bir ayet bu konuda Kur'anî bir delil olması itibarıyla oldukça önemlidir: *'Şunları görmüyor musun? Kendilerinin sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını sanıyorlar da, hakem olarak (sana değil) tağuta başvurmak istiyorlar. Oysa kendilerine onu reddetmeleri emredilmişti. Şeytan'da onları iyice saptırmak istiyor' (Nisa, 4:60).*

Tağut, esas itibarıyla tâğileşen kişinin ulaştığı son merhaleyi ifade etmektedir. Ancak, Kur'an'daki kullanım yerleri dikkate alındığı zaman, tağutun sadece tağutlaşan kişiyi ifade eden bir terim olarak değil, aynı zamanda bu kişi veya kişilerin oluşturdukları toplumsal sistemi, bunların tağutlaşmasına imkân ve meşruluk sağlayan inanç sistemini ve bu sistemi meşrulaştıran dayanakları da ifade eden bir terim olarak geçtiği anlaşılmaktadır. Bu nedenledir ki, İslâm üleması, tağutu özel kişiyi ifade eden bir kavram olarak değil, toplumsal bir örgütün, sistemin, inancın, ideolojinin ismi olarak anlamış ve kullanmıştır. Bundan da, tağutun mahiyetiyle ilgili olarak önemli olanın, insanı Allah'tan uzaklaştırıp, O'nun hükümlerine muhalif kılması veya karşı olmasını sağlaması olduğu anlaşılmaktadır.* Kısacası;

* 'Arapça 'tağut' kelimesi, sözlük anlamıyla, sınırları aşan herkes için kullanılır. Kur'an bu kelimeyi, Allah'a isyan eden, Allah'ın kullarının hakimi ve maliki olduğunu iddia eden ve onları kendi kulu olmaya zorlayan kimse için kullanır.' (Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/202)

"Tağut' kelimesi gerçeği çiğneyen, hak sınırları aşan her türlü düşünce, sistem ve ideoloji anlamına gelen 'tuğyan' kelimesinden türemiştir. Bu düşüncenin Allah'a inanmak ve O'nun koyduğu kanunlara uymak gibi herhangi bağlayıcı bir kaydı yoktur. Prensiplerini Allah'ın kanunlarından almayan her sistem, her kurum, her düşünce, her davranış kuralı, her gelenek 'Tağut' kapsamına girer.' (Kutub, *Fizilâli'l-Kur'an*, 1/475)

'Peşinde gidilen bir düşünce, bir heves, bir şahıs, para, mal/mülk hırsı, şan şöhret arzusu ve bunun gibi şeyler, eğer insanı Allah'a isyan etmeğe götürürse, bunların herbiri, o insanın tağutu olur.' (Koçyiğit-Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, 1/512)

'Tağutun çeşitli tefsirleri (açıklamaları) örnek veya çeşitlerini gösterebileceği gibi *'şeytan, sihirbaz, kahin, batıl mabud, insanların ve cinlerin büyüklük taslayıp inad edenleri'* kelimelerinin herbiri tağut kelimesiyle tarife benzer ve uygun düşecek bir tarzda ifade edildiğine göre bunların mânâ itibarıyla tam eş anlamlı değilseler bile pek yakın ve birbirini gerektiren şeyler olarak kullanıldıklarına da işaret edebilir. İkinci olarak demek oluyor ki, tağutun açığı da gizlisi de, görünürü de, görünmezi de vardır. Üçüncü olarak, tuğyan (isyan, azgınlık) kavramından anlaşılıyor ki putlar ikinci dereceden tağuttırlar. Bakılırsa akıl sahibi olmayan putların ve dikili taşların tağutlardan bile sayılmaması gerekirdi. Çünkü bunların kendileri Allah'a karşı bir azgınlığa sahip olamazlar ve azgınlığa rıza gösteremezler. Fakat red de edemezler. Bu sebeple nihayet bir azgınlık sebebi olabilirler. Bu sebebi de azgınlar bulurlar. Putlar, aslında erkek ve dişi tağutların hayalleri ve azgınların azmanlarıdır. Gizli veya açık azgınlar, bunlarla kendi azgınlıklarını ileri sürerler. Bu yönüyle putlar, asıl tağut değil, tağutların temsilcileridirler.' (Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II/171).

her nerede Allah'ın insanların hayat tarzları için tayin ettiği ilkelere isyan veya onları değiştirme veya iptale yönelik bir müdahale varsa orada *'azgınlık'* vardır. Bu azgınlığın oranı değişik boyutlarda olabilir. Ancak hangi boyutta ve aşamada olursa olsun sonuçta İslâm'ın karşıtını ifade eder.

Teref (Mütref): Teref istikbar, tegâ, tuğyan, tağut, müstekbir gibi hâl ve durumların temelinde yer alan ve onları oluşturan nedenlerden en önemlisidir. En kısa anlamıyla, mal ve servet çokluğu nedeniyle şımarmayı ifade etmektedir. Bu öylesine bir şımarıklıktır ki artar, büyür ve kişiyi kısa zamanda kontrolüne alıp, onu diğer insanlara tepeden bakan, Rabb'i olan Allah'ı unutmuş birisi haline dönüştürür. O hem ferdi ve hem de toplumu yıkan bir *'pislik'*tir *(rics)*. Tehlikesi nedeniyle, Kur'an, teref durumu hakkında bilgiler vermiş, uyarılar da bulunmuştur. İnsanların, sahip oldukları mallar ve mülkler nedeniyle nasıl azgınlaşabileceklerine ve azgınlaştıklarına dikkatleri çekmiştir. Böylesi kötü gidişatı önlemek için de alınması gereken tedbirleri göstermiştir. Terefleşenlerin (mütreflerin)hiçbir zaman sadece kendilerini helâk etmediklerini, ahlâkî yozlaşmalarına, yanlış hayat tarzlarına başkalarını da dahil ederek, insanlardan birçok kişiyi ve hatta toplumu peşleri sıra helâka sürüklediklerini açıklamış ve tarihsel örneklerini vermiştir. Şu ayet bunun örneklerinden birisidir: *'Biz bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz zaman, onun varlık ve güç sahibi önde gelenlerine (mütrefîne) emrederiz. Böylelikle onlar da o yerde bozgunculuk çıkarırlar. Artık o (toplum)un üzerine (azab/yıkılış sözü) hak olur da onu kökünden darmadağın ederiz' (İsra, 17:16).*

Kur'an, teref durumunun toplumsal bir probleme dönüşmemesi için mal ve sermayenin belirli ellerde toplanmasını önleyecek tedbirlerin alınmasını istemiştir. Zekat gibi zorunlu malî ibadetle, sadaka gibi gönül esasına dayanan malî dayanışma ile terefleşmenin önlemlerini almıştır.

Terefleşenlerin önemli özelliklerinden birisi, hakkı ikameye yönelik çalışma ve gayretlere ilk planda karşı çıkanlar olmaları, çeşitli gerekçe ve bahanelerle aldattıkları halkı peşlerinden sürükleyerek, hakikatın sesini kısmaya çalışmalarıdır. Çünkü bilmektedirler ki hakkın ikamesi onların haksız menfaatlerine son verecek ve insanlar üzerindeki istikbarlarını sona erdirecektir. Bu nedenle İslâm davetinin her zaman ilk, sürekli ve en katı muhalifleri terefleşenler olmuştur. Aynen Nûh'un, Hûd'un, İbrahim'in, Salih'in, Şuayb'ın, Musa'nın.... davetleri zamanında gerçekleştiği gibi. Aynen Hz. Muhammed'in İslâm deveti karşısında zengin ve şımarık Mekke eşrafının tepki verdiği gibi. Kur'an bu konuda değişmeyen temel özelliği şöyle ifade etmektedir: *'Biz hangi ülkeye bir uyarıcı, korkutucu gönderdiysek, oranın refah içerisinde şımaran önde gelenleri (mütrefleri) muhakkak 'Biz, sizin kendisiyle gönderildiğiniz şeyi tanımıyoruz' demişlerdir' (Sebe, 34:34).*

Bagy: İstikbar halinde olmayı ifade eden diğer kavramlarda olduğu gibi, *'bagy'* de benzer olumsuz tutum ve tavırların bir başka ismi olarak anlam kazanmaktadır.

Bağy, *'İstemek'*, *'istemekte ileri gitmek'* gibi manâlara geldiği gibi, bu manâlarda anlam bulan durumun gereği olarak; *sınırı aşmak, başkalarına karşı zorbalıkta bulunmak, onları ezmek, saldırmak, horlamak, bozgunculuk yapmak, hakkıyla yetinmeyip başkalarının da hakkını gasbetmek* manâlarına da gelmektedir. Bağy, Mekke'nin müşrik eşrafının İslâm'a, Resûlullah'a, müminlere yönelik tecavüzlerini, baskı ve zulümlerini tanımlamak, böylelikle onların kimliklerini gözler önüne sermek için risâletin ilk günlerinden itibaren vahyolunan birçok ayette sıklıkla geçen bir kavramdır. Bu bağlamda olmak üzere, müşrik önderlerin sahip oldukları büyük mal ve mülklere rağmen nasıl doyumsuz kişiler oldukları, bu nedenle diğer insanların mal ve mülklerine nasıl göz diktikleri ve onları ele geçirmenin hayali ve girişimleri içerisinde bulundukları açıklanmıştır. Onların, bir türlü doyuma ulaşmayan, hep daha fazlasını isteyen aç gözlülükleri deşifre edilmiştir. Bütün hile ve tuzaklarıyla kendilerini masum gösterme gayretinde bulunmalarına rağmen, esas itibarıyla kendilerinden başka kimseyi düşünmeyen ve kendilerinin dışındaki insanların haklarını gasbetme konusunda istekli ve mahir oldukları gözler önüne serilmiştir.

Sâd sûresinde anlatılan *'davacılar'* kıssası, *'bağy'*nin anlamını açıklaması itibarıyla önemlidir. Kıssada anlatıldığına göre, birbirlerinden davacı olan iki kişi Hz. Davud'a gelerek, haklarında karar vermesini, problemlerini çözmesini isterler. Aralarındaki problem ise, bütün çağların değişmeyen bir tipinin tanımlanması, farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda farklı isimlerle açığa çıkan bu karakterdeki kişilerin ortak özelliklerini göstermesi açısından önemlidir. Bunu, davacılardan mağdur durumda olanın sözlerinde buluyoruz: *'İçlerinden biri: 'Bu benim kardeşim, onun 99 koyunu, benim de bir koyunum var. Buna rağmen 'Onu da bana ver' dedi ve konuşmasıyla beni yendi, onunla baş edemedim ve sana hükmünü sormaya geldik'* *(Sâd, 38:23)*. Bu ifadelerden hareketle anlıyoruz ki *'bağy'*, sahip olunan bütün imkânlara, mal ve mülklere rağmen, hâlâ diğer insanların haklarına, mal ve mülklerine göz dikmek, onların elinden bu haklarını, mal ve mülklerini almak için değişik usûllere başvurma girişim ve çabalarının ismidir. Bu çabalar fiilî zorbalık biçiminde olabileceği gibi, bu kıssada ifade olunduğu gibi *'ikna etme'* biçiminde veya bazı siyasî, politik oyunlar biçiminde de olabilir. Karun'un, mensubu olduğu İsrail oğullarının mallarını elde etmek için oynadığı oyunlar ve kurduğu tuzaklar (Kasas, 28:76), ilâhî bilgi kendilerine ulaştıktan sonra hâlâ ayrılığa düşüp, problemlerini bu ilâhî bilgiyle çözmeyenlerin, ilâhî bilginin gösterdiği istikamette gitmeyenlerin durumları (Casiye, 45:17) hep *'bağy'* haline örnektir. Bir ayette ise, insanın nefsinde bulunan fücur eğiliminin gereği olarak, insanların potansiyel olarak *'bağy'*leşme eğiliminde bulunduklarına dikkat çekilmiştir: *'Eğer Allah rızkı kullarına bol bol verseydi yeryüzünde azarlardı'* *(Şûra, 42:17)*.

Elbette ki olması gereken hak ve hukuku korumaktır. Fakat bazı insanlar tarafından belirlenip uygulanması istenen ve ismi *'hak/hukuk'* olanları değil, Allah'ın

tayin edip belirlediği gerçek anlamda adalet temeli üzerinde yer alan hak ve hukuku. Zira insanların kendiliklerinden oluşturdukları hukukî, siyasî, ekonomik sistemlerin mutlak anlamda hak ve hukuku ifade ettiğini, hak ve hukuku hedeflediğini söylemek mümkün değildir. Genellikle birilerinin diğer insanlara oranla daha çok ve hatta onların aleyhine menfaat elde etmelerine imkân sağlamak için oluşturulan ilke ve kurallar en tipik anlam ve biçimiyle *'bağy'*leşmenin bir gereğidir. Bu nedenle bir ayetteki ilâhî ihtar geneldir, herkesedir: *'Ey insanlar! bağyiniz kendi aleyhinizedir. Onunla, sadece fani dünyanın zevkini (elde edebilirsiniz. Elde edeceğiniz başka bir şey yoktur). Sonra bize dönersiniz, biz de sizin bütün yaptıklarınızı haber veririz' (Yunus, 10:23).*

Müstekbir: *'Müstekbir'* istikbar ile aynı kökten gelen bir terimdir. Genel ve yaygın anlamıyla, kibirlenmeyle birlikte gerçekleşen büyüklenmeyi, böbürlenmeyi ifade etmektedir. Bu özelliklerin hakikate karşı nankör olanlarla (kâfredenlerle) ilgili olduğu da dikkate alınınca anlamı sadece *'isyan ve itaatsizlik, küfür ve inançsızlık'* değil, aynı zamanda *'kâfreden ve karşı çıkanın büyüklük taslaması ve meydan okuması'* olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, kişinin kendisini büyük görmesine istikbar, bu büyüklüğünü diğer insanlarla olan ilişkilerinde ortaya koymasına ise müstekbir denilir. Buna göre, müstekbir, istikbarın devamı niteliğine sahip olan durumlar ve bu durumların failleri olan kişilerin isimleridir.

Müstekbir, ayetlerde sıkça geçen kavramlardan birisidir. Bir eylem veya kişiden çok, aralarında bazı bakımlardan benzerlik bulunan kişilerin oluşturduğu bir topluluğu ifade etmektedir. Türkçe'ye *'büyüklük taslayanlar'* olarak tercüme edilen, meallerde de bu şekilde karşımıza çıkan *'müstekbir'*, toplumların seçkini, eşrafı, ileri geleni konumunda olan bazı şahısların ismidir. Onlar ki servetleri ve toplumsal statüleri nedeniyle azgınlaşır, ilâhî sınırları çiğner ve bunların sonucunda da başkalarını sömürmekten, onlara zulmetmekten geri durmazlar. Bunu yaparken de, bütün bunların en doğal hakları olduğunu iddia edecek bir tavır içerisinde bulunurlar. Çünkü hiç tereddütsüz bir biçimde, kendilerinin diğer bütün insanlardan yüce ve üstün olduğu inanç ve kanaatine sahiptirler. Dolayısıyla diğer insanlara yönelik bütün tutum ve davranışları söz konusu farklılığın doğal tezahürleri olarak açığa çıkmakta ve anlam kazanmaktadır. Bu durum bir ayette şöyle örneklenmiştir: *'Ad (kavmi) yeryüzünde haksız olarak büyüklük tasladılar ve 'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler. Onları yaratan Allah'ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Bizim ayetlerimizi de kasten inkâr ediyorlardı' (Fussilet, 41:15).*

Müstekbir olan kimseler, gerek Hz. Muhammed'in ve gerekse önceki peygamberlerin davet süreçlerinde hep davetin en önemli engeli ve düşmanı olarak ortaya çıkmışlardır. Çeşitli usûllerle aldatmayı başardıkları kitleleri peşlerinden sürükleyerek, inandıkları ve kitlelere de inandırmayı başardıkları *'büyüklüklerini'*

sorgulayan ve aşağılayan ilâhî bilgiyi yok etmeye veya çarpıtmaya çalışmışlardır. İnsanların inanç ve hayatlarını şekillendirip, kontrol etmenin kendi yetkileri dahilinde olduğunu, kendileri nasıl isterlerse insanların da öyle olmasını isteyecek kadar durumlarını doğal ve gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle de yegâne ölçü olarak kendilerini takdim etmişlerdir. Kur'an, Hz. Şuayb'ın toplumundaki müstekbirleri konunun bir örneği olarak anlatmıştır: *'Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: 'Ey Şu'ayb! Ya mutlaka seni ve seninle birlikte inananları kentimizden çıkarırız, ya da dinimize dönersiniz'. Şuayb dedi ki: 'İstemesek de mi?' (A'raf, 7:88).*

Kur'an'ın açıklamalarıyla müstekbirler, büyük servetlere sahip oldukları, insanları bu servetlerinin yardımıyla istedikleri gibi yönlendirebildikleri için, sorumsuzluk kişiliklerinin ayrılmaz parçası olmuş kimselerdir. Her şeyin kendi istek ve arzularına göre şekilleneceğini, gerçekleşeceğini bir kural olarak kitlelere dayatırlar. Hatta ahiretteki hesabın dahi kendi lehlerine gerçekleşeceğini veya o hesaptan muaf tutulacaklarını iddia edebilirler. Kur'an bu konuda şu örneği anlatmıştır: *'Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, içlerinde de ekin bitirmiştik. Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti. Aralarından bir de ırmak akıtmıştık. O adamlardan birisinin başka geliri de vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona: 'Ben malca senden zenginim, adamca da senden güçlüyüm' dedi. Böylece kendisine yazık etti. Bağa girerek 'Bunun hiç yok olacağını sanmam' dedi. 'Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabb'ime döndürülsem bile (orada) bundan daha güzel bir sonuç bulurum' (Kehf, 18:32-36).*

Müstekbirler, hududullahı çiğneyerek azgınlaştıkları, zorbalaştıkları için azabı hak ederler. Ayrıca, çeşitli usüllerle kendilerinin *'büyüklüğünü'* kabul ettirerek itaatlerini elde ettikleri kitleleri de peşleri sıra azaba sürüklerler. Bu nedenle, risâletin ilk günlerinden itibaren, önceki toplumlardan örnekler verilerek, Dâru'n-Nedve *'büyüklerine'* itaat ettikleri için, gidişatlarının varacağı yerin hiç de iyi ve güzel şeyler olmadığı Mekkelilere açıklanmıştır. Örnek vererek durumlarını gözden geçirmeleri istenmiştir: *'Firavun toplumu saptırdı; (onları) doğru yola iletmedi' (Tâhâ, 20:79). 'Nuh: 'Rabbim!' dedi. 'Onlar bana karşı geldiler de, malı ve çocuğu kendisinin ziyanını artırmaktan başka bir işe yaramayan (şımarık, azgın) bir adama uydular. Büyük tuzaklar kurdular. Dediler ki: 'İlahlarınızı bırakmayın, ne Vedd'i, ne Suva'ı, ne de Yeğusu', Ye'ûk'u ve Nesr'i bırakmayın'. (Böylece) onlar, birçok kimseleri yoldan çıkardılar. Sen de o zalimlere şaşkınlıktan başka bir şey artırma'. Onlar hatalarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular, kendilerine Allah'tan başka yardımcı da bulamadılar' (Nûh, 71:21-25).*

İstiz'af: Elbette ki, herhangi bir sınır tanımaksızın, başkalarının da bazı şeylere hakları olacağını hesaba katmaksızın *'büyüklenmenin'*, *'gururlanmanın'* varıp

dayanacağı yer '*zorbalaşmaktır*'. Zorbalaşmak ise insanlardan bazılarını ezmek, sömürmek; hayatları ve malları üzerinde istenildiği gibi tasarrufta bulunmak anlamlarına gelir. Kur'an'ın konuya ilişkin açıklamalarından anlaşıldığı üzere, hududullahın esas olmadığı her çağda ve toplumda, siyasî, ekonomik ve hukukî sistem nedeniyle diğer insanların aleyhine olacak şekilde belirli menfaatler elde etmiş olanların, haklarını gasbettikleri insanları aşağıladıkları, horladıkları görülmüştür. Onlar bu durumu meşru gösterebilmek için gerekçeleri hazırlamayı da ihmal etmemişlerdir. Zorbalıklarını haklılaştırırken, kitlelerin '*ezilmeyi*', '*aşağılanmayı*' hak etiklerini dile getirmişlerdir. Düşüncelerini sıklıkla; '*Bu adamların insanlıkla olan bağlantıları biçimsel olmaktan öteye geçmez*' gibi ifadelerle dile getirmişler ve bu kabullerine bağlı olarak da '*onlar gerçekte insanî değere sahip değiller*', '*onlar tembellikten başka bir şey bilmezler, bu nedenle topluma yük olmaktadırlar*', '*yaratılış itibarıyla aşağılanmaya layıktırlar*', '*onlara değer vermek haksızlıktır; herkese hak ettiği gibi davranmak gerekir*, '*sırtlarından sopa hiç eksik edilmemelidir ki doğru dürüst çalışsınlar*' ... vs. gibi görüşleri savunmuşlardır. Onlar bu sözleriyle demek istemektedirler ki, bu olumsuz özelliklerle andıkları kişi veya kişileri her zaman ezmek ve horlamak gerekmektedir. Bunu yapmak meşrudur, çünkü meşrulaştırıcı nedenler vardır. Dolayısıyla kendi yaptıkları doğrudur; kendi yaptıklarına zorbalık, zulüm denilemez. Onlar bu iddia ve inançlarını ise, idrak kabiliyetini kısırlaştırdıkları kitlelere kabul ettirmekte pek zorlanmazlar. Böylelikle gruplara ayrılmış olan toplum içinde savaşlar, kavgalar sürüp gider ve müstekbirler tahtlarına kurulup büyük bir keyifle olup biteni seyrederler. Çünkü, bilirler ki kitleler birbirleriyle uğraşıp, gözleri başka bir şey görmediği, akılları başka şeyle meşgul olmadığı sürece kendi saltanatları sağlamdır, devam edecektir. Kur'an bu konuda tipik bir örnek olarak Firavun'u haurlatmıştır: '*Gerçek şu ki; Firavun yeryüzünde (Mısır'da) büyüklenmiş ve oranın halkını birtakım fırkalara ayırıp, bölmüştü. Onlardan bir bölümünü güçsüz düşürüyor, erkek çocuklarını boğazlayıp, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı*' (*Kasas, 28:4*).

İnsanları aşağıladıktan sonra ezme ve hor görme suçunun Kur'an'daki karşılığı '*istiz'af*'tır. İstiz'af, '*za'f* kökünden türemiş bir terim olup, Kur'an'da dokuz defa geçmektedir. Za'f, beden, ruh ve toplumsal konum itibarıyla zayıflığı ifade etmektedir. Kendilerini gerek bedenen, gerek ruhen ve gerekse toplumsal konum (statü) itibarıyla güçsüz hisseden kişi ve kişiler za'f sahibi olan kimselerdir. Bunlar müstekbirler tarafından hiç de zorlanılmadan ezilirler, sömürülürler, horlanırlar. Yukarıda örnek olarak zikrettiğimiz ayette geçtiği üzere Firavun'un yaptığı da bundan başkası değildir. Bundan da anlaşılıyor ki, istiz'afın gerçekleşebilmesi için önce istiz'af edilecek kişilerin za'fa uğratılması gerekmektedir. Yoksa, bedenen, ruhen ve toplumsal konum itibarıyla kendilerini güçlü hissedenleri ezmek ve horlamak çok zordur. Müstekbirler, şeytanî planları ve ustaca gerçekleştirdikleri

politikalarıyla bu işi başarıyla yerine getirirler. Genelde kitleleri ve özelde ise bazı kesimleri za'fa uğratır, sonra da onları ezip, horlarlar. Kur'an, bu durumun tezahürlerinin tarihteki bazı örneklerini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Firavun'un toplumu bunun örneklerinden birisini teşkil etmektedir. Ayetlerdeki açıklamalardan anlaşıldığına göre, eğer kitleler aşağılanmasa ve aşağılık oldukları kendilerine kabul ettirilmeseydi, Firavunlar keyfleri için yüzbinlerce insanı ölümleri pahasına çalıştırıp o piramitleri yaptıramazlar, Karun'lar o büyük servetlerini elde edemezlerdi. Yine aynı şekilde; insanlar savaş alanlarında birbirlerinin kanlarını dökûp, canların alırlarken, bu yaptıklarının ne için olduğunu bilmez bir halde davranmaz, verdikleri kan ve canlarla müstekbirlerin saltanatlarını güçlendirdiklerini fark ederek, asıl düşmanlarının kim olduğunu kolaylıkla anlama imkânına sahip olurlardı. Tahtlarda oturup hazlar, sefalar içerisinde yaşayanlar bu hallerini devam ettirirlerken, kitleler kutsanan bazı sahte değerlerlerle süslenen çığırtkanlıklara kanıp sahip oldukları malların son birimlerini ve güçlerinin son enerjilerini de sarf etmezlerdi.

Müstekbirler, istiz'afı sadece kitlelere veya bir kesim insanlara değil, peygamberlere karşı gerçekleştirmekten de geri kalmamışlardır. Hemen her fırsatta peygamberleri çeşitli gerekçelerle aşağılamaya çalışmışlardır. Böylelikle peygamberi en azından ruhen güçsüz kılıp, O'nun tebliğ ettiği dinde istedikleri yönde değişiklik yapmayı arzulamışlardır. Fakat Allah'ın koruması altındaki davet sürecinde istediklerine kavuşamamışlardır. Bunun Hz. Muhammed'in davet süreciyle ilgili örneklerinden birisini Kur'an şöyle anlatmış ve bu konuda Resûlünü uyarmıştır: *'O yolunu şaşırmış kimseler bizim sana vahyettiğimizden başka birşey ortaya atasın diye seni ayartarak, seni vahyettiğimiz gerçeklerden uzaklaştırmaya çalışmaktalar. Öyle ki, eğer bunu başarabilselerdi seni kendilerine dost edinirlerdi. Eğer senin imanına sebat vermemiş olsaydık, belki de az kalsın onlara biraz olsun eğilim gösterecektin. Eğer bunu yapsaydın, hayatın acısını da iki kat olarak tattıracaktık sana, ölümün acısını da; sonra kendin için bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın'* (*İsra, 17:73-75*).

Davetin Muhatapları ve Bazı Özellikleri

Müstez'af

Müstez'af, Kur'an'da birçok defa geçen ve ayrıcalıklı öneme sahip olan bir terimdir. Önemlidir, zira insanlık tarihi boyunca sadece dozajı ve failleri değişen zulümlerin, baskıların, sömürülerin, işkencelerin mağdurlarını ifade etmektedir. İstiz'af dahilindeki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Müstez'aflar, istiz'af'a muhatap kılınan kişi veya kişilerdir. Sistemli bir süreci takiben müstekbirler tarafından bedenen, ruhen ve toplumsal konum itibarıyla zayıflatılan kişiler Müstez'aflar

tabakasını teşkil ederler. Bu halleriyle de her zaman müstekbirlerin istiz'aflarına muhatap olurlar.

Kur'an'ın açıklamaları ışığında olmak üzere, hududullahın esas olmadığı ve hududullaha rağmen birilerinin başka hudutlar tayin ettiği her toplumda iki ayrı kesimin varlığından bahsedilebilir. Bu iki kesimden birisini sayıca az olmalarına rağmen toplumsal egemenliği ellerinde bulunduranlar oluştururken, ikinci kesimi ise nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden halk oluşturur. Egemen azınlık grup ile çoğunluk grup arasındaki ilişkiler ise azınlığın yukarıda, çoğunluğun aşağıda yer aldığı bir toplumsal hiyerarşi pramidinin özelliklerine göre şekillenir. Azınlığı teşkil edenlerin, çoğunluğa yönelik emredici, horlayıcı, aşağılayıcı, sömürücü, ezici, baskı kurucu, işkenceci tavırları aralarındaki ilişkilerin genel karakterini teşkil eder. Fakat bunlar, bazı sistemlerde açıkça gerçekleştirilirken bazılarında ise oldukça sinsi planlarla gerçekleştirilir. İşte söz konusu özelliklerin failleri olan azınlığı genel anlamda müstekbirler ve yakın çevresi teşkil ederken, çoğunluğu ise istüz'afa uğramış olanlar, Kur'anî ifadeyle Müstez'aflar oluştururlar. Müstez'afların güçsüzlüğü her açıdandır; fiziki açıdan güçsüzdürler, müstekbirlerin oyunlarını fark etseler bile onlara engel olamazlar. Zihnen güçsüzdürler, düşünemezler; düşünseler de doğruyu bulamaz veya fark edemezler. Bilgi açısından güçsüzdürler, bilgileri yoktur; mevcut olanları da kullanmasını bilmezler. Çünkü, müstekbirlerin sistemleştirip yaygınlaştırdıkları propaganda, eğitim sistemi, medya, reklam, korku, tehdit gibi zamana, topluma göre değişen araçlarla, yöntemlerle zihnen, aklen, fikren iğfal edilmiş durumdadırlar. Bu konuyu açıklayan ayetlerden birisi şöyledir: *'İnsanlardan kimi vardır ki, bilgisizce (insanları) Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence (türünden, boş) sözleri satın alırlar....'* (*Lokman, 31:6*). Müstez'afların yapabildikleri tek şey müstekbirlerin oyunlarını devam ettirmekten, onların sistemlerine devamlılık kazandırmaktan ibarettir. Ancak içlerinden birisi birgün silkinir ve kendisine gelirse, o kişi bir de hakikat bilgisiyle desteklenirse, o tek başına oluşuna rağmen büyük orduların sahibi olan müstekbirleri korkutur; uykularını kaçırır. Bu da gösteriyor ki, esasen müstekbirlerin gücü sahte, Müstez'afların acziyeti kurgulanmış bir şeydir: *'Onlar ancak kendilerine hile yapıyorlar ama farkında değiller'* (*En'am, 6:123*). Ama onların bu aldanmışlığı, masumiyetlerinin gerekçesi olmaz. Kur'an her iki kesimi de hakikati dikkate almadıkları, akletmedikleri, fıkhetmedikler için aynı sonla uyarır: *'Diyecekler ki: 'Rabbimiz biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi doğru yoldan saptırdılar''* (*Ahzab, 33:67*).

Kur'an, insanlık tarihinin önemli unsurlarından birisi olarak Müstez'aflarla, müstekbirler arasında gerçekleşen hâl ve durumların değişmeyen özelliklerini gözler önüne sermiştir. Ve Kur'an, prensip olarak Müstez'afların yanında yer almaktadır. Gerçi bunun bazı durumlarda istisnası vardır, fakat kesin olan şudur ki,

Kur'an hiçbir zaman müstekbirlerin yanında yer almamıştır. İsimleri, cisimleri, inançları her ne olursa olsun, Kur'an bütün müstekbirleri aşağılamış, saltanatlarının yıkılmasını Müstez'aflara hedef olarak göstermiştir: *'Biz, yeryüzünde güçten düşürülenlere (Müstez'aflara) lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyoruz'* (*Kasas, 28:5*). Müstez'afların mirasçı kılındıkları şeylerin neler olduğu ise bir başka ayette somut örneğiyle şöyle açıklanmıştır: *'Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına, batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabb'inin İsrail oğullarına verdiği güzel söz, sabırlarına karşılık yerine geldi...'* (*A'raf, 7:137*).

Fakat, belirtildiği gibi, Kur'an Müstez'afların hepsini aynı kategoride değerlendirmemiştir. Aralarında, sahip oldukları özelliklere göre bir ayrım yapmıştır. Kur'an'ın Müstez'aflarla ilgili ayrımı üç ayrı grupta şekillenmektedir:

Fetret Dönemlerinin Müstez'afları

Bu gruba dahil olanlar, ilâhî bilginin ve dolayısıyla İslâmî yaşantının büyük oranda tahrifata uğradığı dönemlerde yaşayan ve müstekbirlerin istiz'aflarına muhatap olan kitlelerdir. Ancak bunlar sürekli hakikat bilgisinden uzak kalmazlar. Allah, bu kimselere hakikat bilgisini bir peygamberi veya peygamberinin/hakikat bilgisinin bir varisi ile tekrar bildirir ve buna uymalarını ister. Söz konusu kimselerin geçmişteki tipik örnekleri, bir peygamber gelmeden ve önceki peygamberin bildirdiklerinin de tahrif olduğu dönemde (fetret dönemi) yaşayan ve hakikati kendi imkân ve güçleriyle bilemeyen ama bilme çabasına sahip olan kimselerdir. Kendilerine ilâhî bilgi tekrar lütfedilen bu Müstez'aflar, ilâhî bilginin gereği üzere inanıp, gereğine göre yaşarlarsa, müstekbirlerin helâk olmasına uzanan süreç başlamış olmaktadır. Ve bu müstez'aflar doğru inanç ve yaşantıları nedeniyle hem dünyada ve hem de ahirette mükafatlandırılırlar. Esenlik yurdunun sakinleri olurlar. Yukarıda zikrettiğimiz (Kasas, 28:5) ayet bu gruba dahil Müstez'aflarla ilgilidir.

Müstekbirlerin Yandaşı Müstez'aflar

Bu gruba dahil olan Müstez'aflar, istiz'af'a uğratılmalarını içlerine sindirmiş olanlardır. Bunlar kişilikleriyle yozlaşıp, kimlik ve kişiliklerini büyük oranda kaybetmiş, fıtraten bozulmuş kimselerdir. Kendilerine yönelik her türlü aşağılayıcı, saptırıcı, zorlayıcı, sömürücü, zulmedici tutum ve tavırları bir *'kader'* veya hayatın *'doğal gerekleri'* olarak kabul ederler. Boyunlarını eğip her türlü aşağılanmaya razı olurlar. İçinde yaşadıkları olumsuz şartları değiştirmeye yönelik girişimlerde bulunmadıkları gibi, bu tür girişimde bulunanları da engellemeye çalışırlar. Zannederler ki, durumları değişirse, kendilerini kuşatan olumsuz şartlar daha da kötüleşecek. Bu nedenle kendilerine kulluk ve kölelik yaptıkları müstekbirlerin emri doğrultusunda harekete geçer, statükoyu sorgulayan ve değiştirmeye çalışanların

üzerlerine yürürler. İdrakleri devreye sokmaya çalışan, gerçekleri göstermeye çabalayan bütün girişimlere görmeyen gözleri, duymayan kulaklarıyla karşı koyup, müstekbirlerin saltanatlarını kanları, canları, malları, mülkleri, evlatları, namusları pahasına korumanın çabasını yürütürler. Bunlar tüm bu özellikleri nedeniyle de müstekbirlerle aynı akıbeti paylaşırlar. Bu iki kesimin dünyadaki beraberlikleri ahiretin ebedî sürecinde de değişmeden devam eder. Bunların durumu Kur'an'da şöyle açıklanmıştır: *'Kafir olanlar dediler ki: 'Biz hiçbir zaman bu Kur'an'a ve bundan önce gelen kitaplara inanmayacağız'. Sen o zalimleri Rabb'lerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar (Müstez'aflar), büyüklük taslayanlara (müstekbirlere) derler ki: 'Siz olmasaydınız, biz inanan insanlar olurduk'. Büyüklük taslayanlar zayıf sayılanlara derler ki: 'Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik. Bilakis siz suç işliyordunuz'. Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara derler ki: 'Hayır! Gece gündüz (işiniz-gücünüz) tuzak kurmaktı. Çünkü siz daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz'. (Onlar) artık azabı gördüklerinde, için için yanarlar; biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkaları takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar'* (Sebe, 34:31-33). *'Melekler kendi kendilerine zulmedenlerin hayatına son verecekleri zaman derler ki: 'Neden bu duruma düştünüz?' Onlar: 'Biz, yeryüzünde zayıf bırakılmışlar (Müstez'aflar) idik' derler. (Melekler de): 'Onda hicret etmeniz için Allah'ın arzı geniş değil miydi?' derler. İşte onların barınma yerleri cehennemdir. O, ne kötü yataktır'* (Nisa, 4:97).

Allah, zulme razı olmadığı gibi, hiçbir haklı gerekçesi olmadan zulme rıza gösterenlerden de razı değildir. Zulme hiç tepkide bulunmadan rıza gösterenler zulmün yaygınlaşmasını ve devamını sağladıkları için sonuç itibarıyla müstekbirlerle aynı kategoriye dahildirler. Halbuki ilâhî iradenin muradı, zulmü sona erdirecek girişimlerin asıl muhatapları olan Müstez'afların gerçekleri görüp, kavramaları ve zulmün kökünü kazımaya yönelik bir girişimde bulunmalarıdır. Eğer şartlar bunu yapmaya müsait değilse, hiç değilse kalben zulme karşı bir tepki söz konusu olmalıdır. Bu bağlamda, şu meşhur hâdisin dile getirmek istediği şey daha iyi anlaşılmaktadır: *'Sizden biri, bir kötülük gördüğü zaman onu eliyle değiştirsin (o kötülüğü fiilen yok etsin). Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin (münkerin mahiyetini açıklayıp ilan etsin). Buna da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin (içinden ona karşı kin beslesin); ancak bu imanın en zayıfıdır. Bundan sonra bir hardal tanesi kadar dahi iman yoktur.'*[1]

Çaresiz Müstez'aflar

Bunlar, müstekbirlerin istiz'aflarına muhatap olan, ancak özellikle bedenen zayıf kılındıkları için yapacak bir şeyleri, karşı koyacak bir güçleri bulunmayan, sonuç itibarıyla gerçekleri bilseler ve onların ikamesini arzulasalar dahi çaresiz bir

şekilde istiz'afa boyun eğmek zorunda kalan kişilerdir. Bunlarla ilgili olarak şu ayet önemlidir: *'Size ne oluyor ki, Allah yolunda ve 'Rabbimiz! bizi halkı zalim olan bu ülkeden çıkar, bize katından bir dost gönder, bize katından bir yardım eden yolla' diyen erkekler, kadınlar ve çocuklardan zayıf bırakılmışlar adına savaşmıyorsunuz?* (*Nisa, 4:75*). Bu ayetten açıkça anlaşıldığı üzere, bu gruptaki Müstez'aflar, durumlarının farkındadırlar, zulümlere rızaları yoktur ve kurtulma arzusu ve kararlılığı içerisindedirler. Fakat yapabilecekleri bir şey, karşı koyacakları bir güçleri bulunmamaktadır. Zulme boyun eğip, karşı koymalarına engel olan haklı gerekçeleri nedeniyle de bunlar ikinci gruba dahil ettiğimiz ve ahirette müstekbirlerle beraberlikleri devam edenlerden ayrılırlar. Bunu ise müstekbirlerin istiz'aflarına boyun eğip, ona karşı koymak veya kurtulmak için hiçbir girişimde bulunmayanların cehennemle cezalandırılacağını açıklayan bir ayetten öğreniyoruz: *'Ancak erkeklerden ve kadınlardan ve çocuklardan Müstez'aflar olup, hiçbir çareye güç yetiremeyenler ve bir yol (çıkış)da bulamayanlar başka. Umulur ki Allah bunları affeder. Allah affedicidir, bağışlayıcıdır'* (*Nisa, 4:98,99*).

Kur'an'ın Müstez'aflara Çağrısı

Müstekbirlerin ve Müstez'afların durumlarını açıklayan ayetlerden özellikle risâletin ilk yıllarında vahyolunanlar, Mekke müstekbirleri karşısında, onların her türlü istiz'aflarının mağduru olan müminlere önemli mesajlar veriyordu. Aynı zamanda, şirk cephesinde yer almakla birlikte Müstez'af vasfına sahip kitlelere de önemli mesajlar veriyordu. Ve bunlar elbette ki Mekke müstekbirlerini hiç memnun etmedi. Ancak daha da önemlisi, Kasas sûresinin 6. ayetiyle verilen mesajdı. Bu ayetin öncesinde, ünlü müstekbir Firavun'un toplumu bölüp parçaladığı ve kitleleri aşağılayıp, onlara zulmettiği bildiriliyor, takip eden ayetlerde de Allah'ın Müstez'aflara yönelik vaatlerinden bahsediliyordu. Mustaz'afların bu vaatlere kavuşabilmelerinin ise müstekbirlere olan başkaldırılarıyla mümkün olacağı bildiriliyor, böylesi durumda Allah'ın yardımının devreye gireceği ifade ediliyordu. Tüm bu açıklamaları takip eden söz konusu ayet şöyledir: *'(Biz ise istiyorduk ki) o yerde onları (Müstez'afları) hakim kılalım. Firavun ile Haman ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi gösterelim'* (*Kasas, 28:6*). Ayette, Firavun çağı Mısır'ı örnek olarak zikredilerek, evrensel bir özellik dile getirilmekteydi. Öncelikle müstekbirlerin saltanatlarını yıkmak, zulmü sona erdirmek için Müstez'aflar yüreklendirilip cesaretlendirilmekteydi. Bu ise müstekbirler her ne kadar kendilerini güçlü, büyük, yenilmez, baş edilemez görüyorlarsa da esasen Müstez'aflardan çekindikleri bildirilerek yapılıyordu. Ekonomik imkânlarına, siyasî güçlerine, yenilmez zannedilen ve oldukça iyi donatılmış ordularına rağmen müstekbirlerin zayıf oldukları, içten içe Müstez'aflardan, onların birgün gerçekleri fark edip, bunu takiben ayaklanmasından korktukları açıklanıyordu. Allah ise onların bu korkula-

rını başlarına getirmeyi murat ettiğini bildiriliyordu. O halde Müstez'afların, müstekbirlerden korkmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildi. Eğer hareket geçerlerse, müstekbirlerin saltanatlarına yönelir ve tahtlarını sarsmayı kararlaştırırlarsa ilâhî yardımlar da devreye girecek ve arzularına kavuşacaklardı; müstekbirlerin saltanatları yerle bir olacaktı.

Kur'an'ın bütün bu açıklamalarından anlaşılıyor ki, hâdi, ilâh, rabb ve melik oluşu kendilerine ait kılarak insanlar üzerinde sultalarını kuranlar, menfaatlerini devam ettirmeye çalışan eşraf grubu, *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* çağrısı ile bütün bu imkânlarını kaybedeceklerini anlamakta gecikmemişlerdir. Daha ilk andan itibaren İslâm davetine düşmanca tepki vermeyi ve bu yolla söz konusu çağrıyı susturmayı zorunlu görmüşlerdir. Çünkü biliyorlardı ki bu çağrı çeşitli yöntemlerle aldatıp uyuttukları kitleleri uyandıracak ve ileri gelenlerin sahte yetkilerini ve haklarını alaşağı edecek bir çağrıdır. Mekke'nin *'ileri geleni'* olarak Ebû Leheb'in sözleri, tevhid davasının söz konusu özelliğini göstermesi açısından önemlidir. Ebû Leheb, Mekke eşrafını teşkil eden dostlarına kendisi gibi olan diğer müstekbirlere şöyle sesleniyordu: *'Tüm Araplar onun etrafında toplanmadan önce, onun elini kolunu bağlayın'*. O ve yandaşları bu korkularında da kendilerince haklıydılar. Çünkü gerçekten, her peygamberi ilk tasdik edenler ve O'nun davasını destekleyenler Ebû Bekir gibi zengin şahsiyetler bir yana, genellikle toplumun çoğunluğunu oluşturan ve Kur'an'ın Müstez'af olarak isimlendirdiği ezilen, yoksul, güçsüz kesime mensup kimseler olmuştur. Bu da önceki peygamberlerin davet süreciyle benzerlik gösteriyordu; zira çağrı aynı çağrıydı. Tabi ki etkisi de aynı olacaktı. *'(Nûh kavminin ileri gelenleri Hz. Nûh'a) Dediler ki; 'Sana bir sürü bayağı kimseler uymuşken, biz sana inanır mıyız?'* (*Şuara, 26:111*). *'Kavminden küfreden ileri gelenler (Nuh'a) dedi(ler) ki: 'Biz seni bizim gibi bir insandan başka bir şey (olduğunu) görmüyoruz. İlk bakışta bizden sana aşağı tabakanın dışında kimsenin uyduğunu da görmüyoruz. Ve biz sizi bizden üstün de görmüyoruz. Biz sizi ancak (olsa olsa) yalancılardan sanıyoruz''(Hud, 11:27).*

DİPNOT

1- Müslim, *Iman* 78; Tirmizî, *Fiten* 11; Nesâî, *Iman*17; Ahmed, *Müsned* III/20,49.

Büyük Korku

> Muhammed! Vallahi sen bize hiç yalan söylemedin. Fakat sana uyarsak yerimizden olacağız. Bundan dolayı iman etmiyoruz. (Mekke'nin Müşrik Eşrafı)

Mekke eşrafı, Resûlullah'tan ilâhî hakikatleri ilk duyduklarında korku ve öfke içerisinde: '*Biz senin yoluna uyarsak yurdumuzdan atılırız*'(*Kasas, 28:57*) dediler. Bu gerekçeyi uzun bir süre de sıklıkla dile getirdiler. Eşrafın bu korkusunu ilk defa Ebû Leheb dile getirmişti. Ebû Leheb, Resûlullah'ın bir yemek daveti sırasında aralarında kendisinin de bulunduğu akrabalarına İslâm'ı anlatması üzerine, bizzat yeğenin yüzüne: '*Sen kavminin başına büyük bir bela açıyorsun. Bu nedenle Arap kabileleri bütün güçleriyle üzerimize çullanmadan bizler ellerimizi çabuk tutup seni hapsetmeliyiz*' demişti. O, bu sözleriyle tüm Mekke toplumunu ilgilendiren bir endişeyi dile getirmesinin yanı sıra, Haşim oğullarını da uyarıyor ve bir an önce İslâm davetini engellemeleri gerektiği yönünde hatırlatma da bulunuyordu. Eğer gerekli tedbirleri almaz ve İslâm davetini engellemezlerse, büyük sıkıntılarla karşılaşacaklarını ifade ediyordu. Yine aynı şekilde olmak üzere, Mekke eşrafı, Hz. Peygamberle yaptıkları bir görüşmede: '*Muhammed! Vallahi sen bize hiç yalan söylemedin. Fakat sana uyarsak yerimizden olacağız. Bundan dolayı iman etmiyoruz*' dediler. Bu gerekçelerine bağlı olarak da, İslâm davetini, '*Başımıza büyük bir şey geldi*' sözlerinde açığa çıkan bir korkuyla karşıladılar. Dönemin şartları incelendiğinde, Mekke eşrafının İslâm davetini kabul etmeleri durumunda başlarına geleceğine emin oldukları '*yurtlarından atılma*' korkusunun bilinçsizce söylenmiş bir ifade veya yakınma olmadığı anlaşılmaktadır. Onlar bu korkularında kendilerince son derece haklı bir sebebe sahiptiler. Korkularının sebebi ve tepkilerinin

görünen gerekçesi Mekke'deki putlar ve putlar nedeniyle elde ettikleri imkânlar ve imtiyazlardı.

Resûlullah İslâm davetine başladığı zaman Kâbe'nin içinde ve çevresinde sayısı 360'a varan put dikiliydi. Bunlar farklı kabilelere ve ailelere ait putlardı. Zira, Arapların hepsi aynı putlara tapmıyorlardı. Tüm Araplar için ortak sayılabilecek bir put yoktu. Herkesin putu farklıydı. Bir kişi, bir aile veya bir kabile, diğerlerinin putunu kabul etmek zorunda değildi. Çoğunluk tarafından kabul edilip saygı gösterilen putlar vardı ama bunların sayısı birkaçı geçmiyordu. Üstelik bu putlara karşı lakayt olan, kaba söz sarf eden, kötü davranışlar sergileyenler de eksik olmuyordu. Dolayısıyla, Mekkelilerce tapılmayan çok sayıda put Kâbe'nin içinde ve çevresinde bulunuyor ve bu putlar Mekkeliler tarafından korunup, kollanıyordu. Putları koruma ve kollama görevini içten gelerek, büyük bir titizlikle yerine getiriyorlardı. Zira bu putlar Mekke için önemli bir ekonomik kaynaktı. Yarımadanın her yanındaki müşrikler Mekke'ye gelmek zorundaydılar, çünkü en önemli kutsalları olan Kâbe Mekke'deydi; Kâbe'ye gelmek zorundaydılar, çünkü taptıkları putları Kâbe'deydi.

Kâbe ve putlar nedeniyle düzenlenen hac töreninin Mekke ekonomisine katkısı ne kadar büyük olursa olsun, Mekkeliler bununla yetinmeyip ek gelir kaynakları da oluşturmuşlardı. Onlar Medine ve Taif gibi tarım veya hayvancılık yapılabilecek bir coğrafyada yaşamıyorlardı. Bu durumda ek gelir için, o günün şartlarında yapabilecekleri en önemli şey ticaretti. Mekkelilerin büyük kısmı tüccardı. Ticarî faaliyeti seçmelerinde, Mekkeli olmalarının etkisi büyüktü. Mekkeliler Kâbe'nin ve putların bakıcısı, muhafızı olmalarının sağladığı imtiyazlar nedeniyle herhangi bir zarara uğramadan, tüm yarımada da ve hatta Bizans, Fars ve Habeşistan'da ticarî faaliyetlerde bulunabiliyorlardı. Arap yarımadasında ve çevre bölgelerde Kureyş'in kervanlarının her zaman ayrıcalığı vardı; eşkıya grupları Kureyş'in kervanlarına saldırmazlar; geçişlerini saygıyla izlerlerdi. Bu nedenle, yılın değişik mevsimlerinde düzenlenen çok büyük ticaret kervanlarını, en uzak bölgelere, başlarında az bir muhafız grubuyla gönderebiliyor ve çevre bölgelerin emir, vali veya kralları ile yapılmış *îlâf* ismindeki özel ticaret anlaşmaları sayesinde büyük vergi muafiyetlerinden yararlanabiliyorlardı. Bu yöneticilerin Mekke tüccarlarına tanıdıkları imtiyazlar ise iki nedene dayanıyordu: Birincisi, bu yöneticilerin yahut idaresi altındaki halkın putu Mekke'deydi. Putların daha iyi korunması, muhafaza edilmesi için Mekkelilere özel muamelenin gerektiğine inanıyorlardı. Putlarının hizmetçisi olmaları nedeniyle Mekkelilere karşı saygı duyuyorlardı. İkincisi, tüm müşrik Arapların saygı duydukları Mekkelilere verilen imtiyazlar, tüm Arapların yakınlığını elde etmenin en önemli aracıydı ki bu durum daha ziyade Habeş ve Bizans gibi Hıristiyan devletlerin veya Fars gibi Mecusi bir devletin yöneticileri açısından önemli bir durumdu.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla çevre bölgelerin yöneticilerinden elde edilen imtiyazlara yazılı belgelerle resmî bir hüviyet kazandıran ilk şahıs Resûlullah'ın büyük dedesi Haşim olmuştu. O, Bizans ve Gassanî emirleriyle anlaşmalar yaparak kendi kervanları için özel imtiyazlar elde etmişti. Bunu takiben Haşim'in kardeşlerinden Abdüşems Habeş Necaşisi ile diğer kardeş Nevfel Fars hükümdarıyla, Muttalib ise Yemen emirleri ile anlaşmalar yapmıştı. Bütün bu anlaşmalar vergi muafiyetleriyle, ekonomik imtiyazlarla ilgiliydi. Bu muafiyet ve imtiyazlar sonraki nesillerde de devam etmiş ve bu dört kardeşin çocukları, torunları aynı imtiyazlarla ticarî faaliyetlerini devam ettirmişlerdi. Ayrıca, sonraki nesillerden bazıları, kişisel gayretleri sonucunda elde ettikleri muafiyet ve imtiyazlarla faaliyet alanlarını daha da genişletmişlerdi.

İslâm davetinin başlandığı yıllarda, Mekke'nin en zenginleri, ticarî faaliyetlerini aralıksız devam ettiren ve zenginlikleri vasıtasıyla Mekke'nin idaresinde söz sahibi olan şahsiyetlerdi. Bunlardan Ebû Süfyan mallarını muhafaza edebilmek için Suriye'de birçok depo satın alacak veya inşa ettirecek kadar ticarî faaliyetlerini büyütmüştü. Amr b. Âs, daha çok Mısır ticaretinde önemli bir yer edinmiş ve Mısır'a sürekli ticaret kervanları gönderiyordu. Velid b. Muğire ve Abdullah b. Cüd'ân ise ticarî faaliyetleri sonucunda çok büyük servetlere sahip olmuşlardı. Velid ve Abdullah, daha sonraki yıllarda ticaretle bizzat ilgilenmeyi terk edip, bu işi adamları aracılığıyla yürütmeye başlamışlardı.

Ticarî faaliyetlerin en önemli malları gümüş, altın, kokulu maddeler, silah, deri mamulleri, şeker, mum, kumaş, baharat, üzüm, zeytinyağı ve kölelerdi. Bazıları, faaliyet alanlarındaki başarılarıyla rakipsiz konuma gelmişlerdi. Silah tüccarı Safvan b. Ümeyye ile, köle tüccarı olan Abdullah bin Cüd'ân'ın ismi bu konuda ilk planda hatırlananlardandı.

Düzenlenen ticarî faaliyetlerin Mekke ekonomisine katkısını daha iyi anlamak için, yürütülen ticarî faaliyetlerin ekonomik değerini tespit etmek faydalı olacaktır. Genellikle ortak katılımla tertip edilen ticaret kervanlarına katılan en az sermayeli tüccarın sermayesi bin altın dinar civarındaydı. O günün ölçü birimleriyle bir dinar 4,25 gram altına eşitti. Buna göre en küçük sermayeli tüccarın katılım payı dört kiloyu aşan bir altının bedeline karşılık geliyordu. Orta büyüklükteki bir ticaret kervanının malî değeri 50.000 dinarı bulurdu. Bu 200 kiloyu aşan altına karşılık gelen bir değerdir. Bazen 2500 deveden oluşan kervanların teşkil edilmesi, ticarî faaliyetlerin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bu kadar büyük değeri ifade eden bir ticaret kervanının başında ise genellikle 100 ile 300 arasında muhafız bulunurdu. Bu durum, Mekke tüccarlarının dini saygınlıklarının en önemli göstergesidir. Onlar bu kadar büyük sermayeli bir kervanla, bu kadar az muhafızla, hiçbir saldırıya uğramadan Fars, Anadolu, Habeş, Yemen pazarlarına kadar aylarca yolculuk yapabilmekteydiler.

Ancak Resûlullah'ın İslâm davetine başlaması, Mekkeliler için, yüzyıllardır sahip oldukları bu ekonomik menfaatlerin yok olması anlamına geliyordu. İslâm'ın ilanı ve dolayısıyla putların reddedilmesi, Arapların Mekke'ye gelişlerinin en önemli nedenini yok etmek demekti. Bunun Mekke ekonomisi açısından yol açacağı sarsıntının ne kadar büyük olacağı ise açıktı. Ayrıca daha da önemlisi, putların reddedilip, yok edilmesi bütün putperest Arapların tepkisine neden olacaktı. Putlarına karşı olumsuz tavırları nedeniyle Mekkelilere düşman olacaklardı. Bu ise, Mekke toplumu için öldürülmek veya yurtlarından kovulmakla eş anlamlı bir durumu ifade ediyordu. Mekke toplumunun ise bütün Araplarla baş edemeyeceği açıktı.

Kitlesel Davetin İlk Günleri

> (Eğer Allah'a, kendilerine verdiği diğer nimetlerden dolayı kulluk etmiyorlarsa, hiç değilse) Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları bir araya getirip anlaştırdığı, yaz ve kış yolculuğuna (kışın Yemen'e, yazın Şam'a) alıştırdığı için bu evin (Kâbe'nin) Rabb'ine kulluk etsinler. O (Rabb) ki, onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu. (Kureyş sûresi, 106:1-4)

Mekke ileri gelenleri öfkelenseler ve her geçen gün kinle biraz daha dolsalar bile, risâletin ilk yıllarında Resûlullah'a karşı sert tutum ve tavra veya davetini engelleyici fiilî tepkiye sahip olmadılar. Çünkü, Resûlullah'ın saygıyla andıkları Abdülmuttalib'in torunu olduğunu bir an için unutsalar dahi, Haşim oğullarını dikkate almazlık edemediler. Her ne kadar Ebû Leheb kendi saflarında yer alıyorsa da, Resûlullah'a karşı girişecekleri olumsuz bir tavır veya hareketin Mekke'nin en güçlü soylarından Haşim oğullarının tepkisini çekeceğini biliyor ve öfkelerini, kinlerini bastırmaya çalışıyorlardı. Fakat Safâ tepesinde gerçekleşen olay üzerine Haşim oğullarının o zamanki en yaşlı ferdi ve dolayısıyla lideri olan Ebû Talib'le görüşmeye karar verdiler. Dâru'n-Nedve'de bir toplantı tertip ederek, durumu aralarında görüştüler. Ebû Talib'e gidecek heyeti belirlediler. Ebû Talib'e görüşmeye gidecek heyetin Ebû Cehil, Velid b. Muğire, Âs b. Vâil, Münebbih b. Haccac, Nubeyh b. Haccac, Şeybe b. Rebi'a, Ebû Süfyan b. Harb, Utbe b. Rebi'a, Âs b. Hişam, Esved b. Muttalib'den oluşmasını kararlaştırdılar. Heyetin bu kadar kalabalık ve Mekke'nin en önemli şahsiyetlerinden oluşması, müşrik sistemin, Resûlullah'ın gerçekleştirdiği İslâm davetinden ne kadar rahatsız olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ebû Talib'le görüşen heyet, sıkıntı ve isteklerini kısa ve kesin ifadelerle dile getirdi: *Yeğenine engel olmalısın. Çünkü o ilâhlarımızı aşağılıyor, dinimizi eleştiriyor, dinimiz nedeniyle bizleri akılsız olmakla suçluyor, atalarımızın doğru yolda olmadık-*

larını söylüyor. Şimdi sen ya yeğenine engel olursun ya da aradan çekilir onunla bizi baş başa bırakırsın. Biz de O'nun hakkından geliriz'[1] dediler. Bu sert ültimatomları nedeniyle Ebû Talib'i karşılarına almamak için sözlerine, '*Senin de bizimle aynı şekilde O'na muhalif olduğunu biliyoruz*' cümlesini eklemeyi de ihmal etmediler. Mekke'nin ileri gelenlerini, kalabalık bir heyet halinde karşısında bulan Ebû Talib, onların sert sözleri ve teklifleri karşısında olumlu veya olumsuz bir şey demedi. Heyetteki kişilere güler yüzlü, tatlı dilli bir şekilde ev sahipliği yaptı.

Kaynaklarda, Ebû Talib'in Mekke heyetinin ziyareti nedeniyle yeğeniyle görüştüğüne dair bir bilgi yer almamaktadır. Halbuki Mekke eşrafının sonraki görüşmelerinde, Ebû Talib'in Resûlullah'ı çağırtarak gelişmeler hakkında görüşüp konuştuğu nakledilmektedir. Bu da gösteriyor ki, Ebû Talib bu ilk heyeti pek önemsemedi veya Haşim oğullarının lideri olarak rakip ailelerin adamlarına ilk anda boyun eğer duruma girmek istemedi. Ancak Mekke eşrafının, bu girişimlerinin kendileri açısından olumlu sonuç vereceğini umdukları ve hatta emin oldukları düşünülebilir. Mekke'deki bütün soyları temsil edecek tarzda kalabalık bir heyet halinde görüşmelerinin, Ebû Talib'in şahsında Haşim oğulları için önemli bir ihtar niteliği taşıyacağını düşünmüş olmalıdırlar. Fakat, söz konusu girişimlerinin Resûlullah'ın durumunda hiçbir değişikliğe neden olmadığını gördüler. Hatta Resûlullah'ın yeni vahyolunan ayetler nedeniyle İslâm davetinde daha da aktifleştiğine şahit oldular. Resûlullah'ın sadece yoksul, güçsüz, kölelere değil, bizzat kendilerine de İslâm'ı anlattığına her geçen gün daha sık şahit olmaya başladılar. Dönemin özelliğini özetlemesi açısından İbn Kesir'in şu tespiti önemlidir; '*Rasulüllah, gece gündüz demeden, gizli, açık her şekilde insanları Allah'a imana davete devam ediyordu. O'nu, bu işinden hiç kimse alıkoyamıyor ve geri çeviremiyordu. İnsanların meclislerine, toplantı ve merasim yerlerine, alış-veriş yerlerine, hac duraklarına uğruyor, karşılaştığı, hür, köle, zayıf, güçlü, zengin, yoksul herkesi imana davet ediyordu.*'[2]

Mekke ileri gelenleri, Ebû Talib'le görüşmelerinin Resûlullah'ı davasından vazgeçirmeye vesile olacağını düşünedursunlar, o sıralarda vahyolunan iki kısa sûre ile tüm Mekkelilere ve elbette ki özellikle de Mekke liderlerine önemli bir hatırlatmada bulunuldu. Bu hatırlatmayla, niçin Müslüman olmaları gerektiği çarpıcı şekilde ifade edildi. İman etmelerini gerektiren tarihî ve toplumsal gerekçeler dile getirildi. Söz konusu sûreler Fil ve Kureyş sûreleriydi.

Fil sûresinin temel konusu, yaşı Resûlullah'tan büyük olanların bizzat görüp, yaşadıkları, diğerlerinin ise kesin bir bilgiyle haberdar oldukları Mekke tarihinin en önemli olayıydı. Fil sûresiyle, tüm Mekkelilerin hafızasında canlı şekilde yaşayan fakat Resûlullah'ın karşısında iken pek hatırlanmak istemedikleri bir olay hatırlatılıyordu. Mekkelilere, özellikle de davetin öncelikli muhalifi olan eşrafa hatırlatılan olay, Kâbe'nin mucizevî bir şekilde korunmasıyla ilgili yakın geçmişte

yaşanmış bir olaydı. Olayın sebebi ve gelişimi şu şekilde gerçekleşmişti: Habeş kralı adına Yemen'i ele geçirip bölgenin valisi olan Ebrehe zamanla idaresini iyice sağlamlaştırmış ve Yemen hükümdarı olmuştu. Ebrehe'nin ideali, Arap yarımadasını Hıristiyanlaştırmak ve Arapların elinde bulunan doğu bölgeleri ile Bizans arasındaki ticareti kontrolü altına almaktı. Özellikle de Mekke merkezli ticarî faaliyetleri kendi bölgesine kaydırmak arzusundaydı. Mekke'deki putlarla dolu Kâbe'nin ticarî faaliyetlerdeki büyük önemini bildiği için, Yemen'in başkenti San'a'da çok büyük bir kilise yaptırarak, çevre bölgelerdeki insanların ilgisini San'a'ya çekmeye çalıştı. O, bu girişimiyle Arap yarımadasındaki ticarî faaliyetlerin baş etkeni olan Kâbe'nin önemini küçülteceğini ve Kâbe'yi ziyaret gayesiyle Mekke'ye giden Arapların bundan sonra San'a'daki kiliseye geleceklerini umuyordu. Aslında Kâbe'yi yıkıp yok etse amacına daha kolay ulaşacağını biliyordu. Fakat böyle bir davranışını insanların gözünde haklı gösterecek gerekçesi yoktu. Ancak bir Arab'ın kiliseye pislemesi söz konusu gerekçeyi oluşturdu ve 60.000 asker ve 13 filden oluşan ordusuyla, görünüşte kilisesine yapılan saygısızlığın intikamını almak, ancak esasen Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye doğru yola çıktı. Yol boyunca bölge Araplarıyla birçok defa savaştı. Geçtiği bölgeleri yönetim alanına kattı. Sonunda Mekke yakınlarına kadar geldi.

Mekkeliler, bir zamanlar tevhid dininin sembolü ve merkezi olan ve şimdi puthaneye dönüşmüş bulunan Kâbe nedeniyle önemli menfaatler elde ediyorlardı. Mekke halkı, Kâbe'nin hizmetkarı sıfatıyla, diğer insanların gözünde önemli bir konuma sahipti. Kâbe'nin hizmet ve korunmasını üstlenmeleri nedeniyle özellikle ticarî faaliyetlerde açığa çıkan birçok imtiyazlar elde etmişlerdi. Adeta tüm Arapların dinî reisleri konumundaydılar. Hac ziyaretleri ve buna bağlı olarak Mekke yakınlarında kurulan panayırlar sayesinde önemli ekonomik gelirler elde etmekteydiler. Tüm bunların nedeni Kâbe'ydi. Kâbe'nin yıkılması, yok olması Mekke'yi değersiz bir çöl şehri konumuna düşürecek, böylelikle bütün gelir ve imtiyazlarını kaybedeceklerdi. Tüm bu nedenlerden dolayı Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak niyetiyle Mekke yakınlarına kadar gelmesi, Mekkeliler için karşılaşılabilecek en büyük felaketti. Ancak ne yazık ki, bu felakete engel olacak askerî güçleri yoktu. Ebrehe'nin ordusuyla Mekke'ye saldıracağını anladıkları zaman, Mekke'yi terk edip dağlara sığınarak, büyük bir keder ve üzüntü içerisinde, çaresiz bir şekilde felaketi beklemeye başladılar. Fakat bu bekleyişleri bütün hayatları boyunca unutamayacakları bir mucizenin gerçekleşmesiyle sonuçlandı. Böylelikle bütün üzüntü, keder ve korkuları sona erdi.

Söz konusu mucize şu şekilde gerçekleşti: Ordusunu savaş nizamına sokan Ebrehe, Mekke'ye doğru saldırıya geçtiği bir anda, gökyüzünü o zamana kadar hiç görülmemiş kuşlar kapladı. Kuşlar gaga ve pençelerinde tuttukları taşları Ebrehe'nin askerlerinin üzerine atmaya başladılar. Her taş düştüğü yeri delip geçiyordu.

Ordu kısa sürede imha oldu. Mekkeliler kendileri için en büyük bir felaket olan durumdan bir ok atmadan, bir mızrak fırlatmadan kolayca kurtuldular. Ayrıca bu olaydan dolayı daha da büyük menfaatler elde ettiler. Ebrehe'nin ordusundan geriye kalan çok miktardaki malları sahiplendikleri gibi, gerçekleşen mucize sayesinde, çevre bölgelerdeki insanların yanında itibarları iyice arttı. Büyük bir felaketten Allah'ın yardımıyla büyük menfaatler elde ederek çıkmış olmaları nedeniyle de bir süre sadece ve doğrudan Allah'a ibadet ettiler. Putlarına olan iltifatları zayıfladı. Hatta, torununu birçok açıdan etkileyecek olan Abdülmuttalib putlara ibadetten uzaklaşıp, büyük oranda hanif bir şahsiyet oldu.

Fil sûresi,* Mekke müşriklerine bizzat tanık oldukları bu olayı hatırlatarak, öncelikle kendilerinin İslâm'ı kabul etmeleri gerektiğini bildiriyordu. Kureyş sûresi** ise Mekkelilere özellikle Kâbe nedeniyle verilen -bizim Fil sûresi dahilinde kısaca açıkladığımız- imkân ve imtiyazlar hatırlatılıyordu. Bu imkân ve imtiyazların kendi akıllarıyla veya yetenekleriyle ilgili olmadığı üstü kapalı da olsa vurgulanarak, gerçeği düşünmeleri isteniyordu. Bunu takiben, inandıkları Kâbe'nin Rabb'ine (Allah'a) ibadet etmeleri gerektiği ifade ediliyordu. Ancak Resûlullah'ın İslâm'ı tebliğinin ilk muhatapları olan Mekke'deki müşriklerin ve özellikle de ileri gelenlerin, İslâm'ı kabul etmek gibi bir niyetleri yoktu. Onlar kendilerine tebliğ ve beyan olunan hakikati her fırsatta reddettiler. Bu ve diğer ayetler İslâm'a düşmanlıklarını artırmalarına ve tepkilerini ağırlaştırmalarına neden oldu.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/283; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/63; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/84; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*,II/218.

2- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/54

* "Görmedin mi Rabb'in Fil sahiplerine ne yaptı? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara çamurdan setleşmiş taşlar atıyorlardı. Nihayet onları (kurt tarafından) yenilmiş ekin toprağı gibi yaptı." (Fil, 105:1-5)

** "(Eğer Allah'a, kendilerine verdiği diğer nimetlerden dolayı kulluk etmiyorlarsa hiç değilse) Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları bir araya getirip anlaştırdığı, yaz ve kış yolculuğuna (kışın Yemen'e, yazın Şam'a) alıştırdığı için Bu evin (Kâbe'nin) Rabb'ine kulluk etsinler. O (Rabb) ki, onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu." (Kureyş, 106:1-4)

Zandan İlme - Kuşkudan Güvene

> Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Bu gerçeği ancak kavrama yeteneği olanlar anlarlar. (Zümer sûresi, 39:9)
> Sana gelen bunca vahiy bilgisinden sonra, onların istek ve arzularına uyarsan bil ki, Allah'a karşı ne bir yardımcı ve ne de bir koruyucu bulabilirsin. (Ra'd sûresi, 13:37)

Derin ve Kapsamlı Bir Ayrışma

Mekke'de yeni bir inanç sistemi ve hayat tarzı vücut buluyordu. Mekke, her geçen gün iki ayrı inanç sisteminin ve hayat tarzının birbiriyle çatıştığı bir yere dönüşüyordu. Söz konusu inanç sistemi ve hayat tarzlarından birisinin kaynağı vahiydi. Resûlullah tarafından tebliğ ve beyan olunuyordu. İslâm ismine sahipti. Resûlullah'ın ve O'na güvenip davetini kabul etmiş müminlerin şahsında adım adım bireysel ve toplumsal özellikleriyle inşa oluyordu. Diğeri ise, birbirlerine oranla çok farklı inançların ve hayat tarzlarının Mekke'deki temsilcisiydi. O şirkti; şirk diniydi. Şirkin gerektirdiği her türlü yanlışlığın bir hayat tarzına dönüşmüş biçimi olarak bireysel ve toplumsal hayata egemen olmanın çabasını yürütüyordu. İki din arasında çok yönlü ve yoğun bir savaş vardı. Savaş henüz sadece değer ve anlayışlarda kendini açığa vuruyordu. Fakat sürecin yakın zamanda fiilî çatışmalara gebe olduğu da kesindi. Çünkü İslâm tarafından hergün biraz daha deşifre edilen ve yanlışlığı, hakikate uzaklığı, saçmalığı, kötülüklere temel oluşu her gün biraz daha açığa çıkarılan şirk, mensuplarının şahsında saldırganlaştıkça saldırganlaşıyordu. Zorbalıkla egemen olmaya ve elde ettiği egemenliği sürdürmeye çalışıyordu.

İslâm'ın son peygamberin şahsında insanlığa sunuluşu Müddessir sûresinin ilk ayetleriyle başlamıştı. Her geçen gün, her vahyolunan ayet ile bir inanç sistemi, bir hayat tarzı olarak aşama aşama inşa olup, tamamlanıyordu. Ancak o yeni bir

din değildi. İslâm kendisini dinler arenasındaki yeni bir din olarak takdim etmiyordu. Asıl olan kendisiydi. Mekke toplumundan hareketle ve Hz. Muhammed ile tüm insanlığa sunuluyordu ama, insanlığın ilk ve asli diniydi. Bu nedenle de diğerlerinin arasında, onlara rağmen varolacağı bir hayat alanı bulmanın mücadelesini vermiyordu. Ayrıca, insanlığın dosdoğru dini olması konusunda kendisine ortak veya yandaş kabul etmiyordu. Önce kendisi vardı ve diğer tüm dinler; inançlar, hayat tarzları kendisinden sonra ve kendisine tepki olarak doğmuşlardı. Tepkisel olanlar, sonradan oluşanlar diğerleriydi; yapay, sahte, temelsiz, yoldan çıkmanın sonucu, yanılgı ürünü olmak onlara aitti. Hz. Peygamber'le insanlık katında vücut bulmaya başlayan vahyin dini ise asıldı, gerçekti, maddî ve manevî temelleri vardı, sağlamdı, esenliğin yoluydu, kurtuluşun rehberiydi. Bunu ise sahip olduğu doğrularıyla, akla, bilince, şuura, düşünceye hitaplarıyla ortaya koyuyor ve ikna, ispat, bilgilendirme süreçlerinde kendisi ile muhalifleri arasındaki farklılıkları bütün ayrıntılarıyla gözler önüne seriyordu.

Vahyin dini olan İslâm, birbirlerine oranla sahip oldukları bütün farklılıklarına rağmen diğer dinlerin hepsini aynı kategoride değerlendiriyordu. Hepsinin de benzer zihniyetin ve şartların ürünü olduğuna dikkat çekiyordu; hepsi de insanların eseriydiler; yanlışların, cehaletin, heva ve hevesin, zannın, aldanışın, aldanmanın ve aldatmanın... ürünüydüler. Bilgi olarak zan, hayat tarzı olarak cahiliye temel dayanaklarını oluşturuyordu.* Halbuki kendisi ilme dayanıyordu; mutlak

* 'İsrailoğullarını denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: '*Ey Musa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap!*' dediler. Musa: '*Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz*' dedi.' (A'raf, 7:138)

'Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.' (En'am, 6:33).

'O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.' (A'raf, 7:51).

'İşte onlar Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridirler.' (En'am, 6:108).

'Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.' (Nûr, 24:40).

'Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını pek iyi bilendir.' (Yunus, 10:36).

gerçeğin inanç ve hayat tarzıyla ilgili boyutu İslâm olarak anlam kazanmıştı. İslâm inançta ve yaşantıdaki doğruların ismiydi. İslâm gerçekti, İslâm esenlikti, İslâm haktı, adaletti, doğruluktu, güzellikti, iyilikti, akıllılıktı, bilinçlilikti...* Müslüman ise tüm bunlara teslim olandı; tüm bunları yaşayan ve yaşanmasının çabasını yürütendi.**

Vahyin diniyle diğerleri arasında bazen gizli, bazen açık bir savaş vardı. Mekke toplumu hakikat ile batılın savaş alanına dönüşmüştü. Ancak sürecin yegâne faili vahiydi; her vahyolunan ayet safları biraz daha ayırıyor; farklılığı biraz daha netleştiriyordu. İlk ayetlerle başlayan ayrışma, risâletin her yeni aşamasında biraz daha ayrıntılara iniyordu. Peş peşe vahyolunan ayetlerle, müminlere nasıl olmaları veya olmamaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde bildiriliyordu. Vahiy, geçmişte yaşamış hakikat önderlerinin, salihlerin ve Resûlullah'ın şahsında olması gereken insan modeli ortaya koyup, tüm insanlardan bu modelleri örnek almalarını istiyor; geçmişin ve Mekke'nin kötülük önderlerinin, zorbalarının, zalimlerinin,

* '(Peygamber) onlara iyiliği emredip, kötülüğü yasaklar. Temiz ve hoş şeyleri kendilerine helâl kılar, murdar ve kötü şeyleri de üzerlerine haram kılar. (Hayatlarını zorlaştıran) sırtlarındaki ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırar atar.' (A'raf, 7:157)
'Bu Kur'an insanları gerçekten en doğru yola iletir.' (İsra: 17:9)
'Ey iman edenler! Sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah ve Resûlünün çağrısına koşun.' (Enfal, 8:24)
'Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulunu apaçık ayetlerle gönderen O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.' (Hadid, 57:9)
'Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor.' (Yunus, 10:25)

** 'İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.'(Lokman, 31:5)
'Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler, övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir.' (Hac, 22:24)
'İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.' (Bakara, 2:157)
'Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velisidirler. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlü'ne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hikmet sahibidir.' (Tevbe, 9:71)
'(O kullar), yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.' (Furkan, 25:72)
'Ve onlar ki, iffetlerini korurlar.' (Mü'minun, 23:5)
'(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı (nın cezasını) bulur.' (Furkan, 25:67, 68)

azgınlarının şahsında da benzerlik dahi taşınmaması gereken olumsuz, kötü, ahlâksız, tutarsız insan tipini gösteriyordu. Yine, vahyolunan her bir ayet hakikat-batıl, doğru-yalan, iyi-kötü, güzel-çirkin, ahlâklılık-edepsizlik farkını müminlerin ve İslâm davetinin muhalifi olan kötülük önderlerinin veya yandaşlarının kişilik ve karakterlerinde, inanç ve hayat tarzlarında ayrıntılı bir şekilde ortaya koyuyordu. Müşriklerin/kafirlerin bazı fikirlerle, inançlarla, gerekçelerle gizledikleri yahut üzerini örttükleri tüm yanlışları, zorbalıkları, edepsizlikleri deşifre ediyordu. Zariyat sûresi bu konuda örneklerden sadece birisiydi. Zariyat sûresi ile özelde İslâm davetinin Mekke'deki muhaliflerinin, genelde ise tüm beşerî dinlerin ve mensuplarının bazı özellikleri şöyle açıklanıyordu: *'(Ey yanlışın adamları!) Sizler neye inanılacağı konusunda derin bir ayrılık içerisindesiniz. (Şunu bilin ki, inanç konusunda) gerçeğe aykırı görüşleri savunanlar ancak kendilerini aldatırlar. Onlar (inandıkları veya inkâr ettikleri nedeniyle) yalnızca kendilerini yok ederler. Kahrolsun; anlayıp bilmedikleri şeyler konusunda sadece zanda bulunmakla yetinenler, aptallıkları nedeniyle cehalete gömülenler! (Biliyoruz ki, onlar alaycı bir şekilde) 'Ne zaman gelecekmiş hesap günü?' diye soruyorlar. (Iyice bilsinler ki, onlar) o gün (alay ettikleri) o ateşi tadacaklar. (O gün kendilerine) 'İşte sorduğunuz ateş bu' denilecek. Fakat Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar, (o gün) kendilerini (keyifle gezinecekleri) bahçeler arasında, pınarların başında bulacaklar'* (*Zâriyat, 51: 8-15*).

Zannın Adamları

Zâriyat sûresine ait yukarıdaki ayet grubunda dikkat çeken önemli nokta, davetin muhaliflerinin '*anlayıp-bilmeyen*', '*aptallıkları nedeniyle cehalete gömülmüş*' kimseler olarak tanımlanmasıydı. Söz konusu ayetlerde, müşriklerin eksik ve yanlışlarla dolu inançlarını ve gidişatlarını kontrol etmeleri gerekirken, bunu yapmayıp hakikat davetine muhalefet etmelerinin garipliğine, gülünçlüğüne dikkat çekiliyordu. Ayrıca, '*Kahrolsun, anlayıp bilmedikleri şeyler konusunda sadece zanda bulunmakla yetinenler*' denirken, davetin muhaliflerinin tüm yanlışlıklarının temelini teşkil eden çok önemli bir özellik açığa çıkarılıyordu. İlgili ayette geçen ve Türkçe'ye aktarılırken '*zan*' olarak karşılanan kelime '*harrâs*'tır. Buna göre ayette kısaca '*harrâslar kahrolsun*' denilmektedir. '*Harrâs*' tahminde bulunan kişinin ismidir. Araplar bir ürünün miktarı veya bir orduyu oluşturan askerlerin sayısını tahmin edenlere '*harrâs*' derlerdi. Bu ismin, mevcut kullanımının ötesinde olmak üzere, Kur'an tarafından inanç ve hayat tarzı (din) konusunda kullanılıyor olması ilginç ve önemliydi. Bu kullanımla, İslâm davetinin muhalifi olan Mekke eşrafına ve yandaşlarına açıkça şu deniliyordu: *'Uğrunda canlarınızı, mallarınızı feda ettiğiniz inançlarınızın ve ilkelerinizin, sımsıkı sarıldığınız ve hiçbir şekilde değiştirmeye yanaşmadığınız hayat tarzlarınızın, hâl ve gidişatlarınızın gerçeğe uygunluğu,*

ancak bir harrâsın tahmininin gerçeğe uygunluğu kadardır. Harrâs tahmininde isabet etse bile, yaptığı şey sadece tahmindir ve öyle de kalmaya mahkûmdur; onun yaptığı hiçbir zaman gerçeğin bilgisi olamaz. Gerçeğin verdiği güvene neden olamaz. Üstelik sizlerin inanç ve hayat tarzımızla ilgili konularda gerçeği tespit edecek imkân ve aracınız da yok.'

Ayetlerde, imanları nedeniyle kendileyle alay edilen müminlere, o alay eden müşriklerin/kafirlerin inanç ve hayat tarzlarının çürük temeli gösteriliyordu. Müşriklerin ilme değil, zanna dayandıkları, zan üzere bir inanç sistemine ve hayat tarzına sahip olmakla nasıl aldandıkları ifade ediliyordu. Üstelik bu sadece birkaç ayetin konusu da değildi. Farklı zamanlarda vahyolunan ayetlerde aynı konuya dikkat çekiliyor, sıklıkla gerekli açıklama ve uyarılara devam ediliyordu. Risâletin ilk yıllarında vahyolunan şu ayetler, söz konusu açıklama ve uyarıların dile getirildiği ayetlerden sadece bazılarıydı:

> İnsan, (öldükten sonra) kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? (Kıyamet, 75:3)
> İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor!(Kıyamet, 75:36)
> İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor? (Beled, 90:5)
> Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz? (Mü'minun, 23:115)
> İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece *'İman ettik'* demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar? (Ankebut, 29:2)

Bu ve diğer bazı ayetlerde geçen ve *'sanmak'* olarak tercüme edilen terimin aslı *'hisbân'* veya türevleridir. Kur'an bu terimi, burada zikredilen ayetlerde ve diğerlerinde hep olumsuz bir manâda kullanmıştır. Esasen *'hisbân'*ın günlük dilde kullanılan ve kuşku yönüne ağırlık verilen manânın ötesinde kesinlik ifade eden bir manâsı da vardır. Örneğin çürümüş kemiklerin tozunu Resûlullah'ın yüzüne üfleyerek *'Bu çürümüş kemikler tekrar diriltilecek, öyle mi?'* diyenin amacı, esasen o kemiğin tekrar dirilmeyeceğine kesinlikle inandığını ifade etmekten başka bir şey değildi. Yine aynı şekilde olmak üzere, müşrikler başıboş/sorumsuz bırakıldıklarına, kendilerini kimsenin yenemeyeceğine... kesinlikle inanıyorlardı. Ama onların bu durumu Kur'an tarafından *'sanmak'* ile açıklandı. Kur'an, söz konusu yanlış inanç ve ilkelerin sahiplerinin her ne kadar inançları ve durumlarıyla ilgili kuşkusuz bir güvenleri olsa bile, esasen tamamıyla tahmine dayandıklarını, kişisel tahminlerini doğru bilgi gibi algıladıklarını, derin bir aldanışla aldandıklarını ifade etti ve gösterdi.

'Zann' da, Kur'an'ın İslâm davetinin muhaliflerini tanımlamada kullandığı terimlerden birisidir. Türkçe'de zan, sanı, tahmin, kanaat anlamlarına gelebilecek olan *'zann'*, Kur'an'ın kullanımında tamamıyla olumsuz manaya sahiptir. Kur'an,

çeşitli görünümlere, birbirlerine oranla farklı muhtevaya sahip İslâm dışı tüm inanç sistemlerinin ve hayat tarzlarının temel dayanaklarından birisinin '*zann*' olduğunu açıklamış ve yanlışlığın büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Doğruluğu konusunda delil bulunmayan birbirinden farklı iki görüşten doğru olmak açısından diğerine ağır basanı veya doğruluğu konusunda kesin bir delili olmayan bir kanaati ifade eden '*zann*'ın inancın ve hayat tarzının dayanağı haline getirilmiş olmasını sert bir tarzda eleştirmiştir. '*Zann*'a dayanarak İslâm'ın eleştirilmesinin, vahyin alaya alınmasının, Peygamber hakkında olumsuz görüşler dile getirilmesinin ne kadar saçma, ne kadar aptalca bir tutum ve tavır olduğunu ifade etmiştir. Şu ayetler bunun örneklerindendir:

> Dediler ki: '*Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır; yaşarız ve ölürüz. Bizi ancak zaman helâk eder.*' Bu hususta onların hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanlarına göre hüküm veriyorlar. (Casiye, 45:24)
>
> Kalelerine sığınarak Allah'ın azabından korunacaklarını zannetmişlerdi. Ama Allah 'ın azabı onlara beklemedikleri yerden geliverdi. (Haşr, 59:2)
>
> Ahirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanlarına uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez. (Necm, 53:27,28)
>
> (Alevli ateşe girecek) o kişi hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini zannediyor. (İnşikak, 84:14)
>
> (Ey Cehenneme sürüklenenler!) Sizler, ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz; yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini zannediyorsunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz. (Fussilet, 41:22,23)
>
> Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. (Onları amaçsız bir şekilde yarattığımız düşüncesi) inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline! (Sâd, 38:27)

Genel manâda düşünüldüğü zaman zan konusunda şöyle bir istisna vardır: Eğer zanda bulunulurken bir delile dayanılırsa, bu durum yapılan tahmini ilim seviyesine çıkarabilir. Buna karşılık delil çok zayıfladığı veya delil olmadığı zaman, zan vehim düzeyine iner. Dolayısıyla her zan, ilim ile vehim arası bir yerde bulunur. Bir başka söyleyişle, her zan aynı derecede olumsuz değildir. Belki bazı konularda zan edilebilir. Ancak zan, hiçbir zaman, İslâm davetinin muhaliflerinin yaptığı gibi hakikate muhalefetin veya yanlış bir inanç ve hayat tarzının referansı olmamalıdır. Kur'an bu konunun üzerinde ısrarla durmuş ve bu tür zandan sakındırmıştır. Zannın sadece insanlar arası işlerde; günlük hayatla ilgili basit işlerde olabileceğini ifade etmiştir. Fakat buna rağmen müminlerin yine de çok dikkatli olmaları gerektiğini bildirmiştir. Müminlerin günlük işlerinde bile mümkün oldu-

gunca zandan uzak durmalarını istemiştir: *'Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. (Birisinin dedikodusunu yapmak onun etini yemek gibi iğrenç bir iştir). O halde Allah'tan korkun (ve yanlışınız nedeniyle tevbe edin). Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyendir'* (*Hucurat, 49:12*).

İnsanların günlük işlerinde, basit konularda olabilecek zanni bile olumlu değerlendirmeyen, zanla hareket etmeyi eleştirip, reddeden Kur'an, dikkatleri tüm beşerî dinlerin zanna dayandığına çekmiştir. Mekke eşrafına ve o eşrafın sonraki çağlardaki haleflerine seslenmiş, inanç ve görüşlerinin doğruluğu konusunda hiçbir delilleri olmadığını bildirmiştir. Zanna dayanmanın beşerî dinlerin değişmeyen özelliği olduğunu ifade etmiştir. Bu konunun üzerinde ısrarla durarak, hakikate sırtlarını dönmüş kimselerin acınası durumunu gözler önüne sermiştir:

> İnsanlardan kimi, Allah hakkında ilmi olmaksızın tartışır ve bunu yaparken azgın şeytana uyar. (Hac, 22:3)
> Doğrusu birçokları, bilmeden keyiflerine uyarak halkı şaşırtıyorlar... (En'am, 6:119)

Bunlar, hem tüm beşerî dinlerin ortak özelliklerini ifade etmesi ve hem de İslâm davetini reddedenlerin kişilik ve karakterlerini; hâl ve gidişatlarını göstermesi açısından çok önemlidir. Daha da önemlisi, muhaliflerinin zihniyetlerini, kişiliklerini ve dinlerinin özelliklerini deşifre eden Kur'an'ın, onlarla ilgili açıklamalarının hiçbir şekilde kendisiyle ve kendisini rehber edinenlerle ilgili bir özellik olmadığını belirtmesidir. Bilgi konusunda önyargı, tutku, alışkanlık ve tutarsız düşüncelerden uzak durmayı, onlara uzak olmayı isteyen Kur'an, dinamik ve derunî bir din anlayışını öne çıkarmıştır. İlmi, inancın ve hayat tarzının merkezine koymuştur.*

İlmin Adamları

Kur'an, ilmi ve ilim adamını övmüştür; tüm insanlardan ilmin adamları olmalarını istemiştir. *'Bilesin'* (i'lam) veya *'bilesiniz'* (i'lamû) şeklindeki emir kipleri hep bununla ilgilidir. Elbette ki tüm insanlardan istediği ve müminler için olmazsa

* *'ilm'* ve ondan türemiş terimler Kur'an'da 865 defa geçmiştir. Kuşku yok ki, bu Kur'an'ın *'ilm'*e verdiği önemin bir göstergesidir. Üstelik bu sayıya ilimle yakınlığı olan *fıkıh, ma'rifet, huda, akıl, fikir, tedebbür, tezekkür, nazar, basira* gibi terimler dahil değildir. Buna ek olarak ilmin karşısında anlam kazanan ve reddedilen, olumsuz olduğu ifade edilen, istenmeyen, yasaklanan *cehl, sefeh, dalal, ameh, zan, batıl, ifk* gibi terimler de dahil değildir.

olmaz şart olarak ifade ettiği şey '*bilim adamı*' olmaları, din konusunda '*uzmanlaşmaları*' değil; imanlarını ve hayat tarzlarını ilme dayandırmalarıdır. Şu ayetler ise bunun örneklerinden bazılarıdır:

> Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. (Muhammed, 47:19)
> Bilesiniz ki, Allah'ın azabı çetindir. (Bakara, 2: 196)
> Bilesiniz ki Allah'ın huzuruna toplanacaksınız. (Bakara, 2: 203)
> Bilesiniz ki Allah çok güçlü ve her şeyi yerli yerince yapandır. (Bakara, 2:209)
> Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz. (Talak, 65:12)
> Eğer sen sözü açıktan söylersen bilesin ki, O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir. (Tâhâ, 20:7)

Kur'an idrak etmeye; düşünüp gerçeği anlamaya, akıl erdirme çabasına ayrıcalıklı bir önem vermiştir. Akıl erdirilmesini/idrak edilmesini emretmiştir. Çünkü daha bilinçli imana sahip olunmasını amaçlamaktadır. Inancın ve hayat tarzının, müşriklerin/kafirlerin yaptıkları gibi zanlarla, sanmalarla değil, bilinçli bir bilgiye dayandırılarak gerçekleştirilmesini istemektedir. Bu nedenle de her fırsatta '*idrak edecek misiniz?*', '*idrak etmeyecek misiniz?*' diye sormuştur. Sorusunu iş olsun diye, amaçsız bir şekilde sormadığı için de, beşerî bilgi imkânlarıyla cevabı verilemeyecek bazı soruların cevabını bizzat kendisi vermiş ve idrakleri açıp, harekete geçirmenin çabasını yürütmüştür:

> Ceza gününün ne olduğunu idrak ediyor musun? Bir kez daha (soruyorum): Hesap gününü idrak ediyor musun? (O) hiç kimsenin başka birisine zerre miktarı fayda sağlayamayacağı birgündür. Çünkü o gün hakimiyet sadece Allah'a aittir. (İnfitâr, 82:17-19)
> Siccîn nedir, idrak ediyor musun? O (silinmez bir şekilde) tutulan kayıttır. Vay haline o gün hakikati yalanlayanların. (Mutaffifîn, 83:8-10)
> O sarp yokuşun ne olduğunu idrak ediyor musun? O, insanları tutsaklık zincirlerinden kurtarmaktır; kendisi ihtiyaç içindeyken bile başkasının ihtiyaç içinde olduğunu düşünüp bencillik yapmamak, açları doyurmaya çalışmaktır; yakınlığı olan bir yetime veya herhangi bir yakınlık bağı olmayan yabancı yoksula yardım etmektir; iman edenlerden ve birbirlerine sabrı, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır. (Beled, 90:12-17).
> Kadir gecesinin ne olduğunu idrak ediyor musun? Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. O gece melekler, Rabbinin izniyle ilâhî bir ilham taşıyarak bölük bölük inerler; (insanı) her türlü (kötülük)ten emin kılar bu gece; tâ şafak vaktine kadar. (Kadr, 97:2-5)
> Aniden kopup gelen o şey! Ne dehşet vericidir o aniden kopup gelen şey! Idrak ediyor musun aniden kopup gelen o şeyi? (O) insanların şaşkın vaziyette uçuşan pervanelere benzeyeceği gündür. Dağlar yumuşak yün yumakları gibi

(dağılırlar, uçuşurlar). O gün tartıda (iyilikleri) ağır basan kişi kendisini mutlu bir hayat içinde bulur. Tartıda (iyilikleri) hafif gelen ise, bir uçurumunun girdabına sürüklenir. İdrak ediyor musun, nedir o (uçurum)? O kızgın bir ateştir. (Karia, 101:1-11)

Kur'an, ilmi, gerçeğe uygun olmak, gerçekle örtüşmek anlamında kullanmıştır. İlmi herhangi bir bilgiden titizlikle ayırmıştır. Bilginin ilim olabilmesi için zandan ayrılmasını sağlayacak sağlıklı ve tutarlı kavrayışı; kuruntu ve yanılgılardan seçilmesini sağlayacak realiteye uygunluğu; taklit ve bilinçsiz bağlılıktan ayrılmasını sağlayacak delile dayanmayı bir şart olarak ifade etmiştir. Davetin muhaliflerinin ilim olarak düşündükleri şeylerin esasen sadece zan, sanı, tahmin olduğunu açıklayan ve gösteren Kur'an, müminlerin ilmin adamları olması gerektiğini çok değişik vesilerle ve sürekli bir şekilde bildirmiş, istemiş ve hatta emretmiştir. Küfür, şirk, cehalet, zan arasında bağlantı kuran ve hepsini aynı anlam alanında buluşturan Kur'an; kendisini, imanı ve ilmi de başka bir anlam alanında buluşturup birleştirmiştir:

(Resûlüm!) İşte böylece sana (önceki kitapları tasdik eden) bu Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar. Şunlardan (Mekkelilerden) da ona iman eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi, ancak kâfirler (inatları yüzünden) bile bile inkâr ederler... Hayır, o (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin sînelerinde (yer eden) apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi, ancak zalimler bile bile inkâr ederler. (Ankebut, 29: 47,49)

Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun (Kur'an'ın) hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, iman edenleri, kesinlikle dosdoğru bir yola yöneltir. (Hac, 22:54)

Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm (hikmetli bir söz) olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, (işte o zaman) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun olur. (Ra'd, 13:37)

İlmi, beşerî ve ilâhî olmak üzere iki grupta ele alan ve açıklayan Kur'an, duyu organları aracılığıyla elde edilen ilmi beşerî, vahiy ile Allah'tan gelen ilmi ise ilâhî olarak nitelemiştir. Ancak bunları hiçbir şekilde birbirlerinin karşıtı veya çelişiği olarak görmemiş; böylesi bir anlayışa veya yoruma katılmamıştır. Bunların birbirleriyle olan uyumlarına, birbirlerini anlaşılır kılmalarına, birbirlerini tamamlamalarına dikkat çekip, ilâhî ilmi doğru anlayabilmek için beşerî ilmin önemine vurguda bulunmuştur. Bu önemli bir açıklamadır. Çünkü zanna, sanıya, tahmine dayansa da müşriklerin, kafirlerin inançlarını teşkil eden bilgileri de esasen bir '*iman*'dır; müminlerinkinin de iman olduğu gibi. Fakat Kur'an bu iki imandan müminlerinkini ilme dayandırırken, diğerini en '*doğru*' haliyle bile sadece bir zan, sanı, tahmin olarak nitelemiştir. Ancak bu ayrımı sadece bir söylem olarak gerçek-

leştirmemiş, hiçbir şekilde kendisi hakkında *'sebebini sormayın; ben doğruyum, o yanlış'* yaklaşımı sergilememiştir. Tespitinin gerekçesini somut nedenlere dayandırmıştır. Şöyle ki, *'iman'* sübjektif bir kabuldür. Bu durumda da şu soru büyük bir önem kazanmaktadır: *'Hem müminlerin ve hem de kafirlerin 'iman'ları sübjektif olduğuna göre, bu iki kesimin imanıyla ilgili olarak Kur'an'ın ifade ettiği zan-ilim ayrışması sadece bir iddia olarak mı kalacaktır? Eğer bir iddia olarak kalacaksa Kur'an'ın müşriklerin/kafirlerin bilgisi için söylediğini, onların da Kur'an için söylemelerini ne engelleyebilir; iki tespitten gerçek olan nasıl fark edilecek?'* İşte bu aşamada gerçeğin bilgisi olan vahyin farkı açığa çıkmaktadır. Kur'an açıklıyor ki, vahyin bilgisi olan kendisi iç ve dış *'tabiatın'* bilgisiyle uyumludur; onları aşar, ama onlara aykırı değildir. Tabiatın bilgisi de ayettir, aynen kendisinin olduğu gibi. Ve ayetler birbirleriyle çatışmazlar; birbirlerini desteklerler. Bu nedenle Kur'an, doğruluğunun delillerinin bir kısmını dış tabiattan (âfâkî ayetler), bir kısmını ise iç tabiattan (enfüsî ayetler) hareketle sunmuştur.* Bu delillerin düşünülmesini, akledilmesini, fıkhedilmesini, tedebbür edilmesini istemiştir:

> Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyetler vardır. Sizin yaratılışınızda ve (Allah'ın) yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar? Vay haline, her yalancı ve günahkâr kişinin! O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi (küfründe/nankörlüğünde) direnir. İşte onu acı bir azap ile müjdele!... İnkâr edenlere, *'Âyetlerim size okunmuş, siz de büyüklenip suçlu bir toplum olmuştunuz, değil mi?'* denilir. (Casiye, 45:3-8,31).
>
> Üstlerinde kanatlarını aça-kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (havada) rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir. (Mülk, 67:19)
>
> Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar. (Duhân, 44:38, 39)

Kur'an kendisi ile insanlığa sunulan bilgilerin gerçek olduğunu, Allah'ın tabiattaki *'ayetlerini'* şahit tutarak ispatlamaktadır. Her ne kadar taraftarları tarafından

* 'İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?' (Fussilet, 41:53)

'Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?' (Zariyat, 51:20,21)

ilim kabul edilse bile, zanna dayanan bilginin inşa ettiği inançların ve hayat tarzlarının '*iç tabiatın*' ve '*dış tabiatın*' ilmi ile örtüşmediğini, tabiattaki '*ayetlerin*' zanna dayanan bilgileri yanlışladığını bildirmiş ve örnekleriyle de göstermiştir:

> De ki: '*Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?*' Derler ki: '*Allah'tır.*' O halde de ki: '*O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?*' De ki: '*Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?*' Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: '*Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir*'. (Ra'd, 13:16)
>
> Kendileri yaratıldığı halde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları (Allah'a) ortak mı koşuyorlar? (A'raf, 7:191)
>
> De ki: '*Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var!*' Yahut biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar. (Fâtır:35:40)
>
> Ruhlar (bedenlerle) birleştirildiğinde, diri diri toprağa gömülen kıza hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda... (Tekvir: 81:7-9)

Kur'an gerçeğin bilgisini; realiteyle örtüşen bilgiyi sadece '*ilim*' ile ifade etmedi. Gerçeğin bilgisini bazı nüanslarıyla ayırdı ve ilmi, hakikati anlamanın, bilmenin, fark etmenin daha ötesine de uzanan özel durumlarıyla da açıkladı. Bu bağlamda '*yakîn*' terimi önemli bir yere sahiptir. Yakîn, Kur'an'ın önemsediği ve olumladığı terimlerden birisidir. Gerçi sübjektif bir durumu ifade etmektedir. Ancak yakîn ilmin bir ileri aşaması olması nedeniyle ilme aykırı değildir. Her yakîn bir ilimdir, ama her ilim bir yakîn değildir. Böylelikle yakîn adına girilebilecek yanlışların kapısı sıkıca kapatılmıştır.

Kur'an'ın tercih edip kullandığı '*yakîn*'in ne olduğunu anlamak için '*ilim*'den hareket etmek gerekmektedir. İlim en sade anlamıyla gerçeğe uygunluğu ifade etmesine karşılık, yakîn gerçek olmayı, gerçeği yaşamayı, gerçeğe ermeyi ifade etmektedir. Kur'an'da, ilahî lütuf gereği gönlündeki her türlü şek ve şüphelerden uzaklaşmış kişinin imanı yakînin örneği olarak ifade edilmiştir. Ahireti gözleriyle görmüşçesine iman edenlerin durumunun, yakînle aynı kökten türemiş ikân ile tanımlanması konunun örneklerinden birisini oluşturmaktadır (Bakara, 2:4). Yakîn elbette ki, öncelikle müminlerden bazılarının özelliği olarak anlam kazanmaktadır. Ancak sadece müminlere ait kılınmamıştır. Müminlerden bazıları dünyadayken yakîne sahip olurlarken, müşriklerin/kafirlerin de yakîne ulaşabilecekleri bildirilmiştir. Ancak bir farkla; onların yakîne ulaşması ahirette gerçekleşecektir. Kur'an, cehenneme düşen müşriklerin/kafirlerin yakîne erişmelerini şöyle anlatılmıştır: '*O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğerek, 'Rabbimiz! Gördük*

duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık' deyişlerini bir görsen!' (Secde, 32:12)

Kur'an bir delilden hareketle oluşan ilim anlamında *'ilme'l yakîn'*i kullanarak ilmin gerçekle birebir örtüşmesine, gerçeği yansıtmasındaki önemine dikkat çekerken; ilme'l yakîn'in sonucu olarak anlam kazanan yakîn durumunun üst aşaması olarak da *'ayne'l yakîn'*i kullanmıştır. Bu iki durumun Kur'an'daki örneği aynı kimselerin birbirini takip eden özelliklerine bağlı olmak üzere şöyle verilmiştir: *'(Ey günahkârlar!) Çok şeye sahip olma yarışınız, açgözlülüğünüz sizi oyalıyor (bu nedenle gerçeği göremiyor, anlayamıyorsunuz). Bu durumunuz ölümünüze kadar da devam edecek. Ama! Yakında bileceksiniz! Evet, kuşku yok ki yakında (gerçeği) bileceksiniz. Evet onu yakında kesin bir bilgiyle görüp, bileceksiniz (ilme'l yakîn). (Cehennemin) şiddetli ateşini muhakkak tadacaksınız. O (cehennemin azabını) apaçık yaşayacaksınız (ayne'l yakîn). Ve o gün verilmiş nimetlerden dolayı hesaba çekileceksiniz' (Tekâsür, 102:1-8).*

***

Vahyolunan her ayetle ilim-zan, güven-kuşku farklılığı olanca açıklığıyla ortaya konunca hem müminler ve hem de müşrikler tarafından iyice anlaşıldı ki, İslâm mevcut inanç sistemlerine ve hayat tarzlarına ek olarak gelmiş yeni bir din değildir. O, insanın özünde bulunan her türlü iyiliğin, güzelliğin, doğruluğun, hayrın, gerçeğe uygunluğun, ahlâkın... bir araya gelişidir; bunların her türlü lekeden, pislikten ayrılarak sistemli bir bütüne dönüşünün ismidir. İslâm ile diğerleri arasındaki farklılık iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, hakikat-batıl, adalet-adaletsizlik, akıllılık-akılsızlık, bilinçlilik-bilinçsizlik- sorumluluk-sorumsuzluk... farklılığından başka bir şey değildir. Üstelik bu ayrışma ilk ayetlerle birlikte başladı. Resûlullah'a verilen, *'Rabb'ini yücelt', 'Elbiseni temiz tut', 'Pis şeylerden uzak dur', 'Yaptığın iyilikleri çok bularak başa kakma' (Müddessir, 74:3-6)* talimatları söz konusu ayrışmanın gereği ve başlangıcı oldu. Daha sonra bunları diğerleri takip etti. Sonuçta dosdoğru bir inanç sistemi ve hayat tarzı hiç eksiksiz, kusursuz bir şekilde tamamlandı. Ve Allah tüm müminler için şu ebedî uyarıyı yaptı: *'Eğer sana gelen bu ilimden sonra, o (yanlış yolda gidenlerin) arzularına uyarsan, seni Allah'a karşı koruyacak ne bir dost ne de bir savunucu bulabilirsin' (Ra'd, 13:37).*

Din ve Gelenek

> Onlara: *'Allah ne indirdiyse, ona uyun'* denildi mi, *'Hayır! Biz atalarımızı neye uymuş bulduysak ona uyarız'* derler. Ya şeytan onları yakıcı ateşin azabına çağırmışsa, yine de atalarına mı uyacaklar? Kim bütün benliğiyle Allah'a teslim olur, iyilik ve güzelliği de huy edinirse, o gerçekten en sağlam kulpa yapışmış demektir. İşlerin sonu Allah'a varıp dayanır. (Lokman sûresi, 31:21,22)

Sahip olunan inanç ve hayat tarzının referansı durumundaki bilginin niteliği, Kur'an'ın hemen hiçbir zaman gündemden düşürmediği bir konu olmuştur. Kur'an, kendisiyle insanlara sunulan esenlik dini İslâm'ın hak ve doğru oluşunu veya diğer dinlerin yanlışlığını anlatırken, hep bilginin niteliği üzerinde durmuştur. İnsanın iç (enfusî) ve dış (afakî) tabiatında mevcut yasa ve ilkelerle (ayet) uyumlu olan Islâm'ın, insanı gerçek anlamda dünya ve ahiret esenliğine ulaştırıcı olmasına karşılık; diğer tüm dinlerin insana hem dünyada ve hem de ahirette esenlik sağlayamadığının ve sağlayamayacağının delili olarak gerek İslâm'ın ve gerekse diğerlerinin referansları olan bilginin niteliğine dikkat çekmiştir. Islâm'ın ilme dayanmasına karşılık, diğerlerinin zanna dayandığını çok sayıda örnekle göstermiş ve açıklamıştır. Bu açıdan ilim-zan karşıtlığı şeklinde açılım kazanan bilginin niteliği Kur'an'ın üzerinde ısrarla durduğu bir konu olmuştur. Konuya ilişkin nihai hüküm ise, bir ayetle şöyle açıklanmıştır: *'Din konusunda onlara açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıklar yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir'* (*Casiye, 45:17*).

Risâlet sürecinde Mekke'de tekrar vücut bulan insanlığın ilk ve asli dini olan Islâm'ın, hakikati temsil ediyor olmanın verdiği özgüvenle kendisine ve diğer dinlere ilişkin bu radikal ve cesur değerlendirmelerine karşılık, şirk dini ve mensupları için durum çok daha başkaydı. Müşrikler, şirke dayanan inançlarının ve bu

inançlarının çevresinde oluşan hayat tarzlarının ilme uzak oluşu, zan tarafında yer alışı nedeniyle, İslâm'ın veya kendi dinlerinin temelini teşkil eden bilginin niteliğini gündeme getirmemeye büyük özen gösterdiler. İlim-zan farklılığı gibi bir konunun gündeme gelmesinden özenle kaçındılar. Yoksa bütün eksiklik ve yanlışlıklarının açığa çıkacağını biliyorlardı. Ancak istemeden bilgi konusunda bir şeyler söylemek zorunda kaldıkları zaman, bunu ancak vahyin kendi inanç ve hayat tarzları konusundaki tespit ve değerlendirmelerine karşı çıkarken veya İslâm davetini gözden düşürmek isterlerken yapıyorlardı. Bunu yaparken de konuyu ciddi bir şekilde ele alıp değerlendirmiyorlardı. Konuya ilişkin görüşlerinin ya arkasını getirmeyip sadece o anı kurtarma amacı taşıyan ve iftira niteliğinde olan bazı iddialarda bulunuyorlar, ya da sorgulanmasını hiçbir şekilde onaylamadıkları çelişkilerle dolu zihniyetlerinin gerektirdiği bazı saçma-sapan ifadeler sarf ediyorlardı. Resûlullah'a gelen vahyin kaynağı veya kendi dinlerinin dayanağı ile ilgili ifadeleri konunun örneklerini teşkil etmektedir. Vahiyle ve vahyin elçisiyle ilgili olarak *'Bu Kur'an Muhammed'in uydurduğu yalandan başkası değildir, bunu uydurmada başka bir topluluk da ona yardım etmiştir'* veya *'Bu ayetler, eskilerin masallarıdır, onları başkasına yazdırıyor, sabah akşam kendisine okunup duruyor!'* (*Furkan, 25:4,5*) iddiasında bulunurlarken, kendileriyle ilgili olarak da *'Biz atalarımızı belli bir inanç üzerinde bulduk ve ancak onların izinden giderek doğru yolu buluyoruz'* (*Zuhruf, 43:22*) diyorlardı.

Mekke müşrikleri inançlarının ve hayat tarzlarının referansı olarak geleneğe sığınırlarken, esasen şirk dininin değişmeyen bir özelliğine göre davranmış oluyorlardı. Çünkü, önceki hakikat elçilerinin risâlet süreçlerinde de zanna dayanan mevcut gidişatlarını sürdürme kararlılığını dile getiren müşriklerin hakikat karşısındaki tutumları hep aynı olmuştu. Onlar da inanç ve hayat tarzlarının temeli ve hatta daha da önemlisi doğruluk delili olarak hep geleneğe sığınmışlardı. Kur'an bunu şöyle açıkladı: *'Ey Muhammed! senden önce hangi memlekete bir uyarıcı gönderdiysek, oranın hali vakti yerinde olan eşrafı şöyle dedi: 'Doğrusu biz babalarımızı bir hâl ve inanç üzerinde bulduk ve biz de onların izinden gideriz'. Peygamberleri onlara dedi ki: 'Ben size, babalarınızdan kalma dininizden daha doğrusunu getirecek olsam da, yine babalarınızın yolunu mu tutarsınız?' Onlar da: 'Biz senin getirdiğin şeyleri tanımıyoruz' dediler'* (*Zuhruf, 43:23,24*).

Kur'an'ın tanıklığıyla öğreniyoruz ki müşrikler, inanç ve hayat tarzının dayanağı olması gereken bilgiyi geleneklerinde bulmuşlar ve geleneği ilim olarak kabul etmişlerdi. Onlara göre ilim gelenekti; geleneğin dışında veya ona aykırı bir bilgi hiçbir şekilde ilim niteliği kazanamazdı. Böylelikle, geleneğin bilgisini gerçek ilim olan vahyin karşısına yerleştiriyorlardı. Onlar, bu karşıtlıkta ilmi gelenek tarafına ait kılarlarken, bu kanaatlerinin dayanağı olarak tecrübe edilmişlik-edilmemişlik durumunu kendileri için mutlak ölçü kılıyorlardı. Nesiller boyunca

inanılan veya uygulanan olması nedeniyle, geleneklerini tecrübe edilmiş ve doğruluğu anlaşılmış kategorisine dahil ederlerken; vahyi ise tecrübe edilmemiş bir bilgi olarak değerlendiriyorlardı. Bu görünüşte doğru bir yaklaşımdı. Ama Kur'an hemen sürece müdahale etti ve birçok defa, vahyin sadece o anki elçinin şahsında ilk defa insanlığa sunulan bir şey olmadığını, ilk insandan itibaren hep var olan ve insanlığın ilk tanıyıp bildiği gerçek ilim olduğunu değişik vesilelerle açıkladı. Şu ayetler bunun örneklerinden bazılarıdır:

> Allah, Nûh'a öğütlediğini, sana vahyettiğini, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya öğütlediğini, size de hak-hukuk düzeni kıldı. Öyleyse dini dosdoğru ayakta tutun ve onun hakkında hiçbir ayrılığa düşmeyin. Allah'a ortak koşanları davet ettiğin bu düzen, kendilerine çok büyük ve çok ağır gelmektedir. Ama Allah, dilediği kimseyi kendisine peygamber seçer ve kendisine yönelenleri de dilediği şekilde doğru yoluna ulaştırır. (Şura, 42:13)
>
> Musa ile Harun'a, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için, doğruyu eğriden ayırmaya yarayan bir ölçü, ışık saçan bir kaynak ve bir uyarıcı, hatırlatıcı olarak kitabı verdik. (Enbiya, 21:48)
>
> Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik. (Zuhruf, 43:6)

Bu ve benzeri ayetlerle, müşriklerin başlattığı ve tecrübe edilmiş şeyle hiç tecrübe edilmemiş şey ayrımı, Kur'an tarafından gerçek ilmin ne olduğunu gösteren bir yaklaşıma dayanak kılınıyordu. Müşriklerin iddialarını kendi aleyhlerine olmak üzere yanlışlıklarının delili olarak kullanıyordu. Fakat müşrikler yine de polemikçi tutumlarını sürdürmeye devam ettiler. Kur'an'ın anlattıkları için *'eskilerin masalları'(Kalem, 68:15)*, Resûlullah için ise *'Bu Kur'an'ı kendisi uydurdu' (Tur, 52:33), 'Allah'a karşı yalan uyduruyor' (Şura, 42:24)* dediler. Onların bu polemikçi yaklaşımlarını eleştiren bir ayet, onların vahye karşı uygulamaya koydukları oyunun kendi aleyhlerine bir süreci inşa ettiğine dikkat çekerken, aynı zamanda ilim-zan taraflarının kimler olduğunu da bir kez daha açıkça gösterdi. Söz konusu ayet şöyledir: *'Peygamberleri kendilerine apaçık delillerle gelince, kendilerinde bulunan tüm boş bilgi ve becerilerine güvenip küstahça böbürlendiler de, böylece alay ettikleri şey başlarına geliverdi' (Mü'min, 40:83).*

Mekke'nin müşrik liderleri İslâm'a karşı haklı, doğru gerekçelerle cevap veremeyince, polemiği tercih ettiler. Kendi inanç ve hayat tarzlarının dayanağı olan geleneklerini gözden geçirmeleri gerekirken; geleneklerini gözden geçirmeden, her haliyle doğru ve mutlak anlamda ilim kabul ettiler. Ve bu geleneklerinden kalkarak İslâm'a yönelik saldırılarda bulundular. Bunu yaparken de kendilerini haklı gösterebilmek için hemen her zaman atalarında sembolleşen geleneklerinin eleştirilmiş olmasını, İslâm davetine yönelik tepkilerinin en önemli gerekçesi olarak ileri sürdüler. Kendi aralarındaki konuşmalarda, Resûlullah'a çıkışmalarında veya Ebû Talib'e şikayetlerinde hep aynı gerekçeyi dile getirdiler. Örneğin Ebû

Talib'e şikayet için gittiklerinde *'Yeğenine engel olmalısın. Çünkü o, atalarımızın doğru yolda olmadıklarını söylüyor'* dediler. Onlar, bu sözleriyle, İslâm davetini asice ve nankörce girişilmiş bir ataları aşağılama veya geleneği reddetme hareketi olarak değerlendirdiklerini ifade etmiş oluyorlardı.

Geçmişte yaşamış selefleri gibi, Mekke müşrikleri için de inanç ve hayat tarzının ölçüsü, ahlâkî erdemlerin kaynağı birey değil, toplumdu. Toplumsal tecrübeydi; gelenekti. Onlara göre ancak nesiller boyu sürekliliğe sahip şeyler bir değer ifade ederdi. Yoksa bir anda yaygınlık kazanan şeylerin, sadece bir kişinin bildirdiği şeylerin bir kıymeti olamazdı. Kaynağı ne olursa olsun, geleneği hesaba katmayan veya gelenekle çatışan şeylerin bir kıymeti yoktu. Bu tür şeyler doğruluk vasfı kazanamazdı. Bu durum özdeyişlerde, şiirlerde sıklıkla dile getirdikleri ve kutsadıkları bir ölçüydü. *'Şanımız bize atalardan mirastır. Biz de işte onu böyle yükselttik'* diyen Mekkeli müşrik şair Muhabir b. Ebî Amr, bu şiiriyle söz konusu inancı dile getiriyordu. Bir diğer şair Lebid de şiirlerinden birisinde aynı konuya değinmişti:

> Onlar bir kavmin bir ferdidir ve ataları,
> Onlara bir hayat yolu çizmiştir.
> Her kavmin kendine özgü bir yolu,
> Geleneksel bir hayat tarzı vardır;
> Her kavmin taklit edeceği şeyleri vardır.

Mekke eşrafı, İslâm davetinin geleneklerini reddetmek anlamına geldiğini düşünürlerken veya söylerlerken elbette ki yanlış düşünmüyor veya yalan söylemiyorlardı. Görünüş itibarıyla düşüncelerinde haklıydılar. Zira, gerek doğrudan kendilerinden ve geleneklerinden bahseden birçok ayette ve gerekse önceki bazı toplumlardan bahseden ayetlerde hiçbir geleneğin inanç ve hayat tarzı için yegâne ölçü kabul edilemeyeceği bildirilmişti. Bu ayetleri ya Resûlullah'ın bizzat kendisinden veya diğer müminlerden duymuşlar ve duymaya da devam ediyorlardı. Bunlardan birisinde bizzat kendilerine seslenilmiş ve geleneklerinin gerçeği dile getirmediği, gerçeğe dayanmadığı; daha da önemlisi boş inançlar, kavramlar yığını olduğu açıkça ifade edilmişti: *'Siz Allah'ı bırakıp, sadece sizin ve atalarınızın taptığı birtakım boş isimlere tapıyorsunuz. Halbuki Allah onların haklılığı hakkında hiçbir belge ve delil indirmemiştir. Neyin eğri, neyin doğru olduğu konusunda hüküm yalnızca Allah'a aittir. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi buyuruyor. İşte dosdoğru olan tek din budur. Ama insanların çoğu bilmezler' (Yusuf, 12:40).*

Mekke müşrikleri geleneğin ilim kabul edilemeyeceği uyarısını işitmişler, ama şunu lark etmemişler veya fark etmek istememişlerdi: Kur'an'ın doğrudan gelenekle ilgili herhangi bir problemi yoktu. Kur'an'ın ısrarla üzerinde durduğu konu, sorumluluğun bireysel olduğu, dolayısıyla geçmişe uyup-uymamanın değil;

neye uyulduğunun ve uyulan şeylerin ne oranda doğru olduğunun dikkate alınması konusuydu. Kur'an, geleneği değil, geleneği bilinçsiz bir yaklaşımla taklit eden sığ gelenekçi zihniyeti eleştiriyor ve reddediyordu. Kur'an'ın tepkisi, kör taklitçi zihniyetin temsil ettiği gelenekçiliğeydi. Bu nedenle de zihinleri harekete geçirmek için soruyordu: *'Onlara: 'Allah ne indirdiyse, ona uyun' denildi mi, 'Hayır' derler. 'Biz atalarımızı neye uymuş bulduysak ona uyarız.' Ya şeytan onları yakıcı ateşin azabına çağırmışsa, yine de atalarına mı uyacaklar?' (Lokman, 31:21). 'Onlara, 'Allah'ın indirdiğine ve Resûl'e gelin' denildiği vakit, 'Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol/gelenek) bize yeter' derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?' (Maide, 5:104). 'Onlara 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiği zaman onlar, 'Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola (geleneğe) uyarız' dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış kimselerse?' (Bakara, 2:170). 'Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman: 'Doğru iseniz, babalarımızı dirilterek getirin bakalım' demelerinden başka, öne sürecekleri bir delilleri yoktur' (Câsiye, 45:25).* Bazı ayetlerde ise, ataların şahsında geleneğe uymanın ne kadar geçersiz olduğu, önemli olanın atalara veya onların şahsında anlam kazanan geleneğe değil, ilâhî hakikatlere uymak olduğu çarpıcı ifadelerle açıklandı. Sırf atalarına uydukları iddiasıyla hak yolda olduklarını, dolayısıyla kurtuluşa erip, ebedî saadete ulaşacaklarını zannedenlerin kendilerini nasıl aldattıkları birçok ayette ayrıntılarıyla anlatılıp, açıklandı:

> Kendi asılsız uydurmalarını, Allah'a yakıştıran ya da Allah'ın ayetlerini yalanlamaya kalkışan kimselerden daha zalim kim olabilir? Onlara hayatta nasip olarak her ne yazılmışsa, kendilerini bulacaktır. Sonunda canlarını almak için elçilerimiz geldiklerinde: *'Hani nerede Allah'tan başka çağırıp durduğunuz varlıklar?'* diyecekler. O günahkarlar *'Bizi yüzüstü bıraktılar'* diye karşılık verecekler. Böylece Allah'tan gelen gerçekleri örtbas eden kâfir kimseler olduklarına, kendileri kendi aleyhlerine tanıklık etmiş olacaklar. Bunun üzerine Allah diyecek ki: *'Girin öyleyse ateşe, sizden evvel gömülüp giden insan ve cin toplulukları arasına'*. Ve her bir gurup ateşe girerken, kendi yandaşlarına lanet edecek. O kadar ki, onların hepsi birbiri ardınca oraya doluştuklarında, sonrakiler önden gidenler için şöyle diyecek: *'Ey Rabbimiz! Bizi yoldan çıkaran işte bunlardı, öyleyse onlara ateşle kat kat azap et.'* Allah: *'Hepinize kat kat azap vardır, ama bunu bilmiyor ve anlamıyorsunuz'* buyuracak. Ve öncekiler sonrakilere şöyle diyecek: *'Demek ki, bizim hatalarımızdan ders almadığınızdan dolayı, bize karşı bir üstünlüğünüz yok. Öyleyse yaptığınız tüm o kötülükler için tadın bu azabı'*. (A'raf, 7:37-39)

Gelenekçi zihniyetin önemli özelliklerinden birisi, kutsayıp dinleştirdiği geleneğin somut dayanağı olan geçmiş nesilleri her zaman olumlu, güzel, doğru, iyi, mükemmel kimseler olarak algılama eğiliminde olmasıdır. Gelenekçi zihniyet

geçmiş nesillerde/atalarda hiçbir şekilde herhangi bir kusur, eksiklik görmez. Ancak bu aslında geleneğe temiz, iyi, doğru bir zemin inşa edebilmek için farkına varmadan veya bilerek oynanan bir oyundur. Kendini aldatma durumudur. Kur'an dikkatleri buraya çekerek, esasında haklarında çok fazla bilgi bulunmayan veya birebir tanınmayan geçmiş nesillerin de halihazırdakilerden farksız olduğunu, hatta içlerinde son derece yanlış işler yapanların bulunduğunu açıklayarak, gelenekçi zihniyetin bir yanlışlığını daha deşifre etmiştir: *'Şüphe yok ki, onlar atalarını sapıtmış bir halde buldular da, babalarının izinde koşup gittiler. Onlardan önce gelip geçmiş eski toplumların çoğu da sapıtmıştır. Halbuki kendilerine uyarıcılar göndermiştik. Bak da gör, uyarılanların sonucu ne oldu? (Saffat, 37:69-73). 'Bu kitap: 'Allah kendine bir çocuk edindi' iddiasında bulunanları da uyarmak içindir. Allah çocuk edindi iddiasıyla ilgili, ne kendilerinin, ne de babalarının doğru bir bilgisi var. Ne ağır bir söz bu ağızlarından çıkan. Yalandan başka bir şey söylemiyorlar' (Kehf, 18:4-6).* Müşrikler bunları duydukları zaman öfkelendiler. Bu ayetler inançlarının ve hayat tarzlarının tüm dayanaklarını yıkıyordu. Dayanabilecekleri, tutunabilecekleri sağlam hiçbir şey bırakmıyor; daha önce dayanıp tutundukları her şeyin sahte, yalan olduğunu ilan ediyordu.

Kur'an, kaynağı ve niteliği belli olmayan şeyleri sahiplenmenin ve onlara göre davranmanın, insanın temel özelliği olması gereken akılla, bilinçle uyumlu olmadığını ifade ediyordu. Fakat geçmişi tamamen silmiyordu. Kur'an, niteliğine bakmaksızın geçmişi tamamıyla olumsuz değerlendirmek gibi bir yaklaşıma destek vermiyordu. Geçmişe ilişkin topyekün yaklaşım müşriklerin, vahye karşı geleneği ölçü kabul edenlerin yaklaşımıydı. Kur'an bu yaklaşımı eleştirirken, geleneğe tamamen sırt dönmüyordu. Geleneğe topyekün karşı çıkmıyor, hatta niteliği belli olan bir geleneği de savunuyordu. Niteliği ve kaynağı bilindikten sonra geçmişten yararlanılabileceğini ifade ediyordu. Geçmişte yaşayanlar arasında takip edilmesi, örnek alınması gereken şahsiyetler bulunduğunu bildiriyordu. Fakat bunlar herhangi kimseler değil, özel kimselerdi. Kur'an'a göre, eğer birilerine uyulması gerekiyorsa, birileri örnek alınması gerekiyorsa, bunların gerçekten uyulmaya layık şahsiyetler olmalıydılar. Bunların bu özellikleri ise ancak vahiyle doğrulanabilir olmalıydı. Elbette ki bunlar Peygamberlerdi, salihlerdi, sıddıklardı. Bu konuda bizzat bir peygamberin sözleri olarak ölçü şöyle açıklandı: *'Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'hub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmak bize yakışmaz; bu tevhid inancı Allah'ın bize ve insanlara bir lütfudur. Ama insanların çoğu, bu lütfun değerini bilmez de onun için şükretmezler' (Yusuf, 12:38).* Ancak şurası da önemliydi ki, kendilerine uyulması gereken salihler ve sıddıklar, insanların kendiliklerinden öyle olduğuna inandıkları kimselere değil, vahyin salih ve sıddık olduğuna şahitlik ettiği kimselerdi.

Geleneğe yönelik eleştirel yaklaşım tüm müşrikleri rahatsız etti. Özellikle de

şirk toplumunun eşrafını rahatsız etti. Onlar, atalarından kendilerine ulaşmış inanç ve uygulamaların, bir diğer isimlendirmeyle geleneklerinin eleştirilmesini kabul edemediler. Geleneklerinde yer alan bazı özelliklerin ve konuların reddedilmesini bir türlü içlerine sindiremediler. Zira sahip oldukları inançlarının, toplumsal sistemlerinin, ekonomik ve siyasî imkânlarının ve imtiyazlarının, toplumsal konumlarının, sürdürdükleri hayat tarzının meşruluk dayanakları atalarıydı; atalarında sembolleştirdikleri ve kutsadıkları gelenekleriydi. Gelenekleri, çoğu toplumlarda olduğu gibi inançlarının ve hayat tarzlarının en önemli referansı, yegâne meşruluk dayanağıydı. Dolayısıyla gelenekleri, savunmaları gereken en yüce değeri ifade ediyordu. Onlara göre gelenekleri ilimdi; gerçekti. Bu geleneğin sorgulanması ve büyük oranda reddedilmesi ise, sahip oldukları inançlarının, bütün imkân ve imtiyazlarının, prestijlerinin, gidişatlarının dayanaksız olduğunu, meşru olmadığını ilandan başka bir anlama gelmiyordu.

Ayrıca ve daha da önemlisi, Resûlullah'ın, risâletin ilk gününden itibaren insanlara tebliğ ve beyan ettiği, kabul ve uygulamaya çağırdığı ilâhî esaslar, Mekke geleneğinin onaylamadığı esaslardı. Bunlar Mekke geleneğiyle çatışan şeylerdi. Ekonomik gelirlerinin ve toplumsal prestijlerinin yegâne kaynağı ve inançlarının esası olan putlar reddediliyor, o putların bir sineği dahi yaratamayacak, kendisine seslenildiğinde bunu duyamayacak, kendisine yapılan ibadetlerden haberdar olmayacak, kendisini dahi korumaktan aciz odun ve taş parçaları olduğunun ilan edildiğini duyuyorlardı. Kâbe, putçuluğun kutsal merkezi olmaktan çıkarılıyor, bütün putları ve her çeşidiyle putçuluğu reddeden tevhidin merkezi ve simgesi ilan ediliyordu. Mekke eşrafı kadınların ve kölelerin bir değeri olduğunu düşünmüyorlardı. İnsanî değeri sadece hür erkeklerin temsil ettiği kanaatindeydiler. Fakat, İslâm, kadınları ve köleleri insanlık onurunu temsil eden birer insan kabul ediyordu; kadın-erkek, köle-hür, yoksul-zengin arasında insanî boyutta hiçbir ayrım yapmıyor ve bu insanî boyutu toplumsal hayatın her alanına yansıtmanın çabasını sürdürüyordu. Hatta, yakın zamana kadar hayvanlar gibi çalıştırdıkları, hiçbir şekilde insan olarak görmedikleri ve düşünmedikleri birçok kölenin Müslüman olmasıyla kendilerine tercih edildiğini bizzat her durumda açıkça görüyorlardı. Kadın-erkek, köle-hür, siyah-beyaz, Arap-Arap olmayan... her çeşidiyle bütün insanların aynı anne ve babanın çocukları olduğu ilanını istemese de sık sık duyuyorlardı. Kendileri gibi izzet ve şerefin, üstünlüğün temsilcisi olan seçkin şahsiyetlerin kölelerle, kadınlarla, Arap olmayanlarla aynı soydan olması kabul edebilecekleri şey değildi. İşte bütün bunlar geleneklerine tersti ve onlar ise geleneklerine göre inanıp, geleneklerine göre yaşıyorlardı. Ayrıca, bunlar yetmiyormuş gibi, hiçbir şekilde insanî değere sahip olmadığına inandıkları, hatta ileride muhtemel bir şerefsizlik nedeni olabileceğini düşündükleri ve bu nedenlerle öldürdükleri kız çocuklarının hesabı soruluyordu. (Tekvir sûresi, 81:8,9.) Kendilerini

diğer toplumlardan ayıran her türlü ahmesiliklerinin* hiçbir dayanağı olmadığı ilan ediliyor, bu ilanlarla bütün ayrıcalıklarını yitirme tehlikesi yaşıyorlardı. Bütün Mekke halkından, çevre toplumlara ve hatta ülkelere mensup insanlardan, valilerden, krallardan dahi saygı gören, izzet ve ikramla karşılanan kendilerinin esasında menfaatperest, çıkarcı, bencil, zorba, zalim... kişiler olarak ilan edildiklerini ve ileri gelen olmalarının bütün geleneksel dayanaklarının reddedildiğine şahit oluyorlardı. Kimlik ve kişilikleri deşifre edilip duruyordu. Tüm bu ve diğer bazı nedenlerle, Mekke'nin müşrik liderleri İslâm davetine karşıydılar; vahyin konuşan dili, yaşayan bedeni olan Resûlullah'a katlanamıyorlardı.

* Kureyş kabilesi, kendilerine bir yığın ekonomik, siyasî, toplumsal ayrıcalıklar sağlayan bir inancın mensubuydular. Bu ayrıcalıklar hayatlarının birçok alanında güçlü bir şekilde kolaylıkla gözlenebiliyordu. Kendilerini asilzâde (ahmesî) olarak niteliyorlardı. Bu ayrıcalıklarını da diğer toplumlara kabul ettirmişlerdi. *'Ahmes'* (çoğulu 'hums') üstünlük anlamlarına geliyordu. Kureyşliler kendi üstünlüklerinin, ahmesiliklerinin dayanağı olarak Hz. İbrahim'in çocukları olmalarını ve Kâbe'nin mütevellileri olmalarını ifade ediyorlardı. Bunu da her vesilede ifade etmekten gurur duyuyorlardı: *'Biz İbrahim'in oğluyuz, hürmete layık insanlarız. Kâbe'nin mütevellisiyiz. Bu itibarla diğer Arapların bizim kadar hürmete layık olmamaları gerekir. Hac vazifesini ifa ederken, menâsik-i hac'da bizim onlardan farklı olmamız gerekir'* diyorlardı. Kendilerine şeref kazandıran ayrıcalıklarını ise Hac'da göstermeleri son derece manidârdır. Hac, diğer toplumların gözlerinin önünde oldukları bir zamandı ve *'şereflerini'* onlara büyük bir gururla gösterebiliyorlardı. Hac sırasında herkesten farklı olarak Arafat yerine Müzdelife'de durmak, yağsız peynir (ekıt/çökelek) ve yanmış yiyecek yememek, yün eğirmemek ve çorap dokumamak, ihramda bulundukları sürece kıldan yapılmış çadırlarda kalmayıp sadece deri çadırlarda kalmak gibi uygulamalarla kendilerini diğer insanlardan ayrıcalıklı kılmışlardı. Bunlara ek olarak, diğer insanlar için bazı kurallar da oluşturmuşlardı: Başka bölgelerden gelen hacıların yanlarında getirdikleri yiyecekleri yemelerinin yasak olması, bu hacıların tavafı ancak ahmesîlerden emanet veya kirayla aldıkları giysilerle yapabilmeleri, eğer elbise kiralayamamış veya emanet alamamışlarsa Kâbe'yi çıplak tavaf etmeleri, eğer muhakkak kendi elbisesiyle tavaf etmek isterse tavaf sonrasında elbisesini çıkarıp Kâbe yakınındaki bir yere atarak bir daha giymemeleri Kureyş'in oluşturduğu bazı önemli kurallardı. Kureyş kabilesine mensup olanlar Hacc aylarını istedikleri gibi değiştirebiliyorlar ve diğer toplumlar da onların bu kararına itirazsız uyuyorlardı. Eğer bir kişi adam dövmek, yaralamak veya öldürmek gibi bir suç işler de Harem ağaçlarının kabuklarından bir gerdanlık yaparsa ona kimse dokunmazdı. Bir de günlük hayatta uygulaya geldikleri bazı ayrıcalıkları vardı. Bu konuda kaynaklarda yer alanlardan en ilginç ve şaşkınlık uyandıranı, bazı durumlarda evlerine veya çadırlarına arka kapıdan girmeleriydi. Eğer evin veya çadırın arkasında kapı yoksa evin veya çadırın arkasını delmek zorunda kalıyorlardı. Bunu ise daha çok Hac sırasında ihramlıyken yapıyorlardı. Böylelikle şereflerinin artığına inanıyorlardı.

Putçu Zihniyet ve Putları

> Ey insanlar! Size bir misal verildi. Şimdi onu dinleyin; Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (ibadet ettikleriniz) -hepsi bu gayeyle bir araya gelmiş dahi olsalar- bir sineği bile yaratamazlar. Hatta, eğer sinek onlardan bir şey kapacak olsa, bunu da ondan geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, istenen de. (Hac sûresi, 22:73)
>
> Allah'ı bırakıp da size hiçbir şekilde ne yararı, ne de zararı dokunmayan şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh olsun size de, Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün bu nesnelere de! Hâlâ akletmeyecek misiniz? (Enbiya sûresi, 21:66,67)

Mekke toplumu, zamanın diğer toplumları gibi, putperest bir toplumdu. Putperestlikleri oldukça köklü bir geleneğe dayanıyordu. Putperestlik toplumun genel karakteri haline gelmişti. Hz. İbrahim ile insanlara sunulan tevhid dininin zamanla tahrif olmasıyla açığa çıkan putçuluk ve putçuluğun gerektirdiği ölçüler bireysel ve toplumsal hayatın her alanını kuşatmıştı. İlk olarak bazı bireysel girişimlerle* başlayan putperestlik, zamanla tüm toplumu sarmış ve bu süreçte putların sayısı da tapanlarının eğilimlerine, özelliklerine göre değişip, çoğalmıştı. Putların birçok çeşidi vardı. Taş, ağaç, maden gibi maddî şeylerden imal edilmiş heykel putların** yanı sıra; güneş, ay, yıldız gibi gök

* Kaynaklarda, Hicaz bölgesine putçuluğu ilk getirenin kişinin Amr b. Luhayy olduğu bildirilir. Risâlet çağından beş asır kadar öncesi bir devirde yaşayan Amr b. Luhayy, Huzâa kabilesine mensuptu. Huzâalar, Mekke ve Kâbe yönetimini ele geçirince, Amr b. Luhayy, Hübel putunu Suriye bölgesinden Mekke'ye getirip Zemzem kaynağının yanına dikti. Zannınca Hübel putu kötülükleri defeden, isteklere cevap veren bir iradeye sahipti. Kusayy zamanına kadar Amr'ın diktiği yerde kalan Hübel putu, Kusayy tarafından Kâbe'nin içine yerleştirildi. Hübel, Resûlullah İslâm davetine başladığında Kureyş'in tapındığı en önemli puttu.

** Arapların kutsayıp, tapındığı; şirklerinin dayanağı ve sembolü olan maddî putlar dört özellikteydi. Bunlar;

Sanem: Çoğulu esnâm olup, özellikle madenden yapılan insan heykellerine verilen isimdi. Bu ismin tahtadan yapılan heykellere verildiği de olmuştur. Fakat daha sonra ve özellikle İslâm döneminde, sanem ismi genelleşip, Allah'tan başka tapılan her şeyin ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Vesen: Çoğulu evsân olup, daha ziyâde taştan yapılmış insan heykellerine verilen isimdi. Tahtadan yapılanlarına da bu ismin verildiği olmuştur.

Nusb: Çoğulu ensâb olup, belirli bir şekli olmayan ve yücelik izafe edilerek tapılan şeylere verilen isimdi. Nusblar genellikle ve hatta tamamen taştan olup, belirli yerlere dikilmiş olabileceği gibi, yolculuklar sırasında yolcuların yanlarına aldıkları küçük taşlar da olabilmekteydi. Fakat en yaygın olanları, yanında ayin yapmak için belirli yerlere dikilmiş olanlarıydı. Kâbe veya diğer tapınaklardaki özel putların yanına gidemeyen kişiler, esas putu adına bir taş seçerek buna tapardı.

Temâsil: Kısaca '*büst*' olarak ifade edilebilecek bu isim, çoğu zaman esnâmla birlikte kullanıldığı için, çoğu araştırmacı tarafından esnâmın dışında değerlendirilmemiştir. Bu nedenle temâsiller hakkında tarihî açıdan fazla bilgiye sahip değiliz. Fakat bu terim Kur'an'da birçok kez geçmekte olup, büst (Enbiya, 21:52) veya sanat eseri amacıyla yapılmış heykeller (Sebe, 34:12,13) anlamındadır.

Bu dört çeşitten birisine dahil olmak üzere, Arapların en önemli putları şunlardı:

Uzza: Mekke'ye yakın bir bölge olan Nahle'de bulunuyordu. Hurma kütüğünden yapılmış bir puttu. Kureyşliler indinde çok yüce idi. Onun gücünün ve iradesinin diğer bütün putlarınkinden daha yüce ve büyük olduğuna inanır, bu nedenle onu sık sık ziyaret eder ve hediyeler sunarlardı. Kureyşliler onu Kâbe'de de tazim eder ve şerefine Kâbe'yi tavaf ederlerdi. Bu da gösteriyor ki, onun her yerde hâkim olan bir güç ve iradeye sahip olduğuna inanıyorlardı. Kureyşlilerden birçok kimse '*Abdüluzza*' (Uzza'nın kulu) ismini taşıyordu. Onun adına yemin yaparlar, en sıkışık durumlarda, savaşlarda ve başta kuraklık ve kıtlık olmak üzere diğer afetler sırasında onun aracılığıyla Allah'tan yardım isterlerdi. Uzza putu, Mekke'nin fethinden sonra Resûlullah tarafından görevlendirilen Halid b. Velid tarafından imha edildi.

Hübel: Genel kabule göre, Kureyşliler arasında putperestliğin başlatıcısı olan Amr b. Luhay'ın Şam civarından getirip Kâbe yakınına diktiği puttu. Kureyşlilerin bu puta diğer putların çoğundan daha fazla değer verirlerdi. İnsan şeklinde akik taşından yapılmış bir put olup, Kureyşliler dışında Bekir, Milkân, Mâlik, Kinane kabilelerine mensup kimselerin de taptıkları puttu. Yanında yedi adet fal oku bulunur ve bir işe başlarken bu oklar çekilerek çıkan oktaki yazıya uygun olarak davranılırdı. Mekke'nin fethini takiben imha edildi.

Lât: Taif'te bulunan bir puttu. Dört köşe bir taş üzerinde bulunan Lât putunun, zamanla üzerine bir de bina yapılmış ve bu binanın üzeri de Kâbe'de olduğu gibi bir örtüyle örtülmüştü. Özellikle Sakîf kabilesine ait bir puttu. Fakat başta Kureyş olmak üzere, diğer Arap kabilelerinin de saygı duydukları bir puttu. Mekke'nin fethi sonrasında, Resûlullah'ın emriyle Muğire b. Şube tarafından imha edildi.

Menât: Denize yakın olan el-Müşellel dağındaki Kudayd denilen bölgede bulunuyordu. Büyükçe bir taştı. Başta insan olmak üzere bütün canlı varlıkların kaderine hâkim olduğuna inanılırdı. Bilhassa Evs ve Hazreç kabilelerinin taptığı bir puttu. Ancak diğer Arapların bir çoğu tarafından da kabul görmekteydi. Bu nedenledir ki, Kureyşliler arasında Abdumenât (Menât'ın kulu) ismine sıklıkla rastlanmaktaydı.

İsaf ve Nâile: Safâ ve Merve'de bulunan iki puttu. İki ayrı put olmalarına karşılık, ikisi hep birlikte anılırdı. İnanışa göre iki genç Kâbe'nin içinde zina suçu işledikleri için Allah tarafından ceza olarak taşlaştırılmışlar, Kureyşliler de diğer insanlara ibret olması için bu taşlaşmış vücutları Safâ ve Merve'ye dikmişlerdi. Ancak zamanla asıl gaye unutulmuş ve onlar da kendilerine kurbanlar kesilen, hediyeler sunulan, yardımları istenen, dualar edilen put olmuşlardı.

Kabul edenlerinin çokluğu nedeniyle daha çok tanınıp bilinen bu putlardan başka, daha birçok put vardı. Bunlardan Sûva, Buvâne, Vedd, Ye'ûk, Nesr (Nesir), Fels, Zü'l-Hulâsa, Riam, Ruda, Zü'l-Kâaba, Sa'd, Zu'l Kaffayn, el-Ukaysir, Su'ayr, Ka'ba, el-Ya'bub, Nufeyk, Mut'imut Tayr, Zat-ı Envât, Umyanis ve Bâcer isimli putlar hakkında da bilgiye sahibiz.

cisimlerine* ve melek, cin gibi soyut varlıklara** tapanlar da vardı. Özellikle heykel putlar son derece yaygındı. Resûlullah'ın elçi olarak görevlendirildiği zaman, Kâbe'nin içinde ve çevresindeki dikili putların sayısı 360'a ulaşmıştı. Tevhidin

* İnsanlık tarihi boyunca başta güneş, ay ve yıldız olmak üzere bazı gök cisimlerini putlaştıranlar görülmüştür. Bu inanç risâlet çağının Araplarında da vardı. *'Güneşin kulu'* anlamına gelen *'Abdüşems'* ismi yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Bu nedenle güneşe ve aya secde edilmemesi gerektiğini (Fussilet, 41:37), onların da Allah'ın yaratıkları olduğunu bildiren birçok ayet vahyolunmuştur. Bu açıdan söz konusu gök cisimlerinin Allah'ın emirlerine kayıtsız uyan ve insana hizmet veren şeyler olduğunu açıklayan ayetler son derece manidardır: *'Güneşi parlak bir ışık kaynağı, ayı da aydınlık kılan ve yılların sayısını ve vakitlerin hesabını bilesiniz diye aya dolaşma konakları düzenleyen O'dur. Allah bunların hiçbirini boş yere değil, belli amacı gerçekleştirmek üzere, koyduğu genel kanunlara uyumlu bir düzen olarak yaratmıştır. Allah, bilmek isteyen bir toplum için ayetlerini böylece açıklıyor'* (*Yunus, 10:5*). *'O gökleri ve yeri şaşmaz bir düzen ve değişmez bir gerçek üzere yaratmıştır. O geceyi gündüzün üstüne bürüyüp örtüyor, gündüzü de gecenin üstüne geçirip sarıyor. Güneşi ve ayı, kendi kanunlarına tabi tutmuştur. Herbiri O'nun tarafından belirlenen bir süre içinde akıp gitmektedir. İyi bilin ki, O en yüce iktidar sahibi olan ve çok bağışlayandır'* (*Zümer, 39:5*). Medine döneminde, Resûlullah'ın oğlu İbrahim'in ölümü sırasında gerçekleşen ay tutulmasını özel bir anlama yoran müminlere Resûlullah'ın müdahalesi de önemlidir: *'Bazı insanlar güneş ve ayın ancak büyük insanların ölümü üzerine tutulduğunu sanırlar. Halbuki böyle değildir. Ay ve güneş bir kimsenin doğumu veya ölümü nedeniyle tutulmaz'* (İbn Mâce, *Salât* 263). Araplar arasında yıldızları ve özellikle de bazılarını putlaştıranlar vardı. Huzâalar ve Himyerîler bunlardandı. Allah onların bu yanlış inancını bizzat putlaştırdıkları yıldızların ismini zikrederek reddetti; yanlışlarını gösterdi: *'Şüphe yok ki, sizi güldüren ve ağlatan yalnız O'dur. Öldüren de O'dur, yaşatan da. Ve O'dur yaratan iki çifti, erkeği ve dişiyi bir damla sudan, ana rahmine meni döküldüğü zaman. Ve şüphe yok ki, ikinci defa yaratış da O'na aittir. Zengin eden O'dur, sermaye verip memnun eden de O. Tapındıkları şi'ra yıldızının da Rabbi O'dur'* (*Necm, 53: 43-49*).

** Araplar arasında özellikle cinlerle ilgili inançlar çok yaygındı. Onların insan kaderi üzerinde etkilere sahip olduğuna inanılıyordu. Yardımlarından yararlanmak veya kötülüklerinden uzak durmak için kutsanıp, putlaştırılmışlardı. Bir hadiste cinleri putlaştıranların varlığından bahsedilmektedir: *'Müşriklerden cinlere tapanlar vardı'* (Müslim, *Tefsir*, 28). Çöllerin, vadilerin büyük dağların cinlerin mekanları olduğuna inanılıyordu. Bir vadiye girdiklerinde *'Ey bu vadinin efendisi! Ben senin emrindeki kötü cinlerden sana sığınırım'* derlerdi. Ayrıca, yaşlı ağaçlarda ve putlarda da cinlerin bulunduğuna inanıyorlardı. Cinleri Allah'ın kızları kabul ederek Allah ile cinler arasında bir soy bağı oluşturmuşlardı. Kahinlerin, cinlerle irtibat kurduğuna inanıyorlardı. Kahinlere geldiği inanılan cinlere er-Raiy, yani insan şeklinde olduğuna inandıklarına Şik, şairlere ilham verdiğine inandıklarına es-Su'lat, insanları etkisi altına alarak kötülüklere yönlendirdiğine inandıklarına da Gavl ismini veriyorlardı. Ayrıca, melekleri de kutsayıp putlaştıranlar vardı. Melekleri Allah adına kainattaki işleri yürüten varlıklar olarak kabul ediyorlardı. Melekler de Allah'ın kızları kabul ediliyordu. Onların genç ve güzel kızlar gibi olduklarına inanıyorlardı. Meleklere veya cinlere tapanlar, onlar aracılığıyla Allah'a ulaşmaya çalışıyor, istek ve arzularını onlar ile Allah'a ulaştırabileceklerine inanıyorlardı. Birçok ayette bu inancın saçmalıkları ve yanlışlığı açıkça ifade edilmiştir: *"Rahman olan Allah, melekleri kendisine evlat edindi'*

sembolü olan Kâbe, bir putlar tapınağına dönüştürülmüştü. Ancak, bu putların tamamı Mekkelilere ait değildi. Büyük çoğunluğu diğer kabilelere, Arap yarımadasının değişik bölgelerinde ikamet eden diğer topluluklara aitti. Fakat tüm bunlar Arapların taptığı putların çok az bir kısmını teşkil ediyordu. Bunların yanı sıra, hemen her ailenin veya topluluğun sadece kendisine ait özel bazı putu da vardı. Bu çeşit putların sayısı, doğal olarak, ailelerin sayısı civarındaydı. Bu konuda, konunun en önemli kaynaklarından olan el-Kelbî şu bilgiyi vermektedir: '*Mekkeli her ev sahibinin bir putu vardı. Evlerinde ona taparlardı. Birisi bir yolculuğa niyetlendiğinde, evinde yaptığı son iş, eliyle ona dokunmak olurdu, yoldan döndüğünde de, evine girer girmez, yaptığı ilk iş, aynı şekilde, eliyle ona dokunmak olurdu*'.[1] Ayrıca, kişisel ve geçici bir süre için tapılan putlar da vardı. Bu tür putlar yolculuk veya yolculuk molaları sırasında ediniliyor ve yolculuk yahut molanın bitmesiyle terk ediliyordu. Bu konuda nakledilen bilgilere göre, bir kişi yolculuğa çıktığında veya mola verdiğinde dört taş alır, üçünü tenceresi için ocak yapar, birisine de kötülüklere, uğursuzluklara engel olması için kutsayıp, tapardı.

Putperestliğin Bazı Sebepleri

Putperestliğin oluşumuna ve yaygınlaşmasına katkı sağlayan birçok sebep vardır. Bu sebepleri doğru tespit edebilmek ve doğru değerlendirebilmek için öncelikle şirkle ilgili hiç değişmeyen şu temel özelliği hatırlamak gerekiyor: Müşrikler Allah'ın varlığına ve birçok sıfatına inanan kimselerdir. Kur'an müşrikleri bu şekilde tanımlamaktadır. Kur'an'ın bildirdiğine göre, bazı kimseleri müşrik yapan şey, Allah'ın varlığına inanmamaları değil; Allah'ın varlığına veya sıfatlarına ortak koşmalarıdır. Bir şeyi Allah'a ortak koşmak ise, o şeyi muhakkak Allah kabul etmek anlamında değildir. Allah'ın bir veya birkaç sıfatının benzerinin, kendisine tapılan şeyde/kişide olduğuna inanmak, şirkin yaygın nedenlerinden birisini teşkil etmiştir. Bu konuda Nemrut veya Firavun'un durumu, şirkin bu türünün bir örneği

dediler. Haşa! O Allah, ölümlülere mahsus olan, evlat edinme eksikliğinden mutlak anlamda uzaktır. Bilakis o melekler, Allah'ın seçkin, şereflı kullarıdır. O melekler sözle bile olsa, O'nun önüne geçmezler ve ancak O'nun buyruğuyla hareket ederler' (Enbiya, 21:26,27). 'Şimdi söyleyin bakalım Allah'a çeşitli ortaklar koşanlar; Rabbiniz erkek çocukları size ayırdı, melekleri de kendine kızlar mı edindi? Gerçekten de, ne büyük bir söz söylüyorsunuz' (İsra, 17:40). 'Rahman'ın kulları olan melekleri, dişiler sınıfına soktular, yoksa onların yaratılışını mı gördüler? Onların bu saçma iddiası kaydedilecek ve böyleleri hesap günü bu suçlarından dolayı sorguya çekilecekler' (Zuhruf, 43:19). 'Bir de tuttular cinleri de Allah yarattığı halde cinleri O'na ortak koştular. O'na bilgisizce İsa ve Üzeyir gibi kimseleri oğullar ve melekleri de kızlar olarak uydurup, saçmaladılar. Ama O Allah, yücelikte sınırsız, her yönden kusursuz ve eksiksizdir. Onların ileri sürdüğü niteliklerden uzak ve yücedir' (En'am, 6:100).

olarak hatırlanabilir. Nemrut veya Firavun kendisini tanrı ilan ederlerken, esasen kendisinin Allah gibi ölümsüz, her şeye muktedir, her şeyi yaratan... olduğunu iddia etmiyordu, etmemiştir de. Onlar kendilerinin birer insan olduklarını, bir çok şeyde aciz olduklarını, öleceklerini biliyorlardı. Ama, şirklerinin kaynağı olarak, bazı özellikleriyle Allah'la benzeştiklerine de inanıyor ve iddia ediyorlardı. Diğer insanlarınkine göre daha ayrıcalıklı ve güçlü bir şekilde öldürme, yaşatma, affetme, cezalandırma, emretme... gücüne sahip olmaları, Allah'la benzeştikleri inanç ve iddialarının temel gerekçesiydi. Çünkü, sahip oldukları bazı güç ve imkanlar kendilerini bu konularda diğer insanlardan ayırmıştı. İstediklerini istedikleri zaman öldürebiliyor veya öldürmeyi düşündükleri kişi veya kişlerin yaşamasına karar verebiliyorlardı. Bu nedenle de Allah'a rağmen kendilerine itaat istiyor ve itaati yaygınlaştırmak için çaba sarfediyorlardı. İşte, kendilerini veya inananlarını müşrik yapan bu veya benzeri özellikleriydi.

Heykel putlarına tapma biçiminde açığa çıkan ve insanlık tarihinde son derece yaygın olan şirkin durumu da, esasen Nemrut veya Firavun'un tanrılaştırılma anlayış ve gerekçeleriyle büyük oranda benzerlikler taşımaktadır. Bu konuda örnek olarak Mekke müşrikleri dikkate alınabilir. Mekke'nin müşrikleri heykel putlara tapıyorlardı ama diğer tüm çağlardaki ve toplumlardaki şirkdaşları gibi, putlarının tanrı olmadığını da biliyorlardı. Bu nedenle de puta, tahta veya taştan oluşan varlığı nedeniyle tapmıyorlardı. Onların bazı şeyleri putlaştırmalarının nedeni, o şeyin *'Yüce Varlık'*ı (Allah'ı) sembolize ettiğine olan inançlarıydı. Bu inanç bazı toplumlarda, bazı şahısların da Allah'ı sembolize ettikleri anlayışına dönüşse bile, yaygın biçimini heykel putçuluğu oluşturmuştur. Şirkin bu türünün gerekçesi ise, putun insan ile Allah arasında yer alan bir varlık olduğu ve özellikle insandan Allah'a yönelişe aracılık yaptığı inancıdır. Kur'an bu sapkın inanca şöyle tanıklık yapmaktadır: *'Allah'ın dışında canlı veya cansız başkalarını dost ve koruyucu kabul edenler: 'Biz bunlara, sırf bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz' derler' (Zümer, 39:3).*

Yüceliği nedeniyle Allah'ı kendilerinden çok uzakta düşünen bazı insanlar, istek ve arzularını Allah'a ulaştırmak için putlara yönelerek şirke mensup olmuşlardır. Bunların inançlarına göre, putlar (heykel putlar veya putlaştırılan insanlar) insan ile Allah arasında yer alan varlıklardır. Maddî varlıklarıyla insana, sembolize ettikleri sıfatlarıyla da Allah'a yakındırlar. Dolayısıyla insanın istek ve arzularını, insanın bizzat kendisine göre Allah'a ulaştırmaya daha uygun konum ve özelliktedirler. Kur'an bu inancı şiddetle reddetmiş ve saçma, sapkın bir anlayışa dayandığına dikkat çekmiştir: *'De ki: Allah'tan başka ortaya koyduğunuz ilâhları çağırın ve yalvarın. Onlar sizden ne bir zararı çevirebilirler, ne de onu değiştirebilirler. Onların taptıkları, yalvarıp yakardıkları varlıklar da, onların Allah'a en yakın olanları da Rablerine yaklaşmak için bir yol ararlar, O'nun rahmetini umarlar, O'nun*

azabından korkarlar. Çünkü O'nun azabı, cidden çekinip kaçınmaya değer bir azaptır' (İsra, 17:56,57). 'Allah'ı bırakıp da, O'ndan başkasına tapanların taptıkları şeylerin hiçbirisi, hiç kimseye şefaat etme gücüne sahip değildir' (Zuhruf, 43:86).

Putperestliğin nedenlerinden bir diğeri de, sahip olunan ve üstesinden gelinemeyen bazı endişelerdir. İçinde yaşanan kainatın, üzerinde yer alınan dünyanın, mensubu olunan fiziksel çevrenin bilinmeyenlerine ilaveten; sahip olunan veya tahayyül edilen madde ötesi güçlerin, özelliklerin, yeteneklerin de bilinmeyenleri karşısında kendisini bilinmeyenlerle kuşatılmış gören bazı insanlar, her an gerçekleşebilecek ve hiç beklenmeyen bir tehlike veya olumsuz durumla karşılaşabileceği endişesi içerisine girebilmektedirler. Doğa felaketleri bunun en somut örneğidir. Ayrıca, hastalıklar, kazalar ve ölüm de yine insanların hiç beklemediği bir zamanda açığa çıkabilen bazı önemli olumsuz durumlardır. Kendisini güvende hissetmek isteyen, bu bilinmeyen ve beklenmeyen felaketlere karşı tedbir almak isteyen insanlar, tüm bu tehlikeleri ve olumsuz durumları kendi imkânlarıyla önleyemeyeceklerini bildikleri için, onları önleyebileceğine inandıkları ve tanrısal özelliklere sahip olduğunu düşündükleri şeylere yönelmişlerdir. Ancak, kendilerini güvende hissetmek için bazı şeyleri putlaştıran ve onların kurgulanmış iradelerine sığınan insanlardan bazıları, zamanla o inandıkları putun iradesinin kendi aleyhlerine döndüğüne de inanmışlardır. Bu durumda *'iyilik tanrısının'* yerini *'kötülük tanrısı'* almış ve onu memnun edebilmek, onun gazabından korunabilmek için, onu memnun edeceğine inanılan şeyler bir ibadet anlayışıyla yapılmaya başlanmıştır. Bu inancın gerektirdiği uygulamalar bazı toplumlarda insan kurban etmeye kadar uzanmıştır. Örneğin İnka ve Aztek toplumlarında bir yıl içerisinde binlerce insan kurban edilirdi. Kur'an'ın bu konuya yaklaşımı, konuyla ilgili hakikati bildirerek yanlışlığı gösterme yöntemi son derece önemli ve anlamlıdır: *'Siz kendi ellerinizle yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz? Oysa sizi de, sizin yonttuklarınızı da yaratan Allah'tır' (Saffat, 37:95,96).*

Aşırı sevmek de putçuluğun nedenlerinden bir diğeridir. Bir şeyi veya kişiyi çok sevmek, kişiyi Allah'ın iradesi yerine o şeyin iradesine teslim olmaya dahil edebilmektedir. Bu açıdan Araplar arasındaki putperestliğin nedenlerinden birisinin bizzat Kâbe'ye yönelik sevgi ve saygılarının olması ilginç ve önemlidir. Risâletten çok önceki çağlarda, çok büyük zorluklarla uzak bölgelerden Kâbe'yi ziyarete gelenler veya Mekke'den başka bölgelere göç edenler, hatıra olarak Kâbe'den veya Mekke'den yanlarına aldıkları taş veya benzeri şeyleri zamanla kutsayıp putlara dönüştürmüşlerdir. Arap putperestliğiyle ilgili önemli bir kaynağın yazarı olan İbn Kalbi'nin bildirdiğine göre, Mekke'den uzak bölgelere göç edenler Mekke'den aldıkları bir taşı yanlarında götürürler ve onun etrafında dönerek kendilerini Kâbe karşısında tavaf ediyor kabul ederlerdi. Zamanla o taşlar Kâbe'nin sembolü olmaktan çıkıp, tapılan bir puta dönüşmüştür. Nûh kavminin putlarının da

o toplumda yaşamış ve ölmüş bazı seçkin, salih insanların sembolleri olması, aşırı sevmenin putçuluğa neden oluşuyla ilgili önemli bir başka örnektir. Hz. Nûh'un kavmi, ilk zamanlar o çok sevdikleri insanların hatırasını canlı tutmak için heykellerini yapanlar, zamanla o heykelleri putlaştırmışlardı. Hatta Hz. Nûh'tan putperestliği terk etmeleri gerektiğini işitince, salih kişilerin sembolleri olan heykellere sarılıp, onları tevhid hakikatini reddetmek pahasına korumanın telaşına düşmüşlerdi: *"Sakın tanrılarınızı terk etmeyin. Özellikle Vedd'i, Sûva'ı, Yegûs'u, Yeûk'u ve Nesr'i bırakmayın' dediler. Böylece onlar birçok kimseleri yoldan çıkardılar' (Nuh: 71:23,24).* Kur'an, bir şeyi aşırı sevmenin şirke neden oluşu ve bu yanlışlığın sonucuyla ilgili olarak Hz. İbrahim'in ağzından şu gerçeği bildirmiştir: *'İbrahim onlara dedi ki: 'Siz Allah'ı bırakıp, dünya hayatında birbirinizin duygularını okşayarak, aranızdaki uzlaşmanın, dostlukların kaybolmaması ve birbirinize dostluğunuzun devamı için bazı kimseleri ve putları ilâhlar edindiniz. Daha sonra kıyamet gününde, birbirinizi tanımaz hale gelecek ve her biriniz diğerine lanet okuyacak, varıp barınacağınız cehenneme düşeceksiniz ve sizin için orada yardımcılardan bir kimse de bulunmayacak" (Ankebut, 29:25),**

Kur'an'ın Putperestliği Değerlendirişi

Kur'an, risâletin ilk yıllarında, müşrikleri yanlışları nedeniyle eleştirirken öncelikle ve tamamıyla hayat tarzlarındaki yanlışlıkların ve kusurların üzerinde durmuştur. Onların *hakikate uzak duran, ahlâka sırt dönen, kendilerini sorumlu kabul etmeyen, azgın, hayasız, hakikati yalanlayan, iyilik ve nimetlere karşı nankör, büyüklenen, kibirli, günahkâr, suçlu, zalim, fasık, şımarık, cimri, müsrif, küstah, hoyrat, menfaatperest, saldırgan, taşkın, boş işlerle uğraşmayı seven, insanları aşağılayan, yetime, fakire, yardımcı olmayan, hayra engel olan...* kimseler oluşları, Kur'an'ın üzerinde ısrarla durduğu ve eleştirdiği özelliklerini teşkil etmiştir. Elbette ki bu ilâhî yöntemin son derece işlevsel bir amacı vardı. Eğer böyle yapılmasaydı, öncellikle yanlış ve sapkın inançların ahlâk ve kişiliklerde oluşturduğu yanlış ve kusurlar gösterilmesiydi; bir başka söyleyişle, İslâm bir inanç hareketi olarak başlayıp müşriklerin öncelikle inanç yanlışlıklarını göstermiş olsaydı, İslâm'ın çağrısı kayda değer bir etkiye sahip olmazdı. İslâm daveti felsefî bir hareket niteliğine bürünürdü. İslâm, hayattan kopuk herhangi bir düşünce sistemi olarak anlam kazanırdı.

* Risâlet sürecinin sonraki yıllarında vahyolunan bir ayet ise şöyledir: *'İnsanlardan bir kısmı, Allah'tan başkasını O'na denk ve ortak kabul ederler de Allah'ı sever gibi onları severler. İman edenlerin ise Allah'ı sevmesi çok daha köklü ve devamlıdır. Varlık sebebine aykırı davrananlar, azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çetin olduğunu anlayacaklarını keşke bilselerdi' (Bakara, 2:165).*

Kur'an'ın şirk problemi üzerinde duruş yöntemi ilginç ve oldukça önemlidir. Kur'an, İslâm davetinin ilk yıllarında dikkatleri, şirkin ahlâk ve kişiliklerde neden olduğu yanlış ve kusurlara çekmiştir. Bireysel ve toplumsal hayatta neden olduğu çarpıklıkları gözler önüne sermiştir. Somut örneklerinden hareketle şirkin/küfrün ne kadar kötü, zararlı, insanı saptıran bir şey olduğunu zihinlere iyice kazıdıktan sonradır ki, şirkin/küfrün nedenlerinden bahsetmeye başlamış, şirkin sembolleri olan putlar hakkındaki değerlendirmelerini sunma aşamasına geçmiştir. Kur'an'ın konuyu ele alışında, yaşantıdan inanca, somuttan soyuta uzanan bir seyir vardır. Bu itibarla, risâletin ilk zamanlarında vahyolunan ayetler arasında doğrudan putları konu edinen herhangi bir ayet olmaması oldukça manidardır. Ancak kitlesel davet dönemine geçişten sonra, risâletin 3. yılını takip eden dönemde putlardan bahseden ayetler vahyolunmaya başlamıştır. Şu ayet bunlardan birisidir: *'Peki bunlar hiçbir şey yaratmayan, tersine kendileri yaratılmış bulunan varlıklara mı, Allah'la beraber ilâhlık yakıştırıyorlar? Ne onlara, ne de kendi kendilerine bir yardımda bulunamayacak olan varlıklara mı? Yol göstermeleri için yalvarsanız, size cevap verecek durumda olmayan varlıklara mı? Onlara ister dua edin, ister karşılarında susun, sizin için fark eden bir şey olmaz. Allah'tan başka yalvarıp yakardığınız şeylerin hepsi hiç şüphe yok ki, tıpkı sizler gibi yaratılmış varlıklardır. Eğer doğru sözlü kimselerseniz, haydi onları çağırın da dualarınıza cevap versinler. Yürüyecek ayakları mı var peki onların? Tutacak elleri mi? Görecek gözleri, işitecek kulakları mı var? De ki: 'Haydi Allah'a ortak olarak gördüğünüz bütün o varlıkları çağırın, bana karşı elinizden geleni ardınıza koymayın ve böylece bana göz açtırmayın. Doğrusu benim koruyucum ve yardımcım bu kitabı indiren Allah'tır. Çünkü O'dur, dürüst ve erdemli olanların koruyucusu ve yardımcısı. Sizin O'ndan başka yalvarıp yakardıklarınız, ne size ne de kendilerine yardım edebilirler. Onları hidayete çağırsanız işitmezler. Onların sana baktıklarını sanırsın, oysa onlar görmezler'* (*A'raf, 7:191-198*).

Şu da önemlidir ki, put konusu, vahiy tarafından durup dururken gündeme getirilmedi. İslâm daveti kitlesel davet aşamasına geçip de başta Resûlullah olmak üzere mü'minler daha geniş kitlelere İslâm'ı anlatıp, kitleleri Müslüman olmaya çağırmaya başlayınca; inanç ve hayat tarzlarının büyük tehlike altında olduğunu gören müşrik liderler dindaşlarını, inanç ve hayat tarzlarının dayanağı, şirklerinin sembolü olan putlara daha sıkı bağlanmaya çağırdılar. Şu ayet müşrik liderlerin bu çabasından bahsederken, aynı zamanda bir döneme de tanıklık yapmaktadır: *'İleri gelenlerinden bir kısmı fırlayıp 'Pes etmeyin, yürüyün gidin, ilâhlarınıza sımsıkı sarılmaya devam edin, yapılacak tek şey budur!' dediler* (*Sâd, 38:6*). Müşrik liderler böyle yapmak, dindaşlarını öncelikle ve hatta sadece putlarına sımsıkı sarılmaya çağırmak zorundaydılar. Çünkü şirkin bireysel veya toplumsal hayatta karşılığı olan güzellikleri, erdemleri yoktu. Zaten olamazdı da; şirk yanlıştı, sapkınlıktı ve yanlışın, sapkınlığın doğru ve güzel sonucu olmaz, olamaz. Şirkin olduğu

yerde ancak ahlaksızlık olur, zulüm olur, haksızlık olur, kötülük olur... Şunda kuşku yoktur ki, şirkin eğer bireysel ve toplumsal hayata yansıyan güzel, doğru, iyi sonuçları olsaydı onları ifade eder ve İslâm davetinin o doğrulukları, güzellikleri, iyilikleri yok edeceğini dile getirirlerdi. İslâm'a yönelik eleştiri ve saldırılarını mevcut güzel, doğru, iyi şeylerden hareketle yaparlardı. Bunu yapamadıkları için konuyu putlara getirdiler ve Kur'an'ı semboller savaşının bulanık ortamına çekmeye çalıştılar. Zorda kalan sistemlerini ve hayat tarzlarını, yapay tartışma ortamlarıyla kurtarmanın taktiğini geliştirmeye çalıştılar. Ancak her zaman olduğu gibi yine kendi oyunlarına geldiler. Vahiy semboller savaşının bulanık ve soyut ortamına girmeyip, şirkin dayanağı ve sembolü olan putlarla ilgili gerçekleri açıklamaya başladı. Putların, gelenekçilik biçiminde açığa çıkan taklitçi zihniyetin kabul ettiği uydurma şeyler olduğunu, putların herhangi bir iradelerinin bulunmadığını, insanları değil kendilerini bile korumaktan aciz nesneler olduklarını açıkladı. Diğer birçok ayette de, tekrar tekrar ve değişik vesilelerle, taraftarlarınca putlara yüklenen fonksiyonların anlamsız ve geçersiz olduğunu, putların acziyetlerini vurgulayarak açıkladı. Şu ayetler bunun örneklerindendir:

> Ey insanlar! Size bir misal verildi. Şimdi onu dinleyin; Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (ibadet ettikleriniz) -hepsi bu gayeyle bir araya gelmiş dahi olsalar- bir sineği bile yaratamazlar. Hatta, eğer sinek onlardan bir şey kapacak olsa, bunu da ondan geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, istenen de. (Hacc, 22:73)
>
> Allah'ı bırakıp da size hiçbir şekilde ne yararı, ne de zararı dokunmayan şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh olsun size de, Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün bu nesnelere de! Hâlâ akletmeyecek misiniz? (Enbiya, 21:66,67)
>
> Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarınız, kendileri yaratılmış varlıklar oldukları için hiçbir şey yaratamazlar. Üstelik ölülerdir onlar, diriler değil. Ne vakit diriltilecekler, ondan da haberleri yok. (Nahl, 16:20,21)
>
> De ki: Allah'ın dışında ilâh diye öne sürdüklerinizi çağırın, onların göklerde ve yerde zerre kadar güçleri yoktur. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklıkları olmadığı gibi, Allah onlar arasından herhangi bir yardımcı da seçmemiştir. (Sebe, 34:22)

Putperestlik gibi bir inancın ve bu inancın gerektirdiği hayat tarzının tamamıyla yanlış, ancak vahyin sunduğu mutlak hakikâte uygun bir inanç ve yaşantı tarzının doğru olduğunu açıklayan Kur'an, bu ayrımı yaparken putun ve putçuluğun mahiyetini bütün ayrıntılarıyla ortaya koydu. Konu hakkında üstü kapalı herhangi bir nokta bırakmadı. Elbette ki, öncelikle nazil olduğu topluma hitap ettiği, insanlık katına o toplumda indiği için de, putun ve putçuluğun mahiyetini putperest Arap toplumunun putlarını ve bu putlara bağlı inançlarını esas alarak açıkladı. Bunu yaparken oldukça ilginç bir ifade tarzı ve mantık silsilesi takip etti. Bunun bir örneği olarak, müşriklerin, Allah katında kendileri için şefaatçi olacağı

inancıyla putlara yöneldikleri iddialarını değerlendirişi dikkate alınabilir. Kur'an, bu inancın yanlışlığını açıklarken, her zaman olduğu gibi, soğuk ve soyut tartışmaların içine girmedi. Sadece, putların şefaatçiliğiyle ilgili Allah katından gelen bir bilginin bulunmadığını belirtti. Bu açıklamasıyla *'Madem ki putların Allah katında şefaatçi olduğuna inanıyorsunuz, böylesi bir inancın, Allah katından gelen bilgiyle doğrulanması gerekmez mi?'* sorusunun düşündürülecek şekilde olması ve cevabın yine bizzat putperestlere verdirilmiş olması önemlidir. Ayrıca, taraftarlarınca putlara yüklenen sıfatların ve fonksiyonun *'Allah'ın bilmediği bir şeyi Allah'a haber vermek' (Ra'd, 13:33)* olarak ifade edilmiş olması da önemlidir. Halbuki bilmemek, haberdar olmamak müşrikler açısından da Allah için söz konusu olabilecek bir şey değildi. Onlara göre de Allah'ın bilmediği şey mutlak anlamda yok demekti. Kur'an, putçuluğu *'Allah'ın bilmediği bir şeyi Allah'a haber vermek' (Ra'd, 13:33)* biçiminde niteleyerek, putlarla ilgili inançları nedeniyle müşriklerin Allah'a iftira attıklarını ve olmayan bir şeyi var kabul ettiklerini göstermiş oluyordu.

Diğer bazı ayetlerde ise, putlara tapan ve tapmaya devam edenlerin hem duygularına hem de akıllarına hitap edilerek, en zor anlarında kime yöneldikleri soruldu. Aslında bu soru cevabı bünyesinde taşıyordu; elbette ki Allah'a. Çünkü, onlar çok iyi biliyorlardı ki, en zor anlarında, bağlanıp kutsadıkları putları kendilerine hiçbir fayda sağlamıyordu. Kur'an buradan hareketle, hakikati görüp anlamalarını sağlayacak uyarı ve hatırlatmalarını yaptı: *'Allah'ı bırakıp da, Allah'a yaklaşmak için edindikleri bunca varlıklar onlara zor zamanlarında yardım etselerdi ya! Hayır, hepsi ortadan kaybolup, onları yüzüstü bıraktılar. Çünkü bu sahte ilâhlar, onların kendi kendilerini kandırmalarının ve düzmece hayallerinin ürününden başka bir şey değildi' (Ahkaf, 46:28). 'Denizde bir tehlikeyle karşılaştığınız zaman, Allah'tan başka bütün yalvarıp yakardığınız şeyler, sizi yüzüstü bırakarak yok olup giderler, ancak Allah kalır. (Ancak ne var ki,) sizi kurtarıp, sağ salim karaya çıkarınca, hemen yüz çevirip unutuverirsiniz Allah'ı...' (Isra, 50:67).* O halde zorluk anlarında bir faydası olmayan putların terk edilip, her durumda sadece Allah'a yönelmek gerekmez miydi?: *'Onlara de ki: 'Ben yalnızca, Allah'a kulluk etmekle ve Allah'tan başkasına ilâhî güçler yakıştırmamakla emrolundum. Bütün insanlığı Allah'a çağırıyorum ve dönüşüm de ancak Allah'adır' (Ra'd, 13:36).*

Kur'an, putlar inancının ve putperestliğin ilme dayanmayan bir inanç ve bilinçsizce gerçekleşen tutum ve davranışlar olduğunu açıklamaya büyük önem verdi. İnanç ve hayat tarzının dayanağı olan bilginin niteliği konusunu, putlardan bahsederken de özellikle gündeme getirdi. İslâm'ın ilâhî bilgiye, ilme dayanmasına karşılık; müşriklerin inançlarının ve putlarla ilgili kabul veya düşüncelerinin hiçbir şekilde doğruluk deliline sahip olmadığını, şirk inancının ve hayat tarzının tamamıyla zan üzere, hayaller üzerine inşa edildiğini açıkladı ve gösterdi.

De ki: *'Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi ortaklıkları var! Yahut biz onlara, bu hususta bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar?'* Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar. (Fatır, 35:40)

De ki: *'Söylesenize! Allah'ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar; göstersenize bana! Yoksa onların göklerde ortaklıkları mı var? Eğer doğru söyleyenlerdenseniz, bundan evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.'* (Ahkaf, 46:4)

(Onlar mı hayırlı) yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir tanrı mı var! De ki: *'Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin.'* (Neml, 27:64)

Putlar ve Müstekbirler

İnsanların birçoğu, açıklandığı üzere, çok değişik gerekçelerle putlar edinmiş ve bunlara tapmışlardır. Bazısı korktuğu için, bazısı çok sevdiği için, diğer bazısı da daha başka amaçlarla. Kısacası, putperestliğin açığa çıkışı ve devamıyla ilgili yığınla gerekçeden bahsetmek mümkündür. Ancak putlara yöneliştеki amaçların farklılaştığı gibi, samimiyette aynılıktan da bahsetmek mümkün değildir. Aynı puta yönelen insanların bile, o putla ilgili inançlarındaki samimiyet derecesi ve yine o putla ilgili beklentileri birbirlerinkinden ciddi anlamda ayrılabilmektedir. Bazısı inancında samimi bir şekilde putuna yönelip, putperestliğini sürdürürken; diğer bazısı putuna bağlılıkta ve putperestliğinde samimi olmayabilmekte, daha başka beklentilerin peşinde olduğu için öyle görünme ihtiyacı hissedebilmektedir. Putperest halk kitlelerinin inançlarında genellikle samimi olduğunu söylemek gerçeğe aykırı olmaz. Onlar bazı putlara kendilerince haklı bazı nedenlerle taparlarken, bazı nesneleri kutsayıp putlaştırırlarken, düşünceleri ile inançları arasında bir çatışma yoktur. Genellikle tam bir samimiyet içerisindedirler. Eğer onlara yanlışlarını anlayabilecekleri bir şekilde anlatılırsa, yanlışlarından dönebilir veya alışkanlık gereği yanlışlarından dönmeseler bile durumlarının problemli olduğunu kabul ederler. Ancak bazı insanlar vardır ki bunların inançlarıyla eylemleri, düşünceleriyle inançları her zaman uyumlu değildir. Esas inanç ve düşünceleri ile mensubu göründükleri inanç ve düşünceleri birbirinden farklı olabilmektedir. Bunun tipik örneği müşrik kitlelerin lideri konumundaki kimselerdir; ve elbette ki özellikle de Mekke'nin müşrik liderleri.

Mekke'nin müşrik liderleri Kur'an'ın put ve putperestlerle ilgili açıklamalarından ciddi anlamda rahatsız oldular. İnançlarının reddedildiğini, putlarının aşağılandığını, samimi bir şekilde inandıklarını iddia ettikleri inançları nedeniyle kendilerine hakaret edildiğini ifade ettiler ve tüm bu gerekçelerle İslâm davetine sert

tepkiler verdiler. Resûlullah'ı şikayet için Ebû Talib'e gittiklerinde ilk söyledikleri şey Resûlullah'ın putlarla ilgili yaklaşımı oldu. Ebû Talib'e yeğenini şikayet ederken şunları söylediler: '*Yeğenine engel olmalısın. Çünkü o ilâhlarımızı aşağılıyor, dinimizi eleştiriyor, dinimiz nedeniyle bizleri akılsız olmakla suçluyor*'. Fakat putlarının reddedilmesi ve aşağılanması nedeniyle öfkelenen müşrik liderlerin aslında bizzat kendileri, putlarına karşı lakayt ve kaba kimselerdi; içlerinde putlarını aşağılayan, hakaret eden, alaya alan kimseler vardı. Hatta İslâm'ın en katı düşmanı, putperestliğin en samimi taraftarı ve destekçisi Ebû Leheb, en '*muktedir*' putları olan Hübel'e bağışlanan değerli eşyaların çalınması olayına karışacak kadar inandığını söylediği şeye ters düşmüş birisiydi. Üstelik onun bu durumu istisna da değildi. Müşrikler arasında, putlarına ayırdığı yiyecekleri veya undan yapılmış putları yiyenler, putlarına bağışlanmış eşyayı çalanlar eksik değildi. Yaûk isimli putu karşısında '*Bu dünyada Tanrı kimine iyilik, kimine kötülük yapar. Yaûk ise ne iyilik, ne de kötülük yapabilir*'[2] diyen Şair Mâlik el-Hamdanî gibileri veya Sa'd isimli putu karşısında; '*Biz Sa'd'a bizi birleştirsin diye geldik, Fakat Sa'd bizi darmadağın etti. Öyleyse biz Sa'd'dan değiliz.* Sa'd *artık çöldeki kayadan başka birşey değildir! Ona ne eğri ne de doğru için dua edilir*'[3] diyerek, puttan korkarak dağılan sürüsünü kızgınlık içerisinde toplamaya çalışanlar veyahut öldürülen babasının intikamı için izin almak niyetiyle gittiği putu yanında fal oku çekip, istediği sonuç çıkmayınca; '*Babanın organını ısırasın! Eğer senin baban öldürülmüş olsaydı beni alıkoymazdın*'[4] deyip, istediği gibi davrananlar her zaman görülüyordu. Üstelik bütün bunlar, Mekke toplumunda sıklıkla karşılaşılan davranışlardan olup, hiç tepki görmüyordu. Ayrıca, gelişmesine engel olamadıkları İslâm davetini kendileri için tehlike olmaktan çıkarmak maksadıyla, Mekke eşrafının Resûlullah'a teklifleri de inançlarındaki samimiyetsizliklerin en önemli belgesi durumundaydı. Davetin her gün daha güçlenerek ilerlediği bir aşamada Resûlullah'a gelerek anlaşma teklifinde bulunmuşlar ve nöbetleşe Allah'a ve putlara tapınmayı teklif etmişlerdi. Tekliflerine göre, dönüşümlü olarak bir bir yıl Allah'a, bir yıl da putlara tapmaya ve bu nedenle bir yıllığına puta tapmaktan vazgeçmeye razıydılar.

Konuyla ilgili olarak Kur'an'ın tartışılmaz tanıklığının ve bağlayıcılığının yanı sıra, diğer tarihi kaynaklar titiz şekilde gözden geçirildiği zaman, putlar dahilinde Peygamberlere yönelik ciddi tepkilerin halk kitlelerinden değil, putlara ve putlarıyla ilgili inançlara karşı lakayt olan toplumun eşrafından geldiği anlaşılmaktadır. Mekke toplumunda gerçekleşen de bu olmuştur. Resûlullah'ın İslâm'ı tebliğ etmeye başlamasıyla birlikte İslâm'a yönelik tepkide bulunanların arasında halk kesiminden birilerine rastlamak pek mümkün değildir. Üstelik halkın arasında İslâm hızla kabul görüp yaygınlaşmış, toplumun ileri gelenleri durumundaki yönetici ve zenginler ise, İslâm'ın halk arasında yaygınlık kazanmasını durdurabilmek için hâl çareleri düşünmüşlerdir. Bu konuda, Ebû Leheb'in, Ümeyye b. Halef'in veya

Nadr b. Hâris'in değişik zamanlarda, İslâm'ın halk arasında yaygınlaşmasını önlemek için tedbirler alınması gerektiğini ifade etmeleri önemlidir.

O halde ne oldu da Kur'an'ın putları reddetmesi veya müşriklerin putlarla ilgili düşünce ve kanaatlerinin eleştirilmesi özellikle eşrafın sert tepkisine neden oldu? Bizzat kendileri inançlarının gerekleri konusunda son derece lakayt kişiler olmalarına rağmen, niçin müminlere tepki verdiler? Bu tamamen putların fonksiyonuyla ilgilidir. Ancak bu, halk arasında yaygın olan '*aracı*', '*şefaatçi*' fonksiyonlarıyla değil, daha özel fonksiyonlarıyla ilgilidir. Bu fonksiyon ise doğrudan eşrafın konumu ve durumuyla bağlantılıdır.

Halk putlara samimi bir şekilde inanıyor ve tapıyordu. Ancak müşrik liderlerin durumu böyle değildi. Geleneğin yanı sıra, geleneğin bir unsuru olan putlar, müşrik toplumdaki mevcut inançlara ve hayat tarzına meşruiyet sağlıyordu. Bu müşrik liderler için önemli bir özellikti. Onlar, putları ile ayrıcalıklı, imtiyazlı konumlarını devam ettirme imkânı elde ediyorlardı. Resûlullah'ın ve diğer müminlerin statükoyu ve putların sahte fonksiyonlarını reddetmeleri ise Mekke eşrafının en önemli menfaat araçlarını geçersiz kılıyordu. Eğer İslâm daveti halk açısından kabul görecek olursa, eşraflıkları sona ereceğinin farkındaydılar. Bu nedenle, İslâm davetini durdurmanın veya saptırmanın mevcut konum ve durumlarını devam ettirebilmek için son derece hayatî bir konu olduğunu düşündüler. Halkı, tanrılarıyla (putlarıyla) alay edildiği bahanesiyle ayaklandırmak ise en kolay yoldu. Böyle olduğu içindir ki her çağda ve toplumda İslâm davetine ilk tepki verenler hep müşrik liderler olmuştur. Onlar kendilerine itaat eden ve ne söylerlerse yapan halka dönerek: '*Pes etmeyin, yürüyün gidin, ilâhlarınıza sımsıkı sarılmaya devam edin, yapılacak tek şey budur!*' (*Sâd, 38:6*) veya '*Sakın Tanrılarınızı terk etmeyin. Özellikle Vedd'i, Süva'ı, Yegûs'u, Yeûk'u ve Nesr'i bırakmayın*' (*Nuh,71:23*) demişlerdir.

Kur'an, putlar ile müşrik toplumun liderleri arasındaki bu gizli ilişkiyi gözler önüne serdi. Hatta, çok dikkatli kimselerin ancak fark edebileceği bu ilişkinin herkes tarafından fark edilmesini sağlayacak açıklamalar yaptı. Put-müstekbir ilişkisini fark edemeyecekler için putların hangi amaçla tahsis edildiğini bizzat kendilerini putlaştıranları örnek göstererek ve onların durumlarını ayrıntılı bir şekilde anlatarak ortaya koydu. Kur'an'ın bu konuda örnek olarak anlattığı müstekbirlerden birisi Nemrut'tur. Kur'an, bir hakikat önderi olan Hz. İbrahim'in Nemrut'la mücadelesini anlatırken, putçuluğun müstekbirler için yerine getirdiği gizli özelliğe dikkatleri çekti ve inancında samimi putperest kitlelerin, mensubu oldukları inancın kendilerine ne gibi zararlar verdiğini bir de bu yönüyle düşünmelerini sağladı. Çünkü, za'fa uğratılarak bilinçleri yok edilmiş, düşünceleri dondurulmuş insanların uyanmalarını, başlarındaki müstekbirlerin oyunlarını bozarak özgürleşmelerini istiyordu.

DİPNOTLAR

1- İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s.39

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/82.

3- İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, 41; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/83.

4- İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, 46; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/88.

Hz. İbrahim'in Örnek Daveti ve Nemrut

> Allah beni doğru yola iletmiş olmasına rağmen, benimle O'nun hakkında hâlâ tartışıyor musunuz? Bilinki ben Allah'tan başka ilâhlık yakıştırdığınız hiçbir şeyden korkmuyorum. Zira Rabbim olan Allah dilemedikçe, bana hiçbir kötülük dokunmaz. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Artık düşünüp öğüt almayacak mısınız? Siz Allah'ın hakkında, hiçbir hüküm göndermediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden niçin korkayım? Şimdi biliyorsanız söyleyin bakalım, iki gruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır; Allah'ı bir olarak kabul edenler mi, yoksa putlara ilâhlık yakıştıranlar mı? (Hz. İbrahim (En'am sûresi, 6:76-81))
>
> Kendini bilmeyenden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir. Hakikat şu ki; Biz İbrahim'i seçtik, O ahirette de salihlerdendir. (Bakara sûresi, 2:130)

Hz. İbrahim, İslâm davetinin öncülerinden, liderlerinden ve tanıklarından birisidir. O'nun İslâm daveti insanlık tarihinin dönüm noktalarından ve en önemli sayfalarından birisini oluşturmuştur. Allah O'nun söylediklerini, yaptıklarını ve yaşadıklarını öncelikle ve özellikle son Resûlü için, genelde ise tüm Müslümanlar için önemli bir örnek ve model olarak anlatmıştır. O, gerçeği kavrayış tarzıyla, arınmasıyla, teslimiyetiyle, davet yöntemiyle, sabrıyla, takvasıyla... esenlik yolcusu olma arzusunda ve kararlılığında olanların en özel örneklerinden birisi olmuştur. Putperestlerle ve özellikle de kendisini tanrılaştırmış Nemrut'la mücadelesi; İslâm davetinin hangi çizgide ilerlemesi gerektiğini, davetin hangi aşamalarında ne tür engel ve zorluklar yaşanacağını, bu zorlukların nasıl aşılacağını gösteren önemli bir referanstır. Burada onun tevhid mücadelesinin sadece putlarla, putperestle ve özellikle de Nemrut'la ilgili kısmı ele alınacaktır. Çünkü O'nun davetinde önemli bir yer işgal eden bu konular putların icat edilmesindeki amacı gösteren, kendisini putlaştıranların kimlik ve kişiliklerini ortaya koyan ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Ayrıca, onun davat sürecini anlatan ayetler, risâletin Mekke dönemindeki olayların seyrine katkısıyla, Resûlullah'a verdiği mesajlarla, insanlara verdiği bilgilerle özel bir öneme sahip olmuştur.

Hz. İbrahim'in Çağı ve Toplumu

Hz. İbrahim'in yaşadığı dönem ve şehir konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Ancak kesin bir şey varsa o da, Hz. İbrahim'in diğer peygamberlerin tamamına yakınında olduğu gibi şirk sapmasına uğramış putperest bir topluma elçi olarak gönderildiğidir. Bu toplumun ise Sümer'in şehir devletlerinden birisi olduğu kesindir. Mezopotamya'nın alt kesimimde yer alan Ur şehrinin Hz. İbrahim'in yaşadığı yer olma ihtimali ise konuyla ilgili rivayetler arasında en kuvvetlisidir.*

* M.Ö. 2000'li yılların en önemli Sümer şehirlerinden olan Ur ve halkı hakkında daha önceleri de bazı bilgiler mevcuttu. Fakat 1922-1934 yılları arasında British Museum ile Pennsylvania Üniversitesinin ortaklaşa finanse ettiği ve Leonard Wolley başkanlığında yürütülen arkeolojik araştırmalar, Ur şehri hakkında daha çok ve somut bilgilere ulaşma imkânı sağlamıştır. Kazılar sonucunda ulaşılan bilgileri şöyle özetlemek mümkündür: Başta Babil ve Ur olmak üzere, dönemin hemen bütün Sümer şehir devletleri oldukça uzak ülkelere kadar ulaşan ticarî faaliyetlerle zengin olmuş insanları barındırıyordu. Halkın önemli bir kesimi zengindi. Kazılarda bulunan ve Afganistan'dan getirilen laciverttaşı ile İran platosunun orta kesiminden gelen steatit, bu şehir tüccarlarının ticarî faaliyet alanları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Anadolu ve Mısır ise sürekli irtibat halinde bulundukları diğer bölgelerdi. Tüccarlarının oldukça kârlı ticarî faaliyetleri sonucunda Sümer kentleri büyüyüp, zenginleşmişlerdi. Bu zenginliğin mezarlara kadar yansımış olması muhtemeldir. Çünkü, kazılar sırasında şehrin mezarlığı tespit edildi. Açılan mezarlarda, şimdiye kadar başka yerde eşine rastlanmayan '*inanılmaz miktarda*' altın, gümüş, bronz ve değerli taşlar bulundu. Ayrıca, Leonard Wolley'in kazılar sonucunda ulaştığı kanaate göre, Ur şehrinin nüfusu yarım milyona yakın tahmin edilmektedir ki, bu sayı o günün dünyası için şaşkınlık uyandıracak bir büyüklüğü ifade etmektedir.
Ur ve Babil gibi bütün Sümer toplumları putperesttiler. Arkeolojik kazılar, söz konusu toplumların putperestliğiyle ilgili oldukça ayrıntılı bilgilere ulaşma imkânı sağlamıştır. Kazılar sırasında bir kısmı oldukça korunmuş vaziyette evler bulundu. Evlerin iki katlı, geniş ve çok odalı inşa edilmiş olması zenginliğin en önemli kanıtlarından birisi olmakla birlikte, asıl önemli olan bir diğer önemli özellik ise, her evde bir odanın tapınak olarak ayrılmış olmasıdır. Tapınak odaların ev mensuplarından ölenlerin gömülmesine imkân sağlayacak kadar büyük olması da dikkat çeken özelliklerden bir diğeridir. Bu tapınaklar, putperestliğin o toplumdaki yaygınlığının yanı sıra, putların çokluğunun da en önemli delili durumundadır. Ayrıca şehrin yollarının kenarında şahıslara ait çok sayıda özel tapınaklar bulunmuştur. Bunlar, şehir merkezindeki büyük putla temsil edilen '*Baş tanrı*'ya oranla daha geri planda kalan '*ikinci dereceden*' tanrılar için yapılmış binalardı. Bunlar, Ur şehrindeki halkın taptığı ve isimleri tabletlerde geçen 5000 civarındaki putun nerelerde saklandığını açıklayan önemli bilgilerdir. Leonard Wolley'den önce W.K. Loftus tarafından Ur'da, J.E. Taylor tarafından Tello'da yürütülen kazılar sırasında bulunan putlardan (heykellerden) bir kısmı, Paris Louvre müzesinin Eski Şark Eserleri bölümüne konuldu. Bu putlar, '*Gudea Heykelleri*' ismiyle anılıyorlar.

Ay Tanrısı Sin'e adak sunulurken

Sümerler putperesttiler. Çoğu putperest toplumda olduğu gibi, Sümerlerin putları da kendi aralarında hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmuştu. En büyük put, '*Ay Tanrısı*' Nanna idi (diğer ismi Sin'dir).* Onun Ur'un koruyucusu olduğuna inanılıyordu. Ayrıca '*Güneş*' ve '*Yıldız*' tanrılarına da inanılmaktaydı. Kral '*Baş tanrı*' ile aynı (özdeş) kabul ediliyordu. Bu nedenle de kralın buyrukları, tanrının buyrukları kabul ediliyordu. Kral bütün hayatı boyunca '*Baş tanrı*' nın temsilcisi olup, onun adına toplumu yönetiyordu. Şehir merkezindeki büyük tapınakta bulunan büyük put ise '*Baş tanrı*'nın vücudunu sembolize etmekteydi. Böylelikle ilginç tarzda bir teslis inancı oluşturulmuştu. '*Baş tanrı*'ya inanılıyor, bu tanrı şehir merkezindeki büyük putla sembolleşiyor; ancak o put konuşamadığı, bir fonksiyona sahip bulunmadığı için '*Baş tanrı*' adına kral konuşuyor ve '*Baş tanrı*' adına otoriteyi elinde bulunduruyordu. Yılda bir defa yapılan özel bir törenle de kralın, '*Baş tanrı*'yla irtibat kurmasına yardımcı olunuyordu.

Kral olan şahıs, krallığı nedeniyle ülkenin sahibi durumundaydı. '*Baş tanrı*'yı temsil ediyor olması ise otoritesini ve sahipliğini (Kur'anî ifadeyle melikliğini, rablığını) meşrulaştırıyor ve mutlaklaştırıyordu. Dolayısıyla her ne olursa olsun

* Nanna için Ur kentinin merkezinde oldukça görkemli bir bina inşa edilmişti. Basamaklı bir piramide benzeyen bu yüksek bina, tabanda 46x64 metre, tepede ise 12 metre genişliğindeydi. Piramidin en üstünde Nanna için bir oda inşa edilmişti. Bu oda, Nanna'nın yatak odası kabul ediliyordu. Benzer bir bina ise komşu şehir Babil'de bulunuyordu. Bu bina ise '*Babil Tanrısı*' kabul edilen Marduk isimli put için inşa edilmişti. 550x450 metrelik bir alanı kaplayan bu bina, 90 metre yüksekliğindeydi. Birinci kat 33 metre, ikinci kat 18 metre, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı katlar 6'şar metre yüksekliğindeydi. Yedinci kat Marduk'un katı olup yüksekliği 15 metreydi. Damı altın kaplama ve mavi tuğlalarla süslü bu devasa yapı, bugünün şartlarında dahi insan hayalini zorlayacak bir mimari harika olduğuna göre, yapıldığı zaman ve şartlar düşünülürse binanın önemi daha iyi anlaşılır.

Babil Kulesi (Temsili Resim)

kralın otoritesine karşı çıkmak mümkün değildi. Çünkü böylesi bir durumda '*Baş tanrı*'ya karşı çıkılmış olunurdu. '*Baş tanrı*'yla irtibat kuran ve onun temsilcisi sıfatıyla faaliyette bulunan kralın en önemli faaliyet alanı ise, halkı tanrılara bağışta bulunmaya çağırmasıydı. Halk inandığı tanrılar adına, putların yanına istenen değerli eşyaları bırakır ve bunlar o putun hizmetçisi tarafından '*koruma*' altına alınırdı. Kral, '*Baş tanrı*'yı temsil ettiği için, '*Baş tanrı*'nın vücudunu oluşturan büyük puta olan bütün bağışları kullanma hakkına sahipti. Bu durumun ekonomik açıdan pek önem ifade etmeyeceği düşünülmemelidir. Putlar adına yapılan bağışların oranı hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Lagaş'ta* bulunan bir tablette, ticarî gelirden ve tarım ürünlerinden '*Baş tanrı*'ya verilmesi gereken pay hakkında bilgi yer almaktadır. Buna göre; gelir eşit olmayan tarzda üçe ayrılıyordu. Bu paydan en büyüğü '*Baş tanrı*'ya veriliyordu. Bu elbette ki '*Baş tanrı*' adına krala giden bir paydı. Payın ikinci bölümü ise yürüttükleri '*kutsal*' görev icabı putların hizmetkârı olan rahiplere veriliyordu. Geri kalan en küçük pay ise üretimde bulunan şahsın kendisinindi. Yine konuyla ilgili olarak tarihçi Heredot'un verdiği bir bilgi oldukça önemlidir. O, Babil kulesinin yedinci katını teşkil eden Mar-

* Ur'a yaklaşık 50 km uzaklıkta bir Sümer şehri.

duk'un katında bulunan taht, iskemle ve masanın saf altından imal edildiğini ve bunların 800 talent olduğunu belirtmektedir. Talent bir ölçü birimi olup, bir talent 29,68 kg'dır. Bu durumda Marduk'un adına yapılmış olan taht, masa ve iskemlenin 23.700 kg ağırlıkta saf altından yapıldığı anlaşılmaktadır.[1]

Bir dinler tarihçisi, Sümer toplumları için, ekonomik faaliyetleri de kapsayacak tarzda *'hayat mabedin etrafında çevrelenmişti'*[2] derken önemli bir özelliği belirtmişti. Öyleydi; çünkü insanlar kendi hayatlarını devam ettirmek için değil, verdikleri paylarla *'tanrılarını'* memnun etmek için yaşıyorlardı. *'Baş tanrı'*yı temsilen Kral ve diğer küçük tanrıları temsilen de rahipler, tanrıların *'nasıl hoşnut edilecekleri-ni'*[3] halka bildiriyorlar ve ürünlerden paylarını alıyorlardı. *'Tanrılar'* ancak böylelikle üretmek zorunda kalmadan ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlardı. Halk ise bu hoşnutluğu elde edebilmek için sahip oldukları her şeylerini veriyorlardı. Kral bir yana küçük tanrıları temsil eden *'rahipler dahi çok büyük gelirler elde etmişlerdi.'*[4]

Hz. İbrahim'in Çağrısı

Hz. İbrahim, bu putperest toplumda, şirki yok etmek, putları kırmak ve hakkı hakim kılmak için görevlendirilen bir peygamberdi. Putçuluğun yaygınlık kazandığı ve yönetimin açıkça putlarla kendisini meşrulaştırdığı bir toplumda ve yönetimde, hakkı hakim kılma gayretlerinin ne tür tepkilerle karşılaşacağını tahmin etmek zor değildir. Daha önemlisi, Hz. İbrahim putlar imal eden ve bu putları satarak gelir elde eden bir rahip-tüccarın oğluydu. Babası, imal ettiği putları satarak para kazanan ve kendi elleriyle yaptığı putlara tapan bir müşrikti.

Hz. İbrahim, risâlet görevi dahilinde, putların mahiyetini açıklamakla çok uğraştı. Putların inanılan fonksiyonlarının gerçek olmadığını, akılları işlemez, bilinçleri yok edilmiş, düşünceleri doğru işlemez kılınmış insanlara anlatmanın çabasını yürüttü. Bu nedenle, Hz. İbrahim'in kıssasını anlatan ayetlerde, Hz. İbrahim'in putların mahiyetini açıklama çabaları ağırlıklı bir konu olarak geçmektedir. O, önce bütün topluma hitap etti: *' İbrahim, bizden aldığı vahiy gereği, kavmine dönerek: 'Allah'a kulluk edin ve O'nun gazabından sakının. Bilirseniz bu sizin için hayırlıdır!' diye seslendi. Ve devamla 'Siz Allah'ı bırakıp cansız putlara tapıyorsunuz ve böylece yalanlar uydurup durmaktasınız. Gerçek şu ki, sizin Allah'tan başka tapmakta olduklarınız, size rızık vermeye güç yetiremezler. Öyleyse rızkı Allah katında arayın, yalnızca O'na kulluk edin, O'na şükredin, çünkü sonunda yine O'na döndürüleceksiniz. Ve eğer beni yalanlarsanız bilin ki, sizden önceki başka toplumlar da Allah'ın peygamberlerini yalanladılar. Elçiye düşen, sadece kendisine emanet edilen mesajı, apaçık bir şekilde iletmektir' (Ankebut, 29:16-18).* Putçuluğun önemli şahsiyetlerinden ve put ustalarından birisi olan babasına ise ayrıca hitap etti: *'Ey babacığım! Duymaz, görmez, senden hiçbir şeyi gideremez şeylere niçin tapınıyorsun? Ey*

babacığım! Sana gelmeyen bilgi bana geldi. Bana uy, seni doğru yola götüreyim. Ey babacığım! Gel şeytana kulluk etme. Şüphe yok ki, şeytan sınırsız rahmet sahibi olan Rahman'a baş kaldıran birisidir. Ey babacığım! Ben, senin başına O sınırsız rahmet sahibi Rahman'ın katından bir azap gelip çatmasından ve böylece şeytanın dostu olmandan korkarım' (Meryem, 19:42-45). Yanlışlarını gösteren, gerçeği sunan, hem akla ve hem de kalbe hitap eden bu çağrıya karşı babasının cevabı şöyle oldu: *'Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer bu tutumuna bir son vermezsen, seni mutlaka öldüresiye taşa tutarım. Haydi git, bir süre benden uzak dur' (Meryem, 19:46).* Hz. İbrahim'in bu sözlere karşılığı ise, davet sürecinin o aşamasına ve şirk sapmasına karşı hakkı ifade etme sorumluluğuna uygun bir cevap oldu: *'Sana selâm olsun! Rabbimden seni bağışlamasını isteyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır. Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvarıp, yakardığınız şeylerden uzak duracak ve yalnızca Rabbime yalvaracağım. Böylece Rabbime yalvarmakla, sizin gibi bedbaht olmayacağım' (Meryem, 19:48).* Hz. İbrahim'in bu ifadelere yansıyan kararı, *'müşriklerden ve onların Allah'ı bırakıpta tapındıkları şeylerden uzaklaşması' (Meryem, 19:48)*, her şartta ve ortamda İslâm ile şirkin, hak ile batılın, doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün ayrılığının gerekli kıldığı bir durumdan başkası değildi. Bir müminin hiçbir şekilde ve hiçbir gerekçeyle müşriklerin yanında ve onların himayesinde zillet içerisinde olamayacağının ifadesiydi. Tevhid-küfür mücadelesinde müminlerin olmazsa olmaz konumlarını belirleyen evrensel ilkeydi.

Hz. İbrahim'in, davetin ilk aşamasındaki muhatapları çevresindeki insanlardı. Onlara, samimi olarak inandıkları şeyler konusunda büyük yanlışlıklar içerisinde olduklarını göstermeye çalıştı. *'Dindar'* oldukları dinlerinin saçmalıklarla dolu olduğunu anlattı. Putların cansız, herhangi bir fonksiyona sahip olmayan heykellerden başka bir şey olmadıklarını; insanın var olmasının, yaşamasının, sağlıklı olmasının nedeninin sadece Allah olduğunu açıkladı. Bu karşılaştırma ile de insanların neye kulluk etmeleri gerektiğini bildirdi: *'Hani babasına ve kavmine 'Siz neye kulluk ediyorsunuz?' demişti. Demişlerdi ki; 'Putlara tapıyoruz. Bunun için sürekli onların önünde bel büküp, eğiliyoruz.' Dedi ki; 'Çağırdığınız zaman onlar sizi işitiyorlar mı? Ya da size bir yararı veya zararı dokunuyor mu?' 'Hayır! Biz atalarımızı böyle yaparken bulduk' dediler. İbrahim de dedi ki; 'Şimdi neye tapmakta olduklarınızı gördünüz mü? Hem siz ve hem de atalarınız neye tapıyorsunuz anlayın. İşte bunlar gerçekten benim düşmanımdır. Yalnızca alemlerin Rabb'i hariç; beni yaratan ve bana hidayet veren O'dur. Beni yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek olan O'dur. Din (Ceza) günü hatalarımı bağışlayacağını ummakta olduğum da O'dur' (Şuara, 26:70-82).*

Öfke ve Sorgu

Kabul etmek gerekir ki, statükonun dışında ve hatta karşısında inanç ve görüşler dile getiren, bunu yaparken de her türlü müşrik tepki ve tehlikesine karşılık görünürde hiçbir yardımcısı olmayan birisi biraz garip, biraz acınacak bir halde görünür. Birçokları açısından böyle bir kişiyi ciddiye almak zordur. Bu nedenle Hz. Muhammed'in risâlet görevinin ilk günlerinde olduğu gibi, Hz. İbrahim de risâletinin ilk günlerinde ciddiye alınmadı. Bunun izlerini bir ayette buluyoruz: *'Onlar; 'Sen bize hakikat mı getirdin, yoksa sen şakacılardan mısın?' dediler' (Enbiya, 21:55).*

Hz. İbrahim nüfusu yüzbinleri bulan bir şehirde, putları kabul etmeyen tek kişiydi. Herkesin özel putunun bulunduğu böylesi bir yerde, hemşehrileri O'nun kendisine görünmeyen, soyut bir bir put edindiği düşünmüş olabilirler. Fakat zamanla anladılar ki, Hz. İbrahim o toplumda hiç kimsenin sahibi olmadığı soyut bir put edinmemişti. Zira O, bütün putlara karşı olduğunu söylüyordu. Bütün putların hiçbir işe yaramayan şeyler olduğunu ilan ediyordu. İşte o zaman iş değişmeye başladı. Bütün putlara yönelik ifadelerin, şehrin en büyük putunu, dolayısıyla o putu temsil eden *'Baş tanrı'*yı ve temsilcisini hedef aldığı açıktı. Bunu kabul edemezlerdi. Zira o hepsinin putuydu; kralıydı.

Müşrikler, önceleri ciddiye almadıkları Hz. İbrahim'in aslında ciddiye alınması gerektiğini kısa süre sonra fark ettiler. Anladılar ki, problem, bir kişinin putları reddedişi değildi. Problem, toplumun inancının ve yaşantı tarzının merkezini oluşturan putu reddedişti. İş bununla da kalmamakta, bu putların meşruluklarını sağlayan en önemli dayanak konumundaki gelenek de reddedilmekteydi. Hatta putperest geleneğin dayanağı konumundaki tüm ataların tamamının yanlış iş yaptıkları ilan ediliyordu: *'Onlar; 'Atalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk' dediler. İbrahim dedi ki; 'Yemin olsun, siz ve atalarınız açık bir sapıklık içindesiniz' (Enbiya, 21:52).*

Müşrikler açısından problemin boyutu büyüktü. O sıralar ülkenin kralı olan Nemrut da olup bitenlerden haberdar olmuştu. Putların bir fonksiyona sahip olmadığının ilanının, kendi otoritesinin meşruluk dayanağını hedef aldığı ortadaydı. Zira o, *'Baş tanrı'* olan *'Ay Tanrısı'* Nanna'nın insanlar arasındaki tek temsilcisiydi. Nanna'yı temsil eden heykel reddedilince, Nanna da reddedilmiş olmaktaydı. Nanna reddedilince, Nemrut'un otoritesi reddedilmekte, iktidarı gayr-i meşru ilan edilmekteydi. Nemrut açısından bu büyük bir problemdi. Fakat acaba Hz. İbrahim aslında *'Ay Tanrısı'* Nanna'nın bizzat kendisini değil de, varlığını sembolize eden heykeli reddediyor olamaz mıydı? Eğer böyle ise Nemrut açısından bir problem söz konusu değildi. Çünkü Nanna'nın varlığının kabulü, kendi otoritesinin de kabulü anlamına gelirdi. Ancak, durum düşünüldüğü gibi çıkmadı. Hz.

İbrahim, Nanna'nın sadece heykelini değil, esasında Nanna'nın sözde varlığını ve sıfatlarını da reddediyor; tüm bunların hayal ürünü şeyler olduğunu ilan ediyordu; gidişatını hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini de özellikle ifade ediyordu: *'Gecenin karanlığı bastırdığı zaman, gökte bir yıldız gördü ve haykırdı: 'Söyleyin, bu mu benim Rabbim?' Ama yıldız kaybolunca 'Ben kaybolup, batıp giden şeyleri sevmem' dedi. Bir de ayın parlak bir şekilde doğmakta olduğunu görünce: 'Peki söyleyin, bu mu benim Rabbim' diye haykırdı. Ama ay da batınca 'Gerçekten eğer Rabbim beni doğruya iletmese, ben kesinlikle sapıklığa düşmüş kimselerden olurum' dedi. Sonra güneşin doğduğunu görünce: 'Bu mu benim Rabbim? Bu hepsinden de büyük' diye haykırdı. Ama o da kaybolunca 'Ey halkım! Ben sizin gibi, Allah'tan başka şeylere ilâhlık yakıştırmaktan uzağım. Bakın, ben gerçeklere uymayan her şeyden uzak durarak yüzümü ve özümü, gökleri ve yeri var eden Allah'a çevirmekteyim. Ve ben, O'ndan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan değilim.' Toplumu onunla tartışmaya girdi, bunun üzerine onlara: 'Allah beni doğru yola iletmiş olmasına rağmen, benimle O'nun hakkında hâlâ tartışıyor musunuz? Bilin ki ben Allah'tan başka ilâhlık yakıştırdığınız hiçbir şeyden korkmuyorum. Zira Rabbim olan Allah dilemedikçe, bana hiçbir kötülük dokunmaz. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Artık düşünüp öğüt almayacak mısınız?' Siz Allah'ın hakkında, hiçbir hüküm göndermediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden niçin korkayım? Şimdi biliyorsanız söyleyin bakalım, iki guruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır; Allah'ı bir olarak kabul edenler mi, yoksa putlara ilâhlık yakıştıranlar mı?' (En'am, 6:76-81).*

Bütün bunlar başta Nemrut olmak üzere, bireysel ve toplumsal hayatlarının temelini oluşturan ilkeleri putlarıyla meşrulaştıranlar için oldukça tehlikeli sözlerdi. Bu sözler bireysel ve toplumsal hayatın bütün ilke ve özelliklerini hedef almakta ve yanlış olarak nitelemekteydi. Dolayısıyla her iki taraf için de problem büyüyordu. Müşrik eşraf için problem büyüyordu; çünkü inanç, düşünce ve yaşantının her alanında sahip oldukları bütün şeyler yanlışlanıyor ve açıkça reddediliyordu. Hz. İbrahim için problem büyüyordu; çünkü başlarında ülkenin kralı olan Nemrut'un da bulunduğu, büyük bir topluluk öfke içerisinde karşısında yer alıyordu. Fakat Hz. İbrahim için söz konusu olan problem ve o problemin neden olduğu tehlike görünüşteydi. Zira O, alemlerin Rabb'i olan Allah'ın taraftarıydı. Allah'a dost olan (Nisa, 4:125), Allah'ın yardımını alan birisi ise zayıf, güçsüz değildi.

Hz. İbrahim çekinmeden, korkmadan görevine devam etti. İlâhî hakikatleri ilandan bir an olsun geri durmadı. Bir ara 'Ay Tanrısı' Nanna'yı ve diğer güneş, yıldız *'tanrılarını'* reddettiği için, başına büyük bir bela gelmesini bekleyen halkın arasına karıştı ve puthanenin bulunduğu yere gitti. Amacı düşündüğü bir planı uygulamaya koymaktı: *'Andolsun Allah'a, sizler arkanızı dönüp gittikten sonra, ben*

sizin putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım' (Enbiya, 21:57) diyerek bir karar vermişti. Bunu yapabilmesi için halkın puthanenin yanından uzaklaşması gerekmekteydi. Çevresindeki insanlara *'Sizler neye tapıyorsunuz? Birtakım uydurma yalanlar için mi Allah'tan başka ilâhlar ediniyorsunuz? Alemlerin Rabb'i hakkındaki düşünceniz nedir?' (Saffât, 37:86,87)* diye sordu. Bu soru müşrikler için Nanna'nın azabını çağırmakla eş anlamlıydı. Korktular, azabın gelmesinin çok yakın olduğunu düşündüler. Hz. İbrahim sorusunu takiben; *'Sonra yıldıza bir göz attı. 'Ben doğrusu hastayım' dedi' (Saffât 37:88,89).* Müşrikler, ilahî azabın geliyor olmasından iyice emin oldular. Nanna'nın azabının Hz. İbrahim'in üzerine inmekte olduğuna emindiler. O azap kendilerine de dokunmaması için, *'arkalarını dönüp O'ndan kaçtılar. İbrahim de kimselerin bulunmadığı o günde, onların putlarına yaklaştı ve 'Önünüze konulmuş bu güzelim yemeklerden niçin yemiyorsunuz? Neyiniz var ki, konuşmuyorsunuz?' dedi. Sonra üzerlerine yürüyüp, tüm gücüyle vurup kırdı onları' (Saffât, 37:90-93). ' O, putların hepsini paramparça etti, yalnız kendisine başvursunlar diye, en büyük putu bıraktı' (Enbiya, 21:58). 'Çok geçmeden halk yığın halinde toplanıp oraya geldi' (Saffât, 37:94). 'Onlar dönüp puthanede olanları görünce, 'Bunları putlarımıza kim yaptı?' diye sordular. 'Onun haksızca iş yapan biri olduğunda kuşku yok!' dediler. İçlerinden bazıları, 'İbrahim denen bir gencin, o tanrıları diline doladığını işitmiştik. Onu insanların gözü önüne getirin, mahkemesi ve cezalandırılması halk önünde olsun da, belki ona şahit olunca, ondan ibret alırlar' dediler. İbrahim onların yanlarına getirilince, 'Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?' diye sordular. İbrahim, 'Belki onu, putların büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorsa ona sorun' dedi. Bunun üzerine vicdanlarına dönüp, 'Doğrusu asıl zalim olan, yaratılış gayesi dışında yaşamak suretiyle yoldan çıkan biziz!' diyerek kendilerini suçlamış oldular. Ama çok geçmeden, yine eski düşünce tarzlarına döndüler ve İbrahim'e, 'Bu putların konuşamadıklarını, kendin de pekala biliyorsun!' dediler. İbrahim, 'O halde' dedi; 'Allah'ı bırakıpta size hiçbir şekilde ne yararı, ne de zararı dokunmayan şeylere mi tapınıyorsunuz? Yuh olsun size de, Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün bu nesnelere de! Hâlâ akletmeyecek misiniz?' (Enbiya, 21:59-67).*

Putların aşağılanıp, reddedilmesi; kırılması; putların sembolize ettiği başta *'Ay Tanrısı'* Nanna olmak üzere bütün *'tanrıların'* reddedilmesi ve bunlara bağlı olarak Kralın otoritesinin gayr-i meşru ilan edilmesi, Kral Nemrut ve adamları için önemli bir problemdi. Nemrut, Hz. İbrahim'le görüşmeye karar verdi. Eğer O'nu düşüncelerinden vazgeçirebilir veya tartışarak yanlışlığını ispatlayabilirse, kendisi ve saltanatı için söz konusu olan problemi çözerdi. Yoksa her geçen gün altındaki tahtının biraz daha sallandığını fark etmeye başlamıştı. Hz. İbrahim'in sözleri, otoritesinin dayanaklarını bir bir yıkıyordu. Hz. İbrahim, Nemrut'un huzuruna çıkarıldı. Nemrut, Hz. İbrahim'le tartışmaya girişti (Bakara, 2:258). O, Hz. İbrahim'i hemen öldürüp, işi bitirmeyi düşünmedi. Düşündüyse de bu düşüncesini

yararlı bulmadı. Çünkü böylesi bir durumda, Hz. İbrahim'in fikirlerinin bazıları tarafından benimsenmesinden korktu. Hz. İbrahim'i tartışmada yenecek olursa, bu durumda hiç kimsenin Hz. İbrahim'in taraftarı olmak istemeyeceğini hesapladı. Bu amaçla önce tartışmaya girdi. Fakat Hz. İbrahim'in iş olsun diye tartışmak niyeti yoktu. Tevhid'in ciddiyeti, ciddi olmayan tartışmalara konu olmaya engeldi. Hz. İbrahim durumu kısa sürede sonuçlandırmak için halkın gözünde *'Baş tanrı'* Nanna'nın yeryüzündeki temsilcisi olan ve onun adına toplumu yöneten Nemrut'a hitaben, *'Benim Rabb'im diriltir ve öldürür'(Bakara 2:258)* dedi. Nemrut, bu söz karşısında cevabını hemen verdi: *'Ben de öldürür ve diriltirim' (Bakara, 2:258)*. O bu sözüyle, istediğini öldürebileceğini, öldürmeye karar verdiklerini de serbest bırakıp öldürmekten vazgeçebileceği ve buna kimsenin karışamayacağını kastediyordu. Bu cevap tartışmayı izleyenler açısından *'mantıklıydı'*. Böylelikle halk Nemrut'un sıfatlarının Hz. İbrahim'in Rabb'inin sıfatlarından aşağı olmadığını düşünmüş olmalıdır. Hz. İbrahim tartışmayı uzatmamak, kendi sözündeki kastolunan ile Nemrut'un kasdettiğinin çok farklı şeyler olduğunu açıklamak gibi uzun bir yolu seçmedi. Konuyu bir anda bitirmeye karar verdi: *'Şüphe yok ki, Allah güneşi doğudan getirir, hadi sen de onu batıdan getir' (Bakara, 2:258)*. Nemrut şaşırdı, diyecek bir şey bulamadı; *'afallayıp kaldı' (Bakara, 2:258)*. Hz. İbrahim'i öldürmekten başka çaresi olmadığını düşündü. Ama cezası o kadar ağır olmalıydı ki, O'nun yoluna uymaya niyetlenenlere korku salsın. Bir daha böylesi bir yola uyanlar bulunmasın.

Yakmayan Ateş

Ceza, ateşte yakarak öldürmek biçiminde belirlendi. Ateş hazırlandı ve Hz. İbrahim ateşe atıldı. Ancak, insanlar için tayin ettiği hayat tarzını içtenlikle kabul edip, gereklerini yerine getirenleri destekleyip korumayı üzerine bir hak kabul eden Allah, kendisine dost olduğu Hz. İbrahim'i yalnız ve yardımcısız bırakmadı. Tevhidin hak oluşunu, şirkin batıl oluşunu, zorbalığın çözümsüzlüğünü göstermek için ateşe emretti: *'Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol' (Enbiya, 21:69)*. Ve ateş İbrahim için serinlik, esenlik oldu; O'na hiçbir zarar vermedi.

Nemrut, Hz. İbrahim'i ateşte yakıp, yok ederek kendi otoritesini kurtarmayı amaçlamıştı. Fakat Hz. İbrahim'e vermeyi amaçladığı ceza ile otoritesi iyice sarsıldı. Ateş, İbrahim ve temsil ettiği dava için son değil, başlangıç oldu. Nemrut için ise sonun başlangıcı. Hakikatin gücü bir kez daha açığa çıktı. Ateşten sapasağlam çıkan Hz. İbrahim, verilen ilâhî bir talimat gereği (Saffât, 37:99) o bölgeyi terk etti ve bir başka yere göçtü. Çünkü İslâm daveti orada sonuna kadar devam ettirilmiş ve gerçek herkese ulaştırılmıştı. Artık peygamberlik görevini bu yeni ülkede yerine getirecekti. Yanında ise ileride peygamberlerden birisi olacak yeğeni Lût

vardı; *'Ve biz O'nu da, kardeşinin oğlu Lût'u da geçmiş ve gelecek bütün çağlar için kutlu kıldığımız ülkeye ulaştırdık' (Enbiya, 21:79).*

Bütün bu ayetler ve diğer bazıları, geçmişte yaşamış bir peygamberi ve O'nun müşrik toplumuyla mücadelesini anlatıyordu. Hz. İbrahim'in İslâm daveti, Mekke'deki İslâm davetinden, O'nun tevhid mücadelesi, Mekke'deki tevhid mücadelesinden binlerce yıl önce gerçekleşmişti. Ama Hz. İbrahim'in binlerce yıl önce gerçekleştirdiği davetin seyri ve konuları, kendisinden binlerce yıl sonraki İslâm daveti için bir modeldi. Şahıslar, mekanlar ve zaman farklı olabilirdi ama, davetin senaryosu aynıydı. Dolayısıyla, M.Ö. 2000'li yıllarda Sümer kentlerinin birisinde Hz. İbrahim'in liderliğinde Nemrut ve adamlarına karşı gerçekleştirilen İslâm daveti, bu davet için yürütülen çaba ve çalışmalar; M.S. 7. yüzyılın Mekke'sinde Hz. Muhammed'in Dâru'n-Nedve üyelerine ve adamlarına karşı gerçekleştirdiği İslâm daveti, bu davet için yürüttüğü çaba ve çalışmaların birebir örneğiydi; modeliydi. Ve bu nedenle, geçmişte yaşananları anlatan ayetler, esasen doğrudan Hz. Muhammed'e ve Mekke müşriklerine hitap ediyordu. Resûlullah, Hz. İbrahim'in şahsından ve davet sürecinden neler yapması gerektiğini, yapacağı şeylerin nelere yol açacağını ve karşılaştığı zorluklardan nasıl kurtulacağını öğreniyordu. Yine bu ayetlerle zorlukları takip eden başarıların, mükafatların müjdesi veriliyordu. Allah, gerekirse razı olduğu kulları için ateşi bile *'serin ve esenlik'* kılardı. O halde Resûlullah veya diğer müminler, hiçbir şekilde gidişatlarını yalpalatmamalı, kendilerine Hz. İbrahim'i örnek alıp O'nun dediklerini demeliydiler, O'nun gibi dirençli olmalıydılar, davalarında O'nun gibi kararlılık sergilemeliydiler: *'Kendini bilmeyenden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir. Hakikat şu ki; Biz İbrahim'i seçtik, O ahirette de salihlerdendir' (Bakara, 2:130).*

Mekke müşriklerine gelince, onların selefleri, Hz. İbrahim'in hakkı tebliğ için gönderildiği Nemrut ve onun müşrik, sapık, zorba adamlarıydı. Mekke'nin müşrik liderleri Nemrut ve adamlarıyla olan benzerliklerini inançlarıyla, sözleriyle, Resûlullah'a karşı tutum ve davranışlarıyla, İslâm davetine karşı yaptıklarıyla her fırsatta ortaya koymuşlardı ve halen de öyle davranmaya devam ediyorlardı. Nemrut zorbaydı, zalimdi, kötüydü; Mekke'nin müşrik liderleri de. Nemrut ve adamları halkı sömürüyordu; Mekke'nin müşrik liderleri de. Nemrut tüm yaptığı zorbalıkları, sömürüleri, haksızlıkları putlarla meşrulaştırıyordu; Mekke'nin müşrik liderleri de. İsimler, mekânlar ve zaman farklı olabilirdi; fakat oyun ve hileler aynıydı. Nemrut'un sisteminde ve toplumunda zulüm ve baskı vardı, Mekke'de de; Nemrut'un egemen olduğu toplumda sömürü ve haksızlık vardı, Mekke'de de; Nemrut'un dini saçmaydı, akılsızlıktı, hakikate muhalifti; Mekke'nin dini de... Dolayısıyla, eğer Mekke müşrikleri şirklerinde inat edip Resûlullah'ı reddetmeye devam ederlerse, zorbalıklarını sürdürürlerse, Nemrut'un ve adamlarının akıbetini paylaşacaklarını bilmeliydiler. O akibet ki zelil, kötü ve horlanmış bir halde

kalakalmaktı: *'Onlar, İbrahim'e düzen kurmak istediler. Fakat biz onları hüsrana uğrattık'* (Enbiya, 21:70).

DİPOTLAR

1- Ceram, *Tanrılar, Mezarlar, Bilginler*, s. 326,327
2- Hervé, *Dinler Tarihi*, s. 126
3- Mc Neill, *Dünya Tarihi*, s. 25
4- *Büyük Larausse*, s.XXIII/11953

Bölüm: 4
İslâm Daveti ve İtirazlar

Organize Tepkiler

> Düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra baktı. Sonra kaşını çattı, suratını astı. Sonra da arkasını döndü, büyüklük taslad; *'Bu bir yerlerden öğrenilmiş sihirden başka bir şey değil. Bu sadece bir insan sözü'* dedi. (Müddessir sûresi, 74:18-25)

Mekke'nin müşrik eşrafı, Resûlullah'ın liderliğinde başlayan İslâm davetine veya Resûlullah'ın bizzat şahsına değişik gerekçelerle tepkide bulundular. Bu gerekçelerine bağlı olmak üzere İslâm davetini yok edebilmenin planlarını düşünüp, bu planlar dahilinde gerekli girişimlerde bulundular. İslâm davetiyle muhatap oluşlarının ilk günlerinde Ebû Talib'le görüşüp, ondan yeğenine engel olmasını istemeleri, İslâm davetini durdurma amacı taşıyan sistemli girişimlerinin ilk örneğini oluşturdu. Fakat çok geçmeden eşrafı derin düşüncelere sevk eden bir durum açığa çıktı. Hac zamanı yaklaşmıştı. Kısa bir süre sonra çevre bölgelerden birçok insan Mekke'ye gelecekti. Bu durum Mekke eşrafını düşündürüp, korkuttu. Çünkü, çevre bölgelerden Mekke'ye gelenlerin, İslâm davetinin yaygınlık kazanmasından Mekke eşrafını sorumlu tutup, putlarını korumadıkları ve dinlerini iyi temsil edemedikleri için Mekke'ye yönelik düşmanca girişimlerde bulunmaları söz konusuydu. İslâm davetine izin verdikleri için Mekke toplumunu cezalandırmaya kalkışmaları kuvvetli bir ihtimaldi. Bu korkuyu, yakın akrabalarına İslâm'ı anlatmak için verdiği yemek daveti sırasında Resûlullah'a karşı çıkan Ebû Leheb açıkça ifade etmiş ve şöyle demişti: *'Şunu bil ki, senin kavmin, seni tüm Araplara karşı koruyacak güçte değildir. Sen kavminin başına büyük bir belâ açıyorsun. Bu nedenle Arap kabileleri bütün güçleriyle üzerimize çullanmadan, bizler ellerimizi çabuk tutup seni hapsetmemiz gerekir. Bu, seni tüm Araplara karşı korumaktan daha kolaydır.'* Eşraftan diğer bazıları ise kendilerine gerçekleştirilen davet karşısında *'Sana uyarsak yurdumuzdan atılırız'* demişlerdi.

Mekke ileri gelenleri, korktukları durumun gerçekleşmemesi için, tez elden bir çare bulmalıydılar. Zira, hac mevsimi iyice yaklaşmıştı. Mekke şehir meclisi konumundaki Dâru'n-Nedve'de olağanüstü gündemle bir toplantı tertip edilmesine karar verdiler. Toplantının başkanlığını, eşrafın en yaşlılarından ve Mekke şehir devletinin en nüfuzlu şahsiyetlerinden Velid b. Muğire yaptı. Velid b. Muğire bir konuşma yaparak, niçin toplandıklarını, toplanmalarının gerekçesi olan problemin ne olduğunu açıkladı: *'Ey Kureyşliler! Hac mevsimi iyice yaklaştı. Kısa bir süre sonra Araplar gruplar halinde Mekke'ye gelecekler. Gelince de Muhammed'in ve arkadaşlarının davasından haberdar olacaklar. Bu konuda bizlere bazı şeyler soracaklar. Onların sorularına her birimiz kendimizce bir şeyler söyleyeceğiz. Her birimiz ayrı şey söylersek yalanımız açığa çıkar. Gelin şimdi bu konuda bir karara varıp, görüş birliğine ulaşalım. Böylelikle hepimizin cevabı aynı olur. Bu ise inandırıcılığımızı artırır'*. Toplantıya katılanlar, konu ile ilgili olmak üzere Velid b. Muğire'nin görüşünün ne olduğunu sordular; *'Ey Abdüşems'in babası! önce sen fikrini söyle. Bu konuda görüşünle bize yol göster'* dediler. Velid b. Muğire, konuyla ilgili bir kararının bulunmadığını, bu nedenle herkesin fikrini açıklamasının uygun olacağını bildirdi: *'Hayır! düşüncelerinizi önce siz söyleyin. Ben sizi dinleyeceğim'* dedi. Bir kişi *'Kâhin'* fikrini ileri sürdü: *'Muhammed hakkında, O bir kâhindir, deriz'* dedi. Velid b. Muğire çok fazla düşünmeden bu fikri uygun bulmadığını söyledi: *'Vallahi o kâhin değil. Biz kâhinlerin nasıl kişiler olduklarını çok iyi bilen kişileriz. O'nun hareketlerinde ne kâhin hali ve ne de sözlerinde bir kâhin ifadesi var. Kâhin olanların söyledikleri bazen doğru çıkar, bazen da yalan. Fakat Muhammed'in şimdiye kadar hiç yalan söylediğine şahit olmadık'*. Bu sefer daha farklı bir görüş ileri sürüldü: *'O bir mecnundur, delidir deriz'* diyen oldu. Velid b. Muğire bunu da inandırıcı bulmadı; *'Mecnunluğun, deliliğin ne olduğunu çok iyi bilen kişileriz. Yine çok iyi biliyoruz ki, Muhammed'de mecnunluk, delilik hâli yok. Çünkü O'nda ne nefes darlığı, ne çırpınma, titreme ve ne de evhamlanma var'* dedi. Bunun üzerine *'O bir şairdir, deriz'* diyen oldu. Ancak Velid b. Muğire bunu da uygun bulmadı. Bu görüşün de inandırıcılıktan uzak olduğunu söyledi: *'O'nun bir şair olmadığını biliyoruz. Biz şiirin her çeşidini, Recez'ini, Hecez'ini, Karid'ini, Makbud'unu ve Mebsut'unu iyi bilen kişileriz. O'nun sözlerinde bunların hiçbirisi yok'* dedi. Bu sefer, *'O bir sihirbazdır, deriz'* görüşü dile getirildi. Velid b. Muğire buna da katılmadı; *'O bir sihirbaz da değil. Biz sihirbazları ve yaptıkları sihirleri çok görmüş kişileriz. O'nun sözleri, ne sihirbazların okuyup, üfledliklerine benziyor, ne de düğümleyip bağlayarak yaptıklarına'* dedi. Toplantıya katılanlar Velid b. Muğire'nin itirazları karşısında tutarlı, inandırıcı bir şey bulamamanın sıkıntısı ve çaresizliğiyle sordular: *'Ey Abdulşems'in babası! Peki ne diyeceğiz?'* Velid b. Muğire durdu, düşündü ve sonra görüşünü açıkladı: *'Siz bu söylediklerinizin hangisini söylerseniz söyleyin, yalan söylediğiniz açığa çıkar. Bunların asılsız iddialar olduğu hemen anlaşılır. Bence*

Muhammed hakkında söylenebilecek en uygun şey, onun bir sihirbaz olduğudur. Çünkü O'nun sözlerinde bir sihir etkisi var. İnsanları çabuk etkiliyor. O'na inananlar anababasıyla, kardeşiyle, karısıyla ve kabilesiyle bağlarını koparıyor.'[1] Velid b. Muğire'nin bu görüşü kabul gördü. Toplantıda bulunanlar, Resûlullah'ın bir söz ustası, sihirli sözler söyleyen birisi olarak tanıtılması kararını destekleyeceklerini, buna göre davranacaklarını bildirdiler ve toplantı sona erdi.

İslâm'ın, Mekke'ye dışarıdan gelenler tarafından kabulünü engellemek için Dâru'n-Nedve'de verilen karar hemen uygulamaya kondu. Mekke'ye gelen her yabancıya; '*Muhammed bir sihirbazdır. Sözleri ile insanları etkiliyor. O'nun sözlerinden etkilenenler kavmine, ailesine, eşine, çocuğuna düşman oluyor. Bu nedenle sakın O'nu dinlemeyin*'[2] demeye başladılar. Bu İslâm daveti açısından son derece önemli bir problemdi. Mekke eşrafının bu propagandası İslâm'ı çarpıtma amacı taşıyordu. Bu problem tez elden çözülmeliydi. Vahiy, her zaman olduğu gibi hiç gecikmeden devreye girdi. İslâm'ı çarpıtma girişiminin önlenmesi ve Mekke'ye hac nedeniyle gelenlerin Mekke meclisinde alınan kararın asıl mahiyetinden haberdar olmaları vahiy yoluyla gerçekleştirildi. Vahyolunan bir grup ayetle, başta müminler olmak üzere diğer insanların, Dâru'n-Nedve'deki toplantıdan ve bu toplantı da alınan kararın mahiyetinden haberdar olmaları sağlandı. Müşrik liderlerin oyunu deşifre edildi. Fakat bununla da kalınmadı, ayrıca, toplantının başkanı olan Velid b. Muğire'nin özellikleri açıklanarak, yürüttüğü yalan kampanyasının etkisi tersine çevrildi. Söz konusu ayetler şöyledir:

> Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak. Ona bol servet verdim, hem de gözü önünde duran oğullar verdim. Ona daha nice başka büyük imkânlar sağladım. Üstelik bütün bunlara rağmen o, hâlâ kendisine verilenlerin daha da artırılmasını istiyor:Hayır bu arzusu olmayacak, çünkü o bizim ayetlerimize karşı inatçı kesildi. Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım. Zira o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra baktı. Sonra kaşını çattı, suratını astı. Sonra da arkasını döndü, büyüklük tasladı; '*Bu bir yerlerden öğrenilmiş sihirden başka bir şey değil. Bu sadece bir insan sözü*' dedi. Onu Sekar'a sokacağım. Bilir misin sen, Sekar nedir? Sekar ne geriye bir şey kor, ne de bırakır. Durmadan derileri kavurur. O cehennem üzerinde on dokuz vardır. (Müddessir, 74:11-30)

Velid b. Muğire'nin kişiliğinin ve İslâm davetini çarpıtmaya yönelik gayretinin anlatıldığı bu ayetler vahyolunduğu zaman, İslâm davetinin muhatabı olan insanlar Velid b. Muğire'nin, sahip olduğu mallara rağmen hâlâ doymayan (kanaat etmeyen) bir açgözlü olduğunu, mal kazanıp yığmanın onda bir hırsa dönüştüğünü anladılar. Bu ayetlerle, yıllardır farkında oldukları bir özelliği daha açık ve net olarak görme imkânını elde ettiler. Kendileri üzerinde söz sahibi olan bu kişinin ne kadar bencil, çevresindeki insanları değil, sadece kendi menfaatlerinin devamını

düşünen birisi olduğunu fark ettiler. Bu ayetler vahyolunduğu zaman, Mekke'nin henüz Müslüman olmamış yoksulları, idrak kabiliyeti yok edilmiş zavallıları, yıllardır tanıdıkları Velid b. Muğire'yi daha iyi tanıma ve onun temsil ettiği sistemin mahiyetini anlama imkânına kavuştular. Ve, hep aleyhinde konuşulan İslâm'ın ve müminlerin üzerinde oyunlar oynandığını, gerçeğin gizlendiğini veya çarpıtıldığını öğrendiler.

Ayrıca, söz konusu ayetlerde Velid b. Muğire'nin isminin belirtilmemiş olması da önemliydi. Onun ismi zikredilerek ayetlerin muhtevası özelleştirilmemişti. Velid bin Muğire'nin şahsında insanların önüne *'Ben sizi düşünüyorum', 'Ben toplumu ve ülkeyi düşünüyorum', 'Bütün gayret ve çabalarım insanların huzur ve saadeti için'* diyen müşrik, kafir, münafık, hain, zorba, zalim, mücrim... liderlerin, aslında tamamıyla kendi çıkarlarını düşünen, çıkarlarını tatmin etmekte de aciz kalacak kadar açgözlü kişiler olduğu açıklanmış oluyordu. Bu itibarla, bu ayetler ile, her çağın Müstez'aflarına, sömürülenlerine, ezilenlerine başlarındaki insanların niteliğini, kişiliklerini tanımaları için önemli bir imkân sunuluyordu. Allah, söz konusu ayetlerle ilan etti ki, Velid b. Muğire ve benzerleri sahip oldukları malları kendileri kazanmış değillerdir. Bütün o malları onlara Allah vermiştir. Bunun nedeni, ilâhî imtihanın bir gereği olabileceği gibi, azgınlıklarını artırarak daha çok azabı hak etmelerine imkân sağlayan bir araç da olabilir. Ancak şu bilinmelidir ki, onlara o malları veren Allah, almaya da muktedirdir. Yine açıklandı ki, çevresindeki diğer kimselerin sahip olmadığı bunca mala, taraftara sahip olan Velid b. Muğire, bundan böyle bu imkânlarını yitirmeye başlayacak. Çünkü kendisine verilen nimetlerin hakkını veremedi; yoksulu, yetimi, öksüzü gözetip, kollamadı. Bunun yerine azgınlaşıp, zorbalaştı. Bu haberin gereği bir süre sonra gerçekleşmeye başladı. Söz konusu ayetlerin vahyolunmasından sonra Velid b. Muğire gün geçtikçe yoksullaşmaya ve çok övündüğü, müstekbirliğinin dayanağı olan sermayesi erimeye başladı. Ailevi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak, çalışmak için babalarından uzak yerlere gitmek zorunda olmayan oğullarına gelince; Velid b. Muğire'nin on veya on üç oğlunun bulunduğu rivayet edilir. Velid b. Muğire, bu oğullarını zenginliğinin ve Mekke ileri gelenlerinden olmanın verdiği imkânlarla istediği şartlarda, istediği gibi yetiştirmiş ve o toplum içinde gıpta edilen kişiler olmalarını sağlamıştı. Fakat nasıl çok sevdiği ve övündüğü malları eriyip yok olduysa, oğullarının da başına benzer durumlar geldi; bazıları öldü, bazıları babalarının yolunu terk edip İslâm'a girdiler. İslâm'a girenlerin arasında Velid, Hişam ve oğulların en ünlüsü ve aynı zamanda Dâru'n-Nedve'nin önemli üyelerinden olan Halid vardır.

Allah, Resûlü'ne vahyettiği ayetlerle, Velid b. Muğire'nin İslâm davetini durdurmak ve çarpıtmak için düşündüğü iblisçe planını açıkladığı gibi, bu planın uygulama safhasındaki durumunu da anlatarak insanlar arasındaki değerini iyice

düşürüp, yok etti. Sekar, Velid b. Muğire ve benzerlerinin mekânı olarak ifade olundu. Allah, Sekar'ın azab yurdu olan Cehennemde, azabın en şiddetli yerinin ismi olduğunu bildirdi. Velid b. Muğire ve benzerlerinin Sekar'da görecekleri azabın şiddetine de dikkat çekildi. Derilerinin kavrulacağı, yanıp yok olacakları bildirildi. Ancak Velid b. Muğire ve benzerleri, derileri kavrulmakla, yanıp yok olmakla, kurtulacaklarını zannetmemeliydiler. Zira vücutları, derileri kendilerine tekrar iade olunup, tekrar azap görmeleri sağlanacaktı. Böylelikle sonsuza kadar devam eden bir süreç halinde hep azap görmeye devam edeceklerdi.

Ayetlerle bütün hileleri ve kişiliksizlikleri gözler önüne serilen Mekke ileri gelenleri şaşkına döndüler. Fakat o aşağılık durumdan kurtulmanın yolunu da, her zaman yaptıkları gibi, hakikati çarpıtmak biçiminde buldular. Söz konusu yöntem, gündemi değiştirme hilesiydi. Ebû Cehil bu ayetleri duyduğu zaman, insanların dikkatini başka tarafa çekmeye, gündemi değiştirmeye çalıştı. Çevresindeki insanlara şöyle seslendi: '*Muhammed, cehennem bekçilerinin on dokuz tane olduğunu söylüyor. Bunda korkacak ne var. Hepiniz pehlivan adamlarsınız. Sizin onunuz onlardan birisinin hakkından gelemeyecek mi?*'. Gücüyle ün yapmış olan Ebû'l Eşedd b. Ubeys ise, ayeti ve ayetteki melekleri alay konusu edinerek, çevresine toplanmış diğer müşriklere şunları söyledi: '*On dokuz bekçi sizi asla korkutmasın. Çünkü ben sağ omzumla onların onunun, sol omzumla da dokuzunun hakkından gelirim*'.

Tüm bunların yanı sıra, Dâru'n-Nedve'de düzenlenen ve Resûlullah için sihirbaz olduğu yalanını yayma kararıyla sonuçlanan toplantıyı takiben, başka ilginç gelişmeler de yaşandı. Toplantı sonrasında oyunlarını uygulamaya koyan müşrik liderler, oyunlarının kendi aleyhlerine döneceğini bir süre anlayamadılar. Anladıkları zaman da iş işten geçmiş oldu. Onların bu yoğun ve yalan propagandası karşısında, normal şartlar da Resûlullah'ı tanımayan ve İslâm'dan haberdar olmayanlar, Resûlullah'ı tanıdılar ve İslâm'dan haberdar oldular. Hakkında ilginç şeyler duydukları Resûlullah'ı yakından tanımayı arzuladılar. İslâm'la ilgili haberler her yana yayıldı. Bu konuda Tufeyl ile ilgili rivayet, sürecin nasıl geliştiğini göstermesi açısından önemlidir.

Tufeyl, Devs kabilesine mensup, saygın, sözü dinlenir bir kişiydi. Mekke'ye geldiği zaman Mekke eşrafının Resûlullah'la ilgili uyarılarıyla karşılaştı. Tufeyl kendisiyle ilgili gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

> Allah'a yemin ederim ki, Mekkeliler bana çok ısrar edip Muhammed ile görüşmemi engellemeye çalıştılar. Ben de onların inandırıcı gerekçeleri ve ısrarları karşısında Muhammed ile görüşmemeye, karşılaşırsam konuşmamaya karar verdim. Olur ki etkisinde kalırda büyüsüne kapılırım diye kulaklarıma pamuk tıkadım. Konuşmasını duymak istemiyordum. Kâbe'ye gittim, Muhammed oradaydı ve namaz kılıyordu. Bu arada onu dinlemek arzusu beni zorlamaya

başladı. Kendi kendime dedim ki; '*Ey anası ağlayasıca Tufeyl! Sen akıllı bir adamsın. Doğruyu yanlışı ayırt edecek akla sahipsin. Bu adamın sözlerini dinlemekten niçin bu kadar korkuyorsun. Eğer sözleri doğru ise dinler tasdik edersin, yok eğer saçma ve yanlış ise dinlemez, dinlediklerini de reddedersin*'. Biraz bekledim ve Muhammed Kâbe'den ayrılıp evine doğru giderken peşinden gittim. Evine girerken arkasından seslenip; '*Ey Muhammed! Senin kavmin beni seninle görüşmekten ve konuşmaktan sakındırmaya çalıştı. Doğrusu senden korktum. Bu nedenle senin sözlerini duymamak için kulaklarıma pamuk tıkadım. Fakat seni dinlemek, söylediklerini anlamak istiyorum. Sen ne diyorsun, insanlara ne anlatıyorsun, bir de bana anlat*' dedim. Muhammed bana Kur'an okudu ve İslâm'ı anlattı. Allah'a yemin ederim ki o zamana kadar bu kadar güzel sözler ve doğru şeyler hiç işitmemiştim. Hemen orada Müslüman oldum. Müslüman olunca dedim ki; '*Ey Allah'ın Resûlü! Ben kavmi içinde sözü dinlenen bir adamım. Ben kavmime dönüp onlara İslâm'ı anlatmak istiyorum. Bu konuda Allah'ın bana yardımcı olması için dua et.*' Resûlullah'da benim için dua etti. Sonra kavmime döndüm ve onlara İslâm'ı anlattım. Resûlullah Medine'ye hicret ettikten sonra ben de kavminle birlikte ona katıldım.[3]

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/289; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/90; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/133; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/71.

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/289; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/90.

3- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/24; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/239; Hakim, *Müstedrek*, III/259.

Ahlâk İsyanı

> Şüphe yok ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlara karşı cömert olmayı emredip; çirkin işleri, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size düşünesiniz diye öğüt veriyor. Sözleşme yaptığınızda Allah'ın sözleşmesini yerine getirin. Sağlama bağladıktan sonra, yeminlerinizi bozmayın. Nasıl bozarsınız ki, Allah'ı kendinize kefil kılmışsınız. Şüphesiz ki Allah, ne yaparsınız hepsini bilir. İpliğini sağlamca büktükten sonra, onu söküp dağıtan kadına benzemeyin. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha çok ve üstün diye yeminlerinizi bozup, hileli hareket etmeyin. Allah bütün bunlarla sizi imtihandan geçiriyor ve üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri, kıyamet gününde size açıklayıp bildirecek. (Nahl sûresi, 16:90-92)

İslâm davetini durdurmak için birbirleriyle görüşüp-konuşan ve verdikleri kararlarla amaçlarına ulaşmaya çalışan Mekke eşrafı, önceki bölümde geçtiği üzere, bu toplantıların bir kısmında, Resûlullah'ın şahsıyla ilgili olumsuz haberler yayarak insanları Resûlullah'tan uzaklaştırmayı planladılar. Haberin konusunun ne olacağını düşünüp, tartıştılar. Onun kâhin, şair veya sihirbaz olduğunu ilan etmeyi düşündüler. Fakat hiçbirisinde karar kılamadılar. Çünkü bunların hiçbirisinin Resûlullah için geçerli olmadığını biliyorlardı. Ancak buna rağmen O'nun insanı derinden etkileyen sözlere sahip olduğunu dile getirip; *'O'nun sözlerinde sanki bir sihir var, O'nu dinlemeyin'* propagandasını yürütmeye karar verdiler.

Mekke ileri gelenleri, İslâm davetini durdurmak için çareler düşünürlerken Resûlullah'ın şahsıyla ilgili, insanları kendisinden uzak tutacak ahlâkî bir zaafı hiçbir şekilde gündeme getiremediler. O'nun çıkarcı olduğunu; kişisel veya ailevî çıkarları hedefleyen gizli niyetlere sahip olduğunu; yalancı, ikiyüzlü, güvenilmez, zorba, cimri, nankör.... olduğunu dile getirmediler, getiremediler. İftira niteliğinde bile olsa böylesi bir şeyi gündeme taşımayı akıllarından dahi geçirmediler, geçiremediler. Üstelik bunu yapmaya hazır bir ruh haline sahip olmalarına rağmen. Çünkü, İslâm davetinin daha ilk yıllarında vahyolunun birçok ayetle, Mekke eşrafının kişiliği ve karakteri ortaya dökülmüş, onların insanlara karşı zorba[1], saldırgan[2], kibirli[3], bencil[4], kaba[5], günahkâr[6], hayra engel olan[7], yetime, fakire, yardımcı olmayan[8], mal düşkünü[9], cimri[10], boş işlerle uğraşmayı seven[11], nankör[12]

kimseler oldukları gözler önüne serilerek; tüm toplumun gözünde rezil-rüsvay olmaları sağlanmıştı. Onlar, değişik gerekçelerle gizledikleri veya üstünü örttükleri ahlâksızlıklarının, problemli kişiliklerinin, düşük karakterlerinin deşifre olmasının verdiği intikam duygusuyla, Resûlullah'a yönelik benzer bir saldırıya geçebilirlerdi. O'nun için bazı ahlâkî zaafları gündeme taşıyabilirlerdi. Ancak, olumsuz sıfatları nedeniyle ağır bir şekilde eleştirilen ve bu nedenle öfkeden gözleri dönmüş halde bulunan Mekke eşrafından hiç kimse, Resûlullah'ın karşısına geçerek kendisinin de bu özelliklerin tamamına veya en azından birisine sahip olduğunu ifade etmedi, edemedi. Resûlullah'ı hiçbir şekilde böylesi kötü, aşağılık özellik ve sıfatlarla eleştirmediler, eleştiremediler. Daha da önemlisi, düşmanlıktan akıllarının başlarından gittiği anlarda dahi Resûlullah'ın ahlâkî erdemlerini ifade etmekten kendilerini alamadılar. Zira, olumlu özelliklerinin, erdemlerinin Mekke'deki herkes tarafından bilinmesi nedeniyle, Resûlullah'ın şahsıyla ilgili olumsuz bir haberin hiç kimseyi etkilemeyeceğinin farkındaydılar. Resûlullah'ın kişiliğiyle ilgili başlatacakları iftira kampanyasının İslâm davetine değil; iftiraları nedeniyle kendilerine zarar vereceğini biliyorlardı.

Resûlullah açısından durum böyleydi. Kolaylıkla ifade edileceği üzere, Resûlullah özel birisiydi. O sadece peygamberlik döneminde değil, peygamber olmadan önce de, ilâhî iradenin müdahaleleri ile temiz kalmış birisiydi. O, dürüstlüğün, doğruluğun, doğru sözlüğün, sözüne sadık kalmanın, hakkı ve adaleti gözetmenin ulaşılamaz yüksek erdemler olarak algılandığı ve bu nedenle söz konusu erdemlere aykırı durumların yaygınlık kazandığı bir toplumda, bu erdemlerin canlı bir tanığı ve temsilcisi olmayı başarmış bir şahsiyetti. Risâlet öncesinde, kendisinin de farkında olmadığı dolaylı ilâhi müdahalelerle, risâlet döneminde ise vahiyle gerçekleşen doğrudan müdahalelerle hep '*temiz*' olması sağlanmıştı. Bu nedenledir ki, kendisini bütün özellikleriyle çok yakından tanıyan Mekkelilerce '*Muhammed*' ismiyle değil, ahlâkî erdemlerinin ifadesi olarak '*en güvenilir kişi*' sıfatıyla tanınıp, anılmıştı. O'nun en katı düşmanları en kızgın anlarında bile, O'nun kişiliği, karakteri, ahlâkı ile ilgili konularda ifade edilecek bir iftiranın işe yaramayacağını düşünebilmişlerdi; akılları duygularına teslim olmamıştı. İslâm davetini durdurma çabaları sırasında yararlanmalarını sağlayacak bir eksiklik veya kusuru Resûlullah'ın kişiliği, karakteri ve ahlâkı için söz konusu edememişlerdi. Fakat ya diğer müminler? Onlar dün denecek yakınlıkta bir zamana kadar; İslâm'a girdikleri dakikaya kadar, şirk toplumunun bir üyesi olarak o toplumda bulunan ahlâkî zaaflara sahip kimselerdi. İslâm'a girdikleri zaman toplumlarındaki birçok olumsuz özelliği üzerlerinde bulunduruyorlardı. Bundan Hz. Ebû Bekir başta olmak üzere, sadece birkaç mümin istisna edilebilecek durumdaydı. Diğerleri, herhangi bir Mekkeli gibi yaşamıştı; zorba, saldırgan, kibirli, bencil, kaba, günahkâr olmak; hayra engel olmak; yetime, fakire, yardımcı olmamak; mal düşkünlüğü,

cimrilik, boş işlerle uğraşmayı seven birisi olmak, nankör olmak gibi özellikler yabancısı olmadıkları özelliklerdi. Müşrik Mekke ileri gelenleri işte bu özellikleri İslâm'a yönelik girişimlerinin malzemesi olarak kullanabilirlerdi. Resûlullah'ın hakkında iftirada dahi bulunamamalarına karşılık, Resûlullah'ın davetini kabul etmiş kişilerin olumsuz özelliklerini gayelerine ulaşmada araç olarak kullanabilirlerdi. Müşrik önderler, İslâm davetini durdurmak için, Resûlullah'ın çevresindeki insanların bazı ahlâkî eksiklik ve kusurlara sahip olduklarını belirterek, kendilerini haklı çıkarabilirlerdi Yoksul ve köle olanların iktidarı ele geçirip insanlar üzerinde otorite kurmak istediklerini, güçlenince insanlara zulmedeceklerini, yoksulluklarının ve köleliklerinin intikamını almak isteyeceklerini dile getirebilirlerdi. Ahlâkî eksiklik ve kusurları dillerine dolayıp bu iddialarını pekiştirebilirlerdi. Fakat bunu da yapmadılar; daha doğrusu yapamadılar. Çünkü, daha düne kadar her türlü ahlâkî kusur veya eksikliği ile kendilerinden birisi olan bu bazı kimselerin İslâm'a girince köklü, kapsamlı bir değişime sahip olduklarını görmüşler ve görmeye de devam ediyorlardı. O müminler; *'Allah'tan başka ilâh yoktur'* deyip eski dinlerini, bir başka söyleyişle inançlarını ve hayat tarzlarını terk edip, vahiyle bildirilenlere mensup oldukları andan itibaren, bütün ahlâkî kusur ve eksiklikleri üzerlerinden silkeleyip atmışlardı. Her biri güzel ahlâkın en güzel örnekleri haline gelmişler veya gözle görünür bir hızla bu süreci yaşamaya devam ediyorlardı. Bu şartlarda, yeni durumlarından hareketle, onların ahlâkî bir eksiklik veya kusurlarından bahsetmek, bunu İslâm davetini durdurmada araç olarak kullanmak mümkün değildi. Bazı küçük eksikleri veya kusurları İslâm davetine yönelik karşıt propagandanın aracı olarak dile getirilse bile, işe yaramayacağı kesindi. Çünkü onlardaki olumlu değişimi herkes olanca açıklığıyla görüyordu. Zira onlar İslâm'a girerken, sadece bir isim değişikliği gerçekleştirmemişler; bir ahlâk isyanı başlatmışlardı. Hem kendi hâl ve gidişatlarını olması gereken en güzel biçime dönüştürmüşler ve hem de herkesi bu sürece katılmaya davet ediyorlardı. Onların şahsında yaşanan süreç, en kısa ifadesiyle ahlâksızlıktan ahlâka, bazı ahlâkî ilkelerden ahlâkın en güzel ilkelerine dönüşümdü. Onların şahsında gerçekleşen, güzel ahlâkın yaşayan bedenlere dönüşmesiydi. Bundan dolayıdır ki müşriklerin ileri gelenleri Resûlullah'ı veya İslâm'ı suçlamaya, aşağılamaya çalışırlarken; bu müminlerle ilgili bir eksiklik veya kusur olarak onların fakir, köle olduklarını ileri sürmekten başka iddialarına dayanak olacak bir şey bulamadılar.

Risâlet döneminin müminleri ve özellikle de risâletin Mekke yıllarında İslâm davetini kabul eden müminler için şirkten tevhide geçiş, herhangi bir inanç veya hayat tarzından, başka herhangi birisine geçiş türü bir değişim değildi. Gerçekleşen değişim, sadece veya daha çok bir isim değişikliği, muhit değişikliği, arkadaş değişikliği, lider değişikliği, ideoloji değişikliği, siyasal tercih değişikliği... değildi. Gerçekleşen, elbette ki bunları da kapsayan bir değişimdi; ama daha çok ve hatta

en önemlisi ahlâk değişimiydi. Zira, İslâm daveti, risâlet sürecinin hiçbir aşamasında, hiçbir zaman, ahlâkı arka plana atan, ahlâkî değişimi geciktiren bir yaklaşıma ve eğilime sahip olmadı. Bunun en küçük bir örneğini bulmak mümkün değildir. Risâlet sürecinde, iman etmenin olmazsa olmaz şartlarından Allah'ı tek ilâh olarak bilmek, bilmekten daha çok, O'nun tek ilâh olduğu bilinciyle O'nun emir ve yasaklarına itaat anlamına geldi. Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmek, sadece kabul etmekten çok, O'nun bildirdiği ilke ve şartlara teslim olmayı, onlara göre yaşamayı ifade etti. Ahireti, kıyameti, hesap gününü, cenneti, cehennemi tasdik etmek, sadece tasdik etmekten çok; dünyadayken yapılan tüm işlerden hesaba çekilme bilinciyle sorumlu ve bilinçli yaşamak, davranmak demekti. Kur'an'ın vahiy olduğunu kabul etmek, Kur'an'ı kutsal bir metin kabul etmek değil, Kur'an'ı inancın ve hayatın kitabı kılmak demekti. Namaz kılmak bir tapınma eylemi değil, '*kötülüklerden uzak durmaktı*'. Mümin olmak, sadece isim değişikliği değil; hakkın şahidi olmak, hakkı insanlar arasında temsil eden olmaktı...

İlk müminlerin şahsında yaşanan bu büyük değişimin mahiyetini anlamak için, değişimin rehberini incelemekte yarar var. Konuyla ilgili olmak üzere Kur'an'a bakıldığında ilk dikkat çeken özelliklerden birisi, vahyolunan ilk ayetlerle birlikte bir ahlâk isyanının başlatıldığıdır; en güzel ahlâkı hayatın yaşanan gerçeği kılma sürecinin inşa edilmeye başlandığıdır. Daha önce üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulduğu üzere '*Elbiseni temiz tut. Pis şeylerden uzak dur*' (*Müddessir, 74:4,5*) emri, sürecin ilk, önemli ve kapsamlı adımını teşkil etmiştir. Bu ayetle, başta Resûlullah olmak üzere, tüm müminler bu emirle kişiliklerini, karakterlerini, ahlâklarını, onurlarını, yaşantılarını... her türlü yanlışlıktan, ahlâksızlıktan, kötülükten temizlemeye davet edilmişlerdir. Takip eden ayetlerde de bu davetin ayrıntıları bildirilmiş ve en güzel ahlâkın bedenleşme süreci devam ettirilmiştir. Üstelik, doğrudan müminlere hitap eden ayetlerin yanı sıra, müşriklerin olumsuz özelliklerinden bahseden ayetler de müminler için birer emirdi, açıklamaydı; hatırlatmaydı, uyarıydı. Doğrudan kendilerine emreden ayetlerle nasıl olmaları gerektiğini öğrenirlerken; müşriklerin olumsuz özelliklerinden bahseden ayetler de nasıl olmamaları gerektiğini öğreniyorlardı.

İlk andan itibaren vahyolunan ayetlerden başlayarak risâlet sürecinde vahyolunan ayetlerle bildirildi ki, her mümin, Allah'ın razı olduğu yegâne dinin temsilcisi sıfatıyla yoluna devam etmek ve bütün engellemelere rağmen yeryüzünde hakkın temsilcisi olmak zorundadır. Hakkın temsilcisi olmak ise sadece söylemle gerçekleşecek veya sadece isim değişikliğiyle olacak bir şey değildir. Hakkın temsilcisi olmak tamamen yaşantıyla, hâl ve hareketlerle bağlantılıdır. Bu nedenle bir müminin nasıl '*hakkın şahidi olacağı*', her seferinde farklı bir tutum veya davranış örnek verilerek gösterildi, bildirildi, emredildi. Örneğin her müminin, çevresin-

deki yetime, öksüze, düşküne, yoksula yardımcı olması, onların ihtiyaçlarını imkânları nispetinde gidermeye çalışması gerektiği açıklandı.[13] Bildirildi ki, her mümin ekonomik gücü dahilinde infakta bulunmalı[14], kendisini bütün kötülüklerden alıkoyan namazını ikame etmede ihmalkâr davranmamalı[15], kulluğunu sadece Allah'a yöneltmelidir.[16] Kafirlerin, müşriklerin yaptığı gibi insanları ırklarına, cinslerine, sahip oldukları imkânlara göre ayırıp bunlara göre değerlendirmek, insanları aşağılamak bir müminin yapabileceği şeyler değildir.[17] Gurur[18], cimrilik[19], mal makam tamahkârlığı[20], nankörlük[21], boş işlerle uğraşmak[22] bir müminde bulunmaması gereken özelliklerdir. Her mümin bu ve benzeri her türlü kötü, yanlış özelliklere, tutum ve davranışlara sahip olmaktan özenle kaçınmalıdır. Bir mümin olumlu, güzel şeylerin yaşayan bedeni olurken, bu özelliklere niçin sahip olduğunun bilincinde olmalı, kendisini böyle davranmaya sevk eden İslâm'ı uygun dille başkalarına anlatmalıdır.[23] Kötülüklerin sonunun ne olduğunu hatırlatmalı, açıklamalıdır.[24] Fakat bunları da kendi kafasından yöntemler geliştirerek değil, bizzat Kur'an'a göre davranarak yerine getirmelidir.[25] Kur'an, her zaman başucu kitabı olmalı, onunla olan irtibatını hiç kesmemelidir.[26] Şu bazı ayetler konunun örneklerindendir:

> Şüphe yok ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlara karşı cömert olmayı emredip, çirkin işleri, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size düşünesiniz diye öğüt veriyor. Sözleşme yaptığınızda Allah'ın sözleşmesini yerine getirin. Sağlama bağladıktan sonra, yeminlerinizi bozmayın. Nasıl bozarsınız ki, Allah'ı kendinize kefil kılmışsınız. Şüphesiz ki Allah, ne yaparsınız hepsini bilir. İpliğini sağlamca büktükten sonra, onu söküp dağıtan kadına benzemeyin. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha çok ve üstün diye yeminlerinizi bozup, hileli hareket etmeyin. Allah bütün bunlarla sizi imtihandan geçiriyor ve üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri, kıyamet gününde size açıklayıp bildirecek. (Nahl, 16:90-92)
>
> Sen kullarıma söyle, her zaman sözün en güzelini söylesinler. Şüphe yok ki şeytan, insanların arasını açmak için fırsat kollamaktadır. Şüphe yok ki şeytan, gözle görülmese de insana apaçık bir düşmandır. (İsra, 17:53)
>
> De ki: *'Gelin Allah'ın gerçekten neyi yasakladığını size anlatayım: O'ndan başka şeylere asla ilâhlık yakıştırmayın; anne-babanıza iyilik yapın ve onlara karşı saygısızlıkta bulunmayın; çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin; çünkü sizin de, onların da rızıklarını sağlayacak olan biziz. Açık veya gizli hiçbir utanç verici fiil işlemeyin ve adaleti yerine getirmek dışında, Allah'ın kutsal saydığı insan hayatına haksızca kıymayın. Allah size aklınızı başınıza alasınız diye bunları emrediyor. Ergenlik çağına erişinceye kadar, yetimin mal varlığına, onun iyiliği için olmadıkça dokunmayın. Bütün alışverişlerinizde ölçü ve tartıyı tam olarak, adaletle yapın. Biz hiçbir insana, taşıyabileceğinden daha fazla yük yüklemeyiz. Ve bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabanıza karşı olsa da, adaletli olun. Allah'a karşı verdiğiniz sözlere daima riayet edin. Allah bunu düşünüp öğüt alırsınız diye emretti.'* Şüp-

hesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, diğer yollardan gitmeyin ki, sizi O'nun yolundan ayırıp saptırmış olurlar. Allah bütün bunları size emretti ki, yolunuzu Allah'ın kitabıyla bulmuş olasınız. (En'am, 6:151-153)

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse: Kur'an, elçisini, risâlet sürecinin ilk anından itibaren kalbiyle, kafasıyla ve yaşantısıyla eğitip, olgunlaştırdı. O'nu bütün özellikleriyle insanlık için *'en güzel örnek'* (Ahzâb, 33:21), *'alemlere rahmet'* (Enbiya, 21:107) bir şahsiyet kıldı. Dosdoğru bir inanç sisteminin ve hayat tarzının kitabı olan Kur'an'ın *'ete-kemiğe bürünmesi'* için bu önemli ve gerekliydi. Zira Kur'an'ın ebedî ilkeleri, elçisi ile insanlık için kusursuz ve eksiksiz modeline kavuşacaktı. O kutlu elçi yaşayan Kur'an olarak* tüm insanlık için hakikate tanıklık edecekti.** Fakat, İslâm'ın bireysel ve toplumsal modelini somut şekilde ortaya koymak, onun evrensel ilkelerini yaşayan boyutuna kavuşturmak için sadece Hz. Peygamber'in değil, başkalarının da eğitilip yetiştirilmesi gerekiyordu. Zamanlar ve toplumlar üstü kılınan Kur'an'ın sunduğu birey ve toplum modelinin, ahlâkî yapının tarihsel bir gerçeğe dönüşmesi, insanlığın her zaman hayalini kurduğu *'altın çağ'*ın yaşanan bir gerçek olması için başkalarının da zihniyetleriyle, düşünceleriyle, hayat tarzlarıyla eğitilip, olgunlaştırılması gerekiyordu. Sadece hakikatin elçisi değil, örnek bir nesil de, ebedî hakikatin bireysel ve toplumsal yapıdaki tanıkları, modelleri*** olacaklardı.

* Hz. Aişe, kendisine Resûlullah 'ın ahlâkını soran kimselere şöyle demiştir: 'Siz *hiç Kur'an okumadınız mı? O'nun ahlâkı Kur'an idi.*' (Müslim, *Müsafirin* 139; Ebû Davud, *Tatavvu* 26, Ahmed, Müsned VI/54, 91, 163, 188)

** 'O gün onlar, Allah'a teslim oluverirler ve uydurdukları düzmece tanrıları da onlan yüzüstü bırakır ve kaybolup giderler. Gerçekleri örtbas eden, başkalarını Allah yolundan çeviren kimseleri, çıkardıkları bozgunculuktan dolayı, azap üstüne azap katarak cezalandırırız. O gün her topluma, kendileri içinden aleyhlerine bir şahit çıkaracağız. Ve seni de ey peygamber! Mesajının ulaşabileceği tüm insanlar üzerinde şahit kılacağız ve biz sana her şeyi açıklayıp anlatan, doğru yolu gösteren, rahmet olan ve Allah'a yürekten boyun eğenlere müjde olarak bu kitabı indirdik.' (Nahl, 16:87-89)
'Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit kıldığımız zaman halleri nice olacak!' (Nisa, 4:41).

*** 'Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a inanırsınız...' (Al-i İmran, 3:110)

DİPNOTLAR

1- Müddessir sûresi, 74:12-17; Kalem sûresi, 68:14; Tebbet sûresi, 111:2; Leyl sûresi, 92:11,18; Hümeze sûresi, 104:2,3
2- Kalem sûresi, 68:12
3- Kıyamet sûresi, 75:31-33
4- Müddessir sûresi, 74:44
5- Kalem sûresi, 68:13
6- Kalem sûresi, 68:12
7- Kalem sûresi, 68:12
8- Fecr sûresi, 89:17; Müddessir sûresi, 74:44; Gaşiye sûresi, 89:18; Mâ'un sûresi, 107:3
9- Fecr sûresi, 89:19,20
10- Leyl sûresi, 92:8
11- Müddessir sûresi, 74:45
12- Abese sûresi, 80:17,23
13- Duhâ sûresi, 93:9,10; Müddessir sûresi, 74:44; Fecr sûresi, 89:17, 18; Mâ'un sûresi, 107:2-7
14- Leyl sûresi, 92:18-21
15- Müzzemmil sûresi, 73:2-4,8,20; Kaf sûresi, 50:39-40; Mâ'un sûresi, 107:4-6; Alak sûresi, 96:19; Kevser sûresi, 108:2
16- Necm sûresi, 53:62
17- Abese sûresi, 80:1-10
18- Kıyamet sûresi, 75:31-33
19- Leyl sûresi, 92:8
20- Fecr sûresi, 89:20
21- Abese sûresi, 80:17-23
22- Müddessir sûresi, 74:45
23- Müddessir sûresi, 74:2
24- A'lâ sûresi, 87:9,10
25- Kaf sûresi, 50:45
26- Müzzemmil sûresi, 73:4-6

İnsan ve Değeri

> Allah katında en şerefli olanınız, O'ndan en çok çekinenizdir. (Hucurât sûresi, 49:13)
> Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız, inanıp iyi işler yapanlar hariç. Onlar için ardı arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır... (Tîn sûresi, 95:4-6)

Resûlullah'ın Mekke eşrafına İslâm'ı anlattığı; onları ilâhî bilgilerden haberdar edip, bireysel ve toplumsal hayatlarını düzene koyacak ölçüleri bildirdiği günlerin birinde yaşanan bir olay ve bu olaya bağlı gerçekleşen ilâhî ihtar, hem İslâm'ın insana bakışını ortaya koydu ve hem de bizzat Resûlullah'ın risâlet sürecindeki eğitiminin aşamalarından birisini teşkil etti. Resûlullah'ın Utbe b. Rebi'a, Utbe b. Şeybe, Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Amr b. Hişam, Velid b. Muğire ve Abbas b. Abdülmuttalib gibi eşraftan kişilerle konuştuğu bir zamanda, iki gözü de görmeyen İbn Ümmü Mektum yanlarına geldi. İbn Ümmü Mektum, Resûlullah'a iyice yakalaşarak: '*Ey Allah'ın Resûlü! Beni, Allah'ın sana öğrettiklerinden haberdar et; bana Kur'an oku*' dedi. O anda Mekke eşrafına İslâm'ı anlatmakla meşgul olan Resûlullah, bu isteğe aldırmadı. Eşrafla konuşmasına devam etti. İbn Ümmü Mektum isteğini tekrar dile getirdi. Resûlullah, eşrafın ilgiyle kendisini dinlediği bir anda, sıradan ve üstelik kör birisinin böylesine ısrarlı bir şekilde sözünü kesmesinden hoşlanmadı. İbn Ümmü Mektum'u duymazlıktan gelerek eşrafla konuşmasına devam etti. İbn Ümmü Mektum isteğini yine tekrarladı. Israrlı bir şekilde Resûlullah'ın kendisini Kur'an'dan haberdar etmesini istiyordu. Resûlullah yine aldırmadı. İbn Ümmü Mektum ısrarından vazgeçecek gibi değildi; isteğini tekrarladı. Resûlullah, İbn Ümmü Mektum'un ısrarcı talebi nedeniyle eşrafla konuşmasını sürdüremez oldu. Bu durum nedeniyle canı sıkıldı. Canı sıkılmış bir halde yüzünü ekşitip, İbn Ümmü Mektum'a sırtını çevirerek, eşrafa anlatmakta olduğu konuya devam etti.

Resûlullah, İbn Ümmü Mektum'u dikkate alınamıştı. Çünkü, risâletin o zamanlarında, eşraftan bazı kişilerin İslâm'a girmesi durumunda İslâm davetinin kolaylaşacağını ve diğer insanların daha kolaylıkla İslâm'a gireceklerini düşünüyordu. Kanaatince, eşraftan birisinin İslâm'a girmesi, İslâm'a ve müminlere güç kazandıracaktı. Dolayısıyla, İbn Ümmü Mektum gibi iki gözü de görmeyen, başkalarına muhtaç olan ve hiç kimse üzerinde etkisi bulunmayan birisi yerine Utbe b. Rebi'a, Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef veya Abbas b. Abdülmuttalib gibi birisinin İslâm'a mensup olmasını daha fazla önemsiyordu. Bu, her toplumsal hareketin liderinin veya o hareketin mensuplarının düşündüğü, tamamıyla davanın menfaatini önceleyen bir düşünceydi. Resûlullah düşünüyordu ki, güçlü adamlar davayı güçlü kılarlar. Ancak kabul etmek gerekir ki bu tamamıyla beşerî bir düşünceydi. İnsanları yeteneklerine veya özürlü olup olmadıklarına göre ayrım ancak insanlar açısından bir anlam ifade etmektedir. Allah katında insanlar bu şekilde ayrılmaz ve değerleri bu şekilde belirlenmez. Allah katında önemli olan kimin ilâhî hakikatleri kabule ve kabul ettiklerini uygulamaya daha istekli olup olmadığı ve bunlar doğrultusunda yaptıkları veya yapmadıklarıdır. İşte bu değerler çatışması; beşerî değerlerle ilâhî değerlerin çatışması davet sürecinde kendini açığa vurdu. Resûlün ayetlerle adım adım yetiştirilmesi aşamasında, bu konu da İbn Ümmü Mektum vesilesiyle Resûlullah'a öğretildi.

İbn Ümmü Mektum'un isteğine kulak asmayan, hatta sırt dönen Resûlullah, Mekke eşrafına anlatacaklarını anlatıp yanlarından ayrılırken Abese sûresi vahyolundu. Ayetler Resûlullah'ı hatalı buluyor ve gerekçesini de açıklıyordu. Resûlullah hatasını anlamakta zorlanmadı. O sırada vahyolunan sûrenin İbn Ümmü Mektum'la ilgili kısmı şöyledir: *'Yüzünü ekşitti ve döndü, kör olan kimse geldi diye. Ne bilirsin belki de O senden öğrenecekleriyle günahlarından temizlenecekti. Yahut kendisine hakikat hatırlatılacak ve bu hatırlatma kendisine fayda verecekti. Konuşmakta olduğun Kureyş'in ileri gelenlerinden kendilerini her şeye yeterli görenlere gelince; sen bütün ilgiyi onlara gösterip onların üstüne düştükçe düşüyorsun. Oysa onların arınmaktan geri kalmalarının sorumlusu sen değilsin. Ama, sana koşarak gelen ve Allah'tan korkan kimseyi ise, görmezden gelip başkalarıyla meşgul oluyorsun. Hayır, hayır böyle yapma. O Kur'an elbette bir öğüttür. Bunun için kim istekliyse O'nu hatırlayıp öğüt alabilir' (Abese, 80:1-12).*

Resûlullah bu ilâhî ihtarla anladı ki, İslâm'ın özel hiç kimseye ihtiyacı yoktur. Hele, *'davetin menfaati'* adı altında zengin, siyasal gücü bulunan, toplumsal statüsü yüksek olanlara sırf bu özellikleri nedeniyle değer verme ve onları kazanma gibi özel bir hedef ve niyeti hiç yoktur. Bu din, insanların yolunu doğru kılmak, önlerini aydınlatmak ve gidişatlarının hep doğruya, güzele, iyiye, hayra yönelik olmasını sağlamak ve tüm bunlara kim istekliyse onu *'esenliğe'* ulaştırmak amacında olan bir dindir. Bu dinin istediği gibi olanlar üstündür, başkaları değil; hem de

toplumsal statüleri, cinsiyetleri, ekonomik durumları ne olursa olsun. İbn Ümmü Mektum'a gelince, o, iki gözü görmeyen, toplumsal bir gücü olmayan, siyasal veya ekonomik gücü bulunmayan birisi olabilir, ama hakka yakınlığı ve hakkı temsil isteğiyle Allah katında ve dolayısıyla İslâm açısından binlerce, on binlerce ve hatta sayısız Mekke eşrafından daha değerlidir; Allah'ın katında İbn Ümmü Mektum'a rağmen Mekke eşrafı bir değer, bir anlam ifade etmemektedir.

Resûlullah bu ilâhi ihtar sonucunda İslâm davetini buna göre yürütmeye devam etti. İbn Ümmü Mektum'a karşı da özel bir ilgisi oldu. İbn Ümmü Mektum'a hitap ederken, '*Kendisinden dolayı Rabb'imin beni ihtar ettiği kişi*'[1] demeyi tercih etti. Ayrıca ona idarî görev vermekten de kaçınmadı. Onu, Medine döneminde, askerî sefere çıkarken, on üç defa[2] kendi yerine vekil tayin ederek Medine'de bıraktı.

DİPNOTLAR

1- İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, II/502.

2- İbn Hacer, *el-İsâbe*, II/523; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, II/502.

Düşmanlığın Toplumsal Nedenleri

> Ey insanlar! Dikkat edin; sizin Rabb'ınız da bir, babanız da bir. Şunu da iyi bilin ki, Arap'ın, Arap olmayana; Arap olmayanın, Arap olana; beyazın karaya, karanın da beyaz olana bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak Allah'a karşı sorumluluk bilincindedir. (Hz. Muhammed (s))
> Şüphesiz Allah, sizin yüzlerinize ve mallarınıza değil, kalplerinize ve amellerinize bakar. (Hz. Muhammed (s))

Mekke eşrafının, Resûlullah'a yönelik tepkilerinin gerekçesiyle ilgili olarak sıklıkla dile getirdikleri iddialarından birisi, toplumsal birlik ve beraberliklerinin İslâm daveti nedeniyle bozulmuş olduğudur. Onlar, İslâm'ı kabul edenlerin, ana-babalarına, kardeşlerine, akrabalarına, kabilelerine, Kureyş'e ve hatta tüm Araplara düşman hale geldiğini, bu durumun ise toplumda karışıklığa neden olduğunu, toplumun birlik ve beraberliğini, huzur ve saadetini tahrif ettiğini, toplumsal uyum ve istikrarı bozduğunu iddia ettiler. Bu gerekçeyle, Hac veya ticaret için Mekke'ye gelen insanları Resûlullah'ı dinlemekten alıkoymaya çalıştılar. Resûlullah'ı dinledikleri takdirde O'nun sözlerindeki büyüye kapılıp, kendi aile ve toplumlarıyla olan bütün ilişkilerini bozacakları, aile ve toplumlarında birçok problemlere neden olacakları propagandasını yaptılar. Hatta bu propagandaları öyle etkili oldu ki, Resûlullah'ın konuşmalarını duymamak için kulaklarını yünle tıkayarak Mekke'de gezenlere rastlandı.

Resûlullah'ın insanları kabule ve uygulamaya davet ettiği şeylerin toplumda karışıklığa neden olduğu iddialarının ne oranda doğru olduğunu tespit etmek için, Mekke toplumsal yapısını incelemek ve özelliklerini tespit etmek yararlı olacaktır. Esasen bu gereklidir, çünkü ancak böylelikle, Resûlullah'ın, her şeyi ile düzenli bir toplumsal yapıyı bozarak, insanları rahatsız edip etmediğini anlama imkânı elde edilebilecektir. Aynı zamanda, İslâm davetine yönelik tepkilerin, eğer varsa gizli nedenlerini de tespit etmek mümkün olabilecektir.

Müşriklerin İnsan Anlayışı

Konuyla ilgili olarak kaynaklar araştırıldığı zaman, Mekke toplumsal yapısının sınıflı ve tabakalara ayrılmış bir yapı özelliğine sahip olduğu tespit edilmektedir. Üstelik bu tabakalaşma öylesine kurallara bağlanmıştırki, tabakalar arası geçiş mümkün değildi. Bu itibarla, Mekke toplumsal yapısını en tipik kapalı/geçişsiz tabakalaşma biçimi olan kast sistemiyle kıyaslamak mümkündür. Mekke toplumunun esas unsurları sayılabilecek başlıca tabakalar şunlardı:

Hürler

Ailesinin veya kabilenin ortak ismine sahip olan ve toplumsal hakları bulunanların teşkil ettiği bir tabakaydı. Hürlerin toplumdaki itibarları pek yüksekti. Diğer tabakalarda bulunanlara oranla kıyaslanamayacak imkân ve imtiyazlara sahiptiler. Ancak şurası da kesindir ki, hürler tabakası kendi içinde bütüncül bir karakter arz etmiyordu. Kendi içerisinde, şeref ve itibarın esas olduğu bazı sınıflara bölünmüş durumdaydı. Bu nedenle hür olanlardan bazıları, diğer hürlere göre daha şerefli ve itibarlı telakki ediliyorlardı. Bu ayrımın dayanağı da soy/kan bağıydı. Kaynakların bildirdiğine göre, Mekke'de Kureyş kabilesine, Taif'te Sakif kabilesine, Medine'de Evs veya Hazreç kabilesine mensup olmak, diğer kabile mensuplarına oranla daha fazla şeref ve itibar nedeniydi. Ayrıca bu kabilelerin içerisinde de zenginler veya geleneksel bazı unvanlara sahip (kabile başkanı gibi) olan yaşlılar şeref ve itibarı elinde bulunduruyorlar, kendileri kabilenin diğer mensuplarına göre daha ayrıcalıklı bir konumda yer alıyorlardı. Bunlara ilaveten, kâhin, şair veya cesaretli ve başarılı bir savaşçı olmak da şeref ve itibarın nedenleri arasında yer alıyordu.

Hürler, sınırsız denebilecek haklara sahip olmalarına karşılık, yok denecek kadar az sorumluluğa sahiptiler. Sahip oldukları sorumluluklar ise genellikle ve hatta tamamen kendi soylarının mensuplarına karşıydı. Bu durum hürlere, diğer sınıflardan olan büyük sayılara ulaşmış bulunan kölelere karşı istedikleri gibi davranma hakkını veriyordu.

Köleler

Bunlar, hiç hakları olmamasına karşılık, sahiplerine ve diğer hürlere karşı yerine getirmeleri zorunlu olan sınırsız denebilecek sorumluluklara sahiptiler. Kölelerin sayıları oldukça çoktu. Çünkü bütün işler için köle edinmek hürler arasında yaygın bir gelenek ve uygulamaydı. Hürlerin fiilen çalışmamaları, el emeğini aşağılık bulmaları, önemli ve yaygın bir anlayıştı. Bu genel anlayışa göre, el emeği veya fiilen (bedenen) çalışmak, kölelerin yapması gereken şeylerdi. Hür olup da el emeği gerektiren işlerde çalışmak, oldukça aşağılayıcı bir durum olarak telakki

ediliyordu. Bu nedenle hürlerin bir çoğunun, bir veya daha fazla kölesi vardı. Kölelerin sayısının çokluğu ise, hürün sahip olduğu maddî imkânlarla ilgili idi. Kişi ne kadar zenginse o kadar çok köleye sahip olabiliyordu. Köleler insan kabul edilmiyor, tamamıyla ticarî bir meta olarak görülüyorlardı. Alınıp-satılabiliyorlar, hediye olarak verilebiliyorlardı.

Araplar arasında köle ticareti oldukça önemli bir gelir kaynağıydı. Köle ticaretiyle uğraşanlar, bu işten iyi gelir elde ediyorlardı. Köle elde etmek için komşu bölgelere ve memleketlere seferler düzenleyen köle tüccarları vardı. Resûlullah'ın davetine icabet edip İslâm'a giren bazı kölelerin kimlikleri, Arapların köle elde etmek için gerçekleştirdikleri girişimlerin ne kadar geniş alanlara yayıldığını göstermesi açısından önemlidir. Bilâl, Habeşli; Süheyl, Anadolulu; Selman, Farslıydı. Bazı şahıslar köle elde etme ve ticaretini yapma konusunda pek mahirdiler. Bunlar köle ticareti konusunda gösterdikleri üstün başarı nedeniyle çok zenginlemişlerdi. Teym kabilesinden Abdullah b. Cüd'ân bunlardan birisiydi. Bazı kabileler ise köle ticaretindeki nüfuslarıyla ün salmışlardı. Elde edilen köleler, belirli zamanlarda belirli yerlerde kurulan panayırlarda yahut sürekli faal durumda olan köle pazarlarında satılırdı. Mekke'de her zaman açık olan bir köle pazarı vardı.

Hürlerin haklarının sınırsızlığına karşılık, kölelerin hiç hakka sahip olmamaları, doğaldır ki, oldukça büyük boyutlara varan zulümlere neden olur. Bu, mevcut şartlar ve anlayışlar gereği kaçınılmaz bir durumdur. Arap toplumunda ve dolayısıyla Mekke toplumunda olan da bundan başkası değildi. Kadın köle olan cariyeler sadece iş veya cinsel ihtiyaçları tatmin eden bir araç olarak görülüyor, sık sık değiş-tokuş edilerek kullanılıyorlar veya hatta para kazanması için fahişe olarak pazarlanıyorlardı. Cariyelerin doğurdukları çocuklar da anneleri gibi köle kabul ediliyordu. Erkek köleler ise en ağır ve pis işleri yapmakla görevliydiler. Köle sahipleri, hiçbir masrafa sahip olmadan kölelerinden yararlanmaya çalışırlardı. Kölelerinin ancak en asgarî seviyede maddî ihtiyaçlarını karşılarlardı. Bu da, eğer isterse yapacağı bir sorumluluk idi. Yoksa kölesini, açlıktan yahut keyfî olarak öldürse veya işkence yapsa dahi bir sorumluluğu yoktu. Hayvanlara oranla daha aşağı telakki edilen köleleri dövmek, elini, kulağını, burnunu kesmek, gözünü çıkarmak, işkence yapmak, öldürmek, alışılmış uygulamalardandı ve bütün bunlar sahibin kölesi üzerindeki tabiî hakkı kabul ediliyordu. Bundan dolayıdır ki müşrik sahipleri tarafından mümin kölelere yapılan işkenceler toplumda hiçbir tepkiye neden olmamıştı.

Mevâli

Mevâli olanlar hürler ile kölelerin oluşturduğu tabakaların arasında yer alan bir ara tabakayı oluşturuyorlardı. Sayıları oldukça azdı. Bunlar, genellikle çeşitli nedenlerden dolayı azat edilmiş kölelerdi. Bir köle, sahibi tarafından azat edilirse,

o artık sahibinin mevâlisi olur ve sahibinin kabilesine mensup kabul edilirdi. Hiç kuşkusuz bu durum, mevâlilere, kölelere oranla bazı haklar kazandırıyordu. Ancak bunlar hürlerin irade ve kontrolü dahilinde olan bazı küçük haklardı. Mevâlilerin en önemli özellikleri, köleler gibi ticarî meta olarak görülmemeleri, yani alınıp satılma durumlarının olmamasıydı. Ayrıca evlenme hakkına da sahiptiler. Fakat, mevâli bir erkek hür bir kız veya kadınla evlenemezdi. Risâletin ilk günlerinde Müslüman olan Habbab b. Eret bir mevaliydi.

Kadınlar

Cahiliye döneminde kadın, insanî değeri olmayan bir canlı varlık konumundaydı. Hatta bu anlayış nedeniyle, kadınları, müşrik Arap toplumunda yer alan toplumsal kesimlerden veya tabakalardan birisi saymak doğru bile olmayabilir. Hürler sınıfında yer alan hür kadınların da hür erkeklere oranla bir değeri söz konusu değildi. Gerçi bedevîler arasında kadının kısmî bir değeri bulunuyor ise de bu kadının insan olmasından değil, yerine getirdiği vazifelerden, gördüğü işlerden kaynaklanıyordu. Bedevilerde, kadın erkeğin rahatlığının ve zevk ve sefasının yegâne teminatıydı. Kadın olmadığı zaman, yaşanılan zor şartlar nedeniyle birçok iş erkeğin sorumluluk alanına giriyordu. Yerleşim birimlerinde bilhassa da şehirlerde yaşama şartlarının çöldeki göçebe hayatına oranla daha kolay olması ve ayrıca kölelerin de çok olması nedeniyle kadının hiçbir değeri bulunmuyordu. Çünkü, şehirli erkekler açısından, kadının bulunmaması halinde bazı işleri yapma sorumluğu söz konusu olmuyordu. Kadının yapması gereken her işi köleler kolaylıkla yerine getiriyorlardı. Dolayısıyla şehirlerde kadının insanî hiçbir değerinin olmaması, yaşanılan şartların da etkisiyle oluşmuş bir zihniyetin gereğiydi. Kadının değeri, erkeğin bazı bedeni ihtiyaçları karşılamasında ve dolayısıyla fiziki güzelliğindeydi.

Kadın erkeğin mülkiyetine dahildi. Bir erkek öldüğü zaman, o erkeğin sahip olduğu karıları, varislerine miras olarak kalıyordu. Mirasçılardan kim erken davranır da elbisesini kadının üzerine atarsa o kadın, o mirasçının olurdu. Eğer kadın kocasının ölümünden sonra acele davranırda, hiç kimsenin kendisinin üzerine elbise atmasına fırsat vermeden ailesinin yanına kaçabilirse, mirasçılara miras olarak kalmaktan kurtulabilirdi. Kadının, ölen babasının mirası üzerinde hiçbir hakkı yoktu; miras alamazdı.

Kur'an'daki birçok ayette açıklandığı üzere, Cahiliye dönemi Araplarında, bir baba açısından kız çocuğa sahip olmak, en büyük aşağılanma nedenlerinden birisiydi.* Bu nedenle kız çocuklarını diri diri toprağa gömme uygulamalarına sık olmasa da rastlanırdı. Bunu yapmadaki amaç, ileride kız nedeniyle uğranılacağı dü-

* Çölde hayat zordur. Özellikle yağmacılığın büyük oranda meşru görüldüğü Cahiliye çağında daha da zordu. Her an bir saldırıya uğramak ihtimal dahilindeydi. Bu nedenle kız çocukları aileleri için yüktü; çünkü aileyi ve sahip olunan malları yağmacılara

şünülen şerefsizlik ihtimalinden kurtulmaktı. Çünkü kız köle olabilir, tecavüze uğrayabilir, kaçırılabilirdi. Kız çocuğunu toprağa gömerek öldürme işi doğumun hemen sonrasında olabileceği gibi altı yaşına kadar büyüttükten sonra da olabiliyordu.*

Bir erkek istediği kadar kadınla evlenebilirdi; herhangi bir sınırlama yoktu. Sayının sınırını erkeğin sahip olduğu maddî imkân belirlerdi. Zenginlik oranına bağlı olarak, evlenilen kadınların sayısı da değişiyordu. Erkek karısını boşayacak olsa dahi, kadın üzerindeki hakları devam eder; isterse boşadığı karısının evlenmesini uzun bir süre engelleyebilirdi. Veya boşadığı karısını istediği zaman tekrar alırdı. Bu süreçte kadının görüşü hiçbir şekilde dikkate alınmazdı. Zaten evliliklerde, kadının düşünce ve görüşünü dikkate almak, öğrenmek gibi bir uygulama söz konusu değildi. Baba, kendi öz kızını, himayesindeki (velisi olduğu) kızı veya kadını istediği kişiyle evlendirir ve mehirini de kendisi alır, kadına hiçbir şey vermezdi.

karşı savunabilecek gücü yoktur. Kız çocuğu aileye güç katkısında bulunmadığı gibi, korunmaya muhtaç olduğu için de güç kaybıydı. Halbuki erkek çocuk öyle değildi. Erkek çocuk ailenin mevcut gücüne ilave güçtü. Bu nedenle birisine kız çocuğu olduğu bildirildiğinde bundan dolayı üzülür, rahatsız olurdu. Bu durumdan Kur'an'da şöyle bahsedilmiştir: *'Onlardan biri, Rahmân'a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir' (Zuhruf, 43:17).* Ancak ne var ki, yaşanan şartların zorluğu nedeniyle gerçekleştirilen ayrım, kız ve erkek çocukların özüne de yansıtılmış ve kız çocuklarını her durumda aşağı görme anlayışı yaygın bir kabul görmüştü. Kur'an, kız-erkek çocuk ayrımının saçmalığını şöyle açıkladı: *'Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir' (Şura, 42:49,50).*

* Araplar arasında, birgün şerefini lekeleyeceği düşüncesiyle veya yoksulluk nedeniyle kızını öldürenlere rastlanırdı. Elbette ki ne kadar canileşirlerse canileşsinler, onlar için de bu âdet yerine getirilmesi son derece zor bir uygulamaydı. Ancak buna rağmen küçük kızını öldüren babalara, sık olmasa da rastlanıyordu. Bu âdet, özellikle Kureyş, Kinde ve Temim kabilesine mensup olanlar arasında görülüyordu. Bu kabilelerde öldürülmek istenmeyen bir kıza yünden örülmüş cübbe giydirilerek koyun, deve güttürülürdü. Öldürülmek istenen kızı ise ya doğar doğmaz öldürürler, ya da cinayetlerini çocuğun altı yaşına ulaşmasına kadar ertelerlerdi. Altı yaşına gelmiş ve öldürülecek olan kızı öldürmeye götürürken yeni elbiselerini giydirir, çöle götürüp bir çukura gömerlerdi. Eğer çocuk doğar doğmaz öldürülecekse, doğum yapacak kadın çöle gider ve bir çukurun başında doğururdu. Doğan çocuk kız ise onu çukura gömer, erkek ise kucağına alıp evine gelirdi. Bu kötü âdete karşılık, öldürülmek istenen kız çocuklarını satın alıp ölümden kurtaran, onları büyütüp evlendirenler de vardı. Kays b. Asım bunlardan birisiydi. Kays, İslâm davetini duyunca kabul edip

Kadın konusuna değinince, evlilik konusuna değinmemek eksiklik olur. Çünkü kadının değeri ile evlilik anlayışı arasında doğrudan bir ilgi söz konusudur. Cahiliye dönemi Araplarının nikah anlayışları ve uygulamaları ahlâkî erdemlerden uzak özelliklerle iç içeydi. Hatta nikah ile fuhşun karışıp, aralarında kayda değer bir farklılığın kalmadığı dahi söylenebilir. Konu hakkında ayrıntılı bilgiler veren Hz. Aişe'ye ait bir rivayet şöyledir:

> Cahiliye döneminde nikah dört şekilde yapılırdı: Bunlardan bir tanesi, bu günkü insanların yaptıkları gibiydi. Yani bir kimse diğer kimsenin bir yakınını veya kızını ister, kabul ederse mehirini verir ve sonra da evlenirdi. İkinci nikah şekli de şöyleydi: Erkek, karısı aybaşı halinden temizlenince, '*Falan kimseye git ve onunla ilişkide bulun*' derdi. Bundan sonra o koca, ilişkide bulunduğu yabancı erkekten hamile kalıp kalmadığı kesin olarak anlaşılıncaya kadar karısıyla ilişkide bulunmazdı. Bunu, daha çok doğacak çocuğun asil bir kimseden olmasını sağlamak için yaparlardı. Bu tür nikaha '*istibda nikahı*' adı verilirdi. Üçüncü nikah şekli ise şöyleydi: On kişiden az olmak şartıyla bir grup erkek toplanır, bir kadının yanına varırlardı. Sonra erkeklerin hepsi de o kadınla ilişkide bulunurdu. Kadın hamile kalıp çocuk doğurunca, doğumun üzerinden bir kaç yıl geçtikten sonra adamlara haber gönderip, çağırırdı. Onlardan hiçbirisi gelmezlik yapmazdı. Hepsi de kadının yanında toplanınca, kadın onlara şöyle derdi; '*Siz yaptığınız işi biliyorsunuz. Ben çocuk doğurmuş bulunuyorum. Bu çocuk senindir ey falan!*' Bu tercihi yaparken en sevdiği erkeğin adını verirdi. Çocuğu o adama verirdi ve adam almazlık edemezdi. Dördüncü tarz nikah ise şu şekildeydi: Birçok adam toplanır ve bir kadının yanına varırlardı. Bu kadın gelen hiç kimseye yok demezdi. Bunlar fahişelerdi. Onların kapılarının üzerinde bezden işaretler bulunurdu. Böylece fahişe oldukları herkesçe bilinirdi. Kim istese yanına varabilirdi. Bu kadınlardan biri hamile kalıp, çocuk dünyaya gelince, bütün o erkekler kadının yanında toplanırlardı. Bilirkişi (Kâif) çağırılıp, çocuğun babası tespit edilmeye çalışılırdı. Çocuk uygun görülen şahsa verilirdi. Adam çocuğu almazlık yapamazdı. Çocuğu alır ve götürürdü. Çocuk artık o adamın adıyla çağırılırdı.[1]

Bu rivayette, İslâm açısından meşru olan birinci tür nikahın yanında, Cahiliye dönemi Arapları arasında yaygın durumdaki diğer üç nikah biçimini daha buluyoruz. Bunlardan ikincisi '*Nikah-ı istibda*' gibi özel isim de almıştı. Üçüncüsü ise bugün sosyal bilimlerce '*poliandrie*' olarak isimlendirilen nikahtır. Dördüncüsü ise bugünün dünyasında bilhassa kapitalist devletlerde '*yasal*' olan fahişelikten çok farklı bir şey değildi. Ancak konu hakkında ayrıntılı bilgiler veren kaynaklar Araplar arasındaki diğer bazı nikah biçimlerinden de söz etmektedirler. '*Şigar nikahı*' ismiyle anılan nikaha göre bir kişi (erkek) kızını veya velisi olduğu kızı bir başkasının kızıyla değiştirir ve böylelikle karşılıklı olarak kızlarını kullanırlardı. Ayrıca, bir kişinin (erkeğin) ölen babasının karısı olan üvey annesiyle evlenmesini ifade eden '*makt nikahı*', belirli bir süre için gerçekleşen '*mut'a nikahı*', iki erke-

gin karşılıklı olarak karılarını değiştirmeleri biçiminde gerçekleştirilen *'bedel nikahı'*, bugünkü anlamıyla metres tutmayı ifade eden *'haden nikahı'* ve ayrıca çok istisna olarak görülebilen erkek kardeşlerin bir kadınla evlenmesi biçimindeki nikah da mevcuttu. Anne, bacı, teyze, hala, yeğen, evlatlığın kızı ve boşadığı eşi ile evlenmenin yasak olmasına karşılık, iki veya daha fazla kız kardeşle aynı anda evli olmak meşru kabul ediliyordu. Üvey anne ise anne kabul edilmiyor, bir kişi ölen babasının karısı olan üvey annesiyle evlenebiliyordu. Eğer mirasçı olan erkek henüz küçük yaşta bir çocuksa büyüdüğünde evlenebilmek için üvey annesinin başkasıyla evlenmesini engelleyebilirdi. Üvey annesiyle evlenenlere *'dayzen'* denirdi.

Cahiliye dönemi Araplarının ahlâkî sefaletlerini ve bu kapsamda olmak üzere gerek aile kurumunun, gerekse kadının düştüğü ahlâkî yozlaşmayı ifade etmesi açısından Mekke'nin eşrafından Ebû Cehil'in Kureyşlilerle anlaşma yapan Evs kabilesinden birisine karşı ifade ettiği sözler önemlidir. Ebû Cehil, anlaşmanın gerçekleştiği toplantıda bulunamadığı için anlaşmaya dahil edemediği bir isteğini şöyle ifade etmiştir: *'Kureyşle ittifak yapmışsınız. Ben o toplantıda bulunamadığıma üzüldüm. Eğer bulunsaydım ben de size katılır, söz verir, gerekince yardımınıza gelirdim. Kabul ederseniz anlaşmayı yeniden gözden geçirebiliriz. Kızlarımızı ve karılarımızı sizden esirgemeyelim. Cariyelerimizin çarşıda, pazarda gezip tozmalarına, erkeklerinizle oynaşmalarına müsaade edelim; sizde bu yolda hareket eder, yani kızlarınızla karılarınızla bizim de oynaşmamıza müsaade ederseniz, size yardım edelim.'*

Aile kurumu ile ilgili olarak nikahtan sonra, önemli olan bir diğer husus, boşanma, yani nikah akdinin sona erdirilmesidir. Cahiliye dönemi Arapları arasında boşanma oldukça yaygın ve çok sıradan sayılabilecek kadar sık gerçekleşen bir uygulamaydı. Boşanma ile ilgili önemli husus, boşama *'hak'*kının sadece erkeğe ait olması ve kadının nikahta olduğu gibi boşanmada da hiçbir hakkının bulunmamasıydı. Bu konuda sadece küçük bir azınlığı ilgilendiren istisna bir durum vardı. *'Hûl'* olarak isimlendirilen bu istisna duruma göre, babası veya velisi zengin olan bir kadın, belirli bir bedel karşılığında memnun olmadığı kocasından boşanabilirdi. Ancak dikkat edileceği üzere, bu boşanmada da erkeğin rızası esastı. Erkek istediği zaman karısını boşar, boşadığı karısının başkasıyla evlenmesini uzun süre engelleyebilir ve yine isterse karısını tekrar alabilirdi. Evlenmenin sınırı olmadığı gibi, boşanmanın da sınırı yoktu.

Bütün bu bilgiler, Mekke toplumunun uyum ve istikrarı, birlik ve beraberliği konusunda önemli ipuçları vermektedir. Böylesi toplumsal tabakaların bulunduğu ve tabakalar arası geçişin söz konusu olmadığı her toplumda, eğer birileri statükonun devamı anlamında birlik ve beraberliğin öneminden bahsediyorsa, onlar muhakkak ki, sorumluluk sahibi olmayan, fakat sınırsız yetkileri ellerinde tutan, toplumsal tabaka piramidinin en üst kesimini oluşturan kişilerdir. Onlar, elbette

ki bu haksız imkânlarının ve bu imkânları sağlayan toplumsal yapılaşmanın devamını isterler. İsteklerinin gerçekleşmesinin ise belirli şartlara bağlı olduğu açıktır. Bunlar öyle şartlar olmalıdır ki, toplumu teşkil eden kitleler tarafından yerine getirilmesi zorunlu görev olarak telakki edilsin, böylelikle o kitleler, toplumsal yapının devamı için gerekirse her şeylerini feda etsinler. Sonuçta da o küçük azınlığın çıkarları korunmuş olsun. İşte bu süreçte, istenilen fonksiyonu yerine getiren en önemli gerekçe, birlik ve beraberlik gerekçesidir. Kitleler genellikle durumlarını kabullendikleri ve değiştirmeye fazla eğilimli olmadıkları için, ayrıca o küçük azınlık da eğer şartlar değişirse, durumun daha da kötü olacağının propagandasını büyük bir beceriyle gerçekleştirdikleri için, gerekli ortam kolaylıkla hazırlanmış olur. Bu aşamada birileri çıkar ve bir şeylerin değişmesi gerektiğini; bir kısım insanların çok yemekten rahatsızlanmasına karşılık, toplumu oluşturan diğer çoğunluğun açlıktan kıvranmasının veya ölmesinin doğru olamadığını; bazıları en lüks şartlarda yaşarken, diğer bazılarının sefalet içerisinde olmasının kabul edilemeyeceğini ilan etmeye başlarsa; birlik, beraberlik çığırtkanlığı olanca hızı ve gücüyle devreye girer. O mutlu azınlık hemen bağırmaya ve mutsuz çoğunluğu, canları, namusları pahasına yurtlarını, düzenlerini korumaya davet ederler. İdrakleri tahrip edilmiş, akletme becerilerini kaybetmiş (Müstez'af) kitleler ise, çoğu zaman bu çağrıya olumlu cevap vererek meydanlara, savaş alanlarına dökülürler.* Neyi, ne adına koruduklarını, ne için savaştıklarını bilmeden canlarını, ellerindeki son mallarını ve hatta namuslarını feda ederler. Üstelik savaşı kazanırlarsa, asıl kazananın ve kaybedenin kimler olacağını bilmeden yaparlar tüm bunları. Bunlar olup biterken, sınırsız denebilecek haksız menfaatlerin sağladığı en lüks şartlarda yaşayan o küçük azınlık ise, kendilerinin haksız konumlarını yok etmeye, değiştirmeye aday olanları, toplumun huzur ve saadetinin katilleri olarak niteleyip, o en iyi ekonomik şartlara sahip olan durumlarını korumaya devam ederler.

İslâm ve İnsan

Toplumun yarısını teşkil eden kadınların insan kabul edilmediği, diğer yarısının büyük bir kesimini hayvanlar kadar dahi değeri olmayan kölelerin, geriye kalanların büyük bir kısmını da, önemli bir imkânı ve statüsü olmayan hür erkeklerin oluşturduğu Mekke toplumunda, Mekke'nin müşrik ileri gelenleri, doğaldır ki İs-

* Kitlelerin, başlarındaki zorba yöneticiler tarafından sürüye dönüştürülmesi Kur'an'ın dikkat çektiği konulardan birisidir. Firavun'un toplumun sürüleştirmesi bunun örneklerinden birisini temsil eder: '*Firavun kavmini adam hesabına koymayıp, hafife aldı, ahmaklaştırıp aldattı da, onlar da ona boyun eğer hale geldiler*' (*Zuhruf*, 43:54). Kur'an bu kitleleri uyandırmaya çalışmıştır.

lâm davetinden rahatsız oldular. Haksız menfaatleri ve bu menfaatlere meşruluk gerekçeleri üreten toplumsal yapıyı temelden değiştirmeye aday olan İslâm'ı, birlik ve beraberliklerinin en önemli düşmanı olarak görenler, Mekke'nin bu beş-on kişilik aristokrat grubuydu. Onlar, İslâm'ın, insanlar arasındaki ırk, dil, soy, cinsiyet ayrımlarını ve bu ayrımların neden olduğu hak ve sorumluluk farklılıklarını reddeden mesajlarını büyük bir şaşkınlık ve kızgınlık içerisinde dinlediler. Peşpeşe vahyolunan ayetler şaşkınlık ve öfkelerini daha da artırdı. Bu ayetlerde, istisnasız bütün insanların aynı anne ve babanın çocukları olduğu, bu itibarla insanlar arasında soya dayalı üstünlüğün veya aşağılığın söz konusu olamayacağı açıkça bildiriliyordu. Cinsiyet, ırk ve toplum farklılığının, Allah'ın takdiri olduğu açıklanıyordu. Bu takdirin nedeni ise insanlar arasında üstünlük/aşağılık farklılığı oluşturmak değil, tamamen farklı kimliklerin oluşmasına imkân vermek olduğu bildiriliyordu. İslâm'a göre üstünlüğün veya aşağılığın tek bir şartı vardı; Allah'a, Allah'ın emrettiği tarzda kul olmak veya olmamak:

> Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız, inanıp iyi işler yapanlar hariç. Onlar için ardı arkası kesilmeyen mükâfatlar vardır... (Tîn, 95:4-6)
>
> Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere böldük. Allah yanında en üstün olanınız, (Allah'ın hükümlerine itaat konusunda titiz davranıp, isyandan) en çok korkanınızdır. Allah bilendir, haber verendir. (Hucurât, 49:13)

Diğer bir grup ayette ise, müşriklerin ırk, soy, ekonomik güç ayrımı yapmalarının ne kadar yanlış olduğu, bu ayrımın ne gibi kötü sonuçlara yol açacağı oldukça etkili bir üslûpla, adeta yanlışlıkları kafalarına vurularak açıklandı:

> Açgözlülük saplantısı içinde, mal mülk çokluğuyla övünmek oyaladı sizleri. Öyle ki, mezarlarınıza girinceye kadar bu oyalanmaya devam ettiniz. Ama zamanı geldiğinde bunların boş olduğunu anlayacaksınız. İş öyle değil ama zamanı geldiğinde azapla karşılaşınca daha iyi bilip anlayacaksınız. Hayır, hayır kesin bir bilgiyle yaptıklarınızın ne kazandırdığını bir bilseydiniz. Cehennemin yakıcı ateşini mutlaka dünyada görüp anlayarak bu açgözlülükten vazgeçerdiniz. Sonunda o cehennemi mutlaka göreceksiniz. O gün size verilen tüm nimetlerden sorguya çekileceksiniz. (Tekasür, 102:1-8)
>
> Asr'a andolsun ki, insan hüsran içindedir. Ancak, inanıp iyi işler yapanlar, birbirine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler hariç. (Asr, 103:1-3)
>
> Yeryüzü şiddetli bir depremle sarsıldığında, yeryüzü bağrındaki ağırlıkları (hazineleri, madenleri, ölüleri) dışarı çıkardığında ve insan *'Yeryüzüne de ne oluyor?'* dediği zaman; işte o gün yeryüzü bütün haberlerini ortaya dökecek. Çünkü Rabbin ona öylece vahyetmiş ve bildirmiştir. O gün bütün insanlar geçmiş-

teki yaptıkları tüm işleri kendilerine gösterilmesi için guruplar halinde Rablerinin huzuruna gelecekler. Artık kim zerre kadar iyilik yapmışsa, karşılığını görecek ve kim de zerre kadar kötülük yapmışsa, onun karşılığını görecek. (Zilzâl, 99:1-8)

Karanlığıyla ortalığı bürüdüğü zaman geceye, karanlığı yırtıp aydınlığıyla ortaya çıktığı zaman gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana andolsun ki; ey insanlar! Siz çok çeşitli hedefler peşindesiniz. Sizden her kim başkaları için harcar ve yolunu Allah'ın kitabıyla bulmaya çalışırsa ve o en güzel kelime olan tevhîdi tasdik eder ve doğrularsa, artık ona yolu kolaylaştırıp o yolda başarılı kılacağız. Sizden her kim de malını başkaları için harcamayıp cimrilik eder ve kendi kendine yeterli olduğunu zannedip Allah'a ibadet ve sığınma ihtiyacı duymazsa, tevhîdi yalanlarsa ona da güçlük, zorluk ve sıkıntıya giden yolu kolaylaştıracağız. Ve o kimse cehennem çukuruna düştüğünde malı ona bir fayda sağlamayacak. (Leyl, 92:1-11).

Ayetlerle, müşrik ileri gelenlerin kendilerini diğer bütün insanlardan farklı ve üstün görmelerinin nedeni açıklandığı gibi, bu hallerinin ne kadar kötü olduğu da tekrar tekrar açıklandı:

Ayıp kusur arayan ve göz kaş işaretleriyle alay edenlerin vay haline! Vay haline o kişinin ki, servet biriktirir ve sayar durur. Mal zenginliğinin kendisini dünyada ebedî yaşatacağını sanır. İş öyle değil; andolsun ki, o kırıp döken, silip süpüren cehenneme atılır. Bilir misin nedir o kırıp döken, silip süpüren ateş? O, Allah tarafından tutuşturulmuş bir ateştir. Öyle bir ateş ki, yüreklere işler ve kaplar. Onlar bu ateşin içine atılıp üzerleri kapatılır Uzatılmış ateşten sütunlara bağlanmış vaziyette... (Hümeze, 104:1-9)

Hayır! Allah'a karşı yaptığınız bu kötü zannın yanı sıra, siz yetimlere karşı da cömert değilsiniz. Muhtaçları doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Size kalan mirası aç gözlülükle yiyip bitiriyorsunuz ve sınırsız bir şekilde malı mülkü alabildiğine seviyorsunuz. Hayır, iş bildiğiniz gibi değil, yeryüzü paramparça olup dağıldığı zaman, Rabbinin emri gelip çatıp da melekler saf saf dizildikleri an. İşte o gün cehennem göz önüne getirilip konacak. O gün insan yaptığı ve yapamadığı her şeyi hatırlayacak ama bu hatırlamanın ona ne faydası var. İnsan o gün: *'Ah keşke gelecek hayatım için önceden bir hazırlık yapsaydım'* diyecek. Fakat o gün hiç kimse Allah'ın günahkârlara ettiği azap gibi azap edemez. Hiç kimse, Allah'ın bağladığı prangalar, zincirler ve kelepçelerle bağladığı gibi bağlayamaz. Ey tertemiz, korku ve kedere kapılmayan, huzura kavuşan insan! Dön Rabbine O'ndan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak. Artık has kullarımın arasına katıl ve cennetime gir. (Fecr, 89:17-30)

Bütün bunlar ise, ayrıca bir de Resûlün diliyle beyan edilip, insanlar için olması gereken ölçü gayet net bir şekilde ortaya kondu:

Ey insanlar! Dikkat edin; Rabbiniz bir. Babanız da bir. Şunu da iyi bilin ki,

Arap'ın Arap olmayana; Arap olmayanın Arap olana; beyazın karaya, karanın da beyaz olana bir üstünlüğü yok. Üstünlük ancak Allah'a karşı sorumluluk bilincindedir (takvadadır).[2]

Şüphesiz Allah, sizin yüzlerinize ve mallarınıza değil, kalplerinize ve amellerinize bakar.[3]

Sakın, biriniz bir başkasına '*kulum*', '*kölem*' diye hitap etmesin. Hepiniz Allah'ın kullarısınız. Köle ve kadınlara hitap ederken '*oğlum*', '*kızım*', '*delikanlım*', '*hanım kızım*' diye hitap edin.[4]

Ben kızıl ve siyah tenlilere (tüm insanlara) gönderildim.[5]

Kadınlar(ın haklarına riayet) konusunda Allah'tan sakının. Zira onlar sizin hakimiyet ve himayeniz altındadır. Onları Allah'ın emaneti olarak aldınız, onlarla birlikte yaşama hakkını Allah'ın emri ve müsaadesi ile elde ettiniz.[6]

Hizmetinizde kullandığınız kimseler (hizmetçileriniz, köleleriniz ve cariyeleriniz) sizin kardeşlerinizdir; Allah, onları size emanet etmiştir. Bu sebeple onlara yediğinizden yedirin, giydiklerinizden giydirin. Onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri yüklemeyin. Şayet böyle bir iş yüklemek zorunda kalırsanız, siz de onlara yardım edin.[7]

Bütün bu ve benzeri gerek ayet ve gerekse Resûlullah'ın açıklamalarından hareketle Mekke eşrafı iyice anladı ki, bu din doğru bir inanç ve bu inancın gerektirdiği doğru bir uygulamadan başka üstünlüğün gerekçesi olabilecek herhangi bir şeyi ölçü kabul etmiyordu. İnsanlar arasındaki, üstünlük vesilesi kılınan her türlü ırk, soy, sop, cinsiyet ayrımını reddediyordu. Üstelik, İslâm'ın insanları ırk, soy, sop ve cinsiyetine göre ayırmadığını, teorik birer ilke olarak da değil, risâletin daha ilk günlerinden itibaren bizzat uygulamasıyla gördüler. Daha yakın zamana kadar kendilerinden birisi olan Ebû Bekir'in, en alt tabakada bulunan, bir insan olarak dahi telakki edilmeyen Bilâl, Sümeyye, Yasir, Ammar, Habbab'la birlikte olmasını şaşkınlıkla izlediler. Bu birlikteliği akılları almadı. Kabul edemediler. Yine aynı şekilde, Mekke'nin en saygın ailelerine mensup Sa'd b. Ebî Vakkas, Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Ali b. Ebi Talib gibi gençler, kölelerle aynı safta bulunuyor, Ebû Leheb'in kız kardeşleri olan Safiyye ve Ervâ, Ebû Cehil'in kız kardeşi olan Ümmü Gülsüm, Ömer b. Hattab'ın kız kardeşi olan Fâtıma gibi hür kadınlar ve kızlar, Sümeyye, Ümmü Ubeys, Zi'n-Nire, Lübeyne, ve Nehdiyye gibi cariyelerle, aralarında hiçbir değer farkı gözetmeksizin, birlikte oturup kalkıyorlardı. Onlar, bu köle kadınları, Mekke'nin diğer hür kadınlarına tercih ediyorlardı. Bu arada da Mekke'nin hürler tabakasına dahil olan bütün bu şahsiyetler, Mekke toplumunun içerisinde hiçbir hakka sahip olmayan bu köle ve cariyelerle aynı hak ve sorumluluklara sahip olduklarını ve olmaları gerektiğini, bunun ise onlara insanlık onurlarının iadesiyle mümkün olabileceğini hiç tereddüt etmeden söyleyebiliyor ve bunun da yaygınlaşması için çabalıyorlardı. Yine aynı şekilde olmak üzere, müşrikler için insanî

hiçbir değer ifade etmeyen kadınlar, İslâm tarafından hiç eksiksiz bir insan olarak kabul ediliyor ve insanî değer açısından kadın erkek ayrımı kesinlikle yasaklanıyordu. Hatta bunlar yetmez gibi, kız oldukları için öldürülen çocukların hesabı soruluyordu:

> Güneş dürülüp ortadan kaldırıldığında ve yıldızlar kararıp yok olduğunda, dağlar yerinden oynatılıp yürütüldüğünde, doğurmak üzere olan dişi develer başı boş bırakıldığında, vahşi hayvanlar bir araya toplanıp beraber kaldıklarında, denizler ateş haline geldiğinde, ruhlar bedenleriyle bir araya getirildiğinde ve diri diri gömülen kız çocuklarına sorulduğunda hangi suçtan dolayı öldürüldükleri. İnsanların yapıp ettiklerinin dosyaları açıldığında, gök perdesi açılıp her şey ortaya çıktığında, cehennemin yakıcı ateşi parladığında ve cennet gözler önüne getirilip yaklaştırıldığında; O gün her insan kendisi için ne hazırlamış olduğunu görüp bilecektir. (Tekvir, 81:1-14)

Bütün bunlar toplumsal yapıyı her yönü ve özelliğiyle yeni baştan düzenlemekten başka bir anlama gelmiyordu. İslâm daveti, Mekke eşrafı için, bütün '*üstünlükleri*' terk etmek veya insan telakki etmedikleri köle ve kadınları veya değer vermedikleri yoksulları, sahip olduklarını iddia ettikleri o şerefe kendileriyle aynı oranda olacak şekilde ortak etmekten başka anlama geliyordu. Eşrafın bunları kabul edemeyeceği açıktı. Dolayıyla tepkilerinde de, tepkilerinin gerekçelerinde de kendilerince tamamen haklıydılar. Onlara göre İslâm statükoyu alt-üst ediyordu. Toplumsal yapıyı tahrip ediyor, bozuyordu. Toplumda karışıklığa, fitne ve fesada neden oluyordu. Ancak şurasını ifade etmiyorlardı ki, bu fitne ve fesat küçük bir mutlu azınlığın aleyhine ancak toplumun neredeyse tamamını teşkil eden mutsuz çoğunluğun lehineydi. Dolayısıyla İslâm'ın fitne ve fesada neden olup olmaması bakılan yere göre değişiyordu. Onlar ise elbette ki sadece kendi bulundukları yerden görüp, değerlendiriyorlardı.

DİPNOTLAR

1- Buhârî, *Nikah*, 36; Ebû Davud, *Talâk*, 33.
2- Tirmizî, *Tefsir*, 49, *Menâkıb*, 73; Ebû Davud, *Edeb*, 111; Ahmed, *Müsned* V/411.
3- Müslim, *Birr* 33, 34; İbn Mâce, *Zühd* 9; Ahmed, *Müsned* II/285.
4- Müslim, *Edeb* 13.
5- Buhârî, *Teyemmüm* 1, *Salât* 56; Müslim, *Mesâcid* 3, 4, 5; Ebû Dâvud, *Salât* 24; Tirmizî, *Mevâkit* 119, *Siyer* 5; Nesâî, *Gusl* 26; İbn Mâce, *Tahâre* 90; Dârimî, *Salât* 111, *Siyer* 28; Ahmed, *Müsned* I/250, 301, II, 222, 240, 250, 312.
6- Müslim, *Hac* 147.
7- Buhârî, *Iman*, 22; Müslim, *Eyman*, 40.

Zorba Bir Sistem ve Akıbeti

> (Firavun ve adamlarından) ayetlerimize yalan gözüyle bakıp ilgisiz kalmaları sebebiyle intikam aldık ve onları denizde boğduk. Vaktiyle hor görülüp, güçsüz bırakılan insanları ise, kutlu kıldığımız ülkenin doğu ve batı her taraflarına mirasçı kıldık. Böylece, Rabbinin İsrail oğullarına verdiği söz, onların her türlü sıkıntı ve zorluklara karşı göğüs gererek sabretmelerinin karşılığı olarak gerçekleşmiş oldu. Firavun ve toplumunun özenle işleyip, yapıp yükselttikleri ne varsa, hepsini yerle bir ettik. (A'raf sûresi, 7:136,137)

İnsanları dünya ve ahiretin esenliğine çağıran Kur'an, bu çağrısına uygun rehberliği yerine getirirken, çoğu zaman geçmişe yöneldi ve tarihin bazı kesitlerini gözler önüne serdi. Ancak, bunu yaparken, amacı tarih anlatmak değildi. Tarihte yaşanmış ilgi çekici ve şaşırtıcı durumları, hoş vakit geçirilsin, edebiyat alanına bir şaheser kazandırılsın, tarihin karanlık noktalarına ışık tutulsun diye anlatmadı. Amacı, tüm bunların çok dışındaydı. O, yaşanmış gerçeklerden hareket ederek, bireysel ve toplumsal hayat tarzının doğru ve yanlış biçimlerini ve unsurlarını en anlaşılır biçimiyle açıklığa kavuşturmak amacındaydı. Buna uygun olarak da bazen İbrahim'in, Yusuf'un, Musa'nın, Ashab-ı Kehf'in şahsında dosdoğru bir inancın ve hayat tarzının nasıl olması gerektiğini anlattı. Bazen ise Nemrut'un, Firavun'un, Karûn'un, Bel'am'ın şahsında, yanlışlığın, kötülüğün, zulmün, sömürünün, haksızlığın ulaştığı aşamaları göstererek; insanları yanlışlıklardan, kötü gidişatlardan ve bunların faillerine yakın olmaktan engellemeye çalıştı. Böylelikle, teorik açıklamaların alacakaranlığına saplanıp kalmadı. Her şeyi, en açık, en sade, en anlaşılır biçimiyle takdim etti.

Hz. Musa'nın esenlik daveti ve Firavun'un zorbalıkları çerçevesinde gerçekleşenler, Kur'an'da anlatılan İslâm daveti örneklerinden ve davet sırasında yaşanan tevhid-şirk çatışmasının hikayelerinden birisidir. Esenlik yurdunun diğer rehberlerinde olduğu gibi, Hz. Musa'nın hikayesinde dosdoğru bir inanç tarzının temel ilkeleri, bireysel hayatın karşılaşabileceği şer tuzakları, toplumsal hayatta yer alan yanlışlıkların somut örnekleri olanca açıklığıyla gözler önüne serilmiştir.

Söz konusu ayetler vahyolununca, Mekke'deki müminler Hz. Musa'nın hayat hikayesiyle, kötülüğün hakimiyetindeki bir toplumda karşılaşacakları zorlukların neler olduğunu görme imkânını elde ettiler. O'nun yaşadıklarından hareketle, yanlışlığın, kötülüğün, ahlâksızlığın, iffetsizliğin, zorbalığın... neden olduğu sapıklıkları, çarpıklıkları ve tüm bunların sonunu bilmeleri mümkün oldu. Firavun'un şahsında da zorbalığı, zulmü, haksızlığı, kötülüğü, sömürüyü en açık örnekleriyle gördüler ve yaşanan veya yaşanacak hayatı değerlendirecek ölçüler elde ettiler.

Bir peygamber olarak Resûlullah'ın Mekke'deki çağrısının Mısır'daki örneği Hz. Musa'nın çağrısıydı. Hz. Musa ve kardeşi Harun, Mısır devletinin yöneticisi olan Firavun'un karşısına geçip, *'Biz alemlerin Rabb'i olan Allah'ın elçileriyiz' (Tâhâ, 20:47), 'Kendini günah ve küfür kirlerinden temizlemeye niyetin var mı? Sana Rabbinin yolunu göstereyim de korkasın, saygı duyasın' (Naziat, 79:18,19)* dedikleri zaman karşılarında Firavun'un kişisel tepkisini değil, Mısır'daki idarî yapının tepkisini buldular. Aynen, Hz. Muhammed'in, karşısında Dâru'n-Nedve üyelerini bulduğu gibi. Bu nedenle, Hz. Musa önderliğinde gerçekleşen Mısır'daki İslâm daveti, Hz. Muhammed önderliğindeki İslâm daveti için önemli bir örnek teşkil etti. Davetin lideri olarak Resûlullah'a Hz. Musa'nın daveti ve karşılaştıkları konusunda ayrıntılı bilgiler vahyolundu. Vahyolunan bilgiler Resûlullah için önemli birer örnek, açıklama, bilgilendirme olurken; Firavun ve erkanının sonu ile ilgili bilgiler ise Mekke müşrikleri için önemli birer tehdit oldu. Kur'an'ın hayata müdahalesinin, Mekke'deki İslâm davetinin seyrine katkısının bir kısmını da Hz. Musa'nın davetiyle ilgili anlattıklarıyla gerçekleştirdi. Mekke'deki İslâm davetinin zor günlerinin başlangıcında vahyolunan ve Hz. Musa'nın davetini konu edinen ayetlerle, Müslümanlar ne yapmaları gerektiğini ve nelerle karşılaşacaklarını öğrenme şansı elde ederlerken, Mekke müşriklerine verilen mesajın özeti ise şuydu; *'Siz siyasal yapınıza, yönetimdeki otoritenize güveniyor ve hak olan çağrıyı durdurabilmek, yok edebilmek için zorbalığınızın bütün gereklerini yerine getiriyorsunuz. Fakat siz ne kadar güçlü olursanız olun, Firavun kadar olamazsınız. O, insanlar içerisinde çok büyük güce sahipti ve devleti de sizin devletinizden daha büyük, daha güçlü idi. Sizin düzenli ordularınız olmamasına karşılık, onun gittiği yeri istila eden düzenli orduları vardı. Ancak buna rağmen, İslâm davetini yok edemedi. Durduramadı. Çünkü takdir zorbaların elinde değil, Allah'ın iradesindedir. O halde eğer Firavun'un sonuna sahip olmak istemiyorsanız bu zorbalıkları bırakın'.*

Türünün Bir Örneği Olarak Firavunlar Dönemi Mısır'ı

Tarihi kaynakların ve arkeolojik araştırmaların şahitlik ettiği üzere, Firavunlar dönemi Mısır Devleti önemli ve güçlü bir devletti. Firavun unvanlı kişi ise bu dev-

letin yöneticisiydi. Firavunlar otoritelerini diğer müşrik toplumlarda olduğu gibi, putlarla, putların temsil ettiği inançlarla sağlıyorlardı. Ayrıca, Firavun, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi, ondan da öte oğlu kabul ediliyordu. Tanrının vücudu putlarda, otoritesi ise Firavunlarda sembolleşiyordu. Mısırda yaygın olan inancına göre tanrıyla irtibat kurabilen ülkedeki ve hatta dünyadaki yegâne şahsiyet Firavun'du. Ona karşı çıkmak dinden çıkmakla; toplumun inanç ve hayat tarzına, ülkedeki ekonomik, siyasî, hukukî sisteme karşı çıkmakla eş anlamlıydı. Bu ise azap demekti; işkence demekti; ölüm demekti. Mısırlılar tekrar dirilmeye inanıyor ve ikinci dirilmelerinde saadete erebilmek için Firavun'a kayıtsız/şartsız teslim olup, hizmet etmeleri gerektiğine iman ediyorlardı. Yaygın inanca göre, Firavun'un temsil ettiği mutlak tanrı bir taneydi ama, onun yanında görece egemen başka tanrılar da vardı. Varlığına inanılan ikinci dereceden tanrıları rahipler temsil ediyorlardı. Fakat onlar da Firavun'un otoritesine boyun eğmek zorundaydılar. Zira Firavun onların da ilâhıydı. Firavun otoriteyi, rahipler ise inancı temsil ediyorlardı. Firavun, sahip olduğuna inanılan ilâhî otorite nedeniyle insan üstü bir varlık kabul ediliyordu. Hatta, insan üstü bir varlık kabul edildiği ve otoritesiyle hiyerarşi piramidinin en üst noktasını teşkil ettiği için, Firavun'un kendisinden aşağı birisiyle evlenmesi kabul edilebilir bir şey olarak görülmüyordu. Bu nedenle Firavunlar otoritelerini başka bir insanla paylaşmamak ve tanrısal kimliklerini kirletmemek için sadece kız kardeşleriyle evlenirlerdi. Ülkenin kraliçesi ancak Firavun'un kız kardeşi olabilirdi. Fakat bu durum Firavun'un başka kadınlarla birlikte olamayacağı anlamına gelmiyordu. Kraliçe olmamak şartıyla başka kadınlarla beraberliği problem teşkil etmiyordu.

Bütün Mısır ülkesi, Firavun'un temsil ettiği elit tabakanın kişisel malı kabul ediliyor, dolayısıyla Mısır toplumu ve toprakları üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunabiliyorlardı. Buna bağlı olarak da hiçbir ekonomik sorumluluğa sahip değillerdi. Vergi vermezler, fakat vergi toplarlardı. Ticarî hayat tamamıyla ellerindeydi. Saray memurlarının, ordu mensuplarının, kâhinlerin, soyluların ve hükûmet adamlarının teşkil ettiği bu kesim, her günü eğlencelerle dolu, son derece lüks şartların teşkil ettiği bir hayat tarzına sahiptiler. Ülkenin servetini elinde tutan bu insanlar, harcamakla bitiremedikleri ülke servetini, görkemli tapınaklara, ölmüş Firavunların anıt mezarlarına harcayarak, harcama (tüketme) zevkini tadıyorlardı. Bu itibarla şu bilgi oldukça kayda değer niteliktedir: '*Firavun'un lüksü, sefahati aşırı ölçüdedir, dizginsizdir. Öldüğü zaman cenaze giderleri on iki bayındır sitenin gelirlerini yutar; hiçbir şey onun ölümsüzlük içinde yaşamakta devam etmesi için fazla sayılmaz.*'[1]

Oldukça büyük meblağlara varan değerli madenleri ve diğer bazı değerli eşyaları Firavun hanedanından ölenle birlikte gömmek, uygulanan en yaygın âdetlerdendi. Yeni saraylar yapmak Firavun ve yakın çevresinin en önemli uğraşıydı. İsraf sınır tanımaz boyutlara ulaşmıştı. Hanedana mensup olanlar her şeyin daha

lüksünün hayalleriyle yaşıyorlardı. Geniş pencereli, güzel bahçeli, yüzme havuzlu, duvarları resimli, tüllerle ve gergef işlemeli örtülerle kaplı veya süslü, eşyalarının çoğu altın olan bu saraylar Nil'in kıyılarını kaplamış durumdaydı. Hepsi de binlerce işçinin kırbaçlar altında ölesiye çalıştırılmasıyla inşa edilmişti. Söz konusu saraylar ve şatafatlı yaşantı, Kur'an'ın da bilhassa dikkat çektiği özelliklerdendir. Bazı ayetlerde Firavun ve hanedanının sahip oldukları zenginliğin ve yaşadıkları lüksün izlerini bulmak mümkün olmaktadır. Şu ayetlerde bunun örneğini teşkil etmektedir: *'Biz de Firavun ve yandaşlarını o güzelim bahçelerinden ve pınar başlarından, hazine ve yüce makamlarından, seferberlik için çıkarıp yollara düşürdük. Olaylar böylece gelişti ve bu iş, böylece bitti. İsrail oğullarını onların yerine mirasçı kıldık'* (*Şuara, 26:57-59*).

Mısır'ın bütün imkânları, Firavun idaresinin sahipleri tarafından kullanılmasına karşılık, kitleler sınırsız denebilecek bir sefalet içerisindeydiler. Sazlardan yapılmış kulübeler, oldukça iğreti ve tabanı sertleştirilmiş toprak veya hasır evler halkın yegâne mekânlarıydı. Ömürlerini, Firavun ve adamları için saray, piramit veya tapınak yapmakla geçiriyorlardı. Kırbaçlar altında gerçekleşen bu zorunlu çalışmaları sırasında yegâne besinleri ise bayır turpu, soğan ve sarımsaktı.* Ve bu durum piramitlerin üzerine tarihi bir belge olarak kaydedilmişti.

Hilelere Dayanan Bir Sistem

Firavunlar Mısır'ından da kolaylıkla anlaşıldığı üzere, gelir dağılımındaki denge bilinçlice bozulmuş, hak ve sorumluluklar eşit olmayan biçimde dağıtılmış iki kutuplu toplumlarda, bir tarafı her türlü imkânlara sahip, haksız çıkarlarını alabildiğine artırarak sürdüren mutlu azınlık; diğer tarafı ise, imkânsızlıklar içerisinde yaşayan, emekleri sömürülen, insanlık onurları ayaklar altına alınmış, bunun yanısıra

* İsrail oğulları, Firavun'un her türlü zulüm ve baskısı altında yaşadıkları sefil günlerinde bu yiyeceklere alışık oldukları için, Hz. Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkıp, çöle girdiklerinde kendilerine lütfedilen güzel yiyeceklere rağmen, Hz. Musa'dan daha önce alıştıkları yiyeceklerden istemişlerdi: *'Ey Musa! Her zaman aynı yiyecek... Buna dayanamayız. Öyleyse Rabbine dua et de, bize her yerde yetişen ürünlerden sebze, salâtalık, sarımsak, mercimek, soğan gibi ürünler çıkarsın' demiştiniz. Musa: 'Daha hayırlı olanları, daha aşağılık olanlarla mı değiştirmek istiyorsunuz? O halde utanç içinde ve düşkün bir durumda şehre dönün, orada istediğiniz şeylere kavuşabilirsiniz' demişti. Böylece onlar zillet ve hakarete maruz kaldılar ve Allah'ın gazabına uğradılar. Bütün bunlar, Allah'ın mesajının gerçekliğini örtbas ederek kâfir olmaları ve kendilerine göre de haklı bir sebebleri olmaksızın peygamberleri öldürmek gibi bir haksızlık işlemeleri yüzündendir. Yine bütün bunlar, Allah'a isyan etmeleri ve sınırı aşmalarından dolayıdır.'* (*Bakara, 2:61*)

Mısır'da imar işlerinde kullanılan azınlıklar.

yaşanan gerçekleri fark etmemeleri için idrak kabiliyetleri de yok edilmiş veya yok edilmeye çalışılan kitleler teşkil ederler. Söz konusu ayrışmayı Kur'an'ın terminolojisiyle ifade etmek gerekirse; birinci grubu müstekbirler, ikinci grubu da Müstez'aflar oluşturur. Ancak şu hiçbir şekilde göz ardı edilmemesi gereken bir hususdur ki, bu tür toplumsal yapılaşma, müsebbipleri olan müstekbirlerin saltanatlarını alt-üst edecek potansiyel bir toplumsal hareketi de bünyesinde taşır. Zulme dayanan bütün sistemler kendisini yok edecek karşıt güce gebedirler; emekleri sömürülen ve insanlık onurları ayaklar altına alınmış olan kitleler, bir gün, mağduru oldukları çarpıklıkları fark etmeye başlarlar ve o zaman oradaki müstekbirlerin saltanatları biter, tahtları darmadağın olur. Zira bir an gelir ki kitleler, kendilerinin sefaletlerine karşılık, oldukça küçük bir azınlığın her türlü bol ve büyük imkânlar içerisinde yaşıyor olmasının çarpıklığını fark edip, kendi sefaletlerinin nedeninin bu küçük azınlığın sefahatı olduğunu görmekte zorlanmazlar. Ne de olsa o mutlu azınlığın hayat şartları ve imkânları olanca açıklığıyla gözlerinin önündedir. İşte bu ihtimâlin, yani azınlığın zulüm ve sömürülere dayalı sefahatını yok edecek toplumsal bir hareketin oluşmasını engellemenin tedbirleri, zorba sistemin sahipleri tarafından titizlikle yerine getirilir. Böylelikle kötü sonu mümkün olduğunca ertelenmeye çalışılır. Bu itibarla Firavun dönemi Mısır devleti ve toplumu ilginç bir örnek olma vasfını fazlasıyla kazanmaktadır.

Halkın sefaleti, Firavun'un sistemi açısından olması gereken bir özellik, ancak aynı zamanda da sürdüregeldikleri sefahatları için potansiyel tehlikeydi. Firavun öyle bir önlem alınmalıydı ki, kitleler uyanmasın, gerçeği göremesinler. Yoksa Firavun'un kendisinin de sisteminin de sonu gelmiş demekti. Firavunlar, sistemlerini devam ettirmek için binbir türlü hileler bulmuş ve uygulamaya koymuşlardı. Firavunların, hileler üzerinde şekillenen bir toplumsal sitem yapı inşa etme becerisi parmak ısırtacak düzeydedir. Ayrıntılı düşünülmüş ve çok iyi ayarlanmış bir planı uygulamaya koymuşlardır. Bu planın en önemli kısmını, Kur'an'ın bildirdiği

üzere, halkı çeşitli gruplara bölmek oluşturuyordu. Bu bölüp-parçalama işlemi, sırf coğrafî ayrılık veya yapay bir şekilde gerçekleştirilen gruplara ayırma işlemi değildi. Eğer öyle olsaydı durum daha farklı değerlendirilebilirdi. Firavun idaresinin yaptığı daha farklıydı. Firavunlar topluma fitne-fesat tohumları ektiler. Atılan bu fitne-fesat tohumları, toplumu karşıt istek ve idealler doğrultusunda gruplara böldü. Böylelikle her grup, kendisi için, ideallerine ulaşmayı engelleyen, sefaletlerinin devamını sağlayan büyük bir düşman edinmiş oldu. Halbuki her bir grup bilmiyordu ki, düşmanı bildiği grubun da kendisinden farkı yoktu. Ve yine bilmiyorlardı ki, asıl düşmanları sefaletleri pahasına kendilerine itaat ettikleri, saraylarda oturan Firavun ve erkânıydı. Sonuçta, kitlelerin gündemini, kendi aralarına atılmış fitne-fesat tohumlarının yol açtığı düşmanlıklar, bu düşmanlıkların neden olduğu ayrılıklar teşkil etti. Firavun idaresi ise, faili olduğu bu ortamı dikkatle izliyor, muhtemel birleşme ve barışmaları önlemek için her türlü tedbiri alıyordu. Böylelikle insanların idrakleri, düşünceleri belirli bir noktaya bağlanmış oldu. O karışıklık içerisinde de kitleler, asıl düşmanları olan Firavun idaresini göremediler. Kendi istekleriyle kul ve köle olmaya devam ettiler. Kendi aralarında tartışıp, kavga ederken, birbirlerini katledip güçlerini zayıflatırken, Firavun idaresi bütün müstekbirliğiyle varlığını devam ettirdi.

Firavunlar Mısır'ı, toplumsal sistemin ve yapının, birilerine haksız çıkarlar temin edecek ve bunun devamını sağlayacak şekilde dizayn edilişinin tipik örneklerinden birisini oluşturuyordu. Bu açıdan benzerlerinin tipik örneğiydi. Sistemin devamı için gerçekleştirilen bahsettiğimiz toplumsal dizayn programlarına ek olarak, toplumun etnik yapısında da gerçekleştirilen parçalanma ise, sistemin zorbalık ve hilelerinin en ilginçlerinden bir diğerini oluşturuyordu. Kur'an'ın konuyla ilgili açıklaması şöyledir: *'Şüphesiz ki Firavun, Mısır topraklarında kendisini büyüklük duygusuna kaptırmış ve ülke halkını sınıflara ayırmıştı, öyle ki onlardan bir kısmını hor ve güçsüz buluyor ve bunun için de erkek çocuklarını öldürüyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü gerçekten de o, yeryüzünde bozgunculuk yapmak isteyenlerdendi' (Kasas, 28:4).* Şimdi, bunun nasıl gerçekleştirildiğinin ayrıntılarını özellikle Kur'an'dan hareketle tespit etmeye çalışalım.

Mısır'ın Müstez'afları

Mısır toplumunu oluşturan etnik unsurlardan ikisi çok önemliydi. Çünkü bunlar ekseriyeti teşkil ediyorlardı. Söz konusu etnik gruplardan birisini Mısır'ın yerlisi olan Kıptîler, diğerini ise İsrail oğulları oluşturuyordu. Firavun idaresi, ustaca sürdürdüğü ırkçı politikalarıyla toplumun bu iki büyük etnik unsurunu birbirinden ayırmıştı. Fakat ilginçtir, sistem her iki grubu da karşısına almamıştı. Bu durumda birbirinden farklı ve güçlü iki düşman edineceğinin farkındaydı. Birisinin

desteğini alarak, diğerinin sistem için olan muhtemel tehlikesini dengelemeye çalışmıştı. Firavun idaresi desteğini Kıptilerden yana koymuştu. Bu desteğiyle Kıptileri pasifize ederken, İsrail oğullarına yönelik en katı politikaları ise uygulamaya koymuştu. Böylelikle, Hz. Yusuf'un döneminden itibaren Mısır'a gelip yerleşen ve Mısır'ın yerli halkından olmayan İsrail oğulları, Firavun idaresinin en zorba uygulamalarının muhatabı oldular. Öncelikle, Firavun'un yürüttüğü ırkçı politika nedeniyle toplumdan tecrit edildiler. Belirli merkezlerde ikamet etmek zorunda bırakıldılar.[2] En ağır işler bunlara yaptırılıyordu. Güçleri tükeninceye kadar, güçlerinin ve hayatlarının son anına kadar, Firavun idaresinin yaptırdığı saraylar, tapınaklar ve piramitler için dağlarda taş kesiyor, yontuyor ve saraylar, tapınaklar, anıt mezarlar inşa ediyorlardı. Kerpiç imal etmek, marangozluk yapmak da İsrail oğullarının yapmak zorunda oldukları diğer bazı işlerdi. Bütün bu işlerinin karşılığında aldıkları ücret ise sadece ve sadece ölmeyecek kadar karınlarının doyurulmasından ibaretti. Sağlığı ileri derecede bozuk olup da bu işleri yapamayanlar ise çalışmama vergisi vermek zorunda bırakılmışlardı. Ancak bütün bunlara rağmen, Firavun idaresinin mensupları İsrail oğullarından yana korkularını üzerlerinden atamamışlardı. Çünkü, İsrail oğulları Mısır'da kalabalık bir nüfus teşkil etmekte ve hızlı bir nüfus artışıyla gün geçtikçe çoğalmaktaydılar. Bunun üzerine daha acımasız ve zorba bir başka plan uygulamaya koydular Bu planın ne olduğunu ayetlerden öğreniyoruz; *'(Ey İsrail oğulları) Ve hani size dayanılmaz acılar çektiren, kadınlarınızı sağ bırakıp, bölük bölük oğullarınızı katleden, Firavun toplumunun elinden kurtarmıştık sizi!... '(A'raf, 7:141) '(Ey İsrail oğulları) Allah'ın size bahşettiği nimeti hatırlayın! O sizi, Firavun yönetiminin elinden kurtarmıştı. Onlar ki, size dayanılmaz acılar çektiriyorlar, oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı...' (İbrahim, 14:6).*

Firavun idaresi olanca zorbalığıyla nüfus planlaması yapıyordu. Ayetten anlaşıldığı üzere, söz konusu nüfus planlaması; erkek çocukları öldürmek veya kürtajla doğumları engellemek biçiminde uygulanıyordu.* Fakat, tarihi bilgilerden

* Firavun'un bu acımasız politikasının nedeni ve açığa çıkış biçimi Tevrat'ta şöyle anlatılmaktadır:
'Ve İsrail oğulları semereli oldular ve türeyip çoğaldılar ve ziyadesiyle kuvvetlendiler; ve memleket onlarla doldu. Ve Mısır üzerine Yusuf'u bilmeyen yeni bir kral çıktı. Ve kavmine dedi; *'İşte, İsrail oğullarının kavmi bizden çok ve kuvvetlidir. Gelin onlara karşı akıllıca davranalım, yoksa çoğalacaklar ve olur ki, cenk vuku bulunca, onlarda düşmanlarımızla birleştirler ve bize karşı cenk edip memleketten çıkarlar'.* Ve onlara yükleriyle eziyet etsinler diye üzerlerine angarya memurları koydular. Ve Firavun Pitom ve Ramses ambar şehirleri yaptılar. Fakat onlara ne kadar eziyet ettilerse o kadar çoğaldılar, o kadar yayıldılar. Ve İsrail oğulları yüzünden korkuya düştüler. Ve Mısırlılar ise, İsrail oğullarını şiddetle çalıştırdılar ve şiddetle çalıştırdıkları bütün işlerinde,

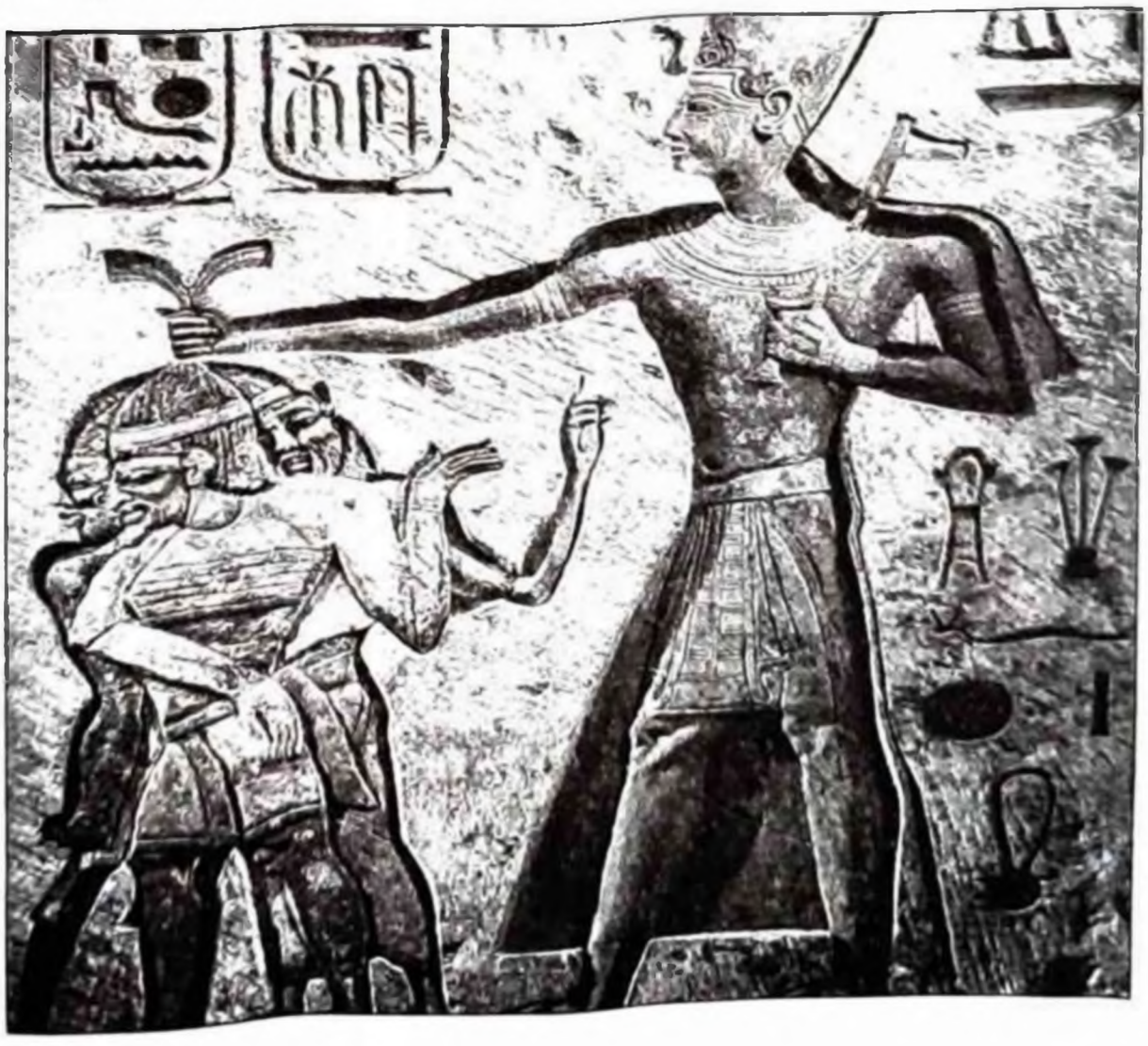
öğrendiğimize göre, Firavun idaresinin uygulamaları, zamanla bizzat kendileri açısından bazı problemlere neden oldu. Erkek çocukların katledilmesi ve kürtaj, işgücüne ihtiyaç duyulan genç nüfusun azalmasına yol açtı. Köle gibi kullanılan İsrail oğullarının büyük çoğunluğunu yaşlılar oluşturmaya başladı. Bunun üzerine Firavun idaresinin müsteşarları gelinen olumsuz durumu aralarında görüşerek, katl/zehb işlemine bir yıl devam edilmesi, bir yıl ara verilmesi teklifini Firavun'a götürdüler. Bu teklif Firavun tarafından uygun bulundu.

Tevhid-Şirk Çatışması

Hz. Musa, Firavun idaresinin bütün bu zorbalıkları büyük bir titizlikle uygulandığı bir zamanda, ilâhî hakikâtı bildirmek ve zorba idarenin '*azgınlıklarını*' terk etmesini sağlamak için ilâhi bir görevle görevlendirildi. Allah, O'na '*Şimdi artık Firavun'a git, şüphe yok ki, O pek azdı*' *(Tâhâ, 20:24)* emrini verdi. Bu görevlendirmeyi takiben Hz. Musa ve (muhtemelen kardeşi Harun'la birlikte) Firavun'un huzuruna çıktı. Hz. Musa'dan ilâhî hakikatleri duyan Firavun'un ilk tepkisi oldukça ilginçti. Musa'nın kendi yanında, sarayda yetişmiş olmasını, Musa'dan duyduklarını dikkate almamanın gerekçesi olarak ileri sürdü. Bu tavrıyla, '*Bana nasıl böyle şeyler söyleyebilirsin, sen de bir zamanlar benimle birlikte değil miydin, sen de bu idarenin bir mensubu değil misin? Bu söylediklerin, sana yaptığım ikramlara karşılık nankörlük yapmak değil midir?*' anlamlarına gelen bir serzeniş vardı; '*Musa mesajını Firavun'a tebliğ edince, Firavun: 'Biz, seni çocukken yanımızda yetiştirmedik mi! Sen ömrünün pek çok yılını, bizim aramızda geçirmedin mi! Ama sonunda yapacağını yaptın ve nankör biri olduğunu gösterdin!' (Şuara, 26:18),* Halbuki konu, Hz. Musa'nın hangi şartlarda yetişmiş olduğu veya daha önceleri Firavun'a olan yakınlığı değildi. Hz. Musa, bu kişisel durumlarını anlatarak Firavun'dan bir şeyler istiyor da değildi. Konunun, hiçbir şekilde kişisel tarafı yoktu. Firavun'dan istenen, zor-

> tarlada her çeşit işte, harçta ve kerpiçte hayatlarını zehir ettiler. Ve Mısır kralı, birinin adı Şifra ve on birinin adı Pua olan İbrani ebelere söyledi ve dedi; '*İbrani kadınları için gebelik hizmeti yaptığınız, ve onları doğurma iskemlesi üzerinde gördüğünüz zaman, eğer doğan bir erkek çocuksa onu öldüreceksiniz. Fakat eğer kız ise o yaşayacaktır*'. Fakat ebeler Allah'tan korkarlardı. Ve Mısır kralının kendilerine emrettiğine göre yapmadılar. Ve erkek çocukları sağ bıraktılar. Ve Mısır kralı ebeleri çağırıp onlara dedi; '*Niçin bu şeyi yaptınız ve erkek çocukları sağ bıraktınız*' Ve ebeler Firavun'a dediler; '*Çünkü İbrani kadınları Mısırlı kadınlar gibi değildirler; çünkü onlar canlıdırlar ve ebe onların yanına gelmeden evvel doğuruyorlar.*' Ve Allah ebelere iyilik etti ve kavim çoğaldı ve ziyadesiyle kuvvetlendiler. Ve vaki oldu ki, ebeler Allah'tan korktuklarından onları ev bark sahibi etti. Ve Firavun bütün kavmine emredip dedi; '*Her doğan erkek çocuğu ırmağa atacaksınız; ve her kızı sağ bırakacaksınız*' (Tevrat, Çıkış 1:7-22).

balığı terk etmesiydi. Bütün zorbalıkları terk etmeli ve gerçek ilâh olan Allah'ın insanlar için tayin ettiği esaslara göre yaşamayı ve yönetmeyi seçmeliydi. Böyle yaparak ülkede hakkı, hukuku, adaleti, iyiliği, güzelliği, güzel ahlâkı egemen kılmalıydı. Bunu risâlet görevini başlatan ilâhî talimatlarda ve Hz. Musa'nın Firavunla ilk konuşmalarında gayet açık olarak görüyoruz; *'Ey Musa! Ben seni, kendime elçi olarak seçtim Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi Firavun'a götürün, beni anmayı ihmal etmeyin. Firavun'a gidin. Çünkü o, gerçekten azdı. Ama onunla yumuşak bir dille konuşun, o zaman belki aklını başına toplar, yahut da olur ki korkar'. Musa ile Harun: 'Ey Rabbimiz!' dediler 'Korkarız, hakkımızda çok aşırı davranır yahut da büsbütün azar.' Allah; 'Korkmayın!' buyurdu. 'Şüphesiz ben sizinle beraberim, olacak şeylerin hepsini işitir ve görürüm. Hemen ona gidin ve deyin ki: 'Biz ikimiz senin Rabbinin elçileriyiz. Bunun için, İsrail oğullarının bizimle gelmesine izin ver ve onlara artık işkence etme. Biz sana Rabbimizden delille geldik. Selâmet ve saadete erenler ancak doğru yolu tutanlardır. Bize vahyedildi ki, Allah'ın azabı, peygamberleri yalan sayıp, onlara sırt çevirenlere erişir" (Tâhâ, 20: 41-48). '(Ey Musa!) Firavun'a de ki: 'Kendini günah ve küfür kirlerinden temizlemeye niyetin var mı? Ve sana Rabbinin yolunu göstereyim de korkasın, saygı duyasın' (Naziat, 79:18,19).*

Fakat, Firavun kendisine açıklanan gerçeği kabullenmedi. Kendi yanında yıllarca kalmış, bakımını üstlendiği bir kişinin bu şekilde her şeyi değiştirecek teklifle karşısına çıkmış olmasını anlayamadı. Anlasa da kabullenemedi. Bu nedenle, Hz. Musa'yı kendisine karşı nankörlük yaptığı suçlamalarıyla sıkıştırma ve zorda bırakmaya çalıştı. Fakat Hz. Musa'nın konuyu kişiselleştirmeyip, görevini ısrarla yerine getirmesi üzerine, Firavun bu sefer de konuyu bir başka yönden çarpıtmaya çalıştı. Hz. Musa'nın sözlerini, kendi ırkçı ve pek tabiî olarak da zorba yönetimine karşı çıkan, karşıt ırkçı hareket olarak değerlendirdi. Hz. Musa'nın bir zamanlar bir Kıptî'yi öldürmüş olmasını da bu karşıt ırkçı hareketin eylemlerinden birisi olarak takdim etti. Bu düşüncenin etkisiyle, O'nu ısrarlı bir şekilde nankör olmakla suçladı: *'O yaptığın işi (Kıptî'yi öldürme işini) de sen işledin; Sen nankörlerdensin'* (*Şuara, 26:19*). Fakat Hz. Musa, Firavun'un oyununa gelmedi. Konunun, Firavun'un zannettiği gibi kişisel iktidar hevesi veya karşıt ırkçı hareket olmadığını, daha önce yaptığı işin suç olduğunu kabul ederek açıkladı: *'Musa: 'Ben o işi, henüz o anda sonucun ne olacağını bilmeyerek yaptım yani öldürmek için vurmadım. Sizden korkunca da aranızdan kaçtım, ama daha sonra Rabbim, doğruyla eğri arasında hüküm verebilme yeteneği bahşetti ve beni peygamberlerinden biri yaptı' dedi'* (*Şuara, 26:20,21*). Firavun'un konuyu çarpıtarak, kişiselleştirme nedenini çok iyi anladığını da belirtmeyi ihmal etmedi. Bunu, bir zamanlar Firavun'un yanında yaşamış olmasının nedenini açıklayarak ifade etti. Kendisi Firavun'un sarayında yaşamış, çocukluk ve gençlik yıllarını sarayda geçirmişti. Ama bu Firavun'un iyiliğinin değil zorbalığının sonucuydu. Firavun'un ırkçı politikları ve zulümleri nedeniyle öldürülmemesi için annesi tarafından nehre bırakılması üzerine saray kadınlarından birisi tarafından bulunmuş ve saraya alınmıştı. Halbuki eğer Firavun'un o zorba politikaları olmasaydı, bir kulübede, yoksulluk içinde büyürdü ama annesinin de yanında olurdu: *'O başıma kaktığın iyiliğe gelince, bu İsrail oğullarını köleleştirmenin bir sonucu değil miydi?'* (*Şuara, 26:22*). Firavun sonunda asıl konuya gelmek zorunda kaldı. Meseleyi çarpıtma ve kişiselleştirme gayretlerinin faydasız olduğunu anladı: *'Firavun: 'Bu alemlerin Rabbi de kim oluyor?' dedi'* (*Şuara, 26:23*). Artık bu safhadan sonra tevhid-şirk çatışması başladı. Bir taraf ilâhî hakikâtleri hatırlatıp onlara göre inanıp yaşamaya davet ederken; diğer taraf çeşitli gerekçelerle meşru kılınmış kötülüklerin, zorbalıkların, baskıların, sömürülerin, işkencelerin, katliamların... savunuculuğunu yaptı. Bir taraf gerçek adaletin hakim olduğu bir dünyaya ve bu dünyanın devamı olan sonsuz saadete çağırırken; diğer taraf içinden ilelebet çıkılamayacak karanlığa, azaba çağırdı: *'(Musa dedi ki;) ... 'Biz sana Rabb'inden bir mucize ile geldik. Dünya ve ahiret selâmeti, hidayete tâbi olanlaradır'* (*Tâhâ, 20:47*) *'Firavun: 'Bak' dedi. 'Eğer benden başka bir ilâh benimsersen, seni mutlaka hapse attırırım'* (*Şuara, 26:29*).

Değişmeyen Suçlama

Firavun, kendisinden istenen zorbalığı terk etmesi çağrısına ilginç bir karşılık verdi. Diğer halef ve selefleri gibi, o da kendi zorbalıklarını, haksız menfaatlerini gündeme getiren ve topluma gerçek huzuru vadeden çağrıyı, toplumun birlik ve beraberliğini bozmakla, toplumun huzurunu kaçırmakla suçladı: *'Firavun, çevresindeki seçkinlere: 'Doğrusu bu, gerçekten çok bilgili bir büyücü' dedi. 'Büyüsünün gücüyle, sizi ülkenizden çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz şimdi?' (Şuara, 26:34,35).* Bu zorba sistemlerin tüm mensupları için geçerli olan bir suçlamaydı; aynı zihniyete sahip olmanın çarpık bir gereğiydi. Benzerlerine önceki hakikat önderlerinin maruz kaldığı kadar, Mekke'deki hakikat önderi de maruz kalmıştı. Hepsi de hakikat çağrılarının politik bir dalavere olduğu suçlamasıyla eleştirilip, suçlandı. Bu nedenle Hz. Musa ve Harun'un işittikleri yeni ve orijinal bir şey değildi. Üstelik aynı suçlamayı daha sonraları başkalarından da işittiler. Firavun idaresinin en önemli payandaları olan ve statükoyu meşrulaştırma/savunma görevleri karşılığında en büyük menfaatleri elde eden sihirbazlar da Hz. Musa'yı aynı şekilde suçladılar. Onlar, Hz. Musa'nın davet ettiği şeylerin mevcut zulüm sistemini çökertecek güçte olduğunu anlayınca, aralarındaki görüşmede İslâm davetinin seyrinin çarpıtarak kitlelerin gerçeği görmesini önlemenin çarelerini konuşup, kararlaştırdılar. Hz. Musa'nın davetinin politik bir oyun olduğunu iddia ettiler. Hz. Musa'nın amacının yönetimi ele geçirip, kişisel saltanatını kurmak olduğunu ifade ettiler. Buna göre Firavun'un temsil ettiği iyi bir saltanatın yıkılıp, Musa'nın egemen olacağı kötü bir saltanatın kurulması çabası yürütülmekteydi. Onlar, desteklerini mevcuttakinden yana koyup, onu aslı olmayan faziletlerle donattılar. Tüm bunları ise aralarındaki gizli konuşmada birbirlerine karşı şöyle ifade ettiler: *'Musa ile Harun iki büyücüdür. Sihir yoluyla sizi ülkenizden çıkarmak ve geleneksel yaşama tarzınız olan örnek yolunuzu ortadan kaldırmak istiyorlar. Bunun içindir ki, düzenleyeceğiniz oyuna iyi karar verin ve tek bir güç olarak boy gösterin. Çünkü bugün üstün gelen, gerçekten başarmış olacaktır' (Tâhâ, 10:78).* Fakat ne ilginçtir ki, bu sihirbazlar Hz. Musa'ya iman ettikleri ve Firavun'un safından uzaklaştıkları zaman, aynı suçlamaya kendileri maruz kaldılar. Toplumun birlik ve beraberliğini bozmak suçlamasına ve Firavun'un tehditlerine muhatap oldular: *'(Firavun dedi ki:) 'Ben size izin vermeden, Musa'ya inandınız öyle mi? Bakın, bu yaptığınız, şehrin halkını oradan çekip götürmek için yaptığınız sinsice hazırlanmış bir tuzaktır. Ama yakında başınıza ne geleceğini bileceksiniz. Andolsun ki, bana aykırı hareketinizden dolayı, ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra hepinizi hurma dallarına asacağım' (A'raf, 7:123,124).*

Akıbet

Kur'an Hz. Musa'nın davet sürecinden verdiği örneklerle müstekbirlerin kişilik ve karakterlerini, müstekbirlerin egemen oldukları sistemlerin hemen hiç değişmeyen bazı özelliklerini gözler önüne serdi. Müstekbirlerin, kendilerini ve yönetimlerini en iyi, en uygun ve en güzel göstermeye çalışmak gibi bir tavır içerisinde olduklarını bildirdi. Kitleleri bu kanaate sahip kılmak ve böylelikle de kendi *'hileler üzerine kurulu düzenlerini'* meşrulaştırmak için her türlü tedbiri aldıklarını, gerekli bütün propagandaları genellikle de başarıyla yerine getirdiklerini dile getirdi. Kur'an'ın Firavun ve benzerlerinin şahsında tespit edip bildirdiğine göre, tüm müstekbirler kendilerine veya yönetimlerine karşı çıkan, yanlışları eleştirip, kötülüklere başkaldıran birileri çıktımı, daha önce başarıyla aldattıkları kitleleri *'ülkenin bütünlüğü'*, *'toplumun birliği'* ilkeleri gereğince *'putlarına'* itaate davet ederler. Sanki o kitleler doğdukları günden beri bu yöneticilerin ve mevcut yönetimin zorbalıklarını yaşayan, zulümlerini hep üstlerinde hissedenler değillermiş gibi, sistemi tehlikelerden kurtarmak maksadıyla tereddüt etmeksizin canlarını vermeye, mallarını harcamaya, namuslarını feda etmeye çağırılırlar. Firavun'un yaptığı da bundan başkası değildi. Tahtının sallandığını, saltanatının sorgulanmaya başlandığını hisseder hissetmez, yıllardır zulmü altında yaşayan insanları, fedakârlıklara çağırdı. Yönetimini sorgulayan ve iradesini kabul etmeyenleri *'hain'* ilan edip, *'ülkenin bütünlüğü'*, *'toplumun birliği'* için bu çağrıyı susturmak zorunda olduğunu söyledi. Sanki o ülkede adalet hakimmiş ve dolayısıyla herkes canından, malından, aklından, çocuklarının geleceğinden, namusundan, inanç ve düşüncelerinin gereğini yerine getirmekten eminmiş gibi. Sanki o ülkede insanlar gruplara bölünüp birbirleriyle çarpıştırılmıyormuş gibi. Sanki o ülkede izlenen ırkçı politika nedeniyle, toplumun bir kesimi tamamıyla imha edilmeye çalışılmıyormuş gibi. Sanki o ülkede toplumun büyük bir kısmını oluşturan bazı insanların çocukları katledilmiyormuş ve kadınlarına tecavüz edilmiyormuş gibi. Sanki o ülkede insanlar sırf Firavun idaresinin sahiplerinin keyfi için bütün hayatlarını sefaletler içerisinde geçirmiyorlarmış gibi. Sanki o ülkede insanlar sefalet nedeniyle evsiz/barksız, açık ve çıplak gezerken; ölmüş Firavunlar için yüz binlerce insana kırbaçlar altında onlarca yıl çalıştırılarak anıt mezarlar yaptırılmıyormuş gibi. Sanki o ülkede toplumu oluşturan insanlar her türlü olumsuz şartlar altında aç, çıplak, sefil bir vaziyette yaşarken; haksız menfaatler nedeniyle sahip oldukları hazinelerin anahtarlarını taşıyacak özel görevliler tayin edecek kadar çok zengin olan ve yönetim tarafından desteklenip korunanlar yokmuş gibi... Evet! bunların hiçbirisi yok ve her şey güzel, her şey yerli yerinde, her şey adil bir şekilde devam ederken Hz. Musa gelip her şeyi kötü, berbat, sefil yapmış gibi. Sanki Musa her türlü kötülüğe son verilmesini isteyince, o toplum, sefaletin, açlığın, hastalıkların, kö-

tülüklerin, katliamların, işkencelerin kucağına düşmüş gibi. Ancak karanlıkların önderleri, zorbalıkların, kötülüklerin, katliamların, sömürülerin failleri olan müstekbirler ne kadar istemeseler, ne kadar önlemeye çalışsalar da, hakim ses hakkın sesi olur ve öyle de oldu. Çünkü o ses bir kez duyuldu mu her şey değişmeye başlar ve Mısır'da olan da buydu: *'Şüphesiz ki Firavun, Mısır topraklarında kendisini büyüklük duygusuna kaptırmış ve ülke halkını sınıflara ayırmıştı, öyle ki onlardan bir kısmını, hor ve güçsüz buluyor ve bunun için de erkek çocuklarını öldürüyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü gerçekten de o, yeryüzünde bozgunculuk yapmak isteyenlerdendi. Biz ise, yeryüzünde güçsüz hale düşürülenlere (Müstez'aflara) lütuf ve rahmetimizle yardımda bulunmayı ve onların öncüler olmalarını sağlayıp, Firavun ve yandaşlarına varis kılalım istedik. İstiyorduk ki, onları yeryüzünde yerleştirip, kuvvetlendirelim ve Firavun'la, Hâmân'ı ve ordularını, İsrail oğulları eliyle korktukları şeye uğratalım'* (*Kasas, 28:4-6*). Bu ilâhî istek çok geçmeden gerçekleşti. Allah vaadini yerine getirdi ve Müstez'afları güçlü kılarken, zorbaları olabilecek en kötü şekilde cezalandırdı: *'Ayetlerimize yalan gözüyle bakıp ilgisiz kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk. Vaktiyle hor görülüp, güçsüz bırakılan insanları ise, kutlu kıldığımız ülkenin doğu ve batı her taraflarına mirasçı kıldık. Böylece, Rabbinin İsrail oğullarına verdiği söz, onların her türlü sıkıntı ve zorluklara karşı göğüs gererek sabretmelerinin karşılığı olarak gerçekleşmiş oldu. Firavun ve toplumunun özenle işleyip, yapıp yükselttikleri ne varsa, hepsini yerle bir ettik'* (*A'raf, 7:136,137*). *'Onlar boğularak yok olup gittiler ve arkalarında nice bahçeler bıraktılar, nice pınarlar, nice ekin tarlaları ve nice güzelim konaklar ve hoşlandıkları, eğlenip durdukları nice nimetler... İşte böyle oldu ve sonra başka bir topluma, onların geride bıraktıklarına varis kıldık. Onların yok oluşlarına ne gök, ne de yer sakinleri ağlamadı ve tevbe edebilmeleri için zaman da tanınmadı. Biz gerçekten İsrail oğullarını alçaltıcı bir azaptan kurtardık. Firavun'un onların başına sardığı azaptan. Şüphesiz o Firavun, haddi aşanlardan ve büyüklük taslayan, ululanan biriydi'* (*Duhan, 44:25-31*).

Hz. Musa'nın, Firavun ve erkânına ilâhî hakikâtleri bildirmesini ve onların ilâhî hakikâtleri kabule ve uygulamaya yanaşmamalarını anlatan Kur'an, bu anlattıklarıyla tarihî bilgilere katkıda bulunma amacı taşımıyordu. Resûlullah'ın ve müminlerin tarihi bilgilerini geliştirmek, insanlar içerisinde Firavunlar dönemi Mısır'ının bazı tarihsel özelliklerini bilen kişiler olmalarını sağlamak gibi bir hedef gözetmiyordu. Yine aynı şekilde; Hz. Musa'nın önderliğindeki İslâm davetinin ayrıntıları, Mekke müşriklerine *'Sizlerin bilmediğinizi, Resûlullah biliyor'* dedirtmek için vahyolunmadı. Çünkü hiçbir ayet, Resûlullah'ın ve diğer müminlerin, inanç, düşünce ve uygulamada yararı olmayan salt bilgiye sahip olmaları için vahyolunmadı. Ayetlerin vahyolunma nedeni, peygamberin gönderiliş nedeniydi. Peygamberi, ilâhî görevi dahilinde destek sağlamak içindi. Peygamber, kendisine

vahyolunan ayetlerle, insanlara neleri tebliğ edeceğini, neleri kabule ve uygulamaya davet edeceğini, tebliğ ve davet yönteminin nasıl olması gerektiğini, uygulama gerektiren ilâhî emirlerin hangi tarzda uygulanması gerektiğini öğrendi. Fakat, ayetlerin vahyolunma nedeni sadece bunlar da değildi. Ayetlerle, müşriklere, müşrik önderlere, müşrik kitlelere de mesajlar verildi. İdrak kabiliyetleri tahrip edilmiş ve gidişatları yanlış olan kitleler hakikâti görmeleri için ayetlerle uyandırılmaya çalışılırken, müşrik liderlerin maskeleri de ayetlerle düşürüldü. Şirkin oluşturduğu statükonun, kitleleri aldatmak için sahip olduğu, ancak titizlikle gizlenen hileleri, ayetlerle gözler önüne serildi. Aynı şekilde, müşrik liderler yaptıkları yanlış işler nedeniyle uyarıldılar. Hakkı kabule ve uygulamaya sevk edildiler. Yanlışlıklarında ısrar etmemeleri için ahiret azabıyla korkutuldular. Yine aynı şekilde, müşrik liderler veya Kur'anî ifadeyle müstekbirler, hakkı kabul ve uygulamaya yanaşmazlarsa, sömürülen, azaba uğrayan, aşağılan kitlelerin (müstez'afların) uyanıp, gerçekleri görmeleri ve böylelikle zorba sistemi yıkıp, intikamlarını almalarıyla korkutuldular. Ve bütün bunlar, sadece teorik bilgiler verilerek yapılmadı. Bizzat yaşanmış olaylardan örnekler verildi. Bazen Mısır toplumundan, bazen Ad toplumundan, bazen Semud toplumundan... seçilen örneklerle, gerçekleşen tevhid-küfür mücadelesinin safhalarının neler olduğu ve neler olacağı anlatıldı. İman edenler veya iman etmeyenler, bu örneklerden hareketle durumları hakkında somut örneklere sahip oldular. Bu örneklerle iman edenlerin kalpleri sağlamlaştırılıp, gidişatları desteklenirken; iman etmeyenlerin ise kalpleri sarsıldı, gidişatlarının yanlışlığı bir kez daha düşündürüldü ve hem dünyada ve ahirette gerçekleşecek azapla uyarıldılar.

DİPNOTLAR

1- Ribard, *İnsanlığın Tarihi*, 22.

2- Tevrat, *Tekvin*, 46:34, 47:6; *Çıkış*, 1:11, 9:26

Bâtılın Korkaklığı

> Merhameti çok olan Allah, İnsana Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. İnsana düşünmeyi ve konuşmayı öğretti. Güneş ve Ay, O'nun emri gereği, belli bir hesaba göre yörüngelerinde akıp giderler. Yıldızlar ve bitkiler Allah'a tam bir teslimiyet içerisindedirler; O'na itaat ederler. Göğü yükselten, her şey için ölçüyü koyan O'dur. Ey insanlar! Tüm bunların karşısından ölçü tanımazlık edip, dengeyi bozmayın! Yaptığınız her şeyi adaletle tartın ve hiçbir ölçüyü eksik tutmayın. (Rahman: 55:1-9)
> Andolsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygambere kitap ve ölçü indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler. (Hadid sûresi, 57:25)
> Hâk geldi, bâtıl yok olup gitti. Zaten bâtıl her zaman yok olmaya mahkûmdur. (İsrâ sûresi, 17:71)

Resûlullah'ın Safâ tepesinden tüm Mekkelilere seslenerek kitlesel davete başlamasını takip eden günlerden birisiydi. Müminlerden birkaçı toplanmış, aralarında konuşuyorlardı. İçlerinden birisi konuyu kitlesel davete getirdi ve o güne kadar Mekke'nin müşrik liderlerine karşı açıktan hiç kimsenin Kur'an okunmadığını dile getirip, bunu yapan olmayı arzuladığını söyledi. Diğerleri de aynı düşüncedeydi. Hepsinin arzusu, müşrik liderlerin önünde bazı ayetleri okuyarak, bir kısmıyla da olsa onları ebedî hakikatten haberdar etmek ve böylelikle İslâm davetini gerçekleştirmekti. Konuşmaları bu yönde devam etti ve istekleri ortak bir karara dönüştü. İçlerinden birisi Kâbe'nin yakınında durarak müşrik liderlerin yüzüne karşı Kur'an okuyacaktı. Bunu kimin yapacağını konuşmaya başladılar. Mekke liderlerinin işitecekleri şeyden hoşlanmayacakları ve sert tepki verecekleri kesindi. Gerçekleştirilecek eylem tehlikeliydi. O halde söz konusu eylemi gerçekleştirecek kişinin akrabası güçlü, taraftarı çok birisi olması, muhtemel tepkiyi azaltması, tehlikeyi yumuşatması açısından uygun olacaktı. Müminlerin bazıları bu özelliğe sahipti; zor durumda yardımına koşacak kalabalık ve güçlü akrabaları olanlar vardı. Fakat Abdullah b. Mes'ud, kararlaştırdıkları eylemi yapan kimse olma konusunda ısrarcıydı. Halbuki onun geniş bir çevresi, sıkıntılı anlarında yardımına koşacak güçlü aile müttefikleri yoktu. Üstelik kendisi son derece kısa boylu ve oldukça zayıf birisiydi. Ama buna rağmen müşrik liderlerin yüzüne karşı Kur'an okuyan olmayı çok arzuluyordu. Arkadaşları onun bu

ısrarı karşısında itiraz etmediler. Düşünülen eylemi Abdullah b. Mes'ud'un gerçekleştirmesine karar verdiler.

Akletmeye Davet

Birkaç müminin kendi aralarında konuşup, kararlaştırdıkları eylemden Resûlullah'ın haberi yoktu. Diğer müminlerin de haberi yoktu. O bazı müminlerin, Resûlullah'ın haberi olmadan müşrik liderlere karşı Kur'an okuma kararını almalarında, kitlesel davet emrinin kendilerini de kapsayacak şekilde genel bir emir olduğunu düşünmeleri etkili olmuştu. Kâbe'nin hemen yanında, çevredeki herkesin duyabileceği bir şekilde Kur'an okumanın bir davet tarzı olduğunu düşünmüşlerdi.

Abdullah b. Mes'ud, arkadaşlarıyla verdikleri karar gereği ertesi gün sabah erkenden Kâbe'nin yanına gitti ve beklemeye başladı. Mekke'nin liderleri başta olmak üzere, birçok kişinin katıldığı geleneksel sohbet toplantılarından birisinin başladığı bir anda, Abdullah b. Mes'ud olanca sesiyle Rahman sûresini okumaya başladı:

> Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla.
> Merhameti çok olan Allah, İnsana Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. İnsana düşünmeyi ve konuşmayı öğretti. Güneş ve Ay, O'nun emri gereği, belli bir hesaba göre yörüngelerinde akıp giderler. Yıldızlar ve bitkiler Allah'a tam bir teslimiyet içerisindedirler; O'na itaat ederler. Göğü yükselten, her şey için ölçüyü koyan O'dur. Ey insanlar! Tüm bunların karşısından ölçü tanımazlık edip, dengeyi bozmayın! Yaptığınız her şeyi adaletle tartın ve hiçbir ölçüyü eksik tutmayın. Allah yeryüzünü bütün canlılar için genişletip yaydı; üzerinde meyveler, salkım meyveli hurma ağaçları, yapraklı ve kabuklu taneler, hoş kokulu bitkiler yarattı. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? O Allah ki, insanı ateşte pişmiş kupkuru bir çamurdan yarattı. Cinleri de dumansız, saf alevden yarattı. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Allah, mevsimlere göre yer değiştiren, doğu noktalarının da batı noktalarının da Rabbidir. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Allah, suyu acı ve tatlı iki denizi, birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Fakat aralarına bir engel koymuştur; birbirlerine karışmazlar. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Tatlı ve tuzlu suyu olan bu iki denizden de, inci ve mercanlar çıkar. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Denizlerde dağlar gibi yüzüp giden kocaman gemiler de, O'nun kanun ve emriyle yüzmektedirler. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Her şey yok olmaya mahkûmdur. Ancak büyüklük, ihtiyaçsızlık ve ikram sahibi olan Allah, daima bâki kalacaktır. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'na el

açar ve O'ndan ister. O, her an ayrı bir işi yaratmakta ve devam ettirmektedir. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Ey erkek ve kadın toplulukları, kıyamet gününde sizinle meşgul olup gerekeni yapacağız. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Ey insanlar ve cinler topluluğu! Ölümden ve Allah'ın azabından kurtulmak için, göklerin ve yeryüzünün çevresini aşıp gitmeye gücünüz yeterse, geçip kaçın bakalım. Ama geçip kaçamazsınız, O sizi her yönden kuşatmıştır, O'nun hükmünden kurtulamazsınız, böyle bir güç ve kuvvet size verilmemiştir. O halde Rabb'inizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? (Rahman: 55:1-34)

İlk anda ne olup bittiğini anlayamayan müşrik liderler, duydukları karşısında donup kaldılar. Şaşkınlıklarını üzerlerinden atınca, '*Bu Muhammed'in bildirdiği şeyleri okuyor*' diyerek aralarında konuşmaya '*İşte korktuğumuz başımıza geldi*' diyerek öfkelerini açığa vurmaya başladılar. Öfkeden gözleri döndü. Çıldırmış gibiydiler. Bu cesarete şaşıyor, yapılan işi kendilerine karşı girişilmiş büyük bir cüretkârlık olarak değerlendiriyorlardı. Onlar şaşkın ve kızgın bir halde olup-biteni anlamaya çalışırlarken, Abdullah b. Mes'ud Rahman sûresini okumaya devam etti. Müşrik liderler bir süre ne yapacaklarına karar veremediler. İlk şaşkınlığı üzerlerinden atınca, hep birden yerlerinden kalkıp Abdullah'ın üzerine yürüdüler. Bütün güçleriyle vurmaya ve onu susturmaya çalıştılar. Abdullah yediği dayaktan kanlar içerisinde kaldı. Her tarafından kan akıyordu. Kendisine adanmış adakların kanı nedeniyle '*kana bulanmış put*' gibiydi. Bu halde arkadaşlarının yanına döndü. Arkadaşları biraz korkmuş, ama daha çok da üzülmüşlerdi. Abdullah'ın görünüşü gerçekten çok kötüydü. Fakat yüzünde hiçbir şekilde korkmuş veya yaptığından pişmanlık duymuş birisinin hali yoktu. Abdullah'ın kanlar içerisindeki haline üzülen arkadaşları, onun şu sözlerini duyunca şaşırdılar: '*Allah düşmanlarının bu kadar güçsüz ve hakir olduğunu bu günkü kadar hiç anlamamıştım. İsterseniz aynı şeyi yarın da yaparım*'. Abdullah dayak yemiş ve bütün vücudu kanlar içinde kalmıştı, ama bir gerçeği de fark etmişti: Müşrikler yanlış tarafta olmanın, bâtıla mensup olmanın acziyetini yaşıyorlardı. Yanlışın, haksızlığın, bâtılın tarafında oldukları için de gerçeği ancak kaba kuvvetle susturmaya çalışıyorlardı. Saldırganlıkları, öfkeleri tamamıyla zavallılıklarının, acziyetlerinin sonucuydu.

Bâtılın Acziyeti

Yanlış olan bir şey ne tür gerekçelerle ve yöntemlerle '*doğru*' gösterilmeye çalışılırsa çalışılsın; hiçbir yanlış, hiçbir zaman gerçek anlamda '*doğru*' vasfını kazanamaz. Fakat bir yanlışın '*doğru*' gibi gösterildiği şartların ve ortamın insanları, gerçeği göremeyecek şekilde düşünce kabiliyetinden, idrak gücünden uzaklaştırıl-

mışlarsa, orada '*yanlış*'ın otoritesi rahatlıkla devam eder. Bu durumu beşerî sistemlerin temel özelliği olarak da ifade etmek mümkündür. Bir kişinin, bir ailenin, bir topluluğun, bir etnik grubun, bir cinsin, bir ırkın veya bir toplumun menfaatini temin gayesi üzerine kurulmuş olan beşerî sistemler, varlık nedeni olan gayeyi gerçekleştirmek için diğer bütün insanların haklarını gasbetmekten, onları sömürmekten, bunu gerçekleştirebilmek için zulme, zorbalığa, baskıya, işkenceye başvurmaktan hiçbir zaman geri durmazlar. Bunu ise gizli, üstü kapalı şekilde değil, çoğu zaman ve hatta her zaman gayet açıkça yaparlar. İşlerini, özelliklerini '*haklı*' göstermek için gerekçeleri hazırdır; yapılanlar '*büyük, ulu kralın iradesi gereğidir*', '*mübarek ve ulu soyun hakkıdır*', '*yüce milletin menfaatleri icabıdır*', '*seçkin ırkın üstünlüğünün gereğidir*' vs... İnsanlar ise bu gerekçelere eğer düşünce kabiliyetleri yok edilmiş, idrakleri köreltilmişse isteyerek boyun eğer, isteyerek sömürünün, baskının, zulmün muhatabı ve aracı olurlar. Veya düşünce kabiliyetini tamamen yitirmeyenler, idrak güçleri hâlâ canlı olanlar ise '*çaresizlik*', '*güçsüzlük*', '*imkânsızlık*' gerekçeleriyle sömürülmenin, baskının, zulmün muhatabı ve aracı olmaya devam ederler. Çünkü '*za'f*'a uğratılmışlardır. Birileri ise bu arada sorumsuzca, haksız ve zorba bir tarzda saltanatlarını sürdürmeye, herkesin hakkını gasp edip zevk ve sefa içerisinde yaşamaya devam ederler.

İşte bütün bu gerçekleşenlerin varıp dayandığı temel özellik; bâtıl olanın, yanlış olanın kendisini '*doğru/haklı*' gösterme hilesidir. Oynanan oyun, büyük bir oyundur, büyük bir sahtekârlıktır. Bu hileyi gerçekleştirenler ise, haksız menfaatler üzerinde tahtlarına kurulanlar, saltanatlarını sürdürenlerdir. Ancak hile ne kadar ustaca gerçekleştirilmiş olursa olsun, uygulamalar her an hakları gasp edilen insanlara ne kadar başarıyla kabul ettirilmiş olursa olsun; '*yanlış*' olanın '*doğru*' karşısında herhangi bir gücü yoktur. Bütün '*yanlışlar*', '*doğru*' ile karşılaştıkları zaman eriyip, yok olurlar. Bu durumun en kısa ve güzel ifadesini bir ayet şöyle dile getirmiştir: '*Hâk geldi bâtıl yok olup gitti. Zaten bâtıl her zaman yok olmaya mahkûmdur*' (*İsrâ, 17:71*).

Herkes bilir ki, sabit ve sağlam duran bir şey sarsılmaz, ses yapmaz. Ancak yıkılan, yok olan şeyin feryatları, bağrıltıları olur. Yediği dayaklara rağmen Abdullah b. Mesud'un fark ettiği gerçek buydu. Müşriklerin, okuduğu ayetler karşısında şaşkına dönüp, dayak atarak tepki göstermelerinden anladı ki, şirk sistemi, Mekke ileri gelenlerinin övündükleri o sistem öylesine güçsüz, öylesine zavallı konumdadır ki, bir tek kişinin dahi okuduğu birkaç ayet karşısında yıkılma tehlikesi geçirebilmektedir. Bütün payandaları sallanmaya başlamaktadır. Bütün hileleri gözler önüne serilmektedir. Onun için de bu hile düzeninin failleri, haklılıklarını, hakkı ifade eden ağzı zorbalıkla kapatmaya çalışarak ispat etmeye çalışmıştılar. Bu ise Mekke sisteminin, Mekkelilerin inanç ve hayat tarzlarının ne kadar yanlış, zayıf, sahte, hilelerle dolu olduğunu gösteren önemli bir delildi.

Abdullah b. Mes'ud'un girişimiyle anlaşılmıştır ki yanlış, zayıf, sahte, hile olan bir şey, gerçeği ifade eden bir cümle karşısında hiç direnemeden yok olup gitmektedir. Acizleşip, perişan olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Mısır'da, yüz binlerce insanı zorbaca yöneten, canlarına, mallarına, namuslarına istediği gibi müdahale eden ve bunları gerçekleştirirken hiç korkmayan Firavun sadece iki kişiden korkmuştu. Yüz binlerce insanın hiçbir zaman en ufacık şekilde dahi gerçekleştiremediği korkuyu, bir sözüyle Musa ve kardeşi Harun gerçekleştirmişti: *(Firavun ve adamları dediler ki;) 'Sen bizi babalarımızdan devraldığımız yol üzerinden ayırmak için mi geldin. Saltanat yeryüzünde ikinize mi ait olacak? Biz ikinize de iman etmeyiz' (Yunus, 10:78). (Firavun dedi ki;) 'Ey bana tâbi olanlar! Doğrusu bu, bilgin bir sihirbaz. Sizi sihirle yurdunuzdan çıkarmak istiyor...' (A'raf, 7:109,110).* Görünüşte bu korku tamamen yersizdi. Zira bir taraf yüz binlerce insanın teşkil ettiği kocaman bir toplum ve muntazam orduları bulunan güçlü bir devlet; diğer taraf ise sadece iki kişiden oluşan küçücük bir grup. Fakat o müşrikler, o müşrik önderleri çok iyi biliyorlardı ki, asıl güç yüz binlerce kişiden oluşan kimselerde değil, doğru olandadır. Asıl güç silahta, orduda değil; haklı olmaktadır. Hakkın karşısında bâtılın hiçbir gücü yoktur. Hâkla karşılaşan bâtılın akıbeti yok olmaktır: *'Biz hâkkı bâtılın üstüne atarız da, o onun beynini parçalar, (bâtılın) derhal canı çıkar' (Enbiya, 21:18).*

Dengeyi Korumak

Elbette ki zaman ve toplum farklı olsa da, bâtıllık açısından Mekke eşrafının durumu da Firavun ki ile aynıydı. Onlar da aynen Firavun gibi bir hile düzeninin failleri ve sahipleri olarak, Abdullah b. Mesud'un çevredeki insanların duyacağı şekilde yüksek sesle okuduğu bir kaç ayet karşısında perişan oldular. Hileleri açığa çıktığı için *'boşver', 'bir kişi bir sistemi, bir devleti yok edecek değil ya, bırakın istediği gibi konuşsun'* diyemediler. Zira, Abdullah b. Mesud'un okuduğu ayetlerde bildiriliyordu ki, bütün evrende mükemmel bir denge vardır. Her şey belirli bir sistem içerisinde kendisine verilmiş sorumluluğun gereğini yerine getirmektedir. İnsanlar eğer düşünürlerse, biraz dikkatli bir şekilde çevrelerinden olup bitenlere bakarlarsa evrendeki bu mükemmel düzeni kolaylıkla görebilir, anlayabilirler. Bu *'mizan'*ın sahibi Allah'tır. Bu esesen müşriklerin itiraz etmeyeceği bir durumdu. Zira onlar evrenin Allah tarafından yaratıldığını, yönetildiğini, kontrol edildiğini biliyor ve sorulduğunda ifade etmekten de çekinmiyorlardı. Ancak Rahman sûresi bir başka şeyi daha hatırlatıyordu. Genelde tüm insanlara, ama özelde müşriklere deniliyordu ki, bütün evrende mizanın olduğunu biliyorsunuz; o halde siz neden *'mizan'*a sahip değilsiniz? Niçin Allah'ın sizler için tayin ettiği ölçüye uymuyorsunuz? Allah tarafından yaratılmış olmanıza ve Allah'ın evreninde yaşama-

nıza rağmen; inanç ve hayat tarzınızla neden Allah'a hasım oluyorsunuz? Bilin ki, bu hasımlığınız kendi zararınızadır. O halde mizana/ölçüye uyun. Allah'ın insanlar için tayin ettiği ölçülere teslim olun. Nasıl bedenlerinizle, maddî varlığınızla isteseniz de-istemeseniz de Allah'ın ölçülerine göre yaşıyorsanız; hayat tarzınızla da O'nun ölçülerine göre olun. Hiçbir şeyi O'nun ölçülerine rağmen tercih etmeyin. İnsanların hayat tarzı için belirlenmiş ve esenliğin vesilesi olan bu ölçüler nerededir? İnsanlar, bireysel ve toplumsal hayatına yön verecek ölçüleri nereden öğrenecekler? Cevap daha önceleri bildirilmişti ve biliniyordu:

> Andolsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygambere kitap ve ölçü indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler... (Hadid, 57:25)
> (Peygamber), insanlara iyi olan şeyleri emredip, kötü olan şeyleri yasaklar. Kendilerine, temiz ve hoş şeyleri helâl; murdar ve kötü şeyleri de haram kılar. Sırtlarındaki (hayatlarını zorlaştıran) ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırıp atar. (A'raf, 7:157)
> Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Muhammed'i apaçık ayetlerle gönderen O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. (Hadid, 57:9)
> İşte bu Kur'an, bizim indirdiğimiz, hürmete layık, kutlu bir kitaptır. Öyleyse Kur'an'a uyun ve yolunuzu Kur'an'la bulun ki, Allah'ın merhametine layık olabilesiniz. (En'am, 6:155-157)
> Ey insanlar! İşte Rabbinizden size bir öğüt; kalplerde olabilecek her türlü sıkıntı, şüphe ve hastalıklar için bir şifa ve ona inanan herkes için hidayet ve rahmet olan Kur'an geldi. (Yunus, 10:57)
> Gerçek şu ki bu Kur'an, insanları dosdoğru yola iletir... (İsra, 17:9).

Abdullah b. Mes'ud okuduğu ayetlerle Allah'ın tüm evreni hassas bir denge üzerine yarattığını ve evrenin bu denge üzerinde varolmaya devam ettiğini ilan ediyordu. Hiç kimse bu dengeyi bozmamalıydı. Bu dengeye uymayanlar ancak ve ancak haksızlığı, yalanı, kötülüğü, sömürüyü, zorbalığı... isteyenlerdir. Mekke ileri gelenleri, bunları duydukları zaman durumlarını gözden geçirmek ve hatalarından vazgeçmek yerine zorbalığı seçtiler. Mekke'nin Firavunları da, Mısır'daki selefleri gibi, çareyi zorbalıkta, zulümde gördüler. Bir kişinin dile getirdiği gerçekler karşısında iyice küçüldüler, yönetimlerinin gereğini yerine getirdiler; zorbalık, zulüm, baskı, işkence... Böylelikle de ne kadar güçsüz olduklarını ve yanlışın tarafında yer aldıklarını bir kez daha açıkça gösterdiler.

Allah'ın Rahmetini Paylaştırmaya Kalkışanlar

> Onlar şöyle dediler: *'Bu ne biçim peygamber; bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!'* (Furkan sûresi, 25:7)
> Kendilerine hak gelince: *'Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz'* dediler. (Ancak gerçeği kabul etmek zorunda kalınca da) *'Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?'* dediler. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. (Zuhruf sûresi, 43:32)

Peygamberin Görevi

Risâletin erken bir döneminde vahyolunan ayetlerin birisinde, Mekkelilerin şahsında, peygamberlerin insanlığa gönderiliş nedeni şöyle açıklandı: *'Eğer biz, kendilerine peygamber göndermeden önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak şöyle diyeceklerdi: 'Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılık ve kepaze duruma düşmeden önce âyetlerine uysaydık!'* (*Tâhâ, 20:134*). Bu ayet, açık bir şekilde, eğer peygamber gönderilmemiş olsa, insanların cehenneme sürüklenmekten kurtulamayacaklarını bildiriyordu. Ayrıca, diğer bazı ayetlerde de peygamberlerin gönderiliş nedeni daha başka açılardan ayrıntılı olarak bildirildi. Bunların içerisinde en önemlisini, ubûdiyet tevhidi olarak tanımlanabilecek olan sadece Allah'a kul olmayı hatırlatmak oluşturuyordu. Bu, daha önce birçok vesileyle ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, hayat tarzının genel gidişatını Allah'ın bildirdiği ilke ve şartlara göre oluşturmakla ilgili bir durumu ifade ediyordu. Allah'a rağmen, Allah'ın bildirdiği ilke ve şartlara rağmen başkalarına itaat etmemek, başkalarının ilke ve şartlarına boyun eğmemek anlamına geliyordu. Bu durum, bir ayette, bizzat Resûlullah'ın şahsında, şöyle açıklandı: *'Senden önce gönderdiğimiz her peygambere 'Benden başka İlâh yoktur; Bu nedenle sadece bana kulluk edin' diye vahyettik* (*Enbiya, 21:25*).

Sadece Allah'a kulluk etmek gerektiğinin bildirilmesi insanların yanlışa düşmemeleri için yeterli değildir. Önemli olan bu kulluğun gereğini de bildirmektir. Emredilen kulluğun bir gereği vardır ve insanların mevcut bilgi imkânlarıyla Al-

lah'a kulluğun gereklerini kendiliklerinden bilebilmeleri, bulabilmeleri mümkün değildir. Bu nedenle her peygamber *'Sadece Allah'a kulluk'* (*Fatiha, 1:5*) ilkesinin gerektirdiği uygulama ve şartları da bildirmekle görevli kılınmıştır. Her peygamber, ilâhî bilginin Allah ile insanlar arasındaki elçisi olmanın yanında, doğru yolu gösteren bir rehber, gerçekleri hatırlatan bir uyarıcı, iyi işlerin sonundaki esenliği müjdeleyen bir müjdeci, kötü işlerin sonundaki azabı düşündüren bir korkutan olma görevleriyle de sorumlu kılınmıştır. Şu ayetler bununla ilgilidir: *'Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur'* (*Fatır, 35:24*). *'Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik'* (*İsra, 17:105*). *'Andolsun ki Musa'yı da, 'Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın geçmiş kavimlerin başına getirdiği felâket günlerini hatırlat' diye mucizelerimizle gönderdik. Şüphesiz ki bunda çok sabırlı, çok şükreden herkes için ibretler vardır'* (*İbrahim, 14:5*). *'Tâğut'a kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır. Kullarımı müjdele, o kullarımı ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Gerçek akıl sahipleri de onlardır* (*Zümer, 39:18,19*).

Peygamberler mutlak hakikatler konusunda insanları bilgilendirmişler ve bu hakikatlerin uygulamaya aktarılış biçimlerini de göstermişlerdir. Fakat bunu yaparken insanlardan kendi şahıslarıyla ilgili herhangi bir beklenti içerisinde olmamışlardır. Yaptıkları ağır işin karşılığını, karşılaştıkları zorlukların ücretini sadece Allah'tan beklemişlerdir. Bu son derece önemlidir; yoksa insanların zihninde yerine getirilen görevin amacına ilişkin yanlış kanaatler oluşurdu. Bu ise hakikatin kavranışını ve uygulamasını aksatır; yanlışlara sevk ederdi. Zaten bazıları bunu anlayamadıkları içindir ki, peygamberin, yerine getirdiği işler karşılığında bazı beklentilerin içerisinde olduğunu zannetmişlerdi. Firavun ve adamlarının, Hz. Musa'nın iktidar savaşı verdiğini zannetmeleri, bu yanlış anlayışın bir gereğinden başkası değildi. Firavun ve adamları şöyle demişlerdi: *'Bunlar (Musa ve Harun) iki büyücü, başka bir şey değil. İstiyorlar ki, büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarsınlar ve sizin örnek (güzel) yolunuzu (hayat tarzınızı, dininizi) yok etsinler* (*Tâhâ, 20:63,65*). Fakat her peygamber müşrik zihniyetinin anlayamadığı gerçeği şöyle açıklamıştır: *'Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim'* (*Sâd, 38:86*). *'Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir'* (*Hud, 11:29*). Ayrıca, hem peygamberi kontrol etmek ve hem de insanları bilgilendirmek için, davetin birçok aşamasında şu ilâhî uyarı yapılmıştır: *'Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?'* (*Kalem, 68:46*). *'(Ey insanlar!) Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir'*(*Yasin, 36:21*).

İlahî iradenin sesi olan Kur'an, her peygamberin inanç ve hayat tarzı için gerekli olan hakikatleri insanlara ileten bir elçi olduğunu bildirmesinin yanı sıra, bu elçiliğin sadece bilgiyi bir taraftan diğer tarafa aktaran araç biçiminde olmadığını; her peygamberin aynı zamanda kendisine vahyolunan ve insanlara bildirdiği ilâhî hakikatin bedenleşmiş boyutunu temsil ettiğini de açıklanmıştır. Buna göre, hiçbir peygamber, şahsen, ilâhî görevi insanlara bildirdiklerinden ve istediklerinden müstağni olmamıştır. Her peygamber, herkesten önce, kendisine vahyolunan ve insanlara bildirdiklerine uymakla, onların gereklerini yerine getirmekle sorumlu kılınmıştır. Bu zorunludur, çünkü her peygamber bir kuldur ve her kul gibi o da kulluğunun gerekleriyle sorumludur. Ayrıca her peygamber bir hakikat önderidir ve önderliği model oluşunu gerektirmektedir. Bu nedenle de her peygamber, ilâhî hakikatin yaşayan bedeni, uygulamadaki en mükemmel modeli olmuştur. İnsanlar, peygamber ile, hem ilâhî hakikate bilgi düzeyinde sahip olmuşlar, hem de hakikat bilgisinin yaşantıdaki olması gereken biçim ve muhtevasını peygamberin modelliğinde görmüşlerdir.

İtiraz

Bir peygamberin görevi, insanların sahip oldukları herhangi bir görev gibi değildir. Farklılıklardan en önemlisi, peygamberliğin bir boyutuyla ilâhî, diğer tarafıyla da beşerî olmasıdır. Her peygamber bir insan olarak, diğer insanlarla tüm beşerî hâl ve durumları paylaşır; onlardan birisi olarak yaşar, ancak aynı zamanda da ilâhî hakikatin elçisi olarak yüce yaratanla, eşi ve benzeri olmayan yüce kudret ile irtibatlıdır; O'nun insanlar arasından seçtiği ve kendisine ilâhî hakikatleri bildirdiği elçisidir. Kabul etmek gerekir ki, bir peygamber, insanlara bildirip, uyulmasını istediği ilke ve şartları bir filozof, bir devlet adamı, bir kral kimliğiyle bildirseydi; onun bildirdiklerini kabul etmeyenler onunla tartışırlar, belki onun söylediklerine karşı çıkarlar ama bu durum hiçbir zaman müşriklerin bir peygambere verdiği tepkiler gibi olmazdı. Gerçekleşen sadece düşünceler çatışması olur ve bu çatışma sırasında düşünceler birbirlerini etkiler ve bir nokta da buluşurlardı. Ancak peygamber ile muhaliflerinin çatışması böyle şekillenmemiştir ve Resûlullah'ın şahsında da böyle şekillenmiyordu. Peygamberi filozof veya kraldan ayıran temel farklılıklardan birisi, peygamber ve muhatapları arasında yaşananlar bir düşünceler buluşması/çatışması değildir; onların şahsında iki beşerî düşünce çatışmamıştır. İlâhî bilgi ile beşerî zanlar çatışmıştır. Daha doğrusu beşerî zanlar ilâhî bilgiye karşı doğruluk iddiasında bulunmuş ve doğruluklarını ise kaba kuvvete, hile ve aldatmalara dayanarak ispatlamaya çalışmışlardır. Şiddet beşerî bilginin, zannın, ilâhî bilgi karşısındaki en önemli dayanağı, meşruluk aracı olmuştur. Bir diğer farklılık ise ikisinin de birbirlerini etkileyerek bir noktada buluşmaları-

nın söz konusu olmamasıdır. İlâhî bilgi veya bir diğer ifadeyle ilim, zanlara karşı tavizsizdir. Gerçek, hiçbir şekilde yalana iltifat etmez. Olması gereken yalanın, gerçeğe uyması; zannın, ilme tabi olmasıdır. Ancak zanda, yalanda, hilede çıkarı olanlar buna yanaşmazlar ve yanaşmamışlardır. İşte bu durumda zannın, yalanın, hilenin taraftarları, hakikat karşısında şiddeti, iftirayı, hileyi takip edebilecekleri tek yöntem olarak benimsemişler ve Resûlullah'ın zamanında da böyle yapmışlardır.

Zannın, yalanın, hilenin taraftarı olan Mekke müşrikleri ve özellikle de eşraf, iftira, karalama kampanyalarının öncelikli konusu olarak Resûlullah'ın ilâhî kimliğini seçtiler. Hz. Muhammed'in beşerî kimliğinin ötesinde bir ilâhî kimliğe sahip olmadığını iddia ettiler. Bu iddialarını ise, günlük hayatlarından bildikleri, yaşanan, görülen bir durumla açıklamaya çalıştılar: *'Onlar şöyle dediler: 'Bu ne biçim peygamber, bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!"* (*Furkan, 25:7*). Onlar, peygamberliğin yüce bir görev, ilâhî boyuta sahip bir görev olduğunun farkındaydılar. Muhtemeldir ki ticarî faaliyetleri sırasında görüşüp konuştukları Yahudi ve Hıristiyanlardan peygamberlik hakkında bir şeyler işitmişlerdi. Bu işittikleriyle de zihinlerinde bir peygamber tasavvuru oluşturmuşlardı, ama bu tasavvurları Hz. Muhammed'e hiç uymuyordu. Onlar Yahudilerden ve Hıristiyanlardan bir peygamberin Allah'la soy bağına sahip kişiler olduğunu, *'Allah'ın oğlu'* (*Tevbe, 9:30*) olduğunu duymuşlardı. Elbette ki Allah ile soy bağına sahip olmak, aynen Yahudi ve Hıristiyanların peygamber tasavvurunda olduğu gibi ilâhî tasarrufta bulunmayı, beşerî özelliklerden uzak olmayı gerektirirdi. Fakat, Mekkeliler doğduğu günden beri yakından tanıdıkları Hz. Muhammed'in kendileri gibi bir insan olduğunu: acıkan, susayan, hastalanan, geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olan, evlenen, yaşadığı olumsuz durumlar karşısında üzülen, morali bozulan, öfkelenen... birisi olduğunu biliyorlardı. O, aynen kendileri gibi ihtiyaçlarını karşılamak için çarşı ve pazarlarda gezinen birisiydi. Mekke liderlerinin tasavvurlarına, zanlarına göre bir peygamber böyle olmamalıydı: bir dilim ekmeğe, bir bardak suya ihtiyaç duymamalı, bunları temin için çalışıp çabalamamalıydı: *'Onlar şöyle dediler: 'Bu ne biçim peygamber; bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! ... Kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yiyip ihtiyaçlarını karşılayacağı bir bahçesi olmalıydı"* (*Furkan, 25:7*). Bunu, bizzat Resûlullah'ın yüzüne söyledikleri gibi, kendi aralarındaki sohbetlerinde, dertleşip konuşmalarında da dile getiriyor, böylelikle birbirlerini uyarıyorlardı: *'Kalpleri geçici hoşnutluklar peşinde olup işi ciddiye almayanlar, yaratılış maksadına aykırı davrananlar, birbirleriyle gizlice konuştuklarında 'Bu peygamber, ancak sizin gibi bir insan değil mi? O halde siz, göz görerek büyüye mi kapılacaksınız?' dediler'* (*Enbiya, 21:3*). Onların düşüncelerinin bir kıyısında hep peygamberin gizli amaçlara sahip olduğu, asıl niyetini sakladığı, bu gizli amacının ise hükümranlığı ele geçirmek olduğu kanaati vardı. Bunu ise bazı za-

manlar, irtibatlı oldukları müminlere söyleyerek akıllarınca onları uyarmış oluyorlardı: *'O zalimler, müminlere 'Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız!' dediler (Furkan, 25:8).* Bu iddialarında da kendilerince haklıydılar; iddialarına samimi bir şekilde inanıyorlardı. Bir insanın, üstelik Muhammed gibi yetim, öksüz bir insanın peygamber olması mümkün olmayacağı konusunda emindiler. Hemşehrileri Muhammed'in peygamberliği, olsa olsa ya büyük bir yalandı, ya da bir aldanıştı: *'Dediler ki: 'Ey kendisine Kur'an indirilen Muhammed! Sen mutlaka bir mecnunsun!' (Hicr, 15:6).*

Gerçi *'Muhammed kesinlikle peygamber olamaz'* iddiasına sahip olmayanlar da vardı. Onlar, bir insan olması nedeniyle onun peygamber olmasını akıl ve mantığa aykırı bulmalarına rağmen, yanılma ihtimallerini de göz ardı etmiyorlardı. Fakat onlara göre de, Allah gerçekten bir insanı kendisine elçi olarak seçiyorsa, bunun ilâhî bir delili olmalıydı. Bu ilâhî delil de ancak gözleriyle görecekleri, elleriyle dokunacakları bir melek olabilirdi. Bir melek inmeli ve Muhammed'in peygamber olduğuna tanıklık etmeliydi. Bunu şöyle dile getiriyorlardı: *'Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!' (Furkan, 25:7).*

Diğer bazılarına gelince, onlar Hz. Peygamber'in peygamberliğini reddederlerken daha başka iddiaya sahiptiler. Hz. Peygamber'i yakından tanıyan ve *'en güvenilir kişi'* oluşuna şahitlik eden bu bazıları, doğru inancın ve hayat tarzının örneği olarak O'na yönelmekten kaçındılar. Bunların bir kısmı yanlış gidişatının geçici kazançlarına kanarak onu reddederken; bazısı ise akılsızlığından, inadından, kötülük timsali karakterinden, kıskançlığından dolayı O'na uymayı reddetti. Onlar, bu tutum ve tavırlarının gerekçesi olarak da, O'nun insan oluşunu gösterdiler. Eğer yüce Allah kendilerine gerçekten bir örnek şahsiyet sunmuş olsaydı, bunun ancak bir melek olabileceğini iddia ettiler. Müşriklere göre ilâhî görevin elçisi de ilâhî olmalıydı. Yahudi ve Hıristiyanların söyledikleri ve inandıkları peygamberleri gibi Allah'la soy bağına sahip bir peygamber kendilerine gönderilmemişse bile, bir melek gönderilebilirdi. Onlar, bu meleğin beşer üstü özelliklerini görür ve ona iman etmekte zorlanmazlardı. Melek dahi olmayan bir peygamberi kabul etmek akıl ve mantığın kabul edeceği bir şey değildi. Bu nokta da selefleriyle benzer iddialara sahiptiler: *'Peygamberler onlara: Önlerinden ve arkalarından gelerek Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, dedikleri zaman, 'Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz' demişlerdi' (Fussilet, 41:14).*

İftira ve İtirazların Cevapları

Kur'an, müşriklerin bütün bu iftira ve itirazlarının uygun şekilde cevaplandırdı. Her şeyden önce dikkatleri Resûlullah'ın kişiliğine çekti. O'nu doğduğu günden

beri tanıdıklarını hatırlattı. O'nun hiçbir zaman kendisi için gizli, özel amaçlara sahip bir kişi olmadığına dair bilgi ve kanaatlerini harekete geçirdi: *'De ki: 'Eğer Allah dileseydi Kur'an'ı size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?' (Yunus, 10:16).* Bu açıklamada özellikle dikkat çeken konu, peygamber oluşuyla ilgili olarak Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin hiçbir etki veya katkıya sahip olmamasıyla, seçilmek gibi bir beklenti içerisinde değilken seçilmiş ve görevlendirilmiş olmasıyla ilgiliydi. Bu, bir başka ayette özellikle bildirildi: *'De ki: 'Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyuyorum" (En'am, 6:50).*

Kur'an, insan oluşları nedeniyle peygamberlerin elçiliklerinin reddedilmesinin sadece Mekkelilere özgü olmadığını, Mekkelilerin bu konuda geçmişteki diğer müşriklerin tutumlarını sürdürdüklerini, ilâhî hakikatin elçisi karşısında aynı tepkileri verdiklerini bildirdi: *'Herhangi bir ümmete bir peygamberler geldiğinde onlar bu peygamberi yalanladılar' (Mü'minûn, 23:44).* Bu, Peygambere itirazla ilgili yanlış tutumun gelenekselleşmiş karakterine dikkat çekme adına önemliydi, ancak daha da önemlisi bunu yapanların, elçiyi reddedenlerin kötü sonlarıydı: *'Biz de onları birbiri ardından yok ettik ve onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. Artık iman etmeyen kavmin canı cehenneme! (Mü'minûn, 23:44).* Bu, Mekkeliler için önemli bir bilgi, anlamlı bir mesaj ve can alıcı bir uyarıydı. Onlara, peygamberi reddederken önceki toplumlardaki müşrikler gibi davrandıkları bildirilirken, bu benzerliğin akıbetinin aynı olacağı da bildirilmiş oluyordu. Ancak daha da önemlisi, bir beşer olduğu için reddettikleri peygamberin bu kötü sonu engellemek için kendilerine hiçbir katkı sağlayamayacak olmasıydı: *'De ki: 'Ben kendime bile Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar ne de bir menfaat verme gücüne sahibim' (Yunus, 10:49).*

Elçinin melek olması gerektiği iddialarına gelince; Allah onların bu iddialarının yanlışlığını, anlayabilecekleri bir dille anlattı: *'Şunu söyle: 'Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşanlar melek olsalardı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik' (İsra,17:95).* Getirilen açıklama son derece önemliydi; bu açıklamaya göre elçinin insan olması gerekiyordu; çünkü insanlara gönderiliyordu. Eğer bir elçi melek olacaksa, bu ancak melekler topluluğuna gönderilen bir elçi olabilirdi. Fakat anlamamakta ısrar edecek cahillere, inatçılara ek bir açıklamada daha bulunuldu: *'Eğer peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan sûretine sokar, onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük' (En'am, 6:9).*

Hz. Muhammed'i, peygamber olmadığı iddiasıyla veya bir melek tarafından peygamberliğine tanıklık yapılmadığı gerekçeleriyle reddeden Mekkelilerin, bu günahlarıyla kalmayıp, peygamberi bir de *'büyülenmiş'* diye suçlamaları, ayette karşılığını sert bir şekilde buldu. Bir ayette *'Resûlüm! Senin hakkında bak ne biçim*

temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve hidayete hiçbir yol da bulamazlar' (*Furkan, 25:9*) denilerek eleştirilip, acınası sonları hatırlatıldı. Bu arada, durumlarını anlamaları için, bu günahkârların selefleri hakkında ayrıntılı bilgiler verildi. Yaptıkları işin bir ilme dayanmadığı, hatta mevcut bilgi ve tecrübelerine de aykırı davrandıkları bildirildi. Mekkeliler, bir zamanlar Semud ve Ad kavminin yaşadığı yerleri görmüş kimselerdi. Semud ve Ad kavminin yaşadığı yerler, ticaret yollarının üzerindeydi. Ve bu iki kavmin helâk oluş hikayelerinden de haberdardılar. Onlara gelen peygamberin ve onların peygambere karşı tepkilerinin neden olduğu kötü sonlarının hikayelerini birçok kez duymuşlardı. Bu nedenle *'Daha önce inkâr edenlerin haberi size ulaşmadı mı?'* (*Teğabun, 101:5*) diye soruldu. Halihazırdaki durumlarıyla geçmişteki seleflerinin yanlış tutumları kendilerine bir kez daha hatırlatıldı: *'Kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, 'Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?' demeleri engellemiştir'* (*Isra, 17:94*). Geçmişin hikayeleri anlatılırken, hem Mekke'nin eşrafına sahip oldukları yanlışlığın geleneksel bir yanlışlık olduğunu bildirmek, hem de bu sürecin nasıl devam edeceğinin ve sonuçlanacağının bilgilerini vermek amaçlanmıştı. Böylelikle müşrikler kötü sonları nedeniyle uyarılıp korkutulurken; Resûlullah ise bilgilendirilip, gidişatını değiştirmemesi, görevinin gereklerini yapmaya devam etmesi konusunda destekleniyordu. Konuyla ilgili bir örnek insanlığın atası Adem oldu. Onun bir insan olduğu ve hatta daha da önemlisi Allah tarafından *'çamurdan yaratıldığı'* (*Sâd, 38:71,72*) açıklandı; çamurdan yaratılmış bir insan peygamber! Sonra diğer peygamberlerin risâlet görevleri dahilinde karşılaştıkları tepkilere, yaşadıkları sıkıntılara dikkat çekildi. Bu örnek şahsiyetlerden birisi Hz. Nûh idi. Kavminin eşrafı, Hz. Nûh'u *'Sen de bizim gibi bir insansın'* (*Hûd, 11:27*) diyerek reddederken, Hz. Nûh'a iman etmiş müminleri de *'ayaktakımı'* (*Hûd, 11:27*) olarak aşağılayıp, onları da kendilerince uyarmışlardı: *'Nuh sizin gibi bir insandır. Allah eğer bir elçi gönderecek olsaydı o ancak melek olurdu. Biz atalarımızdan böyle bir şey duymadık O cinnete uğramış bir kişiden başka bir şey değildir. İsterseniz onu bir müddet gözleyin de, görün bakalım'* (*Mü'minun, 23:24,25*). Buna karşılık Hz. Nûh sadece gerçeği ifade etmişti: *'Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum, sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum'* (*Hud, 11:31*). Benzer durumları Hz. Hûd da yaşamıştı. Kavminin eşrafı, halkı *'o sizin gibi bir insan, başka bir şey değil; yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor'* (*Mü'minun, 23:33*) diyerek uyarıp, ilâhî bilgiyi reddetmelerini istemişlerdi. Bunu yaparken de kendilerince son derece haklı bir gerekçeye dayanmışlardı: Hz. Hûd'un insan oluşuna. Çünkü onlar da bir peygamberin ancak bir melek olabileceğini düşünüyorlardı: *'Eğer Rabbimiz isteseydi, melekler gönderirdi'* (*Secde, 32:14*)

diyorlardı. Ancak daha da önemlisi, Hz. Hûd'un davetini kabul etmiş müminlere söyledikleriydi. Kavmin eşrafı, müminlere *'Eğer siz, sizin gibi bir insana peygamber olduğu inancıyla itaat etmeye devam ederseniz, sonunda hüsrana uğrarsınız'* (*Mü'minûn, 23:34*) demişlerdi. Bu bir tehdit değil, bir uyarıydı. Bu uyarılarında da o müminleri düşündüklerinin, onları yanlış gidişattan koruma çabasının havası seziliyordu. Bununla demiş oluyorlardı ki, *'Sizler bir insana peygamber olduğu gerekçesiyle inandınız ve peşinden gidiyorsunuz. Ancak o asıl niyetini açıklamıyor; fakat aslında sizin başınıza kral olmak, sizi kendisine kul, köle yapmak istiyor. Eğer bu gidişatınızı değiştirmezseniz sonunda başınıza büyük bir bela almış olursunuz. Aklınızı başınıza alın ve iş işten geçmeden durumunuzu gözden geçirip, Hud'un yolundan ayrılın'*. Fakat bütün bu hilelere, inkârlara, inatlara ve hatta kavminin ileri gelenlerinin *'Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz'* (*A'raf, 7:66*) demelerine karşılık, Hz. Hûd'un sözleri sadece gerçeği ifade etmek olmuştu: Ebedi gerçeği açıklamıştı: *'Ey kavmim!' dedi, 'Ben beyinsiz değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine mi şaştınız? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz'* (*A'raf, 7:67-69*).

Benzer tepkileri Hz. Salih ile Şuayb da yaşamıştı. *'İnsan'*[1] oldukları için reddedilmişler; *'büyülenmiş olmakla'*[2] suçlanmışlardı. Aynı şeyleri Hz. Musa ve Harun da yaşamıştı.[3] Ve bütün bu yaşananlara iftira ve iddialara, o peygamberlerin verdikleri cevap *'(Evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Müminler ancak Allah'a dayansınlar'* (*İbrahim,14:11*) olmuştu. Böyle demişler ve bu dedikleriyle de yetinmişlerdi; çünkü hem gerçekten bir insandılar ve hem de Allah onlardan insan olduklarını söylemelerini özellikle istemişti: *'De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlâhınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın'* (*Kehf, 18:110*).

Hz. Muhammed de, önceki peygamberler gibi bir insandı. Bir insan olarak doğmuş, bir insan olarak yaşamış ve bir insan olarak seçilip, insanlara Allah'ın vahyini bildiren elçi olarak görevlendirilmişti. İnsan olduğu için evlenmiş, üzülmüş, korkmuş, tehdit ve şiddete maruz kalmış, yalanlanmıştı. Bir insan olduğu için, kötü gidişatlarının acınası sonunu bildiği insanlar iman etmiyorlar, sapkın durumlarını sürdürmekte inat ediyorlar diye *'üzülmüş'*,[4] onlar hakikati inkâr ettikleri için *'ruhu daralmıştı'*.[5] Yüce Allah, O'nun bu hassasiyeti karşısında O'nu yatıştırmış, üzüntüsünü gidermişti: *'Onlara aldırma. Davete uymamalarından dolayı*

sen kınanacak değilsin' (Zariyat, 51:54). Bu aşamada önemli olan, Resûlullah'ın ne yapacağıydı. Gerçi ne yapacağı önceki peygamberlerin söz ve eylemleri anlatılırken örnek verilerek dolaylı olarak bildirilmişti. Ama buna rağmen yapması gerekenler açıkça da bildirildi: *'Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret' (Ahkaf, 46:35). 'Peygamberlerin üzerine düşen sorumluluk, açık seçik tebliğden başkası değildir' (Nahl, 16:35). 'O peygamberler ki Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah (herkese) yeter' (Ahzab, 33:39).*

Bir Yanlıştan Diğerine

Peygamberlik konusunda bir yığın şüphelere sahip olan ve şüphelerini diğer insanlara da bulaştırmaya çalışan müşrik liderler, Kur'an'ın cevap ve açıklamalarıyla, sonunda bir elçinin insan olması gerektiğini kabullendiler. Bu konuda bir itirazları kalmadı. Ancak bu sefer, bir yanlışlarını terk ederlerken, bir başka yanlışa saptılar. Bir türlü doğruya meyletmediler. Hep yanlışlardan birisini tercih edip, kötü gidişlerini daha da kötü kıldılar. Peygamberin insan olacağını kabul ederken saptıkları yeni yanlışları peygamberin kimliğiyle ilgili oldu. Hz. Muhammed'in, *'en güvenilir kişi'* diye isimlendirdikleri hemşehrilerinin peygamber oluşunu kabul etmek istemediler. Bu inat ve inkârlarının nedeni ise Hz. Muhammed'in bir ahlâkî zaafını, eksikliğini, kusurunu görmeleri veya bilmeleri değildi. Hz. Peygamber'in ahlâkının kusursuz oluşuyla ilgili en küçük kuşkuları yoktu. Ancak buna rağmen onlara göre Hz. Muhammed peygamber olmamalıydı: çünkü o yetimdi, öksüzdü daha da önemlisi zengin değildi, eşraftan değildi: *'Kendilerine hak gelince: 'Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz', dediler. (Ancak gerçeği kabul etmek zorunda kalınca da) 'Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?' dediler' (Zuhruf, 43:31).* Resûlullah ile karşılaştıkları zaman da *'Allah'ın peygamber olarak gönderdiği kişi bu mu!' diyerek hep alay ettiler' (Furkan, 25:41).* Onlar bu düşünce ve iddialarıyla seçkinci kişiliklerinin gereğine göre davranıyorlardı. Kanaatlerine göre, madem ki peygamber insan olacaktı, o halde kendileri gibi zengin tabakasından birisi olmalıydı. Bunu ise ismen bile belirlediler. Kanaatlerine göre bu işe layık olanlar Mekke'den Velid b. Muğire veya Taif'ten Urve b. Mes'ud idi. Ancak bu konuda da aralarında fikir birliği yoktu; diğer bazıları ise peygamberliğe layık kişinin Mekke'den Utbe b. Rebi'a, Taif'ten Hübeyb b. Âmir veya Kinâne b. Abdiyâleyl olduğunu söylüyordu. Hatta içlerinden bazıları bu işi daha da ileri götürerek, kendisine de vahiy inmedikçe Hz. Muhammed'in peygamberliğini onaylamayacağını söyledi. Onların bu anlamsız konuşma ve iddialarına ise Allah yine ayetiyle şu cevabı verdi: *'Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık' (Zuhruf, 43:32).*

DİPNOTLAR

1- Şuara sûresi, 26:154
2- Şuara sûresi, 26:153
3- Mü'minûn sûresi, 23:47
4- Müzzemmil sûresi, 73:10
5- Hûd sûresi, 11:12

Kur'an'a Yönelik İtirazlar

> De ki: *'Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek olan var mı? Hakka yalnız Allah iletir. Öyle ise hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır; yoksa hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Size ne oluyor? Nasıl (böyle yanlış) hükümler veriyorsunuz?'* Onların çoğu zandan başka bir şeye uymuyorlar. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir. Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından söylenmiş bir şey değildir. O, ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o (ezelî ölçüyü) Kitab'ı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o âlemlerin Rabbindendir. Yoksa, onu *'(Muhammed) uydurdu'* mu diyorlar? De ki: *'Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin'*. Bilakis, onlar ilmini kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine asla gelmemiş olan (Kur'an'ı) yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Şimdi bak, zalimlerin sonu nasıl oldu! İçlerinden öylesi var ki ona (Kur'an'a) inanır, yine onlardan öylesi de var ki ona inanmaz. Rabbin bozguncuları en iyi bilendir. (Yunus sûresi, 10:35-40)

Kur'an, dosdoğru bir inanç sisteminin kaynağı, esenliğin rehberidir. Allah, onu, mevcut bilgi imkânları ve araçları ile mutlak anlamda doğru inanç ve hayat tarzına ulaşamayan insanlara çözümsüz gibi görünen problemlerinin çözümlerini göstermek, yollarını aydınlatmak için göndermiştir. O insanlığın hayat rehberidir. İnsanları yanlış inançların ve hayat tarzlarının karanlıklarından, sıkıntılarından, zorluklarından kurtarmak ve huzuru, saadeti, iyiliği, mutluluğu insanlığın kaderi yapmak için gönderilmiştir. Bu özelliğini ise, insanlık katında önce bizzat kendi elçisini yetiştirip, O'nu insanlık için en mükemmel örnek kılarak, O'nun çevresindeki insanlardan en ideal toplum modelini ortaya koyarak somut bir şekilde göstermiştir. Yine bu özelliklerini risâletin her aşamasında açıkça ortaya koymuş ve sıklıkla bu değiştirici, mükemmelleştirici, doğruya sevk edici özelliklerine dikkat çekerek, insanları, gerçekleşen değişimlerde vahyin etkisini bizzat müşahede etmeleri sağlamıştır. Yine bu çerçeveden olmak üzere, birçok ayette, Kur'an'ın, Galip, Kadir ve Hakim olan Allah'ın (Ahkaf, 46:2), durumları ve gidişatlarıyla ilgili olarak düşünüp ibret almaları, akledenlere öğüt olması için (Sâd, 38:29), gidişatı yanlış olan ve bu yanlışları sürdürmekte inat edenleri de korkutup, uyarmak için (Şura, 42:7) insanlara lütfedilen bir hidayet rehberi olduğu bildirilmiştir. O, insanlara gerçek faydayı sağlamak amacına sahiptir. Zamanın, içinde yaşanan ortamın ve sahip olunan şartların göreceli faydaları yerine, mutlak faydayı sağlamak amacı taşımaktadır. Ancak tüm bunları gerçekleştirirken insanları zorlamaz; sadece

müjdeler ve uyarır. Karar, tercih insanlara kalmıştır. İsteyen kendi lehine olanı seçer ve ona uyar; istemeyen ise uymaz, kendi zararına sapar (Zümer, 39:41).

İftiralar

Müşrikler, inançlarını, hayat tarzlarını, toplumsal sistemlerini... eleştirdiği ve eleştirdiklerinin yerine mevcuttakinden çok farklı bir inanç sistemi ve hayat tarzı sunduğu için İslâm davetine karşı gittikçe daha fazla öfkeyle doluyorlardı. Daveti durdurabilmek veya lehlerine bir sapmaya uğratabilmek için çabalarlarken, ilk aşamada Resûlullah'ın peygamberliği ile ilgili kuşkular oluşturmaya çalıştılar. Bir insanın değil, ancak bir meleğin peygamber olabileceğini savundular. Ayetlerle verilen cevaplar karşısında oyunları bozulunca, bu sefer de Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahit olarak yanında bir meleğin bulunması gerektiğini söylediler. Ancak bu görüşlerinin de geçersizliği açığa çıkarılıp, insanlara gönderilen bir elçinin ancak insan olabileceği, melek gönderilse bile onun da ancak insan biçiminde gönderileceğini anlayınca; daveti çarpıtma faaliyetlerine yeni bir aşama kaydettiler. Toplumsal statüsü, sosyo-ekonomik durumu nedeniyle, peygamberliğe Muhammed'den daha layık kimselerin bulunduğunu, onlar varken bir yetimin, halktan birisinin peygamber olmasını uygun bulmadıklarını ifade ettiler. Esasen bu bir tekliften ziyade, yetim, eşraftan olmayan birisinin peygamber olamayacağı, eğer peygamberlik iddiasında bulunuyorsa bunun yalan olduğunu dile getiren dolaylı bir tepki idi. Bütün bu itiraz ve iftiraları hiç vakit kaybedilmeden, her seferinde en doğru ve en uygun şekilde ayetlerle cevaplandı.

Müşriklerin sürekli değişen ve hiçbir şekilde hakikat temeline sahip olmayan bütün bu tutum ve tavırlarına karşılık, ilâhî plan dahilinde fonksiyonunu yerine getiren Kur'an, müşriklerin iftiralarına inat, ebedî hakikatleri insanların kolay anlayabileceği bir tarzda sunmaya devam etti. Bu sunuşun temel özelliklerinden birisini ise, ilâhî hakikatleri herkesin kolaylıkla anlayabileceği tarzda somut örneklere dayanılarak açıklanması oluşturuyordu. '*Kıssa*' tarzında anlatım ise, takip ettiği yöntemin değişmeyen özelliklerinden birisiydi. Kur'an, insanlar için gerekli olan bilgiyi bildirmesinde farklı bir yöntem izliyor ve anlattığı kıssalarla gerçeği herkesin görebilmesini ve anlayabilmesini sağlıyordu. Kıssa demek, yaşanmış hayat hikayeleri, gerçekleşmiş olaylar demekti. Kur'an, gerçeği sunuşunda takip ettiği bu yönteminde, oldukça çetrefil görünen bireysel ve toplumsal konuları, yaşanan bir olayın, yaşamış bir kişinin ve toplumun hayatından örnekler vererek kolay anlaşılır hale getiriyor; bireysel ve toplumsal hayatı somut örneklerden hareket ederek ele alıyordu. Böylelikle konunun eksik ve açık bir tarafını bırakmıyordu. Konuyu, yaşanmış insanî boyutta ele aldığı için, birey ve toplum gerçeğinin uzağında, hayattan kopuk hükümler vermek, açıklamalar yapmak hatasına ve

eksikliğine sahip olmuyordu. Her açıklaması, verdiği hüküm veya bilgi, hayatın yaşanmış ve yaşanacak gerçekleri kadar hayatın içinde yer alıyordu. Ayrıca, yaşanmış bir hayatın veya olayın üzerinden verdiği örneklerle, herkesin, anlatılan yaşanmış gerçekleri, yaşadığı ve yaşayacağı hayatın içinde değerlendirip ve kolaylıkla anlamasını sağlıyordu. Ancak ne var ki müşrikler İslâm davetine tepkilerinin Kur'an'la ilgili kısmında, kıssa anlatımını dillerine doladılar. Kıssalarla anlatılanları değil de anlatılış yöntemini iftiralarının ve tepkilerinin malzemesi kıldılar.

Müşrikler, Resûlullah'ın kimliğiyle ilgili itirazlarıyla amaçlarına ulaşamayınca hedeflerine Kur'an'ı koydular. Çünkü Resûlullah'ın rehberinin, İslâm davetinin kaynağının Kur'an olduğunu görüyor ve biliyorlardı. Her türlü itirazları, demagojileri, oyunları ayetlerle cevaplanıyor ve bozuluyordu. Kur'an nedeniyle hep kaybeden, mahcup olan, oyunu açığa çıkarılmış kimseler oluyorlardı. Bu nedenle insanların İslâm davetine eğilimlerini saptırmak, İslâm'a ilgilerini azaltmak için Kur'an hakkında iftiralara başladılar. İftiralarını bir itiraz, gerçeği bulmak amacında olan birisinin çabaları gibi sundular. İlk iddialarından birisini Kur'an'ın Allah katından olmadığı, Resûlullah'ın bir *'uydurması'*[1] olduğu iftirası oluşturdu. Sürekli denecek sıklıkta bunu gündeme getirmeye başladılar.

Resûlullah'a karşı *'Biz seni değil, senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz'*[2] diyerek, tepkilerinin asıl nedeninin Kur'an olduğunu açıkça ifade eden eşraf, Meclis'teki toplantılarının birisinde İslâm davetine yönelik yeni taktiklerini belirlediler. Bu sefer, Kur'an'ın anlattığı, geçmişte yaşamış peygamberlerden ve toplumlardan bahseden kıssaları dillerine dolamaya karar verdiler. Aralarındaki görüşmeler sonunda Kur'an'ı, bir hikaye kitabı, bir masal kitabı gibi takdim etmeyi kararlaştırdılar. Kendilerine okunan ayetler karşısında *'Bunlar eskilerin masalları'*[3] demeye başladılar.

İslâm davetini durdurmak veya çarpıtmak amaçlı girişimlerin bu sonuncusunun akıl hocası Nadr b. Hâris'ti. Arap yarımadasının dışındaki birçok bölgeleri gezmiş ve buralardaki insanlarla görüşüp, konuşmuş olan Nadr b. Hâris, seyahatleri sırasında duyup öğrendiği hikayeleri Kur'an'a alternatif olarak sundu. *'Ey Kureyşliler, Vallahi ben Muhammed'den daha güzel söz söyler hikaye anlatırım'* diyerek, bildiği hikayeleri anlatmaya başladı. O, bu anlatmalarını da *'Görüyorsunuz Muhammed'in anlattıkları benimkilerin yanında hiçbir güzelliğe sahip değil'* sözleriyle bitiriyordu. Mekke müşriklerinin ve bilhassa da Nadr b. Hâris'in söz konusu taktiği bazı kişiler üzerinde etkisi görülmüş olmalı ki, Velid b. Muğire de bir müddet sonra Nadr b. Hâris'in yöntemini takip etmeye başladı. Onların, Kur'an'ı bütün fonksiyonlarından soyutlayıp, bir hikaye kitabı gibi algılanmasını sağlamayı amaçlayan bu girişimleri, birçok kimsenin ön şartlı olarak Kur'an'ı dinlemelerine yol açtı.

Resûlullah, vahyolunan yeni ayetler ile her seferinde karşılaştığı zorlukları aşı-

yordu; ama buna rağmen sıkıntılıydı. Çünkü insandı, insan olan ise zorluklar, tepkiler karşısında sıkılır ve çekinirdi. İftiralar ve itirazlar kendi şahsından Kur'an'a yönelince sıkıntıları iyice arttı; zira, yalancı, oyuncu, hilebaz konumuna düşürülmeye çalışılıyordu. Bunlar karşısında öylesine sıkıldı ki, bir ayetin şahitliğiyle öğrendiğimize göre, müşrikleri öfkelendirecek, iftiralarını artırmalarına neden olacak bazı ayetleri duyurmayı ertelemek gibi bir düşüncenin zihnini kurcaladığı zamanlar bile oldu (Hud, 11:12). Ama emir açık ve kesindi: *'Hakikaten, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; sonra bu durumda sen de bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın' (İsra, 17:86). 'Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka ilâh yoktur. Müşriklerden yüz çevir' (En'am, 6:106).*

Müşriklerin *'Kur'an'ı Muhammed uyduruyor', 'Masal anlatıyor'* iftiralarına en uygun cevap da yine Kur'an ile verildi. Kur'an kendisine yönelmiş iftirayı cevaplarken yüceliğini bir kat daha artırdı: *'Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o (ebedî gerçeği kapsayan) Kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o âlemlerin Rabbindendir. Yoksa, 'Onu (Muhammed) uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin' (Yunus, 10:38-39).* Fakat müşrikler iftiralarında ısrarcı olunca bu sefer vahyin meydan okuyuşu daha da şiddetlendi: *'Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi on sûre getirin" (Hud, 11:13).* Daha sonra ise, eğer yapabiliyorlarsa, Kur'an'dakine benzer bir söz getirmeleri istendi: *"Onu kendisi uydurdu!' mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler' (Tur, 52:33-34).* Bütün bunlarla, Kur'an'ın, Resûlullah tarafından söylenemeyecek/yazılamayacak kitap olduğu, bütün insanların ve hatta cinlerin (İsra, 17:88) ve hatta Allah'tan başka her şeyin (melekler, cinler ve insanlar) bir araya gelse bile (Hud, 11:13) Kur'an'ın tamamı bir yana, bir kısmının benzerini bile ifade etmekten aciz oldukları bildirildi. Şiirden anlayan, sözü güzel söylemesini bilen o müşrikler ise bu meydan okuma karşısında *'Kur'an'ı Muhammed uydurdu ama 'Allah'tan vahyolunuyor' diye yalan söylüyor'* iftiralarına bir daha başvurmadılar. Aciziyet içerisinde, iftiraları ortaya çıkarılmış kimseler olarak, *'kendisi uyduruyor'* iftiralarını bir yana bıraktılar.

Müşrikler iftiracı tavırlarından vazgeçici değillerdi: çünkü gerçeği bulmak ve kabul etmek gibi bir kaygıları veya çabaları yoktu. Onların bütün çabaları mevcut inançlarının ve hayat tarzlarının devamını sağlamaya odaklanmıştı. *'Muhammed Kur'an'ı uyduruyor', 'Masal anlatıyor'* iftiraları işlerine yaramayınca, bu sefer İslâmî davetine meyletmesi muhtemel kimselerin zihnini karıştırmak için gündemi başka bir iftirayla meşgul etmeyi denediler. Kur'an'ın edebî mükemmelliği dikkate alarak, çocukluğundan beri yakından tanıdıkları Muhammed'in şiirle hiç ilgilen-

memiş birisi olması nedeniyle, O'nun Kur'an'ı kendi çabalarıyla oluşturamayacağını, ancak bu işten anlayan birilerinden yararlanmış olabileceğini söylemeye başladılar. Daha önceki iftirası açığa çıkarılmış Nadir b. Hâris yeni kampanyanın liderliğine soyundu. *'Bu Kur'an, olsa olsa onun Muhammed'in uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir' (Furkan, 25:4)* demeye başladı. İftirasının etkisini artırmak için, kaynak kişileri de gösterdi: Bunlar ehli kitaba mensup olan Addâs, Yesâr ve Cebr ismindeki bazı kölelerdi. Bu iftira müşrikler arasında çabucak ilgi gördü; birbirlerine *'Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor' (Nahl, 16:3)* diyerek, içlerindeki kini açığa vurmaya ve bir yandan da iftiralarına bizzat kendileri inanarak sıkıntılarını gidermeye çalıştılar. Ama bu sefer de cevap gecikmedi. Vahyolunan bir ayet, bu iftira kampanyasını da bir daha gündeme gelmeyecek şekilde sona erdirdi: *'Kur'an'ı kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu Kur'an apaçık bir Arapça'dır'* (Nahl, 16:03). Bu önemli bir bilgiydi. Müşriklerin kendilerinin dili Arapça'ydı ve Arapça'yı en güzel şiirler yazacak kadar iyi kullanan veya şiirler hakkında eleştirilerde bulunabilecek kadar Arapça'yı iyi bilen kimselerdi. Ama buna rağmen Kur'an'ın bir sözünün benzerini getirme meydan okuyuşuna karşılık verememişlerdi. Halbuki *'Muhammed'e Kur'an'ı yazdırıyor'* dedikleri kişiler Arapça'yı iyi bilen kimseler değillerdi; onlar böylesi mükemmel bir Arapça ile ifade edilen sözleri nasıl söyleyebilirlerdi?

Eleştiriler

Müşriklerin Kur'an'la ilgili hiçbir iftiraları işe yaramadı. İftira ile amaçlarına ulaşamayacaklarını anladılar. Bu sefer taktik değiştirdiler. İftira atma taktiğini bir yana bırakıp, bizzat Kur'an'ın bazı özellikleriyle ilgili eleştiriler ileri sürerek, Kur'an'ı gözden düşürmeye veya değerini sarsmayı denediler. Bu konudaki önem verdikleri ve işe yarayacağına inandıkları eleştirilerinden birisini, Kur'an'ın toptan vahyolunmaması oluşturdu. Madem ki Kur'an en doğru inanç sistemini ve hayat tarzını bildirmek için vahyolunuyordu; gidişattan anlaşıldığına göre vahyolunmaya da devam edecekti. O günün şartlarında vahyin nerede biteceği ve Kur'an'ın nerede tamamlanacağı belli değildi. O halde Allah neden Kur'an'ı bütün haliyle vahyetmiyordu; neden bir defada tamamını insanlara sunmuyordu: *'Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler: 'Kur'an O'na topluca indirilmesi gerekmez miydi?' dediler...' (Furkan, 25:32).*

Müşrikler, Kur'an'ın hayatın kitabı olduğunu, hayatın kitabı oluşunu da bizzat hayatın olaylarına bağlı olarak, en somut biçimiyle insanlara göstermek amacında olduğunu bilmiyorlardı. Kur'an, eğer herhangi bir hukuk veya ahlâk kitabı gibi bir defada toptan insanlara sunulsa, çoğu yönleriyle teorik kalacağını, birçok hükmünün, özelliğinin eksik veya yanlış anlaşılabileceğinin farkında değillerdi. İnsanla-

nın doğru inanca ve hayat tarzına sahip olmalarını temin etmek için vahyolunmuş ve hakikati en özet biçimiyle sunan Kur'an'ın en önemli açıklayıcısının vahyolunuş şartları (Nüzûl sebepleri) olduğunu anlamıyorlardı. Ayrıca, mevcut gelişmelerden anlaşıldığı üzere, tüm bunları bilseler, fark etseler ve anlasalar da inatlarını terk edip iman edecek değillerdi. Bu nedenle eleştirilerinin cevabı yine Kur'an ile açıkça verildi: *'Biz, onların akıllarını başlarına toplamaları için bu Kur'an'da (çeşitli ikaz ve ihtarları) türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara, daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor' (İsra, 17:41). 'Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler: 'Kur'an O'na topluca indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz O'nu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle, parça parça indirdik ve O'nu tane tane, ağır ağır okuduk' (Furkan, 25:32).* Kur'an kısım kısım vahyolunuyordu ve böyle vahyolunmaya da devam edecekti. Bu, Kur'an'ın müminler tarafından en doğru biçimde anlaşılması ve aşama aşama hayata aktarılmasını kolaylaştırmak için, ilâhi iradenin insanı eğitmesini bizzat uygulamada göstermek için tercih ettiği bir yöntemdi.

Müşrikler her seferinde, her iftiralarında ve itirazlarında en uygun ve en doğru tarzda cevapladılar. Ancak onların asıl problemi Kur'an'ın gerçekten vahye dayanıp dayanmadığı konusu değildi. Onlar vahye dayansa bile Kur'an'ı kabul edici değillerdi. Zira Kur'an işlerine gelmiyordu. Ama bunu açıkça söyleyemezlerdi. Bu nedenle de hep böyle dolambaçlı yolları tercih ettiler. Her seferinde de çaresiz bırakılınca, iftira veya itirazları bir işe yaramayınca, bu sefer çok garip bir iddiada bulundular. O zamana kadar hep anladıkları ve anladıkları için de itiraz ettikleri Kur'an'ı anlayamadıklarını iddia ettiler: *'Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalı. Kulaklarımızda da bir ağırlık var. Bizimle senin aranda bir perde bulunuyor' (Fussilet: 41:5)* demeye başladılar. Halbuki onlar Kur'an'ı anlıyorlardı; anlamaları eksik veya yanlış değildi. Böyle olduğu için de hiçbir zaman *'Siz bunu yanlış anladınız'* veya *'Siz bunu eksik anladınız'* gibi bir düzeltmeye veya uyarıya muhatap olmamışlardı. Üstelik eğer anlamıyorlarsa niçin itiraz ediyorlardı; anlamadıkları şeye itirazlarının akla uygun bir tarafı var mıydı? Kur'an onların bu dolaylı itirazlarına uygun cevabı verdi. Öncelikle bildirdi ki, Kur'an her Arap'ın anlayabileceği bir sadelikte, anlaşılırlıkta vahyolunuyordu ve insanlar anlasınlar diye de çokça örnek veriliyor; tekrar takrar açıklamalar yapılıyordu: *'Kur'an rahmân ve rahîm olan Allah katından indirilmiştir. Bu, bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler' (Fussilet, 41.2-3). 'Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik' (Yusuf, 12:2). 'Biz Kur'an'ı, öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek, kolayca anlaşılmasını sağladık' (Duhan, 44:58). 'Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik. Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur'an indirdik' (39:27,28). 'Resûlüm! Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette ki senin Rabbin, hem*

mağfiret sahibi hem de acı bir azap sahibidir. Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık, diyeceklerdi ki: 'Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (kitap) olur mu?' De ki: 'O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır...' (*Fussilet: 41:43,44*). Ancak bütün bunlara rağmen eğer bazıları Kur'an'ı anlayamadıklarını söylüyorlarsa, problem kendilerindeydi.

Zaten müşriklerin sıkıntıları anlayıp-anlamamak konusu da değildi. Kur'an'ın mesajlarını çarpıtmayı arzuluyorlar; insanların zihninde Kur'an'ı garip, anlaşılmaz bir kitaba dönüştürmek, hayattan koparmak istiyorlardı. Allah, onların şahsında, her zaman için Kur'an'ın anlaşılır olma özelliğini tekrar tekrar ifade ettiği gibi, müşrik liderlerin oyunlarını kendilerine çeviren bir durumu da açıkladı. Müşrik liderler ne demişlerdi: '*Biz Kur'an'ı anlamıyoruz*'. Allah bildirdi ki, anlaşılabilir bir kitap olmasına rağmen Kur'an'ı anlamıyorsunuz öyle mi? O halde hiç anlayamayacaksınız. Çünkü siz buna layık kişiler değilsiniz: '*Onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalıdır*' (*Fussilet: 41:44*) '*Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır! Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidayete çağırsan da artık ebediyen hidayete eremeyecekler*' (*Kehf: 18:57*).

Teklifler

Müşrik liderler, Kur'an ile bildirilip açıklanan ve insanî bütün alanları kuşatıp, kontrol eden inanç sistemi ve yaşantı tarzını kabul etmedikleri gibi, başkaları tarafından kabul edilmesine de razı olmadılar. Sahibi ve yürütücüsü oldukları zorba sistem bunu gerektiriyordu. Zira, Kur'an'ın bildirdiği inanç sisteminin ve hayat tarzının, yürürlükteki zorba sistemleri, bu zorba sistemlere meşruiyet sağlayan ve imkânlar sunan inanç ve hayat tarzlarını değiştirmeye aday ve bu konuda da tam kararlı olduğunu açık-seçik görüyorlardı. Eğer İslâm hakim olursa, bütün haksız gelirlerinin kesileceğini, sahte şan ve şöhretlerini kaybedeceklerinin farkındaydılar. Durumlarının devamını sağlamak amacıyla, Kur'an'ı veya Kur'an'ı insanlara bildiren Resûlullah'ı susturmaya çalıştılar; bu amaçla yoğun bir faaliyete girişttiler. Faaliyetlerinin merkezini ise Mekke şehir devletinin meclisi olan Dâr'un Nedve oluşturuyordu. Risâlet sürecinde ilk defa bir anlaşma zemini oluşturmaya karar verdiler.

Karşılıklı bazı tavizlerde bulunarak bir anlaşma teklifinde bulunmaya ve böylelikle yürürlükteki sistemi ve onu meşrulaştıran inanç sistemini kurtarmayı planladılar. Bu amaçla Kur'an'ın, kendi istek ve menfaatleri doğrultusunda değişikliğe uğratılmasını istediler: '*Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir*' (*Yunus, 10:15*) dediler. Müşrik liderler umuyorlardı ki, bu tekliflerinin kabulü durumun-

da, kendi *'ileri gelen'*likleri devam edecekti. Fakat bu ve benzeri tekliflerinin istedikleri biçimde bir karşılığı olmadı. Cevap olarak sadece *'olmaz'* denilmedi. Böylesi bir şeyi Resûlullah'ın hiçbir şekilde yapamayacağı, Kur'an'ın ayetlerinin neler olduğunun ve olacağının kararının Hz. Muhammed'de olmadığı bizzat O'nun ağzından ifade edildi: *'De ki: 'Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük günün azabından korkarım. Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?'* (*Yunus, 10:15,16*). Bunu takiben de vahyin hakikati açıklandı: *'Kim Allah'a karşı yalan uydurandan veya onun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir! Bilesiniz ki suçlular asla onmazlar!'* (*Yunus, 10:17*). Bunlar, Resûlü de kapsayan ve müşriklere, bu teklifinizin muhatabı *'Muhammed değil; onun bu konuda yapacağı hiçbir şey yok'* mesajını açıkça veren ayetlerdi. Diğer bir grup ayet ise müşriklerin durumlarını açıkladı: *'Ayetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar bize gizli kalmaz. O halde, ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz Allah yaptıklarınızı görmektedir. Kendilerine Kitap geldiğinde onu inkâr edenler (şüphesiz bunun sonucuna katlanacaklardır). Halbuki o, eşsiz bir kitaptır. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir. (Resûlüm!) Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette ki senin Rabbin, hem mağfiret sahibi hem de acı bir azap sahibidir.* (*Fussilet, 41:40-43*). Müşriklerin *'Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir'* teklifleri, önceki peygamberlere vahyolunan kitapların da Kur'an'dan farklı olmadığı ifade edildikten sonra, Resûlullah'ın dilinden ifade edilen bir teklifle sonuca bağlandı: *'(Resûlüm!) De ki: 'Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden (bana ve önceki peygamberlere inen kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!'* (*Kasas, 28:49*).

Engeller

Artık müşriklerin yapacakları bir şey kalmamıştı. Ne Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Kur'an'ın vahiy oluşu hakkında bir kuşku oluşturabilmişler, ne de durumlarının devamını sağlayacak tekliflerine uygun karşılıklar almışlardı. Her defasında kaybeden taraf kendileri olmuştu. Ne yaparlarsa yapsınlar Kur'an'ı susturamıyor veya çarpıtamıyor; Resûlullah'ı kendi saflarına çekemiyorlardı. İslâm daveti olanca canlılığıyla devam ediyor, her gün birileri İslâm'a giriyor, Mekke'de Mekke sisteminin kontrolünün dışında yeni bir kitle oluşuyordu. İnsanlar Hz. Muhammed'in davetine daha ilgili olmaya başlamışlardı. O'nun okuduğu Kur'an ayetlerini ilgiyle dinliyorlardı. Belki büyük çoğunluğu İslâm'a girmiyordu, ama en

arından Kur'an'a ve Peygamber'e karşı olumlu düşüncelere, kanaatlere sahip oluyorlardı. Bu ise müşrik eşrafı çılgına çevirdi. Resûlullah'ı birilerine bir şeyler anlatırken veya sesli olarak Kur'an okurken gördüklerinde veya duyduklarında öfkeden gözleri dönüyordu. Onların bu tepkilerine, çaresizliğin verdiği öfkenin şiddetine Kur'an şöyle şahitlik yapmaktadır: *'O inkâr edenler Kur'an'ı işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devirivereceklerdi. Hâlâ da kin ve hasetlerinden: 'Hiç şüphe yok o bir delidir' derler. Oysa Kur'an, âlemler için ancak bir öğüttür. (Kalem, 68: 51,52). '(Resûlüm!) O kâfirlere ne oluyor ki, sana doğru koşuyorlar? Bölük bölük sağından ve solundan gelip etrafını sarıyorlar' (Mearic, 70:36,37).*

Müşrik liderler her zaman olduğu üzere, İslâm davetini durdurmanın veya işlerine yarayacak bir şekilde değişikliğe uğratmanın yöntemlerini düşündüler. O zamana kadar gerek Hz. Muhammed'in şahsıyla ve gerekse davetin kaynağı olan Kur'an'la ilgili yapmadıkları girişim kalmamıştı. Hiçbirinden de umduklarına ulaşamamışlardı. Ne yapıp da insanların peygamberden ve Kur'an'dan etkilenmelerini engelleyebilirlerdi? Gündemlerini sürekli bu soru oluşturmaya başladı. Yeni bir şeyler bulmalı ve davet ile insanlar arasına engeller koymalı, İslâm davetini kontrole alabilmeliydiler. Bu yoğun düşünceler içerisinde yeni bir yöntem buldular. Bu esasında son derece sıradan bir çözümdü; ama yapacakları başka bir şey kalmamıştı. Başka yapacakları bir şeyin kalmadığını fark etmişlerdi. Yapacakları şey insanların Peygamberi dinlemelerine engel olmaktı; özellikle de Kur'an'ı işitmelerine engel olmalıydılar. Bunu önlemenin yolu ise başta Resûlullah olduğu üzere herhangi bir mümin Kur'an okuduğunda, eğer o mümin cebren engelleyebilecekleri bir kişi değilse, gürültü yaparak onun sesini bastırarak insanların onun okuduğu Kur'an'ı duymalarını engellemeye çalışmaktı. Buna bir süre devam ettiler. Başta Kâbe'nin çevresi olmak üzere Mekke sokaklarında adeta nöbet tutmaya ve Kur'an okunduğunu duydukları anda bağırarak, ellerindeki metalleri birbirine vurarak gürültü yapıp, Kur'an okuyanın sesini bastırmaya, sözlerinin anlaşılmasını önlemeye çalıştılar. Onların bir süre devam ettikleri ama sonunda bunun da bir fayda sağlamadığını gördükleri için bıraktıkları bu girişimlerinden Kur'an şöyle bahsetmiştir: *'İnkâr edenler: 'Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız', dediler' (Fussilet, 41:26).*

Müşrikler ve özellikle de eşraf, başta Kur'an'la ilgili olmak üzere İslâm davetini durdurma veya çarpıtmayla ilgili girişimlerinden başarısız çıkınca asıl kimliklerini, niyetlerini ortaya koymaktan başka çareleri kalmadı. Her ne olursa olsun İslâm davetine karşıydılar, peygamberc karşıydılar, Kur'an'a karşıydılar. Çünkü bunlar kurulu sistemlerini sorguluyor, hayat tarzlarına müdahale ediyor, gidişatı değiştirmek istiyordu ve onlar bunu istemiyordu. Mevcut şartları kendileri inşa etmişler ve bundan büyük imkânlar elde ediyorlardı. Bu nedenle de, Kur'an'ın akıllarına hitap eden, gerçeği gösterme amacı taşıyan, düşünmelerini, durumlarını

gözden geçirmelerini isteyen çağrılarına karşı kulaklarını tıkadılar ve Kur'an'la ilgili nihaî kararlarını açıklamakta bir sakınca görmediler: *'Kâfir olanlar dediler ki: 'Biz hiçbir zaman bu Kur'an'a ve bundan önce gelen kitaplara inanmayacağız..."* (*Sebe, 34:31*).

DİPNOTLAR

1- Hûd sûresi, 11:13; Secde sûresi, 32:3; Yunus sûresi, 10:37; Tûr sûresi, 52:33

2- Tirmizî, *Tefsir* 7; El- Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 172

3- Kalem sûresi, 68:15; En'am sûresi, 6:25; Mutaffifin sûresi, 83:13

Bölüm: 5
Şiddet Yılları

Güneş ve Ay

> Ey amca! Vallahi bu davayı bırakmam için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler, yine de vazgeçmem. Allah bu dini ya hakim kılar, ya da ben bu uğurda ölürüm. (Hz. Muhammed (s))

Resûlullah, kitlesel davete geçişle birlikte, İslâm'a davet çalışmalarını daha bir yoğunlaştırmıştı. Her kimi nerede bulursa, en uygun biçimde kendisine yaklaşıyor ve İslâm'ı anlatıyordu. En güzel tarzda konuşup ilâhî hakikatleri bildiriyordu. Müşrik liderler ise her geçen gün İslâm'a karşı daha çok bileniyor, tehdit, sataşma ve baştan çıkarıcı tekliflerle Resûlullah'ın gidişatını durdurmaya veya davetin seyrini istedikleri yönde değiştirmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla yığınla girişimde bulundular. Ebû Talib'le görüşüp yeğeni hakkındaki şikayetlerini dile getirmeleri söz konusu girişimlerinden birisiydi. Ama daveti durdurmaya veya değiştirmeye yönelik girişimlerden hiçbirisi Resûlullah'ı engelleyemedi. Risâletin ilk zamanlarındaki çekinen, korkan, göreviyle ilgili kaygılara sahip olan Resûlullah çok değişmiş; artık tüm insanlar karşısında tek başına da olsa korku ve kaygıya kapılmadan görevinin gereklerini yerine getiren birisi olmuştu. Çünkü o Kur'an'la eğitiliyor ve öğretiliyordu. Birçok ayet Resûlullah'ı teşvik etmiş, desteklemiş, bilgilendirmiş, sürecin geleceğinden haberdar etmiş ve en gerekli uyarıları yapmıştı. Bu durumla ilgili olması açısından, bir grup ayette, risâlet görevinin zorluğuna dikkat çekilmiş, bu zorlukların arızî olduğu, her zorluğu kolaylığın takip edeceği ve bu nedenle ısrarla risâlet görevinin gereklerini yerine getirmesi emredilmişti. Üstelik hiç ara vermeden sürekli bir gayret ve çaba içerisinde olması istenmişti: *'Muhakkak her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Evet her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. O halde (bir işini) bitirdiğin zaman hiç durmaksızın başka bir işe devam*

et' (İnşirah: 94:6-7). Bir diğer ayet ise davetin yoğunluğuna vurguda bulunmuş ve olması gerekeni en kısa ve açık bir ifadeyle dile getirmişti: *'Rabbinin nimetini durmaksızın anlat' (Duhâ: 93:11).* Bir başka ayet ise, aynı emri yenilerken, davet görevini yerine getirmek için müşriklerle ilgilenmenin, onlarla bir olmak biçiminde gerçekleşmemesini, İslâm'ı tebliğ dışında, müşriklerle hiçbir birlikteliğin bulunmamasını istemişti: *'Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir' (Hicr, 15:94).*

Müşrik liderler için Resûlullah'a fiilî engel olamamalarının en önemli ve hatta tek nedeni, O'na yönelik fiilî engelin aileler arasındaki gizli husumetleri açığa çıkarması ve Mekke'yi kana boyayacak bir iç savaşın fitilini ateşlemesi korkusuydu. Aileler arasında bir gerilime neden olmadan Resûlullah'ı engellemenin yollarını araştırıyorlardı. Bu amaçla Ebû Talib'le görüşüp yeğenine engel olmasını istediler. Eğer yeğenine engel olmazsa Mekkelilerin başına belalar geleceğini uygun bir dille anlattılar. Ebû Talib üzerinde etkili olmak için de görüşmeyi kalabalık bir heyet halinde yapmışlardı. Ancak Ebû Talib'e müracaatlarının Resûlullah'ın durumunda istedikleri yönde bir değişikliğe neden olmadığını gördüler. Resûlullah'ın, davasından vazgeçmesi veya bazı geri adımlar atması bir yana, insanları İslâm'a davet çalışmalarını daha da yoğunlaştırdığına tanık oldular. Her gün bir kölenin, bir yoksulun Resûlullah'ın davetini kabul ettiğini görüyor veya duyuyorlardı. Artık Mekke'de iki ayrı toplumun varlığı söz konusuydu. Birisi sayı itibarıyla çokluğu temsil eden müşrikler; diğeri ise sayı olarak müşriklere oranla az olsalar dahi inançlarında samimi ve inançları uğruna her şeylerini feda etmekten çekinmeyen, dolayısıyla insanlara boyun eğmeyen, statükoya baş kaldıran müminler topluluğuydu.

Her yeni ayetle İslâm'ın özellikleri daha ayrıntılı şekilde bilindikçe ve İslâm'a mensup olanlar çoğalıp müminlerle müşrikler arasında ayrılıklar, tartışmalar çoğaldıkça, Mekke toplumu daha da gergin bir atmosfere sürüklendi. Gelişmelerden rahatsız olan Mekke eşrafı, bu durumu sona erdirmenin yöntemlerini eskisine oranla daha sık düşünmeye başladı. Bu dönemle ilgili bilgi veren kaynaklar, Mekke toplumundaki kutuplaşmanın ve kutuplar arası gerginliğin bütün toplumu etkileyecek oranda artışına dikkat çekmektedirler. Bu durum Resûlullah'a karşı kin ve düşmanlıkları iyice artmış olan Mekke eşrafını bir kez daha Ebû Talib'le görüşmeye sürükledi. Yeni bir heyet oluşturdular. Ebû Talib'le görüşme talebinde bulunan ve bu talepleri kabul edilen heyet bu sefer ilkinkine oranla daha sert ve hatta Ebû Talib'i de tehdit eder tarzda görüş ve tekliflerini dile getirdiler: *'Ey Ebû Talib! Sen bizim yaşlılarımızdan, ileri gelenlerimizden ve aramızda saygı sahibi olanlarımızdansın. Yeğenini yaptıklarından vazgeçirmeni istedik. Ancak sen bu isteğimizi dikkate almadın. Yeğenine engel olmadın. Allah adına yemin ederiz ki, onun atalarımızı eleştirmesine, bizleri akılsızlıkla suçlamasına ve ilâhlarımızı aşağılamasına ar-*

tık katlanmayacağız. Bu konuda tahammülümüz kalmadı. Sen ya yeğenini bu durumundan vaz geçirirsin, ya da iki taraftan birisi yok oluncaya kadar savaşırız.'[1]

Ebû Talib işin gelip dayandığı bu aşama nedeniyle üzüldü. Kavminin eşrafı ile yeğeninin arasında kalmaktan sıkıntı duyuyordu. Ancak kavminin isteğini dikkate alarak yeğenini korumaktan da vazgeçemezdi. Yeğenini yalnız başına bırakmayı düşünemezdi. Onu çok seviyordu. O kardeşinin emaneti, babasının emaneti ve bir bakıma da evlatlığıydı. Yeğeniyle görüşüp, aradaki kin ve kavgaları sona erdirmeye vesile olacak bir anlaşma noktası bulmayı arzuladı. Bu amaçla Resûlullah'ı yanına çağırttı. Yumuşak, sevgi dolu bir üslûpla durumu yeğenine açıklayarak, isteğini bildirdi: '*Yeğenim! Beni ve kendini düşün. Bana kaldıramayacağım bir yük yükleme*'. Onun bu isteğinde, müşrik liderlerin tehdit ve baskıları nedeniyle gerçekleşen bir korku açıkça belli oluyordu. Sözlerinde sorumluluğunu yerine getirmekte zorlandığını dile getiren dolaylı bir yakınma vardı. Amcasının bu hali Resûlullah'ı etkiledi. Amcasının kendine olan desteğinden vazgeçtiğini ve dolayısıyla önemli bir desteğini kaybettiğini düşündü. Üzüldü. Yumuşak kalbi hüzünle doldu. Gözleri yaşardı. Ancak ne olursa olsun davasından vazgeçmesi mümkün değildi. Üzüntüsünü hâl ve hareketleriyle, kararlılığını ise sözleriyle açığa vurdu: '*Ey amca! Vallahi bu davayı bırakmam için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler yine de vazgeçmem. Allah bu dini ya hakim kılar ya da ben bu uğurda ölürüm*'. Sonra amcasının yanından ayrılmak için geri döndü. O'nun bu sözleri ve tavrı karşısında Ebû Talib çok etkilendi. Zaten eskiden beri yeğenine karşı kalbi sevgi doluydu. Yanından uzaklaşmak üzere olan yeğenine '*Ey Yeğenim! Git istediğini söyle. Allah'a yemin olsun ki seni asla onlara teslim etmem*'[2] dedi.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/284; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/63, 64; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/84; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*,II/218, 219.

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/285; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/230; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/64; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/85.

Baskı ve İşkence

> Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün (başlarına gelecek olanları) ne iyi duyar ve görürler (bir bilsen)! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler. (Meryem sûresi, 19:38)
> Haksızlık edenler, hangi akıbete uğratılacaklarını yakında bilecekler. (Şuara sûresi, 26:227)
> Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler. (Rûm sûresi, 30:9)

Mekke eşrafı yıllardır muhatabı oldukları, ancak ilk zamanlar önemsemediklerinden, sonraları ise Mekke'deki aileler arasında bir problem çıkmasına fırsat vermek istemediklerinden kayıtsız kaldıkları İslâm davetini durdurabilmenin yeni çarelerini aradılar. Ebû Talib'le heyetler halinde görüşmeleri veya bireysel girişimleri bir işe yaramamıştı. Yeni bir şeyler yapmalı ve İslâm davetini durdurmalıydılar. Bunun için ellerini çabuk tutmalıydılar. Çünkü, İslâm daveti her geçen gün mevcut inançlar, bu inançların meşruiyet sağladığı uygulamalar açısından büyük bir tehlikeye dönüşüyordu. Mekke liderleri, hep yapageldikleri üzere, Dâru'n-Nedve'de tekrar toplandılar. Bu neredeyse bütün aile temsilcilerinin katıldığı bir toplantıydı. Her şeyi ayrıntılı bir şekilde konuşup tartıştılar. O zamana kadar gerçekleştirdikleri ve başarısız kaldıkları girişimlerini gözden geçirdiler. Yeni bir yöntemin bulunması gerektiği açıktı. Acaba ne? Toplantının gerçekleşmesini sağlayanlar düşüncelerini açıkladılar: Artık Muhammed ve adamlarına yumuşak davranma dönemi geride kalmalı ve fiilî müdahalede bulunmalıydılar. Fiilî müdahalede bulunmak kaçınılmaz olmuştu. Önlerinde duran tek yol ise şiddetti. Şiddete başvurmaktan başka çareleri kalmadığını ısrarla belirtenler oldu. Bunu ise her aile kendine mensup mümine uygulamalıydı. Böylelikle hem aileler arasında husumet ortaya çıkmaz ve hem de problem çözülmüş olurdu. Bazı aile temsilcileri duydukları karşısında şaşırdılar, ama karşıt bir görüş de ileri süremediler; itiraz edemediler. Çünkü Mekke'nin en büyük ailelerinin temsilcileri bir karara varmışlardı ve

onlara itiraz edemezlerdi. Artık kendilerine düşen, verilen karara uymak veya uygulanmasına razı olmaktı. Böylelikle İslâm daveti yeni bir aşamaya girmiş oldu. Yeni dönem baskılar ve işkenceler dönemiydi.

Resûlullah'a Yönelik Baskı ve Zorbalıklar

Müşrikler açısından tepkilerin birinci dereceden hedefi Resûlullah'tı. Esasen İslâm'ın yaygınlık kazanmasını önlemek için Resûlullah'ı öldürmek bütün problemlerini temelden çözerdi. Mekke liderlerinin bu çözümü düşündüklerinde şüphe yoktur. Fakat bunu yapamadılar. Yapamayacakları için de Resûlullah'ı öldürmek gibi bir çözümü aralarında tartışma konusu dahi yapmadılar. Zira kavmiyetçiliğin bir hayat biçimi, ideoloji haline geldiği Mekke Arap toplumunda, Resûlullah'a yönelik bir saldırı, tüm Haşim boyuna yönelik bir saldırı olarak değerlendirilecekti. Bu ise Mekke'nin diğer aileleri için kabul edilir bir durum değildi. Zira böylesi bir durumda tüm Mekke ve hatta çevresi kana bulanırdı. Ayrıca çok büyük boyutlu olmayan çatışmalar dahi, Mekke'nin en önemli ekonomik kaynağı konumundaki hac ve panayır faaliyetlerine büyük oranda zarar verirdi. Bunlar, gerçekleşmesi kesinlikle istenmeyen şeylerdi. Dolayısıyla problemi görüşmelerle çözme yolunu zorunlu olarak tercih ettiler. Haşim boyunun reisi konumundaki Ebû Talib'le görüşmeleri de hep bu nedenle oldu. Fakat görüşmelerden bir sonuç elde edemediler. Ebû Talib yeğenine olan desteğini hiç esirgemedi. Ebû Talib'in Resûlullah'a olan desteğinin ise Haşim boyunun desteği anlamına geldiği açıktı.

Müşrikler diğer müminlere her türlü şiddeti uygulamalarına rağmen, Ebû Talib nedeniyle Resûlullah'a yönelik açıktan fiilî bir müdahaleye cesaret edemediler. Fakat Resûlullah'a yönelik sessiz de olmadılar. Fırsatını buldukça Resûlullah'ı incitmek veya eziyet etmekten geri kalmadılar. Ancak şurası da kesindir ki, müşriklerin hepsi Resûlullah'a veya diğer müminlere karşı aynı tavırlar içerisinde değildi. İslâm'ın asıl ve şiddetli düşmanları daha çok diğer büyük boyların temsilcileri olan Mekke liderleriydi. Bunun tek istisnası Ebû Leheb'di. O, amcası olmasına rağmen diğer müşrik liderlerle birlikte hareket etmekten ve yeğenine sıkıntı vermekten geri durmuyordu. Resûlullah'a yönelik tepkilerin failleri genellikle şu kimselerdi: Ebû Cehil, Ebû Leheb, Velid b. Mugire, Şeybe b. Rebi'a, Ebû Süfyan b. Harb, Ebû Süfyan b. Hâris, Hâris b. Kays, Âs b. Vâil, Esved b. Abd-i Yegus, Ümeyye b. Halef, Ebû Kays b. Fakih, Nadr b. el-Hâris, Münebbih b. el-Haccac, Said b. Seyfî, Zübeyr b. Ebî Ümeyye, Esved b. Abdu'l-Esed, Âs b. Said, Ukbe b. Ebî Muayt, Hakem b. Ebi'l-Âs.

Resûlullah'a yönelik olumsuz davranışların en bilinenleri şunlar oldu: Resûlullah, Peygamber olmadan önceki bir zamanda, kızlarından Ümmü Gülsüm'ü amcası Ebû Leheb'in oğullarından Uteybe ile, Rukayye'yi ise Ebû Le-

heb'in diğer oğlu Utbe ile evlendirmişti. Resûlullah, peygamberlik görevi ile sorumlu kılınıp, İslâm'ı tebliğ etmeye başlayınca gördüğü tepkiler arasında en yıpratıcılardan ilki amcası Ebû Leheb'den geldi. Bilhassa Leheb sûresinin vahyolunmasını takiben, Ebû Leheb iki oğluna da baskı yaparak, Resûlullah'ın kızlarını boşattırdı. Hatta özellikle Uteybe, Resûlullah'ın kızı olan karısını sadece boşamakla kalmayıp; hep iyiliğini gördüğü kayınpederi ve amca oğlu Resûlullah'a hakaret edip, mübarek yüzüne tükürme terbiyesizliğini de işledi. Onun bu tavrı Resûlullah'ın; *'Ya Rabb'i! köpeklerinden birisini buna musallat et'*[1] bedduasına neden oldu. Uteybe, Şam seferlerinden birisinde bir yırtıcı hayvanın saldırısına uğradı; parçalanarak öldü.

Ebû Leheb'in yeğenine yönelik baskılarından cesaret alan diğer müşrikler de benzer davranışlara girerek, Resûlullah'ın diğer kızı Zeyneb'i boşaması için Ebû'l-Âs b. Rebi'ye baskı yaptılar. Ebû'l Âs, aynı zamanda Hatice'nin yeğeniydi. Hatice bu yeğenini çok sevdiği için, ona İslâm'ı özellikle anlatmış, ancak o İslâm'a girmemişti. Fakat Ebû'l Âs'ın Resûlullah'a veya diğer müminlere karşı herhangi bir olumsuz davranışı olmadı. Hatta, karısını boşamasına yönelik baskılara karşı koyup, istenileni yapmamakta direndi. Müşriklerin, Zeyneb'i boşaması karşısında istediği kızla evlendirecekleri vaadi de bir işe yaramadı. Daha sonraları, Ebû'l Âs Müslüman olmadığı için, Zeyneb, kocasını terk ederek Medine'ye hicret etti. Ebû'l Âs ise ancak H. 6. yılda İslâm'a girdi ve Medine'ye hicret edip Zeyneb'e kavuştu.

Resûlullah'ın diğer kızı Fâtıma da kin ve husumetlerin hedefi olmaktan kurtulamadı. Henüz çocuk yaştaki Fâtıma'ya saldıran bir müşrik onu başından yaralayarak, acı çekmesine neden oldu.

Ebû Leheb bir defasında rezaletini iyice büyüttü. Resûlullah'ın başına pislik dökmeye karar verdi. Resûlullah'ı Kâbe yakınında namaz kılarken görünce ilerleyip pislik dolu kapı başına boşaltacağı sırada, kardeşi Hamza b. Abdülmuttalib durumu fark etti. Hamza, Ebû Leheb'in elindeki pislik dolu kabı alıp, onun başına boşaltı. Ebû Leheb yaptığı işte taraftar bulacağını umarken, böylesi bir durumla karşılaşınca şaşırdı; kardeşine *'ahmak'* diye bağırıp, hakaret etti.

Resûlullah baskı ve zorbalığı en çok amcasından görmesine karşılık, Ebû Leheb'in karısı Arvâ veya daha çok bilinen künyesiyle Ümmü Cemil de kocasından geri kalmadı. Ebû Süfyan'ın kardeşi olan bu kadın, her fırsatta Resûlullah'ı rahatsız etmekten büyük zevk aldı. Komşuları olan Resûlullah'ın evinin önüne pislikler attı, ayaklarına zarar versin diye geçeceği yerlere dikenler döktü.

Ebû Cehil, Resûlullah'ın şahsına yönelik baskı ve zulümde ileri gidenlerden bir diğeriydi. Daha önce geçtiği üzere, Resûlullah'ın Kâbe'de namaz kılmasını engellemek için büyük gayret sarf etti. Yine bir başka seferinde, Kâbe de namaz kılan Resûlullah'ı görünce öfkeye kapıldı. Birisine bir deve işkembesi bulduratak, namaz kılmakta olan Resûlullah'ın omuzlarına koydurdu. Babasını omuzlarındaki

işkembe ile gören Fâtıma koşarak gelip, işkembeyi babasının üzerinden alarak attı. Bu sırada müşrik liderler büyük bir neşe içerisinde olup biteni takip ediyorlardı. Resûlullah: *'Ey Allahım! Kureyş'i sana havale ediyorum. Ey Allahım! Kureyş'i sana havale ediyorum. Ey Allahım! Kureyş'i sana havale ediyorum. Ey Allahım! Amr b. Hişam'ı (Ebû Cehil), Utbe b. Rebi'a'yı, Şeybe b. Rebi'a'yı, Velid b. Utbe'yi, Ümeyye b. Halef'i, Ukbe b. Ebî Muayt'ı, Umâre b. Velid'i sana havale diyorum*[2] dedi. Müşrik liderler bu sözler üzerine korkup, dağıldılar. Başlarına bir bela gelmesinden çekindiler. Bir başka seferinde, Ebû Cehil daha da cüretkar davranarak, Resûlullah'ı öldürmeye karar verdi. Niyetini de güvendiği bazı dostlarına açıkladı. Bu girişimini Resûlullah namaz kılarken gerçekleştirecekti. Birgün aradığı fırsatı buldu ve eline geçirdiği büyük bir kayayla, başını ezmek arzusuyla Resûlullah'a yaklaştı. Fakat birden geri çekildi. Muhtemeldir ki, aklı başına gelmiş ve Haşim boyundan göreceği tepkiden korkmuştu.

Ubeyy b. Halef, Resûlullah'a karşı öfkesini açıkça dile getiren müşriklerden birisiydi. Mekke halkının sohbetlerine konu olan güzel bir atı vardı. Resûlullah'ı her gördüğünde *'Bir at aldım ve seninle savaşıp, seni öldüreceğim gün için besliyorum'* diyerek tehdit ederek, korku vermeye çalışırdı. Resûlullah ise, *'İnşaallah o gün ben seni öldüreceğim'* derdi. Dediği gibi de oldu. Ubeyy b. Halef'i o atının üzerindeyken Bedir'de öldürdü.

Müşriklerin Resûlullah'a yönelik tepkilerinin en yaygın biçimi alay etmeleriydi. Müşrik ileri gelenler, alay etmek niyetiyle Resûlullah'a yönelik sataşmalarını, laf atmalarını hiç eksik etmediler. Resûlullah'ı gördükleri zaman en çok yaptıkları sataşma ise; *'Yeryüzünün kralı yanımızdan geçiyor'* demeleriydi. Bir defasında, sırf alay edip eğlenmek için Resûlullah'ı bir ziyafete davet ettiler. Resûlullah, Müslüman olmadıkları sürece davetlerine icabet etmeyeceğini söyleyince, davetin sahibi olan Ukbe b. Ebî Muayt İslâm'a girmeye hazır olduğunu söyledi. Resûlullah davete icabet ederek Ukbe'nin evine gitti. Fakat her şeyin bir yalandan ibaret olduğunu, Ukbe'nin yalan söylediğini anladı. Üzüntü içerisinde oradan ayrıldı. O üzüntü içerisinde geri dönüp, uzaklaşırken, müşrikler arkasından gülüp, alay ettiler.

Kaynaklarda, ismi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan müşriklerden birisi, bir seferinde, Resûlullah'a gelerek, insanları neye davet ettiğini sordu. Resûlullah onun bu sorusunu ciddiye alıp cevaplayınca, o rezil adam elbisesini toplayarak kıçını açıp Resûlullah'a arkasını döndü ve alay etti.

Hür ve Zengin Müslümanlara Yönelik Baskı ve İşkenceler

Resûlullah'ın davetine olumlu cevap verip, müminlerin ilklerinden olan Sa'd b. Ebî Vakkas, annesinin son derece sert tepkisiyle karşılaştı. Henüz genç birisi olan Sa'd, annesinin ekonomik ve psikolojik şiddetine maruz kaldı. Ancak bunlara rağ-

men durumunu hiçbir şekilde değiştirmedi; imanında sebat etti. İmanında bir gevşeme veya tereddüt oluşmadı. Kadın baskı ve şiddetle oğlunu kendi safına çekemeyeceğini anlayınca, muhtemeldir ki bizzat oğlundan duyduğu ve İslâm'ın gereği olan insanlara ve özellikle anne-babaya yönelik güzel davranışta bulunma emrini kendisine dayanak kılarak, oğlunu bu noktadan sıkıştırmayı denedi. Oğluna, '*Allah, anne ve babaya iyi davranmayı emretmedi mi? Allah'a yemin ederim ki, sen ölünceye ya da Muhammed'i inkâr edinceye kadar bir şey yemeyeceğim ve içmeyeceğim*' dedi. Bu konudaki kararlılığının ifadesi olarak da inandırıcı bir yemin etti. Kadın verdiği kararı uygulamaya koydu. Günler bu hâl üzere geçmeye başladı. Bu durum Sa'd için büyük bir ıstıraptı. Ne yapacağını bilemedi. Fakat Sa'd için önemli olan annesinin göreceği tehlike değildi. O, Allah'ın anne ve babaya iyilik emrine asi olarak günaha girmekten korkuyordu. Annesinin kendisi nedeniyle sıkıntı çekiyor olmasına razı olamadı. İslâm'ı terk etmeyi ise hiçbir şekilde düşünmedi. Annesinin açlık grevinin üçüncü gününde Resûlullah'a giderek durumu bildirdi. Ne yapması gerektiğini sordu. Bu arada vahyolunan bir ayet durumu açıklığa kavuşturdu. Kur'an bir kez daha müminlerin sıkıntılarını giderecek çözümü gösterdi: '*Biz insana, ana ve babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Eğer onlar seni (doğruluğu) hakkında hiçbir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa (bu konuda) onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. O zaman size yaptıklarınızı haber veririm*' (*Ankebût, 29:8*). Artık Sa'd için problem bitmişti. Doğruca annesinin yanına gitti ve kararını bildirdi: '*Ey anneciğim! Dilediğini yap, Allah'a yemin ederim ki, yüz canın olsa ve her birini birer birer versen, ben dinimi yine terk etmeyeceğim.*' Annesi, uygulamaya koyduğu şeyin kendisini amacına ulaştırmayacağını anladı ve ölüm orucunu sona erdirdi.[3]

Mus'ab b. Umeyr de ağır sıkıntı ve şiddetli baskılarla karşılaştı. O, Mekke'nin en zengin ailelerinden birisine mensuptu. İslâm'a girmeden önce, güzel ve pahalı giysilere düşkünlüğü nedeniyle, Mekke'nin en yakışıklı ve süslü genci olarak tanınıyordu. Fakat İslâm'a girince önce ekonomik imkânlarını kaybetti. Anne ve babasının ekonomik desteklerini çekmesiyle şiddetli bir yoksulluk yaşamaya başladı. Günlerce aç kaldığı oluyordu. Üstünde doğru dürüst bir giysisi yoktu. Açlıktan zayıfladı, güneşten yanıp, kavruldu. Anne ve babası ekonomik desteklerini çekmekle kendisinin İslâm'ı terk edeceğini zannetmişlerdi. Ama düşündükleri olmadı; Mus'ab gidişatını hiçbir şekilde değiştirmedi. Hatta İslâm'a daha da bir içtenlikle sarıldı.

Müslümanların gençlerinden Zübeyr b. Avvam, amcasının baskılarıyla karşılaştı. İslâm'ı terk etmesi yönündeki bütün teklifleri geri çevirince ve ağır tehditlere boyun eğmeyince işkenceye maruz kaldı. Amcası onu bir hasıra sararak hareketsiz duruma getiriyor ve bu durumdayken hasırın açık tarafından duman vererek boğmaya çalışıyordu. Zübeyr, bu işkenceye birçok kez maruz kaldı.

Osman b. Maz'ûn, amcası ve aynı zamanda Dâru'n-Nedve'nin önemli üyelerinden olan Ümeyye b. Halef'in işkencelerine maruz kaldı. Diğer amcası Hakem de onu hapsederek, İslâm'ı terk edinceye kadar serbest bırakmamakla tehdit etti; günlerce bir binada aç-susuz mahkûm kaldı.

Halid b. Said, ağır işkenceler gören müminlerden bir diğeriydi. O bilhassa babasının şiddetine maruz kaldı. Birçok defa babasından çok şiddetli dayak yedi. Hatta bunların bazıları o kadar şiddetliydi ki, üzerinde sopalar kırıldı. Fakat babasının İslâm'ı terk ederek atalarının dini olan Mekke dinine girmesi yönündeki tekliflerine, İslâm'ı terk etmeyeceği yönünde cevaplar vererek imanında ısrarcı oldu. Daha sonra bir fırsatını bularak kaçıp, Resûlullah'ın yanına geldi. Dâru'l-Erkam'da Resûlullah'ın yanında kalmaya başladı. Ancak Resûlullahın Mekke dışında namaz kıldığı bir sırada babası tarafından bulunup, yine çok ağır bir dayakla cezalandırıldı. Bu durum Habeşistan'a hicret etmesine kadar devam etti

Ekonomik durumu gayet iyi olduğu için babasından ayrı bir evde yaşayan Ebû Bekir ise, babasının teklifleri karşısında sıkıntı çektiyse de, babasının tekliflerine aldırmadı. Zayıf ve kendilerini savunacak kabilesi olmayan, bilhassa da köle olan ve işkenceye uğratılan müminleri satın alarak serbest bıraktı. Bu şekilde mal varlığının önemli bir kısmını harcayıp bitirdi. Onun bu durumu babasının hiç hoşuna gitmedi. Birçok defa babasının; '*Görüyorum ki, hep zayıf kimseleri azat ediyorsun. Biraz da güçlü kuvvetli birilerini azad edip yanına al. Hiç değilse seni korurlar*' teklifiyle karşılaştı. Ebû Bekir, kendisine taraftar bulmak amacında olmadığını, satın alıp kurtardığı kişilerin güçlü veya zayıf olmasının önemli olmadığını söyledi; '*Ben yaptıklarımı kudretli ve yüce olan Allah için yapıyorum*'[4] dedi.

Ebû Cehil, güçsüz ve zayıf müminlere yönelik baskı ve işkencelerden hiç geri kalmadığı gibi, bilhassa ticaretle uğraşan müminleri tehdit ederek amacına ulaşmaya çalıştı. Ticaretle uğraşan müminleri çoğu zaman: '*Senin ticaretini baltalayacağız, malını yok edeceğiz*'[5] diyerek tehdit ediyordu. Ticaretle uğraşan müminlerin ticarî faaliyetlerine çok değişik yöntemlerle engel olmaya çalışıyordu. Onları ticaret kervanlarına dahil etmiyor, mallarını kötülüyor, müşterilerine engel oluyordu.

Köle ve Güçsüzlere Yapılan İşkenceler

Bir köle olan Bilâl, sahibi Ümeyye b. Halef'in ağır işkencelerine maruz kaldı. Ümeyye b. Halef onu günün en sıcak vaktinde, güneş ışınlarının ateş yağmurları gibi yeryüzüne çarptığı saatlerde kızgın kumlara yatırıyordu. Büyük bir kaya parçasını da üstüne koydurarak; '*Ölünceye ya da Muhammed'i inkâr edip Lât ve Uzzâ'ya ibadet edinceye kadar bu kaya bu şekilde kalacak*' diyordu. Onun bu sözlerine karşılık Bilâl'in cevabı sadece; '*Allah birdir, Allah birdir*' oluyordu. İbn Mâce'nin[6] konuyla ilgili bir rivayeti şöyledir: '*Müslüman olduğunu açıkça ilan edenle-*

in ilki Resûlullah, Ebû Bekir, Ammar, Ammar'ın annesi Sûmeyye, Süheyb, Bilâl ve Mikdad olmak üzere yedi kişiydi. Allah Resûlullah'ı müşriklerin zulmünden amcası Ebû Talib vasıtasıyla korudu. Ebû Bekir'e gelince Allah onu da kavminin nüfuzu ile korudu. Fakat diğerlerine gelince müşrikler onları yakaladılar ve demir zırhlar giydirip kızgın kumlara yatırdılar. Bunlardan her biri bu işkenceler karşısında müşriklerin istedikleri sözleri söylediler. Ancak Bilâl müstesna. Bilâl, Allah uğrunda canını feda etmeyi gerçekten küçümsedi. Müşriklerin isteklerini yerine getirmedi. Müşrikler ise onu öldürmeyi gerekli bulmadılar ve çocukların ellerine vererek Mekke sokaklarında gezdirdiler. Bilâl, bu sırada 'ehad', 'ehad' (Allah birdir, Allah birdir) diyordu'. Hz. Bilâl, gördüğü bu ağır işkencelerden Ebû Bekir'in kendisini satın alıp azat etmesiyle kurtulabildi.

Yasir, Yemenli olup, Mekke'ye Ebû Huzeyfe b. Muğire'nin himayesinde yerleşmişti. Ebû Huzeyfe, Yasir'i hizmetçisi Sümeyye ile evlendirerek bir aile kurmasına yardım etmişti. Bu evlilikten Ammar ve Abdullah isimli çocukları olmuştu. Yasir ailesi, Resûlullah'ın peygamber olarak gönderilişine kadar fena sayılmayacak şartlarda hayatlarını devam ettirdiler. Fakat ne zaman ki Resûlullah'ın peygamberliğini tasdik edip, İslâm'a girdiler, işte o zaman zulmün, baskının, işkencenin her türlüsüne muhatap oldular. Kureyşliler Mekke'de hiç akrabası ve taraftarı olmayan bu aileye yapmadıklarını bırakmadılar. Kızgın kumlar üzerinde günlerce yatırıp, yine günlerce aç-susuz bıraktılar. Vücutlarını korlarla dağlayıp, sopalarla dövdüler. Bu işkenceler Ammar'ın vücudunda kalıcı izler bıraktı. Ammar yıllar sonra bile sırtındaki elbisesini çıkardığı zaman, yanında bulunanlar onun sırtındaki yara izlerini gördüler. Yasir ailesine işkenceler yapılırken, onların gördüğü işkenceye engel olacak gücü bulunmayan Resûlullah çok üzülüyordu. Onları teskin edip, sabırlar dilemekten başka bir şey yapamıyordu. Bir defasında Yasir ailesini işkenceler içerisinde görünce; *'Müjdeler olsun ey Yasir ailesi! Sizin kavuşacağınız yer cennettir'*[7] müjdesini verdi. Onlar öylesine sağlam bir imana sahiptiler ki, en zor anlarında, işkenceler altındayken verilen bu müjdeye inanmakta hiç tereddüt etmediler; dirençleri bir kat daha arttı.

Yasir ailesine yapılan işkenceler zamanla daha da arttı. Bu işkence seanslarından birisinde, dininden dönmemekte ısrar eden Sümeyye, Ebû Cehil'in öfkesini kabarttı. Ebû Cehil eline geçirdiği bir mızrakla Sümeyye'yi öldürdü. Sümeyye'nin şehadetiyle müminler ilk şehitlerini vermiş oldular. Kısa bir müddet sonra da Yasir aynı şekilde işkenceler sırasında şehit oldu. Ammar ise bu işkenceler sırasında kendisine yapılan teklifi kabul ediyor görünerek hayatını kurtardı. Yapılan teklif, Resûlullah'a küfretmesi ve Mekke müşriklerinin ilâhlarına saygı ifade eden sözler söylemesiydi. İstenileni yapıp, canının kurtaran Ammar büyük bir üzüntü ve sıkıntı içerisinde doğruca Resûlullah'ın yanına giderek, olup biteni anlattı. Durumunun ne olduğunu sordu; yaptığı iş nedeniyle müşrik olmaktan korkuyordu.

Resûlullah, '*Kalbini nasıl buluyorsun?*' diye sordu. Bununla kastettiği şey, söylediği şeyler konusunda içinde ne gibi duygu ve düşüncelere sahip olduğuydu. Ammar'ın cevabı '*İmanla dopdolu*' olunca, Resûlullah; '*Eğer onlar yine aynı şeyleri yaparlarsa, sende onların dediğini yap*'[8] dedi. Bu sırada vahyolunan bir ayet Ammar'ın durumunu açıklığa kavuşturdu: '*Kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlananlar istisna, iman ettikten sonra kim kalbini küfre açarsa o kimselere Allah'tan büyük bir gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır*' (*Nahl, 16:106*). Bu ayet nedeniyle Resûlullah, Ammar'ı, '*Ammar iliklerine kadar imanla doludur*' biçiminde tanımladı. Çünkü onun imanına Allah şahitlik etmişti.

Habbab b. Eret, aslen Iraklı olup, köle olarak değişik yerlere satılarak, sonunda Mekke'ye getirilmişti. Mekke'ye satıldıktan bir süre sonra azat edilmiş olmalı ki, Mekke'de kendi adına demircilik yapmaya başlamıştı. Kılıç, bıçak gibi şeyler yapıp satarak geçimini sağlıyordu. İslâm'a girince, çevresindeki insanların tepkisiyle karşılaştı. Önce ticarî hayatına yönelik saldırılar gerçekleşti. Habbab'a borçlu olanlar, borçlarını ödemeyerek onu zor durumda bıraktılar. Bunların içerisinde en önemlisi Âs b. Vâil idi. Âs b. Vâil borçlarını ödemeye yanaşmadığı gibi, alacağını istemek için gelen Habbab'a; '*Bağlandığın şahıs Cennette birçok altın, gümüş, ipek vaat ediyor. Ne yapacaksın parayı*' veya '*Tekrar dirilirsem, mal sahibi olursam sana olan borcumu öderim*'[9] diyerek Habbab'ı ve İslâm'ı alaya almaktan geri kalmadı. Habbab, fiziki işkenceye uğramaktan da kurtulamadı. Çıplak bir halde dikenlerin veya korların üzerine yatırıldı. Sonraki yıllarda sırtındaki yara izlerini görenler, bunların sebebini sordukları zaman, Mekke müşrikleri tarafından ateş dolu çukura atıldığını ve bu haldeyken bir müşrikin sırtına çıkarak vücudunu dağladığını söyledi.

Kaynaklar, köle veya yoksul müminlere yapılan işkencelerden bahsederken, bazılarının işkencelerin ağırlığından şuurlarını kaybettiklerini, hatta; '*Lât ve Uzza senin ilâhın mı?*' sorusuna; '*Evet benim ilâhım*' dediklerini, müşrikler yanlarından geçen bir pislik böceği görüp; '*Bu da senin, ilâhın mı?*' diye sorduklarında da '*Evet*' dediklerini naklederler.[10] İşte böylesi işkenceye uğrayanlardan birisi Süheyb el-Rumî idi. Abdullah b. Cüd'ân'ın azatlısı olan Süheyb, her defasında bayılıncaya kadar dövülüyordu. Çok değişik işkencelere maruz kaldı. Safvan b. Ümeyye'nin kölesi olan Ebû Fuheyre ise aynı şekilde işkencelere uğratılanlardandı. Kızgın kumlara yatırılıyordu. Bir defasında dili tamamen dışarıya çıkıncaya kadar göğsüne taşlar yığıldı. Lübeyne de sahibi Ömer b. Hattab tarafından çok ağır ve şiddetli işkenceye uğratıldı, Ömerin sürekli denecek sıklıkta dayağına maruz kaldı. Zinnure ise Ömer b. Hattab'ın cariyesi olan bir diğer mümin kadındı. O da aynen Lübeyne gibi Ömer b. Hattab'ın çok ağır işkencelerine maruz kaldı ve hatta Ebû Cehil, Ömer b. Hattab'ın işkencelerine ilave olarak bu kadının bir gözünü çıkardı.

Müminlerin zenginlerinden olan Ebû Bekir, müşrikler tarafından işkenceye uğratılan köle müminleri, oldukça büyük miktarlara varan bedellerle satın alarak azat etti ve işkencelerden bir oranda da olsa kurtulmalarını sağladı. Ebû Bekir'in kölelikten ve işkencelerden kurtardığı müminlerin ikisi erkek, beşi kadın olmak üzere toplam yedi kişiydi. Bunlar; Bilâl, Amir b. Fuheyre, Ümmü Ubeys, Zinnure, Lübeyne, Nehdiyye ve Nehdiyye'nin kızıdır. Ebû Bekir, diğer bazı mümin kölele-ri de satın alıp azat etmek istediyse de, sahipleri bu teklife yanaşmadılar.

Baskı ve İşkencelerin Kazandırdıkları

Dârü'n-Nedve'de birbirini takip eden toplantıların hepsinde de, Resûlullah'ın liderliğinde yürütülen İslâm davetini durdurabilmek için farklı yöntemlerin, tedbirlerin kararları alındı. Risâletin bu döneminde alınan kararların hepsi de müminlere yönelik baskı ve işkencelerle ilgiliydi. Baskı ve işkencelerle müminleri dinlerinden döndürmek veya hiç değilse bu yeni dinin yayılmasını önlemek arzusu taşıyorlardı. Ancak gelişmeler istedikleri gibi olmadı. Can alan, sakat bırakan işkenceler, müminleri imanlarından vazgeçiremediği gibi, imanlarındaki karar ve azimlerini daha da artırdı. Üstelik onların herhangi bir ahlâksızlık veya genel kabul görmüş bir kötülükten dolayı değil de, sırf inançlarından dolayı böylesi baskı ve işkencelere uğramaları ve bütün bunlara sabretmeleri, birçok insanın kalbini İslâm'a meylettirdi. Birçok kişi, bu can alan işkencelere sabreden şahsiyetlerin, herhangi bir menfaat için İslâm'a mensup olmadıklarını, bu sebat ve kararlarının ancak dinlerinin doğruluğuna olan güvenleriyle açıklanabileceğini anladılar. Böylelikle müminlerin gördükleri işkenceler, birçok kişi için davet niteliğinde; İslâm'ın haklılığının ilanı niteliğinde oldu.

DİPNOTLAR

1- Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/131; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/19.
2- Buharî , *Salât* 109; Müslim, *Cihad ve Siyer* 107; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/137.
3- Ahmed, *Müsned*, I/181; Kurtubî, *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, XII/328; Köksal, *İslâm Tarihi-Mekke Devri*,IV/122, 123.
4- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/341; Hakim, *Müstedrek*, II/525; Kurtubî, *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, XX/82, 83.
5- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/342; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/70.
6- İbn Mâce, *Mukaddime* 150
7- Hakim, *Müstedrek*, III/382; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/342; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/249.
8- Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, XIV/182; Kurtubî, *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, X/180; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, II/430; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/249; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/160.
9- Buharî, *Tefsir* 10; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/324.
10 Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/196,197

Eskinin İşkencecileri

> Burçlara sahip gökyüzüne,
> Geleceği bildirilmiş olan güne,
> (O günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki,
> Kahroldu o hendeğin, o çıralı ateşin sahipleri,
> Hani (o zarbalar) o (alev alev yanan) ateşin başına oturmuşlar,
> Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.
> Mü'minlere olan kızgınlıklarının nedeni ise, (o müminlerin) yalnız ve yalnız Aziz ve Hamid olan Allah'a iman etmeleriydi, (başka bir şey değil). (Bûruc sûresi, 85:1-8)

Kur'an, müminler ile müşrikler/kafirler arasındaki mücadelenin son aşamasının hemen her zaman şiddet olduğundan bahsetmiştir. Şirkin/Küfrün hakim olduğu bir toplumda, insanlara gidişatlarının yanlışlığını bildirmek ve doğru gidişatın yol ve yöntemini göstermek amacında olan hakikat önderlerinin hep şiddetle karşılaştığını bildirmiştir. Şirki/Küfrü kendilerine inanç ve gereklerini hayat tarzı edinmiş kimselerin şiddeti tercih ediş nedeninin ise, mevcut müminleri davalarından uzaklaştırmak veya sindirmek, Islâm'a girmemiş ama eğilimleri kişileri de yıldırıp bu kararlarından vazgeçirmek olduğunu açıklamıştır. Kur'an bunun birçok örneğini vermiştir. Hz. İbrahim'in dillendirdiği gerçekleri susturamayan veya çarpıtamayan Nemrut'un o hakikat önderini ateşe atması, Hz. Salih'in davetini kabul etmeyen ve davetini istedikleri yönde çarpıtamayan toplumun ileri gelenlerinin şiddeti bir yöntem olarak benimsemeleri, Hz. Nûh'un, Hûd'un, Musa'nın, Yahya'nın, Isa'nın... toplumlarının şiddeti gidişatlarının güvencesi olarak görmeleri hep aynı amaçlar nedeniyledir.

Mekke'de işkencelerin ağırlaşıp had safhaya eriştiği ve müminler için hayat ile ölüm arasındaki sınırın son derece inceldiği, hatta Yasir ailesinin iki şehit verdiği bir zamanda, yaşanan durumla benzerlikler taşıyan ve geçmişte yaşanmış iki farklı olayı anlatan bir grup ayet vahyolundu. Allah, Bûruc sûresinin ayetleriyle ve Hz. Musa'nın risâlet dönemindeki sihirbazlardan bahseden ayetlerle, Mekke müşriklerinin işkencelerine maruz kalan müminlere içinde bulundukları durumun

seyrini gösterdi; dirençlerini artıracak tavsiyelerde bulundu. Başlarına gelenlerin önceki müminlerin de başına geldiğini; bunun tevhid-küfür mücadelesinin değişmeyen bir özelliği olduğunu ve hikayeleri anlatılan müminlerin bütün baskı ve işkencelere direnerek başarıya ulaştıklarını açıkladı. Yine aynı ayetlerde Mekke'nin zorba müşrikleri de işkenceleri nedeniyle uyarıldılar. Yaptıkları zulümlerin, sahip oldukları yanlışlıkların neden olacağı kötü son, geçmişte yaşanan iki örnekten hareketle kendilerine en çarpıcı biçimde hatırlatılıp, gösterildi.

Tevhid-küfür mücadelesinin devam ettiği; müşriklerin müminler üzerinde zorbalaşıp, zalimleştiği; zulmün gündemi işgal edip, müminlerin güçsüz ve çaresiz kaldığı tüm zamanlar için bir hatırlatma ve uyarı olan söz konusu ayetlerde anlatılanlar şunlardı:

Ateş Çukurunda Yakılanlar ve Zorbalar

Bûruc süresinde, imanlarından dolayı ateşe atılıp yakılan bir grup mümin ile ateş çukurunda büyük acılar içerisinde yanan müminleri gülüşerek seyreden zorba bir topluluktan söz edildi. Mekke'de türlü işkenceler altında acı çeken müminlere örnek olarak gösterilen geçmişteki müminlerin isimlerinin ne olduğu ve ne zaman, nerede yaşadıkları bildirilmedi. Yine aynı şekilde, Rabb olarak sadece Allah'ı kabul edip, diğer bütün Rabb'lık iddiasına kalkışanları reddettikleri için o müminlere işkenceler uygulayıp, ateşlerde yakanların kimler olduğu da ismen bildirilmedi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, gerek Mekke müşrikleri ve gerekse bu müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan müminler için söz konusu olay ve mensupları yakından biliniyordu. Bu nedenle Kur'an olayı ayrıntılarıyla anlatmak yerine, sadece hatırlatmakla yetindi. Diğer kıssalarda olduğu gibi, Kur'an, bu kıssada da korkutma ve müjdeleme görevi dahilinde olayın özünü veriyor, ayrıntıya girmiyordu. Zaten Kur'an açısından o müminlerin ve onlara zulmeden zorbaların kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadıkları önemli değildi. Kur'an'ın'ın önemsediği şey, zorbaların zorbalıklarının açığa çıktığı bir sürece dikkat çekmek ve bu sürecin nasıl sonuçlandığını açıklamaktan ibaretti. Bûruc sûresinin söz konusu ayetleri şöyledir:

> Burçlara sahip gökyüzüne,
> Geleceği bildirilmiş olan güne,
> (O günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki,
> Kahroldu o hendeğin, o çıralı ateşin sahipleri,
> Hani (o zarbalar) o (alev alev yanan) ateşin başına oturmuşlar,
> Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.
> Mü'minlere olan kızgınlıklarının nedeni ise, (o müminlerin) yalnız ve yalnız Aziz ve Hamid olan Allah'a iman etmeleriydi, (başka bir şey değil). (Bûruc, 85:1-8)

Bûruc sûresi ile müminler her türlü zulüm karşısında direnmeye davet edilirlerken, ayrıca müminleri ateş çukuruna atan zorbalara ve bu zorbaların şahsında tüm zamanların zorbalarına hitap edildi: *'Sizler de müminleri ateş çukurlarına atanların lanetlendiği gibi lanetleneceksiniz. Sizler de onlar gibi kahrolacaksınız. Şimdi güçlü olmanız sizi aldatmasın, her şeyin hesabı, takdiri Allah'ındır. Bilin ki, bütün zorbaların sonu hüsrana uğramak, müminlerin sonu ise saadetlere ulaşmaktır'* deniliyordu. Geçmişin bilinen bir olayı şahit tutularak, asıl kahrolanların ateşte yakılan müminler değil, onları yakanlar olduğu bildiriliyordu.

Müminlerin ağır işkencelere uğratıldığı bir zamanda vahyolunan Bûruc sûresiyle, müminlere verilen talimat, müşriklere yapılan tehdit ve açıklamaların önemli fonksiyonlar üstlendiğinde kuşku yoktur. Özellikle de müminler açısından oldukça önemli fonksiyonları yerine getirdiği kesindir. En azından, mevcut gidişatın tüm kontrolünün alemlerin Rabb'ında olduğunun bildirilmesinin müminlerin direncini artırmıştır. Fakat o zor, sıkıntılı dönemde müminlere talimat ve güç vermek için vahyolunan ayetler sadece Bûruc sûresinin ayetleri olmadı. Konu dahilinde olmak üzere, Firavun'un sihirbazlarıyla ilgili bilgilerin aktarıldığı ayetler de vahyolundu. Arâf, Tâhâ, Şûara ve Yunus sûreleri, Firavun'un sihirbazlarıyla ilgili kıssanın bazı yönlerinin anlatıldığı sûrelerdi. Kıssayı anlatan ayetler Bûruc sûresinden sonra, fakat Mekkeli müşriklerin müminlere baskı ve işkencelere devam ettiği bir zamanda vahyolundu.

Sihirbazlıktan Müminliğe Dönenler ve Firavun

İlâhî bilginin kaynağı olan Kur'an'ın anlattığına göre, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun, Allah'ın insanlar arasından seçtiği elçileri sıfatıyla, ilâhî hakikatleri bildirmek ve Firavun'u şirkinden, şirkinin gereği olan zorbalığından vazgeçirmek için Mısır'a gittikleri zaman, daha ilk andan itibaren büyük bir tepkiyle karşılaştılar. Alaylar, tehditler, hakaretler bu iki elçinin Firavun'la ve adamlarıyla görüşmelerinin yol açtığı değişmeyen özellikler oldu. Böylesi günlerden birisinde, Firavun'a ilâhî hakikatleri bildirip zorbalığı terk etmesini istemeleri büyük bir öfkeye yol açtı. Firavun, Hz. Musa ve kardeşini zindana atmakla tehdit etti. Bu hakikatı susturmak için başvurulan bir yöntemdi. Hz. Musa sordu: *'Sana (söylediklerimin doğru olduğunu) apaçık (gösteren) bir delil getirmiş olsamda mı (bizleri zindana atacaksın?)' (Şuara, 26:30).* Firavun, delilin ne olduğunu sordu. Sihrin son derece yaygın olduğu Mısır toplumunda, sihir müptelası bu insanlara dinlerinin ve hayat tarzlarının meşruluk dayanağının bir aldanıştan ibaret olduğunu göstermek için Hz. Musa asasını yere attı; o küçük ağaç parçası kocaman, canlı bir yılana dönüştü. Sonra elini koynuna sokup çıkardı, eli bembeyaz göründü. Firavun konuyu çarpıtma ihtiyacı hissetti ve sihirleriyle ün yapmış sihirbazları aracılığıyla kendi

saltanatını meşrulaştırdığını unutarak, Hz. Musa'nın yaptıklarını bir sihir gösterisi olarak değerlendirdi: *'Bu bilgiç bir büyücüdür' (Şuara, 26:34)* dedi. Firavun ve adamları, Hz. Musa'nın kendilerine bildirdiği hakikatleri dinleme ve anlamaya çalışma yerine, Hz. Musa'yı bir sihir yarışmasına davet ettiler. Hz. Musa kızdı. Kendisinin sihirle bir ilgisinin bulunmadığını, sadece ilâhî hakikatleri tebliğ etmekle görevli olduğunu ve bunların önem ifade ettiğini açıkladıysa da, söylediklerine aldıran olmadı.

Hz. Musa yarışmayı kabul etti. Amacı, Firavun'un saltanatının meşruluk dayanağı olan sihrin ve sihirbazların foyasını açığa çıkarmaktı. Halkın gıptayla bağlandıkları sihirbazların insanları aldatmaktan başka bir şey yapmadığını gözler önüne sermekti. Kendi elinde gerçekleşen mucize ile sihirbazları yenilgiye uğrattığı zaman halkın ilgisinin kendisine yöneleceğini düşünüyordu. Nihayet bir süre sonra, büyük bir halk topluluğunun ortasında Hz. Musa ile Firavun'un en seçkin sihirbazları karşı karşıya geldiler. Sihirleriyle Firavun'un saltanatını kurtaracaklarını bilen sihirbazlar son derece gururlu ve mutluydular. Büyük bir gururla Firavun'dan hizmetlerinin karşılığının ne olacağını sordular. Ücretleri yapacakları işin büyüklüğüyle orantılıydı; kendilerine çok pahalı hediyeler verileceği gibi, ülke yönetiminde önemli görevlere de getirileceklerdi (Şuara, 26:41,42). Sihirbazlar, yapacakları işin büyüklüğünün verdiği gururla ve elde edecekleri mükâfat nedeniyle sevinç içerisinde halka seslenerek Hz. Musa'yı suçladılar: *'Bunlar (Musa ve Harun) iki büyücüden başka bir şey değiller. Büyüleriyle aldatıp sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sahip olduğunuz örnek (güzel) yolunuzu (hayat tarzınızı, dininizi) yok etmek istiyorlar.... Ey Musa! (sihrini öncelikle) ya sen başlat, yahut önce biz başlatalım' (Tâhâ, 20:63,65).* Hz. Musa'nın *'Hayır! (önce) siz başlayın' (Tâhâ, 20:66)* demesi üzerine gösterilerine başladılar. Onların *'göz boyayan' (A'raf, 7:115), 'hilelerle dolu' (A'raf, 7:117)* gösterilerini takiben, Hz. Musa asasını yere attı ve asa kocaman bir yılan olup, sihirbazların bütün hile araçlarını yutup yok etti. Herkesin olup biten karşısında şaşkınlıktan donup kaldığı böylesi bir anda, daha birkaç dakika önce Hz. Musa'yı yenip, Firavun'un tahtını kurtarmak için çabalayan, şirk dininin ve bu dinin gereği olan zorba sistemin payandası durumundaki sihirbazlar bir anda secdeye kapanıp, şirki terk ettiklerini ve İslâm'a girdiklerini ilan ettiler: *'Alemlerin Rabb'ine inandık' (A'raf, 7:121), 'Musa'nın ve Harun'un Rabb'ine inandık' (A'raf, 7:122; Tâhâ, 20:70)* dediler.

Çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşen bu değişim çok büyük ve çok önemliydi. Hz. Musa'nın insanlara tebliğ ettiği ilâhî hakikâtleri, sihir alanında Hz. Musa'yı yenerek haksız ve yalan çıkarmaya çalışan; zorba sistemi koruyup kollamakla övünen; Hz. Musa'yı ülkenin birliğini ve dirliğini bozmakla suçlayan; Hz. Musa ve kardeşini alayla, tehditle karşılayan sihirbazlar, Hz. Musa'nın asasının kendi hile araçlarını yutması karşısında anladılar ki, Musa'nın yaptığı şey bir hile de-

gildi. Bu ancak kendileri gibi sihirde en maharetlilerinin dahi anlamakta zorlandıkları mükemmel bir şeydi; bir mucizeydi. Bu ancak ilâhî mesaj taşıyan bir şeydi. Ve sonuçta bu ve bilemediğimiz başka nedenlerden dolayı Hz. Musa'nın davetini kabul edip Müslüman oldular. Biraz önce karşı çıkıp alaya aldıklarına büyük bir samimiyetle bağlanırlarken, biraz önce sahip olup büyük bir istekle savundukları şeye düşman kesildiler. Birkaç dakika içerisinde geçirdikleri değişim öylesine büyüktür ki, Firavun'un; *'Ben size izin vermeden ona inandınız ha!' (A'raf, 7:123) '(Ceza olarak) elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra hepinizi asacağım' (A'raf, 7:124)* tehditleri karşısında ne korktular ve ne de çekindiler. Sadece şunu söylediler; *'(Bizi öldürmen önemli değil. Çünkü) biz zaten Rabbimize döneceğiz. (Sen) Rabbimizin delilleri gelince ona inandık diye bizden öç alıyorsun...' (A'raf, 7:125,126).* Sonra karşılaşacakları işkencenin büyüklüğü, yaşayacakları acı ve sıkıntıların ağırlığı karşısında sığınılacak tek mercî olan Allah'a yönelip dua ettiler: *'Ey Rabbimiz! üstümüze sabır yağdır. Bizi Müslüman olarak öldür' (A'raf, 7:126).* Onlar bu dualarıyla Firavun'un tehditlerine hiç aldırmadıklarını ilan ettikleri gibi, işkencelerden korkmadıklarını, ölüme razı olduklarını, ancak tek korkularının Müslüman olarak ölememek olduğunu bildiriyorlardı. Bunun için de Firavun'a *'bizi affet'* yahut, orada bulunan insanlar yönelerek *'Ne olur bize yardım edin, bizi destekleyin'* veya Hz. Musa'ya dönüp *'Senden dolayı Müslüman olduk o halde o olağanüstü başarılarından birisini daha gerçekleştir de bizi kurtar'* demiyorlardı. Gayet samimi bir tarzda Allah'a yöneldiler. Tek istekleri vardı; sabır: İşkencelere, zorluklara direnebilmek. Bunu ise ünlenmek, şan ve şöhretle anılmak için değil, sadece bir şey için istiyorlardı; işkenceler karşısında geri adım atmayıp, Müslüman olarak ölebilmek için. Çünkü işkencelerin ne kadar büyük ve ağır olacağını çok iyi biliyorlardı. Zira daha önceleri, o zamanlar mensubu oldukları zulüm sisteminin sayısız işkencelerine tanık olmuşlardı. Bundan dolayıdır ki, sabır isteklerinde *'Rabbimiz bize sabır ver'* demediler. *'Rabbimiz! üzerimize sabırlar yağdır, sabırlar boşalt'* dediler. Dualarında geçen kelime *'ifrağ'* olup *'dökün, boşaltmak'* anlamındadır.

Hz. Musa'nın risâlet döneminden bir kesiti anlatan bu ayetlerin Mekke zorbalarının işkenceleri altında, yaşamakla ölmenin ince sınırında gidip gelen müminlere ne kadar anlamlı ve büyük mesajlar verdiği açıktır. Onlar, işkencelere uğramalarının tevhid-küfür farklılığının değişmeyen sonucu olduğunu ve eğer Müslüman olma vasıflarını devam ettireceklerse, tüm zorluklara göğüs germek zorunda olduklarını böylesi canlı örneklerden hareketle bir kez daha anladılar. Daha da önemlisi, bu ayetlerle kendilerine verilen şu mesajı anlamakta hiç zorlanmadılar: 'Sihirbazlar birkaç dakika içerisinde sadece bir iki mucize karşısında öylesine bir imana sahip oldular ki, Firavun'un büyük mükâfatlarına, makamı ve rütbe vaatlerine rağmen, sadece ve sadece imanı tercih ettiler. Bu imanlarının, en ağır işken-

celer altında ölmelerine neden olacağını bildikleri halde, imanlarında hiç tereddüt etmediler. Geri adım atmadılar, 'İmanımızı biraz daha uygun zamanlara erteleyelim' demediler. Ölüme, işkenceye gönülden razı olup, Allah'tan sadece ve sadece sabretme gücü istediler. Ey Mekke'deki müminler! Sizler, uzun süredir Resûlullah'ın yanında bulunan ve O'nu yakından tanıyan kimselersiniz. Bu nedenle sihirbazların bu olumlu özelliklerini göstermeye sizler daha layık olmalısınız. Sizler onlar gibi sadece bir-iki mucizeyle iman etmiş kişiler değil, birçok mucizeye, Resûlullah'ın Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik eden birçok delile, İslâm'ın hak din olduğunu gösterir sayısız bilgiye şahit ve sahip oldunuz. O halde imanlarınızda tereddüt etmeyin, geri adım atmayın, sadece ve sadece sabır dileyin ve sabredin; zorluk ve zorbalıklara direnin, durumunuzu koruyun. Sakın ha! Mümin olduklarını söyleyip de Hz. Musa'yı sorguya çekenler gibi olmayın. Çünkü onlar Hz. Musa'ya şöyle demişlerdi; *'Sen bize peygamber olarak gelmeden önce de, bize peygamber olarak geldikten sonra da eziyet gördük' (A'raf, 7:129).* Başınıza gelen sıkıntılar nedeniyle Resûlullah'a sitemde bulunmayın. O görevini yapıyor, sizde görevinizi yapın. Resûlullah'ın sizin için yapabileceği tek şey, Hz. Musa'nın dediği ve yaptığı şeydir: *'Ey Kavmim! Siz gerçekten Allah'a iman ettinizse, gerçekten O'na teslim olan insanlarsanız, O'na tevekkül edin' (Yunus, 10:84)'.*

Peki bütün bu talimatların gereği yerine getirilip, sabredilirse ne olacaktı? Bunun cevabı, sihirbaz iken; zorba idaresinin memurları, müşavirleri iken Müslüman olan şahsiyetlerin Firavun'a karşı sözleri ile açıklandı: *'(Ey Firavun ne istersen yap) zararı yok... biz Rabb'imize döneceğiz. Biz ilk inananlar olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız' (Şuara, 26:50,51) 'Biz seni, bize gelen açık delillere ve bizi yaratana tercih etmeyiz. Yapacağını yap. Sen ancak bu dünya hayatında istediğini yapabilirsin. Biz Rabb'imize inandık ki, (O) bizim günahlarımızı senin bizi zorla(yıp yaptır)dığın büyüyü bağışlasın. (Elbette ki) Allah daha hayırlı ve (Onun mükafatı) daha süreklidir' (Tâhâ, 20:72-73).* Takip eden ayetlerde ise, Allah, bu müminlerin ve benzerlerinin durumlarını şöyle açıkladı: *'Kim Rabbine suçlu olarak gelirse onun için cehennem vardır; orada ne ölür ne de yaşar. Kim de O'na iyi işler yapmış bir mümin olarak gelirse, işte onlar için yüksek dereceler vardır. Altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri. Orada sürekli olarak kalırlar. İşte (şirkten) arınanların mükâfatı budur' (Tâhâ, 20:74-76).*

Söz konusu kıssayı anlatan ayetlerde, Firavunla özdeşen Mekke zorbalarına da önemli mesajlar verildi; zorbalıklarının kendilerini nasıl bir sona sürüklediği gösterildi. Ordusuna, saltanatına, zenginliğine güvenen Firavun ve adamlarının rezil oldukları, saltanatlarının yıkıldığı, aşağılandıkları, cehenneme sürüklendikleri; sahip oldukları güç ve imkânların kendilerine hiç fayda sağlamadığı açıklandı. Bütün zorbaların sonunun farksız olduğu; zaman değişse, toplum değişse bile zorbaların kötü sonunun değişmediği bildirildi. Ve bu çerçeveden olmak üzere şöyle

denildi: 'Ey Mekke zorbaları! bu zorbalıklarınıza devam ederseniz, dostunuz ve arkadaşınız Cehennem'deki Firavun olacaktır. Şu anda sahip olduğunuz güç ve imkânlar size bir fayda sağlamayacaktır. Zenginliğinize, ordularınıza güvenip zorbalığa devam ederseniz Allah'ın dünya ve ahiret azabı sizin olacaktır. Aynen, seleﬁniz olan Firavun ve adamlarında olduğu gibi: *'Firavun ve adamları geride neler bırakmışlardı; nice bahçeler, çeşmeler, ekinler, güzel makamlar ve zevküsefa sürecekleri nice nimetler. (Evet) böyle oldu ve biz onları başka bir topluluğa miras verdik. Firavun ve adamlarına (ne) gök (ne de) yer ağladı. Ve (azapları da) ertelenmedi'* (Duhân, 44:25-29).

Şiddete Rağmen Davet

> Yasîn. Hikmetli Kur'an'a andolsun. Sen elbette ki gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerinde, üstün ve çok merhametli Allah'ın indirdiği (Kur'an yolu) üzerindesin. Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için gönderildin. Andolsun, onların çoğuna o söz (cinlerden ve insanlardan bir kısmını cehennem dolduracağım sözü) hak oldu; artık onlar inanmazlar. Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik, çenelerine kadar dayanmıştır; onun için kafaları yukarıya kalkıktır. Önlerinden bir set, arkalarından bir set çektik de onları kapattık; artık görmezler. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmediği halde Rabb'inden korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesi bir mağfiret ve güzel bir mükafatla müjdele... (Yasin sûresi, 36:1-11)

Mekke'nin güçlü ailelerinden olan Haşim oğullarının tepkisinden çekinip Resûlullah'a ilişmekte zorlanan müşrik liderler, Resûlullah'a yapamadıkları zorbalıkları, güçlü bir aileye veya soya mensup olmayan müminlere; köle veya mevalî müminlere yaptılar. Fiilî engelleme ve baskılarla İslâm davetini durdurmaya çalıştılar. Can alan işkenceleri, amaçlarına ulaşmakta en önemli araç olarak gördüler. Amaçlarına, o günün şartlarında kısmen de olsa ulaştılar. Can alan, sakat bırakan, akılları durduran işkenceleri, her ne kadar bütün bunlara muhatap olan müminlerin İslâm'a bağlılıklarını artırdıysa da; İslâm'a ilgi gösteren veya İslâm'a henüz girmiş bulunan bazı kimseleri kararlarından vazgeçirdi. Onlar, işkenceye uğramaktan korktular. Henüz imanı tadamamış bu kişiler, o şartlar içerisinde imanlarını bir müddet daha ertelemeyi uygun buldular. Ancak elbette ki bütün bunlar ilâhî imtihanın bir gereğiydi. Müşriklerin ellerinden çıkan zorluk ve zorbalıklar, imanlarının gereğini yaparak direnen ve böylelikle kıyamete kadar sürecek bir ümmetin temeli olacak şahsiyetlerin yetişmesine vesile oldu. İsimleri kıyamete kadar hayırla anılacak seçkin şahsiyetlerin yetişmesine imkân sağladı. İmanları henüz kalplerinde kök salmamış, İslâm'a ilgileri taraf olmak veya eğilim göstermek aşamasını geçememiş kişilerin bu seçkin şahsiyetlere karışması bir süreliğine engellenerek, esas olanların daha mükemmel yetiştirilmesi temin edildi. Böylelikle ümmetin sağlam temelleri, en sağlam kişilerle inşa edilmiş oldu.

İşkence günlerinde İslâm'a katılımlar büyük oranda durdu. İslâm davetini ka-

bul eden yeni birilerine rastlanmadı. Fakat bu, İslâm'a katılımın hiç olmadığı anlamına gelmedi. İmanları samimi ve güçlü olan şahsiyetler için işkence günleri, imanlarındaki samimiyeti göstermeleri için önemli bir imkân oldu. Bu nedenle işkencelerin had safhada olduğu günlerde birkaç kişi de olsa, İslâm'a katılanlar bulundu. Bunlardan en önemlileri Ebû Zerr el-Gıfarî ile Amr b. Abese idi.

Ebû Zerr el-Gıfarî

Gifâr kabilesine mensup olan Ebû Zerr'in İslâm'a girmeden önceki hayatı kadar İslâm'a girişi ve sonrası da ilginç ve ibret alınacak olaylarla doludur. Onun İslâm öncesi hayatıyla ilgili olarak bilinen en önemli özelliği, uzun süre ticaret kervanlarının ve Kâbe'yi hacca gelenlerin mallarını yağmalayan bir haydut olmasıydı. Ancak daha sonra yaptıklarından pişman olmuş ve durumunu değiştirmişti. Bu öylesine bir değişimdi ki, geçirdiği değişimle sadece sıradan bir insanın yaşantısına sahip olmamış, aynı zamanda putperestliği de terk etmişti. Putlardan nefret eden birisi olmuştu. Bu yeni döneminde, inancının kaynağının ne olduğunu veya kendisini etkileyenin kim olduğunu bilmiyoruz. Fakat, bilinen şey, sahip olduğu değişimin bir hanif olmasıyla sonuçlanmasıydı. Kendi ifadesinden anlaşıldığı üzere, İslâm'a girinceye kadar da namaza benzer bir ibadetle üç yıl süreyle sadece Allah'a ibadet etmişti. Muhtemeldir ki, rükû ve secde ederek ibadet ediyordu; çünkü bunlar Hz. İbrahim'den kalma ibadetin hâlâ devam eden ve Araplar arasında bilinen unsurlarıydı.

Ebû Zerr bir hanif olarak hayatını sürdürdüğü yıllar boyunca çevresindeki insanları kendisi gibi olmaya çağırmış veya en azından bu insanları bazı yanlışları konusunda uyarmış olmalı ki, birgün Mekke'den gelen bir Gıfarî; *'Mekke'de senin dediklerine benzer şeyler söyleyen bir adam var. O kendisinin peygamber olduğunu ve Allah'tan başka ilâh bulunmadığını da söylüyor'* müjdesini verdi. Bu haber Ebû Zerr için çok önemliydi. Büyük bir sevinç ve umutla doldu. Zira, kendisi gibi olanların çok az bulunduğu bir dünyada, birisinin çıkıp şirki reddediyor olması oldukça önemliydi. Ebû Zerr, insanları şirk sapmasından kurtarmanın arzusunu taşıyan birisi olarak, Mekke'deki bu şahsı daha yakından tanımak istedi. Nedendir bilmiyoruz, kendisi gitmek yerine, kardeşi Uneys'i Mekke'ye gönderdi. Uneys'e, Mekke'deki o şahısla konuşup, inanç ve düşüncelerini iyice öğrenmesini tembihledi. Mekke'ye giden Uneys, Resûlullah'la görüşüp konuştu. Ağabeyinin verdiği görevi yapmış birisi olarak Gıfâr'a döndü. Uneys, ağabeyine Mekke'de gördüklerini ve duyduklarını şöyle anlattı: *'Mekke'de aynı senin dinine benzer dine mensup birisiyle karşılaştım. Bu şahıs, kendisinin Allah tarafından görevlendirilerek, insanlara gönderildiğini söylüyor. Halk ise O'nun hakkında kâhin, sihirbaz diyor. O'nu çok dikkatli bir şekilde dinledim. Fakat, sözlerinin şiirle bir ilgisini bulamadım. Sözleri kâhin söz-*

lerine benzemiyor. Ben O'nun doğru şeyler söylediğini sanıyorum. Üstelik O iyiliği, ahlâkî faziletleri emrediyor. İnsanları kötü şeylerden sakındırıyor'. Kardeşinden işittikleri, Ebû Zerr'in hoşuna gitti. Resûlullah hakkında çok daha ayrıntılı bilgilere sahip olmayı arzuladı. Bunun için de bizzat kendisi gidip, görüşmeye karar verdi. Fazla beklemeden yola çıkıp, coğrafî olarak Mekke'ye, fakat hakikatte sonsuz saadetlere uzanan yolculuğuna başladı.

Ebû Zerr'in Resûlullah'la görüşmek için Mekke'ye geldiği zaman, Mekke'de müminlere yönelik baskı ve işkencelerin had safhada olduğu bir zamandı. Bu nedenle, Mekke'ye doğru yola çıkmadan önce, kardeşi Uneys'in uyarısıyla karşılaşmıştı: *'Mekke'ye gittiğinde dikkatli ol. Mekke halkı, O'na karşı büyük bir kine sahipler. Bu nedenle sana da bir zararları dokunmasın'.*

Mekke'ye gelen Ebû Zerr çevresini kollamaya ve Resûlullah'la gizlice görüşmenin bir yolunu bulmaya çalıştı. Bu hâl üzere günlerce Mekke'de kaldı. Fakat fırsatını bulup da Resûlullah ile görüşemedi. Çünkü Resûlullah'ı tanımıyor ve kardeşinin uyarısı nedeniyle hiç kimseye sormaya da cesaret edemiyordu. Gündüzleri Mekke'de dolaşıyor, geceleri ise Kâbe'nin yakınındaki bir gölgelikte yatıyordu. Bir gece iki kadının Kâbe'yi tavaf ettiklerini, tavaflarını bitirince İsâf ve Nâile putlarının yanına giderek dua ettiklerini gördü. Bu gördükleri karşısında, putperestliğe karşı sahip olduğu nefretin etkisiyle, duygularına hakim olamadı ve *'Onları evlendirin'* dedi. Bu sözleriyle, hikayelerini bildiği bu iki puttan hareketle, putperestlikle alay etmeyi arzulamıştı. Hikayeye göre, İsâf ve Nâile isimli iki genç, cinsel arzularını tatmin etmek niyetiyle Kâbe'ye girmişler ve arzularına kavuşacakları sırada ilâhî bir ceza olarak taşlaşmışlardı. Ebû Zerr, İsâf ve Nâile putlarına ibadet eden kadınlara *'Onları evlendirin'* diyerek; *'Onlar kendi arzularını bile yerine getiremediklerine göre, sizin arzularınızı nasıl yerine getirecekler? Eğer bir iyilik yapmak istiyorsanız, siz onların arzularını yerine getirerek onları sevindirin'* demek istemekteydi. Ebû Zerr'in bu sözü ve o sözde bulunan ince alay karşısında öfkelenen kadınlar hakaretler ederek oradan uzaklaştılar. Karanlık yolda Resûlullah'la karşılaştılar. Karşılaştıkları kişinin Resûlullah olduğunu bilmeden, Kâbe'de gördükleri adamı O'na şikayet ettiler. Resûlullah, Kâbe'ye geldi. Ebû Zerr ile tanışarak onu Ebû Bekir'in evine götürdü. Ebû Zerr o gece Ebû Bekir'in evinde kaldı, Resûlullah ise evine döndü.

Resûlullah o akşam Ebû Zerr ile İslâm hakkında bir şey konuşmadı. Bu konudaki konuşmayı ertesi güne bıraktı. Ertesi gün Hz. Ali, sabah erkenden Kâbe'ye gelerek Ebû Zerr ile buluştu. Ebû Zerr, Resûlullah'la görüşebilmek için ne yapması gerektiğini sordu. Ali, kendisini takip etmesini, Resûlullah'a götüreceğini bildirdi. Bu işi de müşriklerin dikkatini çekmemek için bir plan içerisinde gerçekleştirmeye karar verdiler. Plan gereği Ebû Zerr, Ali'yi uzaktan takip edecek, Ali muhtemel bir tehlike karşısında yere eğilerek Ebû Zerr'i uyaracaktı. Ebû Zerr, eğer

Ali'nin yere eğildiğini görürse durumunu değiştirmeden yürümeye devam edip Ali'yi geçip gidecekti. Planı uyguladılar ve Ebû Zerr, Resûlullah'ın yanına vardı. Oturup Resûlullah'la uzun ve ayrıntılı bir şekilde konuştu. Görüşmeyi takiben de orada İslâm davetini kabul etti.

Ebû Zerr'in, müminlere yönelik baskı ve işkencelerin had safhada olduğu ve insanların baskı ve işkence korkusundan İslâm'dan ve müminlerden uzak durdukları bir dönemde İslâm'a girmesi, Resûlullah'ı çok sevindirdi. Muhtemel tehlikelere karşı Ebû Zerr'i uyararak durumunu Mekke'de açığa vurmamasını, Mekke'yi terk ederek Gıfâr'a dönmesini söyledi. Fakat, Ebû Zerr'in arzusu daha başkaydı. Müslüman olduğunu Mekke'nin bütün müşriklerine karşı ilan etmek istiyordu. Bu isteğini Resûlullah'a bildirdi. Resûlullah bunun büyük bir tehlike olacağını söyledi. Ebû Zerr isteğini gerçekleştirmekte kararlıydı. Arzuladığı şeyi yapmak için ölümü dahi göze aldığını söyledi: '*Ya Resûlallah! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'tan başka ilâh bulunmadığı hakikatini en azılı müşriklerin ortasında haykıracağım. Bu konuda kararlıyım*' dedi. Israrlı isteği karşısında Resûlullah'ın sessiz kalmasını, isteğinin onaylandığı biçiminde anlayarak, doğruca Kâbe'ye gitti ve Müslüman olduğunu ilan edip, bildiği bazı şeyleri bağırarak anlatmaya başladı: '*Ey Kureyş topluluğu, bütün varlığımla bilir ve size de bildiririm ki, Allah'dan başka ibadet edecek hiçbir Rab yoktur; ancak Allah vardır. Yine samimiyetle ilan ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür*'. Kâbe civarında kalabalık bir halde bulunan müşrikler şaşırdılar. Şaşkınlıklarını üzerlerinden atmalarıyla Ebû Zerr'e saldırmaları bir oldu. Onu öldüresiye dövmeye başladılar. Abbas b. Abdülmuttalib araya girerek müşrikleri yatıştırdı ve Ebû Zerr'i ölümden kurtardı. Esasında, müşriklerin Ebû Zerr'i bırakmaya niyetleri yoktu. Fakat Abbas b. Abdülmuttalib'in sözleri karşısında bırakmaktan başka çare bulamadılar. Abbas, onları muhtemel bir tehlikeye karşı uyarıyordu: '*Siz kimi öldürmeye çalıştığınızı bilmiyor musunuz? Bu adam Gıfâr kabilesindendir. Düşünsenize kervanlarımız Şam'a giderken bu adamın bölgesinden geçiyor*'.

Vücudundan akan kanlardan, '*kana bulanmış bir puta benzer*' hale gelen Ebû Zerr, o haliyle Resûlullah'ın yanına gitti. Resûlullah üzüldü, kendisini bu konuda uyardığını, böyle davranmakla zarar gördüğünü söyledi. Fakat Ebû Zerr, bunu isteyerek yaptığını, üzülmemesini söyleyerek birkaç gün Resûlullah'ın yanında kaldı. Daha sonra Resûlullah'ın '*Git kavmini uyar. Benden sana gelenleri kavmine tebliğ et. Benim ortaya çıktığımın haberi sana erişince çık yanıma gel*'[1] demesiyle Gıfâr'a döndü. Gıfâr'a dönünce İslâm davetini bildikleri dahilinde gerçekleştirmeye çalıştı. Onun çabaları nedeniyle, hicreti takiben İslâm toplumuna katılmak için gelen ilk kabilelerden birisi Gıfârlar oldu.

Amr b. Abese

Amr b. Abese'de Ebû Zerr gibi İslâm'la tanışmadan önce putperestlikten büyük oranda ayrılmış birisiydi. Bunda Ebû Zerr ile anne bir kardeş olmalarının payı olsa gerek. O da Ebû Zerr gibi, İslâm'a girmeden önce putlara tapmayan, putperestlikten iğrenen, şirk dininden uzak durmaya özen gösteren birisiydi. Birgün Teymâ kabilesinden birisi ile karşılaştı ve ondan hak dini öğrenmeye çalıştı. Çünkü bu şahıs ehl-i kitaptan olduğu için onu putperest Araplara göre hakka daha yakın görmüştü. O şahsın anlattıkları, o sıralar Mekke dışındaki kabilelerin Mekke'de olup bitenden büyük oranda haberdar olduklarını anlamamız açısından önemlidir. O şahıs, Amr b. Abese'ye aradığı şeyin Mekke'de olduğunu söyledi. Amr b. Abese, işittikleri nedeniyle, Resûlullah ve İslâm hakkında bilgi alabilmek için Mekke'ye gidip-gelenlerle görüşmeyi düşündü. Fakat uzun bir süre isteğine kavuşamadı. Sonraki günlerden birisinde karşılaştığı ve Mekke'den geldiğini söylediği bir yolcudan bir şeyler öğrenme imkânı elde etti. O yolcudan, Resûlullah hakkında aldığı bilgilere dayanarak, Resûlullah'la görüşmek için Mekke'ye gitmeye karar verdi. Mekke'ye gider gitmez, Resûlullah'ın yerini sordu. Ebû Zerr örneğinden biliyoruz, onun bu durumu esasında tehlikeye davetiye çıkarmaktan başka bir şey değildi. Ancak soru sorduğu kişi, müşrik dahi olsa, Resûlullah'a yönelik düşmanlığı bulunan birisi olmadığı için, bir tehlikeyle karşılaşmadı. Karşılaştığı kişi, Amr b. Abese'ye, Resûlullah'ı gece yarısı Kâbe'yi tavaf ederken görebileceğini söyledi. Amr b. Abese, rastgele birisine Resûlullah'ı sormasının ne kadar tehlikeli olduğunu ve bunu bilmeden yaptığını daha sonra şöyle anlatmıştır; *'Mekke'ye gidince, her zamanki konakladığım yere indim ve karşılaştığım birisine Resûlullah'ı sordum. Halbuki o sıralar Mekkelilerin Resûlullah'a cür'etli ve şiddetli davrandıkları ve Resûlullah'ın da gizlendiği bir zamanmış'.*

Amr b. Abese, söylendiği üzere Resûlullah'ı gece yarısı Kâbe'yi tavaf ederken gördü ve yanına giderek kendisini tanıtıp, konuşmak isteğini bildirdi. Teklifi kabul edilince İslâm hakkında bir şeyler sordu. Bundan sonrasını bizzat kendisi şöyle anlatmıştır: *'Selâm verip yanına yaklaştım. 'Sen nesin?' dedim. 'Ben peygamberim' dedi. 'Peygamber nedir?' dedim, 'Allah'ın elçisidir' dedi. 'Seni kim gönderdi?' dedim, 'Allah gönderdi' dedi. 'Ne ile gönderdi?' dedim, 'Sadece Allah'a kulluk edip, başka bir şeye kulluk etmemek, putları reddetmek, akrabalara yardım etmek, kan dökmemek vazifesiyle gönderdi' dedi. 'Sen ne güzel şeylerle gönderilmişsin. Ben senin dediklerini tasdik ediyor ve sana biat ediyorum' dedim ve elimi uzattım. Orada Müslüman oldum. Sonra 'Yalnız mısın? Yardımcıların var mı?' dedim, 'Bir hür ile bir köle var' dedi. Bu sırada Ebû Bekir ile Bilâl'i gördüm. 'Ben de sana tabi oldum. Yanında kalayım mı?' dedim. 'Bu günlerde burada kalman uygun olmaz. Tebliğ ettiğim şeylere karşı insanların tutum ve davranışlarında ne kadar şiddetli olduğunu görmüyor musun? Sen şim-*

di evine dön. Benim gideceğim yere gidip yerleştiğimi duyduğun zaman yanıma gel' dedi. Daha sonra Resûlullah Medine'ye hicret edince, yanına gidip 'Beni tanıdın mı?' diye sordum. 'Evet tanıdım. Sen Mekke'de iken yanıma gelmiştin. Sen o zaman şunları sormuştun değil mi?' diyerek sorularımı tekrarladı. Ben de 'Evet bunları sormuştum' dedim.'[2]

DİPNOTLAR

1- Müslim, *Faziletü's-Sahabe* 28; Buharî, *Menâkıbü'l-Ensar* 23; Hakim, *Müstedrek*, III/339; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/225.

2- Ahmed, *Müsned*, IV/112; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/218.

Birinci Habeşistan Hicreti

> Ey inanan kullarım! Rabb'inizden korkun. Bu dünya hayatında güzel davrananlara güzellikler vardır. Allah'ın arzı geniştir. Ancak sabredenlere, mükafatları hesapsız verilecektir. (Zümer sûresi, 39:10)
> Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri, dünyada (rahat edip, tehlikelerden uzak kalacakları bir yere) güzelce yerleştireceğiz. (Onlara vereceğimiz) ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Onlar ki sabrettiler ve Rabb'lerine (güvenip) dayanmaktadırlar. (Nahl sûresi, 16:41,42)

Müminlere yönelik baskı ve işkencelerin gün geçtikçe artması, her yeni günün daha da büyük zorluklarla başlaması, başta Resûlullah olmak üzere bütün müminlere oldukça ağır sıkıntılar yaşatıyordu. Mekke eşrafı sık sık Dâru'n-Nedve'de toplanıp yeni kararlar alıyor, her kararla da baskı ve işkencelerini biraz daha artırıyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla bu kararlar bir oranda başarıya da ulaşmıştı; en azından görünen bu idi. Çünkü İslâm'a katılmalarda önemli bir yavaşlama gözleniyordu. Artık, İslâm'a giren yeni birisinin ismi duyulmuyordu. Ebû Zerr ve Amr b. Abese'nin bu zor günlerde davete olumlu cevap vermeleri müminlerin kalbine bir rahatlık vermişse de, bu iki kişinin katılımı, çok önemli bir gelişme değildi. İşte bu zorluk günlerinde, Resûlullah müminlere '*yeryüzüne dağılın*' dedi. Bu, '*hayatınız ve dininizden emin olacağınız yerlere gidebilirsiniz*' anlamına gelen bir izindi. Fakat müminler nereye gideceklerini, nerenin kendileri için güvenilir bir yer olduğunu bilmiyorlardı. '*Nereye gidelim?*' diye sordular. Resûlullah, Habeşistan taraflarını işaret ederek, '*İşte bu tarafa, Habeş bölgesine gidin*' dedi. Niçin başka bir yere değil de, özellikle Habeşistan'a gidilmesini isteme nedenini ise şöyle açıkladı: '*O ülkede insanlara zulmetmeyen bir kral var. Oraya gidin ve Allah, içinde bulunduğumuz bu sıkıntılardan bir kurtuluş yolu gösterinceye kadar orada kalın.*'[1]

Habeşistan, Mekke tüccarlarının yoğun şekilde ticarî ilişki içerisinde bulundukları bir bölgeydi. Bu nedenle bütün Arap tüccarlarının çok iyi bildikleri bir yerdi. Resûlullah'ın risâlet öncesi dönemde Habeşistan'a gidip-gitmediğini bilmi-

yoruz. Mevcut bilgiler içerisinde Habeşistan'a gittiğine işarette bulunan herhangi bir rivayet yok. Ancak buna rağmen Habeşistan'a gitmiş olması muhtemeldir. Çünkü Habeşistan ve oradaki yönetimin niteliği hakkında bilgilere sahipti. Eğer Habeşistan'a gitmemişse, bu bildileri oraya gidip gelen insanlardan edinmiş olmalıdır. O'nun Habeşistan'daki yönetim hakkındaki olumlu bilgileri, Habeşistan'ı hicret bölgesi olarak tercih etmesine neden oldu. Resûlullah'ın verdiği izin üzere 12 erkek 4 kadın olmak üzere 16* mümin, Mekke müşriklerine görünmeden, gizlice yola çıktılar. Bir kısmı yaya, bir kısmı hayvanlarına binmiş halde, zorluklarla dolu bir yolculuk sonrasında Habeşistan'a ulaştılar.

Mekke ileri gelenleri, bir grup müminin Habeşistan'a hicret ettiklerinden bir süre sonra haberdar oldular. Hicret edenleri yollarından alıkoymak için hemen harekete geçtiler. Ancak yetişemediler. Müşrikler sahile ulaşıncaya kadar, müminler gemilere binerek Habeşistan tarafına geçmişlerdi.

Müminlerin bu ilk hicreti önemli gelişmelere şahit oldu. Ancak bu gelişmelere değinmeden önce, cevabı aranması gereken bir soru vardır. Söz konusu soru, Resûlullah'ın bazı müminlere Habeşistan'a hicret izni vermesinin kendi tasarrufuna mı, yoksa vahye mi dayandığına ilişkindir. Konuyla ilgili olarak Kur'an incelendiğinde bu sorunun cevabı hiç zorlanmadan verilebilmektedir. Anlaşılan o ki, Habeşistan hicreti Resûlullah'ın beşerî tasarrufuna veya bir diğer ifadeyle içtihadına dayanmamıştır; hicret izni ilâhî bir iznin gereği olmuştur. Risâlet sürecinin her aşamasını kontrol eden vahiy bu sefer de sürece müdahale etmiş ve bazı müminlerin hicret edebileceği iznini vermiştir. O zorluk günlerinde vahyolunan iki ayet bu konuda delildir. Bu ayetlerden birisi Zümer sûresinin 10. ayeti olup, bu sûre müşriklerinin müminlere yönelik baskı ve işkencelerinin gün geçtikçe artarak devam ettiği günlerde vahyolunmuştur. Diğeri de Nahl sûresinin 41. ve 42. ayetleri olup, bu sûre de Zümer sûresiyle aynı dönemde, fakat Zümer sûresinden sonra vahyolunmuştur. İlgili ayetler şöyledir: *'(Ey Muhammed! Allah şöyle buyuruyor) de: 'Ey inanan kullarım! Rabb'inizden korkun. Bu dünya hayatında güzel davrananlara güzellikler vardır. Allah'ın arzı geniştir. Ancak sabredenlere, mükafatları hesapsız verilecektir' (Zümer, 39:10). 'Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç*

* Kaynaklar arasında hicret eden müminlerin sayısı konusunda farklılık vardır. Ağırlıklı görüş, bizim de tercih ettiğimiz görüştür. Habeşistan'a hicret eden mü'minler şu kimselerdi: 1- Osman b. Affan, 2- Rukayye (Osman b. Affan'ın eşi, Resûlullah'ın kızı), 3- Ebû Huzeyfe b. Utbe, 4- Sehle binti Süheyl (Ebû Huzeyfe b. Utbe'nin eşi),5- Zübeyr b. Avvam, 6- Mus'ab b. Umeyr, 7- Abdurrahman b. Avf, 8- Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed, 9- Ümmü Seleme binti Ebû Ümeyye (Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed'in eşi), 10- Osman b. Maz'ûn, 11- Amir b. Rebi'a, 12- Leyla binti Ebû Hasme (Amir b. Rebi'a'nın eşi), 13- Ebû Sebre b. Ruhm, 14- Süheyl b. Beyda, 15- Hatıb b. Amr, 16- Abdullah b. Mes'ud.

edenleri, dünyada (rahat edip, tehlikelerden uzak kalacakları bir yere) güzelce yerleştireceğiz. (Onlara vereceğimiz) ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Onlar ki sabrettiler ve Rabb'lerine (güvenip) dayanmaktadırlar' (Nahl, 16:41,42).

Bu iki ayet dikkatli bir şekilde incelendiği zaman, Zümer sûresindeki ayette, yeryüzünün geniş olduğu, gerekirse başka yerlere gidilebileceği, ancak buna kalkışmadan önce sabretmek gerektiğinin açıklandığı; Nahl sûresindeki ayette ise, sabredip imanından dönmeyenlerin, yeryüzünün emin bölgelerine göç edebilecekleri, bunun ise bir kaçış sayılmayacağının açıklandığı anlaşılmaktadır. Yine ikinci ayetten anlaşılıyor ki, hicret, Allah'ın rızasını kazanmanın bir aracıdır. Her türlü olumsuz şartlara sabredip imanlarını koruyanlar hicret edebilirler; olumsuz şartlardan kurtulmak için etmelidirler. Yine bu ayette, müminler hicrete teşvik edilmelerinin yanı sıra, daha önce sabretmiş olmaları ve şimdi de hicret edecek olmaları nedeniyle takdirle anılmaktadırlar. Bu ayetlerden sonra Resûlullah'ın bir kısım mümini Habeşistan'a hicrete teşvik etmesinin nedeni daha iyi anlaşılmış olmaktadır.

Hicret edenlerin listesi incelendiğinde önemli bir durumla karşılaşılmaktadır. Hicret edenlerin listesinde, Mekke eşrafının fiilî işkencesine uğrayan kölelerden ziyade, Kureyş'e mensup hür şahsiyetlerin bulunduğu görülmektedir. Acaba neden? Bu sorunun kesin bir şekilde doğru cevabını verme imkânına sahip değiliz. Zira konuyla ilgili bir rivayet mevcut değil. Fakat bu durum konu hakkında bazı yorumlarda bulunmaya engel değildir. Öncelikle dikkat çeken durum şudur; hicreti takiben Mekke eşrafı bir heyet oluşturup, müminleri kendilerine teslim etmesini istemek için Habeş kralına gönderdikleri zaman, heyetin müminler için sarf ettikleri iddialar, bu müminlerin köle olup olmadıkları konusuna gelip dayanmıştır. Heyet başkanı, bu kimselerin hür insanlar olduklarını söyleyince, Habeş kralının tepkisiyle karşılaşmıştır. Kral, hür insanların bir köle gibi iade edilemeyeceğini söylemiştir. Bu durumda, hicret edenler arasında Bilâl-i Habeşî, Habbab b. Eret, Ammar b. Yasir gibi köle kökenli kimselerin bulunması halinde, hicretin Mekke müşrikleri tarafından akamete uğratılabileceğinin önceden düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu ihtimalin yanı sıra, üzerinde durulması gereken bir husus daha vardır. Yüzü aşkın şahsiyetin mümin olmasına karşılık niçin sadece 16 kişi hicret etmiştir? Bu da cevabını bilemediğimiz bir başka sorudur. Fakat, Resûlullah'ın bir grup mümini Habeşistan'a hicret etmeleri için teşvik ederken sarf ettiği sözler konuya biraz da olsa ışık tutar gibidir; *'Oraya (Habeşistan'a) gidin ve Allah, içinde bulunduğumuz bu sıkıntılardan bir kurtuluş yolu gösterinceye kadar orada kalın'*. Bu ifadeler, Habeşistan hicretinin öncelikle Mekke müşriklerinin baskı ve işkencelerinden kurtulmak amacıyla gerçekleştirilmediğine, Mekke'deki baskı ve işkenceler karşısında mümin topluluğunun tamamen yok olması ihtimaline karşı bir önlem olarak hicretin düşünüldüğüne işaret etmektedir. Yani, bir

kısım mümin, Mekke'de gerçekleşebilecek bir kıyım ihtimali karşısında, İslâm davetini tekrar başlatmak için Habeşistan'a gönderilmiş olmalıdır. Daha önce yaşanmış bir durum da bu konuda önemli bir delildir. Daha önce geçtiği üzere, Resûlullah, akrabaları olan Haşim oğullarına verdiği yemek daveti sırasında, kendisine yardımcı olunmasını isteyip, içlerinden kimin kendisine halef olacağını sorarken, kendisinin öldürülebileceği ve bu nedenle İslâm davetini devam ettirecek kimsenin kalmayacağı kaygısıyla hareket etmişti. Ayrıca Tufeyl, Ebû Zerr ve Amr bin Abese'nin Müslüman oluşlarını takiben kendi toplumlarına gönderilmeleri ve bildikleri ilâhi hakikatleri tebliğ etmeyi ihmâl etmemelerinin istenmesi konu bağlamında dikkate alınması gereken önemli bilgilerdir.

İlk hicret hareketi dahilinde cevabı aranması gereken bir başka soru da şudur: *Resûlullah neden hicret etmedi?* Bu sorunun cevabını da Kur'an'da bulabiliyoruz. Şöyle ki; Zümer sûresinin ilgili ayeti hicrete zemin hazırlamış, Nahl sûresinin ilgili ayeti ise hicrete teşvik eder nitelikte olmasına karşılık, bir başka ayet hicret izninin Resûlullah'ı kapsamadığını ifade etmiştir. O, Mekke'de kalmalı ve her türlü olumsuz şarta rağmen İslâm davetine devam etmelidir. Söz konusu ayet Hz. Yunus'un İslâm davetini anlatan ayetlerinden birisidir. Ayette, Hz. Yunus'un İslâm daveti sırasındaki bir hatası açıkça belirtilerek, Resûlullah'ı benzer hataya düşmekten sakındırmıştır: *'Sen Rabb'inin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yunus) gibi olma...' (Kalem, 68:48)*

Hz. Yunus'un hatasını ve Resûlullah'ın bu hataya düşmekten sakındırılma nedenini anlamak için, konuyu biraz daha ayrıntılı olarak Kur'an'dan takip etmekte yarar var: Hz. Yunus, diğer peygamberlerin büyük çoğunluğunda olduğu üzere, müşrik, dolayısıyla putçu ve bu nedenle zorba; haksızlığı, kötülüğü, zulmü, sömürüyü kendilerine yol edinmiş bir topluma peygamber olarak gönderilmişti. Gönderildiği toplum, yüz bini aşkın nüfusa sahip Ninova şehriydi.* Hz. Yunus uzun süre Ninova halkını şirk ve gereklerinden uzaklaştırıp, İslâm'ın adalet ve esenliğine ulaştırmak için çalıştı. Ancak uzun süre içerisinde sadece iki kişi şirkten uzaklaşıp İslâm'a girdi. Bütün gayret ve çabalarına rağmen, davetini kabul eden başkalarının olmaması Hz. Yunus'u bir yanlış davranışa sevk etti. İlâhî bir talimat olmaksızın, Ninova şehrini terk etmeye karar verdi ve kararını da uyguladı. Bunu yapma nedeni ise ayette *'kendisinin (bu yaptığı şey için) hesaba çekmeyeceğimizi zannetmişti' (Enbiya, 21:87)* biçiminde açıklanmıştır. Bu da ifade etmektedir ki, Hz. Yunus bu yaptığı şeyin Allah katında bir yanlışlık olarak değerlendirileceğini düşünmemişti. Onun yaptığı bu hata, Allah'ın kendisine hatasını hatırlatacak bir belaya (imtihanına) vesile olur ve gemiyle ülkeyi terk ederken, bir nedenden

* 'Biz onu, yüzbin kişiye ve hatta daha fazlasına peygamber olarak göndermiştik.' (Saffat, 37:147)

dolayı çekilen kurada denize atılmasına karar verilir. Hz. Yunus gemi personeli ve diğer yolcular tarafından denize atılır. Büyükçe bir balık tarafından yutulan (Saffat, 37:142) Hz. Yunus, hatasını anlamış birisi olarak Allah'a yönelip, yalvarır. Onun bu içten pişmanlığı kabul olunur ve balıktan kurtarılır. Sonra tekrar Ninova şehrine dönerek risâlet görevini sürdürür (Yunus, 10:98; Saffat, 37:148). Kalem sûresinin 50. ayetinde, Hz. Yunus'un Ninova'yı, kendisine bir talimat verilmeksizin terk edişi hatırlatılarak, Resûlullah'ın böyle davranmaması istenmiştir. Dolayısıyla böylesi bir özel izin verilmediği için de Resûlullah Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmedi. Mekke'deki zorluklar ve sıkıntılarla dolu ortam içerisinde görevini sürdürmeye devam etti.

Habeşistan hicreti 617 yılının Mart ayında (risâletin 5. yılının Recep ayında) gerçekleşti. Ancak, hicret eden müminler üç ay sonra, Haziran (Şevval) ayında, Mekke'ye geri döndüler. Bu kadar kısa sürede dönmelerinin nedeni ise, Mekke eşrafının İslâm'a girdikleriyle ilgili yanlış bir haberin kendilerine ulaşmasıydı. Yoksa, Habeşistan'da rahattılar. Bunu bizzat kendileri şöyle anlatmışlardır: *'Habeşistan'a gittik. Habeşliler iyi komşuluk muamelesi gösterdiler. Dinimizin gereği olan ibadetlerimizi serbestçe yaptık. Allah'a kolay ve hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadan ibadet ettik. Hiç kimseden kötü bir söz veya kötü bir davranış görmedik.'*[2]

Habeşistan'daki müminler Mekke'ye yaklaştıkları zaman anladılar ki, duydukları haber asılsız. Mekke'de hiçbir değişiklik olmamış, müşrikler baskı ve işkencelerine aynı şekilde devam etmekteler. Bu, Habeşistan'dan dönen müminler üzerinde büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. Ancak Mekke'ye kadar yaklaşmışken geri dönmek istemediler. Ne yapacaklarını aralarında görüşüp konuştular: *'Mekke'ye girelim. Kavmimizin ne durumda olduğuna bakalım. Eğer gerekirse tekrar Habeşistan'a döneriz'* kararını verdiler. Fakat Mekke'ye doğrudan girmeleri mümkün değildi. Müşriklerin zararlarından korunmak için, ancak başka bir müşrikin himayesinde Mekke'ye girebilirlerdi. Bu nedenle müminlerden her biri, müşriklerin ileri gelenlerinden olup da kendisini ailevî yakınlığı nedeniyle himayesine alabilecek olan birisiyle görüşüp, konuştu. Aldıkları destekle de Mekke'ye teker teker girdiler. Fakat ilginçtir; müminlerin himayelerine girdikleri müşriklerin isimleri önemli bir özelliği açığa çıkarmaktadır. Liste incelendiği zaman Velid b. Mugire, Ebû Uhayha, Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil gibi Mekke eşrafının en önemlilerinin isimleri ile karşılaşılmaktadır. Bu müşrikler, Mekke'nin sadece eşrafından değil, aynı zamanda İslâm'a muhalif bütün tutum ve davranışların kararını alan, uygulamasını kontrol eden ve bizzat uygulamaya katılan kişilerdi. Bazı müminlerin bu kimselerin himayesine girmiş olmaları, Mekke'deki kabilecilik ruhunun ne kadar ağır bastığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Müşrik liderlerin her biri, himayelerine aldıkları müminleri birbirlerine karşı korumak gibi garip bir çelişkinin faili olmuşlardır.

Habeşistan'dan dönen müminler müşriklerden bazılarının himayesinde Mekke'ye rahatlıkla girebilmişlerse de rahat edemediler. Durumları bazı sıkıntıların nedeni oldu. Mekke'de kalıpta, hâlâ baskı ve işkence gören diğer müminleri gördükçe utandılar, rahatsız oldular. Bu konuda Osman b. Maz'ûn'un durumu hatırlanması gereken önemli örnekler arasında yer almaktadır.

Osman b. Maz'ûn, Velid b. Muğire'nin himayesinde Mekke'ye girmişti. Onun, Velid b. Muğire gibi önemli bir hamisinin olması, diğer bütün müşriklerin kendisine bir zarar vermesini önlemiş ve rahat bir şekilde Mekke'de yaşamaya başlamıştı. Bazı müminlerin can alan işkencelere uğramalarını görmesi Osman b. Maz'ûn'u çok rahatsız etti: '*Ben müşrik bir adamın himayesinde rahat ederken, arkadaşlarımın ve ailemin müşriklerin işkencelerine uğraması ve onların bütün bu işkencelere Allah için direnmesi benim için büyük bir eksikliktir*' demeye başladı. Müşriklerin sağladığı güvenden, iman kardeşliğinin ve Allah'ın dostluğunun sağladığı güven ortamına sığınmaya karar verdi. Kararını şu sözleriyle açıkladı: '*Ben nasıl olur da bir müşrikin himayesinde olurum. Allah'ın himayesi daha güzel ve daha üstündür*'. Bu kararını takiben Velid b. Muğire'yi aramaya çıktı. Onu Kâbe yakınında buldu ve '*Ey Abdüşşems'in babası! Sen ahdine vefa gösterdin. Akrabalık bağının gereğini yerine getirdin ve beni himayene aldın. Senin himayen süresince güvencede oldum. Ancak ben senin himayenden çıkıyor ve Resûlullah'ın himayesine giriyorum. Resûlullah ve arkadaşları benim için yegâne örnektir. Onlar gibi olmayı arzuluyorum*' diyerek kararını bildirdi. Osman b. Maz'ûn'un bu kararı, hayatî tehlikeleri davet eden bir karardı. Velid b. Muğire bunu biliyordu. Her ne kadar bizzat kendisi müminleri işkencelere uğratan, kan akıtıp can alan birisi ise de Osman b. Maz'ûn'a karşı olan akrabalık duygusu ağır bastı; kararını tekrar gözden geçirmesini istedi: '*Ey yeğenim! Neden himayemi terk ediyorsun? Yoksa bu süre içerisinde sana işkence yapan, zarar veren mi oldu? Ben hamiliğin gereklerini yerine getiremedim mi?*' dedi. Osman b. Maz'ûn, kararının nedenini kısa ve açık bir şekilde tekrar ifade etti: '*Hayır! Vallahi senin himayendeyken hiç kimse bana zarar vermemiştir. Fakat ben Allah'ın himayesine girmeyi arzuluyor, Allah'tan başkasının himayesinde bulunmayı istemiyorum. Şimdi beni Kureyş'in bulunduğu yere götür ve himayenden çıktığımı ilan et*'. İkisi birlikte Kâbe'ye gittiler. Müşrik ileri gelenlerinin toplu olarak bulundukları bir andı. Ünlü müşrik şair Lebid şiir okuyor ve diğerleri onu dinliyordu. Velid b. Muğire, Osman b. Maz'ûn'u göstererek, artık onun kendi himayesinde olmadığını söyledi. Bu arada Osman b. Maz'ûn'a dönerek, istediği zaman himayesine geçebileceğini de bildirdi. Osman b. Maz'ûn da kararı pekiştirmek için Velid b. Muğire'nin doğru söylediğini, artık kendisinin onun himayesinde olmadığını açıkladı. Bu sırada, Lebid kendisini kaptırmış bir halde şiirine devam ediyordu: '*Allah'tan başka herşey bâtıldır*' . Osman bin Maz'ûn bunu duyunca '*Doğru söyledin*' dedi. Lebid devam etti: '*Her nimet mutlaka son bulacaktır*'. Bu sefer Osman b. Maz'ûn mu-

halefet etti ve *'Cennet nimeti son bulmaz'* dedi. Osman b. Maz'ûn'un bu müdahalesi toplantıda bulunan müşrikleri rahatsız etti. Bu müdahaleyi meclisin işlerine karışmak olarak düşündüler. Sözünün kesilmesine sinirlenen Lebid; *'Ey Kureyş büyükleri! Eskiden sizin meclisinizde böyle şeyler olmazdı. Kimse müdahale edemezdi. Sizler meclisinize katılanları üzmezdiniz. Ne oluyor? Böyle, meclisinize katılan birisine müdahale edip üzmek davranışı ne zamandan beri görülür oldu?'* dedi. Meclistekiler *'Sen üzülme, O düşüncesiz, akılsız birisidir. Kavminin dinini terk etmiş birisidir'* dediler. Abdullah b. Ümeyye ise *'O, beraber olduğu beyinsizlerden sadece birisidir. Bunlar bizim dinimizi terk ettiler. Sen kendini üzme'* dedi. Mecliste bulunanlardan birisi kalkıp Osman'ın üzerine yürüdü ve yumruk attı. Yediği yumruktan Osman'ın gözü morardı. Osman'ın morarmış gözünü bakan birisi *'Ey Osman! Vallahi sen kuvvetli bir haminin himayesinde idin. Eğer onun himayesinde kalsaydın gözün şişmezdi'* deyince, eşraf gülüştü. Fakat Osman kararındaki ısrarını tekrar açıkladı: *'Allah'ın himayesi bana yeter. Bu gözümün başına geleni öbür gözümde arzu etmektedir'*. Velid b. Muğire tekrar sordu: *'Tekrar himayeme girecek olursan hami olmaya hazırım'*. Osman bu teklifi kararlılıkla reddetti: *'Allah'tan başkasının himayesine girmeyeceğim'*. Ve İslâm'ı anlatan, Kur'an'ı öven bir şiir okuyarak oradan uzaklaştı.[3]

Müşrik eşraf, Resûlullah'ı koruduğu için Ebû Talib'e kırgın ve kızgındılar. Onun, Habeşistan'dan dönenlerden Ebû Seleme'yi de himayesine alması öfkelerini iyice artırdı. Bu nedenle Mahzûm oğulları ailesinden bazıları Ebû Talib'le görüştü ve konuyla ilgili rahatsızlıklarını bildirdiler: *'Ey Ebû Talib! Yeğenini himayene alıp bize karşı koruyup duruyorsun. Bizim adamımızı da bizden korumaya kalkışmanı kabul edemeyiz. Onu korumak senin görevin değildir'*. Ebû Talib ise bu tepkiye, *'Onu himayeme aldım. Çünkü o, aynı zamanda benim kız kardeşimin oğludur. Ben kız kardeşimin oğlunu koruma hakkına sahip değil miyim?'* diyerek cevap verdi. Bu arada, konuşmaları dinleyen Ebû Leheb, risâlet sûresince ara sıra olduğu üzere, aile bağlarının depreşmesiyle Mahzûm oğullarına sert bir çıkış yaptı: *'Sizler bu ihtiyara karşı fazla ileri gittiniz. Ya onunla uğraşmaktan vazgeçersiniz, ya da onun istediği her şeyin olması için kendi yanında yer almakta hiç tereddüt etmeyiz.'*[4] Bunun üzerine Mahzûm oğulları işin büyüdüğünün görüp, özür dileyerek oradan ayrıldılar.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/144; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/76; Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/222.

2- Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/221; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/204.

3- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II/10; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/78.

4 İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II/10.

İkinci Habeşistan Hicreti

> Ey Kral! Biz müşrik bir kavimdik. Putlara tapardık. Sapıklık ve bilgisizlik içerisinde yaşıyorduk... Ancak birgün, Allah, bize içimizden birisini peygamber olarak gönderdi. O'nun doğruluğunu, güvenilirliğini ve vefasını çok yakından biliyorduk. O bizi, bir olan, ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmeye; atalarımızdan bize gelen yanlışlıkları terk etmeye, putları reddetmeye davet etti. Gene bu peygamber bizleri doğru söylemeye, emaneti sahibine iade etmeye, akrabalık bağlarına saygı göstermeye, komşuluk hakkına itaat etmeye, cinayetten ve kan dökmekten kaçınmaya, bütün ahlâksızlıkları terk etmeye, yalancı şahitlik yapmamaya, öksüzün malını vermeye, namuslu kadınlara iftira atmamaya davet etti. Ve yine bize namaz kılıp, zekat vermeyi emretti. Bizler bu peygambere inanmış, O'nun davet ettiklerini kabul etmiş kişileriz. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmuyoruz. Allah'ın bize helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram kabul ederiz; hiçbir şekilde aksini iddia etmeyiz... (Cafer b. Ebû Talib)

Habeşistan'a ilk hicretlerini takiben, yalan bir haber üzerine Mekke'ye dönen müminler, ilk zamanlar akrabaları olan bazı müşriklerin himayelerinde herhangi bir baskı veya işkenceyle karşılaşmadan günlerini geçirmelerine karşılık, bir süre sonra bunlar da işkencelere uğramaya başladılar. Müşrikler, akrabaları olan müminleri himayeden vazgeçip zorbalıklarını onlara da yönelttiler. Bunun nedeni, söz konusu müminlerin, Osman b. Maz'ûn'un yaptığı gibi müşriklerin himayelerini reddetmeleri olabileceği gibi, müşriklerin bir müddet sonra himayenin gereğini yerine getirmekten vazgeçmeleri de olabilir. Özellikle bu ikinci ihtimalin doğru olması durumunda, daha önce, her kabile veya ailenin kendi içlerinden çıkan müminlere baskı ve işkence yapmasıyla ilgili Dâru'n-Nedve kararının tekrar uygulamaya konduğu veya bu nitelikte yeni bir karar alınmış olabileceği düşünülebilir. Fakat asıl neden her ne olursa olsun, şurası kesin ki, fazla bir süre geçmeden Habeşistan'dan dönen müminlere yönelik baskı ve işkenceler tekrar başladı. Seleme b. Hişam, amcası ve kardeşi tarafından hapsedilip aç ve susuz bırakılırken, Abdullah b. Süheyl, babası tarafından hapsedildi. Hişam b. Âs da hapsedilenler arasındaydı. Böylelikle bütün müminlere yönelik işkenceler olabildiğince ağır bir şekilde tekrar uygulanmaya başlanmış oldu. Bu durum karşısında Resûlullah birinciyle aynı yıl, müminlere tekrar hicret izni verdi. Bu sefer hicrete katılanlar önce-

kinc oranla daha fazlaydı. 100'ü aşkın mümin hicrete katıldı.* İkinci hicrete katılanların sayısının bu şekilde artmasının nedeni, daha önce Habeşistan'a hicret edenlerin oralarda karşılaştıkları olumlu tutum ve tavırlar olabileceği gibi, Mekke'de müşriklerin zulüm ve işkencelerin daha da ağırlaşmış olması veya her ikisi birden olabilir.

* Kaynakların hicrete katılanlarla ilgili verdikleri liste şöyledir: Cafer b. Ebû Talib, Esma b. Umeyr (Cafer b. Ebû Talib'in eşi), Osman b. Affan, Rukayye binti Resûlullah (Osman b. Affan'ın eşi), Amr b. Said, Fâtıma binti Safvan (Amr b. Said'in eşi), Halid b. Said (Amr b. Said'in kardeşi), Umeyne binti Halef (Halid b. Said'in eşi), Ubeydullah b. Cahş, Ümmü Habibe binti Ebû Sûfyan (Ubeydullah b. Cahş'ın eşi), Abdullah b. Cahş, Kays b. Abdullah, Bereke binti Yesar (Kays b. Abdullah'ın eşi, Ebû Sûfyan'ın eski kölesi), Muaykıb b. Devs, Ebû Huzeyfe b. Utbe, Ebû Musa el Eş'arî, Utbe b. Gazvan, Zübeyr b. Avvam, Esved b. Nevfel (Hz. Hatice'nini yeğeni), Yezid b. Zem'a, Amr b. Ümeyye,Tuleyb b. Umeyr, Mus'ab b. Umeyr, Suveybit b. Sa'd, Cehm b. Kays, Ümmü Harmele binti Andulesved (Cehm b. Kays'ın eşi), Amr b. Cehm (Cehm b. Kays'ın oğlu), Huzeyme b. Cehm (Cehm b. Kays'ın oğlu), Ebû'r-Rum b. Umeyr, Firas b. Nadr, Abdurrahman b. Avf, Amir b. Ebû Vakkas, Muttalib b. Ezher, Remle binti Ebî Avf (Muttalib b. Ezher'in eşi), Abdullah b. Mes'ud, Utbe b. Mes'ud (Abdullah b. Mes'ud'un kardeşi), Mikdad b. Amr, Hâris b. Halid, Reyta b. Hâris (Hâris b. Halid'in eşi), Amr b. Osman, Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed, Ümmü Seleme b. Ebû Ümeyye (Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed'in eşi), Şemmas b. Osman, Hebbar b. Sûfyan, Abdullah b. Sûfyan (Hebbar b. Sûfyan'ın kardeşi), Hişam b. Huzeyfe, Seleme b. Hişam, Ayyaş b. Rebi'a, Muaddib b. Avf, Osman b. Maz'un, Saib b. Osman (Osman b. Maz'un'un oğlu), Kudame b. Maz'un (Osman b. Maz'un'un kardeşi), Abdullah b. Maz'un (Osman b. Maz'un'un kardeşi), Hatıb b. Hâris, Fâtıma b. Mücellil (Hatib b. Hâris'in eşi), Muhammed b. Hatıb (Hatib b. Hâris'in oğlu), Hâris b. Hatıb (Hatib b. Hâris'in oğlu), Hattab b. Hâris (Hatib b. Hâris'in kardeşi), Fükeyhe b. Yesar (Hatıb b. Hâris'in eşi), Sûfyan b. Ma'mer, Hasane (Sûfyan b. Ma'mer'in eşi), Cabir b. Sûfyan (Sûfyan b. Ma'mer'in oğlu), Cunâde b. Sûfyan (Sûfyan b. Ma'mer'in oğlu), Şurahbil b. Hasane (Hasane hatunun önceki kocasından oğlu), Osman b. Rebi'a, Huneys b. Huzafe, Hişam b. As, Kays b. Huzafe, Abdullah b. Huzafe(Kays b. Huzafe'nin kardeşi), Bişr b. Hâris, Suayd b. Hâris (Bişr b. Hâris'in kardeşi), Saib b. Hâris (Bişr b. Hâris'in kardeşi), Hâris b. Hâris (Bişr b. Hâris'in kardeşi), Abdullah b. Hâris (Bişr b. Hâris'in kardeşi), Umeyr b. Riab, Mahmiyye b. Cez'a, Mamer b. Abdullah, Urve b. Abdüluzza, Adiy b. Nadle, Numan b. Adiy (Adiy b. Nadle'nin oğlu), Amir b. Rebi'a, Leyla binti Eb'i Hasme (Amir b. Rebi'a'nın eşi), Ebû Sebre b. Ebû Ruhm, Ummü Gülsüm binti Süheyl (Ebû Sebre b. Ebû Ruhm), Abdullah b. Mahreme, Abdullah b. Süheyl, Selît b. Amr, Sekran b. Amr (Selît b. Amr), Sevde binti Zemea (Sekran b. Amr), Mâlik b. Zemea(Sevde binti Zemea'nın kardeşi), Amre binti Sa'dî, Hatıb b. Amr, Sa'd b. Havle, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Süheyl b. Beyzâ, Amr b. Ebû Serh, Iyâz b. Züheyr, Osman b. Abduganın, Said b. Abdukays, Hâris b. Abdukays (Said b. Abdukays)

Ebû Bekir'in Hicret Girişimi

Mekke müşriklerinden gördüğü baskı ve eziyetler nedeniyle Ebû Bekir de Habeşistan'a hicret etmeyi düşündü. Düşüncesini Resûlullah'a açarak, izin istedi. Resûlullah'tan izin alması üzerine akrabalarından Hâris b. Halid'le birlikte yola çıktı. Bir-iki gün süren yolculuğu takiben, Kare kabilesinin ileri gelenlerinden İbn Duğunne ile karşılaştı. İkisi de birbirlerini yakından tanıyorlardı; eskiden dost idiler. İbn Duğunne, Ebû Bekir'e yolculuğunun nedenini sordu. Ebû Bekir, *'Kavmim çok baskı yaptı. Büyük sıkıntılar verdiler. Sıkıştırdıkça sıkıştırdılar. Bu nedenle Mekke'den ayrıldım'* diyerek Mekke'den ayrılış nedenini açıkladı. İbn Duğunne duyduklarını kabullenemedi. Çoktandır tanıdığı Ebû Bekir gibi ahlâkî meziyetlerle donanmış bir şahsiyetin böylesi zorluklara muhatap olması, yurdundan atılması zoruna gitti: *'Bu nasıl olur? Sen kavminin ziynetlerinden, hazinelerindensin. Kimse senin yerini dolduramaz. Sen, iş göremeyenlere yardım eder, düşkünleri korur, konukları ağırlar, halka yardımcı olursun. Senin gibi bir adam nasıl olurda bu eziyetlerle karşılaşıp, yurdundan kovulur? Geri dön. Bundan sonra benim himayemdesin. Artık Rabbine dilediğin gibi ibadet et'* dedi.

İbn Duğunne sadece Ebû Bekir'i himayesine aldığı için, Hâris b. Halid yoluna devam etti. Ebû Bekir, İbn Duğunne ile beraber Mekke'ye döndü. Mekke'ye geldiklerinde İbn Duğunne Kâbe'ye giderek hamiliğini ilan etti: *'Ey Kureyş halkı! Bilin ki ben Ebû Kuhafe'nin oğlunu himayeme aldım. Bundan böyle ona hiç kimse dokunmayacak. Ona ancak iyilik edilecek'*. Sonra Mekke ileri gelenleriyle görüşerek, Ebû Bekir gibi bir şahsiyeti yurdundan ayrılmak zorunda bıraktıkları için çok kötü bir şey yaptıklarını söyledi; onları kınayıp, aşağıladı. Mekke ileri gelenleri İbn Duğunne'ye hiçbir şey demeyip, onun hamiliğini kabul ettiler. Ebû Bekir, İbn Duğunne'nin himayesi nedeniyle baskı ve sıkıntılardan kurtuldu.

Ebû Bekir yüksek sesle Kur'an okumayı severdi. Müşrikler, Ebû Bekir'in yüksek sesle Kur'an okumasından rahatsız olmaya başladılar. Kur'an'ı evinde ve sessizce okumasını istediler. İbn Duğunne, kendisine iletilen bu isteği Ebû Bekir'e bildirdi. Ebû Bekir, yüksek sesle Kur'an okumayı, görünür yerlerde namaz kılmayı bir müddet terk edip, Kur'an'ı evinde sessizce okumaya ve namazını da yine evinde kimse görmeden kılmaya başladı. Bu arada, evinin yanında sadece namaz kılmak ve Kur'an okumak için bir mekân oluşturdu. Fakat bütün bunlara rağmen çoğu zaman kadınlar ve çocuklar, kalabalık bir halde, Ebû Bekir'in namaz kılışını görmek ve okuduğu Kur'an'ı duymak için evinin yanına toplanıyorlardı. Bu durum Mekke eşrafını rahatsız etti. İbn Duğunne'ye haber göndererek, görüşme isteklerini bildirdiler. İbn Duğunne gelince de sıkıntılarının nedenini açıkladılar: *'Kadınlarımızın ve çocuklarımızın Ebû Bekir nedeniyle dinden çıkmasından korkuyoruz. Ebû Bekir'i bundan men et. Biz senin hamiliğini tanıdığımızı bildiren sözümüzden*

dönmüş değiliz. Ancak Ebû Bekir'in bu durumu sözümüzün dışında yer almaktadır. Bu nedenle ondan, senin hamiliğini reddetmesini iste ve bizi onunla baş başa bırak'. İbn Duğunne, Ebû Bekir'e giderek durumu anlattı. Kur'an'ı kimsenin duymayacağı şekilde evinde okumasını istedi. Eğer bunu kabul etmeyecekse hamiliğinden çıkmasını bildirdi. Ebû Bekir hiç tereddüt etmeden İbn Duğunne'nin hamiliğini reddetti ve *'Ben bundan böyle yüce Allah'ın ve Resûlünün hamiliğini istiyorum'* dedi. Bu sözleri, iman kardeşliğine ve Allah'ın dostluğuna sığınmaya karar verdiğinin ifadesiydi. İbn Duğunne geri dönerek durumu Mekke eşrafına bildirip *'Artık adamınızla başbaşasınız'* dedi. Mekke eşrafı bunu büyük bir özlemle bekliyordu. Bütün öfkelerine rağmen Ebû Bekir'e müdahale edememenin verdiği çaresizlikle dolup taşmışlardı. İbn Duğunne artık Ebû Bekir'in kendisinin himayesinden olmadığını söyleyince, bu anı büyük bir özlemle bekleyen müşriklerden birisi koşarak gidip elindeki toprakları Ebû Bekir'in başına saçtı. Başa toprak saçmak, hem bir hakaret ve hem de fiziksel bir zarar verme davranışı olması nedeniyle önemliydi. O müşrik bu davranışıyla Ebû Bekir'e artık aşağılanmış; değerini kaybetmiş, koruması bulunmayan birisi olduğu mesajını vermişti. Ebû Bekir durumu Velid b. Muğire ve Âs b. Vâil'e bildirip, şikayetçi olunca, onların cevabı gerçekleşen durumu onaylamak oldu; *'Bunu sen istedin'* dediler. Ebû Bekir yapacağı bir şey olmadığını, Mekke eşrafının boy hedefi haline geldiğini ve kendisini zor günlerin beklediğini anladı. Ama Mekke'de kaldı ve hicret etmedi.

Mekke Eşrafının Yeni Bir Girişimi

Müminler ilk defa Habeşistan'a hicret ettikleri zaman, Mekke müşrikleri hicret eden müminleri sadece sahile kadar takip etmişler ve daha başka bir girişimde bulunmamışlardı. Ancak Habeşistan'a ikinci defa hicret edilmesi ve bu hicrete katılanların sayısının oldukça fazla olması, Mekke eşrafını korku ve sıkıntılara sevk etti. Zira, Habeşistan'la büyük ticarî ilişkileri vardı. Habeşistan'a hicret eden müminlerin, Habeşistan'la olan ticaretlerine zarar verebileceklerini düşündüler. Böylesi bir durum Mekke ekonomisi için önemli bir kayıp olurdu. Fakat daha da önemlisi Habeşistan'daki bu müminlerin kendilerine çokça taraftar bularak, Mekke için bir tehlike teşkil etmeleri ihtimaliydi. Zira Habeşliler de vahye inanıyorlardı ve bu özellik müminlerle Habeşliler arasındaki yakınlaşmanın önemli bir nedeni olabilirdi. Üstelik o zamana kadar vahyolunan ayetlerden müminlerin diğer din mensuplarından en çok Hıristiyanlara yakınlık duyduklarını biliyorlardı. Ayrıca Habeşistan yönetiminin Hicaz bölgesini de yönetimine katmak gibi çok eskilere uzanan bir arzusu vardı. Habeş yönetiminin bu arzusu söz konusu müminler nedeniyle tekrar depreşebilirdi. Mekke ileri gelenleri hemen bir heyet oluşturarak Habeşistan'a gönderdiler. Heyet, müminlerle Habeş yönetimin muhtemel birlikte-

liğini önleyecek bir stratejiyle hareket edecekti. Gelişmeler şu şekilde gerçekleşti:

Mekke eşrafı aralarında yaptıkları görüşmeler sonucunda, Dâru'n-Nedve'nin önemli üyelerinden ve Mekke eşrafının temsilcilerinden Âs b. Vâil'in oğlu Amr ile Ebû Rebi'a'nın oğlu Abdullah'ı değerli hediyelerle Habeşistan'a göndermeye karar verdiler. Bu iki elçiyi gönderirken görevlerini şu şekilde bildirdiler: '*Necaşi ile görüşmeden önce devlet adamlarına ve kumandanlarına hediyelerini verin. Sonra Necaşi'ye hediyesini verin. Necaşi'den, aramızdan gidenlerle görüşmesine fırsat vermeden onları iade edeceği sözünü alın*'. Mekke eşrafının, Habeşistan'a gönderdikleri elçilerine, Necaşi'nin müminlerle konuşmasına fırsat vermeden iade sözünü almaları için gayret sarf etmelerini emretmelerinden anlaşılacağı üzere, bütün amaç müminlerle Habeşistan yönetimi arasında bir yakınlaşmanın başlamasını önlemekti. Ayrıca burada dikkatleri çeken bir husus daha vardır. Habeşistan'a hicret edenler hep birlikte gitmiş değillerdi. Gruplar, aileler halinde veya teker teker gidip Habeşistan'da bir araya gelmişlerdi. Mekke heyeti Habeşistan'a gittiği zaman belki yüz kişi değilse bile, bu sayıya yakın bir mümin topluluğu Habeşistan'da bulunuyordu. İlginç olan şey şudur: Bu kadar kişiyi Mekke'ye getirmesi için Habeşistan'a sadece iki kişi gönderilmişti. Bu iki kişinin Necaşi'nin onayını alarak müminleri Habeşistan'dan çıkarsalar dahi, Mekke'ye getirmeye güçlerinin yetmeyeceği kesindir. Bundan da Mekke liderlerinin amacının, müminleri Mekke'ye getirmek değil, müminlerle Habeş idaresinin arasını açmak olduğu anlaşılıyor. Mekke heyetinin Habeş devlet adamları ile görüşmeleri sırasındaki sözleri bu ihtimali kuvvetlendirmektedir: '*Bizden bazı akılsız, beyinsiz, serseri gençler gizlice sizin ülkenize gelmiş bulunuyorlar. Onlar bizim dinimizi terk ettikleri gibi sizin dininize de girmediler. Bunlar benzeri olmayan bir dine mensuplar. Bizim büyüklerimiz, bizleri onları iade etmeniz için size gönderdiler. Bu konuyu Necaşi ile görüşürken bize yardımcı olacağınızı umuyoruz. Çünkü elbette ki bu adamları bizler sizden daha iyi bilip, tanımaktayız*'.

Öncelikle Habeş devletinin ileri gelen idarecileriyle görüşerek, onları kendilerini desteklemeleri yönünde etkileyen Mekke heyeti, bu adamların da yardımıyla Necaşi'nin huzuruna çıktılar. İsteklerini dile getirdiler: '*Saygıdeğer Necaşi! Bizden bazı serseriler kavimlerinin dinini terk ettiler. Sizin dininize de girmiş değiller. Onlar çok farklı bir dine mensup oldular. Onlar şimdi senin ülkende bulunuyorlar. Onların babaları, aileleri, amcaları ve kavimleri bizi sana gönderdiler ve onları iade etmeni istiyorlar. Onların durumunu elbette ki bizler sizlerden daha iyi bilmekteyiz.*' Necaşi'nin adamları da, Mekke heyetiyle daha önceki gizli anlaşmaları gereği, heyetin bu sözlerini tasdik edip, müminlerin iadenin doğru bir karar olacağını söylediler. Fakat Necaşi'nin hiç beklemedikleri sözleri, Mekke heyetinin bütün planlarını bozdu: '*Onlarla konuşup, görüşmeden onları size iade etmem. Onlar benim ülkeme sığınmış bulunuyorlar. Başkalarını değil de beni tercih etmeleri, kendileriyle görüşme-*

mi gerektirir. Eğer onlar sizin dediğiniz gibiyse iade ederim, fakat değillerse iade etmem'.

Müminler Mekke heyeti ile Necaşi arasındaki görüşmelerden ve Necaşi'nin kararından haberdar olunca aralarında görüşüp ne yapacaklarını düşündüler. Kararlarını belirlemede zorlanmadılar: '*Vallahi, dinimizle ilgili olarak Peygamberimizin bize getirdiği şeyleri söyleyeceğiz. Ne olursa olsun. Başkası bize yakışmaz*' dediler. Bu sözlerden de anlaşılıyor ki, müminlerin korkusu, Hıristiyanlarla ilgili bildiklerini olduğu şekliyle söylerlerse Necaşi'den tepki görmeleri ihtimaliydi. Çünkü kendilerinin bildiği ayetler Hıristiyanları her ne kadar diğer din mensupları içerisinde en olumlu kesim olarak ifade etmekteyse de, sonuç itibarıyla onların da müşrik olduğunu, yanlışlıklar içerisinde bocaladıklarını ilan ediyordu. Fakat dinleri için bütün zorluklara katlanmış müminlerin, yeni bir zorluk için dinlerini çarpıtıp değiştirmeleri, yalan söylemeleri düşünülemezdi. Muhtemel gelişmeler nedeniyle ne kadar korksalar da, doğruyu söylemeye karar vermekte zorlanmadılar.

Necaşi'nin huzuruna çıktıkları zaman Mekke heyeti secde etmesine karşılık, müminler secde etmediler. Necaşi bunun nedenini sordu. Müminlerin sözcüsü sıfatıyla Cafer gerekçelerini kısaca açıkladı: '*Bizler sadece Allah'a secde ederiz*'. Necaşi tekrar sordu: '*Niçin?*' Cafer'in bu soruya cevabı da kısa ve açıktı: '*Çünkü Allah bize bir peygamber gönderdi. O peygamber Allah'tan başka hiçbir şeye secde etmememizi emretti*'. Bu kısa konuşmalardan sonra asıl konuya gelindi. Necaşi, '*Sizin mensubu olduğunuz din de nedir? Niçin kavminizin dinini terk ettiniz. Niçin Hıristiyan veya Yahudi olmadınız? Dininizin özelliği nedir?*' diye sordu. Bu sırada Necaşi'nin bütün danışmanları toplanmış, hatta muhtemel bir tartışma için din kitaplarını yanlarında getirmiş bir halde bekliyorlardı. Cafer, Hıristiyan din adamlarının ellerinde kitaplarla hazır bekledikleri ve kendileriyle tartışmaya hazırlandıkları, Mekke heyetinin de düşmanca bakışlarla kendilerini seyrettikleri bir ortamda konuşmaya başladı:

> Ey Kral! Biz müşrik bir kavimdik. Putlara tapardık. Sapıklık ve bilgisizlik içerisinde yaşıyorduk. Ölü etini yer, komşuya kötülük eder, bütün ahlâksızlıkları çekinmeden işlerdik. Haramları helâl sayar, birbirimizin ve başkalarının kanını dökerdik. Güçlü olanlar zayıf olanları ezmekten çekinmezdi. Uzun bir süre bu şekilde yaşadık. Ancak birgün, Allah, bize içimizden birisini peygamber olarak gönderdi. O'nun doğruluğunu, güvenilirliğini ve vefasını çok yakından biliyorduk. O bizi, bir olan, ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmeye; atalarımızdan bize gelen yanlışlıkları terk etmeye, putları reddetmeye davet etti. Gene bu peygamber bizleri doğru söylemeye, emaneti sahibine iade etmeye, akrabalık bağlarına saygı göstermeye, komşuluk hakkına itaat etmeye, cinayetten ve kan dökmekten kaçınmaya, bütün ahlâksızlıkları terk etmeye, yalancı şahitlik yapmamaya, öksüzün malını vermeye, namuslu kadınlara iftira atmamaya davet etti. Ve yine bize namaz kılıp, zekat vermeyi emretti. Bizler bu peygambere inan-

mış, O'nun davet ettiklerini kabul etmiş kişileriz. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayız. Allah'ın bize helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram kabul ederiz; hiçbir şekilde aksini iddia etmeyiz. Fakat kavmimiz bize saldırıp, işkenceler ettiler. Dinimizden ayrılmamız, eskiden olduğu gibi sorumsuzca istediğimiz gibi davranıp, yaşamamız için bizi zorladılar. Putlara tapmamızı emrettiler. Biz de onların bu baskı ve işkenceleri karşısında, senin ülkene göç etmeye karar verdik. Seni başkalarına üstün tuttuk. Çünkü senin zorba olmadığını, sana sığınanları koruyacağını umduk.[1]

Cafer b. Ebû Talib'in samimi, fakat açık ve hiçbir şeyi gizlemeyen bu konuşması karşısında, Necaşi, İslâm hakkında daha fazla bilgi edinmek arzusuyla *'Yanınızda, Allah'tan gelen sözlerden bir şey var mı?'* diye sordu. Cafer bazı ayetleri okuyabileceğini söyleyince Necaşi *'Onları bana oku'* dedi. Cafer ezberindeki bazı ayetleri okumaya başladı. Cafer'in okuduğu ayetler son derece önemliydi. Çünkü o, Mekke müşriklerinin durumlarını konu alan bir sûreyi veya ayetleri değil, Mekke heyetinin iddialarına dayanak olan ve Hıristiyanların yanlışlarını ifade eden Meryem sûresini bir kısmını okudu:

Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sa'd. Bu anlatılacak olaylar, kulu Zekeriyya'ya Rabbinin bahşettiği rahmeti dile getiren bir hatırlatmadır. O, gizli bir seslenişle Rabbine yakararak şöyle demişti: *'Ey Rabbim! Doğrusu artık kemiklerim gevşedi, saçlarım ağardı, fakat şimdiye kadar sana yönelttiğim dualarımdan hiçbirini cevapsız bıraktığına şahit olmadım. Gerçek şu ki, ben göçüp gittikten sonra, arkamdan iş başına geçecek yakınlarımın yapacakları kulluktan kaygı duyuyorum. Karım da baştan beri kısır. Öyleyse bana katından, benim yerimi alacak bir yardımcı bahşet ki bana ve Yakub'un soyuna mirasçı olsun. Ey Rabbim! O'nu hoşnut olacağın bir ahlâkla donat!'* Bunun üzerine melek kendisine şöyle dedi: *'Ey Zekeriyya! Seni ismi Yahya olan bir oğulla müjdeliyorum. Bu isim daha önce hiç kimseye verilmedi'.* Zekeriyya: *'Ey Rabbim!'* dedi. *'Karım kısır olduğu halde ve ben de yaşlanarak bütünüyle güçsüz bir duruma düşmüşken, benim nasıl oğlum olabilir ki?'* Melek *'Orası öyle ama, Rabbin diyor ki: 'Bu benim için kolaydır, tıpkı daha önce seni yoktan var ettiğim gibi'* dedi. Zekeriyya: *'Rabbim, öyleyse bana bir işaret ver!'* diye yalvardı. Allah buyurdu: *'Senin işaretin, sapasağlam olduğun halde, üç gün, üç gece insanlarla konuşamaman olacak'.* Zekeriyya, ibadet ettiği yerden kavminin karşısına çıkıp onlara: *'Sabah akşam, Rabbinizin sınırsız yüceliğini anın!'* diye işaret etti. Ve çocuk doğup büyüdüğünde O'na: *'Ey Yahya! Kitab'a kuvvetle sarıl!'* dedik. Biz O'na, çocukken doğru düşünme yeteneği vermiştik. Tarafımızdan O'na, kalp yumuşaklığı ve arınmışlık da verilmişti; O günah ve fenalıkların tümünden sakınırdı. Ana-babasına iyilik ederdi, zorba ve âsî de değildi. Bunun içindir ki, doğduğu gün de, öldüğü gün de Allah'ın selâmı O'nun üzerinedir; diriltilerek kabrinden çıkartılacağı gün de yine O'nun üzerine olacaktır. Ey Rasûlüm! Sana indirdiğimiz kitaptaki Meryem kıssasını da hatırla ve başkalarına da hatırlat. Hani O ailesinden ayrılıp, evinin doğu tarafına çekilmişti de, aile-

siyle arasına bir perde germişti. Derken O'na görevli meleğimiz Cebrail'i gönderdik de, bu melek Meryem'e tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem O'nu görünce: *'Ben, senden sınırsız rahmet sahibi Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyorsan, bana yaklaşma!'* dedi. Melek: *'Ben, yalnızca Rabbinin bir elçisiyim. Sana tertemiz bir oğlan çocuğu bağışlamak üzere gönderildim'* dedi. Meryem: *'Bana bir insan dokunmamışken, benim nasıl oğlum olabilir? Ve hem ben, kötü ahlâklı bir kadın da değilim'* dedi. Melek: *'Gerçek, dediğin gibidir. Ama Rabbin buyurdu ki: 'O çocuk olma meselesi, bana göre kolaydır. Hem o olacak çocuğu, insanlara kudretimizi gösteren bir alamet ve tarafımızdan bir rahmet kılmak için, bunu yapacağız. Ve bu Allah tarafından, önceden karara bağlanmış bir hükümdür.'* Böylece Meryem, O çocuğa gebe kaldı ve O'nunla uzak bir yere çekilip gitti. Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine sürükledi de o zaman: *'Keşke bu durum başıma gelmeden önce ölseydim de, unutulup gitseydim!'* dedi. Bunun üzerine hurma ağacının alt tarafından Meryem'e şöyle seslenildi: *'Üzülme, Rabbin senin altında bir ırmak akıttı. Hurma ağacını, kendine doğru silkele ki, üzerine olgun, taze hurmalar dökülsün. Ve sonra da ye iç, doğacak olan bu çocuktan dolayı da gözün aydın olsun! İnsanlardan birini görürsen, ona de ki: Ben, O sınırsız rahmet sahibi Rahman olan Allah için, bir süre konuşmamaya söz verdim, bu yüzden bugün insanlardan hiçbir kimseyle konuşmayacağım.'* Bir süre sonra, çocuğunu kucağında taşıyarak kavmine döndü. *'Ey Meryem!'* dediler. *'Sen gerçekten tuhaf bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban, kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz, hayasız bir kadın değildi.'* Bunun üzerine Meryem, kundaktaki çocuğa işaret etti. Onlar: *'Daha beşikteki bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz ki'* dediler. Fakat, o beşikteki çocuk: *'Bakın!'* dedi *'Allah'ın kuluyum ben. O bana kitap verdi, beni peygamber yaptı. Ve nerede olursam olayım, hayırlı kılmıştır beni, yaşadığım sürece bana namaz kılmayı, zekat vermeyi de emretti. Beni anama iyilik eden biri kıldı ve beni, başkaldıran zorba da yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve hayata yeniden döndürüleceğim gün de, selâmet içindeyim.'* İşte budur Meryem oğlu İsa; onların şüpheye düştükleri şey hakkında, gerçek söz budur. Bir çocuk edinmek Allah'a asla yaraşmaz. Sınırsız yüceliğiyle O, böyle bir şeyin üstünde ve ötesindedir. Bir işin olmasını istedi mi ona *'ol'* der o da oluverir. Ve İsa'nın, her zaman söylediği gerçek şudur: *'Şüphesiz benim Rabbim de, sizin Rabbiniz de Allah'tır. Öyleyse yalnızca O'na kulluk edin. Dosdoğru yol yalnızca budur...'* (Meryem, 19:1...)

Meryem sûresinin ayetlerini işiten Necaşi duygulandı, gözleri yaşardı ve *'Bu duyduklarım, Musa'nın ve İsa'nın getirdikleriyle aynı kaynaktan'* diyerek Cafer'in okuduğu ayetlerin ilâhî kelam olduğuna inandığını söyledi. Hemen arkasından da kararını Mekke heyetine hitaben bildirdi: *'Vallahi onları sizlere teslim etmeyeceğim. Hiç kimse onlara bir zarar veremeyecek'*. Necaşi'nin bu kararı Mekke heyetinin bütün planlarını alt üst etti. İtiraz ve ricalarını bildirdilerse de işe yaramadı. Necaşi kararında en ufak değişikliğe gitmedi. Mekke heyeti, hayal kırıklığına uğramış bir şekilde Necaşi'nin huzurundan ayrıldı. Son bir umutla yeni bir plan tasarladılar.

Ertesi gün Necaşi'nin huzuruna çıkıp, '*Onlar Meryem'in oğlu İsa'ya insan diyorlar*' diye şikayet ettiler. Bunun üzerine Necaşi müminleri çağırtarak Hz. İsa hakkında ne düşündüklerini sordu. Cafer; '*Bu konuda Peygamberimiz bize ne demişse ancak onu deriz. Peygamberimiz bize Meryem oğlu İsa'nın Allah'ın kulu, Resûlü, rûhu ve bir bakire olan Meryem'e ilka ettiği kelamı olduğunu bildirdi*' deyince, Necaşi elini yere uzatıp bir çöp alarak '*Sizin bu söylediğinizle, İsa b. Meryem'in söylediği arasında bu çöp kadar dahi fark yok*' dedi. Bunun üzerine orada bulunan Hıristiyan din adamları öfkelenip, homurdanmaya başladılar. Necaşi onlara da hitap ederek, nihaî kararını açıkladı: '*Siz ne kadar homurdansanız da vallahi gerçek olan ancak budur*'. Sonra müminlere dönerek; '*Sizler, artık ülkemde emniyettesiniz. Size hiç kimse dokunamaz. Dokunacak olan zarar görür*'. Daha sonra adamlarına Mekke heyetini göstererek; '*Bunların getirdikleri hediyeleri iade edin. Allah bu mülk ve saltanatı bana verirken rüşvet almadı ki, ben onlardan rüşvet alayım. Onlara ve hediyelerine ihtiyacımız yok. Onları ülkemden çıkarın*' dedi.

DİPNOT

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/359, 360; Ahmed, *Müsned*, V/290, 291; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, III/261; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/20, 21.

Bir Mucize

> Rumlar, Arapların bulunduğu bölgeye yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Ancak onlar birkaç yıl içinde galip gelecekler. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevinecekler. Allah, dilediğine yardım eder, galip kılar. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir. Bu Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz; fakat insanların çoğu bunu bilmezler. (Rûm sûresi, 30:1-6)

Hicret eden müminlerin Habeş yönetimince kabul edilmeleri ve desteklenmeleri, Mekke eşrafı için oldukça kötü bir gelişmeydi. Ticarî faaliyetlerinin önemli bir merkezi konumundaki Habeşistan ile ilişkileri müminler nedeniyle bozulmuştu. Ciddi anlamda ekonomik kayba uğramışlardı. İslâm davetinin hiç ummadıkları bir zamanda elde ettiği bu destek, Mekke eşrafı tarafından, ikballerini tehlikeye sokan bir sürecin ilk adımı olarak düşünüldü. Gelenekselleşmiş korkularının gerçekleşmesinden çekindiler. Çünkü, tarihleri boyunca genellikle güneyden gelen Hıristiyan saldırı ve istilalarına maruz kalmışlardı. Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkarak Mekke'yi dinî/ticarî faaliyetlerin merkezi olmaktan çıkartma girişimi, Hıristiyan saldırılarının yakın zamandaki son örneğini teşkil ediyordu. Ayrıca, Bizans İmparatorluğu'nun Kuzey Batı Arap yarımadasındaki gücü de sıklıkla tehdit edici boyutlara ulaşıyordu. Birçok sefer, güneyden kuzeye uzanan önemli ticaret yolunun kuzey kısmı Bizans İmparatorluğu'na bağlı yerel idareler tarafından tehdit edilmişti. Mekke eşrafı, her ne kadar bölgenin Hıristiyan yöneticileriyle bazı anlaşmalar yapmayı başarmışlarsa da, bu durum, Hıristiyan İmparatorluğun Hicaz bölgesi Araplarının ticarî faaliyetleri için potansiyel bir tehlike olmasına son vermemişti. İmparatorluk fırsat buldukça gözünü Hicaz bölgesine, bölgedeki ticarî faaliyetlerin getirilerine dikmişti. Mekke yönetimi, Bizans İmparatorluğu'nun potansiyel tehditlerinden birisiyle yakın zamanda karşılaşmıştı. Yaşanan problemin kahramanı Osman b. Huveyris'di. Hicaz'ın yöneticisi olma hayalleri kuran Osman b.

Huveyris, Kayser ile görüşmüş, Hicaz bölgesindeki çok büyük miktarlara ulaşan ticarî faaliyetlerden bahsetmiş ve İmparatorluğun buraya egemen olmasının önemli bir ekonomik kaynağa sahip olmak anlamına geleceğini anlatmıştı. Osman b. Huveyris, kişisel ihtiraslarını gerçekleştirmek için belki bazı şeyleri abartmıştı, ama tamamen haksız da değildi. Hicaz bölgesinde iki önemli ticaret yolu vardı. Biri Amman'ı Irak'a bağlayan doğu yoluydu. Hint, Fars ve Yemen malları bu yoldan taşınırdı. Tüccarlar bu yolu kullanarak Yemen, Irak ve Suriye pazarlarına ulaşırlardı. İkinci yol ise Mekke'den geçen batı yoluydu. Asıl önemli olan da bu yoldu. Yemen, Habeş, Hint malları bu yoldan Şam'a ulaşırdı. Yine Anadolu, Mısır, Suriye başta olmak üzere kuzeyin ve batının malları bu yoldan Habeşistan'a, Yemen'e ve Hint'e giderdi. Bu yola hakim olan gerçekten önemli bir ekonomik faaliyeti kontrolüne almış olurdu. Bu nedenle Osman b. Huveyris, İmparatoru ikna etmekte zorlanmamış ve İmparator adına '*Hicaz Kralı*' sıfatıyla bölgeye gönderilmişti. Fakat Hicaz Arapları onun egemenliğini tanımadılar. Osman b. Huveyris'in bütün çaba ve çalışmaları bölge liderlerini ikna edemedi. Bunun üzerine, Osman b. Huveyris durumdan haberdar etmek ve yardım istemek için tekrar İmparatorun yanına döndüğünde zehirlenerek öldürüldü. Osman b. Huveyris'in gördüğü tepkinin nedeniyle ilgili olarak Kureyş'in ünlü hatiplerinden Ebû Zem'a b. Esved'in şu sözü, o günün Araplarındaki temel kişilik özelliklerinden birisini de göstermesi açısından önemlidir: '*Kureyş, itaatkâr olmayan bir topluluktur; ne krallık yapar ne de kendisine hükmedilmesine razı olur*'.

Genel olarak tüm Hicaz bölgesinin, özel olarak da Kureyş'in tüccar eşrafı, güneyin ve kuzeyin Hıristiyan yöneticilerine karşı hep son derece hassas dengeler üzerinde yer alan politik ilişkilerle işlerini yürütmüşlerdi. Güneyin veya kuzeyin saldırısına maruz kalmak veya bu bölgelerdeki ticarî faaliyetlerine engel olunması ise hep en önemli korkularını oluşturuyordu. İşte böylesi bir ortamda müminlerin Habeşistan yöneticilerinin desteğini almaları, Kureyş eşrafı için son derece önemli bir gelişme oldu. Kendi içlerinden çıkan bir grup insanın, Mekke'nin ikbaline zarar veren bir konuma sahip olmaları öfke ve kinlerini artırdı. Resûlullah'tan sıklıkla duydukları bazı ayetler ise sıkıntılarını katlayarak büyüttü. Şu nedenle ki, başta putperestler olmak üzere diğer dinler ve mensupları hakkında sert eleştirilerde bulunan Kur'an, Hıristiyanlar hakkında biraz daha yumuşak bir üslûp kullanıyor, hatta bazen onlar hakkında olumlu şeyler de ifade ediyordu. Şu bazı ayetler bunun örnekleriydi: '*İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir ve biz O'na teslim olmuş kimseleriz'. Resûlüm! Sana önceki kitapları tasdik eden bu Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar. Şunlardan (Araplardan) da ona iman eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi, ancak kâfirler bile bile inkâr ederler*'

(Ankebut, 29:46,47). 'Andolsun ki biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, vahyi birbiri ardınca indirmişizdir. Daha önce kendilerine kitap verdiklerimiz, Kur'an'a da iman ederler. Kur'an okunduğu zaman: 'Ona iman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik' derler. Onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve 'Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri arkadaş edinmek istemeyiz' derler' (Kasas, 28:51-55).

Bunlar, Mekke eşrafının, müminlerle Hıristiyanlar arasında benzerlik görmelerine neden olan şeylerdi. Müminlerin Hz. İsa'yı bir peygamber olarak kabul etmeleri, iki dinin de risâlet, vahiy, Cebrail gibi önemli kavram ve konu benzerliklerine sahip olmaları, Mekke eşrafının iki din arasındaki benzerliklerle ilgili kanaatlerini destekleyen somut dayanaklardı. Bu nedenle, içlerinden çıkan müminlerin birçok konuda Hıristiyanlarla ittifaka girmesinden korkuyorlardı.

Mekke eşrafı, müminlerin Habeşistan yönetimince kabul edilip, desteklenmeleri nedeniyle öfke ve korku içinde ne yapacaklarını düşündükleri bir sırada, kuzey-doğudan gelen bir haber sevinmelerine yol açtı. Gelen haber, bir süredir kötü rüyalar görmelerine neden olan olumsuz düşüncelerin dağılmasını sağladı. Gelen habere göre Bizans orduları Fars orduları karşısından büyük bir yenilgiye uğramış ve Irak, Suriye, Filistin bölgesi tamamıyla Farslıların eline geçmişti. Mekke eşrafı bu duruma birçok açıdan sevindi. Öncelikle Bizans nedeniyle sahip oldukları potansiyel tehlikeden kurtulduklarına sevindiler. Artık kuzey-doğudan gelebilecek bir Hıristiyan tehlikesinden bahsedilemezdi. Fars idaresine gelince, Fars nedeniyle bir problem yaşamamışlardı. Sevinçlerinin bir başka nedeni ise, Bizans'ın bu yenilgisinin, kendilerinin müminlerle ilişkilerinin geleceğiyle ilgili düşünce ve iddialarını kuvvetlendirmesiydi. Resûlullah'tan, o güne kadar, İslâm'ın egemen olacağını, putperestlerin yenilip yok olacaklarını duymuşlardı. İnanmak istemiyorlardı, ama gidişat Resûlullah'ın haklılığına şahitlik ediyordu. Ama şimdi durum değişmişti. Vahye dayanan bir dinin ordusu yenilmişti, üstelik bu ordu bir imparatorluk ordusuydu ve kendileri gibi putperest bir toplulugun ordusuna yenilmişti. İşte bu durumu, bundan sonra Resûlullah'a karşı sarf edecekleri üstünlük iddialarında delil olarak kullanabilir ve *'Bak hayallerin sona eriyor, Vahye inananlar perişan oluyor. Siz de böyle olacaksınız; biz de sizleri Farslıların Bizanslıları perişan ettiği gibi perişan edeceğiz'* diyebilirlerdi. Daha ilk andan itibaren düşündüklerini uygulamaya koydular. Büyük bir ukalalık ve şımarıklık içerisinde müminlerle alay etmeye, *'Sizi perişan edeceğimiz günler yakındır'* demeye başladılar. Müminler, müşriklerin bu şımarık davranışları ve alayları karşısında üzüldüler. Durumu izah etmekte zorlandılar. Psikolojik açıdan ezilmeye başladılar. İşte bu sırada vahyolunan bir grup ayet, müminler açısından durumu değiştirdi. Vahyo-

lunan ayetler Rûm sûresinin ayetleriydi ve şöyle deniliyordu: *'Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, Arapların bulunduğu bölgeye yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Ancak onlar, birkaç yıl içinde galip gelecekler. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevinecekler. Allah, dilediğine yardım eder, galip kılar. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir. Bu Allah'ın vâadidir. Allah vâdinden caymaz; fakat insanların çoğu bunu bilmezler' (Rûm, 30:1-6).*

Rûm sûresinin ilgili ayetleri, müminlerin bütün üzüntülerini sona erdirdi. Zira, yenilgiye uğramış Bizanslıların kısa süre sonra güçlerini toplayacakları ve Farslıları yenecekleri bildiriliyordu. Bugün müşriklerin sevinmelerine karşılık, o gün de müminler sevineceklerdi. Fakat bu ayetleri duyan Mekke eşrafı gülmekten kendilerini alamadılar; şımarıklıklarını daha da artırdılar. Çünkü mevcut şartlarda ayetle bildirilen durumun gerçekleşmesi ve Bizans ordularının Fars ordularını yenilgiye uğratması imkânsızdı. Özellikle de birkaç yıl gibi kısa süre içerisinde böyle bir şeyin gerçekleşmesi tamamıyla imkânsız bir durumdu. Bu nedenle, *'Sizi de biz perişan edeceğiz'* diyerek alay edip, aşağıladıkları Hz. Ebû Bekir'in, kendilerine Rûm sûresini okuması karşısında Ubeyy b. Halef, Ebû Bekir'i bahse tutuşmaya davet etti. Eğer üç yıl içerisinde Bizanslılar Farslıları yenilgiye uğratırlarsa on deve vermeye hazır olduğunu söyledi. Ama eğer bu gerçekleşmezse on deve alacaktı. Vahye güven konusunda en ufak kuşkusu bulunmayan Ebû Bekir, anında bahsi kabul etti. Sonra gidip durumu Resûlullah'a bildirdi. Resûlullah bahse karşı çıkmadı, fakat ayetteki *'bid'* teriminin üç-on yıl anlamına geldiğini hatırlatarak, develerin sayısını artırarak bahse konu olan süreyi uzatmasını söyledi. Ebû Bekir tekrar Ubeyy b. Halef'in yanına dönerek süreyi on yıla çıkarmak istediğini, ancak bunun karşılığında develerin sayısını yüze çıkaracağını söyledi. Yüz deve çok büyük bir miktardı. On yıl bile olsa, Rûmların Farslıları yenmesi imkânsız görünüyordu. Ubeyy b. Halef bahsi yeni biçimiyle kabul etmekte tereddüt etmedi. Bahsi kazanacağına o kadar emindi ki, Ebû Bekir bahisten dönmesin, sözünü unutmasın diye eşraftan bazı kimseleri bahislerine şahit tuttu.

Hz. Ebû Bekir ile Mekke eşrafından Ubeyy b. Halef'in bahsi önemliydi. Ebû Bekir sadece vahye güveniyordu. Ubeyy b. Halef ise mevcut şartlara. Elbette ki sonuçta kazanan Ebû Bekir oldu; vahyin dediği gerçekleşti. Ancak o günün şartlarında gerçekleşen mucizenin önemini anlamak için, mevcut şartları kısaca da olsa hatırlamakta fayda var.

Bizans İmparatoru Herakleios (610-641) tahta çıktığı zaman, ülke ekonomik açıdan perişan haldeydi. İdarî mekânizma felç olmuştu. Ücretli asker toplamaya dayanan ordu sistemi işlemiyordu; para olmadığı gibi, bütün malî kaynaklar da kurumuştu. Devletin batı bölgeleri Avarlar ve Slavlar tarafından işgal edilmişti. Fars istilası bu şartlar altında başladı. 611 yılında Doğu Anadolu ve Suriye'nin bir

kısmı Fars ordusu tarafından işgal edildi. 613 yılında Bizans ordusu Antakya'da büyük bir yenilgiye uğradı. İmparatorluğun doğusu korumasız kaldı. Fars orduları hızla her yeri işgale başladılar. 613 yılı içinde Damaskos (Şam), Tarsos (Tarsus) Fars orduları tarafında işgal edildi. İmparatorluk ordularının son kalıntıları da Doğu Anadolu'dan tamamen çekildi. Fars ordusunu durdurmak mümkün değildi; Fars ordusu çok kalabalık ve güçlüydü. Buna karşılık Bizans ordusu diye bir ordu kalmamıştı. Bir sel felaketi gibi her yeri silip süpüren Fars ordusu, Hıristiyanlığın önemli dini merkezi durumundaki Kudüs'ü de ele geçirdi (615). İşgal edilen şehirde günlerce katliam uygulandı. Bölge Hıristiyanları için son sığınak durumundaki Kudüs'e sığınan 90 bin kişi kılıçtan geçirildi. Kuvvetle muhtemeldir ki Kur'an'ın; *'Rumlar, Arapların bulunduğu bölgeye en yakın yerde yenildiler' (Rûm, 30: 2,3)* diye bahsettiği olay bu idi. Kudüs putperest Farslıların eline geçince, Büyük Kostantinos tarafından inşa ettirilen Kutsal Mezar Kilisesi yakılıp, yıkıldı. Hz. İsa'nın üzerine çakıldığına inanılan ve Hıristiyanlar için en kutsal eşya olan Kutsal Haç, Farslılar tarafından alınıp Fars ülkesine götürüldü. Bu Hıristiyanlar için moral açından büyük bir yenilgiydi. Yenilgi bununla da kalmadı, aynı yıl Fars ordusu İstanbul Boğazına kadar tüm Anadolu'yu tamamen işgal etti. Bizansın başkenti aynı anda batıdan Avar ve Slavların, doğudan ise Farsların arasında kaldı. Avar ve Slav orduları Batı surlarının dibinde gezinirken, Fars ordusu da Kadıköy sahillerine kadar indi.

Rûm sûresi vahyolunduğu zaman Bizans'ın durumu böyleydi. Hatta, bu sûrenin vahyolunuşunu takip eden yıllarda Fars işgali büyüyerek devam etti; 619 yılında Mısır'ı ve Kuzey Afrika'nın önemli bir kısmını işgal ettiler. Ancak elbette ki, vahyin bildirdiği aynen çıktı ve dokuz yıl sonra (624 yılında) Bizans orduları Fars ordularını büyük bir yenilgiye uğrattılar. Daha önce kaybettikleri tüm bölgeleri tekrar ele geçirdiler. O sene, müminler, daha önceleri anlayamadıkları bir şeyin de, Mekke yıllarındayken kendilerine bildirildiğini anladılar. Rûm sûresinde Farslıların uğrayacaklarından bahsedildikten sonra; *'O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevinecekler'* denilmişti. Müminler bunu, Farslıların yenilmesi ve müşriklerin şımarıklıklarının açığa çıkması nedeniyle yaşayacakları sevinç olarak anlamışlardı. Fars ordularının yenilme haberi kendilerine ulaştığı zaman, kendileri başka bir şeye seviniyorlardı. Bedir'de müşrik Mekke ordusunu yenilgiye uğratmışlardı. O zaman anladılar ki, Allah yıllar önce Bedir'deki zaferin neden olacağı sevinçten bahsetmişti. Müminlere bir müjde verilmişti.

Hz. Ebû Bekir'in girdiği bahsin sonucuna gelince; Fars ordusunun yenilgisi duyulduğu zaman Ubeyy b. Halef ölmüştü. Hz. Ebû Bekir, tüm Mekke eşrafının bildiği bahsin gereğine uyulmasını talep etti ve Ubeyy'in varislerinden bahiste kazandığı yüz deveyi alarak Medine halkına dağıttı.

İslâm'a Yeni Katılanlar

> Elbette ki sen ölülere asla duyuramazsın ve sırtlarını dönüp uzaklaşan, kalbi körelmişlere de çağrını duyuramazsın. Kalpleri kör olanları, sapıklıklarından döndürüp, doğru yola iletemezsin. Sen davetini ancak, mesajlarımıza inananlara ve böylece kendilerini bize teslim edenlere duyurabilirsin. (Rûm sûresi, 30: 52,53)
>
> Kim Allah'a inanırsa O da onun gönlüne doğru yolu ilham eder. Allah herşeyi hakkıyla bilendir. Allah'a ve O'nun elçisine itaat edin, eğer yüz çevirip uzaklaşırsanız bilin ki elçimizin görevi ancak bu mesajı açık bir şekilde size iletmektir. (Teğabun sûresi, 64: 11,12)

Müminlerden bir topluluğun Habeşistan'a hicret etmiş olması, Resûlullah'ın İslâm davetinde herhangi bir değişikliğe neden olmadı. O, yine eskisi gibi gizli-açık, bireysel-toplumsal davetine aynen devam ediyordu. Bu durum Mekke ileri gelenlerini daha da öfkelendirdi. Resûlullah'ın Mekke'de çok az sayıda müminle kalmış olmasına rağmen İslâm davetinde hiçbir şekilde geri adım atmamasını büyük bir cüretkarlık olarak değerlendirip, İslâm davetini önlemeye yönelik yeni tedbirler düşündüler. Fakat önceki karar ve uygulamalarından biliyorlardı ki, alaylar, aşağılamalar, yalanlamalar, baskılar ve işkenceler Resûlullah'ı hiçbir şekilde engellemiyordu. Mekke ileri gelenleri bu durumda büyük bir öfkeyle köpürüp taşmaktan başka bir şey yapamadılar. Ancak bazı kişisel tepkilerden de geri kalmadılar. Ebû Cehil'in gerçekleştirdiği kişisel tepki bunlardan birisi oldu. Fakat bu da aleyhlerine döndü ve Resûlullah'ın amcası Hamza'nın İslâm'a girmesine vesile oldu.

Hamza b. Abdülmuttalib'in İslâm'a Girişi

İslâm'a ve Resûlullah'a karşı öfkeyle dolu olan Ebû Cehil, Resûlullah'la karşılaştığı günlerin birisinde kin ve düşmanlığını dile getirip, Resûlullah'a ağır hakaretler yaptı, küfürler savurdu. Resûlullah onun bu kötü, aşağılık söz ve davranışları karşısında hiçbir şey demeden evine gitti. Çok üzülmüştü, ama yapabileceği bir şey

yoktu. Ebû Cehil ise, Resûlullah'a hakaret ettikten sonra her zaman olduğu gibi Kâbe'nin yanında oturan Mekke eşrafının toplantı yerine gitti ve sohbet halkasına katıldı.

Resûlullah'ın amcası Hamza b. Abdülmuttalib kahramanlığıyla ün yapmış birisiydi. O zamana kadar yeğeninin daveti karşısında sessiz kalmış, olumlu veya olumsuz bir tavır sergilememişti. Ebû Cehil'in Resûlullah'a hakaret ettiği gün, her zaman yaptığı üzere, ava çıkmıştı. Ebû Cehil eşrafla sohbet ederken avdan döndü. Dışarıdan gelişlerinde Kâbe'yi tavaf etmeden ve Mekke eşrafıyla görüşüp, konuşmadan evine gitmezdi. Bu sefer de, alışkanlığı gereği, Kâbe'ye doğru giderken, kısa süre önce Ebû Cehil'in Resûlullah'a yaptıklarına ve söylediklerine şahit olan bir kadın, Hamza'nın karşısına çıkarak görüp, duyduklarını anlattı: '*Ey Umare'nin babası biraz önceki gördüklerimi görseydin hiç dayanamazdın. Ebû'l-Hakem, biraz önce yeğenine demediğini bırakmadı. Hiç hoşuna gitmeyecek, duymak istemeyeceğin şeyler söyledi. Muhammed ise hiç karşılık vermedi. Sessizce evine gidip, kapandı*'.

Hamza, duydukları karşısında büyük bir öfkeye kapıldı. Yeğeninin aşağılanmasına ve özellikle de yeğeninin bahane edilerek Haşim oğullarının aşağılanmasına razı olmadı. O öfke ile doğruca Mekke eşrafının toplantı yerine gitti. Hiçbir şey demeden Ebû Cehil'in başına dikilip, elindeki yayı olanca gücüyle Ebû Cehil'in başına indirdi. Ebû Cehil'in başı yaralandı, kan akmaya başladı. Çevrede bulunanlardan bazıları duruma müdahale edip, Hamza'yı tutmaya çalıştılar. Ebû Cehil'e yönelik bu davranışının nedenini tahmin ettikleri için de, tedirgin bir şekilde '*Ey Hamza! seni dininin terk etmiş birisi gibi görüyoruz*' dediler. Hamza ise o öfke ile kararını açıkladı: '*Bundan sonra ben de Muhammed'in yanındayım. O'nun söylediklerinin doğru olduğunu kabul ediyorum. Ben de O'nun dinine giriyorum. Bunu kabul etmeyip, engellemek isteyen varsa çıksın karşıma*'. Gençlerden birkaç kişi ayağa kalkarak Hamza'ya müdahele etmeye niyetlendiler. Fakat, olayların başlatıcısı olan Ebû Cehil, Hamza'ya fiilî müdahalenin neden olacağı muhtemel olumsuz gelişmeleri tahmin ederek, o gençleri engelleyip, '*Yapmayın. Bırakın Ebû Umare'yi. Ben onun yeğenine gerçekten kötü davrandım*' dedi.

Hamza öfke ile bir karar vermişti. Halbuki daha önce yeğeninin davetini kabul etmeyi hiç düşünmemişti. Kararını eşrafa bildirdikten sonra evine gitti. Öfkeyle verdiği kararını düşündü. Doğru mu yapmıştı? Kararından dönse miydi? Bir yığın sorularla dolu bir zihinle o geceyi geçirdi. Sonunda kesin kararını verdi. Sabah olunca Resûlullah'a giderek durumunu açıklayıp, İslâm'ı kabul ettiğini bildirdi. Hamza'nın mümin olması Mekke eşrafını düşüncelere sevk edip, korkuturken; başta Resûlullah olmak üzere müminleri sevindirdi. Müminler Hamza'nın İslâm'a girişiyle kuvvet kazandılar ve kendilerine güvenleri arttı. Hamza'nın İslâm'a girişinin verdiği cesaret ve güvenle olsa gerek, takip eden günlerden birinde, Ebû Bekir bir karar verdi. Gayesi Kâbe'ye giderek açıktan Kur'an okumaktı. Bu amaçla

Kâbe'nin yanına, Mekke eşrafının toplantı mahallinin (Dâru'n-Nedve'nin) yakınına giderek, Kur'an okumaya başladı. Eşraf şaşırdı. Ancak çabucak şaşkınlıklarını üzerlerinden atıp Ebû Bekir'e saldırdılar. Onu çok ağır bir şekilde dövdüler. Çevreden yetişenler Ebû Bekir'i baygın şekilde oradan uzaklaştırıp evine götürdüler.

Değişmeyen Özellikler

Müşrikler, Resûlullah'ın davetiyle, davetin konusu olan ilâhî esaslarla ilgili ciddi olmayan tartışmalar açarak, insanların düşüncelerinde İslâm davetini doğru anlamalarına engeller oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu çoktandır yapageldikleri bir şeydi. Fakat, bilindiği üzere, onların İslâm'a yönelik muhalefetleri sadece düşünce planında gerçekleşmedi. Düşünce planındaki bu muhalefetlerinin yanı sıra, müminlerle alay etmek, aşağılamak, tehdit etmek, işkenceler yapmak ve hatta öldürmek gibi fiilî engellemelere de sıklıkla müracaat ettiler. Her iki Habeşistan hicreti de bu ortam içerisinde gerçekleşti. Resûlullah'ın hicrete katılmayıp Mekke'deki zorluk günlerine razı olması ise, müşrikleri sinirlendirip, iyice azdırdı. Zorbalıklarını hepten artırdılar. Bu nedenle birçok defa Resûlullah'ın şahsına yönelik saldırılarda bulundular. Bu saldırılarından birisinde, Resûlullah'a zarar verip, tokatladılar. Çevreden yetişen bazı kimseler Resûlullah'ı müşrik zorbaların elinden kurtardılar. Resûlullah'ın başına gelenleri duyunca koşup gelen Ebû Bekir'in eşrafın yüzüne karşı söylediği sözler tevhid-şirk mücadelesinin değişmeyen bir özelliğini dile getiriyordu: '*Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı öldürüyor musunuz?*' Her şey açıktı; Resûlullah insanları ahlâksızlığa, zorbalığa, kötülüğe çağırmamıştı. Daha da önemlisi, ahlâkî meziyetlere çağırıyordu. Mekke toplumu için olsa olsa tek suçu vardı, o da şirki reddedip '*Rabbim sadece Allah'tır*' demesi. Bunun karşılığı ise zorbalık, hakaret, dayak olamazdı; ama müşrikler böyle düşünmüyorlardı.

Müminlerin büyük bir kısmının Habeşistan'a hicret ettiği günlerdi. Daha birkaç gün önce Hamza İslâm'a girmiş, müminler Hamza'nın İslâm'a girişiyle büyük bir sevince kavuşmuşlardı. Fakat durumda önemli bir değişiklik olmadı. Müşrikler bütün zorbalıklarıyla yapacaklarını yapmaya devam ettiler. Bu sıralarda Resûlullah'a Mü'min (Gafir) sûresinin bir bölümü vahyolundu. Vahyolunan ayetlerde, Hz. Musa ve Harun'un, Firavun gibi tarihin en büyük zorbasına rağmen gerçekleştirdikleri İslâm davetinin bir kesiti anlatılıyordu. Söz konusu ayetlerde iki peygamber kardeşten, zorba idarenin failleri olan Firavun, Hâmân ve Karun'a gidip Allah'ın ayetlerini bildirmelerinin ve zorbalığı terk etmelerinin istenmesi anlatılıyordu. İki kardeş emrin gereğini yerine getirirler. Fakat reddedilirler. Üstelik Firavun ve adamları, ilâhî çağrıyı seyrinden saptırıp, çarpıtmaya çalışırlar. Hz. Musa ve Harun'u sihirbaz olmakla itham ederler. Hz. Musa ve Harun çağrılarına

ısrarla devam edip, söyleyeceklerini söylemeye, zorbaların zorbalıklarını gözler önüne sermeye devam ederler. Firavun sisteminin elebaşları, ilâhî çağrıyı çarpıtma girişimleri bir fayda sağlamayınca son bir çare olarak fiilî zorbalıklarını sergilemeye karar verirler. Birbirlerine *'Onunla beraber inananların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın!'* (*Mü'min, 40:25*) derler. Bu genel karara karşılık, Firavun daha özel bir kararını dile getirir: *'Bırakın Musa'yı öldüreyim de Rabb'ine yalvarsın (bakalım Rabb'i onu kurtarabilecek mi?) Çünkü ben Musa'nın dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde bozgunculuk (karışıklık) çıkarmasından korkuyorum'* (*Mü'min, 40:26*).

Bütün bunlar, Resûlullah'ın ve yanındaki müminlerin başlarına gelenlerin benzerleriydi. Mü'min sûresinin ilgili ayetlerinde açıklanan şeylerle, Resûlullah'ın başına gelenler arasındaki tek fark isimlerdi. Bir yanda Hz. Musa ve Harun diğer yanda Hz. Muhammed. Bir yanda Firavun, Haman, Karun ve adamları diğer yanda Velid b. Muğire, Utbe b. Rebi'a, Âs b. Vâil, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ömer b. Hattab... Bu durum, Mü'min sûresinin önemini Resûlullah açısından daha da artırıyordu. Bu sûreyle Resûlullah'a, kendi başına gelenlerin tevhid-küfür mücadelesinin değişmeyen özellikleri olduğu bildirilip, kalbinin sağlamlaştırılması amaçlanırken; diğer yandan da müşriklere, söylediklerinin ve yaptıklarının Firavun ve adamları gibi tarihin en zorba şahsiyetlerinin söz ve işlerine benzediği, sonları belli olan seleflerinin bu olumsuz özelliklerini devam ettirirlerse kendi sonlarının da farklı olmayacağı bildirilmiş oluyordu. Fakat bu sûrede bazı ayetler vardır ki, bunlar bilhassa Resûlullah'a özel mesajlar veriyordu. Açıklanmıştı ki; Firavun ve adamlarının Hz. Musa ve Harun ile diğer müminleri katletmeyi planladıkları, müminlerin bu karar karşısında çaresiz olduğu bir anda, Firavun ve adamlarının hiç ummadığı bir şey gerçekleşmişti. Firavun ailesinden, Firavun'un en yakınlarından ve yönetimde söz sahibi olanlardan birisi, zorba kararın alındığı anda ortaya çıkıp, konuşmaya başlamıştı: *'Rabbim Allah'tır dediği için bu adamı öldürüyor musunuz? Oysa o size Rabbinizden deliller getirmiştir. Eğer yalancı olursa yalanı kendi zararınadır. Ve eğer doğru söylüyorsa size vadettiklerinin (hiç değilse) bir kısmı başınıza gelir. Şüphesiz Allah aşırı giden, yalancı olan kimseleri doğru yola iletmez. Ey Kavmim! Bugün mülk sizindir. Burada siz hakimsiniz. (Ancak) eğer (Allah'ın hışmı) bize gelirse, kim bizi Allah'ın hışmından kurtaracak?'* (*Mü'min, 40:28,29*).

Bu çok önemliydi. Sûreyle, Resûlullah'a tevhid-küfür mücadelesinin hep aynı olan özelliklerinin neler olduğu bir kez daha bildiriliyor ve yine tevhid-küfür mücadelesinin değişmeyen özelliklerinden birisi olan Allah'ın müminlere yardımının yakın olduğu müjdeleniyordu. Hz. Musa ve kardeşinin, en kritik anda, bizzat Firavun'un en yakınlarından birisinin hidayete erdirilmesiyle desteklenmesi gibi, Resûlullah'ın da benzer nitelikte bir destekle karşılaşacağının müjdesi veriliyordu. O aşamada Resûlullah'ın hiçbir şekilde *'Artık davete yönelenler bulunmuyor. Bu iş*

olmayacak' gibi olumsuz düşüncelere kapılmaması gerektiği, dolaylı bir şekilde de olsa ayetle bildirilmiş oluyordu. Yapması gereken, durumunu devam ettirmesi ve daveti sürdürmesiydi.

Firavun ailesinden olan mûminin, imanını açığa vurup, Hz. Musa ve kardeşini desteklyerek Firavun ve adamlarını şaşkına çevirmesini nakleden ayetlerin vahyolunmasını takiben, Resûlullah da Mekke ileri gelenlerinden kimin mümin olabileceğini düşünmeye başladı. Bu kişinin Mekke eşrafında olmasının yanı sıra, genç ve güçlü olmasını tercih ederdi. Velid b. Muğire, Âs b. Vâil veya Utbe b. Rebi'a olmamalıydı, çünkü onlar her ne kadar Mekke'de sözü geçen kişilerse de oldukça yaşlıydılar ve otorite artık gün geçtikçe gençlere geçiyordu. Ebû Cehil ve Ömer b. Hattab önemliydi. Bunlar, Dâru'n-Nedve'nin en önemli üyelerinden olmalarının yanı sıra, Mekke'de sözü geçenlerden ve gençlerden idiler. Bu düşünceler Resûlullah'ı dua etmeye yöneltti. Bu iki müşrikten birisinin İslâm'a girmesi için Allah'a dua etti: '*Allah'ım! şu iki adamdan, Ebû Cehil veya Ömer b. Hattab'dan birisini İslâm ile aziz kıl*'[1] dedi.

Mü'min sûresinde açıklandığı üzere, Hz. Musa ve Harun, nasıl ki Firavun'un en yakınlarından birisi ile desteklenmişlerse, Hz. Muhammed'in de aynı şekilde desteklenebileceği müjdesinin ve Resûlullah'ın bu yöndeki dualarının gereği olarak, Ömer b. Hattab şirkin bataklığından İslâm'ın izzet ve şerefine yöneltildi. Hem de Ömer b. Hattab, bu değişimi eline kılıcını alıp, öldürmek niyetiyle Resûlullah'ı köşe bucak aradığı gün yaşadı. Böylelikle, küfrün, sapıklığın, kötülüğün, pisliğin, zorbalığın zirvesinden, İslâm'ın izzet ve şeref zirvesine geçti.

Ömer b. Hattab'ın İslâm'a Girişi

Mekke eşrafından ve müşriklerin en zorbalarından birisi olan Ömer b. Hattab'ın İslâm'a girişi, ikinci Habeşistan hicretinden sonraki bir zamanda, Hz. Hamza'nın Müslüman oluşunu takip eden günlerden birisinde gerçekleşti. İslâm'a girişine vesile olan olaylar şu şekilde gelişti: Habeşistan'a hicret kararı veren Amir b. Rebi'a ve eşi, yol hazırlıkları yaparlarken Ömer b. Hattab tarafından görüldüler. Ömer b. Hattab ne yaptıklarını sordu. Onlar da '*Allah'ın arzında bir başka yere gideceğiz. Çünkü sizler bizlere çok zulmedip, zorbalık yaptınız*' dediler. Bu ifadeler Ömer b. Hattab'ın etkiledi, hatta biraz üzdü. Yakın zamana kadar komşuları, arkadaşları olan bu değerli insanların, kendilerinin zulüm ve baskıları nedeniyle perişan bir şekilde yuvalarını terk edip başka memleketlere gitmeleri, kalbindeki şirk katılığını biraz da olsa sarstı. Onun bu üzüntüsünü fark eden Amir b. Rebi'a ve eşi, bir anlık onun İslâm'a girmeye meylettiğini düşündülerse de, '*Hattab'ın eşeği Müslüman olur da, Ömer yine de olmaz*' diyerek düşüncelerinin ne kadar anlamsız olduğunu kendi aralarında konuştular. Bu önemli bir tespitti, çünkü Ömer b. Hattab

müminlere en şiddetli tepkileri veren ve işkenceler uygulayan müşriklerden birisiydi. Takip eden günlerde de durumu değişmedi.

Mekke meclisinin toplanıp, Resûlullah'ı davasından vazgeçirmenin yeni yöntemlerini tespit etmeye çalıştıkları birgün, Ömer b. Hattab bir teklifte bulundu. Artık köklü bir çözümün gerektiğini ifade etti. Bu çözüm ise belli olmuştu; Resûlullah'ı öldürmek. Ancak daha önceleri de bazen dillendirilmiş bu konuyu Haşim oğullarının tepkisi nedeniyle uygulamaya koyamamışlardı. Ömer bu işi üstlenebileceğini, Haşim oğullarının öfke ve tepkisine sadece kendisinin muhatap olacağını söylüyordu. Bu bireysel bir girişim olarak takdim edilecekti. Toplantıda bulunanlar Ömer b. Hattab'ın bu işi üzerine alması karşısında, artık problemlerinin sona ereceği, eski rahat günlerine kavuşacakları düşüncesiyle sevindiler. Ömer b. Hattab vakit kaybetmeden kılıcını kuşanıp Resûlullah'ı bulup öldürmek için yola çıktı. Yolda, Nuaym b. Abdullah'la karşılaştı. Ömer b. Hattab'ı kılıcını kuşanmış ve kararlı bir halde bir yere giderken gören Abdullah, merakla nereye gittiğini sordu. Ömer b. Hattab, niyetini ve gerekçesini açıklamakta sakınca görmedi: '*Kureyş'in işini darmadağın eden, akıllarımızı akılsızlık sayan, dinimizi ayıplayan, ilâhlarımıza dil uzatan, atalarımızın yolunu bırakıp, yeni bir yol edinen Muhammed'i öldürmeye gidiyorum*'. Nuaym b. Abdullah, bu kararın akıllıca alınmış bir karar olmadığını düşündü. Resûlullah'ı öldürmesi durumunda Ömer b. Hattab'ın ve ailesinin zarar göreceğinden emindi. Kaygılı bir sesle '*Ey Ömer!*' dedi '*Sen yanlış iş yapıyorsun, Öfken seni aldatmış. Muhammed'i öldürecek olursan Haşim oğullarının seni yeryüzünde sağ bırakacaklarını mı sanıyorsun? Sen Muhammed'i bırak da, yapmayı düşündüğüne önce kendi ailenden başla. Çünkü kız kardeşin ve enişten de Muhammed'e tabi olmuş durumdalar*'.

Ömer b. Hattab'ın enişteşi, ünlü hanif Zeyd b. Amr'ın oğlu Said b. Zeyd idi. Said b. Zeyd, risâletin daha ilk günlerinde eşi Fâtıma ile birlikte İslâm davetini kabul etmişti. Ekonomik durumları iyi olduğu için Habbab b. Eret yanlarında kalıyor, onun ihtiyaçlarını da karşılıyorlardı. Habbab b. Eret ise Resûlullah'tan öğrendiği ayetleri onlara okuyup, öğretiyordu. Çünkü, Said b. Zeyd ve eşi, müşriklerin neden olduğu olumsuz şartlar gereği Resûlullah'la fazla görüşemiyorlardı; Resûlullah ile irtibatlarını Habbab b. Eret sağlıyordu. Ömer b. Hattab Resûlullah'ı öldürmek niyetiyle yola çıkıpta Nuaym b. Abdullah'la karşılaştığı ve ondan enişteşi ile kız kardeşinin İslâm davetini kabul ettiklerini duyduğu sırada, Said b. Zeyd ve eşi Fâtıma, Habbab b. Eret'ten Kur'an dinliyorlardı. Ömer b. Hattab, eve iyice yaklaşınca içeriden gelen seslerden Kur'an okunduğunu anladı. Öfkeyle kapıya dayanıp, yumruklamaya başladı. Said b. Zeyd hemen Habbab b. Eret'i sakladı. Fâtıma da okunan Kur'an sayfalarını sakladı. Fakat Ömer b. Hattab duyacağını duymuştu. Hışımla içeri dalıp, ne okuduklarını sordu. Cevap alamadı. Bu sefer Nuaym b. Abdullah'tan duyduklarının doğru olup olmadığını sordu. Ancak cevabı

beklemeden saldırıya geçip, enişteşi Said b. Zeyd'e vurmaya başladı. Öfkeden gözleri dönmüş, ne yaptığını bilmez haldeydi. Kız kardeşi araya girip, kocasını ağabeyinin elinden kurtarmaya çalıştı. Fakat ne mümkün! Ömer büyük bir öfkeyle kız kardeşine de vurmaya başladı. Fâtıma'nın başı yarıldı; eli-yüzü kan içinde kaldı. Said b. Zeyd ve eşi pasif kalmanın, suçlu gibi sessiz durmanın çözüm olmadığını anlayınca, gerçeği ifade ettiler: *'Evet İslâm'a girdik. Allah'a ve O'nun elçisine inanıp, tasdik ettik. Sen istediğini yap. Biz yine durumumuzu değiştirmeyeceğiz'*. Bu kararlı ifadeler Ömer'i şaşırttı. Her tarafları kanlar içerisindeki kardeşine ve enişteşine baktı. Onların hiçte korkmayan duruşları karşısında ne diyeceğini bilemedi. Kararlı sözler karşısında sarsıldığını hissetti. Yumuşak bir üslûpla, *'Biraz önce okuduklarınızı bana da gösterin. Bakayım Muhammed size neler öğretiyor'* dedi. Sonra kendisine uzatılan ve üzerinde Tâhâ sûresinin bir kısım ayetlerinin yazılı olduğu sayfayı alıp okumaya başladı:

> Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,
> Tâ, Hâ. Ey Muhammed! Biz sana bu Kur'an'ı üzülüp sıkıntı çekmen için indirmedik. Sadece Allah'tan korkan kimselere bir öğüt, bir uyarı olsun diye indirdik. Kur'an, yeri ve gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir. O sınırsız rahmet sahibi ki, mutlak kudret ve hükümranlık tahtına kurulmuştur. Göklerde, yerde, göklerle yer arasında ve yer altında ne varsa, hepsi O'nundur. Sözü ister gizle, ister açığa vur, O insanın gizli düşüncelerini de bilir, gizlinin gizlisi duygularını da. Allah, O'ndan başka gerçek hiçbir ilâh olmayandır. En güzel isimler O'nundur. Musa'nın başından geçen olaylardan haberin var mı? Hani O, uzakta bir ateş görmüştü ve ailesine: *'Siz burada bekleyin, ben bir ateş gördüm. Belki size, oradan bir parça kor getiririm, yahut orada, ateşin yanında bir yol gösterici bulurum'* demişti. Fakat ateşe yaklaşınca, kendisine *'Ey Musa!'* diye seslenildi. *'Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Öyleyse artık pabuçlarını çıkar, çünkü sen, kutsal vadi Tuvâ'dasın. Ben, seni kendime elçi olarak seçtim. Öyleyse sana vahyolunanı dinle. Gerçek şu ki, ben Allahım. Benden başka gerçek ilâh yok; o halde yalnız bana kulluk et ve beni anmak için, namazında devamlı ve duyarlı ol. Kıyamet zamanı mutlaka gelecektir. Herkesin peşinde koştuğu şeylerin tam karşılıklarını bulmaları için, onun vaktini bildirmeyip gizli tutuyorum. Bunun içindir ki, onun geleceğine inanmayıp, sadece kendi arzu ve tutkularının peşine düşen kimseler, seni ona inanmaktan alıkoymasınlar, yoksa sen de helâk olursun. O sağ elindeki nedir ey Musa?'* Musa: *'Bu benim değneğim'* dedi. *'Buna dayanırım, bununla davarıma yaprak silkelerim ve başka işlerde de kullanırım onu.'* Allah: *'Onu bırak, ya Musa!'* buyurdu. Bunun üzerine, Musa onu attı. Bir de ne görsün, hızla hareket eden bir yılan. Allah dedi ki: *'Onu tut, korkma, biz onu eski haline döndüreceğiz. Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık eseri olmadan, başka bir delil olarak bembeyaz çıksın. Böylece sana, en büyük delillerimizden bir kısmını gösterelim. Şimdi Firavun'a git, şüphe yok ki, O pek azdı.'* Musa yalvararak: *'Ey Rabbim! Göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır, Dilimdeki düğümü çöz ki, söyledik-*

lerimi tam olarak anlayabilsinler. Bana, ailemden de bir yardımcı ve destek ver, Kardeşim Harun'u, arka olsun bana, O'nunla kuvvetlendir beni, işime ortak et O'nu. Böylece, senin yüceler yücesi adını insanlar katında daha yükseklere çıkaralım. Seni çokça analım. Muhakkak ki sen, bizi bütün varlığımızla görmektesin.' Allah: *'İstediğin şey sana verildi, ey Musa!'* dedi. *'Zaten sana, geçmişte bir kere daha lütufta bulunmuştuk. Sen doğduğun zaman, annene vahyedilmesi gerekeni vahyetmiştik. O'nu bir sandığa koy ve sandığı ırmağa bırak, ırmak O'nu kıyıya çıkaracaktır. O'nu benim de, O'nun da düşmanı olan biri alıp evlat edinecektir. Ve böylece daha o çağda kendi katımdan bir sevgiyle seni kuşattım ki; benim korumam ve esirgemem altında senin için belirlediğim kader gereğince yetişip olgunlaşasın diye. Hani kız kardeşin gitmiş de, 'O'nun bakımını üstlenecek bir ev halkını size gösterebilir miyim?' demişti. Böylece annen üzülmesin, sevinsin diye seni ona döndürdük. Ve büyüyüp belli bir yaşa vardığın zaman, birini öldürmüştün. Fakat biz, bu yüzden içine gömüldüğün sıkıntıdan, seni kurtarmıştık ve seni sınayıp durmuştuk. Bu olaydan sonra, yıllarca Medyen halkı arasında yaşadın ve sonunda benim takdirime uyarak, işte buraya geldin ey Musa! Çünkü ben seni, kendime elçi olarak seçmiştim. Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi Firavun'a götürün, beni anmayı ihmal etmeyin. Firavun'a gidin. Çünkü O, gerçekten azdı. Ama O'nunla yumuşak bir dille konuşun, o zaman belki aklını başına toplar, yahut da olur ki korkar.'* Musa ile Harun: *'Ey Rabbimiz!'* dediler. *'Korkarız, hakkımızda çok aşırı davranır yahut da büsbütün azar.'* Allah: *'Korkmayın!'* buyurdu. *'Şüphesiz ben sizinle beraberim, olacak şeylerin hepsini işitir ve görürüm. Hemen ona gidin ve deyin ki: Biz ikimiz senin Rabbinin elçileriyiz. İsrail oğullarının bizimle gelmesine izin ver ve onlara artık işkence etme. Biz sana, Rabbimizden delille geldik. Selâmet ve saadete erenler ancak doğru yolu tutanlardır. Bize vahyedildi ki, Allah'ın azabı, peygamberleri yalan sayıp, onlara sırt çevirenlere erişir.'* Fakat Allah'ın bu mesajları kendisine iletilince, Firavun: *'Ey Musa! Sizin Rabbiniz de kimmiş?'* dedi. Musa, *'Rabbimiz her şeye yaratılıştaki özellik ve biçimini veren ve sonra onu, yaratılış gayesine uygun yola yöneltendir'* dedi. Firavun: *'Peki, bizden önce gelip geçen ilk asırlardaki insanların hali ne olacak?'* dedi. Musa: *'Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin katında bir kitapta yazılıdır. Rabbim ne yanılır, ne unutur'* dedi. O Rab ki, yeryüzünü size bir beşik yapmış, hayatınızı kolaylaştırmak için, onun üzerinde yollar açmış, üzerinize gökten su indirip o su ile çiftler halinde çeşitli bitkiler çıkarmıştır. Yiyiniz, hayvanlarınızı otlatınız, şüphe yok ki bunlarda, aklı başında olup anlayan insanlar için ibretler vardır. Şöyle ki, sizi topraktan yarattık, tekrar toprağa döndüreceğiz, yine ondan sizi bir kere daha çıkaracağız. Gerçek şu ki, biz Firavun'a bütün ayetlerimizi gösterdik. Onları yalan saydı ve kabule yanaşmadı. Firavun dedi ki: *'Ey Musa! Sen büyülerinle, bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin? Madem öyle, biz de sana senin büyün gibi bir büyü getireceğiz. Aramızda bir buluşma yeri ve vakti tayin et de, sen ve biz vaadimizden caymayalım, düz ve geniş bir yerde karşılaşalım.'* Musa dedi: *'Karşılaşma zamanı, herkesin ve her şeyin süslenip, bayram edileceği şenlik günü olsun. Halk kuşluk vakti toplansın.'* Bunun üzerine Firavun, danışmanlarıyla görüşmek üzere çekil-

di. Bütün hilelerini hazırladı, topladı, sonra buluşma yerine geldi. Musa onlara: *'Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azabı ile kırar geçirir. Zaten böyle yalan uyduran kimse, baştan kaybetmiş demektir!'* dedi. Firavun ve sihirbazları, kendi aralarında yapacakları şey konusunda tartışarak görüşüp konuşmalarını gizli tuttular. Şöyle diyorlardı birbirlerine: *'Musa ile Harun iki büyücüdür. Sihir yoluyla sizi ülkenizden çıkarmak ve gelenekse! yaşama tarzınız olan örnek yolunuzu ortadan kaldırmak istiyorlar. Bunun içindir ki, ey Mısırlı sihirbazlar düzenleyeceğiniz oyuna iyi karar verin ve tek bir güç olarak boy gösterin. Çünkü bugün üstün gelen, gerçekten başarmış olacaktır.'* Sihirbazlar *'Ey Musa!'* dediler: *'Hünerini önce sen mi ortaya atacaksın, yoksa biz mi atalım?'* Musa: *'Hayır, önce siz atın!'* dedi. Ve derken onların ipleri ve değnekleri büyüleri sayesinde, gerçekten hareket ediyormuş gibi görünüyordu. Musa bu manzarayı görünce, birdenbire içinde bir korku duydu. *'Korkma!'* dedik, *'Üstün gelecek olan kesinlikle sensin. Sağ elindeki sopanı at, onların meydana getirdikleri şeyleri yutsun. Çünkü onların bütün yaptıkları sihirden ibaret, zaten büyücü nerede olursa olsun, umduğuna eremez'*. Ve sonunda büyücüler secde ederek yere kapandılar ve *'Biz artık Musa'nın ve Harun'un Rabbine inandık!'* diye haykırdılar. Firavun: *'Ben size izin vermeden önce O'na inandınız ha!'* dedi. *'Mutlaka size sihirbazlığı öğreten ustanız O olmalı. Bana karşı gelmenizden dolayı ellerinizi, ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim ve hurma dallarına astıracağım sizi, o vakit bilir, anlarsınız, hangimizin azabı daha çetin ve daha sürekli!'* İman eden sihirbazlar Firavun'a dediler ki: *'Şu bize gösterilen apaçık mucizelere karşı, artık yaratanımıza tercih edemeyiz seni, elinden geleni yap, zaten senin hükmün sadece şu dünya hayatında geçer. Açıkçası biz, hatalarımızı ve bize sihirle zorla yaptırdığın hatadan dolayı, girdiğimiz günahları bağışlaması umuduyla, Rabbimize inandık. Çünkü Allah'ın mükâfatı daha hayırlı, cezası da daha süreklidir.'* Ve her kim Rabbine günaha batmış bir vaziyette gelirse, cehennem onun içindir. Orada ne ölür, ne de yaşar. Oysa Rabbinin huzuruna dürüst ve erdemli davranışlar ile mümin olarak çıkan kimseye gelince, en yüksek makamlar işte böylelerinin olacaktır. Altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri ki, orada onlar ebedi kalacaklardır. İşte bu kendilerini günahlardan temizleyen ve arınanların mükafatıdır.... (Tâhâ, 20:1-...)

Ömer, elindeki yazılı ayetleri okudukça şaşırdı. Anlatılanlar Muhammed ile kendilerinin durumuna ne kadar çok benziyordu. Ancak, bu okuduklarına göre kendileri yanlış tarafı temsil ediyordu. Okuduklarının etkilendi. Şaşkın bir şekilde; *'Bu sözler ne kadar güzel, ne kadar değerli'* demeye başladı. Bunun üzerine Habbab b. Eret saklandığı yerden çıkarak; *'Ey Ömer! Umarım Resûlullah'ın duası kabul olunacak'* dedi. Ömer daha da şaşırdı. Ne demek istediğini sordu. Habbab b. Eret, Resûlullah'ın, önceki gün Ebû Cehil'in veya Ömer'in İslâm'a girmesi için Allah'a dua ettiğini söyledi. İşittikleri Ömer'in iç dünyasını alt üst etti. Garipleşti. Ayakları bedenini taşımakta zorlandı. Ne diyeceğini, ne yapacağını bilemedi. Habbab'ın

'Ya Ömer Allah'tan kork, Allah'tan kork' sözlerinin de etkisiyle *'Beni Muhammed'in yanına götürün'* dedi.

Resûlullah, Ebû Bekir, Hamza, Ali, Bilâl olmak üzere Habeşistan'a hicret etmemiş veya hicretten sonra Müslüman olmuş kişilerle Dâru'l-Erkam'da oturuyordu. Bir ara Ömer'in Dâru'l-Erkam'a doğru geldiğini fark ettiler. Müminlerden bazıları Ömer'in belinde kılıçla geldiğini görünce tedirgin oldular. Resûlullah'a bir zarar vermesinden korktular. Hamza kılıcına sarılarak, korkacak bir şey olmadığını, ona müdahale edip, durduracağını söyledi. Gayet sakin bir halde olan Resûlullah *'Ona izin verin girsin'* diyerek müminleri durdurdu. Kalkıp Ömer'e doğru yürüdü. Avluya girmiş olan Ömer'e yaklaştı ve yanında durup, kuşağından tutarak hızla çekti: *'Ey Ömer! Buraya neden geldin? Allah'a yemin olsun ki başına bir musibet gelmeden duracağın yok'* dedi. Bu sözler karşısında, Ömer, geliş amacını açıkladı: *'Ey Allah'ın Resûlü! Ben buraya, Allah'a ve Allah'ın Resûlü'ne, Allah'ın Resûlü'ne inen şeylere iman edeyim diye geldim'*. Müminler şaşırdılar, sevinçle birbirlerine sarıldılar. Büyük bir sevinçle tekbir getirmeye başladılar: *'Allahu Ekber! Allah'u Ekber!'*

Ömer bir müddet Dâru'l-Erkam'da kaldı, Resûlullah'la konuştu. Daha sonra evine gitti. İslâm'a girmişti ama kafası karmakarışıktı. Bütün bir gece, kararını, birgün içinde geçirdiği büyük değişikliği düşündü. Yeni durumunu en kısa zamanda Mekke'de ilan etmeye karar verdi. Sabah olunca Mekke'nin en dedikoducularından Cemil b. Ma'mer'i bulup, *'Ey Cemil! Biliyor musun? Ben Muhammed'in dinine girdim'* dedi. Ve bunu, Cemil'in sayesinde bir anda bütün Mekke ileri gelenleri duydular. Şaşkınlık içerisinde kalakaldılar. Hep birlikte birazdan yanlarına gelen Ömer'le tartışıp, yaptığı işin yanlışlığını anlatmaya çalıştılar. Tartışma kısa sürede kavgaya dönüştü. Eşrafın yaşlılarından Âs b. Vâil'in araya girmesiyle kavga yatıştı.

Ömer'in İslâm'a girmesi, Mekke müşriklerini daha çok korku ve kaygılara sevk ederken, müminleri sevinçlere boğdu. Onun İslâm'a girmesi, müminler için büyük bir zafer oldu. Müminler Ömer'in İslâm'a girişi nedeniyle yaşadıkları mutluluğu ilan etmek ve müşriklere de gözdağı vermek için toplanıp hep birlikte Kâbe'ye giderek namaz kıldılar. Böylelikle, müşrik saltanatın gün geçtikçe daha da sarsıldığını açıkça göstermiş oldular.

DİPNOT

1- İbn İshak, *Siyer* 241; Tirmizî, *Menâkıb*, 50

Müşriklerin Anlaşma Çabaları

> Vallahi O'ndan öyle sözler işittim ki, bu sözlerin benzerini şimdiye kadar hiç işitmedim. Vallahi bunlar ne sihirdir, ne kehânet, ne de şiir. Ey Kureyş topluluğu! Gelin beni dinleyin. Siz bu işi bana bırakın ve benimle birlikte hareket edin. Bu adamı serbest bırakalım. O'na ilişmeyelim. O'ndan uzaklaşalım. Vallahi ondan duyduğum sözler öyle bir mesaj taşıyor ki, şayet O'nu Arap toplumu reddedip öldürürse, biz elimizi vurmadan bu işten kurtulmuş oluruz. Yok eğer O'nun söylediklerini Arap toplumu alır ve kabul ederse, onlarla bütün insanların hakkından geliriz. Bütün insanlara hükümdar oluruz. Çünkü onun kudret ve şerefi, bizim kudret ve şerefimiz olur. Böylelikle insanların en mesudu oluruz. Gelin bu söylediklerimi kabul edin. Eğer dediklerim olmazsa sonunda bana isyan edin. (Utbe b. Rebi'a (Müşrik lider))

Alaylar, aşağılamalar, hakaretler, tehditler ve işkencelerle geçen yılları takiben, önce Hamza b. Abdülmuttalib gibi güçlü kuvvetli ve Mekke'nin saygın bir şahsiyetinin, onu takiben Ömer b. Hattab gibi Mekke'nin en önemli adamlarından birisinin İslâm davetini kabul etmesi, Mekke eşrafını telaşlandırdı. Şaşkınlık içerisinde kalakaldılar; korktular. Yıllardır yok etmeye veya durdurmaya çalıştıkları İslâm davetinin, gün geçtikçe daha da güçlenip yaygınlık kazandığını hayretler içerisinde izliyorlardı. Baskı, tehdit ve işkencelerin hiçbir işe yaramamasına bir türlü anlam veremiyorlardı. Bütün çabalarına rağmen gelişmelerin hiçbir şekilde kendilerinden yana gerçekleşmemesini, buna karşılık her yeni günün müminler açısından yeni umutların habercisi olmasını akıllarına sığdıramıyorlardı. İki önemli adamlarının İslâm'a girmesiyle korku ve telaşları iyice arttı. Bir şeyler, fakat kendileri açısından çözüm getirici bir şeyler yapılması gerektiğinin telaş ve heyecanı içinde Dâru'n-Nedve'de toplandılar. Birbirlerine karşı *'Muhammed'in işi büyüyor, bizim işimiz ise karışıyor'* diyerek, durumlarını iyileştirecek, sistemlerini koruyacak çözüm arayışına girdiler.

Mekke eşrafı, gelinen bu son aşamada şunu anlamıştı: Zorbalık, baskı, tehdit ve işkenceler kendilerine bir fayda sağlamadığı gibi, üstelik kendi aleyhlerine yeni ve önemli gelişmelere neden oluyordu. O halde problemi *'hoşgörü'* ve *'barış'* ortamında görüşüp, konuşarak; gerekirse anlaşarak halletmeliydiler. Aslında gayeleri *'hoşgörü'* ve *'barış'*, yahut konuşup anlaşmak değil, bunlar aracılığıyla üstün-

lüğü, kontrolü tekrar ele geçirmekti. Bu nedenle meclisteki görüşmede, yıllardır inanmadıkları halde sırf İslâm davetine engel olabilmek için davetin lideri Resûlullah'ı sihirbaz, kâhin, toplumda karışıklıklara neden olan birisi... suçlamalarının işe yaramadığını belirtip; kendisiyle '*dostça*' görüşmeye karar verdiler. Bu konuda kendilerine temsilci olarak Utbe b. Rebi'a'yı seçtiler.

Utbe b. Rebi'a'nın Anlaşma Girişimi

Utbe b. Rebi'a, Mekke Şehir Devletini büyük bir problemden kurtarma '*şerefini*' elde edeceği inancıyla, kendisine verilen görevi büyük bir memnuniyetle kabul etti. İşini en uygun biçimiyle yerine getirip, başarılı olacağına emindi. Çünkü şiir konusunda derin ve geniş bilgi sahibiydi. Zira, düşüncesine göre, Resûlullah'ın insanlara bildirdiği sözlerin en önemli özelliği şiir olmasıydı. Kendisi şiirden iyi anlayan birisi olduğu için, bu özelliğiyle Resûlullah'ı yenip, davasından vazgeçirecek veya hiç değilse ortak bir anlaşma zemini bulması mümkün olabilecekti. Bunu ise '*O'na bazı tekliflerle gideceğim. Bunlardan hangisini kabul ederse etsin. İstediğini veririz. Böylelikle bizimle uğraşmaktan uzaklaştırmış oluruz*' sözleriyle dile getirdi. Toplantıda bulunanlar onun bu kararını destekleyip; '*Tekliflerini kabul ediyoruz; gereğini yerine getiririz. Git, O'nunla konuş ve anlaş*' dediler.

Mekke liderlerinin toplantı yaptıkları ve kendilerine temsilci olarak Utbe b. Rebi'a'yı seçtikleri sırada, Resûlullah'ın evlerin arasından çıkarak Kâbe'ye doğru geldiğini gördüler. Müşrik liderler şanslı günde olduklarını düşündüler; Resûlullah'ı aramak zahmetinden kurtulmuşlardı. Resûlullah, Kâbe'nin yakınına, Mekke ileri gelenlerinin toplantı yerlerinden biraz ileriye gelip, oturdu. Utbe b. Rebi'a toplantıda alınan karar gereği arkadaşlarından ayrılarak Resûlullah'ın yanına gitti. Resûlullah'ın karşısına oturup, konuşmaya başladı. Önce övücü bir şeyler söyledi: '*Yeğenim! biliyorsun ki sen ailece ve soyca hepimizden daha şereflisin*' dedi. Daha sonra ses tonu ve cümleleri değişti: '*Ancak ne var ki sen kavminin başına büyük bir iş, büyük bir sıkıntı getirdin. Toplumumuzda dağılmalara, parçalanmalara neden oldun. Üstelik kavminin en akıllılarını akılsızlıkla itham edip, dinlerini ve ilâhlarını reddettin. Atalarımızı suçlayıp, aşağıladın*'. Suçlayan bu ifadeleri nasihat ve teklifler izledi; fakat sözlerinin arasına tehditlerini yerleştirmeyi de ihmal etmedi: '*Bütün bunlara rağmen sana bir teklifte bulunacağım. Beni dinleyip, teklifimi düşün. Belki bu teklifimin hiç değilse bir kısmını kabul edersin. Araplar içinde bizi rezil ettin, Vallahi bizler kılıçlarımızı sıyırıp, birbirimizi yok edecek bir çarpışmaya hazır bekliyoruz. Gel sen beni dinle de bütün bunlara gerek kalmasın*'.

Utbe, yumuşak bir üslûpla başladığı konuşmasına, Resûlullah'ın kendileri açısından oldukça büyük olan kabahatlerini sıraladıktan sonra, '*biz senin iyiliğini istiyoruz*' izlenimini verecek cümlelerle devam etti. Resûlullah'ı biraz yumuşattığı-

nı veya belki de korkuttuğunu düşündüğü için, teklifini açıkça dile getirdi: *'Yeğenim! Eğer senin bu işe kalkışmaktaki amacın mal elde edip, zengin olmaksa, bunlara gerek yok. Sana mal verir en zenginimiz yaparız. Yok eğer senin amacın şeref ve şan kazanmaksa, seni en şereflimiz ilan ederiz. Eğer kral olmak istiyorsan, seni kralımız olarak tanımaya hazırız. Yok eğer bunların hiçbirisi söz konusu değil de, bir cinin etkisine girmiş isen, o cini senden uzaklaştırmak için tedavini üstleniriz. Bu uğurda bütün malımızı harcamaya hazırız. Biliyoruz ki musallat olan bir cin, gerekli tedavi yapılmadıkça insandan uzaklaşmaz. Fakat amacın ve durumun bunların hiçbiri değil ise, söylediğin şiirlerin coşkusuna kapılıyorsan, biliyoruz ki Abdülmuttalib oğullarının şiirleriyle kimse baş edemez'*.

Resûlullah, Utbe b. Rebi'a'nın sözlerini hiç kesmeden sonuna kadar dinledi. Ne sözleriyle ve ne de davranışlarıyla herhangi bir tepki vermedi. Utbe'nin konuşmasını bitirdiğini anlayınca *'Konuşman bitti mi Ey Ebû'l-Velid?'* diye sordu. Sessizce dinlenmesi nedeniyle teklifinin kabul edileceği umuduna kapılan Utbe *'Evet'* deyince, *'O halde şimdi de sen beni dinle'* diyerek Fussilet sûresini okumaya başladı.

> Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,
> Hâ. Mîm. (Kur'an) rahmân ve rahîm olan Allah katından indirilmiştir. Bu, bilen bir kavim için âyetleri Arapça açıklanmış bir kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi; artık dinlemezler. Dediler ki: *'Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen istediğini yap, biz de yapmaktayız!'* De ki: *'Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!'* Onlar zekâtı vermezler; ahireti inkâr edenler de onlardır. Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için tükenmeyen bir mükâfat vardır. De ki: *'Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz?'* O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: *'İsteyerek veya istemeyerek, gelin!'* dedi. İkisi de *'İsteyerek geldik'* dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, azîz, alîm Allah'ın takdiridir. Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: *'İşte sizi Ad ve Semûd'un başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgaya karşı uyarıyorum!'* Peygamberler onlara, önlerinden ve arkalarından gelerek *'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin'* dedikleri zaman, *'Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz'* demişlerdi. Ad kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: *'Bizden daha kuvvetli kim var?'* dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir

rüzgâr gönderdik. Ahiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez. Semûd'a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı. İnananları kurtardık. Onlar (Allah'tan) korkuyorlardı. Allah'ın düşmanları, ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hepsi bir araya getirilirler. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: *'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?'* derler. Onlar da: *'Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz'* derler. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz. Şimdi eğer dayanabilirlerse, onların yeri ateştir. Ve eğer (tekrar dünyaya dönüp Allah'ı) hoşnut etmek isterlerse, memnun edilecek değillerdir. Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler. Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için (uygulanan) azap onlara da gerekli olmuştur. Kuşkusuz onlar hüsrana düşenlerdi. İnkâr edenler: *'Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız'* dediler. O inkâr edenlere şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız. İşte bu, Allah düşmanlarının cezası olan ateştir. Ayetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı, orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt (cehennem) vardır. Kâfirler cehennemde: *'Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de aşağılanmışlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım!'* diyecekler. Şüphesiz, *'Rabbimiz Allah'tır'* deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: *'Korkmayın, üzülmeyin, size vâdolunan cennetle sevinin!'* derler. Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin dostlarınızız. Orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır. Gafûr ve rahîm olan Allah'ın ikramı olarak. (İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve *'Ben Müslümanlardanım'* diyenden kimin sözü daha güzeldir? İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir. Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Eğer Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de aya da secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin! (Fussilet, 41:1-37)

Burada ilk dikkati çeken şey, Resûlullah'ın tartışma ortamından özellikle kaçınması ve Utbe'nin sözlerini sonuna kadar hiç kesmeden dinledikten ve söyleyecek bir şeyi olup olmadığını sorduktan sonra, kendisinin de sonuna kadar dinlenmesi gerektiği anlamına gelen teklifiyle Fussilet sûresini okumaya başlamasıydı.

Resûlullah, Utbe'nin tehdit ve tekliflerine cevabı kendi sözleriyle değil, Kur'an ile vermişti.

Resûlullah'ı, iki elini yere dayayıp sessiz bir şekilde dinleyen Utbe önce şaşırdı; sonra korktu. İşittiği her sözle de korkusu katlanarak arttı. İşittikleri karşısında söyleyecek bir kelime dahi bulamadan telaşla yerinden kalktı. Resûlullah'a yaklaşıp, elleriyle Resûlullah'ın ağzını kapayarak susturmaya çalıştı. Bir yandan da *'Akrabalığımızın aşkına yeter. Ne olursun sus!'* diyerek yalvarıyordu. Resûlullah, onun yalvarmalarına aldırmadan okumasını devam ettirdi. Fussilet sûresinin secde ayeti olan 37. ayetini okuyup secde ettikten sonra *'Ey Ebû'l-Velid! işitmekten özenle kaçındığın şeylerden birisini dinlemiş bulunuyorsun. Artık işte sen, işte o'* deyip *'Senin, teklif ve tehditlerine karşılık cevabım budur'* anlamına gelen sözlerini bitirdi. Utbe perişan bir halde yerinden kalktı ve arkadaşlarının yanına gitti.

Utbe'nin Resûlullah'la konuşmasını uzaktan seyreden Mekke eşrafı, konuşma sonunda Utbe'nin garip bir şekilde yerinden kalkıp, yanlarına doğru aynı gariplik içerisinde geldiğini görünce telaşlandılar. Şaşkınlık içerisinde birbirlerine bakıp; *'Vallahi Utbe'de değişmiş olarak dönüyor'* dediler. Utbe yanlarına gelince, heyecan ve merak içerisinde sordular: *'Ey Ebû'l-Velid! Ne oldu, ne konuştunuz?'*. Utbe üzerinden atamadığı şaşkınlık ve gariplik içerisinde anlatmaya başladı: *'Vallahi O'ndan öyle sözler işittim ki, bu sözlerin benzerini şimdiye kadar hiç işitmedim. Vallahi bunlar ne sihirdir, ne kehanet, ne de şiir. Ey Kureyş topluluğu! Gelin beni dinleyin. Siz bu işi bana bırakın ve benimle birlikte hareket edin. Bu adamı serbest bırakalım. O'na ilişmeyelim. O'ndan uzaklaşalım. Vallahi ondan duyduğum sözler öyle bir mesaj taşıyor ki, şayet O'nu Arap toplumu reddedip öldürürse, biz elimizi vurmadan bu işten kurtulmuş oluruz. Yok eğer O'nun söylediklerini Arap toplumu alır ve kabul ederse, onlarla bütün insanların hakkından geliriz. Bütün insanlara hükümdar oluruz. Çünkü O'nun kudret ve şerefi, bizim kudret ve şerefimiz olur. Böylelikle insanların en mesudu oluruz. Gelin bu söylediklerimi kabul edin. Eğer dediklerim olmazsa sonunda bana isyan edin.'*[1]

Utbe'nin bu sözler karşısında Dâru'n-Nedve'nin üyeleri olan Mekke'nin müşrik ileri gelenleri iyice şaşırdılar. Utbe'nin de Resûlullah'ın etkisinde kalmış olmasını sihirle yorumlayıp; *'Vallahi o, seni de sözleriyle büyülemiş'* dediler. Utbe'nin cevabı ise *'Bu sizin görüşünüzdür. Ben söyleyeceğimi söyledim. Ne istiyorsanız onu yapın'* oldu. Sonra da Resûlullah'la görüşmesini takiben kapıldığı şaşkınlık ve gariplığı şöyle açıkladı: *'Bunca gerçeklere rağmen, onlar yine de yüz çevirirlerse de ki: 'Sizi Âd ve Semûd'un uğradıkları helâk edici azaba benzer bir azapla uyarmaktayım" (Fussilât, 41:13) deyince, ağzını tutarak, sözüne daha fazla devam etmemesi için akrabalık bağlarımız adına yemin verdim. Çünkü ben, Muhammed'in bir şey söylediği zaman hep doğruyu söylediğini, yanlışının hiç açığa çıkmadığını bildiğim için, o an ifade ettiği azabın üzerime ineceğinden korktum.'*[2]

Velid b. Muğire'nin Anlaşma Girişimi

Utbe b. Rebi'a'nın bazı teklif ve tehditlerle Resûlullah'ı davasından vazgeçirme veya bir anlaşma zemini oluşturma gayretlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından kısa bir süre sonra, Velid b. Muğire de benzer bir girişimde bulundu. Mekke şehir devletinin en yaşlı ve sözü en çok dinlenen bu şahsiyeti kişisel girişimiyle problemi çözüme kavuşturabileceğini, böylelikle eski günlerindeki gibi mevcut sistemin devamını sağlanabileceğini umuyordu. Resûlullah, Utbe b. Rebi'a'ya karşı takındığı tavrı, aynı şekilde Velid b. Muğire'ye karşı da takındı ve onun konuşmalarını takiben bir kısım ayet okuyarak cevabını verdi. Velid de neye uğradığını anlayamadı; şaşırdı, garipleşti ve o hâl üzere arkadaşlarının yanına döndü. Arkadaşlarına *'Ne söyleyeyim, bilmiyorum ki. Vallahi ben O'ndan öyle sözler işittim ki, o ne insan sözüne benziyor ne de cin veya kâhin sözüne. Vallahi içinizde şiirleri, şirin recezini, kasidesini, kâhin sözlerini benden daha iyi bilen yoktur. Vallahi O'nun sözleri bunlardan hiçbirine benzemiyor. O'nun sözlerinde öyle bir tatlılık ve parlaklık var ki, ağaçları bol meyveli, gövdesi güçlü bir ağaç gibi. Muhakkak ki, o üstün gelecektir. Çünkü ondan daha üstünü olamaz'* dedi. Mekke eşrafı yine korkuya kapıldı: *'Velid de dininden döndü'* dediler. Onu İslâm'a girmekten alıkoymanın çarelerini düşünmeye başladılar. Bu konuda en gayretli olan ise Ebû Cehil'di. *'Bırakın onun ben hallederim'* diyerek evine gitmiş olan Velid b. Muğire'nin yanına varıp *'Kavminin ileri gelenleri senin için mal topluyorlar'* dedi. Velid, Ebû Cehil'in ne demek istediğini anlayamadı; *'Benim için mal mı topluyorlar? Neden?'* diye sordu. Ebû Cehil *'Sana verecekler. Çünkü senin Muhammed'den etkilendiğini düşünüyorlar'* cevabını verdi. Velid durumu anlamıştı. Eğer Resûlullah'tan etkilenmiş ise, arkadaşları kendisine mal vererek Resûlullah'ı desteklemekten vazgeçmesini isteyeceklerdi. Ayrıca mal toplayarak gururuyla oynamaktaydılar. Her ne kadar Resûlullah'tan duydukları karşısında etkilenmişse de, İslâm'a girmeyi düşünmüyordu. Gururu baskın çıktı. Kendisi için mal toplamalarının gereksiz olduğunu ifade etti. *'Benim Mekke'deki herkesten zengin olduğumu bilmiyorlar mı ki, bana mal topluyorlar?'* dedi. Velid'i istediği konuma çekmeyi başaran Ebû Cehil, fırsatı kaçırmayıp, teklifini sundu: *'O halde, sen kavmini memnun etmek için Muhammed'i inkâr edici bir şeyler söyle'*. Velid, arkadaşlarını memnun edecek nitelikte söyleyebileceği bir şeyler düşündü. Fakat söyleyecek bir şey bulamadı. Resûlullah'ın yanından ayrıldığı zaman söylediği sözleri tekrarlamaktan kendisini alamayıp, *'Beni kendi halime bırakın. Bu hususta bir şeyler düşüneyim'* diyerek Ebû Cehil'i yanından uzaklaştırdı.[3]

DİPNOTLAR

1- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/20, 21; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, III/257, 258.

2- Ibn Ishak, *Siyer*, 266, 267;

3- Nesefî, *Medâriku't-Tenzil Ve Hakâiku't-Te'vil*, IV/39; Köksal, *İslâm Tarihi-Mekke Devri*,IV/53.

Teklif - Tehdit - İftira

> O müşrikler: '*Sen, bizim için yerden bir pınar fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız*' dediler. De ki: '*Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece insan olan bir elçiyim (Bu dediklerinizin herhangi birini yapacak güç ve iradeye sahip değilim)*' (İsra süresi, 17:90-93)

İslâm davetinin hedefi, eğer sadece Mekke'deki inanç sistemi olsaydı, Mekke eşrafı ile Resûlullah arasındaki ayrılık sadece inanç konusunda açığa çıksaydı, Mekke eşrafının İslâm davetine tepkilerinin risâlet sürecinde gerçekleştiği gibi sert olmayacağı kesindi. Hatta İslâm'a yönelik herhangi bir tepki dahi gerçekleşmeyebilirdi. Çünkü, Mekke, farklı inançtan bireylerin, aralarında herhangi bir çekişme olmadan hayatlarını rahatlıkla sürdürdükleri bir yerdi. Mekke, her haliyle çok dinli bir toplumsal yapıyı temsil ediyordu. Mekke toplumunun baskın inancı putperestlik olmakla birlikte, herkesin paylaştığı ortak bir inanç sistemi inşa edilememişti. Hatta böyle bir şeye ihtiyaç da hissedilmemişti. Kabilelerin, ailelerin ve hatta bazı bireylerin tanrı sembolü kabul edip ibadet ettikleri putlar birbirinden çok farklıydı. Bir kabile, aile veya birey diğerlerinin tanrısına inanmak zorunda değildi. Birbirlerinin '*tanrılarına*' inanmak zorunda olmadıkları gibi, saygı duymak zorunda da değillerdi. Bu nedenledir ki, birbirlerinin tanrısı ile alay edenlere, birbirlerinin tanrısını aşağılayan sözler sarf edenlere veya davranışlar sergileyenlere sıklıkla rastlanabiliyordu. Üstelik putlara tapmayan, soyut bir tanrı inancına sahip olanlar da Mekke toplumunun yabancısı olmadığı kimselerdi. Bunlar, Mekke'de yaşayan Hıristiyan birkaç kişinin yanı sıra, ticarî amaçlarla Mekke'ye gelip-giden ve kısa süreli de olsa Mekke'de ikamet eden Yahudilerdi. Daha da önemlisi, Hıristiyanların teslisle karışmış tek tanrı inancını ve Yahudilerin tanrısının ırkçı karakterini reddeden ve tek tanrıya inanan 8-10 kişilik bir grup da Mekke'de yaşıyor-

du. Putperest karşıtı olduklarını her fırsatta açıkça ifade eden bu kimselerden Zeyd b. Amr, Kûs b. Saide ve Varaka b. Nevfel'i bütün Mekkeliler tanıyordu.

Şurası kesindir ki, İslâm daveti salt farklı bir inanç sistemi olduğu için Mekke eşrafının tepkilerine neden olmadı. Onlar, her ne kadar bireysel veya ailevî bazı özel nedenler de söz konusu olsa bile, İslâm davetinin sadece bir inanç sistemi sınırları içerinde kalmamasına; hayata yönelip, bireysel ve toplumsal hayata şekil verme amacı taşımasına karşı çıktılar. Onlara göre, İslâm bir inanç sistemi olarak Mekke'de var olabilirdi; ama mevcut yapıya müdahale edip sistemi değiştirmeye kalkışmamalıydı.

Mekke eşrafı, İslâm'ın tüm dünyaya şekil verme amacı taşımasını ilk zamanlar *'uçuk'* bir düşünce olarak değerlendirip, İslâm'la ve Resûlullah'la alay ettiler. Ancak zamanla gördüler ki, İslâm davetine mensup olanlar gittikçe çoğalıyor. Mekke'deki sistemi tehdit eden bir kitle teşkil ediyor. O zaman açıkça anladılar ki, mevcut sistemin devamı açısından ne yapıp edip İslâm davetini durdurmaları gerekmektedir. Zira, İslâm davetinin başarılı olması, mevcut toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel sistemin tepeden tırnağa değişmesi demektir. Bu ise, Mekke eşrafının geleneksel bir nitelik kazanmış olan haksız menfaatlerinin, toplumsal statü ve prestijlerinin yok olmasından başka bir anlama gelmiyordu. İslâm, Mekke eşrafının istediklerini istedikleri gibi yapma hak ve iradelerini iptal ediyor; bireysel ve toplumsal işleri, adalet temelinde yer alan ve değişmeyen bazı ilâhî kurallara bağlıyordu. Dolayısıyla, her ne pahasına olursa olsun İslâm davetini durdurmalıydılar. Bu amaçla, yıllarca gece-gündüz daveti durdurabilmenin bin bir türlü yollarını aradılar; dertlerine derman olacağına inandıkları tedbirleri aldılar; düşündükleri tedbirler çerçevesinde birçok uygulamayı devreye soktular; ama tüm bunlara rağmen her geçen günle birlikte kaybeden tarafın kendileri olduğunu gördüler. Fakat bu durum, İslâm davetini durdurma çabalarını terk etmelerine değil, yeni taktikler geliştirmelerine neden oldu. Vahyi alaya almaktan başlayan ve müminlere yönelik işkencelere uzanan taktiklerinin başarılı olmaması üzerine daha *'barışçı'* taktikleri devreye soktular. Resûlullah'la aralarında ortak bir menfaat zemini tesis etmeye; anlaşmalarına imkân sağlayacak ortak paydalar tesis etmeye çalıştılar. *'Barış'* ve *'anlaşma'* tekliflerini gündeme getirdiler. Tabiî ki *'barış'* tekliflerinin bazı şartları vardı. Toplumsal prestij ve menfaatlerini koruyan ve devam ettiren bazı ilkelerin kabul edilmesini istediler. *'Ayak takımı'* olarak niteledikleri ve çoğalıp güçlenmeleri durumunda sistemi değiştirecek güce ulaşacakları kesin görünen köle ve yoksul kimselerle ilgilenmekten vazgeçmesini söylediler. Bu ve diğer bazı ilkeleri kabul edip uyduğu sürece Resûlullah'ı kral olarak dahi tanımaya razı olduklarını bildirdiler. Anlaşıldığı kadarıyla, bu krallık teklifinde ve diğerlerinde gayet samimiydiler; yeter ki ilkelerine uyulsun. Resûlullah'ı meclislerine çağırıp görüşmeleri de İslâm davetini durdurma veya istedikleri tarafa yönlendirme çabala-

rının gerçeğine uygun bir girişim olarak anlam kazandı. Zira, son iki yılda yaşanan bazı durumlar, bu son girişimin oluşumunu zorunlu hale getirmişti.

Risâletin özellikle 5. ve 6. yılında gerçekleşen bazı olaylar ve durumlar Mekke eşrafına kâbuslar gördürdü. Bunlar arasında özellikle Habeşistan'a hicret etmiş müminlerin orada kabul görüp, rahata kavuşmaları ve Mekke şehir devletinin Habeşistan yönetimiyle olan ilişkilerinin bozulmasına neden olmaları; Hamza b. Abdülmuttalib ile Ömer b. Hattab'ın İslâm'a girmeleri; Resûlullah'la anlaşma zemini oluşturmaya çalışan Utbe b. Rebi'a ve Velid b. Muğire'nin nerede ise İslâm'a girme aşamasına gelmeleri, Mekke eşrafının peş peşe yaşadığı şok edici olayların en önemlilerini teşkil ediyordu. Özellikle Utbe ve Velid'in girişimlerinin neredeyse aleyhlerine dönme tehlikesi ile bir kez daha anladılar ki, Resûlullah'la bir sözcü aracılığıyla görüşmek, kendileri açısından kabul edilemez durumların oluşmasına neden olabilmektedir. Sözcü şahıs kolaylıkla Resûlullah'ın etkisine girebilmektedir. Eğer grup halinde Resûlullah'la görüşürlerse, en azından O'nun sözlerinin etkisine kapılma durumunda birbirlerini uyarma imkânına sahip olabileceklerdir. Resûlullah'la görüşme şartlarını belirlemek için şehrin meclisi olan Dâru'n-Nedve'de bir kez daha toplandılar. Toplantıya katılanlar arasında Mekke'nin en önemli simaları olan Âs b. Vâil, Abdullah b. Ebî Ümeyye, Ebû Cehil, Utbe b. Rebi'a, Şeybe b. Rebi'a, Ebû Süfyan, Nadr b. Hâris, Esved b. Muttalib, Zem'a b. Esved, Velid b. Muğire, Nubeyh b. Heccâc, Münebbih b. Heccâc, Ümeyye b. Halef, Ebû'l-Buhterî b. Hişam vardı. Resûlullah'ı Meclise çağırıp konuşmaya karar verdiler. Vakit geçirmeden Resûlullah'a bir haberci göndererek Meclise davet ettiler. Resûlullah, Mekke eşrafının kendisiyle görüşme isteği karşısında sevindi. Eşrafın düşünce değiştirdiğini ve İslâm'a girmeye meylettiklerini düşündü. İslâm davetinin zor günleri geride bırakacağı umut ve sevinciyle hemen Meclise gitti. Fakat daha ilk anda karşılaştığı durum, umut ve sevincinin yersiz olduğunu gösterdi. Meclisin üyelerinden birisi, Meclisin sözcüsü sıfatıyla ve sert bir tavırla: '*Ey Muhammed!*' diyerek söze başladı: '*Seninle konuşmak amacıyla toplandık ve seni çağırttık. Vallahi, bizler Araplar arasında senin gibi kavminin başına dert açmış başka birisini tanımıyoruz. Sen atalarımıza dil uzattın, dinimizi aşağıladın, ilâhlarımızı reddettin, birliğimizi bozup, dağıttın. Başımıza getirmediğin kötü iş kalmadı. Eğer bütün bunları mal elde etmek amacıyla yapmışsan, gel bu yaptıklarından vazgeç seni en zenginimiz yapalım. Bu uğurda bütün sermayemizi senin hizmetine vermeye hazırız. Eğer amacın en şanlı ve şereflimiz olmaksa, seni kendimize büyüğümüz ve liderimiz olarak tanımaya hazırız. Kral olmak arzusu taşıyorsan, kralımız olmana da razıyız. Eğer bunların hiçbirisiyle ilgin yok ve bütün bu yaptıklarını sana musallat olmuş bir cinin etkisiyle yapıyorsan, seni en iyi tabiplere tedavi ettirelim. Bu uğurda hiçbir masraftan kaçınmayız. Böylelikle biz üzerimize düşeni yapmış olur ve sorumluluktan kurtulmuş oluruz*'.

Bunlar, Mekke eşrafının İslâm'a yaklaşımıyla ilgili olarak hiçbir şeyin değişmediğini gösteren, yakın zaman önce Utbe b. Rebi'a ve Velid b. Muğire'nin dile getirdiği tekliflerin tekrarından başka bir şey olmayan sözlerdi. Resûlullah üzüntülü ama kararlı bir ses tonuyla, kendisine sunulan bu tekliflerle ilgili kararını hemen orada açıkladı: *'Bu sizin söylediklerinizin hiçbirisi bende yok. Bana bir cin musallat olmadığı gibi, ben bu davayı, mal elde etmek, kral olmak, aranızda şan ve şerefle anılmak için yürütüyor da değilim. Ben sadece Allah tarafından görevlendirilmiş bir peygamber olarak yapmam gerekeni yapıyor ve bana verilmiş kitap ile sizleri yanlışlıklarınız nedeniyle uyarıp, kötü gidişatınızın sonuyla korkutuyorum. Yapacağınız doğru ve güzel şeyler için mükafatlarla müjdeliyorum. Eğer dediklerimi kabul ederseniz, hem dünya da hem de ahirette saadeti elde edersiniz. Eğer kabul etmeyip, reddederseniz, görevimi yapmak uğrunda her türlü zorluğa katlanırım. Nasıl olsa, Allah benimle sizin aranızda hükmünü verecektir. Bütün engellemelerinize rağmen, ben yolumda devam eder ve Allah'ın aramızdaki hükmünü beklerim'.*

Müşrik liderler, daha önceki tekliflerinin de benzer şekilde geri çevrilmiş olmasından hareketle, bir kez daha anladılar ki, Resûlullah'ın bu tür tekliflere bir iltifatı yok; bu tür tekliflerle gidişatı değiştirmek mümkün değil. Bunun üzerine, toplantıda aldıkları karar gereği, Resûlullah'ı davasına güven konusunda şüpheye sevk ederek bir anlaşma zemini oluşturmayı denediler. Yeni tekliflerini hemen dile getirdiler: *'Ey Muhammed! Biliyorsun ki, memleketi bizim bu memleketimiz gibi verimsiz olan başka bir topluluk yok. Eğer söylediklerinde doğru isen, Rabbine dua et bizim bu memleketimizi genişletip, verimli kılsın. Şu dağları bizden uzaklaştırsın. Bu arada işlerimizi kolaylaştırması için atalarımızdan Kusayy'ı diriltsin. Çünkü o iyi bir yönetici idi. Eğer o dirilirse, belki senin söylediklerinin doğru olduğunu tasdik eder de biz de sana inanır, söylediklerini kabul ederiz'.*

Resûlullah, müşrik liderlerin konuyu çarpıtan, İslâm davetini kendi istedikleri zemine çekme amacı taşıyan bu son derece sinsi taktikleri karşısında gerçeği ifade etmekten başka bir şey yapmadı: *'Ben size bunlar için gönderilmedim. Zaten, ben bunları yapabilirim de demedim. Ben sadece Allah'ın size bildirmemi istediği şeyleri bildirdim. Allah beni müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Dediklerimi kabul ederseniz dünyanın ve ahiretin saadetini elde edersiniz. Eğer reddedecek olursanız, bu da sizin bileceğiniz bir iştir. Bana düşen görevimi yapıp, Rabbimin hükmünü beklemektir. O benimle sizin aranızdaki hükmünü muhakkak verecektir'.*

Müşrikler, sinsi taktiklerini sürdürdüler. Son tekliflerinin işe yaramadığını anlayınca, başka bir teklifte bulundular; *'Eğer bizim için olan isteklerimizi yapmıyorsan, hiç değilse kendin için Allah'tan bir şeyler iste. Böylelikle işin kolaylaşır, sıkıntıların son bulur. Mesela Allah sana bir melek göndersin ve biz de o meleği görelim. O melek seni tasdik edip, seni bizden korusun. Ayrıca Allah'tan bağlar, bahçeler, saraylar, altın ve gümüşlerden oluşan hazineler iste. Böylelikle hayatını daha rahat geçir-*

me imkânına kavuşmuş olursun. Çarşı ve pazarlarda dolaşıp, geçimini sağlamak için bizler gibi koşuşturmaktan kurtulursun. Tüm bunlar gerçekleşirse, senin Allah katında değerli ve seçkin bir kul olduğunu anlamış oluruz'.

Müşriklerin bu teklifleri karşısında Resûlullah'ın cevabı yine öncekiler gibi gerçeği ifade etmekten başka bir şey olmadı: *'Bu dediklerinizi yapmam, yapamam. Ben Allah'tan bu tür şeyler isteyecek birisi değilim. Zaten size bunun için gönderilmiş de değilim. Allah beni size müjdeci ve korkutucu olarak gönderdi. Eğer dediklerimi kabul ederseniz, dünya ve ahirette mesut olursunuz. Yok eğer kabul etmeyip, reddederseniz, Allah sizinle benim aramdaki hükmünü verinceye kadar Allah'ın emrettiklerini yapmaya devam ederim'.*

Kararlı ve rotasından hiçbir şekilde sapmayan bir tavrın gereğine uygun bu sözler karşısında müşrik liderler öfkeyle karışık duygular içerisinde yeni tekliflerini dile getirdiler: *'O halde şu bahsettiğin azabı üzerimize getir de ne kadar doğru söylediğini anlayalım. Eğer bunu da yapmazsan sana asla inanmayız'.* Resûlullah'ın cevabı yine değişmedi: *'Bu benim istememle olacak bir şey değil. Rabbim dilerse onu gerçekleştirir ve o zaman ona hiç kimse engel olamaz'.*

Müşrikler, Resûlullah'ın bu kararlı tavrı karşısında, taktiklerinin bir başka aşamasına geçtiler. İftira atarak ve tehdit ederek Resûlullah'ı zor durumda bırakmayı denediler: *'Ey Muhammed! Her şeyi görüp işiten bir Rabbin elçisi olduğunu söylüyorsun. Rabbin bizim seninle oturup, konuşacağımızı bilmiyor muydu ki, sorularımızın cevabını sana bildirmedi? Söylediklerini reddedeceğimiz zaman neler yapacağının sana neden bildirmedi? İşittiğimize göre sen bu söylediklerini Yemâme'deki Rahman isminde birisinden öğreniyormuşsun. Vallahi biz hiçbir zaman Rahman diye birisine inanmayız. Biz söyleyeceklerimizi söyledik. Artık bundan sonra sana karşı bir sorumluluğumuz yok. Vallahi biz senin yakanı hiçbir zaman bırakmayacağız. Ya sen bizi yok edersin, ya da biz seni yok ederiz'.*

Müşrik liderlerin, çaresizlik içerisinde çırpınmalarından başka bir şey ifade etmeyen bu son sözleri; uyguladıkları ve uygulayacakları baskı ve işkenceleri meşru göstermenin önemli adımlarından birisini temsil ediyordu. Bu sözleri ve tavırları ile üçüncü kişilere karşı; *'Biz elimizden geleni yaptık; hep iyi niyetli olduk ama Muhammed inatçı çıktı; her türlü teklifimizi reddetti'* diyerek daha rahat hareket etmelerine imkân sağlayacak gerekçeler oluşturma amacı taşıyorlardı. Resûlullah'ı Yemâme'deki Rahman isimli birisiyle irtibatlı gösterme çabalarının bir iftiradan başka bir şey olmadığını ise bizzat kendileri açıkça biliyorlardı. Zaten, *'duyduğumuza göre'* diyerek iftiralarını dile getirmişlerdi. Üstelik eğer öyle birisi varsa, o halde niçin Resûlullah'la uğraşıp mallarını, mülklerini sırf davasından vazgeçmesi için teklif ediyorlardı. İddiaları doğru olsa, gidip o Rahman isimli kişiyi engeller veya öldürürler ve problemlerini sona erdirirlerdi. Ancak tüm bunlar, müşrik lidelerin, İslâm karşısında çaresiz kaldıkları için ortaya attıkları ve gündemi istedikleri şekilde

değiştirmeyi amaçlayan iftiralarından sadece birisiydi, başka bir şey değildi.

Resûlullah, teklif, tehdit ve iftiralara gerekli cevapları verdikten sonra Meclisten ayrılırken, müşriklerden birisi öfke ile arkasından bağırmaya başladı: '*Allah ile melekleri önümüze getirip göstermedikçe sana inanmayacağız*'. Öfkesini bastıramamış olan Abdullah b. Ümeyye ise, Resûlullah'ın peşine takılarak teklif ve tehditleri dile getirirken, öfke içerisinde asıl amaçlarını ifade etti: '*Ey Muhammed! Kavmin sana bazı tekliflerde bulundu. Ancak sen hiçbirisini kabul etmedin. Allah katındaki değerini anlamak amacıyla kendileri için Allah'tan bir şeyler istemeni teklif ettiler, ama kabul etmedin. Allah katındaki üstünlüğünü anlamak için, Allah'tan kendi adına bir şeyler istemeni teklif ettiler, kabul etmedin. Hep tehdit edip durduğun azabı istediler, gene kabul etmedin. Allah'a yemin olsun ki, sen göğe bir merdiven kurup, gözümüzün önünde ona tırmanıp peygamber olduğuna tanıklık edecek dört tane melek getirmedikçe sana asla inanmayacağım. Vallahi aslında bunları yapacak olsan da inanacağımı sanmıyorum ya!*' [1]

Resûlullah, daveti kabul edecekleri umuduyla meclislerine görüşmeye gittiği müşrik liderlerin durumlarındaki ısrarları nedeniyle üzüntülü bir halde evine döndü. Fakat Meclisteki tartışmalar yine de bitmemişti. Ebû Cehil öfkeyle ayağa kalkmış, bağırıp çağırıyordu: '*Ey Kureyş'in uluları! Muhammed dinimizi kötülemekten, atalarımızı eleştirmekten, akıllarımızı idraksizlikle suçlamaktan ve ilâhlarımızı reddetmekten vazgeçmiyor. Yarın o namaz kılarken onu bana gösterin. Başını taşla ezeceğim. Haşim oğulları da ne isterlerse onu yapsınlar.*'[2] Ebû Cehil'in bu sözlerinde, öfkenin yanı sıra, Resûlullah'ı öldürerek problemden en kısa yoldan kurtulma düşüncesini gündeme getirme ve Resûlullah'ı destekleyen Haşim oğullarına karşı bir cephe oluşturma gayretinin etkileri vardı. Mecliste bulunanlar Ebû Cehil'i onayladılar ve istediğini yapmasını söylediler. Fakat Ebû Cehil ertesi günü Resûlullah'ı öldürme düşüncesini uygulamaya koyamadı. Öldürmek niyetiyle Resûlullah'ın yanına yaklaştı, ama herhangi bir şey yapmadan geri döndü. Herhalde, bir kızgınlıkla verdiği kararı uygulamaya koyması durumunda Haşim oğullarının boy hedefi olmaktan kurtulmayacağını, Mekke'yi kana bulayacak bir savaşa neden olacağını anlamıştı.

DİPNOTLAR

1- İbn İshak, *Siyer*, 257-260; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/ 315- 319; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, XV/164- 166.

2- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/319; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/88.

Tehdide Tehdid

> Beni dinleyin ey Kureyş topluluğu! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben size kurbanlık olarak gönderildim. Hadi ne istiyorsanız onu yapın. Ama bilin ki beni yolumdan engelleyemeyeceksiniz. Ben, Rabbimin bana emrettiklerini yapmaya devam edeceğim. (Hz. Muhammed (s))

Kur'an ve Resûlullah aleyhinde yürüttükleri yoğun propagandaların, tehditlerin, baskıların, işkencelerin, tekliflerin bir işe yaramaması; İslâm davetini durdurmaya yetmemesi; Mekke'nin müşrik liderlerini çaresiz bıraktı. Ne yapacaklarını, nasıl davranacaklarını bilemez halde öfkelenmekten, öfkeden gözleri dönmüş halde birbirleriyle dertleşmekten başka bir şey yapamaz oldular. Aralarındaki konuşmaların konusu hiç değişmiyordu; Kur'an, İslâm daveti ve Resûlullah. Resûlullah'ı yalnız başına yakaladıkları andaki tutum ve davranışları, Mekke liderlerinin o zamanlardaki psikolojisini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Mekke eşrafı her zaman olduğu gibi yine Kâbe yakınındaki Dâru'n-Nedve'nin gölgeliğinde toplanmış, Resûlullah hakkında konuşuyorlardı. Konuşmaları hep değişmeyen ifadeler çerçevesinde sürüp gidiyordu: '*Bu adama ve işine sabrettiğimiz kadar hiçbir şeye sabretmedik. O akıllarımızı idraksizlikle suçladı. Atalarımızı aşağıladı. Dinimizi eleştirdi. Birlik ve beraberliğimizi bölüp, dağıttı. İlâhlarımıza hakaret etti. Biz ise O'nun bütün bu yaptıklarına sabrettik*'. Kur'an geçmişten örnekler vererek açıklamıştı ki, en önemli vasıfları zorbalık olan müşrikler, kafirler hep böyledirler. Kendilerinin temsil ettiği sistemi, hayat tarzını reddedip, mevcudun dışında inançlara sahip olan ve bu inançları doğrultusunda yaşayan, bunları yaparken de insanlardan hiçbirisinin haksız olarak malını gasbetmeyen, hiçbir insana kötü muamelede bulunmayan, iyilik, hayır, güzellik temel ilkeleri olan insanlara her türlü baskıyı, zorbalığı, işkenceyi yaparlar ve hatta işkencelerle öldürürler, buna rağmen

kendilerini çok hoşgörülü kişiler olarak takdim ederler. Her devrin zorba ve zalimlerinin M.7. yüzyılın Mekke toplumundaki temsilcileri olan Mekke ileri gelenleri de Resûlullah'a ve diğer müminlere yaptıkları baskı, işkence ve her türlü zorbalıkları sanki kendileri yapmamış gibi, sadece *'La ilâhe illallah'* dediği için Yasirleri, Sümeyyeleri bizzat kendileri işkencelerle öldürmemişler gibi, Resûlullah'ı ve temsil ettiği davasını kastederek *'Biz çok sabır gösterdik'* diyerek kendilerini temize çıkarmanın, vicdanlarını rahatlatmanın gayretini taşıyorlardı. Aslında bunları söylerlerken de kin, zorbalık, zulüm gibi vasıflarının daha nasıl başka tarzlarda açığa çıkabileceğinin hesabını yapıyorlardı. Bütün zorbalık ve zulümlerine rağmen gelişip yayılmasına engel olamadıkları İslâm davetini yok edebilmenin, bu uğurda her şeyi yapmayı meşru görmenin arzusu içerisindeydiler. Fakat her istediklerini yapamıyorlardı. Bizzat mevcut sistemden, kendi haksız menfaatlerinin dayandığı sistemden kaynaklanan bazı engelleri vardı. Mekke'de bir iş savaşın patlak vermesinden çekiniyorlardı. Mekke liderleri Dâru'n-Nedve'nin gölgeliğinde toplanmış, Resûlullah hakkında konuşurlarken, Resûlullah'ın gelmekte olduğunu gördüler. O anı ve takip eden süreci, henüz İslâm'a girmediği için eşrafla birlikte oturan Abdullah b. Amr şöyle anlatıyor: *'Kureyş ileri gelenleri Hicr'de toplanıp, Resûlullah'ı kastederek, O'na çok sabırlı davrandıklarını konuştukları sırada Resûlullah göründü. Geldi ve Kâbe'yi tavaf etmeye başladı. Tavafı sırasında Mekke ileri gelenlerinin yanlarından geçerken, toplantıda bulunanlar laf attılar; aşağılayıp, küfrettiler. Müşriklerin bu hareketi Resûlullah'ı rahatsız etti. Bunu Resûlullah'ın yüzünden anladım. Fakat bir şey söylemeyip tavafına devam etti. İkinci defa geçerken müşrikler tekrar laf attılar. Resûlullah rahatsız oldu. Onların bu söz ve hareketlerinin Resûlullah'ı rahatsız ettiğini yine yüzünden anladım. Fakat Resûlullah bir şey söylemeyip tavafına devam etti. Üçüncü defa geçerken tekrar laf atmaya başladılar. Bunun üzerine Resûlullah durdu ve müşriklere hitaben; 'Beni dinleyin ey Kureyş topluluğu! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben size kurbanlık olarak gönderildim. hadi ne istiyorsanız onu yapın. Ama bilin ki beni yolumdan engelleyemeyeceksiniz. Ben Rabbimin bana emrettiklerini yapmaya devam edeceğim' dedi. Bu söz karşısında orada bulunanların hepsi donup kaldılar. Adeta başlarına kuş konmuşta da onu ürkütmek istemez gibi hareketsiz durumdaydılar. İçlerinden Resûlullah hakkında çok konuşanlardan birisi kendini toplayarak; 'Ey Ebul-Kasım! Boş ver, bırak bunları, selâmetle git. Sen kendini bilmez cahil bir adam değilsin' diyerek, yumuşak ve gönlünü alıcı sözler söyleyerek Resûlullah'ın oradan uzaklaşmasını sağladı'.* Müşrik terbiyesizliğine ve cüretkarlığına karşı Resûlullah'ın tepkisi, İslâm davası için kendisinin bir kurban gibi canı dahil her şeyini feda etmeye hazır olduğu ifade etmek olmuştu. Bu söz ve tavır, Resûlullah'ın İslâm davasındaki ısrar ve samimiyetini göstermesi açısından oldukça anlamlı ve önemliydi. Halbuki müşrikler tehditkâr bir tavırla laf atmaları karşısında Resûlullah'ın korkacağını, belki de

özür dileyeceğini ummuşlardı. Ancak hiç ummadıkları bir cevapla, daha da önemlisi büyük bir tehditle karşılaşınca şaşırıp, adeta yıldırım çarpmış gibi donup kaldılar. Korku ve şaşkınlık içerisinde Resûlullah'ın gönlünü almaktan başka bir şey yapamadılar. Ertesi gün durum biraz değişti. Birgün önceki çaresizlik, şaşkınlık ve korkularını hatırladıkça birbirlerinden utandılar. Aynı duruma tekrar düşmemek için birbirlerini Resûlullah'ın aleyhine davranışlara teşvik etmeye çalıştılar. O günkü gelişmeyi yine olayın tanıklarından Abdullah b. Amr anlatıyor: *'Ertesi gün Mekke ileri gelenleri yine Hicr'de toplandılar. Birbirlerine; 'O'nun bize ne söylediğini, bizim de O'na ne söylediğinizi hatırlıyor musunuz? O bize hoşlanmayacağımız şeyler söyledi. Buna rağmen O'nu serbest bıraktık' diyerek birbirlerini kınamaya başladılar. Onlar böyle konuşurlarken Resûlullah yine çıkıp geldi. Hemen yerlerinden kalkıp Resûlullah'ın etrafını çevirdiler. 'Demek sen şöyle şöyle diyorsun' diyerek söylediklerini tekrarlamaya başladılar. Resûlullah da 'Evet onları söyleyen benim' dedi. Bu sefer müşriklerden birisi Resûlullah'ın yakasını topladı. Bu sırada Ebû Bekir koşarak gelip araya girdi; ve 'Rabbim Allah'tır dediği için onu öldürecek misiniz?' diye bağırmaya başladı. Müşrikler Ebû Bekir'in de sakalı, saçını çekip hakaret ettiler, fakat daha fazla bir şey yapmadan ayrıldılar.'*[1]

DİPNOT

1- İbn İshak, *Siyer*, 291-292; Ahmed, *Müsned*, II/218; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/309, 310; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/223.

Sizin Dininiz Size, Benim Dinim Bana

> De ki: '*Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz. Ben sizin ibadet ettiğinize asla ibadet etmeyeceğim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.*' (Kafirûn sûresi 109:1-6)

Müşrikler, alay ve aşağılama biçiminde başlayan, hakaret ve tehditlerle devam eden ve en sonunda ağır işkenceler aşamasına ulaşan tepkileriyle İslâm davetini durduramayınca, tekliflerde bulunmaya başladılar. Resûlullah'a, Mekke yönetimini ve zenginliklerini paylaşabileceklerini söylediler. Hatta, geleneklerine aykırı olmakla birlikte, kendisini kral olarak tanımaya hazır olduklarını da bildirdiler. İstedikleri tek bir şey vardı; tevhid gerçeğinin insanın bireysel ve toplumsal hayatında karşılığı olan sorumlulukları gözden geçirip, yeniden düzenlemek ve mevcut hayat tarzını meşru kabul etmek. Özellikle de bazı siyasî, ekonomik hassasiyetlerine dokunulmasını istemiyorlardı. Bu bazı hassasiyetlerinin meşruiyet dayanağı olan ilkeler kabul edilmeli veya açıkça tepkide bulunulmamalıydı. Eğer bu gerçekleşirse, İslâm ile aralarındaki her türlü ayrılığı, husumeti, kini, şiddeti sona erdirmeye razıydılar. Hatta İslâm'ı birçok açıdan kabul etmeye, menfaatlerinin devamı için bazı sorumluluklar üstlenmeye razıydılar. Ama yeter ki Resûlullah tebliğ ettiği dinde bazı değişikliklere razı olsun. Fakat, her seferinde, her türlü teklifleri geri çevrildi; karşılarında ilkelerinden ve gidişatından hiçbir şekilde taviz vermeyen bir dava ve dava lideri vardı. Müşriklerin anlamadıkları veya anlamak istemedikleri şey, İslâm'ı, birçok örneğine rastladıkları veya hakkında bilgileri bulunan herhangi bir siyasî/dinî hareket olarak; Resûlullah'ı ise ilke ve gidişatını şartlara göre kendisi belirleyen bir toplumsal hareketin lideri olarak düşünmeleriydi. İslâm davetinin ilkelerini de, insanlara sunuluş yöntemini de Allah'ın belirlediğini,

ilke ve yönteme uyma konusunda Resûlullah'ın da diğer insanlardan farksız olduğunu, herhangi bir ayrıcalığa, imtiyaza sahip olmadığını anlamıyor, anlayamıyor, anlamak istemiyorlardı. Onlar, İslâm'ı Mekke dinine eklemlemenin çarelerini ararken ve bu amaçla kendilerince son derece cazip bazı tekliflerle Resûlullah'a gittikleri zaman, durumu başta Resûlullah olmak üzere müminler açısından ilke ve şartlara bağlayan ayetleri bilmiyor veya işitmişlerse de bunların Resûlullah tarafından değiştirilebilecek şeyler olduğunu zannediyorlardı. Risâlet sürecinde tüm rehberlik ve kontrol vahiydeydi. Bu nedenle risâlet sürecinde önemli kırılmalara, sapmalara neden olmaya aday müşrik tekliflerinin reddedilmesinde de kararı vahiy verdi. Allah vahyi ile her adımda Resûlünü kontrol etti ve yönetti. Örneğin, ilk tekliflerle ilgili olarak vahyolunan ayet grubunun birisinde Resûlullah'a; '*boş sözlerden, işlerden, tekliflerden yüz çevirmesi gerektiği*' bildirildi. Müminlerin işleriyle müşriklerin işlerinin; müminlerin durumlarıyla müşriklerin durumlarının farklı olduğu açıklandı.* Bu İslâm ile şirk, müminlerle müşrikler arasında ortak bir nokta tesis etmek amacında olan tekliflerin kabul edilmemesi gerektiğini bildiren ilâhî bir uyarıydı. Diğer bir ayet grubunda da özellikle '*farklılığa*' değinildi; Müminlerle müşriklerin farklı yolların yolcuları oldukları ifade edildi. Yollardan birisi haktı, huzurdu, esenlikti; diğeri bâtıldı, cefaydı, azaptı. Ve her kim, hangi yolu seçerse sadece kendisi için seçiyordu. Herkes seçiminin sonuna razı olmak zorundaydı.** Müminlerle müşriklerin inançları ve hayat tarzları farklıydı; bu hem bilinen ve görünen boyutuyla böyleydi ve hem de ayetler bu farklılığı sürekli dile getiriyordu. Ancak buna rağmen, ortak bazı şeyler, en azından sorumluluk açısından geçerli olan ortak bir alan olamaz mıydı? Kur'an bu yöndeki düşünce-

* 'Daha önce kendilerine kitap verdiklerimiz, buna (Kur'an'a) da iman ederler. Onlara (Kur'an) okunduğu zaman: '*Ona iman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik*' derler. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve '*Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyiz*' derler.' (Kasas, 28:52-55)

** 'Andolsun ki onlara: '*Gökleri ve yeri kim yarattı?*' diye sorsan, elbette '*Allah*' derler. De ki: '*Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi? Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın; doğrusu ben de yapacağım! Artık yakında bileceksiniz, kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini, ve sürekli bir azabın kimin üzerine konacağını*' (Resûlüm!) Şüphesiz biz bu Kitab'ı sana, insanlar için hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.' (Zümer, 39:38-41)

ye ve bu düşüncenin neden olduğu teklife kısaca ve en açık ifadeyle, *'Hayır'* dedi: *'De ki: Bizim yaptıklarımızdan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu değiliz. Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, her şeyi hakkıyla bilendir' (Sebe, 34:25,26).* Kur'an açıkça diyordu ki, İslâm ile şirk hiçbir zaman ortak paydaları olmayan iki ayrı inanç sistemi, iki ayrı hayat tarzıdır. Bu nedenle, müminler bu farklılığa göre davranmalı, müşriklerle olan ilişkilerini buna göre ayarlamalıdırlar. Fakat bunun, hiçbir zaman, her ne kadar o anda şirk cephesinde yer alıyor olsalar da, bütün müşriklerin aynı oldukları anlamına gelmeyeceği de bildirildi. Müminlerin, bazı müşriklerin hakikate karşı tamamen kör ve sağır olmadıklarını bilmeleri ve onlara İslâm davetini ulaştırmaları gerekliydi. Yalnız onlara daveti sunarken kalplerini kazanmak için gerçeği eğip bükmenin anlamı yoktu; gerçek olduğu gibi bildirilmeliydi: *'Resûlüm! Onlar seni yalanlarlarsa de ki: 'Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım'. Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat sağırlara -üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın? (Yunus, 10:41-42). 'Şayet sana karşı gelirlerse de ki: 'Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım'. Sen O mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan' (Şuara, 26:216,217).* Bütün bunlara rağmen, kendi cephelerinden baktıkları zaman hâlâ İslâm'ı kendi inanç ve hayat tarzlarına, Resûlullah'ı da kendi topluluklarına dahil edebileceklerini umanlar vardı. Eşraftan bazıları, çok cazip teklifler götürdükleri zaman Resûlullah'ın istedikleri çizgiye çekebileceklerini düşünüyorlardı. Zaten Utbe b. Rebi'a'nın ve Velid b. Muğire'nin bazı teklifleri bildirmek için Resûlullah'la görüşmelerinin veya Resûlullah'ı meclislerine çağırıp bazı tekliflerini tehditler eşliğinde sunarak kabulünü kolaylaştırmaya çalışmalarının nedenleri, Resûlullah'ın taviz verebileceğine dair kanaatleriydi. İçlerinden birileri bu işi biraz daha ileri götürerek, Resûlullah'a bazı putları kabul etme veya kabul etmiyorsa bile açık tepki vermeme teklifinde bulundular. Bu İslâm daveti açısından son derece garip bir teklifti. Bir ayet bu teklifi en ufak şüpheye yer vermeyecek şekilde anında reddetti: *'De ki: 'Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz, bilin ki ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam. Ben ancak sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Ben müminlerden olmakla emrolundum" (Yunus, 10:104).* Ayet açıktı, karar kesindi; ama yumuşak sayılabilecek bir üslûp vardı. Eşraftan birileri bundan cesaret almış olmalı ki, bir sonraki zamanda tekliflerini bir adım daha ileri götürerek tekrar sundular. Resûlullah'ı kendi ilke ve inançlarına göre davranmaya, bunun gereği olarak da putlarına saygı göstermeye davet ettiler. Bu sefer vahyin üslûbu sertleşti: öyle bir teklifin kesinlikle kabul edilemeyeceği sert ve her zaman olduğu gibi kesin bir ifadeyle bildirildi. Bu arada Resûlullah'a da bir uyarı da bulunularak, son derece kararlı olmaya davet edildi. Fakat esasında bu Resûlullah'tan çok müşriklere bir mesajdı; Resûlullah'ın durumunu açıklayan ve

tekliflerinin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini gösteren bir dolaylı bildirimdi. Ayet şöyleydi: *'De ki: 'Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?' Resûlüm! Şüphesiz sana da senden öncekilere de 'Allah'a ortak koşarsan, Andolsun işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun!' diye vahyolundu'* (*Zümer, 39: 64,65*).Günler bu şekilde geçmeye başladı. Müşrikler her ne yaparlarsa yapsınlar İslâm davetini durduramamış veya risâlet süresinde bir sapmaya neden olamamışlardı. Ne tehditleri, ne baskı ve işkenceleri ve ne de teklifleri işe yaramıştı. Daha başka ne yapacaklarını düşünüyorlar, ama bir türlü yeni bir şey bulamıyorlardı. Sıkıntılıydılar. Problemleri gün geçtikçe büyüyordu. Bir şeyler yapmalı ve İslâm davetini engellemeli; Resûlullah'ı saflarına çekmeliydiler. Yoğun düşünceler içerisinde yeni bir taktik bulmanın çabasını yürütürlerken, Resûlullah için hayatın ne kadar sıkıntılı olduğunu, kendisini her açıdan yığınla sıkıntıya sahip kıldıklarını düşündüler. Artık ticaretle uğraşamıyordu. Eskiden de zengin değildi, ama şimdi iyice yoksullaşmıştı. Eskiden, Abdülmuttalib'in torunu olması nedeniyle insanların sevdikleri, takdirle andıkları birisiydi; ama şimdi insanlar ya onunla konuşmuyor ya da konuşmaktan korkuyorlardı. Konuşmuyorlardı çünkü inançları ve hayat tarzları farklılaşmıştı. Konuşmaktan korkuyorlardı, çünkü müminlerin başlarına gelenlerin kendilerinin de başlarına gelmesinden çekiniyorlardı. Müşrik liderler, kendi aralarında, Resûlullah'ın ikbalini kendi elleriyle söndürdüğünü konuştular. Kanaatlerince, Muhammed bütün nasiplerini yok etmişti. Nimetler içerisinde yüzebilecek birisi olmasına rağmen, yoksulluk, sıkıntı içerisinde bir hayat sürdürür olmuştu. Bunlar kendilerinin hiçbir şekilde kabul edemeyecekleri zor şartlardı, zor durumlardı. Bu nedenle, kendilerince son derece makul bir görüş olarak, Resûlullah'la görüşüp durumunu gözden geçirmesini istediler. İyi niyetli olduklarını, tamamıyla kendisini düşündüklerini bildirip, olup-biteni bir kez daha düşünmesini söylediler. Kendisi İslâm daveti nedeniyle sıkıntı ve yoksulluk içerisindeyken, eski arkadaşları olan kendilerinin hâlâ zevk ve sefa içerisinde oluşlarını; zengin, güçlü oluşlarını düşünmeliydi. Kendileri nimetler içerisindeydiler; para, kadın, şan, ün, makam, itibar yarışında hâlâ öndeydiler. Muhammed iyice düşünmeli ve hatalarını fark etmeliydi. Eğer durumunu gözden geçirmez ve gidişatını değiştirmezse eşraftan birisi olması durumunda elde edeceği nimetlere, nasiplere kavuşması bir daha mümkün değildi; tüm bunları kesip atmış olacaktı. Müşrik liderler, başta Resûlullah olmak üzere müminlerin nimetlerden mahrum, sıkıntılı bir hayat yaşadıklarını, ikballerini kararttıklarını, nasiplerini kesip attıklarını konuşup, *'Bizimle birlikte olursanız, davanızdan vazgeçip bizim safımıza geçerseniz nimetler içerisinde yüzersiniz'* mesajlarını dillendirdikleri sırada vahyolunan ayet gurubu durumu açıklığa kavuşturdu. Müşriklerin kanaatlerinin yanlışlığını oraya koydu ve başta Resûlullah olmak üzere müminlere bir müjde verdi. Vahyolunan ayet grubu, Kevser süresinin ayetleriydi. Bu kısa

sûrede nimetlerin asıl sahiplerinin müminler olduğu bildirildi. Müminlerin ölçülemez ve sayılamaz miktarda nimete ebediyen sahip olacakları müjdelendi. Nasipleri kesik olanların, ikballerini karartanların müşrikler olduğu açıklandı. Resûlullah'ın ve diğer müminlerin hiçbir şekilde müşriklerin aldatıcı durumlarına kanmamaları ve verdiği, vereceği nimetler nedeniyle Allah'a karşı sorumluluklarının gereklerini yerine getirmeleri gerektiği bildirildi: *'(Resûlum!) Hiç kuşkun olmasın ki sana bol nimet (kevser) verdik. O halde sen yalnızca Rabbine kulluk et ve(şükrünün ifadesi olarak) O'nun için kurban kes. Şu bir gerçek ki, asıl sonu kesik olan, sana kin besleyendir' (Kevser, 108:1-3).*Tüm bunlar İslâm davetinin lehine bir gidişatı inşa eden, her seferinde müşrikleri mahcup ve perişan eden şeylerdi. Her seferinde başlarını eğip, aşağılanmış bir halde durumlarıyla baş başa bırakılanlar müşriklerdi. Her zaman olduğu gibi, yeni bir şey bulmanın, İslâm davetini istedikleri gibi durduracak veya değiştirecek bir şeyler bulmanın çabası içerisinde yine kendi içlerine kapandılar. Müşrik liderler, her zaman olduğu üzere, yine Kâbe'nin yanında, Dâru'n-Nedve'nin gölgeliğinde oturmuş sohbet ediyorlardı. Sohbetlerinin konusu, yıllardır devam ettiği üzere, yine İslâm daveti ve Resûlullah idi. Daha başka ne yapabileceklerini, daveti nasıl durduracaklarını, *'eski problemsiz günlerine'* tekrar nasıl kavuşacaklarını düşünüyor, konuşuyor ve tartışıyorlardı. Tekliflerini değiştirmeliydiler; bütün mal ve makam teklifleri reddedilmişti. Aynı türden tekliflerin bir işe yaramayacağı anlaşılmıştı. Acaba başka ne yapabilirlerdi. O zamana kadar Resûlullah'a götürdükleri tekliflerinde hep Resûlullah'tan bir şey istediklerini fark ettiler. Bir şeyler teklif ediyorlar ama değişikliği hep Resûlullah'tan istiyorlardı. Kendileri inançlarından ve gidişatlarından taviz vermeye hiç yanaşmamışlardı. Belki de bu durum Resûlullah'ın tepkisini çekiyordu. Eğer kendileri de bazı tavizler verirlerse, tekliflerinin kabul görme ihtimali olabileceğini düşündüler. Görüş makul görünüyordu. Madem ki Resûlullah Allah'a iman etmeye ve bu imanın gereğine göre yaşamaya davet ediyordu; Allah'a inandıklarını söyleseler ne olurdu? Zaten kendileri Allah'a bazı sıfatlarıyla inanan kimselerdi. Allah'a inandıklarını söylerlerse, Muhammed'i yumuşatabilir ve saflarına çekebilirlerdi. Bu düşünceler içerisindeyken Resûlullah'ın Kâbe'ye yaklaştığını ve tavafa başladığını gördüler. Düşündükleri şeyi uygulamaya koymak için Velid b. Muğire, Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Ümeyye b. Halef hemen yerlerinden kalkıp Resûlullah'a yaklaştılar. Velib b. Muğire *'Muhammed bizi dinle'* dedi; *'Şimdiye kadar ne teklif ettiysek hepsini reddettin. Seni kralımız olarak tanımaya, en zenginimiz kılmaya, en güzel kızlarla evlendirmeye razı olduğumuzu bildirdik; hiçbirisine iltifat etmedin. Ama durumunu da görüyoruz. Sıkıntılısın, yoksullaştın. Sen bu kötü şartlara layık birisi değilsin. Senin aramızda her zaman değerli bir yerin oldu. Gel bir anlaşma yapalım. Umuyoruz ki bu senin de bizim de iyiliğimize olacak. Aramızdaki anlamsız kin ve düşmanlığı sona erdireceğiz. Teklifimiz şu, biz senin Allah'ına inanalım ve O'na*

tapalım; sen de bizim putlarımızı kabul et; onlar hakkında ileri geri konuşmaktan vazgeç. Böylelikle hem senin inancın, hem de bizim inancımız geçerli olur. Bir süre böyle devam edelim. Eğer senin Allah'ına tapmamız hakkımızda daha fazla imkânlara neden olacaksa, bizler bu nimetlerden mahrum kalmamış oluruz. Sen de bizim ilâhlarımızı kabul ettiğin için, ilâhlarımızın lütuflarından mahrum kalmamış olursun. Böylelikle sen de biz de mutlu oluruz; istediğimize kavuşmuş oluruz. Ne dersin, kabul ediyor musun? Kabul et de şu aramızdaki husumeti burada bitirelim'.[1] Resûlullah duydukları karşısında şaşırdı. Müşrikler hâlâ kendi ilkelerini, inançlarını koruyan bazı tekliflerle karşısına çıkıyorlardı. Halbuki daha önce bu tür tekliflerine cevaplar bizzat vahiyle verilmişti. Artık bu tür tekliflerle karşılaşmayacağını düşünüyordu. Ama bazı küçük değişikliklerle yine benzer teklifi önüne koymuşlardı. Bir şey demeden oradan uzaklaştı. Evine gitti. Kendisi açısından üzerinde düşünülecek, değerlendirmeye gerek duyulacak bir durum yoktu. Bu nedenle söz konusu teklifi dikkate bile almadı. Ancak o gece vahyolunan bir sûre artık bu tür tekliflerin sonunu getirme kararlılığının gereğini ifade eden bir üslûba sahipti. Allah, Resûlü'ne *'De ki..'* emriyle bu sûrede bildirileni müşrik eşrafa açıkça söylemesini istiyordu. Resûlullah sabah erkenden Kâbe'ye gitti. Eşraf yine toplanmış sohbet ediyordu. Muhtemelen önceki gün dile getirdikleri tekliflerini konuşuyorlardı. Resûlullah'ın sessizce yanlarından uzaklaşmış olması nedeniyle, tekliflerinin kabul edilme ihtimali olabileceğinin umudu ile düşüncelerini dile getiriyorlardı. Resûlullah'ı görünce tekliflerinin kabul edildiğini, kabul edilmese bile en azından konuşacakları bazı ortak noktaların dile getirileceğini düşünerek sevindiler. Fakat sevinçleri kısa sürdü. Müşrik eşrafa yaklaşan Resûlullah vahyolunan son ayetleri okumaya başladı: *'De ki: 'Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz. Ben sizin ibadet ettiğinize asla ibadet etmeyeceğim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de bana' (Kafirûn, 109:1-6).* Sonra, Resûlullah dönüp evine gitti. Müşrik eşraf donup kalmıştı. Şaşkındılar. Şaşkınlıkları kısa sürede öfkeye dönüştü. Teklifleri reddedilmekle kalmamış, bir de; *'Ey hakikati örtenler, nankörler (kafirler)'* diye ağır bir ifadeyle aşağılanmışlardı. Bir kez daha kaybeden, mahcup olan kendileri olmuştu.

DİPNOT

1- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/388; Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, 23/498; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, XXX/331; Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, XX/225; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/292.

Bölüm: 6
Zorluk Yılları ve Hicret

Boykot Yılları

> Onlar hakkında acele etme. Biz onlar için (günlerini) teker teker sayıyoruz. (Meryem sûresi, 19:84)
> Onları biraz faydalandırır, sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz. (Lokman sûresi, 31:24)
> İnkâr edenler ateşe arzolunacakları gün (onlara şöyle denir): Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, Onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz! (Ahkâf sûresi, 46:20)

Risâletin 7. yılının başlarıydı. Son iki yıl müminler için son derece zorluklarla dolu bir dönem olmuştu. En ağır işkencelere uğramışlardı. Yasir ailesinin iki ferdi bu işkenceler sırasında şehit olmuştu. Her yeni gün daha büyük zorluklarla başlamıştı. Daha birkaç yıl önce tahayyül bile edemeyecekleri zorluklar, günlük hayatlarının değişmeyen unsurları haline gelmişti. Ancak direnmiş, hiçbir şekilde pes etmemişlerdi. Sabrı gerçek manâsında hayatlarına aktarmışlar, sabrın yaşayan bedenleri olmuşlardı. Fakat insandılar, onların da bir tahammül sınırı vardı ve artık güçleri bitme noktasına gelmişti. İlahî iradenin bir an önce durumlarına müdahale etmesini bekliyorlardı. Zor günlerin bitip, zorlukları göğüslemek zorunda kalmadan hayatlarını sürdürebilecekleri günleri büyük bir özlemle bekliyorlardı.

Müminlerin durumu böyleydi; zorluk, sıkıntı had safhadaydı. Ancak müminlerin bu durumlarının sebebi olan müşriklerin durumunun iyi olduğu, onların keyiflerinin yerinde olduğu söylenemezdi. Mekke müşrikleri ve özellikle de eşraf, müminlerinkinden daha başka nitelikte bir zorluk yaşıyorlardı; öfkeliydiler, öfkeden ne yapacaklarını bilemez haldeydiler. Çünkü, ne yaparlarsa yapsınlar, hangi tedbire başvururlarsa başvursunlar, İslâm davetini durduramamış veya isteklerine uygun yönde bir sapmaya uğratamamışlardı. '*Bu sefer kesin sonuç alınız*' diyerek verdikleri her yeni karar ve bu kararın uygulanması müminlere yeni imkânlar açmış, daha önce düşünmedikleri yeni problemlerle karşı karşıya kalmışlardı. Tüm bu süreçte, en önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Habeşistan'daki işleri bü-

yük oranda bozulmuştu. Hicret eden müminleri oradan getirmeyi veya en azından kitlelerin huzurunda rezil-rüsvay edip Habeşistan yönetimi katında itibarsız bırakmayı düşünürlerken; müminler kabul görmüş, kendileri rezil-rüsvay olmuşlardı. Habeşistan yöneticilerinin katında kendilerinin itibarı yok olmuştu. Gelişmeler bununla da kalmamış, Daru'n Nedve'nin bazı saygın üyeleri dahi hiç ummadıkları bir şekilde ve zamanlarda müminlerin safına katılmışlardı. Hiçbir zaman kendilerinden kopacağını düşünmedikleri, meclisin en sağlam adamlarından Ömer b. Hattab da artık karşı saflardaydı. Velid b. Muğire ve Utbe b. Rebi'a ise neredeyse karşı saflara geçmek üzereyken, yerlerinde kalmaları, saflarını değiştirmemeleri zorla temin edilebilmişti.

Risâletin 7. yılının ilk aylarında, önceki yıllara oranla Mekke eşrafını daha yoğun şekilde meşgul eden soru ve düşünceler genellikle, '*Daha başka ne yapabiliriz? Nasıl bir önlem alır da Muhammed'i durdurabiliriz?*' cümlelerinde toplanıyordu. Aslında yapabilecekleri bir şey vardı; bunu sürecin başından beri biliyorlardı, ama bir türlü gerçekleştirememişlerdi. Resûlullah'a doğrudan, fiilî bir engellemede bulunarak işi kökünden çözebileceklerinin farkındaydılar. Ancak böylesi bir girişimin, toplumun en önemli kesimlerinden ve sistemin temel dayanaklarından olan Haşim oğullarını karşılarına almak olacağının, böylesi bir girişimin Mekke'deki aileler arasında bir savaşa neden olacağının farkındaydılar. Resûlullah'a fiilî müdahale, her şeyi alt-üst edecek bir savaş demekti. Bu nedenle Haşim oğullarını dikkate almazlık edemiyorlardı. Daha önce birkaç kez Ebû Talib'le görüşerek Resûlullah'ı önlemesini veya yalnız bırakmasını istemelerinin sebebi de buydu. Ama istekleri bir türlü gerçekleşmemişti. Ebû Talib ve onun şahsında Haşim oğulları Resûlullah'ı desteklemekten vazgeçmemişlerdi. Son bir umutla Ebû Talib'le tekrar görüşmeye karar verdiler. Eşraftan bir heyet yanlarına Velid b. Muğire'nin oğlu Umare b. Velid'i de alarak Ebû Talib'e gittiler ve tekliflerini bildirdiler: '*Ey Ebû Talib!*' dediler; '*Sana Kureyş'in yakışıklı, güçlü ve yiğit bir gencini getirdik. O senin çocuğun olsun. O seni baba, sen de onu evlat bil. Senin hizmetini görsün, sana yardımcı olsun. Buna karşılık yeğenini bize teslim et. Biliyorsun o babalarımızın dinini terk etti. Birlik ve beraberliğimizi parçaladı. Hadi bu sefer teklifimizi kabul et. O'nunla aramıza girme de şu işi bitirelim. O'nun ölümü toplanıp, birlik ve beraberlik içinde olmamızı sağlayacak, aramızdaki kin ve husumetleri sona erdirecek.*' Ebû Talib işittikleri karşısında şaşırdı. Böyle bir teklifle karşılaşacağını düşünmemişti; '*Teklifiniz kabul edilecek bir şey değil. Hiç böyle bir şey olabilir mi; ben sizin evladınızı alıp besleyeceğim, siz ise benim evladımı alıp öldüreceksiniz. Bu adalet mi?*' dedi. Mut'im b. Adiyy söze karıştı; kısmen tehdit içeren bir ses tonuyla; '*Kavmin sana son derece adil davranıyor. Seni mağdur etmek istemiyor. Ama ne var ki sen inadında devam ediyorsun. Bırak bunu; artık vazgeç yeğenini kollayıp, gözetmekten*' dedi. Ebû Talib; '*Siz bana adil davranmadınız. Teklifinizi kabul etmem mümkün değil. An-*

ladığım kadarıyla herkesi bana karşı kışkırtmak ve beni zorda bırakmak istiyorsunuz. Elinizden ne gelirse onu yapın; Muhammed'i size vermeyecek ve O'nu korumaya devam edeceğim'[1] dedi. Eşraf bir kez daha hayal kırıklığına uğramış, istediklerine kavuşamamış bir halde Ebû Talib'in yanından ayrıldılar.

Ebû Talib, Mekke eşrafıyla bu son görüşmesini takiben Resûlullah hakkında endişelendi. Eşrafın O'na bir zarar vermesinden korktu. Korkusu o gece daha da büyüdü. Sabah olunca bazı kimseleri Resûlullah'ın evine göndererek, ne halde olduğunu görmelerini istedi. Ebû Talib'in gönderdiği kimseler Resûlullah'ı evinde bulamadılar. Çevrede aradılar, ama bulamadılar. Sordukları bazı kimselerden de hakkında bilgi alamadılar. Geri dönüp durumu Ebû Talib'e bildirdiler. Ebû Talib korktuğunun gerçekleşmesinden endişelendi. Hemen eli silah tutan gençlerin silahlarını yanlarına alarak yanında toplanmalarını istedi. Biraz sonra bir grup silahlarını yanlarına almış bir halde Ebû Talib'in evinin önünde toplandılar. Ebû Talib gençlerin önüne geçti ve; '*Şimdi Kâbe'ye gidecek ve Ebû Cehil'i bulacağız. O kimlerle birlikte oturuyorsa Muhammed'e zarar vermiş olanlar onlardır. Onların hepsini öldüreceğiz*' dedi. Kâbe'ye doğru yürümeye başladılar. Biraz ilerlemişlerdi ki Zeyd b. Hârise ile karşılaştılar. Ebû Talib, merak ve endişe içerisinde Zeyd'e yaklaşıp, yeğenin nerede olduğunu, kendisine bir kötülük dokunup dokunmadığını sordu. Zeyd, Resûlullah'ın sağ olduğunu, kendisine herhangi bir kötülük dokunmadığını söyledi. Ebû Talib sevindi. Ama girişiminden de vazgeçmek ve önceki gün kendisine yöneltilen tehdidin altında kalmak istemiyordu. Bu nedenle yanına aldığı gençlerle birlikte Kâbe'nin yanına gitti. Aralarında Ebû Cehil'inde olduğu eşraftan bazı kimseler gölgeliklerinde oturmuş sohbet ediyorlardı. Ebû Talib'i bir grup gençle birlikte kendilerine doğru geldiğini görünce endişelendiler. Birbirlerine neler olduğunu sormaya başladılar. Onlar merak ve korku içinde olup biteni anlamaya çalışırlarken Ebû Talib kendilerine iyice yaklaştı ve hangi niyetle evinden çıktığını anlatıp, eğer yeğenine bir kötülükleri dokunursa bunun hesabını sormaktan çekinmeyeceğini söyledi. Sonra adamlarını yanına alıp evine döndü.

Ebû Talib'in bu son girişimi Mekke eşrafını hepten endişelendirdi. Onlar nasıl yapıp da Haşim oğullarını yanlarına çekebileceklerini, Resûlullah'ın desteksiz kalmasını sağlayacaklarını düşünürlerken, Haşim oğullarının Resûlullah'ı korumaktan vazgeçmek niyetinde olmadığını açıkça gördüler. Gerekirse savaşmaktan çekinmeyeceklerini anladılar. Bunun karşısında yeni bir şeyler yapmaları gerektiğini düşündüler. Bir şeyler yapıp Haşim oğullarını Resûlullah'ı desteklemekten vazgeçirmeleri gerekiyordu. Haşim oğullarından sadece Ebû Leheb kendi saflarındaydı. O da Mekke geleneğine sırtını dönerek, en kutsal değerlerinden olan aile bağlarını koparark, zaten temelsiz kalmış durumdaydı. Bir yolunu bulur ve Haşim oğullarını devre dışı bırakabilirlerse, problemin kesinlikle çözüme kavuşacağına içtenlikle inanıyorlardı. Ama nasıl?

Düşünülen, ancak bir türlü gerçekleştirilemeyen tedbir için gizlice faaliyet yürütülmüş olmalı ki, sonunda Ebû Leheb dışından Haşim oğullarından herhangi bir temsilcinin olmadığı, Mekke'deki bütün aile temsilcilerinin yer aldığı, bilindiği kadarıyla Dârü'n Nedve'nin tarihindeki en kalabalık toplantılarından birisi gerçekleştirildi. Toplantının ne kadar önemsendiğini ve kapsamlı bir karar alınması planlandığını göstermesi açısından, aslında Mekkeli olmadıkları halde Haşim oğullarının geleneksel müttefiklerinden Ehabiş kabilesi temsilcisinin de toplantıya davet edilmiş olması dikkat çekicidir. Toplantıda oy birliğiyle bir karar alındı: Bundan böyle Haşim oğullarına mensup olanlarla, ister Müslüman olsunlar isterse olmasınlar, her türlü ilişki kesilecek; görüşülmeyecek, konuşulmayacak, alışveriş yapılmayacak, kız alınıp verilmeyecek, hiçbir şekilde barış ve himaye anlaşması yapılmayacaktı. Bu topyekûn boykottan başka bir şey değildi. Bu boykot, Haşim oğullarının, *'Resûlullah'ın kafasını koparmak için kendilerine teslim etmelerine kadar'* devam edecekti. Boykota uyulması ve bu konuda bir zafiyet gösterilmemesi için toplantıya katılan aile ve soy temsilcilerine yemin ettirildi. Alınan karar yazılı metne dönüştürülerek katılımcılar tarafından imzalandı ve anlaşmaya kutsallık atfetmek için götürülüp Kâbe'ye asıldı.

Risâletin 7. senesinde, Haşim oğulları, Resûlullah'a verdikleri açık veya gizli destek nedeniyle yalnız bırakıldılar. Resûlullah'a olan desteklerini geri çekmelerini sağlamak için, böylesi ağır bir yaptırıma muhatap oldular. Daha da önemlisi, mecliste alınan karar gereği toplumsal ilişkileri kesme uygulaması coğrafî anlamda da toplum dışına atma biçiminde baskılara ve tehditlere yol açtı. Haşim oğullarına mensup aileler müminlerle birlikte Ebû Talib'in evinin çevresine yerleştiler. Ebû Talib mahallesinin yakınındaki dere yatağında, kaya diplerinde, iğreti barınaklarda yaşamaya başladılar. Haşim oğullarının İslâm'a mensup olmayanları, en kutsal değerlerinden olan soy bağı nedeniyle ölümleri pahasına kendi akrabaları olan müminleri destekleyerek ambargonun mağdurları olmaya rıza gösterdiler. O zamana kadar yeğenine desteğini herhangi bir şart ileri sürmeden devam ettiren Ebû Talib, bu aşamada da yeğenini yalnız bırakmadı ve Mekkelilerin boykot kararına muhatap olmaktan hiçbir şekilde kaçınmayarak, yeğenini korumaya aynen devam etti. Hatta ani bir saldırıyla yeğenine zarar verilebileceğini düşündüğü için, bazı geceler bizzat kendisi nöbet tutarak yeğenine yönelik muhtemel bir girişimi önlemeye çalıştı.

Müşrikler, Haşim oğullarına ve müminlere yönelik boykot kararına titiz bir şekilde uydular. İlk andan itibaren, mecliste aldıkları kararın gereklerini büyük bir istekle ve ihtimamla yerine getirdiler. Hiç kimsenin Haşim oğullarına ve müminlere gizlice dahi olsa yardım etmesine fırsat vermediler. Ebû Talib mahallesine giriş ve çıkışları sürekli gözetim altında bulundurdular.

İlk zamanlar yanlarındaki erzakları nedeniyle zor bile olsa hayatlarını sürdü-

ren boykot mağdurları, zamanla yiyeceklerinin de bitmesiyle daha da yoğun bir şekilde zorluklarla dolu bir hayatı yaşamaya başladılar. Bir müddet sonra açlık had safhaya ulaştı. Buldukları bitkilerle, ağaç yaprakları ve kabuklarıyla karınlarını doyurmaya çalıştılar. Açlıktan ölmek, her an beklenen bir durum haline geldi. Aç çocukların ağlama sesleri Mekke'de yankılanmaya başladı. Boykot bölgesinden yaşanan açlığın boyutunu göstermesi açısından, yaşanan bir olay önemlidir. Boykot bölgesindeki birkaç kişi, birgün dere kıyısında bir hayvan derisi buldular. Buldukları deri, ölmüş bir hayvanın diğer bazı hayvanlar tarafından sürüklenerek boykot bölgesine getirilmiş derisiydi. Deriyi bulanlar çok sevindiler. O deriyi bir kap içerisinde kaynatarak suyunu içip, karınlarını doyurdular.

Boykot kararı mecliste oy birliği ile alınmış olmasına rağmen, aslında tüm Mekkeliler bu kararı desteklemiyorlardı. Bazıları mecliste alınan karara istemeyerek razı olmuştu. Üstelik, aldıkları kararın böylesi bir vahşet aşamasına geleceğini düşünmemişlerdi. Bu nedenledir ki, vicdanının sesine teslim olup, gizlice boykot bölgesindekilere yardım etmek isteyenler çıkıyordu. Ancak ne var ki Mekke eşrafı işi çok sıkı tutuyordu. Alınan kararın delinmesine hiçbir şekilde göz yummuyorlardı. Boykot bölgesine giriş çıkışları çok sıkı bir şekilde kontrol ediyorlardı. Dışarıdan birisinin bölgeye girmesine müsaade etmedikleri gibi, bölgeden hiç kimsenin de dışarı çıkmasına izin vermiyorlardı. Dolayısıyla gizlice gerçekleştirilmeye çalışılan yardım girişimleri her defasında başarısızlığa uğruyordu. Yardımseverler, Mekke eşrafının gözcüleri tarafından yakalanmaktan kurtulamıyorlardı. Bunlardan birisi Hz. Hatice'nin yeğenlerinden birisiydi. O, bir gece gizlice boykot bölgesine bir miktar yiyecek sokarken yakalandı. Büyük bir tepkiyle karşılaştı. Eşrafın öfkesinden canını zor kurtardı.

Boykot bölgesindekiler sadece haram aylarda kısmen rahatlıyorlardı. Dört ay süresince boykot şartları gevşiyordu. Bu süre içerisinde boykot mağdurlarının Ebû Talib mahallesinden ayrılmalarına ses çıkarılmıyordu. Boykotun mağdurları, hac için Mekke'ye gelenlerle görüşme ve onlardan yardım isteme imkânına kavuşuyorlardı. Fakat Mekkeliler bu aylarda da boykotlarını değişik boyutta devam ettiriyorlardı. Dışarıdan gelen ürünleri daha fazla bedelle satın alıp, Haşim oğullarının ve müminlerin eline geçmesini önlüyorlardı. Boykotun mağdurları ticaret yapamadıkları, ekonomik gelirlerini kaybettikleri için zaten yoksullaşmışlar, ellerinde herhangi bir sermayeleri kalmamıştı. Satın alabilecekleri ürünlerin Mekke eşrafı tarafından yüksek bedellerle alınarak fiyatlarının artırılmasıyla daha da zor durumda kaldılar. Yapacakları hiçbir şey kalmadı.

Boykot üç sene devam etti. Risâletin 7., 8. ve 9. yılları bu şekilde büyük sıkıntı ve zorluklarla geçti. Haşim oğullarının mensupları ve müminler tahammülü mümkün olmayan zorluklara tam üç yıl süreyle direndiler. Sabırlarını hiç bozmadılar. Ne müminler durumlarının değiştirip şirke dönmeye razı oldular, ne de Haşim oğulları Resûlullah'a verdikleri desteği geri çektiler.

Üçüncü yılın sonunda, insanî değerlerini yitirmemiş, hâlâ vicdanında bazı kıpırdanmalar olan birkaç Mekkeli hemen yanı başlarında yaşanan insanlık vahşetine katlanamadılar. Yakın dostlarının, arkadaşlarının, çocukların, kadınların böylesine vahşete maruz kalmasını kabullenemediler. Konuyla ilgili sıkıntı ve şikayetlerini yüksek sesle dile getirmeye başladılar. Bu durum, benzer düşünce ve duygulara sahip bir grup Mekkelinin bir gece toplanıp durumu aralarında görüşmelerine yol açtı. Aralarında, artık boykotun sona erdirilmesi ve bunu sağlamak gerektiğini konuştular. Boykotu sona erdirmek için birbirlerini desteklemeye karar verdiler. İsteklerini, ertesi gün boykotun en katı taraftarlarından Ebû Cehil'e bildirdiler.

Ebû Cehil duydukları karşısında öfkelendi. Boykot kararından dönmenin mümkün olmadığını, bunun tek istisnasının Haşim oğullarının, Resûlullah'ı Mekke eşrafına teslim etmeleri olduğunu söyledi. Oybirliği ile alınan kararı ve kararın imzalı metnini hatırlattı. Bu karardan dönmenin onursuzluk olacağını bildirdi. Yazılı belge var oldukça ambargonun kaldırılamayacağını savundu. Tartışmalar büyüdü ve boykot kararının metnine bakma ihtiyacı hissedildi. Karar metnini okumak için Kâbe'ye gidildi. Şaşkınlık veren bir durumla karşılaşıldı. Belgenin tamamen denecek oranda kurtlar tarafından yenildiğini, delik-deşik olduğunu, metnin anlam bütünlüğünün kaybolduğunu gördüler. Artık boykot kararından bahseden yazılı ve imzalı bir metin yoktu. Mekke liderleri kararın devam etmesinden yana görüş bildirdilerse de ısrarcı olamadılar. Mekke'de gizliden gizliye taraftar bulan boykot aleyhtarlığının, kendilerine yönelik bir harekete dönüşmesinden çekindiler. İstemeyerek de olsa boykotun sona erdirilmesini kabul ettiklerini bildirdiler. Boykot kararının iptal edilmesiyle birçok Mekkeli Ebû Talib mahallesine koşarak, boykot mağdurlarına haberi müjdelediler; evlerine dönmelerini sağladılar. Böylelikle, müminler ve Haşim oğulları, insan tahammülünün çok üstünde zorlukların üstesinden sabırla gelmiş, onur ve ilkelerinden taviz vermemiş oldular.

DİPNOT

1- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/285; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/220; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/64, 65; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/202.

İlahî Yardım

> (Ey Muhammed!) Seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı gitmeyin. Allah, sizin yaptıklarınızı görmektedir. Zulmedenlere meyletmeyin. Eğer meylederseniz ateş size de dokunur. Sizin Allah'tan başka dostunuz yoktur. Yoksa yardım göremezsiniz! (Hûd sûresi, 11:112,113)

Zor yıllardı; boykot yıllarıydı. İki yılı aşkın süredir, insanın tahammül gücünü aşan zorluklara, boykotun dayanılmaz sıkıntılarına başarıyla karşı koymuşlardı. Müminler, müşrik eşrafın, İslâm'ın mevcut Mekke sistemine ve inancına entegre olmasına yönelik isteklerine hiçbir şekilde iltifat etmemişler; vahyin bildirdiği ilâhî hakikatler neyi gerektiriyorsa öyle olmanın çabası yürütmüşlerdi. Resûlullah'ı desteklediklerî için boykota dahil edilen Haşim oğullarının müşrik mensupları da, Resûlullah'ı Mekke yönetimine teslim etmedikçe boykotun mağduru olacaklarını bilmelerine rağmen, aile bağlarını çiğnemeye yanaşmamışlar, Resûlullah'a yönelik desteklerine ısrarla ve istekle devam etmişlerdi. Ancak zorluklar dayanılacak gibi değildi. Hele açlık, özellikle de çocukların açlığı tahammül gücünü aşmıştı. Başta Resûlullah olmak üzere tüm müminler, bu sıkıntıların ne zaman biteceğini, Allah'ın yardımının ne zaman kendilerine erişeceğini düşünmeye başlamışlardı. Ama durumu tersine çevirecek ilâhî bir yardımın belirtilerini göremiyorlardı. Allah'ın yardım edeceğine imanları tamdı, bu konuda en küçük kuşkuları yoktu; ama, acaba ne zaman? Sonraları vahyolunan bir ayet, müminlerin o zamanki durumunu şöyle anlatmıştır: *'Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz...' (Enfal, 8:26)*

Şartların her geçen gün daha da zorlaştığı, sıkıntıların dayanılmaz bir ağırlığa ulaştığı günlerin birisinde bir grup ayet vahyolundu. Allah'ın yardımını bekleyen

müminler için, vahyolunan bu ayetlerde Allah'ın yardımının şartlarıyla ilgili bazı açıklamalarda bulunuluyor ve başta Resûlullah olmak üzere tüm müminlere, geçmişteki peygamberlerin davet sürecinde yaşananlardan sunulan örnekler eşliğinde bazı talimatlar veriliyordu. Müminler, vahyolunan Hûd sûresinin ayetleriyle, ilâhî yardımın değişmeyen şartlarını öğrendiler.

Söz konusu sûrenin ayetlerinin birisinde, müşriklerin bazı iddia ve istekleri nedeniyle Resûlullah'ın kalbinde yer bulan bir sıkıntıya değiniliyordu. Amaç, Resûlullah'ın duygu ve düşüncelerini açığa çıkarmak değil; kalbinden geçenlerin bilindiği ifade edilerek, Resûlullah'ın durumunu pekiştirmek ve gidişatını sağlamlaştırmaktı. Resûlullah'ın sıkıntısı müşriklerin bir tavrıyla ilgiliydi. Müşrikler, açlık, yoksulluk içerisinde hayatlarını zorla sürdüren müminlere ve Resûlullah'a bakıyor ve alaycı bir ifadeyle, bu yaşadıklarının Allah'ın insanlar arasından seçtiği bir kula yakışmadığını, eğer peygamber ise kendisinin insanların en zengini, en rahat yaşayanı olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Bu iddialarının dolaylı ifadesinde *'madem ki sen insanların en zengini ve rahat bir hayat süreni değilsin, öyle ise peygamberliğin bir yalandan ibaret'* suçlaması vardı. İşte bu Resûlullah'ı üzüyor, dayanılması zor sıkıntılara sevk ediyordu. Bazen öyle oluyor ki, alay edilmemek, aşağılanmamak için bazı ayetleri müşriklerin duymasını istemiyordu. Bu bazı ayetleri duydukları zaman müşriklerin şımarıklıklarının iyice artacağını biliyordu. Allah bu duruma değiniyor ve ilâhî görevinin gereğini, birçok defa yaptığı üzere, tekrar hatırlatıyordu: *'Sen ancak bir uyarıcısın' (Hûd, 11:12)* diyordu. Bu, Resûlullah'a ilâhî görevinin gereğini en kısa ve her türlü yoruma kapalı şekilde ifade eden bir ilâhî uyarıydı. Ayrıca, görünüşteki bazı şeylerin aldatıcı olmaması gerektiği; iyi ekonomik şartlarda yaşayanların her zaman huzur ve saadeti elde edemeyecekleri veya zor şartlarda bulunanların da her zaman zor, olumsuz şartlarda yaşamayacakları açıklanıyordu: *'Kim, yalnızca dünya hayatını ve ziynetini isterse, işlerinin karşılığı olarak ona istediğini tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; (dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir; yapmakta oldukları şeyler zaten bâtıldır' (Hûd, 11:15,16).* Bu, tüm müminler için önemli bir uyarıydı; geçici heveslerin peşinde gitmenin yanlışlığı ifade ediliyordu. O halde, yaşadıkları zor şartlar, müminlerin dirençlerini kırmamalıydı; sabretmeliler ve mevcut olumsuz şartların geçici olduğunu hatırlarından hiç çıkarmamalıydılar. Zira Allah şöyle diyordu: *'Sabırlı ol, çünkü Allah güzel iş yapanların mükâfatını zayi etmez.' (Hûd, 11:115).*

Sûrenin tamamına yakını, geçmişte yaşanmış tevhid-küfür mücadelelerinin somut örnekleriyle ilgiliydi. Yaşanmış bu mücadelelerden hareketle tevhid-küfür mücadelesinin hiç değişmeyen özellikleri açıklanıyor, bunlardan hareketle, boykotun ağırlığını bütün şiddetiyle üzerinde hisseden müminlere, yaşadıkları süre-

cin nasıl devam edeceğinin ve nasıl sonuçlanacağının ipuçları veriliyordu. Sûrede, davetlerinden ve davetleri nedeniyle açığa çıkan problemlerin seyrinden bahsedilen peygamberler Hz. Nûh, Hûd, Salih, Lût ve Şuayb idi. Bu peygamberlerin şahsında davetin daha başlangıcında yer alan ve hemen hiç değişmeyen bir özelliği, örneğin Hz. Nûh'un şahsında şöyle açıklanıyordu: *'Andolsun, biz Nûh'u kavmine elçi olarak gönderdik. Onlara: 'Ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına ibadet etmeyin! Ben, size gelecek elem verici bir günün azabından korkuyorum' dedi (Hûd, 11:25,26).* Hz. Hûd da uyarı ve davetini neredeyse Nûh'unki ile aynı ifadelerle dile getirmişti: *'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. (Bu söz ve iddialarınızla) siz yalan uyduranlardan başkası değilsiniz. Ey kavmim! Ben, peygamberliğimin gereklerine karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tevbe edin ki, üzerinize göğün bereketlerini bol bol indirsin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek hakikatten yüz çevirmeyin. (Hûd, 11:50-52).* Bu çağrının Hz. Salih'in ifadelerindeki karşılığı, *'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi orada yaşattı. O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra da O'na tevbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (kullarının dualarını) kabul edendir' (Hûd, 11:61)* olmasına karşılık, Hz. Şuayb'ın sözlerindeki karşılığının ise, *'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum. Ve ben, gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın. Eğer mümin iseniz Allah'ın (helâlinden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim' (Hûd, 11:84-86)* olduğu bildiriliyordu. Bunlar da açıkça ifade ediyordu ki, hakikat elçilerinden hiçbiri insanları bizzat kişisel menfaatlerini artıracak şeylere davet etmemişlerdi; kendi kişisel ihtiraslarının veya isteklerinin gereğine göre davranmamışlardı. Her hakikat elçisi, sadece evrensel hakikatin bazı gereklerinden bahsetmiş ve insanları iyi, doğru, adil olmaya çağırmış; yanlış inançlardan ve yönelişlerden kurtarmanın çabasını yürütmüştü. Bu noktada Hz. Muhammed bir istisna değil, tarihin bu en köklü davasının, ilâhî çağrının sorumlularından birisiydi. Geçmişte yaşamış salih şahsiyetlerin Mekke toplumundaki temsilcisiydi.

Hûd sûresiyle bütün hakikat önderlerinin insanlara aynı hakikati bazı farklı yönlerden ifade edip, bunlara göre yaşamaya davet ettikleri bildirilmişti. Onlar, davetlerinin konusuyla birbirlerinin aynısı, benzeriydiler. Fakat aynı zamanda muhatap oldukları tepkilerle de aynıydılar, benzerdiler. Örneğin, Hz. Nûh'un kavminden kimseler, toplumun ileri gelenleri, kendilerine sunulan ilâhî hakikati dikkate alıp, buna göre durumları hakkında bir değerlendirme yapmaları gerekirken,

peygambere iman edenlerin toplumsal konumlarını dillerine dolamayı nankörlüklerinin, inkârlarının, şirklerinin gerekçesi kılmışlardı: *'Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz'* (*Hûd, 11:27*) demişlerdi. Kavminin ileri gelenleri Hz. Hûd'un davetini ise *'Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin, biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz. 'Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış!' demekten başka bir söz söylemeyiz!* (*Hûd, 11:53,54*) diyerek reddedip, hakikate sırtlarını dönmüşlerdi. Aynen Hz. Salih'in kavminin ileri gelenlerinin yaptığı gibi: *'Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun? Doğrusu biz, bizi kendisine kulluğa çağırdığın şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz'* (*Hûd, 11:62*). Hz. Şuayb'ın kavmindeki müşrik liderler ise *'Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını, yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!'* (*Hûd, 11:87*) diyerek hakikate teslim olmakta ayak diremişler, yanlış gidişatlarını sürdürmenin temelsiz, sahte gerekçelerini uydurmuşlardı. Aynen Mekke eşrafının yaptığı gibi. Onlar da, kendilerine sunulan ve kabul edip gereklerine göre yaşamaya çağrıldıkları şeylerin niteliği hakkında düşünmek yerine, çok uçuk gerekçelerle, temelsiz iddialarla hakikate sırtlarını dönmemişler miydi? Hiçbir zaman, *'Senin söylediklerin ahlâka, adalete, iyiliğe aykırı şeyler'* veya *'sen insanları kötü şeylere davet ediyorsun'* diyememişlerdi.

Hûd sûresi ile, farklı zamanlarda farklı toplumlara gelmiş, dilleri, ırkları, kültürleri farklı peygamberlerin tamamının da davetleriyle ve davetlerinin gördüğü tepkilerle aynı, benzer şartlara sahip oldukları açıklanmıştı. Ancak bu benzerlik burada bitmiyordu. Ayrıca, geçmişten örneklerle açıklanmıştı ki, hiçbir peygamber, davetinin gördüğü tepki nedeniyle gidişatı konusunda yalpalamamış, hakikati çarpıtmamış veya eksiltmemiş; ne söylemek gerekiyorsa onu söylemişti. Hz. Nûh bunun örneklerinden birisiydi. O, muhatap olduğu tepkiler karşısında, *'Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından bildirilen açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız? Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim; çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, bilgisizce davranan bir topluluk olarak görüyorum. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'ın azabından kim kurtarır? Düşünmüyor musunuz? Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum, sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha*

iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum' (Hûd, 11:28-31) demişti. Hz. Hûd da, Hz. Nûh'un dediği gibi, gördüğü tepkiler karşısında hakikati ifade etmiş, durumunda herhangi bir yalpalamaya, yanlışa meyletmeye kalkışmamıştı: *'Ben durumumuza şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. O'ndan başka taptıklarınızın hepsinden uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin! Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır. Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz ki benimle size gönderileni size bildirdim. Rabbim dilerse sizden başka bir kavmi yerinize getirir de O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Çünkü benim Rabbim her şeyi gözetendir' (Hûd, 11:54-57).* Bunlar, Resûlullah'ın Mekke'nin müşrik eşrafına karşı söylediği sözlerin, geçmişte bazı peygamberlerin de müşrik toplumlarına karşı ifade ettikleri şeyler olduğunu, bu nedenle Resûlullah'ın sözlerinin temelsiz şeyler olmadığını ifade eden ayetlerdi. Bu da gösteriyordu ki Resûlullah'ın müşriklerin teklif ve tehditlerine karşı direnç gösterirken, gidişatında yalpalamayıp vahyin gereğini yerine getirirken doğru davranmıştı. Bâtılın karşısında hakikati çarpıtmanın veya gizlemenin bir gerekçesi olamazdı. Üstelik bu konuda, Resûlullah sadece Hz. Nûh ve Hûd'un örnekliğine sahip değildi. Hz. Salih veya Şuayb da bu konunun diğer iki önemli temsilcisiydi. Hz. Salih kavminin eşrafı durumundaki müşriklere şunları demişti: *'Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden verilen apaçık bir delil üzerindeysem ve O bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O'na âsi olursam beni Allah'ın azabından kim korur? O zaman siz de bana ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız' (Hûd, 11: 63).* Hz. Şuayb ise şunları demişti: *'Ey kavmim! Eğer benim, Rabbim tarafından verilmiş apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir rızık vermişse buna ne dersiniz? Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımıyladır. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim. Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin, yahut Sâlih kavminin başlarına gelenler gibi size de bir musibet getirmesin! Lût kavmi de sizden uzak değildir. Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, müminleri çok sever' (Hûd, 11: 88-90).*

Fakat ne var ki, Mekke müşrikleri hakikati bir türlü anlamadıkları, anlamak istemedikleri gibi, geçmişin müşrik liderleri de kendilerine sunulan hakikati anlama konusunda kör ve sağır olmayı bir erdem kabul etmişler; durumlarını düzeltmenin çabasını yürütmek yerine, hakikati susturmanın yollarını aramışlar, hakikatin elçilerini çeşitli biçimlerde susturmaya, korkutarak davasından vazgeçmeye çalışmışlardı. Bu konuda Hz. Nûh'un kavmindeki müşrik liderler önemli bir

örnekti. Onlar Hz. Nûh'a karşı şunları demişlerdi: *'Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin'* (*Hûd, 11: 36*). Hz. Şuayb'ın kavminin müşrik liderleri ise zorbalıklarını olanca açıklığıyla ifade etmekte bir sakınca bulmamışlardı: *'Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni cidden zayıf görüyoruz! Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlayarak öldürürüz. Sen bizden üstün değilsin'* (*Hûd, 11: 91*).

O hakikat elçileri, o seçkin şahsiyetler, bütün bunlara rağmen tehditlere boyun eğmemişlerdi. Tehditlere boyun eğmemekle kalmayıp, en güçsüz, çaresiz göründükler zamanlarda bile, Allah'a olan iman ve güvenleri nedeniyle, bizzat müşriklerin yüzüne eğer yanlış gidişatlarını değiştirmezlerse, hakikatin taraftarı olmayı seçmezlerse asıl helâk olacakların, perişan olacakların kendileri olacağını, müşriklerin her türlü zorbalığından hiçbir şekilde korkmadan, ürkmeden, çekinmeden ifade etmişlerdi. Hz. Nûh bu konuda önemli örneklerden birisiydi. O, insanlar arasındaki bütün yalnızlığına rağmen, arkalarına koca bir kitlenin desteğini almış müşrik liderlere şunları söylemişti: *'Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz! Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve sürekli bir azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz'* (*Hûd, 11:38,39*). Hz. Şuayb ise yine benzer şekilde, muhatap olduğu ve daha da olacak görünen zorbalıklara, serseriliklere boyun eğmeden, dimdik bir duruşla davasını savunmuştu: *'Ey kavmim! Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü ve değerli ki, Allah'ın emirlerini arkanıza atıp unuttunuz da kavmimi dikkate aldınız! Şüphesiz ki Rabbim yapmakta olduklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Kendisini rezil edecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim'* (*Hûd, 11, 92,93*).

O halde, davetinin ilke ve konularıyla, gördüğü tepkilerle, kendinden önceki hakikat önderleriyle benzer durumda olan Hz. Muhammed de, Mekke eşrafının tehdit ve zorbalıklarına hiçbir şekilde boyun eğmemeli, onların alaylarından veya zorbalıklarından çekinerek hakikati gizleme veya duyurmamak için çaba sarf etmek gibi bir yanlışa meyletmemeliydi. Aynen Hz. Nûh'un, Hûd'un, Salih'in, Lût'un, Şuayb'ın yaptığı gibi davasını temsilde ve ifade de hiçbir şekilde tavizkâr olmamalıydı. Yaşadığı şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun; yoksulluk, açlık, güçsüzlük her ne kadar varlıklarının ve hayatlarının bir unsuru haline gelirse gelsin, onurlu duruşundan, hakikati temsil gayretinden taviz vermemeli ve Hz. Şuayb'ın dediği gibi, gerektiğinde *'Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Kendisini rezil edecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim'* (*Hûd, 11, 92,93*) deme cesareti gösterebilmeliydi. İşte ancak böylelikle hakikat elçileri silsilesinin bir mensubu olabilir; ancak böylelikle seçilmesinin gereğini yerine getirmiş olabi-

lirdi. Üstelik bu durum, Resûlullah'a ve diğer müminlere dolaylı bir şekilde değil, doğrudan bildirildi ve gereğini yapmak emredildi: *'Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir. İman etmeyenlere de ki: 'Elinizden geleni yapın! Biz de gerekeni yapmaktayız! Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz!'* (*Hûd, 11: 121,122*). Bunu derken hiçbir şekilde korkmamalıydılar, çekinmemeliydiler, tereddüt etmemeliydiler. *'Göklerin ve yerin sırrı yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyle ise O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir'* (*Hûd, 11:123*).

Eğer, Resûlullah, müşriklerin farklı biçimlerde açığa çıkan tepkileri nedeniyle yanlışa meyletmez; vahyi gizleme gibi bir yanlışlığı tercih etmez ve elçiliğinin gereğini önceki peygamberlerin anlatılan örnekliklerine uygun şekilde yerine getirirse, hem kendisi ve hem de diğer müminler bilmeliydiler ki, Allah'ın yardımı kendilerine muhakkak gelecek ve sonunda sevinen taraf kendileri olacak; üzülüp, perişan olan taraf ise müşrikler olacak. Aynen Hz. Nûh'un, Hûd'un, Salih'in, Lût'un, Şuayb'ın ve kendilerine iman etmiş müminlerin zorluk ve sıkıntılardan kurtarıldıkları gibi. Veya müşrik kavimlerinin başlarında gelenlerde olduğu gibi: *'Emrimiz gelince, Sâlih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak azaptan ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz Rabbin kuvvetlidir, her şeye galip gelendir. Zulmedenleri o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Sanki orada hiç oturmamışlardı. Biliniz ki, Semûd kavmi gerçekten Rablerini inkâr ettiler. Yine bilesiniz ki, Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzak kılındı'* (*Hûd, 11:66-68*). *'Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Sanki orada hiç barınmamışlardı. Biliniz ki, Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzak olduğu gibi Medyen kavmi de uzak oldu'* (*Hûd, 11:94,95*).

Resûlullah'ın ilâhî emrin dışına çıkması veya ilâhî emrin gereğini yerine getirmede tereddüt içerisinde olması beklenemezdi. O, vahiyle kendisine bildirilenleri hep yapmış ve yapmaya da devam ediyordu. Ama insandı, insan olduğu için de, her insan da olduğu gibi, bazen acele ediyor, bir an önce istediği, arzuladığı şeyin gerçekleşmesini istiyordu. İki yıl süren işkenceler dönemini takiben, iki yılı aşkın süredir devam eden ve en az işkenceler kadar ağır olan boykotun zorluklarının bir an önce bitmesini ve müminlerin rahata ermesini arzuluyordu. Açlıktan ölmek üzere olan çocukların ağlamalarının son bulmasını, mutlu olmalarını istiyordu. Artık müşriklerin zorbalıklarının son bulmasını, her türlü yanlışlığın, ahlâksızlığın, kötülüğün, zorbalığın taraftarı ve faili olan müşriklerin Kur'an'la, müminlerle alay etmelerinin sona ermesini istiyordu. Ama, yüce Allah, Hûd sûresi ile açıkladı ki kendi katında her şey bir hesaba göredir. Sonunda zorbalıklar bitecek, müminler sıkıntılardan kurtulacak, müşrikler yaptıklarının karşılığını görecekler;

ama tüm bunlardan önce müminlerin ve özellikle de Resûlullah'ın üzerine düşenleri hiç eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir. O günün şartlarında Resûlullah'ın neler yapması gerektiği ise bazı peygamberlerin şahsında, onların davet süresinden örnekler verilerek anlatıldı. Bu anlatılan örneklerde zorluklarla, alaylarla, hakaretlerle karşılaşan tek peygamberin kendisi olmadığı açıklandı. Tehdit ve işkencelere muhatap olan tek kitle Mekke'deki müminler değildi. Allah'a kul olmanın dışında bütün kullukları reddettikleri için müminlere her türlü zulmü reva görenler sadece Mekke'nin müşrikleri değildi. Önceki peygamberler ve müminler de büyük zorbalıklarla, ağır zorluklarla karşılaşmışlar ama direnmişler, doğru gidişatlarını hiçbir şekilde değiştirmemişler, hiçbir şekilde müşriklerin isteklerine iltifat etmemişler, hakkın temsilcisi olmaya titiz şekilde devam etmişler ve sonunda Allah'ın yardımıyla da karşılaşmışlardı. Hz. Nûh, hiç beklemediği bir şekilde müşriklerin zorbalık ve zulümlerinden kurtarılmış, bütün müşriklerin kökü kazınmıştı. Hz. Hûd, Hz. Salih ve Hz. Şuayb ile bu salih şahsiyetlerin yanlarındaki müminler müşriklerin zorbalıklarından hiç beklemedikleri bir anda kurtarılmışlar ve müşrikler bir anda çöküp kalmışlar; helâk olmuşlardı. Mekke'deki müminler şunu hiçbir zaman unutmamalıydılar: Allah için imkânsız yoktur; zorluk yoktur. Allah dilerse Mekke'nin zorba müşriklerini bir anda yok eder ve müminlerin bütün sıkıntılarını sona erdirir. Ama bunlardan önce müminler *'emredildikleri gibi olmaya'* devam etmeleri gerekmektedir. Emredildikleri gibi olma konusunda kararlı ve dirençli olduklarını göstermeleri gerekmektedir. Bu ise Resûlullah'ın şahsında açıkça bildirilip, gereğinin yerine getirmesi açıkça emredildi: *'O halde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı gitmeyin. Allah, sizin yaptıklarınızı görmektedir. Zulmedenlere meyletmeyin. Eğer meylederseniz ateş size de dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Yoksa yardım göremezsiniz!' (Hûd, 11:112,113).*

Mensubu olunan şartlarda *'emredildiği gibi dosdoğru olmak'* ahlâkî açıdan dürüst olmayı emreden bir ayet değildi. Bu ayetle *'ahlâklı olun'* emri verilmiyordu. Verilen emir, *'içinde bulunduğunuz zor şartlarda, önceki peygamberlerin ve müminlerin anlatılan örneklerinde olduğu gibi, müşriklerin oyunlarına, aldatmalarına, yoldan çıkarıcı davetlerine, taviz isteklerine boyun eğmeyin; direnin'* anlamına gelen bir emirdi. Zaten sûrenin tamamı bununla ilgiliydi. Bu ise zordu. Ama mümin olmak, sorumlu olmak kolay değildi. Eğer mümin olmak ve ebedî saadete ulaşmak kolay olsaydı, en küçük zorlukta Allah'ın yardımı gelip her türlü zorluğu yok etseydi, herkes mümin olurdu, herkes ebedî saadetin mensubu olurdu. Mümin olmak, müşriklerin her türlü zorbalıklarına rağmen mümin olmanın sorumluluklarından taviz vermemeyi gerektirdiğinden, bir insan olarak *'emredildiği gibi dosdoğru olmak'* emri o anda mensubu oldukları zor şartlarda Resûlullah'a çok zor geldi. Bu nedenle *'Hûd sûresi beni ihtiyarlattı'*[1] dedi. Çünkü, müşriklerin bazı davetlerine,

isteklerine meyletmenin kesinlikle yasaklanmasının yanı sıra; sûresinin son ayetlerinde daha da önemli bir şey yapması emrediliyordu. Yıllardır yaşanan zor şartlar devam ederken, dayanılmaz yokluk ve zorluklar içerisindeyken, kararlı bir şekilde, hiçbir şekilde eğilip bükülmeden müşriklerin karşısına çıkıp, gidişatında hiçbir şekilde tavizkâr olmayacağını ilan etmesi isteniyordu: *'İman etmeyenlere de ki: 'Elinizden geleni yapın! Biz de (gerekeni) yapmaktayız! Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz!'* (*Hûd, 11:121,122*).

DİPNOT

1- Tirmizî, *Tefsîr* 56; Hakim, *Müstedrek*, II/343; Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, XIII/136.

Boykot Yıllarındaki İslâm Daveti

> De ki: *'Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını söyleyeyim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik edin, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizleri de, onları da Allah besliyor. Kötülüklerin açığına da, gizlisine de yaklaşmayın ve haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. Düşünesiniz diye Allah size bunları tavsiye ediyor. Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar (onun malına en güzel şekilde yaklaşabilir, onu uygun tarzda kullanabilirsiniz); ölçü ve tartıyı adâletle yapın. Bir kişiye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyin, söylediğiniz zaman akrabanız da olsa adâlet üzere olun ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Hatırlayıp öğüt alasınız diye Allah bunları size tavsiye ediyor. İşte benim doğru yolum bu, O'na uyun, başka yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın! Azabından korunmanız için Allah size böyle tavsiye ediyor."* (En'am sûresi, 6:151-153)

Resûlullah, risâletin 7., 8. ve 9. yıllarında gerçekleşen dayanılması zor sıkıntılarla dolu boykot süresince, risâletin ilk aylarındaki ve hatta yıllarındaki gibi, göreceği tepkiler nedeniyle biraz çekingen, biraz korkan birisi değil; ilâhî görevinin gereklerini tüm engellemelere rağmen ısrarla yerine getiren bir elçiydi. Yaşanan tüm zorluklara, insanın tahammül gücünü fazlasıyla aşan sıkıntı, sefalet, açlık ve hastalıklara rağmen görevini bir an olsun ihmal etmedi. Haram aylarının dışında, kendileriyle birlikte boykota maruz kalan müşrik Haşim oğullarına yöneldi. Onlara İslâm'ı anlattı; İslâm'a davet etti. Bu arada müminlerin bilgi ve görgülerini artırıcı bir eğitim faaliyetini de sistemli ve yoğun bir şekilde sürdürdü. Haram aylarda ise, diğer bölgelerden hac için Mekke'ye gelenlere yöneldi; onlara İslâm'ı anlattı ve İslâm'ı kabule davet etti. Bütün engellemelere rağmen, davetini sürdürdü. Bu konuda nakledilen rivayetlerden üçü şöyledir:

Kinâne oğullarından bir görgü tanığı anlatıyor: *'Muhammed'i bir defasında Zü'l Mecâz çarşısında gördüm. Çevresindeki insanlara getirdiği dini anlatıyor; 'Ey insanlar, Allah'tan başka ilâh yoktur deyin ve kurtuluşa erin' diyordu. O insanlarla görüşüp konuşurken Ebû Cehil de peşi sıra O'nu takip ediyor ve bir yandan O'nun başına toprak saçıyor, bir yandan da 'Ey insanlar! Bu adam sizi dininizden döndürmek istiyor. Sakın O'na kanmayın. O sizden ilâhlarınızı terk etmenizi, Lât ve Uzza'yı bırakmanızı istiyor. Sakın O'na uymayın' diye bağırıyordu. Fakat onun bütün engellemelerine rağmen, Muhammed söylemesi gerekenleri söylemeye devam ediyordu.'*[1]

Hâris b. Hâris anlatıyor: *'Babamla çarşıda gezerken bir topluluk gördük. Merak*

edcrek 'Acaba neden toplanmışlar?' diye sordum. Babam da 'Onlar kendi dinlerini terk etmiş birisinin başına toplanmış bir kalabalık' dedi. Kalabalığın olduğu yere vardık. Kalabalığın ortasında Muhammed'i gördüm; insanları Allah'ı birlemeye ve emirlerine itaate davet ediyordu. İnsanlar ise O'nunla alay ediyor, yalanlıyor ve eziyet ediyorlardı. Bu durum gün ortasına kadar devam etti. Daha sonra etrafındaki kalabalık usanıp dağıldı. Onlar dağılınca Muhammed'in yanına telaş içinde bir kadın geldi. Elinde bir testi su ve bir bez vardı. Muhammed suyu içti ve kalanıyla elini, yüzünü yıkadı. Sonra kadına dönerek, 'Ey kızım! Baban için korkma' dedi. 'Bu kadın kim?' diye sordum, 'Kızı Zeyneb' dediler.'[2]

Rebi'a b. İbad anlatıyor: *'Muhammed'i Zü'l-Mecâz çarşısında görmüştüm. Çevredeki insanlara sesleniyor; 'Ey insanlar! Allah'tan başka ilâh yoktur deyin ki kurtuluşa eresiniz' diyordu. O'nun konuşmalarını dinlemek için insanlar toplanınca Muhammed'in arkasında duran parlak yüzlü, saçını iki yana salmış bir adam 'Bunu dinlemeyin o kavminin dinini terk etmiş birisidir' diyerek kalabalığa seslenmeye ve dağılmalarını söylemeye başladı. O kişinin kim olduğunu sorduğumda 'O amcası Ebû Leheb' dediler.'*[3]

Resûlullah, yabancılara İslâm'ı anlattığı günlerin birisinde bir grup insanla karşılaştı. Bunlar Medine'deki Evs kabilesine mensup kişilerdi. Düşmanları Hazreç kabilesine karşı Kureyşle anlaşma yapmak ve desteklerini almak için Mekke'ye gelmişlerdi. Ancak, Şam ticaret yolu üzerindeki iki kabilenin arasında gerçekleşen kavgaya taraftarlıklarının, aleyhlerine bir gelişme olacağını düşünen Kureyş eşrafının desteğini alamamışlardı. Mekke eşrafı, Evs ve Hazreç kabileleri arasında patlak veren ve çok kan dökülmesine neden olan savaşta tarafsızlığı tercih etmişti. Arzularına kavuşamayan Evsliler memleketlerine dönmek üzereydiler. Mekke'den ayrılmak üzerelerken Resûlullah'la karşılaştılar. Resûlullah küçük bir sohbetten sonra kendisini tanıttı; *'Ben'* dedi *'duyduğunuzu sandığım peygamberim. Sizi, buraya geliş amacınızdan daha hayırlı sonuçlara neden olacak şeye davet etsem kabul etmez misiniz?'*. Evsliler şaşırdılar. *'İnsanlara ne söylüyor, insanları neleri kabul etmeye davet ediyorsun?'* diye sordular. Resûlullah ise *'Ben insanları Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğumu kabule davet ediyorum. Ben benimle gönderilenleri insanlara bildirirken, beni koruyacak birilerini arıyorum. Çünkü kavmim hakkı reddetti, yanlış bir gidişatı kendilerine yol olarak seçtiler'* dedi. Konu Evslilerin ilgisini çekti. Daha başka şeyler sordular. Özellikle, Allah'ın insanlardan ne istediğini merak ediyorlardı. Resûlullah bir grup ayet okuyarak sorularını cevapladı: *'De ki: 'Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını söyleyeyim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik edin, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizleri de, onları da Allah besliyor. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. Düşünesiniz diye Allah size bunları tavsiye ediyor. Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına eri-*

şinceye kadar (onun malına en güzel şekilde yaklaşabilir, onu uygun tarzda kullanabilirsiniz); ölçü ve tartıyı adâletle yapın. Bir kişiye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyin, söylediğiniz zaman akrabanız da olsa adâlet üzere olun ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Hatırlayıp öğüt alasınız diye Allah bunları size tavsiye ediyor. İşte benim doğru yolum bu, O'na uyun, başka yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın! Azabından korunmanız için Allah size böyle tavsiye ediyor" (*En'am*: 6:151-153).

Duydukları karşısında Evslilerin ilk tepkileri şaşkınlık ve hayranlık oldu. İyas b. Muâz ismindeki kişi *'Vallahi bu duyduklarımız buraya geldiğimiz şeyden daha hayırlıdır'* dedi. Bir diğer Evsli, arkadaşının bu sözüne kızdı. Eline aldığı toprağı arkadaşının yüzüne atarak onu aşağılayıp, susturdu. Bir başkası ise Resûlullah'a hitaben *'Kureyşli kardeş'* dedi; *'söylediklerin bir insan sözüne benzemiyor. Çok güzel şeyler söylüyorsun. İnsanları güzel ahlâka ve iyi şeylere davet ettiğini görüyoruz. Anladığımız kadarıyla sana haksızlık yapılmış. Fakat ne var ki yanımıza gelip bir kez oturup bir şeyler söylemenle dinimizi değiştirmemiz çok aceleye getirilmiş bir karar olur. Biz üstelik seni tanımıyoruz; hakkında bilgi sahibi değiliz. Biliyorsun, aceleye getirilen işler genellikle yanlış sonuçlanır. Üstelik biz kavmimizin tamamı değiliz. Bizden başka birçok adam var. Onlar ne der ne düşünürler bilmiyoruz. Sen şimdilik kavmine dön. Bizde kendi kavmimize döneceğiz. Ama bil ki söylediklerini düşüneceğiz.*[4] Daha sonra Medine'ye döndüler. Fakat Evs ve Hazreç kabilesi arasında çıkan ve son derece kanlı geçen Buâs savaşının sıkıntılı ortamında Resûlullah'tan dinlediklerini uzun bir süre hatırlamadılar.

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned*, IV/63

2- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/21; İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gabe*, V/130.

3- Ahmed, *Müsned*, III/492; İbn Abdilber, *el-İstiâb fi Esmai'l-Ashâb*, II/493; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/22.

4- Ahmed, *Müsned*, V/427; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/36.

Hayatın Kitabı: Kur'an

> Ey iman edenler! Sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah ve Resûlünün çağrısına koşun. (Enfal sûresi, 8:24)
> Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulunu apaçık ayetlerle gönderen O'dur. Şüphesiz Allah sizlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. (Hadid sûresi, 57:9).
> Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor. (Yunus sûresi, 10:25)

Şehir devletinin meclisi olan Dâru'n-Nedve'de, yoğun katılımlı, sert tartışmalı toplantılardan birisi daha gerçekleşiyordu. Toplantıya katılanların ileri sürdükleri görüşlerden ve yapılan konuşmalardan anlaşıldığına göre, bu tartışmalı toplantının da öncekilerden bir farkı yoktu. Konu yine aynıydı: Şehrin idaresini ve toplumun değerlerini temellerinden sarsan İslâm davetini durdurabilmek veya eğer bu gerçekleştirilemezse, daveti normal seyrinden saptırabilmenin çarelerini bulmak. Zira, Mekke şehir devleti İslâm daveti nedeniyle büyük bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. Bir kişi olarak Resûlullah'la başlayan davet gelişmiş, büyümüş ve Mekke yönetiminin, ekonomik gücü elinde bulunduran Mekke eşrafının baş edemeyeceği bir güce erişmişti. Yürürlükteki sistemin ve değerlerin savunucusu ve temsilcileri olan Mekke eşrafı hayatlarının en sıkıntılı dönemlerini yaşıyorlardı. Toplumsal sistemleri çökmek; sahip oldukları ekonomik, siyasî, hukukî, kültürel, dinî statüleri yok olmak üzereydi. Mekke eşrafı için durumları vahimdi ve tez elden çözüm sağlayıcı hâl çareleri tespit edip uygulamaya koymaları gerekiyordu. Bir süredir gerçekleştirdikleri boykot hâlâ bir işe yaramamıştı. Müminler de Haşim oğullarının müşrik kesimi de boykotun bütün zorluklarına katlanıyor ve pes etmiyorlardı.

Meclisin en saygın üyelerinden Nadr b. Hâris, toplantının amacını, katılanlara şöyle açıkladı: *'Ey Kureyş topluluğu! Vallahi başımıza öyle bir şey geldi ki, henüz onu çözüme kavuşturamadık. Muhammed içimizde genç bir delikanlıydı; en sevilen,*

en doğru sözlü, en güvenilir olanımızdı. Ancak ne zaman ki, göz ile kulağı arasına ak düştü ve bizi bir şeylere davet etmeye başladı. İşte o zaman getirdiği şey karşısında 'Bu sihirbazdır' dedik. Hayır! Biliyoruz ki, vallahi o bir sihirbaz değildir. Çünkü biz sihirbazları ve sihirbazların büyülerini gördük. 'O kâhindir' dedik. Hayır, vallahi o bir kâhin değildir. Çünkü biz kâhinleri ve hallerini gördük ve sözlerini dinledik. 'O şairdir' dedik. Hayır, vallahi o bir şair de değildir. Çünkü biz şiir çeşitlerini dinledik. Hecesiyle, receziyle ve kanziyla bütün şiir çeşitlerini biliyoruz. 'Delidir' dedik. Hayır, vallahi! Biliyoruz ki o asla deli değildir. Çünkü biz deli gördük. O, delilik boğuntusu ve vesvesesi içinde değil. Ey Kureyş topluluğu! Bu işin çaresini bulun! Çünkü, vallahi başımıza büyük bir iş gelmiş bulunuyor'.[1]

Mekke eşrafı, bütün gayret ve çabalarına, uyguladıkları baskı ve işkencelere, yaptıkları tehditlere, sundukları tekliflere rağmen Resûlullah'ı davasından vazgeçiremeyeceklerini, Resûlullah'ın yanındaki müminleri dinlerinden döndüremeyeceklerini anlamış durumdaydılar. İslâm davetini durdurma noktasında ne yapacaklarını bilememenin şaşkınlığını yaşıyorlardı. Yıllardır sürdürdükleri mücadelenin sonunda şunu anlamışlardı: İslâm'ın doğruluğu hakkında bir şüphe veya delil oluşturamadıkça, problem kendileri açısından hallolmayacak. Dikkatlerini İslâm'a yöneltttiler. Eğer İslâm'ın, insanların ona dahil olmasını engelleyecek olumsuz bir özelliğini tespit edebilirlerse problemden kurtulabilirlerdi. Ancak içinde bulundukları şartlarda İslâm'ın bir eksiğini veya yanlışlığını kendilerinin bilebilmeleri veya bulabilmeleri mümkün görünmüyordu. İslâm hakkında bütün bildikleri, Resûlullah'ın kendilerine bildirdiği şeyler olup, bunlar da hep olumlu ve güzel şeylerdi. Bunları amaçlarını gerçekleştirmede malzeme olarak kullanamayacakları açıktı. Yahudilerden yardım alabileceklerini düşündüler. Zira, İslâm ile Yahudilerin dininin aynı temellere sahip olduğunu biliyorlardı. Her ikisi de Allah katından olduğunu ifade etmekteydi. İslâm'ı insanlar açısından sevimsiz, yanlış gösterebilmelerini sağlayacak bilgiyi Yahudilerden alabilirlerdi. Yahudilerden, yakından tanıdıkları, bilhassa ticarî seyahatleri sırasında sıklıkla görüşüp dost oldukları birçok kişi vardı. Yardımlarını esirgemeyeceklerine emindiler.

Mekke liderleri, İslâm'la ilgili bir olumsuzluk, yanlışlık bulma arzularını gerçekleştirebilmek için Yahudilerden yardım isteme kararını, Dâru'n-Nedve'deki bu son toplantıda aldılar. Yapılan toplantıda durumu ayrıntılarıyla görüştüler ve iki temsilci seçtiler. Temsilcilere, Mekke adına yapacakları görevi şu şekilde bildirdiler: *'Muhammed'in durumunu Yahudi bilginlerinden sorun. O'nun özelliklerini ve sözlerini bildirin. Onlar peygamberlik hakkında bizden daha bilgilidirler. Çünkü onlar kendilerine kitap inmiş bir topluluktur'.*

Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt'tan oluşan heyet, Mekke şehir devleti adına kendileriyle görüşüp, yardım istemek için Medine'deki Yahudilere gittiler. Bu iki temsilci, Medine'de Yahudi kabilelerinin ileri gelenleriyle görüşüp, Resûlullah

ve Resûlullah'ın insanlara bildirdikleri hakkında bilgiler verdiler. İki temsilciyi dikkatle dinleyen Yahudiler şunları söylediler: '*Şu üç şeyi O'na sorun, eğer bunları bilirse O bir peygamberdir. Yok eğer bilemezse O bir yalancıdır. O zaman O'na istediğinizi yapın. O'na öncelikle bir mağaraya sığınan gençlerin durumunu sorun. Bunların, ayrıntılarını ancak bir peygamberin bilebileceği ilginç bir hikayeleri vardır. Ayrıca yeryüzünü doğusundan batısına kadar gezen adamın durumunu sorun. Bir de ruhun ne olduğunu sorun. Eğer bunlara cevap verirse O'nu tasdik edip, O'na itaat edin. Çünkü O bir peygamberdir. Fakat eğer bu sorularınızı cevaplayamazsa bu durumda O yalancılardan birisidir; ne istiyorsanız onu yapın.*'[2]

Yahudilerden, problemlerini çözebileceğine inandıkları bilgilerle Mekke'ye dönen heyet, büyük bir sevinçle durumu eşrafa açıkladılar: '*Ey Kureyş büyükleri! Bizler sizinle Muhammed'in arasındaki problemi halledecek şeylerle geldik. Yahudi bilginleri Muhammed'e bazı şeyler sormamızı istediler. Bu sorularımızla Muhammed'in ne olduğunu açığa çıkaracağız*'. Sonra hiç vakit kaybetmeden Resûlullah'ın yanına giderek sorularını yönelttiler. Sorularını yönelttikten sonra da alaylı bir ifadeyle; '*Eğer gerçekten peygambersen bunları bil bakalım! Eğer bilemezsen sen yalancının birisisin*' dediler.

Mekke eşrafının sorularını dikkatle dinleyen Resûlullah, kendisine yöneltilen soruların cevabını bilmiyordu. Bunları ancak vahiy ile öğrenebilirdi. Cevapların vahyolunacağından ise kuşkusu yoktu. Bu nedenle, her zaman olduğu gibi vahyin yine yardımına yetişeceğinden emin bir halde; '*Yarın gelin sorularınızın cevabını vereyim*' dedi. Müşrik liderler ertesi gün büyük bir merak içerisinde Resûlullah'ın yanına gittikleri zaman sorularına cevap alamadılar. Resûlullah kendisine sorulan soruların cevabını veremedi. Soruların cevabı vahyolunmamıştı. Eşraftan bazıları bir sonraki gün tekrar Resûlullah'ın yanına gittiler, fakat cevap yine yoktu. Bir başka gün yine gittiler, cevap yine yoktu... Bu durum günlerce devam etti. Günlerce sorularına cevap alamayan Mekke eşrafı, Resûlullah'ın yalanını açığa çıkardıklarını düşünerek sevindiler, büyük bir keyifle insanlara durumu açıklamaya başladılar. Kanaatlerince artık iş bitmişti. Problemleri sonra ermişti. İstedikleri olmuş ve Resûlullah'ın yalan söylediğini açığa çıkarmışlardı. Büyük bir mutlulukla, İslâm'ın Allah katından insanlar için belirlenen bir inanç ve hayat tarzı olmadığını, Resûlullah'ın kişisel düşünce ve fikirlerini Allah tarafından bildirilen şeyler gibi sunduğunu ilan etmeye başladılar. Karşılaştıkları herkese; '*Eğer o gerçekten bir peygamber olsaydı bu soruları cevaplardı. Ama görüyorsunuz, cevaplayamıyor; o bir yalancı*' diyorlardı. Mekke müşriklerinin son derece sevinçli olduğu bu günlerde başta Resûlullah olmak üzere tüm müminler üzüntülüydüler; ne diyeceklerini bilemiyorlar, perişan bir halde bekliyorlar, sıkıntıları her geçen gün daha da artıyordu. Bir toplumun gözünde yalancı konumuna düşmüşlerdi. Fakat durum on beş gün sonra değişti. Resûlullah'ın büyük bir üzüntü ve sıkıntı içerisinde beklediği,

müşriklerin ise korktukları şey gerçekleşti. Söz konusu soruları cevaplayan ayetler vahyolundu. Vahyolunan ayetler Kehf sûresinin ayetleriydi.

İnsanların İslâm'ı kabullenişlerini durdurmak, İslâm'a girenlerin ise İslâm'dan uzaklaşmalarını sağlamak maksadıyla Yahudilerle görüşen müşrikler, Resûlullah'ın sorularına bir süre cevap verememesiyle arzularına kavuştuklarını düşünmüş ve çok sevinmiştiler. Nihayet istedikleri olmaya başlamıştı; daveti durdurmanın bir yolunu bulmuşlardı. Ancak Kehf sûresinin vahyolunmasıyla, sorularına cevap verildiği gibi, daha da fazlası yapıldı. Şöyle ki; müşrikler bir müddet sorularının cevabını alamamaları nedeniyle, *'Muhammed eğer peygamber olsaydı sorularımızı cevaplardı'* propagandası ile konuyu tamamen vahyin üzerine odaklandırmışlardı. *'Muhammed eğer peygamber olsaydı sorularımızı cevaplardı'* derken kendilerini mahkum ettiklerinin farkında değillerdi ve vahiy ile cevap verilince ne yapacaklarını bilemez oldular. İtiraz da edemediler; cevap verilmişti ve bizzat kendileri bu soruların ancak vahiyle bilinebileceğini söyleyip durmuşlardı. Müşrikler kendi silahlarıyla vurulmuşlardı; ama bunu anladıkları zaman iş işten geçmişti.

Vahyin bir süre gecikmesinde birçok hikmetler vardı. Bunu ilk zamanlar, o sıkıntılı günlerinde ne Resûlullah ve ne de diğer müminler anlayabildiler. O zaman bilmiyorlardı ama sonradan fark ettiler ki, eğer cevap ilk anda vahyolunsaydı, böylesine etkili olmayacak ve hatta müşrikler daha başka yalan iddialarda dahi bulunabileceklerdi. Ama müşrikler, on beş gün süreyle *'eğer peygamber olsaydı bilirdi'* ifadeleriyle kendilerini bağlayıp, iftira atamaz hale getirilmişlerdi. Böylelikle Resûlullah'ın peygamberliği müşriklerin iddia olarak ileri sürebilecekleri olumsuz bir neden ve tavır bırakılmaksızın ispat edildiği gibi; on beş gün herkesin beklediği ve konusuna şartlandığı ayetlerdeki Ashab-ı Kehf kıssası ile Mekke'deki taraflardan hangisinin hak üzere, hangisinin cehalet üzere olduğu bir kez daha açıkça ifade edilmiş, ilgili-ilgisiz herkese durum bir kez daha açıkça gösterilmiş oldu. Müşrik liderler henüz vahyolunmadan propagandasını yaptıkları ayetleri insanların ilgi ve merakla dinlenmesini önleyemez oldular.

Yaşanan bu olayların taraflarından birisini müşrikler oluşturmasına karşılık, diğer tarafını da başta Resûlullah olmak üzere müminler oluşturuyordu. Dolayısıyla, vahyin on beş günlük kesintisi ve arkasından Ashab-ı Kehf kıssasının vahyolunması, sadece müşrikleri cevaplayan, onları perişan ve rezil eden bir süreci oluşturmadı. Aynı zamanda Resûlullah'a ve O'nun şahsında müminlere de birçok mesajlar verildi; bazı ihtarlarda bulunuldu. Yaşanan sürecin müminleri ilgilendiren ve oldukça önemli olan boyutu şuydu: Yahudilerden öğrenilen sorular kendisine yönetildiği zaman, bu soruların cevabını hiçbir şekilde bilmeyen Resûlullah'ın emin olduğu bir şey vardı; Allah her zaman olduğu gibi, bu seferde Resûlünü ve O'nun şahsında müminleri zor durumda bırakmayıp, soruların cevabını bildirecektir. Bu güven ve rahatlık içerisinde Resûlullah'ın müşriklere sözü

'*Yarın gelin cevabı bildireyim*' oldu. Fakat umduğu gerçekleşmedi. Bir, iki, üç derken tam on beş gün soruların cevabını açıklayacak ayetler vahyolunmadı. Resûlullah ve müminler müşrikler karşısında büyük sıkıntılara girdiler, zor anlar yaşadılar. Bir anda adeta dünyanın başlarına yıkıldığını hissettiler. Doğruluğundan hiçbir şekilde tereddüt etmedikleri dinleri nedeniyle sessiz kalmaları, söyleyebilecekleri bir şey olmaması kendileri için büyük bir azap oldu. Çaresiz, perişan bir duruma düştüler. Haklı olup bunu ispatlayamamanın, doğru olup yalancı konuma düşmenin katlanılamaz ağırlığını olanca şiddetiyle bütün varlıklarında hissettiler. Allah'ın, Resûlullah'ı ve diğer müminleri böylesine büyük bir sıkıntı içerisinde bırakmasının bir gayesinin olduğu ise kesindi. Bu, İslâm'ın kaynağı ve dayanağı olan vahyin önemiyle, yani Kur'an'ın fonksiyonuyla doğrudan ilgiliydi. Müminler, biraz geç olmakla birlikte bunu anlamakta zorlanmadılar. Şöyle ki: Gerek Resûlullah ve gerekse diğer müminler bütün hâl ve hareketlerini, hedef ve planlarını ilâhî bilgiye dayalı bir şekilde belirliyorlardı. Vahyolunan her bir ayet, onlar için o andaki ve gelecekteki muhtemel problemlerini çözüp, durumlarını açıkladığı gibi, ne yapmaları ve neler yapmamaları gerektiğini de bildiriyordu. Onlar, İslâm davetinin seyri konusunda yorulmuyor, sadece verilen ilâhî talimatların gereğini yerine getiriyorlardı. Ancak şurası açıktır ki bütün hâl ve hareketlerin, yani İslâm davetinin yöntem ve stratejisinin ilâhî irade tarafından belirlenmiş olması, zaman içerisinde Resûlullah ve müminlerde bir alışkanlığa neden olması gayet normaldir. Aynen çok hassas bir denge üzerinde yer alan hayatımızın birçok özelliklerine alışıp, o özelliklerin önemini fark edemeyecek duruma geldiğimiz gibi. Resûlullah ve diğer müminlerin de, zor bir durumda kalınca, ne yapacaklarını bilemeyecek bir duruma gelince, hiç gecikmeden tam zamanında imdatlarına yetişen ayetlerin önemini, zamanla kavrayamaz hale gelmelerini beklemek gerekir. Veya hiç değilse böylesi bir gidişe yönelmiş olmaları mümkün görünmektedir. Zaten Resûlullah'ın kendisinden emin bir halde, müşriklere; '*Yarın gelin sorularınızın cevabını vereyim*' demesi de bunu göstermektedir. Halbuki Allah bir şey bildirmezse Resûlullah'ın yapabileceği hiçbir şey yoktu. Risâlet sürecinde bütün zorlukları aşmanın, tamamıyla '*dosdoğru*' olan bir gidişatın, her türlü olumsuz şartlara rağmen elde edilen başarıların, sahip olunan izzet ve şerefin yegâne nedeninin Kur'an olduğu açıktı. Kur'an olmazsa bunların hiçbirisi söz konusu dahi olamazdı. O halde başta Resûlullah'a ve bunun yanı sıra diğer bütün müminlere inançlarının ve hayat tarzlarının yegâne kaynağı olan Kur'an'ın önemini hiç unutmayacakları şekilde hatırlatmak gerekiyordu. Bu ise vahyi bir müddet kesmekle gerçekleştirildi.Vahyin bir müddet kesilmesi Resûlullah başta olmak üzere müminleri çaresizlikler içerisinde bıraktı. Ne yapacaklarını bilemediler. Üzgün ve şaşkın bir halde vahyi beklemeye başladılar. Vahiy gelmediği sürece de durumlarının çıkmaza girdiğini çok acı bir şekilde anladılar ve yaşadılar. O ana kadar el-

de ettiklerinin bir anda ellerinden uçup gittiğini fark etmeye başladılar. Bu durum Kehf sûresinde açıkça da bildirildi: *'Hiçbir şey için 'Bunu yarın yapacağım' deme. Ancak 'Allah dilerse yapacağım' de. Unuttuğun zaman Allah'ı an ve 'Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir' de.' (Kehf, 18:23,24).* İşte Kur'an buydu. O, tamamıyla hayatın içerisindeydi. Hayattan kopuk bir düşünce veya ütopyalar âleminin sözcüsü değildi. Bizzat hayatın içerisinde yerini alıyor ve fonksiyonunu olanca açıklığıyla ve mükemmelliğiyle yerine getiriyordu. O, müminlere hayatlarının her anında '*dosdoğru*'yu bizzat hayatın içinde yer alarak canlı, pratik şekilde gösteriyordu.

Ayrıca, Kehf sûresi ile davetin muhatabı olan tüm insanlara İslâm daveti tanıtıldı. Peygamberlik hakkında bilgiler verildi. Tevhid-küfür mücadelesinin değişmeyen temel özellikleri ve bu mücadelenin seyri hakkında açıklamalarda bulunuldu. Peygamber ve peygamberlikle ilgili ayetlerden birisi şöyleydi: *'Deki; 'Şüphesiz ben, sizin gibi bir beşerim, yalnız bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umarsa artık salih bir amelde bulunsun ve Rabbine ibadette hiç kimseyi ortak tutmasın' (Kehf, 18:110).* Bu ayette, öncelikle vahyin kaynağı ve dolayısıyla risâletin sıhhati açıklığa kavuşturuluyordu. Resûlullah'ın bir peygamber olarak insanlara bir şeyler bildirdiği ve bildirdiklerinin Allah'tan olduğu ifade ediliyordu. Hemen arkasından tarihsel olarak bilhassa Hıristiyanların sapmasına neden olan ve insanlığın hemen her zaman eğilimli olduğu Peygamberi beşer üstü kılma inanç ve anlayışı reddediliyor ve yanlışlıkları gösteriliyordu. Peygamberin kendi başına hiçbir şey yapamayan, fakat Allah tarafından görevlendirilmiş bir kul olduğu bildiriliyordu.

Sûre kapsamında, risâlet sürecindeki gelişmeleri ve tarafların konumlarını doğru değerlendirmeyi sağlayacak ölçüleri tespit etmek amacıyla üzerinde özellikle durulması gereken konulardan birisi, mağaraya sığınan gençlerle ilgili anlatılanlardı. Onların durumlarını açıklayan ayetler, bu ayetlerin vahyolunduğu dönemdeki müminlerin durumlarını tespit etmekte yardımcı olduğu gibi, müminlere o günün şartları içerisinde nasıl davranmaları gerektiğini, muhtemel gelişmeler karşısında nasıl bir tutum takınmaları gerektiğini de açıklıyordu. Mağaraya sığınan ve *'Rabbimiz! bize katından bir rahmet ver ve bize şu işimizde bir kurtuluş yolu hazırla' (Kehf, 18:10)* diye dua eden gençlerin durumları, Mekke müşriklerinin zorbalık ve işkenceleri altında büyük sıkıntılar yaşayan müminlerin durumlarına çok benziyordu. O gençler kendi kavimlerinin zorbalığıyla karşı karşıya kalmış ve bu zorbalıktan kurtulabilmek için mağaraya sığınmışlardı. Gençlerin *'Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabb'idir' (Kehf, 18:14)* diyerek imanlarının mahiyetini açıklamalarını takiben *'Biz ondan başkasına ilâh deyip tapmayız, yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz' (Kehf, 18:14)* demiş olmaları, kendilerinin şirke girmeleri için zorlandıklarını gösteriyordu. Aynı şekilde, Mekke'deki müminler de dinlerinden dönmeleri

ve şirke girmeleri için zorlanıyor, işkencelere uğratılıyorlardı. Bir süredir de acımasızca uygulanan boykot kararının mağdurlarıydılar. Bu gençlerle, Mekke'deki müminlerin durumları daha başka yönlerden de birbirine benziyordu. O gençler Hakka iman etmişler fakat imanlarını gizlemeyip açıklamışlar, hatta açıklamaktan da öte şirke karşı açıkça tavır almışlardı. Bu, '*kıyam ederek*' rabb olarak sadece Allah'ı kabul ettiklerini ve Allah'tan başkasını ilâh kabul etmeyeceklerini söylemelerinden ve şirkin tutarsızlığını açıklayan sözlerinden anlaşılıyordu: '*Şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka ilâh edindiler. Onların ilâh olduğuna dair açık bir delil getirselerdi ya! Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?*' *(Kehf, 18:15).*

Elbette ki o gençlerle, Mekke'deki müminlerin ve gençlere zulmeden müşriklerle, Mekke müşrikleri arasındaki benzerlikler sadece bunlardan ibaret değildi. O gençlerin, şirkin temsilcisi ve müşriklerin lideri olması nedeniyle Krala karşı kıyam ederek şirke karşı çıkmaları ve mümin olduklarını açıklamaları üzerine, İslâm'ı terk etmeleri için zorba bir yönetim tarafından sorgulanmaları ve üstelik bu sorgulanmanın şehir devletinin meclisinde gerçekleşmiş olması, benzerliklerden bir diğeri, hatta belki de en önemlisiydi. Mekke eşrafı da İslâm'a ve müminlere yönelik bütün kararlarını şehrin meclisindeki toplantılarında almışlar ve hatta bu toplantılarının birisinde Resûlullah'ı sorgulayarak davasından vazgeçmesini teklif etmişlerdi. Ayrıca, o gençler, açıkça şirke ve şirke dayanan bir yönetim tarzına başkaldırmışlardı; Mekke'deki müminler de. Gençleri sorgulayan ve imanlarını terk etmeleri için zorlayan yönetim zorba idi; her zorbanın temel özelliği olarak da işkenceci idi; aynen Mekke'nin müşrik eşrafı gibi. Bütün bunlar Ashab-ı Kehf ile Mekke'deki müminleri aynılaştırırken, onların karşısındaki müşrikleri de birbirleriyle aynılaştırıyordu.

Kehf sûresinin sunduğu bir diğer konu ise, müşriklerin fiziki güçleri karşısında bir şey yapamayacaklarını anlayan ve sırf imanlarını kurtarmak için bir mağaraya saklanan gençlerin gerçekleştirdikleri hicretti. Onların bu durumu Mekke müşriklerinin işkenceleri altında can veren müminler için önemli bir mesajdı. Ashab-ı Kehf kıssası ile Resûlullah'a ve diğer müminlere, '*Yiğit gençlerin yaptığı gibi yapın ve müşriklere hiçbir zaman boyun eğmeyin, hakka olan imanınızı açıkça ilan edin*' mesajı verilmişti. Bâtılın saçmalığını, hiçbir şekilde hakkı eğip bükmeden olduğu gibi, anlaşılır bir netlikte açıklanmalı ve ilan edilmeliydiler. Ancak bu durumun belirli zorluklara neden olacağı da açıktı. Bu durumda müminlere düşen sadece Allah'a sığınmak ve imanlarında sabırla sebat etmekti. Ancak ne zaman ki müşrikler fiilen saldırıya geçip müminleri katletmek isterlerse, bu durumda şirk toplumunu terk edip, hicret etmekte bir sakınca yoktu. Hakkın ilanı ve bâtılın aşağılanıp yok edilmesi davasında karşılaşılan zorluklar müminlere belirli sıkıntılar yaşatacaksa da müminler şunu unutmamalıydılar; Allah'ın yardımı her zaman onları kuşatmış durumdadır ve bu yardım hiç umnıadıkları bir zamanda ve hiç ummadıkları bir şekilde kendilerine gelecektir.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/320; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/91.

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/321; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, XV/191, 192; Kurtubî, *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, X/347.

Müşriklerin Kur'an Hayranlığı

> Sen sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Sen dosdoğru bir yoldasın. Şüphesiz Kur'ân, senin ve toplumun için bir şeref ve öğüttür. Zamanı gelince hepiniz O'na uyup uymamaktan hesaba çekileceksiniz. (Zuhruf sûresi, 43:43,44)

Arap şiiri, risâletin hemen öncesinde altın çağını yaşıyordu. Mükemmel bir şiirin sahip olduğu tüm özellikler, Arap şiiri ile gerçeklik kazanmıştı. Şiir adına şaheserler yazılıyor ve söyleniyordu. Çünkü, Araplar arasında, şiiri teşvik eden ve güzel şiiri ödüllendiren bir anlayış hakimdi. Herkes şiirle ilgiliydi; ama bir şair olarak, ama iyi bir dinleyici olarak. Bunda, kültürün sözlü olmasının önemi büyüktü. Sözlü kültürün en güzel örnekleri şiirle veriliyor ve bu şiirler aracılığıyla bir kültürün tüm özellikleri en güzel biçimiyle işleniyordu. Şiir bir değerdi. Şiir, hayatın içinde yaygın şekilde kabul gören en yüce değerlerden birisini ifade ediyordu. Bu nedenle de şairler, son derece saygın insanlardı; onları herkes sevgi ve saygıyla karşılıyordu. İnsanlar, panayırlarda şairlerin etrafında toplanıyor, onların yazdığı en güzel şiirleri bizzat kendisinden dinliyorlardı. Panayırların en çok ilgi gösterilen faaliyetlerinden birisini şiir yarışmaları oluşturuyordu. Şairler, herhangi bir bireyi bile üst düzeyde denilecek şekilde şiir sanatını bilen, şiirin inceliklerinden haberdar olan bir kitleye karşı en güzel şiirlerini okuyorlardı. En çok beğenilen şiirler, bir deri üzerine yazılarak Kâbe'ye asılıyordu. Bu, o şiire kutsallık kazandırıyordu. Bir şiirinin Kâbe'ye asılması demek, o şairin alabileceği en büyük ödüldü.

Fakat Kur'an insanlık katına indirilmeye başlanmasıyla her şey değişti. Panayırlarda törenlerle onurlandırılan en ünlü şairler ve hatipler, kendilerine yönelik ilgi ve iltifatları kaybetmeye başladılar. Çünkü, Kur'an, tüm ölçüleri, değerleri değiştirdi. Bir kez Kur'an dinleyen, en ünlü şairlerin bile şiirlerini başarılı bulmaz oldu. Şairlerin şiirleri, hatiplerin insanı etkileyen, coşturan konuşmala-

rı, Kur'an karşısında söndü, değerini yitirdi. Kâbe'de asılı duran Muallakât-ı Seb'alar okur bulamaz oldu. Hiç kimse o şiirlere iltifat göstermemeye başladı. Fakat daha da önemlisi, Araplar bildikleri tüm ölçülerle ve konuyla ilgili engin tecrübeleriyle Kur'an'ı değerlendirmeye çalıştılar, ona bir değer biçmeye çalıştılar, ama başaramadılar. Çaresiz bir halde, sadece, '*bu bir sihirdir*' dediler. Zira, o bir şiirin veya nesirin sahip olması gereken bildikleri bütün önemli özelliklerin hepsine de fazlasıyla sahipti. Halbuki onların daha önceleri beğendikleri şeyler, bu ölçülerden sadece bir kısmına sahipti ve en çoğuna sahip olan şaheser olarak niteleniyordu.

Kur'an her açıdan, yazılı ve sözlü her şeyden çok farklıydı. Üslûbu bambaşkaydı; kendine mahsustu; hiçbir ölçü ile ölçülemeyecek bir nitelikteydi. Üslûbunda, şehirlilerin ifadelerindeki yumuşaklıktan, bedevilerin ifadelerindeki sertlikten öte bir şey vardı. Her ikisinin ötesinde yer alan ahenkli bir ses armonisine sahipti. Onunki, tanımlanamayan, ancak dinlendiği zaman zihinlerde tasavvur edilebilen bir üslûptu. Sadece üslûp olarak farklı değil, aynı zamanda form olarak da farklı ve orijinaldi. Hece dizisi bakımından nesirden daha disiplinli, ancak şiire nispetle daha serbestti. Kur'an, okuyan veya dinleyen herkesin yorulmadan, usanmadan okuyabileceği veya dinleyebileceği son derece canlı bir ifade tarzı ile her şeyi, en sade, en kolay kavranabilir şekilde anlatılıyordu. Karmaşık konuları ve anlamı derin kavramları anlatmada eşsizdi. Ancak çok uzun metinlerle anlatılabilecek karmaşıklıkta ve derinlikte konular, onda kısacık bir cümleyle en anlaşılır ve hiçbir şeyi eksik bırakmayan veya yanlış anlamaya neden olmayacak bir muhtevada ifade ediliyordu. İfadeler arasında muhteşem bir uyum ve süreklilik vardı. Her bir ayet, bir başkasını açıklayıp, anlaşılır kılan bir sürekliliğe sahipti. Onun hitabı dinamikti, doğrudandı. Bu nedenle şehirli veya bedevî; eğitimli veya cahil; genç veya ihtiyar... her kim olursa olsun, Kur'an okurken, her ayetin doğrudan kendisine seslendiğini hissediyordu. Hiçbir ayet insanlara kapalı, anlamsız gelmiyordu. Her bir ayet aklı, duyguyu, düşünceyi kuşatıp sarmalıyor; hepsini etkileyip peşi sıra sürükleyip götürüyordu.

Kur'an'daki farklılık ve üstünlük, sadece kelimelerinde, biçiminde ve ifade tarzında değildi. Onun akla ve kalbe hitap edişinde insan ifadesinin aciz kalacağı, hiçbir şekilde olduğu gibi ifade edemeyeceği kendine ait bir özellik vardı. Hitabına hem akıl ve hem de duygu, her ikisi de mükemmel bir denge içerisinde muhatap oluyordu. Ne sadece akla hitap ederek soğuk kurallar sisteminin sözcülüğünü yapıyor, ne de sadece duyguya hitap ederek akla uzak veya aykırı düşünce, bakış ve değerlendirmelerin bir örneği oluyordu. En duygusal görünen konularda akla veya doğrudan ve sadece akılla ilgili görünen konularda da duyguya muhakkak yer veriyordu. Bir konuyu anlatırken tasvir ettiği sahneler gerçekçi; anlattıkları sanki o anda gerçekleşiyormuş gibi canlı ve dinamikti.

Ve bütün bu özellikleriyle, kendisinin bir şiir olmadığını, zaten peygambere de ilâhi görevi dahilinde şiir söylemenin, şair coşkusu içerisinde olmanın yakışmayacağını; çünkü peygamberin amacının duygu ve düşünceleri coşturmak olmayıp, bilinci inşa etmek, aklı harekete geçirmek olduğunu açıklıyordu. Bu durum bir ayette şöyle ifade ediliyordu: *'Biz Muhammed'e şiir öğretmedik. Bu ona yakışmaz da. Ona inen, ancak öğüt ve apaçık Kur'an'dan başka bir şey değildir' (Yasin, 36:69).*

Kur'an, sesine kulak verenleri en içten bir kavrayışla tutuyor ve etkileyip yönlendiriyordu. Çünkü insanın fıtratına uygundu; fıtratına uygun şeylerden bahsediyordu. Gerçeği ifade ediyordu. Bu nedenle de ona kulak verip hitabına kalbini ve aklını açanlar en kısa zamanda onun boyasıyla boyanıyorlar; duygu ve vicdanlarında, ahlâk ve yaşayışlarında onun yaşayan örnekleri oluyorlardı. Bunun insanlar arasındaki en ideal tipi ise Resûlullah'tı.

Kur'an, gerçekleri bütün açıklığıyla ve doğallığıyla, sebep ve sonuçlarıyla, hayatın içinde yer alan doğallığıyla anlatıyordu. Hissedilen ama anlatmaya kelimelerin yetmediği, fark edilen ama aklın kavramakta aciz kaldığı, aklın kavradığı ama duyguların etkisinden kurtulamadığı yığınla özelliğe sahipti. İşte bu nedenlerden dolayı Araplar herhangi bir ayeti duydukları zaman kendilerini onu dinlemekten alıkoyamıyor, etkisine kapılmaktan kurtulamıyorlardı. Böyle olduğu içindir ki, Utbe b. Rebi'a veya Velid b. Muğire anlaşma yapmak, bazı tekliflerde bulunup İslâm davetinin rotasını değiştirmek için görüştükleri Resûlullah'tan dinledikleri bir kısım ayetler karşısında etkilenmekten kendilerini engelleyememişlerdi. Utbe b. Rebi'a, dinlediği ayetlerin bahsettiği azabın o anda kendisinin üzerine ineceğini sanmıştı. Bu nedenle de yalvarıp Resûlullah'ın susmasını istemişti. Kur'an dinleyenleri etkilediği için, müşrik eşraf, hac zamanı yaklaştığında, insanların Kur'an dinlemesini önlemek için propaganda yapmışlar; bu propagandaların etkisiyle bazı insanlar kulaklarına yün tıkayarak Mekke'ye girmek zorunda kalmışlardı. Kur'an'ı dinleyen insanların etkilendiğini ve onun çağrısına meylettiğini bildikleri için Kur'an'ın okunmasına engel olmaya çalışmışlar veya okunan Kur'an anlaşılmasın diye gürültüler yapmışlardı. Hatta daha da önemlisi, Resûlullah Kâbe'nin yanında Necm sûresini okumaya başlayıpta secde ayetine geldiğinde secde edince, Mekke eşrafı istemeden dinledikleri Kur'an'ın ilâhî sesine kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki, Resûlullah'la birlikte secde etmek zorunda kalmışlar, sonra da bu yaptıklarını, *'aslında biz o zaman putlarımıza secde etmiştik'* diyerek izah etmişlerdi. Mekke eşrafının Resûlullah'la birlikte secde ettiğini gören bir tüccarın Habeşistan'da, *'Mekke eşrafı Muhammed'e tabi oldu'* demesi ise oradaki müminlerin Mekke'ye geri dönmelerine neden olmuştu.

Müşrikler, bildirdiği gerçekleri yalanlamalarına, kendilerine sunduğu hayat tarzını reddetmelerine rağmen Kur'an'dan etkilenmişler ve etkilenmeye de devam ediyorlardı. Bu nedenledir ki, İslâm davetinin en katı düşmanları olan, insanları

Resûlullah'ı dinlemekten alıkoymak, İslâm davetini durdurmak veya saptırmak için bin bir türlü yöntemlere başvuran eşraf, birbirlerinden utandıkları için, çoğu zaman Kur'an'ı gizlice de olsa dinlemekten kendilerini alamıyorlardı. Bu konuda anlatılan bir rivayet ilgi çekicidir.

Bir gece Ebû Sûfyan, Ebû Cehil, Ahnes b. Şerik birbirlerinden habersiz bir halde Resûlullah'ın evine yaklaşıp, evin yakınında bir yere gizlenerek, Resûlullah'ın seslice okuduğu Kur'an'ı dinlemeye başladılar. İslâm davetini şiddetle reddettikleri, Peygamberle ve Kur'an'la alay ettikleri için, Peygambere ve Kur'an'a yönelik bu ilgilerinin birileri tarafından fark edilmesi durumunda mahcup olmaktan çekiniyorlardı. Uzun bir süre Kur'an dinledikten sonra, evlerine girmek için sessizce ayrıldılar. Ancak yolda birbirleriyle karşılaştılar. Birbirlerine, gecenin bu geç saatinde nereden geldiklerini sordular. Önce yalan söylediler, ama yalanlarını anladılar ve birbirlerine karşı gerçeği itiraf edip Resûlullah'ın okuduğu Kur'an'ı dinlemekten geldiklerini söylemek zorunda kaldılar. Buna üçü de şaşırdı. Birbirlerini uyarıp, bir daha böyle yapmamaları gerektiğini, halka kötü örnek olduklarını söyleyerek ayrıldılar. Her biri diğer iki arkadaşının verdikleri söze uyduğu inancıyla ertesi gün tekrar Kur'an dinlemeye gitti. Bir süre sonra birbirlerini fark ettiler. Bir kez daha birbirlerini uyarıp, bu yaptıklarının aralarında gizli kalmasını, bir daha yapmamaları gerektiğini söylediler. Ama sözlerine üçü de uyamadı ve ertesi gün tekrar Kur'an dinlemeye gittiler. Yine birbirleriyle karşılaştılar. Artık her şey açığa çıkmıştı. Dinledikleri şeyler konusunda konuşmaya başladılar. Ahnes b. Şerik, Ebû Sûfyan'a hitaben *'Ey Hanzala'nın babası! Muhammed'den dinlemiş olduğun şeyler konusunda görüşün nedir?'* diye sordu. Ebû Sûfyan: *'Vallahi işittiğim şeylerden bazılarında ne denilmek istendiğini anladım. İşittiğim şeylerden bazısını ise anlamadım, anlayamadım'* dedi. Ahnes b. Şerik aynı soruyu Ebû Cehil'e de sordu. Ebû Cehil'in sözleri inkârının gerekçesini dile getiriyordu: *'Bizler Abdümenaf oğulları ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar; 'Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var' diyorlar. Biz buna nasıl kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz, ona asla inanmayacağız; onu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdümenaf soyuna itaat etmemiz olacak şey değil?'*[1]

DİPNOT

1- İbn İshak, *Siyer*, 249, 250; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/337, 338; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, II/93.

Hüzün Yılı

> Hz. Peygamber'in hanımlarından hiçbirini, asla Hatice'yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Onu görmedim, fakat Resûlullah ondan çok söz ederdi... *'Allah sana daha hayırlısını vermişken, çok zaman önce vefat etmiş, dişleri döküldüğü için çenesinin kırmızı etleri görünen bir koca karıyı ne anıp duruyorsun?'* dedim. Dedi ki; *'İnsanlar beni inkâr ederken bana iman ettiği, insanlar beni yalanlarken beni doğruladığı, insanlar beni mahrum ederken onun beni malına ortak ettiği ve Allah bana onun çocuklarını ihsan edip başka hanımlarımın çocuklarından mahrum ettiği halde, onun yerine daha hayırlısını verdi ha, öyle mi!'* Bunun üzerine; *'Ya Resûlallah! beni bağışla. Allah'a yemin ederim ki, bu günden itibaren Hatice'yi hoşlanmadığım şekilde andığımı görmeyeceksin'* dedim. (Hz. Aişe)

Boykot sona ermiş ve Resûlullah başta olmak üzere bütün müminler geçen üç seneye göre biraz rahatlamışlardı. En azından açlık problemi yoktu. Ayrıca, Resûlullah özellikle dışarıdan gelen insanlarla daha kolay irtibat kurabiliyor ve davet çalışmalarını daha rahat sürdürebiliyordu. Boykotun dayanılmaz izleri silinmek üzereyken, Resûlullah için son derece üzücü, dayanılması zor iki olay peş peşe gerçekleşti. Risâletin 9. yılının sonlarında (Aralık 620) önce Ebû Talib, kısa süre sonra da Hz. Hatice vefat etti.

Ebû Talib iman etmemesine rağmen risâletin her aşamasında, en zor günlerde yeğenini koşulsuz korumuş, O'na hep destek olmuş, Mekke eşrafının zorbalıkları karşısında yeğenine koruyucu bir kalkan görevi olmaya hep devam etmişti. Ebû Talib'in iman etmemesi, Allah'ın müminlere yönelik büyük bir lütfu idi. Eğer o iman etmiş olsaydı Resûlullah'a kalkan olamaz, Ebû Talib'in Müslümanlığını bahane eden Mekke eşrafı Resûlullah'a hiç zorlanmadan müdahale edebilirdi. Halbuki Ebû Talib kendi dinlerinden ve kendi meclislerinin önemli üyelerinden birisiydi. Bu nedenle müdahale edemiyorlardı. Ona müdahaleleri Mekke'deki toplumsal yapıyı, siyasî dengeyi alt-üst ederdi. Bir türlü Ebû Talib'i hesaba katmazlık edememişlerdi.

Ebû Talib boykotun son bulmasından kısa bir süre sonra hastalandı. Hastalığı ağırdı. Ebû Talib'in öleceğini anlayan Mekke eşrafı başına toplandı. Resûlullah ile Mekke eşrafı, Ebû Talib vesilesiyle bir kez daha bir araya gelmiş oldular. O sırada

Resûlullah'ın tek düşüncesi sevgili amcasının iman etmesi ve ölümü bir mümin olarak karşılamasıydı. Bu amaçla amcasına yaklaştı, yanına oturdu ve *'Ey amca'* dedi; *'La ilâhe sözünü söyle ki Allah katında şahidin olayım'*. Mekke ileri gelenleri, yanlarında kendi adamlarına İslâm davetinin gerçekleştirilmesinden rahatsız oldular. Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebû Ümeyye müdahale etti: *'Ey Ebû Talib, ölürken atalarının dinini mi terk edeceksin? Sakın yapma bunu. Şerefini ayak altına düşürme'* dediler. Resûlullah teklifini ısrarla tekrarladı. Eşraf ise her defasında müdahale edip Ebû Talib'i sabit tutmaya, dininde kalmasını sağlama çalıştı. Böylelikle iki taraf arasında bir çekişme yaşanmaya başlandı. Ebû Talib tartışmayı kesmelerini istedi. Resûlullah'a hitaben, *'Yeğenim'* dedi; *'Senin güvenilir olduğunu biliyorum. Ancak, ölüm yaklaştı da korktu, kalbi yumuşadı; bu nedenle ısrara dayanamayıp yeğenine uydu denilmesini istemiyorum. Ben Abdülmuttalib'in, Haşim ve Abdümenaf'ın dini üzerine ölüyorum. Kimse bana ölümden korktu da dinini değiştirdi demesin'*[1] dedi. Bu arada Mekke eşrafı bir yandan Resûlullah'ı itip kakarlarken, bir yandan da ondan şikayetçi olduklarını ifade ediyorlardı. Yanında yaşanan itişip kakışmaları gören Ebû Talib *'Yeğenim kavminden ne istiyorsun?'* diye sordu. Bu sorusuyla, yeğeni ile eşrafın kavgasız bir şekilde konuşmalarına zemin hazırlamak ister gibiydi. Ölümle karşı karşıya olduğu bir anda husumetleri sona erdirip, bir anlaşma zemini bulma arzusu taşıyordu. Yoksa, yeğeninin ne istediğini, insanları neye davet ettiğini çok iyi biliyordu. Amcasının sorusu üzerine, Resûlullah'ın cevabı ayrıntılarını birçok kez anlattığı konunun özetini ifade etmek oldu: *'Onlardan bir tek sözü kabul edip, bunu söylemelerini istiyorum. Eğer onu kabul edip söylerlerse bütün Araplar onların yönetimine girer, Acemler de onlara cizye öderler'*. Ebû Talib *'Bir tek söz mü?'* diye sordu; *'Sadece bir tek söz mü?'* Ebû Cehil hemen atıldı: *'Bir tek söz mü? Tamam söyleriz onu, yeter ki bu davayı terk etsin.'* Resûlullah'ın cevabı amcasına hitaben oldu: *'Evet amca bir tek söz söylemelerini istiyorum. Sadece La ilâhe illallah demelerini istiyorum'*. Eşraf öfkelendi; homurdanmaya başladılar: *'Bir tek ilâh mı? Böyle bir sözü hiç kimseden işitmedik; Hıristiyanlardan bile işitmedik. Böyle şey mi olurmuş? Bir tek ilâh mı! bu yalandan başka bir şey değil.'*[2]

Ebû Talib'in İslâm davetini kabul etmemesi, Resûlullah'ı çok üzdü. Fakat, vahyolunan bir ayetle amcasının iman etmemesiyle ilgili üzüntüsünü terk etmek zorunda kaldı. Konuyla ilgili vahyolunan ayet şöyleydi: *'Sen sevdiğini hidayete eriştiremezsin. Ancak Allah, dilediğini hidayete eriştirir; O, hidayete erişecek olanları daha iyi bilendir' (Kasas, 28:56)*.

Ebû Talib'in ölümüyle önemli bir destekçisini kaybeden ve ayrıca amcasına yönelik sevgi ve saygısı nedeniyle onun ölümüne çok üzülen Resûlullah, amcasının acısını unutamadan daha büyük bir başka üzüntü yaşadı. İnsanlar arasındaki en büyük dostu, yardımcısı, sığınağı ve sevgilisini kaybetti. Hz. Hatice vefat etti. Resûlullah için onun kaybı büyük acıydı. Aşağılandığı, dışlandığı, saldırıya uğra-

dığı, eziyetle karşılaştığı zaman huzuru bulduğu sığınağını, can yoldaşını, sevgilisini kaybetmişti. Onun yokluğu, kendisi için yeri doldurulamaz bir büyük boşluktu. Hz. Hatice'nin Resûlullah'ın yanındaki kıymetini, hiç kimsenin sahip olamayacağı kıymetli yerini anlamak için, diğer sevgili eşi Hz. Aişe'nin bir tanıklığını dikkate almak anlamlı olacaktır. Hz. Aişe şunları anlatıyor: *'Hz. peygamberin hanımlarından hiçbirini asla Hatice'yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Onu görmedim, fakat Resûlullah ondan çok söz ederdi. Bazen bir koyun keser, sonra onu parçalara ayırır ve Hatice'nin dost ve arkadaşlarına gönderirdi. 'Sanki dünyada ondan başka kadın yok' derdim. 'O şöyleydi, o böyleydi. Benim ondan çocuğum vardır' derdi.... Birgün onu kızdırarak 'Hıh.. Hatice mi?' dedim. 'Bana onun sevgisi verildi' dedi. Bir defasında da Hatice'nin kız kardeşi Hâle b. Hüveylid, Resûlullah'ın yanına girmek için izin istedi. O, Resûlullah'a Hatice'yi düşündürdü.. Büyük bir memnuniyetle 'Ya Allah! Hüveylid kızı Hâle' dedi. Ben derhal kıskandım ve 'Allah sana daha hayırlısını vermişken, çok zaman önce vefat etmiş, dişleri dökûldüğü için çenesinin kırmızı etleri görünen bir koca karıyı ne anıp duruyorsun?' dedim. Dedi ki; 'İnsanlar beni inkâr ederken, bana iman ettiği, insanlar beni yalanlarken beni doğruladığı, insanlar beni mahrum ederken o beni malına ortak ettiği ve Allah bana onun çocuklarını ihsan edip başka hanımlarımın çocuklarından mahrum ettiği halde onun yerine daha hayırlısını verdi ha!'. Bunun üzerine 'Ya Resûlallah! beni bağışla. Allah'a yemin ederim ki, bu günden itibaren Hatice'yi hoşlanmadığım şekilde andığımı görmeyeceksin' dedim.*[3]

Ebû Talib ve Hatice'nin vefatları başta Resûlullah olmak üzere tüm müminleri çok üzdü. Resûlullah Ebû Talib'in şahsında en önemli destekçisini, Hatice'nin şahsında ise sevgilisini, sığınağını, derttaşını kaybetti. Bu nedenle o seneyi *'Hüzün yılı'* olarak isimlendirdiler. Sonraki dönemlerde, her ne zaman, o yıldan bahsedecek olsalar büyük bir üzüntü ve burukluk duydular.

DİPNOTLAR

1- İbn İshak, *Siyer*, 300; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/59.

2- İbn İshak, *Siyer*, 299, 300; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/59.

3- Buhârî, *Menakibu'l-Ensar*, 20, *Tevhid* 32, *Edeb*, 23; Müslim, *Fedailu's-Sahâbe*, 71, 74; Tirmizî, *Menâkıb* 62; Ahmed, *Müsned*, VI/118.

Taif Yolculuğu

> Ya Rabbi! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana yakınıyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Ya Rabbi! Sen beni kimlerin eline bırakıyorsun? Beni sertlik ve zorbalık içinde karşılayan bir yabancıya mı? Yoksa, davamda bana etki yapacak bir düşmana mı? Yeter ki bunlar bana gazabın nedeniyle olmasın. Eğer bunlar gazabın nedeniyle değilse, çektiklerimin hiçbirine aldırmam. Üzerime çöken bu musibet ve eziyetler, şayet senin bana karşı bir gazap ve öfkenden gelmiyorsa, ben bunların hiçbirine aldırış etmem; hepsine gönülden tahammül ederim. İnanıyorum ki, Senin afiyetin bana karşı geniştir. Ya Rabb! Bana yönelik gazabından yahut bana musallat olacak öfkenden kaçıp, her işi bir düzene koyan ve karanlıkları aydınlığa boğan ilâhi nuruna sığınıyorum. Hoşnut kalacağın kadar Sana memnuniyetimi sunuyorum. Sen her türlü tevbe ve istiğfara layık olansın. Kuvvet ve kudret ancak Senindir. (Hz. Muhammed (s))

Ebû Talib ve Hz. Hatice'nin peş peşe vefat etmeleri Resûlullah için katlanılması çok zor acıların yaşanmasına vesile oldu. İnsanlar arasında yalnız kaldığını hissetti. Bir süre evine kapandı; kimselerle görüşmedi. Yaşanan yığınla sıkıntının yanı sıra, bir de kendisine yardımcı ve sığınak şahsiyetlerden mahrum kalması, acılarını bir kat daha artırdı. Elbette ki kendisine destek olacak, ölümleri pahasına yardım edecek birçok mümin vardı. Ancak hemen hepsinin durumu öylesine kötüydü, öylesine büyük sıkıntılarla iç içeydiler ki, Resûlullah'a önemli bir yardımları olamıyordu. Zaten Resûlullah'ın sıkıntılarının büyük kısmı da, o müminlerin yaşadıkları sıkıntılarla, mağduru oldukları zorbalıklarla ilgiliydi. Kendisine inanıp iman ettikleri için en dayanılmaz işkencelere uğratılan bu insanların durumu, Resûlullah'ı dayanılmaz acılara sevk ediyordu. Resûlullah eğer istese o müminler tüm bu zorluklarla dolu durumlarına rağmen yine de yardımcı olurlardı, ama o zorlukların içerisinde kıvranan bu insanlardan yardım istemek bencillik olurdu. Bu ise elbette ki bir dava önderine, özellikle de Resûlullah'a hiç yakışmayacak, O'nun hiçbir şekilde yapamayacağı bir şeydi.

Ebû Talib'in ölümünden sonra, Resûlullah için olumlu sayılabilecek tek gelişme, amcası, İslâm davetinin en katı düşmanı Ebû Leheb'in yeğenine karşı yumuşamasıydı. Hatta, yeğenini ziyaret ederek: '*Yeğenim amcan Ebû Talib zamanında ne demişsen, ne yapmışsan aynılarını demekten ve yapmaktan geri durma. Lât'a yemin ederim ki kimse sana zarar veremeyecek. Sana zarar vermek isteyen karşısında beni*

bulacak'[1] dedi. Ebû Leheb'deki bu değişmenin gerçek nedenini bilmiyoruz. Ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkün. En önemlisi, Ebû Talib'den sonra Haşim oğullarının reisi olması dikkate alınabilir. Haşim oğullarından iman etmemiş olanların dahi Ebû Talib döneminde büyük zorluklara katlanarak Resûlullah'ı koruduğunu yakinen bilen Ebû Leheb, muhtemeldir ki uzun süredir kendisini dışlayan aile ve akraba çevresiyle ilişkilerini düzeltmek ve böylelikle reisliğini istediği gibi sürdürebilmek, en azından reisliğine meşruluk kazandırabilmek için Ebû Talib'in rolünü üstlenmek istemişti. Ayrıca, daha önce de birçok kez ifade ettiğimiz gibi, Araplar arasında akraba bağları çok güçlüydü. Farklı bir dinden bile olsa, bir akrabayı desteksiz bırakmak Araplar arasında aşağılanmak için yeterli bir nedendi. Ebû Leheb böylesi bir konuma daha fazla düşmemek için yeğenine destek vermek zorunda kalmış olabilir ve hatta bahsettiğimiz bu iki neden birden geçerli olabilir. Fakat hangi gerekçeyle olursa olsun şurası kesindir ki, Haşim oğullarının reisi olduktan sonra Ebû Leheb'in yeğenine karşı tavır ve tutumları değişti; kısa bir süre de olsa ağabeyi Ebû Talib gibi olmaya çalıştı.

Ebû Leheb'deki değişim Mekke eşrafını korkuttu. En yakın ve sağlam dava arkadaşlarını kaybediyor olmanın korku ve sıkıntısını yaşamaya başladılar. Hatta panikldiler. İbnü'l-Gaytala isimli bir müşrikin Resûlullah'a küfretmesinden haberdar olan Ebû Leheb'in İbnü'l-Gaytala'yı yakalayarak hakaret etmesi ve tokatlaması, Mekke eşrafının korkusunu daha da büyüttü. Daha düne kadar en yakın arkadaşlarının bir anda karşı saflara geçtiğini düşünmeye başladılar. Sohbetlerinde, '*Ebû Leheb dinini terk etti*' diyerek, sıkıntı ve korkularını dile getirdiler. Daha önceleri Kur'an'dan etkilenen Velid b. Muğire ve Utbe b. Rebi'a'nın dinlerini terk etmesini önleyecek çözümleri bulan ve korktuklarının başlarına gelmesini önleyen Ebû Cehil, bu sefer de Ebû Leheb'in kendi saflarında kalmasını sağlamak için çözüm arayışına girdi. Çözümü bulmakta da zorlanmadı. Ebû Leheb'i yeğenine yaklaştıran nedenlerden birisinin akrabalık bağına saygı olduğunu biliyordu. Ebû Leheb'i bu en hassas olduğu alandan etkileyebileceğini düşündü ve Ebû Leheb'le görüşerek, başta babası Abdülmuttalib olmak üzere diğer atalarının Allah katındaki durumlarının ne olduğunu yeğeninden sormasını istedi. Ebû Leheb büyük bir merakla Resûlullah'ı bularak sorusunu yöneltti. İşittiği sözler karşısında kafası karıştı. Biraz da şaşırdı. Umduğu cevabı alamamıştı. Resûlullah, aralarında Abdülmuttalib de olmak üzere İslâm öncesinde ölen tüm atalarının durumunun Allah katında belli olduğunu söylüyor, ama onları övmüyor; cennetlik olduklarını söylemiyordu. Halbuki Ebû Leheb daha net ve olumlu bir şeyler duymak istiyordu. Akrabalık bağına saygı adına koruduğu yeğeninin, akrabalığa, daha da önemlisi saygın atalarına karşı bu yaklaşımını kabul edemeyeceğini ifade etti ve desteğinden vazgeçti. Kararını Resûlullah'ın yüzüne karşı olanca açıklığı ile dile getirdi: '*Allah'a yemin ederim ki, artık ebediyen senin düşmanın olarak kalacağım.*'[2]

Ebû Leheb'in Resûlullah'ı kollayıp korumaktan vazgeçmesi Mekke eşrafı için yıllardır arayıp bulamadıkları fırsatın doğmasına yol açtı. Artık Resûlullah'a yönelik fiilî müdahalelerde bulunmaktan çekinmemeye, her fırsatta sataşmaya, hakaret etmeye, fiziki zarar vermeye başladılar. Resûlullah'ın üzerine toprak atmak en sık başvurdukları davranışlardan birisini oluşturuyordu. Bu davranışın, Arap geleneğinde, muhatabı aşağılayan, rencide eden bir anlamı vardı. Ayrıca, namaz kılarken yakaladıkları Resûlullah'ın üzerine koyun işkembesi koymak, yemek kabının içine pislik atmak, öldürmek niyetiyle boğazını sıkmak, namaz kılarken boynuna basmak gibi çok farklı girişimleri oldu. Resûlullah, kendisine yönelik fiilî saldırılardan bazılarından Ebû Sûfyan'ın evine girerek kurtuldu. Ebû Sûfyan, evine sığınan Resûlullah'a gerekli himayeyi sağlamaktan geri durmadı. Bu nedenledir ki Resûlullah, Mekke'nin fethi sırasında, Ebû Sûfyan'ın evine sığınanlara hiçbir zarar verilmeyeceğini bildirerek vefa borcunu ödedi.

Resûlullah, amcası Ebû Talib'in ölümünden sonra, daha önce benzeri olmayan bir şekilde, müşriklerin fiilî saldırılarının hedefi olmaya başladı. Müşrik eşraf çok farklı tarzlarda terbiyesizliklere, zorbalıklara başvurmakta eskisi kadar çekimser değildi. Fakat ne yaparlarsa yapsınlar Resûlullah'ın direncini kıramadılar. Hatta mahcup olup üzülen kendileri oldu. Örneğin, Resûlullah'ın evinin önüne pislik attıkları zaman kendileri mahcup oldu. Resûlullah, evinin önüne atılmış pisliği bir ağaç yardımıyla alarak havaya kaldırıp; '*Ey Abdümenaf oğulları! Bu nasıl komşuluktur? Komşuluğunuz bu mu?*'[3] diye seslendiğinde, Resûlullah'ın karşısına çıkamayıp, gizlenmek zorunda kaldılar. Resûlullah her zaman itidalini korudu. Başına toprak atılıp, toz-toprak içerisinde kaldığı zaman, ağlayarak yardımına koşan kızına; '*Korkma ve ağlama kızım! Allah babana yardım edecektir*'[4] diyerek itidalini muhafaza etti. Müminlerden de itidalli olmalarını istedi.

Resûlullah artık şunu açıkça anlamıştı: Mekke'de yapacak bir şey kalmamış, Mekke'deki İslâm daveti kilitlenme sürecine girmişti. Üstelik zorluklar da dayanılmaz bir aşamaya ulaşmıştı. İslâm daveti için Taif'in uygun bir üs olacağını düşündü. Taif'i, Mekke dışında herhangi bir yerleşim merkezinde olmak için değil, bir planın gereği olarak seçti; bilmiyoruz ama belki de seçtirildi. Taif, eğer İslâm davetinin merkezi haline getirilebilirse, İslâm daveti önemli bir imkâna, büyük bir açılıma sahip olabilirdi. Üstelik Taif'e egemen olmak, Mekke'yi kuşatmak demekti. Zira, Mekke eşrafından hemen herkesin Taif'te büyük mülkleri, yazlık evleri vardı. Taif'in İslâm egemenliğine girmesi durumunda Mekke eşrafı önemli bir darbe alır, ekonomik güçleri büyük oranda zayıflardı. Mekke müşriklerinin, müminlerin Habeşistan'a hicretleriyle birlikte Habeşistan pazarını kaybederek zarara uğramalarının bir sonraki önemli aşaması Taif ile gerçekleştirilebilirdi. Ayrıca, Taif'te iki büyük kabile vardı. Bunlar Mâlik ve Ahlaf kabileleriydi. Taif'in yönetimi bu iki kabilenin temsilcileri tarafından yürütülüyordu. Taifli kabilelerle, Kureyş

arasında gizli sayılamayacak bir rekabet vardı. Bir ara Mekke'ye alternatif bir tapınak inşa etmiş ve Hicaz bölgesinin merkezi olmak istemişler, hatta Ebrehe'nin ordusuna rehberlik yaparak hem Ebrehe'nin gazabından kurtulmaya çalışmışlar ve hem de Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkması durumunda kendi tapınaklarının önem kazanacağını düşünmüşlerdi. Ancak beklentileri gerçekleşmemişti. Kureyş'ten ve Hevazin'den çekiniyorlardı. Zira, bu iki kabileye göre güçsüzdüler. Bu nedenle, Mâlik kabilesi Hevazin kabilesi ile, Ahlaf kabilesi de Kureyş ile ittifak anlaşmaları yapmışlar ve böylelikle kendilerini korumaya almışlardı. Her ne kadar Ahlaf ve Mâlik kabileleri güçsüz olmakla birlikte, hem Hevazin ve hem de Kureyş bu iki kabileyle ittifak anlaşmalarının hiçbir zaman gerçek dostluğu yansıtmadığını, tamamıyla politik bir karar olduğunu, esasen bu iki kabilenin birleşip başkaldırmaları durumunda zor durumda kalacaklarını bilirlerdi. Dolayısıyla ittifak anlaşması her iki tarafın da işine geliyordu. Resûlullah, Taif'in iki kabilesinden birisinin desteğini alması durumunda, diğerinin de desteğine sağlayabileceğini ve böylelikle önemli bir güç elde edebileceğini düşünmüş olmalıdır. Taif'e gidince Ahlaf kabilesinin misafiri oldu. Bunun bilinçli bir tercih olduğu kesindir. Ahlaf kabilesinin desteğini alması, Mâlik kabilesinin ve onların sayesinde Hevazin'in de desteğini almayı kolaylaştıracaktı. Bu ise davetin önündeki en önemli engel olan Kureyş'in işini büyük oranda bitirirdi. Resûlullah, Ahlaf kabilesinin eşrafı durumundaki Abduleyl, Mesud ve Musab b. Amr kardeşlerin kapısını çaldığı zaman kabul gördü. Çünkü hem Kureyştendi ve hem de bu üç kardeş, amcası Abbas'ın yakın dostlarıydı. Abbas ise o günler de Resûlullah'a el altından yardımcı oluyor, yeğeninin can güvenliğini temin etmenin çarelerini araştırıyordu.

Taif yürüyüşle Mekke'ye iki günlük mesafede bir yerdir. Mekke'den gizlice çıkan Resûlullah dikkat çekmemek için Taif'e yaya gitti. Yanında evlatlığı Zeyd vardı. Taif'te bir ay kaldı. Ahlaf kabilesinin ileri gelenleriyle birçok kez görüştü. Onlardan davetini kabul etmelerini ve davetine devam edebilmesi için kendisini korumalarını istedi. Ahlaf'ın eşrafı korkaktı. Her ne kadar Kureyş'e karşı kinle dolu olsalar bile, Resûlullah'ı desteklemeleri durumunda Kureyş'in gazabına uğramaktan çekiniyorlardı, muhtemel gelişmelerin kendi lehlerine olacağını anlayamıyorlardı. Resûlullah'ın teklifini reddettiler. Başlarına iş almak istemiyorlardı. Fakat ne var ki sadece teklifi reddetmekle kalmayıp şımarıkça bir tutum da sergilediler. Resûlullah'la alay ettiler. O'nu bir hayalperest olarak niteleddiler. Resûlullah'ın, isteklerinin kabul edilmemesi karşısında, hiç değilse bu ziyaretinin ve isteklerinin kabul edilmediğinin gizli tutulmasını, özellikle de Kureyş'e bildirilmemesini istemesi Taif eşrafını hepten şımarttı. Toplumu tarafından dışlanmış ve durumunun toplumu tarafından bilinmesinden çekinen Resûlullah'a fiilî tepkilerinin herhangi bir karşı tepkiye neden olmayacağını, böylesi bir girişimin Mekkelilerle olan olumlu ilişkilerini etkilemeyeceğini anlayınca, fiilî tepkiye başvurdular. Hatta

Resûlullah'a verdikleri sıkıntıyla, Kureyş'in yakınlığını, desteğini kazanacaklarını umuyorlardı. Resûlullah'tan şehirlerini hemen terk etmesini istediler. Aşağıladılar, alay ettiler, küfrettiler. Şehri terk etmek üzere olan Resûlullah'a zarar vermek için köle ve çocukları kışkırtıp O'nu taşlamalarını istediler. Resûlullah ve Zeyd, ellerinde taşlarla yolun iki yanına dizilmiş köle, çocuk ve kadınların arasından, taş yağmurunun altında şehri terk etmek zorunda kaldılar. Taşlar her taraflarına yağmur gibi yağdı. İkisinin de vücudu yaralandı, her taraflarından kanlar aktı; bacakları kanlara boyandı, ayakkabıları kanla doldu. Kendinden çok Resûlullah'ı düşünen ve O'na gelen taşlara karşı kendi vücudunu kalkan olarak kullanan Zeyd'in durumu daha da kötüydü; her bir tarafından kanlar akıyordu.

Taif'in çocuk, kadın ve köleleri kendilerinden yardım istemeye gelmiş misafirlerini taşlayarak vücutlarını yara-bere içerisinde bıraktıkları gibi, şehrin dışında da uzun süre takip edip kovaladılar. Resûlullah ve Zeyd, büyük acılar içerisinde, kana bulanmış vücutlarıyla bir yandan taşlardan kendilerini korumaya çalışırlarken, bir yandan kaçtılar, Taif'ten uzaklaşmaya çalıştılar. Taşlayanların bu rezil durumlarına son verip, takipten vazgeçmeleri üzerine bir süre soluklanmak için kendilerini bir bağa attılar. Gölge bir yere oturdular.

Resûlullah, aç, susuz, nefes nefese kalmış, vücudu tamamen yaralanmış, her tarafından kanlar akar bir halde ne yapacağını düşünüyordu. İşte böylesi bir anda, O, herhangi bir insanın ve hatta seçkin bir insanın yapacağı ve yapabileceğinden daha başkasını yaptı. Kendisine zulmedenlere hakaretler yağdırmadı, küfretmedi, dertlenip, yakınmadı. O'nun bu dayanılması zor durum içerisinde korktuğu, düşünmek istemediği tek şey Rabbinin, alemlerin Rabbi olan Allah'ın kendisinden hoşnut olmaması ihtimaliydi. Çünkü son zamanlarda her şey kötüye gidiyordu; her sıkıntıyı bir yenisi takip ediyordu. Kendisini kuşatmış zorluklar bir türlü kolaylığa dönüşmüyordu. Bir türlü dert ve sıkıntılarından kurtulamamış; daha da önemlisi her geçen gün sıkıntıları daha da artmıştı. Yoksa görevini layıkıyla yapamadığı için Rabbi tarafından cezalandırılıyor muydu? Kafasını kurcalayan, kanını donduran korkusu buydu. Yoksa, insanların yaptıklarına takılıp kalacak, insanların bu kötülükleri nedeniyle dertlenecek birisi değildi. Kanlar içerisindeki vücudunu zorla doğrulttu, kandan kıpkırmızı olmuş ellerini kaldırdı ve olabilecek en içten bir yakarışla korkusunu Rabbine arz etti; korkusunun gerçek olmaması için yalvarıp, yakardı:

> Ya Rabbi! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana yakınıyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Ya Rabbi! Sen beni kimlerin eline bırakıyorsun? Beni sertlik ve zorbalık içinde karşılayan bir yabancıya mı? Yoksa, davamda bana etki yapacak bir düşmana mı? Yeter ki bunlar bana gazabın nedeniyle olmasın. Eğer bunlar gazabın nedeniyle değilse, çektiklerimin

hiçbirine aldırmam. Üzerime çöken bu musibet ve eziyetler, şayet senin bana karşı bir gazap ve öfkenden gelmiyorsa, ben bunların hiçbirine aldırış etmem; hepsine gönülden tahammül ederim. İnanıyorum ki, Senin afiyetin bana karşı geniştir. Ya Rabb! Bana yönelik gazabından yahut bana musallat olacak öfkenden kaçıp, her işi bir düzene koyan ve karanlıkları aydınlığa boğan ilâhi nuruna sığınıyorum. Hoşnut kalacağın kadar Sana memnuniyetimi sunuyorum. Sen her türlü tevbe ve istiğfara layık olansın. Kuvvet ve kudret ancak Senindir.[5]

Hiç kuşku yok ki bu sözler, ancak yüce bir gönülden dökülebilecek sözlerdi. Sıradan bir kalbin yakarışları bu kadar içten olamazdı. Bunlar ancak bir peygambere yakışırdı.

Bağlarına sığınmış iki yabancıyı uzaktan seyreden bahçe sahipleri, kim olduklarını bilmedikleri bu kişilere köleleri ile yemeleri için bir miktar üzüm gönderdiler. Köle kanlar içerisindeki iki yabancıya çekinerek yaklaşıp üzümü ikram etti. Resûlullah, kanlı elini üzüme uzatırken '*bismillah*' dedi. Köle şaşırdı; şaşkın bir halde baka kaldı. Köleye dönen Resûlullah sordu: '*Nerelisin*?' Hâlâ şaşkınlığını üzerinden atamamış köle, '*Ninova'dan*' dedi. Resûlullah sakinliğini hiç kaybetmeden, sanki biraz önce taşlanmış, hâlâ vücudundan kanlar akan kişi kendisi değilmiş gibi, aynı sakinlikle; '*Ninova mı? Salih insan Yunus b. Metta'nın şehrinden öyle mi?*' dedi. Köle daha da şaşırdı: '*Sen Yunus b. Metta'yı nereden biliyorsun?*' diye sordu. Resûlullah; '*O benim kardeşimdir. O bir peygamberdi, ben de peygamberim*' dedi. Karşısındakinin hâl ve hareketlerini dikkatle izleyen köle, O'nun yüce bir şahsiyet, bir peygamber olabileceğini anladı. İslâm'ı öğrenmek istedi ve bir şeyler sordu. Sonra da iman etti. En zor, sıkıntılı gününde dahi davasını düşünen, insanlardan bir kişiyi daha esenlik yolunun yolcusu kılmak gayretinde olan Resûlullah'ın kendisine zulmedenler için orada ağzından dökülen sözler ise: '*Allah'tan umuyorum ki, Allah onların soyundan hiçbir şeyi kendisine ortak koşmayan, sadece kendisine ibadet edenler yaratacaktır*'[6] oldu.

Bağda bir süre dinlenen Resûlullah ve Zeyd, Mekke'ye dönmek için kalktılar; gidecekleri başka bir yer yoktu. Gece olunca bir yerde oturdular, biraz daha dinlenip, güç toplamaya çalıştılar. Bu sırada namaz kılan ve uzunca Kur'an okuyan Resûlullah, terk edilmediğini, Rabbinin kendisine gazaplanmadığını, Rabbinin hoşnutluğunun devam ettiğini müjdeleyen bir grup ayet aldı. Ayetler şöyleydi: '*(Ey Muhammed) Hatırla o zamanı ki, cinlerden bir taifeyi, Kur'an dinlemeleri için sana doğru sevk etmiştik. İşte bunlar huzuruna gelince birbirlerine 'Susun' demişler, (okuman) bitince de, ikaz etmeye memur olarak kavimlerine dönmüşlerdi. Ve 'Ey kavmimiz, hakikaten biz Musa'dan sonra indirilmiş olan, kendinden öncekileri tasdik eden, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisine icabet edin. Ona iman edin ki, Allah sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi çok elem verici bir azaptan korusun. Kim Allah'ın davetçisine icabet etmezse, o yeryüzünde Al-*

lah'ı aciz bırakacak değildir. Onun Allah'tan başka yardımcıları da yoktur. Onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler' dediler (Ahkaf: 46:29-32). Resûlullah en zor gününde davetini kabul edenlerin bulunduğunu, üstelik gayb aleminde dahi taraftar bulduğunu öğrenerek sevindi.

İki yolcu yolculuklarına devam ettiler. Mekke'ye yaklaştılar. Fakat Mekke'ye giremediler. Resûlullah'ın Taif'ten kovulmuş bir halde tekrar Mekke'ye girmesi mümkün görünmüyordu. Mekkelilerin, hem kendisine destek bulamamış ve yalnız kalmış, hem de kendileri aleyhine bir ittifakın gerçekleşmesi için çabalamış bir kişi olarak kendisine her türlü kötülüğü yapmak için öfke içerisinde beklediklerini biliyordu. Üstelik Ebû Leheb'in liderliğindeki Haşim boyunun eskisi kadar kendisini desteklemeyeceği de kesindi. Buna rağmen gidebileceği tek yer Mekke'ydi. Gidebileceği bir başka yer yoktu. Taif örneğinde olduğu gibi gittiği yerden taşlanarak kovuluyordu. Mekke'ye girmeliydi, ama nasıl?

Mekke yakınındaki bir dağda üç gün kaldılar. Zeyd, Mekke'ye giremeyen ama gidecek başka bir yeri de olmayan Resûlullah için üzüldü; *'Ey Allah'ın Resûlü'* dedi; *'Mekke'ye nasıl gireceksin!? Kureyş seni kovdu ve umduğun yerden de kovuldun'.* Ama Resûlullah sakindi; Rabbinin güveninin devam ettiğini bilen rahat bir kalple *'Ey Zeyd! Korkma'* dedi; *'Şüphen olmasın ki, Allah bu durumumuza da bir çıkış yolu gösterecek, zorluklarımızı kolaylığa çevirecektir. O'nun, dinine ve Resûlü'ne yardım etmeye; onları üstün kılmaya gücü yeter.'*[7]

Resûlullah dağda kaldığı üç gün içinde, Zeyd'i gizlice Mekke'ye gönderip bazı kimselerle görüşmesini sağladı. Kendisini himaye edecek ve Mekke'ye girmesini sağlayacak birilerini aradı. Zeyd, Resûlullah adına Ahnes b. Şerik ile Süheyl b. Amr'a teklif götürdü. Her ikisi de Kureyş'in müttefiki ailelerin reisleriydiler. Ancak ikisi de himaye teklifini, Kureyş'in gazabına uğramak korkusuyla reddettiler. Resûlullah isteğini o zamana kadar Haşim oğulları ile Abdüşems oğulları arasındaki geleneksel rekabette kıyıda kalan Nevfel oğullarının lideri Mut'im b. Adiyy'e iletti. Bu önemli bir tercihti. Mut'im'in kendisini desteklemesi durumunda Abdümenaf soyu içindeki iki büyük boyun çekişmelerine üçüncü bir boy daha katılmış olacaktı. Bu özellikle Abdümenaf soyunda önemli bir parçalanma demekti. Üstelik, o güne kadar soylar arası rekabette kıyıda kalan Nevfel soyunun temsilcisi sıfatıyla Mut'im b. Adiyy'in kendisinin desteklemesi kuvvetle muhtemeldi. Zira boykotun kaldırılmasında Mut'im'in önemli katkısı olmuştu. Mut'im, Resûlullah'ın yardım isteğini kabul etti. Bu, Mut'im'in sahip olduğu olumlu özelliklerin gereği olmasının yanı sıra, artık Nevfel boyunun da Kureyş içinde bir güç olduğunu göstermesine vesile olacak bir davranıştı. Mut'im vakit kaybetmeden oğullarına ve akrabasından gençlere haber gönderip silahlanmalarını istedi.

Resûlullah, Mekke'ye çaresiz kalmış, korkmuş birisi olarak girmek istemedi. Bu nedenle Nevfel oğullarının himayesinde sessizce evine gitmek yerine, doğru-

dan Kâbe'ye gitmeyi tercih etti. Eşrafın gözü önünde Kâbe'yi tavaf etti, iki rekat namaz kıldı, uzunca dua etti ve sonra evine yöneldi. Bu arada Resûlullah'ı koruyan savaşçıların başındaki Mut'im b. Adiyy, Mekke eşrafına yaklaşarak Muhammed'i himayesine aldığını, himaye hukukuna riayet edilmesini, yoksa soyunun bütün fertleriyle himaye hukukuna riayet etmeyenlere karşı savaşmaya hazır olduklarını bildirdi.

Resûlullah Mekke'den gizlice ve adeta kaçarcasına ayrılmıştı. Taif'ten taşlanarak kovulmuş ve yurtsuz kalmıştı. Dağda üç gün kalıp Mekke'ye girememişti. Ama Allah'ın yardımıyla, üstelik bir müşrikin desteğinde, çıkışından daha güçlü şekilde Mekke'ye girmiş ve hiçbir şekilde ezilen, aşağılanan konumuna düşmemişti. Bu Resûlullah için, bu İslâm daveti için son derece önemliydi; psikolojik güç hâlâ Müslümanların tarafındaydı.

Mut'im b. Adiyy hicretten kısa bir süre sonra öldü. Resûlullah, Bedir savaşı sonrasında ölen Mekke müşriklerini göstererek *'Eğer Mut'im yaşasa ve benden bu kokuşmuş kişileri bağışlamamı isteseydi bağışlardım'*[8] diyerek, onun, müşrik olmasına rağmen, gönlündeki farklı yerini ifade etti. Ona vefa borcu olduğunu dile getirdi.

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/211; Halebî, *İnsanü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn*, II/50.

2- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/211; Halebî, *İnsanü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn*, II/51.

3- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/21; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, III/258

4- İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gabe*, V/130; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, VI/21; Köksal, *İslâm Tarihi-Mekke Devri*, V/104.

5- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/61, 62; Tecrid-i Sarih,II/759; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/230; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/91, 92; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, VI/35; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*,II/52.

6- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/62; Tecrid-i Sarih,II/760

7- İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, III/53; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/212.

8- Buharî, *Megazi 12, Farzu'l-Humus 16.*

Miraç

Ey Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma.
Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme.
Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme!
Bizi affet!
Bizi bağışla!
Bize acı!
Sen bizim mevlâmızsın.
Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! (Bakara sûresi, 2:286)

Taif'ten taşlanarak kovulduğu gün, Resûlullah'ın kişisel tek kaygı ve korkusu, Rabb'inin hoşnutluğunu kazanamamış olması ihtimaliydi. Göreviyle ilgili şeylerde bir yanlışlık yaptığını veyahut bir şeyleri gerektiği gibi yapamadığını düşünmüş ve bu durum üzülmesine neden olmuştu. Üzüntü ve isteğini ise en içten gelen yakarışla dile getirmiş ve eğer gerçekleşmesinden korktuğu şey doğru değilse, Taif'ten kovuluşu sırasında yaşadığı zorlukların daha fazlasına tahammül etmekte zorlanmayacağını ifade etmişti. Risâletin ilk zamanları olsa, insanların tepkileri, yalanları, alaya almaları nedeniyle görevinin gereklerini yerine getirmekte bazı sıkıntı ve tereddütler yaşardı. Ama artık yıllar geçmişti. Risâletin ilk günlerinde insanların tepkilerinden çekinen birisiyken, Taif dönüşünde insanların yaptıkları kötülükler karşısında hiçbir korkusu olmayan birisi haline gelmişti. Çünkü O, vahiyle eğitilip yetiştirilmişti. O, çoktandır insanlardan çekinmeyi, insanların kötü söz veya davranışlarından korkmayı üzerinden atmış birisiydi. Artık, Rabb'inin rızasından başka bir şey düşünmeyen, bu rızayı kaybetmekten başka korku tanımayan olgunluğa ve yüceliğe erişmiş bir şahsiyetti.

Resûlullah, insanların İslâm davetine iltifat etmemelerini, müşrik zorbalıklarının artmasını ve Ebû Talib ile Hatice gibi destekçi ve yardımcılarını kaybetmesini, Rabb'inin kendisine yönelik bir hoşnutsuzluğunun işaretleri olarak düşünmüştü. Taif'te muhatap olduğu muamele ise endişelerini desteklemiş, düşündüğü şeyde haklı olmaktan korkmuştu. Bu nedenle de kafasını kurcalayan, endişelen-

diren düşüncesini Taif dönüşündeki duası ile dile getirmişti. Duasından hemen sonra, bazı cinlerin, okuduğu Kur'an'ı dinleyerek Müslüman olduklarının bildirilmesi, ilâhî katta makbûl olduğunun bir işaretiydi; ama endişeleri silinmemişti. Mekke'ye döndüğü zaman evine kapandı; olup-bitenleri anlamaya, durumunu değerlendirmeye ve nerelerde hata yapmış olabileceğini tespit etmeye çalıştı. O böylesi bir sıkıntı içerisindeyken, ilâhi irade, Resûlünü ödüllendirip kalbini güçlendirmeyi, endişelerini silmeyi murat etti. Ama bu, sadece Resûlullah'ın kendisi ile ilgili bir şey olmayacak; aynı zamanda müminleri de imtihan edecek, kalbinde az da olsa şüphe bulunanları eleyecek bir durum Resûlullah'a yaşatılarak gerçekleştirilecekti.

Taif yolculuğundan sonraki günlerin birisinde, bir gece, Resûlullah yatağına yatmış ve uyku ile uyanıklık arası bir durumdayken, uzaklara (Uzaktaki mescide/Mescid-i Aksa'ya) götürüldü. Bu, Kur'an'da '*gece yürüyüşü*' anlamına gelen '*isra*' terimi ile tanımlanan mucizevî bir yolculuktu. Fakat yolculuk burada bitmedi, buradan da semanın katlarına doğru bir yolculuk yaptı. Birçok uhrevî duruma şahit oldu. Bu arada kendisine bazı yeni ayetler vahyolundu. Sonra tekrar gerisin geri dönüp Mekke'ye geldi. Mucizevî yolculuğun bu ikinci aşaması ise, tarihsel rivayetlerde, '*yükselmek, yükseliş*' anlamlarına gelen '*miraç*' ismiyle tanımlandı. Bütün bunlar bir gece içinde, yatsı namazı ile sabah namazı arasında, hatta yattığı yatak soğumayacak kadar kısa bir süre içerisinde gerçekleşti.

Kur'an'ın '*isra*' ile bir kısmına değindiği, tarihsel rivayetlerin ise '*miraç*' ile ikinci kısmına değindiği manevî yolculuk, zamanla sadece miraç ismiyle anıldı ve anlaıldı. Esasen Resûlullah'a bir ilâhi lûtuf olan, Rabbi tarafından terk edilmediğinin işareti olarak yaşatılan bu durum, ikinci kısmıyla tarihsel kaynaklarda çok ayrıntılı bir şekilde anlatılmış durumda. Bu mucizenin ayrıntılarında ve safhalarının sıralanışında kaynaklardaki rivayetler birbirinden çok farklı bilgilere ve anlatımlara sahipler. Rivayetlerdeki farklılıklar söz konusu yolculuğun nerede başladığından başlar ve her aşamasında farklı anlatılarla çeşitlenir; yolculuğun gerçekleşme zamanı, gelişme biçimi, olayın ayrıntılarının sıralaması, Resûlullah'ın bu yolculuğu bir rüya olarak mı, yaşadığı yoksa gerçekten mi yaşadığı, eğer gerçekten yaşadıysa ruhen mi yaşadığı yoksa bedenen mi yaşadığı gibi bütün unsurları ve özellikleri ile tartışmalı bir boyut kazanır. Ancak, kabul edilen rivayetler açısından yolculuğun en genel özellikleri yukarıda ifade ettiklerimiz oluşturmaktadır. Böylesi bir kısaltmaya gitmeyi gerekli bulduk, çünkü, olayın ayrıntılarında boğulmak bir şey kazandırmayacaktır. Her şeyden önce, yaşanan şey sadece Resûlullah'ın şahit olduğu bir durumdu. Mucize onun içindi. Bu mucizeyi O yaşamıştı. Müminler ise bu mucize ile imanlarındaki samimiyet konusunda imtihan edilmişlerdi. Bu nedenle olayın nasıl gerçekleştiği gibi bir soruyu önemsemeden, sadece bu mucizenin sonuçları üzerinde durmak daha anlamlı ve önemli olacaktır.

Mucize yolculuk gerçekleştiği zaman, Resûlullah, Rabbinin indinde son derece makbul bir statüde olduğunu, kendisine böylesi bir mucizeyi yaşatılarak, ilâhî kattaki makbuliyetinin ifade edildiğini anladı. Kalbi yatıştı; kendisinde, davasını daha da fazla bir gönül hoşluğu içinde yürütme gücü buldu. Mucize yolculuğun sabahı Kâbe'ye giderek, karşılaştığı insanlara şahit olduklarını anlatmak istedi. O'nun bu isteği Ebû Talib'in kızı Ümmü Hânî tarafından uygun bulunmadı; '*Ey Allah'ın Resûlü! Yapma! Bunları insanlara anlatma. Onlar seninle alay ederler, seni yalanlarlar*'[1] dedi. Ancak Resûlullah insanlar için bir imtihan vesilesi olacak mucize yolculuğunu anlatmakta kararlıydı. Yalanlanacağını, alaya alınacağını biliyordu; ama önemsemiyordu. Önemli olan, Rabbi katında makbul ve değerli olduğunu anlamış olmasıydı. Bu kendisi için herşeyden değerliydi. Doğruca Kâbe'nin yanına gitti. Ebû Cehil'le karşılaştı. Resûlullah'ın bir şeyler söylemek ister gibi kendisine doğru geldiğini gören Ebû Cehil, merakla; '*Bana anlatacağın bir şeyler mi var?*' diye sordu. Resûlullah; '*Evet, bu gece götürüldüm*' dedi. Ebû Cehil merak ve şaşkınlıkla; '*Nereye?*' diye sordu. Resûlullah; '*uzaklara*' dedi. Ebû Cehil, alaya almak için aradığı bir fırsatı bulmuş olmanın sevinciyle ve imalı bir ifadeyle; '*Sonra da aramıza döndün, öyle mi? Bu söylediklerini Kureyş'in büyüklerine de anlatır mısın?*' dedi. Resûlullah; '*Evet anlatırım*' deyince Ebû Cehil, çevrede bulunan Mekkelilere seslendi. Biraz sonra Resûlullah'ın etrafında küçük bir kalabalık toplandı. Ebû Cehil; '*Ey Muhammed! Biraz önce bana söylediklerini bu insanlara da söyle*' dedi. Resûlullah, mucizevî yolculuğunu anlattı. Bütün müşrikler şaşkın bir haldeydiler. Ellerini başlarının üzerinde tutmuş, anlatıp gülecekleri, alay ve hakaretlerine malzeme olacak bir şey işitiyor olmanın keyfiyle Resûlullah'ı dinliyorlardı. Resûlullah anlatacaklarını bitirince, müşriklerden birisi alaycı bir ifadeyle; '*Ilginç bir yolculuk! Demek uzaklara gittin. Bize o gittiğin yerin nasıl bir yer olduğunu anlatır mısın?*' dedi. Amaçları Resûlullah'ın yalan söylediğini ispatlamaktı. Çünkü işittiklerine hiçbir şekilde inanmamışlar; Resûlullah'ın yalan söylediğini düşünmüşlerdi. Ancak Resûlullah, mucizevi yolculuğunu bütün ayrıntılarıyla anlatmaya başladı. Hiçbir ayrıntıyı atlamıyordu. Müşrikler bozuldular. Velid b. Muğire'nin sesi duyuldu; '*Kalkın dağılın; Muhammed büyülenmiş; başka bir şey değil*' dedi. Resûlullah'a alay edecekleri bir şeyler işitmiş olmanın keyfiyle dağılıp, buldukları herkese işittiklerini anlatmaya başladılar. Özellikle müminleri buluyor; '*Bakın adamınız neler anlatıyor*' diyerek işittiklerini biraz da değiştirip, amaçlarına uygun şekilde süsleyerek anlatıyorlardı. Müminlerden bir kısmı, iman henüz kalbine tam yerleşmemiş, kalbinde hâlâ bazı kuşkular olanlar, duydukları karşısında İslâm'dan geri döndüler. Ancak iman kalplerine tam yerleşmiş olanlar duydukları karşısında sarsılmadılar, etkilenmediler. Müminlerden en önemli ve örnek davranışı ise Hz. Ebû Bekir sergiledi. Hiçbir şeyden haberdar olmayan Ebû Bekir, koşarak yanına gelen bir grup müşrikin; '*Ey Ebû Bekir! Bak dinle adamın neler anlatı-*

yor' diyerek anlattıklarını dinlediğinde; '*Bunları Resûlullah mı anlattı?*' diye sordu. Müşrikler, amaçlarına ulaşacakları umuduyla; '*Evet, bütün bunları Muhammed anlattı*' dediklerinde Ebû Bekir'in cevabı: '*Eğer O anlattıysa bunlara ve hatta daha başkalarına da inanırım; O asla yalan söylemez*' [2] oldu. Bu güveninden dolayıdır ki, Resûlullah tarafından '*çok samimi, çok sadık*' anlamlarına gelen '*Sıddık*' gibi oldukça şerefli bir unvanla anılmaya başlandı.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/43; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/43; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/215.

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/39, 40; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/40; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/170.

Akâbe Görüşmeleri

> Şüphesiz ben, Allah'ın size gönderdiği elçisiyim. Sadece Allah'a ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, O'ndan başka edindiğiniz düzmece ilâhlarınızı terk etmenizi; bana inanıp, size bildirdiklerimi tasdik etmenizi ve Allah'ın benimle gönderdiği dini açıklarken beni korumanızı istiyorum. İman etmeniz konusunda sizi zorlayamam. Sizden davetimi kabul eden olursa ne mutlu ona. Ama davetimi beğenmez ve beni tasdik etmezseniz, sizleri zorlama hakkına sahip değilim. İman zorla olmaz. Ben sizden, hiç değilse, Rabb'im benim ve ashabım hakkında hükmünü verinceye kadar beni kavmimin saldırı ve zorbalıklarından korumanızı istiyorum. (Hz. Muhammed (s))

Miraç mucizesinden sonra Rabbinin indinde durumunun güvenilir ve kabul edilir olduğunu anlayan Resûlullah, içinde bulunduğu bütün olumsuz şartlara rağmen rahatladı; daha büyük bir gayretle, bütün engellemelere ve olumsuzluklara rağmen İslâm davetini devam ettirdi. Fakat çoktandır Mekke'den umudunu kesmiş durumdaydı. İslâm daveti açısından Mekke'nin artık umut verici olmadığını, Mekkelilerden İslâm'a yönelecek daha başka kimselerin çıkma ihtimalinin bulunmadığını düşünüyordu. Bu nedenle fırsatını buldukça ticaret için Mekke'ye gelen veya geçerken Mekke'ye uğrayan tüccarlarla görüşüyor ve İslâm'ı onlara anlatıyordu. Ayrıca, haram aylarda yarımadanın dört bir yanından hac ve panayır için Mekke'ye gelenlerle görüşüyordu. Esasen bunu boykot yıllarından beri sürdürüyor, görüştüğü insanlardan Müslüman olmalarını istedikten sonra, bu asıl isteğine ilaveten kendisi ve yanındaki müminleri yanlarına almalarını ve korumalarını da istiyordu. Hemen hemen görüştüğü tüm topluluk temsilcilerine; '*Şüphesiz ben, Allah'ın size gönderdiği elçisiyim. Sadece Allah'a ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, O'ndan başka edindiğiniz düzmece ilâhlarınızı terk etmenizi; bana inanıp, size bildirdiklerimi tasdik etmenizi ve Allah'ın benimle gönderdiği dini açıklarken beni korumanızı istiyorum. İman etmeniz konusunda sizi zorlayamam. Sizden davetimi kabul eden olursa ne mutlu ona. Ama davetimi beğenmez ve beni tasdik etmezseniz, sizleri zorlama hakkına sahip değilim. İman zorla olmaz. Ben sizden, hiç değilse, Rabbim benim ve ashabım hakkında hükmünü verinceye kadar beni kavmimin saldırı ve zorbalıklarından korumanızı istiyorum*'[1] diyordu.

Akabe biatlarının yapıldığı yer

Resulullah, hac ve panayır nedeniyle Mekke'ye gelen insanlarla görüşürken, yanına Ebu Bekir'i alıyordu. Ebu Bekir'in kabilelerin soylarıyla, kabilelerin birbirleriyle ilişkileriyle ilgili bilgilerinden yararlanıyordu. Güvenilir, şahsiyetli kimselerle görüşmeyi tercih ediyordu. Bu konuda Ebu Bekir'in tavsiyelerini dikkate alıyordu. En uygun kabileyi bulmaya çalışıyordu. Son birkaç yıl içinde, Kinde, Kelb, Hanife, Amir gibi on beş civarında kabile ve soy temsilcisiyle görüştü. Hepsine de İslam'ı anlattı; İslam'a davet etti. Mevcut müminleri himayelerine almaları durumunda hayırlı ve şerefli bir iş yapmış olacaklarını söyledi. Ancak görüştüklerinin büyük çoğunluğu bu davetlere ve yardım isteklerine ilgisiz kaldılar. Bir kısmı ise ilgisizliklerinin gerekçesini Arap kültürünün en kutsal değeri olan soy bağı ile açıkladı: *'Seni, senin kabilenin mensupları en iyi bilenlerdir. Onlar seni reddediyorlar. Kendi kabilesinin birlik ve beraberliğini bozan, kabilesinin mensupları arasına ayrılık tohumları serpeni biz ne diye kabul edip, horuyalım/'*[2] dediler. En ilginç tepkilerden birisi ise Beyhara b. Firas ismindeki bir kabile reisinden geldi. Beyhara, eğer Müslüman olur ve müminleri koruyup desteklerse, İslam'ın egemen olması durumunda kendilerinin ayrıcalığa sahip olup olmayacaklarını sordu. *'Senden sonra temsil ettiğin otorite bana geçerse seni desteklerim'* dedi. Beyhara, Resulullah'ın davasını iktidar mücadelesi zannetmişti ve iktidardan pay istiyordu. Onun bu talebine karşılık Resulullah *'Emir ve irade Allah'a aittir. O, emir ve irade'yi dilediğine verir'* deyip, bu tür isteklerin hiçbir anlamı olmadığını ifade edince, Beyhara; *'Biz, senin için bütün Arapların oklarına ve kılıçlarına karşı halkan olalım. Allah seni bu-*

şanıya ulaştırınca bizim bir ayrıcalığımız olmasın, bu işte herkesle aynı konumda olalım. Olmaz böyle şey. Senin davan bize göre değil' dedi. Bir başka kabile temsilcisi ise *'Hoş geldin, sefa geldin, Seni memleketimize götürür ve kendimizi nasıl koruyup gözetiyorsak seni de aynı şekilde kollayıp gözetiriz. Ancak bu yaptığımız tüm insanları karşımıza almak olur. Tüm Araplar tek bir yaya dönüşüp üzerimize üşüşürler'* diyerek daveti kabul edemeyeceklerini bildirdi. Bu arada duydukları karşısında putperestlik gururu kabarıp, *'Eğer kendi kavminin yanında olmasaydın vallahi senin boynunu vururdum. Kalk git; bizim yanımızdan uzaklaş'* diyenler de eksik olmadı. Kabile eşraf veya temsilcilerinin ortak tepkileri ise, genellikle, *'Bir insanı en iyi tanıyan kendi kavmidir. Eğer bir kişiden kendi kavmi memnun değilse o kişide hayır yoktur'*[3] biçiminde oldu.

Resûlullah, birgün yanında Ebû Bekir ve Ali olduğu halde, panayır yerinde dolaşırken, hâl ve hareketleriyle ağırbaşlı, davranışlarıyla edepli bir topluluğa rastladı. Yaklaşıp, selâm verdiler. Ebû Bekir, kim olduklarını sordu. Şeyban b. Salebe boyundan olduklarını söylediler. Bunlar, toplumlarının ileri gelenlerinden Mefruk b. Amr, Hâni b. Kubeysa, Müsennâ b. Hârise ve Numân b. Şerik isimli şahıslardı. Mefruk b. Amr misafirlere ilgi gösterip, buyur etti. Ebû Bekir, boy hakkında bazı bilgiler edinmek istedi; eli silah tutan adam sayısının ne kadar olduğunu sordu. Mefruk, boylarındaki eli silah tutan adam sayısının bin civarında olduğunu söyleyince, Ebû Bekir, himaye anlayış ve uygulamalarının nasıl olduğuyla ilgili bir şeyler sordu. Bu konuda da olumlu şeyler dinleyince, *'Muhammed hakkında bir şey biliyor musunuz, duyduğunuz bir şeyler var mı?'* diye sordu. Mefruk bir şeyler duyduğunu, ama kendisini tanımadığını söyleyince, Ebû Bekir, Resûlullah'ı tanıttı. Resûlullah onlara İslâm'ı anlattı; Müslüman olmaya davet etti. Mefruk'un İslâm'la ilgili ayrıntılı soruları karşısında Kur'an'dan bazı ayetler okudu. Okuduğu ayetler En'âm ve Nahl sûresinin bazı ayetleriydi: *'De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizin de onların da rızkını biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız' (En'am, 6:151). 'Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor' (Nahl, 16:90).* Mefruk, işittiklerinden çok etkilendi. *'Vallahi bunlar yeryüzündekilerin sözlerinden değil. Bunlar da farklı bir şey var. Sen bizi güzel ve yüce ahlâka, güzel davranışlara davet ediyorsun. Kavmin seni yalanlamak ve reddetmekle hata etmiş. Senin söylediklerin reddedilecek şeyler değil. Hâni b. Kubeysa bizim büyüğümüzdür. Bizim bilgemizdir. Seni bir de o dinlesin'* dedi. Konuşmaları sessizce dinleyen Hâni, *'Kureyşli dostum! Senin sözlerini işittim ve beğendim. Ancak bu işittiklerimizle yetinip hemen dinimizi terk etmemiz, akıllı birisinin yapacağı bir şey*

değil. Böyle bir davranış, düşünmeden hareket etmek olur. İşin sonunu hesaba katmamak olur. Zaten acele verilen kararda hep yanlışlık vardır. Müsennâ b. Hârise bizim büyüğümüz ve savaşçımızdır. Acaba o ne der. Onun düşüncesi bizim için önemlidir' dedi. Bu sefer Müsennâ, benzer şeyleri söyledikten sonra, daveti kabul edemeyeceklerini bildirip, gerekçesini açıkladı: *'Arapların memleketi ile Fars memleketi arasında bir yerde yaşayan bir topluluğuz. Eğer senin söylediklerini kabul eder ve sana bağlanırsak hem Arapları hem de Farisileri kızdırırız.'*[4] Resûlullah, düşüncelerini açıkça söyledikleri için teşekkür etti. Davetini kabul etmedikleri için kendilerini suçlamadığını bildirdi. Sonra Ebû Bekir ve Ali ile birlikte kalkıp, başka bir topluluğa doğru gitti.

Resûlullah, boykotun son senesinde, boykotun şiddetinin olanca ağırlığıyla devam ettiği bir zamanda, o senenin *'haram ayları'*nda birçok kabile temsilcisiyle görüştü. Hiçbirisinden de istediği cevabı alamadı. Kabile temsilcilerinin bir çoğu ile görüşmesi sırasında kendisinin gölge gibi takip eden amcası Ebû Leheb veya Ebû Cehil'in müdahaleleri ve aşağılamalarıyla karşılaştı. Bunların müdahalesi kabile eşraf ve temsilcilerini olumsuz etkiledi. Ancak bir toplulukla görüşmesi sırasında durum değişti. Bunlar Medine'deki Hazreç kabilesine mensup 6 kişiden oluşan bir hacı grubuydu. Oturup onlarla konuştu. Hangi kabileye mensup olduklarını, isimlerinin neler olduğunu sordu. Onlara İslâm'ı anlattı. Kur'an'dan bir bölüm okudu ve İslâm'a davet etti. Hazreçliler, duydukları karşısında şaşırdılar ve *'Bu, Yahudilerin bize bahsettiği, kendisiyle korkuttukları kimseye benziyor'* dediler. Hazreçliler, ilk şaşkınlığın arkasından birbirleriyle *'Önceliği Yahudilere kaptırmayalım, biz onlardan önce bunu tasdik edelim'*[5] diyerek aralarında konuşmaya başladılar. Ve öğrenmek istedikleri bazı konularla ilgili bilgi aldıktan sonra altısı birden orada İslâm davetini kabul etti.

Altı Hazreçlinin İslâm davetini kabul edişleri ilginç bir şekilde gerçekleşti; hiç direnmeden, tereddüt göstermeden Müslüman oldular. Bunun nedeni, kendilerinin de ifade ettiği gibi, Yahudilerden duydukları bazı sözlerdi. O zamanlar Medine'de üç Yahudi kabilesi vardı. Bunlar, tarihi kaynakların bildirdiğine göre Miladi 70 yılında Roma'nın baskıları sonucunda yaşadıkları bölgelerden ayrılıp, yarımadanın ortalarına göç etmiş Yahudilerin soyundan gelenlerin oluşturduğu kabilelerdi. Yahudilerin Medine'ye yerleşmesinden sonra Yemen'deki Ezdi kabilesinden bazı Araplar da göç ederek aynı bölgeye yerleşmişlerdi. Bu Yahudiler ve Araplar Medine şehrinin ilk sakinleriydiler. Ancak aynı şehirde iki ayrı etnik grup, iki ayrı din birbiriyle pek anlaşamadı. Aralarında sık sık kavga ettiler; hatta savaştılar. Bu kavga ve savaşlardan ise genellikle Yahudiler zararlı çıktılar. Çünkü, sonradan Evs ve Hazreç isimleriyle iki kabileye bölünen Arapların karşısında sayıca azdılar. Bu konuda karşılaştırma yapmak için risâletin Medine yıllarındaki Yahudi ve Evs/Hazreç kabilesine mensup Arapların sayıları dikkate alınabilir. Risâletin Me-

dine yıllarında Yahudilerden eli silah tutan erkek sayısı 2000 olmasına karşılık, Evs ve Hazreçliler Müslüman olup Resûlullah'ın komutasında Mekke'yi fethe çıktıkları zaman 4000 kişi ile İslâm ordusuna katıldılar.

Yahudilerin bölgenin ilk yerleşimcileri olmalarına rağmen Araplar karşısında zayıf kalmaları, politik bir oyuna başvurmalarına neden olmuş ve Arapların Evs ve Hazreç olarak bölünmelerini ustaca kullanarak, iki kabile arasında düşmanlığın gelişmesini sağlamışlardı. Bu düşmanlık birçok savaşlara neden olmuştu. Yahudiler, politik oyunlarla durumu kurtarmaya çalışıyorlardı ama, zayıf olmanın acısını da yoğun olarak yaşıyorlardı. Fırsatını buldukça, ortam uygun oldukça, içlerindeki düşmanlığı açıkça ifade etmekten kaçınmıyor; putperest Araplara karşı hak dinin mensubu olmalarıyla övünüp, gelmesi beklenen son peygamberin kendilerinden birisi olacağı inancıyla, o peygamber geldiği zaman Allah'ın lütfuyla tüm Araplara karşı savaşıp galip olacaklarını söylüyorlardı. Bu onların mesih inancının gereği olan sözlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla, Yahudiler, bir peygamberin gelme zamanının yakın olduğu ve kendilerinden birisi olacağı inançlarını sıklıkla ifade etmekten kaçınmadıkları için, Evs ve Hazreçliler de onların bu beklentilerine inanmış, adeta '*acaba o peygamber ne zaman gelecek*' diye düşünür olmuşlardı. Yahudilerden hareketle bir peygambere ilişkin bilgiler zihinlerinde çok taze olduğu için de Resûlullah'ı dinlediklerinde, O'nun, Yahudilerin geleceğini söyledikleri peygamber olduğuna inandılar. Bu nedenle de önceliği Yahudilere kaptırmamak için daveti hemen kabul ettiler.

Altı Hazreçlinin İslâm davetini kabul etmelerinde Yahudilerden önce peygambere bağlanma anlayışının etkisi büyüktü. Ancak, aynı zamanda Evs ve Hazreç arasında nesiller boyu devam eden ve her iki tarafı da yiyip bitiren savaşların peygamberin aracılığıyla sona erebileceği, böylelikle birlikteliklerini tekrar sağlayıp, güçlü olabilecekleri inancının da etkisi vardı. Daveti kabul ettikleri zaman bir temenni olarak Resûlullah'a karşı sarf ettikleri şu sözler bu beklentilerinin gereğiydi: '*Kavmimiz düşmanlık ve kötülükler nedeniyle birlikteliğini kaybetmiş, darmadağın olmuş durumda. Umulur ki Allah kavmimizi senin vasıtanla toplar da yine bir ve bütün oluruz. Biz şimdi memleketimize dönüyoruz. Senin bize öğrettiklerini kavmimize bildirecek ve onları İslâm'a davet edeceğiz. Eğer onlar bu din üzerinde birleşirlerse bil ki sen de istediğine kavuşur, aziz ve güçlü olursun.*'[6] Daha sonra, seneye yine aynı mevsimde ve aynı yerde buluşmak üzere sözleşip Mekke'den ayrıldılar.

Başka bir şehre mensup altı kişinin Müslüman olmaları, o zaman fark edilmese bile, İslâm'ın dünyaya açılımının ilk basamağını oluşturan önemli bir gelişmeydi. Mekke'de sıkışıp kalmış İslâm davetinin ilk defa Mekke'den bir çıkış yolu buluşunu ifade ediyordu. Dolayısıyla o altı kişinin Müslüman olmaları, İslâm daveti için önemi reddedilemez büyüklükte bir gelişme oldu ve ilk meyvesini bir yıl sonra verdi.

Bir sonraki yıl, boykotun sona erdiği ve miraç mucizesinin yaşandığı yıl, risâletin 9. yılı, Medineli on iki kişi önceki sene verilen söz gereği Mekke'ye geldiler. Resûlullah'la görüştüler. Anlaşıldığı kadarıyla önceki yıl iman etmiş olan altı kişinin toplumlarına ilişkin beklenti ve umutları, toplumlarındaki diğer bazı kimseler tarafından da paylaşılmış ve on iki kişi olarak gelmişlerdi. Bunlardan 10'u Hazreçli, 2'si ise Evsliydi. Bu da önemliydi; ezeli rakip olan iki ayrı kabile mensubu aynı davanın çatısı altında birlikte olabilme başarısını daha ilk aşamada gösterebilmişlerdi. Bu, geleceğe ilişkin büyük umutlar beslemeyi haklı kılacak bir durumdu.

Resûlullah on iki Medineliyle görüştü; onlara İslâm'ı anlattı, Kur'an okudu. Belirli konularda titiz davranıp, taviz vermeyeceklerine ilişkin söz aldı. İslâm ıstılahında biat olarak isimlendirilen bu söz alma/andlaşma tarihe Birinci Akâbe Biatı olarak geçti. Bu antlaşma şu konuları kapsıyordu: *'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinadan kaçınmak, çocukları öldürmemek, hiç kimseye iftira atmamak.'*[7] İleri sürülüp kabul edilen şartları arasında savaş olmadığı için, bu biat tarihe *'kadınlar biatı'* olarak geçti.

On iki Medineli Müslüman olmuş bir halde Medine'ye dönerken, bir rivayete göre Mus'ab b. Umeyr'i de yanlarında götürdüler. Mus'ab bu yeni Müslüman olmuş kimselere İslâm'ı öğretmek ve Medine'de İslâm davetinin gerçekleştirmekle görevlendirildi. Doğruluğu daha kuvvetli olan bir diğer rivayete göre, on iki Müslüman Medine'ye döndükten sonra bildiklerini çevrelerindeki diğer kişilere de anlatmaya başladılar. Fakat İslâm'a dair bilgileri az olduğu için zorlandılar. Ayrıca namazda Evsliler Hazreçli imama, Hazreşliler de Evsli imama razı olmayıp cemaate katılmadılar. Bunun üzerine Resûlullah'tan kendilerine dini öğretecek ve imamlık yapacak birisini istediler. Resûlullah da Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi.

Mus'ab b. Umeyr'in Medine'deki İslâm daveti çok bereketli oldu. Bir yıla varmadan Medine'deki Araplara ait hemen her evde İslâm konuşulmaya başladı. Birçok kimse Müslüman oldu. Kısa sürede görevini başarıyla yerine getiren Mus'ab, yıl bitmeden tekrar Mekke'ye döndü.

Medine'de kalabalık bir kitle oluşturacak kadar çoğalan Müslümanlar, hacca giden müşrik hemşehrileri ile birlikte, risâletin 10. yılında Mekke'ye geldiler. Resûlullah'a haber ulaştırarak gece yarısı Kâbe'ye yaklaşık üç km. uzaklıkta bulunan, tepelerle çevrili küçük Akâbe vadisinde buluşmak üzere randevulaştılar. Daha sonraki gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla, bu bazı kimselerin Müslüman olduğu kendi hemşehrileri tarafından da bilinmiyordu. Bundan dolayı Resûlullah'la görüşmelerini hemşehrilerinden gizli tuttular. Gece yarısı herkesin uyuduğu saatte sessizce yataklarından kalkıp Akâbe'ye giderek Resûlullah'la görüştüler. Resûlullah karşındaki kitleye ilk olarak; *'Sözcünüz kim ise o konuşsun ve konuşmasını da kısa tutsun. Çünkü Mekke müşriklerine mensup casusların gözleri sizin üzerinizdedir.*

Şayet sizin bu durumunuzu öğrenecek olurlarsa herkese yayarlar' [8] dedi. Ka'b b. Mâlik, tarihe İkinci Akâbe Biatı olarak geçecek bu çok önemli toplantıyı ve toplantıda alınan kararı, verilen sözü tüm bunların bir tanığı olarak şöyle anlatmıştır:

Mekke'ye gittiğimiz günün gecesi, kavmimizin müşrikleriyle beraber, eşyalarımızın yanında uyuduk. Gecenin üçte biri geçince randevu yerine gitmek için kata kuşunun yuvasından çıktığı gibi sessizce yerimizden ayrılıp, Akâbe boğazında toplandık. İkisi kadın olmak üzere toplam 73 kişiydik. Biraz bekledik. Kısa bir süre sonra Resûlullah amcası Abbas ile birlikte geldi. Abbas o zamanlar iman etmemiş, kavminin dini üzerinde olan birisiydi. Fakat yeğenine yardımcı oluyor ve

O'na güvenilir bir yer bulmaya çalışıyordu. Oturduk. Abbas kalkarak şunları söyledi: *'Ey Yesribliler! Bildiğiniz gibi Muhammed bizdendir ve biz O'nu kavmimizin kötülüklerinden koruduk. O memleketinde izzet ve emniyet içerisindedir. Fakat size katılmak, sizinle birlikte olmak istiyor. Eğer O'na karşı vefalı olacak ve muhaliflerinden O'nu koruyacaksanız diyecek bir şey yok. Fakat O'nu yanınızdan götürdükten sonra terk edip, yalnız, yardımsız bırakacaksanız, bunu şimdiden yapın'.* Bunun üzerine bizlerden bazıları Abbas'a *'Senin söylediklerini dinledik'* dediler ve Resûlullah'a dönerek *'Ey Allah'ın Resûlü! Şimdi de sen söyle bakalım, Ne istiyorsun?'* dediler. Resûlullah İslâm'ı anlattı, Kur'an okudu. Sonra da; *'Kadınlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni de korumanız konusunda sizinle biatlaşmak istiyorum'* dedi. İçimizden birisi olan Ber'a b. Ma'rur kalkıp Resûlullah'ın elini tuttu ve; *'Seni hak ile gönderene yemin olsun ki seni de kadınlarımızı ve çocuklarımızı koruduğumuz gibi koruyacağız. Ey Allah'ın Resûlü! Bu konuda sana söz veriyoruz. Biz savaş tecrübesine sahip kimseleriz. Bu bize atalarımızdan kalmış bir özelliktir. Savaşmaktan korkmaz ve kaçmayız'* dedi. Daha sonra Ebû Heysem b. Tayyihan kalktı ve *'Ey Allah'ın Resûlü! Bizimle bazı adamlar arasında bağlar vardır ve senden dolayı o bağları keseceğiz. Bunu yaptığımız zaman Allah seni galip kılınca yine bizimle mi kalacaksın, yoksa kavmine geri mi döneceksin?'* diye sordu. O bu sözü ile Yahudileri kastetmiş ve Yahudilerle olan bütün ilişkileri keseceğimizden bahsetmişti. Resûlullah ise *'Hayır dönmeyeceğim. Kanınız kanımdır, hareminiz haremimdir. Ben sizdenim siz de bendensiniz. Sizin savaştıklarınızla ben de savaşırım, barış yaptıklarınızla da barış yaparım'* dedi.[9]

Karşılıklı konuşmaları takiben sözler verilip, biat gerçekleşince Abbas b. Ubâde ayağa kalkarak verilen sözün önemini hemşehrilerine tekrar hatırlattı: *'Ey Yesribliler! Siz burada verdiğiniz sözün farkında mısınız? Siz bu sözünüzle insanların kırmızı ve siyahıyla savaşmak üzere sözleşmiş oldunuz. Eğer mallarınıza bir zarar geldiği veya yakınlarınızdan birileri öldürülünce O'nu yalnız bırakıp, sözünüzü unutacaksanız, bunu şimdiden yapın. Vallahi bunu daha sonradan yaparsanız bu dünya ve ahiret kaybı olur. Her iki tarafta da üzülenlerden olursunuz. Fakat mallarınızın eksilmesi, yakınlarınızın katledilmesi pahasına sözünüze sadık kalacaksanız diyecek bir şeyim yok. Bu durumda dünya da kazanırsınız, ahirette de.'*[10] Abbas b. Ubâde'nin bu uyarı ve hatırlatmaları üzerine hemşehrileri *'Kaygılanma, biz mallarımız ve yakınlarımız pahasına onu kollayıp koruyacağız. Ey Allah'ın Resûlü! Sözümüze sadık kalırsak bizim için ne var?'* diye sordular. Resûlullah'ın bu soruya cevabı oldukça kısa ve açıktı: *'Cennet'*.[11]

Resûlullah, biat sonunda, Medineli Müslümanlardan kendi aralarından 12 kişi seçmelerini istedi. Bunların, Medine'ye döndükleri zaman Müslümanların işlerini yürütecek, yönetimi üstlenecek kimseler olacağını bildirdi. Hemen orada 12 kişi seçildi. Seçilenlerden 9'u Hazreçli, 3'ü Evsliydi. Resûlullah, seçilenler arasın-

dan Es'ad b. Zürâre'yi baş sorumlu olarak belirledi. Resûlullah kavminin temsilcisi, kavminin şahidi, yöneticisi anlamına gelecek şekilde '*nakîb*' olarak isimlendirdiği bu kimselere: '*Siz kavminizin kefilleri siniz*' diyerek sorumluluklarını hatırlattı. Resûlullah bu uygulamasıyla, hâlâ mevcut olan geleneksel yönetimde değişiklik yapmış ve müşriklerin yönetimdeki etkilerini kırmış oluyordu.

İkinci Akâbe Biatı gerektiğinde savaşmayı da kapsadığı, bu konuda söz verildiği için kaynaklarda '*Savaş Biatı*' olarak isimlendirilmiştir. Fakat, savaşma sözü savunmaya yönelik verilmişti. Savaşın gayesi Resûlullah'a yönelik bir tehlikeyi bertaraf etmekti. Bu nedenledir ki, Resûlullah Medine'ye hicret edince Bedir savaşına kadar ki askerî harekatların hepsini sadece Mekkeli Müslümanlarla (muhacirlerle) yürüttü, ilk zamanlarda gerçekleşen askerî harekatlar savunma amaçlı olmadığı için Medineliler bunlara dahil edilmedilar. Ancak Bedir için Medineli Müslümanlarla istişare edildi ve bu savaşın savunma amaçlı olduğu, üstelik artık iman kalplerine sindiğine göre Medineli Müslümanların da İslâm'ın inananlara yüklediği bütün sorumluluklara muhatap oldukları bildirildi.

Medineli Müslümanlar biat sonrasında, sessizce tekrar müşrik hemşehrilerinin bulunduğu yere döndüler. Yataklarına girip uyudular. Fakat sabah olunca Mekke eşrafını hemen yanlarında buldular. Mekke eşrafı bir telaş içerisinde, gece bazı kimselerin Resûlullah'la görüşüp konuştuklarının duyumunu aldıklarını, bunun doğru olup olmadığını soruyordu. Müslümanlardan hiç kimse sesini çıkarmadı. Olup bitenlerden gerçekten haberdar olmayan Medineli müşrikler ise yeminler ederek böyle bir şeyin olmadığını, bunun yalan bir haber, kendilerine yönelik bir iftira olduğunu söylediler. O sıralar krallık hayalleri kuran Abdullah b. Ubeyy ise '*Ben olmadan nasıl böyle bir şey yapabilirler? Mümkün değil*'[12] diyerek haberin asılsızlığı konusunda kendince teminat verdi. Mekke eşrafı korktukları şeyin gerçekleşmemiş olduğunun rahatlığı ile Mekke'ye döndü. Ancak gece gerçekleşen biattan bir şekilde haberdar olan bazı kimselerin ısrarlı şekilde gerçekleşenleri anlatmaları üzerine, bazı adamları da yanlarına alıp tekrar Medinelilerin bulunduğu bölgeye geldilerse de, onları bulamadılar. Medineliler eşyalarını toplayıp yola çıkmışlardı. Mekkeliler sadece geride kalmış olan Sa'd b. Ubâde'yi yakalayıp saçından sürükleyerek Mekke'ye götürdüler. Ona sert davranıp, işin iç yüzünü anlamak için sorguladılar. Ancak ticarî yolculukları sırasında Medine'ye uğradıkları zaman Sa'd b. Ubâde'nin büyük yardımlarını gören bazılarının araya girmesiyle, Sa'd'ı serbest bırakmak zorunda kaldılar. Gerçekleşenler konusunda sağlıklı bir haber elde edemediler. İslâm'ın merkez değiştirme aşamasına geldiğini fark edemediler.

DİPNOTLAR

1. Ahmed, *Müsned*, III/492; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II/63, 64; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/231; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/94; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/216.
2. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/216.
3. İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/66; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/232.
4. İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gabe*, V/251; Halebî, *İnsanü'l-Uyûn fi Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn*, II/157; Köksal, *İslâm Tarihi-Mekke Devri*, V/94-98.
5. İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/70; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/70; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/234; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/217.
6. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/71; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/234.
7. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/75, 76; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/235.
8. Ahmed, *Müsned*, IV/119, 120.
9. Ahmed, *Müsned*, III/322, 339, 460, 461; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, III/266-269; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II/84, 97; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/238; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/44.
10. İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/88; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/239; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/99.
11. Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, II/239; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, VI/48; Ahmed, Müsned, IV/119, 120.
12. İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/91; Ahmed, *Müsned*, III/462; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/223.

Hicret

> İnkar edenler tutup bağlamak, öldürmek, ya da (yurtlarından) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah'ta onlara tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır. (O kendisine ve taraftarlarına tuzak kuranların tuzaklarını kendi başlarına geçirir). (Enfal sûresi, 8:30)
>
> Kur'an'ı (sana indiren ve onu okumayı) sana farz kılan Allah, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: '*Rabbim kimin hidayet üzere olduğunu ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bilendir*' (Kasas sûresi, 28:85).

Sayıları önemli bir miktara ulaşmış bulunan Medine'deki Müslümanlar, İkinci Akâbe Biatında, Medine'ye gelmeleri durumunda Resûlullah'ı ve yanındaki müminleri canları pahasına korumaya söz verdikten sonra, Resûlullah müminlerden hicret etmelerini istedi. Müminler biatın hemen arkasında ikişerli, üçerli gruplar halinde gizlice Medine'ye gitmeye başladılar. Mekke müşriklerinin dikkatini çekmemek ve muhtemel bir tehlikenin tüm müminleri etkilemesini önlemek için, böylesi küçük gruplar halinde hicret edilmesi kararlaştırılmıştı. Müminler aralarında randevulaşıyor ve gece veya gündüz şehrin dışında bir yerde buluşarak Medine'ye gitmek için yola çıkıyorlardı. Yanlarında, yolculukları sırasında ihtiyaçlarını karşılayacak yiyeceklerinden başka bir şey yoktu. Hatta önemli bir kısmı eşlerini ve çocuklarını Mekke'de, müşrik akrabalarının himayesine bırakmak zorunda kalıyordu. Bu nedenle hicret, daha çok, yetişkin mümin erkeklerin hicreti niteliğinde gerçekleşiyordu. Bu ise hicret eden müminler için hicretin zorluğunu bir kat daha artırıyordu. Sadece yurtlarında ayrılmak, ticaretlerini, işlerini terk etmek zorunda kalmıyorlar; aynı zamanda eşlerinden ve çocuklarından da ayrılmak zorunda kalıyorlardı.

Müminlerin büyük çoğunluğu müşrikler tarafından fark edilmeden Medine'ye hicret etmeyi başardılar. Ancak bazıları, bütün tedbirlerine rağmen, müşriklere yakalandılar. Yakalananlardan bazıları Mekke'ye götürülüp baskı, tehdit ve işkencelerle, İslâm'dan ayrıldığını söylemek zorunda bırakıldılar. Ayyaş b. Ebî Rebî'a bunlardan birisiydi. Bazıları ise, yakalandıkları zaman, sahip oldukları tüm mal

varlıklarını vererek hicretlerine izin alabildiler. Süheyb b. Sinan da bunlardan birisiydi. Müşrikler Süheyb'i hicret için yola çıktığı sırada yakaladılar. Mekke'de kazandığı tüm mallarını almaya hakları olduğunu söyleyip, vermesini istediler. Süheyb tüm malını, hicretine engel olunmaması karşılığında verdi. Süheyb, hicret edip Medine'de Resûlullah'la karşılaştığı zaman, Resûlullah'ın ilk sözleri *'Süheyb kazandı! Süheyb kazandı! Ticaretinden kârlı çıktı'*[1] oldu. Eşi ve oğlu ile birlikte hicret etmek için yola çıkan Ebû Seleme b. Abdullah da müşrikler tarafından yakalananlardan birisiydi. Ebû Seleme yakalanınca, eşinin akrabaları, ancak çocuğunu ve eşini geride bırakması şartıyla hicretine izin verdiler; o da eşini ve çocuğunu Mekke'de bırakmak zorunda kaldı.

Müminlerin peş peşe hicret etmesiyle, aralarında Resûlullah, Ebû Bekir ve Ali'nin bulunduğu birkaç kişinin dışında Mekke'de yetişkin erkek mümin kalmadı. Bu üç müminin dışında olan ve hicret etmemiş bulunan diğerleri, iman hâlâ kalplerine tam yerleşmemiş, hicretin zorluklarını yüklenemeyen bazı kimselerdi.

Resûlullah müminlerden hicret etmelerini istemişti, ama kendisi hicret etmemiş, her türlü tehlikenin ortasında adeta yalnız kalmıştı. Vahiyle kendisine hicret etme izninin verilmesini bekliyor, Hz. Yunus'un hatasına düşmek istemiyordu. Ebû Bekir de, Resûlullah'tan hicret izni istediği zaman, bir süre daha bekleyip sabretmesi, kendisine bir yol arkadaşı çıkabileceği söylendiği için hicret etmemişti. O, Resûlullah ile birlikte hicret etmeyi umuyordu. Resûlullah, Ali'ye de izin vermemiş ve yanında kalmasını istemişti. Resûlullah müminlerin tamamı emniyet içerisinde Medine'ye varmadıkça Mekke'den ayrılmadı. Hiçbir şekilde, kolaylıkla savunulabilecek gerekçelerle tehlikeden ilk kaçan kişi olmadı.

Müşrikler, kısa süre sonra, bazı müminlerin Mekke'den ayrılmalarının kişisel girişim olmadığını, tüm müminlerin sistemli bir şekilde Mekke'den ayrılıp Medine'ye yerleştiklerini öğrendiler. Bu durum korku ve endişeye kapılmalarına yol açtı. Medine'de kendileri için son derece tehlikeli bir düşman toplumun oluştuğunu fark ettiler. Eğer aralarında kalmış ve her an şehirden ayrılmak üzere olan Resûlullah da Medine'ye giderse, karşılaşacakları tehlikenin kendileri için tam anlamıyla bir felaket olacağını anlamakta zorlanmadılar. Birbirlerine *'Bu adamın işi gördüğünüz gibi iyice büyüdü. O'nun ve adamlarının bizimle savaşmaları yakındır. O'nun hakkında çok çabuk bir karara varmalı ve tehlikeyi yok etmeliyiz'* diyerek çabucak bir şeyler yapılması gerektiğini ifade ettiler. Vakit kaybetmeden, her zaman olduğu gibi, istişare etmek ve bir karar almak için Dâru'n-Nedve'de toplandılar (9 Eylül 622). Toplantıya katılanların listesinden anlaşıldığı kadarıyla, bu toplantı da boykot kararının alındığı toplantıda olduğu gibi, Dâru'n-Nedve'nin tarihindeki en kalabalık toplantılardan birisiydi. Toplantıya her soydan, boydan, aileden yüzü aşkın kişi katıldı. Haşim oğullarından sadece Ebû Leheb vardı. Toplantıya, büyük

ihtimalle Velid b. Muğire'nin katkısıyla, hakemlik yapmak ve kararlarından alınmasında etkili olmak üzere Mekkeli olmayan bazı müşrikler de katıldılar.

Dâru'n-Nedve'deki toplantıda, Resûlullah'ın Medine'ye gitmesini önlemek ve Medine'deki kitleyi lidersiz bırakıp dağılmalarını sağlamak için ne tür tedbir alınabileceği konuşuldu. Ebû'l-Buhteri b. Hişam *'Onu demir bir kafese hapsedelim'* teklifinde bulundu. Bu görüş uygun bulunmadı: *'Bu işe yarayacak bir teklif değil. Eğer O'nu hapsedersek, durumu adamları tarafından öğrenildiği zaman başımıza büyük bir bela almış oluruz. Şehrin kapısına dayanıp, adamlarını kurtarmak isterler'* diyenler oldu. Ebû'l-Esved Rebi'a b. Amir bir başka görüşü dile getirdi: *'Onu aramızdan çıkarıp yurdumuzdan kovalım. Nereye giderse, başına ne gelirse gelsin ilgilenmeyelim. Yeter ki bizden uzak dursun. Böylece bu sıkıntıdan kurtulmuş oluruz'.* Bu teklif de beğenilmedi. *'Bu işe yarar bir teklif değildir. O'nun nasıl tatlı dilli olduğunu, sözlerinin nasıl etkili olduğunu biliyoruz. Eğer O'nu serbest bırakırsak, gider başka Arap kabilelerinin içine girer. Onları etkileyip kendine bağlar. Sonra üzerimize gelir ve bizleri ezip geçer. Bu nedenle başka bir tedbir bulmalıyız'* denildi. Daha başka teklifler de ifade edildi. Ama hepsi de bir yönüyle yanlış veya amaca hizmet etmez bulundu. Ne yapılacağı bir türlü kararlaştırılamıyordu. Her kafadan bir ses çıkıyor; herkes bir başka görüşü dile getiriyordu. Bunun üzerine Ebû Cehil öfkeyle ayağa kalktı ve aralarında konuşan herkesi susturarak teklifini dile getirdi *'Ben şunu teklif ediyorum. Her boydan genç, kuvvetli bir kişi seçelim. Her birinin eline keskin bir kılıç verelim. Sonra onları gönderelim ve hep birlikte, sanki bir kişi gibi, Muhammed'i öldürsünler. Böylelikle Muhammed'i öldürme suçuna herkes iştirak etmiş olur. Suç herkesin olunca Haşim oğulları herkesi karşılarına almaktan çekinir ve diyete razı olurlar. Biz de Muhammed'in diyetini vererek bu işten kurtuluruz.'*[2] Ebû Cehil'in görüşü hiç tartışılmadan kabul edildi. Zaman dardı. Hemen hazırlıklara başlandı. Her soydan, boydan bazı gençler seçilip, silahlandırıldılar. Suikast o gece düzenlenecekti. Suikast anı beklenmeye başladı.

Müşrik liderlerin Resûlullah'a karşı ne tür önlemler alacaklarının telaşını yaşadıkları ve Dâru'n-Nedve'de toplantı yapmaya karar verdikleri sırada, Resûlullah'a hicret izni verildi. Vahyolunan bir ayette şöyle deniyordu: *'De ki: 'Rabbim! Beni dahil edeceğin yere hoşnutluk ve esenlikle dahil et; çıkaracağın yerden de hoşnutluk ve esenlikle çıkar. Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver' (İsra, 17:80).* Resûlullah, hemen yolculuk hazırlıklarına başladı. Bu sırada Dâru'n-Nedve'de toplanılmış ve suikast kararı alınmıştı. Toplantı ve alınan karar Rakıka bintü Ebî Safiyy isminde bir kadın tarafından Resûlullah'a bildirildi. Vahyolunan bir ayet de bu haberi doğruladı: *'İnkar edenler seni tutup bağlamak, öldürmek, ya da (yurtlarından) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah'ta onlara tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır. (O kendisine ve taraftarlarına tuzak kuranların tuzaklarını kendi başlarına geçirir) (Enfal, 8:30).*

Resûlullah, Ali'yi yanına çağırdı ve akşam olunca kendi yerine yatağa girip yatmasını, ayrıca ertesi gün kendisine teslim edilmiş bazı emanetleri sahiplerine iade etmesini söyledi. Bu arada Ebû Bekir'e de haber göndererek, hicrete hazırlanmasını istedi.

9-10 Eylül Perşembe-Cuma gecesi Mekke'nin her boyundan seçilmiş eli silahlı gençler Resûlullah'ın evini ablukaya aldılar. Saldırıp Resûlullah'ı öldürmek için uygun bir zamanı beklemeye başladılar. Zifiri karanlık bir geceydi. Resûlullah, gecenin bir anında, Allah'a sığındı ve Yasin sûresini okuyarak sessizce evinden çıktı:

> Yasîn. Hikmetli Kur'an'a andolsun. Sen elbette ki gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerinde, üstün ve çok merhametli Allah'ın indirdiği (Kur'an yolu) üzerindesin. Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için gönderildin. Andolsun, onların çoğuna o söz (cinlerden ve insanlardan bir kısmını cehennem dolduracağım sözü) hak oldu; artık onlar inanmazlar. Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik, çenelerine kadar dayanmıştır; onun için kafaları yukarıya kalkıktır. Önlerinden bir set, arkalarından bir set çektik de onları kapattık; artık görmezler. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmediği halde Rabb'inden korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesi bir mağfiret ve güzel bir mükafatla müjdele..... (Yasin, 36:1...)

Resûlullah, Allah'ın yardımıyla, hiçbir müşrik tarafından fark edilmeden evinden çıkıp, Mekke'nin evlerinin arasında kayboldu. Doğruca Ebû Bekir'in evine gitti. Bu arada uygun bir zamanı bulduklarını düşünen suikastçılar hücum edip, eve girdiler. Yatakta yatan birisi vardı. Yatanı çevrelediler ve kılıçlarını kaldırdılar. Kılıçlarını indirecekleri sırada karşılarındakinin Resûlullah olmadığını fark ettiler. Yataktaki kişi Ali'ydi. Şaşırdılar. Evin içinde Resûlullah'ı aradılar, ama bulamadılar. Resûlullah'ın evde olduğundan emindiler. Zira O'nun eve girdiğini görmüşler; çıktığını görmemişlerdi. Resûlullah'ı ellerinden nasıl kaçırdıklarını anlayamamanın şaşkınlığı içinde kalakaldılar.

Ebû Bekir, daha önce yolculuk için iki deve satın almış, yol hazırlıklarını yapmış, her an yola çıkmaya hazır vaziyette bekliyordu. Resûlullah gelince bir müddet oturup, yolculuk planı yaptılar. Müşrikleri şaşırtmak için Mekke'nin güneyine doğru gitmeyi kararlaştırdılar. Medine'den Yemen yolunu kullanarak çıkacaklardı. Müşriklerin, kendilerini, Medine'ye gideceklerini bildiklerinden kuzey tarafta arayacaklarından emindiler. Ayrıca hemen yola çıkmayıp güneydeki dağda bulunan bir mağarada birkaç gün saklanmayı kararlaştırdılar. Böylelikle takip sona erecek, ellerinden kaçırdıkları düşüncesiyle müşrikler arama çalışmalarını gevşeteceklerdi. Ayrıca, Ebû Bekir, oğlu Abdullah'tan gündüzleri Mekke'de gezinmesini, Mekke eşrafına yakın olmasını ve kendilerini ilgilendirir haberleri gece ma-

ğaraya gelerek kendilerine bildirmesini istedi. Kızı Esma'ya da akşamları gizlice, hiç kimseye görünmeden yine aynı mağaraya yiyecek getirmesini, azatlısı Amir b. Füheyre'ye de çobanlığını yaptığı koyun sürüsünü akşam üzeri mağaraya yakın bir yere getirmesini söyledi. İlaveten, o anda yanlarında olan kızları Esma ve Aişe'den, rehber olarak kiraladığı ve yolculuk için aldığı develeri teslim ettiği Abdullah b. Uraykıt'a giderek develeri üç gün sonra mağara yakınına getirmesini söylemelerini bildirdi. Sonra da gizlice evin arka kapısından çıkarak dağlara doğru yürüdüler. Gece karanlığında kimseye görünmeden gittikleri dağda saklanmayı kararlaştırdıkları küçük mağarayı bulup, içeri girdiler. Böylelikle 9 Eylül gününün akşamı başlayan ve 13 Eylül 622 akşamına kadar devam eden üç günlük mağara günleri başlamış oldu.

Resûlullah'ı öldürmek için evi ablukaya alan ve saldırıya geçince Resûlullah'ın evde olmadığını anlayan müşrikler, sabah olunca Resûlullah'ı aramaya çıktılar. Akıllarına ilk gelen yerlerden birisi Ebû Bekir'in evi oldu. Ebû Cehil koşarak Ebû Bekir'in evine geldi. Karşısına Esma çıktı. Esma'ya babasının nerede olduğunu sordu. Esma'nın, '*Bilmiyorum*' cevabı üzerine Ebû Bekir'in de Resûlullah'la birlikte şehri terk etmiş olduğunu anladı. Öfkesinden Esma'yı tokatladı ve daha sonra öfke içerisinde arkadaşlarının yanına döndü.

Mekke eşrafı, vakit kaybetmeden, şehrin en iyi iz sürücülerini buldular. İşlerinde son derece mahir olan bu şahıslar, Resûlullah ile Ebû Bekir'in izini arayarak şehri hangi yönden terk ettiklerini ve nereye gittiklerini anlamaya çalıştılar. İçlerinden birisi aradığı izi buldu. İzler sanıldığı gibi kuzeye değil, güneye doğru gidiyordu. Takip başladı. Önde iz takipçisi, arkada müşriklerden bir grup izleri takip ederek Resûlullah ile Ebû Bekir'in bulunduğu dağa geldiler. İzler kayalık alanda kayboluyordu. Müşrikler, aradıkları kişilerin dağda olduğunu anladılar. Dağda saklanmaları muhtemel her yeri kontrol etmeye başladılar. Aramaktan yoruldular; ama bulamadılar. Müşriklerden birisi, Resûlullah ile Ebû Bekir'in saklandığı mağarayı fark etti. Normalde dikkat çekmeyen, girişi küçük bir mağaraydı. Birkaç kişi, aradıkları kimselerin orada olabileceği düşüncesiyle mağaraya kadar geldiler. Mağaranın girişi oldukça dardı. İki kişinin rahatlıkla saklanabileceği bir mağaraya benzemiyordu. Saklanmaya daha uygun yerler varken, böyle bir yeri tercih etmeyeceklerini düşündüler. Eğer eğilip baksalar, içeridekileri kolaylıkla görebilirlerdi; ama bakmadılar. Mağarada kimsenin olmayacağına karar verip, geri döndüler. Halbuki Resûlullah ile Ebû Bekir mağaradaydı. Müşrikler mağaranın önüne geldiklerinde, korku içerisindeki Ebû Bekir, Resûlullah'a eğilerek, sessizce: '*Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin olsun ki kendim için korkmuyorum. Senin için korkuyorum. Eğer biraz eğilirlerse bizi görecekler*' demişti. Resûlullah sakin ve ilâhî koruma altında olduğundan emin bir halde yoldaşına korkmamasını söyledi: '*Korkma! Allah bizimledir. Üçüncüleri Allah olan iki kişiye kim ne yapabilir?*'[3]

Müşrikler Resûlullah ve Ebû Bekir'i bulamayıp şehre döndüler. Onları bulup getirecek olana ödül vereceklerini ilan edip, haberi her bir yana ulaştırdılar.

Resûlullah ve Ebû Bekir, daha önce kararlaştırdıkları üzere üç gün süreyle mağarada kaldılar. Cuma, Cumartesi ve Pazar günlerini mağarada geçirdiler. Bu üç gün içerisinde Abdullah akşam olunca şehirdeki haberleri Resûlullah ve babasına bildirmek için, Esma yiyecek için, Amir b. Füheyre de hayvanların sütünü sağmak ve süt vermek için gizlice mağaraya gelip-gittiler. Üçüncü gün rehberlik yapacak olan Abdullah b. Uraykıt iki deveyi mağaraya yakın bir yere getirdi. Resûlullah ile Ebû Bekir 13 Eylül 622 pazartesi gecesi mağaradan çıkarak develerine bindiler, Abdullah b. Uraykıt'ın rehberliğinde hicret yolculuklarına başladılar.

Abdullah b. Uraykıt müşrik idi. Fakat Ebû Bekir'in güvendiği, dürüstlüğüne itimat ettiği birisiydi. Resûlullah ve Ebû Bekir'in, rehber olarak bir üçüncü kişiyi, üstelik bir müşriki seçmiş olmaları dikkat çekiciydi. Bunun görünen iki nedeni vardı. En önemlisi, takip edilecek yol güzergâhı pek bilinmeyen bir güzergâhtı. Bu yolu bilen rehber bulmak zordu. Abdullah b. Uraykıt yolu biliyordu. Ayrıca, yolculuk develerini ancak bir müşrik kimsenin dikkatini çekmeden üzerleri boş olarak dağa, saklanılan mağaranın yanına getirebilirdi.

Resûlullah'ın tanımlamasıyla, dua ibadetin özüdür; kulun Rabbine doğrudan yönelişidir. Bu nedenle de Resûlullah'ın hayatının neredeyse her aşaması duayla doludur. Aynen hicrette olduğu gibi. Resûlullah hicret yolculuğuna başlarken Rabbine yöneldi ve şöyle dua etti:

> Ben hiçbir şey değilken beni yaratan Rabbim! Bütün hamdler sanadır. Allahım! dünyanın zorluklarına karşı bana yardım et. Zamanın kötülüklerine ve gecelerin musibetlerine karşı bana yardımcı ol. Ailemi gözet. Bana rızık olarak verdiğin şeyleri bereketli kıl. Beni kendine bağlı kıl. İyi ahlâk üzere beni dosdoğru kıl. Beni, kendine sevdir. Beni insanların insafına bırakma. Ey güçsüzlerin Rabbi! Sen benim Rabbimsin. Senin göklerle yeri aydınlatan yüce zatına sığınıyorum. O zatın ki, karanlıklar kendisiyle aydınlanmış, öncekilerle sonrakilerin işi, onun sayesinde düzelmiştir. Beni gazabına maruz bırakma. Öfkeni üzerime indirme. Nimetinin kaybolmasından, azabının üzerime gelmesinden, afiyetinin üzerimden silinmesinden ve bütün gazaplarından sana sığınırım. Yakarışlarım sanadır. Bana, yapabileceklerimin en hayırlısını yapma gücü ver. Güç ve kuvvet ancak sendendir.[4]

Her ne olursa olsun bir kişinin eşinden, çocuklarından, evinden, ve komşularından ayrılması, onları bilinmez bir durum içerisinde bırakıp çok iyi bilmediği bir yerlere gitmesi kolay bir şey değildir. Bir insan olarak Resûlullah'ta hicret sırasında bu zorluğu yaşadı; davayı bir adım daha öteye götürmek, davaya yeni açılımlar kazandırmak için hicret ediyor olsa bile hüzünlüydü. Buruktu. Evinde kalıp, kendi hemşehrileri arasında kalıp İslâm davetini gerçekleştirmeyi daha fazla

tercih edeceğinden kuşku yoktu. Bu hüzün nedeniyledir ki, Havzere denilen yere geldiklerinde Mekke'ye bakarak şöyle dedi: *'Ey Mekke! Vallahi ben eğer çıkarılmamış olsaydım senden çıkmazdım. Bana senden daha güzel bir yer yoktur. Ama ne var ki, kavmim beni senden çıkardı.'*[5] Hem hicretin anlamını ve önemini açıklamak ve hem de Resûlullah'ı sevindirip, kuvvetlendirmek için bu sırada şu ayet vahyolundu: *'Kur'an'ı (sana indiren ve onu okumayı) sana farz kılan Allah, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: 'Rabbim kimin hidayet üzere olduğunu ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bilendir"(Kasas, 28:85).* Bu ayet hem hicretin hedefini ifade ediyor ve hem de Resûlullah'a bir müjde veriyordu. Resûlullah yıllar öncesinden Mekke'nin fethi ile müjdeleniyordu. Bu ayetin de açıkça ifade ettiği gibi, hicretin hedefi kaçmak değildi. Güç toplayıp bir süre sonra tekrar daha güçlü olarak dönmek için yer değiştirmekti. Eziyet ve işkencelerden kurtuluş hicretteki asıl gayeyi değil, sadece ikinci dereceden gerekçeyi oluşturuyordu. Resûlullah ve müminler hicretleriyle eziyet ve işkencelerden kaçmayı değil, Mekke'de kilitlenip kalan İslâm davetini daha canlı ve açılım sağlar hale getirmeyi hedeflemişlerdi. Resûlullah, kabile temsilcileri ve eşraflarıyla konuşmalarında bunu açıkça ifade etmişti. Aslında bunun sadece müminler değil müşrikler de farkındaydılar ve Resûlullah'ı hicreti sırasında öldürmeyi istemelerinin amacı da bu idi. Eğer Resûlullah'ı ellerinden kaçırırlarsa, O'nun daha güçlü olarak geri geleceğini düşünüyor, daha da önemlisi biliyorlardı.

Resûlullah ve Ebû Bekir, rehberlerinin eşliğinde mümkün olduğu kadarıyla gündüzleri dinlenip, geceleri yolculuk yaptılar. Bölge insanları Mekkelilerin başlarına büyük ödül vaat ettikleri iki yolcunun durumundan haberdar olmuşlardı. Bunlardan birisi olan Sûraka, kabilesinden bazı kimselerin çölde üç kişiyi gördüklerini söylemeleri üzerine, bu kimselerin, haklarında ödül vaat edilen kişiler olabileceğini düşünüp, yakalamak ve ödülü almak için atına atlayıp, yolcuların görüldüğü söylenen bölgeye hareket etti. Kendisi genç ve kuvvetli birisiydi. Tek başına Resûlullah'ı ve Ebû Bekir'i yakalayabileceğine emindi. Bir süre sonra da aradığı kişileri gördü. Yakalamak için atını mahmuzladı. Iyice yaklaştığı anda at tökezledi, Sûraka yere yuvarlandı. Kalktı, tekrar atına bindi; tekrar hücum etti. At kumlara batıp tekrar tökezledi. Üçüncü kez denedi, yine aynı şey oldu. Bu durum dört defa devam etti. O zaman, başına gelenin bir kaza olmadığını, bu yolcuları yakalamasına müsaade edilmediğini anladı. Resûlullah'a seslenip kendisiyle konuşmak istediğini bildirdi. Resûlullah durdu ve bir süre Sûraka ile konuştu. Sûraka, Resûlullah'a durumlarını kimseye söylemeyeceğini, yolculuklarına güven içerisinde devam etmelerini söyledi. Kendisi de atına binerek geri döndü. Dönüş yolunda karşılaştığı ödül avcılarını *'Ben bu taraflara baktım, buralarda yoklar'* diyerek başka taraflara yönelttı.[6] Yaşanan tüm bu süreç daha sonra vahyolunan ve müminleri Resûle yardıma çağıran bir ayette şöyle konu edinildi: *'Eğer siz o'na*

yardım etmezseniz, iyi bilin ki Allah ona yardım etmişti: Hani yalnız iki kişiden biri olduğu halde, inkâr edenler kendisini Mekke'den çıkardıkları sırada ikisi mağarada iken arkadaşına 'Üzülme Allah bizimle beraberdir' diyordu. İşte o zaman Allah ona yardım etti, kalbini yatıştıran huzur ve güvenini indirdi ve onu, sizin görmediğiniz askerlerle destekledi; inanmayanların sözünü alçalttı. Yüce olan, yalnız Allah'ın sözüdür. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir' (Tevbe, 9:40).

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/228, 229; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/182, 183.
2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/124; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/227; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/102.
3- Ahmed, *Müsned*, I/4; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/174.
4- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/219
5- Ahmed, *Müsned*, IV/305; Darimi, *Sünen*, II/156; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, III/283.
6- Buharî, *Menakibu'l-Ensar* 45; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, III/273, 274.

İndeks

Abbas b. Abdülmuttalib 100, 131, 222, 331, 414
Abbas b. Ubâde 530
Abdüluzzâ (Ebû Leheb) 202, 205, 214
Abdülkusay 128
Abdullah 22
Abdullah b. Amir 464
Abdullah b. Cüd'ân 35, 38, 39, 134, 146, 218, 263, 337, 400
Abdullah b. Ebû Ümeyye 508
Abdullah b. Kudâî 55
Abdullah b. Mes'ud 361, 363, 366
Abdullah b. Muğire 31
Abdullah b. Osman 223
Abdullah b. Süheyl 425
Abdullah b. Ümeyye 423, 462
Abdullah b. Uraykıt 537-538
Abdümenaf 128-129
Abdurrahman b. Avf 101, 154, 193
Abdüddâr 128, 129
Abdülmuttalib 21, 22, 24, 26, 30-31, 131
Addas 70
Advan b. Amir 224
Ahiret hayatı 225
Ahlâk isyanı 323, 326
Ahmes 288
Ahmesilik 288
Ahnes b. Şerik 506, 517
ahya b. Afif 100
Akâbe Görüşmeleri 523
Ali b. Ebî Talib 105, 203, 345,
Allaf b. Şehab et-Temimî 55
namazın nasıl kılınacağı 111
Amine 25
Amir b. ez-Zerb el-Advanî 55
Amir b. Füheyre 536
Amir b. Rebi'a 445
Ammar b. Yasır 101, 120, 125, 196
Ammâre 148
Amr b. Abese 412, 415, 417
Amr b. Âs 133, 221, 263
Amr b. Cündüb el-Cühenî 55
Amr b. Hişam 331
Amr b. Hişam, lakabı Ebû'l-Hakem 134
Amr b. Ümeyye 102
Amtere 81-82, 229
Arapların kutsadığı putlar 289
Arvâ 395
Âs b. Hişam 265
Âs b. Vâil 37, 39, 81, 133, 265, 400, 421, 428, 429, 471
Asabiyet 147
Ashab-ı Kehf ile Mekke'deki müminler 501
Ashab-ı Kehf kıssası 498, 501
Asr süresi 175-178
Aşnâk 212, 223
Atik b. Abîd 102
Âtike 102
Ay Tanrısı Nanna 305, 309
Ayetlerin yazıyla muhafazası 105, 106
ayne'l yakîn 280
Ayyaş b. Ebî Rebi'a 533
Babil kulesi 306
bağy 250-251
Bahira sıfatıyla tanınan Rahip Segius 33
Barış' ve 'anlaşma' teklifleri 458
Baskı ve İşkence 393
Bâtılın Acziyeti 363
Batın 148
Bedel nikahı 341
Beliyye 229
Ber'a b. Ma'rur 530
Beyhara b. Firas 524
Biat 153
Bilâl-i Habeşî 101
Bilginin niteliği Kur'an 281
Bireysel Davet Yılları 75
Bireysel davetin, kitlesel davete dönüştürülmesi 205
Birinci Akâbe Biatı 528
Birinci Habeşistan Hicreti 417
Bizans'ın Fars orduları karşısında yenilgiye uğraması 437
Boykot Yılları 475
Buvâne 34, 55
Cafer b. Ebû Talib'in samimi konuşması 431
Cahiliye devri Arap şiirinde Allah inancı 81
Cahiliye devri şiirinde 'dünya hayatı' 229
Cahiliye dönemi Araplarında nikah 340
Cahiliye döneminde kadın 338
Carud b. Abdullah 54
Cemil b. Ma'mer 450
Cünâbe b. Avf 224
Çaresiz Müstez'aflar 258
Çöl 237
Dâru'l-Erkam 196-197, 203
Dâru'n-Nedve 50, 78, 81, 219-221, 318-319, 417, 495
Daru'n Nedve'nin tarihindeki en kalabalık toplantı 478
Davete olumlu cevap veren ilk kişi 99
Davetin eğitiminin merkezleşmesi 197
Davetin menfaati 332
Dayzen 341
Din 169, 227
Dostluk/dost' (valeyet/veli) 153
Dördüncü Fıcar savaşı 131
Dünya hayatı 225-226
Ebrehe 82, 267
Ebû Bekir 79, 105, 120, 154
Ebû Bekir'in Hicret Girişimi 427
Ebû Bekir'in kurtardığı müminler 401
Ebû Cehil 81, 123-124, 132-134, 221, 265, 331, 456, 506, 508
Ebû Füheyre 400
Ebû Heysem b. Tayyihan 530
Ebû Huzeyfe b. Muğire 399
Ebû Kays Serme b. Ebî Enes 55
Ebû Leheb 81, 131, 133-134, 149, 206-208, 210, 214-215, 217, 221, 261, 395, 423, 512-513
Ebû Seleme b. Abdullah 423, 534
Ebû Süfyan 130, 133, 158-159, 223, 263, 265, 506
Ebû Talib 26-27, 31, 33, 41-42, 44, 52, 100, 130-131, 134, 207, 208, 265, 423, 476, 508
Ebû Talib'in vefatı 507, 508

Ebû Talib'le heyetler halinde görüşmeleri 393
Ebû Talib'in, Mekke eşrafıyla son görüşmesi 477
Ebû Ubeyde b. Cerrah 105, 154
Ebû Uhayha 421
Ebû Zem'a b. Esved 436
Ebû Zerr 146, 412, 413, 414, 415, 417, 420
Ebû Zerr'in İslâm'a girmesi 412
Ebû'l-Âs b. Rebi' 395
Ebû'l Esved Rebi'a b. Amir 535
Ebû'l Eşedd b. Ubeys 321
Ebû'l-Buhterî 133
Ebvâ 26
El-Âs b. Esved 221
El-Hâdi 241
El-Muhabbel 234
El-Mütelemmis b. Ümeyye el-Kinanî 55
Elbiseyi temiz tutmak 88
Elçinin kişiliği, karakteri, ahlâkı, aklı, zekası... özellikleri 160
Emvâlü'l-Muhâcere 222
En güvenilir kişi 159, 160
En güzel örnek 16
En güzel tarzda mücadele etmek 191
Erkam b. Erkam'ın evi 196
Ervâ 102
Ervâ binti Kureyz 102
Es'ad b. Zürâre 531
Esed b. Abdüluzza 221
Esenlik yurdu 15-16, 168
Esved b. Abdülmuttalib 133
Esved b. Esed 56
Esved b. Muttalib 265, 471
Esved b. Nevfel 102
Fahz 148
Fasile 148
Fatiha sûresi 168
Fetret dönemi 80
Fetret Dönemlerinin Müstez'afları 257
Fıcar savaşları 37
Fil olayı 22, 82
Fil sûresi 268
Fil sûresinin temel konusu 266
Fil yılı 22
Firavunlar dönemi Mısır Devleti 348, 351
Gece okuması 95-96
Gereği gibi namaz kılmayanlar 116
Gudea Heykelleri 304
Güzel öğüt 190-191
Habbab b. Eret 120, 125, 146, 338, 400
Habeşistan'dan dönen müminler 422
Hacerü'l-Esved 50
Hacılara yemek ve su ikramı 21, 41, 129
Haden nikahı 341
Hâdi 237-238, 240
Hakim b. Hizam 51
Halid b. Hizâm 102
Halid b. Said 398
Halid b. Sinan b. Gays el-Absî 55
Halid b. Velid 223
Halime 24-25
Hamd 168
Hamne binti Cahş 102
Hamza b. Abdülmuttalib 395, 441
Hamza'nın İslâm'a girişi 442
Hâni b. Kubeysa 525
Hanif 54
Hanzala b. Ebî Süfyan 133
Haram Aylar 36, 146
Harb b. Ümeyye 131
Hâris b. Halid 427
Hâris b. Hâris 491
Hâris b. Kays 223
Hâris b. Kays 222
Harrâs 272
Haşim b. Haşim 221
Hendeğin, o çıralı ateşin sahipleri 404
Heraklıyus, Resûlullah'ın İslâm'a davet mektubu 158
Hesap günü 170
Hevazin kabilesi 24
Heykel putçuluğu 293
Hilfu'l-Füdûl 39, 40, 124, 134, 146, 147
Hira dağı 62
Hira mağarası 66, 72, 87
Hicâbe 224
Hicaz bölgesinde iki önemli ticaret yolu 436
Hicret 533
Hicret edenlerin listesi 419, 426
Hikmet 185-188
Hilm 190
Hisbân 273
Hişam b. Âs 425
Hübeyb b. Âmir 375
hûda 241
Hûl 341
Huzâalıların, Kureyş'in atalarından Kusayy'ın girişimleriyle Mekke'den kovuldukları zaman 30
Huzâfe b. Fukaym 224
Hübel 31-32, 223, 290
Hübeyre b. Ebû Vehb 133
Hükûma 212, 223
Hükümet 132
Hür ve Zengin Müslümanlara Yönelik İşkenceler 396
Hürler 336
Hüzün Yılı 507
Hz. Aişe 340
Hz. Ali 99, 101, 157
Hz. Ali'nin İslâm'a girişi 100
Hz. Ebû Bekir 438, 522
Hz. Ebû Bekir ile Mekke eşrafından Ubeyy b. Halef 438
Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşu 100, 101
Hz. Hatice 99, 102, 156-157
Hz. Hatice'nin vefatı 508
Hz. Hûd 15, 373-374
Hz. İbrahim 15, 100, 303, 311
Hz. İbrahim ateşe atıldı 312
Hz. İbrahim de risâletinin ilk günlerinde 309
Hz. İbrahim'in Çağı 304
Hz. İbrahim'in Çağrısı 307
Hz. İbrahim'in Nemrut'la mücadelesi 301
Hz. İbrahim'in, davetin ilk aşamasındaki muhatapları 308
Hz. Lût 15
Hz. Muhammed'in beşerî kimliği 370
Hz. Musa 348, 374, 407-408
Hz. Musa'nın Mısır'daki İslâm daveti 348
Hz. Musa ve bir sihir yarışması 406
Hz. Nûh 15, 373
Hz. Osman 159
Hz. Salih 15, 160, 374
Hz. Şuayb 188
Hz. Yunus'un hatası 420
Hz. Zeyd 101

İbn Duğunne 427-428
İbn Mes'ud 105, 125
İbn Ümmü Mektum 331, 332, 333
İbnü'l-Gaytala 512
İcâze 224
İfâze 224
İkinci Akâbe Biatı 529
İkinci Habeşistan Hicreti 425
İlâf 262
İlahî eğitim 94
İlâhî ilmi 277
İlim 190, 279
İlim-zan karşıtlığı 281
İlk ayetlerin vahyolunuşu 67
İlk müminler 100
İlk müminlerin iman edişlerindeki özel durum 156
İlk Talimatlar 85
İlme'l yakîn 280
İman 151, 152, 153
İman kardeşliği 149-151, 153-154
İman'la aynı anlam dairesi 151
İnsanların davet karşısındaki konumlarını ifade etmek için ilk zamanlar kullanılan terimler 163
İnsanların Peygamberi dinlemelerine engel olmak 385
İnzivaya çekilmeyi 12
İsâf ve Nâile 290, 413
İsâr ve Ezlâm 132, 214, 223
İslâm davetini durdurma veya çarpıtma girişimleri 379, 458
İslâm davetinin ilk günleri 100
İslâm davetinin üssü 196
İslâm davetinin yöntem ve stratejisi 184, 499
İslâm öncesi Arap şiirleri 82
İslâm'a düşmanca tepkiler 127
İslâm'ın inşa ettiği bu güvenlik kuşağı 150
İsra 520
İstikbar 244
İstiz'af 253, 254
İşe Allah'ın adıyla başlamak 167
İyas b. Muâz 493
Ka'b b. Mâlik 529
Kâbe 47
Kâbe'nin onarılması 48
Kabile 148
Kadınlar 338
Kadınların risâletin ilk zamanlarında iman etmiş olmaları 102
Kehf sûresi ile daveti 500
Kıyâde 223
Kinâne b. Abdiyâleyl 375
Kişiliğin Kur'an'la inşası 96
Kitlesel Davetin Başlaması 199
Köle ve Güçsüzlere Yapılan İşkenceler 398
Köleler 336
Kubbe ve Einnâ 212, 223
Kur'an'a beşerî bir şeyler karıştırmak 107
Kur'an'a Kur'an dışı bir şeyin karışması 107
Kur'an'a Yönelik İtirazlar 377
Kur'an'daki farklılık ve üstünlük 504
Kur'an'ı işitmelerine engel olmalı 385
Kur'an'ın Doğru Anlaşılması 108
Kur'an'ın Putperestliği Değerlendirişi 295
Kur'an'ın muhafazası 103, 105, 107
Kureyş kabilesi 128
Kûs b. Saide 53, 54, 149, 229, 458
Kusayy b. Kilab 21, 128, 129
Lagaş 306
Lât 290
Lebid 284, 422
Livâ 223
Lubâne bintü el-Hâris 102
Lübeyne 345, 400, 401
Lût 312
Mahmut Feleki Paşa 22
Mâlik el-Hamdanî 300
Marduk 306
Mecenne 36
Mefruk b. Amr 525
Mekke heyeti ile Necaşi arasındaki görüşmeler 430
Mekke eşrafının yakınlarından İslâm'ı edenler 202
Mekke eşrafının, Resûlullah'a yönelik tepkileri 317, 335
Mekke ileri gelenleri, Ebû Talib'le görüşmeleri 266
Menât 290
Meşvere (Maşura) 221
Meşvere (Maşure) 212
Meşveret 132
Mevâli 337
Mısır'ın Müstez'afları 352
Mina 36
miraç 519-520
Miraç yolculuğu 522
Muallakât-ı Seb'alar 504
Muhabir b. Ebî Amr 284
Mus'ab b. Umeyr 397, 528
Mus'ab b. Umeyr'in Medine'deki İslâm daveti 528
Mut'a nikahı 340
Mut'im b. Adiyy 476, 517-518
Mücemmî 128
Müminlerin himayelerine girdikleri müşrikler 421
Münafereye 130
Münebbih b. Haccac 265
Münebbih ve Nübeyh b. Haccac 133
Müsennâ b. Hârise 525-526
Müstez'af 255
Müstekbir 252
Müstekbirlerin Yandaşı Müstez'aflar 257
Müşrik Arapların Allah İnancı 81
Müşrik inancına göre Allah 86
Müşriklerin İnsan Anlayışı 336
Müşriklerin Kur'an'la ilgili hiçbir iftiraları 381
nâdiye 221
Nadr b. Hâris 379, 421, 495-496
Nadr b.Hâris 381
nakib 531
Namaz 111-112, 114-115
Namazın ikâme edilmesi 116
Namazın toplumsal hayata yansıyan birçok yönü 116
Namus-u Ekber 69-70
Nanna 311
Nemrut 309, 310
Nesî 224
Nikah-ı istibda 340
Nizâ'ret 132
Nuaym b. Abdullah 446
Nubeyh b. Haccac 265
Numân b. Şerik 525
Nusb 290
Osman b. Affan 101, 105, 154
Osman b. Huveyris 54-55, 435
Osman b. Maz'ûn 158, 398, 422, 425
Osman b. Talha 224
Öğüt 189-190

Ömer b. Hattab 106, 133, 222, 400
Ömer b. Hattab şirkin bataklığından İslâm'in izzet ve şerefine yöneltildi 445
Ömer b. Hattab'in İslâm'a Girişi 445
Örnek Kur'an neslinin çekirdek kadrosu 201
Peygamberin amacı 505
Peygamberlerin davetlerinin değişmeyen bu ilkesi 140
Put-müstekbir ilişkisi 301
Putçuluğu ilk getirenin kişinin Amr b. Luhayy 289
Putperestlik 289
Rabb sıfatı 85
Rebi'a b. İbad 492
Rahip Bahira 34
Rakika bintü Ebî Safiyy 535
Ramazan ayında inziyaya çekilmek 62
Resûlullah'a Yönelik Baskı ve Zorbalıklar 394
Resûlullah'a yönelik fiilî müdahaleler 513
Resûlullah'a yönelik olumsuz davranışlar 394
Resûlullah'a yönelik tepkilerin failleri 394
Resûlullah'in doğum tarihi 22
Resûlullah'in ezberlemeye yönelik çabaları 104
Resûlullah'in kişiliği, karakteri ve ahlâkı 324
Resûlullah'in peygamber olmadan önceki durumu 58
Resûlullah'in risâlet sürecindeki eğitiminin aşamaları 331
Resûlullah, teklif, tehdit ve iftiralara gerekli cevapları 462
Rics 89, 115, 154, 250
Rifâde 131, 222
Risâletin ilk yıllarında iman etmek 151
Risâletin ilk yıllarında İslâm davetini kabul edenler 155
Risâletin ilk zamanlarında İslâm davetini kabul eden kadınlar 102
Risâletin özü 171
Riyâset (Liderlik) 219
Rukayye 394
Sa'd b. Bekr boyu 24, 25
Sa'd b. Ebî Vakkas 101, 125, 154, 202, 396
Sa'd b. Ubâde 531
Sa'da bintü Kureyz 102
Safâ tepesi 208, 211
Safiyye 102
Safvan b. Ümeyye 214, 263, 400
Sâib b. Ebî Saib 159
Said b. Zeyd 125, 154, 446-447
Salih amel 178-180
Sanem 289
Savaş Biatı 531
Seleme b. Hişam 425
Sidâne 131, 224
Sifâre 132, 212, 222
Sihirbazlıktan Müminliğe Dönenler 405
Sikâye 222
Sirâyet 131
Suveyd b. Amr el-Müstalikî 54
Süheyb b. Sinan/Süheyb el-Rumî 120, 400, 534
Süheyl b. Amr 517
Sümeyye 120
Süt anne ve ailesi 25
Şeybân b. Sakebe 525
Şeybe b. Rebi'a 265
Şigar nikahı 340
Şuayb 374
Tâğî 246
Tağut 248-249
Tahannüs 63
Taif Yolculuğu 511, 514
Takvâ 163
Talha b. Ubeydullah 101, 105, 154
Teennî 190
Teğâ 246
Temâsil 290
Teref 250
Tertîl üzere okumak 95
Tevhid-küfür mücadelesinin temel özellikleri 500
Topyekün boykot 478
Tuğyan 247
Ubeydullah b. Cahş 54-56
Ubeyy b. Halef 230-231, 396, 438
ubûdiyet tevhidi 367
Ukab (Kyâde) 131, 223
Ukâz panayırı 36, 53, 54
Ukbe b. Ebû Muayt 133, 396, 496
Umare b. Velid 476
Umeyle b. El-Azel 224
Ümeyme 102
Ümeyye b. Ebî's-Salt 229
Ümeyye b. Ebu's-Salt 55, 134-136
Ümeyye b. Halef 133, 331, 398, 421, 471
Ümeyye oğulları 131
Urve b. Mes'ud 375
Utbe b. Rebi'a 70, 81, 221, 265, 331, 375
Utbe b. Rebi'a'nın Anlaşma Girişimi 452
Utbe b. Şeybe 331
Uzza 290
Ümmü Cemil 215, 395
Ümmü Eymen 26
Ümmü Gülsûm 215, 394
Ümmü Habibe 56
Ümmü Hakim 102
Ümmü Hânî 521
Vahiy ile elçinin şahsının birbirinden ayrılması 160
Vâil b. el-Esved 221
Vakî b. Selâme b. Zübeyr el-İyadî 55
Varaka b. Nevfel 44, 54-55, 57-58, 69, 77, 141, 157, 458
Velid b. Muğire 48, 50, 81-82, 133, 221, 263, 265, 318-321, 331, 375, 421, 428, 471, 521
Velid b. Muğire'nin Anlaşma Girişimi 456
Velid b. Muğire'nin kişiliği ve İslâm davetini çarpıtmaya yönelik gayreti 319
Vesen 290
Yakîn 279
Yasir ailesine işkenceler 399
Yaşayan Kur'an 328
Yaşayan vahiy 160
Yehmâ 238
Zann 273
Zem'a b. Esved Esed 133, 221
Zemzem 30
Zemzem kuyusu 21
Zemzem'i tekrar açığa çıkarmak 30
Zeyd 51
Zeyd b. Amr 54-55, 57-58, 63, 78, 136, 149, 154, 458
Zeyd b. Hârise 157, 203, 477
Zeyneb bintü Cahş 102
Zorluk Yılları ve Hicret 473
Zuneyre (Zü'n-Nire) 400
Zübeyr b. Avvam 101, 154, 397
Zübeyr b. Bekkâr 106
Zübeyr b. Ebû Ümeyye 133
Züheyr b. Ebî Sülmâ 55, 229
Zülmecâz 36

HZ. MUHAMMED'İN HAYATI (S.A.V.) VE İSLÂM DAVETİ

MEKKE DÖNEMİ

O, Allah'ın insanlara dünya ve ahiret hayatlarını esenlik yurdu (Yunus,10:25) kılacak yolu göstermek için gönderdiği elçilerinin sonuncusu Hz. Muhammed'den (s.a.v.) başkası değildi. Söz konusu olay, O'nun, Allah'ın elçisi olarak seçildiğini bildiren ve böylelikle insanlara mutlak hakikatleri bildirme sürecini başlatan vahiyle ilk defa muhatap oluşuydu. Bu ilk vahyin gelişini takiben, kıyamete kadarki zaman içerisinde yaşayacak bütün insanlar için gerçek mutluluğun, adaletin, huzurun, güvenin, iyiliğin, güzelliğin... yolunu gösterecek ilahi bilgiler yirmi yılı aşkın süreyle vahyolundu. Vahyolunan her ayetle, bireysel ve toplumsal hayatın olması gereken en mükemmel şekli, en güzel muhtevası bildirildi, açıklandı, gösterildi. Vahyolunan ayetler ve o ayetlerin oluşturduğu Kur'an önce elçisini eğitip yetiştirdi. Onun ilahi talimatlarıyla mükemmelleşen ve tüm insanlık için en güzel model haline gelen uygulamaları ve yaşantısı, ilahi bilginin pratiğe aktarılışı şeklinde anlam kazandı. Böylelikle insanlığa sunulan dosdoğru ve en güzel hayat tarzı, sadece teorik esaslar halinde insanlara bildirilen bir bilgi yığını olmaktan çıktı; ilahi bilgi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şahsında en mükemmel modelini buldu, insanlık O'nun şahsında bir insanın ulaşabileceği en mükemmel aşamaya erişti.

PINAR

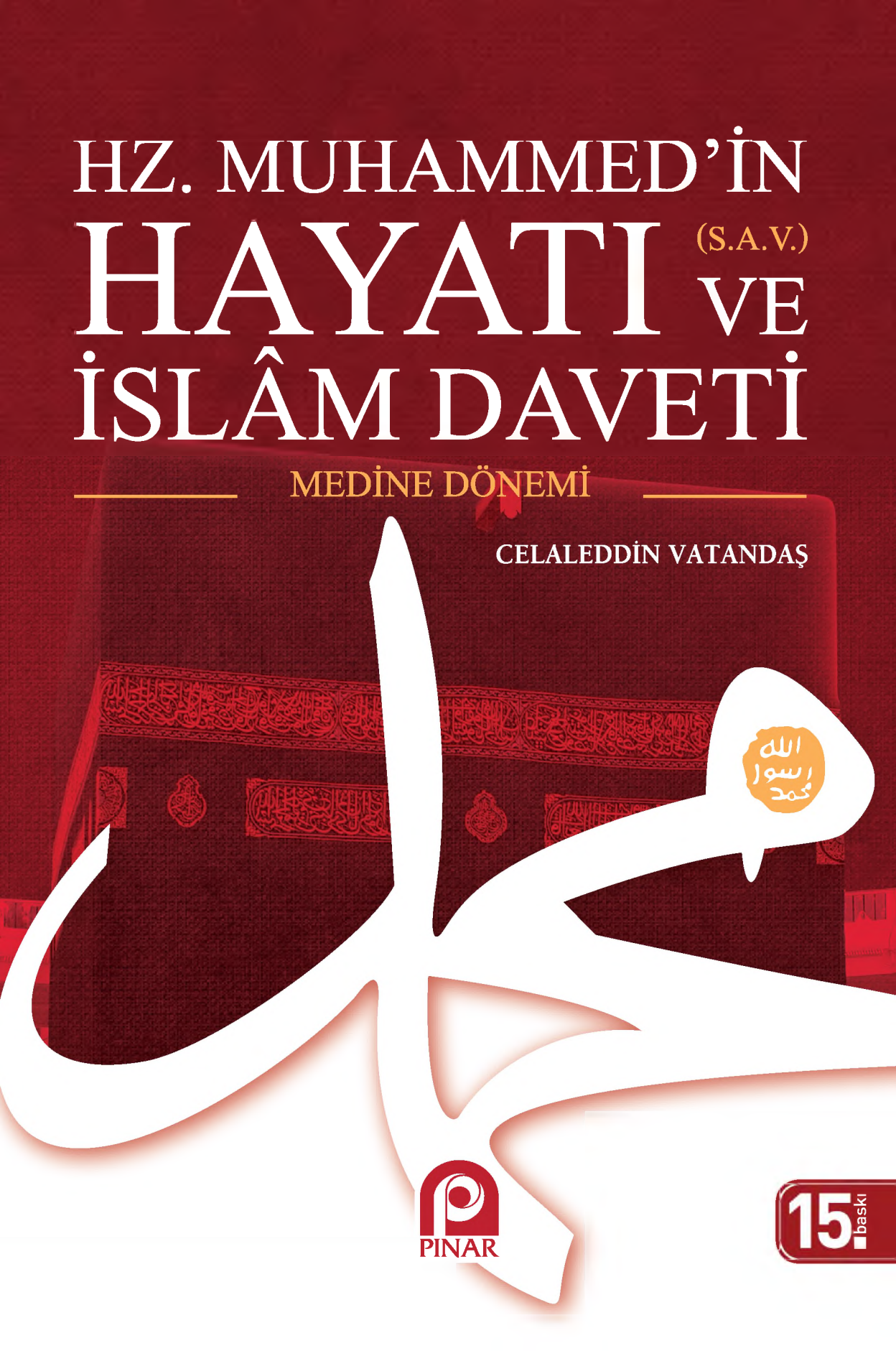
ISBN 975-352-230-4

9 789753 522298

HZ. MUHAMMED'İN HAYATI (S.A.V.) VE İSLÂM DAVETİ

MEDİNE DÖNEMİ

CELALEDDİN VATANDAŞ

PINAR

15. baskı

HZ. MUHAMMED'İN HAYATI VE İSLAM DAVETİ
(Medine Dönemi)

Allah'ın resulünün (sâlat ve selâm O'nun üzerine olsun) hayatını yazmak, Kur'an'ın hayata müdahalesini yazmaktır. Bu ise şerefli ama bir o kadar da zor bir iştir. Zira önemli düzeyde imanî ve ahlâkî sorumluluk ister. Bu araştırma, yapılan işin sorumluluğu hissedilerek yürütülmüş, sadece yazım aşaması on iki yıl devam eden bir süreç sonunda tamamlanmıştır. Ancak muhtemeldir ki gözden kaçan bazı yanlışlar veya eksiklikler olabilir. Duyarlı okuyucuların, yazar adına yayınevinin adresine veya **resulhayat@yahoo.com** elektronik posta adresine yazdıkları mektuplarıyla eleştiri ve tavsiyelerini bildirmeleri ve böylelikle bu çalışmanın daha yetkin bir hâle gelmesine katkı sağlamaları arzu edilmektedir.

CELALEDDİN VATANDAŞ

Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslâm Daveti

Medine Dönemi

PINAR

pınar yayınları
alemdar mah. çatalçeşme sk.
defne han no: 27/2 cağaloğlu -istanbul
tel: 0212 520 98 90
www.pinaryayinlari.com
pinaryayinlari@gmail.com
yayınevi sertifika no: 16148

hz. muhammedin hayatı ve islâm daveti
(medine dönemi)
celaleddin vatandaş

pınar yayınları: 198
kaynak eserler: 5

(tk) ısbn 978-975-352-229-0
(2. cilt) ısbn 978-975-352-231-2

birinci basım: ekim 2005
on beşinci basım: temmuz 2019

kapak / iç düzen: murat bülbül

baskı-cilt: milli basımevi
maltepe mah. davutpaşa cd.
güven iş merkezi no: 83.3 201202
topkapı zeytinburnu istanbul
tel: 0212 544 34 09
matbaa sertifika no: 34486

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1: İman Yurdunun İnşası **11**
Yeni Bir Yurt 13
Hicret 25
Medine'deki İlk Aylar 31
İlk Günler 31
Din Kardeşliğinin Tesisi 33
Mescidin İnşası 36
Ezan 38
Korku ve Güven 39
Medine İslâm Devletinin İnşası 43
Medine İslâm Devleti'nin Anayasası 43
İdarî Bölgenin Belirlenmesi 46
İmar İşleri 46
Ticarî Hayatın Düzenlenmesi 47
Katipler ve Tercümanlar 48
İslâm'ın Yeni Muhalifleri: Yahudiler 51
Kıblenin Değiştirilmesi 61
Suffenin Yoksulları 65
Bir Arınma Yolculuğu: Oruç 71

Bölüm: 2: İslâm ve Savaş 77
Savaş 79
Savaş ve Sorumluluk 81
Savaş Hukuku 85
İlk Askerî Harekâtlar 87
Sif'ü'l-Bahr (İs) Harekâtı (Mart 623) 89
Râbiğ Harekâtı (Nisan 623) 89
Harrâr Harekâtı (Mayıs 623) 90
Ebvâ (Veddan) Harekâtı (Ağustos 623) 90
Buvat Harekâtı (Eylül 623) 90
Safevan (I. Bedir) Harekâtı (Eylül 623) 90
Zü'l-Uşeyra Harekâtı (Kasım 623) 90
Ayırma Günü (Yevmu'l-Furkan): Bedir 93
Korku ve Umut 94
İki Ordu 96
Bedir 98
İman ve Tercih 99
Tarafların Savaş Hazırlıkları 102
Kuşku ve Güven 104
İlahî Yardımlar 106
Savaş 109
Savaş Sonrası 113
Esirler 114
Bir Hatıra ve Üzüntü 117
İntikam Yemini ve Davetin Gizli Düşmanları 118
Bedir'in Önemi 119
Bayram Günleri 123
Hareketli Aylar 127
Karkaratülküdr Harekâtı 127
Kaynukalıların Kovulması 128
Bir Suikast Girişimi 130
Tahammülün Sınırı 133
Egemenliğin İnşası 137
İntikam Savaşı: Uhud 143
Uhud'a Yolculuk 148
Savaş 150
Değişen Gidişat 153

Savaş Sonrası 163
Medine'ye Dönüş 165
Takip 166
Uhud'un Kazandırdıkları 171
İntikam Kurbanları 179
Raci Katliamı 181
Maûne Katliamı 184
Resûlullah'a Suikast Girişimi 187
Nadirlilerin Medine'den Kovulmaları 189
Kureyş'in Zor Günleri 195

Bölüm 3: İslâm ve Cahiliye'nin Direnişi 199
Temiz Bir Hayat 201
Sorumluluk Bilinci 209
Hayat ve İbadet 209
Tüm Hayatın İbadet Kılınması 214
Mûtedil Bir Din 217
Örnek Kur'an Neslinin Eğitimi 223
Resûl: Örnek Şahsiyet 231
Bir Yol Arkadaşı 243
Kölelikten Kurtuluş 247
İzzet ve Kuvvetin Sahipleri 251
Cahiliyenin Başkaldırısı 243
İzzet ve Kuvvetin Sahipleri 257
İftira 259
Bir Evlilik ve Bir Sıkıntı 273

Bölüm 4: Kuşatma ve Açılım 277
Topyekün Kuşatılma: Hendek Savaşı 279
İntikam Savaşının Hazırlıkları 281
Savunma Hazırlıkları 284
İhanet 290
Kurayza Saldırıları 293
Çatışma Günleri 295
Anlaşma Girişimleri 299
Savaş Hiledir 300
İhanetin Bedeli 307

Siyasî Egemenliğin Tesisi....315
Sakin Günler....316
Mekke'ye Ambargo....318
Askerî Harekâtlar....319

Bölüm 5: Dönüm Noktası....327
Hudeybiye....329
Umre Yolculuğu....329
Kureyş'in İkilemi ve Çözüm....333
Peygamber Hüznü....334
Kararlı Bir Yürüyüş....334
Elçiler....335
Rıdvan Beyatı....341
Hudeybiye Anlaşması....342
İtirazlar....346
Sitem ve İtaat....347
Fetih....348
Zafere Doğru....351
Davet Mektupları....357
Hayber....365
Aşk ve Kıskançlık....377
Yoksulluk ve Zenginlik....387
Kaza Umresi....395
Mekke'nin Ciğerpâreleri....401
Kuzeyin Güvenliği ve Mûte....407
Kalpten Geçenler....408
Bir Zorbalık....409
Komutanlar Grubu....410
Mûte....411
Peygamber'in Gözyaşları....413
Zâtü's-Selâsil Harekâtı....414
Bir İşe Layık Olmak veya Sevilmek....416
Gâbe (Hadıra) Harekâtı....416
Habat Harekâtı....417

Bölüm 6: Zafer ve Veda....419
Zafer: Mekke'ye Dönüş....421

Hudeybiye Anlaşmasının Sonu 421
Hazırlık 426
Kırgınlık 430
Kureyş Liderini Kaybediyor 433
Mekke'ye Giriş 435
Fetih Sonrası 443
Bir Hata 444
Huneyn 447
Taif Kuşatması 455
Şirkin Hezimeti 461
Kurtaran Veya Saptıran İtaatler 479
İslâm: Tüm Yaratıkların Yegâne Dini 480
İslâm: İnsanların En Doğru ve En Mükemmel Dini 481
İslâm: Doğru Teslimiyetin Yolu ve Yöntemi 484
Yol Ayrımı 485
Saptıran İtaatin İki Örneği 486
Sadakat Seferi: Tebük 491
Dünyanın Esenliğinin Önündeki Engeller 491
Şirk Cephesinin İttifakı 494
Büyük Savaşın Hazırlıkları 496
Tereddütler 497
Hayırda Yarış 498
Münafıklar ve Müslümanlar 500
Peygamber Gönlü 502
Dini Alaya Alanlar 504
Pişmanlık ve Af 509
Bir Günahın İtirafı 511
Fitne Mescidi: Dırar 519
Sahte İmanın Adamları: Münafıklar 523
Bir Münafığın Ölümü 523
Sahte İmanın Adamları 526
Gücün ve Çıkarın Kulları 528
Duvara Dayanmış Odunlar 531
İlahi Ultimatom 535
Veda 541
Tercih ve Ayrılış 557
Ayrılış Hazırlığı 557

Sefer Hazırlığı 559
Hastalık 560
Veda 565
Hz. Peygamber'in Hayatının ve İslâm Davetinin Kronolojisi 573
Risâlet Öncesi 573
Risâlet Süreci 574
Kaynaklar 581
İndeks 591

Bölüm: 1
İman Yurdunun İnşası

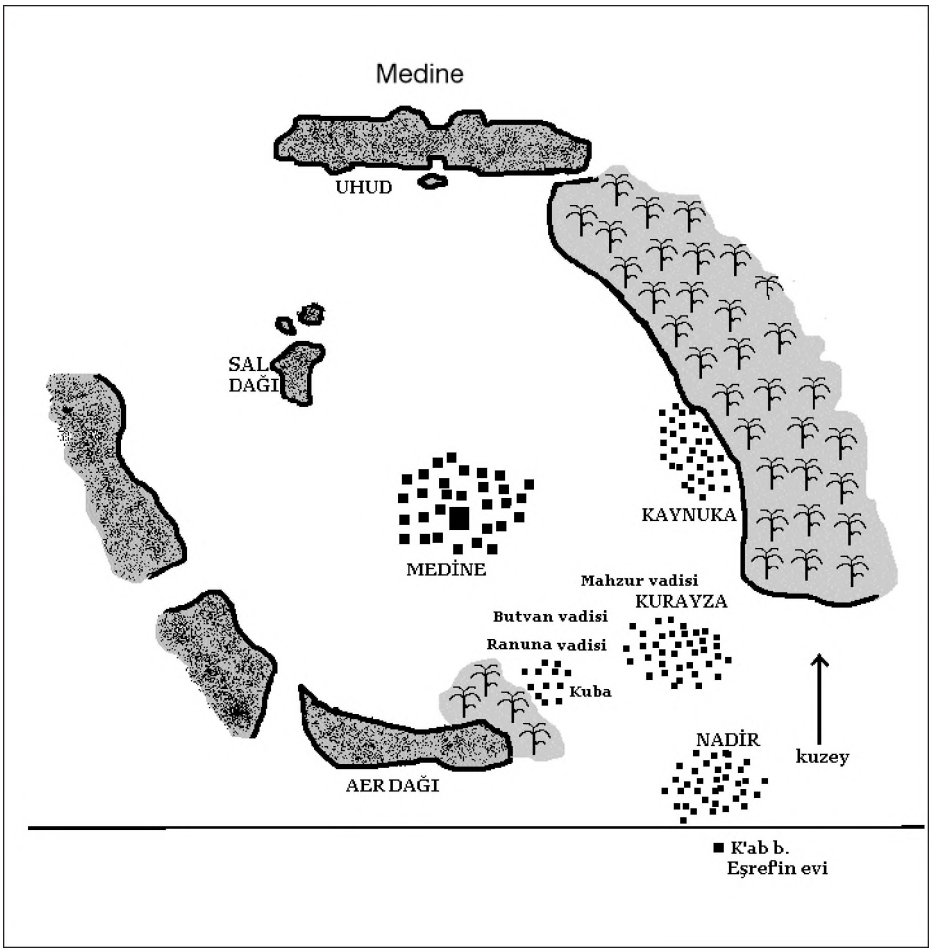
Yeni Bir Yurt

Veda yokuşundan doğdu dolunay,
Allah'a şükretmek üzerimize farz oldu.
Ey bize gönderilen peygamber!
Boyun eğmemiz gereken bir emirle geldin bize. (Medineliler)

Resûlullah ve yol arkadaşı Ebû Bekir, hicretleri sırasında emniyetli ama uzun bir yolu tercih ettiler. Önce Mekke'nin güneyine yöneldiler. Bir müddet böyle gittiler. Sonra sahile yaklaşıp, oradan kuzeye, Medine tarafına döndüler. Mekkelileri yanıltmak için üç gün mağarada beklediklerinden ve hicret için uzun bir yolu tercih ettiklerinden dolayı Mekke'den ayrıldıkları haberi kendilerinden önce Medine'ye ulaştı. Medine'deki tüm Müslümanlar büyük bir heyecan ve özlemle Resûlullah'ı ve Ebû Bekir'i beklemeye başladılar. Mekke ile Medine arası normal şartlarda beş günlük mesafeydi. Beklenen yolcuların Mekke'den ayrılışlarının üzerinden bir hafta geçti. Yolcular artık gelmeliydiler. Fakat gelmediler. Belki yarın geleceklerdi. Ertesi gün oldu, fakat yolculardan yine haber yoktu. Birgün daha, birgün daha... günler geçtikçe Medine'deki Müslümanlar endişelenmeye, Resûlullah'ın başına kötü bir şey gelmiş olmasından korkmaya başladılar. Belki de ödül avcıları tarafından yakalanmış, esir edilmişlerdi. Birçok bedevi topluluğun, Mekke eşrafının vaadettiği ödülü almak için Resûlullah'ın peşine düştükleri biliniyordu. Başlarına bir şey gelmiş olabilir miydi? Zaman geçtikçe endişe ve korku arttı; dayanılmaz bir hâl aldı.

Medine veya Resûlullah'ın hicretinden önceki ismiyle Yesrib, o zamanlar toplu bir yerleşim merkezi değildi. Eni ve boyu yaklaşık 15 kilometre olan bir ova içerisinde yer alan, birbirlerine birkaç yüz metre ile birkaç kilometre uzaklıktaki irili ufaklı birçok yerleşim merkezinin ortak ismiydi. Hz. Peygamber hicret ettiği

zaman, ovadaki tüm yerleşim merkezlerinin toplam nüfusu on bin civarındaydı. Ovanın dışarıyla irtibatı, dağların arasındaki dar vadilerden geçen yollarla sağlanıyordu. Her yerleşim merkezinde bir veya iki kuyu vardı. İnsanlar su ihtiyaçlarını bu kuyulardan karşılıyorlardı. Evlerin tamamı taş veya kerpiçtendi ve büyük çoğunluğu iki katlıydı. Ayrıca her yerleşim merkezinde, *'Utum'* veya *'Ucum'* ismiyle anılan tamamen taştan inşa edilmiş küçük bir kale sayılabilecek özel yapılar vardı. Düşman saldırısı sırasında buralara sığınılarak savunma savaşı yürütülürdü. Bazı yerleşim merkezlerindeki kalelerin sayısı onu aşıyordu. Bu da o yerleşim merkezinin nüfusunun çokluğu veya zenginliğiyle ilgiliydi.

Daha önce hicret eden Mekkeli Müslümanlar, önceden tanıdıkları Medineli Müslümanların ikamet ettikleri yerlere göre, ovadaki yerleşim merkezlerine dağılmışlardı. Önemli bir kısmı diğerlerine göre daha güneyde bulunan Kûba'da kalıyordu. Kûba, ovanın Mekke tarafında yer alan bir yerleşim merkeziydi. Dolayısıyla, Resûlullah Medine'ye ulaştığında önce Kûba'ya gelecekti. Bu nedenle Kûba'da-

ki Müslümanlar, Resûlullah'ın Mekke'den ayrıldığı haberini alınca, hergün köyün kıyısında toplanıp beklemeye başladılar. Sabah saatlerinde ve ikindi sonrasında gözleri ufukta Resûlullah'ı bekliyorlar, öğle vaktinin yakıcı sıcağında gölgeliklere çekiliyorlardı. Günler bu şekilde geçiyordu. Günler geçtikçe; günlerin geçmesine bağlı olarak merak, endişe, korku arttıkça, bekleyenlerin sayısı da arttı. Artık, Kûba'nın kıyısında, çölün derinliklerine uzanan bakışlarla Resûlullah'ı bekleyenler, sadece Müslümanlar değildi. Bölgede yaşayan müşrikler ve Yahudiler de hakkında çok şey duydukları Resûlullah'ı bir an önce görmenin heyecan ve merakı içerisindeydiler. Müslüman olsun veya olmasın, hemen herkes, yüksek hurma ağaçlarının tepesinde veya evlerinin damında çölden gelecek peygamberi ilk gören olmanın heyecanı içerisinde bekliyordu. Günler bu şekilde geçiyor, beklenen yolcu gelmeyince umutlar hep birgün sonrasına erteleniyordu.

Günler birbirini takip ediyor, fakat Resûlullah'tan bir haber alınamıyordu. Resûlullah'ın evinden ayrılışının üzerinden on iki gün geçmişti. Kutlu yolcuyu bekleyen herkes o gün sabah saatlerinden itibaren ufku gözlemiş, yolcularla ilgili en küçük bir karaltıyı herkesten önce fark eden olmanın şerefini elde edebilmek için çabalamış, ama öğle sıcağı bastırınca evine veya bir gölgeliğe sığınmıştı. Öğle saatiydi, nefes almayı zorlaştıran bir sıcak vardı. Bu saatte çölde yolculuk yapmak imkânsız denecek kadar zordu. Resûlullah'ın böylesi bir sıcakta yola devam edeceğine ve Medine'ye geleceğine ihtimal verilmiyordu. Öğle sıcağının ortalığı yakıp kavurduğu saatlerin birisinde, evinin damında bekleyen bir Yahudi'nin sesi duyuldu: *'Ey Arap topluluğu! Müjdeler olsun sizlere! İşte nasibiniz, devletliniz, kutlu davetliniz, gelmesini bekleyip durduğunuz ulu kişiniz geliyor'*. Sokaklar bir anda hareketlendi. İnsanlar evlerinden, gölgeliklerden fırlayıp, Yahudi'nin işaret ettiği tarafa yöneldiler. Gözler ufku taramaya başladı. Beklenen yolcular görülmeye çalışıyordu. Çok dikkatli bakınca Seniyyetü'l-Vedâ tepesinin yakınlarında bir karaltı fark ediliyordu. Acaba geliyorlar mıydı; gelen Resûlullah mıydı? Karaltılar seçilemiyor, gelenlerin kimler olduğu anlaşılamıyordu. Herkes dayanılmaz bir heyecanla bekledi. Bir süre sonra karaltı biraz daha netleşti. Evet geliyorlardı, Resûlullah geliyordu. Her bir ağızdan sevinç çığlıkları yükseldi. Kimisi haykırıyor, kimisi oynuyordu. Sevinçten kimse ne yapacağını bilemiyordu. Sevinç çığlıkları gittikçe arttı ve bir süre sonra benzeşti. Müslümanların, *'Allahu ekber, Allahu ekber; La ilâhe illallah, La ilâhe illallah'* veya *'Muhammed geldi, Allahu ekber; Muhammed geldi, Allahu ekber'* haykırışları tüm Kûba sokaklarında yankılanmaya başladı. Köyün kızları, sanki bir düğün alayına katılmışlar gibi teflerini çalıyor, oynayıp şarkılar söylüyorlardı. Herkes kendince bir şeyler söylüyor, bir şeyler yapıyor, sevincini dile getiriyordu. Şarkı söyleyenler, kılıç ve kalkanlarını çıkarıp savaş oyunları sergileyerek, mutluluklarını açığa vuranlar birbirine karıştı. Sevinç dalgası gittikçe büyüdü, büyüdü... Müslümanlar, sevinçten yüreklerinin boşaldığını, adeta uçar-

casına hafifliklerini hissederlerken; hiçbir sözün sevinçlerini ifade edemediğini fark ettiler. O andaki mutluluğu ifade edecek kelimeler yoktu. Hiçbir söz o mutluluğu gerektiği gibi ifade edemiyordu. Sevinçten ne yapacaklarını bilemez hâlde birbirlerine bakarlarken müzik yardımlarına yetişti. Kadınlar ve çocuklar gönülden gelen bir arzuyla, gönüllerde o anda doğan bir şarkıyı teflerin eşliğinde söylemeye başladılar:

Veda yokuşundan doğdu dolunay,
Allah'a şükretmek üzerimize farz oldu.
Ey bize gönderilen peygamber!
Boyun eğmemiz gereken bir emirle geldin bize.

Kûba'da bekleşen bütün Müslüman erkekler Resûlullah'a doğru koşmaya başladılar. Bir kısmı hayvanlarının sırtında, bir kısmı yayaydı. Herkes, diğerinden daha önce Resûlullah'a ulaşmak, O'nu herkesten önce görmek, O'nunla konuşmak istiyordu. Önce hareket eden birkaç genç, hızla koşup Resûlullah'ın yanına vardılar. Hava çok sıcak olduğu için yolcular mola vermişler, bir ağacın gölgesinde oturuyorlardı. Resûlullah'ın yanına herkesten önce varanlar son derece sevinçliydiler, fakat aynı zamanda da şaşırmış bir haldeydiler. Yolcuların yanına varınca soru soran gözlerle birbirlerine bakıştılar. Ağacın altında iki kişi oturuyordu ve bunlardan hangisinin Resûlullah olduğunu bilmiyorlardı. İçlerinden hiç birisi daha önce Resûlullah'ı görmemişti. Acaba bu iki kişiden hangisi Resûlullah idi? Bunu soramadılar. *'Resûlullah hanginiz?'* diyemediler. Sevinç içerisinde, ağacın altında dinlenen yolculara yaklaşırlarken, *'Ey Allah'ın Resûlü! Hoş geldin. Sefalar getirdin!'* demekten başka bir şey yapamadılar. Kûbalı gençler merakla iki yolcuyla da konuşmaya başladılar. Hallerini, hatırlarını sordular. Fakat bu sırada sorularına cevap arıyor, Resûlullah'ın yolculardan hangisi olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. Bir ara yolculardan birisi ayağa kalkarak, diğerine ağaç dallarıyla gölgelik yapmaya çalıştı. İşte şimdi tanımışlardı, Resûlullah oturandı. Zaten o sırada Mekkeli Müslümanlardan ve Resûlullah'ı görmüş, konuşmuş Medineli Müslümanlardan bazıları da geldiler. Herkes sevinç içerisindeydi. Birbirlerine sarılıyor *'Müjdeler bize ki bu mutlu günü gördük'* diyorlardı. Mutluluktan göz yaşı döken, mutluluğun coşkusundan nefesi kesilen, sevincinden ne diyeceğini ve ne yapacağını bilemeyen bir topluluk halinde Resûlullah'ın etrafını sardılar.

Resûlullah, kendisini karşılamak için Kûba'dan koşup gelen Müslümanlarla bir süre konuşup, sohbet etti. Durumlarını sordu. Sonra kalkıp devesine bindi. Kûba'ya gitmek üzere hareket etti. Kûba'ya gelince, Medine'nin eşrafından Evs'li Gülsüm b. Hidm'in davetini kabul ederek, onun evine yerleşti. Daha önce hicret eden Müslümanlardan Ebû Ubeyde b. Cerrah, Mikdad b. Amr, Habbab b. Eret, Süheyl b. Beyzâ, Safvan b. Beyzâ, Iyaz b. Zübeyr, Vehb b. Sa'd, Mâ'mer b. Ebî Serh,

Amr b. Ebî Amr, Umeyr b. Avf, Abdullah b. Mahreme de Gülsüm b. Hidm'in evinde kalıyorlardı. Resûlullah, ev sahibi ve diğer Müslümanlarla bir süre konuştu. Hâl ve durumlarının nasıl olduklarını sordu. Bir ara dikkatli bir şekilde çevresindeki kalabalığa bakındı. Özellikle birisini aradığı belliydi. Es'ad b. Zürâre'yi göremediğini, nerede olduğunu sordu. Kûba'lı olan Es'ad, kalabalık arasında yoktu.

Resûlullah, İkinci Akabe biatı sırasında on iki kişiyi Medine'deki Müslümanların işlerini yürütmek, yönetimlerini üstlenmek için seçip görevlendirmiş, Es'ad b. Zürâre'yi de bu kimselerin sorumlusu olarak tayin etmişti. Resûlullah, Es'ad b. Zürâre ile görüşerek Medine'deki Müslümanların durumlarını öğrenmek istiyordu. Fakat Es'ad görünürde yoktu. Onun, Gülsüm b. Hidm'in evine gelemediği söylendi. Resûlullah, bunun sebebini sorduğunda, Hazreçli olan Es'ad b. Zürâre'nin, Evslilerle İslâm öncesinden gelen bir kan davasına sahip olduğu, bu nedenle Evslilerin mahallelerine giremediği bildirildi. Anlaşılıyordu ki, Müslüman olan Hazreçliler ile Evsliler arasındaki çekişme ve fiilî kavgalar her ne kadar sona ermişse de; geleneksel ayrılık ve korkular hâlâ devam ediyordu. Hâlâ Müslüman Hazreçliler ve Evsliler bir araya gelmekten kaçınıyor, birbirlerinin bölgelerine girmeye çekiniyorlardı.

Resûlullah'ı görmek isteyen, üstelik O'nun tarafından sorulduğunu duyan Es'ad b. Zürâre akşam olunca başını örtüp, tanınmayacak bir kıyafetle Resûlullah'ın yanına geldi. İslâm öncesi kırgınlıkların kalplerde yaşamaya devam ettiğini, bu nedenle tedbir alarak gizlice gelmek zorunda kaldığını, kendisine bir zarar gelmesinden korktuğunu söyledi. Bu problemin bir an önce çözülmesi gerekiyordu. Elbette ki kalplerdeki kin ve düşmanlıkları bir anda yok etmek zordur. Ancak buna rağmen birşeyler yapıp öncelikle ve hemen Es'ad b. Zürâre'nin probleminin çözülmesi gerekiyordu. Bu ise himaye ile gerçekleşebilirdi. Resûlullah, Müslümanlardan güçlü bir ailenin Es'ad b. Zürâre'yi himayesine almasını, Es'ad'ın çekinmeden her mahalleye gidebilir duruma gelmesini istedi. Müslümanlardan bazıları *'Ey Allah'ın Resûlü! Onu sen himayene al'* dediler. Bu isabetli bir teklifti. Resûlullah teklifi kabul etti ve Esad b. Zürâre'yi himayesine aldığını ilan etti. Es'ad b. Zürâre o günden sonra Evslilerin mahallelerine korkmadan girdi. Hiç kimse, Resûlullah'ın himayesindeki bir kişiye kin ve düşmanlıkla bakmadı; hakkında bir kötülük düşünmedi.

Resûlullah Kûba'da on iki gün kaldı.* Bu süre içerisinde Medine'nin diğer yer-

* Resûlullah'ın Kuba'da kalış süresiyle ilgili rivayetlerde farklı sayılar yer almaktadır. Ağırlıklı görüş, Kûba'da ondört gün kaldığıdır. Ancak bu görüş, diğer bazı bilgilerle bir arada düşünüldüğünde yanlıştır. Şöyle ki; Resûlullah'ın Pazartesi günü Kuba'ya geldiği, ilk Cuma namazını Kûba'da kıldığı ve yine bir başka Cuma günü Kûba'dan ayrıldığı, bu yolculuğu sırasında ikinci cuma namazını Kûba ile Medine arasındaki bir yerde kıldığı kesin olarak bilinmektedir. Buna göre Resûlullah Kûba'da on iki gün kalmış olmalıdır.

leşim merkezlerindeki Müslümanlar kendisini görmek ve konuşmak için sıklıkla Kûba'ya gelip-gittiler. Resûlullah, Gülsüm b. Hidm'in evinde kalıyor, ama ziyaretçileriyle Sa'd b. Hayseme'nin evinde görüşüyordu. Çünkü, Sa'd b. Hayseme bekârdı ve evi genişti. Onun evindeki görüşmeler ve kalabalıklar hiç kimseyi rahatsız etmiyordu. Halbuki Gülsüm b. Hidm'in evi kalabalıktı. Kalabalığın daha da artması nedeniyle kadınlar ve çocuklar rahatsız olabilirlerdi. Resûlullah bu tercihiyle, her şartta insanların durumlarını gözetmede ayrıntılara ne kadar dikkat ettiğini bir kez daha göstermiş oldu.

Resûlullah Kûba'da kaldığı süre içerisinde Müslümanların arasındaki bazı problemleri çözdü, aralarındaki kardeşlik bağını güçlendirdi. Kûba'daki Müslümanların eskiden beri cemaatle namaz kıldıkları Gülsüm b. Hidm'e ait bir düzlüğü duvarla çevirtip, bir kısmının da üstünü de örttürerek İslâm'ın ilk mescidini inşa etti. Kendisi de bu inşa işinde fiilen çalıştı. Esasen, Mekke yıllarında, Ammar b. Yâsir ve Ebû Bekir evlerinin bir kısmını sadece namaz kılmaya tahsis ederek, bir tür mescit inşa etmişlerdi. Fakat bu mekanlar şahsa aitti ve Mekke'deki müşriklerin zorbalıkları nedeniyle Müslümanlar cemaat halinde namaz kılamıyorlardı. Dolayısıyla o iki mekan hiçbir zaman gerçek bir mescit niteliğine sahip olamamıştı. Resûlullah, imamlığını yaptığı ilk Cuma namazını Kûba'daki mescitte kıldırdı. Böylelikle, hicretten önce Medine'deki Müslümanlar tarafından kılınmaya başlanan Cuma namazı, müşriklerin saldırılarından korkmadan toplanabilecekleri bir yere taşındıkları için artık Mekkeli Müslümanlar tarafından da kılınmaya başlanmış oldu. Resûlullah, kıldırdığı bu ilk Cuma namazının hutbesinde Müslümanlara bazı hatırlatmalarda bulundu. Bazı istek ve tavsiyelerini dile getirdi. Özellikle Medineli Müslümanların (Ensar'ın), Mekke'den hicret etmiş ve hepsi de yoksullaşmış Müslümanlara yardımcı olmalarını, malları konusunda cimrilik etmemelerini istedi.

Süheyb b. Sinan hicrete geç karar verenlerdendi. Hicret etmek için Mekke'den ayrılacağı sırada bir grup müşrik tarafından yakalanmıştı. Süheyb, kendisini yakalayan müşriklere sahip olduğu bütün mal varlığını vererek hicretine izin alabilmiş ve Kûba'da ikamet eden Resûlullah'a yetişmeyi başarmıştı. Süheyb, aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu bir grup Müslüman'la birlikte hurma yemek üzereyken Resûlullah'ın yanına geldi. Resûlullah, Süheyb'i görünce sevindi. Hemen yerinden kalkıp Süheyb'e sarıldı. Bütün malını vererek hicretine izin alması nedeniyle '*Süheyb kazandı! Süheyb kazandı! Süheyb kârlı bir ticaret yaptı ve bu ticaretten kârlı çıktı*'[1] dedi. Elinden tutup Süheyb'i yanına oturttu. Durumunu sordu. Süheyb yolculuk sırasında gözlerinden rahatsızlandığını, çok iyi göremediğini söyledi. Süheyb bir yandan Resûlullah'la konuşurken, bir yandan da önündeki kapta bulunan hurmalara bakıyordu. Çünkü çok acıkmıştı. Resûlullah'ın hurma yemesini söylemesi üzerine, adeta hücum edercesine eli hurma yığınına gidip-gelmeye baş-

ladı. Hurmaları peş peşe ağzına atıyordu. Fakat hurmaların en iyisini, tazesini seçiyordu. Herkes durup Süheyb'i seyretmeye başladı. Süheyb'in hurmaları seçip, peş peşe ağzına atmasını seyreden Hz. Ömer gülümseyerek *'Ey Allah'ın Resûlü! Süheyb hem gözünden rahatsız olduğunu, iyi göremediğini söylüyor, hem de hurmaların en iyisini bulup yiyor. Bu nasıl bir iş!'* dedi. Süheyb sitemi duymuştu. Resûlullah'a bakarak *'Ey Allah'ın Resûlü! Ömer doğru söylüyor. Gözüm gerçekten ağrıyor. Ama, ikisi de ağrımıyor. Ben daha iyi gören gözümle hurmaları seçip alıyorum'* dedi. Resûlullah gülümsedi, Süheyb'e devam etmesini söyledi.[2] Bu sırada vahyolunan bir ayette Süheyb'in hicreti konu edilerek, o ve onunla aynı durumda olanlar övüldüler: *'İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini ve malını feda eder. Allah kullarına şefkatlidir' (Bakara, 2:207).*

Resûlullah, Mekke'den ayrılırken, müşrikleri aldatarak oyalayıp vakit kazanmak için Ali'yi yatağına yatırmış ve yanında bulunan Mekkelilere ait bazı emanetleri ertesi gün sahiplerine iade etmesini söylemişti. Ayrıca, işini bitirdikten sonra hemen yola çıkmasını ve kendisine yetişmesini de söylemişti. Ali söylenenleri aynen yapıp, emanetleri sahiplerine teslim edince Mekke'den ayrıldı. Zorluklarla dolu, yorucu bir yolculuğu takiben Kûba'ya gelebildi. Ali, Resûlullah'a yetişmiş ve Kûba'ya gelmişti fakat yolculuğu çok zor şartlarda geçtiği için yorgundu, ayakları yaralanmıştı. Kûba'ya gelir gelmez yorgunluktan yığılıp kaldı. Bir adım dahi atacak hali yoktu. Resûlullah'a, Ali'nin Kûba'ya geldiği, ancak ayakları yaralı ve çok yorgun olduğu için yerinden kalkamadığı bildirildi. Resûlullah, Ali'nin geldiğini duyunca sevindi. Hemen kalkıp onun bulunduğu eve gitti. Ayakları kanlar içinde, yorgunluktan kıpırdayamaz hale gelmiş Ali'yi görünce duygulandı. Ona sarıldı. Yanına oturup ayaklarını kucağına alarak sıvazladı ve dua etti. Bu sırada gözlerinden yaşlar akıyordu.

Kûba, Müslümanlar için Mekke'yle kıyaslanamayacak oranda güvenilir bir yerdi. Müşrikler ve Yahudiler çoktu, ama İslâm'a ve Müslümanlara açıkça düşmanlık yapan hiç kimse yoktu. Fakat buna rağmen, başta Resûlullah olmak üzere tüm Müslümanlar, o zamana kadar bildikleri ve davranışlarına alıştıkları Mekke müşriklerinden daha farklı bir düşman tipiyle ilk defa Kûba'da karşılaştılar. Bunlar münafıklardı. Münafıklar, Islâm'a ve Müslümanlara yönelik kinlerini, düşmanlıklarını açığa vuramayan ve Müslüman görünme ihtiyacı hisseden kimselerdi. Fırsatını buldukça düşmanlıklarının gerektirdiği şekilde davranmaktan geri kalmıyorlardı. Düşmanca girişimlerden birisini Resûlullah'ın Kûba'da kaldığı günlerde gerçekleştirdiler. Gecenin karanlığı çökünce, eteklerine topladıkları taşlarla Resûlullah'ın kaldığı evi taşladılar. Amaçları Resûlullah'ı korkutup kaçırmaktı.

Resûlullah Kûba'da kalıyordu ama amacı ovanın merkezindeki Cevf ismiyle anılan bölgeye yerleşmekti. Böylelikle ovadaki tüm yerleşim merkezine eşit mesafede ikamet ediyor olacaktı. Resûlullah, Kûba'daki işlerini bitirdikten sonra, Nec-

car oğullarından bir grup gencin eşliğinde, yol arkadaşı Ebû Bekir'le birlikte Cevf bölgesine hareket etti. Yol uzun sayılmazdı. Yolculuğu sırasında, evi yol üzerinde bulunan Abdullah b. Ubeyy'i ziyaret etmek istedi. Medine'nin eşrafından olan Abdullah b. Ubeyy, bazı Medineliler Müslüman oldukları ve Resûlullah'ı Medine'ye davet ettikleri günlerde, Medine'nin kralı ilan edilmek üzereydi. Hatta, Yahudi bir kuyumcuya krallık tacı bile sipariş edilmişti. Ama İslâm'ın Medine'de taraftar bulması ve Resûlullah'ın Medine'ye hicret etmesi Abdullah b. Ubeyy'in hayallerini sona erdirmişti. Yakın zaman öncesine kadar Medine'nin en itibarlı kişisiyken, artık kapısına gelen, krallığını kabul ettiğini bildiren kimse yoktu. Herkes Resûlullah'ın yanında yer alıyordu. Bu nedenle Abdullah b. Ubeyy, hayallerinin gerçekleşmesine engel olan Resûlullah'a karşı kin ve düşmanlıkla doluydu. Fakat düşmanlığını açığa vurmasının kendisine zarardan başka bir şey getirmeyeceğini de biliyordu. Zira, adamlarının çoğu Müslüman olmuş ve Resûlullah'a bağlanmışlardı. Resûlullah, Abdullah b. Ubeyy'in kendisine kızgın olduğunu, kalbinin öfkeyle dolup taştığını biliyor; fakat onun bu öfkesine hak veriyordu. Bu nedenle de Abdullah b. Ubeyy'i ziyaret ederek öfkesini dindirmek ve bu ziyaretiyle onun Medineliler gözünde tamamen kaybolmak üzere olan itibarını devam ettirmek arzusundaydı. Resûlullah, Abdullah b. Ubeyy'in evine yaklaştı, ama hiçte hoş olmayan bir şekilde karşılandı. Ukala bir tavırla kapıyı açan Abdullah b. Ubeyy, Resûlullah'a, niçin geldiğini ve ne istediğini sordu. Resûlullah'ın, ziyaret amaçlı geldiğini söylemesi üzerine; '*Sen, seni davet edenlere git ve onların evinde otur*' diyerek evine girip, kapıyı kapadı. Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Ubeyy'in kabalığının Resûlullah'ı üzmesinden ve bu davranışın tüm Medineliler tarafından paylaşıldığı düşüncesine kapılmasından çekindiği için durumu açıklamak ihtiyacı hissederek; '*Ey Allah'ın Resûlü! Onun bu davranışına üzülme. Sen bize geldiğin zaman o krallık hayalleri kuruyordu. Hazreç oğulları onu kendilerine kral seçeceklerdi. İşte şurası benim evim, evimi şereflendir. Benim misafirim ol*' dedi. Resûlullah, Sa'd b. Ubâde'nin teklifine teşekkürle karşılık verdi ve yoluna devam etti.

O gün cuma idi. Kûba'dan Cevf'e yolculuk sırasında öğle vakti oldu. Resûlullah, Ranuna denilen yere gelince yanındaki Müslümanlarla cuma namazı kıldı. Daha sonraları burada bir mescid inşa edildi ve '*Mescid-i Atika*' veya '*Mescid-i Cuma*' ismiyle anılan bu mesciddeki hutbesinde sayısı yüz civarında olan cemaate Islâm'dan bahsetti ve hareketleri konusunda uyarıp bazı nasihatlarda bulundu. Hutbesi şöyleydi:*

* Bu hutbe, içeriği aynı olmak üzere kaynaklarda çok farklı uzunluklarda ve biçimlerde rivayet edilmektedir. Burada mevcut rivayetler dikkate alınarak ortak bir metin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım ister, O'ndan mağfiret ve hidayet dilerim. O'na iman ederim. O'na nankörlük etmem. Düşmanlığım O'na nankörlük edenedir. Allah'tan başka ilâh bulunmadığına, tek olduğuna, ortaksız olduğuna, Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna, Muhammed'i hidayet, hak din, nur ve öğüt ile gönderdiğine şahitlik ederim.

Ey insanlar! O Allah ki, peygamberlerin arasının açıldığı, ilmin azaldığı, insanların sapkınlığa düştüğü bir zamanda kulunu, tam bir hidayet, tam bir nur ve en güzel öğüt olan Kur'an ile gönderdi.

Ey insanlar! Sözlerin en güzeli Allah'ın kitabının sözleridir. Allah kimin kalbini Kur'an'la süsler ve onu küfürden sonra İslâm'a mensup kılarsa; o da Kur'an'ın sözlerini insanların sözlerine tercih ederse; işte o kimse felaha erer; kurtulanlardan olur. Allah'a ve Resûlü'ne uyan doğru yolu bulmuştur. Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelen de azgınlık ve taşkınlığa saplanmış, sapıklığa düşmüştür. Allah'ın sizi sakındırdığı şeylerden sakının. Bundan daha üstün bir hatırlatma ve bundan daha değerli bir nasihat yoktur.

Ey insanlar! Sadece Allah'a ibadet edin; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. O'ndan sakınılması gerektiği gibi sakının. Allah'ı sevin, Allah'ın sevdiğini sevin. Allah'ın kitabından usanmayın; O'nun zikrinden kalbinize darlık gelmesin. O'nun kitabı, yaratılan her şeyin üstününü seçip ifade eder; amellerin hayırlısını, kulların seçkinlerini, kıssaların iyisini anlatır. Haram ve helâlleri bildirir. Güzel sözlerinizle Allah'ın söylediklerini tasdik edin ve söyleyin. Allah'ın ihsan ettiği rahmet ve sevgiyle birbirlerinize karşı muhabbetli olun.

Ey insanlar! Allah'tan başkasında kuvvet ve kudret yoktur. Allah'ın düşmanlarına düşman olun. O'nun yolunda gereği gibi cihad edin.

Ey insanlar! Kendinizi ahirete hazırlayın. Ahiret azığınızı kendinizden önce gönderin ki oraya gittiğiniz zaman hazır bulabilesiniz. Şunu bilin ki hepiniz öleceksiniz ve malınız sahipsiz, sürüleriniz çobansız kalacak. Rabbiniz size *'Benim elçim size gerekli şeyleri bildirmedi mi? Ben sana mal verdim, ihsan da bulundum. Sen bunlardan kendine ahiret payını ayırdın mı?'* diye soracak. Eğer azığınızı önceden göndermemişseniz sağınıza bakacaksınız, solunuza bakacaksınız ve cehennemden başka bir şey göremeyeceksiniz. Öyle ise yarım hurma ile de olsa, kendinizi cehennemden uzak tutun. Gücü yeten hayır işlemeyi ertelemesin. Onu bulamayan da güzel sözle kendisini cehennemden korusun.

Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun.[3]

Resûlullah namaz sonrasında Cevf'e olan yolculuğuna devam etti. O'nun Kûba'dan ayrıldığını duyan herkes yollardaydı. Cevf'de yaklaşık beş yüz kişiden oluşan bir kalabalık tarafından karşılandı. Herkes tarifi mümkün olmayacak bir mutluluk içerisindeydi. Herkesin yüzü gülüyor, sevinç gösterilerinde bulunuyorlardı. Enes b. Mâlik, o günün tanıklarından birisi olarak şunu söylemiştir: *'Ben, Resûlullah'ın Medine'ye geldiği günden daha güzel, daha parlak ve daha coşkulu birgün görmedim.'*[4]

Herkes mutluydu. Ama bu mutluluk kısa süre sonra bir çekişmeye dönüştü.

Her Müslüman, kutlu misafirin ev sahibi olma şerefini kimseye kaptırmamanın çabasını yürütüyordu. Fırsatını bulan kendisini Kusva'nın önüne atıyor ve: *'Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun! Bizde kuvvet ve servet var. Bizim evimizi şereflendir. Bizim misafirimiz ol'* diyordu. Resûlullah ise, bütün bu isteklere, bu misafirperverlik yarışına: *'Allah onları size hayırlı etsin; mübarek kılsın'* diyerek dua ediyordu. O, her kimin evini seçerse, diğerlerinin üzüleceğini, kendilerinin tercih edilmediği gibi yanlış bir kanaate sahip olacağını biliyordu. Çözümü devesi Kusva'ya bıraktı. Nasıl olsa bir hayvanın tercihine kimse itiraz etmez ve küsmezdi. Kusva her nerede çökerse orada kalacağını, oranın sahibine misafir olacağını söyledi. Artık bütün gözler Kusva'daydı. Müslüman olan Cevfli herkes Kusva'nın kendi evlerinin avlusunda, kendi bahçelerinde çökmesi için dualar ediyordu. Serbest bırakılan Kusva bir süre gezinip sonra bir bahçeye gelince durdu ve çöktü. Bir anda sevinç çığlıkları ile üzüntü ifadeleri birbirine karıştı. Bazıları kutlu misafirlerine ev sahipliği yapamamanın üzüntüsüyle kahrolurken, Neccar oğulları sevinçlerinden ne yapacaklarını şaşırmış bir hâlde birbirlerine sarıldılar. Bu arada, kimseye çaktırmadan Kusva'yı tekmeleyenler vardı. Olurdu ki, Kusva kalkar da, belki de kendi bahçesinde veya evinin önünde çökerdi. Fakat bir kez çöken Kusva yerinden kalkmadı. Kusva'nın çöktüğü yer Neccar oğullarına ait olduğu için Resûlullah, Neccar oğullarından birisinin evinde kalacağını bildirdi. Bu sefer de Neccar oğullarının arasında misafirlerini paylaşamamanın itişmeleri-kakışmaları görüldü. Sonunda kura çekildi ve kura Ebû Eyyûb el-Ensarî'ye çıktı. Ebû Eyyûb yedi ay süreyle kutlu misafirinin ev sahipliğini yapma şerefine sahip oldu.

Resûlullah, Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin evine giderken bir grup kız çocuğu etrafını sardı. Sevinçliydiler. Ellerindeki tefleri çalarak; *'Neccar oğullarının kızlarıyız biz! Ne hoştur komşuluğu Muhammed'in!'* diye şarkı söylüyorlardı. Resûlullah durdu ve; *'Beni seviyor musunuz?'* diye sordu. Çocuklar hep bir ağızdan; *'Ey Allah'ın Resûlü! Seni çok seviyoruz'* diye bağırdılar. Resûlullah yürekten gelen bu sözlere sevindi ve; *'Vallahi ben de sizleri seviyorum'*[5] dedi. Sonra eve girdi.

Ebû Eyyûb için, Resûlullah'a ev sahipliği yapmak, ifadesi mümkünsüz bir mutluluk, değeri tahmin edilemeyecek bir şerefti. Herkesin gıpta ettiği, kıskandığı birisi olmuştu. İnsanların en kutlusuna ev sahipliği yapmanın mutluluğunu, sonsuz şerefini hayatı boyunca doyasıya yaşadı. Fakat, iki katlı evinin alt katına kendi isteğiyle yerleşen Resûlullah'ın üstünde yaşıyor olmaktan rahatsızlık duyuyordu. Resûlullah kabul etmek istemediği halde, zorlada olsa kendisi alt kata geçip, Resûlullah'ı üst kata çıkardı. Artık daha da mutluydu. Resûlullah'ı evlerinde misafir etme şerefini kaçırdıkları için üzülen diğer Müslümanlar ise, O'na hizmet şerefinden pay alma yarışına giriştiler. O'nun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlar, en güzel yemeklerini O'na sunuyorlardı. Resûlullah ise kendisine gelen bu yiyecekleri her seferinde yoksul Müslümanlarla paylaşıyordu.

Ebû Eyyûb, evinde kaldığı yedi ay içerisinde Resûlullah'ı daha yakından tanıdı. Tanıdıkça daha da çok sevdi. O'na her geçen gün daha derin bir sevgi ve saygı ile bağlandı. O'nu yakından tanıyan bir Medineli olduğu için, Medineli diğer Müslümanlar, kendisinden hep Resûlullah'ı soruyor, o da büyük bir mutlulukla kutlu misafirini dostlarına, komşularına anlatıyordu. Kendisine, Resûlullah'ın zor beğenen, kaprisli birisi olup olmadığı soruluyordu. Zira O'nu herhangi birisi olarak değil, Medine'nin kralı olarak görüyorlardı. Kanaatlerince kralların sahip olduğu gurur ve kapris az da olsa O'nda da olmalıydı. Fakat Ebû Eyyûb'dan aldıkları cevap kanaatlerini desteklemiyordu. Ebû Eyyûb, O'nun çok mütevazı birisi olduğunu söylüyordu. Bu sefer; *'O'nun sevmediği yemekler neler? Hangi yemekleri daha çok seviyor?'* diye soruyorlardı. Bu sorularına aldıkları cevap, umdukları ama hâlâ düşüncelerinde bir peygamberi bir kraldan ayıracak kriterler netleşmediği için beklemedikleri bir cevaptı: *'O yemek ayırmıyor. Hiçbir yiyeceği beğenmezlik yapmıyor. Kendisine ne takdim edersek onu yiyor. Kendisi için özel bir istekte bulunmuyor. Fakat sanki keşkeği biraz daha fazla seviyor gibi.'*[6] Ebû Eyyûb, bir başka seferinde de aynı nitelikte soruya, Resûlullah'ın soğan ve sarımsak yemekten kaçındığını ve bunun gerekçesini ise; *'Ben insanlarla konuşan bir kişiyim. Bunların kokusu nedeniyle insanları rahatsız etmekten çekinirim'*[7] diyerek açıkladığını söyledi.

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/228, 229; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/182, 183.
2- Hakim, *Müstedrek*, III/399
3- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, II/255, 256; Ibn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/259; Kurtubî, *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII/98.
4- Ibn Sa'd, *Tabakat*, I/ 233, 234; Hakim, *Müstedrek*, III/12.
5- İbn Mace, *Nikah* 21.
6- Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/ 267.
7- Ahmed, *Müsned*, IV/462.

Hicret

> Bilin ki, ben Allah'a inanmayan ve ahiret gerçeğini tanımaktan ısrarla kaçınan bir toplumun hayat tarzını terk ettim. Hz. Yusuf (Yusuf sûresi, 12:37)
> Sizden de, Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime yöneliyorum. Hz. İbrahim (Meryem sûresi, 19:48)
> İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, gafûr ve rahîmdir. (Bakara sûresi, 2:218)

Hicret denilince, daha çok, müminlerin Mekke'den Medine'ye veya daha önce Habeşistan'a göç etmeleri akla gelir. Bunlar en yaygın şekilde bilinen ve '*hicret*'in anlamını '*mekansal yer değişikliği*' ile sınırlayan risâlet sürecindeki bazı önemli göç olaylarıdır. Hicret günümüzde çoğunlukla '*mekansal yer değişikliği*' olarak bilinmesine karşılık, Kur'an '*hicret*'i daha geniş manâda kullanmış ve müminler için olmazsa-olmaz şartlar arasında saymıştır. Hicret, sözlüklerde '*terk etmek*', '*ayrılmak*', '*ilgi kesmek*' anlamlarına gelen bir terimdir. Kur'an'da ise, sözlük anlamı esas olmakla birlikte, bazı kimselerden veya şeylerden farklı veya uzak olmak ve bu farklığı veya uzaklığı sürdürmek için bilinçli bir şekilde tavır ve tutum sergilenmek anlamına gelmektedir. Bir başka söyleyişle, yanlış inanç ve davranışlardan, yanlış inanç ve davranışların sahiplerinden ve tüm bunların egemen olduğu ortamdan bilinçli bir şekilde uzak duruşu ifade etmektedir. Bu anlamıyla her mümin hicret edendir; yani muhacir olandır. Zira, mümin olabilmek ancak hicret etmekle mümkün olabilmektedir. Çünkü bir kişi, ancak, daha önce değişik nedenlerle mensubu olduğu yanlış inanç ve ortamları terk ederek mümin olabilir. Yanlış inanç ve davranışlardan, mensuplarından, ortamlardan uzak olan durumuna süreklilik kazandırarak müminliğini devam ettirebilir.

Hicretin, yanlış inançların, hayat tarzlarının ve bunların egemen olduğu ortamın terk edilmesi anlamını ifade edişiyle ilgili olmak üzere, Kur'an, geçmişte yaşamış bazı salih şahsiyetler üzerinden örnekler vermiştir. Bunlardan birisi Hz. Yu-

suf'tur. O, kaldığı evin kadınının ahlâksız teklifine yönelmek yerine, bir müminin yapması gerekeni tercih etmiş ve ahlâksızlığa meyletmektense, zindana girmeyi tercih etmiştir. Gerçekleştirdiği bir hicrettir. Bu hicretiyle o kötü kadının ahlâksız teklifini kabul ederek İblisi sevindirmek yerine, Rabbi olan yüce Allah'ın rıza ve övgüsünü tercih etmiştir. Asıl önemlisi, Hz. Yusuf'un, o ahlâksız kadının teklifini, utanmanın veya eğer kabul ederse başına bir iş açma korkusunun etkisiyle değil; Allah'ın yasağını çiğnememek, ahlâksızlık pisliğine bulaşmamak adına reddetmiş olmasıdır. Allah'ın emrine teslim olmak adına bilinçli bir tercih yapmıştır. Bu bilinçli ve kararlı tercihini ise zindan arkadaşlarına şöyle açıklamıştır: *'Bilin ki, ben Allah'a inanmayan ve ahiret gerçeğini tanımaktan ısrarla kaçınan bir toplumun hayat tarzını terk ettim' (Yusuf, 12:37).*

Hz. İbrahim'in kıssasında, hicretle ilgili önemli açıklamalar ve tüm müminler için ölçü olması gereken önemli örnekler vardır. Bunlardan birisi Hz. İbrahim ile babası arasında yaşanmıştır. Hz. İbrahim, müşrik babasının *'Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur!' (Meryem, 19:46)* teklif ve tehdidinin karşısında *'Sizden de, Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime yöneliyorum' (Meryem, 19:48)* cevabını verir. Bu baba-evlat ilişkisinin dayanak kılınarak yapılan yanlışa uyma çağrısına karşı verilen ve bilinçli tercihi ifade eden bir cevaptır. Baba-evlat bağının, hakikati terk edip yanlışa yönelmenin gerekçesi olamayacağını ifade eden bir açıklamadır. Buna rağmen hâlâ soy bağı gündeme getirilir ve buna layık davranmamakla suçlanırsa, o bağı da önemsemediğini açıkça ifade eden bir reddiyedir. Ayrıca, Hz. İbrahim, şirk inancının egemen olduğu bir toplumda yanlış inancı ve hayat tarzını değiştirip hakikati egemen kılma mücadelesinde bir yığın engellerle karşılaşınca; yanlışlıklarını fark etmek ve durumlarını düzeltmek yerine zorbalıklarını devreye sokarak durumlarını sürdüren ve bununla da kalmayıp mevcut inanca ve yapıya uyumlu olma çağrıları yapanlara, *'Ben Rabbime hicret ediyorum. Şüphesiz O, mutlak güç ve hikmet sahibidir' (Ankebut, 28:26)* cevabını vermiştir. Bu cevabıyla da Rabbi olan yüce Allah'ın istediği, emrettiği gibi olmaya devam edeceğini, hiçbir şekilde bu durumunda bir değişikliğe gitmeyeceğini, hakikat konusunda tavizkâr olmadığını ve olmayacağını ifade etmiştir. Yine aynı şekilde, müşriklerin *'bizden ol, bizimle ol'* davetlerine karşı yanındaki müminlerle birlikte şu cevabı vermiştir: *'Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir' (Mümtehine, 60:4).* Burada önemli bir hatırlatma ise, Hz. İbrahim ve yanındaki müminlerin bu cevaplarını vahyi ile bildiren yüce Allah'ın *'İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki...' (Mümtehine, 60:4)* demesidir. Sonuçta, Hz. İbrahim ve yanındaki müminler sadece inanç ve ha-

yat tarzıyla değil, inanç ve hayat tarzları tehdit edildiği, gereği gibi olmaları engellendiği için coğrafi olarak da yanlışlardan ve yanlışın adamlarından uzaklaşarak, başka bir yere hicret etmişlerdir.

Kur'an'ın konuyla ilgili olmak üzere anlattığı örneklerden bir diğeri de *'mağara arkadaşları'* olan *'yiğit'* gençlerle ilgilidir. Yüce Allah'a iman ettikleri ve bu nedenle hidayetleri artırılan (Kehf, 18:13) bu *'yiğit'* gençler, iman ederek müşrik toplumlarının inanç ve hayat tarzlarını terk ettikleri zaman, bir yığın teklif ve tehditle karşılaşırlar. Teklifler tekrar şirk inancına ve şirkin şekillendirdiği hayat tarzına dönmeleriyle ilgilidir. Eğer bunu yapmayacak olurlarsa *'zorla değiştirilecekler'* veya taşlanarak öldürüleceklerdir (Kehf, 18: 20). Fakat bir kez inanç ve hayat tarzlarıyla toplumlarındaki şirkten ve cahiliyeden *'hicret'* eden bu yiğit gençler, hiçbir şekilde sunulan tekliflere meyletmez veya tehditler nedeniyle durumlarında sapmaya neden olacak bir değişime iltifat etmezler. Allah'ın *'yiğit'* övgüsüne uygun bir tutum ve davranışla *'Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına yalvarıp, yakarmayız. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz' (Kehf, 18:14)* derler. Fakat zorluk ve zorbalıklar artar, sıkıntılar tahammül güçlerini aşar ve işte o zaman anlarlar ki şirkten ve mensuplarından mekan olarak da ayrılmaları gerekmektedir. Bunu, kendi aralarındaki bir konuşmada şöyle dile getirirler: *'Madem ki onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştık, o hâlde mağaraya sığınalım ki, Rabbimiz bize rahmetini yaysın ve işimizde bizim için fayda ve kolaylık sağlasın' (Kehf, 18:14)*. İçinde bulundukları olumsuz şartlar nedeniyle, gözlerden uzak bir mağarayı hicret edebilecekleri uygun bir yer olarak görürler ve mağaraya sığınırlar. Allah ise onların *'Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!' (Kehf, 18:10)* dualarını kabul eder ve onların sadece bir anlık hicretlerini tamama erdirir; o *'yiğitleri'* müşriklerin her türlü yanlışlarından ve zorbalıklarından kurtarır: *'Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (yüzyıllarca uykuya daldırdık)' (Kehf, 18:11)*.

Bütün bunlar, risâletin Mekke yıllarında vahiyle bildirilen ve örnek alınması istenen kıssalar ve gereği yerine getirilmesi istenen emirlerdi. İlk ayetlerden itibaren anlatılan ve emredilen ilke ve ölçülerdi. Zaten, risâlet süreci de, Resûlullah'ın şahsında, öncelikle şirkin her türlü pisliğinden uzaklaşıp yegâne rabb olan Allah'a iman ile başlamıştı. Müddessir sûresinde, risâletin daha ilk gününde *'Pis şeylerden uzak dur' (Müddessir, 74:5)* emri ile uygulamaya dönüşmeyen doğru inancın bir kıymet ifade etmediği bildirildiği gibi, yanlış hayat tarzından uzak durmak/hicret etmek gerektiği de açıklanmıştı. Yine aynı günlerde, risâletin ilk günlerinde vahyolunan bir başka ayette ise şirkin *'pis'*liklerinin egemen olduğu ortamlardan uzak durulması gerektiği bildirilmişti: *'Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O'na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O'nun hi-*

mayesine sığın. Onların (müşriklerin) söylediklerine katlan ve onlardan uygun şekilde ayrıl/uzak dur' (Müzzemmil, 13:8-10).

Müminler, Mekke döneminde, iman ve hayat tarzlarıyla, yaşadıkları ortamlarla şirkten, müşriklerden ve şirkin belirlediği hayat tarzlarından ayrılıp, hicret etmişlerdi. İnanç ve hayat tarzıyla hicretlerinin tehlikeye girdiği, zorla, zorbalıkla ayrılıkları yok edilmeye ve tekrar şirke, şirkin belirlediği hayat tarzına dönmeye çağrıldıkları ve zorluklar tahammül güçlerinin aşma noktasına yaklaştığı zaman hicretin bir başka aşamasını da gerçekleştirip Medine'ye göç ettiler. Bunlar da gösteriyordu ki, inanç ve hayat tarzında hicret etmeden fiziksel hicret olmaz. Fiziksel hicret, ilk iki hicretin yeterli olmayıp, '*pislik*'lerden tamamıyla kurtulunamadığı durumda devreye girmesi gereken bir aşamayı temsil etmektedir.

Esasen, coğrafi göç biçiminde gerçekleşen hicret, bir yeniden yapılanmadan, olumsuz şartların hakim olduğu ortamdan sıyrılıp güç toplama sürecine geçişten başka bir şey değildir. En zor şartlarda Mekke'de yaşayan müminler Medine'ye hicret ederek hem olumsuz şartlardan kurtulmuşlar ve hem de bu arada kötülüğün, şirkin yurdunu fethedecek güç birikimini sağlayıp, sonun da küfrün saltanatını sona erdirmişlerdi. Ancak, Medine'ye hicret örneğinde olduğu gibi, müminlerin bu tür durumlarda hicret edip etmeme hakları yoktur. Orada bireysel kararlar terk edilir ve verilen toplu karara uyulur. Zira, hicret edip mekan ayrılığını gerçekleştirmemek, inanç ve hayat tarzıyla ayrılığı gerçekleştirmemiş olmak veya gerçekleştirilen ayrılığın iptaline razı olmak anlamlarına gelir. Bu nedenle Müslümanlar Resûlullah'ın '*hicret edin*' talimatına tereddüt etmeden uydular; hatta çocuklarını, eşlerini ve mal varlıklarını Mekke'de bırakarak hicret ettiler. Böylesi bir durumda bireysel tercihlerde bulunmak ve hicret etmemeye açık kapı bırakmak hicretin amacıyla; imanla çelişirdi. Madem ki fiziksel hicretin gereklerinden birisi ve en önemlisi imanı ve gerektirdiği hayat tarzını korumaktır, o hâlde fiziksel hicret gerektiği zaman bu gerçekleştirilir; gerçekleştirilmek zorundadır. Bu bir ayette şöyle açıklanmıştır: *'Bir mazeretleri olmaksızın mücadeleden kaçınan müminler ile Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla çaba gösterenler bir olamaz. Allah, mallarıyla ve canlarıyla üstün çaba gösterenleri, mücadeleden kaçınanlardan daha üstün bir mertebeye yüceltmiştir. Gerçi Allah tüm müminlere, sonuçta güzellik vaat etmiş olmasına rağmen, yolunda çaba gösterenleri büyük bir mükafat vaat ederek, mücadeleden kaçınanlardan üstün kılmıştır. Kendi katından onlara büyük mertebeler, bağış ve rahmet vermiştir. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Melekler, imanlarının gereğine aykırı davranarak hicret etmeyip, kâfir ve müşrikler arasında yaşamayı tercih eden kimselere, canlarını alırken sorarlar: 'Ne işte bulundunuz?' Onlar: 'Biz yeryüzünde çok güçsüzdük' derler. Melekler: 'Allah'ın arzı, sizin kötülük diyarını terk etmenize yetecek kadar geniş değil miydi?' derler. Böylelerinin varış yeri cehennemdir. Ne kötü bir gidiş yeridir orası. Ama hiçbir gücü olmayan ve kendileri göç*

için yol bulamayan, gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç. Allah onların günahlarını bağışlayabilir. Çünkü Allah günahları silen ve çok bağışlayıcıdır' (Nisa, 4:95-99).

Mekansal hicret, diğer tüm özelliklerinin yanı sıra bir güç toplama, örgütlenip bütünleşme amacına da sahip olduğu için, müminlerin fiziksel hicret gerektiği zaman bunun gereğine uymama hakları yoktur. Bütün müminler inşa edilecek ekonomik, siyasal, askerî, toplumsal güce katkıda bulunmak zorundadırlar. Bu *'Ben Müslümanım'* demenin getirdiği bir sorumluluktur. Bunu yapanlar doğruyu yapanlardır: *'İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, gafûr ve rahîmdir' (Bakara, 2:218).*

Ancak, Resûlullah'ın Medine'ye hicret talimatı vermesine rağmen, bazı Müslümanlar değişik gerekçelerle hicret etmediler. Bunlardan birisi de Cündeb b. Damre idi. Cündeb hicret etmemişti. Fakat daha sonra hicret etmeyenlerin Allah katında olumsuz durumlarından bahseden ve cehennemdeki hallerini tasvir eden ayetler (Nisa, 4:95-99) kendisine ulaşınca, yaptığı işin yanlışlığını anladı. Hatasından dönmek için oğullarına kendisini Medine'ye ulaştırmalarını istedi. Çünkü kendi başına yolculuk yapamayacak kadar hasta ve yaşlıydı. Muhtemelen bu nedenle hicretten geri kalmıştı. Oğulları babalarının bu isteğini yerine getirmek için harekete geçtiler ve bir hayvana bindirdikleri babalarını Medine'ye götürmek için yola çıktılar. Ne var ki Cündeb yolda vefat etti. Bu durum müminler için bir probleme dönüştü. Bazıları onun hicret etmediğini ve ayette eleştirilen kimselerden olduğunu düşünürken, diğer bazıları ise hicret sırasında vefat ettiği için hicretini tamamlayamadığını bu nedenle ayetin eleştirdiklerinden olmayacağını düşündüler. Problemi vahyolunan bir ayet çözdü: *'Allah yolunda hicret eden kimse, gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Resûlü uğruna hicret etmek için evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükafatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir' (Nisa, 4:100).*

Medine'deki İlk Aylar

> Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler; onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. (Haşr sûresi, 59:9)
> Ey Allah'ın Resûlü! Yanlarına gelip sığındığımız bu insanların benzerini hiç görmedik. Aza ortak edip, çoktan vermekte kendilerini geçecek hiç kimse yok. Onlarla birlikte çalışmadık, ama bizi ürünlerine ortak ettiler. Bu nedenle bütün sevabı onların toplamasından korkuyoruz. Bu gidişle bize sevap kalmayacak. (Muhacirler)

İlk Günler

Hicretin ilk günleriydi. Akabe'de Resûlullah'a biat eden ve hemşehrilerini Islâm'a girmeye teşvik eden Berâ b. Ma'rur vefat etti. O, Mekke'deki Islâm davetinin adeta durduğu, müşriklerin zorbalıkları nedeniyle hiç kimsenin Müslüman olmaya cesaret edemediği bir zamanda İslâm davetini kabul etmekten kaçınmamış birisiydi. Mekke'deki Müslümanlar hicret edip Medine'ye geldikleri zaman evinin kapısını bu muhacir Müslümanlara açmış ve sahip olduğu bütün imkânları onlara sunmuş birisiydi. O vefat edince Müslümanlar derin bir acıyla üzüldüler. Cenaze namazını Resûlullah kıldırdı. Onun cenaze namazı bir Müslüman için kılınan ilk cenaze namazı oldu. Fakat üzüntü verici durumlar bitmedi; peş peşe daha başka acılar da yaşandı. Berâ b. Ma'rur'un vefatını takip eden günlerde Gülsüm b. Hidm ile Es'ad b. Zürâre de vefat etti. İkisi de yaşlıydı. Peş peşe vefat eden bu üç Müslüman da, ikinci Akabe biatında, Resûlullah tarafından Medineli Müslümanların işlerinden sorumlu kılınmışlardı; üçü de nakîbdi. Es'ad b. Zürâre vefat edince, Neccar oğullarının büyükleri Resûlullah'a gelerek *'Ey Allah'ın Resûlü! Biliyorsun, Es'ad bizim nakîbimizdi. Ama o öldü. Şimdi onun yerine birimizi nakîb tayin et'* dediler. Başlarında Resûlullah tarafından tayin edilmiş bir sorumlu bulunmasını istiyorlardı. Resûlullah onların üzüntülerini azaltmak ve sevindirmek için *'Sizin nakîbiniz benim'* dedi. Bu sevindirici bir haberdi. Medine merkezli Islâm davetine büyük emekler vermiş Neccar oğullarının mensupları büyük bir sevinçle evlerine döndüler. Nakîblerinin Resûlullah olması nedeniyle övündüler.

Resûlullah'ın Medine'ye gelişinin üzerinden bir ay kadar bir zaman geçmişti. Namaz, Miraçtan beri günde beş vakit, fakat her vakti iki rekat kılınıyordu. Resûlullah, hicretin bu ilk ayını takip eden günlerin birinde vakitlere göre namazın rekat sayısının değiştiğini bildirdi. Hz. Aişe bu değişikliği şöyle anlatmıştır: *'Yüce Allah namazı farz kıldığı zaman ikamet halindeyken de yolculuk halindeyken de akşam namazı hariç bütün vakit namazları ikişer rekat kılınıyordu. Hicretten sonra yolculuk hali hariç öğle, ikindi ve yatsıya ikişer rekat ilâve edildi.'*[1]

Resûlullah ve Ebû Bekir tek başlarına hicret etmişlerdi. İkisinin de eşleri ve çocukları Mekke'de kalmıştı. Resûlullah, eşi Sevde'yi, kızları Fâtıma ve Ümmü Gülsûm'ü ve evlatlığı Zeyd b. Hârise'nin eşini ve küçük oğlu Usâme b. Zeyd'i Medine'ye getirtmeyi arzuladı. Diğer kızı Rukayye eşi Osman ile hicret etmişti; o Medine'deydi. Bir diğer kızı Zeyneb ise, Müslüman olmayı reddeden Ebû'l-Âs ile evliydi ve Mekke'de kalmıştı. Ebû Bekir de Resûlullah'la aynı arzu ve isteğe sahipti; o da yakınlarının Medine'ye gelmelerini istiyordu. Resûlullah ve Ebû Bekir, Medine'ye yerleştikten kısa bir süre sonra, haram aylar girince, Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfi'yi Mekke'ye gönderdiler (Kasım 622). Zeyd ve Ebû Râfi, Resûlullah'ın ve Ebû Bekir'in yakınlarının Medine'ye gelmelerini sağlayacaklar, yolculuklarında kendilerine eşlik edeceklerdi. Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfî görevlerini başarıyla yerine getirip, Resûlullah'ın ve Ebû Bekir'in ailelerini Medine'ye getirdiler. Bunu yaparken herhangi bir zorlukla veya tehlikeyle karşılaşmadılar. Mekkeliler herhangi bir engellemede bulunmadılar. Zaten hür kadınlara ve çocuklara dokunmuyorlardı.

Son Akabe görüşmesinde 73'ü erkek, 2'si kadın 75 kişi Resûlullah'a biat etmişti. Ancak daha sonra Islâm Medine'de hızla kabul görmüş, çok sayıda kişi Müslüman olmuştu. Yeni Müslüman olanların çoğu Islâm hakkında çok az şey biliyorlardı. Özellikle davranışları, ahlâkları konusunda önemli hatırlatmalara ve bilgilere ihtiyaçları vardı. Gerçi Resûlullah ve diğer birçok Müslüman İslâm'a yeni girenleri bilgilendiriyor ve yanlışları karşısında gerekli uyarılarda bulunmayı ihmal etmiyorlardı ama yine de belirgin bir hatırlatma ve uyarıya ihtiyaçları vardı. Resûlullah, Medineli Müslümanları (Ensar) kaldığı eve gruplar halinde davet ederek, onlarla görüşme ve bazı konularda söz alma ihtiyacı hissetti. Hicretin ilk aylarından birisinde, ev sahibi Ebû Eyyûb'a Medineli Müslüman erkekleri gruplar halinde eve davet etmesini istedi. Ebû Eyyûb, Resûlullah'ın isteği üzerine Müslüman erkekleri gruplar halinde evine davet etti. Resûlullah her grupla görüşüp, konuştu. İslâm'la ilgili bazı bilgiler verdi, hatırlatmalarda bulundu ve yanlışları konusunda uyardı. Sonra da her birinden durumları ve hayat tarzlarının olması gereken niteliği ve biçimiyle ilgili söz aldı. O gün Ensar'a mensup Müslüman erkeklerden 180 kişi hâl ve hareketlerinin, hayat tarzlarının İslâm'ın istediği gibi olacağına dair Resûlullah'a biat etti.

Resûlullah, Ensar'a mensup erkeklerden biat alışını takip eden günlerde, En-

sar'ın kadınlarıyla da görüşmeyi ve onları bazı durum ve davranışları konusunda bilgilendirip, uyarmayı istedi. İsteği üzerine Ensar kadınları bir eve toplandılar. Resûlullah onlara Hz. Ömer'i gönderdi. Toplantıda bulunan Müslümanlardan Ümmü Atiyye o toplantıda gerçekleşenleri şöyle anlatmıştır: *'Peygamberimiz Medine'ye geldikten bir süre sonra Ensar kadınlarının bir evde toplanmalarını istedi. Kadınlar toplanınca Ömer'i gönderdi ve Ömer kadınlara şunları söyledi: 'Ben Resûlullah'ın sizlere gönderdiği elçisiyim. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınız, zina etmeyeceğiniz, çocuklarınızı öldürmeyeceğiniz, kimseye iftira atmayacağınız, marufta Resûlullah'a karşı gelmeyeceğiniz, ölünün arkasından bağıra bağıra ağlamayacağınız konularında bana biat edeceksiniz.'*[2] Hz. Ömer, Resûlullah adına Ensar kadınlarından ilgili konularda sadakat sözü aldı ve *'Allah'ım şahit ol'* diyerek Allah'ı bu söze şahit tuttu. O gün Hz. Ömer aracılığıyla Resûlullah'a beyat eden kadınların sayısı 350 civarındaydı. Bu sayı, İslâm'ın Medine'de ne kadar hızlı yayıldığını ve kendilerine insan olduklarını hatırlatan ve insanca yaşama imkânı sunan İslâm'a özellikle kadınların daha da ilgili olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Din Kardeşliğinin Tesisi

Medine'nin şartları her bakımdan Mekke'den farklıydı. Farklardan birisini ve en önemlisini farklı topluluklara mensup, tamamıyla farklı kültürel geçmişlere sahip bireylerden yeni bir toplumun inşa edilmesi oluşturuyordu. Elbette ki toplum olmak, insanları bir mekanda toplamakla gerçekleşecek bir şey değildir. Her şeyden önce, toplumu oluşturacak bireyler arasında her birini diğerine bağlayan sıkı ve sağlam bağların bulunması gerekir. Bireyler arasında, toplum halinde yaşamanın gerektirdiği şartların tesis edilmesi gerekir. Resûlullah, Mekkeli Müslümanların oluşturduğu muhacirlerle Medineli Müslümanların oluşturduğu Evs ve Hazreç topluluklarından bir Müslüman toplumu inşa etme sürecini başlattığı zaman, toplumun harcı olarak ilk yaptıklarından birisi, Müslümanlar arasında selâmı emretmesi ve yaygınlaştırılmasını istemesi oldu. Elbette ki birbirlerine karşı olumlu sözlerle hitap eden, bu sözlerinde birbirlerinin iyilik ve esenliğini isteyenler arasında mevcut olan veya gelecekte olması muhtemel görünen problemler çözülür, buzlar erirdi. İlişkiler içten ve daha yoğun olurdu. Bağlar güçlenip, kuvvetlenirdi. Bu nedenle selâma büyük önem verildi. Müslümanların her karşılaştıklarından birbirlerini selâmlamaları istendi. Resûlullah bu konuda şöyle dedi: *'Varlığım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de gerektiği gibi iman edemezsiniz. Ben size yerine getirdiğiniz zaman aranızda sevgiyi oluşturup pekiştirecek bir şey söyleyeyim mi? O selâmdır. Selâmı aranızda yaygınlaştırın.*[3]

Toplumun temelinin sağlam olması, o toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin güçlü bir dostluk ve dayanışma üzerinde şekillenmesine bağlıdır. Resûlullah, karşılıklı dayanışmayı artırmak için, Muhacirle Ensar arasında inşa edilen kardeşlik bağını daha da güçlendirecek bazı uygulamalara karar verdi. Bu *'iman kardeşliğinin'* gereğiydi. Üstelik Muhacirler bütün mal varlıklarını Mekke'de bırakıp gelmişlerdi. Medine'de yaygın olan ziraat ve sanatı bilmiyorlardı. Bildikleri tek iş ticaretti, ama sermayeleri yoktu. Bunlardan dolayı, hem muhacirleri koruyup, başta ekonomik sıkıntıları olmak üzere problemlerinin ağırlığını azaltmak ve hem de bir İslâm toplumunun inşasını temin etmek için özel statülü bir kardeşlik uygulamasına gidildi. Kardeşlik bağı, hicretin beşinci ayında, mescidin inşası sırasında, Enes b. Mâlik'in evinde tesis edildi. Bu, dünyada benzeri bulunamayan bir uygulamaydı. İnsanların genellikle kan ve süt gibi unsurları temel alarak birbirleriyle kardeş olmalarına karşılık, Resûlullah insanlık tarihinde ilk defa inanç kardeşliğini ve bu kardeşliğin gereklerine uygun bir düzenlemeyi başlattı. Vahyolunan bir ayet, tesis edilen kardeşliği onayladı ve *'İman kardeşleri'*ni övdü: *'Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir' (Haşr, 59:9)*. Tesis edilen kardeşlik bağı maddî ve manevî her türlü ortaklığı ve dayanışmayı kapsıyordu. Kardeş ilan edilen Müslümanlar birbirlerine varis olabileceklerdi. Fakat varislik konusu iki yıl kadar sonra vahyolunan bir ayetle iptal edildi.* Bir başka ayet** ise, varisliğin kaldırılmasına rağmen, kardeşler arasındaki yardımlaşmanın önemine değindi ve yardımlaşmayı teşvik etti.

Resûlullah sadece kardeşlik uygulamasını pekiştirmek için değil, her çağdaki ve toplumdaki Müslümanlar arasında şekillenecek ilişkileri biçimlendirmek ve dayanışmayı gerçekleştirmek için, söz konusu iman kardeşliğinin önemini ve gereklerini sıklıkla dile getirdi. Müminlerin sevgi ve bağlılıkta tek vücut gibi olduklarını; vücudun bir organı acı çektiğinde, bu acıyı bütün vücudun yaşadığı gibi, müminlerin de birbirlerinin acı ve sıkıntılarına duyarsız olmadıklarını, olamayacaklarını ifade etti. Müminlerden birisinin bir diğer mümine üç günden fazla küs durmasının helâl olmadığını,[4] bir müminin, kendisi için istediğini din kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olamayacağını[5] bildirdi. *'Aranızda hediyeleşin'*[6] diyerek, karşılıklı hediyeleşmenin dostluğu pekiştirmedeki önemine dikkat çekti. Müslümanlar ise tüm bu hatırlatma, uyarı ve emirlere titizlikle uydular. Bu

* 'Rahim sahipleri (akraba olanlar), Allah'ın kitabına göre birbirlerine (varis olmağa) daha uygundurlar. Allah her şeyi bilir.' (Enfal, 8:75)

** 'Ana babanın ve akrabanın bıraktıklarından her birine varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin Allah her şeyi görmektedir.' (Nisa, 4:33)

konuda Ebû Talha'nın durumu önemli bir örnek teşkil etti. Ebû Talha'nın hurmalıkları vardı. Bu bahçelerden en iyisi de Mescid-i Nebî'nin yakınında idi. Beyruha ismiyle anılan bu bahçe çok değerliydi. *'Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça 'iyi' ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir' (Al-i İmran, 3:92)* ayeti vahyolununca, Ebû Talha, Resûlullah'a gelerek *'Ey Allah'ın Resûlü! Allah 'Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça 'iyi' ye eremezsiniz' diyor. Ben bahçelerim içerisinde en çok Beyruha'yı severim. Ben onu Allah için sadaka olarak veriyor ve karşılığında Allah'tan hayır diliyorum. Bu bahçeyi nasıl istersen öyle yap'* dedi. Resûlullah, Ebû Talha'nın bu davranışına çok sevindi ve *'İşte sahibine kazandıran mal'* dedi. Sonra *'Ben bu bahçeyi, başkalarına değil, yakın akrabalarına vermeni uygun buldum'* dedi. Ebû Talha *'Nasıl istiyorsan öyle olsun ey Allah'ın Resûlü!'* dedi. Sonra o bahçeyi yakın akrabaları arasında paylaştırdı.[7]

Birbiriyle kardeş olanların sayısı konusundaki rivayetler ihtilaflıdır. Kaynakların verdiği bilgilerden yaklaşık 50 civarında çiftin birbiriyle kardeş yapıldığı anlaşılmaktadır. Kardeşlik uygulaması, özellikle ilk zamanlar, muhacirlerin Medine'ye yeni geldikleri ve belirli bir evlerinin ve işlerinin bulunmadığı, geçimlerini sağlamak için ne yapacaklarını bilemez oldukları zamanlarda çok işe yaradı. Gerçi daha ilk günden itibaren Medineli Müslümanlar Mekkeli Müslümanlara her türlü yardımı yapmış; evlerini açmış, yemeklerini paylaşmışlarsa da, kardeşliğin tesisinden sonra bunlar bir dayanışma ve yardımlaşma olmaktan çıkıp, zorunlu bir şekilde yapılması gereken ve zorunlu bir şekilde yapılmasının gereklerini inançta bulan bir uygulama oldu. Elbette ki burada Ensarın fedakârlığı ön plandaydı. Onlar *'iman kardeşleriyle'* her şeylerini paylaşmaya hazırdılar. Bunu gönülden istiyorlardı. Bu nedenle Ensar'a mensup bazı Müslümanlar Resûlullah'a başvurarak ,sahip oldukları hurmalıklarını Muhacirler arasında paylaştırmasını teklif ettiler. Resûlullah bunu kabul etmedi. Bu sefer *'Bakım ve sulama işlerini Muhacirler üzerlerine alsınlar, ürünü onlarla paylaşalım'* teklifinde bulundular. Ensar, din kardeşliğinin gereklerini yerine getirmekte öylesine titiz ve istekliydiler ki, onların bu özellikleri *'kardeşlerini'* şaşkınlığa sürükleyen bir hayranlığa sahip olmalarına yol açtı. Bir defasında Ensara yönelik hayranlık ve övgülerini Resûlullah'a ifade etmekten kendilerini alamadılar: *'Ey Allah'ın Resûlü! Yanlarına gelip sığındığımız bu insanların benzerini hiç görmedik. Aza ortak edip, çoktan vermekte kendilerini geçecek hiç kimse yok. Onlarla birlikte çalışmadık, ama bizi ürünlerine ortak ettiler. Bu nedenle bütün sevabı onların toplamasından korkuyoruz. Bu gidişle bize sevap kalmayacak'* dediler. Resûlullah bu son derece anlamlı sözler karşısında o Müslümanlara *'Sizler onları övdüğünüz ve onlar için Allah'a duacı olduğunuz sürece sevapta siz de pay sahibisiniz'*[8] dedi.

Tesis edilen kardeşliğin bireysel uygulamalarında bazı ilginç durumlarla da karşılaşıldı. Bununla ilgili örneklerden birisi Muhacirden Abdurrahman b. Avf ile

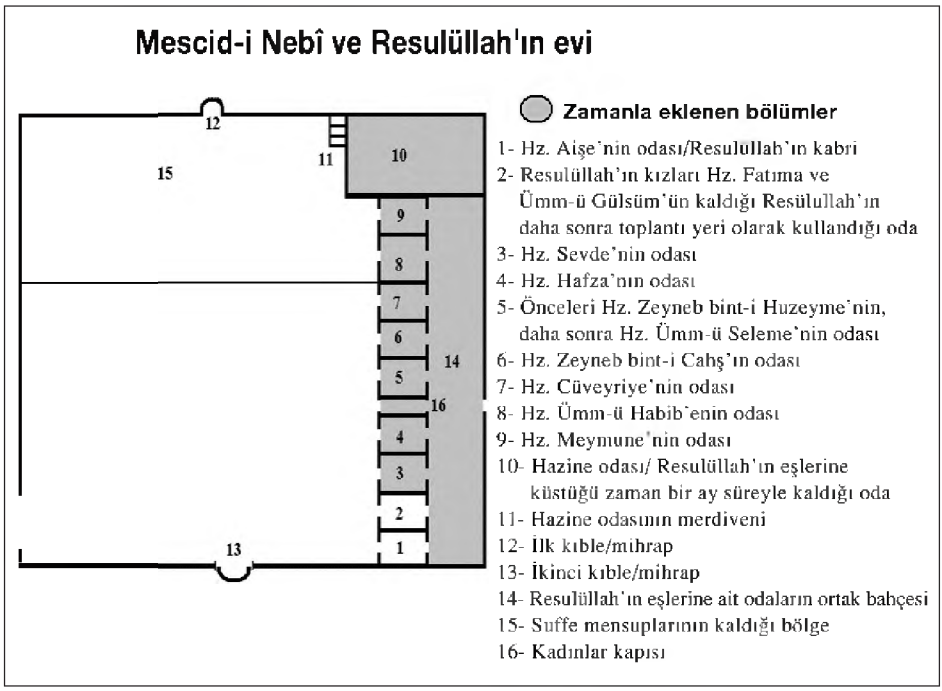
Ensardan Sa'd b. Rebi arasında yaşandı. Bu iki Müslüman birbirleriyle kardeş yapılmışlardı. Sa'd, Abdurrahman'a sahip olduğu bütün mal varlığının yarısını vermiş ve eşlerinden birisini de boşayıp kendisine eş olarak verebileceğini söylemişti. Abdurrahman bu teklifi uygun bulmadı. Teşekkür ederek *'Allah sana malını ve eşlerini hayırlı kılsın. Sen bana pazar yerinin yolunu göster'*[9] dedi ve geçimini sağlamak için öncelikle kendisinin çabalaması gerektiğini bildirdi. Takip eden günlerde ticaretle uğraştı ve Medine'nin önemli zenginlerinden birisi oldu.

Mescidin İnşası

Mescit, Resûlullah döneminde sadece namaz kılınan bir ibadethane değil, birçok toplumsal faaliyetin yürütüldüğü kompleks bir yapıydı. Mescit, gerektiğinde mahkeme salonu, hastane, nikah salonu, sohbet mekanı, yatakhane ve devlet dairesi olarak kullanılmıştı. Bu itibarla Medine'de ilk mescidin inşasını bir ibadethanenin inşası olarak düşünmek doğru olmaz. İnşa edilen mescit, bir bina inşasından öte, bir toplumun inşası sürecinin önemli bir aşaması olarak anlam kazanmıştır.

Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Medineli Müslümanlar ikinci Akabe biatından sonra Medine'ye döndükleri zaman toplanıp konuşabilecekleri ve toplu olarak namazlarını kılabilecekleri bazı mekanlar oluşturmuşlardı. Bu mekanlar mescit olgusunun ilk aşamasını teşkil ettiler. Asıl işleviyle bir mescit Resûlullah'ın Medine'ye gelişini takiben inşa edildi. Hicretin ilk günlerinde mescidin inşası için gerekli hazırlıklara başlandı. Mescit için seçilen yer, Peygamberimizin Medine'ye ilk geldiği gün Kusva'nın çöktüğü alandı. Herhangi bir ücret istemedikleri ve bu konuda ısrarcı olmalarına rağmen, arsanın bedeli, sahipleri olan yetim gençlere ödendi. Daha sonra vakit kaybetmeden mescidin inşası için çalışmalara başlandı. Mescidin inşası hicretin 7. ayında gerçekleştirildi. Muhacir ve Ensar gruplarına mensup bütün Müslümanlar inşa işinde fiilen çalıştılar. Her Müslüman, böylesi bir inşaatın işçisi olmaktan büyük onur duydu. Resûlullah'ın da fiilen çalıştığı bir işin sevabından hiç kimse mahrum kalmak istemedi. Resûlullah inşaatın sadece organizasyonuyla yetinmedi, aynı zamanda inşaatın sıradan bir işçisi de oldu. Öylesine büyük bir çabayla çalıştı ki, O'nun bu durumu Müslümanları rahatsız etti. Resûlullah'ı bu yoğun çalışmadan alıkoymak için çaba gösterenler oldu. Ama başarılı olamadılar. Resûlullah'ı çalışmaktan engellemek ve O'nun sadece işi organize etmekle yetinmesini sağlamak isteyen Müslümanlardan birisi, bir kişinin zorla taşıyabileceği bir kerpici kucaklamış Resûlullah'ın önüne geçerek: *'Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Yapma ne olur! Bırak biz yapalım. Ver ben taşıyayım'* dediği zaman, Resûlullah bu isteğe iltifat etmedi; *'Eğer istiyorsan sen de onları taşı'* diyerek başka kerpiçleri gösterdi ve *'Sen Allah'a benden daha muhtaç değilsin'*[10] dedi. Tanıkların ifadelerine göre, Resûlullah küçük kerpiç ve taşları ba-

zen elbisesinin eteğine doldurarak taşıyordu. Resûlullah'ın fiilen çalışmasını bir türlü kabullenemeyen, bu durumdan vicdanları son derece rahatsız olan Müslümanların bazıları, başka yöntemler deneyerek Resûlullah'ı çalışmadan alıkoymaya çalıştılar. Ammar b. Yâsir bunlardan birisiydi. Her seferinde herkesin taşıdığından iki kat fazla yük taşıyarak *'Birisi benim için, diğeri Resûlullah için'* diyerek Resûlullah'ın çalışmasına gerek olmadığını, O'nun yerine kendisinin çalıştığını göstermeye çalışıyordu. Fakat Resûlullah bir işçi gibi çalışmasını sonlandırmadı, Ammar'ın yanına giderek sırtını sıvazladı ve dua etti. Mescit inşaatında çalışanlar mutluluklarını şiirler okuyarak açığa vurdular. Abdullah b. Revâha'nın *'Yâ Rab! Mükafat ahiret mükafatıdır. Ensarı da Mühaciri de esirge'* nakaratlı şiirine bizzat Resûlullah da eşlik etti.

Mescid-Nebî (Peygamber Mescidi) ismiyle meşhur olan mescit, kompleks bir yapının esas kısmını oluşturuyordu. Yaklaşık 70x70 metre boyutlarındaydı. Mihrabı Kudüs'e doğruydu. Cemaat ve özellikle de Cuma namazı kılmaya imkân sağlaması için mescit mekanı geniş tutulmuştu. Mescidin tabanına kum serildi. Yapının bir kısmının üstü hurma ağaçları ve bitkilerle örtülerek gölgelik haline getirildi. Burası daha sonra *'suffe'* ismiyle anılacak olan ve eğitim faaliyetlerinin yürütüleceği, bu faaliyetlere katılanların ikamet edecekleri bir mekan olacaktır. Mescidin hemen yanında ise Resûlullah'ın ikameti için iki oda yapıldı. Odaların üstü hurma kütükleri ve dallarıyla kapatıldı. Takip eden yıllarda odaların sayısı ihtiyaç

nedeniyle artarak dokuza kadar çıktı. Resûlullah ilk zamanlar bu iki odayı eşi Sevde ile kızları Ümmü Gülsûm ve Fâtıma ile paylaştı. Ümmü Gülsûm Bedir savaşından sonra Hz. Osman ile evlenince kendi evine ayrıldı. Fâtıma ise Hz. Ali ile evlendikten sonra da uzun bir süre bu odada kalmaya devam etti ve Kaynukalıların Medine'den sürgün edilmesinden sonra ayrılarak Kaynukalılardan kalan bir eve yerleştiler.

Mescidin temelleri taştan, duvarları kerpiçten inşa edildi. İnsanların rahatça girip çıkmasını sağlamak için üç kapı açıldı. Duvarların yüksekliği yaklaşık iki metreydi. İlk zamanlar geceleri aydınlatmak için hurma dal ve yaprakları yakılıyordu, ancak daha sonraları zeytinyağı kandilleri yakılmaya başlandı. Resûlullah, mescidin zeminin temiz tutulması ve düzenlenmesine büyük önem veriyordu. Bu konuda Müslümanları uyarıyor ve ayrıca insanların pis kokulardan rahatsız olmaması için mescidin sürekli güzel kokularla kokulandırılmasını istiyordu. Temizlik, üzerinde ısrarla durduğu ve bizzat takip ettiği bir konuydu. Bir defasında duvarda balgam görünce bundan tiksindiğini belli etmiş ve böyle davranılmaması gerektiğini bildirip, eline aldığı bir ağaç parçasıyla o balgamı bizzat kendisi temizlemişti. Yine ilk zamanlar zenci yaşlı bir kadın mescidin temizlik işlerine gönüllü oldu. İşini başarıyla yerine getirdi. Resûlullah birgün onu göremeyince merak edip nerede olduğunu sordu. Öldüğü söylenince mezarının yerini öğrendi ve gidip cenaze namazı kıldı.

Ezan

Mescit inşa edildikten sonra, çözüm bekleyen problemlerden birisi, namaz vakitlerinde Müslümanların mescide nasıl çağrılacakları konusunda açığa çıktı. Bu konuda farklı görüşler ileri sürüldü. Bazıları boru çalınmasını teklif etti. Resûlullah *'Bu Yahudilerin uygulamasıdır'* diyerek, boru çalınmasından farklı bir yöntem bulunmasını istedi. Bu sefer bazıları ateş yakılmasını, ateşin dumanını görenlerin namaz vaktinden haberdar olacaklarını söyleyince, Resûlullah *'Bu Mecusilerin uygulamasıdır'* diyerek bu görüşü de kabul etmedi. Bazıları çan çalınmasını teklif etti, fakat Resûlullah *'Bu Hıristiyanların uygulamasıdır'* diyerek bu teklifi de beğenmedi. Resûlullah hiçbir şekilde, İslâm ile diğer dinler arasında ortak bir özelliğin, görünümün olmasını istemiyordu. Tekliflerin reddedilme gerekçesinden bu açıkça anlaşılmıştı. Son teklif Hz. Ömer'den geldi. Ömer, özel olarak görevlendirilen bir kişinin bağırarak Müslümanları mescide çağırmasını teklif etti. Bu teklif Resûlullah tarafından uygun bulundu. Müslümanları namaza çağırma işi için Bilâl'i görevlendirdi. Fakat bir süre sonra Abdullah b. Zeyd uygulamada değişikliğe neden olacak bir teklifle geldi. Ona göre Müslümanları namaza çağırmanın özel bir biçimi olmalıydı. Söylediğine göre, Müslümanları namaza çağırmak için kulla-

nılacak olan çağrı sözlerini rüyasında duymuştu. Rüyasını Resûlullah'a anlattığı zaman, Resûlullah bu rüyadan hareketle getirilen teklifi çok beğendi ve ezan okunmasına karar verdi. O sırada aynı rüyayı Hz. Ömer'in de gördüğü anlaşıldı. Bu durum, görülen rüyaların ilâhî bir niteliğe sahip olduğu kanaatinin oluşmasına yol açtı. Bir süre sonra vahyolunan ve Cuma namazıyla ilgili olarak açıklamada bulunan bir ayet ise ezan uygulamasının ilâhî katta kabul edildiğini ifade etti: *'Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu, sizin için daha hayırlıdır' (Cuma, 62:9).*

Ezan ilk zamanlar bütün namazlar için aynı sözlere sahipti. Ancak daha sonraları, Resûlullah'ın sabah namazına geç kaldığı birgün, Hz. Bilâl'in kendiliğinden ezana eklediği *'Namaz uykudan hayırlıdır'* sözü, Resûlullah tarafından sabah ezanının sözlerine ilâve edildi. Bu şekliyle de uygulamaya devam edildi.

Korku ve Güven

Mekke eşrafı Resûlullah'ı ellerinden nasıl kaçırdıklarını bir türlü anlayamamışlardı. Medine'de güç bulacağına emin oldukları İslâm'ın kendileri için önemli bir tehlike olduğunun farkındaydılar. Her geçen gün korktuklarının biraz daha gerçekleştiğini, İslâm davetinin gittikçe güçlendiğini görüyor, önlem olarak ne yapabileceklerini düşünüyorlardı. Medineli Müslümanları korkutmalarının işe yarayabileceğini, böylelikle Resûlullah'ı desteklemekten vazgeçirebileceklerini düşündüler. Ebû Süfyan ve Ubeyy b. Halef birleşerek bir mektup yazıp, Mekke Devleti

adına Medineli Müslümanların önde gelenlerine gönderdiler. Tehdit dolu mektuplarında şöyle diyorlardı: '*Şurası kesin ki, Araplar arasında çıkacak hiçbir savaş, sizinle bizim aramızda çıkacak savaştan daha yakıcı olmaz. Gerçekte siz, bizim aramızdan çıkmış asil ve güvenilir bir kimseyi destekliyorsunuz. O'nu himayenize aldınız. Fakat bizim O'nunla bir düşmanlığımız var. Bizimle O'nun arasına girmeyin. Eğer O doğru yolda ve doğru iş yapıyorsa bunun şerefi herkesten önce bize aittir. Yok yanlış yolda ve yanlış işler yapıyorsa O'nu engellemek ve cezasını vermek herkesten çok bize aittir.*'[11] Mekke eşrafının bu tehdit mektubuna Ka'b b. Mâlik şiirle cevap vererek Resûlullah'ı desteklemeye devam edeceklerini bildirdi. Mekke eşrafı Medineli Müslümanlar ile amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayınca, kendilerine başka taraftar aradılar. Resûlullah nedeniyle krallık umutları sönmüş bulunan Abdullah b. Ubeyy'den yararlanabileceklerini düşündüler. Ona ültimatom niteliğinde bir mektup gönderdiler. Amaçları, korkutarak isteklerinin gerçekleşmesini sağlamaktı. Mektuplarında şöyle dediler: '*Aramızdan kaçıp gelen birisine sığınma hakkı tanımış bulunuyorsunuz. Allah'a yemin ederiz ki, şayet O'na karşı çıkmaz ve O'nu memleketinizden çıkarıp atmazsanız, adamlarınızı öldürmek ve kadınlarınızı cariye edinmek için üzerinize geleceğiz.*'[12] Bu mektup bazı Medineli müşrikleri ve Müslüman olmakla birlikte iman henüz kalbine tam yarleşmemiş kişileri korkuttu. Mekkelileri karşılarına almakla büyük bir tehlikeye kapı araladıklarını, başlarına bela geleceğini konuşmaya başladılar. Fakat Ensardan bazı Müslümanların devreye girmesiyle korkularını bastırdılar.

Medine, Mekke'ye göre Müslümanlar için daha emniyetli yer olmasına rağmen, ilk günlerde yine de bazı korku ve sıkıntılar yaşandı. Kûba'da kaldığı günlerde Resûlullah'ın bulunduğu evin taşlanması bu korku ve sıkıntıları haklılaştırıyordu. Henüz herkesin gerçek durumunun tam olarak bilinmediği; dost ve düşmanların henüz birbirinden açıkça ayrılmadığı bu günlerde duyulan korkuları, yaşanan sıkıntıları haksız bulmak mümkün değildir. Bu nedenledir ki, Resûlullah'a gelerek '*Acaba silahlarımız yanımızda olmadan geceleri korku duymadan, güven içinde geçireceğimiz; yüce Allah'tan başka hiç kimseden korkmayacağımız günler gelecek mi?*' diye soranlar oldu. O günlerde Resûlullah da düşmanların saldırısına uğramaktan çekiniyordu. Bir kişinin kapısında nöbet tutmasını arzuladığı zamanlar oluyordu. Bu düşüncesini yakınlarına ifade ettiği birgün kapısının önünden sesler geldi. Ne olduğunu anlamak için dışarı çıktığında Sa'd b. Ebî Vakkas ile karşılaştı. Resûlullah, Sa'd'a niçin geldiğini sorduğu zaman, '*Ey Allah'ın Resûlü! Birilerinin sana zarar vereceğinden kuşkuya kapıldım, bu nedenle rahat edemedim, kapında nöbet tutmaya geldim*'[13] dedi. Resûlullah sevindi ve Sa'd için dua etti. Fakat takip eden günlerde '*Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu başarıya ulaştırmaz*' *(Maide, 5:67)* ayeti vahyolunca, Resûlullah hem korku ve sıkıntıları üzerinden attı; hem de kapısında nöbetçi bu-

lundurmaktan vazgeçti. Ayrıca, korkusuz günlere sahip olup-olmayacaklarını soran Müslümanlara *'İleride öyle günler gelecek ki, sizden biriniz üzerinde hiçbir demir parçası olmadan bir topluluk içinde rahatça oturabilecek'* dedi. Çünkü vahyolunan bir ayet bunun müjdesini veriyordu. Ayet şöyleydi: *'Allah, iman edip, dürüst ve faydalı işler yapanlara, tıpkı kendilerinden önce gelip geçen bazı toplumları yeryüzüne hakim kıldığı gibi, onları da yeryüzüne mutlaka hakim kılacağını ve onlar için hoş görüp, razı olduğu dini, sağlam temellere oturtup, yerleştireceğini ve korkularının ardından onları, mutlaka güvenli bir duruma kavuşturacağını vaadetmiştir. Çünkü böyleleri yalnız bana kulluk eder, başkasını bana ortak kılmazlar. Artık bundan sonra, kim inkâr yolunu seçerse, işte onlar ilâhî sınırları aşmış kimselerdir' (Nûr, 24:55).*

Resûlullah'ın daha yakından tanımamızı sağlayan bilgilerden bir kısmının kaynağı Enes b. Mâlik'tir. Zira O, yıllarca Resûlullah'ın yanında kalmış ve O'nun hizmetinde bulunmuştu. Hicretin daha ilk günlerinde hizmetinde çalışması için annesi tarafından Resûlullah'a takdim edilmişti. Enes o anı şöyle anlatmıştır: *'Resûlullah Medine'ye geldiği zaman sekiz yaşında bir çocuktum. Annem beni elimden tutup O'na götürdü. 'Ey Allah'ın Resûlü! Ensar'ın erkek ve kadınlarından sana hediye vermeyen kalmadı. Ben ise bu oğlumdan başka sana hediye olarak verebileceğim bir şeye sahip değilim. Bunu al, senin hizmetinde bulunsun' dedi. On sene Resûlullah'a hizmet ettim. Beni ne dövdü, ne kötü bir söz söyledi ve ne de yüzünü ekşitti.'*[14] Enes b. Mâlik, Hicretin ilk günleriyle ilgili önemli bilgiler de vermiştir. Onun verdiği bu bilgilerden hareketle hicretin o ilk günlerinde Müslümanların sahip oldukları bazı korku ve endişelerden ayrıntılı bir şekilde haberdar olma imkânı elde ediyoruz. Bu çerçeveden olmak üzere bir defasında şunları anlatmıştır: *'Medine de bir ses, ne olduğu belli olmayan bir gürültü duyulursa Resûlullah herkesten önce atına atlar ve yine herkesten önce oraya giderdi. Bir gece Medineliler bir bağırtı duyup korkmuşlar, bu bağırtının sebebini de anlamak istemişlerdi. Ancak hiç kimse cesaret edip gürültünün geldiği yere gidemiyordu. Bir süre sonra bazıları cesaretlerini toplayıp bağırtının geldiği tarafa doğru gitmeye karar verdiler. Ancak o sırada Resûlullah'ın atının çıplak sırtına binmiş, kılıcı da elinde olduğu bir hâlde son surat o taraftan geldiği görüldü. Bir yandan insanlara evlerine dönmelerini söylerken, bir yandan da: 'Korkmayın, korkmayın' diyordu.'*[15] Bu günlerde vahyolunan ve yukarıda zikrettiğimiz ayet (Nur, 24:55), muhtemelen müşriklerin, münafıkların ve Yahudilerin Müslümanları korkutma girişimleri karşısında tüm Müslümanların kalplerine güven aşıladı.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Salât* 1; Müslim, *Salâtü'l Müsâfirîn* 1; Ahmed, *Müsned*, VI/241, 265.
2- Ahmed, *Müsned*, V/85.
3- Müslim, *İman* 93-94; Tirmizî, *Et'ime* 45, *Kıyamet* 56; İbn Mace, *Mukaddime* 9, *Edeb* 11.
4- Buharî, *Edeb* 62, *İsti'zân* 9; Müslim, *Birr* 25; Muvatta, *Hüsnü'l- Hulk* 13; Ebû Dâvud, *Edeb* 55; Tirmizî, *Birr* 21.
5- Buharî, *İman* 7; Müslim, *İman* 17.
6- Tirmizî, *Vela ve'l-Hibe* 6.
7- Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, VI/465.
8- Ibn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/280; Tirmizî, *Sıfati'l Kıyame* 44.
9- Buharî, *Menakibu'l Ensar* 3.
10- Semhûdî, *Vefâ'ü'l Vefâ bi Ahbâri Dâri'l Mustafa*,I/237.
11- İbn-i Habib, *Kitabu'l Muhabber*, 271; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/445.
12- Abdürrezzak, *el-Musannef*, V/358, 359.
13- Tirmizî, *Menakıb* 27; Buharî, *Cihad* 70.
14- Buharî, *Edeb* 39; Müslim, *Fezail* 51.
15- Buharî, *Hibe* 31; *Cihad ve's Siyer* 24, 46, 50, 55, 115, *Edeb* 39; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/373; Ahmed, *Müsned*, III/185.

Medine İslâm Devletinin İnşası

1. Bu kitap, Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli Müslümanlar ve bunlara tâbi olanlarla, yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir). 2. İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (cami'a) teşkil ederler. (Medine İslâm Devletinin Anayasa'sından)

Medine İslâm Devleti'nin Anayasası

Medine'de sadece Müslümanlar değil, müşrik Araplar ve Yahudiler de vardı. Medine toplumunun önemli bir kısmını bu gayr-i müslim kesimler oluşturuyordu. Dolayısıyla, inşası yürütülen Medine İslâm Devleti'nin vatandaşlarından bir kısmı Müslüman değildi. Üstelik Müslüman kitlenin önemli bir kısmını teşkil eden Evs ve Hazreç toplulukları arasında geleneksel çekişmeler ve hâlâ tamamen yok olmamış bazı husumetler vardı. Resûlullah, Müslümanların kendi aralarındaki toplumsal ilişkileriyle, Müslümanların Müslüman olmayan topluluklarla ilişkilerini düzenleyen, herkesin hak ve sorumluluklarını belirleyen bir anlaşma yapmaya karar verdi. Tarafların temsilcileriyle görüşüp bir yazılı metin hazırlattı.*

Yahudiler Medine'de üç ayrı topluluk halinde yaşıyorlardı. Bunlar Nadir, Kaynuka ve Kurayza topluluklarıydı. Resûlullah bu Yahudi topluluklarının ileri gelenleriyle görüştü. Mevcut bütün farklılıklara rağmen birlikte yaşama sürecinin tesis edilmesi için gerekenlerle ilgili düşüncelerini açıkladı. Medine, tüm Medinelileri kapsayan siyasî, ekonomik, yasal kurumları bulunan bir yerleşim birimi olmalıydı. Din farklılığına ve din farklılığının gerektirdiği anlayış ve hayat tarzı fark-

* Medine'deki toplulukların ilişkilerini konu edinen düzenlemenin Bedir'den sonra gerçekleştiğine ilişkin rivayetler vardır. Ancak ağırlıklı görüş, Medine İslâm Devleti'nin anayasası niteliğindeki metnin hicretin 5. ayında düzenlendiğidir.

lılıklarına rağmen, gerek Müslümanlar ve gerekse Yahudiler, karşılıklı hak ve sorumluluklarını bilerek birlikte yaşayabilmeliydiler. Bu teklif Yahudileri memnun etti. Çünkü o güne kadar, başta Evs ve Hazreç toplulukları olmak üzere Arap topluluklarına karşı hep hassas dengeler üzerinde şekillenen politik girişimlerle ve tedbirlerle hayatlarını sürdürebilmişlerdi. Artık herhangi bir korku yaşamadan, politik çözümler üretmek konusunda kendilerini zorlamadan rahat bir şekilde yaşamak istiyorlardı. Bu nedenle Resûlullah'ın teklifini memnuniyetle kabul ettiler.

Resûlullah'ın daveti üzerine, şahsi hizmetini gören Enes'in anne-babasının evinde Müslümanların ve Yahudilerin ileri gelenlerinin katılımıyla bir toplantı düzenlendi. Toplantıyı takiben Medine İslâm Devleti'nin anayasasını teşkil edecek metin oluşturuldu. Metne son şekli Binti Hâris'in evinin önündeki bir ağacın altında gerçekleşen oturumda verildi. Hazırlanan metnin Resûlullah'ta kalması kararlaştırıldı. Resûlullah ise, o metni kendi adına koruması için Hz. Ali'ye teslim etti ve hep onun yanında kaldı.*

Medine Islâm Devleti'nin anayasası, o günün şartlarında benzeri bulunmayan bir metindi ve insanlık tarihinin bilinen ilk anayasası olması açısından ayrıca önemlidir. Bu anayasa, hem her türlü farklılığa rağmen birlikte yaşama deneyiminin gerçekleşmesine imkân sağlaması açısından, hem de risâlet sürecinde yeni bir aşamayı teşkil etmesi açısından ayrıcalıklı bir öneme sahip olmuştur. Medine Islâm Devleti'nin anayasasının bazı temel ilkeleri şunlardı:

Anayasanın ilk iki maddesinde, açıkça, bir İslâm devletinin öngörüldüğü dile getirilmekte ve bu metnin hiçbir şekilde iki veya daha fazla topluluk arasında gerçekleştirilmiş herhangi bir anlaşma metni olmadığına özel bir vurguda bulunulmaktadır. Din farklılığına rağmen aynı devletin vatandaşı olan toplulukları kuşatan siyasî çatıyı tesis etme amacı taşındığı ifade edilmektedir. İlgili maddeler şöyledir: '*1. Bu kitap, Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli Müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla, yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir). 2. İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (cami'a) teşkil ederler*'. Özellikle savaş durumu söz konusu olduğunda, nev'i şahsına münhasır özellikleriyle diğer toplumlardan ayrılan bu toplumun mensupları haklarda birbirlerine eşit kabul edilmiştir (Madde: 15,18,19). Merkezî otoriteyi Resûlullah temsil etmektedir. Aralarında problem çıkan ve bunu uygun şekilde çözüme kavuşturamayanlar, her kim olurlarsa olsun-

* Medine Islâm Devleti'nin anayasasını teşkil eden metnin farklı versiyonları gözden geçirilerek tespit edilmiş hali konunun uzmanlarından Muhammed Hamidullah tarafından yayınlanmış ve günümüz araştırmacıları da bu metni değerlendirmelerinde esas almışlardır. Biz de bu metni esas aldık. Metin numaralandırılmıştır. 47 maddeden oluşmaktadır (Bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/224-28).

lar, durumlarının çözümünü Allah'tan ve Resûl'ünden isteyeceklerdir. Hakem Allah ve Resûlüdür. Egemenliğin temsilcisi, '*Muhammed Resûlullah*'tır; O'nun kararına uyulmak zorundadır (Madde: 23). Müslümanlar, toplumun egemen topluluğunu teşkil etmektedirler. Yahudiler, Müslümanların egemenliğini kabul ettikleri ve sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece haklara sahip olabileceklerdir; toplumun bir unsuru olma hakkına sahip olabileceklerdir (Madde: 16).

Anayasada, adaletin tesisi konularında ve yasal işlerde merkezî bir otoritenin varlığına vurguda bulunulmakta, eskiden olduğu gibi hiçbir kişi, aile veya kabilenin kendince hak arayışına girişemeyeceği ifade edilmektedir. Haksızlığın önlenmesi ve hakkın teslimi merkezî otoritenin yetkisinde olacaktır. Merkezi otoriteyi tanımayanlara karşı diğer topluluklar '*evlatlarının aleyhine bile olsa*' güç birliğine gidecekler ve tek vücut gibi hareket edeceklerdir (Madde: 13). Hiç kimse, hiçbir şekilde bir suçluya sığınma imkânı sağlamayacak ve himayesine almayacaktır (Madde: 22). Müslümanlar arasında geleneksel kabile bağı değil, iman kardeşliği geçerlidir. Bu nedenle karşılıklı sorumluluklarda belirleyici unsur iman bağı olacaktır (Madde: 3). Anayasa, iman kardeşliğine bağlı olarak, sosyal güvenliği tesis etme amacına sahiptir. Örneğin, bir Müslüman borçlandığında, eğer borcunu ödeyemeyecek durumdaysa diğer Müslümanlar onun borcunu üstlenecekler; İslâm devleti, ilgili şahsın borcunu ödeyecektir. Müslümanlar sosyal güvenlik kapsamındadırlar (Madde: 4-11).

Anayasaya göre Müslümanlar Islâm davetinin getirdiği zorluklar karşısında bir vücut gibidirler; nimetler ve külfetler ortak olacaktır (Madde: 19). Barış, Müslümanlar arasında tektir; hiçbir şekilde bireysel veya özel barış anlayışı söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle hiçbir Müslüman, Allah için girişilmiş bir savaşta, karşı tarafla kendince barış anlaşması imzalayamayacaktır. Eğer bir barış söz konusu ise bu bütün Müslümanlar içindir; aynen savaşta olduğu gibi (Madde: 17). Askerî sorumlulukta herkes eşittir (Madde: 18). Müslümanların düşmanı olan Kureyş müşrikleri ile, Medine İslâm Devleti'nin mensuplarından hiç kimse özel anlaşmalar yapmayacak, onlardan birisini veya malını, Müslümanların rızasına aykırı şekilde himayesine almayacaktır (Madde: 20). Yahudiler hiçbir şekilde Mekke müşrikleriyle Müslümanların aleyhine anlaşmalar yapmayacaklar, onları himayelerine almayacaklar, yardım etmeyeceklerdir (Madde: 43). Medine'ye yönelik bir düşman saldırısında savunmayı Müslümanlar ve Yahudiler birlikte gerçekleştirecekler ve merkezi otorite tarafından alınan kararlara herkes itirazsız uyacaktır (Madde: 37, 44, 45). Medine'nin savunması için yapılacak masraflara her topluluk katılacak ve üzerine düşeni yerine getirmekle sorumlu olacaktır. Bu konuda Müslümanlar ve Yahudiler eşit sorumluluğa sahiptirler (Madde: 24, 37, 38). Ancak, dışarıdan gelen saldırının nedeni dini ayrılık ise, bu durumda hiçbir topluluğun diğerine yardımda bulunma zorunluluğu yoktur (Madde: 45). Fakat yardımlaşma

esastır (Madde: 44). Müslümanların çıktıkları savaşlara Yahudiler destek vermek isterlerse bu desteğin kabulü veya reddi söz konusu olabilecek, kararı Resûlullah verecektir (Madde: 36).

İdarî Bölgenin Belirlenmesi

Bir idarî birim varlığını ancak belirli bir bölge üzerinde tesis eder ve devam ettirir. İslâm'ın da bir idarî birimde egemen olması aşamasında, Müslümanların devletleşmeye geçiş aşamasında, idarî alanı belirleme ihtiyacı doğdu. Resûlullah Ka'b b. Mâlik'i idarî bölgenin tespiti için görevlendirdi. İdarî sınırın belli olması için belirli yerlere sınır taşları diktirdi. Ka'b b. Mâlik bu görevinin ayrıntıları konusunda şu bilgileri vermektedir: '*Resûlullah beni Medine'nin hudutlarını belirlemek için görevlendirdi. Sınırı belli etmek için belirli yerlere işaret taşı koymamı söyledi. Ben bu sınır taşlarını Zâtu'l-Ceyş, Muşeyrîb, Mâhid tepeleri ile Hufeyyâ, el-Uşeyre, Teym yükseltileri üzerine diktim*'. Belirlenen sınırlar tüm Medine halkına ilan edildi. Fakat Resûlullah'ın konuya ilişkin açıklamasından, söz konusu alanın sadece idarî alanı temsil etmediği, bu alanın aynı zamanda bir iman yurdu olarak düşünüldüğü de anlaşılmaktadır. Bu konuda Resûlullah'tan nakledilen rivayet şöyledir: '*Her peygamber için bir harem; koruma altına alınmış bir bölge vardır. Hz. İbrahim Mekke'yi korunmuş bölge ilan etmişti. Ben de Medine'yi korunmuş bölge ilan ediyorum. Medine'nin iki dağı arasını korunmuş bölge ilan ediyorum. Buranın otları biçilmez, ağaçları kesilmez, çarpışmak niyetiyle silah taşınmaz, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti burada kötü bir uygulama başlatanın üzerine olsun. Onun ne fidyesi ve ne de tevbesi kabul olunur. Allahım! İbrahim nasıl senin kulun ve Resûl'ün ise ben de senin kulun ve Resûlü'nüm. İbrahim nasıl Mekke'yi haremleştirdi ise, ben de Medine'yi haremleştiriyorum.*'[1]

İmar İşleri

Medine'de yürütülen ilk işlerden birisi de imar alanında gerçekleştirildi. Ensara mensup Müslümanlar, ihtiyaçlarının fazlası bahçe ve tarlalarını muhacirlere dağıtması için Resûlullah'a verdiler. Resûlullah gerekli ölçümleri yaptırdıktan sonra her muhacire bir ev yeri tahsis etti. Kalacak yeri olmayan muhacirleri onar onar belirli evlere yerleştirdi ve kısa süre sonra hazırlanan planlara göre evsizler için ev inşasına başlandı. Ayrıca yettiği kadarıyla bazı muhacirlere bir miktar hurmalık verdi. Bu ölçüm ve dağıtım işlemlerini son derece titizlikle yürüttü; krokiler çizdirdi. Dağıtım sonrasında tapu niteliğinde olmak üzere her parselin sahibine yazılı bir belge verdi. Bu tapu örneklerinden birisi şöyledir: '*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu belge, Allah'ın Resûlü Muhammed'in Seleme b. Mâlik'e verdiği yer*

hakkındadır. Allah'ın Resûlü Hubatî'den Esavîd'e kadar olan araziyi Selem b. Mâlik'e vermiştir. Bu yerle ilgili olarak hiç kimse hak iddia edemez. Hak iddia edenin iddiası geçersizdir. Hak Seleme'nindir. Buna Ali b. Ebî Talib ve Hatıb b. Ebî Beltea şahittirler.'[2]

Medine'de suyu içilebilir kuyu sayısı azdı. Bu kuyulardan suyu en çok ve içime en uygun olanı ise Rûme kuyusuydu. Rûme kuyusu Gıfâr oğullarından birisine aitti. Kuyu sahibi suyu satarak gelir elde ediyordu. Hicreti takiben Medine'nin nüfusu artınca, kuyu suyunun satışından iyi gelir elde edildiğini fark eden bir Yahudi kuyuyu satın aldı. Yahudinin Rûme kuyusunu satın almasıyla halk için sıkıntılar da başlamış oldu. Yahudi suyu hem istediği ücretten satıyor, hem de hiç kimseye bir damla bile olsa ücretsiz su vermiyordu. Bu nedenle özellikle yoksul Müslümanlar içecek su konusunda sıkıntı çekmeye başladılar. Resûlullah bu kuyunun kamu yararına tahsis edilmesini ve herkesin ücretsiz olarak yararlanabilmesini arzuladı. Ekonomik durumu iyi Müslümanlardan, kuyuyu satın alarak halkın yararına vakfetmelerini istedi. Resûlullah'ın isteğine cevap Hz. Osman'dan geldi. Osman, kuyunun sahibi olan Yahudi'ye giderek kuyuyu kendisine satmasını istedi. Önemli bir gelirden mahrum kalmak istemeyen Yahudi, kuyunun yarı hissesini satabileceğini söyledi. Üstelik ücreti son derece yüksek tuttu. Osman 12 bin dirhem gibi o gün için son derece yüksek, bir servet sayılabilecek ücreti vererek kuyunun yarı hissesini satın aldı ve halkın yararına vakfetti. Anlaşma gereği kuyunun suyunu kullanma hakkı birgün Yahudi'nin, birgün Hz. Osman adına halkın olacaktı. Halkın sadece Osman'a tahsis edilen günde su almaları üzerine, iş yapamayan ve geliri iyice azalan Yahudi, kuyunun diğer yarı hissesini de Osman'a satma teklifinde bulundu. Osman bu teklifi kabul etti ve kuyunun tamamını satın aldı. Osman, Resûlullah'a giderek kuyunun kullanımını ebediyen halkın yararına vakfettiğini bildirdi. Resûlullah hayır dua ile bu sahabesini övdü, hayrının çok olmasını diledi.

Ticarî Hayatın Düzenlenmesi

Medine'de, İslâm öncesinde, farklı zamanlarda kurulan dört ayrı çarşı vardı. Bunlardan birisi Rûme kuyusu çevresindeki yerleşim biriminde yer alan Zebale çarşısıydı. İkinci çarşı Kaynuka bölgesinde yer alıyor ve el-Cisr çarşısı olarak anılıyordu. Üçüncü çarşı el-Asbah bölgesinde, dördüncü çarşı ise İbn Hayyeyn denilen sokak üzerinde yer alıyordu. Çarşıların kontrolü büyük oranda Yahudilerin elindeydi. Pazar faaliyetlerini onlar kontrol ediyor, pazar yerinin kira bedelini onlar topluyorlardı. Resûlullah bu tekeli kırmak ve Müslümanların daha rahat ticarî faaliyetlerde bulunmalarını sağlamak için yeni bir pazar yeri tahsisine karar verdi. Bakî'ü'z-Zübeyr denilen yerde büyükçe bir çadır kurdurarak, buranın Müslümanların pazar yeri olduğunu bildirdi. Fakat Nadîr Yahudilerinden Ka'b b. Eşref öfkey-

le gelip, elindeki bıçakla çadırın iplerini keserek, Resûlullah'ın kararını protesto etti. Resûlullah bir çatışma istemediği için, olayın üzerinde durmadı. Diğer bazı bölgeleri pazar yeri olarak düşündüyse de Müslümanların değişik gerekçelerle bu yerlerin uygun olmadıklarını söylemeleri üzerine, daha uygun bir yer araştırmasına girişti. Birçok kez Yahudilere ait pazar yerlerine gidip, sistemin nasıl işlediğini inceledi. Daha sonra uygun bir yer belirleyip burayı pazar yeri olarak ilan etti. Ticarî faaliyetin canlanmasına imkân sağlamak için, Müslüman olmayan halkın da bu pazar yerini kullanmasını temin maksadıyla ticarî faaliyetten vergi alınmayacağını ilan etti. Ayrıca ticarî faaliyetler bir düzene kavuşana kadar sıklıkla pazar yerine giderek, işleri yakından takip etti. Hiç kimsenin hiç bir şekilde pazar yerinde daha etkin konuma gelmesine müsaade etmedi. Birgün küçük bir barakanın inşa edildiğini görünce kamu yararına açık bölgenin kişisel mülkiyete dönüşebileceğini düşünüp, barakayı yıktırdı. Ayrıca bazı emir ve tavsiyeleriyle ticarî faaliyetlere bir düzen vermeye çalıştı. Pazar yerinin dışındaki alış-verişleri doğru bulmadığını ilan etti. Piyasayı çeşitli oyun ve taktiklerle yükseltenleri eleştirip aşağıladı. Birisi pazarlık yaparken bir başkasının pazarlığa karışmasını veya pazarlığı kızıştırmasını yasakladı. Alırken ve satarken nazik olunmasını, hiç kimsenin hiç kimseye kaba davranmamasını istedi.

Pazar yerindeki her türlü ticarî faaliyetin usulüne uygun yürütülmesini, güven ve dürüstlüğün esas olmasını hedefleyen Resûlullah, pazar teftişlerine uzun süre devam etti. Dürüst tüccarı övdü, insanları aldatan tüccarı aşağıladı. Bununla ilgili olarak şu örnek önemlidir: Birgün pazar yerinde tahıl yığını gördü ve kontrol etti. Elini tahılın içine sokunca alt kısımlarının yaş olduğunu fark etti. Bunun sebebini sordu. Tahıl sahibi ürününün yağmurdan ıslandığını söyledi. Halbuki yalan söylüyordu. Resûlullah bunu anladı ve üstü kuru, altı yaş tahılın halkı aldatmak olduğunu, ticarette aldatanın Müslümanlarla birlikte olamayacağını bildirdi.

Katipler ve Tercümanlar

Risâlet çağının Arapları arasında okur-yazar olan kimselerin sayısı oldukça azdı. Mekke'de okur-yazar olanların sayısı 20 civarındaydı. Üstelik Mekke Arap yarımadasının kültürel açıdan en gelişmiş yerleşim merkeziydi. Yarımadanın kültürel faaliyetleri Mekke'de düzenlenirdi. Doğal olarak Medine'deki okur-yazarların sayısı daha da azdı. Ancak bu tespit sadece Araplarla ilgili olup, Yahudileri kapsamamaktadır. Medine'de ikamet eden Yahudiler arasında okur-yazarların sayısının çok daha yüksek olduğu kesindir.

Resûlullah ilâhî hikmet gereği okur yazar değildi. Zira, onun okur yazar olması risâletin ilâhîliğinin bir delili kılınmıştı. Kur'an ayetlerini, okuduğu kitaplardan yararlanarak kendisi yazıyor suçlamasıyla karşılaşmaması için, okur-yazar ol-

maması ilâhî iradenin tercihi olmuştu.* Bu nedenle Resûlullah kendisine vahyolunan ayetleri dahi yazamıyordu. Ancak Mekke'de bulunduğu süre içerisinde vahyolunan ayetleri okur-yazar müminlere yazdırmış ve böylelikle Kur'an'ın yazılı olarak korunmasını sağlamıştı. O günün şartlarında okur-yazar kimselere başka maksatla ihtiyaç duyulmamıştı. Fakat Medine'ye hicret edince ve bir toplum, bir siyasî organizasyon inşa edilmeye başlanınca, okur-yazarlara ihtiyaç doğdu. Artık sadece Kur'an ayetlerini yazılı hale getirmek için okur-yazarlara ihtiyaç hissedilmiyor; aynı zamanda resmi yazışmalar, mektuplar, anlaşmalar için de okur-yazarlara ihtiyaç hissediliyordu. Özellikle Medine döneminin sonraki yıllarında bu ihtiyaç daha da arttı ve Resûlullah bazı sahabelerini, İslâm devletinin katipleri olarak görevlendirdi. Bunların arasında Ebû Bekir, Âmir b. Füheyre, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ali b. Ebî Talib, Ömer b. Hattab, Halid b. Said, Zübeyr b. Avvam, Abdullah b. Revâha, Muhammed b. Mesleme, Muğire b. Şube ismi ilk planda hatırlanan kimselerdir. Bunların da içerisinde özellikle Ubey b. Ka'b ve Zeyd b. Sabit katiplik görevini uzun süre yürüten kişiler oldular.

İslâm devletinin inşası sürecinde sadece Arapça yeterli olmamış, anlaşma, resmi mektup veya bilgi alış verişi için İbranice bilenlere de ihtiyaç hissedilmişti. Çünkü Araplar dışında ilk yazışmalar Yahudilerle yapılmış ve Resûlullah bu konuda bazı Yahudi okur-yazarlara itimat etmek zorunda kalmıştı. Müslümanlar arasında İbranice okur-yazar olan yoktu. Resûlullah, hem Yahudilere itimat etmek zorunda kalmamak ve hem de Yahudileri Müslümanların özel işlerinden haberdar etmemek için Zeyd b. Sabit'ten İbranice ve Süryanice okuyup yazmasını öğrenmesini istedi. Konuyla ilgili olarak Zeyd b. Sabit şunları anlatmıştır: *'Birgün Resûlullah 'Bana yazılar geliyor. Ben bu yazıları rastgele birisine okutmak istemiyorum. Yazıları okuttuğum Yahudilere güvenmiyorum. Sen İbrani ve Süryani yazısını öğrenebilir misin?' dedi. 'Evet, öğrenirim' dedim. Ve hemen çalışmaya başladım. Her iki dilde de okur-yazar olmam için 17 gün yetti. Ondan sonra Resûlullah Yahudilerle herhangi bir şey görüşür de onu yazmak gerekirse, ben yazar veya ben okurdum.'* [3]

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Fezailü'l Medine* 1, 4, *Buyû* 53; Müslim, *Hacc* 454.

2- Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/285

3- Kettânî, *Et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, I/277, 279; Ibn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, I/552.

* '(Resûlüm!) İşte böylece sana (önceki kitapları tasdik eden) bu Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar. Şunlardan (Araplardan) da ona iman eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi, ancak kâfirler (inatları yüzünden) bile bile inkâr eder. Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı. Hayır, o (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin sînelerinde (yer eden) apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi, ancak zalimler bile bile inkâr eder.' (Ankebût, 29:47-49)

İslâm'ın Yeni Muhalifleri: Yahudiler

> Ehl-i Kitap'tan çoğu, hak ve doğru olan kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı, sizi imanınızdan vazgeçirip tekrar küfre döndürmek isterler. Allah onlar hakkındaki emrini yerine getirinceye kadar siz şimdilik onları affedin; kendi hallerine bırakın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir. (Bakara sûresi, 2:109)
>
> Ey ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp bildiğiniz hâlde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek müminleri Allah yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yaptıklarınıza tamamıyla şahittir. (Al-i İmran sûresi, 3:99)

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman, Medine'de ve çevresinde ikamet eden birçok Yahudi topluluğu vardı. Kurayza, Nadir ve Kaynuka isimleriyle anılan topluluklara mensup bu insanlar, Ehl-i kitap oldukları için, bir peygamberin hangi şartlarda gönderileceğini ve dünyanın içinde bulunduğu şartları dikkate aldıkları zaman da son Peygamber'in gelme zamanının yaklaştığını düşünebilen kimselerdi. Ehl-i Kitap olmaları nedeniyle son Peygamber'in kendi aralarından seçileceğine tereddütsüz bir şekilde inanıyorlardı. İnançlarına göre, peygamber, hiçbir kültürel gelişmişliğe sahip olmayan putperest Araplar veya benzeri toplumlardan birisi olmayacaktı; olamazdı. Peygamber çıkaracak gelişmişliğe, bilgiye sahip en uygun topluluk kendileriydi. Beklenen peygamber gelince Araplar karşısındaki ezikliklerinin, güçsüzlüklerinin sona ereceği ve Araplara hükmedecekleri umudu içinde hayatlarını sürdürüyorlardı. Fakat umdukları gerçekleşmedi. Beklenen peygamber Araplar arasından seçildi. Resûlullah'ın bir Arap olması, Yahudilerin geleneksel umutlarını söndürdü, son derece derin bir hayal kırıklığına uğradılar. Üstelik ezeli rakipleri olan Arap kabilelerinin kendilerinden önce peygambere inanıp bağlanmaları bütün planlarını alt-üst etti. Yüzyıllardır övünegeldikleri şeyi rakiplerine kaptırmanın ezikliğini yaşamaya başladılar. Resûlullah'ın risâletin ilk yıllarında Mekke'de ikamet ediyor olması, Medine Yahudileri için küçükte olsa bir umuttu. Hiç değilse artık tamamıyla politik nedenlerden dolayı kabul etmedikleri, doğruluğunu tasdik etmedikleri peygambere coğrafi olarak uzaktılar ve bu

Araplar karşısında mahcubiyetlerini birazcık olsun azaltıyordu. Ama Resûlullah'ın Medine'ye hicreti, yüzyıllardır umutla bekleyip, siyasî nedenlerle iman etmedikleri peygamberle her gün pazarda sokakta karşılaşır duruma gelmeleri, durumlarını hepten içinden çıkılmaz bir hâle getirdi. Aralarından, üstelik ilmiyle meşhur şahsiyetlerinden bazılarının Müslüman olması ise yaşayageldikleri şok dalgalarına daha yenilerini ve daha güçlülerini ilâve etti. Bu sefer muhalefette aktifleşip, İslâm'a ve Peygamber'e düşmanlığın politikalarını oluşturmaya, İslâm'ın yanlış, Peygamber'in ise yalancı olduğunu ispatlamanın stratejilerini geliştirmeye çalıştılar. Böylelikle Müslümanlar Medine'de Mekke'deki müşriklerden daha farklı nitelikte bir düşman tipiyle karşılaşmış oldular. Bir ayet bu durumu konu edindi ve şunları ifade etti: *'Eh-i Kitap'tan çoğu, hak ve doğru olan kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan vazgeçirip tekrar küfre döndürmek isterler. Allah onlar hakkındaki emrini yerine getirinceye kadar, siz şimdilik onları affedin; kendi hallerine bırakın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir' (Bakara, 2:109).*

Medine'deki Yahudiler İslâm karşısında en sarsıcı şoklardan birisini, en saygıdeğer alimlerinden Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olmasıyla yaşadılar. Abdullah b. Selâm, Yahudilerin son derece saygı duydukları, ilmine güvendikleri bir şahsiyetti. Hz. Yusuf'un soyundan geldiği inancı ise Abdullah b. Selâm'ın ilmi karizmasını daha da pekiştirmişti. Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olması şu şekilde gerçekleşti: O, Resûlullah'ın Mekke'de bulunduğu yıllarda İslâm davetinden haberdar olmasına rağmen, Resûlullah Medine'ye hicret edinceye kadar İslâm'a hiç ilgi göstermemişti. Fakat Peygamber'in Medine'ye gelmesiyle birlikte O'nu yakından tanımak için özel bir çabaya girişti. Resûlullah'la daha ilk karşılaşmasında, O'na karşı bir yakınlık hissetti: *'Bu yüz bir yalancı yüzü olamaz'*[1] dedi. Bu söz aynı zamanda, daha önceden Resûlullah'ın peygamberlik iddiasında bulunan bir yalancı olduğu kanaatine sahip olduğunu göstermesi ve İslâm davetine mesafeli duruşunu açıklaması itibarıyla önemlidir. Sadece görünümden hareketle imanı konusunda bir karar vermeyi düşünmeyen Abdullah b. Selâm, uygun bir zamanı kollayarak birgün Resûlullah'la karşılaştı ve cevabını ancak derin ilim sahibi Yahudi ilim adamlarının bilebileceği risâlete ilişkin bazı sorular sorarak Resûlullah'ın peygamberliğinin gerçek olup olmadığını anlamaya çalıştı. Cevabını bir Yahudi ilim adamının veya bir peygamberin dışında kimsenin bilemeyeceğini düşündüğü sorularına doğru cevaplar alınca Resûlullah'ın yalancı olmadığı kanaati iyice pekişti. Ayrıntılarından haberdar olmadığımız daha başka durumlar ve gelişmeler Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olmaya karar vermesine vesile oldu ve bu kararını Resûlullah'a bildirdi. Ancak, Resûlullah'a Müslüman olduğunu bildirirken bir isteğini dile getirdi: *'Ey Allah'ın Resûlü! Kavmim olan Yahudilerde yalan, iftira, haksızlık gibi kötü huylar çok yaygındır. Eğer benim Müslüman olduğumu öğrenirlerse*

hakkımda demedikleri kötülük, yapmadıkları iftira kalmaz. Fakat eğer benim hâlâ Yahudi olduğumu düşünürlerse o zaman da beni faziletlerimle övmekten geri durmayacaklardır. Ben senden benim Müslüman olduğumu bildirmeden, beni onlara sormanı istiyorum' dedi. Bu isteğiyle, hakkında koparılacak yalan ve iftira fırtınalarının sonunda, Resûlullah'ın kendisi hakkında olumsuz şeyler düşünmesini önlemeyi arzuluyordu. Resûlullah onun bu teklifini kabul etti. Bazı Yahudileri çağırarak onlara Abdullah b. Selâm'ın nasıl birisi olduğunu sordu. Yahudiler Abdullah b. Selâm'ı övdüler; onun en büyük alimleri, en iyileri ve en hayırlıları olduğunu anlattılar. Resûlullah '*O eğer Müslüman olursa ne dersiniz?*' diye sorunca, böyle bir şeyin olamayacağını, onun son derece akıllı olduğunu, ilminin derin olduğunu söylediler. Bu arada saklandığı yerden konuşmaları dinleyen Abdullah b. Selâm açığa çıkarak, '*Ey kavmim! Hakkımda neler dediklerinizi duydum. Haberiniz olsun ki ben Müslüman oldum. Beni bu kadar övdüğünüze, yanlış şey yapmayacağıma inandığınıza göre, beni takip edin. Allah'tan korkun ve yanlışlarda ısrar etmeyin. Hepimiz biliyoruz ki Muhammed, Allah'ın peygamberidir*'. Hiç ummadıkları bir durumla karşılaşan Yahudiler şaşırdılar ve bir anda, biraz önce övdükleri, yüceltip saygı ve sevgilerini ifade ettikleri Abdullah b. Selâm'ı aşağılamaya, hakaretler etmeye başladılar. Onun Yahudiler arasında önemli birisi olmadığını, hep yanlış işler yaptığını söylediler. Fakat Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olması tamamıyla etkisiz olmadı. Sa'lebe b. Sa'ye, Useyd b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd gibi bazı Yahudi ilim adamları ve seçkinleri onun vesilesiyle Müslüman oldular. Müslüman olmamakta direnen diğer Yahudi din adamları ise, '*Muhammed'e bizim kötülerimiz tâbi oluyor*' diyerek cemaatleri üzerindeki kontrol güçlerini devam ettirmenin çabasını yürüttüler.

Risâletin ileri yıllarında daha açık olarak görüleceği üzere, Yahudiler konumlarını bazı politik oyunlarla korumaya çalıştılar. Müslümanları iftira ve zihin karıştırıcı görüş ve düşüncelerle yıpratmanın çabasını sürdürdüler. Müslüman kitlenin zihnini bulandırmaya çalışmanın, İslâmî konularda fazla bilgisi olmayan halkın düşüncelerini alt-üst etmenin oyunlarını yürütmeye çalıştılar. Muhacirlerin Medine'ye hicret ettikleri zaman hava değişimine alışamamalarını ve hastalanmalarını uğursuzluk olarak niteleyerek veya Medine'ye hicret ettikleri için kısırlaştıklarını ve artık çocuklarının olmayacağını söyleyerek zihinleri karıştırmaya çalışmaları bunun örneklerinden bazılarıydı. Bu propaganda ile bazı Müslümanları etkilemeyi de başardılar. Bu nedenledir ki Abdullah b. Zübeyr doğduğu zaman Müslüman kitle buna çok sevindi ve adeta bayram yaptılar. Abdullah b. Zübeyr muhacir Müslümanların Medine'de doğan ilk çocuklarıydı. Onun doğumuyla Yahudi iddialarının yanlış olduğu açığa çıkmış oldu.

Yahudiler her olaydan ve durumdan kendileri için olumlu, Müslümanlar için olumsuz bir şeyler çıkararak Islâm karşıtlıklarını uzun bir zaman devam ettirdiler. Es'ad b. Zürâre'nin ölümüyle halk arasında gizlice yaydıkları haber bunun ti-

pik örneklerinden birisi oldu. İkinci Akabe biatı sırasında Medineli Müslümanların temsilcisi ve yöneticisi (nâkib) olarak seçilen kişilerin baş sorumlusu tayin edilen Es'ad b. Zürâre, hicretin ilk günlerinde Muhacirin Medine'ye yerleşmesine büyük yardımları olmuş, Resûlullah'a bütün gücüyle destek vermiş bir Müslümandı. Fakat bir süre sonra hastalandı ve vefat etti. Yahudiler bunu fırsat bilip *'Eğer Muhammed peygamber olsaydı en yakın adamının hastalığını iyileştirirdi'* dedikodusunu yaydılar. Bunu duyan Resûlullah çok kızdı. *'Ben ne başkası ve ne de kendim için Allah'ın dilediğinden başkasını yapamam'*[2] diyerek durumunu açıkladı. Ama Yahudi propagandası bütün gücüyle devam etti. Elbette ki bu propaganda bir süre sonra etkisini kaybetti, ama birilerinin zihinlerinde küçük de olsa bir iz bıraktığı kesindi.

Yahudiler bir yandan Medine'de ikamet eden Arapların müşriklerini veya siyasal, ekonomik, toplumsal şartlar nedeniyle Müslüman görünme ihtiyacı hisseden ancak gerçekte Müslüman olmayanlardan (münafıklardan) tanıdıklarını kendi saflarına çekerek bir muhalefet cephesi oluşturmaya çalışırlarken; bir yandan da Resûlullah'ı uğraştırmak, zor duruma düşürmek veya Müslümanların zihinlerini bulandırmak için garip, karışık sorular sormaya, kendilerinin belirlediği bu sorularla gündemi kontrollerinde tutmaya çalışıyorlardı. Onların bu sorularından bir kısmı bizzat ayetler tarafından cevaplandı. Müslümanların aleyhine düşündükleri kötü niyetlerinin zararları kendilerine çevirilip, kendileri zor durumda kalmaları ve mahcup olmaları sağlandı. Bazı sorularının ise, Yahudilerin asıl amaçlarını ortaya çıkaracak, iç dünyalarını deşifre edecek şekilde Resûlullah tarafından uygun karşılığı verildi. Konu dahilinde çokça bulunabilecek örneklerden bazıları şöyledir:

Yahudiler, Bakara sûresini okurken Resûlullah'ı dinlemişlerdi. İslâm'la alay etmek ve niçin Müslüman olmadıklarını ispatlamak için, Resûlullah'a, okudukları-nın başında yer alan harflerin neler olduğunu sordular. Bununla Bakara'nın girişindeki harfi mukattaaları kastediyorlardı. Resûlullah, okuduğu harflerin Elif, Lâm, Mim olduğunu söyleyince ebced ile bir hesap yaparak; *'Elif: 1, Lâm: 30, Mim: 40'tır. Toplam 71 eder. Demek ki senin dininin ömrü 71 sene sürecek. O hâlde biz bu kadar kısa ömürlü bir din için dinimizi niçin terk edelim'* dediler. Çevredeki cahil insanların zihinlerini bulandırıcı bu hesaplama ve iddia karşısında, Resûlullah, bir başka sûrenin Elim, Lâm, Mim, Sâd harfleriyle başladığını söyledi. Bu sefer de *'Elif: 1, Lâm: 30, Mim: 40, Sâd 90'dır. Toplam 161 yıl eder. Demek ki dininin ömrü 161 yıl olacak'* dediler. Resûlullah bu sefer bir başka sûrenin Elif, Lâm, Râ ile başladığını söyledi. Yahudiler artık bir kez kendi oyunlarına gelmişlerdi ve istemeyerek de olsa hesaplamaya devam ettiler: *'Elif: 1, Lâm: 30, Râ: 200'dür; toplam 231 yıl eder'*. Resûlullah bir başka sûrenin ise Elif, Lâm, Mim, Râ ile başladığını söyleyince tekrar hesapladılar: *'Elif: 1, Lâm: 30, Mim: 40, Râ: 200; toplam 271 yıl eder'*. Ya-

hudiler başlattıkları oyun için pişman bir vaziyette; *'Ey Muhammed! Senin bu işin bize çok karışık geldi. Biz bu işin içinden çıkamadık; azını mı dikkate alsak çoğumu bilemedik'* dediler. Fakat o sıralarda İslâm'a ilgisi olan ve art niyet taşımayan bir Yahudi olan Ebû Yâsir söze karıştı. *'Bence siz bunların hepsini toplamalısınız. Hepsini topladığınız zaman 734 yıl eder ki bu da az bir süre değildir'* dedi. Ebû Yâsir'in amacı dindaşlarının komik durumunu gözler önüne sermekti. Yahudiler oradan uzaklaşmayı, daha fazla pişman ve rezil olmamanın tek çözümü olarak görüp, Resûlullah'ın yanından kaçarcasına uzaklaştılar.

Yahudi eşrafından bazı kimseler, birgün: *'Ey Muhammed sana ancak bir peygamberin bileceği dört soru soracağız. Eğer peygambersen bil bunları. Bunları bilirsen senin peygamber olduğuna inanırız'* dediler. Sonra da sorularını sordular. Resûlullah onların sorduğu dört soruyu da cevapladı. Sorular doğan çocuğun cinsiyetinin neye göre belirlendiği, Peygamber uykusunun dini hükmünün ne olduğu, Tevrat verilmeden önce Yahudilere haram olan yiyeceklerin neler olduğu ve ruhun ne olduğu ile ilgiliydi. Yahudi bilginleri ikna olacakları cevapları alınca soruları sorduklarına pişman, fakat *'eğer bilirsen seni tasdik ederiz'* dediklerine daha da pişman bir vaziyette kalakaldılar. Bu sefer durumlarını kurtarmak için *'Sana bunların cevaplarını kim öğretiyor'* diye sordular. Resûlullah *'Cebrail'* deyince, *'Biz seni tasdik etmeyiz. Çünkü biz Cebrail'i sevmeyiz. Sana gelen Cebrail değil de Mikail olsaydı tamamdı. O zaman biz de seni tasdik edenlerden olurduk'* diyerek problemlerini kendilerince çözüme kavuşturdular. Onların bu durumu üzerine şu ayetler vahyoldu: *'De ki: 'Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak O indirmiştir. Zirâ kim, Allah'ın meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa bilsin ki Allah'da inkarcı kâfirlerin düşmanıdır" (Bakara, 2:97-102).*

Abdullah b. Mes'ud'un tanıklığıyla haberdar olduğumuza göre, Resûlullah birgün pazar yerinde gezerken, bir grup Yahudi alimiyle karşılaştı. Bu Yahudiler kendi aralarında Resûlullah'a cevaplayamayacağına inandıkları bir şey sormayı kararlaştırdılar. Aralarındaki görüşme sonunda ruhun mahiyetini sormaya karar verdiler. Ancak içlerinden bazılarının *'Yapmayın, olur ki sorunuzu cevaplayacak olursa mahcup oluruz. Belki de hoşlanmayacağımız bir şeyler söyler de rezil oluruz'* dedilerse de soruyu sorma niyetinde olanlar hemen Resûlullah'ın yanına vararak *'Ebû'l-Kasım, Söyle bakalım! Ruh nedir? Eğer peygambersen bunu bilmen gerekir'* dediler. Ne olduğunu bilmediği bir soruyla karşılaştığı halinden belli olan Resûlullah'ın durumu Yahudileri büyük bir memnuniyete sevk edecekken, vahyolunan bir ayet soruyu cevapladı. Resûlullah o anda vahyolunan ayeti okumaya

* 'Sana ruh hakkında sorarlar. De ki; *'Ruh Rabbimin işlerindendir. Size onun hakkında ancak az bir bilgi verilmiştir.*" (Isra, 17:85)

başladı.* Yahudi alimleri soru sorduklarına pişman vaziyette oradan uzaklaştılar. Yine kendileri rezil ve mahcup olmuştu.

Birgün Yahudilerden birisi arkadaşıyla konuşup, Resûlullah'ı, bilemeyeceğini düşündükleri bir soruyla sıkıştırıp mahcup etmeye karar verdiler. Resûlullah'ın yanına gelerek *'Duyduğumuza göre sana 'Andolsun ki Musa'ya apaçık dokuz ayet verdik' (İsra, 17: 101) diye bir ayet vahyolunmuş. Sen o dokuz ayetin neler olduğunu söyleyebilir misin?'* dediler. Onlar, Resûlullah'ın ayette bahsedilen *'dokuz ayet'* i Yahudilerden duyup Kur'an ayetlerine dahil ettiğini, ancak aslında o *'dokuz ayet'*in neler olduğunu ayrıntılı olarak bilmediğini düşünüyorlardı. Çünkü bunlar ancak ileri düzeyde ilim sahibi Yahudi alimlerinin bildiği konulardı. Resûlullah *'dokuz ayetin' 'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayınız, hırsızlık yapmayınız, Zina etmeyiniz, Allah'ın haksız yere öldürülmesini yasakladığı cana kıymayınız, sihir yapmayınız, faiz yemeyiniz, masumu öldürtmek için kuvvet ve kudret sahiplerine baş vurmayınız, savaş alanında savaşmaktan kaçmayınız, Namuslu kadına iftira atmayınız'* emirleri olduğunu söyledi. Sonra da *'Ey Yahudiler! Sizler özellikle cumartesi yasağını çiğnediniz'* deyince soruyu yönelten Yahudiler, Resûlullah'ın doğru söylediğini ve peygamber olduğuna inandıklarını, ancak kavimlerinde gelecek tepkiden korktukları için Müslüman olamadıklarını söyleyerek oradan ayrıldılar.

Muaz b. Cebel ile Bişr b. Ma'rûr iki ünlü Yahudi alimiydiler. Müslüman olunca akraba ve arkadaşlarının da Müslüman olmalarını isteyerek birgün toplanmış bir hâlde buldukları Yahudi alimlerine, *'Daha önce bizler de sizlerle birlikteydik ve sizler bize son Peygamber'in gönderilmesinin yakın olduğunu söylüyordunuz. Ayrıca o Peygamber'in özelliklerinden bahsediyordunuz. Bizler sizin söylediklerinizin doğru olduğuna inandık ve hepsini Muhammed'in şahsında doğru bulduk. Bu nedenle de Müslüman olduk. Sizler niçin Müslüman olmuyorsunuz?'* diye serzenişte bulundular. Nadir kabilesinin alimlerinden Sellâm b. Mişkem; *'Söylediklerimiz doğruydu, ancak söylediğimiz sıfatlar Muhammed'de bulunmamaktadır'* diye karşılık vererek durumlarını kurtarmaya çalıştı. Bu olayı takiben vahyolunan ayette Yahudilerin yalanları yüzlerine vuruldu: *'Daha önce kâfirlere karşı yardım isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki Tevrat'ı doğrulayan bir kitap gelip de Tevrat'tan bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince derhal inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkarcılaradır' (Bakara, 2:89).*

Yahudi eşrafından Mâlik b. Dayf, Al-i İmran sûresinin 81. ayetini* duyunca, *'Vallahi bize Muhammed hakkında ne bir söz verildi ve ne de bir söz alındı'* diyerek

* 'Hani Allah, peygamberlerden *'Size kitap ve hikmet verdikten sonra katımızdakileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz'* diye söz almış ve *'Kabul ettiniz mi?'* dediğinde, *'Kabul ettik'* demişler; bunun üzerine Allah: *'O halde şahit olun, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim'* buyurmuştu.' (Al-i İmran, 3:81)

ayetin bahsettiği durumu yalanladı. Ancak vahyolunan bir başka ayetle* yalanı açığa çıkarıldı.

Yahudi eşrafından Râfi b. Hureymele *'Ey Muhammed! Eğer Allah'la konuşursam senin doğruluğuna inanıp, senin söylediklerine iman edeceğim'* dediği zaman vahyolunan ayetle durumu açıklandı ve kötü niyeti gözler önüne serildi: *'Bilmeyenler dediler ki: 'Allah bizimle konuşmalı, ya da bize bir ayet (mucize) gelmesi gerekmez miydi?' Onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi demişlerdi. Kalpleri birbirine benzedi. Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere ayetleri apaçık gösterdik' (Bakara, 2:118).*

Resûlullah, birgün Yahudi alimlerinden bazılarını bir arada görünce, onlara İslâm'ı anlattı ve İslâm'a davet etti. Kendilerine anlatılanları anlamamış gibi görünen Yahudiler *'Sen kimin dinine davet ediyorsun?'* diye sordular. Resûlullah ise *'Ben insanları İbrahim'in milletinden olmaya, O'nun dinine uymaya davet ediyorum'* cevabını verdi. Yahudiler *'Fakat İbrahim Yahudiydi'* dediler. Bununla *'Sen bir Arapsın ve Yahudi birisine uymaya davet ediyorsun. Bu bir çelişki değil mi?'* demek istemekteydiler. Resûlullah, söylediklerinin yanlış olduğunu ve bu konuda kendi kitapları Tevrat'ın dahi söylediklerini yalanladığını; eğer isterlerse Tevrat'a bakabileceklerini söyleyince, böylesi bir araştırmadan kaçınıp, konuyu değiştirme ihtiyacı hissettiler. Bunu takiben vahyolunan bir grup ayet duruma tanıklık yaptığı gibi, Yahudilerin yanlışlarını da yüzlerine vurdu: *' İbrahim, ne bir Yahudi, ne de Hıristiyan idi. O, kendisini Allah'a teslim ederek, her türlü batıldan yüz çevirmiş biriydi. Allah'la birlikte başka şeylerin ilâhlığını tanıyanlardan da değildi. İnsanların İbrahim'e en yakın olanı, O'na uyanlar, şu peygamber ve O'na iman edenlerdir. Allah da, müminlerin en yakın dostu ve her türlü işlerini düzeltip yürütendir. 'Bize de kitap verildi' diyenlerden bazıları, sizi saptırmak isterler. Ama onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, üstelik bunun farkında da değiller. Ey 'Bize de kitap verildi' diyenler! Kendiniz Tevrat ve İncil'de görüp bilip dururken Allah'ın ayetlerini niçin örtbas ediyorsunuz? Ey 'Bize de kitap verildi' diyenler! Neden doğruya yanlış giydiriyor, pekala farkında olduğunuz hâlde gerçekleri gizliyorsunuz?' (Al-i İmran, 3: 67-71)*

Yahudilerden bir grup, Resûlullah'ın İslâm'a daveti ve eğer davete uymaz da durumlarını sürdürürlerse azaba uğrayacakları ihtarı karşısında *'Biz, Allah'ın sevgilileriyiz. Bize azap dokunmaz'* diyerek karşılık verdiler ve daveti reddettiler. Kendilerince çözüme kavuşturdukları ve durumlarını kurtardıklarına inandıkları iddiaları ayetle reddedildi: *'Yahudiler ve Hıristiyanlar 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz' dediler. De ki: 'Öyleyse günahlarınızdan dolayı niçin size azap ediliyor?' Doğrusu, siz de O'nun yarattığı insanlarsınız. O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah'a aittir. Sonunda dönüş de ancak O'nadır' (Maide, 5:18).*

* 'Ne zaman onlar bir anlaşma yaptılarsa, yine kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zâten onların çoğu iman etmezler.' (Bakara, 2:100)

Yahudiler, bir ara, İslâm düşmanlığını öylesine ileri götürdüler ki sonunda hem Müslüman olabilecek kitleleri etkileyip dinlerini terk etmemelerini sağlamak ve hem de müşriklerin sempatisini kazanmak için putperestliğin İslâm'dan daha doğru ve güzel olduğunu iddia ettiler. Bunu ise müşrik eşrafına *'Sizin dininiz Muhammed'in dininden hayırlıdır. Sizler Muhammed'den de Muhammed'e tabi olanlardan da daha doğru yoldasınız'* diyerek ifade ettiler. Onların bu aşağılık durumları bir ayette şöyle açıklandı: *'Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi; putlara ve bâtıla iman ediyorlar, sonra da kâfirler için 'Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadırlar' diyorlar. Bunlar Allah'ın lanetlediği kimselerdir; Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdığı kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın' (Nisa, 4:51).*

Yahudilerin Müslümanlar üzerindeki en tehlikeli oyunları, Müslümanlar arasındaki eski kin ve düşmanlıkları hatırlatacak söz ve davranışlarla, o üzeri örtülmüş olumsuz duygu ve düşünceleri açığa çıkarmak biçiminde gerçekleşti. Bu konuda, İslâm öncesi dönemlerde Evs ve Hazreç arasında çok kanlı savaşlara uzanan düşmanlığı hatırlatmak ise hedeflerine varmaları açısından sıklıkla başvurdukları bir konu oldu. Birçok defa bu noktadan girişimde bulundular ve artık kardeş olmuş Evs ve Hazreç topluluklarına mensup Müslümanları tekrar düşman kılmanın çabasını yürüttüler. Bir defasında bu konuda büyük oranda başarılı da oldular. Öyle ki, karşılıklı atışmalarla başlayan çekişme, bir süre sonra silahlara sarılmaya kadar uzandı. Evs ve Hazreç'e mensup gençler silahları ellerinde savaşa hazır vaziyette birbirlerinin karşısına dikildiler. Durumdan haberdar olan Resûlullah son derece hızlı bir şekilde olay yerine intikal etti. İki Müslüman kesimin arasına girdi: *'Ey Müslüman cemaati! Sizler ne yaptığınızın farkında mısınız? Allah! Allah! Allah sizi İslâm'la şereflendirip kalplerinizi birbirlerinize karşı ısındırdıktan, sizleri cahiliyenin pisliklerinden, küfrün karanlıklarından kurtardıktan ve ben de aranızda bulunurken hâlâ cahiliye davası yürütüyorsunuz öyle mi?'*[3] diyerek kızgınlık ve kırgınlığını ifade etti. Yapılan yanlışlığa dikkat çekti. Müslümanlar yaptıklarının farkına varıp, pişman oldular. Hatta bazıları yaptıkları hata nedeniyle ağlayarak birbirlerine sarıldılar; Allah'tan tevbe dilediler. Bunun üzerine vahyolunan bir ayette Yahudilerin girişiminden bahsedilerek, yaptıkları yanlışlık nedeniyle azarlandılar: *'De ki: 'Ey ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp bildiğiniz hâlde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek müminleri Allah yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yaptıklarınıza tamamıyla şahittir" (Al-i Imran, 3:99).* Diğer bir grup ayetle de Müslümanlar uyarıldılar: *'Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız, imanınızdan sonra sizi çevirip kâfirler haline getirirler. Size Allah'ın ayetleri okunurken, üstelik Allah Resûlü de aranızda iken, nasıl inkâra saparsınız? Her kim Allah'a güvenirse, kesinlikle doğru yola iletilmiştir. Ey iman edenler! Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin. Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetlerini*

hatırlayın: Hani sizler birbirlerine düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi ısındırmış ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız' (Al-i İmran, 3:100-103).

Resûlullah, eğer Yahudi eşrafından birileri Müslüman olursa topluluğun kolaylıkla Müslüman olacağını düşündü. Bu nedenle birçok defa Yahudi eşrafıyla görüşüp, onlara İslâm'ı anlattı ve İslâm'a davet etti. Örneklerini önceki sayfalarda verilen durumlar da genellikle bu tür zamanlarda yaşandı. Fakat buna rağmen Resûlullah onları İslâm'a davet ısrarından vazgeçmedi, kendisini yıpratırcasına ısrarla davetine devam etti. Ancak vahyolunan bir ayet Resûlullah'ı bu konuda uyardı ve bilgilendirdi: *'Ey Resûl! Kalpleri iman etmediği hâlde ağızlarıyla 'inandık' diyen kimselerden ve Yahudilerden küfür içinde koşuşanlar seni üzmesin. Onlar durmadan yalana kulak verirler, sana gelmeyen kimselere kulak verirler; kelimeleri yerlerinden kaydırıp değiştirirler. 'Eğer size şu verilir ise alın, o verilmezse sakının' derler. Allah bir kimseyi şaşkınlığa düşürmek isterse Allah'a karşı sen, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır ve ahirette onlara mahsus büyük bir azap vardır' (Maide, 5:41).*

Yahudilerle yaşanan veya Yahudilerin kötü niyetlerini gösteren örneklerden de anlaşıldığı üzere, hicretin ilk yılı özellikle Resûlullah başta olmak üzere Müslümanların en önemli sıkıntıları daha çok bu kesimle ilişkilerinde açığa çıktı. Artık Mekke'de olduğu gibi karşılarında baskı ve işkenceleriyle daveti durdurmaya veya yok etmeye çalışan bir kitle değil; soruları, kafa karıştırıcı düşünceleri ile Müslümanların zihinlerini alt üst etmek isteyen, imanlarında şüpheler oluşturmayı hedeflemiş bir cephe vardı.

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned*, V/451; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/235.

2- Ahmed, *Müsned*, IV/138; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, II/257.

3- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, I/268.

Kıblenin Değiştirilmesi

> Yemin olsun ki, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü delili getirsen yine de onlar sana uyup kıblene dönmezler (iman etmezler; senin yoluna uymazlar). Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer sen onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman haksız davrananlardan olursun. (Bakara sûresi, 2:145)

Kıble insanın herhangi bir tarafa yönelişini ifade eder. Ancak bu sıradan bir yöneliş değil; inancın, hayatın gayesinin, umut ve beklentilerin gereğine uygun bir yöneliştir. Kişi kıble olarak seçtiği şeyle kimliğini, kişiliğini, dinini, düşüncesini, hayat tarzını inşa eder; umut ve beklentilere sahip olur. Kıble tüm bunları sembolize eder. Örneğin bir kişinin kıblesinin para olduğunu söylemek; o kişinin dininin-imanının para olduğunu söylemektir. Bu ise o kişi için paradan daha değerli bir şey yoktur, para için her şeyi yapar, hayatının en temel ilkesi paradır, para için yaşamaktadır, anlamlarına gelir. Islâm'da kıble Kâbe'dir. Kâbe inanç olarak tevhidin, Allah'ın birliğinin sembolüdür. Kıble olarak Kâbe'yi seçen ve ibadetlerinde Kâbe'ye yönelen kişinin muvahhidliği, yani tevhid inancına mensubiyeti kabul edilir ve aksi iddia edilemez. Fakat Kâbe sadece inancın sembolü değil, aynı zamanda Müslümanların toplumsal birlikteliklerinin; umut ve beklentilerde, dert ve tasalarda ortaklıklarının; aynı hayat tarzının, aynı ideallerin sahibi olduklarının da sembolüdür. Bu nedenledir ki birliktelikleri bir vücuda ve bireyleri ise o vücudun organlarına benzetilmiş olan müminler, bu birlik ve bütünlüklerini Kıble olarak Kâbe'ye yönelerek gösterir, devam ettirir ve pekiştirirler. Dolayısıyla, insanlar dile getirsinler veya getirmesinler, herkesin muhakkak bir kıblesi vardır. Bu kıble herhangi bir nesne, herhangi bir düşünce veya herhangi bir ideal olabilir; o insanın hayatında eksen olur, o insanın duygu ve düşüncelerini, yaşama tarzını etkileyip yönlendirir.

Mescid-i Kıbleteyn

Müslümanların kıblesi Kâbe'dir. Ancak risâlet sürecinin ilk gününden itibaren kıble hep Kâbe olmamıştı. Müslümanların namaz kılarken yöneldikleri kıblenin Mekke döneminde neresi olduğuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Ağırlıklı görüşe göre, Müslümanlar Mekke'de iken Kâbe'ye yönelerek namaz kılıyorlardı ve bu aynı zamanda Mekke toplumunun geleneksel bir uygulamasıydı. Kâbe, Hz. İbrahim'den beri Arapların kıblesi olmuştu. Fakat diğer bazı rivayetler, risâletin Mekke döneminde her ne kadar Kâbe'ye yönelerek namaz kılınmış olsa bile, bunun sadece Kâbe'ye yönelerek gerçekleştirilmediğini, aynı zamanda Kudüs'e yönelindiğini; bir başka ifadeyle hem Kâbe ve hem de Kudüs'ün öne alınarak namaz kılındığı bildirilmiştir. Bu tarz rivayetlerin doğruluğu konusunda kuşkulu olmayı gerektirecek gerekçeler bulmak zor değildir. Hem Kâbe'nin ve hem de Kudüs'ün öne alınarak namaz kılınması demek, Mekke'nin sadece bir kısmında, Kâbe'nin yaklaşık olarak güney-doğu tarafında namaz kılındığı anlamına gelir ki, Müslümanların Mekke'de iken Mekke'nin sadece bir kesiminde namaz kıldıkları, diğer bölgelerde namaz kılmadıklarıyla ilgili herhangi bir rivayet yoktur. Halbuki bu durumun önemsiz sayılamayacağı açıktır. Ancak gerçek ne olursa olsun, şurasını kesin olarak biliyoruz ki hicretten sonra kıble olarak Kudüs'e yönelinmiş ve Kâbe doğal olarak arkada kalmıştı. Bu yönelişin bilindiği kadarıyla ilâhî bir kaynağı yoktu. Kudüs'e yönelmek, Resûlullah'ın bir beşer olarak tercih ettiği bir şey olmalıdır. Bu tercihte Yahudilerle olumlu diyalog kurmayı sağlayacak ortak bir unsur

oluşturma çabasının etkisi bulunabilir. Ancak burada da şu durum sorunludur; eğer kıble olarak Kudüs'ün seçilmesi Resûlullah'ın bireysel tasarrufunun gereği olmuşsa, Resûlullah kıbleyi değiştirmeye karar verdiği zaman bu değişikliği zorlanmadan gerçekleştirir ve Kudüs'ten Kâbe'ye dönebilirdi. Halbuki ayetten hareketle biliyoruz ki, Resûlullah kıblenin değiştirilmesini ve kıble olarak Kâbe'ye yönelmeyi çok arzulamasına rağmen, ilâhî izin verilmediği için bu değişikliği bir süre yapamamıştır. Kıblenin değişimini gerçekleştiren ve kıyamete kadar Müslümanların kıblesi olarak Kâbe'yi belirleyen ayet şöyledir: '*(Muhammed!), Senin yüzünün göğe doğru çevirmekte olduğunu (ilahî haber beklediğini) biliyoruz. Seni hoşlanacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Yüzünü (namazda) artık Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki, ehl-i kitap, onun gerçek olduğunu çok iyi bilir. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir' (Bakara, 2:141).*

Kıblenin değiştirilmesi olayı hicretin 16. ayında* gerçekleşti. Değişimi bildiren ayetler vahyolunduğu sırada Müslümanlardan bir kısmı Resûlullah'ın imamlığında namaz kılıyorlardı. Kıble değişimi namazda iken gerçekleştirildi. Böylelikle bir namazda iki ayrı yöne dönerek namaz kılınmış oldu. Bu değişimin gerçekleştiği Ben-i Selem Mescidi, o günün hatırasına '*iki kıbleli mescit*' ismiyle anıldı.

Kıblenin değiştirilmesi olayı ve sonrası durumlar Yahudilerin yine zihinleri karıştırıcı dedikodular yapmalarına ve bu çerçevede olmak üzere akıl çelici düşünceler üretmelerine yol açtı. Yahudilerden bazıları, Müslümanlara kıbleyi kendilerinin öğrettiklerini, aslında hicret ettikleri zaman nereye yöneleceklerini bilmediklerini iddia ettiler. Ayrıca, kıblenin değiştirilmesinden sonra, eski kıbleye göre namaz kılıp ölenlerin durumunun belirsiz olduğunu, onların yanlış kıbleye yönelerek ibadet etmelerinin ibadetlerini geçersiz kılacağını iddia ederek, Müslüman kitleleri şüphe ve tereddütlere sevk etmeye çalıştılar. Bu son görüşlerin önemli bir etkisi görülmüş olmalı ki, problem ayetle çözülerek Müslümanların sıkıntıları giderildi. Konuyla ilgili olmak üzere vahyolunan ayet şöyledir: *'İnsanlardan bir takım beyinsizler, 'Üzerinde bulundukları kıblelerinden onları çeviren nedir?' diyecekler. Onlara deki: 'Doğu da Batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir'. İşte böylece sizin insanlar üzerinde şahitler olmanız, Resûl'ün de sizin üzerinizde şahit olması için sizi orta (dengeli) bir toplum kıldı. Senin arzulayıp da şu an üzerinde bulunduğun kıbleyi (Kâbe'yi) biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçesi üzerinde geri dönenden (münafıklardan) ayırt etmek için kıble yaptık. Bu şekilde kıblenin çevrilmesi, Allah'ın yol gösterdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara şefkatli ve merhametlidir' (Bakara,*

* Bu tarihi birkaç ay ileri tarihlere taşıyan rivayetler de vardır. Ancak ağırlıklı görüş kıblenin hicretin 16. ayında değiştiğidir.

2:142,143). Bu ayetle Yahudilerin Müslümanlar arasında çıkarmaya çalıştıkları fitne önlendiği gibi, aynı zamanda söz konusu değişikliğin Müslümanları denemek için gerçekleştirildiği, Allah'a ve Resûlü'ne tam bir teslimiyet içerisinde olup, imanlarında samimi olanlarla, itaatinde samimimi olmayanları ayırt etmek için böylesi bir değişikliğe gidildiği ifade edildi. O hâlde gerçekten iman edenler imanlarındaki samimiyeti devam ettirmeliler ve bu gibi imtihanlarla karşılaşacaklarını bilmelidirler.

Kıblenin değişimiyle ilgili olarak bazı Yahudiler başka bir planı daha uygulamaya koydular ve Resûlullah'ı etkilemeye çalıştılar; *'Eğer bizim kıblemizi tercih edersen seni tasdik ederiz'* dediler. Bu teklifleri düşündükleri bir oyunun gereği idi; eğer Resûlullah böylesi bir değişiklik yapacak olursa, *'Bakın! Muhammed ne yaptığını bilmeyen bir kişi. Herkesin isteğine göre hareket ediyor; bir peygamber böyle olmaz'* demeyi planlamışlardı. Bir ayet onların bu asıl niyetlerini açığa çıkardı ve Resûlullah'ı uyarıp, bilgilendirdi: *'Yemin olsun ki, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü ayeti (delili) getirsen yine de onlar sana uyup kıblene dönmezler (iman etmezler). Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer sen onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman haksız davrananlardan olursun' (Bakara, 2:145).*

Suffenin Yoksulları

> Sadakalarınızı şu fakirlere verin ki, onlar bütün yetenek ve güçlerini Allah yolunda kullandıklarından, yeryüzünde rızık aramak için gezip dolaşamazlar. Utanmalarından dolayı ihtiyaçlarını belli etmediklerinden, durumlarını bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları görünce yüzlerinden tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek, insanlardan istemezler. Onlara ne iyilik yaparsanız, Allah bu yaptıklarınızın hepsini bilir. (Bakara sûresi, 2: 273)

Mekkeli Müslümanlar Medine'ye hicret ettikleri zaman, önemli bir kısmı, bütün mal varlığını Mekke'de bırakarak, yanına maddî herhangi bir şey alamadan Medine'ye gelmişti. Bunlara Medine'de destek olacak, maddî ihtiyaçlarını karşılayacak zengin Müslümanların sayısı da çok fazla değildi. Medineli Müslümanlar, neredeyse her şeylerini din kardeşleriyle paylaşmışlardı, ama buna rağmen hâlâ bir kısım Müslüman çok ileri derece yoksuldu. Karınlarını doyuracak ekmekleri, giyinecek doğru dürüst giysileri veya ikamet edecekleri evleri yoktu. Sayıları hiçte az olmayan bu kimseler, uzun bir süre diğer Müslümanların yardımlarıyla, geceleri mescitte veya kimseyi rahatsız etmeyecekleri bir gölgelikte kalarak yaşadılar. Bu durum kıblenin değişmesine, hicretin 16. ayına kadar böyle devam etti. Kıble değişince, mescidin daha önce namaz kılınan ve Kudüs tarafında yer alan üstü örtülü kısmı boş kaldı. Artık kıble karşı taraftaydı ve namaz orada kılınıyordu. Resûlullah, mescidin eski kıble tarafında kalan bu kısmını evi olmayan yoksul Müslümanlara tahsis etmeye karar verdi. Böylelikle söz konusu yoksul Müslümanlar mescidin bu kısmında yaşamaya başladılar. Artık onların evleri mescitti. Orada karınlarını doyuruyor, orada namaz kılıyor, orada sohbet ediyor ve orada yatıyorlardı. Bu Müslümanlar, ikamet ettikleri yerin özelliği nedeniyle suffe topluluğu olarak anıldılar. Suffe, '*gölgelik*' demektir ve evi olmayan yoksul Müslümanlar mescidin üstü örtülü kısmında (suffe) kalıyorlardı.

Mescidin suffesi oldukça genişti. Bir davet sırasında 300 kişinin suffede top-

lanmış olması, mescidin bu kısmının genişliğini tahmin etmek için önemli bir ip ucudur. Suffe uzun bir süre, ganimetler çoğalıp, Müslümanlar zenginleşinceye kadar yoksullar tarafından bir barınak olarak kullanılmaya devam etti. Suffede kalan yoksul Müslümanların sayıları kesin olarak bilinmemektedir. Suffe topluluğunun sayısı hep değişmiştir. Bazı zamanlar, İslâm davetini kabul eden yeni yoksulların katılımıyla bu sayı artmış veya durumu iyileştiği için kendisine bir ev inşa edenlerin ayrılması veyahut savaşlarda şehit olanlar nedeniyle de azalmıştır. Ancak ağırlıklı sayılarının 70 civarında olduğu söylenebilir. Kaynaklarda geçen listelerden ortalama olarak böylesi bir sayıya ulaşılmaktadır. Fakat bazı zamanlar sayılarının çok arttığı da kesindir. Bir ara, Medineli Müslümanların zenginlerinden birisi olan Sa'd b. Ubâde'nin, diğer zengin Müslümanların davetine katılanlardan geriye kalan 80 kişiye davet verdiği kaynaklarda geçmektedir. Herhalde o sıralar Suffe topluluğu yüzü aşkın bir sayıya ulaşmış olmalıdır.

Suffe topluluğu yoksul oldukları için mescitte kalıyorlardı. Hiçbir gelirleri yoktu. Ticaret yapacak sermayeleri olmadığı için ticaretle de uğraşamıyorlardı. Bazıları su veya dağda topladığı odunları satarak karnını doyuracak kadar bir şeyler kazanabiliyordu. Ancak hemen hepsi çoğu zaman açtı. Bazen açlık ileri dereceye ulaşırdı ve bu nedenle namaz sırasında bayılanlara rastlanırdı. Islâm davetini kabul etmek için Medine'ye gelen yabancılar mescitte bayılan bu kimseleri gördüklerinde onların meczup olduğunu sanırlar ve bu nedenle biraz çekinirlerdi. Ve yine, suffe topluluğuna mensup olanlar çoğu zaman çıplak denecek kadar küçük ve eski giysiler giyerlerdi. Giyindikleri elbiseleri, kalın ketenden imal edilmiş ve vücutlarını tamamen örtmeyen bir tür aba idi. Elbisesinin kötülüğü ve kısalığı nedeniyle toplumun içine çıkamayanlara rastlanırdı. Bütün günlerini mescidin çevresinde geçirirlerdi.

Suffede kalan Müslümanlar aşırı derece yoksuldular. Maddî imkânı olan her Müslüman onları gözetir, yardımcı olmaya çalışırdı. Ancak onlar daha çok Resûlullah'ın himayesi altındaydılar. Esasen, kendisi de hiçbir zaman zengin olmamış, her zaman bir yoksul hayatı yaşamış olan Resûlullah, kendisine ulaşan her yiyeceği, her zenginliği bu yoksul toplulukla paylaşır, onların bir mensubu gibi olmayı tercih ederdi. Onlara ayrı bir yakınlığı vardı. Hiçbir zaman onları ihmal etmezdi. Kendisine yapılan bağışları, verilen hediyeleri hep onlara verirdi. Bazen yiyeceğini yanına alıp onların yanına gelerek birlikte yer, bazen de içlerinden birkaç kişiyi hemen biraz ötedeki tek odalı evine davet eder ve sofrasına oturturdu. Resûlullah kendi yoksulluğunu veya açlığını hiçbir zaman dert edinmedi, ama yoksul Müslümanların haline her zaman üzülürdü. Kendilerine bir yemek ikram edemediği zaman üzülür ve özür dilerdi. Bir defasında arpadan yapılmış basit bir yemeği onlarla paylaşmış ve *'Muhammed'in nefsi elinde olana yemin olsun ki, Muhammed'in evinde de bu gördüğünüzden başka bir şey yok'*[1] diyerek özür dilemişti.

Onların ihtiyaçlarını çocuklarının ihtiyaçlarından da önde tutmaya büyük özen gösterirdi. Bir defasında kızı Fâtıma ile Ali'nin evini ziyaret etmişti. Kızı ve damadının evlerinde eşya olmadığını, yataklarının ikisine yetmeyecek kadar küçük olduğunu görüp, üzüldü. Yoksulluktan iyice bunalmış olan Fâtıma, babasından bir miktar eşya istedi. Bir peygamber olarak eğer isterse bunu temin edebileceğini, ihtiyacını insanlara bildirirse insanların O'na yardım etmek için birbirleriyle yarışacaklarını biliyordu. Ama Resûlullah'ın cevabı istediğinden başka oldu. Resûlullah, kızına bazı dualar öğreterek sıklıkla bu dualarla Allah'tan yardım istemesini söyledi ve *'Suffedeki Müslümanlar açlıktan iki büklüm bir hâlde dururlarken, size nasıl olur da bir şeyler verebilirim!'*[2] dedi.

Resûlullah sıklıkla diğer Müslümanları, suffedeki yoksullara yardımcı olmaya çağırırdı. *'Bir kişinin yiyeceği iki kişiye, iki kişinin yiyeceği dört kişiye, dört kişinin yiyeceği sekiz kişiye yeter'*[3] veya *'İki kişilik yiyeceği olan suffe mensuplarından üçüncü kişiyi, dört kişilik yiyeceği olan suffeden beşinciyi veya altıncıyı yanında götürsün'*[4] gibi söz ve teşvikleriyle Suffe mensuplarının ihtiyaçlarını karşılamada maddî durumu iyi olan Müslümanların yardımını isterdi. Ekonomik durumu iyi olanlardan, sadakalarını Suffe topluluğuna vermelerini isterdi. Bir defasında sözcülüğünü Muhammed b. Mesleme'nin yaptığı bir grup Medineli Müslümanın teklifi hoşuna gitti ve hemen uygulamaya koydu. Muhammed b. Mesleme, hurması bulunan herkesin Suffe topluluğuna düzenli olarak hurma bağışında bulunmasını teklif etmişti. Resûlullah mescidin iki direği arasına bir ip gerdirerek, yanında hurma salkımı getirenlerin hurmaları bu ipe asmalarını, yoksul Müslümanların da yiyecekleri kadarını oradan almalarını istedi. Bu uygulama daha sonra bir geleneğe dönüşerek yaklaşık yüz yıl kadar devam etti.

Suffe topluluğu, ancak diğer Müslümanların yardımlarıyla ihtiyaçlarını kısmen karşılayabiliyorlardı. Ama bu durumları hiçbir zaman kişilik ve onurlarını zedeleyecek davranışlara meyletmelerine yol açmadı. Hiçbir zaman dilencilik gibi aşağılanacak, ayıplanacak bir davranışa meyletmediler. Hiçbir zaman açgözlü davranmadılar. Derin, tahammülü imkânsız boyuttaki yoksulluklarına rağmen, onur ve kişiliklerinden hiç taviz vermediler. Yoksulluklarına, bayıltan açlıklarına rağmen her biri öncelikle kendisini değil, suffenin diğer yoksullarını düşünürdü. Bir davet sırasında biraz fazla yediğini düşünen, hemen elini yiyecekten çekerek diğer arkadaşının da bir şeyler yemesini bekleyecek kadar tok gözlüydüler. Bir defasında kendilerine ikram edilen hurmalardan, herkesten önce davranarak iki tane birden yiyen bir suffeli, elini hurmadan çekerek diğer kardeşlerinin de iki tane yemelerini beklemişti. Yoksuldular ama yoksulluklarını belli etmekten, insanları kendilerine acındırmaktan özenle kaçınırlardı. Ağızlarından hiçbir zaman bir yakınma sözü çıkmazdı. İnsanlar onların yoksulluklarını soluk benizlerinden, iskelete dönmüş vücutlarından ve eski, küçük elbiselerinden anlarlardı. Onların bu

durumu bir ayete konu olmuş ve bu ayetle şahsiyetli tutumları ebediyen takdir edilmişti: *'Sadakalarınızı şu fakirlere verin ki, onlar bütün yetenek ve güçlerini Allah yolunda kullandıklarından, yeryüzünde rızık aramak için gezip dolaşamazlar. Utanmalarından dolayı ihtiyaçlarını belli etmediklerinden, durumlarını bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları görünce yüzlerinden tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek, insanlardan istemezler. Onlara ne iyilik yaparsanız, Allah bu yaptıklarınızın hepsini bilir' (Bakara, 2: 273).*

Suffe topluluğu açtı, mal varlığı olmayan kimselerden oluşuyordu. Günlerini, aylarını ve hatta yıllarını mescitte geçirdiler. Ama bu onları hiçbir şekilde miskinliğe itmedi. Yiyecek buldukları zaman karınlarını doyurup, onun dışında uyuşuk bir halde bir köşede oturmayı tercih etmediler. O şartlarda yapabilecekleri önemli bir şey vardı; ilme yönelebilir ve İslâm konusundaki bilgilerini genişletip, derinleştirebilirlerdi. Zira diğer Müslümanlara göre Resûlullah'ın yanında daha çok kalıyorlardı. Hatta hep O'nun yanındaydılar. Çünkü, Medine'yi teşkil eden her yerleşim merkezinde bir mescit bulunduğu için, Müslümanlar çoğu zaman kendi yerleşim merkezlerindeki mescitte namaz kılarlardı. Medine'nin diğer bölgelerinde ikamet eden Müslümanların hepsi Resûlullah'ın mescidine her vakit gelemezdi. Ancak Resûlullah'ın hiç değişmeyen, her zaman sabit olan bir cemaati vardı. Bunlar suffe topluluğuydu. Sayıları hemen hiçbir zaman 30'dan aşağı düşmemiş bu topluluk neredeyse günün bütün saatlerinde Resûlullah'la birlikte, Resûlullah'ın yakınında bulunuyorlardı. Bu nedenle de yeni vahyolunan ayetleri ilk duyanlar neredeyse hep onlar oluyor, diğer Müslümanlara göre Resûlullah'ın eğitim toplantılarında ve sohbetlerinde her zaman yer alıyorlardı. Bu durum içlerinden bir çoğunun ilme yönelmesine yol açtı. İçlerinden bir çoğu İslâm'ı en iyi düzeyde bilen kimseler oldular.

Resûlullah, suffe mensuplarının eğitimine özel bir önem verdi, onları sadece sözlü eğitimle yetiştirmeyip, aynı zamanda okuma-yazmayı öğrenmelerini de sağladı. Muhacirden Abdullah b. Sa'd bin Ebî Serh'i suffa mensuplarına okuma-yazma öğretmeni olarak tayin etti. Ayrıca Abdullah b. Mes'ud, Muaz b. Cebel ve Ubey b. Ka'b'ı Kur'an öğretmeni olarak görevlendirdi. Dersler sistemli şekilde devam etti. Bazen, tamamına yakınını suffe mensuplarının teşkil ettiği 70 kişilik ders halkaları oluşuyordu. Resûlullah'ın *'Benim mescidime gelen başka şey için değil, hayır için, hayrı öğrenmek veya öğretmek için gelir. Bu kişi Allah yolunda savaşan kimse ile aynı mevkidedir'*[5] sözü suffe mensuplarının ilim sahibi olmalarında önemli bir motivasyon sağlamıştır.

Suffe topluluğu yoksul, evsiz, aç olmasına rağmen, hemen her zaman Resûlullah'ın yanında olmaları ve ilimde derinleşmeleri nedeniyle birçok Müslümanın kendilerine gıpta ettikleri kimseler olmuşlardı. Bu nedenledir ki Hanzala b. Ebî Âmir, Hârise b. Nu'man ve Ka'b b. Mâlik gibi bazı Müslümanlar, yoksul olma-

dıkları halde, Suffe topluluğuna katılmış ve bir süre onlarla birlikte kalmışlardı.

Suffenin Müslümanları, ilmi sadece teorik olarak öğrenen kimseler değillerdi. Onların amacı iyi bir Müslüman olabilmekti. Bunun ise doğru bilgiye dayanmak zorunda olduğunu biliyorlardı. Doğru bilgi olmadan iyi bir Müslüman olunamayacağının farkındaydılar. Ve yine biliyorlardı ki, doğru bilgi vahyin bilgisiydi ve bu bilgi Resûlullah'taydı. Onlar bizzat Resûlullah'tan İslâm'ı öğrendiler ve O'nun gözetiminde de öğrendiklerini ahlâkları, hayat tarzları kıldılar. Hiçbir zaman hayatta karşılığı olmayan bir bilgi birikimine sahip olmak gibi bir düşüncenin veya idealin adamı olmadılar. Bu nedenledir ki en zor, en hayati konularda bile öne geçmekten çekinmediler. Allah'ın *'kârlı bir ticaret'** olarak nitelediği şeyi tercih edip, hakikatin hakimiyeti adına canlarını vermekten kaçınmadılar. Bu nedenle hemen her savaşta şehit olanlardan bir kısmını suffe Müslümanları teşkil etti. Bedir'de Safvan b. Beysa, Zeyd b. el-Hattab, Harim b. Fatik el-Esedî, Hubeyb b. Yesef, Salim b. Umeyr, Hârise b. en-Numan el-Ensarî; Uhud'da Hanzala; Hudeybiye'de Cerhed b. Huveylid, Ebû Sureyhe el-Gıfarî; Hayber'de Sakif b. Amr; Tebük'te Abdullah Zü'l-Bicadeyn; Yemame'de Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim ve Zeyd b. Hattab şehit oldu. Daha da önemlisi, hepsi de Kur'an'ı en iyi bilenlerden müteşekkil 40 kişilik bir grup Maûna katliamında şehit oldu.

DİPNOTLAR

1- Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/256.
2- Ahmed, *Müsned* I/79, 106
3- Buharî, *Et'ime* 11; Müslim, *Eşribe* 178; Muvatta, *Sıfatu'n-Nebiyy* 20, 52; Tirmizî, *Et'ime* 21
4- Buharî, *Menâkitü's Salât* 41, *Menakıb* 25, *Edeb* 87, 88; Müslim *Eşribe* 176.
5- Ibn Mâce, *Mukaddime* 17.

* 'Ey iman edenler! Kendinizi hem bu dünyada, hem de öteki dünyada şiddetli bir azaptan koruyup kurtaracak bir alışveriş göstereyim mi? Allah'a ve peygamberine inanır ve Allah yolunda malınız ve canınızla gayret gösterirsiniz. Bu sizin için en iyi olan harekettir, keşke bilseydiniz.' (Saff, 61:10,11)

Bir Arınma Yolculuğu: Oruç

> Ey iman edenler! Allah, sizden öncekilere farz kıldığı gibi, orucu size de farz kıldı ki, (her türlü yanlışlıktan, ahlâksızlıktan, kötülükten) sakınasınız diye. Sayılı günlerde orucu tutun. Ancak hasta olanlar veya seyahatte bulunanlar, tutamadığı günler sayısınca orucu başka günlerde tutsun. Oruç tutmaya gücü yetmeyen ve tutamayanlar fidye olarak bir yoksulu doyurmakla sorumludurlar. Her kim gönlünden koparak iyiliği artırırsa, kendisine iyilik yapmış olur. Ama oruç tutmanız, fidye vermek ve kazaya bırakmaktan daha hayırlıdır, keşke bunu bilseydiniz. (Bakara sûresi, 2:183-184)

Resûlullah Medine'ye hicret edince, Yahudilerin, Muharrem ayının 10. günü oruç tuttuklarını gördü. Bu durum ilgisini çekti. Çünkü müşrik Araplar da aynı gün oruç tutmayı değerli bulur ve bu nedenle bazıları o gün oruç tutardı. Hatta bizzat kendisi, risâlet öncesinde, muhtemelen İbrahimî geleneğin bir kalıntısı olarak varlığını hâlâ sürdüren oruç tutma ibadetini uygular, Muharrem ayının onuncu günü oruç tutardı. Medine'ye gelince Resûlullah'ın dikkatini çeken şey, ehl-i kitap olan Yahudilerin de o gün oruç tutmalarıydı. Bunun gerekçesini öğrenmek istedi ve Yahudilerden bazı kimselere Muharrem ayının 10. günü oruç tutma nedenlerini sordu. Aldığı cevap ilginçti: '*Muharremin onuncu günü bizler için önemli birgündür. Çünkü, Allah o gün Musa'yı ve İsrail oğullarını Firavun'un elinden kurtardı; Firavun ve adamlarını suda boğdu. Musa'da şükür olarak o gün oruç tuttu. Biz o günlerin hatırası olarak Musa'ya uyup oruç tutarız.*' Bu sözler üzerine, Resûlullah, '*Ben Musa'ya ve onun orucunu tutmaya sizden daha layıkım*' dedi ve aşure orucu ismiyle bilinen Muharrem ayının onuncu günü oruç tuttu. Müslümanlardan da o gün oruç tutmalarını istedi.[1]

Resûlullah'ın risâletin Medine döneminde titizlikle uyguladığı bir ölçü vardı; Yahudilerle benzerlik taşımaktan kaçınır, onlarla Müslümanların görünüm, hâl ve hareketleri arasında farklılık olmasını arzulardı. Bu nedenle hicret sonrasında ilk aşure orucunu tuttuktan ve bunu yapmalarını Müslümanlar istedikten sonra '*Eğer gelecek sene sağ olursam, Muharremin dokuzunda da oruç tutacağım*'[2] dedi. Müslü-

manlara da '*Muharremin dokuzuncu günü de oruç tutarak Yahudilere muhalefet edin*' [3] tavsiyesinde bulundu. Ayrıca kendisi her ay üç gün oruç tutmaya büyük önem verdi. Yine, Müslümanlardan da bu şekilde oruç tutmalarını istedi.

Hicretin ikinci yılıydı. Hicretin üzerinden 18 ay geçmişti. Kıblenin Kâbe'ye çevrilişinden sonra, Şaban ayının sonlarına doğru bir grup ayet vahyolundu. Ayetler şöyleydi: '*Ey iman edenler! Allah, sizden öncekilere farz kıldığı gibi, orucu size de farz kıldı ki, (her türlü yanlışlıktan, ahlâksızlıktan, kötülükten) sakınasınız diye. Sayılı günlerde orucu tutun. Ancak hasta olanlar veya seyahatte bulunanlar, tutamadığı günler sayısınca orucu başka günlerde tutsun. Oruç tutmaya gücü yetmeyen ve tutamayanlar fidye olarak bir yoksulu doyurmakla sorumludurlar. Her kim gönlünden koparak iyiliği artırırsa, kendisine iyilik yapmış olur. Ama oruç tutmanız, fidye vermek ve kazaya bırakmaktan daha hayırlıdır, keşke bunu bilseydiniz*' *(Bakara, 2:183-184)*.

Ayetler açıktı; Ramazan ayının tamamında oruç tutmak Müslümanlara farz kılınmıştı. Ayetler bir şeye özellikle vurguda bulunuyor ve bu ibadetin önceki peygamberlere ve o peygamberlere iman etmiş müminlere de farz kılındığını, orucun tevhidin değişmeyen temel ibadetlerinden birisi olduğunu bildiriyordu. Buna göre Müslümanlar oruç tutmakla Yahudileri taklit etmiş olmuyorlardı. Daha da önemlisi, oruç tutmakla kesintisiz devam eden tevhidi geleneğin devamını gerçekleştirmiş olacaklardı.

Ayette belirtildiği üzere oruç, aynen namaz gibi, insanlığın ilk ve asli dini olan İslâm'ın değişmeyen özel ibadet biçimlerinden birisi olarak anlam kazanıyordu. Her hidayet rehberi olan peygamberin uyguladığı ve Müslümanlara uymalarını, gereklerini yerine getirmelerini istedikleri bir ibadet olarak ayrıcalıklı bir öneme ve yere sahipti. Kur'an'ın bu açıklaması, aynı zamanda, neredeyse diğer tüm dinlerdeki oruç ibadetinin kökenini açıklaması açısından da önemliydi. Ayetteki açıklamadan anlaşıldığına göre, diğer dinlerdeki oruç ibadeti o topluma daha önce gelmiş bir peygamberin bildirdiği ibadetin geleneksel devamından veya o ibadetin kısmen değişmiş, anlamını ve işlevini kısmen veya tamamen yitirmiş biçiminden başka bir şey değildir. Yine, çoğu zaman zannedildiğinin aksine, orucun belirli bir süre için sadece yeme-içme davranışlarından uzak durmak olmadığı, cinsel birleşme de aralarında bulunmak üzere bazı davranışlardan uzak durmak ve bir ay süreyle olumlu, nitelikli tutum ve davranışların sahibi olmak anlamına geldiği açıklandı. Ayetteki bir ifade ise orucun gerekçesini son derece açık ve anlaşılır şekilde dile getiriyordu; '*(her türlü yanlışlıktan, ahlâksızlıktan, kötülükten) sakınasınız diye*'.

Türkçe'ye '*oruç*' olarak geçen ve bu biçimiyle yaygın bir kullanım kazanan, esası ise '*savm*' olan kelime '*bir şeyden vazgeçmek, bırakmak*' anlamlarına gelmektedir. Savm'ın (orucun) ibadet olarak anlamı ise, belirli bir süre içerisinde başta yeme-

içme ve cinsel ilişki olmak üzere bazı davranış, tutum ve tavırlardan uzak olmaktır. Dikkat çeken nokta, Resûlullah'ın anladığı ve zamanındaki Müslümanlara anlatıp, açıkladığı orucun anlam alanının sonraki anlaşılanlardan oldukça geniş ve son derece işlevsel olmasıdır. Bizzat Resûlullah'ın açıklama ve tavsiyeleri bu anlam alanının genişlemesine ve netleşmesine katkı sağlamıştır. Buna göre, kişinin yanlış, kötü davranışlardan, düşüncelerden uzak durması da oruç ibadetinin gerektirdiği, ibadeti kemale erdiren özelliklerdendir. Resûlullah'ın şu tür emir ve tavsiyeleri bu anlam alanını oluşturması açıdan oldukça önemlidir: '*Oruç kötülüklere karşı bir kalkandır. Oruç tuttuğunuz gün kötü bir söz söylemekten sakının. Kötü bir işten sakının ve şamata yapmayın. Şayet birisi söver veya kavga etmek isterse, ona 'Ben oruçluyum' deyin.*'[4] '*Oruç, oruçluya yakışmayan şeylerle zedelenmedikçe tutan için bir kalkandır.*'[5] Resûlullah orucun bir '*kalkan*' olduğundan bahsedince, '*onu ne yaralar*' diye soranlar oldu. Bu soru karşısında '*Yalan ve gıybet*'[6] dedi. Ayrıca şu sözleri de orucun mahiyetini açıklamaya yönelikti: '*Kim, yalan sözü ve onunla amel etmeyi terk etmezse, Allah'ın onun yemesini ve içmesini kesmesine ihtiyacı yoktur.*'[7] Oruç bu şekilde uygulamaya aktarılınca, nelere sebep olacağı da, hem orucun işlevini ifade etmek ve hem de Müslümanları oruç ibadeti üzerinden '*güzel ahlâklı*' olmaya teşvik etmek için Resûlullah tarafından şöyle açıklandı: '*Kim inanarak ve sevabını Allah'tan umarak Ramazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları affolunur*'[8], '*Ramazan girdiğinde rahmet (cennet) kapıları açılır cehennem kapıları kapatılır ve şeytanlar zincirlerle bağlanır.*'[9]

Anlaşılan o ki, '*Alemlere rahmet olarak gönderilen*' *(Enbiya, 21:107)* ve görevinin temel gereklerinden birisi '*güzel ahlâkı tamamlamak*'[10] olan Resûlullah ile Müslümanlara oruç emredilirken, ilâhî iradenin murat ettiği gaye: Müslümanların arınmaları; ahlâken, ruhen tertemiz hale gelmeleri; nefislerinin yanlış eğilimlerini, gidişatlarının muhtemel aksaklık veya yanlışlıklarını her yıl bir ay süre içerisinde gözden geçirerek, hâl ve hareketlerini, istek ve arzularını olması gereken rotasına yerleştirmeleri veya eğer bu özellikleri olması gereken rotada ise bunu sabitleyip, sağlamlaştırmalarıdır. Emredilen Ramazan orucu ile ahlâkî, ruhanî bir yolculuğa çıkılması istenmiştir. Arınma sürecinin daha sistemli ve yoğun gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun böyle olduğunu hem Resûlullah'ın ifade ve açıklamalarından ve hem de Kur'an'ın oruç tutanlarla ilgili tanımlamalarından kolaylıkla anlamak mümkündür. Kur'an'da oruç tutan erkeklerden bahsedilirken '*sâihûn*'[11], kadınlardan bahsedilirken '*sâihât*'[12] sıfatının kullanılmış olması, orucun hedefiyle ilgilidir. '*Seyahat eden*' anlamına gelen bu kelimeler, söz konusu manevî, ahlâkî yolculuğun; arınma sürecinin bir gereği olarak anlam kazanmaktadır.

Ramazan orucu farz kılınınca bu ibadetle sorumlu Müslümanlar büyük bir istek ve arzuyla ibadetlerinin gereklerine göre davranmaya başladılar. Manevî dünyalarında, ahlâkî yapılarında gerçekleştirdikleri yolculuğun gereklerini titiz bir şe-

kilde yerine getirmenin çabasını yürüttüler. Ramazan orucunun farz kılındığı ve Müslümanların bu orucu ilk kez tutmaya başladıkları ilk günlerin birisinde, Resûlullah yatsı namazından sonra, daha önce yapmadığı bir şekilde cemaate fazladan namaz kıldırdı. Bu, Resûlullah'ın *'kıyâm-ı ramazan'* diye nitelediği, daha sonraları teravih namazı olarak isimlendirilecek olan ve Ramazan ayına mahsus nafile bir namaz idi. Resûlullah oruçla gerçekleşecek arınmanın namazla da desteklenmesini arzulamış olmalıdır. Bu nedenle *'Allah, sizlere Ramazan orucunu farz kıldı. Ben de kıyâm-ı ramazanı sizler için bir sünnet kılmak istiyorum'* [13] dedi.

Müslümanlar, Resûlullah'ın imamlığında cemaatle kıldıkları teravih namazı nedeniyle sevindiler. Arınmalarının, manevî yolculuklarının namazla desteklenmiş olması hoşlarına gitti. *'Kötülüklere kalkan olan orucun'*[14], *'insanı kötülüklerden alıkoyan' (Ankebut, 29:45)* namazla birleştirilmesi nedeniyle memnun oldular. İlk gün Resûlullah'ın imamlığında teravih namazı kılanlar, ertesi gün olunca, herkesi teravih namazından haberdar ettiler. İkinci gün Resûlullah'ın arkasındaki cemaat daha da kalabalıklaştı. Herkes büyük bir coşkuyla teravih namazı kılmak için gelmişti. Üçüncü gün önceki iki gün olmayanlar da geldiler ve tüm mescit Müslümanlarla dolup, taştı. Dördüncü gün Müslümanlar tekrar mescitte toplandılar. Peygamber'in arkasında teravih namazı kılmak istiyorlardı. Peygamberlerini beklemeye başladılar. Ancak Resûlullah mescide gelmedi. Biraz daha beklediler. Resûlullah odasından çıkmadı; mescide gelmedi. Unutmuş veya uyumuş olacağını düşündüler. Bazıları, yalancıktan öksürerek mescitte beklediklerini Resûlullah'a duyurmak, eğer uyuyorsa uyandırmak istediler. Bu hâl üzerine sabah namazına kadar beklediler. Sabah namazı vakti olunca Resûlullah odasında çıktı ve imam olup cemaate sabah namazını kıldırdı. Herkes şaşkındı, merak içerisindeydi. Ne olmuştu da Resûlullah teravih namazı için mescide gelmemişti? Teravih namazını niçin kıldırmamıştı? Resûlullah sabah namazını kıldırdıktan sonra merak içerisinde kendisinin bir açıklama yapmasını bekleyen cemaate dönerek *'Teravih namazını kılma konusunda ne kadar istekli olduğunuzu gördüm. Buna rağmen yanınıza gelmedim. Çünkü bu namazın sizler için farz haline gelmesini istemedim. Eğer sizler için farz olursa uygulamada zorlanacağınızı, sıkıntıya düşeceğinizi düşündüm'* [15] dedi. Sonra bir tavsiyede bulundu: *'Bu namazı kılmak istiyorsanız bunu evlerinizde yapın.'*[16] Müslümanlar onun bu tavsiyesine uydular ve Hz. Ömer'in hilafet yıllarına kadar teravih namazını ya evlerinde tek başlarına, ya da mescitte küçük cemaatler halinde kıldılar.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Savm* 69, *Tefsir- Yunus* 2, *Menâkubu'l Ensar* 52; Müslim, *Sıyam* 128.
2- Müslim, *Sıyam* 133; Rüdanî, *Cem'ul Fevaîd*, II/54.
3- Ahmed, *Müsned* I/241; Rüdanî, *Cem'ul Fevaîd*, II/54.
4- Buharî, *Savm* 2; Müslim, *Siyâm* 163.
5- Nesaî, *Siyâm* 43.
6- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, III/171.
7- Buharî, *Savm* 8.
8- Buharî, *Savm* 1, *İman* 27; Müslim, *Müsafirîn* 174; Nesaî, *Sıyam* 5, *Kıyâm'l Leyl* 3; Ahmed, *Müsned* II/241, 281, 289, 529, II/486.
9- Müslim, *Sıyam* 2, *Savm* 5; Müslim, *Sıyam* 1; Nesaî, *Sıyam* 1; Ahmed, *Müsned* II/281, 378.
10- Muvatta, *Husnu'l Hulk* 8
11- Tevbe Sûresi, 9:112
12- Tahrim Sûresi, 66:5
13- Ibn Mâce, *İkametu's-Salât* 173; Ahmed, *Müsned*. I/191, 195
14- Müslim, *Sıyam* 162
15- Buharî, *Ezân* 80 *Libâs* 43 ; Ebû Dâvud, *Salât* 243
16- Buhârî, *Salât* 52, *Teheccüd* 38; Müslim, *Musâfirîn* 208; Ebû Dâvud, *Salât* 346; Tirmizî, *Salât* 331; Nesâî, *Salâtu'l-Leyl* 1,

Bölüm: 2
İslâm ve Savaş

Savaş

> Kendileriyle savaşılanlara (mü'minlere), zulme uğramış olmaları nedeniyle (savaşma) izni verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardım etmeye kadirdir. Onlar, başka değil, sırf '*Rabbimiz Allah'tır*' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. (Hac sûresi, 22:39).
> Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah saldırganları sevmez. (Bakara sûresi, 2:190)

Mekke döneminde, risâletin ilk yıllarında, müşrik liderlerin tepkileri nedeniyle namazlarını gözden uzak yerlerde, dağlarda veya vadilerde kılan Müslümanlardan bir grup, müşrikler tarafından fark edildiler. Müşrikler, Müslümanlarla ve ibadetleriyle alay edip, namaza engel olmak istediler. Sözlü sataşmaları takiben çıkan itişme ve kakışmalar sırasında Sa'd b. Ebî Vakkas eline geçirdiği bir deve kemiğiyle müşriklerden birisinin kafasına vurup, yaralanmasına neden oldu. Böylelikle risâlet sürecinde Müslümanlarla müşrikler arasında ilk filli çatışma gerçekleşmiş ve tevhid-küfür mücadelesinin ilk kanı da akmış oldu. Ancak bu istisna ve özel bir durumdu. Kur'an, Mekke dönemi boyunca müşriklerle fiilî çatışmaya hiçbir şekilde izin vermedi. Hatta, ağır işkencelere uğradıkları yıllarda müşriklere karşı fiilî tepkide bulunmak, gerekirse savaşmak için izin isteyen müminlere Resûlullah'ın vahiyden hareketle cevabı hep sabır oldu. Abdurrahman b. Avf ve beraberindeki diğer bazı müminlerin savaşma isteğine verdiği cevap bunun örneklerinden birisiydi. Abdurrahman b. Avf, müşriklerin müminleri aşağıladığı, sataştığı, baskı ve işkencelere uğrattığı bir zamanda bazı arkadaşlarıyla Resûlullah'a gelerek; '*Ey Allah'ın Resûlü! Biz müşrikken izzetli ve saygı gören kimselerdik. Mümin olduktan sonra zelil duruma düştük. Müsaade et karşılık verelim. İzzetimizi koruyalım*' dediler. Onlar, bu sözleriyle ve istekleriyle ölümüne bir savaşa hazır olduklarını, ölümden korkmadıklarını ifade etmişler, savaşmayı arzuladıklarını dile getirmişlerdi. An-

cak henüz savaşa izin verilmediği için Resûlullah'ın cevabı; '*Ben afla emrolundum. Vuruşmaya kalkmayın*'[1] olmuştu.

Risâlet sürecinin her aşamasında sevk ve idareyi elinde tutan ilâhî irade, müşriklerin fiilî müdahalelerine Müslümanların karşılık vermelerine müsaade etmediği için, Müslümanlar hicreti takip eden aylarda da fiilî çatışma olabilecek herhangi bir girişimde bulunmadılar. Her türlü zorluğa, tehdide, işkenceye sabırla karşı koydular; hiçbir şekilde itidallerini terk etmediler.

Mekke döneminde müşriklerle fiilî çatışmaya izin verilmemesinin nedenini anlamak çok zor değildir. Eğer fiilî çatışmaya izin verilseydi, bunun Müslümanların aleyhine olacağı kesindi. Zira Müslümanlar sayı olarak azdılar. Çoğunun savaş tecrübesi yoktu. Müşriklerle fiilî bir çatışma sırasında toptan katledilmeleri kuvvetle muhtemeldi. Şurası da kesindir ki, Mekke eşrafı, fiilî bir başkaldırıyı Müslümanları toptan imha etmelerini meşrulaştıran bir gerekçe olarak kullanmaktan geri durmazlardı. Bu ve daha başka nedenlerden dolayı Mekke dönemi pasif direniş diyebileceğimiz bir hareket yöntemi ile geçirildi, müşriklerle ilişkiler bu bağlamda oluşturulup geliştirildi. Ancak, Medine'ye hicret edilince, Müslümanlar açısından şartlar büyük oranda değişti. Müslümanlar sayısal olarak çoğaldıkları gibi, kendi kontrollerindeki bir yerleşim biriminde her türlü askerî organizasyonu sürdürebilme imkânına da sahip oldular. Üstelik, iman-şirk cephesi artık toplumsal ve coğrafi olarak da birbirlerinden tamamen ayrışmıştı. Öncelikli düşman kitle olan müşrikler Mekke'de, Müslümanlar Medine'deydi. Bu durum, yıllarca müşriklerin her türlü olumsuz davranışlarına, baskı ve işkencelerine pasif direnişle karşı koymuş Müslümanların bilhassa Mekke müşrikleriyle savaşmayı arzulamalarına neden oldu. Zira, kalpleri Mekke eşrafına karşı kinle doluydu. Verilecek bir savaş iznini büyük bir arzuyla bekliyorlar, yıllardır çektikleri sıkıntıların, zorlukların, mağduru oldukları işkencelerin, yurtlarından çıkarılmalarının intikamını almak istiyorlardı. Ancak bir türlü müşriklere fiilî müdahalede bulunmalarına izin verilmiyordu. Bu ise evlerinden ayrılmış, eşlerini ve çocuklarını Mekke'de bırakmış, neredeyse bütün mal varlıklarını terk ederek hicret ettikleri için yoksullaşmış muhacirler için dayanılması zor bir durumdu. Sabırları zorlanıyor, bir an önce savaşmalarına izin verilmesini arzuluyorlardı. Savaşarak mağduru oldukları zorbalıkların intikamını almak, korkmadıklarını göstermek, kozlarını paylaşmak istiyorlardı. Fakat istedikleri izin bir türlü verilmiyordu. Bu şekilde aylar geçmeye başladı. Savaşa izin verilmesinin büyük bir özlemle beklendiği günlerde, konusu savaş olan bir grup ayet vahyoldu. Müslümanlar yeni ayetleri duyunca şaşırdılar. Konusunu savaşın oluşturduğu bu ayetlerde savaşa izin verilmiyordu. Belki sonraki günlerde izin verilecekti; ancak bu henüz gündemde değildi. Ayetlerle önemli bir hatırlatmada bulunuluyor, savaş konusundaki istek ve arzuların getireceği sorumluluğun iyice düşünülmesi isteniyordu.

Savaş ve Sorumluluk

Müslümanların, müşriklere fiilî müdahalede bulunmalarına ve gerekirse savaşmalarına izin verecek ilâhî bir talimatı bekledikleri günlerde vahyolunan ayetler Bakara sûresinin bir grup ayetiydi (2:246-252). Bu ayetlerde, İslâm davetinin emir ve komutasını risâlet sürecinin her aşamasında elinde tutan ilâhî irade, Müslümanlara önemli bir uyarıda bulunuyor ve bu uyarısını ise tarihte yaşanmış bir örnek üzerinden gerçekleştiriyordu. Böylelikle söz konusu uyarı, soyut ve herkesin kolaylıkla anlayamayacağı bir nitelikten, herkesin kolaylıkla anlayabileceği ve her türlü tereddütten uzak bir şekilde sorumluluğunu hissedebileceği bir niteliğe sahip kılınmış oluyordu. Söz konusu ayet grubu, tarihte yaşanmış ve örnek olarak anlatılacak durum sanki Medine'deki Müslümanların gözlerinin önünde o anda gerçekleşiyormuş ve onu bizzat seyrediyorlarmış gibi '*görmedin mi?*' (Bakara, 2:246) sorusuyla başlıyordu. Böylelikle dikkatlerin anlatılan olaya yöneltilmesi, zihinlerin verilecek mesaja yoğunlaştırılması sağlanıyordu. İlk ayette, geçmişteki Müslüman bir topluluğun peygamberlerine sundukları bir istekleri anlatılıyordu: *'Musa'dan sonra İsrail oğullarının önde gelenlerinin ne yaptıklarını görmedin mi? Onlar, peygamberlerine; 'Başımıza bir hükümdar tayin et ki, Allah yolunda savaşalım!' dediler.'* Bu, Medine'deki Müslümanların son zamanlarda yoğun bir şekilde dile getirdikleri bir isteklerinin aynısının geçmişte dile getirildiğini ifade eden ilâhî bir tanıklıktan başka bir şey değildi. Medine'deki Müslümanlar da, geçmiştekiler gibi, peygamberlerinden savaş izni isteyip duruyorlardı. Özellikle son aylarda, savaşarak müşriklerin zorbalıklarına fiilî karşılık vermeyi arzuladıklarını dile getirip duruyorlardı. Dolayısıyla ilk anda, bu ayetin, Medine'deki Müslümanların isteklerine cevap verdiği düşünülebilirdi, ama öyle değildi. İzin verilmiyor, izin vermek yerine izin verilmesi durumunda sahip olunacak sorumluluğun gereğine göre olunup-olunmayacağı soruluyordu. Bu ise kendisinden savaş izni istenen Peygamber'in sözleriyle ifade ediliyordu: *'Peki ama savaşmanız emredilir de savaşmaktan kaçınırsanız!'* Bu önemli bir hatırlatmaydı. Üstlenilecek sorumluluğu dile getiren bir uyarıydı. Ancak izin isteyenlerin cevapları hazırdı; aynen Medine'deki Müslümanlarınki gibi: *'Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olan bizler niçin savaşmayacağız ki!'* Bu sözler, savaşmalarına izin verilmesi durumunda sahip olacakları sorumluluğun gereklerini yerine getireceklerinin teminatını dile getiren bir açıklamaydı. Öyle ya, bu kadar mağdur edilmişliklerine; evlerinden, çocuklarından, mal ve mülklerinden uzaklaştırılmalarına; onurlarıyla alay edilmiş, canlarına kastedilmiş olmasına rağmen niçin savaşmayacaklardı! Böylesi bir durumda savaşılmazdı da hangi durumda savaşılırdı! Ayet, geçmişteki o Müslümanların savaş isteğini ve savaşın gereğine uyacaklarını dile getiren açıklamalarını takiben sürecin doğrudan sonuna geçiyor ve geçmişte yaşanan kötü akıbete

dikkat çekiyordu: *'Fakat kendilerine savaşmaları emredilince, çok azı hariç büyük çoğunluğu dönüp kaçtılar; savaşa katılmak istemediler.'* İşte bu, tamamen duygusal bir atmosferde istenen, sonucu hesaplanmadan arzulanan ve bu şekilde üstlenilen sorumluluğun altında ezilmenin yaşanmış tipik bir örneğiydi. Yaşanan acıların etkisiyle düşmandan uzakta durup savaşmayı istemek kolaydı; ama iş başa düşünce, düşmanla karşı karşıya kalınca üstlenilen sorumluluğu yerine getirmek kolay değildi. O hâlde Medine'deki Müslümanlar peygamberlerinden isteklerini tekrar gözden geçirmeli ve olur ki kendilerine savaş izni verilirse sorumluluklarının ne kadar ağır olduğunu düşünmeliydiler. İzin verilip de, sorumluluklarını yerine getirmezlerse ilâhî katta suçlu konuma düşeceklerini bilmeliydiler. Selefleri olan Müslümanların çoğunluğunun durumuna düşmemeliydiler. Onlar savaşmalarına izin verilip, kaçınmamaları gereken bir savaş durumuyla karşı karşıya kalınca sorumluluklarının gereğine göre davranmaktan kaçınarak, ilâhî emre uymayarak '*zalimlerden*' olmuşlardı.

Medine'deki Müslümanları eğitme, uyarma görevini en güzel biçimiyle yerine getiren Kur'an, geçmiş zamanlardaki Müslümanların yaşadıkları ve çoğunluğu için kötü sonuçlanan durumu hatırlatan ayeti takiben, bir başka hatırlatmada bulunuyordu. Peygamberlerinden savaş konusunda izin isteyen geçmişteki o Müslümanlardan '*zalim*' olmayıp, sorumluluğunun gereğine göre davrananların savaşa çıkınca daha başka imtihanlarla karşılaştıkları hatırlatılıyordu. Bu hatırlatmada, savaşa uzanan sürecin ne gibi daha başka sorumlulukları gerektirdiği, duygu ve düşüncelerin ne tür yanlışlara kayabileceği ifade ediliyordu. Konuya ilişkin ilk hatırlatma, komutan tayin edilecek kişi veya kişilerin kimlikleriyle ilgiliydi. Bu komutan veya komutanların Müslümanlarca düşünülen ve umulan kimseler olmayabileceği bildiriliyordu. Hiç ummadıkları kişilerin yönetiminde savaşa çıkabilecekleri ifade ediliyordu. Bunu geçmişteki örneğinden hareketle dile getiren ayet şöyleydi: *'Peygamber 'Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak tayin etti' dediği zaman onlar 'Biz hükümdarlığa ondan daha layık kimseler olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik konusunda geniş imkânlar verilmemiş birisi nasıl olur da bizim hükümdarımız olur?' dediler. Peygamber dedi ki: 'Allah sizin başınıza onu seçti. O, bilgi ve cüsse bakımından size üstün kılındı. Allah hükümranlığı istediğine verir. Allah'ın mülkü ve kudreti çok geniştir. O her şeyi ilmiyle kuşatan ve her şeyi bilendir' (Bakara, 2: 248).*

Medine'ye toplanmış bulunan Müslümanlar arasında, itibarı diğerlerine göre daha yüksek kimseler vardı. Mekkeli Müslümanlar için Ebû Bekir, Ömer, Medineli Müslümanlar için ise Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muaz söz konusu kimselerden bazılarıydı. Bu kimseler hâl ve hareketleriyle, kimlik ve kişilikleriyle, sosyo-ekonomik konumlarıyla İslâm öncesi dönemde sahip oldukları itibarlarını, Müslüman olduktan sonra da olumlu özellikleri nedeniyle devam ettirmişlerdi. Kendileri is-

temeseler ve hatta karşı çıkıyor olsalar bile, Müslüman halk tarafından herhangi bir Müslüman gibi algılanmıyorlardı. Seçkin bir konumda bulunuyorlardı. Müslümanların bu kimselerin komutası altında savaşa çıkmaları bir probleme neden olmaz, gururlarını zedelemezdi. Ancak diğer bazı Müslümanlar vardı ki, bunlar köle geçmişleri, yoksullukları, fiziksel zayıflıkları nedeniyle halk arasında itibarlı kimseler değillerdi. Bu açıkça dile getirilmese bile durum açıkça böyleydi. Hatta açıkça dile getirildiği zaman da olmuş, Ebû Zerr, birgün bir şeyden dolayı kızdığı Bilâl'e '*Siyah kadının oğlu*' diyerek deri renginden, ırkından dolayı hakaret etmişti. Kuşku yok ki, bu değerlendirmeler İslâmî bir temele sahip değildi. Bu nedenle Resûlullah, Ebû Zerr'i '*Sen de hâlâ cahiliye kalıntıları var*' diyerek azarlamış ve durumunu düzeltmesini istemişti.[2] Ve yine bu nedenledir ki, daha sonraları birçok kez şu sözleriyle hatırlatmalarda bulunmuştu: '*Başı kuru üzüm tanesi gibi bir Habeşli bile idareci olsa ona itaat edin*' [3], '*Kim idarecisini beğenmiyor olsa bile sabretsin, şunu bilin ki idarecisinin (emirlerin)den bir karış dışarı çıkarsa cahiliye ölümüyle ölür*' [4], ' *Bir köle bile olsa size idareci tayin edilmişse, Allah'ın kitabına göre sizi yönettikçe ona itaat edin*' [5], '*Sevse de sevmese de Müslüman bir kimsenin dinleyip itaat etmesi gerekir, ancak isyan emredilmesi bundan istisnadır. Eğer isyan emredilirse buna itaat yoktur.*'[6]

Bilâl, Ammar, Zeyd b. Hârise ve başta Suffe topluluğu olmak üzere diğerleri Müslüman halkın önemsemediği kimselerdi. Onları birer arkadaş, komşu olarak kabul etmekte problemleri yoktu, ama kendisine saygı duydukları bazı itibarlı kimseler varken, bu kimselerin emir ve komutası altında olmaktan hoşlanmayacak kimselerin bulunduğu da kesindi. Hatta daha da önemlisi, henüz yeni iman etmiş birçok kişi açısından Abdullah b. Ubeyy'in itibarı bile bu köle, yoksul Müslümanlardan daha yüksekti. O hâlde savaş konusunda izin isteyenler bilmeliydiler ki, savaşa izin verilir ve düşmana karşı çıkmaları gerektiği zaman istedikleri kişilerin komutası altında olmayabilirlerdi. Hatta komutan olması düşünülenler birer er, er olması düşünülenler ise tam yetkili birer komutan olabilirlerdi. O halde savaşa izin verilmesi isteklerini dile getirirlerken, Allah ve Resûlü tarafından kendilerine komutan tayin edilmiş kişi her kim olursa olsun, onun emri ile sonu ölüm olan yolculuklarına çıkmakta tereddüt etmemeliydiler. Daha savaşa izin verilmediği bir aşamada bunu dikkate almalı ve isteklerini buna göre dile getirmeliydiler. Fakat bu arada şunu da hatırlarında tutmaları gerekiyordu: Eğer Allah ve Resûlü birisini Müslümanlara komutan tayin ederse, bu tercih o kişinin bu işi hakkıyla yerine getireceğinden dolayıydı. İlâhî emanetin sorumluluğunu taşıyabilecek birisi olmasındandı. Yoksa keyfi bir tercih değildi.

Müslümanlara, savaşa izin verilmesi durumunda, hiç ummadıkları kişilerin emri altında savaşabilecekleri hatırlatıldıktan sonra, savaşın zorluklarını hatırlatan bir başka uyarı daha yapıldı. Bu, geçmişteki Müslümanlara komutan tayin

edilmiş kişi vesilesiyle yapılan bir uyarı ve hatırlatmaydı: *'Tâlût ordusuyla yola çıkınca 'Allah sizi şimdi bir nehirle imtihan edecek, onun suyundan içen benden değildir, onu tatmayan bendendir; ondan sadece bir avuç dolusu içen ise affedilmiş olacaktır' dedi. İçlerinden pek azı hariç hepsi sudan doyasıya içtiler' (Bakara, 2: 249).* Savaşta üstün olmanın, galibiyeti elde etmenin değişmeyen şartları vardır. Komutanın emrine uymak, verilen sorumluluğun gereğini yerine getirmek, zorluklara direnip kolayca pes etmemek, sıkıntılara katlanıp sabırlı olmak söz konusu şartlardan bazıları ve en önemlileridir. Geçmişteki Müslümanların komutanı olan Talût, askerlerinin tüm bu özelliklere sahip olmasını sağlamak ve bu özelliklere sahip olmayan ve olamayacakları ayırt etmek için, Allah'ın emri gereği bir imtihana başvurmuştu. Susamış, çölün sıcağında iyice bunalmış askerlerine içinden geçecekleri nehrin suyundan içmemelerini, susuzluğa sabredip, dirençlerini muhafaza etmelerini emretmişti. Fakat, zor şartlarda kolayca gevşeyen, direnip durumunu muhafaza edemeyen, nefsine hakim olamayan kişiler komutanlarının bu isteğine itaat etmeyip, emre karşı gelerek sudan doyasıya içmişlerdi. Talût bu kimseleri ordusundan çıkarıp uzaklaştırmış; üstelik sayıca çok fazla olmalarına ve onların ordudan uzaklaşmaları ile düşman karşısında sayıca daha da azalmalarına rağmen. Ayette açıklanıyordu ki, peygamber tarafından komutan tayin edilen Talût'un bu tercihi esasen ilâhî bir talimatın gereğiydi ve bunu askerlerine açıkça ifade etmişti: *'Allah sizi şimdi bir nehirle imtihan edecek, onun suyundan içen benden değildir...'* Bu imtihanın olması gerekiyordu, çünkü korkaklarla, emir dinlemeyen ve disiplini bozanlarla, direnci zayıf kimselerle savaşın kazanılması mümkün değildir. O kimselerin orduda kalması, diğer askerleri de olumsuz etkilemelerinden başka bir şeye neden olmayacaktır.

Kur'an canlı örneğini açıklamaya devam ediyordu. Anlatımın bu sahnesinde, komutanlarının emrine uyan az sayıdaki Müslüman kendilerinden sayıca çok fazla olan düşman ordusuyla karşı karşıyaydılar. Bu bir başka imtihandı. Bazıları güçlü ve sayıca çok olan düşman ordusunu görünce *'Bugün Câlût ve ordusuna karşı koyacak hiç gücümüz yok'* diyerek dirençlerini bozup, korkularına yenik düşmüşlerdi. Artık, geride kalmış olanlar bir avuç mücahitti. Her türlü imtihanı başarıyla aşmış, sorumluluklarının bilincinde olan bu mücahitler kendilerinden sayıca çok fazla olan düşman karşısında korkmamışlar ve gerilememişlerdi. Korksalar bile bunu durumlarını değiştirmenin vesilesi kılmamışladı. Zira fiziksel açıdan zayıf olduklarının, sayıca bir avuç olduklarının farkındaydılar, ancak bunların hepsinden daha önemli bir başka şeyin de farkındaydılar. Bunu ise açıkça ifade etmişlerdi: *'Sayıca az nice topluluklar, Allah'ın izniyle, kendilerinden çok büyük ordulara galip gelmişlerdir. Zira Allah, güçlüklere karşı sabırlı olanlarla beraberdir' (Bakara, 2: 249).* Onlar güçlerinin kaynağının, zaferi elde etmelerinin olmazsa-olmaz şartının ne olduğunun bilincinde kimseler olarak savaşın hemen öncesinde yegâ-

ne sığınaklarına yönelmişlerdi: *'Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Bize cesaret ver ki, tutunalım, korkup kaçmayalım. Bu kâfir topluluğa karşı bize yardım et' (Bakara, 2: 250).*

Tüm bunlar, ısrarlı bir şekilde savaş konusunda izin isteyen, ısrarları nedeniyle Resûlullah'ı bunaltma noktasına gelmiş olan Müslümanlara yönelik bazı önemli uyarı ve hatırlatmalardı. Savaşa izin verilmesi durumunda sürecin nasıl gelişeceğini bildiren, karşılaşılacak zorluklara dikkat çeken açıklamalardı. Ancak aynı zamanda da bir müjdeydi. Eğer Müslümanlar sorumluluklarının gereklerini yerine getirirlerse, sayıca az olmaları, fiziksel açıdan zayıf olmaları zaferi elde etmelerine engel olamayacak, Allah kendilerine zaferi lütfedecekti. Bu da geçmişteki örneğine bağlı olarak şöyle bildiriliyordu: *'Onlar, Allah'ın izniyle düşmanlarını yendiler. Davud, Calût'u öldürdü. Allah ona hükümdarlık ve hikmet verdi; dilediği şeyleri kendisine öğretti. Eğer Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmeseydi, yeryüzü fesada uğrardı. Allah alemlere karşı lütuf sahibidir. Bunlar Allah'ın mesajlarıdır. Ey peygamber! Hakikati ortaya koyan bu mesajları sana iletiyoruz. Doğrusu sen bu mesajların emanet edildiği elçilerdensin' (Bakara, 2:251,252).*

Müslümanlar mesajı almışlardı. Sorumluluklarının hiç de hafif olmayacağını anlamışlardı. Artık istedikleri şeyin neleri gerektirdiğinin farkındaydılar. Ve bu şartlar içerisinde sorumluluklarını üstlenmeye hazır olduklarını gördüler. İsteklerini tekrar dile getirdiler. Hicretin 7. ayında vahyolunan bir ayetle istediklerine kavuştular. Ayet şöyleydi: *'Kendileriyle savaşılanlara (mü'minlere), zulme uğramış olmaları nedeniyle (savaşma) izni verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardım etmekte mutlaka kadirdir. Onlar, başka değil, sırf 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar' (Hac, 22:39).*

Savaş Hukuku

Savaşa izin verilmesiyle birlikte, Resûlullah risâlet sürecinin bu yeni aşamasına uygun olarak hemen gerekli hazırlıkları yapmaya ve sürdürülecek askerî faaliyetlerin altyapısını düzenlemeye başladı. Ancak şu var ki, savaşma izni, sırf intikam duygularını karşılamak için verilmemişti. Savaş istenmeyen bir şeydi ve şartların zorunlu kıldığı bir aşamayı temsil ediyordu. Müslümanlar müşriklerle savaşabilirlerdi, ama bu istedikleri gibi davranabilirler anlamına gelmiyordu. İzin verilen savaşın şartları ise bir başka ayetle açıklandı: *'Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah saldırganları sevmez' (Bakara, 2:190).*

Kur'an, esasen savaşı olumlu bulmuyordu. Savaşın olmadığı bir dünya istiyordu. Ama bu isteğin gerçekleşmesi aynı zamanda kâfirlerin/müşriklerin de savaştan uzak durmalarıyla ilgiliydi. Allah'ın hükümlerini kabul etmeyen ve dolayısıyla savaş yasaklansa bile bu yasağa uymayan müşriklerin Müslümanlarla savaştık-

ları bir ortamda savaşın yasaklanamayacağı, böyle bir yasağın müşriklerin isteklerine uygun bir süreci oluşturacağı ve Müslümanları yok oluşa sürükleyeceği açıktır. Düşününüz ki düşman en öldürücü silahlarla kapınıza dayanmış, öldürmeye ve yok etmeye hazır bekliyor ve siz savaşma yasağı nedeniyle hiçbir şey yapamıyorsunuz. Elbette ki bunun kabul edilebilir tarafı yoktur. O halde yapılması gereken şey savaşmaya izin vermek, ama savaşı her türlü vahşetin sergilendiği bir ortam ve durum olmaktan çıkarmak için kuralları bulunan bir duruma dönüştürmektir. İslâm da bunu yaptı. Savaşı bir düzene koymanın, kuralları olan bir olguya dönüştürmenin çabasını yürüttü. Savaşı vahşetin en asgariye indirildiği bir durum haline getirmeye çalıştı. Resûlullah'ın savaşa gönderdiği birliklere, ordu komutanlarına emir ve tavsiyeleri, savaşa çekidüzen vermenin, savaşmayı insanî değerler açısından kurallı hale getirmenin çabasını açıkça gözler önüne sermiştir. Bir harekât sırasındaki şu tavsiyesi bunun örneklerinden sadece birisini teşkil etmektedir: '*Allah adıyla, Allah'ı tanımayanlara karşı Allah yolunda savaşa çıkın. Savaşın, ancak aşırı gitmeyin. Verdiğiniz sözlere, yaptığınız anlaşmalara uyun. Ahde vefasızlıktan kaçının. Kulak, burun kesmek gibi işkenceler yapmayın. Çocuklara, ihtiyarlara, kadınlara ilişmeyin; onlara bir zarar vermeyin.*'[7] O'nun bu tavsiyelerinin Kur'an'daki karşılığı olan ayetlerden birisi -yukarıda geçtiği üzere- şöyledir: '*Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın, (ancak) aşırı gitmeyin. Elbette Allah aşırı gidenleri sevmez*' *(Bakara, 2:190)*.

İslâm, savaşın Allah için olmasını, savaşın meşruiyet şartı olarak ifade etmiştir. Bu çok önemli bir şarttır. Çünkü Allah için olan bir şey, Allah'ın bildirdiklerine, Allah'ın isteğine muhalif olamaz. Eğer muhalif olursa, bu durumda o şey Allah için olmaz ve meşruiyetini kaybeder. Bu nedenle, savaşın kendisinin, gelişim aşamalarının ve sonuçlanış biçiminin meşru olabilmesi, bütün aşamalarıyla Allah'ın istek ve emirlerine göre şekillenmesini zorunlu kılar. Allah'ın istek ve emirleri ise vahşet, kan, öldürme, yaralama değil; mümkün olduğu kadar en az zararla, en az acıyla bu istenmeyen durumu sonuca ulaştırmaktır. Ayrıca, İslâm'daki izin verilen savaş, herhangi bir menfaat için; mal elde etmek, şan şeref elde etmek için değil; dünyada hak ve hukukun, iyilik ve güzelliğin, doğruluk ve dürüstlüğün muhaliflerini zorbalıklarından, kötülüklerinden, zalimliklerinden alıkoymak için yapılır. Hakkın adaletin yolunu tıkamışları o yoldan kaldırmak, hakkı ve hukuku hakim kılmak için yapılır.* Bu nedenledir ki '*Allah için*' diye tanımlanan ve bu

* 'Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.' (Bakara, 2:193)
'İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inanmayanlar ise tâğut (bâtıl davalar ve şeytan) yolunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın; şüphe yok ki şeytanın kurduğu düzen zayıftır.' (Nisa, 4:76)
'Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! (İnkâra) son verirlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.' (Enfâl, 8:39)

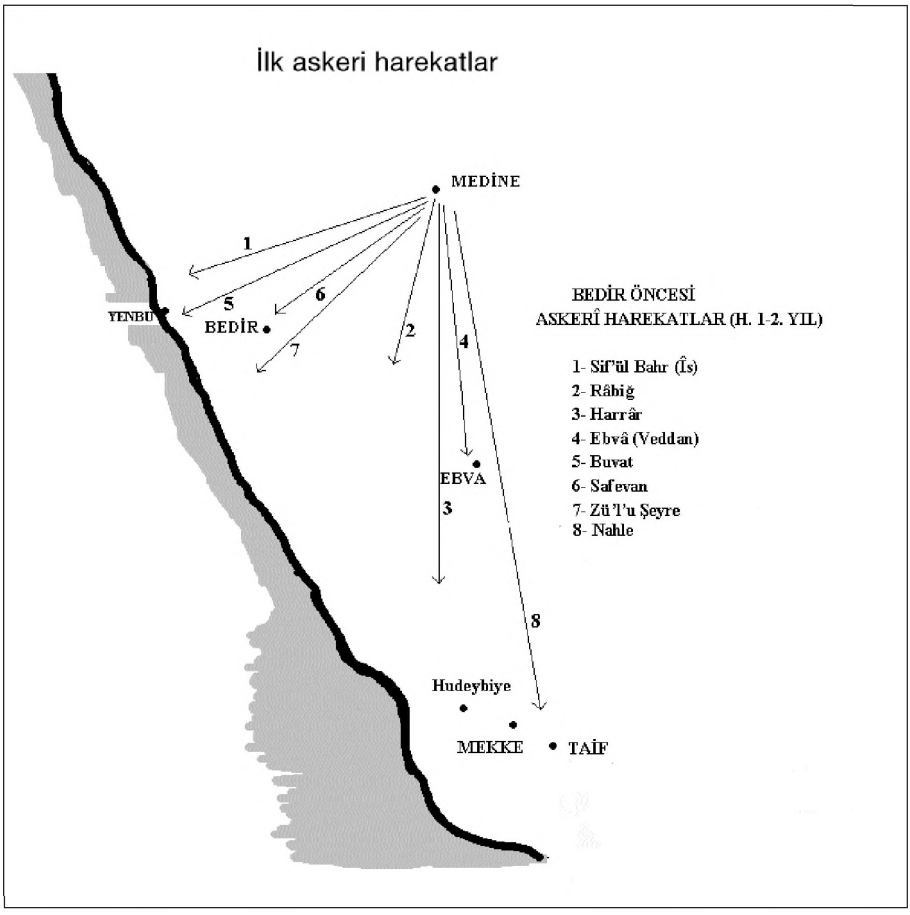
şekline müsaade edilen savaşın dışındaki her türlü savaş yasaklanmış; meşru görülmeyen savaşlara yol açan her türlü istek, tavır, niyet ve girişim aşağılanıp, reddedilmiştir. Bu konuda Resûlullah'ın açıklama, tavsiye ve emirleri pek çoktur. Şunlar konunun bazı örnekleri olarak önemlidirler: Abdullah b. Amr *'Ey Allah'ın Resûlü! Bana savaş hakkında bilgi ver'* dediği zaman, Resûlullah'ın sözleri şöyle olmuştu: *'Ey Abdullah! Eğer sen Allah'ın rızasını umarak ve güçlüklere katlanarak savaşırsan, Allah seni kıyamet günü o hâl üzere diriltir. Eğer sen gösteriş ve övünme için savaşırsan, Allah da seni kıyamet günü o hâl üzere diriltir. Kısacası, sen, ne hâl üzere öldürür veya öldürülürsen, Allah da seni o hâl üzere diriltir.'*[8] Bir defasında da *'Şan ve övünmek için; gösteriş yapıp meşhur olmak için savaşan kimse için ne dersin?'* diye sorulduğunda şu cevabı vermişti: *'Kim Allah'ın kelimesi (Kelime-i Tevhid: Tevhidin hakimiyeti) için savaşırsa işte onun ki Allah yolundadır.'*[9] Müslümanlardan birisinin *'Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda savaşmak ve aynı zamanda dünya mallarından bir şeyler elde etmek isteyen bir kimse hakkında ne dersin?'* sorusu karşısındaki açıklaması ise şöyle olmuştu: *'O kişinin karşılığını göreceği bir sevabı yoktur'*. Oradaki Müslümanlar bu cevap karşısında şaşırırlar, çünkü anlattıkları kişinin aynı zamanda Allah için savaşıyor olmasını dikkate alarak sorularını tekrar yöneltirler, cevap yine aynıdır: *'O kişinin karşılığını göreceği bir sevabı yoktur'*. Müslümanlar soru belki yanlış anlaşıldı düşüncesi ile tekrar sordukları zaman, yine aynı cevapla karşılaşırlar: *'O kişinin karşılığını göreceği bir sevabı yoktur.'*[10] Müslim b. Hâris'in anlattıkları da konu dahilinde önemlidir: *'Resûlullah, bizi askerî birlik olarak bir yere göndermişti. Tam saldırıya geçeceğimiz sırada, ben at üzerinde bulunduğum için arkadaşlarımdan ileriye geçtim. Kadınlar ve çocuklar feryatlar içerisinde karşıma çıktılar. Onlara 'Kurtulmak istiyor musunuz?' diye sordum; 'Evet' dediler; 'Öyle ise 'Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür' deyin' dedim. Dediğimi yaptılar. Bunun üzerine birlikteki arkadaşlardan hiç kimse onlara bir şey yapmadı. Medine'ye döndük ve olanları Resûlullah'a anlattık. Resûlullah duyduklarına çok sevindi. 'Bu güzel davranışınızdan dolayı sizden her birinize pek çok sevap yazıldı' dedi.'*[11]

İlk Askerî Harekâtlar

Resûlullah, savaşa izin verilince gerekli hazırlıkları yaptı ve gerektikçe değişik yerlere askerî birlikler göndermeye başladı. İlk askerî harekâtların tamamının Mekke müşriklerine yönelik olması ise bilhassa önemlidir. Resûlullah, bu askeri harekâtlarla, Mekke müşriklerinin ticaret yollarını keserek, ticarî faaliyetlerinin güvenliğini tehlikeye sokarak veya hacıların yol güvenliklerini sarsarak Mekke'ye karşı ekonomik bir ambargo uygulamayı amaçladı. Mekke'yi ekonomik yoldan sarsmaya çalıştı. Bu istek ve planında, Mekke'yi zor durumda bırakarak Müslü-

manlarla anlaşmaya hazır hale getirme arzusunun yanı sıra, Mekke'de kalmış çocuk, kadın ve ihtiyarların güvenliğini sağlama arzusunun da etkileri vardı. Mekke eşrafına; *'Eğer İslâm karşıtlığınızı sürdürürseniz veya Mekke'deki Müslümanlara zarar verirseniz, ekonominizi baltalar, hepinizi sefil kılarız'* mesajını vermeyi arzulamıştı.

Risâlet sürecinin Medine döneminde birçok askerî harekât gerçekleştirildi. Bunların bir kısmını bizzat Resûlullah komuta etti. Savaşmaya izin verilmesiyle peş peşe düzenlenen askerî harekâtlardan, ilk önemli savaş olan Bedir'e kadarkileri şunlar oluşturdu:

Sif'ü'l-Bahr (İs) Harekâtı (Mart 623)

Sif'ü'l-Bahr harekâtı, risâlet sürecinde gerçekleştirilen ilk askerî harekât olma özelliğine sahiptir. Bu harekât hicretin 7. ayında, savaşa izin verilen ayetin vahyolunmasının hemen ertesinde gerçekleştirildi. 30 kişilik birliğin komutanı Hz. Hamza idi. Birlik, Sif'ü'l-Bahr ismiyle bilinen sahil bölgesine gönderildi. Harekâtın nedeni, Mekke eşrafının Medineli müşrikleri Resûlullah aleyhine kışkırtmaları ve Medineli Müslümanları yazılı veya sözlü tehdit etmeleriydi. Harekâtla, Mekke müşriklerine, boyun eğilmeyeceğinin, artık pasif direnişle yetinmeyip, gerektiğinde silahla karşılık verileceğinin mesajını vermek amaçlanmıştı. Bu harekâta ve Bedir'e kadar ki diğer tüm harekâtlara katılanların tamamı da muhacirlerdi. Bunun nedeni ise, Medineli Müslümanların ikinci Akabe biatında Resûlullah'ı sadece koruma sözü vermiş olmalarıydı. Halbuki bu harekâtlar savunma nitelikli değildi. Resûlullah, Medineli Müslümanları sözlerinin dışına çıkmaları konusunda zorlamak istemedi ve Bedir'e kadar ki bütün harekâtları sadece muhacirlerle gerçekleştirdi.

Hz. Hamza'nın komutasındaki Müslümanlar Sif'ü'l-Bahr bölgesine geldikleri zaman, Ebû Cehil'in komutasındaki üç yüz savaşçının koruduğu Mekke kervanıyla karşılaştılar. Kervan, Şam'dan dönüyordu. İki taraf savaş düzeni alıp, karşılıklı olarak savaşmaya hazır hâlde beklemeye başladılar. Her an savaş patlamak üzereydi. Bu sırada kervanda bulunan Mecdî b. Amr iki taraf arasında elçilik yaparak, savaşın çıkmasını önledi. Kervan Mekke'ye giderken, Müslümanlar Medine'ye döndüler. Resûlullah, fiilî çatışma çıkmamış olmasına sevindi. Mecdî'nin girişimini işitince memnun oldu; Mecdî'yi *'Doğru ve iyi bir iş yapmış'* [12] diyerek övdü. Zira, Resûlullah fiilî çatışma istemiyor, sadece korkmadıklarını göstermek ve gözdağı vermek istiyordu.

Râbiğ Harekâtı (Nisan 623)

Hicretin 8. ayında Ubeyde b. Hâris'in komutasında yaklaşık 60 kişiden oluşan bir birlik, hacıların Mekke'ye giderken kullandıkları yol üzerindeki bir vadi olan Râbiğ'e gönderildi. Harekâtın amacı, Sif'ü'l-Bahr harekâtında olduğu gibi, Mekke müşriklerine gerektiğinde savaşmaya hazır olunduğunun ve ekonomik kaynaklarına saldırıda bulunulabileceğinin mesajını vermekti. Râbiğ'e varıldığı zaman yaklaşık iki yüz kişilik Mekkeli grupla karşılaşıldı. Mekkeliler savaşmayı göze alamadılar. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ok atması üzerine dağılıp, kaçtılar. Bu arada Mekkelilerle birlikte olan, ancak aslında Islâm'a girmiş bulunan Mikdad b. Amr Müslümanlara katıldı. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın bu harekât sırasında düşmana attığı oklar, Müslümanların savaşmak niyetiyle attıkları ilk oklar oldu.

Harrâr Harekâtı (Mayıs 623)

Hicretin 9. ayında Sa'd b. Ebî Vakkas komutasında 8 kişiden oluşan askerî birlik, Mekke yakınlarındaki Harrâr bölgesine gönderildi. Harekâtın amacı, Mekke kervanını gözlemek ve Mekkelileri tedirgin etmekti. Bu amaç gerçekleştirildi ve herhangi bir çatışma çıkmadan Medine'ye dönüldü.

Ebvâ (Veddan) Harekâtı (Ağustos 623)

Hicretin 11. ayında Medine'ye 5 günlük mesafede bulunan Ebvâ bölgesine düzenlenen bir harekâttır. Harekâtı bizzat Resûlullah komuta etti. Bu aynı zamanda Resûlullah'ın komuta ettiği ilk harekât oldu. Medine'de yerine vekil olarak Sa'd b. Ubâde'yi bırakan Resûlullah, 60-70 kişilik birliğin başında yola çıktı. Amaç Mekke müşriklerine gözdağı vermenin yanı sıra, Damra kabilesi ile bir dostluk anlaşması yapmaktı. Harekât amacına ulaştı. Hem Mekke müşriklerine gerekli gözdağı verildi ve hem de Damra kabilesi ile saldırmazlık anlaşması yapıldı. Anlaşma gereği iki tarafta birbirlerinin aleyhine üçüncü bir tarafla anlaşma veya yardımlaşma içinde bulunmayacaktı.

Buvat Harekâtı (Eylül 623)

Hicretin 13. ayında, Medine'ye uzak dağlık bölgede bulunan Buvat'a düzenlenen bir harekâttır. Harekâtı Resûlullah komuta etti. Resûlullah, harekât için Medine'den ayrılırken, kendisine vekalet etmesi için Sa'd b. Muaz'ı bıraktı. İki yüz muhacirin katıldığı harekâtın amacı Mekke müşriklerine gözdağı vermekti.

Safevan (I. Bedir) Harekâtı (Eylül 623)

Hicretin 13. ayında düzenlenen ve *'İlk Bedir Seferi'* ismiyle de anılan bir harekâttır. Bedir bölgesine düzenlendi. Harekâtın amacı, Medinelilerin deve ve sığırlarını çalan Kürz b. Hârise'yi yakalamak ve hayvanları almaktı. Harekâtın komutanı bizzat Resûlullah'tı. Resûlullah'a vekaleten Zeyd b. Hârise Medine'de kaldı. Kürz b. Hârise arandı, ancak bulunamadı. Fakat bu harekâtla, Müslümanların kendilerine yönelik düşmanca girişimler karşısında sessiz kalmayacaklarının mesajı açık veya gizli tüm düşmanlara bir kez daha verilmiş oldu.

Zü'l-Uşeyra Harekâtı (Kasım 623)

Hicretin 16. ayında Mekke ile Medine arasında bir bölge olan Yenbû bölgesine düzenlendi. 150-200 kişiden oluşan birliği Resûlullah komuta etti. Harekâtın amacı

Müdlic ve Damra kabileleriyle dostluk anlaşması yapmaktı. Harekât planlandığı gibi yürütüldü ve gerekli anlaşmalar yapıldı.

Nahle Harekâtı (Savaş: 27 Ocak 624)

Hicretin 17. ayında Mekke yakınlarındaki Nahle bölgesine düzenlenen bir harekâttır. Abdullah b. Cahş'ın komutasındaki 8 veya 12 kişiden oluşan birlik Nahle'ye gönderildi. Birlik, Nahle'ye vardığı zaman Taif'ten dönen Mekke kervanıyla karşılaştı. Müslümanlar kervana saldırdılar. Çıkan çatışmada bir müşrik öldürüldü, ikisi esir alındı. Kervan, Müslümanların eline geçti. Birlik Medine'ye döndüğü zaman, Resûlullah ne malları ve ne de esirleri kabul etti; gerçekleşen çatışmayı hoş karşılamadı. Çünkü çatışma Arap geleneğinde önemli bir yeri olan *'haram aylar'*da gerçekleşmişti. Resûlullah bu durumun bütün düşmanlar tarafından Müslümanların aleyhine kullanılacağını düşündü. Düşündüğü gibi de oldu. Mekke müşrikleri Müslümanları saldırganlıkla suçlayıp aşağılarken, Yahudiler de Müslümanları geleneklerine uymamak, kan akıtmaya eğilimli ve tecavüzkar olmakla suçlayıp aşağıladılar. Birkaç koldan yürütülen menfi propaganda son derece etkili oldu. Çünkü gerçekten de gerçekleştirilmiş bir saldırı vardı ve saldırı haram aylarda olmuştu. Saldıran taraf da Müslümanlardı. Bu durum Müslümanları oldukça üzüp, sıkıntılara sevk etti. Kendilerini savunmakta zorlandılar. Ancak ilâhî irade işe müdahale etti ve sorunu çözdü. Vahyolunan bir ayet konuyu açıklığa kavuşturdu: *'Sana haram aydan ve onda savaşmanın doğru olup olmadığından soruyorlar. De ki: 'Haram ayda savaşmak büyük günahtır. Ancak (insanları) Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkar etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak; bunlar Allah katında daha büyük günahlardır. Fitne adam öldürmekten daha büyük bir günahtır'. (Ey iman edenler! O düşmanlarınız) eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşırlar. Sizden kim, dininden döner de kâfir olarak ölürse, böylelerinin yaptıkları işler dünyada da ahirette de geçersiz sayılmıştır. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar' (Bakara, 2:217).* Bu ayetle, Müslümanları saldırgan olmakla suçlayanların bizzat kendilerinin saldırganlıklarından örnekler veriliyordu. Haram aylarda savaşmanın doğru olmamasına rağmen, insanlara sırf inançları nedeniyle sıkıntı vermenin, işkence etmenin, hakikati inkar etmenin daha büyük günah, daha büyük hata olduğu, bu nedenle Müslümanlar aleyhinde propaganda yapanların öncelikle kendilerini gözden geçirmeleri gerektiği bildiriliyordu. Ayrıca, müşriklerin kendilerinde gerekli güç ve cesareti bulsalar, hiçbir kural ve yasak dinlemeden Müslümanlara saldırıp hepsini kılıçtan geçirmenin arzusunu taşıdıkları da açıklanıyordu. Bu, müşriklerin iç dünyalarını deşifre etmesi nedeniyle önemliydi. Bu açıklama etkili de oldu ve müşrikler Nahle harekâtını bahane ederek İslâm ve Müslümanların aleyhindeki konuşmalarından vazgeçtiler.

Ayetle Nahle harekâtının neden olduğu problem Müslümanlar açısından çözüme kavuşturulup da asıl mahcup taraf müşrikler olunca, Resûlullah daha önce kendisine takdim edilen ve almayı reddettiği kervan malını Müslümanlar adına kabul etti, ele geçirilerek Medine'ye getirilen iki Mekkeliyi de esir kabul etti. Ancak Bedir sonrasına kadar esirlerin hukuku konusunda bir karara varmadı. Bedir sonrasında esaretten kurtulmak için fidye kabul edildiği için Mekkeliler bu iki esir için de fidye gönderdiler. Bu arada yaşanan bir olay ise İslâm'ın savaşa ve insana bakışını göstermesi açısından önemlidir.

Nahle harekâtında esir olarak alınanlardan birisi Hakem b. Keysan idi. Esirler Medine'ye getirilince Resûlullah onlara uzun uzadıya İslâm'ı anlattı. İslâm'a davet etti. Fakat bu durumu Hz. Ömer bir türlü kabullenemedi. Özellikle Hakem b. Keysan'ı kastederek; '*Ey Allah'ın Resûlü! Bunlarla ne diye konuşup kendini yoruyorsun? Vallahi bunlar hiçbir zaman Müslüman olmazlar. Müsaade et bana bunların boyunlarını vurayım da cehenneme gitsin*' diyerek tepkisini açığa vurdu. Fakat, Resûlullah müsaade etmedi. Takip eden günlerde Hakem'e sabırla İslâm'ı anlatmaya devam etti. Dinlediklerinden etkilenen Hakem Müslüman oldu ve esaretten kurtarılması için yakınları tarafından fidyesi gönderilmiş olmasına rağmen Mekke'ye dönmedi, Medine'de kaldı. Bu durumu daha sonra Hz. Ömer şöyle anlatmıştır: *Hakem'in Müslüman olduğunu görünce, bütün gelmiş ve gelecek şeyler beni rahatsız etmeye başladı. Kendi kendime; 'Peygamber benden daha iyi bilirken ben nasıl O'na karşı bir konuda ısrarda bulunabildim?' diyordum. Sonra da; 'Benim amacım ancak Allah ve Resûlü içindi' diyerek kendimi rahatlatmaya çalışıyordum. Hakem, Müslüman oldu ve vallahi güzel de bir Müslüman oldu. Allah yolunda çokça cihat etti. Nihayet Bi'r-i Maûne'de şehid düştü. Resûlullah kendisinden hoşnut oldu.*'[13]

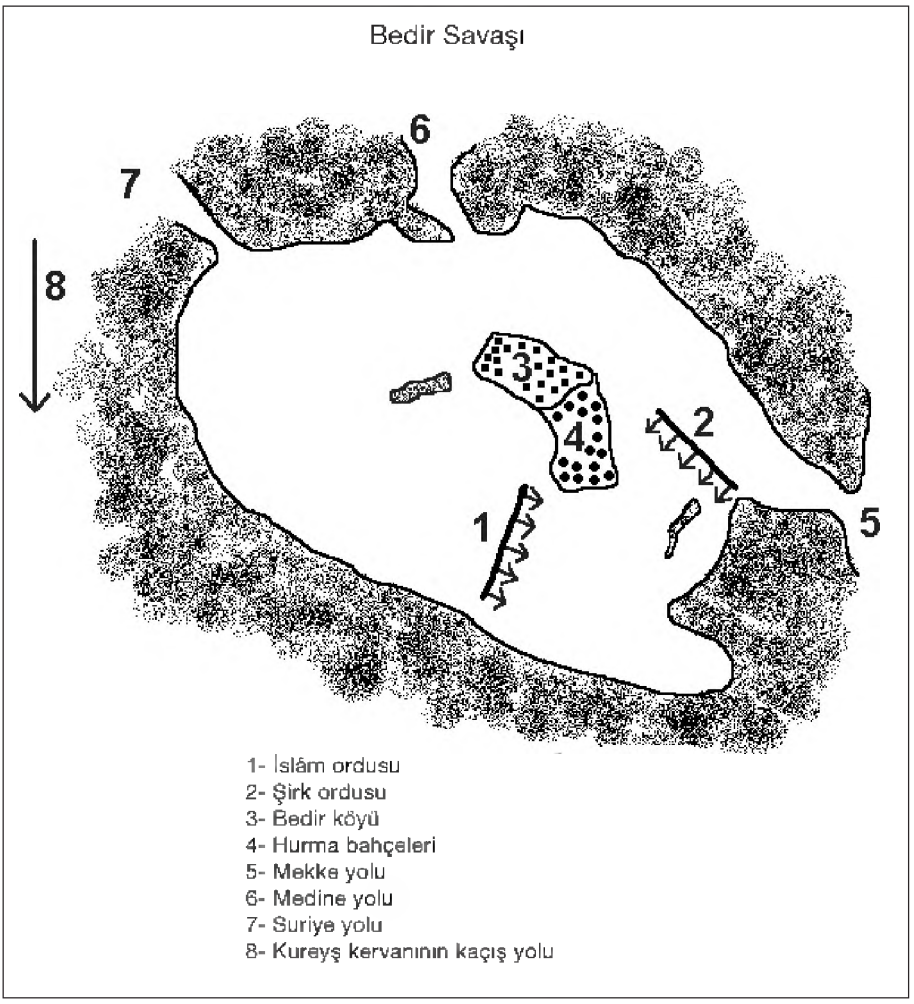
DİPNOTLAR

1- Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, V/234; Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I/257; Kettânî, *Et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, II/145.
2- Buharî, *İman* 22, *Itk* 15, *Edeb* 44; Müslim, *Hibât* 40.
3- Buharî, *Ezan* 54, 56, *Ahkâm* 4.
4- Buharî, *Fiten* 2, *Ahkam* 4; Müslim, *İmâre* 55.
5- Müslim, *İmâre* 33; İbn Mâce, *Cihâd* 39.
6- Buharî, *Ahkam* 4; Müslim, *İmâre* 33; Ibn Mâce, *Cihâd* 40; Tirmizî, *Cihad* 29.
7- Müslim, *Cihad* 3; Mâlik, *Muvatta* I/298
8- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, I/308.
9- Buharî, *Cihad ve Siyer* 15, *Tevhid* 28; Müslim, *İmâra* 149; Ebû Dâvud, *Cihad* 24; Nesaî, *Cihad* 21.
10- Nesaî, *Cihad* 24
11- Ebû Davud, *Edeb*, 110; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, IV/253, 254.
12- Vakıdî, *Meğazi*, I/10.
13- Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/137; Vakıdî, *Meğazi*, I/15.

Ayırma Günü (Yevmü'l-Furkan): Bedir

> Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana iman edip, seni tasdik ettik. Bize getirdiğin şeyin hak ve gerçek olduğuna şahitlik yaptık. Sana itaat etmek ve sözünü tutmak konusunda söz verdik. Ey Allah'ın Resûlü! Ne istiyorsan onu yap, biz seninle beraberiz. Seni hak din ve kitapla gönderen Allah'a yemin olsun ki, Sen şu denize dalacak olsan, bir an tereddüt etmeden biz de seninle birlikte dalarız. Bizden bir kişi bile geride kalmaz. Yarın bizimle birlikte düşmana karşı gitmenden rahatsız değiliz. Savaşta direnmek, zorlukları göğüslemek, düşmanla karşılaştığımızda emirlerine uymak; hepsi bizim içindir, biz bunları yapacak bir topluluğuz. Umuyoruz ki Allah sana bizden gözünü aydın edecek kahramanlıklar gösterecektir. Allah'ın bereketi ile yürüt bizi. Sonuna kadar seninle beraberiz. (Sa'd b. Muaz)
>
> Ey Utbe b. Rebi'a! Ey Şeybe b. Rebi'a! Ey Ümeyye b. Halef! Ey Ebû Cehil b . Hişam!... Sizler, Peygamber'in en azgın düşmanlarıydınız. Başkaları peygamberi tasdik ederken, sizler yalanladınız. Siz beni yurdumdan, yuvamdan çıkardınız! Başkaları ise bana kucak açtı. Siz benimle savaştınız, başkaları ise bana yardım etti. Siz Rabbınızın size vadetmiş olduğu azabı gerçek olarak buldunuz mu? Ben Rabbımın bana vadetmiş olduğu zaferi gerçek olarak buldum. (Hz. Muhammed (s))

Müslümanların Mekke'yi terk etmeleri, Mekke eşrafını yıllardır karşı karşıya oldukları İslâm daveti probleminden kurtarmıştı. Artık çevrelerinde, toplumsal sistemlerini, ekonomilerini, siyasetlerini, inançlarını, geleneksel itibarlarını sorgulayan ve sarsan kimseler yoktu. Ancak bütün bunlar sadece görünüşteydi. Gerçekte bu sakin günlerin çok daha büyük problemlere gebe olacağını biliyor ve bunun tedirginliğini yaşıyorlardı. Zaten bu nedenle Resûlullah'ın Mekke'den ayrılmasını önlemek istemişlerdi. Hicret edeceği zaman Resûlullah'ı öldürmeyi planlamalarının başlıca nedeni, ileride çıkacak muhtemel problemlerdi. Ama girişimlerinde başarılı olamamışlar ve Resûlullah'ı ellerinden kaçırmışlardı. Bizzat kendilerinin açıkça ifade etmelerinden açıkça anlaşıldığı üzere, gelecekle ilgili korku ve tedirginliklerinin nedeni, Müslümanların Medine'de güçlenmeleri ve Mekke'ye gelip hakimiyeti ellerine almaları ihtimaliydi. Fakat bu korkular yetmiyormuş gibi, son zamanlarda korku ve tedirginliklerini sürekli artıran bir başka durum daha açığa çıkmıştı. Şam ticaret yolunun güvenliği tehlikeye girmişti. Müslümanlar Şam ticaret yolunun kontrolünü ele geçirmek üzereydiler. Her an Mekke'nin Şam bölgesiyle olan ticarî ilişkilerinin tamamen kesilmesi söz konusuydu. Bunun ise Mekke ekonomisi için telafisi imkânsız bir zarar anlamına geleceği kesindi.

Korku ve Umut

Mekkeliler korku ve endişe ile dolu iki yıl geçirdiler. Müslümanların Medine'ye hicretiyle başlayan bu süre içerisinde bazı kervanları Müslümanların saldırılarına maruz kalmış olsa bile, ciddi bir zararla karşılaşmadan işlerini yürüttüler. Ancak hicretin ikinci senesi düzenlenen bir ticaret kervanı ile korkuları büyüdü. Çünkü, neredeyse ticaretle uğraşan bütün Mekkelilerin katılımıyla gerçekleşen 1000 develik büyük bir ticaret kervanını Şam'a göndermişlerdi. Kervan, Ebû Süfyan'ın idaresi altında yaklaşık 40 kişilik bir süvari birliği tarafından korunuyordu. Kervan her hangi bir tehlikeyle karşılaşmadan Şam'a ulaşmış, satılacak mallar satılmış, alınacak mallar alınmış ve oldukça büyük miktarda nakitle tekrar Mekke'ye dönmek üzere yola çıkılmıştı.

Kervan Şam'a giderken bir tehlikeyle karşılaşılmamıştı, ama dönüş yolunda Ebû Süfyan'ı bir korku sardı. Kervanın Müslümanların saldırısına uğramasından korkuyordu. Herhangi bir kervanları bile Müslümanların eline geçse, bu Mekke ekonomisi için ciddi bir kayıp olurdu. Ama özellikle bu son kervanın Müslümanların eline geçmesi demek, Mekke için telafisi mümkün olmayan bir kayıp demekti. Zira bu çok büyük sermayeye sahip bir kervandı. Kervanın malî değerinin büyüklüğü, Ebû Süfyan'ın korkusunu besleyip kuvvetlendiriyordu.

Medine bölgesine yaklaştıkça Ebû Süfyan'ın korku ve tedirginliği arttı. Yolda karşılaştığı kimselerden, Müslümanların durumuyla ilgili bilgiler toplamaya başladı. Müslümanların kervana yönelik bir girişimde bulunmak niyetinde olup olmadıklarını anlamaya çalışıyordu. Korkusuna haklılık kazandırır nitelikte bazı haberler aldı. Müslümanlar kervana saldırmayı düşünüyorlardı. Eğer bu düşüncelerini uygulamaya koyarlarsa, kervanı kolaylıkla ele geçirirler. Koca kervanı sadece 40 kişiden oluşan muhafız grubu koruyordu. Ebû Süfyan ne yapabileceğini düşündü. Yol değiştirerek tehlikeden kurtulması mümkün olabilirdi. Ancak işi şansa bırakmak istemedi. Durum hakkında bilgi vermesi ve yardım istemesi için Dumdum b. Amr el-Gıfarî'yi Mekke'ye gönderdi.

Dumdum b. Amr, Mekke'ye ulaşınca, böylesi durumlarda bir gelenek olduğu üzere, çırılçıplak bir hâlde Kâbe'nin yanında durup halka seslenmeye başladı. Kervanın Müslümanların saldırısına uğrayacağını, tez elden kervana yardımda bulunulması gerektiğini bildirdi. Mekke'de bir panik havası esti. Kervanları Müslümanların eline geçmek üzereydi. Belki de Dumdum b. Amr'ın yolda olduğu süre içerisinde korktukları başlarına gelmiş ve kervanları Müslümanların eline geçmişti. Bu ihtimal bir süre sonra kesin bilgiye dönüştü. Kervanın Müslümanların eline geçtiği, bunun hesabının sorulması gerektiği kulaktan kulağa yayılmaya başladı. Muhtemeldir ki bu, Mekke eşrafından bazılarının ve özellikle de Ebû Cehil'in halkı Müslümanların aleyhine kışkırtıp bir savaşa vesile olmak ve böylelikle Müslümanların kökünü kazımak için düşündüğü bir oyunun gereğiydi. Ebû Cehil'in bu konudaki özel çabasını, Ebû Leheb'in savaşa katılmakta isteksiz davranmasına verdiği tepkiden anlamak mümkün olmaktadır. Ebû Cehil, Mekke ordusuna katılmakta ağır davrandığını gördüğü Ebû Leheb'e *'Kalk Utbe'nin babası! Vallahi biz senin ve atalarının dinine yapılana kızmaktan başka bir maksatla yola çıkmıyoruz'* demişti.

Müslümanlar son bir yıl içinde birkaç kez Kureyş'in kervanlarına yönelik askerî harekâtlar düzenlemişler, bu girişimleriyle Kureyş'i korkutmayı arzulamışlardı. Kureyş'in gururunu kırmak istiyorlardı. Ancak bu son kervanın durumu çok farklıydı. Kervan oldukça büyüktü, büyük malî değere sahipti. Üstelik 40 kişilik bir süvari birliği tarafından korunuyordu. Bu durum, mallarını, mülklerini Mekke'de bırakmış ve Mekke eşrafına kaptırmış muhacirlerde kervana saldırma ve mallara el koyma arzusu oluşturdu. Hiç değilse hem böylelikle kaybettikleri mal-

larının bir kısmını elde etmiş ve hem de Kureyş'i cezalandırmış olurlardı. Ensar ise az emekle zengin olmalarını sağlayacak bir girişime destek vermekten geri durmayacaklarını belli ediyorlardı.

Müslümanlar sadece kervanı ele geçirerek mal sahibi olmayı, zararlarını telafi etmeyi değil, aynı zamanda Kureyş'in gururunu kırmayı da istiyorlardı. Kervanı ele geçirmeleri, Kureyş'i tüm Arapların gözünde itibarsız hale getirecekti. Arapların bu işe karışmak istemeyecekleri kesindi. Biliyorlardı ki, herkes bu durumu Kureyş'in bir iç problemi olarak değerlendirecekti. Müslümanlardaki kervana yönelik düşünce ve istekler Resûlullah tarafından da onaylandı. Resûlullah, kervanın durumu hakkında bilgi edinmek için Adiyy b. Zağb ve Bisbas b. Amr'i gözcü olarak kervanın geçeceği bölgeye gönderdi.

İki Ordu

Kervanın Müslümanların eline geçtiği haberi, tüm Mekkelilerin harekete geçmesi için fazlasıyla yeterli oldu.Yalan haber çabucak taraftar buldu. Mekke'de bir anda savaş bağırtıları duyulmaya, herkes birbirini savaşa teşvik etmeye başladı. Hemen herkes '*Muhammed ve adamları bunun Hadremî'nin kervanı* gibi olacağını mı sanıyorlar? Hayır! Vallahi, ondan bambaşka olduğunu onlara öğreteceğiz*' diyerek birbirini savaş için teşvik ediyordu. Mekke'de adeta genel seferberlik ilan edildi. Geçerli mazereti nedeniyle savaşa katılamayacak olanlar bile ücretini vererek kendi yerine savaşması için adam görevlendiriyordu. Zenginler mal varlıklarının önemli bir kısmını hazırlıklar için harcıyorlar; silahı olmayana silah, zırhı veya binecek hayvanı olmayana zırh veya hayvan temin ediyorlardı. Hazırlıklar birkaç gün içinde tamamlandı. Mekke ordusu yaklaşık bin kişiden oluşuyordu. Askerlerin 100'ü atlı süvariydi, 700'ü ise deveye biniyordu. Yarısından fazlası zırhlıydı. Ayrıca, orduda yer alanlar sadece savaşçılar değildi. Bazı hür veya köle kadınlar da orduya katılmışlardı. Bunlar, söyledikleri şarkılarla, okudukları şiirlerle ve oyunlarıyla savaşçıların cesaretlerini artıracaklardı.

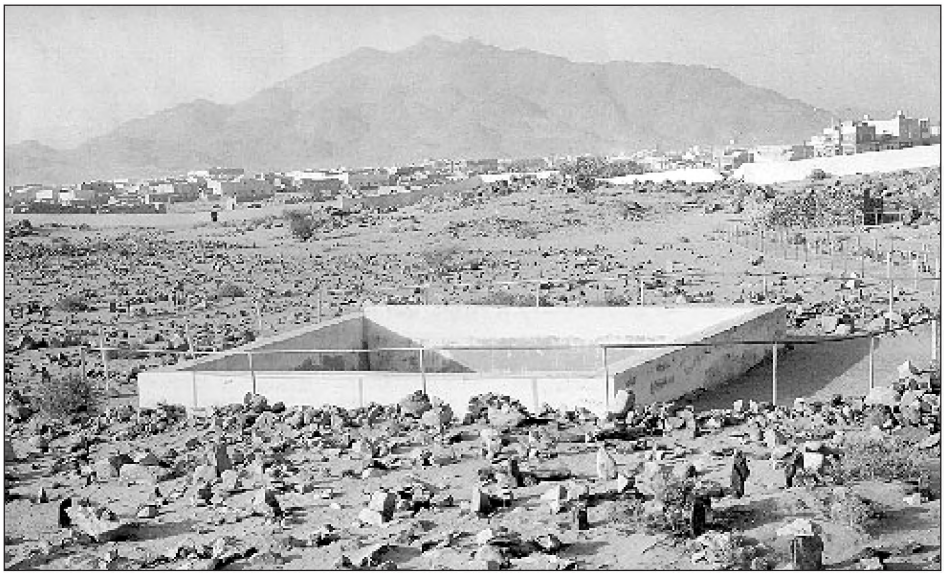
Mekke'de savaş hazırlıkları için yoğun bir faaliyet sürdürülürken, Müslümanlar hazırlıklarını tamamlamışlar ve yola çıkmışlardı (5 Mart 624). Amaçları kervanı ele geçirmekti. Sayıları 300'ü biraz aşkındı.** Mücahitler, Mekke ordusunu oluşturan adamların aksine, sadece sayı olarak değil teçhizat yönünden de çok zayıftılar; 70 deve ve 2 atları vardı. 6 veya 9 kişi de zırha sahipti. Mücahitlerin yak-

* Nahle harekatı kastediliyor. Bu harekatta Amr b. Hadramî'nin yönetimindeki Kureyş kervanı, Abdullah b. Cahş komutasındaki mücahitler tarafından ele geçirilmişti.

** İbn İshak'a göre 314, Vâkıdî'ye göre 313 veya 314, Musâ bin Ukbe'ye göre 316, Ibn-i Şeybe'ye göre 319, Ibn-i Sa'd'a göre 300 küsur.

laşık üçte biri Muhacirlerden, diğerleri ise Ensardandı. Medine'den ayrılırken bazı kadınlar da mücahitlere katılmak istemişler, fakat istedikleri izni alamamışlardı. Resûlullah, yaralıları tedavi etmek amacıyla da olsa kadınların bu harekâta katılmalarını doğru bulmuyordu. Ayrıca harekâta katılmak isteyen bazı çocukları da geri çevirdi. Orduya katılmak isteyen çocukların arasında Ömer'in oğlu Abdullah, Zeyd'in oğlu Usâme, Ebû Vakkas'ın oğlu Umeyr vardı. Bu çocuklar başlarını önlerine eğip, üzüntü içerisinde evlerine dönmek zorunda kaldılar. Müslümanların sancaklarını Ali, Mus'ab b. Umeyr ve Sa'd b. Muaz taşıyordu. Mus'ab'ın taşıdığı sancak beyaz, Ali ve Sa'd'ın taşıdıkları sancaklar ise siyah renkteydi.

Resûlullah, Medine'den ayrılırken, namaz imamlığı yapması için *'kendisi nedeniyle Rabbinin ikazına maruz kaldığı'* İbn Ümmü Mektûm'u, idarî işler için de Ebû Lübabe'yi görevlendirdi. Mekke kervanını karşılamak için en uygun yerin Bedir ovası olduğunu düşünüyordu. Üstelik, kervanın Bedir'e yakın bir bölgede olduğunun haberini de almıştı.

Bedir, Medine'nin 160 km kadar güney batısında, Kızıldeniz sahiline 30 km uzaklıkta, Medine-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği yerde bulunan hurma bahçeleriyle ünlü bir yerleşim merkeziydi. O günün şartlarında Medine'den Bedir'e 3 günde gidilirdi. Müslümanlar kervanı kaçırmamak için mümkün olduğunca hızlı hareket ettiler. Ancak sahip oldukları develerin bazıları uzun yolculuğa çıkamayacak kadar zayıf ve güçsüzdü. Bu nedenle bir kısmı Bedir'e varmadan yorgunluktan yığılıp, yerinden kalkamaz hale geldi. Müslümanlar ikişerli, üçerli olmak üzere develere nöbetleşe biniyorlar, birisi deveye binerken diğerleri yaya yürüyordu. O sırada 55 yaşında olan Resûlullah her zaman olduğu gibi bu

sefer de kendisini ayrı tutmamış, kendisi için özel, istisna şart veya imkân tahsis etmemişti. Bir deveye Ali ve Mersed b. Ebî Mersed ile nöbetleşe biniyordu. Yürüme sırası kendisine geldiğinde, yol arkadaşlarının *'Ey Allah'ın Resûlü! Ne olur, sen bin biz yürürüz'* teklifini kabul etmiyor; *'Siz yürümekte benden daha kuvvetli değilsiniz. Sevap ve mükafat konusunda da ben ihtiyaç sahibi olmayan birisi değilim. Ben de sizin gibiyim'*[1] diyerek binekleri olan deveye nöbetleşe binme konusundaki hassasiyetini dile getiriyordu.

Müslümanlar kervanı ele geçirmek arzusuyla yola çıkmışlardı, ancak askerî bir birlik veya ordu olmaktan son derece uzak bir görünüme sahiptiler. Ordudan çok, düzensiz ilerleyen bir kitle görünümü sergiliyorlardı. Bu nedenle sayıca küçük ve askerî teçhizat açısından olduğu kadar, giyecek ve yiyecek açısından da son derece yoksul ordusunu seyreden Resûlullah, kendisini şu şekilde dua etmekten alıkoyamadı: *'Allahım! Bunlar yaya ve yalın ayaklar; sen onları donat. Allahım! Onlar açık ve çıplaklar; sen onları giydir. Allahım! Onlar açlar; sen onları doyur. Allahım! Onlar yoksullar; sen onları fazl-ı kereminle zenginleştir.'*[2] Üstelik, ramazan olduğu için oruç tutuyorlardı. Resûlullah, Medine'den çıkıldıktan bir süre sonra herkesten orucunu açmasını istedi. Bazıları oruçlu kalmak konusunda ısrar edip ve oruçlarını açmadılar. Onlar, Resûlullah'ın orucu açma isteğini bir tavsiye olarak düşünmüşlerdi. Resûlullah bunlardan haberdar olunca herkesin orucunu açmasını tekrar istedi. Sözünü dinlemeyenlere sitem ederek *'Ey söz dinlemeyen topluluk! Oruçlarınızı açın. Ben orucumu açtım, sizlerde açın'*[3] dedi. Bunun üzerine herkes orucunu açtı; oruçlu kimse kalmadı.

Resûlullah birkaç kişiyi keşif birliği olarak önden göndermişti. Keşif birliğinin getirdiği her türlü haberi titiz bir şekilde değerlendiriyordu. Arada bir yeni keşif birlikleri göndermeye de devam ediyordu. Ayrıca Medine'de durumların nasıl olduğunu, münafıkların ve Yahudilerin bir kötülüğe kalkışıp kalkışmadıklarını öğrenmek için bazı Müslümanları da Medine'ye gönderdi. Çünkü, Medine'nin güvenliğini de düşüncesinden uzak tutamıyor, bu konuda da belirgin bir tedirginlik yaşıyordu.

Bedir

İslâm ordusu Bedir'e yakın bir yere gelince mola verdi; ovaya girilmedi. Resûlullah iki kişiyi Bedir'e göndererek kervanla ilgili bilgi toplamalarını istedi. Bedir ovası, su kaynakları nedeniyle bedevilerin uğrak yerlerinden birisiydi. Üstelik o sırada bedevilerden bazıları Mekke kervanına mal satmak veya kervan için görecekleri hizmet karşılığında bir şeyler kazanmak için Bedir'de bekliyorlardı. Bu insanlardan çölde olup-bitenler konusunda, özellikle de Mekke kervanı konusunda bilgi almak mümkün olabilirdi. Resûlullah'ın görevlendirdiği iki süvari Bedir'e gidip,

sanki ovadan geçen iki yolcu gibi kuşkulandırmadan bedevilerle konuştular. Öğrendiklerine göre kervan yakınlardaydı ve Bedir'den geçecekti. Hemen geri dönüp, haberi Resûlullah'a bildirdiler.

Kervan Bedir'e yaklaşınca Ebû Süfyan'ın endişesi iyice arttı. Kervana yönelik bir saldırı için en uygun yerin Bedir ovası olduğunu biliyordu. Ovaya girmeden kervanı durdurdu ve yanına aldığı birkaç adamla birlikte durumu bizzat yerinde değerlendirmek için Bedir'e hareket etti. Su kuyularının yanına geldiğinde birkaç bedeviyle karşılaştı. Bunlardan birisi Mekke kervanına mal satmak için bekleyen Cüheynîlerin reisi Mecdî b. Amr idi. Mecdî, Ebû Süfyan'ın yakından tanıdığı birisiydi; dost sayılırlardı. Merhabalaşıp, birbirlerinin hâl ve hatırlarını sordular. Ebû Süfyan sözü uzatmadan konuya girdi. Birkaç gün içinde bölgede yabancılar görüp görmediğini sordu. Mecdî yabancı herhangi bir kimseyi görmediğini söyledi. Ebû Süfyan'ın sorusunu adamlarına yönelterek onların konuyla ilgili herhangi bir bilgileri olup-olmadığını öğrenmek istedi. Adamlardan birisi, kısa süre önce iki yabancı süvarinin bölgeden geçtiğini ve kervanla ilgili bir şeyler sorduklarını söyledi. Ebû Süfyan o iki kişinin hangi yöne gittiklerini sordu. Gösterilen yön Medine tarafıydı. Ebû Süfyan hemen kalkıp gösterilen tarafa yöneldi. İz sürerek bir süre gitti ve çok geçmeden süvarilerin bineklerine ait olduğunu düşündüğü deve pisliklerini gördü. Ebû Süfyan aradığını bulmuştu; dikkatli bir şekilde deve pisliklerini inceledi. Hayvanların Medine hurması yedikleri anlaşılıyordu. Ebû Süfyan artık emindi; Müslümanlar yakındaydı ve kervana Bedir'de saldıracaklardı. Hemen hızlı bir şekilde geri dönüp kervanın bulunduğu yere gitti. Bedir ovasına girmekten vazgeçti. Vakit kaybetmeden kervanı harekete geçirdi. Sahile uzanan bir yolu takip ederek bölgeden uzaklaştı. Amacı Bedir ovasının çevresini dolaşarak Mekke'ye ulaşmaktı.

İman ve Tercih

Müslümanlar Bedir'e yakın bir yerde konaklamış, kervanla ilgili bilgiler toplamaya çalışıyorlardı. Ancak o sırada hiç beklemedikleri bir haber aldılar. Mekke ordusunun kendilerine doğru geldiğini öğrendiler. Bu savaş demekti. Kendileri bir orduyla savaşmak için değil, bir kervanı basıp, mallara el koymak için yola çıkmışlardı. Kervan basmak kolaydı, ama orduyla savaşmak zordu. Ne yapacaklardı? Herkes bir şey söylüyor, farklı görüşler dile getiriliyordu. Bazıları kervanı takip edip, mallara el koyarak Medine'ye dönmenin iyi olacağını söylerken, diğer bazıları kervanı da bırakıp, durumu riske etmeden Medine'ye dönmenin daha doğru olacağını söylüyordu. Ancak kararı verecek olan Resûlullah'tı. Birkaç kişi Resûlullah'ın yanına giderek durum hakkındaki görüşünü öğrenmek istediler. Anladıkları kadarıyla Resûlullah kervanı ele geçirmek yerine, doğrudan Mekke ordusuna yönelip savaşmayı tercih ediyordu. Bu hiç birisinin düşünmediği ve is-

temediği bir şeydi. Korktular. Ne yapacaklarını ve diyeceklerini bilemez bir hâlde kalakaldılar. Müslümanların o anki durumuna tanıklık eden bir ayet şöyledir: *'Hatırlayın ki, Allah, iki taifeden (kervan veya Kureyş ordusundan) birinin sizin olduğunu vadediyordu; siz de kuvvetsiz olanı (kervanın) tercih ediyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (Kureyş ordusunu yok ederek) kâfirlerin ardını kesmek istiyordu. (Bunlar,) günahkârlar istemese de hakkı gerçekleştirmek ve bâtılı ortadan kaldırmak içindi' (Enfal, 8:7,8).* Ayetten anlaşıldığı üzere, Müslümanlara kervanı ele geçirme veya Mekke ordusunu yenilgiye uğratma müjdesi verilmişti. Bu rahatlatıcı bir müjdeydi. Birisini seçmeliydiler. Fakat yine aynı ayetten anlaşıldığı üzere, Allah'ın muradı Müslümanların Mekke ordusuyla savaşmaları ve müşrikleri büyük bir yenilgiye uğratmalarıydı. Ne var ki Müslümanların büyük çoğunluğu daha az zahmet gerektiren, ama buna karşılık herkesi zengin edecek kervanı ele geçirme arzusu içerisindeydi. Elbette ki, Resûlullah'ın niyeti de, ayetin dolaylı şekilde ifade ettiği üzere, kervana saldırmaktan daha başka idi. O, Mekke ordusuyla savaşıp, şirki bozguna uğratmak istiyordu. Üstelik bir süre önce vahyolunan bir ayet, Müslümanların müşrikleri yenilgiye uğratılacakları müjdesini de vermişti: *'O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar' (Kamer, 54:45).* Bu ayet müşriklere karşı savaşma düşüncesine sahip olanların görüşlerini kuvvetlendirdi. Gerçi ayette kime karşı galibiyet elde edileceği açıkça ifade edilmiyordu; genel bir müjde vardı. Fakat bunun, üzerlerine gelen Mekke ordusu olmaması için hiçbir sebep yoktu. Hz. Ömer'in anlattıkları, o sıralar bu ayetle ilgili düşüncelerin neler olduğunu bildirmesi açısından önemlidir: *'Bu ayet vahyolunduğu zaman kendi kendime 'Acaba hangi topluluk bozguna uğrayacak?' demiştim. Bedir günü gelip de Resûlullah'ın zırhını giyinmiş bir halde bu ayeti okuduğunu görünce anladım ki yüce Allah meğer Kureyş müşriklerini bozguna uğratacakmış.'*[4]

Resûlullah'ın niyetinin Mekke ordusuyla savaşmak olduğu Müslümanlar tarafından anlaşılınca, bir kısmı korkarak savaşmak istemediklerini ifade etmeye başladılar. Bazıları Mekke ordusuyla savaşa girişmeyi ölüme gitmek gibi düşünüyordu. Bir başka grup ise hem Resûlullah istediği ve hem de Mekke müşriklerine kinle dolu oldukları için Mekke ordusuyla savaşmayı arzuluyordu. Resûlullah, Müslümanların ileri gelenlerini yanına topladı. Konu hakkında karar vermek ve fikir birliği oluşturmak istiyordu. Muhacirler kendisini kırmazlardı, ama Ensar konusunda emin değildi. Çünkü İkinci Akabe Biatı'nda verilen savaşma sözü tamamıyla savunmaya yönelik bir sözdü. Ensar, bu savaşı savunma savaşı olarak değerlendirmeyip savaşmak istemeyebilirdi. Ancak ne var ki, Mekke ordusu yola çıkmış, üzerlerine doğru geliyordu. Kervana yönelik bir saldırıları olmasa bile, Mekke ordusunun savaşsız geri dönmeyeceği kesindi.

Resûlullah Müslümanların sözcülerini yanında toplayınca düşüncesini açıkça ifade etti: *'Ey Müslüman topluluğu! Kureyş Mekke'den çıktı, üzerimize doğru büyük*

bir öfke ve azgınlıkla geliyor. Ne dersiniz? Sizce kervan mı daha uygundur, yoksa Kureyş ordusu mu?' Bazıları hemen bir çırpıda düşüncelerini ifade ettiler: '*Bizce kervan daha uygundur, kervanın üzerine gidelim ve onu kolayca ele geçirelim*'. Bunlar Resûlullah'ın ne dediğini anlamayan, ganimet elde etmek arzusuyla hareket eden bazı kimselerdi. Halbuki Resûlullah, Mekke ordusunun kendilerine doğru geldiğini, istense de istenmese de savaş çıkacağını söylüyordu. Üstelik Ebû Süfyan'ın, kervanın yolunu değiştirip Bedir ovasından uzaklaştığının haberi de alınmıştı. Artık kervana ulaşmak çok zordu. Resûlullah kervan konusunda ısrarcı olan Müslümanlara tekrar sordu: '*Kervan sahile doğru çekip gitti. Fakat Ebû Cehil üzerinize geliyor. Ne diyorsunuz?*' İstek yine aynıydı: '*Kervanı isteriz. Sen orduyu boş ver, bize kervan lazım.*' Resûlullah, geçerliliği olmayan düşüncede ısrar edilmesi üzerine üzüldü ve hiçbir şey demeden ayağa kalktı. O zaman Resûlullah'ın niyetinin ne olduğunu anlayan Müslümanlar hatalarını fark ettiler. Hz. Ebû Bekir ayağa kalkarak Mekke ordusuyla savaşmanın daha uygun bir görüş olduğunu savunan bir konuşma yaptı. Ebû Bekir'i takiben Ömer kalktı ve aynı çerçevede bir konuşma yaptı. Daha sonra Mekke Müslümanlarından Mikdad b. Amr kalkarak tarihe mal olmuş bir konuşma yaptı. Konuşması şöyleydi:

Ey Allah'ın Resûlü! Allah sana ne emrettiyse onu yap. Biz seninle beraberiz ve hep böyle olacağız. Biz İsrail oğullarının Hz. Musa'ya dedikleri gibi '*Git Rabbin ve sen savaş; biz burada oturup bekleyeceğiz*' demeyiz. Biz deriz ki; '*Git Rabbin ve sen onlarla savaş; fakat bizde sizinle birlikte onlarla savaşacağız.*' Seni hak olan bir kitapla gönderen Allah'a yemin ederim ki, sen bizi Birkü'l-Gımad'a* kadar yürütecek olsan, seninle birlikte oraya kadar yürür, senin sağında, solunda, önünde, arkanda çarpışırız.[5]

Muhacirlerin bu tutumu Resûlullah'ı sevindirdi. Ensarın temsilcilerine dönerek düşüncelerinin ne olduğunu sordu. Ensarı temsilen Sa'd b. Muaz ayağa kalkarak kararlarını ifade etti:

Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana iman edip, seni tasdik ettik. Bize getirdiğin şeyin hak ve gerçek olduğuna şahitlik yaptık. Sana itaat etmek ve sözünü tutmak konusunda söz verdik. Ey Allah'ın Resûlü! Ne istiyorsan onu yap, biz seninle beraberiz. Seni hak din ve kitapla gönderen Allah'a yemin olsun ki, sen şu denize dalacak olsan, bir an tereddüt etmeden biz de seninle birlikte dalarız. Bizden bir kişi bile geride kalmaz. Yarın bizimle birlikte düşmana karşı gitmenden rahatsız değiliz. Savaşta direnmek, zorlukları göğüslemek, düşmanla karşılaştığımızda emirlerine uymak; hepsi bizim içindir, biz bunları yapacak bir topluluğuz. Umuyoruz ki Allah sana bizden gözünü aydın edecek kahramanlıklar gösterecektir. Allah'ın bereketi ile yürüt bizi. Sonuna kadar seninle beraber olacağız.[6]

* Mekke ile sahil arasında, Medine'ye beş günlük mesafede bir yer. Burada uzaklık ifadesi olarak kullanılmıştır.

Sa'd b. Muaz'ın sözleri Resûlullah'ı sevindirdi ve ilâhî müjdeyi verdi: *'Haydi öyleyse, yürüyün! Size müjdelerim ki Allah iki topluluktan birisini vaat etti. Vallahi Kureyş'in bozguna uğradığını görür gibiyim. Sanki Mekke'nin askerlerinin vurulup düşecekleri yerleri görür gibiyim.'*[7]

Tarafların Savaş Hazırlıkları

Resûlullah şunu kesin olarak biliyordu ki, bu savaş herhangi bir savaş değil, bir iman-küfür savaşı olacaktı. Bir tarafı İslâm'ın ordusu, diğer tarafı ise küfrün ordusu oluşturuyordu. Islâm'ın ordusuna Islâm dışı hiçbir unsurun karışmasını istemiyordu. Bu nedenle, Müşrik olduğu hâlde Müslümanların safında savaşa katılmak isteyen Hubeyb b. Yesaf'ın isteğini geri çevirdi. O, iyi bir savaşçı olduğunu ve savaşa katılmasının Müslümanlara fayda sağlayacağını, savaşmasının karşılığında sadece ganimetten pay istediğini bildirmesine rağmen, Resûlullah *'Hayır olmaz. Eğer savaşacaksan önce Müslüman olmalısın'*[8] dedi. O da Müslüman oldu ve orduya ancak o şekilde katılabildi.

Müslümanlar, Mekke ordusunun Bedir'e doğru hareket ettiğini biliyorlar, fakat ordunun kaç kişiden oluştuğunu bilmiyorlardı. Resûlullah, gözcülerden Mekke ordusuna yaklaşmalarını ve bilgi elde ederek getirmelerini istedi. Ancak buna gerek kalmadan ilk bilgiler elde edildi. Yolda bir Mekkeli yakalandı. Mekke ordusu hakkında ilk bilgiler bu kişiden alındı. Alınan bilgilere göre Mekke ordusu 950 ile 1000 civarında savaşçıdan oluşuyordu. Çünkü, ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak için günde dokuz veya on deve kesiliyordu. Normal şartlarda yüz kişi için bir deve kesilirdi. Bu, Müslümanlar için kötü bir haberdi; kendilerinin üç katı bir orduyla karşılaşacaklardı. Ancak sayı farklılığına rağmen, başta Resûlullah olmak üzere, Müslümanların özellikle seçkinleri durumundaki kişiler herhangi bir tereddüt ve korkuya kapılmadılar. Müşriklerle savaşılmaya ve böylelikle şirk ordusunun bozguna uğratılmasına karar verilmişti; bu karar uygulanacaktı. Resûlullah Mekke ordusunda kimlerin bulunduğunu, orduyu kimlerin sevk ve idare ettiğini öğrenmek istedi. Mekkeli şahıs Mekke eşrafının hemen hepsinin ismini sayınca, Resûlullah Müslümanlara dönerek; *'İşte, Mekke ciğerparelerini sizlere sundu'*[9] dedi. Bunu derken yüzünde memnuniyetini yansıtan bir tebessüm vardı.

Mekke'nin müşrik ordusu için Bedir'e varmak 8-10 günlük bir yolculuk demekti. Bedir Müslümanlar için ise üç günlük yolculuk demekti. Mekke ordusu yola çıkmadan önce veya aynı günlerde Müslümanlar Medine'den hareket ettiler. İslâm ordusu Bedir'e Mekke ordusundan 4-6 gün önce geldi. Mekke ordusuna karşı savaşma kararının da alınmasını takiben beklenmeye başlandı. Kuvvetle muhtemeldir ki bu günler içerisinde Resûlullah yakın yerleşim merkezlerindeki

insanlarla görüştü, onlara İslâm'ı anlattı ve Müslüman olmalarını istedi. Bu süre içerisinde Müslüman olanlardan bahseden herhangi bir tarihi kaydın bulunmaması, Resûlullah'ın davetinin kabul edilmediğine delil olabilir. Özellikle de bir varoluş savaşının arifesinde, savaşı kaybetme ihtimali son derece yüksek görünen bir topluluğun mensubu olmak, hiç kimseye cazip gelmemiş olmalıdır. Fakat bölge insanlarından İslâm'ı kabul eden olmadıysa da, en azından Müslümanları yakından tanımış olmaları nedeniyle daha sonraları İslâm'ı kabulde zorlanmadıkları da kesindir. Ayrıca bu birkaç günlük süre içerisinde dostluk anlaşmalarının yapılmış olması da kuvvetle muhtemeldir. Bölge kabilelerinden Demre, Müdlic, Zûr'a, Rab'a kabileleri ile çok erken tarihlerde başlayan dostane ilişkilerin temelleri muhtemeldir ki Bedir'de Mekke ordusunun beklendiği günlerde atılmıştı.

Müşrik liderler, Bedir'e olan yolculukları sırasında aldıkları bir haberle sevindiler. Kervan saldırıya uğramamış, üstelik Ebû Süfyan kervanı tehlikeli bölgeden uzaklaştırmayı başarmıştı. Bazıları savaşa gerek kalmadığını, kervanın kurtulduğunu, Mekke'ye dönmek gerektiğini dile getirdiyse de, bu düşüncede olanların sesleri çok zayıf kaldı. Başta Ebû Cehil olmak üzere neredeyse Mekke'nin tüm eşrafı, yıllardır karşı karşıya oldukları problemi kökten çözmenin zamanının geldiğini, bu sefer işin bitirilmesi gerektiğini ifade edip, geri dönmeye yanaşmadılar. Müslümanların Bedir'de beklediği haberi ise kararlarının doğruluğuna bir gerekçeydi. Bu meydan okuma karşısında sessiz kalamazlardı. Yoksa bütün itibarları yerle bir olur, Araplar arasında alay konusu haline gelirlerdi.

İslâm ordusu Bedir ovasına girdi. Resûlullah, ordusunu Bedir bahçelerinin yakınında bir bölgeye yerleştirdi. Fakat, savaş taktiklerini iyi bilen Hubab b. Münzir ordunun yerleştiği yeri beğenmedi. Resûlullah'a, ordunun yerleşme yerinin ve düzeninin Allah'ın emrine göre olup-olmadığını sordu. Resûlullah, bu konuda ilâhî bir emir olmadığını, kendi istek ve düşüncesine göre ordunun yerleşim yerine ve düzenine karar verdiğini bildirdi. Hubab b. Munzir, ordunun durduğu yerin doğru tercih olmadığını söyleyerek; *'Ey Allah'ın Resûlü! Bizler savaşçı insanlarız ve nasıl savaşılacağını iyi biliriz. Burada uygun olan şey bütün kuyuları kapatıp sadece bir tanesini açık bırakmaktır. Bizler açık olandan ihtiyacımızı görürüz, Mekke ordusu ise susuz kalır. Bu nedenle buraya yerleşmek uygun değildi. Ey Allah'ın Resûlü! Orduyu buradan kaldır ve kuyunun başına yerleşelim. Biz çarpışırken susadıkça suyumuzu içeriz, müşrikler ise susuzluktan kırılırlar'* dedi. Resûlullah onun bu görüşünü beğendi ve orduyu su kaynaklarının yakınına yerleştirdi. Ayrıca kazdırdığı kanallarla suyun Mekke ordusunun muhtemel yerleşme bölgesine gidişini önledi. Suyun tamamı Müslümanların bulunduğu alanda kalıyordu.

Ordu gerektiği gibi yerleştirildikten sonra, Sa'd b. Muaz, Resûlullah'a ordugâh olarak kullanacağı bir gölgeliğin yapılmasını teklif etti. Sa'd'ın teklifi uygun bulununca ovaya hakim bir bölgeye, ordunun hemen arkasındaki yükseltinin üzerine

bir gölgelik yapıldı. Ayrıca, Sa'd b. Muaz, Ebû Bekir ve Ali dönüşümlü olarak kendi istekleriyle gölgeliğin yanında nöbet tutup, Resûlullah'ın korunması görevini üstlendiler.

Kuşku ve Güven

Mekke'nin müşrik ordusu, İslâm ordusuna göre son derece güçlü, oldukça iyi teçhizatlı bir orduydu. Ancak önemli bir problemleri vardı. Birçok kimse sırf gözdağı vermek için Müslümanlarla savaşmanın doğru olmadığını düşünüyordu. Bunlar, Müslümanların inançları uğruna her şeylerini feda edebileceklerini düşününce görüşlerinde ne kadar haklı olduklarını anlamakta zorlanmıyorlardı. Müslümanlarla savaşarak başlarına bela alacaklarına inanıyorlardı. Ayrıca birçok kimse utandıkları, zorlandıkları, tehdit edildikleri için istemedikleri hâlde orduya katılmışlardı. Abbas b. Abdülmuttalib bunlardan birisiydi. O, eşrafın zorlamasıyla orduya katılmak ve üstelik ordunun birçok ihtiyacını karşılamak zorunda kalmıştı. Eğer eşrafın isteğini yerine getirmezse bir tefeci olarak piyasadaki alacaklarını tahsil etmekte zorlanacağını biliyordu. Bütün bunlara ilâveten, Müslümanlarla savaşmayı arzuluyor olmalarına rağmen, yaptıkları işin doğruluğu konusunda ciddi tereddütleri olanlar vardı. Üstelik bunların sayısı az da değildi. Bunlar, Resûlullah'tan yıllar önce duydukları '*Birgün Müslümanların galip geleceği ve Müslüman olmayanların, özellikle de Mekke'nin müşrik eşrafının öldürüleceği*' sözlerini hatırlıyorlar ve hiçbir zaman yalan söylememiş bir kişiye ait bu sözler karşısında korkmaktan kendilerini alıkoyamıyorlardı. Hatta Ümeyye b. Halef korktuğu için orduya katılmak istememiş, istemeden katıldığı ordu ile Mekke'den yola çıktığında karısı '*Muhammed yalan söylemez*' diyerek korkusunu paylaştığını belli etmişti. Utbe ve Şeybe b. Rebi'a kardeşler de sıkıntı içerisindeydiler. İkisi de orduya isteyerek katılmışlardı. Ancak köleleri Addas'ın zihinlerini karıştırıcı ifadeleri karşısında oldukça tedirgin ve tereddütlü bir hale gelmişlerdi. Taif dönüşü sırasında Resûlullah'la görüşen ve Resûlullah'ı tasdik eden Addas, iki efendisine Muhammed'in bir peygamber olduğunu ve peygamberle savaşanların muhakkak kaybedeceklerini, bu nedenle orduya katılmaktan vazgeçmelerinin doğru bir davranış olacağını söyleyip durmuştu. Onlar bir kölenin sözlerine uyacak kişiler değillerdi, ama bir kez düşünceleri altüst olmuş, zihinlerine '*acaba?*' sorusu gelip saplanmıştı. Bir de tüm bunların yanı sıra, akrabalık bağları nedeniyle Müslümanlarla savaşmanın Mekkelilere bir yarar sağlamayacağını, hatta Mekkeliler arasında kin ve düşmanlıkların doğmasına yol açacağını düşünüp, bu nedenle savaşmaktan vazgeçilmesini isteyenler vardı. Mekke'nin en saygın liderlerinden Utbe b. Rebi'a bu görüşteydi. O, İslâm'a ve Müslümanlara yönelik en katı düşmanlığına, dizginlenmez kinine rağmen bu savaşın kazansalar bile aleyhlerine sonuçlanacağını dü-

şünüyordu. Bu nedenle de arkadaşlarına şöyle diyordu: *'Ey Kureyş topluluğu! Vallahi, siz Muhammed ve adamları ile savaşıp da yenseniz bile bir şey elde edemeyeceksiniz. Birbirinize baktığınız zaman, birbirinizin şahsında amcanızın, yeğeninizin veya yakınlarından birisinin katilini göreceksiniz. Bu ise aranızda kin tohumları ekecek; birbirinize düşman olacaksınız. Gelin bu işten vazgeçin. Muhammed ile Arapların arasından çekilin; Muhammed ile Arapları baş başa bırakın. Eğer Araplar Muhammed'in hakkından gelirlerse bu sizin için amacınıza ulaşmaktan başka bir şey olmaz. Yok eğer Araplar Muhammed'i desteklerlerse, O'na dokunmadığınızdan size karşı yumuşak davranacak, iyiliklerde bulunacaklardır.'*[10] Fakat ordunun sevk ve idaresinden sorumlu olan, daha doğrusu mevcut bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Mekke ordusunun Bedir'de gerçekleşecek savaşa girmesinde inisiyatifi elinde bulunduran Ebû Cehil, Utbe'nin ve diğer bazılarının bu tür görüşlerine oldukça sert tepkiler veriyor, her ne olursa olsun bu savaşın gerçekleşmesi gerektiğini savunuyordu. Ebû Cehil, *'Utbe'nin Muhammed ve adamlarını görünce korkudan ciğerleri şişti. Hayır! Allah, Muhammed'le bizim aramızdaki hükmünü verinceye kadar bu işten geri durmayacağız'*[11] diyerek kesin kararını açıklayarak tartışmalara son verdi.

Mekke ordusu Bedir'de kendilerini bekleyen Müslümanlarla savaşmak için ilerliyordu. Ancak, İslâm ordusu hakkında bilgiye sahip değillerdi. Müşrik liderler bilgi elde etmeye çalıştılar. Birkaç kişiyi, İslâm ordusunu gözlemekle görevlendirdiler. Gözcülerin getirdiği haberlerle düşmanları hakkında bilmeleri gerekenleri elde etmiş oldular. Gözcülerden birisi şöyle diyordu: *'Vallahi, ne teçhizat, ne zırhlar, ne de atlar gördüm!'* Bu sevindirici bir haberdi. Anlaşılan o ki, sayı olarak az ve teçhizat olarak son derece zayıf bir grupla karşı karşıya geleceklerdi. Ancak ne var ki aynı gözcü şunu da söylemişti: *'Vallahi, öyle bir topluluk gördüm ki, onlar, ailelerine dönüp gitmek istemiyorlar. Ölmeye karar vermişler. Ölümden hiç korkmuyorlar. Onların kılıçlarından başka ne bir koruyucuları var, ne de herhangi bir sığınakları. Buna rağmen zırhlar altında kavga ve belâ tüten gök gözlerlerden başka bir şey görmedim'*[12]. İşte bu kötü bir haberdi. Ölüme razı bir kitleyle karşı karşıya gelmeleri nedeniyle tedirginlik duyanlar oldu. Bazıları savaşmamanın daha doğru karar olacağını daha güçlü ifade etmeye başladılar. Fakat Ebû Cehil inadından vazgeçmiyordu. Son kararını söyledi: *'Bedir'e varmadıkça dönmeyiz. Orada üç gün kalırız; develer keser yemekler yer, şaraplar içeriz. Cariyelere şarkılar söyletir, eğleniriz. Başımıza toplanan Araplar ise bizi dinler, seyrederler. Bundan sonra kararlılığımız ve gücümüz karşısında bizden hep çekinir, bize karşı içlerinde bir korku taşırlar.'*[13]

İslâm ordusu Bedir ovasına yerleştikten ve savaş için gerekli hazırlıkları tamamladıktan bir müddet sonra ovanın girişinde şirk ordusu gözüktü. Şirk ordusu ilerleyip Müslümanların karşısında bir yere geldi ve durdu. Resûlullah, şirkin ordusunu görünce sesli olarak dua edip Müslümanları cesaretlendirecek sözler

söyledi. Duasının bir bölümü şöyleydi: *'Allahım! İşte bunlar Kureyş müşrikleri. Olanca kibir ve gururlarıyla; olanca büyüklenme ve övünmeleriyle geldiler. Başkasına değil, Sana meydan okuyor, Resûlü'nü yalanlıyorlar. Allahım! Bana yapmış olduğun vaadini gerçekleştir ve bunları burada helâk et. Allahım! Sen bana kitap verdin. Müşriklerle savaşmayı emrettin. İki taifeden birini nasip edeceğini vaadettin. Sen verdiğin sözden dönmezsin.'*[14]

Savaş kaçınılmaz görünüyordu. Ancak buna rağmen, daha sonra Müslümanların bir geleneğine dönüşeceği üzere, Resûlullah problemi savaşsız çözmek için müşrik tarafa elçi gönderdi. Elçi Hz. Ömer'di. Ömer, Resûlullah adına Mekke eşrafına *'Bu savaştan vazgeçin. Geri dönüp gidin'* teklifinde bulundu. Hakîm b. Hizam bu teklifi saygıyla karşıladı; arkadaşlarına *'Muhammed bize karşı insaflı davranıyor. İstediğini kabul edelim. Eğer kabul etmezsek bize karşı insafını terk edecektir'* dedi. Fakat onun bu görüşü kabul görmedi. Ebû Cehil, öfke içerisinde, *'Allah bize ondan intikam alma imkânı verdikten sonra, bu işten vazgeçmek doğru olmaz. Hayır! Kesinlikle geri dönmeyeceğiz. Onlara hadlerini bildireceğiz. Hadlerini bildireceğiz ki, bundan sonra ne bize karşı bir harekete girişsinler, ne de kervanlarımızın önünü kessinler'*[15] dedi. Ömer elçiliğinin gereğini yerine getirmiş olarak geri dönüp, durumu Resûlullah'a bildirdi.

Resûlullah savaştan önceki gün, savaş alanını gezdi. Savaş teknik ve taktiklerini iyi bilen Müslümanlarla savaşın seyri hakkında konuştu. Bir taktik geliştirmeye çalıştılar. Nerede durulacağına, nereden saldırılacağına karar verdiler. Resûlullah, eğer savaş planladıkları gibi gerçekleşirse, Allah'ın yardımıyla Mekke ordusunu yeneceklerini söyledi. Hatta Mekke eşrafının vurulup düşecekleri yerleri gösterdi. Bu moralleri yükselten bir müjdeydi.

İlahî Yardımlar

İslâm ordusu, Bedir'e önceden gelip, uygun bir yere yerleştiği için avantajlı görünüyordu. Fakat yerleşilen alan kumdu; hareket ederken zorlanılıyordu. Bu oldukça önemli bir dezavantajdı. Ancak buna rağmen yer değişimine gidilmedi. Yer değişimine gidilmesi durumunda kuyuların ve havuzların kontrolünü kaybetmek söz konusu olacaktı. Halbuki kuyu ve havuzların kontrollerinde olması Müslümanların önemli bir avantajlarıydı. Müslümanlar kuyu ve havuzları kontrollerinde tutmakla, kumluk alanda bulunmak seçenekleri arasında tereddüt içerisinde ne yapacaklarını düşünürlerken, savaş boyunca birçok kez kendisini hissettirecek ilâhî yardımın bir kısmı savaştan önceki gece geldi. O gece, hiç beklenmeyen bir şekilde yağmur yağdı. Yağmur Müslümanların bulunduğu kumluk zemini sertleştirirken, müşriklerin yerleşmesi muhtemel yerleri bataklığa çevirdi. Müşriklerin hareket etmesi son derece güç olacaktı. Bir başka önemli gelişme ise, savaşın ger-

çekleştiği günün öncesindeki gece bütün Müslümanların üzerine ağır bir uyku çökmesiydi. Resûlullah hariç bütün Müslümanlar derin bir uykuya daldılar. Herkes bulunduğu yerde çöküp kaldı. Bu ilâhî yardımdan başka bir şey değildi. Çünkü bu uyku zihinleri dinlendirdi, kuşkuları yok etti, korkuları sildi. Bu uykunun Müslümanların yorgunluğundan dolayı gerçekleşen bir durum olmadığı, Müslümanları savaşa hazırlayan, Müslümanları dinçleştiren bir ilâhî yardım olduğu bir ayetle şöyle açıklandı: *'(Hatırlayın ki, Allah) o zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu; sizi temizlemek, şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve savaşta sebat ettirmek için üzerinize gökten bir su (yağmur) indiriyordu' (Enfal, 8:11).*

Herkesin uyuduğu o gece Resûlullah sabaha kadar dua etti. Sabah namazı vakti askerlerini uyandırarak namaz kıldırdı. Hz. Ali o gecenin tanığı olarak şunları anlatmıştır: *'Bedir gecesi hepimiz uyuyakaldık. Sadece Resûlullah uyumadı. O, bir ağacın altında sabaha kadar namaz kılıp, dua etti. Gece biraz yağmur yağdı. Hemen ağaçların veya deri kalkanlarımızın altına sığındık. Bu sırada Resûlullah ara vermeksizin duasına devam ediyor; 'Allahım! Şu Müslümanlar helâk olursa yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz' diyordu. Resûlullah fecr doğunca ayağa kalktı ve 'Ey Allah'ın kulları! Namaza' diye seslenmeye başladı. Hepimiz derin uykularımızdan uyandık. Resûlullah'ın imamlığında namazlarımızı kıldık. Resûlullah bizlere savaşa teşvik eden bir konuşma yaptı.'*[16] O gece İslâm ordusunda bunlar olurken, Müslümanlar dinlenip, rahatlarlarken; Mekke ordusunu bir tedirginlik, bir korku sardı. Öyle ki sabaha kadar hiç birisi uyuyamadı. Herkes bedenen yorgun, zihnen bitkin, tedirgin ve korku içindeydi.

Sabah olunca Resûlullah savaş tecrübesine sahip Müslümanlarla bir kez daha istişare etti. Âsım b. Sabit savaşa ok atarak başlamanın, düşmanla aradaki mesafenin azalmasıyla taş atmanın, mesafenin iyice azalmasıyla mızrak atmanın ve mesafenin tamamen kapanmasıyla da kılıçlarla savaşmanın uygun olacağını bildirdi. Resûlullah bu taktiği beğendi ve buna göre davranılması talimatını verdi. Herkes çevreden taş toplayıp, duracağı yere yığdı. Müslümanlar düşmana atacakları taşları topladıktan sonra hizaya geçtiler. Resûlullah, elindeki okla herkesin duracağı yeri gösteriyor, geri çekilmesi gerekene dokunuyor veya ileri çıkması gerekene işaret ediyordu. Bu sırada şaşırtıcı bir olay yaşandı. Resûlullah elindeki okla mücahitleri hizaya sokarken, önde duranlardan Sevâd b. Gaziyye'nin göğsüne vurarak geri çekilmesini istedi. Sevad hiç beklenmedik bir tepki verdi. *'Ey Allah'ın Resûlü! Canımı acıttın kısas isterim'* dedi. Arkadaşları susmasını söylediler ama Sevâd isteğinde ısrarcıydı. İsteğinden vazgeçirmek mümkün görünmüyordu. Resûlullah göğsünü açarak *'Haydi kısasını uygula, ödeşelim'* dedi. Sevad'ın ısrarlı bir şekilde kısas isteğinin neden olduğu şaşkınlık kaybolmadan, yeni bir şaşırtıcı olay yaşandı. Sevâd, göğsünü açmış ve kendisine vurulmasını bekleyen

Resûlullah'a sarılıp, vücudunu öpmeye başladı. Bir yandan da kısas istemekle asıl amacının ne olduğunu söylüyordu: *'Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun. Bu gün Allah'ın emriyle, ecelimin geldiğini görüyor ve ölüp senden ayrı kalmaktan korkuyorum. Bunun için, seninle birlikte olan şu son anımda sana sarılmak, tenine dokunmak istedim. Hakkımda dua et.'*[17]

Resûlullah orduyu gerektiği şekilde hizaya soktuktan sonra bir konuşma yaptı. Her zaman olduğu gibi, bu sefer de Allah'a hamd ettikten sonra şunları söyledi: *'Ey Müslümanlar! Ben Allah'ın emirlerini bildiriyor, teşvik ettiği şeylere teşvik edip, sizi yasakladığı şeylerden uzak tutmaya çalışıyorum. Şüphe yok ki şanı yüce olan Allah, hak ve gerçek olanı emreder, doğruluğu sever. Hayır sahiplerine sevap verir, onları mükafatlandırır. Sabredin. Sabrederek zahmet ve zorluklardan kurtulur, gam ve kederlerinizi dağıtırsınız, Allah'ın felahına ulaşırsınız. Bugün burada O'nun görmesini istemediği, utanacağınız şeyleri yapmaktan kaçının. Ben aranızda Allah'ın bir peygamberi olarak O'nun azabından sakınmanızı istiyor, O'nun azabıyla korkutuyorum. Biliniz ki Allah 'Allah'ın gazabı, sizin birbirlerinize olan öfkenizden daha büyüktür' buyurdu. O hâlde Allah'ın kitabında size emrettiği şeyleri hatırlayın. Allah size zilletten sonra izzet ve şeref verdi. Öyle ise Kitabına ve emirlerine sımsıkı sarılın ki Rabbiniz de sizden razı olsun. Bugün burada Allah'ın sizlere rahmet ve affıyla vaadettiği şeye ulaşmak için çabalayın ve imtihanı kazanın. Bilin ki onun sözü hak ve azabı çetindir. Ben ve sizler Hayy ve Kayyum olan Allah'a bağlıyız. O'na sığındık, O'na tutunduk. O'na güvenip dayandık. Dönüşümüz O'nadır. Allahım beni ve bu mümin kullarını bağışla.'*[18] Sonra Mücahitlerin önünde yürüyerek, tespit ettiği eksikleri giderecek isteklerini söylemeye başladı. Bir ara, tam bir itaatle kendisini takip eden ve vereceği hücum emrini yerine getirmek için sabırsızlanan ordusuna baktı ve *'Siz bugün, burada Talût'un suyu geçen arkadaşları kadarsınız. Talût'la beraber nehri ancak müminler geçmişti'* [19] dedi. Bu bir övgü, bir müjde ve aynı zamanda bir uyarıydı. Övgüydü; Bedirdeki müminleri, Talût'un komutasında müşrik Calût'un ordusuna karşı savaşa çıkan ve bu sırada gerçekleşen imtihanları başaran müminlere benzetiyordu. Müjdeydi; Talût'un az sayıdaki mümin askerleri kendilerine göre çok kalabalık bir müşrik ordusuna karşı giriştikleri savaşta Allah'ın yardımıyla zafere ulaşmışlardı. O hâlde Bedir'deki müminler de zafere ulaşacaklardı. Uyarıydı; Talût'un az sayıdaki mümin askerleri itaat, sabır gibi şartlara uyarak ve Allah'a sığınarak zafere ulaşmışlardı. O hâlde Bedir'deki müminler de, savaşı kazanmanın şartlarından olduğu üzere, verilen emirlere itaat, zorluklara sabretmek gibi şartları yerine getirmeliydiler.

Resûlullah sürekli dua ediyor ve dualarında sık sık *'Allahım! Şu bir avuç Müslüman eğer helâk olursa, sana yeryüzünde ibadet edecek kimse kalmayacak. Sen onları galip kıl'*[20] diyordu. Bir ara gölgeliğe gidip, ellerini kaldırarak dua etmeye başladı. Dua ederken ellerini kaldırmaktan üzerindeki abası sıyrılıp yere düştü.

O'nun bu hali ve yakarışları Müslümanları etkiledi. Ebû Bekir yere düşen abayı tekrar Resûlullah'ın omuzlarına koyarken, duygulu bir sesle *'Ey Allah'ın Resûlü! Rabbin vaadini yerine getirecektir'*[21] dedi. O bunu söylerken, Resûlullah'ın kendilerinin göreceği zarardan dolayı üzülmesini istemediklerini söylemek istiyordu. Resûlullah bir ara çadırına girdi. Kısa süre sonra zırhını giyinmiş olarak çadırın önünde gözüktü. Bu sırada *'O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır' (Kamer, 54:45)* ayetini okuduğu duyuldu. Müslümanlar sevindiler, daha bir cesaretlendiler. Savaşı kazanacaklarına, müşrikleri perişan edeceklerine inanıyor, bu konuda hiçbir kuşku duymuyorlardı.

Savaş

İki ordu da savaşa hazır durumda karşılıklı yerlerini alınca, Arap geleneğinde olduğu üzere ilk bireysel çatışmalar başladı. Müşriklerden Âmir b. Hadrami öne çıkarak Müslümanlara meydan okuyup, kendisine rakip istedi. Ömer'in azatlı kölelerinden Mihca b. Salih yerinden fırlayıp Âmir'in karşısına çıktı. Âmir attığı okla Mihca'yı şehit etti. Mihca, Müslümanların savaş alanında verdikleri ilk şehit oldu. Bu arada Adiyy b. Neccar havuz başında su içerken bir müşriğin attığı okla boynundan vuruldu ve Müslümanlar ikinci şehitlerini verdiler.

Resûlullah, savaş öncesinin bu son dakikalarında Müslümanların arasında geziniyor, onları cesaretle savaşmaya teşvik ediyor, dualar ediyor ve ayetler okuyordu. Sıklıkla okuduğu bir ayet şöyleydi: *'Ey iman edenler! Herhangi bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki başarıya erişesiniz. Allah ve Resûlü'ne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. Çalım satmak, insanlara gösteriş yapmak ve (insanları) Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar (kâfirler) gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır' (Enfal, 8:45-47).* Resûlullah'ın Müslümanlara hitaben konuşmalar yaptığı, dualar edip, ayetler okuduğu bu anlarda, Ebû Cehil de kendi askerlerine hitap ediyor, onları cesaretlendirmeye çalışıyor ve dualar ediyordu. Onun duası da şöyleydi: *'Allahım! Bizimle akrabalık ilişkisini keseni, bize bilmediğimiz şeyleri getireni ve adamlarını helâk et. Bugün burada haklı olanı galip kıl, haksız olanı perişan et.'*[22]

Savaşı kızıştırmak için Mekke'nin eşrafından Utbe, kardeşi Şeybe ve oğlu Velid ile birlikte öne çıkarak Müslümanlardan kendilerine rakip istedi. Utbe'nin Müslümanların safında yer alan oğlu Huzeyfe dayanamayarak öne atıldı. Müşrik babasının hesabını bizzat kendisi görmek istiyordu. Ancak Resûlullah onu durdurdu. Onun yerine Ensarın gençlerinden üç kişiyi çıkardı. Utbe kendilerine doğru gelen rakiplerin Medineliler olduğunu anlayınca itiraz etti. Medinelilerle bir problemlerinin olmadığını söyleyip, Mekkeli rakip istedi. Resûlullah *'Kalk ya*

Ubeyde! Kalk ya Hamza! Kalk ya Ali!' diyerek üç muhaciri savaş alanına çıkardı. Utbe karşılarına çıkan yeni rakipleri beğendi ve birebir çatışma başladı. Hamza ve Ali rakipleri olan Şeybe ve Velid'i kısa sürede öldürdüler. Ubeyde, Utbe'nin hakkından gelemedi. Üstelik yaralandı. Ali ve Hamza yaralanmış ve rakibinin hakkından gelememiş olan Ubeyde'ye yardıma gidip Utbe'yi öldürdüler. Müşriklerden üç kişinin, üstelik eşraftan üç kişinin öldürülmesi Müslüman saflarında sevince neden olurken, müşrik saflarında üzüntü ve kederi artırdı.

İki ordu birbirine saldırmaya hazır haldeydi. Bir ara Hz. Ebû Bekir'in, müşriklerin safında Bedir'e gelmiş olan oğlu Abdurrahman öne çıktı ve kendisine rakip istedi. Abdurrahman kuvvetli ve maharetli bir savaşçıydı. Müslümanlardan rakip isterken şımarıkça tavırlar sergiliyordu. Ebû Bekir oğlunun şımarık tavrına öfkelendi. Hiç tereddüt etmeden öne çıktı. Niyeti oğluna karşı savaşmak ve onu öldürmekti. Ancak Resûlullah '*Sen bize lazımsız*' diyerek Ebû Bekir'i durdurdu. Ebû Bekir oğlunun şımarık tavrına çok kızmıştı, öfke içindeydi. Bu nedenle '*Ey pislik!*' diye oğluna hakaret etmekten kendisini alamadı. Müslüman saflarında gerçekleşenleri izleyen Abdurrahman geri çekilip, müşrik arkadaşlarının arasına döndü.

Savaş başlamak üzereydi. Resûlullah Müslümanların önüne geçerek yerden avuçladığı kumu müşriklere doğru savururken '*Yüzleri kara olsun! Allahım onların kalplerini korku ile doldur. Ayaklarını gevşet, titret*'[23] diye dua etti. Sonra Müslümanlara dönüp '*Hücuma geçin! Saldırın!*' emrini verdi. Savaşın bu ilk anı, daha sonra vahyolunan bir ayette şöyle anlatılmıştır: '*(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir' (Enfal, 8:17).*

Resûlullah, düşmanın üzerine saldırma emrini verirken bir yandan da '*Ey Allah'ın kulları! Allah'ın cennetine koşun!*' diyordu. Umeyr b. Humam el-Ensarî düşman üzerine atılmak üzereyken Resûlullah'ın bu sözünü duyunca durdu ve '*Ey Allah'ın Resûlü! Cennet mi?!*' diye sordu. Resûlullah '*Evet*' dedi. Umeyr sevinçle '*Çok güzel! Çok güzel! Vallahi hep ona sahip olmak istemiştim*' diye bağırdı. Bunları söylerken, bir yandan da azık torbasından avuçladığı hurmaları yiyordu. Sonra bir an elindeki hurmalara baktı ve '*Şu hurmaları yiyecek kadar beklemek bile çok geç olur*'[24] deyip, elinde kılıcı müşrik saflarına daldı. Şehit oluncaya kadar da savaştı.

Resûlullah ön saflardaydı. Hep aynı ayeti okuduğu duyuluyordu: '*O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar' (Kamer, 54:45).* O anları Hz. Ali şöyle anlatıyor; '*Bedir'de, savaşın en kızgın anlarında Resûlullah'a sığınıyor, O'nun yanında durmaya çalışıyorduk. O, o gün insanların en cesuruydu. Hep düşmana en yakın noktada duruyordu*'. Savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. Resûlullah bir ara dua etmek için gölgeliğe çekildi. İnsanlar içindeki en önemli sığınağını göremeyen ve O'nu gölgeliğinde dua ederken bulan Hz. Ali anlatıyor: '*Bedir günü, biraz çarpıştıktan sonra ne yaptığını görmek için Resûlullah'ın yanına git-*

tim. Baktım ki secdeye kapanmış dua ediyordu.'[25] Resûlullah bir süre dua ettikten sonra secdeden kalkıp tekrar Müslümanların yanına döndüğünde yüzü daha bir başkaydı; gülümsüyordu. Müslümanları bir kez daha kesin bir zaferle müjdeledi. Allah'ın kendilerine yardım edeceğini ve meleklerin Müslümanlara yardım için hazır beklediklerini bildirdi. Bu durum daha sonra vahyolunan bir ayette şöyle anlatıldı: *'Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da,'Peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim' diyerek duanızı kabul buyurdu. Allah bunu (meleklerle yardımı) sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştı. Zaten yardım yalnız Allah tarafındandır. Çünkü Allah mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir' (Enfal, 8:9-10).*

Müslümanların tarafında bunlar olurken, müşriklerin tarafında ise Ebû Cehil kendi ordusunu cesaretlendirmekle meşguldü. Avazı çıktığı kadar bağırıyor; *'Yemin ederim ki, Muhammed ve adamlarını tutup iplerle bağlamadıkça buradan ayrılmayacağız. Sizden her biriniz onların birini öldürsün. Fakat eğer onları öldürmeyip yakalamayı düşünüyorsanız, dinlerinden ayrılmanın, atalarının yolundan ayrılmanın ne demek olduğunu, Lât ve Uzza'ya sırt çevirmenin nasıl olduğunu öğreteceğiz'*[26] diyordu.

Daha önce birçok kez açıklandığı üzere, risâlet sürecinin rehberi, İslâm davetinin kaynağı Kur'an'dı. Kur'an tüm risâlet süresince hayatın içinde yer aldı ve hayata yön verdi. İnsanlık için örnek bir nesil inşa etti. İnsanlığın temel problemlerine yönelip, bu problemlerin çözüm yollarını gösterdi. Hem dünya hayatını mutluluk, doğruluk, güzellik üzerinde yükseltecek, hem de ahireti esenlik yurdu kılacak ilke ve ölçüleri herkesin anlayabileceği bir üslûpta ve sadelikte sundu. Kur'an'ın bireysel hayata aktarılmasında ebedi model ise Resûlullah'dı; Kur'an Resûlullah'ın şahsında bedenleşti. Kur'an'ın ilke ve ölçülerinin toplumsal hayata aktarılmasında insanlık için ebedî modele gelince o ise Resûlullah'ın yanındaki ilk Kur'an nesliydi. Kur'an onların şahsında örnek toplumunu inşa etti. Kur'an'ın hayatın kitabı, hareketin ilkesi olması en açık biçimde Müslümanlar için bir varoluş savaşı olan Bedir'de kendisini ortaya koydu. Kur'an'ın inşa ettiği Müslüman toplumunun, müşrik toplumla ilk savaşı olan Bedir, Kur'an merkezli incelendiğinde, Kur'an'ın Bedir savaşının her safhasında aktif olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. O, savaşın her aşamasında bilgi vermiş, açıklamalarda bulunmuş, Müslümanları cesaretlendirmiş, müşrikleri tehdit etmiştir. Müslümanları başarıyla müjdelerken, müşrikleri azapla, bozguna uğramakla korkutmuştur. Bunun örneklerinden birisi savaşın perde arkasını açıklayan şu ayettir: *'Hani Rabbin meleklere: 'Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun. Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına! diye vahyediyordu. Bu söylenenler, onların Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır' (Enfal, 8:12,13).*

Ayetlerden açıkça anlaşıldığı üzere, Allah, Müslümanların eliyle küfrü Bedir'de

bozguna uğratmak istiyor ve bu nedenle de Resûlullah'ın söz ve tavırlarına yansıdığı gibi, kolay olanı, yani kervanın ele geçirilmesini değil; zor olanı, yani Mekke ordusuyla savaşılmasını murat ediyordu. Fakat olur ki taraflardan birisi korkar da savaşmaktan vazgeçer ve savaş olmadığı için müşrik ordusu eski azgınlık ve şımarıklığını aynen devam ettirir diye her iki tarafı da savaşa cesaretlendirmek için, her iki tarafı da birbirlerine az göstermişti: *'Allah, olacak bir işi yerine getirmek için (savaş alanında) karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Bütün işler Allah'a döner' (Enfal, 8:44).* Bu durumun bir tanığı olarak Abdullah b. Mes'ud şunları söylemiştir: *'Bedir günü Mekke ordusu gözümüze az görünmüştü. Öyle ki, yanımdaki kardeşime 'Yetmiş kişi varlar mı?' diye sordum. O da 'Daha fazlalar, yüz kişi kadarlar' dedi. Savaşın sonunda, onlardan aldığımız esire kaç kişi olduklarını sorduğumuzda 'Bin kişiydik' cevabını aldık'.* Bir başka ayet ise müşrik ordusundaki cesareti kırmak için belki savaşın başından itibaren belirli bir kesimin veya savaş başladıktan sonra bütün müşriklerin bir yanılgısından bahsetmektedir: *'(Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri ise bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir bir grup. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır' (Al-i İmran, 3:13).* Savaş başladığı zaman Müslümanları desteklemesi, görünmeyen ordularıyla Müslümanları kuvvetlendirmesi ise Allah'ın muradının gerçekleşmesi için irade ettiklerinden bir başkası idi: *'Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz hâlde Allah, Bedir'de de size yardım etmişti. Öyle ise, Allah'tan sakının ki O'na şükretmiş olasınız. O zaman sen, müminlere şöyle diyordun: 'İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir?' Evet, siz sabır gösterir ve Allah'tan sakınırsanız, onlar (düşmanlarınız) hemen şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz, nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder' (Al-i İmran, 3:123-125).*

Müslümanlar daha savaş başlamadan Bedir'de gerçekleşecek savaşın önemini kavramışlar, bunun bir varoluş savaşı olduğunu, hangi taraf galip gelirse o tarafın hep güçlü olacağını; hangi taraf yenilirse o tarafın yok olacağını bilmişlerdi. Bu nedenle olağanüstü çaba ile, sabır ve cesaretle savaştılar. Hatta bazıları iki elinde birer kılıç bir kişi gibi değil, sanki iki kişi gibi savaştı. Hamza bunlardan birisiydi. Yine aynı şekilde Ali, Sa'd b. Ebî Vakkas, Mâbed b. Vehb iki elinde iki kılıçla savaşanlardandı. Bazıları ise savaş sırasında kolunu veya bacağını yitirmesine rağmen, bunu savaştan çekilmenin bir gerekçesi kabul etmemiş, daha büyük bir hınçla ileri atılmış, her atılışında birkaç müşriği birden savurmuş, öldürmüş veya sakat bırakmıştı. Muaz b. Amr bunlardan birisiydi. O, savaşın o en kızgın anlarını şöyle anlatıyor: *'Müşrikler 'Ebû'l- Hakem (Ebû Cehil) erişilmez yerdedir, ona kimse zarar veremez' diye bağırırlarken, o tarafa doğru gittim. Ebû Cehil'i öldürmek istiyordum. Yanına kadar sokulma imkânı bulunca üzerine saldırıp bir vuruşta bacak-*

larından birisini kopardım. Vurulunca yere düşmesi, hurma çekirdeğinin değirmen taşının altından sıçramasına benziyordu. O sırada Ebû Cehil'in oğlu İkrime kılıcı ile vurup kolumu kesti. Kolum tamamen kopmadı, deri tutuyordu. Bu nedenle kolum yanımda sallanıp kaldı. Çarpışmanın şiddetinden kolumu hiç dikkate almadım. O gün kesik kolumu arkama atıp, çarpıştım. Kolum bir ara bana sıkıntı vermeye, hareketlerimi engellemeye başlayınca, yere eğilip ayağımla üzerine bastım, sonra ani bir hareketle kalkıp kolumu tutan deriyi kopardım. Hemen savaşa dönüp, çarpışmaya devam ettim.'[27]

Artık savaşın şirk ordusunun aleyhine geliştiği anlaşılmaya başlanmıştı. Her geçen an daha fazla adam kaybediyor, her an daha fazla bozguna yaklaşıyorlardı. Eşraftan kişiler peş peşe öldürülüyordu. Abdurrahman b. Avf, Ümeyye b. Halef ile oğlunu esir almıştı. Bir zamanlar Ümeyye b. Halef'in can alan işkencelerine maruz kalan Bilâl, eski patronunun esir olduğunu görünce hemen o tarafa koşup Abdurrahman b. Avf'a *'Eğer o kurtulduysa ben kurtulmayayım'*[28] dedi. Abdurrahman b. Avf onun bu isteğine itiraz etmedi. Bilâl, Ensardan bazı Müslümanlarla birlikte Kureyş'in bu zorba eşrafını öldürdü.

Savaşın iyice kızıştığı bir anda İbn Mes'ud, yerde can vermek üzere olan Ebû Cehil'i gördü. Onu, Muaz b. Amr ve Muaz b. Afra isminde iki genç bu hale getirmişler, öldü diye bırakıp savaşa dönmüşlerdi. Onlar bacağı kesildiği için yerde çırpınan Ebû Cehil'e saldırırken esasen onun kim olduğunu bilmiyorlardı. Çünkü Ebû Cehil'i tanımıyorlardı. İbn Mes'ud, Ebû Cehil'e yaklaştı ve canını alacak son darbeyi indirmeden önce ayağıyla boynuna basıp *'Ey Allah'ın düşmanı! Gördün mü Allah seni nasıl rezil ve perişan etti!'* dedi. Ebû Cehil başucunda duranı tanımıştı, zorla *'Beni neyle rezil etti? Savaşta ölen adamdan daha şerefli kim var? Söyle bana durum nasıl? Bu gün devran kimindir?'* dedi. İbn Mes'ud *'Allah'ın ve Resûlü'nündür'*[29] deyince, Ebû Cehil hiçbir şey demedi. Canını vermek üzereydi. İbn Mesud eğilip İslâm'ın ve Müslümanların zorba, acımasız düşmanının boynunu kesti. Sonra kesik başı havaya kaldırarak Ebû Cehil'in öldüğünü ilan etmeye başladı. Onun bu bağırmaları müşrik saflarında şiddetli bir sarsıntıya neden oldu. Müşrikler lidersiz kaldıklarını anladılar. Dağılıp, gerisin geri kaçmaya başladılar. Savaş birkaç saatte sonuçlandı. Zafer Müslümanlarındı. Daha da önemlisi Mekke eşrafının önemli bir kısmı, İslâm'ın en zorba düşmanlarının çoğu öldürülmüştü. Müslümanların kaybı 14 kişi, müşriklerinki ise 70 kişiydi. Ayrıca bir o kadar müşrik de esir alınmıştı.

Savaş Sonrası

Mekke'nin müşrik ordusu bozguna uğrayınca Resûlullah Müslümanları üçe ayırdı. Bir grubu Ali'nin komutasında kaçan müşrikleri kovalamakla, ikinci grubu savaş alanındaki ganimetleri toplamakla, üçüncü grubu ise komuta merkezinde nö-

bet tutarak düşmanın ani saldırısına karşı gerekli tedbirleri almakla görevlendirdi. Resûlullah, müşrikleri kovalayanlara bazı isimleri bildirerek, onları yakalayacak olurlarsa öldürmemelerini, eziyet etmemelerini söyledi. İsimlerini verdikleri savaşa zorla getirilmiş kimselerdi. Aralarında Abbas, Ebû'l-Buhteri b. Hişam, Akil, Nevfel, Talib gibi kimseler vardı.

İslâm ordusu Bedir'de üç gün kaldı. Resûlullah bütün şehitleri cenaze namazı kılmadan defnetti. O günden sonra şehitlerin cenaze namazını kılmamak İslâm'ın önemli geleneklerinden birisi oldu. O gün orada cenaze namazı kılınmaması şehitler için bir onurdu, çünkü ölümleriyle tevhid hakikatinin şahitliğini yapmışlardı. Zaten şehitlikleri bunun gereğiydi. İmanlarına tanıklık etmek için cenaze namazına ihtiyaçları yoktu.

Müşriklerin cesetleri de ortada bırakılmadı, açılan bir çukura gömüldüler. Müşrik eşrafından 24'ü bir kuyuya atılarak üstleri toprak ve taşlarla kapatıldı. Bu şekilde kuyuya atılanlardan birisi Utbe b. Rebi'a idi. Utbe'nin cesedi yerde sürüklenerek kuyuya doğru götürülürken Müslümanların safında bulunan oğlu Ebû Huzeyfe'nin rengi değişti. Babasının bu haline üzülmüştü. Resûlullah, Ebû Huzeyfe'nin üzüntüsünü fark etti ve ona yaklaştı, *'Ey Ebû Huzeyfe! Yoksa babanın hali seni etkiledi mi?'* diye sordu. Ebû Huzeyfe'nin cevabı, iman dolu bir kalbin gereğine uygun bir cevaptı: *'Hayır, vallahi etkilemedi, üzülmedim ya Resûlallah! Babamın burada vurulup düşeceğine şüphem yoktu. Ancak babam ileri görüşlü, yumuşak tabiatlı ve bazı faziletlere de sahip birisiydi. Bu özelliklerinin onu İslâm'a sevk edeceğini umuyordum. Buna rağmen onun küfründe ısrar etmesi ve bir kâfir olarak ölmesi beni üzdü.'*[30]

Müşrik liderlerin cesetleri gömüldükten sonra, Resûlullah gidip içine atıldıkları çukurun başında durdu ve *'Ey kuyuya atılanlar!'* diye seslendi. Sonra da her birini ismen çağırmaya başladı: *'Ey Utbe b. Rebi'a! Ey Şeybe b. Rebi'a! Ey Ümeyye b. Halef! Ey Ebû Cehil b. Hişam....'* Bu seslenişini takiben, hem kendi kalbine ve hem de çevresindeki müminlere ve esir edilmiş müşriklere mesaj veren sözlerini dile getirdi: *'Sizler, Peygamber'in en azgın düşmanlarıydınız. Başkaları peygamberi tasdik ederken, sizler yalanladınız. Siz beni yurdumdan, yuvamdan çıkardınız! Başkaları ise bana kucak açtı. Siz benimle savaştınız, başkaları ise bana yardım etti. Siz Rabbinizin, size vadetmiş olduğu azabı gerçek olarak buldunuz mu? Ben Rabbimin bana vaadetmiş olduğu zaferi gerçek olarak buldum.'*[31]

Esirler

Ölülerin gömülmesini, yaralıların tedavilerinin tamamlanmasını takiben, Resûlullah bazı Müslümanları toplayarak esirler konusundaki görüşlerinin ne olduğunu sordu. İstişare toplantısında ilk konuşan Ebû Bekir oldu. Ebû Bekir, esir-

lerin Müslümanlarla kan bağına sahip kimseler olduklarını, bu nedenle hepsinin de fidyeleri alınarak serbest bırakılmalarının iyi olacağını savundu. Ömer, Ebû Bekir'in görüşünü uygun bulmadığını, bütün esirlerin öldürülmesi gerektiğini, çünkü onların hepsinin de Müslümanları öldürmek için gelmiş kimseler olduklarını söyledi. Ona göre, öldürülen müşriğin Müslüman akrabasının o müşriği öldüren kimseye karşı olumsuz duygulara sahip olmaması için, her esiri kendi akrabası olan bir Müslüman öldürmeliydi. Bu düşüncesini ise isim vererek örneklendirdi: '*Akil'i Ali, Abbas'ı Hamza.... öldürmeli*'. Abdullah b. Revâha müşriklere karşı daha büyük bir kine sahipti. İntikam istiyordu. Hepsinin yanan odunlarla dolu bir çukura atılmalarını teklif etti. Müşriklere dünyadayken cehennem azabını tattırmaktan yanaydı. Bütün görüşleri dikkatle dinleyen Resûlullah, görüş bildirenlerin çoğu esirlerin öldürülmesine taraftar olmasına rağmen, Ebû Bekir'in görüşünü beğendiğini, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasının uygun olacağını söyledi. Bunun gerekçesini de '*Sizler yoksul kimselersiniz. Esirlerden kurtulma fidyesi alınması iyi olur*' diyerek açıkladı. Bu arada, Taif dönüşü büyük yardımını gördüğü Mut'im b. Adiyy'i anmadan edemedi; '*Eğer Mut'im b. Adiyy sağ olup, bu esirleri salıvermemi isteseydi, onun hatırına hepsinin serbest bırakırdım*'[32] dedi.

Resûlullah, esirlerin başlarındaki nöbetçilere emanetlerine iyi davranmalarını, hiç birine eziyet etmemelerini bildirdi. Bundan sadece Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt'ı istisna etti; ikisinin de öldürülmesi emrini verdi. Nadr b. Hâris risâletin Mekke yıllarında Islâm'a ve Müslümanlara en acımasız düşmanlıkta bulunan kişiydi. Ebû Muayt ise Mekke'de Resûlullah'ı boğmaya kalkışmış, hicret edildiği zaman da Müslümanların aleyhine şiirler söylemiş, Resûlullah'ı muhakkak öldüreceğini dile getirip durmuştu. Resûlullah'ın isteği anında yerine getirildi. Böylelikle müşrik zorbalardan ikisi daha cehenneme gönderildi.

Müslümanlar, Resûlullah'ın emri gereği, esirlere oldukça iyi davrandılar. Hatta Medine'ye dönerken kendisine emanet edilen esirle hayvanına nöbetleşe binenler oldu. Her biri esirine yediğinden yedirdi. Esirler arasına bulunan Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Aziz o zaman şahit olduklarını şöyle anlatmıştır: '*Esirler Bedir'den Medine'ye götürüldükleri zaman, ben Ensardan bir ailenin payına düşmüştüm. Resûlullah biz esirler hakkında tavsiyelerde bulunduğu için sabah akşam yemeklerinden bana da verirlerdi. Onlardan birisinin eline bir ekmek parçası geçse onu bana verir, ben de utandığımdan iade eder, almazdım. Fakat o, ekmeğe dokunmadan bana tekrar verir ve yememi isterdi.*' [33]

Hz. Ömer, esirlere ne yapılması gerektiğiyle ilgili gerçekleştirilen istişare toplantısının ertesi günü, sabah vakti, Resûlullah'ın yanına geldiğinde, Resûlullah ile Ebû Bekir'in oldukça üzgün olduklarını gördü. Merakla üzüntülerinin sebebini sordu. Resûlullah '*Esirleri kurtuluş fidyesi alarak bağışlamamız nedeniyle neredeyse helâk olacaktık. Fakat bu durumda sen kurtulacaktın ey Ömer!*'[34] dedi. Sonra, ye-

ni vahyolmuş bir grup ayeti okudu: *'Yeryüzünde küfrün belini kırıp, tam hakimiyet sağlamadıkça hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz bu dünyanın geçici kazançlarını istiyorsunuz. Ama Allah, sizin için ahiretteki cenneti elde etmenizi istiyor. Çünkü Allah en yüce iktidar sahibi olup, yaptığı her şeyi yerli yerince yapandır. Allah tarafından, önceden buyurulmuş böyle bir ilke olmasaydı, (fidye elde etmek için) aldığınız bütün bu esirler yüzünden, başınıza mutlaka büyük bir azap çökerdi. Artık savaşta elde ettiğiniz ganimetlerden, helâl ve temiz olanları kullanın ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve acıyandır' (Enfal, 8:67-70).* Bu ayetler önemli bir uyarıda bulunuyordu. Hak-batıl, ilim-zan, tevhid-şirk... ayrımının gerektirdiği çatışma ve savaşlarda müminlerin amacının ne olması gerektiğini ifade ediyordu. Hakka rağmen batılı tercih eden ve onun egemenliği için çalışıp, çabalayanları; zan üzerinde inşa edilen inanç ve hayat tarzlarını; tevhid hakikatine sırtını dönüp şirke meyleden anlayış ve uygulamaları yok etmek, bunların egemenliğine son vermek için çalışıp, çabalamak gerekirken; esir alıp fidye edinmek, ganimet elde etmek gibi bazı küçük dünyalıkları gaye haline getirmenin yanlışlığına değiniliyor ve bunu yapanları; buna bilerek veya bilmeyerek meyledenler eleştiriyordu. Resûlullah da eleştirilenler arasındaydı. Ve o an için değilse bile, bu uyarıların ne kadar önemli olduğu Uhud'da yaşanarak anlaşıldı. Ayneyn tepesine yerleştirilen okçuların ganimet sevdası müminler için zaferle sonuçlanmak üzere olan bir savaşı kaybetmelerine ve yetmiş şehit vermelerine yol açtı. Bu ayetler gereği müminler, gerçekleşen savaşlar nedeniyle ganimetler elde etme, esirler ele geçirip fidyelerini alma sürecine girdikleri bir aşamada asıl gayelerinin ne olduğunu tekrar düşünmeliydiler. Düşünüp, yanlış uygulamalardan, eğilimlerden, tavırlardan uzak durmalıydılar. Böylelikle bir kez daha anlaşılmış oldu ki İslâm davetinin kaynağı Kur'an'dı. Daveti rotasına oturtan ve rotasında gitmesini sağlayan, rotadan çıkmaya veya sapmaya yönelik en ufak girişime, hâl veya harekete müsaade etmeyen hep Kur'an'dı. Resûlullah ve O'nun çevresinde oluşan topluluk insanlık için model niteliğini Kur'an sayesinde işte böyle kazandı.

Resûlullah, savaşın sonrasında Abdullah b. Revâha ve Zeyd b. Hârise'nin hazırlanarak Medine'ye müjdeci olarak gitmelerini istedi. İki müjdeci Medine'ye gittikleri zaman Resûlullah'ın kızı Rukayye vefat etmiş, savaşa katılamamış erkekler ve kadınlar onu kabre koymakla meşgul idiler. Rukayye çoktandır hastaydı. Resûlullah, Rukayye hasta olduğu için kocası Osman'a kervanı ele geçirmek için Medine'den çıkan birliğe katılmama izni vermiş, Osman'dan, karısının tedavisiyle ilgilenmesini istemişti. Rukayye'nin ölümü nedeniyle üzüntülü olan Medine'deki Müslümanlar, savaşın kazanıldığı haberini alınca sevindiler. Üzüntü ve sevinci bir arada yaşadılar. Mekke eşrafından birçok kimsenin öldürülmüş olması sevinçlerini bir kat daha artırdı. Ancak münafıklar ve Yahudiler bu müjdeye inanmadılar. Müjdeci olarak gelenlerin akıllarını yitirdiklerini, aslında Müslümanların boz-

guna uğradığını, Peygamber'in ve seçkin ashabının katledildiğini söyleyerek Müslümanları üzmeye çalıştılar. Çünkü aksinin mümkün olmayacağına inanıyorlardı.

İslâm ordusu Medine'de büyük bir coşkuyla karşılandı. O gün Medine'de adeta bir bayram yaşandı. Üzgün olanlar sadece sevinçli gibi görünmeye çalışan münafıklar ve Yahudilerdi. Bunun nasıl olduğunu, bu bir avuç Müslümanın doğru dürüst savaş araç ve gereçlerine dahi sahip olmadan, kendilerinin üç katı büyüklükte ve üstelik hepsi de son derece iyi teçhizatlı bir orduyu nasıl bozguna uğrattıklarını bir türlü anlayamadılar.

Medine'ye gelindiğinde esirler için ekonomik durumlarına göre değişen kurtuluş fidyeleri belirlendi. Fidyesini akrabaları aracılığıyla ödeyen serbest bırakıldı. Müslümanlar Abbas b. Abdülmuttalib'in fidye miktarını azaltmayı düşündüler. Müslümanlar onun fidyesini azaltmakla Resûlullah'ı memnun edeceklerini düşünüyorlardı. Ne de olsa Resûlullah'ın amcasıydı ve risâletin Mekke yıllarında Resûlullah'a yardımı olmuştu. Ayrıca Bedir'e de istemediği hâlde zorla getirilmişti. Abbas tefecilikle uğraşan ve bu nedenle son derece zengin birisiydi. Amcasının fidyesinin azaltıldığını duyan Resûlullah itiraz etti. Böylesi bir özel muameleye karşı çıktı; '*O zengindir. Fidyesini bir dirhem bile olsa indirmeyin*'[35] dedi. Dediği gibi yapıldı. Bazı esirler ise fidye veremeyecek kadar yoksuldular. Yakınlarının da bir zenginliği yoktu. Bunlardan okur-yazar olanlara on Müslümana okuma yazma öğretmesinin kurtuluş fidyesi olarak kabul edileceği bildirildi. Zeyd b. Sâbit bu şekilde okuma-yazma öğrenenlerden oldu. Hem yoksul olup, hem de okur-yazar olmayan esirler ise fidyesiz serbest bırakıldılar.

Bir Hatıra ve Üzüntü

Bedir'de esir edilenler arasında Resûlullah'ın damadı Ebû'l-Âs b. Rebi' de vardı. Ebû'l-Âs ticaretle uğraşan ve zengin sayılabilecek birisiydi. Annesi Hâle binti Huveylid, Hz. Hatice'nin kız kardeşiydi. Bu nedenle eşi Zeyneb aynı zamanda kuzeniydi. Zeyneb'i severdi; Zeyneb'e karşı iyi bir eşti. O zamanlar henüz nikahın ayrıntılarıyla ilgili ayetler vahyolunmadığı için, Resûlullah kızını bir müşrik olan Ebû'l-Âs'dan ayırmamış ve Mekke'de kalmasına razı olmuştu. Ebû'l-Âs'ın Islâm'a ve Müslümanlara karşı bir düşmanlığı görülmemiş, ama Bedir'e gelen Mekke ordusuna katılmazlık da edememişti.

Mekkeliler, esirleri için kurtuluş akçeleri gönderirken, Zeyneb de kocasının kurtuluş akçesi olarak değerli bir gerdanlık gönderdi. Gerdanlığın değeri kocasının fidyesini karşılamaya yetiyordu. Gerdanlık Resûlullah'a takdim edildi. Müslümanlar gerdanlığı eline alan Resûlullah'ın üzüldüğünü fark ettiler. Önce bunun sebebini anlayamadılar. Çünkü damadının kurtuluş akçesini tayin eden kendisiydi ve fidyeyi gönderecek olanın da kızı olduğunu biliyordu. Ama ne var ki, fidye

olarak verilen gerdanlığı görünce değişmiş ve üzülmüştü. Bunun sebebini öğrenmek istediler, *'Ey Allah'ın Resûlü! Üzüldüğünü görüyoruz. Ne oldu? Seni üzen nedir?'* dediler. Resûlullah *'Bu Hatice'nin gerdanlığıydı. Onu Zeyneb'e vermişti. Onu görünce Hatice'yi hatırladım. Bu beni üzdü. Eğer uygun bulursanız esiri serbest bırakalım ve gerdanlığı da sahibine iade edelim'*[36] dedi. Müslümanlardan hiç kimse bu isteğe itiraz etmedi. Ebû'l-Âs'ı serbest bıraktılar, Zeyneb'e iade etmesi için de gerdanlığı kendisine verdiler.

Resûlullah, diğer kızı Rukayye vefat ettiği için üzüntülüydü. Muhtemeldir ki, Ebû'l-Âs'tan Zeyneb'in Medine'ye gelmesine müsaade etmesini istedi. Ebû'l-Âs, gördüğü iyilik üzerine, Mekke'ye varınca, eşine isterse Medine'ye gidebileceğini söyledi. Zeyneb Medine'ye gitmeyi tercih edince, Ebû'l-Âs yol hazırlığı yaparak eşini Medine'ye gönderdi. Ancak yolda Mekke'nin serserilerinden iki kişi Zeyneb'e sataştılar. İtiş-kakış sırasında Zeyneb devenin üzerinden yere düştü ve hamile olduğu için düşük yaptı. Zeyneb kendisini almaları için Resûlullah'ın yola çıkardığı Zeyd b. Hârise ve Ensardan bir Müslümanın refakatinde zorlu bir yolculuğu takiben Medine'ye ulaştı. Fakat vefatına kadar da sağlığı hiç düzelmedi.

Bedir'den bir ay sonra Medine'ye gelen Zeyneb babasına kavuştu. Resûlullah, Rukayye'nin acısını Zeyneb ile gidermeye çalıştı. Ancak onun yaralanmış ve sağlığının bozulmuş olmasına çok üzüldü. Bir ara, bir baba olarak yaşadığı acı ve üzüntünün etkisiyle kızına yapılanın intikamını alacağını söylemesine rağmen, sonra bu kararından vazgeçti. Zeyneb'in düşüp yaralanmasına neden olan Habbâr b. Esved Müslüman olduğu zaman hiçbir şey demedi, Habbâr'ı affetti.

İntikam Yemini ve Davetin Gizli Düşmanları

Bozgun haberi Mekke'de çok çabuk duyuldu. Mekke'de yaşanan tam anlamıyla bir şoktu. Bir türlü gerçekleşeni anlayamadılar, sonucu kabullenemediler. Sonuca inanamıyor, akıllarına sığdıramıyorlardı. Mekke bir anda neredeyse bütün ileri gelenlerini kaybetmişti. Şehir devleti adeta başsız kalmıştı. Bütün Mekke'yi bir matem havası sardı. Birçok kişinin intikam yeminleri ettiği duyuluyordu. Ebû Süfyan tüm Mekke'de sözü dinlenecek tek kişi olarak kontrolü eline aldı. Halkı toplayarak: *'Ey Kureyş topluluğu! Ölenleriniz için ağlamayın. Onlar için ne ağıtçılar ağlasın, ne de bir şair onlar için mersiyeler söyleyip yakınlarını ağlatsın. Sabırlı olun. Çünkü siz onlar için feryatlar edip ağladığınız zaman öfkenizi kaybeder, Muhammed ve adamlarına karşı yumuşarsınız. Ayrıca feryat ve ağıt haberleriniz Muhammed ve adamlarına ulaşırsa onları sevindirmiş olursunuz. Onların sevinmesi ise daha büyük yenilgidir'*[37] dedi. Ebû Süfyan'ın eşi Hint, Bedir'de babasını, kardeşini, amcasını, kuzenini kaybetmiş olmasına rağmen ağlamadı, kinini ağıtıyla yumuşatmadı. Yaşanan yenilgiyle ilgili düşüncelerini açıklarken Uhud'un haberini verir gibiydi:

'Vallahi Muhammed ve adamlarıyla savaşıp intikamımızı alıncaya kadar güzel koku sürünmeyeceğim. Vallahi ağlamakla hüznümün azalacağını bilsem ağlardım. Benim hüznüm ancak Muhammed ve adamlarının öldürüldüğünü görmekle azalır.'[38]

Ebû Leheb muhtemelen sağlık problemleri nedeniyle orduya katılamamış, kendi yerine Âsi b. Hişam'ı donatıp, orduya katmıştı. Ordusunun yenilgisi Mekke'ye ulaşınca inanamadı. Bütün dostlarını kaybetmeyi kabullenemedi. Üzüntüsünden perişan oldu. Mekke ordusunun yenildiğini duyduktan bir hafta sonra üzüntüsünden öldü. Yakınları bulaşıcı bir hastalıktan öldüğünü sanıyorlardı. Hastalığın kendilerine de bulaşacağı korkusuyla kimse cesedine yaklaşamadı. Cesedi şişip, koktu. Hiç kimse eve giremedi. Oğulları, üzerine su döküp, kokuyu azaltarak babalarının cesedine ancak yaklaşabildiler. Sonra sürükleyerek götürüp bir çukura gömdüler. İslâm'ın azgın ve zorba düşmanı Ebû Leheb Bedir'e katılamadı, ama diğer müşrik dostları gibi o da Bedir savaşında öldürülmüş gibi oldu.

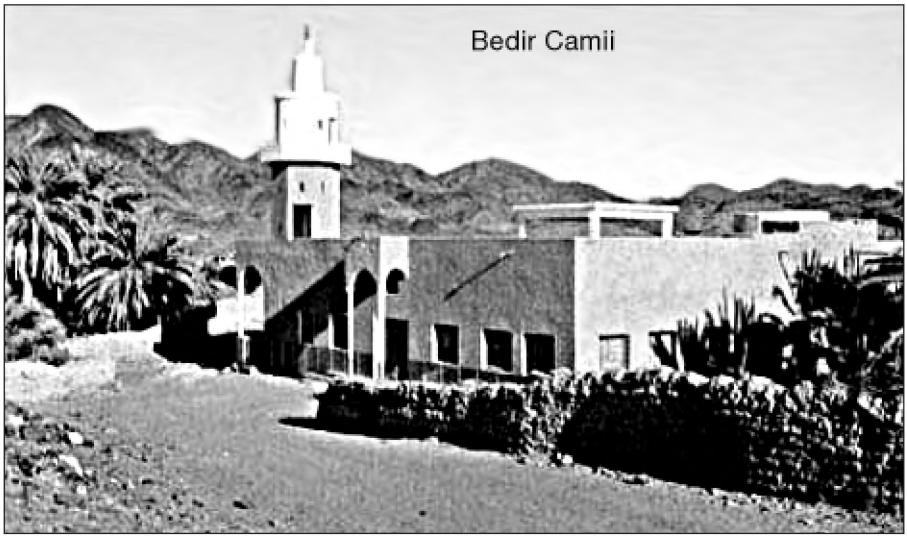
Bedir zaferi Müslümanları sevindirirken, münafıkları ve Yahudileri öfkelendirdi. Münafıklar Müslümanların Bedir'de yenilgiye uğrayacaklarına inanıyorlardı. Fakat umdukları gerçekleşmemiş ve Müslümanlar Medine'ye zaferle dönmüşlerdi. Bu durum münafıkları korkuttu. Kendilerine yönelik muhtemel bir tehlikeyi önlemek için Müslüman olduklarını daha açıktan ve yoğun olarak ifade etmek ihtiyacı hissettiler. *'Bu savaş, zafer ve gücün Müslümanlara ait olacağını gösteriyor'*[39] diyerek, nasıl bir konumda olmaları gerektiğiyle ilgili değerlendirmelerde bulundular. Böylelikle Islâm'ın hakim olacağı gelecek günlere hazırlık yapıyorlardı. Fakat fırsatını buldukça bazen açıktan, ama çoğu zaman gizlice, dedikodu meclislerinde Müslümanları aşağılamaktan, Islâm'la ve Müslümanlarla alay etmekten de geri durmadılar. Mekkeli bazı müşriklerin İslâm'ı ve Müslümanları hicveden şiirlerini söylemekten büyük keyif alıyorlardı. Onların bu durumlarına Yahudiler de ortak oldular. Fırsatını buldukça hicivleriyle Müslümanları aşağılamaya çalıştılar. Müşrik ve Yahudi şairler İslâm ve Müslümanları aşağılayan yeni şiirler yazmaktan geri durmuyorlardı. Her ne kadar Ali ve Hamza bu hicivlere karşı İslâm'ı ve Müslümanları öven ve müşrikleri aşağılayan şiirler söylemişlerse de, bu konuda Hassân b. Sâbit'in ayrıcalıklı bir yeri vardı. O, Resûlullah'ın övgüsünü alan şiirleriyle İslâm'ın ve Müslümanların temsilciliğini yaptı, düşmanın olumsuz propagandasına en uygun cevapları verdi.

Bedir'in Önemi

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; Bedir savaşı, insanlık tarihinin hemen her sayfasını dolduran savaşlar dikkate alındığında, iki grubun çatışmasından farklı görünmez. Ancak bu aldatıcı bir görünümdür. O genelde insanlık tarihinin, özelde ise İslâm tarihinin dönüm noktasını teşkil edecek kadar büyük bir öneme sahip

olmuştur. Resûlullah'ın savaş öncesinde ve savaş sırasındaki dualarında sıklıkla dile getirdiği üzere, Müslümanlar bu savaşı kaybetseler ve öldürülseydiler İslâm daveti başlangıç aşamasında, ilâhî iradenin hayata, insanlık tarihine müdahalesinin 15. yılında sona ermiş olacaktı. Bu savaşı kazanmaları durumunda Mekke müşriklerinin Bedir'deki Müslümanları toptan kılıçtan geçireceği, Medine'deki Arap müşriklerin ve Yahudilerin de Medine'deki kadın, çocuk ve ihtiyarlara aynı şeyi yapacağı kesindi.

Bedir önemliydi. Bir kere tevhid-küfür ayrımının toplumsal boyutunu temsil ediyordu. Kalplerinde hâlâ tevhid-küfür ayrımını tam gerçekleştiremeyen, bu ayrımında pürüz bulunanlar için bir imtihandı. Böyle olduğu içindir ki, Bedir, Kur'an'da '*Yevmu'l-Furkan*' (ayırma günü) (Enfal, 8:41) olarak isimlendirildi. Çünkü onunla hak ile batıl her yönüyle birbirinden ayrıldı. Evladı, babası, amcası veya bir başka yakın akrabası bile olsa mevcut bütün bu bağların, Müslümanlar için iman kardeşliğine göre geri planda yer aldığının göstergesi oldu. Islâm'ın inşa ettiği iman kardeşliğinin tüm bağların üstünde olduğunun test alanı oldu.

Bedir, bir İslâm toplumunun oluşumunda, İslâm devletinin inşa sürecinde önemli aşamalardan birisini ve hatta en önemlisini teşkil etti. Bu savaşla, Müslümanlar o günün şartlarında Arap yarımadasının tüm topluluklarına '*Artık biz de varız ve varlığımızın devamını gerekirse savaşarak sağlarız*' mesajını vermiş oldular. Artık onlar Mekke veya Medine toplumlarının içinden çıkmış bir alt grup veya farklı bir inanca sahip küçük bir cemaat değillerdi.

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/21.
2- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/20; Vakıdî, *Meğazi*, I/16.
3- Vakıdî, *Meğazi*, I/33.
4- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/25.
5- Vakıdî, *Meğazi*, I/34; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/162; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/320.
6- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/57; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/320.
7- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/57.
8- Vakıdî, *Meğazi*, I/32, 33
9- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/56.
10- Vakıdî, *Meğazi*, I/44, 45; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/58.
11- Vakıdî, *Meğazi*, I/44, 45; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/59.
12- Vakıdî, *Meğazi*, I/45
13- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/57; Vakıdî, *Meğazi*, I/30.
14- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/58.
15- Vakıdî, *Meğazi*, I/44.
16- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/269.
17- Vakıdî, *Meğazi*, I/40, 41; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/517.
18- Vakıdî, *Meğazi*, I/42, 43.
19- Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr* V/355
20- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/ 601; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/280.
21- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/ 601, 602; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/280.
22- Vakıdî, *Meğazi*, I/50; Ahmed, *Müsned*, V/431; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/129.
23- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/628.
24- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/281.
25- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/26; Hakim, *Müstedrek*, I/222.
26- Vakıdî, *Meğazi*, I/51.
27- Vakıdî, *Meğazi*, I/63; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, II/284; İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, III/1410.
28- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/350.
29- Vakıdî, *Meğazi*, I/66; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/284.
30- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/640, 641.
31- Vakıdî, *Meğazi*, I/83, 84; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/285; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/61.
32- Buharî, *Meğazi 12, Farzu'l-Humus 16*
33- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/287; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/373, 374.
34- Müslim, *Cihad ve Siyer* 58; Tirmizî, *Tefsir* 8; Vakıdî, *Meğazi*, I/82; Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, XI/369-373; El-Kadî, Abdulfettah, *Esbâb-ı Nüzûl*, 195; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûlü'l*, 257-259.
35- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/14; Ahmed, *Müsned*, I/353; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/63.
36- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*,II/290, 291; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/63, 64.
37- Vakıdî, *Meğazi*, I/90.
38- Vakıdî, *Meğazi*, I/92, 93.
39- Köksal, Asım, *Islâm Tarihi-Medine Devri*, II/206.

Bayram Günleri

> Her kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir. (Nûr sûresi, 24:52)
> Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük azilet budur. (Fâtır sûresi, 35:32)

Müslümanlar Bedir zaferiyle sevindiler. Son derece büyük bir coşku ve sevince sahip oldular. Bu ise her bakımdan anlaşılır bir şeydi. Çünkü, Bedir'de en acımasız düşmanlarını yenmişler; düşmanlarının en zorba liderlerini öldürmüşler; tüm Araplar katında zavallı, zayıf bir kitle olarak görülmekten kurtulmuşlar; Medine'deki münafıkların ve Yahudilerin aşağılayıcı, alaycı tutum ve tavırlarını sona erdirmişler; yoksulluklarının sona erdiren ganimetler ve fidyeler elde etmişlerdi. Müslümanlar, farz kılınan ve ilk kez tutulmaya başlanan ramazan orucunun ilk günlerinde (8 Ramazan) Bedir'e gitmişler, yolculukları sırasında da oruca ara vermişlerdi. Ancak Medine'ye döndükleri zaman (23 Ramazan) henüz ramazan ayı bitmediği için oruçlarına devam ettiler. Ayrıca, Resûlullah, ramazan ayının bitimine iki gün kala (25 Mart 624) *'Onları, aç dolaşmaktan uzak tutunuz'*[1] diyerek ramazanın bitimine kadarki süre içerisinde yoksullara yardım edilmesini istedi. Böylelikle fıtır sadakası olarak bilinen ekonomik ibadet, hicretin ikinci yılında ilk kez o sene tutulmaya başlanan ramazan orucu ve yine ilk kez o sene kutlanacak olan ramazan bayramı ile birlikte Müslümanların uygulamaya başladıkları bir ibadet oldu.

Toplumca kutlanan veya anılan haftalık, aylık veya yıllık özel günleri ifade eden bayramlara hemen her toplumda rastlanır. Cahiliye devri Araplarının da her yıl tekrarlanan bazı toplantı ve kutlama törenleri vardı. Ancak bunlar tüm Araplarca kabul edilen ve gerekleri yerine getirilen toplantı ve törenler değildi. Söz konusu toplantıların ve törenlerin hem sayısı ve hem de niteliği kabilelere göre de-

ğişiyordu. Zira bayram olarak nitelenebilecek olan bu toplantı ve kutlamalar genellikle tapılan putlarla ilgiliydi. Her kabile, her yıl belirli birgünde kendi putunun etrafında toplanır ve ayin boyutu da olan bir kutlama, eğlence toplantısı yapardı. Söz konusu kutlama ve eğlenceler tapılan putlarla ilgili olduğu için, her kabilenin bayramı diğer kabilelerden farklı zamanlardaydı ve her kabilenin bayramı sadece kendilerinin katılımıyla sınırlıydı. Çünkü neredeyse her kabilenin putu farklıydı. Hiç kimse tapmadığı, başka bir kabilenin putu ile ilgili törene, kutlamaya, eğlenceye katılmak istemezdi. Ayrıca, kurulan pazar ve panayırlar da bayram toplantılarını hatırlatır nitelikteydi. Pazar ve panayır günlerinde müzik, içki ve kadınların yer aldığı eğlence toplantıları düzenlenirdi. Daha çok bir karnavalı hatırlatan bu eğlencelerde herkes coşar, oynar, sarhoş olur, kadınlarla oynaşıp eğlenirdi. Zilkade ayında Ukâz ve Mecenne'de kurulan panayırlar ile bunları takiben kurulan Zü'l-Mecâz panayırları genel katılımlı karnaval nitelikli bayramların en önemlilerini oluşturuyordu. Bir de, Mekke çevresindeki kabilelerin katılımıyla yılda bir kez kutlanan Zâtü'l-Envât toplantısı vardı. Bu toplantı da bayram coşkusu içerisinde gerçekleştirilirdi. Zâtü'l-Envât, Mekke'nin 17 km dışında, Hudeybiye'de bulunan büyük, yaşlı bir ağaçtı. Müşrik Araplar ona saygı duyarlardı. Onu önemli bir put kabul ederlerdi. Kılıçlarını onun dallarına asarak, etrafında tavaf eder, uğruna kurbanlar keser, tören yaparlardı. Tüm bunların yanı sıra, esasen Cahiliye Arapları için en geniş katılımlı toplantı ve dolayısıyla bayram hac töreniydi. Yılda bir kez düzenlenen hac töreni büyük bir coşkuyla gerçekleştirilir, yarımadanın her tarafından gelen Araplar birbirleriyle görüşürler, putlarına taparlar, Kâbe'yi tavaf ederler, eğlenceler düzenlerler, sohbetler ederler ve sonra herkes memleketine dönerdi.

Cahiliye Arapları kutladıkları bayramlara büyük bir sevinç ve coşkuyla katılırlardı. O gün en yeni ve güzel elbiselerini giyerler, at veya deve yarışları tertip ederler, genellikle köle veya cariyelerin çaldığı bendir (bir tür def) eşliğinde şarkı söyleyip, dans ederlerdi. Çocuklar ise kovalamaca, çizgi, ceviz, aşık, cülâhik (misket) oynayarak eğlenirlerdi. Yetişkin erkekler ise bazı düşük ahlâklı kadınların ve cariyelerin de katıldığı içkili eğlenceler tertip ederlerdi.

Resûlullah Medine'ye hicret ettiği zaman, Medine'deki Arap topluluğunun yılın iki ayrı zamanında kutlanan iki ayrı bayrama sahip olduğunu gördü. Nevrûz ve Mihricân isimli bu bayramlardan baharın başlangıcı kabul edilen Nevrûz 22 Mart günü kutlanırken, sonbaharın başlangıcı kabul edilen Mihricân ise gece ve gündüzün eşitlendiği günlerde kutlanıyordu. İkisi de Mecusilerden alınmıştı. Medineli Arapların kendilerine ait özel bayramları yoktu. Yahudiler ise kendi dinlerinin ve tarihlerinin hatıralarına sahip birçok bayrama sahiptiler. Bunlardan bir kısmına Medineli Arapların katıldığı da olurdu; Yevmü's Seb (yedinci gün) bayramı bunlardan birisiydi.

Müslümanlar şirk temelli olduğu için risâletin Mekke döneminde Mekkelilerin toplantı ve törenlerinin hiç birisine katılmadılar. Mekkelilerin bir tür bayram sayılabilecek geleneksel toplantı ve törenlerine katılmaktan özenle kaçındılar. Bundan sadece panayır veya hac törenleri istisnaydı. Bunlara da ya ticarî faaliyette bulunmak veya İslâm davetini gerçekleştirmek için veyahut tevhidi esaslar dahilinde Kâbe'yi tavaf ederek Allah'a ibadetlerinden birisini gerçekleştirmek için katıldılar. Dolayısıyla, Medine'ye hicret edinceye kadar Müslümanların kendilerine ait toplumsal bir etkinlikleri olmadı. Zira Mekke'de can güvenlikleri yoktu. Mekke'deki olumsuz şartlarda toplumsal bir etkinlik tertip etmeleri çok zordu. Ancak Medine böyle değildi. Resûlullah toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirmede, toplumsal bir bilinç oluşturmada bayramların önemini biliyordu. Bunu hem Mekke'de ve hem de Medine'de görmüştü. Müslümanlar arasında gerçekleşecek bir toplumsal etkinlik olmasını sağlamanın yanı sıra, Medineli Müslümanları Mecusilerden aldıkları bayramlardan uzaklaştırmak amacıyla, Müslümanlar için Allah'ın iki ayrı bayram tahsis ettiğini bildirdi. Bunu *'Allah sizin için o iki günü daha hayırlı iki günle, kurban ve fıtır (Ramazan) bayramlarıyla değiştirmiştir'*[2] diyerek müjdeledi. Bunlardan birisi yeni farz kılınmış olan ramazan orucunun bitimini takiben kutlanacak olan ramazan veya o gün yaygın kullanılan ismiyle Fıtır bayramı, diğeri ise Kurban bayramı'ydı.

Bu bayramlardan ilki, Bedir'i takip eden günlerde, içinde bulunulan ramazan ayının bitimiyle kutlandı. Bayram, namaz ile başladı. Musalla ismi verilen ve Medine'nin kıyısındaki geniş bir alanda tüm yetişkin erkekler, kadınlar ve genç kızlar[3] toplandılar. Hep birlikte Resûlullah'ın imamlığında ilk kez bayram namazı kıldılar. Sonra herkes kendince bir eğlence veya faaliyet tertip etti. Kadınlar ver erkekler kendi aralarında şiirler okudular, şarkılar söylediler. Genç erkekler mızrak-kalkan oyunları düzenlediler. Benzeri faaliyetler sonraki bayramlarda da devam ettirildi. Bu bayramlardan birisinde mızrak-kalkan oyunu sergileyen bir grup Habeşliyi Resûlullah eşi Aişe ile birlikte izledi. Hz. Ömer kadınların bu eğlencelere seyirci olarak bile katılmalarını hoş karşılamadığını belli edince, Resûlullah müdahale ederek, Ömer'in görüşünü doğru bulmadığı bildirdi. Ayrıca bir başka bayramda eşi Aişe'nin izleyici olarak katılacağı müzikli bir eğlenceye izin verdi. Bu eğlencede bir grup cariye defleri eşliğinde şarkılar söylediler. Resûlullah veya başka bir erkek bu eğlenceye katılmadı. Ancak, Resûlullah bir diğer zamanda Buâs savaşlarına ait ezgiler söyleyen iki kız çocuğunu dinledi. Hz. Ebû Bekir çocuklara müdahale etmek isteyince *'Her toplumun bayramı vardır; bu da bizim bayramımız'*[4] diyerek bu müdahaleyi engelledi ve çocukları dinlemeye devam etti.

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/248.
2- Ebû Davud, *Salât* 245; Nesaî, *Salâtü'l İdeyn* 1; Ahmed, *Müsned* III/103, 178, 235, 250.
3- Tirmizî, *Cum'a* 36
4- Buharî, *İdeyn* 3; Müslim, *Salâtü'l İdeyn* 16

Hareketli Aylar

> (Ey iman edenler!) Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; o müminler ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namaz kılar, zekatı verirler. Kim Allah'ı, Resûlü'nü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun; eğer müminler iseniz. (Maide sûresi, 5:55-57)

Bedir'i takip eden aylar, Müslümanlar için son derece hareketli ve yoğun geçti. Olumlu veya olumsuz birçok yeni gelişme ve olay yaşandı. Bunlardan bir kısmı, ilâhî katta belirlenen ve benzeri olmayacak mükemmellikte bir hayat tarzı olarak insanlığa sunulan Islâm'ın tedrici süreçte tamamlanmasının yeni adımlarını oluştururken; diğer bir kısmı ise, yarımadanın ortasında düşman topluluklarıyla çevrelenmiş Müslümanların güvenliğini temin etmek için gerçekleştirilen girişimlerdi. Fıtır sadakasının ve bayramların tahsis edilmesi Islâm'ın tedrici inşasının yeni aşamalarını temsil ederken; Karkaratülküdr harekâtı, Kaynukalıların Medine'den sürgün edilmeleri ve Mekkelilerin suikast girişimi nedeniyle düzenlenen harekât ise güvenlik problemiyle ilgili gelişmeleri oluşturdu.

Karkaratülküdr Harekâtı

Bedir zaferinin sevinci ile ilk kez kutlanan Ramazan bayramının coşkusunun birleştiği gün Süleym ve Gatafan kabilelerine mensup kalabalık bir topluluğun Medine'ye saldırmak amacıyla toplandıklarının haberi alındı. Bu iki kabile muhtemeldir ki, Bedir zaferi ile bölgede varlığını güçlü şekilde hissettiren ve bölgenin egemen gücü haline gelen Müslümanların bu durumunun, kendi egemenliklerinin aleyhine bir gelişme oluşundan rahatsızlık duymuşlardı. Yemen-Şam kervan yolunun Müslümanların kontrolüne geçmesi ise, müşrik topluluklar için bir diğer

olumsuz gelişmeydi. Bu durumda, Kureyş'in halledemediği işi kendilerinin halledebileceğine inanıp, bir askerî harekât için gerekli hazırlıklara başlamışlardı. Toplandıkları yer Medine'ye sekiz günlük mesafede bulunan Karkaratülküdr bölgesiydi. Burası Süleymlerin su kaynaklarının bulunduğu, hayvanlarını otlattıkları bir bölgeydi.

Resûlullah, İbn Ümmü Mektûm ile Sibâ b. Urfuta'yı yerine vekil olarak Medine'de bırakarak iki yüz kişilik birliğin başında bölgeye hareket etti (27 Mart 624). Bölgeye ulaştıklarında oldukça büyük bir sürüyü otlatan bir grup çobandan başka hiç kimseyi görmediler. İslâm ordusunun üzerlerine geldiğini duyan Gatafan ve Süleym topluluğu kaçıp, dağılmıştı. İslâm ordusu bölgede üç gün kaldı. Bununla, düşmandan korkulmadığının ve gerekirse savaşmaya hazır olunduğunun mesajını vermek amaçlandı. Sonra kaçan toplulukların hayvan sürülerine el konularak Medine'ye dönüldü. Müslümanlar bu sefer vasıtasıyla hem bölgenin müşrik topluluklarına bir gözdağı vermiş oldular, hem de ekonomik olarak rahatlamalarına neden olacak önemli miktarda ganimet elde ettiler.

İslâm ordusu Medine'ye dönünce esasen çoktandır kendisini hissettirip duran bir problemin iyice canlandığına, Kaynukalıların Müslümanların aleyhine tutum ve davranışlarını yoğunlaştırdıklarına tanık oldular. Müslüman bir kadına yönelik ahlâksız saldırı ile bir Müslüman erkeğin öldürülmesi ise probleminin çözümünü zorunlu kıldı. Vakit kaybetmeden söz konusu problemin çözümü için gerekli girişimlerde bulunuldu.

Kaynukalıların Kovulması

Kaynukalılar, Medine'deki üç Yahudi kabilesinden birisini oluşturuyorlardı. Resûlullah'ın, hicreti takip eden ilk günlerde, İslâm devletini inşası sürecinde anlaşma yaptığı kabilelerden birisi de Kaynukalılardı. Anlaşma ile Kaynuka Yahudileriyle Müslümanlar arasında diplomatik bir dostluk tesis edilmişti. Anlaşma gereği Kaynukalıların da arasında yer aldığı Medine'deki Yahudi toplulukları Müslümanların aleyhine bir girişimde bulunmayacaklar ve Medine'ye yönelik bir düşman saldırısında Müslümanlarla birlikte hareket edeceklerdi. Ancak bu anlaşmaya rağmen diğer iki kabilenin de yaptığı üzere, Kaynukalılar rahat durmadılar ve çoğu zaman gizlice ama bazen de açıktan İslâm ve Müslümanlar aleyhinde faaliyetlerler yürüttüler. Bedir'i takip eden günlerin birisinde Müslüman bir kadına yönelik davranışları ise sabırları bozan ve bardağı taşıran son damla oldu. Olay şu şekilde gelişti: Alışveriş için Kaynuka pazarına giden kadın, tamamına yakını kuyumculukla uğraşan Kaynukalılardan birisinin dükkanına uğradı. Dükkandaki Yahudiler, bir oyun oynamaya karar vererek, kadına fark ettirmeden elbisesinin eteğini sırtına iğnelediler. Kadın işi bittikten sonra ayağa kalkınca, vücudunun alt

kısmı açıkta kaldı. Kadının halini gören Yahudiler bundan büyük bir keyif alıp, gülüp eğlendiler. Kendini çaresiz hisseden ve mahcup olan kadının yardım çağrısına yakındaki Müslüman bir erkek koştu. Ancak çıkan kavgada bu Müslüman Yahudiler tarafından öldürüldü.

Esasında bu olay gerçekleşmeden önce, Resûlullah Kaynuka kabilesine bir ders vermeyi ve hatta onları Medine bölgesinden uzaklaştırmayı düşünmüştü. Resûlullah'ın Kaynukalılarla ilgili düşüncesinin nedeni, bunların, Bedir savaşındaki galibiyeti bile Müslümanlarla alay etmenin bir aracı olarak kullanmalarıydı. Kaynukalılara göre Müslümanların elde ettiği zafer, savaşmayı bilmeyen bir topluluğa karşı yapılmış bir savaşın başarısından başka bir şey değildi. Karşılarına savaşın ne olduğunu bilen bir topluluk çıkacak olsa, Müslümanların kesin olarak bozguna uğrayacaklarını söylüyorlardı. Kaynukalılar, *'savaşın ne olduğunu bilen topluluk'* sözüyle üstü kapalı olarak kendilerini işaret ediyorlar ve böylelikle bir anlamda Müslümanları tehdit ediyorlardı. Bu durumdan rahatsız olan Resûlullah, Kaynuka pazarına kadar giderek *'Ey Yahudi topluluğu! Kureyş'in Bedir'de uğradığı bozgunun sizlerin de başına gelmesinden çekinin. Gelin Müslüman olun. Aslında biliyorsunuz ki ben Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim'* diye seslendi. Ancak o anda dahi Resûlullah'ı tehdit etmekten geri kalmadılar: *'Ey Muhammed! Savaşmayı bilmeyen ve düzenden mahrum olan bir toplulukla çarpışmandan elde ettiğin başarı seni aldatmasın. Vallahi bizler savaşın ne olduğunu çok iyi biliriz. Eğer bizimle savaşacak olursan sen o zaman gerçeğin ne olduğunu anlarsın'* [1] dediler. Resûlullah yapılmış olan anlaşmaya uyma adına bir şey demeden Medine'ye geri döndü.

Resûlullah, Kaynukalılara bir ders vermeyi çok arzuluyor, ama anlaşma gereği bir şey yapamıyordu. Anlaşmanın şartlarına uymaktan başka yapabileceği bir şey yoktu. Çünkü açıkça bir düşmanlık olmadığı sürece, anlaşma bozulmuş sayılmazdı. Fakat Kaynukalılardan bazı kimselerin Müslüman bir kadına yönelik çirkin davranışları ve bununla da kalmayıp bir Müslüman'ı öldürmeleri anlaşma engelini ortadan kaldırdı. Kaynukalılar bu yaptıklarıyla anlaşmayı bozmuş oldular. Vahyolunan bir ayet ise Resûlullah'ın anlaşma engeline takılmamasını bildirdi: *'(Anlaşma yaptığın) bir topluluğun hainlik yapmasından korkarsan, sen de hak ve adaletle (yaptığın anlaşmayı) onların üzerine at. Çünkü Allah hainleri sevmez' (Enfal, 8:58)*. Resûlullah, Lübâbe b. Abdû'l-Münzir'i idarî işlerde vekili olarak Medine'de bırakarak, mücahitlerle birlikte Kaynukalıların ikamet ettiği bölgeye hareket etti (20 Nisan 624). Kaynukalılar kalelerine girerek kapıları sıkıca kapadılar. Müslümanlar kaleyi kuşattılar ve günler bu şekilde geçmeye başladı. Kuşatma 15 gün devam etti. Kaynukalılar aç ve susuz kaldılar. Sonunda Resûlullah'ın vereceği karara uyacaklarını söyleyip, teslim olmayı kabul ettiler. Resûlullah yaptığı istişareleri ve içinde bulunulan şartları da dikkate alarak Kaynukalıların Medine'den sürgün edilmesine karar verdi. Kaynukalılara yol hazırlığı yapmaları için üç gün mü-

saade etti. Bu arada münafıklardan bazıları Kaynukalıların affedilmesi için araya girdiler, bu konuda Resûlullah'a baskı yapmaya çalıştılar. Münafıkların lideri konumundaki Abdullah b. Ubeyy sürekli Kaynukalılarla Resûlullah arasında mekik diplomasisi sürdürdü. Abdullah b. Ubeyy'in Resûlullah'a karşı ileri sürdüğü en önemli gerekçesi, Kaynukalılardan birçok dostunun olmasıydı. Kendisi bir Müslüman olduğu için dostlarına sürgün cezası verilmesinin uygun olmayacağını iddia diyordu. Fakat bu sırada vahyolunan ayetler hem o an ki problemi çözüme kavuşturdu ve hem de Müslümanların kimleri dost edinebileceklerinin esaslarını açıkladı: *'(Ey iman edenler!) Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; o müminler ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namaz kılar, zekatı verirler. Kim Allah'ı, Resûlü'nü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer müminlerseniz Allah'tan korkun' (Maide, 5:55-57).* Allah, münafıkları deşifre edip, Müslümanları hem bilgilendirmek ve hem de uyarmak için şu ayetlerini de vahyetti: *'Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirlerinin dostudurlar. İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez. Kalplerinde hastalık bulunanların 'Başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz' diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün. Umulur ki Allah bir fetih yahut katından bir emir getirecek de onlar içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır' (Maide, 5:51,52).*

Hazırlıklarını tamamlayan Kaynukalılar Şam'a gitmek üzere yola çıktılar. Verilen hüküm gereği mal varlıklarını yanlarına alamadıkları için, tüm mal varlıkları Müslümanlara kaldı. Kaynukalıların sürgün edilmesiyle, Müslümanlar hem ekonomik anlamda önemli imkânlar elde ettiler, hem de en önemli düşmanlarının bir kısmından kurtulmuş oldular.

Bir Suikast Girişimi

Bedir, Mekke toplumu için büyük bir yenilgiydi. Neredeyse bütün liderlerini kaybetmişlerdi. Eşraftan sadece Ebû Süfyan kalmıştı. Acıları büyüktü. Acılarını dindirecek tek şey intikamlarının alınmasıydı. Bu nedenle birçok Mekkeli gibi Ebû Süfyan da Mekke'nin intikamını alacağına, intikam alınıncaya kadar yıkanmayacağına, koku sürünmeyeceğine, eşiyle birlikte olmayacağına yemin etti. Bu acılarını taze tutacak, intikam duygularını besleyip geliştirecek bir yemindi. Elbette ki yemin herkes için önemlidir. Ancak böylesi herkesin haberdar olduğu yeminler Arap toplumu için çok daha önemliydi. Ne olursa olsun gereğini yerine getirmek gerekirdi. Gereği yerine getirilmeyen yemin, sahibi için onursuzluktan başka bir şey olmazdı. Günler geçtikçe Ebû Süfyan gereğini yerine getirmesinin kendisi için

son derece zor olduğu bir yemin ettiğini fark etmeye ve yemini nedeniyle sıkıntı çekmeye başladı. Hayatını normal seyrinde sürdürmekte yemininden kaynaklanan engeller vardı. Yeminini yok sayamazdı. Bu durumda onuru zedelenir, alay konusu olurdu. Yapabileceği tek bir şey vardı; yemininin gereğini yerine getirmek. Müslümanları yenilgiye uğratacak bir savaş, kararı bir anda verilecek ve gerçekleştirilecek bir şey değildi. Ciddi hazırlıklara ve dolayısıyla zamana ihtiyaç vardı. Acelece girişilmiş bir savaşın aleyhlerine olması muhtemeldi. Bu durumda Ebû Süfyan için, hem yemini onurunu zedelemeden bozmasına imkân sağlayacak ve hem de itibarını kurtaracak bir tek yol kalıyordu; Resûlullah'a yönelik bir suikast gerçekleştirmek. Gerçi bu onurlu bir savaşçının hiçbir zaman tercih etmeyeceği, korkakça bir girişimdi; ama yapabileceği başka bir şey yoktu. Müslümanlara acıyı yaşatacak bir suikast gerçekleştirebilirse, geçici bir çözüm elde etmiş ve yemininin sorumluluğundan kurtulmuş olurdu. Vakit kaybetmeden, Müslümanlara yönelik kinleri ile tanınan bazı gençlerden oluşturduğu bir birlik ile gizlice yola çıktı.

Ebû Süfyan, suikast timiyle yola çıktığı zaman, haram aylar başlamıştı. Arap toplumu için haram aylarda kan akıtmak, savaşmak büyük '*günah*'tı. Böylesi bir girişimi herkes ayıplardı. Bu nedenle Ebû Süfyan sıkıntılıydı. Ama eğer amacına ulaşabilir ve Müslümanlara şiddetli bir acı yaşatabilirlerse söz konusu '*günah*'ını savunmakta zorlanmazdı. Mecbur kaldıklarını, üstelik haram ay şartına daha önce Muhammed'in de uymadığını söyleyebilirdi. Ama eğer suikast girişimi başarılı olmazsa, gelişmelerin tüm Mekkelilerin aleyhine olacağı kesindi. Böylesi bir durumda itibarlarının ciddi bir yara alması söz konusuydu. Hem Müslümanlara karşı ikinci kez yenilmiş olacaklar, hem suikast gibi Araplar arasında pek de tasvip edilmeyen, ancak korkakların tercih edeceği bir yöntemi seçtikleri için ayıplanacaklar ve hem de haram aylarda kan dökmek için girişimde bulundukları için suçlanacaklardı. Tüm bu nedenlerden dolayı Ebû Süfyan rahat değildi. Zihnini meşgul eden yığınla sorunun ve muhtemel birçok olumsuz gelişmenin baskısı altında, yaklaşık kırk kişiden oluşan suikast timiyle birlikte gizlice yollarına devam edip, bölgedeki hiçbir topluluğa hissettirmeden Medine'ye kadar vardılar.

Ebû Süfyan adamlarını Medine'ye birgünlük mesafedeki Nîb Dağı yakınında bırakıp, yanına aldığı birkaç kişi ile gece vakti Nadirlilerin yerleşim merkezine gitti. Amacı, arkadaşı olan Nadirlilerin reislerinden Sellâm b. Mişkem ile görüşüp istişare yapmaktı. Belki ondan, sıkıntılarına çözüm olacak bir şeyler öğrenme veya bir yardım elde etme imkânına sahip olabilecekti. Sellâm ile görüştü; Medine'ye geliş amaçlarını açıklayıp, fikrini sordu. Sellâm'dan Resûlullah'ın ve Müslümanların durumları hakkında ayrıntılı bilgiler aldı. Gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla, mevcut şartlarda Resûlullah'a yönelik bir suikast girişiminin zor olacağını, Resûlullah'ın bulunduğu yere ulaşana kadar fark edileceklerini öğrendi. Bu du-

rumda yapabilecekleri tek şey, Medine'nin kenar mahallelerinde oturan Müslümanlara zarar vermekti. Ebû Süfyan tekrar gizlice Nîb Dağı'nda beklemekte olan adamlarının yanına döndü. İçlerinden bir grubu kenar mahallelerde oturanlara saldırıp zarar vermeleri için Medine'ye gönderdi. Bundan da anlaşılıyor ki, faili belli olmayan bir girişim aracılığıyla Müslümanlara zarar vererek acısını biraz olsun dindirmeyi planmıştı. Suikast timi Medine'ye yaklaştı. Medine'nin kıyısındaki hurma bahçeleri arasında bulunan iki evi ateşe verdiler. Çıkan çatışmada ev sahipleri olan iki kişiyi öldürdüler ve tekrar arkadaşlarının yanına döndüler.

Baskın haberi anında tüm Medine'de duyuldu. Suikast timinin kimler oldukları ve ne tarafa kaçtıkları anlaşılmıştı. Çünkü saldırganlardan bazıları tanınmıştı. Resûlullah hemen iki yüz kişilik bir birliğin başında harekete geçti. Ancak, gerçekleşen takibe rağmen Ebû Süfyan ve adamlarına ulaşılamadı. Yolda bulunan erzak torbalarından anlaşıldı ki, Mekkeliler kaçarlarken hızlarını artırabilmek için yüklerini azaltmak amacıyla erzak torbalarını dahi atmışlardı. Sevik denen erzak torbalarını atarak kaçtıkları için Sevik harekâtı olarak isimlendirilecek bu olayı takiben Mekkeliler Mekke-Şam ticaret yolunu tamamen kaybetmiş oldular. Bundan böyle bu yolu kullanamayacaklarını, suikast girişimleri ile Müslümanların Mekke kervanlarına yönelik düşmanca girişimlerine meşruiyet sağladıklarını fark ettiler. Bu nedenle de takip eden sürede, uzunluğu ve riskleri nedeniyle daha önceleri hiç tercih edilmeyen Necd ve Irak üzerinden Şam bölgesine ulaşan ticaret yolunu kullanmaya başladılar. Tüm bu gelişmeler Mekke ekonomisi ve dolayısıyla Mekke toplumu için yeni zorluklara işaret ediyordu.

DİPNOT

1- Vakıdî, *Meğazi*, I/138; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/308, 309.

Tahammülün Sınırı

> Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir. (Bakara sûresi, 2:153)
> İnkâr edenlere, ateşe sunulacakları gün: Nasıl, bu gerçek değil miymiş? denildiğinde: Evet, Rabbimize andolsun ki gerçekmiş, derler. Allah: Öyleyse inkâr etmenizden dolayı azabı tadın! der.O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vâdedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç! (Ahkâf, 46:34, 35)

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikleri zaman, Medine'deki topluluklardan önemli bir kesimi oluşturan Yahudiler, Islâm'ı eski rakipleri Arapların arasından çıkmış küçük bir inanç problemi olarak düşünmüş ve çok da fazla önemsememişlerdi. Fakat zaman geçtikçe Islâm'ın hiç de düşündükleri gibi olmadığını anladılar. O, sadece Mekke veya Medine Araplarına hitap eden, onların inançlarında bazı değişiklikler öngören bir din değildi. Açıkça anlaşılıyordu ki Islâm, tüm dünyaya ve tüm zamanlara hakim olmak isteyen bir inanç ve hayat tarzıydı. Bu nedenle Islâm'ın yakın zamanda muhatabı olacaklarını görmekte zorlanmadılar. Üstüne üstlük hiç umulmayan bir şekilde Müslümanların Bedir'de en büyük düşmanları Mekke müşriklerini tam anlamıyla bir hezimete uğratmaları, Yahudilerin Müslümanlara yönelik içlerinde tuttukları düşmanlıklarını kontrol edemez hale gelmesine neden oldu. Bedir zaferi Müslümanları sevindirdiği kadar, münafıkları ve Yahudileri üzdü, öfkelendirdi. Geçici bir problem olarak gördükleri Islâm'ın ve Müslümanların başlarına dert olacağını daha ciddi olarak düşünmeye başladılar. Bu aşamada her iki topluluk da sırt sırta vererek Müslümanları aşağılamaya, rencide etmeye, alaya almaya başladılar. Fırsatını buldukça hicivleriyle Müslümanları aşağılamaya çalıştılar. Her ne kadar Ali ve Hamza onların bu hicivlerine karşı Islâm'ı ve Müslümanları öven ve müşrikleri aşağılayan şiirler söylemişlerse de bu konuda Resûlullah'ın övgüsünü kazanan Hassân b. Sâbit şiir yoluyla Islâm'ın ve Müslümanların savunmasını yapan asıl kişi oldu.

Aslında Müslümanlar için problemin çözümü, aleyhlerinde yürütülen propagandayı önlemeye yönelik karşı propaganda yapmak değildi; çözüme karşı propaganda ile ulaşamayacaklarını, bu problemin ancak kılıçla çözülebileceğini çok iyi biliyorlardı. Rakiplerinin durumu bunu gerektiriyordu ve geçen iki yıl içinde Yahudileri çok yakından tanımışlardı. Ancak buna rağmen, Resûlullah, mevcut problemi kılıçla çözmek gibi bir yöntemi uzun bir süre tercih etmedi. Çünkü İslâm davetinin bilgi kaynağı, emir ve komuta lideri olan Kur'an, Müslümanları böylesi bir girişimden engelliyor ve sürekli bütün bu şımarıklıklarına, kötülüklerine rağmen başta Yahudiler olmak üzere düşmanlarına tahammül etmeye davet ediyordu. Şu ayetler bu durumun iki örneğiydi: *'Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir' (Al-i İmran, 3:186). 'Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek isterler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini yerine getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir' (Bakara, 2:109).*

Müslümanlar kötülüklere, zorbalıklara tahammülün ne kadar zor olduğunu bizzat yaşayarak, Yahudilerin ve münafıkların şımarıklıklarına hemen her gün şahit olarak öğrendiler. Bu iki kesim, hemen her şeyi, İslâm'ın ve Müslümanların aleyhine kullanmaya, Müslümanları aşağılayıp alaya almaya vesile kılıyorlardı. Hatta dostça verilen selâmları bile bu amaçları için bir araç kılıyorlardı. Selâmda karşıdaki kişinin esenliğini, iyiliğini istemek esas olmasına rağmen; özellikle Yahudiler, Müslümanlarla selâmlaşırken selâmlarının kelimelerinde yaptıkları ufak bir değişiklikle '*Selâm üzerine olsun*' duasını '*Ölüm üzerinize olsun*' bedduasına çevirmişlerdi.* Bir keresinde işi daha da ileri götürdüler. Müslümanlar Bedir zaferinin sevincini yaşarken, Müslümanların mutluluğunu paylaşma görünümü altında Resûlullah'a bir ziyafet verip, bu ziyafet sırasında zehirlemeye kalkıştılar.

Müslümanlar ayetlerin emri ve tavsiyesi gereği bütün bu şımarıklıklara, düşmanlıklara hep tahammül ettiler. Ancak olaylar tahammül edilemeyecek boyuta ulaştı. Yaptıkları her kötülüğe ve şımarıklığa rağmen Müslümanların sessiz kalmasını fırsat bilen Yahudiler ve münafıklar durumlarını daha da ileri götürdüler. Özellikle bazı kimseler, Islâm ve Müslüman düşmanlığını hayatının ilkesi kılmaya başlamışlardı. Ka'b b. Eşref ve Ebû Râfi bunlardan ikisiydi.

Ka'b b. Eşref bir şairdi. Söylediği şiirler dillerde dolaşır, herkes onun şiirlerini çok güzel bulurdu. Müslümanların Medine'ye gelmesiyle de bu yeteneğini İslâm düşmanlığı yolunda kullanmaya başlamış, dilden dile dolaşan şiirleriyle İslâm karşıtlığının ideolojik lideri haline gelmişti. Hatta, Bedir'den sonra, bir grup ada-

* Esselâmu aleykum (Selâm üzerine olsun) – Essâmu aleyke (Ölüm üzerine olsun)

mıyla birlikte Mekke'ye kadar gidip Mekkelilerin üzüntülerine ortak olmuş, taziyelerini bildirmiş, onları şiirleriyle Müslümanlara daha da kin beslemeye ve intikamlarını en kısa zamanda alma yolunda hazırlamaya çalışmıştı. Sonra da Müslümanların kendilerine bir şey yapmayacağı inancının verdiği rahatlıkla Medine'ye gelip, faaliyetlerine Medine'de devam etmeye başlamıştı. Üstelik işi daha da ileri götürmüş, şiirleriyle Müslüman kadınlara sarkıntılık yapmaya, onların hâl ve hareketlerini şiirleriyle resmetmeye başlamıştı. Müslümanlar artık ona tahammül edemiyorlardı; her biri öfkeden patlamak üzereydi. Ama buna rağmen Kur'an izin vermediği için tahammül etmeye çalışıyorlardı. Müslümanlar, Ka'b b. Eşref'in şımarıklıklarına ve küfrüne tahammül etmekte zorlandıkları, fiilî müdahalede bulunmalarına izin verilecek bir ayeti büyük bir sabırsızlıkla bekledikleri birgün Resûlullah'ın *'Bizi Ka'b'ın dilinden kim kurtaracak'*[1] dediğini duydular. Resûlullah, Ka'b'ın öldürülmesini istiyordu. Çünkü o dostluk anlaşmasına ihanet etmişti. Bu, Müslümanların çoktandır bekledikleri bir izindi. Sevindiler. Muhammed b. Mesleme hemen öne atıldı ve *'Ben onu öldürürüm'* dedi. Resûlullah, Muhammed b. Mesleme'ye izin verdi. Muhammed b. Mesleme ile birlikte bir grup Müslüman, Ka'b b. Eşref'in kale gibi evine giderek kapısını çaldılar. Gecenin geç bir saatiydi. Ka'b gelenlerden şüphelendi, ama o ana kadarki alıştığı şartlar nedeniyle kapısını çalan Medineli Müslümanların kendisine bir zarar vermek için geldiklerini düşünmedi. Üstelik gelenler ona İslâm'dan ve Muhacirlerden yakınıyorlar, şikayetlerini dile getiriyorlardı. Ka'b kendisine yandaş bulduğu kanaatiyle evinden dışarı çıktı. Evinden çıkar çıkmaz da öldürüldü. Onun öldürüldüğünü duyan Müslümanlar çok sevindiler. Yahudiler ve münafıklar Ka'b'ın öldürülmesiyle durumun değiştiğini, artık her şartta kendilerine tahammül edilmeyeceğini anlayarak seslerini kesip, şımarıklıklarını göstermez, düşmanlıklarını gizler oldular.

Ka'b bin Eşref öldürülmüştü (Eylül 624), fakat hâlâ dersini bekleyen bir kötülük odağı daha vardı. O, Medine'den uzaklarda, Hayber'de yaşadığı için daha cüretkârdı. Bu Ebû Rafî idi. Abdullah b. Atik komutasında beş kişilik bir grup bu problemi de çözmek için yola çıktılar. Resûlullah Müslümanlara kesinlikle başka kimseye zarar vermemelerini, özellikle de kadın ve çocuklara dokunmamalarını sıkı sıkı tembih etti. Müslümanlar, aynen Ka'b b. Eşref'te olduğu gibi dost görünümü altında Ebû Rafi'nin kale gibi sağlam ve girişi zor evine gece vakti gittiler. Bir müddet sohbet ederek Islâm'a ve Müslümanlara yönelik düşmanlıklarını bizzat ağzından dinlediler ve onu öldürdüler. Böylelikle Yahudiler ve münafıklar şımarıklıklarına bir süreliğine de olsa son verdiler; Müslümanlar aşağılanmaktan, onurlarıyla oynanmasından kurtuldular.

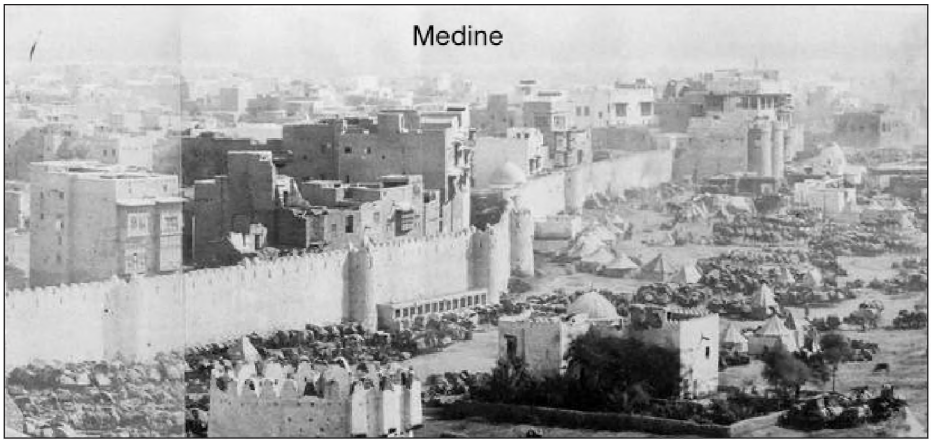
DİPNOT

1- Buharî, *Meğazi* 15; Müslim, *Cihad ve Siyer* 119.

Egemenliğin İnşası

> Evet, onları da, atalarını da barındırdık. Nihayet ömür kendilerine (hiç bitmeyecek gibi) uzun geldi. Oysa onlar, bizim gelip (kâfirlere ait) araziyi çevresinden eksilteceğimizi görmezler mi? Şu halde, üstün gelen onlar mı? (Enbiya sûresi, 21:44)
> Kim Allah'ı, Resûlü'nü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır. (Maide, 5:56)

Mekke'nin müşrik eşrafı, Islâm davetinin Mekke toplumuyla sınırlı olmadığını, davetin savunduğu ilkelerin tüm insanları ilgilendirdiğini risâletin daha ilk günlerinde anlamışlardı. Islâm'ın kendilerinden sonraki muhataplarının diğer Arap toplulukları olduğunun farkındaydılar. Bu nedenledir ki, Islâm davetinin diğer kabileler tarafından duyulması durumunda, bu kabilelerin Mekke'de bulunan putlarını koruyamadıkları için tepki göreceklerini fark etmişler ve Islâm davetini durdurabilmenin çarelerini ilk günlerden itibaren düşünüp, verdikleri kararları da titiz bir şekilde uygulamaya koymuşlardı. Problemlerini zorbalıkla, baskı ve işkenceyle çözemeyeceklerini anlayınca da tekliflerini sıralamışlar, Resûlullah'a krallık, zenginlik tekliflerinde bulunmuşlardı. Elbette ki bunlar da işe yaramamıştı. Tekliflerinin reddedilmesiyle daha açıkça anlamışlardı ki, Resûlullah'ın lideri olduğu dava krallık, zenginlik davası değildi. Bu dava tüm insanlığın davasıydı. İnsanlığın yanlıştan, şirkten, küfürden, ahlâksızlıktan, zulümden, sömürüden kurtuluşu davasıydı. Resûlullah daveti ile sadece Mekke aristokratlarının, kâhinlerinin saltanatlarını değil; aynı zamanda Fars'ın, Roma'nın krallarının ve kâhinlerinin de saltanatlarını sarsacak şeyler dile getiriyordu. Üstelik bu gizli-kapalı bir şey de değildi. Resûlullah'tan, davetin daha ilk günlerinde, dönemin iki süper devleti olan Fars ve Roma imparatorluklarının egemenliklerinin sona ereceğini ve Islâm'ın tüm dünyada egemen olacağını duymuşlardı. Bu söylem Mekke'nin müşrik eşrafının Islâm davetinin kapsamı konusundaki kanaatlerini destekliyordu.

İslâm daveti, risâlet sürecinin Mekke yıllarında, önündeki ilk ve o anın şartlarında en önemli engel olan Mekke sistemiyle çatıştı. Bu kabuğu kırıp davetin önünün açılması için farklı girişimlerde bulundu. İki kez gerçekleştirilen Habeşistan hicretleri ve Resûlullah'ın Taif yolculuğu, daveti Mekke'nin katı sınırlarından dışarıya taşımanın girişimleri olarak anlam kazandı. Sonunda Medine'ye hicret edilerek İslâm daveti tüm dünyada egemen olma, tüm insanlığa ulaşıp herkesin inancını mutlak doğrulara dayandırma, hayat tarzını dosdoğru kılma amacının önemli bir adımını attı.

Medine'ye hicretle Mekke'nin kabuğu kırılmış oldu. Ancak tüm bunlar olurken, Mekke dışındaki kabileler, İslâm davetini hep Mekke'nin bir iç problemi olarak düşündüler. Onlara göre İslâm daveti, Mekke toplumunu teşkil eden bazı aileler arasındaki geleneksel husumetlerin tekrar ve farklı bir görünümle patlak vermesinden başka bir şey değildi. Bu nedenle İslâm davetine yönelik özel bir ilgileri olmadı. İslâm davetinin kendilerini de muhatap aldığını görmediler, göremediler veya görmek istemediler. Sürecin seyrinden anlaşıldığına göre, görememiş olmaları daha kuvvetli ihtimaldir. Çünkü dünyanın adeta kıyısında kalan bir memlekette, bu memleketin küçük bir kentinde doğan ve birkaç yüz kişinin mensubu olduğu bir hareketin tüm Arap yarımadasını ve özellikle de dünyayı ilgilendirecek bir boyuta ulaşacağını veya böylesi bir yönelişe sahip olabileceğini akılları almıyor, düşünceleri kaldırmıyordu.

Müslümanlar Medine'ye hicret edince, Medine'de özellikle Yahudilerle olan bazı tartışmaların ve çekişmelerin dışında, Müslümanların öncelikli gündemini Mekke müşriklerinin güçlerini kırmaya yönelik girişimler oluşturdu. Mekke'nin hayat damarı olan Şam ticaret yolunu kontrole alma çabaları bu açıdan özel bir anlam ifade etti. Mekke'de egemen durumdaki şirkin belini kırmadan, Mekke'yi ele geçirmeden İslâm davetinin dünyaya açılımı zordu. Zira tevhidin evrensel ve ebedi sembolü olan Kâbe Mekke'deydi. Tevhid'in yeryüzüne ayak bastığı yer Mek-

ke'ydi. Mekke'de egemen olamayınca, başka yerde bir sığıntı olunurdu. İslâm davetinin ilk mensuplarının ve temsilcilerinin kendi ailelerinin ve kabilelerinin muhalefeti devam ettiği sürece diğer insanların desteklerini almaları zordu. Bu ve daha başka nedenlerle, Medine'ye hicreti takiben, Resûlullah Mekke'yi ablukaya alma, ekonomik kaynaklarına saldırıp zayıflatma amacı taşıyan askerî harekât ve girişimlerinin yanı sıra; davetin evrensel boyutunun gereği olarak gölgede İslâm'ın egemenliğini tesis etmek amacıyla diğer kabilelerle dostluk anlaşmaları yapma veya İslâm'a yönelik düşmanca girişimlerde bulunanlara gerekli cevapları verme girişimlerini de eşgüdümlü olarak devam ettirdi. Medine'deki Yahudi topluluklarıyla yapılan anlaşmalar, Bedir'e gidildiğinde çevre topluluklarla yapılan dostane görüşmeler ile Karkaratülküdr harekâtı ve Kaynukalıların Medine'den kovulmaları davetin bu yeni aşamasının bazı gerekleriydi. Bedir ise tek başına, şirkin Mekke kalesini sarsma yönünde atılmış en önemli adımını teşkil etti. Fakat, elbette ki süreç burada kalmadı. Hem Mekke'ye ve hem de diğer Arap kabilelerine yönelik yeni girişimlerin adımları peş peşe atıldı. Hatta, genelde tüm Medine dönemi özelde ise Medine döneminin ilk yılları Müslümanların, yarımadanın o kısmından bu kısmına sürekli hareket halinde oldukları, davetin insanlığa açılımının gereğine uygun olarak yeni adımlar atma adına bir yığın farklı girişimlerde bulundukları bir dönemi teşkil etti. Bu bağlamda olmak üzere Bedir'i takiben gerçekleşen askerî harekâtlar önemlidir. Bunların bir kısmından daha önce bahsedildi. İslâm davetinde önemli bir aşama teşkil eden Uhud savaşının hemen öncesinde yer alan diğer bazı harekâtlar ise, söz konusu harekâtların diğer bir kısmını oluşturmaktadır. Bunlardan ilki kaynaklarda Gatafan, Enmâr veya Necid harekâtı olarak da geçen, yaygın ismiyle Zûemer harekâtıdır.

Hicretin 3. yılının ilk günlerinde, 624 yılının Ağustos ayında, Gatafan kabilesinin Sa'lebe ve Muharib boylarına mensup bazı kimselerin Necid bölgesindeki Zûemer denilen yerde toplandıkları ve Medine'ye yakın yerleşim merkezlerine saldıracakları, bölgeyi yağmalamayı düşündükleri haberi alındı. Bu Müslümanların bölgedeki egemenliğine zarar verecek bir girişimdi. Resûlullah, Müslümanlardan askerî bir harekât için hazırlık yapmalarını istedi. Osman b. Affan'ı vekili olarak Medine'de bırakarak 23 Ağustos günü 450 kişilik ordusunun başında Zûemer'e hareket etti. Yağmacılar, bölgenin tüm geçmişinde olduğu gibi, bu sefer de her türlü girişimlerinin, yağmacılıklarının yanlarına kâr kalacağını zannetmiş ve bundan cesaret alarak toplanmışlardı. Ancak İslâm ordusunun üzerlerine doğru geldiğini duyunca panikkediler. Bunu hiç beklemiyorlardı. Müslümanların bölgede herhangi bir kanunsuzluğa, yağmacılığa, zorbalığa, hırsızlığa izin vermeyeceklerini anladılar. Yapabilecekleri bir şey yoktu. Çareyi dağılmakta buldular ve herkes kendi evine döndü. İslâm ordusu bölgeye geldiğinde, çevrede hayvanlarını otlatan bazı bedevilerden başka kimseyi bulamadı. Bu arada yaşanan küçük bir olay ise,

insanların Resûlullah'ı bir başka yönüyle bir kez daha tanımalarına vesile oldu. Söz konusu olay, Resûlullah'a yönelik bir suikast girişimiydi. Olay şu şekilde gerçekleşti: İslâm ordusu Zûemer'e gelip, yağmacılık amacıyla bir araya gelenleri bulamayınca, uygun bir yerde konakladı. Resûlullah'ın âdeti olduğu üzere bölgede birkaç gün kalınacaktı. Bu günlerin birisinde, Resûlullah tuvalet ihtiyacını gidermek için Müslümanlardan ayrılarak dağa doğru gitti. Uygun bir yer bulunca da durdu, kılıcını bir ağaca astı. Ancak o sırada kendisini izleyen birisi vardı ve ondan habersizdi. Çevrede hayvanlarını otlatan bedevilerden birisi, Resûlullah'ın ordusundan ayrılıp, tek başına dağa doğru gittiğini görünce, arkadaşlarına onu öldürebileceğini söyleyip, bu konuda iddialaşmıştı. Arkadaşları da onu bu konuda teşvik etmişlerdi. Eğer Resûlullah'ı öldürürse, kabilelerini büyük bir sıkıntıdan kurtarmış olacağını söylemişlerdi. Bedevi kılıcını eline alıp, gizlice Resûlullah'ı izlemeye başladı. Resûlullah silahlı olduğu için çekiniyordu. Ancak O'nun silahını bir ağaca astığını görünce sevindi. Aradığı fırsatı yakalamıştı. Düşmanı silahsız ve savunmasız bir durumdaydı. Kendince uygun bir zamanda fırlayıp, elinde kılıç Resûlullah'ın başına dikildi. Artık düşmanını öldürmesini engelleyecek hiçbir şey yoktu. Kolunu indirmesiyle, düşmanından kurtulması mümkün olacaktı. Gururlu bir şekilde düşmanına bakıp, *'Muhammed! İşte elimdesin. Seni elimden kimse kurtaramaz'* dedi. Amacı, öldürmeden önce düşmanını biraz yalvartmak, acizliğini hissettirmekti. *'Bu durumda seni elimden kim kurtaracak?'* diye sordu. Ancak şaşırdı. Düşmanında en ufak bir korku işareti dahi yoktu. Resûlullah, hiç korkmadan, tutum ve tavırlarında en ufacık bir değişme olmadan *'Allah'* dedi; *'Beni senden kurtaracak olan Allah'tır'*. Bedevinin şaşkınlığı hepten arttı. *'Şimdi sen benden korkmuyor musun?'* dedi. Resûlullah yine son derece rahat bir tavırla *'Hayır korkmuyorum'* dedi. *'Bu kılıçtan da mı korkmuyorsun? Bir vuruşta işini bitiririm ve şu anda bunu yapabilecek durumdayım'*. *'Hayır korkmuyorum. Eğer Allah dilerse beni senin verebileceğin her türlü zarardan korur'*. Bedevi ne diyeceğini ve ne yapacağını şaşırdı. Karşısındaki adam, daha önce anlatılanlardan hareketle düşündüğü gibi kötü, zorba, korkak birisine benzemiyordu. Yüzünde insanın içini ısıtan bir sıcaklık, bakışlarında insanı rahatlatan bir yumuşaklık, sesinde tarifi imkânsız bir güzellik vardı. Olayın bundan sonrasıyla ilgili olarak sahaben Câbir'in anlattıkları şöyledir: *'Bir ara Resûlullah'ın bize seslendiğini işittik. Kalkıp hemen yanına koştuk. Başına bir şey gelmiş olmasından korktuk. O'nu bir bedeviyle oturmuş, konuşurken bulduk. Onun kim olduğunu sorduk. Resûlullah olanları anlattı. Resûlullah 'Beni senin zararından Allah korur' deyince bedevi şaşırmış ve elinden kılıcı düşürmüş. Bu sefer Resûlullah kılıcı alarak bedeviye 'Şimdi seni benden kim koruyacak' demiş. Bedevi şaşırmış ve bir şey diyememiş. Sonra oturup konuşmuşlar ve bedevi orada Müslüman oldu. İsmi Dû'sur olan bedevi Resûlullah'ın yanından ayrılıp, giderken 'Vallahi sen hayırlı bir adamsın' diyordu.'*[1]

Zûemer harekâtı birçok bakımdan önemliydi. En önemli özelliği ise, tarihinde ilk kez Arap yarımadasının merkezinde bir iradenin egemen olmaya başladığının işaretini taşımasıydı. Artık her isteyen istediği gibi davranamayacak, isteyen istediği şeyleri yağmalayamayacak, istediğine zarar veremeyecekti. Artık insanları başkalarının zararlarından koruma konusunda kurallar ve bu kuralları işleten ordusu bulunan bir irade vardı. Buhrân harekâtı ise Zûemer harekâtı ile verilen mesajı tekrarlama ve pekiştirme imkânı sağladı.

Zûemer harekâtından kısa bir süre sonra, Medine'ye 200 km mesafedeki Buhrân bölgesinde yaşayan Süleym kabilesinin Müslümanlara karşı adam topladıklarından haberdar olundu. Resûlullah, İbn Ümmü Mektûm'u yerine vekil bırakarak 300 kişilik ordusunun başında bölgeye gitti. Tüm bunlar diğer kabileleri şaşırttığı gibi Süleymleri de şaşırtan gelişmelerdi. Artık iyiden iyiye anlaşılıyordu ki, Müslümanların hedefi Mekke merkezli bir egemenlik alanı inşa etme girişimi değildi. Müslümanlar, Medine'ye 4-5 günlük mesafede bile olsa, iradelerinin dışında muhalif her oluşuma müdahale ediyorlardı. Süleymler işin ciddi olduğunu, İslâm ordusunun üzerlerine doğru geldiğini duyunca, Gatafanlıların yaptığı gibi kurtuluşu kaçıp dağılmakta buldular. Islâm ordusu birkaç gün bölgede kaldı ve daha sona Medine'ye döndü.

624 yılının Kasım ayında, bir Kureyş ticaret kervanının Irak üzerinden Şam'a gitmek için Mekke'den yola çıktığı haberi alındı. Bu önemli bir haberdi. Mekkeliler normal şartlarda Irak üzerinden Şam'a uzanan yolu tercih etmezlerdi. O yol uzun ve zorluklarla doluydu. Ancak buna rağmen Kureyş'in Şam'a gitmek için Medine yakınlarından geçen kısa ve rahat yolu kullanmayıp, Iraktan geçen yolu tercih etmesi Müslümanların Kureyş'in ekonomik kaynaklarına yönelik saldırılarının ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından önemliydi. Son bir yılı aşkın süredir Kureyş ekonomisi çok zor durumdaydı. Müslümanların Medine'ye hicretleriyle, ekonomik faaliyetlerinin önemli bir kısmını gerçekleştirdikleri yolu kullanamaz olmuşlardı. Ekonomik damarlarından birisi kurumuş ve onun yerine bir yenisini inşa etmenin çabasını yürütüyorlardı. Bu durumu Safvan b. Ümeyye'nin sözlerinde olanca açıklığıyla bulmak mümkündür. O, Kureyş'in yaşadığı sıkıntıyı ve sebebini, arkadaşlarıyla gerçekleştirdiği bir istişare toplantısında şöyle dile getirmişti: '*Muhammed ile adamları ticaretimizi felce uğrattılar. O'na ve adamlarına karşı ne yapacağımızı, nasıl davranacağımızı bilemez olduk. Sahil yolunu kontrollerine aldılar. Oradan onların izni olmadan geçmek mümkün değil. Bölgedeki bütün kabilelerle de anlaşmışlar; onlar da Muhammed'e yardımcı oluyorlar. Nereye gideceğimizi ne yapacağımızı bilemez olduk. Eğer Mekke'de oturup duracak olursak, bütün sermayemizi yiyip bitireceğiz. Halbuki eskiden yazları Şam'a, kışları Habeşistan'a giderek zenginliğimize zenginlik katardık. Şimdi ikisinden de mahrumuz ikisine de gidemiyoruz.*'[2] Safvan b. Ümeyye'nin Mekke ekonomisinin durumunu özetleyen bu

ifadeleri üzerine, Kureyş'in yeni liderleri, daha önce hemen hiç kullanmadıkları Irak üzerinden Şam'a ulaşan yolu denemenin tek çare olduğunu düşündüler. Safvan b. Ümeyye'nin başkanlığında bir ticaret kervanı düzenleyerek, o bölgeden Şam'a göndermeye karar verdiler. Medine'ye haberi ulaşan kervan da bu idi. Resûlullah, Mekke müşriklerinin ekonomilerini ayakları üzerinde tutabilmek için başvurdukları bu girişimlerini de kesintiye uğratmak için Zeyd b. Hârise'nin komutasındaki 100 kişilik birliği kervanın geçeceği Karede bölgesine gönderdi. Kervanın yükünün önemli bir kısmını gümüş ve gümüşten mamul eşyalar oluşturuyordu. Ekonomik değeri son derece büyük bir kervandı. Kervan muhafızları Zeyd b. Hârise'nin komutasındaki birliği görünce korkup kaçtılar. Müslümanlar bir çatışma çıkmadan kervanı ele geçirdiler ve Medine'ye döndüler. Bu, Mekke ekonomisi için yeni ve büyük bir kayıptı. Hem önemli miktara varan mallarını kaybetmişlerdi ve hem de Şam'a uzanan ikinci yolun da Müslümanların kontrolüne geçtiğini anlamışlardı. Görünen oydu ki Mekke sistemi tamamıyla kapana sıkıştırılmış bir hale doğru gidiyordu. Her gün ekonomik imkanlarından birisini daha kaybediyordu.

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned*, III/365; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/34, 35; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/311; Vakıdî, *Meğazi*, I/151, 152.

2- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/5; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/182, 183.

İntikam Savaşı: Uhud

> O (mü'min)ler ki, yaralı oldukları hâlde Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uydular; onlardan iyilik edenler ve (şirkten/günahtan) korunanlar için pek büyük mükafat vardır. Onlar ki, halk kendilerine: *'(Düşmanınız olan) insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!'* deyince, (bu söz) onların imanını artırdı ve *'Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir'* dediler. Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadı. Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük kerem sahibidir. (Al-i İmran sûresi, 3:172-174)
>
> Allah'ın Resûlü Uhud günü beni Sa'd b. Rabi'yi aramaya gönderdi. Ölüler arasında dolaşmaya başladım. Sa'd'ı bulduğumda son nefesini vermek üzereydi. Vücudunda yetmiş kadar darbe izi vardı. Vücudunun her yanı mızrak, kılıç ve okların açtığı yaralarla doluydu. Kendisine *'Ey Sa'd! Allah'ın Resûlü sana selâm söyledi. Kendini nasıl bulduğunu öğrenmek istiyor'* dedim. *'Allah'ın Resûlü'ne selâmımı ilet. O'na cennetin kokusunu aldığımı söyle. Kavmim Ensar'a da, müşriklerin Allah'ın Resûlü'ne yaklaşmalarına ve zarar vermelerine izin verirseniz Allah'ın huzurunda mazeretiniz olmaz dediğimi söyle'* dedi ve ruhunu teslim etti. (Zeyd b. Sâbit)

Uhud savaşı, risâlet sürecine damgasını vuran önemli olaylardan birisini teşkil etmiştir. Mekke'nin şirk ordusunun, Medine'ye 5 km mesafedeki Uhud dağı eteklerine kadar gelip, savaşmak için Müslümanları beklemeye başlaması, savaşın görünür nedenini oluşturmuştur. Müslümanlar, bu meydan okuyuş ve tehdit karşısında, kendilerini savunmak için savaşa katılmak zorunda kaldılar. Mekke müşriklerinin müttefikleri olan Adel, Kâre, Dîş, Ehâbiş gibi bazı kabilelerin de desteğini alarak Medine'ye kadar gelip Müslümanları savaşa davet etmelerinin iki ana nedeni vardı. Bunlardan birisi, Uhud savaşına kadar geçen on üç yıllık risâlet sürecinde ayrıntılı bir şekilde kendini açığa vuran tevhid-küfür farklılığıyla ilgiliydi. İnançtan hayat tarzına, bireysel farklılıktan toplumsal farklılaşmaya uzanan tevhid-küfür ayrışmasının hicret sonrasındaki aşamasında savaşlar da görülmeye başlamıştı. Bunların en önemlisi ise Bedir'di. Bedir'le belli olmuştu ki, artık tevhid ve küfür varoluş mücadelesinde birbirlerine karşı fiziksel güçleriyle cevap verecekler ve farklılıklarının getirdiği gerilim ve çatışmalar savaşla sonuçlanan girişimlere neden olacak. Ayrıca savaş sadece meydanlarda silahlarla yürütülmüyor, ekonomik ve siyasal alanda da yürütülüyordu. Daha doğrusu Müslümanlar çoğunlukla ekonomik ve siyasî savaşları tercih ediyorlar, bu yolla küfrün direncini kırmaya çalışıyorlardı. Resûlullah'ın hicret sonrasında Mekke'yi ekonomik ablukaya alma stratejisi takip etmesi veya bölgedeki bazı kabilelerle dostluk görüşme-

leri yapması, ekonomik ve siyasî mücadelenin gerekleri olarak anlam kazanmaktaydı. Bunların içerisinde özellikle de ekonomik alanda verilen mücadeleler ve girişimler, etkisini Mekke şehir devletinde en kısa sürede ve en şiddetli şekilde gösteren girişimler oldu. Mekkelilerin, ticaret yolları kesildiği için ticaret yapamaz hale getirilmeleri ve ileri düzeyde ekonomik sıkıntı yaşamaya başlamaları, ekonomik ablukayı kırma amacıyla bir harekâta girişmelerine yol açtı. Karede harekâtı bu girişimin oluşmasını sağlayan son olaydı. Mekkelilerin Şam'la ticaretlerini yürütmek için, hiç kimsenin kullanmadığı ve hatta çok az kimsenin bildiği en tehlikeli ve zorluklarla dolu bir yolu, son bir umutla denemek zorunda kalmaları, ekonomik ambargonun etkisini göstermesi açısından önemlidir. O yolun da kapandığını fark edince, ablukayı kırmanın tek çözüm olduğunu, geçici arayışların bir anlamı kalmadığını fark ettiler. Problemin geçici olarak değil de, kökten çözüme kavuşturulması gerektiğiyle ilgili bir kararın verildiği ve bunun tavizsiz şekilde uygulamaya konulduğu ise, Uhud için yapılan harcamaların boyutundan ve hazırlıklar konusunda yürütülen titiz çalışmalardan anlaşılmaktadır. Savaş için yarım milyon dirhem gibi büyük bir mali kaynak ayrıldı. Ordunun bir kısmı ücretleri peşin ödenmiş paralı askerlerden oluşuyordu. Hedef Müslümanları yok etmek ve problemden tamamen kurtulmaktı.

Uhud'un müşrikler açısından ikinci nedeni ise Bedir savaşıyla ilgilidir. Bedir savaşında aralarında eşrafın da bulunduğu birçok yakınlarını kaybeden Mekke müşrikleri, intikam duygusunun ağırlaşan baskısı altında günleri geçiremez olmuşlardı.Yakınlarını öldürenleri katledecekleri günün hayali ile yaşıyorlardı. Gerçekleşecek savaş bir intikam savaşı olacaktı. Bu ise, savaşın ne kadar kanlı ve hatta acımasız gerçekleşeceğini işaret ediyordu.

Bedir'in intikamını alma arzu ve düşüncelerinin savaş hazırlıklarını başlatması, hemen Bedir sonrasına rastgelmektedir. Bedir savaşı sırasında Şam'dan gelen ticaret kervanı bir zarar görmeden Mekke'ye ulaşmıştı. Bedir'de Mekke eşrafının büyük çoğunluğunun ölmesi üzerine Mekke lideri olan Ebû Süfyan'ın girişimleriyle, bu ticaret kervanın elde ettiği büyük kârın Müslümanlara yönelik bir intikam savaşının hazırlıkları için harcanmasına karar verildi. Ayrıca Mekke'de ekonomik bir seferberlik ilan edildi. Herkes az veya çok Mekke ordusunun hazırlıklarına ekonomik destek verdi. Hazırlıklar bir yıl içinde tamamlandı. Bir yılın sonunda her yönüyle savaşa hazır bir ordu oluşturuldu. Bu, savaşçıları cesaretlendirmek, onları savaşa teşvik etmek için bazı kadınların da görev aldıkları bir orduydu. Hazırlıkların tamamlanmasıyla, Ebû Süfyan komutasındaki şirk ordusu Medine'ye doğru yola çıktı.

Mekke ordusu yola çıktığı zaman Abbas b. Abdülmuttalib, gelişmeleri ve Mekke ordusunun durumu hakkındaki bilgileri bir mektup aracılığıyla gizlice Resûlullah'a bildirdi. Abbas tarafından görevlendirilen şahıs, Mekke ile Medine

arasındaki 500 km'lik mesafeyi üç günde aşarak, son derece hızlı bir şekilde mektubu Resûlullah'a ulaştırdı. Abbas'ın, Mekke ordusuyla ilgili haberleri Resûlullah'a bildirmekte bu kadar geç kalma nedenini bilmiyoruz. Fakat, hızla Medine'ye ulaşan haber sayesinde, savaşa hazırlık açısından Müslümanlar 3-5 gün gibi bir süreye sahip oldular. Abbas'ın mektubu kendilerine ulaşana kadar herhangi bir şeyden haberleri yoktu.

Resûlullah, amcası Abbas'ın mektubu sayesinde, müşrik ordusunun üç bin kişiden oluştuğunu, bunların iki yüzünün atlı ve yedi yüzünün de zırhlı olduğunu öğrendi. Resûlullah hiç vakit kaybetmeden hazırlıklara başladı. Müslümanların savaşa hazırlanmalarına yönelik gerekli talimatları verdi. Bu arada hem mektuptaki bilgilerin doğruluğunu kontrol etmek ve hem de daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak için Hubab b. Münzir'i yola çıkardı ve Mekke ordusunu gözlemekle görevlendirdi. Süre çok azdı; hiç vakit kaybetmeden en sağlıklı ve ayrıntılı bilgilere ulaşmak ve gerekli hazırlıkları en uygun ve olanca hızlı şekilde tamamlamak gerekiyordu. Hubab'ın getirdiği bilgiler Abbas'ın mektubundakileri doğruluyordu. Mekke ordusu yola çıkmış, kadınların şarkıları ve oyunları eşliğinde Medine'ye doğru geliyordu.

Mekke ordusu Medine yakınındaki Uhud dağına kadar geldi ve ordugâhı kurup beklemeye başladı. Medine'ye saldırmayı düşünmediler. Müslümanlarla açık arazide savaşmayı arzuluyorlardı. Zira, savaş tecrübesine sahip bazı şahısların tavsiyesi Medine'ye saldırının önemli kayıplara yol açacağı ve hatta savaşı aleyhlerine çevireceği biçimindeydi. Medine evlerinin birbirlerine çok yakın olması nedeniyle şehre girişin zor olacağını, Müslümanların avantajlı olacaklarını biliyorlardı.

Müslümanlar hazırlıklarını mümkün olduğunca süratli bir şekilde tamamladılar. Savaşa hazır bir ordunun teşkili için gerekli düzenlemeler yapıldı. Mekke ordusunun nerede karşılanacağına ise istişareler sonunda karar verildi. Bu amaçla mescitte bir istişare toplantısı düzenlendi. Resûlullah başta olmak üzere savaş tecrübesine sahip birçok Müslüman, Mekke ordusunun saldırıya geçinceye kadar beklenmesinin ve Medine'de karşılanmasının daha doğru olacağını ifade ettiler. Evlerin birbirlerine çok yakın olması nedeniyle şehir merkezine girişin kolaylıkla kontrol altına alınabileceğini ve hatta kadınlar ve çocuklardan da yararlanılabileceğini; onların damlara çıkarak müşriklere taş atabileceklerini söylediler. Karar bu yönde alınmak üzereyken, arka sıralarda oturan bazı gençlerin muhalif sesleri duyuldu. Bu bazı gençler, Medine'de yürütülecek bir savunma savaşının korkaklık işareti olacağını, bunun düşmanları cesaretlendireceğini, Araplar arasındaki itibarlarını kaybedeceklerini dile getirdiler. Gençlerin sözcüsü olarak İyas b. Evs yalvaran bir sesle *'Ey Allah'ın Resûlü!'* dedi; *'Kureyş müşriklerinin kavimlerine dönüp 'Muhammed'i ve adamlarını Medine'de kıstırdık' demelerinden çekiniyorum. Medine'ye kapanmamız Kureyş'in cesaretini artırır. Bütün hurmalıklarımızı keser, bütün*

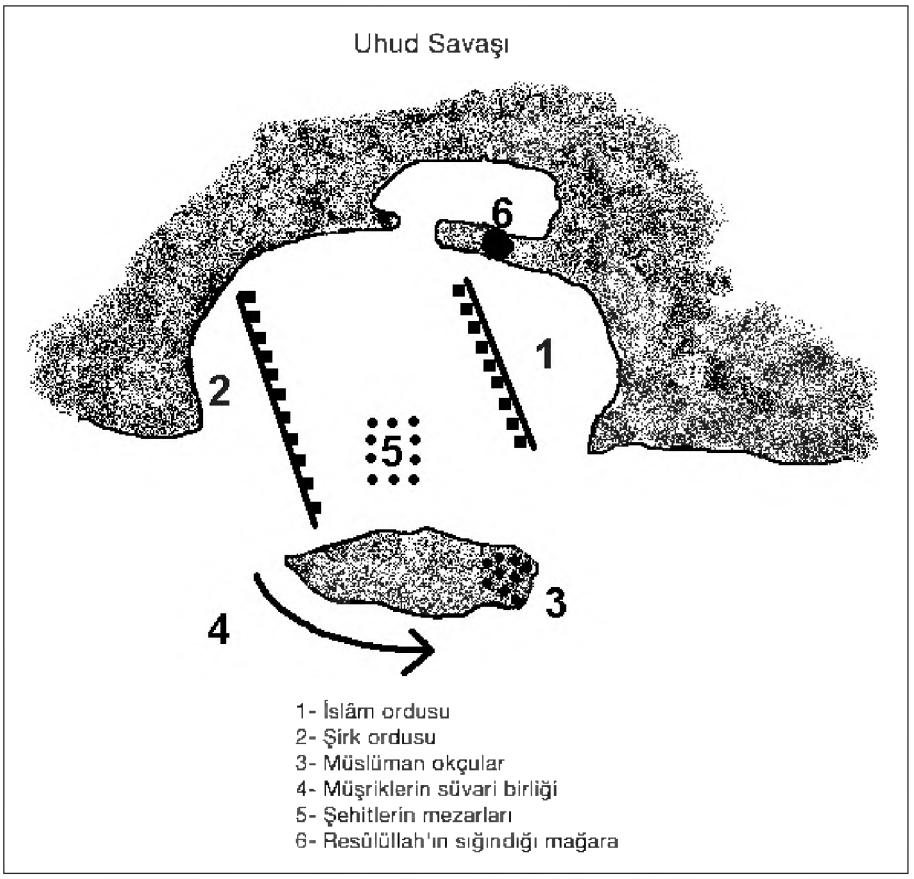
ekinlerimizi çiğnerler. Ey Allah'ın Resûlü! Biz müşrikken Araplar üzerimize gelirlerdi de, o zaman dahi Medine'ye sığınmazdık. Kılıçlarımızı sıyırır, üzerlerine hücum eder, aşağılanmış bir hâlde onları çevremizden kovardık. Bugün düşmanımızı savaş alanında karşılamaya ve defetmeye daha layık ve elverişli durumdayız. Senin sayende Allah'ın bizi destekleyeceğini bilip dururken bizi evlerimize kapatma.'[1]

Çoğunluğu Ensar'ın gençlerinden oluşan kalabalık bir kitle İyas'ın görüşüne katıldıklarını söz ve tavırlarıyla belli ettiler. Bazıları İyas'ın konuşmasını desteklemek için *'Medine'ye kapanmanın onur kırıcılığını'* kabul edemeyeceklerini dile getirdiler. Resûlullah'ın *'Ben mağlup olmanızdan korkuyorum'* demesine rağmen, gençlerin bu tamamıyla duygusal nedenlere dayanan düşünceleri genel bir eğilim niteliği kazandı. Birkaç kişi hariç, mescitteki bütün Müslümanlar *'düşmanın üzerine gidelim, açık arazide savaşalım'* görüşünde birleşince, Resûlullah, aslında istemediği halde, istişare sonucunda ulaşılan karar olduğu için, Mekke ordusunu açık arazide karşılama düşüncesini onayladı ve gerekli hazırlıkları buna göre yürütmeye başladı.

Mekke ordusu Çarşamba günü gelip Uhud'un eteklerine yerleştiği zaman (27 Mart 625) Müslümanlar hâlâ hazırlıklarını bitirememişlerdi. İki gün sonra, Cuma günü, Resûlullah savaş ve sabır üzerine bir konuşma yaptı. Müslümanları dirençli olmaya davet edip, zorlukları sabırla göğüslerlerse başarılı olacaklarını bildirdi. Mücahitler ikindi sonrasında mescidin önünde toplandılar. Artık Medine'den hareket saati gelmişti. Resûlullah, savaş için kişisel hazırlığını yapmak amacıyla, yanında Ebû Bekir ve Ömer olduğu hâlde odasına girdi.

Resûlullah hazırlık için odasına girince, bazı Müslümanlar düşmanın karşılanacağı yer konusundaki istişare sırasında Resûlullah'ın görüşüne uymamalarının bir yanlışlık olduğunu dile getirdiler. Bunlardan Sa'd b. Muaz, *'Ey Müslümanlar! Resûlullah Medine'den çıkmak istemediği, savaşın Medine'de olması gerektiğini ifade ettiği halde, Medine'den çıkma konusunda ısrar edip durdunuz. Bu yanlış oldu. Halbuki Resûlullah'a emir gökten geliyor. O'nun hakkında 'O kendiliğinden bir şey söylemez' (Necm, 53:3) buyrulduğunu bilmiyor musunuz? Siz bu işi O'na bırakın; O'nun emrettiğini yapın'* diyerek Müslümanları uyardı. Müslümanlar, Sa'd'ın sözleri üzerine yanlışlıklarını fark ettiler. İstişare toplantısında yanlış davrandıklarını düşünmeye başladılar. Düşünceler değişti ve alınan kararda etkili olanlar pişman ve mahcup bir şekilde birbirlerine bakakaldılar. O sırada Resûlullah zırhını giymiş bir hâlde kapının önünde gözüktü. Kısa sürede gerçekleşen karar değişikliği, bazıları tarafından mahcup bir tavırla ve pişmanlık ifade eden bir sesle Resûlullah'a bildirildi: *'Ey Allah'ın Resûlü! Biz yanlış yaptık. Senin istemediğin şeyi bizim istememiz doğru olmaz. Eğer Medine'de kalmak istiyorsan Medine'de kal. Sen ne istiyorsan onu yap. Biz her konuda tamamıyla sana itaat ederiz'*. Resûlullah bu karar değişikliğini onaylamadı: *'Bir peygamber düşmanla savaşmadan ve Allah onunla düşmanı*

arasındaki hükmünü vermeden zırhını çıkarmaz. Ben size ne emrediyorsam onu yapın. Haydi, Allah'ın ismini anarak yola çıkın. Sabır ve sebat ederseniz Allah'ın yardımı sizinle olacaktır'[2] dedi.

Resûlullah bu tavrıyla Müslümanlara önemli bir ders veriyordu; onları İslâmî eğitimin gereği olarak bir konuda daha bilgilendiriyordu. Bu, istişarenin önemine dikkat çeken ve alınan karara uyma konusunda sahip olunması gereken kararlılığı ifade eden bir dersti. Bireysel olarak beğenilsin veya beğenilmesin, istişarede alınan karara uyulması gerektiğini, karşılıklı konuşup tartışarak bir kez karar alındıktan sonra Allah'a güvenerek verilen karara uyulması gerektiğini bizzat kendi uygulamasıyla gösteriyordu. Gerekçesi ne olursa olsun karar konusundaki tereddütlerin daha büyük zararlara yol açacağını, gücü kırıp, orduyu zayıf kılacağını ifade ediyordu. Resûlullah kararlı adımlarla ilerleyip atına bindi, yayını omzuna astı, mızrağını eline aldı ve bir yanında Sa'd b. Ubâde, diğer yanında Sa'd b. Muaz olmak üzere ordunun önüne geçti. Islâm ordusu Uhud'a doğru hareket etti (29 Mart 625). Islâm ordusu yaklaşık bin kişiden oluşuyordu; 100 kadarı

zıhlıydı, ayrıca iki tane de at vardı. Atlardan birisine Resûlullah, diğerine ise Ebû Bürde b. Niyat biniyordu.

Uhud'a Yolculuk

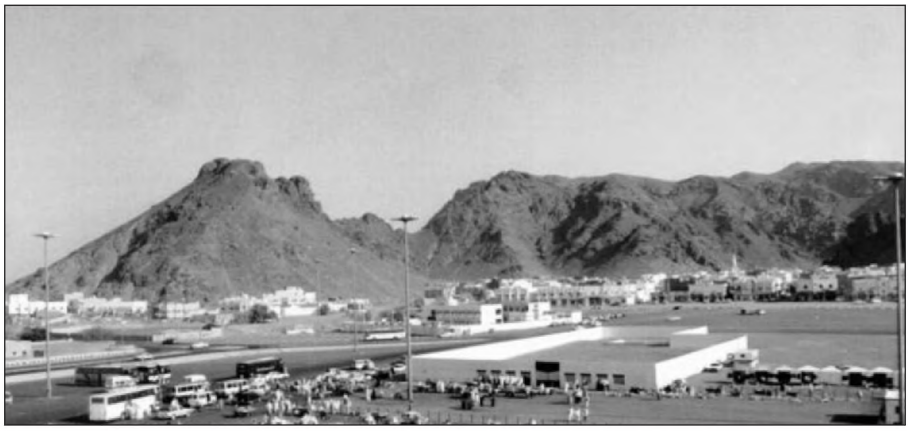
Yaklaşık bin kişiden oluşan İslâm ordusu Medine'den çıkarken uzaklarda bekleyen bir okçu birliği görüldü. Sayıları 600 civarındaydı. Resûlullah onların kimler olduğunu sordu. O kimselerin, İslâm ordusunda yer alan Abdullah b. Ubeyy'in Yahudi müttefikleri olduğu, Müslümanlara yardım için geldikleri, orduya katılmak istedikleri bildirildi. Resûlullah hiç tereddüt etmeden kararını bildirdi: '*Müşriklere karşı gerçekleşecek bu savaşta, müşriklerden yardım alınmayacak*'. Çünkü bu savaş tevhid-küfür savaşı olacaktı. Öyle de oldu.

Müslümanlar savaşa katılma konusunda son derece istekliydiler. Allah için şirkin ordusuyla savaşılacak olmasının yanı sıra, en olumsuz şartlarda yürütülmüş olmasına rağmen Bedir'de elde edilen zaferin de etkisiyle moralleri son derece yüksekti. Hamza müşriklere karşı yapılacak savaşın sevinciyle, müşriklerle savaşıncaya kadar bir şey yemeyeceğini söyleyip oruca başlamıştı. Şehadet Müslümanlardan çoğunun ortak arzusuydu. Hatta, Numan b. Mâlik şehitliğini garantilemek için Resûlullah'tan şehit olması için dua etmesini rica etti. Abdullah b. Cahş ise sıklıkla '*Allahım! Sana yeminle söz veriyorum; şu müşriklerle beni karşılaştır, öldürecek ve öleceğim. Öldüğüm zaman vücuduma işkence yapmalarına; cesedimi parçalamalarına izin ver. Çünkü, huzuruna o hâlde çıkmak ve 'Ya Rabbi! senin rızan için, Senin dininin galibiyeti için bu hale geldim' demek istiyorum*'[3] diye dua ediyordu. Aşırı derecede topal olan Amr b. Cemûh savaşa katılmama konusunda mazereti bulunduğu halde, savaşa katılma isteğini bildirmiş ve '*Topal ayağımla cennette gezinmek istiyorum. Allahım! Bana şehadet nasip et. Beni şehitlikten mahrum kılıp evime döndürme*' [4] diyerek dua etmişti.

Ordu akşam üzeri Medine ile Uhud arasındaki Şeyheyn denilen yere geldi ve durdu. Medine'den birkaç kilometre uzaklaşılmıştı. Resûlullah orduyu teftiş etti. Savaşa katılamayacak kadar yaşı küçük olanları ayırdı. Bunlardan Râfi b. Hadic'in iyi bir okçu olduğu, savaş sırasında işe yarayacağı söylenip bu konuda yakınları tarafından ısrar edilince, onun orduya katılmasına izin verdi. Rafi'nin bir hilesinin de Resûlullah'ın bu kararında işe yaradığı sonradan anlaşıldı. Rafi anlatıyor: '*Resûlullah orduyu teftiş ederken ayak parmaklarımın ucuna yükselerek boyumu uzun gösterdim. Resûlullah'da beni büyük gördüğü için orduya katılmama izin verdi.*'[5] Çocuk yaşta olanlardan Semüre'nin babası ise oğlunun Râfi'den daha güçlü olduğunu, bu nedenle oğluna da savaşa katılma izninin verilmesini istedi. Israrını eğer güreşmelerine müsaade edilirse oğlunun Râfi'yi yeneceğini bildirerek sürdürdü. Güreşmeleri istendi. Güreştiler ve Semüre galip geldi. Bunun üzerine onun

da orduya katılmasını izin verildi. Yaşları 14 civarında olan diğer çocuklar ise Medine'ye gönderildiler. Onlardan Medine'deki kadınlara ve çocuklara yardımcı olmaları istendi.

Şeyheyn'de durulduğu sırada orduda bir bölünme yaşandı. Medine'de kalarak savunma savaşı verme konusunda ısrarcı olan Abdullah b. Ubeyy yan çizmeye başladı. Kendisi gibi tecrübeli ve yaşlı birisinin düşüncesinin dikkate alınmadığını, gençlerin görüşlerinin dikkate alındığını, bunun çok yanlış olduğunu söyleyip, kendisine uyanları da yanına alarak ordudan ayrıldı. Yaklaşık 300 kişinin ayrılışıyla İslâm ordusu 700 kişiye düştü. Bu durum, Müslümanlar için son derece moral bozucu, güç kaybettirici bir gelişmeydi. Ayrıca, Abdullah b. Ubeyy ve taraftarlarının düşünceleri çeldirici, zihinleri bulandırıcı propagandaları bazı Müslümanları etkiledi. Islâm ordusu arasında kulaktan kulağa, fısıltı halinde savaşta yanlış bir strateji izlendiği, savaşılmayıp Medine'ye çekilmenin daha akıllıca olacağı düşünceleri yayılmaya başladı. Bu bir kangren gibi orduyu içten çürütüp çökertecek, savaşa girmeden yenilgiyi kabullenmeye yol açacak olumsuz bir gelişmeydi. Olumsuz propagandanın etkisi kısa sürede görüldü. Hârise ve Selime boylarına mensup Müslümanlar '*ellerini yanlarına düşürüp*' şaşkın bir şekilde kala kaldılar. Hatta bazıları ayrılan münafıklarla birlikte Medine'ye dönme girişiminde bulundu. Fakat Allah, Müslümanların kalplerini sağlamlaştırdı ve bu sayede durumlarını çabucak düzelttiler. '*Ölüm gelmeden ölümü görmüş*' gibi korkan bu bazı Müslümanlar, Allah'ın yardımıyla yerlerinde kalıp, imanı tercih ettiler. Bu Müslümanların o zamanki durumunu dile getiren bir ayet şöyledir: '*O zaman içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah'a güvenip dayansınlar. (Allah müminlere yardım eder). Nitekim Allah size Bedir'de de yardım etmişti. Siz o zaman zayıftınız. O hâlde Allah'tan korkun ki şükredesiniz*' *(Al-i İmran, 3:122,123).*

Ordu geceyi Şeyheyn'de geçirdi. Gecenin sonuna doğru harekete geçildi ve karanlıkta Uhud'a gidildi. Savaş için düşünülen yer Mekke ordusunun karşısında yer alan taşlık bir düzlüktü. Düzlük, Uhud dağının eteklerindeydi ve büyükçe bir girintiden oluşuyordu. Ayrıca bu girinti küçük bir boğazla dağın içindeki ikinci düzlüğe bağlanıyordu. Resûlullah, ordusunu, arkası içerideki ikinci boşluğa dönük olmak üzere dışarıdaki büyük düzlüğe yerleştirdi. Artık müşrik Mekke ordusuyla karşı karşıyaydılar. Sabah namazı vaktiydi. Resûlullah, Bilâl'den ezan okumasını istedi. Ezandan sonra üzerinde zırhıyla ordunun önüne geçip, müşriklerin şaşkın bakışları altında namaz kıldırdı.

Resûlullah orduyu savaş düzenine göre yerleştirdi. Düşman süvari birliğinin kendilerini arkadan vurmasını önlemek için 50 kişiden oluşan bir okçu birliğini sol taraflarında bulunan Ayneyn tepesine yerleştirdi. Bu tepenin stratejik önemi nedeniyle okçu birliğini ısrarlı bir şekilde uyardı: *'Göreviniz bize yönelecek düşman süvari birliğini engellemek, onları oka tutarak püskürtmekten ibarettir. Yerlerinizde sağlamca durun ve bizi arkamızdan koruyun. Düşmanı yenip ganimet toplamaya başladığımızı veya yenilip darmadağın olduğumuzu görseniz bile benden emir almadıkça yerlerinizi terk etmeyin. Eğer sizler görevinizi yerine getirmezseniz bizler galip gelemeyiz'*[6] dedi.

Birlikleri kontrol eden ve *'ileri gel, geri çekil'* talimatlarıyla oldukça düzenli bir şekilde hepsini saflar halinde sıraya sokan Resûlullah, her birliğin başına bir komutan tayin ederek gerekli hazırlıkları tamamladı; ordusunu savaşa hazır hâle getirdi. Bu sırada Ebû Süfyan komutasındaki Mekke ordusu da gerekli hazırlıkları tamamladı. Ebû Süfyan, Halid b. Velid'in komutasındaki yüz kişilik süvari birliğini sağ kanada, yine yüz kişilik diğer süvari birliğini ise İkrime b. Ebû Cehil'in komutasında sol kanada yerleştirdi. Ordusunun moralini yükseltmek ve intikam ateşini alevlendirmek isteyen Ebû Süfyan kabileleri kahramanlık yarışında birbirlerine karşı teşvik etmeyi de ihmal etmedi. Sancağı teslim ettiği Abdüddâr oğullarına *'Eğer bu işi yapamayacaksanız bırakın sancağı başkalarına vereyim'* diyerek görevleri konusunda kararlı olmalarını istedi. Kadınlar ise, şiirleri ve konuşmalarıyla askerleri savaşa motive ediyor; *'kadınlar'* gibi davranmamaları konusunda uyarıyorlardı.

Savaş

Her iki taraf da gerekli hazırlıkları tamamlayıp, birbirlerinin karşısında savaş düzeni aldılar. Ebû Süfyan, hem sayı olarak ve hem de donanım olarak İslâm ordusundan çok güçlü olduklarını görüp duruyordu. Ancak buna rağmen Islâm ordusunun gücünü daha da azaltmak için öne çıktı ve Medineli Müslümanlara seslendi: *'Yesribliler! Bizim sizlerle bir hesabımız yok. Bu bizimle yanınıza gelmiş olan akrabalarımız arasında bir savaştır. Bizleri akrabalarımızla baş başa bırakın. Eğer ara-*

dan çekilirseniz, size dokunmaz, işimizi bitirdikten sonra çeker gideriz.'[7] Fakat bu oyunu işe yaramadı. Medineli Müslümanların sert tepkisiyle karşılaştı. Medineli Müslümanlar, Ebû Süfyan'ın teklifini bağırarak veya taş atarak reddettiler.

Savaş başlamadan önce Ebû Âmir el-Fasık/Rahib da İslâm ordusunu parçalamak amacıyla bir girişimde bulundu. Eskiden *'Rahib'* diye anılan ancak Resûlullah'ın *'Fasık'* diye isimlendirmesiyle bu isimle anılmaya başlanan Ebû Âmir el-Fasık/Rahib, İslâm öncesinde Evs'in eşrafındandı. Hicret gerçekleşip de Müslümanlar Medine'ye gelince Müslümanların karşısına geçmiş ve İslâm'a düşman olmuştu. Medine'de barınamayacağını anlayınca da Mekke'ye gitmişti. Mekke'de kaldığı süre içerisinde Mekke müşrikleriyle omuz omuza verip İslâm düşmanlığını onlarla birlikte yürütmüştü. Uhud'a da Mekke ordusuyla birlikte gelmişti. Evslilerin kendisine hâlâ sevgi ve saygı duyduklarını, bu nedenle savaş başlamadan kendisinin Mekke ordusunda olduğunun bilinmesinin Evslileri Mekke ordusunun safına çekeceğini düşünüyordu. Bu düşünceler içerisinde savaş başlamadan öne çıkarak Evslilere seslendi. Kendisinin Mekke ordusunda yer aldığını gösterip, eski arkadaşlarının kendi safına geçmelerini istedi. Ancak Evsli Müslümanlar sert tepki verdiler; *'Ey Fasık! Allah senin gözünü kör etsin'* diyerek onu aşağıladılar. Bu duruma şaşıran Ebû Âmir el-Fasık/Rahib, *'Benden sonra kavmim büyük kötülüğe uğramış'*[8]diyerek geri çekilip, Mekke ordusunun saflarına karıştı.

Savaş, Arap geleneğinde olduğu gibi, meydana çıkan bir kişinin kendisine rakip istemesiyle başladı. Kureyş'in sancaktarlığını yapan Ebû Talha'nın meydana çıkıp Müslümanlardan kendisine rakip istemesi üzerine Ali çıktı ve kısa sürede Ebû Talha'nın işini bitirdi. Kureyş'in sancağını bir başkası alıp meydana çıktı. O da öldürüldü. Sancağı bir başkası alıp meydana çıktı, fakat o da öldürüldü. Bu durum peş peşe yedi kez tekrarlandı ve müşriklerden savaşmak için öne çıkan herkes Müslümanlar tarafından öldürüldü. Ali, Hamza, Sa'd b. Ebî Vakkas, Âsım b. Sabit gibi yiğitler kendilerine rakip isteyen her müşriki hiç zorlanmadan öldürdüler. Her müşrik sancaktarın öldürülmesi Müslümanlar safında *'Allah'u Ekber'* bağrıltılarıyla karşılığını bulurken, müşrik ordusu şoka girdi. Müşriklerden hiç kimse sancağa yaklaşamaz, sancağı yerden alıp kaldıramaz oldu. Ancak şirk ordusunun bir kısmını teşkil eden Ehabişlerden Amra isminde bir kadının sancağı almasıyla, müşrik erkekler Amra'nın yaptığını gururlarına yedirememeyip, kölelerinden birisine itekleyip öne çıkararak sancağı almasını sağladılar. Müslüman şair Hassan b. Sabit müşriklerin savaşın başındaki bu yenilgilerinden, daha sonraları, bir hiciv konusu olarak bahsedecek ve *'Hârîsilerin kızı orada olmasaydı, siz köleler gibi çarşıda satılığa çıkarılırdınız'* diyecektir. Savaşın bu ilk anlarında, aynen Bedir'de olduğu gibi, gücüne çok güvenen Abdurrahman b. Ebî Bekir bireysel bir kahramanlık gösterisi yaparak meydana çıktı. Gidişatı değiştirmek arzusundaydı. Kendisine rakip istedi. O zamana kadar Resûlullah'ın yanında müşrik sancaktarların öldü-

rülmesini seyretmekle yetinen Ebû Bekir yerinden fırladı, fakat Resûlullah kolundan yakalayıp, aynen Bedir'de olduğu gibi, *'Sen bize lazımsın. Kılıcını kınına sok'* diyerek Ebû Bekir'in oğluna karşı çıkmasını önledi. Abdurrahman, sonraki yıllarda, Müslüman olduğu zaman *'Eğer sen çıkmış olsaydın sana karşı savaşmaz geri çekilirdim'* dediğinde, Ebû Bekir *'Vallahi karşına çıkıp seninle çarpışmayı arzulamıştım'*[9] cevabını vererek iman-küfür ayrılığının akrabalık bağından daha önemli olduğunu ifade etmiştir.

Meydanda teke tek çarpışmaların gerçekleştiği sırada Halid b. Velid komutasındaki süvari birliği birkaç kez Ayneyn tepesinin çevresini dolaşarak Müslümanların arkasına sarkmaya kalkıştı. Fakat tepedeki okçuların ok yağmuru altında geri çekilmek zorunda kaldılar. Uygun bir fırsat için beklemeye başladılar.

Bireysel çarpışmaları takiben savaş başladı. İki taraf birbirine girdi. Daha ilk anda peş peşe sancaktarlarını kaybetmiş olmaları müşrik ordusunda moral çöküntüsüne yol açmış, genel bir korku oluşmuştu. *'Bedir ikinci kez mi yaşanacak?'* sorusu zihinlere saplanıp kalmıştı. Bedir'de de güçlüydüler, ama kaybetmişlerdi. Fakat bu sefer Bedir'e göre önemli bir avantaja sahip olduklarını düşünüyorlardı. Bu, intikam ateşiyle yanıyor olmalarıydı. Biliyorlardı ki, intikam ateşi sahip olunan gücü kat kat artıran bir duygudur.

Savaşın ilk anından itibaren çatışmaların en yoğun ve kızgın noktaları belli oldu. Hamza, Ali, Zübeyr b. Avvam, Mikdad b. Esved, Ebû Dücane, Sa'd b. Ebî Vakkas gibi yiğitler müşrik ordusuna fırtına gibi daldılar. Her biri etraflarındaki müşrik topluluğu darmadağın ederek ilerliyordu. Hamza iki elinde iki kılıç; *'Ben Allah'ın aslanıyım, ben Resûlullah'ın aslanıyım'* diye savaşırken, her kılıç darbesi müşriklerden birisinin feryadıyla noktalanıyordu. *'Kılıcımın hakkını kim verecek?'* diye soran ve *'kılıcın hakkını'* *'Eğilip bükülünceye kadar düşmanla savaşmak'* olarak açıklayan Resûlullah'ın kılıcını *'Ey Allah'ın Resûlü o kılıcın hakkını ben vereceğim'*[10] diyerek alan Ebû Dücane de elindeki kılıcın *'hakkını verecek'* şekilde müşrik saflarının birisinden diğerine koşuşturup, müşrikleri darmadağın ediyordu. Diğerlerinin de bu yiğitlerden geri kalır tarafları yoktu. Zübeyr b. Avvam bir yanda Mikdad b. Esved bir başka yanda müşrik süvarilerine doğru hücum ediyorlardı. Ali ise müşrik ordusunun arasında fırtına gibi esmekteydi.

Herkesin birbirine girip, savaşın yoğun şekilde devam ettiği sırada bir grup Müslüman Ebû Süfyan'ı ele geçirme arzusuyla müşrik komuta merkezini gözlüyordu. Önceki gün evlendiği için Resûlullah'ın izniyle evinde kalıp orduya katılmamış, fakat sabah erkenden yola çıkıp savaşa katılmaya karar vermiş olan Hanzala b. Ebî Âmir da Ebû Süfyan'ı gözleyenlerin arasındaydı. Onlar, müşrik lideri ele geçirerek sonucu çabuk alınan ve kanın az aktığı bir savaşa vesile olmak arzusundaydılar. Hanzala kısa sürede beklediği fırsatı yakaladı ve Ebû Süfyan'ın karşısına dikildi. Olanca gücüyle saldırıp, atının üzerinde savaşan Ebû Süfyan'ı

yere serdi. Ebû Süfyan için son belliydi artık. Ölüm hemen yanı başındaydı. Son bir gayretle bağırmaya başladı; *'Kureyşliler! Ben Ebû Süfyan'ım. Beni öldürecekler. Yardım edin; kurtarın beni'*. Yeni başlamış olan savaşın sonu çok çabuk belli olmuş, müşrik saflar darmadağın bir hâlde herkes kendi canının derdine düşüp kaçışmaya başlamıştı. Askerlerini cesaretlendirmek için orduya katılan kadınlar da eteklerini yukarı toplayarak kaçıyorlar, bir yandan da kaçan askerlere *'Kaçmayın, geri dönün, Bedir'in intikamını almaktan vaz mı geçtiniz?'* diye bağırıyorlardı. O kargaşa içinde Ebû Süfyan'ın bağrıltısını bir kişi duydu. Şeddad b. Esved, Ebû Süfyan'ı öldürmek üzere olan Hanzala'yı fark etti ve hainice arkadan attığı mızrakla Hanzala'yı yere yıktı. Ebû Süfyan can havli ile yerden kalkıp arkasına bakmadan kaçarken; Şeddad, Hanzala'ya ikinci darbesini indirdi. Böylelikle Müslümanlar Uhud'daki ilk şehitlerini verdiler. Resûlullah'ın haber verdiğine göre melekler tarafından yıkanan şehit Hanzala, savaş alanından ahiretin esenliğine yükselen ilk Müslüman oldu. Eşinden başka kimsenin bilmediği bir durumu, Resûlullah; *'Meleklerin yerle gök arasında, gümüş bir kap içerisinde Hanzala'yı yağmur suyu ile yıkadıklarını gördüm'* [11] diyerek açıkladı. Çünkü O, gerdek gecesinin sabahı abdest alamadan yola çıkıp orduya katılmıştı. Uhud'dan sonra da Evslilerin gurur kaynağı oldu. Evsliler, her zaman, *'Meleklerin yıkadığı Hanzala'nın yakınları'* olmakla övündüler.

Zafer kısa sürede Müslümanların oldu. Müşrikler hezimete uğradılar. Arkalarında birçok ölü ve yaralı bırakarak kaçmaya başladılar. Bedir ikinci kez yaşanıyordu. Bedir'in gülenleri tekrar gülmek; Bedir'in kahrolanları tekrar kahrolmak üzereydi. Müşrikler öylesine bir kaçışla savaş alanını terk ediyorlardı ki, müşrikler Abdullah b. Ebî Ümeyye arkasına bakmadan kaçıp, ölmekten veya ağır yaralanmaktan kurtulan bütün dindaşlarının da arkasından geldiğini zannederek Taif'e kadar gitti. Taif'e gidince de Mekke ordusunun yenilip, perişan olduğu haberini verdi.

Değişen Gidişat

Müşriklerin kaçtığı, Müslümanların kovaladığı; Müslümanlardan bazılarının ise müşrik ordusunun ordugâhına girip ganimetleri toplamaya, ganimet eşyalarını istiflemeye başladığı anda gidişatı değiştirecek bir şey yaşandı. Ayneyn tepesine yerleştirilen okçular savaşın bittiğini görüp; zaferin Müslümanlara ait olduğundan emin bir halde yerlerini terk etmeye, ganimet toplayanların arasına katılmaya başladılar. Okçuların komutanı Abdullah b. Cübeyr direndi; yerlerini terk eden askerlerine Resûlullah'ın talimatını hatırlattı. Onları durdurmaya çalıştı. Abdullah'ın *'Yerinizi terk etmeyin! Durun! Siz Resûlullah'ın 'Yensek de, yenilsek de benden bir haber gelmedikçe yerinizi terk etmeyin' emrini bilmiyor musunuz? Resûlullah'ın emirlerini hatırlayın; komutanınıza itaat edin'* sözlerine, *'Müşrikler perişan oldu,*

Resûlullah yerimizde sağlam duralım diye öyle söylemişti. Artık savaş bittiğine göre burada beklemek gereksiz'[12] karşılığını verdiler. Abdullah b. Cübeyr dahil olmak üzere tepede sadece on kişi kaldı, diğerleri yerlerini terk ettiler.

Müşriklerin korkudan akılları başlarından gitmiş bir hâlde kaçıştıkları ve tepedeki Müslüman okçuların büyük çoğunluğunun görev yerlerini terk ettiği anda, müşriklerden Dırar b. Hattab okçuların boşalttığı tepeyi fark etti. Sesini duyurabileceği kadar uzaklıkta olan Halid b. Velid'e bağırdı: *'Arkana bak, tepeye bak'*. Savaşın başından beri hep bir fırsat kollayan Halid b. Velid beklediği ve beklemesine fazlasıyla değecek fırsatı bulduğundan emin bir hâlde komutasındaki süvarilerle birlikte tepeye doğru hücuma geçti. Tepede, Resûlullah'ın emrine uyma noktasında en ufak gevşeklik göstermeyen on mücahitle, Halid b. Velid'in yüz kişilik süvari birliği arasında kısa süreli, ama yoğun bir çatışma yaşandı. Müslümanlar önce oklarıyla, okları bitince kılıçlarıyla süvari birliğini durdurmaya çalıştılar. Fakat hepsi de kısa sürede şehit oldular; vücutları aldıkları kılıç, mızrak darbelerinden tanınmayacak şekilde parçalandı. Müşrik süvari birliği adeta Bedir'in ve biraz önce yaşadıkları hezimetin intikamını tepedeki bu on Müslümandan aldı.

Bir kısmı müşrikleri kovalayan, bir kısmı ise müşriklerin bıraktıkları malları toplamakla meşgul olan ve tepede olup bitenden habersiz bulunan Müslümanlar bir anda arkadan kuşatıldıklarını fark ettiler. Neye uğradıklarını şaşırdılar. Hiç beklenmeyen bir şekilde arkalarında buldukları düşman süvarileri karşısında şaşırıp kaldılar. Kendilerine gelip, silahlarına sarılıncaya, karşılık vermeye karar verinceye kadar olan oldu ve Müslüman gruplar arasındaki irtibat kesildi. Bu sırada kaçmakta olan müşrikler de geri döndüler ve saldırıya geçtiler. Müslümanlar artık iki ateş arasındaydılar. Her taraflarından sarılmışlardı. Üzerlerine yağan ok yağmurunun altında, kendilerine uzanmış kılıç ve mızrakların karşısında, üzerlerine yıldırım gibi gelen atların arasında darmadağın oldular. Her biri kendi canını kurtarmanın derdine düştü. Yaşanan panik öylesine büyüktü ki, bir kısmı kaçıyor, bir kısmı o panik içerisinde müşrik zannederek hemen yanındaki Müslümana saldırıyordu. Ebû Bürde b. Niyat, Useyd b. Hudayr'ı; Ebû Zâ'ne ise Ebû Bürde b. Niyat'ı; Cebbar b. Sahr, Hubab b. Münzir'i bu şekilde yaralarken; Utbe b. Mes'ud ise Huseyl b. Cabir'i yine aynı şekilde yanlışlıkla öldürdü. Daha birkaç dakika önce müşriklerin yaşadığı panik ve karışıklık, bu sefer aynıyla Müslümanlara geçmişti. Yine daha birkaç dakika önce müşrikler kaçıp canlarını kurtarmanın çabasını yürütürlerken, bu sefer Müslümanlar aynı duruma düşmüşlerdi.

Müslümanlardan hemen herkesin kaçıştığı sırada, yerinden hiç kıpırdamayan ve bir adım dahi geri gitmeyen sadece bir kişi vardı. O da Resûlullah'tı. Müslümanlar Halid b. Velid komutasındaki süvari birliğinin ani saldırısına uğradığında Resûlullah savaşı izlemekte, ordusunu sevk ve idare etmekteydi. Ancak bir anda Müslümanların darmadağın olmasıyla yanında sadece dokuz Müslüman kalmış;

ordusuyla bağlantısı kopmuştu. Önünde iki seçenek vardı; ya kuşatma altındaki ordusunu terk edip kendi canını kurtarmak için dağa çıkıp saklanacak, ya da ordusunu tekrar kendi etrafında toplamanın bir yolunu bulacak. Birinci tercih kendisi ve yanındaki dokuz Müslüman için en kolay ve güvenilir olandı. Ancak bu durumda diğer Müslümanların mahvolacağı kesindi. İkinci yol ise kendisi açısından çok riskli, ama orduyu kurtarmanın tek yoluydu. Tereddüt etmeden ikincisini tercih etti. Müslümanlardan önce müşriklerin duyacağını ve Müslümanlardan önce müşriklerin kendisine ulaşacağını bilmesine rağmen, Müslümanlara seslenmeye, onları yanına çağırmaya başladı: *'Müslümanlar! Buraya gelin! Yanıma gelin! Ben Allah'ın Resûlüyüm.'*[13] Ancak Müslümanlardan O'nun bu seslenişini çok az kişi duydu. Çoğu kaçışmakta, bir an önce dağa tırmanarak, dağın taşları arasında siperlenmenin; saklanmanın çabasını gütmekteydi. Bazıları ise o kaçışla Medine'ye kadar gitmişti. Medine'ye kadar kaçanların ilki Sa'd b. Osman'dı. Savaş alanını terk ettiği sırada duyduğu Resûlullah'ın öldürüldüğü haberini Medine'ye ulaştırmıştı. Medine'deki kadınlar savaştan kaçanları aşağılayıp, azarlarlarken; Resûlullah'ın vekil olarak Medine'de bıraktığı Ibn Ümmü Mektûm ise iki gözü de görmez bir hâlde Medine sokaklarına çıkmış *'Beni Uhud'a götürün! Beni Uhud'a yöneltin!'*[14] diye yalvarıyordu.

Zırhın içinde olduğu için daha önce tanıyamadıkları Resûlullah'ı Müslümanlara seslenişiyle tanıyan müşrikler, Resûlullah'a yöneldiler. Resûlullah'ın üzerine hücum etmeye başladılar. Bu sırada kendi aralarında özel plan yapanlar da vardı. Müşriklerden Abdullah b. Şihab, Utbe b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Kamia ve Ubeyy b. Halef aralarında konuşup, birbirleriyle yardımlaşarak Resûlullah'ı öldürme konusunda anlaşmışlardı. Kararlarını uygulamaya koymak için de hemen harekete geçtiler. Resûlullah'ın sesinin geldiği taraftaki küçük gruba doğru saldırıya geçtiler.

Savaşın gidişatı değişip, mevcut durum Müslümanların aleyhine dönünce, sayıları savaşın ilerleyen dakikalarında sürekli değişen bir grup Müslüman Resûlullah'ı aralarına aldılar. Sayıları genellikle on civarında olan bu Müslümanlar, Resûlullah'a yönelik saldırıları canları pahasına durdurmaya çalışıyorlardı. Müşriklerin ok yağmuruna, kılıç ve kalkan saldırılarına vücutlarını siper ederek sevgili peygamberlerini korumanın çabasını yürütüyorlardı. İlk saldırılar sırasında Resûlullah'ın yanındaki Müslümanlardan yedisi Resûlullah'ı korumak amacıyla vücutlarını siper ettikleri için şehit oldular. O zamanlar müşrik saflarında bulunan Ebû Nemr-i Kinanî o anın bir tanığı olarak şunları anlatmıştır: *'Öldürmek amacıyla Resûlullah'a bakıyordum. Müslümanlar O'nu aralarına almış korumaya çalışıyorlardı. Ok atmaya başladık. Ben de elli civarında ok atmış Resûlullah'ı korumaya çalışan birçok Müslümana isabet ettirmiştim. Aralarında Resûlullah olmak üzere o Müslümanlar ok yağmuru altında birbirlerine kenetlenmişlerdi, üzerlerine her taraftan ok yağıyordu.'*[15]

Ok yağmurunun altındaki Müslümanlar bir yandan vücutlarını siper ettikleri Resûlullah'ı korumaya çalışırlarken, bir yandan da müşrik saldırılarını durdurmanın çabasını yürütüyorlardı. Bazıları elindeki kılıçla ilerleyip en yakınındaki müşriği püskürtmeye çalışırken, oku ve yayı olanlar ise attığı oklarla müşriklerin ok sağanağına karşılık vermeye çalışıyordu. Sehl b. Huneyn ok atan Müslümanlardandı. Ustaca attığı oklarla müşriklere zor anlar yaşatıyor, Resûlullah'a yaklaşmalarını önlüyordu. Sa'd b. Ebî Vakkas da ok atan Müslümanlardan bir diğeriydi. O da ustaca attığı oklarıyla Resûlullah'ı korumaya, O'na yönelen müşrikleri geri püskürtmeye çalışıyordu. Savaşın o en kızgın anlarını kendisi şöyle anlatmıştır: *'Uhud günü Müslümanlar Resûlullah'ın yanından uzaklaşıp kaçışmaya başladıkları zaman ben de bir kenara çekildim. Kendimden ne şehitlik arzusunu ne de kurtulma arzusunu uzaklaştırabiliyordum. Bir ara Mikdad'ın 'Resûlullah seni çağırıyor' diye bana seslendiğini duydum.'Nerede' diye sordum. Resûlullah'ın bulunduğu yeri gösterdi. Hemen kalkıp yanına vardım. Yanına vardığım zaman hiç korkum kalmamıştı. Resûlullah bana 'Ey Sa'd neredeydin?' diye sordu. Ben de 'Ey Allah'ın Resûlü! Savaş alanındaydım' dedim. Daha sonra Resûlullah'ın önüne oturup ok atmaya başladım. Her atışta: 'Allahım bu senin okundur! Onunla düşmanı vur' diyordum. Resûlullah da 'Allahım! Sa'd'ın duasını kabul et. Sa'd'ın atışını, okunu doğrult. Devam et Sa'd! Anam, babam sana feda olsun!' diyordu. O, her ok atışımda aynı duayı yapıyordu. Ok çantam boşalınca, Resûlullah kendi çantasındaki okları da birer birer yayına yerleştirip bana verdi. O, okları yaya yerleştirmekte herkesten daha çabuk ve gayretli idi.'*[16]

Şemmas b. Osman çatışmaların kızıştığı, Resûlullah'ın ok yağmuru altında ve müşrik saldırıları ile karşı karşıya kaldığı anda kendisini Resûlullah için canlı kalkan yapanlardan birisiydi. Sürekli hareket halinde Resûlullah'ın dört bir yanında dolaşıp O'na yönelen oklara, kılıçlara ve mızraklara karşı vücudunu siper ediyordu. Fazla geçmeden Resûlullah'ın önünde şehit düştü. O, Resûlullah'ın *'Şemmas'ı kendime siper ve kalkan olarak buldum'* dediği ve övdüğü bir kimse oldu.

Resûlullah'ın önünde müşriklere ok atıp müşrik akınlarını durdurmaya çalışanlardan birisi de Talha b. Ubeydullah'tı. Resûlullah diğer bazı Müslümanlardan oklarını ona vermelerini istedi. Talha, attığı oklarla bir yandan müşrik akınlarını geri püskürtmeye çalışırken, bir yandan da Resûlülah'ı korumaya çalışıyordu. Ayağa kalkan Resûlullah'ı *'Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun! Sakın ayağa kalkma, ne olur otur. Düşman oklarından birisi sana isabet edebilir. İşte göğsüm; bu göğüs senin önünde siperdir'*[17] diyerek yalvararak oturtmaya çalışıyordu.

Bir ara, müşriklerden Mâlik b. Zübeyr aradığı fırsatı yakaladı. Resûlullah'ı öldürmek için okunu atabileceği bir açıklık bulmuştu. Okunu Resûlullah'a yöneltti, yayını sonuna kadar gerdi ve bıraktı. Ok hedefe varmak, bir müşriğin Resûlullah'ı öldürme amacını gerçekleştirmek üzereydi. Talha b. Ubeydullah, Resûlullah'a doğru gelen oku son anda fark etti ve okun önüne kolunu kaldırdı.

Oku hedefine gitmekten ancak eliyle engelleyebilirdi. Hedefi Resûlullah olan ok, Talha'nın eline saplandı. Talha, sadece işaret parmağı sağlam kalacak şekilde parçalanan eline ve vücudundaki sayısız yaralara rağmen Resûlullah'ın etrafında dönüp durmaya devam etti. Vücudunu sevgili peygamberine siper yapıyordu. Sa'd b. Ebî Vakkas anlatıyor: '*Talha, Uhud günü Resûlullah'a karşı bizim en cömert davranamızdı. Biz, Resûlullah'ın başından oraya buraya dağılıp ayrıldığımız halde, O Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmadı. Talha'yı hep Resûlullah'ın çevresinde dolaşarak kendisini O'na siper yaptığını görüyorduk.*'[18] Oklar, kılıçlar, mızraklar Talha'nın vücudunu parçaladı. Kan vücudundan su gibi akıyordu. Aldığı derin yaraların ve kaybettiği kanın etkisiyle bir ara bayıldı. Resûlullah onu Ebû Bekir'e gösterip ilgilenmesini istedi. Yüzüne su serperek kendisine gelmesini sağlamaya çalıştılar. Talha suyun etkisiyle ayıldı ve başucundaki Ebû Bekir'e '*Resûlullah nerede? O nasıl?*' diye sordu. Sağ olduğunu öğrenince: '*Allah'a şükürler olsun. O sağ olduktan sonra hiçbir felaket önemli değil*' [19] dedi. Bir müddet sonra tekrar kalkıp Resûlullah'ın çevresinde dönmeye, O'nu korumaya çalıştı. Savaş sonrasında tedavisi yapılırken vücudunda onlarca kesik tespit edildi; vücudundaki onlarca kesiğin ve deliğin yanı sıra, başı derince yarılmış ve bir eli tamamen parçalanmış bir haldeydi.

Ali de elinde kılıçla savaşanlardandı. Birçok kez müşrik saflarına daldı; saldırıları püskürttü ve tekrar Resûlullah'ın yanına döndü. Ali, savaşın en kızgın anlarını şöyle anlatmıştır: '*Bir ara Resûlullah'ı göremedim. Kendi kendime 'O'nu göremiyorum. Vallahi O savaştan kaçacak birisi değildir. O ölenler arasında da görülmüyor. O hâlde yanlışlıklarımızdan dolayı Allah O'nu insanlar arasından çekip aldı, bizleri de cezalandıracak. Bu durumda benim için çarpışa çarpışa ölmekten daha iyisi yok.' dedim. Müşriklerin arasına daldım. Müşrikleri darmadağın edince Resûlullah'ın onların arasında kalmış olduğunu fark ettim.*'[20] Ali, bazen tek başına, bazen diğer birkaç mücahitle birlikte, Resûlullah'ın üzerine sel gibi gelen müşrikleri Resûlullah'ın kendisine hediye ettiği zülfikarla göğüslemeye çalışıyordu. Adeta bir ordu gibi savaşıyordu. Resûlullah'ın '*Ne Zülfikar gibi kılıç var, ne de Ali gibi yiğit*'[21] övgüsünü fazlasıyla hak ediyordu.

Yanındaki Müslümanların bir çoğunun şehit olduğu, diğerlerinin de müşrik akınlarını püskürtmeye çalıştığı anların birisinde Resûlullah ile müşrik savaşçılar arasında sadece Hamza kaldı. Hamza '*Ben Allah'ın aslanıyım*' diye bağırarak, bir kişi gibi değil, bir ordu gibi savaşıp, müşriklere karşı koyuyordu. Müşrikleri geriletmeye çalışıyordu. Bu sırada kendisini gizliden gizliye takip eden, sadece kendisine odaklanmış birisinden habersizdi. Hamza'yı öldürmesi karşılığında efendisi Cübeyr b. Mut'im'den serbest bırakılacağı sözünü alan köle Vahşi, Hamza'yı takip etmekte, kendisi için uygun bir an ve durum kollamaktaydı. Böylesi bir fırsatı bulduğu anda, son derece ustaca kullandığı mızrağını attı. Mızrak Hamza'nın kasığın-

dan girip arkadan çıktı. O artık bir şehitti. Vahşi yerinden fırladı, Hamza'nın göğsünü kesip ciğerini çıkardı. Elinde Hamza'nın ciğeri olduğu halde Ebû Süfyan'ın eşi Hind'e doğru koştu: *'İşte Hamza, işte Hamza'nın ciğeri'* diyerek özgürlük teminatı olan şahsın ciğerini Hind'e uzattı. İntikam ateşiyle yanıp tutuşan Hint, babasını ve birçok yakınını Bedir'de öldüren Hamza'nın ciğerini aldı ve ısırdı. Kopardığı ciğer parçasını çiğnedi, ama yutamadı. Daha sonra Vahşi'ye Hamza'nın cesedinin nerede olduğunu sordu. Hamza'nın parçalanmış, cansız yatan vücudunun yanına geldi. Eğilip kulaklarını, burnunu ve cinsel organını kesti. Mekke'ye girerken boynunda gerdan, ayaklarında halhal olarak Hamza'nın vücudundan kestiği parçalar vardı.

Müşrik akınları karşısında Resûlullah'ı yanında savaşan bir avuç Müslüman olağanüstü çabayla Resûlullah'ı korumaya çalışırlarken sığınakları, güç kaynakları korumaya çalıştıkları Resûlullah idi. Resûlullah'ın hemen yanında savaşıp o anları yaşayan, savaşın en kızgın anında müşrik akınlarını durdurmaya çalışan Mikdad anlatmıştır: *'Kendisini hak din ve kitapla gönderen Allah'a yemin ederim ki, düşmanın saldırıları karşısında Resûlullah'ın bir karış bile gerilediğini görmedim. Müslümanlardan bir kısmı O'nun yanında toplanıyor, onlar dağılınca da bir başkaları O'nun etrafını sarıyordu. Bu sırada Resûlullah ise ayakta duruyor, ok veya taş atıyordu. Attığı ok ve taşlarla düşmanı geriletiyordu. Resûlullah sanki bir askerî birlik gibiydi. O gün hiç kimse O'nu bir adım olsun geriletemedi.'*[22]

Kaçmayıp Resûlullah'ın yanında kalan çok az Müslümandan birisi de Mus'ab b. Umeyr idi. Resûlullah'ı öldürmek niyetiyle hücum eden Abdullah b. Kamia'nın karşısına dikildi. Onu durdurmaya çalıştı. Aynı sırada, mücahitlerin su ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla orduya sabah katılmış, fakat savaşın bu kızgın anında bir yiğit kadın olarak Resûlullah'ın yanına gelerek O'nu savunan Nuseybe Hatun da Abdullah b. Kamia'yı durdurmaya çalışıyordu. Abdullah b. Kamia bir kılıç darbesiyle Nuseybe'yi omzundan yaraladı. Nuseybe yere düştü. Nuseybe bir yandan yaralı omzunu tutarken bir yandan da Abdullah b. Kamia'yı durdurmaya çalışıyor, ancak gücü yetmiyordu. Musab b. Umeyr de aynı şekilde büyük bir çabayla Abdullah b. Kamia'yı durdurmaya, Resûlullah'ı muhtemel bir kötü sonuçtan korumaya çalışıyordu. Ancak Ibn Kamia'nın darbeleri ile önce sağ eli, sonra sol eli kesildi. Ibn Kamia mızrağını savurdu. Mızrak Mus'ab'ın vücuduna saplandı. Mus'ab yere düştü. Ibn Kamia, üzerindeki zırh nedeniyle tanımadan öldürdüğü Mus'ab'ı Resûlullah zannederek büyük bir sevinçle bağırmaya başladı: *'Muhammed'i öldürdüm! Muhammed'i öldürdüm!'* Bu bağırtıyı duyan Müslümanlar daha da panikledi-ler. Kaçmayanlar da kaçmaya başladılar. Aralarında Ömer'in de bulunduğu bir grup dağa yönelip, kayalığa sığınmaya çalıştı. Dağa vardıkları zaman yığılıp kaldılar. Ne yapacaklarını bilemez hâlde adeta donup kaldılar. Artık Resûlullah yoktu. Artık başsız, lidersiz kalmışlar, önderlerini, mürşitlerini kaybetmişlerdi. Kısacası her şey bitmişti.

Bazı Müslümanlar, biraz önce canlarını kurtarma telaşıyla kaçarlarken, Resûlullah'ın öldüğü haberi üzerine *'Resûlullah öldü ise yaşamanın ne anlamı var'* diyerek gerisin geri dönüp müşrik kılıçlarının, mızraklarının üzerine doğru hücuma geçtiler. Diğer bazı Müslümanlar ise *'Resûlullah öldü ise Allah ölmez: O bakidir'* diyerek aynı şekilde müşriklerle savaşmaya devam ediyorlardı. Enes b. Nadr bunlardan birisiydi. O, *'Ey Müslümanlar! Eğer Muhammed öldürülmüş ise, Muhammed'in Rabb'ı da öldürülmedi ya! Muhammed'in çarpıştığı dava üzerinde siz de çarpışın'* diyerek savaşa devam ediyordu. Bazı Müslümanların dağa kaçtıklarını görünce de yanlarına gidip *'Neden oturuyorsunuz? Resûlullah öldü ise siz sağ kalıp da ne yapacaksınız? Kalkın, Resûlullah'ın uğruna canını feda ettiği dava için sizde kendilerinizi feda edin'* dedi. Onların ağırdan davrandıklarını görünce *'Allahım! Şu Müslümanların yaptıkları şeylerden dolayı senden af ve özür diliyorum. Şu müşriklerin Resûlullah'a karşı yaptıkları zorbalıktan beni uzak tutman için de sana sığınıyorum'*[23] diyerek savaş meydanına döndü. Bu sırada Sa'd b. Muaz'la karşılaştı. Ona *'Ey Sa'd! Cennetin kokusu ne hoş! Ben bu kokuyu Uhud'da gerçekten hissediyorum'*[24] dedi ve düşman saflarına hücum ederek, çarpışa çarpışa şehit oldu. Savaş sonrasında vücudunda onlarca kılıç ve mızrak darbesi bulundu, kulak ve burnu işkence amacıyla kesilmiş, vücudu tanınmaz hale getirilmişti. Kız kardeşi onu ancak elinden ve dişlerinden tanıyabildi.

Savaş meydanının farklı bölgelerinde bunlar yaşanırken, Resûlullah'ın çevresinde savaş hâlâ en şiddetli biçimiyle devam ediyordu. Bazı müşrikler Resûlullah'ın hâlâ karşılarında olduğunu biliyorlardı. Resûlullah'ı öldürme konusunda arkadaşlarıyla sözleşip yardımlaşanlardan Utbe b. Ebî Vakkas hücuma geçti. Fakat canları pahasına çarpışan, vücutlarını Resûlullah'a siper yapan Müslümanları aşamadı. Eline bir taş aldı ve Resûlullah'a doğru fırlattı. Taş hedefini buldu. Resûlullah'ın yüzüne çarpıp dudağını patlattı, bir dişini kırdı. Resûlullah'ın yüzü kan içinde kaldı. Abdullah b. Şihab da bir başka taraftan saldırıya geçti. Resûlullah'ın yanına kadar ulaştı ve alnına vurup parçaladı. Darbenin etkisiyle Resûlullah dengesini kaybederek savaş öncesinde Müslümanlara tuzak için müşrikler tarafından kazılmış çukurlardan birisine yuvarlandı. Bu sırada yanına kadar sokulmuş İbn-i Kamia'nın kılıcı omzunu sıyırdı; düşüşü kendisini ölümcül kılıç darbesinden kurtardı, ama omuzu yaralandı. Kılıç darbesinden ve düşmesinden dolayı zırhı eğildi. Zırhın halkaları yüzüne battı. Oradaki müşrikler Resûlullah'ı bu sefer kesinlikle öldürdüklerini düşünerek çekildiler. Akan kanlarla yüzü kırmıza boyanan Resûlullah'ı Ali elinden tutarak, Talha ise vücudundan tutup kaldırarak çukurdan çıkardılar. Tüm bunlar olup biterken Resûlullah hiçbir şekilde bağırmadı, imdat çığlıkları atmadı. Sadece *'Allahım! Kendilerini Rabb'lerine davet eden peygamberlerinin yüzünü kana bulayan bir topluluk nasıl kurtuluşa erebilir?'*[25] diyordu. Yanındaki Müslümanlar müşrikler için beddua etmesini istediler. Kanla-

ra bulanmış, dişi kırılmış, yüzü parçalanmış, zırhının halkaları yanağına batmış Resûlullah'ın dudaklarından sadece *'Ben lanetleyici olarak gönderilmedim. Ben davet edici ve rahmet ediciyim. Allah'ım kavmime doğru yolu göster. Onlar bilmiyorlar'*[26] sözlerinin döküldüğünü duydular.

Başı ve yüzü kan içinde kalan, yorgunluk ve kan kaybetmekten dolayı bitkin bir hâlde bulunan Resûlullah, yanındakilerle birlikte Müslümanların bir kısmının çıktığını gördüğü Uhud'a yöneldi. Onlarla bir araya gelmeyi düşünüyordu. Ancak özellikle yüzüne batmış halkalar dayanılmaz acı veriyordu. Durdular. Said b. Mansur eliyle Resûlullah'ın yüzündeki kanları sildi. Ebû Ubeyde b. Cerrah ise halkaları çıkarmayı denedi. Ancak mümkün olmadı. Kalın halkalar kemiğe saplanmıştı. Ebû Ubeyde eğilip, halkaları dişleriyle tuttu ve çekti. Halkayı çıkarmak çok zordu. Halkalardan birisi çıktı, ama Ebû Ubeyde'nin de bir dişi kırıldı. Ebû Ubeyde ikinci halkayı da çıkarmaya çalıştı ve çıkardı. Fakat Ebû Ubeyde'nin ikinci dişi de kırıldı. Halkalar çıkınca kan daha çok akmaya başladı. Kanı durdurmaya çalıştılar; başaramadılar. Mâlik b. Sinan kan akan kesiğin üzerine dudaklarını koyup, kesiği birleştirmeye çalıştı. Bu arada ağzı kanla doldu. O sırada bu birkaç Müslümanın dışında zırh içinde olduğu için Resûlullah'ın ölmediğini bilen hiç kimse yoktu. Müşriklerin ve Müslümanların neredeyse tamamına yakını Resûlullah'ın öldüğünü zannediyorlardı. Bir su yatağına girip kendini korumaya çalışan Ka'b b. Mâlik, yanına gelen birkaç Müslümandan birisine dikkatle bakınca, zırhın göz aralığından içindeki gözleri tanıdı; bu Resûlullah'tı. Öldü zannettiği Resûlullah'ı bir anda yanında görmenin sevinciyle bağırmaya başladı; *'Ey Müslümanlar! Ey Ensar topluluğu! Müjde! Müjdeler olsun! Resûlullah yaşıyor. İşte burada'*. Resûlullah elini kaldırıp *'Sus!'* dedi; *'Sus! Yerimizi belli etme.'* Fakat duyan duymuştu. Duyanlardan birisi de Mekke'de iken Resûlullah'ı her gördüğünde *'Bir at aldım ve seninle savaşıp, seni öldüreceğim gün için besliyorum'* diyen Ubeyy b. Halef'ti. Hemen Resûlullah'ın bulunduğu tarafa doğru atını sürdü. Kılıç elinde fırtına gibi koşan atının üzerinde Resûlullah'a yaklaştı. Bazı Müslümanlar öne atılıp Ubeyy'e engel olmak istediler. Fakat Resûlullah onları durdurdu. Son bir gayretle gücünü toplayıp ayağa kalktı ve dimdik durarak, *'Bırakın'* dedi; *'Bırakın gelsin'*. Bazı Müslümanlar duramadılar, öne atılıp Ubeyy'in önüne geçmek, Resûlullah'ı korumak istediler. Resûlullah onları tuttu ve kararlı bir sesle *'Geri durun! Bırakın gelsin'* dedi. Sonra, yanındaki Müslümanlardan Hâris b. Sımme'nin mızrağını alıp Ubeyy'in önüne geçti. Ubeyy şaşırdı. Resûlullah'ı tehdit ettiği her seferinde karşılık olarak duyduğu sözü hatırlayıp, bir anda atını durdurdu. Hatırladı ki kendisinin her tehdidi karşısında Resûlullah da, *'Sen beni değil, İnşallah ben seni öldüreceğim'* demişti. Korktu, gerisin geri dönüp kaçmaya başladı. Resûlullah *'Dur yalancı! Nereye kaçıyorsun?'* deyip elindeki mızrağı savurdu. Mızrak çok övündüğü atının üzerinde yıldırım gibi kaçan Ubeyy'in omzuna çarpıp, yere düşürdü. Yerinden

kalkan Ubeyy kaçıp gözden kayboldu. Görünürde boynundaki küçük bir kesiğin dışında önemli bir yarası yoktu, ama acıdan kıvranıyordu. Arkadaşları, evhamlandığını, ciddiye almayı gerektirecek bir durumu olmadığını söylemelerine rağmen *'Ben öleceğim. Muhammed beni öldüreceğini söylerdi. O hiç yalan söylemedi. Beni bu görünmez yara öldürecek'* dedi ve öldü.[27]

Resûlullah çok kan kaybetmiş ve yorulmuştu. Ayakta zor duruyordu. Sa'd b. Ubâde ve Sa'd b. Muaz'a yaslandı. Onların yardımıyla Uhud dağına tırmanmaya çalıştı. Bir kayaya tırmanması gerektiği zaman bunu başaramadı. Vücudu kesikler içinde olan, bir eli parçalanmış bulunan Talha, kendi haline bakmadan yere eğilip Resûlullah'tan sırtına basmasını istedi. O ve diğer Müslümanlar için Resûlullah canları da dahil her şeylerinden kıymetliydi. O'nun kanayan yanağı, zor hareket ettirdiği bir ayağı, kıpırdatamadığı bir kolu kendi yaralarını, kesiklerini, kırıklarını unutturmuştu. Resûlullah, Talha'nın sırtına basarak kayaya tırmandı. Dağa çıkıp şaşkın şekilde oturan bir grup Müslüman kendilerine doğru gelenleri müşrikler zannedip, kılıçlarını sıyırarak saldırmaya hazırlandıkları sırada, Ebû Dücane başındaki zırhı çıkarıp kendisini tanımalarını sağladı. Dağda bekleşen bu Müslümanlar da Resûlullah'ın ölmediğini anlayınca hemen çevresini sarıp, yanında yer aldılar. Onlardan birisi olan Hatıb b. Ebî Beltea, kanlar içindeki Resûlullah'ı görünce yerinde duramadı; *'Ey Allah'ın Resûlü! Bunu sana kim yaptı'* dedi. Resûlullah *'Utbe b. Ebî Vakkas'* deyince Hatıb yerinde fırladı, savaş alanına döndü, Utbe'yi buldu ve bir vuruşta başını vücudundan ayırdı. Biraz sonra da Utbe'nin atı ve elbisesiyle Resûlullah'ın yanına geldi.

Artık ortalık sakinleşmiş, müşrikler savaş alanından çekilmeye başlamışlardı. Resûlullah kayanın üzerinde oturarak, imam olup yanındaki Müslümanlarla birlikte namaz kıldı, Rabb'ine sığındı, dua etti.

Müslümanların dağıldığı ve Resûlullah'ın öldürüldüğü haberi Medine'ye ulaşınca aralarında Fâtıma'nın da olduğu bazı kadınlar hem durumu yerinde görmek ve hem de yaralılara yardım etmek için Uhud'a koşmuşlardı. Fâtıma babası ile dağa tırmanırken karşılaştı. Kanlar içerisindeki babasına sarılıp ağladı. Babasının yüzünü yanında getirdiği suyla yıkadı. Fakat kan hâlâ akıyordu. Bulduğu bir hasır parçasını yakıp, külünü yaranın üzerine basarak kanı durdurdu. Aişe, Ümmü Süleym, Hamne binti Cahş ve Resûlullah'ın halası Safiyye de savaş alanına koşup gelen diğer kadınlardı. Onlar da ellerindeki tulumlarda bulunan suları yaralılara içirdiler, yaralarını tedavi etmeye çalıştılar.

Müslümanların hemen hepsi artık dağdaydı. Fakat müşrikler hâlâ gitmemiş, her an saldırıya geçebilir bir halde savaş alanında geziniyorlardı. İşte o anda, hiç beklenmeyen bir şey oldu. Dağdaki Müslümanları derin bir uyku sardı. Uyumamak için direndiler, ancak kılıç veya mızraklara sahip olamayıp, ellerinden düşürdüler. Yorgunluktan gibi görünen bu uykunun nedeninin ilâhî bir yardım olduğu

vahyolunan bir ayetle anlaşıldı: '*... (Allah), o üzüntünün ardından size bir güven ve uyku indirdi' (Al-i İmran, 3:154)*. Ayette belirtildiği üzere, bu güven duygusunu oluşturup pekiştirecek, korkuları yok edecek bir uykuydu. Kalpler onunla yatıştırılıp, güç ve irade yeniden inşa olundu.

Resûlullah'ın öldürüldüğünü zanneden Ebû Süfyan, Müslümanları ele geçirmek arzusuyla dağa çıkmak istedi. Ancak aralarında Ömer'in de bulunduğu Müslümanların attıkları taşlar nedeniyle çıkamadı. Başta Ebû Süfyan olmak üzere müşriklerin büyük bir merak içerisinde bilmek istedikleri şey, Resûlullah'ın gerçekten öldürülüp öldürülmediğiydi. Ebû Süfyan, Resûlullah'ı kimin nasıl öldürdüğünü sordu. İbn-i Kamia ileri çıkarak Resûlullah'ı öldürenin kendisi olduğunu söyledi ve nerede öldürdüğünü gösterdi. Araştırdılar fakat Resûlullah'ın cesedini bulamadılar. Ebû Süfyan'ın şüphesi arttı. Birilerinin Ubeyy b. Halef'in Resûlullah tarafından yaralandığını söylemesiyle, Resûlullah'ın ölümüyle ilgili şüpheleri hepten arttı. Tepenin eteğine gelerek Müslümanlara seslendi; '*Muhammed aranızda mı?*' Resûlullah cevap verilmemesini istedi. Müslümanlardan hiç ses çıkmadı. Sorusuna cevap alamayınca Ebû Süfyan sorusunu üç kez tekrarladı. Yine cevap alamadı. Bu sefer '*Ebû Bekir aranızda mı?*' diye sordu. Bu sorusuna da cevap alamayınca '*Ömer aranızda mı?*' diye sordu. Bu sorusuna da cevap alamayan Ebû Süfyan kuşku ile sevinç arası bir duyguyla '*Hepsi ölmüş galiba*' dedi ve '*Bu onlara yeter*' diyerek dönüp gideceği sırada Ömer'in sesini duydu. Ebû Süfyan'ın sevinci karşısından Ömer dayanamamıştı. Müşrik liderinin keyfini bozmak arzusuyla, '*Ey Allah'ın düşmanı! Vallahi sen yalan söylüyorsun! Hepimiz buradayız. Allah seni rezil ve zelil etmek için hepimizi sağ bıraktı. İşte Resûlullah, işte Ebû Bekir, işte ben*' diye bağırdı. Ebû Süfyan şaşırdı; korktuğu gerçekleşmiş, Resûlullah'ın ölmediğini öğrenmişti. Altta kalmak istemedi. Gurur içerisinde '*Hübel, fal okumuzu 'evet' çıkarıp bizi zafere ulaştırdı. Bugün Bedir'in karşılığı olan gündür. Ey Hübel! Dinini yücelttin. Ey Hübel! Dinini yücelttin*' diye bütün gücüyle bağırdı. Ömer duyduğu bu sözler karşısında Resûlullah'a dönerek cevap için izin istedi. Resûlullah'ın izin vermesiyle de '*En yüksek ve en yüce olan Allah'tır*' diye bağırdı. Ebû Süfyan '*Bizim Uzza'mız var ama sizin yok*' dedi. Ömer, '*Allah bizim dostumuz ve sığınağımız, sizin dostunuz ve sığınağınız yok*' dedi. Ebû Süfyan, '*Birgün yenildik, birgün yendik. Birgün üzüldük, birgün güldük*' dedi ve sözlerini Bedir'de ölen taraftarlarına karşılık Uhud'da şehit ettikleri Müslümanların isimlerini sayarak devam ettirdi. Ömer, '*Bizim ölülerimiz cennette, sizin ölüleriniz ise cehennemde*' cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Süfyan merak dolu bir sesle tekrar sordu '*Ey Ömer! Allah aşkına doğru söyle! Muhammed'i öldürdük mü?*' Ömer, '*Hayır! Vallahi öldüremediniz. Şimdi O seni dinliyor.*' Ebû Süfyan bunun üzerine '*Sen benim yanımda İbn-i Kamia'dan daha doğrusun. Ölülerinize işkence yapıldığını, kulak ve burunlarının kesildiğini göreceksiniz. Vallahi ben buna ne memnun oldum, ne de engel oldum*' dedi. Ayrılırken tehdit et-

mekten de geri kalmadı; *'Gelecek yıl Bedir'de sizinle buluşup, çarpışmaya söz veriyorum, var mısınız?'* Resûlullah'ın izniyle Müslümanlar bu tehdit ve davetin cevabını verdiler: *'Varız! Bedir, inşallah sizinle bizim tekrar buluşma yerimiz olacak'.*

Şirkin ordusu savaş alanından çekilmeye başlayınca, Resûlullah onların nereye gideceğinden emin olmak istedi. Medine'yi basıp kadın ve çocuklara zarar vermelerinden çekiniyordu. Ali'ye *'Git müşrikleri izle. Ne yaptıklarına bak. Eğer develerine biniyor atlarını yedeklerine alıyorlarsa Mekke'ye gidiyorlardır. Yok eğer atlarına biniyor develerini yedeklerine alıyorlarsa Medine'ye saldıracaklardır. Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer Medine'ye yürüyecek olurlarsa, ben de onların arkasından varır, cezalarını veririm'*[28] dedi. Bir süre sonra Ali'nin *'Develerine bindiler, atlarını yedeklerine aldılar'* haberiyle geri dönmesiyle rahatladı. Anlaşılmıştı, Şirkin ordusu Mekke'ye dönüyordu.

Savaş Sonrası

Müşrikler savaş alanını terk edince Müslümanlar dağdan inerek şehitlerinin yanlarına gittiler. 70 kişi şehit olmuştu. Bunların 64'ü Ensardan, 6'sı ise Muhacirdendi.* Müşriklerden ise 22 kişi öldürülmüştü.** Müslümanlar, şehitlere yapılan işkenceleri gördüklerinde şaşkına döndüler. Cesetlerin çoğu tanınmaz haldeydi. Hemen hepsinin kulak ve burunları kesilmiş, vücutları parçalanmıştı. Resûlullah *'Ben, Bu şehitlerin Allah yolunda canlarını verdiklerine şahitlik ederim. Bunları kanlı elbiseleriyle gömün'* dedi. Bu arada dudaklarından *'Vallahi, ben de onlarla birlikte şehit olmayı ne kadar çok isterdim'* sözlerinin döküldüğü duyuldu. Resûlullah, amcası Hamza'nın nerede olduğunu sordu. Gösterdiler. Amcasının cesedinin yanına gidince gördüğü karşısında dayanamayıp ağlamaya başladı. Amcasının cesedi tanınmaz haldeydi. Birçok organı kesilmiş, göğsü yarılmış, ciğeri parçalanmıştı. Yaralı yüreği kabardı: *'Vallahi bunun intikamını alacağım. Ben de müşriklere aynısını yapacağım'* demekten kendisini alamadı. Sonra amcasının cesedine yönelerek *'Ey Resûlullah'ın amcası!'* diye seslendi; *'Ey Allah'ın ve Resûlü'nün arslanı! Ey hayırlar işleyen Hamza! Ey üzüntüleri gideren Hamza! Ey Resûlullah'a koruyucu olan Hamza! Allah sana rahmet etsin. Biliyorum ki sen hısım ve akrabalık haklarını gözetirdin. Daima hayırlı işler yapardın. Vallahi senin intikamına alacak, sana yapılanı yetmiş müşriğe yapacağım.'*[29] Bir süre sonra Hamza'nın cesedinin yanına kız kardeşi Safiyye geldi. Oturup ağladı. Ağzından *'Bizler Allah'ın kullarıyız ve O'na döneceğiz'* sözleri çıkmakta, gözleri yaş dökmekteydi. Resûlullah'da amcasının ce-

* Vakıdi'ye göre şehitlerin sayısı 74'tür. Onun listesine göre şehitlerin 67'si ensardan, 7'si muhacirdendir.

** Siyer ve Tarihler bu sayıyı 37'e kadar yükseltmektedir. 22 sayısını Ibn Ishak zikreder.

sedinin başına, halasının yanına çöktü. Fâtıma da geldi ve o da yanlarına çöktü. Yanan gönüllerinin ateşini gözyaşlarıyla dindirmeye, acılarını gözyaşlarıyla azaltmaya çalıştılar.

Resûlullah, amcası Hamza'ya yapılanların intikamını alacağına yemin etmişti. Başka Müslümanlar da benzer yeminler yaptılar. Fakat vahyolunan bir ayet bunu yasakladı. Ayet şöyleydi: *'Eğer (bir topluluğa) azap edecekseniz, size yapılan azabın aynıyla azap edin. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir' (Nahl, 16:126).* Bu ayet üzerine Resûlullah bir insan, bir yeğen olarak verdiği kararın yanlışlığını fark edip hatasından döndü. Allah'tan affını istedi. Bazı Müslümanlar müşriklerin cesetlerine işkence yapmaya niyetlenince de onları engelledi ve *'Onlar bizim emanetlerimizdir'*[30] dedi.

Savaş alanında sadece ölüler değil, yaralılar da vardı. Bazı Müslümanlar ölü zannedilerek bırakılmış, kendilerine dokunulmamıştı. Bunlardan birisi Sa'd b. Rabi idi. Zeyd b. Sâbit anlatıyor: *'Allah'ın Resûlü, Uhud günü beni Sa'd b. Rabi'yi aramaya gönderdi. Ölüler arasında dolaşmaya başladım. Sa'd'ı bulduğumda son nefesini vermek üzereydi. Vücudunda yetmiş kadar darbe izi vardı. Vücudunun her yanı mızrak, kılıç ve okların açtığı yaralarla doluydu. Kendisine 'Ey Sa'd! Allah'ın Resûlü sana selâm söyledi. Kendini nasıl bulduğunu öğrenmek istiyor' dedim. Şöyle dedi: 'Allah'ın Resûlü'ne selâmımı ilet. Ona cennetin kokusunu aldığımı söyle. Kavmim Ensar'a da müşriklerin Allah'ın Resûlü'ne yaklaşmalarına ve zarar vermelerine izin verirseniz Allah'ın huzurunda mazeretiniz olmaz dediğimi söyle' dedi ve ruhunu teslim etti.'*[31]

Resûlullah şehitlerin öldükleri yerde gömülmelerini istedi. Bu arada bazı şehitler yakınları tarafından Medine'ye götürülüyorlardı. Resûlullah'ın isteği üzerine onlar da Uhud'a getirildiler. Şehitler ikişerli, üçerli aynı mezara konuldular. Şehitler bu şekilde aynı mezarlara konurken, birbirlerine yakınlık dereceleri dikkate alındı. Aynı mezara konanlardan ikisi Abdullah b. Amr ile Amr b. Cemûh idi. Resûlullah onlar için *'Dünyada iken birbirlerini seven bu ikisini aynı mezara koyun'*[32] dedi. Hamza'ya kefen olması için kardeşi Safiyye iki elbise getirdi. Elbisenin birisi bir başka şehit için kullanıldı. Kalan elbise ise Hamza'ya kefen yapıldı. Ancak elbise küçük olduğu için Hamza'nın vücudunu tamamen örtmedi. Elbise baş tarafı kapatacak şekilde örtüldü, açıkta kalan ayaklar ise otla kapatıldı. Hamza, Abdullah b. Cahş ile birlikte aynı mezara kondu.

Şehitlerin defnedilmesi sırasında yaşanan duygusal anlardan birisi de Mus'ab b. Umeyr'in cesedinin yanında yaşandı. Resûlullah, Mus'ab'ın cesediyle karşılaşınca duygulandı. Mus'ab'ın üzerinde kısa ve eski bir elbise vardı. Resûlullah onun bu halini Müslümanlara göstererek, *'Bakın şu yiğide!'* dedi; *' O annesinin ve babasının yanında, sizin görmediğiniz ve tatmadığınız yiyecekleri yerken ve içecekleri içerken, Allah onun kalbini nurlandırdı da o bütün bunları Allah için terk etmekte te-*

reddüt etmedi. Allah ve Resûlü'nün sevgisi onu yoksulluğa razı etti'. Sonra Mus'ab'a dönerek *'Ey Mus'ab! Ben seni, Mekke'de gördüğüm zaman, senden daha ince ipek elbise giyen, senden daha güzel bakımlı saçlara sahip bir yiğit yoktu. Şimdi sen bir hırka içinde, saçı başı karışmış bir haldesin'*[33] dedi ve ağladı. Müslümanlardan birçok kimse de O'nunla birlikte ağladı. Defnedilme sırasında üzüntü hepten arttı. Çünkü kefen olarak kullanılacak kumaş Mus'ab'ı tamamen örtmedi. Örtü ayaklarına doğru çekilince başı, başına doğru çekilince ayakları açıkta kalıyordu. Bunun üzerine, Mus'ab'ın da ayakları otla örtüldü.

Medine'ye Dönüş

Şehitlerin defnedilme işi bittikten sonra Resûlullah atının getirilmesini istedi. Yorgun ve yaralı hâlde atına bindi ve Müslümanlarla birlikte Medine'ye doğru hareket etti. Medine'ye yaklaştıklarında atını durdurdu ve Müslümanları duasına katılmaya davet etti. Duası şöyleydi:

> Allahım! Hamd ve övgü ancak sanadır.
> Allahım! Senin açıp yaydığını toplayacak, senin topladığını açıp yayacak kimse yoktur. Senin saptırdığını doğru yola iletecek, senin doğru yola ilettiğini saptıracak yoktur. Senin vermediğini verebilecek, senin verdiğini de engelleyebilecek yoktur. Senin uzaklaştırdığını yaklaştıracak, senin yaklaştırdığını uzaklaştıracak yoktur.
> Allahım! Rahmet ve bereketini, fazl-ı keremini aç, üzerimize yay.
> Allahım! Senden, yoksulluk gününde nimet, korkulu günde emniyet diliyorum.
> Allahım! Senden hiç değişmeyen ebedî nimet istiyorum.
> Allahım! Bize verdiğin veya vermediğin şeylerin zararlarından sana sığınıyorum.
> Allahım! Bize imanı sevdir. Gönüllerimizi onunla beze. Küfürden, azgınlıktan, taşkınlıktan iğrendir bizi. Din ve dünyamıza zararlı şeyleri bilenlerden, doğru yola erenlerden eyle bizi.
> Allahım! Bizi Müslüman olarak yaşat, Müslüman olarak öldür. Bizi salihler, iyiler zümresine kat. Onlar ki, ne şeref ve haysiyetini yitiren, ne de dinlerinden dönenlerdir.
> Allahım! Senin peygamberini yalanlayan, senin yolundan yüz çeviren, peygamberinle çarpışan kâfirlerin de, ehl-i kitap kâfirlerinin de cezalarını ver. Ey hak ve gerçek ilâh! Onlara azabını indir!'[34]

Dua bittikten sonra hareket edildi. Medine'ye gelindi. Kadınlar ve çocuklar sokaklara, evlerin damlarına doluşmuş bir hâlde mücahitleri bekliyorlardı. Savaşa katılamamış erkekler, kadınlar ve çocuklar Resûlullah'ın yanına gelip geçmiş olsun dileklerini dile getirmeye başladılar. Resûlullah'ın önüne çıkanlardan birisi

Sa'd b. Muaz'ın annesiydi. Sa'd, annesi Kebşe hatunu Resûlullah'a tanıttı. Resûlullah'ı sağ olarak karşısında gören Kebşe sevindi ve *'Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun. Seni sağ ve salim olarak gördüm. Sen selâmette olunca, hiçbir felaketin önemi yok; hepsi hiç gelir bana'*[35] dedi.

Resûlullah önde, hemen hepsi yaralı bütün mücahitler de O'nu takip ederek Medine'ye girdiler. Hiç kimseden ne bir yakınma sesi, ne de bir an önce evine gitme isteği duyuluyor veya görülüyordu. Hepsi de seslerini çıkarmadan, durumlarından şikayetçi olmadan Resûlullah'ı takip ediyordu. Resûlullah, Sa'd b. Muaz'a *'Yaralılar evlerine gitsinler. Yaralarını tedavi etsinler'* dedi. Sa'd'ın ilanı üzerine yaralılar sessizce ayrılıp evlerine döndüler ve o gün sabaha kadar yaralarını temizleyip, kesikleri dağlayarak tedavilerini yaptılar. Yaralılardan birisi de münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy'in oğlu Abdullah'tı. Abdullah yarasını dağlayarak tedavi etmeye çalışırken, münafık babası onu eleştirmekten ve münafıklığının gereği olan şeyleri söylemekten geri durmuyor; *'Eğer, sen, gençlerin sözlerini dinleyen Muhammed'e değil de bana uysaydın bunlar başına gelmezdi. Ben bunun böyle olacağını biliyorum'* diyordu. Fakat bu münafıkça sözleriyle oğlunu etkileyemedi. Onun iman dolu kalbi, şu sözleri inanarak söylemesine vesile oldu: *'Allah'ın Resûlü'nün işi yanlış olmaz. O, hayır ve hikmete sahiptir.'*[36]

Medine'ye girdiği zaman Resûlullah son derece yorgun, yaralarından ve kaybettiği kandan dolayı bitkindi. Mescidin önüne geldi. Ancak attan inecek gücü yoktu. Aldığı kılıç darbesi nedeniyle sağ omzunu, çukura düşerken zedelendiği için de bir bacağını hareket ettiremiyordu. Çok kan kaybetmişti. Yanağı yaralanmıştı. Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubâde'nin yardımıyla atından inip odasına girdi. Bilâl, akşam namazı için ezan okuyunca yine iki Sa'd'a yaslanarak odasından çıkıp mescide geldi. Namazdan sonra tekrar odasına döndü. Bilâl yatsı için ezan okudu, fakat Resûlullah bir süre görünmedi. Mescide bitişik olan odasından çıkmadı. Cemaat bekledi, fakat gelmedi. Bilâl kapıya giderek *'Ey Allah'ın Resûlü! Haydi namaza!'* diye seslendiği zaman odasından çıkıp mescide geldi. Bir görgü şahidinin anlattığına göre, o sırada zorlukla hareket ediyor, herkesten daha yavaş adım atıyordu. Acı çektiği yüzünden belliydi. Sendeleyerek ve zorlukla yürüyordu. O hâlde imam olup namazı kıldırdı. Sonra tekrar odasına döndü.

Takip

Mekke müşrikleri, Mekke'ye dönmek için savaş alanını terk edip bir müddet gittikten sonra durdular. Birçok kişi, savaş alanını terk etmekle, Müslümanların tamamını imha etmemekle hata ettiklerini söylüyor, bu yanlışlıkları nedeniyle birbirlerini kınıyorlardı. Müslümanların sadece güçlerini kırdıklarını, halbuki amaçlarının Müslümanları yok etmek olduğunu söylüyorlardı. Konuşmalar ve kınama-

lar karar değişikliğine neden oldu. Uhud için yapılan harcamaların ve emeklerin boşa gittiğini, yapılması gerekenin, dönüp Müslümanları yok etmek olduğunu ifade etmeye başladılar. *'Medine'yi basalım tüm erkekleri kılıçtan geçirelim, kadınları ve kızları esir alalım'* görüşleri dile getirilmeye başlandı.

Müslümanlar savaş akşamı Medine'ye dönmüşlerdi. Müşrik liderler Mekke'ye gitmekle Medine'ye dönmek konusunda birbiriyle tartışırlarken, durumdan haberdar olan Resûlullah, ertesi gün sabahın erken bir saatinde *'Dün bizimle birlikte savaşa katılmış olanlar dışında kimse bize katılmasın'* diyerek mücahitlerin harekete hazır olmalarını istedi. Şirk ordusu takip edilecekti. Müslümanlar bu haberi duyunca hiç tereddüt etmeden, yaralarına, savaşın yorgunluklarına ve korkularına aldırmadan mescidin önünde toplandılar. Çoğunun yarasından hâlâ kan akıyor, çoğu hâlâ yürümekte veya ayakta durmakta zorlanıyordu. Çoğu acılarından ve üzüntülerinden sabaha kadar uyuyamamış, yaralarını dağlamakla uğraşmıştı. Buna rağmen hiç tereddüt etmeden, en ufak itirazda bulunmadan, herhangi bir gerekçe ileri sürmeden o hallerine rağmen Resûlullah'ın isteğine uydular.

Akşam ayakta duramayan, atından inemeyen, mescide gelmekte zorlanan Resûlullah zırhını giyinmiş hâlde odasından çıktı. Atı getirildi. Atına bindi ve ordu hareket etti. Amaç Mekke ordusunu takip etmek, gerekirse savaşmaktı. Bu arada Abdullah b. Ubeyy Mekke ordusunu takip amaçlı harekâta kendilerinin de katılmak istediklerini bildirdiyse de Resûlullah bunu kesin bir dille reddetti. Uhud'da savaşa katılmış olanlar dışında hiç kimsenin bu harekâta katılmayacağını bildirdi. Bu durumun tek istisnası Cabir b. Abdullah'dı. O, savaşa katılmayı çok istemesine rağmen, savaşa katılamamıştı. Çünkü, babası savaşa katılmış ve evde kendileriyle ilgilenecek birisine muhtaç yedi küçük kız kardeşi vardı. Resûlullah onun Mekke ordusunu takibe katılmasına izin verdi.

Resûlullah'ın komutasındaki İslâm ordusu Medine'nin sekiz kilometre uzağındaki Hamrâü'l-Esed denen yere kadar gitti. Resûlullah mücahitlerden odun toplamalarını ve gece olunca herkesin topladığı odunu birbirinden ayrı yerlerde yakmasını emretti. O gece beş yüz ayrı noktada ateş yakıldı. Görüntü, çok büyük bir ordunun konaklamakta olduğunu düşündürecek bir görüntüydü.

Resûlullah, yeni Müslüman olmuş ve durumundan Mekkelilerin haberdar olmadığı Ma'bed b. Ebû Ma'bed'i Mekke ordusuna gönderdi. Resûlullah'ın amacı, eğer Medine'yi istilâ etmek gibi bir niyetleri varsa, Mekke ordusunu bundan vazgeçirmekti. Ma'bed görevini başarıyla yerine getirdi. Ebû Süfyan'ın yanına giderek *'Muhammed ve adamları size çok kızmışlar. Şimdiye kadar görülmedik bir kalabalıkla peşinize düştüler. Arkadaşlarından savaşa katılmayanlar pişman olmuş, onlar da Muhammed'e uymuşlar. Peşinizde sizi hezimete uğratmak için gelen güçlü bir ordu var'* dedi. Ebû Süfyan kendi kararlarının da geri dönüp savaşmak olduğunu söyleyince, Ma'bed bunun tamamıyla yanlış bir karar olduğunu, eğer biraz daha ağır

davranırlarsa birazdan Müslümanları arkalarındaki tepelerin üzerinde göreceklerini, yapılması gerekenin bir an önce Mekke'ye dönmek olduğunu söyledi. Ma'bed'in ikna edici sözleri Ebû Süfyan'ın Medine'yi basma kararından vazgeçirdi ve ordusunu aceleyle toplayıp Mekke'ye doğru hareket etti.

Mekke'nin şirk ordusu Medine'ye gitmekte olan bir ticaret kervanıyla karşılaştı. Ebû Süfyan kervan sorumlusuna Resûlullah'a bir mesaj götürüp-götüremeyeceğini sordu. Olumlu cevap alınca da *'Muhammed ve adamlarının kökünü kazımak için yeniden toplandığımızı bildir'* dedi. O şahıs bu haberi Resûlullah'a ulaştırdığı zaman Resûlullah *'Allah bize yeter, O ne güzel dosttur! Onların buna güçleri yetmez'* dedi. İslâm ordusu üç gün Hamrâü'l-Esed'de kaldı. Şirk ordusunu bekledi. Şirk ordusunun Medine'ye saldırmayacağı kesinleşince Medine'ye dönüldü.

Şirk ordusunun takip edildiği ve gerekirse savaşmanın göze alındığı bu olay nedeniyle vahyolunan ayetlerde, Resûlullah'ın emrine herhangi bir itirazda bulunmadan ve hiçbir mazeret ileri sürmeden itaat eden Müslümanlar övüldüler. Allah onların imanlarına şahitlik yaptı. Onların Resûlullah'a itaatleri nedeniyle ödüllendirileceğini bildirdi: *'O (mü'min)ler ki, yaralı oldukları hâlde Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uydular; onlardan iyilik edenler ve (şirkten/günahtan) korunanlar için pek büyük mükafat vardır. Onlar ki, halk kendilerine: '(Düşmanınız olan) insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!' dediklerinde, (bu söz) onların imanını artırdı ve 'Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir' dediler. Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadı. Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük kerem sahibidir' (Al-i İmran, 3:172-174).*

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/45; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/315; Vakıdî, *Meğazi*, I/165, 166.
2- Vakıdî, *Meğazi*, I/167, 168; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/38; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, IV/13.
3- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/90
4- Vakıdî, *Meğazi*, I/206, 207
5- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/12, 13; Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, III/63.
6- Ahmed, *Müsned*, IV/293. Vakıdî, *Meğazi*, I/175-178; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/14; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, IV/17; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/40.
7- Taberî, Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, III/16; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, II/72.
8- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/40; Vakıdî, *Meğazi*, I/174.
9- Hakim, *Müstedrek*, III/475
10- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/15; Hakim, *Müstedrek*, III/230; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, IV/17.
11- Vakıdî, *Meğazi*, I/213; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/230.

12- Vakıdî, *Meğazi*, I/179; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/47.
13- Vakıdî, *Meğazi*, I/185.
14- Vakıdî, *Meğazi*, I/215, 216.
15- Vakıdî, *Meğazi*, I/204.
16- Vakıdî, *Meğazi*, I/189; Hakim, *Müstedrek*, III/26; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/77.
17- Müslim, *Cihad ve Siyer* 47.
18- Vakıdî, *Meğazi*, I/198.
19- Vakıdî, *Meğazi*, I/199.
20- İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gâbe*, IV/20, 21.
21- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/74; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/17.
22- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, III/ 118.
23- Ahmed, *Müsned*, IV/201; Vakıdî, *Meğazi*, I/217; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/20.
24- Ahmed, *Müsned*, IV/253.
25- Ahmed, *Müsned*, IV/201; Buharî, *Meğazi* 18;
26- Müslim, *Birr* 87.
27- Vakıdî, *Meğazi*, I/250-252
28- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, III/160
29- Hakim, *Müstedrek*, III/197.
30- Vakıdî, *Meğazi*, I/225.
31- Hakim, *Müstedrek*, III/201; Vakıdî, *Meğazi*, I/227; Ibn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, II/590; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/504.
32- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/562.
33- Vakıdî, *Meğazi*, I/240; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/122.
34- Ahmed, *Müsned*, III/424; Vakıdî, *Meğazi*, I/242, 243; Hakim, *Müstedrek*, I/506, 507; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid* VI/121.
35- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, III/195;
36- Vakıdî, *Meğazi*, I/245.

Uhud'un Kazandırdıkları

> De ki: *'Ben de sizin gibi bir insanım; bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Kim Rabb'ine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabb'ine (yaptığı) ibadete hiçbir şeyi ortak kılmasın.'* (Kehf sûresi, 18:110)
> Allah'a ve peygambere itaat edin ki, size merhamet edilsin... Bu (Kur'an) insanlara bir açıklama, (Allah'tan) korkanlara yol gösterme ve öğüttür. Gevşemeyin, üzülmeyin, eğer (gerçekten) inanıyorsanız, mutlaka siz üstün geleceksiniz. (Al-i İmran sûresi, 3:132,138,139)

Uhud, Müslümanlar için zorluklarla, acılarla dolu bir savaştı. O gün orada yetmiş şehit verdiler. Üstelik savaşa katılanların tamamına yakını yaralandı. En şiddetli biçimiyle ölüm korkusuna ve Resûlullah'ı kaybetme acısına sahip oldular. Savaşın ilk aşamasında elde ettikleri galibiyetin hemen arkasından yaşadıkları mağlubiyet ve hepsi yaralı olmasına rağmen mağlubiyetin arkasından tekrar toplanıp düşmanı takip etmeleri ile iki günde çok farklı tecrübeleri bir arada yaşadılar. Hatalarını fark edip, doğruların neler olduğunu yaşayarak öğrendiler. Tüm bu nedenlerle Uhud Müslümanlar için zor, ama başardıkları bir imtihan oldu. Yaşananların her biri başlı başına bir dersti. Ve bu anlamlı, bu değerli ders için yüksek bir bedel ödediler.

Müslümanların Uhud'da ödedikleri yüksek bedel karşılığı kazandıkları şeylerin en önemlileri şunlardı:

Allah, insanları esenliğe, esenliği inşa eden adalete, doğruluğa, güzelliğe, iyiliğe... çağırmış ve bu çağrıyı elçisi ile, elçisine verdiği kitap ile yapmıştır. Elçisiyle ve elçisine verdiği kitabıyla, ilâhî çağrıya uyanların esenlik yolunun yolcuları olacaklarını, gerçek anlamıyla kurtuluşa ereceklerini bildirmiştir. Bu kimselerin dünyanın ve ahiretin esenliğine kavuşacaklarını müjdelemiştir. Allah'ın insanlığa sunduğu bir lütuf ve davetiye olan Kur'an açıklamıştır ki, yaşamak; gerçekten yaşamak, yaşamaya değer bir hayata sahip olmak İslâm ile mümkündür. Bu nedenle ilâhî çağrıya uyan ve daveti kabul edenler gerçek hayatın mensubu olacaklardır.

Onlar, İslâm'la, sadece bedenen yaşamanın değil, insanca yaşamanın, dosdoğru, en güzel, en iyi yaşamanın teminatını elde edeceklerdir. Bu durumu açıklayan ayetlerden bazıları şöyledir: *'Ey iman edenler! Sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah ve Resûlü'nün çağrısına koşun' (Enfal, 8:24). 'Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor' (Yunus, 10:25).* Ve elbette ki bütün bunların gerçekleşmesi için ilâhî çağrıya uymak, çağrının sahibine ve elçisine itaat etmek gerekmektedir. *'Allah ve Resûlü'ne itaat ediyorum'* deyip de, keyfince davrananlar ancak kendilerini aldatırlar. Böyleleri esenliğe kavuştuğunu zannedip hezimete, karanlığa, acılara, kötülüklere mahkum olmaktan başka bir şey elde edemezler. Şu ayet bunu açıklamıştır: *'İşte onlar o kimselerdir ki, hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar ve ticaretleri kâr etmedi; doğru yolu da bulamadılar' (Bakara, 2:16).* Tüm bunları, bu gerçekleri, risâlet çağının Müslümanları, imanî düzeyde değilse bile fizikî boyutta, zafer ve hezimet boyutunda Uhud'da birgün içinde en açık biçimiyle yaşadılar ve öğrendiler. Şu ayetlerin bildirdikleri hakikatleri yaşayarak öğrendiler: *'Ey iman edenler Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin, işlerinizi boşa çıkarmayın' (Muhammed, 47:33). 'Bilin ki, Allah'ın elçisi içinizdedir. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz...' (Hucurat, 49:7).*

Müslümanlar, Allah ve Resûlü'ne itaat ettikleri zaman zafere ulaşmakta zorlanmadıklarını Bedir'de yaşayarak öğrenmişlerdi. Bedir'de sayıları az, teçhizatları son derece yetersiz ve hazırlıkları yok denecek kadar az olmasına rağmen savaşı kazanmışlardı. Çünkü Allah nasıl emrettiyse, Resûlullah ne istediyse yapmışlar ve istedikleri sonuca ulaşmışlardı. Zaferle taçlanmışlardı. Ancak, Bedir'dekine göre daha iyi şartlara sahip olmalarına rağmen, Resûl'e itaat etmedikleri için, Resûl'ün isteklerine uyma konusunda gerekli titizliği göstermedikleri için Uhud'da ağır bir yenilgiye uğradılar. Hem de galip iken, düşmanı önlerine katıp kovalarken yenilen taraf oldular. Böylelikle başarının sırrının kendileri, kendi güç ve kuvvetleri olmadığını, galibiyetin, başarının, güzelliğin, iyiliğin, esenliğin elde edilmesindeki sırrın Allah ve Resûlü'ne itaat olduğunu yaşayarak öğrendiler. Allah ve Resûlü'ne itaatin sadece sözde bir çağrı, teorik bir ilke değil; bizzat hayatın ilkesi olduğunu yaşayarak gördüler. Böyle olunca şu ayetlerin mesajını çok daha iyi anladılar: *'Allah'a ve peygambere itaat edin ki, size de merhamet edilsin... Bu (Kur'an) insanlara bir açıklama, (Allah'tan) korkanlara yol gösterme ve öğüttür. Gevşemeyin, üzülmeyin, eğer (gerçekten) inanıyorsanız, mutlaka siz üstün geleceksiniz' (Al-i İmran, 3:132,138,139).*

Peygamber elbette ki bir insandır; ama herhangi bir insan değil, seçilmiş bir insandır. İnsanların arasından Allah tarafından seçilip, insanların ebedî modeli kılınmıştır. Ancak O'nun seçilmişliği ve seçkinliği, O'nun ilâhî irade ile özel bir irtibatının bulunması, O'nun hiçbir zaman sıkıntıya, zorluğa, acıya, üzüntüye uğramayacağı anlamına gelmez. O, istemediği, hoşlanmadığı, beğenmediği şeyleri yok

edecek ve bunların yerine istediği güzel, iyi, kolay, şeyleri koyacak iradeye sahip değildir. Çünkü o bir kuldur. Elçi olmasının, Allah tarafından beğenilip seçilmesinin getirdiği farklılıklar olabilir ve olması da beklenir; ancak onlar O istediği için değil, Allah istediği için gerçekleşir. O zor durumda kalınca durumunu kolaylığa dönüştüremez; O çaresiz kalınca durumunu esenliğe ulaştıramaz; O bir el hareketiyle, bir sözle kendisine yönelenleri defedemez, düşmanları yok edemez, uçamaz, suda veya ateşte yürüyemez, gayb alemine hükmedemez. Bu nedenle bir şey yemezse acıkır ve açlıktan zayıf düşer; düştüğü zaman yaralanır, taş çarpınca yüzü parçalanır, dişi kırılır; çok hareket edip çabalayınca gücü kaybolur yere yığılıp kalır ve ancak bir başkalarının yardımıyla doğrulabilir. O hâlde Müslümanlar bilmelidirler ki Muhammed'in Allah'ın elçisi olması O'nu insan üstü bir varlık kılmamaktadır. O elçidir ama insan olan bir elçidir. O'na ve O'nun şahsında Müslümanlar verilen nimetler, başarılar, yardımlar, O istediği ve irade ettiği için değil, Allah istediği ve irade ettiği için gerçekleşir; bunların ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğini de sadece ve sadece Allah bilir; O da dahil olmak üzere başka hiç kimse bilmez. Müslümanlar bütün bunları Uhud'da, birgün içinde görerek, yaşayarak öğrendiler. Resûlullah'ın kendileri gibi yaralandığını, vücudundan kanlar aktığını, yorgunluktan ve kan kaybından bitkin düştüğünü, Medine'ye dönünce yorgunluktan uyuyakalıp namaza dahi çıkamadığını bizzat görerek, yaşayarak öğrendiler. O zaman, daha önce vahyolmuş şu ayetin bildirdiği ebedi gerçeği daha iyi anladılar: *'De ki: 'Ben de sizin gibi bir insanım; bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Kim Rabb'ine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabb'ine (yaptığı) ibadete hiçbir şeyi ortak kılmasın' (Kehf, 18:110).*

Başarı birçok sebebin bir arada olmasına bağlıdır. İman etmiş olmak savaştaki başarıyı elde etmek için yeterli değildir. İman etmek ilâhî iradenin teveccühüne nedendir, fakat bu teveccüh yine aynı ilâhî irade tarafından konulmuş yasalara aykırı gerçekleşmez.* Eğer bir işte başarılı olmak isteniyorsa, ilâhî iradenin takdir ettiği sebep ve şartlara sahip olmak gerekir. Savaşta hezimete uğramamak ve galip gelmek isteniyorsa gerekli hazırlıklar yapılmalıdır; ordu teşkil edilmeli, ordu savaş için eğitilip hazırlanmalı, gerekli ve en etkili teçhizatlara sahip olunmalı, gerekli ve en başarılı planlar yapılmalı, yapılan planlar uygulanmalı, planlar dahilindeki emirlere uyulmalı, başarıya motive olunmalı...vb. İşte ancak bütün bunları rakiplerine göre daha üstün ve iyi düzeyde gerçekleştirenler galibiyeti elde edebilirler. Bu hazırlıklarda kim daha ilerideyse başarı ona ait olur. Allah, Uhud ile

* 'Allah'ın, ötedenberi süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.' (Fetih, 48:23)
'Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur). Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.' (Isra, 17:77)

Müslümanlara başarının sadece Müslüman olmaları nedeniyle kendilerine verilmeyeceğini; başarıyı, yaptıkları hazırlık ve çabalarla hak edenlere vereceğini, gerekli hazırlıkları yapmayanlara veya gerekli emirlere uymayanlara ise mağlubiyet vereceğini gösterdi. Bu da önemli bir ölçüydü. Çünkü her durumda başarının Müslümanlara ait olması, iman etmek ve etmemek farkını yok ederdi. Böyle bir durumda insanlar iman-küfür farklılığını anlamadan hep başarılı olan Müslümanların safında yer alırlardı; kâfirler ve münafıklar olmazlardı. Hayatın bir imtihan oluşu, imtihan için yaratılmış olmak anlamını yitirirdi. Bu nedenle iman etmenin getirileri, savaş örneğinde olduğu gibi, dünyadaki işlerde doğrudan verilmemeli, yetersiz çaba ve çalışmaları nedeniyle gerektiğinde Müslümanlar da başarısız olmalıydılar ki, insanlar iman edilmesi gerektiği için iman etmiş olsunlar; başka bir nedenle değil. Dünyadaki başarıların olduğu gibi, kayıpların da doğrudan ve birebir imanla ilgisi yoktu. Bir ayet bu gerçeği şöyle açıkladı: *'Eğer size (Uhud'da) bir yara dokundu ise, o (müşrikler) topluluğuna da (Bedir'de) benzer bir yara dokunmuştu. O günleri, (evet) onları biz insanlar arasında çevirip dururuz...' (Al-i İmran, 3:140).*

Resûlullah Müslümanların arasındaydı. Müslümanlar onun rehberliğinde, liderliğinde, komutasında, öğretmenliğinde, mürşitliğinde işlerini yoluna koyuyor, zorluklarını kolaylığa çeviriyor, problemlerini çözüyorlardı. Çünkü O Allah'ın insanlar arasındaki hûdâsıydı. Ve Müslümanlar O'nun bir insan olduğunu, zamanı gelince ölüp aralarından ayrılacağını hiç düşünmüyorlardı. Sanki O hep yaşayacakmış gibi düşünüyorlardı. Halbuki bâki olan Resûl değil Allah'tır, kalıcı olan Muhammed değil, insanlığa sunduğu dindir. Bu nedenle, kalıcı olanın Peygamber'in vücudu değil, O'nun bir hûda olarak insanlığa sunduğu din olduğunu; insanlarla birlikte kalacak olanın Kur'an olduğunu, İslâm olduğunu Müslümanlara hatırlatmak gerekiyordu. Müslümanlar Resûl'ün olmadığı zamanlara hazırlıklı kılınmalıydılar. Onlara *'Kur'an elinizde olduğuna göre kendi ayaklarınız üzerinde durmasını öğrenin. Her zaman Muhammed'i bulamazsınız'* mesajını vermek gerekiyordu. Uhud'da Resûlullah'ın öldürüldüğü haberi ile bu mesaj Müslümanlara açıkça verildi. Müslümanlar hiç ummadıkları ve şok edici durumu, esasen gerçekleşmediği hâlde gerçekleşmiş gibi yaşadılar ve Resûlullah'ın olmadığı günlerin de geleceğini öğrenmiş oldular. Anladılar ki Muhammed aralarındaki hûdâdır ancak asıl hûda, kendileriyle birlikte kalacak ve ölmeyecek olan Kur'an'dır. Şu ayet ise bu ebedi gerçeği dile getirdi: *'Muhammed sadece bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz ökçeleriniz üzerinde geriye mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerinde geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükafatlandırır' (Al-i İmran, 3:144).*

Müslümanlar Mekke'de yıllarca zorluklarla dolu bir dönem yaşamışlardı. Kendileri düşmanlarını, düşmanları ise kendilerini tanıyorlardı. Saflar ayrıydı. İki top-

luluk, iki cephe arasında bir karışıklık yoktu. Dolayısıyla, Müslümanlar kimi dost edineceklerini veya kime mesafeli duracaklarını, kime güveneceklerini veya kime güvenmeyeceklerini, zorluklar anında sırtlarını kime dönüp dayanabileceklerini veya kime dönüp dayanamayacaklarını herhangi bir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde biliyorlardı. Çünkü o zamanlar, iman etmiş olmanın, Müslüman olmanın siyasî, ekonomik, kültürel, yasal ... bir getirisi yoktu. Müslüman olmak zorluklara talip olmaktı. Müslüman olmak baskıya, işkenceye, ambargoya, açlığa mahkûm olmaktı. Dolayısıyla ancak gerçekten iman etmek isteyenler tüm bunlara rağmen iman ediyor ve her türlü zorluğu da canları pahasına göğüslemeye çalışıyorlardı. Ancak Medine'de durum değişti. Artık Müslüman olmanın az da olsa bazı siyasî ve ekonomik getirileri vardı. Müslümanlar güçlüydüler ve yönetimi ellerinde tutuyorlar, ekonomiyi kontrol ediyorlardı. Bu, iman etmek gibi bir niyeti olmayan fakat Müslüman olmanın getirilerinden de yararlanmak isteyenler için önemli bir durumdu. Birçok kimse bu nedenle aslında Müslüman olmadıkları, Allah'ın insanlar için belirleyip bildirdiği hayat tarzına uymaya istekli olmadıkları hâlde Müslümanlar arasında Müslüman görünümüyle yer alma ihtiyacı hissettiler. Müslümanlar onların kimler olduğunu bilmiyorlardı; tahmin ediyorlarsa bile emin olamıyorlardı. Dolayısıyla kimi dost edineceklerini veya kime mesafeli duracaklarını, kime güveneceklerini veya kime güvenmeyeceklerini, zorluklar anında sırtlarını kime dönüp dayanabileceklerini veya kime dayanamayacaklarını herhangi bir kuşkuya sahip olmadan bilemiyorlar; bildiklerini zannettiklerinde de aldandıklarını bir süre fark etmiyorlardı. O hâlde Müslüman olmanın getirilerini geri plana atacak ve zorlukları ön plana alacak bir imtihan gerekiyordu. Böyle bir imtihan sayesinde Müslüman görünmekle elde ettikleri menfaatlerin, Müslüman olmakla yaşayacakları zorluk ve sıkıntılar karşısında çok küçük kalabileceğini gösterip iman sahtekarlarını açığa çıkarmak gerekiyordu. Bu Uhud ile kolayca ve birgün içinde sağlandı. Münafıklar daha savaşın başlangıcında açığa çıktılar. İç yüzlerini olanca açıklığı ile ortaya serdiler. Müslümanlar ise bundan sonra kime güveneceklerini; kime sırtlarını dönebileceklerini bizzat yaşayarak öğrendiler. Şu ayet bunu açıkça ve özellikle ifade etti: *'Eğer size (Uhud'da) bir yara dokundu ise, o (müşrikler) topluluğuna da (Bedir'de) benzer bir yara dokunmuştu. O günleri, (evet) onları biz insanlar arasında çevirip dururuz. Allah (bunu) inananları ortaya çıkarmak ve şehidler edinmek için (yapar). Allah zalimleri sevmez. Ve inananları (günahlarından) temizlemek ve kâfirleri mahvetmek için (bunu yapar). Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri (sınayıp) bilmeden, sabredenleri (sınayıp) bilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? ... İki topluluğun karşılaştığı gün sizin başınıza gelen, ancak Allah'ın izniyle olmuştur ki, (O) inananları bilsin (deneyip ortaya çıkarsın). Ve iki yüzlülük yapanları bilsin (ortaya çıkarsın). Onlara: 'Allah yolunda savaşın, ya da savunun' dendiği halde: 'Eğer savaş (olacağını) bilseydik, sizinle gelirdik' dediler. On-*

lar, o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlar. Halbuki Allah, içlerinde sakladıkları şeyi çok iyi bilmektedir' (Al-i İmran, 3:140,141,142,166,167).

Allah'ın münafıkları açığa çıkarması en güzel biçimiyle gerçekleşti. Müslümanlar, Uhud sayesinde, iman edenlerle iman ediyor görünenlerin kimler olduklarını, zorluk anlarında nasıl davranacaklarını bizzat yaşayarak öğrendiler. Ayrıca, daha da önemlisi, hicretten önce kral olmaya gün sayan, hatta krallık tacını dahi sipariş etmiş olan, ancak Resûlullah'ın Medine'ye gelmesiyle bütün hayalleri yıkılan ve politik şartlar gereği Müslüman görünme ihtiyacı duyan Abdullah b. Ubeyy'i yakından tanıma imkânı elde ettiler. Onun, Müslümanlar üzerindeki muhtemel bozucu, değiştirici etkileri peşinen önlendi. Müslümanlar, Abdullah b. Ubeyy'e karşı, İslâm öncesi dönemlerden gelen ve Müslüman görünmesi nedeniyle devam ettirdikleri sevgi ve saygılarını tamamen kaybettiler. Uhud'un ertesinde yaşanan olaylarla onu, kendisi gibi bir avuç münafıkla yapayalnız bıraktılar. Resûlullah, Mekke ordusu takip edileceği zaman Abdullah b. Ubeyy ve adamlarını orduya katmayarak onların kimliklerini iyice belirginleştirdi, safları görünür biçimde birbirinden ayırdı. Müslümanlar, kendi saflarında olanlarla, kendilerinden gibi görünen ama aslında karşı tarafta olanları görerek öğrendiler. Bu açık ve net belirleme nedeniyledir ki Ömer öfkelenerek tüm o münafıkları öldürmek istedi, ama Resûlullah'ın iznini alamadı. Onların görünüşteki Müslümanlıkları öldürülmelerine engel oldu. Mescitte yaşanan bir olay ise ayrılığı daha da pekiştirdi. Olay şöyle gerçekleşti: Abdullah b. Ubeyy Müslüman görünmenin gereği olarak mescide gelir ve namaz kılardı. Bu arada Müslümanlar üzerindeki etkisini sürdürebilmenin Müslüman görünmesiyle, Resûlullah'a bağlı görünmesiyle ilgili olduğunu bildiği için de bazı konularda kendisini ön plana çıkaracak, Müslümanların kendisine bağlı kalmalarını sağlayacak girişimlerde bulunmayı ihmal etmezdi. Hatta bazılarını düzenli davranışlara dönüştürmüştü. Cuma günleri ayağa kalkarak *'Ey insanlar! Allah'ın aranızda bulundurup, sizleri onunla galip ve üstün kıldığı, şeref sahibi yaptığı Resûl'e yardım edin ve saygı gösterin. Onun sözlerini dinleyip, ona itaat etmekte ihmalkâr olmayın'* demesi alışılagelmiş davranışlarındandı. Uhud'dan sonraki ilk Cuma günü de aynı şeyleri söylemek için ayağa kalktığı zaman hiç ummadığı bir şekilde Müslümanların tepkisiyle karşılaştı. Hiç kimse onu dinlemedi. Hatta Ebû Eyyûb el-Ensarî onu sakalından, Ubâde b. Samit ise boynundan tutarak *'Sen buraya layık değilsin'* diyerek mescitten dışarı çıkardılar. Ona tepki gösterenlerin bir zamanlar adamları olması ise son derece anlamlı ve önemliydi; herkese açık bir mesajdı.

Mekke döneminde İslâm'ı kabul etmiş ve Mekke'nin zor günlerini yaşamış Müslümanlar, müşrikleri çok iyi tanımışlardı. Konuştukları zaman herkesin iyiliğini düşündüklerini söyleyen, hoşgörü maskesini ustaca takınan, kendilerini iyi-

lik temsilcisi gibi sunan müşriklerin aslında ne kadar zorba kimseler olduklarını, insanları sömüren zorba sistemlerin, zalim, işkenceci düzenlerin failleri olduklarını bizzat yaşayarak tanımış ve öğrenmişlerdi. Bu nedenle onların güzel sözlerinin, güler yüzlerinin, '*iyilik meleği*' tavırlarının sahte olduğunu çok iyi anlamışlardı. Ancak Medine döneminde Müslüman olmuş kişiler için aynı şeyleri söylemek mümkün değildi. Onlar müşriklerin gerçek yüzlerini hiç görmemiş, müşriklerle bir arada; aynı mahallede, aynı pazarlarda, aynı köylerde bir problemle karşılaşmadan birlikte yaşıyorlardı. Müşrik zorbalığının, zalimliğinin, işkenceciliğinin, kalın kafalılığının, acımasızlığının nasıl bir şey olduğunu tanımamış, bilmemişlerdi. Bu nedenle muhacirin anlattıklarını masal gibi dinliyorlardı. Fakat Uhud da onlar da bu acı tecrübeyi yaşayarak müşrik kimliğinin gerçek içyüzünü bilme imkânına sahip oldular. O müşrikler ki savaş alanında öldürdükleri insanlara işkence yapmaktan çekinmemişlerdi. Belki Hamza'ya işkencelerine gerekçe ileri sürülebilir, intikamlarının gözlerini kararttığı söylenebilirdi. Ancak daha önce aralarında hiçbir problem olmadığı hâlde Ensardan ölenlerden ne istemişlerdi. Ensarın şehitlerinin burunlarını, kulaklarını kesmekle, karınlarını yarmakla ne elde edeceklerini zannetmişlerdi. İşte tüm bunlar müşrik olmakla aşağıların aşağısı olmanın aynı şey olduğunu, müşrik olmakla zalim, zorba olmanın aynı şey olduğunu gösteren şeylerdi. Onlar Müslümanların şehitlerine dahi işkence yaparlarken, Müslümanlar ise onlardan ele geçirdikleri esirlere kendilerinden birisi gibi davrandılar.

Bütün bu ve daha başka nedenlerden dolayı Uhud Müslümanlar için bir kayıp değil önemli bir kazanım oldu. Uhud'u bir hezimet olarak değil, bir zafer olarak değerlendirdiler. Bu konuda İbn-i Abbas'dan nakledilen bir rivayet son derece anlamlı ve önemlidir. Resûlullah'ın vefatından yıllar sonra birgün Ibn-i Abbas '*Allah, Müslümanlara Uhud'daki kadar hiçbir savaşta yardım etmedi*' deyince işin aslını bilmeyenler bu sözleri anlamayıp kabul etmediler. Bunun üzerine Ibn-i Abbas bu iddiasının delilinin Kur'an olduğunu söyleyerek sözlerini şöyle tamamladı: '*Bu konuda benimle görüşümü kabul etmeyenlerin arasında hakem Allah'ın kitabı Kur'an'dır. Yüce Allah Uhud günü hakkında 'Kendi izniyle onları öldürdüğünüz sürece Allah, size (yardım) vaadini doğruladı. Nihayet siz korktunuz, Allah size sevdiğiniz (galibiyet)i gösterdikten sonra savaş iş(in)de birbirinizle çekiştiniz ve isyan ettiniz: Kiminiz dünyayı istiyordu, kiminiz de ahireti istiyordu. Sonra Allah sizi denemek için onlardan geri çevirdi (yenilgiye uğrattı ve buna rağmen) sizi bağışladı. Allah müminlere karşı çok lütufkârdır.'(Al-i İmran, 3:152) demiyor mu?*'

İntikam Kurbanları

> İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır. O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez. Böylesine *'Allah'tan kork!'* denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevk eder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir! İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını almak için kendini ve malını feda eder. Allah kullarına şefkatlidir. (Bakara, 2:204-207)

Uhud'dan sonraki ilk bir kaç ay Müslümanlar açısından sakin aylardı. Müslümanlar, Mekke müşriklerinin en azından bir süre Medine'ye tekrar saldıramayacaklarını bilmenin verdiği rahatlıkla, Uhud'un bedenlerine ve kalplerine açtığı yaraların tedavisiyle uğraştılar, dinlendiler. Her gün Resûlullah'ın çevresinde halka olup, ondan İslâm'ı öğrenmeye devam ettiler. İnanç konusunda zihinlerine takılan, yaşantılarında karşılarına çıkan konularla, durumlarla ilgili sorular sordular; bilgilerini artırdılar, yanlışlarını giderdiler. İnançlarını ve yaşantılarını eksiksiz, pürüzsüz bir hale getirmenin çabasını yürüttüler. Fakat yeni sıkıntılar baş göstermekte gecikmedi. Müslümanların Uhud'da uğradığı zarar veya Bedir ile kıyaslandığında beklenen üstünlüğü gösterememeleri, Mekke müşrikleri ile Müslümanlar arasındaki çekişmeleri sessizce izleyen ama dinleri ve gönülleri Mekkelilerden yana olan bölge Araplarını şımarttı. Mekke liderlerinin de teşvikiyle, Müslümanlara yönelik tecavüzkâr davranışlar sergilemeye başladılar. Aralarında görüşüp konuşuyorlar, birbirlerini Müslümanlara zarar verme konusunda teşvik ediyorlardı. Böylelikle Müslümanlar için sıkıntılı, gerilimli günler başlamış oldu. Bedir sonrasındaki olumlu hava tersine döndü. Resûlullah, psikolojik savaşın yürütüldüğü bu zor günleri en az zararla atlatmanın ve Müslümanların tekrar psikolojik üstünlüğü elde edecekleri ortamı oluşturmanın çabasını yürütmeye başladı. Ara sıra çevre bölgelere gönderdiği askerî birlikler bu çabaların gereğiydi; dost ve düşman herkese bölgede Müslümanların hâlâ bir güç olduğunun mesajını vermeyi amaçlıyordu.

Uhud'dan iki ay kadar sonra (Haziran 625) Esed kabilesine yönelik bir askerî harekât düzenlendi. Alınan duyumlara göre Huveylid'in oğulları Tulayha ile kardeşi Seleme kendi kabilelerinin yanı sıra diğer kabilelerden de adam toplayıp Medine'yi basmayı planlıyorlardı. Mekkelilerin de teşvikiyle, çevrede şımarık bir şekilde dolaşıp, Resûlullah'ı evinde ele geçireceklerini, tüm Müslümanların mallarına el koyacaklarını söylüyorlardı. Bu şımarıklıklarının nedeni, Uhud savaşı nedeniyle güç kaybettiklerine inandıkları Müslümanların kendilerine karşılık veremeyeceklerine inanmalarıydı. Resûlullah, Uhud gazisi Ebû Seleme b. el-Mahzumî komutasında 150 kişilik bir birliği Esed kabilesinin üzerine gönderdi. Birlik, Resûlullah'ın talimatı ile gece yolculuk yapıp gündüz dinlenerek gizlice Esed kabilesinin yaşadığı Necid bölgesindeki Katan dağına kadar ilerledi. Müslümanları hiç ummadıkları bir zamanda karşılarında gören Esedliler korkup kaçtılar. Bir süredir şımarıkça ve ukalaca Müslümanlar için tüm söylediklerini unuttular, direniş göstermediler. Sadece, kovalama sırasında çıkan küçük bir çatışmada, Urve b. Mes'ud şehit oldu. Müslümanlar daha başka bir kayıp vermeden Medine'ye döndüler. Medine'ye dönerlerken de, Resûlullah'ı evinde avlayacaklarını ve Müslümanların bütün mal varlıklarını yağmalayacaklarını söyleyen Esed kabilesinin bütün sürülerini yanlarına aldılar. Esedliler aşağılanmış bir halde kalakaldılar. Bu, küçük ama yürütülen psikolojik savaş açısından ayrıcalıklı bir değere sahip askerî harekât ile Müslümanlar, Esedlerin bölgedeki gücünü kırıp kendi güçlerini perçinledikleri gibi, daha da önemlisi, Uhud'un Müslümanların aleyhine neden olduğu olumsuz ortamı biraz olsun dağıtıp, tüm Arap kabilelerinin katındaki prestijlerini yükselttiler. Üstelik, harekâta katılan Müslümanların bir çoğu, harekât sırasında, Uhud'da aldıkları ve hâlâ iyileşmemiş yaralara sahiptiler, bedenen zayıftılar. Hatta harekâtın komutanı Ebû Seleme, Medine'ye döndükten birkaç gün sonra, Uhud'da aldığı derin yaranın tekrar açılması üzerine şehit oldu.

Müslümanlar açısından olumlu sonuçlanan bir başka olay ise Ebû Seleme komutasındaki harekâtın düzenlendiği günlerde yaşandı. Medine'ye gelen haberlere göre Süfyan b. Halid ismindeki bir müşrik, Müslümanların aleyhine adam topluyordu. Resûlullah, Abdullah b. Üneys'i bu problemi halletmesi için görevlendirdi. Abdullah'ı gönderirken de bazı taktikler verdi. Süfyan b. Halid'in güvenini kazanmasını, güvenini kazanabilmesi için de gerekirse kendisinin ve İslâm'ın aleyhine konuşabileceğini söyledi. Abdullah günler süren bir yolculuktan sonra Süfyan b. Halid'in bulunduğu yere ulaştı. Kendisini, Süfyan'ın adamlarına, Muhammed'e karşı savaşmak isteğine sahip Huzâalı birisi olarak tanıttı. Muhammed'e karşı öfke dolu olduğunu, O'nu öldürmeyi çok arzuladığını söyledi. Adamlar inandılar ve onu Süfyan'la görüştürmeye razı oldular. Bu sırada namaz vakti geçmek üzereydi. Abdullah daha önce hiç kimsenin yapmadığı bir şekilde ima ile namazını kıldı. Süfyan ile bir araya gelince de onunla dostça konuşup güvenini kazandı. Süfyan,

Abdullah'ı çadırında misafir etti. Çünkü *'Muhammed'le savaşmaya bu kadar istekli'* birisinin yanında yer almasını istiyordu. Abdullah o gece Süfyan'ı öldürüp, tekrar Medine'ye döndü. Resûlullah, Abdullah'ın görevini layıkıyla yerine getirmesinden çok memnun oldu ve ona asasını hediye etti. Abdullah b. Üneys'in bu eylemi sırasındaki ima ile namaz kılması, düşman arasına girmek için Müslümanların ve Resûlullah'ın aleyhinde konuşması ve tüm bunların Resûlullah tarafından reddedilmemesi, benzer durumlarda Müslümanların nasıl davranabilecekleriyle ilgili bir örnek teşkil etti.

Esed oğullarına yönelik harekât ile Halid b. Süfyan'ın girişimini başlamadan sona erdirme eyleminin başarıyla sonuçlanması, Müslümanlar için üzerlerindeki kara bulutları dağıtmaya başlamıştı ki, peş peşe yaşanan iki ağır olumsuz gelişme Müslümanları sadece üzmekle kalmadı, genel havanın daha da aleyhlerine dönmesine neden oldu. Söz konusu iki olay, canice işlenen Raci ve Maûna katliamlarıydı.

Raci Katliamı

Süfyan b. Halid'in öldürülmesiyle neye uğradıklarını şaşıran ve Müslümanlara yönelik kinleri bir kat daha artan Lihyan kabilesinin mensupları, liderlerinin intikamını almak için haince bir girişimde bulunmaya karar verdiler. Lihyandan bazı kimseler Adal ve Kâre kabilelerine giderek, birlikte bir oyun planladılar. Planlanan oyun gereği Adal ve Kâre kabileleri Resûlullah'tan kendilerine İslâm'ı öğretecek kişiler isteyeceklerdi. Muhtemeldir ki, Lihyanlılar, kendilerinin böylesi bir istekte bulunmalarının Resûlullah'ı kuşkulandıracağını düşünmüşler, Resûlullah'ı kuşkulandırmamak için Adal ve Kâre kabilelerinden bazı yandaşlarının yardımına başvurmayı daha uygun bulmuşlardı. Oyun planlandığı gibi yürütüldü ve Adal ve Kâre'den bazı kimseler Medine'ye giderek, Resûlullah'tan Islâm'ı öğretecek bazı kimseleri kendileriyle göndermesini rica ettiler. Bu tür istekleri önceden beri geri çevirmeyen Resûlullah, ilk anda biraz tereddüt etti. Müşrik Arapların iyice şımardığı bir dönemde bazı Müslümanları Medine'den uzak yerlere göndermenin riskli olacağını düşündü. Ancak sonunda, Adal ve Kâre kabileleri adına konuşanların ısrarlı isteklerini kabul etti. Altı* Müslümanı Islâm'ı öğretmeleri için bu iki kabileye gönderdi. Mersed b. Ebî Mersed, Halid b. Bükeyr, Âsım b. Sabit, Hubeyb b. Adiyy, Zeyd b. Desinne ve Abdullah b. Târık'tan oluşan altı kişilik irşad heyeti Raci bölgesine gelince, dinlenmek için konakladılar. Dinlenirlerken, sayılar yüzü aşkın adam tarafından kuşatıldıklarını ve bir oyuna getirildiklerini fark ettiler. Teslim ol çağrılarını kabul etmediler. Çıkan çatışmada Müslümanların üçü şehit

* Bu irşad grubu İbn İshak ve Buharî'ye göre 10 kişiden oluşuyordu.

oldu, diğer üçü ise esir düştü. Lihyanlıların ihanetleri ile irşad heyetini teşkil eden Müslümanların inançlarındaki samimiyetleri ve şehadeti tercih etmeleri vahyolunan bir grup ayetin konusu oldu. Allah, hain Lihyanlıların kötülükleri ile Müslümanların imanlarına ve şehadetlerine şahitlik etti: *'İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır. O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez. Böylesine 'Allah'tan kork!' denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevk eder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir! İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını almak için kendini ve malını feda eder. Allah kullarına şefkatlidir' (Bakara, 2:204-207).*

Lihyanlılar, aslında Müslümanların tamamını esir alıp Kureyş'e satmayı planlamışlardı. Üç Müslümanın şehit olması bu planlarını kısmen bozdu. Fakat öldürdükleri Âsım b. Sabit'in cesedinin de iyi bir kazanç vesilesi olacağını düşündüler. Çünkü, Uhud'da öldürdüğü iki müşrik kardeşin anneleri olan Sülefâ, Âsım'ın kafatasıyla şarap içmeye yemin etmiş ve onun ölü veya dirisine 100 deve ödül koymuştu. Lihyanlılar, ödülü almak arzusuyla Âsım'ın kafasını kesmeye karar verdiler. Ancak hiç beklemedikleri bir gelişme oldu. Uhud'da savaşın en kızgın anlarında dahi Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmayan ve vücudunu Resûlullah'a siper yapan Âsım'ın cesedini büyük bir arı topluluğu sardı. Katiller, arılardan Âsım'ın cesedine yaklaşamadılar. Arıların dağılması için geceyi beklemeye karar verdiler. Gece oldu. Arılar dağılmak üzereyken, bu sefer de şiddetli bir yağmur başladı ve kısa sürede büyük bir sel oluştu. Sel, Âsım'ın cesedini sürükleyip götürdü. Bütün aramalarına rağmen Âsım'ın cesedini bulamayan Lihyanlılar, Sülefâ'nın arzusunu gerçekleştiremeyip büyük ödülü alamayacaklarının üzüntüsüyle yanlarına üç esiri alıp yola çıktılar. Esirleri Kureyş'e satarak hem intikamlarını almış olacaklardı, hem de Kureyş ile dostluk bağlarını kuvvetlendireceklerdi. Esirleri hiç başka bir alternatif düşünmeden Mekke'ye götürmeyi düşünmeleri, o sıralarda Mekkelilerin Araplar üzerinde oluşturdukları Müslümanların aleyhine havayı göstermesi açısından önemlidir. Lihyanlılar, Müslümanları Mekkelilere teslim etmelerinin kendi intikamlarını da almalarını sağlayacak en iyi yol olduğundan, Mekkelilerin esirlere kendilerinden daha zorbaca davranacaklarından emindiler. Ayrıca esirler karşılığında alacakları yüklüce para da işin cabasıydı.

Mekke'ye giderken esirlerden Abdullah b. Târık ellerindeki bağı çözerek, ele geçirdiği bir kılıçla müşriklere saldırdı. Abdullah kaçmayı düşünmedi, çünkü arkadaşlarını da kurtarmak istiyordu. Bir süre Abdullah'ı yakalamaya çalışan müşrikler, bunu başaramayacaklarını anlayınca, attıkları taşlarla Abdullah'ı şehit ettiler. Lihyanlılar geriye kalan iki esiri götürüp Mekkelilere sattılar. Esirlerden Hu-

beyb b. Adiyy'i Huceyr b. Ebî İhab Bedir'de öldürülen kardeşine karşılık, Zeyd b. Desinne'yi ise Safvan b. Ümeyye yine Bedir'de öldürülen babasına karşılık satın alıp hapsetti. Bir süre sonra ikisini de öldürmeye karar verdiler. Ancak, öldürme olayının bireysel bir intikam alma girişimi olarak sonuçlanmasını istemiyorlardı. Tüm Mekkelilerin gözleri önünde gerçekleştirilen işkencelerle iki Müslümanı öldürmeyi kararlaştırdılar. Önce Hubeyb'i öldüreceklerdi.

Hubeyb öldürüleceğini anlayınca, katillerinden bir ricada bulundu. Onun bu ricası ve takip eden bir olay Müslüman ahlâkını ve İslâm'ın insan anlayışını ortaya koyması açısından önemlidir. Hubeyb, öldürülmeden önce temizlenmek ve Rabbine maddî olarak da tertemiz kavuşmak arzusu ile katillerinden kendisine bir ustura vermelerini istedi. Onun bu isteğini ve takip eden olayı, olayın tanıklarından ve evin cariyelerinden Muaviye şöyle anlatmıştır: *'Hubeyb'in yanına giderek 'Biraz sonra öldürüleceksin. Bir isteğin var mı?' dedim. Ben bunu söylediğimde üzüleceğini, korkacağını sanıyordum. Vallahi durumunda en ufacık üzüntü veya korku yoktu. 'Bana bir ustura ver de temizleneyim' dedi. Ben de usturayı üvey oğlumla gönderdim. Oğlum usturayı alıp gidince aklım başıma geldi. 'Eyvah! Oğlum öldü. Bu adam oğlumu yaşatmaz. Öldürülmesinin intikamını oğlumdan alır' dedim. Hemen koşup Hubeyb'in bulunduğu yere gittim. Hubeyb oğlumu kucağına almış birşeyler konuşuyordu, ustura da elindeydi. Ben korkuyla yanlarına varınca yüzüme bakıp 'Oğlun için mi korktun? Benim bu çocuğu öldüreceğimi mi sandın? Ben asla böyle bir şey yapmam. Haksız yere bir cana kıymak bizim özelliğimiz değildir. Dinimiz haksız yere cana kıymayı yasaklamıştır' dedi.'*[1]

Ölüm zamanı geldi. Hubeyb işkenceler altında öldürülmeden önce namaz kılma isteğini dile getirdi. Mekkeliler onun bu isteğini kabul ettiler. Muhtemeldir ki, bu izni, bir idam mahkumunun son isteğini kabul etmekten daha çok, öldürülecek kişinin kimliğini tüm Mekkelilere göstermek arzusuyla kabul ettiler. Hubeyb iki rekat namaz kıldı. Kendisinin seyredenlere *'Eğer korktu da namazı uzattı denilmeyeceğini bilseydim daha devam edecektim'* [2] dedi. Kıldığı namazla da, idam edilmeden önce iki rekat namaz kılma âdetini Müslümanlar arasında başlatan kişi oldu. Müşrikler, bir ağaca bağladıkları Hubeyb'e dininden dönmesini teklif ettiler. Hubeyb bu teklifi şiddetle reddetti. Müşrikler ısrar ettiler, Hubeyb reddetti. Bunun üzerine Mekke'deki onlarca çocuğun eline verdikleri mızraklarla işkence yaparak Hubeyb'i şehit ettiler. İşkenceler sırasında *'Sen burada acı çekerken Muhammed rahat bir şekilde Medine'de oturuyor. Sen çoluk-çocuğunla evinde otururken Muhammed'in bizim elimizde olmasını istemez misin?'* sözlerine Hubeyb *'Asla! Vallahi O'nun ayağına bir diken batmasına bile gönlüm razı olmaz'*[3] cevabını verdi. İşkenceler sırasında imanını ifade eden şiirler okudu. Okuduğu şiirlerden birisi şöyleydi:

Ey arşın sahibi!
Bu kâfirlerin yapmak istediklerine karşı bana sabır ver.
Etimi parçaladılar, umudum kesildi.
Beni ya küfrü ya da ölümü seçmekte serbest bıraktılar;
Gözlerim yaşla doldu, ama korkudan sızlanmıyorum.
Ölümden korkmuyorum;
Gidişim de, dönüşüm de Rabbimedir.
Müslüman olarak öldürüleyim, ne tarafta öldürüldüğüme önem vermem...[4]

Hubeyb'in işkenceyle öldürülmesini takiben Mekke müşrikleri arasında yaşanan bir korku, sahip oldukları psikolojiyi göstermesi açısından son derece önemlidir. Hubeyb, son nefesini vermeye yakın işkencenin verdiği acıyla müşriklere beddua etmeye başladı: *'Allahım! Bunların hepsini teker teker say ve mahvet! Topluluklarını dağıt! Hepsinin canlarını al ve hiçbirini sağ bırakma'*[5] dedi. Müşrikler bu beddua karşısında çok korktular. İlâhî azabın o anda üzerlerine ineceğini düşündüler. Hatta öyle ki, beddua anında yere oturulursa etkisini kaybedeceğine inandıklarından, Hubeyb'in işkenceyle öldürülüşünü seyreden Ebû Süfyan, oğlu Muaviye'yi hızla çekip yere oturttu. Muaviye yere düşerken belini incitti ve uzun süre bel rahatsızlığı çekti, bir süre de yere oturamadı. Mekkeliler, suçluluk psikolojisinin verdiği etkiyle günlerce üzerlerine gelecek felaketi beklediler. Bütün Mekke'yi bir korku havası sardı.

Müşrikler Hubeyb'den sonra aynı şekilde Zeyd b. Desinne'yi de öldürdüler. O da dininden dönmedi ve Resûlullah'ın en ufak acı çekmesine gönlünün razı olmayacağını ifade etti. Ebû Süfyan, Müslümanların Resûlullah'a yönelik bu sevgileri karşısından *'İnsanlar içinde, arkadaşlarının Muhammed'i sevdiği kadar sevilen hiç kimse görmedim'*[6] demekten kendini alamadı.

Raci faciası Medine'de duyulduğu zaman başta Resûlullah olmak üzere tüm Müslümanlar çok üzüldüler. Fakat iki Müslümanın imanlarındaki sebatları ise ayrı bir övünç ve sevinç kaynağı oldu. Şehitlerin işkencelerle öldürülürlerken söyledikleri; *'Allahım! Burada düşman yüzünden başka yüz görmüyorum. Selâmımı Resûlü'ne ulaştıracak kimse yok. Sen bizim selâmımızı Resûlü'ne ulaştır'*[7] sözlerinden haberdar olan Resûlullah, büyük bir gönül hoşluğu ile selâmlarını aldı ve o şehit müminleri en içten duygularla selâmladı. Hassan b. Sabit, Raci şehitleri için en güzel mersiyelerini söyledi, Lihyanlıları da hicviyeleriyle aşağıladı. Fakat Raci katliamının yaşandığı aynı günlerde yaşanan daha büyük bir acı, Raci katliamının acısını bir oranda da olsa bastırdı. Bu yeni acının nedeni Maûne katliamıydı.

Maûne Katliamı

Adal ve Kâre'den bazı kimselerin Medine'ye gelerek irşad heyeti istedikleri günlerdi. Âmir kabilesinin büyüğü ve lideri Ebû Berâ da Medine'ye gelerek

Resûlullah'la görüştü. Müslüman değildi ama Müslümanlara karşı bir sevgisi vardı. Kabilesinde ve çevresinde İslâm'ın yaygınlaşmasını arzuluyordu. Belki de gittikçe güçlenen Müslümanların kadim bir müttefiki olma şerefine sahip olmak ve bunun imkânlarından yararlanmak istiyordu. Bu nedenle Resûlullah'tan kabilesine bazı Müslümanları göndererek, insanları İslâm'dan haberdar etmesini istedi. Uhud'da yaşanan durumlar nedeniyle Mekke'nin müttefiki olan kabilelerin şımardığı bir zaman olduğu için, Resûlullah bu teklifi ilk önce kabul etmeye yanaşmadı. Ancak Ebû Berâ'nın gönderilecek irşad heyetinin güvenliğinden kendisinin sorumlu olacağını, onları himayesine alacağını, kendi himayesindeki kişi veya kişilere hiç kimsenin zarar vermeye cesaret edemeyeceği söyleyip, ısrarlı bir şekilde isteğini tekrar etmesi üzerine Resûlullah ikna oldu ve Ebû Berâ'nın da kabilesinin bulunduğu Necid bölgesine büyükçe bir irşad grubu göndermeyi kabul etti.

Ebû Berâ, irşad heyetinden önce Medine'den ayrılarak kabilesine gitti. Resûlullah'a verdiği söz gereği, gelecek irşad heyetinin kendi himayesinde olduğunu ilan edip, hiç kimsenin onlara zarar vermemesini istedi. Ancak yeğeni Âmir b. Tufeyl bu girişimi hoş karşılamadı, Ebû Berâ'ya karşı çıktı. Yapılan işin yanlış olduğunu söyledi. Ancak bazı düşüncelerini de içinde tutarak beklemeye başladı.

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, tamamı da Suffe topluluğundan olan irşad grubu Medine'den ayrıldı.* Heyete verilen görev, Necid bölgesindeki Ril, Usayya, Lihyan, Âmir ve Zekran kabilelerine İslâm'ı anlatmak, onları İslâm'a davet etmekti. İrşad grubu yolculuğuna devam ederek bölgeye girdi. Maûna ismiyle bilinen kuyunun yanında mola verdiler. İrşad heyetindeki müminler davet çalışmalarının ilk adımı olarak, yakınlardaki insanlara İslâm'ı anlatmak istiyorlardı. Eşraftan olan Âmir b. Tufeyl'in de orada olduğunu öğrenince, Resûlullah tarafından kendisine yazılmış olan mektubu vermek istediler. Fakat Âmir kendisine yazılmış mektubu okumadan, mektubu kendisine getiren Haram b. Milhan'ı mızrakla şehit etti. Sonra, çevre kabilelerden topladığı adamlarla müminleri ablukaya alarak İslâm'dan dönmelerini teklif etti. Müminler, o anda ölümden kurtulmak için görünüşte dahi olsa İslâm'dan ayrılma teklifini kabul etmeyerek şehit oluncaya kadar savaştılar. Âmir, müttefiki Süleym boyu ile ilişkilerini bozmamak için Süleymli Urve b. Esma'ya ilişmek istemedi. Ona, eğer isterse ayrılabileceğini, kendisine ilişilmeyeceğini bildirdi. Fakat Urve bu teklifi kabul etmedi; *'Ben hiçbir zaman müşriklerle dost olmamak üzere Resûlullah'a söz verdim. Ben, ne müşriklerin bağışını kabul ederim ne de şu arkadaşlarımın vurulup şehit olacakları yerden kendimi uzak tutarım'*[8] diyerek şehit oluncaya kadar savaştı.

* Başta Buharî (*Meğazi*, 23) olmak üzere bazı kaynaklar irşad grubunun 70 kişi olduğunu bildirmektedir. Ancak bu sayı, kaynaklarda irşad grubundaki şahsiyetlerin isimlerinden hareketle oluşturulan listeyi doğrulamamaktadır. İrşad grubunun 40 kişi veya bu sayının az fazlası veya az aşağısı olması kuvvetle muhtemeldir.

Katliam sırasında ilginç bir de olay yaşandı. Olay, Hz. Peygamber ve Ebû Bekir ile birlikte Medine'ye hicret eden, Ebû Bekir'in azatlı kölelerinden Âmir b. Füheyre'nin şehit oluşuyla ilgilidir. Olayı, bizzat onu şehit eden ve daha sonra Müslüman olan Cebbâr b. Sülmâ anlatmıştır. Cebbâr b. Sülmâ, öldürmek niyetiyle Âmir b. Füheyre'ye saldırıp mızrağını saplar. Mızrak Âmir'in sırtından girip döşünden çıkar. Ancak o sırada Âmir'in ağzından çıkan tek söz *'Kazandım vallahi!'*[9] olur. Çünkü şehit olmak üzeredir ve o bunu her şeyden çok istemektedir. Bu durum katilini şaşkına çevirir. Bir türlü Âmir'in son sözünü ve bu söze yansıyan tavrı anlayamaz. Günlerce düşünür. Âmir b. Füheyre'yi memnun eden şeyin ne olduğunu öğrenmek ister. Bunun yolunun İslâm'dan geçtiğini anlar ve İslâm'ı öğrenmeye karar verir. Çevresindeki bazı kimselerden edindiği bilgilerle biraz da olsa İslâm'ı öğrenir ve Müslüman olmaya karar verip Medine'ye gider.

Maûna katliamından sadece iki Müslüman kurtulmuştu. Ölümden kurtulanlardan birisi Ka'b b. Zeyd idi. O savaş meydanında can çekişirken bırakılmıştı. Ölümden kurtulan diğer Müslüman ise Maûna kuyusunun yanında konakladıkları zaman hayvanları otlatmak için arkadaşlarından ayrılan Amr b. Ümeyye idi. Amr, hayvanları otlatmak için Münzir b. Muhammed'le birlikte gruptan ayrılmıştı. Fakat uzaktan arkadaşlarının saldırıya uğradıklarını görünce Münzir arkadaşlarının yanına dönerek şehit oluncaya kadar savaştı. Amr ise müşrikler tarafından yakalandı. Âmir b. Tufeyl ona ilişmeyip serbest bıraktı. Amr, yolda karşılaştığı ve Âmir b. Tufeyl'in kabilesinden olan iki kişiyi öldürdü. Medine'ye gelince de olup biteni Resûlullah'a anlattı. Resûlullah, Amr'ın öldürdüğü iki kişi için kızdı ve üzüldü. Çünkü onlar daha önceden Resûlullah'tan eman almış ve Âmir'in işiyle ilgileri bulunmayan kimselerdi. Resûlullah ikisinin de diyetlerinin verileceğini ilan etti.

Maûna katliamının haberi Medine'de duyulduğu zaman Raci katliamı nedeniyle yasta olan Müslümanların acısı daha da arttı. Tüm Müslümanlar ağır bir mateme büründüler. Şehitleri nedeniyle üzüldüler, oyuna getirilmiş olmaları nedeniyle de öfkelendiler. Resûlullah, acı haberin alındığı günün sabah namazı dahil olmak üzere, bir ay süreyle, bütün sabah namazlarında,* daha önce hiç yapmadığı bir şekilde müşriklere lânet okudu; Allah'tan helâklarını istedi. O'nun lanetlemesi şöyleydi *'Allahım! Mudar kabilesini şiddetle tepele! Onları, Yusuf peygamber'in kıtlık yılları gibi çetin bir kıtlıkla karşı karşıya getir; onları dayanılmaz darlıklara sok. Allahım! Lihyan oğullarını, Adal, Kâre, Zib, Ril, Zekvan ve Usayya kabilelerini sana havale diyorum! Onlar Allah ve Resûlü'ne asi oldular.'*[10] Resûlullah'ın bu duası kabul oldu. O yıl bölge müşriklerini perişan eden çok ağır bir kuraklık yaşandı, kıtlık baş gösterdi. Fakat Medine bundan etkilenmedi. Ayrıca birden patlak veren veba nedeniyle Resûlullah'ın ismen anıp beddua ettiği kabilelerde yüzlerce ki-

* Ebû Davud'un rivayetine göre ise beş vakit namazın tamamında.

şi acılar içerisinde kıvranarak can verdi. Diğerlerinin bir süre sonra Medine'ye gelip af dilemesi ve yaptıklarından dolayı tevbe etmeleriyle Resûlullah namazlarında onları lanetlemekten vazgeçti. Âmir b. Tufeyl kuzeni Rebi'a b. Berâ tarafından öldürüldü. Rebi'a bu girişimiyle babası Berâ'nın zedelenmiş itibarını kurtarmak arzusundaydı.

Resûlullah'a Suikast Girişimi

Uhud sonrasında Mekke müşriklerinin şımarıklık ve azgınlıkları sadece çevre bölgelerdeki Arapları Müslümanların aleyhine kışkırtmakla kalmadı. Ebû Süfyan'ın kişisel girişimiyle Resûlullah'a bir de suikast girişiminde bulunuldu. Kiralık katil olarak seçilip ücreti verilen bir bedevi, Resûlullah'ı öldürmesi için Medine'ye gönderildi. Kiralık katil Medine'ye geldi ve Resûlullah'a yaklaştı. Fakat çok heyecanlıydı. Durumu şüphe uyandırıcıydı. Müslümanlar bedeviyi yakalayarak amacının ne olduğunu sordular. Bedevi, sıkıştırılınca Medine'ye geliş amacını anlattı. Böylelikle suikast girişimi önlenmiş oldu.

Raci faciasında esir alınıp işkenceyle şehit edilen Müslümanlardan Hubeyb'in cesedinin Mekke'de sergilendiği haberi Medine'ye ulaşınca Resûlullah, Amr b. Ümeyye ile Cebbar b. Sahr'ı* gizlice Mekke'ye gönderdi. İki Müslümana verilen görev Ebû Süfyan'a suikast düzenleyip öldürmek ve Hubeyb'in cesedini sergilenmekten kurtarmaktı. Amr ve arkadaşı Mekke'ye vardılar. Kendilerini tanıyan çıkmayacağını düşündükleri için rahat hareket ediyorlardı. Ancak Ebû Süfyan'ı öldürmek için harekete geçecekleri anda Amr'ı tanıyan bir kişi çıktı ve onun Müslüman olduğunu Mekkelilere bildirdi. Mekkelilerin kendilerini takibe almaları üzerine Amr ve arkadaşı kaçarak şehirden çıkıp dağda bir mağaraya saklandılar. Mevcut şartlar altında Ebû Süfyan'ı öldürme şansları kalmamıştı. Herkes kendilerini tanıdığı için Ebû Süfyan'a yaklaşamayacaklarını biliyorlardı. Görevlerinin ikinci kısmını yapmak için girişimde bulundular. Gece olunca, dikkat çekmemek için sadece Amr şehre indi ve sergilenmekte olan Hubeyb'in cesedini sırtlayıp Mekke'den çıkardı. Ancak bu sırada birileri tarafından fark edildi. Mekkeliler kendisini kovalamaya başladılar. Amr, Hubeyb'in cesedini bir dere yatağına bırakıp üzerini toprakla örterek tekrar kaçtı. Amacı sonradan gelip Hubeyb'in cesedini götürmekti. Düşündüğü gibi de yaptı. Daha sonra geldi ve Hubeyb'in cesedini aradı. Fakat bulamadı. Aynı şekilde müşrikler de bütün aramalarına rağmen Hubeyb'in cesedini bulamadılar. Müslümanlar Hubeyb'in cesedini müşriklerden korumak için toprağın yuttuğunu düşündüler ve bu nedenle Hubeyb'i *'yerin yuttuğu'* kişi olarak isimlendirdiler.

* Bazı kaynaklar Amr bin Ümeyye ile Mekke'ye gönderilen müslümanın Seleme bin Eslem olduğunu bildirirler.

DİPNOTLAR

1- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk* III/31; İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, II/440; Vakıdî, *Meğazi*, I/278, 279.
2- Buharî, *Meğazi* 28; Vakıdî, *Meğazi*, I/279.
3- Vakıdî, *Meğazi*, I/280.
4- İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd, II/122.*
5- Buharî, *Meğazi* 28.
6- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/56; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, IV/75.
7- Vakıdî, *Meğazi*, I/280, 281; Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, IV/25.
8- Vakıdî, *Meğazi*, I/303.
9- Vakıdî, *Meğazi*, I/271, 272; Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, IV/44.
10- Vakıdî, *Meğazi*, I/272; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/53.

Nadirlilerin Medine'den Kovulmaları

> Onlar kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Allah'ın azabı onlara hiç düşünmedikleri şekilde geldi. (Allah) onların kalplerine korku saldı. Öyle ki, evlerini kendi elleriyle ve müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Artık basiret sahipleri ibret alsınlar. (Haşr, 59:2)

Esed topluluğuna düzenlenen harekâtın başarısı Uhud sonrası günlerde Müslümanlar için bir sevinç kaynağı oldu. Ancak üst üste yaşanan Raci ve Maûna katliamları Medine'deki havayı Müslümanların aleyhine olmak üzere tekrar bozdu. Yahudilerin ve münafıkların şımarıklıkları her geçen gün arttı. Hiç çekinmeden Müslümanlarla açıktan alay etmeye başladılar. Bunda Mekke müşriklerinin gönderdikleri mektupların ve haberlerin de etkisi vardı. Mekke eşrafı, Yahudilere ve bildikleri bazı münafık liderlere hitaben yazdıkları mektuplarda, kendi aralarından çıkıp Medine'ye hicret etmiş Müslümanlara istediklerini yapabileceklerini, bu konuda kendilerine hiçbir şekilde engel olmayacaklarını, hatta memnun olacaklarını bildiriyorlardı. Fakat Mekke eşrafının bu teşvikleri istedikleri türden bir hareketi başlatmaya yetmeyince, bu sefer tehdit etmeye, korku vererek Yahudi ve münafıkları Müslümanlara karşı bir harekete kalkışmaya zorladılar: '*Sizler silah ve kalelere sahipsiniz. Güçlüsünüz. Adamımızı öldürüp kendinizi ve bizi kurtarırsanız ne alâ, yoksa karılarınızla bizim aramıza ayaklarındaki halhallarından başka hiçbir şey giremez*'[1] diyerek tehditler savurmaya başladılar.

Aslında Mekke eşrafının istediğini münafıklar da, Yahudiler de en az Mekke eşrafı kadar istiyorlar, fakat içinde bulundukları şartlarda düşmanlıklarının gereklerini istedikleri gibi yerine getiremiyorlardı. Münafıkların bu korkaklıkları devam ederken, özellikle Nadir Yahudileri Mekke eşrafından aldıkları sözlü desteklerle cesaretlendiler ve içinde bulunulan zamandaki genel havanın Müslümanla-

rın aleyhinde olmasının da etkisiyle kendi aralarında gizliden gizliye Müslümanlara yönelik saldırıların planlarını konuşmaya başladılar. Bu konuşmalardan ve planlardan Resûlullah'ın haberi oldu. Resûlullah, öncelikle içinde bulunulan psikolojik ortamı Müslümanların lehine çevirecek ve onu takiben de Nadir Yahudilerinden kurtuluşu sağlayacak çare arayışına girdi. Ne yapacağını düşünürken, şartlar Allah'ın dilediği şekilde gelişip Müslümanları savaşsız bir zafere ulaştırdı.

Resûlullah, Maûna katliamında kurtulan Amr b. Ümeyye'nin Medine'ye gelirken yolda öldürdüğü iki Âmirlinin fidyesi için Nadir Yahudileriyle görüşmeye ve onlardan yardım istemeye karar verdi. Nadirlilerden yardım istemesinin iki nedeni vardı. Birincisi, Nadirliler fidyenin verileceği Âmir boyunun müttefikiydiler. İki kişi yanlışlıkla öldürülmüştü ve bu yanlışlık Müslümanlarla Âmirler arasında bir probleme yol açmadan çözülmeliydi. Nadirliler eğer isterlerse Âmirlerle Müslümanlar arasındaki problemin çözümüne katkı sağlayabilirlerdi. Ayrıca, hicreti takiben Yahudilerle yapılan anlaşmalar gereği, taraflar birbirlerini fidyeler konusunda destekleyecekler, ihtiyaçlarını karşılayacaklardı. Bu durumda Nadirlilerin Müslümanlar tarafından yanlışlıkla öldürülenlerin fidyesine destek olmaları gerekiyordu.

Resûlullah Medine'ye iki kilometre uzaklıkta bulunan Nadirlilerin yerleşim merkezine aralarında Ebû Bekir, Ömer ve Ali'nin de bulunduğu 8-10 kişilik bir Müslüman grubuyla birlikte gitti. Nadir'in ileri gelenleriyle görüştü. Nadirliler Resûlullah'ın isteklerini uygun ve haklı bulup fidye için gerekli yardımı yapacaklarını bildirdiler. Resûlullah'ı ve yanındaki Müslümanları bir müddet oturmaya davet edip, kendi aralarında konuşacaklarını bildirdiler. Resûlullah ve yanındaki Müslümanlar bir evin duvarının dibine oturarak beklemeye başladılar. Bu sırada Yahudiler asıl planlarını uygulamaya koydular. Planlarına göre, evin damından taş yuvarlayacak ve böylelikle Resûlullah'ı öldüreceklerdi. Taşı kimin yuvarladığı bilinmediği için de katil tespit edilemeyecek ve Nadirliler sorumlu olmayacaklardı. Hazırlanan hain plan Allah tarafından Resûlullah'a bildirildi ve hemen oradan uzaklaşması istendi. Resûlullah hiç kimseye bir şey demeden kalkıp Medine'ye döndü. Geride kalan Müslümanlar ve Yahudiler O'nun ihtiyaç karşılamak için bir yerlere gittiğini zannetmişlerdi. Resûlullah'ın dönmediğini görünce Yahudiler telaşlandılar. Planlarının anlaşılmış olmasından korktular. Ne yapacaklarını görüşmeye başladılar. Hiçbir şey planlamamış gibi davranıp, Müslümanları yemeğe davet etmeyi kararlaştırdılar. Ancak Müslümanlar da Yahudilerin durumlarından şüphelendiler. Resûlullah'ın da kaybolduğunu görünce durumu aralarında görüşüp, bir değerlendirme yaptılar. Resûlullah'ın Medine'ye dönmüş olabileceğini düşünüp, kendileri de Medine'ye döndüler. Medine'de Resûlullah'la karşılaşıp olup-bitenin nedenini sordular. Resûlullah durumu anlatınca, o Müslümanlar da Yahudilerin hâl ve hareketlerinden dolayı kuşkularında haklı olduklarını anladılar. Bu

hainlik, daha önce yapılan dostluk anlaşması gereği Yahudilere karşı bir harekâta girişemeyen Resûlullah'a düşündüğünü uygulama imkânı sağladı. Daha önce vahyolunmuş bir ayet de bu konuda kendisine rehber ve destek oldu. Ayet şöyleydi: *'Bir topluluğun (yapılan anlaşmaya) hainlik etmesinden korkarsan, sen de (onların seninle yaptıkları anlaşmayı) aynı şekilde onların üzerine at; çünkü Allah hainler sevmez' (Enfal, 8:58).* Resûlullah, Muhammed b. Mesleme'yi *'Resûlullah'ı öldürme girişiminizle anlaşmayı bozdunuz. Size on gün süre tanınmıştır. On gün içinde evlerinizi ve topraklarınızı terk edip Medine'den ayrılın. Eğer Medine'yi terk etmezseniz boyunlarınız vurulacaktır'*[2] ültimatomuyla Nadirlilere gönderdi. Nadirliler şaşırdılar. Oyunlarının bu kadar kolay anlaşılmasının ve hiç ummadıkları bir karşılık almalarının şaşkınlığıyla İslâm öncesi dönemde dostları olan Muhammed b. Mesleme'ye *'Evslilerden hiç kimsenin bize böylesi çetin bir haber getireceğini ummazdık'* diyerek, yardımını rica ettiler. Ancak Muhammed b. Mesleme *'Kalpler değişti'* diyerek, artık Nadirlilerle dost olmadığını ve kendilerine bir yardımının olmayacağını ifade etti.

Nadirliler, Resûlullah'ı öldürme girişimleriyle, anlaşmayı bozdukları için yapabilecekleri bir şey yoktu. Kendilerini savunamadılar. Suçlu olduklarını biliyorlardı. Fakat Medine'den de ayrılmak istemiyorlardı. Ne yapacaklarına bir türlü karar veremiyorlardı. Ne yapacakları konusunda kararsızlık içerisindeyken, münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy gizlice Nadirlilerle irtibata geçti. Abdullah b. Ubeyy, Nadir topluluğunun liderlerine kesinlikle Medine'yi terk etmemelerini iletti; çıkacak bir savaşta kendilerini destekleyecekleri sözünü verdi: *'Evlerinizi terk etmeyin. Her an emrimi yerine getirmeye hazır iki bin adamımla yardımcınızım. Ayrıca Kurayzalılar da yardımlarını esirgemezler. Gatafan'dan olan müttefiklerimiz de yardım ederler'*[3] dedi. Bu sözlü destek Nadirlileri cesaretlendirdi. Kalelerine çekildiler ve kapıları kapayıp, beklemeye başladılar. Kalelerine çok güveniyorlardı. En kuvvetli orduların bile kendilerini bu kaleden çıkaramayacağına inanıyorlardı. Üstelik Abdullah b. Ubeyy, Kurayza ve Gatafan gibi dostları da olduktan sonra korkmalarını gerektiren bir şey yoktu. Bir adamla Resûlullah'a haber gönderdiler. Medine'den ayrılmayacaklarını, gerekirse savaşacaklarını bildirdiler. Bu cevapları Resûlullah tarafından, *'Allahu Ekber'* sözüyle karşılandı ve mücahitlerden bir grupla gidip Nadirlileri kalelerinde ablukaya aldı. Abluka bir süre devam etti. Bu süre içerisinde Nadirlilere birkaç kez kararlarında ısrarcı olmamaları, eğer Medine'yi terk etmeyi kabul ederlerse kendilerine ilişilmeyeceği bildirildi. Ancak gizliden gizliye Abdullah b. Ubeyy tarafında kışkırtılan Nadirliler savaşa hazır oldukları cevabını verdiler. Resûlullah, çoğu Uhud'da aldığı yaralar nedeniyle güçsüz olan Müslümanları yeni bir savaşa sokmayı düşünmüyordu. Bu işin savaşsız sonuçlanmasını arzuluyordu. Üstelik Nadirliler sayı olarak Müslümanlardan fazlaydılar. Resûlullah ne yapacağını düşünürken, başından sonuna kadar Kur'an'ın bil-

gilendirme, sevk ve idaresinde bir harekât başladı. Resûlullah sadece kendisine vahyolunan ve emredilenleri yaptı ve iş bitti.

Vahyolunan ayetlerin birisinde Nadirlilerin bir düşüncelerine değiniliyor ve güvenlerinin temelsizliği açıklanıyordu: *'Onlar kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı'(Haşr, 59:2).* Bu ayet açıkça, Nadirlilerin kalelerine güvenmelerinin Allah için hiçbir değer ifade etmediğini bildiriyordu. Daha da önemlisi, Nadirlilerin kalelerine sığınma amaçları, söz konusu ayette, *'Müslümanlardan korunmak'* olarak değil *'Allah'tan korunmak'* biçiminde ifade ediliyordu. Bu da açıkça dile getiriyordu ki, Resûlullah'ın komutasındaki Müslümanlar Allah'ın yeryüzündeki askerleriydiler ve Allah her yaptıkların da onlarla birlikte olacaktı. Onların her yaptıkları Allah için olacaktı. Öyle de oldu. Sonuçta hiçbir çaba sarf edilmeden, yorulup, bitkin düşülmeden, kan akıtmadan, can almadan ve can vermeden Müslümanlar büyük bir zafer elde ettiler. Allah, o güçlü kalelerin kendi güç ve iradesi karşısından hiç bir şey olduğunu kolay bir zaferle münafıklara ve diğer tüm müşriklere açıkça gösterirken, Müslümanların itibarını da olması gereken şekilde yükseltti. Çatışmanın, kanın, ölümün olmadığı savaş şu şekilde gerçekleşti:

Nadirliler çok verimli ve iyi bakılmış bahçelere ve meyveliklere sahiptiler. Bahçeleri kendileri için her şeydi; çünkü tek gelir kaynakları tarımcılıktı. İlk anından sonuna kadar ilâhî iradenin emir ve komutasıyla süren savaşın ilk aşamasında, Resûlullah, bazı Müslümanlara, Nadirlilerin kalelerinden görebilecekleri yerlerdeki bazı ağaçları kesmelerini, evlerini yıkmalarını emretti. Müslümanlar bir kısım ağaçları kesip, Nadirlilerin kaleye sığındıkları için boşalttıkları bazı evleri yıktılar. Yahudiler bütün mal varlıklarının, geçim kaynaklarının, hayat damarlarının gözleri önünde imha edilmesinin dayanılmaz acısıyla seyretmekten başka bir şey yapamadılar. Her an dostlarının gelip kendilerine yardım edeceklerini düşünüyorlardı. Allah'ın kalplerine verdiği korkuyla aslında sayıları Müslümanlardan çok olmasına ve onlar gibi yaralı olmamalarına rağmen, kalelerinden çıkıp savaşmayı göze alamadılar. Bu durum ayette şöyle anlatıldı: *'Onlar kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Allah'ın azabı onlara hiç düşünmedikleri şekilde geldi. (Allah) onların kalplerine korku saldı' (Haşr, 59:2).*

Müslümanlar ağaçların bazılarını keserlerken, diğer bir kısmına dokunmadılar. Ancak, ağaçların ne kadarını kesmeleri gerektiği konusunda tereddüt yaşadılar. Acaba hepsini mi kesmeliydiler, yoksa ağaçları kesmekle yanlış iş mi yapmış oluyorlardı? Çünkü ağaçların kesilmeye başlanmasıyla birlikte münafıklar karşıt propagandaya, zihinleri bulandırıcı konuşmalara başladılar: *'Ağacın günahı ne? Sizler kendinizin ıslah edici, düzeltici olduğunuzu söylemiyor muydunuz?'* diyorlardı. Fakat vahyolunan ayet problemi çözdü ve Müslümanları münafıkların dedikodularından uzaklaştırdığı gibi, ağaçların ne kadarını kesmeleri gerektiğiyle ilgili tereddütlerini de giderdi: *'Hurma ağaçlarından her ne kesmiş iseniz veya kesmeyip*

bırakmış iseniz (bütün bunlar) Allah'ın izniyledir ve fasık olanları alçaltmak içindir' (Haşr, 59:5).

Günler geçiyor ve her yeni günle birlikte Nadirlilerin durumu daha da kötüleşiyordu. Kalelerinin surlarında, Abdullah b. Ubeyy'in adamlarıyla birlikte yardımlarına gelmesini bekliyorlardı. Ama yardım için gelen-giden yoktu. Münafıkların vaatlerinin asılsız olduğunu anlamakta gecikmediler. Dindaşları olan Kurayzalıların da Resûlullah'la dostluk anlaşmasını yenilediklerini öğrenince, yaptıklarına pişman olup Resûlullah'ın daha önce kendilerine teklif ettiği şartları kabul ettiklerini bildirdiler. Böylelikle altı gün süren kuşatma hiçbir çatışma olmadan sona erdi. Üç kişinin bir deve alması ve develerine savaş teçhizatları hariç istedikleri bütün değerli eşyalarını yüklemeleri şartıyla Nadirlilerin Medine'den çıkmalarına izin verildi. Nadirliler yol hazırlığı için evlerine döndüler. Bütün değerli eşyalarını topladılar, hatta öyle ki bazıları evlerinin pervazlarını ve kapılarını dahi söktü. Diğer bazıları ise Müslümanların eline geçmesin diye evini kendi elleriyle yıktı. Allah, onlara, övündükleri evlerini ve kalelerini kendi elleriyle yıktırma gibi gibi bir durum yaşattı. Bu durum bir ayete şöyle konu oldu: *'Onlar kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Allah'ın azabı onlara hiç düşünmedikleri şekilde geldi. (Allah) onların kalplerine korku saldı. Öyle ki, evlerini kendi elleriyle ve müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Artık basiret sahipleri ibret alsınlar' (Haşr, 59:2).*

Nadirliler, 600 deveden oluşan bir kervan halinde bütün değerli eşyalarını da yanlarına alarak Medine'den ayrıldılar. Bir kısmı Şam'a, bir kısmı ise Hayber'e gitti. Nadirlilerin Medine'den kovulmaları Müslümanların aleyhine olan psikolojik ortamı büyük oranda tekrar lehlerine çevirdi. Müslümanlar, aynı zamanda, hemen yanı başlarındaki önemli bir potansiyel düşmandan da kurtulmuş oldular.

Bu ilginç ve büyük bir zaferle biten savaşın sonrasında, diğer birçok konuda olduğu gibi, ele geçen mal, bağ ve bahçelerin nasıl paylaşılacağı da yine ayetle bildirildi: *'Allah'ın o şehir halkından Resûlü'ne verdiği mallar, Allah'a, Resûlü'ne, (Resûlle) akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara, (yolda kalan) yolcuya aittir. Böylelikle o mallar içinizde yalnız zenginlerin arasında dolaşan bir şey olmasın. (Ey Müslümanlar) Peygamber size ne verdiyse alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının ve Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir. (O mallar bir de) hicret eden fakirlere aittir ki onlar, yurtlarından ve mallarından (sürülüp) çıkarılmışlardır; Allah'ın lütfu ve rızasını ararlar; Allah'a ve Resûlü'ne (canlarıyla, mallarıyla) yardım ederler. İşte doğru olanlar onlardır' (Haşr, 59:7,8).* Resûlullah, bu ayet üzerine Medineli Müslümanları yanına çağırdı. Hicretten bu yana muhacirler için yaptıkları fedakârlıkları dile getirdikten sonra, eğer isterlerse Nadirlilerden elde edilen malları herkese eşit olarak paylaştıracağını, fakat bu durumda Muhacirlere yardım etmeye devam etmeleri gerekeceğini; ama eğer razı olurlarsa elde edilen bütün mal-

ları Muhacirler arasında dağıtıp onları mal, bağ, bahçe sahibi yaparak kendi ayakları üzerinde duracak konuma getirmeyi düşündüğünü, bu durumda da o ana kadar devam eden yardımlarını devam ettirmelerine gerek kalmayacağını bildirdi. Medineli Müslümanlar bütün malları Muhacir kardeşlerine dağıtılmasını, fakat kendilerinin de yardımlarına kesintisiz devam edeceklerini söylediler. Resûlullah *'Allahım! Ensar'ı ve Ensar'ın evlatlarını koru'* diye dua ederek memnuniyetini bildirdi. Ensar'ın bu takdire değer tavrı vahyolunan bir ayetle Allah katında da övüldü: *'(Muhacirlerden) önce o yurda yerleşen ve imana sarılanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinden bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile (Muhacir kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarına erenlerdir' (Haşr, 59:9).* Elde edilen mallar muhacir arasında dağıtıldı. Ensardan ise çok yoksul oldukları için sadece Sehl b. Huneyn ile Ebû Dücane'ye mal verildi.

O sıralar sayı olarak hiçte az olmayan münafıklar, bazı Müslümanların bazen zihinlerini karıştıracak, hatta korkmalarına neden olacak girişimlerden geri kalmıyorlardı. Nadirlileri kışkırtmaları ve Nadirlilerin Medine'den kovulması sırasında şımarıklık yapıp Resûlullah'ı kararından vazgeçirmeye çalışmaları herkes tarafından görüldü. Böylelikle kimlikleri iyice belli oldu. Allah yine o zaman vahyettiği ayetlerle Müslümanların kalplerindeki bazı korku ve ürpertileri, münafıkların iç yüzlerini açıklayarak, korkaklıklarını açığa vurarak çekip aldı. Üstelik bizzat yaşanan olaylardaki rollerini ifade ederek münafıkların bizzat kendilerine aşağılık durumlarını gösterdi. Ayet şöyledir: *'İki yüzlülük edenleri görmedin mi, Kitap ehlinden inkar eden kardeşlerine, 'Eğer siz (yurdunuzdan) çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinize hiç kimseye itaat etmeyiz. Şayet sizinle savaşırlarsa mutlaka size yardım ederiz' derler. Allah, onların yalancı olduklarına şahitlik eder. Andolsun eğer onlar çıkarılsalar bunlar onlarla çıkmazlar; eğer onlarla savaşılsa onlara yardım etmezler, yardım etseler bile arkalarına dönüp kaçarlar, sonra (bir daha) kendilerine yardım edilmez. Onların kalplerinde sizin korkunuz Allah'ınkinden fazladır (Allah'tan çok sizden korkarlar). Böyledir; çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Onlar toplu olarak sizinle savaşamazlar, ancak sağlam korunan şehirlerde veya kalelerin arkasından (sizinle savaşmaya cesaret ederler). Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları birlik-beraberlik içinde sanırsın, oysa onların kalpleri dağınıktır. Böyledir, çünkü onlar akıllarını kullanmayan bir topluluktur' (Haşr, 59:11-14).*

DİPNOTLAR

1- Abdürrezzak, *el-Musannef,* V/359.

2- Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/57; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III/37.

3- Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/57; Vakıdî, *Meğazi*, I/287.

Kureyş'in Zor Günleri

> Bir kısım insanlar, müminlere *'Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!'* dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve *'Allah bize yeter. O ne güzel vekîldir!'* dediler. Bunun üzerine, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nimet ve keremiyle geri geldiler. Böylece Allah'ın rızasına uymuş oldular. Allah büyük kerem sahibidir. (Al-i İmran, 3:173,174)

Uhud savaşının üzerinden bir yıl geçmişti. Resûlullah Müslümanlardan yeni bir harekât için hazırlanmalarını istedi. Bedir'e gidilecek ve gerekirse Kureyş ordusuyla savaşılacaktı. Zira Ebû Süfyan, Uhud savaşının sonunda Müslümanlara seslenerek *'Gelecek yıl, Bedir'de sizinle buluşup, çarpışmaya söz veriyorum, var mısınız?'* tehdidinde bulunmuştu. Ebû Süfyan'ın bu tehdidinin cevabını verme zamanı gelmişti. Bu bir itibar konusuydu. Kim kaçarsa o itibar kaybına uğrayacaktı. Zaten bu nedenledir ki, Müslümanlar Ebû Süfyan'ın tehdidini savurduğu sırada, Resûlullah'ın izniyle, *'Varız! Bedir, inşallah sizinle bizim buluşma yerimiz olacak'* demişlerdi.

Resûlullah'ın askerî bir harekât için gerekli hazırlıkların yapılmasını Müslümanlardan istediği ve Müslümanların hiç itirazsız bu isteğin gereklerini yerine getirmek için çabaladıkları sırada, Mekke'de durum daha farklıydı. Ebû Süfyan savurduğu tehditten bin pişman bir halde, Mekkelilerden savaş için hazırlanmalarını istiyor, itiraz seslerini kesmeye çalışıyordu. Hiç kimse bu işe gönüllü değildi. Bu savaşı anlamsız buluyorlardı. Ancak bütün itirazlara rağmen Kureyş'in lideri olarak Ebû Süfyan sözünden dönemezdi. Bedir'e gidilecek ve gerekirse Müslümanlarla savaşılacaktı. Ortada Mekke adına verilmiş bir söz, daha da önemlisi, yapılmış bir tehdit vardı ve eğer bunlar unutulup da Müslümanlara karşı çıkılmazsa, Kureyş'in itibarı zedelenir, Müslümanların itibarları artardı. Ebû Süfyan'ın ve birkaç arkadaşının istek, rica ve tehditleri karşısında isteksiz bir şekilde harekât

için hazırlıklara başlandı. Aslında geçerli bir gerekçe bulabilse Ebû Süfyan da sözünden hemen dönecekti ama ne var ki hiçbir gerekçesi yoktu. Bu harekâtın aleyhlerine sonuçlanma ihtimali yüksekti; yol uzundu ve ağır bir kuraklık hüküm sürüyordu. O sene Medine bölgesi hariç Hicaz bölgesinde çok ağır bir kuraklık yaşanmış ve hâlâ yaşanıyordu. Halk aç ve sefildi. Ebû Süfyan harekâttan vazgeçmelerini meşrulaştıracak, tehdidini geçersiz kılacak bir gerekçe bulmaya çalıştı. Uzun düşüncelerin sonunda, geçerli bir gerekçe bulamayınca, geçerli bir gerekçeyi kendisi oluşturmaya çalıştı. Bu konuda farklı kişilerin bilgi ve kurnazlıklarına başvurdu. Görüştüğü kimselerden birisi, Hac için Medine'den Mekke'ye gelmiş olan Nuaym b. Mes'ud idi. Yakın dostu Nuaym'a sıkıntılarını anlattı. Harekâtın çok sıkıntıya neden olacağını, hayvanlara ot ve su bulmakta zorlanacaklarını, bunun ise kendilerini zora sokacağını, ama harekâttan vazgeçecek olursa '*Muhammed'den korktu*' denileceğini, bunu da istemediğini söyledi. Nuaym'dan kendilerine yardımcı olmasını, Medine'ye dönerek Müslümanları harekâttan vazgeçirmesini istedi. Nuaym, eğer Müslümanları vazgeçirebilirse, kendisinin de bir harekâta kalkışmasına gerek kalmayacaktı.

Nuaym gönlü ve dini bir olan Mekke eşrafına yardım etmek ve bu arada teklif edilen yirmi develik ödülü de hak edip alabilmek için son derece hızlı bir şekilde Medine'ye döndü. Medine'ye varınca, Müslümanların harekâta hazırlandıklarını duydukları için Mekkelilerin son derece büyük bir ordu hazırladıklarını, bu orduyu bizzat gördüğünü, hiç kimsenin bu ordu karşısında duramayacağını, fakat eğer Müslümanlar harekâttan vazgeçerlerse Mekkelilerin de kuraklık nedeniyle vazgeçeceklerinden emin olduğunu anlatmaya başladı. Bazı müşrik ve münafıklar da bu konuda kendisine yardımcı oluyorlardı. Nuaym, çabalarında başarılı oldu ve Müslümanlardan bir çoğu sırf gurur nedeniyle durup dururken Mekkelilerle bir savaşa girmenin gereksiz olduğunu, harekâttan vazgeçilmesinin iyi olacağını kendi aralarında konuşmaya başladılar. Açıkça görülmemekle birlikte Müslümanlardan bazıları Bedir'deki bu muhtemel savaşın sonu nedeniyle korkuya kapıldılar. Münafıklar ve Yahudiler ise gerçekleşenler karşısında keyifle içten içe gülüyor, aralarında Müslümanları korkuttuklarını konuşuyorlardı. Resûlullah, Müslümanlardan bir kesimin çıkılacak harekâtın gereksiz olduğu kanaatine sahip olduklarını duyunca, tam bir kararlılık içerisinde, gerekirse tek başına bile olsa kararını uygulamaya koyacağını söyledi. Mescitte Müslümanlara hitaben '*Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, yanımda hiç kimse olmasa bile ben Bedir'e gideceğim*'[1] dedi. Sözünde kararlı olduğu belliydi. Zaten o iş olsun diye konuşacak birisi değildi. Üstelik o ölümden korkan birisi de değildi. Buna hem Bedir'de ve hem de Uhud'da bizzat tanık olmuşlardı. Bu iki savaşta ve diğer bazı harekâtlarda kendileri korkmuşlar, paniklemişler, geri kaçmışlardı da, Resûlullah düşman ordularının karşısında gerekirse tek başına durmuş ve bir adım bile gerilememişti.

Resûlullah'ın Bedir'e yönelik harekât için kararlılığı Müslümanları utandırdı; yaptıkları yanlışlığı fark ettiler ve hazırlıklarına bıraktıkları yerden devam ettiler. Böylelikle Nuaym'ın dolayısıyla Ebû Süfyan'ın oyunu bozuldu. Resûlullah, Medine'de yerine Abdullah b. Revâha'yı bırakarak, bin beş yüz kişilik orduyla Bedir'e doğru hareket etti (Mart 626). Sancağı Ali taşıyordu.

Bedir ovası Arapların önemli panayır yerlerinden birisiydi. Yılda sekiz gün panayır kurulur ve yarımadanın her bir yanından gelen tüccarlar orada buluşur, birbirleriyle alış-veriş yaparlardı. Müslümanların Mekke ordusuyla savaşmak amacıyla Medine'den çıktıkları zaman, Bedir'de panayırın kurulduğu zamandı. Yarımadanın her bir yanından tüccarlar gelmiş, alış-veriş yapıyorlardı. Bu nedenle Müslümanların bir kısmı Mekkelilerle savaşmanın dışında, ayrıca panayırda ticaret yapmayı da düşünerek bazı ticarî mallarını yanlarına almışlardı. *'Bedir'de Ebû Süfyan'ı bulursak onunla savaşırız. Bulamazsak pazarlarda mallarımızı satarız'* diye düşünmüşlerdi.

Ebû Süfyan, Nuaym'ın başarılı olamadığını ve Müslümanları engelleyemediğini öğrenince isteksiz bir şekilde hazırlıklarını tamamlayıp, iki bin kişiden oluşan ordusunun başında Bedir'e doğru yola çıktı. Fakat yolculuğun çok zor geçeceği daha ilk anda belli oldu. Kuraklık çok ileri safhadaydı. Hayvanlar aç ve susuz kalmak üzereydiler. Harekâta isteksiz çıkılmış olması yolculuğun zorluklarını hepten dayanılmaz kılıyordu. Birkaç günlük yolculuğun sonunda, Mekke'ye 40 kilometre mesafedeki Merri Zahran'a vardıklarında, Ebû Süfyan olayı bir gurur ve itibar konusu olmaktan çıkarıp ordusuna *'geri dön'* emrini verdi. Bu tam anlamıyla psikolojik bir hezimetti. Bütün itibarlarını ayaklar altına aldılar. Bu nedenledir bizzat Mekke halkının azar ve alaylarına muhatap oldular. Ordunun birkaç gün sonra geri dönüşünü *'Siz ancak sevik içmek için gittiniz'* diye kınayıp, ordularını *'Sevik ordusu'* olarak isimlendirdiler. Böylelikle Mekke ordusu Mekkelilerin gözünde bile önemli bir itibar kaybına uğramış oldu.

Müslümanlar ise gerekirse savaşmak üzere Bedir'e gittiler. Sekiz gün Bedir'de kaldılar ve Mekke ordusunu beklediler. Bu arada panayıra katılıp alış-veriş yaptılar, ticaretleri nedeniyle çok kâr elde ettiler. Mekkelilerin gelmeyeceklerini anlayınca da Medine'ye döndüler. Müslümanların Mekkeliler karşısında yılgınlık göstermeyip savaşmak için Bedir'e gitmeleri bölge insanlarının yanında Müslümanların itibarını yükseltti. Üstelik imanlarının gerektirdiği kararlılığı gösterdikleri için Allah katında değerleri yükseldi. Vahyolunan bir ayetle övülüp, takdir edildiler. Ayet şöyledir: *'Bir kısım insanlar, müminlere: 'Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!' dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve 'Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!' dediler. Bunun üzerine, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nimet ve keremiyle (evlerine) geri geldiler. Böylece Allah'ın rızasına uymuş oldular. Allah büyük kerem sahibidir' (Al-i*

İmran, 3:173,174). Buna karşılık Mekkelilerin döneklik yapmaları ve üstelik kendi tehditlerinin gereğini yapmaktan kaçınmaları, bölgede Mekkelilerin itibarını tamamen yok etti. Mekke eşrafı tüm Arapların alay konusu oldu. Böylelikle Müslümanlar savaşsız bir zafer elde etmişlerdi. Artık Hicaz bölgesinde Müslümanların bölgenin gerçek hakim gücü olduğu konuşuluyordu.

DİPNOT

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/59.

Bölüm: 3
İslâm ve Cahiliye'nin Direnişi

Temiz Bir Hayat

> Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan şarap ve kumar ile aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık vazgeçtiniz değil mi? (Maide, 5: 90,91).
> Bir grup Müslüman Remle'de oturmuş şarap içiyorduk. Yanımızda büyük bir cam kavanoz dolusu şarap vardı. O zaman şarap içmek yasaklanmamıştı. Ben bir ara Resûlullah'ın yanına gidip oturdum. Resûlullah içkiyi yasaklayan ayeti okudu. Hemen kalkıp arkadaşlarımın yanına döndüm ve '*Artık vazgeçtiniz değil mi?*' kısmına kadar ayeti okudum. Arkadaşlardan bazıları şarap dolu bardağı elinde tutuyordu; şarabın birazını içmiş, bir kısmı ise bardakta duruyordu. Bazısı ise bardak dudaklarında, içmeye devam ediyordu. Ben ayeti okuyunca hepsi birden ellerindeki bardakları bıraktılar ve '*Vazgeçtik ey Rabbimiz*!' dediler. (Bir Sahabe)

Zihniyetten düşünceye, inançtan tasavvura, kişilikten davranışa, savaştan ticarete, aile yönetiminden toplum yönetimine, bireysel ilişkilerden toplumsal ilişkilere kadar uzanan ve insana, insanın yaşadığı hayat tarzına ilişkin her şeyin dosdoğru, en güzel, en iyi olma biçiminin ismi olarak anlam kazanan İslâm, risâlet sürecinde tedrici bir süreçte inşa olundu. Çünkü düşünceleri, inançları, tasavvurları, kişilikleri, hayat tarzları yanlışlarla dolu ve tüm bu yanlışlara alışmış insanların, bütün bunları terk edip her şeyi ile farklı olan yeni bir inancın ve hayat tarzının bir anda mensubu olmaları çok zordur. İnsanlar ani değişimde sarsılırlar, bu değişimi gerçekleştirmekte zorlanırlar, yıkılırlar. Değişimin alıştırarak, sarsmadan, yıkmadan gerçekleşmesi gerekir. Risâlet sürecinde olan da budur. İlâhî irade bazı şeylerin değişimini biraz gerilere ertelemiştir. Ama hiçbir şeyi ihmal etmemiş, zamanı gelince değişmesi gerekeni değiştirip, o konuyu veya uygulamayı olması gereken niteliğe ve biçime kavuşturmuştur. Aynen hayat tarzının bir boyutunu oluşturmasına rağmen, düşünceden tasavvura, davranıştan inanca, kişilikten ahlâka, aileden topluma, ekonomiden siyasete varıncaya kadar her şeyi etkileyebilecek olan bazı kötü alışkanlıkların tedrici bir süreçle iptal edilmesinde olduğu gibi. Örneğin alkollü içeceklerle, kumarla ve falla ilgili düzenleme bu şekilde gerçekleşmiştir.

Hicretin dördüncü yılıydı; Nadirlilerin kuşatıldığı ve Medine'yi terk etmeleri istendiği günlerdi (Eylül 625). Vahyolunan bir ayetle alkollü içeceklerin, kuma-

rın ve falın zararına dikkat çekilip, bunların yasaklandığı bildirildi. Bu yasakla, Resûlullah'ın yanındaki her Müslüman'ı insanlık için örnek şahsiyet olacak şekilde yetiştiren ve onların teşkil ettiği toplumla insanlığın hayalindeki ideal toplumu tarihsel bir gerçekliğe dönüştüren Kur'an, bireysel ve toplumsal hayatı pisliklerin bir kısmından daha temizlemiş oldu. Tedricî değişim yöntemine göre şekillenen sürecin aşamaları şu şekilde gerçekleşti:

Alkollü içki kullanmak, kumar oynamak ve fal bakmak cahiliye dönemi Arapları arasında son derece yaygın davranışları teşkil ediyordu. Hurma koruğundan yaptıkları *'büsr'* ile hurma kurusundan yaptıkları *'fadih'*, hemen herkesin her zaman içtiği alkollü içeceklerdi. Eğlence, sevinç, keder, korku, bir kutlama, bir toplantı veya can sıkıntısı... hemen her şey içki içmek için bahaneydi. İçkiyi her zaman içerlerdi ve çokça içerlerdi. İçkinin olmadığı bir toplantıya veya eğlenceye rastlamak mümkün değildi. İçkinin olduğu yerde de çoğunlukla kumar vardı. Dolayısıyla sarhoşluğun ve kumarın neden olduğu kavgalara, çatışmalara, kötülüklere hemen her zaman yaygın olarak rastlanırdı. Fal ise bir işe başlarken veya bir şeye karar verirken hemen her zaman başvurdukları bir araçtı. Hatta dinlerinin, şirklerinin bir unsuru haline gelmişti. Sahte tanrılarının esasen olmayan iradelerini falla belirlemeye çalışırlardı. Akıllarıyla ve tecrübeleriyle değil, fal ile hareket ederler; hayatlarını büyük oranda falcıların sözlerine göre düzenlerlerdi.

Kur'an, Mekke döneminde, hayatın düzenlenmesini daha çok genel ilkeler çerçevesinde ele almış, tüm insanların tereddütsüz bir şekilde kabul ettikleri genel ahlâk ilkelerini ve davranış kurallarını hatırlatmış, mevcut doğruları yanlışlardan ayıklamış veya eksik olanları tamamlamıştı. Bu süreçte içki, kumar ve fala dokunulmamıştı. Bu konudaki düzenleme için bireysel ve toplumsal bir temelin oluşması beklenmişti. Çünkü alkollü içkinin, kumarın ve falın yanlış ve kötü olduğunu, sağlam bir düşünce temeli oluşturmadan, bilinçli bireyler inşa etmeden kabul ettirmek zordu. Bu tür konularda sadece yasaklamak çözüm değildi. Zira içki, kumar ve fal birer alışkanlıktı. Bunlara boyun eğmeyecek doğru ve sağlam iradeye sahip bireyleri yetiştirmeden, bu *'pisliklerin'* hayattan uzaklaştırılmaları beklenemezdi. Yoksa, değişik gerekçelerle tüketilmeye ve uygulanmaya devam edilirlerdi. Örneğin miktar ve sıklık konusu önemli bir meşrulaştırma nedeni olabilirdi. Günümüzde de sıklıkla rastlandığı veya duyulduğu üzere, insanlar içkinin az miktardaki tüketimini, kumarın küçük miktarlarla oynanmasını veya fala ara-sıra başvurulmasını yararlı veya eğlenceli bulabilirlerdi. Kabul etmek gerekir ki bu gerekçeler de tamamıyla yanlış değildir. Ancak hep gizlenen, gösterilmeyen veya açığa çıkması istenmeyen şey; az miktarda içki alımını, küçük miktarda bedellerle kumar oynamayı veya ara-sıra fala bakmayı psikolojik veya biyolojik gerekçelerle yararlı bulanların, *'az'* ile *'çok'* arasındaki sınırı neyin belirleyeceğinin ölçüsünü gösterememeleridir. Esasen böylesi bir ölçü olmadığı için de az

içenler, az miktarla oynayanlar veya eğlence niyetiyle ara-sıra falla ilgilenenler, kolaylıkla çok içen, büyük miktarla oynayan veya en önemli kararlarında fala başvuran olabilmektedirler. İşte bu ve bildiğimiz veya bilmediğimiz daha başka nedenlerle Kur'an, söz konusu problemlerin çözümünü sonraya bıraktı. Bu '*pisliklerin*' temizlenmesinde tedrici bir yöntem izleyerek, hayattan uzaklaştırılmalarını ancak hicretin 4. yılında gerçekleştirdi. Bu zamana kadar başta Resûlullah olmak üzere sayıları iki elin parmaklarını geçmeyecek kadar az sayıda Müslüman dışında hemen herkes içki de içti, kumar da oynadı. Geçen zaman içerisinde sadece falla ilgili bir özel durum gerçekleşmişti; fal daha çok inançla ilgili olduğu için zaman içinde kendiliğinden yok olmuştu.

Esasen alkollü içkilere karşı olan ve hiçbir zaman bunlardan içmeyenler cahiliye döneminde de vardı. Bu da son derece normaldir. Zira hiçbir toplum, aklının yol gösterici ışığını kaybetmiş kişilerin toplamından oluşmaz. Bir toplumda aklının yol gösterici ışığını kaybedenler ne kadar çok olursa olsun, muhakkak birileri hâlâ doğrunun, iyinin, güzelin ışığını görür ve ona göre davranır. Bu nedenle cahiliye dönemi Mekke'sinde Resûlullah'ın dedesi Abdülmuttalib başta olmak üzere, Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cüd'an, Dubay'a b. Rebi'a, Amr b. Abese, Kûs b. Saide, Velid b. Muğire gibi Resûlullah'a göre bir önceki kuşaktan olan kimselerin yanı sıra, Resûlullah'ın neslinden başta risâlet öncesi hayatıyla Resûlullah'ın bizzat kendisi başta olmak üzere, Ebû Bekir, Ömer b. Hattab, Abdurrahman b. Avf, Kays b. Âsım, Osman b. Affan, Osman b. Maz'ûn, Şeybe b. Rebi'a gibi kimseler içki içmiyor ve içilmesini de doğru bulmuyorlardı.

Uzun yıllar boyu içki ve kumar konusunda kısıtlayıcı veya yasaklayıcı herhangi bir hüküm bildirilmemiş olmasına rağmen, bazı Müslümanlar özellikle içkinin insanın kişiliği üzerinde olumsuz etkilerini dikkate alarak; sarhoş olan birisinin düştüğü aşağılık hâl ve hareketleri görerek, alkollü içki kullanımının Müslüman'a yakışmadığını düşünüyor ve bu düşüncelerini açıkça ifade ediyorlardı. Bu konuda ısrarcı olan ve sesini en çok yükselten ise Hz. Ömer'di. Medine'ye hicretten sonra can korkusundan kurtulup biraz rahat bir ortama kavuşan Müslümanlar arasında içki ve kumarın yaygınlaşması veya daha önce hayati problemler nedeniyle dikkat çekmediği için çok fazla gündeme gelmeyen fakat Medine'nin görece rahat ortamında dikkat çekmeye başlayan içki ve kumar Hz. Ömer'in yoğun bir şekilde dikkatini çeken konu oldu. Özellikle içki tüketiminin Müslümana yakışmadığına ilişkin görüşlerini sesli olarak dile getirmeye ve Resûlullah'tan bu konuda bir düzenlemeye gitmesini istemeye başladı. Bu aşamada, hayat tarzının düzenlenmesinde tedriciliği ön plana çıkaran Kur'an, ilâhî yöntem gereği ilk olarak içkinin zararlı olduğunu ama aynı zamanda insanların faydalanacağı bazı özelliklere de sahip olduğunu bildirdi: *'Sana şaraptan ve kumardan soruyorlar. De ki: 'O ikisinde büyük günah vardır. İnsanlara bazı faydaları varsa da zararları faydalarından*

fazladır' (Bakara, 2:219). Bu, Mekke döneminde vahyolunan *'Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık edinirsiniz' (Nahl, 16:67)* ayetindeki içkiye ilişkin nötr ifadenin kısmen negatifleştirilmesini ifade ediyordu. Mekke'de iken vahyolunan ayette içki '*güzel rızıkların*' dışında ifade edilmiş, ama olumsuz bir sıfatla da anılmamıştı. Ancak Medine'de vahyolunan Bakara sûresindeki söz konusu ayetle içki de bazı yararlar bulunmasına karşılık, zararı da bulunduğu ifade edilerek tedrici yöntem işletilmeye başlandı.

Ayette (Bakara, 2:219) zararının yanında dikkat çekilen '*fayda*', alkol kullananların veya kumar oynayanların kendilerini savunurken ifade ettikleri en somut ve kısmen geçerliliği bulunan psikolojik olarak rahatlatıcı olmaları, dinlendirmeleri, eğlendirmeleri veya alkolün besleyiciliği gibi özelliklerdi. Ancak, Allah ayetiyle dikkat çekti ki, her ne kadar içki ve kumarda bazı faydalar varsa da zarar da vardır ve üstelik zarar daha fazladır. Dolayısıyla ve elbette ki az fayda karşılığında çok olan zarar tercih edilmemeli; çok zarar etmemek için az faydadan vazgeçilmelidir. Bu ayet vahyolununca bazı Müslümanlar *'Her ne kadar faydası varsa da zararı daha fazla'* deyip içki ve kumardan vazgeçtiler. Ancak ortada bir yasaklama olmadığı için '*az faydayı*' zihinlerinde büyütüp, '*çok zararı*' görmeyenler hâlâ vardı ve bunlar içki içmeye ve kumar oynamaya devam ediyorlardı.

Bir müddet sonra yine bazı Müslümanlar içkiden ve kumardan şikayetlenmeye başladılar. Özellikle içkiyle ilgili şikayetler çok güçlüydü. İçki meclislerindeki kavgalar veya sarhoşken namaz kılanların ayetleri tam karşıt manâya gelecek şekilde okuma yanlışları yapmaları şikayetlerin ağırlıklı konusunu oluşturuyordu. Bu konuda Ömer'in ismi yine ön plandaydı. O, içkinin yasaklanmasını arzulayan bir niyetle içki konusunda kesin bir hüküm vermesini istemek için Resûlullah'a başvurdu ve aynı zamanda da *'Ya Rabbi! Bu konuda sıkıntımızı giderecek bir hüküm bildir'* diye dua etmeye başladı. Bir müddet sonra tedriciliğin gerektirdiği bir başka ayet vahyoldu. Ayet şöyleydi: *'Ey iman edenler! Sarhoşken namaza yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz...' (Nisa, 4:43)*. Bu içkiyi yasaklamayan, fakat kullanım süresini azaltan bir ayetti. Bir Müslüman günde beş ayrı vakitte namaz kılmak zorunda olduğu ve sarhoşluk ise bir anda geçecek bir şey olmadığı için, bu ayetle alkollü içki kullanımını günün büyük bir bölümünde Müslümanlara dolaylı şekilde yasaklamış oluyordu. Fakat ortada hâlâ kesin bir yasak yoktu. Bu nedenle her ne kadar bu ayetin vahyolunmasından sonra içki içmeye devam eden Müslümanlardan bir kısmı bu durumlarını terk ettilerse de, diğer bir kısmı sarhoş olmayacak kadar az içmeye veya yatsı namazından sonra içmeye devam ettiler. O günün şartlarında Müslümanlar için içki yasak değildi, ama iki ayetin oluşturduğu tedrici süreçle artık beğenilmeyen, istenmeyen, içenlerinin hoş karşılanmadığı bir şeye de dönüşmüştü.

Müslümanlar arasında hâlâ sarhoşlara rastlanıyor olması, içki kokan nefeslerıyle mescitte namaz kılanların bulunması, içki meclislerinde kavga edenlerin duyulması, bazen az da olsa sarhoş olarak namaz kılmak için mescide gelenlerin görülmesi başından beri içki tüketimi konusunda hep kesin çözüm beklentisinde olan Müslümanları yine harekete geçirdi. Aynı isteklerle Resûlullah'a başvurmaya, bu probleme bir çözüm getirilmesi gerektiğini ifade etmeye başladılar. Süreç üçüncü aşamada kesin çözüme kavuşturuldu ve bu tedricilik içerisinde Müslümanlar arasında alkollü içki tüketimi ve kumar oynanması alışkanlığına son verildi. Sonuç hükmü bildiren ayet şöyleydi: *'Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan şarap ve kumar ile aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık vazgeçtiniz değil mi?' (Maide, 5:90,91).* Bu ayetleri ilk duyduğu zaman, çoktandır içki ve kumarın yasaklanmasını arzulayan Hz. Ömer çok sevindi ve *'Vaz geçtik ey Allahım!'*[1] dedi. Ömer çok sevinmişti, çünkü insanlığın model toplumundan içki, kumar ve fal *'pislikleri'* temizlenmiş; toplum daha da *'temiz'* hale gelmişti.

Üçüncü aşamada (Mekke dönemindeki içki konusunda vahyolunan nötr ifadeli ayet düşünüldüğünde dördüncü aşamada) gelen ayet (Maide, 5:90,91) içki ve kumarı yasaklamakla kalmamış; en önemli zararlarına dikkat çekerek, bu yasağın nesnel gerekçesini de ifade etmişti. Ayrıca içki ve kumarı *'pis'* olarak niteleyip, bu *'pislikleri'* Müslümanların ilk andan itibaren uzak oldukları, Müslüman olmak için uzak durmak zorunda oldukları putlarla bir arada sayması son derece anlamlıydı.

İçki ve kumar yasaklanıncaya kadar içki içmeye ve kumar oynamaya devam eden Müslümanlar söz konusu yasağa nasıl tepki verdiler? Bu konuda cevap olabilecek birçok bilgi mevcuttur. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi Enes b. Mâlik'in anlattıklarıdır. Enes, içkiyi yasaklayan ayeti duyduklarında Müslümanların neler yaptıklarını şahit olduğu bir olaydan hareketle şöyle anlatmıştır: *'Bizler fadih denen içkiden içerdik. Evimde bir grup Müslümanla toplanmış fadih içiyorduk. O sırada birisi geldi ve 'Size haber gelmedi mi?' dedi. 'Ne haberi?' dedik, 'İçki haram kılındı' dedi. Bunun üzerine orada bulunanlardan birisi bana 'Ey Enes! Haydi dök şu içki testilerini' dedi. O gün orada bulunan Müslümanlar o adamın verdiği haber üzerine bir daha içki içmediler ve o haberi duydukları zaman doğruluğunu araştırma ihtiyacı da hissetmediler.'*[2] Bir başka sahabe ise şunları anlatmıştır: *'Bir grup Müslüman Remle'de oturmuş şarap içiyorduk. Yanımızda büyük bir cam kavanoz dolusu şarap vardı. O zaman şarap içmek yasaklanmamıştı. Ben bir ara Resûlullah'ın yanına gidip oturdum. Resûlullah içkiyi yasaklayan ayeti okudu. Hemen kalkıp arkadaşlarımın yanına döndüm ve 'Artık vazgeçtiniz değil mi?' kısmına kadar ayeti okudum. Arkadaşlardan bazıları şarap dolu bardağı elinde tutuyordu; şarabın birazını içmiş bir kısmı ise bardakta duruyordu. Bazısı ise bardak dudaklarında, içmeye devam ediyor-*

du. Ben ayeti okuyunca hepsi birden ellerindeki bardakları bıraktılar ve 'Vazgeçtik ey Rabbimiz!' dediler.'[3] İşte tedricilik budur. İnsanlar inanç ve düşünceleriyle, kişilik ve ahlâklarıyla yetiştirilince, yasaklanan şeylere itaati böyle içten, isteyerek ve zorlanmadan gerçekleştirirler. Yoksa vazgeçmemek için bahaneler arar ve eğer bulamazlarsa bahaneler uydururlar.

İçki yasaklanınca bütün Müslümanlar aynı davrandılar. Hiç kimse bu yasağa itiraz etmedi, hiç kimse yasağa uymayı bir süre ertelemeye kalkmadı. O gün Medine sokaklarından sel gibi içki aktı.[4] Herkes *'biraz daha içeyim de sonra bırakırım'* gibi bildik yaygın gerekçelere sığınmadan bütün içki kaplarını sokağa boşalttı. Zira değişim, dışarıdan zorlamayla değil, kalplerde gerçekleşmişti. Kalplerde gerçekleşen değişimin önünde ise hiçbir şeyin duramayacağı açıktı.

İçkinin yasaklanmasıyla Resûlullah'ın çevresinde yaşanan bir tören ise bu *'pislikten'* kurtuluşun resmi başlangıcı niteliğini kazandı. Abdullah b. Ömer anlatıyor: *'Mescitte Resûlullah'la birlikte oturuyordum. Mescitte bulunanlara 'Kimin evinde veya başka bir yerde sahip olduğu içki varsa bana söylesin' dedi. Bazı kimseler kendilerinin bir miktar içkiye sahip olduklarını söylediler. Resûlullah bu kimselere içkilerini getirmelerini ve bir yerde toplamalarını söyledi. O Müslümanlar söylenenleri yapmak için mescitten çıktılar. Bir süre sonra Resûlullah'a haber göndererek söyleneni yaptıklarını bildirdiler. Resûlullah mescitten çıktı. Ben de yanında yürüyordum. Yolda Ebû Bekir ve Ömer'le karşılaştık. Onlar da bizimle birlikte içkilerin toplandığı yere doğru yürümeye başladılar. Biraz sonra içki tulumlarının toplandığı yere vardık. Müslümanlar toplanmış, Resûlullah'ı bekliyorlardı. Resûlullah içki kaplarını göstererek 'Bunların ne olduğunu biliyor musunuz?' dedi. 'İçkidir' dediler. Resûlullah 'Doğru söylüyorsunuz' dedi ve sonra herkesin duyabileceği şekilde 'Muhakkak ki Allah içkiye, onu yapana, onun yapıldığı yere, onu içene, onu içirene, taşıyana, satana, satın alana, onun kazancını yiyene lanet etti' dedi. Sonra tulumları yırtmak için bıçak istedi ve bir içki tulumunu parçaladı. Sonra bıçağı bana verip devam etmemi istedi. Diğer Müslümanlar da bana katıldılar. Bütün içki tulumlarını parçalayıp, içlerindeki içkileri döktük. Bazılarının 'Tulumları parçalamasaydık, onlar işimize yarardı' dedikleri duyuldu. Resûlullah 'Doğru! İşinize yarardı. Ama ben bunu yüce Allah'ın içkiye olan lanetinden dolayı yaptım' dedi.'*[5]

İçki, kumar ve falın yasaklanmasıyla Müslümanlar arasında bu üçüne bir daha rastlanmadı; fakat Yahudiler ve münafıklar, bir kez daha dinlerinin ve karakterlerinin gereğini yapmaktan geri kalmadılar; Müslümanların zihnini karıştırmak için iyi bir fırsat yakaladıkları düşüncesiyle hemen harekete geçtiler. Müslümanlara *'Midesinde içki varken ölen Müslümanların durumu ne olacak? Onlar Müslüman değiller miydi?'* demeye başladılar. Anlaşıldığı kadarıyla bunda kısmen başarılı da oldular. Bazı Müslümanlar Resûlullah'a gelerek Bedir'de Uhud'da midelerinde içki ile şehit olan Müslümanların durumlarının ne olacağını, içki nedeniyle onların se-

vaplarının azalıp azalmadığını, imanlarının lekelenip lekelenmediğini sormaya başladılar. Resûlullah bu sorulara *'Eğer onlara da bunlar haram kılınmış olsaydı, sizin yaptığınız gibi onlar da bunları derhal bırakırlardı'*[6] diyerek o Müslümanların içtikleri içkilerden, oynadıkları kumarlardan sorumlu olmadıklarını bildirdi. Konu vahyolunan bir ayetle ebediyen olmak üzere kesin çözüme kavuşturuldu: *'İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları, sonra yine hakkıyla sakınıp iman ettikleri, sonra da sakınıp hakkıyla yaptıklarını ellerinden geldiğince güzel yapmaya çalıştıkların takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur. Allah iyi ve güzel davrananları sever' (Maide, 5:93)*

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned* I/53; Hakim, *Müstedrek*, IV/143.
2- Buharî, *Tefsir-Maide* 10, *Eşribe*, 2, 3; Müslim, *Eşribe* 4; Muvatta, *Eşribe* 13
3- Ahmed, *Müsned* II/351.
4- Müslim, *Esribe*, 3
5- Ahmed, *Müsned* I/316; Hakim, *Müstedrek*, IV/145
6- Ahmed, *Müsned*, II/352.

Sorumluluk Bilinci

İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor! (Kıyâmet sûresi, 75:36)
Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız? (Mü'minun sûresi, 23:115)
Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir. (Nisa sûresi, 4:147)

Hayat ve İbadet

İnsanın yaratılış gayesi bir ayette *'Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım' (Zariyat, 51:56)* şeklinde bildirilmiştir. Bu, diğer bazı ayetlerde, farklı ifadelerle birçok kez tekrarlanmış ve böylelikle insan için hayatın nedeni, doğum ve ölümün amacı açıklanmıştır.* Tüm bu ayetlerde yer alan ve konunun eksenini teşkil eden temel konu *'ibadet'* tir. Kısaca *'itaat etmek', 'tapınmak', 'boyun eğmek', 'kulluk etmek'* gibi anlamlara gelen ibadet, Kur'an'ın başka kavramlarla da karşıladığı bir anlam alanını ifade etmektedir. Kur'an bazen *'ibadet'* yerine, onunla eş anlamlı olmak üzere *'hudû', 'tezellül', 'istikâne', 'kurbet'*i de kullanırken; ibadetle aynı anlam dairesinde yer almakla birlikte, ibadete göre kısmen farklı anlamları ifade eden *'dua', 'itaat', 'ittibâ', 'islâm', 'kunût', 'tesbih', 'zikir', 'nüsük', 'inâbe'* yi de kullanmıştır. Tüm bunlar, ibadetin anlam dairesini tespit etmek, ibadetin son derece kapsamlı anlamını belirleyebilmek açısından dikkate alınması gereken önemli kavramlardır. Bu aşamada, ibadet ile aynı kökten türemiş *'ubûdiyet'* ve *'ubûdet'* de ayrıcalıklı bir öneme sahiptirler. İbadet ile aynı kökten türeyen bu iki

* 'Sizi boşuna ve amaçsız yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Öyleyse artık bilin ki, Allah yücelerin yücesidir. Hakimiyet kayıtsız şartsız O'na aittir. O'ndan başka gerçek ilâh yoktur, çok cömert ve çok yüce hükümranlık makamının sahibi de O'dur.' (Mü'minun, 23:115,116)
'İnsanlar sadece *'inandık'* demeleriyle bırakılacaklarını ve imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar?' (Ankebut, 29:2)

kavram, insanın bütün hayatını tamamıyla bir sorumluluk bilinci içerisinde sürdürmesini, bu sorumluluğun gereklerine harfiyen uymasını ifade etmektedirler.

Kur'an'ın kullanımıyla ibadet, son derece kapsamlı ve derinlikli anlamlara sahiptir. Bu özelliğiyle de Kur'an'ın anahtar kavramlardan birisini teşkil etmektedir. Kur'an, ibadet terimini hiçbir zaman, sadece belirli zamana ve mekana ait bazı törensel davranışların (namaz, oruç, hac vb.) ismi olarak kullanmamıştır. Diğer tüm dinlerin ibadet anlayışı böyle belirli davranışların ismi olmasına karşılık; Kur'an ibadeti daha kapsamlı ve derinlikli bir anlamda kullanmıştır. Kur'an'ın kullanımıyla ibadet, belirli zamana ve mekana ait törensel davranışların yanı sıra; Allah'ın varlık olarak birliğinin ve ilâhlığıyla, rabblığıyla, melikliğiyle, hüdalığıyla... eşsizliğini, ortaksızlığını tasdik etmeyi; O'nun iradesine tam bir teslimiyeti; O'nun istediği gibi yaşamayı; bireysel yaşantının her türlü gereklerinden, toplumsal yaşantının bütün alanlarına kadar öncelikli ve en temel ölçü olarak O'nun ilkelerine uymayı ifade etmektedir. Bu anlamıyla da bireysel ve toplumsal tüm hayat alanları ve gerekleri ibadet dahilinde anlam kazanmaktadır. Örneğin bir mümin, Allah'a karşı sahip olduğu sorumluluk bilincinin etkisiyle bir mahzunun göz yaşlarını silerken, kederli bir insanın kederine ortak olurken, felakete uğramış bir insanın yardımına koşarken, bir mazluma yardım ederken, çoluk-çocuk sahibi bir düşkünün elinden tutarken, hem maddî ve hem de manevî anlamıyla yolunu kaybetmiş birisine yol gösterirken, bir cahile ilim öğretirken, verdiği sözü yerine getirirken, yolda kalmış birisini misafir ederken, canlıların hayatlarını tehdit eden kötülüklere veya zararlı şeylere engel olurken, insanlara zarar veya zorluk veren bir şeyi kaldırırken, insanlara doğru söz söylerken, insanlara güler yüzlü davranırken, her türlü kötülükten uzak dururken, fuhuştan kaçınırken ve cinsel ihtiyaçlarını sadece eşiyle karşılarken, işçisinin hakkı olan ücreti zamanında öderken, sorumluluğunda olan kişilerin ve kendisinin ihtiyacını karşılamak için çalışırken, anne ve babasına yardımcı olurken, zalim ve zorbalara boyun eğmeyip direnirken, zalime-zorbaya karşı hakkı ifade ederken, iyi ve doğru şeyler düşünürken, Allah'ın yasakladığı içki, kumar ve faldan uzak dururken, hatta yemek yerken, hayvanları beslerken... tüm bu tutum ve davranışları yaparken ibadet etmiş olur.* Bu

* 'İnsan, ahiretteki hesap günü, hayatını nerede tükettiğinden, servetini nasıl kazanıp nerede harcadığından, ne gibi işler yaptığından, bedenini nasıl yıprattığından ve bildiklerini yaşayıp yaşamadığından sorguya çekilmedikçe Allah'ın huzurundan ayrılamaz' (Tirmizî, *Kıyame*, 1).

'İçinde güneş doğan her gün, insanların her bir mafsalı için kendilerine bir sadaka gerekir. Meselâ; İki kişinin arasında adaletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseye yardım ederek, hayvana bindirmek veya eşyasını hayvana yüklemek bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken atılan her adım sadakadır. Gelip geçene sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırmak bir sadakadır' (Buhârî, *Sulh*, 11; *Cihâd*, 72,128; Müslim, *Zekât*, 56; *Müsâfirîn*, 84; Ebû Dâvud, *Tatavvu'*, 12; Edeb,160; Ahmed,

da göstermektedir ki, Kur'an açısından önemli olan bireylerin bazı davranışları değil; bir bütün olarak seçtiği ve sürdürdüğü hayat tarzının kendisidir.*

Müsned II, 316, 350, IV, 423, V, 178). Diğer yandan başka hadislerde, insanlara iyiliği emretmenin (Tirmizî, *Birr*, 36; Müslim, *Müsâfirîn*, 84; Ebû Davud, *Tatavvu*, 12), Allah'a hamdetmenin ve O'nu tesbih etmenin bir sadaka olduğu bildirilmiştir (Müslim, *Müsafirîn*, 84). Bir kimseye yol veya adres tarif etmek sadaka sayıldığı gibi (Buhârî, Cihâd, 72; Ahmed, *Müsned* V,154), gönül alıcı yumuşak söz söylemek (Buhârî, *Cihad*, 72, *Edeb*, 34; Müslim, *Zekât*, 56), bir ağaç dikenin bu ağacından insan veya hayvanların yemesi ya da yararlanması da sadaka olarak ifade edilmiştir (Ahmed, *Müsned*, VI, 362).

'Kim iyi bir çığır açarsa, bununla amel edenlerin ecri kadar ecri bu çığırı açan alır. Kötü bir çığır açan da, bununla amel edenlerin günahı kadar günahı yüklenir' (Müslim, *İlim*, 15; *Zekât*, 69; Nesâî, *Zekât*, 64; İbn Mâce, *Mukaddime*,14; Dârimî, *Mukaddime*, 44; Ahmed, *Müsned*, IV, 357, 359-361, 362).

'Resûlullah üç defa tekrarlayarak *'Size günahların en büyüğünü söyleyeyim'* dedi. *'Söyle'* dediler. Dedi ki: *'Allah'a şirk koşmak ve ana-babaya asi olmak'* (Buharî, *Edeb*, 6).

'Sürünsün o kimse! Sürünsün o kimse ki, anne ve babasının yaşadığı zamanda yaşar da onları memnun etmemek yüzünden cennete giremez' (Müslim, *Birr*, 8).

'Allah'a yemin ederim ki, birinizin ipini eline alıp ormana giderek odun toplaması, sonra onu sırtında taşıyarak getirmesi ve böylelikle geçimini sağlaması, birine giderek dilenmesinden daha hayırlıdır' (Buharî, *Zekat*, 50).

'İnsanın, bakmakla sorumlu olduğu aile fertlerini sefil bırakması, kendisine günah olarak yeter de artar' (Ebû Davud, *Zekat*, 45).

'Bir kimse, sevabını Allah'tan bekleyerek ailesi için harcama yaparsa, bu harcama onun için bir sadaka olur' (Buharî, *İman* 41, *Meğazi* 12, *Nafakât* 1; Müslim, *Zekât* 48).

'İşçinin ücretini, teri kurumadan (aksatmadan) ödeyiniz' (İbn Mace, *Ruhûn* 4).

'Bir müslüman, bir ağaç diker yahut ekin eker de ondan başka insan yahut kuş yahut da başka herhangi bir hayvan yerse, muhakkak sûrette bu, o insan için bir sadakadır' (Buharî, *Itk*, 2).

'Yemek yiyip şükreden, oruç tutup sabreden kimse gibidir' (Buharî, *Et'ıme*, 56).

'Resûlullah *'Her Müslümanın üzerine, sadaka vermek bir sorululuktur'* deyince yanındakiler sordular *'Herhangi bir imkânı yoksa, ne olacak?'* Resûlullah dedi ki: *'Kendi gücüyle kazansın; böylece hem kendisine faydalı olur hem de hayır yapmış olur'. 'Ya kazanç yolu bulamazsa?'* dediler. Dedi ki: *'Zor durumda olana, mazluma destek olsun'. 'Ya buna da imkânı yoksa'* dediler, dedi ki: *'O zaman gücünün yettiği başka iyilikler yapsın. Kötülüklerden uzak dursun. İşte tüm bunlar Müslüman için sorumluluktur; sadakadır'* (Buharî, Zekat, 30, Edeb, 33).

* 'Artık dine girmekte baskı ve zorlama yoktur. İslâm yeryüzünde duyulup bilinmek suretiyle doğruluk, sapıklıktan ayrılıp belli olmuştur. O halde tağuta uymayı reddedenler ve Allah'a inananlar, hiçbir zaman kopmayacak en sağlam kulp olan İslâm'a tutunmuşlardır. Zira Allah her şeyi işitendir, herşeyi bilendir. Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tâğuttur, onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.' (Bakara, 2:256,257)

'İman edenler, Allah yolunda savaşırlar, Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler ise, tağut uğrunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın, şeytanın hile ve tuzakları kesinlikle zayıftır' (Nisa, 4:76)

Kur'an'ın açıkladığı anlamıyla kabul edilen ve failini esenliğe ulaştıracak olan ibadet sadece Allah'a olan ibadettir. İbadet, Allah'a karşı sahip olunan sorumluluk duygusu ve bu duygunun gerektirdiği hâl ve hareketlerdir. Ancak başka ibadetler de vardır. Kur'an, Allah'a rağmen başka şeylere veya kişilere karşı sahip olunan sorumlulukları ve bu sorumlulukların gereklerini de ibadet olarak nitelemiştir. Bu açıdan, Kur'an'a göre bir kişi her neye inanırsa inansın ve nasıl yaşarsa yaşasın tüm hayatı boyunca ibadet etmektedir. Çünkü, herkesin hayat tarzını şekillendiren bir sorumluluğu vardır. Herkesin sahip olduğu bir dünya görüşü, hayat anlayışı, yaşantı tarzı vardır. Ve bütün bunlar ya Allah'a göre şekillenir ve Allah'ın bildirdikleri ile oluşur ya da başka şeylere ve kişilere göre. Böyle olunca Kur'an için temel konu, insanın ibadet edip-etmemesi değil, kime ibadet ettiğidir. Kur'an tüm ibadetleri iki ayrı eksende değerlendirmiştir. Tüm ibadetlerin şu iki hedeften birisine yöneldiğini açıklamıştır: Allah'a veya Tağut'a. Tağut, Kur'an'ın bilhassa dikkat çektiği, üzerinde özellikle ve ısrarla durduğu bir kavramdır. *'Andolsun ki biz, 'Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının' diye (emredip hatırlatmaları için) her ümmete bir peygamber gönderdik. Allah, onlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı da sapıklığı hak ettiler. Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!' (Nahl, 16:36)* ayeti veya benzerleri, Allah-Tağut karşıtlığını ifade etmektedirler. Kur'an, Allah'a iman edip O'na göre hayatlarını tanzim edenlerin tağuta uzak ve muhalif olduklarını, tağuta iman edip ona göre hayatını tanzim edenlerin ise Allah'a uzak ve muhalif olduklarını açıklamıştır. Tüm bu kullanımlarda ise tağut, insanlar tarafından ilâh edinilmiş bütün batıl tanrıları, putları, insanları *'yoldan'* saptıran insan ve cin şeytanlarını, insanı Allah'ın bildirdiği ilke ve şartlardan azdıran, saptıran heva ve hevesi, insanların Allah'a karşı sorumluluklarını iptal ettiren veya bozan her türlü anlayışı, düşünceyi, görüşü ifade etmektedir. O bu anlamıyla bazen Nemrud, Firavun, Ebû Cehil, Velid b. Muğire gibi insanlardan birisidir; bazen Lât, Uzza, Menat gibi ağaç veya taştan imal edilmiş heykel putlardır; bazen fitne ve fücuru fısıldayıp duran istek ve arzulardır; bazen insanı Allah'ın affediciliğiyle saptıran insan ve cin şeytanlarıdır; bazen *'bütün hayat bu yaşadığımızdan ibarettir'* diyen ve insanın sorumluluğunu yok sayan dinler, ideolojiler ve düşüncelerdir; bazen sürekli sayılıp durulan, çokluğuyla övünülen paradır, altındır, gümüştür;* bazen sahip olunan adamlardır, evlatlardır, yardım-

* 'Altına ve gümüşe kul olan sürünsün' (Buharî, *Cihad*, 70).
'Üç zümre vardır ki, kıyamet gününde onlarla hesaplaşacağım! Beni şahit tutarak söz verdikten sonra sözünde durmayanlar, insanları köle edinip onları satarak bedelini yiyenler ve işçi çalıştırıp ondan yararlandığı halde ücretini ödemeyenler' (Buharî, *İcare*, 10).
'Bir müslüman anlaşma sırasında kabul ettiği şartlara uymak zorundadır' (Buharî, *İcare*, 14).

cılardır; bazen evdir, arabadır, giysidir; bazen kadındır; bazen erkektir... Olmaması gereken, failini cehenneme sürükleyecek olan ibadetler ise tüm bunlara göre sahip olunan sorumluluklar ve gerekleridir. İstenen, emredilen ibadet ise, failini esenliğe ulaştıracak olan Allah'a ibadettir, Allah'a karşı sahip olunan sorumluluktur, sevgidir, saygıdır, korkudur... ve tüm bunların etkisiyle gerçekleşen, Kur'an'ın emrettiği ve Resûlullah'ın uyguladığı biçime uygun olan hareketlerdir.

Kur'an, risâletin her aşamasında, insanın sorumluluğunun en üst düzeyde Allah'a karşı olması gerektiğini ve bunun altında yer alan diğer tüm sorumlulukların hiçbir zaman Allah'a karşı sahip olunan sorumlulukla çatışmaması gerektiğini bildirmiştir. Elbette ki her insanın hayatı boyunca sahip olacağı yığınla sorumluluk alanları ve bu sorumluluklarının yığınla kaynakları, hedefleri vardır. Ancak önemli olan, hiçbir sorumluluğun Allah'a rağmen olmaması, Allah'a yönelik sorumlulukla çatışmaması, Allah'ın bildirdiği ilke ve şartlara ters düşmemesidir. Böyle olunca her sorumluluk olması gereken bir ibadet niteliği kazanır. Bu nedenle Allah, vahyi ile birçok kez sadece ve her zaman kendisine ibadet edilmesini, ibadetin hiçbir şekilde başka şeylere veya kişilere yönelmemesini emretmiştir. Ancak bunu bildirip emrederken, insanların ibadetine muhtaç olmadığını, insanın ibadetinin sadece kendisi için olduğunu, kendisi için yapması gerektiğini de en küçük bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklamıştır. Şu ayetler bunun örneklerinden bazılarıdır: *'Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum' (Zariyat, 51:57). 'Kestiğiniz kurbanların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin Allah'a karşı sorumluluk bilinciniz/samimiyetiniz (takva) ulaşır' (Hac, 22:37).*

Allah kullarının ibadetlerine muhtaç değildir; ama kullarından sadece kendisine ibadet etmelerini istemektedir. Çünkü O, kullarının iyiliğini istemektedir. Zira O, Rahman ve Rahimdir. Allah'tan başkasına ibadet edenler dünya ve ahiretlerini cehennem kılarlar, sıkıntı ve zorlukları hayatlarının değişmeyen unsuru haline getirirler, sahte mutluluklarla avunur ve ebedi azaba yuvarlanırlar.* Allah ise

* 'Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler, cehenneme getirildikleri gün onlara: *'Bütün güzel şeylerdeki payınızı dünya hayatında tükettiniz, öteki dünyayı hiç düşünmeden onlarla sefa sürdünüz'* denilecektir. *'Yeryüzünde haklı bir gerekçeye dayanmaksızın büyüklük taslamanızdan ve Allah'ın dosdoğru yolundan çıkmanızdan dolayı, bu gün alçaltıcı bir azap ile cezalandırılacaksınız.'* (Ahkaf, 46:20)

'Bilin ki ey insanlar! Bu dünya hayatı ve yaşantısı, sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve bir süs ve aranızda bir övünme ve böbürlenme aracıdır, mal ve evlat yarışından ibarettir. Bu dünyanın durumu, hayat getiren yağmurun hikayesine benzer: Yağmurun yeşerttiği bitki, toprağı ekenlere sevinç verir, ama sonra kurur ve sen onun sarardığını görürsün. Sonra çör-çöp olmuş, dağılıp gitmiştir. Ve ahirette ise, Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler için, çetin bir azap, itaat edenler için ise, bağışlanma ve hoşnutluk vardır ve dünya hayatı, aldatıcı bir geçimlikten ve yararlanmadan ibarettir.' (Hadid, 57:20)

insanın hem dünyada ve hem de ahirette esenliğe sahip olmasını, ebedî cennetin mensubu olmalarını istemektedir. Bu ise her şeyi ile doğru bir inanca ve hayat tarzına sahip olmakla mümkündür. Tüm bu nedenlerle, yüce Allah'ın insana sunduğu bir hidayet rehberi olan Kur'an, insanın sadece Allah'a ibadet etmesi gerektiğini, tüm hayatını O'nun istek ve emirlerine göre şekillendirmesi gerektiğini açıklamış, hatırlatmış ve emretmiştir. İnsan, eğer dünya hayatını ve buna bağlı olarak ahiret hayatını esenlik kılmak istiyorsa bunu yapması zorunludur. İbadet Allah'adır ama faydası insanadır. Çünkü, Allah ibadetin ilke ve şartlarını sırf yaratığı olan insanın sorumluluk bilincini ölçmek için bildirmemiş; insana en güzel, en mutlu, en doğru bir dünya hayatı sağlamak için de bildirmiştir.

Tüm Hayatın İbadet Kılınması

Kur'an ibadet kavramına önemli bir açılım kazandırmıştır. İbadeti tüm hayatı kuşatacak kapsamda ve derinlikte kullanmıştır. Onu birçok duygu ve düşüncenin ve hareketin merkezine yerleştirmiştir. Bu bağlamda '*şükür*' ibadetin kapsam ve derinliğini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Kur'an açısından tüm hayatı ibadet kılan şeyin temelinde minnettarlık duygusu ve minnettarlığın gereği olan şükür vardır. Şükür, Kur'an'daki anlamıyla *'bir insanın, Allah'ın kendisine verdiği göz, kulak ve bunların dışında olan bütün organlarını yaratılış gayesine göre kullanmasını'*[1] ifade etmektedir. Bir başka söyleyişle şükür, hayatı sorumluca yaşamaktır; hayatı ve gereklerini sunana karşı minnettar olmaktır. Bir Müslümanın tüm hayatı ibadet niteliğine sahiptir; çünkü bilinçli ve isteyerek, gönülden gelerek yüce Allah'a karşı minnettarlık duyar. Zira her an, her durumda O'nun lütuflarını görür. Müslüman olan kişi yaratılışın, varlığı sürdürmenin, varlığı sürdürmeyi sağlayan şartların ve imkânların, içinde yaşanılan evrenin, üzerinde yer alınan dünyanın, yenilen yiyeceklerin, içilen içeceklerin, sahip olunan malların, evlatların, sağlığın, aklın, zekanın, zenginliklerin tamamıyla insana verilmiş ilâhî lütuflar olduğunun bilincinde olan kişidir. Bu nedenle de karşılıksız ve sınırsız lütuflarda bulunan Allah'a minnettarlık duyar; en samimi tarzda teşekkür hislerine sahip olur. Hiçbir zaman O'na rağmen bir durumda veya işte olmak istemez. Böylesi bir durumun minnettarlık ve şükürle çatıştığını bilir.

Şükreden olmak, Müslümanın temel vasfını oluşturmaktadır. Müslüman minnettarlığının gerektirdiği bir istekle hayatını düzenler, şükrünü gerçekleştirir. Tüm ilâhî lütuflara rağmen nankörlük yapıp (küfredip), minnettarlık hislerine sahip olmayan, sorumluluğunu yerine getirmeyen kâfirler (nankörler) gibi davranmaz. Kur'an bu konularda ısrarlı bir şekilde uyarıda bulunmuştur; esenlik yurduna ulaşabilmek için insanların kalpleriyle, dilleriyle, bedenleriyle, mallarıyla şükretmeleri gerektiğini bildirmiştir. Birçok ayetin konusu budur. Hatta Rahman sû-

resi tek başına şükür konusunu ele almıştır. Bu sûrede, insanın her an gördüğü, yaşadığı ilâhî lütuflardan bir kısmına değinilerek, bunlara rağmen nankör olmanın, kadirbilmez olmanın ne büyük yanlışlık olduğu ifade edilmiştir. Bu sûrede tam otuz bir kez kendilerine verilen nimetlere rağmen nankör davrananların* azaba uzanan kötü gidişatlarına vurguda bulunulmuştur. Diğer birçok ayette ise, gönülden gelen minnettarlığı ifade eden şükreden olmanın gerekliliğinden bahsedilip, insanlar şükreden olmanın güzel sonuçlarıyla müjdelenmişlerdir:

> Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir. (Nisa, 4:147)
> Hatırlayın ki, Rabbiniz size: *'Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir!'* diye bildirmişti. (İbrahim, 14:7)
> Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin, eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin. (Bakara, 2:172)
> Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O hâlde rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz. (Ankebut, 29:17)
> Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten Allah, yalnız O zengindir, övgüye değerdir. (Hac, 22:64)
> O daima diridir; O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O hâlde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O'na dua edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. (Mümin, 40:65)
> Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an. (Duhâ, 93:11)

Kur'an açıklamıştır ki, gerçeği görebilenler; kalpleriyle, elleriyle, dilleriyle, bedenleriyle ve mallarıyla şükrederler. Onların kalpleri Allah'a karşı minnettarlıkla doludur; şükreden bir kalbe sahiptirler. Şükreden kalpleri her türlü yanlış ve kötü duygu ve düşüncelere kapalıdır. Onlar dilleriyle şükrederler; hak ve hakikati ifade etmekten kaçınmazlar, yalan ve kötü söz onların dillerinde yer bulmaz. Elleriyle ve bedenleriyle, yaptıkları işlerle şükrederler; hakikatin, doğruluğun, iyiliğin gereğini yaparlar; yanlış, kötü, çirkin işler, hâl ve hareketler onlardan uzaktır. Sahip oldukları imkânlarla, mallarla şükrederler; bunları hakkın, doğrunun, hakikatin, iyiliğin, güzelliğin gereğine göre harcarlar. Ve tüm bunları yaparak hakkı ayakta tutan şahitler olurlar: *'Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, ada-*

* Nankörlük veya kadirbilmezlik, Kur'an'da özel bir anlam kazanmıştır. Nankörlük, şükrün karşıtını ifade eder; şükür müminin özelliği olarak anlam kazanırken, nankörlük ise kâfirin özelliği olarak anlam kazanır. Nankör (kafir) kişi rabbının kendisine lütfettiği nimetlere şükredip bu şükrünün gereğini yerine getirmesi, Allah'a karşı sorumlu bir hayata sahip olması gerekirken, nankörlük yapıp o nimetlerin gerektirdiği sorumluluktan kaçınan veya şükrünü Allah'a değil başkalarına yönelten kişidir.

letle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya sevk etmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkiyle bilmektedir' (Maide, 5:8).

DİPNOT

1- Cürcanî, *Ta'rifât*, 128

Mûtedil Bir Din

> Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz... (En'am, 6:152)
> İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklar. (A'raf, 7:42)
> Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden başkası ile sorumlu kılmayız. Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır ve onlar haksızlığa uğratılmazlar. (Mü'minûn, 23:62)

Resûlullah, risâletin ilk günlerinden itibaren, dünya ve ahiret mutluluğunun, güzelliğinin, esenliğinin, iyiliğinin, zenginliğinin teminatı olarak anlatıp, kabul etmeye ve gereklerine uymaya davet ettiği Islâm'ın en temel özelliklerinden birisinin mûtedilliği olduğu bildirilmiştir. Her fırsatta, Islâm'ın aşırılıklardan uzak bir din olduğu açıklanmıştır. Islâm'ın ne ifrata ve ne de tefrite meyilli olmadığını ifade etmiştir. Bunlara göre Islâm, insanları ne tamamen kukla haline getiren bir dindir, ne de tamamen başıboş bırakan bir din. İnsanları ne bir cendereye girmiş gibi sıkar, ne de tamamen serbest bırakır, başıboş dolaşmalarına izin verir. Çünkü bu dinin uyulmasını istediği ilke ve ölçüler insanın yaratılışına, doğasına uygundur; insan için hiçbir zorluk ve sıkıntıya neden olmaz. Elbette ki tüm bu açıklamaların ilâhî referansı vardır ve her zaman olduğu gibi kaynak yine Kur'andır.

> Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz... (En'am, 6:152)
> İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklar. (A'raf, 7:42)
> Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü kılmayız. Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır ve onlar haksızlığa uğratılmazlar. (Mü'minûn, 23:62)

Islâm vasat, mûtedil bir dindir. Aşırılıklardan uzaktır. Ancak insan her zaman

böyle olmayabilir. Bazıları bireysel özelliği gereği vasat, mûtedil olmayabilir; aşırılığa kaçma eğilimi içerisinde bulunabilir. Bu kimseler, dinin tavsiyelerini emir gibi algılayarak dini bir zorluk ve sıkıntı nedenine dönüştürebilirler. Ancak bu bireysel bir durum olduğu için başka kimseyi ilgilendirmeyebilir. Zira, kişi söz konusu zorluk ve sıkıntıyı kendisi için oluşturmakta ve kendisi de buna razı olmaktadır. Örneğin; Allah, orucu yılda bir ay için emretmiş olmasına rağmen, yılın her günü oruç tutma eğilimi taşımak böyle birşeydir. Allah günde beş vakit namazı emretmiş olmasına rağmen, günde altı, yedi, sekiz... vakit namaz kılma eğilimi de böyledir. Veya Allah maldan belirli oranda zekatı emretmiş ve ayrıca yoksullar için sınırı belirlenmemiş bir miktarda da infakta bulunmayı tavsiye etmiş olmasına rağmen, kişi bütün mal varlığını yoksullar için; insanların yararına harcama eğilimi taşıyabilir ve tüm bu durumlar tamamen bireysel olduğu ve üstelik başkalarına zarar vermeyip, hatta bazıları insanlara yarar sağladığı için müdahaleyi gerektirmeyebilir. Ancak kendisini mûtedil bir din olarak niteleyen İslâm, söz konusu durumları böyle değerlendirmemiştir. İsterse sadece bir bireyi ilgilendirecek şekilde bile olsa, yanlış bir kapının açılmasını uygun bulmamış ve yasaklamıştır. Çünkü bu tür aşırılıklar insanın doğasına uygun değildir; emir ve yasaklar başkasından değil insanı yaratanın kendisinden gelmektedir. Üstelik aşırılık eğilimine sahip olanlar zamanla birbirlerinden etkilenerek çoğalıp, kendi durumlarını, tercih ettikleri yaşama stillerini insanlardan istemeye, hatta güç ve imkânları dahilinde insanları zorlamaya başlayabilirler. İşte İslâm tüm bu ve daha birçok nedenden dolayı aşırılığın hiçbir türünü hoş görmemiş; yılın bütün günlerini oruçlu geçirmeye de, her gün sabahlara kadar namaz kılmaya da, bütün mal varlığını yoksullara veya insanlığa hizmet için harcamaya da sıcak bakmamıştır. Bu tür tavır ve girişimleri onaylamamıştır.

Birgün bazı kimseler Resûlullah'ın evine geldiler. Konuşmalar sırasında, eşinden Resûlullah'ın evde yaptığı ibadetlerin nasıl ve ne kadar olduğunu sordular. İşittikleri umdukları gibi değildi. Onlar Resûlullah'ın evinde sürekli namaz kıldığını zannediyor olmalılar ki, işittikleri bu düşüncelerini haklı çıkarmayınca, Resûlullah'ın az ibadet ettiğine karar verdiler. Sonra da bunun sebebi olarak *'Biz nerede, o nerede! Biz hiç O'nun gibi olabilir miyiz? O'nun yaptığı ve yapacağı günahların tamamı bağışlanmıştır. Fakat biz öyle değiliz'* dediler. Bununla, sürekli ibadet edilmesi gerektiği düşüncelerini haklılaştırmış oluyorlardı. İçlerinden birisi *'Ben bütün gece uyumayacağım, bütün geceyi namaz kılmakla geçireceğim'* dedi. Diğeri de *'Ben hiç ara vermeden hep oruç tutacağım'* dedi. Bir diğeri *'Ben hiç evlenmeyeceğim; kadınlardan hep uzak duracağım'* dedi. Bu sırada Resûlullah geldi ve onların sözleri kendisine bildirildi. Bunun üzerine *'Bu sözleri söyleyen siz misiniz? Ben hepinizden çok Allah'tan çekinirim. Ancak buna rağmen ben (Ramazan dışında) bazen oruç tutarım, bazen de tutmam. Geceleri bazen nafile namaz kılarım, bazen de uyurum.*

Ayrıca evliyim de. Kim benim yaptıklarımdan yüz çevirirse, benden değildir'[1] dedi. Ayrıca, *'Ruhbanlıkla görevlendirilmedim'*[2] veya *'Bize ruhbanlık emredilmedi'*[3] derken, bir başka seferinde de ağır hasta olduğu halde, iki oğlunun desteğinde yürüyerek Mekke'ye giderek haccetmeye karar veren kişiden bahsedenlere *'Bu kimsenin nefsine işkence çektirmesine Allah'ın ihtiyacı yok'*[4]dedi. Bunlar mutedil dinin özellikleri olarak önemli açıklamalardı. Bizzat elçisinin şahsında hayatın olması gereken ölçüsü bildiriliyordu. Üstelik bu durum bir ayette bir ilke olarak ifade edildi ve takiben bu ilke bizzat bir kulun duası olarak şöyle dile getirildi: *'Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. 'Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!' (Bakara, 2:286).*

Elbette ki, din konusunda kendisi için ilâve sorumluluklar oluşturanlar, bunu öncelikle ve hatta çoğu zaman da bizzat kendileri için oluştururlar. Dolayısıyla yaptığı fazla ibadetlerin, yerine getirdiği sorumlulukların çoğu zaman kendisinden başka bir kimseye yükü olmaz. Ancak buna rağmen Resûlullah böylesi eğilimde olanları engellemiş ve kendisinin örnek alınmasını istemiştir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, dinin mevcut sorumluluklarını yeterli bulmayıp, kendiliğinden ek sorumluluk oluşturanların bu tutum ve tavırlarını reddetmiştir. Bir keresinde benzer durumda olanlarla ilgili şeyler duyduğunda şunları söylemiştir: *'Bunlara ne oluyor ki, benim yaptığım şeylerle yetinmiyorlar. Vallahi! Ben Allah'ı onlardan daha iyi bilirim. Allah'tan onlardan daha çok korkarım.'*[5] İbn Âmir b. el-Âs'ın bizzat kendisiyle ilgili bir hatırası konunun önemli örneklerinden birisidir. İbn Âmir şöyle diyor: *'Resûlullah, yaşadığım sürece bütün günleri oruçlu geçireceğimi, bütün geceleri de namaz kılarak geçireceğimi duymuş olacak ki, bana şöyle dedi: 'Bunları söyleyen sen misin?' 'Evet! Bunları söyleyen benim, Ey Allah'ın Resûlü!' dedim. Şöyle buyurdu: 'Senin buna gücün yetmez; bazen oruç tut, bazen de tutma. Hem uyu, hem de kalk namaz kıl. Her ayın üç gününü oruçlu geçir. Çünkü bir sevabın karşılığında on sevap vardır. Tutacağın bu üç günlük oruç, senin seneyi oruçlu olarak geçirmen demektir'. Dedim ki; 'Benim bundan fazlasına gücüm yeter'. 'Öyleyse, birgün oruç tut, iki gün tutma'. 'Bundan daha fazlasına gücüm yeter' deyince şöyle dedi: 'Öyleyse günaşırı tut. Birgün tut, birgün tutma. Bu Davud peygamberin orucudur. Oruçların en dengelisi budur.'*[6]

Resûlullah'ın üzerinde oturduğu ve yattığı bir hasırı vardı. O Müslümanların en yoksulu gibi yaşamayı kendisi için bir ölçü kıldığı için, bu yoksul yaşantısını özellikle sürdürüyordu. O'nun bu durumu bazı Müslümanların ilgisini çekti ve O'nun bu durumunu kendilerine bir hayat tarzı edinmek istediler. Bu durum üze-

rine Resûlullah şu uyarıyı yaptı: *'Ey insanlar! Amellerden gücünüz yettiği kadarını alın. Siz bıkıp usanmadıkça Allah bıkmaz. Ameller içinde Allah'ın en çok sevdiği amel az da olsa devamlı olandır.'*[7] Resûlullah birgün mescide girdiğinde, iki direk arasında bir ip gerili olduğunu gördü. Bunun niçin bağlandığını sorunca, bir Müslümanın ismini vererek *'Namaz kılarken yoruluyor; ayakta duramaz hale geliyor. Bu durumda bu ipe tutunarak ayakta duruyor'* dediler. Resûlullah *'Çözün onu'* dedi ve ilâve etti: *'Biriniz dinç iken gücü ve morali yerinde iken (nafile) namaz kılsın. Güçsüz kaldığı zaman otursun.'*[8] Bir başka seferinde de *'Şüphesiz bu din kolaydır, kim güçleştirmeye kalkışırsa ona yenik düşer'*[9] dedi.

İslâm'ın gerektirdiği sorumlulukları kendi şahsında artırıp, münzevî bir hayat tarzını tercih edenlere Mekke döneminde rastlanmamıştı. Mekke döneminin zorlukları hiç kimsenin böylesi yoğun ibadet ağırlıklı bir hayat tarzı edinmesine imkân tanımamıştı. Ancak hicreti takip eden günlerde, daha önce görülmeyen bu bazı eğilimler görülmeye başlandı. Özellikle iki kişi namaz, oruç gibi ibadet ağırlıklı bir münzevî hayatını tercih ettiler. Onların bu durumu, onların şahsında İslâm'ın vasatlığını somut bir şekilde ortaya koyma imkânı sağladı. Söz konusu şahıslardan birisi Ebû'd-Derdâ b. Uveymir (veya Âmir)'di. Ebû'd-Derdâ, Bedir harekâtı sırasında Müslüman olmuş birisiydi. Daha önce dinine sımsıkı bağlı bir putperest olan Ebû'd-Derdâ'nın evde olmadığı birgün, Abdullah b. Revâha ve Muhammed b. Mesleme eve girerek putunu kırdılar. Eve döndüğü zaman putunun kırıldığını gören Ebû'd-Derdâ için hakikatin aydınlığı ışıldadı ve putuna hitaben *'Yazıklar olsun sana! Sen ne diye sana saldıranlara engel olmadın? Onları ne diye defetmedin. Sen eğer herhangi bir kimseye yarar veya zarar verecek güce sahip olsaydın, bunu önce kendin için yapardın'* diyerek putperestliği terk etti. Putperestliği terk edince, hakkında yoğun olarak bir şeyler duyduğu Islâm'ı öğrenmeye karar verip, kısa süre sonra Müslüman oldu. Ebû'd-Derdâ ibadet hayatında son derece titiz birisi oldu; tavsiyeleri dahi emir gibi algılama eğilimi içerisinde bulundu. Bu özelliğiyle de hemen tanınıp-bilinen birisi haline geldi.

Resûlullah, Ebû'd-Derdâ'yı Selman-ı Farisi ile kardeş yapmıştı. Selman birgün ziyaretine gittiğinde elbiseleri son derece eskimiş bir hâlde olan Ebû'd-Derdâ'nın hanımıyla karşılaştı. Bu perişanlığın sebebini sorduğu zaman, kadının *'Kardeşin Ebû'd-Derdâ'nın artık dünya ile ilgisi kalmadı. Geceleri sabaha kadar namaz kılmakta, gündüzleri ise oruç tutmakla meşgul'* cevabını aldı. Selman, Ebû'd-Derdâ ile görüşmesinden kadının söylediklerinin doğru olduğunu anlayınca; *'Senin üzerinde bedeninin hakkı var, Rabinin hakkı var, misafirinin hakkı var, ailenin hakkı var. Oruç tut fakat iftar da et (tutmadığın zamanlar da olsun), namaz kıl fakat yatıp uyumayı da ihmal etme. Eşini de ihmal etme. Sen her hak sahibine hakkını ver'* dedi. Ebû'd-Derdâ itiraz etti; yaptığı şeyin kimseye zararı olmadığını, bu yaptıklarıyla Allah'ın rızasını gözettiğini ve O'nun emrine muhalif davranmadığını iddia etti.

Aralarında anlaşmazlık çıktı. Birlikte gidip durumu Resûlullah'a anlattılar. Resûlullah: *'Selman doğru söylemiş'* [10] diyerek Selman'ın söylediklerini onayladı ve Ebû'd-Derdâ'nın yanlış yaptığını bildirdi.

Konuya ilişkin ikinci örnek ise Osman b. Maz'ûn'dur. Risâletin daha ilk günlerinde Müslüman olan Osman, Müslüman olmadan önce de ahlâken temiz kalmaya çalışan ve bunu büyük oranda başarmış birisiydi. Yaşantı tarzının güzelliği ve düzenliliği ile Mekke'nin istisna şahsiyetlerindendi. Osman da Ebû'd-Derdâ gibi dünyayla ilişkisini mümkün olduğunca kesme eğilimi taşıyan ve vaktinin tamamına yakınını ibadetle geçirme gayreti içerisinde olan birisiydi. Onun İslâmî yaşantısına ilişkin rivayetler pek çoktur. Birgün Resûlullah'a gelerek eşinden uzak durmak istediğini, onu çıplak olarak görmek istemediğini söylemesi bunun örneklerinden birisidir. Onun bu kararı karşısında Resûlullah'ın cevabı *'Allah sizleri bir birinize örtü kılmıştır. Ben eşimi, eşim de beni açık olarak görür'* [11] oldu. Osman'ın düşüncesinin yanlışlığını, kendisini örnek vererek açıkladı. Osman'la ilgili bir başka haber ise şöyledir: Osman'ın eşi Havle binti Hakim birgün Resûlullah'ın eşlerinin yanına gelerek kocası hakkındaki sıkıntılarını dile getirip, dertlendi. Kocasının kendisini terk ettiğini ve kendisini tamamen ibadete verdiğini anlattı. Resûlullah, bu durumdan haberdar olunca Osman'ı yanına çağırdı ve aralarında şu konuşma geçti:

> - Ben senin için örnek değil miyim?
> - Anam babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü! Bu nasıl soru! Elbette ki sen benim için örneksin.
> - Sen gündüzleri hep oruç tutuyor, geceleri ise sürekli namaz kılıyormuşsun, doğru mu?
> - Evet doğru.
> - Böyle yapma. Sende bedeninin de hakkı var, ailenin de. Namaz kıl, ama yatıp uyumayı da ihmal etme. Orucunu tut, ama iftarını da yap. Ben hem uyurum, hem de namaz kılarım. Hem oruç tutarım, hem de orucumu açarım. Hem de eşimle birlikte olurum. Ey Osman! Allah'tan kork! [12]

Resûlullah, bir başka seferinde de Osman'ın evine kapanıp sürekli namaz kıldığını, oruç tuttuğunu öğrenince, onu ziyaret ederek : *'Ey Osman! Allah, beni ruhbanlıkla göndermedi'* dedi ve bu sözünü üç defa tekrarladı. Sonra sözünü şöyle tamamladı: *'Allah katında hayırlı olan din, kolay olan hanifliktir.'* [13] *'Ey Osman! Bize ruhbanlık yazılmamıştır.'* [14]

Osman b. Maz'un, hicretin ikinci yılında hastalandı. Osman'ın hastalandığını duyan Resûlullah onu ziyarete gitti; yatakta bitkin şekilde yatan Osman'ı görünce duygulandı. Gözleri yaşardı. Eğilip Osman'ı alnından öptü. Bu arada gözlerinden akan yaş Osman'ın yanaklarına düştü. Kısa süre sonra Osman vefat etti (Haziran 624). Osman'ın ahlâkî olgunluğunu yakından bilen ve Resûlullah'ın da sevgisine

şahit olan akrabalarından birisi, bunlardan kendince yaptığı bir çıkarımla *'Ey Osman! Allah seni rahmetine kavuştursun! Ben Allah'ın sana ikramda bulunacağına şahitlik ederim'* dedi. Resûlullah hemen müdahale etti: *'Sen Allah'ın ona ikramda bulunduğunu nereden biliyorsun!?'* O kişinin Resûlullah'ın bu ifadesi karşısında cevabı: *'Ey Allah'ın Resûlü! Elbette ki bilmiyorum! Ama Allah ona ikramda bulunmayacak da kime bulunacak'* oldu. Resûlullah'ın öfkelendiği görüldü ve İslâm'ın temel ölçülerinden birisini ifade etti: *'Ona ölüm geldi ve o şimdi ölmüş bulunuyor. Ben onun hakkında ancak hayır dilerim. Allah'ın Resûlü olduğum hâlde bana ne yapılacağını ben bile bilmiyorum. Onun hakkında 'Allah'ı ve Resûlü'nü severdi' demeniz yetişir.'*[15]

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Nikah* 1; Müslim, *Nikah* 5, *Sıyâm* 74, 79; Nesaî, *Nikah* 5, 6.
2- Darimi, *Nikah* 3.
3- Ahmed, *Müsned*, VI/226.
4- Buharî, *Cezaû's Sayd* 27; Müslim, *Nüzür* 31.
5- Buharî, *Edeb* 72, *İ'tisam* 5; Müslim, *Fedail* 127, 128
6- Buharî, Savm 54, *Edeb* 84; Müslim, *Savm* 181-184, Nesaî, *Sıyam* 45; Ahmed, *Müsned* II/187, 188, 198, 200.
7- Buharî, Ezan 81, *Libas* 43; Müslim, *Salâtu'l Müsafirîn* 215; Ahmed, *Müsned* IV/40.
8- Buharî, *Teheccüd* 18; Müslim, *Salâtu'l Müsafirîn* 219.
9- Buharî, *İman* 29, Rikâk 18, Temenni 6; Nesai, *İman* 28
10- Buharî, *Teheccüd* 15, Savm 51, *Edeb* 86.
11- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/394
12- Ebû Dâvud, *Salât* 317; Ahmed, *Müsned* VI/268;
13- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/395
14- Ahmed, *Müsned*, VI/226
15- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/399,400

Örnek Kur'an Neslinin Eğitimi

> Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları soracak olursanız açıklanır. Allah (açıklanmayan konuların sorumluluğundan) affetmiştir. Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir. (Maide, 5:101)
>
> İnsanlar ilmi ve hidayeti kabul açısından üzerine yağmur yağan farklı topraklara benzerler. Bu topraklardan ilki, su tutan, üzerinde otlar bitiren bir topraktır. Allah'ın dinini anlayan, öğrenip öğreten kimseler bu toprağa benzerler. İkinci toprak, üzerinde ot bitirmeyen çorak bir topraktır. Bu toprak suyu tutar ve insanlar onun tuttuğu bu sudan yararlanırlar. Onun suyunu içer, hayvanlarını ve bitkilerini sularlar. Kibrinden başını kaldırmayan kimse bu toprak gibidir. Üçüncü toprak ise düz bir yamaçtır. Ne su tutar, ne de bir bitki yetiştirir. Allah'ın hidayetini kabul etmeyenler böyledir. (Hz. Muhammed (s))

Resûlullah, Islâm davetinin önderi, İslâmî hareketin lideri ve Islâm eğitiminin öğretmeni olarak, Islâm davetini kabul eden insanların inanç ve düşüncelerinden, bireysel ve toplumsal hayatlarına varıncaya kadar bütün hâl ve durumlarının Islâm'a göre şekillenmesinde aktif bir role sahip oldu. Üzerine yüklenen sorumluluğun gereğini ideal düzeyi temsil eden mükemmellikte bir eğitimci olarak yerine getirdi. Eğitmenlik özelliğini, hem teorisiyle ve hem de uygulamasıyla en mükemmel biçimde ortaya koydu. Bunun ise kendi kişisel bir yeteneğinin veya çabasının sonucu olmadığını, insanlar arasından seçilmesinin bir sonucu olduğunu dile getirmeyi ise hiç ihmal etmedi. Kendisini *'Ben eğitici olarak gönderildim'*[1] diyerek tanımladı. *'Eğitici'* olma özelliğinin gereğinin ise; bilim, felsefe gibi çok özel veya teknik konularda insanları salt bilgilendirmek olmadığını bilhassa belirtti, bunu çok değişik vesilelerle sıklıkla dile getirdi. *'Ben ancak alemlere rahmet olarak gönderildim'*[2], *'Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim'*[3] gibi ifadeleri söz konusu açıklamalarının bazı örnekleri olarak anlam kazandı. Kur'an ise O'nu *'en güzel örnek' (Ahzab, 33:21)* ve *'büyük bir ahlâk sahibi' (Kalem, 68:4)* kişi olarak tanıttı. O'nun *'Alemlere rahmet olması için' (Enbiya, 21:107)* seçilip görevlendirildiğini açıkladı.

O'nun bu mükemmelliği, doğuştan gelen bir özelliğinin gereği değildi. O *'büyük bir ahlâkın sahibi'* ve *'örneği'*, *'alemlere rahmet şahsiyet'* olarak doğmamış; sadece Mekke'nin *'en güvenilir'* yurttaşı, Abdullah'ın oğlu, Abdülmuttalib'in torunu,

Hatice'nin kocası, Kasım'ın babası Muhammed iken, *'büyük bir ahlâkın sahibi'*, *'örneği'* ve *'alemlere rahmet şahsiyet'* kılınmıştır. O, İslâm davetini kabul eden insanları değiştirip, dönüştüren; onların mükemmel birer insan olmalarını sağlayan bir eğitimci haline gelmeden, öncelikle kendisi Kur'an ile değiştirilip, dönüştürülmüş, mükemmel bir şahsiyet kılınmış; hakikatler konusunda öğretilip, eğitilmiştir. Öncelikle bizzat kendisi ilâhî iradenin kontrolünde eğitilip yetiştirilerek tüm insanlık için en güzel örnek, en mükemmel model haline getirilmiştir. İnsanlık için dünya ve ahiret esenliğinin rehberi olan Kur'an'ın öğretici ve eğitici özellikleri öncelikle O'nun şahsında uygulamaya dönüşmüştür. Bu nedenledir ki, Hz. Aişe, kendisinden Resûlullah'ın ahlâkını soranlara *'O'nun ahlâkı Kur'an'dı'*[4] diyerek O'nun en temel özelliğine vurguda bulunmuştur. Bu da ifade etmektedir ki, Kur'an ile O'nun ilişkisi teori-pratik ilişkisi olmuştur. Resûlullah'ın uygulamaları Kur'an'ın pratiğe dönüşmesinin gereğine göre gerçekleşmiştir. Bu nedenledir ki, O, İslâm davetini kabul eden insanların inanç yanlışlıklarını düzeltmelerine katkı sağlarken; İslâm'ın sadece bir inanç sistemi olmadığını, İslâm'ın inanç olduğu kadar, daha da önemlisi bir ahlâk, bir hayat tarzı olduğunu öncelikle bizzat kendi şahsında, yaşantısında göstermiştir.

İslâm davetinin, eğitiminin ve yaşantısının kaynağı, referansı Kur'an'dır. Kur'an olmadan ne İslâm, ne hidayet, ne ebedî saadet ve ne dosdoğru bir gidişat olur. Kur'an olmadan İslâm, yeryüzündeki dinlerden, ideolojilerden, hayat görüşlerinden, yaşama biçimlerinden herhangi birisi olur. İnsanları huzur, saadet adına aldatan veya oyalayan inançlardan, görüşlerden, hayat tarzlarından birisi haline dönüşür. Kur'an olmadan varlığın gayesini, hayatın anlamını, insanın varoluş amacını ve bütün bunlara uygun bir inanç ve hayat tarzını en doğru ve tek doğru biçimiyle elde etmek mümkün olmaz. Böyle olduğu içindir ki bizzat elçisi olduğu hakikat rehberini şöyle tanımlamıştır:

> Kurtuluş Allah'ın Kitabına sarılmaktadır. Çünkü sizden öncekilerin haberi ile sizden sonrakilerin haberi ondadır. Aranızdaki problemleri çözecek hükümler de ondadır. O, insanlar için önemli bilgilere sahiptir; onda gereksiz hiçbir şey yoktur. Kim onu akılsızlığından dolayı terk ederse, Allah onu perişan eder. Kim iman yolunu ondan başkasında ararsa, Allah onu saptırır. O, Allah'ın sapasağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir. O, dosdoğru yoldur. O, kendisine uyulduğu zaman arzuların sapmadığı, kendisiyle konuşulduğu zaman yalan ve yanlış şeylerin söylenmediği, âlimlerin okuyup düşünmekle bitiremediği bir kitaptır. Onun olağanüstülükleri hiçbir zaman bitmez. O, cinlerin işitip de *'Gerçekten biz, doğru yola ileten görülmedik oranda güzel bir Kurân dinledik de ona îman ettik' (Cin, 72:1,2)* dedikleri kitaptır. Kim ondan bir haber getirirse, doğru söylemiş olur. Kim onu uygularsa, sevap alır. Kim onunla hükmederse âdil olur. Kim insanları ona dâvet ederse doğruya iletmiş olur.[5]

İslâm davetinin, eğitiminin ve yaşantısının yegâne kaynağı ve referansı Kur'an olduğu içindir ki, Resûlullah insanları Kur'an'a yönlendirmeye çalışmış, onun bilgisinden kendi çabalarıyla bilgilenmelerine büyük önem vermiş ve bunun gerçekleşmesi için özel bir çaba sarf etmiştir. *'Sizin en hayırlınız Kur'an öğrenen ve öğreteninizdir'*[6], *'İçinde Kur'an bilgisi olmayan kişi, harap olmuş ev gibidir'*[7], *'Kur'an'ı aralarınızda konuşup muhafaza ediniz. Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an'ın hafızalardan, gönüllerden çıkıp kaçması, bağlı devenin bağından kurtulup kaçmasından daha çabuktur'*[8] gibi sözleri, hep bu çabaların bir gereği olmuştur. Bu ve benzeri sözleriyle Kur'an'a yönelişi sağlamaya ve mevcut yönelişi yoğunlaştırmaya çalışmıştır.

Kur'an'ın yaşayan bedeni, hayata dönüşmüş biçimi olan Resûlullah'ın, hakikati insanlara nasıl öğrettiği ve onları *'en güzel ahlâka göre'* nasıl eğittiğiyle ilgili birçok tarihi bilgi mevcuttur. O'nun eğitim ve öğretim faaliyetlerinin muhatabı olan Müslümanların bir çoğu, kendilerindeki değişimin faili olan Resûlullah'ın eğitim ve öğretim faaliyetindeki yöntem ve uygulamalarıyla ilgili birçok şeyler anlatmışlardır. Resûlullah'ın eğitim yöntemiyle ilgili olarak en çok anlatılan özelliklerden birisi; O'nun, entelektüel derinliğe sahip olmayan bir kitleye gönderilmiş olması nedeniyle, insanlara İslâm'ı anlatırken nasıl konuştuğuyla, söz söyleme tarzıyla ilgilidir. Elbette ki, söz önemlidir. Çünkü o bilginin nakil aracı, eğitimin temel unsurudur. Düşünce ve inancın tanığıdır. Dolayısıyla sözün doğru ifade edilmesi çok önemlidir. Anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan, zihinsel karışıklıkları gidermeyen veya karışıklıkları artıran bir söz, doğru bir öğrenimin ve eğitimin aracı olmaz, olamaz. Doğru olmayan veya doğru anlaşılmayan söz, dosdoğru bir inancın ve hayat tarzının referansı olmaktan uzaktır. Bu nedenledir ki Resûlullah sözü en güzel biçimde söylemiştir. Bunu yaparak her türlü yanlış anlamanın önüne geçmiş ve doğruları sadece doğru anlaşılacak şekilde muhataplarına anlatma başarısını göstermiştir. Sözü, her zaman açık, kısa ve tam söylemiştir. İnsanların farklı anlayışlara, anlama yeteneklerine sahip olduklarını hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Hiçbir zaman zihinleri karıştırmamış, anlayışları zorlamamıştır. Çünkü öncelikle kendisi *'en güzel söz'* (Zümer, 39:23) ile eğitilmiştir. Bu nedenle de çevresindeki Müslümanları sıklıkla insanlarla görüşüp, konuşmalarındaki tutum ve tavırları konusunda uyarmıştır. *'Kolaylaştırın, güçleştirmeyin. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin'*,[9] *'Bir topluluğa akıllarının anlayamayacağı şeylerden bahsetmek doğru değildir. Bu onlar için bir fitne olur'*,[10] *'İnsanlara akıl seviyelerine göre konuşmakla emrolundum'*,[11] *'Bir topluluğa, onların akıllarının kavrayamayacağı bir sözü söyleyen, onlar için fitne sebebi olur'*[12] gibi istek ve nasihatları hep bunun gereği olmuştur. Bir seferinde, insanların farklılıklarını bir benzetmeyle açıklayıp, bu farklılığa göre konuşulmasını ve davranılmasını istemiştir. Benzetmesi şöyledir: *'İnsanlar ilmi ve hidayeti kabul açısından üzerine yağmur yağan farklı topraklara benzerler. Bu toprak-*

lardan ilki, su tutan, üzerinde otlar bitiren bir topraktır. Allah'ın dinini anlayan, öğrenip öğreten kimseler bu toprağa benzerler. İkinci toprak, üzerinde ot bitirmeyen çorak bir topraktır. Bu toprak suyu tutar ve insanlar onun tuttuğu bu sudan yararlanırlar. Onun suyunu içer, hayvanlarını ve bitkilerini sularlar. Kibrinden başını kaldırmayan kimse bu toprak gibidir. Üçüncü toprak ise düz bir yamaçtır. Ne su tutar, ne de bir bitki yetiştirir. Allah'ın hidayetini kabul etmeyenler böyledir.'[13]

Öğrenmede motivasyonun etkisi önemlidir. Bu nedenle Resûlullah, dikkatlerin söyleyeceklerinde toplanmasını sağlamak için bazen konuşmaya dikkat çeken bir soruyla başlardı. Sorusuna aldığı cevapları dikkatle dinler, cevaplar doğru ise tasdik eder; fakat eğer yanlış ise '*yanlış*' demeden, insanları mahcup etmeden, doğruyu en uygun ifade tarzıyla bildirirdi. Muaz b. Cebel'i vali göreviyle Yemen'e gönderirken, bu seçkin sahabesine görevi dahilinde sorduğu sorular, eğitim yönteminin özelliklerinden birisini açığa çıkarması açısından önemli bir örnektir. Muaz b. Cebel anlatıyor: *'Resûlullah beni Yemen'e gönderirken 'Sana bir dava geldiği zaman neye göre hüküm vereceksin?' dedi. 'Allah'ın kitabına göre hüküm vereceğim' dedim. 'Eğer Allah'ın kitabında hüküm vermeni sağlayacak bir şey bulamazsan neye göre hüküm vereceksin?' dedi. 'Resûl'ün sünnetine göre hüküm veririm' dedim. 'Resûl'ün sünnetinde de kendine dayanak bulamazsan neye göre hüküm vereceksin?' dedi. 'Kendi düşüncem ve içtihadıma göre hüküm vereceğim' dedim. Bunun üzerine elleriyle göğsüme vurarak 'Allah'a hamd olsun ki, Resûlü'nün hoşnut olacağı şekilde Resûlü'nün elçisini başarılı kıldı' dedi.'*[14] Resûlullah, Hz. Ali'yi Yemen'e gönderirken de, Ali'nin *'Ey Allah'ın Resûlü! Sen beni Yemen'deki insanlara gönderiyorsun, oraya gittiğim zaman onlar benden ihtilaflı konularıyla ilgilenmemi ve davalarını çözüme kavuşturmamı isteyecekler. Halbuki benim hakimlik konusunda bilgim yok. Ben karar verirken yanlış karar vermekten korkuyorum'* demesi üzerine, iki elini Ali'nin göğsüne dayayarak *'Allah senin kalbine doğruyu gösterecek, dilini de doğrulukta sabit kılacaktır. Davalılar önünde oturdukları zaman her ikisini de dinlemedikçe bir kararа varma'* dedi. Hz. Ali diyor ki: *'Vallahi bundan sonra, iki kişi arasında karar vermem gerektiği zaman hiç tereddüt etmedim.'*[15]

Resûlullah kendisine yöneltilen hiçbir soruya lakayt olmadı; eğer sorunun cevabını biliyorsa muhakkak bildirdi; bilmiyorsa, o sorunun cevabı kendisine vahiyle bildirilinceye kadar bekledi. Fakat ne var ki, bazı kimseler, gerçekten anlamlı ve önemli olduğu için değil, sırf merak ettikleri için işe yaramayacak, gerekli olmayan şeyleri de sorma eğilimi taşırlar. Resûlullah'a da bu tür soruların sorulduğu olmuş, Resûlullah bunları en uygun şekilde dinlemiş ve gerekli cevabı vermeye çalışmıştır. Ancak bu anlamsız, yararsız soruların sorulmamasını öğretmek de eğitimin bir parçası olduğu için, çoğu zaman en uygun şekilde bir daha böylesi sorular sorulmamasını bildirmiş, konuyla ilgili gerekli uyarıları yapmıştır. Bunu ise insanları kırmadan, rencide etmeden, aşağılamadan, üzmeden gerçekleştirmeye

azami gayret sarf etmiştir. Bu konuda istisna durumlardan birisiyle ilgili bir açıklama kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Münafıklar hem alay etmek ve hem de eğer cevap veremezse insanları Resûlullah'ın peygamberliği konusunda şüpheye düşürmek gibi iblisçe bir düşüncenin etkisiyle bazen gereksiz, anlamsız sorular sorarlardı. Örneğin kaybolan devesi için *'Bil bakalım devem nerede?'* veya gayr-i meşru ilişkinin sonucunda doğanlar için *'Bil bakalım babası kim?'* gibi sorular sorma lüzumsuzluğunu gösterirlerdi. Münafıkların böylesi planlı ve gayeli soruları, bazı Müslümanları da etkilemiş; onlar münafıkların gerçek niyetlerini anlayamadıkları ve Resûlullah'ın bu tür soruların cevabını bilmesi gerektiği kanaatlerinin etkisiyle benzer soruları hiçbir art niyet taşımadan sorabilmişlerdir. Birgün böylesi bir durum yaşandı. Bazı Müslümanlar, örneğini verdiğimiz türden sorularla Resûlullah'ı bunalttılar. Resûlullah'ın üzülmesine, yorulmasına ve bunalmasına aldırmadan, durumun yanlışlığını fark edemeden peş peşe anlamsız, yararsız sorularını sormaya devam ettiler. Üzülen ve bu bazı Müslümanların böylesi saçma tutumları nedeniyle bunalan Resûlullah doğruca mescide gitti. Namazı kıldıktan sonra minbere çıkıp kıyametten, mahşerden bahsetmeye başladı. Sözlerini *'Eğer sizler benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız çok az güler, çok ağlardınız'*[16] diyerek bitirdi. Amacı, lüzumsuz konularla uğraşmanın anlamsızlığına işarette bulunup, asıl dikkate alınması gerekenin sorumluluğu hissedilerek yaşanan bir hayat olduğuna dikkat çekmekti. Fakat bazıları hâlâ konuşmadaki inceliği anlayamayıp garip ve yararsız sorularını sormaya devam edince kızgın bir ses tonuyla *'Bana herkes istediğini sorsun. Ben burada bu makamda bulunduğum sürece, Allah'ın izni ile hepsini cevaplayacağım'* dedi. Resûlullah'ın kızgınlığını ve üzüntüsünü fark eden bazı Müslümanlar susup hiçbir şey sormadılar, Allah'ın Resûlü'nü böylesine rahatsız ettikleri için başlarına bir bela gelmesinden çekindiler. Ancak bazıları hâlâ durumu anlamamış bir hâlde sorularına devam ediyorlardı. Annesinin namusundan yana şüphesi bulunan birisi ayağa kalktı ve sordu: *'Benim babam kim?'* Resûlullah cevap verir: *'Senin baban Hüzafe'dir'*. Babası ölmüş bir başkası kalktı ve sordu: *'Benim babam şimdi nerededir'*. Resûlullah cevap verdi: *'Senin baban cehennemdedir'*. Ne sorulursa cevap veren Resûlullah, başka soru yönelten olmayınca *'Haydi sorsanıza ne duruyorsunuz, sorularınızı bekliyorum'* dedi. Yeni bir soru yoktu. Resûlullah yine ısrar etti: *'Hadi ne duruyorsunuz? Nerede sorularınız?'* Birisi kalkıp yine sordu: *'Benim babam kim?'*. Resûlullah cevap verdi: *'Senin baban Şeybe'dir'*. Sonra yine yeni sorular beklediğini söyledi. Fakat başka soru soran yoktu. Resûlullah tekrar ısrar etti: *'Hadi nerede sorularınız? Hadi sorun, yok mu öğrenmek istediğiniz başka şeyler?'* Başlangıçtan beri Resûlullah'ın bu tavrındaki gayeyi anlayan ve bir şey diyemeyen bazı Müslümanlar elbiselerini başlarına çekip ağlamaya, Resûlullah'ı bu kadar üzdükleri için pişman ve mahcup şekilde gözyaşı dökmeye başladılar. Fakat ne var ki hâlâ olup bitenin asıl mahiyetini anlamayanlar vardı.

Birileri hâlâ anlamsız, Resûlullah'ın görevi ile ilgili olmayan sorular sorma çabasındaydılar. Bunun karşısında Hz. Ömer ayağa kalktı ve ağlayarak *'Ey Allahın Resûlü! Affımızı istiyoruz. Allah'tan bağışlanma diliyoruz. Bizler Allah'ı Rabb, İslâm'ı din ve Muhammed'i de peygamber olarak bilip tasdik ettik. Fitnelerden, fitnelerin şerrinden Allah'a sığınırız. Ey Allah'ın Resûlü bizler cahiliyeden yeni kurtulduk. hâlâ bazı yanlışlar yapıyoruz. Sen bizim kusurlarımızı affet'* dedi. Müslümanların büyük çoğunluğu ağlamaya, hatta bazıları kendini tutamayıp hıçkırarak ağlamaya başladılar. Daha önce fark edemeyen veya düşünemeyenler o zaman anladılar ki, Resûlullah'ın vazifesi bu tür soruları cevaplamak değildir. O, Arap toplumunda yaygın ve önemli bir yere sahip olan bir kâhin, bir medyum değildir. O, ancak kendisine vahyolunana göre inanıp yaşayan ve vahyolunanları insanlara aktaran bir elçidir. Müslümanlar bu olay üzerine gereksiz, yararsız soru sorma hatasını tamamen terk ettiler. Olayı takiben vahyolunan bir ayet, olayın özüne dikkati çekip Müslümanları benzer yanlışlardan sakındırdı: *'Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları soracak olursanız açıklanır. Allah (açıklanmayan konuların sorumluluğundan) affetmiştir. Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir' (Maide, 5:101).*[17]

Resûlullah, bir hakikat önderi olarak insanlara bir şeyler anlatacağı, onları bazı konularda bilgilendireceği zaman, o kimselerin en uygun zamanlarını seçmeye çalışırdı. Hiçbir zaman, her şeyi her şartta söylemez; dinleyenin içinde bulunduğu şartları ve muhatabın bireysel özelliklerini muhakkak dikkate alırdı. Kendisine bir soru yöneltildiği zaman, soruyu soranın konuyla ilgili durumunu dikkate alarak cevap vermeye büyük önem verir, hiçbir zaman muhatap için önemi ve anlamı olmayan ayrıntılara girmez, böylesi ayrıntı durumlardan ve harici konulardan özenle kaçınırdı. Bu özelliğinin tanıklarından birisi olarak Abdullah b. Mes'ud şöyle demektedir: *'Resûlullah bir şeyler anlatırken ve bizleri bilgilendirirken bıkmayalım, dikkatimiz dağılıp da konuyu anlamazlık yapmayalım diye durumumuza bakar, durumumuza göre en uygun gün ve saati beklerdi.'*[18]

Resûlullah, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde hiçbir zaman sadece bir kesimi, örneğin sadece yetişkin erkekleri dikkate alma gibi bir tutum ve tavır içerisinde olmadı. Çocuklara ve kadınlara da gerekli bilgileri en uygun yöntemlerle aktardı; onları da kapsayan bir eğitim programı uyguladı. Kadınlar için özel ders günü tahsis etti. Veya bazı zamanlarda kadınlar belirli yerde toplanıp eğitim ve öğretim için kendisini davet ettikleri zaman gitmezlik etmedi.

İbn Ümmü Mektûm olayı nedeniyle ilâhî bir ihtarın muhatabı olan Resûlullah, benzer hatayı yenilememeye son derece özen gösterirdi. Sorusunda samimi olduğuna inandığı birisi bir şey sorduğunda o kişiyle ilgilenmeye ve sorusunu cevaplamaya büyük önem verirdi. İnsanları hiçbir zaman fiziksel, toplumsal, ekonomik konum ve durumlarına göre ayırmazdı. İnsanların hepsini İslâm davetinin muha-

tabı olma konusunda, kul olmanın sorumluluğu konusunda eşit görürdü. Sahabeden Ebû Râfi anlatıyor: *'Birgün Resûlullah'ın yanına vardığımda hutbe okuyordu. 'Ey Allah'ın Resûlü! Ben yurdundan yuvasından ayrı kalmış bilgisiz birisiyim. Dinin emrettiği şeylerden haberim yok' dedim. Resûlullah hemen konuşmasını kesti ve cemaatten ayrılıp yanıma gelip oturdu. Bana dinle ilgili bilmem gereken bazı şeyleri anlattı. Sonra kalkıp tekrar cemaate hitap etti ve hutbesini tamamladı.'*[19]

Resûlullah hiçbir zaman insanlara tepeden bakan birisi olmadı. Kendisi ile insanların arasına sınırlar, aşılması imkânsız veya zor engeller koymadı. Hiçbir zaman kapısında nöbetçiler olmadı. Her zaman halktan birisi oldu ve onlarla birlikte oldu. *'Seçilmiş' (Cin, 72:27)* ve *'alemlere rahmet olarak gönderilmiş'(Enbiya, 21:107)* bir elçi olmasına rağmen, kendisini insanlardan üstün veya ayrı düşünmedi. Huzuruna çıkan bir bedevinin, sanki bir kralın huzuruna çıkmış gibi korkudan titrediğini görünce *'Korkma! Ben bir kral değilim. Ben, güneşte kurutulmuş et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum'*[20] demesi O'nun mütevazı özeliğinin gereğiydi. Müslümanların kendisini övmesinden fazlasıyla rahatsız olurdu. Bu nedenle sıklıkla *'Ben ancak bir insanım'*[21], *'Muhammed bir insandır. Her insan gibi o da kızar'*,[22] *'Ben sizin gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Bir şeyi unuttuğum zaman bana hatırlatın'*,[23] *'Hıristiyanların İsa'yı övdüğü gibi sizde beni övmeyin. Ben Allah'ın kuluyum. Siz benim için Allah'ın kulu ve elçisi deyin'*[24] derdi. Çünkü bizzat Kur'an böyle olunmasını istemişti. Kur'an'la O'nun şahsında insanlara *'Yeryüzünde kibirlenerek dolaşma' (Isra, 17:37), 'Kibirlenerek insanlardan yüz çevirme. Yeryüzünde şımararak yürüme' (Lokman, 31:18), 'Sana uyan müminlere (şefkat ve tevazu) kanadını indir.' (Şuara, 26:215), 'De ki: 'Ben de sizin gibi bir insanım' (Kehf, 18:110)* ilâhî talimatları verilmişti. Kur'an'a göre konuşan ve davranan Resûlullah, insanlarla olan irtibatını samimiyet ve sevgi temelinde şekillendirmeye büyük önem verirdi. Hastaları ziyaret eder, cenaze törenlerine katılır, köle bile olsa davet edenin davetine giderdi.

Hz. İbrahim, müşrik olmakla kalmayıp, şirkin önemli bir taraftarı ve savunucusu olarak karşısına dikilen ve üstelik kendisini de şirke davet eden babasına ebedî hakikati, tevhid gerçeğini anlatırken şöyle hitap etmişti: *'Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum' (Meryem, 19:42-45).* Davetteki bu üslûp, başta Resûlullah olmak üzere tüm Müslümanlar için önemli bir örnekti. Kur'an zaten bunları birer örnek, birer hatırlatma olarak anlatıyordu: *'İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır' (Mümtehine, 60:4)* diyordu. Böyle olunca, Resûlullah, Kur'an'ın kendisine sunduğu modellere göre olma konusunda hiçbir

zaman ihmalkâr davranmadı. Her zaman *'emrolunduğu gibi' (Hûd, 11:112)* olma çabası içerisinde bulundu. ilâhî görevinin bir gereği olarak bizzat uygulamalarıyla gösterdiklerinin yanı sıra, sözleriyle de insanlarla ilişkilerde nasıl olunması gerektiğinin ölçülerini ifade etti. *'Merhamet etmeyene, merhamet edilmez'*[25], *'Küçüklerine şefkat, büyüklerine saygı göstermeyen bizden değildir'*[26] diyerek, konunun önemine dikkat çekti.

DİPNOTLAR

1- İbn Mace, *Mukaddime* 17; Müslim, *Talak* 4.
2- Müslim, *Birr* 87
3- Muvatta, *Husnu'l Hulk* 8
4- Müslim, *Müsafirin* 139; Ebû Davud, *Tatavvu* 26; Tirmizî, *Birr* 69; Nesai, *Kıyamu'l Leyl* 2; İbn Mace, *Ahkam* 14; Darimi, *Salât* 165; Ahmed, *Müsned* VI/54, 91, 163, 188, 216.
5- Tirmizî, *Sevabü'l Kur'an* 14; Darimi, *Fedailü'l Kur'an* 1
6- Buharî, *Fedailü'l Kur'an* 21
7- Ahmed, *Müsned* I/223
8- Buharî, *Fedailü'l Kur'an* 23
9- Buharî, *İlim* 11; Müslim, *Cihad* 8
10- Müslim, *Mukaddime* 3; Buharî, *İlim* 49
11- el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I/196
12- Müslim, *Mukaddime* 5.
13- Müslim, *Fedail* 15
14- Tirmizî, *Ahkam* 3; Ahmed *Müsned*, 5/236, 242; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, 2/347,348.
15- Tirmizî, *Ahkam* 5; Ebû Davud, *Akdiye* 6; Ahmed, *Müsned*, I/149; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, 2/337.
16- Buharî, *Tefsir-Maide* 12; Müslim, *Fezail* 134.
17- Buharî, *İlm* 28, Mevâkitü's-Salât 11, *Rikak* 18, *Tefsir-Maide* 12; Müslim, *Fezail* 134, 138.
18- Buharî, *İlim* 12; Müslim, *Sıfatu'l Münâfıkîn* 82; Tirmizî, *Edeb* 72; Ahmed, *Müsned*, I/377, 378, 425, 440.
19- Müslim, *Cumaa* 60; Ahmed, *Müsned* V/80.
20- İbn Mace, *Et'ime* 30
21- Buharî, *Ahkam* 20; Müslim, *Akdıye* 4
22- Ahmed, *Müsned II/493*
23- Buharî, *Salât* 31, *Sehv* 2, *Eyman ve Nüzûr* 15, Müslim, *Mesacid* 79
24- Buharî, *Enbiya* 48; Darimi, *Rekâik* 68; Ahmed, *Müsned* I/23, 56.
25- Buharî, *Edeb* 18, 27; Müslim, *Fedail* 65
26- Tirmizî, *Birr* 15; Ahmed, *Müsned I/257, II/207*

Resûl: Örnek Şahsiyet

> Eğer yeryüzünde yerleşmiş, gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette ki onlara gökten, peygamber olarak melek gönderirdik. (İsra, 17:95)
> Vahiyden size söylediklerimi alın. Eğer kendi görüşümü bildirirsem bilin ki ben ancak bir insanım; isabet de ederim, hata da. (Hz. Muhammed (s))

Kur'an'ın bildirdiği üzere, Peygamberlerin reddedilme nedenlerinden en önemlisini *'melek'* olmamaları oluşturmuştur. Kâfirler/müşrikler, kendilerine gönderilen Peygamber'in insan oluşunu, inkârlarının gerekçesi kılmışlardır. Fakat onların bu tavırlarına rağmen o kutlu elçiler *'Biz de sizin gibi bir insanız' (İbrahim, 14:11)* diyerek kendilerine vahyolunan hakikati ilan etmeyi ihmal etmemişlerdir. Hakikati inkar eden inkarcıların anlamsız beklentilerini *'Eğer yeryüzünde yerleşmiş, gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik' (İsra, 17:95)* ayetiyle cevaplayan yüce Allah, kendisi bir melek olmadığı için eleştirilen ve reddedilen son elçisinin kalbini yatıştırmak için *'(Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı' (Furkan, 25:20)* evrensel gerçeği bildirmiştir. Ayrıca, insanların Peygamber'in insan olduğunu unutmamaları, unutarak yanlışa sapmamaları için, Müslümanlığın anahtarı olan kelime-i tevhidde Peygamber'in insan oluşu özellikle vurgulanmıştır.

Bir hakikat elçisi olmasının yanısıra dosdoğru hayat tarzının ve mükemmel bir kişiliğin insanlar için en güzel modeli de olan Hz. Peygamber, kendisinin bir insan olduğunu risâlet süresince her fırsatta vurguladı. Müslümanları, Hz. İsa'ya bağlandıklarını söyleyenlerin hatalarına düşmemeleri konusunda sıklıkla uyardı: *'Hıristiyanların İsa'yı övdüğü gibi siz de beni övmeyin. Ben Allah'ın kuluyum. Benim için, Allah'ın kulu ve Resûlü deyin'*[1] dedi. Düğünlerin birisinde şarkı söyleyen bir

kadının *'Muhammed yarın ne olacağını bilir'* dediğini duyunca *'Yarın ne olacağını Allah'tan başka hiç kimse bilmez'*[2] diyerek müdahale etti. Yüceltme zihniyetinin kolaylıkla kutsamaya dönüşeceğini bildiği için, kendisine yönelik övgülere hep müdahil oldu. Kendisine *'Ey yeryüzünün en hayırlısı'* diye hitap eden kişiye *'O dediğin İbrahim'dir'*[3] karşılığını vererek, o övgüyü bir başka salih şahsiyete yönlendirdi. Çünkü, çok iyi biliyordu ki, bu tür övgülere ses çıkarmasa, övgülerin dozajı gittikçe artacak ve sınır aşılacaktı. Yine aynı maksatla kendisini Hz. Musa ile karşılaştıran ve *'Allah'ın insanlar arasından seçip en üstün kıldığı kişi Muhammed'dir'* diyene karşı, *'Beni Musa'ya karşı üstün tutmayın. İnsanlar kıyamet günü bayılacaklar, ben de onlarla birlikte bayılacağım. Ayıldığımda Musa'yı arşa sıkı sıkıya tutunmuş bir vaziyette göreceğim. Bilmiyorum; o da bayılıp benden önce mi ayılacak, yoksa Allah onu bundan istisna mı tutacak'*[4] cevabını verdi. Bir başka seferinde ise, kendisine insanların en üstününün kim olduğunu soranlara *'En müttakiler'* dedi. Soruyu soranlar asıl istedikleri cevabı duyamadıkları için *'Biz bunu sormuyoruz'* diyerek sorularını tekrarladıklarında *'Yusuf'* dedi ve devam etti: *'O, Allah'ın dostunun oğludur. Allah'ın peygamberinin oğludur. Allah'ın peygamberidir'*. İstedikleri cevabı alamayanlar *'Biz bunu da sormamıştık'* diyerek sorularını tekrarladıklarında *'Bana Arap kavminden mi soruyorsunuz? Onların cahiliye döneminde hayırlı olanları, eğer gidişatlarını sağlam kılmışlarsa, Allah'a teslimiyet döneminde de en hayırlılardır'*[5] dedi ve tüm bu sorulara rağmen kendisini hiç zikretmedi. Böylelikle, kendisiyle ilgili gelişecek olan potansiyel kutsama zihniyetinin önünü kesmeye çalıştı.

O, bir insan olduğunu her fırsatta ifade etti. Dualarında dahi insan oluşunu dile getirdi. Bir seferinde *'Allahım! Ben bir insanım. Herhangi bir kimseye lanet etmiş, kötü söz söylemiş, ya da el kaldırmışsam, onu o kişi için bir dua, bir bağış, Kıyamet günü kendisiyle sana yaklaşacağı bir araç kıl'*[6] diye dua etti. Yine çoğu zaman, değişik vesilelerle, insan olmanın getirdiği eksikliklerin kendisinde de bulunduğunu veya bulunacağını belirtti. Sıklıkla *'Vahiyden size söylediklerimi alın. Eğer kendi görüşümü bildirirsem bilin ki ben ancak bir insanım; isabet de ederim, hata da.'*[7] Veya *'Ben bir insanım. Bazen aralarındaki problemi çözmem için bana davacılar geliyor. Ben onları dinliyor ve kararımı dinlediklerime göre veriyorum. Ama birisi derdini iyi anlatırken diğeri anlatamıyor olabilir. Bu nedenle ben yanlış karar vermiş olabilirim. Böyle bir hata yapar da her kime bir Müslüman kardeşinin hakkını verirsem, o ancak ateştir: onu isterse alsın isterse geri versin'* [8] gibi söz ve açıklamalarla insan oluşuna ve insan oluşun doğal zaaflarına dikkat çekti. Sahabeler ise O'nun bir insan oluşunun getirdiği bazı yanlışlık veya eksikliklere şahit oldular ve hakikati bilen kimseler olarak bunlara hiç şaşırmadılar. Dalgınlıkla namazı yanlış kılması ise bunun örneklerinden birisini oluşturdu. Buna şahit olanlardan birisi anlatıyor: *'Resûlullah'la birlikte namaz kılıyorduk. Namazda bir değişiklik yaptı. Herhalde vahiyle kendisine bu değişiklik bildirildi diye düşündük. Namaz sonrasında*

kendisine durumu sorunca: 'Eğer namazla ilgili herhangi bir yeni hüküm olursa onu size bildiririm. Ben sadece bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unutur ve yanılırım. Eğer unutursam bana hatırlatın' dedi. Anladık ki değişiklik unutmasının sonucuymuş.'[9]

O seçilmiş bir elçiydi, alemlere rahmetti, insanlar için en güzel örnekti; ama hepsinden önce bir insandı. İnsan olduğu için diğer tüm insanların hallerinden ve dillerinden anladı; O'nun hali ve dili de diğer tüm insanlar tarafından anlaşılır oldu. Bir insan olduğu, bazı kimseler ilâhî hakikati kabul etmiyor, hakikati reddederek azaba gidiyorlar diye *'üzüldü'*, üzüntüsünden *'neredeyse kendisini mahvedecek oldu' (Kehf, 18:6)*. O hiçbir zaman kendi isteğiyle gerçekleştirdiği ve yönlendirdiği olağanüstülüklere sahip olmadı. Bu nedenle kâfirlerin Müslümanlara yönelik oyun ve tuzaklarından dolayı *'endişe'* etti (Nahl, 16:127). Müslümanların sıkıntıları, uğradıkları zahmetler kendisine ağır geldi; *'incindi'* ve *'üzüldü' (Tevbe, 9:28)*. *'Kitap nedir, iman nedir bilmezken' (Şura, 42:52)* elçi olarak seçilip Kur'an ile eğitildiği ve bu eğitiminin bir parçası olarak da insanları gidecekleri yolları konusunda uyarmaya başladığında zorlandı. Risâletin ilk günlerinde kendisine vahyolunan ayetleri insanlara bildirme konusunda sıkıntı çekti; *'Nasıl Yaparım? Bunu kavmime nasıl söylerim'*[10] diyerek korku ve endişesini dile getirdi. Bu nedenle de *'Ey korku, endişe örtüsüne bürünen kalk ve uyar' (Müddessir, 74:1,2)* ayetine muhatap oldu. Risâletin sıkıntılı o ilk günlerinde *'Ya Rabbi! Kalbime güven verecek ve benden bu kederi giderecek yolu göster'*[11] diye dua ederek, kalbinin yatıştırılmasını, iradesinin güçlendirilmesini, adımlarının sağlamlaştırılmasını istedi.

O bir insandı ve pek tabiî olarak bir insan olarak yaşadı. İnsan olmanın getirdiği biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlara sahipti. Bu nedenle herkes gibi o da evlendi; çocukları oldu; çocuklarını büyüttü, evlendirdi. Torunları oldu, torunlarıyla ilgilendi. Bir baba ve bir dede olarak çocukları ve torunlarıyla oynaştı; onları sevdi, öptü. Onların başlarına gelen kötü şeylerde, iyi ve müşfik her babanın özelliği olduğu üzere, üzüldü, hatta ağladı.

Resûlullah bir babaydı, ama herhangi bir baba değil, çok iyi ve çok müşfik bir babaydı. Çocuklarını çok severdi. Sevgisi kesinlikle yüzeysel değildi. Sevgisinde samimi ve içtendi. Onların iyi bir insan, iyi birer Müslüman, muttaki birer şahsiyet olmalarını arzular ve böyle olmaları için de çabalardı. Hemen her konuda olduğu gibi bu konuda da rehberi Kur'an'dı. Kur'an'ın önceki zamanlarda yaşamış salih şahsiyetlerin çocuklarına yaklaşımlarıyla ilgili anlattıkları, tüm Müslümanlar için olduğu kadar, Resûlullah için de ilahî bir hatırlatma ve ihtardı. Bu açıdan Hz. Lokman'ın sımsıcak bir tarzda *'yavrucuğum'* diye hitap edip, sevgi ve şefkat dolu bir tarzda evladına yaptığı tavsiyeler, hem üslûbuyla ve hem de niteliğiyle önemli bir örnekti: *'Lokman, oğluna öğüt vererek: 'Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti... Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik ve-*

ya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir" (Lokman, 31:13,16-19).

Resûlullah, Bedir savaşı için Medine'den ayrıldığı zaman kızı Rukayye ağır hastaydı. Medine'ye döndüğü zaman kızının vefat ettiğini duydu. Çok üzüldü. Doğruca kızının mezarına gitti. Sessizce gözyaşı döküp, dua etti. Mekke'deki diğer kızı Zeyneb'in Medine'ye hicretiyle çok sevindi. Rukayye'yi kaybetmesinin üzüntüsünü Zeyneb'e kavuşmasının sevinciyle bastırmaya çalıştı. Ona sarılıp kalbindeki acıyı dindirmeye çalıştı. Sevgisini ve hasretini dile getirdi. Ancak bu sevinci uzun sürmedi. Yolculuk sırasında Mekkeli bazı serserilerinin saldırısına uğradığı için deveden düşüp yaralanan ve düşük yapıp çocuğunu kaybeden Zeyneb'in sağlığı bozulmuştu. Buna çok üzüldü ve faillerine kızdı. Kızına bu kötülüğü yapan serserileri ağır şekilde cezalandıracağını söyledi. Ancak O, bir baba olarak ifade ettiği kızgınlığın gereğini, insanlığın en mükemmel örneği olarak yerine getirmedi. Zeyneb'in yaralanmasına ve düşük yapmasına neden olan Habbâr b. Esved Müslüman olduğu zaman ona olumsuz bir şey demedi; affettiğini bildirdi.

O, her baba gibi, çocuklarının mutlu olmasını, mutluluklarına vesile olacak sevgi dolu, hayırlı bir evlilik yapmalarını isterdi. Bu nedenle kızları için uygun damat adayı çıkınca evlenmelerine mani olmadı. Hz. Ali, O'nun için iyi bir damat adayıydı. Zaten ona karşı özel bir sevgisi vardı. O kendi terbiyesinde büyümüştü. Onun kişiliğini, ahlâkını çok yakından biliyordu. Bu nedenle Ali, kızı Fâtıma ile evlenmek istediği zaman, kızı için iyi bir koca olacak Ali'ye itiraz etmedi. Memnun oldu. Çekinip düşüncesini açıkça söyleyememesi nedeniyle, Fâtıma ile evlenme isteğini dile getirmesinde ona yardımcı oldu. Mehir olarak verecek herhangi bir parası veya eşyası olmadığı için sıkıldığını fark ettiğinde de yardımcı olmaktan geri durmadı. Ali anlatıyor: *'Azat ettiğim bir kölem vardı. Birgün bana 'Fâtıma'yı Resûlullah'tan isteyenler var. Biliyor musun?' dedi. 'Biliyorum' dedim. Bunun üzerine 'Seni, Resûlullah'a gidip Fâtıma'yı istemekten engelleyen nedir. Fâtıma'yı başkasıyla evlendirmeden git iste' dedi. Fâtıma ile evlenmeyi istiyordum. Ancak evlenmemi sağlayacak mal ve mülke sahip değildim. Bu nedenle 'Hiçbir şeye sahip değilim. Onunla nasıl evlenirim!' dedim. Kölem, 'Git Resûlullah ile konuş. O muhakkak bir kolaylık sağlayacaktır' dedi. Resûlullah'ın yanına gittim. Yanına oturdum ama hiçbir şey diyemedim. Bütün vakar ve heybetiyle karşımda duruyordu. O durumumdan, kendisiyle konuşmayı istediğim konunun ne olduğunu anladı 'Ali! Neden geldin? Bir isteğin mi*

var? Sanırım benden Fâtıma'yı istemeye geldin' dedi. Çok utandım ve sıkıldım. Zorlukla 'evet' diyebildim'. Resûlullah, kızı ile konuyu konuşacağını söyledi. Kızıyla konuştu ve onun da Ali ile evlenmeye istekli olduğunu anlayınca, sevindirici haberi Ali'ye iletti. Ancak başından beri en önemli çekincelerinden birisi olduğu üzere Ali'nin evlilik için yeterli parası yoktu. Bu nedenle sıkıntılıydı. Onun bu durumunu bilen Resûlullah *'Mehir olarak ne vereceksin?'* dedi. Amacı hesap sormak değil, konuyu açmaktı. Ali sıkıntı içerisinde, hiçbir şeye sahip olmadığını, Mehir olarak verecek bir şeyi olmadığını söylediğinde, *'Sana verdiğim zırhın nerede'* diye sordu. Ali, zırhın evde olduğunu, ayrıca bir de ata sahip olduğunu söyleyince *'Atın sana lazım, onu satma. Fakat zırhı sat'* dedi.[12] Böylelikle gerçekleşecek evliliğin maddî yönünü de çözüme kavuşturdu. Ali ile Fâtıma evlendiler. Onların bu evlilikleri her dönemin insanları için örnek bir ailenin kurulmasına; tüm evlilerin ve evleneceklerin örnek alacağı bir ideal evlilik hayatının doğmasına vesile oldu.

Resûlullah, her iyi ve hassas baba gibi, çocuklarının mutluluğunu, iyi bir evlilik yapmalarını isterdi. Bu nedenle ahlâkını ve kişiliğini beğendiği Osman'ın da damadı olmasını istedi. Önce kızı Rukayye'yi onunla evlendirdi. Ancak Rukayye ölünce bu sevgili damadıyla olan akrabalık ilişkisinin devam etmesi için, diğer kızı Ümmü Gülsûm'le evlenmesini memnuniyetle onayladı. Nikahlarını Bedir'den bir süre sonra, hicretin üçüncü yılında kıyarak, bir başka güzel ve hayırlı yuvanın inşasına vesile oldu.

Kızlarına olan ilgisini, evlenmelerinden sonra da hiç kesmedi. Genç evlilerin beraberliklerini iyi bir şekilde yürütmeleri için iyi ve müşfik bir baba ne yaparsa, O da onu yaptı. Bu konuda Fâtıma ile Ali'nin birbirlerine kırgınlıklarını gidermek için gösterdiği çabanın özel bir yeri ve ayrıcalıklı bir değeri vardır. Fâtıma ve Ali birbirlerini çok seviyorlardı. Ancak hemen her evlilikte olduğu gibi onların da aralarında bazen birbirlerine kırılmalarına neden olacak ufak-tefek tartışmalar çıkıyordu. Resûlullah, kendisine yansıması durumunda, kızı ile damadının kırgınlıklarını gidermek için ikisiyle de görüşür ve problemi çözerdi. Bir defasında, Fâtıma ile Ali'nin yanına üzüntülü gidip, sevinçli dönünce, bunun sebebini soranlara *'Çok sevdiğim iki kişiyi birbirleriyle barıştırdım da'*[13] cevabını verdi. Yine birgün Ali, Fâtıma'ya sert davranmış, o da kocasını şikayet etmek için babasına gelmişti. Resûlullah, kızını dikkatle dinledi. Ortada önemli bir problem yoktu. Böyle olduğu için Ali de hatasını fark etmiş ve yaptığına pişman olmuş bir hâlde gelmiş, bir kenarda sessizce duruyordu. Resûlullah bu durumda kızının gerçeği görüp, kapris yapmasını önlemeyi tercih etti. Kızına, kocasına karşı iyi bir eş olmasını tavsiye etti. Kızı, O'nun bu tavsiyeleri üzerine şaşırınca; *'Kızım! Hangi koca, karısının arkasından böyle uysalca gelir. Bunu düşünmelisin'*[14] dedi. Ali, kayınpederi ve peygamberi kutlu insanın bu sözlerinden etkilendi ve eşine o günden sonra daha iyi davrandı. Hiçbir şekilde ne eşini ve ne de kayınpederini üzdü.

Resûlullah, kendisini yakından tanıyanların tanıklığıyla biliyoruz ki, çocuklara karşı en merhametli olandı.[15] Oğlu İbrahim'in bakımını, demircilik işleriyle uğraşan bir aile üstlenmişti. O bir baba olarak sık sık duman dolu avludan ve odadan geçerek İbrahim'in bulunduğu yere gider ve sevgili çocuğunu şefkatle kucağına alarak severdi.[16] İbrahim öldüğü zaman gözyaşlarını tutamayıp, ağladı. Onun ağladığını görenler hayret ederek *'Ey Allah'ın Resûlü sen de mi ağlıyorsun?'* dedikleri zaman *'Göz yaşarır, kalp üzülür. Rabbimizi hoşnut etmeyecek şey söylemeyiniz. Biz sana gerçekten üzülüyoruz ey İbrahim!'*[17] dedi. Ümmü Gülsûm'ün ölümcül hastalığı, ölümü ve kabre konuluşu sırasında da ağladı. O, Fâtıma hariç, diğer tüm çocuklarının ölümüne tanık olan bir babaydı. Biri hariç çocuklarının tamamının ölüm acılarını yaşamış bir baba olarak gönlü hep acı ve ıstırapla doluydu. İlk zamanlar kaybettiği çocuklarının hasretini uzun bir süre kızları Ümmü Gülsûm, Rukayye ve Fâtıma ile gidermeye çalıştı. Ancak kendi vefatına yakın tarihlerde Ümmü Gülsûm ve Rukayye'yi de kaybedince bütün sevgisini Fâtıma'ya ve torunlarına yöneltti.

Sevgili kızı Fâtıma'ya karşı ömrünün sonlarına doğru daha da müşfik bir baba oldu. Öyle ki, o yanına gelince, eğer oturuyorsa ayağa kalkar, kızının elinden tutar, yanağından veya alnından öperdi. Medine'den ayrılacağında kızına muhakkak uğrar, gönlünü alır, torunlarını severdi. Dışarıdan Medine'ye döndüğünde önce mescide gidip namaz kılar, sonra kızına uğrayıp halini sorar, hatırını alır ve ondan sonra kendi evine giderdi. Fâtıma'nın evine gidişlerinin birisinde kızını deve kılından yapılmış kalın bir elbise ile gördü. O giyilebilecek en kaba, en rahatsız edici ve en ucuz elbiseydi. Bu duruma üzüldü ve gözleri yaşardı. Ama bir devlet başkanı, bir toplum lideri olarak kızına servetler bağışlamayı düşünmedi. Bunun yerine *'Fatma! Kızım! Bugün zorluklara ve yoksulluğa sabırla göğüs ger ki, yarın kıyamet gününde Cennetin nimetlerine kavuşabilesin'*[18] dedi. Bir defasında da kızının üzerinde ziynet eşyaları görünce bundan hoşlanmadığını hissettirdi ve babasının bu konulardaki tercihini çok iyi bilen Fâtıma, sahip olduğu ziynet eşyalarını vakit geçirmeden yoksullara verdi.

Resûlullah ailesine düşkündü. Birgün bir örtünün altında oturup Fâtıma'yı, Ali'yi, Hasan'ı ve Hüseyin'i yanına aldı ve *'İşte bunlar benim ev halkım. Allahım onlardan kötülüğü gider ve kendilerini tertemiz et'*[19] dedi. Sözünün ikinci kısmı ile Ahzab sûresinin 33. ayetini dile getiriyordu. Sadece kendisinin değil, ailesinin de her türlü inanç ve ahlâk yanlışlığından uzak kalıp, tertemiz olmalarını, insanlar için örnek olmalarını arzuluyordu. Ailesine düşkün olduğu için kızı, damadı ve torunlarıyla birlikte oturmayı, onlarla birlikte aynı kaptan yemek yemeyi severdi. Böylesi anlardan birisini Ümmü Seleme şöyle anlatmıştır: *'Fâtıma, birgün Hasan ve Hüseyin'i sırtına almış bir hâlde Resûlullah'ın yanına geldi. Elinde de, içerisinde sıcak kavut çorbası bulunan bir tencere vardı. Tencereyi getirip Resûlullah'ın önüne koydu.*

Resûlullah 'Ali nerede?' dedi. Fâtıma: 'Evde' deyince Resûlullah onu çağırttı. Böylece Fâtıma, Ali, Hasan ve Hüseyin'le birlikte oturup yemek yedi.'[20]

Fâtıma ile Ali'nin ilk çocukları doğduğunda (2 Mart 625), yiğit bir savaşçı olan Ali, bu özelliğinin etkisiyle oğluna *'Harb'* ismini vermek istedi. Resûlullah isimler konusunda hassastı. Kan, kin, şiddet, kötülük, felaket çağrıştıran isimlerden hoşlanmazdı. Bu nedenle Ali'nin seçtiği ismi beğenmedi. Anne ve babanın iznini alarak doğumuna çok sevindiği torununa kendisi isim verdi. Önce torununun kulağına ezan okudu ve o güne kadar Araplar arasında hiç rastlanmayan bir ismi torunu için seçti. Torunu için seçtiği isim Hasan idi. Fâtıma'dan olan ikinci torunu doğduğunda (10 Ocak 626) onun ismini de kendisi vermek istedi ve bu torununa da yine Araplar arasında daha önce hiç kullanılmamış bir ismi seçti. Bu torunu için seçtiği isim ise Hüseyin idi. Bu iki torununu çok severdi. Onları *'iki reyhan çiçeği'*[21] olarak nitelerdi. Bazı zamanlar, *'reyhan çiçeklerinden'* birisini önüne, diğerini arkasına alarak, bindiği hayvanın sırtında Medine'de gezer ve onların eğlenmelerini sağlardı.[22]

Resûlullah, Fâtıma'dan olan torunlarının doğumuna çok sevinmişti. Diğer kızı Rukayye'den torunu olan Abdullah vefat ettiği zaman ise çok üzüldü (Ekim 625). İki yaşındaki Abdullah, bir horozun gagalaması nedeniyle gözünden ve yüzünden yaralanmıştı. Bir süre sonra hastalandı ve vefat etti. Resûlullah, sevgili torununun cenaze namazını kıldırdı. Onun mezara konulması sırasında kendisini tutamayıp ağladı. Göz yaşları kefenin üzerine döküldü.

Resûlullah bir insandı, dedeydi; torunlarını çok severdi. Bu sevgisini de her zaman, herkesin yanında açığa vururdu. Üstelik bu durum, Arap toplumunun o zamanki geleneği için yadırganır bir şey olmasına rağmen. Böyle olduğu içindir ki, Resûlullah'ın torununu sevip, öptüğünü gören bir bedevi *'Siz çocuklarınızı böyle sevip, öper misiniz? Halbuki biz çocuklarımızı hiç sevip, öpmeyiz'* diyerek şaşkınlığını belirtmişti. O bedevi böyle diyerek, Resûlullah'ı utandıracağını ve yaptığı şeyden vazgeçireceğini sanıyordu. Ama Resûlullah'ın cevabı düşündüğü gibi olmadı. O, şunu dedi: *'Allah senin kalbinden merhamet ve sevgiyi çekip aldıysa, ben sana ne yapabilirim!'*[23] Yine aynı şekilde olmak üzere, torunu Hasan'ı öptüğünü gören bir kişinin *'Benim on çocuğum var. Ama şimdiye kadar bir tanesini bile öpmedim'* diyerek şaşkınlığını ifade etmesi üzerine, *'Merhamet etmeyene merhamet edilmez'* karşılığını verdi.[24]

Müşrik Araplar arasında kız çocuklarının herhangi bir değeri yoktu. Hatta daha da önemlisi, kız çocuğuna sahip olmak, babalar, dedeler, ağabeyler için utanılacak bir şeydi. Kız çocuğu olduğu bildirilen kimse üzülür, utanırdı. Kızı nedeniyle namusunun tehlikeye gireceğini düşünürdü. Bu nedenledir ki, bazıları, ileride namusuna zarar getirmesin diye kızını küçük bir çocukken öldürmeyi tercih ederdi. Islâm ise bunu risâletin daha ilk günlerinde yadırgayıp, yasakladı.

Kız çocuğunu öldürme işinin çok ağır bir suç olduğunu ve bunun hesabının sorulacağını bildirdi. Kız çocuğu nedeniyle sahip olunan utancı ve üzüntüyü yok etmeye çalıştı. Elbette ki, Allah ve Resûlü'ne mutlak teslimiyet içerisinde olan Müslümanlar, Kur'an'ın veya Resûlullah'ın konuya ilişkin her türlü hatırlatma, uyarı ve tavsiyelerini anında dikkate aldılar. Ancak buna rağmen, özellikle Medine yıllarında, henüz İslâm'a yeni girmiş ve İslâm'ı çok iyi bilmeyenler birçok yanlışlık yapabiliyorlardı. Zira, kalplerinde ve yaşantılarında hâlâ yanlış geleneklerinin izlerini taşıyorlardı. Resûlullah ise uyarılarıyla yanlışı gösteriyor ve çocuklara karşı yanlış tutumları değiştirmeye çalışıyordu. Bu konuda Ebû Hureyre'den nakledilen şu rivayet önemlidir: 'Peygamber'in yanına bir adam gelmişti. Yanında da bir çocuk vardı. Adam çocuğu öpmeye başlayınca Peygamber, *'Ona acıyor musun?'* dedi. Adam *'Evet'* deyince Rasûlullah şöyle buyurdu: *'Çocuğa olan şefkatinle sen de Allah'ın merhametine lâyıksın. Çünkü Allah, merhametlilerin en merhametlisidir'*. Enes'in aynı bu konudaki rivayetinde şu ek bilgi vardır: *'Adam çocuğunu öpüp dizine oturttu. Derken bir de kızı geldi. Onu da önüne oturtunca Rasûlullah 'Aralarında eşit muamele yapacak mısın?'diye ikazda bulundu.'*[25] Bir başka seferinde ise *'Çocuklarınızın arasında adaletli olun. Çocuklarınızın arasında adaletli olun. Çocuklarınızın arasında adaletli olun'*[26] buyurdu. Uyarısını üç kez tekrar etmesi, konunun önemine dikkat çekme isteğinden kaynaklanıyordu. Kız çocuklarının itilip-kakıldığı bir toplumda, tüm geleneksel anlayış ve uygulamalara rağmen şunu söylüyordu: *'Kim üç kızı olur da bunlara sabrederse ve varlığından onlara giydirirse, ona ateşten koruyucu bir perde olurlar'*[27] Ayrıca, bizzat davranışlarıyla da, yanlış anlayış ve uygulamalara yönelik uyarılarını bir başka tarzda da olsa devam ettiriyordu. Kızı Zeyneb'ten olma Ümâme isimli torunuyla olan ilişkileri bunun önemli örneklerinden birisini teşkil etmiştir. O sadece bir dede olarak değil, aynı zamanda bir peygamber, bir komutan, bir devlet başkanı olarak bu kız torununu sıklıkla omzunda taşır, beraberinde mescide getirir ve namaz sırasında omzuna, sırtına çıkmasına engel olmazdı. Üstelik, bir defasında Ümâme'yi kucağına alarak namazını kılmış, secdeye giderken yanına bırakmış, secdeden kalkarken de tekrar kucağına almıştı.[28] Halbuki o toplum cahiliye döneminde çok değer verdikleri erkek çocuklarıyla bile bu şekilde bir ilişki içinde değillerdi.

Resûlullah'ın, torunu Ümâme ile ilgili hatıralardan bir diğeri de, bir dede olarak kalbindeki torun sevgisini göstermesi açısından önemlidir. Birgün elinde akik taşından bir kolye olduğu hâlde eşlerinin yanına gitti ve onu en çok sevdiği bir kimseye vereceğini söyledi. Eşlerinin her biri kolyeyi kime vereceğinin, hangi eşini daha çok sevdiğinin merakı ile birbirlerine bakmaya başladılar. Her biri, kolyenin kendisine verilmesini istiyordu. Ancak, Resûlullah elindeki kolyeyi torunu Ümâme'nin boynuna taktı. Çünkü onu çok seviyordu.[29]

O bir insandı; bir dedeydi. Torunlarını çok severdi. Birgün minberde Müslümanlara hitap ediyor, onlara bir şeyler anlatıyordu. O sırada torunları Hasan ve Hüseyin'in düşe-kalka mescide girdiklerini gördü. Hemen konuşmasını kesip minberden indi ve gidip torunlarını kucağına alarak yanına oturttu. Olup biteni şaşkınlıkla izleyen cemaate ise *'Onları görünce dayanamadım'* dedi ve konuşmasına kaldığı yerden devam etti.[30] Torununu mescide getirdiği birgün secdeyi fazlasıyla uzatmıştı. Cemaati oluşturan müminler vahiy geldiğini sandılar ve secde halinde beklediler. Uzun bir secdenin arkasından namazı bitirince merakla sordular: *'Ey Allah'ın Resûlü! vahiy mi geldi?'. 'Hayır'* dedi: *'Secde sırasında torunum omzuma bindi. Onun inmesini beklediğim için secdeyi uzattım.'*[31] Aynı olayı bir sahabe ise şöyle anlatıyor: *'Allah'ın Resûlü gündüz namazlarından birisinde torunlarından birisi kucağında olduğu halde mescide geldi. Öne geçip çocuğu yere indirdi. Sonra namaza durdu. Biz de kendisine uyduk. Namaz sırasında secdelerden birisini o kadar uzattı ki, merak ederek başımı kaldırıp baktım; ne göreyim çocuk secde eden Resûlullah'ın sırtında değil mi! Secdeme geri döndüm.'*[32] Bizzat şahit olduğu benzer bir durumu ise Ebû Hureyre şöyle anlatmıştır: *'Resûlullah ile birlikte yatsı namazı kılıyorduk. Resûlullah secdeye vardığı zaman Hasan ve Hüseyin sırtına çıkıyorlardı. Resûlullah secdeden kalkarken onları gayet nazikçe sırtından indiriyor, tekrar secdeye vardığında onlar tekrar aynı şeyi yapıyorlardı. Namazı bitince birini bir yanına diğerini öbür yanına oturttu. Ben yanına varıp 'Ey Allah'ın Resûlü, onları annelerine götüreyim mi?' diye sordum. 'Hayır' dedi. O esnada bir şimşek çaktı. Resûlullah, çocuklara 'Haydi annenize gidin' dedi. Çocuklar da kalkıp gittiler.'*[33]

O bir insandı; bir dedeydi. Torunlarıyla şakalaşmayı, oynamayı severdi. Torunlarını omzunda taşımaktan hoşlanırdı. Bir defasında torunlarından birisi sırtına binince *'bineğini buldun'*[34] diyerek sevgisini dile getirdi. Sa'd b. Ebî Vakkas anlatıyor: *'Birgün Resûlullah'ın odasına girdim. İki torunu üzerinde oturur bir vaziyette yerde yatıyordu. 'Onları çok mu seviyorsun?' diye sordum. 'Evet. Onlar benim iki güzelim' cevabını verdi.'*[35] Sık sık torunlarını sevmeye gider, torunlarını göremeyince *'ufaklık nerede?'*[36] diye sorardı. Torunlarına *'kucak kucak'*[37] yaptığı zaman kendisine gelmelerinden ve sarılmalarından büyük keyif alırdı. Ya'la b. Murre'nin bir şahitliği dede ile torun arasındaki ilişkinin yakınlığını ve sıcaklığını göstermesi açısından önemlidir: *'Resûlullah ile birlikte davet edildiğimiz bir yemeğe gidiyorduk. Hüseyin önünde oynamaya başladı. Resûlullah oradakilerin önüne geçerek kollarını açıp çocuğun kendisine gelmesini istedi. Çocuk oraya buraya kaçmaya başladı. Resûlullah ise onun bu haline gülüyor ve onunla oynaşıyordu. Sonunda çocuğu tuttu. Bir elini çenesinin altına, bir elini de ensesine koyarak onu öptü.'*[38]

Resûlullah sadece kendi çocuklarına değil, diğer çocuklara karşı da sevgi ve şefkat doluydu. Küçük bir çocukken Resûlullah'ın yanında kalmaya başlayan ve on yıl Resûlullah'la birlikte olan Enes b. Mâlik'in, Resûlullah'ın çocuklara karşı

sevgi ve şefkatiyle ilgili tanıklığı şöyledir: *'Çoluk çocuğa karşı Resûlullah'tan daha şefkatli birini görmedim'*[39], *'Kendisine on yıl hizmet ettim, bana bir kez olsun 'öf' bile demedi.'*[40] Çocuklarla oynamaktan, oyunlarında onlara eşlik etmekten hoşlanırdı. Bu özelliğiyle ilgili olarak, Resûlullah'ın zamanında çocuk yaşta olan Abdullah b. Hâris'in bir hatırası şöyledir: *'Resûlullah bir defasında beni, Ubeydullah'ı ve Abbas oğullarından bir çocuğu sıraya soktu ve 'Kim diğerlerini geçer ve bana herkesten önce ulaşırsa ona bir ödül vereceğim' dedi. Sonra karşımıza geçip kendisine doğru koşmamızı bekledi. Koşmaya başladık. Herbirimiz, diğerlerini geçebilmek için olanca gücüyle koşuyordu. Resûlullah'ın yanına vardığımız zaman hızımızı kesemedik, göğsüne ve sırtına çarptık. O ise bizi karşıladı ve her birimize sarılıp, bağrına bastı.'*[41] Çocuklara karşı özel ve derin bir sevgiye sahip olduğu için, birgün sabah namazını kıldırırken birinci rekatta uzunca bir sûre okumasına rağmen, ağlayan bir çocuğun sesini duyunca ikinci rekatı çok kısa tutarak namazı bitirdi. Çocuğun ağlamasına dayanamadı. Bir defasında da Ümmü Kays ağlayan çocuğuyla yanına geldiğinde, çocuğu alıp kucağına oturttu ve hem onu sevdi, hem de ağlamasını kesmeye çalıştı. Çocuk, Resûlullah'ın üzerine çişini yaptı. Resûlullah bu duruma ne kızdı ve ne de tiksindi. Bir miktar su istedi ve elbisesinin çişli yerini elleriyle yıkadı.[42]

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Enbiya* 48; Darimi, *Rekâik* 68; Ahmed, *Müsned* I/23, 56.
2- İbn Hacer el-Askalanî, *Fethü'l Bârî*,XIX/243, 244; Kettânî, *Et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, II/348, 349.
3- Müslim, *Fedail* 150
4- Buharî, *Enbiya* 35, *Husûmat* 1, *Tefsir-Mümin* 4, *Rikâk* 43, *Tevhid* 22, 31; Müslim, *Fedail* 160
5- Buharî, *Enbiya* 150; Müslim, *Fedail* 168
6- Müslim, *Birr* 90; Darimi, *Sünen* 2/406; Ahmed, *Müsned* 6/107
7- Müslim, *Fedail* 38
8- Buharî, *Ahkam* 20, Müslim, *Akdıye* 4
9- Buharî, *Salât* 31
10- Ibn Kesir, *El-Bidaye* s.III/20
11- Ibn İshak, *Siyer*, 336
12- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, IX/209; İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gâbe*, V/520; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/20.
13- Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*,II/236.
14- Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*,II/236.
15- Müslim, *Fedail* 15
16- Buharî, *Buyû* 28; İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, I/42.
17- Buhârî, Cenâiz 43; Müslim, *Fedâil* 62; İbn Mace, *Cenaiz* 53; İbn Hanbel, *Müsned* III/194
18- Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*,II/236.

19- Tirmizî, *Menakıb* 61, *Tefsir* 4; Müslim, *Fedaili's Sahabe* 9; Ahmed, *Müsned* VI/304;
20- Haysemi, *Mecmau'z Zevaid*, IX/166
21- Buharî, *Edeb* 18, *Fedailu Ashabi'n Nebi* 22
22- Müslim, *Fedaili's Sahabe* 8
23- Buharî, *Edeb* 18; Müslim, *Fezail* 64.
24- Buharî, *Edeb* 18, Muslim, *Fedail* 65; Tirmizî, *Birr* 12; Ebû Davud, *Edeb* 156
25- Buharî, *Edeb*, 12-13
26- Buhârî, *Hibe*, 12-13; Müslim, *Hibât*, 13; Ebû Dâvud, *Büyû* 83; Ahmed, *Müsned*, IV, 275, 278).
27- Ibn-i Mâce, *Edeb*, 3
28- Müslim, *Mesacid* 42, 43, 44
29- Ahmed, *Müsned* VI/101
30- Tirmizî, *Menakıb* 31; Ebû Davud, *Kitabu's Salât* 1/290; Neseî, *Kitabu'l Cumu'a* 3/108
31- Ahmed, *Müsned* 3/493; Neseî, *Tatbik* 82
32- Ahmed, *Müsned* 3/493; Nesei, *İftitah* 2/229; Hakim, *Müstedrek* 3/166
33- Hakim, *Müstedrek*, III/167
34- Haysemi, *Mecma'u'z Zevaid*, 9/182
35- Haysemi, *Mecma'u'z Zevaid*, 9/181; Bezzar, *Keşfu'l Estar* III/225.
36- Buharî, *Libas* 60, *Büyû* 49; Müslim, *Fezaili's Sahabe* 57
37- Buharî, *Büyu* 49; Müslim, *Fedaili's Sahabe* 8
38- Ibn Mace, *Mukaddime* 11
39- Müslim, *Fedail* 15
40- Buharî, *Diyad* 27, *Vesaya* 25; Müslim, *Fezail* 13.
41- Ahned, *Müsned*, I/214; Heysemî, *Mecmau'z Zevaid* IX/17
42- Buharî, *Vudû* 59.

Bir Yol Arkadaşı

> (Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sahibidir. (İbrahim sûresi, 14:4)
>
> Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, '*Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?*' demeleri engellemiştir. (İsra sûresi,17:94)

Nadirlilerin Medine'den kovulmaları, Medine'deki diğer Yahudi toplulukları ve münafıklar için önemli bir gözdağı oldu. İslâm'a ve Müslümanlara yönelik alaycı, aşağılayıcı, zihin karıştırıcı seslerini kestiler; bir süreliğine de olsa şımarık hâl ve hareketlerden uzak durmak zorunda kaldılar. Nadirlilerin kovulmaları psikolojik havayı sadece Medine içinde değil, tüm bölgede Müslümanların lehine çevirdi. Bedir harekâtı ise Müslümanların itibarını hepten yükseltti. Bölgedeki kabileler artık Mekke eşrafının teşvikiyle şımarıklık yapamaz oldular. Bütün bunların sonucunda Müslümanlar yaklaşık iki ay kadar Medine'de rahat bir dönem geçirdiler. Mevsim bahar olduğu için herkes evinde, bahçesinde çalıştı. Çocuklar babalarıyla, kadınlar kocalarıyla, erkekler aileleriyle, her bir Müslüman diğer Müslüman kardeşleriyle kısa ama huzurlu, sakin bir dönem yaşadı. Bu süre içerisinde daha önceden vahyolunmuş ayetleri tekrar gözden geçirdiler, yeni vahyolunan ayetleri öğrendiler. Resûlullah'la daha sık ve daha uzun süre birlikte oldular. Ancak kötü haber gelmekte gecikmedi. Medine'ye hayvanlarını satmak için gelen bir hayvan tüccarı, Necd bölgesindeki Gatafan kabilesine mensup Enmar ve Sâlebe topluluklarının adam topladıklarını ve Medine'ye saldırmak için hazırlık yaptıklarını haber etti. Söz konusu haber başka kaynaklardan da araştırıldı ve doğru olduğu anlaşıldı. Vakit kaybetmeden hazırlıklara başlandı. Hazırlıkların tamamlanmasıyla, Resûlullah 700 kişilik ordusunun başına geçti ve Medine'ye iki günlük mesafedeki Gatafan bölgesine hareket etti (12 Haziran 626).

Harekat yolculuğu zorluklarla doluydu. Ani baskın yapılması planlandığı için mümkün olduğunca hızlı hareket edildi. Az mola verildi, çok yüründü ve bir an önce bölgeye ulaşılmaya çalışıldı.Yolculuğun uzun olması, dinlenme molalarının az verilmesi nedeniyle bazı Müslümanların ayakları şişti, hatta yaralandı. Acılarını dindirmek ve rahat yürüyebilmek için ayaklarına bez saranlar oldu.

Gatafan bölgesine girilince büyük bir toplulukla karşılaşıldı. Aniden Müslümanları karşılarından gören düşman topluluğu neye uğradığını şaşırdı. Savaşmaktan kaçındılar. Korkup çevredeki dağlara kaçtılar. Müslümanlar bölgede birkaç gün kalarak savaşma konusundaki kararlılıklarını gösterdiler. Bu kalışlarıyla düşmana gözdağı verdiler. Daha sonra Enmar ve Sâlebe topluluklarına ait hayvan sürülerine el koyup Medine'ye döndüler. Harekât 15 günde tamamlandı.

Kaynaklarda Zatü'r-Rika harekâtı olarak geçen bu askerî harekât sonrasında Medine'ye dönerken yaşanan bir olay dikkat çekici özellikleriyle hafızalara kaydoldu. Harekâta katılan iki yol arkadaşının arasında gerçekleşen yolculuk sohbeti ve bu sohbetin sonrasında gerçekleşen bir olay hiç unutulmadı. Söz konusu sohbet kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Zira, iki yol arkadaşının zarif nüktelerle dolu sohbeti, ilginç ve güzel bir yolculuğun oluşmasını sağlamıştı. Daha da önemlisi, yolculuk arkadaşlarından birisi Resûlullah'tı, diğeri ise yoksul bir Müslüman olan Cabir b. Abdullah. Cabir söz konusu yolculuğu ve yol sohbetini şöyle anlatmıştır:

> Zatü'r-Rika harekâtında ben de bulunmuştum. Yoksul olduğum için, harekâta zayıf ve yaşlı bir deveyle katılmak zorunda kalmıştım. Tüm yolculuğu bu deveyle yapmıştım. Dönüşte devemin bütün gücü gitti; zorlukla yürümeye başladı. Ordudan geri kaldım. En arkada tek başıma gidiyor ve orduya yetişmek için çabalayıp duruyordum. Ancak bu mümkün olmuyordu. Yorgun ve üzgündüm. Benim için son derece zor ve yorucu bir yolculuktu. Bir ara, birisinin yavaşlayıp ordunun gerisinde kaldığını fark ettim. O da benim gibi devesi yorulmuş birisi olmalıydı. Bir süre sonra ona yetiştim. Yaklaşınca onun Resûlullah olduğunu gördüm. Bana *'Neden geride kaldın?'* diye sordu. *'Devem çok halsiz, zor yürüyor, bu nedenle geride kaldım'* dedim. Deveme yaklaşıp dua ettikten sonra elindeki sopayla hafifçe vurdu. Devem canlanıp, rahat bir şekilde yürümeye başladı. Resûlullah benden ayrılmadı. İkimiz birlikte ordunun arkasında yan yana gitmeye başladık. Resûlullah *'Deveni bana satar mısın?'* dedi. *'Satmam, ama istersen bağışlarım'* dedim. *'Hayır olmaz. Onu bana sat. Bedelini verip almak istiyorum. Yoksa almam'* dedi. Bende *'O hâlde bedelini sen belirle'* dedim. Biraz düşündü, sonra *'Bir dirheme alırım'* dedi. Bu son derece düşük bir bedeldi. *'Hayır olmaz'* diye itiraz ettim; *'Beni aldatıyorsun ya Resûlullah! Devemin ya gerçek bedelini ver, ya da hediye olarak kabul et'* dedim. Bu sefer *'İki dirheme ver'* dedi. Ben yine *'Olmaz'* dedim. Böylelikle pazarlığa başladık. Resûlullah devenin bedelini kırk dirheme kadar yükseltti. Kırk dirhemden önceki hiçbir bedeli kabul etmedim. Kırk

dirhem çok iyi bir bedeldi, hemen kabul ettim ve *'Artık deve senindir'* dedim. Resûlullah'ta *'Aldım, kabul ettim'* dedi. Son derece sevinmiştim. Bu alış-verişten kârlı çıkmıştım. Deveyi Medine'ye gidince teslim edecek ve paramı alacaktım.

Bir kişinin mensubu olduğu kervan veya ordudan önce şehre girmesi, evine gitmesi Arap geleneğinde bir onur vesilesiydi. Câbir yeni evlenmişti. Eşine karşı bir jest, bir övünç nedeni olması için Medine'ye herkesten önce girmek istiyordu. Bu isteğini Resûlullah'a bildirdi:

Bir süre gittikten sonra *'Ya Resûlallah! Ben yeni evlendim. İznin olursa Medine'ye herkesten önce ben gireyim'* dedim. *'Câbir! Demek evlisin?'* dedi. *'Evet, ya Resûlullah!'* dedim. *'Dul birisiyle mi evlendin, yoksa bir kızla mı?'* dedi. *'Bir dulla evlendim'* dedim. *'Neden bir kızla değil de dulla?'* dedi. Ben de *'Ya Resûlallah! Babam Uhud'da şehit oldu. Bana bakılacak yedi kız çocuğu bıraktı. Ben de bu kardeşlerimle ilgilenip bakımlarını yapabilecek bir kadınla evlendim. Zaten ancak bir dul, kardeşlerim nedeniyle benimle evlenirdi'* dedim. *'İnşallah isabet etmişsindir. Allah eşini hakkında hayırlı kılsın. Sırar'a (Medine'ye yakın bir konaklama yeri) vardığımızda ilk işimiz mola verip bir deve kesmek olacak. Orada bir süre kalır, dinleniriz. Sen bu arada eşine gidebilirsin. Herhalde, eşin geldiğini duyunca oturman için minderler hazırlar değil mi?'* dedi. *'Ya Resûlallah! Vallahi minderlerimiz yok. Çok fakiriz'* dedim. *'Onlar da olacak; merak etme, sabırlı ol. Sen eşinin yanına vardığın zaman iyi ve akıllı ol. Ona iyi davran ve Allah'tan hayırlı evlat iste'* dedi. Sırar'a geldiğimiz zaman, Resûlullah orduyu durdurdu ve bir deve kesilmesini emretti. Deve kesildi ve o gün orada kalındı. Ben bu arada evime gittim. Ordu Medine'ye girdikten sonra Resûlullah bizi ziyaret ederek evimizi şereflendirdi; bizi onurlandırdı. Resûlullah gittikten sonra, eşime, Resûlullah'la aramızda geçen konuşmaları anlattım. Eşim *'İşittiklerini dikkate al, onlara göre hareket et'* dedi. Sabah olunca, deveyi yularından tutup mescidin önüne götürdüm. Onu yeni sahibine vermek ve paramı almak istiyordum. Bir kenara çekilip beklemeye başladım. Bir süre sonra Resûlullah dışarı çıktı. Deveyi gördü *'Bunu kim getirdi?'* dedi. Orada bulunanlar *'Câbir getirdi'* dediler. *'Câbir nerede? Onu bana çağırın'* dedi. Yanındakiler bana seslendiler, kalkıp gittim. O'nun deveyi beğenmediğini, iade edeceğini düşündüm ve bu beni korkuttu. İşin doğrusu deveyi hiç beğenmiyordum; zayıf ve çelimsiz bir hayvandı. Resûlullah'a yaklaştım. Bana *'Deveni al götür'* dedi. Korktuğum başıma gelmişti. İtiraz ettim; *'Ya Resûlallah! O benim devem değil, senin devendir. Onu sana sattım. Bedelini öde ve deveni al'* dedim. *'Deveni al götür. Bu deve benim değil senindir. Bedeli vereceğim'* dedi. Sonra Bilâl'i çağırdı ve *'Câbir'e kırk dirhem ver'* dedi. Bilâl kendisine denildiği gibi yaptı. Hatta biraz da fazlasıyla verdi. Çok sevinmiştim. Hem deve bende kalmış, hem de bedelini fazlasıyla almıştım. Devenin yularından tutup sevinç içerisinde evime dönerken rastladığım bir Yahudiye yaptığım alış-verişi anlattım. Adam çok şaşırdı; *'Demek senden deveyi satın alıp bedelini verdi, sonra da deveyi iade etti ve bedelini istemedi ha?!'* dedi. Buna bir türlü akıl erdiremedi. Pek şaşırmıştı.'[1]

Câbir bin Abdullah'ın anlattıkları, Resûlullah'ı bizlere tanıtması açısından son derece önemli şeylerdir. Bu yol sohbetinde Resûlullah'ı, genelde düşünüldüğü ve kabul edildiği üzere toplumu yöneten bir kral veya orduları yöneten bir komutan özellikleriyle değil; sadece ve sadece bir insan, bir dost, bir arkadaş olarak buluruz. O, karşımıza disiplin adına emirler veren, düzen adına kurallar koyan ve kuralları katı bir yöntemle uygulayan, toplumsal veya askerî statü farklılıklarını gözeten birisi olarak çıkmaz. Onda *'Ben bir devlet başkanıyım, liderim, komutanım'* havası yoktur. Müslümanlardan birisiyle olan bu sohbetindeki samimi ifadeler, ifadelerde açığa çıkan ince ruh hali ve zarif nükteler Resûlullah'ın kişilik özelliklerini olanca netliğiyle açığa çıkarır. Zorlukla yolculuk eden bir Müslümana eşlik etmesi, onunla hoş bir sohbet yürütmesi, fakat sohbetini anlamsız şekilde sürdürmeyip ufak girişimlerle yol arkadaşının ekonomik durumunu, aile durumunu anlamaya çalışması ve bütün bunları hiç kırmadan tatlı, hoş bir sohbet ortamında gerçekleştirmesi, bir insan olarak Resûlullah'ın kişiliğini olanca güzelliğiyle gözler önüne serer. İhtiyaç içinde bulunan Müslümana yardımcı olurken, onu rencide etmeden yardımını gerçekleştirmesi; aslında satın almayı hiç düşünmediği deveye son derece düşük bir bedel teklif edip, itiraz üzerine yol arkadaşının razı olacağı orana kadar çıkararak yardımını ticarî bir ilişki görünümü altında gerçekleştirmesi; yol arkadaşına ekonomik sıkıntısının geçici olduğunu söylemesi; Medine'ye herkesten önce girme isteğini doğrudan kabul etmemesine karşılık, dinlenme bahanesiyle orduyu bir müddet durdurup onun bu isteğini yerine getirmesi; yol arkadaşını ziyaret ederek onu ve ailesini sevindirip şereflendirmesi; bedelini ödediği deveyi sanki beğenmemiş gibi iade etmesi ama bedelini de ödemesi... bütün bunların hepsi bir dostun, samimi bir arkadaşın yapacağı şeylerdir. Ve Resûlullah tüm bunları en güzel ve en hoş biçimiyle yapmıştır. O tüm bu özellikleriyle de, tüm insanlar için en mükemmel *'örnek şahsiyet'* oluşunu, sıradan bir ilişki içerisinde dahi açığa çıkarmıştır.

DİPNOT

1- Buharî, *Buyû* 34; Ahmed, *Müsned*, III/375, 376; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/61.

Kölelikten Kurtuluş

> Ona iki yolu (doğru ve eğriyi) da gösterdik. Fakat o, sarp yokuşa tırmanmayı denemedi. O sarp yokuş nedir bilir misin? (O, insanları özgürlüklerini kısıtlayan) boyunduruk(lar)dan kurtaranlardan veya açlık gününde yemek yedirenlerden, yakını olan bir yetime, hiçbir şeyi olmayan yoksula (yardım edenlerden), iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden, birbirlerine merhameti öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar ödüllendirilendirilecek olanlardır. Ayetlerimizi inkâr edenler ise, onlar azapla cezalandırılacaklar; onların cezaları, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir. (Beled sûresi, 90:10-20)

Islâm daveti başladığı zaman, Mekke veya Medine'deki ekonomik durumu iyi olan hemen herkesin kölesi vardı. Tarlada-bahçede çalıştırmak, ev işlerini yaptırmak, çocukların veya hayvanların bakımını yaptırmak için köle edinmek Araplar arasında yaygın bir uygulamaydı. Kişiler ekonomik güçlerinin sağladığı imkânlara ve ihtiyaçlarına göre istedikleri kadar köle edinebilirlerdi. Kervan, köy, oba basmak ve işe yarayacağı düşünülen insanları esir alıp köle edinmek sıklıkla başvurdukları bir davranıştı. Bunu kendisine iş edinmiş birçok kişi vardı. Bunlardan bazıları çok büyük miktarlara varan servetlerin sahibi olmuşlardı. Yarımada'da insanları köle edinmekten engelleyecek bir irade yoktu. Herkes her an, birisinin saldırısına uğrayabilir ve köle olabilirdi. Ancak şu da var ki aynı veya yakın yerleşim merkezlerinde yaşayanlar, birbirlerini köle edinmek istemezlerdi. Böylesi bir durumda köle edinilen şahsın ailesinin kin ve düşmanlığına muhatap olacaklarını bilirlerdi. Bu ise istenilmeyen bir şeydi. Mümkün olduğunca uzak yerleşim merkezlerindeki insanları köle edinmeyi tercih eder; ailesinden, akrabalarından, kabilesinden kopardıkları kişiye, herhangi bir destekçisi, hamisi olmadığı için istedikleri gibi davranırlardı.

Sadece Araplar arasında değil, Yahudiler arasında da köle edinmek son derece yaygındı. Onlar da her türlü işlerini kölelerine yaptırırlardı. Kölelerin hiçbir hakkı yoktu. Sahibi istediği gibi davranır, isterse aç bırakır, isterse öldüresiye döver, isterse bir organını keser, hatta isterse öldürürdü. Köleyi satmak, takas etmek, he-

diye etmek yaygın davranışlardı. Gelir elde etmek için kadın kölelerini fuhşa zorlayanlara sıklıkla rastlanırdı. Köleler kendilerine sunulmuş gölgeliklerde, son derece basitçe yapılmış barakalarda yarı aç, yarı tok; hayvanlar gibi yaşarlardı.

Medine'deki kölelerden birisi de, Müslüman olmadan önceki dönemiyle son derece ilginç bir hayat hikayesine sahip olan, Müslüman olduktan sonra ilk Kur'an neslinin önemli şahsiyetlerinden birisi haline gelen Selman'dı. Farslı olan Selman, Yahudilerden birisinin kölesiydi. Medine'de noktalanan ve uzun yıllar devam eden hak dini arayış yolculukları sırasında birçok Hıristiyan din adamıyla, manâstırlarda ibadetle meşgul olan münzevîlerle karşılaşmış, bunların bir çoğundan etkilenmiş, ama hiçbirisi arayışlarının tam karşılığı olmamıştı. Neyi aradığını tam olarak kendisi de bilmiyordu, ama bulduklarının aradığı şey olmadığını anlamakta zorlanmamıştı. Bunun için de sıklıkla yolculuk edip, farklı kişilerle tanışıp, aradığını bulmanın çabasını yürütmüştü. Bu yolculukları sırasında saldırıya uğramış ve esir alınıp köle olarak Medineli bir Yahudi'ye satılmıştı. Resûlullah Medine'ye hicret ettiği zaman, Selman, Medine'deki kölelerden birisiydi.

O, efendisinin yoğun ve ağır işlerini yapmakla meşgul olduğu için, Resûlullah'ın hicret edip Medine'ye gelişinden haberdar olmadı. Birgün iki Yahudi arasında gerçekleşen konuşma ilgisini çekti. Yahudilerden birisi, diğerine, *'Allah bu Arapların belalarını versin! Mekke'den Kûba'ya gelmiş birisinin başında toplanmışlar, O'nu dinleyip duruyorlar. O ise kendisinin bir Peygamber olduğunu iddia ediyor'* demişti. Bu, Selman için son derece önemli bir haberdi. Daha önce görüştüğü çoğu münzeviden, rahipten, dünyanın gidişatının çok kötü olduğunu, insanlığı hak dine kavuşturacak, karanlıkları yok edip, insanlığı esenliğe kavuşturacak bir Peygamber'in gelme zamanının yakın olduğunu duymuştu. Uzun yıllar böyle birisiyle karşılaşmanın umudu içerisinde gezinip durmuştu. Şimdi duyduğu şeyler, beklediği şeyle ilgiliydi. Selman o andan itibaren bir fırsatını bulup Resûlullah'la karşılaşma ve O'nu yakından tanıma ihtiyacı hissetti. Fırsat buldukça Resûlullah'ın yanına geldi. O'nun konuşmalarını dinledi, hâl ve hareketlerini inceledi. Bu sırada düşüncelerini meşgul eden tek soru, bu kişinin aradığı kişi olup-olmadığıyla; O'nun gerçekten bir peygamber olup-olmadığıyla ilgiliydi. Gözlemleri, bu kişinin bir peygamber olabileceği kanaatine sahip olmasını sağladı. Çünkü O'nda bir yalancı yüzü yoktu. Zamanla Resûlullah'a derin bir sevgi ve saygıyla bağlandı ve Müslüman oldu. O günden sonra da diğer Müslümanlarla görüşmelerinden ve fırsatını bulunca yanına geldiği Resûlullah'tan İslâm hakkında bir şeyler öğrendi ve öğrendiklerine göre ibadet etmeye, yaşamaya başladı. Köle olduğu için, Bedir ve Uhud savaşlarına katılamadı. Bu durum kendisini çok rahatsız etti; Resûlullah'ın yanında bulunamamaktan dolayı çok üzüldü. Köleliğin zorluklarından kurtulmak için değil, Müslümanlardan ve özellikle de Resûlullah'tan uzak kalmaya tahammül edemediği için büyük ıstırap duydu. Onun bu durumu

Resûlullah tarafından fark edildi. Zaten O, her Müslümanın durumunu yakından takip eden, Müslümanların dert ve sıkıntılarını öğrenip, yapabileceği yardımları yapan birisiydi. Uhud sonrası yaşanan sükunet günlerinin birisinde Selman'a haber göndererek yanına gelmesini istedi. İlk bulduğu fırsatta yanına gelen Selman'a özgürlüğünü satın alması için efendisiyle görüşüp anlaşmasını ve sonucu kendisine bildirmesini söyledi. Resûlullah'ın amacı Selman'ı satın alarak özgürleştirmekti. Selman denileni yaptı ve efendisiyle bir anlaşma yaptı. Efendisiyle yaptığı anlaşmayı Resûlullah'a bildirdi: '*Çukurlarını da kazmam şartıyla 300 hurma ağacı dikmemi ve 400 dirhem vermemi istiyor*' Resûlullah Müslümanlardan Selman'a yardımcı olmalarını istedi. Müslümanlar el birliğiyle hurma fidelerini temin ettiler ve fideleri dikecekleri çukurları kazdılar. Resûlullah da bir devlet başkanı, bir lider olarak değil, Müslümanlardan herhangi birisi olarak elleri ve dizleri çamurlar içerisinde, üstü-başı toz ve toprağa bulanmış bir hâlde çalıştı ve fidelerin önemli bir kısmını bizzat kendi elleriyle dikti.

Selman için artık kölelikten kurtuluş için sadece 400 dirhemi temin etmek kalmıştı. Fakat Selman'ın bir dirhemi dahi yoktu. Üstelik bu miktar oldukça yüksekti. Ancak zengin birisinin temin edebileceği bir miktardı. Selman'ın bu bedeli ödemesi ve özgürlüğünü satın alması mümkün değildi. Zaten özgürlüğünü satın almak için efendisiyle yaptığı pazarlığı da sırf Resûlullah istediği için yapmıştı. Ancak, Resûlullah Selman'ı yanına çağırtarak, savaşların birisinde ele geçirilmiş olan ganimet malları arasındaki bir altın külçesini kendisine verdi ve özgürlük bedelini ödemesini istedi. Selman özgürlük bedelini ödedikten sonra kölelikten kurtuldu. O, artık Müslüman topluluğunun özgür bireylerinden birisiydi. O günden itibaren Resûlullah'ın hemen her zaman yanında yer alan Müslümanlardan birisi oldu. İlmi ve ahlâkı ile Resûlullah'ın övgüsünü kazandı. Resûlullah onu ailesinden kabul ederek ehl-i beytine dahil etti. Selman'ın imanındaki samimiyeti göstermesi açısından şu iki rivayet önemlidir:

Risâletin son zamanlarıydı. Başta Ebû Süfyan olmak üzere uzun yıllar Müslümanlarla savaşan Mekke'nin eşrafı Müslüman olmuştu. Birgün Müslümanların yoksullarından ve bir zamanların kölelerinden Selman, Bilâl ve Süheyb oturmuşlar, kendi aralarında sohbet ediyorlardı. O sırada Ebû Süfyan'ın ve eskiden eşraftan olan bazı kimselerin yanlarına geldiklerini gördüler. Uzun yıllar Müslümanlara büyük zorluklar yaşatmış ve İslâm düşmanlığında liderlik yapmış bu kimseleri görünce dayanamadılar. Zaten onların içten gelerek iman ettikleri konusunda ciddi kuşkulara sahiptiler. O psikoloji içerisinde '*Kılıçlarımız, Allah'ın düşmanlarının boyunlarından gerekli hisselerini almadılar*' dediler. Onların bu tehdit ve aşağılayıcı sözlerini duyan Ebû Bekir rahatsız oldu; karşı çıkıp '*Siz Kureyş'in büyüklerinden olan bu insanlara nasıl böyle dersiniz?*' diyerek kızdı. Sonra da gidip onları Resûlullah'a şikayet etti. Fakat Ebû Bekir, Resûlullah'ın tepkisi karşısında şaşırdı.

Çünkü, Resûlullah'ın tepkisi hiç ummadığı bir tepkiydi. Resûlullah, en yakın dostu Ebû Bekir'e, *'Ey Ebû Bekir! Eğer sen bu sözlerinle onları kızdırmışsan bil ki Allah'ı da kızdırmışsındır'* dedi. Ebû Bekir, o yoksul Müslümanların esasında Resûlullah'ın yanında ne kadar değerli olduklarını, onların değerlerinin sosyo-ekonomik nedenlerle eşraftan kabul edilen kimselerle karşılaştırılamayacağını anladı ve tekrar dönüp yanlarına gelerek *'Ey kardeşlerim! Umarım sizi kızdırmamışımdır. Affedin'* diyerek özür diledi. Onların cevabı ise büyüklüklerinin gereğine uygundu: *'Hayır kızmadık. Allah seni affetsin. Sen bizim kardeşimizsin.'*[1]

Selman'ın kişilik ve karakterini gözler önüne seren diğer rivayet risâlet sürecinin sonrasıyla, Selman'ın ihtiyarlık yıllarıyla ilgilidir. Selman ihtiyarlamıştı; seksenli yaşlardaydı ve ağır hastaydı. Birgün Sa'd b. Ebî Vakkas kendisini ziyaret etti. Onun ağladığını görünce *'Ey kardeşim, Seni ağlatan nedir? Ölümden mi korkuyorsun? Resûlullah ile arkadaşlığını hatırlayıp sevinsene. Bu kaç kişiye nasip olan bir güzelliktir'* dedi. Selman *'Beni ağlatan ne dünya sevgim ve ne de ölüm korkusudur. Beni ağlatan şey, sevgili dostum Resûlullah'ın benden aldığı bir sözü yerine getirememiş olmamdır. Buna üzülüyor ve ağlıyorum. O benden 'Dünyadan nasibin bir yolcunun azığından daha fazla olmasın demişti'. Halbuki ben şimdi zenginim'* dedi. Sa'd B. Ebî Vakkas diyor ki, *'Selman bunu dediği zaman Müslümanların en yoksullarındandı ve sadece yirmi dirhemlik bir mala sahipti.'*[2]

DİPNOTLAR

1- Müslim, *Fezaili's Sahabe*, 42

2- Ibn Mace, *Zühd* 1; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,X/254.

İzzet ve Kuvvetin Sahipleri

> Münafıklar sana geldiklerinde: 'Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin' derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir. Onlar, yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür!... Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez. Onlar, '*Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki başınızdan dağılıp gitsinler*' diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar. Onlar, '*Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır*' diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler. (Münafikûn sûresi, 63:1,2, 6-8).

Medine'ye ulaşan bazı haberlere göre, Mustalik kabilesi yoğun bir çabayla Müslümanlara yönelik bir saldırının hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu. Mustalikliler, Medine'ye saldırmak için önemli miktarda silah ve at satın almışlar, adam toplamışlardı. Resûlullah, haberlerin doğruluğundan emin olmak için Büreyde b. Husayb'ı bölgeye göndererek durumu araştırmasını istedi. Büreyde, Resûlullah'tan aldığı izinle, bir müşrik kimliğiyle gidip Mustaliklilere misafir oldu. Durumlarını anlamaya çalıştı. Yine Resûlullah'tan aldığı izinle, Resûlullah'a yönelik önlem alınmasının zorunlu olduğunu, eğer önlem alınmazsa bütün bölgenin Müslümanların eline geçeceğini yakınarak dile getirdi. Bunu yapmadaki amacı Mustalik liderlerinin Müslümanlara karşı tutumlarının ne olduğunu anlamaya çalışmaktı. Mustaliklilerin liderleri oyuna geldiler ve gizli tuttukları hazırlıkları hakkında bilgi verip, Büreyde'nin de kendilerine katılmasını istediler.

Mustalikliler, Medine ile Mekke arasındaki Kudayd bölgesinde yaşayan bir kabileydi. Mekke-Şam ticaret yolunun üzerinde yer alan Kudayd, Mekke'ye 120, Medine'ye 420 kilometre mesafededir. Mekke-Şam ticaret yolu Mustaliklilerin en önemli gelir kaynağıydı. Bu yoldan geçen kervanlarla gerçekleştirdikleri ticarî ilişkiler sayesinde önemli kazançlar elde ederlerdi. Ayrıca birçok Arap'ın putu olan Menat da Kudayd'da bulunuyordu. Mustalikliler bu iki özellikten dolayı İslâm davetinin sona erdirilmesini istiyorlardı. Müslümanların Medine'ye hicret edip ticaret yollarını kontrollerine almalarıyla artık Mekkelilerin ticaret kervanları Ku-

dayd'dan geçmez olmuştu. Bu Mustalikliler için büyük bir ekonomik kayıptı. Ayrıca İslâm daveti putperestliği yok etme amacına yönelik olduğundan Mustalikliler, itibarlarının ve ekonomilerinin önemli bir kaynağı olan Menat nedeniyle elde ettiklerinin yok olacağını fark ediyorlardı. Bu özellikleriyle de İslâm daveti karşısından Kureyş'in korku ve kuşkularını paylaşıyorlardı. İslâm'a karşıtlıkta ve Müslümanlara düşmanlıkta Kureyş ile büyük oranda aynı gerekçelere sahiptiler ve bu nedenle aynı safta yer alıyorlardı. Kureyş'in en önemli müttefiki olarak Uhud savaşında yer almakta tereddüt etmemişlerdi.

Büreyde, gerekli bilgileri edindikten sonra Medine'ye döndü. Bütün görüp işittiklerini Resûlullah'a anlattı. Artık bir askerî harekât kaçınılmaz olmuştu. Muhtemel bir düşman baskınını karşı baskında önlemek gerekiyordu. Resûlullah, Müslümanlardan gerekli hazırlıkları yapmalarını istedi. Hazırlıklar çabucak tamamlandı ve Resûlullah'ın komutasındaki yedi yüz kişilik İslâm ordusu Medine'den yola çıktı (28 Aralık 626). Böylelikle kaynaklarda Müreysi veya Ben-i Mustalik olarak isimlendirilen harekât başlamış oldu.

Gerçekleşen harekât ilk andan itibaren diğerlerinden farklı özelliklere sahip oldu. En önemli farklılık ise, ilk defa çok sayıda münafığın da orduya katılmış olmasıydı. Kendilerini Müslüman olarak takdim etmelerine rağmen, önceki harekâtlara katılmaktan hep kaçınan, katılmamak için bahaneler uyduran münafıklar, bu sefer büyük bir istekle orduya katıldılar. Bu, son birkaç yıldır başarıyla sonuçlanan askerî harekâtların Müslümanların itibarını çok yükselttiğini göstermesi açısından önemlidir. Münafıklar eğer bu sefer de orduya katılmazlarsa iyice deşifre olmaktan korkmuş olmalıdırlar.

Mustaliklilere yönelik harekâtı diğerlerinden farklı kılan özelliklerden birisi de, son ana kadar harekâtın nereye yapılacağının Resûlullah ve birkaç Müslüman dışında hiç kimsenin bilmemesiydi. Hatta, yalan bir haber uçurularak Şam taraflarına gidileceği duyuruldu. Harekâtın amacının Müslümanlardan dahi gizlenmiş olması, Resûlullah'ın ani baskın taktiğini bu sefer daha da önemsediğini göstermesi açısından önemlidir. Her zaman olduğu gibi, bu sefer de ani bir baskınla düşman topluluğunun dağıtılmasını kararlaştırmıştı. Ayrıca, Mekkelilerin Müslümanların aleyhine herhangi bir girişimde bulunmalarını ve Mustaliklilere yardım etmelerini önlemek istiyordu.

Ordu, Medine'den yola çıktı. Ancak birgün boyunca Şam tarafına doğru gidildi. İkinci gün ani bir dönüşle Mustaliklilerin yaşadığı bölgeye yönelindi. Bir süre Mustaliklilerin hiçbir şeyden haberleri olmadı. Medine'ye yönelik saldırı planlarından Müslümanların haberdar olunduğunu ve Müslümanların kendileri için yola çıktıklarını bilmiyorlardı. Yolculuk sırasında, Mustalikliler adına casusluk yapan bazı kimseler yakalandı. Mustalikliler bu casusları aracılığıyla Müslümanların kendilerine doğru geldiğini öğrenmişlerdi. Fakat artık çok geçti. Karşı koymak

için hazırlık yapacak zamanları yoktu. Bir çoğu panik içerisinde evini, mallarını bırakarak dağlara kaçtı. Kaçmayıp direnmeyi düşünenler toplanıp çatışmaya hazırlandılar. İki ordu karşı karşıya geldi. Savaş karşılıklı ok atışlarıyla başladı ve kısa sürede sonra sonuçlandı. Müslümanlardan bir kişi şehit olurken, Mustaliklilerdan on kişi öldü. Kaçamayan herkes esir alındı. Ayrıca Mustaliklilerin bütün hayvan sürüleri de Müslümanların eline geçti. Ganimet olarak ele geçirilen hayvan sayısı çok fazlaydı. İki bin deve, beş bin koyun ele geçirildi. Elde edilen ganimet hayvanlarının sayısı çok fazla olduğu için, dönüş hazırlıkları birkaç gün vakit aldı. Ayrıca, Resûlullah'ın harekât bölgesinde birkaç gün beklemek gibi bir âdeti de olduğu için, ordu Müreysi olarak isimlendirilen kuyunun yanında konakladı. Bu harekâta farklılık kazandıran asıl olay da burada, kuyu başında konaklarken yaşandı.

Cahiliyenin Başkaldırısı

Müreysi kuyusunun yanında konaklarken, Hz. Ömer'in ücretli işçisi olarak çalışan Cahcah b. Mes'ud ile Hazreç'in eski müttefiklerinden bir aileye mensup olan Sinan b. Veber arasında kuyudan su çekme sırasıyla ilgili bir tartışma çıktı. Tartışmanın boyutu büyüdü ve kavgaya dönüştü. Cahcah ve Sinan birbirlerine vurmaya başladılar. Sinan tek başına Cahcah'ı alt edemeyeceğini anlayınca *'Yetişin Ey Ensar topluluğu!'* diye bağırıp, Medineli Müslümanlardan yardım istedi. Münafıkların ileri gelenlerinden Abdullah b. Ubeyy'le birlikte kuyu başındaki kavgayı seyreden Ensara mensup bazı Müslümanlar, *'Koşun adamınıza yardım edin'* diyen Abdullah b. Ubeyy'in de teşvikiyle Sinan'ın yardımına koştular. Ensardan bazılarının Sinan'ın yardımına koşması üzerine, Cahcah da *'Yetişin Ey Muhacirler!'* diye bağırarak Mekkeli Müslümanları yardımına çağırdı. Orada bulunan bazı Muhacirler de Cahcah'a yardım etmek için kuyu başına koştular. Her bir taraf, kendisini çağıranın yanında toplandı. Böylelikle Muhacir ve Ensar Müslümanlarından bazı kimseler kavga için karşı karşıya gelmiş oldular. Aralarındaki sözlü atışmalar kısa sürede hakarete dönüştü. Hatta bazıları silahlarını çektiler. Kanlı bir çatışma çıkmak üzereydi. Durumdan haberdar olan Resûlullah, koşarak gelip iki topluluğun arasına girdi. Öfkeliydi. Tanıklarının ifadesiyle, Resûlullah'ı o güne kadar hiç bu kadar öfkeli görmemişlerdi. Birbiriyle savaşmak için toplanmış iki topluluğun arasına giren Resûlullah öfke ve sitem dolu bir üslûpla, *'Müslüman olduktan sonra da cahiliye çağrısı öyle mi? Hâlâ cahiliye davasını sürdürüyorsunuz ha!'* diye çıkıştı. *'Artık bırakın şu cahiliye davalarını! Bu pisliktir, kötülüktür'*[1] dedi. Müslümanların bazı ileri gelenlerinin de araya girmesiyle, iki taraf yatıştırıldı ve kalabalık dağıldı.

Yaşanan olay küçük çaplı bir çatışma girişimi gibi görünüyorsa da, gerçekte hiç de öyle değildi. Yaşanan, Resûlullah'ın tepkisinden de anlaşılacağı üzere, çok ciddi bir problemdi. Bunca yıldır Müslüman olanlar, omuz omuza onlarca savaşa

giren ve bu savaşlarda canlarını, kanlarını verenler, İslâm için mallarını harcayanlar hâlâ İslâm karşıtı bir davanın gereğine göre davranabiliyorlardı. Resûlullah'ın '*cahiliye davası*', '*pislik*' olarak tanımladığı kavmiyetçilik davasına taraftarlık yapabiliyorlardı. Resûlullah'ın kızdığı şey bu idi; kabul etmediği, anlamakta zorlandığı taraf burasıydı. İslâm, iman kardeşliğini her çeşit bağın üstünde tuttuğu, iman kardeşliğine rağmen başka hiçbir bağın daha olumlu anlam ifade etmeyeceğini sürekli bildirdiği halde, Müslümanların İslâm'ın aşağılayıp reddettiği kavmiyetçilik davasını sürdürmelerini, bu dava için birbirlerine silah çekmelerini kabullenememişti. Kavmiyetçilik davası gereği, Medineli Müslümanların sırf Medineli oldukları için birbirlerini destekleyip Mekkeli Müslümanlarla, Mekkeli Müslümanların da sırf Mekkeli oldukları için birbirlerini destekleyip Medineli Müslümanlarla kavga etmelerini, hatta birbirleriyle savaşmaya kalkışmalarını izah etmek mümkün değildi. Bu, her şeyi alt üst eden bir durumdu; inşa edilen iman topluluğunun darmadağın olmasını ateşleyecek bir kıvılcımdı. İşte bunun anlaşılır, kabul edilir tarafı yoktu ve Resûlullah'ın tepkisi bu nedenle sert oldu. Resûlullah'ın ihtarları üzerine her iki taraf hatalarını anladılar ve birbirlerinden özür dilediler. Ancak bir kez olan olmuştu. Müslümanları birbirine düşürmek için fırsat kollayan münafıkların umutları depreşmişti.

Abdullah b. Ubeyy, iki kişinin kavgası nedeniyle Müslümanların birbirleriyle savaşma aşamasına gelişini büyük bir keyifle seyretmişti. Bazı girişimleriyle Medineli Müslümanlarla Mekkeli Müslümanların arasını kolayca açılabileceğini düşündü ve yaşanan olay bu düşüncesine dayanak oldu. Abdullah b. Ubeyy, Müslümanları birbirine düşürmek ve Medinelileri tekrar kendi çevresinde toplamak arzusuyla yeni bir girişimde bulundu. Bazı Medineli Müslümanlara, '*Gördünüz mü şu çulsuzların yaptıklarını? Geldiler bizim yurdumuzda bize kafa tutmaya başladılar. Vallahi bu ancak eskilerin dediği gibi 'köpeği semirt seni parçalasın' durumundan başka bir şey değil. İşte size yemin ediyorum. Vallahi! Medine'ye döndüğümüz zaman bu iş bitecek. Medine'ye döndüğümüzde Medine'nin izzetli ve kuvvetlileri bu çulsuzları, zelil ve aşağılıkları Medine'ye sokmayacak*' dedi. Bu arada Medineli Müslümanları daha da etkileyip, Mekkeli Müslümanların aleyhine harekete geçirmek için suçladı, kendilerine gelmelerini istedi: '*Kimseyi suçlamayın. Bu işin suçu tamamen kendinize ait. Her şeyi ellerinizle onlara peşkeş çektiniz. Halbuki böyle yapmayıp, onlara karşı sert ve sıkı olsaydınız, başınıza çöreklenmez, daha başka yerlere çeker giderlerdi. Siz de mallarınızı, evlatlarınızı onlar için harcamaktan kurtulurdunuz. Bakın, seyredin halinizi; siz azaldınız, çocuklarınızı savaş alanlarında teker teker kaybettiniz. Onlar ise hep çoğaldılar. Hiç değilse bundan sonra aklınızı başınıza alın; onlara yönelik yardımlarınızı kesin de çekip gitsinler*'.

Abdullah b. Ubeyy, bu konuşmaları kendisi gibi münafık veya kendisine yakınlık duyan imanı zayıf Müslümanlar arasında yaptığı için tepki görmedi. Çevre-

sindekiler sessizce onun sözlerini dinliyorlardı. Hatta bazıları onu haklı bulduğunu dile getiren bir şeyler söylediler. Ancak, Abdullah b. Ubeyy'in yakınında oturan Zeyd b. Erkam duydukları karşısında şaşırmış bir haldeydi. Kendisi çocuk denebilecek yaşta olmasına rağmen, İslâm'ı anlamış ve kavramış birisiydi. Abdullah b. Ubeyy'in sözlerini duyunca kulaklarına inanamadı. Hemen amcası Hz. Ömer'e gitti ve işittiklerini anlattı. Hz. Ömer, Zeyd b. Erkam'ı yanına alarak Resûlullah'a götürdü. İşittiklerini Resûlullah'a anlatmasını istedi. O sırada Resûlullah bazı Müslümanlarla oturmuş kuyu başında yaşanan olayı konuşuyordu. Zeyd duyduklarını anlattı. Zeyd'in anlattıkları, kuyu başında yaşanan olay kadar önemliydi. Resûlullah kendisine söylenenlerin doğruluğundan emin olmak istedi. Zeyd'in, henüz çocuk denebilecek yaşta olması nedeniyle, yanlış anlamış olabileceğini veya Abdullah b. Ubeyy'e düşmanlık için yalan söyleyebileceğini düşündü. Bu nedenle Zeyd'e birçok kez söylediklerinden emin olup olmadığını, doğru söyleyip söylemediğini sordu. Zeyd, yalan söylemediğini, duyduklarından emin olduğunu, söylediklerinin aynen ifade ettiği gibi olduğunu yeminler ederek tekrar anlattı. Zeyd'in söyledikleri karşısında Resûlullah üzüldü ve öfkelendi. Abdullah b. Ubeyy'le görüşmeye karar verip onu yanına çağırttı. Durumunun açığa çıktığını anlayan Abdullah b. Ubeyy bazı yandaşlarını da yanına alarak, Resûlullah'ın yanına gelip oturdu. Resûlullah, duyduklarının doğru olup olmadığını sordu. Eğer böyle bir şey söylediyse hatasından dönmesini, tevbe etmesini istedi. Abdullah söylenen şeylerin tamamının yalan olduğunu, kesinlikle böyle şeyler söylemediğini ve söylemeyeceğini, kendisi gibi bir Müslüman'a böyle şeylerin yakışmayacağını ifade etti. Yandaşlarını da söylediklerinin doğruluğuna şahit tuttu. Resûlullah, Abdullah b. Ubeyy'in kendisine şahit göstererek söylediklerini kabul etmek zorunda kaldı. Zeyd'e bir şey demedi.

Abdullah b. Ubeyy'in yalancı şahitlerinin de desteğinde söylediklerini inkar etmesi yüzünden Zeyd yalancı konuma düşmüştü. Yalancı konuma düşmesi nedeniyle çok üzüldü. Yalancı konuma düşmesini, üstelik Resûlullah'ı aldatan konumuna düşmesini bir türlü kabullenemiyordu. Ne yapacağını bilemez olmuştu. Fakat vahiy, çoğu zaman olduğu gibi bu sefer de sürece müdahale etti ve hem Resûlullah'ı olayın aslından haberdar etti ve hem de bir mümini sıkıntısından kurtardı. Durumu bütün boyutlarıyla açıklığa kavuşturan ayetler şöyleydi: *'Münafıklar sana geldiklerinde: 'Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin' derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir. Onlar, yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür! Bunun sebebi, onların önce iman edip, sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar. Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanır-*

lar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar? Onlara: 'Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin' denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez. Onlar, 'Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki başınızdan dağılıp gitsinler' diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar. Onlar, 'Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır' diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler' (Münafikûn, 63:1-8). Resûlullah, münafıkların durumunu açıklayan bu ayetler vahyolununca, üzüntüsünden ne yapacağını bilemez hale gelmiş olan Zeyd'i yanına çağırttı ve *'Zeyd! Allah seni doğruladı'* diyerek gönlünü aldı.

Ayet vahyolunup durum Resûlullah için açıklığa kavuşturuluncaya ve Resûlullah, Zeyd ile konuşup onun üzüntüsünü giderinceye kadar, Abdullah b. Ubeyy'in konuşmaları orduya yayılmıştı. Herkes o konuşmayı bir şekilde tartışmaya başlamıştı. Bazıları oldukça sert tepkiyle Abdullah b. Ubeyy'in konuşmasına karşı çıkıp, bunların yanlış olduğunu söylerken; diğer bazıları ise belirgin bir tepki vermemişti. Ordunun gündemini Abdullah b. Ubeyy'in sözleri oluşturuyordu.

Hz. Ömer öfkesinden yerinde duramıyordu. Israrla, *'Ey Allah'ın Resûlü! Yeter bu kadar sabır! İzin ver şu münafığı öldüreyim!'* deyip duruyordu. Resûlullah bu teklifi kabul etmedi. Ömer, Abdullah b. Ubeyy'i öldürmesi durumunda, Muhacirle Ensar arasında yeni bir çatışma çıkacağı düşüncesiyle teklifinin reddedildiğini düşündü. Çünkü kendisi bir Muhacirdi. Bu nedenle *'Bana izin vermiyorsan, emret Ensar'dan Sa'd b. Muaz, Muhammed b. Mesleme veya Abbad b. Bişr bu işi yapsın'* dedi. Oradaki Ensara mensup Müslümanlar da böylesi bir emri yerine getirmeye hazır olduklarını bildirdiler. Ancak Resûlullah, Abdullah b. Ubeyy'in öldürülmesini doğru bulmuyordu. Bu konudaki düşüncesini şöyle açıkladı: *'Biliyorum. Müslümanlardan onu öldürmelerini istersem bunu hemen yaparlar. Ancak olmaz ya Ömer! İşin iç yüzünü bilmeyen halk durumu yanlış anlar; 'Muhammed kuvvetlendi de adamlarını öldürmeye başladı' derler. Yapamayız!'* [2] dedi. Sonra ani bir emirle, ordunun hemen Medine'ye doğru hareket etmesini emretti. Emir, günün en sıcak vaktinde, yolculuk yapılmayacak bir saatte verilmişti. Herkes şaşkın bir hâlde eşyalarını toplamaya başladı. Ancak hareket isteği çok açıktı; hemen yola çıkılacaktı. Bu nedenle öylesine ani bir hareket gerçekleşti ki Müslümanların bir çoğu eşyalarının tamamını toplamaya dahi fırsat bulmadı.

Bazı Müslümanlar hem günün en sıcak vaktinde yapılan yolculuğun orduyu perişan edeceğini ve hem de Abdullah b. Ubeyy'i kabul etmediklerini bildirmek

için Resûlullah'ın yanına gelip-gitmeye başladılar. *'Ey Allah'ın Resûlü! Emret onu öldürelim'* veya *'Emret onu Medine'den sürelim'* tekliflerini dile getirdiler. Resûlullah ordunun hareket saatini erteleme tekliflerini kabul etmeyip emrini yenilediği gibi, Abdullah b. Ubeyy'in öldürülme veya Medine'den sürülme tekliflerini de kabul etmedi. Ordu, dayanılmaz bir sıcakta, yolculuk için hiçbir hazırlık yapmamış bir hâlde yürümeye devam ediyordu. O gün akşama kadar hiç mola verilmeden yola devam edildi. Herkes bitkin düştü. Hiç kimsede yürüyecek bir takat, yola devam etmesini sağlayacak bir güç kalmadı. Herkes, akşamın serinliğinde mola verileceği ve dinlenecekleri hayaliyle zorla yürüyordu. Akşam oldu fakat mola verilmedi. Gece oldu mola verilmedi. Gece yarısı geçti, sabah oldu yine mola verilmedi. Güneş yükseldi, herkes sıcaktan ve yorgunluktan perişan hâlde adım atamaz durumdaydı. İşte böylesi bir anda mola izni geldi. Ordu durdu. Herkes yorgunluktan, uykusuzluktan, sıcaktan olduğu yere düştü. Ve ordudaki herkes derin bir uykuya daldı. Ayakta hiç kimse yoktu.

Yolculuk için uygun olmayan bir vakitte başlayan ve bütün gece süren yolculuk Resûlullah'ın yaşanan problem için düşündüğü bir çözümdü. Resûlullah bu son derece yorucu yolculukla Abdullah b. Ubeyy'in gündemi belirlemesini, Müslümanların onun sözleri üzerinde yorumlar yapmasını önlemiş oldu. Artık hiç kimse Abdullah b. Ubeyy'i konuşacak, değerlendirecek hâlde değildi. Gündemi Abdullah b. Ubeyy veya sözleri oluşturmuyordu.

İzzet ve Kuvvetin Sahipleri

Abdullah b. Ubeyy'in münafıklığına, münafıkların liderliğini yapmasına rağmen, oğlu Abdullah son derece samimi bir Müslümandı. Babasının yaptıklarından hep rahatsız olmasına, her zaman babasına karşı bir öfke duymasına rağmen, Islâm'ın emri gereği babası olduğu için Abdullah b. Ubeyy'e karşı kötü davranmaktan kaçınıyor; babasının kendisine yönelik aşağılayıcı sözlerini duymazlıktan geliyordu. Ancak bu son yaşanan olay ve sözlerle sabrı sona erdi. Babasının Müslümanlara bu kadar zarar vermesini kabul edemedi. Resûlullah'ın yanına gelip *'Ey Allah'ın Resûlü! Bana izin ver. Babamı ellerimle öldüreyim. Hem böylelikle bir düşman temizlenir ve hem de olur ki Müslümanlardan birisi bu işi yapacak olursa kalbimde ona karşı kin beslememiş olurum'*[3] dedi. Ancak istediği izni alamadı.

Ordu bir süre dinlendikten sonra yoluna devam etti. Medine'ye yaklaşıldı. Medine'ye girilmek üzereydi. Abdullah, devesini sürüp ordunun önüne geçti. Tam önünden geçerken kılıcını sıyırıp babasını durdurdu. Abdullah b. Ubeyy şaşırdı. Oğlundan bu davranışının sebebini sordu. Oğlunun cevabı son derece anlamlı ve açıktı. Sözlerinde babasının kuyu başındaki sözlerini tekrar etmişti; *'Bugün bu şehre ancak izzetli ve kuvvetli olanlar girecek; zelil ve aşağılık olanların girmesine izin*

verilmeyecek'. Abdullah b. Ubeyy, oğlunun sözlerini duyunca daha da şaşırdı, oğlunu bu yaptığından vazgeçirmek istedi. Bu arada Müslümanlardan bir çoğu etraflarını sarmış kendilerini seyrediyorlardı. Abdullah b. Ubeyy bütün foyasının açığa çıktığını, rezil ve aşağılık bir konuma düştüğünü, itibarının yok olduğunu gördü. Oğlundan rica etti. Kendisini bırakmasını istedi. Ancak Abdullah kararlıydı ve kendisine ancak bir şartla dokunmayıp Medine'ye girmesine müsaade edeceğini söyledi: '*İzzet ve kuvvetin kime ait olduğunu söylemeden ve Resûlullah bana izin vermeden seni bırakmam*'. Abdullah b. Ubeyy işin ciddi olduğunu anlamıştı; '*Şahitlik ederim ki izzet ve kuvvet Allah'a, Resûlü'ne ve müminlere aittir*' demekten başka çaresi yoktu. Gerçeği istemeden de olsa ifade etti. Böylelikle, kendisine yönelik saygı ve sevgi sahibi oldukları için oyununa gelenlere Abdullah b. Ubeyy'in ağzıyla bir hakikat ifade edilmiş oldu.

Ordunun önünde bunlar olurken, Resûlullah ordunun gerilerindeydi. Kalabalığı fark etti ve niçin toplanıldığını sordu. Olanlar kendisine anlatıldı. Duydukları Resûlullah'ı memnun etti. Müslümanlar arasındaki cahiliye fitnesinin münafık baba ile Müslüman oğlu arasındaki bu olay ile kaybolup, asıl olması gereken iman bağının ön plana çıkmasına son derece sevindi. Abdullah'a yaklaşarak babasını serbest bırakmasını istedi.

Müslümanlar, Mustalik harekâtı sırasında yaşadıkları ile kalplerinin bir köşesinde hâlâ varlığını koruduğunu fark ettikleri cahiliye inanç ve eğilimlerinin bir daha depreşmemesi için bundan böyle daha dikkatli olmaları gerektiğini anladılar. Ayrıca, gerçekleşenlerle münafıkların deşifre olmasını ve böylelikle münafıkların bazı Müslümanlar üzerindeki etkisinin daha da azalmasını önemli bir kazanç olarak değerlendirdiler. Münafıkların liderinin hepten aşağılık bir konuma düştüğünü ve çevresindeki kimseleri bundan böyle zor etkileyeceğini gördükleri için de sevindiler.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Tefsir*, 63; Müslim, *Birr*, 64.

2- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/303; Vakıdî, *Meğazi*, II/417, 418.

3- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/305; Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, V/49.

İftira

> Erkek ve kadın müminler bu iftirayı işittiklerinde, kendi vicdanları ile bir hüsnü zanda bulunup: *'Bu, apaçık bir iftiradır'* demeleri gerekmez miydi? (Nûr sûresi, 24:12).

Abdullah b. Ubeyy öfkeden ne yapacağını bilmez bir hâldeydi. Çıkardığı fitne ve fesatlarla Müslümanlar arasında bir bölünme gerçekleştirip, böylelikle İslâm davetini durdurmak veya yolundan saptırmak istemiş, amacına tam ulaşmak üzereyken oyunu bozulup rezil olmuştu. Neredeyse tüm eski dostlarının gözünde değerini yitirmiş, insanların kendisinden alaylı şekilde bahsettikleri birisi haline gelmişti. O, tüm bunların sebebi olarak Resûlullah'ı görüyordu. Eğer Resûlullah olmasaydı, eğer Medine'ye gelip yerleşmeseydi, tüm bunlar gerçekleşmeyecekti. Medine'nin en saygın kişisi olarak hayatını sürdürmeye devam edecekti. Ama Resûlullah'ın hicret edip Medine'ye yerleşmesiyle tacını dahi sipariş ettiği krallık umutları yıkılmış, sıradan bir adam konumuna düşmüştü. Son olaylarla da değerini hepten yitirmiş, eski dostlarının, akrabalarının ve hatta oğlunun bile aşağılayıp, suçladığı birisi olmuştu. Bu nedenle öfkeliydi. Öfkesi her geçen gün daha da çok kabarıyordu. Müslümanlardan intikam almak, başta Resûlullah olmak üzere Müslümanları hiç değilse zor durumda bırakacak bir fırsat elde etmek arzusuyla ne yapabileceğini düşündü. Fakat bir şey bulamıyordu. Resûlullah'ı üzüp, utandıracak birşeyler yapmak istiyor, ama aklına hiçbir şey gelmiyordu. Derin düşünceler ve şiddetli sıkıntılar içerisindeyken, düşündüğü ama bir türlü bulamadığı fırsatın gözlerinin önünde olduğunu fark etti. Henüz biraz önce oğlu tarafından durdurulmuş, oğlunun kılıcından kurtulmak için Resûlullah'ın ve Müslümanların iz-

zetli ve kuvvetli olduğunu söylemek zorunda kalmış, canını oğlunun kılıcından ancak Resûlullah'ın yardımıyla kurtarmışken, çok önemli bir fırsatı intikam ateşiyle yandığı bu en zor gününde hemen önünde hazır buldu. Birkaç adamıyla oturup dertleştiği bir sırada gördüğü şeyin, intikamı için iyi bir malzeme olacağını düşündü. Kendisini sevindirip heyecanlandıran şey, Mustalik dönüşü, sabahın erken bir saatinde Hz. Aişe ile Safvan b. Muattal'ın birlikte uzaklardan gelip orduya katılmalarıydı. Peygamber'in eşinin, sabahın erken bir vaktinde yabancısı olan bir erkekle uzaklardan gelip orduya katılması oldukça dikkat çekiciydi. Üstelik bunu ordudaki hemen herkes görmüştü. Aişe herkesin görebileceği bir şekilde devenin üstünde oturuyor, Safvan ise Aişe'nin bindiği devenin yularını tutmuş bir hâlde yürüyordu. Bu, dedikodusunu yapmaya çok müsait bir durumdu. Abdullah b. Ubeyy hemen düşündüğü şeyi uygulamaya koydu. Yanındaki adamlara Aişe ile Safvan b. Muattal'ı göstererek, hoşa gitmeyecek şeyler söylemeye başladı. Haber çabucak kulaktan kulağa yayıldı. Medine'ye varıldığında, öncülüğünü Abdullah b. Ubeyy'in yaptığı bir dedikodu fırtınası her yanı sardı. Dedikodu çok kısa sürede Aişe'nin ahlâk ve namusunu ayaklar altına alan bir iftiraya dönüştü. Hemen her yerde Aişe ve Saffan konuşulmaya başlandı. Aralarına Mistah b. Usâse, Hassan b. Sabit, Hamne binti Cahş gibi bazı Müslümanların da katıldığı münafıklar, Aişe'nin iffeti konusunda ağza alınmayacak şeyler söylüyor; gülüp, eğleniyorlardı. Müslümanların büyük çoğunluğu ise işittikleri karşısında adeta şok oldular. Ne diyeceklerini bilemiyorlardı. İşittiklerine kesinlikle inanmıyorlardı. Resûlullah'ın eşinin böylesi bir ahlâksızlık yapacağını en küçük biçimiyle bile olsa inandırıcı bulmuyorlardı. Fakat ne var ki işittiklerini de yalanlamıyorlardı. Dedikodu ve iftira seline dahil olmadan, sessiz bir şekilde sürecin nereye varacağını bekliyorlardı. İşittiklerini açıkça yalanlayanlar sadece birkaç kişiydi. Ebû Eyyûb el-Ensarî bunlardan birisiydi. O söylenenlere sert tepki veriyor ve '*Sübhanallah! Böyle konuşmayın! Sübhanallah! Bu büyük bir yalandır! Aişe böyle bir şey yapmaz*' diyordu. Sa'd b. Muaz da konuşulanların bir iftira olduğunu, iftirayı çıkaranları öldürmek gerektiğini söyleyip duruyordu. Dedikodular gün geçtikçe arttı. Böylelikle, bir ay kadar tüm Medine'nin gündemi haline gelen, Resûlullah başta olmak üzere Müslümanların bir çoğuna oldukça sıkıntılar veren bir süreç yaşanmaya başladı.

Tarihe '*ifk olayı*' ismiyle geçen ve Hz. Aişe'nin başka bir erkekle gecelediği iddiasına dayanan iftira, ağır bir iftiraydı. Bir ay süreyle Medine toplumunun gündeminde yer işgal eden bu iftiranın dayanağı durumundaki olayın aslının ne olduğunu ve dedikoduların kimler tarafından çıkarılıp, yaygınlaştırılarak bir iftiraya dönüştürüldüğünü Aişe'nin bizzat kendisi bütün ayrıntılarıyla anlatmış bulunuyor. Aişe'nin, kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde yer alan anlatımıyla olay şöyle gerçekleşmişti:

Resûlullah bir sefere çıktığı zaman eşlerinden birisini yanına alırdı. Hangi eşini yanına alacağını kura ile belirlerdi. Mustalik seferine çıkarken de kura çekmiş ve kura bana çıktığı için yanına beni almıştı. Örtünme ayetinin vahyolunmasından sonraki bir zamana rastlayan bu seferde, ben, devemin sırtındaki hevdec içinde yolculuk ediyordum. Devem hareket etmeden önce hevdecin içine girer, otururdum. Görevliler gelir hevdeci kaldırıp devenin sırtına yerleştirirler, iplerle bağlarlar ve yola çıkardık.

Sefer dönüşü ordu bir yerde mola verdi. Gecenin bir kısmı da dahil olmak üzere orada kalıp, dinlendik. Sonra hareket emri verildi. Hareket edileceği sırada benim ihtiyaç gidermem gerekti ve ordudan uzaklaşmak zorunda kaldım. O sıra boynumda Yemen işi bir kolye vardı. İhtiyacımı giderdikten sonra döndüm. Fakat kolyemin boynumda olmadığını fark ettim. İhtiyacımı gidermek için gittiğim yere düşürmüş olacağımı düşünerek hemen oraya koştum. Kolyeyi bir süre aradım. Ordu hareket ederken, görevliler, beni içinde sandıkları hevdeci deveye yüklemişler. O zamanlar kadınlar zayıftı. Yiyecek az olduğu için az yerdik. Bu nedenle de kadınlar bugünküler gibi etli ve yağlı değillerdi. Ben de ufak tefek olduğum için iyice hafiftim. Bu yüzden görevliler hevdecde benim olmadığımı anlamamışlar.

Ben kolyemi bulunca ordunun bulunduğu yere koştum, fakat ordu gitmişti. Hiç kimseler yoktu. *'Nasıl olsa benim olmadığımı fark edince aramak için buraya gelirler'* deyip, örtüme sarındım ve olduğum yere oturdum. Ağır bir uyku basınca da uzanıp uyudum.

Safvan b. Muattal ordunun gerisinde kalmış ve ordudan kalan şeyleri alıp sahiplerine teslim etmeyi düşünmüş. Ordunun konakladığı yeri gezerken beni fark etmiş. Yanıma gelip kim olduğuma bakmış. Örtünme ayeti inmeden önce birçok kez gördüğü için beni tanımış. Ben onun şaşkınlıkla *'Bizler Allah'ın kullarıyız ve muhakkak dönüp ona varacağız'* dediğini duyunca uyandım. Hemen yüzümü örttüm. O hiçbir şey demedi. Devesini çöktürdü ve ön ayaklarına basarak kalkmasını önledi. Bana *'Bin'* dedi. Ben de deveye bindim. Öne geçip devenin yularından tutup çekmeye başladı. Yolculuk sırasında hiçbir şey konuşmadık. Bu şekilde yola devam ettik. Sabaha kadar orduya yetişemedik. Orduya, bir mola yerine gelip de durduğu zaman ancak yetişebildik. Sonra Medine'ye geldik. Çok geçmeden de ben ağır bir hastalığa yakalandım. Bir ay hasta yattım. Bu sırada münafıklar hakkımda demediklerini koymuyorlarmış. Benim hiçbir şeyden haberim yoktu. Söylenenlerden benden başka herkesin haberi varmış. Fakat ne Resûlullah, ne de anne ve babam bana hiçbir şey söylemediler. Ancak Resûlullah'ın bana karşı değiştiğini fark etmiştim. Eskiden hastalandığım zaman bana gösterdiği ilgiyi göstermiyordu. İçeri giriyor ve adımı anmadan *'Hasta nasıl?'* diye soruyordu. Sonra da çıkıp gidiyordu. Ben de bunun sebebini düşünüyor, ama bulamıyordum.

İyileştim. Fakat yine bir şeyden haberim olmadı. O zamanlar evlerimizin yanına tuvaletler inşa etmemiştik. Tuvalet ihtiyacımızı karşılamak için biz kadınlar geceleri Medine'nin kırlarına giderdik. Ben bir gece Mistah'ın annesi Selma ile

ihtiyaç gidermek için evden çıktım. Selma bir ara çarşafına takılarak düştü. Düşünce de *'Mistah! Yüzünün üzerine düşesin! Kahrolasın!'* dedi. Ben hemen müdahale ettim *'Neden böyle kötü şeyler söylüyorsun? Bedir'e katılmış birisine böyle şeyler söylenir mi?'* dedim. Ben böyle deyince *'Bak hele şuna! Sen onun neler söylediğini duymadın galiba?'* dedi. Ne söylediğini sordum. İşte o zaman Selma bana olup biteni anlattı. Ben hakkımdaki dedikodulardan ilk defa o zaman haberdar oldum. Şaşırdım, ağlamaya başladım. O kadar çok ağladım ki, ağlamaktan ciğerlerim kopacak sandım.

Hakkımdaki dedikoduları duyunca üzüntümden hastalığım tekrar canlandı. Hatta öncesinden daha ağır hasta oldum. Hasta yatarken Resûlullah geldi ve *'Hasta nasıl?'* dedi. Başka hiçbir şey söylemedi. Kendimi tutamadım. *'Ey Allah'ın Resûlü! Çok sıkıntılıyım. Bana müsaade et, anne ve babamın evine gideyim. Hastalığıma orada bakılsın'* dedim. İzin verdi. Ben aslında anne ve babamın yanına gidip onlarla konuşmak ve işin ayrıntısını öğrenmek istiyordum. Resûlullah yanıma bir refakatçi verip anne-babamın evine gitmemi sağladı. Eve geldiğimde annem aşağıda, babam da damda oturuyordu. Annem beni görünce şaşırdı *'Kızım neden geldin?'* dedi. *'Allah seni affetsin! Hakkımda bir yığın dedikodu çıkmış hiçbirini bana bildirmedin. Şimdi anlat bana, insanlar benim için ne diyorlar?'* dedim. Annem *'Kızım üzülme! Güzel olan ve kocası tarafından sevilen her kadının hakkında dedikodu çıkar. Çünkü onun çekemeyenleri çok olur'* dedi. *'Sübhanallah! İnsanlar benim için böyle şeyleri nasıl derler?'* dedim. *'Babamın da haberi var mı?'* diye sordum, *'var'* dedi. *'Resûlullah'ın da haberi var mı?'* dedim, *'var'* dedi. Gözlerim yaşla doldu, kendimi tutamadım, ağlamaya başladım, sabaha kadar da hıçkıra hıçkıra ağladım.

Aişe'nin, sürecin sadece son iki-üç gününde haberdar olduğu dedikoduları ve iftirayı Resûlullah ilk anda duymuş ve çok üzülmüştü. Yürütülen dedikoduların doğruluğu konusunda ciddi bir delil yoktu. Sadece, eşi Aişe'nin, Safvan'la birlikte sabaha doğru uzaklardan gelip orduya katılması vardı. Bu elbetteki tamamıyla sıradan bir durum değildi. Ama bu ağır bir ahlaksızlığın gerekçesi olabilecek özelliklere de sahip olmayan bir durumdu. Üstelik geliş biçimleri yadırganacak bir şekilde de gerçekleşmemişti. Aişe hayvanının sırtında, Safvan ise yaya, Aişe'nin bindiği hayvanın yularından tutmuş bir haldeydiler. Ayrıca, yanlış bir iş yapmış olmanın telaş ve davranışına da sahip değillerdi. Herkesin görebileceği bir şekilde orduya dahil olmuşlar, Safvan, Aişe'yi kalacağı yere bıraktıktan sonra çekip gitmişti. Fakat ortalıkta dolaşan bütün dedikodular Safvan ile Aişe'nin birlikte uzaklardan gelişine dayandırılıyor ve gerisi ahlâksızca kurgulanan hayallerde tamamlanıyordu. Münafıklar, dinlerinin ve kişiliklerinin gereğine uygun bir şekilde, ahlâksızlıkla bezenmiş bir iftira uydurmuşlardı. Her geçen gün iftiralarını biraz daha geliştiriyor, yalanlarını biraz daha yaygınlaştırıyorlardı.

Resûlullah eşini çok iyi tanıyordu. Onun yanlış bir iş yapmayacağına emindi. Daha da önemlisi, yüce Rabbinin, eşinin ve dolayısıyla kendisinin böylesi ağır bir

ahlâksızlık pisliğiyle lekelenmelerine müsaade etmeyeceğine olan inancı tamdı. Zira daha önce vahyolunmuş bir ayette *'Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) korkuyorsanız, (yabancı erkeklere karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Sözü güzel söyleyin' (Ahzab, 33:32)* denilerek, Peygamber hanımlarının başkaları tarafından yanlış anlaşılabilecek en ufak davranışına bile müdahale edilmişti. Her türlü ahlâksızlık pisliğine karşı, peygamber ailesini böylesine özenle koruyan yüce Allah, onları dedikodusu ortalıkta dolaşan ve son derece ağır olan söz konusu ahlâksızlığın pisliğinden mi korumayacaktı! Resûlü'nü ve ailesini böylesi bir pislikle muhatap eder miydi! Böylesi bir şey olmazdı, olamazdı. Zira İlâhî iradenin peygamber ailesiyle ilgili muradı, bu güveni sağlıyordu. Daha önce vahyolunan bir ayet bunun en önemli deliliydi. Ayette *'(Peygamber eşleri!) Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin'* denildikten sonra, ilahî iradenin muradı açıkça ifade edilmişti: *'Ey Peygamber hanesinin mensupları! Allah sizden, hertürlü günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor' (Ahzab, 33:32,33).* O halde şimdi nasıl olur da Peygamber'in ailesine böylesine ağır bir suçun, böylesine büyük bir ahlâksızlığın bulaşmasına izin verirdi! Bu nedenlerden dolayı Resûlullah, eşiyle ilgili konuda oldukça rahattı. Aişe'nin iffeti konusunda herhangi bir kuşkusu yoktu. Eşiyle ilgili kanaatinin doğruluğundan o kadar emindi ki, Safvan ile yolculuğun nedenini Aişe'den sorma ihtiyacı bile hissetmemişti. O dedikodu ve iftira ortamında, normalde sorabileceği ve hatta sorması gereken şeyi sormayarak, eşinden kuşkulanan adam konumuna düşmekten uzak durmayı tercih etmişti. Bu nedenle de Medine'ye gelince hastalanan Aişe'nin bir ay süreyle hiçbir şeyden haberi olmamıştı.

Resûlullah, elbette ki, mağduru olduğu iftira nedeniyle son derece üzüntülüydü. Her ne kadar belli etmese bile üzüntüsü ve sebebini bilmediği davranışı nedeniyle eşine olan kırgınlığı, eşine karşı davranışlarında az da olsa hissediliyordu. Ama hiçbir şekilde, ortalıkta dolaşan haberleri dikkate alarak eşine yönelik olumsuz bir tutum ve davranış sergilemedi.

Resûlullah konuşulanların yalan olduğunu, söz konusu edilen ahlâksızlık iddialarının münafıkların uydurduğu bir iftira olduğunu biliyordu. Bu dedikoduların ve iftiranın bir noktada bitmesi gerektiği de açıktı. Kendisini son derece rahatsız eden bu dedikoduların ve iftiranın önüne istediği anda geçebilirdi. İstediği anda söz konusu süreci bitirir, o yürütülen dedikodu ve iftiraları yasaklayarak problemi o anda bitirirdi. Hatta iftiraya bilerek veya bilmeyerek alet olanlara gerekli cezayı hiç zorlanmadan verirdi. Birçok Müslüman bu konuda kendisine içten gelerek yardımcı olurlardı. Başta Ömer olmak üzere, İslâm'a ve Resûlullah'ın şahsına yönelik en küçük kabalıkta veya yanlışlıkta sabredemeyip *'Ey Allah'ın Resûlü! İzin ver şunun boynunu uçurayım'* diyen birçok Müslüman vardı. Onların bu tepki-

lerine daha önce birçok kez şahit olmuştu. Hatta, iftiranın başlatıcısı olan Abdullah b. Ubeyy'in oğlu Abdullah bile babasını susturmak veya hatta öldürmek için Resûlullah'ın en küçük işaretine bakıp duruyordu. Ama Resûlullah dedikoduları susturmak, iftirayı sona erdirmek için bizzat kendisinin bir girişimde bulunmasını uygun bir davranış olarak görmüyordu. Eğer kendisi yaşanan sürece fiilen müdahale derse, her ne kadar dedikoduları sona erdirse bile, birçok kişinin kalbinde yeşerecek bazı kuşkulara neden olacağının farkındaydı. O halde yapılabilecek bir şey vardı; Müslümanlar kendiliklerinden sürece müdahale edebilir ve iftirayı önleyerek, peygamberlerinin eşine atılmak istenen ahlâksızlık pisliğini önleyebilirlerdi. Fakat ne var ki, sadece münafıklar değil, bazı Müslümanlar da dedikodu seline kapılmışlardı. Müslümanların çoğunluğu ise, dinlerinin ve peygamberlerinin hatırına yaşanan kötü sürece müdahale edip Resûlullah'ın bir peygamber olarak muhatabı olduğu saldırıya engel olmaları gerekirken, ne gariptir ki sessiz kalmayı tercih etmişlerdi. Resûlullah'ın şahsına yönelik en küçük kabalıkta hemen kılıcına sarılan Ömer bile sessizleşmiş, hiçbir şey demiyordu. Müslümanlar iftiraya yönelik tepkilerini ancak kendi aralarındaki bireysel konuşmalarında dile getiriyorlar başka da bir şey yapmıyorlardı.

İlk ve örnek Kur'an nesli olan Müslümanlar, cahiliyenin bataklığından kurtarılıp, ayetlerle adım adım eğitilmiş kimselerdi. Onlar dedikodunun, iftiranın ne kadar büyük suç olduğunu bilirlerdi. Hiçbirisi herhangi bir dedikodu, iftira *'pisliğine'* bulaşmazdı; daha doğrusu bulaşmamaları beklenirdi. Başkaları tarafından yürütülen dedikodu, iftira ahlâksızlığı karşısında sessiz kalmaları da kendilerinden beklenecek bir şey değildi. Hakkın şahidi olmaları, ahlâksızlıklar, yanlışlar karşısında sessiz durmalarına engeldi. Üstelik, yürütülen dedikodular, atılan iftiralar bizzat Peygamber ailesiyle ilgiliyse, bir Müslümanın orada sessiz durması, sürece müdahale etmemesi hiçbir şekilde kabul edilebilecek bir şey değildi. Peygamberlerinin ve peygamber hanımı olan annelerinin namusunu ayaklar altına düşmekten alıkoymaları Müslümanlıklarının gerektirdiği bir sorumluluktu. O halde imanları, Peygamber ailesine yönelik iftiraya karşı bir reflekse neden olmalı ve kulaktan kulağa yayılan dedikodulara araç olmadıkları gibi, *'dur'* demesini de bilmeliydiler. Ama yapmadılar; yapanlar çok azdı. Anlaşılan o ki örnek Kur'an nesli olmalarına yönelik eğitimlerinde hâlâ bazı eksikleri vardı.

Resûlullah sıkıntı içerisindeydi. Namusunun bir iftiraya kurban edilmesinin sıkıntısını yaşamasının yanı sıra, sıkıntılarını artıran ve asıl büyüten asıl neden, Müslümanların bu pasif duruşlarıydı. Müslümanlardan beklediği desteği bulamamıştı. İftira karşısından yalnız bırakılmıştı. Müslümanların ekseriyetinin sessiz kalarak dedikodulara karışmamaları, iftiraya destek vermemeleri Resûlullah'a yönelik bir destek sayılamazdı. Müslümanların, böylesi iğrenç bir iftiraya anında müdahale etmeleri ve Peygamberlerini bu sıkıntıdan kurtarmaları gerekirdi. Bun-

lar olmadığı için Resûlullah dayanılması zor sıkıntılar yaşıyordu. Bir yanda kirletilmeye çalışılan namusu ve namusuna dil uzatılarak yolundan saptırılmaya çalışılan İslâm daveti vardı; diğer yanda ise her gün dozajı biraz daha artan dedikodular karşısında hepten sessizleşmiş, adeta peygamberlerini iftira selinin ortasında yalnız bırakmış Müslümanların kabul edilemez pasif duruşları vardı.

Resûlullah, haftalar geçmiş olmasına rağmen, beklediği desteği göremeyince, namusuna atılan iftirayı gözler önüne sermek ve eşini ahlâksızlık lekesinden kurtarmak için bir girişimde bulundu. Bunu yaparken de en yakın dostlarının harekete geçmesini isteyen bir tutum ve davranış sergiledi. Önce Ömer'le konuştu. Ona, Aişe'yi nasıl bildiğini sordu. Ömer *'Onu seninle kim nikahladı?'* diye sordu. *'Allah'* dedi. Ömer'in cevabı da sorusu kadar anlamlıydı: *'O hâlde Allah'ın onun bir işini senden gizleyeceğini mi sanıyorsun? Haşa! Bu çok yanlış bir düşünce olur. Ey Allah'ın Resûlü! Ben kesin olarak inanıyorum ki bunlar münafıkların yalanıdır. Allah sana bir pislik bulaşmasına izin vermez.'*[1] Bu, Resûlullah için önemli bir düşünceydi; beklediği bir cevaptı. Ama problem hâlâ ortadaydı. Ömer, bu kesin kanaatine rağmen iftirayı durduracak, dedikoduların olumsuz etkilerini silecek bir davranışa girmemişti; hâlâ da girmiyordu. Resûlullah, damadı ve arkadaşı Osman'a gitti. Aişe'yi nasıl bildiğini sordu. Osman da Ömer'inkine benzer şeyler söyledi. Üstelik durumu da aynıydı. Peygamber'inin eşi konusunda bir kuşkuya sahip değildi. Konuşulanların iftira olduğu söylüyordu. Ama bunu sadece Resûlullah'a karşı söylüyor, onun dışında susup bekliyordu. Resûlullah, yeğeni, damadı ve arkadaşı Ali ile görüştü. Ali'nin cevabı Ömer ve Osman'ınkinden biraz farklıydı: *'Ey Allah'ın Resûlü! Hatırlıyor musun? Birgün bize imam olmuştun da namaz kılıyorduk. Namaz sırasında sen ayakkabılarını çıkardın, biz de sana uyup ayakkabılarımızı çıkardık. Namaz bitince niçin böyle yaptığımızı sordun. Biz de sana uyduğumuzu söyledik. Sen ise 'Cebrail bana ayakkabımda pislik olduğunu söyledi de onun için ayakkabılarımı çıkardım' dedin. Sana ayakkabındaki pislik dahi bildiriliyor ve uyarılıyorsan, böylelikle temiz kalman sağlanıyorsa, nasıl olur da, eğer böyle bir pislik gerçekleşmişse, Allah onu sana bildirmez?'*. Ali, bu cevabı ile çok üzgün gördüğü Resûlullah'ı rahatlatmaya çalışmayı arzuluyordu. Üstelik sözlerinde ince bir mesaj da vardı. *'Ayakkabını çıkararak pislikten kurtulduğuna göre, eğer Aişe için söylenenler doğruysa onu boşarsın olur-biter'* demek istiyordu. Hatta konuşma sırasında *'Allah sana dünyayı daraltmadı. Ondan başka kadın yok değil ya!'*[2] dedi. Ali bunları söyledi, ama bunları söylerken Aişe'nin iffetinden kuşku duymuyordu. Onun ahlaksızca bir davranışta bulunacağına ihtimal vermiyordu. Fakat bu düşüncesinin gereğine uygun bir tutum ve tavır da takınmıyordu. Hatta, sanki Resûlullah'ın öncelikli problemi eşine atılan iftiranın gerçek olup olmadığını anlamakmış gibi, Resûlullah'a, Aişe'nin kendilerine gizli kalmış bir yönü olup olmadığını anlaması için hizmetçisiyle görüşmesini söyledi. Resûlullah, Ali'nin yanında, hizmetçiye Aişe'den şüphe-

lenmesini gerektirecek bir durum görüp görmediğini sordu. Hizmetçi Berire'nin cevabı son derece açıktı: *'Seni hak din ile gönderene yemin ederim ki, ben onda kusur olarak hiçbir şey görmedim. Eğer kusur ise, onun tek kusuru, bazen çalışırken yorulur da uyur kalır. O uyuyunca koyun içeri girip onun yoğurduğu hamuru yer'*. Ali, sanki bir yalanı açığa çıkarmak ister gibi Berire'yi sıkıştırarak iyice düşünmesini, hafızasını zorlamasını istedi. Berire kesin bir dille Aişe hakkındaki kanaatini ifade etti: *'Vallahi onun hakkında hayırdan başka hiçbir şey bilmiyorum. Onun ayıplanmasına neden olacak hiçbir şeye şahit olmadım. Onun hakkındaki bilgim, bir kuyumcunun halis altın hakkındaki bildiği şey gibidir.'*[3]

Resûlullah bu görüşmeleriyle yetinmedi, çünkü arzuladığı şey gerçekleşmemişti. Yaptığı görüşmeler eşi hakkındaki kanaatlerini destekliyor olmakla birlikte, problemi çözmüyordu. Sıkıntısı devam ediyordu ve büyüktü. Aileden sayılan Usâme b. Zeyd'le görüştü. Aişe'nin yanlış bir davranışına şahit olup olmadığını sordu. Usâme de açık ve kesin bir ifadeyle düşüncesini söyledi: *'Ey Allah'ın Resûlü! O Senin eşindir ve ben onun hakkında hayırdan başka hiçbir şey bilmiyorum. Onun için söylenenler ancak yalandır, iftiradır.'*[4] Resûlullah, kadınların bazılarının söz konusu dedikodulara ve iftiraya kendilerini çok fazlasıyla kaptırdıklarını bildiği için, sürece müdahale ettiğinde etkili olabilecek bazı kadınlarla görüşmeye karar verdi. Namusuna atılan lekeyi temizlemek için, Müslüman kadınların adeta donmuş düşüncelerini harekete geçirmek istedi. Buna kendi aile çevresinden başladı. Onların, ortalıkta dolaşan iftiraya aktif tepki vermelerini gerçekleştirmek arzusuyla, önce Zeyneb binti Cahş ile konuştu. Kadınlar içerisinde öncelikle Zeyneb'le konuşması önemliydi, çünkü Resûlullah'ın eşleri arasında Zeyneb ile Aişe arasında bir çekişme vardı; birbirlerini rakip görüyorlardı. Bu itibarla Zeyneb'in şahitliği ayrıcalıklı bir öneme sahipti. Zeyneb kanaatini hiç eğip bükmeden söyledi: *'Ey Allah'ın Resûlü! Ben işitmediğimi işittim, görmediğimi gördüm demekten sakınırım. Vallahi ben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum.'*[5] Resûlullah, dadısı Ümmü Eymen'le görüştü. O yaşlı ve tecrübeli birisiydi. Aişe'yi yakından tanırdı ve herkes de bunu bilirdi. Ümmü Eymen'in de söyledikleri Zeyneb'in söylediklerinden farklı değildi.

İftira görünüşte Aişe ile ilgiliydi. Ancak münafıklar açısından asıl hedef Resûlullah'dı; Resûlullah'ı yıpratmaya çalışıyorlar, O'nun onurunu ayaklar altına almak ve O'nu toplum gözünde ailesi ahlâksız bir kişi olarak takdim etmek istiyorlardı. Böylelikle Islâm davetine zarar verebileceklerini düşünüyorlardı. Dolayısıyla sıkıntıları en yoğun şekilde yaşayan Resûlullah'dı. Dedikoduların ve iftiranın görünüşteki muhatabına gelince; hakkındaki dedikodulardan ve iftiradan neredeyse herkesten sonra haberdar olan Aişe'de sıkıntılıydı. Ama onun sıkıntısı tamamen bireyseldi. Kendi namusuna, kocasının namusuna iftira edilmiş olmasının sıkıntısına sahipti. Halbuki Resûlullah bir dava lideri, bir peygamber olarak daha da

başka şeyler düşünüyor, eşi bahane edilerek esenlik dininin, hakikatin önünün nasıl kesilmeye çalışıldığını görüyor ve üzülüyordu. Gerçi Müslümanlar da üzgündüler. Aişe'nin böylesi bir pisliğe bulaşmayacağını biliyor ve sevgili peygamberlerinin böylesi adi bir kampanya ile muhatap olmasını bir türlü kabullenemiyorlardı. Ayrıca mahcuptular. Çünkü kendilerinden bazıları da dedikoduların ve iftiranın gönüllü taraftarı olmuşlardı. Ama buna rağmen iftiralara kapılmamış olmayı kendileri için yeterli buluyorlar, hatta adeta kendilerini iftiraya inandırmamanın çabasını yürütüyorlardı. Bu konuda Ebû Eyyûb'un eşi ile konuşması önemli bir örnektir. Eşine, yedi ay misafirleri olmuş bu nedenle birçok Müslümandan daha yakından tanıdıkları Resûlullah'la ilgili üzüntüsünü dile getirip, *'Halkın Aişe için neler söylediklerini işittin mi?'* diye sormuştu. Kadın, *'Evet işittim. Tamamen iftira; yalan ve uydurma'* dedi. Ebû Eyyûb, konuşulanların iftira olduğunu ispat etmek ve kalbini rahatlatmak için tekrar sordu: *'Ey Eyyûb'un annesi! Sen olsan böyle bir iş yapar mıydın?'* Eşi *'Hayır! Vallahi yapmazdım'* deyince, Ebû Eyyûb *'Öyle ise Aişe de yapmaz. Çünkü o senden daha hayırlı'*[6] dedi.

Esasen, iftiranın neden olduğu sıkıntıyı Resûlullah'tan sonra en ağır biçimiyle yaşayan kişi Ebû Bekir'di. O bir Müslüman olarak sevgili peygamberinin onurunun bu derece ayaklar altına alınmasından dolayı üzüntülüydü. Ancak onun üzüntüsünün tek nedeni bu değildi. O başka bakımlardan diğer Müslümanlardan ayrılıyordu. O Peygamber'in en yakın arkadaşıydı. Sadece Peygamber'inin onurunun ayaklar altına alınmış olunması nedeniyle değil, en yakın arkadaşının onurunun ayaklar altına alınmış olunması nedeniyle üzüntüsü daha da fazlaydı. Daha da önemlisi, kendisi Peygamber'in kayınpederiydi ve hakkında dedikodu yürütülen şahıs kendi kızıydı. Bu nedenle de iftiralara yönelik tepkilerinin, iftiraları durdurmaya önemli bir katkısının olmayacağını biliyordu. Onun iftiralara tepkisi, sürece müdahalesi, birçok kişi tarafından kızı iftiraya uğramış bir babanın çırpınışları olarak değerlendirilecekti. Söylenenlerin iftira olduğunu söylemesi birçok kişiye inandırıcı gelmeyecekti. Dolayısıyla Peygamber'ine gerçek anlamda yardımı olamayacaktı. Bu nedenle üzüntüsü tarif edilemez ağırlıktaydı. Sadece, kızı iftiraya uğramış bir baba olarak dile getirdiği sözleri bile, sıkıntılarının ne kadar dayanılmaz olduğunu göstermeye yetiyordu: *'Allah'a yemin olsun ki biz cahiliye döneminde bile böyle bir iftiraya uğramadık. İslâm döneminde bu suçlamayı nasıl kabullenebiliriz.'*[7]

Üzüntüden ne yapacağını bilemeyenlerden birisi de Safvan b. Muattal'dı. Üzüntüsünden kahroluyordu. Devesini çöktürüp *'Bin'* demesinin dışında hiç konuşmadığı, hiç göz göze gelmediği, hiç yakın durmadığı sevgili peygamberinin eşine kendi ismi üzerinden böylesine çirkin bir iftira atılmasını kabullenemiyor, üzüntüsünden ne yapacağını bilemez bir halde evine kapanmış dışarılara çıkmıyordu. İftiranın doğrudan muhatabı olduğu için yapabileceği bir şey yoktu. Buna

rağmen bir şeyler yapma ihtiyacı hissetti. Bu nedenle, o zamana kadar sakladığı, hiç kimseye söylemediği bir sırrını açıklamak zorunda kaldı: *'Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki ben şimdiye kadar hiçbir kadın veya kızın eteğini kaldırmış değilim'*[8] dedi. Bununla, ortalıkta dolaşan dedikoduların asılsızlığını kendince ispatlamaya çalışıyordu. Çünkü kendisi erkekliği olmayan birisiydi ve daha önce bunu bilen yoktu.

Çok az kısmı hariç Müslümanlar için durum açıktı. Aişe'nin iffetinden kuşku duymayı gerektirecek hiçbir şey yoktu. Ama ne var ki, buna rağmen harekete geçmiyorlardı. Süreci durduracak bir harekete kalkışmıyorlardı. Resûlullah'ın uğradığı iftiranın dolaylı muhatapları olarak sorumluluklarının gereğine göre hareket etmiyorlardı. Peygamber bile olsa bir liderin, bir önderin bazen desteğe ihtiyacı olacağını, her sıkıntıyla sadece kendisinin uğraşamayacağını düşünmüyorlardı. Bu gidişte de sorumluluklarının gereğine göre davranacak gibi de gözükmüyorlardı. Bunun üzerine Resûlullah sürece fiilen müdahale etmeye karar verdi. Önde gelen Müslümanların mescitte toplanmalarını istedi. Konuşmasında, birilerinin dedikodu ve iftiralarla kendisine ve ailesine zarar vermek istediklerini söyledikten sonra, *'Ben eşim hakkında hiçbir kötülük bilmiyorum'* dedi. Eşi hakkında herhangi bir kuşkusunun ve bir koca olarak eşiyle ilgili bireysel bir sıkıntısının olmadığını konuşmasının başında özellikle ifade etti. Sonra, Müslümanlardan açıkça yardımlarını istedi: *'Eşim konusunda iftira çıkaranlar hakkında yapılması gerekenin ne olduğunu bana söyleyin'* dedi. Bu arada iftiranın başlatıcısı, münafıkların reisi Abdullah b. Ubeyy'in ismini de açıkça zikretti: *'Eşime iftira atan bu adam hakkında bana kim yardım edecek?'* dedi. Sa'd b. Muaz hemen ayağa kalktı. Resûlullah'ın ne demek istediğini anlamıştı. *'Ey Allah'ın Resûlü! Bu konuda ben sana yardımcıyım. İftiraya karışan Evslilerin boyunlarını uçurmaya hazırım. Hazreçlilere gelince, bu konuda bir emrin olursa yerine getirmekte tereddüt etmem'* dedi. Evsin eşrafından olan Sa'd b. Muaz'ın bu çıkışı, Hazreçin eşrafından olan Sa'd b. Ubâde'yi rahatsız etti. Kavmiyetçilik duyguları kabardı. Depreşen cahiliye asabiyetinin etkisiyle Sa'd b. Muaz'a cevap verme ihtiyacı hissetti; *'Abdullah b. Ubeyy'e dil uzatamazsın. Onu öldürmeye kalkışamazsın. Resûlullah'ın eşine iftira atanlar arasında Hazreçten bazı kimseler olduğu için böyle konuşuyorsun. Onlar eğer Evsli olsalardı böyle konuşmazdın'* dedi. Bunu üzerine Sa'd b. Muaz'ın amca oğlu olan Useyd b. Hudayr söze karıştı. Useyd, Sa'd b. Ubâde'ye çıkışarak *'Eğer istersek o münafığı öldürürüz. Siz de buna engel olamazsınız. Sen galiba bir münafıksın ki, münafık olduğu herkes tarafından bilinen bir adamı desteklemekte bir sakınca görmüyorsun. Vallahi, eğer daha önce Resûlullah'ın o münafığı öldürmemizi istediğini bilseydik isteğini hemen yerine getirirdik'* dedi. Sa'd b. Ubâde, kendisine yönelik bu sözlere karşılık verdi. Evsli birisinin hiçbir Hazreçliye zarar vermeye cesaret edemeyeceğini söyledi. Bunların arkasından *'Evsliler! Sizler bu sözlerinizle bizi cahiliye pisliğinin içine itelemek isti-*

yorsunuz. Asıl amacınız Resûlullah'ın isteğini yerine getirmek değil. Şunu bilin ki cahiliyenin her türlü pisliği ayaklarımızın altındadır' dedi. Buna karşılık Useyd b. Hudayr tekrar konuşmaya ve Buas savaşını hatırlatarak Sa'd b. Ubâde'yi tehdit etmeye başladı.[9]

Durum kötüydü. Resûlullah, yanlış bir durum karşısından Müslümanların ortak tepki vermelerini arzulamış, bunun üzerilerine düşen bir sorumluluk olduğunu hatırlamak istemişti. Ancak Müslümanların yanlışlığı daha büyük bir yanlışlığa neden olmuş, asıl konuyu bir yana bırakıp, İslâm'ın yok etmek istediği kavmiyetçiliğe uygun davranışlar sergilemeye başlamışlardı. Müslümanlıklarının gereğine göre değil, batıl bir dava olan kavmiyetçiliğin gereğine göre konuşuyorlardı. Hatta sözlü sataşmalar fiilî çatışmaya dönüşmek üzereydi. Bunun üzerine Resûlullah kendisiyle ilgili görünen problemi ve bu problem çerçevesinde gerçekleşmesini istediği davranışı bir yana bırakıp, Müslümanlar arasında depreşen cahiliye davasının etkilerini yok etmeye çalıştı. İki tarafla da konuşup, durumlarını gözden geçirmelerini ve kavmiyetçilik *'pisliğine'* bulaştıklarını anlamalarını sağlayacak bir konuşma yaptı. İki tarafı da zorla yatıştırdı ve mescitten çıkıp, doğruca Aişe'nin yanına gitti.

Resûlullah açısından durum anlaşılmıştı. Beklentisi gerçekleşmemiş, Müslümanlar iftira selinin ortasında kendisini yalnız bırakmışlardı. Açıkçası, Müslümanlar kötü bir imtihan vermişlerdi. Bu aşama da problemi bizzat kendisinin çözmesi, önce eşiyle konuşup konuyu bütün boyutlarıyla açığa çıkardıktan sonra yapılması gerekenler nelerse onu yapması gerekiyordu. Ancak bu aşamada İlâhî müdahale gerçekleşti ve hem iftira kampanyasını sona erdirdi, hem de Müslümanların eğitiminde önemli aşamalardan birisini daha gerçekleştirdi. Müslümanlara, önemli bir sorumluluklarını hatırlattı. Gelişmelerin devamını Aişe şöyle anlatmıştır:

> Hakkımda konuşulanları öğrenmemin üzerinden iki gece, birgündüz geçmişti. Bu süre içerisinde sürekli ağlamıştım. Resûlullah mescitteki toplantının hemen sonrasında, anne ve babamla oturup ağlaştığımız sırada yanımıza geldi. Yanıma oturup *'Aişe!'* dedi ve hakkımda çıkarılan dedikoduları anlattı. Sözlerini *'Eğer sen bu anlatılanlarla ilgili değilsen, Allah bu söylenenlerle ilgili olmadığını bildirip seni temize çıkarır. Yok eğer bu günahı işledinse Allah'tan affını iste, tevbe et. Çünkü Allah, günahını itiraf edip de tevbe eden kulunu bağışlar'* diyerek tamamladı. O böyle deyince anne ve babama dönüp, *'Benim yerime siz cevap verin'* dedim. İkisi de *'Ne diyeceğimizi bilmiyoruz'* dediler. Resûlullah'ın konuşması ve annemle babamın bu cevabı karşısında ağlamam kesildi. Birden kendimi oldukça güçlü buldum. Allah'a hamd edip, O'nu layık olduğu şekilde andıktan sonra söyleyeceklerimi söylemeye başladım. O zamanlar henüz Kur'an'dan pek ezberim yoktu. Bu nedenle düşüncelerimi daha iyi ifade edebilmek için ayet okumak istediğim hâlde okuyamamıştım. Dedim ki: *'Ben anlıyorum ki, siz hakkımda söylenenleri dinlemişsiniz ve hatta bazısına da inanmışsınız. Şimdi ben size*

'Ben o günahı işlemedim' desem bana inanmazsınız. Ama farz edelim ki 'Ben o günahı işledim' deyip itirafta bulunsam hemen inanırsınız. Vallahi ben kendim için de sizin için de Yakub'un dediğinden başkasını demiyorum. O şöyle demişti: 'Artık bana düşen güzelce bir sabırdır. İddialarınız karşısında ancak Allah'tan yardım istenir' (Yusuf, 12: 18). Sözlerimi bitirince sırtımı dönüp yattım. Ben suçsuz olduğumu bildiğim için Allah'ın durumumu açığa kavuşturacağına kesinlikle inanıyordum. Ancak, Allah'ın, durumum hakkında ayet vahyedeceğini hiç düşünmüyordum. Şahsımı ilgilendiren bir iş için ayet vahyolunacağını aklıma dahi getirmiyordum. Ben sadece rüya yoluyla veya ilham yoluyla Resûlullah'ın hakkımda bilgilendirileceğini düşünmüştüm. Sırtımı dönüp yatınca Resûlullah kalkmaya niyetlendi. Henüz kalkmamıştı ki ayet vahyolunmaya başladı. Bunu, Resûlullah'ın ayet vahyolunurken sahip olduğu belirtilerin açığa çıkmasından anladım. Vallahi o sırada ben ne korktum, ne de aldırış ettim. Anne ve babama gelince, hakkımdaki dedikodular doğrulanacak diye korkuyor, korkudan ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Resûlullah'ın üzerinden vahiy hali geçince yüzü güldü. Sevinçliydi; *'Müjde ya Aişe! Allah seni temize çıkardı'* dedi. Resûlullah böyle deyince anne ve babam çok sevindiler. *'Resûlullah'a teşekkür et'* dediler. Ben, *'Vallahi ne size, ne de O'na teşekkür ederim. Ben, ancak, sizlerin duyup da reddetmediğiniz şeylerden beni uzak tutan ve hakkımda ayet indiren Allah'a hamd ve teşekkür ederim'* dedim. Ben öyle söyleyince babam kızdı *'Sen bunu Resûlullah'a mı söylüyorsun'* dedi. Ben de *'Evet O'na da söylüyorum'* dedim.

İftirayı açığa çıkaran, münafıkları deşifre eden, Müslümanların böylesi bir olayda nasıl davranmaları gerektiğini açıklayan ayetler şöyleydi: *'Bu ağır iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın; aksine o, sizin için bir iyiliktir. (Çünkü böylelikle, bu gibi durumlarda ne yapmanız gerektiği konusunda sahip olduğunuz eksikliği öğrenme imkanına kavuştunuz). Onlardan her bir kişiye günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı olan ceza) vardır. Onlardan (elebaşılık yapıp) bu günahın yükünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır. Erkek ve kadın müminlerin bu iftirayı işittiklerinde, kendi vicdanları ile bir hüsnü zanda bulunup da: 'Bu, apaçık bir iftiradır' demeleri gerekmez miydi? Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah katında yalancıların ta kendileridirler. Eğer dünya da ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi. Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağzınızda geveleyip duruyordunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyordunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç)tur. (Ey iman edenler!) Onu duyduğunuzda: 'Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Haşa! Bu, çok büyük bir iftiradır' demeniz gerekmiyor muydu? Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer bir tutumdan sizi sakındırıp uyarır. Ve Allah ayetleri size açıklıyor. Allah, (işin iç yüzünü) çok iyi bilir, hü-*

küm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (haliniz nice olurdu?)' (Nûr, 24:11-20).

Hz. Aişe sürecin sonunu şöyle anlatmıştır:

> Ayet inip durumum açıklığa kavuşturulunca, babam yoksul olduğu için eskiden beri yardım ettiği Mistah b. Usâse için *'Aişe hakkında dedikodu yapan Mistah'a bir daha yardım etmeyeceğim'* deyip yemin etti. Bunun üzerine bir ayet daha vahyoldu. Bu ayette yüce Allah şöyle diyordu: *'İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir' (Nur, 24:22).* Bunun üzerine babam *'Vallahi ben Yüce Allah'ın beni affetmesini elbette isterim'* dedi ve Mistah'a yaptığı yardımı kesmeyeceğini söyledi; *'Ben bu yardımı hiçbir zaman kesmem'* dedi.[10]

Hz. Aişe'ye atılan iftira nedeniyle, başta Resûlullah olmak üzere Müslümanların tamamına yakını zor ve sıkıntılı bir ay geçirdiler. Ancak bu zorluk ve sıkıntılar, birçok bakımdan kendileri için hayırlı bir sonuca vesile oldu. Öncelikle, münafıkları bir kez daha yakından tanıma imkânı elde ettiler. Bu arada kolaylıkla münafıklara meyledebilecek olan ve hatta meyleden Müslümanlar, benzer durumlarda nasıl davranacaklarını öğrendiler. Ayrıca Müslümanlıklarının gerektirdiği sorumlulukların ve bu sorumluluğun neden olması gereken bazı hassasiyetlerin farkına varma imkanı elde ettiler. Yanlışlıklar karşısında pasif durmanın, yanlışlıkların suçundan, günahından uzak durmanın yeterli olmadığını anladılar. Tüm bunların yanı sıra, insanlar arasından seçilen ve tüm insanlar için en güzel örnek kılınan Resûlullah'ın, bütün farklılık ve üstünlüklerine rağmen, bir insan olduğunu bir kez daha yakından tanıma ve görme imkânı elde ettiler.

DİPNOTLAR

1- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, V/68.
2- Buharî, *Şahâdat* 15; Müslim, *Tevbe* 56.
3- Buharî, *Şahâdat* 15; Müslim, *Tevbe* 56; Ahmed, *Müsned*, VI/196.
4- Buharî, *Şahâdat* 15; Müslim, *Tevbe* 56; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/313.
5- Buharî, *Şahâdat* 15; Müslim, *Tevbe* 56; Ahmed, *Müsned*, VI/197.
6- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/315.
7- Vakıdî, *Meğazi*, II/433.
8- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/319; Said Havva, *El-Esas Fi's-Sünne*, II7495.
9- Buharî, *Şehâdât* 15; Müslim, *Tevbe* 56; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/313; Vakıdî, *Meğazi*, II/431.
10- Buharî, *Şehâdât* 15; Müslim, *Tevbe* 56.

Bir Evlilik ve Bir Sıkıntı

> (Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye '*Eşini yanında tut. Allah'tan kork!*' diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana layık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikahladık ki, evlatlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (eğer evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir' (Ahzâb sûresi, 33:37).

Peygamberlik, peygamber olarak seçilen ve görevlendirilen kişi için bir nimet, bir ödül gibi görünüyorsa da, aslında daha çok bir sorumluluk ve hatta sıkıntıdır. Zira her sorumluluk fiilen veya potansiyel olarak sıkıntı demektir. Sorumluluk arttıkça sıkıntılar da artar. Bu nedenledir ki Resûlullah, sıkıntıların nimetlere bağlı olarak arttığını ifade etmiş ve insanlar içinde en çok sıkıntı çekenlerin peygamberler olduğunu söylemiştir.[1] Bunu, bizzat kendi hayatının peygamberlik döneminden hareketle tespit etmek mümkündür. Peygamber olarak seçilip görevlendirildiği dönem içerisinde, tehlikelere en yakın O olmuş, sıkıntılar her zaman O'na akın etmiş, zorluklar hep O'nun omzuna binmiştir. Tüm bu sıkıntıların sayısız örnekleri vardır. Hicretin 5. yılında yaşadığı bir olay ise bunlardan sadece birisidir. Bu olay nedeniyle tahammülü zor sıkıntılar yaşamıştır. Sahip olduğu sıkıntı, görünüşte tamamen kişiseldir; doğrudan ve sadece kendisini ilgilendirmektedir. Ancak esasında peygamber oluşunun getirdiği bir sıkıntıdır. Söz konusu sıkıntıyı Zeyneb binti Cahş ile evlenmesiyle sonuçlanan süreç içerisinde yaşamıştır.

Asıl ismi Berre olan Zeyneb binti Cahş, Resûlullah'ın halasının kızıdır. Resûlullah'ın ilk zamanlar kölesi, daha sonra evlatlığı olan Zeyd b. Hârise, Zeyneb'le evlenmek istemiş ve bu isteğini babalığı Resûlullah'a açmıştı. Resûlullah, Zeyd'in isteğini bir çekincesine rağmen uygun bulmuştu. Zeyneb'i çocukluğundan beri yakından tanıyor, onu İslâmî bilgisi ve yaşantısı ile saygın birisi olarak değerlendiriyordu. Ancak çekincesinin nedeni olan bir problem vardı. Bunu da

evlilik gerçekleşmeden Zeyd'e açıkça söylemişti: *'O kendisini üstün gören birisidir, seni aşağılayabilir'* demişti. Bu uyarıya rağmen Zeyd, Zeyneb'le evlenme isteğinde ısrarcı olunca Resûlullah aracı olmuş, Zeyneb ise Zeyd'le evlenmeyi istememesine rağmen, Resûlullah'ı kıramadığı için *'olur'* demiş ve evlenmişlerdi. Ancak evlilikleri çok geçmeden sarsılmaya başladı. Resûlullah'ın tespiti doğru çıktı. Zeyd, Resûlullah'a Zeyneb'i şikayet etmeye, *'dilinin çok keskin ve acı'* olduğundan, *'hırçın huylu'*[2] olduğundan yakınmaya başladı. Bir süre sonra açıkça anlaşıldı ki bu evliliğin yürümesi mümkün değil. Yapılması gereken şey, her iki tarafın da daha fazla sıkıntı çekmemesi için evliliği sona erdirmek. Bu istek bizzat Zeyd'den geldi. Zeyneb'i boşamak istediğini bildirdi. Fakat, evliliğin yürümüyor olmasına rağmen, Resûlullah Zeyd'den sabretmesini ve evliliğini yürütmeye çalışmasını istedi: *'Eşini tut, boşama. Allah'tan kork'*[3] dedi.

Büyük zorluklarla devam eden evliliğin bir yılı geride kalmıştı. Fakat Resûlullah'ın ısrarına rağmen bile olsa bu evliliğin daha fazla gitmesi mümkün değildi. Zeyd, birçok kez babalığı Resûlullah'a gelerek, Zeyneb'i boşamakta kararlı olduğunu, evliliğin yürümediğini söyledi. Zeyneb de boşanmak istiyordu. Ama buna rağmen, sebebi anlaşılamayan bir şekilde Resûlullah boşanmaya karşı çıkıyor ve evliliklerini sürdürmeye çalışmalarını istiyordu. Her seferinde Zeyd'e sabır tavsiye ediyordu. Durum bu aşamadayken bir ayet vahyoldu ve Resûlullah'ın evliliğin devamı için neden ısrar ettiği anlaşıldı. Ayet şöyleydi: *'(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye 'Eşini yanında tut. Allah'tan kork!' diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana layık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikahladık ki, evlatlıkları, hanımlarıyla ilişkilerini kestiklerinde (eğer evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir' (Ahzab, 33:37).* Bu ayetle, sadece Resûlullah ile Allah arasında varolan ve Resûlullah'ın bir kısım insanlardan çekindiği için açıklayamadığı şey herkesin duyup, bileceği şekilde açığa çıkarılıyordu. Bu ayetle anlaşıldı ki aslında başta Resûlullah'ın da bilmediği bir ilâhî senaryo devreye girmiş, bu senaryo gereği yine Resûlullah bilmeden aracı olarak, Zeyd ile Zeyneb'in evlenmelerini sağlamıştı. Yürümeyeceği, daha ilk anda açıkça belli olan bir evlilik bu şekilde başlamış ve artık sıra ilâhî iradenin muradının gerçekleşmesine gelmişti. İlâhî iradenin muradı, Zeyd ile Zeyneb'in boşanması ve Resûlullah'ın Zeyneb'le evlenmesiydi. Ayet bunu açıkça bildiriyordu. Resûlullah ise, daha önce Zeyd'e karısını boşamamasını söylemişti. Yanındaki bir avuç Müslüman dışında tüm insanların kendisine düşman olduğu bir zamanda ve ortamda insanların tepkisini çekecek böylesi bir emri yerine getirme hususunda sıkıntılar yaşadı. Bunun gerçekleşmemesinin ve ilâhî iradenin kendisine yüklediği sorumluluktan kurtulmasının mümkün olmadığını bildiğinden Zeyd'e Zeyneb'i boşamasını söyledi.

Resûlullah'ın çekindiği şey, ilâhî iradenin muradı gereği Zeyneb'le evlenmesi durumunda köklü Arap geleneklerine aykırı bir iş yapmış olacağından, insanların kendisi hakkında ağır dedikodular yapmalarıydı. Arap geleneğine göre, evlatlığın boşadığı kadın üvey baba için öz evladın boşadığı kadın gibiydi. Veya cinsler değiştirilirse tersi de aynı idi; evlatlık kızın kocası, üvey anne için öz kızının kocası gibiydi. Resûlullah'ın Zeyd boşadıktan sonra Zeyneb'le evlenmesi, Araplar için kabul edilemeyecek büyük bir ahlâksızlıktı. Ancak ilâhî iradenin muradı, akrabalık ilişkilerini köklü bir düzenlemeye kavuşturmak ve akrabalık ilişkilerini sadece kan ve bir boyutuyla da süt bağı üzerinde inşa etmekti. Buna göre evlatlık, İslâm için yasal geçerliliği olmayan ve bu nedenle de sorumluluk ve yaptırımları olmayan bir kurum idi. Bir kişinin bir çocuğun sorumluluğunu üzerine alarak geçimini sağlaması, geleceğini teminde yardımcı olması elbette ki iyi, hayırlı bir iştir. Ancak evlatlık kurumu aracılığıyla yürütülen ve bireylere öz evlat-anne/baba arasında bulunması gereken sorumlulukları, evlatlık ile üvey anne ve baba arasına da yaygınlaştıran yardımlaşmayı Islâm doğru bulmuyordu. Bu geçerli bulmadığı uygulamaları ise evlatlık kurumunu iptal ederek geçersiz kılıyordu. Kısacası evlatlık diye bir şey olmayacaktı. Buna göre bir kişi birisinin ya gerçekten evladıydı ya da değildi; evlatlığı diye bir şey yoktu, olamayacaktı. Dolayısıyla, evlatlık kurumunu kaldırmak, geleneklere radikal bir müdahale idi. İşte bu sorumluluk başkasının değil, doğrudan Resûlullah'ın omuzlarına yüklendi. İlâhî senaryo ilerledi ve sonunda Resûlullah'ı, o zamana kadar evlatlığı kabul ettiği Zeyd'in boşadığı kadınla evlenmeyle karşı karşıya bıraktı.

Ortada Zeyneb için bir problem yoktu. O Resûlullah'la evlenmeye istekliydi. Zeyd'le evlenmeyi de Resûlullah'ın aracılığı nedeniyle kabul etmişti. Zeyneb, Resûlullah'ın Zeyd'le evlenmesi isteğini '*Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme (ayarlama/karar verme) hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur*' *(Ahzâb, 33:36)* ayetinin yasakladığı bir şeye sahip olmamak için kabul etmişti. Resûlullah ise başından beri Zeyneb ile evlenmeyi hiç düşünmüyordu. Böylesi bir düşünce hiçbir şekilde aklından geçmemişti. Eğer düşünmüş olsaydı Zeyneb'i Zeyd'le evlendirmez, doğrudan kendine nikahlardı. Hem de bir yol arkadaşlığı sırasında Cabir b. Abdullah'a dediği gibi '*dul bir kadınla*' değil '*oynaşıp eğleneceği bir bekarla*' evlenmiş olurdu. Fakat bu durumların gelişiminde Resûlullah'ın hiçbir şekilde iradesi olmamıştı. Her şey ilâhî iradenin istek ve planına göre gerçekleşmişti. İlahi irade son gelinen noktada, Resûlü'nün Zeyneb'le evlenmesini istiyordu. Resûlullah için de ilâhî iradeye boyun eğmemek gibi bir durum söz konusu olamayacağı için, evlilik gerçekleşti ve Zeyneb, Resûlullah'ın eşi oldu. Zeyd ise, evlatlık kurumu iptal edildiği için, o zamana kadar Zeyd b. Muhammed olarak isimlendirilirken, asıl babasına atfen Zeyd b. Hârise olarak isimlendirilmeye başlandı.

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned*, VI/369; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/208.

2- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/101; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/434; Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, V/14.

3- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/102.

Bölüm: 4
Kuşatma ve Açılım

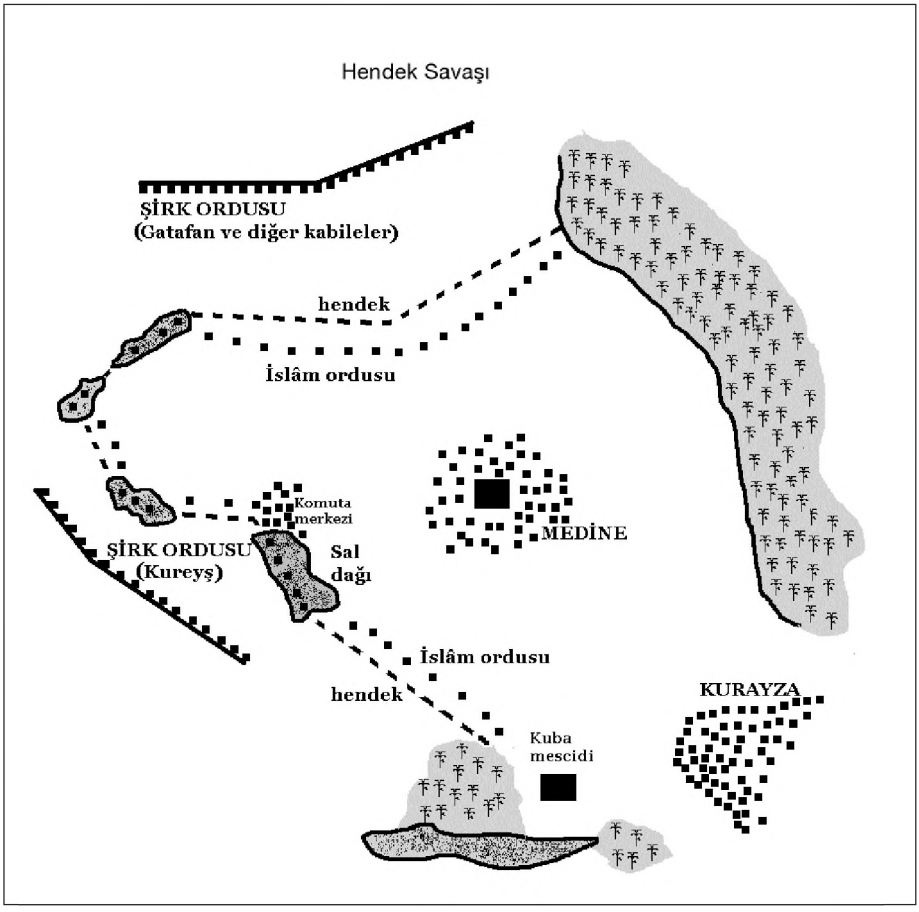
Topyekün Kuşatılma: Hendek Savaşı

> Ey Allah'ın Resûlü! Müşriklerle anlaşma girişimini bizlerin canını kurtarmak düşüncesiyle yapıyorsan, yapma. Biz de bir zamanlar bu topluluk gibi Allah'a şirk koşar, putlara tapardık. Allah'a ibadet etmeyip putlara yönelirken dahi bunlara boyun eğmezdik. Satın almaları dışında malımızdan bir tek hurma yemeyi dahi akıllarından geçiremezlerdi. Şimdi Allah bizi İslâm'la şereflendirdi. İslâm'la doğru yol bulmuş ve onunla kuvvetlenmişken ve sen de aramızda iken mallarımızı onlara haraç olarak mı vereceğiz? Olmaz! Buna gerek yok. Vallahi bizler Allah bizlerle onlar arasındaki hükmünü verinceye kadar savaşmaya hazırız. Onlara verecek tek şeyimiz kılıçlarımızdır. (Sa'd b. Muaz)
>
> Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmektedir... Allah, o inkar edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi. Allah(ın yardımı) savaşta müminlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir. (Ahzâb sûresi, 33:9, 25)

Dûmetü'l-Cendel, Hicaz-Suriye ticaret yolu üzerinde yer alan eski bir ticaret merkeziydi. Medine'ye 15 günlük mesafede bulunan Dûmetü'l-Cendel'de büyük bir panayır kurulur, uzak bölgelerden gelen tüccarlar bu panayırda alış-veriş yaparlardı. Bir ara, Kudâ'a ve Gassân kabilelerine mensup bir eşkıya grubunun bölgedeki tüccarların mallarını yağmaladıkları ve güçlenince Müslümanlara saldırmayı planladıkları haberleri Medine'ye ulaştı. Eşkıya grubunun ticaret yolunun güvenliğini yok etmesi, Medine'ye olan erzak akışına zarar veriyordu. Hz. Peygamber hem ticaret yolunun güvenliğini temin etmek ve hem de Müslümanlara yönelik potansiyel bir düşman topluluğunu dağıtmak için Dûmetü'l-Cendel'e yönelik bir askerî harekâta karar verdi. Resûlullah'ın komutasındaki bin kişilik İslâm ordusu Medine'den ayrıldı (25 Ağustos 626) ve gündüzleri dinlenerek, geceleri yolculuk yaparak düşman topluluğunun hiç beklemediği bir anda Dûmetü'l-Cendel'e vardı. Müslümanlar Dûmetü'l-Cendel'e varınca karşılarında düzenli bir birlik ve hatta topluluk dahi bulamadılar. Anlaşıldı ki, Medine'ye saldırmak düşüncesine sahip olanlar dağınık şekilde hareket eden bir serseri grubundan başkası değilmiş. Bu grup, Müslümanların üzerlerine geldiğinden haberdar olunca dağılmıştı. Islâm ordusu birkaç gün Dûmetü'l-Cendel'de kaldı ve sonra Medine'ye döndü.

Dûmetü'l-Cendel harekâtı, Müslümanların, bütün dost ve düşmanlara, kendilerine yönelik en küçük düşmanca girişime bile sessiz kalmayacaklarının mesajı-

nı vermiş olması açısından önemli bir harekâttı. Bu aynı zamanda Müslümanların gittikçe genişleyen bir hakimiyet bölgesinde herhangi bir kanunsuzluğa, yağmacılığa izin vermeyeceklerinin; bölgenin hakim topluluğu olduklarının mesajını da veren bir harekâttı. Müslümanlar kendilerine 15 günlük mesafede yer alan uzak bir bölgedeki mal ve can güvenliğini yok eden küçük bir oluşuma müdahale etmişlerdi. Bu nedenlerle bölgenin başına buyruk kabileleri Müslümanların müdahalesinden çok rahatsız oldular. Artık istedikleri gibi hareket etme serbestliğinin yok olduğunu, yanlış işlerinde hesap soran birilerinin bulunduğunu bizzat yaşayarak öğrenmiş oldular. Bu, büyük oranda gelenekselleşmiş bir özelliği; bir boyunduruğa girmeden, herhangi bir sorumluluk hissetmeden istedikleri zaman istedikleri gibi davranma özelliklerini yok eden bir durumdu.

Müslümanların egemenlik alanlarını genişletmeleri yeni düşmanlar edinmelerine yol açıyordu. Dûmetü'l-Cendel harekâtıyla olan da bu idi. Ve daha da önemlisi Dûmetü'l-Cendel harekâtı özellikle bir topluluğu çok rahatsız etmişti. Bunlar

Hayber'de yaşayan Yahudilerdi. Hayber Yahudileri için Dûmetü'l-Cendel'in önemi büyüktü. Bu ticaret merkezinde istedikleri gibi davranıyor, istedikleri kurallara göre hareket edebiliyor ve ticarî oyunlarla bölgenin profesyonel olmayan tüccarlarını istedikleri gibi aldatabiliyorlardı. Müslümanlar Dûmetü'l-Cendel'deki kanunsuzluğa müdahale edince, Hayber Yahudileri bunu kendi egemenlik alanlarına müdahale olarak algıladılar. Ayrıca Medine'den kovulmuş Nadirlilerin önemli bir kısmı Hayber'deki dindaşlarının yanına yerleşmişlerdi. Kalpleri Müslümanlara karşı kin ve düşmanlıkla doluydu. Yurtlarını, evlerini Müslümanlar nedeniyle terk etmek zorunda kalmalarının acısını yaşıyorlardı. Müslümanların, Dûmetü'l-Cendel harekâtı ile dolaylı bir şekilde de olsa, kendilerinin ticarî faaliyetlerine de müdahale etmeye başladıklarını gördüler. Müslümanları yok etmeden, İslâm'ı Medine'den kazıyıp silmeden rahat edemeyeceklerini daha da yoğun bir şekilde düşünmeye başladılar. Yapılacak şey, Müslümanlara yönelik rahatsızlıklarını açıkça ifade eden veya çeşitli nedenlerden dolayı düşmanlığını açığa vurmaktan çekinen Arap kabilelerini bir organizasyonla birleştirip, Müslümanların üzerine salmaktan geçiyordu. Neredeyse tüm Arapların dini lideri konumunda bulunan ve yine tüm Arapların yanında itibar sahibi olan Kureyş'i harekete geçirmek ve onun liderliğinde bir geniş cephe oluşturmak ise problemi çözerdi.

İntikam Savaşının Hazırlıkları

627 yılının Mart ayında gerçekleşen ve Kur'an'da *'Hizipler (müttefik düşman grupları) Savaşı'* veya Medine'yi savunmak amacıyla kazılan hendek nedeniyle *'Hendek savaşı'* olarak isimlendirilen ve daha çok da bu ikinci isimle tanınan savaş, Kureyş'in liderliğinde toplanan Arap topluluklarının Müslümanları tamamen imha etmek arzusuyla gerçekleştirdikleri bir girişimin sonucudur. Müslümanları yok etmek amacı taşıyan bu savaşın bütün finansmanı Yahudiler tarafından karşılanmış ve böylelikle putperest Arapları da aşan, oldukça geniş bir müşrik cephenin İslâm karşıtı girişimi olarak anlam kazanmıştır. Savaş kararının alınması ve hazırlıkları şu şekilde gerçekleşmiştir: Medine'den kovulan Nadir Yahudilerinden Hayber'e yerleşenler, Hayber Yahudilerinin de teşvik ve destekleriyle, Müslümanları yok etmek için bir savaş organize etmeye karar verdiler. Böyle bir savaşı fiilen kendilerinin gerçekleştirmesi mümkün değildi; hem Müslümanları yok etmelerini sağlayacak bir ordu teşkil edecek kadar kalabalık değillerdi ve hem de bir ucunda ölümün olduğu savaşa fiilen katılmak işlerine gelmiyordu. Amaçlarına müşrik Arapları aracılığıyla ulaşabileceklerini düşündüler. Yapılması gereken tek şey, Arapları harekete geçirecek bir organizasyonu gerçekleştirmekten ibaretti. Arapların, masrafları karşılanmış bir savaşa *'hayır'* demeyeceklerini biliyorlardı. Bu iş için Kureyş iyi bir başlangıçtı. Planlarını ve yapılacak işleri kendi aralarında ayrın-

tılı şekilde görüştükten sonra bir heyeti Mekke'ye gönderdiler. Yahudi heyeti Mekke eşrafıyla görüşüp, Müslümanlara yönelik bir savaş için teşvik ettiler. Bu konuda ellerinden gelen her türlü desteği vereceklerini söylediler. Kureyş eşrafı biraz kuşkuluydu. Yahudi heyetine *'Siz Muhammed'e karşı bize yardım edeceğinizi söylüyorsunuz, ama siz de kitap ehlisiniz. Muhammed'e bizden daha yakınsınız. Sonuna kadar bize destek vereceğiniz konusundan kuşkularımız var. Eğer yardımlarınızda samimi iseniz bizim dinimize mensup olun; putlarımıza itaat edin'*[1] teklifinde bulundular. Yahudi heyeti, maddî menfaatlerini her şeyin önüne koymuş bir topluluğun temsilcileri olarak, Mekke eşrafının isteğini yerine getirmekten, putperestliği övmekten geri durmadı. Putlar için olumlu ve güzel şeyler söylediler. Hatta daha da ileri gidip, putperestliğin İslâm'dan daha doğru olduğunu, bu nedenle İslâm'ın muhakkak yok edilmesi gerektiğini dile getirdiler. Kendileri kitap ehli olmalarına rağmen, putperestliği vahye dayanan bir dine üstün tutmaları olabilecek şey değildi. Ama menfaatleri nedeniyle bunu yapmaktan geri durmadılar. Onların bu rezil durumları bir grup ayete konu oldu. Söz konusu ayetler şöyledir: *'Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Onlar putlara ve tağuta inanıyorlar ve diğer kâfirler için: 'Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır' diyorlar! Bunlar, Allah'ın kendilerine lânet ettiği kimselerdir. Allah kime lanet ederse, artık ona, gerçek bir yardımcı bulamazsın. Yoksa onların mülkten (hükümranlıktan) bir hisseleri mi var? Eğer öyle olsaydı insanlara çekirdek kadar bir şey bile vermezlerdi. Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan insanlara verdiği şeylere karşı haset mi ediyorlar? Oysa İbrahim soyuna Kitab'ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümranlık bahşettik. Onlardan bir kısmı İbrahim'e inandı, kimi de ondan yüz çevirdi; (onlara) kavurucu bir ateş olarak cehennem yeter' (Nisa, 4:51-55).*

Mekke'nin liderleri Yahudilerin sözlerinden hoşlandılar. Onların teşvik ve destekleriyle, aslında o an için pek de istekli olmadıkları bir savaş için tekrar heveslendiler. Ancak bazı sıkıntıları vardı. O zamanlar Mekke'nin en önemli sıkıntısı, Müslümanların engellemesi nedeniyle ticaret yapamamalarıydı. Haram aylarda Mekke'ye gelen tüccarlarla gerçekleştirdikleri küçük ticarî faaliyetlerle geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı. Hicretten sonra Mekke ekonomisi büyük zarar görmüş, artık büyükçe bir ordunun masrafını karşılayamayacak hale gelmişti. Ayrıca bir yıldır süren kuraklık nedeniyle kendilerini ve hayvanlarını doyuracak yiyecekten de mahrumdular. Bu kurak mevsimde ordunun ihtiyacını karşılamak için yiyecek ve su taşıyacak daha fazla deveye ihtiyaçları vardı. Mekke eşrafı, Yahudi heyetine, tekliflerini beğendiklerini, Müslümanların bir an önce imha edilmesi gerektiği konusunda hemfikir olduklarını bildirdikten sonra, çok istedikleri bir savaştan kendilerini alıkoyan ekonomik engellerini sıraladılar. Yahudiler bunu bekliyorlardı. Böylesi bir duruma hazırlıklıydılar. Ekonomik konuları düşünmemelerini, ellerinden gelen yardımı vereceklerini bildirdiler. Bunda samimi olduklarını,

desteklerini sonuna kadar sürdürmeye kararlı olduklarını belirtmeyi de ihmal etmediler. Çok zengin olan Yahudilerin yardım vaatleri karşısında Mekke eşrafı için problem çözülmüştü; memnuniyetle *'O zaman iş tamam'* dediler.

Madem ki Müslümanlara karşı yapılacak savaş topyekün imha savaşı olacaktı, bu durumda bölge kabilelerinin de desteğini almak gerekiyordu. Böylesi bir savaş sadece Kureyş ile gerçekleştirilemezdi. Zira, Kureyş'in çıkarabileceği savaşçı sayısı iki binden fazla değildi. İki bin kişilik bir ordu ise Müslümanları yok etmek amacında olan bir girişim için zayıf kalırdı. Bu nedenle diğer Arap kabilelerin de desteğini almak gerekiyordu. Ancak diğer Arap topluluklarının da desteklediği ve fiilen içinde yer aldıkları bir savaşla Müslümanları yok etmek mümkün olabilirdi. Mekke eşrafı Müslümanlara yönelik bir savaş için hazır olduklarını bildirdikten sonra, diğer kabilelerin de desteğinin sağlanması gerektiğini söylediler. Yahudi heyeti, bu konuyu dert etmemelerini, diğer kabile temsilcileriyle görüşüp onların yardımlarını sağlamak için ellerinden geleni yapacaklarını söylediler.

Yahudi heyeti Mekke eşrafına çok cömert davrandı. Eşrafın dile getirdiği her problemi çözecek bir teklif sundular. Mekke eşrafı, nihayet Müslümanları imha edecekleri bir savaşın gerçekleşeceği düşüncesiyle sevinip, sonucun kendilerinin zaferiyle sonuçlanacağına emin bir halde, savaşın tarihini de konuşmayı teklif ettiler. İstiyorlardı ki her şey bir anda olup bitsin. Fakat Safvan b. Ümeyye, arkadaşlarının heyecanlı tavırlarından uzak kalmayı başarmış birisiydi. Arkadaşlarıyla Yahudilerin heyecanlı ve sevinçli bir şekilde savaşın tarihini ve hazırlıklarını konuşmaya başladıkları bir anda devreye girerek *'Yapmayın!'* dedi; *'Daha önce Muhammed'i tehdit edip savaşa davet ettik. O sözünde durdu biz duramadık. Sonunda o yüceldi, biz rezil olduk. En iyisi gerekli hazırlıklara başlayalım. Acele edip şimdiden savaşın tarihini belirlemeyelim. Ne olacağı belli olmaz'*.

Yahudi heyeti, Mekke eşrafıyla görüşüp anlaştıktan sonra, savaşta yer almalarını sağlamak için diğer Arap kabilelerine gittiler. Görüştükleri topluluk temsilcilerine, Müslümanlarla savaşmanın zorunlu olduğunu ikna edici bir dille anlatıp, Kureyş'in böylesi bir savaşa hazırlandığını ve onların muhakkak desteklenmesi gerektiğini söylediler. Kabilelerden bazıları ekonomik gerekçeler ileri sürüp, savaşa pek istekli davranmadılar. Fakat, Yahudiler maddî konularla ilgili bu gerekçeleri çözmede cömert davranıp, kabile reislerini ikna ettiler. Kabileler içerisinde Müslümanlarla savaşmaya en isteksiz görünenler Gatafanlılardı. Müslümanlara yönelik savaşların büyük kayıplara neden olduğunu söylüyorlardı. Ancak Yahudi heyet onları da ikna etmekte zorlanmadı. Onlara karşı daha da fazla cömert davranıp Hayber'in bir yıllık hurma ürününü vaadettiler. Bu iyi bir teklifti. Gatafan temsilcileri söz konusu teklifi anında kabul ettiler. Böylelikle bölgedeki büyük Arap kabilelerinin büyük çoğunluğu Müslümanlara yönelik bir savaş için hazırlıklara başladılar. Yahudi heyeti görevini gerektiği gibi yapmış olmanın keyfi ile

Hayber'e döndü. Yahudiler, planlanan savaşa insan gücü ile katılmayacaklar, ama savaşın masraflarını karşılayacaklardı.

Savaş hazırlıkları, Müslümanlara hissettirmeden gizlice sürdürüldü. Uzun sayılmayacak bir süre içerisinde de tamamlandı. Plan gereği her kabile belirli bir tarihte yola çıkacak, aynı yönden gelenler yolda birleşecek, farklı yönlerden gelenlerle ise Medine önünde buluşulacaktı. İttifak ordusunun liderliğini Kureyş yapacaktı. Başkomutan Ebû Süfyan olacaktı. Yaklaşık bin beş yüz kişiden oluşan Mekke ordusu, Müslümanları yok etmeyi amaçladıkları savaş için Şubat ayının ikinci yarısında (H.5/M. 626) yola çıktı. Ordudaki hemen herkesin bineği vardı. Ordu üç yüz at ve bin beş yüz deveye sahipti. Bu da Yahudilerin maddî desteklerinde ne kadar cömert davrandıklarını göstermesi açısından önemlidir. Mekke'nin şirk ordusu, yolda diğer kabilelere mensup savaşçıların katılımıyla katlanarak büyüdü. Medine önlerine gelindiği zaman büyükçe bir ordu teşkil etti. Güney taraflardaki kabile savaşçılarının da gelmesiyle ordunun mevcudu on bine ulaştı. Ordunun, sayıca en büyük gücünü bedevi Ehabişler oluşturuyordu. Ehabişler dört bin adamla şirk ordusuna katıldılar. Fezâre kabilesi bin, Mürre kabilesi dört yüz, Eşca kabilesi dört yüz, Kinane, Sakif ve Esed kabileleri ise '*çok sayıda*' savaşçı ile müşrik cephenin ordusunda yer aldılar.

Savunma Hazırlıkları

Müşrik cephenin savaş hazırlıklarını mümkün olduğunca gizli ve hızlı gerçekleştirmesi nedeniyle, Müslümanlar, kendilerine yönelik büyük bir ordunun hazırlığından son ana kadar haberdar olmadılar. Uhud savaşında olduğu gibi, şirk ordusunun üzerine geldiğinden, ancak Mekke'den hareket ettikleri zaman haberdar oldular. Huzâa kabilesinden bir kişi Medine'ye gelerek Resûlullah'a büyük bir ordunun üzerlerine geldiğinin haberini verdi. Müslümanlar için rahat şekilde savaş hazırlıkları yapacakları bir zaman yoktu. Resûlullah vakit kaybetmeden Müslümanların ileri gelenlerini topladı. Onları durumdan haberdar etti. Önlerinde engelleyemeyecekleri bir savaş vardı. Ne yapılabileceğini, nerede savaşmanın daha uygun olacağını sordu. Yaşanan Uhud tecrübesinden hareketle Medine'de kalmanın, savunma savaşının tercih edilmesinin uygun olacağı dile getirildi. Bu, Resûlullah'ın da desteklediği bir görüştü. Fakat bu sefer üzerlerine gelen ordu çok büyüktü. Evlerin ve sık ağaçların oluşturduğu engeller düşmanı durdurmaya yetmezdi. Başka tedbirlerin de alınması gerekiyordu. Ne yapılabileceği ayrıntılı bir şekilde düşünüldü. Savunmayı kuvvetlendirecek değişik teklifler dile getirildi. Tekliflerin hepsi de pek işe yarar görünmüyordu. Selman-ı Farisi, o zamanlar için Araplar arasında hiç bilinmeyen bir savunma taktiğini teklif etti. Tecrübesinden hareketle '*Fars ülkesinde savunma savaşı yapılacağı zaman hendek kazılarak düşmana karşı*

bir savunma hattı oluşturulur. Biz de aynısını yapabiliriz. Düşman bu hendeği aşamaz'[2] dedi. Bu ilginç ve işe yarayacak görünen bir teklifti. Medine şartlarına uyuyordu. Medine'nin üç tarafı dağlarla, geçişe izin vermeyecek sık hurmalıklarla ve yan yana sıralanmış evlerle çevriliydi. Düşmanın bu üç yönden saldırması zayıf ihtimaldi. Saldırsa bile durdurmak zor değildi. Bu durumda düşmanın saldırabileceği sadece bir taraf kalıyordu; şehrin kuzey tarafı. Buraya düşmanın geçişini engelleyecek bir hendek kazılırsa Medine iyi bir savunma alanı haline dönüşebilirdi. Teklif itirazsız kabul edildi. Vakit çok dardı. Hemen işe başlamak gerekiyordu. Resûlullah, toplantının hemen sonrasında atına binerek, bir grup Müslümanla birlikte araziye çıktı. Aynı gün hendek kazılacak yer ayrıntılı şekilde belirlendi. Hendek bölgesi ölçüldü, her bir kişiye ne kadar yer düştüğü hesaplandı. Hendek yaklaşık 9 metre genişliğinde, 4,5 metre derinliğinde ve 5,5 kilometre uzunluğunda olacaktı.* Hendekle ilgili planlar hazırlandıktan sonra, kazı işinde kullanılacak araç-gereçlerin teminine geçildi. Mevcut kazma ve kürekler yeterli değildi. Kurayzalılardan yardım istenmesi kararlaştırıldı. O sıralarda Kurayza Yahudileriyle bir problem yaşanmadığı ve hicretten sonra yapılan anlaşmaya göre Medine'ye yönelik düşman saldırılarında Müslümanlara destek vermeleri gerektiğinden, kazıda kullanılacak araç-gereçler için Kurayzalılardan yardımcı olmaları istendi. Onlar da bu isteği geri çevirmediler ve anlaşma gereği Müslümanlara bol miktarda kazma, kürek gibi araç-gereç yardımında bulundular.

Resûlullah işleri bizzat organize etti. Müslüman yetişkin erkekleri onar kişilik gruplara ayırdı. Her gruba, kazmaları için yaklaşık yirmi metrelik yer gösterdi. Hemen kazı işine başlandı. Kazılan toprak hendeğin Medine tarafına yığılarak bir set oluşturuluyordu. Ayrıca Sal dağından toplanan taşlar hendeğin yanına getirilip, toprak setin arkasına yığınlar halinde istifleniyordu. Bu taşlar birer silah olarak kullanılacak ve düşmana atılarak hendeğe yaklaşmaları önlenecekti. Kazı işi sabahın erken saatinde başlıyor ve akşamın geç saatlerine kadar devam ediyordu. Geceleri herkes evine gidiyordu. Bunun istisnası Resûlullah'dı. Resûlullah akşamları evine gitmiyor, hendeğin yakınına kurdurduğu çadırda kalıyordu.

Kazı işi son derece yorucuydu. Fakat hiç kimse işini ağırdan almıyor, herkes bir an önce kendisine ayrılmış işini tamamlamak için çabalıyordu. Hatta gruplar arasında güzel bir rekabet de vardı. Her grup daha hızlı çalışıp, işini daha erken

* Kaynaklarda, hendeğin boyutuyla ilgili çok farklı sayılar geçmektedir. Buradaki sayılar Muhammed Hamidullah'ın araştırmalarından edindiği kanaatine göredir. Ancak yine de bu sayılara ihtiyatla yaklaşmak gerektiği açıktır. Özellikle hendeğin genişliğinin her yerde 9 metre olmadığını düşünmekteyiz. Kaynaklardaki ihtilafın nedeni de bu olabilir. Hendeğin genişliğinin, düşman atlılarının uzaktan gelerek hız alıp hendeği atlamalarını önleyecek şekilde arazinin durumuna göre 5 ile 9 metre arasında değiştiğini söylemenin daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

bitirmenin çabası içerisindeydi. Resûlullah da fiilen çalışıyordu. Aralarında Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Ali'nin bulunduğu on kişilik bir grubun mensubu olarak kazma ve kürekle toprak kazıyor, toprak ve taş taşıyordu. İşine, sadece kazı işinin seyrini kontrol için ara veriyor ve kontrolü gerçekleştirince tekrar hendeğe girip kazıya devam ediyordu. Bir ara şöyle dua ettiği duyuldu: *'Allahım! Sen bize hidayet vermemiş, bize doğruyu göstermemiş, bize rahmet etmemiş olsaydın biz şaşırırdık. Bize saldıran kâfirler, bizim çekindiğimiz fitne ve fesadı, bizim aramıza sokmak istediklerinde bizim gönlümüze sabır ve sebat ihsan et ve onlarla yüz yüze geldiğimizde ayaklarımızı yerlerinde sabitle, bizi dağıtma ya Rabbi!'*[3]

Resûlullah 58 yaşındaydı, fakat herhangi bir gençten farksız çalışıyor, yorulduğunu kimseye hissettirmiyor, ağrı ve sıkıntılarını dile getirmiyordu. Sıklıkla, *'Vallahi, eğer Allah hidayet etmeseydi biz kendiliğimizden doğru yolu bulamazdık'* diye başlayan Abdullah b. Revâha'nın bir şiirini okuyor, yanındaki kazı arkadaşları da kendisine eşlik ediyorlardı. Her grubun çalışırken tercih edip söylediği şiir farklıydı. Herkes, çalışma temposunu artıracak bir şey okuyordu. En çok okunan şiir ise *'Biz hayatta kaldığımız sürece söz vermişiz Muhammed'e, İslâm üzere sebat edeceğimize'* diye başlayan bir şiirdi.

Çalışmalar oldukça yorucuydu. Düşman yolda olduğu için dinlenecek zaman yoktu. Herkes yorgundu. Resûlullah ise hem yorgun ve hem de geceleri hendek bölgesinde kalıp nöbet tuttuğu veya nöbet tutanlara eşlik ettiği için uykusuzdu. Her ne kadar yorgunluğunu ve uykusuzluğunu belli etmemeye çalışıyorsa da O'nun da bir dayanma gücü vardı ve bir ara dinlenmek için oturunca uyuyakaldı. Herhangi bir münafığın zarar vermesini önlemek için Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hemen yanına gelip nöbet tuttular. Ayrıca, yakın bölgede çalışanlardan sessiz olmaları istendi. Ancak üç bin kişinin çalıştığı alanda yükselen sesleri tamamen kesmek zordu. Resûlullah çok geçmeden uyandı. Uyanınca eline kazmasını alıp hemen hendeğe indi ve çalışmaya başladı.

Hendek kazımı sırasında bazen gülünecek şeyler de yaşanıyor, Müslümanlar arasında gerçekleşen bazı ufak şakalara şahit olunuyordu. Bunlardan birisi Zeyd b. Sâbit'le ilgiliydi. Henüz çocuk denebilecek yaşta olan Zeyd, kazı işinde canla başla çalışanlardan birisiydi. Bir ara, bir toprak yığının yanında uyuyakaldı. Zeyd'in uyuduğunu gören Umâre b. Hazm şaka yapmaya karar verdi ve sessizce yaklaşarak Zeyd'in elindeki kazı aletlerini aldı. Zeyd bir süre sonra uyandı. Kazı aletlerini aradı, fakat bulamadı. Bu sırada durumdan haberdar olan Resûlullah, Zeyd'i yanına çağırarak; *'Gel bakalım uykucu! Demek uykuya daldın ve araçlarını kaybettin ha!'* dedi. Zeyd mahcuptu; ne diyeceğini bilemiyordu. Onun bu mahcup ve telaşlı haline Resûlullah da dahil olmak üzere herkes güldü. Zeyd o zaman anladı ki bu bir şakaydı. Kendisi de gülmeye başladı. Sonra kendisine verilen aletlerle tekrar işinin başına döndü.

Daha önceden gerekli hazırlıklar yapılıp erzak depo etme imkânı olmadığı ve mevcut erzakın da savaş nedeniyle idareli kullanılması gerektiğinden, hendek kazımı sırasında açlık sıkıntısı baş gösterdi. Herkes yarı aç, yarı tok bir vaziyette çalışıyordu. Kimseye fazla yiyecek verilemezdi. Yiyeceği kontrollü kullanmamak, ne kadar süreceği bilinmeyen kuşatma sırasında daha büyük sıkıntılara yol açabilirdi. Bu nedenle herkes mümkün olduğunca en az yiyecekle idare etmeye çalışıyordu. Açlık duygularını bastırmak için karınlarına taş bağlayanlar vardı. Bir ara, kazı işi için hendeğe inerken elbisesi toplanan Resûlullah'ın karnında iki taş bağlı olduğu görüldü. O da açtı, ama hiç yakınmıyor ve durumunu kimseye belli etmiyordu.

Herkes aç ve yorgundu. Ancak hiç kimse itiraz etmiyor, hiç kimse yakınmıyordu. Herkes bir başkasından daha çok çalışmanın, işini en hızlı ve en iyi şekilde tamamlamanın çabası içerisindeydi. Hiç kimse, geçerli mazereti olmadan ve Resûlullah'tan izin almadan görev alanını kesinlikle terk etmiyordu. Mazereti nedeniyle izin alanlar da işini halledince hemen hendeğe dönüyor ve kazı işine devam ediyordu. İşinden kaytaran hiç kimse yoktu. Müslümanların bu durumları her türlü takdirin üstündeydi. Onların bu durumu ilâhî katta da övgüye layık bulundu. Ayet şöyleydi: *'Mü'minler ancak Allah'a ve Resûlü'ne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin almadan işten ayrılıp gitmezler. (Resûlüm!) şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlü'ne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile. Allah mağfiret edicidir, merhametlidir' (Nur, 24:62).*

Fakat buna rağmen bazı istisnalar vardı. Sayıları az da olsa işten kaytaranlar oluyordu. Onlar münafıklardı. Münafıklar, Müslüman görünmek ihtiyacı hissettikleri için çalışmak zorunda kalmışlardı. Bu nedenle de isteksiz şekilde çalışıyor, işi savsaklıyor, kimseye haber vermeden sık sık gözden uzak bir yerlere veya evlerine sıvışıp kayboluyorlardı. Onların bu durumları Müslümanların dikkatinden kaçmıyordu. Kendileri çalışırken onların bu kaytarmalarına canları sıkılıyordu. Vahyolunan bir grup ayet ise bu kimselerden bahsederek, onları yerip aşağıladı. Ayette münafıkların durumlarının ilâhî katta bilindiği ve münafıklıklarının hesabının sorulacağı bildiriliyordu. Ayet şöyleydi: *'İçinizden birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar. Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. O, sizin ne yolda olduğunuzu iyi bilir. İnsanlar O'nun huzuruna döndükleri gün yapmış olduklarını onlara hemen bildirir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir' (Nur, 24:63,64).*

Münafıklar, kişiliklerinin gereğine göre davranmaktan hendek kazımı sırasında da geri kalmadılar. İşten kaytarmakla kalmayıp, kazı işleri sırasında yaşanan bir olayı dillerine dolayarak, gizli düşmanlıklarının gereğini yerine getirdiler. Ya-

şanan olayı, Resûlullah'la ve Resûlullah'a inanıp güvendikleri için Müslümanlarla alay etmenin malzemesi olarak kullandılar. Alaylarına konu olan şey şu idi: Gruplardan birisi kazı işi sırasında büyük bir kayaya rastladı. Ne kadar uğraştılarsa kayayı bir türlü parçalayamadılar. Hendeğin yönünde küçük bir değişiklik yapmanın uygun olacağını düşündüler. Grubun üyelerinden Selman-ı Farisi Resûlullah'ın yanına gelerek kazma ve küreklerinin kırıldığını, fakat buna rağmen kayayı kıramadıklarını, izni olursa hendeğin güzergahında değişiklik yapmayı düşündüklerini bildirdi. '*Şu kayayı bir de ben göreyim*' diyen Resûlullah, kayanın bulunduğu yere gitti ve hendeğe girerek kendisine bir balyoz verilmesini istedi. Balyozu alınca, '*Bismillah*' deyip oldukça sert bir şekilde kayaya vurdu. Kayadan bir parça koptu. Resûlullah '*Allahu ekber! Bana Şam'ın anahtarları verildi. Buradan Şam'ın kızıl köşklerini görüyorum*' dedi. Balyozu ikinci kez vurup kayadan bir parça daha kopardı ve bu sefer de, '*Allahu ekber! Bana Fars'ın anahtarları verildi. Buradan Medain'i ve onun beyaz köşklerini görüyorum*' dedi. Balyozu üçüncü kez vurdu ve kayadan bir parça daha koptu. Bu sefer de, '*Allahu ekber! Bana Yemen'in anahtarları verildi. Buradan San'a'nın kapılarını görüyorum*' dedi. Sonunda kayayı tamamen parçaladı ve Resûlullah hendekten çıkarken, '*Ey Müslümanlar! Sevinin! Sizler yardım ve zafere sahip olacaksınız!*' dedi.[4] Müslümanlar sevindiler. Çalışma şevkleri bir kat daha arttı. Bütün yorgunluklarına rağmen daha büyük bir gayretle işlerine döndüler. Ancak, Resûlullah'ın kayayı parçalarken ve hendekten çıkarken söylediği sözler münafıklar için dedikodularında kullanacakları bir malzeme oldu. Kendi aralarındaki konuşmalarında veya fırsatını buldukça Müslümanlara '*Canımızı kurtarmak için hendekler kazıyoruz. O ise bize Fars'ı, Rum'u vaad ediyor*', '*Bugün tuvalet ihtiyacımızı karşılamak için giderken dahi sağ dönüp dönmeyeceğimizi bilmiyoruz. Korku her yanımızı sarmış. O ise ancak vaatlerde bulunuyor*' veya '*Muhammed herkesi aldatıyor, Bütün vaatleri sadece yalan*' demeye başladılar. Bazı Müslümanlar da bu dedikodulardan etkilenmeye başladılar. Ama çoğunun bu dedikodudan haberi yoktu. Vahyolunan bir ayet bu dedikoduyu açığa çıkarıp, hem Müslümanları uyardı ve hem de münafıkların iç yüzünü bir kez daha ortaya çıkardı: '*O zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar: 'Meğer Allah ve Resûlü bize sadece kuru vaatlerde bulunmuşlar!' diyorlardı' (Ahzab, 33:12).* Münafıklar bilmiyorlardı ki, Resûlullah'ın söyledikleri kendi aklının ürettiği şeyler veya sırf çalışanların şevkini artırmak için söylenmiş sözler değildi. O, o an için imkânsız görünen bir ilâhî müjdeye aracı olmuş ve onu seslendirmişti. Dediği gibi de oldu. Hatta o kazı işinde çalışanlardan bir çoğu bu en zor zamanlarında kendilerine verilen müjdenin gerçekleştiğini bizzat gördüler. Selman-ı Farisî bunlardan birisiydi. O demiştir ki; '*Vallahi ben Resûlullah'ın söylediklerinin tamamen gerçekleştiğini yaşayarak gördüm.*'[5]

Münafıklar, hendek kazıldığı günlerde, Müslümanların moralini bozmak, di-

rençlerini kırmak için ellerinden geleni yaptılar. Yürütülen çalışmaların boşuna olduğunu, düşmanın çok büyük bir orduyla geldiğini, önlerinde durabilmenin, onlara direnebilmenin mümkün olmadığını söylüyorlardı. Resûlullah'ın peşine takılmakla hata ettiklerini, O'nun bütün vaatlerinin bu sefer boşa çıkacağını ifade ediyorlardı. Ancak Allah onların bu oyunlarına karşı Müslümanlara yardım etti; kalplerini sağlamlaştırdı, ayaklarını sabitledi, dirençlerini artırdı. Böyle olduğu içindir ki kendilerinden üç kat daha fazla mevcuda sahip şirk ordusunu gördüklerinde telaşlanmadılar, korkmadılar. Sadece zafere ulaşacakları inancıyla, ne gerekiyorsa onu yaptılar. Onların bu durumu bir ayetin konusu oldu ve övüldüler. Müslümanların kalabalık müşrik ordusunu gördükleri andaki durumlarını tasvir eden ayet şöyledir: *'Müminler düşman birliklerini gördüklerinde: 'İşte Allah ve Resûlü'nün bize vâdettiği! Allah ve Resûlü doğru söylemiştir' dediler. Bu (orduların gelişi), onların ancak imanlarını ve Allah'a bağlılıklarını artırdı' (Ahzab, 33:22).*

Hendek kazımı altı gün sürdü ve iş bitmek üzereyken şirk ordusu gözüktü. Hendek kazısı sadece bir yerde tamamlanamamıştı. Orası güçlü bir atın atlayıp geçebileceği darlıkta kalmıştı. Ancak buna rağmen kazı işine son verildi. Hemen savaş hazırlıklarına geçildi. Resûlullah, hendeğin gerektiği gibi kazılamayan kısmı için özel nöbetçiler tayin etti. Kendisi de kuşatma süresince sıklıkla o bölgede nöbet tuttu veya nöbetçileri teftiş etti.

Müşrikler Medine önlerine geldikleri zaman daha önce hiç görmedikleri bir savunma tekniğiyle karşılaştılar. Hendeğe şaşkın bir hâlde bakakaldılar. Böylesi bir şeyi beklemiyorlardı. Onların amacı, eğer yapabilirlerse, Müslümanları açık alana çekmek, bunu başaramazlarsa Medine'ye saldırıp, bütün Müslümanları katletmekti. Hendeği görünce hem Müslümanları açık alana çekemeyeceklerini, hem de istedikleri gibi Medine'ye saldıramayacaklarını anladılar. Yapabilecekleri tek şey bir geçiş bölgesi oluşturup, hendekten içeriye girmekti. Bu ise son derece riskliydi. Derin ve geniş hendeği geçmek hiç kolay değildi. Karşıdaki bir kişi bir koca birliği durdurabilirdi. O şartlarda hendeğin dışında uygun bir bölgeye yerleşip, diğer kabile savaşçılarının da gelmesini beklemekten başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Rûme kuyusu çevresine hendeğin hemen ilerisine ordugâhlarını kurdular.

Müşrik ordusu ordugâhını kurarken, Müslümanlar ise hendek kazmaktan yaralanmış tozlu, topraklı, çamurlu ellerine silahlarını alıp, Sal dağı eteğindeki ordugâha ve hendek boyuna yerleştiler. Komuta merkezi olarak Sal dağının yamacına bir çadır kurulmuştu. Resûlullah bazı Müslümanlarla birlikte ordugâha gidip, savaşın seyri ile ilgili planları tekrar gözden geçirdi. Bu arada bütün kadınlar ve çocuklar sağlam kale ve hisarlara yerleştirildiler. Müslüman savaşçıların mevcudu üç bin civarındaydı ve bunların sadece otuz altısı süvariydi. Süvariler, sürekli hendek bölgesinde gezinmekle, durumu kontrol edip, zor durumda kalanlara destek olmakla görevlendirildiler.

İhanet

Resûlullah Medine'ye hicret edişinden sonra oluşturulan ve birçok bakımdan anayasa niteliğinde olan anlaşma metnine göre, Müslümanlarla Yahudiler Medine toplumunun iki ayrı kesimini oluşturuyorlardı. Anlaşma gereği tarafların karşılıklı hakları ve sorumlulukları vardı. Anlaşmanın giriş maddesinde taraflar ismen sayıldıktan sonra şöyle deniyordu: *'İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir toplum teşkil ederler'*. Ayrıca bir değer maddede de *'Müslümanlar ve Yahudiler arasında, Medine'ye hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır'* denilmekteydi. Bu nedenle Medine'ye yönelik bir düşman saldırısında, bu saldırı hangi kesime yönelik olursa olsun, diğer kesim o saldırıyı kendisine de yönelmiş kabul edip gerekli desteği vermekle sorumluydu. Ayrıca, iki taraftan birisi, diğer tarafın aleyhine o tarafın düşmanlarıyla antlaşma yapmayacak, düşmana yardımcı olmayacaktı. Bu bir maddede şu şekilde ifade edilmişti: *'Ne Kureyş ve ne de onlara yardım edecek olanlar, (anlaşmanın taraflarınca birbirlerinin aleyhine olacak şekilde) himaye altına alınmayacaktır'*. Bütün bu nedenlerden dolayı, neredeyse tüm müşrik Arapların saldırısına uğramış olan Müslümanların, Medine'de kalmış olan son Yahudi topluluğu Kurayzalılar tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Müşrik ordusuyla Müslümanların aleyhine hiçbir irtibat kurmamaları, onlarla bir anlaşma yapmamaları, onlara Müslümanların aleyhine destekte bulunmamaları gerekiyordu. Fakat Kurayzalılar anlaşmaya uymak niyetinde değillerdi. Müslümanların akıbetini kötü gördükleri için, çekinmeden anlaşmanın hükümlerinin karşıtı davranışlar sergilemeye başladılar. Bu nedenledir ki, Müslümanlar, savaş süresince, on bin kişilik müşrik ordusundan daha çok Kurayzalıların kötülüklerini önlemekle uğraştılar; müşrik ordusunun zararlarından çok Kurayzalıların tecavüzlerinden çekindiler. Savaş, göründüğü kadarıyla, Müslümanlarla Kureyş önderliğindeki şirk ordusu arasındaydı. Ancak en az bir o kadar da Müslümanlarla Kurayzalılar arasındaydı. Müslümanlar, Kurayzalıların neden oldukları olaylar ve ihanetleri sebebiyle büyük zorluklar yaşadılar. Onların neden olduğu sıkıntı, şirk ordunun sıkıntı ve korkularını bastırdı.

Kurayzalılar, anlaşmaya uymayıp Müslümanlara ihanet eden Kaynukalıların ve Nadirlilerin başlarına gelenleri yakinen bildikleri için, Hendek savaşının kızıştığı anlara kadar Müslümanların aleyhine bir tutum ve tavır içerisine girmediler. Hatta hendek kazımı sırasında Müslümanlara araç-gereç yardımında bulunma sorumluluğunu yerine getirdiler. Ancak Nadir Yahudilerinden olup Mekke liderliğindeki müşrik ordusunun teşkilinde önemli bir rol üstlenmiş bulunan Huyey b. Ahtab'ın girişimleriyle durumlarını değiştirdiler. Huyey b. Ahtab, Müslümanların yok edilebilmesi için, Kureyş önderliğindeki şirk ordusunu desteklemeleri gerektiğini söylediği zaman, önce çekindiler. Böylesi bir işe girişemeyeceklerini ifade

ettiler. Çünkü, Müslümanların savaşı kazanması durumunda ihanetleri nedeniyle cezalandırılacaklarını biliyorlardı. *'Muhammed öldürülemez ve Kureyş de kendi memleketine çekip giderse, biz burada Muhammed'le baş başa kalırız. O zaman Muhammed bizi bağışlamaz. Bundan korkuyoruz'* diyerek çekincelerinin nedenini açıkladılar. Ancak Huyey'in ısrarlı bir şekilde *'Ben size bütün Kureyş'i, Kinâne'yi, Gatafan'ı getirdim. On bin kişilik koca bir ordu Medine'den Uhud'a kadar bütün alanı kaplamış bekliyor. Muhammed için son belli oldu. Artık elimizden kurtulamaz. Muhammed'in ve adamlarının köklerini kazıyacağız. Bunu gerçekleştirinceye kadar da bu ordu buradan ayrılmayacak'* demesi üzerine Kurayza'nın liderlerinden Ka'b b. Esed ikna oldu ve Yahudi-müşrik ittifakına destek vereceklerini bildirdi. Bütün arkadaşları ve topluluğu onun bu kararını desteklediler. Müslümanları yok edecekleri günün hayaliyle sevindiler. İtiraz sadece bir kişiden geldi. Kurayza'nın eşrafından olan Amr b. Su'dâ yapılanın bir ihanet olduğunu, bu ihanetin bedelinin ağır olacağını, Müslümanlarla yapılan anlaşmaya sadık kalınması gerektiğini söyledi. Ancak onu dinleyen olmadı. Amr b. Sû'da sözünün dinlenmediğini görünce başka teklifte bulundu. *'Madem anlaşmayı bozuyorsunuz, hiç değilse Müslümanların aleyhine müşriklere destek vermeyin. Tarafsız kalın'* dedi. Fakat bu görüşü de taraftar bulamadı. Amr b. Sû'da, Kurayza topluluğu içinde tek başına kaldı. Ancak buna rağmen durumunu değiştirmedi ve bireysel olarak Müslümanlarla yapılan anlaşmaya sadık kalıp, ihanete dahil olmadı. *'Ben Muhammed'e karşı ihanet içinde olmayacağım'*[6] diyerek kararının ne olduğunu da açıkça ilan etti.

Kurayzalılar, anlaşmayı bozduklarını göstermek için kendilerinde bulunan anlaşma metnini yırtıp attılar. Daha sonra da Huyey'in aracılığıyla Müşrik ordunun temsilcileriyle görüşüp, onlarla Müslümanların aleyhine bir anlaşma yaptılar. Savaş sona erinceye kadar belirli günlerde olmak üzere müşriklerin saflarında Müslümanlara karşı savaşmayı, müşriklere savaş araç-gereci temin etmeyi ve yiyecek desteğinde bulunmayı kabul ettiler.

Kurayzalılar Müslümanlarla olan anlaşmalarına ihanet edip, müşriklerle yaptıkları anlaşmanın şartlarına uyma konusunda son derece istekliydiler. Zaten Müslümanlarla olan anlaşmalarını bozmalarını sağlayacak bir zorlama söz konusu değildi. Üstelik müşrikler savaşı kazansalar dahi elde edecekleri herhangi bir çıkar yoktu. Onlar, sadece ve sadece dinlerine rakip olarak gördükleri Islâm'ın yok olmasını istiyorlardı. Fakat müşriklerle anlaşma yaparken içlerindeki korkuyu bir türlü atamamışlardı. Ebû Süfyan'a *'Siz sabır ve sebat edin. Gevşemeyin. Bu iş burada bitecek. Siz önden, biz arkadan Müslümanları vurup yok edeceğiz'* diyerek, Müslümanlarla olan anlaşmalarına ihanet etme suçunun düşünmek istemedikleri kötü sonunun gerçekleşmesini önlemenin çabasını yürütmüşlerdi.

Resûlullah bazı Müslümanlarla birlikte Sal dağındaki çadırında savaşla ilgili planları gözden geçirirken, Kurayzalıların anlaşmaya ihanet ettikleri haberini al-

dı. Hz. Ömer, *'Aldığım haberlere göre Kurayza Yahudileri anlaşmayı bozmuşlar. Müşriklerin tarafında savaşa katılacaklarmış'* diyerek bir duyumunu bildirdi. Haber kötüydü. Resûlullah ellerinde doğru-dürüst savaş araç-gereci olmayan ve çocuğundan yaşlısına ancak üç bin kişiden oluşan ordusuyla, on bin kişiden oluşan, donanımı mükemmel ve hepsi de savaşçı müşriklere nasıl karşı koyacağını düşünüp, bunun planlarını yapmaya çalışırken, Kurayzalıların düşman safına geçtiğini duyması üzerine bütün planlarının alt-üst olduğunu fark etti. Bu durum, düşmanın sayısını artırmaktan da öte, arkadan kuşatılmak anlamına gelen kötü bir gelişmeydi. Anlaşmalı oldukları için Kurayzalıları hesaba katmamışlar, savaş öncesinde onlara yönelik önlemler almamışlardı. Aralarında hendek gibi bir engel yoktu. Kurayzalılar istedikleri zaman kolayca Medine'deki kadın ve çocuklara zarar verebilirler veya İslâm ordusuna arkadan saldırabilirlerdi.

Resûlullah haberin doğruluğunu araştırmak istedi. Bu amaçla Zübeyr b. Avvam'ı görevlendirdi. Zübeyr'den Kurayzalıların bölgesine giderek durumu yerinde araştırmasını istedi. Zübeyr, kendisinden istenilenleri yaptı; Kurayzalıların bölgesine gidip neler olup bittiğini anlamaya çalıştı. Gerekli bilgileri alınca da Resûlullah'ın yanına döndü. Haber kötüydü; *'Ey Allah'ın Resûlü! Onları kalelerini onarırken, yollarda savaş eğitimleri yaparken gördüm. Hayvanlarını da topluyorlar.'*[7] Resûlullah, ihanetlerini önlemek için eski dostları Havvat b. Cübeyr'i Kurayzalılara gönderdi. Havvat'a Kurayzalılara yapılan anlaşmayı hatırlatmasını ve eğer anlaşmayı bozmuşlarsa yenilemenin çarelerini araştırmasını söyledi. Havvat, görevi gereği gidip Kurayzalılarla görüştü. Fakat yapabileceği bir şey yoktu. Kurayzalılar ihanete karar vermişler ve kararlarını değiştirmek niyetinde değillerdi. Islâm'ın yok olmasını, Müslümanların imha edilmelerini istiyorlardı. Hiçbir şartta yeni bir anlaşmaya yanaşmıyorlardı. Resûlullah, son bir çare olarak eskiden Yahudilerle dost olan, aralarında birçok anlaşmalar ve dostluk bağları gerçekleşmiş bulunan Evs ve Hazreç'in ileri gelenleri durumundaki Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muaz, Abdullah b. Revâha, Havvat b. Cübeyr, Amr b. Avf'dan oluşan bir heyeti Kurayzalılara gönderdi. Heyetten, durumu ayrıntılı şekilde anlamalarını, gerekirse yeni bir anlaşma yapmalarını istedi. Dönüşlerinde, eğer haberler kötü ise ve kendisi de Müslümanlarla birlikteyse, Müslümanların moralini bozmamak için durumu şifreli olarak kendisine iletmelerini; ancak haberler iyi ise bunu açıkça söylemelerini bildirdi. Heyet, Kurayzalılara gitti. Kurayza eşrafıyla oturup görüştüler. Kurayzalılar biraz yumuşamış gibiydiler. Müslümanlarla yeni bir anlaşma yapmanın ilk şartı olarak Nadirlilerin tekrar Medine'ye dönmesine izin verilmesini istediler. Heyet bunun konu dışı olduğunu, kendileriyle olan anlaşmalarının bozulmasının gerekçesi olamayacağını ifade etti. Bunun üzerine Kurayza eşrafı son derece kaba ve şımarık davranışlar sergilediler; Müslümanlara küfredip, aşağıladılar. Heyetteki Müslümanlar bir anlaşma zemini bulma umuduyla alttan al-

dıkça, Kurayza eşrafı şımarıklıklarını daha da artardı; ağır küfürlerle Resûlullah'ı ve Müslümanları aşağıladılar. Heyet herhangi bir olumlu sonuç alamadan ve Kurayzalılarla anlaşma yapılabileceğine ilişkin bir umuda da sahip olmadan ordugâha döndü. Resûlullah'ın yanına geldiklerinde O'nu bazı Müslümanlarla konuşurken buldular. Selâm verip '*Adal ve Kâre*' dediler. Mesajda, Adal ve Kâre kabilelerinin Müslümanlara yönelik ihanetleri ve bu ihanetleri sonucunda İslâm irşad heyetini katletmeleri hatırlatılıyordu. Resûlullah mesajı anladı; Kurayzalılar ihanet etmişler ve ihanetlerinden dönmüyorlardı.

Müslümanlar açısından durum son derece kötüydü. Bir anlamda kapana kıstırılmışlardı. Her taraflarından düşmanla kuşatılmış durumdaydılar. Son derece yorgun olan Resûlullah, zorluk anlarında hep yaptığı üzere bir süre namaz kılmak ve uyumak için çadırına çekildi. Bir süre namaz kılıp Allah'tan yardım istedi, dua etti ve sonra aşırı yorgunluktan başını bir yere dayayıp uyudu. Uyandığı zaman yüzü gülüyordu. Müslümanlar heyecanla çevresini sardılar. Ne olduğunu sordular. ilâhî bir müjde ile uyandığını anlamışlardı. Resûlullah yüzü sevinçli bir şekilde yerinden kalktı ve '*Ey Müslümanlar! Müjde*' dedi; '*Sevinin! Allah'ın fetih ve yardımı sizinle birlikte.*'[8] Bu, Müslümanların bozulan morallerini düzelten, buruk umutlarını canlandıran bir müjdeydi. Sonradan, müjdenin verildiği yere, o müjdenin hatırasını yaşatmak için inşa edilen mescide Zafer mescidi ismini verdiler.

Kurayza Saldırıları

Kurayzalılar, ihanetlerinin hemen arkasından, Medine'ye baskın yapmaya karar verdiler. Medine'de kadınlardan, çocuklardan ve ihtiyarlardan başka kimse yoktu. Şehri ele geçirmek zor olmayacaktı. Ancak yine de bazı korkuları vardı. Huyey b. Ahtab aracılığıyla müşriklerden kendilerine katılacak bin kişilik yardım birliği istediler. İki taraf arasında görüşmeler başladı. Kurayzalıların planından haberdar olunca, Müslümanların mevcut endişeleri daha da arttı. Öyle ki önlerinde bulunan on bin kişilik şirk ordusunun neden olduğu endişelerini unutup, arkalarındaki kale ve evlerde duran eşlerini ve çocuklarını düşünmeye başladılar. Ebû Bekir o zamanki durumlarını şöyle anlatmıştır: '*Medine'deki eş ve çocuklarımızla ilgili olarak Kurayzalılardan duyduğumuz korku, Kureyş ve Gatafan ordularından duyduğumuzdan daha fazla ve baskın idi.*'[9] Bu nedenle sıklıkla Sal dağının tepesine çıkarak Medine'ye bakmaya, Medine'ye yönelik bir saldırının olup olmadığını anlamaya çalışıyorlardı. Günler bu şekilde geçmeye başladı. Medine'ye baskın olmadığını anladıkça rahat bir nefes alıyorlardı. Sal dağındaki bir kayada yazılı olan ve 1930'lu yıllara kadar korunan Hz. Ömer'e ait bir yazı ise savaşın en sıkıntılı anlarına, Kurayzalıların neden olduğu korku ve endişelere şahitlik eder niteliktedir. İslâm tarihçisi Muhammed Hamidullah'ın bizzat okuduğu ve kitabında naklettiği

yazı şöyledir: *'Gece gündüz, bütün bu aksiliklerin düzelmesi için Ebû Bekir ve Ömer, acizâne duada bulundular.'*[10]

Resûlullah, Kurayzalıların Medine'ye baskın planlarından haberdar olunca Seleme b. Eslem komutasında iki yüz kişilik birliği Medine'ye gönderdi. Onlardan, kadınları ve çocukları korumalarını istedi. Havvat b. Cübeyr'i de Kurayza baskınının ne zaman gerçekleşeceğini öğrenmesi için görevlendirdi. Havvat bütün girişimlerine, çaba ve gayretlerine rağmen işe yarar bir haber elde edemedi. Dolayısıyla ne zaman gerçekleşeceğini bilmedikleri bir baskının tedirginliği içerisinde beklemeye başladılar. Bir yandan da müşrik ordusunun hendeği geçmesini önlemeye çalışıyorlardı.

Kurayzalılar Medine'ye yönelik büyük bir baskın harekâtına girişemediler. Bunda Resûlullah'ın kadın ve çocukları korumakla görevlendirdiği birliğin etkisi büyüktü. Ancak buna rağmen küçük gruplar halinde Medine'ye baskın yapmaktan da geri kalmadılar. Geceleri yaptıkları baskınlarla Medine'deki kadın ve çocuklara korkulu anlar yaşattılar. Nebbaş b. Kays'ın önderliğindeki on kadar Yahudi'nin bir gece baskını yapması, Müslüman kadın ve çocuklara korkulu anlar yaşattı. Nebbaş ve adamları, Müslüman kadınların ve çocukların bulundukları hisarlardan birisinin yanına kadar geldiler. Ellerinde odun ve taşlardan başka kendilerini koruyacak silahları bulunmayan kadınlar baskını durdurmaya çalıştılar. Resûlullah'ın halası Safiyye, hisara tırmanan Yahudilerden birisini, elindeki odunla öldürüp cesedini aşağıya attı. Arkadaşlarının cesediyle karşılaşan Yahudi saldırganlar ne yapacaklarını düşündükleri sırada Seleme b. Eslem'in komutasındaki birlik yetişti ve Yahudileri evlerine kadar kovaladı.

Müslümanlar önlerindeki müşrik ordusunun hücumlarıyla, arkalarındaki Yahudilerin ihanet ve baskınlarıyla uğraşıp, kendilerini tehlikeden uzak tutmanın bir yolunu ararlarken; maalesef aynı zamanda da içlerindeki münafıkların fitne ve fesatlarıyla uğraşmak zorunda kalıyorlardı. Münafıklar, müşrik ordusuna direnmenin anlamsız olduğunu, bu işin burada bittiğini, kurtuluşun müşriklerle anlaşma yapmaktan geçtiğini söyleyerek mücahitlerin cesaretlerini kırmaya, moralleri bozmaya çalışıyorlardı. Bu arada evlerine, hisar ve kalelere sığınmış kadın, çocuk ve ihtiyarlara da artık Medine'yi terk etmekten başka çare kalmadığını söyleyerek, genel bir korku havası oluşturuyorlardı. Hatta tekrar şirke dönmenin gerekli olduğunu söyleyenler dahi vardı. Müslümanlar, bütün bunların sonucunda, sadece dışarıdan değil aynı zamanda içeriden de kuşatma altına alındıklarını hissediyorlar, dört bir yanlarındaki düşmanlarla uğraşmak zorunda kalıyorlardı. Müslümanların o zorluklarla dolu anlarına Kur'an şöyle tanıklık yapmıştır: *'Onlar hem yukarınızdan hem aşağınızdan (vadinin yukarısından ve aşağısından) üzerinize yürüdükleri zaman; gözler yıldığı, (korkudan) yürekler boğaza dayandığı ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman; işte orada iman sahipleri imti-*

handan geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı. Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar: 'Meğer Allah ve Resûlü bize sadece kuru vaatlerde bulunmuşlar!' diyorlardı. Onlardan bir grupta demişti ki: 'Ey Medineliler! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün!' İçlerinden bir kısmı ise: 'Gerçekten evlerimiz emniyette değil' diyerek Peygamberden izin istiyorlardı; oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı' (Ahzab, 33:10-13).

Çatışma Günleri

Şirk ordusu Medine'ye yaklaşıp, o zamana kadar Araplar arasında hiç bilinmeyen bir savunma yöntemiyle karşılaştıkları zaman şaşkına dönmüşlerdi. Ne yapacaklarını bilememişlerdi. Ordugâhlarını kurup, küçük birlikler halinde hendeğin bir tarafında sürekli gezinerek, Müslümanların bir açığını yakalamaya çalışmanın çabasını yürütmeye başlamışlardı. Müşrikler hendeğe yaklaştıkça Müslümanlar önceden hazırladıkları taşlarlar ve oklarla onları hendekten uzaklaştırıyorlardı. Müşrikler, kısa süre sonra, hendeği geçemeyeceklerini anladılar. Önlerindeki hendek çok geniş ve derindi. Sadece bir noktada daralıyordu. Orası vakit yetmediği için Müslümanların yarım bırakmak zorunda kaldıkları yerdi. Müşrik komutanlar ilgilerini o bölgeye yönelttiler. Kuşatma süresince de hep o bölgeyi gözleyip, Müslümanların uzaklaştıkları, dalgınlıklarına gelip kendilerini fark edemeyecekleri bir anı yakalamaya çalıştılar. Buna karşılık, Resûlullah hendeğin bu dar kısmı için özel nöbetçiler tayin edip günün her saatinde orasını göz önünde tutuyordu. Bizzat kendisi de, çoğu zaman, gece veya gündüz, soğuk veya sıcak demeden nöbet tutanların yanında yer alıyordu.

Geceleri çok soğuk geçiyordu. Bazı Müslümanlar evlerinden getirdikleri yorganlara sarınıp nöbet tutuyor veya nöbeti biten kendisini yorganın altına atarak ısınmaya çalışıyordu. Çoğu zaman hendek boyunda devriye gezen veya nöbet tutan Resûlullah da geceleri çok üşüyor, arada bir çadırına girerek ısınmaya çalışıyordu. Resûlullah'ın o gecelerden birisinde ne kadar üşüdüğüyle ilgili olmak üzere Hz. Aişe'nin tanıklığı şöyledir: *'O kadar üşümüştü ki titriyordu, bana sokulup ısınmaya çalıştı.'*[11]

Hizmetlerini görmek için Aişe, Ümmü Seleme ve Zeyneb sırasıyla Resûlullah'ın yanında kalıyorlardı. Bu nedenle Resûlullah'ın savaş sırasındaki durumuyla ilgili haberlerin bir çoğu bu eşlerinden nakledilmiştir. Ümmü Seleme o korku ve soğuk dolu gecelerden birisiyle ilgili olarak şunları anlatmıştır: *'Resûlullah bizzat hendeği bekliyor, Müslümanlarla birlikte nöbet tutuyordu. Havalar çok soğuk geçiyordu. Bu nedenle özellikle geceleri çok üşümüş hâlde çadıra gelip biraz ısınmaya çalışıyordu. Bir defasında nöbetten gelip yattı. Uyumaya başladı. O uyurken dışarıdan 'Ey Allah'ın süvarileri!' diye bir ses geldi. Bu muhacirlerin kendi*

aralarındaki parolalarıydı. Resûlullah uyandı ve hemen kalkıp çadırın önünde nöbet tutan Abbad b. Bişr'e bağırtının sebebini öğrenmesini istedi. Abbad bir süre sonra gelerek; 'Ömer bağırmış. Gatafandan bir grup düşman süvarisi hendeği geçmeye kalkışmış. Müslümanlar onları defetmeye çalışıyorlar' dedi. Resûlullah hemen zırhını giyindi. Miğferini taktı. Atına binip seslerin geldiği tarafa doğru gitti. Bir süre sonra yüzü güler hâlde geldi. 'Allah'ın izniyle defedildiler. Bir kısmı öldü, bir kısmı da yaralandı' dedi. Sonra tekrar yattı. Çok yorgundu. Hemen uyumaya başladı. Tam uyumuştu ki korku verici bir bağırtı duyuldu. Resûlullah hemen fırlayıp kalktı. Abbad b. Bişr'i bağırtının sebebini öğrenmesi için gönderdi. Abbad 'Müşriklerden bir grup hendeği geçmeye çalışıyorlarmış' diyerek geldi. Resûlullah tekrar zırhını giyindi. Miğferini taktı. Atına binip seslerin geldiği tarafa doğru gitti. Sabaha kadar da gelmedi. Seher vakti geldiği zaman 'Düşman geri püskürtüldü. İçlerinden birçoğu öldürüldü, bir çoğu da yaralı' dedi. Sonra sabah namazını kıldı ve bir daha yatmadı.' [12]

Müşrikler hendek boyu gezinip, Müslümanların dalgın bir anını yakalamaya çalışıyorlar, bazen de fırsatını bulunca Müslümanlara taş veya ok atıyorlardı. Sıklıkla hendek boyunda devriye gezen Resûlullah'ın ok menziline girdiğini görünce, hep birden O'nun bulunduğu yere hücum edip, ok atıyorlardı. Yapabildikleri başka bir şey yoktu. Günler bu şekilde geçerken, adamların gittikçe sabırsızlanması nedeniyle komutanlar bir araya gelip ne yapacaklarını görüştüler. Hendeği dar bölgeden geçmekten başka çare olmadığını, bunun ise ancak süvarilerle başarılabileceğini biliyorlardı. Ordunun en atik ve güçlü savaşçılarının ani bir hücumla hendeğe yönelip, dar bölgeden geçmeyi denemelerine karar verdiler. Eğer karşıya birkaç kişi geçebilirse, Müslümanların o noktaya gelmesini bir süre engelleyerek diğer birçok adamın da hendekten geçmesini sağlayabileceklerini düşündüler. Karar gereği sabah olunca bizzat komutanların kendileri hendeğin dar kısmına yakın yerde toplanıp ani bir hücumla atlarını hendeğe doğru sürdüler. Bindikleri atlar ordunun en iyi atları olduğu için birkaç tanesi hendeği geçmeyi başardı. Plan düşündükleri gibi işliyordu. Fakat Müslümanların geri çekilmek niyetleri yoktu. Hendeği geçen müşrik savaşçılar Müslümanlarla hendek arasında sıkışıp kaldılar. Diğer müşrikler ise bütün denemelerine rağmen hendeği geçemediler. Bu durumda hendeği geçenler için ölüm kaçınılmaz görünüyordu. Korkmadıklarını göstermek ve bir savaşçı gibi ölmek için Müslümanlardan kendilerine rakip istediler. Savaşçılığı ve gücü ile ünlü Amr b. Abd kendisiyle çarpışacak birisini isteyenlerdendi. Müslümanlar çekindiler. Çünkü hepsi de açlık, yorgunluk ve uykusuzluktan bitkin haldeydi. Üstelik karşılarındaki herhangi birisi değil Amr b. Abd idi. O gücüyle, savaşçılığıyla nam salmış bir adamdı. Bu nedenle kimseden ses çıkmadı. İlk anda hiç kimse Amr'ın karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Bunun üzerine Amr şımardı. Şımarıkça sözler söylemeye, davranışlar sergilemeye başladı. Amr'ın şımarıkça bağırtıları karşısında Hz. Ali ileri atıldı. Ancak Resûlullah onu

geri çekti. Kendisine rakip çıkmadığını gören Amr'ın şımarıklığı daha da arttı; rakip isteğini ağır sözler, alay ve hakaretler eşliğinde sürdürmeye başladı. Ali yine çıkmaya niyetlendi, ancak Resûlullah yine engelledi; *'O Amr'dır ya Ali!'* dedi. Amr'ın üçüncü davetinde de kimse çıkmayınca Resûlullah Ali'yi kendi elleriyle çatışmaya hazırladı; bizzat kendi zırhını giydirdi, sarığını sardı ve kılıcını verdi.

Ali ile Amr birbirlerine hücum ettiler. Uzun bir süre ikisi de birbirini yenemedi. Bir ara ortalığı tozduman kapladı. Herkes, ne olduğunu anlamak, kimin galip geldiğini bilmek istiyordu. Ancak tozdan ne olduğunu anlamak mümkün değildi. O sırada Ali'nin; *'Allahu Ekber'* diye bağırdığı duyuldu. Toz dağıldı, Amr yerde yatıyordu. Müslümanlar hep bir ağızdan tekbir getirmeye; *'Allahu ekber, Allahu ekber...'* diye bağırmaya başladılar. Ali, hendeği geçmiş olan Dırar b. Hattab ile Hübeyre b. Ebî Vehb'in üzerine yürüdü. Dırar, Amr'ı bile yenen yiğit Ali'den korkup kaçmaya başladı. Zorlukla hendeği geçip, arkadaşlarına kavuştu. Sonraları Müslüman olan Dırar'a o zaman niçin kaçtığı sorulduğunda; *'Ali'nin gözlerinde ölümü gördüm'* demiştir. Hübeyre çarpışmaya niyetlendi. Bir iki darbe yaptıysa da işinin zor olduğunu anlayınca, o da kaçtı. Bu sırada bazı Müslümanlar da ileri çıkıp çatışmaya dahil oldular. Hz. Ömer, Dırar'a, Zübeyr ise Hübeyre'ye saldırdı. Ancak hem Dırar, hem de Hübeyre kaçmaya başladılar. Komik bir durumları vardı. Kavimlerinin en kahramanları küçük çocuklar gibi kaçıyor, bir yandan da arkadaşlarından yardım istiyorlardı. Halbuki peşlerinde olan bir ordu değil, sadece birer kişiydi. Bu arada hendeğe çok yakın bir noktada bulunan Nevfel b. Abdullah kendisini hendeğe attı. Ancak Ali de arkasından hendeğe atlayıp, Nevfel'in işini bitirdi. Hendeği aşarak Müslümanların tarafına geçmeyi başaranlardan birisi de İkrime b. Ebû Cehil'di. O da şimdi canının telaşına düşmüştü. Silahını atarak hendeği tekrar geçip, arkadaşlarının yanına gitmeye çalışıyordu. Zorlukla da olsa başardı ve canını kurtardı. Sonunda hendeği geçen beş müşrik komutandan ikisi ölmüş, diğer üçü ise rezil ve perişan hâlde tekrar kendi ordularının tarafına geçmeyi başarmış oldu. Müslümanlar sevinç içerisinde, müşrikler ise mahcup ve perişan haldeydiler. Ali elinde kılıcıyla Resûlullah'ın yanına gelirken, *'O, akılsızlığı nedeniyle puta yardım ediyordu. Ben ise Muhammed'in Rabbı adına savaşıyordum. Ey insanlar, Allah Resûlü'nü çaresiz bırakır sanmayın...'*[13] diye başlayan ve aynı doğrultuda devam eden bir şiiri okuyordu.

Çatışma sonrası müşrikler iki komutanlarının cesetlerini alma girişiminde bulundular. İadesi durumunda on bin dirhem gibi büyük bir diyet teklif ettiler. Ancak Resûlullah teklifi kabul etmedi; *'Allah onların ölülerine de lânet etsin, diyetlerine de'*[14] diyerek cesetlerin verilmesini istedi, diyet olarak teklif edilen bedeli almadı.

Kuşatma uzadıkça, Şirk ordusu zorlanmaya başladı. Yiyecekleri iyice azalmıştı. Bir ara Hayber Yahudilerinden yiyecek yardımı istediler. Huyey b. Ahtab arpa,

hurma ve hurma kabuğu gibi hem savaşçılar ve hem de hayvanlar için 20 deve yükü yiyeceği hemen yola çıkardı. Ancak küçük bir kervanın şirk ordusuna doğru yaklaştığını fark eden Müslümanlardan bir grup, daha hızlı davranıp kervanı ele geçirdiler. Müşrikler acil ihtiyaçları olan yiyeceklerden mahrum kalırlarken, Müslümanlar açlıklarını bir süreliğine de olsa karşılayacak yiyecek elde etmiş oldular.

Bir akşam toplanan müşrik komuta heyeti ertesi gün topyekün saldırı kararı aldılar. Sabah olunca, Müslümanların ok menzilinin dışında olmak üzere hendeğin yakınına dizildiler. Artık kimsede sabır kalmamıştı. Saldırı emrini beklemeye başladılar. Müşriklerin saldırı için hendek boyunda sıraya geçtiğini gören Resûlullah da bütün Müslümanları müşriklerin karşısına, hendeğin kıyısına dizdi. Güvenlerini kaybetmemelerini, sabırlarını bozmamalarını istedi. Eğer sabrederlerse, Allah'a olan güven ve itimatlarını kaybetmezlerse savaşın muhakkak lehlerine sonuçlanacağını söyledi.

Nihayet savaşın beklenen anı gelmişti. Müşrikler topyekün saldırıya geçtiler. Müslümanlar ise önceden hazırladıkları siperlerinden müşriklere taş ve ok atıyorlardı. Müşrikler hücum üstüne hücum yaptılar. Ama bir türlü hendeği geçemediler. Müşriklerin hücumları ve Müslümanların bu hücumları durdurma çabaları o gün sabahın erken saatlerinden akşamın karanlığına kadar kesintisiz devam etti. O gün, her anı çatışmayla, koşuşturmayla geçen birgün oldu. Öyle ki Resûlullah da dahil olmak üzere Müslümanların tamamı o gün öğle, ikindi, akşam namazlarını vaktinde kılamadılar. Sonradan hepsini birden kıldılar. Akşam olunca hendeği geçemeyeceklerini anlayan müşrikler tekrar ordugâhlarına döndüler. Umutlarını büyük oranda kaybetmişlerdi. Müslümanlara bir şey yapamayacaklarına daha da güçlü bir şekilde inanmaya başlamışlardı.

O günkü çatışmalar sırasında Sa'd b. Muaz kolundan yaralandı. Kolundaki atardamar tamamen kesilip, koptu. Kanı durdurmak mümkün olmadı. Resûlullah'a getirdiler. Bir görgü tanığının ifadesiyle koldan fışkıran kan Resûlullah'ın yüzünü ve sakalını kırmızıya boyadı. Resûlullah, kesiği ateşle dağladı. Ancak kan yine de durmadı. Dağlama işini üç defa tekrarladı, kan akışı biraz olsun yavaşladı. Bu sırada, orada bulunanlar, öleceğini anlayan Sa'd'ın bir duasına tanık oldular. Sa'd şöyle diyordu: *'Ya Rabb! Eğer bu müşriklerle yapılacak herhangi bir çarpışma daha varsa beni öldürme; bırak o çarpışmalara da yetişeyim. Müşriklerle çarpışmayı istediğim kadar hiçbir şey istemiyorum. Yok eğer müşriklerle çarpışmalar bitmişse beni bırakma, canımı al da şehit olayım. Fakat Kurayza Yahudilerinin sonunu da bana göster. Onların sonlarını gösterinceye, cezalarını çektiklerini görünceye kadar ölümümü ertele. Onların cezalandırılmalarını ve Sana, Resûlü'ne ve Müslümanlara ihanetlerinin karşılığını görmelerini istiyorum. Cezalarını çektiklerini görmem benim sevincim olacaktır.'*[15] Bu duayı takiben kan durdu ve bir daha akmadı.

Anlaşma Girişimleri

Günler geçtikçe her iki tarafta da gerilim arttı. Müslümanların en önemli sıkıntıları Kurayzalıların Medine'ye saldırmaları ihtimaliyle ilgiliydi. Medine'nin saldırıya uğrama ihtimali Müslümanların sıkıntılarını artırdıkça artırıyordu. Bu nedenle, Resûlullah, Seleme b. Eslem'in komutasındaki birliği, kadın ve çocukların güvenliğini sağlamak için, sürekli olarak Medine'de görevlendirdi. Seleme ve birliği Medine'de sürekli nöbet tutup, devriye geziyordu. Bu şekilde günler geçerken Resûlullah savaşın seyrini değiştirecek bir girişimde bulunmaya karar verdi. Gatafan birliklerinin komutanlarına gizlice haber gönderip kendileriyle görüşmek istediğini bildirdi. Gatafanlıların komutanlarından Uyeyne b. Hısn ve Hâris b. Avf davet üzerine geldiler ve Resûlullah'ın çadırına girdiler.

Resûlullah'ın niyeti düşmanı bölüp, güçlerini azaltmaktı. Gatafanlıların Müslümanlara Kureyş kadar kin ve düşmanlıkla dolu olmadıklarını bildiği için, ordunun en büyük gruplarından Gatafanlılarla bir anlaşma yapabileceğini düşünmüştü. Üstelik onlar kendilerine vaad edilen hurmaların karşılığında savaşa iştirak etmişlerdi. Resûlullah, Gatafan komutanı Uyeyne'ye savaşı terk edip gitmesi şartıyla Medine'nin yıllık meyve ürününün üçte birini teklif etti. Hâris yarısını istedi. Resûlullah üçte birde ısrar etti ve sonunda Uyeyne ve Hâris buna razı oldular.

Resûlullah çadırında Gatafan liderleriyle gizlice anlaşmaya çalışırken, Ensar Müslümanlarından Useyd b. Hudayr çadıra girdi. Useyd, içeri girince Gatafan liderlerini gördü. Gatafan komutanı Uyeyne iki ayağını da Resûlullah'a doğru uzatmış ve şımarık hâl ve hareketlerle oturuyordu. Bu durum Useyd'in canını sıktı, *'Ey tilki eniği! Topla ayaklarını! Resûlullah'ın huzurunda bu ne hâl'* diyerek elindeki mızrağı Uyeyne'nin kasığına dürttü. Uyeyne işin ciddi olduğunu anlayınca hemen toplandı ve biraz önceki şımarık halini terk etti. Useyd bu sefer Resûlullah'a dönerek *'Ey Allah'ın Resûlü! Görüyorum ki bu müşriklerle bir anlaşma yapmak üzeresin. Eğer bunu Allah emrettiği için yapıyorsan, var yap. Emrine uyarız. Sen ne emredersen biz onu yaparız. Ama eğer bunu kendiliğinden yapıyor ve bununla bizi kurtarmayı düşünüyorsan, yanlış yapıyorsun. Vallahi bizim bunlara verilecek kılıçlarımızdan başka bir şeyimiz yok. Onlar önceden bizlerden ne koparabildiler ki şimdi Müslüman olmuşken bir şeyler koparabilsinler. Vallahi razı olmayız'*[16] dedi. Resûlullah bir süre sustu, durumu görüşmek üzere Sa'd b. Muaz ile Sa'd b. Ubâde'ye haber gönderdi. Çünkü müşriklere vaadedilen meyvelerin çoğu Evs ve Hazreç Müslümanlarına aitti. Resûlullah, Evs'in ve Hazreç'in bu iki ileri geleniyle görüştü. Onlara Gatafan komutanlarıyla anlaşma yapmak üzere olduğunu söyledi. İkisi de, anlaşmanın Allah'ın emri ise gereğini yerine getirmesini, kendilerinin bu emre uyacaklarını bildirdiler. Yalnız Sa'd b. Muaz'ın bir itirazı vardı; *'Ey Allah'ın Resûlü!'* dedi; *'Müşriklerle anlaşma girişimini bizlerin canını kurtarmak düşüncesiyle ya-*

pıyorsan, yapma. Biz de bir zamanlar bu topluluk gibi Allah'a şirk koşar, putlara tapardık. Allah'a ibadet etmeyip putlara yönelirken dahi bunlara boyun eğmezdik. Satın almaları dışında malımızdan bir tek hurma yemeyi dahi akıllarından geçiremezlerdi. Şimdi Allah bizi İslâm'la şereflendirdi. İslâm'la doğru yol bulmuş ve onunla kuvvetlenmişken ve sen de aramızda iken mallarımızı onlara haraç olarak mı vereceğiz? Olmaz. Buna gerek yok. Vallahi bizler Allah bizlerle onlar arasındaki hükmünü verinceye kadar savaşmaya hazırız. Onlara verecek tek şeyimiz kılıçlarımızdır.'[17] Sa'd b. Ubâde de aynı şekilde konuşunca Resûlullah sevindi. Müşriklere dönerek *'İşiteceklerinizi işittiniz. Artık varın ordunuza gidin'*[18] dedi. İki müşrik komutan kalkıp adamlarının yanına gittiler.

Uyeyne ve Hâris'in gizlice Müslümanlarla anlaşmaya kalkışmaları, şirk ordusundaki ilk kopmalardan birisini başlattı. İki komutanın, anlaşma girişiminin ne durumda olduğunu öğrenmek için kendilerini büyük bir merakla bekleyen adamlarına ilk sözleri *'Vallahi biz bu Müslümanlardan hiçbir şey koparamayız. Onlar son derece basiretli ve kararlılar. Biz onlar kadar ölüme bu kadar istekli başka bir topluluk görmedik. Biz bu gidişle mahvolacağız, Kureyş de mahvolacak. Öyle görünüyor ki Kureyş hiçbir şey yapamayıp geri dönüp gidecek, bizler ve Kurayza Yahudileri Muhammed ve adamlarıyla baş başa kalacağız. Biz geri dönüp gidersek Kurayza Yahudileri Muhammed'le baş başa kalacak. Birlikteyken de halimiz kötü, yalnızken de'*[19] oldu. Bu sözler Gatafan birliklerinde soğuk duş etkisi yaptı. Ne yapmaları gerektiğini düşünmeye başladılar. Kureyş'in peşine takılmakla yanlış bir iş yaptıklarını fark ettiler. Kureyş komutanları ise Gatafanlıların kendilerinden habersiz gizlice Resûlullah'la anlaşma girişiminde bulunduklarını öğrenince, Gatafanlılara olan güvenlerini kaybettiler. İhanete uğradıklarını düşündüler. Şirk ordusunda bir kargaşa başladı. Taraflar birbirlerine olan güvenlerini kaybetmiş ve birbirlerine kuşkuyla bakar bir hâlde beklemeye başladılar. Resûlullah'ın anlaşma girişimi gerçekleşmemişti, ama bir başka boyutuyla da olsa işe yaramıştı.

Savaş Hiledir

Müşrik ordusunda bölünmenin ilk işaretlerinin belirdiği, Kurayzalıların savaş uzadıkça *'Acaba Müslümanlarla olan anlaşmamızı bozmakla yanlış mı yaptık*? sorusunu kendilerine sıklıkla sormaya başladıkları, Müslümanların ise tam bir kararlılık içerisinde ölünceye kadar savaşmak için birbirlerine söz verdikleri zamanda yaşanan bir başka olay savaşın seyrini tamamıyla müşriklerin aleyhine çevirdi.

Nuaym b. Mes'ud, Eşca kabilesinin sözü dinlenir, saygın adamlarından birisiydi. Kureyş de onu sevip sayar, sözüne güvenirdi. Ayrıca Nuaym'ın Kurayzalılarla da dostluğu vardı; çoğu zaman onları ziyaret eder, onlar da Nuaym'ı saygın bir misafirleri olarak karşılarlardı. Müşrik ordusuyla birlikte Nuaym da Müslümanlarla

savaşmak için Medine önlerine kadar gelmişti. Ancak savaşın uzayıp, günlerin sonucu bilinmez bir şekilde peş peşe geçtiği bir zamanda, Nuaym, kalplere hükmeden Allah'ın takdiriyle imanında saf değiştirdi ve Müslüman olmaya karar verdi. Gizlice Resûlullah'ın yanına gelip kararını açıkladı. Resûlullah'la görüşüp konuştuktan sonra, Müslümanlığı hakkında müşriklerin ve Yahudilerin bir bilgiye sahip olmadıklarını, bu nedenle Müslümanlara yararı dokunacak yapabileceği birşeyler varsa yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Resûlullah, o sıralarda müşrik cepheyi parçalamanın ve tarafları birbirine düşürmenin çabasını yürütüyordu. Nuaym'ın yardım talebi üzerine *'Savaş hiledir. Eğer yapabiliyorsan bizi kuşatanların arasına gir ve onları birbirine düşür'*[20] dedi. Nuaym, bu işi yaparken gerçeğe aykırı şeyler söylemesine izin olup olmadığını sordu. Resûlullah *'İstediğini söyle, serbestsin'* dedi.

Nuaym önce Kurayzalılara gitti. Eski dostlarını karşılarında gören Kurayzalılar sevindiler, ikramlarda bulundular. Sonra oturup savaşın seyri hakkında sohbet ettiler. Nuaym, sohbet sırasında, *'Size yemek, içmek için gelmedim. Sizler benim yakın dostlarımsınız. Sizin başınıza gelecek her kötülük beni üzer. Yanlış yapmamanız için sizi uyarmaya geldim'* diyerek planını uygulamaya koydu. Nuaym, Kurayzalılara, savaşta Kureyş'e taraf olmakla çok büyük hata yaptıklarını söyledikten sonra *'Kureyş ve Gatafan kalıcı değil. Onların evleri, çocukları, eşleri burada değil. Eğer Muhammed ve adamlarını yenerlerse ganimetleri toplayıp giderler. Yok eğer yenemezlerse yine gider ve sizi Muhammed ile baş başa bırakırlar. Muhammed ile baş başa kaldığınız zaman haliniz nice olur bir düşünün. O'nunla yaptığınız anlaşmayı Kureyş'in hatırına bozdunuz. Şu günlerde Muhammed ve adamları Kureyş ve Gatafan'ı zorlamaya başladı. Amr b. Abd gibi bir komutanlarını dahi kaybettiler. İki topluluk da gidici gibi. En iyisi fırsat elinizden tamamen kaçmadan Kureyş ve Gatafan'dan yardımlarınızın karşılığında, savaşın sonrasında sizi yalnız bırakmamaları için rehineler isteyin. Yoksa yardımdan vazgeçtiğinizi ve Muhammed ile anlaşacağınızı bildirin. Rehineleri alırsanız ne Kureyş, ne de Gatafan adamlarını terk edemez; sonuna kadar size yardım ederler. Fakat bilin ki eğer Kureyş ve Gatafan size adamlarını rehine olarak vermezse kötü sonunuz yakındır. Sizi terk etmeyi düşünmektedirler.'*[21] Nuaym'ın bu sözleri Kurayzalılar tarafından doğru bulundu. Yanlış yaptıklarını dile getirip, durumlarını kurtarabilmek için Nuaym'ın dediği gibi davranmaya karar verdiler. Nuaym'ın *'Bu konuşmalar aramızda kalsın'* tembihine uyacaklarına da söz verdiler.

Nuaym daha sonra Kureyş eşrafının yanına gitti. Onlar da Nuaym'ı saygı ve sevgiyle karşıladılar. Hep birlikte oturup bir şeyler yediler ve iştiler. Nuaym düşündüğü planın gereği olarak kalbinin Kureyş'le birlikte olduğunu, Kureyş'in başına hiçbir sıkıntının gelmesine gönlünün razı olmayacağını bildirdikten sonra *'Kurayza Yahudileri ile görüştüm. Size uyup Muhammed ile olan anlaşmalarını bozmalarından pişmanlar. Muhammed ile gizlice görüşmelere başlamışlar. Kendilerini*

affettirmek için 'Kureyş ve Gatafandan aldığımız rehineleri sana teslim edersek bizi bağışlar mısın' diyorlar. Muhammed onların bu tekliflerini kabul etme eğiliminde. Şimdi bu Yahudiler sizden, 'Savaş sonunda bizi yalnız bırakıp gitmeyeceğinizi ne bilelim. Size yardım etmemizi istiyorsanız, savaşın sonunda bizi Muhammed'le yalnız bırakmayacağınızı gösterin. Bunun için bazı adamlarınızı bize rehin verin' diyecekler. Sakın onlara inanmayın. Bir kişi dahi teslim etmeyin. Sizin verdiğiniz adamları Muhammed'e teslim edecekler'[22] dedi. Kureyş'in liderleri duydukları karşısında şaşırdılar. Kendilerini uyardığı için Nuaym'a teşekkür ettiler. Nuaym, Kureyş'in liderlerine de *'Bu konuşmalarımız aramızda kalsın, Kurayza Yahudileri ile aramın açılmasını istemiyorum'* deyip, istediği sözü aldıktan sonra, Gatafan komutanlarına gitti. Kureyş liderleriyle yaptığı konuşmayı aynen onlarla da tekrarladı ve onları da planladığı gibi etkiledi.

Nuaym'ın planı işlemeye başladı. Nuaym'ın kendilerine öğrettiği gibi Kurayzalılar Kureyş ve Gatafan komutanlarıyla görüşüp, savaş sonunda terk edilmeyeceklerine emin olmak istediklerini, bu nedenle yaptıkları ve yapacakları yardımların karşılığı olarak bazı adamların kendilerine rehin olarak verilmesi gerektiğini söylediler. Ne Kureyş ve ne de Gatafan bu teklifi kabul edemeyeceklerini, bir kişiyi dahi rehin vermeyeceklerini bildirdiler. Kurayzalılar perişan bir halde evlerine döndüler. Nuaym'ın dediği gibi savaşın sonunda ne Kureyş'in ne de Gatafan'ın kendilerine yardım etmeyeceklerine inandılar. Kureyş ve Gatafan ise Kurayzalılardan umutlarını kestiler; kendilerine oyun oynadıklarını, kendilerinden aldıkları rehinleri Resûlullah'a teslim etmeye karar verdiklerini, dolayısıyla kendilerinden gibi görünmelerine rağmen aslında Müslümanları desteklemeye başladıklarını düşündüler. Böylelikle müşrik cephe ciddi bir şekilde parçalanmaya başladı.

Büyük bir saldırı için Kureyş ve Gatafan komutanları bir plan yaptılar. İkrime b. Ebû Cehil son bir umutla Kurayzalılara gitti ve kendilerine yardımcı olmalarını, Müslümanlara arkadan saldırmalarını teklif etti. Kurayzalılar rehine konusunda ısrarlıydılar. Rehine almadıkça yardım etmeyeceklerini bildirdiler. İkrime, rehinelerin Müslümanlara teslim edileceğini düşündüğü için, Kurayzalıların şartını kabul etmeyip adamlarının yanına döndü. Kurayzalılardan yardım alınamaması müşrik liderlerin canını sıkmıştı, ama büyük saldırı için kararlarından vazgeçmelerini gerektirecek bir şey yoktu. Son hazırlıklar bir kez daha konuşuldu ve sonra her komutan birliğine döndü.

Saldırı hazırlıklarına başlandı. Hazırlıkların birgünde tamamlanması ve ertesi gün saldırıya geçilmesi kararlaştırılmıştı. Müslümanlar, şirk ordusundaki hazırlıkları fark ettiler. Artık savaşın sonunun belli olacağı gün gelmişti. Resûlullah o gün ikindi namazının arkasından: *'Allahım! Ey Kur'an'ı gönderen Rabbim! Ey düşmanlarının hesabını tez gören Rabbim! Şu düşman topluluğunu kır! Onları perişan et!*

Onların iradelerini sarsıp, yok et!'[23] diye dua etti. Duasından sonra bir an durdu ve birden yüz hatları değişti. Yüzünü bir tebessüm sardı. Müslümanları zaferle müjdeledi; *'Ben saba (gündoğusu) rüzgarıyla desteklendim. Âd kavmi de debur (lodos) ile helâk olmuştu'*[24] dedi. Aynı günün akşamı Allah'ın yardımı yetişti. Akşam olunca bütün gece sürecek şiddetli bir fırtına başladı. Hava son derece soğuktu. Fırtına ortalığı toz duman ediyor, müşrikler gözlerini açamıyorlardı. Yaşanan, müşrikler için hiç beklenmedik ve hiç karşılaşılmamış bir durumdu. Müslümanların tarafında etkili olmayan fırtına, müşrik ordugâhını darmadağın ediyordu; çadırlar söküldü, hayvanlar kaçtı, ateşler söndü, bütün eşyalar uçup gitti. Fırtınanın sıradan bir tabiat olayı olmadığı, Allah'ın Müslümanlara yardım vaadinin gereği olduğu ise vahyolunan bir ayetle anlaşıldı: *'Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmektedir' (Ahzab, 33:9).*

Müşrik ordugâhının fırtınadan darmadağın olduğu saatlerde Resûlullah bir grup Müslümanla birlikte oturuyordu. Her şey önlerinde, hendeğin öbür tarafından olup bitiyordu. Kendilerine sadece seyretmek düşmüştü. Resûlullah fırtına nedeniyle perişan olan müşriklerin durumları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek istedi. Müslümanlardan birisinin düşman ordugâhına girmesini ve durumu gözlemesini söyledi. Müslümanlar aç, bitkin ve üşümüş haldeydiler. Kimsenin sesi çıkmadı. Resûlullah Müslümanlara baktı ve Huzeyfe b. Yeman'den hazırlanıp düşman ordugâhına gitmesini istedi. Huzeyfe anlatıyor:

> O sırada, orada bulunanlar içinde en çok korkan ve üşüyen bendim. Resûlullah görevi bana verince bir şey diyemedim. Resûlullah, düşman ordugâhına sessizce gitmemi hiçbir şekilde kimseye karşı silah kullanmamamı tembih etti. Kılıcımı ve yayımı aldım. Üzerime bir şeyler giyindim ve müşrik ordugâhına doğru yola çıktım. Çok korkuyordum, ancak yola çıkmamla bütün korkularım uçup gitti. İçimde ne bir korku kalmıştı, ne de üşüyordum. Müşrik ordugâhına sessizce yaklaştım. Ebû Süfyan ve bazı müşrikleri bir ateşin çevresinde halka olmuş ısınmaya çalışırlarken gördüm. Ebû Süfyan elini ateşe doğru uzatıyor sonra da koltuk altlarına sürüyor ve *'Buradan bir an önce gitmek gerek'* diyordu. Sonra sırtını ateşe döndü. Tam karşımda duruyordu. Bir oku yaya yerleştirdim. İsteseydim onu orada öldürebilirdim. Ancak Resûlullah'ın tembihini hatırlayınca öldürmekten vazgeçtim. Ne yapayım diye düşündüm. Kendimde bir cesaret buldum. Hiç korkmadan yerimden kalkıp yanlarına gittim. O sırada rüzgâr ve Allah'ın görülmeyen orduları müşrik ordugâhına yapacağını yapıyor, çadırları söküyor, ateşleri söndürüyor, tencere ve tavaları uçuruyordu. Ateş başındaki müşriklerin aralarına girip oturunca, Ebû Süfyan ayağa kalktı *'Casus ve gözcülere dikkat edin. Aramıza girmiş olabilirler. Herkes yanındakinin kim olduğunu kontrol etsin. Herkes yanındakinin elini tutup kim olduğuna baksın'* dedi. Ebû Süfyan, Müslümanlardan birilerinin aralarına girdiğinden şüphelenmişti.

Ebû Süfyan öyle der demez, hemen sağımda oturanın elini yakaladım *'Sen kimsin?'* dedim *'Amr b. Âs'* dedi. Sonra solumda oturanın elini yakalayıp *'Sen kimsin?'*dedim *'Muaviye b. Ebû Süfyan'* dedi. Onlar bana bir şey sormadan ben onlara sormuştum. Bu sırada Ebû Süfyan tekrar konuşmaya başladı; *'Ey Kureyş topluluğu!'* dedi; *'Vallahi bizler durulmayacak bir yerde duruyoruz. Buralar durulacak yerler değil. Atlar, develer ölmeye başladılar. Kıtlık her tarafı sardı. Kurayza Yahudileri de yapacaklarını yapıp ihanet ettiler. Onlardan hoşumuza gitmeyecek şeyler gördük ve duyduk. Fırtınanın da başımıza neler açtığını görüyorsunuz. Ne kaplarımızı bıraktı, ne de çadırlarımızı. En iyisi buralardan bir an önce gitmek. İşte ben gidiyorum'* dedi. Sonra gidip devesine bindi. Devenin bir ayağı bağlıydı. Ancak Ebû Süfyan deveyi öyle bir kaldırışla kaldırdı ki, hayvan üç ayağı üzerine silkinip kalktı; kalktığı zaman bağlı ayağı da çözüldü. Yanımda Âmir oğullarından birileri vardı. Kampları darmadağın oluyor, fakat bir şey yapamıyorlardı. Birbirlerine *'Buralardan gidelim'* diyorlardı. Vallahi halı ve kilimlerin üzerine fırtınanın yağdırdığı taşların seslerini duyuyordum. Ebû Süfyan gitmek için kalkınca İkrime b. Ebû Cehil kalkıp peşinden gitti; *'Sen bu topluluğun liderisin. Lideri olduğun insanları böyle bırakıp gidemezsin'* dedi. İkrime böyle deyince Ebû Süfyan utanıp durdu, çevresindekilere dönerek; *'Haydi hazırlanın gidiyoruz'* dedi. Bunun üzerine herkes toplayabildiğini toplamaya başladı. Ebû Süfyan ordunun takip edilmesinden korkarak Amr b. Âs'a *'Ben veya sen burada biraz daha kalıp Muhammed'in arkadan saldırmasını önleyelim'* dedi. Amr *'Ben kalırım'* dedi. Ebû Süfyan, Halid b. Velid'e dönerek; *'Sen de kalmak ister misin?'* diye sordu. Halid, *'Ben de kalayım'* dedi. Amr ile Halid orduyu arkadan bir saldırıdan korumak için bir grup süvariyle birlikte sabaha kadar orada kaldılar. Diğerleri ise hareket edip Mekke'ye doğru gitmeye başladılar.

Huzeyfe göreceğini görüp, gerekli bilgileri edindikten sonra, yine gizlice geri dönüp Resûlullah'ın yanına geldi. O geldiğinde Resûlullah namaz kılıyordu. Namazını bitirmesini bekledi. Çok üşümüştü. Üşümekten titriyordu. Resûlullah namazını bitirince, namaz kıldığı örtünün bir ucunu üşümekten titreyen Huzeyfe'nin üzerine örttü ve gördüklerini ve duyduklarını anlatmasını istedi. Huzeyfe her şeyi anlattı. Resûlullah son derece sevindi, sevincinden güldü. Sonra üşümekten titreyen sahabesini iyice örterek biraz dinlenmesini istedi. Huzeyfe diyor ki; *'Biraz ısınınca uyuyakalmışım. Sabah namazı vakti idi Resûlullah'ı başucumda gördüm, gülümseyerek 'Uykucu, kalk artık!' diyordu.'*[25]

Sabah olunca Resûlullah ve Müslümanlar müşrik ordugâhının bulunduğu bölgeye gittiler. Geride unutulmuş veya fırtınanın savurduğu eşyalardan başka bir şey yoktu. Müşriklerden bir kişi dahi kalmamıştı. Kur'an'ın ifadesi ile olanca öfkeleriyle çekip gitmişlerdi: *'Allah, o inkar edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi. Allah(ın yardımı) savaşta müminlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir' (Ahzab, 33:25).*

Resûlullah, aynı gün Müslümanları toplayıp Medine'ye döndü. Medine yolun-

dayken de yeni bir müjde verdi: '*Bu seneden sonra müşrikler sizlere saldıracak cesareti bir daha kendilerinde bulamayacaklar. Onlar size değil, siz onlara gideceksiniz.*'[26] Medine'ye dönünce mescitte bir yatak hazırlanmasını ve Sa'd b. Muaz'ın tedavisine orada devam edilmesini istedi. Savaş yaklaşık bir ay sürmüştü. Savaşta yarası açıldığı için sonradan canını teslim eden Sa'd b. Muaz dahil Müslümanlardan altı kişi şehit oldu. Zafer yine Müslümanlarındı. Allah vaadini gerçekleştirerek, Müslümanları mağduru oldukları bütün ihanetlere ve kendilerini kuşatan güçlü ordulara rağmen galip kıldı.

DİPNOTLAR

1- Vakıdî, *Meğazi*, II/442.
2- Vakıdî, *Meğazi*, II/445; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II/224.
3- Ahmed, *Müsned*, IV/282; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/70, 71.
4- Ahmed, Müsned, IV/303; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/83, 84; Taberî,, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/45,46
5- Vakıdî, *Meğazi*, II/450
6- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/249.
7- Vakıdî, *Meğazi*, II/457.
8- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, IV/119..
9- Vakıdî, *Meğazi*, II/460.
10- Hamidullah, *Hazreti Peygamber'in Savaşları*, s. 152
11- Vakıdî, *Meğazi*, II/463.
12- Vakıdî, *Meğazi*, II/465, 466.
13- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/236.
14- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/205.
15- Vakıdî, *Meğazi*, II/525; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/238; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/423; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/182.
16- Vakıdî, *Meğazi*, II/478; Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, V/268, 269.
17- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/234; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/73; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/346.
18- Vakıdî, *Meğazi*, II/479.
19- Vakıdî, *Meğazi*, II/479, 480.
20- Buharî, *Cihad* 157; Müslim, *Cihad* 17, 18; İbn Abdilber, *el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb*, III/568; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/19.
21- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/240, 241; Vakıdî, *Meğazi*, II/481; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/278.
22- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/ 241; Vakıdî, *Meğazi*, II/482; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/278.
23- Buharî, *Cihad ve Siyer* 98; Müslim, *Cihad ve Siyer*, 21
24- Vakıdî, *Meğazi*, II/476
25- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/243; Vakıdî, *Meğazi*, II/490; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/69; Hakim, *Müstedrek*, III/31; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,VI/136. İbnü'l-Esir, Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/184.
26- Buharî, *Meğazi*, 26; Ahmed, *Müsned*, IV/262; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/266.

İhanetin Bedeli

> Allah, iman edenleri korur. Şu da muhakkak ki Allah, hain ve nankör olan herkesi sevgisinden mahrum eder. (Hac sûresi, 22:38)
> (Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez. (Enfâl sûresi, 8:58)

Resûlullah, Allah'ın yardımıyla zafere ulaştıkları gecenin sabahı, müşrik ordugâhını inceledikten sonra, ordusuyla birlikte Medine'ye döndü. Herkes temizlenmek ve dinlenmek için evine gitti. Bir aylık bir kuşatma sırasında çok yorulmuşlardı. Ne temizlenmeye ve ne de dinlenmeye zamanları olmuştu. Hatta namazlarını aksattıkları ve vaktinde kılamadıkları zamanlar bile olmuştu. Gerçi başta Resûlullah olmak üzere hemen herkesin aklında Kurayzalıların ihaneti vardı ve onlara bir an önce hesap sormak gerektiğini düşünüyorlardı. Ancak, Müslümanların dinlenmelerini sağlamak için, Resûlullah Kurayzalılardan hesap sorma işini bir süre ertelemeyi uygun buldu.

Savaş alanından dönen mücahitler evlerine dağıldıktan kısa süre sonra Bilâl'in sesi tüm Medine'de yankılanmaya başladı; *'Ey Müslümanlar! İşitin ve itaat edin. Hiç kimse ikindi namazını Kurayza topraklarından başka yerde kılmayacak!'* [1] Bu bir çağrıydı; Kurayza topraklarına yapılacak bir harekâtın çağrısıydı. Mücahitler hemen evlerinden fırladılar, doğruca mescide gittiler. Resûlullah, zırhını giyinmiş, kılıcını kuşanmış, kalkanını sırtına asmış, mızrağını eline almış, atının üzerinde onları bekliyordu. Müslümanlara yeni bir zaferin müjdesini verdi. Söylediğine göre, savaş alanından dönüşünü takiben evine girip temizlenmek niyetiyle üzerindeki savaş elbiselerine çıkarmak istediği sırada yeni bir zaferle müjdelenmişti. Müslümanlar vakit kaybetmeden yola çıkmalıydılar.

Müslümanlar yorgun ve uykusuzdular, fakat buna rağmen hemen evlerine ko-

şup silahlarını alarak tekrar mescide geldiler. Henüz o günün sabahı sona eren büyük bir savaşın tozlarını bile temizleme fırsatı bulamamış mücahitler, Kurayza bölgesine doğru hareket ettiler. Sancağı Ali taşıyordu.

Şirk ordusunun kaçarcasına savaş meydanını terk ettiklerinden haberdar olan Kurayzalılar şaşkın ve perişandılar. Korktukları başlarına gelmişti. Bütün müttefikleri gitmiş ve Müslümanlarla baş başa kalmışlardı. Artık ihanetlerinin hesabını verme zamanının geldiğini biliyorlardı. Kendilerini koruyacak kimse yoktu. Büyük bir korkuyla kalelerine sığınıp, kapıları sıkıca kapattılar. Korku içerisindeydiler. Liderlerinden Nebbaş b. Kays'ın karısının gördüğü rüya dilden dile anlatılıyor ve bu da korkularını hepten artırıyordu. Kadın *'Rüyamda Müslümanların gelip kalemizi kuşattıklarını ve herkesi davar boğazlar gibi boğazladıklarını gördüm'*[2] demişti.

Ali, Resûlullah'ın isteği üzerine kendisine verilen sancağı götürüp Kurayza kalesinin yakınına dikti. Müslümanlar, daha birgün önce müşrik ordusunun karşısında ne yapacaklarını, düşmanı başlarından nasıl defedeceklerini, eğer Kurayzalılar arkalarından saldırıya geçerse nasıl bir önlem alacaklarını düşünürlerken, Allah'ın yardımıyla birgün geçmeden müşrik ordusundan kurtulmuşlar ve korkularından kalelerine sinmiş Kurayzalıları kuşatmışlardı.

Kurayzalılar, Müslümanlar tarafından kuşatılmalarını korku ve endişe içerisinde izliyorlardı. Ancak şaşırmamışlardı; zira bu bekledikleri bir şeydi. Büyük bir yanlış yapmışlar ve şimdi onun karşılığını görüyorlardı. Fakat buna rağmen, yanlışlıklarını biliyor olmalarına rağmen, şımarıklıklarını hâlâ terk etmemişlerdi. Kaleye yaklaşan Müslümanlara taş atıp, alay ediyorlar; Resûlullah'a en ağır küfürlerini savuruyorlardı. Kurayzalıların Resûlullah'a küfrediyor olmaları Müslümanları daha da kızdırdı ve karşılık vermek istediler. Fakat dilleri onlar gibi aşağı ifadeleri söylemeye yanaşmadı. Canları sıkıldı. Ne yapacaklarını düşündüler. Durumu geriden gelmekte olan Resûlullah'a anlattılar. Resûlullah sakindi; Müslümanları Kurayzalıların küfürlerine küfürle karşılık vermekten alıkoydu ve *'Musa bundan daha ağırıyla karşılaştı, onu da üzdüler'*[3] dedi.

Resûlullah, Kurayza ileri gelenleriyle görüşmek için kaleye yaklaştı. Fakat üzerine yağmur gibi ok ve taş yağdı. Müslümanlar acele davranıp, kalkanlarını siper ederek Resûlullah'ı büyük bir tehlikeden korudular. Anlaşıldı ki Kurayzalıların konuşmaya niyetleri yoktu. Bu durumda Müslümanlar için savaşmaktan başka seçenek kalmamıştı. Müslümanlar o gün ok atarak savaşı başlattılar ve akşam karanlığına kadar da ok atmaya devam ettiler. Kurayzalılar da aynı şekilde ok ve taşlarla karşılık verdiler. Ertesi gün ok ve taş atışlarıyla savaş tekrar başladı. Kurayzalıların bir şeye güvendikleri ve bu nedenle de cesaretli oldukları anlaşılıyordu. Acaba neye? Güvenlerinin ve cesaretlerinin nedeni kısa sürede anlaşıldı. Münafıkların kendilerine yardım edeceklerini düşünüyorlardı. Resûlullah teslim

olmalarını istediğinde, münafıklar gizlice haber gönderip *'Sakın teslim olmayın. Eğer Medine'den çıkıp gitmenize izin verilirse bunu da kabul etmeyin. Sizi zor durumda bırakacak bir savaş başlarsa bizler yanınızda olacağız. Sizinle birlikte savaşmaktan ve sizler için canımızı vermekten çekinmeyiz'*[4] demişlerdi. Kurayzalıların, münafıkların bu vaatlerine inanmaları son derece makul görünüyordu. Çünkü Abdullah b. Ubeyy eski dostları, kadim müttefikleriydi. Daha önce birçok kez birbirlerinin yardımına koşmuşlar, en sıkıntılı zamanlarında birbirlerine destek olmuşlardı.

Günler Müslümanların kuşatması altında geçmeye başladı. Savaş, karşılıklı ok ve taş atışlarıyla sürüyordu. Günler geçtikçe Kurayzalıları bir hayal kırıklığı sardı. Dostlarının yardımı bir türlü gelmiyordu. Kalelerinden baktıkları zaman kadim dostlarını hâlâ Müslümanların arasında gezerken ve bazen kendilerine ok ve taş atarken görüyorlardı. Bir kez daha oyuna geldiklerini anladılar. Resûlullah'a anlaşma için teklifte bulunmaya karar verdiler. Nebbaş b. Kays kaleden inerek, Resûlullah'ın yanına geldi. Nebbaş, Nadirlilere uygulanan cezanın kendilerine de uygulanmasına razı olduklarını bildirdi. Develerine eşyalarını yükleyerek Medine'den ayrılmayı kabul ediyorlardı. Resûlullah bu teklifi kesin bir dille reddetti. Nebbaş, teklifinde bir değişiklik yapıp, eşyalarını almadan sadece çocuk ve eşlerini alarak gitmelerine izin verilmesini istedi. Resûlullah bu teklifi de kabul etmedi. Nebbaş, Resûlullah'ın düşüncesinin ne olduğunu sordu. Resûlullah düşüncesini söyledi; *'Kayıtsız şartsız teslim olacak ve hakkınızda verilecek hükme razı olacaksınız.'*[5] Nebbaş bu teklifi kabul etmedi ve kaleye döndü.

Günler geçti. Kurayzalılar için durum gittikçe kötüleşiyordu. Hata üstüne hata yapmış ve ihanetlerinin karşılığını görmeye doğru uzanan bir sürece girdiklerini iyiden iyiye anlamışlardı. Bir toplantı düzenleyip ne yapacaklarını görüştüler. Tek teklif Ka'b b. Esed'den geldi. Ka'b, *'Size üç teklifim var, birisini kabul edin ve onun gereğini yapalım'* dedi. Sonra da tekliflerini sıraladı; *'Birinci teklifim Müslüman olalım. Bizler peygamberliği ve peygamberi bilen insanlarız. Muhammed'in bir peygamberde bulunması gereken bütün sıfatlara sahip olduğunu görüyor ve biliyoruz. Ancak, son peygamberin bizlerden çıkacağını beklerken, düşmanlarımızın arasında çıkması bizi O'na düşmanlığa sevk etti. Halbuki bu Allah'ın takdiridir. Eğer O'na iman edersek O'nun ashabı arasında yer alırsak canımızı ve malımızı kurtarırız'.* Ka'b b. Esed'in bu teklifi toplantıda bulunanlar tarafından kesin bir dille reddedildi. *'Biz Peygamberi ve kitabı olan bir topluluğuz. Biz bizden olmayan birisine tabi olmayız'* dediler. Ka'b teklifinin kabul edilmemesi üzerine ikinci teklifini söyledi; *'Çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürüp, sonra da ölünceye kadar Muhammed ve adamlarıyla savaşalım. Ölürsek düşünmemiz gerekecek kimseyi geriye bırakmış olmayız. Yaşarsak tekrar eşlerimiz ve çocuklarımız olur'.* Toplantıya katılanlar bu teklifi de kesin bir dille reddettiler. Çocuklarını ve eşlerini öldürmenin mümkün

olamayacağını söylediler. Ka'b üçüncü teklifini söyledi; *'Bu gece Sebt gecesidir. Muhammed ve adamları bizim çalışmayacağımızı ve savaşmayacağımızı düşündükleri için gafildirler. Gelin kaleden sessizce çıkıp ani bir baskınla işlerini bitirelim'*. Ka'b'ın bu teklifi de reddedildi. Cumartesi günü çalışma yasağını çiğneyemeyeceklerini söylediler. Ka'b kızgın bir şekilde *'Ananızdan doğduğunuzdan beri doğru bir karar verip, doğru bir iş yapmadınız ki şimdi yapasınız'* deyip bir daha konuşmadı. Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı Huyey b. Ahtab'ın teşvikleriyle bozdukları zaman, ihanete karşı çıkan ve anlaşmaya muhakkak uyulması gerektiğini söyleyen Amr b. Sû'da ayağa kalktı. Anlaşmayı bozmakla yapılan büyük hatayı hatırlattı. O zaman kendisinin dinlenmemesinin nelere neden olduğunu bir kez daha düşünmelerini istedi. O anda yaşanan ve yaşanacak sıkıntıların nedenlerinin kendi ihanetleri olduğunu bildirdi ve teklifini kabul etmelerinin iyi olacağını söyledi: *'Cizye vermeye razı olalım. Muhammed belki bu teklifimizi kabul etmeyecektir. Ancak bunu bir düşünelim; denemekte yarar var.'* Toplantıdakiler bunu da kabul etmediler; *'Bizler Araplara cizye verme zilletini kabul edemeyiz'* dediler. Amr b. Sû'da bütün ısrarlarına rağmen görüşünü kabul ettiremedi. Bunun üzerine *'Ben sizin bütün yaptıklarınızdan ve yapacaklarınızdan uzağım'* deyip toplantıyı terk etti. Sonra gidip kaleden indi. Amr b. Sû'da kaleden inerken Muhammed b. Mesleme komutasındaki nöbetçi birliği tarafından görüldü. Muhammed b. Mesleme kaleden inen kişinin Amr b. Sû'da olduğunu anlayınca *'Sen geç, istediğin yere git, serbestsin. Biz anlaşmalara ihanet etmeyene dokunmayız. Allahım! İyilikleri gözetmek ve yükseltmekten beni engelleme'*[6] deyip Sû'da'ya dokunmadı. Sû'da doğruca Medine'ye gitti. O gece mescitte kaldı.[7] Sabah olunca Medine'den ayrıldı. Bir daha kendisini hiç kimse görmedi. Muhtemeldir ki Filistin bölgesine, dindaşlarının yanına gitti. Sû'da'nın durumu Resûlullah'a sorulduğu zaman *'Ahde vefalılığından dolayı Allah onu kurtardı'*[8] demiştir.

Günler geçtikçe Kurayzalılar için sıkıntılar artarak devam etti. Kalelerine mahkûm olup kalmışlardı. Yapacakları hiçbir şey yoktu. Son bir girişimde bulundular ve Resûlullah'a haber gönderip durumlarını Müslümanlardan birisiyle görüşmek istediklerini, belki bunun sonunda bir anlaşma zemini oluşabileceğini söylediler. Kiminle görüşmek istedikleri soruldu. Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir'in ismini verdiler. Ebû Lübâbe Kurayzalıların eski dostlarındandı. Bu nedenle ona güveniyor, onun yardımcı olacağına inanıyorlardı. Resûlullah teklifi kabul etti ve Ebû Lübâbe'yi Kurayzalılara gönderdi. Ebû Lübâbe kaleye girince kadınlar ve çocuklar etrafını sardılar. Çoğu ağlıyordu. Kendilerine yardım etmesini istediler. Yetişkin erkeklerin de durumu farklı değildi. Ebû Lübâbe, yapabileceği bir şey olmadığını söyledi. O sırada Kurayzalıların en çok merak ettikleri şey, Resûlullah'ın kendileriyle ilgili kanaatinin ne olduğuydu. *'Eğer Muhammed'in hakemliğini kabul edersek nasıl olur?'* dediler. Ebû Lübâbe bir şey demedi, sadece eliyle boğazını gösterdi.

Bununla *'Öldürüleceksiniz; sizi öldürmek istiyor'* demek istiyordu. Kurayzalılar korktular. Ebû Lübâbe kaleden çıktı ama Resûlullah'ın niyetinin ne olduğunu bildirmekle bir yanlış yaptığını anladı. Resûlullah'ın niyetini işaretle bildirirken bir amacı yoktu. Fakat düşününce bunun Resûlullah'a ihanet olduğuna karar verdi. Fitneye kapıldığını düşündü. Üzüldü. Ne yapacağını bilemez bir hale geldi. Giderek kendisini mescidin direklerinden birisine bağladı ve *'Resûlullah beni bağışlamadan ve gelip kendi elleriyle çözmeden buradan ayrılmayacağım. Ölünceye kadar burada kalacağım'* dedi. Resûlullah, Ebû Lübâbe'nin nerede olduğunu, hâlâ kalede mi durduğunu sordu. Durumdan haberdar olan bazı Müslümanlar Ebû Lübâbe'nin durumunu anlattılar. Üzüntü ve utancından yanına gelemediğini söylediler. Resûlullah hiçbir şey demedi. O sıra vahyolunan bir ayet Ebû Lübâbe'den hareketle Müslümanları uyardı ve benzer hatalara düşmemelerini emretti. Ayet şöyleydi: *'Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin; (sonra) bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz' (Enfal, 8:27)*. Resûlullah, Ebû Lübâbe'nin tevbesinde samimi olduğuna inandı ve giderek kendisini bağlayan ipleri çözdü.[9]

Kurayzalıların durumu gittikçe zorlaşıyordu. Ebû Lübâbe'nin verdiği bilgiden hareketle Resûlullah'ın hükmüne razı olmaları durumunda öldürüleceklerini biliyorlardı. Bu durumda kendilerine yardımcı olacağına inandıkları birisini hakem olarak teklif etmeye karar verdiler. Resûlullah'a haber göndererek tekliflerini sundular; *'Aramızda bir hakem tayin edelim ve onun verdiği hükme razı olalım. Bu iş de burada bitsin'* dediler. Resûlullah kimi hakem olarak istediklerini sordu. *'Sa'd b. Muaz'* dediler. Resûlullah kabul etti.

Kurayzalılar hakem olarak teklif edecekleri kişinin Müslüman olması durumunda tekliflerinin Resûlullah tarafından kabul edileceğini biliyorlardı. Bu nedenle bir Müslümanı hakem olarak düşünmüş ve teklif etmişlerdi. Sa'd b. Muaz'ı teklif etmelerinin nedeni ise onunla eski bir dostluklarının olmasıydı. O aynı zamanda kadim dostları Evslilerin ileri gelenlerindendi ve Evslilerin kendilerine düşman olabileceklerini düşünmüyorlardı. Hem kişisel dostlukları ve hem de Evs'le olan yakınlıkları nedeniyle, Sa'd b. Muaz'ın, kararında kendilerini gözeteceğini, aleyhlerine karar vermeyeceğini umuyorlardı.

Kurayza kuşatması devam ederken Sa'd b. Muaz ağır yaralı bir hâlde mescitte yatıyordu. Kendisi Kurayzalılar tarafından hakem olarak teklif edilince, Resûlullah'ın isteğiyle yatağından kaldırılıp, bir eşeğin üzerine rahat edeceği şekilde serilen yatağa oturtularak savaş alanına getirildi. Sa'd, Evsli birçok münafığın ve Müslümanın telkinleri arasında savaş alanına geldi. Kabilesinin mensupları yol boyunca kendisine *'Ey Sa'd! Onların bizim müttefiklerimiz olduğunu unutma', 'Sadece senin hakemliğini kabul etiler, Sana sığındılar. Onlar senin için develer hazırladılar', 'Onlar bizim eski müttefiklerimiz, Buas'da çok faydalarını gördük. Onlara dostça davran'* dediler. Bu sözleriyle Sa'd'ı etkilemeye çalışıyorlardı. Fakat bilmi-

yorlardı ki Sa'd'ın düşüncesi daha başkaydı. Düşüncesini, *'Bugün, Sa'd için hiçbir kınayıcının kınamasından korkmaması gereken gündür'* diyerek açıkladı. Kurayza'ya yardımcı olması için ısrar edenler, Sa'd'ın demek istediğini anladılar *'Eyvah, bu bir felaket haberidir'* demekten kendilerini alamadılar.

Resûlullah, Sa'd'ı bir grup Müslümanla birlikte karşıladı. Kendisinin iki tarafça da hakem olarak kabul edildiğini bildirdi. Sa'd, Resûlullah'ın bulunduğu bir yerde hakem olmak istemedi. Hükmün Allah ve Resûlü'ne ait olduğunu söyleyip, Resûlullah'ın hükmünün ne olduğunu sordu. Niyeti sevgili peygamberinin hükmünü tekrar etmekti. Ancak Resûlullah onun bu görüşünü kabul etmeyip; *'Sen onlar hakkında hükmünü ver. Hükmünün gereği yerine getirilecektir'* [10] dedi.

Sa'd kendi kabilesinden birçok kişinin hâlâ Kurayzalılara gönül yakınlığına sahip olduklarını bildiği ve savaş alanına gelirken de buna bizzat tanık olduğu için, kabilesinden kişileri yanına çağırıp, vereceği hükme razı olup-olmayacaklarını sordu. Hepsi de razı olacaklarını bildirip, itiraz etmeyeceklerine söz verdiler. Sa'd diğer Müslümanlara döndü ve onlara da aynı sorusunu yöneltti. Onlar da Sa'd'ın verdiği hükme razı olacaklarını söylediler. Sa'd aynı sorusunu Yahudilere de sordu ve onlardan da vereceği hükme razı olacakları sözünü aldıktan sonra kararını açıkladı: *'Yahudiler silahlarını bırakıp teslim olacaklar. Yetişkin erkekler öldürülecek, kadın ve çocuklar esir alınacak, mallarına el konulacak.'* Sa'd'ın kararı Müslümanları sevindirdi, ancak Yahudiler, münafıklar ve Müslüman olup da kalbi hâlâ Kurayza'ya eğilimli olanlar üzüldüler. Fakat yapılabilecek bir şey yoktu. Karar verilmişti ve gereğine itaat edilecekti. Resûlullah, Sa'd'ın kararını *'Sen onların hakkında, Yüce Allah'ın yedi kat arştaki verdiği hükmü verdin'*[11] diyerek onayladı ve takdirini bildirdi. Yahudiler de karara itiraz edemediler, çünkü Sa'd'ın kararının, İslâm'a düşmanlıklarının dayanağı kıldıkların dinlerinin bir hükmü olduğunu biliyorlardı.* Bu nedenle itiraz edemeyip, sessizce karara boyun eğdiler. Karar ertesi gün uygulamaya kondu. Kaynaklarda değişik sayılar bildirilmesine rağmen, Cabir b. Abdullah'ın tanıklığına dayanan ağırlıklı görüşe göre dörtyüz kişi idam edildi. Kurayza kuşatması yaklaşık yirmi gün sürdü. Kuşatma sırasında, Müslüman-

* Sa'd bin Muaz kararını verirken Tevrat'taki hükmü biliyor muydu, bunu bilmiyoruz. Ancak muhtemelen biliyordu. Çünkü, Sa'd'ın verdiği hüküm Tevrat'ın hükmünün aynısıydı. Tevrat'taki, konuyla ilgili bir grup ayet şöyledir: *'Bir şehre karşı savaşmak için yaklaştığın zaman, onu barışa çağıracaksın. Ve vaki olur ki sana barış cevabı verirlerse ve kapılarını sana açarlarsa, o vakit vaki olacak ki, içinde bulunan bütün topluluk sana köle angaryacı olacaklar ve sana kulluk edecekler. Ve eğer seninle anlaşmayıp savaşmak isterlerse, o zaman onu ablukaya alacaksın. Ve Allah'ın Rab onu senin eline verdiği zaman, onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin; ancak kadınları ve çocukları ve hayvanları ve şehirde olan her şeyi, bütün malını kendin için yağma edeceksin; Ve Allah'ın olan Rabb sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin' (Tevrat, Tesniye, 20:10-14).*

lardan iki kişi şehit oldu.

Hendek savaşı sırasında yaralanan ve kanı durdurulamayan Sa'd b. Muaz, savaş sırasındaki duasında Kurayzalıların ihanetlerinin karşılığının verildiğini görmeden ölmemeyi dilemiş ve kanı durmuştu. İlâhî takdir Kurayzalıların akıbetleriyle ilgili kararı da kendisine verdirdikten sonra yarası tekrar açıldı. Dinlenmesi için yatağına yatırıldıktan bir süre sonra çok miktarda kanın aktığı görüldü. Kan durdurulmaya çalışıldı, ancak mümkün olmadı. Bir ara bayılan Sa'd gözlerini açtığı zaman; başının Resûlullah'ın kucağında olduğunu gördü. Resûlullah, kendisine sevgi ile bakıyor ve dua ediyordu. Sa'd, Resûlullah'a *'Selâm sana Allah'ın Resûlü! Ben senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ediyorum'* dedi ve gözlerini kapadı. Resûlulüllah hâlâ başı kucağında olan Sa'd için *'Allahım! Sa'd Resûlü'nü tasdik etti ve senin yolunda savaştı. Üzerine düşeni yaptı. Ruhlarını kolayca alıp huzuruna aldığın kullarının arasına onu da kat'*[12] diye dua etti. Sa'd'ın cenazesine bütün Müslümanlar katıldılar. Sa'd, uzun boylu ve iri yarı birisi olmasına rağmen, taşıyıcıları onun tabutunun son derece hafif olduğunu fark ettiler. *'Vallahi bunun gibi hafif bir cenazeyi hiç taşımamıştık'* deyip nedenini sordukları zaman Resûlullah'ın cevabı; *'Meleklerde sizinle birlikte onu taşıyorlardı'*[13] oldu.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/244; Vakıdî, *Meğazi*, II/497.
2- Vakıdî, *Meğazi*, II/497.
3- Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/77.
4- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, V/330.
5- Vakıdî, *Meğazi*, II/501.
6- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/249; Vakıdî, *Meğazi*, II/504
7- Vakıdî, *Meğazi*, II/504; Taberî,, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/55
8- Vakıdî, *Meğazi*, II/504; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/249
9- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/247-249; Vakıdî, *Meğazi*, II/506, 507.
10- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/424; Vakıdî, *Meğazi*, II/512; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/250.
11- Buharî, Meğazi, 30; Müslim, Cihad ve Siyer, 64; Vakıdî, *Meğazi*, II/512; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/426; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/251.
12- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/262.
13- Vakıdî, *Meğazi*, II/528; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/430; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/263

Siyasî Egemenliğin Tesisi

> Müşrikler istemeseler de dinini bütün dinlere üstün kılmak için Peygamber'ini hidayet ve hak ile gönderen O'dur. (Saff sûresi 61:9)
> Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir. (Sâffat sûresi, 37:173)

Hendek savaşı sonrasında Medine'ye dönülürken Resûlullah geleceğe ilişkin bir tespitte bulunarak *'Bu seneden sonra müşrikler sizlere saldıracak cesareti bir daha kendilerinde bulamayacaklar. Onlar size değil, siz onlara gideceksiniz'* demişti. Bu tespitin ne kadar doğru olduğu çok bir kısa süre içerisinde anlaşıldı. Müslümanlar için bir varoluş savaşı olan; Müslümanları topyekün imha etmek için Yahudiler tarafından organizasyonu gerçekleştirilip finansmanı sağlanan ve müşrik Araplar tarafından da uygulamaya aktarılan bir planın gereği olarak açığa çıkan Hendek savaşı, Müslümanlar için sıkıntıların zirvesini oluşturmasının yanı sıra, olumlu bir sürecin de başlangıcını oluşturdu. Resûlullah'ın *'Bu seneden sonra müşrikler sizlere saldıracak cesareti bir daha kendilerinde bulamayacaklar'* tespiti tarihi bir gerçeklik kazandı. *'Onlar size değil, siz onlara gideceksiniz'* tespitinin gerçekleşme sürecinde ilk adımı ise Kurayza kuşatması oluşturdu.

Uhud savaşından sonra, bölgedeki müşrik kabileler, Kureyş'in kışkırtmalarıyla Müslümanlara karşı saldırganlaşmış, Müslümanlara zor anlar yaşatmışlardı. Raci ve Maûna katliamları bu süreçte yaşanmış, Müslümanlar kendilerine yönelik saldırı girişimlerini önlemek, düşmanca planları bozmak için uğraşıp durmuşlardı. Hendek savaşı ise bu kötü sürecin zirvesini ve sonunu oluşturmuştu. Ancak Hendek savaşından sonra her şey tersine döndü. Hendek savaşından (627-Mart) Hudeybiye anlaşmasına kadar devam eden (628-Mart) bir yıl içerisinde Müslüman askerî birlikleri yarımadanın büyük bir kesiminde oradan oraya koşuşturup

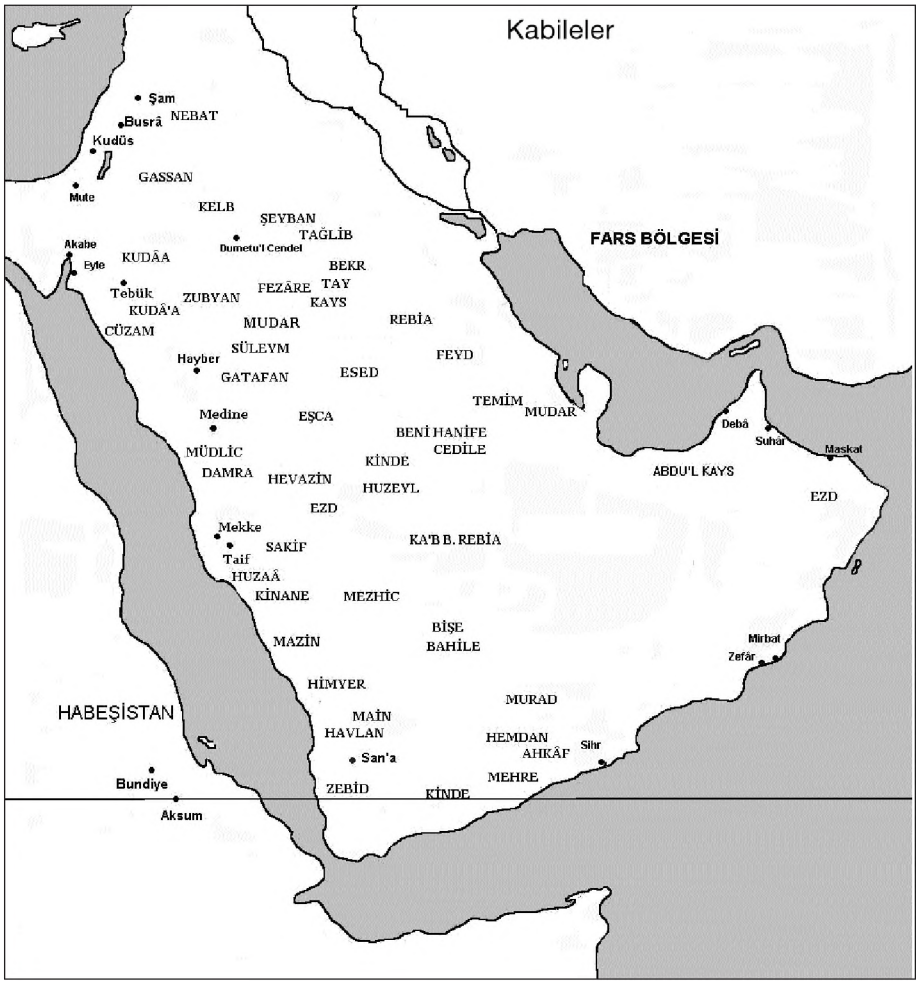
durdular. Özellikle yaz aylarında, aynı anda birkaç harekât birden gerçekleştirildi. Bu harekâtlar, düşmanların önceki şımarıklıklarının veya tecavüzlerinin karşılığını vermek veya Müslümanların aleyhine sonuçlanacak muhtemel olumsuz gelişmeleri önleyip, Müslümanların bölgenin tek iradesi olduğunu göstermek gibi bir amaca sahipti. Ancak şurası son derece açık ve kesindir ki Müslümanlar bu harekâtların hiçbirinde mütecaviz olmadılar; hiçbirinde haksız olarak cana kıyma, mala zarar verme gibi davranışlara meyletmediler. Ölümle sonuçlanan olaylar ise olaylar zincirinin oluşturduğu süreç içerisinde ve genellikle Müslümanların savunma amaçlarına bağlı olarak açığa çıktı. Çatışmak istemeyen, Müslümanlarla dostça anlaşma yapmak eğiliminde olanlara kesinlikle dokunulmadı. Bu nedenle, gerçekleşen birçok askerî harekâta rağmen, ölümle sonuçlanan çatışmalar son derece az gerçekleşti. Müşriklerden ölenlerin sayısı oldukça azdı. Hatta mevcut bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Müslümanların can kaybının daha fazla olduğu bile söylenebilir. Bu itibarla Hendek savaşını takip eden yıl Müslümanların güçlü ve aktif olduğu bir dönem olmasına rağmen, bu dönemde bir yıl öncesinin Raci veya Maûna katliamlarının karşılığı olabilecek bir katliam yaşanmadı. Müslümanlar intikam çabası yürütmediler.

Sakin Günler

Bölgede Müslüman hakimiyetinin tesisini sağlamaya yönelik çok sayıda askerî harekâtın gerçekleştirildiği bir yıllık sürecin ilk adımı Kurayza kuşatmasıydı. Sürecin en büyük olayı da bu oldu. Kurayza kuşatmasını takiben iki aylık bir dinlenme süresi yaşandı. Müslümanlar sessiz sakin, huzur içinde geçirdikleri bir döneme sahip oldular. Bu dönemde, geçmişteki sıkıntılarının zihinlerdeki ve kalplerdeki izlerini silmekle meşgul olurlar. Artık Kureyşten ve Yahudilerin ihanetlerinden çekinmeden, iç dünyalarına yönelip huzuru doyasıya yaşamakla, kendi içlerinde toplumsal saadetin inşasıyla meşgul oldular. Tabiatın baharı, gönüllerin ve toplumsal hayatın da baharı oldu. Gönüller coştu, hayat canlandı. Müslümanlar bu dönemde ilk defa olmak üzere kendi aralarında değişik toplumsal faaliyetler düzenlediler. Dönemin şartlarına uygun olarak da en çok at veya deve yarışları düzenlediler. Bir kısmında Resûlullah'ın da bizzat yarışmacı olarak yer aldığı bu yarışlar, Medine'de bir bayram havası oluşturdu.

Resûlullah, deve yarışlarına Kusva veya Adba isimli devesiyle, at yarışlarına ise Lizaz ve Zarib isimli atlarıyla katıldı. Kusva veya Adba girdiği bütün yarışları kazandılar. At yarışlarında da Lizaz ve Zarib genellikle birinci geldi. Yarışlarda Kusva'nın binicisi Bilâl, Lizaz veya Zarib'in binicisi ise genellikle Sehl b. Sa'd idi. Cabir b. Abdullah'ın da Resûlullah'ın atıyla yarışa katıldığı oldu. Cabir diyor ki, *'Resûlullah beni binici olarak tayin ettiği zaman yanıma gelerek 'Yarış süresince ha-*

fif ama sürekli ata vuracaksın, dedi.' Yarışlar Hafya'dan başlıyor Seniyetü'l Veda'da bitiyordu. Bitiş çizgisini belirlemek ve bitişi kontrol etmek için Ali görevlendirilmişti. Ali, yere çizdiği uzunca bir çizginin iki tarafına birer görevli tayin ederek yarışın hakemliğini yapıyordu. Resûlullah, yarışlara sadece deve veya at sahibi olarak değil, bir defasında da Sehba isimli atının sırtında binici olarak katıldı. Bu yarışta hiç kimse kendisini geçmek istemediği için, Resûlullah kendisinin kayrılmamasını ısrarla istedi ve birinci geldi. Tabiî ki diğer yarışmacıların Resûlullah'ın ısrarlı isteğine ne kadar uyduklarını bilemiyoruz. Yarışmalarda ilginç ve tehlikeli durumların yaşandığına da şahit olundu. Bunlardan birisi, yarış sonunda durmayarak koşusuna devam eden atın binicisi Abdullah b. Ömer'i o zaman duvarları yüksek olmayan mescidin içerisine fırlatmasıydı.

Resûlullah, kalabalık arasında durarak yarışı izliyor, yarışı kazanan ata ve binicisine sevincini ve takdirlerini sunuyordu. Bir yarışmada Ebû Useyd'in biniciliğini yaptığı kendi atı birinci gelince çok sevindi ve oturduğu yerden kalkıp, koşmakta olan atına bakarak *'deniz sanki'*[1] diyerek sevincini ifade etti. Adba isimli devesi girdiği bütün yarışları kazanmasına rağmen, bir yarışta geçildi. Bu Müslümanları üzdü, tutum ve tavırlarıyla, yarışı kazanan devenin sahibine karşı hoşnutsuzluklarını belli ettiler. Üzüntülerini *'Ya Resûlallah! Adba geçildi'* diyerek dile getirdiler. Ancak onların bu durumu Resûlullah'ın hoşuna gitmedi ve bunun bir yarış olduğunu, kazanmak veya kaybetmenin çok önemli olmadığını ifade edip, *'Allah'ın dünya işlerinden yükselttiği de olur alçalttığı da'*[2] dedi.

Mekke'ye Ambargo

Dönemin ilginç olaylarından birisi de Mekke'ye yönelik bir ambargo olayının açığa çıkması ve bunun Resûlullah'ın girişimiyle önlenmesidir. Olay şu şekilde gelişti: Hanife kabilesinin lideri olan Sümâme b. Üsâl, daha önce Resûlullah'ı öldürme girişimlerinde bulunmuş ve bu konuda son derece inatla kararını uygulamak için çabalar sarf etmiş birisiydi. Azılı bir İslâm düşmanıydı. Bu nedenle de Resûlullah tarafından öldürülmesine karar verilmişti. 627 yılının Mayıs ayı içinde (H. 6-Muharrem) umre yapmak için Mekke'ye giderken Müslümanlar tarafından yakalanıp Medine'ye getirildi. Ancak hemen öldürülmedi, bir binaya hapsedildi. Resûlullah, bu azılı düşmanının karşısına çıkarak kendisini tanımak istedi. Sümâme'ye *'Sana ne yapacağımı düşünüyorsun'* diye sordu. Sümâme'nin bu soruya cevabı ilginçti: *'Ey Muhammed! Şayet beni öldürürsen kanlı bir katili, amansız bir düşmanını öldürmüş olursun. Yok eğer bana iyilik eder de canımı bağışlarsa iyiliğin kadrini bilen birisine iyilik yapmış olursun. Eğer canımı bağışlaman karşılığında mal istersen istediğin kadarını veririm'*. Resûlullah bir şey söylemeyip ayrıldı. Fakat kanlı düşmanının mert birisi olduğunu da anlamıştı. Benzer konuşma, daha sonra aralarında birkaç defa daha geçti. Resûlullah, Sümâme'nin serbest bırakılmasını istedi. Birkaç günlük esaret boyunca Resûlullah'ı ve Müslümanları yakından tanıma fırsatı bulan Sümame, esareti sırasında açıklamadığı düşüncesini serbest kalınca açığa vurdu: *'Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi, akşamleyin benim için senin yüzünden daha sevimsizi yoktu. Fakat sabah olunca senin yüzünden daha sevimlisi olmadığını gördüm. Vallahi akşamleyin bana senin dininden daha sevimsizi yoktu, fakat sabah olunca senin dininden daha sevimlisi olmadığını gördüm.'*[3] Sonra da Müslüman olduğunu bildirip, umresini tamamlamak için izin istedi. Aldığı izinle de Mekke'ye gitti. Mekke'ye gidince durumunu gizleme ihtiyacı hissetmedi; Müslüman olduğunu Kâbe'nin yanında Kureyş liderlerine karşı açıkça ilan etti. Kureyş'ten birçok kişi sert tepki verip üzerine saldırdılar. Fakat Sümâme hiç çekinmedi, korkmadı ve hatta Kureyş

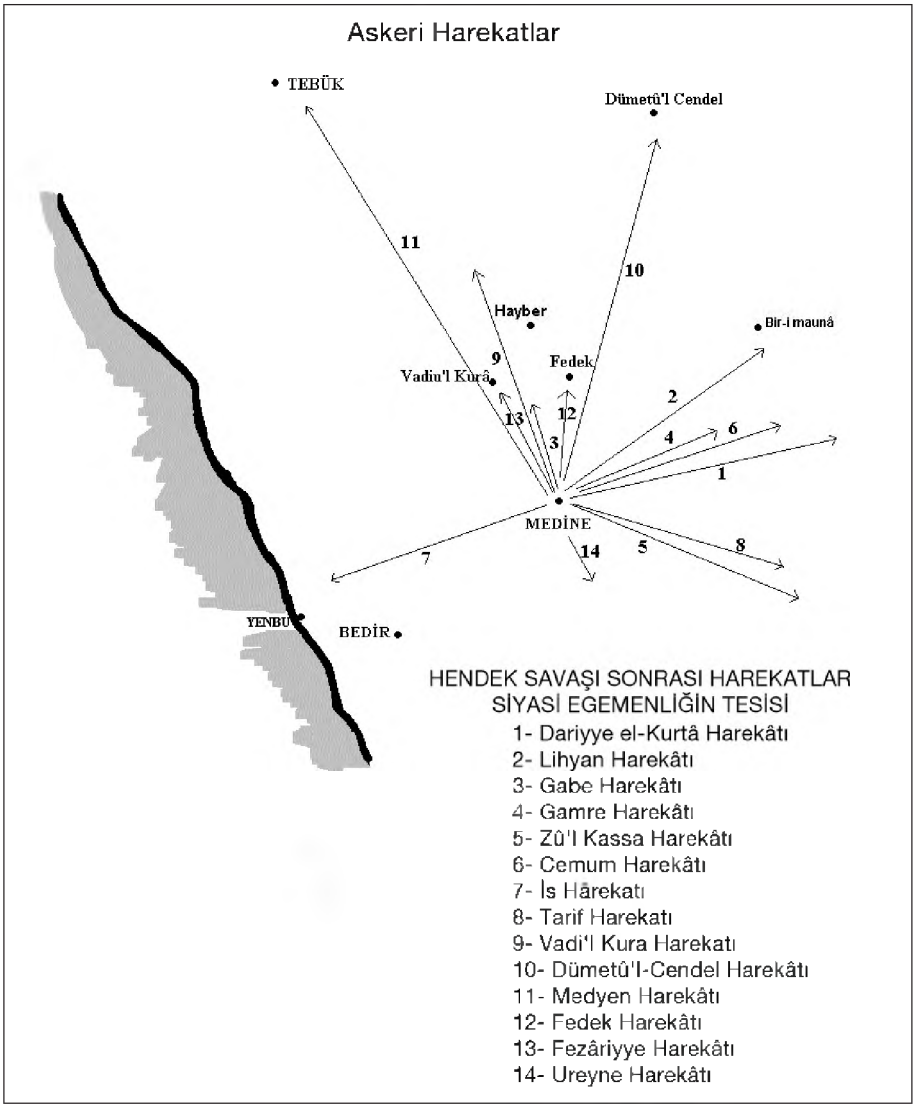
liderlerini tehdit etti: '*Vallahi Resûlullah izin vermedikçe size Yemame'den bir buğday tanesi bile gelmeyecek, izin vermeyeceğim*' dedi. Bu Kureyş için sonucundan korkulacak bir tehditti. Çünkü Sümâme, Yemame'nin lideriydi. Kuraklığın had safhaya eriştiği, insanların kıtlıktan öldüğü o dönemde Kureyş'in tek erzak kapısı Yemame'ydi. Saldırganlar bir şey yapamayıp, geri çekildiler. Sümâme dediğini yaptı. Memleketine dönünce Mekke'ye yönelik bir ambargo başlattı; Mekke'ye eşya ve yiyecek gitmesine hiçbir şekilde izin vermedi. Şam'la ticaretleri kesilmiş, Müslümanların ekonomik ablukaları nedeniyle kıpırdayamaz hale gelmiş Kureyş, dünyaya açılan tek kapıları konumundaki Yemame'nin de ambargoya dahil olmasıyla hepten çaresiz kalıp, rica ve mihnet içerisinde durumu Resûlullah'a bir mektupla bildirerek, Sümâme'ye engel olmasını istediler. Resûlullah, bu isteği kabul ederek Sümâme'ye gönderdiği haberde Mekke'ye yönelik ambargoyu kaldırmasını istedi. Sümâme sevgili peygamberinin isteğini yaptı ve Mekke'ye yönelik ambargoya son verdi.

Askerî Harekâtlar

Kurayza kuşatmasından sonra yaşanan iki ayı biraz aşkın dinlenme süresini takiben, bölgedeki hakimiyeti tesis ve pekiştirme amacıyla askerî harekâtlara başlandı. Özellikle yaz aylarında aynı zamanda birkaç harekât birden yürütüldü. Gittikçe yoğunluğu artan askerî harekâtların genel özelliklerini şu şekilde belirlemek mümkündür:

Dariyye/el-Kurtâ Harekâtı

Kaynaklarda Kurata olarak da geçen bu harekât Basra'dan Mekke'ye giden yol üzerindeki Necid bölgesinde bulunan Dariyye isimli yerleşim birimine düzenlendi. Komutanlığını Muhammed b. Mesleme'nin yaptığı harekât otuz süvari ile gerçekleştirildi. Harekât dokuz gün sürdü ve amacını, bölgenin başıboş ve şımarık kabilelerine gözdağı vermek oluşturuyordu. Bu nedenle, harekâtın hedef bölgesini Dariyye oluşturmasına rağmen, Müslümanlar Şerebbe ve Nahl bölgelerine de gidip oldukça geniş bir alanda varlıklarını hissettirdiler. Bu sırada birkaç kabileyle küçük çaplı çatışmalar yaşandı. Harekât, Müslümanların dostluk elini tutmayanlara gerekli cevap verilerek, amacına ulaşmış bir şekilde tamamlandı.

Lihyan Harekâtı

Lihyan oğulları, Adal ve Kâre kabilelerini oyunlarına alet ederek Müslümanları aldatmış ve oyunlarının sonunda Maûna katliamını gerçekleştirmişlerdi. Bu, cevabı verilmesi gereken bir canilikti. Ancak o zamanın şartlarında bu mümkün olmamıştı. Hendek savaşı ise görülmesi gereken hesabın süresini uzatmıştı. Sonunda iki yüz kişilik birlikle bölgeye yönelik bir harekât düzenlendi. Harekâtı bizzat Resûlullah komuta etti. Resûlullah, kendilerinden önce üzerlerine gelindiğinin haberleri Lihyan oğullarına gitmemesi için harekâtın hedefini gizli tuttu. Medine'den çıkışıyla sanki Şam bölgesine doğru gitmek ister gibiydi. Sonra ani bir ha-

reketle Lihyan oğullarını bölgesine döndü. Müslümanlar Guran vadisine gelince, önce Maûna katliamının gerçekleştirildiği yere gidip şehitler için dua ettiler. Sonra da Lihyanlıların yerleşim merkezlerine doğru hareket ettiler. Lihyan oğulları hiç beklemedikleri bir sırada Müslümanları karşılarında görünce korkup dağlara kaçtılar. Resûlullah, birliğini bölgede iki gün bekletti. Bu arada Mekke'ye çok yakın bölgede olunduğu için, Kureyş'e'de bir gözdağı olması amacıyla, küçük bir birliği Mekke yakınlarına kadar gönderdi. Daha sonra Medine'ye dönüldü. Harekât on dört günde tamamlandı.

Gâbe Harekâtı

Bazı kaynaklarda Zukared ismiyle de geçen harekât, Uyeyne b. Hısn isimli bir müşrik liderin Gatafanlılardan bazı adamları peşine takarak Medine'ye yakın bölgede otlamakta olan Müslümanlara ait hayvanları alıp götürmesi ve bu arada çobanı da öldürtmesi nedeniyle gerçekleştirildi. Saldırıya uğrayan çobanlardan birisinin Medine'ye gelip durumu bildirmesiyle Resûlullah harekât kararı verdi ve Müslümanları mescide çağırttı. Çağrı üzerine Müslümanlar mescidin yakınına geldikleri zaman Resûlullah'ı zırhını giyinmiş, kılıcını kuşanmış, mızrağını eline almış ve atına binmiş şekilde karşılarında buldular. Bu *'Hazırlanın, bir harekât için hemen yola çıkıyoruz'* demekti. Müslümanlar evlerine koşup kısa sürede hazırlıklarını tamamlayarak tekrar mescidin önünde toplandılar. Resûlullah, mütecavizleri kaçırmamak için önden Sa'd b. Zeyd'in komutasında sekiz kişilik bir birlik gönderdi. Kendisi de çoğunlukla yaptığı üzere İbn Ümmü Mektûm'u Medine'de yerine vekil bırakıp beş yüzü aşkın mücahidin oluşturduğu* birliğin başında olay yerine hareket etti. Aslında mütecavizleri küçük bir grupla yakalamak mümkün olmasına rağmen, böylesi büyük bir birlikle harekât düzenlenmesinin nedeni, mütecavizler üzerinden tüm düşmanlara gözdağı vermekti. Bu nedenle de çalınan hayvanlar kurtarılmasına rağmen Zukared bölgesinin içlerine kadar ilerlendi. Bölge son derece tehlikeli olduğu için, her an düşmanın saldırma ihtimali nedeniyle çok dikkatli ilerlendi ve ilk defa bazı namazlar korku namazı biçiminde kılındı. Korku namazının nasıl kılınacağı harekât sırasında ayetle bildirildi.** Korku namazı, bu tarihten sonra da tüm zamanların Müslümanları için, şartlar gerektirdi-

* Kaynaklar 500 ile 700 arasında değişik sayılar ifade etmektedirler.

** 'Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.' (Nisa, 4:102)

ğinde kılacakları bir namaz oldu. Beş gün devam eden harekât sırasında üç Müslüman şehit oldu, büyük bir çatışma yaşanmadı. Bölgedeki düşman topluluklarına önemli bir gözdağı verilerek Medine'ye dönüldü.

Gamre Harekâtı

Necid'in Gamre bölgesine düzenlenen bir harekâttır. Hicretin dördüncü yılında Esed oğulları kabilesinden Huveylid'in oğulları Tulayha ve Seleme kardeşlerin adam topladıkları ve Medine'ye saldıracakları duyumları alınınca Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed komutasında yüz eli kişilik bir birlik gönderilmiş ve çıkan çatışmada düşman birlikleri dağıtılmıştı. Esed oğulları bu olayı Müslümanlara düşmanlıklarının gerekçesi yapmış ve Hendek savaşına katılmışlardı. Hendek savaşını takiben, Esed oğullarına düşmanlıklarının cevabının verilmesi kararlaştırıldı. Bu, aynı zamanda, Hendek savaşı örneğinde olduğu üzere, gerektiğinde Müslümanlara karşı büyük birlikler teşkil edebilen bölge kabilelerine önemli bir gözdağı olacaktı. Ukkaşe b. Mihsan'ın komutasında kırk kişilik birlik bölgeye gönderildi. Esed oğulları üzerlerine bir Müslüman birliğinin geldiğini duyunca evlerini terk edip dağlara kaçtılar. Müslümanlar bir süre bölgede kaldılar ve sonra Medine'ye döndüler. Düşman topluluklarına verilmesi gereken mesaj verilmiş oldu.

Zü'l-Kassa Harekâtı

Bazı kimselerin Meraz'la Tağlemeyn arasındaki bölgede toplanarak Medine civarındaki Müslümanlara ait hayvanları çalmayı düşündükleri haberi alınınca, hem söz konusu kişileri cezalandırmak ve hem de bölgede Müslüman hakimiyetini tesis etmek için Muhammed b. Mesleme komutasında on kişilik birlik bölgeye gönderildi. Mücahitler gece vakti bölgeye girdiler, fakat karşılarında kimseyi bulamadılar. Mücahitler karşılarında kimseyi bulamamanın rahatlığı içinde hareket ederlerken ani bir baskına uğradılar. Muhammed b. Mesleme hariç hepsi şehit oldu. Muhammed de ağır yaralıydı; ölü zannedilerek bırakılmıştı. Bölgeden geçen bir Müslüman, Muhammed'i ağır yaralı hâlde bularak Medine'ye getirdi.

Muhammed b. Mesleme komutasındaki birliğin imha edilmesi üzerine Resûlullah, Ebû Ubeyde b. Cerrah komutasında kırk kişilik yeni bir birliği bölgeye gönderdi. Bu ikinci birlik, müşriklerin hiç ummadıkları bir zamanda bölgeye girip ani baskın yaptı. Fakat müşrikler dağlara kaçarak kurtuldular. Müşriklerden sadece bir kişi yakalanabildi ve o da Müslüman oldu. Müşriklerin geriye bıraktıkları mallara el konularak Medine'ye dönüldü.

Cemum Harekâtı

Nahl ovası ile Nakre arasındaki Cemum bölgesine düzenlenen bu harekâtın nedeni, Maûna katliamına katılan bazı kimselerin bölgede ikamet eden Süleym oğullarından olmalarıydı. Bunlar ayrıca Hendek savaşı sırasında yedi yüz kişilik bir kuvvetle müşrik ordusuna destek vermişlerdi. Zeyd b. Hârise komutasında bir birlik bölgeye gönderildi. Üzerlerine gelen Müslümanlardan haberdar olan Süleym oğulları kaçtıkları için çatışma çıkmadı, fakat bütün hayvan sürülerine el konularak Medine'ye getirildi.

İs Harekâtı

İs, Süleym oğullarının yaşadığı bölgeye yakın bir yerin ismidir. Kureyş, sahile yakın bölgeden Şam'a kervan gönderdiği zaman İs'ten geçen yolu kullanırdı. Kureyş'in Şam'a bir kervan gönderdiği ve kervanın dönüş yolunda olduğu öğrenildi. Resûlullah, Zeyd b. Hârise komutasında yüz yetmiş kişilik bir birliği İs'e gönderdi. Birlik, kervanı bastı ve kervandaki herkesi ele geçirip mallarla birlikte Medine'ye getirdi. Kervanın komutanı Resûlullah'ın damadı Ebû'l-Âs b. Rebi' idi. Ebû'l-Âs müşrik olmasına rağmen Resûlullah'a ve Müslümanlara yönelik olumsuz bir tutum ve tavır içerisine girmemiş ve hatta bu yöndeki teşvik ve baskılara da ısrarla karşı koymuş birisiydi. Kureyş'in, Müslümanların ekonomik ambargosunun dayanılmaz baskısı karşısında, Ebû'l-Âs'ı komutan tayin etmeleri önemlidir. Böylelikle Müslümanların kervana saldırma ihtimalini azaltacaklarını ve mallarını koruyabileceklerini düşünmüş olmalıdırlar. Çünkü Müslümanların fiilen kendilerine düşmanlıkta bulunmayanlara dokunmadıklarını biliyorlardı. Kervan malları Medine'ye getirilince Müslümanlar arasında pay edildi. Esirler konusunda bir karar verilmedi. Ancak Müslümanların mescitte Resûlullah'ın imamlığında namaz kıldıkları bir anda Zeyneb'in mescide girerek eski kocası Ebû'l-Âs'ı himayesine aldığını ilan etmesi üzerine, Ebû'l-Âs'ın ve onun hatırına diğer esirlerin serbest bırakılmasına karar verildi. Çoktandır değişik vesilelerle Mekke halkının gönlü kazanılmaya çalışılıyordu. Kıtlık zamanında ekonomik yardımda bulunulmasının nedeni de bu idi. Bu nedenle kervandaki malların da iade edilmesine karar verildi. Müslümanlar kendilerine verilmiş olan malları gönülleriyle getirip teslim ettiler. Kervan herhangi bir kayba uğramadan Mekke'ye gitti. Bu Kureyş'in planının geçerliliğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu arada ummadıkları bir şey gerçekleşti ve malları Mekke'ye götürüp sahiplerine teslim eden Ebû'l-Âs, hiç kimsenin kendi üzerinde malı kalmayınca Müslüman olduğunu ilan edip, Medine'ye döndü.

Tarif Harekâtı

Tarif, Medine'ye yaklaşık 80 km uzaklıkta, Nuhayyel bölgesinde bir yerin ismidir. Bölgede ikamet eden Salebe oğullarının daha önce Medine'ye saldırma girişimleri ve en son da Muhammed b. Mesleme komutasındaki birliğe saldıranlar arasında yer almaları nedeniyle Zeyd b. Hârise komutasında on beş kişilik bir birlik bölgeye gönderildi. Bölgedeki düşman topluluklar üzerlerine gelenlerin öncü birlik olduğunu, asıl birliğin arkadan Resûlullah'ın komutasında gelmekte olduğunu zannedip kaçtılar. Harekât dört günde tamamlandı. Bölgedeki düşman topluluklarına verilen gözdağını takiben çok miktarda hayvana el konularak Medine'ye dönüldü.

Vadi'l-Kurâ Harekâtı

Vadi'l-Kurâ, Şam ile Medine arasında bir bölgenin ismidir. Ticaret yollarının geçtiği bir bölgedir. Vadi'l-Kurâ da bazı kimselerin toplanıp Müslümanların aleyhine faaliyetler için planlar yaptıklarının bilgisi Medine'ye ulaşınca, Zeyd b. Hârise komutasında bir birlik bölgeye gönderildi. Fakat toplanan kimselerin dağılıp kaçmasıyla, bir çatışma çıkmadan harekât tamamlandı. Bu harekât sonrasında bölgenin güvenilir olduğuna karar verilerek, harekâttan bir ay sonra, Resûlullah ilk bölgeler arası ticaret girişiminde bulunarak Zeyd b. Hârise yönetiminde bir ticaret kervanını Şam'a göndermeye karar verdi. Fakat Vadi'l-Kurâ'da daha önce toplanıp kaçanlar kervanı basıp, Zeyd b. Hârise hariç kervandaki herkesi şehit ettiler. Zeyd'i ise can çekişirken bırakıp gittiler. Zeyd ağır yaralı bir halde, zor bir yolculuğu takiben Medine'ye döndü.

Dümetü'l-Cendel Harekâtı

Şam'a yakın Dümetü'l-Cendel bölgesine Abdurrahman b. Avf komutasında yedi yüz kişilik bir birlik gönderildi. Harekâtın amacı askerî olmaktan çok, bölge insanlarına İslâm'ı anlatmaktı. Fakat bölgede düşman topluluklar bulunduğu için, gerektiğinde savaş izni de verildi. Resûlullah, Abdurrahman'a savaş izni verirken ısrarlı bir şekilde bazı tavsiyelerde bulundu. Tavsiyeleri şunlardı: '*Allah yolunda kâfirlerle savaşın. Ganimet mallarına hıyanet etmeyin. Anlaşma yaptığınız zaman anlaşmanıza sadık kalın. Öldürdüklerinize işkence yapmayın. Çocukları öldürmeyin.*'[4] Birlik bölgeye giderek üç gün kaldı. Bölge insanları Islâm'a davet edildi. Bu davet üzerine bazı kimseler Müslüman oldular. Müslüman olmayanlar ise Müslümanlara cizye vermeyi kabul ettiler. Abdurrahman komutasındaki birlik bölgede Müslümanların otoritesini tesis etmiş bir hâlde Medine'ye döndü.

Medyen Harekâtı

Medyen, Tebük'e yakın bir bölgenin ismidir. Medyen'de bazı kişilerin toplandıkları ve bölgede terör estirdikleri haberi alınınca, Zeyd b. Hârise komutasında bir birlik üzerlerine gönderildi. Çıkan çatışmada asilerin hepsi yakalandı.

Fedek Harekâtı

Sa'd b. Bekir oğulları kabilesinin Hayber Yahudileri ile işbirliği içinde Müslümanların aleyhine bazı faaliyetlere girme hazırlıkları yaptıkları haberi Medine'ye ulaşınca, Hz. Ali komutasında yüz kişilik bir birlik bölgeye gönderildi. Müslümanları hiç beklemedikleri bir anda karşılarında bulan Sa'd b. Bekir oğulları kabilesinin mensupları kaçışıp dağlara saklandılar. Ali komutasındaki birlik bölgede üç gün kaldı. Ele geçirilen çok miktardaki hayvanla Medine'ye dönüldü.

Fezâriyye Harekâtı

Zeyd b. Hârise komutasındaki birlik Vadi'l Kura bölgesinde ikamet eden Fezârelerin üzerine gönderildi. Harekâtın amacı daha önce Vadi'l Kura'da toplanan fakat Müslümanları görünce kaçan düşman toplulukların Zeyd b. Hârise yönetimindeki kervana saldırıp Müslümanları katletmeleriydi. Zeyd komutasında gönderilen büyük bir süvari birliği asilerin çoğunun mensubu olduğu Ferâzelerin bölgesine girdi. Ferâzelerin çoğu kaçtı, geride kalanlarla yaşanan küçük bir çatışma dışında başka bir olay yaşanmadı. Ferâzelerin mallarına el konularak Medine'ye dönüldü. Zeyd harekât raporunu vermek için Resûlullah'ın yanına vardığı zaman, Resûlullah Zeyd'i kucaklayıp, alnından öperek tebrik etti.

Ureyne Harekâtı

Ureyne ve Ukl kabilelerine mensup sekiz kişi Medine'ye gelerek Müslüman olduklarını ve Medine civarında ikamet etmek istediklerini bildirdiler. Ancak bu kimseler hayvancılığı iyi bilmelerine karşılık, Medine'de yapılabilecek yegâne iş olan tarımcılıktan anlamadıklarını söylediler. Resûlullah onları zekat hayvanlarının bakımıyla görevlendirdi. Fakat asıl amaçlarını başından beri gizleyen veya kendilerine çok miktarda hayvan teslim edilince planlarını uygulamaya koyan bu insanlar, kendileriyle birlikte hayvanların bakımı için görevlendirilmiş Yesâr isimli Müslüman çobanı öldürüp, zekat hayvanlarına el koydular. Üstelik son nefesini verinceye kadar Yesâr'a çok ağır işkenceler yaptılar; Yesâr'ın ellerini ve ayaklarını kestiler, gözlerini çıkardılar. Resûlullah durumdan haberdar olunca Yesâr adı-

na çok üzüldü. Kürz b. Câbir komutasında yirmi mücahitten oluşan birliği asileri yakalamakla görevlendirdi. Asiler kısa sürede ele geçirildi. Bu sırada vahyolunan bir ayet* kısası emretti ve asilere, Yesâr'a yaptıklarının karşılığı olarak kısas uygulandı.

DİPNOTLAR

1- Huzaî, *Tahrîcu'd-Delâlâti's-Sem'iyye*, 392, 393; Kettânî, *Et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, II/95.
2- Buharî, *Rikak*, 38, *Cihad*, 56-59; Müslim, *İmare* 25; Ebû Davud, *Cihad*, 67; Muvatta, *Cihad*, 19; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/493
3- Ahmed, *Müsned*, II/246,247; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/288
4- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/280, 281; Vakıdî, *Meğazi*, II/561; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/89.

* 'Allah'a ve elçisine karşı savaş açanların ve yeryüzünde hak düzeni bozmaya çalışanların, döneklik ve sapıklıkları yüzünden cezaları; ancak öldürülmeleri veya asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazvâri kesilmesi, yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. İşte bu onların bu dünyada uğradıkları zillettir. Öteki dünyada da, daha korkunç bir azap bekler onları. Ancak sizin onları yenip, ele geçirmenizden önce tevbe edenler, bu hükmün dışındadır. Çünkü bilesiniz ki, Allah çok bağışlayan ve çok acıyandır.' (Maide, 5:33,34).

Bölüm: 5
Dönüm Noktası

Hudeybiye

Ebû Sinan el-Esedî: '*Ey Allah'ın Resûlü! Sana biat ediyorum*'
Resûlullah: '*Ne üzerine biat ediyorsun?*'
Sinan: '*Gönlünden ne geçiyorsa, bizden ne adına biat alıyorsan onun üzerine*'.
Resûlullah: '*Benim gönlümden geçen nedir?*'
Sinan: '*Fetih veya şehadet! Ey Allah'ın Resûlü! Allah sana zafer bahşedinceye kadar senin önünde kılıç sallamaya veya bu uğurda ölmeye biat ediyorum*'.
Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir... Andolsun ki, o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de ödüllendirdi. Allah üstündür, hikmet sahibidir. (Fetih sûresi, 48:10,18,19)

Umre Yolculuğu

Hendek savaşının üzerinden tam bir yıl geçmişti (Mart-628). Resûlullah bir rüya gördü. Rüyasında başı tıraşlı olarak Kâbe'yi tavaf ediyordu. Bundan umre amacıyla Mekke'yi ziyaret etmesi istendiği kanaatine ulaştı. Rüyasını Müslümanlara anlatıp, düşüncesini açıkladı. Bu özellikle Muhacirler arasında büyük bir sevince yol açtı. Yıllardır ayrı kaldıkları eşlerini, çocuklarını, evlerini görme zamanının geldiğini, bir süreliğine de olsa hüzünlü ayrılığın biteceğini düşündüler. Ensarın sevinci ise daha başkaydı. Onlar, Mekke'yi ziyaret ederek, yıllardır savaş alanlarında karşı karşıya geldikleri, her seferinde bir oranda da olsa çekindikleri Mekkelilere artık kendilerinden korkmadıklarını gösterme fırsatı elde edeceklerini düşünüp, sevindiler. Ayrıca Muhacir kardeşlerinin eş ve çocuklarına, evlerine, memleketlerine kavuşmaktan dolayı sahip olacakları mutluluk kendileri için de önemli bir sevinç kaynağıydı. Herkes sevinç içerisindeydi. Tüm Medine'yi saran bu sevinç dalgasının tek nedeni ise Resûlullah'ın kendilerine anlattığı bir rüya idi. Resûlullah'ın rüyası Müslümanlar için önemliydi. Çünkü, peygamberlerin rüyalarının herhangi bir rüya olmadığını, ilâhî bilgi taşıdığını biliyorlardı. Böyle olduğu içindir ki Hz. İbrahim gördüğü rüya üzerine oğlunu kurban etmeye kalkışmış ve kendisine ilâhî kattan bir kurban sunulmuştu.*

* Bu konuda Hz. İbrahim'in rüyasının ilâhî bir talimet taşıdığını, bu nedenle Hz. İbrahim'in rüyasına göre hareket edişini anlatan ve bunu onaylayan ayet şöyledir: '*İbrahim: 'Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver' dedi. İşte o zaman biz onu uslu bir*

Üstelik bir ayet* bu rüyanın herhangi bir rüya olmayıp, ilâhî iradenin muradını gerçekleştirme amacıyla izin/talimat niteliğine sahip bir rüya olduğunu açıklamıştı.

Büyük bir sevinç içerisinde yol hazırlıklarına başlandı. Yolculuk sırasında yanlarına sadece '*yolcu silahı*' olan kılıçlarını alacaklardı. Hiç kimsenin yanında kılıcından başka bir silah bulunmayacaktı. Resûlullah bunu özellikle belirtmişti. Müslümanlar şaşırdılar. Bu son derece tehlikeli bir yolculuktu. Düşman denizinin ortasında yolculuk yapacak ve Kureyş gibi düşman bir topluluğun yanına gideceklerdi. Bu şartlarda sadece kılıçla yolculuk yapmak intihar etmekten farksızdı. Hz. Ömer *'Ey Allah'ın Resûlü! Seninle savaş halinde olan bir topluluğun üzerine gerçekten silahsız olarak mı gideceksin? Ebû Süfyan ve adamlarının saldırmalarından endişe etmiyor musun? Gerektiğinde kullanmak için silahlarımızı yanımıza almamızı gerçekten istemiyor musun?'* diyerek hem Müslümanlar adına bir sıkıntısını bildirdi ve hem de bu konuda Resûlullah'ın ne oranda kararlı olduğunu anlamak istedi. Resûlullah istek ve talimatının ne anlama geldiğini biliyordu; ortada bir yanlışlık yoktu. *'Ben umreye niyetlendim, savaşa değil'* diyerek tercihinin bilinçli olduğunu ifade etti. Resûlullah'ın bu kararlılığı karşısında Ömer sesini kesip verilen karara içten gelen bir itaatle uydu. Bazıları ise yapılan işin yanlış olduğunu düşünmelerine rağmen itiraz etmediler. Çünkü ölüme bile gidiyor olsalar, içten gelen bir itaatle Resûlullah'ın isteklerine uyarlardı. Resûlullah bir konuda istişare ederse düşüncelerini rahatlıkla söylerlerdi; hiçbir çekinceleri olmazdı. Ama Resûlullah istişare etmez ve isteğini doğrudan bildirirse, bilirlerdi ki o konu kendileri için üzerinde düşünüp, görüş bildirecekleri, tartışmaya açacakları bir konu değil; sadece uymaları gereken bir konudur. Bunun böyle olması gerektiğini bildiren birçok ayet vardı. Bu ayetler ışığında hangi şartlarda Resûlullah'a ölümleri pahasına bile olsa itaat etmeleri gerektiğinin bilincindeydiler. Şu ayetler bunun örneklerinden bazılarını teşkil ediyordu:

> Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar

oğul ile müjdeledik. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: 'Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin?' dedi. O da cevaben: 'Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun' dedi. Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca, ona: 'Ey İbrahim! 'Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.' diye seslendik. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır. Biz, ona oğluna bedel büyük bir kurban verdik'. (Saffet, 37: 100-107)

* 'Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.' (Feth, 48:27)

ne güzel arkadaştır! (Nisa, 4:69)
Allah ve Resûlü'ne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. (Enfal, 8:46)
Her kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir. (Nûr, 24:52)
Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur. (Ahzab, 33:36)

Müslümanlar, o günün şartlarında *'yolculuk silahı'* olarak isimlendirilen kılıcın dışında silah almadan tehlikeli bir yolculuğa çıkmanın, düşman denizine dalmanın, ölüme davetiye olduğunu biliyorlardı. Fakat sorumluluklarının bilincinde kimseler olarak itiraz etmediler. İçlerinde bir kuşku ve sıkıntı olmadan Resûlullah'ın isteğine uyup, hazırlıklarına başladılar. Çünkü biliyorlardı ki Allah ve Resûlü bir konuda bir hüküm verirse o doğrudur; o istek veya emir bir azap, sıkıntı nedeni değil; esenlik aracıdır, zaferdir, mutluluktur. Bu, bir ayette *'Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlü'ne uyun...' (Enfal, 8:24)* denilerek bildirilmişti. Onlar o an için sadece kendilerine verilen emre itaat ediyor ve bu itaatlerinin hayra neden olacağına inanıyorlardı. Öyleydi de. Onlar her ne kadar bu hayrın ne olduğunu bilmeseler bile, Resûlullah'ın emri çok önemli bir taktiğin gereğiydi. Zira, umre veya hac yolculuğuna çıkanların yanlarına sadece kılıçlarını almaları hayatlarını veya mallarını muhtemel bir saldırıdan korumalarının teminatıydı. Bu uygulama köklü bir geleneğin gereğiydi. Arap geleneğinde umre veya hac için silahsız yolculuk yapmak tehlikeyi davet eden değil, tehlikeyi uzaklaştıran bir şeydi. Böyle kimseler güçlü geleneğin koruması altına girer ve saldırıya uğramazlardı. Olur ki bir tecavüz gerçekleşirse, mütecaviz, Araplar katında bütün itibarını kaybeder ve suçlu bulunurdu. Üstelik Müslümanlar umre yolculuğunu haram ayda; savaşmanın, çatışmanın, kavganın yasak olduğu bir ayda yapacaklardı. Böylelikle daha da güçlü bir koruma şemsiyesinin altına giriyorlardı. Kendilerine saldıranlar, bütün Arapların suçlu bulduğu taraf olurdu. Kimse böylesi bir duruma düşmeyi göze alamazdı. Resûlullah, yanlarına yolcu silahından başka bir şey almamalarını söylerken, Müslümanların büyük çoğunluğunun o zaman düşünemedikleri bu geleneksel özellikten yararlanmayı planlamıştı. Yolcu silahıyla ve üstelik haram aylarda yolculuk yapmaları her haliyle Müslümanlar için avantajdı. Eğer olur ki Kureyş veya bir başka düşman topluluk saldıracak olursa, bu saldırı o topluluğun bütün itibarını yok edecekti. Saldıran tarafın Kureyş olması, Kureyş'in Arapların katındaki liderliğini, seçkinliğini sona erdirecek ve bu da Islâm davetinin önündeki en önemli engeli kaldıracaktı. Eğer bir saldırı olmaz ve umrelerini tamamlarlarsa, düşmandan

korkmadıklarını göstermiş ve üstü örtülü bir şekilde tüm düşmanlara meydan okumuş olacaklardı. Böylesi bir durumda özellikle Kureyş'i evinde tehdit ederek psikolojik bir savaşın galibi olacaklardı.

Resûlullah, namaz imamlığı için İbn Ümmü Mektûm'u, idarî işler için de Numeyle b. Abdullah ile Gülsüm b. Husayn'ı vekilleri olarak Medine'de bırakarak, bin dört yüz Müslümanla birlikte yola çıktı. Birisi Resûlullah'ın eşi Ümmü Seleme olmak üzere umre yolcularının dördü kadındı. İki yüz kişinin atı vardı. Diğerleri ise develerine binerek veya yürüyerek yolculuk yapıyorlardı. Yirmi kişiden oluşan süvari grubu keşif birliği olarak önden gidiyordu. Yetmiş kurbanlık deve ise görevlilerin gözetiminde arkadan getiriliyordu.

Resûlullah, ilk konaklama yerinde kurbanlık devesini istedi. Devenin hörgücünü hafifçe çizdi ve üzerine bir çelenk geçirdi. Diğer Müslümanların da kendi kurbanlıklarını bu şekilde nişanlamalarını istedi. Bu, yolcu silahı taşımakla düşman topluluklara verilen mesaja ek olarak, yolculuk amacını gösteren bir diğer önemli mesajdı. Develerin kurban edileceği, yolculuğun umre dışında bir amacının olmadığı bu uygulamayla bir başka yoldan tekrar gösterilmiş oluyordu. Bu mesaj özellikle de Kureyş'e yönelikti.

Medine'den hareket edilirken, Eslem, Cüheyne, Gıfar, Müzelne ve Eşca topluluklarına haber gönderilerek, onların da umreye katılmaları istendi. Resûlullah bu davetiyle başka toplulukları da yanına almak istiyordu. Ancak bir savaş çıkacağına ve yanlarında sadece kılıçları bulunan Müslümanların katledileceklerine olan güçlü inançları nedeniyle söz konusu kabileler işlerini bahane edip özür beyan ederek daveti kabul etmediler. Onların kendilerini Müslüman olarak nitelemelerine rağmen sahip oldukları bu olumsuz tavırları, daha sonra vahyolunan ayetle ilâhî katta eleştirildi. Üstelik ayet onları *'itaatsizlikleri'* nedeniyle *'Müslüman'* olarak nitelemiyordu. Söz konusu ayetler şöyledir: *'Bedevilerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki, 'Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile.' Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: 'Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Kaldı ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.' Aslında siz Peygamber'in ve müminlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâkı hak etmiş bir topluluk oldunuz' (Fetih, 48:11,12).*

Haram bölgenin başlangıç noktalarında birisi olan Zü'l-Huleyfe'ye gelindiğinde mola verildi. Resûlullah iki parça kumaşla vücudunu örterek ihrama girdi. Müslümanlardan da aynı şeyi yapmalarını istedi. İhrama girmek cahiliye döneminde hac ve umrenin en önemli şartlarından birisiydi. Resûlullah, Büsr b. Süfyan'ı elçi olarak Mekke'ye gönderdi. Ondan, yolculuklarının amacının sadece umre olduğunu Mekke liderlerine bildirmesini istedi.

Zü'l-Huleyfe'de umre hazırlıkları yapılırken, Nehd kabilesinden bir grup geldi.

Resûlullah, Nehd kabilesinin ileri gelenleriyle görüştü, onlara İslâm'ı anlatıp, Müslüman olmalarını istedi. Fakat daveti kabul görmedi. Nehdîler, Müslüman olmamakla birlikte, dost olmak istediklerini bildirip bunun bir işareti olarak içmeleri için başta Resûlullah olmak üzere çoğu Müslümana süt ikram ettiler. Resûlullah bu ikramı *'Müşriklerin hediyesini kabul etmem'*[1] diyerek reddetti. Sütü ancak ücretini vererek alacağını söyledi. Nehdîler şaşırdılar. Karşılarındaki adamların inançlarından taviz vermeyen, fakat kimseye de haksızlık etmeyen kimseler olduklarını gördüler. Müslümanları takdir ettiler. Süt, ücreti verilerek alındı ve içildi.

Kureyş'in İkilemi ve Çözüm

Müslümanların Mekke'ye doğru yola çıktıkları duyulunca Mekke liderleri hemen bir toplantı tertip ettiler. Ne yapacaklarını konuşup, tartıştılar. Şaşkındılar. Bir ikilemin içerisinde kalakaldılar. Müslümanlara müdahale edip Mekke'ye girmelerini engelleseler geleneğe uymadıkları, Kâbe'yi ziyarete gelenleri engelledikleri için itibarlarını kaybedecek, suçlu olacaklar; müdahale etmeyip Mekke'ye girmelerine izin verseler üstü örtülü bir gözdağının muhatabı olacaklar ve yine itibarları zedelenecekti. Müslümanlar her durumda kârlıydılar. Üstelik bu yolculukları ile Hz. İbrahim geleneğine bağlı olduklarını, türedi bir dinin mensubu olmadıklarını göstererek itibarlarını yükseltmişlerdi. Kendilerini her türlü geleneğe karşı çıkan kimseler olarak tanıyanlara karşı İbrahimî geleneğe bağlı olduklarını gösterme imkânı elde etmişlerdi. Bu ise, Arap topluluklarını Müslümanların aleyhine kışkırtan Kureyş liderlerinin dile getirdikleri önemli bir gerekçeyi yok ediyordu. Kureyş'in yanlış bir adım atması durumunda, Müslümanlar Araplar katındaki saygınlıklarını artıracaklar, diğer kabileler Kureyş ile Müslümanların çatışma nedenini başka yerlerde aramaya başlayacaklar ve belki de Kureyş'i suçlu çıkaracak ipuçlarına ulaşmaları söz konusu olacaktı. Tüm bu nedenlerden dolayı Dâru'n-Nedve'deki toplantı son derece tartışmalı geçti. Uzun ve yoğun tartışmalı toplantının sonunda ağır basan görüş, hakikate gözünü kapamış kör düşmanlığın gereğine uygun oldu. Müslümanları Mekke'ye sokmamaya karar verdiler. Korkutarak, tehdit ederek Müslümanların yolculuktan vazgeçmesini sağlamalarının, mevcut alternatifler içerisinde en doğru tercih olacağını düşündüler. Ayrıca, alınan bir başka karar gereği, Müslümanların umreyi araç olarak kullanıp Mekke'ye girmek ve Mekke'yi ele geçirmek amacında olduklarının propagandasını yapmayı kararlaştırdılar. Böylelikle Müslümanların umrelerini engellemelerini meşrulaştıracak bir gerekçe üretmiş olacaklardı. Vakit kaybetmeden Halid b. Velid komutasında iki yüz kişilik bir süvari birliği yola çıkarıldı. Süvari birliğinin görevini Müslümanları yakın takibe alarak korku ve yılgınlığa yol açmak oluşturuyordu. Ayrıca, bölgedeki dağ ve tepelere gözcüler yerleştirilerek, Müslümanların aniden başka

yönlerden Mekke'ye girmesine karşı önlemler alındı. Bu arada Ehabiş bedevilerine ve Sakif kabilesine elçiler gönderildi. Bu toplulukların desteğini alarak, kararlarının daha geniş zeminde paylaşılmasını ve böylelikle girişimlerinin meşruluğunu güçlendirmeyi arzuladılar. Sakif lideri Urve b. Amr anne tarafından Mekkeli olduğu için daveti kabul etti. Bedevi liderleri ise Mekke'de verilen birkaç büyük ziyafetin sonunda Kureyş'in yanında olduklarını ilan ettiler. Bunlar Kureyş'in işini büyük oranda kolaylaştıracak olumlu gelişmelerdi. Böylelikle Müslümanların Mekke'ye girmelerini önleme imkânları daha da artmış oluyordu. Hatta bir fırsat yakalayabilir, bahane edecekleri bir şeyler gerçekleşirse, sadece kılıçları yanlarında olan Müslümanlarla savaşıp onlara iyi bir ders vermeleri mümkün olabilecekti.

Peygamber Hüznü

Ebvâ köyü Müslümanların yolu üzerindeki yerleşim merkezlerinden biriydi. Küçük bir köy olan Ebvâ, hemen hiç kimse için ayrıcalıklı öneme sahip bir yer değildi. Çöl yolculukları sırasında mola verilen bir yer olmanın ötesinde bir anlam ifade etmiyordu. Ancak Ebvâ Resûlullah için özel öneme sahipti. Annesinin kabri oradaydı. Küçük bir çocukkan annesini Ebvâ'da kaybetmişti. Umre yolculuğu sırasında Ebvâ'da mola verildi. Müslümanların bir çoğu Resûlullah'ın annesinin kabrinin Ebvâ'da olduğunu bilmiyordu. Mola sırasında Resûlullah'ın bir kabrin yanına gittiğini ve kabrin yanındayken ağladığını görünce şaşırdılar. Olayın tanıklarından birisi o anı şöyle anlatmıştır: *'Resûlullah bir mezar kalıntısının yanına giderek oturdu. Çevresinde bulunanlar da onunla birlikte oturdular. Bu sırada Resûlullah ağlamaya başladı. Bunun üzerine Ömer 'Ey Allah'ın Resûlü! seni ağlatan nedir?' diye sordu. Resûlullah; 'Bu annemin mezarıdır'* dedi.'[2]

Kararlı Bir Yürüyüş

Kureyş ileri gelenleriyle görüşen ve onlara Resûlullah'ın sözlerini bildiren Büsr b. Süfyan, Kureyş'in olumsuz sözlerini işitip, olumsuz tavırlarını görerek tekrar Resûlullah'ın yanına döndü. Kureyş'in, Müslümanları Mekke'ye sokmamak için hazırlık yaptığını bildirdi; *'Ey Allah'ın Resûlü! Seni Mekke'ye sokmamak için yemin ettiler'* dedi. Duydukları karşısında Resûlullah'ın tepkisi *'Kureyş helâk oldu, zaten savaş nedeniyle bitmişlerdi'* oldu. Sonra bir temennisini ve davasındaki kararlılığını dile getiren şu sözleri sarf etti: *'Ne olurdu, benimle diğer insanların arasından çekilip, beni insanlarla baş başa bıraksalardı! Onlar kendilerini bir kuvvete sahip mi zannediyorlar? Vallahi, Allah'ın dinini hakim kılıncaya kadar çalışmaktan beni hiçbir şey engelleyemeyecek. Bu uğurda savaşmaktan ve başım gövdemden ayrılıncaya kadar yoluma devam etmekten çekinmem.'*[3]

Resûlullah'ın talimatıyla Müslümanlar yollarına devam ettiler. Mekke'ye 80 km mesafedeki Usfan'a ulaştıklarında Halid b. Velid komutasındaki süvariler tarafından izlendiklerini fark ettiler. Durmayıp yolculuklarına devam ettiler. Gamim bölgesine geldiklerinde tekrar mola verdiler. Resûlullah Müslümanların arasına girip, bir konuşma yaparak durumu açıkladı; Kureyş'in, Sakif ve Ehabiş kabilelerinin de desteğini alarak kendileriyle savaşa hazırlandıklarını bildirdi. Bu konuda düşüncelerinin ne olduğunu sordu. Ebû Bekir ayağa kalkarak *'Ey Allah'ın Resûlü! Allah ve Resûlü elbette ki daha iyi bilir. Ne dersen o olsun. Ancak sen Kâbe'yi ziyaret amacıyla yola çıktın. Biliyoruz ki ne kimseyle çarpışmak ve ne de kimseyi öldürmek istersin. Durum böyle olunca bence Kâbe'ye yolculuğumuza devam edelim. Fakat eğer Kâbe'yi ziyaretten engellenirsek savaşmaktan da kaçınmayalım. Şüphe yok ki Allah sana yardım eder. O, Senin yardımcındır'*. Ebû Bekir'in görüşü genel kabul gördü. Kalabalıktan *'Ebû Bekir doğru söylüyor. Yolumuza devam edelim. Gerekirse savaşalım'* sesleri yükseldi. Resûlullah, bunun üzerine, *'Haydi öyle ise, Allah'ın adıyla yürüyün'* dedi ve herkes tekrar yola çıkmak için bineklerinin yanına döndü. Bu sırada Halid b. Velid komutasındaki süvari birliğinin yolları üzerinde durduğunu ve kendilerini gözlediklerini gördüler. Mola verildi. Resûlullah, Abbad b. Bişr komutasındaki süvarileri öne çıkarıp, namaz vakti gelince herkesin namaz hazırlığı yapmasını istedi. Daha sonra müşrik süvarilerinin şaşkın bakışları altında cemaat halinde namaz kıldılar. Düşman süvari birliğinin muhtemel bir saldırısına karşı tedbir olmak üzere söz konusu namaz, korku namazı olarak kılınmıştı. Akşam oldu. Havanın iyice karardığı bir saatte Resûlullah hareket emri verdi. Herkes sessizce yerinden kalktı. Yol güzergâhı değiştirilerek müşrik süvari birliğine fark ettirmeden sahile doğru ilerlendi. Hudeybiye'ye ulaşıldı. Hudeybiye Harem'in sınırlarından birisidir. Resûlullah, devesi Kusvayı ilerlemesi için sürdü. Mekke'ye daha da yaklaşmak niyetindeydi. Ancak Kusva çöktü ve yürümek istemedi. Bazı Müslümanlar deveyi kaldırmaya çalıştılar. Ancak başaramadılar; Kusva kalkmıyordu. Resûlullah, *'Devenin inadı tuttu'* diyerek zorla Kusvayı kaldırmaya çalışanlardan durmalarını istedi; *'O inatçı değildir. Fili çökerten Kusvayı da çökertti'*[4] diyerek, Ebrehe'nin filiyle ilgili olayı hatırlattı. Daha ileri gidilmeyeceğini bir süre orada kalınacağını bildirdi. Bunun üzerine, daha önce bütün zorlamalara rağmen ayağa kalkmayan Kusva kalktı ve kuyulara doğru gitti. Herkes eşyalarını çözüp Hudeybi'ye kuyusunun çevresine yerleşti.

Elçiler

Hudeybiye'de mola verildiği sırada, Huzâa kabilesinden Büdeyl b. Verka bazı adamlarıyla gelip Resûlullah'tan yolculuğunun amacını sordu. Resûlullah, amacının umre olduğunu, Kâbe'yi ziyaret edip, kurbanlarını kesip tekrar Medine'ye dö-

neceklerini söyledi. Büreyd ve adamları müşrik olmalarına rağmen Resûlullah'a karşı sevgi ve güvenleri olan kimselerdi. Hatta çoğu zaman Resûlullah'ı Kureyş'in yaptıkları ve planları konusunda bilgilendirmişlerdi. Büdeyl, Resûlullah'a bu kararının tehlikeli olduğunu ve Kureyş'in kendilerini kesinlikle Mekke'ye sokmayacaklarını söyledi. Resûlullah, kararını değiştirmeyeceğini söyleyip, bu durumu Kureyş'e da bildirmesini istedi: *'Biz umre için geldik. Kâbe'yi ziyaret edeceğiz; başka bir amacımız yok. Fakat eğer Kâbe'yi ziyaretten engellenirsek savaşır ve amacımızı gerçekleştiririz. Savaşmaktan çekinmeyiz. Eğer Kureyş bizimle savaşmayı çok arzuluyorsa gününü ve yerini bildirsin biz hazırız. Kureyş yanlış iş yapıyor. Benimle insanların arasından çekilsinler. Benim insanlara ulaşmama engel olmaktan vazgeçsinler. Eğer bunu yaparlarsa ben insanlarla görüşür, konuşur, onları İslâm'a davet ederim. İnsanlar davetimi kabul etmez ve benimle savaşırlarsa Kureyş'in istediği gerçekleşmiş olur. Yok eğer bu insanlar davetimi kabul ederlerse bunu da kimse engelleyemez. Kureyş benimle insanlar arasında durmaya devam eder ve savaşmayı arzularsa varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Kureyş'ten çekinmem. Bu din uğruna başımı vermekten çekinmem. Ölünceye kadar onlarla savaşırım. Allah'ın vaadi benimledir ve galip gelen de ben olurum.'*[5]

Büdeyl, Resûlullah'ın sözlerini bildirmek için Mekke'ye gitti. Durum ciddiydi. Fakat Kureyş liderlerini son derece şımarık davranışlar içerisinde buldu. Resûlullah'a yakınlık duyduğunu bildikleri için kendisini dinlemek istemiyorlardı. Sakif'in lideri Urve b. Mes'ud, Kureyş'in bu tavrını beğenmedi ve Büdeyl'i dinlenmeleri gerektiğini söyledi. Mekke liderleri, Urve'nin hatırına, Büdeyl'i dinlemeye razı oldular. Büdeyl, Resûlullah'tan işittiklerini olduğu gibi aktardı. Büdeyl'in söyledikleri, beklemedikleri ve düşünmedikleri bir konuyu dile getiriyordu. Durumun ciddi olduğunu, Müslümanların gerekirse savaşmaya hazır olduklarını öğrenince şaşırdılar. Bunu beklemiyorlardı. Bu durumu ciddi bir şekilde yeniden görüşmeleri gerekirken, yapmadılar. Gururları ve düşmanlıkları yeni durumu sağlıklı değerlendirmelerine engel oldu. Resûlullah'ın işittikleri sözleri karşısında ileri-geri konuşarak, savaşmaya kararlı olduklarını, Müslümanların Mekke'ye girmelerine kesinlikle izin vermeyeceklerini ifade ederek birbirlerini şımarttılar. Durumu soğukkanlı değerlendirenlerden Sakif lideri Urve, Resûlullah'la bir de kendisinin görüşmesinin yararlı olacağını bildirerek, eğer isterlerse elçi olarak gidebileceğini bildirdi. Kureyş liderleri, aslında kendilerinden birisinin Müslümanlara elçi olarak gitmesini istemedikleri halde, Urve'yi kıramayıp teklifini kabul ettiler. Yine son derece şımarık tavırlarla *'Hadi git ve görüş, kendisini Mekke'ye sokmayacağımızı söyle'* dediler.

Urve, Resûlullah'ın yanına geldi. Yumuşak bir üslûpla, diplomatik inceliklere sahip ama içinde tehditler de barındıran bir konuşma yaptı. Sözleri şöyleydi: *'Ey Muhammed! Gördüğüm kadarıyla bir takım derme-çatma, devşirme insanlardan çev-*

rene bir kalabalık toplamışsın ve bunlarla kavminin yanına geldin. Muhammed! Kavmin Ehabiş kabilelerini de yardıma çağırarak sana karşı bir ordu topladı. Arkamda, seninle çarpışmaya can atan büyük bir ordu bırakıp geldim. Onlar seninle Kâbe'nin arasında duruyorlar. Seni hiçbir zaman Kâbe'ye yaklaştırmayacaklar. Bu konuda da yeminleşmiş haldeler'. Urve'nin sözlerini sonuna kadar dinleyen Resûlullah biraz ileride duran kurbanlık develeri göstererek; *'Biz umre için geldik. Başka bir amacımız yok. Kurbanlarımızı kesip gideceğiz. Sen onlara şunu söyle: Artık savaşmaktan vazgeçsinler. Yeni bir savaş onlara hiçbir yarar sağlamayacaktır. Savaşlar onları yiyip bitirdi. Aramızda bir süreliğine ateşkes ilan edelim. Böylelikle nesillerini kurtarmış, kendilerinden ölümü uzak tutmuş olurlar. Ayrıca benimle Kâbe arasında durmaktan vazgeçip, çekilsinler. Bıraksınlar umremizi tamamlayalım. Bir de benimle halkın arasında durmaktan çekilsinler. Eğer halk beni kabul etmez ve benimle savaşırsa Kureyş'in istediği gerçekleşmiş olur. Ama şunu bilsinler ki, yüce Allah vaadini gerçekleştirip İslâm'ı yeryüzünde hakim kılıncaya veya başım gövdemden ayrılıncaya kadar ben yoluma devam edeceğim. Bu uğurda savaşmaktan hiçbir şekilde çekinmem'* dedi. Urve, Resûlullah'ı uyarıyor görünen ifadelerle tehdidini devam ettirdi: *'Senin için iki şeyden birisi görünüyor. Birincisi kavminle savaşmandır. Sen eğer savaşır da galip gelirsen, kavminin kökünü kazıyabilir misin? Senden önce kendi kavmine hiç kimsenin yapmadığı bir şeyi, sen yapabilir misin? İkincisi ise, eğer çevrene topladığın bu adamlar seni terk edip yapayalnız bırakırlarsa ne yapacaksın? Ben onların seni her an terk etmeye hazır ayak takımı kimseler olduklarını, soyu sopu belirsiz kişiler olduklarını görüyorum. Beni dinlersen onlara fazla güvenme. Allah'a yemin ederim ki, bunlar zoru görünce seni terk ederler. Yalnız kalırsın'*. Bu sırada yanlarında ayakta duran ve konuşmaları dinleyen Ebû Bekir sinirlendi. Urve'nin özellikle son sözlerine, Müslümanların Resûlullah'ı yalnız bırakacakları sözüne çok sinirlendi. O sinirle Urve'ye hakaret edip, Müslümanların hiçbir zaman böyle davranmayacaklarını söyledi. Urve bu tepki üzerine biraz çekindi. Havayı yumuşatmak için, dostluğun göstergesi olarak Resûlullah'ın sakalını hafifçe okşayarak konuşmasını devam ettirdi. Bu sefer Muğire b. Şube kılıcını uzatıp tersiyle Urve'nin eline vurup *'Çek o pis elini'* dedi. Urve daha da şaşırdı. Birkaç dakika sonra aynı şeyi bir kez daha yapıp Resûlullah'ın sakalına elini uzatacağı sırada, Muğire'nin kılıcının boynuna inmek üzere olduğunu fark etti ve elini çekti. Sonra izin isteyerek bir süre kampta kaldı, Müslümanları gözledi, durumlarını anlamaya çalıştı ve Mekke'ye döndü. Kureyş liderlerine gördüklerini duyduklarını anlatıp, düşüncesini bildirdi: *'Ey Kureyş topluluğu! Vallahi ben birçok hükümdarın huzurunda bulunmuş, birçok hükümdara kavmimin elçisi olarak gitmiş bir kişiyim. Kayser'in, Necaşi'nin ve Kisra'nın huzurunda bulundum. Fakat ben Muhammed gibi adamları tarafından kendisine sevgi gösterilen ve korunan hiç kimse görmedim. Muhammed kadar, toplumu içinde sevilen ve sayılan hiç kimseyle karşılaşmadım. Muhammed bir şey söylediği za-*

man hepsi onu yapmak için anında koşuşturuyor, bir an tereddüt etmiyorlar. Muhammed'e karşı dikdik bakmıyor, saygı içinde başlarını eğip emirlerini bekliyorlar. Ben bu topluluğu iyice gözleyip, ölçüp biçtim. Eğer istiyorsanız onlara karşı kılıçlarınıza sarılabilirsiniz. Fakat şunu bilin ki Muhammed'e hiçbir şey yapamazsınız. Adamları Muhammed'e en ufacık zarar vermenize izin vermezler. O'nun bir kılına dahi zarar vermenize imkân tanımazlar. Hiç kimseyi O'nun tenine dokundurtmazlar. Muhammed size bir barış teklif ediyor. Bence kabul edin. Bu sizce çok hayırlı olur. Ben gördüm; Kâbe'yi ziyarete gelmişler. Başka bir amaçları yok. İzin verin umrelerini tamamlasınlar. Ben gördüklerimi ve düşüncelerimi açıkladım. Artık ne yapacağınızı siz düşünün.' Bu ifadeler ve tavsiye Kureyş liderlerinin hoşuna gitmedi. Bazıları Urve'yi Resûlullah'a destek olmakla, O'nun adına hareket etmekle suçlamaya başladılar. Urve sinirlendi ve adamlarını da alarak Mekke'den ayrılıp, Taif'e döndü.[6]

Taif lideri Urve'nin adamlarını alıp Mekke'den ayrıldığı sıralarda, Resûlullah Hiras b. Umeyyet'i elçi olarak Kureyş'e gönderdi. Elçisinden, niyetlerinin umre yapmaktan başka bir şey olmadığını Kureyş'e bildirmesini istemişti. Hiras, Kureyş liderlerinin yanına geldi. Resûlullah'ın söylediklerini bildirdi. Fakat Kureyş'in şımarık liderleri Hiras'a kötü davrandılar. İkrime b. Ebû Cehil bir tehdit ve aşağılamanın gereği olarak Hiras'ın devesinin ayaklarını kesti. Hiras için durum tehlikeliydi. Kureyş liderleri, herhangi bir kural, ölçü tanımaksızın her türlü zorbalığı yapabilecek durumdaydılar. Hiras, müşrik yakınlarının araya girip, yardım etmeleriyle Resûlullah'ın yanına dönebildi. Gördüklerini ve yaşadıklarını anlattı. Kendi canını ancak müşrik akrabalarının yardımıyla kurtarabildiğini söyledi. Bundan sonra Kureyş'e gidecek elçilerle ilgili olarak da bir görüşünü bildirdi: *'Ey Allah'ın Resûlü! Bundan böyle kendisini himaye edecek yakınları olan birisini Kureyş'e göndermen iyi olur.'*

Urve'nin, adamlarını alıp Mekke'den ayrılması, Kureyş liderlerini tedirgin etti. Böyle bir tepki beklemiyorlardı. Durumlarının kötüleşmeye başladığını, Müslümanları engellemelerinin zor olduğunu fark etmeye başladılar. Durumları bir çıkmaza giriyordu. Bir süredir yaşadıkları ikilemin her iki seçeneğinin de aleyhlerine olduğunu şimdi daha iyi anlıyorlardı. Bu durumdan bir çıkış yolu aradılar, her iki seçeneğini de istemedikleri ikilemin çıkmazından bir çıkış yolu bulmaya çalıştılar. Kendileri için en iyi yol, Müslümanların umreden vazgeçip tekrar Medine'ye dönmeleriydi. Bu durumda haram ayda ve üstelik yolcu silahıyla yola çıkmış umre yolcularıyla savaşmak gibi itibar kaybettirici bir durumun faili olmaktan kurtulacakları gibi, Müslümanlar Mekke'ye girmedikleri için gözdağına da uğramamış olacaklardı. Düşündüklerinin gerçekleşmesi için Resûlullah'a bir elçi göndermeye karar verdiler. Elçi olarak Ehabiş liderlerinden Huleys b. Alkama'yı gönderdiler.

Huleys, geleneklere son derece bağlı birisiydi. Bu nedenle Huleys'in elçi olarak geldiğini duyan Resûlullah sevindi ve görevlilerden kurbanlık develeri onun gö-

rebileceği yerde toplamalarını istedi. Huleys, Resûlullah'ın bulunduğu yere doğru ilerlerken yolu üzerinde toplanmış kurbanlık develerden oluşan sürüyü gördü. Sürüyü incelediğinde üzerlerindeki işaretlerden ve çelenklerden hepsinin kurbanlık olduğunu anladı. Ayrıca kurbanlık oldukları için yiyecek verilmediğinden hepsinin açlıktan birbirlerinin tüylerini gevindiklerini gördü. Bu arada Müslümanlar da telbiye getirmeye *'Emret Allahım! Emret, emrini yerine getirmeye hazırım'* anlamına gelen *'Lebbeyk, Allahümme lebbeyk'* diye bağırmaya başladılar. Hüleys gördüklerinden etkilendi. Müslümanların umre etmekten başka bir amaçlarının olmadığını anladı. *'Sübhanallah! Bunların Kâbe'yi ziyaretten engellenmeleri doğru değildir. Lahm, Cüzam, Nehd ve Himyer halkının hac ve umresine engel olunmayacak da Abdülmuttalib'in torununa engel olunacak! Olmaz böyle şey. Kâbe'nin Rabb'ine yemin olsun ki, Kureyş bu uygunsuz tutum ve davranışı nedeniyle helâk olur'* deyip, Resûlullah'la görüşmeden geri dönerek Kureyş liderlerinin yanına gitti. Onlara gördüklerini anlatıp, düşüncesini açıkladı: *'Ey Kureyş topluluğu! Ben kurban develerini gördüm. Hepsinin de boyunlarına boğmukları takılmış, hörgüçleri çizilip kanatılarak nişanlanmıştı. Kurban edilmek üzere uzun müddet bekletilmekten yüklerini yiyip bitirmiş bir durumdaydılar. Adamları ise, şu Beytullah'ı tavaf etmek amacıyla koku sürünmeyi bırakmış, kendilerini umre için hazırlamış hâlde gördüm. Ben Muhammed'i Kâbe'yi ziyaretten alıkoymanızın uygun olmadığını düşünüyorum. Yanlış yapıyorsunuz. Bu inadınızdan vazgeçin. Bırakın ziyaretlerini tamamlayıp gitsinler'.*

Kureyş'in korktuğu gerçekleşmeye başlamıştı. Kısa süre önce Sakiflileri küstürüp ayrılmalarına neden olmuşlar, şimdi ise Ehabiş liderinin, yapılanların yanlış olduğunu ifade eden sözlerini dinlemek zorunda kalmışlardı. İçinde bulundukları ve bir türlü çıkış yolu bulamadıkları ikilemin adeta kendilerini boğduğunu hissetmeye, etraflarındaki çemberin iyiden iyiye daraldığını görmeye başladılar. Ancak inatlarından vazgeçmek niyetleri yoktu. Şaşkınlık içerisinde kendilerini savunmaya çalışırken, yanlış bir tutum sergileyip, Huleys'i azarlamaya ve aşağılayıp rencide edecek sözler söylemeye başladılar; *'Sen bir bedevisin. Senin aklın bir şeye ermez. Doğrunun ve yanlışın ne olduğunu senden mi öğreneceğiz?'* dediler. Huleys, tüm Arapların genel kanaati olduğuna inandığı şeyi söylemekten geri durmadı; *'Ey Kureyş topluluğu! Biz Kâbe'nin yüceliğini gözeterek, ona tazimde bulunmak ve ona karşı sorumluluğumuzun gereğini yerine getirmek için sizin yanınıza geldik. Fakat görüyoruz ki sizler Kâbe'yi tazim etmek isteyeni bundan alıkoyuyorsunuz. Huleys'in varlığını elinde bulundurana yemin ederim ki, Ya Muhammed ile buraya geliş amacının arasına girmeyip, kendisinin Kâbe'yi tavaf etmesine izin verirsiniz, ya da bütün Ehabiş'i alarak buradan ayrılırım.'* Kureyş liderleri, Huleys'i aşağılayıp azarlayarak yanlış davrandıklarını anladılar, durumlarını düzelterek Huleys'in gönlünü almaya çalıştılar. Ancak amaçlarından vazgeçmek niyetinde de değillerdi. Hu-

leys bunu anlayınca bütün adamlarını alarak Mekke'den ayrıldı. Böylelikle Kureyş Müslümanlarla baş başa kaldı. Diğer müşrik Arapların büyük çoğunluğu ise kimin haklı, kimin haksız olduğunu bildikleri bir sürecin seyircisi olarak kalmayı tercih edip, gerçekleşecekleri beklemeye başladılar.

Kureyş liderleri, durumlarının daha da zorlaşması üzerine Mikrez b. Hafs'ı elçi olarak Resûlullah'a gönderdiler. Resûlullah, Mikrez'e de öncekilere söylediklerinin aynısını söyledi. Kureyş liderleri, her ne yaparlarsa yapsınlar, Müslümanları umre yapmaktan engelleyemeyeceklerini anladılar. Daha da kötüsü her an dindaşlarının desteğini daha çok kaybediyorlardı. Durumlarını kurtaracak yeni bir çözüm yolu bulmanın çabasına girdiler. Ne yapmaları gerektiğini düşünüp, konuştular. Bu sırada Resûlullah, kavgasız, savaşsız bir şekilde umreyi tamamlamak için Kureyş'e bir elçi daha göndermeye karar verdi. Elçi olarak Ömer'i düşündü. Fakat Ömer özür dileyerek affını istedi. Kendisini Mekke'de koruyacak güçlü akrabalarının olmadığını, elçilik için Osman b. Affan'ın uygun olacağını söyledi. Resûlullah Ömer'i haklı buldu ve damadı Osman'ı elçi olarak görevlendirdi. Önceki elçilerden istediği gibi, Osman'dan da yolculuklarının amacını Kureyş'e açıklamasını istedi. Ancak bu elçisine farklı bir talimat daha vererek, Kureyş liderleriyle görüştükten sonra Mekke'ye girmesini ve Müslüman olan, ancak Kureyş'in korkusundan Müslüman olduğunu gizli tutanlarla görüşmesini, onlara zaferin Müslümanların olacağını, yakında Mekke'nin fethedileceğini, Mekke'de imanlarını açıkça ilan edecekleri günlerin çok yakın olduğunu müjdelemesini de istedi.

Osman, Kureyş liderlerine gitti. Kureyş liderleri Osman'a nazik davrandılar. Hiras'a yönelik tutum ve tavırları takınmadılar. Mekke'nin en güçlü topluluklarından olan akrabaları Osman'a özel bir ilgi ve saygı gösterdiler. Osman, Kureyş liderlerine Resûlullah'ın söylediklerini bildirdi. Sonra da akrabalarını ziyaret edeceği bahanesiyle Mekke'ye giriş izni istedi. İzin verilince Mekke'ye girip Müslümanlığını gizleyen kişilerle görüştü. Onlara Resûlullah'ın selâmını iletip, müjdesini bildirdi. Osman, bu kimselerle görüşmeleriyle ilgili olarak şunları anlatmıştır: *'Mekke'de görüştüğüm Müslümanlardan bir erkek ve bir kadına, Resûlullah'ın müjdesini haber verdiğim zaman sevinçlerinden ağlamaya başladılar. O kadar ağladılar ki, ağlamaktan ölecekler sandım. Bana 'Resûlullah'a selâmımızı bildir. O'nu Hudeybiye'ye getiren Allah, Mekke'ye getirmeye de kadirdir' dediler'.*

Müşrik liderler yakınlık gösterdikleri Osman'a bir ayrıcalık tanıyıp, eğer isterse Kâbe'yi tavaf ederek umresini tamamlayabileceğini bildirdiler. Bu bir iyi niyet gösterisiydi. İçine kapandıkları ikilemden çıkış yolunda birilerinin desteğine ihtiyaç hissedeceklerinin farkındaydılar ve bunun Osman olabileceğini düşünüyorlardı. Osman kendisine verilen izni kabul etmedi. Resûlullah'a ve diğer Müslümanlara da izin verilmedikçe Kâbe'yi tavaf etmeyeceğini söyledi. Kureyş liderleri öfkelendiler. Osman'ı muhtemel bir olumsuz gelişmeden çıkışın güvencesi olarak

ellerinde tutmaya karar verip, Resûlullah'ın yanına dönmesine izin vermediler. Ayrıca, Müslümanları bölmek gibi bir taktiğin gereği olarak Resûlullah'ın yanında olduğunu bildikleri Abdullah b. Ubeyy'e gizlice haber gönderdiler. Kendilerinin iyi niyetli kimselere karşı bir husumet beslemediklerini, Ubeyy gibi dostane duygu ve düşünce sahiplerine saygı ve sevgileri olduğunu bildirip, eğer isterse adamlarıyla beraber Mekke'ye girebileceğini ve Kâbe'yi tavaf edebileceğini iletti-ler. Teklif kendisine ulaştığı zaman Abdullah b. Ubeyy oğlu Abdullah ile oturuyordu. Teklife sevindi. Kendisine yönelik bu ayrıcalıklı teklifin adamları katındaki itibarını artıracağını düşündü. Teklifi kabul edeceğini bildireceği sırada oğlunun engellemesiyle karşılaştı. Oğlu, Resûlullah'ın izni olmadan müşriklerle bir anlaşma yapmasının ihanet olacağını, böylesi bir işe kalkışmasının tamamıyla yanlış olacağını söyledi. Abdullah b. Ubeyy oğluyla yaşadığı önceki tecrübelerini dikkate alarak, istemeyerek de olsa Kureyş'in teklifini geri çevirdi; Resûlullah'ın bilgisi ve izni dışında böyle bir şeyi kabul edemeyeceğini bildirdi.

Rıdvan Beyatı

Kureyş'in Hz. Osman'ı zorla Mekke'de tutmalarının haberi, Resûlullah'a ve Müslümanlara '*Osman öldü*' şeklinde ulaştı. Resûlullah kötü haberi alınca '*Demek ki savaşmadıkça buradan ayrılamayacağız*' deyip, Müslümanlardan savaşmak için biat almaya karar verdi. '*Resûlullah'a biat için toplanın*' bağırışları çevrede yankılanmaya başladığı zaman, bölgeye dağılmış olan tüm Müslümanlar bir anda Resûlullah'ın yanına doğru koşmaya başladılar. Hiç kimse bu çağrıya uymakta bir başkasından geride kalmak istemiyordu. Çünkü, Kureyş'in şımarıklıklarına tahammül edemez hale gelmişlerdi ve kendilerinden alınacak biatın neyle ilgili olduğunu tahmin etmekte zorlanmıyorlardı. Bu nedenle Resûlullah'a doğru koşarlarken daha da istekliydiler. Artık Kureyş'e haddini bildirecekleri zamanın geldiği düşüncesiyle sevinç içerisindeydiler. Küçük bir ağacın gölgesine oturarak Müslümanları bekleyen Resûlullah'ın yanına ilk varan Ebû Sinan el-Esedî oldu. Resûlullah'ın elini büyük bir heyecanla tutup '*Ey Allah'ın Resûlü! Sana biat ediyorum*' dedi. Resûlullah henüz biatın şartını açıklamamıştı. Sahabesinin bu kadar istekli ve şartsız biat etme arzusu nedeniyle '*Ne üzerine biat ediyorsun?*' diye sordu. Sinan tereddüt etmeden düşüncesini açıkladı: '*Gönlünden ne geçiyorsa, bizden ne adına biat alıyorsan, onun üzerine*'. Resûlullah yine sordu: '*Benim gönlümden geçen nedir?*'. İçinde bulunulan şartları bilen Sinan'ın cevabı gayet kısaydı; '*Fetih veya şehadet*'. Sonra bir an durdu ve sözüne açıklık getirdi; '*Ey Allah'ın Resûlü! Allah sana zafer bahşedinceye kadar senin önünde kılıç sallamaya veya bu uğurda ölmeye biat ediyorum*'. Resûlullah başka bir şey demedi. Sinan'ın biatını kabul etti. Diğer Müslümanlar da Sinan'ın biatı üzerine biat ettiler. Kendisini saklamayı başaran

Cedd b. Kays isimli münafığın dışında herkes biata katıldı. Diğer münafıklar ise kimliklerinin açığa çıkmaması için biat etmek zorunda kaldılar. Biat etme işlemi uzun sürdü. Ömer biat nedeniyle yorulan Resûlullah'ın kolunu tutarak yardımcı olmaya çalışırken, diğer bazı Müslümanlar da, Resûlullah'ı rahatsız edecek kadar üzerine düşen ağacı kaldırıp, hem rahatsız olmasını önlemeye ve hem de gölge yapmaya çalışıyorlardı. Biat işlemi tamamlandıktan sonra, Resûlullah bir eliyle diğer elini tutarak *'Bu da Osman'ın biatıdır'*[7] deyip, onun da eğer orada olsa bu biata aynı istekle katılacağını gösterdi. Sonra çevresindeki Müslümanlara bakarak *'Siz-ler yeryüzündekilerin en hayırlılarısınız'*[8] diyerek memnuniyetini bildirdi. Müslümanların, gerektiğinde ölünceye kadar savaşmak için yapılan biata istekle katılmaları ve sözlerinde samimi olmaları ilâhî katta da övgüye değer bulunup daha sonra vahyolunan ayetle bu övgü bildirildi. İlgili ayet şöyledir: *'Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükafat verecektir... Andolsun ki, o ağacın altında sana biat ederlerken, Allah o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de ödüllendirdi. Allah üstündür, hikmet sahibidir' (Fetih, 48:10,18,19).*

Resûlullah, savaş için gerekli hazırlıkların yapılmasını istedi. Bu arada Kureyş'in tepkisini ölçmeye çalışıyordu. Kureyş'in vereceği tepkiye göre ne yapılması gerekiyorsa onu yapacaktı. İlk saldıran taraf olmak istemiyordu. Kureyş'in ilk fiilî tecavüzü o gece yaşandı. Bazı müşrikler taş ve ok atarak Müslümanları rahatsız ettiler. Muhtemeldir ki Kureyş de ilk saldıran taraf olmak istemiyor ve bu nedenle Müslümanları tahrik etmeye çalışıyordu.

Savaş kararı alınmış bir halde Hudeybiye'de beklenirken hiç beklenmeyen bir olay yaşandı. İki müşrik köle bir fırsatını bularak Mekke'den kaçıp Müslümanlara sığındılar. Çok geçmeden sahipleri gelip kölelerin iadesini istediler. Müslüman olmayan köleleri himayenin anlamsız olduğunu düşünen bazı Müslümanlar, köleleri teslim etmek niyetindeydiler. Ancak Resûlullah'ın farklı bir görüşüyle karşılaştılar. Resûlullah, *'Onlar Allah'ın azadlıklarıdır'*[9] deyip, köleleri iade etmeyi düşünmediğini bildirdi. Böylelikle İslâm'ın özgürleştirici özelliğini hatırlattı ve gereğini ifade etti. İslâm'ın mahiyeti tüm dost ve düşmanlara bir kez daha gösterilmiş oldu.

Hudeybiye Anlaşması

Kur'an'ın isimlendirmesiyle Rıdvan biatından haberdar olan Kureyş liderleri, Müslümanların kendileriyle savaşmak için böylesine istekli olmaları ve bu arada müşrik Arap dostlarının yardımlarından da mahrum kalmaları üzerine telaşlanıp,

çoktandır kendilerine teklif edilen fakat kabul etmeye yanaşmadıkları barış teklifini kabul etmeye karar verdiler. Yoksa şartlar her an daha da fazlasıyla aleyhlerine dönüyordu. Barış teklifiyle Resûlullah'ın karşısına çıkmadan önce, ileri sürecekleri şartları aralarında görüşüp tartıştılar. Durumu en az zararla kurtarmanın çabasındaydılar. İtibarlarının daha fazla zedelenmesini istemiyorlardı. Müslümanların Mekke'ye girmelerine izin vermelerinin itibarlarını yok edeceğini bildikleri için, buna ancak bir sonraki yıl izin vermenin kendileri için uygun olacağını, böylelikle hem ortak bir anlaşma zemini oluşturacaklarını, hem de Müslümanlara boyun eğmediklerini göstermiş olacaklarını düşündüler. Anlaşma şartlarını görüşmek üzere aralarından bir heyet seçip Resûlullah'a gönderdiler. Resûlullah, problemin savaşsız çözüleceğini anlayınca sevindi. Kureyş heyetiyle anlaşma şartlarını görüşmeyi kabul etti. Heyetin başkanı Süheyl b. Amr'a öncelikle Osman'ı sordu. Osman'ın öldürülmediğini öğrenince sevinci bir kat daha arttı ve onun serbest bırakıldığını görmedikçe şartları görüşmeye geçmeyeceğini bildirdi. Süheyl de Müslümanların elinde bulunan Mekkelilerin serbest bırakılması şartını ileri sürdü. Teklifler karşılıklı kabul edilip esirler serbest bırakılınca, anlaşmanın şartlarıyla ilgili görüşmelere geçildi.

Resûlullah her ne kadar savaşmak için Müslümanlardan biat almış olsa bile, savaşmayı istemiyordu. Müşriklerle yaşanan her problemde olduğu gibi, bu sefer ki problemi de mümkün olduğunca kavgasız, kansız bitirmeyi arzuluyordu. Zaten Medine'den çıkarken niyeti savaşsız bir Mekke ziyaretiydi. Bu niyetini hiçbir zaman değiştirmemişti. Ayrıca, savaşın olumsuz şartların hazırlayıcısı olacağını, İslâm davetinin sunulacağı insanlar katında kazandıkları olumlu duygu ve düşünceleri kaybetmelerine yol açacağını düşünmüş olmalı ki, anlaşmayı tereddütsüz kabul etti. Süheyl, Resûlullah'taki anlaşma eğilimini fark edince, aslında Müslümanlardan çekinip anlaşmaya razı olmalarına rağmen, şartlar dikte eden taraf olmaya niyetlendi. Öncelikle o seneki umrenin iptal edilmesini, ancak bir yıl sonra Kâbe'yi ziyarete izin vereceklerini söyledi. Bu Kureyş liderlerinin en önemli şartıydı. Resûlullah kabul etti. Ancak Resûlullah ile Kureyş heyetinin çevresini sarmış ve iki taraf arasındaki konuşmayı dinleyen Müslümanlar bu şartın Resûlullah tarafından kabul edilişine şaşırdılar. Aralarında fısıldaşarak, Resûlullah'ın hiç direnmeden o anki umre ziyaretinden vazgeçişine bir anlam vermeye çalıştılar. Kendileri gerekirse ölmeye razı olduklarına göre, Resûlullah neden böylesi bir şartı hemen kabul etmişti? Halbuki, gerekirse savaşır ve umrelerini de yaparlardı. Fakat açıkça bir şey demediler. Sadece hâl ve hareketleriyle hoşnutsuzluklarını belli etmeye çalışıyorlardı. Fakat ilginçtir Resûlullah Müslümanlardaki bu tepkilere hiç aldırmadı; itiraz ifade eden hâl ve hareketleri görmezlikten geldi. Diğer şartlara geçildi. İkinci şarta göre Arap kabilelerinden isteyen istediği tarafla anlaşma yapabilecekti. Bu iki tarafında da uygun bulduğu ve istediği bir şarttı. Üçüncü şarta

geçildi: İki taraf, birbirlerine yönelik düşmanca girişimlerden on yıl süreyle uzak duracaklardı. İki taraf da hemen kabul etti. Çevredeki Müslümanlar bu şartın hemen kabul edilmesini de anlamakta zorlandılar. Gelişmeler Müslümanların lehineydi, her geçen gün güçleniyorlardı ve Kureyş bu şartla geleceğini on yıllığına garantiye almış oluyordu. Resûlullah'ın böylesine her şartı direnmeden kabul etmesi Süheyl'i hepten şımarttı. Yeni bir şart daha ileri sürdü; eğer bir kişi Müslüman olur ve velisinin izni dışında Medine'ye sığınırsa iade edilecek, ancak eğer Müslümanlardan birisi din değiştirip Kureyş'e sığınırsa o Müslümanlara iade edilmeyecekti. Resûlullah bunu da kabul etti. Bu aşamada çevredeki Müslümanlar sabredemez oldular. Hoşnutsuzluklarını belli eden şeyler söylemeye, *'Ey Allah'ın Resûlü! Olmaz, böyle bir şartı kabul edemezsin'* demeye başladılar. Resûlullah sakindi. Sakin bir şekilde *'Bizden onlara gideni Allah bizden uzak tutsun'*[10] dedi.

Üzerinde anlaşılan şartların yazılı hale getirilmesi kararlaştırıldı. Anlaşma sözde kalmamalı ve yazılı hale getirilmeliydi. Resûlullah, Ali'yi çağırarak yazmasını istediği ilk cümleyi söyledi: *'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla'*. Süheyl anında karşı çıktı; *'Olmaz biz rahman diye bir şey tanımıyoruz. Başlangıç cümlesi 'Allah'ın adıyla' olmalı'*. Resûlullah *'Tamam'* deyip Ali'ye *'Öyle yaz'* dedi. Görüşmelerin başından beri şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemez hale gelmiş kalabalıktan yine bir uğultu yükseldi. Bazıları *'Hayır! Olmaz böyle şey. 'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla' yazılmalı'* dedilerse de Resûlullah onları yine duymazlıktan geldi. Sonra, Ali'den ikinci cümleyi yazmasını istedi: *'Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed ile Süheyl b. Amr'ın üzerinde anlaşıp kabul ettikleri...'* Süheyl yine müdahale etti; *'Olmaz! 'Allah'ın Resûlü' olmaz. Biz seni Allah'ın Resûlü kabul etmediğimiz için bütün bunlar oluyor! Eğer Allah'ın Resûlü olduğunu kabul etsek seninle savaşmazdık. 'Allah'ın Resûlü' olarak değil 'Abdullah'ın oğlu' olarak yazılsın'* . Resûlullah bunu da kabul etti; *'İnanmasanız da ben Allah'ın Resûlüyüm. Abdullah'ın oğlu Muhammed yazmak benim resullüğümü değiştirmez'* deyip Ali'ye *'Öyle yaz'* dedi. Çevredeki Müslümanların öfke ve hoşnutsuzluk belirtisi daha da belirgin hâle geldi. O ana kadar söylenenler karşısında sesini hiç çıkarmayan Ali de sesini yükseltti. Yemin ederek, kendisinden istenen değişikliği yapmayacağını söyledi. Useyd b. Hudayr, Ali'nin elini tutup *'Hayır Ali! Sakın değiştirme, 'Allah'ın Resûlü Muhammed'ten başkasını kabul etmiyoruz'* dedi. Bazıları *'Bizi bu kadar aşağılayan davranışları kabul etmiyoruz. Bunu ancak kılıç çözer'* derken, diğer bazıları ise *'Dinimiz için bu aşağılanmayı kabul etmiyoruz'* diyerek tepkilerini açığa vurup, sert ifadelerle anlaşmaya taraftar olmadıklarını göstermeye başladılar. Sakin olan sadece Resûlullah'tı. Ali, bu arada, *'Allah'ın Resûlü'* ifadesini yazmıştı. Resûlullah, Ali'nin değişiklik yapmamak için yemin etmesi üzerine, silinmesini istediği kelimenin hangisi olduğunu sordu. Ali gösterdi. Resûlullah *'Allah'ın Resûlü'* ifadesini kendi elleriyle sildi ve Ali'ye *'Abdullah'ın oğlu Muhammed'* yazdırdı. Giriş cümlesi bu şekilde tamamlandıktan sonra,

anlaşmanın maddelerinin yazımına geçildi. Müslümanların tepkileri, hoşnutsuzluklarını ifade eden gürültüleri arasında yazım işlemi tamamlandı.

Artık sıra metni imzalamaya gelmişti. Hiç beklenmedik bir şey gerçekleşti. O sırada yaşanan bir olay Müslümanların sabrını taşıran son damla oldu. Resûlullah anlaşma metnini imzalamak üzereyken bir gürültü, bağırtı duyuldu. Herkes dönüp baktı. Karşılarında ayaklarındaki zincirleri sürükleyerek Hudeybiye'ye kadar gelmiş Süheyl'in oğlu Ebû Cendel vardı. Süheyl, oğlunu Müslüman olduğu için kaçmaması için zincirle bağlayıp hapsetmişti. Hemen kalkıp oğlunun zincirinden tuttu. Diğer oğlu Abdullah Müslümanların arasındaydı ve Ebû Cendel'i de elinden kaçırmak istemiyordu. Süheyl anlaşmanın ilgili maddesini hatırlatarak oğlunun kendisine iadesini istedi. Resûlullah, anlaşmanın henüz imzalanmadığını, bu nedenle Ebû Cendel'in istisna olmasını istedi. Süheyl kabul etmedi. Oğlunun iade edilmemesi durumunda anlaşmayı imzalamayacağını söyledi. Resûlullah, Ebû Cendel'i iadeye razı oldu. Müslümanlar inanamadıkları bir duruma şahit oluyorlardı. Resûlullah'a neler olduğunu anlayamıyorlardı. Anlamaya çalışıyorlardı ama nafile. Bu sefer Ebû Cendel'in yalvaran sesi yükseldi: *'Ey Müslümanlar! Beni iade edecek misiniz? Dinimden dolayı işkence yapanlara beni tekrar teslim edecek misiniz?'* Bütün gözler Resûlullah'ın üzerindeydi. Resûlullah üzüntülüydü. Ebû Cendel'e yaklaştı ve *'Ey Ebû Cendel! Bu toplulukla anlaşmayı yeni yaptık. Seni iade etmemiz gerekiyor. Sen biraz sabret. Allah'tan bu sabrının karşılığı iste. Hiç şüphe yok ki Allah sana bir çıkış yolu gösterecektir; sana ve diğer Müslümanlara bir kolaylık verecektir. Anlaşmaya vefasızlık yapamam. Verdiğimiz sözde durmamak bize yakışmaz'*[11] dedi. Müslümanlar bir kez daha şaşırdılar. Ortam son derece gergindi. Gözlerinin önündeki sahne yürek parçalayıcıydı. Ebû Cendel gitmemek için direniyor ve yalvarıyor, babası götürmek için çabalıyordu. Müslümanların sabırları bitmek üzereydi. Resûlullah, Kureyş heyetinde yer alan Nikraz ve Huveytib'le görüştü. Onlardan Ebû Cendel'e kötü davranılmaması, işkence yapılmaması için yardımcı olmalarını istedi. Kabul ettiler ve yardımcı olacakları konusunda söz verdiler.

Anlaşmayı iki taraf da imzaladı. Bu arada umre için gelip Müslümanlarla Kureyş arasındaki gelişmeleri takip edenlerden Huzâadan bir grup ayağa kalkarak kendilerinin Resûlullah'la müttefik olduklarını ilan ettiler. Bunlara karşılık Bekr boyundan bir grup kalkarak kendilerinin de Kureyş'le müttefik olduklarını ilan ettiler. Artık diğer kabileler çekinmeden taraflarını söyleyebiliyorlardı. Anlaşma bu kolaylığı sağlamıştı.

Anlaşmanın imzalanmasını takiben Süheyl oğlunu yanına alarak Mekke'ye dönmeye hazırlandı. Müslümanlar hâlâ Ebû Cendel'in iadesini kabullenememişlerdi. Hz. Ömer kendince problemi çözecek bir çare buldu. Babası tarafından zorla götürülen Ebû Cendel'e yaklaşarak *'Ey Ebû Cendel! Sabret! Sabırlı ol. Şunu bil ki*

bu müşriklerin kanı bir köpeğin kanından daha değerli değildir' derken, bir yandan da hiç kimseye fark ettirmeden elindeki kılıcı Ebû Cendel'e doğru uzattı. Ömer diyor ki: '*Ben Ebû Cendel'in kılıcı alıp babasını haklayarak kaçacağını ummuştum ama bunu yapmadı; babasına kıyamadı*'.

İtirazlar

Anlaşma imzalandı. Ebû Cendel babası tarafından götürüldü. Fakat, ölünceye kadar savaşmak üzere Resûlullah'a biat etmiş Müslümanlar dayanılmaz bir ıstırap içerisindeydiler. Anlaşma şartlarını bir türlü içlerine sindiremiyorlardı. Kendileri ölmeye bile razıyken, bütün şartları kendileri için kabul edilemez nitelikte bir anlaşmanın Resûlullah tarafından kabulünü bir türlü anlayamıyorlardı. Resûlullah'a itiraz etme konusunda kendisinde cesaret bulanlardan birisi Hz. Ömer oldu: '*Sen Allah'ın hak peygamberi değil misin? Düşmanlarımız batıl üzerinde, biz ise hak üzerinde değil miyiz? Bizim ölülerimiz cennette, onların ölüleri cehennemde değil mi?...*' sorularını peş peşe sıralayıp, hepsine de olumlu cevap alınca; '*O hâlde Allah aramızda hüküm vermeden savaşmaktan döndük, neden?*' diye itiraz ve sitem dolu sorusunu yöneltti. Resûlullah, Müslümanların içinde bulundukları sıkıntıyı çok iyi bilmekte ve anlamaktaydı. Sakin bir sesle '*Ey Hattab'ın oğlu!*' dedi, ' *Ben Allah'ın Resûlüyüm ve ben O'nun emrine aykırı hareket etmem*'. Ömer, bu sözün ima ettiği şeyleri anlayacak durumda değildi; '*Bizi küçük düşüren bu anlaşmayı niçin kabul ettin?*' diye sordu. Resûlullah yine sakin bir şekilde '*Ben Allah'ın Resûlüyüm ve bu anlaşmayı kabul etmekle Allah'a isyan etmiş değilim. Benim yardımcım O'dur. O beni hiçbir zaman zarara uğratmaz*' dedi. Ömer tekrar sesini yükseltti: '*Sen bize Mekke'ye gireceğimizi söylemiştin*'. Resûlullah aynı sakinlikte, '*Evet Mekke'ye gireceğinizi söyledim, ama 'Bu sene gireceksiniz' demedim*' Ömer düşündü; '*Evet, doğru. Bu sene demedin*'[12] dedi.

Ömer, Resûlullah'la görüşmesinden tatmin olmamıştı. Resûlullah'ın yakın dostu Ebû Bekir'in yanına koştu. Resûlullah'a yönelttiği soruları ona da yöneltti. Bunu yaparken bir anlamda Resûlullah'tan yakınıyor ve O'nu Ebû Bekir'e şikayet ediyordu. Ömer'in duygusal tepkisi karşısında, soğukkanlılığını başından beri korumayı başarmış olan Ebû Bekir; '*Ey Ömer! O, Allah'ın Resûlüdür. Bu anlaşmayı yapmakla Allah'a asi olmuş veya karşı gelmiş değildir. Allah O'nun yardımcısıdır. Ölünceye kadar O'nun emrine sarıl*' dedi.

Ebû Bekir, Ebû Ubeyde b. Cerrah gibi birkaç Müslüman hariç, diğerleri yapılan anlaşmadan dolayı öfkeli, Resûlullah'a sitem doluydular. Onlar bu anlaşmanın da, Hendek savaşı sırasında Müslümanlara yardımcı olmak için Gatafanlılarla anlaşma yapma çabasında olduğu gibi, Resûlullah'ın kişisel bir girişimi olduğunu düşünüyor ve bu kararın yanlışlığını vurgulamak istiyorlardı. İtirazlarındaki cesa-

retin kaynağı bu idi. Kendileri ölümü bile göze almışken, yanlarında sadece kılıçları bulunmasına rağmen müşriklerle savaşmak için en ufak tereddüt göstermemişlerken, Resûlullah'ın müşriklerin bütün şartlarını kabul etmesini yanlış buluyorlardı. Bunun için de risâlet süreci içerisinde, vahiy olmadığı sürece, her düşünceye itiraz edebileceklerini öğreten ilâhî eğitimin etkisiyle Resûlullah'a itiraz ediyor; sitemlerini açığa vurmaktan çekinmiyorlardı: *'Ey Allah'ın Resûlü! Sen bize Kâbe'ye gideceğimizi, Mekke'ye gireceğimizi söylemedin mi? Halbuki Mekke'ye ne biz girebildik, ne de kurbanlık develerimiz!'* derken, *'Dediğini yap, bize bir şey olur diyerek dediğini yapmaktan geri durma'* demek istiyorlar, Medine'den çıkış amacının gerçekleşmesi için hiçbir şeyden çekinmeyeceklerini ifade ediyorlardı. Bu genel hoşnutsuzluk karşısında Resûlullah sadece; *'Ben size bunun bu sefer olacağını söylemedim. Size yine söylüyorum. Kâbe'ye gideceğiz ve Kâbe'nin anahtarlarını alacağız'*[13] dedi.

Sitem ve İtaat

Resûlullah, herkesin kurbanını kesmesini ve saçını kazıtmasını istedi. Müslümanlar bir kez daha şaşırdılar. Kurbanların haram bölgede kesilmesi ve saçın yine haram bölgede kazınması gerekirken, İbrahimî gelenek bunu gerektirirken, Resûlullah'ın kendilerinden kurbanlarını haram bölgenin dışında kesmelerini ve saçlarını kazımalarını istemesini anlayamadılar. Zaten sitem doluydular. Resûlullah'in sözleri karşısında hiçbirinden ses çıkmadı. Hiçbiri ne kurbanını kesmek ve ne de saçını kazıtmak için yerinden kıpırdamadı. Resûlullah isteğini bir kez daha tekrarladı. Hiç kimsede bir hareket yoktu. Üçüncü kez de durum değişmedi. Resûlullah üzüldü. Çadıra, eşi Ümmü Seleme'nin yanına gitti; *'Ey Ümmü Seleme! Ne oluyor bu insanlara? Şaşılacak şey, onlara 'Kurbanlarınızı kesin, saçınızı kazıtın, ihramdan çıkın' diyorum ama hiçbirisi dediğimi yapmıyor. Onlar beni işitiyorlar, yüzüme bakıyorlar, fakat dediğimi yapmıyorlar'* diyerek üzüntüsünü dile getirip, dertlendi. O anın gerginliklerinin dışında kaldığı için her iki tarafı da çok iyi anlayan birisi olarak Ümmü Seleme *'Ey Allah'ın Resûlü! Sen yapacağını yap. Kurbanını kes, saçını kazıt ve ihramını çıkar. Göreceksin onlar da aynısını yapacaklar'* dedi. Resûlullah çadırdan çıktı. Hiç kimseye bir şey demedi. Hazırlıklarını tamamlayıp *'Bismillah, Allahu ekber'* diye bağırarak kurbanını kesti. Ne olacağını merakla takip eden Ümmü Seleme diyor ki; *'Müslümanlar Resûlullah'ın kurbanını kestiğini görünce kurbanlıklarına doğru öyle bir sıçrayışla yerlerinden kalktılar ki birbirlerinin üzerine yığıldılar. Birbirlerini ezecekler diye korktum.'*[14]

Resûlullah, kurbanını kestikten sonra saçını kazıttı ve ihramdan çıktı. Müslümanlar da sessizce Resûlullah'ın yaptıklarını yaptılar. Hiç kimseden bir itiraz sesi duyulmadı. Böylelikle, içlerindeki kırgınlıklarının, imanlarının gereğini yerine ge-

tirmeye engel olmadığını, kırgınlıklarının Resûlullah'ın şahsına değil, anlaşmanın olumsuz buldukları şartlarına olduğunu göstermiş oldular. Müslümanlar kestiklerin kurbanların etlerinin bir kısmını kendileri yediler, bir kısmını da bölge kabilelerden gelen yoksullara dağıttılar. Bir süre sonra da dönüş hazırlıklarına başlandı ve Medine'ye doğru yola çıkıldı.

Fetih

Resûlullah'a itiraz sesini en çok yükselten, anlaşmayı kabul ettiği için sitemini bildirmekten çekinmeyen ve istediği sonucu alamayınca Resûlullah'ı Ebû Bekir'e şikayetten bile geri durmayan Ömer, bir türlü kendisini kontrol edemiyordu. Ebû Ubeyde b. Cerrah'la da görüştü. Ona da benzer şekilde dertlenip, niçin böylesi bir anlaşmayı kabullendiklerini sordu. Ebû Ubeyde b. Cerrah soğukkanlı kalabilen birkaç Müslümandan birisiydi. Ömer'in Resûlullah'ı dahi sorguya çeker bir tavra sahip olmasını yanlış bularak *'Ey Ömer! Kendine gel. Şeytanı kov, Allah'a sığın. Yanlış yapıyorsun'* dedi. Bu davet Ömer'i sarstı, biraz olsun kendisine geldi. Zaten olayın sıcaklığı da geçmişti. Yanlış yapmış olabileceğini düşünmeye başladı. Müslümanlar hazırlanmışlar, Medine'ye doğru hareket etmek üzereydiler. Ömer, yaptıklarını düşündükçe yanlışını fark etmeye, yanlışını fark ettikçe sıkılmaya, sıkıntısı artarak perişan olduğunu hissetmeye başladı. Kendisi o anlarını şöyle anlatıyor: *'Ben o günkü kadar hiç perişan olmadım. O günkü kadar yanlış yapmadım. Daha önce hiç davranmadığım şekilde Resûlullah'a kötü davrandım. Yaptığım şeyleri düşündüm. Düşündükçe sıkıntım arttı. Resûlullah'a karşı davranışımın yanlışlığından dolayı korkmaya, ilâhî azabın üzerime ineceğine inanıp, azabı beklemeye başladım'*.

Ömer, yaptıklarının yanlış olduğunu anlamıştı. Resûlullah'ın gönlünü almak, özür dilemek istedi. Resûlullah'a yaklaştı. Onunla konuşmak; onun dost, sıcak sözlerini duyup içinde yanan ateşi biraz olsun dindirmek niyetindeydi. Konuşmaya zemin olsun diye bir şey sordu. Resûlullah hiçbir şey demedi. İkinci kez sordu, Resûlullah yine sessizdi. Üçüncü kez sordu, Resûlullah'tan yine cevap gelmedi. Ömer, o anı ve sonrasını şöyle anlatıyor: *'Kendi kendime 'Ey Ömer! Anan seni kaybetsin de yok olasın olmaz mı! Bak Resûlullah'a üç kere sordun ve hiçbirinde de seninle konuşmadı. Sen aleyhine ayet inecek bir iş yaptın, azabı hak ettin' deyip, aleyhime inecek ayeti duymamak için devemi sürüp, Resûlullah'ın yanından uzaklaştım. İnsanların en önüne geçtim. Yakın, uzak, her şey beni tuttu, sıktı ve bunalttı. İnsanların önünde tasalı, üzüntülü bir hâlde gitmeye başladım. Perişandım. Ne yapacağımı bilemiyordum. Duygularıma esir olmuş, yanlış davranmış, yanlış sözler söylemiştim. Bu sırada 'Ey Ömer, Neredesin' diye seslenildiğini duydum. Resûlullah'ın beni çağırdığını söylediler. Kendi kendime 'Eyvah hakkımda ayet indi, mahvoldum' dedim. Çok korkmuştum. Ne kadar korktuğumu sadece Allah bilir. Resûlullah'ın yanına gittim.*

Selâm verip yaklaştım. Selâmıma karşılık verdi. Baktım sevinçliydi. Yüzü gülüyordu. 'Ey Hattab'ın oğlu! Bana bir sûre vahyolundu' dedi. 'Eyvah' dedim. Korktuğum başıma gelmiş ve beni azapla müjdeleyen ayet vahyolmuştu. Ben bunları düşünürken Resûlullah yeni vahyolunan sûreyi okumaya başladı; 'Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.. (Fetih, 48:1..)'

Ömer'i korkutan ve üzüntüden perişan eden durum, diğer Müslümanların da içinde bulundukları hâlin bir örneğiydi. Onlar da davranışları nedeniyle birbirlerini suçlamakta, yaptıkları hata nedeniyle birbirleriyle dertleşmekteydiler. Nasıl olmuşta böyle davranmışlar; Resûlullah'a itiraz etmiş, O'nu üzmüşlerdi? Haklarında bir ayet inmesinden ve yanlışlarının yüzlerine vurulup, azabı hak ettiklerinin bildirilmesinden korkuyorlardı. Bir ara Resûlullah'a vahiy geldiği haberi duyuldu. Herkes hem merak ve hem de korku içerisinde, kötü akıbetlerini ilan edecek ayetleri duymaya hazır şekilde Resûlullah'ın çevresini sararak beklemeye başladılar. Resûlullah ayetleri okumaya başladı. Şaşırdılar. Birisi şaşkınlık içerisinde sordu: *'Ey Allah'ın Resûlü! Bu anlaşma bir fetih midir?'* Resûlullah; *'Evet, o bir fetihdir. Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu anlaşma bir fetihdir'* dedi. Müslümanlar sevindiler. Bunun nasıl bir fetih olduğunu bilmiyorlardı, anlayamamışlardı. Ama Allah öyle demişse, öyleydi. Buna imanları tamdı. Sevinç içerisinde Resûlullah'ı kutlamaya başladılar; *'Ey Allah'ın Resûlü! Bu fetih sana mübarek ve kutlu olsun!'* diyorlardı. Fakat içlerinde hâlâ bir korku, hâlâ bir ürperti vardı; ya kendileri? Kendilerinin yanlış tutum ve davranışları ne olacaktı? Allah kendileri hakkında neye hükmetmişti? Yine içlerinden birisi korkarak sordu; *'Ey Allah'ın Resûlü! Bize ne olacak?'* Resûlullah vahyolunan sürenin diğer ayetlerini okudu; *'(Allah) sana şanlı bir zaferle yardım eder. İmanlarını bir kat daha artırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır. (Bu lütuflar) mümin erkeklerle, mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur' (Fetih, 48:3...)*. Anladılar ki, bağışlanmışlardı. Şükrettiler. Sevinçle birbirlerine sarıldılar.

DİPNOTLAR

1- Vakıdî, *Meğazi*, II/576
2- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/116.
3- Ahmed, *Müsned*, III/323; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/321
4- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/324; Vakıdî, *Meğazi*, II/587; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/96.
5- Vakıdî, *Meğazi*, II/593; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/96.
6- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/327; Ahmed, *Müsned*, IV/324; Vakıdî, *Meğazi*, II/594-598; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/201.

7- Ahmed, *Müsned*, II/120
8- Buharî, *Meğazi*, 35; Müslim, *İmâre*, 71.
9- Köksal, *İslâm Tarihi*, 6/183
10- Ahmed, *Müsned*, III/268
11- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/333; Vakıdî, *Meğazi*, II/608; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/97.
12- Ahmed, *Müsned*, III/330; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/331; Vakıdî, *Meğazi*, II/606.
13- Vakıdî, *Meğazi*, II/609
14- Vakıdî, *Meğazi*, II/613

Zafere Doğru

> İslâm'da Hudeybiye zaferinden daha büyük bir zafer olmamıştır. Müslümanlar en büyük zaferi Hudeybiye'de elde ettiler. Ancak anlaşmanın imzalandığı gün bu anlaşılamadı. Birçok kimse, Resûlullah'ın bu anlaşmayı kabul etmesini doğru değerlendiremedi ve yanlış davrandılar. Resûlullah'ı üzdüler. Çünkü anlamakta zorlandıkları bir şeye tepki vermekte aceleci davrandılar. Halbuki Allah Hudeybiye ile Müslümanlara bir zafer vermeyi takdir etmişti. Gün gelince bunu herkes anladı. Anlaşma günü müşriklerin temsilcisi olan ve Resûlullah'a karşı şımarık davranan Süheyl b. Amr'ı Veda Haccı sırasında kurbanların kesileceği yerde dururken görmüştüm. Resûlullah'ın kurbanlıklarını getirerek kesilmesine rehberlik ediyordu. Sonra berberi çağırarak Resûlullah'ın başını tıraş ettirdi. Baktım, Resûlullah'ın kesilen saçlarını toplayıp eline yüzüne sürüyordu. Resûlullah'ın çevresinde dönüyor, O'nun her isteğini yerine getirmek için canla-başla çabalıyordu. Halbuki o Süheyl, Hudeybiye'de '*Rahman ve Rahim olan Allah*' veya '*Allah'ın elçisi Muhammed*' yazılmasına karşı çıkmıştı. Onu bu kadar kısa sürede hidayete kavuşturan Allah'a hamd olsun. Allah'ın salât ve bereketi, kendisiyle bizi hidayete erdirdiği ve helâk olmaktan kurtardığı Rahmet Peygamber'inin üzerine olsun. (Hz. Ebû Bekir)

İman ve şüphe bir arada bulunmaz. Birisinin varlığı diğerini yok eder. Bu nedenledir ki, vahye iman etmiş Müslümanlar, tamamen denecek düzeyde kendilerinin aleyhine görünen Hudeybiye anlaşması Kur'an tarafından zafer olarak nitelediği zaman en ufak kuşku duymadan bunu kabul ettiler. Zaferin nasıl açığa çıkacağını bilmiyorlardı ama geçekleşeceğine emindiler; heyecanla beklemeye başladılar. Acaba şartları tamamıyla Müslümanların aleyhine görünen Hudeybiye anlaşması nasıl bir süreç yaşanmasına vesile olacak da Müslümanlar fatih, müşrikler ise mağlup olacaktı?

Fethe giden değişimin ilk adımını Ebû Basir'in Medine'ye gelişi oluşturdu. Bir kişinin Müslüman olmuş bir hâlde Medine'ye gelişinin Hudeybiye'yi Müslümanlar için zafere dönüştürecek süreci başlatacağı o an için hiç kimse tarafından anlaşılamadı. Ama ilâhî plan işlemeye başlamıştı ve Ebû Basir'in Medine'ye gelişinin bir zafere uzanan sürecin ilk aşaması olduğu daha sonra olanca açıklığıyla görüldü ve yaşandı.

Müslümanlar, ilk anda, Ebû Basir'in Medine'ye gelişi ile Ebû Cendel'in Hudeybiye'ye gelişi arasında bir fark görmediler. Dolayısıyla sonucun da aynı olacağını düşündüler. Bu nedenle de üzüldüler. Ancak süreç çok hızlı işledi ve Ebû Basir Müslümanların aleyhine olan bir maddenin gerçekte Müslümanların değil müş-

riklerin aleyhine olduğunu gösteren bir sürecin kahramanı oldu. Süreç şu şekilde oluşup, gelişti: Ebû Basir, Mekke'deki Müslümanlardan birisiydi. Müşrik yakınları tarafından gözaltında tutulan ve Medine'ye hicreti önlenen Ebû Basir, Hudeybiye'den kısa süre sonra fırsatını bulunca kaçıp Medine'ye geldi. Muhtemeldir ki Ebû Cendel'in başına gelenlerden habersizdi veya gördüğü baskı ve işkenceler nedeniyle Medine'ye kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı.

Ebû Basir'in Medine'ye kaçtığı anlaşılınca, akrabaları Hudeybiye anlaşmasının gereğine göre hareket ederek, Huneys b. Cabir ile Kevser ismindeki köleyi Resûlullah'a hitaben yazılmış bir mektupla birlikte Medine'ye gönderdiler. Huneys ve Kevser, Ebû Basir'den üç gün sonra Medine'ye ulaşıp Resûlullah ile görüştüler. Ebû Basir'in iadesini isteyen mektubu verdiler. Mektupta, Hudeybiye'de imzalanan anlaşmanın konuyla ilgili maddesi hatırlatılıyordu. Söz konusu madde gayet açıktı; Ebû Basir'in iadesi anlaşma gereği zorunluydu. Resûlullah, Ebû Basir'e durumu açıkladı; *'Ebû Basir, bildiğin gibi biz Kureyş ile bir anlaşma yaptık. Anlaşmaya uyacağımıza söz verdik. Sözümüzde durmak dinimizin gereğidir. Sözümüzden dönemeyiz. Hiç şüphe yok ki yüce Allah senin ve senin durumunda olan diğer Müslümanlar için bir çıkış yolu gösterecektir. Haydi şimdi kavmine geri dön'*[1] dedi. Ebû Basir *'Ey Allah'ın Resûlü! Beni, dinimden dolayı bana işkence yapanlara mı teslim ediyorsun? Beni dinimden döndürmeleri için onlara geri mi veriyorsun?'* diye yakınıp, yalvarmasına rağmen, Resûlullah yapacağı başka bir şey olmadığını söyledi. Ebû Basir Medine'den götürülürken çevrelerini sarmış olan Müslümanlar *'Ey Ebû Basir! Üzülme ve korkma. Allah senin için bir kurtuluş yolu yaratacaktır'* diyerek müjdelenen fethin sevincini dile getirdiler. Fakat bu arada diğer bir sözleriyle de Ebû Basir'e gizli bir mesaj veriyorlardı; *'Git, işini gör'*.

Ebû Basir, Müslümanların kendisine verdikleri mesajı anladı mı bilmiyoruz. Muhtemelen anlamış olmalı, çünkü yolculukları sırasında Zü'l-Huleyfe'ye gelip dinlenme molası verdiklerinde bir fırsatını bularak Huneys'i öldürdü. Kevser ise canını zor kurtarıp Medine'ye kaçtı. Ebû Basir de, öldürdüğü Huneys'in ve kaçan Kevser'in bıraktığı eşyaları alıp Medine'ye döndü.

Resûlullah bir grup Müslümanla birlikte mescitte otururken Kevser korku içerisinde yanlarına geldi. Ebû Basir'in Huneys'i öldürdüğünü ve kendisini de öldürmek için peşinden geldiğini söyledi. O bunları anlatırken Ebû Basir içeri girdi; *'Ey Allah'ın Resûlü! Sen üzerine düşeni yaptın. Verdiğin sözün gereğini yerine getirdin. Artık sana bir sorumluluk yok. Ben Allah'ın yardımıyla dinimden döndürülmekten kurtuldum ve geri geldim'* dedi. Sonra savaş ganimeti kabul ettiği için yanına aldığı Huneys ve Kevser'e ait eşyaları bir kenara bırakıp *'Ey Allah'ın Resûlü! Beşte biri senin'* dedi. Resûlullah kendisine takdim edilen eşyayı kabul etmedi. Eşyaları aldığı takdirde anlaşmayı ihlâl etmiş olacağını, eşyaların tamamının Ebû Basir'e ait olduğunu söyledi.

Ebû Basir doğru düşünüyordu. Anlaşmaya uygun bir şekilde iade edilmişti. Bu iadeden sonraki gelişmelerden Müslümanlar sorumlu sayılmazdı. Ancak ne var ki bir yanlışlık yapmış ve tekrar Medine'ye gelmişti. Bu durumda Resûlullah'ın onu tekrar iade etmesi gerekiyordu. Resûlullah, Kevser'e dönerek *'İşte adamınız, Onu al götür'* dedi. Kevser korku içerisindeydi. Ebû Basir'i tek başına götüremeyeceğini, kendisine bir zarar vermesinden korktuğunu söyledi. Bu durumda Resûlullah'ın anlaşma şartları açısından yapabileceği bir şey yoktu. Gelişmelerden sorumlu tutulmamak için Ebû Basir'e Medine'de kalamayacağını bildirdi; *'Serbestsin istediğin yere git'* dedi. Ebû Basir ayrılırken de mesaj yüklü bir söz sarf etti: *'Keşke onun yanında başkaları da olsaydı.'*[2]

Ebû Basir Medine'den ayrılırken Resûlullah'ın son sözü zihninde yankılanıyordu. Resûlullah'ın bu sözle bir mesaj vermeyi amaçladığı açıktı. Fakat acaba ne demek istemişti? Niçin öyle demişti? Ebû Basir bunları düşünerek Zü'l-Huleyfe bölgesindeki ağaçlık bir yer olan ve Kureyş'in Şam ticaret kervanlarının yolu üzerinde bulunan İs vadisine kadar gitti. Sonra uygun bulduğu bir yere yerleşti.

Resûlullah'ın, Ebû Basir'e ayrılırken söylediği sözün mesajını anlayanlardan birisi Hz. Ömer'di. Ömer, Mekke'deki Müslümanlara gizlice bir mektup gönderdi. Mektubunda, Ebû Basir'in Is'e yerleştiğini, kendilerinin de oraya gidebileceklerini ve Ebû Basir'e arkadaş olabileceklerini bildirdi. Bu, iade edilecekleri korkusuyla Mekke'de kalan Müslümanlar için son derece sevindirici bir haberdi. Ömer'in mektubu, Mekke'deki Müslümanlar arasında bir sevinç dalgasına neden oldu. Fırsatını bulan kaçıp İs'e gitmeye başladı. Ayrıca, diğer bazı kabilelerdeki Müslümanlar da İs'e gidip Ebû Basir'in komutasındaki gruba katıldılar. Böylelikle Kureyş'in ticaret yolu üzerinde Resûlullah'ın kontrolü dışında yaklaşık üç yüz kişilik bir grup oluştu. Bunlar, bölgeden geçen Kureyş kervanlarını yağmalayarak hayatlarını sürdürmeye başladılar.

Kureyş liderleri, hiç ummadıkları bir şekilde başlarına gelen bu yeni problem karşısında ne yapacaklarını bilemez oldular. Hudeybiye anlaşması ile tekrar ticarete başlayıp ekonomik rahata kavuşacaklarını düşünürlerken, süreç tekrar aleyhlerine dönmüş ve Şam'a gidemez olmuşlardı. Her önemli problemde olduğu gibi Dâru'n-Nedve'de bir toplantı düzenlediler. Ne yapabileceklerini görüşüp, konuştular. Bazıları Resûlullah'ı suçladı. Fakat Ebû Süfyan başta olmak üzere, Kureyş liderlerinin tamamı da, başlarına gelen bu problemle Resûlullah'ın bir ilgisinin olmadığını, onun Ebû Basir'i iade ederek sorumluluğunu yerine getirdiğini ifade ettiler. Is'teki grup için Resûlullah'ı sorumlu tutmaları mümkün değildi. O grubun din dışında Medine'deki Müslümanlarla bir beraberliklerinin olmadığını, Medine'den talimat almadıklarını biliyorlardı. Çözüm yolları aradılar. Ordu hazırlayıp İs'e gitmeyi düşündüler. Fakat bu hem masraflı ve hem de yorucu bir iş olacaktı. Daha ucuz ve kolay bir çözüm arayışına girdiler. Toplantıdan çıkan karar,

Resûlullah'tan yardım istemek oldu. Fakat, Resûlullah'ın, İs'teki Müslümanlarla bağlantısı olmadığını söyleyerek yardım teklifini geri çevireceğini biliyorlardı. Yardım isteklerini Resûlullah'ın geri çeviremeyeceği bir şekle dönüştürmeye karar verdiler. Hudeybiye'de Müslümanların tepkisine rağmen şımarıkça teklif ettikleri Resûlullah'a sığınan Müslümanların iadesi şartını iptal etmelerinin yapabilecekleri en iyi jest olacağını düşünüp, bunun gereğine göre davranmayı kararlaştırdılar.

Mecliste alınan karar gereği Resûlullah'a bir mektup gönderdiler. Mektup bir istekten ziyade rica ve hatta yalvarma üslûbu içerisinde kaleme alındı. Bu da Kureyş'in çaresizliğini ve Resûlullah'ın yardımına muhtaçlık derecelerini göstermesi açısından önemliydi. Mektuplarında şöyle diyorlardı: *'Ey Muhammed! Allah ve akrabalık aşkına bize yardımcı ol! Sen İs'deki topluluğa haber gönder ve onları yanına al. Bundan sonra sana sığınanları selâmet ve emniyetle yanına almanı kabul ediyoruz. Onları geri çevirmen gerekmeyecek. Biz anlaşma maddelerinden iade şartını iptal etmeyi kabul ettik'*. Resûlullah mektubu alınca sevindi ve güldü. Hemen Ebû Basir'e bir mektup yazıp Medine'ye gelebileceklerini bildirdi. Resûlullah'ın mektubu İs'e ulaştığında Ebû Basir ağır hastaydı. Kendisine Resûlullah'ın mektubu verildi. Mektubu okudu ve mutluluktan parlayan gözleri ölüme kapandı. İs'deki Müslümanlar, Ebû Cendel imamlığında liderlerinin cenaze namazını kılıp, defin işlemini tamamladıktan sonra Medine'ye hareket ettiler.

Ebû Basir ve arkadaşlarının İs'e yerleşip, Kureyş'e korku yaşattıkları günlerin birisinde, Mekke'deki Müslüman kadınlardan Osman b. Affan'ın kız kardeşi Ümmü Gülsûm kaçarak Medine'ye geldi. Ümmü Gülsûm'ün Medine'ye iltica etmesi bir Müslüman kadının dini için katlandığı zorlukları göstermesi açısından Müslümanların takdirine neden olmakla birlikte, üzüntünün de kaynağı oldu. Resûlullah, Ebû Cendel ve Ebû Basir örneklerinde olduğu üzere, anlaşma şartları gereği Ümmü Gülsûm'ü iade etmek istemedi. Ancak anlaşma şartları gereği iade etmesi gerektiğini düşünüyordu. Ne yapacağının kararsızlığı içerisindeyken vahiy yardımına yetişti. Ayetle durum açıklığa kavuştu; *'Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarf ettikleri (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine geri verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikahınızda tutmayın, sarf ettiğinizi isteyin. Onlar da sarf ettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir' (Mümtehine, 60:10)*.

Ümmü Gülsûm'ü takiben, onu geri götürmek için Velid b. Ukbe ile Umâre b. Ukbe Medine'ye geldiler. Resûlullah'tan, anlaşma şartları gereği, Ümmü Gülsûm'ü kendilerine iade etmesini istediler. Resûlullah, vahyolunan ayet gereği Ümmü

Gülsûm'ü iade etmeyeceğini, çünkü anlaşma maddelerinde kadınlar için hüküm bulunmadığını söyledi. Zira anlaşma yapılırken erkekler düşünülmüştü. Velid ve Umâre Mekke'ye döndüler ve durumu Kureyş liderlerine bildirdiler. Onlar da daha önce düşünmedikleri şeyin başlarına gelmiş olduğunu fark edip, bir şey demediler; Ümmü Gülsûm'ü tekrar istemediler. Ayrıca kısa süre sonra iade şartını Ebû Basir ve arkadaşları nedeniyle kendileri iptal ettiler ve Ümmü Gülsûm konusu böylelikle tamamen kapandı.

Ümmü Gülsûm'ün Medine'ye gelişiyle vahyolunan ayet sadece Ümmü Gülsûm'ün durumunu açıklığa kavuşturmakla kalmıyor, genel bir kuralı da ifade ediyordu. Bundan böyle Müslümanlarla müşrikler evlenemeyeceklerdi. Bu hüküm hâlâ müşrik eşleri Mekke'de ikamet eden bazı Müslümanları, durumlarını gözden geçirmeye sevk etti. Bunlardan birisi olan Ömer, ikisi de müşrik olan ve Mekke'de kalan eşlerini boşayarak, onlarla olan bağını kesti.

Ümmü Gülsûm, Medine'ye hicret ederek imanı için zorluklara tahammül etmekten kaçınmadığını göstermişti. Onun bu durumu takdire değerdi. Aralarında Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf ve Zeyd b. Hârise'nin bulunduğu bazı Müslümanlar bu mücahideyle evlenmeyi arzuladılar. Ümmü Gülsûm durumu kardeşi Osman b. Affan'a bildirip, düşüncesini sordu. Osman da durumu Resûlullah'a havale etti. Resûlullah, Ümmü Gülsûm'e Zeyd ile evlenmesini tavsiye etti ve evlilik gerçekleşti.

İlk anlarda Müslümanların aleyhine görünen, ancak yine aynı günlerde Allah'ın Müslümanlar için bir zafer olarak müjdelediği Hudeybiye'nin Müslümanlar için zafer oluşunu kısa sürede herkes görmeye başladı. İlk zamanlar fark edilememişti; ancak Hudeybiye'nin Müslümanlar için son derece önemli imkânlar sunan bir anlaşma olduğu, esasen o ilk anlarda bile bazı yönleriyle fark edilebilecek nitelikteydi. En önemlisi ise, bu anlaşmayla, Müslümanlar müşrik Arapların liderleri konumundaki Kureyş tarafından tanınmış oluyorlardı. Artık Müslümanlar, topluluk olarak bir taraftılar ve Kureyş bunu bir anlaşmayla onaylamıştı. Üçüncü tarafı teşkil eden diğer toplulukların istedikleri tarafla dostluk anlaşması yapabilmelerinin tanınması ise, gönlü Müslümanlardan yana olanların yanı sıra, Müslümanlara müttefikler sağlaması açısından da büyük bir imkândı. Halbuki anlaşmadan önceki zamanlarda, güçlü görünenler müşrikler olduğu için, asıl istekleri o olmasa bile her Arap topluluğu Kureyş'ten yana görünmek zorunluluğu hissediyordu. Yoksa başları ağrırdı; diğer topluluklar, farklı bir eğilim sergiledikleri için kendilerini cezalandırmaya kalkabilirlerdi. Hudeybiye ile bu önlendi. Böylelikle Müslümanlar gerçekten kendileriyle dost olmak isteyenleri görme ve onlarla iyi ilişkiler geliştirme imkânı elde ettiler. Müslümanlarla Kureyş arasında on yıl süreyle saldırmazlık anlaşmasının yapılması ise Müslümanlar için bir diğer önemli imkândı. Artık dört bir yanları düşmanlarla çevrilmiş ve Medine'ye sıkışıp kalmış konum-

dan kurtuluyorlardı. Bundan böyle güneylerini güvencede hissedeceklerdi. Daha da önemlisi en katı ve güçlü düşmanlarının zararlarından emin olmuşlardı. Müslümanlar bundan böyle daha kolay bir şekilde uzaklardaki toplumlara bile İslâm davetini ulaştırabilme imkânı elde etmiş oldular. Bütün bunlara ek olarak Allah'ın zaman içerisinde lütfettiği diğer yardımlarla Hudeybiye Müslümanlar için her haliyle ve özelliğiyle tamamen zafer oldu. Ebû Basir'in çevresinde oluşan kalabalığın kervanlarına verdiği zararlar nedeniyle Kureyş'in bizzat kendi istek ve ricalarıyla anlaşmanın Müslümanlara en ağır gelen maddesini iptal etmeleri bunun en önemli adımlarından birisini teşkil etti. Diğerleri ise bunu takip etti. Tüm süreci özetlemesi açısından Hz. Ebû Bekir'in bir gözlemine bağlı olarak anlattıkları dikkat çekicidir: *'İslâm'da Hudeybiye zaferinden daha büyük bir zafer olmamıştır. Müslümanlar en büyük zaferi Hudeybiye'de elde ettiler. Ancak anlaşmanın imzalandığı gün bu anlaşılamadı. Birçok kimse, Resûlullah'ın bu anlaşmayı kabul etmesini doğru değerlendiremedi ve yanlış davrandılar. Resûlullah'ı üzdüler. Çünkü anlamakta zorlandıkları bir şeye tepki vermekte aceleci davrandılar. Halbuki Allah Hudeybiye ile Müslümanlara bir zafer vermeyi takdir etmişti. Gün gelince bunu herkes anladı. Anlaşma günü müşriklerin temsilcisi olan ve Resûlullah'a karşı şımarık davranan Süheyl b. Amr'ı Veda Haccı sırasında kurbanların kesileceği yerde dururken görmüştüm. Resûlullah'ın kurbanlıklarını getirerek kesilmesine rehberlik ediyordu. Sonra berberi çağırarak Resûlullah'ın başını tıraş ettirdi. Baktım, Resûlullah'ın kesilen saçlarını toplayıp eline yüzüne sürüyordu. Resûlullah'ın çevresinde dönüyor, O'nun her isteğini yerine getirmek için canla-başla çabalıyordu. Halbuki o Süheyl, Hudeybiye'de 'Rahman ve Rahim olan Allah' veya 'Allah'ın elçisi Muhammed' yazılmasına karşı çıkmıştı. Onu bu kadar kısa sürede hidayete kavuşturan Allah'a hamd olsun. Allah'ın salât ve bereketi, kendisiyle bizi hidayete erdirdiği ve helâk olmaktan kurtardığı Rahmet Peygamber'inin üzerine olsun.'*[3]

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/337; Vakıdî, *Meğazi*, II/625.

2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/338; Vakıdî, *Meğazi*, II/626.

3- Makrizî, *İmtâu'l-Esmâ bimâ li'r-Resûli mine'l-Ebnâi ve'l-Hafede ve'l-Meta*, I/296.

Davet Mektupları

> Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
> Allah'in elçisi Muhammed'den, Fars kralı Kisrâ'ya,
> Selâm, hidâyete tâbi olan; Allah'a ve Resûlü'ne tâbi olan, Allah'dan başka ilâh olmadığına, Allah'ın eşi ve ortağı bulunmadığına şehadet eden, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna iman eden kimselerin üzerine olsun.
> Seni, Allah'ın hak dinine davet ediyorum. Şüphesiz ki ben, bütün insanlara gönderilmiş Allah'ın elçisiyim. (Bu da) yaşayan kimseleri (kötülük ve yanlışlıklarının cezasıyla) korkutmam ve kafirlere o (azap) söz(ünün) hak olduğunu bildirmem içindir.
> İslâm'ı kabul et, selâmet bulursun. Şayet kaçınırsan tüm Mecusîlerin günahı senin üzerinedir. (Hz Muhammed (s)'in davet mektubu)

Mevcut şartların tüm olumsuzluklarına rağmen, Hudeybiye'yi zafer olarak niteleyen vahye en ufak kuşku duymaksızın inanıp, iman eden Müslümanlar, bu zaferin en önemli aşamalarından birisini çok yakın bir zamanda görüp, Hudeybiye ile çok büyük imkâna kavuştuklarını fark ettiler. Artık hiç kimsenin ve özellikle de Kureyş'in saldırısına uğrama korkusuna veya tedirginliğine sahip olmadan Medine'de oturabilmekteydiler. Hudeybiye'deki anlaşma gereği Kureyş, Müslümanlarla çekişmeyi terk ettiği gibi, başka kabileleri Müslümanların üzerine kışkırtmayı da terk etmişti. Müslümanlar uzak veya yakın çevre bölgedeki kabilelere gidip, bu kabilelerin mensuplarını İslâm'a davet ederken, hiçbir şekilde can korkusuna, saldırıya uğrama tedirginliğine düşmüyorlardı. Bütün bunlar birkaç ay öncesine göre büyük değişikliklerdi. Birkaç ay önce bunların gerçekleşeceğine inanmak imkânsız sayılırdı; ama şimdi bizzat yaşıyorlardı.

Islâm daveti açısından Hudeybiye'nin getirdiği en önemli imkân ise, davetin sadece yakınlardaki insanlara değil, uzak bölgelerdeki insanlara da ulaştırılmasına imkân sağlaması oldu. Hatta dönemin süper devleti olan Bizans'ın ve Fars'ın krallarına da Islâm daveti ulaştırıldı.

Resûlullah, Hudeybiye'den hemen sonra, Mayıs ayı içerisinde, İslâm'a davet amacıyla Necaşi'ye, Kayser'e, Kisra'ya, Mısır kralına ve diğer bazı emirlere birer mektup gönderdi. Davetin bu yeni ve ileri aşaması, daha önce düşünülmeyen bazı tarihsel ve toplumsal şartların getirdiği bir aşama değil, daha önce de bilinen ve

risâletin gelişim programında bulunan bir aşamaydı. Hudeybiye ise bu aşamanın gerçekleşmesine imkân sağladı. Zira Islâm ilk günden itibaren evrensel bir dindi. İslâm'ın evrensel bir din olduğunu ise, sadece Resûlullah veya Müslümanlar değil, Mekke'nin müşrik liderleri dahi risâletin daha ilk günlerinden itibaren biliyorlardı. Çünkü risâletin ilk günlerinde vahyolunan ayetler Islâm'ın evrenselliğini açıkça dile getirdiği gibi, Resûlullah da herkese açıkça ifade ediyordu. Davetin henüz kitlesel aşamaya ulaşmadığı, davetin bireysel olarak gerçekleştirilip, inananların sayısının birkaç yüz civarında olduğu dönemde, Resûlullah, müminlere Kisra ve Kayser'in hazinelerini vaat ediyor, dünyanın bu iki zorba ve süper iktidarının Müslümanların elleriyle yıkılacağını ilan ediyordu. O'nun bu sözleri ise müşriklerin alay malzemesi oluyor, Resûlullah'ı ve diğer Müslümanları *'Dünyanın kralları olacaklarmış'* diyerek alaya alıyorlardı. Resûlullah, Hendek savaşında, çevrelerinin on bin kişilik bir orduyla kuşatıldığı ve katledilmelerinin kaçınılmaz gibi göründüğü zamanda bile, Bizans'ın, Fars'ın, Yemen'in başkentlerini Müslümanlara vaat etmişti. İslâm'ın oralarda hakim olacağını müjdelemişti. Kısacası, risâletin her aşamasında, müşrikler alay etseler, münafıklar münafıklıklarının gerekçesi kılsalar dahi, Resûlullah bu dinin dünyaya hakim olacağını söylemiş ve evrenselliğini ifade etmişti. Mekke döneminde vahyolunan şu ayet bunun örneklerinden sadece birisiydi: *'Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik' (Enbiya, 21:107).* Ve elbette ki bu evrensellik, şartlar uygun hale geldiği zaman İslâm'ın tüm insanlığa sunulmasını gerektiriyordu.

Resûlullah, Hudeybiye sonrasında Medine'ye dönünce *'Ey insanlar! Şüphe yok ki, yüce Allah, beni rahmet olarak tüm insanlara gönderdi. Havarilerin İsa'ya muhalefet ettikleri gibi siz de bana muhalefet etmeyin'* dedi. Bu, Müslümanların beklemediği, ummadığı bir hitap şekliydi. Şaşırdılar. Resûlullah'a muhalefet etmeyeceklerinin bilinmesine rağmen, böylesi bir hitapla karşılaşmalarının nedenini sorma ihtiyacı hissettiler. Bu nedenle de havarilerin yanlışının ne olduğunu sordular; *'Ey Allah'ın Resûlü! Havariler, Isa'ya nasıl bir işte muhalefet ettiler?'* dediler. Resûlullah'ın bu soruya cevabı, kendi amacına işaret olacak şekildeydi; *'Isa da benim sizi davet edeceğim şeyin benzerine uymaları için havarilerini davet etmiş, fakat onlardan yakın yere gitmesi gerekenler buna razı olurken, uzak yerlere gitmesi gerekenler görevlerini ağırdan almış, yapmak istememişlerdi.'*[1] Konu biraz olsun anlaşılır gibiydi. Müslümanlar anladılar ki, Resûlullah kendilerini bir yere göndermek istiyordu. Ancak muhtemel bir yanlışlığı daha önceden, yaşanmış bir yanlışlığı hatırlatarak önlemeye çalışıyordu. Orada bulunan Müslümanlar, hiçbir sıkıntı veya tereddüt duymaksızın hemen cevaplarını verdiler *'Ey Allah'ın Resûlü! Sen nereye istersen biz oraya gideriz. Bizi nereye gönderirsen gideriz. Senin emrini yerine getirmekte itirazcı olmaz, ağır davranmayız'.* Resûlullah, bunun üzerine, bazı kral ve valilere hitap eden İslâm'a davet mektupları göndermek istediğini açıkladı. Vakit

geçirmeden davet mektuplarının yazımına geçildi. Mektuplar, tevhid hakikatini bildiren veya hatırlatan birkaç satırlık bilgiden sonra, muhatabı Müslüman olmaya davet eden cümlelerle devam ediyordu. Diplomatik tecrübeye sahip bazı Müslümanlar mektupların mühürlenmesi gerektiğini, hükümdar ve emirlerin mühürsüz mektupları dikkate almayacaklarını ve hatta okumayacaklarını söylemeleri üzerine, Resûlullah daha sonra sürekli kullanacağı ve üzerinde sırasıyla '*Allah*', '*Resûl*' ve '*Muhammed*' kelimelerinin yazıldığı, üçü birlikte okunduğunda '*Allah'ın Resûlü Muhammed*' yazılı bir mühür yüzük yaptırarak mektupları onunla mühürledi. Bazı şahısları mektupları götürecek görevliler olarak belirledi. Seçilen Müslümanlardan Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Habeş Necaşisi Ashame'ye; Dıhye b. Halife el-Kelbî, Bizans Kayseri Heraklius'a; Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî, Sasanî Kisrası Hüsrev Perviz'e; Hatıb b. Ebî Beltea, Mısır Mukavkısı Cüreyc b. Minâ'ya; Şücâ b. Vehb el-Esedî, Şam emiri Hâris b. Ebî Şemr el-Gassanî'ye; Salît b. Amr el-Lüey, Yemame emiri Hevze b. Ali el-Hanefî'ye İslâm'a davet mektuplarını götürdüler.

***

Amr b. Ümeyye ile Necaşi'ye iki mektup gönderildi. Mektubun birisi Necaşi'yi Islâm'a davet amacıyla, diğeri ise Ümmü Habibe'nin* Resûlullah'la nikahını kıyması ve Habeşistandaki Müslümanların Medine'ye dönmelerine yardımcı olmasını rica etmek için yazıldı.

Amr b. Ümeyye, Müslümanlara en zor günlerinde yardımcı olmuş, bu nedenle Müslümanların sevgi ve saygısını kazanmış Necaşi'nin huzuruna çıktığı zaman son derece veciz bir hitapta bulundu. Necaşi'nin Müslümanların kalbindeki yerini ifade edip, saygı ve sevgisini dile getirdikten sonra Resûlullah'ın mektuplarını verdi. Resûlullah'ın mektupları okununca Necaşi duygulandı. Saygı ifadesi olarak tahtından inip yere oturdu. Okunması biten mektupları alıp saygıyla bir kutuya koydu ve '*Şahitlik ediyorum ki, O, kitap ehlinin beklediği peygamberdir*' deyip Müslüman olduğunu bildirdi. Bu arada bir sıkıntısını da dile getirdi; '*Ah keşke imkânım olsa da O'nun yanına gidip O'nun hizmetinde bulunabilseydim. Fakat çevremdekilere güvenmiyorum. Onların da Müslüman olmalarını bekleyeceğim*'

Necaşi, Resûlullah'ın ikinci mektubunda istenilenleri yaptı. Gıyabında

* Ebû Süfyan'ın kızı olan Ümmü Habibe, kocası Ubeydullah b. Cahş ile Habeşistan'a hicret etmişti. Fakat Ubeydullah, Habeşistan'da kaldığı süre içerisinde din değiştirip Hıristiyan olmuştu. Ümmü Habibe dininde sebat edip kocasına uymadı. Imanında sebat eden Ümmü Habibe'yi Resûlullah kendisine eş olarak seçti ve böylelikle Resûlullah'ın eşi ve müminlerin annesi olmak gibi yüce bir şerefe erişti.

Resûlullah ile Ümmü Habibe'nin nikahını kıydı. Ayrıca ülkesindeki Müslümanları gerekli ihtiyaçlarını karşılayarak oğlu Erhâ'nın komutasındaki bir grup Habeşliyle birlikte Medine'ye göndermeye karar verdi. Ancak bu arzusu gerçekleşmedi. Denizden geçerken Habeşlilerin bindiği gemi battı. Gemide bulunanlar boğuldular. Müslümanlar ise Medine'ye döndüler. Habeşistan'daki Müslümanların Medine'ye dönüşleri Mekke'nin fethinden sonra gerçekleşti.

Necaşi, Resûlullah'a takdim edilmek üzere Amr b. Ümeyye'ye bazı hediyeler verdi. İçten selâmını bildirmesini istedi. Resûlullah Necaşi'nin yaptıklarına son derece memnun oldu. Hicri 9. yılda (M. 630) Necaşi'nin öldüğünden haberdar olunca üzüntüsünü *'Bugün salih bir kul öldü'* [2] diyerek dile getirdi ve gıyabında Necaşi'nin cenaze namazını kıldı.

***

Dıhye b. Halife, Resûlullah'ın İslâm'a davet mektubunu Bizans hükümdarı (Kayser) Heraklius'a ulaştırmak için gönderildi. Dıhye b. Halife, kendisine verilen talimat gereği önce Bûsra'daki Gassan emiri Hâris ile görüştü. Ondan mektubun

Kayser'e ulaştırılmasında yardımcı olmasını istedi. Hâris yardım isteğini olumlu karşıladı. O sıralarda Kudüs'te bulunan Heraklius'a mektubun ulaşması için aracılık yaptı. Heraklius, Resûlullah'ın mektubunu okuduğu zaman kendisine yazılanlara ilgisiz kalmadı. Bu ilgi dinî gerekçelerden dolayı olabileceği gibi, Bizans'ın arka bahçesi olan Arap yarımadasındaki siyasal bir oluşuma ilgisiz kalmama amacından da kaynaklanmış olabilir. Heraklius, kendisine davet mektubu gönderen Resûlullah'ı yakından tanımayı arzuladı. Görevlilerden Resûlullah'ı tanıyan birisinin bulunarak kendisine getirilmesini istedi. O sıralar Ebû Süfyan bir grup arkadaşıyla birlikte ticaret için Gazze'de bulunuyordu. Görevliler, Ebû Süfyan ve arkadaşlarını bularak Heraklius'un huzuruna çıkardılar. Heraklius, Ebû Süfyan'dan Resûlullah'ı tanıdığını öğrenince, merak ettiği bazı şeyleri sormak ve öğrenmek istediğini söyledi. Ebû Süfyan'ın Resûlullah'a muhalif olduğunu öğrendiği için de yalan konuşmaması için ihtar etti. Heraklius ile Ebû Süfyan arasındaki konuşmanın bir kısmı şöyledir:

-Sana bazı şeyler soracağım. Eğer yalan söyleyecek olursan, bil ki yalancılık hiç kimseye bir fayda sağlamaz. Ayrıca eğer yalan söyleyecek olursan arkadaşların doğrusunu söyleyeceklerdir. Onlar senin yalanlarına müdahale edeceklerdir. Söyle bakalım, aranızdan çıkan ve peygamber olduğunu söyleyen bu kişi kimdir?

-Ey Hükümdar! O'nun işini büyütme. Bu, tahmin ettiğinden daha önemsiz bir olaydır.

-Sen benim sorularıma cevap ver. O sizden ne istiyor?

-Yalnızca Allah'a ibadet etmemizi ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamamızı istiyor. Bizi bu konuda atalarımızın yolundan uzaklaştırmak istiyor. Ayrıca namaz kılmayı, doğru olmayı, yoksullara yardım etmeyi, kötülüklerden kaçınmayı, verilen söze sadık kalmayı, emanete ihanet etmemeyi, akrabalarla ilgilenmeyi istiyor.

-O'nun soy bakımından aranızdaki durumu nedir?

-O soylu bir aileye mensuptur.

-Daha önce aranızdan peygamberlik iddiasında bulunan kimse çıktı mı?

-Hayır böyle birisi hiç çıkmadı. Muhammed ilktir.

-O'nun ataları arasında hükümdar olan kimse var mı?

-Hayır, yok.

-O'na kimler tâbi oluyor; yoksullar mı, zenginler mi?

-O'na daha çok halkın yoksulları, kadınlar ve gençler tâbi oldu.

-O'na tâbi olanların sayısı gün geçtikçe artıyor mu, yoksa azalıyor mu?

-Sürekli artıyor.

-O'nun dinine girdikten sonra, O'ndan veya dininden hoşnut olmayarak tekrar eski dinine dönenler var mı?

-Hayır hiç yok.

-O'nunla hiç savaştınız mı? Eğer savaştınız ise O sizi hiç yendi mi?

-Benim bulunmadığım bir savaşta bizi yendi. Diğerinde ise yenildi.
-O'nu yalancı birisi olarak mı, yoksa doğru sözlü birisi olarak mı tanırsınız?
-O'nu her zaman doğru sözlü birisi olarak tanıdık.
-Hiç sözünde durmadığı oldu mu?
-Hayır, hiç olmadı. Şu anda da onunla bir anlaşma yaptık. Bir süreliğine aramızdaki savaşları durdurduk. Bu süre içerisinde kendisinin ne yapacağını bilmiyoruz.

Heraklius ile arasında geçen konuşmayı ayrıntılı olarak nakleden Ebû Süfyan daha sonra şunları demiştir: *'Kayser'le konuşurken, Muhammed hakkında yalan şeyler söylemeyi çok arzuladım. Ama bizi dinlemekte olan arkadaşlarımın beni yalancılıkla itham ederek aşağılamalarından çekindiğim, onların gözünde yalancı konumuna düşüp saygımı yitirmek istemediğim için bütün sorulara doğru cevap vermek zorunda kaldım. Eğer arkadaşlarım olmasaydı yalan söylerdim. Zaten bunu da çok arzuluyordum. Heraklius, mektubu okutup, çevresindeki insanlara bir şeyler söyleyince bir gürültü koptu. Sesler yükselmeye başladı. Fakat ben ne dediklerini anlamıyordum. Heraklius bizim dışarı çıkarılmamızı istedi.'*[3]

Heraklius, Dıhye b. Halife'yi Resûlullah'a hitaben yazılmış bir mektup ve bazı hediyelerle birlikte geri gönderdi. Mektubunda Resûlullah'a saygılı ifadelerle hitap ediyordu. Her ne kadar kaynaklarda Müslüman olmayı çok arzuladığı ifade ediliyorsa da, anlaşıldığı kadarıyla İslâm'a ilgisi diplomatik bir nezaketten öteye geçmedi. Müslüman olmadı, fakat olumsuz bir tepki de vermedi. Durumu Resûlullah'a anlatıldığı zaman *'Onun saltanatı bir süre daha devam edecek'*[4] dedi.

***

Resûlullah'ın Islâm'a davet mektubunu Kisra'ya Abdullah b. Huzâfe götürdü. Abdullah, Resûlullah'ın talimatı üzerine mektubun Kisra'ya ulaşması için önce Bahreyn valisi Münzir b. Sâfa'dan aracı olmasını rica etti. Münzir yardımcı olarak Resûlullah'ın elçisinin Kisra'nın huzuruna çıkmasını sağladı. Kisra görevliden mektubun alınmasını ve okunmasını istedi. Tercüman ilk cümleyi okudu; *'Allah'ın Resûlü Muhammed'den, Farsların büyüğü Kisra'ya...'* Kisra, daha bu ilk cümlede öfkelendi. Hiç kimsenin isminin kendi isminden önce yazılamayacağını, bu yapılanın kendisine saygısızlık olduğunu söyledi. *'Benim kölem olan birisi kalkıp bana mektup yazıyor ha!'* diyerek bağırdı, hakaretler etti ve mektubu alarak gerisini okutmadan yırtıp attı. Abdullah b. Huzâfe, Kisra'nın huzurundan ayrılıp Medine'ye döndü. Durumu Resûlullah'a anlattı. Resûlullah *'O benim mektubumu parçaladı. Onun da saltanatı parça parça olsun. O kendi eliyle saltanatını parçaladı'*[5] dedi.

Kisra, *'Kölem'* diye nitelediği Arapların arasından birisinin kendisine mektup yazmasını, otoritesine müdahale olarak değerlendirdiği için, durumu yerinde

araştırması için Yemen valisine haber gönderdi. Yemen valisi gerekli inceleme ve araştırmaları yapmak için bir grup görevliyi Medine'ye gönderdi. Görevliler Medine'ye geldikleri zaman, Resûlullah, Kisralarının ölümünü haber verdi. Görevliler şaşırdılar. Tekrar Yemen'e döndüler. Bir süre sonra gelen habere göre Kisra'nın oğlu tarafından öldürüldüğü öğrendiler.

***

Resûlullah'ın İslâm'a davet mektubunu Mısır mukavkısına Hatıb b. Ebî Beltea götürdü. Mukavkıs mektubu okuttu. Anlaşıldığı kadarıyla mektup Mukavkıs'a bir görevli tarafından ulaştırıldığı için, mektubu okutan Mukavkıs, Hatıb'ın yanına getirilmesini istedi. Yanında komutanlarının ve devlet adamlarından bir grup olduğu hâlde Hatıb'la konuştu. Hatıb'a Resûlullah'la ilgili bazı şeyler sordu. Aldığı cevaplar karşısında memnun oldu. Davet mektubu için teşekkür etti. Davete olumlu cevap vermedi, ancak diplomatik olarak olumlu tavır takınıp, dostça davranışlar sergiledi. Hatıb'ı birçok hediye ile birlikte geri gönderdi. Hatıb, olup-biteni Resûlullah'a anlattığı zaman, Resûlullah *'Saltanatına kıyamadı. Fakat saltanatı kendisinde kalmayacak'*[6] dedi.

***

Resûlullah'ın Islâm'a davet mektubunu Şam emiri Hâris b. Ebî Şemr'e Şücâ b. Vehb el-Esedî götürdü. Hâris Hıristiyan Arapların hükümdarıydı. Resûlullah'ın mektubunu okuttuğu zaman, öfkelendi. Mektubu alıp yere attı. *'O kim oluyor ki bana iman edersem saltanatımın bende kalacağını söylüyor'* deyip, adamlarına askerî bir harekât için hazırlanmaları emrini verdi. *'O Yemen'de bile olsa üzerine gidecek ve hesabını göreceğim'* dedi. Bu kararını da mektupla Heraklius'a bildirdi. Şam emiri Hâris b. Ebî Şemr, Medine'ye yönelik bir askerî harekâtın hazırlıklarına başladığı sırada Resûlullah'ın mektubu Kayser'e de ulaşmıştı. Heraklius bir anlamda bölge valisi statüsünde bulunan Şam emiri Hâris b. Ebî Şemr'e haber göndererek harekâttan vazgeçmesi emrini verdi. Böylelikle Hâris'in girişimi başlamadan sonuçlanmış oldu.

Şücâ b. Vehb el-Esedî, Medine dönüşünde durumu Resûlullah'a anlattığı zaman, Resûlullah *'Saltanatı yok olsun'*[7] dedi. Hâris b. Ebî Şemr iki yıl sonra öldü. Ölümüyle birlikte saltanatı da sona erdi.

***

Resûlullah'ın Yemame emiri Hevze b. Ali'ye yazdığı Islâm'a davet mektubunu Salît b. Amr götürdü. Hevze, mektubu okuttu ve daveti kibarca reddetti. Resûlullah'a bir mektup yazarak, eğer bazı yetkilerini kendisine devrederse Müs-

lüman olabileceğini bildirdi. Resûlullah, Hevze'nin mektubunu okutunca *'Yerdeki bir hurma çekirdeği bile olsa ona bir şey verilmez. Onun elindeki her şey de yok olsun'*[8] dedi. Hevze iki yıl sonra öldü.

DİPNOTLAR

1- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/254; Kettânî, *Et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, I/266
2- Ahmed, *Müsned*, III/319
3- Buharî, *Bed'u'l-Vahiy* 6, *Cihad ve Siyer* 11, 102, 122; Müslim, *Cihad ve Siyer* 74; Ebû Ubeyd, *Kitabu'l Emvâl*, 41.
4- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, VII/55
5- Ahmed, *Müsned* III/442; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/259; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, III/508; Ebû Ubeyd, *Kitabu'l Emvâl*,42.
6- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/260.
7- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/261.
8- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/262; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*,III/74.

Hayber

> Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir. Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder. İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır. (Bütün bu lütuflar) mümin erkeklerle mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur. (Fetih sûresi, 48: 1-5)

Hicretin yedinci yılında, Hudeybiye'den iki ay sonra (Haziran 628), Resûlullah Müslümanlardan savaş için hazırlanmalarını istedi. Hedef, Medine'nin yaklaşık 180 km kuzeyindeki, Arap yarımadasının en önemli Yahudi yerleşim merkezlerinden birisi olan Hayber'di. Yedisi büyük olmak üzere birçok kale ve burçlar topluluğunun ortak ismi olan Hayber, büyük tarım alanlarına, hurmalıklara sahip bir vadide yer alıyordu. On binin üzerinde savaşçı çıkarabilecek kadar da büyük nüfusa sahipti. Halk zengindi. Hayber Yahudilerinin zenginlikleri savaş araç ve gereçlerine de yansımıştı. Son derece güçlü bir askerî donanıma sahiptiler. Ayrıca, Araplar tarafından bilinmeyen mancınıkları da vardı. Hayber, sayı olarak ve savaş teknolojisi olarak son derece gelişmiş ve zengin imkânlara sahip olduğu için yarımadanın ortasında Araplarla çevrili coğrafyada bir kale gibi güçlü ve sağlamdı. Zaten Hayber, İbranice '*kale*' anlamına gelen bir isimdir.

Resûlullah, Hudeybiye dönüşü, Hayber'i Müslüman coğrafyasının parçası haline getirmeye karar verdi. Kararının nedeni, sadece bir bölgeyi fethetmek arzusu değildi. Hayber'e yönelişin çok önemli ve güçlü nedenleri vardı. Bunların içerisinde en önemlisini, Medine'den kovulan Nadirlilerin önemli bir kısmının Hayber'e yerleşerek buradaki dindaşlarının da destekleriyle yarımada da Müslümanlara yönelik harekâtların organizasyonunda ve finansmanında etkin rol almaları oluşturuyordu. Hayber, Müslümanlar için bir fitne ve fesat yuvası durumundaydı. Mekke'den sonra ikinci önemli düşman merkezini Hayber oluşturuyordu. Hendek sa-

vaşı, Hayber Yahudilerinin girişim ve destekleriyle gerçekleşmişti. Hayberliler, Hendek savaşında Medine'yi kuşatan on bin kişilik ordunun teşkili için Kureyş'i kışkırtmak ve desteklemekle kalmamış, ayrıca Ehabişleri, Sakiflileri, Gatafanlıları da aynı şekilde kışkırtıp desteklemişlerdi. Müslümanların üzerine yürümeleri şartıyla tüm bu müşrik Araplara son derece yüksek oranlara ulaşan Hayber'in bir yıllık hurma ürününü vaat etmişlerdi. Aslında bu bile, Müslümanlar açısından Hayber'e yönelik bir harekât için başlı başına yeterli ve geçerli bir gerekçeydi. Fakat Hayber'in İslâm karşıtı faaliyetleri bununla da kalmamıştı. Müslümanlara yönelik düşmanca harekâtların merkezi olma özelliğini Kurayza kuşatmasını takiben daha da belirginleştirmişti. Hatta bir ara Medine üzerine yürümeyi de planlamışlardı. Bölgedeki bazı kabileleri ve özellikle Gatafanlıları Müslümanların üzerine salabilmek için yoğun bir faaliyette bulunuyorlardı. Resûlullah bu girişimlerden haberdar olunca durumu yerinde öğrenmek amacıyla Abdullah b. Revâha'yı Hayber'e gönderdi (Ocak 628). Abdullah'ın getirdiği haberler duyumları doğruluyordu. Bu Hayber'e yönelik bir harekâtı kaçınılmaz kılıyordu.

Hudeybiye'yi takiben Medine'ye gelinince, Resûlullah Hayber'e yönelik bir harekâta hazırlanılması talimatını verdi. Ancak bu aşamada ilginç bir durum yaşandı. Umre ziyareti amacı ile çıkılan ve Hudeybiye anlaşması ile sonuçlanan tehlikeli yolculuğa katılmayan, katılmamak için bahaneler uyduran, en küçük bahaneleri kendilerince büyük gerekçelere dönüştürüp evlerinde kalanlar, bu yeni harekâtın Hayber'e olduğunu öğrenince son derece istekli bir şekilde hazırlıklara başladılar. Hayber'e gidecek ordunun mensubu olmak konusunda birbirleriyle yarışa girdiler. Tüm Medine ve çevresini büyük bir hazırlık telaşı sardı. Ancak Resûlullah Hayber'e yönelik harekâta ancak Müslümanların katılabileceğini, katılacak Müslümanların ise sadece umre yolculuğuna katılanlar olacağını bildirdi. Umre yolculuğuna katılmayan ve kendisinin Müslüman olduğunu söyleyenlerin isterlerse katılabileceklerini, ancak elde edilecek ganimetlerden onlara bir pay verilmeyeceğini de bildirdi. Bu, Hudeybiye dönüşü vahyolunan ayetlerin gerektirdiği bir durumdu. Hudeybiye dönüşü vahyolunan ayetlerin bir kısmında, Müslümanlara Hudeybiye fethinden ayrı olarak yakın bir fethin müjdesi verilmişti. Bu fethe umre seferinde bulunmayanların katılmak isteyecekleri, onların engellenmesi emredilmişti. Ayet şöyleydi: *'Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar: 'Bırakın, biz de size katılalım' diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: 'Siz asla bize katılmayacaksınız. Allah daha önceden sizler için böyle buyurmuştur' Onlar size: 'Hayır, bizi kıskanıyorsunuz' diyeceklerdir. Bilakis onlar, pek az anlayan kimselerdir...' (Fetih, 48:15).*

Umre seferine katılmaktan kaçınanlar Hayber seferine katılmak için can atıyorlardı. Çünkü umre seferinin zorluklarla dolu, sonunun kötü sonuçlanması kuvvetle muhtemel bir sefer olmasına karşılık, Hayber seferi öyle değildi. Umre

seferi olumlu sonuçlansa bile sonunda maddî getirisi olmayacaktı. Fakat Hayber'in fethedilmesi demek büyük zenginlik demekti. Hayber'in görünüşteki tek zorluğu, savaşın güçlü kalelere sığınmış sayıca fazla düşmana karşı yürütülecek olmasıydı. Ancak o günün şartlarında artık kalenin güçlü olması, düşmanın sayıca fazla olması önemli görülmüyordu. Müslümanların o günlerdeki genel psikolojileri bu savaşın başarıyla sonuçlanacağını gösteriyordu; zira o ana kadar bütün savaşlar, bütün olumsuzluklara rağmen, hep Müslümanların lehine sonuçlanmıştı. Müslümanların karşısında sayı çokluğu önemli değildi ve dolayısıyla geçmişteki savaşların sonuçlarını yakinen bilen korkaklar ve münafıklar için Hayber'e katılmak korku nedeni değildi. Büyük oranlara varan ganimet beklentisi ise varolan korkuları silip atıyor; korkaklar ve münafıklar ele geçirecekleri ganimetlerin hayaliyle sevinç çığlıkları atıyorlardı. Fakat, Resûlullah'ın bu sefere sadece Müslümanların katılabileceğini ve diğerleri katılsa bile umreye katılanların dışındakilere ganimet verilmeyeceğini ilan etmesi, korkaklar ve münafıklar için duyabilecekleri en kötü haber oldu.

Müslümanların Hayber'e yönelik bir harekâtın hazırlıklarını yürüttükleri, Mekke'de duyulunca Kureyş şaşırdı. Hayber gibi on bin savaşçısı ve son derece sağlam kaleleri olan bir yeri Müslümanların ele geçirmesini imkânsız gördüler. Resûlullah'ın, sonu kendileri için olumsuz olacağı belli bir savaşa girişmeyecek kadar akıllı olduğunu düşünüp, eğer bir hazırlık içindelerse bunun nedeninin başka olacağını iddia ettiler. Fakat aynı zamanda da seviniyorlardı. Yanılıp da Hayber'e saldırmalarının Müslümanlarının sonu olacağını düşünüp, o günün hayaliyle sevinç şarkıları söylüyorlardı.

Müslümanların kendilerine yönelik bir harekâtın hazırlığı içinde olduklarını duyunca Hayberliler de şaşırdılar. Müslümanların böylesi yanlış bir işe kalkışamayacaklarını, bu tür haberlerin ancak yalan olabileceğini düşündüler. Duyduklarına gülüp geçtiler; haberleri ciddiye almadılar. Ancak bir süre sonra haberlerin doğru olma ihtimali artınca Gatafanlıları kışkırtmayı ve Müslümanların üzerine salmayı planladılar. Bu planlarını uygulamanın çabasını yürütmeye başladılar.

Müslümanlar iki yüzü atlı, diğerleri piyade olmak üzere bin altı yüz kişiden oluşan bir ordu halinde Medine'den hareket ettiler. Bu sefer orduda yirmi kadar da kadın vardı. Sefer hazırlıkları sırasında Ümeyye binti Kays *'Ey Allah'ın Resûlü! İzin ver biz de gelelim. Savaş sırasında yaralıların tedavisini yapar, su ihtiyacınızı karşılarız'* diyerek bir grup Müslüman kadının sözcülüğünü yapmıştı. Onun bu isteği *'Allah'ın bereketi üzerinize olsun'* cevabıyla karşılığını bulmuş ve istedikleri izni almışlardı. Resûlullah'ın eşi Ümmü Seleme, halası Safiyye, Ümmü Eymen, Ümeyye binti Kays, Ümmü Salit orduya katılan kadınlardan bazılarıydı.

Yolculuk uzundu. Günlerin sıcak geçmesi nedeniyle son derece yorucuydu. Ancak tüm bunlara rağmen, Hayber yolculuğu diğer birçok harekâtınkinden daha

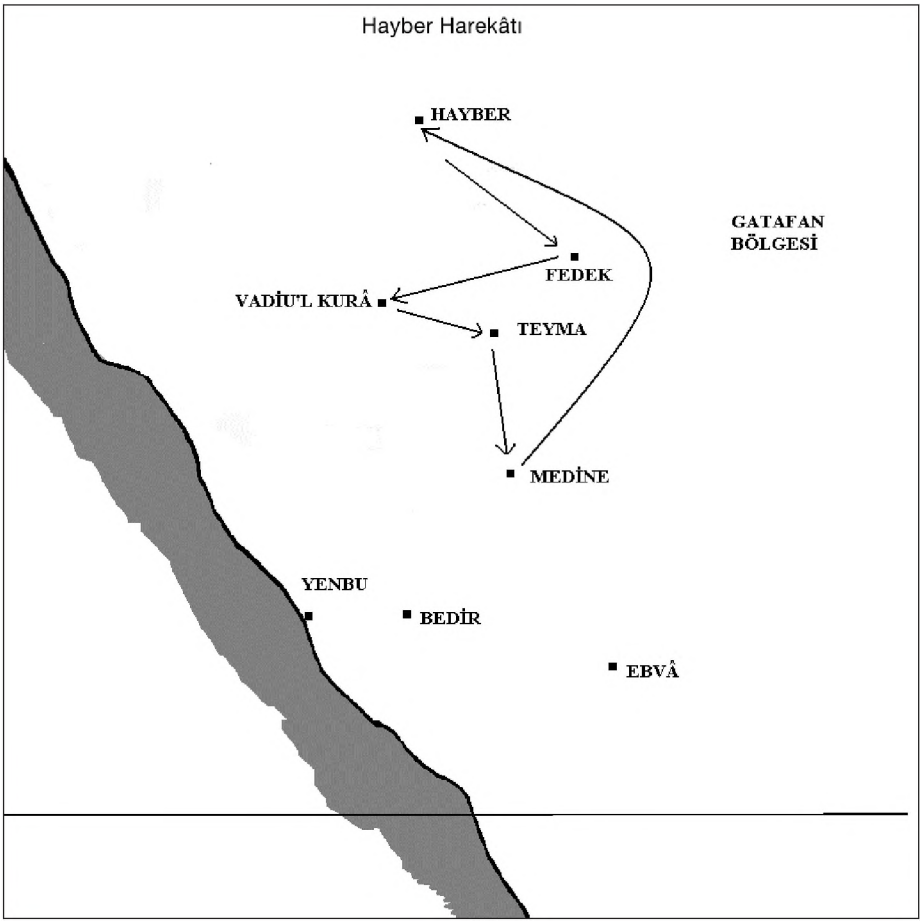
farklı bir havada geçiyordu. Müslümanlar artık üzerlerindeki tedirginliği atmışlardı. Hendek savaşı sonrasında Resûlullah'ın *'Bir daha müşriklerin Müslümanların üzerine gelemeyeceği'* müjdesi ve Hudeybiye'den sonra Müslümanlara yakın bir fetih vadedilmesi nedeniyle Hayber seferinin zaferle sonuçlanacağına inanıyorlardı. Keyifli geçen yolculuklarını şiir ve marşlarla süslediler. Resûlullah, sesi son derece güzel olan Âmir b. Ekva'yı yanına çağırarak, ondan marş okumasını istedi. Âmir, Hendek kazılırken Resûlullah'tan duyduğu şiiri güzel bir tarzda okumaya başladı:

> Yemin olsun ki! Allah yardım etmeseydi doğru yolu bulamazdık,
> Zekat veremez, namaz da kılmazdık.
> Allahım hatalarımızı bağışla, canımız sana feda olsun.
> Düşmanla karşılaştığımızda ayaklarımızı sabit kıl,
> Bize sükunet ve sabır ver....

Mücahitler, Âmir'in söylediği marşla coştular. Âmir'e eşlik edip, marş söyleyerek yolculuklarını sürdürüyorlardı. Âmir yorulup marş söylemeyi bırakınca, Resûlullah *'Allah sana rahmet etsin'* diyerek takdirini bildirdi. Âmir sevindi. Âmir'in sevinci diğer bazı arkadaşlarını kıskandırdı. Gıptayla ona bakıp *'Âmir'e cennet farz oldu'* dediler. Tecrübeleriyle biliyorlardı ki, Resûlullah'ın bu şekilde takdirini bildirdiği Müslümanlar hep şehit olmuşlardı. Şehit olmak ise cennete gitmek demekti. Resûlullah'ın bu duasının ne anlama geldiğini bilen Ömer, Resûlullah'a yaklaşarak *'Ey Allah'ın Resûlü! Bizleri ondan biraz daha yararlandırsaydın'* dedi. Resûlullah hiçbir şey demedi.

Müslümanlar yolculukları sırasında sıklıkla tekbir getiriyorlardı. Bazen ordu hep bir ağızdan tekbir getiriyordu. Bütün dağlar, tepeler, ovalar, vadiler onların tekbirleriyle inliyordu. Müslümanları, yüzünden hiç eksik olmayan bir tebessümle izleyen ve ara sıra onlara eşlik de eden Resûlullah, bazen bütün güçleriyle tekbir getiren Müslümanlara *'Yapmayın! Kendinize acıyın'* diyerek müdahale ediyor, kendilerini fazla yormamalarını istiyordu.

Hayber harekâtının yolculuğu, mücahitlerin Resûlullah'ın sıklıkla dua ettiğini duydukları bir yolculuk oldu. Resûlullah, dualarıyla Allah'tan yardım dilerken, aynı zamanda Müslümanlara da bazı davranış kurallarını, güzel ahlâkın ilkelerini öğretmeye çalışıyordu. Zaten yaptığı dualar savaşla, savaşta başarı elde etmekle değil; daha genel ve hayatın içindeki zorluklarla, doğru ve yanlışlarla ilgiliydi. Örneğin şöyle diyordu: *'Allahım! Geleceğe endişelenmekten, geçmişe tasalanmaktan, güçsüzlükten, gevşeklikten, pintilikten, korkaklıktan, bel büken borçtan, zalimlerin zararından sana sığınırım.'*[1] Müslümanlar, yolculukları boyunca, bu ve benzeri duaları sıklıkla duydular ve ezberlediler. Duada dile getirilen iyi özelliklere itibar etmeleri, kötü özelliklerden kaçınmaları gerektiğini anladılar. Ve hayatlarının sonraki dönemlerinde böyle olmanın çabasını yürüttüler.

Resûlullah harekât güzergahını Gatafanlıların bölgesi ile Hayber'in arasına denk gelecek şekilde belirledi. Amacı Gatafanlılardan Hayber'e yönelik bir yardımı engellemekti. Zira Gatafanlılar, Resûlullah'ın ordusuyla Hayber'e doğru hareket ettiğini duymuşlar ve yardım için yola çıkmışlardı. Fakat Resûlullah, ordunun güzergahını Gatafanlıların yerleşim merkezlerine doğru çevirince, evlerinin Müslümanların baskınına uğrayacağı korkusuyla geri dönüp, daha önceleri Hayberlilerle yaptıkları yardım anlaşmasına uymadılar. Hayberli dostlarını Müslümanlarla baş başa bıraktılar.

İslâm ordusu bir gece yarısı Hayber vadisine geldi. Hayber kaleleri hemen karşılarında, ayın ışığı altında sessizliğe gömülmüş bir hâlde duruyorlardı. Resûlullah Müslümanları durdurdu ve kendisine sığınılmaya her şeyden daha layık tek makama yönelerek dua etti: *'Ey göklerin ve onların gölgelendirdiklerin Rabbi! Ey yerlerin ve onun üzerinde duranların Rabbi! Ey rüzgarların ve onların savurup uçurduklarının Rabbi! Biz senden bu şehrin, bu şehir halkının ve içindeki şeylerin hayrını, iyiliğini istiyoruz. Bu şehrin, bu şehir halkının ve içindeki şeylerin kötülüğünden sana*

sığınıyoruz.'[2] Daha sonra Müslümanlara döndü ve *'Haydi, Allah'ın adıyla ilerleyin'* dedi.

Resûlullah, çoğu harekâtta uyguladığı üzere, geceleri hareket etmek ve gündüzleri dinlenmek taktiğini bu sefer de uygulamıştı. İslâm ordusu Hayber kalelerinin yanına geldiği zaman sabaha yakın bir saatti. Müslümanlar Resûlullah'ın imamlığında sabah namazını kıldılar. Resûlullah, namazdan sonra *'Allah büyüktür. Hayber harap olmuştur. Biz düşman bir topluluğun yurduna indik mi, o topluluğun vay haline! Onların sabahı ne kötü bir sabahtır'*[3] dedi. Bunu derken daha önce vahyolmuş bir grup ayete işaret ediyordu. Söz konusu ayetler şöyleydi: *'Andolsun ki, peygamber kullarımıza söz verdik; onlar mutlaka zafere ulaşacaklar. Bizim ordumuz hiç şüphe yok ki üstün gelecek. Bu nedenle sen bir süre onlara aldırma. Onların halini gör, onlar da görecekler. Azabımızı acele mi istiyorlar? Azap yurtlarına indiğinde, uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) sabahı ne kötü olur!' (Saffat, 37:171-177).* Sabah beklenmeye başlandı. Zira, Resûlullah gece baskını düzenlemezdi.

Müslümanlar kalelerinin yanlarına geldiği zaman Hayberliler her şeyden habersiz, derin uykularındaydılar. Sabah olunca ziraat aletlerini yanlarına alarak kalelerinden çıkıp bağ ve bahçelerine doğru giderlerken Islâm ordusunu gördüler. Korktular. *'Muhammed! Muhammed'in ordusu'* diye bağırarak kalelerine döndüler. Kalelerine girince kapıları sıkıca kapayıp, beklemeye başladılar. Savunma tedbirleri için hazırlığa ihtiyaçları yoktu. Çünkü çoktandır savaşa hazır bir şekilde bekliyor, birgün Müslümanlarla karşılaşacaklarını biliyorlardı.

Resûlullah, ordusunu Hayber'in en büyük ve sağlam kalesi olan Natat'ın karşısına yerleştirdi. Savaş, o gün Müslümanlar ile Natattakiler arasındaki ok atışlarıyla başladı. Natatlılar önceden hazırlıklı oldukları için, Müslümanları yoğun bir ok atışına tuttular. Müslümanlardan birçok kişi bu oklar nedeniyle yaralandı.

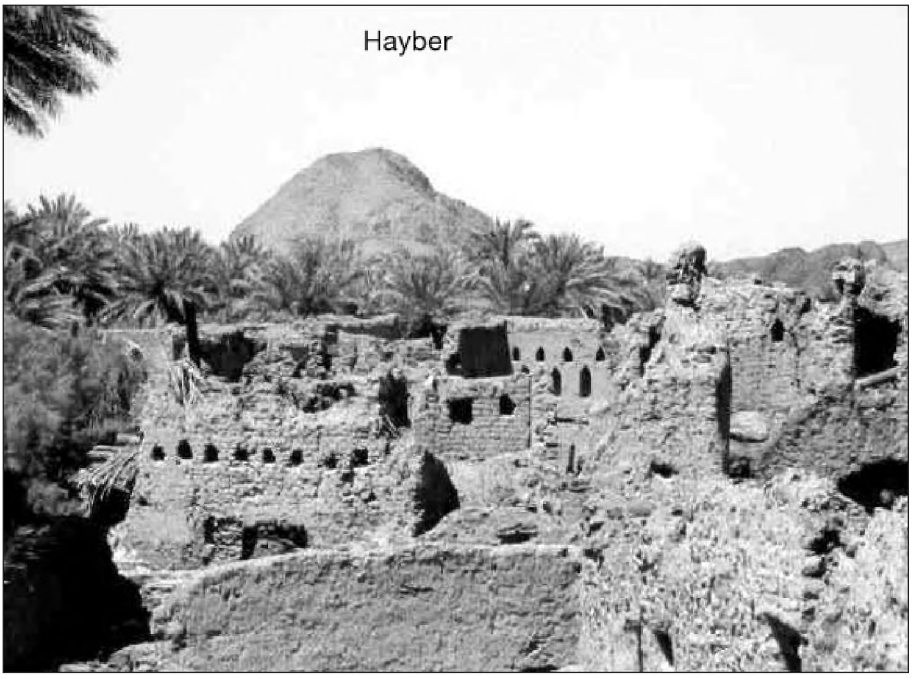
Yahudiler yedi kaleye dağılmış durumdaydılar. Her grup kendi kalesini koruyordu. Her kalede beş yüz ile iki bin civarında savaşabilir yaşta adam bulunuyordu. Müslümanlar ilk zamanlar daha çok Natat kalesindekilerle savaştılar. Diğer kalelere küçük birlikler göndermekle yetinildi. İlk hedef Natat'ı fethetmekti. Ancak Natat zorlu bir kaleydi. İçindeki savaşçıların sayısı çok, hazırlıkları iyi ve kale duvarları sağlamdı. Çatışmalar her sabah karşılıklı ok atışlarıyla başlıyor, akşama kadar bu şekilde devam ediyordu. Bazen kaleden inen bir Yahudi savaşçısı kendisine rakip isteyip Müslümanlardan birisiyle savaşıyor ve günler bu şekilde geçiyordu. Resûlullah her gün bir Müslümanı komutan tayin ederek Natat üzerine gönderiyordu. Fakat bir türlü sonuç alınamıyordu. Bu durum Müslümanların canını sıkmaya, morallerini bozmaya başladı. Altıncı günün akşamı, Hz. Ömer bir Yahudi gözcüyü yakalayarak kampa getirip, Resûlullah'ın huzuruna çıkardı. Yahudi, kendi canına ve kaledeki eş ve çocuklarına dokunulmayacağının sözünün verilmesi durumunda, en çok silahın bulunduğu Natat kalesinin zayıf

noktalarını göstereceğini söyledi. Şartı kabul edilince Natat'ın zayıf noktalarını gösterdi. Resûlullah, Müslümanların ileri gelenlerini yanında toplayıp, ertesi günkü savaşla ilgili bazı taktikler belirledi ve *'Yarın sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Resûlü onu sever, O da Allah ve Resûlü'nü sever'*[4] dedi. Orada bulunanların hepsinin kalbinde bir umut, bir sevinç rüzgarı esti. Ömer diyor ki; *'O günkü kadar komutan olmayı hiç istemedim'*. Herkes *'Acaba ben seçilir miyim?'* umuduyla sabahı beklemeye başladı. Sabah olunca Resûlullah'ın yanında toplandılar. Resûlullah elinde bir sancakla öne çıktı. Herkes sancağın kendisine verileceği umuduyla büyük bir heyecan içerisindeydi. Bazıları sabredemeyip öne çıkarak, sanki kendisine işaret edilmiş gibi *'Ben mi?'* diyordu. Resûlullah, böyle davrananlara bir şey demedi; çevresine bakıp Ali'nin nerede olduğunu sordu. Görünürde Ali yoktu. Gözünden rahatsız olduğu için dinlendiği, gelemediği söylendi. Getirilmesini istedi. Herkesi umut ile umutsuzluk arası bir tedirginlik sardı. Yoksa Ali'mi seçilecekti? Yoksa övülen ve beğenilen kişi Ali'miydi? Ali önünü göremeyecek kadar gözlerinden rahatsız olduğu için, bir kişinin yardımıyla getirildi. Bekleyenler Resûlullah'a bakıp *'İşte Ali geldi'* dediler. Ali'nin bu haliyle seçilemeyeceğini düşünüp sevindiler. Resûlullah, Ali'yi yanına yaklaştırdı ve sancağı verdi. Ali şaşırmıştı; *'Ey Allah'ın Resûlü! Gözlerimden çok rahatsızım. Ayaklarımın bastığı yeri dahi göremiyorum'* dedi. Resûlullah, Ali'nin gözüne baktı, üfledi ve dua etti. Ali'nin rahatsızlığı geçti.[5] Artık hiçbir sıkıntısı kalmamıştı. Resûlullah kendi zırhını Ali'ye giydirdi, kılıcını verdi ve *'Sancağı al ve ilerle. Allah sana zaferi verene kadar onlarla savaş'* dedi. Ali *'Ey Allah'ın Resûlü! Ben neyi gerçekleştirmek için onlarla savaşacağım'* diye sordu. Çünkü isteğin sadece savaşmak ve düşmanı yenmek olmadığını anlamıştı. Resûlullah *'Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadette bulunmalarına kadar onlarla savaş. Onlar bu denilenleri kabul ederlerse canlarını ve mallarını korumuş olurlar. Kalplerindekinin hesabı ise Allah'a aittir. Vallahi onlardan birisinin senin sayende iman edip Müslüman olması, senin birçok kızıl develeri Allah yolunda sarf etmenden daha hayırlıdır'*[6] diyerek savaşın amacını bildirdi.

Ali, sancağı alıp ilerledi ve Natta kalesinin surlarının dibine dikti. Hemen yanında, başındaki kırmızı tuğu ile Ebû Dücane, Muhammed b. Mesleme ve Zübeyr b. Avvam olduğu halde kendisine verilen birliğin önüne geçip savaşı başlattı. O gün çetin bir savaş oldu. Herkes tek başına bir ordu gibi savaşıyordu. Herkes adeta bir kahramanlık destanı yazıyordu. Bir ara elindeki kalkanı düşen ve ok yağmurundan korunmakta zorlanan Ali yere yıkılmış kale kapısını alarak kalkan gibi kullandı. Olayın tanıklarından Ebû Rafi anlatıyor: *'Resûlullah, Ali'yi gönderdiği zaman, ben de Ali'nin yanındaydım. Ali kaleden çıkan Yahudilerle savaştı. Yahudilerden birisi vurunca kalkanı elinden düştü. O da hemen yanında duran bir kapıyı tutup onu kalkan gibi kullanarak uzun süre savaştı. Ancak çarpışmalar bitince onu*

elinden bıraktı'. O gün Hayber'in bu en güçlü kalesi ele geçirildi. Ali'yi gıptayla izleyen Müslümanlardan bazıları hemen koşup yere bıraktığı kapıya baktılar. Gözlerine inanamıyorlardı. Ali kocaman bir kapıyı kalkan olarak kullanmıştı. Ağırlığını anlamak istediler. Birkaçı birden tutup kaldırmaya çalıştı, fakat kaldırmakta zorlandılar.

Hayber'in en zorlu kalesi ele geçirilince Müslümanlar diğer kalelere yöneldiler. Her bir kalede günlerce süren zorlu savaşlar gerçekleşti. Bu savaşlar sırasında bazı ilginç ve önemli olaylar yaşandı. Hiç namaz kılmadan cennete giden bir kölenin durumu bunlardan birisiydi ve herkes ona gıpta etti. Olay şöyle gerçekleşti: Savaş sırasında kalelerin birisinden kaçan zenci bir köle, Resûlullah'ın yanına gelerek '*Sen insanlara ne söylüyor, onların neleri kabul etmelerini istiyorsun?*' diye sordu. Resûlullah ona İslâm'ı anlattı. Köle '*Eğer iman edersem bana ne var*' diye sordu. Resûlullah '*İman üzerine şehit olursan cennet*' dedi. Köle emin olmak istedi; '*Ben kara çirkin bir köleyim. Eğer savaşır ve şehit olursam cennete girer miyim?*' Resûlullah '*Evet*' dedi. Köle bir kılıç alıp mücahitlerin arasına katıldı. Fakat biraz sonra kaleden atılan bir taşla yere yıkılıp öldü. İman etmesinden ölümüne kadarki süre bir namaz vakti içinde gerçekleşmişti. Bu arada bir vakit dahi namaz kılmamıştı. Kölenin cesedini Resûlullah'a getirdiler. Resûlullah henüz biraz önce iman etmiş kara, çirkin adama baktı ve gülümsedi. Yüzünü bir sevinç dalgası sardı. Orada bulunan Müslümanlar sebebini sordular. Resûlullah o kölenin cenneti hak ettiğini söyledi.

Hayber

Savaşın uzayıp gittiği günlerde Müslümanlar açlık sıkıntısı çekmeye başladılar. Yiyecekleri tükenmişti. Henüz hurmaların olgunlaşmadığı bir mevsimde oldukları için çevrelerindeki bahçelerde bulunan hurmaları da yiyemiyorlardı. Bir süre sonra açlık büyük bir sıkıntıya dönüştü. Abdullah b. Muğaffe anlatıyor: *'Kalelerden birisinin dibinde savaşırken yukarıdan içi yağ dolu bir tulum attılar. Hemen aldım. Çevremdekiler o tulumdan bir şeyler almak ve yemek istiyorlardı. Bu nedenle hemen etrafımı sardılar. Ben ise tuluma sımsıkı sarıldım. Tulumu kaptırmamak için bir o yana, bir bu yana dönüyordum. Arkama dönünce Resûlullah ile karşı karşıya olduğumu fark ettim. O günkü kadar utandığımı hiç hatırlamıyorum. Yüzümü yere eğdim, ne diyeceğimi bilemez halde donup kaldım. Kafamı kaldırıp baktığımda Resûlullah'ın bana bakarak güldüğünü gördüm. Hemen oradan kaçıp tulumu gerideki Müslümanlara götürdüm. Onlar da tulumdakileri aralarında paylaşıp yediler.'*

Açlık dayanılmaz hale geldiği için, bazıları, henüz hakkında bir hüküm bildirilmemiş olan eşeklerden birkaç tanesini kesip, etleri yemek için pişirmeye başladılar. Durum Resûlullah'a bildirildiğinde engel oldu. *'Etleri dökün, kapları kırın'* dedi. Kapları kırmayıp kullanmalarının uygun olup olmadığı sorulunca da *'Öyle yapın, yıkayın ve kullanın'* dedi. Fakat açlık geçmiş değildi. Müslümanlar Resûlullah'tan bir çare bulmasını istediler. Resûlullah, yanında yiyecek olmadığını söyledi. Kendisi de günlerdir kavrulmuş unu ıslayıp yiyordu. Dua etti. Duasında: *'Ey Allahım! Sen Müslümanların halini, hiç yiyecekleri kalmadığını ve benim de onlara verecek bir şeyim olmadığını biliyorsun. Onlara rahatlık verecek, yiyeceği bol bir yerin fethini nasip et'*[7] dedi. O gün Yahudi kalelerinden birisi daha ele geçirildi. Kaleye girilince içerisinin yiyecek dolu olduğunu gördüler. Zira bu kale Yahudilerin erzaklarını sakladıkları bir yerdi. Müslümanlar bol miktarda yiyecek elde ettiler, açlık sıkıntısından kurtuldular.

Ele geçirilen kalede sadece çok miktarda yiyecek değil, aynı zamanda çokça da şarap vardı. Şarap kapları kırıldı ve içindekiler döküldü. Ancak Abdullah b. Hammar arzusuna engel olamayıp şaraptan bir miktar içti. Görenler durumu hemen Resûlullah'a bildirdiler. Resûlullah, Abdullah'ı yanına çağırıp yaptığı şeyin mahiyetini bilip bilmediğini sordu. Abdullah yalan söylemedi; şarabı içtiğini ve içtiği şeyin haram olduğunu bilerek bunu yaptığını söyledi. Resûlullah eline aldığı ayakkabısıyla Abdullah'a birkaç defa vurdu ve orada bulunanlardan da aynı şekilde vurmaları istedi. Bazıları bu cezayı hafif bulup *'Ey Allah'ın Resûlü ona lanet et '* dediler. Resûlullah bu teklifi *'O Allah'ı ve Resûlü'nü seven birisidir'* diyerek kabul etmedi.[8]

Savaş sırasında Resûlullah sadece komuta merkezinde durmadı. Bazen savaşa fiilen iştirak etti. Müslümanlar O'nu savaşmaktan engellemeye çalıştılarsa da başaramadılar. O'nu sağanak yağmur gibi üzerlerine gelen oklardan korumaya çalıştılar. Muhammed b. Mesleme anlatıyor: *'Resûlullah yanımızdaydı ve O'nu kalkanlarımızla atılan oklardan korumaya çalışıyorduk. Ben bir yandan da Müslümanlara*

sesleniyor 'Kalkanlarınızla kendinizi koruyun' diye bağırıyordum. O gün öyle bir oka tutulduk ki, yerimizden sökülüp atılacağımızı sandım. Bir ara Resûlullah'a baktım. O yayı elinde hiç durmadan ok atıyor ve attığı her oku hedefine ulaştırıyordu. Benim kendisine baktığımı anlayınca o da başını çevirip bana baktı ve gülümsedi. Sonra ok atmaya devam etti. O gün o kaleyi ele geçirdik.'[9]

Müslümanlar bazı kalelerde ele geçirdikleri mancınıkları onararak kullandılar. Mancınıkların sağladığı avantajla kaleleri peş peşe ele geçirmeye başladılar. Sonunda bütün kaleler Müslümanların eline geçti. Savaş sonrasında tahıl ve hurma ağırlıklı olmak üzere çok büyük miktarlara ulaşan ganimet elde edildi. Bu, Müslümanları yoksulluktan kurtaracak miktarda büyük bir ganimetti. Hz. Ömer diyor ki *'Bizler Hayber'e kadar gerçek anlamda hiç doymamıştık. Hep açtık. Hep idare etmeye çalışmıştık'*. Resûlullah, aralarında değerli eşyaların da bulunduğu ganimetlerin beşte birini ayırıp, diğer bütün ganimetleri mücahitler arasında dağıttı. Ganimetlerin ayırdığı beşte bir miktar malı ise Medine'ye döndüğünde yoksullara, dullara, öksüz ve yetim çocuklara dağıttı.

Savaş bitmişti. Savaş süresinde Müslümanlar yirmi civarında şehit verdiler. Yahudilerden ise doksan üç kişi öldü. Resûlullah her yıl ürünlerinin yarısını Müslümanlara vermeleri şartıyla Yahudilere serbest olduklarını bildirdi. Yahudiler ölümü beklerken böylesi bir karşılık bulmanın sevinci ile teşekkür edip, sevinç içerisinde evlerine döndüler. Serbest kalan Yahudi kadınlarından birisi, sözde teşekkür amacıyla, pişirdiği eti Resûlullah'a hediye olarak getirdi. Resûlullah yanındaki Müslümanlarla birlikte bu daveti kabul etti. Ancak ilk lokmada etin zehirli olduğunu anladı. Müslümanları uyardı, fakat Bişr b. el-Berâ ölümüne neden olacak kadar yemişti. Resûlullah, kadını yanına getirmelerini söyledi. Kadın direnmeden suçunu kabul etti. Bazıları kadını öldürmek istediler, fakat Resûlullah engel oldu. Kadının serbest bırakılmasını istedi. Çünkü o doğrudan kendi şahsına yönelik kötülüklerin intikamını almayan birisiydi.*

Medine'ye dönüşün hazırlıkları yapıldığı sırada Habeşistan'daki Müslümanların Cafer'in başkanlığında Hayber'e geldikleri görüldü. Onlar önce Medine'ye gelmişler, ancak Resûlullah'ın komutasındaki Müslümanların Hayber'de olduklarını öğrenince yola devam edip Hayber'e gelmişlerdi. Resûlullah, Cafer'i ve diğer Müslümanları görünce son derece sevindi. Hemen kalkıp kendisine doğru gelmekte olan Cafer'i karşıladı. Sarılıp alnından öptü. Sevincini *'Hayber'in fethedilmesine mi, yoksa Cafer'in gelmesine mi daha çok sevineyim bilemiyorum'*[10] diyerek dile getirdi.

Resûlullah savaş sonrasında hiçbir kadın ve kıza dokunulmamasını, hiçbir esire eziyet edilmemesini emretti. Esir alınanlar arasında Hayber Yahudi topluluğu-

* Bazı rivayetlere göre, Bişr b. el-Berâ öldüğü için, Bişr b. el-Berâ'nın yakınlarının talebi üzerine o kadın kısas gereği öldürülmüştür.

nun lideri Huyey b. Ahtab'ın kızı ve yine Yahudilerin eşrafından Kinâne b. Rebî'nin eşi Zeyneb de vardı. Onu Resûlullah'a getirdiler. Resûlullah ondan Müslüman olmasını, Müslüman olursa kendisine eş olarak alacağını söyledi. Eğer Müslüman olmazsa, diğer kadınlar gibi, kendisinin serbest bırakacağını bildirdi. Resûlullah'ın onunla evlenmekteki amacı, bir anlaşmayla fethettikleri toprakları tekrar kendilerine iade ettiği Yahudilerle dostluk inşa edebilmek için akrabalık bağı oluşturmaktı. Huyey'in kızı çoktandır hakkında bilgi sahibi olduğu İslâm'a kalbi ısınmış birisi olarak Müslüman olmayı seçti. Zaten kocası da savaş sırasında ölmüştü. Zeyneb, Müslüman oldu ve Resûlullah'a eş, bütün Müslümanlara anne olma şerefine kavuştu. Komutan hakkı demek olan Safiy olarak seçildiği için, asıl ismi olan Zeyneb unutulup, Safiyye olarak isimlendirildi ve hep öyle anıldı.

Müslümanlar savaş sonrasında birkaç gün Hayber'de kaldıktan sonra Medine'ye dönmek üzere yola çıktılar. Dönüşte Fedek'e uğrandı. Fedek küçük bir Yahudi yerleşimiydi. Fedekliler, Kurayzalıların cezalandırılmasından sonra başta Hayberliler olmak üzere diğer Yahudi topluluklarıyla Medine'ye saldırmanın planlarını yapmışlardı. Fırsatını buldukça da bölge Araplarını Müslümanların aleyhine kışkırtmaktan geri kalmamışlardı. Ayrıca Hayber kuşatması sırasında da Hayberlilere yardımcı olmak istemişlerdi. Resûlullah, İslâm davetini gerçekleştirmek ve Medine yakınında bir düşman merkezinin bulunmasını önlemek amacıyla Fedeklilerle görüştü. Fedekliler daveti kabul etmediler, fakat hiç kimsenin canına ve malına dokunulmaması şartıyla anlaşmaya razı oldular. Resûlullah, Hayberlilerle yaptığı anlaşmayı Fedeklilerle de yaparak ürünlerinin yarısını her yıl Müslümanlara vermeleri şartıyla onları da serbest bıraktı. Fedek savaşsız fethedildiği için, Fedek'ten elde edilen ürünler devlet başkanı sıfatıyla Resûlullah'a ait oldu. Mücahitlere bir pay verilmedi. Elde edilen ürünler Resûlullah tarafından son miktarına kadar yoksullara dağıtıldı.

Fedek'ten sonra Medine'ye dönüş yolu üzerindeki diğer bir Yahudi yerleşimi olan Vadi'l-Kurâ'ya yönelindi. Şam ticaret yolunun üzerindeki bu Yahudi yerleşimi de Müslümanlar için tehlike arz ediyordu. Vadi'l-Kurâlılar da Hayberliler ve Fedekliler gibi Müslümanların aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlar ve düşmanca faaliyetlerini hâlâ sürdürüyorlardı. Islâm ordusu Vadi'l-Kurâ'ya akşam üzeri geldi. Barış anlaşması yapmak amaçlanmıştı. Ancak Vadi'l-Kurâ halkı Müslümanları ok atarak karşıladılar. Bu davranışlarıyla savaşa hazır olduklarının mesajını veriyorlardı. Ertesi günü savaş başladı. Resûlullah'ın ısrarlı anlaşma tekliflerine rağmen, Vadi'l-Kurâlılar savaşmak istediklerini bildirdiler; Resûlullah'ın barış tekliflerini ısrarla reddettiler. Ancak ikinci günü Müslümanlarla baş edemeyeceklerini anlayınca anlaşmaya razı oldular ve silahlarını bıraktılar. Resûlullah bunlarla da yıllık ürünlerinin yarısını Müslümanlara vermeleri şartıyla anlaşma yapıp, topraklarını kendilerine bıraktı.

Resûlullah savaşla ele geçirilen Vadi'l Kura'da dört gün kaldıktan sonra ordusuyla tekrar yola çıktı. Bu seferki hedef yol üzerindeki bir diğer Yahudi yerleşim merkezi olan Teyma'ydı. Teyma da, diğer Yahudi yerleşimleri gibi, İslâm dışı faaliyetlerin ve Müslümanlara yönelik düşmanlıkların merkezlerinden birisiydi. Teymalılar kendilerinden önce Hayber, Fedek, Vadi'l Kura örneklerini dikkate alarak ürünlerinin yarısını vermek şartıyla kendilerine dokunulmamasını rica ettiler. İstekleri kabul edildi ve onlarla da anlaşma yapıldı.

Peş peşe fetihlerle gerçekleşen günlerin sonunda İslâm ordusu 628 yılının Temmuz ayında Medine'ye döndü. Hayber başta olmak üzere diğer Yahudi yerleşim merkezlerinin fethedilmesiyle Arap yarımadasındaki İslâm dışı güç odaklarının önemli bir kısmı ortadan kaldırılmış oldu. Müslümanlar Allah'ın kendilerine vaat ettiği '*yakın fethe*' ulaşmış olarak Medine'ye döndüler.

DİPNOTLAR

1- Vakıdî, *Meğazi*, II/641
2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/343; Vakıdî, *Meğazi*, II/642
3- Buharî, *Meğazi*, 32; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/344; Vakıdî, *Meğazi*, II/643.
4- Buharî, *Cihad ve Siyer*, 102, *Meğazi*, 38; Müslim, *Fedâilu's Sahabe*, 197; Ahmed, *Müsned*, V/353; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/349; Vakıdî, *Meğazi*, II/653; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/111.
5- Buharî, *Cihad ve Siyer*, 102, *Meğazi*, 38; Müslim, *Fedâilu's Sahabe*, 197; Ahmed, *Müsned*, I/99; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/349; Vakıdî, *Meğazi*, II/654.
6- Buharî, *Cihad ve Siyer*, 102, *Meğazi*, 38; Müslim, *Fedâilu's Sahabe*, 197; *Müsned*, II/384, 385; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/349; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/110.
7- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/346; Vakıdî, *Meğazi*, II/659; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/93.
8- Vakıdî, *Meğazi*, II/664, 665
9- Vakıdî, *Meğazi*, II/663
10- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/108; İbn Hacer el-Askalanî, *Fethü'l Bârî*, VII/487.

Aşk ve Kıskançlık

> Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu peygamberine açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: 'Bunu sana kim bildirdi?' dedi. Peygamber: 'Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi' dedi. Eğer ikiniz de tevbe ederseniz (doğru bir iş yapmış olursunuz). Çünkü kalpleriniz eğilmişti. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirseniz bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır. Eğer o sizi boşarsa Rabbı ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul veya bakire eşler verir. (Tahrim sûresi, 66:1-5)

Resûlullah 55 yaşına kadar tek eşli bir evlilik hayatına sahip oldu. İlk kez Hatice ile evlendi ve onunla 25 yıl evli kaldı. O günün Arap geleneğinde tek eşlilik normal sayılmayacak bir anlayışı yansıtmasına, her yetişkin erkeğin her an kolaylıkla yeni eşler almasına veya mevcut eşlerini boşamasına, böylelikle bir kişinin hayatı boyunca evlendiği eşlerinin sayısı onlarla ifade edilecek kadar çok olabilmesine rağmen, Resûlullah bedenen en güçlü ve genç olduğu yıllarda üstelik kendisinden 15 yaş büyük olan Hatice ile evli olmayı tercih etti. Hiçbir şekilde ikinci bir kadınla evlenmeyi düşünmedi. Resûlullah, hayatının ancak son 7 yılında, 56-63 yaşları arasındayken çok eşli evlilik hayatına sahip oldu. Bunun ise neredeyse tamamen toplumsal, siyasal, ekonomik nedenlerden kaynaklanan bir süreç olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.

Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin vefatından (Aralık 620) kısa bir süre sonra, yaşıtı olan dul Hz. Sevde ile evlendi. Bu evlilikten dört yıl sonra da Hz. Aişe ile evlendi. Aişe ile evliliği ile evlilik hayatındaki çok eşli dönem başlamış oldu. Her ne kadar Aişe'yle evlenmesi görünüm itibarıyla çok eşli dönemi başlatmış olsa bile, esasen cinsellik açısından tek eşli hayatı bir müddet daha devam etti. Çünkü, Sevde cinsel istekleri kaybolmuş yaşlı bir hanımdı. Bu nedenledir ki peygamber olan kocasıyla beraberlik gününü kendi isteğiyle Aişe'ye devretti. O bir peygamber eşi olmaya razıydı; başka bir arzusu yoktu. Bu nedenledir ki, bir anlaşmazlık nedeniyle Hz. Peygamber eğer isterse kendisini boşayabileceğini söylediği zaman '*Seni*

hak ile gönderene yemin ederim ki bir erkeğe isteğim kalmadı. Ama kıyamet günü senin eşin olarak dirilmek istiyorum' [1] diyerek asıl isteğinin ne olduğunu açıkça dile getirmişti. Resûlullah da onun bu isteği kabul etti.

Şu önemlidir; önce Hatice, sonra Sevde ve Aişe ve daha sonra da diğer eşlerinin hepsi de, Resûlullah'a, sıradan bir sevginin de ötesinde olmak üzere, son derece güçlü bir bağ ile, derin bir aşkla bağlıydılar. Her ne kadar, sonraki eşleriyle evlenmelerinde siyasal nedenler başta olmak üzere değişik faktörlerin baskın etkisi görülse bile, evliliklerinden hiçbirisi, evlenmeyi düşündüğü veya evlenmeyi gerekli bulduğu hanımın muhalefetine rağmen gerçekleşmemiştir. Hatta, evliliklerinin hepsinde de, evlendiği hanımın en ufacık bir isteksizliği dahi söz konusu olmamıştır. Bu konuda en önemli örnek, Esma binti Nûman'dır. Cevn kabilesinin liderlerinden olan Nûman b. Ebilcevn Müslüman olduğunu bildirmek için Medine'ye geldiğinde, Resûlullah ile akrabalık bağına da sahip olmak arzusuyla Resûlullah'tan kızıyla evlenmesini istedi. Resûlullah bu evlilik isteğini kabul etti. Fakat sadece Nûman'ın istemesi, Resûlullah için muhtemel evliliği geçerli kılmaya yetmiyordu. Esma ile görüşmeye karar verdi. Görüşmeyi yaptı ve evlilik teklif etti. Esma evlenmeyi düşünmüyor, ancak karşısındaki kişinin peygamber olması nedeniyle O'nu da kırmaktan çekiniyordu. Bu nedenle Resûlullah'ın evlilik teklifine cevap olarak *'Ben senden Allah'a sığınırım'* dedi. Resûlullah onun ne demek istediğini anladı ve *'Sen yüce bir makama sığındın. Ben de seni kendimden Allah'a sığındırdım'* [2] diyerek onunla evlenmekten vazgeçti.

Resûlullah'ın evlendiği hanımların tamamı da, bu evliliğe istekli oldukları içindir ki, siyasî amaçların etkisiyle veya korumaya alma amacıyla gerçekleşen evliliklerde dahi, söz konusu hanımlar hayatları boyunca *'Peygamber eşi'*, *'Müslümanların annesi'* sıfatını şerefle taşımışlardır. Hiçbirisi Resûlullah'ın vefatından sonra, bir çoğunun yaşı oldukça genç olmasına rağmen, şerefle taşıdıkları kimliklerine aykırı bir tutum ve tavır içerisinde olmamışlardır. Bunun aksini dile getiren çok zayıf bir rivayet bile mevcut değildir.

Resûlullah'la evlenen hanımların hepsi de, bir peygamber olan kocalarına büyük bir aşkla bağlıydılar. Fakat ne var ki sevilen aynı, sevenler farklı ise, orada problem çıkmamasını ve özellikle de kıskançlığın çıkmamasını beklemek mümkün değildir. Birer insan olarak Resûlullah'ın hanımları da bundan istisna olmadılar. Bu tespitin dayanağı, o kutlu hanımların arasında gerçekleşen bazı olaylar ve ortak kabul etmeyen aşkın neden olduğu kıskançlıklardır. Hatta Aişe ile Zeyneb binti Cahş örneğinde olduğu üzere, bazı eşler arasındaki çekişmeler sürekli denecek kadar uzun bir süre devam etmiştir. Eşlerine karşı adil ve müşfik olan Resûlullah ise her bir eşini üzmemeye büyük önem vermiş, Müslümanları *'En hayırlınız, hanımına karşı en iyi davrananızdır'*[3] diyen bir Resûl olarak, söylediğinin gereğini önce kendisi yerine getirmiştir. Bu nedenle de herkesin şahit olduğu üze-

re, sözlerini *'İçinizde hanımlarına en iyi davrananınız benim'*[4] diye tamamlamıştır. Bunun gerekçesini ise şöyle açıklamıştır: *'Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun. Şüphesiz, onlar sizin yanınızda yardımcılarınızdır. Onları Allah'ın emâneti olarak aldınız ve Allah'ın adı ile helâl edindiniz.'*[5]

Ancak bu, O'nun evinde hiç problem yaşanmadığı anlamına gelmemiştir. Şu var ki, söz konusu problemler Resûlullah ile hanımları arasında değil, hanımların kendi aralarında yaşanmış ve çekişmelerin etkileri Resûlullah'a yansımıştır. Hanımların birçok defa *'Hangimizi daha çok seviyorsun?'* diye sormaları, aşklarının ve bazen gizli bazen de açık devam eden kıskançlıklarının gereği olmaktan başka bir şey değildi.

Aişe, eşler arasındaki rekabetin hep bir tarafını oluşturmuştur. Çünkü o, Sevde istisna edilecek olursa, Resûlullah'ın diğer eşlerine göre öncelikli eşiydi; evin ilk hanımıydı. Üstelik Resûlullah'ın kız olarak evlendiği tek eşiydi. Güzelliği, zekası ile de kendisini her zaman fark ettirmeyi başarmış yaşı en küçük eşiydi. En önemlisi de Resûlullah'a olan sevgisi ve bağlılığı çok büyük ve güçlü olan eşiydi. Bu nedenle ve biraz da yaşanan şartların getirdiği etkilerle çoğu zaman çocuksu kıskançlık krizlerinden kendisini kurtaramamıştır.

Aişe, Resûlullah'la evlendiği zaman Sevde'yi kıskanmadı. Cinsel hayatında Resûlullah'ın tek eşi olması, pusuya yatmış kıskançlığının açığa çıkmasına izin vermedi. Ancak birlikte hiç bulunmamalarına rağmen Hz. Hatice'yi hep kıskandı. Çünkü onun Resûlullah'ın hayatındaki ve kalbindeki ayrıcalıklı yerini biliyordu. Bu bilgisi ise, aşığını, aşığının kalbini, ölmüş Hatice ile paylaşmasına engel oluyordu. Konuyla ilgili olarak şunları anlatmıştır: *'Hz. Peygamber'in hanımlarından hiçbirini asla Hatice'yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Onu görmedim, fakat Resûlullah ondan çok söz ederdi. Bazen bir koyun keser, sonra onu parçalara ayırır ve Hatice'nin dost ve arkadaşlarına gönderirdi. Kıskandığımdan 'Sanki dünyada ondan başka kadın yok' derdim. 'O şöyleydi o böyleydi. Benim ondan çocuğum vardır' derdi.... Birgün kızarak 'Hıh.. Hatice mi?' dedim. 'Bana onun sevgisi verildi' dedi. Bir defasında da Hatice'nin kız kardeşi Hâle binti Hüveylid, Resûlullah'ın yanına girmek için izin istedi. O, Resûlullah'a Hatice'yi hatırlattı. Büyük bir memnuniyetle 'Ya Allah! Hüveylid kızı Hâle' dedi ve karşılamak için ayağa kalktı. Ben kıskandım ve 'Allah sana daha hayırlısını vermişken, çok zaman önce vefat etmiş, Kureyş'in kocakarılarından, çenelerinin içi kırmızı hale gelmiş (dişleri dökülüp sadece dişetleri görünür hale gelmiş) bir koca karıyı ne anıp duruyorsun?' dedim. Dedi ki; 'İnsanlar beni inkâr ederken bana iman ettiği, insanlar beni yalanlarken beni doğruladığı, insanlar beni mahrum ederken beni malına ortak ettiği ve Allah bana onun çocuklarını ihsan edip (başka) hanımların çocuklarından mahrum ettiği halde onun yerine daha hayırlısını verdi ha!'. Bunun üzerine 'Ya Resûlallah! Beni bağışla. Allah'a yemin ederim ki, bu günden itibaren Hatice'yi hoşlanmadığın şekilde andığımı görmeyeceksin' dedim.'*[6]

Aişe kısa sürede anladı ki Hatice ile yarışması mümkün değil; Hatice'nin Resûlullah'ın kalbindeki yeri ayrı ve ona rakip olmak kendisine kaybettirecek. Bunun üzerine ölmüş bir kadını rakip olarak görmekten vazgeçti. Onun hatıralarıyla barışık yaşamayı tercih etti.

Aişe'nın kıskançlığını harekete geçiren bir diğer hanım Ömer'in kızı Hafsa oldu. Fakat kısa süre sonra aralarında bir yakınlık oluştu ve birbirleriyle kolayca anlaştılar. Resûlullah'ın hicretin 4. yılında evlendiği Zeyneb binti Huzeyme, Aişe'nin kıskançlığının kabarmasına ve onu kendisine rakip görmesine neden olmadı. Çünkü yaşı büyük ve hasta olan Zeyneb, Resûlullah ile evlendikten yaklaşık iki ay sonra vefat etti. Ne var ki aynı yıl Aişe'ye bir rakip geldi. Bu Ümmü Seleme idi. Fakat kısa sürede onunla da anlaştı; aralarında dostça bir yakınlık oluştu. Aynı şekilde Cüveyriye de bir probleme neden olmadı. Birkaç yıl süreyle hanımlar arasında ne kendilerine ne de Resûlullah'a rahatsızlık verecek bir problem çıkmadı; kıskançlık durumlarına hemen hiç rastlanmadı. Zira Aişe'nin çocuksuluğuna karşılık, diğerleri son derece olgun hanımlardı ve Aişe ile rekabete, kıskançlık yarışına girişmediler. Ancak ne var ki, Resûlullah'ın Zeyneb binti Cahş ile ilâhî talimat gereği evlenmesi mevcut durumu değiştirdi. Kendisini evin esas hanımı kabul eden Aişe, Zeyneb'i güçlü bir rakip olarak gördü. Zeyneb, güzelliği ve zekası ile Aişe'nin hep kıskandığı bir rakibi oldu. Üstüne üstlük Zeyneb'in her fırsatta *'Sizleri Resûlullah ile ana-babalarınız evlendirdi. Beni ise Allah evlendirdi'*[7] diye övünmesi, aralarındaki rekabeti sürekli ateşleyip durdu. İkisinin arasında aşıklarının sevgisini paylaşamama biçiminde başlayan ve bu şekilde devam eden rekabet, Safiyye'nin hiç beklenilmeyen bir anda gelişiyle yeni açılımlar kazandı. Mevcut problemi büyütüp, derinleştirdi. Hem Aişe ve hem de Zeyneb bu ikinci rakibe katlanamadılar. Çünkü Safiyye genç, güzel ve aklıyla dikkat çeken bir hanımdı. Onu o kadar çok kıskandılar ki, aynı günlerde Habeşistan'dan gelen ve Habeşistan'da iken Necaşi tarafından Resûlullah'la nikahları kıyılan Ümmü Habibe'nin aralarına katılışını fark etmediler bile. Hayber'e Ümmü Seleme ile giden Resûlullah'ın, Medine'ye genç ve güzel bir hanımla geldiğini duymaları üzerine, aralarındaki rekabeti kısa süreliğine de olsa askıya alıp, yeni rakiplerini tanıma telaşına düştüler.

Resûlullah'ın Safiyye ile evlenmiş halde Hayber'den dönüşü, hanımlar arasında, özellikle de Aişe'deki kıskançlık duygusunun güçlü bir şekilde açığa çıkmasına neden oldu. Safiyye güzel bir kadındı. Onun güzelliği, Medine'ye geldiği gün, neredeyse tüm Medineli kadınlar arasında konuşulmaya başlandı. Duydukları nedeniyle Aişe ve Zeyneb, Safiyye'ye karşı nasıl bir tavır takınacaklarına karar veremediler. Zeyneb, Cüveyriye ile görüştü. *'Ey Cüveyriye! Bu kadın çok güzelmiş. Bu Resûlullah'ın yanında bizleri geride bırakır'* diyerek sıkıntısını dile getirdi. Daha önce de hanımlar arası rekabette pasif kalmayı tercih eden ve aşığını başkalarıyla paylaşmaya razı olan Cüveyriye soğukkanlı birisiydi. Zeyneb'e üzülmemesini tav-

siye ederken, buna kendince bir gerekçe de buldu. Kendisi de Mustalik Yahudilerinden olmasına rağmen *'Onun Resûlullah'ın yanında bizden daha değerli olacağını sanmam. O nihayette değersiz bir Yahudi kadınıdır'* dedi. Aişe ise Hafsa'ya sıkıntısını açtı; karşılıklı Safiyye'yi çekiştirdiler.

Resûlullah, kalacak odası olmadığı için, Safiyye'yi geçici olarak Hârise binti Numan'ın evine yerleştirmişti. Bu nedenle diğer eşleri ilk günler Safiyye'yi göremediler. Onu görmeleri için Hârise'nin evine gitmeleri gerekiyordu. İlk anda ona karşı ilgisiz gibi göründüler. Ancak Aişe daha fazla sabredemedi. Güzelliği ve zekası dillerde dolaşan Safiyye'nin gerçekten söylendiği gibi olup olmadığını anlamak için hizmetçisi Berire'yi Hârise'nin evine gönderdi. Berire, Hârise'nin evine giderken yolda Ümmü Seleme ile karşılaştı. Ümmü Seleme'den Safiyye'yi sordu. Çünkü o, Safiyye'yi görmüş ve Hayber dönüşü bir arada olmuşlardı. Berire, Aişe'nin merak ettiği şeyleri Ümmü Seleme'den dolaylı şekilde sordu. Sanki Safiyye'nin nasıl birisi olduğunu merak eden kendisiymiş gibi görünmeye çalışıyordu. Ümmü Seleme soruların asıl sahibini ve amacını anlamakta zorlanmadı; *'Seni Aişe' mi gönderdi*?' diye sordu. Sorusu karşısında bulduğu sessizlikten cevabın *'Evet'* olduğunu anladı. Aişe'nin neyi merak edeceğini bildiği için de Safiyye hakkındaki kanaatini kısaca ifade etti; *'Yemin ederim ki o çok zeki, nazik ve güzel bir kadın. Resûlullah'ın sevgisini de hemen kazandı'*. Berire, vakit kaybetmeden Aişe'nin yanına döndü ve Ümmü Seleme'nin sözlerini nakletti. Duydukları, duymak istemediği şeylerdi. Ümmü Seleme'nin kendisini kıskandırmak için böyle şeyler söylemiş olacağını düşünerek, Safiyye'yi bizzat görmeye karar verdi. Sadece gözleri açıkta kalacak şekilde örtüsüne sımsıkı sarınıp Safiyye'nin bulunduğu eve gitti. Safiyye, birkaç Medineli kadınla oturmuş sohbet ediyordu. Aişe, kendisini tanıtmadan, Medine'deki herhangi bir kadın gibi sessizce Safiyye'yi rahatlıkla görebileceği ve duyabileceği bir yere oturdu. Bir süre Safiyye'yi dinledi ve izledi. Sonra kalktı ve geldiği sessizlikle evden ayrıldı. Ancak o sırada evin yakınında olan Resûlullah Aişe'yi tanıdı. Hızlı adımlarla evden uzaklaşan Aişe'nin peşinden yetişip, durdurdu. Bir süre birbirlerine hiçbir şey demediler. Aişe sevgili kocasına, başkalarıyla paylaşmak istemediği aşığına hiçbir şey demedi. Bir süre devam eden sessizliği takiben ilk konuşan Resûlullah oldu; *'Safiyye'yi nasıl buldun?'*. Aişe kıskanmış ve kızmıştı; *'Hiç de iyi bulmadım'* dedi; *'O sonuçta bir Yahudi kızı. Amcalarını halalarını anlatıp duruyor. Senin ondan hoşlandığını biliyorum. Keşke zeki olsaydı, ancak öyle de değil.'*[8] Resûlullah, karşısında duygularıyla konuşan, kıskanmış bir kadın olduğunu anlamakta zorlanmadı; *'Aişe böyle söyleme. Ben kendisine İslâm'ı anlattım ve o da Müslüman oldu. Üstelik İslâm'ını da güzelleştirdi.'*[9] diyerek sevgili eşini yatıştırmaya çalıştı. Aişe başka bir şey demedi; dönüp evine gitti. Eve gidince hemen dert ortağı Hafsa'yı buldu ve haberi verdi; *'Safiyye zeki, nazik ve güzel bir kadın'*. Hafsa da merak içerisindeydi. Aişe'nin yanılmasını arzuladı. Aişe'nin, kıskançlığı-

nın etkisiyle Safiyye'yi güzel görmüş olabileceğini düşündü. Emin olmak için Safiyye'yi görmeye gitti. Daha sonra Aişe'nin yanına geldiğinde; *'Haklısın. Dediğin gibi zeki, nazik ve güzel bir kadın'* dedi.

Kıskançlık krizinin ilk güçlü dalgası çabuk geçti. Bir süre sonra Aişe ve Zeyneb, Safiyye'yi büyük oranda kabullendiler. Ancak fırsatını buldukça Safiyye'yi incitecek sözlerini de esirgemediler. Kıskançlıklarını iğneleyici sözleriyle açığa vurmaktan geri durmadılar. Diğerleri de bu konuda bazen kendilerine eşlik ediyordu. Bu durum Safiyye'yi çok rahatsız etti. Çok üzüldüğü zamanlar oldu. Kendisini bir türlü evin hanımlarından birisi konumunda hissedemedi. Birgün ağlayarak Resûlullah'a dertlendi; *'Diğer eşlerin, bana sürekli 'Biz Resûlullah için senden daha değerliyiz. Biz O'nun hanımları ve amca kızlarıyız diyorlar'*[10] dedi. Resûlullah, bir süredir alışık olduğu kıskançlık ortamının gereği olarak söylenmiş bu sözler nedeniyle Safiyye'yi güçlü kılmak, diğer hanımlara karşı kendisini savunabileceği bir şeyler söylemek ihtiyacı hissetti; *'Sen de onlara 'Benim babam Harun, amcam Musa' de'*[11] dedi. Çünkü Safiyye Hz. Harun'un soyundandı. Ancak problem bitmedi. Safiyye bir başka sefer de isim vererek şikayetlendi; *'Hafsa benim Yahudi kızı olduğumu söylüyor'*. Resûlullah duyduğu söz karşısında üzüldü. Safiyye'yi yatıştırmaya çalıştı; *'Üzülme, sen bir peygamberin kızısın. Amcan da bir peygamber. Üstelik şimdi de bir peygamberin eşisin. Onlar seninle hangi konuda övünebilirler?'*[12] Bunlar Safiyye'yi yatıştırıcı sözlerdi. Ancak Resûlullah bir türlü bitmeyen kıskançlık problemlerinden gittikçe rahatsız olmaya da başlamıştı. Bir defasında üzüldüğünü ve kızdığını Hafsa'ya belli etti; *'Allah'tan kork ey Hafsa!'*[13] dedi.

Resûlullah'ı en çok kıskanan Aişe idi. Halbuki o, Resûlullah'ın eşleri arasında en çok sevdiği kimseydi. Her ne kadar eşlerinin arasında ayrım yapmayıp, aralarında bir problem doğmasına neden olacak durum ve sözlerden özenle kaçınmasına rağmen, bir koca olarak bazen eşlerinin arasındaki farkı belirtmekten kendisini alamadığı olurdu. Bir defasında, dönemin Arapları için en değerli yemek olan tirit ile Aişe arasında benzerlik kurarak *'Aişe'nin kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir'*[14] demişti. Bir başka sefer de, Müslümanlardan birisinin *'En çok hangi insanı seviyorsun?'* sorusuna *'Aişe'yi'*, *'Ondan sonra en çok kimi seviyorsun'* sorusuna ise *'Babasını'* cevabını vermişti.[15] Kızı Fâtıma'nın Aişe ile atıştığını duyduğu zaman da *'Ben Aişe'yi seviyorum, sen de sev'*[16] demişti. Tüm bunlar, Aişe'ye karşı büyük sevgisinin gerektirdiği şeylerdi. Aynı zamanda Aişe için sonsuz öneme ve değere sahip sözlerdi. Resûlullah'ın kendisiyle ilgili bu sözlerini duyduğu zaman kalbindeki sevgi büyüdükçe büyüyordu. Ancak sevgisinin büyümesiyle kıskançlığı da arttıkça artıyordu. Hatta Resûlullah'ı üzmekten de geri kalmadığı zamanlar oluyordu. Bazen Resûlullah'ı üzecek şeyler söylemekten çekinmiyordu. Bir akşam dışarı çıkan Resûlullah'a *'Neredeydin? Neden bu kadar geç kaldın?'* diye sordu. Bu soru karşısından sevgili kocasının *'Ümmü Seleme'nin yanına*

uğradım' demesi üzerine, kendisinin farkını belirtme ihtiyacı hissetti; '*Ey Allah'ın Resûlü! Söyle, sen bir sürünün başında bir vadinin ortasında olsan, sürünü vadinin otlatılmış yamacında mı, yoksa otlatılmamış yamacında mı doyurursun*?' Resûlullah '*Elbette ki otlatılmamış yamacında*' dedi. Aişe istediği cevabı almıştı. Hemen asıl düşüncesini ifade etti; '*Ben diğer eşlerin gibi değilim. Onlardan farklıyım. Onların hepsi senden önce başkalarıyla evliydiler.*'[17] Resûlullah kendisini büyük bir aşkla seven ve bu nedenle kıskanan eşine baktı, hiçbir şey demedi, sadece gülümsedi.

Aişe'yi seven ve çok iyi anlayan Resûlullah, onu her defasında yatıştırmaya çalışıyordu. Üzüntü ve kıskançlığını yok edecek şeyler söylüyordu. Bir defasında bizzat Aişe'ye, yaşanan problemler çerçevesinde olmak üzere kendisini çok iyi tanıdığını ifade edip, '*Aişe! Senin bana kızgın olduğun zamanı da, kızgın olmadığın zamanı da kolaylıkla anlıyorum*' dedi. Aişe şaşırdı ve '*Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun. Bunu nasıl anlıyorsun?*' diye sorduğunda '*Benden hoşnut olduğun zaman konuşurken eğer yemin edeceksen 'Muhammed'in Rabbine yemin ederim ki' diyorsun. Eğer bana kızgınsan yemin edeceğinde 'İbrahim'in Rabbine yemin ederim ki' diyorsun*' dedi.[18]

Safiyye'nin birgün Resûlullah'a gönderdiği bir yemek, Aişe'nin kıskançlık duygularının kabarmasına neden oldu. Yaşı itibarıyla çocuksu sayılabilecek kıskançlık duygularının etkisiyle yaptığı işi Aişe daha sonra şöyle anlatmıştır: '*Safiyye gibi güzel yemek yapan birisini görmedim. Birgün Allah'ın Resûlü için yemek yapıp gönderdi. O sıra Resûlullah benim yanımdaydı. Kıskançlığımdan dolayı beni bir titreme aldı. Vurup kabı kırdım. Hata yaptığımı anlayınca da 'Ey Allah'ın Resûlü! Bunun keffareti nedir?' diye sordum. 'O kap gibi bir kap ve o yemek gibi bir yemek' dedi.*'[19] Olayın tanığı Enes b. Mâlik ise Aişe'nin tabağı yere vurarak kırması üzerine Resûlullah'ın yerdeki tabak kırıklarını ve dökülmüş yemekleri toplamaya çalışırken bir yandan da '*Anneniz kıskandı, anneniz kıskandı*' dediğini anlatmıştır.[20] Kıskançlık krizleriyle ilgili bir başka olayı, yine bizzat Aişe'nin kendisinden öğreniyoruz; Resûlullah bir yolculuk sırasında Aişe ile Hafsa'yı yanına almıştı. Eşleri arasında Aişe ve Hafsa birbirleriyle en iyi anlaşanlardı. Hafsa, gece yolculuğu sırasında Resûlullah'ın Aişe ile sohbet etmeyi sevdiğini bildiği için, asıl amacını bildirmeden Aişe'ye develerini değiştirmeyi teklif etti. Aişe de kabul etti. Akşam yolculuk sırasında Resûlullah üzerinde Aişe'nin olduğunu zannettiği deveye devesini yaklaştırarak selâm verip bir şeyler anlatmaya başladı. Hafsa sesini hiç çıkarmadı. Resûlullah konuşmasına bir müddet devam etti. Sonra mola verildi. Mola sırasında Resûlullah'ın Hafsa ile sohbet ettiğini gören Aişe üzüldü ve kıskandı. Kıskançlığın etkisiyle ölmek istedi. Ayaklarını dikenli otların arasına sokarak '*Ya Rabbi! Bana, beni sokacak bir akrep veya yılan gönder. O Resûl'ündür. Ona bir şey diyemiyorum*'[21] diyerek duygularını açığa vurdu.

Tüm bunlar ve benzerleri Resûlullah için sıkıntı nedeniydi. Mümkün olduğun-

ca problemleri çözerek veya yanlışlıkları görmezlikten gelerek eşlerini bir arada tutmaya, birbirleriyle en uyumlu şekilde yaşamalarını sağlamaya çalışıyordu. Eşleriyle kavga etmeyi, onları azarlamayı, cezalandırmayı hiçbir şekilde tercih etmemiştir. Çoğu zaman çok başarılı tutum ve davranışlarla her an doğabilecek bir problemi yok etmiştir. Fırtına öncesi sessizliğin yaşandığı anı tatlıya bağlamaya çalışmıştır. Bu tür olayların çoğunun baş kahramanı Aişe anlatıyor: *'Allah'ın Resûlü'ne altın suyuna batırılmış bir boncuk hediye edildi. Bütün hanımlar evde oturuyorduk. O sıralar küçük bir çocuk olan Ümâme binti Ebi'l Âs ise kapının önünde toprakla oynuyordu. Resûlullah elindeki boncuğu göstererek 'Bunu beğendiniz mi?' diye sordu. Boncuğu elimize alıp inceledik. 'Bundan daha güzelini görmedik, çok güzel' dedik. Bunun üzerine 'Bunu ailemden en sevdiğim kişinin boynuna takacağım' dedi. O anda gözümde o boncuktan daha değerli bir şey kalmadı. Boncuğun yerinde çamurdan yapılmış bir top bile olsa fark etmezdi. Çünkü, o kime verilirse, o kişi en çok sevilen olduğunu anlayacaktı. Bana vermesini arzuladım. Diğer hanımlarının da benimle aynı duygulara sahip olduklarını anlıyor ve görüyordum. Herkesi bir sessizlik kapladı. Resûlullah kalktı ve boncuğu kapının önünde oynamakta olan Ümâme'nin boynuna taktı. Bunun üzerine hepimiz sahip olduğumuz durumdan sıyrılıp, rahatladık.'*[22]

Hanımlar arası kıskançlık krizleri Resûlullah'ı üzüyor, sıkıntı veriyordu. Bu durumu mümkün olduğunca kendisine dert edinmemeye çalışıyordu. Fakat hanımların kıskançlıktan kaynaklanan yanlış tutum ve davranışlarının biteceği de yoktu. Her geçen gün daha başka bir davranışla sevgili kocalarını, kutlu insanı üzüyorlar, kalbine sıkıntı veriyorlardı. Sonunda kendi aralarındaki yanlış tutum ve davranışlarına Hz. Peygamber'i de alet etmeleri, haklarında ayet inmesine ve durumlarını gözden geçirmelerini isteyen ilâhî bir ihtarla muhatap olmalarına yol açtı. Olay şu şekilde gerçekleşti ve sonuçlandı:

Hz. Aişe'nin kendisinin de dahil olduğu peygamber hanımlarıyla ilgili bir tespiti şöyledir: *'Bizler Peygamber'in hanımları olarak iki gruptuk. Ben, Sevde, Hafsa, Safiyye aynı gruptaydık. Zeyneb, Ümmü Seleme ve diğerleri de diğer gruptaydılar.'*[23] Her iki grup da esasen kendi içinde farklı tutum ve davranışlara sahip bireylere ayrışıyordu. Yoksa, her grup kendi içinde tamamen uyumlu, tek parça değildi. Örneğin Aişe ve Hafsa birbirlerini diğer gruba karşı desteklerken, kendi aralarında da bir yarış, çekişme içindeydiler. Birgün yaşanan bir olay gruplaşmanın ve çekişmelerin olumsuz etkilerini olanca biçimiyle açığa vurdu. Resûlullah her ikindi namazı sonrası eşlerinin odalarına uğrayarak hal-hatır sormayı alışkanlık edinmişti. Eşleri de bu duruma alışmışlardı. Onların her biri büyük bir heyecanla kapısının çalınmasını ve kısa bir anlığına da olsa sevgili kocasının gelip kendisiyle konuşmasını beklerdi. Muhtemeldir ki ziyaretin başlangıç noktasına ve odaların sırasına göre, her bir hanım kimin kapısından sonra kendi kapısının çalınacağını bilir-

di. Resûlullah, günlerden birgün her zamanki gibi Zeyneb'in odasına girdi. Ama bu sefer Zeyneb'in odasında her zamankinden daha uzun kaldı. Sonra çıkıp diğer eşlerini ziyaret etti. Bu durum birkaç gün aynı şekilde devam etti. Aişe ile Hafsa, Resûlullah'ın Zeyneb'in odasında daha uzun süre kalma nedenini merak ettiler. Araştırınca Zeyneb'in kendisine akrabaları tarafından verilen balla şerbet yapıp Resûlullah'a ikram ettiğini, tatlıyı seven Resûlullah'ın da bu nedenle onun odasında daha uzun bir süre kaldığını öğrendiler. Bu durum özellikle bu iki hanımı arasında kıskançlığa neden oldu. Kendilerinde Resûlullah'a ikram edecekleri bal yoktu, ama Zeyneb'in bal nedeniyle elde ettiği avantaja da razı olamıyorlardı. Mevcut durumu Zeyneb'in aleyhine çevirmeye karar verdiler. Kendileriyle birlikte hareket edecek diğer hanımlarıyla da görüşüp, Zeyneb'e bir oyun oynamayı planladılar. Oyun gereği, Resûlullah, Zeyneb'in odasında bal şerbeti içtikten sonra her kimin odasına gelirse, o hanım Resûlullah'a kötü koktuğunu, kendisinden çok kötü kokan bir ağaç reçinesi olan me'âfir kokusu geldiğini söyleyecekti. Dediklerini de yaptılar. Resûlullah eşlerinden hangisinin odasına gitse *'Ey Allah'ın Resûlü! Kötü kokuyorsun. Yoksa me'âfir balı mı yedin?'* sözleriyle karşılandı. Kötü kokudan nefret eden, güzel kokmaya büyük önem veren Resûlullah, duyduklarından etkilendi. Bir oyunun parçası olduğunun farkında değildi. Aişe'nin yanındayken, bir daha kimseyi rahatsız etmemek için bal şerbeti içmeyeceğine, bal şerbetini kendisine haram kıldığına yemin etti. Zeyneb'in üzülmemesi için de bu kararından onun haberdar edilmemesini istedi. Kararı gizli kalmalı, kimsenin haberi olmamalıydı. Hanımlar amaçlarına ulaşmışlardı. Resûlullah'ın Zeyneb'in yanında daha fazla kalmasını önlemişlerdi. Ancak Resûlullah'ın sadece Aişe'ye söylediği durum ayetle açıklanıp, yaptığı yanlışlık nedeniyle Resûlullah eleştirilirken, oyunu tezgahlayan hanımlar da ihtar edildiler: *'Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu peygamberine açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: 'Bunu sana kim bildirdi?' dedi. Peygamber: 'Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi' dedi. Eğer ikiniz de tevbe ederseniz,* (doğru bir iş yapmış olursunuz). Çünkü kalpleriniz eğilmişti. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirseniz bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır. Eğer o sizi boşarsa Rabbı ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, se-*

* Hz. Ömer, ayette belirtilen iki kişiden birisinin kızı Hafza diğerinin ise Aişe olduğunu bildirir.

batla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul veya bakire eşler verir' (Tahrim, 66:1-5).

Bu ayetle, Resûlullah'a sıkıntılar yaşatan konu açığa kavuşturulup, nihaî durumda çözümünün nasıl sağlanacağı bildirildiği gibi, aynı zamanda insanlara İslâm'ın temel özelliği bir kez daha açıklanmış oldu. Resûlullah kendisine balı ve şerbetini haram kılmıştı. Allah bunun yanlış olduğunu ve yemin etmiş olsa bile yanlış bir işte yemin ettiği için bu yeminini bozmasını isteyerek, yanlışlığı konusunda uyardı. Çünkü haram-helâl konusunda hüküm sadece Allah'ındır. Peygamber dahi olsa Allah'ın bildirmesi dışında hiç kimse kendiliğinden haram-helâl tayin edemez; Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığını helâl kılamaz. Peygamber bir kuldur ve bu konuda ona düşen de diğer insanlarda olduğu gibi sadece ve sadece itaat etmektir.

DİPNOTLAR

1- Ebû Davud, *Nikah* 27, 28; Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr*, VIII/348; El-Kadî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 137; Yeniçeri, Hz. *Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, 77.
2- Buharî, *Talak*, 3; Ahmed, *Müsned*, III/498; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/145.
3- Ahmed, *Müsned*, II/ 472
4- Ahmed, *Müsned*, II/ 472
5- Ebû Dâvud, *Menâsik*, 56; İbn Mâce, *Menâsik*, 84; Dârimî, *Menâsik*, 34
6- Buharî, *Menakibu'l Ensar*, 20, *Tevhid* 32, *Edeb*, 23; Müslim, *Fedailu's-Sahâbe*, 71, 74; Tirmizî, *Menakıb* 62; Ahmed, *Müsned*, VI/118.
7- Buharî, *Tevhid*, 22
8- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/126; Vakıdî, *Meğazi*, II/709
9- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/126; Vakıdî, *Meğazi*, II/709
10- Tirmizî, *Menakıb*, 64
11- Tirmizî, *Menakıb* 64
12- Ahmed, *Müsned*, III/333
13- Ahmed, *Müsned*, III/333
14- Buharî, *Et'ıme* 25, *Fezail'u Ashab* 31; Müslim, *Fezailu's-Sahabe* 70;Tirmizî, *Et'ime* 31; İbn Mace, *Et'ıme* 31; Ahmed, *Müsned* IV/393, 409.
15- Buharî, *Fedailu's-Sahâbe*, 5; Müslim, *Fedailu's-Sahâbe*, 1.
16- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, IX/241
17- Buharî, *Nikah*, 9
18- Buharî, *Nikah* 108; Müslim, *Fedailu's-Sahâbe*, 80.
19- Ebû Davud, III/297; Nesai, VII/71
20- Buharî, *Nikah*, 107
21- Buharî, *Nikah*, 9; Müslim, *Fedailu's-Sahâbe*, 88.
22- Ahmed, *Müsned*, VI/101, 261
23- Buharî, *Kitabu'l-Hibe* 51

Yoksulluk ve Zenginlik

> Resûlullah'ın odasına girdim. Örtüsüne sarılmış bir halde hasırın üzerine uzanmış yatıyordu. Altında hasırdan başka bir şey yoktu. Yanına oturdum. Kalktı. Bir de ne göreyim, vücudu hasırın izleriyle doluydu. Merak içinde odayı incelemeye başladım. Bir köşede bir kap içinde yemek için saklanan bir avuç arpa, bir başka köşede de karaz yaprağı ve bir de duvara asılmış tam tabaklanmamış bir deri vardı. Odada başka bir şey görünmüyordu; ne bir yiyecek, ne de bir giysi vardı. Duygulandım; dayanamadım gözlerim yaşardı. Üzüntüm çok ağırlaştı, kendimi tutamadım; ağlamaya başladım. Yüzüme baktı '*Ömer neden ağlıyorsun?*' dedi. Düşüncemi saklamadan söyleme ihtiyacı hissettim; '*Ey Allah'ın Resûlü! Neden ağlamayayım? Baksana hasır her tarafına iz yapmış. Üzerinde elbise, altında örtü olarak şu gördüğüm kumaştan başkası yok. Odada ise yiyecek olarak sadece şu gördüklerim var. Kayser ve Kisra zenginlikler içinde yaşarken, Allah'ın Resûlü ve sevgilisi olmana rağmen senin evin ise işte bu*' dedim. '*Üzülme Ömer! Onlar kral, ben ise peygamberim. Ben ancak bir kulum. Kulun oturduğu gibi oturur, kulun yediği gibi yerim*' dedi. (Hz. Ömer)

İslâm davetine olumlu karşılık veren ilk Müslümanların arasında ekonomik imkâna sahip olmayan kölelerin yanı sıra, Hz. Ebubekir gibi Mekke'nin sayılı zenginlerinden kimseler de vardı. Ancak bu zengin Müslümanlar da bir süre sonra mal varlıklarının önemli bir kısmını kaybettiler. Çünkü Mekke eşrafı, insanların Islâm'a girişlerini önlemek veya Müslüman olanları Islâm'dan vazgeçirmek için başvurdukları sayısız yöntemlerin arasına, Müslüman tüccarların ticarî faaliyetlerini engellemeyi de katmışlardı. Bu karar, geçimlerini ticaretle sağlayan Müslümanların yoksullaşmasına neden olmuştu. Ayrıca, zengin Müslümanların mevcut mal varlıklarını yoksul Müslümanlar için veya köle Müslümanların özgürlüklerini satın alıp onların kölelikten kurtulmalarını sağlamak için harcamaları, bu bazı zengin Müslümanları daha da yoksul kılmıştı. Hz. Ebubekir bunun en önemli örneğiydi. O Müslüman olduğu zaman Mekke'nin en zenginlerinden birisiydi. Ama risâletin Mekke döneminin sonlarına doğru hem ticarî faaliyetlerde bulunamaması ve hem de mal varlığını Müslüman kölelerin özgürlüğünü temin için harcaması nedeniyle büyük oranda yoksullaşmıştı. Medine'nin ilk yıllarında ise oldukça yoksul bir kişiydi. Medine döneminde onun zenginlikle bir ilgisi yoktu.

Mekke döneminin sonları, tüm Müslümanlar için yoksulluğun had safhada olduğu bir dönemi oluşturmuştu. Medine'ye hicret ederken mal varlıklarını Mekke'de bırakmaları ise yoksullıklarını hepten artırmıştı. Muhacirler yoksul kimse-

ler olarak Medine'ye geldikleri zaman, tabiî olarak Medineli Müslümanların ekonomik durumları daha iyiydi. Zira, Mekke'den gelip kendilerine sığınmış Müslümanların çektikleri sıkıntıları yaşamamışlar, ticarî engellemelerle karşılaşmamışlardı. Fakat mevcut mal varlıklarını Mekke'den göç eden '*iman kardeşleriyle*' paylaşmaları, peş peşe gelen savaşlar nedeniyle yaptıkları harcamalar ve düşmanlarla kuşatılmış olmaları nedeniyle ticaretten uzak kalmaları, bir süre sonra Medineli Müslümanları da yoksullaştırdı. Böylelikle, yoksulluk neredeyse tüm Müslümanlar için temel bir özellik haline geldi. Bu dönemde Müslümanların durumunu göstermesi açısından şu olay önemlidir: Hz. Ebû Bekir bir gece evinden çıkıp dışarıda gezinmeye başladı. Bu sırada Haysem b. Teyhan'la karşılaştı. Haysem'e neden dışarıda olduğunu sordu. Haysem '*Açlıktan*' dedikten sonra aynı soruyu Ebû Bekir'e yöneltti. Ebû Bekir kendisini dışarı çıkaran şeyi '*Seni dışarı çıkaran şey*' olarak açıkladı. Müslümanların bu halleri uzun süre devam etti ve ancak fetihlerin başlamasıyla kısmen değişikliğe uğradı. Elde edilen ganimetler nedeniyle yoksullukları bir parça olsun azalmaya başladı.

Hayber'in fethi, Müslümanların ekonomik gidişatları için bir dönüm noktası oldu. Bölgenin en zengin site devletlerinden Hayber'in fethi ile Müslümanlar çok büyük miktarlara ulaşan ganimet elde ettiler. Neredeyse hepsinin yoksulluğu önemli oranda sona erdi. Artık Müslüman kitlenin ekseriyeti zengin değilse bile, yoksul da değildi. Hayber'in fethiyle, yıllardan beri ilk defa ekonomik yoksulluğun zorluğunu üzerlerinden atma, doyasıya yeme, üstlerini örtecek giysiler alma, evlerini donatacak eşyalara sahip olma imkânına kavuştular.

Hayber'in fethiyle Müslümanların ekonomik durumları değişti, ancak bunun neredeyse tek istisnası Peygamber ailesi oldu. Askerî harekâtlar sonunda elde edilen çok miktardaki ganimetler, Müslümanların imkânlarını artırmasına ve hayat standartlarını yükseltmesine karşılık, Peygamber ailesinin durumunda hiçbir değişiklik gerçekleşmedi. Hz. Peygamber'in kendi evindeki ve başta kızı Fâtıma olmak üzere bazı yakın akrabalarının evlerindeki yoksulluk kesintisiz devam etti. Hz. Aişe'nin ifadesiyle, kendisinin ve eşlerinin karnı üç gün üst üste doymadı.[1] Öyle zamanlar oldu ki evlerinin ocağı aylarca yanmadı.[2] Zaman geçtikçe yeni yerler fethedilip, savaşlar kazanıldıkça Müslümanların eşleri ve kızları giysileriyle, takılarıyla, ev eşyalarıyla , yiyecekleriyle daha iyi ve güzel maddî imkânlara sahip olmalarına rağmen, Resûlullah'ın evi bir yoksul evi olarak kalmaya devam etti. Resûlullah'ın evinde maddî zenginliğin işaretleri hiç görülmedi. Çünkü, Resûlullah ganimetlerden elde ettiklerini hep yoksullara dağıtıyordu. Elde edilen ganimetlerin önemli bir kısmı devlet başkanı ve başkomutan sıfatıyla kendisine ait olmasına rağmen, evine hiçbir zaman ilâve yeni bir şeyin girmesine izin vermiyordu. Örneğin Hayber gibi verimli bir yerin ürünleri ile, Fedek ve Vadi'l-Kurâ'dan alınacak verginin 1/5'i devlet başkanı sıfatıyla kendisine ve ailesine ait-

ti. Ancak bunlardan eşlerinin zorunlu ihtiyacı için ayırdığı kısım hariç diğer kısmını olduğu gibi hep yoksullara dağıtıyordu. Kendisine ve ailesine ayırdığı ise en yoksul kimsenin hayat standardına uygun olan miktardı.

Değirmen taşı çevirip un yapmaktan elleri nasırlaşan Fâtıma, Müslümanların ekonomik durumlarının gözle görünür şekilde iyileştiği bir zamanda, babasına gelerek kendisine bir hizmetçi tahsis edilmesini rica etti. Zira, yoksulluğa dayanamaz olmuştu. Benzer isteği, yine aynı günlerde, benzer zorlukları yaşayan iki kuzeni; amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in kızları Ümmü'l Hakem ve Duba'a'da dile getirdiler. Ancak Resûlullah'ın onların bu isteklerine cevabı açık ve kesindi: '*Suffedeki insanlar açlık çekerken ve ben onları doyuramazken nasıl olur da sizin bu isteklerinizi yerine getiririm.*'[3] Çünkü O, başta Suffe topluluğu olmak üzere tüm yoksul Müslümanları, dulları, yetimleri ailesinden kabul ediyor ve onları doyurmadan doymak, onları giydirmeden giyinmek istemiyordu. Hayber dönüşünde yaşanan bir durum Resûlullah'ın maddî şeyler karşısındaki tavrını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Resûlullah, Hayber ganimetlerinden payına düşenleri yoksullara dağıttı. Kendisine ise bu ganimet mallarından sadece bir kolye ayırdı ve onu da kızı Fâtıma'ya hediye etti. Ancak o gece sabaha kadar uyuyamadı. Sabah olunca kalkıp doğruca kızına gitti. Kızına, kolye kendilerinde kaldığı sürece rahat edemeyeceğini, onun ihtiyaç sahibi birisine verilmesi gerektiğini söyledi. Kızı kolyenin yanında olmadığını, bir yoksula hediye ettiğini bildirince, sevinip iç huzuruyla evine döndü.

Diğer tüm Müslümanların maddî açıdan daha iyi hayat şartlarına kavuştuklarının alenen görüldüğü bir zamanda, kendi hayat şartlarında, yoksulluklarında hiçbir değişmenin olmaması, Resûlullah ile eşleri arasında bazı küçük problemlerin yaşanmasına yol açtı. Eşleri kendisinden maddî şeyler istemeye başladılar. Resûlullah, iyi bir eş ve anlayışlı bir insan olarak eşleriyle arasında açığa çıkan problemleri her seferinde çözdü veya çözmeye çalıştı. Hiçbir zaman bu ailevî problemlerin büyümesine izin vermedi. Ancak eşlerinin maddî istekleri kontrol edilemez şekilde büyüdü. Resûlullah ise eşlerinin istekleri ile hiçbir zaman değiştirmeyi düşünmediği hayat tarzı arasında sıkıntı yaşamaya başladı. O, meşru olsa bile zengin bir hayat tarzına sahip olmayı düşünmüyor; toplumun en yoksulunun sahip olduğu hayat tarzından daha iyisine sahip olmayı istemiyordu. Zengin bir hayatın getireceği bilinç ve hassasiyet kaybının bilincinde birisi olarak, yoksulluk içerisinde hayatlarını sürdürmeye çalışanların dünyasını terk etmeye yanaşmıyordu. İstese toplumun en zengini, en şatafatlı hayat tarzına sahip ailesi olabilecekken, yoksulluğu hayatının değişmeyen özelliği kılmıştı ve böyle de kalmasını istiyordu. O, yoksulların dünyasının gönüllü üyesiydi. Ne var ki, eşlerinin çevrelerindeki insanların durumlarından etkilenerek eşyalar, süsler istemeleri, kendisine, yoksul bir hayatın zorluğundan daha ağır, daha dayanılmaz geldi. Ama sabret-

ti; durumunu değiştirmedi ve eşlerini de kırmamaya çalıştı. Fakat eşlerinin maddî istekleri gün geçtikçe daha da yoğunlaşırken, davranışları da daha kırıcı olmaya başladı. Bir süre sonra, Resûlullah'ın evinde yaşanan problemlerden Müslümanlar da haberdar oldular. Üzüldüler, ancak bir şey yapamadılar. Çünkü Resûlullah'ın tercihini ve tercihindeki kararlılığını biliyorlardı.

Peygamber evindeki problemden haberdar olanlar arasında Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir de vardı. Çünkü onlar aynı zamanda Peygamber'in kayınpederiydiler. Konuyla ilgili olarak Hz. Ömer şunları anlatmıştır: *'Biz Kureyşliler eşleri üzerinde otoriter insanlardık. Medineliler bizim gibi değildi. Medine'ye gelince kadınlarımız Medine'nin kadınlarından etkilendiler. Bize olur-olmaz şeylerde cevap vermeye başladılar. Birgün eşime kızdım. Bir de ne göreyim, bana karşılık vermeye başladı. Öfkelenip karşılık vermesini önlemeye çalıştım. Bunun üzerine 'Bana neden engel oluyorsun? Eşleri de Resûlullah'a karşılık veriyorlar da O bir şey demiyor. Hatta eşleri bazen Resûlullah'a küsüp konuşmuyorlar bile' dedi. Hemen kızım Hafsa'nın yanına gittim. 'Sen Resûlullah'a karşılık veriyor musun?' diye sordum', 'Evet karşılık veririm' dedi. Bunun üzerine 'Bunu nasıl yaparsınız? Sizlerden kim böyle yapıyorsa o büyük bir yanlışlık içindedir. Hüsrana uğramaya adaydır. Hanginiz, Allah Resûlü'nün size kızmasından dolayı Allah'ın da size kızmayacağından emin olabiliyor? Allah birisine kızarsa o helâk olmuş demektir. Sakın bir daha Resûlullah'a karşılık verme ve O'ndan olur olmaz şeyler isteme. Eğer ihtiyacın olan bir şey varsa benden iste. Komşunun (Aişe'nin) yaptığı şeyler seni aldatmasın. Çünkü o senden hem daha güzeldir ve hem de Resûlullah onu senden daha çok sevmektedir' dedim.'*[4] Ebû Bekir de benzer şekilde kızına nasihatta bulundu. Kızı Aişe nedeniyle Peygamber'in çektiği sıkıntıya razı olmadı, olamazdı. Bir keresinde Aişe'nin Resûlullah'a bağırdığını duyunca öfkelendi ve kızını yakalayıp; *'Bir daha sesini böyle yükselttiğini duymayayım'* diyerek azarladı. Bir başka seferinde de Resûlullah'ı fazlasıyla üzdüğünü duyunca kızının boğazına sarılıp, *'Resûlullah'tan sahip olmadığı şeyleri istiyorsun ha!'*[5] diyerek kızgınlığını açıkça ve şiddetli bir şekilde gösterdi. Fakat Peygamber evindeki problem bitmedi. Hanımların Resûlullah'tan isteklerinin bir türlü sonu gelmedi. Resûlullah'ı fazlasıyla üzmeye, istemediği şeyi yapması için zorlamaya başladılar. Gelişmelerle ilgili olarak Hz. Ömer anlatıyor: *'Evim Medine'nin dışında idi. Her zaman Resûlullah'ın yanına gidemiyordum. Komşumla aramızda bir anlaşma yapmıştık. Resûlullah'ın yanına birgün o gider, birgün ben giderdim. Hangimiz Resûlullah'tan yeni bir şey öğrenmiş ise gelir diğerine anlatırdı. Birgün komşum 'Büyük olay oldu' diyerek geldi. 'Ne oldu? Yoksa Gassanlılar Medine'yi mi basacaklar?' dedim. 'Yok o değil. Ama daha kötüsü oldu' dedi. 'Nedir?' dedim. 'Resûlullah bütün eşlerini boşadı' dedi. Bunu duyunca 'Eyvah Hafsa yanlış iş yaptı ve hüsrana uğrayanlardan oldu' dedim. Hemen hazırlandım. Medine'ye gidip mescide girdim. Bir grup Müslüman üzgün bir halde oturmuş ellerindeki taşlarla zemindeki kumları eşeliyor-*

lardı. Ne olduğunu sordum 'Resûlullah eşlerini boşamış' dediler'. Ömer'in anlattıkları devam ediyor. Anlattığına göre, mescitteki Müslümanlarla konuşup, Resûlullah'ın nerede olduğunu sorar. Eşlerine küstüğü için odasını terk edip yaklaşık bir aydır kalmakta olduğu hazine odasını gösterirler. Ömer odaya yönelir ve odaya çıkan merdivene oturmuş görevliden içeri girmek için izin ister. Görevli durumu Resûlullah'a bildirir. Ömer izin verilince içeri girer. Bundan sonrasını yine Ömer'den dinleyelim: *'Resûlullah'ın odasına girdim. Örtüsüne sarılmış bir hâlde hasırın üzerine uzanmış yatıyordu. Altında hasırdan başka bir şey yoktu. Yanına oturdum. Kalktı. Bir de ne göreyim, vücudu hasırın izleriyle doluydu. Merak içinde odayı incelemeye başladım. Bir köşede bir kap içinde yemek için saklanan bir avuç arpa, bir başka köşede de karaz yaprağı ve bir de duvara asılmış tam tabaklanmamış bir deri vardı. Odada başka bir şey görünmüyordu; ne bir yiyecek, ne de bir giysi vardı. Duygulandım; dayanamadım gözlerim yaşardı. Üzüntüm çok ağırlaştı, kendimi tutamadım; ağlamaya başladım. Yüzüme baktı 'Ömer neden ağlıyorsun?' dedi. Düşüncemi saklamadan söyleme ihtiyacı hissettim; 'Ey Allah'ın Resûlü! Neden ağlamayayım? Baksana hasır her tarafına iz yapmış. Üzerinde elbise, altında örtü olarak şu gördüğüm kumaştan başkası yok. Odada ise yiyecek olarak sadece şu gördüklerim var. Kayser ve Kisra zenginlikler içinde yaşarken, Allah'ın Resûlü ve sevgilisi olmana rağmen senin evin ise işte bu' dedim. 'Üzülme Ömer! Onlar kral ben ise peygamberim. Ben ancak bir kulum. Kulun oturduğu gibi oturur, kulun yediği gibi yerim.' dedi. Sonra aramızda konuşmaya başladık. Bir ara 'Ey Allah'ın Resûlü! Eşlerin hangi konularda seni üzüyorlar. Eğer onları boşadıysan şüphe yok ki Allah seninledir, melekler de, Cebrail de, Mikail'de, ben de, Ebû Bekir'de, bütün müminler de seninle beraberdir. Hiç düşünme ve üzülme. Ey Allah'ın Resûlü eşlerini boşadın mı?' dedim. 'Hayır, boşamadım' dedi. 'Allahu Ekber' dedim. Çok sevinmiştim. Yeminli olduğunu ve bir ay süresince eşlerinin yanına gitmeyeceğini söyledi. Dışarı çıkıp haberi Müslümanlara bildirdim. Herkes sevindi.'*[6]

Resûlullah, eşlerinin isteklerinden ve kendi aralarındaki çekişmelerden bunalmış ve onları bir süreliğine terk etmişti. Mescidin köşesine inşa edilmiş olan hazine odasında kalıyordu. Bir anlamda inzivaya çekilmişti. Çünkü eşlerinin maddî istekleri ve çekişmeleri nedeniyle sıkılmıştı. Yoksul halini değiştirmek istemiyor, ama eşlerinin isteklerine de engel olamıyordu. Resûlullah, eşlerinin istekleri nedeniyle sıkıntılı olduğu ve bir ay eşlerinden ayrı kaldığı günlerde vahyolunan bir ayet problemi çözdü. Söz konusu ayet, aralarındaki çekişmeler ve istekleri nedeniyle Resûlullah'ı üzmelerinin yanlışlığını gösteriyor ve çözümü de sunuyordu. Ayet şöyleydi: *'Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: 'Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız, gelin boşanma bedellerinizi verip, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamber'ini ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükafat hazırlamıştır'. Ey Peygamber hanımları! Sizden kim*

açık bir hayasızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allah'a göre kolaydır. Sizden kim, Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder ve yararlı iş yaparsa ona mükafatını da iki kat veririz. Ve ona (cennette) bol rızık hazırlamışızdır' (Ahzab, 33:28-30).

Ayette, Müslümanların anneleri olan peygamber eşlerine önemli bir hatırlatmada bulunuluyordu. Peygamber eşi olmanın farklılığına dikkat çekiliyordu. Bu farkın kendilerine çok önemli sorumluluklar yüklediği, diğer kadınlar gibi olamayacakları açıklanıyordu. Kendilerinin peygamber eşi olmaları nedeniyle diğer kadınlar için model şahsiyetler oldukları, bu nedenle yanlışlıklarının diğer kadınlara da yansıyacağı ve kolaylıkla yaygınlık kazanacağı, doğru işlerinin de yine aynı şekilde kolaylıkla yayılacağı, bu nedenle sorumluluklarının büyük olduğu bildiriliyordu. Sahip oldukları sorumluluk nedeniyle yanlışlık yaparlarsa diğer insanlardan iki kat fazla cezalandırılacakları, ancak iyi işleri nedeniyle de diğer insanlardan iki kaz fazla ödüllendirilecekleri açıklanıyordu.

Ayetin vahyolunması üzerine Resûlullah eşleriyle görüşmeye karar verdi. Önce Aişe'nin odasına gitti. Aişe, Resûlullah'ın odaya girdiğini görünce heyecanlandı, sevinçle ama biraz da sitemle '*29 gün oldu*' dedi. Resûlullah '*Nereden biliyorsun?*' diye sordu. Aişe '*Her gün sayıyorum*' dedi. Resûlullah, sevgi ve saygı ile kendisine bakan eşine '*Sana bir şey soracağım. Cevap vermekte acele etme, anne-babana danış ve ondan sonra kararını ver*' deyip vahyolunan ayetleri okumaya başladı. Aişe'nin, yaptığı bütün yanlışlıklara rağmen, yoksul bir kimse olarak peygamber eşi olmakla, peygamberden ayrılıp zengin bir hayatın mensubu olmak seçenekleri konusunda düşünmeye, düşünmek için zamana ihtiyacı yoktu. Çünkü bu, kararını vermekte zorlanacağı bir konu değildi. Kararını hemen açıkladı: '*Ey Allah'ın Resûlü! Senin hakkında mı anne ve babamla konuşacağım? Olmaz böyle şey. Ey Allah'ın Resûlü! Ben Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu tercih ediyorum*' dedi. Sözlerinin hemen arkasından da, kararında yalnız kalmak arzusuyla '*Fakat bu kararımı diğer eşlerine bildirme*' isteğinde bulundu. Resûlullah bu isteği kabul etmedi: '*Onlar bana sorarlarsa söylerim. Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı olarak göndermedi. Ben kolaylaştırıcı ve öğretici olarak gönderildim*'[7] dedi. Daha sonra, aynı şekilde diğer eşleriyle görüştü. Onlardan da, ayetin hükmü gereği, mal ve para alarak boşanma ile yoksul bir hayatı kendisiyle paylaşmaya devam etme tercihlerinden birisini seçmelerini istedi. Hepsi de tereddütsüz bir şekilde Resûlullah'la yoksul bir hayatı yaşamayı tercih ettiler. '*Vallahi! Bir daha senden, sende olmayan bir şeyi asla istemeyeceğiz*' diyerek kararlılıklarını ve kararlarındaki samimiyetlerini ifade ettiler. Hayatlarının sonuna kadar da hep bu kararlarının gereğine göre oldular. Selâm onların üzerine olsun.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Et'ime* 23; Müslim, *Zühd ve Rekaik* 60.
2- Buhâri, *Et'ime* 23, *Rikâk* 17; Müslim, *Zühd* 20-27; Tirmizî, *Zühd* 38,35.
3- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid,*VIII/168; Kettânî, *Et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, II/230.
4- Buharî, *Nikah*, 83; Müslim, *Talak*, 5; Ahmed, *Müsned* I/33.
5- Müslim, *Talak*, 18
6- Buharî, *Nikah* 83, *Tefsir* 2; Müslim, *Talak* 5; Ahmed, *Müsned* I/33, 34, III/140; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/371,271, 372.
7- Müslim, *Talak*, 18.

Kaza Umresi

Yoktur Allah'tan başka ilâh!
O'dur tek olan!
O'dur vaadini gerçekleştiren!
O'dur bu kuluna yardım eden!
O'dur askerlerini destekleyip güçlendiren!
O'dur toplanmış toplulukları bozguna uğratıp dağıtan! (Hz. Muhammed (s))

Hudeybiye'de Kureyşle anlaşmaya varılmış ve on yıllığına bir saldırmazlık anlaşması imzalanmıştı. Hudeybiye, Müslümanlar için, güneyden gelebilecek muhtemel saldırıları önleyen bir anlaşmaydı. Artık Medine'nin güneyi emniyetliydi. Hudeybiye'yi takiben Hayber'in fethedilmesi ve Fedek, Vadi'l-Kurâ ve Teyma Yahudileriyle de anlaşmalar yapılması Müslümanlar için kuzeyi de emniyetli kılmıştı. Hatta artık Müslümanlar için tüm yarımadada bir Yahudi tehlikesinden bahsedilemezdi. Kureyşle ve Yahudilerle anlaşılmış olması, diğer potansiyel düşman olan toplulukları da kontrole almak anlamına geliyordu. Zira onları Müslümanların üzerine kışkırtanlar hep bu iki topluluğun mensupları olmuştu. Sonuçta, Müslümanlar ilk defa düşman saldırılarına uğrama korkusu olmaksızın Medine'de rahat bir hayat sürdürür hale geldiler. Bu nedenle de Hayber'in fethini takip eden altı ay boyunca Medine'de huzur içerisinde yaşadılar. Herhangi bir askerî harekâta çıkma ihtiyacı hissetmediler. Ancak o senenin son ayında (Aralık 628) iki, takip eden iki ayda da birer olmak üzere bazı kabilelere yönelik toplam dört harekât gerçekleştirmek zorunda kaldılar. Bunlar da önemli olmayan, daha önce onlarca kez gerçekleştirmiş askerî harekâtların benzerlerinden başka bir şey değildi.

Hudeybiye anlaşmasının üzerinden bir yıl geçmişti (Mart 629). Kureyş'le yapılan anlaşmaya göre, Müslümanların umre yapabilecekleri zaman gelmişti. Resûlullah Müslümanlardan umre için hazırlanmalarını istedi. Özellikle de bir yıl önceki umre yolculuğuna çıkan ve hayatta olan herkesin muhakkak bu umreye katılmasını istedi. Çünkü bu, bir yıl önce niyetlenilen, ancak Kureyş'in engelleme-

si sonucu gerçekleştirilemeyen umrenin kazası olacaktı. Müslümanlar zaten büyük bir heyecan içinde bunu bekliyorlardı. Hazırlıklar çabucak tamamlandı. Bu sefer sayı biraz artmıştı. İki bin kişi umre yapacaktı.

Resûlullah, Hudeybiye anlaşmasıyla sonuçlanan yolculuk sırasında, Müslümanlardan yolcu silahı olarak tanımlanan kılıçlarından başka bir silahı yanlarına almamalarını istemişti. Böylelikle Kureyş'e ve diğer Arap kabilelerine yolculuğun amacının sadece umre olduğunun mesajını vermeyi amaçlamıştı. Başta Kureyş olmak üzere düşman toplulukların muhtemel bir saldırısından korunmanın tek çaresi buydu. Ancak bu seferki yolculuğun amacının umre olduğunu herkes bir yıl öncesinden biliyordu. Hudeybiye anlaşması bu yolculuğun yazılı belgesiydi. Artık diğer insanlara bu ziyaretin umre amaçlı olduğunu göstermek için özel bir gayrete girmeye gerek yoktu. Bu nedenle, Resûlullah, Muhammed b. Mesleme komutasında tam donanımlı yüz süvari hazırlayıp önden yürüttü. Ayrıca sanki savaşa gidiyorlarmış gibi Müslümanlardan bütün silahlarını yanlarına almalarını istedi. Bazı Müslümanlar bunu anlamakta zorlandılar; *'Ey Allah'ın Resûlü! Kureyş yolcu silahı olan kılıçlarımızın kınlarında bulunması dışında bir silaha izin vermeyecekleri şartını ileri sürmüş ve biz de kabul etmiştik. Halbuki sen bütün silahlarımızı yanımıza aldırıyorsun. Neden?'* diye sordular. Resûlullah bu son derece haklı soruya *'Anlaşmaya uyacağız. Silahlarımızla Harem'e girmeyeceğiz. Ancak Kureyş'in ne yapacağı belli olmaz. Gerektiğinde kullanabileceğimiz yerde bulundurmakta fayda var'* cevabını verdi. Bunun üzerine *'Kureyş'ten korkuyor musun?'* diye sorulduğunda cevap vermeyip sessiz kaldı. Sessizliği, Kureyş'in anlaşmaya istemeyerek uyduğu, bu nedenle eğer fırsatını bulursa anlaşmayı ihlâl etmekten çekinmeyeceği anlamına geliyordu.

Yolculuk başladı. Zü'l-Huleyfe'ye gelince ihrama girildi. Aynı zamanda umrenin gereği olarak *'Emret, emrine uymaya hazırım Allahım'* anlamına gelen telbiyeye de başlandı. Yolculuğa devam edilip Merruzzahran'a gelindi. Kureyş'ten bazı kimseler Müslümanların tam donanımlı bir süvari birliğinin peşi sıra yolculuk yaptıklarını, üstelik tüm silahlarını da yanlarında taşıdıklarını gördüler. Hemen Mekke'ye giderek durumu Kureyş liderlerine bildirdiler. Kureyş liderleri duydukları karşısında şaşırdılar. Korkup ne yapacaklarını düşünmeye başladılar. Bu hiç ummadıkları, beklemedikleri bir durumdu. Acele toplantı tertip edip, durumu aralarında görüştüler.

Kureyş liderleri aralarında Müslümanlara karşı ne yapacaklarını konuşurlarken, Müslümanlar Mekke'ye 6 km uzaklıkta olan Ye'cec'e geldiler. Resûlullah, kılıçlar hariç diğer bütün silahların bir yerde toplanmasını söyledi. Süvari birliğinden de gerektiğinde hareket etmeye hazır şekilde Ye'cec'de beklemelerini ve silahları korumalarını istedi. Bu sırada Mikrez b. Hafs Kureyş'in elçisi olarak gelip Resûlullah'la görüştü. Kureyş liderleri mevcut durumla ilgili olmak üzere Resûlullah'ın niyetini öğrenmek istiyorlardı. Mikrez, *'Ey Muhammed! Sana bizim*

küçük veya büyük bir ihanetimizin bildirildiğini sanmıyoruz. Çünkü böyle bir durumumuz yok. Buna rağmen sen yanında silahlarla gelmişsin ve Mekke'ye gireceksin. Bu anlaşmamıza aykırı bir durumdur. Anlaşma gereği yanınızda sadece kılıçlarınız olacaktı; onlar da kınlarında bulunacaktı' dedi. Bu anlaşmanın konuyla ilgili şartını hatırlatan bir konuşmaydı. Resûlullah, Kureyş'in tedirginliğine ve korkusuna hak verip; '*Anlaşmanın gereğine uyulacak. Yanımızda kınlarına sokulu olarak sadece kılıçlarımız olacak. Ben her zaman vefakârlığımla tanındım ve yine öyle olacak. Yanımıza başka silah almayacağız. Fakat bu silahların gerektiğinde uzanabileceğim yerde bulunmasını da gerekli görüyorum*' dedi. Bu açıkça, bir saldırganlığa kalkışması durumunda Kureyş'e cevap vermekten kaçınılmayacağı anlamına gelen bir tehditti. Ancak duydukları Mikrez'i sevindirdi. Çünkü kendilerinin anlaşmayı ihlâl etmek gibi bir niyetleri yoktu. Bütün korkuları Resûlullah'ın anlaşmaya uyup uymayacağı ile ilgiliydi. Anlaşıldığına göre Resûlullah anlaşmaya uyacaktı. O halde korkulacak bir şey yoktu. Mikrez duydukları karşısında sevinerek; '*Sana yakışan da vefakârlıktır*' deyip Mekke'ye döndü. Müslümanlar da Mikrez'in hemen peşi sıra, yanlarında sadece kılıçları olduğu halde, Mekke'ye doğru hareket ettiler.

Mikrez'in durumu anlatması üzerine Kureyş liderleri rahatladılar. Korktukları başlarına gelmeyecekti. Ancak Müslümanların Mekke'de rahatlıkla gezinmelerine de katlanamayacaklardı. Çünkü bunun kendileri için savaşsız bir yenilgi, Müslümanlar için de zafer olduğunu biliyorlardı. Bu nedenle Müslümanların Mekke'de kalacakları üç gün boyunca Mekke'yi terk etmeye karar verdiler. Çabucak hazırlıklarını tamamlayıp, Mekke'den çıktılar. Mekke'yi rahatlıkla görebilecekleri çevredeki dağlara yerleştiler. Halk Mekke'de kaldı. Halkın büyük bir çoğunluğu Kâbe çevresinde toplanmış, Müslümanları bekliyordu. Müslümanları savaşsız bir ortamda, yakından görme arzusu içindeydiler.

Müslümanlar Medine'ye hicret edince hava değişimi nedeni ile hastalanmış ve zayıf düşmüşlerdi. Bundan da Kureyş'in haberi olmuş ve muhacirlerin hâlâ zayıf ve hasta olduklarını sanıyorlardı. Resûlullah bunu bildiği için Mekke'ye girerken Müslümanlardan olabildiklerince dik durmalarını, tavaflarını yürüyerek değil koşarak yapmalarını, sert adımlarla yürümelerini ve hatta koşmalarını istedi. O'nun bu istekleri de diğer tüm istekleri gibi eksiksiz yerine getirildi ve hep bir ağızdan, dağlarda yankılanan sesleri ile telbiye ederek Mekke'ye girdiler: *'Lebbeyk! Lebbeyk! Lâ şerike leke lebbeyk! İnnel hamde ven nimete leke velmülke lâ şerike lek!'*

Kureyş liderleri, Müslümanların büyük bir ihtişamla ve dağlarda yankılanan sesleriyle Mekke'ye girişlerini öfke ve şaşkınlık içerisinde izliyorlardı. Kin ve kıskançlıklarından kahrolmuş haldeydiler. Şirkin merkezinde tevhidin çağrısı yapılıyor ve kendileri buna müdahale edemiyorlardı. Bu müşrikler için bir yenilgi, Müslümanlar açısından ise açıkça bir zaferdi.

Kureyş liderleri öfkelerinden yerlerinde duramaz halde çaresiz beklerlerken,

duymamak ve görmemek için kulaklarını ve gözlerini kapamaya çalışırlarken, Mekke'nin çocukları ise bir bayram havası içerisinde Müslümanların etrafını sardılar. Özellikle Haşim oğullarının çocukları amcaları, dayıları olan Resûlullah'ı görmek, O'na sevinçlerini göstermek için özel bir çaba içerisindeydiler. Halk ise Kâbe'nin yakınında toplanmış, biraz şaşkınlıkla, biraz gıptayla Müslümanları seyrediyordu. Müslümanların dinç, güçlü adımlarla yürümeleri, tavaf ederken yürümek yerine koşmaları Mekke'yi inletiyor, düşmanların kalbine korku veriyordu. Resûlullah Kâbe'yi tavaf ederken önünde yürüyen Abdullah b. Revâha çoğu zaman yaptığı gibi, davudî sesiyle şiir okumaya başladı. Sesi her bir taraftan duyuluyordu:

Allah'ın ismi ile başlarım,
O'nun dininden başka gerçek din yoktur; diğerleri hep batıl.
Allah'ın ismi ile başlarım,
Muhammed O'nun Resûlüdür.
Ey kâfir dölleri çekilin O'nun yolundan!
Çekilin! Çünkü her türlü hayır O'nun yolundadır.
O'nun Tenzil'ine göre size darbe vurduğumuz gibi,
Bugün de O'nun Tevil'i üzere size darbe vuruyoruz.
Hem de başları omuz ve gövdelerden ayıran,
Dosta dostunu unutturan ölümcül bir darbe ile....

Hz. Ömer, umre tavafı sırasında şiir okunmayacağını düşünerek, '*Sen Harem'de Resûlullah'ın önünde şiir okumaya devam edip duracak mısın? Yeter artık*' diyerek Abdullah'a müdahale etti. Ancak Resûlullah '*Ey Ömer*' dedi; '*Ben onu dinliyorum. Allah'a yemin ederim ki, onun bu sözleri Kureyş müşriklerine ok atmaktan daha etkili*'. Bunlar Abdullah'ın yaptığını tasdik eden sözlerdi. O sıra şiir okumasına son vermiş olan Abdullah'a dönerek kendi söylediklerini tekrar etmesini istedi:

Yoktur Allah'tan başka ilâh!
O'dur tek olan!
O'dur vaadini gerçekleştiren!
O'dur bu kuluna yardım eden!
O'dur askerlerini destekleyip güçlendiren!
O'dur toplanmış toplulukları bozguna uğratıp dağıtan!

Müslümanlar da Abdullah'ın tekrarladığı bu sözleri hep bir ağızdan söylemeye başladılar. Mekke Resûlullah'ın sözleriyle inliyordu. Müslümanları seyreden, seslerini duyan Kureyş liderleri ise muhacirlerin zayıf ve hasta oldukları düşüncelerinin yanlış olduğunu birbirlerine söyleyerek olup-bitenleri şaşkınlıkla izliyor ve dinliyorlardı. Bazıları '*Medine'nin humması, sıtması onlara zarar vermemiş. Onlar oldukça güçlüler. Baksanıza, bunlar yürümeye bile razı olmuyorlar da geyiklerin sıçrayışı gibi zıplaya zıplaya tavaf ediyorlar*' diyerek şaşkınlıklarını dile getiriyordu.

Resûlullah putlarla dolu Kâbe'ye girmeyi arzuladı. Kâbe'nin kapısı kilitli oldu-

ğu için giremedi. Müşrik liderlere haber göndererek isteğini bildirip, anahtarı istedi. Müşrik liderler bu isteği kabul etmediler. Kâbe'nin içine girmenin umrenin gerekleri arasında olmadığını ve ayrıca aralarındaki anlaşmada böylesi bir şartın bulunmadığını bildirdiler. Söyledikleri doğruydu. Resûlullah ısrarcı olmadı. Bilâl'e Kâbe'nin üstüne çıkmasını ve ezan okumasını söyledi. Bilâl hayatının en çok istediği işini büyük bir sevinçle yerine getirdi. Tevhidin çağrısı, tevhidin sembolü olan Kâbe'de yüzyıllar sonra Bilâl'in sesinden tekrar işitildi:

Allah büyüktür
Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur.
Şahitlik ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür.
Haydi kurtuluşa gelin
Haydi esenliğe gelin....

Bilâl'in sesi müşrik liderlerine kadar ulaştı. Kâbe'nin üzerinde tevhidin ilan edilmesini şaşkınlık ve öfke içerisinde dinliyorlardı. Üstelik bu çağrının kendileri tarafından insan dahi kabul edilmeyen zenci bir köle tarafından yapılması çok ağırlarına gitti. Öfkelerinden ne yapacaklarını bilemez bir halde donup kaldılar. Sıkıntılarını birbirlerine karşı benzer sözlerle ifade etmeye başladılar. İkrime b. Ebû Cehil '*Allah, babam Ebû Cehil'e bu kölenin söylediklerini işittirmemek lütfunda bulundu*' derken, Halid b. Esed '*Allah'a şükürler olsun ki, Allah, babamın canını daha önceden aldı da bu kölenin Kâbe'nin üzerinde durup bağırdığı zamanı görmedi*', Safvan b. Ümeyye ise '*Allah'a şükürler olsun ki, babam bunları görmeden ölüp gitti*' diyordu.

Müslümanlar, anlaşma gereği, Mekke'de üç gün kaldılar. Umrenin bütün şartlarını yerine getirdiler. Resûlullah bir grup Müslümanı Ye'cec'de bekleyen süvari birliği ile değiştirerek, onların da umrelerini yapmalarını sağladı. Böylelikle herkes umresini yapmış oldu. Mekke'de kalan ve üç gün içinde sürekli Resûlullah'la görüşen Abbas, Resûlullah'a baldızını eş olarak almasını teklif etti. Zira, daha önce iki kez evlenmiş ve kırklı yaşlarda bulunan Meymune isimli hanımla evlenmesi önemli siyasî bağlantılara neden olacaktı. Resûlullah kabul etti. Meymune de bu evliliğe istekliydi. Evlilik töreninin Mekke'de yapılmasına ve büyükçe bir davet verilmesine karar verildi. Resûlullah, müşrik liderlere haber göndererek, onları düğününe davet etti. Amacı düğün daveti vesilesiyle müşrik liderlerle görüşme-konuşma imkanı elde etmek ve onlara bir şeyler anlatmaktı. Böylelikle kalplerindeki kin ve düşmanlıkları kırma imkânı elde etme imkânı bulmuş olacaktı. Bir kez Müslümanlarla bir sofrada otururlarsa bunun gerisinin geleceğini düşünüyordu. Ancak müşrik liderler daveti kabul etmediler. Üstelik Resûlullah'tan Mekke'yi terk etmesini istediler. Çünkü anlaşma gereği olan üç günlük süre bitmişti. Resûlullah düşündüğünün gerçekleşmeyeceğini anlayınca, Müslümanlara Mekke'yi terk etmelerini söyledi. Resûlullah Müslümanların arasında Mekke'yi terk ederken bir kız çocuğunun sesi duyuldu: '*Amca! Amca!*' Bağıran Hamza'nın kızı

Ümâme'ydi. Mekke'de akrabalarının yanında yaşayan Ümâme, Resûlullah'ın peşinden koşuyor ve kendisini yanına almasını istiyordu. Ali hemen gidip Ümâme'nin elinden tuttu ve Fâtıma'nın yanına götürerek, çocuğa sahip olmasını istedi.

Mekke'den çıkıp, birkaç kilometre uzaklıktaki Serif bölgesine gelinince mola verildi. Resûlullah'ın Meymune ile evliliği burada gerçekleşecekti. Bu evlilik Resûlullah ile Kureyş'in müşrik liderlerinin bazıları arasında akrabalık bağları oluşturuyordu. Bu bağlardan en önemlisi ise Velid b. Muğire'nin oğlu, Kureyş'in başarılı komutanı Halid ile olacaktı. Çünkü Meymune ile Halid'in eşi yakın akrabaydı. Buna göre Resûlullah ile Halid bacanak oluyorlardı.

Müslümanlar umre ziyaretini tamamlayıp Medine'ye döndüler. Dönerlerken Resûlullah'ın bir yıl önceki rüyasının gerçekleştiğini ve Hudeybiye'nin de bir yıl önce ayetle müjdelendiği üzere gerçek bir zafer olduğunu açıkça görüp, yaşamışlardı. Hepsi mutluydu; Allah'a şükrediyorlardı.

Medine'ye dönüldüğü gün Resûlullah üç yakını arasında çıkan bir tartışmanın seslerini duydu. Ali, Cafer ve Zeyd birbirleriyle tartışıyorlardı. Resûlullah yanlarına gitti ve tartışmalarının nedenini sordu. Tartışmanın nedeni Ümâme'ydi. Her biri Ümâme'nin velisi olmayı arzuluyordu. Zeyd, Medine'ye hicret ettiklerinde Resûlullah tarafından Hamza ile kardeş yapıldığından Ümâme'yi almak ve bakımını üstlenmek konusunda sorumluluğun kendisine ait olduğunu iddia ederken; Cafer ve Ali bunu kabul etmiyorlar, Ümâme'nin sorumluluğunu üstlenmeye kendilerinin daha layık olduklarını iddia ediyorlardı. Cafer iddiasında daha ısrarcıydı. Ümâme'nin amcasının kızı olmasının yanı sıra, aynı zamanda eşinin yeğeni olduğunu bildirip Ümâme'yi kimseye vermeyeceğini söylüyordu. Buna karşılık Ali ise Ümâme'nin hem amcasının kızı olduğunu ve hem de onu Mekke'den kendisinin getirdiğini söyleyip, onun kendi sorumluluğundan olması gerektiğini iddia ediyordu. Resûlullah üç tarafı da dinledi. Üçünü de övdü ve sevgilerini ifade etti: *'Ey Zeyd! Sen Allah'ın ve Resûlü'nün dostusun. Ey Ali! Sen benim kardeşim ve arkadaşımsın. Ey Cafer! Sen bana yapıca ve huyca en çok benzeyensin'* dedi. Sonra da aralarındaki anlaşmazlığı çözecek kararını bildirdi: *'Ey Cafer! Ümâme'yi görüp gözetmeye sen daha layıksın. Çünkü onun teyzesi senin eşindir. Teyze anne yerinedir.'*[1] Resûlullah'ın kararı Zeyd ve Ali'yi üzdü, ancak itirazsız kabullendiler. Cafer ise sevincinden kalkıp Resûlullah'ın etrafında sekerek dönmeye başladı. Cafer'in sekerek dönüşünü görünce, Resûlullah da, diğerleri de şaşırdılar. Cafer'in bu garip davranışının sebebini anlamaya çalıştılar. Resûlullah, Cafer'e bu davranışının sebebini sordu. Cafer, bunu Habeşistan'da görüp, öğrendiğini, Habeşlilerin bir şeye çok sevindiklerinde sevinçlerini belli etmek için böyle yaptıklarını söyledi. Resûlullah gülümsedi ve herkes evine döndü.

DİPNOTLAR

1- Vakıdî, *Meğazi*, II/738, 739; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VIII/ 159, 160.

Mekke'nin Ciğerpâreleri

> Bizi görünce gülümsedi. Gülümsemesi yüzünden hiç eksilmedi. Selâm verip yanına yaklaştım. Selâmımı yine güler yüzle karşıladı. '*Allah'tan başka ilâh olmadığını ve senin de O'nun elçisi olduğunu kabul ediyorum*' dedim. '*Beri gel*' dedi. Iyice yaklaştım. '*Senin akıllı olduğunu ve er-geç hakikati göreceğini biliyordum. Sana doğru yolu gösteren Allah'a şükürler olsun*' dedi. Ben '*Ey Allah'ın Resûlü! Durumumu biliyorsun. Sana karşı açılan bütün savaşlarda bulundum. Günahlarımın bağışlanmasını dile*' dedim. '*İslâm kendinden öncekileri siler; günahları keser atar*' dedi. (Halid b. Velid)

Resûlullah, kaza umresi tamamlanıp Medine'ye dönüldükten birkaç gün sonra, Ibn Ebû'l-Avca başkanlığındaki elli kişilik irşad grubunu Hayber yakınlarında yaşayan Süleym kabilesine gönderdi. Bu, çoktandır yaşanan olumlu, sevindirici gelişmeleri takiben Müslümanları son derece üzen bir olayın yaşanmasına neden oldu. İrşad amacıyla yola çıkan Müslümanların arasında yer alan birisi, gizlice Süleym kabilesine yanlış bir haber ulaştırdı; Müslümanların kendilerine saldırmak için yola çıktıklarını iletti. Bu haber üzerine Süleym kabilesi toplandı ve gerekli hazırlıkları yapıp Müslümanları beklemeye başladılar. Müslümanlarla karşılaşınca da durumu anlamak için bir girişimde bulunma ihtiyacı hissetmeden saldırıya geçtiler. Ibn Ebû'l Avca amaçlarının savaşmak olmadığını, kendilerine Islâm'ı anlatmak için geldiklerini bildirdiyse de sözü duyulmadı, dinlenmedi. Çıkan çatışmada bir-iki kişi hariç Müslümanların tamamına yakını şehit oldu. Ibn Ebû'l Avca ağır yaralı olarak kurtulanlardandı. Yaralanarak kurtulanlar uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Medine'ye gelerek durumu Resûlullah'a bildirdiler.

Süleymlerin gerçekleştirdiği katliamın acısı tazeliğini korurken, Medine'yi şehit olanların hüznü, acısı sarmışken, üzücü bir başka olay daha yaşandı. İkisi hariç bütün çocuklarını küçük yaşlarda kaybeden Resûlullah'ın baba yüreği kızı Zeyneb'in ölümüyle bir kez daha sarsıldı. Medine'ye hicret ederken müşriklerin saldırısına uğrayan ve devesinden düşürülen Zeyneb yaralanmış ve o zamandan beri hastalığı iyileşmemişti. Hastalığın etkisiyle kaza umresinden dönüşten bir süre sonra vefat etti.

Ancak, yaşanan bu iki üzücü olayı takiben sevindirici bir durum da yaşandı. Kureyş'in askerî liderlerinden Halid b. Velid; siyasî liderlerinden Amr b. Âs ve Dâru'n-Nedve'nin daimi üyelerinden, Kâbe'nin korunması sorumluluğunu üstlenmiş Osman b. Talha Medine'ye gelerek Müslümanlara katıldılar.

Risâletin Mekke döneminde İslâm'ın amansız düşmanları olan Mekke'nin yaşlı eşrafının büyük çoğunluğu Bedir'de ölünce, Mekke yönetimi genç kuşağa geçmişti. Yönetimi üstlenen genç kuşağın arasında Halid b. Velid, Amr b. Âs, Osman b. Talha, İkrime b. Ebû Cehil, Safvan b. Ümeyye vardı. Bu kuşak babalarından devraldıkları bir düşmanlığı bilinçsizce sürdürüyorlardı. Kendileri düşünüp İslâm'a ve elçisine düşman olmaya karar vermemişler, İslâm düşmanlığını bir miras olarak babalarından devralmışlardı. Amr b. Âs bunu Müslüman olduğu zaman şöyle açıklamıştır: *'Biz, yaşlı ve bize hakim bir nesille birlikte yaşıyorduk. Onlar babalarımız ve liderlerimizdi. Onlar bir yol tuttular bizde onlara uyduk. Onlar Allah'ın Resûlü'nü inkar ettiler, bizde inkar ettik, onlar düşman oldular, biz de düşman olduk. Onlar ölüp gittikleri zaman yerlerini biz aldık. Hiçbir zaman yaptıklarımızın üzerinde düşünmedik. Yapılması gereken bir şey vardı ve onu yapıyorduk. Bunun doğruluğunu veya yanlışlığını sorgulamıyorduk. Sadece babalarımızı taklit ediyorduk. Ancak Muhammed'in bir peygamber olduğu apaçık ortaya çıkınca, O'na itaat etmekten başka çare kalmadığı anlaşılınca durumumuzu düşünmeye başladık ve işte o zaman gerçeği fark ettik'.*

Müşriklerin ve en önemlisi müşrik liderlerinin durumlarını düşünmelerini sağlayan olaylar zincirinin dönüm noktasını Hendek savaşı oluşturmuştu. Hendek savaşı günlerinde Resûlullah'ı ve Müslümanları yakından tanıma, imanlarındaki samimiyetlerine yakından tanık olma imkânı elde etmişlerdi. Hudeybiye ile de yenildiklerinin, güçsüz duruma düştüklerinin, üzerlerine gelen bir çığın karşısında çaresiz kaldıklarının farkına varmışlardı. Hiç de uzun olmayan bir süre önce güçlü ordularıyla evlerinde kuşatıp yok etmeyi düşündükleri Müslümanların yanlarına kadar geldiklerini, hem de silahsız olarak gelerek meydan okuduklarını görmenin zilletini yaşamışlardı. Bu her şeyiyle şirk sisteminin çöktüğünü gösteren bir durumdu. Görünüşte, Hudeybiye anlaşması Kureyş liderleri açısından söz konusu çöküşü durdurmanın bir girişimi olarak anlam kazanmıştı. Ancak o zihin bulanıklığı içinde kendileri için olumlu şartlara sahip gibi görünen Hudeybiye'nin gerçekte kendileri için ölüm fermanı olduğunu fark edememişlerdi. Kaza umresi gerçekleştiği zaman Hudeybiye'nin kimin lehine olduğunu anlamışlar, ancak artık iş işten geçmişti. Kendi elleriyle tevhidin sesinin Kâbe'den yükselmesine izin vermişlerdi. Kendi elleriyle bir kölenin Kâbe'nin üzerine çıkıp özgürlük çağrısı yapmasına izin vermişlerdi; sinirden ellerini ısırmışlar, ancak o siyahî Müslümanı görmekten ve özgürlük çağrısını dinlemekten başka bir şey yapamamışlardı.

Yollarının ve inançlarının yanlış olduğunu, Müslümanların karşısında kendi-

lerinin gittikçe silineceğini Kureyş liderleri arasında ilk fark eden Amr b. Âs oldu. Hendek savaşından sonra, uğrunda savaşlar verdiği sisteminin, inancının, tanrılarının yok oluşunu seyretmek zorunda kalmamak için Mekke'den ayrılmaya karar verdi. Geleceğin hakimleri olacağı açık-seçik görülmeye başlanan Müslümanların yönetiminde yer almaktansa, ticarî faaliyetleri nedeniyle tanıdıklarının çok olduğu Habeşistan'a gitmeyi ve Necaşi'nin tebasına dahil olmayı daha uygun buldu. Habeşistan'da bulunurken Resûlullah'ın elçisi Amr b. Ümeyye'nin Necaşi'ye Resûlullah'ın davet mektubunu getirdiğini duydu. Kalbindeki derin ve katı düşmanlığın, bastıramadığı kinin etkisiyle, Resûlullah'a bir şey yapamamışsa da elçisine zarar vererek tüm bedenini saran intikam ateşini söndürmeye karar verdi. Bu amaçla, çok eskiden beri tanıdığı ve aralarında dostluk bulunan Necaşi'ye gitti. Necaşi tarafından saygı ve sevgiyle karşılandı. Dostça başlayan bir sohbeti takiben Amr konuyu Resûlullah'a getirdi. Resûlullah'ın aleyhinde bir şeyler söyledikten sonra Amr b. Ümeyye'nin kendisine teslim edilmesini istedi. Bu isteği, hiç ummadığı bir şekilde burnunu kıran bir tokatla karşılık buldu. Necaşi, sert tepkide bulunup Amr b. Âs'a tokat atarak, isteğinin yanlışlığına dikkat çekti: *'Ey Amr! Demek sen, Musa, İsa peygamberlere gelmiş olan Namus-u Ekber'in kendisine gelip durduğu bir zatın elçisini öldürmek için benden yardım istiyorsun ha! Eğer vallahi ona bir zarar verirsen sizin hiçbirinizi sağ bırakmam. Allah'ın elçisinin elçisi öldürülür mü hiç?'*[1] Necaşi bunları söyledikten sonra, yaptıkları işin ve gidişatlarının yanlışlığını ikna edici bir dille Amr'a anlattı. Amr ilk defa yıllardır kalbinde hissettiği fakat kendisine bile sormaktan çekindiği soruyu sordu: *'O gerçekten bir peygamber mi?'* Necaşi kendinden emin bir şekilde cevap verdi: *'Evet O gerçek bir peygamber ve ben de O'na tâbi oldum. Gel sözümü dinle de sen de tâbi ol. Çünkü O hak üzeredir ve O'nun karşısında hiç kimse duramaz. O herkese galip gelecek. Musa'nın Firavun'a galip geldiği gibi O da bütün düşmanlarına galip gelecek.'*[2]

Necaşi'nin yanına girerken katı bir İslâm düşmanı olan Amr; burnu kırılmış, burnu ile kendisini şirkte tutan kibiri de kırılmış ve Islâm'a karşı içinde bir yakınlık hissi oluşmuş birisi olarak huzurdan ayrıldı. Medine'ye gitmeye karar verdi. Amacı Resûlullah'la görüşmek ve Müslüman olduğunu bildirmekti.

Hendek savaşından sonra bir değişim yaşamaya başlayan, Hudeybiye ile bu değişimi daha da belirgin hale gelenlerden birisi de Kureyş'in usta savaşçısı, başarılı komutanı Halid b. Velid'di. Halid, kaza umresi sırasında Mekke'de kalmadı; Resûlullah'la karşılaşmak istemiyordu. Ancak diğer müşrik liderlerle de birlikte bulunmadı. Çünkü artık kendisini onlara uzak hissediyordu. Ne yapacağını bilemeden, kalbinde esen fırtınaların etkisiyle yalnız başına Mekke'den ayrıldı. Müslümanların umrelerini tamamlayıp ayrılmalarını takiben Mekke'ye döndü. Mekke'ye dönüşüyle üst üste kalbini değiştirecek olaylar yaşadı. Bir süredir annesinin Müslüman olduğunu biliyordu. Daha bunu kabullenememişken, yakın akrabası-

nın da Resûlullah ile evlendiğini duydu. Kardeşi Velid tarafından kendisine yazılmış bir mektup ise bulanık zihninde bir güneşin doğmasını yol açtı. Müslüman olduğu için Medine'de yaşayan ve kaza umresi için Mekke'ye gelen kardeşi Velid'in kendine yazdığı mektubun her satırı, Halid'in kalbinde köklü bir değişimin önemli bir basamağını oluşturdu. Velid sıcak ifadelerle başladığı mektubunda kardeşine Mekke'de bulundukları sırada Resûlullah'ın kendisini sorduğunu ve *'Böyle bir insan İslâm'ı bilmez ve tanımaz olabilir mi? Keşke o şirk için yürüttüğü çabalarını Müslümanların yanında müşriklere karşı yürütseydi ne kadar güzel ve doğru bir iş yapmış olurdu. Biz onu başkalarına tercih eder ve üstün tutardık'* dediğini yazmıştı. Ayrıca kardeşine *'Eğri ve doğruyu ayırt edecek bir akla sahipsin. Aklını kullan ve gerçeği gör'* çağrısı yapıyor ve mektubunu *'Ey kardeşim! En elverişli, en yararlı yerlerde kaçırdığın fırsatı yine kaçırma. Acele et'*[3] diye bitiriyordu. Halid mektubu okuyunca etkilendi. Kalbindeki değişimi açık-seçik fark etmeye başladı. Değişim rüyalarına yansıdı. Rüyalarında, sıkıntı veren kurak bir yerden ayrılıp yeşilliklerle donanmış, huzurlu, güzel bir yere gittiğini görüyordu. Bunu Mekke'den ayrılıp Medine'ye gitmesi gerektiğinin; Müslüman olması zamanın geldiğinin işareti olarak değerlendirdi. Fazla bir zaman geçmeden de kararını verdi; Medine'ye gidecek ve Müslümanlara katılacaktı. Kararını gizleme ihtiyacı hissetmedi. Yakın arkadaşı Safvan b. Ümeyye ile görüştü. Durumlarının yanlış olduğunu, doğrunun Resûlullah'ın yanında bulunduğunu, fazla direnmenin anlamsız olduğunu, bu nedenle kendisine katılıp Medine'ye gitmesini teklif etti. Safvan b. Ümeyye teklifi kabul etmedi. *'En son kalan ben olsam bile O'na tâbi olmayacağım'* diyerek inadının gerektirdiği bir cevap verdi. Halid, diğer yakın arkadaşı İkrime b. Ebû Cehil'le görüştü. Ondan da Safvan'dan aldığı cevabın benzerini işitti. Bunun üzerine çoktandır kendisinde Müslümanlara karşı bazı değişmelerin gerçekleştiğini fark ettiği Osman b. Talha'ya gitti ve yol arkadaşlığı teklifini ona sundu. Osman, Halid'in teklifini anında kabul etti. Çoktandır kendisi de böylesi düşüncelerin içerisindeydi. Ertesi günü Medine'ye gitmek için Ye'cec'de buluşmak üzere sözleşip ayrıldılar.

Halid ile Osman Ye'cec'de buluştuktan sonra Medine'ye doğru hareket edip Heded'e vardılar. Heded'de mola verdikleri sırada hiç ummadıkları birisinin kendilerine doğru geldiğini gördüler. Gelen Amr b. Âs'tı. Habeşistan'dan geliyordu. Her iki taraf da asıl amaçlarını gizli tutarak bir süre sohbet ettiler. Ancak sohbetleri sırasında aynı amaçla yola çıktıklarını fark ettiler. Halid kaçınılmaz sonlarını açıkça ifade etme ihtiyacı hissetti. *'İçimizde aklı başında olanlardan O'na tabi olmayan kalmadı. Vallahi eğer biraz daha oturur da Muhammed'e tabi olmazsak, sırtlanların inlerinde yakalandıkları gibi bizi boynumuzdan yakalayacak. O zaman her şey geçmiş olur. Vallahi tutulacak yol belli oldu, daha fazla beklemenin bir anlamı yok.'*. Amr da aynı kanaatte olduğunu bildirdi ve üçü birden Medine'ye doğru yola çıktılar.

Üç yolcu Medine'ye yaklaştıklarında bir Müslümanla karşılaştılar. Karşılaştıkları adam kendilerini tanıdı. Gelişlerinden, amaçlarının ne olduğunu anladı ve duyacakları şekilde *'Mekke sizleri göndererek yakasını Resûlullah'ın ellerine verdi'*[4] deyip önden koşarak haberi Resûlullah'a ulaştırdı. Kısa süre öncesine kadar İslâm'ın en katı düşmanı olan üç arkadaş Medine'ye girdiler. Resûlullah'ı mescitte bulacaklarını biliyorlardı. Uygun bir yerde elbiselerini değiştirip, ellerini yüzlerini yıkayıp temizlendiler. Sonra da doğruca mescide gittiler. Mescide girdiklerinde Resûlullah'ı bir grup Müslümanla sohbet ederken buldular. O anı Amr şöyle anlatıyor: *'Resûlullah'ın yanına girdiğimizde yüzü pırıl pırıl parlıyordu. Sevinçliydi. Müslümanlar çevremizi sardılar. Onlar da sevinç içindeydiler. Resûlullah bize baktı ve gülümseyerek 'Mekke ciğerparelerini kucağıma attı' dedi.'*[5]

Halid, hiç beklemeden Resûlullah'a doğru gitti. O, Resûlullah'la karşılaşmasını ve Müslüman oluşunu şöyle anlatmıştır: *'Bizi görünce gülümsedi. Gülümsemesi yüzünden hiç eksilmedi. Selâm verip yanına yaklaştım. Selâmımı güler yüzle karşıladı. 'Allah'tan başka ilâh olmadığını ve senin de O'nun elçisi olduğunu kabul ediyorum' dedim. 'Beri gel' dedi. İyice yaklaştım. 'Senin akıllı olduğunu ve er-geç hakikati göreceğini biliyordum. Sana doğru yolu gösteren Allah'a şükürler olsun' dedi. Ben 'Ey Allah'ın Resûlü! Durumumu biliyorsun. Sana karşı açılan bütün savaşlarda bulundum. Günahlarımın bağışlanmasını dile' dedim. 'İslâm kendinden öncekileri siler; günahları keser atar' dedi.'*[6]

Halid'den sonra Osman ilerledi ve Resûlullah'a yaklaştı. Müslüman olduğunu bildirip, günahlarının affı için dua etmesini istedi. Osman'dan sonra sıra Amr geldi. Utanarak, yüzü yerde Resûlullah'a yaklaştı. Amr o anı şöyle anlatmıştır: *'Bir anda kendimi O'nun önünde buldum. Utancımdan dolayı başımı kaldırıp yüzüne bakamıyordum. 'Eline uzat sana biat edeceğim' dedim. Elini uzatınca elimi çektim. 'Ne oldu, neden elini çektin?' dedi. 'Sana biat için bir şartım var' dedim. 'Nedir?' dedi. 'Geçmiş günahlarımın bağışlanmasını, affedilmemi diliyorum' dedim.' 'Ey Amr! Biat et ve Müslüman ol. Korkma İslâm kendinden öncekileri siler atar' dedi. Ben de elini tutup Müslüman oldum.'*[7]

Böylelikle Mekke'deki şirk sisteminin çöküşe geçtiği alenen görünür hale geldi. Şirk sisteminin üç ünlü liderinin Müslüman oluşuyla, Islâm karşısında inatla direnen kadronun bel kemiği kırıldı. Açıkça görülüyordu ki, şirkin kör inadı, bağnazlığı sadece kendisine zarar veriyordu. Artık kendi derdine düşüp, düşmanlık yapamaz hale gelmişti. Bu nedenledir ki, Amr b. Âs Medine'de bir müddet kaldıktan sonra Mekke'ye döndü. Mekke'ye döndüğü zaman hiç kimse kendisine ilişmedi, hiç kimse kendisine bir düşmanlıkta bulunmadı. Halbuki bu bir yıl önce olsa öldürülür veya hapsedilirdi.

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned*, IV/198; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/290; Vakıdî, *Meğazi*, II/743.

2- Ahmed, *Müsned*, IV/198; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/290; Vakıdî, *Meğazi*, II/743.

3- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VII/394; Vakıdî, *Meğazi*, II/745, 746

4- Vakıdî, *Meğazi*, II/744, 745.

5- Vakıdî, *Meğazi*, II/744, 745.

6- Vakıdî, *Meğazi*, II/748, 749; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, VII/394, 395; İbn Abdilber, *el-İstiâb fi Esmai'l-Ashâb*, III/1034, 1185.

7- Ahmed, *Müsned*, IV/199; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III/291; Vakıdî, *Meğazi*, II/745; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/259

Kuzeyin Güvenliği ve Mûte

> Biz ganimet elde etmek için yola çıkmadık. Bizim çıkış amacımız Rumlarla savaşmaktı ve Rumlar yolumuzun üzerindeler. Biz insanlarla sayıca çok olduğumuz, iyi silahlarımız bulunduğu için savaşmıyoruz. Biz Allah'ın bizi şereflendirdiği dinin kuvvetiyle savaşıyoruz. Sürekli arzuladığımız şey ise şehitliktir. İşte şehitlik önümüzde duruyor. Gidelim ve savaşalım. Bunda iki başarıdan birisi vardır; zafer veya şehadet. (Abdullah b. Revâha)

'*Kureyş'in ciğerparelerinin*' Medine'ye gelip İslâm'ı kabul etmeleri, Müslümanların çoktandır yüksek olan morallerini daha da yükseltti. Resûlullah, üç Kureyş liderinin Medine'ye geldiği günlerde (31 Mayıs 629) Galib b. Abdullah komutasındaki on dokuz mücahitten oluşan birliği Mekke'ye çok yakın olan Kedid bölgesindeki Mülevvahların üzerine gönderdi. Mülevvahlar, Hendek savaşında müşrik cephenin ordusuna destek vermişlerdi. Resûlullah, gönderdiği bu birlikle, Islâm karşıtı bu topluluğa, Islâm karşıtı girişimlerden alıkoyacak bir gözdağı vermeyi düşünmüştü. Yapılan ani baskın sırasında Mülevvahlardan küçük bir grupla karşılaşıldı. Diğerleri başka bölgelere gitmişti. Baskına uğrayanlar çok korktular ve evlerini terk edip kaçtılar. Müslümanlar da onların bütün hayvan sürülerine el koyup, Medine'ye doğru hareket ettiler. Ancak Müslümanların saldırısı sırasında başka yerlerde bulunan Mülevvahlar, yanlarına başka kabilelerden aldıkları adamlarla birlikte Müslümanların peşine düştüler. Mülevvahlar çok kalabalıktılar. Savaş kaçınılmaz gözüküyordu. Savaş çıkarsa Müslümanların yenilgiye uğraması kesin gibiydi. Müslümanlar ne yapacaklarını düşünüp; kaçmakla, geri dönüp savaşmak arasında karar vermeye çalıştılar. İşte bu sırada mucizevî bir olay yaşandı. Hiç bulutun gözükmediği gökyüzü birden karardı ve bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Bu o bölgede benzeri görülmemiş bir yağmurdu. Çok kısa sürede büyük bir sel oluştu. Sel suları Mülevvahlarla Müslümanların arasında büyük bir nehir gibi akmaya başladı. Müslümanlar, sel nedeniyle kendilerine ula-

şamayan Mülevvahların çaresiz bakışları altında güvendeydiler. Böylesi ilâhî bir yardımı bizzat yaşamış olmanın sevinci içerisinde çok büyük miktarlara varan hayvan sürüleriyle Medine'ye döndüler.

Galib b. Abdullah'ın komutasındaki sayıca küçük birliğin büyük başarı ile Medine'ye döndüğü sırada Resûlullah yeni bir birliği Fedek bölgesinde yaşayan Mürre kabilesinin üzerine göndermenin hazırlıkları içerisindeydi. Harekâtın amacı, daha önce Beşir b. Sa'd komutasındaki otuz kişilik birliğin ikisi hariç tamamını kılıçtan geçiren Mürre kabilesinden hesap sormaktı.

Kalpten Geçenler

Resûlullah iki yüz kişilik birliği Zübeyr b. Avvam komutasında Mürre kabilesinin üzerine göndermeye karar vermişti. Fakat o sırada Galib b. Abdullah'ın başarılı şekilde harekâtını tamamlayıp gelmesi üzerine, Zübeyr'in yerine Galib'i komutan tayin ederek, Mürre kabilesi üzerine gitmesini istedi. Mürre kabilesiyle gerçekleşen çatışmada düşman dağıtıldı. Bu baskınla daha önceki katliamın hesabı sorulduğu gibi, mütecaviz davranışların karşılıksız kalmayacağının mesajı da verilmiş oldu. Bu mesaj Mürrelerin şahsında gizli veya açık tüm düşmanlaraydı. Mürrelerle savaş sırasında yaşanan ve bireysel görünen bir olay ise İslâm'ın bir özelliğini; insan anlayışını ortaya koyması bakımından son derece önemli ve anlamlıydı.

Mürreler üzerine düzenlenen harekâta henüz on yedi yaşında bir delikanlı olan Usâme b. Zeyd de katılmıştı. Savaş sırasında müşriklerden birisinin kendisiyle yaşı nedeniyle alay etmesi üzerine adamı kovalamaya başladı. Usâme, çöle kadar giden kovalamanın sonunda adamı yakalayıp, yere yatırdı. Öldürüleceğini anlayan adam '*Lâ ilâhe İllallah*' dediyse de, onun bu durumu Usâme'yi durdurmadı ve Usâme adamı öldürdü. Usâme arkadaşlarının yanına dönünce, takip ettiği adamla arasında gerçekleşenleri arkadaşlarına anlattı. Adamın '*Lâ ilâhe illallah*' dediğini söylediği sırada, komutan Galib '*Hemen kılıcını kınına soktun değil mi?*' diye sordu. Usâme '*Evet kılıcımı kınıma soktum. Tabiî ki adamın kafasını uçurduktan sonra*' dedi. Müslümanlar bu cevap karşısında şaşırdılar ve üzüldüler. Usâme'yi suçlayıp, yanlış bir iş yaptığını, '*Lâ ilâhe illallah*' diyerek Müslüman olduğunu ilan eden birisini öldürme suçunu işlediğini söylediler. Usâme, adamın ölümden kurtulmak için tevhid cümlesini söylediğini, gerçekte Müslüman olmadığını ifade ederek kendisini savundu. Fakat savunmasının çok da ikna edici olmadığının kendisi de farkındaydı. Üzüldü. Daha önce vahyolmuş bir ayette,* Müslüman ol-

* 'Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek '*Sen mümin değilsin*' demeyin. Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır. Önceden siz de böyle iken Allah size lütfetti; o halde iyi anlayıp dinleyin. Şüphesiz, Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.' (Nisa, 4: 94)

duğunu söyleyen bir kişinin hiçbir şekilde yalanlanmamasının emredildiğini hatırladı. Durumu hakkında ilâhî cezadan korkmaya başladı. Üzüntüden ne yapacağını bilemez bir hâle geldi. Medine'ye dönünce doğruca Resûlullah'ın yanına giderek yaptığı işi olduğu gibi anlattı. Bu durum Resûlullah'ın da zoruna gitti: *'Demek Lâ ilâhe illallah diyen adamı öldürdün ha!'* diyerek üzüntüsünü ve öfkesini dile getirdi. Usâme *'Fakat o ölümden kurtulmak için böyle yaptı'* diyerek kendini savunmaya çalıştıysa da, Resûlullah'ın tekrar tekrar söylediği *'Kalbini yarıp baktın mı? Kalbini yarıp da baksaydın bari'*[1] sözleri karşısında bir şey diyemedi. Usâme, Resûlullah'ın sözleri üzerine durumun vahametini daha iyi anladı, üzüntüsü katlanarak arttı. Henüz o gün Müslüman olmuş bulunmayı çok arzuladığını ifade etti. Çünkü İslâm'ın geçmiş günahları sildiğini biliyordu. Resûlullah'a, bir daha hiçbir şekilde *'Lâ ilâhe illallah'* diyen bir kimseyi öldürmeyeceğine söz verdi. Resûlullah ise bu sözün süresini *'Benden sonra da'* diyerek uzattı. Üsama de *'Senden sonra da'* dedi.[2]

Bir Zorbalık

Mürre kabilesine yönelik harekâtın başarıyla sonuçlanmasını takiben Temmuz ayı içinde Şücâ b. Vehb el-Esedî komutasındaki yirmi dört kişilik birlik Basra yolu üzerindeki Siyy bölgesine, Âmir topluluğu üzerine gönderildi. Âmirler, Maûna katliamında Âmir b. Tufeyl'e yardım etmişlerdi. Harekâtın amacı söz konusu katliamın katillerinden olan Âmirlerden hesap sormaktı. Birlik görevini başarıyla tamamladı. Çıkan çatışmada Âmirler yenilgiye uğratıldılar.

Resûlullah, yine aynı günlerde, Ka'b b. Umeyr'i Suriye sınırındaki Atlah'a, bölge halkını Islâm'a davet göreviyle gönderdi. Artık Hudeybiye'den sonra sadece savaş amaçlı birlikler değil, aynı zamanda davet amaçlı irşad heyetleri de gönderilmeye başlanmıştı. Üstelik Suriye bölgesinin ayrıcalıklı bir önemi vardı. Islâm bütün insanlığa hitap eden bir dindi ve İslâm'ın yarımadadan çıkış yolu Suriye'den geçiyordu. Bu nedenle askerî harekâtlarla yarımadadan çıkışı emniyet altına almaya çalışan Resûlullah, irşad heyetleriyle bu yolun üzerindeki insanları İslâm'a davet ederek hem davet sorumluluğunu yerine getirmeye ve hem de dünyaya açılışın adımlarını atmaya çalışıyordu. Ka'b b. Umeyr'in başkanlığında hareket eden on beş kişilik irşad heyeti kendilerine diş bileyen bir düşman topluluğuyla karşılaştılar. Bölge halkını İslâm'a davet etme fırsatı bulamadan kendilerini ok yağmurunun altında buldular. Çıkan çetin bir savaşta biri hariç hepsi şehit oldu. Kurtulan Müslüman Medine'ye gelerek durumu Resûlullah'a bildirdi.

Ka'b b. Umeyr komutasındaki irşad heyetinin katledilmesi ve daha önceki yaşanan birçok olumsuz olaylar nedeniyle, Resûlullah, Suriye sınırını güvence altına almak ve İslâm'ın yarımadadan çıkışına imkân sağlamak için neler yapılabile-

ceğini düşündü. Gerçekleşen bir olay, yapılması gerekenin bir askerî harekât olduğuna karar verdirdi. Resûlullah, Hâris b. Umeyr'i İslâm'a davet mektubu ile Busrâ emirine gönderdi. Hâris, Suriye'den geçerken, Ölü Deniz'in güney tarafındaki Mûte'ye geldiği zaman Şam valisi Şurahbil b. Amr'ın adamları tarafından yakalandı ve Şurahbil'in isteği üzerine işkencelerle öldürüldü. Yapılan bir vahşetti, daha da önemlisi elçinin öldürülmesi gibi büyük bir suçun işlenmesiydi. Halbuki elçilere dokunmamak tüm insanlık için her zaman geçerli bir ilke olmuştu. Şurahbil bunu hiç çekinmeden ihlâl edip büyük bir suç işlemişti. Resûlullah dünyaya açılışın kapısı olacak Suriye bölgesindeki problemin askerî yöntemlerle çözülebileceğine karar verip, Müslümanlardan büyük bir harekât için hazırlıklara başlamalarını istedi.

Komutanlar Grubu

Hazırlıklar kısa sürede tamamlandı. Harekâta katılmak için hazırlananların sayısı üç bindi. Resûlullah, harekâtta yer alacak Müslümanların önde gelenlerini mescitte topladı. Her zaman yaptığı gibi harekât sırasında sabırlı olmalarını, Allah'ın rızasını gözetmelerini tavsiye etti ve harekâta ilişkin özel talimatını verdi; *'Zeyd b. Hârise'yi üzerinize komutan tayin ettim. Çıkacak savaşta Zeyd öldürülürse komutan Cafer b. Ebû Talib, Cafer de öldürülürse komutan Abdullah b. Revâha'dır. Eğer Abdullah'da öldürülürse Müslümanlar aralarından birisini kendilerine komutan seçsinler.'*[3] Resûlullah ilk defa bir birliğe böylesi bir talimat veriyor ve asıl komutan dışında vekil komutanlar belirliyordu. Müslümanlar şaşırdılar ve bunun sebebini düşünürlerken, o sırada mescitte olan ve konuşmaları dinleyen Nûman b. Fûnhus isimli bir Yahudinin sesini duydular: *'Ey Muhammed! Eğer sen gerçekten bir peygambersen bu üç komutanın da öldürülecektir'*. Yahudinin sözlerini duyunca Müslümanların şaşkınlığı daha da arttı. Nûman'ın niçin böyle söylediğini düşünürlerken, Nûman sözünün gerekçesini açıkladı; *'İsrail oğullarının peygamberleri bir savaş için hazırladıkları orduya birden fazla komutan tayin ederlerse o komutanların tamamı da ölürdü. İsterse sayıları yüz kişi olsun fark etmezdi. Ey Muhammed! Sen de böyle bir iş yaptın. Eğer gerçekten peygambersen senin komutanların da ölecekler.'*[4] Nûman, yanında duran Zeyd b. Hârise'nin kolundan tutarak *'Bence vasiyetini yapsan iyi olur. Çünkü eğer o peygamberse sen bir daha ailenin yanına dönmeyeceksin'* dedi. Zeyd *'Ben şahitlik ederim ki o gerçek bir peygamber'* dedi. Çevredeki Müslümanları bir hüzün kapladı; *'Keşke sağ kalsalar da kendilerinden daha çok yararlansak'* dedikleri duyuldu.[5]

Ordu, Medine'den hareket etti. Resûlullah orduyu uğurlamak için Zeyd b. Hârise ve diğer vekil komutanlarla birlikte Uhud'daki Veda bölgesine kadar gitti. Komutanlara Hâris b. Umeyr'in öldürüldüğü yere kadar gitmelerini ve bölge hal-

kını önce İslâm'a davet etmelerini, eğer daveti kabul ederlerse serbest bırakmalarını, ancak kabul etmezlerse savaşmalarını söyledi. Ordudan ayrılacağı sırada durdu ve uymaları gereken ilkeleri bildirdi:

> Allah'ın ismiyle yola çıkın. Ben size Allah'ın emirlerini yerine getirmenizi, yasaklarından kaçınmanızı, yanınızdaki Müslümanlara karşı hayırlı olmanızı ve birbirlerinize karşı iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Allah yolunda, Allah için cihat edin. Allah'ın düşmanlarıyla savaşın. Çocuklara kadınlara ve ihtiyarlara dokunmayın. Gittiğiniz yerde kiliselerde yaşayan, insanlardan ayrılmış ve kendilerini ibadete vermiş kimseler bulacaksınız. Onlara ilişmeyin. Ağaçlarını keserek veya yakarak, evlerini yıkarak insanları cezalandırmayın. Anlaşma yaptığınız zaman sözünüzde durun; anlaşmalarınıza vefasızlık yapmayın. Ganimet mallarına karşı hain olmayın. Müşriklerle karşılaştığınız zaman onları Müslüman olmaya davet edin. Müslüman olurlarsa hicret edip Medine'ye gelmeye davet edin. Eğer bu davete uyarlarsa muhacirlerin sahip oldukları tüm haklara sahip olacaklarını, muhacirlerin sorumlu oldukları tüm işlerden onların da sorumlu olacaklarını bildirin. Eğer hicreti kabul etmez de memleketlerinde kalmayı isterlerse, Müslümanlardan göçebe olanların konumunda bulunacaklarını, göçebe Müslümanlara uygulanan hükümlerin onlar için de geçerli olacağını bildirin. Savaş ganimetlerinden bir paylarının olmayacağını ve savaşta yer alan Müslümanların haklarına sahip olmayacaklarını da bildirin. Yok eğer Müslüman olmazlarsa cizye vermeye davet edin. Cizye vermeyi kabul edenlere bir zarar vermeyin; ellerinizi onlardan çekin. Eğer cizye vermeye de yanaşmazlarsa Allah'ın yardımına sığınarak onlarla savaşın. Kuşattığınız şehir veya kale halkı Allah'ın hükmüne göre teslim olmayı isterse onları Allah'ın hükmüne göre değil, kendi hükmünüze göre teslim alın. Çünkü bu konuda Allah'ın hükmünün ne olduğunu bilemezsiniz. Şehir veya kale halkı Allah ve Resûlü'nün himayesini isterse Allah ve Resûlü'nün değil kendi himayenizi verin. Çünkü bu konuda Allah ve Resûlü'nün himayesinin ne olacağını bilemezsiniz. Eğer sizler himaye anlaşmanızı bozacak olursanız bu Allah ve Resûlü'nün himaye anlaşmasını bozmaktan daha az sorumluluk gerektirir.[6]

Resûlullah bunları dedikten sonra komutanlarla vedalaştı, dua etti ve ayrılıp Medine'ye döndü.

Mûte

Müslümanların bir ordu halinde kendilerine doğru geldiğinin haberini alan Şurahbil hemen hazırlıklara başladı. Kendi komutasında her an savaşmaya hazır lejyonlar vardı. Ama bununla yetinmedi ve bölge Araplarına haber göndererek yardımlarını istedi. Kısa sürede çok sayıda asker topladı. Toplanan asker sayısı yüz bini aştı.[7] Şurahbil güney taraflarına casuslarını göndererek Müslüman ordusunun hareketlerini takibe başladı.

Müslümanlar Vadi'l Kura'ya geldiklerinde düşman ordusundan ve sayısından haberdar oldular. Duydukları sayılar tahminlerinin çok üzerindeydi. Üstelik yüz bin civarında bir mevcutla Bizans ordusunun da yardım için hareket ettiğinin haberleri geliyordu. Buna göre karşılarına iki yüz bin askerden oluşan bir ordu vardı. Böylesi bir şeyi düşünmemiş ve hatta hayallerinden bile geçirmemişlerdi. Hemen komuta meclisi toplandı. Ne yapılacağına karar vermek için görüşüp, konuştular. Müslümanlardan bir kısmı düşmanın üzerine yürümekten vazgeçip Medine'ye dönmenin daha iyi olacağını savunurken, diğer bir kısmı Resûlullah'a durumu bildirip, O'nun talimatını alıncaya kadar beklemenin daha iyi olacağını dile getirdi. Farklı görüş Abdullah b. Revâha'dan geldi:

> Biz ganimet elde etmek için yola çıkmadık. Bizim çıkış amacımız Rumlarla savaşmaktı ve Rumlar yolumuzun üzerindeler. Biz insanlarla sayıca çok olduğumuz, iyi silahlarımız bulunduğu için savaşmıyoruz. Biz Allah'ın bizi şereflendirdiği dinin kuvvetiyle savaşıyoruz. Sürekli arzuladığımız şey ise şehitliktir. İşte şehitlik önümüzde duruyor. Gidelim ve savaşalım. Bunda iki başarıdan birisi vardır; zafer veya şehadet.

Abdullah konuşmasının devamında Bedir'i, Uhud'u, Hendeği hatırlattı. Arkadaşlarından, Müslümanların bu savaşlarda da sayıca az ve silahlarının yetersiz olduğunu hatırlamalarını istedi. Sözlerini *'Eğer kaderde şehitlik varsa ne alâ, Cennetteki kardeşlerimize kavuşmuş oluruz'* diyerek bitirdi. Komuta meclisindeki herkes Abdullah'ın görüşünü kabul etti. İlerlemeye karar verdiler. Ordu ilerleyerek Ölü Deniz'in güneyinde bulunan Mûte'ye kadar geldi. Mûte bölgesine varıp, bir ovaya girdikleri zaman karşılarında büyük bir ordu buldular. Ordunun sadece sayıca çok olması değil, görünümü de şaşkınlıklarını artırdı. Çünkü bu ordu ilk defa karşılaştıkları düzenli bir orduydu; karşılarında elbiseleriyle, silahlarıyla, savaş düzenleriyle yüzlerce yıllık Roma savaş geleneğinin izlerini yansıtan bir ordu vardı. Ebû Hureyre diyor ki *'Mûte'de ben de bulundum. Müşrikleri gördüğümüz zaman gözlerimiz kamaştı. Çünkü düşman ordusu sayıca, donanımca bizden çok üstündü.'* İki ordu ekinlik bir alanda birbirine karşı ilerleyip savaş düzeni aldılar. Savaş başladı. Başkomutan Zeyd elindeki sancakla düşman saflarına hücum etti. Vücudu delik-deşik olancaya kadar savaştı ve kısa süre sonra şehit oldu. Zeyd'in düşürdüğü sancağı Resûlullah'ın talimatı gereği Cafer aldı. Cafer bir komutan olarak ileri atıldı. Bir ara atından yuvarlandığı için üzerine sel gibi gelen düşman atlılarına karşı ayakta savaşmak zorunda kaldı. Sol kolu koptuğu için sancağı sağ koluyla, sağ kolu da kopunca, kesik kollarının yardımıyla sarılıp tutmaya çalıştı. Bir süre sonra da şehit oldu. Savaş sonrası vücudunda kesilmedik, kılıç, ok, mızrak saplanmadık nokta kalmadığı görüldü; vücudu delik deşikti. Cafer şehit olunca, Resûlullah'ın talimatı gereği sancağı Abdullah aldı. O da kısa süre sonra şehit oldu. Müslüman-

lar üç komutanlarını da şehit verince komutansız kaldılar. Savaşın seyri aleyhlerineydi. Bir süre sonra Müslümanlar arasında bozgun yaşanmaya başladı. Herkes bir yana dağıldı.Yaşanan tam anlamıyla bir felaketti. Yere düşen sancağı yerden alan Ka'b b. Umeyr, komutan olmaya layık gördüğü en yakınındaki Müslümanlardan Sabit b. Ekrem'e uzattı. Sabit sancağı alır almaz Müslümanları kendisine doğru çağırmaya başladı. Bir grup Müslüman, Sabit'in çevresinde toplandılar. Toplananların arasında Müslüman saflarında ilk kez savaşa çıkan Halid b. Velid de vardı. Sabit '*Sen bunu taşımaya daha layıksın*' deyip sancağı Halid'e verdi. Halid kısa bir tereddüt yaşadıysa da görevi kabul etti. Bu sırada akşam olmuştu. İki taraf da yorulmuştu. Hava kararıncaya kadar sürdürülen savaştan sonra iki ordu birbirinden ayrıldı. Halid, o gece askerî dehasını gösterdi. Orduyu kendince yeniden düzene koydu. Ordunu sağında bulunanları sola, soldakileri sağa, arkadakileri öne, öndekileri arkaya geçirdi. Ertesi gün düşman askerleri birgün önce çarpıştıkları kişileri karşılarında göremeyip, yeni yüzlerle karşılaşınca, gece Müslümanların yardım aldıklarını düşündüler. Kendilerinin yanında onlarca kez daha az olan Müslümanlarla birgün süreyle savaştıkları halde yenememiş olmalarını hatırlayıp, eğer yardım da almışlarsa hiç yenemeyeceklerini düşündüler; moralleri bozuldu. Halid'in başarılı komutası altında, düşmanın da moral bozukluğunu fırsat bilen Müslümanlar hücuma kalkıp, Bizans ordusunu gerilettiler ve birçok askerî öldürdüler. Halid o gün elinde yedi kılıcın parçalandığını söylemiştir. Bizans ordusu şaşkın bir halde geri çekildi. Bizans ordusunda komuta zinciri alt-üst olmuştu, askerler savaşa devam etmeme yönünde bir eğilim sergiliyorlardı. Halid bunu fırsat bilerek ordusunu geri çekti ve Medine'ye dönmek üzere yola çıktı.

Peygamber'in Gözyaşları

Resûlullah, Mûte'de gerçekleşenlerden haberdar olunca, Bilâl'e ezan okutarak Müslümanların mescitte toplanmalarını istedi. Çok sayıda kişi mescitte toplanınca minbere çıktı. Kendisine ulaşan haberi bildirdikten sonra doğruca Cafer'in evine gitti. Cafer'in eşi Esma binti Ümeys saygı ve sevgiyle kendisini karşıladı. Resûlullah'ı üzgün görünce '*Anam babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü! Seni üzüntülü görüyorum. Ne oldu?*' diye sordu. Resûlullah, Cafer'in çocuklarını istedi. Çocuklar koşup geldiler. Resûlullah çocukları kucağına oturtup sevmeye başladı. Cafer'in iki çocuğunu da koklayıp öpüyor, başlarını okşuyordu. Bunları yaparken bir yandan da sessizce ağlıyordu. Gözyaşlarına engel olamıyordu. Esma gördükleri karşısından meraklandı; '*Anam babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü! Seni üzüntülü görüyorum. Ne oldu? Yoksa sana kötü bir haber mi ulaştı?*' Resûlullah haberi verdi: '*Cafer bugün şehit oldu*'. Esma çığlık attı ve ağlamaya başladı. Durumdan, mescitte Resûlullah'ı dinleyen kocaları aracılığıyla haberdar olan komşu ka-

dınları koşup geldiler, Esma'nın üzüntüsüne ortak oldular. Resûlullah Esma'dan sabırlı olmasını istiyordu, ama yatıştırıcı sözler söylerken kendisi de ağlıyordu. Cafer'in büyük oğlu Abdullah anlatıyor: '*Resûlullah benim ve kardeşimin başını okşarken, ben O'nun yüzüne bakıyordum. Gözlerinden süzülen yaşlar sakalından akıyor, üzerimize damlıyordu.*'[8]

Resûlullah bir süre sonra Cafer'in evinden ayrılıp, kendi evine gitti. Kızı Fâtıma ve eşlerine seslenip, Cafer'in ailesi için yemek hazırlamalarını söyledi. Büyük acıları karşısında Esma ve çocuklarını yalnız bırakmamalarını da istedi. Sonra evden çıkıp mescide yöneldi. Yolda Zeyd'in küçük kızı ile karşılaştı. Boynu bükük bir halde kendisine bakan çocuğu eğilip kucağına aldı. Tekrar ağlamaya başladı. Resûlullah'ı hiç bu kadar üzüntülü görmemiş olan Sa'd b. Ubâde şaşırdı ve '*Ey Allah'ın Resûlü! Nedir bu hal?*' diye sorduğunda, yaşlı gözleriyle Sa'd'a bakıp '*Bu sevgilinin sevgilisine özlemidir*'[9] dedi.

Resûlullah şehitler için gıyabî cenaze namazını kıldırdı. Tüm Medine'yi bir matem havası sardı. Kısa süre önce Kureyş'in üç ünlü komutanı saflarına katılmış olmasının sevincine doyamadan, üç kahramanlarını, üç kardeşlerini kaybetmişlerdi. Resûlullah ve ailesindeki üzüntü daha fazlaydı, çünkü yeğenini ve yıllarca oğlu olarak andığı kişiyi kaybetmişti. Fakat ertesi günü Müslümanlara bildirip buruk bir sevinç dalgasının esmesine neden olan rüyası acılarını biraz olsun dindirdi. Şehitleri rüyasından cennette gezerken görmüştü.

Medine'deki matem dolu günleri takiben ordu Medine'ye döndü. Resûlullah, katırına bindirdiği Cafer'in oğlu Abdullah'la birlikte orduyu karşıladı. Halk da orduyu karşılamak için yola çıkmıştı. Ancak halktan bazı kimseler önlerinden geçen mücahitlerin üzerine toprak savurup '*Ey kaçaklar! Şehit olmadan kaçıp geldiniz*' diyerek sitemlerini bildiriyorlardı. Mücahitler bu tepki karşısında üzülüp, utandılar. Ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Resûlullah'ın sözleri yardımlarına yetişti; '*Hayır onlar kaçak değiller. Onlar zamanı gelince tekrar dönüp savaşacak olanlardır*', sonra orduya dönüp '*Sizler Allah yolunda döne döne savaşanlarsınız*'[10] dedi ve dua edip, her birini kutladı.

Mûte savaşı düşmanı toptan imha etme veya yenilgiye uğratma ile sonuçlanmasa bile, Müslümanlar için bir başarı oldu. Üç bin kişilik bir ordu ile yüz binlerce askerin oluşturduğu profesyonel bir orduya karşı sadece 13 şehit vererek savaşmışlar ve düşmanı geriletmeyi başarmışlardı. Düşmanın kaybı çok daha fazlaydı.

Zâtü's-Selâsil Harekâtı

Müslümanların, kendilerinden onlarca kat büyük ve çok iyi donanımlı düşmanı geriletmiş olmalarına rağmen, tam bir başarı elde edemeden geri çekilip Medine'ye gelmeleri bazı müşrik Arap kabilelerini cesaretlendirdi. Özellikle Belî ve Ku-

dâa kabilelerinin şımarık tutum ve davranışlarına şahit olunmaya başlandı. Onlar Müslümanların yenilebileceklerini, yenilmez olmadıklarını anlatıp duruyorlardı. Propagandasını yaptıkları bu görüşlerinin eşliğinde Medine'ye yönelik bir saldırı için adam toplamaya başladılar. Resûlullah bu düşmanca girişimden haberdar olunca hemen üç yüz kişilik bir birlik hazırladı. Komutan olarak atadığı Amr b. Âs'a Belî ve Kudâa kabilelerinin toplandığı Zâtü's-Selâsil bölgesine gitmesini ve onlarla bir dostluk anlaşması yapmasını, eğer bu gerçekleşmez ise savaşmasını emretti. Bu, Amr b. Âs'ın Müslüman saflarında katıldığı ilk harekâttı. Emrinde Ensar ve Muhacirin birçok ünlü isimleri vardı. Bu ünlü isimlere rağmen Amr'ın komutan tayin edilmesinde annesinin Belî kabilesinden olması etkili olmuştu. Resûlullah, Amr'ın Belîlerle olan akrabalık bağının mevcut problemi savaşsız çözmeye yardımcı olacağını düşünüyordu.

Amr komutasındaki birlik on gün süren bir yolculuktan sonra hedefleri olan bölgeye vardıklarında, düşmanın büyük hazırlık içinde olduklarını öğrendiler. Çokça adam toplanmıştı. Amr durumu Resûlullah'a bildirip ek kuvvet istemeye karar verdi. Bu amaçla Râfi b. Mekîs 'i Medine'ye gönderdi. Aldığı haber üzerine Resûlullah, içinde Ebû Bekir ve Ömer gibi Müslümanların büyüklerinin de bulunduğu iki yüz kişilik bir birliği Ebû Ubeyde b. Cerrah komutasında Amr'a destekçi olarak yola çıkardı. Destek kuvveti Amr'ın kuvvetleriyle birleşti. Bu arada komutanın kim olacağına ilişkin bir kargaşa yaşandıysa da Ebû Ubeyde, Resûlullah'ın '*Birbirinize itaat edip anlaşmazlık çıkarmayın*' talimatı gereği Amr'ın komutanlığını kabul etti. Düşman birlikleri Müslümanların ek kuvvet aldıklarını da duyunca korkup dağıldılar. Küçük bir çatışmanın dışında önemli bir çatışma gerçekleşmedi. Mücahitler günlerce bölgede kalıp, düşmanca girişimlere cevap vermede kararlı olduklarını gösterip, Medine'ye döndüler.

O sene kış erken geldiği ve Müslümanlar da kuzeyin iklimine alışık olmadıkları için bu harekât sırasında çok üşüdüler. Amr'ın düşmana yerlerini belli etmemek için ateş yakılmasına izin vermemesi de sıkıntılarını daha da artırdı. Bu günlerin birisinde Amr gusül abdesti alması gerektiği halde, hava soğuk olduğu için hastalanmaktan korkup teyemmümle yetindi ve bu haliyle de imam olup namaz kıldırdı. Bu mücahitler arasında tartışmalara yol açtı. Bir kısmı Amr'ın kullanılabilecek su olduğu için abdest alması gerektiğini, teyemmümün geçersiz olduğunu iddia ederken; diğer bir kısmı ise Amr'ın içtihadının geçerli olduğunu iddia etti. Tartışmaları sonuçlandıramadılar. Durumu Medine'ye dönünce durumu Resûlullah'a bildirdiler. Resûlullah, Amr'ı yanına çağırarak niçin böyle yaptığını sordu. Amr hastalanmaktan korktuğunu ve '*Kendinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah sizi esirgeyici bulunuyor (Nisa, 4:29)* ayetinin içtihadına dayanak olduğunu söyledi. Resûlullah olumlu veya olumsuz hiçbir şey demedi. Sadece gülümsedi. Bu gülümsemesi ve sükutuyla da Amr'ın yaptığını doğru bulduğunu göstermiş oldu.

Bir İşe Layık Olmak veya Sevilmek

Yıllarca Müslümanlara karşı en katı ve acımasız düşmanlığı sürdüren Amr'ın Müslüman olduktan kısa süre sonra bir askerî harekâta komutan tayin edilmesi ve emrine de Müslümanların ileri gelenlerinin verilmesi, Resûlullah'ın yanında değerinin son derece yüksek olduğu kanaatine sahip olmasına yol açtı. Bu nedenle destek kuvvetiyle birleştiği zaman Ömer ve Ebubekir'in görüşlerini bile dikkate almadan sadece kendi kararlarıyla komuta işini sonuna kadar sürdürdü. Amacı değerini ve hatta Müslümanların bu ileri gelenlerinden de değerli oluşunu Resûlullah'tan bizzat duymaktı. Bu arzu ile Resûlullah'ın yanına geldiğinde, *'Ey Allah'ın Resûlü, Müslümanlar içinde en sevdiğin kimdir?'*diye sordu. Amr kendi isminin söyleneceğini zannederken hiç ummadığı bir cevapla karşılaştı: *'Aişe'*. Amr şaşırdı ama üzülmedi. Ne de olsa Aişe bir kadındı. Bu nedenle sorusunu biraz değiştirerek tekrar sordu: *'Erkeklerin içinde kimdir?'* cevap yine açık ve kesindi; *'Aişe'nin babası'*. Amr bir an durakladı. İstediği cevabı alamamıştı. Ancak belki de kendi ismi ikinci sırada söylenecekti. Bu nedenle tekrar sordu; *'Ondan sonra kimdir?'* bu sefer cevap *'Ömer'*di. Amr biraz üzülmüş biraz hayal kırıklığına uğramış bir halde kendi ismi söyleneceği düşüncesiyle tekrar tekrar sordu. Her sorduğunda başka bir isim duydu, fakat bir türlü kendi ismini duyamadı. Diyor ki; *'Kendi kendime dedim ki; 'Artık sormaktan vazgeçeyim. Belki beni tüm Müslümanların en sonunda sayacak'*[11] ve sormaktan vazgeçti. Ancak anladı ki kendisinin komutan tayin edilmiş olması, askerî yeteneğinden başka bir nedene dayanmıyordu. Ve kendisinin komutan tayin edilmesi emrindeki insanlardan daha değerli ve Resûlullah'a daha sevgili olduğu anlamına gelmiyordu.

Gâbe (Hadıra) Harekâtı

Amr b. Âs komutasındaki birliğin Suriye sınırına gönderilmesi ve birliğin günlerce bölgede kalması Müslümanlara yönelik düşmanca girişimleri bastırmıştı. Fakat Mûte'de Müslümanların karşısında çıkan büyük ordunun içinde yer alan bölge kabilelerine gözdağı vermek ve böylelikle bölgede Müslümanların hakimiyetini pekiştirmek gerektiği açıktı. Bu amaçla Amr b. Âs'la gönderilen birlikten bir süre sonra, Ebû Katade komutasında on beş kişilik bir başka birlik Gatafanlıların üzerine gönderildi. Resûlullah, Ebû Katade'ye harekâtla ilgili askerî tavsiyelerini takiben, ani baskın yapmasını, ancak çocuklara ve kadınlara dokunmamasını ısrarla bir şekilde bildirdi. Suriye sınırındaki Gâbe (Hadıra) bölgesine giden birlik Resûlullah'ın tavsiyesi üzerine ani baskınla Gatafanlılara saldırıp, düşmanı dağıttı. Gatafan eşrafından birçok kişi öldürüldü. Sonuçta tüm düşmanlara gerekli gözdağı verilmiş bir hâlde Medine'ye dönüldü.

Habat Harekâtı

Resûlullah, Suriye sınırını emniyet altına alma ve İslâm'ın yarımadadan çıkışına bir koridor açma gayretleriyle kuzeye birlikler gönderdiği günlerde, Mûte'de düşman saflarında yer alan Cüheynîlere gözdağı vermek ve aynı zamanda bölgeden geçecek Kureyş kervanına saldıracaklarına ilişkin alınan duyumlar gereği muhtemel saldırıyı önlemek için Ebû Ubeyde b. Cerrah komutasında yüz kişilik bir birliği denize sınır olan Habat bölgesine gönderdi. Resûlullah Cüheynîlere düşmanca girişimlerinin hesabını sormanın yanı sıra, Kureyş'in kervanını koruma girişimi ile stratejik bir davranış da sergiliyordu. Aslında içten içe eriyip çökme aşamasına gelmiş olan Mekke şehir devletinin gücünü iyice kırmayı planlamıştı. Zaten halkın kalbini kazanmıştı ve bir de daha çok yiyecek taşıyan kervanın Mekke'ye zararsız ulaşmasını sağlarsa Mekke halkının kalbinde daha da önemli bir yer elde edeceğini biliyordu.

Yol uzun olduğu için Ebû Ubeyde komutasındaki birliğin bir müddet sonra yiyecekleri bitti. Harekâtın uzun süreceği düşünülmemişti. Cüheynîler bulunmadığı ve kervana da bir türlü rast gelinemediği için harekâtın süresi uzadıkça uzadı. Açlık baş gösterdi. Müslümanlar ağaç yapraklarını yiyerek veya ağaç kabuklarını kaynatıp suyunu içerek hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Keşifleri sırasında bir ara sahile kadar gitmişlerdi. Sahilde denizin attığı yeni ölmüş son derece büyük bir balina buldular. Açlıktan zayıf düştükleri için bir kısmı zaruretlerin haramları helâl kılacağı esasına göre balinanın etinden yemek istediklerini, diğer kısmı ise nasıl öldüğünü bilmedikleri için balinanın etinin yenilmeyeceğini iddia ettilerse de, sonunda açlık baskın çıktı ve sahilde kaldıkları günler içerisinde balinanın etinden bolca yediler. Dönüşte de güneşte kuruttukları balina etinden yanlarına çokça aldılar.

Cüheynîlerle karşılaşılmamıştı, ancak Cüheynîlerin Kureyş kervanına saldırması da önlenmişti. Böylelikle harekât amacına ulaşmıştı. Fakat harekâta katılan Müslümanların zihnini kurcalayan bir konu vardı. Hepsi de yedikleri balinanın etinin helâl olup olmadığını bilmek istiyordu. Biraz çekinerek durumu Resûlullah'a anlattılar. Durumlarının ne olduğunu sordular. Resûlullah *'O Allah'ın sizler için denizden çıkardığı bir yiyecektir'*[12] diyerek yaptıklarının yanlış olmadığını bildirdi. Ancak Resûlullah'ın kendilerinin üzülmemesini istediği için böyle dediğini düşünüp, sevinemediler. Yaptıklarını içlerine bir türlü sindiremiyorlardı. Bunu fark eden Resûlullah, söylediğinin sadece gönül almak için söylenmiş sözler olmadığını göstermek için' *O balığın etinden yanınızda var mı?*' diye sordu. Balık etinden yanlarında biraz kaldığını söylediklerinde, Resûlullah ondan bir parça istedi ve eti alıp yedi. Böylelikle harekâta katılan Müslümanlar o balığın etinin gerçekten kendileri için helâl olduğunu anladılar. Bunun üzerine gerçekten sevindiler; bütün üzüntüleri kayboldu.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Meğazi*, 45; Müslim, *İman* 159.
2- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/271.
3- Buharî, *Meğazi*, 43; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/128; Vakıdî, *Meğazi*, II/756; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/15; Ahmed, *Müsned* V/299.
4- Vakıdî, *Meğazi*, II/756.
5- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/234.
6- Ahmed, *Müsned*, V/358; Vakıdî, *Meğazi*, II/756.
7- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/129; Vakıdî, *Meğazi*, II/759.
8- Vakıdî, *Meğazi*, II/766.
9- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/47
10- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/24; Vakıdî, *Meğazi*, II/765; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/129.
11- Buharî, *Meğazi* 74; Müslim, *Fezaili's Sahabe* 1; Ahmed, *Müsned* IV/203.
12- Buharî, *Meğazi*, 63; Ahmed, *Müsned* III/311; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, III/411.

Bölüm: 6
Zafer ve Veda

Zafer: Mekke'ye Dönüş

> Kur'an'ı (sana indiren ve onu okumayı) sana farz kılan Allah, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: '*Rabbim kimin hidayet üzere olduğunu ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bilendir.*' (Kasas sûresi, 28:85)
> Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bolca yiyin, kasabanın kapısından girerken eğilip, secde edin ve '*Hıtta!*' (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayayım; zira, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğimi vaat etmiştim. (Bakara sûresi, 2:58).

Hudeybiye Anlaşmasının Sonu

Hudeybiye anlaşması ile, gerek Müslümanlarla ve gerekse Kureyşle anlaşmalı toplulukların dokunulmazlıkları taraflarca kabul edilmişti. Buna göre, müttefike yönelik herhangi bir saldırı asıl tarafa yönelik bir saldırı kabul edilecekti. Anlaşma, iki taraftan birisiyle müttefik olanları karşı tarafın zarar ve saldırılarından korunmalarına imkân sağlıyordu. Güvenliklerini ittifaklarla sağlayabilen kabileler için önemli bir imkân sağlanmış oluyordu. Bu nedenledir ki anlaşma metninin yazıldığı sırada, Hudeybiye'de bulunan Huzâalıların temsilcileri Müslümanların müttefiki olduklarını, Bekir oğullarının temsilcileri ise Kureyş'in müttefiki olduklarını ilan etmişlerdi. İkisi de aynı tarafın müttefiki olmamışlardı, çünkü iki kabile arasında birkaç kuşak öncesine uzanan bir kan davası vardı. Diğer Arap kabilelerinin Hudeybiye anlaşması nedeniyle taraflardan herhangi birisinin müttefiki olma konusunda çekimser kalmalarına karşılık, bu iki kabile mensuplarının Müslümanları veya Kureyş'i müttefik edinmelerindeki acelelerinin nedeni, birbirlerinin şerrinden emin olmak ve güçlerini müttefikleri ile artırmak arzusundan başka bir şey değildi.

Kureyş'in müttefiki olan Bekir oğulları, Müslümanlarla müttefik olan Huzâalılara karşı derin bir düşmanlığa sahiptiler. İçlerindeki düşmanlığın kışkırtan güçlü sesini kesemiyorlardı. Huzâalılara bir şekilde saldırmak ve önceden öldürülmüş adamlarının intikamını almak arzusunu yok edemiyorlardı. Hudeybiye anlaşmasına rağmen sıklıkla Kureyş liderleriyle görüşüp, Huzâalılara yönelik gizli bir eylem için fırsat kollamaya ve bu konuda Kureyş'in desteğini almaya çalışıyorlardı. Eğer fırsatını bulabilirlerse istedikleri gibi davranmaya hazırdılar. Hu-

deybiye anlaşmasının gerektirdiği şartları engel olarak görmüyorlardı. Onlar için, kendi güvenliklerini garantiye alan ve karşı tarafı bağlayan bir anlaşma uyulmaya değer bir anlaşma sayılırdı. Kendilerini kısıtlayan hiçbir anlaşmaya içten gelerek uymak istemezlerdi. Esasen Kureyş'in durumu da bundan farklı değildi. Onlar da Müslümanları yok etmek konusunda güçlü istek ve arzulara sahiptiler ve anlaşmayı bir engel olarak görmüyorlardı. Ama buna rağmen düşmanca bir girişimde de bulunamıyorlardı, çünkü Müslümanlarla ilgili olarak savaş alanlarında yaşadıkları tecrübeler düşmanca girişimlerinin aleyhlerine olacağını gösteriyordu. Ancak Bekir oğulları boş durmadılar. Kureyş'in genç liderlerini etkilemek için her fırsatı değerlendirdiler. Kureyş'in liderlerini Huzâalılara karşı girişecekleri bir hareketin destekçisi olmak için kışkırttılar. Sonunda arzularına kavuştular. Kureyş'in genç liderleri kimlikleri gizli kalmak şartıyla Bekir oğullarını destekleyeceklerini, Huzâalılardan intikam almalarına yardımcı olacaklarını bildirdiler. Kureyş'in liderleri, böylelikle, dolaylı da olsa Müslümanlara bir zarar vermiş, içerindeki kinlerini az da olsa dindirme fırsatı bulmuş olacaklardı.

Bekir oğulları Kureyş'in genç liderlerinin desteğini alınca Huzâalılara yönelik bir harekât için fırsat kollamaya başladılar. Aradıkları fırsatı bulunca da hemen harekete geçtiler. Bekir oğullarına mensup Enes b. Züneym'in İslâm'ı ve Hz. Peygamber'i hicveden şiirler söylediği birgün, Huzâalı bir genç işittiklerine dayanamayıp Enes b. Züneym'e saldırdı. Müşrik şairin kafasına vurarak yaralanmasına neden oldu. Bu, çoktandır Huzâalılara saldırmak için fırsat kollayan Bekir oğulları için iyi bir fırsattı. Arafat dağı civarındaki Vetir ismiyle bilinen bir su kuyusu başında toplanmış bulunan bazı Huzâalılara gece baskını düzenlediler. Kureyş'in genç liderleri mütecavizce gerçekleşen bu baskına silah ve adam yardımında bulunarak destek verdiler. Ancak baskın düşünüldüğü gibi sonuçlanmadı. Huzâalılar çabucak toplanıp, saldırıya karşı direndiler. Huzâalılar bir yandan kendilerine saldıranlara karşı mücadele ederlerken, bir yandan da Harem'in sınırına girmeye çalışıyorlardı. Amaçları, kan dökmenin haram olduğu Harem bölgesine girerek canlarını kurtarmaktı. Hiçbir Arap'ın haram bölgede kan dökmeyeceğini biliyorlardı. Huzâalılar, sadece bir kişinin ölümüyle sonuçlanan direnişi takiben Harem'e girmeyi başardılar ve Bekir oğullarının lideri Nevfel b. Muaviye'ye hitaben *'Ey Nevfel! Biz Harem'e girdik. ilâhından sakın! ilâhından kork! Artık kılıçlarınızı bizden uzak tutun'* diye seslendiler. Fakat Nevfel'den hiç ummadıkları bir cevap aldılar: *'Bugün bizim için ilâh falan yok. Ey Bekir oğulları intikamınızı alın! Sizler hacıları dahi Harem bölgesinde soymaktan çekinmezken, şimdi bu adamları öldürmekten mi çekineceksiniz. Haydi intikamınızı almaktan geri durmayın.'* Böylelikle bir kez daha anlaşıldı ki müşrikler için değişmeyen tek ölçü menfaatleriydi; uğrunda can almaktan veya vermekten çekinmedikleri putları ve dinleri, aslında menfaatlerinin teminatı olduğu sürece bir değer ifade ediyordu.

Huzâalılar, Harem'e sığınmanın bir işe yaramadığını anlayınca, son bir umutla eski dostları Büdeyl b. Verka'nın evine sığındılar. Fakat Bekir oğulları ve Kureyş liderleri kendilerinden birisinin evine sığınmış olan Huzâalılara saldırmaktan yine de geri durmadılar. Huzâalılardan yirmi kişiyi öldürdüler. Amaçlarına ulaşınca da gecenin karanlığından yararlanıp evlerine döndüler.

Gecenin karanlığında gerçekleşen katliam Mekke liderlerini sevindirdi. Fakat sabah olunca, konuyu biraz soğukkanlı bir şekilde düşününce, hata yaptıklarını fark ettiler ve gerçekleşenlerden dolayı pişmanlık duymaya başladılar. Çok tehlikeli sonuçlara neden olacak bir işe giriştiklerini anladılar. Katliam nedeniyle Hudeybiye anlaşmasını ihlâl ettiklerini ve bunun, Müslümanlara anlaşmayı iptal etme hakkı tanıyacağını fark etmekte zorlanmadılar. Anlaşmanın iptali kendileri için hiç istenmeyecek bir durumdu. Anlaşmanın imzalanmasından bu yana geçen iki sene içinde her şey aleyhlerine dönmüş ve son umutlarını ve her yönden sarsılan güvenliklerini ancak Hudeybiye anlaşması ile sağlayabilir duruma gelmişlerdi. Anlaşmayı ihlâl ettikleri anlaşılacak olursa, Müslümanların Mekke'yi işgal edeceklerini biliyorlardı. Bekir oğullarına destek vermekle Mekke'nin Müslümanlar tarafından işgaline bizzat kendi elleriyle meşruiyet sağlamışlardı. Kureyş'in genç liderleri, o ana kadar gerçekleşenlerden haberdar olmayan Ebû Süfyan'a giderek durumu anlattılar. Ebû Süfyan duydukları karşısında şaşkına döndü. Hudeybiye anlaşmasının bozulduğunu, Müslümanların Mekke'yi istilâ etmelerine meşruiyet sağlandığını söyledi. Mekke'nin genç liderlerini yaptıkları nedeniyle suçlayıp, azarladı. Ancak artık olan olmuştu. Durumun aleyhlerine dönmesini önleyecek ne gibi girişimlerde bulunabileceklerini düşünmeye başladılar.

Kureyş liderleri olayın aslının Resûlullah tarafından duyulması durumunda gerçekleşecek muhtemel gelişmeleri aralarında görüşüp tartıştılar. En kuvvetli ihtimal olarak, Resûlullah'ın anlaşmayı devam ettirmek isteyeceğini, ancak kendilerinden ölenlerin diyetlerini de isteyeceğini düşündüler. Ölenlerin diyetleri çok tutuyordu. Ne kendilerinin, ne de yoksul Bekir oğullarının bu diyeti ödemeleri mümkün değildi. Bu kuvvetli ihtimale karşılık, ikinci ihtimal olarak Resûlullah'ın kendilerinden Bekir oğulları ile olan ittifaklarını bozmalarını isteyip Bekir oğullarını cezalandırmaya kalkışabileceğini düşündüler. Kureyş buna razı olamazdı. Bu durumda hem müttefiklerini koruyamadıkları için Araplar arasında itibarlarını kaybederler, hem de Mekke dininin en önemli savunucularını kaybetmiş olurlardı. İlk ikisine göre daha zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, üçüncü ihtimal olarak da Resûlullah anlaşmanın ihlâl edildiğini düşünüp, Mekke'ye yönelik bir harekâta girişebilirdi. Bu durumda savaşmaktan başka çareleri yoktu. Bu ise hiçbir şekilde istemedikleri bir şeydi. Konuşmalar sırasında üçüncü ihtimali zayıflatmak için katliamdan haberdar olmadıklarını, kendilerinin bu olayların dışında kaldıklarını iddia etmeye karar verdiler. Ayrıca Ebû Süfyan'ın Medine'ye giderek durumu kur-

tarmaya çalışmasının, anlaşmanın devamı için görüşmeler yapmasının iyi olacağına karar verdiler.

Huzâalıların acıları büyüktü. Vakit kaybetmeden mağduru oldukları katliamı bildirmek ve desteğini istemek için bir heyeti Medine'ye, Resûlullah ile görüşmeye gönderdiler. Huzâa heyeti, yaşadıklarını olduğu gibi Resûlullah'a anlatıp, kendilerine saldıranların Bekir oğulları olduğunu bildirdiler. Onlar, Kureyş liderlerinin söz konusu katliama destek verdiklerini bilmiyorlardı. Bu nedenle sadece Kureyş'i saldırıya engel olmamakla suçladılar. Resûlullah mağdurlar nedeniyle üzüldü, ama gerçekleşen tecavüz nedeniyle de öfkelendi. Huzâalılara yardım edeceğini bildirdi. Üzüntü ve sıkıntısı had safhadaydı. Evine giderek duş almak istedi. Resûlullah'ın o anki durumuna tanık olan Hz. Aişe diyor ki; *'Allah Resûlü'nü hiç o kadar öfkeli görmemiştim. Duş alırken sürekli 'Eğer Ka'b oğullarına yardım etmezsem, yardım edilen olmayayım' diyordu'*.

Öte yanda üzüntülü ve öfkeli olan birisi daha vardı. O, evine sığınan dostlarını koruyamamış bulunan Büdeyl b. Verka idi. Büdeyl, evinde gerçekleşen katliama engel olamadığı için üzgün, Kureyş'in liderleri olan arkadaşlarının bu katliama destek vermeleri ve kendi onurunu ayaklar altına almaları nedeniyle de öfkeliydi. Harem'de kan dökmek büyük bir suçtu, bir eve sığınmış olanlara saldırarak evin sahibinin onurunu çiğnemek ise bir başka suçtu. Bütün bunlar köklü bir geleneğin çiğnenmesinden başka bir şey değildi. Büdeyl, bütün bu haksızlıklara katlanamadı ve gizlice Medine'ye gitti. Medine'ye gidince de kendisinin bildiği ve tanık olduğu herşeyi Resûlullah'a anlattı.

Ebû Süfyan, Medine'ye giderken bir mola yerinde Medine'den dönmekte olan Büdeyl ile karşılaştı. Büdeyl'in Medine'den geldiğini anlayınca gizledikleri şeylerin Büdeyl tarafından açığa çıkarılmış olmasından kuşkulandı. Bu nedenle olayın gizli tutmayı kararlaştırdıkları kısmını Resûlullah'a bildirmiş olabileceğini düşünerek Büdeyl'in ağzını aradı, fakat istediği türden bir bilgi elde edemedi. Bu sefer sorusunu açıkça sordu. Büdeyl, Kureyş'in sırrını Resûlullah'a bildirmediğini söyledi. Hatta Medine'ye gitmediğini söyledi. Ebû Süfyan, Büdeyl yanından uzaklaşınca Büdeyl'in devesinin pisliğini inceledi. Hayvan Medine hurması yemişti. Bu, Medine'ye gitmediğini söylerken Büdeyl'in yalan söylediğini gösteren önemli bir delildi. Bu yalansa diğeri de yalandı. Demek ki Büdeyl her şeyi Resûlullah'a anlatmıştı. Ebû Süfyan korktu; işlerin iyice karıştığını ve durumlarının gittikçe zorlaştığını düşündü.

Ebû Süfyan ne yapacağını bilememenin sıkıntısı içerisinde Medine'ye girdi. Doğruca on yılı aşkın süredir görmediği kızı Ümmü Habibe'nin odasına gitti. Kızı kendisini soğuk karşıladı; umduğu sıcaklığı bulamadı. Bir ara oturmak istedi. Odada üzerine oturulabilecek tek şey yerdeki yataktı. Yatağın üzerine oturacağı sırada kızının hiç beklemediği bir tepkisiyle karşılaştı. Resûlullah'ın eşi olan

Ümmü Habibe, babasının oturmasına engel olup yatağı topladı. Ebû Süfyan şaşkınlık içinde *'Kızım! Yatağı mı benden, beni mi yataktan esirgedin. Niçin böyle davrandığını anlayamadım'* dedi. Ümmü Habibe düşüncesini hiç çekinmeden söyledi; *'Yatağı senden esirgedim. Bu Resûlullah'ın yatağıdır ve O'nun yatağına senin gibi pis bir müşrik oturamaz'*. Ebû Süfyan şaşırdı; *'Vallahi sana bir kötülük dokunmuş, değişmişsin'* dedi. Sonra üzgün bir şekilde odadan çıkmak için kapıya yöneldi. Kızının arkasından söylediklerini duydu, ama bir şey demedi. Ebû Süfyan odadan ayrılırken, kızı Ümmü Habibe arkasından şunları söylüyordu: *'Hayır! Bana bir kötülük dokunmadı. Allah beni İslâm'la şereflendirdi. Umarım Kureyş'in akıllı ve yaşlı lideri olan sen de İslâm'dan uzak kalmazsın'*.

Ebû Süfyan mescide giderek Resûlullah'ı buldu. Konuşmasına, kızı Ümmü Habibe başta olmak üzere Medine'de kimseyi misafirperver bulmadığını, herkesin Araplıktan uzaklaştığını, geleneğe saygı kalmadığını dile getiren sitem dolu sözlerle başladı. Amacı kendisini üstün tutacak psikolojik bir ortam hazırlamaktı. Bu arada kızının yaptıklarını olduğu gibi anlattı. Resûlullah işittikleri karşısında memnun olmuştu; gülerek *'Demek öyle'* dedi. Ebû Süfyan konuşmasını uzatmadan sözü asıl konuya getirdi. Hudeybiye anlaşmasını yenilemek arzusunda olduğunu söyledi. Bunun gerekçesi olarak da, Resûlullah'ın gerçekleşenlerden habersiz olabileceği kanaatiyle, Hudeybiye'de kendisinin bulunamadığını, Kureyş'in lideri olarak kendisinin böyle bir anlaşmanın gerçekleşmesinde bulunmayı istediğini ifade etti. Resûlullah sadece dinliyor, hiçbir şey demiyordu. Ebû Süfyan konuşurken, bir yandan da Resûlullah'ı gözlüyordu. O'nun düşüncesini anlamaya çalışıyordu. Fakat olumlu veya olumsuz bir karşılık alamayınca *'Ey Muhammed! Biz seninle yaptığımız anlaşmaya uyuyoruz. Bu konuda son derece titiz ve kararlıyız'* dedi. Her şeyden habersiz görünen Resûlullah *'Yoksa siz anlaşmayı bozdunuz mu? Anlaşmayı bozacak bir şey mi oldu?'* dedi. Ebû Süfyan samimi bir görünüm sergileyerek *'Allah korusun! Öyle bir şey olur mu? Biz sözümüzün üzerinde duruyor ve anlaşmanın şartlarına titizlikle uyuyoruz. Biz bu anlaşmaya muhalif bir iş ne yaparız, ne de bu anlaşmayı değiştirmeye kalkarız'* dedi. Resûlullah da *'Biz de Hudeybiye'de yaptığımız anlaşmaya uyuyoruz ve ona aykırı bir iş yapmadık'* dedi. Ebû Süfyan tekrar *'O halde anlaşmayı yenileyip, süresini uzatalım'* teklifinde bulundu. Resûlullah bunu anlamsız bulduğunu ima edecek şekilde sessiz kaldı. Ebû Süfyan, yapacağı bir şey olmadığına karar verip mescitten ayrıldı.

Ebû Süfyan, Resûlullah'la görüşmesinden isteği sonucu alamayınca aracı olmasını istemek için Ebû Bekir'in yanına gitti. Ebû Bekir böylesi bir şeyi yapamayacağını bildirdi. Ebû Süfyan, Ömer'in yanına gidip ondan yardım istedi. Ömer de böylesi bir girişimde bulunamayacağını, Ebû Bekir'e göre daha sert bir üslûpla ifade etti: *'Senin için Resûlullah'la görüşeceğim ha! Vallahi böyle bir şey yapmam ve bir karınca için bile olsa size karşı savaşırsa ben de onun yanında size karşı savaşırım'*.

Ebû Süfyan, Ali'nin yanına gitti. Ali'yi eşi Fâtıma ve henüz küçük bir çocuk olan Hasan'la bir arada otururken buldu. Ricasını Ali'ye bildirdi. Ali, Ebû Süfyan'ın ricasını kabul etmedi. Ebû Süfyan son bir umutla Fâtıma'ya yöneldi. Onun yardımını istedi. Eğer kendisine yardımcı olur ve anlaşmayı yeniletirse bütün Araplar arasında şerefle anılmayı hak edecek bir iş yapmış olacağını söyledi. Fakat istediği yardımı alamadı. Artık çaresiz bir haldeydi. Son bir umutla Ali'ye *'Bana ne tavsiye edersin? Ne yapayım?'* diye sordu. Ali, *'Resûlullah'ın yanına gir ve iki tarafı uzlaştırma işini üzerine aldığını söyle, sonra da git'* dedi. Ebû Süfyan merakla sordu; *'Bu bana bir fayda sağlar mı'*. Ali'nin cevabı *'Sanmam bunun sana bir faydası olsun. Ancak yapacağın başka bir şey de yok'* oldu. Ebû Süfyan, Ali'nin tavsiyesi üzerine mescide gitti ve Müslümanlardan bir grupla birlikte oturan Resûlullah'ın önünde, her iki topluluk arasında uzlaşmacı olduğunu, anlaşmayı yenilediğini söyleyip mescitten çıktı. Doğruca Mekke'ye gitti.

Ebû Süfyan, Mekke'ye dönünce merakla kendisinin getireceği haberi bekleyen Kureyş liderlerine olup biteni anlattı. Kureyş'in genç liderleri şaşırdılar. Ebû Süfyan'a çıkışmaktan kendilerini alamadılar: *'Yazıklar olsun sana! Vallahi Ali seninle alay etmiş. Şimdi öyle bir durumdayız ki anlaşma devam ediyor mu, etmiyor mu bilmiyoruz. Bu nasıl iştir! Senin kendi kendine yaptığın anlaşma Muhammed'i bağlamaz. Anlaşmayı istediği zaman istediği şekilde bozar. Şimdi ne yapacağız; bize savaş haberi getirmedin ki hazırlık yapalım. Bize barış haberi getirmedin ki emniyet içinde oturalım?'*

Hazırlık

Ebû Süfyan'ın Medine'den ayrılmasından hemen sonra Resûlullah evine gitti. Eşi Aişe'ye yola çıkacağını, ihtiyaçları için gerekli yol hazırlığına başlamasını söyledi. Aişe nereye gideceğini sordu, fakat cevap alamadı. Aişe'nin yol hazırlıkları yaptığı sırada babası Ebû Bekir geldi. Kızından Resûlullah'ın yola çıkacağını öğrendi. Resûlullah'ın nereye gitmek istediğini sordu, fakat Aişe'nin de bu sorunun cevabını bilmediğini anlayınca merakı hepten arttı. Resûlullah'ın yanına vararak, gidebileceği yerlerle ilgili sorular sordu. Birçok bölgenin ismini saydı. Suriye bölgesine gidilmesini daha kuvvetli bir ihtimal olarak gördüğü için özellikle o taraflardan bazı bölgelerin isimlerini söylüyordu. Ancak aldığı cevap hep *'Hayır'* oldu. Ebû Bekir, Mekke'ye gidileceğine ihtimal dahi vermediğinden, düşündüğü bütün yerleri saydıktan sonra, ancak en son ihtimal olarak *'Kureyş'in üzerine mi?'* diye sordu. Bu sefer cevap *'Evet'*ti. Ancak cevabı takiben bir de uyarı geldi; *'Kureyş'in üzerine gideceğim fakat bunu gizli tut, kimseye söyleme'*. Ebû Bekir şaşırdı; *'Ey Allah'ın Resûlü! Kureyşle bir anlaşmamız var!'*, Resûlullah *'Sen herhalde onların Huzâalılara yaptıklarını duymadın! Onlar anlaşmaya uymadılar. Ahitlerine ihanet*

edip, bozdular. Ben onlarla savaşacağım. Fakat bu söylediklerimi gizli tut. Kimseye hiçbir şey söyleme' dedi.

Resûlullah, Müslümanlardan bir harekât için hazırlıklara başlamalarını istedi. Medine çevresindeki İslâm davetini kabul etmiş bütün kabilelere de haber gönderdi. Eli silah tutan herkesin hazırlık yapmasını istedi. Bölge kabilelerinden bir kısmına orduya katılmak için Ramazan başında Medine'ye gelmelerini bildirirken, bir kısmına da hazır beklemeleri ve haber geldiğinde hareket edip, yolda orduya katılmalarını bildirdi. Orduya yolda katılacaklar hariç diğerleri gruplar halinde Medine'ye akın ettiler. Herkes merakla birbirine nereye gidileceğini soruyordu. Fakat hiç kimse bu sorunun cevabını bilmiyordu. Ebû Bekir ve diğer bilenler ise hiç kimseye bir şey söylemiyorlardı. Zaten nereye gidileceğini bilenlerin kimler olduğu da bilinmiyordu. Bilenler arasında muhtemelen Ömer vardı. O, özel bir nöbetçi birliğinin komutanlığına getirilmişti. Görevi, Medine'den hiç kimsenin ayrılmasına izin vermemekti. Resûlullah Kureyş'in durumdan haberdar olmaması için bütün tedbirleri titizlikle almış ve uygulanmasını da aynı titizlikte sürdürüyordu. Medine'den hiç kimsenin ayrılmasına izin verilmemesi bu tedbirlerden birisiydi.

Resûlullah harekâtın hedefinin neresi olduğunu her zamankinden daha gizli tutuyordu. Çünkü, Mekke'yi ani bir baskınla kansız ele geçirmeyi planlamıştı. Hatta insanları şaşırtmak ve asıl hedefin anlaşılmasını önlemek için Ebû Katade b. Rebi komutasında sekiz kişilik bir birliği keşif kolu görünümünde kuzey tarafına, Batn-ı İzam'a gönderdi. Bununla, Suriye tarafına gideceğini mesajını vermek istiyordu. Herkes gidilecek yerin Suriye tarafları olduğuna emindi. Hiç kimse Mekke'yi düşünmüyordu. Hazırlıklar bu şartlar içinde tamamlandı ve bir müddet sonra Medine'den yola çıkıldı. Hareket yönü güneye doğruydu. Ama bu hedefin Mekke olduğunu düşünmeye neden olacak bir durum değildi. Çünkü, Resûlullah'ın askerî harekâtların ilk aşamasında hedef bölgenin tersi bir yöne doğru gittiği ve sonra ani bir dönüşle asıl hedefe yöneldiği biliniyordu. Herkes harekâtın Suriye taraflarına gidileceğini düşündükleri için Medine'den çıkışta Suriye'nin karşıtı bir yöne doğru hareket edilmesiyle düşüncelerinin doğruluğuna emin oldular. Bilmiyorlardı ki Resûlullah bu sefer ilk andan itibaren gerçek hedefe doğru hareket etmişti. Bu da düşmanı şaşırtmanın bir başka yöntemiydi. İslâm ordusu Medine'nin güney tarafına doğru hareket ederken Ebû Katade b. Rebi komutasındaki birlik görevini tamamlamış, Suriye bölgesiyle ilgili bilgiler elde etmiş olarak geri döndü. Ordu Medine'den ayrıldığı sırada mevcudu dokuz bin civarındaydı. Yolda, Kudeyd bölgesinde Süleym oğulları da bin kişilik bir grup halinde gelerek orduya katılmasıyla mevcut on bini aştı.

Harekâtın nereye olacağı gizli tutulmasına rağmen, Hatıb b. Ebî Beltea harekâtın Mekke'ye olacağını sezmişti. Başta annesi olmak üzere birçok yakını Mekke'de

bulunuyordu. Hatıb b. Ebî Beltea, eğer harekât Mekke'ye ise ve başarıyla sonuçlanmazsa müşriklerin intikam harekâtına girebileceklerini ve yakınlarına zarar verebileceklerini düşündü. Gerçi diğer muhacirlerin de yakınları hâlâ Mekke'deydi ancak hemen hepsi güçlü ailelere mensuptular ve başarısızlıkla sonuçlanacak bir harekât sonunda müşrik akrabaları bu Müslümanların yakınlarını korurlardı. Hatıb b. Ebî Beltea'nın akrabaları ise yoksul ve güçsüz idiler. Hatıb b. Ebî Beltea, zihin çelen bu düşünceler içerisinde bir yanlışlık yapıp, Kureyş liderlerinin gönlünü kazanmak ve böylece yakınlarını muhtemel bir kötülükten korumak düşüncesiyle harekâtın amacını Kureyş'e bildirmeye karar verdi. Ordunun Medine'den hareket etmek üzere olduğu sırada yazdığı bir mektubu dilenmek için Medine'ye gelmiş bulunan ve Mekke'ye döneceğinden haberdar olduğu Müzeyneli bir kadına verdi.

Resûlullah, Hatıb b. Ebî Beltea'nın yaptığından ilâhî bir uyarıyla haberdar oldu. Ali'yi, Zübeyr b. Avvam'ı ve Mikdad b. Esved'i yanına çağırıp *'Acele edin! Hah bahçesine gidin. Orada hayvan üzerinde yolculuk eden ve üzerinde mektup saklayan bir kadın bulacaksınız. Onu yakalayın. Mektubu alın'* talimatını verdi. Ali ve arkadaşları hızla Resûlullah'ın söylediği yere gittiler. Kadını tarif edildiği yerde buldular. Kadından mektubu istediler. Kadın kendisinde mektup bulunmadığı söyleyip, inandırıcılığını artırmak için yeminler etti. Kadının doğru söylediğini, yanlış bir kadını yakalamış olabileceklerini düşündüler. Fakat her şey Resûlullah'ın tarifine uyuyordu. Ali, geri dönmeyi düşünen arkadaşlarına *'Vallahi! Resûlullah yalanlanamaz. Eğer o bu kadından mektup olduğunu söyledi ise bu kadında o mektup vardır'* deyip kadını sıkıştırdı. Ali'nin sert tavırları karşısında kadın korktu. Katlayıp küçülterek saçlarının arasına sakladığı mektubu çıkardı. Ali ve arkadaşları mektubu Resûlullah'a getirdiler. Mektupta *'Burada büyük hazırlıklar var. Her hâlde Mekke düşünülüyor'* yazıyordu. Resûlullah, Hâtıb'ı çağıtıp mektubun kendisine ait olup-olmadığını sordu.. Hatıb inkâr yolunu seçmedi. Her şeyi olduğu gibi itiraf etti: *'Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi ben Allah ve Resûlü'ne iman ettim. Dinimi asla terk etmedim. Müşriklere karşı kalbimde herhangi bir sevgiye sahip değilim. Fakat yakınlarım için duyduğum endişe beni bu yanlışlığa sevk etti'* dedi. Yaptığı iş çok büyük bir yanlışlık, büyük bir suçtu. Ömer sabredemedi; *'Ey Allah'ın Resûlü! O bu yaptığıyla münafık olduğunu göstermiştir. Emret onu öldüreyim'* demeye başladı. Ancak istediği izni alamadı. Resûlullah, Hatıb'ı serbest bırakırken Ömer'e de *'O Bedir'de bulundu. Allah Bedir'de bulunanları affetti ve övdü'* diyerek Hatıb'ın ayrıcalıklı konumunu hatırlattı. Ömer, o zorluk ve korku günlerini, o günlerdeki bir avuç Müslümanın gayretlerini ve cesaretlerini düşünerek Resûlullah'a hak verdi; gözleri yaşardı ve *'Allah ve Resûlü daha iyi bilir'* diyerek isteğinden vazgeçti. Vahyolunan bir ayet ise durumu açıklığa kavuşturdu; aynı zamanda Müslümanlara da bazı hatırlatmalarda bulundu: *'Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak*

için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkardılar. Ben, sizin saklı tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur. Şayet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilecekler, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatacaklardır. Zaten inkâr edivermenizi istemektedirler' (Mümtehine, 60:1,2).

Ordu Medine'den yola çıktığı zaman Ramazan ayının ilk günleriydi. Herkes oruçluydu. Bir süre bu şekilde gidildi. Resûlullah isteyenin orucuna devam edebileceğini, isteyenin ise orucunu açabileceğini bildirdi. Ancak Kudeyd bölgesine gelinince herkesin orucunu açmasını istedi. Çünkü yolculuk uzun ve hava sıcaktı. Mücahitler zayıf düşmemeliydi. Müslümanların bir kısmı Resûlullah'ın bu talimatını bir tavsiye olarak anlayıp, önceki iznini de dikkate alarak oruçlarını açmadılar. Resûlullah durumdan haberdar olunca, bir tas su alarak ordunun ortasında, devesinin üzerinde herkesin görebileceği şekilde suyu içti ve kendinin de oruçlu olmadığını gösterdi. Ayrıca, bunun bir tavsiye değil emir olduğunu ise, '*Sizler düşmanla karşılaşacaksınız. Orucunuzu açın bu sizin için bir güç ve kuvvettir*' diyerek açıkladı. Bunun üzerine herkes orucunu açtı.

Ordu Mekke'ye doğru giderken, Cuhfe'de, Medine'ye hicret etmek için yola çıkmış olan Abbas'la karşılaşıldı. Resûlullah, çocuk ve kadınların yola devam etmesini, amcası Abbas'ın ise yanında bulunmasını söyledi. Amcasından Kureyş'in son durumuyla ilgili bilgileri aldı.*

Ordu yoluna devam etti. Herkes Suriye bölgesine gidileceğini düşündüğünden, hâlâ gidilmekte olan yönden ne zaman dönüleceğini merak ediliyordu. Fakat bir türlü beklentileri gerçekleşmiyordu. Bu sefer asıl hedefin Suriye bölgesi değil, Sakif veya Hevazin bölgesi olduğu düşünülmeye başlandı. Mekke olabileceğini düşünenler son derece azdı. Bazıları meraklarını yenemeyip, nereye gittiklerini Resûlullah'a sormaya karar verdiler. Fakat kim soracaktı? Resûlullah'ın bu kadar gizli tuttuğu bir şeyi sormak uygun olacak mıydı? Bu ve benzeri sorular zihinleri meşgul etmeye başladı. Harekâtın hedefinin nereye olduğunu nasıl soracaklarını düşündükleri sırada Ka'b b. Mâlik, Resûlullah'a görüşüp, soruları yöneltebileceğini söyledi. Ka'b b. Mâlik, bir mola sırasında Resûlullah'ın yanına vardı. Resûlullah'ın önüne diz çöküp oturdu ve beğeneceğini düşündüğü bir şiir okumaya başladı. Şiir, dolaylı bir şekilde herkesin merak içinde nereye gidildiğini birbi-

* Abbas kısa bir süre önce, Hayber'in fethinden bir süre önce Müslüman olmuş ve Medine'ye hicret etmek istemişti. Ancak Resûlullah '*Mekke'de kalman daha iyi*' dediği için Mekke'de kalmış ve Resûlullah'ı, gizlice gönderdiği mektuplarıyla, Mekke'den haberdar etmişti.

rine sorduğunu dile getiriyordu. Resûlullah, Ka'b'ı sonuna kadar dikkatli bir şekilde dinledi. Asıl amacı anlamamış gibi görünüp, hiçbir şey demedi. Sadece gülümsedi. Ka'b istediğini elde edemeyeceğini anlayınca kalkıp kendisini merakla bekleyenler arkadaşlarının yanına döndü.

Kudeyd'e varıncaya kadar sancaklar çıkarılmamış, ordu bir düzene konulmamıştı. Resûlullah yolun bundan sonraki kısmını daha nizami bir şekilde devam edilmesini emretti. Orduyu bölüklere ayırdı. Her bölüğün sancağını bağladı ve sancaktarına teslim etti.

Ordu düzenli bir şekilde ilerliyordu. Bir ara ordunun yolu üzerine yatmış, yavrularını emziren bir köpeğe rastlandı. Eğer müdahale edilmezse köpek ve yavruları zarar görebilirdi. Resûlullah, Cuayl b. Sürâka'yı yanına çağırdı. Ürkmemesi ve incinmemesi için gidip köpeğin yanında durmasını söyledi.

Ordu, Maruzzahrân'a geldi ve konakladı. Mekke'ye iyice yaklaşılmıştı. Çevrede bir yaban ağacı olan Irak ağacından çokça vardı. Irak meyvelerinin olgunlaşmaya başladığı bir mevsim olduğu için herkes topladığı meyvelerden yemeye başladı. Resûlullah yanındakileri uyardı; *'Meyvelerin kararmış olanlarını yiyin. Çünkü kararmış olanları tatlıdır'*. Müslümanlar şaşırdılar. Bu ancak dağlarda uzun süre kalmış olan birisinin bilebileceği bir şeydi. Merakla *'Ey Allah'ın Resûlü! Sen nereden biliyorsun!'* diye sordular. Resûlullah *'Ben davar güttüğüm zaman o meyvelerden yerdim'* dediğinde daha da şaşırdılar. Peygamberi çobanlık yapmış birisi olarak düşünemiyorlardı. O şaşkınlıkla *'Ey Allah'ın Resûlü sen çobanlık yaptın mı?'* diye sordular. Resûlullah şaşkınlığın nedenini anladı; *'Evet ben çobanlık yaptım. Yakınlarımın hayvanlarını güderdim. Her peygamber de bu işi yapmıştır'*[1] dedi. Müslümanlar bir kez daha anladılar ve hatırladılar ki karşılarındaki kişi saraylarda büyümüş bir kral değil, kendi içlerinden çıkmış, kendilerini her yönleriyle en iyi şekilde tanıyan ve kendi şartlarında yaşayan bir peygamberdi.

Kırgınlık

Ebû Süfyan b. Hâris, Resûlullah'ın amca oğlu, süt kardeşi ve çocukluk arkadaşıydı. Risâlet öncesinde sıklıkla görüştüğü sayılı dostlarından birisiydi. Çok iyi anlaşırlardı. Ancak risâlet görevi başlayıp da Resûlullah çevresindeki insanları İslâm'a davet edince Ebû Süfyan b. Hâris, Resûlullah'a karşı gelenlerin, davetini reddedenlerin arasında yer aldı. Müşrik eşrafın zorbalığı bir yöntem olarak tercih edip, İslâm davetini işkence ve baskıyla durdurmaya çalıştıkları zaman da Resûlullah'ın karşısında, zorba eşrafın yanında yer almaya devam etti. Hatta işi daha da ileri götürüp, Resûlullah'ı hicveden, İslâm'ı reddeden şiirler söyledi. Şiirleri dillerde dolaşırdı. Ayrıca Kureyş'in Müslümanlara yönelik savaşlarının hemen hepsinde yer aldı. O bu yaptıklarıyla, adeta diğer müşrik zorbalarla yarışıyor ve bu yaptıkları-

nın Resûlullah'ı derinden yaraladığını bilmiyordu. Resûlullah, diğer zorba müşriklerin yaptıkları nedeniyle üzülüyordu, ama süt kardeşi ve dostu Ebû Süfyan b. Hâris'in yaptıklarına daha çok üzülüyordu. Ebû Süfyan b. Hâris, Resûlullah'a düşmanlığını ve İslâm'a karşıtlığını Mekke'nin fethine yakın bir tarihe kadar devam ettirdi. Durumunu hiçbir şekilde değiştirmedi. Değişim Hudeybiye anlaşmasından sonra ticaret için gittiği Suriye bölgesinde duyduklarıyla başladı. Duydukları karşısında hem şaşırdı, hem üzüldü. Medine'deki İslâm devleti ve Resûlullah'ın peygamberliği Suriye bölgesi insanları tarafından konuşuluyor ve bazıları henüz görmediği Resûlullah'ı yakından tanıma isteğini dile getiriyordu. Ebû Süfyan b. Hâris, kendi aralarından çıkmış, üstelik kendisinin kuzeni ve süt kardeşi olan ve yıllardır kendisine zorbalığın her türlüsünü yaptıkları Resûlullah'ın bu şekilde başka bölgelerdeki insanlar tarafından merak ve takdirle konuşulan birisi olduğunu anlayınca, düşünceleri karıştı. O zamana kadar yaptıklarıyla başkalarını taklit ettiğini, yaptığı şeyin doğru mu yanlış mı olduğunu hiç düşünmediği fark etti. Bunu *'Yaşlılarımız bir yol edinip gittiler, biz de onlara uyduk. Onlar putlara sığınarak Muhammed'e karşı geldiler, biz de onların yaptığını yaptık'* diyerek dile getirmeye ve bu düşüncesini Mekke'ye dönünce bazı arkadaşlarıyla paylaşmaya başladı. Arkadaşlarıyla konuştuğu zaman fark etti ki, birçok kişinin durumu kendisininkinden farklı değil. Ebû Süfyan b. Hâris için günler sıkıntılı ve rahatsız edici bir şekilde geçmeye başladı.

Ebû Süfyan b. Hâris, bir ara durumunu eşiyle konuştu. Eşinden duydukları, kendisi adına bir başkası tarafından söylenmiş şeylerdi. Eşinin sözlerinde kalbinden geçenlerin ifadesini işitti. Eşinin dedikleri şunlardı: *'Arap olanların ve olmayanların Muhammed'a tâbi olduklarını görüp duruyorsun. Çevresindeki insanların sayısı her gün daha da artıyor. Herkes O'nu seviyor ve O'na güveniyor. Siz ise O'na düşmanlıkta birbirinizle yarışıp durdunuz. Halbuki O'nu tasdik etmek ve yardımcı olmak herkesten çok sana düşerdi. O'na yardım edenlerin ilki sen olmalıydın.'* Bu sözler üzerine hatasını daha da iyi anladı ve Müslüman olmaya karar verdiğini, bu nedenle Medine'ye gideceğini söyleyip, oğlunu da yanına alarak yola çıktı.

Resûlullah'la görüşmek ve Müslümanlara katılmak için Medine'ye gitmek üzere oğluyla birlikte yola çıkan Ebû Süfyan b. Hâris, yolda Islâm ordusuyla karşılaştı. İslâm ordusu Mekke'yi fethetmek için yola çıkmıştı. Ebû Süfyan b. Hâris, İslâm ordusunu görünce korktu; kendisi İslâm'ın en katı düşmanlarından olduğu için öldürülmekten çekindi. Bu nedenle görülmemek için saklandı. Geceyi saklanarak geçirdi. İslâm ordusu biraz ilerisinde mola vermişti. Sabaha doğru, tüm cesaretini toplayarak, ortalığın sakin olduğu bir zamanda, oğlunun elinden tutup ordugâha girdi. Kimseye hissettirmeden Resûlullah'a kadar yaklaşıp selâm verdi. Resûlullah, karşısındakinin Ebû Süfyan b. Hâris olduğunu anlayınca yüzünü çevirip, onunla ilgilenmedi. Ebû Süfyan b. Hâris bundan sonrasını şöyle anlatmıştır:

Resûlullah benden yüzünü çevirince, yüzünü döndürdüğü tarafa geçtim. Yine yüzüme bakmadı ve öbür tarafa döndü. Bana bakmıyor, benimle ilgilenmiyordu. Utandım. Yakın, uzak her şey beni sıkmaya başladı. Ne yapacağımı bilemiyordum. O'na çok sıkıntı vermiş, O'nu çok üzmüştüm. Bana kırgındı. Resûlullah benden yüz çevirince çevresindeki Müslümanlar da yüz çevirdiler. Hiç kimse bana bakmıyor ve benimle konuşmuyordu. Oradan uzaklaştım. Kendimi bir şekilde Resûlullah'a kabul ettirmem gerektiğini düşünüyordum. Ama bunu nasıl başaracağımı bilemiyordum. Ebû Bekir'le karşılaştım. Ona yaklaşıp, beni Resûlullah'la görüştürmesini rica ettim. Fakat *'Resûlullah'ın yüz çevirdiği kişiye ben taraftar olmam'* deyip o da benden yüz çevirdi. Onun yanından uzaklaşırken Ömer'le karşılaştım. Ricamı bu sefer ona bildirdim. Ama o *'Ey Allah'ın düşmanı! Resûlullah'ı ve arkadaşlarını üzen sendin değil mi! Üstelik O'na düşmanlığını her taraftan duyulacak kadar ileri götürdün değil mi!'* demeye başladı. Ömer'in bana yardımcı olmayacağını anlayınca amcam Abbas'ı aradım. Abbas'ı bulunca onun yardımını istedim. Müslüman olduğumu ve Müslüman olunca Resûlullah'ın sevineceğini umduğumu, ama bunların gerçekleşmediğini, Resûlullah'ın beni görmek dahi istemediğini anlattım. Abbas, *'Yeğenim! O'nun senden yüz çevirdiğini bildikten sonra, benim seninle konuşmam doğru olmaz. Eğer sana yakınlık gösterirsem O'nu üzmekten ve öfkelendirmekten korkarım'* dedi. Ne yapacağımı bilemez bir halde gezinmeye başladım. Ali ile karşılaştım. O da bana öncekilerinin söylediklerine benzer şeyler söyledi. Artık başkalarıyla görüşmemin bir fayda sağlamayacağını anlamıştım. Gidip Resûlullah'ın çadırının önüne oturdum. Sıcaktan ve susuzluktan ölünceye kadar O'nun kapısının önünde oturmaya karar verdim. Ordu hareket edince ben de orduyla birlikte hareket ettim. Ne Resûlullah, ne de Müslümanlardan bir kişi benimle konuşuyordu. Yanımda oğlum olduğu halde, koca ordunun ortasında yalnızdık. Bazen Resûlullah'ın görebileceği yerlere geçiyordum. Ama O beni görünce yüzünü çeviriyor ve bana bakmıyordu. Bu şekilde Mekke yakınlarına, Ebtah vadisine kadar geldik. Ordu mola verdi. Ben de yanımda oğlum olduğu hâlde Resûlullah'ın çadırının önünde beklemeye başladım. Hiç kimse benimle muhatap olmuyor ve benimle konuşmuyordu. Bu hâl üzere beklerken Ali geldi ve bana yardımcı olabileceğini söyledi. Çok sevindim. Dedi ki; *'Resûlullah'a arkasından yaklaş ve Yusuf'un kardeşlerine söylediği şu sözleri söyle: 'Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni gerçekten bize üstün kılmıştır. Doğrusu biz sana karşı yaptıklarımızla suçluyuz' (Yusuf, 12:91). O'na karşı söyleyebileceğin bundan daha başka söz yok'.* Hemen gidip, Resûlullah'ın arkasında durdum ve Ali'nin söylediği ayeti okudum. Resûlullah dönüp bana baktı ve gülümseyerek *'Bu güne kadar yaptıklarımızdan dolayı kınanmayacaksınız, Allah sizi bağışlasın. O merhametlilerin en merhametlisidir' (Yusuf, 12:92)* dedi. Hem sevindim, hem de utandım. Utancımdan yüzüne bakamıyordum. Bir şiir okuyarak durumumu bildirmeye çalıştım. Okuduğum şiir şöyleydi: *'Ben Lât'ın süvarileri Muhammed'in süvarilerini yensin diye sancak taşıdığım gün, gecenin başında yolunu şaşırıp, zifiri karanlıkta ne yapacağını bilemeyen kimse gibiydim. Şimdi ise yolunu bulmuş ve selâmete ulaşmış kişi gibiyim...'*. Affımı kabul etti ve yanında kaldım.[2]

Kureyş Liderini Kaybediyor

Maruzzahrân'a gelindiği zaman akşam olmak üzereydi. Resûlullah herkesin yakacak bir şeyler toplamasını ve ateş yakmasını emretti. İstenilen yapıldı. Gece on bin ayrı noktada ateş yakıldı. Mekke'nin dağlarını yıldızlar gibi ışıklar kapladı. Uzaktan görenlerin, ordunun büyüklüğü nedeniyle, şaşıracakları ve eğer düşmansa korkacakları bir görüntü vardı. Işıkları gürünce şaşıranlardan ilki Mekke'nin lideri Ebû Süfyan b. Harb oldu. O, Müslümanların bir ordu halinde Mekke taraflarına doğru geldiğini duymuş, fakat nereye gittiklerine karar verememişti. O da Müslümanların muhtemelen Sakif veya Hevazin üzerine gittiğini düşünüyordu. Düşüncesinden emin olmak için Mekke'den çıkarak orduya yaklaştı. Bütün bölgeyi kuşatan ışık öbeklerini korku ve heyecanla seyretti. Ancak bu sırada nöbetçiler tarafında yakalandı.Yakaladıkları kişinin Mekke'nin lideri Ebû Süfyan olduğunu anlayan nöbetçiler sevindiler. En büyük düşmanlarını linç etmek için koşuştururlarken, civarda bulunan Abbas duruma müdahale etti. Ebû Süfyan'ı himayesine aldı. Abbas, Ebû Süfyan'la konuşup harekâtın muhtemel hedefinin Mekke olduğunu, eğer Resûlullah Mekke'ye yönelirse Kureyş'in bu ordunun karşısında duramayacağını, bu nedenle Mekke'yi çatışmasız teslim etmenin en iyi çare olacağını söyledi. Savaşsız bir harekât olması, ordusuna savaşmayı yasaklaması için Resûlullah'la görüşmesini tavsiye etti. Ebû Süfyan durumun vahametini anlamakta gecikmedi. Abbas'la birlikte Resûlullah'ın yanına gitti.

Ebû Süfyan, yanında Abbas olduğu hâlde Resûlullah'ın yanına vardı. Ebû Süfyan'ın Resûlullah'ın yanına girdiğini gören Ömer koşarak gelip çadıra girdi. Himayesiz ve anlaşmasız şekilde gelmiş olan Ebû Süfyan'ı öldürmek için izin istedi. Abbas, Ebû Süfyan'ı himayesine aldığını söyledi. Ömer teklifinde ısrarcı olunca Resûlullah susmasını işaret etti ve Ebû Süfyan'a dönerek, ona Islâm'ı anlatmaya Müslüman olması gerektiğini söylemeye başladı. Ebû Süfyan, Allah'ın tek ilâh olduğunu kabul edebileceğini bildirdi. Ancak bir çekincesi vardı: *'Vallahi senin peygamberliğin konusunda kalbimde şüphe buluyorum. Bu konuda bana biraz düşünme süresi tanı'*. Resûlullah kabul etti. Sabah tekrar görüşmek istediğini bildirdi.

Abbas bütün gece Ebû Süfyan'a arkadaşlık etti. Sabah namazı vakti gelince müezzinlerin sesleri ortalığı inletmeye başladı. Ebû Süfyan şaşırıp *'Bu nedir'* diyerek telaşla Abbas'ı uyandırdı. Abbas *'Bu namaz için çağrıdır'* dedi. Ebû Süfyan sabahın alaca karanlığında Müslümanların yattıkları ve oturdukları yerlerden kalkıp büyük bir arzu ile abdest alışlarını, namaz kılışlarını biraz şaşkınlık ve biraz hayranlıkla izledi. Bu arada Müslümanların Resûlullah'a olan saygılı tavırlarını daha yakından görme imkânı elde etti. Abbas'a *'Ey Fadl'ın babası! Ben şimdiye kadar ne Kisra'nın ne de Kayser'in böylesi bir sevgi ve iltifata sahip olduğunu gördüm. Kardeşinin oğlu ne büyük saltanat kurmuş'* demekten kendisini alamadı. Abbas *'Yeter ar-*

tık! İman et de bu iş bitsin' diye ısrar edince, kabul etti. Namaz sonrasında Resûlullah'ın yanına gittiler. Ebû Süfyan Müslüman olmayı kabul ettiğini ve Mekke'ye dönmek için izin istediğini bildirdi. İzin verildi. Abbas '*Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Süfyan üstün tutulmayı sever. Ona övüneceği bir şey ver*' dedi. Resûlullah, Ebû Süfyan'a seslenip '*Her kim Ebû Süfyan'ın evine sığınırsa emniyettedir. Her kim Kâbe'ye sığınırsa emniyettedir. Her kim kapısını kapayıp evine girerse emniyettedir*' dedi. Bu, Ebû Süfyan'a onur kazandıracak bir tercih olmanın yanı sıra, aynı zamanda Resûlullah'ın kadirşinaslığının da gereğiydi. Çünkü risâletin ilk yıllarında, Mekke'nin serserileri, kendisine sataştığı zamanlarda, birkaç defa Ebû Süfyan'ın evine sığınarak aşağılanmadan ve sataşmalardan kurtulmuş, Ebû Süfyan da inanç ve düşüncesine karşı olduğu misafirine iyi davranmayı ihmal etmemişti. Resûlullah, Ebû Süfyan yanından ayrılmak üzereyken amcası Abbas'a, '*Onu ordunun geçeceği yol üzerindeki vadinin daraldığı, atların sıkışarak geçtiği yere götür. Ordunun ihtişamını görsün*' dedi.

Abbas, Ebû Süfyan'ı, Erak'daki vadinin en dar kısmına götürdü. Biraz sonra ordu hareket etti. Bölükler, başlarında komutanları olduğu hâlde Ebû Süfyan'ın önünden geçiyorlardı. Hepsi savaşmaya hazır şekilde teçhizatlı, zırhı olanlar zırhlarını giyinmiş haldeydi. Önce bin kişilik mevcutlarıyla Süleymler geçtiler. Süleymlerin komutanı Ebû Süfyan'ın önüne gelince üç defa tekbir getirdi. Ebû Süfyan şaşkınlıkla, zırhı içinde olduğu için tanıyamadığı bu kişinin kim olduğunu sordu. Abbas '*Halid*' dedi. Ebû Süfyan '*Şu bizim delikanlı mı?*' diye tekrar sordu. Abbas '*Evet*' dedi. Daha sonra beş yüz kişilik birliğin başında Zübeyr b. Avvam geçti. O da Ebû Süfyan'ın önünden geçerken üç defa tekbir getirdi. Arkasından Ebû Zerr el-Gıfarî üçyüz kişilik birliğinin başında geçti. O da Ebû Süfyan'ın önüne gelince tekbir getirdi. Onun tekbirine birliği de iştirak etti. Tüm vadi tekbirlerle yankılanıyordu. Müslümanlar bölükler halinde Ebû Süfyan'ın önünden geçiyor ve her bölük tekbir getiriyordu. Ebû Süfyan biraz korktu, ama daha çok şaşırdı. Abbas'a '*Kardeşinin oğlu ne büyük saltanat elde etmiş*' demekten kendisini alamadı. Abbas bu sefer müdahale etti, '*Hayır! Bu bir saltanat değil, bu bir peygamberliktir*' dedi. Ebû Süfyan '*Haklısın, bu bir peygamberlik*' dedi.

Ebû Süfyan'ın önünden geçen en son birlik, aralarında Resûlullah olduğu halde, tamamı zırhlarına bürünmüş ve sadece gözleri açıkta olan Muhacirler ve Ensardı. Bölüğün sancağını taşıyan Sa'd b. Ubâde, Ebû Süfyan'ın önüne geldiğinde '*Ey Ebû Süfyan! Bugün savaş günüdür! Bu gün Kâbe'de savaşın helâl olduğu gündür! Allah bugün Kureyş müşriklerini aşağı ve rezil kılacaktır*' diye bağırdı. Ebû Süfyan korktu. Önünden geçerken, Resûlullah'a seslenip şikayetini bildirdi; '*Ey Allah'ın Resûlü! Şaşılacak bir durum! Sa'd'ın ne dediğini duydun mu?*' Resûlullah, Sa'd'ın ne dediğini sordu. Ebû Süfyan durumu açıklayarak; '*Ey Allah'ın Resûlü! Kavmini bağışla! Sen insanların en iyisisin! İnsanların en büyüğü ve en merhametlisisin! Sen in-*

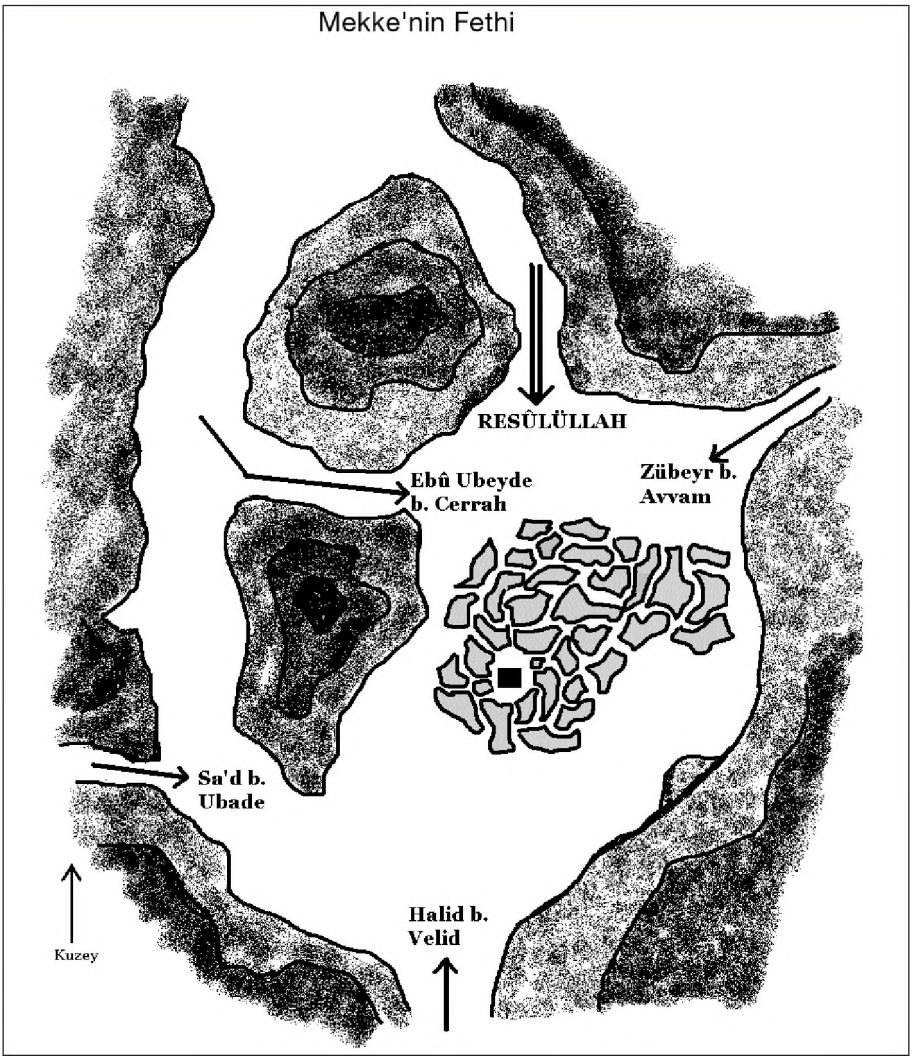
sanlar içinde akrabalık bağını en çok gözetensin!' dedi. Resûlullah'ın *'Hayır! Ben Sa'd'ın dediği gibi emretmedim. Sa'd yanlış söylemiş. Bu gün Allah'ın, Kâbe'nin şanını yücelteceği gündür. Bu gün merhamet günüdür. Bugün Allah'ın Kureyş'i İslâm ile şereflendirip kuvvetlendireceği gündür'* dedi. Sonra Sa'd'a seslenerek sancağı oğlu Ka'b'a vermesini istedi. Böylelikle hem savaşmak arzusuyla coşan bir sahabesinin kan dökmesini ve diğer Müslümanları da bu yönde etkilemesini önledi ve hem de onun kalbini kırmak istemediği için sancağı başkasına değil, oğlu Ka'b'a verdi.

Ordu ilerleyip Zî-Tuvâ'ya geldi. Mekke'ye iyice yaklaşılmıştı. Resûlullah sekiz yıl önce Mekke'den gizlice çıkışını, o acı ve ıstırap günlerini, korku ve endişe günlerini hatırladı. O günden bu güne gerçekleşen büyük değişim için; sekiz yıl önce gizlice çıktığı Mekke'ye bu gün bir fatih olarak gelişini sağladığı için Allah'a derin bir minnet ve şükranlık içerisinde başını eğdi. Neredeyse sakalı devesinin semerine değecek bir haldeydi; secde eder gibiydi.

Zî-Tuvâ'da bir süre duruldu. Resûlullah dört ayrı bölük oluşturdu. Halid b. Velid, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ubâde ve Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı bölüklerin komutanları olarak tayin etti. Her bir bölüğün Mekke'ye girecekleri bölgeyi tarif etti. Eğer müşriklerden direnen olursa savaşılmasını, savaşmayanlara dokunulmamasını emretti. Fakat, arasında İkrime b. Ebû Cehil, Safvan b. Ümeyye gibi Kureyş'in genç komutanları ve Abdullah b. Sa'd gibi imandan sonra tekrar şirke dönmüş kimse ve İslâm'la Müslümanlarla alay edip aşağılamayı alışkanlık edinmiş bazı şarkıcıların yer aldığı on kişiyi her ne şekilde olursa olsun yakalanıp öldürülmelerini emretti.

Mekke'ye Giriş

Ebû Süfyan Islâm ordusundan önce Mekke'ye gitti. İnsanlar merak içinde kendisini bekliyorlardı. Kureyş'in genç liderleri ve onlara yakın bazıları her ne olursa olsun direnmekten ve savaşmaktan söz ediyorlar, hatta içlerinde bazıları bu kararlarını uygulamak için yemin ediyordu. Ebû Süfyan, doğruca evine gitti. Evinin önünde büyükçe bir kalabalık toplandı. Herkes Ebû Süfyan'dan bir şeyler duymak istiyordu. Ebû Süfyan, merakla kendisinden bir şeyler duymak isteyen kalabalığa hitap ederek *'Ey Kureyş topluluğu! Muhammed büyük bir ordu ile yanınıza kadar geldi. Ona karşı yapabileceğiniz hiçbir şey yok. Her kim Ebû Süfyan'ın evine girerse güvenliktedir, Her kim Kâbe'ye sığınırsa emniyettedir, her kim kapısını kapayıp evine girerse emniyettedir'* dedi. Bunlar teslimiyeti kaçınılmaz şart olarak ifade eden sözlerdi. Konuşmayı şaşkınlıkla içinde dinleyen Hint ilerleyip Ebû Süfyan'ın sakalından tuttu. Hakaret etmeye, direnemeyip teslim olduğu için kocasını aşağılamaya başladı. Fakat yapılabilecek bir şey yoktu. Sonra öfke ve şaşkınlık içinde evine girip kapıyı kapadı.

Günlerden Cuma idi. Güneş doğmak üzereydi. Halid b. Velid komutasındaki birlik Yemen yolundan Mekke'ye girmek için hareket etti. Bu sırada Mekke'nin genç liderlerinin öncülüğünde yaklaşık yüz kişiden oluşan bir grup toplanmış, savaşmaya hazır halde bekliyorlardı. Halid'in birliğinin Mekke'ye girdiğini görünce hemen o tarafa yöneldiler. Mekke'ye ilk giren Halid komutasındaki Müslümanları önce ok yağmuruna tuttular. Sonra kılıçlarını sıyırıp saldırıya geçtiler. Halid, tereddüt etmeden saldırı emri verdi. Kaçanların kovalanmamasını emretti. Mekke liderlerinin bu girişimi gururlarını kurtarma çabasından başka bir şey değildi. Çatışma yirmi dakika kadar sürdü. Müslümanlardan üç kişinin şehit olmasına karşılık, müşriklerden on iki kişi öldürüldü. Saldırganlar bozguna uğrayıp kaçmaya başladılar. Grubun liderlerinden İkrime ile Safvan atlarını sahile doğru sürerler-

ken, Süheyl evine gidip kapıyı sıkıca kapadı. Grupta yer alan adamlardan diğerlerinin bir kısmı dağlara kaçarken, diğer bir kısmı ise evlerine gidip Resûlullah'ın *'Evlerine sığınanlar emniyettedir'* teminatına sığınarak canlarını kurtarmaya karar verdiler.

Halid komutasındaki birlikle bazı müşrikler arasında çatışma sürerken Zübeyr b. Avvam komutasındaki birlik üst taraftan, Taif yolundan; Sa'd b. Ubâde'nin komutasındaki birlik de Şuayba (Cidde) yolundan Mekke'ye girdi. Bu birlikler herhangi bir direnişle karşılaşmadılar. Ebû Ubeyde b. Cerrah komutasındaki birlik ise, Hind dağının çevresini dolaşıp Kadade geçidinden ilerleyerek, şehre girmek üzere olan Resûlullah'ın komutasındaki birliklerle birleşti.

Resûlullah zırhını giyinmiş, miğferini takınmış, kılıcını kuşanmış bir halde devesi Kusva'nın sırtındaydı. Terkisindeki Usâme b. Zeyd ve çevresindeki Muhacir ve Ensar topluluğuyla birlikte ilerliyordu. Hemen yanında Ebû Bekir ve Useyd b. Hudayr vardı. Mekke'nin en dışındaki evlerin hizasına gelince, Allah'a bir minnet ve şükür ifadesi olarak sakalı devenin semerine değecek kadar başını eğdi. Bir fatih, zafer kazanmış bir komutan olarak Mekke'ye giriyor olmasına rağmen, her türlü gurur görüntüsünden uzak durmaya çalışıyordu. Durumunda ve görünümünde gururun en ufacık işareti yoktu; bu fethin ilâhî kattaki ödüllerin yanında hiçbir değer ifade etmediğini ifade edecek şekilde *'Allahım hayat ancak ahiret hayatıdır'* dediği duyuluyordu. Daha sonra Fetih sûresini okumaya başladı. O bunu yaparken, Hz. Musa ve yanındaki topluluk için ifade olunan bir ilâhî uyarıya uyuyordu. Ayet şöyleydi: *'Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bolca yiyin, kasabanın kapısından girerken eğilip, secde edin ve 'Hıtta!' (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayayım; zira, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğimi vaat etmiştim' (Bakara, 2:58).*

Resûlullah tevazu ile eğdiği başını kaldırınca, çevresindekilerin Mekke'nin aşağı tarafına, kılış parıltılarının geldiği tarafa baktıklarını gördü. Orada ne olduğunu sordu. Halid'in emrindeki birlikle müşrikler arasında çatışma çıktığı söylendi. Hemen bir kişiyi Halid'e göndererek, çatışmayı durdurmasını ve kaçanları takip etmemesini emretti. Güneş yükselmiş, yakıcı ışıkları her tarafı aydınlatmaya başlamıştı. Biraz daha ilerledikten sonra durdu. Kâbe karşısındaydı. Allah'a şükrettiği duyuldu. Ebû Rafi, Kâbe'nin hemen yanına kırmızı renkte bir çadır kurmuş Resûlullah'ı bekliyordu. Resûlullah çadıra baktı ve Cabir'e dönerek *'Ey Cabir! İşte benim konaklayacağım yer burası olacak. Burası müşriklerin aleyhimize anlaşma yaptıkları yer'* dedi. Bu sözüyle müşrik liderlerin Müslümanlara yönelik üç yıl süren boykot kararını aldıkları toplantıyı hatırlatıyordu. Müslümanlardan birisi çadırı uygun bulmayarak *'Ebû Talib'in evine gitsen'* dedi. Resûlullah, çadırda kalmak istediğini bildirdi ve gerekçesini ifade etti: *'Akil bize yer mi bıraktı?'* Çünkü, Ebû Talib'in oğlu Akil, ölümünden sonra babasının evini satmıştı.

Resûlullah çadıra girdi. Bir süre dinlenip, abdest aldıktan sonra çadırdan çıktı ve devesine bindi. Usâme yine terkisindeydi. Kâbe ile arasını süvariler doldurmuş, hem yolunu açmaya çalışıyorlar, hem de vereceği bir emri yerine getirmek için bakışıp duruyorlardı. Resûlullah yanında bulunan Ebû Bekir'le konuşarak ilerledi. Bu sırada bazı Kureyş kızlarının başörtülerini süvarilere doğru savurduklarını gördüler. Resûlullah gülümseyerek *'Hassan b. Sabit ne söylemişti, hatırlıyor musun?'* diye sordu. Ebû Bekir biraz düşününce hatırladı, *'Evet'* dedi ve ezberinde kaldığı kadarıyla Hassan b. Sabit'in şiirini okumaya başladı. İkisinin de hatırladığı şey, Hassan b. Sabit'in yıllar önce söylediği bir şiirdi. Hassan gün gelecek Kureyş kızlarının teslimiyetin ifadesi olarak Müslümanlara başörtülerini sallayacaklarından bahsetmişti. Bir zamanlar hayal kabul edilen şey şimdi gerçekleşiyordu.

Resûlullah, yularını Muhammed b. Mesleme'nin tuttuğu devesinin üzerinde ilerliyordu. Müslüman, müşrik herkes kendisini izliyordu. Kâbe'nin yanına geldi. Asasını Hacerü'l-Esved'e uzatarak selâmlayıp, tekbir getirdi. Tekbirini tüm Müslümanlar eşlik ettiler. Mekke tekbirlerle inledi. Resûlullah, Müslümanlara susmalarını işaret ederek tavafa başladı. Devesinin sırtında tavafını bitirdikten sonra inip İbrahim'in makamına gitti. Orada iki rekat namaz kıldı. Sonra zemzem kuyusuna giderek Abbas'ın uzattığı sudan içti ve abdest aldı. Bu davranışıyla hacılara su dağıtma işinin Haşim oğullarında kalışını onaylamış oluyordu. O zamana kadar bu işi Haşim oğulları adına Abbas yürütüyordu. Safâ tepesine yöneldi. Tepeye çıkıp ellerini kaldırarak Allah'a hamdü sena ve dua etti. Duasını bitirdikten sonra Halid'i yanına çağırıp çatışmanın sebebini sordu. Halid'i dinledikten sonra, daha önce verdiği emirleri tekrarladı: *'Her kim evine sığınırsa o emniyettedir. Yaralılar öldürülmeyecek. Esir alınanlar öldürülmeyecek. Kaçanlar takip edilmeyecek.'*[3] Sonra bu emirlerinin herkese duyurulmasını istedi.

Resûlullah, Safâ tepesinde dua ederken, henüz yeni Müslüman olmuş bazı Medineli Müslümanlar kendi aralarında konuşuyorlardı. İçlerinden birisi *'Adamımız kavmini buldu. Artık burada kalır. Bizimle Medine'ye dönmez'* dedi. Diğer bazıları da benzer ifadelerle Resûlullah'ın Mekke'de kalacağını, Medine'ye dönmeyeceğini söylüyorlardı. Resûlullah duasını bitirip Halid ile konuştuktan sonra, hakkında konuşanlara dönüp *'Benim bir ismim yok mu? Benim için Allah'ın kulu ve Resûlü diyemez misiniz? Bilin ki benim hayatım sizin hayatınızdır. Ölümüm de sizin ölümünüzdür. Ben söylediklerinizden Allah'a sığınırım'*[4] dedi. Dedikodu yapanlar utanıp af dilediler; kendisinden ayrılmak istemedikleri için böyle konuştuklarını söylediler. Bu sırada bir adamın Resûlullah'a yaklaştığı görüldü. Adam korku ve heyecandan titremekteydi. Korku ve heyecanının nedeninin anlayan Resûlullah *'Sakin ol, korkma! Ben bir kral değilim. Ben ancak güneşte kurutulmuş et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum'*[5] dedi. Adam Müslüman olmaya karar verdiğini bildirdi.

Resûlullah Safâ tepesinden indi. Üzeri toz içerisindeydi. Ebû Talib'in kızı

Ümmü Hani'nin evine gitti. Kirli, ter kokar bir halde olmaktan hiç hoşlanmazdı. Bu nedenle duş aldı. Sonra sekiz rekat fetih namazı kılıp, Allah'a şükretti. Ümmü Hani'nin evinden çıkarak Kâbe'ye yöneldi. Ebû Süfyan, dünün Mekke lideri, kalabalık arasında bir köşeye çekilmiş, yeni mensubu olduğu ve hâlâ içine sindiremediği yeni dini ile eski inançları ve hesapları arasında gidip geliyordu. Bir ara aklından zamanı gelince bir ordu teşkil edip Müslümanlarla çarpışmayı ve Mekke dinini tekrar hakim kılmayı geçirdi. O sırada yanından geçmekte olan Resûlullah'ı gürünce düşüncelerinden sıyrılıp saygılı şekilde ayağa kalktı. Fakat hiç ummadığı bir şeyle karşılaştı. Resûlullah, Ebû Süfyan'ın sırtına hafifçe vurarak; *'O zaman da mağlup olursun. Allah o zaman da seni hor ve hakir kılar'*[6] dedi. Ebû Süfyan şaşırdı. Düşüncesinin anlaşılmış olması nedeniyle utandı. Resûlullah'a bakıp *'Ey Muhammed içimden geçen düşüncelerden dolayı Allah'tan affımı diliyorum. Şimdi daha çok inanıyorum ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin'* dedi. Resûlullah ilerledi. Bu sırada kalabalığın arasında durmakta olan Fadâle b. Umeyr suikast amacıyla Resûlullah'a yaklaşmaya çalışıyordu. Bir ara Resûlullah'a iyice yaklaştı. Eli belindeki bıçağına gitmek üzereyken Resûlullah durdu ve *'Sen Fadâle misin?'* diye sordu. *'Evet ben Fadâle'yim'* dedi. Resûlullah imalı şekilde yüzüne bakıp *'Neler düşünüyorsun Fadâle?'* dedi. Fadâle *'Hiçbir şey düşünmüyorum. Allah'ı zikretmekle meşgulüm'* dedi. Resûlullah gülümsedi, elini uzatıp Fadâle'nin göğsüne koyarak *'Allah'tan af dile'* dedi Fadâle diyor ki; *'Vallahi! O göğsümden elini kaldırdığı zaman, Allah'ın yarattıkları içinde bana ondan daha sevimli kimse kalmamıştı.'*[7] Resûlullah ilerledi. Önüne bazı çocuklar çıktı. Çocukların başlarını okşadı ve dua etti.

Kabe'nin çevresinde ve içinde üç yüz altmış tane ahşap ve madenden yapılmış put vardı. Resûlullah Kâbe'nin dışında bulunan putlara doğru gitti. Elindeki asasıyla putları itip devirmeye başladı. Putları itip devirirken *'Hak geldi, Batıl yok olup gitti. Kuşku yok ki batıl yok olmaya mahkûmdur' (İsra, 17:81)* ayetini okuyordu. Müslümanlar da putları devirip, kırma faaliyetine katıldılar. Kâbe'nin dışındaki putların hepsi kısa sürede imha edildi.

Resûlullah, putlar imha edildikten sonra Kâbe'nin yanına oturdu. Osman b. Talha'dan Kâbe'nin anahtarını getirmesini istedi. Osman eve giderek annesinde bulunan anahtarı getirip verdi. Resûlullah, Kâbe'nin kapısını açtı ve Osman'a kapıda beklemesini söyleyerek, yanında Bilâl ve Usâme olduğu hâlde Kâbe'ye girdi. Kâbe'nin içinde Hübel putunun yanı sıra çok sayıda irili ufaklı başka putlar ve resimler vardı. Ömer'e seslenip putları Kâbe'den çıkarılmasını ve kırılmasını bildirdi. İsteği yerine getirilince içerde iki rekat namaz kıldı. Uzunca dua etti. Rabbine şükrünü dile getirdi.

Resûlullah Kâbe'den çıktı. Kapının önünde durup üç defa tekbir getirdi. Sonra kendisini merak ve endişeyle seyreden kalabalığa hitap etti:

> Hamd Allah'adır. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah vaadini yerine getirdi, kuluna yardım etti. Toplanan tüm düşmanlarını bozguna uğrattı. Ey insanlar iyi biliniz ki cahiliye dönemine ait olan ve övünme nedeni kabule edilen her şey şu anda ayaklarımın altındadır; hepsi kaldırılmıştır. Bunlardan ancak Kâbe perdedarlığı (Hicabe) ile hacılara su dağıtma (Sikaye) istisnadır. Ey Kureyşliler cahiliye çağına olan atalarla övünme ve büyüklenme kaldırılmıştır. Bütün insanlar Adem'dendir ve Adem topraktan yaratılmıştır. İnsanlar iki kısımdır. Bir kısmı Müslüman, diğer kısmı kâfirdir. Müslümanlar Allah katında değerli ve şereflidir. Kâfir olanlar ise azgın ve yaramazdır. Kâfirlerin Allah katında hiçbir değeri yoktur. Ey Kureyşliler! Şimdi söyleyin bakalım, sizin hakkınızda ne hüküm vereceğimi düşünüyorsunuz?

Kureyş müşriklerinden bazıları önceki yıllarda yaptıklarını düşününce umutsuzluğa kapıldılar. Bağışlanmaları mümkün değildi. Her türlü zorbalığın, kötülüğün failleri olmuşlardı. Buna rağmen son bir umutla, '*Senin iyilik ve hayır yapacağını umuyoruz. Sen kerem ve iyilik sahibi bir kişisin. Kerem ve iyilik sahibi bir kardeşimizin çocuğusun. Bugün bize gücün yetti. Senden iyilik bekleriz*' dediler. Resûlullah '*Sizin ile benim halim Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi olacaktır. O kardeşlerine şöyle demişti: 'Bugün size hiçbir şekilde başa kakma ve ayıplama yoktur. Allah sizi affetsin. O esirgeyicidir, Esirgeyicilerin en büyüğüdür' (Yusuf , 12:92) Gidiniz serbestsiniz*'. Bu bir genel af ilanıydı. O, bu genel af ile, başta kendisi olmak üzere müminlerin büyük çoğunluğunun katlanmak zorunda kaldıkları haksızlıkların, zulümlerin, işkencelerin sahibi zorbaları, zalimleri, akılsızları affetmiş oluyordu. Bu ancak duygularına hakim olan, kin ve düşmanlığını kontrol edebilen bir kişinin yapabileceği bir işti. O bir '*savaş peygamberi*' olmasına rağmen, savaşçılığını fiilî zorbalıklara, zulümlere, kötülüklere ait kılıp, güçlü olduğu bu anda '*rahmet peygamberi*' oluşunun gereğine göre davranıyordu.* O'nun bu yüceliği, O'nun bu affediciliği bir anda korkularından kin ve düşmanlıklarını gizleyen herkesin kalbini değiştirdi. Daha biraz önce bir kenarda olumsuz duygularının etkisiyle Resûlullah için kötü şeyler düşünen Attab b. Esed öne atılarak '*Ben Esed'in oğluyum. Allah'tan başka ilâh olmadığına ve senin de O'nun elçisi olduğuna şahitlik ediyorum*' dedi. Onun bu samimi tavrı anında karşılığını buldu ve Resûlullah henüz yeni Müslüman olmuş karşısındaki gence '*Pekala! Ben de seni Mekke valisi yaptım*' dedi. Attab, kendisine verilen bu görevi gerek Resûlullah'ın hayatta olduğu süre içerisinde ve gerekse O'nun vefatından sonra en layıkıyla yerine getirdi.

Osman b. Talha, Resûlullah'a yaklaşarak '*Ey Allah'ın Resûlü! Hicabe ve Sikaye hizmetinin ikisini birden bana versen olmaz mı?*' dedi. Resûlullah kabul etmedi. Kâbe'nin anahtarının kendisinde kalacağını söyledi. Sonra '*Vaktiyle sana söylediğimi*

* Bir defasında kendisini şöyle tanımlamıştı: '*Ben savaş peygamberiyim, ben rahmet peygamberiyim*' (Ahmed, *Müsned*, IV/395)

hatırladın mı?' diye sordu. Osman bir süre düşündükten sonra '*Hatırladım, ey Allah'ın Resûlü! Hatırladım!*' dedi. Resûlullah, yıllar önce, Mekke'de Müslümanların yoğun baskı ve işkencelerin altında olduğu günlerin birisinde Osman'la arasında geçen bir durumu hatırlatmıştı. O zaman Osman, Resûlullah'a hakaret edip aşağılamış ve Kâbe'ye girmek isteyen Resûlullah'a izin vermemişti. Resûlullah ise '*Zaman gelecek ben bu anahtarı kime istersem ona vereceğim. Sen de bunu göreceksin*' demişti. Osman ise '*Eğer o gün gelirse, o gün Kureyş mahvoldu, kıymetten düştü demektir*' dediğinde '*Hayır! Asıl o zaman Kureyş yaşayacak ve kıymetlenecek*' demişti. Resûlullah'ın Osman'a hatırlattığı olay bu idi. Dediği olmuştu. Kâbe'nin anahtarını istediği kimseye verebileceği bir konumdaydı. Kureyş ise hakka mensup olduğu oranda yücelip kuvvetleneceği bir aşamadaydı.

Öğle vakti olmuştu. Resûlullah, Bilâl'e Kâbe'nin üzerine çıkarak ezan okumasını söyledi. Bilâl büyük bir istek ve heyecanla Kâbe'ye tırmandı. Bilâl Kâbe'nin üzerinde ezan okurken, bazı müşrikler '*Bir siyahi Kâbe'nin üzerinde ha!*' diye mırıldanmaya başladılar. Bir zencinin Kâbe'nin üzerine çıkmasını Kâbe'ye saygısızlık olarak değerlendirip Allah'ın gazabına neden olacağını düşünenler vardı. Bu sırada Ebû Süfyan ise düşüncelerini kontrol etmeye çalışıyor ve '*Her ne düşünür veya konuşursam Muhammed'in haberi oluyor; hiçbir şey düşünmeyecek ve konuşmayacağım*' diyordu. Bilâl'i konuşmalarının konusu kılan grup, Resûlullah'ın kendilerine seslendiğini duydular. Resûlullah hepsine isim isim hitap ederek söylediklerini ve düşündüklerini bildirdi. Yanlış düşündüklerini söyledi. Şaşırdılar. Ebû Süfyan suçunu affettirmek isteyen bir çocuk gibi '*Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi ben bir şey söylemedim ve düşünmedim*' deyince Resûlullah gülümseyip, bir şey demedi. Diğerleri, işittikleri nedeniyle, şaşkın bir halde, Müslüman olmaya karar verdiklerini söylediler.

Resûlullah çevredeki kalabalığa bir konuşma yaptı. Herkes dikkatle dinliyordu. Konuşmasında tevhid gerçeğini bir kez daha hatırlattıktan sonra, Mekke'nin özel konumunu açıkladı; onun korunmuşluğuna dikkat çekti. İslâm hukukunun bazı özelliklerini açıklayıp, evlilik, miras ve zekat ile ilgili açıklamalarda bulundu. Konuşmasını '*İslâm çağında cahiliye özelliklerini ortaya çıkarmayın. Müslüman Müslümanın kardeşidir. Müslümanlar kendilerinden olmayanlara karşı birdirler, bütündürler. Düşmanlarına karşı topluca hareket eder, birbirleriyle yardımlaşırlar. Müslümanların kanları birbirine eşittir. Aralarında fark yoktur*'[8] dedi.

Ebû Bekir yıllardır ayrı kaldığı evine gitti. İyice yaşlanmış ve gözleri görmeyen babasını ellerinden tutarak Resûlullah'a getirdi. Resûlullah yaşlı Ebû Kûhafe'nin kendisine doğru getirildiğini görünce Ebû Bekir'e '*İhtiyarı neden buraya kadar yordun. Söyleseydin ben onun yanına giderdim*' dedi. Ebû Bekir '*Ey Allah'ın Resûlü! Senin ona gitmenden, onun sana gelmesi daha uygundur*'[9] diyerek, babasını Resûlullah'a yaklaştırdı. Resûlullah, Ebû Kuhafe ile bir süre konuştuktan sonra

Müslüman olmasını istedi. Ebû Kuhafe Müslüman olduğunu söyledi. Bu sırada Mekke halkından birçok kimse Müslüman olduklarını bildirmeye başladılar. Resûlullah bir yere oturarak yeni Müslüman olan erkeklerle konuşup bazı emir ve tavsiyelerde bulundu. Erkekler gittikten sonra örtülerine bürünmüş halde bir grup Kureyşli kadın geldi. Müslüman olmak istediklerini bildirdiler. Resûlullah, Müslüman olabilmeleri için tevhidi ve kendi peygamberliğini kabul etmeleri gerektiğini bildirip, İslâm'ın bazı özelliklerini ve gereklerini açıkladı; *'Hırsızlık yapmayacaksınız, zina etmeyeceksiniz, hiç kimseye iftira etmeyeceksiniz, çocuklarınızı öldürmeyeceksiniz.'* Kadınlardan birisi *'Ey Allah'ın Resûlü! Biliyorum ki hırsızlık kötü bir iş. Fakat ne var ki benim kocam çok cimri. Evin zaruri ihtiyaçlarını dahi karşılamıyor. Ben ve çocuklarımın aç kaldığı zamanlar oluyor. Ben de ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için bazen kocamın parasından birazını çalıyorum. Şimdi ne yapacağım? Bu yaptığım da hırsızlık mı?'* dedi. Resûlullah gülümsedi ve *'Haklısın! Bu hırsızlık sayılmaz'*[10] dedi. Bu arada bir başka kadın söze karışıp *'Bedir günü öldürülmedik çocuk mu bıraktın ki biz de kalanları öldürmeyeceğimize söz verelim'* dedi. Ömer kendini tutamayıp, gülmeye başladı. Gülmekten düşmemek için kendini zor tutuyordu. Resûlullah da güldü. Kadına baktı ve kim olduğunu anladı. Kim olduğunu anladığını belirtmek için de *'Utbe'nin kızı Hint'* dedi. Hint *'Ey Allah'ın Resûlü! Evet benim. Müslüman olduğumu bildirmek için geldim'* dedi. Böylelikle örtüsüne sarınarak tanınmadan gelip Müslüman olduğunu ilan ederek ölümden kurtuldu. Çünkü kendisi öldürülecekler listesinde yer alıyordu. O İslâm ordusunun Mekke'ye girdiği ana kadar müşrikti; kalbi İslâm'a kapalı, Resûlullah'a ve Müslümanlara kinle doluydu. Ama İslâm ordusunun Mekke'ye girişiyle kalbinde önemli bir değişiklik olmuş ve evindeki putunun karşısına geçerek bir yandan puta vururken, bir yandan da *'Senden ne fayda gördük! Nasıl oldu da sana inandık'* diye ağlamış, dertlenmişti. Müslüman olduğunu bildirmek için gelen kadınlardan birisi de İkrime'nin hanımı Ümmü Hakim'di. Resûlullah'tan hakkında ölüm emri verilmiş olan kocasının affını istedi. Resûlullah onun bu isteğini kabul etti.

Osman b. Affan'ın, hakkında ölüm emri verilmiş Abdullah b. Sa'd bin Ebî Serh ile birlikte geldiği görüldü. Osman, elinden tuttuğu Abdullah'ın affını istedi. Resûlullah bu istekten hoşlanmamıştı, yüzünü çevirdi. Osman, Abdullah'ın elini tutarak Resûlullah'a uzattı ve tekrar affını rica etti. Resûlullah yüzünü başka yöne çevirdi. Osman ısrarlı bir şekilde ricasını tekrar etti. Resûlullah yine yüzünü çevirdi ve bir şey demedi. Açıkça belliydi ki Abdullah'ı affetmek istemiyordu. O, Müslüman olmuş ve hatta bir süre vahiy katipliği yapmış birisiydi. Ancak sonra küfre dönerek Medine'den Mekke'ye kaçmış ve Kur'an'la alay etmeye başlamıştı. Resûlullah onu affetmeyeceğini hareketleriyle belli ettiyse de, Osman ısrarlı bir şekilde affını rica etti. Resûlullah, Abdullah'a baktı ve *'Olur'* dedi. Abdullah'ın Müslümanlığını kabul etti. Osman ile Abdullah uzaklaşınca yanında duran Müslü-

manlara dönerek *'Neden biriniz onun boynunu vurmadı. Ben biriniz onun boynunu vursun diye bekleyip durdum ama hiçbiriniz bunu yapmadı'* diyerek sitemini dile getirdi. Müslümanlar şaşırdılar; *'Ey Allah'ın Resûlü! Küçük bir işaret verseydin hemen yapardık'* dediler. Resûlullah *'İşaretlerle iş yapmak Peygamber'e yakışmaz. Peygamber işaretle adam öldürtmez'* [11] dedi.

Resûlullah yıkılan bütün putların bir yere toplanmasını; taş ve metal olanların iyice parçalanmasını, ahşap olanların yakılmasını ve evlerde bulunan putların da aynı şekilde imha edilmesini emretti. İnsanlar evlerine gidip bir süre önce taptıkları putları getirip meydana yığmaya başladılar. Ahşap putların hepsi yakıldı. Taş ve metal olanlar kırılıp, parçalandı. Böylelikle Mekke putlardan temizlendi.

O gün akşam ve tüm gece Mekke'de bir bayram havası yaşandı. Muhacirler yıllardır ayrı kaldıkları evlerine gittiler. Yakınlarına kavuşup hasret giderdiler. Mekkeli olmayanlar sabaha kadar Mekke'de gezinip, ibadet ettiler; Kâbe'nin çevresinde oturup, tavaf edip, tekbir getirdiler. Mekke'de ilk sabah namazı cemaat halinde kılındı. Mekke, o gün puttan iz kalmayan yeni bir güne başladı.

Fetih Sonrası

Resûlullah, bölük komutanlarına çatışmasız bir şekilde, kan akıtmadan Mekke'ye girmelerini emretmiş ve insanlara zarar verilmemesi konusunda uyarmıştı. Fakat bundan bir grup insanı da istisna etmişti. Onlar geleneklere göre dokunulmazlık hakkı elde etmenin en emin yolu olan Kâbe'nin örtüsünün altına girseler bile öldürülmeliydiler. Bunlar arasında Ikrime b. Ebû Cehil, Safvan b. Ümeyye gibi Kureyş'in liderleri, şiir ve şarkılarıyla Müslümanlara sıkıntılar veren, Islâm karşıtı propagandaların bayraktarlığını yapan bazı şairler ve risâletin Mekke döneminde Müslümanlara işkenceler eden kimseler ve imandan sonra küfre dönmüş Abdullah b. Sa'd bin Ebî Serh, Hamza'nın katili Vahşi, Zeyneb'in ölümüne neden olan Habbar b. Esved vardı. Öldürülmeleri konusunda emir verilenler on beş civarındaydı. Bunlardan Abdullah b. Hatal, Hâris b. Tulâtıla, Mikyes b. Sulâbe, şarkıcı Sâre ile İbn-i Hatal'ın şarkıcı kadınlarından birisi hemen öldürüldüler. Abdullah b. Sa'd bin Ebî Serh, Osman'ın girişim ve ısrarlarıyla affedildi. Ikrime b. Ebû Cehil Müslüman olan eşi Ümmü Hakim'in ricası ile affedildi ve Yemen'e gitmek üzereyken kendisine yetişen eşinin haberiyle geri dönüp Mekke'ye gelerek Müslüman olduğunu bildirdi. Safvan b. Ümeyye kaçıp Yemen'e gitti. Ancak aracıların ricası üzerine Resûlullah onu da affetti. Safvan, Mekke'ye gelince Müslüman olup olmama konusunda düşünmek için izin istedi; kendisine dört ay süre verildi. Fakat sürenin sonunu beklemeden Müslüman oldu. Hamza'nın katili Vahşi ise Taif'e kaçarak canını kurtardı. Bir süre sonra Müslüman oldu. Resûlullah'ın kızı Zeyneb'e hicreti sırasında saldırarak devesinden düşmesine ve yaralanmasına yol açan ve

bu yara nedeniyle de Zeyneb'in ölümüne sebep olan Hebbar b. Esved önce Mekke'den kaçtı, fakat sonradan gelip Müslüman oldu.

Resûlullah, Mekke'nin fethinden bir hafta sonra, bazı Müslümanları sayısı birkaç kişiyle üç yüz arasında değişen birliklerin komutanı tayin edip Mekke'nin civarında bulunan putları imha etmek ve oralardaki insanlara İslâm'ı anlatmakla görevlendirdi. Halid b. Velid Uzza putunu, Sa'd b. Zeyd Menat putunu, Amr b. Âs Süva putunu, Tufeyl bin Amr Müşellel de bulunan Zülkeffeyn putunu, Halid b. Said Ureyne bölgesindeki bir putu, Hişam b. Âs Yelemlem bölgesindeki putu imha etmek için birlikleriyle aynı gün yola çıktılar ve hepsi de birkaç gün sonra görevlerini başarıyla tamamlamış bir halde Mekke'ye döndüler.

Resûlullah, Mekke'de bulunduğu süre içerisinde bir kadın hırsızlık ederken yakalandı. Kadın Mahzûm kabilesinin ileri gelenlerinden birisinin kızıydı. Suçu sabitti ve cezasının verilmesi gerekiyordu. Ancak, kadının bir seçkinin kızı olması Kureyşli dostlarını ve kendi kabilesinin ileri gelenlerini rahatsız etti. İleri gelen birisinin kızının böylesi yüz kızartıcı bir suçun izini hayatı boyunca taşımasını kabullenemediler. Cezayı engellemenin veya değiştirip hafifletmenin yollarını aradılar. Resûlullah'ın Usâme b. Zeyd'e yönelik sevgisini bildikleri, bu nedenle Usâme'yi kırmayacağını düşündükleri için, Usâme ile konuşup, onu aracı olarak Resûlullah'a gönderdiler. Usâme kendisine bildirilen isteği Resûlullah'a iletti. Resûlullah duyduklarına üzüldü ve kızdı; *'Ey Usâme! Sen kötülükleri önlemek için Allah'ın koymuş olduğu bir cezayı uygulamamam için mi benimle konuşuyorsun?'* dedi. Usâme yaptığı hatayı anlayarak özür diledi, affını istedi. Resûlullah, kadının affını isteyenleri ve çevrede bulunan diğer insanları yanına çağırıp kararını bildirdi; *'Sizden önceki toplulukların helâk olma nedenlerinden birisi de içlerinden güçsüz ve yoksul birisi bir suç işlediği zaman cezasını vermeleri, ancak aynı suçu soylu ve ileri gelen birisi işlediği zaman cezayı hafifletmeleri veya uygulamamalarıydı. Muhammed'in varlığı kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer kızım Fâtıma hırsızlık edecek olsa onun ellini kesmekten çekinmem.'* [12] Sonra emretti ve hırsız kadının cezası verildi.

Bir Hata

Halid b. Velid emrindeki birlikle Uzza putunu imha edip Mekke'ye dönünce, üç yüz elli kişiden oluşan bir mücahit grubuyla Cüzeymlilere gönderildi. Verilen görev gereği, Cüzeymlilere İslâm'ı anlatacak, İslâm açısından bilmediklerini öğretecekti. Halid birliğiyle Cüzeymlilerin köyüne gitti ve köyün dışında yatsı namazı vaktine kadar bekledi. Böylelikle Cüzeymlilerin Müslüman olup-olmadıklarını anlamak istiyordu. Beklediği süre içinde köyden ezan sesi gelmeyince, Cüzeymlilerin Müslüman olmadıklarına karar verip, birliğiyle köye girdi. Aslında Müslü-

man olmuş bulunan Cüzeymliler bir düşman birliğinin geldiğini düşünerek Halid b. Velid komutasındaki birliğe saldırdılar. Fakat o sırada gelenlerin Müslüman kimseler olduklarını anladılar. Hemen kendilerinin de Müslüman olduğunu bağırmaya başladılar. Ancak Halid birliğine saldırı emrini vermişti. Cüzeymlilerin gerçekte Müslüman olmadıklarını, öldürülmekten korktukları için Müslüman görünme ihtiyacı hissettiklerini düşünüyordu. Çatışma sonunda Cüzeymlilerden bazı kimseler öldürüldüler ve diğer bazıları da esir alınıp elleri bağlandı. Halid esirlerin de öldürülmesini emretti. Müslümanlardan bazıları bu emri yerine getirirlerken, diğer bazıları emre karşı gelip, istenileni yapmadılar. Sonunda yaklaşık otuz kişi öldürülmüş oldu.

Cüzeymlilerden birisi Mekke'ye gelip köylerinde gerçekleşenleri Resûlullah'a anlattı. Resûlullah haberi duyunca çok üzüldü. Yapılan İslâm'la hiçbir şekilde bağdaşmayacak bir durumdu. Ellerini kaldırıp: *'Ey Allahım! Halid'in yaptığından uzak olduğumu sana arz ederim'*[13] diye dua etti. Sonra *'Halid'i hiç kimse önlemedi mi?'* diye sordu. Islâm'a henüz yeni girmiş olan Halid'in yanlış yapma ihtimaline karşılık, onu yanlışından vazgeçirecek birilerinin olması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca, yıllar önce Müslüman olan ve Islâm'ı bilenlerin Halid'in hatasına ortak olup olmadıklarını anlamak istiyordu. İki kişinin engel olmaya çalıştığı, fakat Halid'in onları dinlemediği söylendi. Tarife göre engel olmaya çalışanlar Abdullah b. Ömer ile Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Salim'di. Resûlullah hemen Ali'yi yola çıkardı. Ali'ye çokça para ve hayvan verdi. Öldürülenlerin diyetlerini fazlasıyla ödemesini söyledi; *'Ey Ali! Cüzeymlilere git ve işlerini gör. Cahiliyeden kalma her türlü davayı ayaklarını altına al. Cahiliye hükümsüzdür'*[14] dedi. Ali, Cüzeymlilerin diyetlerini fazlasıyla, memnun kalacakları miktarlarda ödedi. Problem bu şekilde çözülmeye çalışıldı. Halid ise Mekke'ye geldiğinde öncelikle Resûlullah'ın öfkesiyle karşılaştı; Resûlullah daha önce hiç kimseye yapmadığı şekilde Halid'i azarladı. Birçok Müslüman da Halid'i suçlayıp yaptığı büyük hata nedeniyle kızgınlıklarını dile getirdiler. Halid'e en çok kızanlardan birisi Abdurrahman b. Avf idi. Halid ile aralarında sözlü tartışma çıktı. Halid, Abdurrahman'a ağır sözler söyledi. Resûlullah durumdan haberdar olunca Halid'i çağırdı ve yine hata yaptığını bildirip, kendisi ile İslâm davasının sıkıntılarını çekmiş Müslümanların aynı olmadığı ihtarını yaptı: *'Yavaş ol Ey Halid! Ashabıma ilişme. Vallahi, eğer senin Uhud dağı kadar altının olup da onun hepsini Allah yolunda harcasan, ashabımdan bir kişinin verdiği bir dirhemin, hatta yarısının sevabını bile elde edemezsin'*[15] dedi.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *İcare* 2, *Ticare* 2; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/125, 126.

2- Vakıdî, *Meğazi*, II/806-812; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, IV/50; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/42, 43.

3- Halebî, *İnsanü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn,* III/24; Vakıdî, *Meğazi*, II/839.
4- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/59; Ahmed, *Müsned*, II/538.
5- Ibn Mace, *Et'ıme* 30.
6- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, VIII/272.
7- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/59.
8- Ahmed, *Müsned*, IV/31, 32; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/58; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/137; Vakıdî, *Meğazi*, II/836- 844.
9- Ahmed, *Müsned*, VI/349; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, V/451; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/48.
10- Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, XXVIII/78; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* IV/95
11- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/141; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/52; Vakıdî, *Meğazi*, II/856.
12- Buharî, Şahadet 8, Meğazi 53, Hudûd, 11, 12, 14.
13- Ahmed, *Müsned*, II/151; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/72; Vakıdî, *Meğazi*, III/881.
14- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/72; Vakıdî, *Meğazi*, III/882.
15- Buharî, *Fezaili's Sahabe* 5; Müslim, *Fezaili's Sahabe* 4; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/74; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk,* III/124; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/256.

Huneyn

> Andolsun ki Allah, birçok yerde ve Huneyn'de size yardım etti. Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğratmaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonunda (bozularak) gerisin geri dönmüştünüz. Sonra, Allah, Resûlü ile müminler üzerine sekinetini (huzur duygusunu) indirdi, sizin bilmediğiniz ordular (meleklerle) indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu o kâfirlerin cezasıdır. (Tevbe sûresi, 9:25,26).

İslâm ordusu Medine'den ayrılıp güneye doğru hareket ettiği ve çokça mesafe kaydettiği zaman, bu güçlü ordunun azabından dolayı öncelikle birbirlerine yakın bölgelerde ikamet eden Hevazin ve Sakif kabileleri endişelenmiş ve korkuya kapılmışlardı. Kureyş de benzer endişe ve korkuya sahipti. Hemen hiç kimse tarafından hedefi bilinmeyen Islâm ordusu, bu bazı güçlü düşmanlarını endişelendirmiş, her topluluk bu ordunun kendisi için mi, yoksa diğerleri için mi Medine'den ayrıldığına bir türlü karar verememişti. İslâm ordusunun Kureyş, Hevazin veya Sakif'ten birisi için yola çıktığı kesindi. Çünkü güneyde bu üçünden başka Müslümanlara zarar vermiş, düşmanlıklarını sınır tanımayan boyutlara taşımış başka bir topluluk yoktu. Kureyş, risâletin ilk gününden itibaren Islâm'ın düşmanıydı ve her zaman Müslümanlara yönelik düşmanlıkların birinci dereceden faili olmuştu. Bunu bir nokta da anlamak kolaydı. Sistemlerini, toplumsal yapılarını, dinlerini, geleneklerini kökten değiştirmeye aday İslâm kendi toplumlarında doğmuştu. Bu nedenle de Islâm'ın en katı düşmanları olmuşlardı. Hevazin ve Sakif toplulukları ise bütün bu süreçte adeta Kureyş ile yarışmış ve Müslümanlara yönelik her türlü düşmanlıkta fiilen yer almışlar veya Müslümanlara yönelik bütün düşmanca faaliyetlere destek vermişlerdi. Müslümanların Yahudilerle savaşlarında dahi Yahudilerin yanında yer almaktan uzak durmamışlardı. Dolayısıyla gerek Kureyş veya gerekse Hevazin ve Sakif toplulukları düşmanlıklarının büyüklüğünden, Müslümanlara yaptıkları kötülüklerden ve yol açtıkları sıkıntılardan dolayı Müslüman-

ların birgün kendilerinden hesap soracaklarını biliyor ve bekliyorlardı.

Islâm ordusunun Mekke'ye yönelmesi ve Mekke'yi fethetmesi, Hevazin ve Sakif kabileleri için rahatlatıcı bir durum olmadı. Korku ve endişeleri kaybolmadı. Müslümanların, Kureyş'i takiben yönelecekleri ilk hedefin kendileri olacağını biliyorlardı. Mekke'yi fetheden İslâm ordusunun, kendilerinin üzerine de gelmeden Medine'ye dönmeyeceğine kesin bir kanaatle inanıyorlardı. Mekke'nin Müslümanların eline geçtiğini duyunca hemen hazırlıklara başladılar. Kısa sürede, birkaç küçük kabile hariç, Hevazin ve Sakif'e bağlı veya müttefik bütün kabilelerin ve boyların bir araya gelmesiyle on dört bin kişilik bir ordu teşkil etti. Komutanlığı Hevazin lideri Mâlik b. Avf üstlendi. Mâlik, Müslümanların kendilerinin üzerine gelmesini beklemektense, önce davranıp Müslümanların üzerine gitmeyi tercih ediyordu. Nasıl olsa sayıca Islâm ordusundan büyüktüler. Korkmalarına gerek yoktu. Muhtemel bir savaşı kazanacaklarına kesin gözüyle bakıyordu. Mevcut şartlarda Kureyş gibi ansızın baskına uğramaları söz konusu olmayacaktı. Hevazin ve Sakif'in liderliğini yaptığı şirk cephesinin ordusu hazırlıklarını tamamlayınca yola çıktı. Harekâtın herhangi şekilde kötü bir sürprizle karşılaşmaması ve zaferi garantilemek için orduya katılan savaşçıların eş ve çocukları ile hayvan sürüleri de ordunun peşinden geliyordu. Böylelikle, eşleri, çocukları ve malları yanlarında olduğu için, savaşçıların bir zorluk anında savaşı terk edip kaçmalarının önlenmesi amaçlanmıştı.

Mekke'yi ramazan ayında giren İslâm ordusu, ramazan ayının geri kalan günlerini ve bayramı Mekke'de geçirdi. Resûlullah ordusuyla birlikte yaklaşık yirmi gün Mekke'de kaldı. Resûlullah bu süre içerisinde yeni Müslüman olmuş Kureyşlilere İslâm'ı öğretmekle ve bazı küçük askerî harekâtlarla bölgeyi kontrol altına alıp, yine bölgedeki putları imha etmekle meşgul oldu. Hevazinlilerin ve Sakiflilerin savaş hazırlıkları içinde olduğu haberini alınca, haberin doğruluğunu kontrol etmek için Abdullah b. Ebî Hadret'i casus olarak Hevazinlilerin bölgesine gönderdi. Abdullah'ın getirdiği bilgiler alınan duyumları doğruluyordu. Resûlullah, harekât hazırlığı için gerekli emirleri verdi. Hazırlıklar hemen tamamlandı. Medine'den on bin kişi olarak yola çıkan ordu zaten büyük oranda yeni bir harekât için hazırlıklı durumdaydı. Henüz Müslüman olmamış Kureyş'in eski liderlerinden Safvan b. Ümeyye'den elinde bulunan silahlar emanet olarak alındı. Resûlullah, idarî işleri yürütmesi için Attâb b. Esed'i, halka İslâm'ı öğretmek ve işlerin İslâm üzere yürümesini sağlamak ve kontrol etmek için de Muaz b. Cebel'i Mekke'de bıraktı. Yeni Müslüman olanlarla mevcudu on iki bin kişiye ulaşan İslâm ordusu Ramazan bayramından sonra yola çıktı. Hedefte Hevazinlilerin ve Sakiflilerin öncülüğünde toplanan şirk ordusu vardı.

İslâm'a girişlerinin üzerinden henüz kısa bir süre geçmiş bulunan ve Müslümanlıkları bireysel bir düşünce çabasının sonucu olmaktan ziyade, politik bir ter-

cihe dayanan Kureyş topluluğu, orduda yaklaşık iki bin kişilik bir grup halinde yer alıyordu. Cahiliye inançları bir çoğunun kalbinde hâlâ canlı ve güçlüydü. Bu nedenle gerek yolculuk sırasında ve gerekse savaş sırasında İslâm'ı içlerine sindirememiş olmanın veya İslâm'ı bilmiyor olmanın etkilerini her fırsata açığa vurdular. Bunun ilk örneklerinden birisi Mekke çıkışında yaşandı. Kureyş'in, Mekke dışında, Zâtü'l-Envât ismiyle anılan büyükçe bir ağacı vardı. Dışarıdan gelen hacılar silahlarını ve elbiselerini bu ağaca asar veya yanına bırakırlardı. Dolayısıyla o ağaç müşrikler için kutsal bir nitelik kazanmıştı. Kureyş'in putlarından birisi de o ağaçtı. Müslüman olmalarıyla birlikte o ağaç Kureyş için herhangi bir ağaç olmuş, kutsallığını yitirmişti. Ancak bir türlü onun gibi bir kutsal ağaca sahip olma duysunu içlerinden atamamışlardı. Bu nedenle, ordu Mekke'den yola çıkıp Hevazin bölgesine doğru giderken yolda karşılaştıkları büyükçe bir ağaç, kalplerindeki şirk kalıntılarını açığa vurmalarına neden oldu. İçlerinden bazıları Resûlullah'ın yanına gelip müşriklerin Zâtü'l-Envât'ı gibi Müslümanların da Zâtü'l-Envât'ı olmasını arzuladıklarını söylediler. Bu isteklerinin gereği olarak da, Resûlullah'tan yakınlarında bulunan yaşlı ağacı Zâtü'l-Envât ilan etmesini istediler. Resûlullah şaşırdı; dile getirilen istek, İslâm'da olmayan, tamamıyla şirkin gereklerine uygun bir istekti. Şaşkınlık ve kızgınlıkla; *'Allahu Ekber!'* dedi ve sözlerini şöyle sürdürdü: *'Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizler de kavminin Musa'dan istekte bulunduğu şey gibi bir istekte bulundunuz. 'Onlar Musa'ya 'Ey Musa! Onların tanrıları gibi sen de bize bir tanrı yap' demişlerdi. Musa da ' Siz ne kadar cahil bir topluluksunuz' demişti'* Bu bir gelenektir ve siz o eskilerin geleneğine uyuyorsunuz.'*[1] Resûlullah bu sözleriyle söz konusu isteğin dayanağı olan şirki gösterdi ve sakındırdı. Yeni Müslüman oldukları için onları cezalandırma veya ağır bir kınama yolunu seçmedi.

Dört günlük yolculuğu takiben Huneyn bölgesine girildi. Huneyn, Mekke ile Taif arasında yer alan bir vadinin ismidir. Şirk ordusunun vadinin diğer ucunda bulunduğu haberi alınınca duruldu. Seher vaktiydi. Resûlullah zırhını giyindi, miğferini takındı ve katırına bindi. Sancakları taşıyıcılarına teslim etti. Her bölüğe bir sancak verdi. Ordu vadiye girdi.

İslâm ordusu Mekke'nin fethinden sonra on binlerle ifade edilen bir sayıya ulaşmıştı. Artık geçmişin küçük orduları geride kalmıştı. Ayrıca, yıllardır gerçekleşen savaşlarda başarı elde edilmiş olması Müslümanların cesaretlerini iyice artırmıştı. Bu durum bazılarının gururlanmasına neden oldu. Resûlullah'ın yanına yaklaşanlardan birisi çokluğun neden olduğu gururla *'Artık sayıca az değiliz. Bizi yenecek güç kalmamıştır'* dedi. Resûlullah bu övünmeden rahatsız oldu. *'Allahım! Bir işe senin isminle başlar, senin isminle hücum eder, senin isminle savaşırım'*[2] diye-

* Resûlullah bu sözüyle A'raf sûresi 138. ayette anlatılan durumu hatırlatıyordu.

rek yanlışa dikkat çekip, kendisinin de bu aldanışa ortak olmadığını Rabbine karşı ifade etti ve yanındaki Müslümanlara çoklukla övünen insanların başlarına gelenleri anlatmaya başladı. Çoklukla övünme yanlışından muhakkak korunmak gerektiğini söyledi.

İslâm ordusu vadiye girdiğinde Hevazinliler ve Sakifliler vadinin her iki tarafındaki kayalıklara ve çukurlara pusu kurmuş bir halde Müslümanları bekliyorlardı. Müslümanlar vadiye girince şirk ordusunun askerleri saklandıkları yerlerden çıkıp, Müslümanların üzerine ok yağdırmaya başladılar. Müslümanlar yoğun bir ok sağanağının altında kaldılar. O sırada orduda bulunan bir Müslümanın tanımlamasıyla, Islâm ordusunun üzerine çekirge sürüleri gibi ok yağıyordu. Müslümanlar neye uğradıklarını anlayamadılar. Bir anda panik baş gösterdi. Hiç beklenilmeyen bir anda ve yoğunlukta güçlü bir saldırıyla karşı karşıya kalmışlardı. Önce süvari birliğini oluşturan Süleymler, onları takiben de yeni Müslüman olmuş kimseler panik içinde gerisin geriye kaçmaya başladılar. Her şey bir anda oldu. Süvari birliğinin ve iki bin kişilik Kureyşli grubun paniğe kapılıp kaçışması diğerlerini de etkiledi ve ordu çok kısa sürede çözülüp dağıldı. Herkes kendi canının derdine düştü. Resûlullah küçük bir grupla düşman grubunun ortasında kalakaldı. Ebû Bekir, Ömer, Ali, Ebû Dücane, Abbas b. Abdülmuttalib, Fadl b. Abbas, Eymen b. Ubeyd, Usâme b. Zeyd ve Ebû Süfyan b. Harb Resûlullah'ın yanında kalan kimselerdi.

Resûlullah kaçışanlara seslendi; kaçmamalarını, geri dönmelerini istedi. Zırhı içinde olduğu için tanınmayacağı düşüncesiyle kendisini tanıtıyordu; *'Ey Allah'ın kulları! Nereye gidiyorsunuz? Bana doğru gelin. Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm. Ben Muhammed b. Abdullah'ım.'*[3] Fakat hiç kimsenin onu duyacak hali yoktu. Yaşanan gerçek anlamda bir panikti. Resûlullah bir yandan kaçan ordusunu yanına çağırırken bir yandan da katırını düşman birliklerinin üzerine doğru sürüyordu. Abbas ise Resûlullah'ın düşmana daha fazla yaklaşmasını önlemek için katırının yularına asılıp durdurmaya çalışıyordu. O sırada yaşanan, Berâ b. Azid'in bir tespitini haklı çıkaracak nitelikteydi. Berâ'nın Resûlullah'ın savaşlardaki durumuyla ilgili dolaylı tespiti şöyledir; *'Savaş kızıştığı zaman en yiğit olanlarımız Resûlullah'ın yanında kalabilenlerdi'.*

Daha biraz önce, Müslümanlardan birçok kişi, önceki savaşlarda elde ettikleri başarılar ve şimdiki sayısal çoklukları nedeniyle artık hiçbir gücün kendilerini yenemeyeceğini düşünüyorlardı. Onların bu duyguları ve duygularını dile getiren sözleri Resûlullah'ı üzmüş ve korkutmuştu. Ancak şimdi anlaşıyordu ki, Müslümanların başarılarının nedeni sayısal çoklukları değil, hakka bağlılıklarıydı. Vahyolunan bir grup ayet sayısal çokluğa sahip olmalarına rağmen yeryüzü kendilerine dar gelen o Müslümanların halini anlatırken bu gerçeği dile getiriyordu. Elde edilen zaferin hakka mensup olmanın ve hakkı savunmanın gereği olarak ilâ-

hî bir yardım sonunda gerçekleştiği daha sonra vahyolunan ayetlerle Müslümanlara şöyle bildirildi; *'Andolsun ki Allah, birçok yerde ve Huneyn'de size yardım etti. Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğratmaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonunda (bozularak) gerisin geri dönmüştünüz. Sonra, Allah, Resûlü ile müminler üzerine sekinetini (huzur duygusunu) indirdi, sizin bilmediğiniz ordular (meleklerle) indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu o kâfirlerin cezasıdır' (Tevbe, 9:25,26).*

Yaşanan panik ve kaçışma özellikle yeni Müslüman olanların gerçek düşüncelerini açığa vurmalarına yol açtı. Seçkinliğinin gereğine uygun davranmak arzusuyla komuta merkezine yakın durmayı tercih eden ve bu nedenle mümkün olduğunca Resûlullah'ın yanında duran Ebû Süfyan b. Harb, bu yakınlığının kendi hayatını tehlikeye sokacağını hiç düşünmemişti. Saldırıya uğradıklarında kaçamadı. Çaresiz bir şekilde Resûlullah'ın yanında durmak zorunda kaldı. Bir ara dağılıp kaçışan orduya bakınca *'Bunların bozgunu denize varıncaya kadar devam eder. Daha önce durmazlar'*[4] dedi. İstemeden, şartların zorlamasıyla mensubu olmak zorunda kaldığı dinin sonunun geldiğini düşünüyordu. Kanaatince yine her şey eskisi gibi olacaktı. Bir macera bitmişti. O kalbindeki asıl duygu ve düşüncelerini açığa vurduğu o anda yanındaki torbada hâlâ fal okları taşıyan birisiydi; müşrik geçmişiyle olan bağını hâlâ koparmamıştı. Diğer bazı yeni Müslüman olmuş kimseler veya Müslüman olduğunu söylemek gibi bir politika izlemiş, şirkini gizlemiş olanlar da Ebû Süfyan'la benzer psikoloji içindeydiler. Bunlardan Kelede b. Hanbel orduda yer alan ama Müslüman olmadığı herkes tarafından bilinen eski liderleri Safvan b. Ümeyye'ye yaklaşarak *'Bugün sihir bozuldu. Bunlar artık bir daha kendilerini toplayamazlar'*[5] dedi. Şeybe b. Osman ise karışıklığı fırsat bilip Uhud'da ölen babasının intikamını almak için Resûlullah'ı öldürmenin planını kuruyordu. Ancak, Resûlullah'a, ok sağanağından ve yanındaki Müslümanlardan dolayı bir türlü yaklaşamadı; aradığı fırsatı bir türlü yakalayamadı. İlk anda paniğe kapılıp kaçanlardan birisi ise Mekke'ye kadar gidip *'Artık tekrar atalarımızın dinine dönebiliriz. İş tamam'*[6] diyerek kalbinde olanları açığa vurdu.

Ordusu tamamen dağılmış olan Resûlullah, düşmana en yakın noktadaydı. Kaçmak gibi bir düşünceye kesinlikle sahip değildi. Kaçmak bir yana, düşmana doğru ilerlemeye çalışıyor, bir yandan da kaçışan Müslümanları yanına çağırıyordu: *'Ey insanlar! Nereye gidiyorsunuz? Benim yanıma gelin. Ben Allah'ın Resûlüyüm, Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im! Ey insanlar ben Allah'ın kulu ve elçisiyim. Ey Muhacir topluluğu! Ey Ensar topluluğu! Benim yanıma gelin.'*[7] Ama sesini duyan yoktu. Yanında bulunan az sayıdaki Müslüman ise Uhud'da olduğu gibi peygamberlerini korumak için vücutlarını siper yapmanın, Resûlullah'a yönelik düşman saldırılarını durdurmanın çabası içerisindeydiler. Düşmana karşı direnen ve en çetin savaş verenlerden ikisi, hemen her zaman olduğu gibi, bu sefer de yine Ali

ve Ebû Dücane idi. Bazen tek başlarına düşmanla savaşırlarken, bazen da birbirlerini koruyarak düşmanın arasına dalıyorlar, birlikte saldırıyorlardı. Bütün çabaları mevcut tehlikeyi Resûlullah'tan uzaklaştırmakla ilgiliydi. Resûlullah'ın zarar görmemesi için insan üstü bir güç ve gayretle savaşıyor, koşuşturuyor, atılıyor, saldırıyorlardı. Onların bu üstün gayret ve çabaları Resûlullah'ın çevresini saran tehlikeyi biraz olsun azalttı, abluka biraz olsun gevşedi.

Resûlullah, sesini kaçan Müslümanlara duyuramayacağını anlayınca, hayvanının yularını tutan amcası Abbas'a söylediklerini tekrarlamasını istedi. Sesinin gürlüğüyle tanınan Abbas, Resûlullah'ın söylediklerini herkesin duyabileceği bir yükseklikte bağırmaya başladı: *'Ey semüre ağacının altında biat etmiş olanlar! Geri dönün. Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm. Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im!'*[8] Resûlullah, bu çağrısı ile Hudeybiye'de verilen sözü, gerçekleştirilen ölümüne savaşma biatını hatırlatıyordu. Abbas, Resûlullah'ın söylediği bu sözleri bağırdığı zaman bir anda her şey değişti. Bindikleri hayvanlarını var güçleriyle sürerek savaş alanını terk etmeye çalışan ve Hudeybiye günü canları pahasına Resûlullah'a biat etmiş olanlar, kendilerine seslenildiğini duyunca anında geri döndüler. Kaçarkenkinden daha hızlı bir şekilde Resûlullah'ın yanına doğru koşmaya başladılar. Bir yandan da *'Emret Ey Allah'ın Resûlü! Emret Ey Allah'ın Resûlü!'*[9] diye bağırıyorlardı. Resûlullah'ın Hudeybiye'yi hatırlatan çağrısı öylesine etkili oldu ki, can hayliyle hayvanına çok sert darbe vurarak savaş meydanından kaçanlardan hayvanını durduramayanlar, hayvanın sırtından atlayıp Resûlullah'a doğru koşuyorlardı. Panik nasıl bir anda başladıysa, paniğin bitmesi de bir anda oldu ve Müslümanların büyük çoğunluğu tekrar Resûlullah'ın yanında toplandılar. Hemen Resûlullah'ı aralarına alıp, emrini beklemeye başladılar. Müslümanlardan bir kısmının Resûlullah'ın yanında toplandığını gören diğer kaçışanlar da geri döndüler ve Resûlullah'ın bulunduğu yere ulaşmaya çalıştılar. Resûlullah katırından yere indi ve *'Ey Allahım! Bize yardımını indir. Ey Allahım Ben senden vadini yerine getirmeni istiyorum. Bizi galip kıl'* diye dua etti. Duasını bitirince yerden aldığı bir avuç toprağı düşman saflarına doğru savurdu. Toprağı savururken *'Yüzleri kara olsun! Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki! Onlar bozguna uğradılar'*[10] dediği duyuldu. Bu saldırı emriydi. Bu düşmanın perişan olacağının müjdesiydi.

Savaş kısa sürdü. Müslümanların üç şehidine karşılık, müşriklerden onlarca kişi öldü. Şirk ordusu kısa sürede dağıtıldı. Müşriklerin herbiri bir yana kaçtı. Bir kısmı Taif'e veya Evtas'a kaçarken, diğer bir kısmı da vadilere, dağlara kaçtı. Böylelikle bir anda başlayan savaş bir anda bitmiş oldu. Müslümanlar büyük bir düşman ordusunu darmadağın edip, büyük bir zafer elde ettiler. İslâm'ın en önemli düşman kitlelerinden Hevazin ve Sakif topluluğu dağıtılıp, bir daha düşmanlık yapamaz hale getirilmiş oldu.

Resûlullah, savaş sonrasında meydanı gezdi. Bu sırada bir kadın cesedi gördü.

Üzüldü. Bunun bir daha yapılmamasını, kadınların öldürülmemesini emretti. O sırada bir grup Müslüman kaçışan müşrikleri kovalıyordu. Resûlullah'ın emri bir süvari tarafından bu Müslümanlara ulaştırıldı. Resûlullah meydanı gezerken ikinci bir kadın cesediyle karşılaştı. Öfkelendi. Emrini bir kez daha yeniledi. Bu sırada bazı çocukların öldürüldüğü haberini aldı. Öfkesi iyice arttı; *'Dikkat edin! Çocukları öldürmeyin!'* dedi. İslâm'a yeni girmiş bazılarının *'Fakat onlar müşrik'* dedikleri duyuldu. Resûlullah sesin geldiği tarafa yönelerek *'Sizin iyileriniz de müşriklerin çocukları değil mi? Allah'a yemin ederim ki, her çocuk İslâm fıtratı üzere doğar, bu o dilleninceye kadar devam eder. Ana babası onu ya Yahudileştirir ya da Hıristiyanlaştırır'*[11] dedi.

Mekke'de orduya katılmış olan Ümmü Süleym *'Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun! Sana biat edip Müslüman olmuş şu topluluk, seni savaşta yalnız bırakıp kaçtılar. Ey Allah'ın Resûlü onları bağışlama! Müslüman olduklarını söyleyen şu Kureyşlilerin suçlarını affetme. Şu müşriklerin öldürüldüğü gibi onlarında öldürülmesi emrini ver. Çünkü onlar bunu fazlasıyla hak ettiler'* diyerek yeni Müslüman olmuş ve savaş alanını bir anda terk edenlerle ilgili kızgınlığını dile getirdi. Amacı Resûlullah'ı etkilemek ve hâlâ müşrik olarak gördüğü bazı kimselerin cezalandırılmasını sağlamaktı. Ancak işittiği söz isteğine uygun değildi. Resûlullah *'Ey Ümmü Süleym! Allah'ın affı çok geniştir. Gücün yeterse iyilik et'* [12] dedi. Ümmü Süleym isteğini bir kez daha dile getirdi. Yine aynı cevabı aldı. Bir kez daha tekrarladı yine aynı cevabı aldı. Resûlullah savaşın ilk anında kaçanları, ister çağrısı üzerine tekrar yanına dönmüş olsunlar, isterse dönmemiş olsunlar kınamadı. Haklarında olumsuz bir söz söylemedi.

DİPNOTLAR

1- Ahmed, *Müsned*, V/218; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/85; Vakıdî, *Meğazi*, III/891.
2- Ahmed, *Müsned*, IV/333, VI/16; Darimi, *Sünen*, V/135.
3- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/85
4- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/86; Vakıdî, *Meğazi*, III/910
5- Halebî, *İnsanü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn*, III/70
6- Halebî, *İnsanü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn*, III/70
7- Ahmed, *Müsned*, III/157.
8- Ahmed, *Müsned*, I/207; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/87; Vakıdî, *Meğazi*, III/898.
9- Ahmed, *Müsned*, I/207; Vakıdî, *Meğazi*, III/898; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/ 151.
10- Ahmed, *Müsned*, I/207; Vakıdî, *Meğazi*, III/899; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/ 151.
11- Vakıdî, *Meğazi*, III/903
12- Ahmed, *Müsned*, III/279; Vakıdî, *Meğazi*, III/904

Taif Kuşatması

> Ölüler hakkında müşrik bile olsalar kötü şeyler söylemeyin. Sözleriniz onlara ulaşmaz, fakat yaşayanlar arasında bazılarını incitir. (Hz. Muhammed (s))

Huneyn'de gerçekleşen ve kısa süren savaştan kaçan Hevazinlilerin ve Sakiflilerin bir kısmı Evtas'a, bir kısmı ise Taif'e sığınmışlardı. Daha önce yiyecek ve silah stoku yapıldığı için uzun sürecek bir ablukaya hazır olan Taif, Huneyn'den kaçanlar için iyi bir sığınaktı. Resûlullah, Ebû Musa el-Eş'arî'nin amcası Ebû Âmir komutasındaki birliği Evtas'a, bin kişilik öncü birliğini ise Halid b. Velid komutasında Taif'e gönderdi Kendisi ise, Huneyn'de alınan esirleri ve ganimetleri bir başka birliğin kontrolünde Cirane'ye bıraktıktan sonra Taif'e hareket etti.

Evtas'da çıkan çatışmada komutan Ebû Âmir şehit oldu. Ölmek üzereyken komutayı yeğeni Ebû Musa el-Eş'arî'ye devretti. Ölüm anının yaklaştığını hissedince yeğeninden Resûlullah'a selâmını iletmesini, duasını istediğini bildirmesini söyledi. Ebû Musa komutasındaki birlik düşmanı yenerek çok miktarda ganimetle Taif'e hareket etmiş olan Resûlullah'a yetişti. Ebû Musa amcasının selâmını ve dua isteğini Resûlullah'a bildirdi. Resûlullah selâmı aldı ve şehit sahabesi için dua etti.

Resûlullah'ın komutasındaki İslâm ordusu Taif'e doğru giderken mola verilen yerlerden birinin yakınında bir mezar olduğu fark edildi. Bölgeyi bilenlere sorulunca mezarın Ebû Uhayha b. As'a ait olduğu öğrenildi. Hicretin ilk yıllarında bir müşrik olarak ölen Ebû Uhayha için Ebû Bekir ağır sözler söyleyip; '*Allah ona lanet etsin. O, Allah ve Resûlü'ne meydan okuyordu*' dedi. Ebû Bekir'in sözleri, Müslümanlar arasında yer alan Ebû Uhayha'nın iki oğlunu rahatsız etti. Ebû Bekir'e

muhalefet ederek *'Ebû Kuhafe'ye lanet olsun'* diyerek Ebû Bekir'e karşılık verdiler. Resûlullah tartışmadan haberdar olunca, sevgili dostu Ebû Bekir'e yanlış davrandığını söyledi. Bir daha böyle davranmamasını istedi. Daha sonra Müslümanlar için uymaları gereken bir ölçüyü açıkladı: *'Ölüler hakkında müşrik bile olsalar kötü şeyler söylemeyin. Sözleriniz onlara ulaşmaz, fakat yaşayanlar arasında bazılarını incitir.'*[1]

İslâm ordusu Taif'e gelip, kale surlarına iyice yaklaşınca ok yağmurunun altında kaldı. Hemen ok menzilinin dışına çıkıldı. Ok menzilinin uzağında bir yer ordugâh olarak seçildi. Kale ablukaya alındı. Savaş karşılıklı ok atışlarıyla başladı. Günlerce bu hâl üzere devam etti. Müslümanlar ilk defa Taif kuşatması sırasında kendi yaptıkları mancınıkları kullandılar. Mancınık, Selman-ı Farisi'nin tarifine göre imal edildi. Mancınıkla kaleye taş atıldı. Ayrıca debbabe ismi verilen ve kaleye yaklaşmaya imkân sağlayan araçlar imal edildi. Debbabeler, 8-10 kişinin altında yer alabileceği ve atılan ok veya taşlardan korunmayı sağlayacak şekilde imal edilmiş hareketli araçlardı. Debbabelerle kale duvarlarına yaklaşıp, duvar delinmeye çalışıldı. Ancak kale duvarları çok kalın olduğu için bu girişimler bir işe yaramadı. Dubar denilen ve deriden yapılan korunaklar da ilk defa bu kuşatmada Müslümanlar tarafından kullanıldı. Tüm bunlar o zaman ve o toplum için orijinal savaş araçlarıydı.

Kuşatma günlerce sürdü. Sakifliler teslim olmaya yanaşmadılar. Ebû Süfyan'ın ve Ebû Musa el-Eş'arî'nin Sakiflilerle çok eskilere dayanan bir dostlukları vardı. Resûlullah'ın isteği ile değişik zamanlarda kaleye gidip Sakiflilerle görüştüler. Teslim olmalarını istediler. Ancak teklifleri kabul görmedi. Bu sefer Sakifliler arasında sevilip, kendisine saygı duyulan Uyeyne b. Hısn kaleye gönderildi. Ona verilen görev de Sakiflilerden teslim olmalarını istemek ve Resûlullah adına teslim şartlarını görüşmekti. Uyeyne b. Hısn, İslâm saflarında yer almasına rağmen kalbindeki cahiliye duygularını terk edememiş, İslâm düşmanlığını içinden söküp atamamış birisiydi. Kaleye girince Sakiflileri teslim olmaya davet etmek yerine, Müslümanların aleyhine kışkırttı. Müslümanlara karşı direnmelerini istedi. Resûlullah'ın yanında döndüğünde de Sakiflileri İslâm'a davet ettiğini, Müslüman olmayacaklarsa teslim olmalarını, boşuna direnmemelerini söylediğini bildirdi. Ancak çok geçmeden Resûlullah işin gerçeğinden haberdar oldu ve Uyeyne'nin yalanını yüzüne vurarak, yaptığı işi, söylediği sözleri bütün ayrıntılarıyla kendisine bildirdi. Uyeyne hatasını anladı ve affını istedi. Resûlullah herhangi bir şey demedi.

Kuşatma sırasında İslâm'ın insanlar için gerçek anlamda özgürlük olduğunu işitmiş bulunan bazı köleler kaleden kaçarak İslâm ordusuna sığındılar. Sayıları yirminin üzerinde olan bu müşrik kölelerin Müslümanlara sığınmaları, halk ve köle kesimlerinde İslâm'ın doğru anlaşıldığının en önemli göstergesiydi. Müslü-

manlar bu duruma sevindiler. Sakifliler kölelerinin iadesini istedikleri zaman Resûlullah *'Onlar Allah'ın azat ettikleridir'*[2] diyerek iade isteğini kabul etmedi.

Resûlullah, Taif'in savunma hattının güçlü olduğunu anlayınca Müslümanları zora sokmamak için kuşatmayı kaldırmayı düşündü. Durumu bazı Müslümanlarla görüşüp, istişare etti. Resûlullah, *'Tilki inine girmiştir. Kuşatmayı ısrarla sürdürürsen Taif'i elde edersin. Ancak terk edip gidersen sana bir zarar veremez'* diyen Nevfel b. Muaviye'nin görüşünü tercih ederek, kuşatmanın kaldırılmasına karar verdi. Bu karar birçok kişinin hoşuna gitmedi. Orduda, kaleyi fethedinceye kadar kuşatmaya devam etme görüşü hakimdi. Resûlullah, Müslümanların bu görüşlerinde ısrarlı olduklarını bilince kendi görüşünü erteleyip, kuşatmayı sürdürdü. Ertesi gün daha yoğun ve yakın bir savaş taktiğini devreye soktu. Ancak o günkü savaşta Müslümanlar şehit verince, Resûlullah asıl kararına dönerek kuşatmayı sona erdirdi. Müslüman coğrafyada bir ada olarak kalmış bulunan Taif'in fazla bir zaman geçmeden teslim olacağına emindi. Ordu Mekke'ye doğru yola çıktı. Kuşatma kaldırılırken bazı Müslümanların; *'Ey Allah'ın Resûlü! Sakifliler hakkında beddua et'* isteklerine Resûlullah'ın cevabı; *'Ey Allahım! Sakiflilere doğru yolu göster. Onları bize getir'*[3] diye dua etmek oldu.

Ordu, Mekke dönüşünde Cu'şum'a geldi ve konakladı. Müslüman gözcüler yabancı birisini yakalayarak Resûlullah'a getirdiler. Yakalanan kişi, hicret için Mekke'den yola çıktıklarında Resûlullah ile Ebû Bekir'in peşine takılan ve Resûlullah'ı yakalayarak Mekke eşrafının vadettiği ödülü almak amacında olan, ama amacına ulaşamayan Süraka b. Mâlik'ti. Süraka, huzura getirilince, kendisini Resûlullah'a tanıttı. Resûlullah, Süraka'yı tanıdı. Süraka'nın serbest bırakılmasını istedi. Serbest kalan Süraka ise Müslüman olduğunu bildirdi.

Ordu, Cirane'ye geldi. Cirane, Mekke'ye yakın, su kuyuları bulunan yeşillik bir yerdir. Resûlullah ordugâhını Cirane'ye kurdurdu. Bu sırada huzuruna bir kadın getirildi. Bu Evtas'da esir alınan ve *'Ben Muhammed'in süt kardeşiyim'* diyen birisiydi. Onun bu sözleri kendisini esir alanlar tarafından önceleri pek dikkate alınmamıştı. Ama kadın iddiasında ısrarlıydı ve sürekli aynı şeyi söylüyordu. Bunun üzerine kadını Resûlullah'a göstermeye karar verdiler. Resûlullah kadını tanımadı ve kim olduğunu sordu. Kadın, isminin Şeyma olduğunu ve Halime'nin kızı olduğunu söyledi. Resûlullah süt annesi Halime'nin Şeyma isminde bir kızı olduğunu biliyordu. Henüz küçük bir çocukken onunla oyunlar oynamıştı. Ama kadını bir türlü tanıyamadı. Bunun üzerine kadın omzunu açıp gösterdi. Omzunda diş izleri vardı. Resûlullah, kadını tanıdı; o süt kardeşi Şeyma idi. Çünkü henüz küçük bir çocukken, bir tartışma sırasında, onun omzunu ısırmıştı ve o olayı hatırlıyordu. Şeyma'yı tanıyınca hemen yerinden kalktı. Örtüsünü yere serip süt kardeşini yanına oturttu. Büyük bir merakla süt annesi Halime ve kocasını sordu. Onların yıllar önce öldüğünü öğrenince üzüldü. Gözyaşlarını tutamadı. Halime

hakkında, çocukluğu hakkında konuştular. Daha sonra Şeyma'ya bir isteği olup olmadığını sordu. İsterse yanında kalabileceğini veya isterse mal verip kendisini serbest bırakacağını söyledi. Şeyma mal almayı ve kendi köyüne gitmeyi tercih etti. Resûlullah onun bu isteğini kabul etti. Şeyma'nın isteğinin yerine getirilmesini istedi. Şeyma da süt kardeşinden gördüğü bu iyilik karşısında Müslüman oldu ve köyüne döndü. Şeyma'nın Resûlullah'ın yanından ayrılırken ağzından dökülen sözler Resûlullah'ın çocukluğunu bilen bir tanığın ifadeleri olarak önemliydi: *'Sen küçük bir çocukken de, büyük bir adamken de ne iyi kefil ve ne iyi bakılansın.'*[4]

Cirane'ye gelirken, Ebû Rühmü'l-Gıfarî ismindeki şahıs Resûlullah'a yaklaştı. Niyeti Resûlullah'a bir şeyler sorup, konuşmak; sohbet etmekti. Ancak bindiği deve ürkerek Resûlullah'ın devesine doğru sıçradı. Bu sırada Ebû Rühmü'l Gıfarî'nin ayakkabısı sert bir şekilde Resûlullah'ın bacağına çarptı. Resûlullah'ın canı acıdı. O acının etkisiyle elindeki kamçı ile Ebû Rühmü'l'ün ayağına vurarak *'Çek ayağını, canımı acıttın'* dedi. Ebû Rühmü'l diyor ki; *'Yaptığım işten dolayı çok utandım. Ne yapacağımı ve diyeceğimi bilemez oldum. Azabı hak ettiğimi düşündüm. Hakkımda bir ayet inip azabı hak ettiğimi bildireceğinden korktum. Bu halde yola devam etmeye başladım. Ciraneye varınca Resûlullah'ın beni aradığı söylendi. Korku ve üzüntü içerisinde yanına vardım. 'Sen benim canımı acıtınca ben de senin ayağına kamçım ile vurmuştum. Bu yaptığıma karşılık olarak şu davarlar senin' dedi. Ben davarları aldım ama davarlara değil, Resûlullah'ın benden hoşnut olmasına sevindim. Bütün sıkıntım kayboldu. Onun hoşnutluğu benim için dünyadaki her şeyden daha değerli geldi'.*

Huneyn'de ve Evtas'da elde edilen ganimetler Cirane'ye gelinceye kadar paylaşılmadı. Resûlullah, Hevazinlilerin Müslüman olarak geleceklerini umuyor ve bu umutla da bekliyordu. Eğer Müslüman olarak gelirlerse malları kendilerine iade edecekti. Bu şekilde on gün bekledi. Bu sırada bazı bedeviler sabırsızlanmaya ve ısrarlı bir şekilde ganimet dağılımının yapılmasını istemeye başladılar. Resûlullah ganimetleri paylaştırmaya karar verdi. Daha önce yapmadığı bir şekilde ganimet dağılımında farklı bir yöntem izleyip, henüz Islâm'a yeni girmiş Kureyşlilere daha fazla ganimet verdi. Kureyş liderlerinden ve yakınlarından Ebû Süfyan, Ebû Süfyan'ın oğlu Muaviye, Hakîm b. Hizam, Hâris b. Hâris, Safvan b. Ümeyye, Abbas b. Mirdas, Gatafan lideri Uyeyne b. Hısn, Temim lideri Akra b. Hâbis kendilerine ganimetten fazla pay verilen kimselerdi. Resûlullah onları verdiği mallarla Islâm'a yaklaştırmayı ve kalplerini değiştirmeyi umuyordu. Umduğu şey de zamanla gerçekleşti. Safvan b. Ümeyye bunu şöyle açıklamıştır: *'Resûlullah bana verdiklerini uzatırken insanlar arasında en kızdığım o idi. Verdikten sonra insanlar arasında en sevdiğim o oldu.'*

Muhacir ve Ensar'ın az miktarda ganimet almasına karşılık, Müslümanlıklarının üzerinden bir ay bile geçmemiş olan ve çoğunun Müslümanlığı tartışılır nite-

likte bulunan Kureyşlilere yönelik bu özel davranış özellikle Ensar'a mensup bazı gençleri üzdü. Aralarında *'Resûlullah kavmini buldu ve onları bize üstün tutmaya başladı. Halbuki kılıçlarımızdan hâlâ Kureyş'in kanları damlıyor'* veya *'Bu adaletin olmadığı bir taksimdir. Bu taksimde Allah'ın rızası gözetilmedi'* diye konuşmaya başladılar. Ebû Said el-Hudrî Resûlullah'a gelerek Ensar'ın gençlerinin hoşnutsuzluğunu bildirdi. Resûlullah *'Sen ne düşünüyorsun?'* diye sorduğunda, Ebû Said *'Ey Allah'ın Resûlü! Ben de kavmimin bir ferdiyim'* dedi. Resûlullah duydukları karşısında üzüldü. Ensarın toplanmasını istedi. Sonra yanlarına giderek; *'Ey Ensar topluluğu! Nefislerinizde bulunan hoşnutsuzluğun ve söylediğiniz sözlerin haberi bana ulaştı. Ben sizi sapıtmış bir halde buldum da Allah benimle sizleri hidayete ulaştırmadı mı? Sizler, parça parça bölünüp birbirlerinize düşmüş haldeyken, benimle birlik olup kuvvetlenmediniz mi? Sizler fakirken, Allah benimle sizleri zengin kılmadı mı?'* diyerek peş peşe sorular yöneltti. Ensardan bazı kimseler ise her soruda *'Evet öyledir'* diyordu. Resûlullah sözlerine devam etti; *'Ey Ensar topluluğu! Eğer siz isteseydiniz, benim sorularıma şöyle de cevap verebilirdiniz: 'Sen kavmi tarafından yalanlanmış birisiydin, seni tasdik ettik ve bizim yanımıza geldin. Kavmin seni terk etti, biz ise yardım ettik. Kavmin seni kovdu, biz ise bağrımıza bastık. Sen yoksuldun, biz seni mallarımıza ortak ettik'. Bunların hepsi doğrudur. Ey Ensar topluluğu! Ben sizlerin Müslümanlığınızdaki samimiyeti bildiğim için, samimiyet ve ihlasınıza güvenerek yeni Müslüman olanların kalplerini kazanmak için ganimetten onlara daha fazla pay verdim. Ancak siz birkaç parça dünyalık için bana yakışmayacak sözler söylediniz. Ey Ensar topluluğu! İnsanlar buradan deve ve davar sürüleriyle evlerine giderken, sizler Allah'ın Resûlüyle evlerinize dönmek istemez misiniz? Allah'a yemin ederim ki sizin payınıza düşen onların payına düşenden daha büyük ve daha hayırlıdır. İnsanlar başka başka vadilere, dağlara gitseler, vallahi ben Ensar'ın vadisini, dağını tercih ederim. Ensar beden üzerine giyilen bir iç fanilası, diğer insanlar ise onun üzerine giyilen bir elbisedir. Sizler benden sonra diğer insanların kavuştukları mallara kavuşacaksınız. Sizler bunlara sabredin. Sizler havuz başında benimle birlikte olacaksınız. Ey Allahım! Ensar'a, Ensar'ın evlatlarına, Ensar'ın evlatlarının evlatlarına rahmet et.'*[5] Resûlullah sözlerini bitirdiği zaman Ensar'dan herkesin ağladığı, gözyaşlarının sakallarından süzüldüğü görüldü. Yaptıkları yanlışlığı fark etmişlerdi. Üzüntülerinden ne yapacaklarını, ne diyeceklerini bilemez haldeydiler. Hep bir ağızdan *'Nasip ve pay bakımından Allah ve Resûlü'ne razıyız'* diyor, başka bir şey demiyorlardı.

Huneyn'de esir edilen insan sayısı altı bin civarındaydı. Resûlullah esirlerin gölgeliklerde tutulmalarını ve karınlarının doyurulup, temiz giysiler giydirilmelerini istedi. Fakat yanlarında temiz giysi yoktu. Bunun üzerine Büsr b. Süfyan Mekke'ye giysi getirmeye gönderildi. Cirane'de konaklarken Hevazin topluluğunun bazı yaşlı temsilcileri Müslüman olmuş halde gelerek esirlerin affını istediler.

Resûlullah kendi adına ve Abdülmuttalib oğulları adına esirleri serbest bıraktığını, ancak bu konuda Müslümanların da onayının alınması gerektiği bildirdi. Resûlullah'ın esirleri serbest bırakma niyetinde olduğunu duyan Müslümanlar da kendi paylarına düşen esirleri serbest bırakmaya karar verdiler. Çoğunluğu çocuk ve kadın olan esirler serbest bırakıldılar. Resûlullah, Hevazin heyetine, komutan Mâlik b. Avf'ın nerede olduğunu sordu. Taif'te olduğunu söylediler. Resûlullah, eğer Mâlik gelirse kendisine dokunulmayacağını, eş ve çocuklarını kendisine vereceğini bildirdi. Haberi alan Mâlik, Resûlullah'ın sözünde duran birisi olduğunu bildiği için korkmadan ve çekinmeden Cirane'ye geldi. Resûlullah dediğini yaptı ve Mâlik'e eş ve çocuklarını geri verdi, ayrıca birçok bağışlarda bulundu. Gördüğü güzel davranışlardan etkilenen Mâlik, Müslümanlara katıldı. Resûlullah da Mâlik'i bölgenin lideri olarak tayin etti. Mâlik, o günden sonra Sakiflileri sürekli kontrol ve baskı altında tuttu. Sakiflilerin ve hayvanlarının şehirden çıkmasına müsaade etmedi. Sakifliler için sıkıntılı günler başladı. Resûlullah'ın kaldırdığı kuşatma Mâlik nedeniyle devam etti.

Resûlullah umreye niyetlendiği için ihrama girerek Mekke'ye hareket etti. Telbiye getirerek gece vakti Mekke'ye girdi. Kâbe'yi tavaf etti. Henüz yirmi yaşlarında bir genç olan Attab b. Esed'i daha önce Mekke valisi olarak atamıştı. Bu geçici bir atama gibi görünüyordu. Bu atamanın geçici olmadığını, Attab'ın Mekke valiliğinin devam ettiğini bildirdi. Huneyn'e giderken yaptığı gibi, islamî konularda kendisine danışılması için de Muaz b. Cebel'i Mekke'de bıraktı ve ordusunu alıp Medine'ye dönmek için yola çıktı. Ensar'a dediği gibi malları başkalarına, kendisini ise Ensar'a bağışladı.

DİPNOTLAR

1- Vakıdî, *Meğazi*, III/925; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, IV/276.
2- Vakıdî, *Meğazi*, III/922; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/158, 159.
3- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/131; Vakıdî, *Meğazi*, III/937; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/159.
4- Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/95.
5- Ahmed, *Müsned*, III/76; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/142; Vakıdî, *Meğazi*, III/958.

Şirkin Hezimeti

> Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbini hamd ederek tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir. (Nasr sûresi, 110:1-3)
>
> Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına bırakmak istiyorlar. De ki: *'Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir"* (Hucurat sûresi, 49:17,18).

Mekke hem müşrikler ve hem de Müslümanlar için çok önemliydi. Müşrikler için önemliydi; çünkü hemen hepsinin inançlarının ve hayat tarzlarının dayanağı konumunda olan putlarının önemli bir kısmı Mekke'deydi. Ayrıca, en önemli kutsalları olan Kâbe de Mekke'deydi. Mekke dini merkezleriydi. Buna ek olarak, en çok katılımlı, en büyük panayırlar Mekke ve civarında düzenlenirdi. Bu açıdan Mekke, müşriklerin sadece dinî değil, aynı zamanda ekonomik, siyasî, kültürel faaliyetlerinin de merkeziydi. Şirk Mekke'siz ayakta duramazdı. Mekke şirkin omurgasıydı ve müşrikler için Mekke'nin kaybı her şeyin kaybı sayılırdı.

Mekke, Müslümanlar için de önemliydi; Müslümanlar için ayrıcalıklı bir öneme ve değere sahipti. Zira orası tevhidin merkezi, İslâm davetinin doğduğu yer, örnek Kur'an neslinin önemli bir kısmının memleketi, Islâm'ın kıblesi idi. Ayrıca şirkin kıblesi ve merkezi olması nedeniyle Mekke'nin fethedilmesi şirkin belinin kırılması anlamına geliyordu ki, bu da Müslümanlar için Mekke'nin önemini daha da artıran bir durumdu. Tüm bu ve ayrıntıda kalan diğer bazı nedenlerden dolayı Mekke, hem müşrikler ve hem de Müslümanlar için başka bir yerleşim merkeziyle kıyaslanamayacak derecede büyük bir öneme sahipti.

Müşrikler için Mekke'nin kaybı dinî, siyasî, ekonomik, kültürel bir hezimetti. Bu nedenledir ki, Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilip bütün putların imha edilmesi ve Kâbe'nin tevhidin sembolü haline getirilmesiyle, müşrikler dinleriyle ilgili önemli bir güven kaybına uğradılar; artık putları yoktu; inançlarının,

hayat tarzlarının referansları imha edilmişti. Üstelik, putların bekçisi olmaları nedeniyle Mekke halkını temsil eden ve Arapların en saygın topluluğu, bir anlamda dinî lider konumundaki Kureyş toptan Müslüman olmuştu. Artık bölgenin tüm müşrik toplulukları hem dinî ve hem de siyasî, ekonomik, kültürel açıdan başsız kalmışlar; tüm dayanaklarını kaybetmişlerdi. Ama şu da var ki, bundan böyle şirkin inançlarının içten ve siyasî, ekonomik, kültürel ilişkilerin dıştan kuşatan baskılarını üzerlerinde hissetmeden neye inanacaklarını ve neye göre yaşayacaklarını daha özgürce düşünebilir, daha özgürce kararlar alabilirlerdi.

Esasen, Arap topluluklarının bir çoğu, son birkaç yıldır Müslümanlarla müşrik Kureyş arasındaki çekişme ve savaşların nasıl sonuçlanacağını büyük bir merakla bekliyorlardı. Birçok topluluğun gönlü bu süre içerisinde Müslümanlardan yana kaymıştı. İslâm nedeniyle, tarihte hiç benzeri görülmemiş bir şekilde, yarımadada bir iradenin egemen olmaya başladığını ve bunun da yarımadayı güvenlikli bir yer kıldığını görüyorlardı. Artık zorbalar cezasız, mazlumlar çaresiz kalmıyordu. Bu ise Islâm'ın görünüşteki birçok muhalifinin gönlünde, Islâm'la ilgili daha farklı duygu ve düşüncelerin oluşmasına, daha derinliklere uzanan sevgi ve saygıların yeşermesine imkân sağlamıştı. Ancak Müslümanlarla Kureyş arasındaki savaşlar sonuçlanmadan, bir taraf diğer tarafa itaat eder konuma gelmeden, saflarını açıkça belirlemekten kaçınıyorlardı. Özellikle de Müslümanlardan yana bir tercihte bulunmaktan kaçınıyorlardı. Dini beraberlikleri ve geleneksel bağları nedeniyle istemeseler de Kureyş'ten yana gibi görünmek zorundaydılar. Zira, binlerce yıllık inançlarını, kültürlerini, siyasî, ekonomik, askerî ilişkilerini beş on yıllık bir hareket için terk etmeleri son derece zordu. Her an her şey eskisi gibi olabilir, şirkin egemen olduğu, Kureyş'in lider olduğu döneme dönülebilirdi. Bu durumda Müslümanların yanında veya tarafında yer alanlar zor durumda kalırlardı. Yapabilecekleri en radikal tercih, tarafsızlık politikasıydı. Daha fazlasını yapmaları mümkün değildi. Bu nedenle kendi aralarında '*Muhammed'i Kureyş ile baş başa bırakalım. Taraf olmayalım. Eğer Muhammed galip gelirse O'nu tasdik eder, O'nun tarafında yer alırız. Yok eğer Kureyş galip gelirse durumumuzu riske etmemiş oluruz*' diyorlardı.

Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesi bir dönüm noktası oldu. Artık galip taraf belli olmuştu. Gönlü Müslümanlardan yana olanların, tercihlerini kolaylıkla yapabilecekleri ve bu tercihlerine göre davranacakları yeni bir aşamaya geçilmişti. Daha da önemlisi Kureyş de taraf değiştirmiş, sadece savaşın mağlubu olmakla kalmayıp, galibin safına geçmişti. Üstelik Kureyş dışında yarımadanın önemli ve güçlü topluluklarından Hevazinliler ve Sakifliler de yenilmiş, dağılmış ve hatta bir kısmı Müslüman olmuştu. İşte tüm bunlar diğer Arap toplulukları için son birkaç yıldır büyük bir merakla bekledikleri sürecin sonuydu.

Resûlullah'ın liderliğindeki Müslümanların Mekke'nin fethini takiben Medi-

ne'ye dönüşleri ile yeni sürecin özelliğine uygun olarak daha önceleri son derece istisna niteliğinde olan bir durum olanca yoğunluğuyla yaşanmaya başladı. Medine'ye dönüşün ilk haftası içinde *'heyetler yılı'* olarak tanımlanacak ve hicri 9. yıla damgasını vuracak bir süreç yaşandı. Bu süreci farklı kabilelere ait temsilcilerin peş peşe Medine'ye gelerek Müslüman olduklarını bildirmeleri oluşturdu. Bu şekilde altmışı aşkın temsilci grubu geldi. Bazıları bir kişiden oluşurken, bazıları 80-100 kişiden oluşan kalabalık heyetlerdi. Temsilcilerini Medine'ye gönderen ve Müslüman olduklarını bildiren toplulukların arasında Bâhile, Sa'lebe, Kahtanî, Sûda, Sâkif, Temim, Esed, Uzre, Belî, Behrâ, Kilâb, Tuceyb, Bekkâ gibi yarımadanın büyük kabile veya boylarının temsilcileri vardı. Bu heyetler, Mekke'nin el değiştirmesini takiben yarımadadaki iradenin kime geçtiğini göstermesi açısından önemlidir. Artık irade Müslümanlardaydı ve bu iradeye karşı koyacak kimse kalmamıştı. Müşrikler arasındaki çok farklı gerekçelere dayanan her türlü dayanışma ve yardımlaşmalar kopmuş, dağılmış ve her topluluk kendi tercihiyle baş başa kalmıştı. Tüm bunlar ise, görünüşte Müslümanların aleyhine olan ve başta Hz. Ömer olmak üzere birçok Müslümanın tepkisine yol açan Hudeybiye anlaşmasının esasen yeni bir dönemin başlangıcını teşkil ettiğini, artık Müslümanların galip olacaklarını, İslâm'ın çekim merkez haline geleceğini, insanların topluluklar halinde Müslüman olacaklarını müjdeleyen ayetin tanımlamasına birebir uyuyordu. Hudeybiye anlaşmasının hemen sonrasında vahyolunan ve Müslümanları zaferle müjdeleyen ayet şöyleydi: *'Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbini hamdederek tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir' (Nasr, 110:1-3).*

Müslüman olmak veya Müslüman olduklarını bildirmek için Medine'ye gelen kişiler veya heyetler esasen Islâm'ı bilen kimseler değillerdi. Yaşanan süreç tamamen iktidarın çekim merkezi oluşunun gereğine göre şekilleniyordu. Artık güç Müslümanlardaydı ve güce eğilimli insanlar bu yeni güce itaat etmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Ancak ne var ki mensubu olduklarını bildirmek için Medine'ye temsilciler göndermelerine neden olan dini ayrıntılı bir şekilde bilmiyor, Islâm'ın birçok gereğinden habersiz bulunuyorlardı. Bu da gösteriyor ki tercihlerin temel nedeni irade değişimiydi. İrade değişimi siyasî, ekonomik kültürel değişimi gerektirmiş ve topluluklar buna göre davranıyorlardı. Yoksa gerçekten İslâm'ı tek doğru din, esenliğin tek yolu olduğu için kabul etmiyor veya kabul ettiklerini bildirme ihtiyacı hissetmiyorlardı. Elbette ki bunu insanlar içinde en iyi bilen Resûlullah'dı. Bu nedenle Medine'ye gelen her heyetin bir süre Medine'de kalmasını istiyordu. Belirli evlere, mescidin gölgeliğine veya mescit yakınına kurulan çadıra yerleştirilen topluluk temsilcileri, Medine'de kaldıkları beş-on gün içerisinde Resûlullah'ın ahlâkını müşahede ediyorlar, Müslümanların hâl ve hareketlerini gözlüyorlar, okunan Kur'an'ları dinliyorlar, kılınan namazları seyrediyorlar, zi-

hinlerine takılan sorularını sorup cevaplarını alıyorlardı. Medine'de misafir edildikleri süre içinde İslâm'ı biraz olsun öğrenen ve Müslümanlara karşı sevgi ve saygı ile dolu hale gelen temsilcilerin yanlarına kendilerine İslâm'ı öğretecek Müslümanlardan birisi verilerek memleketlerine gönderiliyorlardı. Ayrıca kalplerini kazanmak, sırf siyasî, ekonomik nedenlerle olan tercihlerinin kalplerinde de karşılık bulmasını sağlamak için kendilerine değerli hediyeler takdim ediliyor, bahşişler veriliyordu.

Müslüman olduklarını bildirmek için gelen topluluk temsilcileri, hem İslâm'ın ahlâkından ve terbiyesinden habersiz oldukları ve hem de büyük çoğunluğu kaba-saba, görgü ve edepten uzak bedevi insanlar oldukları için, kolaylıkla yanlış ve kaba davranışlar sergileyebiliyorlardı. Gördükleri hoşgörü ortamında kendilerini kontrol edemeyip, yanlış sözler sarf edebiliyorlardı. Ancak onların bu durumları İslâm'ı doğru öğrenmeleri açısından bir fırsatın doğmasına neden oluyor ve yanlış hâl ve hareketleri, kaba söz ve davranışları nedeniyle İslâm'ın referansını, İslâm davetinin rehberini daha yakından tanıma imkânı elde ediyorlardı. Çünkü söz konusu yanlışlıklar karşısında İslâm davetinin kaynağı ve rehberi olan Kur'an duruma müdahale ediyor, yaşanan yanlışlıkların örnekliğinde en güzel ahlâkın evrensel ölçülerini bildiriyordu. Kur'an, İslâm'ı bilmeden Müslüman olmaya karar vermiş o insanları her hâl ve hareketleriyle eğitiyor, öğretiyor ve her türlü yanlışlıktan, hoş olmayan davranışlardan, kaba-saba tutum ve tavırlardan uzak durmalarını sağlıyordu. Bu konuda yaşanan bazı örnekler şunlardır:

Mekke'nin fethini takip eden ilk günlerin birisinde, kalabalık bir topluluk olan Temimliler adına yaklaşık 90 kişiden oluşan bir temsilci grubu Medine'ye geldi. Heyetin başkanı Utarid b. Hâcib, kalabalık bir topluluğun temsilcisi ve kalabalık bir heyetin başkanı olmanın gururu içindeydi. Kalbinde ve davranışlarında güzel ahlâkın izini bulmak zordu. Medine'ye geldiğinde doğruca mescide gidip Resûlullah'ın nerede olduğunu sordu. Mescitteki Müslümanlar, Resûlullah'ın odasında olduğunu, namaz vakti mescide geleceğini söylediler. Utarid b. Hâcib, az bir süre de olsa bekletilmeyi gururuna yediremedi. Bağırarak sesini Resûlullah'a duyurmaya çalıştı. Çok kaba bir tavırla *'Muhammed! Dışarı çık! Hadi gel! Seninle görüşüp konuşmaya geldim!'* diye bağırmaya başladı. Utarid b. Hâcib'in davranışı çirkin, hitabı kabaydı. Seslendiği kişinin herhangi birisi değil, Allah'ın elçisi, hidayet rehberi olduğunu düşünmüyordu. Resûlullah'a karşı, herhangi bir kimseye gösterilmesi gereken saygıya bile sahip değildi. Bu konuda arkadaşları da kendisi gibi davranıyorlardı. Hz. Bilâl mescitte bağıran bu kaba insanlara müdahale ederek sakin olmalarını istedi. Ama bir zencinin kendilerine müdahale etmesini kabullenemediler ve daha da kabalaştılar. Bu şekilde bir süre geçti. Namaz vakti geldi. Resûlullah odasından çıktı ve bu kaba davranışlı, saygı nedir bilmeyen bedevi topluluğun temsilcileriyle görüştü. Herhangi bir eleştiride bulunmadı. Sanki hiçbir

şey olmamış gibi onların sorularını cevapladı, istek ve arzularını dinledi. Ancak bu arada vahyolunan bir ayet sürece müdahale etti ve Temim heyetini, davranışlarındaki kabalık nedeniyle kınayıp, bu tutum ve davranışı terk etmeleri gerektiğini bildirdi. Ayet şöyleydi: *'(Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir' (Hucurat, 49:4,5).*

Temim topluluğu en iyi hatiplerini, şairlerini Medine'ye gönderdikleri heyete dahil etmişlerdi. Çünkü, İslâm davetini bir şahsın liderliğinde doğan siyasî bir hareket olarak düşünüyorlardı. İslâm'ın ilâhî boyutunu anlamamışlardı. Ayrıca, İslâm'ın referansı olan Kur'an'ı edebî bir kitap olarak düşünüyor ve bu konuda kendilerinin de yetenekli olduklarını ispatlama arzusu taşıyorlardı. Heyet Medine'ye gelince kendi yeteneklerini, üstünlüklerini gösterme gayretiyle bir teklifte bulundular. Kendi hatip ve şairlerinin Resûlullah ile yarışmaya hazır olduklarını bildirdiler. Görüşleri yanlış, teklifleri garipti. Ancak İslâm'ı bilmedikleri için bu yanlışlığı yapan, garip teklifte bulunan heyete Resûlullah müdahale etmedi. Israrlı teklifleri karşısında Müslümanlardan Hassan b. Sabit ile şiir konusunda yarışabileceklerini söyledi. Yarışma başladı ve Hassan b. Sabit İslâm'ı konu edinen güzel şiirleriyle Temim heyetini etkiledi. Temimliler, Hassan'ın üstünlüğünü kabul ettiler ve bir daha yarışma teklifinde bulunmadılar.

* * *

Temimliler bedevi insanlardı; kalpleri katı, davranışları kabaydı. Kalplerinde sevginin, sözlerinde nezaketin, davranışlarında kibarlığın izlerini bulmak zordu. Medine'de misafir olarak kaldıkları günlerin birisinde kendilerince çok garip bir durumla karşılaştılar. Resûlullah'ı torunu Hasan'ı sevip okşarken gördüler. Şaşırdılar. Anlayışlarınca yaşlı bir kimsenin çocuklarla ilgilenmesi, özellikle de bir liderin bir çocuğa ilgi gösterip onu sevmesi kabul edilebilecek bir davranış değildi. Bunu, yaşlılığın gerektirdiği saygı ile, liderliğin gerektirdiği özel ve ayrıcalıklı birisi olmakla çelişen bir durum olarak değerlendirdiler. Temim heyetinde yer alan Akra, Resûlullah'a yakıştıramadığı bu duruma tepki göstererek *'Ne şaşılacak bir durum! Sen çocukları okşayıp, seviyorsun! Halbuki benim on çocuğum var. Şimdiye kadar hiçbirisini ne okşadım ve ne de öptüm'* dedi. İşte değiştirilmesi gereken, İslâm'ın yok etmek istediği tutumlardan birisi de bu idi. Resûlullah, Akra'ya bakıp, onun anlayabileceği bir dille *'Merhamet etmeyene, merhamet edilmez'*[1] dedi. Mesaj açıktı. Daha sonra görüşmelere geçildi. Resûlullah, Temim heyetini İslâm konusunda eğitmeye, ne yapmaları ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda bilgiler vermeye başladı. Bir ara konu hacca geldi. Resûlullah haccın farz olduğunu bildi-

rip gereklerini açıkladı. Temim heyetinde yer alan Akra söze karışıp ısrarlı bir şekilde *'Her sene mi haccedeceğiz?'* diye sormaya başladı. Resûlullah onun bu ısrarlı sorusuna cevap vermedi. Fakat Akra ısrarı terk edecek gibi değildi. Bunun üzerine vahiy devreye girdi ve insanlara bir evrensel ölçüyü daha bildirildi: *'Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre) Allah onları affetmiştir. (Siz sorup da başınıza iş çıkarmayın). Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir' (Maide, 5:101).*

* * *

Resûlullah, diğer heyetlerde olduğu gibi, bir süre Medine'de misafir edilen Temim topluluğunun temsilcilerine hediyeler verdi ve memleketlerine gidebileceklerini bildirdi. Yine diğer temsilcilerin memleketlerine giderken yaptığı gibi, İslâm'ı iyi bilen bir Müslümanı heyetle birlikte Temimlilere göndermeyi düşündü. Düşüncesini iki yakın dostu, Müslümanların iki seçkini olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile birlikteyken dile getirdi. Ebû Bekir, kendisine hiçbir şey sorulmamış olmasına rağmen *'Bunların başına Ka'ka b. Zürâre'yi görevlendir'* dedi. Ömer, Ebû Bekir'in teklifinden hoşlanmadı. Akra b. Hâbis'in daha doğru tercih olacağını dile getirdi. Ömer'in teklifi de Ebû Bekir'in hoşuna gitmedi ve aralarında çekişip, tartışmaya başladılar. Resûlullah, hoşlanmadığı bu çekişme ve tartışmaya müdahale etmedi. İstiyordu ki, iki seçkin arkadaşı herhangi bir uyarıyla karşılaşmadan hatalarının farkına varsınlar. Fakat Ebû Bekir ve Ömer bir kez tartışmaya kendilerini kaptırmışlardı. Sesleri gittikçe yükseldi. Hatta, Resûlullah'ın sesini de bastıracak şekilde birbirleriyle tartışıyorlar, Resûlullah'ın yanında olduklarının, Resûlullah'ın huzurunda ve onun izni olmadan dile getirdikleri bir görüş çerçevesinde tartıştıklarının farkında değillerdi. Onların bu bireysel hataları, ilâhî bir uyarının vesilesi oldu. Vahyolunan bir grup ayet, o bireysel durumdan hareketle evrensel bir ölçüyü dile getirdi. Ayetler şöyleydi: *'Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir' (Hucurat, 49:1,2).*

Hz. Ebubekir ve Ömer'in yanlış tutum ve davranışlarını örnek alarak evrensel bir ölçüyü dile getiren ayetlerin mesajı açıktı. Ayetler öncelikle yaşanan olay bağlamında, o iki Müslümanın şahsında, Resûlullah'ın bir insan olmasına karşılık herhangi bir insan olmadığını, O'nun huzurunda herhangi birisinin huzurunda gibi davranmamaları gerektiğini, daha itinalı ve dikkatli olmaları gerektiğini dile getiriyor ve bunu ise konuşmalarındaki ses tonunun yüksekliğine vurguda bulu-

narak açıklıyordu. Müslümanlar unutmamalıydılar ki, Resûlullah'a karşı yapılacak bir saygısızlık, O'na karşı yapılacak bir hata, herhangi birisine karşı yapılmış saygısızlık veya hata gibi değildi. O'na saygı göstermek, O'nu sevmek, O'na itaat etmek imanın gereğiydi. Başkalarına yönelik saygısız davranışlar ahlâki açıdan yanlış olmasına karşılık, Resûlullah'a karşı saygısızlık aynı zamanda imana zarar verecek bir durumdu. Çünkü O'na karşı saygısızca davranışta bulunmak, O'nun Allah'ın bir elçisi olarak bildirdiklerine karşı da lakayt olmaya, saygısız davranmaya neden olabilirdi. Resûlullah bir insandı, arkadaştı, akrabaydı, babaydı, kocaydı, dedeydi, yoksul hayatını tercih eden birisiydi; şatafattan, kralların tercih ettiği şatafattan hoşlanmayan, kalplere korku salmaktan uzak durmaya özel gösteren birisiydi. Ama o bütün bunlara rağmen bir elçiydi; Allah'ın elçisiydi. O halde O'na karşı gerekli saygı ve sevgi olması gereken biçimiyle gösterilmeli, O'nun iyi niyeti farkına varılsın veya varılmasın suiistimal edilmemeliydi. Kendi hatalı davranışlarından dolayı tüm Müslümanlara yönelik evrensel bir ölçünün açıklanmasına vesile olan Ebû Bekir ve Ömer mesajı çok iyi anladılar. Bir daha Resûlullah'ın huzurunda hiçbir zaman tartışmadılar, seslerini yükseltmediler. Mümkün olduğunca Resûlullah'ın sesinden daha kısık bir sesle ve en içten gelen bir saygı ile konuştular.

Elbette ki sesin yüksekliği ile ilgili uyarı daha çok sembolik bir anlamda kullanılmıştı. Müslümanlardan, seslerini Resûlullah'ın sesine baskın olacak şekilde ifade etmemeleri bildirilirken, çok daha başka boyutta, imanın gereği olan bir ölçü bildirilmişti. Deniliyordu ki, Allah'ı yegâne ilâh, Resûlullah'ı ise yüce Allah'ın elçisi olarak kabul edip, inanç ve hayatını Resûlullah ile bildirilen bilgilere ve ölçülere göre inşa eden bir kişinin Müslümanlığının devamı, Allah'ın bildirdiklerine, Resûlullah'ın istediklerine itaatle mümkündür. Hiçbir Müslüman bu konuda '*Allah ve Resûlü ne dedi, ne bildirdi*' demeden kendince görüş bildirmeye, bildirdiği görüşte ısrar etmeye hakkı yoktur. Hiç kimse görüş bildirmede, ilke belirlemede, inanç ve hayat tarzı konusunda ölçü oluşturmada Allah ve Resûlü'nü dikkate almama hakkına ve serbestliğine sahip değildir. Bu açıdan Ebû Bekir ile Ömer'in yanlışları nedeniyle vahyolunan ayetler daha önce vahyolunmuş bir başka ayetin bir başka açıdan tekrarı ve açıklaması niteliğindeydi. O ayet şöyleydi: *'Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur' (Ahzab, 33:36).* O iki seçkin Müslümanın yanlışlarından dolayı bildirilen evrensel ölçü daha çok ve hatta tamamen bununla ilgiliydi. Fiziksel anlamda sesin Resûlullah'ın sesine baskın olmaması sadece Resûlullah'ın zamanındaki Müslümanlar için verilmiş doğrudan bir emirdi. Ama evrensel ölçü, hiçbir şeyin Resûlullah'ın önüne geçirilemeyeceği, hiç kimsenin görüşünün, düşüncesinin Resûlullah ile bildirilen ilâhî ilke ve ölçülere rağmen doğru kabul edilemeye-

ceği ile ilgiydi. Böyle olduğu içindir ki, ayetlerin asıl mesajını çok iyi anlayan Müslümanlar, takip eden zamanda, titizliklerini çok ileri götürdüler, en iyi bildikleri konuda bile Resûlullah'tan önce görüş bildirmekten özenle kaçındılar. Veda haccı sırasında yaşanan bir durum bunun ilginç örneğini oluşturdu. Resûlullah, Veda haccı sırasındaki konuşmalarından birisinde içinde bulunulan ayın hangi ay olduğunu sorduğu zaman, oradaki Müslümanların hepsi Zilhicce ayında olduklarını biliyorlardı. Ama yanlış yapmamak için *'Hangi aydayız?'* sorusuna *'Allah ve Resûlü daha iyi bilir'* dediler. Resûlullah *'Bu belde neresidir?'* diye sorduğunda da aslında Mekke'de olmalarına ve bunu da bilmelerine rağmen *'Allah ve Resûlü daha iyi bilir'* dediler. O sırada Resûlullah'ın yanındaki Müslümanlardan birisi bu tavırlarının nedenini daha sonraları şöyle açıklamıştır: *'Biz Resûlullah'ın farklı bir şey söyleyeceğini düşünüyor ve O'na muhalefet etmekten çekiniyorduk.'*[2]

* * *

Müslüman olduklarını bildirmek için Medine'ye gelen heyetlerden birisi de, Hicaz bölgesinin kalabalık ve güçlü bir kabilesi olan Esedlilere aitti. Esed kabilesinin Ganm boyuna mensup bazı kişiler hicretin ilk yılında Müslüman olmuşlardı. Bu birkaç kişi hariç kabilenin tamamı H. 9. yılını teşkil eden *'heyetler yılı'*na kadar müşrik olarak kalmışlar, ancak o zamana kadar da içlerindeki o birkaç Müslümandan, İslâm'la ilgili bir şeyler öğrenmişlerdi. Esed kabilesini temsil eden heyet Medine'ye geldiği zaman, diğer topluluk temsilcilerinin hepsinin de siyasî, ekonomik, askerî nedenlerle Müslüman olmayı kabul ettiklerini biliyorlardı. Halbuki kendilerinin durumu öyle değildi. Kendileri Müslümanların askerî, siyasî, ekonomik güçlerinden korktukları veya güçlüden yana olmak gibi bir tutuma sahip oldukları için değil, gerçekten Müslüman olmak istedikleri için Medine'ye gelmişlerdi. Islâm ile hem dünya ve hem de ahiret hayatlarını esenlik kılacaklarına inandıkları için Müslüman olmuşlardı. Üstelik diğer toplulukların hemen hepsi daha önce Müslümanlarla savaşmışlardı. Halbuki kendileri böyle değillerdi. Hem Müslümanlarla hiç savaşmamışlar ve hem de içlerinden bazıları Müslümanların en zayıf oldukları dönemde Müslüman olmuşlardı. Esedliler, bu farklılıklarını bir ayrıcalık nedeni kabul ediyorlardı. Bu nedenle de gururlanıyorlardı. Ancak bu gururları çok önemli bir yanlışa neden olmakta gecikmedi. Heyet Medine'ye geldiği zaman kendilerinin çok güçlü bir topluluk olduklarını, çok sayıda adamları olduğunu, isteseler Müslüman olmayabileceklerini, çünkü Müslümanlardan korkmadıklarını söylemeye başladılar. İşi daha da ileri götürüp, bazı konularda kendilerinin diğer topluluklara göre bazı ayrıcalıklara sahip olmaları gerektiğini dile getirdiler. Fal bakma ve kehanette bulunma imtiyazlarının olmasını, şirkle ilgili bu iki uygulamanın kendilerine yasaklanmamasını arzuladılar. Bu yanlış ve dolayısıyla yadır-

ganacak bir durumdu. Müslüman olan ancak kendisi için Müslüman olurdu. İslâm'ın birilerine değil, İnsanların İslâm'a ihtiyacı vardır. Bu nedenle hiç kimse, İslâm'ı veya Müslümanları mihnet altında bırakmaya, Müslümanlığı nedeniyle ayrıcalıklı olma isteğinde bulunmaya hakkı yoktur. Esed topluluğunun yanlışı vahyolunan bir ayetle gecikmeden düzeltildi ve onlar vesilesiyle bir evrensel ölçü daha bildirildi: *'Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına bırakmak istiyorlar. De ki: 'Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir" (Hucurat, 49:17,18).*

* * *

Esed kabilesini temsil eden heyetin yanlış inanç ve tavırlarına karşılık, heyette yer alan Dırâr b. Ezver çok daha başka düşünceler ve arzular içerisindeydi. O kabilesindeki Müslümanlardan İslâm'ı doğru bir şekilde öğrenmiş ve samimi bir şekilde Müslüman olmuştu. Resûlullah'ın yanına geldiği zaman bir şiir okumayı arzuladı ve bu konuda izin istedi. İzin verilince şiirini okumaya başladı. Dırâr b. Ezver şiirinde içki, kumar gibi *'pislik'*lerden uzak durduğunu; hayatı bir oyun ve eğlence gibi görmediğini, sorumluluğunun farkında olduğunu; İslâm'ın egemenliği için her türlü yanlışa karşı savaşmak arzusunda olduğunu, savaşıp şehit olmayı arzuladığını dile getiriyordu. Bunu ise bir alış-verişe benzetiyordu. Ticaretinin gereği olarak vazgeçtiklerinin karşılığı olmak üzere Allah'ın rızasını talep ediyordu. Resûlullah Dırâr b. Ezver'in şiirinden hoşlandı, kararını onayladı ve bu kararı ile *'kârlı bir alış-veriş yaptığını'*[3] bildirdi. Dırâr sevindi. İyi bir Müslüman olarak hayatını sürdürdü.

***

Medine'ye gelen heyetlerden birisi de Resûlullah'ın çocukluk yıllarını aralarında geçirdiği Sa'd b. Bekr topluluğunun temsilcileriydi. Heyetin başkanı olan Dımam b. Sa'lebe sözünü saklamayıp doğrudan söyleyen, yanlışları eleştirmekten çekinmeyen, nezaket kurallarını ise pek dikkate almayan birisiydi. Bazı Müslümanlarla sohbet eden Resûlullah'ın yanına varınca *'Abdülmuttalib'in torunu hanginiz?'* diye seslendi. Resûlullah *'Abdülmuttalib'in torunu benim'* dedi. Dımam *'Sen şu kendisinden bahsedilen Muhammed misin?'* dedi. Resûlullah *'Evet, ben o kimseyim'* dedi. Sonra aralarında şu konuşma geçti:

- Muhammed beni iyi dinle, sana bazı şeyler soracağım. Fakat ben sözünü esirgemeyen, düşüncesini olduğu gibi ifade eden birisiyim. Umarım bu özelliğim nedeniyle kırılmaz ve kızmazsın.

- Sen sorunu sor, kırılmam ve kızmam.

- Allah için doğru söyle! Sen gerçekten bir peygamber misin? Gerçekten Allah seni seçip insanlara gönderdi mi?

- Evet ben bir peygamberim. Allah beni seçti ve insanlara gönderdi.

- Allah için doğru söyle! Kendisine ibadet etmemizi, hiçbir şeyi kendisine ortak koşmamamızı, atalarımızın tapındığı putları terk etmemizi Allah mı emretti?

- Evet, bu dediklerinin hepsini Allah emretti.

Dımam, İslâm'la ilgili merak ettiği her şeyi sert bir üslûpla teker teker sordu. Onun sert ve kızdıran üslûbuna karşılık Resûlullah sakindi ve Dımam'ın bütün sorularına cevap verdi. Dımam, konuşmanın seyri sürecinde bir yandan aldığı cevapları düşünüp anlamaya çalışırken, bir yandan da karşısındaki kişiyi tanımaya, tutum ve tavırlarını değerlendirmeye çalışıyordu. Uzun süren konuşma boyunca karşısındaki kişinin kendi adına ikbal hesapları yapmayan, krallığa özenmeyen, insanların iyiliklerini düşünen, yoksul bir insanın hayatını kendisi için tercih eden bir şahsiyet olduğunu gördü. Bu durum Dımam'ı etkiledi. Soracak sorusu kalmayınca ve Resûlullah hakkında kuşkusuz bir kanaate ulaşınca *'Ey Muhammed! Ben şahitlik ederim ki sen gerçekten bir peygambersin. Bunda kuşku yok. Sana inanıyor ve güveniyorum. Allah'tan başka ilâh olmadığını, senin de Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu kabul ediyorum. Ben Allah'ın emirlerini yerine getireceğim. Yasak ettiklerinden kaçınacağım. Yapacağım budur; ne daha az ne de daha fazlasını yaparım'* dedi ve sonra oradan uzaklaştı. O giderken Resûlullah'ın *'Dediğini yaparsa cenneti hak eder'*[4] dediği duyuldu.

***

Zekât imanî bir sorumluluk olduğu kadar, diğer ibadetlerde olduğu üzere, aynı zamanda bireysel ve toplumsal hayata yönelen, insanın dünya hayatını düzene koyan, ahlâkî, siyasî, ekonomik yönleri bulunan bir ibadettir. Bu nedenle Resûlullah, topluluk temsilcilerinin Islâm davetini kabul ettiklerini bildirmek için Medine'ye akın ettikleri günlerde söz konusu topluluklara Müslüman oluşlarının kendilerine yüklediği bir sorumluluk olmak üzere zekatı bildirdi. Zamanı gelince bazı Müslümanları zekât mallarını toplamakla görevlendirerek bu topluluklara gönderdi.

Zekât imanî sorumluluğun yanı sıra, o toplulukların gerçekten Müslüman olduklarını anlamak için önemli bir ölçüydü. Aynı zamanda Müslüman olmalarının getirdiği toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın gereğiydi. Büreyde b. Husayb ve Ka'b b. Mâlik, Eslem ve Gıfâr topluluklarına; Abbad b. Bişr, Süleym ve Müzeyne topluluklarına; Râfi b. Mekîs, Cüheyne topluluğuna; Amr b. Âs, Fezâre topluluğuna; Dahhâk b. Süfyân, Kilâb topluluğuna; Busr b. Süfyân, Ka'b topluluğuna;

İbnü'l-Lütbiyye, Zübyân topluluğuna gönderildiler. Görevleri, yeni Müslüman olmuş bu toplulukların zekâtlarını toplamak ve verilmesi gereken kimselere vermek veya Medine'ye getirmekti.

Zekât memurlarından Velid b. Ukbe'nin bir yanlış anlaması nedeniyle yaşanan olay, vahyin sürece müdahale etmesine ve Müslümanlar için evrensel bir ölçünün daha bildirilmesine vesile oldu. Olay şu şekilde gelişti: Huzâa kabilesinin Mustalik boyuna mensup olan Hâris b. Dırar, Resûlullah'ın yanına gelerek kendisiyle görüşüp, konuşmuş ve Müslüman olmuştu. Müslümanlığında samimiydi. Resûlullah'tan kendisine izin verilmesini, kavmine gidip bütün tanıdıklarına İslâm'ı anlatmak istediğini, Müslüman olanların zekâtlarını toplayıp Medine'ye göndereceğini bildirdi. Resûlullah da ona istediği izni verdi. Hâris b. Dırar dediği gibi yaptı. Kavminden herkese İslâm'ı anlattı. Bir çoğunun Müslüman olmasına vesile oldu. Aradan bir süre geçince zekât vermesi gerekenlerden zekât mallarını topladı. Daha önce Resûlullah ile görüşmesi sırasında kendisine bildirildiği üzere Resûlullah'ın görevlendirdiği birisi Medine'den gelecek ve zekât mallarını teslim alacaktı. Ancak, Mustalikliler zekât mallarını toplamış, teslim alması için zekât memurunu beklerlerken, hiç haberdar olmadıkları bir başka süreç yaşandı.

Resûlullah, Mustaliklilerin zekâtlarını teslim alması için Velid b. Ukbe'yi görevlendirdi. Velid b. Ukbe görevinin gereğini yerine getirmek için yola çıktı. Ancak yolda karşılaştığı bazı kötü niyetli kimselerden, Mustaliklilerin Müslümanlıklarında samimi olmadıklarını, Hâris b. Dırar'ın yalancı olduğunu, zekât mallarını istemek için gittiği zaman kendisini öldürmeyi planladıklarını işitti. Bu sırada Mustalik boyundan bazı kimseler de zekât memurunu karşılamak için yola çıkmışlardı. Velid b. Ukbe kendisini karşılamak için yola çıkmış Mustaliklileri görünce işittiklerinin doğru olduğuna inandı. Gelenleri kendisini öldürmek isteyen kimseler olarak düşündü ve hemen Medine'ye dönerek duyduklarını kesin bir bilgi gibi Resûlullah'a aktardı. Kendisini öldürmek isteyenlerden bahsetti. Bütün bunların sorumlusunun ise Hâris b. Dırar olduğunu söyledi. Resûlullah işittikleri karşısında Halid b. Velid'i bir birliğin başında Mustaliklilere gönderdi. Durumu yerinde araştırmasını istedi.

Resûlullah, Velid b. Ukbe'nin araştırmadan inandığı yalan haber nedeniyle Halid b. Velid'i Mustaliklilerin durumunu anlaması için görevlendirdiği sırada, zekât memurunun gelmemesi nedeniyle Mustaliklileri bir merak sardı. Hâris b. Dırar zekât memurunun gelmemesinin bir problemden kaynaklandığını düşündü. Normal şartlarda Resûlullah'ın zekât memurunu zamanında göndereceğinden emindi. Bilmediği bir sebepten dolayı Resûlullah'ın kendilerine kızmasından ve küsmesinden korktu. Yanına aldığı bazı arkadaşlarıyla birlikte Medine'ye gitmek üzere yola çıktı.

Halid b. Velid'in komutasındaki Müslümanlar gizlice Mustaliklilerin bölgesine

girdiler. Yine aynı gizlilikle Mustaliklilerin yerleşim merkezine girdiler. Mustaliklilerin namaz kıldıklarını gördüler. Hemen Medine'ye döndüler ve durumu Resûlullah'a bildirdiler. Bu sırada Hâris b. Dırar ve arkadaşları da Medine'ye geldiler. Yanlışlıkların nedeninin zekât memuru Velid b. Ukbe'nin güvenilir olmayan kimselerden duyduğu yalan haber olduğu anlaşıldı. Ortada bir kişinin ihmalkârlığı vardı ve bu büyük problemlere neden olacak kadar önemli bir ihmalkârlıktı. Bu yalan haber az kalsın Müslümanlar arasında bir kavga ve hatta savaş çıkmasına neden olacak kadar önemliydi. Vahyolunan bir ayet duruma müdahale ederek Müslümanlar için evrensel bir ölçüyü bildirdi. Ayet şöyleydi: *'Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz' (Hucurat, 49:6).*

***

Müslümanların Arap yarımadasında tartışılmaz bir güç, bir irade haline gelmelerini, Müslüman olduklarını bildirmek için Medine'ye akın eden topluluk temsilcilerinin yanı sıra, daha önce Fars veya Bizans egemenliğini kabul etmiş bazı yöneticilerin Müslüman olmalarından veya İslâm egemenliğini tanımlarından da anlamak mümkündür. Bu konuda ilk ve önemli örneklerden ikisini Umman ve Bahreyn bölgesi yöneticilerinin Islâm davetini kabul etmeleri oluşturmuştur. Resûlullah Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye dönüşünün ilk günlerinde Amr b. Âs'ı Islâm'a davet mektubu ile Basra Körfezindeki Umân bölgesini Bizans devleti adına yöneten Ceyfer ve Abd b. Cülendâ kardeşlere gönderdi. Resûlullah, mektubunda *'Ben insanlara önlerindeki tehlikeleri bildirmek ve kâfirlerin azaba sürükleneceklerini bildirmek için gönderilmiş bir elçiyim'* dedikten sonra, eğer İslâm egemenliğini tanırlarsa iktidarlarına dokunulmayacağını, ancak İslâm'a karşı gelirlerse iktidarlarının yok edileceğini, *'nübüvvetin saltanata galip geleceğini'* yazıyordu. Ceyfer ve Abd, belki bir yıl önce olsa en azından kibar bir üslupla reddedecekleri teklifi kabul etmekte zorlanmadılar ve yeni sürecin kaçınılmaz gereği olduğunu görerek İslâm davetini kabul ettiler. Onların Müslüman olması yönetimlerindeki insanlarında Müslüman olmasını kolaylaştırdı ve hızlandırdı. Resûlullah, yine aynı günlerde, İslâm'a davet mektubunu Alâ b. Hadramî ile Kisra adına Bahreyn yöneticiliği yapan Münzir b. Sâfa'ya gönderdi. Mektubunda *'Seni İslâm'a davet ediyorum. Müslüman olursan selâmet bulursun'* diyor ve Müslüman olması durumunda yönetici olarak kalmasına müsaade edileceğini yazıyordu. İslâm'ın egemenliğinin hiçbir şekilde engellenemeyeceği, İslâm'ın insanların yaşadıkları her yere ulaşacağını da bildiriyordu.[5] Münzir b. Sâfa mektubu okuduktan ve Alâ b. Hadramî'den İslâm'la ilgili bir şeyler öğrendikten sonra *'Elimdeki ve*

önümdeki saltanata baktım ve onu dünya hayatım için işe yararlı buldum. Sizin dininize baktım, onu hem dünya ve hem de ahiret hayatı için işe yararlı buldum. Yaşayan ve tekrar öleceğine inanan birisi için bu dini kabul etmemek ahmaklıktır'[6] diyerek Müslüman olduğunu bildirdi. Münzir b. Sâfa'nın Müslüman olması üzerine yönetimi altındaki insanlar Resûlullah'ın elçisine Müslüman olduklarını bildirdiler. Alâ b. Hadramî de Resûlullah'tan aldığı talimat üzere bir süre bölgede kalarak yeni Müslüman olmuş bu insanlara İslâm'ı öğretti.

Resûlullah, Ebû Musa el-Eş'arî'yi Yemen'in Zebîd, Aden ve Me'rib bölgelerinde yaşayan topluluklara; Muaz b. Cebel'i de yine Yemen'in Cened bölgesindeki insanlara gönderdi. Her iki elçisinden de gönderildikleri bölgelerde yaşayan insanlara İslâm'ı anlatmalarını, İslâm davetini gerçekleştirmelerini istedi. Her iki elçisine de *'Kolaylık gösterin. İşleri zorlaştırmayın. Müjdeleyin, korkutmayın'* [7] talimatını verdi. Gönderildiği bölgenin şartları nedeniyle Muaz b. Cebel'e daha özel ve ayrıntılı bazı talimatlar da verdi. Resûlullah'ın Muaz b. Cebel'e verdiği ve Müslümanlar için her zaman ölçü olabilecek talimat şöyleydi: *'Sen Kitap ehli olan bir topluluğa gidiyorsun. O insanların yanına vardığın zaman kendilerine Allah'tan başka ilâh olmadığını ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğunu bildir ve bunu kabul etmelerini iste. Eğer onlar bu konuda itaat ederlerse, beş vakit namaz sorumluluğunu bildir. Eğer bunu da kabul eder ve uygularlarsa bu defa zekâtı bildir. Müslümanların zenginlerinden alınıp yoksullara verilen zekât sorumluluğunu yerine getirmelerini iste. Onlar zekât vermeye yanaşırlarsa, mallarının en iyilerini almaktan sakın. Bir de mazlumun ahını almaktan sakın. Çünkü mazlumlar ile Allah arasında duanın kabulüne engel hiçbir şey yoktur.'*[8] Daha sonra, aynı zamanda bir yönetici olarak görevlendirdiği Muaz b. Cebel'in işlerini yürütürken neye göre davranacağını ne oranda bilip bilmediği anlamak istedi ve kendisine bir dava getirildiğinde o problemi neye göre çözeceğini sordu. Muaz b. Cebel, problemi çözerken referansının Kur'an olacağını söyledi Resûlullah, o problemin çözümünü Kur'an'da bulamazsa ne yapacağını sordu. Muaz, bu durumda referansının Resûlullah'ın sünneti olacağını söyledi. Resûlullah, o problemin çözümünü Kur'an'da ve kendi sünnetinde de bulamazsa ne yapacağını sordu. Muaz, bunun üzerine, çözümünü Kur'an'da ve Sünnete bulamadığı problemi çözerken kendi bilgi ve tecrübelerini referans edineceğini söyledi. Resûlullah aldığı cevaptan memnun oldu. *'Hamd olsun Allah'a ki elçisinin elçisini, elçisini memnun kalacağı şeye sahip kıldı'* dedi.

***

Yakın zamana kadar İslâm'a karşı gelmekten, Müslümanlara düşmanlıktan geri kalmayan Sakif kabilesinden bir heyet Medine'ye geldi. Amaçları Müslüman olmak değildi. Bazı sıkıntıları vardı ve onu gidermek arzusundaydılar. Sıkıntılarının

nedeni bazı Müslümanlardı. Bölgelerindeki kabileler Müslüman olmuş ve kendilerine rahat vermiyorlardı. Sakifliler için yaşama şartları gittikçe zorlaşmıştı. Adeta evlerinden, kalelerinden çıkamaz hale gelmişlerdi. Bu durumu Resûlullah ile görüşmek ve işlerini kolaylaştıracak bir imkân elde etmek arzusuna sahiptiler. On kişilik bir heyet halinde Medine'ye geldiler. Mescide girdikleri zaman bazı Müslümanlar rahatsız oldular ve Resûlullah'a *'Ey Allah'ın Resûlü! Onlar Müşrik. Mescide girdiler'* dediklerinde Resûlullah *'Bırakın girsinler, Müşrikler nedeniyle toprak kirlenmez'*[9] dedi. Resûlullah, Sakif heyetiyle kısa bir görüşme yaptı ve sonra Muğire b. Şube'den, Sakiflilerin Kur'an dinleyebilecekleri bir yere yerleştirilmesini söyledi. Mescidin bir kenarına üç çadır kuruldu. Sakif heyeti namaz kılan Müslümanları görerek, Kur'an okuyanları dinleyerek bu çadırlarda kalmaya başladılar. Ayrıca, her gün yatsı namazından sonra Resûlullah yanlarına geliyor ve sohbet ediyordu. Günler bu şekilde geçmeye başladı. Bu zaman içinde İslâm hakkında bilgilenen ve Müslümanları izleyip, durumlarını yakından gören heyettekilerin kalbi değişmeye, Müslümanlara imrenmeye başladılar. Müslüman olabileceklerini düşündüler ve bu düşüncelerini Resûlullah'a bildirdiler. Ancak bir şartları vardı; kendilerinin bazı ayrıcalıkları olmalıydı. Kendilerine bazı özel haklar tanınırsa Müslüman olacaklarını ve böylelikle Islâm toplumuna katılabileceklerini bildirdiler. Resûlullah, istedikleri ayrıcalıkların neler olduğunu sordu. Sakif heyeti, putperestliğin halkın kalbine iyice sindiğini, bu nedenle kendilerinde bulunan Lât putunun imhasının bir süre ertelenmesini istedi. Resûlullah, onların bu teklifini kabul etmedi. Lât'ı, kendileri yerine, göndereceği iki sahabesi aracılığıyla imha ettirebileceğini bildirdi.[10] Sakif temsilcileri, kabul edilmeyen bu isteklerinin arkasından, zekât vermemek, Müşriklere, zorbalara karşı gerçekleştirilecek savaşlara katılmamak ve namaz kılmamak gibi isteklerini bildirdiler. Resûlullah, onların zekât ve savaşa katılmamak konusundaki isteklerini kabul etti. Fakat namaz konusuna gelince, ilk isteklerinde olduğu gibi, bu isteklerini de reddetti ve *'Tamam, savaşa çağrılmazsınız, zekât vermezsiniz, üzerinize sizden olmayan birisi de tayin edilmez. Ancak namazsız dinde hayır yoktur'*[11] dedi. Sakif heyeti namaz kılmama isteklerinin kesinlikle kabul edilmeyeceğini anlayınca; *'Bizim için bir eksiklik olsa bile namaz kılacak ve oruç tutacağız; tamam anlaştık'*[12] dediler. Sonra da Medine'den ayrıldılar. Sakif heyetinin zekât ve savaşa katılmama konusundaki isteklerini kabul eden Resûlullah, bunun nedenini o sırada yanındaki Müslümanlara şöyle açıkladı: *'Müslüman olurlarsa zekâtı da verirler, savaşa da katılırlar.'*[13] Resûlullah, Sakif heyetinin Medine'den ayrılmasından birkaç gün sonra Muğire b. Şube ile Kureyş'in eski lideri, Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olduğunu bildirmiş olan Ebû Süfyan b. Harb'i Lât putunu imhaya gönderdi.

***

İslâm'a davet mektuplarından birisi de Necrân bölgesi Hıristiyanlarına gönderilmişti. Resûlullah, Necrân Hıristiyanlarını Müslüman olmaya davet etmiş, eğer Müslüman olmak istemezlerse Müslümanların siyasî egemenliğini tanıyarak, İslâm devletinin tebaâsı olmalarını teklif etmişti. Eğer bunu da kabul etmezlerse, kendileriyle savaşılacaktı. Resûlullah'ın mektubu kendilerine ulaşınca Necrân ileri gelenleri aralarında durumu görüştüler. Ne yapacaklarını kararlaştırmaya çalıştılar. Müslüman olmak istemiyorlar, ama tebaa da olmak zorlarına gidiyordu. Savaşmak ise hiç istemedikleri bir şeydi; çünkü Müslümanların karşısında direnemeyeceklerini biliyorlardı. Görüşmeleri takiben bir heyet halinde Medine'ye giderek, Resûlullah ile görüşmeye ve bu görüşmeler sonunda ne yapacaklarını düşünmenin uygun olacağını kararlaştırdılar. Altmış kişiden oluşan kalabalık bir heyet halinde Medine'ye gittiler. Heyeti teşkil edenlerden on dördü Necrân'ın ileri gelenleri ve din adamlarıydı. Heyetin önemli bir kısmını din adamlarından oluşturmalarının nedeni ise Resûlullah ile tartışıp, O'nu yenmek arzusuna sahip olmalarıydı. Kanaatlerince Resûlullah'ın peygamber olmadığını ispatlayabileceklerdi.

Necrân heyeti birgün ikindi vaktinde Medine'ye geldi ve doğruca mescide gittiler. Heyetteki herkes en pahalı ve süslü elbiselerini giyinmişti. Her hallerinden Müslümanları aşağı gördüklerini belli ediyorlardı. Gurur içerisindeydiler. Bu halleriyle de Medine'ye gelen diğer heyetlerin hiçbirine benzemiyorlardı. Mescide girip biraz dinlendikten sonra ibadet etmek istediklerini söylediler. Onların bu istekleri bazı Müslümanların tepkisine neden oldu. Fakat Resûlullah Necrân heyetinin bu isteğine karşı çıkmadı ve Müslümanları da onlara engel olmaktan alıkoydu. Müslümanların gözü önünde, mescitte ibadetlerini yapan Necrânlılar, ibadetlerini bitirince Resûlullah ile görüşmek istediklerini bildirdiler. Resûlullah odasından çıkarak yanlarına geldi ve oturdu. Konuşmaya başladılar. Resûlullah, yumuşak bir üslûpla ve ikna edici bir yaklaşımla İslâm'ı, İslâm'ın hak din olduğunu anlatmaya başladı. Fakat Necrân heyetinin tavrı olumsuzdu. İslâm hakkında bir şeyler öğrenmek için soru sormuyor, sorgulamak ister gibi bir tavır içerisinde sorularını yöneltiyorlardı. Resûlullah'ın anlattıklarını ciddiye alır bir tavra sahip değillerdi. Israrla Hz. İsa'nın doğuşu ve Allah'la ilişkisi/yakınlığı hakkında soru soruyor, verilen cevaplara rağmen şirklerinin dayanağı olan görüşlerde ısrar ediyorlardı. Hatta, kendilerine okunan ayetleri, görüşlerine destek olacak şekilde çarpıtıyor ve İslâm'ı yanlışlamaya çalışıyorlardı. Resûlullah'ın anlatmaları ve Necrân heyetinin ukala ve demagoji taraftarı tavrı bir süre bu şekilde devam etti. Bunun üzerine Resûlullah yeni vahyolunan ve sürece müdahale eden ayetleri okumaya

* Kaynaklarda, kesin bir sayı verilmeden, Resûlullah'ın Necran heyetine okuduğu ayetlerin Al-i Imran sûresinin ilk sekseni aşkın ayeti olduğu bildirilir.

başladı. Okuduğu ayetler Al-i İmran sûresinin yaklaşık ilk yarısıydı.* Bu ayetlerde Necrânlıların bütün soruları cevaplanıyor, çelişkileri ve yanlışları gözler önüne seriliyor ve en sonunda da şöyle deniliyordu:

> Allah geçmiş toplumlardan peygamberleri vasıtasıyla şöyle söz almıştı: *'Eğer kitabı ve hikmeti size verdikten sonra, sahip olduğunuz gerçekleri doğrulayan bir elçi size gelirse O'na inanmalı ve yardım etmelisiniz. Bu şarta dayalı olarak sözümü kabul ediyor musunuz?'* Onlar da *'Kabul ederiz'* dediler. Allah: *'Öyleyse buna şahit olun, Ben de sizin şahidiniz olacağım'* dedi. Artık bundan sonra, her kim verdiği bu sözden dönerse işte onlar Allah'ın yolundan çıkan kimselerdir. Şimdi onlar Allah'ın dininden başka bir din mi arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde olan her şey, isteyerek ve zorunlu olarak O'na boyun eğmiş ve teslim olmuş durumdadır. Çünkü, her şey sonunda O'na döndürülecektir. De ki: *'Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onun neslinden gelenlere indirilene; Rableri tarafından Musa'ya, İsa'ya ve bütün peygamberlere Rablerinden verilenlere de inandık, onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız ve biz O'na teslim olanlarız.'* Kim İslâm'dan başka bir din (hayat tarzı ve yaşama biçimi) ararsa, bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o ahirette de kaybedenlerden olacaktır. İman edip bu elçinin hak olduğuna şahit olduktan ve hakikatin bütün kanıtları kendilerine geldikten sonra, Allah'tan gelen gerçekleri örtbas eden bir toplumu, Allah nasıl doğru yoluna ulaştırır? Allah varlık sebebine aykırı davrananları doğru yola iletmez. Onların cezası Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lanetine uğramak olacaktır. Bu lanete ebediyen gömülüp gideceklerdir. Onların ne azapları hafifletilecek, ne de yüzlerine bakılacaktır. Ama daha sonra tevbe edip kendilerini düzeltenler, bu cezadan hariç tutulacaklardır. Zira Allah çok bağışlayan ve çok acıyandır. İmandan sonra Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenlere ve bu işte inatla ısrar edenlere gelince, onların tevbeleri asla kabul edilmeyecektir, gerçek sapıklar da onlardır. Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edip bu vaziyette ölenlere gelince, yeryüzü dolusu altını, bağışlanmaları için bedel olarak vermiş olsalar dahi, hiçbirinden asla kabul edilmeyecektir. İşte onlar için acıklı bir azap vardır ve hiçbir yardımcı da bulamayacaklardır (Al-i İmran, 3: 81-91).

Necrânlılar, sorularının cevabını almakla kalmayıp, bu son ayetlerle Resûlullah'a iman etmeleri gerektiğini bildiren ayetleri de dinleyince ne diyeceklerini bilemediler. Bir süre şaşkın bir şekilde kalakaldılar. Dinledikleri şeyler çok önemliydi. Her şey apaçıktı. Fakat inatlarını, inatlarının dayanağı olan dinlerini terk etmek istemiyorlardı. Ancak dinledikleri ayetlerin birisinde kendilerine sunulan teklif işlerini daha da içinde çıkılmaz hale getiriyordu. Ayette, kendilerinin haklı olduğu konusunda eğer samimi iseler karşılıklı lanetleşmeye davet ediliyorlardı. Ayet şöyleydi: *'(Ey Muhammed!) Sana gelen bu gerçek bilgiden sonra, kim seninle bu gerçekler hakkında tartışırsa de ki: 'Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, ka-*

dınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım, sonra hepimiz birden gönülden yalvaralım ve Allah'ın lanetinin, O'nun rahmetinden uzak olmanın, aramızdan yalan söyleyenlerin üzerine olmasını dileyelim' (Al-i İmran, 3: 61). Ayette teklif edilen şey, hakikat konusunda konuşmaların bir yere varmadığı, iddiaların amaca ulaşmadığı, muhatabın inadı nedeniyle düşünülüp konuşulan konuda sonuca ulaşılamadığı durumlarda kendilerinin yaptıkları bir şeydi. Ayet mübâhale yapmaya, yanlış tarafta olanın lanete uğraması için topluca duada bulunmaya davet ediyordu. Necrânlılar, Resûlullah'ı yanlış buluyorlar ama mübâhale yapmak da istemiyorlardı. Ne diyeceklerini bilemez bir halde bir süre bekledikten sonra, aralarında konuşup bir karara varmak için izin istediler. Resûlullah da onları baş başa bırakıp ayrıldı.

Necrân heyeti ne yapacağını bilemez haldeydi; mübâhale yapmak istemiyorlardı. Çünkü Resûlullah'tan işittikleri şeyler karşısında öz güvenlerini kaybetmişler, yanlış tarafta olduklarını görmüşlerdi. Mübâhale yaparlarsa lanete uğramaktan korkuyorlardı. Fakat din de değiştirmek istemiyorlardı. O geceyi aralarında tartışarak geçirdiler. Ertesi günü Resûlullah'ı, yanına kızı Fâtıma, torunları Hasan ve Hüseyin'i almış bir şekilde yanlarına gelirken gördüler. Korktular. Resûlullah'ın mübâhale için geldiği belliydi. Resûlullah yanlarına yaklaşınca mübâhale yapmak istemediklerini, Müslümanların siyasî egemenliğini tanımaya ve tebaa olmaya razı olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine, tebaa olduklarını bildiren, hak ve sorumluluklarını açıklayan bir belge yazılarak kendilerine verildi. Buna göre dinlerinde kalacaklar ama İslâm devletine cizye vergisi vereceklerdi.

Necrân heyeti memleketlerine giderken Resûlullah'a ilginç bir teklifte bulundular. Aralarındaki ihtilafları çözmekte yardımcı olması için yanlarına bir Müslüman'ın verilmesini istediler. Bu da Islâm'a, Müslümanlara dair kanaatlerinin esasen olumlu olduğunu göstermesi açısından önemliydi. İslâm'ın adaletine güveniyorlardı. Resûlullah, Necrân heyetiyle birlikte Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı gönderdi.

***

Resûlullah, İslâm'ı kabul ettiğini bildirmek için Medine'ye gelen heyetlerin birisiyle görüşüyordu. Heyette yer alan adamlardan birisi daha önce ne kadar büyük yanlışlıklar yaptıklarını, akıllarının işlemez hale gelmesi nedeniyle bu yanlışlıklarını fark edemediklerini, ancak Müslüman olunca gerçeği fark ettiklerini söyleyip bir hatırasını anlatmaya başladı: *'Ey Allah'ın Resûlü! Biz putlara tapan, kız çocuklarını öldüren, cahiliye mensubu kişilerdik. Benim bir kızım vardı. Onu çok severdim, o da beni severdi. Kendisine seslendiğim zaman sevinçle yanıma koşup gelir, boynuma sarılırdı. Birgün onu çağırdım. Yine büyük bir sevinçle yanıma geldi. Elinden tutup, yakınlarımın birisinin bahçesinde bulunan bir kuyunun yanına götürdüm. O ne yapacağımı, niyetimin ne olduğunu bilmiyordu. Onu tutup kuyunun içine attım. Ku-*

yuya atarken 'Babacığım! Babacığım!' diye bağırıyor, kendisini atmamam için yalvarıyordu.' Adam bunları söyleyince Resûlullah üzüldü ve ağlamaya başladı. Göz yaşları yanaklarından aşağıya süzülüyordu. Adamdan işittikleri nedeniyle Resûlullah'ın çok üzüldüğünü gören Müslümanlardan birisi, adama müdahale ederek *'Bırak anlatma! Sen Allah'ın Resûlü'nü çok üzdün'* dedi. Fakat Resûlullah bu müdahaleyi onaylamadı: *'Bırak özenerek yaptığı işi anlatsın'* diyerek adama engel olunmamasını istedi. Sonra da adama dönüp, *'Anlatmana devam et'* dedi. Adam yaptıklarını, kızını öldürüşünü olduğu gibi anlattı. Herkes çok üzüldü. En çok üzülen Resûlullah'dı. Gözyaşları durmaksızın akıyor, sakalını ıslatıyordu. Adam anlatacaklarını bitirince, Resûlullah adama şunları söyledi: *'Allah, iman etmeniz nedeniyle cahiliye zamanında yaptıklarınızın hesabından vazgeçti. Öyleyse bundan sonra işlerini düzelt ve yanlış yapma.'*[14]

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Edeb* 26; Vakıdî, *Meğazi*, III/979; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/161, VII/37.
2- Kutub, *Fi Zılâli'l Kur'an*, X/567.
3- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/331.
4- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/299; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/219-221; İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gâbe*, III/57.
5- Hamidullah, *el-Vesaîku's-Siyasiyye li'l Ahdi'n Nebevî ve'l-Hılâfeti'r-Râşide*, 128.
6- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I/ 263.
7- Müslim, *Cihad* 8.
8- Buharî, *Meğazî* 62, 345, *Zekât* 108, *Mezalim* 9; Müslim, *İman* 30-31; Nesaî, *Zekât* 46; Ahmed, *Müsned* I/233.
9- Vakıdî, *Meğazi*, III/964.
10- Vakıdî, *Meğazi*, III/967, 968; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/185.
11- Ahmed, *Müsned*, IV/218; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/185; Vakıdî, *Meğazi*, III/968.
12- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/185; Vakıdî, *Meğazi*, III/968.
13- Zehebi, *Tarihü'l-İslâm*, III/966; Rudanî, *Cem'u'l-Fevâid*, II/11.
14 Darimî, *Mukaddime* 3,4

Kurtaran Veya Saptıran İtaatler

Resûlullah: *(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini; (Hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i (İsa'yı) rab edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır. (Tevbe, 9:31)*
Adiyy b. Hatim: *Bu yanlış! Biz hiçbir zaman din adamlarımızı rab edinmedik.*
Resûlullah: *Din adamlarınız Allah'ın helâl kıldıklarını haram, haram kıldıklarını helâl kıldıkları zaman, sizler buna itiraz ediyor musunuz? Bu konularda itirazsız itaat etmiyor musunuz?*
Adiyy b. Hatim: *Evet biz onlara ne derlerse itaat ederiz.*
Resûlullah: *İşte bu sizin din adamlarınızı rabb edinmenizdir.*

Islâm, *se-li-me* fiil kökünden türemiş bir isimdir. Bu fiilin mastarını oluşturan '*silm*' selâmette olmak, esenliğe ermek, gizli veya açık felaketlerden uzak olmak, güvende olmak, barış gibi anlamlara gelmektedir. İslâm ile aynı kökten türeyen '*selem*', barış yapmak, anlaşmak; '*selime*' ise boyun eğmek, itaat etmek anlamlarına geldiği gibi selâmet, kurtuluş anlamına da gelir. '*Eslem*' ise hayır ve iyilik demektir. Yine aynı kökten türeyen diğer terimler de yaklaşık aynı anlam dairelerinde yer alırlar ve hepsi esenlik, huzur, saadet, barış, güven anlamları ile yakın ilişki içerisindedirler. Bu anlamlar ise Islâm'ın ne olduğunu, neyi istediğini ve neyi hedeflediğini ifade etmesi açısından önemlidir. '*Islâm*', en kısa anlamıyla, mutlak iradeye teslim olarak elde edilen esenlik, barış, huzur, saadet, güvenlik, iyilik... demektir. '*Müslüman*' ise, yine en kısa anlamıyla, mutlak iradeye teslim olarak esenliği, barışı, huzuru, saadeti, güvenliği, iyiliği... elde eden/elde etmeye aday olan kimse demektir.

Mutlak iradeye teslim olarak elde edilen esenlik, barış, huzur, saadet, güvenlik, iyilik... anlamındaki İslâm, bu özelliğini Rab-kul arası ilişkide kazanmaktadır. İlişkinin bir tarafında, kendisine kayıtsız şartsız teslim olunan ve bu teslimiyetin gereği olarak kullarına en yetkin anlamıyla esenlik, barış, huzur, saadet, güvenlik ve iyilik bahşeden Rabb; diğer tarafında ise, yegâne Rabbına kayıtsız şartsız teslim olan ve bu teslimiyetinin gereği olarak esenliğe, barışa, huzura, saadete, güvenliğe, iyiliğe kavuşan kul vardır. Şurası çok önemlidir ki, söz konusu ilişkide kendi-

sine itaat edilen Rabb sadece ve sadece Allah'tır. Allah'tan başka hiçbir şey ne Rabb sıfatına sahiptir, ne de bu sıfatta bir ortaklığı bulunmaktadır. Teslimiyeti nedeniyle esenliğe, barışa, huzura, saadete, güvenliğe, iyiliğe kavuşan *'kul'*a gelince, bu çoğu zaman zannedildiği gibi sadece insanlardan bazılarını değil, insanı ve insandan da öte diğer varlıkları ifade eden bir kavramdır. *'Kul'*, en genel anlamıyla bütün yaratılmışlardır; Allah'tan gayrı her şeydir. Özel olarak da, tüm insanlık tarihi boyunca gelmiş olan peygamberi tasdik eden ve bunlardan kendisine zaman ve mekan olarak en yakındakine itaat edip, bu itaatinin gereklerine titiz bir şekilde teslim olan kişidir. Daha da özel anlamı ise, son Peygamber'in elçiliğini tasdik eden ve bu tasdiğinin gereklerine teslim olan kişidir. Yani insanlardan bazılarıdır; ilâhî elçiye teslim olup, O'nun bildirdiği ve açıklayıp, gösterdiği gibi yegâne mutlak irade olan Allah'a teslim olanladır.

İslâm: Tüm Yaratıkların Yegâne Dini

Kendisine itaat edilen ve yegâne rabb olan Allah'a karşılık, itaat eden kullar değişkendir. Bu değişkenlik nedeniyle de *'İslâm'* iki farklı boyutta anlam kazanmaktadır. Bunu iç içe girmiş iki farklı anlam dairesi olarak ifade etmek mümkündür. Bu anlam dairelerinden dışta olanı tüm yaratıklarla ilgilidir ve *'yaratılışı'* yani *'fıtratı'* ifade etmektedir. İslâm'ın bu anlam boyutunu, daha güncel bir isimlendirmeyle *'doğallık'* veya *'yaratılışa uygunluk'* olarak isimlendirmek de mümkündür. Yağmurun yağması, mevsimlerin oluşması, güneşin ısıtması, tohumun yarılıp bitkiye dönüşmesi, tırtılın kelebek olması, insanın anne karnında oluşması ve doğması, çiçeklerin meyveye dönüşmesi, gezegenlerin hareketi, yıldızların ısısı, suyun kaldırması, arının bal yapması, örümceğin ağ örmesi, yerin çekmesi, kalbin kan pompalaması, karaciğerin çalışması, sinir sisteminin uyarımları alması ve beyne iletmesi vs... tüm bunlar Allah'ın yaratıkları için belirlediği, işlettiği ve evrendeki sistemi oluşturan Rabb-kul ilişkisinin bazı tezahürleridir. Bu ilişkide kullar (yaratıklar), yegâne rabb olan Allah'a karşı tam anlamıyla bir boyun eğiş halindedirler. Bu boyun eğişleri, yani teslimiyetleri (Müslümanlıkları) ise yine Allah tarafından takdir edilen ve aksi mümkün olmayan bir süreçte ve biçimde açığa çıkmaktadır. Yaratıkların bu kulluklarına itirazları söz konusu değildir. Bu noktada, itiraz etmelerine vesile olacak iradeleri de yoktur. Şu ayetler, Islâm'ın bu anlam dairesini ifade eden bazı bilgileri ve açıklamaları sunmaktadırlar:

> Göklerde ve yerde ne varsa, ister istemez hepsi O'na teslim olmuştur... (Al-i İmran, 3:83)
> Göklerde ve yerde bulunan her şey ister istemez sadece Allah'a secde (itaat) ederler. (Rad, 13:15)
> Allah göğü yükseltti ve mîzanı (dengeyi) koydu. (Rahman, 55:7)
> O (Allah) ki her şeyi yarattı ve bir düzene koydu. (Al'a, 87:2)

İslâm: İnsanların En Doğru ve En Mükemmel Dini

Kur'an'ın tanımlamasıyla İslâm'ın ifade ettiği içteki ikinci anlam dairesini, insanın bilinç ve iradesiyle yegâne rabb olan Allah'a teslimiyeti oluşturmaktadır. Bu ikinci anlamıyla İslâm, irade sahibi kılınan ve sonucuna katlanmak şartıyla isterse yanlış, kötü şeyleri de tercih edebilen insanın, inanç ve hayat tarzında sadece Allah'a teslim olup, hayatını Allah'ın belirlediği ilke ve şartlara göre sürdürmesi olarak anlam kazanmaktadır.

*'İslâm'*ın iki anlam dairesi birden dikkate alındığında insanla ilgili ilginç ve önemli bir durum açığa çıkmaktadır. Buna göre, her insan istese de-istemese de fizyolojik yapısıyla birinci anlam dairesindeki İslâm'ın mensubudur. Bir başka söyleyişle, her insan fizyolojik yapısıyla *'Müslüman'*dır; zira hiç kimsenin fizyolojik yapısı, Allah'a rağmen veya Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı olarak varlığını sürdürememektedir. Fizyolojik yapının bizzat kendisinin veya insanın fizyolojik yapısı adına takip edeceği farklı, alternatif bir yol ve davranış biçimi yoktur; kalp, akciğer, sinir sistemi, beyin, böbrek, deri, göz, kulak... kendilerine ne emredilmişse, ne amaçla yaratılmışlarsa ona itaat ederler. Hiçbirisinin başka bir görevi/davranışı seçme hakkı yoktur. Fakat inanç ve hayat tarzına gelince durum değişmektedir. İnsan inanç ve hayat tarzında seçme *'özgürlüğüne'* sahiptir. İnanç ve hayat tarzını, Allah'ın belirlediği bilgilere ve ölçülere göre inşa edebileceği gibi, başka şeylere göre de inşa edebilir. İnsan eğer inanç ve hayat tarzında Allah'a teslim olursa, bedeninin kayıtsız, şartsız teslim olduğu iradeye inanç ve hayat tarzıyla da teslim olduğu için *'birliği'*, *'bütünlüğü'* gerçekleştirmiş, daha doğru bir ifadeyle kendi varlığında *'tevhid'*in gereğini yerine getirmiş olur. Bunun sonucunda da hem inancıyla ve hem de hayat tarzıyla gerçek anlamda huzur ve saadeti elde eder. Fakat insan böyle yapmaz ve inancında, hayat tarzında rabb olarak Allah'a değil de başka şeylere itaat edese, o zaman bedeniyle Allah'ın, inanç ve hayat tarzıyla sahte başka rabblerin kulu olduğu için *'tevhid'*i parçalamış (şirk) ve azabı, kötülüğü, yanlışlığı, zulmü, sıkıntıyı... kendisi için seçmiş olur. Şu ayetler bu durumu dile getirmesi açısından önemlidir: *' Allah, (sadece Allah'a ibadet edenle, Allah'tan başkalarına ibadet edenlerin durumlarını göstermek için) bir örnek veriyor: (Bunlardan birisi) birbiriyle çekişip duran birçok ortakların sahip olduğu bir adam (köle), (diğeri ise) yalnız bir kişiye bağlı olan bir adam. (Şimdi iyice düşünün bakalım,) bu ikisinin durumu aynı mıdır? Hamd yalnız Allah'a mahsustur. Fakat çokları bilmiyorlar' (Zümer sûresi, 39:29).'Yerde ve gökte ayrı ayrı Rabbler olsaydı, ikisi de bozulup giderdi' (Enbiyâ, 21:22).*

Kur'an, insanın, fizyolojik yapısında olduğu gibi, inanç ve hayat tarzında da Allah'a teslimiyetinin önemi ve gereği üzerinde yoğun bir şekilde durmuştur. Bu konuda Rahman sûresinin ayrıcalıklı bir önemi vardır. Bu sûrenin tamamında,

inanç ve hayat tarzında da evrendeki yasaların sahibine itaatin gerekliliği anlatılmakta, konuya ilişkin açıklamalar yapılmakta ve uyarılarda bulunulmaktadır. Bu konuda söz konusu sûresinin ilk birkaç ayeti hatırlanacak olursa;

> Merhameti çok olan Allah, İnsana Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. İnsana düşünmeyi ve konuşmayı öğretti. Güneş ve Ay, O'nun emri gereği, belli bir hesaba göre yörüngelerinde akıp giderler. Yıldızlar ve bitkiler Allah'a tam bir teslimiyet içerisindedirler; O'na itaat ederler. Göğü yükselten, her şey için ölçüyü koyan O'dur. Ey insanlar! Tüm bunların karşısından ölçü tanımazlık edip, dengeyi bozmayın! Yaptığınız her şeyi adaletle tartın ve hiçbir ölçüyü eksik tutmayın. Allah yeryüzünü bütün canlılar için genişletip yaydı; üzerinde meyveler, salkım meyveli hurma ağaçları, yapraklı ve kabuklu taneler, hoş kokulu bitkiler yarattı. O halde Rabbinizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? O Allah ki, insanı ateşte pişmiş kupkuru bir çamurdan yarattı. Cinleri de dumansız, saf alevden yarattı. O halde Rabbinizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Allah, mevsimlere göre yer değiştiren, doğu noktalarının da batı noktalarının da Rabbidir. O halde Rabbinizin bunca nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?... (Rahman: 55:1-...)

Ayrıca şu bazı ayetler ise evrendeki İslâm ile Peygamberlerin insanların inanç ve hayat tarzında egemen olması için tebliğ ettikleri Islâm arasındaki uyumun güzel sonuçlarından veya bu iki Islâm'ın birbirinden koparılıp, inanç ve hayat tarzından rabb olarak başka şeylere ve kimselere itaat durumunda (Rahman sûresindeki açıklamayla; ölçü tanımazlık yapıp dengenin bozulması durumunda) yaşanacak fesat ve sıkıntılardan bahsetmektedir:

> Şayet (dinde) doğru olsalardı, onlara bol su verirdik. (Cin, 72:16).
> Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur'an'ı) doğru dürüst uygulasalardı, şüphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından nimetlendirilirlerdi; (yeraltı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek refah içinde yaşamaları sağlanırdı)... (Maide, 5:66).

Allah, ilk insandan itibaren, tüm insanlara inanç ve hayat tarzlarıyla sahip olmaları ve uymaları gerekli olan mutlak doğru bilgi, ölçü ve ilkeleri bildirmiştir. Kur'an buna şahitlik yapmaktadır. Ve bu şahitlikle öğreniyoruz ki, tüm peygamberler, insanları '*tevhid*'i parçalamaktan (şirkten) uzak tutmak ve böylelikle gerçek huzur ve saadeti elde etmelerini sağlamakla görevlendirilmişlerdir. Dolayısıyla tüm peygamberlerin dini aynıdır; yani İslâm . Bu noktada hiçbir peygamber diğerinden ayrı tutulamaz; hepsi aynıdır, eşittir. Çünkü hepsi de hidayet rehberidir: *'Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve torunlarına indirilene, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk'*

deyin' (Bakara, 2:136). 'Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır' dediler' (Bakara, 2:285).

Dosdoğru bir inanç sistemi ve hayat tarzı anlamıyla İslâm, tüm peygamberlerin dinidir. Her peygamber aynı mesajla, aynı çağrıyla gelmiş ve insanları aynı amaca; gerçek huzur ve saadeti elde etmeye davet etmişlerdir. Ancak burada özel bir durum söz konusudur. Sonuncusu hariç diğerlerinin mesajları, ilahî bir plan ve takdir gereği, zamanla unutulmuş veya tahrif olmuştur. Bilgi, ilke ve ölçüleri unutulmamış ve tahrif olmamış tek mesaj kalmıştır. Dolayısıyla, insanların inanç ve hayat tarzlarıyla uyabilecekleri, ilkeleri Allah tarafından belirlenmiş bulunan İslâm'ın bir kaynağı vardır. O da son peygamber Hz. Muhammed'dir. Üstelik bu İslâm, diğer peygamberlerin insanlığa tebliğ edip itaate davet ettikleri İslâm'ın son Peygamber'in şahsında kemale ermiş halini temsil etmektedir. Bu İslâm temel ilkeler açısından önceki peygamberlerin tebliğ ve beyan ettikleri İslâm ile uyumlu olmasının yanı sıra, evrendeki ilâhî düzenle de (İslâm) uyum halindedir. Şu ayet ise bu gerçeği ifade eden ilâhî bir bilgi ve hatırlatmadır: *'Sen yüzünü hanîf olan dine, Allah'ın insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona uygun olan dine çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler' (Rûm, 30:30).*

Önceki peygamberlerin insanlığa sunduğu inanç ve hayat tarzı olan İslâm'ın zamanla unutulması veya tahrif olması, son Peygamber'in elçiliğini yaptığı İslâm'ı tüm insanlar için esenliğin yegâne yolu kılmıştır. Son Peygamber'in zamanı dahil olmak üzere sonraki zamanlarda yaşayan tüm insanlar için bu İslâm alternatifsiz bir şekilde insanlığın yaratılışına, varoluşuna ve varlığına uygun tek din olma özelliği kazanmıştır. Böyle olunca tüm insanların inanç ve hayat tarzlarında son Peygamber'in şahsında anlam kazanan İslâm'a teslim olmaları, onun gereklerini yerine getirmeleri ve ancak böylelikle esenlik, barış, huzur, saadet, güvenlik, iyilik, güzellik elde edebilecekleri anlaşılmış olmaktadır. Şu bazı ayetler bu gerçeği dile getirmektedir:

> Allah katında hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur. (Al-i İmran, 3:19)
>
> Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır. (Al-i İmran, 3:85)
>
> Müşrikler istemeseler de dinini bütün dinlere üstün kılmak için Peygamber'ini hidayet ve hak ile gönderen O'dur. (Saff, 61:9)

İslâm: Doğru Teslimiyetin Yolu ve Yöntemi

İslâm teslim olarak elde edilen barış ve esenliktir, huzurdur, güvendir, saadettir, her türlü zarar ve kötülükten kurtuluştur. Ancak söz konusu teslimiyet herhangi bir teslimiyet değildir. Kime teslim olunacağı ve bu teslimiyetin nasıl olması gerektiği konunun özünü teşkil etmektedir. Teslimiyet, özü itibarıyla ve mutlak anlamıyla sadece Allah'adır. Bu durum Allah'ın ilâh, rabb, melik oluşunun gereği ve olmazsa olmaz şartıdır. Zira O'ndan başka ilâh, rabb, melik yoktur. Teslim olunmaması gereken şeye teslimiyet İslâm'ı değil, İslâm'ın karşıtı olan küfrü, şirki ifade etmektedir. Küfür ve şirk ise azaptır, zulümdür, kötülüktür, korkudur, sıkıntıdır, sapkınlıktır...

Allah'a teslimiyetin nasıl olması gerektiğine gelince, bu da herhangi bir tarzda gerçekleştirilen herhangi bir teslimiyet değildir. Allah, genel olarak bütün elçileri ve özel olarak da son elçisi ile olması gereken teslimiyetin ilke, biçim ve şartlarını bildirmiştir. Son Peygamber'in şahsında Allah'a teslimiyetin ilke, biçim ve şartlarının kaynağı ise Kur'an'dır. Kur'an'ın bildirdiklerinin dışında, üstelik Kur'an'a rağmen hiçbir gerekçe ve şartta Allah'a teslim olunduğundan ve bu teslimiyetin doğru olduğundan bahsedilemez. Böylesi teslimiyet iddiaları sadece aldatıcı birer söylemden başka bir şey olmaz. Şu ayetler bu gerçeği dile getirmektedirler:

> İşte bu (Kur'an), kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilmiş) bir bildiridir. (İbrahim, 14:52)
>
> Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik. (Nahl, 16:64)
>
> Rızasını arayanı Allah onunla (Kur'an'la) kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir. (Maide, 5:16)
>
> Rablerinin emrine uyanlar için en güzel (mükâfatlar) vardır. Ona uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, (kurtulmak için) onu mutlaka feda ederler. İşte onlar var ya, hesabın en kötüsü onlaradır. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır! (Rad, 13:18)

Esenliğe erişmek, huzur ve güvene ermek için Allah'a teslimiyetin olmazsa-olmaz bir şart oluşu ve bu teslimiyetin yegâne referansının Kur'an oluşu, Kur'an'ın elçisine itaati zorunlu kılmaktadır. Zira Peygamber, sadece Kur'an'ın insanlık katına inişinin '*aracısı*' değil, daha da önemlisi Kur'an'ın yaşayan bedenidir. O, Kur'an'ın insanlık katında ilk indiği, ilk uygulamaya dönüştüğü yerdir. Kur'an'la bildirilen ve açıklanan teslimiyetin uygulamadaki en ideal modelidir. Üstelik, Peygamber'e güven olmadan Kur'an'a güven olmaz, olamaz. Bu güven olmayınca

da Allah'a itaat olmaz. Bu nedenle Peygamber'i dışlayarak veya atlayarak Allah'a teslimiyet iddiası geçerli değildir; olumlu bir anlam ifade etmez. Şu bazı ayetler bu gerçeği dile getirmektedir:

> Kim Resûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik! (Nisa, 4:80)
> Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli o sana biat edenlerin ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir. (Fetih, 48:10)
> Biz her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik... (Nisa, 4:64)
> Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlü'ne davet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak *'İşittik ve itaat ettik'* demeleridir. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir. (Nûr, 24:51)
> Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin. Yüz çevirirseniz bilin ki, elçimize düşen apaçık bir duyurmadır. (Teğabün, 64:12)
> De ki: *'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir'* (Al-i İmran, 3:31)
> Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resûlü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur. (Ahzâb, 33:71)
> Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın. (Muhammed, 47:33)
> Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız. (Al-i İmran, 3:132)

Yol Ayrımı

Mutlak doğru inanç sistemi ve hayat tarzı anlamıyla İslâm'ın özünü Allah'a ve Resûlü'ne itaat oluşturmaktadır. Kişiyi dünya ve ahiret esenliğine ulaştıracak olan teslimiyet budur. Ancak bunlara ek olarak toplumsal hayatın gerektirdiği başka teslimiyetlerden de bahsedilebilir. Cahilin alime, bilmeyenin bilene, askerin komutanına, yönetilenin yönetene, çocuğun ebeveynine itaati, toplumsal hayatın, yaşamanın gerekli ve hatta çoğu zaman zorunlu kıldığı itaat alanlarıdır. Ancak bu aşamada insan bir yol ayrımındadır. Söz konusu alandaki bu bazı itaatler, Allah'a ve Resûl'e itaatle çatışıp sahibini esenlik yolunun yolcusu olmaktan çıkararak cehenneme sürükleyeceği gibi, esenlik yolunun yolcusu oluşunu kolaylaştıran ve sağlamlaştıran itaatler de olabilirler. Bu ayrımda temel ölçü, hiçbir itaatin Allah'a itaatin referansı olan vahiyle (Kur'an'la) çatışmaması şartıdır. Yegâne ölçü Kur'an'dır. Peygamber'e itaat de dahil olmak üzere hiçbir itaat vahye (Kur'an'a) rağmen gerçekleşmemelidir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in kendi konumunu sürekli belirtmesi ve kendisine itaatin Allah'a rağmen gerçekleşen bir itaat olmayacağı-

na dikkat çekmiş olması önemlidir. Şu da önemlidir ki peygamber de bir insan olarak kendisine vahyolunana aynen diğer insanlar da olduğu üzere kayıtsız-şartsız teslim olmak ve gereklerine göre davranmak zorundadır. Bu durum Hz. Salih'in dilinden şöyle ifade edilmiştir: *'Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O'na âsi olursam beni Allah'tan (O'nun azabından) kim korur? O zaman siz de bana ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız' (Hûd, 11:63).*

Vahye (Kur'an) ve peygambere itaatin dışında yer alan ve üstelik Kur'an'ın itaat edilmesini emrettiği mercilerden birisini de *'emir sahiplerine/yetkililere'* itaat oluşturmaktadır. Konuyla ilgili ayet şöyledir: *'Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine/yetkililere de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir' (Nisa, 4:59).* Ayette ilk dikkat çeken özellik emir sahiplerine/yetkililere itaat şartının Allah'a, peygambere itaat şartlarına bağlı olarak ifade edilmiş olmasıdır. Üstelik kendilerine itaat edilmesi gerekenler Allah ve Resûlü'ne itaat eden emir sahipleri/yetkililerdir. Çünkü ayette *'Ey iman edenler!.. sizden olan emir sahiplerine/yetkililere de itaat edin'* denmektedir. Buna göre itaat dairelerinin en dış halkasını Allah'a itaat, bir içteki daireyi peygambere itaat, en içteki daireyi ise *'iman eden'* vasfına sahip *'emir sahiplerine/yetkililere'* itaat oluşturmaktadır. Eğer olur ki emir sahiplerine/yetkililere itaatte bir problem çıkarsa, problemin çözümü için Allah (Kur'an) ve Resûlü'ne (Sünnet) gidilecektir. Bu aynı zamanda Allah'a ve Peygamber'e rağmen emir sahiplerine/yetkililere itaat edilemeyeceği gerçeğini dile getiren bir uyarıdır.

Saptıran İtaatin İki Örneği

İnsanı esenliğe ve güvene sahip kılacak itaat ile olmaması gereken itaatler dahilinde ifade edilen tüm bu açıklamaların uygulamadaki karşılığını, Resûlullah'ın diliyle açıklamalarını, risâlet sürecinde yaşanan iki ayrı örnekte olanca açıklığıyla görmek mümkün olabilmektedir. Bunlardan birisi, Resûlullah ile bir Hıristiyan olan Adiyy b. Hatîm arasında geçen konuşmayla ilgilidir. Diğeri ise, komutan Abdullah b. Huzâfe'nin, emrindeki Müslümanlardan bir isteğiyle ve Resûlullah'ın bu istekle ilgili açıklamasıyla ilgilidir. Her iki olayın ve Resûlullah'ın o olaylarla ilgili açıklamalarının ayrıntıları şöyledir:

Yetkililerini Rabb Edinenler

Mekke'nin fethinden ve Mekke'deki farklı topluluklara ait putların tamamının imha edilmesinden sonra, Resûlullah diğer bölgelerdeki putları da imha etmeleri için bazı Müslümanları görevlendirmiş ve böylelikle Hicaz bölgesi tamamen denecek şekilde putlardan temizlenmişti. Tayy kabilesinin putu ise en son imha edilen putlardan birisi oldu. Tayy kabilesine mensup insanların bir kısmı İslâm davetini kabul etmiş olmasına rağmen, büyük çoğunluğu şirkinde ısrarcıydı. Bu nedenle el-Füls isimli putları hâlâ duruyor, ona tapmaya devam ediyorlardı. Resûlullah, Mekke'nin fethinden kısa bir süre sonra Hz. Ali'yi 150 kişiden oluşan birliğin komutanı tayin ederek el-Füls putunu imha etmekle görevlendirdi. Tayylılar putlarının imha edilmesini kabul edemediler. Müslümanlara direndiler. Ancak Hz. Ali komutasındaki birlik, hem putu imha etti ve hem de çok sayıda esir alarak Medine'ye döndü.

Tayylılardan bir kısmı putlarını imha etmek için gelen Müslümanlar karşısında kaçmayı tercih etmişti. Kaçanlardan birisi de Tayy'ın eşrafından Adiyy b. Hatîm idi. Adiyy, çoktandır Hıristiyanlığı kabul etmiş birisiydi. Mutaassıp bir Hıristiyan ve katı bir Islâm düşmanıydı. Kabilesinin putperestliğinden rahatsız olmuyor, ancak gün geçtikçe daha da güçlenen, Arap yarımadasının büyük bir kesimine hükmeden Müslümanlardan rahatsız oluyor, Islâm'a derin bir düşmanlık hissediyordu. Adiyy, Şam'a kaçtı. Fakat kız kardeşi Seffâne başta olmak üzere birçok yakını Müslümanlar tarafından esir alındı. Seffâne akıllı, bilgili bir kadındı. Medine'ye esir olarak götürüldükten sonra Müslümanları izlemeye ve durumlarını anlamaya, dinlerini öğrenmeye çalıştı. Gördüklerinden ve işittiklerinden etkilendi. Kısa bir süre içinde durumunu gözden geçirip, Müslüman olmaya karar verdi. Resûlullah, Müslüman olan Seffâne'ye birçok hediyeler vererek serbest bıraktı. Seffâne Müslüman olmuş ve Müslümanlığında da samimi birisi olarak Şam'da bulunan ağabeyi Adiyy'in yanına gitti. Ağabeyine İslâm'ı ve Müslümanların her türlü övgüyü fazlasıyla hak eden özellikleri hakkında gördüklerini, bildiklerini anlattı. Adiyy, öncelikle kız kardeşine karşı gösterilen iyi davranıştan dolayı memnun oldu. Ayrıca kardeşinin İslâm ve Müslümanlar hakkında anlattıklarından da etkilendi. Hem teşekkür etmek ve hem de İslâm'la ilgili öğrenmek istediği bazı konuları Resûlullah ile konuşmak için Medine'ye gitmeye karar verdi.

Adiyy, Medine'ye geliş amacının din değiştirmek olmadığının bilinmesini istiyordu. Bu nedenle dininden memnun bir Hıristiyan olduğunu göstermek için boynunda bir haçla Medine'ye girdi. Doğruca Resûlullah'ın yanına gitti. Hiçbir zaman alışıldık devlet adamları, krallar, emirler, valiler gibi koruma ordusu tarafından kuşatılmamış, kendisine kolayca ulaşılamayacak saraylarda yaşamayan; her isteyenin rahatlıkla kendisine ulaşabileceği ve görüşebileceği şekilde sıradan bir

insan olarak yaşayan, her zaman tek başına veya bazı arkadaşlarıyla birlikte mescitte, sokakta, çarşıda bulunan Resûlullah'ı kolaylıkla buldu ve öncelikle kardeşine yönelik iyi davranıştan dolayı teşekkür etti. Daha sonra da İslâm'la ilgili merak ettiği bazı şeyleri sormaya başladı. Adiyy her şeyi soruyor, Resûlullah cevaplıyordu. Resûlullah, İslâm'a ilgisinden ve samimi sorularından dolayı konuşma aralarında Adiyy'e üç defa Müslüman olmasını teklif etti. Adiyy, Resûlullah'ın isteğine her seferinde *'Benim bir dinim var. Dinimden memnunum'* diye cevap verdi. Adiyy'in mensup olduğu Hıristiyan mezhebinin özelliklerini iyi bilen Resûlullah, Adiyy'e inancı ile ilgili bazı bilgileri aktarıp, Adiyy'in bizzat kendisinin dininin gerekleri konusundaki yanlışlarına dikkat çekerek *'Senin dinini senden daha iyi bilirim'* diye karşılık verince Adiyy şaşırdı. Çünkü, açıklama ve eleştirilerinden Sabiiliğin etkilerini taşıyan bir Hıristiyan mezhebi olan Rekûsilik inancı hakkında Resûlullah'ın gerçekten ayrıntılı bilgiye sahip olduğunu anladı. O ana kadar Resûlullah ile konuşmasının gündemini hep İslâm oluşturmuştu. Adiyy, İslâm'la ilgili kuşkularını dile getiren sorular soruyor ve Resûlullah ise onun kuşkularının yersiz olduğunu gösteren, açıklayan cevaplar veriyordu. Gündeme özel olarak Rekûsilik, genel olarak da Hıristiyanlık gelince, bu sefer Resûlullah, Adiyy'in inancı, inancındaki çelişkiler, yanlışlıklar üzerinde durmaya ve bu konularda açıklamalarda bulunmaya başladı. Bir ara Kur'an'dan bir ayet okudu. Okuduğu ayette Hıristiyan ve Yahudilerin ortak bir yanlışından bahsediliyor ve onların Allah'a rağmen din adamlarını kendilerine rabb edindiklerinden bahsediliyordu. Resûlullah'ın Adiyy'e okuduğu ayet şöyledir: *'(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini; (Hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i (İsa'yı) rab edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır' (Tevbe, 9:31).* Adiyy, ayeti duyunca anında itiraz etti. Aradığı fırsatı bulmuş ve İslâm'ın yanlışını gösterebileceği bir konuyu yakaladığına inanmıştı. Hemen büyük bir keyifle söz konusu ayetin yanlış bilgi verdiğini, kendileri Hıristiyan kimseler olarak hiçbir zaman din adamlarını rabb edinmediklerini, rabb olarak sadece Allah'ı kabul ettiklerini bildirdi. Resûlullah'ın, Adiyy'in itirazına cevabı itaatin olması ve olmaması gereken biçimlerini açıklamak ve itaatin ne kadar önemli olduğunu ifade etmek biçiminde gerçekleşti: *'Din adamlarınız Allah'ın helâl kıldıklarını haram, haram kıldıklarını helâl kıldıkları zaman, sizler buna itiraz ediyor musunuz? Bu konularda itirazsız itaat etmiyor musunuz?'* Adiyy *'Evet biz onlara, her ne derlerse itaat ederiz'* dedi. Resûlullah *'İşte bu sizin din adamlarınızı rabb edinmenizdir'*[1] diyerek yanlışlığın nerede olduğuna dikkat çekti. Adiyy gerçeği fark etmişti. Bir şeyi rabb edinmenin, onu rabb ismiyle isimlendirmek olmadığını; esasen Allah'ın bildirdiklerini dikkate almaksızın bir kişinin, o kişi her kim olursa olsun, her dediğini ölçü kabul etmenin o kişi veya kişileri rabb kabul etmek olduğunu anlamıştı. İtiraz edemedi. Kendisi de

biliyordu ki söylenen doğruydu, ama o zaman kadar bu yanlışını fark etmemişti. Resûlullah'ın açıklaması üzerine yanlışını fark etti ve Müslüman olmaya karar verdi. Hayatının sonuna kadar da iyi bir Müslüman olarak yaşadı.

Girilince Çıkılamayan Ateş

Bir kişinin inanç ve hayat tarzıyla bir başka kişiye itaatinin sınırını belirlemesi, yanlış itaatin insanı nerelere sürükleyebileceğini göstermesi açısından önemli bir örnek olan Abdullah b. Huzâfe ile ilgili olay şöyledir: Hicretin dokuzuncu yılıydı. Topluluk temsilcilerinin Müslüman olduklarını bildirmek için Medine'ye akın ettikleri bir zamandı. Bir grup Habeşlinin yağmacılık amacıyla denizi geçerek Mekke'ye yakın Şuaybe (Cidde) sahillerine çıktıkları haberi alındı. Resûlullah, Alkame b. Mücezziz komutasında üç yüz kişiden oluşan birliği bölgeye gönderdi. Müslümanlar Şuaybe'ye gittikleri zaman hiç kimseyi göremediler. Bölge insanlarından edindikleri bilgilere göre Habeşliler bir adada toplanmışlardı. Müslümanlar bölge insanlarından edindikleri sallarla adaya hareket ettiler. Bu, Müslümanların denizde savaş amaçlı ilk yolculuklarıydı. Adaya varınca bulmayı umdukları kimseleri göremediler. Ortada ya bir yanlış anlama vardı, ya da Habeşliler memleketlerine gitmişlerdi. Müslümanlar fırtına çıkacağını anlayınca tekrar sallarına binerek Şuaybe'ye döndüler. Komutan Alkame b. Mücezziz'in niyeti bir süre bölgede kalmaktan yanaydı. Fakat bazı adamlar görevlerini yaptıklarını söylüyor ve Medine'ye dönmek istiyorlardı. Alkame b. Mücezziz, bölgede kalmayıp, Medine'ye dönmek isteyenlere müsaade etti. Medine'ye dönen grubun başına da Abdullah b. Huzâfe'yi komutan tayin etti. Çünkü, Müslümanların küçük bir grup halinde bile olsa yolculuk yaptıkları zaman, muhtemel karışıklıkları, çekişmeleri önlemek için içlerinden birisinin lider olması gerektiğini Resûlullah'tan işitmişti.

Abdullah b. Huzâfe genç, heyecanlı, duygularını kontrol edecek olgunluğa erişmemiş birisiydi. Komutan olmasının verdiği gururla, arkadaşlarına emirler veriyor ve emirlerinin yerine getirilmesinin imanî bir sorumluluk olduğunu söylüyordu. Yolculukları sırasında emrindeki arkadaşlarıyla arasındaki tartışmaların boyutu büyüdü. Bir ara mola verdiler. Abdullah b. Huzâfe, istediği gibi kendisine itaat etmedikleri için arkadaşlarına kırgın ve kızgındı. Mola yerinde arkadaşlarından yakmak için odun toplamalarını istedi. Odun toplayınca yiyeceklerini pişirmek ve ısınmak için ateş yaktılar. Komutanlığı konusunda kendisine istediği gibi itaat etmeyen arkadaşlarına kızgın ve kırgın olan Abdullah b. Huzâfe *'Ben Allah'ın Resûlü'nün komutanı tarafından size komutan tayin edilmiş kişiyim, değil mi?'* diye sordu. Bu sorusuyla komutanlığını Resûlullah ile ilişkilendirmek istiyordu. Arkadaşları *'Evet öyledir. Sen bizim komutanımızsın'* dediler. Abdullah *'O halde ben ne dersem bana itaat etmeniz gerekiyor, değil mi?'* diye sordu. O bu sorusuyla muhte-

meldir ki ulu'l emre itaatle ilgili ayeti kendisine referans alıyor ve ulu'l emr/yetkili olduğu için kendisine itaatin imanî bir sorumluluk olduğuna vurguda bulunuyordu. Arkadaşları *'Evet sana itaat etmek bizim sorumluluğumuzdur'* dediler. İstediği cevabı alan Abdullah b. Huzâfe *'O halde emrediyorum. Hepiniz şu yanan ateşe gireceksiniz'* dedi. Arkadaşları şaşırdılar. Bu emri yerine getirmeyeceklerini, itaat sorumluluklarının böylesi emirleri yerine getirmeyi gerektirmediğini söylediler. Abdullah b. Huzâfe emrinde ısrarcıydı. Her ne olursa olsun kendisine itaat edilmesi gerektiğini iddia ediyordu. Müslümanlar, bütün ısrarlara rağmen, komutan Abdullah b. Huzâfe'nin emrini yerine getirmediler; ateşe girmediler. Fakat içlerinde de bir kuşku da oluştu. Bu itaatsizlikleri ile imanları zedelenmiş, yanlış bir iş yapmış mıydılar? Medine'ye gidince hemen Resûlullah'ın yanına vardılar. Harekâtı rapor ettikten sonra komutanlarıyla ilgili olarak aralarında geçen tartışmayı ve ateşe girme emrine uymamakla durumlarının ne olduğunu sordular. Resûlullah'ın cevabı gayet açık ve kesindi: *'Yanlış işlerde, Allah'ın yasakladığı şeylerde hiç kimseye itaat olmaz. Her kim Allah'ın emrine muhalif istekte bulunursa ona itaat edilmez. Eğer sizler o ateşe girseydiniz ebediyen o ateşten çıkamazdınız.'*[2]

DİPNOTLAR

1- Tirmizî, *Tefsir- Tevbe* 10; Fahreddin Razî, *Tefsîr-i Kebîr,* XI/485, 486; Es-Sabunî, *Safvetü't-Tefâsir*, II/472, 473.

2- Ahmed, *Müsned*, I/82; Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/289; Vakıdî, *Meğazi*, III/983, 984; Ibn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/163.

Sadakat Seferi: Tebük

Ey insanlar! İyi bilin ki sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabıdır.
Yapışılacak, tutunacak en sağlam tutamak ise takvadır.
Unutmayın ki, dinlerin doğrusu ve hayırlısı İbrahim'in dinidir; İslâm'dır.
Yolların hayırlısı Muhammed'in yoludur.
Sözlerin şereflisi Allah'ın sözleridir.
İşlerin hayırlısı, Allah'ın emrettikleridir.
İşlerin kötüsü, dine sonradan sokuşturulan ve dinden olmayan şeylerdir.
Ölümlerin şereflisi şehitliktir.
Körlüğün kötüsü, kalp körlüğüdür.
En koyu körlük ise doğru yolu bulduktan sonra sapmaktır. (Hz. Muhammed (s))

Dünyanın Esenliğinin Önündeki Engeller

Kendisini esenlik, barış, huzur, saadet, güvenlik olarak tanımlayan ve insanları tüm bunların egemen olduğu bir dünyayı inşa etmeye ve böylesi bir dünyada yaşamaya davet eden Islâm'ın, daha risâletin ilk günlerinde evrensel bir din olduğu her türlü tereddütten uzak bir şekilde açıkça anlaşılmıştı. Daha önce değişik vesilelerle açıklandığı üzere, başta Resûlullah olmak üzere ilk müminler grubunu teşkil eden Hz. Hatice, Ali, Ebû Bekir, Zeyd ve diğerleri, mensupları sadece kendileri olan ve sayılarının on kişiyi aşmadığı bir dönemde dahi Islâm'ın bütün insanlığa hitap eden bir din olduğunu biliyorlardı. Üstelik, Islâm'ın yalnızca Mekke toplumunun veya Arapların dini olmak istemediğini, çağrısının tüm insanlara yönelik olduğunu sadece o ilk müminler değil, Mekke'nin müşrik eşrafı da biliyordu. Bu nedenle de Islâm'ın Mekke toplumunu aşarak dışarıya açılmasının problemlere neden olacağını düşünüyor ve bundan korkuyorlardı.

İslâm'ın çağrısının tüm insanlığa yönelik olduğu risâletin ilk günlerinden itibaren hem müminler ve hem de Mekke'nin müşrikleri tarafından açıkça biliniyordu. Çünkü o ilk günlerde vahyolunan ayetlerde Islâm'ın çağrısının evrensel özellikleri açıkça görülüyordu. Zira, ne risâletin ilk günlerinde ve ne de sonraki dönemlerinde, Islâm hiçbir şekilde yalnızca bir topluluğun, bir kentin, bir bölgenin veya bir ırkın dini olarak tanımlanmadı, takdim edilmedi. Böyle olunca, gün gelecek Müslümanların diğer putperest toplumlarla veya kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlarla karşı karşıya kalacağı kesindi; başka türlüsü mümkün değildi. Is-

lâm'ın evrenselliği bunu gerektiriyordu. Bu nedenle, mutlak hakikatin kaynağı, İslâm davetinin rehberi olan Kur'an, Müslümanları, İslâm'ın dünya egemenliğini inşa sürecinde karşılaşacakları engeller konusunda hep bilgilendirdi. Hatta davetin ilk günleri açısından düşünüldüğünde, Müslümanlar uzun süre hiçbir şekilde Hıristiyanlarla ve Yahudilerle karşılaşmadıkları, aralarında gerçek ilâhî dinin kimliği konusunda tartışma ve çekişmeler olmadığı zamanlarda bile Allah müminleri Hıristiyanlarla, Yahudilerle karşılaşacağı günlere hazırladı; Müslümanları Hıristiyanlık ve Yahudilik hakkında, bu dinlerin mensuplarının özellikleri konusunda bilgilendirdi. Bu sayede ne Habeşistan'a hicret eden ve ilk kez Hıristiyan bir toplumla karşılaşıp onlarla bir arada yaşamak zorunda kalan müminler ve ne de Medine'ye hicret edip Yahudilerle bir arada yaşamak zorunda kalan müminler, birlikte yaşamak zorunda oldukları Hıristiyanların ve Yahudilerin inançları ve hayat tarzları konusunda ne yapacaklarını, nasıl davranacaklarını bilemez konumda olmadılar.

İslâm'ın dünya egemenliğinin önündeki iki büyük engel Yahudilik ve mensupları ile Hıristiyanlık ve mensuplarıydı. Bu nedenle Kur'an Müslümanları bu iki dinin özelliklerinden, mensuplarının genel karakterlerinden haberdar etti. Bu dinlere ve mensuplarına karşı nasıl bir tutum ve davranış içinde bulunmaları gerektiğini bildirdi. Şu ayetler bunun bazı önemli örneklerini oluşturuyordu:

> (Ey iman edenler!) Dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da sizden asla razı olmazlar. (Bakara, 2:120)
>
> Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (sizi değil, birbirini desteklerler). (Maide, 5:51)
>
> (Resûlüm!) Yemin olsun ki sen Ehl-i kitaba her türlü âyeti (delili) getirsen yine de onlar senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine uymazlar. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen hakkı çiğneyenlerden olursun. (Bakara, 2:145)
>
> (Onlar) '*Yahudiler yahut Hıristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek*' dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen onlara: '*Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin*' de. (Bakara, 2:111)
>
> Yahudiler ve Hıristiyanlar '*Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz*' dediler. De ki: '*Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor? Doğrusu siz de O'nun yarattığı insanlardansınız...*' (Maide, 5:18)
>
> Ehl-i kitaptan bir grup, okuduklarını kitaptan zannedesiniz diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler. Halbuki okudukları Kitap'tan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı hâlde '*Bu Allah katındandır*' derler. Onlar bilerek Allah'a iftira ediyorlar. (Al-i İmran, 3:78)
>
> Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevk ederler. (Al-i İmran, 3:100)

> *'Biz Hıristiyanlarız'* diyenlerden kesin söz almıştık. Ama onlar da kendilerine zikredilenlerin (verilen öğütlerin, vahyedilen hakikatlerin) önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Yakında Allah onlara yaptıklarını haber verecektir. (Maide, 5:14)
> Yahudiler *'Uzeyr Allah'ın oğludur'* dediler. Hıristiyanlar da *'Mesîh (İsa) Allah'ın oğludur'* dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar! (Tevbe, 9:30)
> Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolunda olmaktan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Tevbe, 9:34)

İslâm'ın dünya egemenliğinin önündeki engellerden birisi Yahudilik idi. Ama Hıristiyanlığa göre çok önemli bir engel değildi. Çünkü, Yahudilik kendisini bir toplumla sınırlamış, kapılarını diğer insanlara kapamış bir dindi. Bu nedenle de İslâm davetinin önünde kapsamlı ve güçlü bir engel olarak yer almıyordu. Fakat Hıristiyanlık böyle değildi. O, dünya egemenliği idealine sahip olan, kapılarını tüm insanlara açmış bulunan ve gerek siyasî ve gerekse askerî açıdan da o günün dünyasında rakipsiz sayılabilecek bir güç haline gelmiş olan bir dindi. Dolayısıyla Kur'an, Müslümanları daha çok Hıristiyanlık ve mensupları konusunda bilgilendirdi. Ancak bu bilgilendirmeleri ve uyarıları sırasında Hıristiyanların sadece olumsuz özelliklerini görmedi. Genel olarak Ehl-i kitabı, özel olarak da Hıristiyanlığı ve Hıristiyanları hiçbir zaman düşmanlık hisleriyle değerlendirmedi. Hiçbir zaman bu dini tamamen yanlışların teşkil ettiği bir inanç sistemi ve hayat tarzı, Hıristiyanları ise her türlü olumsuzluğu kendilerinde bulunduran kimseler olarak tanımlamadı. Hatta Hıristiyanlığı diğer dinlerle, Hıristiyanları da diğer dinlerin mensuplarıyla karşılaştırdığında olumlu değerlendirmelerde bulundu. Şu ayetler bu hakşinaslığın gereğiydi:

> Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, *'Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur'* demelerindendir. (Onlar bunu derken) Allah adına bilerek yalan söylüyorlar. (Al-i Imran, 3:75)
> İman edenler ile Yahudiler, Sâbiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir. (Maide, 5:69)
> İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahudiler ile, şirk koşanları bulacaksın. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da *'Biz Hıristiyanlarız'* diyenleri bulacaksın. Çünkü onların içinde keşişler ve râhipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar. (Maide, 5:82)

Kur'an, Ehl-i kitabı ve özellikle de Hıristiyanları tamamen olumsuz değerlendirmediği; içlerinde doğru şeylere inanan ve doğru işler yapan adamların, hakkı arayan kimselerin olduğunu bildirdiği gibi, Müslümanların bu kimselere karşı olumlu davranmalarını da özellikle istedi. Şu ayetler de bu isteği dile getiriyordu:

> İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i kitap ile ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: '*Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim ilâhımızda da sizin ilâhınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur*'. (Ankebut, 29:46)
>
> De ki: '*Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın*'. Eğer onlar (bu çağrıya rağmen) yine yüz çevirirlerse, işte o zaman '*Şahit olun ki biz Müslümanlarız!*' deyin. (Al-i İmran, 3:64)

Gerek Yahudilerle ve gerekse Hıristiyanlarla yaşanacak problemler Islâm davetinin evrensel oluşunun kaçınılmaz bir sonucuydu. Zira İslâm, bazı olumlu özelliklerine rağmen, birçok bakımdan temel özellik ve ilkeleri konusunda tahrifata uğramaları nedeniyle Yahudiliği ve Hıristiyanlığı '*hak din*' olarak görmüyor, onlarla anlaşmasını sağlayacak baskın ortak özellikler olmadığı için, tüm bâtıla yönelik savaşına bu dinleri de dahil etmiş bulunuyordu. Şurası dikkatlerden kaçırılmaması gereken önemli bir durumdur ki, Islâm sadece siyasî, ekonomik, askerî egemenlik amacı taşıyan ve bu amacı gerçekleştirdiği zaman kendisini başarılı kabul eden bir din değildir. İslâm'ın çağrısı, tüm dünyada her türlü yanlış inancın, kötülüğün, ahlâksızlığın, zulmün, sömürünün, baskının yok olması ve kendisinin temsil ettiği hakikati, iyiliği, edep ve ahlâkı, hakkı, hukuku, adaleti, güven ve itimadı, esenlik ve mutluluğu egemen kılma çağrısıdır. Dolayısıyla yanlışın cephesinde yer alan her şey, ismi ne olursa olsun, İslâm için yok edilmesi, silinip ortadan kaldırılması gereken bir yanlıştır. Doğal olarak da İslâm ile ne Yahudiliğin ve ne de Hıristiyanlığın anlaşması, birleşmeleri mümkün değildir. Müslümanların Medine'ye hicret etmeleriyle birlikte Yahudilerle ilişkilerde açığa çıkan gerilim ve düşmanlıklar veya Müslümanların egemenlik alanlarının büyüyüp Suriye bölgesindeki Hıristiyanlarla komşu haline gelmeleriyle açığa çıkan gerilim ve düşmanlıklar sürecin beklenen gerekleri, zorunlu sonucudur.

Şirk Cephesinin İttifakı

İslâm'ın kavgası, her türlü yanlış inanç ve hayat tarzıyladır. İsimleri ne olursa olsun, zanna dayanan ve bu nedenle yanlış inançlara sahip bulunan bütün inançlar ve hayat tarzları (dinler) İslâm'ın muhalifleridir. İslâm, insanlık katına vahyolunduğu coğrafya gereği önce ilkel putperestlikle karşı karşıya geldi. Putperestliğin

saçma sapan inançlarına, tutum ve davranışlarına muhatap olup, insanları tüm bu yanlışlardan kurtarmanın mücadelesini verdi. Mekke'nin fethi Arap yarımadasındaki putperestliğin bütün gücünü kırdı. Resûlullah'ın fetih günü Kâbe'ye doğru ilerlerken okuduğu ayette ifade olunduğu üzere, Mekke'nin fethi ile hakkın karşısında bâtılın putperest cephesi yok oldu; hezimete uğradı. Medine'de karşılaşılan Yahudilerin askerî, siyasî, toplumsal gücü ise hicretin ilk birkaç yılın içerisinde sona erdirildi. Yahudilerin bir daha Müslümanların karşısına askerî bir güç, rakip olarak çıkma ihtimalleri kalmadı. Ama Hıristiyanlık söz konusu olunca durum farklıydı. Her iki taraf da egemenlik yolunda birbirleriyle sadece Mûte'de karşılaşmışlardı. Aralarında birbirlerini askerî, siyasî, ekonomik açından daha ayrıntılı tanıma imkânı sağlayacak ilişkiler gerçekleşmemişti. Mûte'de karşılaşılan günlerde Bizans yönetimi için İslâm çölde doğmuş bir din, Müslümanlar ise bedevi çöl insanlarından ibaretti. Bizans için ne Islâm ve ne de Müslümanlar önemsenecek bir şey değildi. Ancak kısa süre içerisinde Islâm'ın ve Müslümanların düşünüldüğü gibi olmadığı anlaşıldı. İslâm yakın zamanda Bizans iktidarının inanç ve düşünce temellerini ciddi anlamda meşgul edecek ve zorlayacak bir din, Müslümanlar da gittikçe güçlenen bir düşman topluluğu olarak görülmeye başlandı. Bu düşünce değişikliğinde ise özellikle iki farklı kesimin önemli katkısı oldu. Eğer onlar olmasalardı Bizans yönetimi bir süre daha İslâm ve Müslüman tehlikesinden haberdar olmayacaktı. Söz konusu iki kesimden birisi Arap yarımadasının kuzeyinde, Suriye bölgesinde yaşayan Araplardı. Çoğunluğu putperest olan ve Bizans'a bağlı valiler tarafından yönetilen bu insanlar, diğer Arap topluluklarının Müslümanlar karşısında ya kaçmak ya da İslâm davetini kabul etmek zorunda kaldıklarını görünce, sıranın kendilerine geldiğini anlamakta zorlanmadılar. Müslümanlara karşı sığınabilecekleri bir güç vardı; o da Bizans idaresiydi. Bu nedenle bölgedeki Bizans idarecilerini Müslümanlar aleyhine kışkırtmaya ve İslâm tehlikesinden bahsetmeye başladılar. Onların bu çabaları bölgedeki Bizans idarecilerinin dikkatini yarımadaya, Hicaz bölgesine çekti.

Bizans yönetiminin Müslüman dalgası karşısında direnme ve tehlikeyi bertaraf etme çabasına katkı sağlayan ikinci kesim ise Yahudilerdi. Yahudilerin nüfus olarak yoğun bulundukları Arap yarımadasında bile Müslümanlara karşı koyabilecek güçleri yoktu. Zaten başta Hayber olmak üzere birçok şehirleri ve köyleri Müslümanların eline geçmişti. Bu durumda Bizans'ın Hıristiyan idarecilerini kurtuluş kapısı olarak gördüler. Söz konusu yöneticilerin dikkatlerini Müslümanlara çektiler. İslâm'ın egemenliğinin hem kendi dinlerini ve hem de Hıristiyanlığı tehlikeye sokacağını anlatıp, bir an önce tedbir alınması konusunda Bizans'ın idarecilerini uyardılar.

Büyük Savaşın Hazırlıkları

İslâm ve Müslümanlar, Suriye bölgesindeki Bizans'a bağlı yöneticilerin gündemine Mûte savaşı ile girmişti. Müslümanların gerekirse kendilerinden onlarca kat ordulara kafa tutmaktan çekinmediklerini bizzat yaşayarak görmüşlerdi. Gerek putperest Arap topluluklarından ve gerekse Yahudilerden edindikleri bilgilerin de ifade ettiği üzere, Müslümanların gittikçe güçlendiğini görüyor ve birgün hesaplaşacaklarını biliyorlardı. Bu nedenle İslâm'ı Arap yarımadasından dışarı çıkmadan yok etmek gerektiğini düşünüyorlardı. Bunlardan dolayı bazı yerel yöneticiler müşrik Arapların ve Yahudilerin teşvikleriyle Müslümanlara karşı bir ordu toplamak için hazırlıklara giriştiler. Muhtemeldir ki, Doğu Roma'nın bölgeye uzak sayılabilecek garnizonlarından ve hatta başkentten yardım talebinde bulundular.

Şam civarında yaşayan Nabatililer, Medine ile ticarî ilişkileri bulunan bir topluluktu. Sıklıkla Medine'ye gelir, getirdikleri ince çekilmiş un veya zeytinyağını satar, sonra memleketlerine dönerlerdi. Suriye bölgesindeki Bizans yöneticilerinin Müslümanlara karşı savaşmak için ordu toplamaya çalıştıkları haberi Nabatililer aracılığıyla Medine'ye ulaştı. Gelen bilgilere göre büyük bir ordu için erzak yığınağı yapılıyor, adam toplanmaya çalışılıyor, Arap olan Lahm, Cüzam, Gassan ve Âmile kabileleri de bu hazırlıklara destek veriyorlardı. Hatta Gassan emirinin teşkil edilecek ordu için en iyi atlarını ayırdığı, atları nallattığı bilgileri de gelen haberler arasındaydı. Atlar nallatıldığına göre saldırı yakındı.

Resûlullah, coğrafi büyümeye bağlı olarak Hıristiyanlarla karşı karşıya gelineceğini ve birgün şirkin bu cephesiyle de savaş alanında buluşulacağını biliyordu. Büyük bir Hıristiyan ordusunun teşkil edilmeye çalışıldığı haberini alınca hiç tereddüt etmeden karşı saldırının hazırlıklarına girişti. Resûlullah'ın askerî harekâtlarla ilgili en önemli taktiklerinden birisi, harekâtın nereye olacağını gizli tutması ve mümkün olduğunca ani baskınla düşmanı hazırlıksız yakalama tarzındaydı. Ancak bu sefer daha ilk günden itibaren hedefi açıkça ortaya koydu ve Müslümanların buna göre hazırlık yapmalarını istedi.

Müslümanlar daha önce birçok savaşa katılmışlardı. Fakat hiçbir savaşta Mûte'deki Bizans ordusu gibi bir ordu görmemişlerdi. İlk defa Mûte'de olmak üzere teçhizatlarından giysilerine, hareketlerinden savaşma taktiklerine kadar her şeyleriyle farklı ve profesyonel bir orduyla karşılaşmışlardı. Bu nedende hazırlanmakta olan Bizans ordusunun profesyonel bir ordu olacağını biliyorlardı. O halde hazırlıklarını buna göre yapmalı, mümkün olduğunca en iyi savaş teçhizatlarına sahip olmalıydılar. Bu ise bütün ekonomik imkânların seferber edilmesini gerektiriyordu. Resûlullah, tüm Müslümanlardan, teşkil edilecek orduya maddî katkıda bulunmalarını istedi. İmkânı olan herkesin silahı olmayana silah, at veya devesi olmayana at veya deve vermesi çağrısında bulundu.

Tereddütler

Resûlullah'ın Bizans ordusuna karşı hazırlık çağrısı ilk anda birçok kişi tarafından gereksiz bulundu. Hasat zamanı yaklaşmıştı. Yakın zamanda hurmalar hasat edilecekti. Eğer savaş için Suriye'ye kadar gidilirse, bu en az iki aylık bir yolculuk demekti ve tek geçim kaynağı olan hurmaları hasat etmek mümkün olmayacaktı. Üstelik Bizans çok güçlü bir devletti. Mûte'den hareketle biliyorlardı ki, Bizans'ın profesyonel ordusuna karşı koymak zor işti. Açıkça bir saldırı olmadan harekete geçmek düşmanı kışkırtmaktan başka bir anlama gelmeyecekti. Bu ise son derece büyük bir tehlikeye davetiye çıkarmaktan başka bir şey değildi. Ayrıca, aylardan eylül idi ve havalar çok sıcak geçiyor, yaz mevsiminin yakıcı sıcakları hâlâ devam ediyordu. Üstelik gidilecek yer çok uzaktı. Tüm bunları dikkate alınca, Bizans ordularının bir saldırısı olmadan harekete geçmenin gereksiz olduğunu savunanlar çoktu. Fakat müminlerin, Resûlullah'ın tartışmaya açmadan ilan ettiği kararı karşısında, imanlarının gereğine uygun bir şekilde emre itaat edip, emredildiği gibi hazırlanmaktan başka yapabilecekleri bir şey de yoktu. Zira imanları, vahye dayanan isteklerde kesin itaati gerektiriyordu. Resûlullah tartışmaya açmadan bir istekte bulunduğuna göre bu vahye dayanan bir istek olmalıydı. Müslümanlar, istemeseler bile, hazırlıklara başladılar. Açıkça ifade etmiyorlardı ama bu seferki savaş hazırlıklarının gereksiz ve hatta tehlikeli bir girişimin ilk adımı olduğunu düşünüyorlardı. Kalpleri bilen Allah, bir ayeti ile uyarıda bulunup, Müslümanlardan durumlarını gözden geçirmelerini istedi: *'Ey iman edenler! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda savaşa çıkın!' denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır. Eğer (gerektiğinde savaşa) çıkmazsanız, (Allah) sizi pek elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir; siz (savaşa çıkmamakla) O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir. Eğer siz ona (Resûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); Allah O'na yardım eder: (Hatırlayın ki) kâfirler O'nu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı. Onlar mağaradaydılar. O, arkadaşına 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir' diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir. (Ey müminler!) Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır' (Tevbe, 9:38-41).* Bu ilâhî uyarı Müslümanlar için fazlasıyla yeterliydi. Hemen içten gelerek hazırlıklara başladılar. Ordunun hazırlanmasında birbiriyle yarışmaya ve sahip oldukları mal varlıklarını ordu için bağışlamaya başladılar.

Resûlullah savaş için hazırlanılmasını isteyince, bu istekten en çok rahatsızlık

duyanlar münafıklar oldu. Böylesi bir savaşa katılmamak için yığınla gerekçeleri vardı. En önemli gerekçeleri ise dünyanın en büyük devletine yönelik bir savaşa girişilecek olmasıydı. Bu savaşın sonunun hezimet olacağına kuşku duymaksızın inanıyorlardı. Görünen şartlar aksini doğrulamıyordu. Bu münafıkların korkusunu haklılaştırıyordu. Asıl kimliklerini ortaya koyup orduya katılmayacaklarını söyleyemediler. Bunun yerine, bir çoğunun zihni karışık olan Müslümanları ayartarak hazırlıkları engellemeye çalıştılar. Onların durumu vahyolunan bir ayetle gözler önüne serildi; asıl niyetleri ve kimlikleri açığa vuruldu ve Müslümanların oyuna gelmeleri önlendi. Söz konusu ayet şöyleydi: *'Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı (o münafıklar) mutlaka sana uyup peşinden gelirlerdi. Fakat meşakkatli yol onlara uzak geldi. Gerçi onlar, 'Gücümüz yetseydi mutlaka sizinle beraber çıkardık' diye kendilerini helâk edercesine Allah'a yemin edecekler. Halbuki Allah onların mutlaka yalancı olduklarını biliyor' (Tevbe, 9:42).*

Hayırda Yarış

Resûlullah'ın kararında ısrarlı olması ve vahyolunan ayetler, Müslümanlar için, nasıl davranacaklarını tespit konusunda fazlasıyla yeterliydi. El birliğiyle hazırlıklarını tamamlamaya çalıştılar. Resûlullah'ın yardımlaşma çağrısı gereği aralarında güzel bir yarış başladı. Müslümanların zenginlerinden bir çoğu, mal varlıklarının yarısını veya yarısına yakın kısmını bağışlayarak, birçok mücahidin bineğini ve savaş araçlarını temin ettiler. Bu şekilde bağışta bulunanlar arasında Talha b. Ubeydullah, Abbas b. Abdülmuttalib, Sa'd b. Ubâde, Muhammed b. Mesleme, Abdurrahman b. Avf, Âsım b. Adiyy, Osman b. Affan vardı. Ordu teşkili için hazırlıkların yürütüldüğü, Müslümanların yardımlaşmada birbirleriyle yarıştıkları bu günlerde birçok dikkat çekici olay yaşandı. Bunların her biri, Müslümanların imanlarındaki samimiyetleri açığa vuran olaylardı. Şunlar bunun örneklerinden sadece birkaçıdır:

Hz. Ebû Bekir ve Ömer arasında gizli bir yarış vardı. Yarışları kişisel menfaatlerinde değil, hayır işlerindeydi. Ebû Bekir bu yarışlarda her zaman önde olmuş, imanındaki samimiyet, imanının gerektirdiği fedakârlık, hep Ömer'in bir adım önünde yer almasına vesile olmuştu. Bizans'a karşı hazırlanan ordu için yardımlaşma çağrısı yapıldığı zaman, Ömer çoktandır beklediği fırsatlardan birisini elde ettiğini düşündü. O zaman düşündüğü ve yaşadığı şeyleri bizzat kendisi şöyle anlatmıştır: *'Bu sefer Ebû Bekir'i geçeceğim' deyip, servetimin yarısını götürüp Resûlullah'a verdim. Resûlullah 'Ömer! Ailene ne bıraktın?' dedi. Servetimin diğer yarısını bıraktığımı söyledim. Büyük bir merakla Ebû Bekir'in ne yapacağını bekliyordum. Onun benim kadar çok bağışta bulunacağını sanmıyordum. Bir süre sonra Ebû Bekir geldi ve mümkün olduğunca gizleyerek bağışını Resûlullah'a takdim etti. Gör-*

düğüm kadarıyla Resûlullah'a verdikleri benim bağışımdan azdı. Sevindim. Nihayet Ebû Bekir'i geçmiştim. Resûlullah, bana sorduğu gibi Ebû Bekir'e de sordu: 'Ebû Bekir! Ailene ne bıraktın?'. Ebû Bekir 'Onlara Allah ve Resûlü'nü bıraktım. Bu onlara yeter. Başka bir şey bırakmadım' dedi. Anladım ki neyi varsa her şeyini getirip vermişti. Evinde hiçbir şey bırakmamıştı. Yarışı yine kaybetmiştim. 'Ey Ebû Bekir! Bu sefer de hayırda beni geçtin. Bir daha seninle yarışmayacağım. Çünkü seni hiç geçemeyeceğimi biliyorum' dedim ve bir daha hayır işlerinde onu geçmeyi ummadım.'[1]

Resûlullah bazı kimselerle birlikte otururken, devesinin yularından tutup gelen bir adam gördüler. Kısa boylu, yoksul görünümlü, çirkin ve siyah denecek kadar koyu renkli adam Resûlullah'ın yanına gelip *'Ey Allah'ın Resûlü! Bağışlamak için başka bir şeyim yok. Bunu kabul eder misin'* diyerek devesini gösterdi. Resûlullah bağışı kabul ettiğini bildirince de devesini bırakıp gitti. Orada oturanlardan hiç kimse bu adamın kim olduğunu bilmiyordu. İçlerinden birisi görünüşünden hoşlanmadığı adamı aşağılamak için *'Bağışladığı şey kendisinden daha güzel ve değerli'* dedi. Resûlullah bu sözden hoşlanmadı. O adamı hor gören kişiye bakarak *'Doğru söylemiyorsun. Düşündüğün gibi değil. O senden de, bağışladığı deveden de daha değerli'*[2] dedi.

Habbab b. Akil son derece yoksul birisiydi. Resûlullah'ın ordu için bağış çağrısını işitince, ne bağışlayacağını düşündü. Ama bağışlayabileceği hiçbir şeyi yoktu. Ne yapacağını düşünürken, aklına bir çare geldi. Bir bahçe sahibi için sabaha kadar su taşıyıp, emeğinin karşılığı olarak bir miktar hurma aldı. Sonra, aslında o hurmaları yemeye herkesten daha muhtaç olmasına rağmen, getirip Resûlullah'ın yanına bıraktı ve *'Ya Resûlallah! Bağışlamak için bundan başka bir şeyim yok. Kabul buyur'* dedi. Resûlullah, eğer kabul etmese üzüleceğini bildiği sahabesini üzmemek için bağışını kabul etti ve *'Allah bağışını kabul etsin. Kazancını bereketlendirsin'* diye dua ederek, görevliden o hurmaların bağış hurmalarına katılmasını istedi.

Kadınların en önemli maddî varlıkları mehirlerinin bir parçası olan takılarıydı. Onlar eşlerinin bağışlarında kendilerinin de paya sahip olduklarını, hayırda eşlerine ortak olduklarını bilmelerine rağmen, bir de ayrıca bağışta bulunmayı arzuladılar. Çoğu takılarını bağışlayarak ordunun hazırlığına katkı sağlamaya çalıştı. Bununla ilgili olarak Ümmü Sinan lakaplı bir kadının tanıklığı önemlidir. Ümmü Sinan, gördüğü bir şeyi şöyle anlatmıştır: *'Ayşe'nin odasına gitmiştim. Yerde bir örtü seriliydi. Örtünün üzerinde çokça bilezik, pazubend, halhal, yüzük, küpe vardı. Bunların hepsi Müslüman kadınların bağışlarıydı. Savaş için hazırlanan ordu için bağışlamışlardı'.*

Müslümanlar bağışa birbirleriyle yarışırlarken münafıklar boş durmuyor, çok bağışta bulunan Müslümanları aşağılamak için *'gösteriş yapıyor'*, az bağışta bulunanlar için de *'Allah'ın onun bağışına ihtiyacı mı var? Bu şey bağış sayılır mı?'* di-

yorlardı. Fakat Müslümanlar bu zihin karıştıran, moral bozan dedikodulara ve oyunlara aldırmadan imanlarının gereği olan '*işittik ve itaat ettik*' tutum ve anlayışı içinde bulunmaya devam ettiler. Münafıkların sinsi planları ve kötü durumları ise bir ayetle deşifre edildi. Söz konusu ayet şöyleydi: '*(Münafıklar), Allah'ın, onların sırrını da fısıltılarını da bildiğini ve gaybları (gizli şeyleri) çok iyi bilen olduğunu hâlâ anlamadılar mı? Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır*' *(Tevbe, 9:78,79)*.

Münafıklar ve Müslümanlar

Hazırlıklar çabucak tamamlandı. Resûlullah ordugâhı Senetü'l Veda tepesine kurdu. Farklı yerleşim merkezlerindeki Müslümanlar gruplar halinde Medine'ye gelmeye başladılar. Yaklaşık otuz bin kişi toplandı. Bu risâlet sürecinde, Resûlullah'ın komuta ettiği en büyük orduydu. Medine'den ayrılış günü yaklaşınca münafıklar çeşitli bahanelerle gelip orduya katılmamak için izin istemeye başladılar. Resûlullah Müslümanlardan yaşlı, genç her kim olursa olsun orduya katılmalarını istemiş, vahyolunan ayetler de bu savaşa katılmanın önemine dikkat çekmişti. Resûlullah, buna rağmen, orduya katılmamak için değişik bahaneler üreten ve Medine'de kalmak için izin isteyen herkese izin verdi. Zira asıl amacın ne olduğunu biliyordu. Şurası açıktı ki bu bir anlamda imanın test edildiği bir sefer olacaktı ve geride kalanlar bunu kaybetmiş, imanlarının mahiyetini ortaya koymuş oluyorlardı. Medine'de ikamet eden münafıkların bedeviler üzerinde de etkisi görüldü ve bazı bedeviler savaşa katılmamak için yığınla bahaneler dile getirdiler. Hepsine izin verildi. Bu şekilde orduya katılmayanların sayısı seksen civarındaydı. O günlerde vahyolunan bir grup ayet münafıkların ve münafıkların oyununa gelen bedevilerin asıl niyetlerini şöyle açığa vurdu: '*Çevrenizdeki bedevî Araplardan ve Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki, münafıklıkta maharet kazanmışlardır. Sen onları bilmezsin, biz biliriz onları. Onlara iki kez azap edeceğiz, sonra da onlar büyük bir azaba itilecekler*' *(Tevbe, 9:101)*. Diğer bir ayet ise münafıklara kolaylıkla izin verdiği için Resûlullah'a uyarıda bulundu: '*Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?*' *(Tevbe, 9:43)*.

Münafıklar orduya katılmayıp geride kalmak için bahaneler uydurup, izin almaya çalışırlarken, orduya katılmamak için haklı gerekçeleri olan Müslümanlar ise engelleyici şartları yok edip, orduya katılmak için çabalıyorlar ve böylelikle imanlarının gereğine göre davranmış oluyorlardı. Bu konuda bir grup Müslümanın samimiyeti ayete konu olacak kadar önemliydi ve yüce Allah onların imanlarına tanıklık etti. Ayet şöyleydi: '*Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerin-*

de, 'Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum' deyince, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek dönen kimselere sorumluluk yoktur' (Tevbe, 9:92). Söz konusu kimseler bir grup yoksul Müslümandı. Yedi kişiydiler. Çok yoksul oldukları ve ordu için yapılan bağışlar kendilerine ulaşmadığı için binek hayvanına sahip değillerdi. Böylesi çok uzun bir yolculuğa yaya katılmak ise mümkün değildi. Resûlullah'a gelerek durumlarını anlatıp, kendilerine binek verilmesini istediler. Ordu için yapılan bütün yardımlar harcanmış ve hiçbir şey kalmamıştı. Bu yoksul Müslümanlara verilecek bir şey yoktu. Resûlullah, kendisine sunulan istek karşısında *'Size verecek bir şeye sahip değilim'* dedi. O yoksul Müslümanlar istemedikleri bir cevap almışlardı. Bu durumda orduya katılamayacaklardı. Halbuki, ordudan geride kalmak istemiyorlardı. Görünüşte münafıklarla aynı safta olmaktan korkuyor ve kaçınıyorlardı. Üzüldüler. Üzüntülerinden ağladılar. Üzüntüleri ileri safhaya erişti. Ne yapacaklarını bilmiyor, problemlerini çözecek bir çare de bulamıyorlardı. İşte o aşamada söz konusu ayet vahyolundu ve yüce Allah onların imanlarına, imanlarındaki samimiyetlerine tanıklık etti. Onların yoksullukları ayetle de dile getirilince, hâlâ bir miktar imkâna sahip bulunan Müslümanlardan bazıları bu yedi kişinin ihtiyaçlarını karşılayarak orduya katılmalarını sağladılar.

Hareket vakti gelince, Resûlullah, Muhammed b. Mesleme'yi kendisine vekalet etmesi için Medine'de bıraktı. Ayrıca Ali'ye de Peygamber ailesine mensup kadın ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak, güvenliklerini sağlamak için Medine'de kalmasını söyledi. Ali hiç istemediği bir şeyle karşı karşıyaydı. Halbuki o orduya katılmak ve gerekirse savaşmak istiyordu. İmanının ve yiğitliğinin gereği bu idi. Fakat Resûlullah'ın isteği hoşuna gitmediği halde kabul etti ve ordugâhtan ayrılıp Medine'ye döndü. Zira, Resûlullah'ın tercihine rağmen tercihte bulunmak onun yapacağı bir şey değildi. Ancak Medine'ye dönünce münafıkların alaylarıyla karşılaştı. Münafıkların dedikodularından çok rahatsız oldu. Hemen yola çıkıp hareket etmek üzere olan orduya yetişti. Doğruca Resûlullah'ın yanına gidip *'Ey Allah'ın Resûlü! Beni kadın ve çocuklarla birlikte bırakma. Müsaade et ben de geleyim. Ben senin yanında olmak istiyorum'* dedi. Resûlullah onun bu isteğini kabul etmedi. İsteğini, Ali'yi üzmeden tekrar dile getirdi. *'Ali! Harun Musa'nın yanında ne ise sen de benim yanımda öylesin. Ancak ne var ki benden sonra peygamber gelmeyecek'*[3] dedi. Resûlullah bu sözüyle Hz. Musa ile Harun'un kardeşliğini, İslâm'ı tebliğ ve beyandaki yardımlaşmalarını hatırlatıyor ve orduya katılıp-katılmamanın Müslüman-münafık ayrımında ölçü kılınmasına rağmen bu durumun Ali için geçerli olmadığını, onun imanına kendisinin ve Allah'ın şahitlik ettiğini ifade etmiş oluyordu; aynen Musa'nın yanında Harun örneğinde olduğu gibi. Bunun üzerine Ali, kalbinde bir sıkıntı olmadan Medine'ye döndü ve münafıkların alaylarına hiç aldırış etmedi.

Talha b. Ubeydullah ordunun sağ kanadına, Abdurrahman b. Avf ise sol kanadına komutan tayin edildiler. En büyük iki sancaktan birisini Ebû Bekir, diğerini de Zübeyr b. Avvam taşıyordu. Ayrıca başka sancaklar da vardı. Evs'in sancağı Useyd b. Hudayr'da, Hazreç'in sancağı Ebû Dücane'deydi. Bunların yanı sıra bazı birliklerin kendilerine ait sancakları vardı. Zeyd b. Sâbit ve Muaz b. Cebel bu sancaklardan ikisini taşıyorlardı.

Peygamber Gönlü

Bizans ordusuyla savaşmak için hazırlanan orduya katılmak veya katılmamak bizzat Kur'an tarafından imandaki samimiyetin ölçüsü kılınmıştı. Peş peşe vahyolunan ayetlerle İslâm ordusuna katılmanın imanın; çeşitli bahanelerle katılmayıp, geride kalmanın ise münafıklığın gereği olduğu açıklanmıştı. Çünkü bu seferki yolculuk uzun ve zordu. Hurmalar henüz olgunlaşmadığı için fazla yiyecek yoktu; yolculuk sırasında açlık çekileceği kesindi. Ayrıca hava çok sıcaktı. Üstelik son derece büyük ve profesyonel bir ordu ile savaşılacaktı. Bu ise ölümü bir anlamda kaçınılmaz kılıyordu. Savaş kazanılsa bile şehit sayısının fazla olacağı kesin gibiydi. İşte bu kadar zorluk ve tehlikeye rağmen İslâm ordusunda yer almak imandaki samimiyete şahitlik ediyor, Müslüman olunduğu iddiasına rağmen İslâm ordusunda yer almamak ise münafıklığın gereği olarak anlam kazanıyordu. Bu ayrımın haklı ve gerçekçi olduğu da her aşamada kendini açıkça belli ediyordu. İslâm ordusu daha Medine'den ayrılmak üzereyken, sahte gerekçelerle Resûlullah'tan izin alıp Medine'de kalan münafık Abdullah b. Ubeyy yanındaki arkadaşlarına orduyu göstererek *'Muhammed ve adamlarının ikişerli, üçerli birbirlerine bağlanmış bir halde esir edildiklerini görür gibiyim'*[4] diyor ve hâl ve hareketleriyle bundan memnun olacağını belli ediyordu.

Resûlullah orduya katılmanın iman-küfür ayrımında ölçü haline gelmesi nedeniyle, herkesin iradesine göre hareket etmesini istiyor ve kişinin imanî durumunu açığa çıkaracak tercihine müdahil olmuyordu. Esasen ikna olmadığı halde, orduya katılmamak için çeşitli gerekçeler uydurup izin isteyenlerin isteklerini reddetmiyor, istedikleri izni veriyordu. Konuşmalarında orduya katılmanın önemine dikkat çekiyor, ama kimseyi zorlamıyordu. Fakat şu da kesindi ki, o güne kadar imanlarını her türlü zorluklar, tehlikeler karşısından onlarca kez ispatlamış arkadaşlarından hiç kimsenin geride kalmasını, geride kalarak imanına zarar verecek bir duruma sahip olmasını istemiyordu. Ebû Zerr el-Gıfarî ile ilgili yaşanan durum ve Resûlullah'ın bu değerli arkadaşıyla ilgili temennisi, Peygamber'in gönlünden geçeni açığa vurması açısından önemli ve anlamlıydı. Ebû Zerr ile ilgili olay şöyle gerçekleşti: Ordu hareket etmişti. İstemeyerek orduya katılmak zorunda kalmış bazı kimseler *'nasıl olsa bu kalabalıkta fark edilmem'* diyerek geride kalıyor

ve fırsatını bulunca da vadilerden birisine girip gözden kayboluyorlardı. Bu şekilde kaçanlar Resûlullah'a bildirildiği zaman *'Bırakın onu! Onda bir hayır olsa yüce Allah onu size kavuşturur'* diyor, başka bir şey demiyordu. Bir ara Ebû Zerr'in geride kaldığı görüldü. Bazı kimseler Resûlullah'a gelerek *'Ebû Zerr de geride kaldı'* dediler. Resûlullah benzer haberler kendisine ulaştırıldığında söylediği sözü söyleyip, başka bir şey demedi. Fakat durum hiçte Ebû Zerr'i Resûlullah'a şikayet edenlerin düşündükleri gibi değildi. Ebû Zerr, hiç tereddüt etmeden Allah'ın ve Resûlullah'ın isteğine itaat etmiş ve orduya katılmıştı. Ancak yolculuk sırasında bindiği deve zayıf ve oldukça güçsüzdü. Yola çıktıktan bir süre sonra hayvan yoruldu ve geride kaldı. Bu, Ebû Zerr için katlanılması zor bir durumdu. Ordudan geride kalmak istemiyor, ama takati kesilmiş bineğiyle yolculuk da yapamıyordu. Ebû Zerr, Tebük'e uzanan yolculuk sırasında yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

> Devem bakımsız olduğu için yürümeye hali yoktu. Bu nedenle ordunun gerisinde kaldım. Zorlukla yolculuk yapıyor bir türlü orduya yetişemiyordum. Kendi kendime dedim ki; *'Bir yerde birkaç gün kalır ve deveyi bir güzel besleyip dinlendirirsem biraz güç kazanır. Böylelikle yürüyebilecek hale gelir. O zaman biner ve hızlı hareket ederek orduya yetişirim'*. Dediğim gibi yaptım. Uygun bir yere gelince mola verip, birkaç gün kaldım. Bu süre içerisinde deveyi bir güzel dinlendirip besledim. Sonra yola çıktım. Ancak devede hayır yoktu. Yürümek istemiyordu. Bütün zorlamalarıma rağmen deveyi istediğim gibi yürütemeyince, taşıyabileceğim eşyaları sırtıma alıp, yürüyerek orduya yetişmeye karar verdim. Biraz daha gecikirsem yetişmem hepten imkânsızlaşacaktı. Hava çok sıcaktı. Yolculuk çok zordu. Ancak buna rağmen kendimi zorladım ve gündüzleri dinlenip, geceleri yolculuk yapan orduya yetişmek için çabalayıp durdum. Birgün öğle vakti, konaklamış bulunan orduya yetiştim. Yorgunluktan ve susuzluktan perişan haldeydim. Ama orduya yetiştiğim, tekrar Resûlullah'ın yanında olduğum için sevinçliydim.

Ebû Zerr orduya yetişmek için çabalayıp, sonunda amacına ulaştığı için sevinirken, kendisiyle ilgili olarak bazı Müslümanlarla Resûlullah'ın arasında geçen konuşmadan haberi yoktu. Resûlullah, konuşma sırasında, Ebû Zerr'le ilgili bir temennisini dile getirmişti. Onun, imandaki samimiyetin ölçüsü kılınmış yolculuk ve bu yolculuğun sonundaki muhtemel savaştan geri kalmamasını arzulamış, bunu da açıkça ifade etmişti. Gönlünden geçeni dile getirişi şu şekilde gerçekleşmişti: Uzaklardan gelen bir yayanın orduya yetişmeye çalıştığını fark eden gözcülerden birisi Resûlullah'a gelerek *'Bir adam tek başına yürüyerek geliyor'* dedi. Daha önce Ebû Zerr'in ordudan geri kaldığı haberini alınca diğerleri için dediğinden farklı bir şey demeyen Resûlullah'ın, bu sefer, *'Gelen acaba Ebû Zerr'mi? Gelenin Ebû Zerr olmasını isterim'*[5] dediği duyuldu. O büyük Resûl, o seçkin sahabesinin bu iman imtihanında kaybeden olmasını istemiyordu. Kendisine yazık edenler-

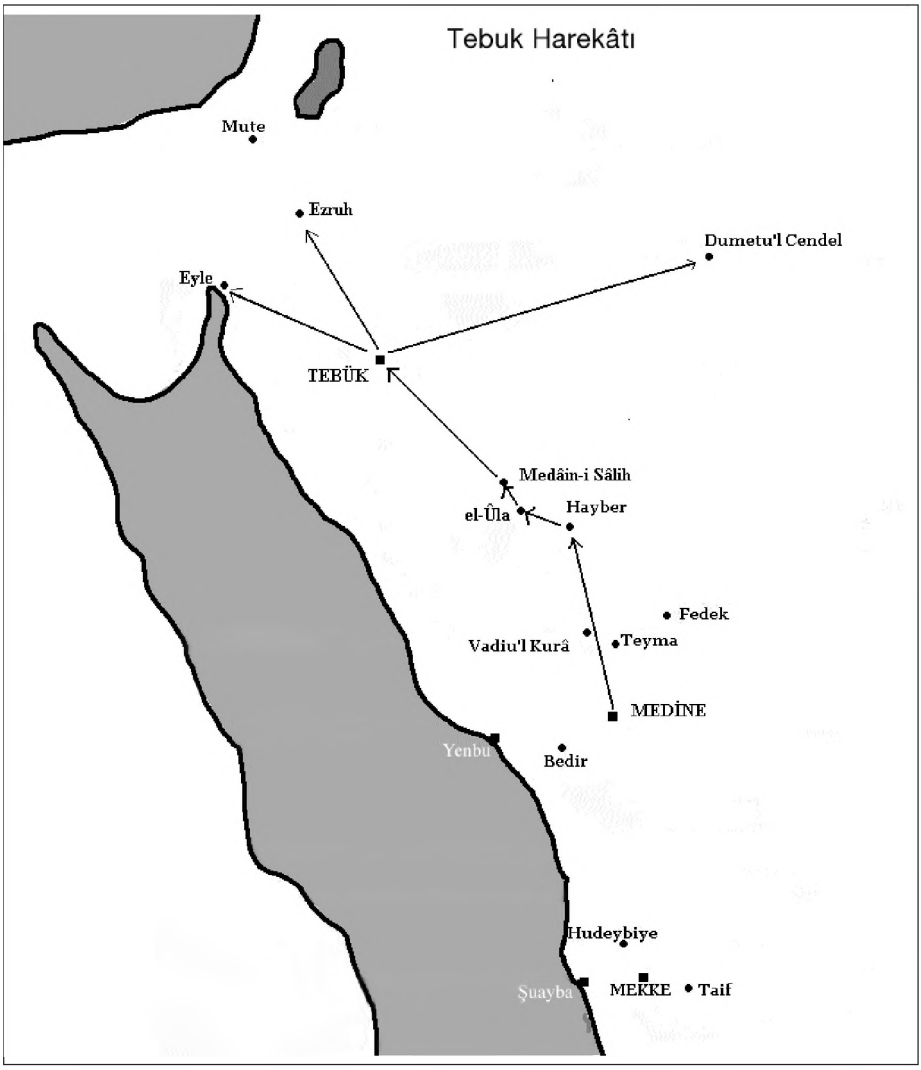
den, ahiretini mahvedenlerden olmasından korkuyordu. Gözcü bir süre sonra tekrar gelip, *'Gelen Ebû Zerr'* dediğinde, Resûlullah'ın sevindiği görüldü. Daha sonra Ebû Zerr'i yanına çağırttı. Neden geride kaldığını sordu. Ebû Zerr başından geçenleri anlatınca *'Ey Ebû Zerr! Allah senin her adımına bir hayır yazsın. Seni bağışlasın'* diye dua etti.

Dini Alaya Alanlar

Orduya katılmak zorunda kalan münafıklar yolculukları boyunca dedikodu yapmaktan, Müslümanların moralini bozmak için çabalamaktan, Resûlullah'ı çekiştirmekten geri durmadılar. Birkaçı bir araya gelince münafıklıklarının gereği olan her türlü sözü sarf ediyor, tutum ve davranışı sergiliyorlardı. Bir keresinde yine aynısını yaptılar. Birkaçı sohbet ediyor, Resûlullah'ı çekiştiriyorlardı. İçlerinden birisi *'Muhammed Bizans ile savaşmanın Araplarla savaşmak gibi olacağını sanıyor, ama yanılıyor. Daha şimdiden O'nun ve adamlarının esir edilip, ellerinin bağlandığını görür gibiyim'* diye konuştu. Diğerleri de benzer sözler söylediler. Ancak bu sefer dikkatsiz davranmışlar ve yanlarında kendileri gibi münafık olmayan birisinin bulunduğunu dikkate almamışlardı. Söz konusu kişi oradaki münafıklardan Cülas b. Süveyd'in sığıntılarından birisi olan Umeyr isminde bir yoksuldu. Muhtemeldir ki onun kendileri gibi düşündüğünü veya sığıntı olması nedeniyle konuşulanları başkalarına aktarmayacağını sanmışlardı. Ancak Umeyr samimi bir Müslümandı. Sığıntısı olduğu Cülas b. Süveyd'e hitaben *'Sen benim için insanların içinde en sevimlilerden, hakkı ödenmez iyi adamlardan birisiydin. Bana çok iyiliklerin oldu. Biraz önce söylediğin sözü Resûlullah'a bildirirsem senin iyiliklerine nankörlük etmiş olurum. Bu durumda sen de rezil olursun. Fakat sözlerini saklayıp, söylemeyecek olursam bu seferde ben helâk olurum. İmanıma zarar vermiş olurum. Ben bunlardan birisini seçmek durumundayım ve birincisini seçiyorum. Duyduklarımı, aranızdaki konuşmaları Resûlullah'a bildireceğim'* dedi. Münafıkların rica ve tehditlerine aldırmaksızın gidip işittiklerinin tamamını Resûlullah'a anlattı. Resûlullah o münafıkları yanına çağırtarak Umeyr'in anlattıklarının doğru olup olmadığını sordu. Önce inkar etmek istediler. Ancak inkarlarının inandırıcı olmayacağını anlayınca, konuşmalarının amacını değiştirdiler. *'Biz bütün bunları şaka amaçlı söyledik. Ciddi değildik. Hiç senin hakkında böyle kötü söz söyler miyiz'* diyerek konuyu çarpıtmaya çalıştılar. Resûlullah gerçeği anlamıştı, ancak buna rağmen bir şey demedi. Konunun üzerinde durmak istemiyordu. Fakat vahyolunan bir ayet münafıkların söz ve davranışlarını tüm zamanların münafıklarının bir örneği olarak Müslümanlar için bildirip, açıkladı. Bunu yaparken, Müslümanları münafıkların evrensel kimlik ve kişilikleri konusunda bilgilendirmiş ve benzer durumlara düşmemeleri için uyarmış oluyordu. Ayet şöyleydi: *'Eğer onlara, (niçin alay ettiklerini) sorarsan,*

elbette, 'Biz sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk' derler. De ki: 'Allah ile, O'nun âyetleriyle ve O'nun peygamberi ile mi alay ediyordunuz?' (Boşuna) özür dilemeyin; çünkü siz iman ettikten sonra tekrar kâfir oldunuz. Sizden (tevbe eden) bir grubu bağışlasak bile, bir gruba da suçlu olduklarından dolayı azap edeceğiz' (Tevbe, 9:65, 66).

Tebük ve Dönüş

Sıcak, açlık ve yorgunluk nedeniyle oldukça zor geçen yolculuk Medine'ye 780 kilometre mesafedeki Tebük'e kadar devam etti. Medine'den başlayan ve Tebük'e uzanan yolculuk on dokuz gün sürdü. Tebük'e gelindiği zaman herhangi bir orduyla karşılaşılmadı. Üstelik toplanmış herhangi bir ordunun varlığıyla ilgili bir bilgi de elde edilemedi. Halbuki Medine'ye gelen haberlere göre Bizans ordusu Te-

bük'te toplanıyordu. Haberler doğru çıkmadı. Anlaşılan o ki ya Medine'ye ulaşan haberler bazı müşrik toplulukların bir temennisini dile getiriyordu, ya da Müslümanlara yönelik ordu teşkili için gerçekleştirilen girişimler sonuçlanmamış ve bir temenni olarak kalmıştı. Resûlullah bir süre Tebük'te kalınacağını bildirdi. Tebük'te kalınan günlerin birisinde, bazı Müslümanlarla, Şam'a kadar gidip gitmeme konusunda istişare etti. Konuya ilişkin düşüncelerini sorduğu zaman Hz. Ömer *'Eğer daha da ilerlemekle emrolundun ise devam et. Biz seninleyiz'* dedi. Resûlullah, Ömer'in bu cevabı üzerine, vahyin bir insan olarak kendisini de diğer müminlerden farksız bağlayıcı özelliğine dikkat çeken bir cevap verdi: *'Eğer bu konuda Allah tarafından bir emir almış olsaydım size danışmazdım.'*[6] Ömer, konunun vahiyle bildirilmediğini, Müslümanların iradesine bırakıldığını anlayınca, *'Ey Allah'ın Resûlü! Rumlar kalabalık bir toplumdur. Üstelik aralarında hiç Müslüman da yok. Eğer daha fazla ilerlersek kendimizi tehlikeye atmış olabiliriz. Buraya kadar gelmiş olmamız onları yeteri kadar korkuttu. Bence daha fazla gidip kendimizi zor durumda bırakmayalım. Uygun bulursan buradan dönmeyi teklif ediyorum'* dedi. Resûlullah, Ömer'in teklifini isabetli buldu. Tebük'ten daha ileri gidilmeyeceğini, bir süre Tebük'ta kalınıp daha sonra Medine'ye dönüleceğini bildirdi.

Tebük'te yirmi gün kalındı. Bu hem Bizans ordusundan korkulmadığının mesajına sahip bir mola süresiydi ve hem de bölge insanlarıyla irtibata geçmek için bir fırsattı. Bu süre içerisinde yakın bölgedeki kabilelerle anlaşmalar yapıldı. Kabilelerden bir kısmı İslâm davetini kabul ederken, bir kısmı Müslümanlara cizye vererek kendi dinlerinde kalmak istediklerini bildirdiler. Her iki durum da Resûlullah tarafından kabul edildi. Anlaşma yapılanların arasında bölgenin büyük topluluklarından Âmile, Lahm, Cüzam kabileleri vardı. Resûlullah, bölgede Müslümanların iradesinin geçerli olmasını istiyordu. Bu nedenle bölgede Islâm karşıtı bir iradenin olmasına müsaade etmedi. Bu şekilde düşmanca bir iradeye sahip olan Dümetü'l Cendel emirinin üzerine, Halid b. Velid komutasında dört yüz kişiden oluşan birlik gönderdi. Dümetü'l Cendel, bölgenin önemli ticaret merkezlerinden birisiydi. Bizans yönetimine bağlı Ukeydir b. Abdulmalik isimli bir emir tarafından yönetiliyordu. Ukeydir, Müslümanlara karşı düşmanlıkla dolu bir emirdi. Halid b. Velid komutasındaki birlik Dümetü'l Cendel'in emiri Ukeydir'i esir alıp Tebük'e, Resûlullah'ın yanına getirdi. Resûlullah emirle bir süre konuştu ve Müslüman olmasını istedi. Fakat teklifi reddedildi. Bunun üzerine kendisine Müslümanların egemenliğini tanıması ve cizye vermesi karşılığında serbest bırakılacağı bildirildi. Ukeydir bu teklifi kabul etti. Resûlullah, cizye miktarını da açıklayan bir anlaşma metni hazırlattı ve Ukeydir serbest bırakıldı. Ukeydir'in Bizans adına hareket ederken, Resûlullah'la anlaşma yapmış olması bölge yöneticileri için asıl iradenin bundan böyle Müslümanlara ait olacağının anlaşılmış olmasını göstermesi açısından önemliydi. Resûlullah, Tebük'te kaldığı süre içerisinde bölgedeki di-

ğer vali ve emirlere de İslâm'a davet mektupları gönderdi. Mektuplarında eğer Müslüman olmazlarsa İslâm devletine cizye vermek şartıyla idarelerine devam edeceklerini bildirdi. Bir çoğu bu teklifi kabul etti ve cizye vermeye razı oldular. Bu şekilde anlaşma yapanların arasında Eyke, Cerbâ, Ezruh emirleri vardı.

Resûlullah Tebük'te kaldığı süre içerisinde bölge insanlarına ya bizzat kendisi veya irşad heyetleri aracılığıyla İslâm'ı anlattı. Bölge insanlarıyla görüşmelerinden arta kalan zamanlarda da ordusunu teşkil eden Müslümanlarla ilgilendi. Müslümanları inançları konusunda bilgilendirdi, ahlâkları konusunda eğitti. Birçok defa Müslümanlara yönelik genel konuşmalar yaptı. Konuşmalarında hâl ve hareketler konusunda önemli uyarı ve hatırlatmalarda bulundu. Bir defasında bir hurma ağacına dayanarak çevresindeki Müslümanlara şunları söyledi: '*Size insanların iyisini ve kötüsünü haber vereyim mi? İnsanların iyisi, atının veya devesinin sırtında, ya da yaya olarak ölünceye kadar Allah yolunca çalışıp, çabalayandır. İnsanların kötüsü ise Allah'ın kitabını okuduğu halde ondan hiç yararlanmayan kişidir.*'[7] Bir başka zaman da, tüm orduya ve kendilerini dinleyen bölge insanlarına hitaben yaptığı konuşmasında, kısa cümlelerle önemli mesajlar verdi:

> Ey insanlar! İyi bilin ki sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabıdır.
> Yapışılacak, tutunacak en sağlam tutamak ise takvadır.
> Unutmayın ki, dinlerin doğrusu ve hayırlısı İbrahim'in dinidir; İslâm'dır.
> Yolların hayırlısı, Muhammed'in yoludur.
> Sözlerin şereflisi, Allah'ın sözleridir.
> İşlerin hayırlısı, Allah'ın emrettikleridir.
> İşlerin kötüsü, dine sonradan sokuşturulan ve dinden olmayan şeylerdir.
> Ölümlerin şereflisi, şehitliktir.
> Körlüğün kötüsü, kalp körlüğüdür.
> En koyu körlük ise, doğru yolu bulduktan sonra sapmaktır.
> Veren el, alan elden hayırlıdır.
> Az olup kanaat edilen şey, çok olup saptıran şeyden hayırlıdır.
> Tevbenin kötüsü, ölüm gelip çattığı zaman yapılan tevbedir.
> Pişmanlığın kötüsü, kıyamet günü pişmanlığıdır.
> Zenginliğin hayırlısı, kalp zenginliğidir.
> Azıkların hayırlısı, takva azığıdır.
> Kazançların kötüsü, faiz kazancıdır.
> Yemelerin kötüsü, yetim malı yemektir.
> Mutlu kişi, başkasının halinden ibret alan kişidir.
> Gösteriş yapan kişiye Allah'ta gösteriş yapar (Onu aldanma ve oyalanma içinde bırakır)
> Allah, hayırlı işlerinde güçlüklere direnip gidişatını bozmayan kimseye mükafatları kat kat artırarak verir.[8]

Tebük'te yirmi gün kalındıktan sonra Medine'ye dönmek için hareket edildi.

Dönüş sırasında bir grup münafığın taşlık bir vadide devesini ürküterek Resûlullah'ı düşürüp öldürmek veya sakatlamak amaçlı suikast planlamalarının dışında önemli bir durum yaşanmadı. Suikasttan haberdar olan Resûlullah, yanına sadece Ammar b. Yâsir ile Huzeyfe b. Yeman'ı alarak suikast girişiminde bulunulacak vadiyi ordudan ayrılarak geçti. Böylelikle münafıklardan hiç kimse açıkça ortaya çıkıp, amacını gerçekleştirmek için Resûlullah'ın devesini ürkütme cesaretini kendisinde bulamadı. Ordu Medine'ye döndüğü zaman münafıklar dışında herkes sevinçliydi. Bütün kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar yollara dökülmüştü. Son derece zorluklarla dolu bir yolculuk tamamlanmış, tehlikeli bir harekât başarıyla tamamlanmıştı. Yolculuk sırasında yaşanan açlık nedeniyle *'Gazvetü'l-Usre'* (Darlık/Yokluk savaşı) olarak isimlendirilen harekâtın zorluğuna Kur'an da tanıklık yaptı (Tevbe, 9:117). Yolculuk sonunda varılan bölgenin ismi nedeniyle Tebük olarak isimlendirilen ve bu isimle meşhur olan harekâtın, münafıkları açığa çıkardığı için *'Gazvetü'l-Fazîha'* olarak isimlendirildiği de oldu.

DİPNOTLAR

1- Vakıdî, *Meğazi*, III/991; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/368; İbnü'l-Esir, *Üsüdü'l-Gâbe*, III/326, 327.
2- Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, X/196.
3- Müslim, *Fezaili' Sahabe* 4; Tirmizî, *Menakıb* 21; Ahmed, Müsned, I/182, 183; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*,III/24.
4- Vakıdî, *Meğazi*, III/996.
5- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/167; Vakıdî, *Meğazi*, III/1000.
6- Ibn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/170; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/147.
7- Ahmed, *Müsned*, III/37.
8- Vakıdî, *Meğazi*, III/1016, 1017; Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, IX/207-209.

Pişmanlık ve Af

> Allah'ın, kullarının tevbesini kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini ve Allah'ın tevbeyi çok kabul eden ve pek esirgeyen olduğunu hâlâ bilmezler mi? (Tevbe sûresi, 9:104)
> Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yarlığayıcı ve esirgeyici bulacaktır. (Nisa sûresi, 4:110)
> Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir. (Mümin sûresi, 40:60)

Tebük seferi, diğer tüm seferlerden, harekâtlardan ve hatta savaşlardan çok ayrıcalıklı bir öneme sahip oldu. Farklı olmasını sağlayan önemli özelliklerinden bazılarını, yolculuğun çok uzun olması, bu uzun yolculuğun başta sıcak ve açlık olmak üzere son derece ağır zorluklar eşliğinde gerçekleştirilmesi, savaşılacağı düşünülen ordunun dünyanın en büyük devletinin ordusu olması oluşturuyordu. Çıkılan sefer ölüme gidişten farksız gibiydi. İşte böylesi zorluklarla dolu sefere çıkmak ancak Allah ve Resûlü'ne içten gelerek iman etmiş, imanlarını *'işittik ve itaat ettik'* teslimiyeti düzeyine çıkarmış müminlerin yapabileceği bir şeydi. Bu nedenledir ki Tebük seferine katılıp katılmamak Müslüman olmakla münafık olmanın ayrım ölçütü kabul edildi. Sefere katılanlar imanlarını ispatlamış olmalarına, imanları için gerekirse ölümü dahi göze almaktan çekinmeyeceklerini göstermiş olmalarına karşılık; çeşitli bahanelerle sefere katılmayıp Medine'de, evinde kalanlar ise imanlarındaki samimiyetsizliği ortaya koymuşlardı. Bu konuda bazı istisnalar vardı. Bu istisnalar arasında, Resûlullah'ın talimatıyla Medine'de kalan Hz. Ali ile Muhammed b. Mesleme vardı. Onlar görevleri gereği, orduya katılıp sefere çıkmayı her şeyden daha çok istemelerine rağmen, Medine'de kalmışlardı. Ayrıca, mazereti nedeniyle izin alan diğer bazı kimseler de vardı. Tüm bunların dışındakiler sahte imanın adamlarıydılar. Fakat Tebük'ten dönülünce anlaşıldı ki esasen Müslüman olmalarına, imanlarındaki samimiyetlerini daha önce birçok vesileyle ispatlamalarına rağmen, üç kişi daha Medine'de kalmıştı. Bunlar Ka'b b. Mâlik,

Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye isimli kişilerdi. Üçü de imanlarından kuşku duyulmayan kimselerdi. Daha önce birçok kez Müslümanlıklarının gereğine göre davranmış, birçok zorluğa imanlarının gereği olarak göğüs germişlerdi. Ka'b b. Mâlik, Akabe'de Resûlullah'a beyat etmiş ilk Müslümanlardandı. Tebük seferinden önce gerçekleşen savaşlardan sadece Bedir'e katılamamış, diğer tüm savaşlarda Resûlullah'ın yanında yer almıştı. Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye de iman-küfür ayrımında ölçü olan Bedir savaşına katılmış Müslümanlardandı. İkisi de Tebük seferinden önce gerçekleşen tüm savaşlara katılmışlar, şehit olmak için isteyerek ölümün üzerine atılmışlar ve imanlarındaki samimiyetlere tekrar tekrar ispatlamışlardı. Ancak ne var ki, bu üç Müslüman, münafıklar gibi, Medine'de kalmış ve Tebük seferine katılmamışlardı. Münafık olmadıkları halde, münafıklarla aynı safta gözüküyorlardı. Bu nedenle ordunun Medine'den ayrılıp Tebük'e doğru hareket ettiği günden beri günahlarının ağırlığı altında eziliyor, ne yapacaklarını bilemez hale gelmiş bulunuyorlardı.

Söz konusu üç kişinin Medine'de kalmalarının haklı bir gerekçesi yoktu. Üçü de son derece basit bir nedenden dolayı sefere katılamamışlardı. Sefere katılmama nedenleri, hazırlıklar sırasında ağır davranmaları ve hazırlıklarını tamamlayamamalarıydı. Şimdi ihmalkârlıklarının cezasını çekiyorlardı. İhmalkârlıkları nedeniyle münafıklıkla suçlanacak bir konuma düşmüşler, utançlarından ne yapacaklarını bilemez hale gelmişlerdi. Seferin ilk gününden beri, günahları ve Resûlullah'la karşılaşacakları anın utancıyla perişan haldeydiler. Ordunun Medine'ye dönüşüyle dünyalarının yıkıldığını hissettiler. Utançlarından ne yapacaklarını bilemez oldular. Ama ne olursa olsun Resûlullah'ın huzuruna çıkmaları ve en azından '*Hoş geldin! Seferin hayırlı olsun*' demeleri gerekiyordu. Öyle de yaptılar.

Resûlullah ordusuyla Medine'ye döndüğü zaman, ölüm korkusundan ve yolculuğun zorluklarından dolayı Medine'de kalmış olan münafıkların hepsi, daha önceki sahte veya abartılmış bahanelerini tekrarlayıp, orduya katılamadıkları için özür dilediler. Esasen orduya katılmayı çok arzuladıklarını, ama engelleyici şartlar nedeniyle bunu yapamadıklarını dile getirdiler. Gerekçeleri de, dilekleri de sahteydi. Özürlerinde samimi değillerdi. Müslümanların Bizans ordusu karşısından hezimete uğrayacağını ve kendilerinin de Müslüman görünme sıkıntısından kurtulup tekrar açıkça küfürlerine döneceklerini ummuşlardı. Ama beklentileri gerçekleşmemiş, Müslümanlar hezimete uğramadan, herhangi bir tehlikeyle karşılaşmadan Medine'ye dönmüşlerdi. Üstelik savaşsız seferleri birçok başarıya vesile olmuş, Bizans ordusuna dahi karşı çıkabileceklerini göstererek psikolojik savaşın galibi olmuşlardı. Suriye bölgesinde Bizans'ın iradesini sona erdirip, kendi iradelerini geçerli kılmışlardı.

Münafıklar yalancılıkları yüzünden cezalandırılmaktan veya toplum dışına itilmekten korkuyorlardı. Münafıklıklarının açığa çıkması nedeniyle birçok açı-

dan zor durumda kalacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle de kendilerini masum göstermeye, durumlarını kurtarmaya çalışıyorlardı. Resûlullah, münafıkların gerekçelerinin ve özürlerin sahte olduğunu bildiği halde, olumsuz bir şey demedi. Herhangi bir eleştiride bulunmadı. Nasıl olsa herkesin imanındaki samimiyet durumu, kişilik ve karakterinin özelliği ortaya çıkmıştı. Tebük seferi herkesin içyüzünü ortaya sermişti. Bundan böyle Müslümanların münafıklara karşı daha mesafeli ve daha ihtiyatlı olacakları kesindi. Haklarında ayetle bildirilmiş herhangi bir ceza da olmadığına göre, münafıklarla ilgili bir özel uygulamaya, cezaya gerek yoktu. Bundan böyle münafık olarak bilinmeleri, ceza olarak yeter de artardı bile.

Resûlullah'ın yanına özür dilemek için gelenler arasında ihmalkârlıkları nedeniyle Medine'de kalmış üç Müslüman da vardı. Durumları her açıdan kötüydü. Hem Medine'de kalarak münafıklarla aynı safta yer almışlar ve hem de şimdi sahte özür bildiren münafıklarla birlikte özür dilemek zorunda kalarak görünüşteki olumsuz durumlarını daha da pekiştirmişlerdi. Bu üç Müslüman hata ve günahları nedeniyle özür dilemekten çekinmezlerdi. İmanları özür dilemeyi kendileri için bir ibadet kılmıştı. Ama bu şekilde özür dilemek, münafıkların sahte özürler dile getirdikleri bir anda ve ortamda, üstelik aynı sebepten dolayı özür dilemek zorunda kalmak, katlanılması zor bir durumdu. Durumları her açından kendilerinin münafıklarla benzer durumda olduğunu gösteriyordu. Ama öyle değillerdi. İmanlarında samimiydiler. Bu nedenle de üzgündüler. Üzüntülerinden, utançlarından ne yapacaklarını bilemez haldeydiler, perişandılar. Resûlullah'ın huzuruna geldikleri zaman, niçin Medine'de kaldıkları, orduya katılmadıkları soruldu. İşte bu aşamada münafıklar gibi davranmadılar. Münafıkların yaptığı gibi gerekçeler icat etmek ve yalan şeyler söylemek için çaba sarf etmediler. İmanlarının gereği olarak gerçeği söylediler. Sefere katılmayıp Medine'de kalmalarını gerektirecek bir gerekçelerinin olmadığını ifade ettiler. Böylelikle de her türlü cezaya razı olduklarını ifade edip, münafıklarla benzer konumda olmanın ağırlığından bu şekilde kurtulmaya çalıştılar.

Bir Günahın İtirafı

Tebük seferine katılmayarak, görünüm olarak münafıklarla aynı safa düşen Müslümanlardan Ka'b b. Mâlik'in yaşadıkları süreçle ilgili anlattıkları kaynaklarda yer almaktadır. O, hatalarını, hatalarının neden olduğu günahtan kurtulmak için çektikleri sıkıntıları ve sonunda affedilmelerini dile getiren anlatımında her şeyi olduğu gibi dile getirmiştir. Onun bu samimi anlatımına ilâve dilecek bir şey yoktur. Müslüman için geçerli olan hata-tevbe ilişkisinin seyrini, sonucunu görmek açısından Ka'b b. Mâlik'in başından geçenleri okumak ve düşünmek önemli bir imkândır. Ayrıca, Ka'b'ın anlattıklarından hareketle, hayatın kitabı olan Kur'an'ın

sürece müdahale edişini, hayatı yönlendirişini görmek de mümkün olabilmektedir. Ka'b b. Mâlik'in konu dahilinde anlattıkları şöyledir:

> Tebük seferi hariç Resûlullah'ın katıldığı savaşların hiçbirinden geride kalmadım. Hepsine katıldım. Gerçi Bedir savaşına da katılmamıştım. Ama o zaman savaşa katılmayan hiç kimse azarlanmamıştı. Çünkü o zaman Resûlullah ve Müslümanlar Kureyş kabilesine ait kervanı ele geçirmek için yola çıkmışlardı. Yola çıkarken savaş söz konusu değildi. Fakat yüce Allah, beklenmedik bir şekilde onlarla düşmanlarını karşı karşıya getirdi. İslâm'la şereflenip biat ettiğimiz Akabe gecesinde de Resûlullah'ın yanındaydım. Halk, Bedir'i daha fazla önemsese de ben Akabe biatını hiçbir şeye değişmem.
>
> Tebük seferinde Peygamberimizin hazırladığı orduya katılmadım. Fakat bu katılmamı engelleyen şartlar olduğu için değildi. Hatta seferden geri kaldığım o günlerde her zamankinden güçlü, her zamankinden daha rahattım. O zaman iki bineğe sahiptim ki, başka hiçbir savaşta böylesine sahip olmamıştım. Resûlullah, Tebük seferine kadar, bir sefere çıkmak istedi mi nereye gidileceğini bildirmez, hatta başka tarafa yönelirdi. Fakat Tebük seferinde böyle yapmadı. Bu sefer, iklimin sıcak olduğu bir zamanda olacaktı. Yolculuk uzun ve zorluklarla doluydu. Düşmanın sayısı da fazlaydı. Bu yüzden düşmanlarına karşı gerekli hazırlığı yapabilmeleri için Müslümanlara durumu açıkça söyledi. Hangi tarafa gidileceğini haber verdi. Herkes hazırlıklara başladı. Hazırlıklar bittiği zaman Resûlullah ile birlikte sefere çıkacak Müslümanların sayısının bir deftere sığmayacak kadar çok olduğu görüldü. Sefere katılmak istemeyenlerin sayısı ise son derece azdı. Onlar da vahiy gelmediği sürece kendilerinin farkına varılmayacağını düşünen münafıklardı.
>
> Sefere çıkılacağı sıralarda meyveler olgunlaşmıştı. Sıcakların artması nedeniyle gölgeler serin ve çekiciydi. Ben bunları seven, rahatına düşkün bir adamdım. Resûlullah'ın isteği üzerine Müslümanlar savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Ben de hazırlıklara başlamak istiyordum, ama hiçbir şey yapmıyordum. Kendi kendime *'İstediğim zaman bu hazırlıkları yaparım'* diyerek oyalanıyordum. Halbuki Müslümanlar hazırlıklarını tamamlamak için çalışıp, çabalıyorlardı. Resûlullah ve beraberindeki Müslümanlar yola çıkmak üzere hazır oldukları gün ben hâlâ bir hazırlık yapmamıştım. Çabuk ve kolayca hazırlanıp yetişebileceğimi düşünüyordum. Keşke ihmalkâr davranmasam ve hazırlıklara daha önceden başlasaymışım. Ordu Medine'den ayrıldığı zaman ben hiç hazırlık yapmamış bir halde Medine'de kalakaldım. Halkın arasına çıktığım zaman utandım. Çünkü, sefere çıkmayıp geride kalanlar ya münafıklardı ya da mazeret sahibi olup, izin alanlardı. Ben ise Medine'de kalmak için izin almamıştım. Sonradan duydum ki, Resûlullah Tebük'e varana kadar benden hiç söz etmemiş. Tebük'te bir grup mücahitle birlikte otururken *'Ka'b b. Mâlik'ten ne haber?'* diye sormuş. Seleme kabilesinden bir adam, *'Ya Resûlallah, hurmalıkları ve kendini beğenmişliği onu bize katılmaktan alıkoydu'* demiş. Muaz b. Cebel o adama müdahale etmiş ve *'Ne kadar kötü konuşuyorsun! Allah'a andolsun ki, onun hak-*

kında iyilikten başka bir şey bilmiyoruz' demiş. Resûlullah ise hiç bir şey söylememiş.

Resûlullah'ın Medine'ye yaklaştıkları haberini alınca sıkıntım arttı. Ne yapacağımı, Resûlullah ile karşılaştığımda ne diyeceğimi bilemiyordum. Yalan söylemeye karar verdim. Nasıl bir yalan söylersem kendimi Resûlullah'a masum gösterebilirim diye düşündüm. O'nu üzmek, O'nun gözünde değer yitirmek büyük bir azaptı ve bunu istemiyordum. İkna edici bir yalan söylersem O'nun gözündeki değerimi kaybetmeyeceğimi umuyordum. Ancak Resûlullah'ın Medine'ye girdiği haberini alınca tüm şeytani düşüncelerden sıyrıldım. Düşündüğüm şeylerin yanlış olduğunu fark ettim. Sadece doğruyu söylemeye ve hiçbir şekilde yalana meyletmemeye karar verdim.

Resûlullah bir seferden gelince önce mescide girip iki rekat namaz kılar, sonra da halkın arasına çıkar, onlarla konuşurdu. Bu sefer de aynısını yaptı. Namazını kılıp halkın arasında oturduğu zaman, sefere katılmayıp Medine'de kalanlar yanına gelerek özür dilemeye, Medine'de kalmalarına neden olan gerekçeleri konusunda yalan söylemediklerini ispatlamak için yeminler ederek aflarını dilemeye başladılar. Bu şekilde davrananların sayısı seksenden fazlaydı. Resûlullah onların sözlerini ve yeminlerini dikkate alarak özürlerini kabul etti, ama işin aslını da Allah'a havale etti. Resûlullah'ın yanına gelip özür dileyenler arasında, hasta olduğu için sefere katılamamış kimseler de vardı. Onlar durumlarını bildirerek özür dilediler. Söyledikleri doğruydu. Bunu herkes biliyordu. Resûlullah onlara acıdı, özürleri kabul etti ve kendileri için Allah'tan af ve mağfiret diledi. Herkes bu şekilde özür dileyip uzaklaştıktan sonra ben yanına yaklaşıp selâm verdim. Kırgın bir gülümseyişle bana bakıp '*gel*' dedi. Yaklaşıp önüne oturdum. '*Neden geride kaldın? Halbuki sen Akabe'de biatın sorumluluğunu isteyerek yüklenmiş birisin*' dedi. Dünyam başıma yıkıldı. Üzüntü ve utançtan ne diyeceğimi bilemiyordum. Kendimi zorladım ve hiç yalan söylemeden konuşmaya başladım: '*Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi senden başka her kim olursa olsun, ileri süreceğim özürle kendimi affettiririm. Çünkü ben tartışmada, ikna edici konuşmada güçlü, yetenekli birisiyim. Karşımdakini çok kolaylıkla ikna eder, görüşüme dahil ederim. Ancak şunu biliyorum ki ben bugün burada sana karşı yalan söyleyip seni ikna etsem bile çok geçmeden Allah işin içyüzünü açıklar ve beni rezil eder. Yapmam gereken sana doğrusunu söylemektir. Doğruyu söylediğim zaman seni kızdıracağımı biliyorum ama bu durumda Allah'tan affımı dilemem kolaylaşacak. Vallahi geri kalmam konusunda söyleyecek hiçbir özürüm yok. Ben sefere katılmayıp geri kaldığım gün, engelleyici bir duruma sahip değildim. Hatta her zamankinden daha müsaittim*'. Ben bunları söyleyince Resûlullah '*Ka'b doğru söyledi. Şimdi kalk ve git. Allah senin hakkında hükmünü verinceye kadar bekle*' dedi. Kalkıp doğruca evime gittim. Ben evime gidince bazı tanıdıklarım gelip '*Biz senin daha önce bir günahına, yanlışına şahit olmadık. Sen diğerleri gibi özür dileyip kendini kurtarmak yerine, kendini rezil etmeyi seçtin. Halbuki Resûlullah'a kolaylıkla özür bildirebilir ve kendini affettirebilirdin. Böyle davranmakla yanlış yaptın*' dediler. Dostlarımın bu sözleri üzerine bir an yaptığıma pişmanlık du-

> yup, tekrar Resûlullah'a giderek biraz önceki söylediklerimi yalanlayıp, özür dilemek ve kendimi affettirmek istedim. Bu düşünceler içerisindeyken *'Bu konuda benimle benzer durumda olan var mı?'* diye sordum. *'Senden başka iki kişi daha var. Onlar da senin söylediklerine benzer şeyler söylediler'* dediler. Onların kimler olduğun sordum. Mürâre b. Rebî ile Hilâl b. Ümeyye'nin ismini söylediler. Her ikisi de Bedir'de bulunmuş iyi kimselerdi. Onların yaptığı gibi davranmakla doğru davrandığımı düşünüp, şeytanın aklıma soktuğu son düşüncelerden sıyrıldım. Bu sırada Muaz b. Cebel ile Ebû Katâde geldi. Arkadaşlarımın sözlerini duymuşlardı. Bana *'Sen doğrusunu yaptın. Sakın bu arkadaşlarına uyma. Doğru olmaya devam et. Umuyoruz ki Allah senin durumunu rahatlatacak, sıkıntını giderecektir. Seni bu durumdan kurtaracaktır'* dediler.

Ka'b b. Mâlik ve onunla aynı durumda olan Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye sıkıntılı bir bekleyişle durumlarının açıklığa kavuşacağı zamanı beklerlerken, Resûlullah'ın yeni bir talimatıyla karşılaştılar. Resûlullah, tüm Müslümanlara bu üç kişiyle görüşmelerini ve konuşmalarını yasakladı. Resûlullah'ın bu yasağı ayetin gereğiydi. Çünkü o günlerde vahyolunan bir ayet, sefere katılmayıp Medine'de kalan ve daha sonra da yalan gerekçelerle özür dileyip kendilerini affettirmek isteyen münafıklarla görüşülmesini ve konuşulmasını yasaklamıştı. Ayet şöyleydi: *'(Seferden) döndüğünüz zaman size özür beyan edecekler. De ki: '(Boşuna) özür dilemeyin! Size asla inanmayız; çünkü Allah, haberlerinizi bize bildirmiştir. (Bundan sonraki) amelinizi Allah da görecektir, Resûlü de. Sonra görüleni ve görülmeyeni bilene döndürüleceksiniz de yapmakta olduklarınızı size haber verecektir. 'Onların yanına döndüğünüz zaman size, kendilerini (cezalandırmaktan) vazgeçmeniz için Allah adına and içecekler. Artık onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardır. Kazanmakta olduklarına (kötü işlerine) karşılık ceza olarak varacakları yer cehennemdir' (Tevbe, 9:94, 95).* Resûlullah ayetin emri gereği söz konusu üç Müslümanla konuşulmasını ve görüşülmesini yasakladı. Çünkü o aşamada bu üçü de münafıklarla aynı safta gözüküyorlardı. Bu yasağı ve takip eden günleri Ka'b b. Mâlik şöyle anlatmıştır:

> Resûlullah sefere katılmayıp geride kalanlarla konuşulmasını yasakladı. Bunun üzerine tüm Müslümanlar bizden uzak durmaya ve konuşmamaya başladılar. Bizi görünce yüzlerini ekşitiyor, sırtlarını dönüyorlardı. Bu dayanılması zor bir durumdu. Dünyada yapayalnız kalmıştım.Yeryüzü bütün genişliğine rağmen beni sıkmaya başladı. Dünyam değişti; dünya artık tanıdığım bir yer değildi. Bu hâl elli gün devam etti. Diğer iki arkadaşım evlerine kapandılar. Hiç dışarı çıkmıyorlardı. Sürekli ağlıyorlardı. Üzüntüden perişan olmuşlardı. Ben onlara göre daha güçlü ve dayanıklıydım. Dışarı çıkıyor, pazarda geziyor, namaz vakitleri mescide gidip namazımı kılıyordum. Fakat hiç kimse benimle konuşmuyordu. Bazen namaz sonrasında Resûlullah'a yaklaşıp selâm veriyordum. Selâmımı alacağını umuyor ve selâmımı alıp-almadığını anlamak için dudaklarının

oynayıp oynamadığını görmeye çalışıyordum. Yine çoğu zaman namaz sırasında Resûlullah'a yakın durmaya özen gösteriyordum. Belki bana bakar da yüzünün yumuşadığını görürüm diye umutlanıyordum. Ancak benim kendisine baktığımı hissedince yüzünü başka tarafa çeviriyordu. Bana karşı kırgın tavrında en ufak bir değişiklik yoktu.

Tüm Müslümanların benimle konuşmadığı, benden uzak durduğu, dünyanın daralıp beni sıktığı günlerin birisinde Ebû Katade'nin bahçesine gittim. Ebû Kâtade amcamın oğludur. Kendisini çok severdim. Onu bahçede görünce yaklaşıp selâm verdim. Selâmımı almadı. Bunun üzerine *'Ey Ebû Kâtade! Allah için doğru söyle! Sen benim, Allah'ı ve Resûlü'nü sevdiğimi biliyorsun değil mi?'* dedim. Sustu, bir şey demedi. Sorumu tekrarladım. Yine sustu. Sorumu üçüncü kez tekrarladım. Bunun üzerine sadece *'Allah ve Resûlü daha iyi bilir'* dedi. Dayanamadım ağlamaya başladım. Bahçeden ayrılıp doğruca evime gittim. Sabaha kadar ağladım. Sabah olunca çarşıya çıktım. Ne yapacağını bilmez bir halde çarşıda dolaşıyordum. Şam'dan buğday satmak için Medine'ye gelmiş bir Nabatili gördüm. Nabatilinin, çevresindeki insanlara *'Ka'b b. Mâlik'i bana gösterin'* dediğini duydum. Nabatiliye beni gösterdiler. Nabatili yanıma geldi. Gassan emiri tarafından bana yazılmış bir mektup verdi. Mektubu açınca *'Duyduğuna göre sahibin olan şahıs seninle konuşmuyor ve halk sana sıkıntı veriyormuş. Sen horlanacak ve kaybedilecek birisi değilsin. Yanıma gelmeni isterim. Eğer davetimi kabul eder yanıma gelirsen sana yaraşan bir iyilik ve ihsanla karşılanacaksın' diye yazıldığını gördüm. Mektubu okuyunca 'Bu da bir başka imtihan. Müşriklerden birisi içine düştüğüm halden dolayı hakkımda bir umuda kapılmış'* dedim. Yapılan daveti hiç dikkate almadım. Mektubu ateşe atıp yaktım.

Müslümanların bizimle ilişkiyi kesip, konuşmamaya başlamalarının üzerinden kırk gün geçmişti. O gün Huzeyme b. Sabit gelerek, Resûlullah'ın, eşimden ayrılmamı emrettiğini bildirdi. *'Eşimi boşamam mı gerekiyor?'* diye sordum. *'Hayır! Boşaman gerekmiyor. Ayrı kalman yeterli'* dedi. Resûlullah'ın diğer iki arkadaşıma da aynı emri verdiğini öğrendim. Eşime *'Kalk anne ve babanın yanına git. Allah durumumu açıklığa kavuşturana kadar da orada kal'* dedim.

Hilâl b. Ümeyye iyi bir Müslümandı. Allah ve Resûlü'ne sevgisi derindi. Hatası nedeniyle sürekli ağlıyordu. Yakınları ağlamaktan öleceğini düşünmeye başlamışlardı. Üstelik yemiyor, içmiyor; sürekli oruç tutuyordu. Çoğu zaman iftar yapmadan az bir sütle iki gün peş peşe oruç tuttuğu oluyordu. Geceleri hep namaz kılıyor ve affını diliyordu. Ayrıca kendisinden dolayı hiç kimsenin Resûlullah'ın emrine muhalif davranmasına vesile olmamak için evinden dışarı çıkmıyor, hiç kimsenin yanına gitmiyordu. Hatta küçük bir çocuğun bile kendisine yakın olmasını istemiyordu. Çocuk olduğu için kendisiyle konuşur da Resûlullah'ın emrini çiğnemiş olur diye korkuyordu. Fakat Hilâl yaşlı, kendi işini görmekten aciz birisiydi. Karısı onun bu durumuna üzülerek Resûlullah'tan Hilâl'in işlerini görmek için yanında kalmasına müsaade edilmesini istedi. Resûlullah kadına izni verdi. Bazılar *'Bak Hilâl'in karısı kocasının yanında kalmaya izin aldı. Senin karın da gidip Resûlullah'la görüşsün. Umuyoruz*

ki o da gerekli izni alır' dediler. Ben *'Böyle bir şey yapamam. Resûlullah'ın bana ne diyeceğini bilmiyorum. Ben Hilâl gibi değilim. Kendi işini görecek kadar genç ve kuvvetliyim'* dedim. Artık evde yalnızdım. Günler bu şekilde geçmeye başladı.

Müslümanların bizimle ilişkiyi kesmelerinin, konuşmayı terk etmelerinin ellinci günüydü. Sabah namazını kılmış evin damındaki çardakta oturuyordum. Sıkıntım büyüktü; dayanılmaz bir hâl almıştı. Bütün yeryüzü tüm genişliğine rağmen dar geliyor, beni sıkıp sıkıp bırakıyordu. Derin düşüncelere dalmış bir haldeyken *'Ey Ka'b! Müjde'* diye bağırıldığını duydum. Hemen secdeye kapandım ve şükrettim. Anladım ki affedilmiştim; artık genişlik, ferahlık gelmişti. Haberciden, Resûlullah'ın, sabah namazından sonra, üçümüzün de affedildiğimizi bildirdiğini ve müjdeciler gönderdiğini öğrendim. Bana gelen müjdeci Zübeyr b. Avvam'dı. Zübeyr atına binerek müjdeyi ulaştırmak için koşup gelmişti. Yanıma gelince kendisine müjde hediyesi olarak iki kat elbise verdim. Halbuki o zaman fazladan sadece o iki elbiseye sahiptim.

Münafıklarla aynı konuma düşen üç Müslümanın durumunu açıklığa kavuşturan ve affedildiklerini bildiren ayet o gece vahyolunmuştu. Resûlullah müjdeyi önce eşi Ümmü Seleme'ye vermiş, onun *'Bunu Müslümanlara bildireyim mi?'* demesi üzerine *'Sabaha kadar bekle'* demişti. Resûlullah müjdeyi sabah namazı sonrasında cemaate bildirerek, affedildiklerinin üç Müslümana iletilmesini istemişti. Hemen üç kişi yola çıkmış ve müjdeyi sahiplerine ulaştırmışlardı. Affedildiği müjdesi kendisine bildirildiği zaman Hilâl b. Ümeyye sevinçten secdeye kapanıp uzun bir süre kalkmamış, hatta eşi, sevinçten öldüğünü sanmıştı.

Müslümanların üçü de hemen Resûlullah'ın yanına koştular. Bir an önce sevgili peygamberlerine ulaşmak ve O'nun kendileri için dünyanın her şeyinden daha değerli gülen yüzünü görmek, kendilerine sarf ettiği herhangi bir sözünü duymak istiyorlardı. Ka'b b. Mâlik mescide gitmesini, Müslümanlarla ve Resûlullah'la karşılaşmasını şöyle anlatıyor:

Affedildiğim müjdesini alınca hemen mescide gittim. Müslümanlar gruplar halinde toplanmış bizi bekliyorlardı. Hepsi sevinçliydi. Her kime yaklaştıysam *'Tevbenin kabul edilmesi sana kutlu olsun'* diyordu. Resûlullah bir grup Müslümanla oturmuş sohbet ediyordu. Talha b. Ubeydullah hemen ayağa kalkıp bana doğru geldi. Elimi sıkıp, tebrik etti. Selâm verip Resûlullah'a yaklaştım. Yüzü sevinç içerisindeydi. Tebrik edip, o günün annemden doğduğum günden bu yana sahip olduğum en hayırlı gün olduğunu söyledi. Merakla *'Ey Allah'ın Resûlü! Bu müjde senden mi, yoksa Allah'tan mı?'* diye sordum. *'Benden değil, Allah'tan'* dedi. Allah'tan bir müjde aldığı zaman yüzünün ay parçası gibi parladığını ve sevindiğini biliyordum. Biz O'nun yüzünün parlaklığından müjde bildiren bir ayet vahyolunduğunu anlardık. Bu sefer de aynı durumdaydı. Önüne oturarak *'Ey Allah'ın Resûlü! Hem tevbemin kabulüne şükür için, hem de Allah ve*

Resûlü'nün rızasını kazanmak için bütün sahip olduklarımı bağışlamak istiyorum' dedim. Resûlullah *'Malının hepsini bağışlama, bir kısmını yanında tut. Bu senin için daha hayırlıdır'* dedi. *'Ey Allah'ın Resûlü! Beni ancak doğru olmak kurtardı. Artık ben hiçbir zaman, hiçbir şekilde doğruluktan ayrılmayacağım'* dedim.

Vallahi, Allah'ın bana verdiği nimetler içerisinde, İslâm ile hidayete ermemden sonra, doğru söyleyerek helâka uğramaktan engellemesi kadar bence daha büyük bir lütufu olmamıştır. Hiçbir şeyi bununla değişmem. Doğruluğumuz nedeniyle biz affedilirken, Resûlullah'a yalan söyleyip kendilerini affettirdiklerini sananlar helâk olup gittiler. Allah onlar için *'Onların yanına döndüğünüz zaman size, kendilerini (cezalandırmaktan) vazgeçmeniz için Allah adına yemin edecekler. Artık onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardır. Kazanmakta olduklarına (kötü işlerine) karşılık ceza olarak varacakları yer cehennemdir. Onlardan razı olasınız diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan razı olsanız bile Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz' (Tevbe, 9: 95, 96)* demiştir. Bizim için ise *'Andolsun ki Allah, Müslümanlardan bir grubun kalpleri eğrilmeye yüz tuttuktan sonra, Peygamberi ve güçlük zamanında ona uyan muhacirlerle ensarı affetti. Sonra da onların tevbelerini kabul etti. Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir. Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihayet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun' (Tevbe, 9:117-119)* buyurdu.

Fitne Mescidi: Dırar

> (Müminlere) zarar vermek, (hakkı) inkâr etmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resûlü'ne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescit kurarak *'(Bununla) iyilikten başka bir şey istemedik'* diye yemin edenler vardır. Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder. Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda arınmayı seven adamlar vardır. Allah da çok arınanları sever. (Tevbe sûresi, 9:107-108)

Hz. Peygamber hicret ettiği zaman, o günkü ismiyle Yesrib, sonraki yaygın ismiyle Medine, ovadaki birbirine birkaç kilometre uzaklıkta yer alan birçok yerleşim merkezinin ortak ismiydi. Allah'ın elçisi, hicret sırasında, ovadaki yerleşim merkezlerinden en güneydeki Kûba'ya gelmiş ve orada kaldığı süre içerisinde, daha önce hicret etmiş bulunan Müslümanların namaz kıldıkları harman yerindeki bir düzlüğü mescit olarak tahsis etmişti. Birkaç gün içinde mescidin duvarları örülmüş, gölge olması için üstü örtülmüş, tabanı düzlenip kum serilmiş ve böylelikle Islâm tarihinde halka açık ilk mescidi inşa edilmişti. Resûlullah, kendisinin imamlık yaptığı ilk cuma namazını da bu mescitte kılmış ve kıldırmıştı. Kûba'da 12 gün kalan Resûlullah, daha sonra ovadaki yerleşim merkezlerinden, ortada yer alan ve Cevf adı verilen yere giderek hicretini tamamlamıştı. Resûlullah'ın mütevazı evi ve imam olup cemaate namaz kıldıracağı bina, Islâm devletinin yönetim merkezi, mahkemesi, okulu, yoksulların barınağı gibi birçok fonksiyonu yerine getirecek olan mescit de Cevf'de inşa edilmişti.

Hicretin ilk günlerinde Müslümanların toplanıp her türlü toplumsal problemlerini konuştukları, namazlarını kıldıkları iki mescitleri vardı. Bunlar Mescid-i Nebi ve Kûba mescitleriydi. Medine'yi oluşturan yerleşim merkezleri birbirlerinden birkaç kilometreye varan uzaklıkta olduğu için kısa süre sonra diğer yerleşim merkezlerinde de mescitler inşa edildi. Medine'deki mescit sayısı risâletin son yıllarında dokuza ulaştı. Medine'de bir tane değil de dokuz tane mescidin faal olması, ayrılık nedeniyle değil, ihtiyaç nedeniyleydi. Müslümanlar, Resûlullah'ın arkasında namaz kılmak ve kendisiyle görüşmek için mümkün olduğunca Mescid-i

Nebi'de bulunmayı tercih ederlerdi. Ancak bu bir zorunluluk değildi. Üstelik ikamet edilen, çalışılan bahçeler farklı bölgelerde olduğu için mümkün de olmuyordu. Müslümanlar genellikle kendi yerleşim merkezlerindeki mescitte namazlarını kılarlardı. Seçkin sahabelerden bile birkaç gün süreyle Resûlullah'ı göremeyenler olurdu. Hz. Ömer bunlardan birisiydi. O, Cevf'e uzak bir bölgede ikamet ettiği için her gün Mescid-i Nebi'ye gidemiyordu. Komşusuyla anlaşmış, birgün kendisi birgün komşusu Mescid-i Nebi'ye giderek Resûlullah'ın imamlığında namazlarını kılarak, eğer vahyolunmuş yeni bir ayet veya Resûlullah'ın yeni bir isteği, emri varsa onu öğreniyordu.

Müslümanlar namazlarını çoğunlukla en yakınlarındaki mescitte kılmalarına karşılık, cuma namazını sadece Mescid-i Nebi'de kılarlardı. Cuma namazı nedeniyle tüm Medine'deki ve diğer yakın yerleşim merkezlerindeki Müslümanlar Mescid-i Nebi'de bir araya gelir, birbirleriyle görüşme, konuşma imkânı elde ederler; yeni emir, istek, tavsiyeleri öğrenirlerdi. O zaman mescitler sadece mabet görevi görmüyordu. Risâlet çağında ve talip eden yüzyıllarda da uzun bir süre hiçbir zaman sadece mabet olmadılar. Ümmetin temelleri mescitlerde atıldı ve ümmetin inşası mescitlerde gerçekleştirildi. O binalar Müslümanların her türlü problemlerinin konuşulduğu, görüşüldüğü, çözüldüğü, Müslümanları ilgilendiren kararların alındığı merkezler oldu. Ancak sahte imanın adamları olan münafıklar, yerleşim merkezlerinin birbirlerinden uzaklıklarının zorunlu kıldığı farklı mescitlerin tahsis edilmesi iznini, kalplerinde yaşattıkları küfürlerinin ve İslâm karşıtlıklarının gereği olan düşmanlıklarının aracı olarak kullanmayı tercih ettiler. Müslümanları toplayıp onlardan bir cemaat, bir ümmet inşa eden mescitler, münafıklar tarafından ayrılığın, fitne ve fesadın aracı olarak kullanılmak istendi. Dırâr mescidi bu amaçla inşa edildi ve türünün ilk örneği oldu.

Resûlullah Medine'ye hicret ettiği zaman toplumu içinde itibarı yüksek olan ve kendisiyle ilgili ikbal hesapları için de bulunanlardan birisi de Hazreç kabilesinden Ebû Âmir el-Fasık/Rahib idi. Müslümanların Medine'ye gelmelerinden önce, ilkel putperestliği terk edip Hıristiyan olmuş ve bu nedenle er-Rahib ünvanıyla anılmaya başlanmış bulunan Ebû Âmir el-Fasık/Rahib, ünlü münafık Abdullah b. Ubeyy'in kuzeniydi. Hazreç kabilesi içinde itibarlı birisi olan Ebû Âmir el-Fasık/Rahib'in ikbal hesapları, kabilesinden birçok kişinin Müslüman olması ve Resûlullah'ın da Medine'ye hicret etmesiyle bozuldu. Resûlullah, Ebû Âmir el-Fasık/Rahib ile birkaç defa görüşerek, kendisine Kur'an okuyup Islâm'a davet etti. Ancak o inancında ısrar edip, daveti kabul etmedi. Açığa vuramadı ama, ikbal hesaplarının bozulması nedeniyle kalbindeki Islâm düşmanlığı ve Resûlullah'a karşı kini her geçen gün büyüdü. Abdullah b. Ubeyy gibi o da Resûlullah'ı hayallerinin engelleyicisi, ikbal planlarının bozucusu olarak görüyordu. Kabilesinin tamamına yakınının Müslüman olmasıyla itibarını hepten yitirince Mekke müşrik-

lerini hem İslâm düşmanlığında ve hem de inançta kendisine daha yakın bularak, bir grup adamıyla birlikte Mekke'ye gitti. Resûlullah ise, ilkel putperestlikten inanç olarak biraz da olsa uzak duran ve Allah'a kendince bazı tarzlarda ibadet eden Ebû Âmir el-Fasık/Rahib Mekke müşriklerini tercih etmesi nedeniyle '*Fasık*' olarak isimlendirdi. Ebû Âmir az sayıdaki adamlarını yanına alarak müşrik ordusunun safında Bedir'e katıldı. Savaştan önce Hazreçli akrabalarına, eski dostlarına, eski adamlarına Resûlullah'ın yanından ayrılıp kendi yanında yer almaları çağrısında bulunduğunda çağrısı olumlu karşılık bulmayınca bir kez daha yıkıldı. Halbuki çağrısının kabul göreceğini, eski dost ve adamlarının kendisine karşı savaşmayacaklarını düşünüyordu. Kalbinde gittikçe derinleşen düşmanlıkla Uhud savaşının düzenlenmesinde aktif rol aldı. Müşrik ordunun teşkilinde önemli katkıları oldu. Müslümanlar için bir tuzak olarak planlanan Uhud'daki çukurları o düşündü ve kazdırdı. Uhud savaşını takip eden günlerde, müşrik Arapların kendi imkânlarıyla İslâm davetini engelleyemeyeceklerini, Resûlullah'ı davasından vazgeçiremeyeceklerini düşünmeye başladı. Bütün umutları silinip gitti. Artık yapacağı bir şey kalmamıştı. Çünkü Müslümanlar gittikçe çoğalıyor, İslâm gittikçe daha fazla ilgi merkezi haline geliyordu. Ebû Âmir son bir umutla yardım istemek için Filistin bölgesine gelmiş bulunan Bizans kralı Heraklius'a gitti. Sıkıntılarını ve isteklerini Heraklius'a anlattı. Heraklius'u İslâm tehlikesine karşı uyardı; bir an önce önlem alması gerektiğini bildirdi. Ebû Âmir bir kanaat önderi, Araplar arasında itibarlı birisi olduğu için Heraklius tarafından dostça karşılandı; kendisine hoşuna gidecek vaatlerde bulundu. Bir müddet kendisiyle birlikte kalması istendi. Maksat gönlünü almak, problemin çözümünü zamana bırakmaktı.

Bizans yönetiminin Arap yarımadasıyla ilgili olarak uzun süredir yürürlükte olan bir politikası vardı. Bu politikanın değişmeyen özünü, yarımadadaki topluluklar arasındaki dengeleri gözetmek ve mümkün olduğunca tarafsız kalmak oluşturuyordu. Bu nedenle hiçbir zaman Arap yarımadasına doğrudan müdahale edilmemişti. Bunda, Arap yarımadasını kayda değer bir yer olarak görmemenin etkisi büyüktü. Bizans yönetimi aşısından Arap yarımadasında bir tehlikenin mevcut olmaması yeterliydi; orayı ele geçirmek için özel bir çabaya gerek yoktu.

Ebû Âmir, Heraklius'un vaatlerine çok inandı. Bu konuda en ufacık kuşkusu yoktu. Kendisinin güçlü bir orduyla destekleneceğine ve Hicaz bölgesine girip tüm Müslümanları kılıçtan geçireceğine, böylelikle İslâm davetini sone erdireceğine inancı tamdı. Bu güven ve inanç içerisinde Medine'deki irtibatlı olduğu bazı dostlarına haber göndererek, yakında bir orduyla Medine'ye geleceğini müjdeledi. Adamlarından, kendisi geldiği zaman ikamet edebileceği, ancak o zamana kadar Müslümanları gözetleyecekleri, kendi aralarında organize olmalarını sağlayacak toplantıları gerçekleştirebilecekleri ve Müslümanların bölünmesine imkân sağlayacak bir bina inşa etmelerini istedi.

Ebû Âmir el-Fasık/Rahib'in isteği üzerine, görünüşte Müslüman olan ancak esasta kalpleri İslâm'a ve Resûlullah'a karşı kinle dolu bulunan münafıklar binayı inşaya başladılar. Ancak asıl amaçlarının anlaşılmaması için söz konusu binayı mescit görünümü altında inşa ettiler. Bina, Kûba mescidinin biraz ilerisinde yer alıyordu. Büyük ve sağlam bir binaydı.

Ebû Âmir'in adamı olan münafıklar, Kûba mescidine yakın bir yerde inşa ettikleri binaya mescit özelliği kazandırabilmek için sahte bir gerekçe planladılar. *'İhtiyarlarımız ve hastalarımız yağışlı ve soğuk günlerde Kûba mescidine gidemiyorlar. Bu nedenle bu yeni mescidi inşa ettik'* dediler. Dile getirdikleri gerekçe son derece masum ve anlaşılır nitelikteydi. Binanın inşasını kısa sürede bitirdiler ve ibadete açtılar. Namaz kılınmaya başlanmasıyla da söz konusu bina inşa ediliş amaçlarından birisini yerine getirmeye başladı. Yakın bölgede ikamet eden Müslümanlar, Kur'an'ın Dırar (Zararlı) Mescidi olarak isimlendireceği bu binada namazlarını kılmaya başladılar. Birçok Müslüman, evine yakınlığı nedeniyle, Kûba mescidine değil, Dırar mescidine gidiyordu. Kısa süre sonra Kûba mescidinin cemaati azaldı. Bu, münafıkları çok sevindirdi. Fakat asıl amaçlarının anlaşılmasından da çok korkuyorlardı. Niyetlerinin anlaşılmaması ve Dırar mescidini meşrulaştırmak için Resûlullah'a davette bulundular. Birgün mescitlerine teşrif etmesini ve namaz kıldırmasını istediler. Resûlullah daveti kabul etti. Tebük dönüşünde Dırar mescidine geleceğini söyledi. Çünkü o günler Tebük seferinin hazırlıklarının yürütüldüğü günlerdi. Münafıklar da aldıkları bu cevapla sevinip beklemeye başladılar.

Tebük dönüşünde, Resûlullah ordusuyla birlikte Medine'ye yakın Zîevân köyüne kadar gelince münafıklar huzuruna çıkıp, davetlerini hatırlattılar. Resûlullah davete uymak üzereyken vahyolunan bir ayet işin içyüzünü bütün ayrıntılarıyla ortaya koydu; münafıkların oyunlarını bozdu. Vahyolunan ayette Resûlullah'ın girişimi engellendiği gibi, Dırar mescidinin inşa ediliş amacı da açıklandı. Ayrıca Dırar mescidi nedeniyle Kûba mescidine gitmeyen Müslümanlara Kûba mescidinin önemi hatırlatıldı. Ayetler şöyleydi: *'(Müminlere) zarar vermek, (hakkı) inkâr etmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resûlü'ne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescit kurarak '(Bununla) iyilikten başka bir şey istemedik' diye yemin edenler vardır. Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder. Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda arınmayı seven adamlar vardır. Allah da çok arınanları sever' (Tevbe, 9:107-108).*

Resûlullah, fitne ve fesat yuvası olması için inşa edilmiş ve mescit görünümüyle asıl amacı gizlenmeye çalışılmış münafıkça girişimin aleti olmaması için uyarılınca, hemen Mâlik b. Dühşum es-Sülemî ve Ma'n b. Adiyy'i çağırarak, *'Haydi hiç durmadan gidin. Şu zalim topluluğun mescidini yakıp, yıkın'* dedi. İki Müslüman aldıkları talimat üzerine hemen gidip, münafıklar içinde namaz kılarlarken, Dırar mescidini ateşe verdiler ve yıkmaya başladılar. Hatta bazı münafıkların ufak bazı yanıklarla canlarını zor kurtardılar.

Sahte İmanın Adamları: Münafıklar

> Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Halbuki onlar duvara dayanmış kütükler gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar sizin düşmanlarınızdır. Onlardan sakının. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar? (Münafikûn sûresi, 63:4)
>
> İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır. (Bakara sûresi, 2:204)

Bir Münafığın Ölümü

Abdullah b. Ubeyy görünüşte bir Müslümandı; sorulduğunda Müslüman olduğunu söylüyor, mescitte namaz kılıyor, oruç tutuyor, hatta bazen Müslümanlarla birlikte müşriklere karşı savaşıyordu. Ancak gerçekte müşrikti; İslâm'ın, Resûlullah'ın ve Müslümanların düşmanlarındandı. Düşmanlığını içinde saklıyordu. O sahte bir imanın mensubu ve kendisi gibi sahte imanın adamlarının ileri geleniydi. İman ediyor görünümünü, şartların gereği olarak kabullenmişti. Hiçbir zaman gerçekten iman eden birisi olmamıştı. Resûlullah'ın Medine'ye hicretinin ilk iki yılında şirkini açıkça ifade etmiş, şirkinin gereğine göre yaşamış, ancak Müslümanların Bedir galibiyetinden sonra görünümünü değiştirerek, Müslüman kimliğine bürünmüştü. Resûlullah ise çok değişik gerekçelerden dolayı, onun bir münafık olduğunu bilmesine rağmen, hiçbir zaman ona karşı sert davranışta bulunmamış; onun kişiliğini, gururunu incitmemeye özen göstermişti. Resûlullah, Islâm toplumunun iç huzurunu bozmamak, imanı henüz sağlamlaşmamış kişileri Islâm'dan uzaklaştırmamak için Abdullah b. Ubeyy'e iyi davranıyordu. Mustalik harekâtı dönüşünde, mücahitler arasında çıkardığı fitne ve şahsına hakaretleri nedeniyle Hz. Ömer'in ısrarlı '*İzin ver öldüreyim*' teklifine '*İnsanlara 'Muhammed adamlarını öldürtüyor' dedirtmem*' diyerek olumlu cevap vermemişti. Çünkü insanların çoğu, bu münafık adamın gerçek kimliğini bilmiyor, onu Müslüman zannediyorlardı.

Münafıklığının gereği olarak, uydurduğu gerekçelere sığınıp Tebük seferine katılmayan Abdullah b. Ubeyy, Müslümanların Tebük'ten dönüşünü takip eden günlerde hastalandı. Yaklaşık yirmi gün süren hastalığının sonunda da öldü (Şu-

bat 631). Resûlullah, hastalığı süresince Abdullah b. Ubeyy'i sıklıkla ziyaret etti. Kendisine, her zaman yaptığı gibi, İslâm'ı anlattı, hata ve günahlarından dolayı tevbe etmesini teklif etti. Fakat o bu nasihat ve tekliflere kulak asmadı. Şirkinde inat edip, durumunu değiştirmedi. Fakat hastalığı her gün daha da ağırlaştı. Öleceğini hissedince Resûlullah'a haber gönderip, yanına kadar gelmesini rica etti. Resûlullah münafıkların ileri geleni konumundaki Abdullah b. Ubeyy'in yanına girdiğinde üzüntü ve sitemini dile getirerek *'Seni helâk eden Yahudi sevgisi oldu. Yahudilerle dostluktan engellemek istedim ama beni dinlemedin'* dedi. Abdullah b. Ubeyy bu sitemin haklı olduğunu biliyordu. İtiraz etmedi. Yalvaran bir sesle *'Ey Allah'ın Resûlü! Vakit kınama ve azarlama vakti değil. Seni, beni azarlayasın diye çağırtmadım. Ölmek üzereyim. Ölümümde, cenazemin yıkanışında yanımda bulun ve bana gömleğini giydir. Namazımı kıl ve affedilmem için dua et'* dedi. Anlaşılan o ki, ölüm kapısını çalınca kendisini bir korku sarmıştı ve bundan Resûlullah'ın dualarıyla, gömleğiyle kurtulmayı umuyordu. Bu da gösteriyor ki İslâm'ı hâlâ anlamamış, anlayamamıştı.

Abdullah b. Ubeyy, Resûlullah'la görüşüp isteklerini dile getirdiği gün öldü. Ölmeden kısa süre önce, isteklerinin yerine getirilmesini oğlu Abdullah'a vasiyet etti. Abdullah, babasının ölümü üzerine Resûlullah'a gelerek, babasının öldüğünü bildirip, vasiyetinden bahsetti. Resûlullah gömleğini çıkarıp verdi. Cenazenin hazırlıkları bitince kendisine haber verilmesini, namazı kıldırmak için geleceğini bildirdi. Haber verilince de kalkıp gitti. Münafıkların reisinin başı kalabalıktı. Bütün akrabaları, kendisi gibi münafık dostları ve Resûlullah'ın cenaze namazını kılacağını duyan birçok Müslüman cenazenin başına toplanmıştı. Resûlullah cenaze namazını kıldırmak için ilerlerken yanında duran Hz. Ömer'in itirazı ile karşılaştı. Hz. Ömer, Resûlullah'ın elbisesinden tutarak *'Ey Allah'ın Resûlü! Ne yapıyorsun? Bir münafığa namaz kılacak mısın?'*[1] dedi. Resûlullah, seçkin sahabesi, yakın dostu Ömer'in bu itirazında haklı olduğunu biliyordu. Başta kendisi olmak üzere diğer Müslümanların büyük çoğunluğu yıllardır Abdullah b. Ubeyy'in birçok sıkıntısına katlanmak zorunda kalmışlardı. Onun bir münafık olduğundan, Resûlullah'ın en ufak kuşkusu yoktu. Ancak ona saygı duyan yığınla insan vardı. Zira o kabilesinin seçkini, sözü dinlenen bir ferdi idi. Kavmiyetçiliğin ve akrabalık bağının etkisiyle ona bağlılık içerinde olanlar pek çoktu. Bu insanları küstürmemek, İslâm'a girişlerini kolaylaştırmak veya girmiş olanların da kalışlarını pekiştirmek için Abdullah b. Ubeyy'e cenaze namazı kılmak arzusundaydı. Düşünüyordu ki, Abdullah b. Ubeyy'in cenaze namazını kılması, onu seven ve sayanları olumlu etkileyecekti. Ömer'e gülümseyen bir yüzle bakarak namaz için ilerleyeceği sırada itiraz sözcüklerini tekrar duydu: *'Ey Allah'ın Resûlü! Bu adamın namazı senin neyine gerek. Allah seni münafıklara namaz kılmaktan sakındırmadı mı?'*[2] Hz. Ömer, itirazının gerekçesi olarak yakın bir zaman önce vahyolmuş bir ayeti

hatırlatıyordu. Ayette, münafıklara duanın, kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağı, onların azabı hak etmiş kimseler olduğu bildirilmişti. Ayet şöyleydi: *'Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr etmelerinden dolayıdır. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez' (Tevbe, 9:80).* Resûlullah, Hz. Ömer'in bir ayeti de referans göstererek itirazı üzerine *'Ben o ayet ile iki şeyden birisini tercihle karşı karşıya bırakıldım. Ben şimdi tercihimi yaptım'*[3] deyip, namaz kılmak için insanların önüne geçti. Resûlullah'ın imamlığında cenaze namazı kılındı. Birçok Müslüman da namazda Resûlullah'a eşlik ettiler. Daha sonra cenazenin defnine sıra geldi. Abdullah b. Ubeyy'in münafık dostları çok üzüntülüydüler. Reisleri olan Abdullah b. Ubeyy'e olan saygı ve sevgileri nedeniyle, onun cenazesini taşıma görevinde kimseyi kendilerine ortak kılmadılar. Abdullah b. Ubeyy'in cenazesi münafık dostlarının omuzlarında kabre götürüldü. Resûlullah da bir grup Müslümanla birlikte arkadan kabre gitti.

Abdullah b. Ubeyy'in cenazesi oğlu Abdullah, Sa'd b. Ubâde ve Evs b. Havlî tarafından Resûlullah'ın tariflerine göre kabre yerleştirildi. Defin işlemi yapılırken Resûlullah kabrin başında durdu ve işlerin nasıl yapıldığını denetledi. Yanlışlıklara müdahale etti. Baş sağlığı dileklerinden sonra herkes dağıldı. Ancak o sırada vahyolunan bir ayet Resûlullah'a ve O'nun şahsında tüm zamanların müminlerine önemli bir ikazda bulundu. Bundan böyle münafıklara nasıl davranması gerektiğiyle ilgili bir ölçü bildirdi. Ayet şöyleydi: *'Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler' (Tevbe, 9:84).* Bu ayet ile anlaşıldı ki, Hz. Ömer'in hassasiyeti ve itirazı haklı imiş. Resûlullah bir daha hiçbir münafığın cenaze namazına katılmadı ve hiçbirinin kabrinin başında durarak dua etmedi ve hiçbirisi için Allah'tan af dilemedi.

Abdullah b. Ubeyy, İslâm düşmanları içinde bir sembol şahsiyetti. Münafıkların önemli temsilcilerinden birisi o, diğeri ise Ebû Âmir el-Fasık/Rahib idi. Resûlullah'ın hicretinden sonra Ebû Âmir bir müddet Medine'de kalmış, ancak rahat edemeyeceğini anlayınca, kalbindeki şirkini açıkça ortaya koyabilmek için Mekke'ye gitmişti. O sahte bir iman maskesi takmaktansa, kalbindeki şirkini açıkça ortaya koymayı tercih etmişti. Ancak Abdullah b. Ubeyy öyle davranmadı. O yüzüne sahte bir iman maskesi geçirdi. Bu maskenin arkasında şirkinin gerektirdiği tutum ve davranışları fırsatını buldukça ortaya koydu. Başta Resûlullah olmak üzere Müslümanlar birçok kez Abdullah b. Ubeyy ve yandaşlarının fitne ve fesatlarıyla uğraşmak, verdikleri sıkıntı ve zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Zor zamanlarda, savaş meydanında onlara güvenemediler. Böylesi zamanlarda her an arkadan vurmalarını, bir hile veya oyunlarını beklediler. Kolaylık, zenginlik zamanlarında da fitne ve fesatlarıyla uğraşıp durdular. Allah, birçok

ayetiyle başta Resûlullah olmak üzere Müslümanları bu kimselerin hile ve oyunlarına karşı uyardı, kişilik ve karakterlerini açıklayarak kendilerini tanımalarını ve tedbirli olmalarını sağladı. Bu ayetler sadece risâlet çağının değil, tüm zamanların Müslümanları için aralarındaki düşmanlarını tanımaları için birer rehber oldu.

Sahte İmanın Adamları

Risâletin Mekke döneminde Müslümanlarla müşriklerin safları birbirinden tamamen ayrıydı. Her iki tarafın mensupları da hem kendilerinden olanları ve hem de karşı safta olanları tanıyor, biliyorlardı. Saflar arasında bir karışıklık yoktu. Özellikle Müslüman olanların kimlikleri konusunda her şey açık ve berraktı. Bir kişi eğer İslâm davetini kabul edip Müslüman olduğunu bildiriyorsa, gerçekten öyle olduğu içindi. Çünkü o yıllarda Resûlullah ve Müslümanlar kuvvet ve otoriteye sahip değillerdi. Bu nedenle hiç kimsenin Müslümanlardan korkarak, çekinerek Müslüman olması gerekmiyordu. Ayrıca zamanın şartları, hiç kimseye iman ettiği için dünyalık bir imkân sunmuyordu. Hatta, İslâm davetini kabul edip Müslüman olmak her türlü sıkıntıya, aşağılanmaya, maddî ve manevî boykota, baskıya, zulme muhatap olmak anlamına geliyordu. Çünkü müşrikler güçlüydüler, otoriteyi ellerinde tutuyorlardı, siyasî, ticarî bütün yetkiler ellerindeydi. İşte bunlardan dolayı, İslâm davetini kabul ettiğini, iman edip Resûl'ün yanında yer almaya karar verdiğini söyleyen herkes bu söylediklerinde samimiydi. Hiçbir Müslüman bir diğer Müslümanın samimiyetinden kuşku duymuyordu. Müslüman saflarında yer alan hiç kimsenin imanından şüphe etmeyi gerektirecek bir durum söz konusu değildi. Ancak müşrik tarafa gelince, belki küçük bir karışıklığın müşrik saflarında bulunduğunu söylemek mümkündü. İslâm'a, Resûlullah'a ve Müslümanlara düşman olduğunu söyleyen veya böyle olduğunu hâl ve hareketleriyle açığa vuran herkesin, gerçekte söylediği ve davrandığı gibi olmama ihtimali söz konusu olabilmekteydi. Müşrik saflarında yer alan ve sayıları son derece az olan bazı kimseler esasen kalplerinde Resûlullah'a karşı sevgi, saygı hislerine sahip bulunmalarına, İslâm davetini kabul etme istek ve arzusu taşımalarına rağmen, müşriklerin tepkilerinden, zorbalıklarından çekindikleri için kalplerinde olana göre konuşmak ve davranmak yerine, sahte bir görünüme sahip olmayı tercih edip, zorba müşriklerle birlikteliği tercih edebiliyorlardı. Resûlullah'ın amcası Abbas bunun en tipik örneğiydi. Zira o zamanda ve ortamda Müslüman olmak yiğit insanların, yaratılış sorumluluğunu her türlü engele rağmen yerine getirme kararlılığında olan kahramanların, bâtıla ölümü pahasına karşı koyabilecek korkusuzların, imanı için malını, mülkünü, sermayesini harcayabilecek fedakârların işiydi. Ve elbette ki herkes Hatice, Ebû Bekir, Ali, Zeyd, Bilâl, Osman, Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Safiye gibi yiğit ve fedakâr değildi.

Medine'ye hicret birçok bakımdan bir dönüm noktası oldu. Sahte imanın adamları olan münafıklar ilk kez Medine'de görüldüler. Risâletin Medine yılları, şirkini gizleyip Müslüman görünmek isteyen adamların olduğu bir dönemi teşkil etti. Çünkü Medine yılları, Müslümanların fiziksel anlamda güçlü olmaya, toplumsal otoriteyi temsil etmeye, askerî gücü elinde bulundurmaya, ekonomik hayatın araçlarını ellerine geçirmeye başladıkları bir dönemi oluşturdu. Medine'deki en önemli muhalif güç olan Yahudilerle anlaşma yapılması ve anlaşmayı bozanların Medine'den kovulmaları, bir varoluş savaşı olan Bedir'de en büyük rakip Mekke müşriklerine büyük zarar verilmesi, Müslümanların artık düşmanlarının baş edemediği bir güce eriştiklerini gösteren önemli olaylardı. Bu aşamadan sonra sahte imanın adamları olarak tanımlanabilecek münafıklar kendilerini konumlandırmaya, duruşlarını korkularının ve çıkarlarının gösterdiği yönlere göre belirlemeye başladılar. Bundan böyle, Müslümanların safları, Mekke dönemindeki gibi içi ve dışıyla, inancı ve davranışıyla, düşüncesi ve sözüyle aynı olan adamların safı olmaktan biraz da olsa uzaklaştı. İçi ve dışıyla, inancı ve davranışıyla, düşüncesi ve sözüyle aynı olmayan adamların da yer aldığı bir safa dönüştü. Bunun ise birçok nedeninden bahsedilebilir. Ancak özellikle ikisi çok belirleyici olmuştur. Bunlardan ilki ve en önemlisi can ve mal güvenliğiyle ilgili olandır. Müslümanların her geçen gün kuvvet ve otoriteye sahip olduğunu gören bir kısım müşrikler, canlarını ve mallarını korumak veya bazı menfaatler elde etmek için kerhen de olsa Müslümanlarla birlikte olmak, Müslüman görünmek ihtiyacı hissettiler. Bunların içinde en tanınanı Abdullah b. Ubeyy idi. Ve onun hayat hikayesi, münafıklığın nedenleri konusunda önemli ip uçları vermektedir.

Hazreç kabilesinin eşrafından olan ve Hazreç ve Evs'in kralı ilan edilmek üzereyken Resûlullah'ın Medine'ye hicreti ile bu amacına kavuşamayan Abdullah b. Ubeyy Islâm'a, Resûlullah'a ve Müslümanlara karşı kin ve düşmanlıkla dolu birisiydi. Ama kalbindeki kin ve düşmanlığı açığa vurmadı. Kalbindeki düşmanlığı açığa vurması durumunda, büyük çoğunluğu Müslüman olmuş kabilesinin tepkisiyle karşılaşmaktan ve gittikçe güçlenen ve hatta sadece Medine'de değil tüm yarımadada en büyük güç haline gelen Müslümanları karşısına almaktan korktu. Islâm'a ve Müslümanlara düşmanca bir konumda olmanın bütün dünyevî imkânlarını, ikbal planlarını sona erdireceğini biliyordu. Düşmanlığının kendisine ölüm veya sürgün getireceğinin farkındaydı. Krallık amacına ulaşamamış olsa da, toplumunda eski saygınlığı kalmamış olsa da mevcut saygınlığını, sosyo-ekonomik ve politik gücünü koruyabilmek için Müslüman görünmek zorunda olduğunu düşündü ve buna göre davrandı. Bu kararın ve görünüşteki değişimin dönüm noktasını ise Bedir savaşı oluşturdu. Daha önce Müslüman görünme ihtiyacı hissetmezken Bedir savaşını takiben Müslüman görünmesi gerektiğine karar verdi. Bu nedenle Mescid-i Nebî'de namaz kılmaya, Müslümanların safında bazı askerî harekâtlara katılmaya

başladı. Onun bu görünüşteki değişiminde Bedir savaşının dönüm noktası olma nedenini ise bizzat kendi ifadelerinde bulmak mümkün olmaktadır. Müslümanlar Bedir savaşını kazanıp, Mekke müşriklerini çok ağır bir zarara uğratınca Abdullah b. Ubeyy değişiminin gerekçesi olacak bir tespitini şöyle dile getirdi: *'Bu, zafer ve galibiyetin Müslümanlara geçtiğini gösteren açık bir durumdur.'*[4]

Gücün ve Çıkarın Kulları

Münafıklar güce tapan adamlardır. Çünkü korkaktırlar. Korkak oldukları için de güç neredeyse oraya yönelirler. Risâlet döneminde de böyle oldu. Güç Müslümanlara geçince, esasen İslâm düşmanı olmalarına rağmen, Müslüman görünmekte bir sakınca bulmadılar.

Münafıkların yerlerini güç belirlediği için, Bedir savaşından sonra Müslüman görünmeye çaba sarf etmelerine rağmen, kalplerin sınandığı Uhud Savaşı (yevm-i temhîs) gününde Müslümanların sayıca az olduklarını görünce, *'Nasıl olsa Mekke müşrikleri karşısında yenilgiye uğrarlar'* deyip kalplerindeki fitne ve fesadı açığa vurmaktan geri kalmadılar. Daha savaş başlamadan büyük çoğunluğu Abdullah b. Ubeyy'in komutasında ordudan ayrılıp, evlerine döndüler. Çok değişik gerekçelerle savaşa katılmak zorunda kalanlar ise savaşın en kızgın anında, Resûlullah'ın öldüğü haberinin duyulduğu anda, Müslümanların direncini kırmak ve dağılmalarını sağlamak için *'Eğer Muhemmed gerçekten bir peygamber olsaydı öldürülmezdi. Artık bu yoldan dönün. İsterseniz Abdullah b. Ubeyy'e bir elçi gönderelim de bizim adımıza Ebû Süfyan'a görüşsün. Bizi bu zor durumdan kurtaracak olan, Abdullah b. Ubeyy'in Ebû Süfyan'dan alacağı güvenlik sözüdür'* dediler. Hendek Savaşı ise kalplerinde sakladıklarını daha büyük bir cesaretle ortaya koydukları bir zamanı oluşturdu. Müşrik cephenin ordusunun Medine'yi kuşattığı, Müslümanların zor günler yaşadıkları, Müslümanlar için ölümün, katliamın her an söz konusu olduğu o zorluk anlarında münafıklar hem görünüşte birlikte oldukları Müslümanlardan ayrı durarak müşrik cephenin gazabına uğramamaya çalıştılar, hem de Müslümanların direncini kırmaya çalıştılar. Dirençlerini kırmak için Müslümanları tehdit ettiler, katliama uğramakla korkuttular. Bu amaçla yakın tanışları olan Müslümanlara *'Muhammed ve arkadaşları Ebû Süfyan ve arkadaşları için küçük bir lokmadan başka bir şey değildir. Gerçi büyük olsalar da fark etmez ya. Ebû Süfyan'ın ordusu bunları ezip yok edecek güçte. Gelin bu adamı terk edin. O size sadece felaket getirdi'* dediler. Ayrıca, Müslümanlarla aynı safta durdukları takdirde müşrik cephenin ordusu karşısında zarara uğramaktan çekindikleri için çeşitli bahanelerle savaş alanını terk edip, evlerine gitmeyi tercih ettiler. Resûlullah'a *'Evlerimiz düşman saldırıları karşısından korumasız. Evlerimizi Gatafanlıların saldırılarına karşı koruyacak bir engel bulunmamakta. İzin ver de evlerimize gidip eşlerimizi ve çocukları-*

mızı koruyabilelim' veya *'Evlerimizin duvarları sağlam değil. Hırsızlardan çekiniyoruz'* diyerek, savaş alanını terk etmelerine izin vermesi için ricada bulundular. Ancak vahyolunan bir ayet onların dile getirdikleri gerekçelerin yalan olduğu bildirildi. Bu ayet, sahte imanın adamlarının, gücün kölelerinin asıl amaçlarını, kimlikleri gözler önüne serdi. Söz konusu ayet şöyleydi: *'Münafıklardan bir grup 'Ey Medineliler! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün!' demiştiler. İçlerinden diğer bir kısmı ise 'Evlerimiz emniyette değil' diyerek Peygamberden izin istediler; oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı' (Ahzab, 33:13).*

Münafıklar, Müslümanların zor zamanlarında asıl kimliklerini ortaya koymalarına karşılık, Müslümanların güçlü olduğu zamanlarda ise samimi birer Müslüman gibi görünmeye çalıştılar. Çünkü, güce tapan kalpleri Müslümanlardan yana korku içerisindeydi. Müslümanlardan çok korkuyorlardı. Hatta Allah'tan korktuklarından da çok Müslümanlardan korkuyorlardı. Allah onların bu gülünç ve acınası durumunu bir ayette şöyle açıkladı: *'Onların içlerinde size karşı duydukları korku, Allah'a olan korkularından daha şiddetlidir. Böyledir, çünkü onlar gerçeği anlamayan bir topluluktur. Onlar korunaklı şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağınıktır. Böyledir, çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur' (Haşr, 59:13,14).* Ayette geçen *'Onlar korunaklı şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşamazlar'* tespiti münafıkların kişilik ve karakterleriyle ilgili son derece önemli bir özelliği dile getiriyordu. Onlar İslâm'a, Resûlullah'a ve Müslümanlara düşmanlıklarını açıkça ifade edecek kadar yürekli olmadıkları için, hep fitne ve fesat yollarını tercih ettiler; oyunlarıyla kin ve düşmanlıklarının gereğini yerine getirmeye çalıştılar. Gizliden gizliye günah işleme, Islâm'a ve Müslümanlara düşmanlık, Resûlullah'a karşı gelme, savaştan geri kalma, savaşa katılacak Müslümanların direncini kırmaya çalışma, Müslümanlar aleyhine gizli planlar tasarlama, Müslüman kadınlara sataşma, Resûlullah'ın eşlerini rahatsız etme, kavmiyetçilik duygularını harekete geçiren çağrılarıyla Müslümanları birbirine düşürmeye çalışma, Medineli Müslümanları Resûlullah'ı Medine'den kovmaya davet etme, Hz. Aişe hakkında iftirada bulunma gibi tutum ve davranışlar sıklıkla başvurdukları fitne ve fesatların gerekleri oldu.

Münafıklar gücün köleleri olmalarının yanı sıra, çıkarlarını her şeyden daha fazla değerli bulan ve bu anlamda çıkarlarını ilâhlaştırmış kimselerdi. Çıkarları neyi gerektiriyorsa onu yapıyorlardı. Zaten korku ve güce tapma özellikleri de çıkarlarıyla bağlantılıydı. Çıkarları Müslüman görünmeyi gerektiriyorsa Müslüman görünmeye çalışıyor, Müslüman görünmelerinin kendilerine dünyalık bir imkân sağlamadığı durumlarda da asıl kimliklerini ortaya koyuyorlardı. Onların Müslümanlıkları çıkarları kadardı; daha fazlası değil.

Münafıklar, çıkarları her şeyden önemli ve değerli olduğu için, maddî getirisi olmayacak zor harekâtlara, savaşlara katılmamak için bin bir türlü gerekçeler uydurup, Medine'de kalmaya çalışmalarına karşılık; kolayca zaferin elde edileceği ve birçok ganimete sahip olunacak harekât ve savaşlara Müslümanlardan önce koşuyorlardı. Kur'an onların bu durumlara dikkat çekerek, paylaşacakları bir ganimet veya elde edecekleri bir dünyalık menfaat için çabalamalarındaki rezil durumlarını gözler önüne serdi: *'Sizi gözetleyip duranlar, eğer size Allah'tan bir zafer (nasip) olursa, 'Sizinle beraber değil miydik?' derler. Kâfirlerin (zaferden) bir nasipleri olursa (bu sefer de onlara), 'Sizi yenip (öldürebileceğimiz hâlde öldürmeyip) müminlerden korumadık mı?' derler. Artık Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir ve kâfirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir' (Nisa, 4:141). 'Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar 'Bırakın, biz de arkanıza düşelim' diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: 'Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur'. Onlar size 'Hayır, bizi kıskanıyorsunuz' diyeceklerdir. Bilâkis onlar, pek az anlayan kimselerdir' (Fetih, 48:15). 'Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı (o münafıklar) mutlaka sana uyup peşinden gelirlerdi. Fakat meşakkatli yol onlara uzak geldi. Gerçi onlar, 'Gücümüz yetseydi mutlaka sizinle beraber çıkardık' diye kendilerini helâk edercesine Allah'a yemin edecekler. Halbuki Allah onların mutlaka yalancı olduklarını biliyor' (Tevbe, 9:42).* Hemen hiç değişmeyen bu çıkarcı özellikleri nedeniyledir ki, Tebük gibi zor ve tehlikeli bir sefere katılmamak için uydurmadıkları yalan kalmamasına rağmen; Mustalik harekâtı, Hayber'in ve Mekke'nin fethine son derece istekli bir şekilde katılmışlardı. Bu katılımlarındaki amaç ise tamamıyla ganimet elde etmekti. Ganimet elde etmek için katıldıkları harekât ve savaşlarda da yapmadıkları edepsizlik kalmamıştı. Ganimet dağılımıyla ilgili sıkıntıları olduğunda veya umduklarına kavuşma konusunda şüpheleri bulunduğunda asıl kimliklerini ortaya koymaktan çekinmemişlerdi. Huneyn savaşında elde edilen ganimetlerin dağıtımı sırasında yaşananlar bunun örneklerinden sadece bir kısmını temsil etti.

Resûlullah, Huneyn savaşında elde edilen ganimetlerden, kalbi İslâm'a ısındırılacak kimselere (müellefe-i kulûb) daha fazla pay vermek istemiş ve bu amaçla *'Bana ve Abdülmuttalib oğullarına ait olan hisseler sizindir'* diyerek kendisine ve akrabalarına düşen payı bu kimselere bağışladığını bildirmişti. Resûlullah'ın bu tercihini gören Muhacir ve Ensar da *'Bizim hissemize düşen de Resûlullah içindir'* diyerek bütün hisselerini Resûlullah'a vermek istedikleri halde, münafıklar menfaatlerinin gereğine göre davranmayı tercih ettiler. İmanlarının sahte olduğunu en küçük menfaat nedeniyle açığa vurmaktan çekinmediler. Bu nedenle Akra b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn, Abbas b. Mirdas gibi münafıklar *'Hayır! Biz hisselerimizi bağışlamayız'* diyerek çıkarcılıklarını ve savaşlardaki asıl amaçlarını ortaya koydu-

lar. Hatta onlar ganimet dağıtımı sırasında Resûlullah'ı aşağılayıcı ifadelerle eleştirmekten de geri kalmadılar. Bir ayette bu özellikleri şu şekilde ifade edildi: *'Size karşı pek hasistirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler. Onlar iman etmiş değillerdir; bunun için Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah'a göre kolaydır' (Ahzab, 33:19).* Ayette ifade edilen özellikleri nedeniyledir ki, münafıklardan birisi ganimetleri paylaştıran Resûlullah'ın başına dikilerek *'Ey Allah'ın Resûlü! Adaletli ol!'* demek edepsizliğini gösterdi. Bu sözü ile bir istekten çok iğneleyici bir eleştiriyi dile getiriyordu. Resûlullah *'Ben adil olmazsam, kim adil olur'*[5] diyerek bir gerçeği dile getirdiyse de, çıkarcılığı imana dönüştürmüş o münafık, Resûlullah'ın başında dikilip durdu. Bu durumdan çok rahatsız olan ve öfkelenen Hz. Ömer'in *'Ey Allah'ın Resûlü! Müsaade et şu münafığın boynunu koparayım'* demesi karşısında Resûlullah, Ömer'e istediği izni vermediği gibi münafıklarla ilgili bir gerçeği de dile getirdi: *'Bırak onu! Onun bir takım yandaşları var ki, sizden biriniz kendi namazını onların namazlarının, kendi orucunu onların orucunun yanında küçük görür. (Onlar sizden daha fazla Müslüman görünürler). Onlar Kur'an okuyacaklar ama okudukları Kur'an gırtlaklarından aşağıya inmeyecek (sadece okuyacaklar; anlamaktan ve gereklerini yapmaktan uzak duracaklar). Onlar gerçekte okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkmış kimselerdir.'*[6]

Duvara Dayanmış Odunlar

Kur'an, münafıkların mevcut olmadığı Mekke döneminde *'kalbinde hastalık bulunan' (Enfal, 8:49)* veya *'yalancı', 'ikiyüzlü' (Tevbe, 9:77)* kimseler olarak tanımladığı münafıklar konusunda Müslümanları bilgilendirdi ve onların her türlü fitne ve fesatlarına, zarar ve kötülüklerine karşı uyarıp, hazırladı. Mekke döneminde, Müslümanlara, ileride karşılaşacağı bir grubun kişilik ve karakterini bildiren ayetlerden birisi şöyleydi: *'İnsanlardan kimi vardır ki: 'Allah'a inandık' der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutar. Halbuki Rabbinden bir nusret gelecek olsa, mutlaka, 'Doğrusu biz de sizinle beraberdik' derler. İyi de, Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir? Allah, elbette (O'na gönülden) iman edenleri de bilir, ikiyüzlüleri de bilir (ortaya çıkaracaktır)' (Ankebut, 29:10,11).* Hiç kuşkusuz bu bir mucizeydi. Bu ayetler, Müslümanları gelecekte karşılaşacakları bazı problemlere karşı bilgilendirip, eğitiyordu. Kur'an, sonraki zamanlarda da münafıkları tanıtma, onların fitne ve fesatlarına, zarar ve kötülüklerine karşı bilgilendirme ve uyarma işini mükemmel bir şekilde yerine getirmeye devam etti. Birçok defa münafıkların değişmeyen, Müslümanlar var oldukça hep var olacak kötülük timsali görünümlerine, kişilik ve karakterlerine

dikkat çekti. Onların hoşa giden sözleriyle, saygı uyandıran sosyo-ekonomik konumlarıyla ve giyimleriyle kendilerine itibar edilecek adamlar olduklarının düşünüleceği; ancak esasında onların hayra, iyiliğe, adalete, güzelliğe meyletmeyen sığ ve işlemez akıllarıyla sıradan bir kütükten farksız kimseler olduklarını açıkladı. Bu benzetmesiyle münafıkların ne kadar değersiz, düşüncesiz, akıldan mahrum adamlar olduğunu ifade etti. Müslümanları, onlara gıpta etmemeleri için uyardı. Onların hoşa giden sözlerinin bir değer ifade etmediğini, hakikat adına bir değere sahip olmadığını bildirdi. Bu açıdan şu ayetler, her çağın Müslümanlarını, her çağın münafıkları konusunda bilgilendirme ve uyarma görevini başarıyla yerine getirdiler ve getiriyorlar:

> Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Halbuki onlar duvara dayanmış kütükler gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar sizin düşmanlarınızdır. Onlardan sakının. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hâle geliyorlar? (Münafikûn, 63:4)
>
> İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır. (Bakara, 2:204)
>
> Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindendirler. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyar ve cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fâsıkların kendileridirler. (Tevbe, 9:67
>
> Onlara '*İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin*' denildiği vakit '*Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!*' derler. Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler (veya bilmezlikten gelirler). (Bakara, 2:13)
>
> Ey iman edenler! Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin, işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin. İşitmedikleri halde '*işittik*' diyenler gibi olmayın. Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir. Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi. (Enfal, 8:20-23)

Münafıklar, İslâm öncesinde veya İslâm'ın söz konusu olmadığı zaman ve yerlerde hakikat arayışının birer önderi, özlenen ve aranan ışığın birer rehberi konumuna gelebilirler ve gelmişlerdir de. Örneğin Abdullah b. Ubeyy veya Ebû Âmir el-Fasık/Rahib böyle kimselerdi. Ancak hakikatin ışığı yanmaya başlayınca, esenliğin yolu aydınlanıp hak ve bâtıl birbirinden ayrılınca, İslâm'ın sesi duyulunca fark edildi ki onların önderlik ve rehberlikleri kendi kişisel çıkarlarından, saltanatlarını kurmak için yürüttükleri çabadan başka bir şey değil. Esasında onlar hak ve adalet, iyilik ve güzellik adına bir şey istemiyorlar. Kendilerinin de bunlardan bir nasipleri yok. Kur'an onların bu durumunu tüm zamanların Müslümanlarını bilgilendirmek ve uyarmak amacıyla şöyle açıkladı:

Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler. (Bakara, 2:17)

Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve yıldırımlar bulunan yağmur(a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. (O esnada) şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar. Allah dileseydi elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah şüphesiz her şeye kadirdir. (Bakara, 2:19, 20)

Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez. (Bakara, 2:264)

Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana *'İnkâr et'* der. İnsan inkâr edince de *'Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım'* der. (Haşr, 59:16).

DİPNOTLAR

1- Ahmed, Müsned, I/16; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/196, 197; Vakıdî, *Meğazi*, III/1058.
2- Buharî, *Cenaiz* 22; Müslim, *Sıfâtü'l-Münafıkîn* 3; Ahmed, Müsned, I/16.
3- Buharî, *Cenaiz* 22; Müslim, *Sıfâtü'l-Münafıkîn* 3.
4- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, II/206.
5- Buharî, *Farzı'l Humus* 19; Müslim, *Zekât* 46.
6- Buharî, *Tefsir* 9,10; *Edeb* 95; *İstitâbe* 7; *Menâkıb* 25; Müslim, *Zekât* 148, Ahmed, *Müsned* II/219

İlahi Ultimatom

> Bu, Allah ve Resûl'ünden kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtardır! (Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. İyi bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise kâfirleri rezil (ve perişan) edecektir. Hacc-ı ekber (en büyük hac) gününde Allah ve Resûl'ünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Ve eğer yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. (Ey Muhammed!) O kâfirlere elem verici bir azabı müjdele! (Tevbe sûresi, 9:1-3)

Hac, müşrik Arapların geleneksel ibadetlerinden birisiydi. Çok önem verdikleri ve dinlerinin ekseninde yer alan bir ibadetti. Atalarından devraldıkları bu ibadeti gerçekleştirmek için her yıl yarımadanın her bir yanından Mekke'ye gelir, Kâbe'yi tavaf eder, putlarına tazimde bulunurlardı. Zaten onlar için hac biraz Kâbe ziyareti olmasının yanı sıra, bir o kadar da putlarını ziyaretti. Yoksa, haccın Hz. İbrahim'in tebliğ ve beyanındaki anlamı unutulup gitmiş, sadece biçimsel bazı uygulamaları kalmıştı. Nasıl Kâbe tevhidi sembolize etmekten uzaklaşıp bir puthaneye dönüştürülmüşse, hac da asıl anlam ve işlevinden uzaklaştırılıp şirk dininin bir ibadetine dönüştürülmüştü.

Hac temelde Islâm'ın bir ibadetiydi. Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşasıyla başlamış ve muvahhhitler tarafından uzun bir süre asıl anlam ve işleviyle gereği yerine getirilmiş bir ibadetti. Bu ibadet ile hem her türlü şirkten, günahtan, hatadan arınmışlar; hem de farklı bölgelerden gelmiş muvahhitlerle tanışıp, görüşme imkânı elde etmişler, problemlerini konuşup çözüm yolları aramışlar, ekonomik bakımdan işbirliği yapmışlar, düşmanları karşısında tek bir beden halinde olmuşlardı. Ve haccın böyle olmaya devam etmesi gerekiyordu. Tevhidî karakteri bunu gerektiriyordu. Ancak hicretin 9. yılına kadar, anlam ve işlevinden uzaklaştırılmış bir formda müşriklerin yapageldikleri bir ibadet olmaya devam etti. Gerçi daha önce, Medine döneminin ilk yıllarından itibaren hac ve umre ile ilgili bilgiler veren, Müslümanların dikkatini Kâbe'ye, hacca ve umreye çeken ayetler vahyolmuştu. Söz konusu ayetlerden bazıları şunlardı:

İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen argın develer üzerinde sana gelsinler. Ta ki kendilerine ait bir takım yararları yakînen görsünler, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini ansınlar. Artık ondan hem kendiniz yiyin, hem de yoksula, fakire yedirin. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler. (Hacc, 22: 27-29)

Orada apaçık nişâneler ve (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir. (Al-i İmran, 3:97)

Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç, sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir. (Hac yolculuğu için) emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun. Biliniz ki Allah'ın vereceği ceza ağırdır. (Bakara, 2:196)

Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedici ve esirgeyicidir. Hac ibadetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri var ki: '*Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver*' derler. Böyle kimselerin ahiretten hiç nasibi yoktur. (Bakara, 2:199,200)

Hicretin dokuzuncu yılına kadar Müslümanların hac ibadetini gerçekleştirme imkânları olmamıştı. Hicretin altıncı yılında bir umre ziyareti gerçekleştirmek istemişler, fakat bu Mekke müşrikleri tarafından engellenmiş, yapılan anlaşma gereği ziyareti bir yıl sonraya ertelemişlerdi. Müslümanların umre amaçlı ziyaretleri yedinci yıl gerçekleşmişti. Bu, ismi üzerinde, bir hac ibadeti değildi; sadece bir umre ziyaretiydi. Bu ziyaretle Hz. İbrahim'den kalan bir hatıra canlandırılmış, ayrıca Mekke müşriklerine gözdağı vermek, otoritenin artık kendilerinde olduğunu göstermek istenmişlerdi. O zaman düzenli bir şekilde haccedenler müşriklerdi. Fakat Mekke'nin fethiyle Müslümanların haccetmelerine engel olacak bir durum kalmadı. Bu nedenle Resûlullah, hicretin dokuzuncu senesi, o güne kadar bir türlü gerçekleştiremedikleri hac ibadetini yapmaya karar verdi. Bu amaçla Müslümanların dikkatini hac ibadetine çekti. '*Allah size haccı farz kıldı, haccı ifa edin*'[1] dedi. Teşvik amacıyla da '*Hac yapmakta acele edin. Çünkü sizden biriniz ölümün kendisine ne zaman geleceğini bilmez*'[2] dedi. Ayrıca haccın İslâm'daki namaz, zekât gibi sistemli ibadetlerin arasındaki yerini ve önemine ilişkin açıklamalarda bulundu: '*İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muham-*

med'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Kâbe'yi haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak.'[3] Yine önemine vurguda bulunmak için hangi ibadetin daha faziletli olduğu sorusuna *'Allah'a ve Resulüne iman'* cevabını verdi. *'Sonra hangisi?'* sorusuna *'Allah yolunda cihad'* dedi. *'Sonra hangisi?'* sorusuna ise *'mebrûr hac'*, cevabını verdi.'[4] Haccın sadece bir ziyaret yolculuğu olmadığını, haccın her türlü günahtan, şirk unsurundan arınma ibadeti olduğunu ise özellikle bildirdi. *'Kim hac yapar, bu esnada cinsî temastan korunur, çirkin söz ve davranışlardan uzak durursa, annesinden doğduğu gündeki gibi günâhlarından kurtulur'*[5] diyerek arınmaya ilişkin açıklamalarda bulunup, örnekler verdi. *'Umre, ikinci bir umreye kadar olan günâhlara keffârettir. Mebrûr haccın karşılığı ise ancak cennettir'*[6] sözleri ise yine haccın anlam, önem ve işlevine ilişkin bir bilgilendirme ve hatırlatmaydı. Açıklamasındaki *'Mebrûr hac'* kendisine hiçbir günâh karışmayan, eksiksiz olarak ifa edilen makbul hac anlamına geliyordu. Resûlullah, haccın duaların kabulüne vesile olacağını da açıkladı: *'Hac ve Umre yapanlar Allah'ın misafirleridir. O'ndan bir şey isterlerse, onlara cevap verir. Af isterlerse, onları affeder'*[7] dedi. Hz. Peygamber haccın farz kılındığını duyurunca, henüz yeni Müslüman olmuş Kur'an'ın eğitiminden geçmemiş Akra b. Hâbis isminde birisinin *'Her yıl mı?'* sorusuna önce cevap vermedi. Bu soru ısrarlı bir şekilde üç defa tekrar edince; *'Eğer evet deseydim, hac üzerinize her yıl farz olurdu, buna da güç yetiremezdiniz'*[8] dedi.

Hicretin dokuzuncu yılıydı. Bir süre önce Tebük'ten dönülmüş, yarımadanın kuzey tarafları da emniyete alınmıştı. Artık yarımadada tek askerî ve siyasî otorite vardı; o da Müslümanlara aitti. Resûlullah, Hz. İbrahim'den bu yana tevhid dininin en önemli ibadetini, muvahhitlerin en büyük toplantısı olan hac ibadetini gerçekleştirmeyi arzuladı. Fakat arzusunun gerçekleşmesine ilişkin bazı çekinceleri vardı. Bu istek ve arzusunu engelleyen bazı şartların varlığı hâlâ devam ediyordu. Bunların içerisinde en önemlisi, müşrik Arapların Mekke'de bulunacak olmalarıydı. Çünkü Arabistan yarımadasında hâlâ müşrikler vardı ve bunlar da geleneksel hac ibadetleri için Mekke'ye geleceklerdi. Resûlullah, eğer Mekke'ye gidecek olursa müşriklerle birlikte hac etmiş olacaktı. Üstelik onların bir kısmının çıplak bir şekilde Kâbe'yi tavaf edecek olması, Resûlullah'ı çok rahatsız ediyordu. Zira müşrik Arapların Kâbe'yi çıplak tavaf etmek gibi bir adetleri vardı. Elbisesiyle tavaf edenler o elbisenin bir daha giyilmemesi gerektiğine inandıkları için, elbiselerini zayi etmemek amacıyla çıplak tavaf ederler ve bu durumlarını da *'Anamızdan doğduğumuz günkü gibi günahsız olalım diye böyle tavaf ediyoruz'*[9] diyerek açıklarlardı. Resûlullah, müşriklerin Kâbe'yi tavaf etmelerinden, hac etmelerinden ve üstelik bunları ahlâksız bir şekilde yapmalarından hoşlanmıyor ve bu nedenle gerçekleştirmek istediği hac ibadeti için Mekke'ye gitmek konusunda sıkıntı hissediyordu. Halbuki Kâbe tevhidin sembolüydü ve artık sa-

dece muvahhitlerin ibadet merkezi olmalıydı. Bütün müşrikler oradan uzak tutulmalı, Kâbe'yi şirklerinin aracı kılmalarına müsaade edilmemeliydi. Ancak o zamana kadar müşriklerin Kâbe'yi ziyaretlerini engellemesini isteyen herhangi bir emir bildirilmemişti. Resûlullah ise böylesine önemli ve kapsamlı bir konuda ilâhî emir beklemeyi tercih ediyordu.

Resûlullah, arzuladığı halde gitmesine engel olan nedenlerden dolayı, hac ibadetini ertelemeye karar verdi. Fakat haccetmek isteyen Müslümanların bu isteklerine de engel olmadı. Haccetmek isteyen Müslümanların sayısı üç yüz civarındaydı. Resûlullah, Ebû Bekir'i kendi yerine hac emiri tayin etti ve Müslümanların Ebû Bekir'in yönetim ve kontrolünde ibadetlerini yapmalarını bildirdi. Hacc edecek Müslümanlar, Ebû Bekir'in emirliğinde Medine'den ayrıldılar.

Hz. Ebû Bekir'in idaresinde Müslümanların Medine'den ayrılmalarından birkaç gün sonra vahyolunan bir grup ayet, Resûlullah'ın beklediği ilâhî emirleri bildirdi. Bunlar Tevbe sûresinin bir kısım ayetleriydi. Vahyolunan ayetlerle hem hac ibadetiyle ilgili açıklamalarda bulunuluyor ve hem de bundan böyle Hicaz bölgesindeki müşriklerin durumlarıyla ilgili bir hükmü dile getiriliyordu. Resûlullah, Tevbe sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunması üzerine hemen Hz. Ali'yi yanına çağırttı. Ali'ye hazırlanıp yola çıkarak Ebû Bekir'e yetişmesini, Mekke'de toplanmış bütün insanlara yeni ilâhî emirleri bildirmesini söyledi. Hızlı hareket etmesi için de kendi devesini Ali'ye verdi. Hz. Ali hacc ibadetine başlamadan Ebû Bekir'e yetişmek için olabildiğince hızlı gitti. Ali, Mekke'ye girmek üzerelerken Müslümanlara yetişti. Ebû Bekir, Ali'nin gelip kendilerine katıldığını görünce, bunun kişisel bir karar olmaktan çok Resûlullah'ın bir isteğinin yerine getirilmesi olduğunu anladı. Ali'ye '*Âmir misin? Memur musun? Elçi misin?*' diye sordu. Ali '*Memur ve elçiyim*' dedi. Sonra peşlerinden geliş amacını açıkladı. Mekke'de toplanan bütün insanlara dört şeyi açıklamak ve yeni vahyolunmuş ayet grubunu okumakla görevlendirildiğini söyledi. Sonra insanlara bildirmesi ve okuması gerekenleri Hz. Ebû Bekir'e bildirip, okudu.

Hac ibadeti başladı. Hac için gelmiş çokça müşrik vardı. Müslümanlarla müşrikler bir arada, birçok bakımdan aynı görünen ama anlamı ve işlevi birbirinden tamamen farklı ibadetlerini yapıyorlardı. Hz. Ebû Bekir, hac ibadeti süresince değişik yerlerde ve değişik günlerde insanlara İslâm'ı anlatan konuşmalar yaptı. İnsanları şirkten ve her türlü günahtan sakınmaya davet etti. Sonra sözü Hz. Ali'ye verdi. Ali, Resûlullah tarafından gönderildiğini bildirdikten sonra Resûlullah'ın bildirilmesini istediği şeyleri bildirdi. Resûlullah'ın bildirdiği dört konu şunlardı: Müslümanlardan başka hiç kimse cennete giremez, bu yıldan sonra hiçbir müşrik Kâbe'ye yaklaştırılmayacak, hiç kimse Kâbe'yi çıplak tavâf etmeyecek, kimin Hz. Peygamber ile anlaşması varsa, müddeti bitinceye kadar ona uyulacak. Daha sonra Tevbe sûresinin ilk âyetlerini yüksek sesle okudu:

Allah ve Resûl'ünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar! (Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. İyi bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise kâfirleri rezil (ve perişan) edecektir. (Bu) Hacc-ı ekber (en büyük hac) gününde Allah ve Resûl'ünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Ve eğer yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. (Ey Muhammed!) O kâfirlere elem verici bir azabı müjdele! Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Allah (haksızlıktan) sakınanları sever. Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah bağışlayan, esirgeyendir. Eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha), onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır. Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınızın dışında müşriklerin Allah ve Resûlü yanında nasıl (mûteber) bir ahdi olabilir? Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah (ahdi bozmaktan) sakınanları sever. Nasıl olabilir ki! Onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne ahit, ne de antlaşma gözetirlerdi. Onlar ağızlarıyla sizi razı ediyorlar, halbuki kalpleri (buna) karşı çıkıyor. Çünkü onların çoğu yoldan çıkmışlardır. Allah'ın âyetlerine karşılık az bir değeri (dünya malını ve nefsânî istekleri) satın aldılar da (insanları) O'nun yolundan alıkoydular. Gerçekten onların yapmakta oldukları şeyler ne kötüdür! Bir mümin hakkında ne ahit tanırlar, ne de antlaşma. Çünkü onlar saldırganların kendileridir. Fakat tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse, artık onlar dinde kardeşlerinizdir. Biz, bilen bir kavme âyetlerimizi böyle açıklıyoruz... (Tevbe, 9:1-...)

Ayetlerin okuması bitince hacca gelmiş olan müşrikler şaşırdılar. Bu ultimatomu ağır bulup aralarında itirazlarını dile getirdiler. *'Gerekirse savaşmaktan çekinmeyiz'* demeye başladılar. Ancak öfkeleri geçip de durumu soğukkanlı bir şekilde düşününce, durumları hakkında daha sağlıklı değerlendirmelerde bulundular. *'Bize ne oluyor ki! Başta Kureyş olmak üzere herkes Müslüman oldu'* [10] demeye başladılar. Artık müşrik kimlikleriyle Hicaz bölgesinde yaşayamayacaklarının farkına vardılar ve Müslüman olduklarını bildirdiler.

DİPNOTLAR

1- Müslim, *Hac*, 412; Nesaî, *Menâsik* 1; Ahmed, *Müsned* II/508.
2- Ebû Davûd, *Menasik* 5; İbn Mâce, Menâsik 1; Ahmed, *Müsned* I/214, 225.
3- Buhârî, *İman* 1, 2; Müslim *İman*,19-22; Tirmizî, *İman* 3; Nesâî, *İman* 13.

4- Buhârî, *Cihad* l; *Hac* 4, 34, 102; *Umre* 1; Müslim, *İman*135,140; Tirmizî, *Mevâkît* 13, *Hac* 6,14, 88; Dârimî, *Menâsik* 8, *Salât* 24, 135.
5- Buhârî, *Muhsar* 9,10; Nesaî, *Hac* 4; İbn Mâce, *Menâsik* 3; Dârimî, *Menâsik* 7; Ahmed, *Müsned* II/229, 410, 484, 494.
6- Nesaî, *Hac* 3, *Zekât* 49, *İmân* 1; Dârimî, *Menâsik* 7, Salât 135; Tirmizî, *Hac* 6; Ahmed, *Müsned* I/387, III/114, 412, IV/342
7- İbn Mâce, *Menâsik* 5.
8- Müslim, *Hac* 412; Nesaî, *Menâsik* 1; Ahmed, *Müsned* II/508.
9- Köksal, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, IX/426.
10- Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk, III/154;* İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/291.

Veda

Bir Müslüman: *Ey Allah'ın Resûlü! Beni Cehennemden kurtaracak, cennete sokacak bir şey söyle.*
Resûlullah: *Hiçbir şeyi eş ve ortak koşmadan sadece Allah'a ibadet et. Farz olan beş vakit namazını ikâme et. Zekatını ver. Haccını yap. Ramazan orucunu tut. İnsanların sana yapmalarından hoşlanmadığın şeyleri hiç kimseye yapma.*

Ramazan ayı tüm Müslümanlar için özel ve önemli bir ay olmasına karşılık, Resûlullah için daha da özel bir anlama ve öneme sahipti. O, Ramazan ayında inzivaya (itikaf) çekilmekten, inziva süresince insanlardan uzak kalıp, tüm duygu ve düşünceleriyle Rabbine yönelmekten pek hoşlanırdı. İnzivalarında bazı Müslümanlar da O'na eşlik ederlerdi. Mescitteki inzivası boyunca sadece ibadetle ilgilenir, ibadetlerin özü olan dualarla Rabbine iltica eder, arınmış ruhunu daha da arındırıp, olgunlaştırırdı. Bunun yanı sıra, ramazanları Resûlullah için daha anlamlı ve önemli kılan özel bir durum daha vardı. Bu, sadece kendisiyle, elçiliğiyle ilgili bir durumdu. Ramazan içinde Cebrail gelir ve o zamana kadar vahyolmuş ayetleri okuyup, okutarak Kur'an'ın sağlıklı ve eksiksiz şekilde gelecek nesillere intikali için gerekli tedbirlerden birisini gerçekleştirirdi.

Resûlullah, hicretin onuncu senesinin ramazan ayında (Aralık 631), her ramazanda zaman yaptığı üzere mescitte inzivaya çekildi. Ancak bu sefer bir değişiklik yaptı. Daha önceki inzivaları on gün devam etmesine karşılık, inzivasını bu sefer yirmi güne çıkardı. Herkes bu değişikliğin farkındaydı, ama inziva süresinde gerçekleşen bu değişim hiç kimsenin dikkatini özellikle çekmedi. Bunun, Resûlullah'ın Allah'a yönelme ve ibadet etme aşkının bir gereği olduğunu düşündüler. Biliyorlardı ki, Resûlullah ibadet etmekten çok hoşlanan birisiydi. Hiçbir zaman, bir elçi olarak insanlara bildirdiği ibadetlerin yapılması istenen miktarıyla yetinmez, daha fazlasını yapardı. Namaz kılması, dua etmesi, tevbe etmesi böyley-

di. Ayakları şişene kadar kıyamda durarak namaz kıldığı çoktu.[1] Müslümanlara farz olarak sadece Ramazan orucunu bildirmişti. Ama kendisi sıklıkla nafile oruç tutardı.[2] Müslümanlara tevbe etmelerini tavsiye ederdi, ama kendisi tavsiye ettiğinden de fazlasını yapar, kendi ifadesiyle günde yetmiş kere tevbe eder, Rabbinden af dilerdi.[3] O bir peygamber olduğu, arındığı ve arındırıldığı, korunduğu halde ibadete bu düşkünlüğünü yadırgayan eşine *'Şükreden bir kul olmayayım mı?'*[4] diyerek cevap verirken, bir kul olarak temel özelliklerinden birisini ifade etmişti. Bu nedenle hicretin onuncu senesinin ramazan ayında fazladan on gün inzivada kalması hiç kimsenin özellikle dikkatini çekmedi. Ancak O'nun, kızı Fâtıma'ya, şimdilik gizli tutması şartıyla verdiği bir sırdan hiç kimsenin haberi yoktu. Kızına *'Cebrail her ramazan benimle bir kez Kur'an okurdu. Ancak bu sefer iki kez okuduk. Ayrılış zamanımın geldiğini düşünüyorum'*[5] dedi.

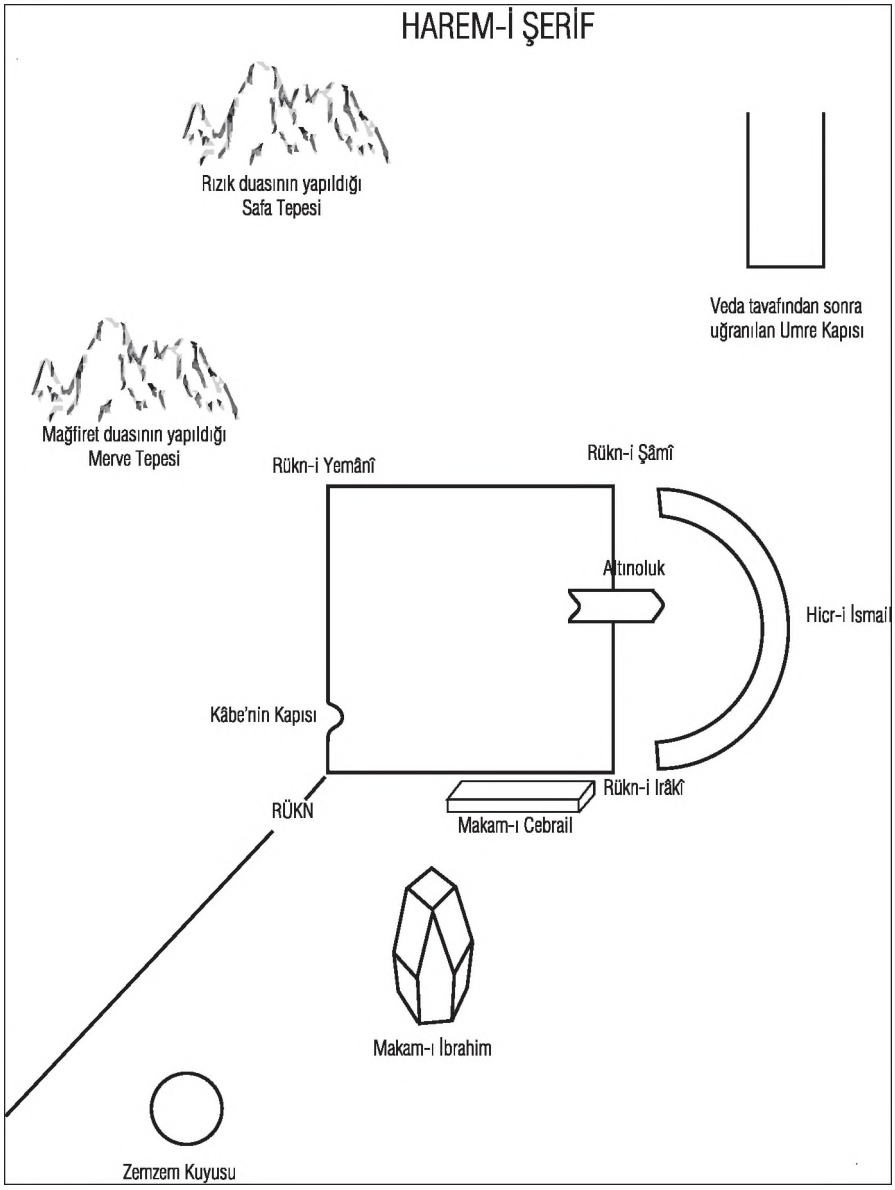
Resûlullah bir yıl önce haccetmek istemiş ancak bunu gerçekleştirememişti. Çünkü, henüz müşriklere Kâbe'yi ziyaret yasaklanmamıştı. Bu nedenle hac sırasında, müşrikler de geleneksel ibadetlerini yerine getirmek için Mekke'ye gelmiş olacaklardı. Resûlullah hac sırasında müşriklerle birlikte olmak istememişti. Onların şirklerine, Kâbe'yi çıplak tavaf edişlerine şahit olmaktan kaçınmıştı. Bu nedenle Hz. Ebû Bekir'i haccetmek isteyen Müslümanların başında sorumlu tayin ederek Mekke'ye göndermiş, kendinin haccetme isteğini ertelemişti. Fakat haccetmek isteyen Müslümanların Ebû Bekir'in başkanlığında Medine'den ayrılışlarının sonrasında, duruma müdahale eden ayetler vahyolmuştu. İlâhî emir gereği bundan böyle hiçbir müşrik haccedemeyecek, Kâbe'ye yaklaşmasına izin verilmeyecekti. Bu yasaklar Hz. Ali ile Mekke'deki tüm müşriklere bildirilmişti. Böylelikle hicretin dokuzuncu senesindeki hac, Müşriklerin katıldığı son hac olmuştu. Hicretin onuncu yılı itibarıyla artık hiçbir müşrik Kâbe'ye yaklaşamayacak, hac yapamayacaktı. Dolayısıyla onuncu yılın haccı sadece Müslümanların katılacağı, bir hac olacaktı. Bundan böyle Kâbe, Hz. İbrahim ve oğlu tarafından inşa edildiği maksat üzere sadece tevhidin sembolüydü. Sadece Allah'a yönelmek, O'na itaat edip O'na itaata hiçbir şeyi ortak etmemek iradesinin kıblesi idi.

Resûlullah, hicretin onuncu senesi hacca gitmeye niyetlendi. Daha önce hiç haccetmemişti. Bu son ramazan ayında Cebrail'in Kur'an'ı iki kez dinlemesiyle *'Ayrılış zamanının geldiğini düşünmesi'* haccetme isteğini daha da pekiştirdi. İsteğini ertelemesi uygun olmazdı. Zira, Müslümanlara *'Hac yapmakta acele edin. Çünkü sizden biriniz ölümün kendisine ne zaman geleceğini bilmez'*[6] diyen kendisiydi. O halde bu sözün gereğine uymak en çok kendisine yakışırdı. Ramazan bitince, o sene hacca gitmeye karar verdiğini, tüm Müslümanların da kendisine eşlik etmesini arzuladığını bildirdi. İsteği bir anda her taraftan duyuldu. Resûlullah bir şey istiyordu; bu kişisel bir istekti. Ancak isteğin kişisel olması Müslümanlar için gereğine uyma konusunda bir gevşekliğe neden olamazdı. Zira O, sevgili peygamber-

leri, Allah'ın insanlar arasından seçtiği hidayet rehberiydi. O, alemlere rahmet şahsiyetti. O'nunla birlikte olmak tüm Müslümanlar için her şeyden değerliydi. Resûlullah'ın hacca gitme isteğini duyunca, herkesi bir mutluluk kapladı. Hiç kimse bu yolculuk ve ibadet sırasında Resûlullah'tan ayrı olmak istemedi. Hemen hazırlıklara başlandı. Hac için yola çıkma zamanı yaklaştıkça Medine ve Medine'den yola çıkacak Müslümanların güzergâhı üzerindeki konaklama mekanları insanlarla dolup taşmaya başladı. Yolculuğun sıkıntılarına tahammül edebilecek herkes haccetmeye karar vermişti. Bundan sadece küçük çocuklar, ihtiyarlar ve haklı gerekçeleri olan bazı kadınlar ve erkekler istisnaydı. Hatta öyle ki bir çoğu tarafından hamilelik bile engel olarak görülmemişti. Ebû Bekir'in eşi Esma hanım, hac için yola çıkıldığı zaman doğum günü yaklaşmış olmasına rağmen geride kalmak istemeyenlerdendi. O haliyle hac kafilesine katıldı ve yolculuğun ilk gününün sonunda Muhammed ismini verdikleri oğlunu doğurdu. Ebû Bekir, eşinin o haliyle yolculuk yapamayacağını düşünüp geri göndermek istediyse de, Esma hanım buna yanaşmadı. Ne olursa olsun bu hac yolculuğunda ve hac ibadetinde Resûlullah'la birlikte olmak istiyordu. Ebû Bekir durumu Resûlullah'a bildirdiği zaman, Esma hanımın hacca katılma isteğini bilen Resûlullah, Esma hanımın engellenmemesini ve yolculuğu sırasında kendisine yardımcı olunmasını söyledi.

Hac kafilesi 23 Şubat 632'de Medine'den hareket etti. Medine'den hareket edenlerin sayısı otuz bini aşıyordu.Yolculuk on gün sürdü. Yol boyunca her konaklama yerinde kafileye yeni gruplar katıldı. Mekke sınırlarına ulaşıldığında hac kafilesinin sayısı yüz bini aştı. Kâbe'nin o güne kadar ki tarihinde ilk kez bu kadar büyük bir muvahhit topluluğu hacca gidiyordu. Manzara çok güzeldi. Dağ, taş her yer insan doluydu ve dağlarda, vadilerde hep aynı sözler yankılanıyordu: *'İcabet (itaat, emre uymak) sana Ya Rabbi, icabet sana! Senin ortağın yok ve icabet yalnız sana! Hamd senin, nimet senin, mülk senin! (Bunların hiç birinde) senin ortağın (ve benzerin) yok.'*[7] Tüm hacı adayları böyle bağırıyorlardı, çünkü Cebrail son gelişlerinden birisinde, Resûlullah'tan Müslümanların böyle seslenerek ilerlemelerini istemişti.[8]

Yolculuk sırasında herkes son derece mutluydu. Özellikle Mekke döneminde ve Medine döneminin ilk yıllarında imanlarının hatırına bin bir türlü zorluklara katlanmış, işkence görmüş, açlık çekmiş Müslümanlar daha büyük bir mutluluk ve coşku içerisindeydiler. Mekke'ye yaklaştıkça mutlulukları ve coşkuları daha da arttı. İçlerinden bir kısmı on yıl önce gizlice, korku içerisinde Mekke'den ayrılmak zorunda kalmışlardı. Ama şimdi yüz bin kişiyi aşan bir toplulukla Mekke'ye giriyorlardı. Üstelik ya düşmanlarının büyük çoğunluğu kendileri gibi Müslüman olmuş, ya da diğer az bir kısmı korku içerisinde kendilerini gizlemek zorunda kalmışlardı. Artık insanlar içerisinde çekindikleri hiç kimse ve hiçbir topluluk yoktu. Bu nedenle tam bir tevazu içinde Allah'a şükrediyorlar; bir kul olarak her emrine amade olduklarını bildiriyor, bunu sesli olarak dile getiriyorlardı.

Ebû Bekir gizlice Mekke'den ayrıldığı sırada Resûlullah'ın yanındaydı. O zaman korku ve endişe içindeydi. O ayrılıştan on yıl sonra Mekke'ye girerken de Resûlullah'ın yanındaydı, ama artık haklı çıkmanın, hakkın şahidi olmanın, hakikatin bütün yanlışları yok eden gücüne sahip olmanın sevinci ve kişiyi şımartmayan, azdırmayan gururu içindeydi. Bu nedenle de tevazu içerisinde Allah'a şükrediyordu. Resûl'e yakın olduğu, O'na arkadaşlık ettiği için kendisini herkesten şanslı hissediyordu. Resûlullah'a hizmet etmek arzusu içinde koşuşturup duruyordu. Resûlullah'ın yiyecek temini gibi işlerle meşgul olmasını istemediği için de,

Medine'den yola çıkmadan önce Resûlullah'ın ve eşlerinin yiyeceklerini bir deveye yükleyip, onu da Ukbe ismindeki bir hizmetçisine teslim etmişti. Ancak yolculuğun ortalarında Ukbe deveyi kaybetti. Bütün aramalarına rağmen de bulamadı. Üzgün ve mahcup bir şekilde gelerek durumu Ebû Bekir'e bildirdi. O zamana kadar Ebû Bekir'in daha önce hiç görmediği kadar üzüldüğünü fark etti. Ebû Bekir *'Eğer yiyecekler sadece bana ait olsaydı, hiç önemli değildi. Ama Resûlullah ve ev halkının yiyecekleri de oradaydı. Şimdi ben ne yapacağım'* diyordu. Resûlullah durumdan haberdar olunca Ebû Bekir'i yatıştırdı: *'Sakin ol! Ukbe senin deveni kaybetmeme konusunda çok dikkatliydi. Ama oldu bir kez. Bunda kimsenin kusuru yok'* dedi. Resûlullah'ın yiyeceklerinin kaybolduğundan diğer bazı Müslümanlar da haberdar oldular. Eslem kabilesinden bazı kimseler bir çeşit hurma yemeği olan hays ile çıkageldiler. Resûlullah, üzüntüsünden ne yapacağını bilemez hale gelmiş olan Ebû Bekir'e gülümseyen bir yüzle bakıp *'Gel ya Ebû Bekir! Allah sana nefis ve tatlı bir yemek gönderdi'* dedi. Sonra aileleriyle birlikte oturup karınlarını doyurdular. Çok geçmeden de devenin bulunduğu haberi geldi. Ebû Bekir sevindi. Sevinçle *'Ey Allah'ın Resûlü! Allah sana emaneti iade etti'* dedi. O sırada Sa'd b. Ubâde'nin üzeri yüklü bir deveyle kendilerine yaklaştığını gördüler. Kaybolan devenin bulunduğundan haberi olmayan Sa'd b. Ubâde, bir deveye yiyecek yükleyip gelmişti. Ensarın zengin ve cömertlerinden olan Sa'd b. Ubâde, Resûlullah'a yaklaşıp *'Ey Allah'ın Resûlü! Yiyecek taşıyan devenin kaybolduğunu duydum. İşte bu deve ve bu yiyecekler kaybolanların yerinedir'* dedi. Resûlullah sevindi. Teşekkür edip *'Devemiz bulundu. Siz devenizi götürün. Allah onu size hayırlı kılsın'* dedi. İkramını kabul etmediği için Sa'd b. Ubâde'nin üzüldüğünü fark edince *'Medine'ye geldiğimiz günden beri bizi ağırlayıp durdunuz. Bunlar yetmiyor mu ki bir de şimdi bunu bağışlıyorsunuz?'* dediğinde, Sa'd b. Ubâde *'Ey Allah'ın Resûlü! Biz İslâm nimetinden dolayı Allah'a ve Resûlü'ne minnettarız. Vallahi mallarımızdan senin almış olduğun şeyler, bizim için bize bırakmış olduklarından daha sevgilidir'* [9] diyerek derin sevgi ve saygısını dile getirdi. Zira o, Peygamberi için her şeyini bağışlamaya hazırdı ve bu ona mutluluk veriyordu. Resûlullah bu samimi Müslümanın içten gelen sözleri karşısında sevindi. Hayır duada bulundu. Orada bulunanlardan Sâbir b. Kays, Sa'd b. Ubâde'nin her zaman yardımsever ve hayırlı bir kişi olduğuna şahitlik etmek için *'Ey Allah'ın Resûlü! Sa'd'ın ev halkı cahiliye çağında da büyüğümüz ve kuraklık zamanlarımızda en cömert davranıp bizleri doyuranlarımızdı'* deyince, Resûlullah, insanların kişilik ve karakterleri için geçerli olan bir ölçüyü dile getirdi: *'İnsanlar madenler gibidirler. Onların cahiliye çağında değerli olanları, İslâmiyet çağında da değerlidir.'* [10]

Medine'den ayrılışın onuncu günü akşamı Mekke yakınındaki bir vadiye ulaşıldı. Resûlullah'ın akşamın geç saatinde herhangi bir yerleşim merkezine girmemek gibi bir âdeti vardı. Bu nedenle o gece yanındaki tüm Müslümanlarla birlik-

te Mekke'ye girmeyip, Mekke yakınlarındaki o vadide kaldı. Sabah olunca da onbinlerce Müslümanla birlikte Mekke'ye girdi. Manzara muhteşemdi. Vadiden Mekke'ye insan seli akıyordu. Ancak Resûlullah her zamanki tevazusu içinde telbiye ediyor, tekbir getiriyor, dua ediyordu. Kâbe'yi gördüğü an devesi Kusva'nın ipini sol eline alıp, sağ elini havaya kaldırarak *'Ey Allahım! Bu beytin insanlardan gördüğü saygıyı, bağlılığı, rahmeti ve yüceliği artır'* diye dua etti. Sonra ilerleyip Kâbe'ye yaklaştı. Tavaf etti. Tavafını tamamlayınca İbrahim makamında namaz kıldı. Namazında İhlas ve Kâfirun sûrelerini okudu. Namazın sonunda sesini yükselterek *'Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamında namaz kılın. İbrahim ve İsmail'e 'Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim'i temiz tutun, diye emretmiştik' (Bakara, 2. 125)* ayetini okudu. Bu okumasıyla, kıldığı namazın daha önce vahyolunmuş bir ayetin emrini yerine getirmek amacı taşıdığını ifade etmiş oluyordu. Bu sırada tavaf etmekte olan Ömer'i gördü. Onun şahsında herkese mesaj olacak bir hatırlatma ve uyarıda bulundu: *'Ey Ömer! Sen güçlü kuvvetli bir adamsın. Tavaf ederken ve Hacerü'l Esved'e yaklaşırken insanları sıkıştırma. Onlara omuz vurarak kendine yol açmaya çalışma. Düşün ki onların içerisinde güçsüzler var'*. Daha sonra Safâ'ya gitti. Bu sırada *'Şüphe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabul eder ve (yapılanı) hakkıyla bilir' (Bakara, 2:158)* ayetini okuyordu. Safâ'ya varınca durdu ve Kâbe'ye bakarak *'Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun eşi ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd sadece O'na aittir. Dirilten ve öldüren sadece O'dur. O her şeye kadirdir. Allah vaadini yerine getirdi ve kuluna yardım etti. Toplanmış olan tüm düşmanlarını bozguna uğrattı'*[11] dedi ve bunu üç kez tekrarladı. Bu hem bir şükürdü ve hem de kalbinde hâlâ bazı tereddütleri bulanlara verilmiş bir mesaj. Bu mesajıyla da, Allah'ın iradesine rağmen hiç kimsenin bir şey yapmasının mümkün olmadığını ve Allah'ın, dinini kemale erdireceğini ilan ediyordu. Müslümanların eşliğinde Safâ ile Merve arasını yedi defa sa'y yapan Resûlullah, daha sonra Mekke ile Mina arasındaki Ebtah isimli bölgede kendisi için kurulmuş çadıra gitti. Risâletin Mekke yıllarındayken birçok kez evinde kaldığı Ebû Talib'in kızı Ümmü Hani, Resûlullah'ın çadırda rahat edemeyeceğini düşünerek *'Ey Allah'ın Resûlü! Mekke evlerinden istediğin herhangi birisinde konaklasan olmaz mı!'* dedi. Ama O, bu teklifi kabul etmedi. Çadırda kalacağını bildirdi. Hiç kimseyi rahatsız etmek istemiyordu. Hac süresince de hiçbir evde kalmadı, eğer kapalı bir yerde kalması gerekiyorsa hep o çadırda kaldı.

Resûlullah dört gün süreyle Ebtah'da kaldı. Beşinci gün Kâbe'yi yedi kez tavaf ettikten sonra Mekke'nin doğusundaki, yaklaşık yirmi kilometre mesafedeki Mina'ya hareket etti. O gece Mina'da kaldı. Sabah Arafat'a gitmek için yola çıktı. Bu

sırada ya telbiye ediyor, ya da tekbir getiriyordu. Müslümanlar da telbiye ve tekbirlerinde kendisine eşlik ediyorlardı. Bütün ovada telbiye ve tekbir sesleri yankılanıyordu.

Resûlullah, Mina'dan Arafat'a hareket etmek üzereyken Hz. Ali'nin Yemen'den geldiği haberi verildi. Resûlullah hac için Medine'den ayrılmadan önce, ramazan ayı içinde, İslâm davetini gerçekleştirmesi için Ali'yi Yemen'deki Mezhic kabilesine göndermişti. Mezhic'ler bölgenin sözü geçen kabilelerinden birisiydi. Onların Islâm'a girmeleri, bölge insanlarının Islâm davetini kabullerini kolaylaştıracaktı. Ali, üç yüz mücahitten oluşan birliğin başında Mezhiclere gidince, ilk anda olumsuz bir tepkiyle karşılaştı. Mezhic eşrafı İslâm davetini kabul etmedikleri gibi, silahlandırdıkları adamlarla saldırılar düzenlediler. Ali, emrindeki adamlarla her türlü saldırıya son derece başarılı bir şekilde karşı koydu. Saldıran grupları bozguna uğrattı. Çokça ganimet elde edildi. Birçok çatışmayı takiben, Müslümanlara karşı koyamayacaklarını anlayan Mezhic eşrafı savaştan vazgeçti. İslâm davetini dinlemeye hazır olduklarını bildirdiler. Görüşmeler sonunda da daveti kabul ettiklerini, Müslüman olduklarını açıkladılar. Eşrafın İslâm davetini kabullerinde samimiyetleri tartışılabilir, ancak halk daveti kabullerinde samimiydiler. Bu nedenle Resûlullah'la buluşmak için Mekke'ye giden Ali'ye, Resûlullah'a vermesi için hediyeler takdim ettiler.

Ali, Yemen'in Mezhic kabilesine gittiği zaman gerçekleşenleri ayrıntılı bir şekilde Resûlullah'a rapor etti. Resûlullah, Ali'nin anlattıklarından memnun oldu. Ancak Ali ile birlikte, onun emrinde Yemene giden adamlardan bazıları sıkıntılıydılar. Ali'den şikayetleri vardı. Resûlullah dinlemek için ilgi göstermediği halde bir şeyler anlattılar. Ali'nin kendilerine Mezhic kabilesinin verdiği hediyelerden ve elde edilen ganimetlerden pay verirken cimri davrandığını iddia ediyorlardı. Resûlullah şikayetleri dinlemedi. Hac ibadetinin gereklerini yerine getirmek için kalkıp Arafat'a doğru gitti.

Kureyşliler, cahiliye döneminde, kendilerini diğer insanlardan üstün olduklarını göstermek için haccın gereklerinde bazı değişikliklere gitmişler, kendileri için istisnalar oluşturmuşlardı. Müzdelife'de durup daha ileri gitmemek kendileri için oluşturdukları istisnalardandı. Resûlullah'ın da aynı geleneğe uyup Müzdelife'den daha ileri gitmeden vakfesini yapacağını düşünenler vardı. Fakat Resûlullah Müzdelife'yi geçip daha ileri gitti. Bu sırada yanında duran Nevfel b. Muaviye'nin şaşırmış bir halde *'Ey Allah'ın Resûlü! Biz Müzdelife'de vakfe yapacağını sanıyorduk'* demesi üzerine *'Ben İslâm'dan önce de Kureyş'e uymaz vakfemi Arafat'ta yapardım'*[12] dedi. Anlaşıldı ki, O bu davranışıyla, Kureyş'in kendiliğinden uydurduğu ve geleneğe dönüşmüş uygulamasını iptal ediyordu.

Resûlullah, Arafat'ta devesi Kusva'nın üzerinde, etrafını sarmış yüz bini aşkın topluluğa bir konuşma yaptı. Söylediklerinin herkes tarafından duyulması için se-

si gür bazı kişileri yanına çağırdı ve söylediklerini tekrarlamalarını istedi. Konuşmasında şunları söyledi:*

> Hamd Allah'a mahsustur. Sadece O'na hamd eder, O'ndan bağışlanma diler ve O'ndan tevbe ederiz. Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin günahlarından sadece O'na sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini saptıracak, saptırdığını da doğru yola iletecek yoktur. Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir. O'nun eşi ve ortağı yoktur. Ve yine şahitlik ederim ki Muhammed onun kulu ve elçisidir.
> Ey İnsanlar! Bilmiyorum, belki şu durduğum yerde bu seneden sonra sizlerle bir daha görüşüp, konuşamayacağım. Belki beni bir daha göremeyeceksiniz. Bu nedenle sözlerimi dikkatli dinleyin. Sözlerimi dikkatli dinleyip anlayan kişiye Allah rahmet etsin. Umuyorum ki, o kişi belki bu sözleri başkalarına da aktarır ve onlar da bunu anlarlar.
> Ey insanlar bugün hangi gündür?

Resûlullah bunu sorunca, o günün hangi gün olduğunu çok iyi bilen yüz bini aşkın Müslüman, Resûlullah'ın daha farklı bir şey diyeceğini düşünerek, *'Allah ve Resûlü daha iyi bilir'* dediler. Resûlullah bir başka soru sordu: *'Bu ay, hangi aydır?'* Cevap yine değişmedi: *'Allah ve Resûlü daha iyi bilir'*. Resûlullah tekrar sordu: *'Bu belde neresidir?'* Cevap yine aynıydı: *'Allah ve Resûlü daha iyi bilir'*. Resûlullah sözlerine devam etti:

> Gününüz haram olan, dokunulmazlığı bulunan birgündür. Ayınız haram olan, dokunulmazlığı bulunan bir aydır. Beldeniz haram olan, dokunulmazlığı bulunan bir beldedir. Ey İnsanlar! Kanlarınız ve mallarınız da yüce Rabbınıza kavuşacağınız güne kadar, bu gününüz, bu ayınız ve bu beldeniz gibi birbirinize haram ve dokunulmazdır. Unutmayın ki sizler muhakkak Rabbınıza kavuşacak ve tüm işlerinizden hesaba çekileceksiniz. Kimin yanında sahibine iade etmediği bir emanet varsa onu sahibine versin. Şunu iyi bilin ki, cahiliye dönemine ait her şey ayaklarımın altındadır. Artık hiçbirinin geçerliliği yoktur. Cahiliye dönemine ait bütün kan davaları kaldırılmıştır. Hiçbir kan davasının geçerliliği yoktur. Kaldırıp, geçersiz saydığım ilk kan davası akrabam İlyas b. Rebi'a'nın kan davasıdır. Artık cahiliye döneminde geçerli olan bütün faizler de kaldırılıp, geçersiz kılınmıştır. Kaldırıp geçersiz kıldığım ilk faiz alacakları amcam Abbas b. Abdülmuttalib'in faiz alacaklarıdır. Ancak ana paranız size aittir, o sizin hakkınızdır. Ana paranızdan fazlasını isteyerek ne borçlunuza zulmedin, ne de aşağısını alarak kendinizi sıkıntıya düşürün.
> Ey İnsanlar! Kuşkunuz olmasın ki İblis şu topraklarda kendisine tapılmaktan

* Konuşmanın metni kaynaklarda aynı miktarda ve aynı konuları ifade eder şekilde yer almamaktadır. Burada, her bir kaynakta bir kısmı yer alan konuşmanın, tarafımızdan oluşturulmuş metni yer almaktadır.

umudunu tamamıyla kesmiştir. Fakat siz ufak işlerde ona itaat edecek olursanız, onu sevindirmiş olursunuz. Bunu yapmaktan sakının. Onu sevindirecek işler yapmayın

Ey insanlar! Nesi (ayların yerini değiştirme işi) küfürde ileri gitmektir. Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri ilk yarattığı zamankine dönmüştür. Allah'ın katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram olan aylardır. Haram ayların üçü birbirini izler. Bunlar Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Diğeri ise Receptir.

Ey İnsanlar! Kadınların hakları konusunda Allah'tan korkun. Siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Unutmayın ki, onlarla evlenmeyi Allah'ın izin ve emri ile kendinize helâl kıldınız. Şüphe yok ki, sizin onların üzerinde hakkınız vardır. Onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onların üzerindeki hakkınız, hiç kimseyi yatağınıza almamaları, istemediğiniz kimseyi evinize koymamalarıdır. Eğer serkeşlik ederlerse, Allah onları yatakta yalnız bırakmanıza izin vermiştir. Serkeşliği bırakır, olması gerektiği gibi davranırlarsa siz de güzel davranın. Onların sizin üzerinizdeki hakkına gelince, bu, memleketinizin şartlarına ve geleneklerine göre onların yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir.

Ey İnsanlar! Size tebliğ ettiğim sözlerimi tutun ve unutmayın. Ben size öyle bir şey bıraktım ki, ona sımsıkı sarılırsanız hiçbir zaman sapmazsınız. O Allah'ın kitabıdır.

Ey İnsanlar! Sözlerimi iyi dinleyin ve tutun. Unutmayın, Müslüman Müslümanın kardeşidir. Bütün Müslümanlar birbirinin kardeşidir. Kişiye, gönlünden vermediği sürece kardeşinin malı helâl olmaz. Zorla alarak kendinize zulmetmeyin. Benden sonra sakın cahiliye uygulamalarını dönüp birbirinizin boynunu vurmayın.

Ey İnsanlar! Hepinizin Rabbı birdir, babası birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarısınız. Adem de topraktandır. Allah katında en şerefliniz en müttaki olanınızdır. Allah'ın emirleri ve yasakları konusunda en duyarlı olanlar müttaki olanlardır. Arap'ın Arap olmayana bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.

Ey İnsanlar! Şüphe yok ki, Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu nedenle varis için vasiyete gerek yoktur. Kendisini babasından başkasına nispet eden kimse Allah'ın, meleklerin ve insanların lanetine uğrasın.

Ey İnsanlar! Kölelerinize karşı iyi davranın. Onlara yediklerinizden yedirin, giydiklerinizden giydirin. Onlara azap vermeyin, işkence yapmayın. Size amir tayin edilen kimselere, bir köle bile olsa, Allah'ın kitabına göre idare ettiği sürece itaat edin.

Ey insanlar! Ben size sorulacağım. Benim hakkımda ne diyeceksiniz? Allah için söyleyin! Görevimi yaptım mı? Tebliğimi yaptım mı?

Bu soru üzerine bütün vadi *'Evet ey Allahın Resûlü! Allah için tebliğini yaptın. Peygamberliğinin gereğini yerine getirdin. Bize verilmesi gereken öğütleri verdin'* sözleriyle yankılandı. Resûlullah şehadet parmağını göğe uzatıp *'Ey Allah'ım şahit ol!'* diyerek bu duruma Allah'ı şahit tuttu ve bunu üç kez tekrarladı. Sonra *'Allah'ın se-*

lâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun' diyerek konuşmasını bitirdi.[13] Konuşması bittiğinde öğle vaktiydi. Bilâl, ezan okumaya başladı. Resûlullah, okunan ezanı sessizce dinledi. Ezan bitince devesinden indi. İmam olup, tüm Müslümanlarla birlikte namaz kıldı. Önce öğleyi, arkasından da ikindiyi kıldı. Böylelikle iki vakit namazı birleştirerek kılmış ve kıldırmış oldu. Namazdan sonra devesine binip Cebelü'r-Rahme'ye gitmek üzere hareket etti. O sırada güneş hafif sararmış, batma vakti yaklaşmıştı.

Resûlullah Cebelü'r-Rahme'ye gitmek için Arafat'tan ayrılırken önünü bir adam çıktı. Sormak istediği bir şeyler vardı. Bu nedenle Resûlullah'ın bineğinin önünde durmuş, kenara çekilmiyordu. Bazıları, Resûlullah'ı rahatsız ettiğini düşünerek adamı yoldan çekmeye çalıştılarsa da adam durumunu değiştirmemekte ısrarcıydı. Resûlullah, *'Bırakın! Belki bir ihtiyacı vardır'* dedi. Adamın Resûlullah'a yaklaşmasına izin verildi. Resûlullah'ın devesinin hemen önünde durup, devenin yularını tutarak hareket etmesini engelleyen adam *'Ey Allah'ın Resûlü! Beni Cehennemden kurtaracak, cennete sokacak bir şey söyle'* dedi. Resûlullah ilk anda bir şey demedi. Adam tekrar sordu: *'Beni cennete yaklaştırıp, cehennemden uzak tutacak amel nedir?'* Resûlullah bir süre daha konuşmadan durdu. Sonra *'Eğer bu konuyu uzatmayıp kısa kesersen söyleyeyim. Söylediklerimi iyice anla ve aklında tut'* dedi ve sözlerini şöyle tamamladı: *'Hiçbir şeyi eş ve ortak koşmadan sadece Allah'a ibadet et. Farz olan beş vakit namazını ikame et. Zekatını ver. Haccını yap. Ramazan orucunu tut. İnsanların sana yapmalarından hoşlanmadığın şeyleri hiç kimseye yapma. Ve şimdi hayvanı bırak da gidelim.'*[14]

Resûlullah Cebelü'r-Rahme'ye varınca kıbleye dönüp, vakfe yaptı. Müslümanlardan da vakfe yapmalarını istedi.* Vadide toplanmış en uzaktaki Müslümanlara kadar bu isteğinin ulaştırılmasını istedi. *'Burada, Babanız İbrahim'in bir mirası üzerinde bulunuyorsunuz. İşte burası Arafat'tır; vakfe yeridir'*[15] dedi. Sonra telbiye getirdi ve *'Hayır ancak ahiret hayrıdır'* dedi. Ellerini kaldırıp dua etti. Dua ederken hiçbir sözünü kaçırmak istemeyen Müslümanlar bir yandan O'na eşlik ediyorlar, bir yandan da sözlerini ezberlemeye çalışıyorlardı. Duası şöyleydi:

> Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir; eşi ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Ham O'na aittir. Hayır sadece O'ndandır. O diriltir ve O öldürür. O her şeye kadirdir. Allah bu gerçeği ayetiyle şöyle bildirmiştir: *'Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur' (Al-i İmran, 3:18).*

* Vakfe: Haccın bir şartı. Arafat'ta arefe günü, güneşin batımından, kurban bayramı sabahı şafak sökünceye kadar, kısa bir süre de olsa durmak demektir. Bu duruşa 'vukûf' denir.

Ey Allahım! Ben bu gerçeğe şahitlik edenlerdenim.
Ey Allahım! Senin emrettiğin gibi, bizim söylediklerimizden daha üstün sözlerle sana hamd olsun.
Ey Allahım! Namazım, hayatım ve ölümüm senin içindir. Dönüşüm sanadır. Mirasım da sana aittir.
Ey Allahım! Kalbin vesveselerinden, işlerin dağınıklığından sana sığınırım. Rüzgarların getirdiği afetlerden sana sığınırım.
Ey Allahım! Gözümde bir nur, kulağımda bir nur, kalbimde bir nur yarat.
Ey Allahım! Göğsüme genişlik ver; işlerimi kolaylaştır.
Ey Allahım! Göğüslere vesvese veren şeytandan, işlerin karışıklığından, gecenin getirdiği şeylerin şerlerden, gündüzün getirdiği şeylerin şerlerden, rüzgarların getirdiği afetlerin şerlerinden, zamanın nöbet nöbet gelen mihnet belalarından sana sığınırım.[16]

Kureyş'e mensup olanlar, cahiliye döneminde, güneş batmadan Arafat'tan ayrılırlardı. Bu onların üstünlük göstergesi ayrıcalıklarından bir diğeriydi. O gün Resûlullah'ın da böyle yapacağını düşünenler vardı. O bir peygamberdi, Kureyş'tendi ve ayrıcalığı olmalıydı. Ancak düşündükleri gibi olmadı. Resûlullah, *'Cahiliye döneminde putlara tapan halk güneş batmadan Arafat'tan ayrılırdı. Biz böyle yapmayacağız. Güneş batmadıkça Arafat'tan ayrılmayacağız'*[17] dedi. Güneş battıktan sonra Usâme b. Zeyd'i terkisine alarak Müzdelife'ye gitmek üzere hareket etti. Bu kısa yolculuğu sırasında fırsat buldukça devesini hızlandırıyordu. Müslümanlar da O'na uyuyorlardı. Bazıları işi abartıp, adeta yarışırcasına hızla ilerlemeye başladılar. Bu arada bazı sıkışmalar oldu. Resûlullah bineğini yavaşlattı ve *'Ey insanlar! Sakin olun. Yavaşlayın. Acele etmeyin. Bineklerinizi hızlandırmak bir ibadet ve iyilik değildir'*[18] dedi. Bunun üzerine herkes yavaşladı ve bir daha sıkışma, itişip-kakışma görülmedi. Resûlullah, Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kıldırdı. Fecir vaktine kadar da Müzdelife'de kaldı ve vakfe yaptı. Sabah namazından sonra hareket ederek Meşar-ı Haram'a gelip, Kuzah dağının üzerine çıktı. Dağın üzerindeyken kıbleye dönüp dua etti. Telbiye edip, tekbir getirdi. Ortalık iyice aydınlanıncaya kadar da oradan ayrılmadı. Daha sonra Mina'ya döndü. Muhassir vadisine girince *'Cemre'de atılacak taşları toplayın'* dedi. Resûlullah kimseye zarar verilmeden taşların nasıl atılacağını gösterdi ve herkesin o şekilde atmasını istedi. Bu taşlar Akabe cemresinde atılacaktı. Bu İblisin yolunun terk edildiğinin, İblisin ve yandaşlarına ait işlerin reddedildiğinin ve onların taşlanarak aşağılandığının sembolik bir ifadesiydi. Akabe cemresine gelinince haccın anlam ve önemine, nasıl yapılacağına ilişkin açıklamalarda bulundu. *'Bilmiyorum, belki de sizinle bir daha burada buluşamayacağım. Sizi dinde taşkınlıktan sakındırıyorum. Sizden önceki bazı toplumlar dinde taşkınlıkları nedeniyle helâk oldular'* [19] dedi. Bu sözleriyle İslâm'ın mûtedil bir din olduğunu hatırlattı. Sonra tek-

bir getirerek Akabe cemresini taşladı. Müslümanlar da aynısını yaptılar. Arkalardaki bazı kimselerin attıkları taş Resûlullah'ın yakınına düşüyordu. Resûlullah bu sırada devesinin üzerindeydi ve atılan taşlar değse bile acıtmayacak küçüklükteydi. Terkisinde bulunan Fadl b. Abbas kendisini siper ederek taşların Resûlullah'a değmesini engellemeye çalıştı. Resûlullah Akebe cemresine yedi taş attıktan sonra Mina'ya döndü. Sağ tarafını göstererek *'Muhacirler orada dursun'*, sol tarafını göstererek *'Ensar orada dursun'* dedi. O sırada Bilâl, Kusva'nın yularını tutuyor, Usâme b. Zeyd de ihramıyla Resûlullah'a gölge yapmaya çalışıyordu. Resûlullah sesinin gürlüğüyle meşhur Amr b. Hârise'ye sözlerini tekrarlayarak hacılara duyurmasını bildirip, bir konuşma daha yaptı. Konuşması, küçük bir kısım hariç, Arafat'taki ile aynıydı. Buradaki konuşmasında, Arafat'takinden farklı olarak şunları söyledi: *'Suçlu olan suçundan başkasıyla suçlanamaz. Baba oğlunun suçu, oğul babanın suçu nedeniyle suçlanamaz. Dikkatli olun ve şu dört şeyden kesinlikle uzak durun: Hiçbir şeyi Allah'a eş ve ortak kabul etmeyin. Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın. Zina etmeyin. Hırsızlık yapmayın.'*[20] Sonra kurbanlıkların yanına gitti. Mina'nın her yerinde kurban kesilebileceğini söyledi. Kurbanlıklardan bir kısmını kendi elleriyle kesip, bir kul olarak kulluk şuuru içerisinde ibadetini yaptıktan sonra, kendisi ve ailesi adına kesilecek diğer kurbanları Ali'nin kesmesini söyledi. Kurbanların etlerinin, derilerinin yoksullara dağıtılmasını istedi. Sadece çok az kısmını ayırtıp onu da pişirterek Ali ile birlikte yedi. Kurban kesimi tamamlandıktan sonra Mâ'mer b. Abdullah'ı çağırtarak, saçını tıraş etmesini istedi. Mâ'mer, Resûlullah'ın saçlarını keserken bir kısım Müslümanlar toplanmış, hatıra olarak bir tutam saç almak için bekleşiyorlardı. Halid b. Velid de saç almak umuduyla bekleyenler arasındaydı. Halid b. Velid, kalabalık artınca umduğuna kavuşamayacağını düşünüp, Resûlullah'a yaklaştı. Yalvaran bir sesle *'Ey Allah'ın Resûlü!'* dedi. *'Anam babam sana feda olsun! Ne olur! Bu konuda hiç kimseyi bana tercih etme.'*[21] Bu ilginç bir sahneydi. İslâm'ın en katı düşmanı, şerrin başı Velid b. Muğire'nin oğlu Halid b. Velid, kendisi de babası gibi bir zamanlar Islâm'ın katı düşmanlarından olan Halid b. Velid, Resûlullah'a saçından bir tutam almak için yalvarıyordu. Resûlullah kesilen saçlardan bir kısmının Halid b. Velid'e verilmesini söyledi. Halid saçları alınca sevindi; büyük bir sevinçle elinde tuttuğu saçı yüzüne gözüne sürmeye, öpüp koklamaya başladı. Halid'in bu halini izleyenlerden birisi Ebû Bekir'di. O, Velid b. Muğire'nin oğlunun durumunu izlerken Allah'a şükrediyordu.

Resûlullah, kurban kesimi ve saç tıraşından sonra Kâbe'ye gitti. Tavaf yaptıktan sonra öğle namazını kıldı. Zemzem kuyusuna varıp su içti. Serinlemek için başına biraz su döktü. Terkisine Usâme b. Zeyd'i alarak Mina'ya dönerken amcası Abbas kendisine üzüm suyu takdim etti. Üzüm suyunun bir kısmını içtikten sonra güzel bulduğu söyledi. Suyun kalanını Usâme'ye uzattı. Teşrik günlerini Mina'da geçirdi. Mina'da kaldığı günlerin gecelerinde Kâbe'yi tavaf etti. Birinci ve

ikinci teşrik günlerinde üç cemreye de yedişer taş attı. Her cemrenin yanındayken dua etti, telbiye etti ve tekbir getirdi. Cemreler arasında giderken önüne çıkan bir adam *'Bana Allah katında en hayırlı işlerden birisini söyle'* dedi. Resûlullah cevap vermedi. O kişi sorusunda ısrarcı olunca *'Zalim bir yöneticiye karşı hakkı söylemek'*[22] dedi.

Resûlullah Mina'da bulunduğu günlerde Arafat'taki konuşmasının aynısı bir konuşma daha yaptı. Konuşmasıyla Müslümanları bazı konularda bilgilendirip, uyarı ve hatırlatmalarda bulundu. Teşrik günlerinin sonuncu günü Mina'ya yakın bir vadi olan Ebtah'a hareket etti. Kendisine bir şey söylenmediği halde Ebû Rafiî, Resûlullah için dinlenip gölgeleneceği bir çadır kurmuş, bekliyordu. Resûlullah çadıra girerek bir süre dinlendi. Müslümanlara kısa bir konuşma yaparak daha önceki hatırlatma ve uyarılarının bir kısmını tekrarladı. Müslümanlar hac ibadetlerini bitirmiş olarak Ebtah'dan dağılmaya niyetlenince, Kâbe'yi tavaf etmeden ayrılmamalarını söyledi. O geceyi Ebtah'da geçirdi. Sabah namazından önce Kâbe'ye gitti. Veda tavafı yaptı. Tavaf sonrasında Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ağır şekilde hastalandığını duydu. Değerli dostlarından birisi olan Sa'd'ı ziyaret etti. Sa'd, Resûlullah'ın kendisini ziyarete geldiğini görünce çok sevinip, duygulandı. Yoğun duygu içerisinde sevinç gözyaşlarını tutamadı. Sancısı çok fazlaydı. *'Ey Allah'ın Resûlü! Her halde öleceğim'* dedi. Resûlullah dua etti. Şifalar diledi. Sa'd, sancısının geçtiğini hissetti. Bir şeyi kalmadı. Sa'd, şükür amacıyla tüm malını yoksularla dağıtmak istediğini bildirdi. Resûlullah bunu uygun bulmadı. Sa'd *'yarısını'* dedi. Resûlullah bunu da uygun bulmadı. Sa'd *'üçte birini'* dedi. Resûlullah itiraz etmedi ve *'Senin varislerini muhtaç bırakmaman, yoksul bırakıp da dilendirmenden hayırlıdır. Ailenin geçimi sağlaman senin için bir sadakadır. Hatta eşine yedirdiğin bir lokma bile senin için sadakadır'*[23] dedi. Sonra, bitkilerden ilaç yapan Sakifli Hâris b. Kelede'ye gitmesini ve onun vereceği ilaçları kullanmasını söyledi. Bunun gerekçesini ise şu şekilde açıkladı: *'Tedavi olunuz. Çünkü, Allah tedavisi olmayan bir hastalık yaratmadı.'*[24]

Resûlullah, Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Yanında on binlerce hacı vardı. Yolculuk sırasında Mekke yakınlarındaki Gadir-i Hum denilen yere gelince konaklamak için durulacağını bildirdi. Bu sırada, bazı adamların kendi aralarında Hz. Ali hakkında ileri-geri konuştuklarını işitti. Bazı kimseler Ali'ye sataşıyor, haksızlık yaptığını söylüyorlardı. Bunlar Arafat'a gitmek üzereyken kendisine Ali'yi şikayet eden adamlardı. O zaman anlatılanlara ilgi göstermeyen Resûlullah, bu sefer şikayet konusunun ne olduğunu sordu. Anlattılar. Söylediklerine göre Yemen'e gittikleri zaman elde edilen ganimet ve eşyalar konusunda Ali kendilerine cimri davranmış, haklarını vermemişti. İddia önemliydi. Taraflar dinlenince konu anlaşıldı. Tartışma konusunun aslı şuydu: Ali, Yemen'deki Mezhic kabilesiyle çıkan çatışma sonrasında elde edilen ganimetlerin beşte birini beytülmale

ayırır, geri kalanları da emrindeki adamların arasında pay eder. Beytülmale ayrılanlar arasında çokça kumaş ve elbise vardır. Mekke'ye yaklaştıklarında adamlar arasında bir sıkıntı baş gösterir, adamlar kendilerine beytülmale ait mallar arasındaki elbiselerden ve kumaşlardan verilmesini isterler. Mekke'ye kirli ve eski elbiselerle girmek istemezler. Ali, adamların isteklerini kesin bir dille reddeder ve beytülmale ait malların kullanım hakkının Resûlullah'a ait olduğunu, onları hiç dokunmadan Resûlullah'a teslim edeceğini söyler. Bu, adamların hoşuna gitmez. Beytülmale ait bile olsa onu kendilerinin elde ettiğini, oradan bir şeyler almalarının yanlış olmayacağını iddia ederler. Fakat Ali'yi ikna edemezler. Bu sırada Ali bir an önce Mekke'ye ulaşmak ve hac bitmeden Resûlullah'a ulaşmak arzusundadır. Taif'e yaklaştıkları zaman ganimet eşyalarının ve hediyelerin çokluğundan dolayı ağır hareket eden birliğin başına Ebû Rafi'yi sorumlu tayin edip, kendisi hızlı bir şekilde Mekke'ye hareket eder. Ali ayrılınca, adamlar daha önceki tekliflerini Ebû Rafi'ye bildirir ve isteklerini yapması için Ebû Rafi'yi sıkıştırırlar. Ebû Rafi ısrarlara dayanamayarak isteği kabul eder. Adamların her birine beytülmale ait eşyalar arasında bulunan elbiselerden ve kumaşlardan verir. Birliğinden önce Mekke'ye ulaşan ve Resûlullah'la görüşen Ali, birliği Mekke'ye yaklaşınca onları karşılamaya çıkar. Her birinin üzerinde yeni elbiseler görünce, durumu anlar ve başta Ebû Rafi olmak üzere hepsine kızar. Bu yaptıklarının yanlış olduğunu bildirir. Böylelikle Ali ile adamlar arasında tartışma çıkar. Gadir-i Hum'daki tartışmanın konusu budur. Adamlar Ali'yi suçlamalarında hâlâ ısrar etmekte, kendilerine haksızlık yapıldığını, haksız olarak azarlandıklarını söylemektedirler. Resûlullah tarafları dinleyip, konuyu anlayınca ayağa kalkarak herkesin duyacağı bir konuşma yaptı. Konuşmasında şunları söyledi: *'Ey insanlar! Haberiniz olsun ki ben ancak bir insanım. Çok geçmez, Rabbimin elçisi gelecek ve ben onun davetine uyacağım. Ben size iki emanet bırakıyorum. Bunların birisi Yüce Allah'ın kitabıdır ki o hidayet ve nurdur. Yüce Allah'ın kitabına yapışın ve onu sımsıkı tutunun. İkincisi ise hane halkım (ehl-i beytim)dır. Hane halkım hakkında size Allah'ı hatırlatırım.'* Resûlullah bunları söyleyince, son cümlesini üç kez tekrarladı. Sonra kalabalıkla arasında şu konuşma geçti:

-Ey insanlar! Ne için şahitlik edersiniz?
-Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna
-Sizin veliniz kimdir?
-Bizim velimiz Allah ve Resûlüdür.
-Benim, müminler için öz nefislerinden daha değerliyim. Bunu biliyorsunuz değil mi?
-Evet biliyoruz. Sen bize öz nefislerimizden daha değerlisin.

Resûlullah, Ali'nin elinden tutup havaya kaldırarak *'Ben kimin mevlası isem, Ali'de onun mevlasıdır'*[25] dedi ve sözlerini bir dua ile devam ettirdi: *'Allahım! O'na dost olana dost ol! O'na düşman olana düşman. Ona yardım edene yardım et!'*[26] Hz. Ömer, Ali'yi gıptayla izliyordu. Resûlullah'ın sözlerini bitirdiğini anlayınca Ali'ye yaklaşarak tebrik etti ve sevincini paylaştı: *'Ey Ali! Ne mutlu sana! Sen sabahladığında da, akşamladığında da erkek, kadın tüm Müslümanların mevlasısın'*[27] dedi.

Resûlullah'ın bu ilk ve son haccı, O'nun sağlığında hiçbir zaman *'veda haccı'* olarak isimlendirilmedi. Çünkü bu haccın Resûlullah'ın veda haccı oluşundan daha önemli bir özelliği vardı. Neredeyse bütün Müslümanların katıldığı bir hac olmuş, o gün İslâm'ın gücü Müslümanların şahsında ortaya konmuştu. Bu nedenle sahabeler bu haccı *'Haccetü'l İslâm'* olarak isimlendirdiler. Ancak Resûlullah vefat edince *'Veda haccı'* demeye başladılar. Çünkü bu hac dönüşünden bir süre sonra Resûlullah ebedî âleme intikal etti.

DİPNOTLAR

1- Buharî, *Teheccüd* 6; Müslim, *Sıfâtü'l-Münafıkîn* 79.
2- Buharî, *Savm* 52; *Rikak* 18, Müslim, *Sıyam* 185; Muvatta, *Sıyam* 56.
3- Buharî, *Daavat* 3.
4- Buhârî, *Teheccüd* 6; Müslim, *Munâfikin*: 79-81
5- Ahmed, *Müsned*, VI/282.
6- Ebû Davûd, *Menasik* 5; İbn Mâce, *Menâsik* 1; Ahmed, *Müsned* I/214, 225.
7- Müslim, *Hacc* 3; İbn Mâce, *Menasik* 15; Ebû Dâvud, *Menasik* 26.
8- İbn Mâce, *Menâsik* 16; Tirmizî, *Hacc* 15; Muvatta, *Hac* 34.
9- Vakıdî, *Meğazi*, III/1095.
10- Buharî, *Menakıb* 25, 51, *Edeb* 52, *Ahkam* 27, *Cihad ve Siyer* 95, ; Müslim, *Fezailü's-Sahabe* 199, *Fezail* 142;
11- Ahmed, *Müsned*, I/28; Vakıdî, *Meğazi*, III/1098; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,III/241
12- Vakıdî, *Meğazi*, III/1103
13- Buharî, *Meğazi* 77, *Bedü'l Halk* 2; Müslim, *Kasâme* 29; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/251-253; Vakıdî, *Meğazi*, III/1103; Ahmed, *Müsned*, V/381; Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III/169;
14- Ahmed, *Müsned*, VI/383, 384.
15- Vakıdî, *Meğazi*, III/1103; Ahmed, *Müsned*, I/157.
16- Ahmed, *Müsned*, I/166, II/210; Vakıdî, *Meğazi*, III/1104.
17- Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*,III/255.
18- Buharî, *Hac* 94; Ahmed, *Müsned*, I/269.
19- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/180, 181.
20- Ahmed, *Müsned*, IV/339.
21- Vakıdî, *Meğazi*, III/1109.
22- Ahmed, *Müsned*, V/251
23- Buharî, *Cenaiz* 36, *Vâsâya* 2,3, *Meğazi* 77; Müslim, *Vasiyye* 5
24- Ebû Davud, *Tıp* 1; İbn Mace, *Tıp* 1

25- Tirmizî, *Menakıb* 50; Taberanî, *Müstedrek*, III/109.
26- Ahmed, *Müsned*, IV/281, 368, 370; Taberanî, *Müstedrek*, III/109.
27- Ahmed, *Müsned*, IV/281.

Tercih ve Ayrılış

> Muhammed, ancak bir peygamberdir. O'ndan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır. (Al-i İmran sûresi, 3:144)
> Her kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki O artık öldü. Her kim Allah'a tapıyorsa bilsin ki O ölmez, O, her zaman diridir. (Hz. Ebû Bekir)

Ayrılış Hazırlığı

Resûlullah 15 Mart günü Medine'ye döndü. Takip eden günler sakin günlerdi. Ancak önemli bir durum yaşanıyor ve Veda haccından beri vahiy gelmiyordu. Fakat Resûlullah'ta vahyin gelmemesinden kaynaklanan herhangi bir telaş veya sıkıntı gözlenmiyordu. Bu şekilde yaklaşık iki ay geçti. Mayıs ayının başlarıydı. Eşi Aişe'nin odasında bir grup Müslümanla oturup, konuştu. Konuştuğu grupta yer alanlardan birisi Abdullah b. Mes'ud idi. O, toplantıda konuşulanları şöyle anlatmıştır: *'Resûlümüz, Sevgilimiz, vefatında bir ay önce bizi annemiz Aişe'nin odasında topladı. 'Hoş geldiniz' dedi. Bir süre dikkatli bir şekilde bizleri süzdü. Bu sırada gözlerinin yaşardığını fark ettik. Bizler için dua etti. 'Allah size ömür ve selâmet versin. Allah sizi rahmetiyle esirgesin. Allah sizi korusun. Allah sizlere iyilik versin. Allah sizi yükseltsin' dedi. Sonra bazı tavsiyelerde bulundu. Tavsiye olarak 'Sizlere Allah'ı sakınmanızı ve Allah'tan sakınmanızı tavsiye ediyorum. Ben sizlere Allah tarafından gönderilmiş apaçık bir uyarıcı ve sakındırıcıyım. Dikkat edin! Allah'a başkaldıran kimseler olmayın. Hatırlayın ki, Allah, kitabında 'İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takvâ sahiplerinindir' (Kasas, 28:83), 'Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün. Kibirlenenlerin kalacağı yer cehennemde değil midir?' (Zümer, 39:60) buyurdu' dedi.'*[1] Konuşma sırasında söz ölümden açıldı. Orada bulunanlar kendisine ölümle ve ölümüyle ilgili bir şeyler sordular. O da anlattı. Bir ara duygulandı ve ağladı. Orada bulunanlar da ağladı-

lar. Abdullah b. Mes'ud, Resûlullah'ın bu toplantı sırasında esasen kendi ölümünün yaklaştığını bildirdiğini, ancak bunu o zaman anlayamadıklarını sözlerine eklemiştir.

Yine aynı günlerde Uhud'a gitti. Şehitler için dua etti. Uhud'dan dönünce mescitte oturmakta olan bir grup Müslümana *'Ben sizlerin benden sonra şirke döneceğinizden korkmuyorum. Fakat size dünyanın kapıları açılır ve dünyanın aldatıcılığına kapılıp birbirinizi kıskanırsınız. O kıskançlıkla birbirinizi öldürmeye kalkarsınız diye korkuyorum'*[2] dedi. Korktuğunun gerçekleşmemesi için nasihat etti, dikkatli olmalarını, birer Müslüman olarak akıllı ve sorumluluğunu bilen kimseler olmalarını istedi.

Mayıs'ın sonlarıydı. Üç gece Medine'nin kabristanı olan Bakîü'l-Garkad'e gidip, dua etti. Kabristana ilk gidişine eşi Aişe şahit oldu. O, Resûlullah'ın bir gece sessizce yatağından kalkıp dışarı çıktığını, merak ederek kendisini izlediği zaman, kabristana gittiğini, orada bir süre durup dua ettiğini ve *'Sizlere selâm olsun! Sizler bizden önce gitmiş bulunuyorsunuz. İnşaallah biz de sizlere katılacağız. Ey Allahım! Onların mükafatlarından bizi mahrum etme! Onlardan sonra bizleri fitneye uğratma'*[3] dediğini bildirmiştir. Kabristana ziyaretinin diğer ikisini ise hizmetiyle ilgilenen azatlı kölelerden Müveyhibe şahit oldu. Müveyhibe, bir gece Resûlullah'ın kendisini çağırttığını ve kabristana giderken kendisine eşlik etmesini istediğini söylemiştir. Müveyhibe'nin anlattığına göre; Resûlullah kabristana gidince *'Ey kabir halkı! Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Sizin içinde sabahladığınız şey, insanların içinde sabahladığı şeylerden daha hayırlı olduğunu bir bilseniz. Birbiri ardınca karanlık geceler geliyor. Allah sizi onlardan kurtardı'*[4] diyerek dua etti. Sonra Müveyhibe'ye dönüp *'Bir kula dünya ile cennet verilip bunlardan birisinin seçmesi istendi. O kul cenneti seçti'* dedi. Müveyhibe *'o kul'* ile kimi kastettiğini anladığı için *'Anam babam sana kurban olsun! Hem dünyayı hem de ahireti isteseydin'* deyince *'Hayır! Vallahi ben Rabbime ve cennete kavuşmayı her şeye tercih ediyorum'* [5] dedi.

Bütün bunlar Müslümanlar için şaşırtıcıydı. Konuştuğu konularla ve kabristan ziyaretleriyle Resûlullah'da anlam veremedikleri bazı değişikliklerin gerçekleştiğini fark ediyorlardı. Özellikle her zamankinden daha sık ölümünden bahsetmeye başlamış olması dikkatlerini çekiyordu. Esasen bu durum hac sırasında başlamıştı. Hacdaki bütün konuşmalarında konuyu kendi ölümüne getirip, her fırsatta yüz bini aşkın Müslümanla vedalaşmıştı. Yine hac sırasında vahyolunan bir ayet ise birçok kişiye o sırada hiç akıllarında olmayan ve hiçbir şekilde istemedikleri bir konuyu düşündürmüştü. Söz konusu ayet Arafat'ta hacılara yaptığı konuşmadan hemen sonra vahyolmuştu. Ayette *'Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim' (Maide, 5:3)* deniliyordu. Resûlullah ayeti okuduğu zaman Ebû Bekir ağlama-

ya başlamış, niçin ağladığı sorulunca da *'Bu ayet Resûlullah'ın ecelinin geldiğinden bahsediyor gibi'* demişti. Hac dönüşünde, Gadir-i Hum'daki konuşmasında da *'Ey insanlar! Haberiniz olsun ki ben ancak bir insanım. Çok geçmez, Rabbimin elçisi gelecek ve ben onun davetine uyacağım'* demişti. Bütün bunlar, Müslümanların hiç düşünmek istemedikleri bir şeye işaret ediyordu; Resûlullah'ın vefatının yaklaştığına. Fakat bu can yakan, yüreklere dayanılmaz acılar veren bir düşünceydi. Hiç kimse böylesi bir düşünceyi değil seslendirmek, zihninde yer bulmasına bile dayanamıyordu. Bu nedenle de hiç kimse Resûlullah'ın bu sözleriyle ve yaptıklarıyla ilgili şeyleri gündeme getirip, bir anlam vermeye çalışmıyordu. Üstelik düşüncelerinin yanlış olduğuna emindiler. Resûlullah gözlerinin önündeydi; sağlıklıydı. Görünür bir hastalığı yoktu. Henüz ihtiyar da sayılmazdı; 63 yaşındaydı.

Sefer Hazırlığı

Müslümanlardan bir çoğunun zihninde Resûlullah'ın durumuyla ilgili acı veren düşüncelerin yer edindiği günlerin birisinde, Mayıs ayının son günlerinde, Resûlullah'ın bir çağrısı ile sevindiler. Resûlullah, bir sefer için hazırlanılmasını istiyordu. Tebük seferinde olduğu gibi bu defa da nereye gidileceğini önceden açıkladı. Hedefte Suriye bölgesi vardı. Herkes çok sevindi. Resûlullah ile birlikte sefere çıkmak onlar için paha biçilmez bir zenginlikti, mutluluktu, şerefti. Ancak ertesi gün hiç beklemedikleri bir şey oldu. Resûlullah, Usâme b. Zeyd'i yanına çağırıp, kendisini kumandan tayin ettiğini bildirdi. Filistin'deki Belkâ ve Dârûm bölgelerine kadar gitmesini söyleyip, sefer ile ilgili bazı tavsiyelerde bulundu. Anlaşıldı ki, kendisi sefere katılmayacaktı.

Resûlullah, Usâme'ye komutan olduğunu bildirdiği gece bir kez daha Bakî kabristanına gitti. Kabristanda uzun süre kalıp, dua etti. Evine döndüğü zaman başının ağrıdığını söyledi. Eşi ilgilendi. Ateşi vardı. Geceyi rahatsız bir şekilde geçirdi. Sabah olunca tekrar Usâme'yi çağırttı. Eliyle bağladığı sancağı Usâme'ye verdi ve *'Allah yolunda, Allah'ın adı ile savaşmaya gidin. O kâfirlerle savaşın. Savaşın fakat söz verdiğiniz zaman sözünüzü tutun. Çocukları ve kadınları öldürmeyin. Eğer düşmanla karşılaşmazsanız, karşılaşmayı temenni etmeyin. Bilemezsiniz, belki de bu hayrınızadır. Onlarla karşılaşmak belki de sizin için bir musibettir. Allah'a dua edip 'Allahım bize yardım et. Düşmanlarımızın hakkından gel. Onların bize zarar vermelerini önle' deyin. Düşmanlarınız gürültü yapacak, bağırıp çağıracaklardır. Sakın sükunet ve vakarınızı bozmayın. Sizler de onlar gibi bağırıp, çağırmayın'*[6] dedi. Sonra mücahitler için dua etti ve Usâme'ye, mücahitlerin sefere çıkmadan önce toplanmaları için karargâhı Medine'nin beş kilometre dışındaki Cürüf bölgesinde kurmasını söyledi.

Usâme, Resûlullah'ın verdiği sancağı götürüp Cürüf'e dikti. Müslümanlar bu-

nun anlamını bilirlerdi. Bu *'hazırlanın ve buraya toplanın'* demekti. Herkesin toplanması birkaç gün alırdı. Daha ilk anda birçok Müslüman Cürüf'te toplandı. Gündüzleri Cürüf'de bekleşiyor, akşam olunca evlerine dönüyorlardı. Resûlullah'ın isteği olduğu için hiç kimse seferden geride kalmak istemiyordu. Herkeste tatlı bir telaş vardı. Hiç kimse Tebük seferinden geride kalan münafıkların veya mazeretsiz şekilde geride kalıpta affedildiklerini bildiren ayetler vahyolununcaya kadar büyük sıkıntılar çeken Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye'nin durumuna düşmek istemiyordu.

Hastalık

Müslümanların sefer hazırlıklarıyla uğraştığı günler içinde Resûlullah'ın rahatsızlığı arttı; şiddetli baş ağrısı ve yüksek ateşi vardı. Hastalanmasının üzerinden birkaç gün geçti. Durumu gittikçe ağırlaşıyordu. Eşleri her an yanında bulunuyor, her türlü ihtiyacıyla ilgileniyorlardı. Ümmü Habibe, o günlerin birisinde Habeşistan hatıralarından bahsetmeye başladı. Amacı zihinleri dağıtıp, üzüntüleri biraz olsun gidermekti. Zira Resûlullah'ın hastalığı nedeniyle hepsi pek üzgündü. Ümmü Habibe, Habeşistan hatıralarından bahsederken bir tespitini aktardı. Halkın, ölmüş büyüklerinin kabri üzerine bina inşa ettiklerini ve o binayı ibadethane edindiklerini söyledi. Konuşmaları dinleyen Resûlullah, Ümmü Habibe'nin anlattıklarını duyunca, konuşmaya katıldı: *'Doğru! Onlar sevdikleri birisi ölünce onun üzerine bir mabet inşa ederler. Onlar bu yaptıkları nedeniyle yaratıkların en kötüsü olan kimselerdir'* dedi. Sonra, önemli bir uyarı da bulundu: *'Sizden önceki bazı kimseler peygamberlerinin ve salih kimselerin kabirlerini ibadethane edindiler. Sizler sakın kabirleri ibadethane haline getirmeyin. Sizi böyle bir şey yapmaktan men ediyorum.'*[7] Bu sözleriyle, hastalığının büyük ıstırap verdiği anda bile, Müslümanları her türlü yanlıştan, şirkten sakındırmayı ne kadar önemsediğini bir kez daha gösterdi. O zor anında bile aklında insanlar vardı; insanlığın esenliği vardı. Bu esenliği engelleyen şirke, zulme, kötülüğe, ahlâksızlığa karşı dikkatli ve hassastı.

Günlerden birisinde baş ağrısından ve yüksek ateşten çok muzdarip oldu. O sırada ziyaretine Ebû Said el-Hudri geldi. Resûlullah yatıyordu ve üzerinde ince bir şilte örtülüydü. Ebû Said, yatağın hemen yanına oturup, şilteyi düzeltmek istediğinde Resûlullah'ın ateşinin şilte üzerinden hissedilecek kadar yüksek olduğunu fark etti. *'Ateşin ne kadar da yüksek!'* dedi. Sesinde, bir Peygamber'in, seçkin bir insanın böyle şiddetli bir şekilde hastalanmasına şaşırmış olmanın izi vardı. Resûlullah bu değerli sahabesinin şaşırma nedenini anladı. *'Bana sıkıntı ağırlaştırıldı. Ama mükafatım da fazla olacak'* dedi. Ebû Said *'Ey Allah'ın Resûlü! En şiddetli sıkıntıya uğrayanlar kimlerdir?'* diye sorunca *'Peygamberlerdir'* dedi. Ebû Said tekrar sordu *'Peygamberlerden sonra kimler?'* Bu sefer cevabı *'Salihler'*[8] oldu. Ben-

zer konuşma bir başka sahabeyle de tekrarlandı. Bu sefer ziyaretine gelen Abdullah b. Mes'ud'du. Ona *'Müslümanlar için hastalıklar, günahları için kefarettir; günahları yaprakların ağaçtan döküldüğü gibi dökülüp, azalır'*[9] dedi ve hastalığı nedeniyle üzülmemesini istedi.

Hastalığının seyri çok değişkendi; bazen oldukça rahatlıyor, bazen ise ateşler içerisinde yanıyor, hastalığının ağırlığından baygınlık geçiriyordu. Hastalığının ağırlaştığı günlerden birisiydi. Yatsı namazı için ezan okundu ve Müslümanlar kendisini beklemeye başladılar. Durumu namaz kıldıramayacak kadar ağırdı. Öte yandan, o varken hiç kimse imam olmak istemiyordu. Bir ara *'Müslümanlar namazlarını kıldılar mı?'* diye sordu. *'Ey Allah'ın Resûlü! Hayır! Seni bekliyorlar'* denildi. Su getirilmesini, vücuduna su dökülmesini istedi. Dediğini yaptılar. Yerinden kalkmaya çalıştı, ama kalkamadı. Bitkindi, bayıldı. Kısa bir süre sonra kendine gelince, namazın kılınıp kılınmadığını tekrar sordu. Kılınmadığı söylendi. Vücuduna tekrar su dökülmesini istedi. Su döktüler. Kalkmaya çalıştı ama yine bayıldı. Bu durum üç kez tekrar etti. Yerinden kalkamayacağını ve namaz kıldıramayacağını anlayınca *'Ebû Bekir'e söyleyin, insanlara namazlarını kıldırsın'* dedi. Aişe, *'Ey Allah'ın Resûlü! O çok yufka yüreklidir. Ağlamaktan namaz kıldıramaz. Senin makamında durup namaz kıldırmak ona çok ağır gelir. İzin ver Ömer kıldırsın'* dedi. Bu sırada Hafsa'ya bakmış ve onun da kendisine taraf olmasını isteyen bir bakış atmıştı. Hafsa söze karışıp, Aişe'ye destek verdi; namazı Ömer'in kıldırmasının daha doğru olacağını söyledi. Resûlullah, görüşünü değiştirmedi. Ebû Bekir'e söylenmesini ve namazı onun kıldırmasını bildirdi. Ama iki eşi Ömer'de ısrar ediyorlardı. Resûlullah kızdı, *'Susun! Sizler Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz'* dedi. Odada bulunanlardan bir başka kişiyle Ebû Bekir'e haber göndererek namazı kıldırmasını bildirdi. Ebû Bekir üzgündü, ama yapacağı bir şey yoktu. Öne geçip, namaza durdu. Daha ilk rekatta ağlamaya başladı. Ağlamaktan Kur'an okuyamıyor, namaz kıldıramıyordu. Namaza devam edemeyeceğini anlayınca geri çekildi. Namazı kıldırmayı Ömer'e teklif etti. Fakat Ömer bu teklifi kabul etmedi. Resûlullah'ın isteğine aykırı davranmaktan çekiniyordu. Cemaatten birisi olan Abdullah b. Zem'a, durumu bildirmek için Resûlullah'ın bulunduğu odaya gitti. O sırada Resûlullah bayılmış, kendisinde değildi. Abdullah, mescitteki durumu Hafsa'ya söyledi. Hafsa, Aişe'nin de desteğiyle *'Ömer'e söyleyin, o kıldırsın'* dedi. Abdullah geri dönerek *'Ömer! Namazı sen kıldıracaksın'* dedi. Ömer bu isteğin Resûlullah'a ait olduğunu zannedip öne geçti ve namaza durdu. Ömer namaz kıldırırken Resûlullah kendisine geldi. Ömer'in sesini işitip, onun namaz kıldırdığını anlayınca *'Bu Ömer değil mi?'* diye sordu. Eşlerinden birisi Ebû Bekir'in namazı kıldıramadığını, bu nedenle Hafsa'nın isteği üzerine Ömer'in imam olduğunu söyledi. Resûlullah *'Hayır! Olmaz! Ebû Bekir nerede? Ebû Bekir'e söyleyin namazı o kıldırsın. İşin böyle olmasına ne Allah ne de Müslümanlar razı olurlar'*[10] dedi. Du-

rum hemen mescide bildirildi. Fakat namaz bitmişti. Ömer durumdan haberdar olunca çok üzüldü; *'Keşke bu namazı kıldırmamış olsaydım'* deyip, kendisini yanılttığını düşündüğü Abdullah b. Zem'a'ya çıkıştı. Ona, neden böyle yaptığını sordu. O, Hafsa'nın böyle söylediğini, Hafsa'nın Resûlullah'ın iznini bildirdiğini sandığını söyledi. Artık yapılacak bir şey yoktu. Ömer üzüldü ve kızına kızmış bir halde susup, sesini çıkarmadı. O sırada içeride Hafsa, Aişe'nin oyununa geldiğini düşünüyor ve *'Zaten bana ondan hayır gelecek değil ya!'* diyerek yaptığı hatadan dolayı üzüntüsünü arkadaşlarıyla paylaşıyordu. Aişe ise daha sonraki yıllarda, o sıralar babasının imamlığını istememe nedeni olarak, henüz sağ iken Resûlullah'ın yerine geçerek namaz kıldıracak kimseye Müslümanların iyi gözle bakmayacaklarını düşündüğünü, babasını bu konuma düşmekten korktuğu için imam olarak başkasını teklif ettiğini anlatmıştır. Fakat Resûlullah'ın isteği üzerine o günden itibaren Ebû Bekir imam olup, namazları kıldırmaya başladı.

Ebû Bekir'in öğle namazını kıldırdığı birgündü. Resûlullah kendisini biraz iyi hissetti. Abbas ve Ali'nin yardımıyla mescide geldi. Müslümanlar Resûlullah'ın mescide geldiğini fark edince sevindiler. Ebû Bekir geri çekilmeye niyetlendi. Resûlullah eliyle namaza devam etmesini işaret etti. Sonra gidip Ebû Bekir'in hemen yanına oturdu. Oturduğu yerden, cemaatten birisi olarak Ebû Bekir'e uyarak namazını kıldı. Aynı durum bir başka gün bir sabah namazı sırasında da yaşandı.

Hastalığının altıncı günüydü. Aralarında Ömer'in de bulunduğu birkaç kişi ziyaretine geldiler. Resûlullah yatıyordu. Hastalığın şiddetinden sıkıntı içerisindeydi. Bir ara *'Sizin için bir şeyler yazdırayım da benden sonra yolunuzu şaşırmayın'* dedi. Herkes şaşırdı. Ümmeti için vasiyette bulunacağı anlaşılıyordu. Ama bu uygun bir zaman mıydı? Resûlullah ağır hasta bir halde, yarı baygın bir durumda yatıyor ve kendisinden sonra nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili bir şeyler yazdırmak istediğini söylüyordu. Bazıları buna gerek olmadığını söylediler. Diğer bazıları, isteğinin yerine getirilmesi gerektiğini savundu. Fikir birliği yoktu. Taraflar aralarında tartışmaya başladılar. Ömer söze karışıp *'Elimizde Allah'ın kitabı var. Bu bize yeter'* dedi. O sırada Resûlullah'ın sesi duyuldu: *'Yanımdan kalkıp gidin! Beni kendi halime bırakın. Benim yanımda böyle tartışmanız doğru değil'*. Fakat Ömer'in görüşüne de itiraz etmemesi dikkat çekiciydi.

Bir ara Ebû Bekir ile Abbas mescitten çıkarak Medine sokaklarında gezinmeye başladılar. Üzgündüler, çaresizdiler. Medine sokaklarından gezinirlerken evlerden birisinden gelen ağıtları duydular. Evin yanına gidince bir grup Müslümanın ağlaştıklarını gördüler. Bunun sebebini sorduklarında *'Resûlullah için ağlıyoruz. Onunla birlikte olduğumuz günleri hatırladık'* dediler. Ebû Bekir gidip, Müslümanların bu durumunu Resûlullah'a bildirdi: *'Ensardan bazı kadınlar ve erkekler toplanmışlar ağlaşıyorlar'* dedi. Resûlullah *'Neden ağlıyorlar?'* diye sorunca *'Senin öleceğini düşünüp onun için ağlıyorlar'* dedi. Resûlullah ile Ebû Bekir arasında bu ko-

nuşma gerçekleşirken içeri Fadl b. Abbas girdi. O sırada Resûlullahın ağrıları azalmış, ateşi biraz olsun düşmüştü. Fadl'a seslenerek *'Elimden tut'* deyip, yatağından kalkmasına yardım edilmesini istedi. Fadl'ın yardımıyla mescide girdi. Minberin basamağına oturdu. Fadl'a *'halka seslen, gelsinler'* dedi. Biraz sonra mescit Müslümanlarla doldu. Resûlullah, kelime-i tevhidi söyledikten, Allah'a hamd ettikten sonra *'Ey insanlar! Bana söylendiğine göre sizler peygamberinizin öleceğinden korkuyormuşsunuz. Benden önce gönderilip de toplumu içinde temelli kalmış bir peygamber var mı ki ben temelli kalayım! İyi bilin ki ben de Rabbime kavuşacağım; sizler de kavuşacaksınız. Sizlere ilk muhacirlere karşı hayırlı olmanızı, onlardan da birbirlerine karşı hayırlı olmalarını istiyorum. Sizlere Ensar'ı emanet ediyorum. Allah'tan sakınmanızı ve onlara karşı iyi davranmanızı istiyorum. Biliyorsunuz ki onlar mallarını bizimle paylaştılar. Sizlere darlıkta da bollukta da yardım ettiler. Onlar bana sırdaş ve sığınak oldular. Ey Muhacirler! Sizler çoğaldığınız, başka insanlar da çoğalacaklar. Ensar ise azaldı. Git gide daha da azalacaklar. Gün gelecek yemeğin içindeki tuz gibi olacaklar. Onlar üzerlerine düşen sorumluluğu fazlasıyla yerine getirdiler. Kendilerine ancak mükafatlarının verilmesi kalmıştır. İçinizden birisi işin başına geçer de istediği bir kişiye fayda veya zarar verebilecek güce erişirse, Ensar'a iyilik etsin. Ensar'dan iyilik edenlerin iyiliğini kabul etsin, kötülük edenlerin kötülüğünü affetsin'* dedi. Sonra konuyu değiştirip *'Allah bir kulunu dünya nimetleriyle kendi katındaki nimetler arasında tercihte bıraktı. O kul da ahireti, Allah katında olanları tercih etti'*[11] dedi. Bu sırada Ebû Bekir ağlamaya başladı. Resûlullah'ın son sözleriyle ne demek istediğini anlamıştı. *'Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda oldun. Senin için canlarımızı, mallarımızı, evlatlarımızı feda ederiz'* diyor ve ağlıyordu. Resûlullah, yakın dostu Ebû Bekir'e bakarak *'Ey Ebû Bekir! Ağlama!'* dedikten sonra, mescitte toplananlara dönüp *'Ey insanlar! İnsanlardan canında, malında, arkadaşlığında bana karşı Ebû Bekir'den daha fedakâr ve cömert davranan hiç kimse yoktur. Eğer insanlardan bir dost tutmuş olsaydım, muhakkak ki o Ebû Bekir olurdu. Fakat İslâm kardeşliği daha üstündür'*[12] dedikten sonra nasihat ve uyarılarına devam etti: *'Ben de bir insanım. Aranızdan bazılarının hakkı bana geçmiş olabilir. Her kimin tenine dokunmuş isem, işte tenim! Gelsin ödeşelim. Her kime vurmuşsam, işte sırtım; gelsin vursun! Öcünü alsın. Her kimin malını almışsam işte malım! Gelsin alsın.'* Bunun üzerine bir adam ayağa kalkıp *'Ey Allah'ın Resûlü! Sende üç dirhemim var'* dedi. Resûlullah bunun nasıl olduğunu sormadan amca oğlu Fadl'a dönerek *'Buna üç dirhem ver'* dedi. Daha sonra dua etmeye başladı: *'Allahım! Ben ancak bir insanım. Müslümanlardan her kime ağır bir söz söylemişsem veya kamçı vurmuşsam veya lanet etmişsem sen bunu onun hakkında bir hayır ve rahmet kıl.'*[13]

Hastalığının yedinci günüydü. Hastalığı hiç hafiflememiş, hatta her geçen gün biraz daha ağırlaşmıştı. O güne kadar sırasıyla farklı eşlerinin odasında kalmıştı. Eşlerinin hepsini çok sevmesine rağmen, Aişe'ye karşı özel bir sevgisi vardı. Onun

odasında olmayı istedi. Ancak diğer eşlerine haksızlık etmemek, Aişe'yi üstün tutarak diğerlerini üzmek istemediği için izinlerini istedi: *'Aişe'nin odasında kalmamı bana helâl ediyor musunuz?'* dedi. Hepsi de hiç tereddüt etmeden *'Evet'* dediler. Bunun üzerine Abbas'ın ve Ali'nin yardımıyla, *'ayaklarını sürükleyerek'* Aişe'nin odasına geçti. Aişe'nin özenle hazırladığı içi ot dolu yatağa uzandı. Ateşi yükselmişti. Hemen üzerine su dökülerek ateşi düşürülmeye çalışıldı. Konuşmakta zorlanıyordu. Bu nedenle işaretle, yapılanların yeterli olduğunu, artık kendi haline bırakmalarını bildirdi.

Müslümanlar bir yandan Resûlullah'ın hastalığı nedeniyle üzülürlerken, bir yandan da Cürüf'te toplanıyor, sefere çıkacakları günü bekliyorlardı. Toplananlar arasında Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Sa'd b. Ebî Vakkas gibi sahabenin büyükleri de vardı. Bazıları, yaşlılar ve tecrübeliler dururken Usâme b. Zeyd gibi henüz on sekiz veya on dokuz yaşında köle kökenli bir gencin kumandan tayin edilmesini doğru bulmadıklarını konuşuyorlardı. Konuşmalar gittikçe yaygınlaştı; toplananlar arasında bir huzursuzluğa, tartışmalara neden olmaya başladı. Bu tartışmalara sahabenin büyüklerinin hiçbirisi dahil olmadı. Hiç birisinin, Resûlullah'ın komutanla ilgili tercihine en küçük itirazı yoktu. Kendisi de orduda olmasına ve kendisinden onlarca yaş daha küçük olan Usâme'ye hiç itirazsız ve sıkıntısız itaat etmeye hazır olan Ömer, çıkarılan dedikodulardan fazlasıyla rahatsız oldu. Giderek konuşulanları Resûlullah'a anlattı. Resûlullah işittikleri nedeniyle üzüldü ve kızdı. Vefatından iki gün önceydi. Mescide çıkıp minbere oturdu. Her konuşmasında yaptığı üzere Allah'a hamd ettikten sonra *'Ey insanlar! Bazınızın Usâme hakkında konuştuğundan haberdar oldum. Siz şimdi Usâme'nin kumandanlığına nasıl itiraz ediyorsanız, daha önce de babası Zeyd'in kumandanlığına öyle itiraz etmiştiniz. Vallahi, Zeyd kumandanlığa nasıl layık ve benim katımda insanların en sevgilisi ise, oğlu da öyledir'*[14] dedi ve odasına döndü. Bir daha hiç kimse Usâme hakkında konuşmadı.

Ordu yola çıkmak üzereydi. Birçok Müslüman gelip Resûlullah ile vedalaştı. Fakat hiç kimse Resûlullah'ı bu hâl üzere bırakıp gitmek istemiyordu. Bunu bilen Ümmü Eymen ordunun bir süre daha kalması için izin istedi. O, bu teklifiyle Müslümanların bir dileğini dile getiriyordu. Ancak Resûlullah izin vermedi. Usâme ordusunun yola çıkmasını istedi. Günlerden Cumartesiydi. Ordu akşama kadar toplandı. Gece Cürüf'te kalındı. Sabah hareket edilecekti. Usâme sabah olunca Resûlullah'la vedalaşmak için mescide geldi. O sırada Resûlullah'ın rahatsızlığı iyice şiddetlenmişti. Yarı baygın haldeydi. Usâme bunu öğrenince ağlamaya başladı. Odaya girdi. Kadınlardan bazıları ve Abbas, Resûlullah'ın ağzına ilaç vermeye çalışıyorlar, dudaklarının arasından ağzına ilaç döküyorlardı. Usâme, Resûlullah'a yaklaştı. Eğilip öptü. Yarı baygın bir halde bulunan Resûlullah, Usâme'yi tanıdı. Ama konuşamıyordu. Dua eder gibi ellerini kaldırdı ve Usâme'nin

üzerine indirdi. Orada bulunanlar Usâme için dua ettiğini, rahmet dilediğini anladılar. Usâme üzgün bir halde dışarı çıkıp, karargâha döndü.

Ordu hareket etmek üzereydi. Tam o sırada Resûlullah'ın çok ağırlaştığı haberi geldi. Yola çıkmaktan vazgeçildi. O gün öyle geçti. Ertesi gün, 8 Haziran Pazartesi gününün sabahı, Resûlullah kendine geldi. Ağrısı azalmış, ateşi düşmüştü. İmamın sesini duydu. Müslümanlar Ebû Bekir'in imamlığında namaz kılıyorlardı. Yerinden kalktı, kapıya doğru gitti. Kapıyı örten perdeyi aralayarak namaz kılan cemaate baktı. Gülümsedi. İhlaslı bir şekilde namaz kılan Müslümanlara sevgi ve rahmetle baktı. O sırada namaz kılan Müslümanlar, Resûlullah'ın ayakta kendilerini izlediğini görünce, iyileştiğini düşünüp sevindiler. Sevinçten ve bakışmaktan neredeyse namazlarını bozacaklardı. Ebû Bekir de, Resûlullah'ın ayakta durduğunu fark etmişti. İyileştiğini düşündü. Namazı O'nun kıldırması için biraz geri çekildi. O'nun öne geçip, imam olmasını istiyordu. Resûlullah, eliyle namaza devam etmelerini işaret etti. Daha sonra odaya girdi ve perdeyi indirdi. Bilmiyorlardı ama bu, Müslümanların Resûlullah'ı mescitte son görüşleriydi.

Usâme, Resûlullah'ın durumunu öğrenmek için mescide geldi. Resûlullah'ın durumunun iyi olduğu söylendi. Usâme çok sevindi. İzin isteyip hemen odaya girdi. Resûlullah ordunun vakit kaybetmeden yola çıkmasını söyledi. Usâme vedalaşarak sevinçli bir şekilde karargaha döndü.

Resûlullah'ın geçen on güne göre daha iyi oluşu herkesi sevindirmişti. Herkes hastalığı atlattığını, iyileştiğini düşünüyordu. On gündür Resûlullah'ın başında bekleyen ve bu arada kendilerine hiç bakamayan eşleri de sevinç içerisinde odalarına gidip temizlenmeye ve saçlarını taramaya başladılar. Ebû Bekir de sevinç içerisinde *'Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a hamd olsun ki iyileştin. İznin olursa evime gitmek istiyorum'* dedi. Resûlullah da izin verdi.

Veda

Resûlullah, bir ara ev halkını yanında topladı. *'Ortalık kızıştı. Karanlık gece fırtınaları gibi fitneler geliyor. Vallahi bana karşı ileri süreceğiniz hiçbir dayanağınız bulunmuyor. Ben Allah'ın kitabı Kur'an'ın helâl kıldığını helâl, haram kıldığını haram kıldım. Ey kızım Fâtıma! Ey halam Safiye! Allah katında değeri olan işler yapın. Bana güvenmeyin. Çünkü ben sizi Allah'ın gazabından kurtaramam'*[15] dedi. Herkes dağıldıktan sonra kızı Fâtıma'yı çağırmalarını istedi. Kızı odaya girince *'Hoş geldin kızım!'* dedi. Yanına oturmasını söyledi. Eğilip kulağına bir şey fısıldadı. Fâtıma *'Vah babam!'* diyerek ağlamaya başladı. Fâtıma'nın kulağına tekrar bir şey söyledi. Bu sefer Fatma'nın sevindiği görüldü. Herkesi bir merak sardı; acaba ne demişti? Fakat Fâtıma bunu hiç kimseye söylemedi. Ancak Resûlullah'ın vefatından sonra tekrar sorulduğunda *'İlk sözünde bu hastalığı nedeniyle öleceğini, ölümünün çok ya-*

kın olduğunu söyledi. Bunun üzerine ağladım. Fakat ikinci sözünde ailesinden kendisine ilk kavuşanın ben olacağımı söyledi; bunun üzerine sevindim' dedi. Öyle de oldu. Fâtıma, sevgili babasından altı ay sonra vefat etti.

Resûlullah'ın durumu kısa süre sonra birden değişti. Birkaç defa üst üste bayıldı. Artık soğuk su pansumanları fayda vermiyordu. Başı sevgili eşi Aişe'nin döşünde, acı çektiği yüzünden belli olacak bir halde, son nasihatlarını ve uyarılarını yapmaya çalışıyordu. Bu son dakikalarında birkaç kez *'Kölelerinize iyi davranın. Onlar hakkında Allah'tan korkun. Onları giydirin, doyurun. Sözlerinizi yumuşak söyleyin'*,[16] *'Namazlarınızda dikkatli olun; namaza devam edin'*[17] veya *'Kadınlarınıza iyi davranın. Onların hakkında Allah'tan korkun'*[18] dedi. Bir ara Aişe'nin dua ettiğini duydu. Aişe *'Ey Rabbim! Gerçek tabip sensin. Gerçek şifa verici sensin. Bu hastalığı gider'* diyordu. Başını kaldırıp, eşinin yüzüne bakarak *'Hayır! Ben Allah'tan, Refik-i alâ zümresine katılmayı diliyorum. Allahım! Beni bağışla. Beni Refik-i alâ zümresine kavuştur!'*[19] dedi. O, bu duasıyla peygamberler, salihler, sıddıklar, şehitler topluluğuna kavuşmak istediğini bildiriyor ve bunun gerçekleşmesi için dua ediyordu. Tercihi yapmıştı. Artık burası ile ilgisini kesmek arzusundaydı.

Başını Aişe'nin döşüne dayamış babasının çok ıstıraplı çektiğini gören Fâtıma *'Vah benim güzel babam!'* diyerek ağlamaya başladı. Kızına dönerek *'Ağlama kızım! Babanın bundan sonra hiç ıstırap ve sıkıntısı olmayacak. Ben ölünce sadece innâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn de'*[20] dedi. Bu sırada dadısı Ümmü Eymen ağlamaya başladı. Yanındaki birisi *'Ağlama o seçimini yaptı'* dedi. Yaşlı gözlerle Resûlullah'a bakan ve Fâtıma'yı tesellisini dinleyen Ümmü Eymen *'Biliyorum o seçimini yaptı. Ama niye ağlamayacakmışım! Artık vahiy kesilecek, ona ağlıyorum'* dedi. Resûlullah, bir kez daha uyarısını yapıp, kendisinin bir insan olduğunu ve her insan gibi vakti gelince ölümünün kaçınılmaz olduğunu ifade etti. Bu konuda önceki elçilerden hiç farkı yoktu. O halde Müslümanlar kendi durumlarına bakmalı ve doğru olan gidişatlarının eğriltmemeliydiler. Sözlerini bir ayetle tamamladı: *'Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır' (Al-i İmran, 3:144).*

Vakit öğleye yaklaştı. Resûlullah son birkaç saattir çok ıstırap çekiyordu. Hastalığı dayanılmaz bir hâl almıştı. Aişe bir kez daha su ile, başı döşüne dayalı sevgili kocasının ateşini düşürmeye çalıştı. Su kabı hemen yanında duruyor, elini ıslatıp, kocası Resûlullah'ın yüzüne, boynuna sürüyordu. Fakat hiç faydası yoktu; ateş düşmüyordu. Resûlullah bir ara kaptaki suya uzanıp elini ıslattı. Islak elini yüzüne sürdü. Herhalde suyun serinliği az da olsa rahatlık veriyordu. Istıraplı bir sesle *'Lâ ilâhe illallah! Ölümün de akılları baştan gideren bir ıstırap ve şiddeti var'* dedi ve dua etmek ister gibi elini kaldırdı. Gözleri tavana bakıyordu. Zorlukla *'Ey*

Allahım! Refik-i alâ!'[21] dedi ve eli yana, yanındaki su kabının içine düştü. Vefat etmişti. Artık refik-i alâ ile birlikteydi. Ebedî dostlarına kavuşmuştu; artık peygamberlerle, salihlerle, sıddıklarla, şehitlerle birlikteydi. Kızına dediği gibi artık ıstırap ve sıkıntıları bitmişti. Artık dünyanın telaş ve sıkıntılarından kurtulmuştu.

Odada bulunan herkes bir anda bağrışmaya, ağlamaya başladılar. Bağırış ve ağıt seslerinden, görgü tanıklarının ifadesiyle oda yıkılacak gibiydi. Herkes ne yapacağını bilemeden sadece ağlıyordu. Fâtıma, babasının üzerine eğilmiş *'Ey benim güzel babam! Ey Rabbine kendisinden daha yakın bulunmayan babam! Ey Rabinin davetine icabet eden babam! Ey makamı Firdevs olan babam!'* diye ağıt yakıyor ve ağlıyordu.

Resûlullah'ın vefat ettiği bir anda tüm Medine'de duyuldu. Herkes mescide koştu. Cürüf'e toplanan Müslümanlar da yerlerinden ayrılıp Medine'ye koştular. Koşanlar arasında Ömer de vardı. Mescidin içi ve dışı ağlayanlarla, şok olup ne yapacağını bilemeyenlerle doldu. Herkesi dayanılmaz bir ıstırap, tarifi mümkün olmayan bir üzüntü sarmıştı; hiç kimse, ne yapacağını, ne diyeceğini bilemez bir haldeydi. O anı, o anın tanıklarından Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor: *'Resûlullah ile Ebû Bekir'in Medine'ye geldiği günden daha güzel, daha ışıl ışıl birgün asla görmedim. Resûlullah'ın vafat günü ise gördüğüm tüm günlerin en karanlığı, en kötüsü, en sevimsiziydi.'*[22]

Mescidin içi ve dışı Müslümanlarla doldu. Hiç kimse odaya girip ne olduğunu göremiyor ve soramıyor, sadece içeriden gelen ağıt sesleri eşliğinde duydukları haberin değerlendirmesini yapıyorlardı. Bazıları *'Hayır! O ölmez! O bizim üzerimize şahit olacak'* derken, diğer bazıları *'Bayılmıştır. Öldü sanıyorlar. O ölecek birisi değil'* diyordu. Diğer bazıları ise istemedikleri ölümü kabul etmiş gibiydiler. Bunlar *'O herhangi birisi gibi ölmez. Olsa olsa İsa gibi göğe kaldırılmıştır. Çok geçmeden geri gelecektir'* diyordu. Çoğunluğu böyle düşünen kalabalık, aynı zamanda o anda kendileri için dünyanın en ağır sözcüğünü söyleyip *'ölmüş'* diyenleri tehdit ederek susturuyor *'O ölmedi, ölmez'* diyorlardı. Esasen aynı karışıklık içeride, odada da vardı. Kadınlardan birkaçının *'Ölmemiştir. Bayılmıştır'* demeleri üzerine Esma binti Umeys eğilip elini Resûlullah'ın iki kürek kemiği arasında tuttuktan sonra *'Allah'ın Resûlü vefat etti'* dedi. Zira vücudu soğumuştu; herhangi bir canlılık işareti yoktu. Dışarıda kendisini kaybetmiş, ölüm haberine en şiddetli şekilde karşı çıkan Ömer'di. Bir süre sonra Resûlullah'ın öldüğünü söyleyenlerin çoğalmaya başladığını görünce itiraz etti. *'Hayır! O ölmedi. Münafıkların kökünü kazımadıkça o ölmez. Hiç kimseden 'Muhammed öldü' sözünü duymayayım. Muhammed öldü diyenin boynunu keserim'* diyerek tehdit ediyor, insanları susturmaya çalışıyordu.

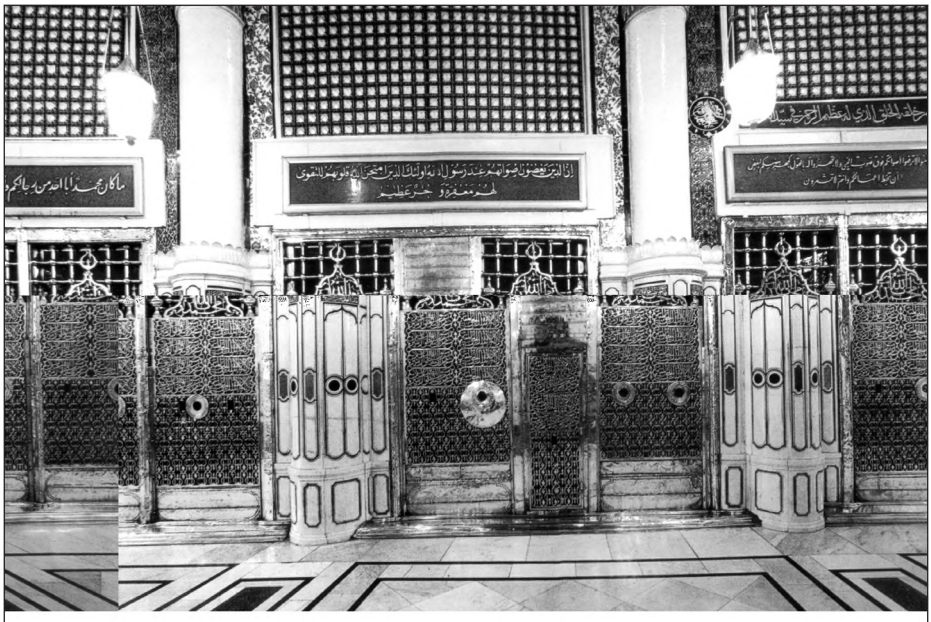
Ebû Bekir, Resûlullah'ın vefat ettiği günün sabahı izin isteyerek Medine'nin dışında bulunan evine gitmişti. Son gördüğünde Resûlullah gayet iyi idi. Bu nedenle içi rahattı. Resûlullah'ın iyileşmeye başladığını düşünüyor ve seviniyordu. An-

cak bir ara Resûlullah'ın vefat ettiğini bildiren seslerini duydu. İnanamadı. Hemen atına binip mescide geldi. O mescide geldiği zaman Ömer insanlara sesleniyor, onları tehdit ederek Resûlullah'ın ölmediğini, ölmeyeceğini söylüyordu. Ebû Bekir hiç kimseye bir şey sormadı ve demedi. Doğruca Resûlullah'ın bulunduğu odanın kapısına gitti. İçeri girmek için izin istedi. İçeriden birisinin *'Bundan böyle Resûlullah'ın yanına girmek için izin istemeye gerek yok'* dediğini duydu. İçeri girdi. Resûlullah yatağa yatırılmış ve üzeri bir örtü ile örtülmüştü. Herkes ağlıyordu. Ebû Bekir ilerledi, Resûlullah'a yaklaşıp örtüyü kaldırdı. Sevgili peygamberinin yüzüne baktı. Eğilip alnından öptü. *'Ey Allah'ın Resûlü! Anam, babam sana feda olsun! Sen dirinde de güzeldin, ölümünde de güzelsin'* dedi. Ağlamaya başladı. *'Vah benim peygamberim! Vah benim dostum!'* diyerek ağlıyordu. Yaşlı gözlerle çevresindeki ağlaşanlara bakıp *'Allah'ın kullarıyız ve O'na döneceğiz. Resûlullah vefat etmiş bulunuyor. Anam babam O'na feda olsun'* dedi. Sonra tekrar Resûlullah'a dönüp *'Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sana bir daha ölüm yoktur. Sen ölüm geçidinden geçmiş bulunuyorsun'* dedi. Yerinden kalktı, ağlayanların arasından yaşlı gözlerle geçip, mescide çıktı. Ömer hâlâ bağırıyor, *'öldü'* diyenleri kılıcıyla tehdit ediyordu. Ebû Bekir *'Ömer! Sus artık!'* dedi. Ömer sustu. İstemediği haberi duymaktan korkar bir halde Ebû Bekir'e baktı. Ebû Bekir kendi aralarında konuşanlara da *'susun ve dinleyin'* dedikten sonra, titreyen bir sesle ve yaşlı gözlerle konuşmaya başladı: *'Resûlullah vefat etti. Biliyorsunuz o daha önce birçok kez öleceğinden bahsetti. Hatırlayın Allah da O'nun öleceğini çok önceleri bildirmiş ve bizleri uyarmıştı. Bir ayette şöyle buyurmuştu: 'Muhammed, ancak bir peygamberdir. O'ndan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır' (Al-i İmran, 3:144). Her kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki O artık öldü. Her kim Allah'a tapıyorsa bilsin ki O ölmez, O her zaman diridir.'*[23] Herkes donmuş haldeydi. Kimseden en ufak bile olsa ses çıkmıyordu. Ömer şok olmuş ne konuşabiliyor ve ne de kıpırdayabiliyordu. O anı daha sonraları şöyle anlatmıştır: *'Ebû Bekir konuşmasını yapıp, ayeti okuyunca ne diyeceğimi bilemedim. O ayeti biliyordum ama hiç düşünmemiştim. Orada ilk kez işitir gibiydim. Resûlullah'ın vefat ettiğini Ebû Bekir'den duyunca bir şey diyemedim. Dizlerimin bağı çözüldü. Yere çöküp, öylece kalakaldım.'*[24]

Artık Resûlullah yoktu. O, insanlık katından, Veda haccı sırasında yüz bini aşkın müminin şahitlik ettiği üzere, görevini tamamlayarak ayrılmıştı. Dünya nimetleri ile ahiret nimetlerinden birisini tercihle baş başa bırakılıp, ahireti tercih ederken içi rahattı. Eşinin sağlık ve uzun ömür dualarını duyduğu zaman itiraz edip *'Hayır! Ben Allah'tan, Refik-i alâ zümresine katılmayı diliyorum. Allahım! Beni bağışla. Beni Refik-i alâ zümresine kavuştur!'* dediği zaman görevini yapmış olmanın rahatlığına ve huzuruna sahipti. Arafattaki Müslümanları görevini yerine ge-

tirdiğine şahit tutarken, Allah'ı da Müslümanların şahitliğine şahit tutarken vahyolunan ayet görevini tamamladığının ilâhî katta tasdiki anlamına geliyordu. Ayette *'Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim' (Maide, 5:3)* denilmişti. Resûlullah artık yoktu, ama O'nu resûl yapan, O'nun insanlar arasından seçilip yüce ve ilâhî bir görevle görevlendirilmesine neden olan Kur'an insanlık katındaydı; Müslümanların zihinlerinde ve ellerindeydi. Kur'an'ın hayata aktarılmış biçimi olan Resûlullah'ın sünneti ise Müslümanların zihinlerinde, sözlerinde, davranışlarında, hâl ve hareketlerindeydi. Ölçü vahiydi; Kur'an'dı. Allah insanlığa sonsuz lütfu ile Kur'an'ı takdim etmiş, Kur'an'ın en doğru anlaşılma ve uygulama biçimini de Resûlü'nün sözlerinde ve şahsında ortaya koymuştu. Bundan böyle Müslümanlara düşen, zihinlerindeki ve ellerindeki ebedî hidayet rehberiyle düşüncelerini aydınlatmak, inançlarını doğru kılmak ve hayat tarzlarını en güzel ve doğru biçimine kavuşturmaktı.

Salât ve selâm O'nun üzerine olsun. Ne mutlu O'nun davetine uyanlara!

Hücretün Nebi / Medine

DİPNOTLAR

1- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/256; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/192; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II/319.
2- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/205; Ahmed, *Müsned*, VI/149.
3- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/203; Ahmed, *Müsned*, VI/71.
4- Ahmed, *Müsned*, VI/488.
5- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/292; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/204; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/544; Ahmed, *Müsned*, III/489.
6- Vakıdî, *Meğazi*, III/1117, 1118
7- Buharî, *Salât* 55, *Cenaiz* 61, 96, *Meğazi* 83, *Libâs* 19; Müslim, *Mesacid* 22.
8- Ahmed, *Müsned*, VI/369; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/208.
9- Buharî, *Kitabu'l-Marda* 3; Müslim, el-*Birr ve's-Sıla ve'l-Adab* 14; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/208;
10 Ebû Davud, *Sunne* 5; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/302, 303; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/541.
11- Buharî, *Menakıbu'l-Ensar* 11; Müslim, *Fezailu's-Sahabe* 43; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/300; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/251; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/547, 548; Ahmed, *Müsned*, III/91, 272.
12- Buharî, *Menakıbu'l-Ensar* 3; Müslim, *Fezailu's-Sahabe* 1; Ahmed, *Müsned*, I/270, 377; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/228;
13- Ahmed, *Müsned*, III/400.
14- Vakıdî, *Meğazi*, III/1119; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/190; Ahmed, *Müsned*, II/20.
15- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/304; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/216, 256; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/559; Taberî, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, III/196.
16- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/253, 254; Ahmed, *Müsned*, III/117.
17- İbn Mace, *Cenaiz* 64; Ahmed, *Müsned*, I/78, IV/311.
18- Abdürrezzak, *el-Musannef*,V/486
19- Ahmed, *Müsned*, VI/108, 120, 126, 274; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV/301; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/212, 230
20- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/312; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/553
21- Buharî, Meğazi 83; Mâlik, *Cenaiz* 4; Ahmed, *Müsned*, VI/89; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/229.
22- İbn Sa'd, *Tabakat*, I/ 233, 234; Hakim, *Müstedrek*, III/12
23- Buharî, *Cenaiz* 3; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/268; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/566.
24- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II/268; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/566.

Ey yüceler yücesi Allah'ım!

İşleri yürütmesinde ortağı bulunmayan Rabbim!

Hükmünde, yaratmasında tek olan İlâhım!

Yalnız sana yalvarıyor, yalnız sana hamd ediyorum.

Sana, alemlere rahmet kıldığın, bizler için en güzel örnek olarak takdim ettiğin son elçinin diliyle sesleniyorum:

'Ben hiçbir şey değilken beni yaratan Rabbim! Bütün hamdler sanadır. Allahım! dünyanın zorluklarına karşı bana yardım et. Zamanın kötülüklerine ve gecelerin musibetlerine karşı bana yardımcı ol. Ailemi gözet. Bana rızık olarak verdiğin şeyleri bereketli kıl. Beni kendine bağlı kıl. İyi ahlâk üzere beni dosdoğru kıl. Beni, kendine sevdir. Beni insanların insafına bırakma. Ey güçsüzlerin Rabbi! Sen benim Rabbimsin. Senin gökleri ve yeri aydınlatan yüce zatına sığınıyorum. O zatın ki, karanlıklar kendisiyle aydınlanmış, öncekilerle sonrakilerin işi, onun sayesinde düzelmiştir. Beni gazabına maruz bırakma. Öfkeni üzerime indirme. Nimetinin kaybolmasından, azabının üzerime gelmesinden, afiyetinin üzerimden silinmesinden ve bütün gazaplarından sana sığınıyorum. Yakarışlarım sanadır. Bana, yapabileceklerimin en hayırlısını yapma gücü ver. Güç ve kuvvet ancak sendendir.'

Ey yüceler yücesi Allahım!

İşleri yürütmesinde ortağı bulunmayan Rabbim!

Hükmünde, yaratmasında tek olan İlâhım!

İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkaran Kitab'ını ve alemlere rahmet olan Resûl'ünü anlatmaya çalıştığım bu araştırmamı, bu araştırmamın tamamlanması için sarfettiğim çabalarımı hakkımda hayırlara vesile kıl; eksik ve yanlışlarımı bağışla. Kitab'ını 'Din gününde' şefaatçim, Resûlü'nü yoldaşım kıl.

Celaleddin Vatandaş
Başlangıç: Aralık 1992- Besni/Adıyaman
Bitiriş: 11 Şubat 2005- Afyon

Hz. Peygamber'in Hayatının ve İslâm Davetinin Kronolojisi

RİSÂLET ÖNCESİ

Haziran 569- Muhammed b. Abdullah'ın doğumu

Ağustos 569- Muhammed b. Abdullah'ın süt anneye verilişi

573- Muhammed b. Abdullah'ın Medine'ye dönmesi ve annesi Amine'nin yanında kalmaya başlaması

575- Amine'nin vefatı ve Muhammed b. Abdullah'ın dedesi Abdülmuttalib'in yanında kalmaya başlaması

577- Abdülmuttalib'in ölümü ve Muhammed b. Abdullah'ın amcası Ebû Talib'in yanında kalmaya başlaması

581- Muhammed b. Abdullah'ın amcası Ebû Talib ile birlikte Busrâ'ya gitmesi

?- Muhammed b. Abdullah'ın amcası Zübeyr ile Yemen bölgesine gitmesi

589/590- Muhammed b. Abdullah'ın 4. Ficar savaşına katılması

590- Muhammed b. Abdullah'ın Hılfu'l Füdûl grubunun üyesi oluşu

593 - Muhammed b. Abdullah'ın Esma binti Huveylid adına ticaretle uğraşması

594- Muhammed b. Abdullah'ın Hatice binti Huveylid adına ticaret için Suriye bölgesine gitmesi

595- Muhammed b. Abdullah'ın Hatice binti Huveylid ile evlenmesi

? (595-607)- Muhammed b. Abdullah'ın ticarî amaçlarla Suriye, Umman ve Yemen bölgelerine gitmesi

605- Kâbe'nin tamir edilmesi ve Muhammed b. Abdullah'ın Mekke'nin seçkin aileleri arasında hakem oluşu

606- Muhammed b. Abdullah'ın ticareti bırakması ve münzeviliğe meyletmesi

Haziran-Aralık 609- Muhammed b. Abdullah'ın, altı ay süren ve çevresinde gerçekleşen bir dizi gariplikler yaşaması.

22 Aralık 609 / 1 Ocak 610- Muhammed b. Abdullah'a bir peygamber olarak seçildiğinin bildirilmesi ve Alâk sûresinin ilk ayetlerinin vahyolunması

610-613 - Bir peygamber olarak seçildiğini öğrenen Resûlullah'ın vahiy beklemesi, fakat vahyin gelmemesi (Fetret- vahiy devri)

RİSÂLET SÜRECİ

MEKKE DÖNEMİ

613-615- Bireysel davet dönemi

616- Kitlesel davetin başlaması

616/617- Müşriklerin müminlere yönelik baskı ve şiddet uygulamaları.

Mart- 617- Birinci Habeşistan hicreti

Haziran 617- Birinci Habeşistan hicretine katılan müminlerin Mekke'ye dönüşleri

Eylül (?) 617- İkinci Habeşistan hicreti

Eylül/Ekim 617- Hamza ve Ömer'in Müslüman olmaları

618- Müşrik liderlerin Resûlullah ile anlaşma girişimleri

618-620- Müminlerin boykot edilmeleri

Aralık 620- Hz. Hatice ve Ebû Talib'in vefatı

621 (ilk aylar)- Resûlullah'ın Taif yolculuğu

621 (ilk aylar)- Miraç mucizesi

Haziran/Temmuz 621- Birinci Akabe biatı

Haziran/Temmuz 622- İkinci Akabe biatı

MEDİNE DÖNEMİ

HİCRÎ 1.YIL

16 Temmuz 622- Hicretin başlaması

9 Eylül 622- Dâru'n-Nedve'de Resûlullah'a yönelik suikast kararının alındığı toplantının tertip edilmesi.

9/10 Eylül 622- Gece vakti Resûlullah'ın evinin kuşatılması ve Resûlullah'ın evinden ayrılması

10-12 Eylül 622- Medine'ye doğru yola çıkmadan önce Sevr mağarasında bekleyiş

13 Eylül 622- Medine'ye hareket ediş

21 Eylül 622- Medine'ye (Kûba) varış

21-25 Eylül 622- Kûba mescidinin inşası

25 Eylül 622- İlk Cuma namazı

25 Ekim 622- Namazın düzenlenmesi (öğle, ikindi ve yatsının 4 rekat yapılması)

Mart 623- Muhacir ile Ensâr arasında kardeşliğin tesisi

İlk aylar- 623- Medine İslâm Devleti'nin anayasasının yazılması

İlk aylar- 623- Medine'nin imarı

İlk aylar- 623- Pazar yeri tahsis edilmesi
Şubat- 623- Savaşa izin verilmesi
Mart 623- Hz. Hamza komutasında Sif'ü'l-Bahr (İs) harekâtı
Nisan 623 - Mescid-i Nebînin inşası
Nisan 623- Ubeyde b. Hâris komutasında Râbiğ harekâtı
Mayıs 623- Sa'd b. Ebî Vakkâs komutasında Harrâr harekâtı

HİCRÎ 2. YIL

15 Temmuz 623- Resûlullah'ın Aşure orucu tutması
Ağustos 623- Ebvâ (Veddân) gazvesi (Çıkış: 16 Ağustos 623)
29 Ağustos 623- Hz. Ali ile Fâtıma'nın nikahlanması
Eylül 623- I. Bedir (Safevan) harekâtı
Eylül 623- Buvât harekâtı
Kasım 623- Uşeyre harekâtı (Çıkış: 31 Ekim)
Kasım 623- Zü'l-Uşeyra harekâtı
Ocak 624- Kıblenin değişmesi
Ocak 624- Ezanın tahsisi
Ocak 624- Nahle harekâtı (Savaş : 27 Ocak)
Şubat 624- Yenbu harekâtı (Çıkış: 29 Ocak)
12 Şubat 624- Cüveyne harekâtı
26 Şubat 624- Orucun farz kılınması
Mart 624- İlk terâvih namazının kılınması
14 Mart 624- Bedir Savaşı
Mart 624- Hz. Rukiyye'nin (Resûlullah'ın kızı) vefatı (Bedir sonrası)
25 Mart 624- Fitrenin emredilmesi
27 Mart 624- İlk Ramazan bayramı
27 Mart – 18 Nisan 624- Karkaratülküdr harekâtı
20 Nisan 624 - Kaynukalıların ablukaya alınması
8 Mayıs 624 - Kaynukalıların Medine'den kovulmaları
29 Mayıs – 4 Haziran 624- Sevîk gazvesi
5 Haziran 624- İlk Kurban bayramı
Haziran 624- Osman b. Maz'ûn'un vefatı

HİCRÎ 3. YIL

23 Ağustos (Çıkış tarihi)- Zûemer harekâtı

25 Ağustos 624- Ka'b b. Eşref'in öldürülüşü
Eylül 624- Buhran harekâtı
8 Kasım 624 (Çıkış tarihi)- Karede harekâtı
Ocak 625 - Resûlullah'ın Hz. Hafsa ile evlenmesi
Şubat 625 - Resûlullah'ın Hz. Zeyneb ile evlenmesi
2 Mart 625- Hz. Hasan'ın doğumu
30 Mart 625- Uhud Savaşı
2-6 Nisan 625- Hamrâülesed harekâtı

HİCRÎ 4. YIL

Haziran 625-Katan harekâtı
Haziran 625-Nübeyh harekâtı
Ağustos 625-Maûna katliamı
Ağustos 625-Recî Katliamı
23 Ağustos- 15 Eylül 625-Nadir kuşatması ve Nadirlilerin Medine'den kovulmaları
Eylül 625-İçkinin haram kılınması
Ekim 625-Abdullah'ın vefatı (Resûlullah'ın torunu)
10 Ocak 626-Hz. Hüseyin'in doğumu
Mart 626-Bedir harekâtı

HİCRÎ 5. YIL

12 Haziran 626 - Zatü'r-Rika harekâtı
25 Ağustos-18 Eylül 626- Dûmetülcendel harekâtı
Aralık 626- Müzeyne heyetinin Medine'ye gelişi
Aralık 626- Sa'd b. Bekr heyetinin Medine'ye gelişi
Ocak 627- Müreysi harekâtı
Ocak 627- Teyemmüm'e izin verilmesi
Ocak/Şubat 627- Hz. Aişe'ye iftira atılması (İfk hadisesi)
Mart 627- Hendek Savaşı
Nisan 627- Kurayza Kuşatması ve Kurayzalıların Medine'den kovulmaları

HİCRÎ 6. YIL

Haziran 627- Dariyye/el-Kurtâ harekâtı

Temmuz 627- Lihyan harekâtı
Ağustos 627- Gâbe harekâtı
Ağustos 627- Gamre harekâtı
Ağustos 627- Zü'l-Kassa harekâtı
Eylül 627- Cemum harekâtı
Eylül 627- İs harekâtı
Ekim 627- Tarif harekâtı
Kasım 627- Vadi'l Kura harekâtı
Aralık 627- Dümet el-Cendel harekâtı
Aralık 627- Medyen harekâtı
Aralık 627- Fedek harekâtı
Ocak 628- Benî Fezâriyye harekâtı
Şubat 628- Benî Ureyne harekâtı
13 Mart 628- Medine'den çıkış (Umre için)
Nisan 628- Hudeybiye anlaşması
10 Mayıs 628- Medine'ye dönüş (Hudeybiye dönüşü)
Mayıs 628- Bazı kral ve valilere İslâm'a davet mektubu gönderilmesi

HİCRÎ 7. YIL

17 Haziran 628- Hayber'in fethi
Aralık 628- Türaba harekâtı
Aralık 628- Necid harekâtı
Ocak 629- Meyfea harekâtı
Şubat 629- Cinâb harekâtı
2 Mart 629- Kaza Umresi için Medine'den ayrılış
Nisan 629- Kaza Umresi sonrası Medine'ye dönüş

HİCRÎ 8. YIL

Mayıs 629- Benî Süleym harekâtı
Mayıs 629- Hz. Zeyneb'in vefatı (Resûlullah'ın kızı)
31 Mayıs 629- Kureyş'in üç ünlü liderinin; Halid b. Velid, Amr b. Âs ve Osman b. Talha'nın Müslüman olmak için Medine'ye gelmeleri
Haziran 629- Kedîd harekâtı
Haziran 629- Fedek harekâtı
Temmuz 629- Zâtüaflah harekâtı
Temmuz 629- Siyy harekâtı

Eylül 629- Mûte Savaşı

Ekim 629- Zâtü's-Selâsil harekâtı

Ekim 629- Gâbe (Hadıra) harekâtı

Kasım 629- Habat harekâtı

Aralık 629- Kureyş'in müttefiklerinin Hudeybiye anlaşmasını ihlâl etmeleri ve Ebû Süfyan'ın anlaşmayı devam ettirmek için Medine'ye gelişi.

Aralık 629- İzâm harekâtı

11 Ocak 630- Mekke'nin Fethi

17 Ocak 630- Halid b. Velid'in Nahle'deki Uzza putunu imha etmesi

Ocak 630- Amr b. Âs'ın Ruhât'taki Süvâ putunu imha etmesi

Ocak 630- Sa'd b. Zeyd'in Müşellel'deki Menât putunu imha etmesi

Ocak 630- Yelemlem harekâtı

Ocak 630- Benî Cezime harekâtı

4 Şubat 630- Huneyn (Hevâzin) Savaşı

Şubat 630- Taif'in kuşatılması

Mart 630- Umre ve Medine'ye dönüş

Mart 630- Benî Bahile temsilcilerinin Medine'ye gelişi

Mart 630- Bahreyn yönetimiyle anlaşma imzalanması

Mart 630- Benî Salebe temsilcilerinin Medine'ye gelişi

Mart 630- San'a harekâtı

Mart 630- Hadramut harekâtı

Mart 630- Sudâ kabilesinin temsilcilerinin Medine'ye gelişi

HİCRÎ 9. YIL

Nisan 630- 14 Nisan 632- Harklı kabilelerin temsilcilerinin peş peşe Medine'ye gelişleri (Son Heyet Yemen'li Benî Nah kabilesinin temsilcileridir. 100 kişiyle geldiler)

Mayıs 630- Farklı yerleşim merkezlerine zekât memurlarının gönderilmesi

Mayıs 630- Benî Temim harekâtı

Mayıs 630- Tebâle harekâtı

Haziran 630- Kuratâ harekâtı

Temmuz 630- Habeşli bir gruba karşı yürütülen harekât

Temmuz 630- Hz. Ali'nin Tay kabilesinin putu el-Fils'ü imha etmesi

Temmuz 630- Cinâb harekâtı

Eylül 630- Ümmü Gülsüm'ün vefatı (Resûlullah'ın kızı)

Ekim 630- Habeş Necaşi'si Ashame'nin gıyabî cenaze namazının kılınması

Kasım-Aralık 630- Tebük Seferi

Ocak 631- Dırar mescidinin yıkılması

Ocak 631- Faizin yasaklanması

Şubat 631- Münafıkların reisi Abdullah b. Ubeyy'in ölümü

Mart 631- Hz. Ebû Bekir'in Hac emirliği

HİCRÎ 10. YIL

17 Haziran 631- İbrahim'in vefatı (Resûlullah'ın oğlu)

Temmuz 631- Benî Hâris harekâtı

Kasım 631- Hatem b. Adî'nin Müslüman olmak için Medine'ye gelişi

Aralık 631- Hz. Ali'nin Yemen'e gidişi

Aralık 631- Cerîr b. Abdullah'ın Zülhalasa putunu ve mabedini imha etmesi

Aralık 631- Resûlullah'ın 20 gün itikafa çekilmesi

23 Şubat 632- Veda haccı için Medine'den çıkış

2 Mart 632- Veda haccı için Mekke'ye giriş

26 Mart 632- Resûlullah'ın Gadir-i Hum'da bir konuşma yapması ve Hz. Ali ile ilgili açıklamalarda bulunması.

Mart 632- Esved b. Ansî, Müseylime ve Tulayha b. Huveylid'in peygamberlik iddiasında bulunmaları ve isyan etmeleri

HİCRÎ 11. YIL

23 Mayıs 632-Suriye harekâtı için hazırlıklara başlanması

24 Mayıs 632- Üsâme b. Zeyd'in Suriye harekâtı için hazırlanan orduya komandan tayin edilmesi

25 Mayıs 632- Resûlullah'ın hastalanması

26 Mayıs 632- Resûlullah'ın Usâme'ye sancak vermesi ve ordunun toplanmaya başlaması

6 Haziran 632- Resûlullah'ın Usâme'nin komutanlığına itirazları reddetmesi

7 Haziran 632- Ordunun Suriye harekâtı için yola çıkışı

7 Haziran 632- Peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî'nin öldürülmesi

8 Haziran 632- Resûlullah'ın vefatı ve ordunun geri dönüşü

8 Haziran 632- Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi

10 Haziran 632- Resûlullah'ın toprağa verilmesi

26 Haziran 632- Üsâme ordunun yola çıkışı

Kaynaklar

Kur'an-ı Kerim

Abduh, Muhammed, Tevhid Risâlesi, (Trc: Sabri Hizmetli), Ankara, 1986.

Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'ânî, el-Musannef, Beyrut, 1983.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ ve'l Muzîlu'l Elbâs, Beyrut, 1405.

Afzalurrahman, Siret Ansiklopedisi, (Haz:, Trc: Kenan Dönmez), İstanbul, 1996.

Ağarı, Murat, Hz Muhammed'in Hıristiyanlarla Mücadele Stratejisi, İstanbul, 2003.

Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî, Müsned, İstanbul, 1992.

Ahmed Hilmi, Şehbenderzâde, İslâm Tarihi, İstanbul, 1979.

Akgül, Muhittin, Kur'an-ı Kerim'de Hz Muhammed, İstanbul, 2002.

Akyüz, (Ed) Vecdi, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet, İstanbul, 1994; Kur'an'da Siyasî Kavramlar, İstanbul, 1998.

Albayrak, Hâlis, Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine, İstanbul, 1993; Kur'an'da İnsan Gayb İlişkisi, İstanbul, 1993.

Algül, Hüseyin, 'Emin', DİA, XI/111; 'Haram Aylar', DİA, XVI/105; 'Evs', DİA, XI/541; 'Ensar', DİA, XI/251; 'Ficâr', DİA, XI-II/52; 'Karkaratülküdr Gazvesi', DİA, XXIV/498; İslâm Tarihi, I-II, İstanbul, 1986; 'Hz Muhammed Devri Kronolojisi', Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. IV, 1993.

Altıntaş, Ramazan, İslam Düşüncesinde İşlevsel Akıl, İstanbul, 2003; Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet, İstanbul, 1995.

AnaBritannica, İstanbul, 1987-1992

Apaydın, Mehmet, Resûlullah'ın Günlüğü, İstanbul, 1995.

Aslan, Abdülgaffar, Kur'an'da Vahiy, İstanbul, 2000.

Âşûr, M. Tâhir, İslâm Hukuk Felsefesi, (Trc: V. Akyüz, M. Erdoğan), İstanbul, 1988.

Ateş, Abdurrahman, Kur'an'a Göre Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu, İstanbul, 2002.

Ateş, Ali Osman, İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i kitab Örf ve Adetleri, İstanbul, 1996; 'İslam Öncesi Dini Geleneklerin Meydana Gelmesinde Maddi Çıkarların Rolü', Diyanet Dergisi, C.XXIX, S.1, 1993, s.23-36.

Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1989, Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in Hayatı, İstanbul, 2003.

Avcı, Casim-Recep Şentürk, 'Kabile' DİA, s. XXIV/30-32.

Aydemir, Abdullah, 'Abese Sûresi', DİA, I/305,306; İslamî Kaynaklara Göre Peygamberler, Ankara, 1992.

Aydın, Mustafa, İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenişi, İstanbul, 1991.

Aydınlı, Abdullah, 'Ebû Zerr el-Gıfarî', DİA, X/266-269

Azad, Mevlâna Ebû'l Kelâm, Fatiha Tefsiri, (Trc: Orhan Bekim), İstanbul, 1984.

Baktır, Mustafa, İslam'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı, İstanbul, 1984; 'İçki', DİA, XXI/458-462.

Bardakoğlu, Ali, 'İslâm', DİA, XXIII/15-23.

Bayraktar, İbrahim, 'Bayram', DİA, V/259-261.

Bâzergan, Mehdi, Adım Adım Vahiy, (Trc: Yasin Demirkıran), Ankara, 1999; Kur'an'ın Nüzûl Süreci, (Trc: Yasin Demirkıran), Ankara, 1998.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya, Ensâbü'l-Eşrâf, (Nşr: Süheyl Zekkar ve dğr), Beyrut, 1996.

Bilgin, Abdulcelil, Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü, İstanbul, 2003.

Bilgiz, Musa, Kur'an'da Bilgi, İstanbul, 2003.

Binşık, Abdulhamit, Hz Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri, Ankara, 1998.

Bozkurt, Nebi, 'Bayram', DİA, V/261-263; 'içki' DİA, XXI/455-456; 'Fuhuş', DİA, XIII/211-214.

Buhari, Ebû Muhammed b. İsmail, Sahihu'l Buharî, İstanbul, 1977; İlâhî Kelâmın Müdâfaası, (Trc: Yusuf Özbek), İstanbul, 1992.

Buladı, Kerim, Kur'an'da Nankörlük Kavramı, İstanbul, 2001.

Bulut, Halil İbrahim, Kur'an Işığında Mûcize ve Peygamber, 2002.

Bulut, Mehmet, 'İsmet', DİA, XXIII/134-136.

Büyük İslam Tarihi, (Nşr: H. Dursun Yıldız), İstanbul, 1992.

Canan, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Sitte, İstanbul, Trs. (Zaman Gazetesi Promosyonu).

Cebeci, Lütfullah, Kur'an'da Şer Problemi, Ankara, 1985.

Celaluddîn es-Suyutî, el-Câmiu's-Sağîr, Beyrut, Trs; El-İtkan Fî Ulûmi'l Kur'an, (Trc. S. Yıldız, A. Çelik), İstanbul, 1987.

Cerrahoğlu, İsmail, 'Kur'an-ı Kerim ve Hanifler', A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1963, S. XI; Tefsir Tarihi, Ankara, 1988; 'Garanik Meselesinin İstismarcıları', A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.24, Ankara, 1981; 'Garânîk', DİA, XIII/361-366.

Cevad Ali, Tahiru'l Arab Kabl'el İslâm, I-X, Mısır, 1993.

Childe, Gordon, Tarihte Neler Oldu, (Trc: M. Tunçay, A. Şenel), İstanbul, 1983.

Cürcanî, Seyyid Şerif, et-Ta'rifat, Kahire, 1987.

Çağatay, Neş'et, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, 1971; 'Hz Muhammed'in Soyu, Çocukluğu ve Gençliği', AÜİFD, VIII, 1961.

Çağrıcı, Mustafa, 'İslam', DİA, XXIII/1-15; 'İstikamet', DİA, XXIII/348,349; 'Ahlâk', DİA, II/1-9; Anahatlarıyla İslam Ahlâkı, İstanbul, 1985; 'Fîl sûresi', DİA, XIII/69-70; 'Hilim', DİA, XVIII/33-36; 'Hayır', DİA, XVII/43-46; 'Heva', DİA, XVII/275-276; 'İnfaf', DİA, XXII/289-290 .

Çalışkan, İsmail, Kur'an'da Din Kavramı, Ankara, 2002.

Çelebi, İlyas, 'Kâhin', DİA, s. XXIV/171-172; 'Fal', DİA, XIII/138-139; İslam İnancında Gayb Problemi, İstanbul, 1996.

Çelik, Ali, Peygamberimizin Ramazan Günlüğü, İstanbul, 2003; İslamın Kabul Ettiği Halk İnanaçları, İstanbul, 1995.

Çelikkol, Yaşar, İslam Öncesi Mekke, Ankara, 2003.

Çetin, Abdurrahman, Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi, İstanbul, 1982; 'Ezan', DİA, XII/36-38.

Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, Sünen, İstanbul, 1992.

Demirci, Muhsin, Kur'an'ın Temel Konuları, İstanbul, 2003; Vahiy Gerçeği, İstanbul, 1996.

Demirkent, Işın, 'Herakleios', DİA, XVII/210-215.

Dermenghem, Emile, Hz. Muhammed ve Risâleti, (Trc: Ahmet Ağırakça), İstanbul, 1997.

Derveze, İzzet, Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, (Trc: Mehmet Yolcu), İstanbul, 1989; et-Tefsîru'l Hadis, (Trc: Ş. Karataş ve dğr.), İstanbul, 1997.

Dihlevî, Şah Veliyyullah, Hüccetullâhi'l Bâliğa, (Trc: Mehmet Erdoğan), İstanbul, 1990.

Döndüren, Hamdi, İnsanlığa Son Çağrı (Kur'an-ı Kerîm; Meal, Tefsir, Ansiklopedik İndeks), İstanbul, 2003

Dönmez, İ. Kafi, 'Beyan', DİA, VI/23-25.

Draz, Abdullah, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, (Trc: Salih Akdemir), İstanbul, 1983; En Mühim Mesaj Kur'an, (Trc: Suat Yıldırım), Ankara, 1985.

Ebû Davud, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak el-Ezdî, Sünen, İstanbul, 1401/1981.

Ebû Ubeyd, Kitabu'l Emvâl, (Trc: Cemaleddin Saylık) İstanbul, 1981.

Ebû Yusuf, Muhammed, Kitabul Haraç, (Trc: Ali Özek), İstanbul, 1973.

Ece, Hüseyin K., İslam'ın Temel Kavramları, İstanbul, 2000.

El- Kâdî, Abdulfettah, Esbâb-ı Nüzûl, (Trc: Salih Akdemir), Ankara, 1986.

el-Âzamî, Muhammed Mustafa, İlk Devir Hadis Edebiyatı, (Trc: Hulûsi Yavuz), İstanbul, 1993.

El-Behiy, Muhammed, İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar, (Trc: Ali Turgut), İstanbul, 1988; Kur'an ve Toplum, (Trc: M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, 1986.

El-Elmaî, Zahir b. Awad, Kur'an'da Tartışma Metodları. (Trc: Ercan Elbinsoy), İstanbul, 1984.

El-Ezrakî, Ebû'l Velid Muhammed, Ahbaru'l Mekke (Kâbe ve Mekke Tarihi), (Trc: Y. Vehbi Yavuz), İstanbul, 1980.

el-Fârûkî, İsmail Râci-Luis Lâmia el-Fârûkî, İslâm Kültür Atlası, (Trc: M. Okan Kibaroğlu, Z. Kibaroğlu), İstanbul, 1999.

El-Kadî, Abdulfettah, Esbâb-ı Nüzûl, (Trc: Salih Akdemir), Ankara, 1986.

El-Vahidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed, Esbâb-ı Nüzûl, (Trc: Necati Tetik, Necdet Çağıl), Erzurum, Trs.

En-Nedvi, Ebû'l Hasan Ali el Hasanî, Dört Rukün, İstanbul, 1977; İtikat-İbadet ve Ruh Terbiyesi, (Trc: M. Ali Seraceddin), İstanbul, 1986.

Erdem, Sargon, 'Bayram', DİA, V/257-259.

Erdoğan, Mehmet, Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet, İstanbul, 1995.

Eroğlu, Muhammed, 'Ashâbü'l Uhdûd', DİA, III/471.

Er-Rûdânî, Muhammed b. Süleyman, Cem'ul-Fedail, (Büyük Hadis Külliyatı), (Trc: Naim Erdoğan), İstanbul, Trs.

Ertunç, A. Cemil, Tevhid ve Toplum, İstanbul, 1998.

Esed, Muhammed, Kur'an Mesajı, (Trc: C. Koytak, A. Ertürk), İstanbul, 1999.

Es-Sabunî, Muhammed Ali, Safvetü't-Tefâsir, (Trc: S. Gümüş, N. Yılmaz), İstanbul, 1990.

Es-Salih, Subhi, Hadis İlimleri ve Hadîs Istılahları, (Trc: M. Yaşar Kandemir), Ankara, 1981.

Et-Tanci, Muhammed, 'Allah'ın Elçisi Muhammed-Vahiy', İslam Mecmuası, S.8, Ankara, 1956.

Fahreddin Razî, Tefsîr-i Kebîr (Mefatihu'l Gayb), (Trc: S. Yıldırım ve dğr.), Ankara, 1994-1995.

Fayda, Mustafa, 'Aişe, DİA, II/201; 'Ammâr b. Yasir', DİA, III/75; 'Bedir Gazvesi', DİA, V/325; 'Abdümenaf b. Kusay', DİA, I/387; 'Cahiliye', DİA, VII/17; 'Ebvâ', DİA, X/378; 'Fil Vak'ası' DİA, XIII/71; İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı, Ankara, 1982; 'İfk Hadisesi', DİA, XXI/507-509.

Fazlurrahman, Anakonularıyla Kur'an, (Trc: Alparslan Açıkgenç), Ankara, 1993; İslam, (Trc: M. Dağ, M. Aydın), İstanbul, 1981; Allah'ın Elçisi ve Mesajı, Ankara, 1997.

Fiğlalı, Ethem Ruhi, 'Ali', DİA, II/371; 'Ebû Talib', DİA, X/237; 'Gadir-i Hûm', DİA, XIII/279.

Gümüş, Sadreddin, Kur'an Tefsirinin Kaynakları, İstanbul, 1990.

Günaltay, Şemseddin, İslam Öncesi Araplar ve Dinleri, Ankara, 1997; Tarih ve Müverrihler: İslam Tarihinin Kaynakları, İstanbul, 1991.

Gündüz, Ş; Y. Ünal, E. Sarıkçıoğlu, Dinlerin Yükseliş Motifleri, Ankara, 1996.

Günel, Fuat, 'Hicr', DİA, XVII/455-456.

Güngör, Mevlüt, Kur'an Penceresinden Bakış, İstanbul, 1995; Kur'an Araştırmaları 1-2, İstanbul, 1995- 1996; 'Kur'an'ın Hz Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer', Ebedî Risâlet Sempozyumu-I, İzmir, 1993.

Hakim, Ebû Abdillah en-Neysaburî, el-Müstedrek, Beyrut, Trs.

Halebî, Ebû'l Ferec Nûrüddin Ali b. Burhaniddin, İnsanü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn, Beyrut, 1980.

Halefullah, Muhammed Ahmed, Hz Muhammed ve Karşıt Güçler, (Trc: İbrahim Aydın), İstanbul, 1992.

Halil, İmamuddin, İslâmın Tarih Yorumu, (Trc: Ahmet Ağırakça), İstanbul, 1988; Muhammed Aleyhisselam, (Trc: İ Hakkı Sezer), Konya, 2003.

Hamdi Yazır, Muhammed, Hak Dini Kur'an Dili, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam ve dğr.), İstanbul, Trs.

Hamid, Mekke Döneminde Siyasi düşünce Metodolojisi, (Trc: Vahdettin İnce), İstanbul, 2001.

Hamidullah, Muhammed, 'Hilfü'l-Fudûl', DİA, XVIII/31; 'Hira', DİA, XVIII/121; 'Hayber', DİA, XVII/21; Hudeybiye Antlaşma-

sı' DİA, XVI-XVII; 'Huneyn Gazvesi', DİA, XVIII/376; 'Hendek Gazvesi' DİA, XVII/194-195; İslam Hukuku Etüdleri, İstanbul, 1984; İslâm Peygamberi, (Trc: Salih Tuğ), İstanbul, 1980; Kur'an'ı Kerim Tarihi, (Trc: Macit Yaşaroğlu), İstanbul, 1965; Hazreti Peygamber'in Savaşları, (Trc: Salih Tuğ), İstanbul, 1981; el-Vesaîku's-Siyasiyye li'l Ahdi'n Nebevî ve'l-Hılâfeti'r-Râşide, Beyrut, 1987; Resûlullah Muhammed, (Trc: Salih Tuğ), İstanbul, 1973; Hz Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu, (Trc: Mehmet Yazgan), İstanbul, 1990; İslam Müesseselerine Giriş, (Trc: İ. Süreyya Sırma), İstanbul, 1992; İslam Anayasa Hukuku, (trc: Vecdi Akyüz), İstanbul, 1995; 'Allah'ın Elçisi (as) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı', (Trc: Hasan Çağlar), İslamî Araştırmalar Dergisi, C. II/7, Ankara, 1988; 'Resûl-i Ekrem'in İslam Öncesi Seyahatleri' (Trc: Abdullah Aydınlı), Atatürk Üniv. İslamî İlimler Fak. Dergisi, C. IV, Ankara, 1980.

Harman, Ö. Faruk, 'Karun', DİA, XXIV/519,520; 'Kâhin', DİA, s. XXIV/170-171; 'Firavun', DİA, XIII/118-121; 'İslâm', DİA, XXIII/2-5.

Hasan, İbrahim, İslam Tarihi, (Trc: İsmail Yiğit ve dğr), İstanbul, 1991.

Hemmâm ibn Munebbih'in Sahîfesi, (Nşr: Muhammed Hamidullah, Trc: Talât Koçyiğit), Ankara, 1967.

Herodotos, Herodot Tarihi, (Trc: Müstakim Ökmen), İstanbul, 1983.

Hervé, Rousseau, Dinler Tarihi, (Trc: Osman Pazarlı), İstanbul, 1970.

Heykel, Muhammed, Hazreti Muhammed Mustafa, (Trc: Ö. Rıza Doğrul), İstanbul, 1972.

Heysemî, Ali b. Ebî Bekir, Mecma'ü'z-Zevâid, Beyrut, 1407.

Hicazî, M. Mahmut, Furkan Tefsiri, (Trc: Halil Gönenç, Said Şimşek), İstanbul, 1989.

Hitti, Philip K., Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi, (Trc: Salih Tuğ), İstanbul, 1980.

Hizmetli, Sabri, İslam Tarihi (İlk Dönem), Ankara, 1999.

Hoffer, Eric, Kesin İnançlılar (Kitle Hareketlerinin Anatomisi), (Trc: Erkıl Günur), İstanbul, 1980.

Hudarî Muhammed, İslâm Hukuku Tarihi, (Trc. Haydar Hatipoğlu), İstanbul, 1974.

Işık, Emin, 'Örnek Aile Reisi Olarak Hz Peygamber', Ebedî Risâlet Sempozyumu-I, İzmir, 1993.

Izutsu, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, (Trc: Süleyman Ateş), Ankara, ts.; Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar, (Trc: Selâhattin Ayaz), İstanbul, 1986.

İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah, el-İstiâb fî Esmai'l-Ashâb, Beyrut, 1412.

İbnü'l-Kelbî, Putlar Kitabı (Kitâb al-Asnâm), (Trc: Beyza Düşüngen), Ankara, 1969.

İbn Hacer el-Askalanî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, Fethü'l Bârî, Kahire, 1398; el-İsâbe fî temyizi's Sahabe, Beyrut, 1995.

İbn Haldun, Muhammed b. Abdurrahman, Mukaddime, (Trc: Z. Kadiri Ugan), İstanbul, 1989.

İbn Hişam, Abdulmelik, es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1993.

İbn İshak, Muhammed, Siyer, (Nşr: Muhammed Hamidullah, Trc: Sezai Özel), İstanbul, 1988.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdıllah Muhammed, Medâricu's Sâlikîn, (Trc: Ali Ataç ve dğr.), İstanbul, 1990; Sabredenler ve Şükredenler, (Trc: Zeynelabidin Tatlıoğlu), İstanbul, 1989; Zâdu'l-Meâd fî Hedy-i Hayri'l-Ibâd, (Thk: T. Abdurrauf Taha) Beyrut, Trs.

İbn Kesir, Ebû'l Fida İsmail b. Ömer, El- Bidâye ve'n Nihâye, (Thk: Ali Şîrî), Beyrut, 1988; Tefsirü'l Kur'ani'l Azîm, Kahire, 1980..

İbn Kuteybe, Te'vîlu Muhtelifi'l Hadîs (Hadîs Müdâfaası), (Trc: M. Hayri Kırbaşoğlu), İstanbul, 1989.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid Kazvini, Sünen, İstanbul, 1981.

İbn Manzûr, Ebû'l Fadl Cemâlüddîn Muhammed, Lisanü'l Arab, Beyrut, 1988.

İbn Sa'd, Muhammed, et-Tabakatü'l-Kübra, Beyrut, 1985.

İbn Teymiyye, Ahmed, Külliyat, (Trc: İ. Hakkı Sezer ve dğr.), İstanbul, 1986; İman Üzerine, (Trc: Salih Uçan), İstanbul, 1985; Tefsir Üzerine, (Trc: Harun Ünal), İstanbul, 1985; Sırat-ı Müstakîm, (Trc: Salih Uçan), İstanbul, 1990.

İbnü'l-Esir, Ali b. Muhammed, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1979; Üsüdü'l-Gâbe fi Marifeti's Sahâbe, Beyrut, Trs.

İmam Şibli, Peygamberimizin Risâleti ve Şahsiyeti, (Trc: Ahmet Karataş), İstanbul, 2002.

İsa, Abdülcelil, Peygamberimizin İctihatları, (Trc: M. Hilmi Merttürkmen ve dğr.), Ankara, 1976.

İsfehanî, Ebû'l-Kasım Ragıb, el-Müfredât fi Garibu'l- Kur'an, İstanbul, 1986.

İslam Ansiklopedisi (İA), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, Trs.

İslamoğlu, Mustafa, Yahudileşme Temayülü, İstanbul, 2001; Üç Muhammed, İstanbul, 2001.

Kallek, Cengiz, 'Biat', DİA, II/120-124.

Kandemir, M. Yaşar, 'Ka'b b. Mâlik', DİA, XXIV/4-5.

Kapar, M. Ali, 'Ebû Cehil', DİA, X/117-118; 'Ka'b b. Eşref' DİA, s. XXIV/3,4; Hz Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti, İstanbul, 1987.

Kara, Necati, Kur'an'a Göre Hz Musa, Firavun ve Yahudiler, İstanbul, 1989.

Karaman, Hayreddin, İslam'da Kadın ve Aile, İstanbul, 1995.

Karcabey, Salih, Hz Peygamber'de Nebevî ve Beşerî Bilgi, İstanbul, 2002.

Kardavi, Yusuf, İbadet, (Trc: Hüsameddin Cemal), İstanbul, 1974; Temel Nitelikleriyle İslam, (İbrahim Sarmış), Konya, 1986.

Kaya, Süleyman, Kur'an'da İmtihan, İstanbul, 2003.

Kazancı, A. Lütfi, 'Bi'set', DİA, VI/217,218; 'Ebrehe', DİA, X/79.

Kazıcı, Ziya, Hz Muhammed'in Eşleri ve Aile Hayatı, İstanbul, 1991.

Keleş, Ahmet, Sünnet-Yaşayan Hz Muhammed, İstanbul, 2003; 'Sünnet Vahiy İlişkisi', DÜİF Dergisi, C.I, S.I, Diyarbakır, 1999.

Keskin, Hasan, Kur'an'da Fitne Kavramı, İstanbul, 2003.

Kettânî, Muhammed Abdülhay, Et-Terâtîbu'l-İdâriyye, (Trc: Ahmet Özel), İstanbul, 1990.

Kılıç, Recep, Peygamberliğin Gerekliliği ve Peygamber'in Örnekliği, Ankara, 1998.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, İslâm Düşüncesinde Sünnet, Ankara, 2002.

Kıyıcı, Selâhattin, İslam Hukukunda Örf ve Âdet, İstanbul, 1990.

Kitabı Mukaddes, İstanbul, 1981.

Kitab-ı Mukaddes, İstanbul, 1981.

Koca, Ferhat, 'İbadet', DİA, XIX/240-247

Kocabaş, Şakir, Kur'an'da Gerçeklik Kavramı (Kur'an'da Hak Kavramı), İstanbul, 2004; Kur'an'da Yaratılış, İstanbul, 2004.

Koçkuzu, Ali Osman, Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi, İstanbul, 1983.

Koçyiğit, Talât, Hadis Tarihi, Ankara, 1977.

Koçyiğit, Talat; İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, Ankara, 1984.

Köksal, Asım, İslam Tarihi-Medine Devri, C. I-12, İstanbul, 1981; İslam Tarihi-Mekke Devri, İstanbul, 1981; İslam Tarihi-Mekke Devri, C.1-6, İstanbul, 1987.

Kurt, Abdurrahman, 'Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslam Öncesi Mekke Toplumu', Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. X, S. 2, s. 97-122, 2001.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el Ensarî, el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut, 1985.

Kutluer, İlhan, 'Hikmet', DİA, XVII/503-511; 'İlim', DİA, XXII/109-114.

Kutub, Seyyid, Fi Zılâli'l Kur'an, (Trc: Y. Çiçek ve dğr.), İstanbul, 1995; Kur'an'da Ebedî Tasvir, (Trc: Süleyman Ateş), Ankara, 1969.

Kuzgun, Şaban, 'Hanif', DİA, XVIII, 33-39.

Küçükaşçı, M. Sabri, 'Hicaz', DİA, XVII/432-437.

Lammens, H, 'Kureyş', İA, VI/1014-1019; 'Mekke', İA, VII/630-636.

Lings, Martin, Hz Muhammed'in Hayatı, (Trc: Nazife Şişman), İstanbul, 1985.

Macdonald, D. B. 'Allah', İA, I/360-375.

Macit, Nadim, Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum, Konya, 1992.

Mâlik b. Enes, Muvatta, İstanbul, 1981.

Mc Neill, William, Dünya Tarihi, (Trc: Alaaddin Şenel), İstanbul, 1985.

Mevdudî, Ebû'l Alâ, Hz Peygamber'in Hayatı, (Trc: Ahmed Asrar), İstanbul 1992; Tefhimu'l-Kur'an, (Trc: M. Han Kayani ve dğr.), İstanbul, 1991.

Mukâtil b. Süleyman, el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm, (Trc: M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, 2004.

Müslim b. Haccâc, Sahih, İstanbul, 1401/1981.

Naim, Ahmed, Sahih-i Buharî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ankara, 1991.

Nedvî, Ebû'l Hasan, Rahmet Peygamberi, (Trc: A. Özaydın), İstanbul, 1992.

Nesâî, Ebû Muhammed Ahmed b. Şuayb, Sünen, İstanbul, 1401/1981.

Okumuş, Ejder, Kur'an'da Toplumsal Çöküş, İstanbul, 1995.

Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, (Trc: Fikret Işıltan), Ankara, 1981.

Önkal, Ahmet, 'Addas', DİA, I/355; 'Akabe Biatları' DİA, II/211; 'Bahran Gazvesi', DİA, IV/ 491; 'Batn-ı Nahle Seriyyesi', DİA, V/202; 'Buvat Gazvesi', DİA, VI/478; 'Erkam b. Ebû'l Erkam', DİA, XI/305; 'Hicret', DİA, XVII/458-462; 'Hazrec', DİA, XII/143; 'Karede Seriyyesi', DİA, XIV/487; Resûlullah'ın İslâm'a Da'vet Metodu, Konya, 1981; 'Hz Peygamber'in Ümmiliği', SÜİF Dergisi, S:2, Konya, 1986.

Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz Muhammed, Konya, 1991.

Özek, Ali ve dğr., Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, Ankara, 1993.

Özel, Ahmet, 'Hicret', DİA, XVII/462-466.

Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an'ın Temel Kavramları, İstanbul, 1995.

Öztürk, Yener, Kur'an'da Ahiret, İstanbul, 2001.

Parlayan, Abdullah, Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali (Özlü Tefsir), Konya, Trs.

Reşid Rıza, Muhammed, Muhammedî Vahiy, (Trc: Salih Özer), Ankara, 1991; Tefsîru'l Kur'an'il Hakim eş-Şehir bi Tefsîri'l Menar, Beyrut, Trs.

Rıbard, Andrê, İnsanlığın Tarihi, İstanbul, 1983.

Rudanî, Muhammed b. Muhammed b. Süleyman, Cem'u'l-Fevâid, (Büyük Hadis Külliyatı), (Trc: Naim Erdoğan), İstanbul, Trs.

Sabunî, Muhammed Ali, Peygamberlik ve Peygamberler, (Trc:Suat Cebeci, Bilal Delice), İstanbul, Trs.

Said Havva, El Esas Fi's Sünne, (Trc: A. Ali Ural ve dğr.), İstanbul, 1991; El-Esas Fi't Tefsir, (Trc: M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, 1989.

Sançam, İbrahim, 'Haşîm b. Abdümenâf', DİA, XVI/405-406; 'Hicâbe', DİA, XVII/431-432.

Savaş, Rıza, Hz Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul, 2004.

Sayı, Ali, Firavun, Hâmân ve Kârun Karşısında Hz Musa, İstanbul, 1992.

Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed, Vefâ'ü'l Vefâ bi Ahbâri Dâri'l Mustafa, Beyrut, Trs.

Serahsî, İslâm Devletler Hukuku (Şerhu's-Siyeri'l-Kebir), (Trc: İ. Sarmış, S. Şimşek), Konya, 2001.

Sıddıkî, Mazharuddîn, Kurân'da Tarih Kavramı, (Trc: Süleyman Kalkan), İstanbul, 1982.

Sıddıkî, Muhammed Zübeyr, Hadis Edebiyatı Tarihi, (Trc: Y. Ziya Kavakçı), İstanbul, 1966.

Sinanoğlu, Mustafa, 'İman', DİA, XX/212-214; 'İslâm', DİA, XXIII/1-2.

Sönmez, Âbidin, Şûra ve Rasûlüllah'ın Müşaveresi, İstanbul, 1984; Rasûlüllah'ın Diplomatik Münasebetleri, İstanbul, 1984.

Sülün, Murat, Kur'an'ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi, İstanbul, 2000.

Şafii, Muhammed b. İdris, Risâle, (A. Muhammed Şakir), Ankara, Trs.

Şanver, Mehmet, Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, İstanbul, 2001.

Şâtibî, Ebû İshak, El-Muvâfakât, (Trc. Mehmed Erdoğan), İstanbul, 1990.

Şevkanî, Muhammed ibn Ali ibn Muhammed, Fethu'l-Kadir, Mısır, 1964.

Şibli, Mevlâna, Asr-ı Saadet, (Trc: Ö. Rıza Doğrul), İstanbul, 1978.

Şimşek, Said, Kur'an Kıssalarına Giriş, İstanbul, 1993; Kur'an'ın Ana Konuları, İstanbul, 2001; Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, İstanbul, 1987; 'Garanik Rivayetinin Tarihi Değeri', Bilgi ve Hikmet Dergisi, S: 2, Bahar-1993.

Şirvani, Harun Han, İslâmda Siyasi Düşünce ve İdare, (Trc: Kemal Kuşçu), Ankara, Trs.

Şulul, Kasım, Hz Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul, 2003.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an, Beyrut, 1980; Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülûk (Nşr: Muhammed Ebû'l Fazl), Kahire, 1987.

Tâhir'ül Mevlevî, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, İstanbul, 1963.

Tan, Bilal, Kur'an'da Hikmet Kavramı, İstanbul, 2000.

Tirmizî, Ebû İsa, el-Câmi el- Sahih, İstanbul, 1401/1981.

Topaloğlu, Bekir, 'Ahiret', DİA, I/543-548; 'Allah', DİA, II/471-498; 'Amine', DİA; III/63-64; 'Hâdi' DİA, XV/9; 'Hamd', DİA, XV/442-445; 'Abdullah', DİA, I/75,76.

Tülücü, Süleyman, 'Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşe'i', Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi, S. 4, Erzurum, 1983.

Tümer, Günay, 'Din', DİA, IX/312-320.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul, 1988 ve takip eden yıllar

Uğur, Mücteba, Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu, İstanbul, 1980; 'Asrı Saadet'te Sosyal Hayat', Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet, I/159-202; İstanbul, 1994.

Uludağ, Süleyman, 'İbadet', DİA, XIX/233-252.

Umerî, Ekrem Ziya, Hadis Tarihi, (Trc: İsmail Kaya), Konya, 1990; Medine Toplumu, (Trc: Nureddin Yıldız), İstanbul, 1988.

Unat, Faik Reşit, Hicri Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, Ankara, 1974.

Ünal, Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, İstanbul, 1986.

Ünal, Sadettin, 'Kâbe', DİA, XXIV/14-21.

Vahidî, Ebû'l Hasan Ali b. Ahmed, Esbâbu'n Nüzûl, Kahire, 1962.

Vakıdî, Kitabu'l Meğazi, Beyrut, 1404/1984.

Valbelle, Dominique, Eski Mısır'da Yaşam, (Trc: Cem Muhtaroğlu), İstanbul, 1995.

Vatandaş, Celaleddin, Kur'an ve Hayat, İstanbul, 2001; Esenlik Yurdunun Çağrısı, İstanbul, 1999; Tevhid ve Değişim, İstanbul, 1992.

Watt, Montgomery, Hz Muhammed Mekke'de, (Trc: R. Ayas, A. Yüksel), Ankara, 1986.

Wensinck, A. J. 'Salat', İA, X/111-123.

Yaşaroğlu, Kâmil, 'İnşirâh Sûresi', DİA, XXII/345-346; 'İsrâ Sûresi', DİA, XXIII/177-178; 'Kalem Sûresi', DİA, XXIV/247-248.

Yavuz, Y. Şevki, 'Hidayet', DİA, XVII/473-477; 'İlim', DİA, XXII/108-109.

Yeniçeri, Celal, Hz Muhammed ve Yaşadığı Hayat, İstanbul, 2000.

Yıldırım, Suat, 'Besmele', DİA, II/529-532; Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş, İstanbul, 1985; Kur'an'da Ulûhiyyet, İstanbul, 1987; Peygamberimizin Kur'an Tefsiri, İstanbul, 1983.

Yıldız, Abdullah- Şemsettin Özdemir, Kur'an'ı Anlamaya Giriş, İstanbul, 2003.

Yıldız, Abdullah, Hz Peygamber ve Gizli Düşmanları: Münafıklar, İstanbul, 2000.

Yolcu, Mehmet, Kur'an'ın Zihniyeti Değiştirmesi, İstanbul, 2003.

Zehebî, el-Hafız Şemseddin, Tarihü'l İslam, Beyrut, 1985.

Zehra, Muhammed Ebu, İslam'da Savaş Kavramı, (Trc: Cemal Karaağaçlı), İstanbul, 1985.

Zemahşerî, Mahmud, b. Ömer b. Muhammed Cârullah, el-Keşşâf'an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l Ekavîl fî Vücûhi't-Te'vil, Kahire, Trs.

İndeks

Abbad b. Bişr 296, 335, 470
Abbas b. Abdülmuttalib 104, 117, 144, 450, 498
Abbas b. Mirdas 458, 530
Abdullah b. Amr 87, 164
Abdullah b. Atik 135
Abdullah b. Cahş 91, 148, 164
Abdullah b. Cübeyr 153
Abdullah b. Cüd'an 203
Abdullah b. Ebî Hadret 448
Abdullah b. Ebî Ümeyye 153
Abdullah b. Hammar 373
Abdullah b. Hâris 240
Abdullah b. Hatal 443
Abdullah b. Huzâfe 359, 362, 486, 489, 490
Abdullah b. Kamia 155, 158
Abdullah b. Mahreme 17
Abdullah b. Mes'ud 55, 68, 112, 228, 557, 558, 561
Abdullah b. Muğaffe 373
Abdullah b. Ömer 206, 317, 445
Abdullah b. Revâha 37, 49, 115-116, 197, 220, 286, 292, 366, 398, 412
Abdullah b. Sa'd 435
Abdullah b. Sa'd bin Ebî Serh 68, 435, 442, 443
Abdullah b. Selâm 53
Abdullah b. Şihab 155, 159
Abdullah b. Tâhir 181, 182
Abdullah b. Ubeyy 20, 40, 83, 130, 148-149, 166-167, 176, 191, 253-260, 268, 309, 341, 502, 523-525, 532
Abdullah b. Üneys 180, 181
Abdullah b. Zem'a 561-562
Abdullah b. Zeyd 38
Abdullah b. Zübeyr 53
Abdurrahman b. Avf 35, 79, 113, 203, 355, 445, 498, 502
Abdurrahman b. Ebî Bekir 151
Adba 316
Adiyy b. Neccar 109
Adiyy b. Hatîm 486-487
Adiyy b. Zağb 96
Aişe 161
Akil 114
Akra b. Hâbis 458, 466, 530
Alâ b. Hadramî 472-473
Ali b. Ebî Talib 49
Alkame b. Mücezziz 489
Alkol, kumar ve falla ilgili düzenleme 201
Allah'a ve Resûlü'ne itaat 485
Allah-Tağut karşıtlığı 212
Âmir b. Ekva 368
Âmir b. Füheyre 49, 186
Âmir b. Hadrami 109
Âmir b. Tufeyl 185, 187, 409
Ammar b. Yâsir 37, 508
Amr b. Abd 296
Amr b. Abese 203
Amr b. Âs 304, 402-405, 415-416, 444, 472
Amr b. Avf 292
Amr b. Cemûh 148, 164
Amr b. Ebî Amr 17
Amr b. Hârise 552
Amr b. Su'dâ 291, 310
Amr b. Ümeyye 186-187, 190, 359, 360, 403
Arapların kıblesi 62
Âsım b. Adiyy 498
Âsım b. Sabit 107, 181, 182
Âsi b. Hişam 119
Aşure orucu 71
Attab b. Esed 440, 460
Attâb b. Esed 448
Ayırma Günü (Yevmu'l-Furkan) 93
Ayneyn tepesi 150, 152-153
Bayramların önemi 125
Bazı Yahudi ilim adamları ve seçkinleri onun vesilesiyle Müslüman oldular 53
Bedir 93
Bedir savaşı 119
Bedir'in Önemi 119
Ben eğitici olarak gönderildim 223
Ben-i Mustalik olarak isimlendirilen harekât 252
Ben-i Selem Mescidi 63
Berâ b. Azid 450
Berâ b. Ma'rur 31
Berire 266
Beşir b. Sa'd 408
Beyruha 35
Bilâl 316
Birkü'l-Gımad 101
Bisbas b. Amr 96
Bişr b. el-Berâ 374
Bişr b. Ma'rûr 56
Buas savaşı 269
Buhrân harekâtı 141
Busr b. Süfyân 470

Buvat Harekâtı 90
Büdeyl b. Verka 335, 423, 424
Büreyde b. Husayb 251, 470
Büsr 202
Büsr b. Süfyan 332, 334, 459
Büyük bir ahlâk sahibi 223
Cabir b. Abdullah 167, 244, 246, 275, 312, 316
Cahcah b. Mes'ud 253
Cahiliye Arapları kutladıkları bayramlar 124
Cebbar b. Sahr 154, 187
Cebbâr b. Sülmâ 186
Cedd b. Kays 341
Cemum Harekâtı 323
Ceyfer ve Abd b. Cülendâ 472
Cuayl b. Sürâka 430
Cübeyr b. Mut'im 157
Cülas b. Süveyd 504
Cündeb b. Damre 29
Dahhâk b. Süfyân 470
Dariyye/el-Kurtâ Harekâtı 319
Debbabe 456
Dıhye b. Halife el-Kelbî 359, 360, 362
Dımam b. Sa'lebe 469
Dırar (Zararlı) Mescid 522
Dırâr b. Ezver 469
Dırar b. Hattab 154, 297
Dubar 456
Dubay'a b. Rebi'a 203
Dumdum b. Amr el-Gıfarî 95
Dûmetü'l-Cendel harekâtı 279-280
Dümetü'l Cendel 506
Ebû Âmir el-Fasık/Rahib 151, 455, 520, 521, 522, 525, 532
Ebû Basir 351-356
Ebû Bekir 49, 203, 346, 437, 450
Ebû Bürde b. Niyat 148, 154
Ebû Cehil 95, 111, 113
Ebû Cendel 345-346, 354
Ebû'd-Derdâ b. Uveymir 220
Ebû Dücane 152, 161, 194, 371, 450, 502
Ebû Eyyûb el-Ensarî 22, 176, 260
Ebû Huzeyfe 114
Ebû Katade b. Rebi 427
Ebû Kuhafe 441
Ebû Leheb 95, 119
Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir 97, 310
Ebû Musa el-Eş'arî 455-456, 473
Ebû Nemr-i Kinanî 155
Ebû Râfi 32, 134, 229
Ebû Rühmü'l-Gıfarî 458
Ebû Said el-Hudrî 459
Ebû Said el-Hudri 560
Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed 322
Ebû Seleme b. el-Mahzumî 180
Ebû Sinan el-Esedî 341
Ebû Süfyan 39, 94, 118, 130-131, 144, 150, 153, 162, 187, 195, 197, 303, 361, 423-426, 434-435, 456, 458
Ebû Süfyan b. Harb 433, 450-451, 474
Ebû Süfyan b. Hâris 430-431
Ebû Talha 34, 151
Ebû Ubeyde b. Cerrah 16, 160, 322, 346, 348, 415, 417, 435, 437, 477
Ebû Uhayha b. Âs 455
Ebû Yâsir 55
Ebû Zâ'ne 154
Ebû Zerr el-Gıfarî 434, 502
Ebû'l-Âs b. Rebi' 117, 323
Ebû'l-Buhteri b. Hişam 114
Ebvâ (Veddan) harekâtı 90
Ebvâ köyü 334
El-Cisr çarşısı 47
El-Füls 487
En güzel örnek 223
Enes b. Mâlik 41, 205, 383, 567
Enes b. Nadr 159
Enes b. Züneym 422
Es'ad b. Zürâre 17, 31, 53-54
Esed b. Ubeyd 53
Esirlere ne yapılması gerektiğiyle ilgili gerçekleştirilen istişare toplantısı 115
Esma binti Umeys 567
Esma binti Nûman 378
Esma binti Ümeys 413
Tevhid-küfür mücadelesinin ilk kanı 79
Evs b. Havlî 525
Evtas 455, 457
Eymen b. Ubeyd 450
Ezan 38
Fadâle b. Umeyr 439
Fadl b. Abbas 450, 552
fatih 202
Fedek 375
Fedek Harekâtı 325
Fezâriyye Harekâtı 325
Fıtır bayramı 125
Gâbe (Hadıra) Harekâtı 321, 416
Gadir-i Hum 553
Gadir-i Hum'daki konuşması 559
Gadir-i Hum'daki tartışma 554
Galib b. Abdullah 407, 408
Gamre Harekâtı 322
Gazvetü'l-Fazîha 508
Gülsüm b. Hidm 16, 17, 18, 31
Gazvetü'l-Usre 508
Gülsüm b. Husayn 332
Habat Harekâtı 417
Habbab b. Akil 499
Habbab b. Eret 16
Habbâr b. Esved 118, 234
Hac 535
hac ibadeti 536, 538
Haccetü'l İslâm 555
Hafsa 382
Hakem b. Keysan 92
Hakîm b. Hizam 106, 458

Hâle binti Huveylid 117
Halid b. Bükeyr 181
Halid b. Esed 399
Halid b. Said 49, 444
Halid b. Süfyan 181
Halid b. Velid 150, 152, 154, 304, 333, 335, 402, 403, 413, 435, 444, 445, 455, 471, 506, 552
Hamne binti Cahş 161, 260
Hamrâü'l-Esed 167-168
Hamza 152, 163
Hanımların Resûlullah'tan istekleri 390
Hanzala b. Ebî Âmir 68, 152
Haram b. Milhan 185
Hâris b. Avf 299
Hâris b. Dırar 471-472
Hâris b. Ebî Şemr 363
Hâris b. Hâris 458
Hâris b. Kelede 553
Hâris b. Sımme 160
Hâris b. Tulâtıla 443
Hâris b. Umeyr 410
Hârise b. Nu'man 68
Hârise binti Numan 381
Harrâr Harekâtı 90
Hassan b. Sabit 151, 184, 260, 438, 465
Hassân b. Sâbit 119, 133
hata-tevbe ilişkisi 511
Hatıb b. Ebî Baltea el-Lahmî 359
Hatıb b. Ebî Beltea 161, 359, 363, 427, 428
Havle binti Hakim 221
Havvat b. Cübeyr 292, 294
Hayber 365
Hayber harekâtı 368
Hayber seferi 366, 368
Hayber Yahudileri 281
Hayber'in fethi 395
Hayber'in İslâm karşıtı faaliyetleri 366
Haysem b. Teyhan 388
Hendek savaşı 279, 281, 315, 320, 366, 402
Heraklius 361-362
Hevze b. Ali 363
Heyetler yılı 463, 468
Hicret 25, 27
Hicretin ilk günlerinde Müslümanların toplanıp her türlü toplumsal problemlerini konuştukları, namazlarını kıldıkları iki mescitleri 519
Hicretin onuncu senesinin ramazan 541
Hilâl b. Ümeyye 510, 514, 516
Hiras b. Umeyyet 338
Hizipler (müttefik düşman grupları) Savaşı 281
Hubab b. Münzir 103, 145, 154
Hubeyb b. Adiyy 181, 182
Hubeyb b. Yesaf 102
Huceyr b. Ebî İhab 183
Hudeybiye 329, 355-358, 395, 452
Hudeybiye anlaşması 342, 351, 353, 463
Hudeybiye anlaşmasını ihlâl 423
Hudeybiye dönüşü vahyolunan ayetler 366
Hudû 209
Huleys b. Alkama 338
Huneyn 449, 455
Huneyn savaşında elde edilen ganimetlerin dağıtımı 530
Huneyn'de esir edilen 459
Huneys b. Cabir 352
Huseyl b. Cabir 154
Huyey b. Ahtab 290, 293, 297, 310, 375
Huzeyfe b. Yeman 303, 508
Hübel 439
Hübeyre b. Ebî Vehb 297
Hz. Aişe 224, 260, 388
Hz. Ali 107, 110, 234, 487, 509, 538
Hz. Ali'yi Yemen'e gönderirken 226
Hz. Bilâl 464
Hz. Bilâl'in kendiliğinden ezana eklediği 39
Hz. Ebû Bekir 101, 110, 388, 390, 466, 538, 542
Hz. Ebû Bekir ve Ömer arasında gizli bir yarış 498
Hz. Ebubekir 387
Hz. Hamza 89
Hz. Hatice 379
Hz. İbrahim 26, 229
Hz. Osman 47, 341
Hz. Ömer 19, 33, 38, 92, 106, 115, 228, 253, 255, 292-293, 297, 330, 345, 353, 370, 374, 390, 398, 463, 466, 506, 520, 523-525, 531
Hz. Ömer, Resûlullah adına Ensar kadınlarından ilgili konularda sadakat sözü aldı 33
Hz. Sevde 377
Hz. Yusuf 25
İbadet 209
İbn Âmir b. el-Âs 219
İbn Ebû'l Avca 401
İbnü'l-Lütbiyye 471
İbn Mes'ud 113
İbn Ümmü Mektûm 97, 128, 141, 155, 228, 321, 332
İçki, kumar ve falın yasaklanması 206
İfk olayı 260
İhmalkârlıkları nedeniyle Medine'de kalmış üç Müslüman 511
İki kıbleli mescit 63
İkinci Akabe Biatı 17, 100
İkinci önemli düşman merkezi 365
İkrime b. Ebû Cehil 150, 297, 302, 304, 338, 399, 402, 404, 435, 443
İlâhî iradenin hayata, insanlık tarihine müdahalesi 120
İlk askerî harekâtlar 87
İlk Bedir Seferi 90
İlk cenaze namazı 31
İlk kez bayram namazı 125
İlk kez o sene kutlanacak olan ramazan bayramı 123
İlk kez tutulmaya başlanan ramazan orucu 123
İlk Kur'an nesli 248
İman kardeşliği 34, 35
İman-şirk cephesi 80
İnsanın sorumluluğu 213

İs Harekâtı 323
İs vadisi 353
İslâm 479-480, 484
İslâm devletinin katipleri 49
İslâm vasat, mûtedil bir dindir 217
İslâm'da kıble 61
İslâm'daki izin verilen savaş 86
İslâm'ın bir kaynağı 483
İslâm'ın iki anlam dairesi 481
İslâm'ın kavgası 494
istikâne 209
İtikaf 541
İyas b. Evs 145
Iyaz b. Zübeyr 16
Ka'b b. Esed 291, 309
Ka'b b. Eşref 47, 134-135
Ka'b b. Mâlik 40, 46, 68, 160, 429, 470, 509, 511, 514, 516
Ka'b b. Umeyr 409, 413
Ka'b b. Zeyd 186
Ka'ka b. Zürâre 466
Kâbe 61
Kâbe ziyareti 535
Kâbe'nin tevhidin sembolü haline getirilmesi 461
Kardeşlik bağı, hicretin beşinci ayında, mescidin inşası sırasında, Enes b. Mâlik'in evinde tesis edildi 34
Karede harekâtı 144
Karkaratülküdr harekâtı 127, 139
Katan dağı 180
Kaynukalılanın Medine'den kovulmaları 128, 139
Kays b. Âsım 203
kaza umresi 401
Kebşe hatunu 166
Kelede b. Hanbel 451
Kesintisiz devam eden tevhid geleneği 72
Kıble 61
Kıblenin değiştirilmesi 61, 63
Kıyâm-ı ramazan 74
Kinâne b. Rebî 375
Kûba 14-17, 19
Kûba mescidi 522
Kûba'da kaldığı günlerde Resûlullah'ın bulunduğu evin taşlanması 40
Kudüs 62
Kur'an ibadet kavramı 214
Kur'an'ın itaat edilmesini emrettiği merciler 486
Kur'an'ın kullanımıyla ibadet 210
Kur'an'ın sürece müdahale edişi 511
Kur'an'ın yaşayan bedeni 484
Kurayza kuşatması 312, 315
Kurayza Saldırıları 293
Kurban bayramı 125
Kurbet 209
Kûs b. Saide 203
Kusva 316
Kürz b. Hârise 90
Lihyan Harekâtı 320
Lizaz 316
Lübâbe b. Abdû'l-Münzir 129
Ma'bed b. Ebû Ma'bed 167
Ma'n b. Adiyy 522
Mâbed b. Vehb 112
Mağara arkadaşları 27
Mâlik b. Avf 448, 460
Mâlik b. Dayf 56
Mâlik b. Dühşum es-Sülemî 522
Mâlik b. Sinan 160
Mâlik b. Zübeyr 156
Mâ'mer b. Abdullah 552
Mâ'mer b. Ebî Serh 16
Maûna katliamı 186, 190
Mecdî b. Amr 89, 99
Medine İslâm Devleti'nin anayasası 43-44
Medine'deki mescit sayısı 519
Medyen Harekâtı 325
Mekke 461
Mekke ordusunu takip etmek 167
Mekke'ye Ambargo 318
Mektupları götürecek görevliler 359
Menat 251-252, 444
Merri Zahran 197
Mersed b. Ebî Mersed 98, 181
Mescid-i Atika' veya 'Mescid-i Cuma 20
Mescid-Nebî 37
Mescidi Dırar 519
Mescidin inşası 36
Mescitte inziva 541
Mikdad b. Amr 16, 89, 101
Mikyes b. Sulâbe 443
Mistah b. Usâse 260, 271
Mihca b. Salih 109
Mikdad b. Esved 152, 428
Mikrez b. Hafs 340, 396
Muaviye b. Ebî Süfyan 304
Muaz b. Afra 113
Muaz b. Amr 112-113
Muaz b. Cebel 56, 68, 448, 460, 473, 502
Muaz b. Cebel'i vali göreviyle Yemen'e gönderirken 226
Muğire b. Şube 49, 337, 474
Muhammed b. Mesleme 49, 67, 135, 191, 220, 310, 319, 322, 371, 373, 396, 438, 498, 501, 509
Mus'ab b. Umeyr 158, 164
Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Aziz 115
Mustalik harekâtı 258, 523, 530
Mûte 411
Mûte savaşı 414, 496
Mut'im b. Adiyy 115
Mülevvahlar 407
Münafıklar 523, 527-529, 531-532
Münzir b. Muhammed 186
Münzir b. Sâfa 362, 472, 473
Mürâre b. Rebî 510, 514
Müreysi 252
Müslim b. Hâris 87
Müslüman olduklarını bildiren topluluklar 463

Müslümanlar bağışa birbirleriyle yarışırlar 499
Müslümanların ekonomik durumları 388
Müslümanların kıblesi 62
Müslümanların Medine'de doğan ilk çocukları 53
Müslümanlarla müşrikler arasında ilk fiilî çatışma 79
Müşellel 444
Müşriklerin katıldığı son hac 542
Nadirlilerin Medine'den kovulmaları 193
Nadr b. Hâris 115
Nahle Harekâtı 91
Nahle harekâtında esir olarak alınanlar 92
Nakîb 31
Nebbaş b. Kays 294, 308, 309
Necaşi 359
Necrân heyeti 477
Necrân Hıristiyanlarını Müslüman olmaya davet 475
Nevfel 114
Nevfel b. Abdullah 297
Nevfel b. Muaviye 422, 457, 547
Nîb Dağı 131
Nuaym b. Mes'ud 196, 300
Nûman b. Ebilcevn 378
Nûman b. Fûnhus 410
Numan b. Mâlik 148
Numeyle b. Abdullah 332
Nuseybe Hatun 158
Onuncu yılın haccı 542
Oruç tutma ibadeti 71
Osman b. Affan 139, 203, 340, 354, 355, 442, 498
Osman b. Maz'ûn 203, 221
Osman b. Talha 402, 404, 439-440
Ömer 346, 348, 450
Ömer b. Hattab 49, 203
Örnek Kur'an Neslinin Eğitimi 223
Peygamberlerin dini 482
Psikolojik savaş 180
Rabb edinme 488
Rabb-kul ilişkisi 480
Rebi'a b. Berâ 187
Râbiğ Harekâtı 89
Raci faciası 184
Raci katliamı 181, 186
Râfi b. Mekîs 415, 470
Râfi b. Hadic 148
Râfi b. Hureymele 57
Ramazan ayının tamamında oruç tutmak 72
Rekûsilik 488
Resûl: Örnek Şahsiyet 231
Resûlullah 316
Resûlullah 55 yaşına kadar tek eşli bir evlilik hayatı 377
Resûlullah'a bir ziyafet verip, bu ziyafet sırasında zehirlemeye kalkıştı 134
Resûlullah'a Suikast Girişimi 131, 140, 187
Resûlullah'ın Bizans ordusuna karşı hazırlık çağrısı 497
Resûlullah'ın eğitim ve öğretim faaliyetindeki yöntem ve uygulamaları 225
Resûlullah'ın eğitim yöntemi 225
Resûlullah'ın İslâm'a davet mektubu 363
Resûlullah'ın rahatsızlığı 560
Resûlullah'ın vefatı 567
Resûlullah, Ensar'a mensup erkeklerden biat alışı 32
Resûlullah'ın Fâtıma'dan olan torunları 237
Rıdvan Beyatı 341
Rıdvan biatı 342
Rûme kuyusu 47
Sa'd b. Ebî Vakkas 40, 79, 89-90, 112, 152, 156-157, 239, 250, 553
Sa'd b. Hayseme 18
Sa'd b. Muaz 90, 101, 104, 146-147, 159, 161, 166, 260, 268, 292, 298-299, 305, 311
Sa'd b. Osman 155
Sa'd b. Rabi 164
Sa'd b. Rebi 35
Sa'd b. Ubâde 20, 66, 90, 147, 161, 166, 268-269, 292, 299, 414, 434-435, 437, 498, 525, 545
Sa'd b. Zeyd 321, 444
Sa'lebe b. Sa'ye 53
Sâbir b. Kays 545
Sabit b. Ekrem 413
Safevan (I. Bedir) Harekâtı 90
Safiyye 161, 164, 294, 367, 375, 381-383
Safvan b. Beyzâ 16
Safvan b. Muattal 260, 267
Safvan b. Ümeyye 141, 183, 283, 399, 402, 404, 435, 443, 448, 451, 458
Said b. Mansur 160
Sâihât 73
Sâihûn 73
Sal dağı 289, 291, 293
Salît b. Amr el-Lüey 359, 363
Savaşa izin verilmesi 85
savaşın meşruiyet şartı 86
Sehba 317
Sehl b. Huneyn 156, 194
Sehl b. Sa'd 316
Seleme b. Eslem 294, 299
Sellâm b. Mişkem 56, 131
Selman-ı Farisi 220, 284, 288, 456
Senetü'l Veda tepesi 500
Seniyyetü'l-Vedâ 15
Sevâd b. Gaziyye 107
Sevik harekâtı 132
Sevik ordusu 197
Sibâ b. Urfuta 128
Sif'ül Bahr (Îs) Harekâtı 89
Ebû Sinan el-Esedî 341
Sinan b. Veber 253
İslâm'ın tedrici inşasının yeni aşamaları 127
son haccı 555
suffe 37
suffe mensuplarının eğitimi 68
Suffe topluluğu 65, 67-68, 83, 389
Süheyb b. Sinan 18
Süheyl b. Beyzâ 16

Süfyan b. Halid 180
Süheyl b. Amr 343
Sülefâ 182
Sümâme b. Üsâl 318
Süraka b. Mâlik 457
Süva putu 444
Şeddad b. Esved 153
Şehitlerin defnedilmesi 164
Şemmas b. Osman 156
Şeybe b. Osman 451
Şeybe b. Rebi'a 203
Şeyheyn 148-150
Şurahbil b. Amr 410
Şücâ b. Vehb el-Esedî 359, 363, 409
Şükür 214
Taif 455, 457
Taif kuşatması 455-456
Talha b. Ubeydullah 157, 498, 502
Talib 114
Tebük 491, 508
Tebük seferi 509, 511
Tebük seferine katılmayanlar 510
Teravih namazı 74
Tevhid 481
Teyma 376
Tezellül 209
Tufeyl bin Amr 444
Ubâde b. Samit 176
Ubey b. Ka'b 49, 68
Ubeyy b. Halef 39, 155, 160, 162
Uhud savaşı 143
Uhud Savaşı (yevm-i temhîs) 528
Uhud savaşının hemen öncesinde yer alan diğer bazı harekâtlar 139
Ukâz ve Mecenne'de kurulan panayırlar 124
Ukbe b. Ebî Muayt 115
Ukeydir b. Abdulmalik 506
Ulu'l emre itaat 490
Umâre b. Ukbe 354
Umâre b. Hazm 286
Umeyr b. Avf 17
Umeyr b. Humam el-Ensarî 110
Ümeyye b. Halef 104, 113
Ümeyye binti Kays 367
Umre ziyareti 536
Ureyne 444
Ureyne Harekâtı 325
Urve b. Amr 334
Urve b. Esma 185
Urve b. Mes'ud 180, 336
Usâme b. Zeyd 266, 408, 437, 444, 450, 551-552, 559, 564
Useyd b. Hudayr 154, 268, 269, 299, 344, 437, 502
Useyd b. Sa'ye 53
Utarid b. Hâcib 464
Utbe b. Ebî Vakkas 155, 159, 161
Utbe b. Mes'ud 154
Utbe b. Rebi'a 104, 114
Utum veya Ucum 14
Uyeyne b. Hısn 299, 321, 456, 458, 530
Uzza 444
Ümâme 400
Ümâme binti Ebi'l Âs 384
Ümmü Atiyye 33
Ümmü Eymen 266, 367, 564, 566
Ümmü Gülsûm 354-355
Ümmü Habibe 359-360, 380, 424-425, 560
Ümmü Hakim 442
Ümmü Hani 439
Ümmü Salit 367
Ümmü Seleme 332, 347, 367, 380-381, 383, 516
Ümmü Sinan 499
Ümmü Süleym 161, 453
Vadi'l-Kurâ 375
Vahşi 158, 443
Vahye (Kur'an) ve peygambere itaat 486
Varaka b. Nevfel 203
Veda haccı 468, 557
Vehb b. Sa'd 16
Velid b. Muğire 203, 400
Velid b. Ukbe 354, 471
Ya'la b. Munre 239
Yahudi yerleşim merkezlerinin fethedilmesi 376
Yahudilerle benzerlik taşımak 71
Yanmada da Müslümanlara yönelik harekâtlar 365
Yevmu'l-Furkan (ayırma günü) 120
Yevmü's Seb (yedinci gün) bayramı 124
Zafer mescidi 293
Zarib 316
Zâtü'l-Envât toplantısı 124, 449
Zatü'r-Rika harekâtı 244
Zâtü's-Selâsil Harekâtı 414, 415
Zebale çarşısı 47
Zekât 470
Zeyd b. Desinne 181, 183-184
Zeyd b. Erkam 255
Zeyd b. Hârise 32, 90, 116, 118, 142, 273, 323, 325, 355
Zeyd b. Sâbit 49, 117, 164, 286, 502
Zeyneb binti Cahş 266, 273, 378, 380
Zeyneb binti Cahş ile evlenmesi 273
Zeyneb binti Huzeyme 380
Zeyneb'in ölümü 401
Zukared ismiyle de geçen harekât 321
Zü'l-Kassa Harekâtı 322
Zübeyr b. Abdülmuttalib 389
Zûemer harekâtı 139, 141
Zü'l-Huleyfe 396
Zü'l-Uşeyra Harekâtı 90
Zübeyr b. Avvam 49, 152, 292, 322, 355, 371, 408, 428, 434-435, 437, 502
Zü'l-Mecâz panayırları 124